

Digitized by the Internet Archive
in 2016

<https://archive.org/details/devitaetrebusges00gius>

Eques Jo. Bapt. Savius Modus delin.

DE VITA ET REBUS GESTIS
SANCTI CAROLI

BORROMEI

S. R. E. CARDINALIS

ARCHIEPISCOPI MEDIOLANI

LIBRI SEPTEM

QUOS EX JOANNE PETRO GLUSSIANO

PATRICIO MEDIOL. AC PRESBYTERO CONGR. OBLATORUM

BARTHOLOMÆUS RUBEUS

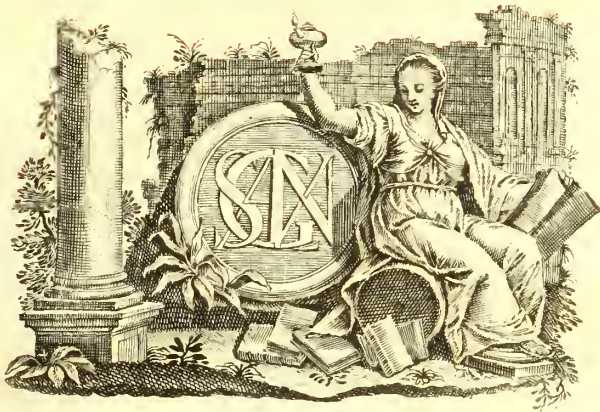
EJUSDEM SODALITATIS SACERDOS ET S.T.D.

LATINE REDDIDIT

BALTHASSAR OLTROCCHI

OBLATUS, S.T.D. ET BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ
PROPRÆFECTUS

NOTIS UBERRIMIS ILLUSTRAVIT.

MEDIOLANI MDCCLI.

EX TYPOGRAPHIA BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ

APUD JOSEPH MARELLUM

SUPERIORUM FACULTATE AC PRIVILEGIO.

EMINENTISSIMO
AC REVERENDISSIMO DOMINO
DOMINO
JOSEPH
PUTEOBONELLO
S. R. E. PRESB. CARDINALI
S. MEDIOLANENSIS ECCLESIAE
ARCHIEPISCOPO

BARTHOLOMÆUS RUBEUS
F.

Aucos ante annos , cum adhuc inter Metro-
politani Templi Canonicos futurae magnitudi-
nis Tuæ specimen dares , PRINCEPS EMI-
NENTISSIME , & pro Tua erga Oblatos be-
nignitate Rboudense Collegium inviseres , hor-
tari , ac rogare me cæperas , ut S. CAROLI

BORROMEI CARDINALIS Archiepiscopi Mediolani res
præclare gestas , opera , & studio Jo. Petri Gluffiani toti Ita-
liæ

lie notissimas ad Transalpinæ Ecclesiæ utilitatem latinis literis consignarem. Egi tunc, ut debui, gratias, quòd tam honorifice de ingenio meo sentires; at simul conabar ostendere, quantum a veritate Tua de me opinio distaret. Præter mentis infirmitatem magna illa in literarum studiis impedimenta excusabam; senectutem videlicet, & assidua fere incommoda valetudinis, quæ me jampridem Canturiensis Ecclesiæ Præfectura decedere cœgissent. Diu, ac multum bis officiis certatum est, cum Te rei desiderium acrius in dies impelleret; me vero rei difficultas quotidie magis a scribendi studio retardaret. Prodiit interim inexpectatum illud Divinæ Providentiæ Decretum, quæ Te ad Romane Purpuræ decus, & hujus Mediolanensis Ecclesiæ regimen destinabat. Quod cum summo gaudio Provinciam universam, ac meipsum affecisset, illud etiam inter argumenta lætitiæ meæ posui, quòd in ea curarum mole, quæ summas dignitates consequitur, oblitum Te penitus ejus consilii credidi, cui & obsequi sine multis periculis, & obluçari sine multo dolore non poteram. Sed longe aliter, quam putabam, evênit. Roma enim reversus, cum me ad Sacræ Purpuræ osculum dignanter admitteres, ad pristina officia rediisti, quæ in illa titulorum sublimitate, quæ emines, plus quam exhortationes, & consilia esse cœperunt. Quamquam enim humanissimis verbis me ad hunc laborem perducere conabar; intellexi tamen, quantum auctoritatis in illa ipsa humanitate lateret; atque eo promptius obediendum putavi, quòd, jubere cum posses, rogare maluisses. Statim itaque ad scribendum me contuli, neque ultro censuras hominum timui, quòd tanto viribus majus onus subirem. Quis enim succensere mihi audeat, quòd Archiepiscopo meo paruerim? Quod si serius fortasse, quam velles, jussa perfecì, veniam mihi, ut spero, impetrabunt gravis ætas, & articularis morbus, cujus

ujus plane similitudinem aliquam in scriptis hisce meis inve-
nies. Occurrent Tibi alia foede inæqualia, alia mutila, alia
contracta, qualia fere vitia acerbissima hæc pestis, quæ me tam-
diu vexat, in humanis corporibus gignit. Verum, ut irasci na-
ture non potes, quòd mihi corpus tot obnoxium vitiis dederit;
ita patienter laturum Te arbitror, quòd mihi simile corpori in-
genium contigerit. Ego interim mihi ipsi gratulor, quòd hujus
infortunii mei solatium in Te ipso repositum habeam. Certo enim
futurum existimo, ut Sanctissimi Prædecessoris Tui vitam, quam
apte describere narratione mea non potui, elegantius expressam
Christiana Respublica in virtutibus Tuis aspiciat.

Ex Collegio Rhaudensi Prid. Idus Decembris MDCCXLIX.

BENEVOLO LECTORI

BALTHASSAR OLTROCCHI

OBLATUS, S. T. D., COLLEGIO, ET BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ
PROPRÆFECTUS.

UOD olim de Homero Achillis præcone Scriptores Græci tradidere, id nostræ ætate de JOANNE PETRO GLUSSIANO, qui Sancti CAROLI BORROMEI Historiam concinne, & fuse scripsit, jure optimo dictum a multis accepimus, & plane sentimus. Etenim, quemadmodum divinus ille Poëta quoddam Herois sui laudibus incrementum veluti, & cumulum

addidit canendo; ita egregius iste Historicus ad S. Antistitis res exponendas divinitus datus, tantam styli dignitatem, & rerum copiam ad sublime argumentum attulit, ut suæ ante virtutis laude celebratus Cardinalis, commendatior etiam Scriptoris nomine crederetur. Hinc effectum putavimus, ut, cum tot politi, ac graves Viri texendam de BORROMEI actis narrationem susceperint, universi demum uni GLUSSIANO perfectæ, absolutæque decus concesserint. Etenim plura summatim, ac fere per capita de Pastore Sanctissimo, biennio post Ejus obitum, complexus fuerat AUGUSTINUS VALERIUS Cardinalis, & Veronensium Episcopus, cujus fides, religio, & nomen, commendatissimum sane omnium Auctorem offerebant. Geminam idem adumbrare CAROLI imaginem antea visus fuerat, cum EPISCOPUM, & CARDINALEM rectis formatum institutis describeret. Verum ipsa Opusculorum brevitatis, quæ legentium commovebat desiderium, nunquam fortassis implevit. Neque feliciori exitu, quinquennio post editas VALERII Synopses, provinciam inire eandem aggressus est JOANNES BAPTISTA POSSEVINUS Presbyter Mantuanus, qui, licet ex BORROMEI Ipsius sinu depromptus certissimus, ac domesticus testis esset, plus fidei, quam artis nomine celebratus, specimen quoddam reliquit Historiæ, quod apte congruenterque dispositum, luculentior forte Scriptorum idem stadium facile ingressurum, omnibus polliceretur. Ingressus est revera haud multo post, anno scilicet MDXCII. CAROLUS A BASILICA-PETRI, tum Congregationis Clericorum Regularium Sancti

Pauli Præpositus Generalis, qui septem comprehendens Libris quidquid de BORROMEO memoria dignum occurrebat, VALERII ferme, & POSSEVINI memoriam oblitteravit. Animos itaque occupavit novæ Historiæ fama; & ut facilius tereretur omnium manibus, eandem Latine prius ab Authore scriptam, in Etruscum sermonem postmodum LUCAS VANDONUS transtulit, seu jam translata protulit, ut innuere visus est INNOCENTIUS AB ECCLESIA Scriptor rerum gestarum a BASILICA-PETRI, asserens, nihil in eam Historiam a VANDONO, præter nomen, illatum. Postremus omnium scripta aliorum suis feliciter intexuit GLUSSIANUS Patricius Mediolanensis, & ex Oblatorum Sodalitio Sacerdos, qui ordine cuncta digerens, sine fuco, sine sermonis illecebra, suoque in lumine vere omnia collocans, tantum de CAROLI a BASILICA-PETRI laude ferme imminuit, quantum ille aliorum scriptis ante detraxerat. Mirum dictu est, quo plausu, & favore hominum volitaverit per omnium manus opus eximium; cumque superioris ætatis diligentiam curâ suâ superasset, facile pervicit, ut unus perfecti Scriptoris decus posteris etiam eriperet. Atque id necessitate veluti quadam factum putamus; cum uberrima illi quotidie offerretur ad bene scribendum supellex ex pluribus jam editis Historiis, earumque laciniis, quæ typis editæ disseminabantur, aut jamdiu in omnium oculis erant: nimirum JOANNIS FRANCISCI BONHOMII Vercellensium Episcopi *Borromeide*, Descriptione peregrinationis Augustam Taurinorum visendi primùm Sacri Lintei causa susceptæ, per Patrem FRANCISCUM ADURNUM Societatis Jesu; & itineris ad Desertinense Monasterium, per JOANNEM BAPTISTAM SACCUM exposita; ut omittam BERNARDINI TAURUSII, JOANNIS BOTERI, & CAROLI a BASILICA-PETRI de Borromei morte dilucidam expositionem, aut P. F. FRANCISCI PANIGAROLÆ Orationem Funebrem, ac JOANNIS FRANCISCI BESUTII, JOANNIS PETRI BIMII J. C., & ALPHONSI VILLEGÆ de CAROLI rebus epitomas. Hæc tamen levissima adhuc judico, si cum immanibus, ac pluribus Voluminibus comparentur, quæ complectuntur dicta productorum in quæstione habita pro CAROLI Apotheosi curanda sexcentorum Testium, qui visa omnia, aut ab aliis certissime accepta publicis Tabulis jurati consignarunt. Incredibilis inde exorta est rerum scribendarum materies, ex qua confari potuisse omnibus numeris absolutum opus, nemo est qui ignoret; cum quidquid ad Nostrates, & Exteros tantæ Sanctitatis emanaverat indicii, facile oculis obversaretur diuturna conquisitione collectum. Quare,

cum

cum univerſas fere Nationes hæc tangeret urtica , ut ſcripto etiam in ſuorum oculis deſigerent præclara ejus Cardinalis facinora , cujus percrebrentem quotidie famam admirabantur ; miro certe conſenſu alienigenarum ſtudia in hanc GLUSSIANI Hiftoriam peculiari Gentis cujuſcumque ſermone donandam conſpiravere , quò laus ad Mediolanenſes , fruſtus verò ad omnes perveniret . Primi omnium Germani anno MDCXV. lingua ſua donatam in lucem protulere ; & Sereniſſimarum Auriæ Archiducum auſpicio , ac juffu prodendam ſub Sextiles Calendas , literæ ab ipſomet GLUSSIANO ad ANTONIUM OLGIIATUM primum Bibliothecæ Ambroſianæ Præfectum eo ipſo anno datæ , & apud nos rite cuſtoditæ teſtantur luculentiffime . Germanorum curam anno MDCXXVI. imitati ſunt Hiſpani ; ac præreptam Genti laudem vindicare ſolertiori ubertate conatus eſt ALOYSIUS MUNNOZ , qui ornare item , atque amplificare aliorum ſcriptis GLUSSIANI laborem ſtudit . Poſtmodum eodem proveſto ſeculo , vinci ſe nequaquam aliorum diligentia paſſi ſunt Galli ; & pro ſingulari , & conſtanti ſua in BORROMEUM Antiftitem obſervantia , R. P. EDMUNDO CHOYSEAUULT Oratorii Præſbytero , ac Seminarii Cabillonenſis Præſidi habere gratias , quod Gallice ſcriptam hujusmodi narrationem publici juris feciſſet ; neque enim HENRICUS ejus Urbis Epifcopus & Comes , qui illius Hiftoriæ patrio ſermone efferendæ conſilium dederat , putaverat , apprime ſuorum votis ſatiſfactum elucubratione ANTONII GODEAU Vincienſis Epifcopi , qui duodeviginti ante annis elogium potius (ut HENRICI ipſius verbis utar) , quam narrationem de CAROLI rebus concinnaverat : quamquam quadriennio abhinc auctius , atque uberius idem Vincienſis Epifcopi opus lucem iterum vidit Pariſiis . Sed neque Luſitani , qui fortaffe acceptis a S. Cardinali beneficiis ſuperiores ceteris extitere , voluerunt deinde aliis de grati animi laude concedere . Hinc cum jamdiu PETRUS DE MELLO Sancti noſtri Paſtoris texuit Hiftoriam , quæ mihi ad manus tamen nondum venit ; tùm recentiffime audivi , eos idem ſibi laboris ſtrenue depoſcere ; illorumque ipſemet vota excepi , dum latentia , ſi apud nos eſſent , tantæ Sanctitatis indicia diligenter veſtigarent . Hoc unum igitur videbatur optandum , ut ejuldem Hiftoriæ utilitas ad exterâs quaſcumque Nationes , quæ adhuc tanti beneficii expertes eſſent , perveniret Latinæ linguæ auxilio , cujus communionem omnes ferme inter ſe Gentes continentur . Conatus quidem fuerat ad hanc laudem aſpirare immortalis famæ FEDERICUS Cardinalis BORROMEUS Mediolani Archiepiſcopus ,

pus, qui, ut patet ex ipsius literis Roma datis, & a me lectis, testatus est, id negotii jam datum BALTHASSAR ANSIDEI Bibliothecæ Vaticanæ Custodi, ut se huic operi Latine reddendo strenue accingeret. Quis autem casus tantam interceperit utilitatis segetem, adhuc latet: hoc unum scio, defunctum postmodum hac provincia non adeo feliciter JOSEPH RIPAMONTIUM, qui, cum anno MDCXXV. Antistitum nostrorum res gestas post GLUSSIANUM describeret, ad CAROLUM veniens, fassus est, se majorem ubertatem ac copiam in iis, qui ante se de Eodem scripserant, desiderare; Cum vero ipse peculiari volumine tanti Pastoris gesta complecteretur, quo ceteros reprehenderat vitio, ipse merito potuit reprehendi.

Itaque id sibi relictum laudis, & gloriæ strenue occupavit Ecclesiæ Mediolanensi datus Archiepiscopus JOSEPH Cardinalis PUTEOBONELLUS, qui vixdum commissam sibi Pastoralem Administrationem iniens, consilii hujus perficiendi Author esse voluit; imo pulcherrimo omine nondum ad Ambrosianam Sedem evectus, dignam Antistite cogitationem voto anteverterat: Quare BARTHOLOMÆUM RUBEUM ex Sodalitio Oblatorum Sacerdotem, antea ex Ambrosiani Collegii Doctoribus ad Canturii Sacrorum Præfecturam translatus, eâque depositus, in Oblatorum Rhaudensis Collegii ædibus hoc etiam tempore versantem, frequentibus officiis permovit, ut sibi id oneris sumeret, neque perditum ire vellet egregiæ latinitatis decus, cujus paulo ante specimen nobilissimum dederat, edito in lucem Volumine, quod *de Origine, & Progressu Congregationis* suæ inscripserat. Paruit ille officioso Antistitis sive desiderio, sive mandato; neque prope jam acta ætas, decursaque retardavit, quominus styli vigore, & luxu florentis studia imitaretur. GLUSSIANUM sequutus eodem partium ordine, & rerum, quantum paterentur leges Historiæ per ordinatam seriem sine illecebris, & amplificatione conceptæ, eo tandem scriptionem provexerat, ut condito in Sepulcrali Arca CAROLO epitaphium apponeret. Cum, ingravescente præter morem inveterata, qua laborabat, arthritide, ut manuum etiam usum interciperet, artem, cæstumque reposuit; & consecratum BORROMEI laudibus calamum ante Ipsius imaginem defigens, absolutum cetera, perfectumque opus, ad summam tamen consilii mancum, & mutilum reliquit.

Urebat quamplurimos interceptus consilii exitus; atque ea iterum subibat cura, ne ullibi in obscuro laterent CAROLI Fama, & Virtus, magno utique Christianæ Reipublicæ damno, & tot Pastoralis

lis curæ conjuncta exemplis documenta Transalpini adhuc nonnulli ob idiomatis dissimilitudinem ignorarent. Perficiendi operis demandata mihi provincia est, errore aliquorum, qui pares in me oneri vires fore suspicabantur. Adnota ultro officia sunt, præter ceteros, a Nobilissimis Urbis nostræ Patriciis AMBROSIO FAGNANO, & ANTONIO VERRO: Illo quidem Collegii Metropolitanæ Archipresbytero, atque ex Bibliothecæ Ambrosianæ Præsidibus; Hoc Collegii ejusdem Decano, & fratre GABRIELIS Amplissimi Senatoris, Juris scientia, & politioris literaturæ laude celeberrimi. Ego, qui nec eximiorum Virorum dignitatem minoris ducere, quam deceret, possem; neque opportunum tanto operi in me viderem quidquam, præter voluntatem, ægre primùm assentiebam. Verum, cum ANTONII BONTII Sodalitii Oblatorum Præpositi Generalis auctoritas accederet, cum aliorum sententiam laudantis, tum aperientis suam; malui in me aliquid laudis, quam obedientiæ desiderari. Jubebat præterea, provinciam hanc ingredi, S. CAROLI Parentis amantissimi patrociniū, cui omnia debere me fateor, & volo. His recreatus cogitationibus, neque destitutus auspiciis Eminentissimi Principis JOSEPHI Card. PUTEOBONELLI, mense Martio anni superioris manum operi admovi. Quamquam initio statim hæserat animo scrupulus, quem alte infixerat editus *de Scriptoribus Catalogus* ANTONII TEISSERII, commemorantis, a CAROLO CANDA Cœnobii Domp-Martini Rectore latino aliàs stylo hujusmodi conscriptam fuisse Historiam; quare inanem fortassis operam ludere mihi videbar. Conatus tamen sum utcumque evellere, illud mente recolens, nullibi apud nostrates hujus libri apographon apparere; hinc ea subivit cogitatio, latere fortasse adhuc in scriniis frustra conquistum a me opus; præsertim cum TEISSERIUS idem, qui hanc dubitationem injecerat, nullum loci, aut temporis suppeditaret indicium, ex quo prodiisse illud in lucem certo intelligerem. Itaque, cum me in ea, quæ perficienda restabat, parte absolutum quodammodo Historiæ legibus viderem, quam integram jam Cl. RUBEUS obtulerat, statui GLUSSIANI vestigiis presso pede inhærere; quo consilio facile poteram odiosam ingenii comparisonem declinare. Erat enim agendum de fama, statura corporis, virtutibus, & miraculis S. CAROLI, quæ omnia suis jam expressa coloribus, certis quibusdam vinculis inter se necessario non hærent. Quamobrem assequi me feliciter rem ipsam posse credidi, si, additâ ad calcem Libri VII. staturæ, & habitus S. Cardinalis, quæ aberat, descriptione, bifariam veluti Opus dividerem, in cujus pri-

nam partem, quod a Cl. RUBEO fuerat elucubratum, inferrem; in alteram vero, quæ ad Famam, Virtutes, & Miracula pertinerent, mutato paululum GLUSSIANI in Libris ordine, congererem, ne quid desideraretur. In altero ex geminis postremis Libris nihil, quantumvis leve, omisi; cum CAROLI nomen summa cum laude in publico sermone versari omnes exoptent, atque illud peculiare veræ virtutis sit, etiam in minimis excellere. Miracula tamen narraturus, paulo liberius egi; id tamen spectavi, ut nihil de rerum veritate imminuerem, sed tædio dumtaxat, & satietati legentium occurrerem.

Hoc statuto, ad Notas converti animum; eoque libentius, quo novitatis, & copiæ commendationem huic operi afferre acrius exoptabam. Septuaginta amplius suppeditabat Ambrosiana Bibliotheca acceptarum a CAROLO, missarumque Epistolarum Volumina: triginta circiter S. Sepulcri Oblatorum Collegium, nobilem S. Institutoris, & Parentis sui hæreditatem. Patebat Eminentissimi Principis munere Archiepiscopale Archivum; imo aliud etiam Oblatorum, in quo ingens asservatur MS. Codex, comprehendens dicta Testium, & quæstiones plurimas pro Apotheosi curanda habitas; ibique aliquot post GLUSSIANI messem manipuli suppetebant. Præsto erant corrasa undique solerti indagine, & difficili conquisitione ex MSS., & editis Libris congesta documenta a Presbytero Felice de Montibus Bibliothecæ Ambrosianæ Custode. Humanissime alia offerebat Cl. Servilianus Latuada notæ in rebus Patriis eruditionis; alia amici: & nonnulla etiam occurrebant menti, quæ aliàs legendo, adnotandoque cognoveram. Tot mihi præsidii rerum initia, progressiones, & exitus perspicue aperiebantur; & quem molestum Scriptori laborem futurum constabat; perutilem ceterum legentibus fore apparebat. Nam & intima Historiæ cubilia vestigabam penitus; pulchrumque succurrebat, occulta olim GLUSSIANO, qui ex epistolis aliquas dumtaxat extremis digitis attigerat, consilia depromere, lacunas implere, chronotaxim restituere, & novum veteri Historiæ colorem allinere; imo alicubi novam Historiam facere. Operæ etiam pretium videbatur curare, ne quid tantæ Virtutis subterfugeret aliorum oculos, utque solita latere Sanctitas e tenebris aliquando emergeret. Gravissimum idcirco subivi pondus; quid enim filius pro Parentis gloria amplificanda refugeret? utque ingenue fatear, puduit me, rogatum ad hanc spartam ornandam accessisse. Annum circiter legendi, comparandi, expendendi, & observandi singula continens labor exhaustit. Pluribus omissis, quæ minoris videban-

tur momenti, & consuetam præferebant Pastoralis sollicitudinis curam; ea diligentius persecutus sum, quæ aut Patriam Historiam illustrarent, aut ordinem suum rebus adjungerent, aut ultra fines Diocæseos, & Provinciæ diffusam, immensam BORROMEI vigilantiam, & Religionem testarentur. Reliquum temporis latine omnia efferendo, atque apte collocando consumpsi. Quantula enim literarum pars latino stylo exarata occurrit? Ne omnes quidem ad Transalpinos, & Summos Pontifices missæ, præter expectationem repertæ sunt Italica lingua conceptæ. Ex datis ad Italos plane nullæ; si eas demas, quæ a Comite FEDERICO Patruale, Oblatis, & Provinciæ Episcopis, in rebus tamen ad Archiepiscopalem administrationem pertinentibus, datæ, acceptæque fuerunt. Quapropter, ut Historicum decet, facilem me veniam a legentibus impetraturum credidi, si verborum fidem sequerer, non elegantiam consecrarem. Hinc non laboravi admodum, ut scripta secundis curis emendanda curarem; neque si curassem, spongia uti, aut lima facile potuissem; cum prætituto ad edendam in lucem Historiam tempore eodem, quod transferendo S. CAROLI Corpori designatum fuerat, hæretet quotidie, veluti incumbens Prometheo vultur, nimio accuratior Typographus, & identidem subnascentis scriptionis fragmenta etiam, & lacinias avidè diriperet. Ecclesiasticorum aut Civilium vocabulorum, quæ nitore potius, quam latinitati fervirent, repudiatum nullum. Si qua injecta est, perspicua fortasse nimis, tempestatum, quæ Ecclesiæ nostræ olim objectæ sunt, commemoratio; cum ex prudentum Virorum iudicio facta fuit, tum eo consilio, ut memor præteritorum hæc ætas, facilius temporum nostrorum quieti, & felicitati disceret gratulari. Certe una mihi quæsitæ est diligentiæ, & claritatis laus; quæ quidem si ulla erit, ad Eum pertineat velim, unde profecta est; neque enim aliud ad tenuitatem ingenii mei accessit præsidii, quam, quod ab amantissimo Institutore, & Patrono CAROLO relictum est Seminariensi Clero, in cuius sinu educatus, atque instructus, partim discendo, partim docendo, ad virilem hanc, quam attingi, ætatem proventus sum. Versatam meam in evolvendis BORROMEI rebus solertiam putavi, gratam Civibus meis fore, quibus certiora patere volui Pastoris, ac Patroni sui beneficiæ monumenta; neque desperavi, aliquam apud Exteros inire me gratiam posse, quibus in posterum uberior, ut spero, ad scribendum leges efflorescet; atque, ut video, nihil unquam desipuit, quod S. CAROLI nomine commendatum in lucem proferretur.

I N D E X

LIBRORUM ET CAPITUM

PRIMÆ PARTIS

LIB. I.

N onnulla ad Patriam, Parentesque S. Caroli spectantia breviter expediuntur. Cap. I. pag. 1 2	Romam reversus, morienti Pontifici ultimam, ac piam operam præstat. Cap. XII. 57 58
In Aronensi Arce nascitur Carolus non sine cælesti signo: Quæque ejus pueritiæ studia potissimum fuerint. Cap. II. pag. 7 8	Comitiis habitis, Pius hujus nominis Quintus, Caroli potissimum opera, Pontifex eligitur: sic demum constitutis omnibus, a Pontifice ægre tandem Mediolanum dimittitur. Cap. XIII. 57 58
Adolescens Ticini Jurisprudentiæ operam dat: interceptum mox Patris morte, Studiorum curriculum feliciter deinde absolvit. Cap. III. 11 12	
Romam ab Avunculo Pontifice evocatus, præter multas dignitates, quibus ornatur, Mediolani Archiepiscopus renunciat: de quo multis ab Eo Romæ præclare gestis. Cap. IV. 17 18	LIBER SECUNDUS.
Novi in Eum congesti honores: Fratrem e vivis erepto, clanculum Sacris initiatur. Cap. V. 25 26	I nfelix Mediolanensis Ecclesiæ status, & morum, quæ sub Caroli adventum vige- bat, corruptela describitur. Cap. I. 65 66
Collegium educandæ nobilium Familiarum Juventuti Ticini condendum curat. Cap. VI. 31 32	Ut corruptos populi mores informet Carolus, summum in Se Ipso virtutis exemplum ceteris statuit. Cap. II. 71 72
Magni suscepti conatus pro congregandis itinerum Tridentini Concilii Patribus: atque felix, Eo adnitente, Concilii exitus. Cap. VII. 33 34	Quibus sanctionibus Familiæ suæ mores composuerit. Cap. III. 75 76
Habiti Concilii Decreta Ejus operâ in posterum stabilita: & Sanctiora in dies Ejus Vitæ instituta. Cap. VIII. 35 36	Quo ordine electos in Provinciæ suæ regimen Administros partitus sit, quibusque singulos ordines legibus devinxerit. Cap. IV. pag. 83 84
Romæ degens, multa ad Mediolanensis Ecclesiæ decora, vel retinenda, vel augenda, obtinet: & absens licet, egregie per Vicarios Provinciam administrat. Cap. IX. 41 42	Ut collapsam Ecclesiæ disciplinam renovet, aliquot ad Cleri Institutionem Seminararia instituit. Cap. V. 89 90
Venia ab Avunculo tandem impetrata, Mediolanum festinat, & plurima in Romanæ Sedis, ac Ditionis commodum in ipso itinere salubriter firmat. Cap. X. 47 48	Ad populi universi emendandos mores studium omne, atque operam confert. Cap. VI. pag. 99 100
Solemni ritu Urbem Mediol. ingreditur: & coactis Episcoporum Cœtu, primum Provinciale Concilium celebrat. Cap. XI. 49 50	Alia salubriter ad piam omnium Institutionem statuta: & de Societatis Jesu Patribus in Urbem inductis. Cap. VII. 103 104
	Urbem, atque Diœcesim lustrare præsens Ipse constituit; & qua ratione invisere utramque consuesceret. Cap. VIII. 109 110
	In Primario Urbis Templo dignitatem restituendam curat. Cap. IX. 115 116
	Ejusdem pompam, munditiemque supellectilis, & ornamentorum lautitiâ amplificat. Cap. X. 121 122
	Cetera item Urbis Tempora novis censibus, ac

- instituti ornare aggreditur : Triduanas Rogationes restituit : publicas oblationes decentius fieri statuit : demum ad Diocesim obeundam animum convertit .* Cap. XI. pag. 123 124
- Ecclesie sue jura pro virili tuetur ; quare formidolosa illi tempestas offertur .* Cap. XII. pag. 131 132
- Tres Helvetiorum Valles ditioni sue subjetas , & summa morum corruptela deformatas invisit .* Cap. XIII. 139 140
- Humiliatorum , & Franciscanorum Fratrum Ordines ad sanctioris disciplinae normam revocare nititur .* Cap. XIV. 143 144
- Turbato Mantus Fidei statu , illuc destinatur ex Pontificio mandato Legatus .* Cap. XV. 149 150
- Mediolanum reversus ex Diocesi universa Synodum congregat : ubi obiter aliqua de ejus celebranda Ritibus .* Cap. XVI. 151 152
- Pium in muliebris Pudicitie praesidium excitatum contubernium legibus firmat , atque iterum ad Diocesim lustrandam incumbit .* Cap. XVII. 155 156
- Alterum Provincialium Episcoporum conventum habet : & tota hujusmodi habendorum Conventuum ratio atque ordo exponitur .* Cap. XVIII. 159 160
- Theatini Ordinis Patribus Roma accersitis locum ad Urbem opportunum designat : interim magnificum Sancti Fidelis Templum extruendum curat , atque adjunctas Aedes Societatis Jesu Patribus attribuit .* Cap. XIX. 165 166
- Violata Ecclesiastica immunitate , novus existit turbo : Scalense Templum lustrare aggressus , vi atque armis repellitur .* Cap. XX. 167 168
- Re ad Pontificem rejecta , quo animi robore item , & moderatione tantam contumeliam tulerit .* Cap. XXI. 171 172
- Pontificis hac super re gemine ad Mediolanensis Provinciae Gubernatorem literae referuntur .* Cap. XXII. 175 176
- Lethali ictu petitus ad necem , inaudito miraculo servatur incolumis : Ejus in re tam gravi animi virtus .* Cap. XXIII. pag. 183 184
- Divinitus aliqua Illi consolationis causa obijcitur , Ecclesiae suae rebus in melius con-*
- versis .* Cap. XXIV. 191 192
- Scalenses Canonicos palam , & submisso animo veniam petentes omni poenarum vinculo splendide absolvit .* Cap. XXV. 193 194
- Intentatae necis auctores , & administri , frustra reclamante Borromeo , ultimis supplicii maclantur : quo tempore Ille Diocesim lustraturus , Urbe primum egreditur ; mox inter Helveticos transalpinos magno cum Religionis incremento versatur .* Cap. XXVI. pag. 197 198
- Intercedente licet Carolo , Pius Pontifex Humiliatos ex Religiosorum Ordinum numero expungit .* Cap. XXVII. 207 208
- Laborantem annone caritate Mediolanensem Populum sublevat . Alia item ad populi corrigendos mores constituit .* Cap. XXVIII. pag. 209 210
- Obnoxiam Hereticorum perfidia Religionem in Cisalpinis Helveticis finibus periculo liberat . Incommoda deinde usus valetudine , nihil tamen de Pastoralis cura remittit .* Cap. XXIX. 211 212
- Pio mortuo , contumaci licet affectus morbo , ad Comitata Romam properat , atque ab Electo Pontifice Gregorio multa in Ecclesiae suae commodum impetrat .* Cap. XXX. pag. 217 218

LIBER TERTIUS.

- S**E magnificis Titulis abdicat Carolus , quo curas omnes in Ecclesiae suae tutelam conferat : Braydense Collegium instituit : Tertiam Provinciale Synodum convocat . Cap. I. 223 224
- Graves iterum pro tuenda Ecclesiastica potestate tumultus in Eum excitantur .* Cap. II. 227 228
- Summum Provinciae Moderatorem , ejusque fautores , pronunciatam sententia , Sacris interdicit : quique fuerit hujusmodi consilii , narratur , exitus .* Cap. III. 231 232
- Nobilem Adolescentium Collegium excitatum praescriptis legibus confirmat : multa autem populo ad restituenda vetera Instituta religiose commendat .* Cap. IV. 235 236
- E Polonia ad Galliarum Regnum administrandum festinantem Henricum Modocetiae invisit : Urbem atque Diocesim constitu-*

ris in Synodo Sanctionibus munit, & gemino Canonorum Collegio exornat. Cap. V. 239 240
Præclara Caroli gesta, cum Romæ Jubilæi causa versaretur, exponuntur. Cap. VI. pag. 247 248
Mediolanum reversus Apostolicum Visitatorem excipit: Ipse interim ad Cremonensem prius, mox Bergomensis Ecclesiam lustrandam proficiscitur. Cap. VII. 255 256
Jubilæum Mediolani ex Pontificis indulgentia concessum celebrat, & piis eo tempore in Urbem inducit exercitationes. Cap. VIII. 261 262
Quartum Provinciæ Concilium indicit: Visitatore demum Apostolico dimisso, & solemni supplicatione per Urbem decreta, Sanctorum Lypsana decentiorem in locum restituit. Cap. IX. 267 268

LIBER QUARTUS.

P*estilentia Mediolanensem Urbem invadit: quæque fuerit Caroli in acerbissima calamitate solertia. Cap. I. 273 274*
Obsignato Testamento, se ad extrema quæque subeunda pericula pro populi laborantis tutela strenue comparat. Cap. II. 277 278
Effusus sumptibus, officiis, ac monitis agris subvenit, & subsidiariam in eorum opem Sacerdotum manum congregat. Cap. III. pag. 279 280
Plebem omni ope destitutam sustentat, atque enixis precibus ad Dei auxilium confugit. Cap. IV. 291 292
Præfectum ac Decuriones Urbis hortatur, ut publico nomine votum Sancto Sebastiano nuncupent: alia interim subsidia peramanter excogitat. Cap. V. 301 302
Limocomia optimis Ministris in animarum, corporumque præsidium instruit. Cap. VI. pag. 305 306
Domi clausis omnibus, piis & quotidianas exercitationes indicit, & Urbem obiens, singulos præsens consolatur. Cap. VII. pag. 315 316
Lue infectos, ac moribundos Eucharistico Pane reficit, & sacris Mysteriis confirmat. Cap. VIII. 317 318

Ex Urbe egressus, agrestem populum pestilentia laborantem invisit, ac consolatur. Cap. IX. 325 326
Acriori voce in populi vitia invehitur. Sacras Leges sciscit: novis Pontificiæ Indulgentiæ donis Cives Deo conciliat. Cap. X. pag. 331 332
Primum Quadragesimæ diem a Bacchanalium licentia liberat: solemne Urbis lustrum condit. Cap. XI. 337 338
Supplicabundus Urbem obit: consecratum Christi Sanguine Clavum Ipse circumfert; & quotannis tantæ calamitatis memoriam hujusmodi supplicatione renovari jubet. Cap. XII. 343 344
Novo Indulgentiæ Pontificiæ impetrato dono, funestatum populum expiat: Urbem votivam, primo Templi lapide posito, religione exsolvit: Funebria pestilenti anno Defunctorum indicit: & raptim ad Helvetiorum turbas comprimendas convolat. Cap. XIII. pag. 347 348
Sedata in Urbe & agro pestilentia, Liberatori Deo diligenter gratias agit. Cap. XIV. pag. 351 352

LIBER QUINTUS.

A*lias iterum pro Ecclesiastici juris defensione contentiones habet. Cap. I. pag. 357 358*
Canonorum Collegium ex Aureoli Ponte Mediolanum ad Protomartyris Templum transfert. Latentibus Sanctorum Corporibus honestiorem locum designat, & ad Stationales Basilicas primum supplicabundus accedit. Quintum ex Diocesano Clero Cœtum in Urbe cogit. Cap. II. 365 366
Sanctæ Crucis signis in compitis erectis Societates piorum hominum ad cultum attribuit. Collegium Sanctæ Sophiæ excitat, & superstium ex pestilentia inopum reliquias in certum locum contrahit. Cap. III. pag. 371 372
Sacerdotum Oblatorum Sodalitatem sub Sancti Ambrosii auspiciis, Mediolanensis Antistitis ad nutus paratam semper, datis legibus, instituit. Cap. IV. 375 376
Augustam Taurinorum Sacræ Syndonis adoran-

- randæ desiderio incensus, aspera peregrinatione contendit. Cap. V. 385 386
- E Taurinis rediens, ad Varalli montem digreditur: Mediolanum deinde adveniens, afflictæ Regiæ Philippi Familiæ celeste auxilium implorat. Cap. VI. 403 404
- Aiquot ad populum datis literis, & pænis statutis, pravas Urbis consuetudines, multis licet obloquentibus, tentat evellere. Cap. VII. 417 418
- Sanctæ Praxedis Asceterium instituit: aliquot ibidem Virgines solemnî ritu Deo consecrat. Cap. VIII. 427 428
- Collectos ex Provincia Præsules quintum ad Concilium vocat: qua occasione plura Sanctorum Corpora in Nazariana Basilica delitescencia, in ejusdem Basilicæ aris honorificentius reponit. Cap. IX. 431 432
- Sexta Diœcesis Synodo soluta, Sancti Fidelis novum Templum dedicat, atque aliud muliebri pudicitiaæ asyllum in Urbe aperit. Cap. X. 439 440
- Clericorum Sancti Pauli Comitibus præest: & multa apud Patres Sancti Ambrosii ad Nemus ex eorum Instituti norma componit. Cap. XI. 441 442
- Viglevanensem Diœcesim lustrat Ipse, postmodum suam: per alios autem ex Pontificio mandato Novocomensem ac Laudensem lustrandas curat. Legatum item Apostolicæ Sedis ad Helvetios, & Rhætos mittendum impetrat; quorum juventuti educandæ Mediolani Collegium condit. Cap. XII. 453 454

LIBER SEXTUS.

- O**ppugnata a multis Ecclesiæ suæ jura ut defendat, Romam contendit. Plura religionis suæ ubique in via impressa vestigia relinquit. Cap. I. 471 472
- Peramanter a Summo Pontifice exceptus, multa cum eo transigit. Romani populi, Principumque summa in Eum benevolentia & admiratio. Romam Mediolanensis Urbis nomine Legati in Carolum destinantur, atque adveniunt. Cap. II. 479 480
- Legatis exceptis, Mediolanum properans, Florentiam, Ferrariam, hinc Venetias digreditur. Quam honorifice de Eo Veneti omnes sua in Urbe, itemque ditone senserint. Cap. III. 491 492
- Mediolanum in tempore adveniens, plures adversariorum machinas partim dissolvit, partim divinitus evertit. Re infecta, & puenda legatione defuncti, Mediolanum a Pontifice Oratores dimittuntur. Cap. IV. pag. 505 506
- Brixianam Diœcesim lustrare aggressus, prope ad Urbem revertitur, ut morienti Provinciæ Insubricæ Administratori ultimam opem præstet; cui deinde defuncto justâ persolvit. Postmodum Clero congregato, & confirmatis in Concilio Decretis suis, Cenomanos revisit. Cap. V. 523 524
- Ex Brixiansibus finibus Tiranum desleat in Valturenis: ibi celeberrimam Deiparæ Ædem visit, atque Concione habita, pios excitat animorum motus. Cap. VI. pag. 533 534
- In Cenomanorum Valles regreditur: In Aloysii Gonzagæ, & Federici Borromei animis futurae jacit Religionis & Sanctitatis semina. Ex Ejus Visitatione uberrimos Brixiansis Ecclesiæ fructus capit. Cap. VII. pag. 535 536
- Ex Societate Jesu, & Capuccinorum Ordine Patres in Helvetios, impetratis Ædibus, inducit. Cap. VIII. 549 550
- Carolus a Basilica-Petri in Hispanias mittit, qui Regem de rerum Mediolanensium perturbatione coram edoceat, ejusque opem imploret. Aliqua iterum Mediolani fervent super Ecclesiæ juribus dissidia. Cap. IX. 551 552
- Quid Internuncius cum Hispaniarum Rege egerit: & felix tandem legationis exitus summam exponitur. Cap. X. 559 560
- Annua de more congregata Synodo, in Sancti Stephani Æde latentia SS. Ossa splendide transfert. Mariæ Austriacæ in Lusitaniam proficiscenti officii causa Soncini obviam procedit: mox Laude Pompeja eandem omni honoris genere prosequitur. Cap. XI. pag. 569 570
- Vercellis Sancti Eusebii cineres; Sacrum Linteum Augustæ Taurinorum invisit: Demum lustratis Helvetiorum Vallibus, Deser-

- fertinense usque Cœnobium per invia penetrat, alia SS. Corpora visurus. Cap. XII. pag. 575 576*
- Parentalia in defunctæ Hispaniarum Reginae opem instituta celebrat: in Seronensi Opido inferendam novo Templo Deipara imaginem solemniter curat. Episcopos Provinciae suæ finibus comprehensos sextum congregat. Cap. XIII. 589 590*
- Splendidus apparatus, & pompa describitur, qua Sancti Simpliciani, aliorumque Sanctorum Corpora in lucem extracta per Urbem detulit. Cap. XIV. 605 606*
- Sancti Joannis Boni Ossa in nova a se structa Ara honorifice collocat: deinde Clero, qui Concilii causa convenerat, dimisso, Augustam Taurinorum pergit cum Paleotto Cardinali itineris Socio assumpto, ut Sacri Linteï conspectu oculos, & animum pascat. Cap. XV. 613 614*
- Conterminos Lucano, & Lario Lacubus Diæcesis suæ Montanas Regiones pedibus, ut plurimum, nec sine vitæ periculo obit. Cap. XVI. 619 620*
- LIBER SEPTIMUS.**
- P***ostremum Caroli ad Limina Apostolorum iter, & caelestis quodammodo vitæ specimen, quam Romæ servavit, exhibetur. Cap. I. 631 632*
- Pro Hispaniarum Regis filio e vivis erepto, & electo recens Insubricæ Provinciae Praefecto Deo supplicat: Decimum agit Cleri universi Conventum. Cap. II. 651 652*
- Asconensis Collegii fundamenta jacit. Graviter agrotantem Sabaudia Ducem Vercellis consolatur, a quo morbum deinde mirabiliter depellit. Polonicæ Regis ex fratre filium Ecclesiasticæ disciplinae præceptis informat. Cap. III. 659 660*
- Rhætiam ex Pontificis nutu obire aggreditur, cujus gravissimis vulneribus medicinam parat, atque affert. Cap. IV. 681 682*
- Salubriter constituta ut confirmet, ad generale Rhætiae Concilium Bernardinum Moram Legatum destinat: Ipse interim Bellione, ejusque in agro salutaria multa decernit. Cap. V. 705 706*
- Concitatæ seditioforum turbis, Rhæti decreta omnia refrege conantur. Tantam tempestatem Carolus, intercedentibus piis Helvetiorum officiis, sedat: iterum deinde commoti fluctus suorum constantia, & sanctitate componuntur. Cap. VI. 715 716*
- Aliqua impendentem mortem prævidentis Caroli significantur indicia. Ultimos Ille in Bacchanalium spectacula profliganda conatus exerit. Cap. VII. 723 724*
- Primum in fundamentis magnificentissimi prope Rhaudum Templi lapidem ponit: Xenodochium e morbo convalescentibus Mediolani aperit: Omnia jamdiu a se instituta in ultimo Cleri totius Concilio confirmat. Cap. VIII. 731 732*
- Legnanum illustre Oppidum Canoniorum translato Collegio ornat: Geminos Antistites inaugurat. Cap. IX. 739 740*
- Altero Capuccinarum Virginum Asceterio Urbem illustrat: Novariensi Episcopo defuncto inferias affert. Vercellis plura ex Pontificio mandato componit: Ad inexplebile Sacri Linteï visendi saturandum Studium Augustam Taurinorum contendit. Cap. X. 743 744*
- Varalli in Divina abditus, febris corrigitur. Mortis instantis præsciens, Arona navigat Asconam, ubi Collegium rite instituit. Mediolanum navigio reversus, diem unum ex morbo decumbens, & Sacris Mysteriis expiatus extinguitur. Cap. XI. 757 758*
- Acerbus, & vix consolabilis Mediolanensium dolor, audito Borromei periculo: Eo defuncto, incredibilis moeror, gemitus, & lacryntiarum plena Funebria. Cap. XII. pag. 767 768*
- Caroli vultus, statura, & corporis habitus. Cap. ultimum. 775 776*

SECUNDÆ PARTIS

LIBER PRIMUS.

S tatim ab obitu, S. Caroli gloria e Calis per quietem pluribus ostenditur : & austerioris disciplinæ instituta in Sanctæ Barbare Asceterio divinitus firmantur. Cap. I.	793 794	Caroli studium, & cura de animarum salute. Cap. XVIII.	939 940
Communis ex Ejus interitu dolor, & singularis Mediolanensis præsertim populi amoris in Illum significatio. Cap. II.	801 802	De splendida in hostes ipsos beneficentia. Cap. XIX.	949 950
Quantum exinde concepta de Eiusdem sanctitate opinio apud omnes excreverit. Cap. III.	807 808	De paterna in corrigendo caritate. Cap. XX.	951 952
Quanti ante, & post obitum a Principibus præsertim viris Borromeus fieret. Cap. IV.	811 812	Quam demisse de se Ipso sentiret. Cap. XXI.	955 956
Populi concursus, collatæ opes, & dona ad Caroli tumulum. Cap. V.	837 838	De summa animi tranquillitate, & mansuetudine. Cap. XXII.	967 968
De S. Caroli Fide. Cap. VI.	845 846	In rebus administrandis, & dando consilio Prudentia. Cap. XXIII.	973 974
De Religione. Cap. VII.	857 858	Fortitudo, atque animi constantia. Cap. XXIV.	979 980
De singulari erga Romanum Pontificem, ceterosque Ecclesiæ Ordines observantia. Cap. VIII.	869 870	In adversis, & a speris rebus invicta patientia. Cap. XXV.	983 984
De admirabili cultus Divini studio in Diocesi, & Provincia Mediolanensi. Cap. IX.	877 878	Austerum, & horridum a Carolo initum vivendi genus. Cap. XXVI.	989 990
De Divina meditandi, & contemplandi desiderio, atque ardore. Cap. X.	889 890	De Eiusdem Castitate. Cap. XXVII.	1001 1002
Christianæ Doctrinæ Scholas salubriter aperit, suisque legibus confirmat. Cap. XI.	895 896	De aîmi integritate, & maturitate morum. Cap. XXVIII.	1009 1010
De Spe, ac fiducia in Deum. Cap. XII.	903 904	De summa in rebus omnibus religione, & fide. Cap. XXIX.	1015 1016
Quo amore in Deum ferretur. Cap. XIII.	907 908	De Liberalitatis suæ magnificentia. Cap. XXX.	1025 1026
Quam late ad omnes hominum ordines Ejus amor pertineret. Cap. XIV.	913 914	De Hospitalitate. Cap. XXXI.	1037 1038
Quam peculiari amore Ecclesiam Mediolanensem prosequeretur. Cap. XV.	917 918	De Humanarum rerum contemptu, & studio paupertatis. Cap. XXXII.	1045 1046
De moderato Caroli amore in Consanguineos. Cap. XVI.	927 928	De immani effusione opum in pauperes. Cap. XXXIII.	1053 1054
Quodnam benevolentia genus in Familiares suos ostenderit. Cap. XVII.	933 934	De Scientia, & Doctrina. Cap. XXXIV.	1061 1062
		De Prudentia, & consilio in Ecclesiasticis muneribus conferendis. Cap. XXV.	1069 1070

LIBER SECUNDUS.

Quam multa Deus a Carolo exoratus mirabilia egerit. Cap. I. 1083 1084
 Recensentur miracula, quæ Caroli vitam illustra-

<i>lustrarunt. Cap. II.</i>	1085	1086	<i>mo in honore habentur, & pluribus ap-</i>
<i>Miracula, quæ Ejus mortem comitata sunt.</i>			<i>posita mirabiliter sanant. Cap. VIII.</i>
<i>Cap. III.</i>	1091	1092	<i>pag. 1131 1132</i>
<i>Alia plurima, quæ, Caroli extincti ope im-</i>			<i>Caroli Corpus in sepulcro recognitum miraculo</i>
<i>plorata, divinitus accidere. Cap. IV.</i>			<i>est. Brevis alia miraculorum epitome. Cap.</i>
<i>pag. 1093 1094</i>			<i>IX. 1145 1146</i>
<i>Miranda multa, quibus ornatum Illius se-</i>			<i>Carolus oblatum multorum animæ periculum</i>
<i>pulcrum fuit. Cap. V. 1107 1108</i>			<i>presentissimo auxilio depellit. Cap. X.</i>
<i>Miracula per Ejus effigies edita. Cap. VI.</i>			<i>pag. 1151 1152</i>
<i>pag. 1117 1118</i>			<i>Diarium Actionum omnium, in quibus Pasto-</i>
<i>Una Illius imago in Poloniam delata plu-</i>			<i>ralis S. Caroli cura versabatur. 1159 1160</i>
<i>rimis est salutaris. Cap. VII. 1125 1126</i>			<i>Synopsis eorum, quæ gesta sunt, ut in SS. nu-</i>
<i>Vestes, & quidquid usui Carolo fuit, sum-</i>			<i>merum B. Carolus referretur. 1167 1168</i>

UT Reverendis. P. Magistris F. Hermenegildi Todeschini Ordinis Prædicatorum, in Insubria adversus hæreticam pravitatem Inquisitoris Generalis, mandatis obsequer, diligenter perlegi Opus inscriptum: *De Vita & Rebus gestis Sancti Caroli Borromei Cardinalis Archiepiscopi Mediolanensis ex Joanne Petro Gluffiano latinè redditum a Rev. Adm. D. Bartholomæo Rubeo Presbytero Congregationis Oblatorum, Notis uberimis illustratum ab Adm. Rev. D. Balthassar Oltrocchi ex eodem Sodalitio, Collegio & Bibliothecæ Ambrosianæ Pro-Prefecto*, qui etiam Libros duos postremos *de Fama, Virtutibus, & Miraculis* latius dedit, & Præfationem addidit; cumque in his omnibus nihil omnino a recta vel Fidei, vel morum regula alienum repererim, imo universa ad promovendam Sanctissimi Cardinalis gloriam, & novum parandum Orthodoxæ Ecclesiæ ornamentum summopere apta sint, Opus ipsum dignissimum censeo, quod Typis tradatur. In cujus rei testimonium has dabam Mediolani in Ambrosiana Bibliotheca Cal. Aprilis, anno a Virginis partu MDCCLI.

*Joannes Andreas Iricus Ambrosiani Collegii Doctor,
Librorum Censor, & Qualificator.*

Die xxxi. Augusti MDCCLI.

Attenta præfata attestatione

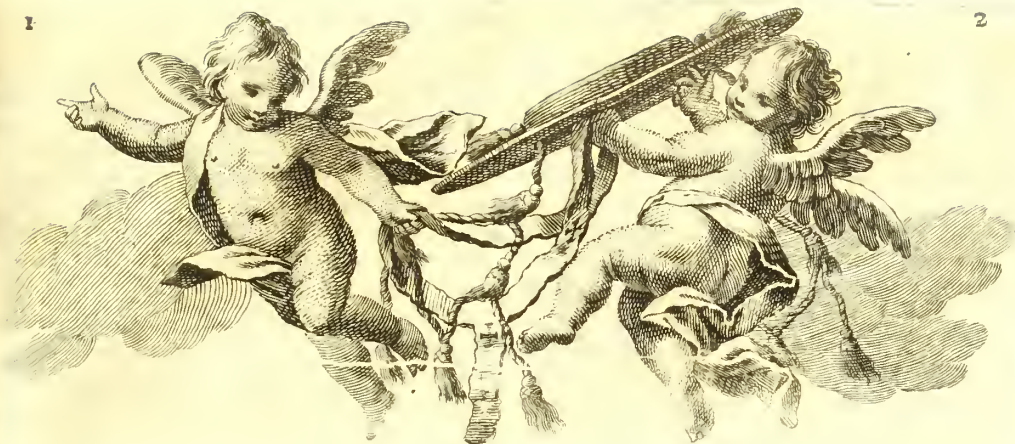
I M P R I M A T U R.

Fr. Joseph Maria Lugani Vicarius Generalis S. Officii Mediolani.

J. A. Vismara Pœnit. Major pro Eminentiss. & Reverendis. D. D. Card. Archiepiscopo.

V. Julius Cæsar Bersanus pro Excellentiss. Senatu.

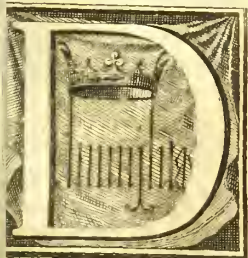

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

*Nonnulla ad Patriam, Parentesque S. Caroli spectantia
 breviter expediuntur.*

DIVINÆ Providentiæ opem, quam Christus Dominus promiserat Fidelibus suis nullo unquam tempore defuturam, semper sibi singulari quodam modo adfuisse Mediolanensis Ecclesia fateri debet, quæ S. Barnabæ prædicatione, ac la-

boribus constituta eximios subinde Antifistes habuit, qui aut acceptam ab sanctissimo Conditore vivendi disciplinam retinere, aut temporum, hominumque vitio collapsam restituere conarentur. Jam satis constat ex sacris Pastoribus, qui hanc Provinciam tenuere, quinque supra triginta (a) Cælitum numero adscriptos, viginti vero ex his ipsis, qui Superùm honoribus coluntur, ex illustribus Urbis nostræ familiis delectos; atque

(1) Mediolanensium Antifistum inter Sanctos re-
 latorum numerum auget Ughellus tomo IV. Italix Sacræ,

qui ex i s quadraginta Beatorum albo adseribit. Alios
 adjungit Ambrosiano Calendario Puricellus in Disserta-
 tione

quam inter cetera ditionis suæ loca Borromei Proceres tenent, cellulam (a) sibi extruxerat, ubi sacco indutus cælestia meditaretur, ac pia cum Superis colloquia misceret. Subditos quoque filiorum loco habuit, præsertim pauperes, quibus ex heri munificentia neque orbitas ad vitæ alimenta, neque inopia dotis ad ineunda conjugia impedimento fuit. Adeo certe commovebatur miseræ plebis necessitatibus, ut non antea mensæ accumberet, quam stipem aliquam in egenos erogaret. Et cum nonnulli monerent, ne spectata filiorum multitudine, quos ex conjugio susceperat, tanta illa erga alienos liberalitate crudelitatis notam apud suos incurreret, vaticinante velut animo respondebat: successura semper Borromeorum domui feliciora tempora, ac talem fore erga liberos suos Dei beneficentiam, qualeni ipse erga pauperes adhibuisset. Quod si spem hanc Divinitus immisissam subsecutæ in Familia dignitates, divitiarumque non comprobassent, unius tamen Caroli vita, quem Genitoris virtutibus datum omnes credidere, fidem vaticinio fecisse videri potuit.

Hanc Giberti pietatem apprimè æmulabatur Margarita uxor prudentissima supra sexum mulier, & vere digna, ex qua tanti nominis proles nasceretur. Corruptis enim Civitatis moribus, atque ob temporis consuetudinem peccandi pudore amisso, antiquam Christianæ vitæ severitatem constantissime tenuit familiaribus officiis

semper intenta, nec unquam fere domo egressa, nisi ut rei Divinæ interesset, si ve Asceteria sacrarum Virginum, aut celebres publica religione aras inviseret.

Ex tam felici connubio prodire in primis Federicus, & Carolus, quorum ille ab Avunculo Pio IV. ingentibus titulis auctus, ducta paulo ante Virginia Urbini Ducis sorore, in ipso ætatis flore Romæ decessit; hic Romana Purpura, & Mediolanensi Pontificatu insignitus, dignitatem utramque illustravit rebus egregie gestis, quarum seriem exponere præsentis historiarum labor erit. Fœminas etiam numero plures idem thalamus tulit, ex quibus Elisabeth natu prior ingressa Virginum Asceterium, veluti victoriam designans, quam de rebus humanis retulerat, Coronæ nomen assumpsit, reliquæ Borromeorum genus cum præclarissimis Italiæ Familiis per conjugia miscuere. Camilla Vastallam (b), Hieronyma Venusiam ad eorum Regionum Principes missam, Hortensia Annibali Altempzio (c) nuptui data, quem apud Germanos Cardinalis frater, & avita alia Dignitatum nomina commendabant. Et quanquam Sororum omnium illustri vita, & honestissimi mores fuerint, longe tamen in Columnarum domo Anna, Fabritii uxor eminuit. Exemplo enim Caroli Fratris adducta nihil antiquius habuit, quam ut Dei cultum, æternæque vitæ cogitationes humanis omnibus anteferet (d). Ita post pias in domestica cella meditatio-

nes

to est quod Carolus ipse Octaviano Abbiato de Foreris familiari suo aperuit, dum decretum conderet de dando signo Præfationis in Missa: nimirum *se puerum solum fuisse domo dimitti cum Pedagogo, Patre iubente, quousque Præfationis in Missa solenni signum insonaret, iussuque curato cursus ad templum festinare, ut ibidem electam Christi Corpus visurus adisset.*

(a) Locum hunc in Aronenfi Arce se vidisse sæpius asseveravit Co. Galeatus Vicecomes Mediolani Senator testis item citatus in MSS. relictis tabulis, & Bernardus de Magistris Aronenfis item testis locum eum *Hortuli* nomine appellat.

(b) Nupsit hæc Cæsari Gonzagæ Ferrandi filio Principi Malfectæ, & Vastallæ. Soror verò Fabricio Jesualdo Principi Venusino.

(c) Annibal Altempzius Comes Wolfgangi Teodoricæ filius ex Clara Medicæ Pii IV. sorore genitus hic

est. Hortensiam susceperat Gibertus Borromeus a Thadea dal Verme secunda superinducta Coniuge ex nobilissima Infubrum Familia.

(d) Plurimæ inter Epistolas ad S. Carolum missas Hujus literæ extant religionis, & sanctitatis plenæ. Cardinalis de Gambarà scriptis eam fuisse prudentiæ, bonitatis, ac vitæ Christianæ exemplar. S. Philippo Nerio fuit valde accepta, cum Romæ versaretur. Plura habet de illa Baccius in Vita S. Philippi Neri; sed præ omnibus sit ipsum S. Fratris testimonium, qui ejus constantiam in Hortensiæ sororis morte laudans sic scripsit II. Augusti MDLXXIX. *Magne mihi voluptati fuerunt literæ tuæ inveniunt, quæ firmitate animi Hortensio sororis nostræ interitum tuloris. Quam quidem constantiam ego in te summo opere desiderabam, abunde exhibuisti, neque minorem religio tua pollicebatur. Quanta certe virtus fuit, qua majorem Carolus optare non poterat?*

nes frequens in Templo aderat, adeo defixo in rebus Divinis animo, ut cum cælesti pane reficeretur, tanquam amisso corporis motu ægre sese ab Altaris conspectu, & tanti mysterii contemplatione divelleret. Ciborum delicias, & vestium, gemmarumque lenocinia, quibus maxime delectari muliebris ambitio solet, prorsus abjecerat, ut omni sublato inani sumptu largiora subsidia pauperibus superessent. Hac agendi ratione carior in dies facta, summo etiam in honore ab omnibus habebatur, ac præcipue familiaribus, quibus facilius erat cælestem ejus vitæ innocentiam, & occultos animi sensus inspicere. Marito denique amisso, quem Lusitanico bello Sicula classi Præfectum lethifer morbus oppræsserat, cum severiores quotidie sibi leges indiceret, filiiisque liberaliter, sancteque educandis assiduam operam daret, Panormi, qua in Urbe Marcus Antonius focer ejus regio nomine jura Populis dabat, ipsa quoque moritur; haud secus deflente Civitate, quam si eximium Reipublicæ decus, & miserabilium hominum commune solatium amisisset (a). Atque hæc de sanctissimi Viri consanguineis dicta sufficiant, ne longius, quam par est, a proposito discessisse videar (b).

CAPUT II.

In Aronensi Arce nascitur Carolus non sine cælesti signo: Quæque ejus pueritiæ studia potissimum fuerint.

1538. **A**Nno trigésimo octavo supra millesimum quingentesimum, Paulo III. Pontifice Maximo, Carolo V. Romanorum Imperatore, VI. Nonas Octobris in Arce Aronensi, de qua paulo antea dictum est, Carolus Borromeus nascitur, cum illuc Parentes pertasi Urbis negotia, sive vitia secessissent. Prædialiarii milites, ibi in statione positi jurejurando affirmabant, duabus ante solis ortum horis, quo plane tempore edebatur Infans, fulgorem (c) quemdam repente emicuisse, qui splendæ adinstar iridis Matris cubiculo superfusus, non antea videri desierit, quam, sole denique orto, cum diurna luce misceretur. Quo quidem fulgore claritatem designari, quæ universæ Ecclesiæ in eo sætu parabatur, tunc maxime dixere homines, cum res ipsa prodigio fidem fecit; ita enim voluisse Deum aliquando sanctissimorum hominum futura merita prænunciare miraculis, quemadmodum primos Ambrosii vagitus insidente labiis apum examine melle perfusos accepimus, & Suitberti Verdenensis Episcopi cunabula admirabili luce radiasse auctor est Surius.

Ita

(a) Audi quam pie de hujus Matronæ virtutibus senserit Marcus Antonius Columna ejus focer, dum Carolum de illius interitu moneret IV. Non. Majas MDLXXXII. *Ex tua etiam sententia dum Romam Anna me sequebaret, eam nobis Deus eripuit, sibi que voluit; neque enim aliter credimus, cum ejus vita, & vite similis mors ejusmodi fieri, ut rationem illi felicitatem invadere debeamus. Domi meæ multa sanctitatis monumenta reliquit, & amplam nobis omnibus religionis atque insignium exemplorum hereditatem. Nihil inquam acerbus notavi in ea esse, imo curas nostras suavitate semper sua abstergere consuevit. Lenire dolorem tuum mihi supervacaneum existor, ne tue constantie injuriam imponam; Tu nobis petius consolationem ut adhibeas obsecramus, qui unus consolari nos potes utpote infirmiores &c. De ejusdem interitu scribens Panormi Nicolaus Pisacanus Non. Maji Gloriosum Annæ reverentiam dicit, cum jure opiano credenda sit in morte vivere, que vite sue tempore mortua credebatur. Quare concludit, se lacrymis in te Matronæ parentasse, sed lacrymas ipsas tibi ragentem voluptatis sensus auulisse; deßenda enim erat sua ipsius jactura; sed invidenda beati jam spiritus felicitas.*

(b) Geminos item habuit fratres alios Carolus, sed immatura morte præreptos, quos eodem Giberti Patris tumulo humatos scripsit Albonellus ad Carolum Vicecomitem Intimiliensem Episcopum, dum Comitis Federici tumulum Mediolani extruendum curaret.

(c) Julius Casar de Cuchetris juratus testatus est: *visam ea nocte lucidam veluti Zonam quatuor circiter pedes latam, que a Turricula in Falcionem (locus is geminus est arcis vigilibus destinatus) ab occidente nimirum orientem versus protendebatur, sinu suo natale Caroli cubiculum complexa.* Testes item alii producti sunt vigiles, & Julii Casaris Pater tum arcis Præfectus præter feminas alias, quæ antelucano operi intentæ eo tempore vigilabant. Natale hoc Caroli cubiculum deinde non divellum est arte nova, ut Ripamontius scribit, quandoquidem eodem in loco iidem parietes extant, atque altare iustus erectum, ad quod Sacris ipsemet septennio abhinc operatus sum. Laqueare hinc, & aula, aliæque minores partes in vicinum montem S. Carolo factum translata facello, quod ibidem visitur, natalis cubiculi nomen dedere.

Ita editus Infans, postquam res humanas dignoscere per ætatem potuit, religiosi præsertim animi specimen dabit (*a*), inanes nugas, & crepundia quæque fastidians, quibus fere primordia vitæ transigimus. Hinc altariola extruere, sacras canere preces, Sacerdotum officia imitari, qualia olim in puero Athanasio intuens Alexandriæ Hierarca Alexander cum sibi in Pontificatu successorem fore supremo afflatus Spiritu iudicavit. Neque inter illa sanctitatis præludia deerant rudimenta quædam civilis prudentiæ, quæ aptum magnis Imperiis regendis animum adumbrarent. Cum enim tenerrima adhuc ætate in suburbano, cui Longhignana nomen, moraretur, casu sive consilio accidit, ut in latebram quandam secederet, atque ibi repertam pomorum multitudinem in varios ordines non sine multa meditatione distingueret. Inventus deinde, ac leniter increpitus (*b*), quod procul a familiarium oculis tanto cum omnium metu, absque ulla custodia recessisset: quid, inquit, necesse erat studium hoc meum sollicitudine vestra turbari? Meus scilicet in hac latebra labor erat universum terrarum orbem in Regna, & Provincias apte, congruenterque componere. Hoc plane responso significavit magnitudinem animi, quam deinde, Avunculo Romæ regnante, accersitus ipse in regiminis partem componendis universæ Ecclesiæ rebus apertius ostendit.

Procedente demum ætate (*c*) cum illum quotidie sapientia, & pietate proficere Gibertus pater videret, Clericali militiæ adscribi curavit, idque nullo negotio est factum, quippe cum Filii indoles Genitoris desiderio aptissime consentiret. Ini-

tiatus hoc modo Puer, & prætexta nondum deposita, in sacra toga conspicuus in eo præcipue curam omnem adhibuit, ut se hominum oculis dignum tam honestis insignibus comprobaret. Narrabat alter ex præceptoribus ejus consuevisse Carolum post destinata literarum studiis tempora, aut piis in occulto repetere preces, aut Superum imagines reverenter invisere, quas tota passim domo in Altarium formam instruxerat, nec quidquam illi jucundius hoc solatio fuisse.

Pueritiam egressus Deiparæ templa, quorum alterum juxta portam, quæ in Arcem ducit, alterum prope Celsi Martyris ædem præter alia multa posuere Majores, frequenter adibat, remota omni divagandi licentia, quæ mentem a piis cogitationibus avocaret. Militaribus ludis, & equorum decursibus, quæ Federici fratris solatia erant, nunquam interfuit, innocentiora vero certamina, quæ in subiecta ædibus area exercebantur, si quando ex fenestra prospiceret, corpus ita composuit, ut se a nemine conspici pateretur. Sed cum hominum mentes oblectamento aliquo recreari ob ipsam naturæ infirmitatem oporteat, mulicam artem præcipue sibi delegerat, non illam quidem, qua multi ad lasciviam abutuntur, sed ferream, & gravem, & quæ modestiam cum suavitate conjungeret. Quod si ambigui aliquid inter canendum incidere, scandebat ipse distinctas numeris notas ommissa verborum recitatione. Et cum tanta esset innocentia vitæ, toties expiare conscientiam, & Altaris mysteria obire consueverat, quoties a Patre id fieri videret.

Verum in hac tanta studiorum tranquillitate perturbationem aliquam exoriri necesse-

(*a*) Aronæ educatus primis annis Carolus fuit; ibidem enim nutrimentum primo, deinde in literarum elementis versatum comperio. Gibonotus Aronenfis in laudatis sæpe tabulis testis se Caroli condiscipulum illic fuisse affirmat. Bartholomæus Botius Aronæ, tum Medicinæ professor in MS. asseruato apud Oblatos dicit Carolum puerum infirma admodum usum valetudine. Ceterum ferè eum semper amasse ipsa pueritii corporis species supra ætatem gravis, & in Angliæ adibus apud Borromeos dynastas adhuc extans, & a me visa luculenter indicat.

(*b*) Thadea Vermia tum Caroli novæ matrem in eum animum gessit; de privigni enim periculo sollicita omnes ædium latebras excuti solenter iussit, teste Bartholomæo Botio. Jam enim Mater Margarita decesserat, cum nondum e pueris Carolus excelisset.

(*c*) Mediolanum translatus domi sub Fædagogo latinis instructus est literis. Is autem fuit Jo. Jacobus Merula, quem ex epistolis Albonesi video deinde Caroli beneficio ad curam sacrorum Defanz in Briançois collibus sitæ traductum.

neceſſe erat, ut reformandis mortalium moribus delectus Adoleſcens perferendis malevolorum calumniis, a quibus nunquam bonorum fama immunis fuit, in tempore aſſueſceret. Æqualium nonnulli, quin etiam familiarium, quorum fortalſe levioribus ingeniis alienæ prudentiæ comparatio pudorem augebat, quidquid in illo altius eminebat, apertius deridebant. Muſitationes, & cachinni audiebantur, quoties ante aras diutius in genua procumberet, aut expetitas ceteris voluptates cum faſtidio repelleret. Nec tamen emiſſa inferis tentamenta iſta valere, ut quidquam de priſtina agendi ſeveritate remitteret. His ſociorum famulorumque conviciis ex adverſo reſpondebant judicia graviffimorum hominum, qui in tam excelsa indole inuſitatum, ac mirabile aliquid occultari opinabantur. Sane Bonaventura Caſtellionæus ſpectatæ integritatis, doctrinæque Sacerdos, qui Ambroſianæ Baſilicæ Collegio ſumma cum laude præſuit, quoties Borrromeo obvius fieret, inclinato in obſequium corpore venerabundus in ejus vultu hærebat, rogatusque a nonnullis, quam tantæ venerationis, & obſequii cauſam haberet, diſerte affirmavit, videre ſe in illo Juvene maximarum initia rerum, ac fore aliquando, ut vetus Eccleſiæ diſciplina ejus ſtudio reviviſceret.

Habebat eo tempore Borrromeorum domus opulentum Aronæ Sacerdotium, idque in Carolum Julii Cæſaris patruſi ejus ceſſione devenerat (a). Hoc titulo, hiſ-

que divitiis auctus, ac ſecum ipſe reputans quanto cum dedecore adnexæ Sacerdotiſ opes in domesticorum commoda, & profanos uſus collocarentur, Patrem enixe rogavit, ut ſibi omnem ejus adminiſtrandi patrimoniſ facultatem relinqueret. Et cum ex ea rogatione, non veniam modo, verum etiam laudem retuliſſet, quidquid pecuniæ neceſſarii ſumptus ex illo Aronenſi titulo reliquam fecerant in pauperes erogabat. Quod ſi aliquando partem ullam in Familiæ uſum impendi caſus aliquis poſtularet, dati ſubſidii diem ſcripto notabat, ut ſcilicet in tempore mutui rationem ſevere, diligenterque repeteret.

CAPUT III.

Adoleſcens Ticini Jurisprudentiæ operam dat: interceptum mox Patris morte ſtudioꝝ curriculum feliciter deinde abſolvit.

1554. **E**Xacto inter hæc humaniorum literarum ſtudio, Ticinum mittitur, ut in illa ſcientiarum omnium fede Juris utriuſque magiſtros audiret (b). Decimum ſextum vitæ annum agebat, quæ ferme ætas in deterius prona inops ſimul, & inimica conſilii, ut nunquam voluptatis amore, ita neque periculo caret. Urbs erat inſuper plena vitiorum exemplis, confluenta illuc ex diverſis Regionibus juventute ob Gymnaſii famam, aut licentiæ deſiderium, quam in publicis ſcholis multitudo ipſa, & inge-

(a) Novit Monafterium hoc ſeu Sacerdotium eruditiffimus Mabillonius in ſuo Itinere Italico cap. XXI., licet in Ordinis S. Benediſti Annalibus nullam de eo mentionem fecerit. Antiquum certe hoc videtur cum de ejus origine multa reſerret Carolus a Baſilica Petri in ſua Novaria Sacra. Ex Catalogo Archiepiſcoporum Mediolanenſium hic traditur conditus Thedaldus qui circiter annum LXXXIV. ſupra milleſimum obiit. Ejus auctor non inconcinne traditur a Cl. P. Beretto in ſua tabula chorographica mediæ ævi Adam quidam Princeps, qui paulo ante porticum S. Petri Romæ deſtruxerat, & ſic apte chronica ejus Monafterii antiqua hiſtoriæ accomodantur. Sacerdotii hujus cenſus conſtabant S. Caroli tempore XIII. millium librarum æris ſummam; atque in tabulas relatum eſt trecentis ante annis id Sacerdotium penes Borrromeorum Familiam fuiſſe.

(b) Quinquennium utriuſque Themidos juri addiſcendo Borrromeum vacaſſe Ticini tradit Carolus a Baſilica Petri. Condiſcipulos autē ſe in hujusmodi ſtudiis teſtati ſunt Theopompus Ferrus, & Carolus Franciſcus Borhomius Verellenſis deinde Antiſtes, quem ſingulari ſemper amore Carolus complexus eſt. Unde autem haſerit, quod edidit Scriptor vitæ Bernardini Realini Soc. Jeſu editæ Lugd. ad cap. 11., proſus ignoro: nimirū hunc Patrem, dum Patavium prætergrederetur, plura audiviſſe de Caroli tum adoleſcentis mira ſanctitate; hinc ejus ibi videndi deſiderio accenſum minorem vero famam comperiſſe. Etenim nulla mihi hujus ſtudiſ indicia in Patavina Academia Caroli acta ſuppeditant, & vercor, ne exterus Scriptor, qui omnia ſe ex MSS. Italicis ſumpſiſſe fatetur, italicum Papiæ nomen Patavii vocabulo latine expreſſerit.

ingeniorum varietas fovet. In tam ancipiti rerum discrimine ita se Carolus continebat, ut ne minimum quidem ab ea, quam Mediolani instituerat, vitæ ratione deflecteret. Itaque in ea, propter quæ venerat, sedulo incumbens Franciscum Alciatum jurisprudentia inter primos conspiciendum, quem postea in Cardinalium Collegium cooptari curavit, privatim adire solitus erat, & cum eo conferre difficultates, & capita sententiarum, quæ a communibus Magistris acceperat. Hinc celeres in discendo progressus, quippe cum nullam temporis partem elabi per ineptias, & socordiam sineret. Sed cum silentii amantissimus esset, neque in verbis proferendis expeditissimos a natura motus habuisset, accidit aliquando id, quod Angelico Doctori evenisse traditur, ut eam linguæ tarditatem ex mentis inopia proficisci nonnulli temere judicarent. Deteriorum omnium ipse contemptor pergebat expolire scientiis animum in eo tantum sollicitus, ne quidquam indecorum notari in ejus moribus posset. Clericali veste semper incessit, inanes sermones, nedum inhonestos nec ferere ipse, nec audire sustinuit, in omni pudicitia periculo tremebundus, ac fugitans, eoque exemplo testatus rarum illud, & fragile humani animi decus nulla satis sollicitudine custodiri. Et quanquam plurimi civium, sociorumque officii causa ad eum quotidie ventitarent, familiaritate tamen, & arctiori quodam mutuæ benevolentia genere semper abstinuit, ne frequenti amicorum accessu turbarentur pietatis, & scientiarum studia, quorum descripta tempora habebat. Cavebat interea diligenter, ne quod avertendis disciplina periculis sapienter invenerat cum aliqua urbanitatis injuria fieret. Rejecta enim nugarum licentia suavitate oris, comitatemque verborum in congressu re-

tinebat, ut quomodo omnes supervacanea colloquia displicere, ita placere illi humanitatem officii sentirent. Hac singulari, & ignota juvenilibus ingeniis mediocritate conciliaverat sibi amorem simul, & reverentiam Civitatis, idque præsertim cum ad spectatæ prudentiæ laudem species quædam, & divinatio futuræ sanctitatis accederet.

Moritur interea Gibertus Pater magno Caroli dolore, quem idcirco ex Ticinensi Academia redeuntem multa, & magna incommoda expectabant (α). Deferatur illico ad ipsum summa rei familiaris, quod sane onus gravissimum Juveni videri debuit nondum experto, quæ studia, quæve sollicitudines opulenta patrimonia sequerentur. Et quanquam Fratrem habebat natu majorem, in quem onera ista rejiceret, paruit tamen precibus amicorum, qui prudentia magis, quam ætate opus esse in eo negotio judicabant. Verum ego Divino consilio factum existimo, ut in domesticis rebus administrandis quodam veluti tyrocinio erudiretur ad perferendas regiminis curas, quarum deinde in ipsum tanta moles incubuit. Sapienter siquidem Ecclesiæ Pastores monet Apostolus, ut primum discant domum suam regere, neque componendis Populorum moribus idoneos videri, qui in familia sua incompositum aliquid esse patiantur. Haud aliter Carolus constituto primum sapienter ordine, quo noxia quæque, aut indecora paternis ex ædibus arcerentur, prodibat deinceps ad tollenda Reipublicæ vitia, quæ nemo prudenter, nisi domi suæ innocens, in aliena domo reprehendit. Benedictini Patres, Gratiniani Martyris Templum, & proximas Templo ædes habebant, caput videlicet titulumque Sacerdotii, quod ipse Aronæ obtinebat. Hos cum neglecta vetere disciplina, licentius agere intellexisset, urgere

(α) Tacitus hoc loco præterire non possum Caroli singularem modestiam, cum de curando Patris sepulchro ageretur. In Sanctæ Mariæ Podonis Æde tum etiam extabat gentilitium Borromæ Familia Sacellum, ubi quatuor eminebant juxta ejus temporis morem sublimes in loco positæ sepulcrales urnæ, in quibus

Joannis Senioris, Cleopha, Lancellotti simul, uxorisque Lucæ, Margaritæ demum Caroli matris cineres servabantur ad Borromæ nobilitatis pompam. At tamen Carolus Patris cadaver humi collocari passus est, abhorrente jam tum ab inani hac magnificentia animo. Hæc ex Albonesii epistolis apud Oblatos.

gere salutaribus monitis, & metu poenarum non antea destitit, quam ad pristina instituta revocaret. Rediere nonnulli capti verecundia, sive lenitate officiorum, nonnullos etiam adversus consilia contumaces carere, atque alia supplicia docuerunt, easse, honesteque sibi esse vivendum, quamdiu sub Carolo viverent.

Hæc agenti sædum quiddam, & horribile dictu intervenit, ex quo parem periculo gloriam reportaret. Domesticorum unus, quem in illud Aronense Oppidum Mediolano secum adduxerat, impie callidus, atque, uti fit, ex vetustate servitii nimiam in familia auctoritatem adeptus, eo demum processerat, ut Hero insultare ultro, & illudere auderet. Executiendum aliquando torporem illum animi, ajebat, nobili juvene indignum, quo voluptates, & commercia hominum detestatus inditos a natura spiritus præfocaret. Sed cum nihil suadendo, arguendoque proficeret, excellentis formæ Virginem pretio conductam introire eubiculum jubet; nactus insuper opportunitatem temporis, quo solitudo ipsa pudorem sceleris adimeret. Expalluit primo Carolus atrocitate periculi, mox recepto spiritu ex eubiculo sese proripuit, fremente interim famulo, immo Dæmonum turba, quorum actu, haud dubie inchoata res erat. Et sane miraculo fuit fervidæ indolis juvenem, affluentem opibus, deliciis undique circumseptum, neque muliebris formæ elegantia, neque ullis verborum illecebris, in tanta vitiorum licentia, quantam illa ætas tulit, adduci potuisse, ut virginalis innocentia candorem labe aliquam inquinaret (a).

Ab eo certamine victor Ticinum rediit, ut scientiarum studia ob Patris obitum intermissa repeteret: Ibi ex diuturna mentis fatigatione in morbum incidit, cumque Medici suadrent, ut, remissa literarum cura, jueundius vitæ genus eligeret, nihil ultra obrinere, quam ut mo-

dicum temporis Musica daret. Ea certe agendi severitate effecit, ut neque cito, neque omnino convalesceret. Pertinax puita corpori infederat, nec antea fluere destitit, quam ille inusitato medicamenti genere, vigiliis nempe, ac jejuniis molestam illam humoris scaturiginem exsiccaret. Hinc ortum eo tempore adagium, ut quoties aliquis ex naturæ, sive intemperantiæ vitio, eadem lue corripere, Borromei remedio opus esse vulgo dictarent.

Dum hæc Ticini agerentur, pervenere ad ipsum bina Sacerdotia Romagnani, & Calvenzani antiquitus instituta, (ea nomina Pagorum sunt in agro Mediolanensi) quibus Cardinalis Medicæus sese abdicaret, ut huic Sororis filio traderentur. Nec recusabat ille vestigalia hæc, & incrementa divitiarum, quas Republicæ utilitatibus paterno jam animo destinabat. Mens erat in eadem Urbe excitare Collegium educandis Nobilium liberis, additis ultro latifundiis, quæ in alimenta, & necessariam suppellectilem juventuti sufficerent, ne quemquam videlicet a Christianæ vitæ, & liberalium artium cultu rei domesticæ inopia revocaret. Sed meditationa ista, dignosque Principum ingenio conatus in aliud tempus differri oportebat, quo ampliorem ipse fortunam assecutus destinata magnificentius exequeretur.

Interim, eum secundum supra vigesimum ætatis annum iniret, Didascali pronuntiabant maturum esse tempus, quo, deposito Auditoris nomine, Magistri titulum assequeretur. Itaque productus in Aulam, quo nomine constitutum explorandis Candidatorum ingeniis ædem Ticinenses voeant, datis in publico certamine sapientiæ experimentis J. U. Doctor est appellatus. Haud ego in hæc historiæ parte omittam indicia futuræ magnitudinis, quæ temporis ejus homines notavere. Qua enim die ad capeffenda Doctorum insignia prodibat, tantus omnium Ordinum concursus fuit,

(a) Has Caroli pudicitia structis insidias diuturna, sed sera Auctoris poenitentia sublecuta est. Etenim testes pro Apotheosi producti affirmarunt, eum dixisse *Jelus hoc summo famula sua exito fletisse*. Nam citius

ex famulorum numero expunctus a Borromeo venire in communionem non potuit illius felicitatis, quæ ad reliquos ejus servos pervenit, cum Romam evocatus dignitatis, quam videbimus, fatigium tenuit.

fuit, quantum fortasse assueta hisce spectaculis Civitas nunquam antea viderat. Illud vero longe notabilius, quod, cum Franciscus Alciatus (a) Alumno suo lauream de more gratulaturus dicendi initium faceret, disiectis nubibus, quæ solis radios jampridem obduxerant, purissimus fulgor Aulam repente pervasit, non sine Oratoris laude, qui obventuræ in Rempublicam claritatis ex ea luce omen arripuit.

CAPUT IV.

Romam ab Avunculo Pontifice evocatus præter multas dignitates, quibus ornatur, Mediolani Archiepiscopus renunciatur, deque multis ab eo Romæ præclare gestis.

1560. **E**odem anno, quo hæc Ticini agebantur, Cardinalem Medicæum, de quo antea diximus, congregati de more Patres Summum Pontificem creavere. Quod ubi Mediolani nunciatum est, exultare gaudio Civitas, ac Borromeo maxime gratulari, quod in Avunculi Pontificatu dignitatum omnium certissima pignora haberet. Ille enimvero in tanto plausu, & gratulatione amicorum, nullo edito inanis lætitiæ signo, in Templum una cum fratre ire pergit, ac Sacrum Christi Corpus fumere, precatus humiliter, ut quæ cum majore Divini

Nominis gloria futura essent, ea sibi potissimum evenirent. Quin etiam cum Federicus frater, assumpto Nobilium comitatu, Romam antea pervenisset, ipse obfirmato ad manendum animo, nonnisi Avunculo jubente, discessurum se domo affirmabat, ne honorum magis cupiditate, quam officii causa ivisse videretur. Supervenere paulo post mandata (b) Pontificis, cui destinatum jam antea erat hunc sororis filium non modo amplissimis attollere honoribus, verumetiam in partem curarum assumere, quæ summam in terris potestatem comitantur. Romam profectus in ipso fere Pontificiæ Aulæ vestibulo obvias habuit dignitates, quas ægre gravissimi viri, & de Republica optime meriti assequuntur. Prothonotarius primo, & Referendarius, quæ nomina apud Romanos primaria Urbis capita designant, mox Cardinalis (c), & Mediolani Archiepiscopus renunciatur, non sine admiratione, ac fortasse etiam querela multorum, quorum spem conversa omnis in Borromeum gratia deceperat. Sane judicia hominum per sæpe falli, & Vicariam illam in terris Christi Domini Potestatem superno Spiritu regi non antea omnes intellexere, quam constituto virtutibus suis Ecclesiæ statu Carolus inusitatam illam in eo extollendo Pontificis celeritatem cælitus inimicisam comprobaret. Alienum certe ab humana

(a) Erat hic Anagnostes primarius in Ticinensi Academia suis, & avorum meritis clarus. Multa in Carolo grati in eum animi monumenta extitere; sed illud præcipue, quod Romana Purpura ornatus, ipso admittente, fucrit, & Borromei vices in supremo Pœnitentiæ Tribunali impleverit.

(b) Fornerius Caroli postea familiaris, antea inter Ephabos Comitris Federici Fratris cooptatus scripsit Aloysium Vignolam a Pontifice electo statim huc missum, ut eum quantocyus Romam deduceret.

(c) Romana Purpura ornavit Carolum Pontifex die ultima Januarii anno MDLX., & titulo Sanctorum Viti, & Modesti insignivit. Hunc titulum resignavit mense Sextili ejus anni, mortuo Cardinali Diomede Carafa, per ejus obitum Carolo aditus ad titulum Sancti Martini in Montibus patuit. Sexto autem Id. Febr. renunciatus est Ambrosianæ Sedis perpetuus Administrator. Hoc enim se pluries nomine Carolus, & Carolum Pontifex in suis diplomatis appellavit. Etenim jam anno MCCCCXCVII. coepert in usu esse hoc Perpetui Administratoris nomen cum delata hæc Provincia Hypopolito Seniori Atefino fuit. Nomen hoc Carolus depo-

suit, soluto Tridentino Concilio, ut ipsemet ad Specianum scripsit XIII. Julii MDLXXVIII. conquerens omnium in quodam diplomate suum Archiepiscopi nomen. Neque videtur omittendum viventi Hypopolito jus adhuc regressus, ut vocant, fuisse, ad Archiepiscopatum Mediolani, contra id quod sensit Ughellus, ut patet ex Pii IV. bullatis literis pensionem annuam ex hujus relictibus Cardinali Serbellono concedentis. Alias item pensiones solvendas quotannis Cardinalibus Sirleio, & Alciato habuit Carolus, ex quibus MD. scutorum constabatur summa, ut in publicis tabulis confirmavit Comes Georgius Trivultius. Itaque dum Romæ Borromeus versaretur, Vicario ejus nomine Archiepiscopatus hujus possessionem inivit Antonius Robertus anno MDLX. mense Maji dumtaxat, cum necesse fuisset Regiæ voluntatis testimonium expectari, quandoquidem ab ejus Ministris hic offerebatur ineunda possessio iis legibus, quibus oblata Philippo Archinto prædecessori antea fuerat. Eo inite possessionis die scribit Guidus Borromeus maximum fuisse populi gaudio gestantis plausum, atque indicium justitium.

manæ prudentiæ sensu videri poterat Mediolanensem Ecclesiam magnitudine sua, & Sanctissimorum Præfulum nominibus inclutam, nunc impositam humeris imperiti Adolescentis, tantoque oneri alia insuper munera adjecta, quorum singulis vix prudentissimus quisque sufficeret. At ubi illa capax maximarum quarumque rerum indoles, ubi mens illa invicta laboribus, illa in consiliis gravitas, in agendo sollicitudo apparuit, tum denique omnes fateri, altius aliquid in illo Juvene designari, quam ut dignoscere hominum oculis posset. Fuere qui dicerent Cardinalem Medicæum ad Summi Pontificatus apicem Divino iudicio præcipue delectum, ut ex eo fastigio Præfulum hunc alterum ad reformandos hominum mores, ac Mediolanensem in primis Ecclesiam illustrandam ipse deligeret. Nec deerant vaticinia, quæ fidem huic sententiæ facerent. Memoriam proditum est (a), cum Medicæus idem paucos ab ortu dies ageret, innoxiam repente flammam infensam infantis capiti, mox lucerna accensa, quæ haud procul a cunis aberat, ex oculis esse dilapsam. Rem deinde totam ex eventu interpretantes nonnulli crediderant in eo fulgore, quem ex proxima face lucerna arripuerat, prænunciata fuisse initia claritatis, quam Carolus ex Avunculi Pontificatu postea retulerit. Cui quidem opinioni momentum aliquod addere visi sunt duo summi Pontifices Gregorius XIII. & Clemens VIII. quorum Ille

Lucernam in Israel fulgentem, Hic magnum Ecclesie lumen accommodato ad vaticinium illud nomine Carolum appellavit.

Crescente interim apud Pontificem Caroli gratia, seu potius æstimatione virtutis Publico Consilio præficitur cum ea auctoritate (b), ut quidquid ipse statueret pro rato, & firmo haberetur. Subditorum preces, postulata Urbium, Principum legationes, illuc omnia vergebant, prout sua quemque necessitas, aut cura publicæ utilitatis adduxerat (c). Ille in tanto Avunculi favore, plausuque hominum nihilo elatior adeo a petendis honoribus semper abstinuit, ut multa etiam, quæ ad splendorem offerebantur, nequicquam reclamantibus propinquis, aperte repudiaret. Id vero longe laudabilius, quod in tanta negotiorum multitudine, quantam ex dignitatum, officiorumque numero oriri necesse erat, nihil tamen de pristina vitæ disciplina immutaverit raro miraculo in Aula pius, eoque ad Religionis studia promptior, quo altius inter homines emereret. Peculiari Numinis beneficio evenisse sibi postea fatebatur, ut inter divitias, honorisque humanarum ejusmodi rerum fallacias agnosceret, quas plerique mortalium non nisi inter ærumnas, & adversæ fortunæ casus agnoscere didicissent.

Ille præcipue cura angebat animum, ne tot acceptis muneribus ingratus Pontifici, aut inutilis videretur (d). Levissima quæque avaritiæ indicia refugere, dare præ-

(a) Hoc habes in additionibus ad Platinam in Pii IV. vita, atque in historia de rebus a Jo. Jacobo Mediceo gestis Mediolani typis edita, & ab Antonio Missale concinnata.

(b) Egregie de tanta Caroli potestate, & pari prudentia ad eum scribens Hieronymus Vida anno MDLXIV. IV. Cal. Julii hæc habet: *Constans fama est, & omnium sermone celebrata te unum in primis esse nostræ temporis qui Atlantæ interdiva deserto, tantaque sub rerum mole laboranti subsidio venire valens.*

(c) Ad ejus dignitatem spectasse videntur splendide Sororum nuptiæ, & Fratris Federici cum Urbinatum Duce suscepta cognatio. Hoc enim anno Martio mense desponsa est Camilla Soror Cæsari Gonzaga. Aroua Virginia a Ruvere eodem mense exeunte Federico nupit. Insequente autem anno Fabricius Columna Sororem item ejus alteram Annam uxorem duxit. Sed in tanto familiarum splendore adeo de se, suisque demisse sensit Carolus, ut Jacobo Fagnano amicissimo

Equiti summo commendaverit, *ne sorores, quas Romæ opprimebatur, nimium Basilicæ ornatis curaret, fastusque deinde sit Fagnanus idem rescribens modestius earum ornamenta curari non potuisse. Sericum ornatum eo tempore a se alegandum iussit, ut ex eadem Epistola, & Aureliam Vitarinam Borromeam vetuit Romam venire, ut ex ejus Epistola XV. Aprilis MDLXI.*

(d) Huc spectat, quod Carolus de se ipso loquens Octaviano de Foreris aperuit, qui deinde hoc in tabulis retulit; *numquam se Purpura Romanæ ornatum tota, quam acumque fuit, Pontifici curarum mole oppressum, quapropter vix duas, tresve horas noctu somnum comperere sibi eo tempore licuisse. Addidit præterea idem Testis, Romæ horis pomeridianis Carolum consuevisse profere in medium aliquas de Ecclesiasticis, sacrive rebus quæstiones; itemque scilicet solitum exteros Episcopos de Ecclesiarum suarum ritibus, inter quos siquem usibus suis aptum comperisset, scriptis consignabat.*

præmia virtutibus, remedia vitiis, cavere diligenter omnia, quibus inquinari fama regiminis posset, cogitationum omnium summa erat. Eaque ut certius evenirent selegerat sibi præstantes doctrina, & pietate viros, quorum operam in quotidianis consultationibus adhiberet (a). Libris etiam, quibus administrandæ Reipublicæ præcepta continentur, uti consueverat, rejectis omnino Scriptoribus, quibus per impia dogmata, & alienas a Majorum fide sententias ad nominis laudem grassari lethalis ambitio fuit. Vaticanæ Noctes, quarum adeo celebre nomen fuit, satis ostendunt nihil illum sæpius cogitasse, quam ut honestarum artium studiis, & sacrarum rerum majestati consulere. Nam minime contentus assidua sollicitudine, quam Ecclesiæ rebus impenderet, hanc quoque curam susceperat, ut futuræ ætati idonei Præsides, & apta sublinioribus ministeriis ingenia pararentur (b). Postquam civilium negotiorum itreptus cum diurna luce defecerat, conveniebant ad ipsum Vaticanas in Aedes literatissimi Civium, ducti alii cupiditate discendi, nonnulli spe præmiorum, ad quæ nonnisi per experimenta sapientiæ pervenire se posse cognoverat. Ibi audito sermone de iis, quæ indicta jam erant, quæstiones, & argumenta proponebantur, de quibus in proximo deinde conventu pro sua quisque facultate differeret. Ita intermissam apud Episcopos concionandi consuetudinem restitui posse credebat, nec defuere quam-

plures, qui Apostolicæ eloquentiæ laudem ex iis congressibus reportarent. Ipse etiam in primis innatam sibi linguæ duritiem recitando, declamandoque expugnabat, jeceratque initia oratoriæ (c) artis, quam deinde tanto proventu Populi Mediolanensis exercuit. Narrabat aliquando Epitæcti Manuale, quod eo tempore in deliciis habuerat, multum sibi profuisse, nec non utiliter usum esse Stoicorum sententiis non modo, ut apta rebus consilia caperet, verumetiam inordinatos animi motus, & sensuum irritamenta comperceret. Cæterum haud facile dictu est quantum splendoris in omnem Ecclesiæ partem literariæ illæ Noctes ciferint. Ex ea sane Academia prodire Antistites Urbium, Cardinalesque Clarissimi; & satis constat Gregorium XIII. non aliunde hausisse rudimenta sapientiæ, qua universam Ecclesiam, mortuo Pio V. Pontifice Maximo, administravit. Sed enim mirari potius libet florentem auctoritate, & opibus Juvenem adeo de publica salute fuisse sollicitum, ut, exacto assiduus laboribus die, nocturnæ insuper quietis partem sibi subduceret. Non enim fiebant ista more aliquorum, qui videri potius, quam esse sapientes volunt, ac doctrinæ famam inani aliquo Academicorum nomine aucupantur. Serio, & viriliter res agebatur, ac totus in illo erat, cum ut præscripta regendæ Reipublicæ documenta perdisceret, tum ut sædam illam in scientiarum cultu segnitiam, quæ temporum vitio inoleverat, ex Romanorum Principum ani-

mis

(a) Poggiani, Sirletique fruebatur consuetudine, quorum hic ex Ruperto Abbate cum Ecclesiastica disciplina instituebat. Celeberrimum item Dominicanæ familiæ decus Hieronymum Vielmium, & Hugonem Boncompagnum postea ad supremam Petri Sedem evehit, in consultationem adhibebat. Hæc Fornerius.

(b) Vaticanarum Noctium quale institutum fuerit, Carolus ipse declarat datis ad Ormanerum literis die II. Aprilis MDLXXII.; cum enim ex Vaticanæ hujus Academiæ legibus parem alteram instituendam suscepisset optimus ille tum Patavii Antistes, rogassetque Carolum, ut ejus sibi instituta aperiret, in hæc Cardinalis verba respondit: *Quod ad Romanam nostram Academiam attinet, ea primitus instituta fuerat, ut honestis nos curis utiliter distineremus. Quamquam sensim a profanis rebus ad sacras Academicorum contentiones traductæ sunt; Sed non id spectabatur præcipue, ut eorum voluntates ad Ecclesiasticam disciplinam capeffendam inflammaren-*

tur, quandoquidem profanis viris, & a sacra vivendi norma alienis omnino neffer ille conventus abundabat. Cæterum qui plura in hanc rem velit, consulat præfationem a Cl. Saxio concinnatam, & Vaticanis iisdem Noctibus biennio abhinc in Typographia Bibliothecæ Ambrosianæ in lucem editis præfixam.

(c) Perceptam ex hisce conventibus utilitatem maximam, ipsemet Carolus fatetur ad Cardinalem Mantuanum scribens, dum Bononia anno MDLXV. Mediolanum proficisceretur, atque narraret, quid sibi in ea Urbe accidisset: *Quotidie hic quatuor, aut sex Orationes latine ad me præsentem habentur, quibus latine item utcumque respondere contendo; licet dispar sit dicentium, ac responderis conditio, cum imparato mihi sit ad meditantem orationem aliquid e vestigio reponendum. Attamen nunc ex ludicra illa Academia contentione quantum profecerim, patet, cum suscepta per ludum exercitatio ad seria hic debeat transferri.*

mis exemplo, & æmulatione discuteret.

Nec tamen asperitas ulla in moribus erat, quam ex philosophandi consuetudine oriri temere quidam existimant. Modestia, & severitas in occulto alebantur, foris omnia splendebant, ne a communi Principum usu recedere, quasi per contemptum alienæ superbiæ videretur. Cardinalium amicitias reverentia, & comitate diligenter excoluit, ratus nimirum ad omnia feliciter exequenda plurimum spei in eorum benevolentia esse positum, qui plurimum auctoritatis in Republica habeant. Inibat aliquando convivia, & potentissimum quemque vicissim ad epulas invitabat, non ita quidem ut gulæ, verum ut amicorum desideriis inferviret. Festivis etiam spectaculis, quibus Fratris nuptiæ celebrabantur, interesse non recusavit tam honeste, graviterque compositus, ut ejus lætitiæ testem magis fuisse, quam socium appareret. Infimos quosque de plebe homines benigne excipere, quæ maxima Principum laus est, ultima fere virtutum ejus fuit. Jam tum in illo eminebant argumenta paternæ humanitatis, quam in tantis deinde Urbis nostræ calamitatibus erga pauperes semper adhibuit.

Sed inter virtutes ejus ea potissimum propior periculo fuit, quam summopere ipse diligeret. Et quanquam de pudicitie cura simile aliquid paulo ante narraverim, subjiciam hoc loco miraculum aliud, quod ægre posteri credent, & gravissimi ex ejus familia testes, prout ipsi viderant, retulere. Romanorum Principum unus ob sanguinis propinquitatem rarum (a) hoc a Cardinale impetraverat, ut in Villam paucis milliariis ab Urbe distantem secum una ire vellet. Parata illic erant ad luxum omnia, instructæ opipare dapes, provocandæque voluptati festivam quiddam inter naturam, artemque certamen. La-

tebat interim in abdita adium parte impudentissima pellex in hoc simul adducta, ut postquam nocturnæ quietis tempus advenerat, in Caroli cubiculum latenter obreperet, atque ibi experiretur, quid virium muliebri formæ, quid vestium ornamentis, quid verborum blanditiis inefflet. Tam horrenda flagitia etiam inter propinquos per ludum exercebantur, sive ita adulari amicis ætas illa confueverat, quasi nullam deesse peccandi opportunitatem ad magnificentiam hospitii pertineret. At sicuti viator immanis feræ occursum deterritus retro gradum revolvit, pavidusque, ac tremens effugium omne circumspicit; haud secus Cardinalis muliebri aspectu percussus retro ad ostium refugere, famulorum turbam cedere clamoribus, increpare cubiculi præfectum, nec antea conquiescere, quam monstrum illud metus, aut pudor tentatæ infeliciter rei in fugam averteret. Cognita deinde hospitii fraude, haud ultra se tenuit, quin, illo infalutato, media fere nocte discederet, pia hac inurbanitate testatus, quantum sibi impudens illa, & amica scelerum urbanitas displiceret.

Ita abdicato voluptatum desiderio, ex quo fere omnis Principum negligentia gignitur, facile Carolo fuit vim omnem mentis intendere ad ea, quibus Imperii dignitas, & subditorum commoda continentur (b). Annonæ præsertim ingens cura habebatur, cautumque diligentissime, ne ulla Romanæ ditionis Civitas cum dedecore Pontificii nominis esuriret. Sane Glussianus hujus vitæ Scriptor per ea loca iter agens, cum affixum Urbis unius Prætorio gentilitium insigne Borromæ Gentis vidisset, atque obvium forte senem interrogasset, quid stemma illud Mediolanensis Familiæ in aliena terra significaret, respondit ille, monumentum id Cardinali Borromeo esse positum, quo tempore Romana

(a) Rarius etiam deinde in suburbana periculo suo edoctus secessit, restatunque reliquit Fornerius, frequentius cum postea ad Sirlctum in Quirinali monte apud Theatinos Patres degentem itasse. Comes autem Georgius Trivultius scripsit, nulla suspitionis nota violatum hac in parte Borromæ sanam, nullumque in eum licentius Actum ea in urbe fuisse, in qua nihil non dici consuevit.

(b) Magnifice, & vere Nicolaus Cremonensis Episcopus anno MDLXIV. ad Carolum scribens: *Ea omnia a te expecto, quæ a summa pietate, summaque prudentia his confusis, perturbatisque temporibus expectanda sunt; nam tibi merito tantam potestatem contulit Deus, ut Tuam ipsam nobilissimam mentem tot Sapientie hominibus ornata ad Christianæ Republicæ curam totam converteres.*

mana jura sub Avunculi Pontificatu administrabat. Atque utinam, agebat, Superi voluissent, ut adhuc in eo muncere perseverasset! Non enim tritici copiam hinc exportari ad externos sineret, quemadmodum illi faciunt, quibus pro nihilo est publico damno ditescere, ac per miseræ plebis jejunia largius epulari. Multa subinde alia cum suspirio narrabat, quæ ex præsentis Reipublicæ statu præteritum Caroli regimen commendarent.

Nec sane nisi feliciter evenire omnia Urbibus, ac Provinciis poterant, quibus regendis nonnisi immunes ab iis vitiis homines mitterentur, quibus maxime turbare publica felicitas solet. Horum omnium suspicionem abesse ab iis oportebat, qui imperia, & Præfecturas a Carolo peterent. Quod si quispiam eorum, qui jam antea missi erant, imprudentia, vel auri cupiditate peccaret, movebatur illico Magistratu, ne præter cetera mala nocentior exemplo fieret. Agebantur autem ista tam caute, ac prudenter, ut iidem ipsi, quorum damno acta erant, laudare cogentur. Confanguineum equidem Cardinalis unius, quem Pontificæ Civitati præfecerat, statim ac Populo displicere ob quædam vitia intellexit, Provincia decedere iussit, adeo nihil offenso Cardinali, ut consilii severitatem ultro comprobaret.

C A P U T V.

Novi in eum congesti honores: Fratre e vivis erepto, clanculum Sacris initiatur.

MAJOR haud dubie severitas erat in explorandis eorum moribus, quos ad Episcopatum, aut sacra quælibet munia ipse produceret. Christiani nominis decus, immo salutem humani generis, in-

de pendere animadverterat, ac proinde graves pœnas daturum, qui ab justitiæ, prudentiæque legibus aberraret. Purpuratorum Collegio neminem adscribi curavit, nisi qui parem tanto fastigio virtutem afferret, nec ullus repulsam ferre iniquo animo debuit, cum ab Ecclesiæ rebus propinqui, & familiares eadem severitate arcerentur. Id maxime spectatum est in Domesticorum uno, quem sibi ad nobiliora ministeria ob castissimos mores, & sanguinis affinitatem adsciverat. Habebat cum inter carissimos Cardinalis, nec tamen in tanta potestate rerum, quanta penes ipsum erat, quidquam ei contulerat, quo amorem significaret. Ac ne diutius suspensum expectatione præmii relinqueret, data inter colloquium occasione, eum humanissime amplexatus: merita, inquit, tua mihi notissima sunt, ac plane efficiunt, ut te summopere diligam. Sed cum nullo sacro Ordine initiatum te videam, scire utique debes me jus aliquod tibi in Ecclesiæ vestigalia sine conscientia labe conferre non posse. Quod si te ad sacra ministeria transferre volueris, tum denique intelliges, quam semper benevolo erga te animo fuerim. Ex paucis hisce verbis conjicere licet quantam ille suavitatem ingenii cum Religione conjungeret. Adeo certe omnes iracundiæ motus in potestate habuit, ut in tanta negotiorum, & familiarium multitudine, modestiam tamen, lenitatemque sermonis ne ullo quidem verbo violaret.

Qua vero patientia in perferendis laboribus fuerit satis testantur gravissima sub nomine Dignitatum onera, quæ ejus humeris insidebant. Rempublicam magis, quam Sororis Filium ornari apparebat, quoties illi Provinciam aliquam Pontifex demandaret. Supremum sane Pœnitentiæ tribunal ejus arbitrio (a) gubernari maxima

(a) Historicam temporis seriem turbavit hic aliquantulum Glusianus. Neque enim Supremo Pœnitentiæ Tribunali tum præfectus est Carolus nondum Sacerdos, neque cum Romæ degeret; nisi fortasse Scriptoris ea mens fuit, ut delatas illi diversis temporibus dignitates unum in locum expeditius congereret. Eam provinciam autem Carolum administrabat Fr. Ranu-

rius Farnesius Cardinalis tit. Sancti Angeli, qui exente Octobri anno MDLXV. decessit, ut adnotavit etiam Oidorus, imo ex Fratris Cardinalis Farnesii Epistola edita die XXIX. ejus mensis. Hunc itaque provinciam adnotatus Carolus fuit anno eodem die VII. Novembris inante Lusitania Regis verbis ejus Legato, ut scripsere ipsemet Menesius Legatus, Didacus Abulensis, & Cardinalis

ma pars publicæ utilitatis fuit. Cum enim aliqua minus apte, nonnulla etiam inordinate in eo munere agerentur, author ipse Pontifici fuit emendandi cuncta, quemadmodum Apostolicæ Literæ in idipsum editæ declarant. Quo deinde amplius cresceret fama virtutum, eo latius negotia, curæque extendebantur. Bononiensis, & Anconitana regio, & quidquid terrarum Romanus ager amplectitur, in ejus regiminis partem accesserant. Lusitania, Helvetia, & quæ inferior Germania dicitur (a), in ejus tutelam traditæ; cum Franciscani, & Carmelitæ, & Humiliati, & Regulares Canonici Conimbricenses jussi referre ad illum, si quid ad tuenda sui Ordinis jura pertineret. Eodem plane patrocinio nitebantur Jerosolymitani Equites, & Crucigeri alii in Lusitania Nobiles, qui fodalitio suo non alium, quam Regem ipsum præesse gloriantur.

Inter hæc Federicum fratrem, de quo antea diximus, lethalis morbus eripuit (b), adfuitque morienti Carolus non ita quidem, ut amorem ultimo aspectu fatiaret, verum

ut hujus humanæ vitæ solatia deserentem salutaribus monitis, & immortalis vitæ recordatione reficeret. Satis constat nihil illi hac morte acerbius, nihil utilius contingere potuisse. Obversabantur animo splendida amissi fratris nomina, ætatis decor, elegantia indolis, majestas, & pompa initi paulo ante conjugii, atque hæc tanta naturæ, fortunæque dona, tam speciosa hominum oculis una dies abtulerat. Hinc sæpe reputans, quam fluxa, & inania essent, quæ tam cito eripi posse domestico exemplo didicerat, cælestia, & æterna expectere ardentius cœpit (c), in tanto omnium luctu adeo sui compos, ut eadem nocte, qua frater vita decesserat, accersito Sacerdote sacra Confessione conscientiam (d) expiaret. Ac veluti ad eum diem mollius, quam par erat, secum egisset, communicatis cum ipso Sacerdote consiliis alia sibi superioris vitæ præcepta constituit, quibus in posterum uteretur. Dispar omnino sententia propinquis amicisque ejus infederat, quin & Pontifex ipse eo inclinabat, ut omisso Sacrorum cultu, propagandæ Familiæ curam

nalis Alciatus ad Carolum, quorum postremus addit: *Consentiam Pontificis voluntatem a cœteris in curia Cardinalibus ingenti consensu approbatam, & maximas Pro actus gratias, quod tam optime providisset.* Hæc ex Epistolis Bibliothecæ Ambrosianæ. Quod vero Glusianus addidit constare assertum suum ex ipsa Pontificis constitutione, nullibi in ea videtur occurrere injecta Caroli mentio, ut facile patebit legeri eandem apud Laertium Cherubinum.

(a) Commendatam illi Lusitaniam comperio ex Regis Sebastiani literis die IV. Jan. MDLXV. cui gratias agit Carolus III. Non. Aprilis eodem anno, ut ex latino ejus responso in Bibl. Ambrosiana. Mense autem Martio anno MDLXVI. a Cardinali Sancti Clementis scribitur missum Carolo Philippi Regis Hispaniarum Diploma ejus tutelæ Belgium omne offerentis. Præterea Ordinem Equitum Sancti Lazari in Ejus patrocinio latuisse scribit Carolus ipse ad Carniliam die III. Octobris MDLXXI. *Sancti Lazari Equites me de Supremi Ordinis Magistris obtinere certorum fecere. In eo nimirum errore versatus spiritum ad me curam adhuc spectare, quam tamen amissi, & Cardinali seu Alcampio, seu Vuello, concedituram pro.*

(b) Obiit Comes Federicus Borromeus die XX. Novembris anno MDLXII., ut etiam apud Cardinalem Pallavicinum in Historia Tridentini Concilii. Excepit ultimum morientis spiritum Carolus ea constantia, quam Dæmus ex Hispania ad Carniliam scribens velut incredibilem suamopere commendavit. Funeraria illi persolvit aëlegata pompa omni, quæ tantum virum etiam deceret, atque Mausoleo ex Romanæ magnifi-

centiæ ritu extruendo spoliatum ejus cadaver, & aromatibus conditum Mediolanum transvehi iussit, & noctu sine exequali pompa in gentilitio Sanctæ Mariæ Podonis Sacello humari appposito tantum cœnotaphio. Hæc omnia ex Albonessii Epistolis, qui ad se missum cadaver excepit, & Carolo totam ejus humani rationem exposuit. Idem Carolo scripsit mandatum sibi ejus nomine a Carolo Vicecomite Intimiliensi Episcopo, ut quod pecunie esset in magnificentiis sepulcrum numerandum, ad pro Ecclesiæ illius ornatu impenderetur.

(c) Exinde, teste Cardinali Valerio in Caroli vita, ablegatis Philosophicis, profanisque quæstionibus in Eruditorum congressu ad Evangelicæ dictæ evolvendæ animam applicuit, ut patet etiam ex iis, qui superfuerunt, & editi sunt, sermonibus. Ceterum translata tum ad divina mentem omnino, confessus est Carolus ipse Speciano, qui hoc se audivisse a Borromeo sapius scripsit: *Federici mortem divinitus accidisse, ut strenue valde dicere caducis rebus doceretur.*

(d) Fornerius hoc in acta Apotheosis retulit: *Quæ nocte decessit Federicus, Franciscana simulæ fratrem, qui in Arcæ Celi editus versabatur, sibique a confessionibus erat, ad se acciri iussit, omnique conscientia labe deterisa, magnis exinde profectibus in sanctiorem viam rationem totus incubuit.* Postmodum in Societatis Jesu Collegio dies aliquot Sacris Meditationibus vacasse scribit Cardinalis Pallavicinus in Historiæ suæ lib. XIX. cap. IV., & iterum paulo post, ut in Vita S. Andrea Avellini, dicitur se apud Theatinos Patres Sacerdotio initiandus recepisse, & piæ contemplationi operam navasse.

curam susciperet, ac paternæ rei, quæ ob fratris obitum in ipsum tota confluerat, illustri aliquo matrimonio hæredes daret. Ille enim vero, ne diutius oblectari alienis consiliis cum offensione aliqua cogeretur, difficultatem omnem nullo ferme negotio elulit. Sacerdotali siquidem Ordine per Cardinalem Cesium clandestina cæronia initiatus, prodiit inde ad Pontificem, eique graviter objurganti, quod inconsultis omnibus inexplicabili vinculo sese illigasset, humanissime respondit, cum ea se sponsa celebrasse nuptias, quam semper carissimam habuisset (a).

Tum denique prodire sanctiora illa vivendi instituta, quæ in fratris funere occulta sibi meditatione præscripserat. Somno, & cibis parcius indulgere jam cœperat, & quidquid temporis quieti subduxerat sacræ preces, & salutifera de rebus æternis colloquia occupabant. Pater Johannes Baptista Ribera fuit ex inelyta Societate Jesu Romæ notus doctrinæ fama, & apto quodam ingenio excolendis homi-

num moribus, quorum videlicet innocentia ipse præcelleret. Hunc sibi ducem delegerat Carolus ad vitanda pericula, quibus etiam pietatis itinera obsidentur. Ille adhibitis primo meditationibus, quas Ignatius Lojola Conditor Ordinis sui diluendis totius vitæ culpis, sive excitandis virtutum desideriis Divino nutu invenerat, pergebat exequi cuncta, quæ Cardinalis spiritum ad Sanctissimorum Pontificum instituta formarent. Quod cum sedulo, ac peramanter ageret, accidit, ut propinquorum, aulicorumque odia, & offensiones insurreret, quibus ille solitudinis amor, & inimica terrenarum opum studia displicebant. Ita quoties in Aulam suscepti officii causa ventitaret minacibus oculis aspicietur; sin vero annunciari adventum suum peteret, ludibria, & cachinni pro responso erant (b); Sed brevi duravere fraudes, assignatusque Patri aditus, per quem ad interiora ædium occultus perveniret (c).

CA-

(a) Hoc tempore scripsit Glusianus resignatum a Carolo tit. Sancti Martini in Montibus, qui ad Diaconorum Ordinem spectat, & Sacerdotalem Sanctæ Præxedis ab eo assumptum. Neque id tanto Viro pertacile dandum videtur; habemus enim in Hierarchia Cardinalitia a Bartholomeo Platea Oblato Romæ typis edita Sacerdotali titulo insignem esse Adem Sancti Martini in Montibus; præterquamquod Pius IV. cum eum trirēmbus donare appellavit in Bullato Diplomate Cardinalium Presbyterum Sancti Martini in Montibus, quo nomine eum ornat etiam Ferdinandus Electus Romanorum Imperator in literis ad eum datis Viennæ II. Maji MDLXIV., in quo se ipse Carolus hoc titulo insignem vocat in supplici ad Avunculum dato libello nunc in Bibl. Ambrosiana. Demum ne nimis sum, Christophorus de Monte Aretinus Cardinalis Massiliensis tit. S. Præxedis obiit die XXIV. Septembris MDLXIV., ut habet Oldoinus, quo tempore jam Carolus consecratus Sacerdos fuerat. Videtur itaque æsentendum MSS. Sanctæ Præxedis Romæ visis etiam a laudato Bartholomeo Platea, quibus adnotatur die XXI. Novembris MDLXIV., Massiliensium Cardinali mortuo, Carolum ejus Templi possessionem primum iniisse.

(b) Narrat etiam Glusianus maligna calumniantium alicorum voce afflictam integerrimo Ribera infandum scelus, irrito tamen inferorum conata, & summo Caroli proveant, qui fraude comperta tantum ex egregia Viri d'ice lini profecit, ut Ribera ipse Ulyssipone certor per sanctum Franciscum Borgiam de Cardinalis Sanctitate factus ad hunc XXIV. Novembris

MDLXIV. scripserit, *summpere se gratulari, quod adeo in via Domini profecit*; cumque te eo tempore ad Indicam expeditionem accingeret Christo militaturus, enixe seipsum Caroli precibus comendaverit.

(c) Ad Sacerdotale itaque munus evedtus est Carolus die Assumptæ Decipare sacro, ut illi gratulata est scribens Corona Elisabeth soror. Et Albonellus die XVIII. Augusti anno MDLXIII. Mediolano hæc illi refert: *Palmius orationem Dominica max elapsa in templo maximo ad populum habuit, eoque tempore palam denuntiavit te eo die ipso primum operaturum Sacris; quare tantum animorum securus est motus, ut uberrimas auditorum lacrymas eliceret, præcipue cum in orationis actu persecutus sit tuas laudes commemorans qua ætate, quo tempore, & quantis contentione in hanc unico Sacrorum curam incumbas.* Quod vero ad ejus Episcopalem consecrationem spectat, reperio eum VII. Idus Decembris felicissimo auspicio inauguratum Antistitem, atque unctum, ut una dies geminum veluti nobis offerret in hac sede colendum Ambrosium. Ad manus enim venit in Bibl. Ambrosiana supplex Caroli libellus pro consecrationis munere obtinendo Avunculo oblatum, cui etiam idem subscripsit; atque in ejus tergo adnotatum legi: *Die VII. mensis Decembris MDLXIII. Revere. illustriss. Jo. Antonius Cardinalis Sancti Georgii in Capella Sixti consecravit in Episcopum Reverendissimum D. Carolum Borromeum adhibitis R. D. Ptholemeo Archiepiscopo Sijovino, & Felice Tyranno Archiepiscopo Urbinate, presentibus ibidem Petro de Amicis Acolytho Apostolico &c.*

CAPUT VI.

*Collegium educandæ Nobilium Familiarum
juventuti Ticini condendum curat.*

1562. **S**ed nec illa erat Caroli sanctitas, quæ contemplandi dulcedine mentem denique omnem ab exterioribus curis abriperet. Recens erat memoria Ticinensis Academiæ, nec non juvenilis proterviæ, quæ ibi per studiorum nomen exercebatur. Nam ut ægre ferebat ingenuos Adolefcentes inopia prohiberi, quominus celebre illud Scientiarum omnium Domicilium adirent, ita sæpe damnaverat eam divagandi licentiam, ob quam ipforum nonnulli ad literarum studia dimissi, plus quandoque viciorum, quam virtutis, & gloriæ in Patriam retulissent. Quo igitur utriusque malo confuleret, Collegium in illa Urbe excitare jamdudum statuerat, in quo Nobilium proles liberalium artium cultu simul gratuitis alimentis, & procul ab omni innocentis periculo educaretur. Nunc opes, & potentiam nactus, ac de re tota cum Pontifice collocutus, parata omnia invenit, quibus ad consilii exitum indigeret. Latifundia, & privilegia, & immunitates in promptu fuere, & quo facilius cuncta evenirent, avitas aedes, quas hæreditario

jure Ticini habebat, Collegio assignavit. Haud ego referam immanes sumptum (a), quibus ea moles stetit, ne describendi studio tot, ac tanta ædificii decora minoraveris faciam. Sacellum intra ædificii ambitum Justinæ Virgini, ac Martyri dicari mandavit, antiqua videlicet erga Hanc Familiæ suæ pietate, propterea quod Patavini Principis Vitaliani filiam fuisse constaret, ex quo nonnulli Borromeæ Gentis originem deduxere. Crevit deinde loco honos cum disciplinæ fama, tum præsertim opera Federici Borromei, quem Patruelum suum confluentibus illuc ex primaria Nobilitate Alumnis socium simul (b), ac Præsidem dederat. Fuit enim alter hic Borromeus veluti novus Collegii Conditor, continuata nimirum post Caroli obitum Sodalitii cura, descriptisque legibus (c), quæ Sixti V. auctoritate firmatæ tandiu durarent, quamdiu honor aliquis pietati, & literis haberetur. Romam deinde evocatus Sacerdotes Oblatos ad interiorem Collegii disciplinam adhibuit, quorum ope Collegia omnia, & Seminaria a se condita gubernari Carolus ipse voluisset. Leges vero, quas antea descripserat, ita in usum induci curavit, ut divisa inter Religionem, ac literas tempora, haud secus hodie servantur, quam serva-

(a) Sexaginta & amplius nummorum aureorum milibus tam magnifici operis structura stetit dicitur, primisque ejus positus lapis in fundamentis scribitur a Peregrino de Peregrinis Architecto cum hac inscriptione: *Carolo Cardinali Borromeo Fundatore. Anno MDLVII. die XIX. Junii.* Octo inde mensibus jam ad XL. aureorum millia fuerant expensa, ut ex Architecti literis. Remissius deinde ædificium processit, nam hoc Nobilium contubernium aperuit dumtaxat anno MDLXXX., quo cum nondum esset exædificatum, suo ipsorum ære ali nobiles adolefcentes ad aliquot annos jussit.

(b) Vivente Carolo tanta fuit Federici Comitissæ eo in Contubernio auctoritas, ut ejus præsentia illud niti crederetur, ut Dominicus Ferrus ejus moderator testatur. Oblatorum curæ efformandum patrelem tradiderat Carolus præcipue, postquam sextili mense anno MDLXXX. a Cardinali Paleotto audiverat illum Bononiæ sollicitatum fuisse, ut Religiosæ cuidam familiæ romen daret. Possit itaque sanctitatis. & Theologiæ tyrocinium in Ticinensi Collegio Federicus, prælegente primum Julio Casare Benhomio, postmodum Sodalitio Oblatorum Præposito, deinde sub Dominico Ferro, ut ex eorum ad Carolum literis apud Oblatos.

(c) Aperto hoc contubernio aliqua Legum primor-

dia texerat vivens Carolus, quas subinde pro opportunitate dabat ejus Collegii Rectoribus, teste Dominico Ferro, qui id scribit XXIV. Jul. MDLXXXIII. Concinnius deinde eas in ordinem redegit, & typis edidit ex Federici Cardinalis Borromei nutu Ludovicus Moneta anno MDLXXXVII. post Caroli obitum, nam Hujus vota mors prævererat. Expectabat enim ut admitterentur hujusmodi Collegiorum instituta, si qua extrabant apud Transalpinos; quam in rem dederat literas ad Pontificios in Germania, Galliis, & Hispania Legatos, ut leges Lyceorum, que in his partibus excitata essent, ad se transmitterent, quibus ad condendas Borromei institutiones nri statuerat.

Anno MDLXXIV. Collegii administrationem penes PP. Congregationis Cler. Reg. Soma'che sibi cumprimis caros esse statuerat, quos cum Sancti Majoli A. dibus donasset anno MDLXVI., cujus Sacerdotium Collegio suo fuerat ab Avunculo Pontifice attributum, inducere etiam illuc Præsides & disciplina exactores religiosissimos meditabatur, addito etiam DCC. libratum in annos singulos stipendio, ut constet ex Tabulis in Archiepiscopali Mediolani Archivo existentibus, quantum Apographum egomet legi. Sed postmodum Oblatorum Sodalitate instituta sententiam mutavit.

servari a severioribus Cœnobitis præcepta fuorum Ordinum soleant. Nec intra Insulam tantummodo tam salubris consilii utilitas stetit. Exteræ quoque nationes præclarissimos viros inde acceperunt, idque ex beneficentia Conditoris, qui in Alumnorum delectu discrimen omne inter civem, & alienigenas sustulisset.

CAPUT VII.

Magni suscepti conatus pro congregandis iterum Tridenti Concilii Patribus, atque felix, Eo adveniente, Concilii exitus.

ATque hæc erant exempla paternæ sollicitudinis præclara quidem, & fusius celebranda, nisi obruerentur magnitudine rerum aliarum, quibus non unam, alteramve Urbem, sed Rempublicam universam subinde Carolus illustravit. Cum enim pronum ad honesta quæque consilia Pontificis animum inveniret, meditabatur quotidie aliquid, quo vel augeri Pontificatus majestas posset, sive vitia tollerentur, quorum in magnis Imperiis, ut facilior occasio est, ita continua remedia esse debent. Nec fere quisquam dubitat, quin ipso Authore prodierint saluberrimæ illæ constitutiones ab Onuphrio Panvinio descriptæ, qui Pii IV. res gestas literis consignavit. Aggreditur deinde longe celeberrimum opus, quo nec illustrius aliquid nostra vidit ætas, & raro antiqua secula tulere. Serpebant in dies latius nefariæ opinioniones, quas duo infensissimi Catholicæ Fidei hostes Lutherus, & Calvinus inveherant. Multæ trans Alpes Provinciæ a pristina Patrum religione desciverant, atque, ut facilis ad vitia transitus est, jam ad Italiæ limina ex Helvetiorum, Rhætorumque montibus tristis illa animorum

pestilentia pervenerat. Unicum tanto malo remedium erat convocare in unum totius Ecclesiæ Capita, quo facilius collatis sententiis de Orthodoxæ Doctrinæ summa judicaret. Id vero remedium cum antea tentassent duo Summi Pontifices Julius, ac Paulus III., graves causæ intervenierant, ob quas dimitti Concilium, aut differri oporteret. Nunc Avunculo ad Pontificatum assumpto, suadendo, & orando, & pollicendo operam ipse suam auctor Carolus erat, ut omni sublata dubitatione intermissam tantæ rei curam resumeret. Et cognita Pius salubritate consilii advocat Cardinales, Legatosque Principum, & de Christianæ Reipublicæ calamitatibus multa præfatus Concilium indixit. Supplicationes in primis in Urbe habitæ, neque Urbini, ac Florentiæ Ducibus grave fuit confluentem ad Templum multitudinem comitari, cum Pontifex ipse precabundum agmen nudis pedibus sequeretur. Supremum denique publicæ religionis incitamentum fuisse Apostolicæ Indulgentiæ dona large concessa iis, qui pro felici rerum eventu, & dignitate Christiani nominis pias ad Deum preces effunderent. Anno a Partu Virginis sexagesimo secundo post millesimum quingentesimum Tridentinum Concilium restituitur (a), cujus absolvendi post tot irritos conatus spes fere omnis exciderat. Quinque Legati Cardinales in eam Urbem missi, quorum primi, mortuo Hercule Gonzaga, Joannes Moronus, & Ludovicus Simonetta Mediolanenses fuere. Borromeo negotium datum, ut rem consilii suis inceptam sollicitudine sua perficeret. Ita quidquid difficile, ac periculosum incideret Legati ad ipsum per literas referebant, idque tam sæpe fiebat, ut ne nocturnæ quidem quietis certa tempora haberet. Post tot, ac tanta studiorum incommoda modicum somni capientem cubiculo Præfecti de ejus man-

(a) Quo facilius Patribus in Synodo congregatis subsidia suppeterent, Carolus ex Piceno, cui Legatus præerat, & ex Cremonensi agro, interpositis apud Eiscarium Demarchum officiis magnam Tridentum versus frumenti vim convendam curaverat jam ab

anno LXI supra sesquimillesimum, anno autem insequenti scripsit ad ejus Concilii Legatos triticum Tridenti venale minori pretio proflare, quam quo emptum a se fuerat; ararii tamen Pontifici detrimentum Orbis Christiani beneficio abunde pensari.

mandato excitabant, quoties Tridento Nuncius aliquis adveniret (a).

Sed enim ista vix notari merebantur in conspectu admirandæ vere fortitudinis, qua exorta in ipso Concilio certamina, & ineluctabiles sæpe difficultates sustinuit. Tumultuatum sæpe a Patribus erat, sæpe a Principum Oratoribus, idque tanta contentione animorum, ut nec aliquid inter tot jurgia perfici, nec jurgia ipsa placari posse viderentur. Graviora etiam impedimenta insequens annus habuit, Regibus ipsis aliquorum arte in eam sententiam adductis, ut Congressum dimitti haud ambigue postularent. Tunc enimvero Carolus adversa consilia disjicere, inire concordiæ rationes, confirmare Pontificis animum, precibus denique assiduis apud Deum contendere, ne rem ejus auspiciis inchoatam ullis hominum artibus intercipi pateretur. Quin etiam intercedente Pontificis morbo, cum periculum occultari ad ejus commoda pertineret, Legatos Tridenti agentes statim admonuit, ut discrimina omnia, quæ ex morbo imminabant, maturato Concilii fine præverterent. Convaluit tamen ex ea agritudine Pontifex interpretatione hominum felix, quod occasionem accelerandæ saluberrimæ rei invaletudine sua præbuisset. Cum enim præcipuæ de Religionis, ac disciplinæ summa quæstiones ad liquidum redactæ jam essent, censuere Patres optimum fore, si indefinita minoris momenti aliqua Summo Pontifici dijudicanda relinquerentur. Ita ab Hæreticorum fallaciis vindicata tandem

Catholicæ Fidei veritas, rellituta Sacrorum majestas, parata denique remedia omnia, quibus ex miserrimo priorum temporum statu Respublica convalesceret.

CAPUT VIII.

Habiti Concilii Decreta ejus operâ in posterum stabilita: & Sanctiora in dies ejus Vitæ Instituta.

1564. **T**RIDENTINO Conventu dimisso haud tamen remissius Romæ apud Carolum agebatur. Decreta Concilii rite vulgari oportebat, & præstiniri tempus, ultra quod inviolate ab omnibus servarentur. Octo ex Cardinalibus delecti, in quorum numero ipse Carolus fuit, qui controversias omnes, si quæ forte in decretorum usu orirentur, auctoritate sua deciderent, ne, ut sæpe fit, interpretandi licentia irritas leges faceret (b). Versa inde cura ad reformandos Liturgiæ ritus, diurnasque preces, quas a Sacris hominibus quotidie recitari vetus Ecclesiæ consuetudo postulat, monitique in primis Episcopi, ne ab Ecclesiis quisque suis abesse diutius vellent, quo nihil perniciosius esse antea acti temporis exempla docuerant. Acrius urgebat Catechismi Romani opus, de quo Tridentini sanxerant Patres, ut purius explicandis Christianæ Doctrinæ elementis quamprimum ederetur. Extant Caroli literæ ad Lusitanæ Regem (c) enixe rogantes, ut veniam dare velit Francisco Forerio, si sorte promisso

(a) Fornerius eo jam tempore inter Caroli famulos adscriptus jure jurando affirmavit: Suavissimis officiis sæpe ab eo excitatum Avunculum, ut strenue in tantum opus inculceret; Episcopos vero Lancianensem, & Mutinensem ex Donianica utrumque familia tantam Caroli pro Concilio perficiendo contentionem sæpe admiratos didicisse, impares tot laboribus plures fore, quibus unus Borromæus eo tempore sufficeret. Ceterum infinitum esset singula persequi, quæ in Caroli literis ad Concilii Legatos quatuor voluminibus comprehensi in Bibl. Ambrosiana passim occurrunt, & singularem ejus vigilantiam commendant.

(b) Vide in Bullario Constitutionem editam a Pio IV. die II. Augusti MDLXIV. Ceterum qua animi constantia Concilii Sanctiones tuendas susciperet ex ipso

audi ad Bracarensem Archiepiscopum scribente Cal. Jul. MDLXIV. Ego tibi pollicor, quicumque sanctiones, & decreta Concilii Tridentini minus observaveris, nullum persequium in Pontificis clementia paratum eos habituros. Quæ te etiam atque etiam rogo ne quid de tua constantia desectas &c.

(c) Forerium diu Romæ retentum dimittens hisce verbis III. Non. April. MDLXV. apud Regem excusat: Nunc vero, cum Franciscus Forerius Theologus se isthuc recipiat, non alienum esse duxi instituti tui ad te literas dare, ex quibus plura perspices, quam idem egregie sit in religionis causa, studioque versatus. Nam Tridentino Concilio dimisso, statim Romam venit, nec ita longo intervallo a S. D. N. ad alia munera est adhibitus Catholicæ Fidei rationibus valde accommodata. Explicavit autem scribens.

missio ferius Ulyssiponem reverteretur. Detineri eum Romæ Catechismi absolvendi causa, quod eum publicæ pietati maxime necessarium sit, de tam pii Regis consensu minime dubitari. Eadem fere de causa detineri Achillem Statium, quominus reditu suo Regiæ voluntati satisfaciat (a). Illius quippe curæ esse commissum, ut depravata Hæreticorum fraudibus Sanctorum Patrum scripta ad normam vetustissimorum Codicum emendaret. Hæc omnia Romæ per Carolum agebantur, quippe cum Pontifex nihil eorum, quæ ab ipso peterentur, abnueret (b).

Verum inter tot legum remedia, & Pontificias sanctiones, longe saluberrimum erat videre Cardinalem Collegii Principem ad Ecclesiasticæ vitæ instituta ita compositum, ut legum, & sanctionum omnium exemplar Ipse videretur. Cum enim apud sapientes omnes in confesso sit honesta, & recta exemplo magis, quam ratione suaderi, statutum intra se habebat, ut quæ præstari a ceteris vellet, in semetipso ante perficeret. Sed neque illæ erant virtutes Ejus, quas quilibet imitari facile posset. Honestam quamvis oblectamenta, quibus aliquando utebatur, penitus abdicarat,

binæque in singulos dies horæ designabantur, quas intermissa negotiorum cura, piis cum Deo colloquiis impenderet. Tum districta in tergum flagella, & producta in longum jejunia, & nocturnæ ad præcipua Urbis Tempa supplicationes, quas velut in diurni laboris solatium obire consueverat. Nec vero nocte ulla tegi fas erat spectaculum aliud, de quo multi retulere: consuevisse videlicet Ipsum, quoties Deiparæ Virginis Ædem in Esquilino vertice sitam inviseret, totam Collis altitudinem flexo poplite dimetiri (c). Opulenta vectigalia, quo fere in loco ipsius nomine exigebantur, ibi dividi volebat (d) in pauperes; erga Mediolanenses eo promptior liberalitas erat, quo vehementius Pafloris, & Civis nomina urgebant.

Proximum ejusmodi studiis erat in domesticorum statum, & vitam inquirere, ex quorum honestis pravisque moribus ad dignoscenda dominorum ingenia facilis conjectura est. Laicos homines, quorum nonnullos illustribus etiam Familiis genitos in aulicorum numero habebat, pro cuiusque meritis, & conditione ingentibus donis affectos (e) honorifice dimisit, ratus nimirum sacra omnia circa Episcopum esse

bens eadem die ad Cardinalem Lusitanæ Infantem, quod Forerio demandatum munus esset in hæc verba: *Quapropter magna ex parte illius (Forerii) diligentia, & industria Catechismum jam habemus absolutum, præclarum opus, & luculentum, in quo pro sanctæque reverendi præcepta, & documenta compendiosa fere sunt omnia. Que res fecit, ut eum tandem apud nos haberemus, quoad suam studium, & facultatem publica causa imperaret.*

(a) Extant in Ambrosiana Bibl. literæ hac super re ad Cardinalem Infantem Lusitanæ datæ prid. Cal. Maji anno MDLXV. *Literatorum hominum copia opus est, qui in veterum librorum tractatione sint multum, disque versati, & ingenii, ac judicii laude excellent; quo in genere eminet Achilles Sæcius. Quapropter egi cum Ferdinando Menezio Oratore Regis diligenter, ut is tandem apud nos esset, quamdiu alias efflaret, cum præsertim ejus opera in Sancti Hieronymi libris inter se conferendis, & corrigendis uti S. D. N. vellet.* Galestinus item Perusio scribens anno MDLXV. laudat Borromei studium, quod Græcos Patres a Germanis vitiatos jussit latine efferri denuo, & emendari ad veterum codicum fidem; atque hæc de causâ Florentiæ Dux jussit Carolo Bibliothecæ suæ MSS. offerri XIX. Septembris MDLXV., ut in tom. I. Epistolarum in Bibl. Ambr.

(b) Neque detrahenda est Borromeo Missalis, & Breviarii emendati laus, quæ licet edita ab Avunculi

Successore Pontifice in lucem sint, Ipse tamen laudandi operis architectus, & administrator fuit. Id ipsemet docet literis ad Cardinalem Varmiensensem datis VI. Cal. Jan. MDLXV. *Catechismum habemus jam absolutum, doctissimorumque hominum ingenio, & industria elaboratum, quem nunc perpoliui, ut cum manus extrema accesserit, opus concinnus, atque perfectus evulgetur. Missalis quoque, & Breviarii nova instituta propediem emittentur, que fore arboror, ut Catholicorum hominum expositioni animoque satisfaciant.*

(c) Expofuit productus in quaestione testis Comes Camillus Marlianus, Cardinalem Vicecomitem, qui postmodum extinctus Romæ fuerat, ex multorum opinione idcirco in gravissimum morbum incidisse, quod in nocturni hujus itineris motus additus a Carolo fuisset.

(d) Bartholomeus Platea in laudata Hierarchia Cardinalitia de Basilica Liberiana differens narrat una die eodem in Templo centum Virginiibus dotale munus quinquaginta nummos, & nuptialem vestem a Carolo dono data; neque dissentit in Tabulis Comes Georgius Trivultius, qui se pio spectaculo Romæ interfuitis pronuntiavit.

(e) Testatus est Forerius, eo tempore dimissos profanos homines perhonorifice omnes, ex Ecclesiasticis item viris alios item complures minus Ecclesi-

ratio-

esse debere. In eorum locum Sacerdotes adsciti pietate, & literis egregie præditi, quibus severe imperatum, ut, quomodo ipse faceret, sericis vestibus abstinerent, & quamdiu in familia esse vellent, graviter, & modeste se gererent.

Sed cum Rempublicam reformare per tot virtutum exempla contenderet, prope periculum fuit, ne spem Reipublicæ de ipso bene conceptam everteret. Sacellum in ædibus suis habebat leni clivo assurgens (a), dispositis circumquaque imaginibus, quæ Christi Domini vitam, resque ab eo pro salute humani generis gestas referrent. Has cum sæpe oculis, sæpius cogitatione percurreret, captum denique contemplandi dulcedine agitatae ferunt de exterioribus curis penitus deserendis, quo liberius vim omnem mentis ad pia illa meditamenta conferret. Bracarensem vero Episcopum (b), quem in consilium tantæ rei adhibuerat, ostendendo pericula, quæ ex eo secessu imminerent, ac præcipientem in primis Pontificis senectam, quæ ipsius auxilio maxime niteretur, ægre tandem pervicisse, ut in eo, quem susceperat, vitæ genere permaneret.

Ita confirmato ad gerendam Rempublicam animo, præter nocturnos cœtus, de quibus antea diximus, inibat assidua cum sapientissimis viris colloquia, Romanarumque arbiter rerum, & innumeris

fere negotiis implicitus Dialecticæ, ac Theologiæ communes locos manu sua conscriptos sub Magistro (c) repetebat. Concionandi munus, quod Episcoporum proprium esse ex Tridentina Synodo acceperat, familiaribus primo ad Sacrarum Virginum Asceteria sermonibus, minoribus veluti experimentis excoluit, mox palam in frequentibus (d) templis eo majore plausu audiebatur a civibus, quo rarius antea Oratorem in purpura perorantem aspexerant. Quæ cum ille Divino Spiritu ageret, hand tamen effugit invidiam aliquorum, quibus solemne est virtutes eas, quas imitari facile nequeunt, maligne criminari. Diſtabant in vulgus tantam illam in religionis cultu sollicitudinem prope ad insaniam accedere, aut certe falsam apud credulos gloriam per inania illa pietatis simulacra captari. Sed veræ virtutes clarius fulgent, quam ut obscurari calumniis hominum possint. Itaque in incepto constantissime perseverans quamplures eorum, qui propius inspicere in Ejus vitam potuere, non modo in admirationem sui, verumetiam ad imitationem adduxit. Gravi deinde morbo correptus, etsi ex hujus mortalis vitæ angustiis exolvi vehementissime cuperet, Divino tamen auxilio servatus est, ne tot futura Ecclesiæ decora in Ejus obitu interirent.

Et primum quidem receptæ valetudinis

rationibus idoneos, alios tamen CC., CCC. alios, aliquot etiam D. Scutis donatos adeo, ut centum admodum famuli ejus servituti additi exinde solum numerarentur, cum longe majorem numerum antea haberet.

(a) Tam etiam, idem Fornerius scripsit, eodem Cardinalem vidi in secreto domus scollo Eius iussu supra cubiculum extructo sæpe prononem in genas ante quadam iuncular, que Christi in Horto ornavit speciem referrent: In plures Divina contemplationem admiratus sum, & salutaria se flagellatione plectentem; atque humi subjecta flagella manibus ipse contraxerat.

(b) Quantum tanti Viri sanctitati deferret, patet ex Caroli ipsius Epistola ad eum scripta III. Non. Aprilis MDLXV.: Nam quid d. cam de me, qui in conspectu ponitur animi semper ades, & propter excellentem in omni genere virtutis laudem unus es ad imitandum prepositus &c. Ceterum consilium hoc Caroli turbavit potissimum Pontifex; eum enim, adstante Cardinali Mediceo, rogatus a Borromeo esset, ut Camaldulini fieri petere liceret, respondit: *nunquam hoc consilium Ecclesiæ unquam obſu-*

rum, atque prestare illum potius Romæ omnibus, quam apud Camaldulenses uni sibi vacare. Hæc in tabulis pro Apotheosi curanda.

(c) Hieronymo nimirum Vielmo Dominicani Ordinis literis, & eruditione percelebri. De hoc vide Eecardum agentem de Scriptoris ejusdem Ordinis.

(d) Flatea in libro citato scribit, die XXI. Julii MDLXV. Carolum in Sanctæ Praxedis templo publicam de decem Virginibus orationem habuisse coram ingenti Cardinalium, ac Trasulum multitudine, neque siue maxima populi admiratione; mihi que inter Ejus Epistolæ occurrit laus ab Avunculo Pontinæ Ipsi tributa. Alias item orationes Romæ habuit, quarum aliquot extant autographa in Bibl. Ambrosiana, ut concionis habitæ feria V. in Coena Domini ad domesticos anno MDLXV., quo etiam anno mensè Sextili elegantissimum sermonem ad Populum habuit in Basilica Liberiana, data opportunitate precum publicarum, quas Pius Pontifex indixerat, cum summis viribus Melita a Turcis oppugnaretur.

dinis fructum Romana Templâ fenere, quorum multa ex squalore vetustatis, injuriisque temporum meliorem in formam revocavit. S. Martini delubro lacunar impositum, ad S. Praxedis (a), quam Ædem in titulum habuit, renovata tecta, cellæque Monachorum, & sacra Lipsana decentius condita, Deiparæ oðam in Esquilino positum non ædificiis modo, verumeriam Canonicorum numero auctum, in quorum scilicet Collegio principem locum Ipse obtineret. Fanum etiam, quod Sanctæ Martiæ dicatum Virgines colunt, Ejus studio, & sumptibus stetit; & cum hæc omnia ære suo peregisset, auctor Pontifici fuit, ut Diocletianas thermas addito Carthusianorum Cœnobia in templum verteret, tolleretque vestigia insanæ magnificentiæ, quæ memoriam infensissimi Cæsaris Christianorum obtutibus renovarent. Ea cum omnium gratulatione fierent, incessit subinde ceteros Cardinales, aliosque Romanæ aulæ præcipuos æmulatio, aut pudor, ut sacras ædes, quibus aliquo titulo addicti essent, ornare ultro, aut reficere conarentur. Infederat etiam fortasse animis pia quædam ambitio imitandi exempla clarissimi Viri, quem a summis totius Europæ Principibus coli, ornarique viderent. Sane Philippus II. Hispaniarum Rex potentissi-

mus, postea quam ei Principatum Auritanum Federici fratris Ejus interitu vacuum contulerat, sua insuper auctoritate curavit, ut ex Toletanæ Ecclesiæ proventibus novem millia nummum annuæ pensionis nomine (b) Carolo solverentur.

CAPUT IX.

Romæ degens multa ad Mediolanensis Ecclesiæ decora, vel retinenda, vel augenda, obtinet: & absens licet, egregie per Vicarios Provinciam administrat.

AT neque regia dona, neque Principum favor, neque Populi acclamationes lenire Cardinalis animum poterant, quoties de Mediolanensi Ecclesia cogitaret. Angebatur desiderio adeundæ Metropolis, quam & teneri invicem desiderio sui, & adventu indigere intellexerat. Sed discedendi veniam impetrare tam difficile erat, quantum Pontifex & se ipsum fororis filio, & terrarum Orbis regimen tanto auxilio privari ægre ferret. Itaque omnem curam in eo posuerat, ut Mediolanensis Populus, quamquam corpore abesset, præsentem tamen amorem ejus beneficiorum largitate sentiret (c). Extant in

Cu-

(a) Quid Borromeus in Sanctæ Praxedis ædibus ac templo faciendum jussit, describit sæpe laudatus Platea ex MSS. ejus Cœnobia. Ceterum reperio inter Epistolas Sancti Sepulcri suppeditata pluribus religiosis Familiis Romæ menstrua pecuniarum subsidia, quæ deinde, urgentibus maximis Ecclesiæ Mediolanensis curis, minueuda in posterum cum familiares sui suaderent, scripsit ad Specianum, ut hæc super re Philip-pum Nerium, & Ormanetum, quibus plurimum deferebat, consuleret.

(b) Diploma hoc Regium ab Hispania missum scribit Daneus XVII. Septembris MDLXII., licet Pontificis approbantis Bullatas literas oblatas Archiepiscopo Toletano legam dumtaxat XIII. Maji MDLXIV.

(c) Infinita extitere Caroli in nos beneficiæ, dum Romæ adhuc versaretur, indicia; aliqua tamen ingrato silentio non videntur prætereunda. Ejus nimirum curæ debemus erectum magnificentissimum Jurisconsultorum Palatinorum Equitum Collegium; legi enim possunt in Bibl. Ambrosiana literæ ad Eum Urbis hujus Moderatorum nomine conscriptæ XIII. Cal. Sept. MDLXI., quibus immortales pro tanto beneficio gratiæ Illi aguntur, itemque nova ad ædium ornamentum

subsidia postulatur. Aliæ item extant, quibus optimos Patricios Alciatum, & Crassum Borromei officio Put-pura Romana ornatos gratulantur Urbis Præfeti X. April. MDLXV. Robertus Vicarius scripsit III. Septembris MDLXI. apparatus ingentes, & Civium plausus pro Æneo Tabernaculo Maximi Templi aræ imponendo Caroli præcipue cura huic Urbi donato. Urbis Præfectus suis, & Affectuum verbis VII. Junii MDLXIII. gratias agit, quod memoriam turpissimam veteris poenæ deleverit, qua cogebantur quotannis die Sancto Benedicto Sacra Sancti Ambrosii templum adire, atque anathematis in urbem pronuntiati audire sententiam, quod in usu antehac fuerat, ut ex Mediolanensi historia. Ædes Collegii Metropolitanæ ex Peregrini architecti norma excitari jussit mense Majo MDLXIV. Quod si suam absentis munificentiam petsequi vclim, nimius sim. Neque enim vacat commemorare vestes Sacerdotibus egenis attributas ex Ormaneti Epistolis, aut annonam Aronensibus, & Virginum Collegiis suppeditatam in hebdomadas singulas, aut as dotale inopibus Virginibus Aronæ, Angleriaque expensum, ut ex literis Albonesii. Placet geminum dumtaxat liberalitatis exemplum ex Guidi Borromei, & Albonesii feri-

Curia nostra tabulariis plena paterna sollicitudinis litera, quibus Vicarium suum (a) monebat, ut in officium sibi commissum strenue incumberet, seque de singulis Ecclesiae necessitatibus certiore faceret. Missus deinde Hieronymus Ferragata (b), qui in Provincia statum propius inspiceret, initium aliquod salutis Civitati afferre visus est, confirmatis praesertim salutari Oleo plerisque Civium, cujus Sacramenti non usus modo, sed memoria fere ipsa interciderat. Mox lustrata Urbe, & peragrata Dioecesi deteriora omnia invenit, quam ut officiis suis sanari posse crederet. Qua de re admonitus Archiepiscopus validiora remedia quotidie excogitabat adhibitis in consilium Gabriele Palco, & Augustino Valerio, quorum uterque Romanae Purpurae honore postea insignitus est, & ille quidem Bononiensem Ecclesiam, hic (c) Veronensem summam cum laude administravit. Tantorum hominum consensu optimum factum Carolus judicavit, si Dioecesanam Synodum Mediolani celebraret, de qua Tridenti lata lex erat, ut singulis annis in unaquaque Provincia haberetur. Possit ita restitui Cleri disciplinam, & Sacerdotibus suis reverentiam insinuari erga Concilii decreta crediderat, quibus omnium primus Ipse paruisset. Hu-

jus consilii summa erat invenire hominem, qui in eo conventu absentis Archiepiscopi vices cum dignitate sustineret. Vivebat eo tempore Nicolaus Ormanetus humani, divinique juris peritissimus, qui & Matthaeo Giberto Vicariam in Veronensi Episcopatu operam praestiterat, & Reginaldum Polum notissimi nominis Cardinalem in Angliam affectatus in reformandis ejus Regni studiis eximium probitatis, ac sapientiae specimen dederat. Nunc a Tridentino Concilio reversus quietam in obscura parocchia vitam agebat, contemptu claritatis illustrior, & majore parta perlatendi desiderium celebritate. Hunc, impetrata ab Veronensi Antistite facultate, Carolus Romam accersit, ac multa cum eo secretis, repetitisque congressibus collocutus praesidem illum, ac Vicarium suum Mediolanensi Synodo destinavit. Praemiserat interim Benedictum Palmium (d), aliosque e Societate Jesu lectissimos Sacerdotes, qui Divini Verbi praedicatione ad sanctioris vitae instituta Civium animos prepararent. Venere cum literis ad Senatum, & Sinuesse Ducem Provinciae Gubernatorem, quos Summus Pontifex enixe rogabat, ut benigne adesse Patribus vellet, illosque pro ea, qua pollebant, auctoritate tuerentur. Humaniter excepti ad

S.

scriptis depromere, quorum ille VI. Novembris MDLXI. restat universum tritici reditum, qui S. Auristiti ex amplissimis Coranae fundis eo anno obvenerat, in miserorum solatium divisum; alter exponit XXX. Aug. MDLXIV. mandatum sibi, ut panis modium quotidie in pauperes distribuatur.

(a) Is Antonius Robertus fuit, cujus opera in urbe quinquennium usus est; namque illum Carolus legavit ad possessionem ineamdam mense Majo MDLX., ut vidimus, neque dimisit, nisi substituto Ormaneto ad Cal. Quintil. MDLXV.

(b) Ante Ferragatam jam anno MDLX. huc venerat Suffraganei nomine insignis Sebastianus Donatus Bobientis Episcopus, qui deinde ex Comitis Jo. Baptistae Rainoldi Epistola XIII. Decembris MDLXI. apoplexia correptus Mediolani occubuit, cum vixdum Dioecesim lustrare aggressus esset. Hoc mortuo, huc venit Ferragata, qui pro absente Cardinali Alexandrino Montis Regalis tum Episcopo ejus Urbis sacra jura administrabat. Eodem, quo Donatus, titulo auctus Mediolanum ingressus est XXIII. Aprilis MDLXII., ut ex Roberti Epistolis. Erat Ferragata tum Virensis Episcopus, atque Augustiniani Ordinis clarum ornamentum & aliquibus post annis fuit collocatus in Augustae Praetoriae Sede. Post Ferragatam alterum Suffraganei no-

mine huc missum lego mense Januario MDLXV., Thomam nimirum Galdivillium Episcopum Afaphensem in Wallia partibus, cui suppeditata comperio ex Caroli nutu splendide omnia ad Pontificale munus obeundum subsidia. Hunc certum est Carolo Urbem ingredienti adfuisse, & postmodum petita missione Romam reversum in Theatinorum Collegium, unde huc fuerat dimissus, se recepisse. Hac ex pluribus Epistolis apud Oblaros.

(c) Hanc infulam, favente Carolo, obtinuit Valerius a Cardinali Navagerio, & ipsemet agens gratias significavit obtentam XXV. Maji anni MDLXV. Eodem autem anno XVII. Martii scripserat, suadenti Borromeo ut indulgeret, se inauguratum Sacerdotem.

(d) Mediolanum venit Benedictus Palmius sociis cum geminis comitantibus die XXIV. Junii MDLXIII., ut Albonesis eo anno, & eodem exeunte mense ad Carolum scripsit. Ineunte Julio ejus vox & oratio e Metropolitano suggestu ingenti cum populi plausu audita est, praesente Sinuesano Duce, Vespasiano Gonzaga, & Senatorio Ordine universo. Summa fuit eo tempore bonorum omnium gratulatio de egregii viri expeditione, ut Rainoldus, & Gabrilius Cafatus ex primario Nobilitatis flore Patricii Carolo per literas eodem anno testati suat.

S. Viti intra Ticinensis Portæ confinia (a) confedere. Superveniens deinde Ormanetus (b), cum deformia cuncta, & obsita difficultatibus invenisset, animo pene conciderat, nisi quod dociles Mediolanensium (c) animi, & prona ad honestum ingenia spem fecerant, posse aliquando tolli vitia, quæ nonnisi perturbatione temporum, & Præfulum negligentia inoleverant. Accesserant ad spem confirmandam allatæ nuper ex Hispaniis literæ scriptum ita habentes: velle Regem, ut in omnibus ditionis suæ Provinciis Tridentini Concilii Decreta fervarentur. Et Governator quidem, cum ad arcendam annonæ caritatem multa promulgaret, nullam de sacris hominibus mentionem injecerat, ne Archiepiscopi jura invadere videretur. Ob

hæc erecto paulisper animo Ormanetus Synodum indixit præfatus multa erudite, & graviter de dignitate Sacrarum rerum, quæ Palmius ipse luculenta oratione confirmavit. Mille ducenti Sacerdotes aderant, quos & Catholicæ Fidei capita rite profiteri iussit, & servare impofterum omnia, quæ Tridentini Patres de Sacerdotalis vitæ officiis edidissent. Eadem sedulitate nonnulla, quæ in Sacrarum Virginum (d) ædes præter institutum obrepserant, emendavit, & rudimenta quædam Seminarii (e) constituit, in quo delecti adolescentes Cardinalis sumptu educarentur. Et quamquam multa in Urbe, alia in Diœcesi sancte, & utiliter peregisset, scripsit denique ad Archiepiscopum non tantum sibi artis, & virium esse, ut meri

(a) Multa ante stabilitam hanc Ædem pro comparando commodiore Patribus Societatis contubernio tentata a Carolo, ejusque Administris fuisse, sed irrito conatu; & contranitentibus veluti Inferis, ut saluberrimam hanc Societatem urbis luce, atque benevolentia fraudarent. Aliquot primum menses, cominatoras Palmius cum sociis in Archipræfulis ædibus fuerat, omni ex Caroli mandato liberaliter suppeditato in cibum, & vestes sumptu. P. Sacchinus scripsit Palmium Sacris primum operatum in S. Marthæ Æde audivisse ab ejus Monasterii Antistita, nunciatum hunc Patrum Societatis adventum divinitus Archangelæ Panicarolæ, antequam S. Ignatius ejus Ordinis fundamenta jeceret. Instante itaque Cæsaris Gonzagæ adventu inde omnes transmigrare in Scalenis Præpositi ædes, procurantibus Albonesio, & Raynoldo, qui ibidem mense VIII. Scutorum subsidio alendos eos ex Caroli redditibus susceperunt. Ibi facultas Palmio Missam Romano ritu celebrandi a Carolo obventa est, sed ab illo repudiata ea de causa, ne Ambrosianis ritibus, & loco vltà videretur labor imponi. Interim Sinvellano Duce urgente rogati sunt Franciscane familie ad S. Angelum Fratres, ut usum Palmio concederent Templi S. Mariæ del Giardino infelici tamen exitu. Arridebat maxime Palmio S. Antonii Ædes, quam commendatam sibi possidebat Præful Marfilius Landrianus. Sed hic tergiversatus diu spem postremo omnem elusit. S. Sepulcri Domus, cum ministeriis servorum, qui in Sanctæ Coronæ contubernio erant, necessaria videretur, impetrari non potuit. Carugatenfes Ædes Primicerius Mediolanensis Ecclesiæ, interpositis precibus, & lacrymis, in tam religioſum usum cedere non est passus. Xenodochium in Brolio, licet ære suo Carolus emendum postularet, nullo aptiori invento domicilio, in quod ægroti deportarentur, ægris iterum est servatum. Sancti Stephani Templo Canonicorum jamdiu ibi residens Collegium noluit privari. Quare postquam Septembri ineunte anni MDLXIV. triginta alii ejusdem Societatis huc a Carolo missi adveniant, qui in Pecchiorum, & Alamanorum domo, nec non apud S. Barnabæ Patres aliquandiu mansere, Lucii Cavenagi Ædes ad Ticinensem Portam annua pecu-

nia conduci, in quas omnes recepti proximi Templi S. Vito Sacri commodo fruereſentur. Huc immigrarunt Id. Decembris anno MDLXIV. Ibi emittit adhuc Sancti Præfulis munificentia, cum suppellectili illos sacra eujuscumque generis ornaverit, librisque insuper præter annum DC. Scutorum subsidium ære suo abunde instruxerit. Hæc decerpimus ex Caroli Vicecomitis Episcopi Intimiliensis, Albonesii, Benedicti Palmii, aliorumque Epistolis apud Oblatos Sancti Sepulcri.

(b) Hic ad Cal. Quintil. MDLXIV. Mediolani Vicariam Caroli Provinciam suscepit, Roberto dimisso, ex Albonesii Epistola. Qua autem animi constantia ille esset docet idem Albonesius, qui ad Carolum scripsit non potuisse opportuniorem tot venientis subſcribis medicinam, quam Ormanetum afferri; imo ipse docuit Ormanetus, qui cum oblatum sibi ab Albonesio Epistolam nullo certo auctore conscriptam, & minarum plenam impavide legisset, audiretque plura sibi ab eo ad corporis præsidium offerri, respondit se pro Deo laborantem non alio, quam divino auxilio indigere.

(c) Hanc civibus nostris laudem fuscè tribuerat antea Benedictus Palmius, qui ad Carolum scribens affirmavit summo opere se propensis in Religionem Mediolanensium studiis recreari.

(d) Administro in hac Provincia usus est Ormanetus Alberto Lino item Veronensi, qui, absente Carolo, salubriorem disciplinam in Virginum æfeteria inexit, in quibus multa a religione, & institutis abhorrentia compererat, ut ipsemet scripsit. Plura hic item toleravit adversa pro inducendo Clathrorum usu in atris ad Virginum cum exteris colloquium delinatis. Dedit hunc strenuum certe virum Cardinali Navagerius, ut idem scripsit mense Aprilis anno MDLXV.

(e) Laudat hujusmodi studium Carolus datis ad eum literis VII. Jul. MDLXV. Frenim ille cum aperti Seminarium ad Ticinensem portam curasset, ædificari interim strenue Sancti Joannis Ædes ad Orientalem jussit, quamobrem Humiliatos in Sancti Spiritus Ædes transferre decreverat, ut ex Caroli Epistola XXVIII. Jul. ejusdem anni.

deri tot hujus Provinciæ calamitatibus posset (a).

CAPUT X.

*Venia ab Avunculo tandem impetrata,
Mediolanum festinat, & plurima in
Romanæ Sedis, ac Ditionis com-
modum in ipso itinere
salubriter firmat.*

1565. **H**is Ormaneti literis, & sæpe repetendo, quæ de Ambrosianæ Ecclesiæ necessitatibus quotidie nunciabantur, pervicit tandem Carolus, ut sibi

ad aliquod temporis spatium Metropolis invisendæ potestas fieret (b). Abeuntem instruxit Pontifex quantacumque auctoritate (c) in omni Italiæ parte, & pastoralibus ministeriis indigeret. Delecti, quos secum duceret, ex Romanæ Sapientiæ flore Scipio Lancellotus, qui postea Cardinalis fuit, Jo. Baptista Castellus, & Michael Tomasius nata juri dicundo capita, & digna infulis, quas deinde gessere. Hos politioris literaturæ alii sequebantur Silvius Antonianus, Jo. Baptista Amalthæus, Julius Poggianus, quorum opera uteretur, pro ut occasio, & cujusque ingenium ferret (d). Cum eo comitatu iter ingressus Urbi

(a) Operæ pretium est audire, quid missionem petenti Ormaneto Carolus referripserit, ex Epistola ad eum data Frid. Non. Aug. MDLXV. *Quam alte animarum cura menti infixæ hereat tue, cum alius probe intellexi, tum apprime ex eo novi, quod diu, nocturne in hanc incunbaris; nec ullus tibi vigilantiæ finis sit, licet absoluta numeris orationibus tua solertia videatur. Nimirum quæ egeris non consideras, cum aurum semper ad ea, quæ agenda supersunt, adjicias. Hinc imparem te concedere Provinciæ profiteris, quod mihi modestiæ tuæ cum extrema prudentiâ conjunctæ indicium est probatissimum. Non ego distheat Pastoralis manus ex Patrum sententiâ onus esse Angelicis humeris formidandum (quis enim est, qui impositura ferre humanis viribus possit?) Verumtamen nihil Deus oneris gravius imponit, quam ut vires tolerantie nostræ valeant, quas impares licet Ille auxilio sustentat suo. Etenim cum nostræ fiducia freti cuiusque nos oneri subijcimus, hujus magnitudine oppressi oculis tentamus excutere, atque ea persicere negligimus, quibus ab Eo corroborati pares certe essemus. Quare conatus omnes nostros exoramus necesse est una Dei auxiliantis spe recessit, quem nobis in tempore affore, imo adesse certo scimus. Hinc gratia nobis primum pro adiuncta jam ope agende sunt Deo, deinde preces admovende, ut nos iis, quibus hæcenus foris præsidii adjuvare in posterum non desinat. Erit itaque constantiæ, animi, & fiduciæ plenus pro virili captum opus urge, Deusque tibi dissidentem corroborabit firmius, teque adiutore utetur ad earum animarum salutem curandam, ad quarum tutelam te singulari suo assensu compulit. Absit omnis timoris nota; sed divina acquiescens voluntati Deum auctorem, atque administrum invidere in molestia hæc gregis tui, imo tui custodia &c. Neque felici exitu caruit efficax Epistola, cum, non nisi reverso ab Romanis comitiis Carolo, insequente anno dumtaxat se Magistratu hoc Ormanetus abdicaverit ad modicum tempus, pollicitus mox se rediturum; quamquam Romani evocatum deinde a Pontifice Carolus ipse illuc iussit contendere.*

(b) Jam anno superiore statuerat in Sponsæ amplexu convolare, & administrationis suæ auspicia capere per Provinciale Concilium. Juvat rem totam intelligere ex Epistola Hieronymi Vidæ tum Albenis Episcopi data IV. Cal. Quintiles anno MDLXIV. *Acceperam literas tuas, amplissimo Pater, ac Domine U-*

lustriissime, quibus mihi significabas decrevisse Te ad præscriptum Concilii Tridentini Nonis Augusti in Provincia Conveniendum agere, quo ego etiam, sicut meæ quoque sunt partes, cum ceteris Provinciæ ipsius Episcopis tempore convenire possem. . . . . Cum vero Alba jam me movissem, Cremonam iter arripis, ut tibi in Provinciâ adveniendi expeditius, longiusque occurrerem, allata mihi fuerunt alia literæ primis perquam oppido contrariæ, quibus me certior facis, Pont. Max. qui prius perfectioni tuæ non gravate subscripserat, mutato mox consilio te ad illud iter paratissimum quasi e medio cursu revocasse, credo, ut Romæ secum habeat, quicum in summa re administranda majusculas curas, laboreque paulo graviores partiri possit &c.

(c) Vercellensis Cardinalis gratulatus delatum hanc Carolo dignitatem scripsit, eo tempore potestatem Illi factam Regularium quoque jus quodcumque antiquandi, atque Legationis Diplomati formulis iis omnibus conceptum, quas Romani Notarii exponere possent, aut moveri. Extat ejus apographum in Bibl. Ambrosiana, datumque est XVI. Cal. Septembris MDLXV. Tanta autem fuit Carolo moderatio, ut nomine vix Legati, non autem usus fuerit potestate, ut ipse ad Ormanetum scripsit. Cum vero Bonhomium rogasset, ut pro Veneto quodam jus sibi tribueret suum, respondit die II. Octobris MDLXV. per literas: *Se eo jure ornari voluisse in Diocesis, & Provinciæ connodum, neque mitius interpretari Diplomatis verba velle, cuius sensum voluntate sua contraxerat, licet formulæ latius extenderentur.*

(d) Audi quid de hoc Borromeus ipse ad Ormanetum XVIII. Augusti MDLXV. fuisse scripserit: *Subit aurum ea cogitatio, permultos Theologicis questionibus, & jure cum primis eruditos in Synodo habenda peritiles fore; quare statim hujusmodi viris abunde instructis ipsis venire. Præter Palmium, qui me præcedet, curabo ut P. Salmirona mihi comes detur, atque meus est ex Dominicana familia alterum, & forsasse P. Lucatellum accensere. Venit P. D. Basilius ex Canonicis Lateranensibus in dicendo efficax, & populari oratione commendatus. Quare neque disputatio refrigescet ardor, neque solido cibo adstantes carebunt, eum evangelicæ predicatione rescit populum pervelim. Ex juris-consultis Scipio Lancellotus, & Castellus in Tridentino Concilio valde probati aderunt, atque ad recordandam evolvendam Thomasi, & Cæsaris Costæ ingenio mar. Signis tibi notior, quam mihi occurrat, cujus opera videat-*

Urbi nostræ appropinquabat ancipiti cursu inter morandi, festinandique desiderium, quippe, cum inde visendæ Patriæ cupiditas urgeret, hinc Templâ religione populorum, aut Sanctorum reliquiis inclÿta retinerent. Triduum Bononiæ substitit Reipublicæ causa, Nonantulæ item, cujus loci Abbas erat, paulum moratus nonnulla ad Canonicorum disciplinam pertinentia constituit (a). Multa etiam de Episcoporum moribus occasione itineris perquirebat, de quibus subinde ad Summum Pontificem scriberet. Ormanetum interim de adventu suo per literas adnuerat, jusseratque parare necessaria Provinciali Concilio, a quo Pontificatus sui initia auspicari decreverat. Mandatum in

primis, ne in Palatii apparatu inditium ali-quod luxuriæ cerneretur, patinæ ferendis dapibus ex argilla essent, cubicula excipiendis Episcopis ita instrueret, ut neque nitori quidquam, neque modestiæ deesset.

CAPUT XI.

Solemni ritu Urbem Mediolanensem ingreditur: & coactò Episcoporum Cœtu, primum Provinciale Concilium celebrat.

ANno salutis humanæ millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, sexto videlicet postquam hinc discesserat anno, Carolus Borromeus inter obsequia Principum,

mur indigere, liberum tibi erit indicare, mihi autem pergratum. Revera extant literæ, quibus Cardinalem Constanum rogat, ut Basilium ad se mittat, itemque alia, quibus ad se Castellum accessit, designato utrique ad viaticum stipendio. Tantus celeberrimum hominum delectus adeo Ormaneto deinde placuit, ut responderit: nullum succurrere, qui aggregari tot Viris possêt, cum nemo hos sapientia antecellere, aut aquare videretur.

(a) Ne quid lectorem subterfugiat juvat hoc ex Borromei Epistolis iter exponere. Florentiam itaque profectus perhonorifice ab eo Duce exceptus est, qui etiam hoc nomine gratias Pontifici habuit, & scripsit se Caroli virtutem admiratum. Apenninum inde transgressus, ad Mantuanum Cardinalem Bononia XV. Septembris hæc scripsit Carolus: *Festinat hujus vineris exercitatio robur mihi quodammodo adjuvit, majusque artibus gaudium, quam ut dici possit. Non equitandi labor, non viarum asperitas, non motuum horror fatigare me, medium opprimere potuerunt. Inveni ad me concursus facti, ubique exceptus sum plausu perhonorifico, sed mihi permolleso, cum sepe tam ampla, & splendida animus fastidiat. Bononiensium me benevolentia sibi summopere devinxit inveniensem, quo studio, ac fide Summi Pontificis nomen profequantur. Ne pluribus, omnia mihi hæcenus expectatio- ne cumulatione. Propitius adsit Deus, & reliquum vite spatium pari exitu fortunet. Certe Mediolanum profectus contendam, ut quod mearum est parium, impleam, & Urbi meæ, cujus visenda cupiditate inflammor, ea deseram omnia, que ejus filius Divinitus illi datus Pater cumulate præstare possit. Ibi si minus tantum onus sustinere potero recte Provinciam administrans meam, quam singulari mihi providentia Deus amantissimus Pater, & aliquando justissimus futurus Janax demandavit, conabor saltem, ut in me recte administrandi voluntas non desideretur. Hæc tibi sincere aperui, ut unum aliquid ex tot, quibus Deo obstrictus tenor, nominibus grato saltem animo dissolvam. Hæc Mantuano Cardinali, Altempio vero scribens XII. Septembris narraverat se Bononiam ingredientem a Cardinalibus Crasso, & Sancti Syxti honoris causa deductum. Quid deinde Bononiensi in Urbe egerit, ad Pontificem scripsit Parma die XVIII.*

Septembris: Bononiæ plura sanxi super publico regimine, & impensis moderandis, subisque cum Erroris statuendis. Mirandulanus Comes ea me in Urbe convexit. Ibidem Mantuanus, & Corrigiensis Cardinales mecum fuere, quorum hic Parmam me usque deduxit, atque in ejus ditione noctem unam hospitatus sum. Bononiæ Academia mihi miraculi instar fuit, cum nunc ceteras Italia antecellat, quæ antea inter postremas habebatur. Ferrariæ Dux cura Atesino Cardinali me Mutinæ excepit: Multa cum eo composita de libertate Ecclesiæ retinenda, de comprimendis Bononiæ, & Romandiolæ exulibus, de sale transvehendo &c. Diem unum Nonantule fui, ubi Crassum Cardinalem Sacerdotem inauguravi. Reliquum tandem viæ exponit Cardinali Novocemensi ex suburbano Claravallis Monasterio die XXI. ejusdem mensis scribens: Die XVIII. noctu ingressus sum Parmam amens a Duce ad fines exceptus. Belgica urgens expeditio impedimento fuit, quominus me Placentiam usque deduceret, sed ejus loco destitutus est Paulus Vitellius, qui hoc mihi officium deferret. Parmam inter Placentiamque geminos Prasules a Clero Mediolanensi, geminos deinde alios a Metropolitanano Collegio, quatuor a Jurisconsultis Equitibus ad me legatos obvios habui, privatos multos, equitesque ut omnium, quorum alii identidem properanti superveniebant. Placentiæ cum Comite Jo. Baptista Borromeo hospitatus Cardinalis Transiensis dissidium composui, etiamque adduxi in hanc sententiam, ut in futuro Mediolani Concilio se assere polliceretur. Ad Padum occurrere mihi septem ex primaria nobilitate Patrii Civitatis universa nomine delecti, ceteris omissis, quos privatus ad me compulsi favor. Hinc Mediolanum appropinquans continens ferme cuiuscumque ordinis Civium agmen offendi. Marignani ab Arragoniæ Cardinali exceptus sum, ejusque favore. Die demum XXII. sub vesperis ad Claravallis Cenobium tertio ab urbe lapide subisti. Hæc nocte inveni privato ritu, & paucis adhibitis in via sociis huc Provincia Gubernator venit, & candide factor me admodum ejus humanitate obstrictum, & consuetudine delectatum. Neque hic præteribo testimonium Philippi II. Regis prudentissimi rerum æstimatoris, qui ex Suburbano Matriri rure XXV. Septembris hoc anno gratulatus est Carolo de tanto Ecclesiæ suæ invisendæ studio, Regiumque favorem ei splendide sponsoadit.

cupum, plaususque populorum, relictiis, quacumque iter ageret, religionis, ac sapientiae monumentis, Mediolanum venit. Ad ix. Calendas Octobris solemni ritu Urbem ingressus tantum jucunditatis, & gaudii Civibus attulit, quantum meroris, & luctus discessu suo Romanis attulerat. Stabant ad capita viarum crecti in altum fornice (a), statuaeque, & emblemata, quibus effusa in obsequium Civitas Pastori, & Civi tot acceptos honores, sive Pastorem sibi, & Civem tot honoribus dignum gratulabatur. Plena spectantibus fenestrae, & fastigia domorum, stipante vias multitudine advenarum, quos ex finitimis Oppidis, Urbibusque triumphus magnitudo, & Viri fama conciverat. Sacri Ordines, & Clerus universus praebant: Dux Albuquerque Provinciae (b) Gubernator, & Senatores inquis, ceteraque Magistratus pompam agminis sequebantur, immo pompa agminis erant. Sed omni pompa longe jucundius spectaculum erat videre juvenem vigesimo sexto aetatis anno jam fere affectum quidquid vir-

tutis, & gloriae capere humanae vitae mortalitas potest. Tectus infula (c), insidens mulae sub umbella incedebat, quam Confanonerii veteri Familiae privilegio sustinebant. Festivae undique voces praetereunti acclamabant, multique haecenus ab Eo gesta reputantes alterum Ambrosium Mediolano divinitus datum ominabantur. Laetis hisce acclamationibus obstrepentem Daemonum ululatus ex obsessis corporibus proximam sibi cladem praenunciantes. Ab Sancti Eustorgii, pro ut antiqui moris est, ad Templum maximum supplicatio pervenit. Ibi adorato Numine, peractisque caeremoniis, quibus Provinciam capeffere Archiepiscopi solent, in Palatium secessit (d) ingentia onera animo volvens, quae ex tantis honoribus sequebantur.

Septimo postquam Urbem inierat die, cum Pontificale Sacrum in eodem templo (e) prageret, Orationem ad Populum habuit, qualem a Vaticanis illis Noctibus, & assiduo cum sapientibus Viris congressu expectari oportebat. Initio dicendi verba illa Evangelii, quibus desiderium manducandi

(a) Extat MS. ejus pompae descriptio apud Oblatos Sancti Sepulcri, in qua quinque admodum triumphales arcus instructos lego. Plura etiam inibi adnotata sunt apprimae apta ad hujus Ecclesiae statum dignoscendum.

(b) Nondum Gabriel a Cueva tum Provinciae Praefectus Ducis Albuquerque titulo ornatus fuerat, cum ejus dignitatis Diploma, scribente Ormaneto, mense Decembri ejus anni dumtaxat illi fuerit oblatum. Eadem, qua Carolus, tegebatur umbella Gubernator ad Antistitis laevam impari gressu equitans, ut medius ex umbella postrema equus extaret. Ita scribit Carolus ad Cardinalem Novocomensis. Gubernatorem subscenti sunt Genevensis Episcopus ad Sabaudiam Ducem Pontificius Legatus, Bergomensis Episcopus Cornelius, & Cremonensis Sfondratus, Delphinus insuper Torcellanus, & Landriannus S. Marci in Calabria Episcopi. Aderat etiam Ormanetus cum Thoma Asaphenti Episcopo. Ultimus omnium Petrus Georgius Vicecomes Mantuae Ducis apud Gubernatorem Orator, quem Senatus deinde, ceterique Urbis totius Ordines de more sequebantur.

(c) Disputatum jam Bononiae coram Borromeo fuerat a Ceremoniarum Magistris, utrum Legati ritu Cardinalium indutum vestibus, an Pontificali amictum ornatum Carolum Urbem ingredi expediret, cum hunc praeter illo ritum dissuadere Ormanetus videretur. Verum responsum fuit, Pontificium magis ornatum decere, atque ideo Gonzagam Seniores Cardinalem Legatum fuisse reprehensum, quod Bononiam purpuratus Cardinalium more esset ingressus. Praetulit qui-

dem Carolus per ministros Virgam, & cetera Legationis insignia, sed Umbellam, quae congrua dignitati in adium Legati procecto solet appendi, modeste repudiavit. Haec ex Caroli, & Ormaneti literis in Bibl. Ambrosiana.

(d) Secessurus pacis osculo Gubernatorem, & Senatores procedentes excepit, reliquis manum osculandam porrexit. Neque omittam Gubernatoris officia benevolentiae plena, qui, ad multam noctem perfectis omnibus, Carolum ad cubile ipsum intimum honorificentissime, nec sine observantissimi animi significatione deduxit; hinc tanta humanitate captus Carolus ad Pontificem, & fusius ad Altempsum Cardinalem tri-duo post in hanc sententiam scripsit: Deo auspice efficiam profecto, ut Patre meo reddam, quod debeo, quandoquidem eos in adventu meo benevolentiae testimonio me sibi adeo obstrinxit, ut majorem propemodum a me curam, quam quae numeris ipso debetur, jure suo quodammodo exigat. Me praecipue Gubernatoris religio, & pietas sibi devinxit, quem mei, & Pontificis observantissimum natus suamovere recreor. Integerrimum item, atque laboris animantissimum intueor, cum denique, quem vix optare audeam. Tanta itaque fuit omnium Ordinum in eo excipiendo pompa, ut Hieronymus Vida invidiosa ferme sententia testatum fecerit biduo post in Epistola, tanta Borromeum celebritate exceptum, ut vix a Regali pompa differret.

(e) Cal. Octobr. ad Pontificem scribens Carolus exponit se Pontificali ritu primum sacris operatum inter tantam consuetam populi multitudinem, in nemo ante majorem anquam meminisset.

candi cum Discipulis suis Pascha Christus Dominus significabat, apte traduxit ad explicandam cupiditatem, qua ipse jam pridem simul esse cum Mediolanensibus suis optaverat. Flexit deinde sermonem ad ea, quæ ejus temporis erant, luxuriam in moribus, negligentiam Sacrorum, aliasque animorum calamitates, quibus eliminandis Se ipsum, suaque omnia despondebat. Subsecutis diebus, etsi vix ulla ab alloquiis nobilium quies erat, nihil tamen de publicæ salutis studio remittebat, somno sæpe subducens quidquid temporis urbanitatis officiis impenderet. Jam enim ex subjectis Metropoli Provinciis Episcopi (a) aderant, quorum singulis cubacula, & alia ad victum necessaria in Palatio assignave-

rat (b), non modo ut eos hospitii caritate sibi arctius obstringeret, verumetiam ut consilia de iis, quæ parabantur, facilius ex propinquo communicaret. Qui etiam argumenta studiorum in singulos dividebat (c), quo, difficultatibus omnibus mature discussis, paratiores ad Concilium accederent. Recreavit proxime Urbem indicta supplicatio (d), exorando Numini, ut propitium adesse cœptis auxilio suo vellet. Nam præter Principes viros, qui ingredientem paulo ante Archiepiscopum exceperant, quatuor Cardinales, totque alia infulata capita cernebantur, quale fortasse agmen Mediolanensis Populus nullo antea seculo viderat. Ceterum dici vix potest, quanta utilitas (e) simul, & Majestas ejus
Con-

(a) Convenere ad Synodum celebrandam Cardinalis Tranenſis, & Vercellenſis Episcopus, qui deinde in ipſo Concilio purpureo a Carolo imposito pileo inauguratus est Cardinalis. Episcopi iureſſere Vida Albenſis, Petra Viglevanenſis, Mauritius Derthonenſis, Scipio Caſalenſis, Petrus Aquenſis, Dominicus Brixienſis, Nicolaus Cremonenſis, Hieronymus Alexandrinus, Federicus Bergomenſis. Deſiderati ſunt Laudenſis, Novarienſis, Aſtenſis, Savonenſis, & Intimilienſis, quorum tamen legati adfuere. Honoris cauſa Bobba, & Caſtilionæus Cardinales ibidem intereſſe voluerunt.

(b) Ecce tibi quid de parando Præſulum hospicio Ormaneto Carolus Roma præſcripſit die XVIII. Anguſti: Certiores de advenſu meo Episcopos facies, Conciliique indices. Quod ſiquis ex Urbis Præſidiis intercedat, cum aliquis hoc tempore ex Helvetia, & Caſalenſi agro peſtilentiæ rumor invaluerit, paratum habes perſugium, cum poſſit earum regionum Episcopis aditus intercludi. Septembri exeunte Mediolani adero, & nequid otioſo mihi temporis fruſtra poſſit elabi, cum ad XII. Cal. Novembris indicendum Concilium Provincia ſit, ex Diœceſi Synodus interea cogi poterit (hanc tamen non habuit) cum annus ab jam congregata plane efluſerit. Multum hæc præſenti Mihi poſſet conducere ad Clerum meum de facie ſaltem agnoſcendum. Viſum etiam eſt hospicio Præſules omnes excipere; neque enim ſus eſt eos alio divertere, metumque videtur liberalius agere præſertim, cum me tot tantique donis abunde Deus cumulaverit. Maxime vellem concerninum eſſe cuſcuſcumque contubernium, atque omnes præcipue ad cibum ſumendum coire, que familiaris conſuetudo, & loci conjunctio cum amore fovet, tum etiam opportune ad colloquia, & conſilia miſcenda conferri. Decem admodum convenient Episcopi: cura, ut ſingulis inſtructæ edes ſint, & nulla in me benevolentia, aut obſervantia ſignificatio deſideretur. Alboneſius penetralia ornât aulæ, cathedris, ſtratiſque. Ego hinc aveham nihil, niſi vaſa quedam argentea, ſupelleſtilem linteam, & quingentas ex argilla patinas. Familiares centum numero. Ceterum mihi Mediolani agenti per velim moderata ſint omnia; ſaſtumque omnem, ac pompam reſuziam. Præſules carita-

te complectar; nihil illi a me aut lautum, aut ſplendidum ſperem. Menſa quantum ſui eſt, inſtructa ſit, habet multitudinis ratione, itemque frugi. Vas nullum argenteum præter aqualim, & pelvim; lanceas, paropſideſque ſitiles ſunt. Gemina mihi, aut tria ſerventur conclavia perſtromentis plebeis (mandavit autem Alboneſio VII. Septembris, ut panno conclave unum ſibi veſtiret) cooperta, atque exulet quidquid luxus ſpeciem obtendat. Si quod comœdium ſit, hoſpitibus ſerva. Hanc hoſpitiæ æquam eſſe rationem vellem ſinguli diſcerent, quandoquidem inanium ſumptuum, & nimis opulentiæ Eccleſiaſtica præſertim viri notantur. Vellem item primordiis hæc eam vite rationem auſpicari, quam iſtibi deinde ſedens inviolatam ſervabo &c. Ad eundem deinde Bononia ſcribens V. Septembris monet: Quod de umbella legationis indicio, & dignitatis ſcribis, ea nec Domi, nec in Synodo utar. Potus in Angliam graviffimis de cauſis legatus, Anſelmus ibi perſonam non ſuſtruit, Synodus vero ad Anſelmum pertinet. Deinde hæc legationis pompa aliquid de illa ſupelleſtilis humilitate imminuit, que in domeſtico apparatu mihi probatur maxime. Quam belle hic Carolus ſuis ſe coloribus pingit.

(c) Jam hoc mandaverat Ormaneto degens Romæ Bortomeus; atque plures extant in Bibl. Ambroſiana Episcoporum literæ, quæ agenda videbantur, referentium, & præſertim Vidæ Albenſis, cui ex Caroli juſſu potior digerenda rerum ſeries fuerat demandata.

(d) Indictum etiam tridui jejunium, & condonatum noxarum poenam præſentibus ex Pontificia indulgentia ad Ormaneam Carolus ſcribit.

(e) Alciatus Cardinalis ad Carolū III. Non. Novemb. de hoc Concilio ſcripſit: Obſtupimus omnes, quod tam brevi tempore tot, tantaque tam feliciter geſſeris. Cardinalis autem Novocomenſis XIV. Novembris narrat Cardinalem Moronum dixiſſe: Multa in hoc Concilio impetrata, que exequi Tridentini Patres ſummis licet conatibus non potuerunt. Quantum autem ex eo fructus perceptum ſit, docet Cremonenſis Episcopus, qui cœtu ſolito ad luſtrandam ſtatim Diœceſim ſuam profectus hæc Carolo ſcripſit: Dum Abdue Glaream luſtrarem, ex conſilio tuo uſum timorem meum vici. In

Concilii fuerit. Constitutum ibi quidquid Sacerdotale munus, aut Pastoralis cura complectitur, & Tridentinæ sanctiones in primis denunciatae, & acceptae, quas & Patres ipsi apprime servarent, & aliorum animis infingere conarentur. Splendorem vero, & auctoritatem augebant indigenarum, exterorumque concurrus, & post Jesuitam Palmium audita Caroli ipsius Oratio (a), & Purpuratorum conspectus, quorum plerique dignitatem congressus hoc ipso declarabant, quod nullo jure adesse cogebantur. Sane Pontifex, auditis iis, quae Mediolani acta erant, scripsit ad Carolum gratulari sese quod absoluta Synodo non modo primum ad decreta servanda Populum invenisset, verum etiam paratam Regii Governoris, ac Magistratum opem invenisset. Qua in re, cum Divinum auxilium consentire consiliis ejus videret, pergeret alacri animo, & feliciter inchoata prudentia sua, exemplisque perficeret.

Interim Tridentum obviam iret Principibus Foeminis, quas ex Germania in Italiam transgredi sciret, eoque perfunctus urbanitatis officio, Romam redire maturaret (b). Maximiliani Caesaris Sorores erant Joanna, & Barbara, quarum illa Francisco Mediceo Etruriae Principi, haec Alphonso Estensi Ferrariae Duci nupta ad sponfos deducebantur. Dum opportunum itineri tempus expectat (c), visitabat interim Collegia Canonicorum, aut Virginum Monasteria, neque sinebat ullam temporis partem sine proventu aliquo sibi subduci (d). Id maxime spectatum est in ipso itinere, quod ad ea, quae diximus, Germaniae confinia suscepit. Cum enim hospitii causa ad Augustinum Valerium Veronae Episcopum divertisset, multa de ipsius, multa etiam de Matthaei Giberti Pontificatu assidue sciscitabatur, quem fama erat in animarum regimine vix ullum aetate sua parem habuisse.

CA-

verbo tuo laxare reie; bis nimirum orationem ad populum habuit, Caracorum, & Sorcini, nec sine soluberrimo gregis tui exemplo. Sic scripsit, cum tibi apprime gratiam fore intelligam, atque equam conscientiam exposcere, quantum tuam ad iudicantis vocem fecerim. Spondunt autem Archiepiscopus scripsit XXVIII. Octobris: Magnas me Spondo absentem pudor inc. fuit, quem tuo praesertim tacitus communes exemplo. Quantum etiam nos inter discrium intercedit: Ego mihi Roma servio; tu Ecclesiae servires universa, si adesses. Pergam itaque, quo me Pastore manus vocat, Synodumque nem meam indicam &c. Ultimam Concilii hujus sessionem Sabbato die III. Novembris lunio mane inchoatam non nisi ad primam Noctis horam jejuniis omnino, ac sicus Carolus cum reliquis Patribus clausit, ut in MSS. collectaneis testatur Parazerus.

(a) Cardinalis Sirletus de pulcherrima hac oratione in Concilio habita summopere Carolo gratulatur XX. Octobris, & Avunculi Pontificis hac super re gaudium exponit.

(b) Quod ad hujusmodi reditum spectat, crebrae Roma de hoc allatae sunt Carolo literae, praecipue Cardinalium de Gambaro, & Paciechi, quorum una, eademque erat sententia; nimirum gravi Eum noxa obstrictum teneri, nisi neque Romam reverti festinaret; quibus tamen egregie Carolus ita respondit: Nimirum mihi religionem incanis, dum gravi crimine alligari absentem dicit; & quantum tuum maximum iudicium semper fecerim, minus in me movet forendi adhuc lex, quam ea jamdiu a Tridentino Concilio lata, qua Episcopi in Diocesi subsistere

substantur. Quamquam me in Ecclesia mea complexu suavitur conquisierim hac fortasse de causa non avocares puto, ne voluptatem turbares meam &c.

(c) Interposita hac Mediolani mora summopere Carolum recreavit, ut ex Alrempii Epistola XV. Septembris licet eruere: Communis omnium vox est, molestam Tibi admodum fore hanc nuptialis veluti triumphi pompam. Quamquam curam omnem facile absterget paratum semper suum ad Pontificis nutus obsequium, praecipue tamen oblata hoc tempore opportunitas, ut diutius in Ecclesia tua sine conquiescere possis, quod tibi longe jucundissimum fore certo scio. Revocare enim Carolum Pontifex ad se statuerat, nisi oblata hujus expeditionis opportunitas fuisset, propter quam commodius videbatur Mediolani Sponsarum adventum operiri.

(d) Incidit opportuno Caroli responso ad relatas Pontificis literas, quibus docemur, quid in urbe dimisso Concilio Ille egerit. Rescribit itaque Brixiae XVI. Novembris, unde Tridentum versus erat festinaturus: Quo tempore Concilio soluto Mediolani sui, Virginum qua in jure sunt meo, & Canonicorum Collegia invisi omnia. Solemni ritu Medicam aram consecravi, adstante Senatu, & Insubria Praefecto, qui discedentem tanto amore prosecutus est, ut veteres omnes amoris significationes facile vicerit. Meorum adium partem olim a Caraccioli usque Cardinalis temporibus in Regii equis commodum interceptam reddidit. Demum erga Petri Sedem, Mediolanensem Ecclesiam, Ejusque dignitatem tam est animatus, quam qui maxime.

CAPUT XII.

Romam reversus morienti Pontifici ultimam, ac piam operam præstat.

TRidento cum Austriaci sponseris reverens (a) Carolus, cum alteram Ferrariæ reliquisset, alteram in Hetruriam profeceretur, triste nuncium accepit Pontificem gravi morbo correptum exigua in spe trahere animam (b). Itaque petita venia, ac mutatis per intervalla equis citato cursu Romam pervenit. Ibi cum mortem adesse Medici nunciarent, postquam multa alia accommodata tempori dixerat, conversus ad Pontificem rogare eum lacrimis cœpit, ne, quod ultimum benevolentiae pigritus petiturus ab ipso erat, Sibi concedere gravaretur. Cum ad ea Pontifex benigne annueret, atque, inquit Carolus, etiam, atque etiam rogo, ut Sanctitas vestra, omni de rebus humanis cogitatione deposita, mentem omnem suam in aternæ salutis studia convertat. Tum Crucifixi Salvatoris imaginem admovere oculis, nunc errorum penitentiam, nunc spem veniæ excitare, subsidia denique omnia morienti adhibere, quæ religio, &

amor in re tam gravi, & ancipiti postulerent. Ita Pius IV. inter Caroli amplexus extinguitur, annum agens ætatis sexagesimum sextum, cum ad sextum Pontificatus annum sexdecim dies deessent (c).

CAPUT XIII.

Comitiis habitis, Pius hujus nominis Quintus Caroli potissimum opera Pontifex eligitur: sic demum constitutis omnibus, a Pontifice agre tandem Mediolanum dimittitur.

1566. **A**Cerbissimæ mortis mœrorem discussere comitia, quæ creando Successori parabantur. Habebat Carolus plerosque Cardinalium partim suis, partim Avunculi beneficiis obstructos, & quo ipse rem duceret, eo secutura ceterorum suffragia credebantur. Hac vero auctoritate cum demereri sibi multorum Principum animos posset, rejecerat omnem utilitatis suæ curam, eumque unice præferre statuerat, quem Deo acceptissimum judicaret. Sane Cardinali Francisco Crasso Mediolanensi amice interroganti, quem Pontificem

(a) Molestam hanc sibi legationem fuisse significavit Carolus, ut ex Cardinali Novocomensis familiaris Epistola ad eum scripta II. Decembris: *Quod te mense sequis VIII. horarum spatio clavo veluti trabali affixum ex regionis more scribis, ego non adeo moleste sero; facile enim hinc percipies venia facile dignos fuisse, qui vino aliquantulum indulgerent, aut per hunc auctoritatis excitandi causa pila luderent.* Romæ fortasse hac de te quempiam objurgaverat Carolus, quod Illi tunc Novocomensis objecit. Incommodum valde hoc Carolo iter præfererat etiam Ormanetus, qui XXVIII. Novembris hæc ad eum scripserat: *Cura, ut nobis, Ecclesie, & Provinciæ tuæ valeas, neve ischie inolerabili te labore conscias, quo Te Mediolani ferme oppresseras. Patius labora, si laborare diutius velis. Vehementer id oro, obestorque per sacrum quidquid est &c.*

(b) Jam die hujus mensis IV. datæ ad Carolum fuerant literæ Alciati, & Altempfii Cardinalium trifie nuncium afferentes. Ceterum Ejus constantia comites itineris decepit. Nam Comes Georgius Trivultius tabulis consignavit, Borromeum statim, nuncio accepto, noctu relicta familia convolasse. Quod quidem postremum verum est, sed tridno ferme ante de tanto periculo fuerat comonitus. Fluctuabat animo suspensus Cardinalis, utrum legationi, an pietati deesset. Sed illum Romam compulsi Magni Etruriæ Dux, cum Florentiæ esset, ut ipsemet Dux scripsit in Epistola ad

Pontificem a Carolo perlata, & scripta VII. Idus Decembris, qua item die citatissimo itinere Romam contendit.

(c) Non dimittam hoc loco tacitus, quanta modestæ testificatione Avunculi instrui sepulcrum jussit Borromeus ea in urbe, in qua splendide tot census suos in egenorum subsidium expendit. Miraculo est tanti Pontificis Romæ Monumentum hoc uno, quod ornamenta in eo desiderantur, quæ in aliis ad artis miraculum abundant. Hoc Borromeæ humilitatis indicium est, ut declarant literæ ad Carniliam datæ III. Non. Augusti MDLXIX. in hanc sententiam: *Avunculi corpus ad Sanctam Mariam Angelorum recondatur, omnibusque pompa, quemadmodum ipse supremis tabulis cavet. Si meam sententiam expectas, marmoream tabulam novo insertam vellem apposito tamen eleganti Epitaphio. Adde superimponendam Eiusdem effigiem in mea asservatam pinacotheca, quam ejus memorie consecratam referavi; nec inter signa dono distribuenda, ut alias scripsi, comprehendere velui.* Atque, ne alla Illi assigni possit avaritiæ suspicio, sciendum est mille imperatos in id sepulcrum nummos libentissime, ut ad Specianum scripsit, licet Avunculi exhaeres esset voluntate sua, atque ea cura Cardinalibus Serbellono, & Altempfio incumbentet. Ejus tumuli inscriptionem elucubranda Sylvio Antoniano dedit.

cem eligi præstaret, paucis respondit: eum eligemus, quem Deus elegerit. Proposuerat sibi gravissimos ex Purpuratorum Collegio viros, quorum ingenia, & mores Pontificii muneris Majestati aptius convenirent. Inter eos Michaël Ghislerius erat Dominicanæ Ordinis Frater, cujus eximiam cum pietate sapientiam per mutuos congressus, & crebra de rebus Ecclesiæ colloquia jam pridem agnoverat. Unum illud obitare videbatur, quod Carassarum domui addictus ob acceptam a Paulo IV. purpuram, atque adeo Pio IV. parum acceptus, periculum erat, ne Pontifex factus, eodem gratiæ loco Carolum haberet, quo ipse apud Avunculum Ejus fuisset. Sed vana ista apud Carolum erant, qui Republicæ, non sibi consulere in tanto illo negotio cuperet (a). Anno salutis millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, septimo Calendis Januarii Michaël Ghislerius summa Romani Senatû approbatione Pontifex Maximus renunciatur, & ne quis ultro ambigat per sepe falli judicia hominum, ut nemo ætate illa Pontificatu dignior, ita neque benignior illo erga Carolum fuit. Pium in primis appellari se voluit tanquam Borromeo mortui nuper Avunculi benevolentiam ipso nomine desponderet. Tantæ deinde virtutes Ejus huic nomini congruentes fuere, ut merito creditum sit Caroli unius favore Deum uti voluisse, ut favorem suum erga Christianorum nomen ostenderet. Fuit enim Ghislerius Pontificatus sui tempore Tridentini Concilii custos diligentissimus, censor morum acerrimus, ac denique dignus, quem vix terris ereptum plerique inter Cælites numerarent. Ceterum ut ea, quæ de integritate, consiliisque Caroli in hoc negotio retuli, clarius innotescant, subiiciam hoc loco epistolam, quam ipse ad Henricum Cardinalem Lusitanici Regis fratrem in hæc verba conscripsit.

*Cardinali Infanti Lusitaniae Carolus
Cardinalis Borromeus.*

„ **C**UM ex morte Pontificis Maximi
 „ Avunculi mei tanto essem dolore
 „ affectus, quantum mihi vel mea erga
 „ Illum summa pictas, vel Illius in me
 „ paternus amor, & voluntas afferre de-
 „ buit; tamen nulla me acerbitas luctus
 „ a studio Sanctæ Sedis Apostolicæ potuit
 „ abducere. Atque ad meum domesticum
 „ mœrorem, & incommodum duplex cura,
 „ & sollicitudo accesserat, quod sentiebam
 „ multa esse mihi conjuncte cum reliquis
 „ Cardinalibus præstanda; & tamen in hac
 „ orbitate nostri Collegii quadam etiam
 „ propria esse videbantur mei officii, &
 „ muneris. Quoties enim mecum ipse cogitabam, quam alieno Ecclesiæ tempore
 „ Is e vita excessisset, qui admirabili consilio, vigilantiâ, & virtute illius dignitatem, auctoritatemque servarat incolorem, & quæ in tanta conversione rerum vel ab Hæreticis hominibus, vel a perpetuis hostibus Christiani nominis essent metuenda, si Sancta hæc Sedes suo Moderatore, & Principe diutius caruisset, vehementer commovebar animo, nec majoris consilii, ac deliberationis quidquam esse arbitrabar, quam virum optimum, & sapientissimum in Pontificis demortui locum quamprimum reponi. Ubi vero in Conclave convenimus, ut more, institutoque majorum novum Pontificem legeremus, ego, quid potissimum in omnibus meis cogitationibus, curis, studiis, officiis, sermonibus spectarim, mihi quidem conscius sum: quid autem perfecero, non dubito, quia & Tu, & ceteri omnes dijudicare facile possint: Nam cum in deligendo Pontifice præcipua quædam procuratio, & cautio a me adhibenda videretur, statui nihil plus valere apud me, quam Reli-
 „ gio-

(a) Verfa primum in Cardinalem Moronum studia Borromei in hisce Comitibus testatur Gaburius in Pii V. vita; sed aliquot huic electioni intercedentibus, translatus est in Siretium Ejus favor. Aliis item Huic ad-

versantibus, inanes contentiones, ac timorem Borromei virtus facile superavit, pervicitque ut suffragia omnia in Cardinalem Alexandrinum conspirarent.

„ gionis rationem, & fidem meam; ne-
 „ que enim ad ullum meum privatum
 „ commodum, atque cupiditatem, sed ad
 „ universæ Ecclesiæ utilitatem omnia mea
 „ studia, & officia dirigebam. Et quia
 „ Cardinalis Alexandrini singularis pie-
 „ tas, integritas, solertia, sensusque om-
 „ nes plenissimi Sanctitatis mihi jampri-
 „ dem erant cogniti, & probati, putavi
 „ ab eodem percommode, & divinitus
 „ Christianam Rempublicam posse admi-
 „ nistrari, si ad Pontificatum esset pro-
 „ vectus. Quare omnem meam mentem
 „ contuli ad eam curam, is ut Pontifex
 „ crearetur; nec ita multo post universi
 „ nostri Ordinis incredibili consensu, &
 „ lætitia Pontifex Maximus est declara-
 „ tus. Mihi autem ad levandum luctum
 „ major consolatio asserri nulla potuit,
 „ quam Sanctissimo Avunculo meo Eum
 „ successisse, qui in tuenda Religionis
 „ auctoritate similem sensum, eandemque
 „ animi altitudinem, & constantiam esset
 „ habiturus, ut, quæ in illo amissa non
 „ minus pie, quam dolenter desideras in
 „ tuis literis, omnia in hoc uno Principe
 „ nobis restituta esse viderentur. Itaque
 „ hoc nomine tibi etiam valde gratulor,
 „ quod Sanctissimum, prudentissimum, &
 „ omni virtutum genere præstantissimum
 „ habemus Pontifex, qui etsi ita flagrat
 „ studio pietatis, ut nihil sanctius fieri
 „ possit, tamen auctoritate, & consiliis
 „ tuis interdum, si non augeri, at certe
 „ excitari Illius divina virtus poterit.
 „ Quæ in meo gravissimo casu ad me hu-
 „ manissime, & prudentissime scripseras,
 „ ea mihi magnam levationem attulerunt:
 „ nam tuam, & constantem erga me vo-
 „ luntatem adamavi, & Christianam fa-

„ pientiam sum admiratus; quarum altera
 „ me a nimia ægritudine deterruit, alte-
 „ ra etiam ad consolationem traduxit. Ego
 „ tibi officium, & cultum quem debeo,
 „ semper tribuam, in quo uberem amoris
 „ fructum, & iudicii laudem me conse-
 „ cuturum certo scio. Interea Deum sup-
 „ plex oro, ut Tibi perpetuam vitæ pro-
 „ speritatem, & incolumitatem largiatur.
 „ Romæ die xxvi. Februarii MDLXVI. (a).

Electum ita Pontificem non desistit
 statim admonere Carolus de gravissimis re-
 bus, ac primum de custodia eorum, quæ
 Tridenti sancita erant, de Divini Sacri-
 ficii ritibus, & canonicis, ut vocant, horis,
 quæ ut meliorem in formam renovari jam
 cœperant, ita serius in lucem prodire vi-
 debantur, tum denique de vulgando Ro-
 mani catechismi opere, quo Rectores ani-
 marum ad explicanda Divinæ Fidei My-
 steria uterentur. Postremo rogabat, ut
 Provinciale Concilium, quod Mediolani
 paulo ante celebrarat (b), suprema, qua
 pollebat, auctoritate pro rato esse vellet.
 Et annuit statim ad omnia Pontifex, aliis
 super alias editis Apostolicis literis, qui-
 bus, & omnia simul Concilii decreta fir-
 marentur, & singulatim ea, quæ ad Re-
 ligiosorum Ordines spectant, cum ea in-
 super potestate, ut quos contumaces ad
 præscripta invenisset, eos per opportuna
 juris remedia compelleret.

Discessum inde paranti oblitere man-
 data Pontificis ægre ferentis initia regimi-
 nis sui tanti Viri ope desitui. Commo-
 dam ea mandata occasionem dabant com-
 morandi in Urbe inter Principum obse-
 quia, honoresque titularum, quibus emi-
 nebat, quippe cum parenti necessitas
 omnem ambitionis, aut negligentia suspi-
 cio-

(a) De hac Pontificis electione in eandem senten-
 tiam scripsit V. Cal. Mart. Sebastiano etiam Lusitanie
 Regi: *Vidi quam cogitationem, & curam susciperes,
 quam plenam fidei, ac pietatis, atque Te, idest Rege ma-
 ximo, & Sanctissimo vere dignam, cum de universa Ec-
 clesie tranquillitate, & commodis laborares, Pontificem-
 que fieri eum velles, quo rei Christianæ gubernacula tra-
 ctante, summo Catholica fidei orio, atque dignitate fruere-
 mur. Quod consilium, quod cum meo sensu mirifice con-
 gruebat, ita sum secutus, ut omnem meam operam, stu-
 dium, & officium ad Cardinalem Alexandrinum contule-*

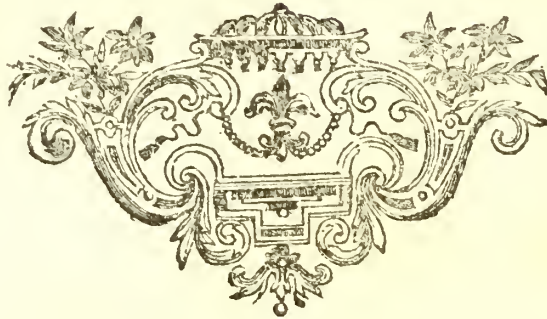
*ram, quem ad totum imperium ac potestatem esse maxime
 idoneum sentiebam &c.* Egredere etiam hoc nomine gratias
 Carolo Philippus II. Hispaniarum Rex, & Dux Al-
 buquerqueus, quorum Hispanica lingua concepta extant
 in Bibl. Ambros. testimonia. Neque dissimulavit Ca-
 rolus ad Regem rescribens, sua potissimum opera, &
 summo nisu Pium electum in Pontificem.

(b) Provinciale obtulit dumtaxat per literas Carolus ad
 diem V. Septembris MDLXVI., ut ex latinis Ejus lite-
 ris habemus in Bibl. Ambrosiana assertis.

cionem abstergeret. At sæpe repetendo, quæ de Episcoporum absentia a Gregibus suis Tridentini Patres statuerant, simul ostendens, quantum sanctissimæ legi obesse exemplo suo posset, si diutius Romæ moraretur, non antea desit prees iterare, quam sibi discedendi facultas concederetur. Et quamquam facultati apposita conditio erat, ut ineunte autumno Romam rediret (a), alias deinceps rationes excogitavit, quibus citra promissi injuriam sese itinere liberaret. Dedit abeunti Pon-

tifex Apostolica dona quotquot ad Populi sui utilitatem expeteret, simulque commendatitias literas ad supremos hujus Provinciæ Magistratus (b), ut pios Archiepiscopi conatus opportunis auxiliis sustinerent. Ipse reformata iterum familia, dimissisque, quos sibi ad pastorale ministerium minus utiles fore putabat (c), cum lectissimo comitatu Mediolanum reversus nonis Aprilis (d) quinto postquam ab Urbe discesserat mense, Civitatem universam adventu suo recreavit.

LIBRI PRIMI FINIS.

DE

(a) Institit absentem etiam Romam evocare Pontifex per Ormaneti literas, quas in hanc sententiam hic mittit, dum Romæ apud Fium esset: *Pontifex me de reditu tuo compellavit. Hoc quidem adiecit, licere Tibi primum Ecclesiæ tuæ rationes componere; hinc jactatus est, cuius in præsens vicaria opera uterere. Ingenue fateor: Mediolanensis Ecclesiæ curam tibi a Deo contredatam non deseri valde probo; verumtamen iustissimum est etiam Te Romæ esse, præcipue tantu Pontificis accedente voluntate, qui tuo certe dignus auxilio videatur, cum optime in Religionem, ac commode commodum sit armatus.* Ea etiam adventus tui necessaria videntur causa, ut Supremo præsentis Tribunalis, & Libertana Basilicæ iulianæ consulatur. Perstitit in hac voluntate diu adhuc Pontifex, cum extent literæ Cardinalis Novocomensis afferentis Porro meum ad Autumnum usque ineuntem Romæ hoc anno a Pontifice expectatum. Sed curavit Carolus per Ormanetum, ne illuc ire cogeret causatus futuram Ecclesiæ suæ cladem, si abfuisset, cum vix coalescere res se fovete cõpessit: in quam sententiam Anna etiam Sorori scripsit XVII. Septembris MDLXVII., quæ Sanctum Fratrem adhuc Romæ opperiebatur, querebantque se tandiu expectatum nunquam advenisse.

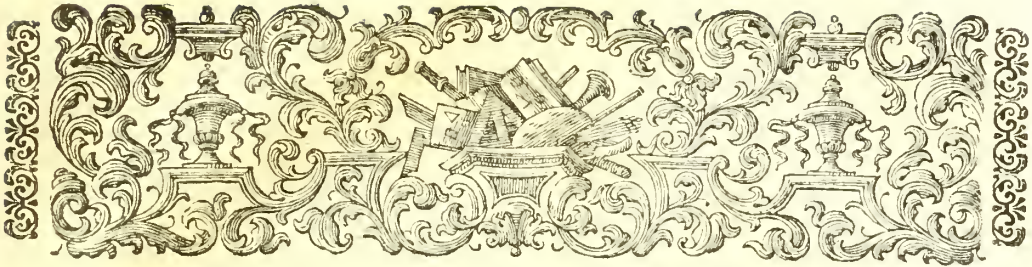
(b) Bullatæ Pontificis literæ quinque per Cardina-

lem Aleistum transmissæ sub discessum Carolo sunt pro restituendis Humiliatorum Fratrum institutis, quarum alix ad Sabaudix Ducem, & Venetos, alix demum ad hujus Provinciæ Præsides sunt destinatæ.

(c) Dimissos hoc tempore ex famulis octoginta scripsit Carolus a Basilica Petri; Specianus autem, & Fornerius eos omnes testantur ex familia albo expunctos, qui aut ad Ecclesiæ opes aspirarent, aut instituta averterentur.

(d) Iter hoc suum Carolus ipse declarat ad Annam Sororem scribens V. Idus Aprilis: *Octiduum iter hoc meum tenuit. Die Veneris Urbem ingressus sum non expectatus, ut inania multorum officia, & occurrentium studia fallerem; quare una me, quam comitem via habui, familia deduxit. Mecum in via perhonorifice ubique actum. Pisauri dicem unum Virginia Glorix præsentia me tenuit, quem admodum Mantuanæ me Camilla Soror ab itinere iussit desistere. Lawenti Sacram Despaxa Eadem vidi: mirum quanta illic me religio, & pietas incessit. Hoc enim primum tempore ejus Aedis adeunda copia Carolo fuit, cum alias Romanum semper per Etruriam iter suscepisset.*

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Infelix Mediolanensis Ecclesie status, & morum, quæ sub Caroli adventum vigebat, corruptela describitur.

1566.

ANTEQUAM rerum maximarum, quas deinceps dicturus sum, narrationem aggrediar, haud alienum fore existimo, si pauca præmittam de Provinciæ primum amplitudine, mox de temporum calamitatibus, in quas ille Caroli Pontificatus inciderat. Quemadmodum enim ex oneris magnitudine ferentium vires, atque ex morborum difficultate Medicorum scientiam metimur: haud aliter ego, cum primum ostendero, quam ampla sint hujus Provinciæ confinia, quæ sceditas morum ejus ætatis fuerit, facile ostendam qualis, quantumque fuerit, qui tot perferre onera, tot-

C

uni-

universum ducentum supra tria millia capitum efficiunt [a]. Præter viginti alia, quæ ob locorum ignobilitatem, aliasve causas Carolus sustulit, septuaginta adhuc supersunt Asceteria Virginum, sexus alterius Cœnobia centum; & sunt qui putent intra Ambrosianæ Diœcesis terminos sexcenta millia hominum numerari. Ambrosiana eadem Sedes Metropolitana jura in quindecim alios Episcopatus exercet, eaque potestate in multas Venetæ Reipublicæ partes, Liguriam, Subalpinos, ac denique ad oram Mediterranei maris extenditur.

Hæc tanti nominis Civitas, tantæ molis Ecclesia octoginta [b] annorum spatium Pastore suo caruerat, regebaturque Vicarii unius arbitrio [c], quem nulla plerumque publicæ salutis cura tangebatur. Ad hæc pestilentia, & fames, & bellorum incommoda [d] effraverant animos, deformatoque Reipublicæ itatu, deformitatem aliam longe fœdiorem in hominum mores invexerat. Nec spes ulla salutis relicta apparebat, factò inde malorum initio, unde adesse remedia oportebat. Arma, & pellices, & suscepti per scelus liberi Sacerdotum domos implebant, idque Cælette ministerium, quo conciliare sibi hominum obsequia debuerant, adeo ipsorum culpa in contemptum Populi venerat, ut Sacerdotali munere nullam esse tutiorem ad inferos viam vulgo dicitarent [e].

Pastores pagorum incolis dati, aut ob nequitiam noxii, aut ob inscitiam inutiles hoc sibi solatium indignitate sua fecerant, quod procul a gregibus suis minore flagitio vagabantur. Adeo rudes, & indoctos alicubi fuisse constat, ut necessariam pœnitentium culpis eluendis formulam ignorent, ac palam dicerent ad peccata sua Sacerdoti aperienda nulla se lege obligari, quod ceteros absolvendi facultatem accepissent.

Par ferme infania Cœnobarum quoque multos invaserat, quorum profana desideria, & impios ad voluptatem conatus ægre cuculli, & circumducta lateribus cingula coercerant. Ita populorum licentiæ demebatur pudor, quasi permessa res esset sacrorum hominum exemplo peccare. Hinc genus omne vitiorum, & proximæ hæreticorum erroribus opiniones, sublata videlicet Divinarum legum, immo Dei ipsius memoria, quem vindicem scelerum extare vix pauci cogitabant. Sacramentorum certe usus pene omnino obsoleverat, sanctissimique omnium habebantur, qui semel in singulos annos, inani fortasse pietatis specie, consuetis Ecclesiæ Mysteriis conscientiam expiarent. Ceterorum plerisque aut inusitata, aut ignota ejusmodi Mysteria erant; & fuere tam perditæ, qui pœnitentiam criminum simulantes ad sacrum tribunal accederent, mox Sacerdotis credulita-

(a) Hæc Diœcesis forma sub Caroli adventum erat; neque enim antiquum hic ejus statum Guffianus describit, cum Mediolanum Italiae erat Metropolis, teste Athanasio in Epistola ad Solitarios; neque recentiorum, quem Carolus ipse & Federicus Borromei, alique postmodum Successores amplificaverunt, multisque additis ornamentis auctiorem effecere.

(b) Ultra veri confinia tanta Urbis nostræ calamitas hic ab Auctore protrahitur. Etenim post sanctæ administratam Provinciam hanc a Guidone Antonio Arcimboldo initium habuit dumtaxat sub finem sæculi XV. anno nimirum MCDXCVII., cum admotus sacro huic regimini fuit Hyppolitus Atestinus Senior Ferrariæ Ducis frater, quem pluribus implicitum negotiis alio honorificæ Legationis evocarunt. Successit anno MDXX. Hyppolitus Junior ex fratre filius, qui undenis Ambrosianam Ecclesiam suscepit moderandam, nec unquam animum appulit, ut præter hanc regeret, quare servato jure, ut vocant, regressus, anno MDL. Jo. Angelo Arcimboldo, qui, quoad vixit, hic sedit, commendatam resignavit. Hoc deinde post quinquentium extincto, eisdem conditionibus demandata Phi-

lippo Archinto fuit, cui non animus sed potestas regendi defuit. Hinc facile patet sexaginta circiter annos Pastorum præsentia, licet non semper cura, hanc destitutam fuisse Provinciam.

(c) Hoc erat Caroli tempore vulgo usurpatum adagium: *tot ante annis Vicarii unus, & aliquandiu orosæ opera administratam tantam Metropolim, cui regenda, Borromeo sede ac, quæ quadragesimæ solertiſſimi admoniti parces esse videbantur.* Bernardinus Mora in Actis Apotheosis.

(d) In hac tempora incidere Caroli VIII., Ludovici XII., & Francisci I. Galliarum Regum celeberrimæ in Italiam irruptiones. Laboratum insuper fame, & pestilentia est, quorum postremum malum ad quinquaginta hominum millia una in Urbe absumpsit.

(e) Scripsit ad Ormanetum Borromeus peste obiisse in Lepontiorum Vallibus anno MDLXVI. quatuordecim Sacerdotes publica scortorum consuetudine infames: Presbyteros ibidem suis ipsorum filii stipatos ad Aras usque procedere solitos, non sine quadam scelerum jactatione, atque hoc sibi jus profanos earum regionum Prætores sumpsisse, ut scorti domi tenendi facultatem Sacerdotibus pro arbitrio impertirentur.

litem cachinnis, sibilisque infectarentur. Rudimentorum Catholicæ fidei vix credat aliquis tam ignara illa fuisse tempora, ut quamplurimi e plebe senes ad ea perdiscenda adhuc magistro indigerent, quæ hodie septennes pueri recitant.

Haud tamen inficior fuisse ex omni Ordine aliquos, qui Christianæ religionis præcepta pie, fideliterque excolerent, atque intra semetipfos abditi tot Patriæ suæ calamitates sincero caritatis affectu deslerent [a]. Quem vero dolorem eorum fuisse credimus, cum dicatos Divino cultui dies inter comestationes, & nundinas, & profana spectacula præterire, cum templa choræis, ludisque, immo & agrorum ministeriis patere, cum venerabiles Divini Sacrificii ritus temulentorum hominum ludibriis perturbari viderent. Jam consecrata Christi exemplo jejuniorum tempora vetitis epulis violare res erat adeo familiaris, ut eam non inter flagitia, sed inter privilegia Urbis ignari legum plerique numerarent. Atque utinam volupta-

tum cupiditas intra mensas, & obsonia constitisset! Inquinaverat ea lues conjugiorum fidem, multique passim noscitantur, quorum ætas in pellicum sinu incanuerat. Nondum eo tempore ex Pontificum ore manaverant horrenda anathemata, quæ hodie & laicorum ingressus a claustris Sacrarum Virginum arcent, & Virgines ipsas intra ædium fines coercunt [b], quos semel elegere. Ita per mutuum exeundi, ingrediendique licentiam vitiorum simul exempla commeabant, saltationes, & convivium, & tripudia Bacchanalium instar, ut scædiora alia reticeam, quæ promiscuos cum altero sexu congressus plerumque comitantur. Tanta scilicet mala ex diuturna Præsulum nostrorum longinquitate provenerant [c]. Nec alio sane consilio tot Patriæ meæ dedecora commemorare volui, quam ut cladum nostrarum exemplo apertius innotesceret, quanto æternæ salutis periculo a Sedibus suis absint, qui sine tanta animarum pernicie abesse non possint.

CA-

(a) Celebres Sanctitatis fama eo tempore fuere Mediolani Gaspar Belinzagus Sacerdos, ejusque alumnus Franciscus Crippa, quorum ille in Sancti Sepulchri Templo humatus est anno MDLXXV., ad quod diu cum Sociis aliquot vixerat, hic in Sodalitium Oblatorum postea a S. Carolo fuit adscitus: Hieronymus item de Arabia ex eadem Schola in Metropolitanæ Cardinalium Collegium deinde adlectus, & tanta vitæ innocentia, ut Eum Albertus Linus *Angelus humana specie indurva* appellare non dubitaverit. Hunc etiam ut præclarum ornamentum in primum Oblatorum manipulum Cardinalis accensus. Ludovicum etiam Monetam videtur Auctor innuere celebrem Sanctitatis fama, qui ante Caroli adventum erat a Confessionibus Monialium Sanctæ Marthæ, ut omittam complures alios Collegio S. Coronæ addictos, quos publica infirmorum cura suscepta posteritati commendavit.

(b) Hanc sibi adundi Parthenonis ejusdemque facultatem confinxerat insana Anathematum libertas. Plura siquidem reperio Virginum Collegia ab hominum commercio antea legibus remota, atque sejuncta. Inter cetera legi in quodam supplice libello ad Cardinalem Alciatum dato, jam ab anno MDLII. ex Marini Pontificii Legati mandato Sancti Pauli Moniales sub Anathematis pœna intra Monasterii septa conclusas. Equidem aliqua jam sanxerat Otto Archiepiscopus hujus Urbis exeunte Seculo XIII., quæ nimiam Monialium extra septa vagantium licentiam coercerent. Sed libertatem earum ferme omnem interceperat pulcherrima Constitutio Joannes Angelus Arcimbolus quo

anno Pontificatum iniit, scilicet MDL., ut patet ex Eius Edicto typis edito, & in Metropolitanæ Collegii Bibliotheca custodito. Sed Carolus præcipue omnium curam hanc Virginum suscepit visum in hanc Urbem adveniens, & plurima pro earum egressu omnino prohibendo, & disciplina servanda edixit in primo Provinciali Concilio juxta Tridentini præscriptum; nec unquam ab his deliciis suis dimovit oculos, cum in quinque subsequens Conciliis aliquid semper pro Monialium regimine sanctius custodiendo statuerit.

(c) Nimius sim, si persequi misera, & miseranda velim, quæ in Ferragata, Roberti, & Ormaneti Epistolis passim ad prodendam Seculi illius infamiam occurrunt. Pudor vetat, & religio aliqua recensere. Hæc dumtaxat afferam, quæ populi insectiam, & pessimam rerum conditionem doceant: nimirum aliquos in regendis Parœciis triginta usque annorum spatio versatos, qui nondum Sacris initiati essent: Asaphensem Episcopum expulsum Templo, cum ad populum Sacro Chrismate confirmandum accederet, nam plebs faciem simul, & potestatem Episcopi ignorabat. Scripsit anno MDLXII. Ferragata, fuisse a se repertum adeo perturbatum rerum statum, *ut saxa ipsa commoveri possent*. Quod de Archiepiscopi adibus deinde Robertus narrat, id plane scædum videtur, scilicet *supellestilia nullam domi extare, divendita usque Pastoratis dignitatis insignia, nullis munitis valvis fenestras, ac jamnis ad miliarium hybernorum speciem, atque ex uno atrio vix centum curribus ingentem sinu, & rudem vim magno sumptu ductam*.

CAPUT II.

Ut corruptos populi mores informet Carolus, summum in Se Ipso virtutis exemplum ceteris statuit.

AT quamquam desperata omnia, & insanabilia Mediolani videbantur; non ita tamen concidit animo Carolus, quin spem emendandi cuncta, & restituendæ in pristinum decus Ecclesiæ caperet. Reputabat identidem causam Se Dei agere, qui etsi gravissima quandoque onera imponat, semper tamen consentaneæ oneri vires adjiciat. Prosperum vero conatibus suis exitum eo confidentius pollicebatur, quod cum multa per Ormanetum cœpta feliciter processissent, certum id esse Divini auxilii pignus autumabat. Itaque propositum opus incunctanter aggressus primum omnium statuit, nonnisi perbrevis temporis spatio, gravissimaque de causa Pastoralis statione decedere (a), idque tam firmiter, ut purpuram exuere paratus esset (b),

si quando custodiendis ovibus suis impedimento esse posset. Proximum huic erat nullum laboris genus effugere (c), perpetuum quieti, ac solatiis bellum indicere, tum vitam ipsam offerre periculis, quoties id populi sibi commissi necessitas postularet. Orationis studium non minus inter Pontificatus auxilia, quam inter animi sui delicias habuit, & quidquid interius moliretur piorum insuper hominum precibus commendabat (d). Quod si aliquod majoris momenti negotium incideret, publicas supplicationes ad præcipua Urbis templa indicere consueverat, nec alio sane subsidio creditus est ex iis, quas incurrit, assiduis, gravissimisque difficultatibus evasisse. Nec nisi ad summa, & maxima entiti poterat, defixis videlicet in Christi exemplis oculis, quo nullum aptius incitamentum ad procurandam animarum salutem muneris sui memores Episcopi habeant. Et quoniam ex sacris Literis noverat, Divinum Redemptorem prius facere, dein docere cœpisse, id Sibi quoque agendum pu-

(a) Vix dum administratione Provinciæ a se suscepta suam hac de re sententiam Bonhomio aperuit per literas datas XVII. Aprilis MDLXVI. : *Hoc certum habere presentia tua Episcopum licet imbecillum plus posse, quam diligentissimam absentem; quare Pontificis Summi sententiam facile subscribo, eumque verbis meis roga, anxie curat, ut Præsules omnes etiam purpura Romana insignes suas ad Sedes singuli trahant; in eorum enim presentia totam corrigendorum morum rationem stam esse arbitror. Nonnantulanam vero Abbatiam resignans scripsit: Ubi Pontifex eam liberam nolit Sancti Benedicti Patribus concedere, nolle se eam ulli Cardinali attribui, sed Præsuli dimittere, qui illic degere vitam suam eligat.*

(b) Mirum hoc certe occurrit Ejus Epistolæ evolventi, nullum ferme ea ætate Episcopum, aut Cardinalem fuisse, qui ad Sedem se recipiens suam monitum Carolum non fecerit de suscepto residendi in Diocesi consilio, ac si gratissimam rem Borromeo facturos se omnes existimarent, quem veluti absentia suæ censorem reformidabant. Certe pulcherrimum in Se ipso constituit retidendi exemplum, atque a Provinciæ suæ Episcopis id semper exegit. Audi quid Hieronymo Vida responderit, cum diurnæ futuræ absentia suæ causam exponeret, & veniam peteret anno MDLXVI. XXIV. Julii. *Reverendissime Domine: Quod Amplitudo Tua petit, ut duos, reverte ad summum proximos menses abesse a sua Ecclesia sibi per Me liceat, video quam habeat rationem valetudinis suæ, cum velit hos omnes dies Cremonæ commorari, illisque iis Medicis, quibus sui corporis habitum. Et naturam cognitam esse scribit. Itaque hoc tempus traducere in Patriam ex Decreto Concilii Tridentini poteris; quæ causa est pietate,*

fore confido, ut duntaxat eatenus abesse cogites a suo Grege, quoad valetudini suæ consulat, atque eorum salutem, quos Deus ipsi tanquam Parenti, & Pastori commendavit, magis inferret, quam suis commidis. Quam vero salutaris, & necessaria Civitatibus se Episcoporum presentia, & custodia nobis ipsa Tridentina Synodus præclare ostendit, ad cuius præscriptum, & formulam non dubito quin Amplitudo Tua consilia, & officia sua semper dirigat &c.

(c) Vix mensem unum in hac Urbe commoratus anno MDLXV. jam impigre devorabat labores omnes; quare Novocomensis Cardinalis die III. Novembris eodem anno ad Eum scripsit: *Hoc valde timeo ne vires tuas nimis laboribus obruas; quare religioni Tibi veritas velim, quod corporis tui assiduis contemne frangas. Equidem oppones veterem hanc meam esse cautelam; verumtamen sive eadem, sive alia oberrem chorda, certe nihil a veritate alienum duo. Per Superos immortales aliquid ex laboribus derabe, ut diurnitatem labori adhas. Alias obsecranti Forerio domestico fuo, ne se tot curis conficeret, respondit: Ino tantam me conficiam! quam loquidem meliorem Borromeo Deus Ecclesiæ huic Pastorem dabit.*

(d) Porro nihil gravioris momenti in ejus Epistolis occurrit Romam præcipue scriptis, quin vehementes obsecrationes accedant, ut Ipse, suaque omnia Deo precibus habeantur commendatissima. Octavianus autem Abbatius de Foreris consignavit tabulis, quotiescumque Viros doctos in consilium adhiberet, dum cœtum folyeret Carolus, hæc dicere consuevisse: *Ja: Obsecremus Dominum; emixe, & certum ab eo consilium expectemus.*

putavit, ut quam morum disciplinam imprimere in aliis vellet, in semetipso prius exprimeret. Urgebant cogitationem hanc Apostoli verba diserte profitentis, quomodo corpus suum castigaret, atque in servitute redigeret, ne, cum aliis prædicasset, reprobis ipse efficeretur. Oberrabant demum ante oculos Sanctissimorum Antistitum gesta, qui hanc Provinciam ante tenuerant, atque Ambrosii præsertim, quem sibi Patronum, & Pastoralis officii Magistrum delegerat. Id in causa fuit, cur ea prorfus die, qua magnus ille Mediolanensium Pater initiatus Episcopali Ordine fuerat, eodem ipse consecrari voluisset. Quin etiam imaginem ejus obvio loco collocari suis in ædibus iusserat, adjecta Cardinalis Rossensis imagine, qui nuper in Anglia pro Catholicæ fidei veritate necem obierat (a), ut quoties in eas tabulas oculos verteret, necessarios ad religionem tuendam spiritus ex mortuis etiam coloribus hauriret. Ea sane erga Ambrosium veneratione, immo virtutum ejus imitatione id plane est assecutus, ut a Clarissimis Cardinalibus Cæsare Baronio, Augustino Valerio, nec non a Gregorio XIII. Summo Pontifice, Ambrosius alter appellaretur.

Præterea lectissimorum hominum, qui Episcopali laude floruerant, consignata literis documenta, resque gestas cognoscere avebat insatiabili nimirum discendi, proficientique cupiditate. Quo factum est, ut singulas ex singulorum moribus virtutes decerpens in se unum denique virtutum omnium exempla traduceret.

Erant in Provinciali Concilio paulo ante habito decreta nonnulla de vita, & moribus Episcoporum, quæ ipse tot aliis muneribus implicitus ægre fervare posse videbatur. Ea utcumque honorifica, & ampla abdicare tamen omnia statuit, quo a ceteris expeditus in Pastoralem curam totus incumberet. Duodecim sacerdotia (Abbatias vocant) ad Summum Pontificem remisit, cujus jussu alia piis Locis, Collegiisque attributa, alia tradita hominibus, qui fidelem operam Cardinali ipsi præstiterant (b). Principatum Auritanum, armatasque triremes, opulentam scilicet partem fraternæ hæreditatis, venundari quamprimum jussit, omnemque pecuniam, quam ex venditione conflaverat, in egenos erogari. Idem statutum de aulæis, quorum multa pretiosissimi operis Roma attulerat (c). Ea partim Venetiis, aut
Me-

(a) Delectatum etiam admodum Giberti Veronenfis imagine pro certo scimus, quam enixis precibus ab Augustino Valerio mittendam ad se curavit, & mittenti respondit eam inter pretiosissima domus ornamenta a se collocatum iri.

(b) Variis hæc Sacerdotia temporibus resignavit, quibus, ad Petri Cathedram evectio Gregorio, demum se penitus abdicavit, ut videbimus. Etenim diu & sæpe institit Aronensem præcipue Abbatiam Societatis Jesu Patribus attribueret, vivente Pio, quod nunquam tamen impetravit. Penitentiarium item Majoris munus, & Balicæ Liberiænæ administrationem dimittere cum vellet, idem Pontifex obstitit testatus a nullo Rome sanctius posse eam provinciam regi quam a Carolo absente; si quid autem peccatum in hujusmodi administratione fuisset, obidem Se apud Deum judicem fore. Ormancus vero ad Eum scripsit hæc super re: *pernecessarium videri Carolum in ea provincia persistere rapote legum ejus tribunalis moderandarum opportunitas solum, Eo regente, offerri posse videretur.*

(c) Nihil Roma asportatum reperio præter aulæ, quæ Sibi antea dono data a Mantuæ Duce primario Urbis nostræ Templo largitus fuit. Reliquam omnem supellestem argenteam Delfino Torcellano Episcopo venalem exponendam commisit Aprili mense MDLXVI. Horarum indicem affabre factum, & Armillarem spha-

ram æneo Atlantis signo suffultam apud Patrum Borromæum repositam exegit, ut hasta subiceret. Quod quid ex illustri Pinacotheca erat splendidam in pios usus erogandum jussit ad Carnilium scribens XII. Maji, & XVI. Julii MDLXIX.: *Ex rebus omnibus, quæ isthic venales prostant, meus erat constatam pecuniam in pios usus expendere; verum cum id ad majorem eorum utilitatem conducat, constitui res ipsas dono us dare, quibus pecunia colligenda destinabatur. Hoc utaque ordine distribue: Signa omnia marmorea hæc quatuor circiter millia aureorum æstimabantur ut in scheda apud nos servata) etiam non integra Domini Pie, hæc tamen conditione, ut ad scultorum subsidium ducenti reserventur nummi: numismata, & signa antea Sanctæ Marthæ Virginibus dabis. Sacra Suppellex Basilicæ Liberiænæ, serica villosa Sancti Jacobi Incurabilium Templo concedatur, ducentis item decreptis nummis in aliam rem ex Taurisii monte, & mea Suffimentorum thecam, & horarum indicem machinam Bassius habeat, & ex sententia item mea pecuniam expendet. Pelles pretiosas Sanctæ Marthæ Virginibus largieris, sed media inde percipiende pecunie pars Sanctæ Praxedis Templo cedit: Purpurea autem umbella Scultorum Hospitali domu. Minutiora aliqua, & recentioris momenti dono habeat Cardinalis de Gambara. Ex tot affabre sculptis signis numm. Pii IV. Simulacrum*
serva-

Mediolani venundata, partim Metropolitico Templo dono data in alimenta Pauperum, & Sacrorum majestatem cessere. Romagnani Dynastiam Federico Ferrerio necessario suo tradidit, paternas opes, & avita patrimonia cum ea conditione Patruis reliquit, ut certam sibi pecuniæ partem quotannis persolverent. Ita, Archiepiscopatu, & Toletana pensione (a) unice retentis, annum octoginta millium aureorum summam (alii ad centum millia retulere), quam antea obtinebat, ad viginti millia redegit (b), ea quoque dimissurus, nisi alenda familiæ, ac subditorum inopiæ sublevandæ necessitas obstitisset. Hunc vero inanis pompæ, divitiarumque contemptum facile testari poterat domestica supellex, in qua nihil videlicet præter Domini modestiam splenderet. Quarum rerum famam, cum in omnes partes longe lateque diffunderetur, tanto magis ad reformandos populorum mores profuisse credendum est, quanto ad permovendas hominum mentes exempla magis, quam decreta proficiunt.

CAPUT III.

Quibus sanctionibus Familia sue mores composuerit.

Verum hac tanta gravitate consiliorum, tanta in castigandis cupiditatibus so-

licitudine nihil actum putabat, nisi familiam universam ad eadem ferme instituta componeret. Noverat siquidem eorum vitam, qui incertes, aut improbos domi suæ alant, suspectam esse solere. Et quamquam Sanctissimæ rei, quemadmodum dixisse me arbitror, jam pridem initia jecerat, nunquam tamen incœptis abstinuit, quin omnia denique lentis utcumque incrementis ad perfectum adduceret. Conciverat sane multos ad suam illi operam devotendam sive admiratio viri, sive Ecclesiasticæ disciplinæ addiscendæ cupiditas, sive etiam spes aliqua utilitatis, quo suavi morbo aulicorum plerumque ingenia laborant. Ex ea multitudine Sacerdotali tantum Ordine initiatos, aut saltem Ordini idoneos eligebat, idque exemplo Summorum Pontificum, quorum familiæ solemne est neminem, nisi sacra toga insignem adscribi. Sed cum in eo delectu non tam fuis, quam Ecclesiæ necessitatibus auxilia destinaret, celeberrimos undique Juris, vel Theologiæ scientia Magistros exquirebat, volebatque mandatis suis obsequentes habere (c), quorum ipse consiliis citra dignitatis injuriam obsequi posset. Centeni intra Palatii fines ejus stipendiis alebantur partim ad Reipublicæ curas, partim ad inferiora servitia constituti, nec ante admissi, quam certa de probitate vitæ testimonia exhiberent. Lucri cupidos, ac per obsequii specimen

servavit ejus Tumulo deinde imponendum. Cumque Præsul Cribellus tibi poposcisset dono dari Veneris, & Cupidinis profanum quidem sed honestum signum, respondit: *Neque dono neque pretio id datum mihi, cum summo opere profana quolibet Ecclesiasticum Virum deceant.*

(a) Alias pensiones aliquot per annos Sibi persolveri adhuc est passus, quibus deinde, accepta certa pecuniæ summa, debitores liberavit, & æs collatum in egenorum necessitates sublevandas expendit; eas vero omnes retinuit, quæ aliis ex suo etant persolvendæ. Condonavit item ducentos nummos sibi ab Hostunensi Episcopo quotannis pendendos hac adjecta lege, ut vel in Templi sui usum, vel inopum beneficium cederent, ut ex epistolis.

(b) Fornerius Ejus familiaris testatus est, se præsentem, & Borromea Ferreria Matre Cardinalis Vercellensis, ac Virginia item a Ruvere, Carolum ab Avunculo tum vivente interrogatum, num reddituum suorum multitudo centies mille nummorum summam expleat; Carolum autem id non negasse, Legationum

tamen censibus comprehensis. Postmodum vero per obitum Avunculi ademptis Legationibus, octoginta nummum millia illi reliqua quotannis fuisse asseveravit idem Fornerius. Lanfrancus autem Reyna rationum suarum deinde administrator scripsit: Suo tempore ex Mediolanensi Archiepiscopatu sexies mille nummos percipi solitos fuisse, novem autem eorum millia ex Toletana pensione, ex altera autem Hyppoliti Atestini mille & quingentos, & quingentos alios ex Cardinali de Gambarà a Borromeo perceptos, ex quibus tamen mille & quingentos ipse tribus Cardinalibus libro superiore relatis numerabat; ex censibus vero, quos ex patrimonio suo reservaverat, ducentos nummos annuos Mediolanensi in causis Fidei Quasitori destinaverat.

(c) Caffarum quemdam sibi a Philippo Nerio designatum, ut in familiarium numerum referretur, iussit ad se mitti, ad Specianum scribens his verbis: *Mens mihi non erat domesticorum numerum augere, sed tanta, quam describis, Adolescentis probitas consilium evertit meum. Placeat res animi dotes; sed hac illi sit indita condi-*

cimen utilitati magis suæ, quam Hero fervientes, qualia sæpe avaritiæ mancipia in Principum domibus habitant, quo ille odio haberet satis ostendit aulici unius exemplo, qui ob elegantiam ingenii in epistolis conscribendis diu adhibitus, tamen cum Sacerdotium, quod inconsulto Archiepiscopo obtinuerat, dimittere nolisset, ipse illico ex Aula est dimissus. At ne quis avaritiæ vitio inopiæ nomen obtenderet, largiora stipendia singulis assignabat, solitus etiam fidelem cuiusque operam cumulare muneribus (a), & cupiditatis periculum donorum liberalitate prævertere.

Multo difficilior falli poterat simulatione virtutis, aut ostentatione ingenii, quibus non pauci dominorum oculos, & judicia decipiunt; Nam quoties aliquis inter domesticos cooptari se peteret, haud secus, quam usitato apud Cœnobitas tyrocinio, ita exercebatur, ut quid ab ipso expectari posset experimento constaret. Nobiliora ministeria ambitiose appetere, sive cum fociis dignitatis æmulatione certare intolerabile inibi flagitium erat; Titulis utcumque, aut genere illustres amanuensium officio fungi, & necessarias itineri sarcinas humeris gestare jubebantur, nec aliud sibi decus exquirere, quam parati ad omnia animi alacritatem. Quin novum aliud artificii genus explorandæ patientiæ, modestiæque suorum invenerat. Nam præter eos, quos antequam in familiam reciperet,

religionis, ac sanctimoniam Magistris probandos tradiderat, nonnullos etiam jamdiu receptos procul ab omni negotio, velut inertes retinebat (b), ex occulto interea prospiciens, qua fortitudine animi hunc sui contemptum in conspectu alienæ laudis tolerarent. Hinc mirum non est, Visitatores Regionum, causarumque Auditores, aliosque Episcopalis Curiam Vicarios ex tam nobili famulatu prodiisse, Præfectosque non raro Provinciis datos, quos ipse aliquando cubiculo suo præfecisset. Postquam enim aliquos inter domestica officia diu detinuerat, eos ne cogitantes quidem, nedum petentes ad sublimiora extollebat, pro ut illorum meritis convenire, aut e Republica esse judicaret.

De pulcherrimo autem ordine, quo tot addictos stipendiis suis homines reget, etsi multa in Actis Ecclesiæ Mediolanensis consignata literis extant, pauca tamen compendio notare haud alienum ab hac operis parte existimo. Virum in primis Sacerdotali dignitate, ac singulari prudentia præditum universæ domui præposuit, quem plane ad vitanda superba nomina, quæ in laicorum Principum illustriore famulatu audiuntur, modestiore vocabulo Præpositum domus appellavit. Huic adjutor datus, qui ad quotidiana, & minora ministeria vicariam veluti operam exhiberet. Præfectum simul alium instituit administrandis vectigalibus, quæ ex prædiis,

*conditio, ut demisso animo quidquid mihi liberit promp-
te perficiat. Camillum autem Gandulphum juris peritissimum, quem Ormanetus opportunum Curie scripserat, hac de causa repudiavit: Cum viribus imbecillum audiam, ineptum cum judico, qui eos suscipere labores possit, quibus mos exercere idemdem consueto. Quare Ludovicus Audoëns Archidiaconus Cameracensis se ad Borromei famulatum comparans Roma pridie Calendarum Majas scribit anno MDLXXX. : Quid mihi apud Te agendum, quare conditio vivendum erit, nec scio, nec scire multum laboro. Deum vocatum sequar, & illius obsequar providentiæ. Ego, quidquid erit agendum, me fidem, & pro mea debilitate diligenter præstabo, & bonam mentem, bonamque semper afferam voluntatem.*

(a) Præverti tamen aliena cupiditate liberalitatem suam noluit; hinc parcius in Petrum Pusterlam fuit, cui Equestrem dignitatem postulanti Carolus respondit XXXI. Decembris MDLXVII. : Spondendam te operam meam in Lusitanorum Equitum Curiam facile cooperandam; sed cum scribas te idcirco ad honores postulare, ut pensio te

aliqua ornes, religioni mihi duco fidem præstare, atque operam meam interponere, ut tam pravo consilio indulgeam. Quod vero a me pecuniarum subsidium postulas, id scias velim adhuc superesse mihi magnam æris alieni solvendam summam; quare utriusque nostrum patienter ferendum est, si omnia, que velimus, exequi non possimus. Sumptus itaque ambo moderemur necesse est &c.

(b) Hæc Taurusius Bernardinus in Tabulas retulit de se ipso loquens: Cum me inter familiares suos adscriverit anno MDLXXV., rogavit, num paratam ad omnia voluntatem afferem? Auctori autem hac voce semper usum fuisse, cum ceteros quosque reciperet. Revera nos in Canonico, aut vici Fulcrini Edes ab omnium commercio remotos ablegabat, quod Paris præsertim Nobili loco natus permolestum erat, cum nihil a Clerici cuiusvisque conditione differre videremur. Accidit autem mihi, ut aliquando semestri spatio in Canonice Asceterio ex Eius mandato delibescerem, nulla usquam data vel Borromei, vel familiarium videndorum facilitate.

diis, juribusque contrahuntur. Hujus munera erant latifundia locare, annuos census exigere, atque in alios procuratores diligenter inspicere, quos mandatis suis obnoxios haberet. Duodecim Sacerdotes, quorum plerosque Doctorali laurea insignes ad honorariam cubiculi custodiam destinaverat, duosque ex eis spectatæ inter ceteros probitatis semper lateri assiduos, & diu noctuque ad nutum paratos retinebat (a). Ex eodem numero binos alios elegerat, a quibus severe admoneri volebat, si quid fortasse præter sui nominis dignitatem admitteret; Id quod in sexto Provinciali Concilio ab omnibus Episcopis fieri præcepit, ut vitia, quæ ob ingenitum erga se ipsos amorem peccantium oculos persæpe effugiunt, censore adhibito facilius recognoscant. Eadem severitate in reliquos domesticorum animadverti per certum hominem jusserat; utque nihil inordinate fieret, quotquot crant Domus ministeria, totidem iis Præsides assignabat. Ita alius hospitibus pro cuiusque dignitate comiter, lauteque excipiendis, alius ad publica, alius ad secreta subsidia pauperibus suppeditanda delectus, alius denique ad ægotantium curam, de qua adco sollicitus fuit, ut non modo necessarios curationi sumptus de suo præstaret, vcrumetiam ipse lectulo assidens decumbentibus inferviret.

Jam vero ex hac tanta in componendis domesticis rebus prudentia facile est conjicere, quo ille studio procuraret ea, quæ ad religionis cultum, ac Divini nominis gloriam pertinebant. Sacerdotibus indicta lex erat, ut singulis hebdomadis animi labes sacra confessione detergerent, rem Divinam quotidie facerent, in atrium paulo post solis ortum prope ejus cubiculum convenirent, ibi, præparato piis aliquot meditationibus animo, atque una

cum ipso matutinas Deo laudes alterna Psalmorum recitatione perfolverent. Festis præterea diebus linteati divinis Officiis in Templo Maximo intererant, & quoties supplicationes publicæ haberentur, eodem, quo ceteri, ordine incedebant. Erant etiam ex eodem numero designati, qui ad inferiora servitia conductos statim temporibus convocarent, ac rite docerent ea, quæ nefas sit a Christianis hominibus ignorari.

Parum absumili disciplina familiarium reliqui regebantur, quos & quotidie Sacro interesse volebat, & designato conscientia Moderatori peccata sua singulis mensibus confiteri, & schedulam ab eo referre, quæ præstitam ab unoquoque tam salubri mandato obedientiam testaretur. Ad hæc inter lucis initia congregari omnes in domesticò Sacello, ibique tacita primum cogitatione proficua aliquam æternæ salutis sententiam expendere, mox horariis ad Deiparam precibus ex ejus patrocinio felicem diei exitum auspicari. At ubi nocturnæ quietis tempus advenerat, in idem Sacellum, signo dato, ad excutiendas secreto quotidianæ vitæ noxas revocabantur, edoctique de iis, quæ crastina luce meditentur, modeste compositi, silentesque in sua quisque cubicula recedebant. Noctu exire (b), cuiusvis generis arma penes se habere, ludis, aut confabulationibus tempus terere nemini licuit; neque fallendis Archiepiscopi sanctionibus locus erat, cum ipse non raro singulorum studia, & cellas inexpectatus inviseret. Mulci quoque contentus omnino vetiti, quin & eos, quos diebus festis in antedictò Sacello ad sacras preces adhibere consueverat, prorsus amovit, veritus ne artis suavitas ab officio suo quemquam averteret, aut ab cælestium rerum veneratione avocaret. Interim sparsa crant clavaria sanctioribus libris consulto appositis,

(a) Delecti ad id munus Hieronymus Castanus, & Ludovicus Moneta Mediolanenses fuere. Narrat autem ille se aliquando vehementer a Cardinali increpitum, quod illum cum Medicea Confobrini sui uxore colloquentem destitisset ad aliud forte digressus e cubiculo, sermonis arbitrio uno relicto Ludovico Moneta.

(b) Casarem Gonzagam consanguineum suis in Ædibus hospitem excepturus mente Junio MDLXXIV. scribit abiens rei domesticæ Præfesto: *Cavendum quam maxime, ne ejus causâ ordo domesticarum legum turbetur, & moneatur Casar, ad vigesima quartam diei horam in prompte domi adjit, solere enim postulo januas obdixi.*

tis, ut si quid temporis post consueta munia alicui superesset, nihil agendi tœdium utili aliqua lectioe transigeret. Cœna re-
fectis, si forte hyemis inclementia confide-
re ad ignem in hemicyclo egerentur, haud aliis sermonibus uti fas erat, quam quibus una cum corpore pietatis amor, & virtutum desideria incalescerent. Idque eo accuratius fieri oportebat, quod plerumque Herus ipse colloquiis aderat, jubebatque singulos in medium afferre pios animi motus, quos ex matutina oratione retulissent. His vero vitæ institutis exterior corporis habitus apprime congruebat. Rejeto siquidem inani vestium ornatu, pullati omnes graviter, honesteque incedebant (a), ut si quis Archiepiscopi Palatium eo tempore inviseret, severioris disciplinæ cœnobium, magis quam Principis Viri Aulam introire se crederet.

Nec mirum alicui videri debet laicos præsertim homines, atque eo maxime tempore inveniri potuisse, qui tam onerosæ servituti se obstringerent. Nam præterquam quod magnam oneri partem exemplo ipse suo detraxerat, & sua quoque honestis actionibus jucunditas inest, multa insuper alia legibus suis adjunxerat, quæ parendi necessitatem facile delinirent. Tantus certe ejus amor erga singulos fuit, ut quos in familiam semel adscisceret in filios adoptasse videretur. Hanc vero benevolentiam testabantur prompta in tempore non stipendia modo, sed præmia, exquisita ad cujusque usum supellex, gratuita medicorum, pharmacorumque solatia, rhædæ etiam, & equi in promptu, quoties alicui itinerandi necessitas incidisset. Quotidiani victus eam rationem habuit, ut neque liberalitati aliquid, neque modestiæ deesset. Præstituto tempore postquam omnes in triclinium convenerant, sua cuique fercula separa-

tim apponebantur, lectioe inter epulas semper (b) adhibita, aut audito ex Seminariensibus Clericis Oratore, qui convivarum mentes apto aliquo sermone reficeret. Et subjiciam hoc loco aliquid, quod sane incredibile videri possit, totius videlicet anni spatio tres omnino menses fuisse, quibus in Cardinalis Aula carniurn efus permitteretur. Nam præter constitutos ab Ecclesia dies alia ipse tempora designaverat, quibus jejunium servaretur, idque tanta severitate, ut, quarta cujusque hebdomadæ feria tantummodo excepta, lactis etiam usum amoveret. Ea lex complectebatur sextam quamlibet feriam, pervigilia festorum, quibus urbs nostra Antistites suos Sanctorum numero adscriptos venerari consuevit, ac totum illud temporis spatium, quod præparandis ad Christi Domini adventum hominum animis Ecclesia Mediolanensis instituit. Quia & Dominica die, quam Quinquagesimæ appellant, Quadragesimæ jejunia inchoari præceperat, quasi in se ipso, ac familiaribus suis castigaturus insanam epulandi licentiam, quibus extremo illo bacchanalium tempore multorum libido proximam abstinendi necessitatem ulciscitur. Et initio quidem communi ipse cum ceteris mensa utebatur, a qua paucos deinde post annos absti-
nuit (c), alia nimirum inita vitæ ratione, qua festum tot laboribus corpus pane tantum, & aqua sustinebat. Tum demum apparuit quantum exempla Principum Virorum permovendis hominum mentibus valeant. Cum enim Carolum ad castigandas corporis cupiditates districtis sæpe flagellis in tergum sævire animadverterent, domesticorum plerique eandem consuetudinem contraxere, sive imitatione virtutis, sive exprobrante conscientia quod pœnitentiæ studio segniores illo se ostenderent, cui

vita

(a) Præscriptam hanc Domi legem vestium talarium ut tueretur, dicere ad familiares solitus fuit Borromeus: Decere eos pari vestium honestate Domi ac in saro versari; Episcopi enim Palatium revereri conveni-
bat, ut publicum & in propatulo positum locum.

(b) Adeo religiose hunc morem retinuit, ut testatus fuerit Comes Paulus Camillus de Matlianis: Carolum aliquando accumbentem Sabaudia Ducis mensa jussit

se inter epulas legi Salomonis caput, quo rectam regendi populos normam Principes edoceatur.

(c) Cum p. jam hanc pane vultuandi rationem inii-
set, domestico nondum triclinio abstinebat; monitus deinde se hac singulari vescendi ratione accumbentium oculos ledere, ne ab illa abstinendi cibus consuetudine recederet, a familiarium deinde conspectu recessit. Hæc Antonius Seneca.

vita innocentia longe inferiores essent.

Ceterum dici vix potest quæ virtutum femina, quæve ingenia virorum ex hac schola prodierint. Ex ea certe familia dimissi sublimiores Christianæ Reipublicæ gradus aliquando tenuere, certissimumque minime servilis ingenii testimonium videri potuit, quod Carolo servire meruissent. Viginti ex iis, quos ipse adiutores habuerat, non tam infusæ honore, quam literarum, & prudentiæ fama claruisse constat, nec forte abs re erit aliquos nominare non pastorali modo cura, verum etiam legationibus, aliisque amplissimis muneribus egregie perfunctos. Hi fuere Silvius Cardinalis Antonianus a cubiculo primum Clementis VIII., mox Consistorii a Secretis, Nicolaus Ormanetus Patavii Episcopus ad Catholicam Regem Nuncios, Joannes Baptista Castellus Ariminensis Antistes apud Galliarum Regem pro Summo Pontifice Orator, Hieronymus Federicus Laudensis Ecclesiæ Præsul ad Sabaudicæ Ducem Missus, ac Romæ Gubernator, Joannes Franciscus Bonhomius, qui præter gravissimas in Belgium, Helvetiam, ad Cæsarem legationes, Vercellensem Diocesim summa cum laude administravit, Cæsar Specianus, & Audoënus Ludovicus, quorum ille post procurata apud Hispanum Monarcham, & Rodolphum Imperatorem, hic apud Helvetios Apostolicæ Sedis negotia, in Urbibus ipsis, quas Pontificatu suo illustraverant, Specianus nempe Cremonæ, Audoënus Cassani ad ultimum quievere. Claudunt agmen alii quinque Episcopi, quibus ad magna quæque subeunda non ingenium, sed occasio defuit. Siquidem Averfa Bernardinum Moram, Brunetum Nicolaum Mascardum, Ferraria Joannem

Fontanam, Novaria Carolum a Basilica Petri, Anania denique Antonium Senecam accepit, clarissimos vere Præfides, ac Divina providentia delectos, ut Borromei Magistri sapientiam late in Populos propagarent.

CAPUT IV.

Quo ordine electos in Provinciæ suæ regimen Administratos partitus sit, quibusque singulos ordines legibus devinxerit.

NEc sane evadere Carolus ex tot, tantisque difficultatibus poterat, nisi ejusmodi homines ad ministeria paratos habuisset. Late confinia Diœcesis, ac multo latius vitia patebant, multa curarum, multa periculorum genera occurrerant, restituendum denique erat quiddam octoginta annorum incuria perierat (a). Quæ cum ille secum assidua cogitatione revolveret, præstantissimorum hominum auxilia undique conquirebat, versisque in eam curam officiis omnibus, Italicæ Sapientiæ florem decerpere visus est, ut unam hanc Ecclesiam exornaret (b). Id ut facilius assequeretur, invitamenta alia precibus addebat, viaticum, domum, vestes, luculenta demum stipendia, si forte iis ad literarum studia, aut consequenda Doctorum insignia indigerent. Quamquam non desuere Mediolani, qui nullo utilitatis respectu operam suam offerrent, ac magnæ mercedis loco haberent, si inter tanti Cardinalis adiutores admitterentur. Ludovicus Moneta inter eos fuit Urbis nostræ Patritius singulari morum integritate, quo nemine aut fidiorem Carolus, aut magis

(a) Hyppolitus Ferrariensis Cardinalis malorum hujusmodi Auctor potissimus id fatetur ingenue ad Carolum scribens XVIII. Junii MDLXVI. : *Certe necessarium videbatur se singulari pietate, ac diligentia Pastorem emendare in ista Diœcesi quiddam malorum desidia Amistitum præteritorum fuit contractum. Hinc spero Tibi propitium semper Deum præsto fore. Nec puto a me factis quidpiam in retroacta vita factum, quam quod tantam Ecclesiam in Tuo presidio collocaverim.*

(b) Specianus refert nunquam Romam accessisse Carolum, quin inde insignium Virorum copia veluti

triumphalibus spoliis ornatus, auctusque discederet. Tam diligenter autem singulas veluti odorabatur provincias ad hanc delectum habendum, ut Pius Pontifex anno MDLXX. per Ormanetum splendidam hanc illi curam demandaverit, ut quoscunque usquam terrarum casu prohibere aut sumentis Viros videret, in eorum redigeret, ut gravibus Ecclesiæ temporibus eorum opera toto Roma mereretur. Hinc S. Philippus Nerijs lepide Eum appellare consueverat *Furem ad probos homines corradendos rapiacissimum.*

magis ab omni remuneratione alienum invenit. Paternas opes, quas satis amplas habebat, modestia, & frugalitate ampliores effecerat, ut quo parcior erga se ipsum foret, eo liberalius alienæ egestati consuleret. Captus admiratione virtutis cum sese in Cardinalis arbitrium tradidisset, vix unquam ab ejus latere discedebat, perpetuus itinerum comes; atque ob sinceritatem animi, comprobataque multo rerum usu prudentiam ad gravissima quæque in consilium adhibitus. Pluribus deinde editis pietatis, & sapientiæ experimentis, septuagesimo octavo ætatis anno, post Caroli obitum decimo quarto, vita decessit, sepultusque est in Deiparæ Æde, cui ob crebra beneficia, quæ inde in homines manant, *Gratiarum* inditum nomen.

Nunc juvat exponere, quam apte, sapienterque Carolus auxiliarem hanc Sacerdotum manum ad Provinciæ regimen collocaret. Præcipua curarum fuit deligere hominem Juris, & Ecclesiasticæ disciplinæ peritum, cui Vicariam potestatem in universos demandaret. Nec irrita unquam ejus vota fuere, inventis semper Clarissimis Viris, quorum virtuti tam magnam onerum suorum partem tuto committeret (a). Duos insuper Vicarios creavit, al-

terum Civilibus, alterum Criminalibus, ut ajunt, causis judicandis, addito Fisci Procuratore, atque Auditore delecto, qui & ceteris opem ferret, & quæstiones de iis, quæ ad privata Archiepiscopi emolumenta pertinent, definiret. At quos judiciis exercendis admoveret, eos ab exteris Regionibus evocabat, ne amicorum officia, aut propinquorum preces, funesta scilicet justitiæ pericula circa tribunal haberent. Quin etiam severo edicto cautum erat, ne quisquam domesticorum apud Curia Ministros intercessoris officium assumeret. Muneribus vero, quorum magna ubique vis est, omnino aditum interclusit (b), quippe cum omnes ære suo luculenter aleret, ac sæpe affirmaret, nullum se unquam minimi utcumque pretii donum accepisse, quin erga donatorem moveri sese occulta quadam voluntatis inclinatione sentiret (c). Cancellarii provinciam, quæ ad laicum hominem pari cum ceteris rebus iniquitate devenerat, alteri ex primarii Templi Canonicis tradidit, revocato usu ab usque Sancti Galdini temporibus, quem, antequam Ambrosiana insula decoraretur, eandem provinciam obiisse constat (d). Et cum omnia ibi negotiatorum tabernis, quam Ecclesiasticæ Curia similia invenisset,

(a) Sine præconio dimittendi hoc loco non sunt tres ex ejus Vicariis, quorum nomen æternitas omnis intuebitur. Primo Nicolaus Ormanetus Veronensis occurrit, de quo scribens ad Cardinalem Alexandrinum Carolus, cum eum Romam mitteret, mentè Junio MDLXVI. Habes, inquit, in rebus agendis omnino integrum, doctum, fortem, ingenium, & in negotiis demandatis promovendis vix unquam cessantem. Secundo Joannes Baptista Castellus Bononiensis, quem summis precibus a Paleotto impetratum cum Urbe ejiciendum aliqui Cives censerent propter ejus in Jure Ecclesiastico tuendo constantiam, Borromeus, ut hoc averteret inajum, Romam scripsit: Se tanto ministro destitutum vix aliunde rebus suis par auxilium sperare posse. Extat nobilissimum ejus integritatis, & sapientiæ testimonium in Latinis literis ad Cardinalem Borbonium a Carolo datis, cum in Galliarum Regnum anno MDLXXXI. ex Pontificio mandato Internuncius proficisceretur. Tertio Audoenus Ludovicus Cameracensis Archidiaconus pro fide Catholica apud Anglos, & in Hæreticos tuenda, ino Reginae Scotiae Mariæ amicitia celebrissimus; ut omnittam ex minoribus ejus Vicariis Belvium Vercellensem, Jacobellum Sabinum, Fontanam, Mascardum, Paphium, Galerium, Panicum, quorum fama pluribus in locis disseminata est.

(b) Addit Possevinus adeo spectatam fuisse Cardinalis integritatem, ut nullum ex familiaribus ad coenam aut prandium a Civibus invitatum domo egredi sineret. Quam incorrupte autem exercerentur in quæstionibus omnia docet idem Carolus Ormaneto commendans ministros suos, quos multatando exilio ab adversariis intellexerat: Spero nihil in Curia mea futurum, quod Pontificis censura obnoxium videatur. Cum enim sumptibus non parcam in egregiis conquirendis Terris, ne quid in munere obtundo diligenter omitant; ut factum est, ut optimos ministros habeam ab omni profertum avaritiæ labe alienos. Et alibi narrat omnibus eos emolumentis privatos, quos Sacri etiam Canones concedunt: atramen siæ suo Ipsius commodo, cum pecuniam omnem ex quæstionibus collatam, in Collegia Virginum, Templorumque usum parvitur.

(c) Hac de causa oblatum sibi aliquando olctum manusculum ocyus repudiatum narrat Specianus, licet oboli unius pretio æstimandum, Carolumque ad se conversum dixisse: Nondum intelligis quantum ad animum delinendum tenuia etiam in viscera volent.

(d) Sanxit hæc anno MDLXXVII. cum secundo Curia suæ leges emendaret, atque id se ex veteri instituto fecisse fatetur ad Specianum scribens die IX. Octobris.

fet, singula scripturarum genera tenuissima pensione damnavit (a), centum annuis nummis præter quotidiana alimenta, tresque ad laboris levamen adjuutores, Cancellario attributis, ne forte inopiæ titulum cupiditati suæ prætexeret. Pensiones autem, quæ inde colligebantur, & multatitiam pecuniam apud designatos custodes asservari mandavit, quoad ejus nutu in pios usus expenderentur. Circitorem postremo cum octo armatis licitoribus (b) in statione collocat, gnarus videlicet, multitudinem sine metu regi non posse.

Hac tam accurata distributione officiorum consuluerat ille quidem Ecclesiæ necessitatibus, nullam tamen laboris partem sibi ipsi detraxerat inusitato apud plebrosque Principum more, qui commendata Ministris Reipublicæ cura, impune otiosi se posse arbitrantur. Nam quo pluribus præfecturis Aulam instruxerat, eo sibi intentius inspiciendum in singulos cogitabat, an sancte, integreque commissa sibi potestate uterentur. Quod si quemquam eorum aut segnem in iudiciis administrandis, aut incautum in ferendis sententiis, aut alterius culpæ manifestum deprehenderet, hunc primo leniter castigare, mox contumaciter monitis obsistentem non magistratu solum, sed etiam domo amovere solitus fuit. Nec sane ulla tam parva res erat, quæ sollicitudinem ejus, aut memoriam effugeret. Etiam carcere detentis per se ipsum, aut fidos homines aderat intellecturus, an durius, quam par esset, a custodibus tractarentur, an corpori neces-

saria omnibus suppetere, quodque præcipuum est, an Religionis cultum, æternæque salutis memoriam retinerent. Aram certe ante ferreos carcerum clathros excitaverat Mysteriis celebrandis, quorum usu identidem refici, & aspectu recreari quotidie possent. Interim ipse, composita in hunc modum familia, instructisque Tribunalibus, paulatim prodibat ad universæ Provinciæ salutem procurandam, ad quam videlicet cogitationes omnes, sumptus, labores, studia denique omnia referebat.

Ac primo quidem duos primariæ sapientiæ Viros, velut in specula collocavit, quorum alter in Urbem, alter in reliqua Diceccsis loca curam intenderet, mox Civitatem ipsam juxta Portarum numerum, quibus Mediolanum aditur, in sex partes divisit, curandasque tradidit totidem Sacerdotibus, quos idcirco Portarum Præfectos appellavit. Eadem partitione usus est in administranda Dicecesi, sexque alios Visitatores nominavit, quorum unusquisque destinatam sibi regionem tueretur (c). Hos vero omnes semel in hebdomada apud se ipsum congregari jubebat, ac proferre in medium cum vitia, & corruptelas, quas in sua quisque Provincia reperiret, tum consilia, & artes, quibus obviam iri peccantibus posset. Multo celebriores erant conventus, qui ter singulis annis habebantur, antequam Dicecesanam Synodum celebraret, ut quoties discessum ex Urbe ad lustrandam aliquam Ecclesiæ partem parabat, aut imminente demum ad Urbem accessu Vicariorum, quorum ad sexaginta

pei

(a) Testatus est Comes Paulus Camillus de Marlianis leviora quælibet gratis expediri Carolum in Curia voluisse, una dempta scribentis mercede; hinc affirmat se audivisse Poliani Parochum asserentem suum sibi Patrocinii concessum diploma septem monetæ nostræ assibus stetit, licet trecentis nummis illius Sacerdotii annui redditus assimarentur; & eodem pretio ad Canegrati Sacra regendæ admodum Hieronymum Belvium.

(b) Quatuor jam mercede conductos satellites ab Ormaneto scripsit Albonesius anno hujus Seculi LXIV. cum antea a Mediolanensi Antistite unus dumtaxat ad sumptus extenuandos designatus esset ad id muneris; quare deinde aucto eorum numero plurimorum dissidia, & querelæ exortæ sunt.

(c) Præter sex enumeratos, complures alios in Pa-

floralis hujus sollicitudinis partem Carolus adseivit ex familiaribus suis. Etenim quicumque nobiliori familiæ suæ ordini esset adscriptus, legabatur sæpius ad aliquam ex plebibus obeundam; hinc Hieronymus Castanus testatus est se primum Illius cubiculo fuisse Præfectum, deinde promiscue in omnibus adhibitum; nam aliquando Pincerna, Quæstor, Amanuensis, a Secretis, Præfectus hospitio, aut equili, Archiciclinus, Visitator electus plura etiam alia, pro ut opportunitas ferebat, obivit; paratos enim ad omnia & idoneos domesticos alere Borromeus solebat. Hinc Specianum rogans, ut Vicarium pro criminum quæstionibus habendis aliquem comparet, monet, ne hoc unice ministerium electo designet; opportunum enim ad quælibet agenda quemcumque ex familiaribus se velle declarat.

per tota passim ditionis suæ loca collocatos habebat. Nam cum Ecclesia Mediolanensis plures, easque nobiles Præfecturas pro ea, qua præstat, Oppidorum, Pagorumque multitudine, ac dignitate contineat, Præfectis ipsis cum aliqua in Civilibus causis potestate Vicarii nomen simul, & curam adiecerat, ut intentis in omnem partem oculis ad decretorum custodiam excubarent. Eorum sane annuus in Urbem conventus magnum Cardinali solatium afferebat; quippe cum suo in Palatio sedens, descripta ante oculos haberet omnia, quæ ab suprema ejus auctoritate remedium exposcerent. Nec enim cuiquam Vicariorum eum congressum adire licuit, antequam Cleri, Populique sibi commissi necessitates in scripta redegisset.

Restabat non ultima Pastoralis officii cura Sacrarum Virginum regimen, quæ Reipublicæ pars quo pluribus periculis obnoxia eo firmioribus munimentis indigebat. His quoque datus, qui Archiepiscopi vices ageret, selectique probatæ innocentæ viri, quorum ductu aut susceptam vitæ disciplinam servarent, aut temporum licentia intermissam resumerent. Cumque annuos proventus sæpe exactorum culpa distrahi, nec raro negligenter administrari contingeret, optimum factu judicavit nominare aliquos ex Clericorum, ac Nobilium ordine, qui singula Asceteria in patrocinium suum reciperent, eoque fraudis, incuriæque periculo liberarent. Ita facilior ad virtutem via Virginibus patebat, sublata nimirum magna parte sollicitudinis, quam inopiæ metus, &

vestigialium administratio secum affert.

Verum ego vix dicendi finem inveniam, si Præfectos, Synodales testes, secretos Monitores, Cleri Censores, aliosque demum ministros enumerare voluero, quos in regiminis societatem adsciverat. Quadringentos fuisse ferunt, quibus ista minutim cognoscere studium fuit, ut facile sit magnitudinem rerum, quas postea gesturus erat, ex apparatu ipso cognoscere (a). Quemadmodum vero spiritum hunc, quo movemur, ac vivimus, membra omnia corporis ex capite accipiunt: ita ingens hæc hominum multitudo tot, tamque diversis officiis intenta uno Caroli spiritu ita agebatur, ut non tam sustineri eorum auxiliis, quam sustinere Ipse omnes exemplo, auctoritate, consiliis videretur.

C A P U T V.

Ut collapsam Ecclesiæ disciplinam renovet, aliquot ad Cleri Institutionem Seminaria instituit.

1566. **U**Na adhuc res animum ejus angebat, ex qua omnia plane Populi mala provenerant. Jam pridem, cum Romæ moraretur, admonitus ab Ormaneto fuerat de inopia Sacerdotum, quorum alii animarum Curæ admoveri ob inscitiam non possent, alios contra ob vitæ turpitudinem ab ea cura dimoveri optimum foret. Et quamquam Ormaneto ipsi mandaverat, ut educandis in spem meliorem adolescentibus Seminarium quoquo modo excitaret (b), nunc re propius inspecta, opus

(a) Mirum dictu est quot Ille ministros in hanc messem evocaverit; dicere enim solebat, teste Hieronymo Castano, *Ecclesiam Mediolanensem amplo agro esse comparandam, in quo excolendo multorum opera uti necessarium videbatur.* Hinc quemcumque sibi Amici ministrum offerrent, nunquam repudiavit, & licet domesticorum numerum augere sumptuosum esset, nunquam tamen grave fuit novuni subire dispendium rei familiaris, ut quamplures haberet, qui se duce ad hujus Ecclesiæ commodum stipendia mererentur. Illud etiam non prateribo, quod, Pontificatu vix inito, in administrationis partem complures adscivit ex Religiosis familiis propter Cleri inopiam. Verum vigente in dies Clericorum disciplina,

a publicis quibuscumque muneribus Regulares evocavit, & excultos Ecclesiasticis studiis seculares, ut appellant, Sacerdotes ubique ferme substituit; imo istis unice sacrarum Virginum curam destinavit, & in ea opinione fuit, ut a Parthenonum regimine Fratres eos etiam, qui iisdem regulis continebantur, omnino removeret.

(b) Plures extant ad Ormaneto Caroli Epistolæ, ex quibus patet huc potiora Ejus studia recidisse. Aliquos Ipse præsertim Helvetiis conterminos adolescentes in Seminarium recipi jussit etiam, cum Romæ versaretur. Albonesius autem scribit, decimam, ut vocant, in Seminarium erigendum imperatam Clero Mediolanensi, se primum omnium ex Caroli reditibus persolvisse; præterquamquod Ades Lucii Cavenagi

opus de integro exordiri statuit, atque in eam formam redigere, quæ Mediolanensis Ecclesiæ dignitati simul, & amplitudini conveniret. Primum igitur in Urbe Seminarium, ad quod cetera alibi condita referuntur, regia prope magnificentia extruxit (a), contributa non modo in ædificio magna pecuniæ suæ parte, verum etiam parandæ ad alumnorum usum suppellectili (b), qui inter illa rerum initia nihil denique ex paterna domo afferre præter vestimenta, & libros cogerentur. Quod si quempiam aptæ alioquin ad literas indolis adeo paupertas premeret, ut ne tam pauca quidem afferre posset, huic ipse necessaria regendo corpori, continuandisque studiis submittebat (c), ne ob modicæ rei inopiam magnum fortasse virum Respublica amitteret. In hoc autem majori Seminario, cum promptioris tantum ingenii adolescentes per utriusque Philosophiæ studia ad illustriores Ecclesiæ Magistratus ale-

rentur, ad ea studia tardiores in Seminario, quod Canonicæ vocant (d), diducandis conscientiæ casibus detinebat, quibus instructos ad agrestes deinde parœcias adhiberet.

Verum, cum hæc auxilia futuri temporis essent, aliam rationem inivit, qua presentibus malis utcumque mederetur. Est in vico Fulcuyni (e) dicata Deiparæ ædes, eique adnexa domus spectabilis olim Collegii Canonicorum, nunc distractis Collegii vestigialibus, non nisi memoriam antiquæ dignitatis retinebat. Usus igitur loci opportunitate Carolus Sacerdotes aliquos, Rectoresque animarum, quos aut vitius deditos, aut muneri ineptos comperebat, revocatos ad Urbem in ea domo concluderat, misso illuc Moderatore, ac Magistro, qui adultos hosce pueros leniter, patienterque erudiret quantum diu transacta sine literis ætas, & obrita crassa caligine ingenia paterentur (f). Tria inter-

terim

nagi ad Ticinensem Portam conductæ, atque Institutores dati Borromei impensâ facere. Aperta hæc literarum sedes est anno MDLXIV., adstante Provinciæ Gubernatore, Senatu, ceterisque primariis Urbis Ordinibus, quo tempore repente sudum ex diuturno imbre fulsisse calum idem tentante Albonesis, qui rem totam Carolo descripsit, & commendavit Comitis Cæsaris Borromei piam in hunc locum munificentiam, que deinde in posterum veluti hæreditario jure transmissa est; quandoquidem ut citius parata Seminaribus pueris Ædes esset, Uxoris suæ domum ad Vicum Fulchrum concessurus fuit. Tres eo tempore Societatis Jesu Patres nascenti Seminario Institutores attributi, atque insignis ejus Ordinis tanta exitit de hoc Lyceo existimatio, ut oblatam Seminariorum curam ubique repudiaverint, Romanamque dumtaxat, & Mediolanensem regendum susceperint, ut Pater Benedictus Palmius ad Carolum scripsit. Primus hujus loci Præfes electus est P. Carvajalius Hispanus, ut P. Sachinus scribit in sua Historia.

(a) Incubuit hæc ædificandi cura Alexandro Vicecomiti Metropolitana Præposito, & Philippo Sormano Scalensi Canonico, ut alibi inuimus. Hic autem ad Carolum scribens XXX. Maji MDLXV. bono animo esse Eum jubet, quandoquidem exeunte Septembri ejusdem anni in Sancti Joannis Baptistæ Ædes Seminarientis Juventus esset migratura. Cum vero gemini Humiliati Ordinis Fratres ibidem degerent, perfecit Carolus, ut alio transferrentur. Prædia hujus loci adhuc commendata erant ejus temporis Abbati, & Seminario obvenerunt anno sequente, cum scribat Ormanetus II. Februarii MDLXVI. propter Abbatis obitum missum a se Pontificium Urbis Diploma.

(b) Tanta erat rei familiaris inopia in hujus loci exordiis, ut Ormanetus ad Carolum, qui tunc Triden-

tum profectus erat, scribat XXI. Novembris MDLXV. in hac sententiam: *Ad annum pignori dedi Aula munificentiam Seminaris attributa. Hoc medio tempore, ut redimatur, curabitur. Interim suppeditatus pecuniis edificabitur stonæ, atque hoc anno cæsum est, ne annona laboretur.*

(c) Extant Bimii Oblatorum Sodalitio Præpositi literæ Carolum rogantis, ut Clericis aliquibus soleas, tibialia, atque hujusmodi ad alum necessaria suppeditet. Nequid vero ad fovendas literas necessarium desiderari posset, Bibliothecam insuper satis instructam Lyceo huic ære suo comparatam adjecit Borromeus.

(d) Seminarium hoc, nonnisi abolito Humiliatorum Ordine, instituit, quo tempore Carolus ad Specianum literas dedit poscens, ut ad erigendum hujusmodi Collegium Sibi curaret adjudicandas has Ædes. Quibus impetratis, ex Ticinensi Universitate Hieronymum Palanterium evocavit XXIV. Octobris MDLXXXI., qui hæc Adolescentibus prælegeret.

(e) Ex Fulcuyno proxima Basilicæ Conditor nomen sumpsit hæc Ædes, ut facile patebit legenti ejus extructionis Tabulæ extantes apud Cl. Muratorium Difsert. LXI. Tomo V. Antiquitatum Medii Ævi.

(f) Ni fallor, huc transtulit Seminarium illud, quod alibi antea in Urbe constituerat, de quo ad Ormanetum Carolus scripserat XVIII. Aug. MDLXVIII. in hæc verba: *Tertium mihi est Seminarium ad Sanctum Joannem ad domos ruptas sub Institutore Gulielmo Gaddio, in quo viginti circiter aluntur provectioris ætatis Adolescentes, quibus post biennium, aut triennium fructus discipline erit uberissimus; quandoquidem jam Sacerdotes initiati sunt, sed a literis licet imparati, aliquam tamen concitavit expectationem: quare Montane Regionis administrandis Sacris erunt opportuni. Hi autem omnes, ne Seminario Maximi onerata impensis, meis sermo aluntur sum-*
pibus.

terim minora Seminararia procul ab Urbe excitabat, Celanæ unum in Brippienſi Præfectura, alterum ad S. Mariæ, cui a nuce nomen eſt, tertium in Pago S. Firmi prope Eupilim (a), in quibus pueri juxta ætatis diſcrimen varias in Claſſes diſtributi ad perdiſcenda latini ſermonis elementa reciperentur ad majus ſubinde Mediolani Seminarium redituri, ubi primum idoneos ſefe altioribus ſtudiis comprobarent. Habito deinde cenſu Sacerdotiorum, quotquot in Mediolanenſi Eccleſia numerantur, pro

tradita ſibi a Tridentinis Patribus facultate, accommodatas ſingulorum opulentiaſ penſiones impoſuit ſuſtentandæ alumnorum multitudini, quas haud pauciores trecentis in iis, quæ diximus, domiciliis collocarat. Et quamquam Sanctiſſimæ rei initia ære ſuo poſuerat, nullam ſibi immuniatem ab comuni onere reſervavit, donec impetratis a Summo Pontifice latifundiis (b), ſeque, & ceteros eo tributo liberaret. Delectum puerorum, quos in Seminarium admitteret, ſibi uni ſepoſuit, erga montium

ribus. Extant enim literæ Borromei Roma datæ ad Metropolitanæ Archipreſbyterum Fontanam anno MDLXXIX., quibus ad Sanctam Mariam Fulcrynem jubet traduci Sacerdotes & Clericos ætate proceſſos, cum domi ſue non videantur alendi, & diſcendi ſuis a Seminario ſancti Joannis commercio.

(a) Vereor ne aliquis hic anacroniſmus irreperſerit, atque ea, quæ modico poſt Catoli obitum intervallo peracta ſunt, Gluſſianus Eidem tamquam viventi adſcripſerit. Inter plura epistoliarum millia a me perleſta, nulla hujus poſtremi loci mentio occurrit, quæ Carolum Auctorem demonſtret, aut indicet. Ex relata nuper epistola ad Ormanetum caput tibi recito, quod rem plane apertiet: *Veſtim eſt certiorum te ſuere, quemadmodum in Mediolanenſi Seminario centum admodum intra paucos dies numerabuntur, adminiſtris tamen, atque Inſtitutoribus comprehenſis. Alios viginti alo in Somaſche Seminario, cui Sacerdotes geminos præſides attribui. Hic educantur ruſtici ut plurimum pueri, aut in montanis partibus nati, eorumque patriæ horrore horridus quoque, & aſper videtur reſpondet: neque ul'æ in ſtratis delicia, quandoquidem culmo, & ſtramentis vidormium. Nimirum hic ponendum eſt diſſicil'æ vitæ tyrocinium, cui aſſueſcere illi debebunt in poſterum. Sic obduras Reſtores duræ Provaricie excipientes neque enim par eſſet hac vivendi ratio Mediolanenſibus Alumnis, quorum delicatior habitus corporis ab hac vivendi aſperitate abhorreret. Tertium mihi eſt Seminarium ad S. Joannem ad Domos ruptas &c. Recole hic quæ ſupra nuper diximus. Itaque ſecundum Somaſchæ Seminarium adminiſtrationi ceſſit Clarifſimorum Patrum Congregationis ejuſdem loci, cum plures ad manus venerint Epistolæ Joannis Baptiſtæ Gonellæ ejuſdem Seminarii Reſtoris, & ex eodem Sodalitio Cl. Reg., præter alias aſſervatas apud prædiſtos Patres in Mediolanenſi eorum Collegio ad S. Petrum in Monte-ſorti. In eorum jure permanſit Seminarium hoc uſque ad annum MDLXXIX quo prope Celanam traductum eſt. Celanæ antea debebat Caſtellini Ordinis Monachus S. Mariæ Eccleſiam ibidem ſitam adminiſtrare. Sed, hoc amoto, ſucceſſit ex Oblatorum Sodalitio deſtinatus Sacerdos Carabellus Reſtor. Tertium Sancti Joannis ad Domos ruptas Seminarium tranſtulit, ut nuper diximus, in Sanctæ Mariæ Fulcrynæ Aedes anno MDLXXIX. Quate legens ea, quæ Carolus Franciſcus Urſinus in ſua de Seminarii Inſtitutionibus Epitome typis edita MDCLXXIII. exponit, nimirum Seminarium ad S. Firmi pagum nonniſi poſt ſeſceptam a Gaſpare Vicecomite Ambroſia-*

næ Eccleſiæ adminiſtrationem fuiſſe excitatum anno MDXCI. illi facile aſſentior, cum nullibi videam in S. Caroli actis adverſæ ſententiæ fundamenta exiſtere. Hoc tamen eidem Urſino nunquã concedam ſcribenti Sanctæ Mariæ ad Nucem Seminarium erectum nonniſi ſeptennio poſt obitum S. Caroli. Nam præter quam quod ejus erectionis meminit Poſſevinus, qui S. Cardinalis vitam concinnavit anno item ſeptimo poſt illius interitum, & Borromeo hoc opus adſcripſit: extant etiam in actis Apotheoſis dicta teſtium LXXV., LXXV., & CL. ſuper L. articulo interrogatorum, qui omnes uno ore teſtantur, Carolo Auctori certe eſſe hanc laudem tribuendam. Aliud item Seminarium Carolus Aronæ inſtituit in S. Gratiniani Aedibus, cui Præfectus erat anno MDLXX. Timotheus Facciardus, qui die hujus anni IV. ad Carolum ſcriptiſ, educari ibidem Clericos oſtodecim præcipue ex Verbanò Lacu, Regionibuſque Helvetiis accitos. His Alumnis Seminarientibus alios accenſuerat Sacerdotes, qui Sacris diviniſque rebus vacarent. Cum enim Pontificem Summum conſuluiſſet, ut propter S. Benedicte Monachorum infrequentiam illic degentium liceret ſibi Societatis Jeſu Patres illuc inducere, cum triſti reſponſo dimiſſus ad hoc conſilium animum applicuit, ut ex pluribus Ejus epistolis patet. Votum tamen ſuum implevit, ſedente Gregotio, atque revocatis inde Seminarientibus Alumnis, juſſit Societatis Jeſu Patres ad pueros ejus regionis accolos erudiendos incumbere. Mens etiam Borromeo fuerat aliud Locarni Seminarium aperire anno MDLXXI.; ſed conſilium ſuum oportuniore tempore implevit, erecto Alconenſi Collegio, ſeu Seminatio, ut Ipſemet appellat. Item cum S. Barnabæ Patribus Modoetiam accitis Sacerdotium Corobioli, quod antea Humiliatorum erat, impertraſſet, inſtante etiam Modoetienſi populo, in eam ſententiam venerat, ut novum ibi Seminarium conderet, eorum Patrum cura, atque literis fovendum; ſed neſcio quis caſus tam laudabile conſilium intetcepit, quod ad exitum perduxit Cardinalis Montius anno MDCXXXVIII., qui Seminarium S. Mariæ ad Nucem Modoetiam tranſtulit.

(b) Per obitum Comitum Jo. Franciſci Balbiani, qui commendatam ſibi poſſidebat Redefetiſi Præpoſituram, Pius IV. primos Mediolanenſi Seminatio cenſus ex amplis hujus loci fundis attribuit anno MDLXV. III. nonas Maji. Pius V. deinde Aedem S. Trinitatis ad Portam Novocomenſem, Btembat Clericatum, Canonica demum Aedes ac hortos ſub Pontificatus ſinem adiecit.

Omnium

tium incolas plerumque facilior (a), quos non tam natalis cæli asperitate, quam religionis negligentia laborare cognoverat. Cum enim ex Urbanis familiis raros admodum inveniret, qui nivosa juga, & inhospitas valles ad animarum curam adire vellent, Ipse adolescentulos indidem ortos sollicitè exquirebat, qui Seminarienti disciplina exculsi, atque ad suos remissi administratione Sacrorum libentius in Patria fungerentur. Nec fane solertiam consilii sefellit exitus. Vidit enim ætas illa Philosophos, Theologosque in Alpium latibulis natos, atque ad ferendam Ecclesiastici Regiminis partem assumptos, quorum humeris diversa omnino onera generis ignobilitas, & paternæ rei inopia destinabat (b). Hinc factum est, ut nobiles quoque, divitesque familiæ filios suos eadem disciplina erudiendos Carolo traderent. Quamquam enim percubuerat inanis rumor ingenitos juventuti ad vitæ præsidium spiritus severitate legum intra ea septa præfocari, spectato tamen adolescentum proventu, quem ea severitas pareret, tantus repente concursus, non indignarum

modo, verum etiam finitimorum omnium fuit, ut petentium multitudini ægre tot adificiorum amplitudo sufficeret.

Nec mirum est tantum utilitatis, & gloriæ ex eo negotio exitisse, in quo Carolus tantum laborum, studiorumque posuisset. De quibus ego laboribus studiisque pauca summam attingam, ne magnam partem laudum, quas inde assecutus est, omnino præteream. Duos igitur gravissimos viros ex primarii Templi Canonicis, totidem ex reliquo Clero ad Tridentini Concilii præscriptum destinavit, qui annuos redditus, & reliqua ad alumnorum victum pertinentia procurarent. Interior administratio Sacerdoti in primis pio, ac prudenti commissa, aliisque adjutoribus, cum regulis, præceptisque, quibus in ministerio quisque suo uteretur. Hos omnes ex præclarissima Societate Jesu acciverat (c), audiebatque per sæpe de quotidianis Seminarii rebus differentes, quippe cum in iis magnam publicæ salutis partem verti cognosceret. Patribus deinde cum eorum consensu dimissis (d), Sacerdotes Oblatos in eorum locum substituit, quorum

Omnium tamen liberalitatem superavit Gregorius, qui loci hujus redditus anxie annua pensione DCCCLXXX. aureorum ex Braydensi Præpositura percipienda. Subinde illud ditavit Ottraciorum Præpositura, Sporzani redivibus, Prioratu SS. Alexandri, & Tiburtii ad Verbanum Lacum, præter Refaxæ Sacerdotium SS. Protasio & Gervasio nuncuparum, Caravagii Fundos post obitum Cardinalis Justiniani, aliosque in Veneta ditione census. Diploma etiam obtinuerat pro Clivateni Abbacia huic attribuenda Carolus, cujus cum libera nonnihi post multum tempus videretur futura possessio, ea se citius abdicavit.

(a) Anno MDLXVII., quo Mediolani se dudum tenuit Carolus propter excitatas de jure suo controversias, cum legasset Trevicensem Episcopum ad Capriatam Vallem lustrandam, hæc ad eum scripsit XII. Septembris: *Velim quam diligenter servaveris in ista Regione puerorum indolem, si qui ad Sacerdotalem vite rationem aspirant, & propensiores in Literarum studia sint; ex his enim optarem haberetur opportunus ad Seminarium augendum delectus.*

(b) Inter hos celebrandus est Marcus Aurelius Grattarola in Valle Saxina natus, inter Oblatos ab ipso Carolo adscitus, deinde a Federico Cardinali Borromeo ad Sodalitatis eorum universæ regimen ter elevatus, dignusque habitus, cui porriusimum Caroli Apotheosis curandæ onus incumberet. Ceterum quanti hujus Seminarii Clericorum disciplinam facerent Provincia Episcopi, indicant eorum literæ, quibus Carolus

rogatur, ut aliquot ex Mediolanensibus Alumnis, Novariam, Vercellas, Alexandriam Statiellorum, Bergomum, Brixiam futuros veluti sanctitatis & discipline magistrōs curet traducendos. Præcipue autem Veneti plurimi hanc institutionem fecere, cum huc missus erudiendi gratia fil Petrus Maurocenus Senatoris Veneti Amplissimi filius.

(c) Mille nummum scribit Carolus ad Specianum hisce Seminarii Instituturibus in annos singulos ex Aronensi Sacerdotio fuisse numeratum.

(d) Dimisere hanc curam Societatis Jesu Patres, ut eam a se depellerent notam, sollicitari scilicet suis consiliis adolescentum animos, ut Societati Jesu nomen darent. Neque disitear irrepsisse etiam hanc suspicionem in Carolo integerrimam mentem, cum ad Ormanetum scripserit XVII. Maji MDLXX.: *Huc de causis statueram Seminarientes Institutores mutare; hinc aliquid solius voluntatis mee iudicium ad eos permanere, quo cautius tante rei consuleretur. Poteram dæ e Præsides Sacerdotes aliquot Sanctæ Coronæ Contubernio addidit. Interea ut Seminarientibus literis consultum esset, opportunum videbatur Collegium aliquod Patribus aperire, in quo publice docerent, & Seminarii Clericos haberent auditores. Verum Ormanetus tum aliter providit, impetratis nimirum a Pontifice Pio Brevis literis XXIV. Julii MDLXX., quibus eantem est, ne aditus cuiquam ex Seminarientibus ad eum Ordinem pateret, nisi post quadriennium rude donato. Attamen cum, Pio defuncto, Neapoli Robiano cuiquam hæc via ad Societatem patefacta esset, & clanculum*

rum Sodalitium Mediolani condiderat, pro ut in tempore memorabo. Ad hæc conscientiam moderatorem juventuti ad sanctitatem erudiendam præposuit, qualem esse oportebat, qui totius Ecclesiasticæ disciplinæ pignus suis officiis custodiret. Huic severe mandatum, ut teneros adolescentum animos piis quotidie meditationibus exerceret, sæpe Sacramentis excoleret, doceretque quam rigide imperare affectibus suis debeant, qui præesse ceteris velint. Illud præcipue cordi erat, ut præcepta, & artes, quas Divini Verbi prædicatio postulat, omnes addicerent, iusseratque singulos alumnorum cœnantibus ceteris in orbem concionari, quo necessariam in dicendo firmitatem, quam insuetis importunus adimit pavor, paulatim assequerentur (a).

Sed nihil intentius curabat, quam ne aliquis pravæ, aut suspectæ indolis in sacram hanc familiam obreperet. Ita neminem admisit, quem non antea interrogationibus variis per se ipsum excuteret diligenter exquirens, quæ hæctenus studia, qui mores ejus fuissent, quo demum animo, quove consilio ad novum hoc capefendum vitæ genus accederet. Ita probati

dimittebantur ad cellas, quas ad Canonice Seminarium in Cœnobitici asceterii formam extruxerat. Ibi æternarum rerum momenta seria contemplatione perpendere, anteaestæ vitæ culpas deslere, precibus assiduis a Deo exposcere, ut arduum iter ingredientibus auxilio suo præiret. Eodem tyrocinio exercebat, sive ab Autumnalibus feriis ad literarum studia redeuntes (b), sive quos sacris Ordinibus initiandos iudicaret. Etsi autem persæpe dicebat fluxa, & inania esse ornamenta scientiarum, nisi a religione decus ac lucem accipiant: non tamen idcirco earum curam omisit, creato scilicet studiorum Præfecto, qui strenue rem literariam urgeret, ac rationem eorum ab alumnis exigeret, quæ a Braidensi Gymnasio retulissent. Neque contentus vigilantia, & fide clarissimorum hominum, quibus hanc provinciam demandaverat, recurrente Paschatis tempore, atque ineunte Septembri Seminarium ipse adibat, vocatisque ad tribunal adolescentibus iudicium de singulorum profectu, ingenio, ætate, conditione, moribus renovabat. Nec perfunctorie ista, atque in speciem agebantur. Quindecim dies huic iudicio impendere solitus fuit, rejecta penitus de ceteris omnibus

culum Mediolani Alumni item quatuor ad nomen Societati dandum pellicerentur, novæ a Gregorio in hanc ipsam rem Breves literæ impetratæ sunt IV. Septembris MDLXXVII. atque biennio post cum Patribus transiit, ut se invidiosa hac provincia honorifice abdicarent. Dati Oblati Seminarium sunt Præsides anno MDLXXIX., quidquid dicat Ursinus loco jam citato; Præstat enim, illo reclamitante licet, fidem Carolo ipsi habere qui die IX. Aprilis hujus anni ad specianum scribit: *Jam biennio abhinc egi cum ipsis Soc. feliis Patribus, qui hoc summo opere a me expectare videbantur, ut ad Sacerdotes mei in is Seminarium administrationem transferrem. Huius voluntatis mea causa plures fuerunt, & longum esset recensere. Secundus itaque jam mensis agitur ex quo eos præmonui perficiendi consilii mei tempus adesse. Disperunt enim administrari in Clero plures, neque ipse abesse fore, ut jobolescat uberior in posterum multitudo excitata præsertim Oblatorum sodalitate, quibus hæc cura debet incumbere, ut docet Pontificum de transferenda in ipsos Oblatorum Præfecturæ possessione Diploma. Ad diem itaque Sancti Ambrosii Depositionis sacrum perducitur ad exitum hoc opus &c.* Hinc sub ejusdem anni finem compolitus omnibus, primus renunciatus est qui rerum domesticarum susceperat curam Andreas Pionnius Mediolanensis, Dominicus autem Ferrus Viterbiensis qui studia Adolescentum moderaretur. Hic eodem anno MDLXXIX. scribit ad Carolum delectos quindecim ex solertioribus,

qui Græce scribendo vacarent, & haberi cœpisse in domestica Academia conventus Theologorum ac Philosophorum; neque enim hæc antea in usu fuerant. Laudavit autem Carolus optimum consilium Roma referens, & jussit alios item eligi ex alumnis, qui Hebrais literis operam darent. Hoc Ferro adjutore deinde usus est ad edendas in lucem Ludovici Granatenfis Conciones, cum typographiam ære suo excitasset in Seminario eodem anno Borromeus.

(a) Ad fovenda item concionandi studia horum Juvenum auctor fuit Carolus Augustinus Valerius tum Veronensi Episcopo concionandæ Rethoricæ Ecclesiasticæ, quam Sapientissimus Præsul hujus Seminarium Clericis inscripsit. Extat Authographum ipsum MS. quod ex Borromei dono in Seminarium Bibliotheca diligenter custoditur, ut etiam in Bibliotheca Ambrosiana Caroli literæ ad Valerium datæ, quibus gratias tanto Viro agit, quod Seminarium Clerici perorare Valerii voce docerentur.

(b) Autumnales feriae Seminarium Alumnis concessæ fuere dumtaxat post pestilentem annum MDLXXVI., quandoquidem nulla antea Clericis a literis vacatio concedebatur, nisi quo die singulis hebdomadis de more feriabantur; atque in hunc vacationis usum impetratam Sanctæ Trinitatis Ædem post obitum Matthæi Annibaldi anno MDLXXIII. illis ad disciplinæ custodiam simul, & quietis delectationem tradiderat.

nibus cogitatione, atque aulicorum uno secum retento, cujus opera ad corporis curam uteretur. Quod si quis Theologiæ scientia præcelleret, hunc pro tradita sibi a Summo Pontifice facultate in Archiepiscopali Aula Doctoris Laurea insignitum ad primaria munera destinabat, quodque Pastore optimo, ac Principe dignum est, neminem unquam ex ea Palæstra dimisit, nisi aliquo Sacerdotio donatum, quo vitam honeste sustentaret. Par Caritas erga eos, qui loci institutis paulo contumacius obstitent. Paterna monita, immo & pœnas sæpe frustra expertus, nondum tamen ad extrema venebat; sed alia, atque alia remedia exogitabat, multo laudabilius existimans reos sanare, quam perdere. Eadem benignitate a Ministris agi volebat, ut pluries ætatis, quam animi vitio peccari ab Adolescentibus crederent. Nec sane paucos, quorum desperata salus videbatur, hac officiorum suavitate ad meliorem frugem reduxit, ex eventu ostendens refractaria quædam ingenia clementia magis, quam vi expugnari. Sed neque par est omitti extemporaneas visitationes, quibus carissimam sibi juventutem identidem recreabat. Id maxime eveniebat, quoties aliquis primarii ordinis Præful Mediolanum veniret. Nam cum ceteris Principibus solemne sit magnis hospitibus ostentare quidquid deliciarum habeant, Ipse velut hunc morem imitaturus Episcopis, aliisque ejusdem notæ viris, quos hospitio exciperet, nihil libentius, quam Seminarium suum ad solatium ostendere solitus fuit, ut nempe intelligerent, & delicias suas in iis studiis esse, & Episcoporum omnium esse debere.

Equidem nisi tot alia gesta hujus beneficii magnitudinem claritate sua obruerent, videri potuit Carolus immortalem apud Mediolanenses gratiam una hac Seminariorum institutione meruisse. Hinc Oratores templis, Præceptores juventuti, Pagis, Oppidisque Pastores, immo & Ur-

bibus, Provinciisque Antistites dati, qui religionis amorem temporum vitio senescentem, ac prope exanimem eloquentia, sollicitudine, virtutum exemplis refoverent. Quin etiam ad Religiosos Ordines magna pars beneficii pertinuit. Imbuti siquidem Seminariensibus studiis Juvenes, cum voluptatum, divitiarumque desideria paulatim exuissent, non pauci tradidere se claustris, ut reliquam in solitudine vitam agerent. Ordo certe unus Sanctitatis, Doctrinæque celebritate tam multos in partes suas attraxerat, ut Pontificiis edictis transfugia cohiberi necesse fuerit, ne destinata Pastoralibus curis Juventus Conditoris consilia frustraretur. Nemini enim licere in eum Ordinem recipi, nisi quadriennio postquam dimissus e Seminario fuerit, Apostolicæ Gregorii decimi tertii literæ declarant.

CAPUT VI.

*Ad populi universi emendandos mores
studium omne, atque operam
conferit.*

1566. **A**Tque hæc tanta curarum genera, quæ initio Pontificatus Caroli detinuerunt, nihil denique erant, nisi apparatus rerum, quas in futurum meditabatur. Quemadmodum enim providi Imperatores antequam bella cum hostibus incant, quidquid in Castris, atque acie necessarium fore existimant, mature disponunt: haud aliter Carolus antequam ordinandæ Reipublicæ manum apponeret (in quo plane atrox bellum sibi impendere cognoverat) auxilia undique iis, quæ diximus, studiis, impensis, laboribus comparabat. Nunc satis, ut sibi videbatur, instructus ingenti animo rerum summam aggreditur, ac Provincialis Concilii sanctiones Pii V. auctoritate firmatas primam velut in aciem eduxit. Ejus Concilii, quo nullum prius post Tridentinum in lucem prodiit (a), impressa typis exemplaria, Lusitano, Lotha-

(a) Alia præcipue in Hispaniis Concilia edita in lucem sunt, antequam typis ederetur Mediolanense, quod

tamen anno superiore celebratum fuerat. Id scribit Cardinalis Alciatus XIV. Septembris MDLXVI. in hæc ver-

tharigo, Varmienſi Cardinalibus, tum Bracarenſi (a), ac Salisburgenſi Archiepiſcopis miſit, tamquam ampliffimos Præſules ad ineundum ſœdus contra communem hoſtem eo munere ſollicitaret. Summa inter ceteras cura erat occurrere Hæreticorum inſidiis, quo nullum funeſtus malum Italiæ imminerebat. Jam ex finitimis Alpibus hujus mali indicia apparebant, corruptiſque Sacerdotum, ac Populi moribus, facile erat quamplures in Sectariorum ſententias abire, quippe cum facile hominibus ſit iis aſſentiri, quorum vitia imitantur. Eo certe ventum erat, ut in hac principe Inſubrum Urbe concionatores audiri contigerit, qui dubia de veritate Catholicæ Fidei verba jacere non dubitarent. Huic igitur malo pluribus remediis obviam itum. Mandatum in primis Fidei Quæſitori, ut in eam cauſam vires omnes intenderet, & quo plures in miniſterio adjuutores haberet, ducenti in annos nummi ex Archiepiſcopi ærario attributi, quam deinde penſionem Summi Pontifices perpetuam eſſe voluere. Idem Judicibus, Vicariisſque omnibus imperatum, miſſique Viſitatores, qui Bibliothecas excuterent, viderentque, an inter librarias merces vetitum aliquid, aut contagioſum lateret (b). Cautum

præterea, ne Typographi quidquam prælo committerent inconſultis cenſoribus ad eam curam delectis, diræque, & anathemata iis indiſta, qui ſuſpectæ religionis homines, aut palam Hæreticos ſilentio ſuo impune graſſari permetterent. Quæ ut appriſe fervarentur, Congregationem, quam Sancti Officii appellavit, Cardinalis inſtituit, adſcriptis in eam Theologis, ac Juris utruſque Doctõribus, qui in ejuſmodi cauſis ſententias, & conſilia in commune conferrent. His in Urbe conſtitutis, Oppidorum, Villarumque Vicarios, ac Curatores admonuit, ut exterorum ex ſuſpectis regionibus lucri cauſa venientium verba, & mores ſedulo explorarent; minutos vero quosdam Mercatores penſilem apothecam collo geſtantes ex improviſo corripere, viſuri ſcilicet, an inter eas peregrini operis nugæ, quibus emptores captant, dubiæ doctrinæ libellos, ac cantiunculas circumferrent, parvas nempe ſcintillas, ex quarum contemptu funeſta quandoque incendia oriuntur. Promulgata denique lex, ut qui docendi munus ſuſcipere vellent, Catholicæ Fidei capita rite profiterentur (c), neve libros adhiberent, qui eruditionis obtentu teneras puerorum mentes inſicerent.

CA-

verba: Forte cura in manus veniſſent aliquot in Hiſpania celebrata Synodi, & typis impreſſe, facile cognovi Tuam ſapienter inventa in alienum ceſſiſſe commodum, eaſque Synodos ſurtivis micare coloribus. Recogitanti autem mihi, unde fontis tui adeundi data copia eſſet, in mentem venit illuc tranſmiſſum ab Inſubriae Governatore Concilii tui compendiariam ſchedam, ex qua comparata eſt uberriſſima ceteris Synodorum ſupellex. Advertendum eſt enim dilatam Concilii I. Mediolanenſis editionem pluribus adverſariis fuiſſe, & unius Albuquerque juiſſu permiſſum ut typis mandaretur. Hoc etiam veriſſimum dicam quod in Epiftola ſua teſtatur eſt Novocomenſis Cardinalis, Borromei nimirum exemplo excitatos omnes ad tam ſalubre inſtitutum inveniſſum. Revera ipſe etiam Sipontum paulo poſt contendit, & magna cum laude Provinciale Concilium celebravit.

(a) Audi tamen quam demiffe ſentiat de rebus ſuis Borromeus ad eum mittens Concilium ſuum XXVII. Auguſti MDLXVII.: *Statui alteram exemplum ad Ampliſſ. Veſtram miſſere, ut qua a nobis excogitata, & ad deſtoreſcentem Religionis cultum in noſtra Provincia reſtituendum decreta ſint, plane perſpiciat, ac ſequa minus commode*

conſcripta videat, nos de iis libere admoneat. Et infra: Illud in primis peto, ut ſua Provincialis Synodi decreta, ad me quamprimum miſſas, ut præclarum exemplum habeam Eccleſiæ pie ſapienterque gubernande. Diſſeminata itaque in Hiſpaniis eſt hujus Concilii noſtri fama, eorumque Antiquum deſiderium ita commovit, ut Ormanctus illic MDLXXV. Pontificis Nuncius rogaverit enixe, ut ad compeſcenda plurimorum vota, quamplurima ad ſe mitteret Synodi ſua exempla.

(b) Præſens Carolus hoc munus obiit, ut ipſemet ad Ormanctum hoc anno ſcripſit, addens etiam maximum in ſe conflatum invidia incendium ex eo, quod ex improviſo die quadam, Fidei Quæſitore comite aſſumpto, Librarias Tabernas omnes ſolicite excuſſiſſet, licet teſte Abbatte de Foreris ære ſuo Catholicos pro hæreticis libris ſubſtituendos curafſet.

(c) Cum ad Chriſtophorum de Monte amiciffimum ſibi & cognitum Virum miſiſſet patruelus ſuos Renatum, & Federicum in privatam ejus diſciplinam tradendos, profeſſionem Fidei ab eo exegit, & emiſſæ ſchedam ad ſe miſſi voluit, ut Ejuſ literæ probant die III. Januarii MDLXXIII.

CAPUT VII.

*Alia salubriter ad piam omnium Institutio-
nem statuta: & de Societatis
Jesu Patribus in Urbem
inductis.*

1566. **Q**uantacumque tamen prævertendis Hæreticorum infidiis sollicitudo Caroli fuerit, plus tamen Ille in reformandis Civium moribus molestiarum, ac difficultatis invenit. Reformationis initium a Sacerdotibus captum, quorum ut illustrior dignitas, ita nocentior improbitas erat. Ecclesiasticos homines quotquot in Urbe erant jampridem ad se evocaverat, singulorum statum coram exploraturus, eorumque nomina, scientiam, ætatem, domos ipsas, & si quid aliud agnosci operæ pretium esset, in commentarios redegerat. Idem census, eademque descriptio habebatur, quoties in circumpositas Urbi Regiones exiret; atque in tantum memoria, sive intentæ vi mentis valuit, ut in tanta multitudine, quæ trium millium numerum excessisse traditur, quoties alicujus commemoratio fieret, virtutes ejus, sive vitia prompte recitaret. Qua sane sedulitate cum latendi fiduciam, qua sibi improba ingenia blandiuntur, omnino sustulerat, tum etiam effecerat, ne aut ad honesta tendentes sine munere, aut flagitiosos, & rudes absque remedio præteriret. Inanem vestium pompam severis edictis damnavit, haud ignarus quanti ad conciliandam Populi reverentiam interfit Sacratos Divino cultui homines ab omni externi cultus vanitate recedere.

At postquam alii coacti, uno retento, dimittere sacerdotia, quæ pluribus in locis præter Tridentinas constitutiones obtinebant, alii jussi Ecclesiis, quibus addicti essent, perpetuo assidere: tunc enim vero exaudiri fremitus, & querelæ indignantium aut opes imminui, aut eripi sibi divagandi licentiam, quam idcirco carere

omni crimine arbitrabantur, quia diu supplicio caruerat. Et cum nonnulli mandatis oblectarentur, pœnarum remedia adhiberi necesse fuit, adeo repugnante Archiepiscopi animo, ut quoties alicui pœnas eas decerneret, vim potius afferre mansuetudini suæ, quam alienæ contumaciæ videretur.

Multo acrius bellum exarsit ubi ad Sanctimonialium claustra emendandi, corrigendique cura pervenit. Immunitates, & privilegia salutaribus decretis objiciebantur, quasi privilegium aliquod sit ab instituto suo desciscere. Religiosi præsertim Ordines, penes quos aliquarum Virginum regimen erat, altius obstrepebant, accitis in societatem Virginum ipsarum parentibus, ne prolem suam cellarum angustias ægre tolerantem novis insuper vinculis adstringi paterentur. Usque adeo quidem certamen incaluit, ut in ipso Civitatis Concilio actum sit de conscribendis ad Summum Pontificem literis, aut legato Romam mittendo, qui publicas ea de re querelas exponeret. Nec tamen recessit a proposito Carolus; quin potius cunctando primos adversariorum conatus eludere, nec cœpta urgere, nec omnino intermittere, gravibus denique verbis ostendere nihil in eo negotio queri præter salutem animarum, immo & dignitatem Civium, quorum maxime interesset prolem eam, quam Monasteriis traderent, honeste, sancteque educari. Mox ubi suspiciones, iræque decesserant, repetitis visitationibus, eam denique vivendi formam, sublato in publicum egressu, in Asceteria induxit, ut merito sanctitatis, & pudicitiae domicilia videri possent. Nonnulla etiam Religiosorum disciplinæ Apostolica auctoritate subduxit, alia ob redituum tenuitatem ditioribus cœnobiis aggregavit, alia ex agrestibus pagis in Urbem transtulit, ne desponsas Deo animas a Monasticæ vitæ studiis aut domesticæ rei inopia, aut loci ignobilitas avocaret (a).

Neque propterea cessatum ab iis, quæ ad

(a) Perdifficile dictum est quot Ille incommoda in molesta hujus provincie administratione devoraverit.

Totam primum Ormaneti, & Lini patientiam atque constantiam hæc una administratio absorbat. Deinde nihil

ad restituendam Populi disciplinam pertinerent. Compertum erat ingentium malorum partem, quibus respublica laborabat, ex inscitia derivari, quippe cum & in plebe discendi studium, & docendi cura in Sacerdotibus defecisset (a). Quid vero boni agerent, qui virtutum præmia, vitiorumque poenas nescirent, aut quomodo ex animi morbis convalescerent, qui remedia penitus ignorarent? Id in causa fuit, cur huic inscitiae eliminandæ primos pontificalis officii conatus Cardinalis intenderet. Christianæ Doctrinæ Scholas (b) ubique aperit, in quibus uterque sexus, ac tenera præsertim ætas sanctiora orthodoxæ fidei Mystera, tum capita omnia Divinæ Legis addiscerent. Qua in re vix credibile est, quantum laboris, & studii collocaverit. Nam præter sanctiones, & monita, quibus tam salubris magisterii cultum sacris hominibus, atque animarum præcipue Pastoribus commendabat, piorum hominum Sodalitium instituit, qui divisim inter se officiis laudabilem usum & in Urbe retineri curarent, & in omnes Provinciæ partes latius propagari. Nec vero quisquam eorum, quos ad Divinum plane opus delegerat, adeo constanter munus suum exercuit, cui non ipse patientia laboris, immo & periculorum contemptu anteiret. Fuit enim aliquando,

cum agricolarum corona circumseptus, aut in montium juga ferreis crepidis enixus, advocato sub mapalium tectis Pastorum cœtu, de iis, quæ ad consequendam æternæ vitæ felicitatem credi, agique oporteret, vincente majestatem amore, differeret. Verum hæc atque alia his similia enarrandi alibi locus erit.

Nunc Carolus recurrente tempore, quo Divini Spiritus adventum Ecclesia concelebrat, confirmandum lustrali oleo Civibus animum adjecit, accommodata temporis oratione præfatus, ut cæleste munus accepturi Apostolorum exemplo piis sese orationibus præpararent, simulque præmonitis omnibus, ne quis non ante Sacerdotis absolutione, atque Altaris mysteriis expiatus inungendam Archiepiscopo frontem offerret. Gratum per eos dies eidem Archiepiscopo spectaculum fuit tot millia mortalium ad salutare signum in Templo Maximo congregari, plane ut ostenderent Sacramentorum memoriam nondum in Urbe penitus excidisse. Itaque insistendum initiis ratus nova subsidia renascenti velut Reipublicæ adjungere parat. Degebat adhuc Mediolani Benedictus Palmius Societatis Jesu Sacerdos, quem raræ integritatis, & eloquentiæ virum ipse adhuc Romanis negotiis implicitus Ormaneto ad inspiciendum Diocesis statum præmissio comi-

nihil melius compositis rebus duriora superfuere Borromeo. Alibi enim conviciis adpetitus est, alibi Virginum fuga percussus, alicubi enim minis obtrepentibus hæsit. Omnia tamen, dato temporis spatio, vicit invicta ejus virtus. Cavariz, Assii, Varenæ, Bosti, Luinari, Casteni existentia Monialium non dicam Collegia, sed Amanium contubernia evertit. Plura Religiosorum Ordinum jure comprehensa, in suum Antistitis jus transtulit. Virginum alias in Urbana Asceteria traductas, religiosius formandas curavit. Lunati ex novem Monasteriis tria reliquit; & salubrius institutas Humiliatæ familiæ Moniales reditus anxio, & a communi Ordinis naufragio liberavit. Fagnani autem mirifice Ejus patientia eluxit; ibi enim Virgines omnes cujusdam Collegii, audito Illius adventu, in vicinos pagos celeri fuga dilapsæ Galeatii Vicecomitis integerrimi Equitis opera, & Caroli officii victæ, Ejus se disciplinæ demum impune tradiderunt. Certe difficilem hanc Provinciam ominatus animo fuerat Avunculus Pontifex, qui cum Illi de restituenda Monialium disciplina Diploma concederet, ad Novocomensem Cardinalem conversus, *onus*, ait, *Ænis gravius sibi*

Borromeus imponit. Et sane graviorem hanc Illi Ætnam effecere adversa alia, & incommoda ab Urbanis Monialibus oblata. Ut has in meliorem statum redigeret alia in Urbe Monasteria delevit, scilicet Sancti Lucæ, Sancti Dominici, Sanctæ Mariæ Consolationis de Viglevano, Sanctæ Mariæ ad Stellam apud Vercellensem Portam, demum alia duo, quorum unum in Oltorum Vico, alterum erat in Ticinensi Suburbio.

(a) In Modoëntiensi Oppido amplo quidem & celebri scripsit Carolus geminum dumtaxat Sacerdotem excipiendis confessionibus idoneum eo tempore extitisse, ex quo miserissimum Dioceseos statum licet conjectare.

(b) Centum hujusmodi cœtus commemorat Augustinus Valerius a Carolo constitutos sua ætate, in quibus pueri; viginti vero supra centum, in quibus scortum puellæ fidei Christianæ elementis imbuebantur. A Carolo autem Pontificatu ad hanc diem adeo propagatum est salutare Institutum, ut bis mille & quadringentæ Scholæ in Ambrosiana Ecclesia numerentur. Tanti incrementi laus omnis in Sanctum Cardinalem redundat, a quo leges & auxilia utilissima in hunc Opus sumpsit. Sed de his libro VIII. fusius.

mitem dederat (a). Huic igitur ad se accessito consilium suum aperit de condendo Mediolani Societatis Collegio, jubetque cum cum universi Sodalitii Præposito agere de iis, quæ ad rem quantocyus perficiendam expediri oporteret. Nec diu consultatio tenuit (b). Sancti Fidelis Templum Patribus attributum, translata inde animarum cura in proximam Prothomartyris ædem, cui Nofigia gens nomen fecit. Domesticam supellectilem, & cetera ad victum necessaria Cardinalis sumptu parata invenere, nec defuere ipsi, quin ejus beneficiis, votisque cumulatissime responderent. Vix enim ulla calamitosa illo tempore necessitas fuit, cui non ipsi partem aliquam laboris impenderent (c). Eodem ferme proventu S. Pauli Clericis (Barnabitas appellant) Carolus utebatur, quorum Ordinem jamdudum in Urbe institutum contra quam seculi consuetudo ferebat, moribus, & disciplina florentem invenit (d). Interea ut nullum auxilii genus ad juvandam rempublicam, ita nullam temporis opportunitatem elabi sibi e manibus patiebatur. Nam cum sive officii causa, sive vespertinæ orationis, quæ in domestico Sacello inter musicos concensus haberi solebat, multi ex nobilium familiis ad Eum quotidie ventitarent, Ipse humanissime exceptos piis per occasionem alloquiis detinebat, plane ut ex Ejus con-

gressu dignam aliquam tali Magistro sententiam domum referrent.

Ante idem tempus Ormanetus edixerat, ne quisquam Civium Paschales dies præterire sineret, quin salutari culparum confessione præmissa ad cæleste convivium accederet. Quod ubi Sinveffæ Duci Provinciæ Gubernatori, ac Piscariæ Marchioni, qui per eos dies Mediolani morabatur, innotuit, fervari omnino edictum a domesticis suis voluere, pœna violatoribus indicta, ut tanquam immemores Christiani nominis e familia illico pellerentur. Haud aliter Archiepiscopus transgressorum nomina ad se deferri mandabat, ut hinc urgente legum vi, illinc exemplo clarissimorum Principum, indecoram in re tam sancta Populi segnitiam, aut metu, aut honestate discuteret. Conversa inde cura ad tollendos ex Urbe pellicatus, revocanda in usum jejunia, religionem diebus festis restituendam, in quibus equidem necesse fuit excitari multorum querelas, quorum scilicet vulnera sanari nisi urendo, secandoque non poterant.

Sed maximorum hominum vetus calamitas est, ut facilius vitiis, quam obrectatoribus careant. Nam sive ille astus inferorum fuerit Mediolanensis Populi salutem ægre ferentium, sive mortalium nonnulli inferorum fraudes quandoque deterius æmulantur, non defuere eo tempo-

re,

(a) Neque Ormaneto comitem Patrem Palmium dedit Carolus, cum ille anno MDLXIII. missus fuerit, ut alibi vidimus; Ormanetus vero huc anno dumtaxat insequente venit: neque Mediolani Ormaneti tempore Palmius degebat, quem hinc profectum, anno MDLXV. Carolus Urbem hanc ingressurus iterum Roma huc præmiserat, ut Ipsemet scripsit in epistola Libro superiore jam recitata.

(b) Jamdiu certam, & propriam assignate his Patribus domum peroptaverat Cardinalis, cumque irritos conatus omnes recidere vidisset, die X. Julii anno MDLXVI. ad Ormanetum scripserat pro hospitali Senum domo illis obtinenda, qua etiam non impetrata, vacuas Sancti Fidelis Aedes per ejus Ecclesiæ Rectoris obitum Societati Jesu attribuit auctoritate sua, quam amplam a Pontifice pro transferendis sui juris Sacerdotiis obtinuerat. Mentem hanc suam Ormaneto aperit XXVI. Martii MDLXVII., & II. Aprilis die iterum scribit rite jam omnia perfecta, & optatis Patribus eas ornatas domos summo Ipsius gaudio, licet aliqui armari huic eorum possessioni ineunde obsisterent.

(c) Rev. Pater Leonetus ei domui Præpositus in-

credibile didu est, quot in Urbe, & Diœcesi obscunda indivisus Caroli comes exantlaverit labores adeo, ut cum assiduis ille lustrationis curis frangeretur anno MDLXX. scripserit: *Se Cardinalis laboribus impariorem facium esse, rogaveritque, ut aliam sibi Diœceseos partem, cui Carolus non esset interfuturus, designaret.* Omitto quantum eidem Borromeo operam Patres Peruschius, Adurnus, Palmius, Galiardus impenderint, quorum laboris testimonia scriptis etiam consignata extiterent. Satis enim docet Carolus ad Specianum scribens quo illos loco haberet, cum affirmet tanti se eam Societatem facere, ac diligere, ut uni ex iis se totum regendum ac moderandum permisisset.

(d) Multum sane hujus Congregationis Patribus detulit, quos inter versari libentissime consueverat. Licet vero recens horum Ordo in Urbe esset (nam anno hujus Seculi XXVI. in hac Urbe duxerat initium) non tamen Carolo Aureore huc inducus est, ut aliqui sentire, quos refellit etiam Pater Branda in optimis suis adnotationibus ad Vitam B. Alexandri Saulii a P. Gabutio concinnatam.

re, qui Sanctissimi Antistitis famam malignis sermonibus carpere, atque adeo popularium animos ab ejus amore avertere conarentur. Affirmare alii nihil ea vitæ asperitate, effusisque largitionibus quæri, præter inanem sanctitatis imaginem, qua credulæ plebis ingenia deciperet: nihil illum prudentiæ, nihil dexteritatis habere, qua semetipsum, aliosque regeret; sed cæco impetu, cæcorum plane hominum consiliis in omnem partem circumferri. Hinc paterna monita insectari ludibriis, decretis aperte oblectari, quamplures ab Ejus sermonibus, ac societate refugere. Neque ignavum tantummodo vulgus tam scæda criminatio pervaserat. Fuit equidem magni nominis Præful, qui literis ad ipsum datis eandem imprudentiæ notam Cardinali obtrudere non dubitaret. Quibus Ille perlectis, etsi demisse semper, humiliterque de semetipso sentiret, tamen vehementer offensus, quod Pontificii nominis auctoritatem falsis hęc opinionibus infirmari videret, exprobranti Præfule in hanc ferme sententiam respondit. „ Agere se hu-
 „ manitati ejus singulares gratias, quod
 „ multa in administratione provinciæ a
 „ se minus prudenter admissa amice re-
 „ prehendere voluisset; enixe tamen pete-
 „ re, ut quoniam tam benevolo erga se
 „ animo esset, rationem aliquam osten-
 „ dere dignaretur, qua laboranti Reipu-
 „ blicæ laudabilius, utiliusque consuleret.
 „ Haud se inficiari quod paulo gravius ali-
 „ quando in reos animadverteret, sed ne-
 „ que videre quomodo possint vitia, quæ tam
 „ alte radices jecerint, levi manu extir-
 „ pari. Habere se Deum consiliorum suo-
 „ rum testem, quæ non alio respiciant, quam
 „ ut sublata tot errorum caligine pristina
 „ lux Ambrosianæ Ecclesiæ rediret (a). “
 Hæc fuere Caroli responsa, quibus cum

nihil ex adverso redderetur, contemptis vulgi rumoribus, in suscepta agendi ratione multo constantius, quam antea perseveravit.

CAPUT VIII.

*Urbem, atque Diocesim lustrare presens
 Ipse constituit, & qua ratio-
 ne invisere utramque
 consuesceret.*

1566. **J**AM vero ut rerum summam agrediar, quarum hæctenus vix præludia quædam attigisse me video, duo potissimum fuisse constat, quæ Caroli gloriam summopere extulere. Sed Provincialia, ac Diocesana Concilia, quæ prima pars ejus gloriæ fuere, tum demum prodibunt, cum in eorum tempora narratio pervenerit. Nunc partem aliam exequi præstat, labores videlicet, quos lustrandæ Diocesi, cognoscendisque Populorum necessitatibus impendit, maximos quidem, ac sane incredibiles. Quis enim facile credat ab homine tot aliis curis implicito Provinciam centena passuum millia patentem semel, atque iterum tam accurate, ac diligenter visitari potuisse, ut in tanta Oppidorum, Villarumque multitudine, ne Sacellum quidem unum inexploratum reliquerit? Horrida quæque, & abrupta deliciarum loco habebantur, si modo spes aliqua amplificandæ Catholicæ Fidei, procurandæque animarum salutis inde se ostenderet. Id maxime spectatum est, quoties conterminas Helvetiorum Alpes adiret. Cum enim per calles equis impervios iter agi non raro oporteret, Ipse bacillo innixus, ac farcinarum parte, ne familiares plus æquo gravaret, humeris imposita, non antea scandendi labore abstinebat, quam sudore perfusus destinatum visitatio-
 ni

(a) Mitius tamen, & pro lenitate sua Gabrieli Paleotto hanc severitatem objicienti in hæc verba respondit mense Junio anni MDLXVI. : *Ago gratias quod me avendare studueris. Maxime autem rescire ex te vellem, quam normam ad Diocesim meam moderate regendum mihi præscribas; quandoquidem animo stat nunquam lenitatis limites excedere. Neque is ego sum qui voluntati mutationis meæ blandiar, idque vehementer cupio, ut monitis me suis*

libentem sustentem; quod si liberius præstabis, certe mihi gratificeris splendidius; probe enim intelligo cum maxime consilio indigere homines, cum consilia aversantur. Quare si hæctenus peccatum hæc in parte est, in posterum rogo, ut cures, ne necum peccata, cum sciam, venia proferas indignum ejus errorem fore, qui assentiri monentibus negligat.

ni locum attingeret. Quod si inter viarum angustias, rupes aliqua periculose dehiscens, aut ascensu difficilior occurreret, auxilio erant aut laboris patientia, qua projectum humi corpus reptando traheret, aut munitæ ferreis uncis crepidæ (a), quibus ancipitem gradum sustineret. Prandia, cœnæque regionis more castaneis, & lacte quandoque parabantur, nec raro tabulæ informes mensa simul, & lectulus erant. Si quid ad quietem mollius, aut ad cibum utilius forte reperiretur, familiaribus suis tradi jubebat, tamquam aliena magis incommoda, quam sua sentiret. Primus omnium fuisse creditur, qui illa prope inaccessiblei capreis juga, damnatosque perpetuo cæli rigore Sylvicolæ Episcopali aspectu recreaverit. Et recreare vere omnia videbatur, quippe cum sacrarum ædium alias vetustate fariscentes reficeret, alias supellectile instrueret, ac pauperum præcipue multitudini effusis large opibus subveniret. Æstivo sole acrius urente montana hæc itinera plerumque obibat, meridianis horis ad equitandum delectis, ut ea tempora, quæ reficiendis ex nimio calore corporibus somno, & umbris ut plurimum destinantur, ipse cum aliqua Reipublicæ utilitate transigeret. Sex omnino equites in comitatu habebat, ne adventu suo onerosus hospitibus fieret, quos etiam literis præmonebat, ne in mensæ apparatus tertiam dapem excederent. Si quem ex iis inopia laborare intelligeret, ære suo familiam alebat (b), quam nisi secum adduci dignitas simul, ac necessitas coegisset, potuit Ipse aliquando pane tantum, & aqua victitans pauperrimi cujusque impendio sustentari.

At cum alloqui comitate, honorisque contemptu humillimo cuique similis videretur, ubi tamen ad aras procederet, resumebat illico gravitatem oris, plane ut

in ipso paternus amor, & Pontificia majestas alternis inter se vicibus agerent. Nam sive rem Divinam faceret, seu quælibet alia Sacrorum solemnia administraret, eo se componebat aspectu, ut quiddam homine majus vultu ipso, atque oculis præferret. Dignitatem augebant rituales cæremoniæ, & splendide comparata ad Episcopalia munia supellex, quam sequi volebat etiam, cum ignobiles vicos, & imposita montium fastigiis templa lustraret. Hac Ille agendi majestate, summaque erga res sacras veneratione adeo sibi popularium animos conciliaverat, ut Sacerdotes, quos deinde ad ea, quæ viderat, loca identidem destinabat, tamquam missos e Cælo Nuncios acciperent.

Visitationibus vero (nam id quoque cognoscere juvat) hoc ferme ordineungebatur. Statim ubi pervenerat prævio supplicantium agmine ita, ut erat, aut gelu contrictus, aut sudore diffluens, recta templum adibat, ibique adorato reverenter Numine concionem ad populum habebat paterno animo rogans, ut occasione adventus sui ad salutem uterentur. Postero die inter Divini Sacrificii solemnia conscendens suggestum hortationes, & monita renovabat, idque primum visitationis officium erat, quoties ante meridiem adveniret. Et cum singularia quædam, ut hominum, ita locorum vitia sint, vim omnem orationis in eam maxime partem intendere consueverat, qua maxime populum laborare, interrogatis animarum Rectoribus, cognovisset. Cœnobio quoque Virginum, piorumque hominum sodalitia, nunquam invisere solitus fuit, quin disciplinæ studium capto aliquo ab eorum institutis sermone excitaret. Mox sacra omnia, sive sacris addicta, Sacerdotalia indumenta, altarium formas, templi vasa, ac

(a) Extant præclara hæc Borromei laborum testimonia etiamnum apud Oblatos Sancti Sepulchri, & publicæ fidelium venerationis exponuntur.

(b) Trevicensem Episcopum cum ad Iustrandam Capriatam Vallem legasset, anno MDLXVII. gravissimis Ipse in Urbe curis dissentus hæc scribit XII. Septemb.: Ad Sacerdotis expensæ sumptibus levandos triginta Sc. menses ex his dato. Prout eis ne videbitur divi-

denur in eos, qui impares forendis expensæ ex Canonum præscripto tibi vestium, & necessaria alia suppeditarunt. Adeo Carolus nec de functionibus quidquam, nec de alienis fortunis imminuebat. Abbiatus autem de Foderiis testis productus Apotheosis causa scripsit: Novem aris libras in dies singulos exigere Cardinalem consuevisse a Clevo, dum Discessum ab eis, licet assererent aliquos juramentum quotidianæ ejus temporis expensæ semper ex viis suis.

ac loculos omnes solemter inspicere, tum in Clericorum vitia præsertim animadvertente, singulorum nominibus in scriptum redactis, ut quoties opus foret, absens quoque remedia renovaret. Hæc cum palam agerentur, haud minoris momenti alia in occulto agitabat. Nam sive profligata conscientiæ aliqui quotidianis scelerum exemplis Populum iuicerent, sive capitali odio ab altero quopiam diffiderent, hos ad secreta colloquia benigne invitatos non antea dimittebat, quam aut rationibus victi, aut auctoritate percussi; aut capti suavitate verborum prava consilia, & inimicitias deponerent, seque in Ejus potestate futuros pollicerentur.

Sed nunquam adeo lassitudinis expertus, oblitusque corporis videbatur, quam cum Sanctissimum Christi Domini Corpus Populo administraret. In tanta enim officiorum multitudine hunc sibi laborem præcipue reservabat, sive ob ingens solatium, quod ex Sanctitate Ministerii caperet, sive consolaturus desideria hominum undique confluentium, ut ex Ejus potissimum manu cælestis illud æternæ salutis pignus acciperent. Constat nonnullos eorum, qui ministranti operam adjungebant, nimio calore, aut fœditate odoris, quem plurimi ex tuguriis, gregibusque suis secum attulerant, templo exire coactos, ut spiritum ægre reciprocantem reciperent; Ipsum vero adeo constantem perseverasse, ut tædium magis ex cessatione operis, quam ex labore sentiret. Divina dape refectos nullo quietis intervallo Confirmationis Sacramento muniebat, quod sane officium cum propter ingentem agrestium concursum, tum ob priorum temporum negligentiam ad multos dies continuari oportebat.

Accedit, quod cum multas Sacrarum adium aut angustas extendi, aut informes renovari, aut fatiscientes refici jussisset, eas de integro inaugurari (a) necesse erat, quod Ille laboriosum æque, ac pium munus nunquam obibat, nisi severo jejunio præparatus, exactaque nocte (b) ante Sanctorum reliquias, quas subinde in altaribus recondebat. Ex quo facile liquet quanta in ipso juniorum, vigiliarumque patientia fuerit, quippe cum traditum sit octodecim dierum spatio totidem fere Ecclesias ab Eo fuisse consecratas. Lustrata demum Regione, ad componenda decreta opportunum aliquem in locum secedebat (c), habebatque Clericorum conventum, separatim acturus de ipsorum moribus, quos scilicet circumeundo, explorandoque cognoverat. Quod si in ea visitationis tempora, aut destinata initiandis sacro Ordine candidatis aut celebranda pontificali ritu dies incideret, ex remotis utcumque regionibus Mediolanum illico advolabat, donec officio defunctus intermissam expeditionem repeteret.

Quem vero fructum ex visitationibus ita peractis referret, haud facile est dicere. Restituta Sacrorum majestas, injectus Sacerdotum licentiæ pudor, vindicata Ecclesiæ jura, translata monasteria, sublata dissidia, aliaque id genus innumera, quibus & carissimam sibi Ecclesiam illustravit, & palam ostendere suis equalibus potuit, quantam vim ad sananda Reipublicæ mala Principum oculi habeant. Quin etiam adeo tenero erga subditorum necessitates animo fuit, ut longinquitas ipsa, qua nihil amanti nocentius est, nihil propemodum ejus caritati detraheret. Nam quos paterni subsidii indigos in Pa-

gis,

(a) Trecentas admodum consecratas a Carolo Sacras Aedes, atque Aras tradidit Posssevinus, aliique plures testati sunt, nullum in Ducesi Templum existere, quod aut non refectum, aut non ornatum, aut non funditus ab Ipso excitatum fuerit.

(b) Neque minus molesta vigilia erat Carolo quies lustrationis tempore; Ambrosius enim Mornicus prodidit in Valle Saxina pluvia madidum Borromæum comparatum sibi inuis lecti commodum repudiasse, atque illum Julio Brunetto familiari suo concessisse.

Alias idem fatetur a fratre suo visum ex januæ rima Carolum abstinere lecto, & culcitam quamdam villosam, qua Parochus equi sui dorsum sternere solebat, e paxillo detractam, humique expansam pro grabato illi fuisse.

(c) Visitat adhuc in Mediolanensi agro secus publicam, quæ Nervianum ducit, viam Sacris ornata Imaginibus Aedicula, ubi designatur locus, quo ab itinere Carolus decreta quædam conscripturus deflexit.

gis, Oppidisque reliquerat, quippe cum eorum statum, & nomina scriptis custodiret, hos ad Urbem reversus, multo etiam pecuniæ sumptu juvare non destitit, commendabatque Visitatoribus, quos ad ea loca identidem destinabat, donec aut peccandi occasione liberatos, aut pœnis etiam affectos ad meliora consilia revocaret. Subit postremo admirari, quod cum tot simul, ac tanta per se ipsum ageret, tot adhuc agenda Ministris Ejus superessent. Nemini certe in familiam suam admissio otiari unquam licuit, quippe cum nemo oculos Ejus, & judicium effugeret. Intentus enim in singulorum officia sustulerat omnem negligentiam locum, quam in Principum aulis nonnisi domini segnitias alit. Atque adeo mirum videri non debet tanta Sanctissimi Cardinalis sollicitudine, tot præstantissimorum hominum auxiliis in unum collatis Mediolanensem Ecclesiam ex luctuoso illo, ac miserabili vere statu ad eam, quam videmus, rerum omnium majestatem feliciter evasisse.

CAPUT IX.

In Primario Urbis Templo dignitatem restituendam curat.

1566. **Q**uemadmodum vero Populi mores compositurus initium a familia sua duxerat: ita ut emendationem Ecclesiasticæ rei rite exequeretur a primario Urbis Templo incipiendum putavit (a). Id Templum, quod inter Italicæ magnificentiam miracula enumerari fas est, multiplicatis Sacerdotum Ordinibus Majores instruxerant, ut Sacrorum cultus cum ædificii majestate certaret. Canonicorum Ordo præcipue eminet violaceis, purpureisque insignibus pro temporum diversitate (b) alternatim adhibitis Romanorum Cardinalium more, quorum etiam nomen antiquitus obtinebant. Hos proxime sequuntur Notarii, Maceconici (c), quibus eo tempore Lectores, Obedientiarii, Custodes addebantur, vetera scilicet Sacerdotalium munerum nomina simul & decora Ambrosiani Pontificatus. Verum cum nomina permanerent, decora prope omnino interierant. Nulla psalmodiæ cura (d), nulla in

(a) Atque huc respexisse sua studia Ipsemet declaravit Romam ad Bonhomium scribens IV. Julii MDLXVI. *Aggressus sum primarium Urbis meæ Templum lustrare, in quo singula enucleatis suspenduntur. Hinc exim auspiciam peto, ut exactam discipline normam ceteris Templis proponam* Decretum hoc suum evulgavit die XXII. Junii proposito edicto, in quo *Visitatio rem* hanc indixit ad VII. Cal. Quintil., quo die summo mane exorsus est lustrare Basilicam habito tamen prius sermone. De his plura in suis MSS. Franciscus Castellus in Bibl. Amb. asservatis. Neque silentium est Templum hoc lustrasse Carolum, licet male erure altero affectus esset, ut Ipse mense Junio ad Bonhomium scripsit.

(b) Ritus hunc Violacei paludamenti statutus ab Ecclesia temporibus induendi Carolus invexit. Quin immo cum utendum Canonicis Metropolitanae hoc indumentum genus proposuisset, subit animum religio, cum timeret ne anathematis vinculis se foras implicasset, quandoquidem rescivit hanc insulam a Pio IV. pœnam, si in vestibus hic usus in aliud Urbis Templum fuisset, præter Imperialem S. Ambrosii Basilicam, quæ hac prærogativa Caroli precibus ab Ejus Avunculo fuerat ornata. Extant hæc de re Caroli literæ absolutioem petentis a Pio V. per Cardinalem Alciatum, licet inficius hujus pœnæ nullo se vinculo illigasset. Putatur autem inductus ab Heriberto Archiepiscopo Mediolanensi usus candidæ vestis, & purpurei paludamenti, quo semper isti Canonici utebantur, atque hujusmodi ornamentis insignis extat *imago Orzici Scacabarozii an-*

no MCCLXXX. depicta in Libro asservato in Bibliotheca Metropolitana, de quo etiam Cl. Muratorius in suis Antiquitatibus Medii Ævi Dissertatione LVII. Reveta hujusmodi vestes in relatis literis fatetur Borromeus repertas in Sacrii latibus, & credidit hoc privilegium impetratum a Pseudo-Synodo Basileensi, quandoquidem Diploma fortasse Confirmationis ea in Urbe editum hæc super te invenerat.

(c) Sic corrupto vocabulo appellari putavit Carolus a Basilica-Petri *Magistros Scholarum* antiquis juxta Laudolphum accensos Ordinibus Ambrosianæ Ecclesiæ. Ceterum præcipue vetusta est Caroli soletia in reformanda hujus Templi Hierarchia. Jam enim anno MDLXV. dum Roma degeret, minores Canonicos S. Theclæ in unum Metropolitani Collegii corpus redegerat, ut ex Ejus literis in Collectaneis Francisci Castelli: Mediolani vero præfens IV. Idus Novembris eodem anno confirmavit hæc omnia. Sexdecim Custodum Ordinem antiquavit XI. Aprilis MDLXXIX., & decennio ante ad V. Calen. Octobris Decumanos Notariis atque Lectoribus adjecerat. Plura etiam pro moderanda Cimeliarchæ auctoritate sanxerat.

(d) Non ita tamen lapsa erat Ecclesiæ nostræ disciplina, ut nulli in Odæo sacras preces recitarent. Canonici Ordinarii rarius conveniebant, utpote aliorum Sacerdotiorum curis impliciti. Frequentiores erant Almutiensis ita dicti, licet multa provincie suæ onera subterfugerent, & vix ad horam tertiam ad Templum pergerent, atque ibi Sacro interessent. Vespertinis autem

in Sacrificiis gravitas, nulla Metropolitanici nominis recordatio, quippe cum sæpe petitus aliquis e trivio Sacerdos ad aram maximam Canonicorum vicem expleret. Æra interim etiam absentibus procedebant, tamquam stipendia nominibus, non officiis deberentur. Negligentiæ insuper obtendebatur tenuitas veltigalium, sibi que nonnulli persuaserant ab Divinorum celebratione minore culpa se abesse, quod minore pecuniæ lucro interessent. Hanc labem ut ab Ecclesia sua tolleret Carolus, jampridem Romæ, cum apud Avunculum moraretur, Miramundensi Sacerdotio, quod Mediolanensi Xenodochio Pontifex aggrega-

verat, mille ducentos aureos nummos Metropolitanano Collegio annuatim persolvi curaverat (a), idque subsidium, quampluribus aliis eadem auctoritate impetratis, ad multo majorem summam redegerat. Quæ cum roganti traderet Pontifex, potestatem addiderat statuendi quidquid ad rei dignitatem magis conferre judicaret. Ipse in præsentia, imminuto Canonicorum numero, Obedientiariis, Decumanisque omnino sublatis, cum ex communi ære congruos cuique proventus (b) suppetere videret, primum edixit, ut qui pluribus Ecclesiis præter Tridentini Concilii sanctiones addicti essent, uno Sacerdotio contenti cete-

ra

auteñ officiis ad sex circiter menses Omnes vacabant. Quomodo autem Divinas preces ibidem restituerit, intelligere præfacile erit ex Ejus scriptis, quæ referre placet, præsertim cum religionem ac pietatem Canonicorum suorum magnifice exponant. Scribit itaque ad Bonhomium tum in Liberiana Basilica suum Vicarium in hæc verba die XVII. Aprilis MDLXVI. *Longe fructuosius mea in Metropolitano Templo collocata Opera est, quam in Basilica Liberii tua. Meos majoris Omnis Canonicos adduxi nullo ne vocis quidem acrioris stimulo, ut psallere in Odo stauerent, imo jam aggredierentur. Verum hoc licet gravissimum ut minimi videatur momenti, ipsorum proxa ad qualibet voluntas facit. Piget sermo, Avunculo erepto, ademptam mihi esse bene de iis merendi potestatem. Verum, infirma licet mea Antistitis tanto nudati presidio faculti s' sit, hoc certum habeo, plura fortasse me præstare presentem posse, quam vivente Avunculo absentem. Amico numine statui, quo ordine, & a quibus recitari consueta alibi Sacerdotum preces debeant; quare qui vix ad Tertiam, & solemne Sacrificium convenire Canonici consueverant quotidie; diebus autem festis ad Vesperas, exinde ad Matutinas horas, & reliquas vite Omnes convenire. Id maxime places, quod universis hoc Institutum placuit. Et sane difficillimum opus mihi videor expedivisse, quod me provinciam hanc suscipiunt vehementer volebat. Collegium hoc multa interim spe lætæ una fides Pontificis benevolentia, cuius auxilio corroborandum tam salubre Institutum, & ornandum tam insignem Ecclesiam confido. Meo nomine admoveas Illi sollicitas preces velim, cum ad Calendarum Maias omnia, ut exposita sunt, vite exequi stauerim. Jam vero artes meas aperiam, quibus id facile pervici. Certe ab iis hoc tempore Antistitum omnium usus abhorret; sed ego ab omnium consuetudine recedere malui. Nimirum egi, ut disciplinæ, & sanctitatis apud Canonicos meos rigidus exalter videret, ceterum in Ecclesia administranda Sociis illis interer, atque Fratribus, ut certe fas est. Hos in regimini partem voco, in consiliis adhibeo, pluribus etiam provinciis distineo, demum ut uno omnia verbo expediam, Adjutores habeo. Hoc unum desiderari iterum præmonere, Pontificis scilicet munificentiam, quæ opulentiores illis reditus destinare possit. Facillime hæc impetrata, in eam spero vero fore, ut non solum divitiarum, sed nocturnis etiam,*

opus sit, illis exercitationes in Templo imponam. Neque quidquam nisi Eius munus exopto, cuius suppeditate abunde census ex meis Sacerdotis velim, quæ collocari in iis optime possunt; neque enim carnis, & sanguini quidquam impendere mihi meus est, licet plurimorum vos aude iubiare videam &c.

(a) Ex Miramundensibus censibus pensionem hanc reperio utique a Carolo impetratam, sed Ticinensi Collegio Borromeo, deinde ab hoc additam Metropolitanano Mediolanensi anno dumtaxat MDLXXII., quo etiam Calventiani fundos ab eodem Collegio distractos huic adjudicavit. Neque mirum hoc cuiquam videbitur reputari tantam fuisse in amplificandis hujus Ordinis censibus Caroli beneficentiam, ut omnia Borromei Collegii prædia distraheret, ipsiusque etiam magnificas Aedes in Seminarii, & Metropolitanæ Hierarchiæ commodum dividere Benedictinis Monachis cogitaverit, nisi Gregorius obstitisset, ut scriptum inveniri in Caroli literis ad Castellum datis XXIII. Decembris MDLXXIII.

(b) Constat isti proventus sunt pluribus a Carolo impetratis donis. Bona scilicet Humiliatorum in Præpositura Sancti Calimerii, Aedibus tamen exceptis, quas Theatinis Patribus reservavit, attributa Canonicis Ordinariis sunt ineunte anno hujus Seculi LXX., adjecta tamen lege, ut ad Matutinas recitandas preces convenirent simul, & Vespertinas, ut scripsit ad Specianum: *Restituere usum Matutinorum precum, item & Vespertinarum in Templo Maximo, adjectis Sancti Calimerii reditus volo. Singulis quoque Ieriis ut parvam recitari Beate Virginis Officium curabo, quod olim quotidie recitari solum quinquennio abhinc, me inscio, intermissum fuit, postquam Matutinum Officium fuit imperatum. Anno autem MDLXIX. impetraverat alia Legnani bona pactus, ut centum quinquaginta per annum diebus, quibus antea non solebant, ad Vesperas exinde in Odæum venirent. Ceterum ea semper cura fuit, ut pro viribus Ordinis hujus census augeter; scripsit enim ad Specianum ne quid in hac rem incrementum emitteret apud Pontificem. Quare Ipse etiam anno MDLXXV. Roma regrediens novam pro illo mille nummorum pensionem, aliosque fundos reulit, ut videbimus.*

ra abdicarent (a). Tum Collegio adscriptis in univcrsum hæc leges datæ. In Odæum quotidie flatis horis convenirent, ibique defcriptas in horarum myfleria preces alternis choris Deo perfolverent. Intermiffa in Deiparæ laudem officia eodem pfalmodiæ ordine repeterent, prout rituales libri, aut fingularia flatura decernerent. Standi, fedendique tempora apprime fervarent, confuetaque munera prompte, modefte, ac graviter obirent. Qui fecus facerent, habita negligentia, atque erratorum ratione, quotidianæ diftributionis jacltura mulclarentur. Liceret proinde Archiepifcopo Cenforem ex Collegio ipfo deligere, qui reorum nomina, fi qua in parte peccari videret, diligenter in tabulas, fideliterque referret. Supremum deinde Canoniorum Ordinem trifariam divifit, ut alii Sacerdotum, alii propioribus Sacerdotali officio Minifleriis fungerentur. Theologum (b) infuper inter eos in perpetua tempora conflituit, qui & neceffaria ad falutem documenta feftis diebus Populo traderet, & convocatis in Archiepifcopi Sacellum Clericis Divinæ facultatis arcana bis in Hebdomada explicaret. Quin etiam ne facrorum Canonum fcientia obfolefceret, totidem vicibus in eodem Sacello de Pontificum, Conciliorumque decretis difputari voluit, idque docendi onus alteri ex Canoniorum Sacerdotiis adjunxit. Eadem adjunclione fupremum pœnitentiæ Miniftrum (c) inflituit, quatuor adjutoribus

datis, quorum ope refervata Archiepifcopo de gravioribus culpis judicia exerceret, ac delatas undique de confcientiæ neceffitatibus quaelliones communi confilio definirer.

Inter hæc memor quantum Ecclefiaftici ritus conferant ad conciliandam Populi reverentiam binis Cæremoniæ Magiftris, quorum unus alteri fubferviret, certa flipendia aflignavit (d), ut divina celebrantibus nutu, ac monitis præirent. Cufiodum Ordinem, inania videlicet fine rebus nomina, penitus abrogavit, fubflituitque in eorum locum fuo cum Præfide duodecim Offitios, quibus imperatum, ut neceffariam Aræ maximæ fupelleclilem expedirent, mulieres a viris fecernerent, Templi portas tuerentur, ad omnia demum inferiora minifleria Canonice præflo effent. Verum ego onerare lætoris patientiam videar, fi narrando exequi velim, quemadmodum diftributa Sacrificiorum tempora, divifa pro munerum diverfitate Sacella, confultum Altarium nitore, remota a muficis choris theatralis læciviæ imitamenta, aliaque multa in parvis etiam rebus magnæ mentis indicia, quæ hodie quoque in Civium oculis perfeverant. Illud flentio præterire non debeo, captos eo rerum splendore Mediolanenfes crebrius in Templum convenire cœpiffie, ac fenfim experiri quantum Religionis oblectamenta inaniibus vulgi tripudiis præflent. Suftrulerant ex multorum cordibus choræarum, ludorumque defiderium compositæ tam decoro

or-

(a) Plures officiis, aliquot etiam feveritate adduxit, ut uno Sacerdotio contenti effent; cumque pluribus Metropolitanæ Collegii perfuafiffet, ut dignitatem refignarent fuam, per Ormanetum deinde IV. Julii MDLXVI. rogavit Pontificem, ut liberam fibi novorum Canoniorum electionem permitteret; quo tempore, interpoftis Cardinalis Alciati officiis, Julium Poggianum, & Jo. Baptiflam Amaltheum celeberrimos Viros rogavit, ut huic Collegio vellent adferibi, quibus reculantibus, nobiliffimum hunc Ordinem optimis quibusque Viris noflræ Urbis ornavit.

(b) Id exoravit IX. Ocltobris MDLXXVII. per Specianum, a quo miffum deinde pro Theologi hujus munere in perpetuum confirmando Pontificum Difploma fuit.

(c) Ad Ormanetum fcribit anno MDLXVI. quarto Idus Januarii defignaffe juve fe duodecim Viros, qui accedentibus Confelfionis Penitentiarum oculis, Minores exciperent, quæ tamen in hinc Penitentiarum Majoris jure conftitue-

rentur, atque addit fingulis ære fuo jam defignatum flipendium. Aliter autem fcripfit Gluffianus quod fua ætate ad pauciores fortaffe eorum numerus erat redactus, aut flententium mutaverat fuam Borromeus.

(d) Certiore de tanto Pontificis in Ecclefiam fuam collato beneficio reddit Specianum Carolus XXVI. Martii MDLXXII. Imperavit a Pontifice Carullia ex confelfibus (Miramundenfibus nimirum reditibus Metropolitanæ addictis) quibusdam conflandam CCL. nummorum fummam, quorum CL. numerabuntur Cæremoniæ Didafcalo, C. autem Hypodidafcalo. Cura igitur ut Sacerdos apprime in Ritibus veftitus moribus & habitu corporis gravis huc mutatur quamprimum. Ne quid vero ad Odæi legum perfectionem, abfolutionemque defideraretur, edendum deinde in lucem curavit libellum de Cantu Ambrofiano per Camillum Peregum eodem in Templo Maceconicum, cui Ipfe met Fafloralem Epiflulam præflit.

ordine ad Altaria supplicationes, & musicum melos sacra carmina concinentibus intermixtum, & disertorum hominum sermones (a), quos festis diebus inter Missarum, Vesperarumque solemnities haberi præceperat. Præcipuum vero invitamentum erat Archiepiscopus ipse Dignitatis suæ velatus insignibus, Pontificali eminens folio, Divinum illud ore, atque oculis spirans, quod interiori animi sensu meditabatur. Etenim renascentem psalmodiæ usum exemplo suo firmaturus breviorẽ sibi ex Palatio (b) viam extruxerat, ut, signo dato, promptius in Odæum descenderet, ibique matutinas ad Deum præses cum Templi Sodalibus confociaret.

CAPUT X.

Ejusdem pompam, munditiemque supellectilis, & ornamentorum lautitia amplificat.

1566. **T**emplum ipsum autem adnitate Carolo in eam speciem devenerat, quæ tædium Sacrorum ex incuriosis ad talia animis tolleret. Ædes est solido marmore in altum assurgens tanta amplitudine, ac majestate, quantam unius Urbis opes assequi, aut unius hominis ingenium capere potuisse ægre exteri credant. Fabricæ Curatores præter Archiepiscopum, ac Præfectum Urbis ex Cleri, aliorumque nobilium primariis eliguntur. Sed hanc quoque publici regiminis partem ejus tem-

poris negligentia vitiaverat. Exteriora Templi cuncta splendebant, intus squalore, & sordibus obsita erant omnia, & cum tanta circa ædificium cura esset, ea solummodo, propter quæ Tempa coluntur, inculta remanebant. Occurrebant introeuntium oculis insanæ moles intro conditis Principum cadaveribus (c), ac pendentia undecunque vexilla gentilitias eorum tesserat, & nomina referabant. Qua ædificium in Crucis formam extenditur, binæ patebant portæ, quas licentia hominum in occasione flagitii verterat, plerisque videlicet, non adorandi Numinis, sed abbreviandi itineris causa hinc inde comitantibus. Pauca admodum altaria, & indecore composita, nulla certa psallentibus sedes, trita, & rudis supellex, quæ tanto viliora videbantur, quanto magnificentior ædificii moles erat.

Cardinalis igitur, cui nihil magis cordi erat, quam ut divino cultui destinata perquam splendide curarentur, statuit non modo amovere quidquid incongruum judicaret, verum etiam omnia ad eam formam renovare, quæ primariam tantæ Metropolis sedem deceret. Aræ maximæ in primis, quam paulo altius elevari jusserat, ut spectabilior Populo esset, Sacerdotum subsellia (d) affabre elaborata triplici ordine in theatri speciem circumdedit, ut alii super alios sederent, prout officii, aut nominis dignitate superiores essent. Huic proximum Odæum aliud paulo depressius adjunxit excipiendis honorifice Magistratibus,

(a) Relatum in Tabulas est nunquam destitutum Sacer hoc cibo populum, Festis præcipue diebus. Nam siquando Sacer Orator non adesset in tempore, ipse extemporaneus Orator suggestum solebat ascendere; imo cum Pater Matthias Salodienensis ex Capucinarum Familia sibi perquam carus Quadragesimali tempore Conciones haberet, alternis vicibus Borromeo etiam id muneris cessit. Alias cum Romæ degeret, Sacre Scripturæ Lectiones habendas Vicario suo commendavit summopere, & primarios Equites compulit officiis suis, ut auditores in Templo convenirent.

(b) Compendiarium hunc cuniculum aperiendum curavit sub Pontificatus gerendi initium; verum cum plures Ejus voluntati adversarentur, opportunum pestilentis anni tempus nactus, quo omnia fere ex Ipsius nutu Urbana negotia pendebant, munivit ad patefaciendam perfectè n ex Adibus ad Templum aditum, ut docent literæ in hoc ad Comitum Petrum Antonium

Lunatum scriptæ. Hinc in memoriam voti eo anno Sancto Sebastiano nuncupati, ejusdem Sancti signum erectum est in testudinis cono, quæ ad lumen permeantibus suppeditandum imposita fuit, ut testatus est Antonius Seneca.

(c) Hujusmodi Arcam auratam in Maximo Mediolani Templo sublimiter suspensam, atque detractam deinde a Cardinali Sedunenti, in qua Gastonis Foyssiei ossa servabantur, scribit Paulus Jovius in ejusdem Ducis Elogio.

(d) Septem millibus aureorum hæc subsellia sterisse testatur Paulus Morgia; hisque affabre insculpendas a Sancto Ambrosio res gestas curavit, eorumque Sanctorum apponenda anaglypha signa, quorum eo in Templo Lipsiana custodiuntur, ut Galestinus docet in Epistolis. Operis totius normam Ipsemet descripsit, utpote Architectonices peritissimus.

bus, quos Divinis interesse quandoque contingeret. Ad hujus capita Odzi bina Pulpita erecta splendentibus laminis textit, fulsitque prægrandibus fusili ære statuis, superante metalli pretium opere. Honoraria sepulcra aut humi depressa, aut redacta in parietes (a); nec mitius actum cum Jacobi Medicari Ejus Avunculi cineribus, cujus militaria trophæa, atque æneum simulacrum humiliorem in locum transtulit, ut castigato consanguinei Ducis fastu, facilius eadem severitate cum ceteris ageret. Sed nihil magis ad Templi gloriam contulit, quam portarum obstructio, quibus, ut paulo antea memini, ad loci injuriam plurimi abutebantur. Earum siquidem loco bina magni operis altaria surrexere, in quorum uno Deiparæ Imaginem pretiosum Etruriæ Ducis donum (b), in altero Joannis Boni Mediolanensis Archiepiscopi reliquias collocavit. Cumque ob eam causam non sine aliquo Canonicorum incommodo per majorem januam ingressus in Templum longiore circuitu petendus esset, effodit ipse inter canonicas aedes sumptibus suis extractas ad Templum ipsum subterraneam viam, quæ accepto desuper lumine brevem, tutumque a

ventis, pluviisque comiteatum daret. Eadem cura subterraneum Sacellum sub ara maxima antiquitus extractum plasticò opere ornavit, ac sacris lipsanis refertum altare (c) in ejus medio excitavit, circumductis elegantè sedilibus, quæis matutino tempore psalmodiæ addidit procul ab hyemis inclementia (d) uterentur. Non est autem, cur multa alia ab ipso excogitata scribendo persequar, quippe cum uno verbo expedire omnia possim. Nec enim a vero aberrare me existimem, si pro certo affirmavero, quidquid hodie magnificentum, pretiosum, elegans in eo Templo cernitur, id omne Ejus diligentia, studiisque deberi (e).

CAPUT XI.

Cetera item Urbis Tempia novis censibus, ac institutis ornare aggreditur: Triduanas Rogationes restituit; publicas oblationes decentius fieri statuit, demum ad Diœcesim obviandam animum convertit.

1566. **E**gressus tandem e Templo maximo Carolus lustrare ceteras Urbis partes cœpit, ac præsertim aedes Sacerdotum

(a) Vix dum celebrata prima Provinciali Synodo, maxima hæc cura Borromei fuit; hinc ad eum Ormanetus scripsit XXI. Novembris MDLXV. omnia ferme eversa in Urbe inania hæc & pensilia Templorum ornamenta. Ob hoc nobilissimæ cujusdam Familiiæ offensionem incurrit, quam deinde humanitate sua victam obsequentissimam postmodum habuit; imo Avunculus ipse magnam quidem in Carolo animi constantiam admiratus, sed Principum Virorum odia subvertit primum hoc consilium improbavit; certior deinde factus de singulari Piscariæ Marchionis religione, qui detrahi Parisi sui urnam lubens jussit, & Ducis ipsius Siveffani obsequio, qui filiolæ item suæ recens elatum sarcophagum deponendum oculus mandaverat, adjecta religiosissima verborum testificatione, bis terque exclamavit: *O factum bene, præcipue cum voluntas Magistratum accesserit!* Hæc ad Carolum Cardinalis Alciatas XVII. Novembris MDLXV.

(b) Anno MDLXXX. hanc Aram insigni hac Tabula ornavit, quam ineunte Julio acceperat, cum extent ipsius Magni Ducis Etruriæ literæ eo tempore, in quibus primam hanc ex Florentino Archetypo effictam imaginem, illicque persimilem testatur; quare obsecrat, ne pares alias sinat unquam efformari. Immortales autem pro hoc beneficio Carolus illi statim egit gratias, ut etiam Alexandro Allorio Pictori.

(c) Sacellum hoc sacro vocabulo *Confessionem* di-

ctum abunde Sanctorum Lipsanis, se vivente, instructum, augendum etiam posthuma religione curavit. Huic enim Testamento legavit Lipsana Sacra omnia, quæ penes se essent, iis exceptis, quæ nominatim quibusdam privato dono obtulerat. Insuper, ut apte atque ornate reconderentur, argenteam thecam ab Hærede suo conficiendam mandavit, designato ducentorum nummorum pretio. Hæc ex ejus Testamento.

(d) Hoc modo veteris Ambrosiani Ritus aliquam retinuit imaginem; nam cum apud nos geminæ essent antiquitus Cathedralis Ecclesiæ, nimirum Sanctæ Mariæ Hyemalis altera, Æstiva altera Sanctæ Theclæ, nunc etiam unicum Templum bifariam veluti divisum est, & Confessio Matutinis horis Ecclesiæ Hyemalis usum supplet; Odærum superius vices gerit Æstivæ.

(e) Fabricæ istius Curatores adeo consiliis suis excitavit vivens Carolus, ut Illo Pontifice tricies centena aureorum millia in hujus Templi ornamentum collata Tabulæ Apotheosis testentur. Neque etiam exemplo suo defuit, cum quindecim aureorum millia in majorem ejusdem luxum impenderit, si vasa argentea, pretiosamque ab Eo donatam aulæorum, & vestium suppellectilem recenseamus. Neque intercepta videtur Caroli morte tanta liberalitas, cum nunc etiam opulentissimum consent Templi hujus ornatum oblatæ Borromei sepulcro donaria.

dotum Collegiis insignes (a). Quos ut ad curam Divinarum rerum, pfallendique studium revocaret, alibi Collegia extingui, alibi augeri proventibus, alibi ex pluribus pauciora conflare necesse fuit. Eadem occasione Curatoribus animarum, quos stipendiorum tenuitas segniores reddere videbatur, paulum imminuto eorum numero (b), detractaque ex Miramundensis pensionis parte, consuluit. At cum ex ea Parœciarum diminutione nonnullæ sacrarum ædium vacuæ remanerent, nova ipse laicorum hominum sodalitia in eas induxit, quos & leges ab ipso datas servare, & versicolori veste uti iussit, quæ ab aliis antiquioris instituti (c) sodalibus dignoscerentur, quos Disciplinatos appellamus. Inter hos societas una Mediolani erat in id potissimum instituta, ut capitali sententia damnatos piis officiis ad supplicium prosequeretur (d). Id Christianæ caritatis opus cum ipsi summopere gratum esset, auctor fuit primoribus Civium, ut in eam societatem recipi vellent, idque tanta felicitate est consecutus, ut Gubernator ipse Urbis inter Sodales numerari non recusaverit. Regiis insuper Magistra-

tibus ejus consilio annuentibus, inducenda consuetudo, ut quos Senatus morte dignos judicasset, hos in facellum e carcere tractos Sodalitii Præses de lethali sententia præmoneret, atque ad supplicii atrocitatem fortiter, sancteque subeundam hortaretur. Tum destinatus probatus aliquis Sacerdos, qui Sacramentis munitis extremo illo tempore salutaribus verbis reficeret, idque tempus ad biduum prorogari placuit, ne quo die humanæ salutis Mystéria sumerent, carnificis manu obruncarentur, aut e furca penderent.

Acrior cura urgebat Caroli animum commendandi publica vitia, quæ pietatis obtentu in Populum obrepserant. Triduanarum supplicationum usum Viennæ in Galliis inceptum (e) a multis antea seculis Civitas nostra receperat, quibus diebus carnibus vesci antiqua religio vetat. Sed cum Paschali tempore jejunii necessitatem Ambrosiana Ecclesia nemini imponat, lex est proximior hebdomada post celebratum Christi Domini ad Cælos Ascensum supplicationes eas celebrari. Hæc vero tam vetus, ac pia consuetudo ante Caroli adventum

(a) Plura in Canonicorum Ædibus servanda sanxit, cum eorum Collegia lustraret, quorum præcipua Ipse describit in Epistola ad Ormanetum missa mense Novembri: *Nimirum exturbatas inde contubernales faminas, licet artissimo sanguinis vinculo conjunctas, una dimittas. ut Matre, si pro ætate fuisset, excepta: (hanc enim etiam alicubi iussam abesse lego) munias seris arriorum portas, & vestere incumbente oclusis, earumque clavium curam Præpositis demandatam. Vetitum demum iisdem est Nobilium Virorum amicitias colere, atque hac de causa Bollatensi Plebi Præfectum pecunia multatum comperio quod Equites domi convivas laute habuisset, & magnifico cultu ædes ornasset.*

(b) Ut Parochorum commodis, & Civium utilitati serviret ex frequentibus nimium Parœciarum titulis plures expunxit; nam S. Fidelis, & S. Benedicti ad Portam Novam: ad Vercellensem S. Vitalis, S. Valeriz, SS. Petri, & Lini, & S. Vincentii in Monasterio novo: ad Novocomensem S. Nazarii ad Petram Sanctam, & S. Cypriani: ad Romanam S. Victoris, & S. Zenonis, itemque S. Michaëlis ad Murum ruptum: postremo ad Orientalem S. Michaëlis sub Domo, S. Zenonis, S. Martini in Compito, & Sancti Simpliciani Ædes vacuas omnino Sacrorum administratione esse voluit. Ædes vero Rectorum aut in alium usum transfudit, aut penitus delevit, ut docent Ejus Epistolæ, & MSS. Francisci Castelli.

(c) Undecim hujusmodi Sodalitates extitisse ante Caroli adventum docet MS. apud Oblatos S. Sepulcri, in quo ingressus sui pompa describitur. Auxit deinde

earum numerum duabus aliis supra viginti adjectis sedens Ipse Pontifex, pluresque etiam Ambrosianis Ritibus addixit, vestium tamen dato discrimine pro Rituum diversitate.

(d) Extiterat quidem eo in Templo piorum hominum Sodalitium, & in hanc causam institutum, verum tamen ex plebeis hominibus constat. Ipse itaque Societatem virorum Nobilium illis adjecit, quam Misericordiz iussit appellari. Narrat hæc Bonhomio per Epistolam datam XII Junii MDLXVI. atque asserit die præcedente eam primo institutam. Roma item mitti ad se voluit Leges, quibus ibidem par Societas erat obstricta, ut ejus normæ Mediolanensem hanc accomodaret.

(e) Difficile sit hoc Gluffiano concedere, cum ipsa doceat nostra de Sancto Lazaro historia Rogationes ab Hoc Archiepiscopo nostro primum institutas ante annum feliciter CCCCXLIX., quo Ipse obiit, cum S. Mamertus Viennensis in Gallia Episcopus, qui earum Auctor asseritur, illic federit non nisi post annum CCCCL., & Litanias instituisse dicatur biennio post, ex Sararii, & Cardinalis Bonæ sententia. Vide hæc apud Godefridum Henschenium ad diem XI. Februarii, & Boscham in Mediolanensi Martyrologio: deinde supputa ex hac Chronologia, utri hæc laus debeatur. Sed in hoc consule Historiam Typographico-Literariam Mediolanensem Cl. Saxii, qui luculenter de hac quaestione agit, & laudem hanc Lazaro Archiepiscopo adjudicat col. CCCLXXXII., & seqq.

tum in occasione flagitii cesserat. Viri fœminæque, in composito agmine male compositos Sacerdotes ad nota Altaria sequebantur, in speciem quidem propitiandi Numinis causa; revera ut cœlestes iras epularum, aliarumque voluptatum libidine provocarent (a). Cardinalis, ut hoc probrum ex Urbe tolleret, auctoritate, & exemplo, quæ simul juncta insuperabilem suadendi vim habent, sibi utendum putavit. Solemni illo recurrente triduo paulo post mediam noctem descendebat in Templum matutinas preces cum Canonicis suis recitaturus, jubebatque Clerum ad prima auroræ initia eodem convenire. Mox perfecta distributione cinerum, quibus ex Ecclesiæ consuetudine mortalitatis nostræ admonemur, sacrum agmen rite ordinatum ad destinata Tempia præmittebat: sequebatur Ipse Pontificio ornatus amictu innumeram Civium multitudinem trahens, quâ & sanctissimi Pastoris aspectus, & majestatis agminis ad expiandam majori pietate præteriti temporis negligentiam commovebat.

Accedebant vehementissimæ orationes, quas singulis diebus de penitentia necessitate ad Populum habuit, producta idcirco ultra meridiem supplicatione, cum tamen toto triduo defunctum tot laboribus corpus pane tantum, & aqua reficeret (b).

Supererat aliud malum, quod prudentia, & sollicitudine sua sanaret, impudentia videlicet sane execrabilis, qua sex Dominicis per ætatem diebus a totidem Urbis regionibus ad Templum maximum dona afferebantur (c). Agebatur ea res scenicis plane ludibriis, quin & aliqua fieri consueverant, quæ neque in scenis representari fas est, neque his literis comprehendi. Indignatus itaque Archiepiscopus Mediolanenses suos nocentiores fieri etiam cum liberales erga Superos essent, consiliis, ratione, mandatisque pervicit, ut prælata S. Ambrosii imagine supplicantium more ad Aram accederent, ac tandem intelligerent Deo grata non esse munera, quæ impiorum manibus offeruntur. Hæc, atque alia, quæ retuli, unius anni spatio a Carolo in

(a) Violandi nimirum jejunii causam afferebat ipsa loci opportunitas in iis Monasteriis, quæ Romanis Ritibus erant addicta contra antiquam consuetudinem, qua omnes etiam Religiosæ familiæ Ambrosianos Ritus profecti jubebantur, ut docet Francisci Pizolpassii Archiepiscopi Constitutio edita a Cl. Muratorio Dissertatione LVIII. in Antiquitatibus Italicis mediæ ævi. Quam sane communem ubique Ambrosiani Ritus consuetudinem invehere sæpe utcumque conatus est Carolus fortasse, ut hæc Ritui nostro inflicta vulnera sanaret.

(b) Quanti Ritum hunc faceret æstimans velim ex Ejus Epistola Mantuæ scripta ad Cardinalem de Gamba, cum illuc ex Pontificio mandato anno MDLXVIII. divertisset: *Feris II. III. & IV. Hebdomadae post Dominam Ascensionem ex Ambrosianæ Ecclesiæ præscripto Rogationes Mediolani celebrantur, quas jure optuno alienam Quadragesimam voco, cum eo tempore jejuniis populus vitæ, & publice cineribus aspergatur. Solemnes eo tempore supplicationes habentur tanto populi concursu, & religione, ut majorem nunquam per annos intuear. Verum ut ego populi pietate recreor, sic populus Pastoris presentia inspiramur, qui tunc ex lege Sacri Verbi pabulo certis in locis omnes reficere consuevit. Quare, si ea Pontificis mens est, ut oculus ad Urbem meam regredar, id enixe rogo, ut in eos dies reditum impetres. Hoc autem in eam partem altissimi accipe, si Pontifex meam hinc moram non duxerit necessarium: etenim si aliter sentias, ea mihi semper possimissima cura est, ut illius mandatis obtemperem. Cum autem dilata regrediendi facultas esset, ad Castellum Vicarium scribens gratulatus est: Quod suas ipsius vices implerisset, atque hoc uno absente se recitatum, quod ille supplicationibus intersisset.*

(c) Consuetudo hæc, qua sex Urbis Regiones dona Templo Maximo offerre quotannis solent, inducta jam a Joannis Galeatii Ducis temporibus fuit, anno nimirum MCCCCLXXXVI, cum certatim conspirantibus Civibus magnifica hæc Templi moles ex donariis oblatis excrevit. Ceterum ista cura tollendi profani hujusmodi strepitus Carolum urebat Romæ etiam degentem, ut ex literis ab Eo scriptis postridie Calendæ Augusti MDLXV. manifestum est. Quare anno MDLXVIII. XXIX. Augusti sanxit præter alia ad rei sanctitatem pertinentia, ne post prandium haberetur hæc supplicatio, sed mane; indicio etiam Psalmorum, Hymnorumque cantu, ut Jo. Baptista Casalius ea vivens ætate scripserit sacro le gaudii mirifice perfusum cum novam agminis pompam intueretur. Antequam tamen legem hæc conderet, minuere sensum spectaculi profani pompam officiis suis apud Urbis Proceres curavit, ne gravius statuere improvise decreto videretur. Dederat officiosas literas jam ab anno MDLXVI. ad aliquot primarios cives, inter quos Nicolaum, & Thomam ex Pusterla familia consanguineos suos amice oraverat, ut præcipue ad Ticinensem Fortam, cui ipsi præerant, ab omni ludicra scena abstinere. Erat enim ex oblationis occasione perridicule inventum, ut ligneus immanis Equus omni pœnuaræ cellæ suppellectili ornatus, fœcimine fuillo ad instar phalerarum onustus rotis subditis in ipsum Basilicæ meditullium magno cum populi plausu, ac tumultu traheretur. His & hujusmodi spectaculis cum piorum hominum oculos liberasset, mox decreto suo rituum sanctitatem, & precum certas leges ad hujus celebritatis honestamentum induxit.

in Urbe gesta, postquam a Romanis comitiis redierat (a).

Sequenti anno, qui fuit a partu Virginis millesimus quingentesimus sexagesimus septimus, agrilem Ecclesiam visitare aggressus (b) adeo deformia cuncta invenit, ut sæpe lacrymas cohibere non posset. Nec tamen animo concidit, aut spem re-

stituendæ in meliorem statum Reipublicæ amisit. Remedium malorum a Cleri disciplina petere cum instituisset, Collegia Canonicorum iisdem, quibus in Urbe usus fuerat, auxiliis reformavit, conjunctione scilicet, numeri imminutione, severitate etiam poenarum, prout paucitate, inopia, negligentia laborarent. Si quæ au-

(a) Quidquid insuper hoc anno in Ecclesiæ suæ commodum statuerat complectitur Cardinalis missis ad Bonhomium literis XVII. Aprilis MDLXVI. *Me in hac Urbe mirifice delectat faciem, & pronam ad amplectenda novitia quælibet Civium meorum indolem, eorumque p. esertim erga me benevolentiam, atque observantiam intueri. Sed maxime refert ea, quam animis imbibebunt, opinio id solum curari, ut post Tridentinum & Provinciale Concilium, tam sanctis seclente Pontifice, Me autem presentie atque urgente, nova vivendi ratio ab omnibus pro virili exigatur. Hinc ad hoc inferenda firmius eorum mentibus curo, ut quæ frequenter ad divinos mysteria accedam, quod optimum contra invalescentem improbitatem remedi genus est. Quare Societatis cuiusdam fundamta teci, cui Sanctissimi Sacramenti nomen dedit. Paræcia quæcumque huiusmodi Sodaliatate agitur, in quorum curia primores Civium cooptabuntur: Leges insuper condidi, & Sacramentorum usum hac ratione induxi. De alia itera constanda piorum hominum Sodaliatate agitur, quibus Sacrorum splendor & Ecclesiasticorum censuum cura incumbet hac lege, ut ab iis moveantur Parochus aut Antistes, quorum deinde auxilium expectent. Hæc p. exercitationibus dissentens profanos homines minus otiosos in posterum habeo, neque remissos. Ad otium nem arcendum subit aliquem conventum huiusmodi institui. Aliis interim in Ritus perperam invecita emendatio stitit, deinde ad lustrandam Diocesim animum adiaci. Dux Abiquerius acriter stitit contra privatas cautionas scelerum omnium arca, & improbitas vere sentiam; atque Alciatus tibi indicabit, quam severe p. adventum meum in fugiosos quosdam idem animadvertetur. Prædic autem Calendas Sextiles eodem anno alia a se perfecta docet Ormanetum: Alberius Linus tibi fuisse aperiet CARITATIS opus, quod in Paræcia Sanctæ Theclæ condidi; huius Societatis causa ad primam mensis cuiusque Dominicam diem trecenti amplius ad Synaxim conveniunt. Ego in eunte mense manu mea id auspicator, cum utriusque sexus complures promptissime iam nomen dederint. In curia deinde munera obvianda designati sunt plures; quare alii ad faciendam pacem, alii ad dirimendam iurgia, isti ad sublevandos agros, illi ad suscipiendam viduarum & pupillarum curam, alii etiam ad contribulandam suorum inopiam sustentandam destinabuntur. Quare uberrimi fructus spem capio &c.*

(b) Aliqua hic placet atxetere, ne ullæ in hac histotia pateat ad hunc annum lacuna. Itaque ante annum septimum supra sexagesimum huius seculi aliqua cavit pro Humiliariorum Fratrum moderanda audacia, & sanxit constituendum in Braydensibus Aëdibus eorum Seminarium, in quo Ordini illi recenter adscripti sanctitatis tyrocinium ponerent, & alii etiam inter ipsos deinde cooprandi adolescentes educarentur, ut XIX. Maji scribit ad Cardinale Alciatum. Ab iis etiam Virginum sui Ordinis Collegia regi in posterum vetuit, neque perpetuo, sed ad triennium dumtaxat

frui rerum administratione Præpositos; quæ omnia deinde in Conventu Generali Cremonæ indicto confirmavit. Eodem mense ad octiduum male cruce affectus decubuit, & nondum valens lustrare deinde Urbana aggressus est Tempa. Junio mense Ormanetum ad breve tempus Veronam remisit, quem dum Mediolani opperiretur, iussus est datis a Pontifice literis curare, ut quamprimum Romam mitteretur, cui Ipse mandato alacriter obtemperavit. Hieronymum interim Paphium Ormaneto substituit, & fœderatos pro Fide Catholica tuenda Clavennenses, missis Sacris Oratoribus, corroboravit. Nonantulano deinde Sacerdotio, & Belgico Sancti Andree se abdicans in ovilibus curam totus incubuit. Senum Hospitalem domum, inani licet officio, Societatis Jesu Patribus petiit attribui. Ineunte Septembri ad populi tertorem in ferali pegmate ad Templi Maximi valvas iussit proponi Civium oculis tres Lutheri Sectæ addictos homines, qui deinde tritemi damnati sunt, solemnique Ritu Urbis nostræ Vexillum Patrono Sancto Ambrosio dicatum, ornatumque gemmis, & phrygio opere consecravit. Mox in Agrum Mediolanensem destinata expeditione cum Alberto Lino, & Modoetæ Archipresbytero Gorgontiolam, Pontem Aureoli, & Tritium lustravit, ut ipsemet scripsit exeunte Septembri, & Tabulæ Archivi Archiepiscopalis restantur. Octavo Octobris die Leucum accessit, postquam omnem trans Abduam raptim oram lustrasset, ad quam Somascha degens Hieronymi Æmiliani exuviis honorem deluit, qui Cælestibus adheri consuevit. Leuco dilectens montium deinde fauces penetravit; mox Morteronum, Brumanum, aspera denique loca omnia in Valle Saxina obivit, ubi Linus scripsit, *omnis incredibili diligentia, amore, & animi demissione a Carolo perfecta.* Sub Novembris initium Mediolanum regrediens ad Vicum Martis digressus est, ubi repertum Comitum Siccum profanum adhuc Virum, sed probatæ virtutis permovit, ut Sacris inaugurarî vellet; quate eodem die Prothonotarium creavit, Minoribus initiavit Ordinibus, & eidem Ecclesiæ Præpositum dedit, atque intra mensem Sacerdotem consecravit. Demum in Urbem hanc reversus est die ejusdem mensis XI., ut scripsit Sabelius Caroli familiaris, qui subjicit: *Miraculo cunctis fuisse unitam illic a Carolo vivendi rationem, & montans illis molis utilissimam: se vero ejus expeditionis comitem, licet tot laboribus conficiendum, valentorem rediisse, quam illis accesserat.* Ad hunc itaque annum certe referenda est prima Diocesis lustratio, quam Ghuffianus in annum sequentem rejecit. Huc etiam referenda sunt ea omnia, quæ idem Auctor ad annum MDLXVIII. tamquam eo anno peracta in Valle Saxina describit; cum certa extent Ambrosii Mornici documenta in Tabulis, qui testis oculatus huius expeditionis fuit anno MDLXVI., ut ipsemet juratus testatur

autem Collegia obscurioribus, aut silvestribus in pagis invenerat, ea nobiliorem in locum transferri curavit, quo majori cum dignitate, ac proventu Populorum Divina Officia colerentur. Id plane actum cum Canturii, Carnuti, Leuci, Bussi Arsitii Canonicis, quorum primi ex Galliani, Sepriique ruinis, postremi ex Castelli, & Olgiati angustiis in ea, quæ nunc tenent, Oppida Ejus opera, & beneficio migravere (a). Abbiatum vero, quod & agri opulentia, ex qua Crassi cognomentum accepit, & incolarum multitudine in ea regione præcelleret, novo Collegio exornavit. Verum de ejusmodi rebus alibi narratio redibit.

Nunc ad tollenda flagitia, quæ in animarum regimine multa, & magna invaluerant, curam omnem, & conatum intendit. Multi ex sacris Pastoribus a gregibus suis abesse ob segnitiam, siue luxuriam consueverant, nonnulli ob semirutas domos, & tenuitatem stipendii, ne si velent quidem, Paræciis suis assistere poterant. Quorum Ille inopia cum aut incolarum contributionibus subvenisset, aut restitutione bonorum, quæ multi, capta occasione temporum, Ecclesiastico patrimonio per summum scelus eripuerant, in universum severe edixit, ne quis in posterum aut munus sibi commissum desereret, aut plura Sacerdotia, quibus debita officia impendere non posset, diutius retineret. Quæ

cum accurate siue pœnarum metu, siue honestate ipsa suadente fervarentur, ex lethali torpore paulatim caput attollere Mediolanensis Ecclesia cœpit, restitutis præsertim Christianæ Doctrinæ cultu, & concionandi facultate, quæ duo semper ad Republicæ salutem maxime contulere.

Neque præteribo tacitus, quod cum Besutium celebre Oppidum haud procul ab ora Verbani Lacus pervenisset, audissetque ab incolis S. Niconis (b) Corpus in ædícula quadam delitescere; quin & memoriam ejus decimoquarto Calendæ Maji anniversario ritu ibidem celebrari, subitum animum cupiditas explorandi, quæ præsertim in ædícula parte sacrum pignus conquiesceret. Itaque effossa humo Arcam lapideam, atque in ea Corpus omnino resolutum in cineres reperit, quos pro ea, quam semper adhibuit erga Sanctorum Reliquias, veneratione diligentissime collegit, atque in eadem Ara reposuit. Crevit deinde loco honos amplificato ædificio Populi largitionibus, & Sodalitii cura, quod sub ejusdem Sancti auspiciis Cardinalis instituit.

CAPUT XII.

Ecclesia sua jura pro virili tuetur; quare formidolosa illi tempestas offertur.

1567. **M**ediolanum reversus multorum **M**odia, & offensiones incurrit (c), qui

(a) Variis hæc omnia temporibus perfecit Borromeus, licet opportunitas narrationis Auctorem compulerit, ut in unum diversa locum congereret.

(b) Hæc biennio post peracta sunt; nam hujus Sancti Eremiticæ exuvias, erutas primum anno MDLXVIII., & in vetere Arca iterum reconditas a Borromeo restantur Tabulæ Archiepiscopalis Archivi. Anno deinde MDLXXVIII. optabat Bernardinus Taurinus tum Regioni illi illustrandæ Præfectus in primarium Besutii Templum easdem transferre; sed vetuit id prudenti consilio Carolus, qui prius nobilissimæ Besutis Gentis, ex qua Beatus Nico ortus dicitur, voluntatem voluit explorari. Itaque, illa retragante, intentata eo tempore res est; sed seculi subsequenti anno LXXXV. in novum extructum Sacellum translata sanctæ illæ exuvie sunt, & in Arca elegantiore compositæ, ut notat etiam Boscha in Mediolanensi Martyrologio ad diem XVIII. Aprilis. Hujus Sancti Acta descripsit Jo. Jacobus Besutius in libello typis edito anno MDCIX., licet ipse etiam male asserat repertum hoc Corpus a Sancto Carolo ad annum MDLXVI. Glusiani fortasse judicium secutus; ex quo

etiam errorem suum hausit Godefridus Henschenius.

(c) Quietiora tamen anni initia visa sunt; Cardinalem enim Novocomensem gratulatum illi per literas Iego mensè Martii, quod pacate transacta forent omnia ad Cleri, & morum disciplinam spectantia. Quare cum vacuus Mediolanensibus curis sibi videretur Carolus, ad Romanas advexit animum; cunq̄ue, teste Ormaneto, gratissimæ ad Pontificis aures advenissent suæ preces reformandum Pœnitentiæ Tribunal suadentis, designavit menstruum triginta nummorum stipendium ex Tribunalis ejusdem proventus sibi detractum Pœnitentiariis numerandum, addita tamen conditione, ne a Vaticana Basilica abessent. Interim cum de restituenda Caratæ familiæ dignitate illic ageretur, Carnitiæ imperavit, ne quid hîscere auderet. Ipse autem scripta omnia ad eam causam spectantia, antequam rogaretur, exhibuit, cunq̄ue implicitas pecuniarum suarum rationes cum ea familia haberet, omni suo jure decessit, ut ad Bonhomium scripsit. Silvium ultimo Antonianum, postea in Cardinalium numerum relatum, officis suis sollicitavit, ut in Mediolanensi Apostolorum Basilica Sacrorum Præfecturam vellet accipere.

qui scortis impliciti, aliisque sceleribus assueti, nec sine dolore sanari, nec tolerari sine publica pernicie poterant. Nonnullos eorum suavioribus remediis nequidquam aggressus duci in carcerem iusserat, si forte vinculis astricti vitiorum amore exuerent. Illi supplicio irritati plebis, ac potentiorum opem exposcunt, absurde vociferantes non esse in Episcopo tantum potestatis, ut in Laicorum statum, & fortunas inquirat (a). Prioris scilicet ævi negligentia, & Præfulum longinquitas, turbationesque bellorum Ecclesiasticæ auctoritatis memoriam pene deleverant, & cum plurimis placeret peccandi libertas, puniendi facultas facile displicebat. Sed nulla res magis, quam Regii Juris nomen Magistratum suspiciones accendit. Nonnulli ex Ministris, penes quos Civilium rerum arbitrium erat, seditioforum criminationibus faciles aures præbebant, cumque tanti Cardinalis auctoritati aperte oblectari vererentur, Archiepiscopi Satellites per idoneos homines monuere, ne cuiquam Laicorum manus injicere auderent, aut vetita Principis decreto arma deferrent. Simul publico edicto declarant nullo se modo passuros, ut Regiæ ditioni a quoquam injuria fiat.

Perculere ista Caroli animam, utpote cum videret ejusmodi artibus viam sibi ad excindenda Populi vitia præcludi. Itaque Divino auxilio humiliter implorato, ac re tota cum gravissimis viris mature discussa, Summum Pontificem de iis, quæ acciderant, admonere statuit, ut quid in causa fieri oporteret pro suprema, quam in terris pollebat, auctoritate decerneret. Interim cum Regiis Ministris quam lenissime agere instituit, si forte posset controversiam omnem absque ulla perturbatione componere. Sed cum ab iis literas ad Regem scriptas intellexisset, idem sibi faciendum putavit, ne in potentissimi, justissimique Principis animo ullam de fide, & integritate sua dubitationem relinqueret.

Responsa Regis ad Carolum fuere humanissima, quibus significabat rem totam Summi Pontificis æquitati esse commissam, seque ab ejus judicio minime discessuram. In eandem sententiam ad supremos Provinciæ Magistratus rescripsit; addebatque Regni, ac Sacerdotii jura æque sibi cordi esse: proinde velle, ut sua utrique parti potestas inviolata remaneret. Placere interim sibi, ut Joannes Paulus ab Ecclesia, quem ob singularem prudentiam Romana Purpura insignitum postea vidimus, ex Senatorio Ordine Romam ea de causa mitteretur, ut apud Cardinales, quibus id negotii datum erat, Regis nomine ageret. Ille ad Urbem profectus, cum lente judicium trahi ob rei gravitatem videret, annuente Pontifice Mediolanum rediit, a quo etiam binas epistolas, alteram scilicet ad Provinciæ Gubernatorem, alteram ad Senatum perferendas accepit, cujus exemplar fideliter subjicio.

„ **D**ilecti Filii. Justitiæ simul & caritatis officio libenter adducti sumus; ut redeunte Mediolanum Collega vestro Joanne Paulo Ecclesia, ejus, quam in publico negotio vestro apud nos gerendo egregiam vobis præstitit, fidei ac diligentia testimonium redderemus. Cujus negotii cum ea vis, & natura sit, quam nemo non intelligit; adhuc ejus ratio facile explicari non potuit. Nec vero hæc causa diuturniorem, quam necessitas postulet, moram habebit. Nam auditis, & plane cognitis, quæ utrinque pro rei veritate rationes allatæ fuerint, mature judicium expediendum curabimus. Interea vos studiosissime hortamur in Domino, ut in omnibus rebus Archiepiscopo vestro, & ceteris Provinciæ Episcopis ad tuendam, & ornandam Pastoralis Officii curam, ac dignitatem, sollicitudinem, & operam vestram accommodetis; nulla enim re magis Secularis Potestas stabilitur, & augetur, quam amplificatione, & aucto-

„ ri-

(a) Prima belli hujus tuba Gallarati intonuit, unde acceptum fuerat, Cardinalis jussu, & Subrii Prætoris auxilio conjectum in vincula Nobilem quemdam, qui

septem jam annos inter pellicis amplexus palam & fordidè contabuerat, usque omni Sacramentorum eo tempore abstinerat.

„ ritate Ecclesiasticæ ditionis. Quidquid
 „ ad spirituale Patrimonium firmamenti,
 „ & virium accedit, eo temporalis status
 „ maxime communitur. Nam observan-
 „ tia & pietas Principum, ac Magistra-
 „ tum in Ecclesiarum Antistites, popu-
 „ los ipsi adeo præbet obedientes, ut fa-
 „ tendum sit, Regnorum ac Statuum in-
 „ columitate uno illo Ecclesiastici juris
 „ præsidio tamquam fundamento contine-
 „ ri. Quod utinam contrariis ad multo-
 „ rum exitum exemplis non pateret! Ea
 „ laude vestri sic excellere Majores, ut
 „ illo factis & ipsi clari sint, & multas
 „ Civitates, ac Provincias ad pii exempli
 „ imitationem inflammarint. Quo magis
 „ nos etiam eximia Patrii in vos officii
 „ caritate, quam quod alioqui opus esse
 „ putaremus, cohortandos duximus, ut
 „ quam summa cum animi nostri læticia
 „ retinetis, gloriam juvandi, ac fovendi
 „ Ecclesiasticam Jurisdictionem, in ea ar-
 „ dentius insitatis. Nam ista etiam stu-
 „ diorum vestrorum declaratione Pastores
 „ ad diligentiorum sui muneris admini-
 „ strationem incitati uberiores suorum
 „ gregum fructus Domino persolvere stu-
 „ debunt.

Hæ Pontificiæ literæ, utpote ab iis,
 ad quos mittebantur, reverenter acceptæ
 spem fecerant, omnia denique felicem exi-
 tum habitura. Sed longe aliter, quam cre-
 debatur, evenit. Facto Senatus Consulto,
 nonnullis Patrum dissentientibus, censue-
 re alii, quamdiu iudicium Romæ penderet,
 iis, quæ cœperant, acriter insistendum, ne
 interim Regiæ partes juris sui possessione de-
 ciderent. Satellitii ductor ad exequenda
 Archiepiscopi mandata mercede conductus
 repente comprehenditur, tum revinctis post
 terga manibus ter in sublime suspensus, at-
 que ad ima demissus in exilium pellitur,
 cum ea denunciatione, ut si repertus in
 Urbe foret, ad Triremes illico mitteretur.
 Atrox id Carolo visum, qui non suam
 modo, verumetiam Apostolicæ Sedis au-
 thoritatem tam tristi sententia violatam
 videret. Itaque vitæ potius, quam Pon-
 tificiæ potestatis dispendium subire paratus,

Præfecto rerum capitalium, Regii Fisci
 Procuratori, ac Scribæ, affixis publice ta-
 bellis, communionem sacrorum interdictum
 declarat, tum Senatui eandem penam in-
 dicit, nisi quam primum doceat, quo jure
 animadvertendi in Ecclesiæ Ministros arbi-
 trium sibi vindicaverit. Patres missis Pro-
 curatore respondent Satellitem illum nemi-
 ni agnitum non tanquam Archiepiscopi
 Ministrum, utpote violatorem legis, quæ
 de armorum genere lata erat, debitas pœ-
 nas dedisse. Ad Summum quoque Ponti-
 ficem literas mittunt novitatem facti ea-
 dem excusatione purgantes, simul in Car-
 dinalem perturbationum omnium initia
 congerentes. Nec Mediolani decrant, qui
 Sanctissimo Præfuli invidiam creare mali-
 gnis sermonibus conarentur. Multa, ea-
 que indigna jactabantur in vulgus, sub spe-
 cie Pastoralis officii latere consilia occupa-
 di Principatus, atque ea fortasse Romanæ
 Aulæ artibus, opibusque subniti. At ille
 tot inter obreftationes tam forti, tran-
 quilloque animo fuit, ut nunquam con-
 sulta officia intermitteret, & cum multis
 Nobilium, qui ad cum antea ventitabant,
 abalienari videret, nihil inde mœroris,
 quin potius humana omnia contemnendi
 occasionem arriperet.

Regebat eo tempore Mediolanensem
 Provinciam Dux Albuquerqueus, qui ob in-
 sitam animo religionem, & quod Regis sui
 voluntatem optime nosset, ea, quæ a Sena-
 tu acta erant, ægre ferebat. Sane ut ex-
 pertem se omnis culpæ probaret, Judicem
 quemdam, quod Clericum in vincula con-
 jecisset, a conspectu suo rejecerat, & Satel-
 lites aliquos, qui anathematis tabulas ex
 Palatii, Templorumque valvis detraxerant,
 duci in carcerem jusserat. Pari pœna alte-
 rum ex primoribus Urbis affecerat, quod
 in carpendis Archiepiscopi moribus linguæ
 intemperantia modum excederet. Hæc igitur
 piæ voluntatis testificatione permotus
 Pontifex, transmissis absque responso Sen-
 natus literis ad Albuquerqueum scribit, ut
 pro ea, quam præferat, religione, ac pru-
 dentia rationem ineat, qua Cardinali, im-
 mo toti Ecclesiæ pro illata injuriâ satisfiat.

Simul

Simul misso Mediolanum Curse, Senatus Præsidem, duosque Senatores, qui velut auctores injuriæ notabantur, admonebat, ut cum aliis anathematis vinculo obstrictis Romæ se ad causam dicendam intra trigessimam diem sicerent. Quod tamen temporis spatium prorogari placuit, quod Seralvi Demarchum, quem Rex pro controversiæ definitione ad Summum Pontificem destinaverat, Mediolani propediem affuturum nunciabatur. Is ubi ex Romano itinere digressus ad Carolum venit, quas ex Hispaniis attulerat querimonias in hunc modum exposuit. Non videri ea, quæ cum Senatu acta sint, cum paterni officii mansuetudine consentire. Consulius acturum Cardinalem, si importuna delatione ad Pontificem omiſsa, rem integram ad Regem detulisset promptiora inde, ac mitiora remedia relaturus. Dolere Regem, hæc in Ministros suos ab eo potissimum attentari, qui ab se multis, amplissimisque beneficiis esset ornatus. Ceterum Majestati ejus alte propositum esse ne minimum quidem juribus suis decedere, quantacunque inde perturbatio reipublicæ imminet. Postremo Cardinalem orabat, ut pro iis, qui ad Romanum Tribunal vocati essent, deprecatores se apud Pontificem præberet, ne tantum onus subire cogentur. Ad ea Carolus fortiter simul, ac modeste respondit: non ante cum Regiis Ministris ad aciora remedia ventum esse, quam omnia humanitatis officia esset expertus (a). Sed cum se nihil suavitate proficere, immo universæ Ecclesiæ auctoritatem novis editis violari videret, Eum plane ab se moneri debuisse, cui sciret universam Ecclesiam divinitus esse commissam. Pro maximis beneficiis, quæ a tanto Rege accepisset, paratum se esse res omnes suas, ac vitam ipsam rependere; sed quemadmodum certo sciret, quam benevole ipse Rex erga Ecclesiasticum Ordinem esset affectus: ita credi non posse, Majestati ejus, quæ ad defendendam ejusdem Ordinis dignitatem

fierent, displicere. Ad ea vero, quæ ultimo loco Legatus rogaverat, ita respondit, ut neque postulata admitteret, neque omnino repudiaret. Ita Romam abeuntis literas dedit, quibus & privatarum offensio-num oblivionem a Pontifice petebat, & jurium Ecclesiæ suæ memoriam renovabat. Eas describo:

Sanctissime ac Beatissime Pater.

„ CUM antea ad Sanctitatem Tuam de
 „ rebus ad hujus Ecclesiæ jurisdictionem
 „ pertinentibus singillatim retuli, tum
 „ hoc tempore Ormaneto mandavi, ut di-
 „ ligenter exponat, quidquid hic cum Mar-
 „ chione Seralvi actum est, qui nunc Ro-
 „ mam proficiscitur. Is cum a me con-
 „ tenderit, ut de eodem negotio compo-
 „ nendo, Senatoribusque Romam minime
 „ compellendis ad Te perferberem, quæ
 „ in hoc genere sentiam, quæque antea
 „ significavi, & Marchioni ipsi libere re-
 „ spondi, hic breviter attingam. Quod
 „ ad Senatores attinet, nullam privatam
 „ injuriam meam equidem vindicari volo.
 „ De cetero, quid Sanctæ Sedis Apostoli-
 „ cæ dignitati conveniat, quid Ecclesiæ
 „ conducat universæ, rectissime Tua San-
 „ ctitas existimabit; ejus enim Illa caput est,
 „ ego autem exiguum membrum. De hu-
 „ jus Ecclesiæ jure id confirmo, nihil aliud
 „ spectare me nisi ut illius auctoritate ser-
 „ vata, qui posthac Archiepiscopatum ge-
 „ ret, omnia libere exequi possit, quæ-
 „ cumque ad ejus officium pertinebunt.
 „ Ceterum testimonia me, ac argumenta,
 „ quæ ad possessionem Ecclesiæ probandam
 „ valent, ad Sanctitatem Tuam misisse
 „ satis habeo; quæ cum apud se Viros ha-
 „ beat bonitate, doctrina, judicioque præ-
 „ stantes, & ex eorum numero, qui Con-
 „ cilio Tridentino hujus generis rebus con-
 „ situendis interfuerunt; cumque quod
 „ caput est, a Spiritu Sancto regatur,
 „ meas esse partes alias non video, quana
 „ ex-

(a) In literis in Hispaniam missis extat ipsum Casoli testimonium XXIX. Septembris hoc anno scribentis: septem se dies rem distulisse aniequam casum hanc

ad Pontificem rejecteret, quo minus in Auctores injuriæ Mediolani consideretur.

„ expectare, quid Illa decernat, & quid
 „ quid decreverit, prompta omnino vo-
 „ luntate accipere, nihil dubitans, quin
 „ illud rectum, san&umque sit. Sanctitatis
 „ Tuæ Pedes submisisse oculos. Mediola-
 „ ni IX. Calendas Februarii MDLXVIII.

CAPUT XIII.

*Tres Helvetiorum Valles ditioni suæ subjectas,
 & summa morum corruptela
 deformatas invisit.*

1567. **I**Ta liber ab omni cura Carolus,
 quippe cum omnis controversiæ
 iudicium in Pontificem rejecisset (a),
 statuit adire Valles, per quas Ticinus am-
 nis recentes a fontibus suis aquas præcipiti
 lapsu ex alpinis evolvit. Quatuor ex Me-
 tropolitani Templi Canonicis loca illa an-
 tiquitus tenuere, atque sub Comitum no-
 mine profana simul, & sacra administra-
 bant. Fessus deinde bello alter ex Medio-
 lani Ducibus pacem cum Helveticis cessio-
 ne Vallium redemit, assignavitque Cano-
 nicis vestigalia quædam in Subrii Præ-
 fectura qualescunque solatium adempti Prin-
 cipatus. Nunc sacrorum regimen Ar-
 chiepiscopo manet, servato tamen jure
 Canonicis conferendi Sacerdotia, quæ per

eos tractus non pauca numerantur. Igitur
 Carolus ineunte Octobri (b) nihil deter-
 ritus, aut viæ longitudine, quæ centum
 millibus passuum constat, aut difficultate
 hyemis, quæ apud alpes communia tem-
 pora non expectat, itineri se commisit al-
 laturus remedia Populo, quem multis, gra-
 vissimisque calamitatibus laborare intelle-
 xerat. Prænuccias tamen adventus sui ad
 Principes Gentis literas dedit officiose ro-
 gantes, ut aliquem nomine suo mitterent,
 qui & ea, quæ acturus erat, ad tollendas
 suspiciones inspiceret, & Paternis officiis
 contumaciter oblectantes Imperii auctori-
 tate cohiberet. Gratum id Helvetiis fuit,
 sive quod in partem tam religiosæ expedi-
 tionis vocari speciosum erat, sive quod ro-
 gari a tanti nominis Viro non exiguam par-
 tem dignitatis suæ ducerent. Tres ex dominis
 Oppidis Legati advenere, quos Cardinalis
 toto illo visitationis tempore testes labo-
 rum habuit, inimo & lacrymarum, sine
 quibus tot incolarum vitia, sacrorumque
 injuriæ spectari non poterant. Mercatura,
 & fordidi quæstus minima Sacerdotum fla-
 gitia erant; Ecclesiæ stipendia in alimenta
 pellicum vertebantur, & Patris nomen,
 quod ex publicæ salutis cura mereri debue-
 rant, plerique ex libidine voluptatum ac-
 ceperant. Templi nihilo mundiora Sacer-
 do-

(a) Adeo moderate casum hunc tulit, ut Cardinali Novocomensi scribenti videre se in Carolo primordia at-
 quit concitari olim in Chrysofomum belli, & pacem fortasse
 exitum sperare, Borromeus tranquillo animo responderit:
 certo fore, ut Deus auxilium præbeat manum, atque hostis
 humani generis suis ausis excidat, dicente Deo: VOS
 COGITASTIS FACERE MALUM, ET DEUS CON-
 VERTET ILLUD IN BONUM. Magis autem diluci-
 de mentem de hoc suam aperuit Ormaneto die XXX.
 Aprilis: Audio quæque ex Cardinalibus electos Pontificio
 nunc ad Ecclesiæ meæ jura expendenda: quæ peccato ani-
 mo sententiam pronuntiandam expecto, atque adeo de causis
 meâ cogitationem omnem abieci, ut quidquid mandatum
 fuerit in utroque partem libentissimo sinu amplecturus.

(b) Trevicensem Episcopum in Capriatensem Vallem
 antea legaverat, qui eam nomine suo lustraret, cum
 videret alias ex aliis feri hic moræ causas propter
 turbatas Ecclesiæ rationes. Quare nonnisi die XXX.
 Septembris se in viam dedit. Iter suum, antequam
 Helveticæ ditionis Valles ingrederetur, breviter ex ejus
 ad Ormanetum literis datis VII. Octobris recito:
 Hoc iter meum culpatus sum Lenaxam Pirecos lustrans.
 Ut jamdu statueram, Parthenonum numerum minu-
 bidium ea cura me tenuit: ut a distaxat ex novem Colle-

giis reliquis ibidem sunt: quæ Humiliatorum Ordinis se le-
 gibus obstrinxerant Virgines, eas in Mediolanense Ascen-
 terium Sanctæ Mariæ Magdalene ad Circum amandari:
 quæ Castri debebant Montales ad Sanctam Mariam ad
 Stellam Mediolani item nunc degunt. Inde discedens
 Aronam versus, in itinere Sextum Calendas jure meo usus
 lustravi, quamvis paucis ante mensibus Episcopus Tici-
 nensis suo, ut putavit, jure Provinciam hanc obisset.
 Adnexam Epistolæ habebis rationum mearum summam.
 Quare jure meo decedere nolui, ne quid possessionis Eccle-
 siæ meæ detraxerem, præsertim cum visitare id Loci Ar-
 cimboldus prædecessor meus non dubitaverit, præterquamquod
 Ipse etiam videtur Malinæci sicuris exemplum, qui hoc
 ipsam Hippolyti Avellani nomine præfuit. Adde Ritum ibi
 Ambrosianum nunquam interruptum, & publicarum tabula-
 rum testimoniarum, quibus Pagus ille Angleria Plebs appella-
 tur in Diocesi Mediolanensi. Alibi vero super hoc ipso scri-
 bens dicit: Sexti Abbatiam & Sacrorum Præfectorum di-
 versa admodum esse illam quidem Ticinensis Episcopi ju-
 re, hanc Mediolanensis contrari. Itaque Arona post-
 modum, & Angleria lustrata, ad IV. Octobris diem Bel-
 lionem versus navigavit, ubi ex Helvetiis Proceribus
 tres obvios habuit Legatos Buntinerium, Rollium, &
 Zambrunum.

dotibus erant, pene ut introëuntibus plus horroris, quam religionis incuterent (a). Quales autem Populi mores fuerint, ex his ipsis sacrorum hominum exemplis facile quisque conjiciet. Quæ cum Archiepiscopus coram aspiceret, adeo commovebatur animo, ut vim doloris fletu levare identidem cogeretur. Illud solatium doloris erat, quod pleraque mala ex inscitia magis, & simplicitate ingeniorum, quam ex animi vitio derivari animadverterat. Itaque miseram Provinciam suam partem reficere aggressus, castigata prius oburgationibus, pœnitive Sacerdotum licentia, ad erudiendas incolarum mentes, qui sparsim in sylvis, & montibus habitant, iter, atque animum vertit. Invia simul, & pervia ut plurimum pedibus peragrabat, nudis ad quietem tabulis incubans, modico, ac rudi victu contentus, plane ut afflictum tot laboribus corpus spe magis alienæ salutis, quam cibus, & somno sustentare videretur (b). Ita cælestem Doctrinam per turguria illa, rufesque circumferens alios in fide hæsitantes firmavit, alios ad meliorem vitæ rationem instruxit, simul Archiepiscopi jura temporum injuriis pene collapsa restituit. Cumque Helvetiorum Legati dixissent id ab se Ejus bonitati concedi: respondit Carolus, sapientius ipsos esse dicturos, si Deo, & Ecclesiæ id a se dari profiterentur. Multum ad demerendos Legatorum animos profuerat liberalitas, qua rigida quoque ingenia capiuntur. Nam cum nihil nisi Reipublicæ salutare agitari viderent, & Cardinalis sumptu cum familiaribus suis splendide alerentur, ea simul ho-

nestate, ac munificentia facile sunt adducti, ut nec unquam ab Ejus latere, neque a sententia discederent.

Visitatione peracta, indicitur Sacerdotibus dies, qua certam in sedem conveniant. Ibi de Ordinis sui Sanctitate commoniti gravissimis sermonibus excitantur, ut contribulibus suis morum castitate præluceant, populum sibi commissum diligentius tueantur, intermissa denique Majorum instituta æquo, libentique animo recipiant. Inter quæ potentissima fuit oratio, qua Legatorum unus de Helvetiorum suorum voluntate differuit. Ajebat enim: statutum esse Principibus Gentis, ne Magistratus, qui in subditas Valles inposterum mitterentur, in sacros homines judicandi potestatem exercerent. Hactenus id egisse necessitate compulsos, ne Clericorum licentiam ex Præfulum negligentia quotidie invalescentem impune grassari ad perniciem Reipublicæ paterentur. Nunc quoniam is Præful divinitus datus esset, qui in subditorum mores accuratius inquireret, se illi facultatem omnem in Ecclesiasticum Ordinem permissuros. Ab Helvetiis quoque Oratores ad Tridentinum Concilium missos, cujus decreta idcirco servari in suis Regionibus velint. Flecterent proinde ad obedientiam animos, seque ad exequenda Archiepiscopi mandata inposterum compararent. Hac oratione commoti, qui aderant, Catholicæ Fidei professione præmissa, Tridentini, ac Provincialis Concilii sanctiones solemniter acceperunt, polliciti se omnia, quæ juberentur, fideliter servaturos (c). Tum gratiæ Legatis actæ, datæque literæ ad eorum

(a) Juvat in obductam cicatricem violentum unguem injicere, ut de oblato remedio major sit lætitia feques. Dolens itaque, nec sine lacrymis eidem Ormaneto hujus Provincia calamitates exponit Cardinalis V. Novembris hoc anno. Præterquamquod Sanctissimum Christi Corpus in pulverulentis vasibus occurrit, sordidisque thecis semestri & amplius spatio ibidem neglectum, in Templo quodam ad manus venit Ejusdem fragmentum carne exesum, & Calici arido partem inharens, parum linteolo, quo viso totus cohorsui. Execranda item his locis jactantur delicta: vacare nimirum culpa diturnam cum scortis consuetudinem, quandoquidem nature veritatem est, quod ex usu vitium inolevit: de Tridentino Concilio seornata quedam palam cum plausu excipiuntur,

que hæresim sapiunt. Omitto additam pluribus peccandi illecebram ex audita confessione peccantium, vestras pluribus rejetas consuetudines, nam a jura adulteris polluta &c.

(b) Constat in sæpe laudatis tabulis Carolum, dum has Valles lustraret, prima jecisse absentia suæ rigidissimæ fundamenta. Hic enim primum lacte, aut parabili victu contentus, maximam semper sui admirationem excitavit, annos vix natus novem supra viginti, & jam summis vigiliis, atque jejuniis obduratus.

(c) Quid hac expeditione peractum sit, habes ex eadem ad Ormanetum Epistola: Quantum conjicere potui, non admodum aversos a sanctiore disciplina eorum annos intellexi, sive eos Zaberni Legati verba terroris plenis

rum Principes, quæ obstrictum tam honorifica legatione animum testarentur. Nec vero intra officia verborum Caroli humanitas stetit. Nam, & eximios pietate, doctrinaque viros ad refovenda religionis studia in cas Valles identidem mittere solitus fuit, & assentiente Pontifice statuit, ut sex ex Lepontiorum genere adolescentes, nullo parentum sumptu perpetuis temporibus in Seminario educarentur (a).

CAPUT XIV.

Humiliatorum, & Franciscanorum Fratrum Ordines ad sanctioris disciplinae normam revocare nititur.

1567. **T**AM feliciter expugnata agræ stium hominum, ac locorum difficultate, redux ab alpiibus Carolus, cum inde sibi fausta omnia auspicari posse videretur, difficiliora Alpium anfractibus ingenia in Urbe invenit. Humiliatorum Ordo Mediolani erat antiquitus institutus consilio, & opera Nobilium aliquorum, quos Conradus, sive, ut alii dixerunt, Anobarbus Imperator, domita armis Insubria, captivos in Germaniam abduxerat (b). Hi paupertatis, exiliique incommoda agrè tolerantes, ut fere hominum mores facilius infortuniis, quam felicitate proficiunt, votum nuncupavere, si quando Divina ope ex iis angustiis evaderent, se aliam sanctioris vitæ rationem inituros. Voti compo-

tes facti paternas opes, quas satis amplas habebant, in unum contulere, Cœnobioque condito, atque ex Sancti Benedicti instituto communem vitam agentes, ex humilitate, in quam diuturna captivitate, & inopia adducti fuerant, nomen sibi indidere. Et primo quidem celebre fuit Humiliatorum nomen disciplinae fama, & æstimatione virtutis, quam multis per Italianam Civitatibus late diffusis sodalitiis intulerant. Auctis deinde opibus (c) paulatim minui virtutum studia cœpere, consueto Sacrorum Ordinum infortunio, quorum miserrimæ clades non raro a divitiarum magnitudine incipiunt. Cœnobiorum Præpositi ex temporaria Præfectura perpetuum sibi dominatum fecerant, quem arbitrato suo in alios sibi similes transferebant. Paucos, ac fere inutiles in Collegium admittere (d), sobrieque alere, superbe iis imperitare, tam large interim erga se ipsos agere, ut alicubi suffectura centenis Fratribus alimenta Præpositi unius luxuries hauriret. Hinc venatici canes, & sicariorum catervæ, & assidua cum amicis convivium, quæque alia luxum, & delicias comitantur. Quibus de rebus admonitus Cardinalis, cum adhuc Romæ detineretur, atque ejus Ordinis tutelam a Pontifice Avunculo sibi commissam haberet, Ormaneto Mediolanum præmissis negotium dederat, ut aberrantes a Monasticis Legibus Humiliatos quoquo modo ad saniora consilia reduceret. Verum altius radices jecerant vitia,

plena commoverent, sive sponte prona in rebus invidiosas exorta et. Certe placuit illa ingeniorum demissa, atque tres ex eis multorum criminum nota insanas, ne Mediolani metus questionibus subirentur, verentes, ne Belluonem pluvio celo contendente citato timore persecuti sunt emix rogantes, ut ibidem in eos sententiam pronunciacem, quod quidem illis non admodum gravate concessi.

(a) Neque aliud Pastoralis sollicitudinis hoc item anno exeunte ostensa indicium hic est omittendum. Vix enim Mediolanum redux ad V. Novembris diem aliam in Variientis Oppidum expeditionem aggressus est, ubi sœnebrem quæstum ibidem invalescentem conatus est comprimere, & quindennes geminos adolescentes in Canonicorum Collegium aditus comperiens cavuit, ne in posterum mali exempli res Romæ probaretur. Ibidem ostiduum mansit, ut Ormaneto per literas indicavit.

(b) Cl. Nicolaus Sormanus ex Collegio nostro Ambrosiano Doctor, in Libello suo, quem de rebus

Humiliatorum typis edidit anno MDCCXXXIX., certis innixus Diplomatum fundamentis altius ipsorum primordia revocavit. Affixit nimirum hujus Ordinis initium ineunti Seculo XI., ætati scilicet S. Henrici Imperatoris, a quo abductos Nobiles Cives Mediolanenses in Germaniam, qui antea Harduino studuerant, primos dicit fuisse ejus Ordinis Auctores. Hæc sententia consonat etiam iis, quæ S. Antoninus, Volaterranus, & Jovius de Humiliatis tradidere.

(c) Opulentia hujus causas allegat idem Vir Cl. in eadem historia, quæ comparata videtur ex publicarum rationum administratione ipsorum fidei ad secula aliquot commissa, atque concedita.

(d) Sua ætate scribit Carolus eo in Ordine numeratos esse vix aliquot supra centum Fratres in omnibus Italiae partibus, Præpositis tamen, Tyronibus, & Transfugis in eandem summam conjectis. Initis autem reddituum suorum calculis, sexaginta auctororum millibus tam exiguus Cœtus alebatur.

vitia, quam ut concilii Ormaneti viribus possent. Nunc ipse coram inspectis malorum omnium causis Cremonæ in Urbe universi Ordinis conventum indicit (a). Ibi depromptis literis, quas ad rem firmissimè stabilendam a Pio V. impetraverat, Apostolica auctoritate primum jubet (quæ duo præcipua reformationis capita erant) Cœnobiorum bona in commune conferri, deinde Præpositos omnes, absoluto triennio, per Fratrum suffragia renovari. Mox Præpositum Generalem creat, qui in ceterorum gesta animadvertat, statutoque tempore, haud secus, quam ceteri, Magistratu decedat. Læto hæc animo Fratrum plerique acceperunt, quippe cum Præpositorum potentiam coerceri viderent, quorum crudelitate, & avaritia premebantur. Contra Præpositi intra se fremere, & quemadmodum phrenæsi correpti sæpe medentibus irascuntur, haud secus ipsi salutaria præcepta probris, contumeliisque insectari. Tum omni genere officiorum tentare Pontificis animum, si forte aliquid de statutorum severitate remitteret, conati etiam inflammare Principum animos, ne intra ditionis suæ terminos quidquam immutari permit-

terent. Quibus cum nihil proficere se viderent, concepere animis ingens, inauditum, horribile facinus, de quo alibi referam. Interim Carolum prosequi juvat ad Franciscanos proficiscentem, quos Humiliatis, ut numero, & celebritate præstantes, ita moribus parum absimiles esse cognoverat.

Jam dudum in duas veluti classes Franciscani disceserant, alii Conventuales dicti, alii Observantes vulgo nominantur, quorum insuper eo tempore aut multiplex genus erat, aut fere nullum. Et Conventuales quidem quamquam non sine magnis laboribus, minore tamen tumultu impositas sibi leges acceperunt. Laborabant eorum nonnulli possidendi cupiditate, ac pertæsi cellarum angustias, privatisque adibus amœno loco splendide extructis, tanquam Optimates Ordinis in sodales dominabantur. Ita mutua inter Fratres caritas omnino defecerat, quæ stare in Sacris Familiis sublata æqualitate non potest. Quæ gravissima sane mala, etsi vetustate ipsa invaluerant, magna tamen ex parte cessare studio etiam, & opera Alexandri Cribelli Cardinalis, quem Carolus Romæ commorantem in hujus cura

ræ

(a) Jam Roma regrediens a Comitibus anni MDLXVI. plura impetraverat pro restituendis ejus Ordinis legibus Diplomata, quæ dum Cardinali Alciato traderet Eius, subridens dixisse scribitur: *Optimam dictu fore reformationem hæc, non item faciliem factu; cui Alciatus reposuit: Rem ipsam a Borromeo queri, non potestatem; & curius sue sollicitudinis certa extrema argumenta.* Neque expectationem sefellit Carolus. Etenim statim omnes in hanc rem cogitationes contulit: Seminarium primo Adolescentium Humiliatorum in Braydensibus Aedibus instituit: mox cum Sabaudia Duce, & Venetis egit, ut ipsorum officii potestas etiam sua armaretur. Revera Albertus Linius in Veronensi Diocesi, neque remissius in Bergomeni Cornelius Episcopus rem promovere, ut horum literæ testantur. Ipsemet summus Pontifex certior factus de primis a Carolo jactis disciplinæ fundamentis Alciato Cardinali aperuit, velle se Romæ Humiliatis Contubernium comparare. Hoc tamen anno pressius reformare hunc Ordinem aggressus est Conventu Cremonæ indicato, quem V. Junii die aperuit & XIV. solvit. Flura ibi sancte constituta, & præter ea, quæ Auctor exponit, scribit Carolus rursus ibidem cautum, ut duodecim saltem Fratres in singulis Eorum Monasteriis alerentur. Supremum ibidem Ordinis Præsidentem pro potestate sua designavit Aloysium a Basilica-Petri Virum, ut Ipsemet dicit, totius Ordinis præstantissimum; quem diuturna cum Sancti Barnabæ PP. consuetudo ad sanctitatem

formaverat. Cremona Mediolanum reversus Braydenses Aedes armatorum manu obfessas invenit, atque eorum vitibus occupatas, qui nova Instituta aversabantur. Citius tamen tantam licentiam, adjuvante etiam religiosissimo Albuquerque, compescuit. Gratissimum rei perfectæ nuncium excepit Romæ Pontifex, quem Ormanetus scripsit *inexpectato obitu. gaudio terendisse ad Caeteros plures manus, & Omnipotenti Deo gratias primum habuisse, deinde Carolo studeo pleno ore laudasse.* Verumtamen cum difficulter admodum impositis Legibus se Humiliati subjicerent, nova inita a Carolo ratio est moderandæ eorum audaciæ; VI. scilicet Octobris die hoc anno Pontificium illis Diploma indixit, quo sanciebatur, ut alterius ejuspiam Religiosæ familiæ probatos Viros illis contubernales adjungeret, retenta quidem Nominis, & Instituti varietate, sed facta dumtaxat quadam virtutis communione. Hinc præcipue optavit, ut Sancti Pauli Clerici Regulares illis darentur veluti sanctitatis Magistri, quam in rem aliquot etiam jam elegerat: aliquot etiam ex Societate Jesu jam animo destinaverat, quemadmodum Cappuccinos etiam & Ordinis Prædicatorum in Etruria nonnullos; ne autem in illis eligendis erraret, Sanctum Philippum Nerium per literas consuluerat. Ab hoc tamen proposito dimotus fuit, pluribus interpositis impedimentis. Tandem biennio post, cum a Pontifice antiquatus ille Ordo fuisset, Carolo potestas de iis benemerendi non tamen voluntas fuit erepta.

ræ societatem adsciverat. Is enimvero delectos ex eodem Franciscanorum Ordine Visitatores, quos prudentia, & auctoritate plurimum apud suos præstare cognoverat, in omnes partes cum potestate dimiserat, ut restituto institutionum cultu, Franciscanum nomen, quod ipsi cum ceteris commune haberent, ab omni ignominia vindicarent (a).

Inde conversa in Observantes sollicitudo, quorum claustra præter tedium paupertatis factiones, & studia partium perniciosissimæ scilicet Cœnobiticæ disciplinæ pestes invaserant. Clientelis, & favore amicorum ubi quis ad supremos gradus ascenderat, nulla habita meritorum ratione, eos tantummodo, quos propitios in suffragiis habuerat, extollere conabatur, atque is demum in omnibus comitibus victor erat, qui gratia, non virtute præcelleret. Archiepiscopus in hac rerum deformitate duo sibi præcipue facienda putavit, primum ne propria vectigalia, fundosve habere cuiquam permetteret; deinde, ut factionum duces ea, quam injuste occupaverant, provincia dejectos in obscuriora cœnobia relegaret. Quibus peractis, & spes virtuti, & Ordini quieti restitui videbatur (b).

At ubi ad Amedeos (c), Clarenosque ventum est, prope fuit, ut Carolus

ipse nedum Pontificis auctoritas violaretur. Nomina hæc quoque Franciscanorum erant, qui ex Observantium Ordine abscissi, tanquam avulsi ex vite palmites alterius veluti Ordinis radices jecerant. Frater quidam nomine Amedæus Patria Ulyssiponenfis, cum Sanctissimi Conditoris instituta perfundari a gregalibus suis videret, nonnullos eorum, quos priores ad religionis studia esse intellexerat, secum abduxit, ac singulare aliud sodalitiū genus effecerat. Qui nomen dederant, ex Auctoris nomine Amedæi appellati, nec alia fere origo Clarenorum fuit. Et initio quidem Clareni, Amedæique sanctissimorum hominum nomen habuere; mox, uti fit, relabente paulatim spiritu, haud secus quam reliqui, a quorum societate discesserant, a pristina vitæ innocentia descivere. Itaque Carolus, quod secessiones istas nullo jam religionis proventu continuari videret, inanes nominum differentias tollere, ac sparsa veluti membra in unum corpus referre constituit. Re cum Pontifice communicata, Mediolani in templum, quod Pacis appellant, convenire Fratres jubet, constitutiones, quas Roma acceperat, in Concilio recitaturus. At illi furore perciti, ubi Archiepiscopum adesse nunciatum est, citato campani æris sonitu ad arma conclamant,

(a) Primum in hac Urbe plura in Conventuum Cœnobia sanxit, cujus singulas partes se excoisse diligenter scribit Ormaneto XXIX. Septembris anno MDLXVIII. atque cellam cuiuslibet ex Fratribus unicam defensam, obstructam ad plures, quibus utebantur, aditus itaque dimissos. Adolescentios quosque, quibus per statum, confessionem emittere non licebat. Neque hæc sollicitudo Provincia dumtaxat huius finibus definita videtur. Extant ejusdem literæ biennio post datæ ad Venetos, ut eurent Fratrum hujusmodi leges restitui: privatæ præcipue adium, hortorumque usu omnibus interdici. Atque hoc idem inculcaverat Bilix Pontificio Legato Vindobonæ sedenti, cujus etiam studia in hac disciplina promovenda commendat.

(b) Paulo ante, quam se in viam daret Mantuam verius, quo Eum Pontificis literæ vocaverant, Provincia hæc sanctus est Carolus. Siquidem rem jam perfectam scribit Ormaneto VII. Cal. Martii hoc anno: Sabbato clauso solatus est Fratrum Observantium cœtus, qui dum coactus est, nova disciplina instituta illis indulta sunt. Tunc in hanc sententiam omnes, si aliquam juniorum dissipationem demerit, quibus aliquando die rorsus illa videbantur, licet hæc nunquam ab ipsis Sancti Francisci legibus adirent. Hæc tunc acta Annis vero subsequen-

cum celeberrima inter Fratres Strictioris Observantiæ, & Minores exardescerent dissidia, illi semper usi sunt favore Borromei, cujus opera præcipue in Italia restituta sanctioris Ordinis disciplina est. Cumque anno huius sæculi LXXXII. evocati ad Romana Comitibus Minores Fratres ultimum inturbate Reformatis excidium conarentur, atque in ea urbe minas creparent, vincula & carcerem ipsam denuntiantes, scribit Specianus ad Carolum videns postquam rursus ejus Familia omnia, in Mantuam suo Romam ad eorum assuetos. Unus res suble- care festinet. Quod quidem eodem anno præstitit Cardinalis, & concitatam tempestatem auctoritate, & favore suo sedavit.

(c) Amedeorum nomen Franciscanæ illi familiæ inditum est, & ab ejus Conditore primum acceptum, Amedeo nimirum Ulyssiponenſi Viro Religiosissimo, qui sibi ob præcipuam vitæ sanctitatem non mediocre Fratrum numerum plurimis ante annis adjunxerat, cumque iis veteres æternioris vitæ leges restitueret conatus fuerat. Extant ipsius res gesta typis impressæ anno MDCXXX., ejusque Corpus Fidelium venerationi propositum in Sanctæ Mariæ Lacis Templo custoditur. Vide Boschem ad diem X. Augusti in Martyrologio Medice-lanensi.

mant, peiora etiam ausuri; nisi Carolus vitato prudenter occursum locum injuriæ sustulisset (a). Mox ad meliora consilia reversi, ac secum reputantes rem sibi esse cum eo, quem nulla pericula, nullæ difficultates ab salubriter inceptis deterrent, indicta sibi decreta accipere contenti remissione pœnarum, quas utique graves ob præteritæ seditionis crimen daturi erant, nisi Carolus ipse Pontificem exorasset, ne quid gravius in reos statueret.

CAPUT XV.

Turbato Mantuæ Fidei statu, illuc destinatur ex Pontificio mandato Legatus.

1568. **P**ER eadem tempora triste quidam in altera ex Italiæ Civitatibus acciderat, ex quo tristiora insuper alia timerentur. Concionator quidam multa Orthodoxæ Fidei contraria palam dicere

ausus erat, cumque Fidei Quæstor in eum animadvertere voluisset, minis, & duorum Religiosorum hominum cæde (b) admonitus fuerat, ne quid ultra tentaret. Nitebatur impius Orator Principum patrocinio (c), sine quo nulla ferme hæresis in Ecclesia adolevit. Quod ubi Romæ est auditum, timor ingens Pontificem incesit, ne alias Italiæ Civitates latius serpens hæc flamma corripere. Cum de remedio ageretur, nemo aptior Carolo visus, qui viam orienti incendio præcideret. Fortitudinis, & prudentiæ experimenta, quæ hætenus ille, Pontifice præsertim Avunculo, dederat, certam veluti legem effecerant, ut si quid arduum, ac difficile in Ecclesiæ rebus occurreret, id Cardinali Borromeo committeretur (d). Igitur ad rem componendam summa cum potestate delectus, quamquam & satis negotii domi habebat, & difficultatibus, periculisque obsepta omnia videbat, haud ultra distulit, quin iter illi-

(a) De facti hujus aut veritate, aut integritate subdubito, cum Carolus, quo tempore indictæ novæ leges Fratribus Amedeis sunt, Mantuæ versaretur. Mox descripsit Castellus Ejusdem Mediolani Vicarius in sua Epistola ad Eum missa XXXI. Martii anno MDLXVIII., scribens eadem die missam Supremum Ordinis Præsidentem in hac Urbe degentem, ut novum Canobio Custodem induceret, cum omnia pacata apparerent. Ariamen (subjungit) eum illic profectum vidisse repente oculos in faciem fores, & triginta circiter armatorum hominum pro lumine stantem cohortem, qui nihil illius auctoritatem & nomen revereri, truculente vim invidati sunt, nisi oculus inde faceret. Quare (concludit idem Castellus) se de hac injuria repente commotionem ad Albuquerqueium Ducem convolsisse, ut viribus vires opponeret &c. Certe in tot Epistolis nullam ab ejus Ordinis Fratribus illatam præsentî Carolo injuriam lego, nisi in Sancti Barnabæ Templo mensè Sextili anno MDLXVII. cum sacris rebus in folio suo vacaret. Scribit enim ad Ormanetum die VII. ejusdem mensis eo in Templo coram ingenti populi multitudine ante se Fratrem quendam Ordinis Minorum constituisse, qui plura conquestus palam de adepto Fratribus Virginitatis Tertii Ordinis regimine, & Pontificio Diploma manibus tenens Borromei decreto intercessit, remque statim totam supposito Notario jussit tabulis consignari. Sed addit idem Carolus se audivisse hæc omnia patientissime, & tum Pontificis nomen veneratim responsum in aliud tempus, locumque distulisse. Sed ex Cardinalis Sanctæ Severinæ literis discio tantam audaciam a Romanæ Congregationis Patribus justa inflicta pœna fuisse coercitam.

(b) Peracta miseranda hæc cædes est Mantuæ ipsa Natalitia Christi Domini nocte anno MDLXVII., cum facto perfidorum hominum impetu, gemini ex Dominicana familia Fratres de medio crudeliter sublatis sunt,

ut ad S. Carolum Cardinalis Pisanus scripsit. Antea etiam vis fuerat illata carceribus, in quos aliqui causæ fidei fuerant conjecti.

(c) Inane tamen hoc sibi patrocinium eorum impietas confinxerat. Etenim ad Mantuæ Ducem Guilelmum scribens Pontifex Pius die IX. Martii hæc habet: Ex literis dilecti filii nostri Caroli Cardinalis Borromei diligentissime scriptis, cognovimus quam propensam, quam facile desiderio nostro satisfacturum te esse promiseris. Præterquamquod etiam effectum est Ducis opera, ut familiares aliquot sui impia dogmata ejurarent, alique etiam darentur in vincula; imo graviori ejus edicto promulgato impiorum licentia repressa est. Neque aliter sensit Carolus ad Pontificem scribens, testaturque nullo alio crimine obstrictum Ducem videri, nisi oscitantem alicujus, aut dissimulationis.

(d) Placet hoc loco partem Pontificiæ epistolæ ad Carolum datæ proferre, quæ rei hujus totius ordinem explanet: Cum autem non sine animi nostri molestia intelligamus Fratrem Camillum Campesium Inquisitorem, eo potissimum instigante, qui semper ætatis supersevadus, dilectio filio Nobili Viro Guilielmo Mantuæ Duci parum gratum videri, ex quo proxime antecessis mensibus quidam Sathane filii capta occasione abstantes se forsitan ei, quod nequaquam de tam Catholico Principe in animum inducere possumus, obsequium præstare, in duos ejusdem Ordinis innocentes Fratres nefariam & crudelissimam cædem perpetrarunt; idcirco pro nostri Pastoralis officii debito sollicitè cogitantes, quoniam pacto oportune providere valeamus, ad circumspectionem Tuam, quam præclaris gratiarum muneribus Altissimus insignavit, & cuius eximiam integritatem, prudentiam, dexteritatem, & Catholicæ Religionis zelum cognovimus perspecturum habemus, animus nostrum conuertimus firmis spe freti, Te desiderio huius nostro cumulate satisfacturum.

illico, atque operam verteret (a), quo se, & Pontificis mandato, & religionis amore invitari sentiret. Quamobrem supplicatione prius indicta, qua Divinam opem exposceret, ad seditionis locum profectus vix dici potest quanta celeritate aliis doctrina victis, aliis benignitate captis, nonnullis supplicio affectis, turbulentorum hominum eruptura in publicam perniciem consilia represserit (b). Res certe a Romanis Patribus miraculi loco habita, multique ex loci incolis, ad quos missa legatio erat, palam agebant: sub Caroli specie delapsum aliquod e caelo Numen (c), cujus ope ab imminente periculo fervarentur.

Disceffum inde paranti traduntur literæ (d), quibus Pontifex admonebat: certum sibi esse non paucos Religiosi cujusdam Ordinis affectas novis opinionibus imbutos manifeste a Catholica Fidei veritate desciscere. Proinde quanta vi poterat his malorum initiis occurreret, videretque, ne velata sacris insignibus impietas in credulorum animos facilius grassaretur. Hoc ille mandato accepto, cum ad persequendos tanti criminis reos infurgeret, cognoscit plerisque eorum, ne deprehendi facile pos-

sent, in diversis Italiae partibus occulta sibi domicilia delegisse. Nec tamen ea difficultate deterritus, multa inquirendo, confendoque pervicit, ut perditii homines e latibulis suis extracti, atque in vincula coniecti, sin minus a noxiis opinionibus convalescerent, ceteris nocendi facultatem amitterent (e).

CAPUT XVI.

Mediolanum reversus ex Diocesi universa Synodum congregat, ubi obiter aliqua de ejus celebranda Ritibus.

1568. **I**nter hæc cum aliqua temporis intervalla consultationibus, judiciisque vacua suppeterent, iis ad pias exercitationes uti decrevit, quibus ad Divinarum rerum amore vehementius excitandum singulis annis operam dare consueverat (f). Accito igitur Alexandro Saulio Barnabitei Ordinis Viro sanctissimo, doctissimoque, qui postea Aleriensis in Corsis, ac Ticinensem insulam summis virtutibus illustravit, totius antea vitæ peccata rite confessus, eo duce, ac magistro

(a) Dæta sunt Pontificis literæ ad diem X. Februarii, jamque die XXV. se in viam dederat Borromeus; nam hæc die Brixia ad Ormanetum scripserat, ejusque iterarum authographum ipsum fidei & obedientiæ plenam in Bibliotheca Ambrosiana servatur. Episcopum Marturanensem, Specianum, Galestinum, & Modœtix Archiepresbyterum itineris hujus comites & laboris habuit.

(b) Tanta diligentia curam hæc suscepit, ut uno habito cum Duce colloquio ipsum facile compulerit ad severiorem agendi rationem. Extat in Bibliothecæ nostræ MSS. tota series & ordo hujus Orationis. Revera inflammato Duce, aliquot in custodiam traditi ex nocentibus, & Romam traducti, plures publice impiam Sectam execrati sunt: alii ad pœnam Mantuæ producti, & duo transugatum simulacra per Carnificem rogo imposta.

(c) Hæc præcipue Camilli Campegii vox fuit, cujus potissimum salus agebatur. Ceterum laudes a Pontifice in Carolum congestas Pisanus Cardinalis fatetur se proprio compleri non posse. Cardinalis autem de Gamba-
bara sub eius expeditionis initium Roma rescribens VI. Martii ait: Pontifex apprime per diligentiam tuam satisfactus est: si sive e nimia celeritate proficisceris, sive degentibus moram consideret, omnia plena videt pietatis, prudentiæ, fidei, ac religionis.

(d) Septima Aprilis die ex Pontificis nutu per Pisanum Cardinalis Epistolam nova hæc provincia demandata Carolo est reditum inde molienti. Ejus hæc series:

Ut ad Te scriberem, Pontifex imperavi testatus hæcenus fidem sibi tuam competentem esse, sed longe majorem ex mora tua fructum expectavi. Subdidit certissimum ex reditu tuo periculum imminere: quare voto refragari cogitur tuo, ne muneri desit suo. Videns eum multo magnificentius de re Catholica Mantuæ benemereri, quam Mediolani; præsertim cum hoc sibi persuasum habeat: Te licet absentem Mediolanensibus rebus per Vicarios adeo consuluisse, ut opera illic tua desiderari non possit.

(e) Utili admodum in rem hæc usus est auxilio Supremi Præsidis Ordinis Cassinensis, cujus studium sæpe in suis literis Carolus commendat. Adeo laudabiliter expedit deinde tam implicitam ac difficilem provinciam, ut Pisanus Cardinalis significaverit: Pontificem antea in ejus cura conquiescere, tantumque Borromei fidei tribuere, quamvis nec Borromeus ipse audeat optare. Tanta autem, recte Cardinali de Gamba-
bara eluxit concepta de Caroli virtute opinio, ut Pontifex aperte diceret: Humanum nihil posse ardentissimum Borromei pro Religione studium comprimere. Hæc vero tam extimæ acta a Carolo sunt, cum nondum trigessimus ætatis annum excederet.

(f) Conquestus pro modestia sua in eo, ut sibi videbatur, exilio fuerat Borromeus apud Cardinalem de Gamba-
bara mensè Aprilis: Se nimirum in Sacris rebus frizere, licet ipsa Paschalis diebus opportunitas, & Sancti Domitii Patrum contubernium, quo fructuatur, aliquem in se Religionis ardorem excitare debuisset.

stro (a) totum se piis meditationibus tradidit; & quo altius in conscientiae interiora descenderet, tam demisse de se ipso sentiebat, ut, quamquam tot antea rebus præclare gestis, tunc primum sanctitatis tyrocinium inire se diceret. At longe aliter Pius V. tanti nominis Pontifex sentiebat, qui, ut Cardinalis Jo. Baptistæ Cigalini in epistola sua testatur, quoties Purpuratorum Collegium ad religionis cultum, & tuenda Apostolicæ Sedis jura excitare conaretur, non alia sæpius, quam Caroli exempla proponere solitus erat, ac diserte affirmabat beatam fore Christi Ecclesiam, ubi sex tantummodo Cardinales Borromeo pares habuisset.

Quatuor interim exactis mensibus (b), postea quam Mediolano discesserat, ac redeundi facultate summis precibus (c) im-

petrata, Dicecesanam Synodum, statim (d) indixit, cum ut malis, quæ in præterita Visitatione cognoverat, novis decretis occurreret, tum ut memoriam eorum (e), quæ in primo Provinciali Concilio ediderat, renovaret. Facturus autem operæ pretium video, si forte vigilantissimi Pastoris instituta imitari volentibus exponam, quo ille ordine in celebrandis ejusmodi Conciliis uteretur.

Præfectos igitur, quos sive in Urbe, sive in aliis Provinciæ partibus constituerat, stato tempore adesse Mediolani jubebat, ut de necessitatibus, quas in sua quisque regione cognoverat, singulatim referret. Hi omnes, quamquam ad multos dies in Urbe detineri necesse erat, Cardinalis sumptu, atque in ejus ædibus alebantur (f),

quo

(a) Casu id factum, sed magna sui utilitate scribit Carolus die XXVI. Martii ad Constantium Tassonum familiarem suum: *Aliquem ex Sancti Barabæ Patribus ut ad me mitterent, scripseram, ut omnes conscientie meae lutes detergerem: & Alexander Saulius forte electus mihi valde acceptus fuit. Colligo interim me ipsum, & subsæcivas quotidie horas in excutiendas animi lacrimas assero. Tu vero precibus tuis, aliorumque corroborata, ut in proceum uberrimus consilium hoc meum vertat. Cognitus intime sibi paulo ante Alexander fuerat, atque in rebus suis expediendis administro erat usus, cum Mantua verfaretur, quandoquidem Mediolani Vicarius Castellus assidua tenebatur febricula. Licet vero Institutorem hoc tempore Alexandrum Carolus habuerit, alias sæpe Institutore Carolo nescit Alexander. Plura extant in ejusdem Epistolis indicia obsequii, quod Borromeo Magistro ille deferrebat, præcipue in expediendis Alerienfis Diceceseos difficillimis temporibus, quæ sibi cum Sancto Cardinali veluti erant communia; atque pii hujus magistrerii argumentum certum est epistola illa inter alias, quam de permutatione Sedis in Pontificis arbitrio omnino rejicienda Carolus ad eum dedit. Hic autem Alexander est, quem ab Alerienfi Sede ad Ticinensem translatum post Caroli interitum nuper in Beatorum album intulit Sanctissimus Pontifex Benedictus XIV.*

(b) Mediolano Mantuam convolvavit die XXVI. Februarii; huc autem regressus est sub Junii exitum, cum nulla ante trigessimam ejus mensis diem Mediolani date legantur Epistola. Dilucide autem iter suum aperit die VII. Julii scribens ad Cremonensem Episcopum in hæc verba: *Me Cardinalis Commendonis auctoritate compulsi, & aliqua etiam Humilitatorum necessitas, ut Mediolano non reversurus Verona & Braxiam digrederer, licet eadem Humilitatorum tempora me etiam Cremonam evocarent.* Erat autem eo tempore Commendonis legatione functurus apud Casarem, quapropter opus illi erat Borromei colloquio.

(c) Dicecsum inde mellebatur, rebus, ut putabar, compositis, jam a die XXVIII. Martii, ut in Epistola missa ad Cardinalem de Gamba sub finem subdit:

Si adhuc necessarius video, laborem non recuso; Tamen velim tibi Verbis meæ, & muneris necessitas in mentem veniat. Sed Ecclesiæ suæ amor cum obedientia mire configit in epistola ad eundem data die XVI. Maji. Postquam enim fuscè causas exposuit, propter quas enixe rogabat, ut suæ restitueretur Ecclesiæ, in hæc verba omnia superius dicta concludit: Hæc autem eatenus expolita sunt, quatenus inutilis mea hæc mora videatur; si enim aliter Pontifex sentiat, stylum verto, meoque esse scio. Eadem non solum mandanti, sed muniti servire. Neque audias rogo, qua Videi. Quæsitur de infirmitate corporis mei committitur; siquidem hæc ejus mentionem amantis imbecillitas est, non mea agens; neque eam æquum est ullum in me morbum suspicari, cum eadem mea valetudo sit Mantuæ, & Mediolani versantis. Sane non poterat luculentius pro reditu item, & mora sua differere.

(d) Ineunte Augusto coëgit ex Dicecxi universum Cleri conventum. Ita enim urebat absentem cura, quoniam inter multa, de quibus apud Ormanerum leniter conquestus fuerat, hoc maxime dolendum videbatur quod elaborate vere intersperetur Synodi congregande opportunitas, quæ neque in Autumnale, neque in Hybernium tempus esse rejicienda. Mense Junio idcirco Castellum morbo vix recreatum excitaverat, ut rerum seriem in Synodo agendam accuratè digereret.

(e) Exegit a singulis professionem Catholicæ fidei antea in Provinciali Concilio imperatam. Mille & quingenti in hoc Coetu fuisse, & tum primum hic convenere Lepontii Sacerdotes, quorum nullum superior ætas in Conciliis unquam viderat. Eo item tempore Vallarius Fraxineri Sacris Præpositum, intercedente quamvis Guicelmo Mantuæ Duce, censibus privavit, & Præpositi nomine, quandoquidem initiari Sacris Ordinibus neglexisset jamdudum, & adhuc nollet.

(f) Ducentos amplius homines Borromei ære in dies Concilii singulos vixisse testatur Possévinus, quæ deinde liberalitas semper illi in usu fuit, quotiescumque hujusmodi Conventus haberentur

quo promptius ad conferenda consilia convenirent. Multum in iis conventibus non modo ad Synodum rite utiliterque celebrandam, verumetiam ad erudiendos animarum Rectores auxilium erat. Nam cum gravissimæ semper de Ecclesiasticis rebus quæstiones proponerentur, auditis omnium sententiis, & cuncta præsertim definiente Carolo, quid optimum factum esset facile apparebat. Supplicationes deinde ad tutelarium Numinum aras habebantur, monebaturque Populus pastoralibus literis, ut ea, quæ pro salute reipublicæ agerentur, Sacramentorum usu, & assiduis ad Deum precibus adjuvaret. Nec minor interim cura erat in exquirendis, apparandisque ædibus, quæ tot advenarum necessitati, honestatique sufficerent. Quemquam enim eorum, quos ad Concilium vocaverat, ad cauponas divertere tam indigne ferebat, ut pauperes, atque ab Alpium confinibus venientes, domi suæ, & quidem ab omni sumptu immunes exciperet. Quin etiam graves viri hospitibus ipsis præstiebantur, qui promiscuam multitudinem ob ingeniorum varietatem perturbationibus fere semper obnoxiam in officio continerent.

At ubi Concilii dies illuxerat, atque ab S. Ambrosii Æde in Templum maximum tot Sacerdotum millia redierant, tabellæ passim affixæ docebant, quo omnes ordine, & loco confiterent. Censores vero antea designati circumire, ac diligenter inspicere, ne quis extra ordinem, ne indecoro vestitu, ne incomposito corporis habitu tam sanctæ rei interesset. Tum Archiepiscopus Divina ad Aram maximam operatus Pontificali in Solio undequaque conspicuus confidebat, composito in speciem amoris, ac majestatis aspectu. Quæ duo, etsi æque necessaria in Principe sint, ita tamen Carolus temperabat, ut plura amore, quam majestate perficeret. Nam

cum aliquem ad colloquium admitteret, tanta erat in verbis humanitas, tanta benevolentia significatio, ut ea, quæ diceret, non ex aliqua potestatis ostentatione; sed ex paternæ caritatis ardore proficisci facile omnes agnoscerent. Eadem vis orationibus inerat bis in singulas dies e fuggeſtu habitis, quibus neminem præter Sacerdotum vitia corripere, Sacerdotalis Ordo in contemptum apud Laicos adduceretur. Triduo denique absoluto, antequam conventus dimitteretur, edicto significabat, si quis de Ecclesiæ rebus cum Archiepiscopo singularim colloqui vellet, liberam fore omnibus potestatem, memor ejus, de quo Philippum Macedonum Regem a vetula quadam admonitum ferunt, Principem scilicet, cui audire grave sit, nec regnare debere.

CAPUT XVII.

*Pium in muliebris pudicitia præsidium exci-
tatum contubernium legibus firmat,
atque iterum ad Diocesim
lustrandam incumbit.*

1568. **H**OC tam diuturno, & gravi labore perfunctus solatii loco habuit rem aliam perficere, quam ob celerem ex Urbe discessum paulo ante infectam reliquerat. Elisabetta Aragonia Hispanæ Nobilitatis Matræ feminas aliquot ejus laudis, quæ præcipua in muliebri sexu est, misere oblitæ conductitiam in domum ære suo coegerat, alebatque, ut solitario recessu insanas libidines, & pristinae vitæ licentiam exuerent. Elisabetta mortua id muliebri contubernium non stabiliendum modo, verumetiam amplificandum Cardinalis suscepit (a) sapienter reputans, ut Nosocomia sanandis corporibus, ita ad depel-

(a) Post quinquagesimum hujus Seculi annum, sedente Arcimbi Ido, tam eximium opus molita fuerat Elisabetta Aragonia, quæ mortua deinde est anno hujus item Seculi sexagesimo tertio. Vacuam hujus morte administrationem loci susceperant pietate insignes Viri; sed tam ea ratione institutum hoc Con-

tubernium erat, ut ad tempus dumtaxat ibidem alebantur puellæ, quarum pudicitia aut nutabat, aut jam erat profligata; quare deinde aut alicujas Matronæ famulatu addicebantur, aut earum honori cavebatur honestis nuptiis, aut in Virginum Collegium aliquod receptæ Procorum insidiis eripiebantur. Leges illis aliquot

pellendam animarum luem receptacula quædam magnis urbibus convenire. Delubrum Sancto Benedicto antiquitus consecratum, translata inde animarum cura, in proximam S. Petri Ædem novæ huic familiæ assignatum ex earum numero, quas ex tertio Sancti Francisci Ordine appellat, duodecim veluti magistras constituit, ut calentes adhuc impuris amoribus fœminas materna caritate excipiant, æternæque salutis desiderio paulatim accendant. Multo auro, multisque laboribus tam pium opus Sanctissimo Præfuli stetit. Nam & laxari ædificia necesse fuit, & alimenta identidem large submitti, & loci institutiones (a), quas succisivis horis antea conscripserat, ad multiformis Sodalitii statum accommodari. Triplex enim mulierum genus in ea tecta recipi voluit. Primum erat earum, quæ relicto meretricio quæstu ad castiora consilia redeunt: alterum puellarum, quarum paupertas ægre cum pudore conjun-

gitur: tertium denique uxorum, quæ a maritis profugæ, vel ejectæ sæpe nuptiarum infelicitatem conjugalis fidei injuria ulciscuntur (b). Manet hodie Caroli beneficio id publicæ honestatis asyllum, immo perpetuum ejus sollicitudinis monumentum, qua pudicitia decus, non in se ipso tantum, verumetiam in Civibus suis excoluit.

Hoc miserrimo sexui perfrugio constituto, gravissimam aliam in montana, & finitima Hæreticorum Regionibus loca expeditionem suscepit (c). Eo cum pervenisset simillima omnino iis, quæ in Helvetiis Vallibus inoleverant, vitiorum genera invenit, deserta sacra, informes aras, incultos Populi mores, Sacerdotes tam improbos, ut neque a flagitiis suis unquam absolvi curarent, neque ceteros absolvendi formulam nossent. Paribus morbis paria remedia adhibita, pœnæ, monita, largitiones, & si quæ alia Pastorale munus amplectitur. Et cum more suo confragosa quæ-

quot datæ ab Alberto Lino ad normam earum, quas Veronenfis Antistes Gibertus hujusmodi puellis antea præscripserat. Hæc idem Albertus ad Carolum scripsit Romæ degentem XVIII. Julii MDLXV., quo item anno in Collegium hoc fovendum operam suam omnem Carolus pollicitus est, & *hujusmodi Institutum sibi in deliciis esse dixit, imo ornamentum, & præiosissimum Insulae suæ gemmam* per literas appellavit. Huc itaque adveniens Cardinalis primum duodecim piæ fœminas Tertio S. Francisci Ordini adscriptas, & convenire solitas in S. Ludovici Templo, quod interposita domo a S. Benedicti Æde sejungebatur, permovit, ut puellarum hujusmodi regimen susciperent. Anno deinde MDLXVII. translato ad Sancti Petri Cornaredi Rectorem Parœciæ Sancti Benedicti jure, domoque empta Parochi, hujus ædes & Sancti Ludovici simul attributæ huic Collegio sunt, in quod piæ illæ fœminæ tamquam aliarum Magistræ & Custodes immigrarunt. Collato hoc primum subsidio, ex piorum hominum are constitutum deinde est perpetuum hoc pudoris asyllum, quod menstruo octo aetorum subsidio Borromeus, quoad vixit, confirmavit.

(a) Hoc anno MDLXVIII. certas fœminis illis leges dedit, quas concinnaverat Hieronymus de Arabia tum Caroli beneficio in Metropolitana Collegium cooptatus. Missas autem ab eo Mantuam, ibique a Se emendatas scribit Carolus die X. Maji, quo die etiam ad Collegii hujus Curatores illas transmisit. Sedulo deinde adhuc expensas indixit Monialibus die XXIV. Septembris, ut ex Ejus Pastoralis Epistola appareat, cujus egomet authographum legi.

(b) Quartum etiam adjecti earum genus, quæ pudicitia spectabiles, & religione evigilarent in ceterarum custodiam, atque harum cubilia edixit ab illis sejungenda. Jamque ab initio sexaginta admodum in

hoc Contubernio numerabantur.

(c) Urbana dumtaxat negotia reliquum hujus anni tempus absumpsere; vindicavit enim sibi Quintilem atque Sextilem menses Synodi concipiendæ & perficiendæ cura; Postmodum Septembri ad Verbanum Sancti Niconis corpus in lucem extravit. Sequentes menses intercepere cogitationes susceptæ de Seminariis, Monasterio Majore, Ecclesiasticis Ordinibus componendis, præcipue vero de excelsis sui juris controversiis. Neque ullum extat indicium in MSS. uberimis alterius hoc anno inita expeditionis præter Mantuanam, & Besutiensem. Inverso nimirum ordine hic Auctor exponit primam Vallis Saxinæ lustrationem, quam nos certis communiter documentis jam rejecimus in finem anni MDLXVI. De hac gratulatus Carolo fuerat Cornelius Bergomensis Episcopus, qui die III. Julii anno MDLXVII. professus est se imitari Borromei labores in Montibus obeundis, quos ab Eodem anno superiore toleratis acceperat. Quomodo autem hoc Cornelius scripserat, cum ex Authore nostro nondum ullam Diœcesis partem Carolus lustrasset. Adde dici in Vita Beati Hieronymi Amiliani edita a P. Santinello, Carolum anno MDLXVI. Somascam venisse, ibique suavissimo, quem excepit, odore commonitum latere inibi Sancti cuspisiam hominis exuvias, jussisse proferri in lucem Beati Hieronymi Ossa, quibus mox publice thus adoluisse narratur. Sed præ cunctis valeat testimonium depromptum ex Tabulis Archiepiscopalis Archivi a me diligenter lectis, in quibus anno hujus seculi LXVI. Gorgontiole, Tritii, Pontis Aureoli, & Vallis Saxinæ lustratio, & LXVIII. S. Niconis translatio Besutii peracta unice describitur. Vera itaque exponit hoc loco Gluffianus, sed biennio ante describenda, ut facile patebit recolenti ea, quæ in Notis ad Caput XI. subjecimus.

quæque, & aspera pedibus peragraret, evenit aliquid, cujus memoriam recolenti mihi stylus ipse inhorrescit. Ventum erat ad Introciam Vallem, quam in Lacum Larium excurrens nullius nominis flumen interfecat. Tunc imbris alte intumuerat, ac turbidis insuper aquis vorticum insidias tenebat. Hæsitanti Carolo inter pavorem, & continuandi itineris desiderium obtulit sese Dominicus Vallinellus eorum montium incolæ, qui nisi auxilii ignobilitas sperneretur, eum se tergo trajecturum promisit. Lacerti, & proceritas hominis fidem promisso asserebant: & successura facile credimus, quæ vehementer optamus. At Vallinellus paulum a ripa in flumen progressus, cum se gurgite involvi, atque undarum vi subduci sibi crura sentiret, rejectum, sive delapsum ex humeris Cardinalem medio in alveo destituit, metuque simul, ac pudore anxius fuga se inde proripuit. Erat oblonga in veste Carolus, ut proinde difficilior moliri vestigia, & ægreluctari cum impetu fluminis posset; sed curæ Superis erat, ne tanti animi Præsul tam misero exitu interiret. Cum incolumis evasisset, ita ut erat labore fere exanimis, atque omni parte corporis fluxus in proximum tugurium digressus Vallinellum ad se venire coactum humanissimis verbis solatur, ac nummo aureo donat. Multum ea res ad commovendos incolarum animos profuit, cum & tantæ benignitati oblectari barbari, & rudis ingenii esse ducebant, & animæ salutem negligere, quæ a tanti nominis Viro manifestis vitæ periculis quæreretur, non nisi stulti, ac perditii hominis esse intelligerent.

Plus negotii fuit in corrigendis Sanctimonialium moribus, quas a monasticæ vitæ institutis adeo alienas invenit, ut de Monasteriis ipsis penitus extinguendis cogitaret. Pervicit tamen auctoritate, aut potius admiratione virtutis, ut meliorem aliquem statum reciperent. Maledictis enim,

& contumeliis, quibus palam appetebatur paternas exhortationes, & salutaria monita reponebat, sive patientiæ studio, sive ut dissimulato dolore vulneribus ferendi voluptatem iratis adimeret. Sed frustra erant omnia, nisi crebros virorum accessus, idest quotidianas peccandi occasiones a Monasteriorum vestibulis amoveret. Qua in re potestatem in exteros paulo latius extendi necesse fuit, coercendæ videlicet aliquorum libidini, quibus in vetita acrius niti solemne est.

Postulat autem locus, ut remi eorum temporum sermonibus celebratam in medium proferam. Monasterium Modoëtiæ fuit Sacris Virginibus erectum, quas deinde Carolus ipse in proximum S. Martini Cœnobium transtulit. Earum aedes Caco-dæmon infederat, familiamque universam specie ludentis acerrime divexabat. Nunc mensæ allidentes vanis terroribus insectari, nunc diurno operi intentis suendi, nendique instrumenta subducere, nunc placide dormientes interturbare cachinnis, aliisque scurrilibus jocis, per quos fere miserilemures, quæ secum ubique circumferunt flammaram, tormenta dissimulant. Igitur advenienti Archiepiscopo provolutæ in genua Virgines, molestias, quas assidue perferant, cum lacrymis exponunt, ac suppliciter rogant, ne tam dirum hospitem in ædibus suis diutius diversari patiatur. Ille nihil moratus, rituali prece adhibita, cellisque omnibus lustrali aqua conspersis, tartarcum illum grassatorem adeo deterruit, ut ea, quæ tamdiu in deliciis habuerat, loca ultro repetere non auderet.

CAPUT XVIII.

Alterum Provincialium Episcoporum conventum habet, & tota hujusmodi habendorum conventuum ratio atque ordo exponitur.

1569. **I**nter hæc tertius (a) a primo Provinciali Concilio annus effluerat,

(a) Quartus jam annus inierat a primo celebrato Provinciali Concilio. quod anno MDLXV. Octobri mense habitum supra diximus. Hoc autem secundum indicere anno MDCXXIII. deservaverat; sed inter cetera

impedimenta, cum Mantuana fuisset expeditione distentus, illud rejecit in annum sequentem. Licet autem facilis videretur prætendi excusatio, posse Vaticanum tamen de hoc prorogando prius expectavit oraculum.

rat, ut proinde secundum ex Tridentini præscripto celebrari oporteret (a). Qua in re non modo assiduos, gravissimosque labores perferre, verumetiam summam animi firmitatem ostendere aliquando necesse habuit. Sane quidam ex Provinciæ Episcopis Romana jam pridem Purpura insignitus, cum certo die inchoatum iri Concilium intellexisset (b), negaverat se ad eum diem Mediolani esse posse, quod gravissimis de causis Romam ire cogereur. Ingratum id Carolo accidit, qui & falso obtendi necessitatem itincri optime nosset, & vehementer timeret, ne ejusmodi excusationum exempla in ceteros permanerent. Itaque cum monitis, precibusque frustra rem agi videret, Cæsarem Specianum familiarem suum ad eum misit, qui deprompto Summi Pontificis mandato, quod clam impetraverat, effugium omne tergiversanti præcluderet. Paulo severius actum cum alio quodam Episcopo, qui interesse Concilio recusaverat, causatus gravissimam legationem, quam in procurandis magni Principis utilitatibus exercebat. Huic enim auditis Patrum sententiis, qui jam ante convenerant, nisi quam primum accederet, pœnas a Jure statutas denunciari jussit, acriter etiam questus, quod debitam animarum salutis sollicitudinem Principum negotiis impenderet. Venientem tamen omnibus humanitatis officiis excepit, ut si quam forte ægritudinem parendi necessitas in ejus animo reliquisset, eam certissima amoris

significatione detegeret. Etenim in omni actione, ut nihil odiosius Episcoporum vitiis, ita nihil Episcopis ipsis carius, aut sanctius habere se ostendit. Concilii causa venientibus Vicarium suum cum nobilioris familiæ parte ad tria passuum millia obviam mittere consueverat, quo comitatu in Templum maximum, inde in Palatium deducti tam apte, congruenterque parata omnia inveniebant, ut neminem domo sua abesse pœniteret. Quamdiu Mediolani forent, in eadem mensa convivas semper adhibuit eo ciborum delectu, quem neque damnaret frugalitas, neque sensus fastidiret. Diuturnis vero consultationibus fessos recreabat identidem visitatione Templorum, consecratione Virginum, eruditissimum Seminarium alumnorum dissertationibus, atque aliis ejusmodi, quæ Ipse Sacrorum Præfulum oblectamenta appellabat. Qua vitæ consuetudine, & comitate adeo Patrum animos conciliabat, ut eorum nonnulli, quamquam Concilio dimisso, complures adhuc dies apud ipsum remanerent, ac mœsto discessu jucunditatem hospitii testarentur.

Ceterum, ne multa posteritatis commendatione digna præteream, quoties ad hosce conventus deveniret, hæc ferme ab Ipso servabantur. Vitia primum, quæ in unaquaque Provinciæ parte invalescerent, per ipsos Urbium Antistites, aliosque idoneos homines explorari curabat, ne antequam morbos agnosceret, de remediis disputaret. Inde certior de Populorum necessi-

ta-

(a) Cœpit haberi hic Conventus die XXIV. Aprilis. Octo autem convenere in Cæra Episcopi. Ejus tempore donata est solemniter Uxor Albuquerquei Ducis consecrata de more Rosa, quam illi habendam Pontifex Roma transmiserat. Bonhomii deinde cura fuit, ut Romæ hoc Concilium probaretur. Et sane Cardinalis Sfortia, illo diligenter perlecto, respondit, *nihil emendandum posse occurrere in eo, quod Borromei diligentia semel revocasset ad litem.* At tamen propter plura interim Mediolani excitata dissidia de Archiepiscopi jure protracta diutius ejus editio est, nec, nisi aliquantulum compositis rebus, Decreta hæc in lucem venire.

(b) Verius rotius rei seriem exponunt missæ ad Ormanetum literæ hoc tempore. Cardinalis Sancti Georgii ita dictus, licet alio tum titulo insignis, cum jure hujus Provinciæ esset comprehensus, Romam rei cujusdam causa iturus, dissimulata encyclica a Carolo missa Epistola, Mediolani debebat, sed post

quariduum se ad Romanum iter accincturus. Intellexit hoc Carolus, eumque honorifice primum ad fines exceptum, privato deinde colloquio convenit amicissime suadens, ne aliquam hic diuturniorem moram trahere gravaretur, cum Concilii dies ferme immineret. Officiis diu certavit & precibus, quam qui maxime. Specianum etiam, aliosque ejus sanguineos præmisit, qui eum a proposito dimoverent. Cum vero irrita caderent omnia, & Carignani degens Carolus audisset illum, insalutato hospite, jam discessum moliri, pro jure suo, & potestate a Tridentino concessa edixit, ne hinc pedem efferret. Mox Romam scribens Pontificias statim literas impetravit, quibus Pius pœnas abeunti interminabatur. Verum antequam huc transinitteretur dictum, composita jam erant omnia; quare Carolo dissimulante, imo impediante, reddita Episcopo literæ Pontificis non fuere.

tatibus factus Divini, humanique Juris peritissimos advocabat, cum quibus de statu reipublicæ consilia, sententiasque conferret. Scribæ, Synodales testes, Congregationum Præfecti, & si quæ alia ministeria res postulat, mature designabantur, ut omnia sine tumultu in tempore præsto essent. Cum vero Episcopis Concilii diem indiceret, tres eorum singulatim per literas præmonebat, ut parati ad concionandum accederent, assignato etiam orationis argumento, ne forte importuna repetitione in alterius dicta alter incurreret. Imminente Concilii die, post indictas tota Urbe supplicationes, Ipse jejunia, preces, vigiliis instaurabat, ut ex modico illo quatuor horarum spatio, quas somno dare consueverat, non modicam partem detraheret. Tres plerumque hebdomadas actio illa obtinebat, non stabilendis modo legibus, verum etiam examinandis Episcoporum moribus, a quibus leges ipsæ vim fere omnem accipiunt. Publico enim conventu absoluto, separatim a singulis exquirebat, quam strenue in munus suum incumberent, qua caritate erga subditos agerent, atque illud in primis, quam sancte fideliterque divitias, quas ex Episcopatu suo quisque perciperet, collocarent. Ac ne cui grave videretur in rerum suarum rationes inquiri, Ipse omnium primus expensarum suarum calculos in medium proferebat. Quæ judicii severitas, cum primaria Ecclesiæ capita intra honestæ frugalitatis terminos contineret, magnum sane reipublicæ adjumentum attulit, verso scilicet in subsidia pauperum, nitoremque Templorum, quidquid forte in aliquibus luxuria diriperet.

Nec vero quisquam fuit, aut ab Urbe tam longe absens, aut tanta nominis auctoritate, qui Caroli oculos, aut censuram effugeret. Erat eo tempore (α) inter Provinciæ Præsules notissimus quidam am-

plitudine Diœcesis, affluentia divitiarum, rerum etiam fama, quas in Apostolicæ Sedis utilitatem feliciter gesserat. Sed Principum aulis assuetus, apud quos multas legationes obierat, plus inde regii splendoris, quam Sacerdotalis disciplinæ retulerat, tam inscius, aut immemor pastoralis officii, ut aliquando in turpem querelam erumperet, nihil videlicet ultro se habere, quo otiosæ vitæ tædium depelleret. Quod ubi Carolo per delatores, quos ubique habebat, nunciatum est: inhorruit primo atrocitate dicti; mox Antonium Senecam insigni prudentia virum cum literis misit, qui amice doceret, quam multa, & magna ei agenda remanerent, qui nihil sibi ad agendum superesse diceret. Et quamquam ex ea legatione nihil sani Seneca retulisset, haud tamen destitit Cardinalis novis literis repugnantem exagitare, iteratis objurcationibus repetens impudentiam verbi, qua Episcopo agendi materiem deesse posse affirmaverat. Postremo cum eum Romam ire intellexisset, ut legationis paulo antea sibi commissæ rationem redderet, literarum omnium exemplar ad Summum Pontificem misit suppliciter rogans, ut venienti paribus auctoritati suæ verbis ostenderet, Episcopale munus gravioris momenti esse, quam ut locum otio relinqueret. Quibus tandem officiis sanatus Episcopus plenam pœnitentiæ epistolam ad Senecam dedit, melioribus in posterum consiliis usus, nisi propera mors salubriter cogitatis intervenisset.

Ceterum ut revertar ad ea, de quibus agere institueram, peracto conventu, Carolum Franciscum Bonhomium Vercellensi postea insula decoratum, Helveticæ & Germanicæ Legationi adhibitum Romam destinavit, qui decreta a Patribus condita Summi Pontificis auctoritati, judicioque submitteret. Haud ego dissimula-

(α) Multo hæc serius evenere, atque huc pro opportunitate describendæ in Episcopos sollicitudinis ab Auctore conjecta. Etenim Legatus hic Præsul ad Gregorium XIII. Pontificem fuit, qui nonnisi anno MDLXXII. ad Petri Sedem evehctus est: Senecam autem, quo Internuncio usus apud eum est,

nonnisi ad pestilentem annum MDLXXVI. mittere potuit, quo illum domesticorum suorum numero adscriptum comperio. Sed instar omnium sit ipsum Epistolæ authographum a me lectum, quod indicat datas ad hunc Episcopum literas anno MDLXXXI.

laverim fuisse nonnullos, atque in iis gravissimum Virum, qui deinde Pontificatum Maximum tenuit, qui nimiam in ejusmodi conventibus celebrandis sollicitudinem Carolo objicerent, tamquam Provinciæ suæ Præfules paulo molestius fatigaret. Quibus Ille sive querelis, sive criminationibus respondebat, Conciliorum remedia, ut publica vitia tollerentur a Tridentinis Patribus constituta: proinde quamdiu vitia durarent, remedia quoque continuari oportere. Ajebat præterea, statutum sibi esse, non sibi modo, verum etiam successoribus suis remedia parare, quibus ad Christiani Populi regimen uterentur. Quod vaticinii loco dictum perspicue comprobavit eventus, cum Federico Borromeo successori, ac Patrueli suo vix alterius Concilii materiem reliquerit, & nulla interim ex Orthodoxis Provincia sit, quæ non aliquod Ecclesiasticæ disciplinæ exemplum ex Mediolanensis Ecclesiæ Actis accipiat (a). Itaque mirari potius oportebat virum innumeris pene curis implicitum brevissimo Pontificatus sui tempore tot, ac talia statuere potuisse, ut sacris Pastoribus nihil fere statuendum pro

Gregis sibi commissi incolumitate relinqueret.

CAPUT XIX.

Theatini Ordinis Patribus Roma accersitis locum ad Urbem opportunum designat: interim magnificam Sancti Fidelis Templum extruendum curat, atque adjunctas Ædes Societatis Jesu Patribus attribuit.

1569. **P**AULO postea Carolus infatigabili juvenæ reipublicæ cupiditate Theatinorum Ordinem in Urbem induxit. Eos jam pridem Romæ cum esset sæpius invisere consueverat, quin eadem occasione Guillelmum Sirletum inter eos commorantem, quem ipso adnitente in Cardinalium cœtum Pontifex cooptavit, singulari amicitia sibi conjunxerat. Cognitis ita Theatinorum virtutibus magnam a Mediolanensibus gratiam se initurum putavit, si tunc primum convalescenti a tot vitiis Civitati id quoque subsidium adjungeret. Anno millesimo quingentesimo septuagesimo perangusto Cœnobio (b) prope Calimerii Ædem anti-

(a) Tanta pretiosi hujus Voluminis apud universos fuit existimatio, ut cum anno MDLXXXII. Galefinius consare justum Volumen ex Caroli Concilii, atque in lucem edere primam adornaret, Gallorum vota occupaverint Typographorum cunctationem, & centum jam peterent impatientius a Galefinio (qui hæc scripsit) exemplaria. Neque remissius Hispani etiam instabant, a quibus præter alia offerendum Philippo Regi exemplar petebatur. Quare eodem anno Specianus cum videret diutius protrahi hanc editionem, cum bona Galefinii venia facultatem a Carolo postulavit, (inani tamen prece), ut Romæ Typographorum prælo ea subicerentur, cum tantam moram Romanorum vota sustinere non possent. Quadriennio ante exteri quidam Præsules cum Mediolanum divertissent Librariam omnem Archiepiscopi officinam excussere diligenter, atque Edicta singula, Pastorales literas, Monita, omnia demum Carolo auctore typis mandata, numerato, quod Typographis libuit, pretio corralere. Exinde celebris semper hujus Voluminis fama fuit, quod Paulus V. Pont. Max. *Theaurum doctrine, & veræ Ecclesiasticæ discipline* appellavit, & mandaturum se professus est, ut libro hoc Antistites omnes ad provinciam suam recte administrandam se præmunirent. Er certe in recenti ad Sinarum Imperium legatione Pontificia, quam obivit Carolus Ambrosius Mediodarbus Patriarcha Alexandrinus, testatus est Bernardinus Campus ejus comes, & postmodum Episcopus Bobienis, a se

reperit hujusmodi exemplar in Principe Sinarum Urbe, quod pervagatam ubique terrarum tanti Operis famam ostendit.

(b) Sedeni hanc Sanctæ Mariæ nomine nuncupatam & tum vacuam propter Humiliatorum Fratrum alibi coactum majorem numerum iniere Theatini Patres anno MDLXX. Jam mense Decembri anni præcedentis Speciano votum hoc suum aperuerat Carolus de Urbe eorum Patrum Collegio ornanda, fastidique erat perfectam hanc rem magno sibi gaudio futuram. Noverat enim Sancta Ordinis illius Instituta, & diligebat, dum Romæ esset sedente Avunculo, & frequens ad Cardinalem Sirletum apud eos degentem itaret. Itaque exeunte anni hujus Januario ad Ordinis totius Præsidentem hac super re scripserat. Tertia autem Martii die gratulatus est missum ad se ejus nomine Theatinum Patrem, qui, ædibus visis probatisque, pollicitus erat post Pascha ejus anni duodecim alios Collegas huc adfuturos. In eorum vaticum ducentos aureos per Specianum numeravit; atque ut eorum adventum celerius maturaret, mense Martio ad Specianum item scripserat, ut annum illis Patribus pensionem, quam ære suo in menses singulos Romæ suppeditabat, ocyus interciperet, causatus se velle quidem eorum commodis, sed Mediolani & uberius etiam consulere. Itaque huc advenere præstituto tempore, eorumque agmen cum duceret Andreas Avellinus, obviam illi venienti extra Romanam Portam Carolus occurrit, teste Bosscha

tiquitus erecto confedere Patres, cumque ex Conditoris instituto nec possidere quidquam, nec petere liceret, Archiepiscopi munificentia nitebantur, donec in Antonianam Ædem traducti (a), datisque eximii virtutum experimentis, exemplo suo docuere Divinæ Providentiæ opem, nisi pietas desit, etiam nihil habentibus non deesse.

Renovabatur interim S. Fidelis Templum ea, qua nunc inter pulcherrima Italiæ templa eminet, majestate. Ædem eidem Martyri sacram jam ante obtinebant Societatis Patres longe imparem hominum multitudini, quos ex omni parte Urbis concionandi studio, ceterarumque virtutum fama conciverant. Hoc incommodo cognito, Cardinalis Peregrino Architecto negotium dederat, ut parem aliam Ordinis dignitati, ac Civium Religioni ædem delinearet. Nunc Ipse, prosequente Regio Governatore, ceterisque Magistratibus, ad destinatum locum progressus primum lapidem posuit, insculpta epigraphe, quæ rei gestæ memoriam his verbis custodiret:

CAROLUS BORROMÆUS S. R. E. PRESBYTER CARDINALIS ARCHIEPISCOPUS MEDIOLANI IN HAC D. FIDELIS MARTYRIS ÆDE RESTITUENDA LAPIDEM HUNC A SE RITIBUS ECCLESIE BENEDICTUM PRIMO POSUIT III. NON. JULII MDLXIX.

scha in Martyrologio Mediolanensi ad diem III. Februarii. Eorum deinde opera usus est ingenti cum Urbis utilitate, tum in audiendis Confessionibus seminarum, quæ in Sanctæ Mariæ Ægyptiacæ adibus erant, cum etiam pestilentia invalescentis tempore; sed præcipue in Nobilissimis Matronis sanctioris Vitæ norma erudiendis, cum Borromææ familiæ consanguineas proceres Avellini disciplinæ efformandas Carolus tradiderit. De his vide plura apud Patrem D. Cajetanum Mariam Cl. Reg. ad Caput XI. Vita S. Andrea Avellini.

(a) In commodiorem hunc locum ut Patres transferret, egit primum anno MDLXXI. cum Martino Landriano, cui Ædes Sancti Antonii commendata tum erant. Parva quidem spes petentem Carolum sustentabat, ut Ipsemet scribit, præcipue cum Martilio duriores habuisset, quando pro Societatis Jesu Patribus illuc inducendis rogaverat. Reverta eo anno conatu dejectus est suo: quare mutato consilio anno MDLXXV. convenit cum Landriano, ut eas Ædes Patribus Congregationis Oratorii concederet, neque difficilem eo tempore eum Præsulem habuit. Verum inter Philippum Nerium, &

Huic Ecclesiastici ritus cæremoniæ ingentem pecuniæ summam adjecit, cumque ea templi moles esset, quæ multorum liberalitati exercendæ sufficeret, adeo exemplo suo Mediolanensium animos excitavit, ut collatis large opibus brevi ædificium ad summam perducerent.

CAPUT XX.

Violata Ecclesiastica immunitate novus existit turbo: Scalense Templum lustrare aggressus vi atque armis repellitur.

1569. **D**UM hæc summa tranquillitate, summoque Civium gaudio geruntur, coquebantur alibi certaminum causæ, & insidiæ, & criminationes, aliaque ejusmodi, sine quibus ad gloriæ immortalitatem pauci Sacrorum Antistitum pervenere. Præerat adhuc Provinciæ Hispanici Regis nomine Albuquerque vir eximie pius, & benevolo erga Carolum animo, quoties ingenio suo uteretur. Sed hanc viri pietatem nonnulli Magistratum averfabantur; sive ob alias causas Archiepiscopo infensi; sive laudem sibi, aut utilitatem aliquam ex turbatione Reipublicæ pollicentes. Hinc ambigua quæque deterius interpretantes Governatoris animum assiduis querelis lacefere, imminuta Magistratum jura ostendere,

Theatinos Patres transacta ita res est, ut possessione illa Oratorii Patres cederent, atque istis libera relinqueretur. Quod revera effectum est, ut suo loco videbimus. Hinc ad diem XII. Januarii MDLXXVI. Borromeus scribit, impetratam a Landriano pro Theatinis Sancti Antonii Ædem, licet graviore aliquot pactiones intercederent, quarum hæc fuit summa: *Ut Templum cum Ædium parte in Patrum usum cederet, PRÆCEPTORIS ædem nomen integrum Landriano remaneret: pars reliqua eorum Ædium ad Prædiles, ejusque Heredum commodum reservaretur ad annos XXX., quibus elapsis Ædes unversa in Patrum jure essent. Demum Patribus ut liceret Sanctæ Mariæ Ædium, in quibus tum degebat, partem venalem exponere, pretiumque inde percipiendum impendere in sua pro opportunitate adfiscis, Sancti Antonii Ædibus adjuvenda.* Patrum accepta hæc conditiones primum Carolo fuerit, sed ne spes tota intercideret, Diploma statim Pontificium are suo expediendum curavit XXI. Maji MDLXXVI. His tamen egressa finibus Borromei in illos deinde liberalitas est, cum sepe annis subssecutis legam pro eorum commodis Genuæ, & Cremonæ procurandis strenuam operam Eum adjunxisse.

derc, simulatis verbis benigne admonere, ne religionis specie deceptus Regis indignationem incurreret. Callidis hinc consiliis pervicere tandem, ut publico edicto cuiusvis generis homines monerentur, ne quis Regia jura quoquo modo violaret. Si quis secus facere ausus esset, eum illico statutas perduellibus pœnas daturum. Nihil justius videri poterat, si quis edicti æquitatem ex verbis metiretur (a). Sed brevi eventus ostendit vim, ac terrorem omnem Edicti ad Ecclesiasticæ potestatis injuriam pertinere. Qui enim laicorum Causidici, Scribæ, aliove nomine in Archiepiscopi foro agere consueverant, incerti, quo tenderent Gubernatoris minæ, inchoata judicia, & clictelas deseruerant, ne ceteris patrocinando se metipsos in vitæ periculum conjicerent (b). Ea in re multa erant, quæ Caroli animum sollicitarent. Primo, quod auctoritatem suam contemni; deinde quod multos anathematatum vinculis irretiri videret; postremo quod dissidiis Ipse causam dedisse a pluribus diceretur. Et cvenerat forte aliquid, ex quo malevoli homines calumniandi occasionem arriperent. Dies erat S. Bartholomæo sacra, ad cujus Templum cum nundinas haberi, ac profana alia fieri frustra Archiepiscopus vetuisset, iusserat eo die Templi valvas occludi. Idcirco Gubernatorem, qui Sacris interfuturus ad Templum procefferat, ingressu prohibitum exulcerato animo inde rediisse, ac locum ultioni quærere vulgo dicitabant. Hæc vero tam vana erant, ut, cognita re, Albuquerque Archiepiscopi curam in defendendo sacrorum cultu summis insuper laudi-

bus commendaret. Manebat tamen discordia animorum, quam perfidi homines sibi opportunam judicantes in atrox facinus crupere silentio utique tegendum, nisi in eo Caroli fortitudinem, Catholici Regis pietatem, ac Divinæ Providentiæ vim aperte perspicerere posteri possent.

Templum Deiparæ Beatrix Scaligera Barnabovis Vicecomitis Mediolani Domini Uxor media fere in Urbe posuit, addito Canonicorum Collegio, quorum delectum sibi, ac ceteris Mediolani Ducibus reservavit. Eorum Principum ultimus Franciscus Sfortia post auctas Collegii opes a Clemente VII. postulaverat, ut nihil juris Mediolanensi Archiepiscopo in Scalenses Canonicos esset, annueratque Pontifex, conditione tamen adjecta: *SI VENERABILIS FRATRIS NOSTRI MODERNI ARCHIEPISCOPI MEDIOLANI EXPRESSUS AD ID ACCESSERIT ASSENSUS*. Hujus tam necessarii assensus cum nullum profus documentum, nulla memoria extaret, inane privilegium esse Carolus judicabat (c), proinde integram sibi visitandi, corrigendique potestatem remanere. Et quamquam in eandem sententiam peritissimi Legum interpretes, immo fati per se Apostolicæ literæ loquebantur, nihil tamen sibi tentandum inconsulto Summo Pontifice existimavit. Cujus responso utique confirmatus bimestre adhuc spatium Scalensibus concessit, si forte, cognita privilegii infirmitate, sanioribus consiliis acquiescerent (d). At illi opinioni suæ acrius insistentes Petrum Barbestam (e) tamquam Conservatorem, ac Patronum jurium suorum deli-

gunt,

(a) Audito hoc Edicto quidam ex Civibus Carolo infensissimus triumphans gaudio scribitur dixisse: *tandem advenisse tempus, quo Albuquerque etiam motus apertus Borromeo bellum induceret*. Neque vana spes impii fuit.

(b) Tanta ex hoc edicto circa Caroli forum solitudo est facta, ut exinde cum conscribenda esset pronunciati in Scalenses Canonicos anathematis sententia, vix in Clero infimo amanuensis repertus sit, qui in hoc illi operam navaret.

(c) Scripserat hæc super re ad Hippolytum Cardinalem Atestinum, quem jactabant aliqui huic Diplomati aliquando subscripsisse, quando absens Ecclesiam hanc administrabat; ex cujus responso patet id pro ingenio aliquorum eo tempore fuisse coniectum.

(d) Ultra etiam dilata est præscripta antea lustrandi hujus Templi dies, idque se concessisse precibus Albuquerque scribit Carolus XVII. Augusti, subjicitque: *Id datum tantum Viro votis, ne quid videretur intentatum omisisse, quo cuncta tranquillius gererentur*.

(e) Quis ille fuerit habes in Brevibus Pii V. literis: *Johannes Petrus Barbesta Presbyter in Ecclesia Sancti Michaelis Basilica-Petri, Papiensis Diocesis, qui sub pretextu, quod ipse Lucarum Clementis VII. esset Delegatus Subexecutor, censuras, & pœnas Ecclesiasticas contra Nicolaum Galorum Caroli Cardinalis Borromei in Criminalibus Vicarium, & Sylvium Galassium ejus Curie Procuratorem Fiscalem instruit &c.*

gunt, hominem scilicet, ut insigni ad judicandum infcitia, ita summa ad quidlibet audendum temeritate. Eo certe audacia, aut potius amentia processerat, ut Archiepiscopi Vicarium anathemate ferire non dubitaret, quod Clericum Scalensi Collegio addictum in vincula conjecisset. Tunc enim vero Cardinalis nihil ultra differendum ratus destinata exequi pergit, ac primo Ludovicum Monetam pramittit, qui de adventu suo Canonicos edoceat. Illi, audito nuncio, matutinis precibus intermissis, ita ut erant linteati in prajacentem Templo aream descendunt, Monetam mitiora suadentem clamoribus, & minis extrudunt, armatos, quos ex tota vicinia conciverant, velut in aciem disponunt. Præerat agmini Antonius Calaber (a) fodalium unus, ac præcipuus totius sceleris instigator. Jamque aderat Cardinalis infidens mulæ (b), cui bini de more Sacerdotes maximarum Ecclesiæ dignitatum insignia in equis præferebant. In eos primum armati ad fores positi impetum faciunt, injectisque in frena manibus, ingredientiæ propellere conabantur. Tum Carolus ipse ad pedes descendit, quem cum furore amentes Cruce districta nihil territum, aut adversantium minis, aut crebris telorum ictibus, quorum multa in Crucem ipsam (c) incidebant, tendere ad Templi limen viderent obseratis denique in faciem valvis retro iter vertere coegerunt (d). Ad hæc ejus Vicarium Joannem Baptistam Castellum summa probitate, & prudentia virum, quod tabellas dirum in ipsos carmen continentes portis affixerat, contumeliis, ac verberibus fœde mulctatum vestibulo ejiciunt,

propositis invicem tabellis, quæ Archiepiscopo ipsi tamquam Apostolicæ auctoritatis violatori sacris muneribus interdictum declararent (e). Narravere, qui tristi spectaculo interfuerant, deprehensum in eo tumultu Carolum nunquam a Crucifixi Redemptoris imagine dimovisse oculos, & quamquam tot injuriis, conviciisque affectum, nullo edito verbo miserenti potius, quam indignanti similem discessisse.

CAPUT XXI.

Re ad Pontificem rejecta, quo animi robore item, & moderatione tantam contumeliam tulerit.

1569. **I**n horruerat univerfa Civitas atrocitate delicti, ac tantum audaciæ sacris hominibus fuisse, ut Præfulem suum, atque in Eo tot amplissimas Dignitates uno scelere violarent, boni simul, malique mirabantur. Ipse ex Scalensi Æde in Templum Maximum reversus, ac propitiato precibus Numine, quid in tanto rerum discrimine optimum factu foret, secum ipse tacitus cogitabat. Et quamquam eo erat animo, ut illatas sibi injurias facile Christi Domini exemplo transmitteret, Apostolici tamen muneris dignitatem omni ope ab impiorum conatibus vindicandam judicavit. Potridie Antonium Calabrum singulatim, dein Canonicos alios, quorum cognoscere nomina potuerat, damnatos Bonifacii Octavi sententia, quæ de Cardinalium violatoribus erat, quin & Scalensem Ædem execratam (f) pronunciat, monito insuper Governatore, ceterisque Magistratibus, ut

fi

(a) Marcus Antonius Patanella hic est Regius, ut vocant, Æconomus, cujus dignitatis illi delata extat Diploma inter MSS. Bibliotheca Ambrosiana.

(b) Ad Templum mane progressus in Martini Vico obvium habuit Comitem Gasparem de Mayo, qui de futuro Ejus periculo certior factus, Cave, inquit, ne Urbem hanc universam perdas discrimine tuo. Cui infirmitate animo Borromeus respondit: Si Dei honorem propugnem, nunquam Urbem hanc perdam. Hæc Jo. Baptista Sylvaticus in tabulis.

(c) Plures testati sunt illisorum sæpius gladiatorum impetu retusas, & exaratas ipsas argenteas Crucis lamine exhibuisse diutius impressa cæci furoris vestigia; quare ad eas restituendas loco, atque aptandas

opus fuit argentarii manu.

(d) Eodem tempore, scribit ad Ormanetum Carolus, quinquaginta aut amplius in se unam districtos fulsisse gladiis.

(e) Sceleris hujus Auctor Papiensis Barbesta fuit, qui publice Sacrorum communione Carolo interdictus. Tanta autem impiorum lætitia iniquissimam sententiam est subsecuta, ut vespertino aris campani pulsi scelus suum Urbi universæ denunciant.

(f) Juane tum quidem consilium fuit, cum insequentibus etiam diebus justissimæ Borromei sententiæ Calaber solemniter insultare semper perseveraverit.

si quoquo modo causam flagitio dederint, eadem censura sese notatos intelligant. Rem deinde totam Summo Pontifici per literas exponit; & quoniam Albuquerquei edicto multum Ecclesiæ juribus detrahi videbat, Cæsarem Specianum (a) ex Metropolitano Collegio Romam misit, qui causæ definitionem omni studio procuraret. Pontifex cognitis iis, quæ acciderant haud secus, quam par erat, mœrore affectus primo, quæ per Barbestam acta erant irrita declarat (b); mox Antonio Calabrò, atque ejus criminis focis indicit, ut Romam intra certum temporis spatium ad causam dicendam accedant (c). Et ceteri quidem cum nequiquam mandato paruisent, fidelium communione expuncti tanquam devota Orco capita Mediolani notabantur, Calaber vero cum ire statuisset, lethali morbo in itinere (d) correptus infelicissime interiit. Multo severius Divino Judicio actum cum altero eorum, qui in illo Scalenli tumultu sacrilegos ictus in Pontificiam Crucem incusserant. Cum enim Lambрати ignobili in suburbanis vico in popinam divertisset, repente nullo Sacramento expiatus occubuit.

Consultationes interim, & judicia de Mediolanensis Ecclesiæ controversiis Romæ habebantur summa Pontificis voluntate, quem aliquando dixisse ferunt Cardinalem

Borromeum tanti apud se esse, ut muneri suo defuturum se crederet, nisi ejus causam etiam cum vitæ periculo defenderet (e). De re autem ipsa considerate magis, quam festinanter agi volebat, sapienter reputans, ad restinguenda hæc irarum incendia magnam esse vim temporis, ac multa mala cunctatione facilius, quam contentione sanari. Quo consilio nondum cognito Carolus, tametsi serius, quam ipse cuperet, judicium differebatur, atque ea de causa crebras ad amicos literas daret, tanta fuit animi moderatione, ut neque ullum ederet offensi animi indicium, quin & de iis, quos rebus suis adversari cognoverat, clementer, ac pie loqueretur. Illud equidem Jonæ Prophetæ verbis a Deo expectabat, ut si procellarum, quæ in Republica oriebantur, ipse causa esset, illico in mare deiceretur. Quod si non Urbis necessitas, & publicæ salutis desiderium privatæ vitæ cupiditatem, qua jam dudum tenebatur, dispulissent, obsecutus utique erat consanguineorum, & familiarium consiliis, qui metu anxii, ne sibi tristius aliquid eveniret, aperte suadebant, ut Pontificatu deposito perpetuas curas, & periculosa dissidia aliis relinqueret. Verum ut in vigilia perseveraret, addebant animum piorum hominum vota, Divini auxilii spes, ac Philippi Regis religio, quem cum assiduis ad-

ver-

(a) Hunc potissimum Romam mittendum censuit, cum in suo ipsius comitatu esset, quando ad Scalense Templum accessit; quare certissimus vis intentata testis erat habendus.

(b) Neque hoc Pii testimonio contentus Carolus fuit, sed Pontificiam Clementis VII. memoriam reveritus, cujus nomine inflicta sibi anathemata audierat, rogavit Sancti Clementis Cardinalem, ut se vinculis sententiæ a Barbesta pronunciata absolveret: sive id religioni dare vellet, sive etiam publicum illud iniquo Judici testimonium objiceret.

(c) Multa quidem & contra Borromeum dictoria ad Pontificis aures delata sunt per Internuncios, quibus teste Ormaneto Pius respondit: *Sibi liquido constare omnia, quæ a Carolo ferent, aut ab honoris divini de illo profecti, aut ad gregis sui custodiam, tuendamque Ecclesiæ auctoritatem iuvare pertinere.* Imo datis ad Eum literis amantissimus Pater consolationem adhibere conatus est, quam tamen sibi non admodum necessariam esse dixit XXI. die mensis Septembris rescribens: *Ego vero, Beatissime Pater, Sanctissimus Vestræ verbis caritate insigni refertis excitatus illud a Deo Patre consolationum supplicem peto, ut*

non modo non recusem, sed gaudeam, si quando Jesu Christo Domini munere & gratia dignus efficiar pro Eius nomine contumaciam pari.

(d) Non in itinere, sed in ipso agenda rei conatu, ac limine Calabrum mori Romæ oppressit. Etenim Specianus scribit die XXVIII. Septembris: *Eum nuper Romam advenisse, sed tam gravi morbo in Gravellani Cardinalis dono laborare, ut actum de eo, conclamationeque videatur.* Addit absolutum a Pontifice anathematis, quo tenebatur, vinculo, in ipse morti proximum, hæc tamen ad hæc conditione, ut in vinculis causam deinde diceret, si convalesceret. Die vero quarta Octobris alias literas idem dedit, quibus docuit eam jam e viris abiisse, & in Sancti Ludovici Ecclesia sepultum. Pontificem tamen minaturum hereditibus fuisse, nisi ejus loco se quæstioni subjicerent, ac pene, justissimum effodi deusæ Calabri ossa, & insepulta projici.

(e) Scripsit hæc ad Carolum Bonhomius X. Decembris hoc anno: *Pontificem rogavi, ne causam desereret tuam; cui ille sacro quodam ardore successus, rescribo, ait, me Pontifice nunquam desertum iri ejus causam; atque si res postulaverit, & Dei honores, sanguinem pro eo a Me libentissime profundendum.*

versariorum querelis sollicitari intelligeret, Pontificium Oratorem in Hispaniis agentem rogavit, ut causæ suæ patrociniū apud Regem suscipere (a).

Pervenerant sane in Aulam malevolorum hominum literæ nunciantes, suspectæ fidei Cardinalem esse, dominationis cupidum, ingenio præcipitem, quietis inimicum; nec tutam unquam fore Regiam Potestatem, quamdiu Ipse in Provincia permaneret. Hæc, atque alia Orator, cum a Rege colloquium suppliciter petiisset, ea, qua erat, gravitate, & eloquentia facile confutavit. Quî enim fieri posse, aiebat, Cardinalem Borromeum, qui Avunculi Pontificatum pietatis, ceterarumque virtutum fama illustraverit, nunc tam ingrato animo esse, ut Majestatem ejus violare audeat, a quo Patrem Gibertum, Federicum fratrem, seipsum denique multis, ac maximis beneficiis ornatum videret? Quis eum dominandi cupidum crederet, qui tot amplissimas dignitates, & adnexas dignitatibus opes, præcipua scilicet captandæ dominationis auxilia abdicaverit? Quod vero Archiepiscopum præcipiti in rebus agendis ingenio esse dicerent, somnia hæc hominum videri, qui nesciant, aut se nescire simulent, nihil ab eo gravius attentari, inconsulto Pontifice, aut inauditis sapientissimis viris, quorum operam magnis sumptibus ex omni Italiæ parte conduxerit. Multo leviora esse, quæ de illatis Regiæ potestati injuriis afferebantur; nihil enim pastoralibus officiis Mediolani esse quæsitum, præter Populi disciplinam, ac publicæ religionis incrementum, quibus denique Principum felicitas, & Regnorum fortuna consistat. Justius proinde que-

ri Archiepiscopum, qui Gubernatoris edicto subducta sibi auxilia videbat, quominus improborum licentiam coerceret. Addebat deinde multa de Scalenfium ausu; quam impie Cardinalem a Templi vestibulo rejecissent, quam inanibus titulis Præfultis sui auctoritatem eludere conarentur. Quæ cum Legatus ingenti spiritu perorafset, responsa Regis fuere mitissima, atque omnia in posterum tranquilliora fore pollicebantur.

CAPUT XXII.

Pontificis hac super re geminæ ad Mediolanensis Provinciæ Gubernatorem literæ referuntur.

NEC interim Mediolani Scalenfes Canonici otiaabantur. Irrequieti, atque ex conscientia sceleris sibi metuentes auxilia undique conquirunt, multa falsa Archiepiscopo affingunt, Albuquerque præcipibus, querimoniis, pene minis impellunt, ut auctoritatem suam sustinendis Collegii sui dignitatibus interponat. Quibus ille officiis incensus, quamquam ingenio miti erat, ac temperato, ita tamen ad Summum Pontificem scripsit, ut plusculum acerbitalis literis suis aspergeret. Postquam enim multa in Carolum jecerat, reliquum sibi esse aiebat, ut nisi vir pertinax, & opinionibus suis plus nimio addictus alieno imperio cohiberetur, ipse Mediolanensem tranquillitati unius exilio consuleret (b). Sed in eum Pontificem inciderat, qui neque calumniis decipi, nec facile terreri minitationibus posset. Responsa, quæ his literis data sunt, fideliter reddo:

Li-

(a) Neque hoc apud Regem patrociniū indigebat, cum Rex esset optime in Carolum animatus. Etenim Specianus, qui Cardinali Alexandrino in Hispaniam misso datus Comes Legationis fuerat, testatur in Tabulis: Rogatum a se aliquando Regem Philippum, ut ingenue aperiret, quantum sibi de Carolo esset sententia? Regem autem de more laconicè respondisse: tantum a se Borromeum ferri, quanti Virum summa sanctitate insignem. Neque (idem concludit) de ejus sententiæ veritate dubitare me sicut Conclave ipsum, ubi

sermo institutus erat; cum ibidem ante utriusque oculos appensa muro Tabula extaret, quæ Caroli imaginem exhibebat.

(b) Ut primum vox hæc subeundi exilii intonuit, infracto animo respondit Carolus: sibi una prius inferendam; neque alio virum unquam, nisi distractum a Templo: deinde si, allata vi, solus esset vertendus, unum sibi cavendum esse inanis gloriæ periculum. Refert hoc in Tabulis Carolus a Basilica Petri.

*Literæ Papæ Pii V. ad Governatorem
Mediolani.*

PIUS PAPA V.

„ **D**ilecte Fili Nobilis Vir, salutem &c.
 „ Graviter, nec minus, quam rei ma-
 „ gnitudo postulat, affecti sumus ex eo,
 „ quod de exitu controversiæ inter dile-
 „ ctum Filium nostrum Carolum Cardi-
 „ nalem Borromeum, & Canonicos San-
 „ ctæ Mariæ a Scala, antea quoque ad
 „ nos allatum ex literis Nobilitatis Tuæ
 „ prima die Septembris datis etiam co-
 „ gnovimus, quibus ea de re diligenter,
 „ atque accurate admodum ad Nos scrip-
 „ psit. Id autem multas ob causas: primum
 „ quidem, quia Cardinalatus dignitatem
 „ Nobis, atque huic Apostolicæ Sedi con-
 „ junctissimam ab hominibus Ecclesiasticis,
 „ qui eam ab aliis oppugnatam defendere,
 „ ac revereri debuerant, contemptam do-
 „ lemus: deinde quia improborum homi-
 „ num audacia (apud quos hæc inter Ec-
 „ clesiasticos homines discordiæ, præcipue
 „ adjunctis utrinque excommunicationi-
 „ bus, valde secundis auribus accipiuntur)
 „ ex hujusmodi rerum eventum magis con-
 „ firmatur sic, ut ad majora quotidie au-
 „ denda eis animus addatur, præsertim si
 „ se Summorum Principum vel gratia,
 „ vel auctoritate tutos futuros esse spera-
 „ re posse sibi videantur; ut interim illud
 „ taceamus nullum tam honorabili Eccle-
 „ siæ membro contemptus detrimentum
 „ inferri potuisse, quod non eodem tem-
 „ pore ad nos, Sanctamque Sedem hanc re-
 „ dundaret. Oportebat quidem Canoni-
 „ cos, si quid pro Ecclesiæ suæ jure tuen-
 „ do adversus Cardinalem juris habebant,
 „ cum Eo, non vi, aut armis, sed aut ju-
 „ dicio, aut his, quæ Legibus constituta
 „ sunt, remediis experiri; neque enim vel
 „ protestandi, vel aliæ juris viæ illis deef-
 „ se poterant: quod eo magis facere de-
 „ buerunt, quia (ut accepimus) Cardi-
 „ nalis visitandæ illius Ecclesiæ possessio-
 „ nem obtinet. Sed quoniam illi (Chri-

„ stiani nominis adversario id ipsum ad
 „ perturbandam Ordinis Ecclesiastici con-
 „ cordiam suggerente) eò progressi sunt,
 „ quo salva eorum modestia, ipsiusque Car-
 „ dinalis dignitate progredi non debebant;
 „ Nos pro commisso Nobis ab Omnipotenti
 „ Deo officio improbitatem hominum re-
 „ primere volentes prætermittere sine cul-
 „ pa non possumus, quin eosdem Canoni-
 „ cos perinde, ac meruisse videntur, justæ
 „ correctione afficiendos curemus; quam
 „ quidem ad rem Nobilitatis Tuæ auxi-
 „ lium, si opus fuerit, Nobis defuturum
 „ non esse existimamus: tantum abest, ut
 „ Eam alienæ culpæ a debita pœna vindi-
 „ candæ indulgere velle arbitremur. Quod
 „ autem ad ea pertinet, quæ inter Nobi-
 „ litatem Tuam, eundemque Cardinalem
 „ controversa sunt, brevi Nuntium nos-
 „ trum isthuc missuri sumus, qui nostram
 „ mentem, animique nostri sensum copio-
 „ sius ei exponat; quæque istius Provin-
 „ ciæ regimini non minus, quam juri Ec-
 „ clesiastico tuendo utilia sunt, ad Nobili-
 „ tatem Tuam nostro nomine deferat.
 „ Quod vero ad eam literarum tuarum
 „ partem pertinet, in qua Cardinalem
 „ quasi pertinacem, & in consiliis suis
 „ præcipitem videri Nobilitas Tua vult,
 „ quamquam verbis tuis eam, quam par
 „ est fidem habeamus; tamen cum Illius
 „ actiones, atque consilia ejus temporis
 „ recordamur, quo vivente felicis recor-
 „ dationis Pio IV. Prædecessore nostro
 „ Avunculo suo, Reipublicæ Christianæ,
 „ atque Ecclesiæ negotia tractabat, nihil
 „ tale de Illo nunc aut Ipsi existimare pos-
 „ sumus, aut tunc ab aliis existimatum esse
 „ intelleximus. Si enim talis esset, fieri
 „ non potuisset, quin tam diuturni tem-
 „ poris spatio, quo rem Ecclesiasticam gu-
 „ bernavit, aliquod ejus naturæ specimen
 „ dedisset. Illud quidem Nobis durum vi-
 „ detur, cum Deus isti Civitati Pastorem
 „ er, qua est, morum integritate, sancti-
 „ tateque præditum dederit, qui nihil ali-
 „ ud, quam animarum fidei suæ com-
 „ missarum salutem quærit, qui vitia
 „ tollere, & mores depravatos, quantum

„ in se est, corrigere conatur: Ei tamen
 „ ab his, qui Ipsum diligere, & magni
 „ facere debuerant, vitio illa dari, quæ
 „ tantum ab Illo absunt, quantum Ipse ab
 „ omni non modo vitio, sed vitii suspi-
 „ cione abest. Sed profecto illud verum
 „ est, quod ipsa Veritas Apostoli docuit
 „ voce, his omnibus, qui pie ac sancte
 „ in Christo Domino nostro vivere volunt,
 „ paratas esse persecutiones, quarum ta-
 „ men fructus dulcis est, & finis gloriosus
 „ illis quidem, qui eas libenter pro Eius
 „ nomine patiuntur. Datum Romæ apud
 „ Sanctum Petrum &c. die X. Septembris
 „ MDLXIX. Anno Quarto.

*Alie Literæ Pii Papæ V. ad Governatorem
 Mediolani.*

„ **D**ilecte Fili Nobilis Vir, salutem &
 „ salubriora in Domino consilia &c.
 „ Ad ea, quæ duabus Epistolis tuis die
 „ XXVIII. Septembris datis ad Nos scri-
 „ psisti, ita respondebimus, ut Apostolica
 „ vocis, Nostræque personæ simul memores,
 „ posthabita omni contentione, necessaria
 „ tantum attingamus. Reliqua enim in
 „ eisdem Epistolis ejusmodi sunt, ut non
 „ tam diligenter excutienda, quam pater-
 „ na quadam dissimulatione prætermitten-
 „ da esse videantur. Nos enim, quem-
 „ admodum Nobilitatem Tuam vere, &
 „ ex animo diligimus, sicque ad eam scri-
 „ pturi sumus, hæc non minus pro animæ
 „ tuæ salute, quam pro veritate, justitiæque
 „ tuenda scripta esse volumus, atque ut
 „ alia Nobilitati Tuæ probare vehemen-
 „ ter cupimus, Deumque Omnipotentem
 „ oramus, ut cordi tuo aperiat, quanto
 „ hæc ad Te paternæ caritatis ardore scri-
 „ pserimus. Et primum quidem ab ea parte
 „ literarum tuarum, in qua de ipsius Car-
 „ dinalis moribus, & institutis tam mul-
 „ ta scripti, responsionis Nostræ initium
 „ ducentes, Tibi vere, constanterque
 „ affirmamus, Nos nisi Illius vitam,
 „ mores, consilia, consiliorumque vias
 „ penitus cognitatas haberemus, ex his,
 „ quæ scribis, animo valde suspensio, at-

„ que incerto futuros fuisse: sed quoniam,
 „ quod Illius cogitationes, actionesque om-
 „ nes spectent, & quibus ad eas ministris,
 „ adiutoribusque utatur, exploratissimum
 „ Nobis est, in eam sententiam venire
 „ cogimur, ut hæc omnia antiquo illo Chri-
 „ stiani nominis hoste callide moliente ex-
 „ citata esse existimemus, cujus proprium
 „ est concordiam oppugnare, conjuncta
 „ dissociare, recta depravare; qui, cum,
 „ Te mutua cum Cardinali concordia con-
 „ juncto, quam multa præclara, egregia-
 „ que opera effici possent, jam inde ab ini-
 „ tio prospexisset, inveteratæ malitiæ suæ
 „ non oblitus, omnia turbare, ac misce-
 „ re cepit; tanto enim ille fraudis, fal-
 „ laciæque vias subtilius exquirat,
 „ quanto Dei servos Cælesti Patriæ inhi-
 „ are ardentius cognoscit. Sic Judæos ip-
 „ sos invidia inductos in Domini, Red-
 „ emptorisque nostri mortem armavit: sic
 „ tot fortissimos Christi Athletas per ho-
 „ mines fallacibus insidiis deceptos ad
 „ multiplicia tormenta, nefariasque neces-
 „ adduxit. Sed quemadmodum omnes im-
 „ pios illos conatus admirabilis quædam
 „ Divini Consilii Sapia in ipsius con-
 „ sultoris caput vertit, suoque eum gla-
 „ dio jugulavit; sic cavere Te oportet,
 „ qui inter homines vivis, ne per homi-
 „ nes a callidissimo hoste tenteris; neve
 „ quod Regiæ Jurisdictionis tuendæ causa
 „ recte Te facere nunc existimas, id oc-
 „ culto quodam divinæ providentiæ consi-
 „ lio in ejus potius exitium redundet.
 „ De causa autem contra Canonicos Sca-
 „ lenses isthæc cognoscenda, quod a Nobis
 „ tantopere contendis, dolemus rem esse
 „ hujusmodi, in qua neque precibus, ne-
 „ que postulatis tuis, salva Sedis Apo-
 „ stolicæ veteri consuetudine, morem gere-
 „ re possimus, apud quam, ut causæ majores
 „ cognoscerentur, semper observatum
 „ est; major autem causa esse non potest,
 „ quam illa, in qua Sanctæ Romanæ Eccle-
 „ siæ Cardinalis res agitur, quo ordine nul-
 „ lus Nobis, & Sedi Apostolicæ conjunctior
 „ esse ab omnibus intelligitur. Nam quod
 „ Dilectus Filius Carissimi in Christo Filii

„ Re-

„ Regis Catholicici apud Nos Orator Nobis
 „ Literas Apostolicas sub plumbo objecit,
 „ quibus a felicitis recordationis Leone X.
 „ Prædecessore nostro decretum esse vult,
 „ ne istius Mediolanensis Provinciæ causæ
 „ extra istam ditionem cognoscantur; id
 „ tamen, ut ille dicit, omnino ita esset;
 „ tamen cum rerum a Pontificibus Præde-
 „ cessoribus nostris pro temporum varie-
 „ tate concessarum moderatio ad Nos per-
 „ tincat, nihil novum, aut iniquum fa-
 „ ceremus, si eisdem concessionibus, re-
 „ rum præsentium conditione ita postulan-
 „ te, derogarem. Sed nulla tamen de-
 „ rogatione in hac causâ opus est: eisdem
 „ enim Apostolicis Literis non solum Car-
 „ dinalium causæ, qualis hæc est, sed et-
 „ tiam beneficiales liquidissime excipiun-
 „ tur. Quod vero eisdem Literis Nobilitas
 „ Tua minatur, se Jurisdictionis Re-
 „ giæ tuendæ causa Cardinalem ipsum
 „ non modo e Civitate, sed etiam ex ista
 „ Mediolanensi ditione esse ejectionem;
 „ quamquam ad hoc ipsum quid iuste, &
 „ pro æquitate respondeamus Nobis deesse
 „ non possit, tamen, ceteris omissis, pro
 „ Nostra paterna in Te benevolentia il-
 „ lud Te tantummodo monemus, ut etiam
 „ atque etiam videas quid agas, ne ve sciens,
 „ ac prudens eò progrediaris, unde Tibi
 „ postea nullus, aut difficilis admodum re-
 „ ditus pateat. Cave, ne quod tuendæ Re-
 „ giæ Jurisdictionis causa Tibi faciendum
 „ putas, cujus nomen tantopere amplecteris,
 „ id Tibi in contrarium cadat, quem-
 „ admodum aliis multis accidit. Illud et-
 „ tiam considera, ne Tibi idem accidat, quod
 „ non ita multis ante annis alteri contigisse
 „ vidimus, qui cum ejusdem istius Medi-
 „ olanensis Provinciæ Gubernator esset,
 „ ob simile quoddam adversus istius Civi-
 „ tatis Archiepiscopum factum in censuras
 „ Ecclesiasticas incidit, cui non multo post
 „ Oratori ad felicitis recordationis Paulum
 „ IV. Prædecessorem nostrum misso, cum
 „ in itinere esset, ejusdem Pontificis ver-
 „ bis denunciatum est, ne Romam veni-
 „ ret; si venisset, eum capi, atque in car-
 „ cerem conjici iussurum; cumque is po-

„ stea, suffragante quodam Sanctæ Roma-
 „ næ Ecclesiæ Cardinali, placato Pontifi-
 „ ce, una cum absolutione ad Urbem ve-
 „ niendi, legationeque sua fungendi pote-
 „ statem accepisset, antequam aut de im-
 „ petrata venia certior fieri, aut Pontificis
 „ conspectum intueri posset, mortem oc-
 „ cubuit: divina nimirum hoc Providen-
 „ tia operante, ut tali exemplo ceteros ab
 „ hujusmodi rebus audendis deterreret.
 „ Nam ipsi quidem Cardinali nil glorio-
 „ sius accidere potest exilio ob Ecclesiæ suæ
 „ libertatem, juraque tuenda per vim ir-
 „ rogato. Cui si etiam pro eadem causâ
 „ sanguinem fundere contingeret, præcla-
 „ re secum Deum Omnipotentem egisse
 „ existimaturus est. Tua vero interest, ne
 „ per indignationem aliquam rem eò de-
 „ ducas, ut quod Cardinali a Te passum
 „ esse salutare, & gloriosum apud Deum
 „ Omnipotentem, Republicamque Chri-
 „ stianam futurum est, id Te in Eum
 „ fecisse Tibi apud Deum, atque homines
 „ perniciosum, turpeque sit; quippe quod
 „ in Annalibus istius Civitatis ad perpetuam
 „ Tui nominis ignominiam mandabitur.
 „ Hæc non minus pro amore in
 „ Te nostro, quam pro commisso Nobis ab
 „ Omnipotenti Deo Pastoralis officio Tibi
 „ scribenda esse judicavimus. Speramus
 „ autem Nobilitatem Tuam & in hac
 „ ipsa re, & in ceteris, quæ ad Ecclesiæ
 „ libertatem, dignitatemque augendam,
 „ & conservandam pertinent, id esse fa-
 „ cturam, quod eximæ Tuæ pietati, Re-
 „ ligionisque Catholicæ zelo consentaneum
 „ fuerit. Datum Romæ apud Sanctum
 „ Petrum &c. die VIII. Octob. MDLXIX.
 „ Anno Quarto.

Hæc itaque ad binas Albuquerqueii lite-
 ras responsa fuere gravissima illa quidem,
 & temperata in patris amoris speciem se-
 veritate. Et quoniam per Regium Orato-
 rem rogaverat Gubernator, ut Scalensium
 causa ex decreto Leonis X. Mediolani co-
 gnosceretur, subjecit Pontifex, neque Car-
 dinalium causas eo Leonis decreto compre-
 hendi, neque si includerentur, ulla lege
 impediri Pontifices, quominus decreta a
 præ-

prædecessoribus condita pro rerum, ac temporum varietate immutarent.

CAPUT XXIII.

Lethali ictu petitus ad necem inaudito miraculo servatur incolomis; Ejus in re tam gravi animi virtus.

1369. **C**UM ea, de qua diximus, contentione animorum utrinque certaretur, prope fuit, ut Humiliati controversias omnes uno ictu dirimerent. Hieronymus, Laurentius, & Clemens Verecellis, Caravagi, & Veronæ Cœnobiorum Præpositi, cum, Carolo incolomi, pristinæ licentiæ spem omnem sibi præclusam animadvertent, eadem Ejus meditabantur (a). Itaque nacti opportunitatem temporis, quo propter multorum eum Ipso dissidia suspicionem criminis in multos verti posse credebant, Hieronymum Donatum cognomento Farinam sui Ordinis Sacerdotem precibus, promissisque sollicitant, ut exequendi nefarii consilii curam in semet reci-

piat; nec ille recusabat, si modo inter ipsos de parricidii mercede conveniret. Pudet me dicere tanti Cardinalis vitam quadraginta nummis (b) aliquando veniisse. Hoc pretio constituto, quoniam ad magnum scelus plerumque per multa scelera iter est, Fabium Simonetam communis pecuniæ custodem de medio tollere statuunt, ut arario direpto, cuius ostium frustra tentaverant, datam impio percussori fidem facilius exsolvant. Cum ea igitur cogitatione templum ingressi, quo statim horis fecedere Simoneta solitus erat, dum inter se disputant, quis prior eorum orantis colloqueum injiceret, subitaneo horrore perculli re infecta discessere. Tunc enim vero Farina moræ ulterioris impatiens quidquid auri, argentique in sacris vestibus erat occulte diripit, eumque constatam ex eo pecuniam inter sordida oblectamenta facile consumpsisset, furto renovato, comparat sibi duo manualia funestissimæ artis tormenta, quæ lethifero impetu inclusum ferrea fistula plumbum concepto igne displo-
dent. Hoc missili instructus ementita ve-
ste

(a) In Apographo MS. sententiæ late a Scarampo Episcopo, sedentibus etiam pro Tribunali Reverendissimo Domino Francisco Cittadino Episcopo Castrensi, & M. R. D. Clemente Dugnano Abbate Monasterii Sanctæ Mariæ Passionis, habemus *Hieronymum Legnanum, Clementem Marisum, Laurentium Caravaginum alios Levatores omnes Sacerdotes, Hieronymum vero Donatum Diaconum pluries intrasse conspirationem, & conclusionem fecisse de interficiendo, & interficiendo Illustissimo Mediolani Archiepiscopo reformationis executori, offerentibus se Hieronymo Donato, & Clemente Miristo id sceleris suis manibus perpetrare.*

(b) Ut ex eodem MS. existente apud Oblatos, colligitur numerari impiis Sicariis pretium non potuisse, neque ullo modo etiam comparari. Nam primum illi expilare Collegii ararium conati, & seras ejusdem evertere, cum viderent inanem operam ludii, etiam tentato per caminum descensu, neque clavem aliter posse obtineri, quam per Præfecti mortem, consilium de eo occidendo agitarunt. Sed repentino terrore perculli cum impiam cogitationem ad exitum perducere non possent, Clemens Caroli interficiendi consilium abiecit, quo cessante, unus Donatus in eadem mortis intentanda sententia permanens. Excitavere enim eum reliqui ad scelus opulenta destinata Præfectura, tamquam perfecti sceleris mercede. Cum vero ingens esset singulis pecuniæ difficultas, & aliquod ille in præsens numerari pretium vellet, statuerunt Sacram diripere suppellectilem; sed hoc consilium Donati ipsius rapacitas prævertit, qui vasâ aliquot argentea,

Crucisque signum, imo pixidem ipsam, in qua Sanctissimum Christi Corpus latebat, ex Ara detraxit flagitium suum tanto sacrilegio auspicatus. Inde post aliquot dies Mediolano profugiens, & Mantuam dilapsus trium supra centum nummorum summam ex prada pignori data conflavit. Mox Venetias contendit, unde Corcyram versus navigavit. Sed inde amici consilio Venetias retractus Mediolanum venit, ubi cum dissipatis pecuniis refrigeratus ejus ardor videretur, Campana & Legnanus novas illi faces subdidere. Din itaque sollicitatus Donatus, cum neque necis intentanda suppetere instrumenta, per vim nullo abstracto atque divendito, geminos tubos ex perceptis inde pecuniis ad perficiendum scelus comparavit. Duos autem idcirco instructos tubos scripsit Scarampus, ut hoc ad Carolum occidendum, altero ad se tuendum uteretur, si res postulasset. Revera opportunum ad insidias tempus nactus aliquot horas post septem latuit Borromei expectans adventum, cum ad Sancti Barnabæ Templum esset venturus. Sed cum non arderet scelesto diurnum tempus, præsidium a tenebris mutuari voluit. Quare ad domesticum Antistitis Sacellum noctu properans, ut cogitata perficeret VIII. Cal. Novembris, cum ibidem Cardinalis Cribellum una cum Carolo ante Aram genibus nixum offendisset, atque ad Hujus tergum Scarampus Episcopum Laudensem proceræ virum staturæ, timeretque, ne irritum per errorem consilium caderet, rem in sequentem hanc noctem distulit, cum ambo tum ex Urbe discessissent.

ste per Urbem vagabatur solícite circumspiciens sicubi patrandaæ cædis occasio se daret. Voluerat ad Sancti Barnabæ Ædem, cum inibi Cardinalis rem divinam faceret, cogitata perficere; sed sceleri paratum continuit timor, ne diurna lux, totque cingentes Sacrificantis latera Ministri spem latendi, fugiendive deciperent. Denique cum sciscitando, explorandoque intellexisset consueffe Carolum ineunte nocte in domestico facellum cum familiaribus convenire, aptissimum illud facinori tempus existimavit. Die Mercurii, qui fuit ad VII. Kalendas Novembris, cum nemini agnitus ad facelli vestibulum prorepisset, laxata tormenti rota, lethalem ictum in orantis tergum excussit, ac nemine insequente fugam arripuit (a). Canebant tunc forte musici depromptum ex Rollando Tassio carmen: *Tempus est, ut revertar ad eum, qui me misit; non turbetur cor vestrum,*

neque formidet. His plane vocibus haud abhorret a vero præluisse cælum ingenti miraculo, quo Caroli nomen in tanto illo vitæ discrimine nobilitare decreverat. Quamquam enim lethali vulnere affectum se credebatur, adeo tamen ab omni turbatione, ac formidine abfuit, ut neque e genu in pedes assurgeret, & preces continuari summa animi tranquillitate juberet. Et aulicos fortasse incesseerat timor, ne fluente paulatim sanguine ante aram ipsam concideret. Sed plumbeus globulus utcumque magno impetu excussus vix delibata exteriori veste defluxerat; ex quadratis vero segmentis, quæ impius satelles globulo adjecerat, alterum perfricta leviter cute haud ultra tetenderat, cetera in proximis tabulis, atque adverfo pariete, profundis ad miraculi testimonium vestigiis inhærescere (b).

Incertus interim rumor de Archiepi-

(a) Adeo expertus timoris fuit hæc Donati fuga, favente præcipue Borromeo, qui domesticorum conatus præpedivit, ut omnia sceleris indicia in domum Fratris tatus Sicarius retulerit, ibique mane postero servati mirabiliter Caroli nuncium per publicum rumorem acceperit. Latuit ibi plures dies, quibus occulte, nec suspiciose cum Legnano collocutus est, commentus domi, velle se in Monasterium reverti. Scribit autem Scarampus, occasione quaestionis habitæ repertum adhuc post septem menses tubum, quem ad sui defensionem destinaverat Donatus, eodem adhuc plumbo instructum, & eadem in domo adeo caute cum vacuo alio sub tegulis reconditum, ut nisi certum extitisset indicium, nullo modo futurum fuisset, ut ad manus veniret.

(b) Ut certissimam rei hujus narrationem depremerem, placuit facti Scriptorem Carolum ipsum inducere, quæ in Epistola ad Ormanetum data, hæc habet: *Cum eo vespere precibus de more vacarem in privato meo Sacello, repente valido ictu medias scapulas urgeri sensi, eodemque temporis momento oculos ignis fulgur perstrinxit, & ames tonitru occupavit. Postmodum ex domesticis quidam surgens, arreptoque lychno, ad me propius accedens, intento lumine scrutatus me totum, ac pannum, quem genibus comprimebam, plumbeam glandem, globulumque minorem ibidem jacentem reperit. Tum subito animam operio videri mihi intremati; verum cum expertus doloris sensus nullam mihi vulneris fidem faceret, & manus etiam comprimens nullam in humeris sanguinis indicium restaretur, propende adhuc aliquantulum animi, cum meminissem, quod sæpe audieram, nullum recenti vulnere doloris sensum inesse. Quare omnibus rite perfectis, cum in conclave me recepissem, atque aliquod in disrupta linea exteriori veste exare signum vulneris adstantes affirmarent, jussere vestes detrahi, dorsumque ipsum scrutantes, Medico etiam præ-*

sente, quem acciri domestici voluerant, dixere rubere aliquantulum cutem, & leviter innumuisse. Tum atrociores facti perforatum alibi mihi vestem ostendere, alibi solum fuligine tinctam, ubi nimirum glans major incubuerat; quæ etiam mox mihi a domestico fuit oblata. Hæcenus Carolus. Alia ad uberius explanandum hoc habet Ambrosius Mornicus in Tabulis, cujus verba recitare placet: Anno MDLXXIX. VII. Cal. Novembris Mediolanum venit Ecclesie mee res curaturus (præerat ille cuidam in Valle Saxina ignoti nominis vico). Ovesius ut eram, & ab equo descendens audis Vespertine Orationis signum; quare statim ad superius Sacellum ascendi cum ceteris oraturus, quandoquidem paratum mihi in Archiepiscopi adibus erat hospitium. Cum Sacello appropinquarem, occurrit mihi ad limen quidam, qui sæpe alternis genibus nitens, nunc dexteram, nunc levam manum attollens, & se se varie componens, obseptum rasæ pallio circumvoluto vul-tum celabat. A vulvis palmum circiter aberat, nec vultus a Cardinali quatuor pedes distabant. Tulus est mihi cum ceteris orationis publice interesse, sed nullum pietatis studium in eo tacitus accusari. Eo itaque ibi relicto, introgressus in Sacellum, & vix postis genibus audivi rugens veluti tonitru interius injurare. Fragore repente exanimatus vidi tamen Cardinalem veluti parimento affligi, sed mox resumptis viribus iterum rediisse in genus; Deinde sublatus ad cælum oculis surgentem vidi, & ad circumstantes conversum audiri imperentem, ut cæptas preces absoluerent. Cum deinde in suspitionem venissem sicarium fortasse aliquem ad ostium latuisse, cumque vidissem fulgur Petritium statim ab esio exilientem, surgens jam exire meditabar. Me tamen Carolus imperio suo continuit. Postmodum perfrictis omnibus, cubile suum mihi Borromeus, quo clauso, oculus auctori salvus esse omnia. Tum ego cum reliquis ad Sacellum regressi globulum unum plumbeum invenimus profundus in

piscopi cæde Civitatem universam conciverat, confertique omnium ordinum homines Palatii fores obsederant non antea discessuri, quam certum de Pastoris amantissimi salute nuncium acciperent. Dux ipse Albuquerqueus, tametsi nox ad multum processerat, retineri non potuit, quin Prætorio milite assumpto ad rem propius cognoscendam convolaret (a). Mox ubi omnia miraculi indicia oculis perlustraverat, introductus ad Carolum totus in eo erat, ut obsequium Illi suum, ut venerationem, ut benevolentiam comprobaret. Nunc inanem scelesti consilii exitum gratulari, nunc execrari insolentiam facti,

nunc vires omnes suas ad ultionem injuriæ polliceri. Voluerat etiam militares excubias Palatio apponere, nisi Carolus obstitisset sapienter affirmans miseram esse Episcopi conditionem, qui ad vitam tuendam armorum præfidiis indigeat (b). Paribus officiis postero die certavere Senatus, ceterique Urbis Magistratus, quin & cum iis rediit Gubernator, qui ut amici animi fidem ulterius confirmaret, comes etiam in mensa esse voluit. Nec Mediolani solum hæc officia fervebant. Ab omnibus fere Italia Principibus epistolæ afferebantur, quidquid in ipsis solatii, aut auxilii esse poterat benigne offerentes (c).

Non

in tabula mersum, cui orans Cardinalis cubitis suis incubuerat. Infixis sæpe cubitis tandem inde illum exculpimus &c. Glandem majorem postea Specianus restatus est sibi a Carolo ipso conceditam, vetitumque in posterum ne cuiquam per manus traderet, ut omne jactationis periculum abesset. Servata deinde religiose per annos viginti fuit, ut ipsemet in Tabulas retulit, nunc vero apud Oblatos Sancti Sepulchri colitur. Purpurea vestis Claustrani temporibus erat penes Lanfrancum Reinam Mediolanensi Sancti Ambrosii Basilicæ Præpositum: exterior autem linea, cum Roman missa in manus Pauli Cardinalis Sfondrati venisset, ab eodem dono data Burdigalensi Archiepiscopo Francisco tum Cardinali de Sourdis Galliam omnem tanto miraculo implevit.

(a) Forte post primam noctis horam ex familiaribus unum præmiserat Carolus, qui Albuquerqueum Ducem hæc de re certiore faceret. Verum Cardinalis curam præverterat Illius diligentia, qui nuncio non expectato, jam se in viam dederat Eum conventurus. Ut autem ad Carolum venit Gubernator, optavit aperiri sibi omnia, si qua essent, rei indicia; sed unam hanc a Borromeo vocem retulit: *melius tamam solertiam in Pastoralis officii tuendis juribus, quam in Pastore ipso servando collocatum in.* Moram ibidem traxit Albuquerqueus usque ad sextam noctis horam, & diebus sequentibus, ut Carolus ad Ormauetum scriptis, accumbere pluries Ejus mensa non invitatus etiam, & remotis semper arbitris voluit. Noctē eadem rerum Capitalium Præfectus ad Cardinalem venit iustans, ut domesticos Illius aliquot quæstioni subicere sibi liceret; sed a Carolo vetitus abstinuit, qui deinde jussit haberi quæstionem hanc a Vicario suo, ut aliquam juris formam servaret, non vero ut rei indicia persequeretur. Hæc collecta ex Caroli Epitolis ferme ad litteram. Quare legens apud Ughellum Tom. IV. Italix Sacra de Episcopis Albensibus agentem, quod Leonardus Marinus eam noctem hic apud Cardinalem degens insuperavit cum Sancto Præsule inter pia colloquia: fateor me aliquantulum hæsisse, cum nullum in tot MSS. rei hujus vitigium renarem; quare sicut narrationis fides sit penes illum Scriptorem. Non desunt tamen argumenta, quibus hanc

Ughelli narrationem refellamus. Legimus enim in tabulis Octavium Boldonum filium Nicolai juratum dixisse, Patrem suum tum Mediolani degentem, & in Ticinensi Gymnasio Archiatrum, cum forte eo vespere apud Jo. Mariam Cattaneum esset, audisse in proxima via clamore populi concurrentis, statimque a prætereunte quodam de intrenta Borromeo morte certiore factum. Quare, addit, se ocyus ad Carolum convolasse, manuum sua vibicem explorasse; cumque globulum ad eum hæsisse conspiceret, atque affluxum ibi concreti sanguinis animadvertisset, jussisse Eum lecto decumbere, atque statim dorso per Chirurgum cucurbitulas, ignemque apponi, quod revera factum esse affirmavit etiam Fornerius, qui, exclusis omnibus præter Allanum Chirurgum, & Julium Petrum Domesticum, affirmat manu sua statim compositum in lecto Borromeum, & postmodum perfectis omnibus Albuquerqueum advenisse. Adde reperiri quidem in iidem Tabulis fuisse tum Mediolani Cardinalem Altempium, qui cum in Monasterio Sancti Victoris hospitaretur, munitus a Fornerio fuit, ne quidquam timoris ex rei fama conciperet, cum satis salva essent in Borromeo omnia; nihil autem de Albeni Episcopo commemoratur, qui certe si apud Carolum fuisset, cum eodem familiarium cœtu ad Sacellum convenisset, ut mos erat: & revera die antecedente ibidem erant Cardinalis Cribellus, & Scarampus Episcopus Laudensis, qui cum procerus corpore esset, & ad Caroli tergum genibus flexis hæreret, fuit in causa, ut Donatus, qui tantum facinus eo die conceperat animo, ad exitum illud perducere non posset.

(b) Vix ut Satellitum removeret Albuquerqueus ea nocte, Carolus impetravit. Quamquam ut curam tanti Præsulis sibi maxime cordi testaretur, diebus sequentibus sub precum vespertinarum tempus præfidiariam semper adesse armatorum manum ad Ejus ædes Dux jussit, donec clausis foribus tuta essent omnia; & vix post quadriduum Borroni precibus effectum est, ut ab officio illo sibi permolesto cessaret.

(c) Mirum quantum impium hoc facinus non Italiani modo, verum etiam universam Europam commoverit. Extant ducentæ amplius super hoc litteræ, quarum alix ex Germania, ex Hispania alix,

Lusi-

Non tamen dissimulaverim in re tam perspicua fuisse nonnullos, qui nefarium illud Farinæ facinus scenam a Carolo callide instructam affirmarent, qua credulum vulgus sanctitatis opinione deciperet (a). Tanta humani ingenii perversitas est, ubi semel odio, aliisque insanis affectibus locum dedit. Ipse in tanta trepidatione Civitatis, totque sermonibus hominum adeo tranquillo animo fuit, ut neque ultro de illata sibi injuria verba faceret, neque a familiaribus fieri sineret. Testes Ejus tranquillitatis sunt literæ, quas ad Summum Pontificem in hunc modum conscripsit:

„ In quo vitæ periculo fuerim, ac simul
 „ quam mirabiliter ex eo evaserim, San-
 „ ctitas Vestra ex Ormaneti verbis intel-
 „ liget. Id fortasse meruit aut loci reli-
 „ gio, aut Pontificii nominis dignitas, nisi

„ singulari potius clementia servatus sum,
 „ ut mihi ad diluendas præteritæ vitæ cul-
 „ pas tempus suppeteret. Sed quæcumque
 „ demum Divina judicia fuerint, quæ cu-
 „ riosius interpretari humanis mentibus ne-
 „ fas est, casus certe est ejusmodi, ex quo
 „ Sanctitas Vestra post consolationis, &
 „ gaudii, quam sollicitudinis, & tristitiæ
 „ capiat. Ego quidem Deo gratias agere
 „ non desino, ad cujus gloriam multa ex
 „ hoc ipso eventu oritura esse confido. “
 Hoc officio perfunctus Carignanum (b) ter-
 tio ab Urbe lapide in Carthusianos seces-
 sit. Ibi veluti Monachorum unus humili
 cella inclusus rationes secum excogitabat,
 quibus servatam in tam manifesto pericu-
 lo vitam Liberatori suo totam impende-
 ret (c). Simul vigiliis, jejuniis, lacrymis
 opem ab eo postulabat, qua tot objecta sibi
 Pasto-

Lusitania, Sicilia, & Roma præsertim missiræ ad Carolum sunt. Præcipue placet Sancti Francisci Bor-
 gis gratulatio, quam brevitatis causa omitto, & Francisci Mariæ Taurusii postea S. R. E. Cardinalis sententia, quæ utpote laconice concepta hic locum habet; alludens enim ad victoriam sub idem tempus a fœderatis Gallis relatum, cujus causa Condæus Dux fuerat extinctus, scribit: *Deus jam palam sue favet Ecclesie; quandoquidem in Gallis hostes gladio suo evertit, Mediolani autem scuto suo Amicos circumdavit.* Neque omittenda sunt Civium Mediolanensium studia eo tempore erga Pastorem suum declarata; cum siquidem indicta esset pro gratis Deo agendis supplicia, infiniti ad Templum Maximum facti concursus sunt, scribitque Carolus: *Videre se in dies majorem sui ipsius anorem in Civibus excitari, & piam omnium contentionem pro sua salute servare; ipsos demum adversarios intelligere eorum comiventis numerum fuisse corroboratam improborum aulicium.* Roma autem scribens Bonhomium Carolum nonuit: *Maximas Deo referendas grates, cum religiose cujusvis quoque familie fratres ac sorores, re intellecta, commoti adeo sint universi, ut mirationem plane inveniuntibus videretur.*

(a) Hæc Mediolani ab aliquibus jactata: *ex condito mirram manera tubum fuisse in Carolina explosam; callidius autem Romæ Scalensium Patronus, ut aptius fucum faceret, dicitavit: eo tempore vere mortem Carolo interitum, sed in asserent interpositum incidere gladio, casu fuisse servatum. Quæ vana certe fuisse dicitur, quætionis habitæ exitus deinde comprobavit.*

(b) Huc se aliquando recipiens Carolus colligere animum a Dioceseos curis solebat. Præcipue autem hoc Carthusianorum contubernio usus videtur, cum esset paranda, aut in ordinem redigenda Synodorum, Conciliorumque suppellex. Opportunior certe videbatur hæc sedes, utpote tumultu omni vacua, & vix tertio ab Urbe lapide distans. Ser-

vant adhuc hujus Carthusiæ Monachi Pontificalem insulam Sancti Cardinalis sudore persusam, cujus veritatem Cardinalis Federicus Borromeus Caroli patruelis nobili testimonio commendavit. Alia item elegerat in suburbanis ejusmodi loca, in quæ se ab hominum strepitu reciperet: Cistuscolum nimirum, quò secedere animi causa S. Barnabæ Patres solebant, Badagiun, Casoreti Aedes apud Canonicos Lateranenses: & captum Eum etiam lego Mirafolis solitudine, quò divertere aliquando se velle ad Cardinalem Altempium scripsit. Ipsa vero Urbs Sancti Barnabæ, Canonicæ, Sancti Victoris ad Ulmum, & Sancti Sepulchri Aedes tamquam loca animo colligendo opportunissima obtulit, in quibus uni Deo vacare posset, simulque frui Clericorum Regularium S. Pauli, Patrum Cappuccinorum, Oblatorum demum consuetudine, qua mirifice delectatur.

(c) Quantum sui memor esset, dilucide exponit respondens Baroni Sfondrato, qui sub Octobris finem per literas Eum amice monuerat, ut tot Deî cumularis donis, superbiæ clanculum irrepentis vitium præcaveret. Siquidem digna Carolo verba reponens Gratias, inquit, ago; quod me saluberrimis excitaveris consiliis. *Quantquam mea ipsa, quam Deo debeo, incolumitas me omni superbiæ periculo liberat, cum ante oculos habeam tot Israhelitarum milia, qui, dum ante Deo, fluctibus maris, & Pharaonis minis erepti, mire postmodum in solitudine paste, tamen indigni fuerit, qui in promissam terram inducerentur, si Josue & Caleb demas. Insuper sapius nostros offendit oculos devolans in improborum sinum caduca, & fluxa felicitas, de quibus apposite David loquitur in Psalmis, cui: intium: Quam bonus Israël Deus. Præterquamquod cur animo ratiunculam place non vides; nam idcirco me Deus fortasse servavit, quod nimis imparatum ad mortem videret; nisi etiam fortasse dicam, Deum ministrum Carolo quod meritis esset; sed interim voluisse Pastorem servare, cui nefas est manere inferre. Illud etiam succurrit, debere incolumitatem meam piorum duritiam ho-*

Pastoralis curæ impedimenta disjiceret. Nec procul aberant ea, quæ tam enixe expectabat. Est enim hæc sanctissimis viris constituta conditio, ut inter ærumnas, ac solatia alternatim incedant, ne vel rerum humanarum amore capti nimium sibi confidant, vel perpetuis adversitatibus conflictati desperatione deficiant.

CAPUT XXIV.

Divinitus aliqua Illi consolationis causa obicitur, Ecclesie sue rebus in melius conversis.

VENERE paulo post ex Hispania literæ, quibus nihil erga Ecclesiam favorabilius, erga Carolum honorificentius expectari ab Rege Religiosissimo poterat. In iis mandatum erat, rescinderet Gubernator edictum, de quo tot antea contentionibus actum erat: Scalenses Canonicos admoneret, ne ultro oblectari Archiepiscopo auderent: facinorosos homines, qui eum a Templo repulissent, penarum severitate coerceret (a), multoque severius in eos inquireret, qui in Cardinalis necni quoquo modo conspirassent. Haud facile dictu est, quo gaudio hæc literæ bonorum omnium animos affecerint. Viderant Præfulem suum a sacrarum adium vestibulo inter minas, & convicia rejectum, tribunalia Ejus deserta, domestici Sacelli aram pene illius cruore respersam, nunc restituta judiciorum jura, compressam rebellium audaciam, indicta sacrorum violatoribus supplicia videbant. Neque minorem Carolo lætitiæ attulerant, quæ Pontificius Legatus, & Vincentius Justinianus universi Dominicanæ Ordinis Præses, qui postea Cardinalis fuit, ex ipsa Madriti aula per epistolas nunciabant. Regem videlicet benevolente erga Ipsum animo esse, deque iis,

quæ ab Ipso acta erant, graviter, ac recte sentire.

Urgabant ex adverso Albuquerqueium non modo Regis mandata, verumetiam consilia Summi Pontificis, a quo benigne admonitus erat, ut salutis suæ melius confuleret, quoniam statuta in Ecclesiasticæ immunitatis violatores anathemata incurrisset. Hæc paterni amoris honore conjuncta significatio tantam ejus animo religionem injecerat, ut cum pro munere suo lustraret exercitum militares honores supremis ducibus haberi solitos recusaret. Orabat deinde Cardinalem, ut sibi Christi Vicarium relatis ad Eum pœnitentiæ suæ, ac sinceræ fidei testimoniis propitiaret. Quibus tandem officiis adductus Pontifex Sacerdoti, cui peccata sua confiteri Gubernator solitus esset, ejus ab anathematis vinculo absolvendi potestatem fecit, conditione tamen apposita, ut nisi sequenti post Epiphaniæ celebritatem octiduo acta omnia in Ecclesiæ auctoritatem rescidisset, in eisdem pœnas recideret. Et revocaverat ipse jam pridem capitale illud edictum, ex quo omnia fere dissidia procefferant. Sed cum ex terrore diuturno dubitanter adhuc, & timide in Archiepiscopi foro ageretur, Senatus Præsidentem monuit, ut, quotquot erant, ejus Curie Ministros accerferet, eosque, interposita Principis fide, omni formidine liberaret. Ita Reipublicæ tandem pristina serenitas rediit, atque inter utramque potestatem concordia inita, contra quam seditiosorum hominum artes, & consilia voluissent.

Eodem tempore gratum Civitati spectaculum præbuere, qui ob Circitorem Ecclesiasticum equuleo prius, deinde exilio damnatum ad causam dicendam Romam fuerant evocati. Apostolicis quidem literis concessum erat, ut de re tota iudicium Mediolani absolveretur, idque Carolus ipse,

minum precibus, qui me officiis sustentant suis. Alia insuper sollicitum me habet cogitatio, ne ideo me Deus hoc ornaverit beneficio, quod manibus quodammodo tenerem, quia hætenus me tot donis, que annuum afferere non sensum, nondum expugnavit. At usque si me ipsum excusam, quidquam occurret, cuius causa

crisis erigam?

(a) Triste admodum in Scalenses Canonicos Regis responsum fuit, scribente Pontificio in Hispaniis Internuncio, eam Philippi Regis mentem fuisse, ut Sacerdotiis, quæ in eo Templo obtinebant, penitus spoliarentur.

fe, inimicorum rebus favere solitus impetrarat. Sed enim omnis irrita facultas erat; nisi Ecclesiæ, cujus jura palam violaverant, publico item pœnitentiæ testimonio satisfacerent. Cujus supplicii pudorem ne subire cogrentur, obviare Regis voluntatem apud Populum dictitabant. Sed relatis a Carolo ex Hispania responsis falsitatis manifesti submisere denique contumaces animos, seque in Pastoris humanissimi arbitrium tradidere. Prædie ejus diei, quo Christi Dómini Natalitia celebrantur, stabat ad Templi maximi portas constratum tabulis sublime tribunal confluentium hominum multitudini undequaque conspicuum, inultato apparatu in majestatem, terroremque composito. Ibi Regius Fiscii Procurator, & Scriba ad Archiepiscopi pedes in genua provoluti, post restituta Circitori arma, quibus exutus antea fuerat, ac testato remissam exilii pœnam, nihil se tale ausuros in posterum juravere. Hoc promisso accepto, audivere denique salutaria verba, quibus ad Sacrorum communionem recipiebantur, utque in perpetua tempora documento posteris forent, acta omnia ejus iudicii in publicas tabulas sunt relata.

At longe trillius iudicium accidit iis, qui ejusdem criminis conscii tardiores ad veniam petendam fuere. Præfectus capitulum rerum Senatorio Ordini nuper adscriptus (a), nondum tamen in Ecclesiæ gremium restitutus Cardinalem rogaverat, ut sibi Alexandriam trans Padum proficisci ad concelebrandas consanguinei sui nuptias liceret. Id præcise negatum, ne & ipse

noctentior fieret, & ceteros officiorum foecitate contaminaret. Cumque repulsæ impatiens ire perrexisset, proxima nocte post conjugii solemnia lethali morbo correptus nuptiarum hilaritatem inexpectati funeris mœrore fœdavit. Simile quiddam alteri evenit, quem præ ceteris Carolo infensum, neque conscientiæ vis, neque piorum consilia, neque mandata Pontificis ad pœnitentiam erroris adduxerant. Cum enim repente in morbum incidisset, atque ob insolentiam doloris obsessus a Dæmone crederetur, nequidquam adhibitis Medicorum artibus, & Sacerdotum officiis, non antea suppliciorum, quam vitæ finem invenit (b). Notatum denique est, quotquot ejusdem delicti participes fuerant, funesto interitu omnes absumptos, quin & eorum exitii partem etiam ad posteros pervenisse.

CAPUT XXV.

Scalenses Canonicos palam, & submisso animo veniam petentes omni pœnarum vinculo splendide absolvit.

1570. **I**Nter hæc iræ cælestis exempla Scalensis Collegii Præpositus, quamquam communi flagitio leviter inquinatus, supplices literas dederat, ut si forte communes ceteris pœnas incurrisset, rite abolveretur. Id factum est ad Sancti Fidelis valvas (c), postquam præterita detestatus jurejurando affirmaverat se Archiepiscopo suo deinceps obsecurum. Canonicorum reliqui impudentis Calabri affectæ, & imitato-

(a) Regium licet Diploma acceperat, quo in Conscriptorum Patrum Ordinem referabatur; sed cum anathematis vinculis illigatus esset, Foro semper & Senatu abstinuit, ut ipsemet Carolus Romam scripsit.

(b) Hic tamen suo periculo edoctus promptum se, atque expositum, Pontificiis mandatis ante mortem testatus fuit. Cardinalis enim Alciatus, qui eo tempore hic versabatur, Carolo alibi degenti scripsit in hæc verba: *Me convenit NN. qui falsis ingenuus est se tam acerbe per hos dies agitantem conscientie stimulis fuisse, ut immine e sibi presentissimum interitum jam bis certo putaverni. Doleo sibi diuturnam infligi cruciatum, & Pontificium munus expectans fateatur se paravum quælibet duriora licet amplecti; atque si diutius haren-dura in his vinculis sit, dicit, operabilis esse Magi-stratu, quam vita desungi.*

(c) Præpositus Scalensi Collegio statim enixis precibus rogaverat, ut pœna inflata solveretur; quod etiam statim impetravit quatrduo post repulsum a Templo Borromeum. Exponit id Carolus Ormaneto die IV. Septembris, qua nimirum absolvi eum per Castellum Vicarium jussit: *Bernardinus Blancus Præpositus restitit, ut eam pœna liberarem, causatus nullam sibi fuisse criminis societatem cum Collegis suis. Quoniam vero sinceram ejus voluntatem optime novi, ad Sancti Fidelis Templum anathemate solutum per eundem Vicarium dimisi. Illud evocari volui, quod astrictio laborantem durius videbatur ad Metropolitani Templi limen compellere. Extant autem in Bibliotheca Ambrosiana publicæ Tabulæ, quæ veniam illi per Castellum impertitum ad eam diem docent.*

tatores omnia sibi tuta fingentes summam in primis conscientiae securitatem apud Populum ostentabant. Damnati interdictis, atque extra Fidelium numerum publico edito projecti statis tamen temporibus tanquam puri, & innoxii divina Officia obibant, gravius quotidie peccantes, ne aliquando peccasse viderentur. At ubi Calabrum miserabili interitu in itinere defecisse nunciatum est, postquam infenso Pontifice, adverstante Rege, nullum erat effugium, quo se miseri verterent; tum denique arma, quae retinere ultro non poterant, abjecere. Tenebat hoc tempore Apostolicae Sedis fastigium Pius V., qui, ut memorabile exemplum in ejusmodi hominum conatus statueret, animadvertere in reos ex decreto Bonifacii VIII. Praedecessoris sui decreverat. Id vero si fieret, reliquum erat, ut exuti Sacerdotiis, ac perpetua infamia notati, velut Christianae Reipublicae ejectamenta ab omnibus haberentur. Nec erat veniae locus, nisi Cardinalis privatae injuriarum immemor, nihilque praeter eorum salutem; atque Apostolici juris indemnitatem respiciens, iteratis precibus pervicisset, ut ipse non modo criminis iudex, verumetiam poenae arbiter fieret. Hac potestate accepta, Scalenses adesse ad Templi maximi vestibulum jubet, utque major rei celebritas esset, Dominica dies ad iudicium delecta. Viri paulo antea minaces, & tumidi, maximisque Ecclesiae dignitatibus bellum inferre ausi, nunc edito in loco, ut conspici ab omnibus possent, nixi genibus, demissisque in terram oculis suppliciter rogabant, ut sibi quamquam immeritis anathematum vincula demerentur. Solemni ri-

tu absoluti ad aram maximam perducuntur (a), in cuius conspectu paratos se fore ad Archiepiscopi Mediolanensis mandata promitterent, seque Ejus auctoritati obnoxios esse faterentur. Itum deinde ad Scalensem Aedem, quae sacrilego ausu temerata adhuc, & inculta remanebat. Ibi Cardinalis expiato ritualibus caeremoniis cœmeterio, in quo prope petitus ad necem fuerat, Templum ingressus omnia palam exequitur, quae certam ejus possessionem spectatoribus indicarent. Inter cetera piacula Canonicis indictum, ut natalitio Deiparae Virginis Festo ad confessionem poenitentiae, & obsequii coram Archiepiscopo renovandam in Templo Maximo adessent, nec nisi decennio expleto immunes ab hoc onere censerentur.

Sed nondum Pontificis animo decesserat indignatio in eos, qui in illo Scalensi tumultu armatorum globos in Archiepiscopi caput ex vicinia conciverant. Quod nisi Carolus, expugnata Ejus severitate, in eos quoque statuendi arbitrium impetrasset, prope erat, ut Canonicorum numero expuncti ex eo plane Collegio cum ignominia pellerentur, ex quo Praefulem suum minis, & terrore vulnerum repulissent (b). Nunc certa pecuniae summa mulctati, quam, in Ambrosiani Templi fastigium impenderent, e vinculis, in quae paulo antea coniecti fuerant, abiere.

Supererat umbratilis ille Legulejus Barbesta, qui ultimum luctuosi hujus dramaticum actum impleret, immo in quo Carolus ultima paternae caritatis exempla perficeret. Ex eo fictitio tribunali, quod sibi adversus Archiepiscopi tribunal erexerat

(a) Orationem ad ipsos habuit hoc tempore optimis sententiis referentem. Asservatur pulcherrima hujus sintaxis in Bibliotheca Ambrosiana cum plurimis aliis manu sua exaratis. Praecipue in hac triumphat plena amoris peroratio, in qua conversus ad Scalenses Canonicos eos affatur iis Joseph verbis: *Ego sum Frater vester.*

(b) Quinque admodum erant ex eo Collegio Canonici, quos manu etiam, & consiliis in Cardinalis periculum conspirasse certo constabat. Hos Romanam evocatos poenas ibidem dare Pontifex iussit; sed hoc primum precibus impetravit Carolus XXVIII. Martii MDLXX. ut hic de iis quaestio haberetur. Itaque in custodiam dati sunt. Verum

eum Pontificae literae juberebant *severe & acriter agi*: instituit secundo, ut novo diplomate *mitius agere* juberetur. Id enim praecipue optabat, ne cogeretur eos juxta Canones Sacerdotiis privare. Hoc etiam impetrato, exoravit ultimo, ut dignitatem illis omnem, atque integrum Sacerdotii manus restituere posset; quod aliquibus dumtaxat primo concessum, pertinere deinde etiam ad criminis Auctores summpere desideravit. Unus Romanus, reclamitante licet diu Borromeo, ire coactus fuit, qui tandem Eiusdem opera e judicio evasit pecunia imperata semiustulatus, quamvis diutius Pontifex in eo proposito permaneret, ut gravius aliquid in illum decerneretur.

rat detrufus in carcerem (a), neminem adhuc invenerat, qui caufam ejus defendendam fufciperet. Verum, fpe omni falutis amiffa, eadem illa, quam fœde violaverat, auctoritate adjutus impendentem fibi bonorum omnium jaâturam exilio vitavit, ex quo brevi revocatus incertum reliquit: plus ne ipfe pœnarum gravitate flagitii, an Carolus laudis, & gloriæ veniæ benignitate meruiffet.

CAPUT XXVI.

Intentate necis auctores, & adminiftri, fruſtra reclamante Borromeo, ultimis ſuppliciiis maâtantur: quo tempore Ille Diœceſim luſtraturus Urbe primum egreditur; mox inter Helveticos tranſalpinos magno cum Religionis incremento verſatur.

1570. **H**ifce clementiæ, ac ſeveritatis exemplis cum reſtituta Urbi ſerenitas videretur, turbavit repente Civium oculos horrendum aliud ſpectaculum, ex quo Poſteri intelligant raro evenire, ut magna ſcelera diu lateant, ac divini judicii pœnas effugiant. Jampridem ab illa funeſtiſſima nocte, qua tam evidens vitæ periculum intra domeſticos parietes Cardinalis adierat, nihil eorum omiferat Gubernator, per quæ deprehendi initia ſceleris poſſent. Portæ Urbis triduo clauſæ (b), hoſpitiolum omnium perveſtigata latibula, quamplures etiam capti, nec antea dimiſſi, quam leviffima quæque culpæ inditia diluif-

ſent. Haud aliter Romæ multiplices eadem de cauſa cogitationes Pontificem diſtinebant. Accepſis a Carolo literis humaniſſima ſtatim reſponſa reddiderat, quibus percuſum, ut Ipſe rebatur, atrocitate periculi animum ſolaretur. Earum exemplar ſubjicimus.

PIUS PP. V.

„ **D**ilecte Fili ſalutem & Apoſtolicam
 „ benedictionem. Minime nos angit
 „ a peſſimis hominibus, & Diaboli mem-
 „ bris ſervos Dei exagitari; qui mos ab
 „ juſti Abelis per fratrem occiſi tempori-
 „ bus in hanc uſque ætatem perduravit:
 „ præcipue cum juſtorum felicitatem au-
 „ geri, impiorum conatibus intelligamus,
 „ & in hos perniciem recidere, quam Dei
 „ Servis inferre moliantur. Nos hoc po-
 „ tius ſolicitos maxime habet, quod ii
 „ etiam, de quorum moribus optima no-
 „ bis ſemper fuerat opinio, nunc adeo
 „ cæcutiant, ut lucis uſura frui nolint, &
 „ plane intueri, hæc violenta conſilia re-
 „ dundatura in ſuum ipſorum damnum,
 „ atque illorum, quibus dum gratificari
 „ putant, potius damno ſunt; quare eò
 „ tandem procedent amentia, ut emenda-
 „ tionis poteſtas defutura ſit, etiam ſi vo-
 „ luntas non defuerit. Maximas Deo gra-
 „ tias egimus, agimusque quod ſumme
 „ obſervandum Virum nobis ſervaverit, &
 „ Dæmonem e conatu deſecerit ſuo; ſed
 „ hoc ſignificamus, ut Deo præſidas ſem-
 „ per,

(a) Die VI. Februarii anno MDLXX. ad Orma-
 netum Carelus ſcripſit, in agro Ticinèſi Albuquer-
 cii Ducis opera, & auctoritate comprehenſum Bar-
 beſtam, & in Archiepiſcopi deinde jura & vincula tra-
 ditum. Cum vero Pontifex præcipue in ejus pœnas
 immineret, effeac Caroli Epitola menſe Martio
 mitigavit Pii iram; quare captivus eodem Judice
 Borromeo uſus fuit, & Patre.

(b) Octiduum clauſis Portis mutam torpuiſſe ſilen-
 tio Civitatem ſcripſit Parazozerus ea vivens ætate,
 & ſingillatim cuncta, quæ agebantur in dies, dili-
 genter adnotans. (Plura ex eo decerpiſit Puricellus,
 quæ inter ejuſdem Adverſaria in Bibliotheca Ambro-
 ſiana aſſervantur.) Mandavrat hoc Albuquercius
 jam ex ea nocte, qua vis illata in Carolum fuit,
 atque tam accurate evigilatum ſubinde eſt, ut nulli
 Civium fas fuerit niſi ex Ducis facultate conſigna-

ta ſcripto Urbe exire. Noctis ejuſdem hora ſexta
 per publicum præconem ſeveriſſime editum eſt, ut
 conjurationis indicia, ſi qua ſubolerent, a quocum-
 que Civium aperirentur; propoſitumque delatori præ-
 mium bis mille nummorum, & duorum exulum
 libertas præter dimidiam partem bonorum par-
 tem, ſi certi quidpiam in hanc rem patefaceret;
 ut nimirum longe majore pretio Caroli ſecuritas
 redimeretur, quam antea Ejuſ vitæ periculum em-
 ptum a Conjuratis fuerat. Propterea plures levi-
 bus indiſiis eo tempore conjeſti in vincula ſunt;
 & quidam ſequenti die, dum Ticinum trajicere op-
 taret, Satellitum manus non evaſit. Contra Ca-
 rolus Novocomenſem Sacerdotem, qui calumniam
 quamdã in Scalenſes Canonicos commentus fue-
 rat, mendacii convictum carcere primum, mox
 etiam approbante Pontifice trirẽmi damnavit.

per; humanæ autem custodiæ non diffidas. Dolemus intime tot homines a Deo, & a Nobis inferis devotos esse: hoc licet ipsi parvi pendent, Divina tamen Majestas, ut solet, se illis in die ultionis offeret formidandam. Tuas interim, aliorumque preces apud Deum interpone, ut lumen suum non videntibus impertiat. Romæ pridie Nonas Novembris MDLXIX. (a).

His tamen, atque aliis adhibitis per Ormanetum officii Pontificis indignatio leniri non potuit, quominus ad vindicandam præclarissimi, ac sibi carissimi Cardinalis injuriam acris infurgeret. An-

tonius Scarampus Laudensis Episcopus summa cum potestate deligitur (b), qui conjecturas omnes diligenter exquireret, atque occultissimæ conjurationis initia, quanto valebat ingenio, in apertum educeret. Is ubi Mediolanum venit, cum omnia tenebris involuta, & silentio septa animadverteret, quidquid pœnarum in terris ab Vicaria Divini Numinis potestate timeri posset in nefarii consilii confcios pronunciat, nisi ea, quæ noverant, statim ad Tribunal afferrent. Verum quis credat eos religione ulla moveri potuisse, qui mortem Carolo afferre voluissent (c)? Hunc sibi ludum Divina Justitia servaverat, ut per-

(a) Mouerat, jubente Pontifice, etiam Ormanetus, ut cautiorem sibi custodiam adhiberet, cui tamen Borromeus in hac sententiam respondit: *Corporis mei custodiam, quam mihi tantopere commendas, nec negligo, nec intentius servo. Enimvero nolui quosdam mihi ipse cancellus circumferere, ne libere, quod est mei minoris, exequar. Fortasse quispiam mani vigilante nimium prædens, suoque in me amori plus æquo tribuens hæc Pontifici aperuit, & mihi inopportune præcavere comendat. Quod ad externos animas, quos a meo Sacello arcere jubes, durius aliquando nec Religioni consentaneum videtur, ut illi annuorum fructus causa mea fraudentur. Felix autem animadversas hyberno tempore poragi hæc preces incunite nocte, sed estivo orationem jam esse solutam orantium cœrum sub vesperum. Quæquam jam abunde insidius provisum videtur, Sacello nuper inter ipsa conclavia translato, quo in loco nullum videtur periculum imminere. Postmodum tamen acceptis amantissimi Pontificis literis, in hæc verba Pio ipsi respondit:*

Sanctissime, & Beatissime Pater.

PROCUMBENS Sanctitatis Tux pedes obsequentissime deoseulor, gratias etiam acturus propter gratissimas ad me datas literas, in quibus tum paterna benevolentia, cum singulare etiam elucet Sanctitatis Tux officium, dolentis de morte mihi superioribus diebus intentata. Porro quanto me gaudio utrumque affecter ex eo S. T. conjiciat velim, quod inter maximas, quibus Ecclesia mea & ejus administri obnoxii sunt, tempestates una afflat tranquillitatis spes collocata in tanti Patris præsidio, cujus causa certissime spero, non ea dumtaxat, quæ obijciuntur, adversa fortiter esse superanda; sed Dei Opt. Max. ope dulcissimos insuper fructus perceptum iri ad Sanctæ Ecclesiæ tutelam iis etiam ex difficultatibus, quibus nos Demon impicare studet, ut levissimum Christi Redemptoris Crucis jugum servis suis impositum veluti gravissimum efficere conetur. Quod ne unquam eveniat, utque iis, qui in tenebris fedent, Sancti Luminis usura impertiat, quemadmodum Sanctitas T. jussit, non solum vehementer

ter Deum obsecro; sed etiam plures ejus Servos excitavi, ne preces hoc tempore intermittant. Verum id mihi, atque aliis videtur magis enixis studiis a Deo postulandum, ut S. T. potissimum servet incolumem, cum tanto Pontifice sospite, Orthodoxa Religio Sacræ felicitatis beneficio fruatur; quod eximia Sanctitatis Tux pietas, & constantia jubent sperare. Votis utinam meis Deus propitius annuat! interim denuo Sanctissimis pedibus osculum infigo. Mediolani VIII. Calendas Decembris MDLXIX.

(b) Audiatur de hac questione instituenda scribens Specianus pridie Idus Novembris MDLXIX., ut, quæ fuerit de illa Caroli mens, perspicuum fiat: Scio Pontificum consilium de hac Quæstione Mediolanum legando tibi permolestum fore. Superos restor: nec mihi, nec Bohemio unquam isthæc mens fuit, & nulla ne imprudentibus quidem elapsa est vox; imo rogati sæpe oblitimus, ne ullam patientia tue injuriam imponeremus. Adeo molestior futura erat Carolo præsidii suspicio, quam periculi.

(c) Mirum dictu est, hostes suos in tanta concitata tempestate nulli magis fidere voluisse quam Borromeo. Equidem rem totam Carolus narrat Ormaneto, atque exponit, paucos post dies a morte intentata conventum se a geminis Humiliatorum Præpositis, Bartholomeo scilicet Nassino, & Clemente Mirisio, qui sceleris reum statim indicarunt, obligata tamen pro silentio Caroli fide. Aliquod etiam protulere in se ipsos indicium, quod tamen per ambages callide implicarunt. Obstrictus itaque data fide Antistes hortatus est amice, ut ambo aperta confessione sibi confulerent. Quod cum reculerent constanter, rogavit subinde, ut se ipsum Sacramento absolverent. Hoc non admodum difficulter impetrato, ad Scarampium, & Fabium Menechinum tota delata res est. Quare subiecti quæstioni cum fallacibus responsis in se ipsos pugnant, jure in eos actum a quæstoribus est, unde occulta omnia deinde prodidere. Id ubi rescivit Carolus, illis metuens datis ocyus ad Ormanetum literis pro iis rogare anxie institit in hæc verba: *Si forte acciderit, ut quæstione habita, in eos facti aliquis culpa reciderit, hoc impero, Pontificem meo ut nomine eorum roget, ne quid in*

perditi homines, & sacrilege callidi, non nisi artibus suis caperentur, atque in laqueum, quem tetenderant, sola sceleris immanitate cogente, caput infererent. Duo Humiliatorum Præpositi, quorum unus ex conjuratorum numero fuerat, alter consilia tantum conjurationis agnoverat, cum ad Scarampum venissent, nonnulla quidem ad rem pertinentia detulere, ceterum diversa ab iis, quæ ad Cardinalem paulo antea detulerant. Rite interrogati absurde, dubitanter, ambigue respondebant, prout ferme illorum sermo esse solet, qui adversa conscientia verba confingunt. Cum deinde sese non gravissimis modo argumentis, verumetiam vinculis constrictos viderent, tum demum, spe omni salutis amissa, seriem simul omnem conjurationis, & Socios prodidere. Capti omnes, & palam exaugurati Regiis Magistratibus traduntur, ut constitutas a legibus pœnas luant. Caravagiensis, ac Vercellensis Cœnobii Præpositis ob nobilitatem generis datum, ut securi percuterentur: alii laqueo damnati, quos inter Farina, ut impietate facinoris, ita pœnitentiæ exemplo ceteris antecessit. Ex Urbe nostra celeri fuga elapsus, hæc-

nus militari habitu inter præsidarios Clavarii in Taurinis latuerat. Nunc ad supplicium deditus (a), cum ex Ecclesiæ instituto sacra indumenta diripi sibi ex humeris videret, aperte professus est, indignum se utique semper fuisse, qui tam honestis insignibus ornatus incederet. Cumque jam circumducto gutturi fune prope e furca dejiceretur, effusam ad spectaculum multitudinem extremis vocibus rogavit, ut sibi a Deo sacrilegi consilii veniam precaretur, quo Sanctissimo Cardinali vitam eripere voluisset.

Haud temere dicturum me arbitror magnam partem suppliciorum, quibus miseri afficiebantur, in Caroli animum recidisse. Testatus jam pridem, nihil se velle in hac causa nomine suo agi, nihil Ipse non egerat, ut imminentem reorum capiti cladem averteret. Nunc dolore confectus, quod vim tempestatis nulla vi infringere potuisset, laborabat tamen, ut funestissimi naufragii reliquias colligeret. Erat in conjuratorum numero unus, qui cum levius, quam ceteri, peccasse videretur, triremibus addictus vitam agebat sociorum morte fortasse duriolem (b). Hunc ut tam

mi-

eos acerbius sensit, præcipue cum pars innocentis sit crimen suum prodere, & facti eum pantere videretur, qui ulmo aperitur. Hac æsteme potissimum pro Naffino officia valeant, qui primum protulit conjurationis indicium, & Clementem impulsit, ut sciret omnia exponeret. Mibi autem hoc etiam tribue, qui eos quodammodo in tot laqueos induxi; neque enim alio Auctore in hanc mentem venissent. Tantam Ejus verba pietatem sapiunt, ut se potius, quam hostes accuset. Et sane ipsorum criminis atrocitatem extenuare verbis conatus fuerat, cum nondum cognita conspiratione, scriberet eidem Ormaneto: An tibi mirum videtur miserum hominem Demonicis illaqueatum insidias conficta aliqua injurie acceptæ causâ fortasse commotum hæc in me ausum fuisse tempore opportuno, & loco maxime apposito, cum perfacile videretur peracto scelere omnium oculos posse subre-fugere, imo nullo impedimento vitam persurgium naucesci? Adde non sibi duntaxat aliquam impunitatis spem fuisse, sed gratia etiam apud plurimos inveniendæ. Contra Scalenses meridiana in luce, Postori ac Patri armati occurrerunt suo &c. Belle deinde utrumque factum comparare persequitur illud imminuens, hoc explanans, cum primum ad se ipsum spectaret, alterum ad suam dignitatem pertineret.

(a) Hoc fuit in Carolum benevolentia esse putavit Philibertus Sabaudia Dux, ut vinculis confictum Donatum Mediolanum mitteret, licet illius pietati summam videretur injuriam facere. Extant

Philiberti literæ ad diem XXVIII. Aprilis laudantis susceptam a Borromeo hostis servandi curam; sed simul deprecantis a se inobedientia crimen, quandoquidem tum primum Carolo obtemperare scelus videretur.

(b) Criminis hujus suspicio ad septem Humiliatos Fratres pertinuisse videtur ex Scarampi Epistola ad Cardinalem Cribellum data III. Cal. Augusti, in qua testatur Secularium Judicum potestati subiectos quatuor ab Historico relatos, ex quibus Vercellensis Præpositus carceris custodem, centum nummorum summa exhibita, studuerat corrumpere. Hi deinde in Area præjacente Basilicæ Sancti Stephani in Brolio extremum subire supplicium, ad quod dum Donatus duceretur, amputata illi dextera manus est ad ipsum Archiepiscopatum Aedium limen. In quo quidem supplicio sceleris sui magnitudinem publice confessus est. Rogatus enim a carnifice, ut manum impiam mox abscedendam profertret, ad eum convertus Perde, inquit, sceleratam manum, que uno ictu serme Mediolanum univrsam perdidit. Reliqui supplicio ultimo exempti sunt, cum aliquatenus consilii participes fuissent, Naffinus scilicet, Bianciaus, & Tonius. Primus ille patefecerat aliquot conjurationis exordia, ex quibus deinde ad caput ipsum, & cubile sceleris perventum est. Mox examini subiectus suomet laboravit indicio; nam totius rei conscius compertus est, & aliorum

auda-

miseræ servituti eriperet, quidquid Romæ auctoritatis habebat, adhibuit futurum existimans, ut magnitudine beneficii captus vitia simul, & compedes, quibus attingebatur, exueret. Et quamquam Pontifex diserte affirmaverat inveteratam in vitiis mentem, perinde ac æthiopsis pellem, nusquam posse mutari; assiduis tamen precibus fatigatus ita sententiam temperavit, ut reus e transstris revocatus ad præstitutum temporis spatium cœnobio aliquo includeretur, in quo flagitii sui labem abstergeret. Ex eodem numero alter priusquam carnifici traderetur, miserat ad Cardinalem, ut neptem suam, quæ omni subsidio destituta relinquebatur, ejus misericordiæ commendaret. Respondit utique Carolus, quamdiu ipse valeret, nihil ad vitam honeste sustentandam puellæ defuturum, lætus, quod infelicissimi hominis casum beneficio aliquo lenire potuisset.

Verum alia oblectamenta ad depellendum mœrorem Ipse sibi paraverat, alia videlicet itinera, alios pro Reipublicæ salute labores (α), quæ semper præcipua Ejus solatia fuere. Infixas memoriæ habebat Helveticas Valles, quas triennio ante vix ab lethifera tot vitiorum tabe convalescentes reliquerat. Itaque sanatam tot laboribus extremam illam Provinciæ partem novis remediis confirmare statuerat, ne sicut

recentia a gravibus morbis corpora, curatione intermissa, in pristinas infirmitates recideret. Modico comitatu longum, ac difficile iter emensus, cum ad loca salebris, & montibus aspera pervenisset, nulla tamen difficultate deterritus est, quominus ignobiliores vicos, & abdita quæque inviseret, ac coram experiretur, quantum præteritæ visitationis sollicitudine profecisset. Ita refectis incolarum animis, ac magna pecuniæ vi in pauperes effusa, cum illico rediturus ad Urbem crederetur, difficilius aliud trans Alpiam juga iter instituit, specie quidem visitandæ fororis, quæ Comiti Altempio nupta erat, revera, ut multa ad religionis incrementum destinata perficeret. Adiit in primis singulas Helvetiorum Urbes, quæ Catholicam Fidem adhuc retinebant, ut conciliatis potentiorum animis, cetera, propter quæ venerat, facilius exqueretur. Tum reformare populi mores aggressus, quantum in aliena terra poterat, multos dexteritate, plures etiam vitæ exemplo ad meliora consilia perduxit. Cœnobarum præcipue vitia displicebant, nec dubium erat ab eorum flagitiis magna ex parte Reipublicæ perniciem exoriri. Vino, & comestationibus dediti, & cum externis quoque hominibus convivium miscentes, sœminarum ministeriis etiam in cellarum recessu utebantur. Nunc graviter, ac benigne

audaciam silentio suo confirmasse, imo peracto scelere, cum tubum inflammandum suasisset Donato, ipsius etiam fugam opera sua adjuvare contenderat. Quare a Judicibus lata in eum sententia fuit, ut quinquennio transstris hæreret. Distulit rem Carolus Pontificum super hoc mandatum expectans, simulque institit Speciano, ut precibus suis Pium ad mitiorem sententiam permoveret. Triste tamen responsum fuit; sed nondum despondens animum & moras subinde ferens, tandem Pontificis jussu cum ad tîremem ablegasset mense Novembri, demum Decembri literas obtinuit, quibus supplicio exemptus declarabatur. Gestit gaudio Præsul amantissimus, & ocyus revocatum jussit officiorum suorum uti beneficio. Bianciano deinde leviter reo, semestri spatio Sacris interdictum est, quo tempore etiam in Cremonensē Sancti Abundii Monasterium abditum ex Judicis sententia se tenuit. De Tonio nihil a Judice pronunciarum, quod febris & cordis palpitatione laborans decumberet. Deinde cum in Caroli arbitrium rejectum esset, ut Monasterium designaret, in quod conderetur, Carolus judicium omne constanter recusavit, atque interim contuber-

nalem Sancti Barnabæ Patribus dedit, donec suam Pontifex mentem aperiret.

(α) Alia hoc anno Caroli oblectamenta fuere. In Supremo Pœnitentiæ Tribunali Collegium quoddam Parrum Societatis Jesu Romæ excitavit mense Majo, quos arte suo alendos suscepit, & aptis ædium commodis ornavit. Hic sumptus octingentorum nummorum summam annuam explebat, teste Francisco Borgia tum Societatis illius universæ Præside, cujus extat epistola quadringentos insuper nummos rogantis. Martio item mense Alericiensem Episcopum inauguraverat summa cum animi voluptate, Variisientem & Brippiensem Sacrorum Præfecturam studuerat redditibus augere, & Mantuam Societatis Jesu Patres inducere. Jussus etiam a Pontifice pro Ghislerii Ticinensis Lycæi administratione laboravit: demum Abbatum-Craillum & conterminas regiones lustrans, Monialium præcipue sanctitati consuluit, sed maxime Canturii dignitati, quo per Cardinalem Alciatum illud Canonicoꝝ Collegium, quod prius Galliani erat, transferre cœpit, licet translatio rite peracta solum anno insequente legatur.

nigne a Carolo increpiti totos sese in Ejus arbitrium tradidere sive Magiistratum consensu deterriti ; sive fama virtutum, quæ jam dudum Cardinalis adventum antecesserat, hæsitantes continuit, ne reluctari tanti viri præceptis auderent.

In Subsylvania cum esset, ea, quæ erat erga Sanctorum reliquias pietate, Beati Nicolai cineres (a) coluit, atque ad ejus aram Sacrificio peracto, incolarum multos id enixe cupientes caelesti dape refecit. Paucos deinde dies apud Sororem commoratus ad Einsidelense Templum retro iter flexit, quod Illum Deiparæ Imago miraculis incluta inhabitabat. Honores quacumque iret inusitatos, ac pene incredibiles Illi habitos ferunt, qui peregrinationis ejus comites fuere. Nunciato Ejus adventu, summi, infimique in occursum propera-

bant, ac felicissimi omnium credebantur, qui vestem Ejus contingere, aut sacrum aliquod munusculum ex Ejus manu accipere potuissent. Constat ab Hæreticis ipsis Romanarum scilicet dignitatum infensissimis hostibus legatos alicubi destinatos, qui Eum publico nomine salutarent, quin etiam lautiora missa, cupedias videlicet, & vini amphoras, quo munerum genere Helvetii nonnisi magnos Principes colunt, rati pretiosissimum apud omnes esse debere, quod ipsi carissimum habeant. Capti innocentia vitæ, majestatem sermonis, & magnitudine rerum, quas ab aliis audierant, hunc vere Sanctum, hunc vere dignum ajebant, cui fides ab omnibus haberetur. Adeo natura ipsa constituit, ut magnæ virtutes reverentiam etiam apud hostes inveniant (b).

C A-

(a) Hujus Sancti Eremicolæ meminit Ferrarius in suo Catalogo Sanctorum Italiæ, & licet nihil de ejus rebus geitis exponat, tamen illius vitam typis impressam se apud Cardinalem Bellarminum legisse affirmat.

(b) De itinere suo in Helvetios narrationem habet Borromeus ad Cardinalem Altempsum scribens die X. Septembris hoc anno: *Plura mihi de confecto itinere dicenda suppetunt; hæc tamen breviter exponam. Izegenti me voluptate persuasit Einsidelense Templum trans Alpes bidui iter distans: Hoc certum habeo, nihil mihi religionis sensum majorem indidisse unquam, si Lauretanam Aedem excipias. Oneravere me ibidem, atque alibi ingentibus Lypjivorium donis illi Incole, & summa jucunditati fuit intueri, quanto in pretio Sanctorum ossa illic habeantur, cum pretiose ubique thesæ occurrerent, longe majore, quam apud Italos, opulentiâ. Quinque illas Catholicorum Provincias egregie in Orthodoxam Fidem animatas comperi, quo quidem Religionis ardore maxime vellem ceteros Principes instaurari; meliora siquidem nos sperare juberent. Hanc pietatem cumulat optimus de Fidei dogmatis sensus. Utinam de pænis defunctorum, Festorum dierum celebratæ, Templorum ornatu, Concionum usu, Mysteriorum cultu idem Itali nostri sentirent! Hoc tamen dissimulare non possum tot virtutes ingentibus quoque virtus æquasi &c. Paulo inferius vero de se loquens: Plura que pro Archiepiscopi Mediolanensis jure sancta sucrans in eorum Cistalpina ditone, confirmavi, & in postorun tempus, ne convellantur, perfeci. Ad Sororem Hortensium divertii, atque eidem merore confecta propter filii recens nati interitum, consolationem adhibui; neque enim decramenti loco haberi poterat filii obitus, quem inter calorun incolæ adnumerandum Deo reddiderat &c. Habuit in hoc itinere comitem Joannem Franciscum Bonhomium sibi cumprimis dilectum, & Fornerium domesticum suum, qui hæc etiam in tabulis juratus affirmavit. Cum Lucernam pervenisset, divertit in ades Fratrum Sancti Francisci, ubi etiam hospitio exceptus est. Videtur autem apud eos disciplinam excidisse, cum caupona in eo monasterio aperta esset, & mulieres designate,*

*que hospitibus inservirent, postredie summo mane post Sacrum, Concilio Fratrum indicto, statim curavit, ut sanctiores illis leges construeret. Cum illi se Cardinalis imperiis tanquam amantissimi Patris proprios, atque expositos offerrem, statim multos omnes inde jussit facessere, & tabernam occludi. Inde ad Sancti Galli Monachos itum est, qui Eum perbonovifice exceperunt, ipsique pariter salubrioris ab Eo leges accipere. Neque aliter actum in alio Monasterio secus Constantia lacum, in quo plura item saluaria sanxit. Dum Altempio rediret ad Einsidelense templum deflexit, ibique, dum oraret, manantibus uberim lacrymis respersum vidi. Eo in itinere multa cum Helvetiis transiit, a quibus intravit, ne cis Alpes figere domicilium heretici possent, quo ego deinde in hanc ipsam rem legatus sum donis etiam onustus; nam ex legationis Carolo multis aureorum nullibus stetero. Transiisti Alpes cum Muzadimum cum XII. comitibus vie devenissemus, duobus tantum stratis lectulis, Ille tabula unmixtum somnum cepit, piscesque aliquot ad cantam oblatos repudiavit, qui deinde cantantibus infinis servis appositi, cum ceteros, jejunante Carolo, vesci puderet. Et quandoquidem hujus itineris injecta mentio est, placet illud etiam addere, quod legi apud Jacobum Stoffium agentem de Sanctuario Deiparæ in Rupe prope Locarnum oppidum ad Verbanum lacum: nimirum in Helvetios properantem Carolum die quadam, IV. scil. Augusti ad illud templum divertisse, cumque a Franciscanis Fratribus ibi hospitio fuisset exceptus, tantam suæ sanctitatis opinionem in iis excitasse, ut cubiculum, in quo Ipse somnum ea nocte cepit, tanquam sacrum exinde venerati sint, & nullius inservire commodis in posterum permiserint. Jam triennio ante ad eam Deiparæ aedem diverterat idem Borromeus, cum Lepontios lustrare aggredetur; notatumque eo tempore Illius veluti vaticinantis dictum fuerat, cum regrediens a templo converlius ad circumstantes dixerat: *Fluent ad hanc aedem omnes gentes; quod revera factum est, nam celebris ex eo tempore fama ejus Templi etiam apud remotas gentes fuit.**

CAPUT XXVII.

*Intercedente licet Carolo, Pius Pontifex
Humiliatos ex Religiosorum Ordinum
numero expungit.*

Mediolanum reversus certis nunciis intelligit de extinguendo Humiliatorum Ordine consilia Romæ agitari. Cœperat equidem Pontifex de illius Ordinis hominibus ex eo tempore male sentire, quo coërciti legibus, atque ad vetera instituta redacti confictis tamen argumentis, interpositis Principum amicitis, iniquis etiam artibus imposita sibi præcepta excutere conabantur. Nec sane apparebat illorum hominum ingenia posse sanari, quibus adeo remedia displicerent. Nihil itaque reliquum esse existimabat, nisi ut inimicam omnis disciplinæ societatem, veluti desperatæ fœcunditatis arborem, radicitus evelleret. Sed jam extrema meditantem precibus suis Carolus retinebat meliora semper expectans (a), & ipsi fortasse Humiliati, cum e longinquo micantia fulminis indicia viderent, spem de se factam pietatis simulatione fovebant. At ubi, tentata Archiepiscopi cæde, latens in animo virus prodidere, retineri ultro Pius non potuit, quin de Ordinis universi excidio decerneret. Quod ubi Mediolani est auditum, versa illico in Carolum (b) non Humiliatorum modo, verumetiam totius Urbis studia fuere: id quod in omni fere calamitate commune periculum erat. Ejus consilio statutum, ut

supremus Ordinis Antistes supplices literas Civitatis, & Archiepiscopi nomine scriptas Romam affret, ibique obsequia omnia in futurum pollicitus præteritæ contumaciæ veniam precibus, lacrymis, auctoritate amicorum elicere conaretur. Verum his denique officiis nihil actum est, nisi ut Cardinalis benignitas, & Mediolanensium pietas clarius eluceret. Anno septuagesimo supra millesimum quingentesimum Pius V. Pontifex Maximus Humiliatos sacrorum Ordinum numero expunctos declarat, rationibus palam expositis, quæ sanctitatem consilii sui bonis omnibus comprobarent. Centum fere Cœnobita hoc edicto claudabantur, quorum Præpositi flagitiosis sumptibus, & vitæ luxuria fratrum suorum numerum in eam paucitatem redegerant, ut ne bini quidem in singula monasteria describi possent. Ex Cœnobiorum opibus, quæ amplissimæ erant, pensiones deductæ, quibus dimissi alerentur (c), cetera Pontifici reservata ut in pios usus, & Christianæ Reipublicæ subsidia transfirent.

Nec diu cunctatus est Carolus, quin Ecclesiæ suæ juvandæ inde occasionem arriperet. Misso statim Cæsare Speciano Pontificem rogabat, ut reddituum partem, qui possessoribus vacui remanebant, ad Populi sui utilitatem sibi concederet: nec Pontifex recusavit, certus nimirum Ecclesiæ opes nullibi melius, quam in Caroli arbitrio collocari. Primarium Urbis Templum, Braydense Gymnasium, Nobilium, & Helvetiorum Collegia, Seminaria Cleri-

CO-

(a) Tum maxime in deposita ante sententia se Carolus confirmavit, ut Collegas Humiliatis Fratres Sancti Barnabæ Patres induceret, quo sanctior istorum disciplina perdita apud illos omnia restitueret, ut ex literis ad Ormanetum datis apparet. Tantum nimirum horum virtuti & religioni, & amori erga Humiliatos suo deserebat.

(b) Erat tum in Uraniensi Oppido Carolus; nam inde Aloysio a Basilica Petri Supremo Ordinis Præsidi commendatitias literas ad Pontificem dedit XI. Calendas Septembris MDLXX., in quibus Aloysii merita, sociorumque, suum item Protectoris munus luculenter exponit, negatque, se salvo, de antiquando eo Ordine agendum, cum provideri æque possit pro emendando.

(c) Dimissos hic fortasse Auctor intelligit eos ex Humiliatis Fratres, qui in alia coacti Collegia fuerunt; neque enim lego illos dimissos, nisi ad annum

MDLXXX. Calendis Augusti, quibus Diploma a Pontifice Gregorio impetravit, per quod liceret Ordinis sui vestes ab Humiliatis deponi, & Presbyterorum, quos Seculares vocant, exteriorem cultum habere. Flures quidem ex hac Urbe amotos, atque alios extra Diocesim Monasteriis attributos comperio: aliqui hic reerenti sunt suis censibus, quoad viverent, alendi. Revera in Ædibus Sancti Spiritus aliquot adhuc debebant anno MDLXXIX. etiam, cum Helveticos Alumnos illic invehere meditaretur; quare gemini illorum ad Vicum-Boldonum translati sunt, ut ad Fontanam Carolus scripsit, dum Romæ versaretur. Aloysium vero Ordinis ejusdem Præpositum Generalem tanti fecit propter singularem morum probitatem, ut datis ad Carniliam literis scripserit, *placere sibi, ut Romæ in signa Sanctæ Agathæ Præposituris ornaretur; qua deinde etiam illum condecoratum ex Carniliæ responso intelligo.*

corum, S. Sophiæ Asceterium, aut incrementa, aut initia ex iis opibus accipere (a), pene ut illa Humiliatorum calamitate nihil felicius Civitati accidisse videretur.

CAPUT XXVIII.

Laborantem annonæ caritate Mediolanensem Populum sublevat. Alia item ad populi corrigendos mores constituit.

1570. **E**odem anno tanta annonæ caritas fuit, quantam se antea fenes nunquam vidisse affirmabant. Agrestium vicorum, & montium incolæ macie pene confecti in Urbem confluerant, atque ad Templorum, domorumque vestibula effulabentis vitæ subsidium aliquod mæsto ejulatu extorquere a Civibus conabantur. Sed in Urbem quoque penetraverat fames, nec pauci erant, qui ob extremam frugum inopiam crebra jejunia, & inanes mensas, quamvis præsentē pecunia, deslerent. Ita-

que certum erat multos non ex infima modo plebe, verumeriam ex honestis familiis perituros, nisi Carolus artibus omnibus, quas invenire caritas solet, eorum necessitatibus subvenisset. Cautum in primis, ne Collegia Virginum, & publica pauperum domicilia ultra vires humanorum corporum esurirent. Tum statis horis cocta grandibus ahenis cibaria efferebantur, ex quibus distributa circum Palatii porticus in ordinem multitudinem tantum acciperet, quantum quotidianæ vitæ sufficeret (b). Aliquot menses ea calamitas tenuit, quo temporis spatio tria hominum millia in singulos dies Cardinalis sumptu alebantur. Quotidianis hisce sumptibus cum redactus Ipse ad inopiam, quin & multo ære alieno gravatus esset; exhortationibus, consiliisque pauperum causam agere instituit. Ditissimos itaque Civium rogabat, ut in tanta Patriæ calamitate dignos Christiano nomine animos sumerent; nec difficile erat gravitate verborum apud eos proficere, quos

antea

(a) Fructum hunc ab Ordinis illius excidio perceptum a Carolo in diversa tempora rejicias velim. Neque enim is erat Borromeus, ut Specianus scripsit, qui vellet Humiliatorum spoliis onustus veluti triumphare, cum iis servandis maxime studeret. Vacuas illorum Aedes aliquot antea inierat: sic anno hujus Seculi LXIV. delatum sibi jus fuerat Seminarii ad Sanctum Joannem Baptistam erigendi in eorum Monasterio: Sexagesimo nono ad mensem Septembrem Sancti Barnabæ Patribus Cremonensem Sancti Jacobi Præposituram addiderat; anno autem infequente Sanctæ Mariæ ad Sanctum Calmerium adificia Theatinorum Societati, sed prædia Metropolitanæ Collegio attribuerat. Hæc omnia ab Humiliatis Fratibus in alios translata ante eorum ultimam cladem fuere. Eo deinde everso Ordine, Seminario Mediolanensi Canonica Aedes & hortos: Collegio Nobilium extruendo Aedes Sancti Joannis Evangelistæ: Modocientem Corobioli Præfecturam item Sancti Barnabæ Patribus: Sanctæ Catharinæ ad Pallantiam prope Verbanum lacum Leuci Præposito: Canobientem Sancti Laurentii Præposito Varisienti: Locarnensem, & Luganensem Societatis Jesu Collegio Locarni erigendo impetravit. Hi tamen Partes sibi eas delatas repudiarunt, cum illarum annui redditus viginti alendis Patribus juxta eorum leges non sufficerent. Braydensis Aedes obtinere conatus est a Cardinali Ab Ecclesia, cum tunc evocare illum Sancti Philippi Neri Socios moliretur; quare precibus suis per Specianum eos sollicitavit die IX. Maji MDLXXI., ut huc commigrare non gravarentur: quod consilium nescio quis casus intercepit. Aliud pro Camaldulensibus Monachis optavit Humiliatorum Sacerdotium, ut ad Specianum IX.

Octobris scripsit; sed frustra. Demum aliquot census potestati suæ a Pontifice permissi sunt, quibus Fœminarum ejus Ordinis Monasteria, quæ ab eo Humiliatorum naufragio fuere immunia, subleverentur. Reliqua ejus Ordinis bona Romanis Præsulibus, & Cardinalibus præcipue commendata fuisse constat; sed, defuncto Pio Pontifice, eorum liberalitatem excitavit, permovitque præcipue Cardinalem Ab-Ecclesia, ut Braydensis Aedes concederet Societatis Jesu Patribus, futuras scientiarum emporium; cum plurimum a prona Gregorii XIII. in eos Patres voluntate speraret, quæ, sedente Pio, desperabat. Insuper Seminario suo annuam octoginta supra octingentos nummorum pensionem, Præposituram Otraciorum, & alia jam alibi exposita retulit: item Sancti Simonis Templum Congregationis Oratorii Patribus, Theatinis vero Cremonensē S. Abundii Sacerdotium obtinuit. Ultimo Mirafolis opulenta prædia pro Helvetiorum Collegio a Cardinali Altempio exoravit.

(b) Quidquid in Urbe erat annonæ, Caroli liberalitas jam consumpserat vere ineunte; quare officii suis apud Ticinensem Prætorum mense Majo egit, ut transvelli huc sexaginta oryzae modios finiret; ducentos autem tritici a Parmensi Duce per Se ipsum coemendos impetravit, atque in hanc rem Ejusdem extant Epistolæ. Ceterum Ambrosius Parazerus scriptum reliquit, quo tempore fames hanc Urbem vexavit nullum aliud miseris perjugum paruisse, nisi apud Borromæum, & Albuquerquium. Hoc anno item lego adificatum strenue Seminariensē cœnaculum, atque Philosophorum cubiculum a Borromeo, ut sublevandæ inopiæ fabricorum simul, & otio depellendo consulere.

antea insuperabili exemplorum eloquentia commoverat. Magna undique nummorum subsidia occulte ad Ipsum afferebantur, ne proditis quidem donatorum nominibus, ne, ut sæpe fit, omnis beneficentiæ fructus inanis gloriæ cupiditate exaresceret. Albuquercius etiam Provinciæ Gubernator ærarii sui præfecto mandaverat, ut nulla habita multitudinis ratione, stipem semper aliquam cuilibet petenti impertiret. Quibus auxiliis cum satis Urbi consultum videretur, adeunda sibi arbestia quoque loca benignissimus Pastor exultimavit, ut rusticorum hominum egestati succurreret, quos non modo præsentis inopiæ dolor, verum etiam futuræ metus angebat. Horrida hyems tantum nivis in agros effuderat, ut jurtam hominum staturam excederet. Itaque vehemens formido omnes inceserat, ne aut frigoris acerbitas frugum semina exureret, aut vere appetente superfusa suis limitibus flumina post villarum excidium, quidquid reliqui in agris erat alluvione detegerent. Credidere Mediolanenses Archiepiscopi sui precibus datum, ut nihil eorum, quæ timebantur, in tanto publicæ salutis discrimine eveniret (a). Nam & lento calore solutæ nives in fluminum alveos innoxii incrementis per intervalla fluxere, & tanta agrorum fertilitas fuit, ut præteritæ mellis inopiam abunde compensaret.

Per eadem tempora Summi Pontificis literæ sunt allatæ, quæ ad implorandam in summo periculo Divinæ Clementiæ opem univervos Christiani nominis Populos ex-

citabant. Perpetuus hostis Turca, indicto Venetis bello, ingentes equitum, peditumque copias pari navium multitudine in Insula Cypro coegerat, nec dubium videbatur tantæ molis classem ad Italiæ totius excidium destinari. Opportuna occasio Cardinali visa, ut ab exitiosis bacchanalium voluptatibus, quæ forte per eos dies celebrabantur, injecto imminentium malorum metu civium animos avocaret. Choreæ vetitæ, indicta jejunia, repetitæ ad tutelarium Numinum Tempa supplicationes, nec antea cessatum, quam, inito inter Christianos Principes fœdere, ac disjecta hostium classe pristina reipublicæ securitas rediisset (b).

C A P U T X X I X.

Obnoxiam Hereticorum perfidiæ Religionem in Cisalpinis Helveticis finibus periculo liberat. Incommoda deinde usus valetudine, nihil tamen de Pastoralis cura remittit.

1571. **L**iber hinc ab Turcici belli formidine Carolus, bellum ipse aliud Calvinianæ Hæresi absque armorum strepitu indixit. Pestilentibus doctrinis imbuti homines assumpto Magistri nomine in ceteriora Helvetiæ loca irreperant, ut per speciem erudiendæ Juventutis nova partium auxilia, novos in discipulis suis errorum Magistros pararent. Quin etiam in agrum Mediolanensem excurrere ausi, pravas ferere opiniones, ac lethiferæ sectæ proferre

con-

(a) Idem Parazozerus synchronus Auctor in MSS. suis testatum fecit XXIV. *Novembris die tantam cœlis nevium copiam incidisse, ut plures præ mole enormi succubentes domus subito lapsu considerant; conqueritur postmodum neminem Civibus porrexisset auxilium manum, nisi Deus primo pietate sua, deinde Carolus publicis precibus imperatis averisset impendens rolym; nam brevi stante Noto tabida nix effluxit.*

(b) Innuit hic Auctor celeberrimam Victoriæ, quam anno MDLXXI. Joannes Austriacus Supremus Christianæ Classis Dux inito ad Echinadas Insulas prælio ex Turcis reportavit, cujus commemoratio ex Fii V. mandato ad Octobris primum Dominicum diem quotannis recurrit. Licet vero impetratam hanc victoriæ Scriptorum sensus Sanctissimi Pontificis precibus acceptam referat, non indignum pu-

taverim Borromeum, qui in tantæ laudis communionem veniat. Etenim Ille datis ad urbanum, agrestemque populum literis adeo religionem omnium inflammavit, ut volentes spectaculis ac ludis bacchanalium tempore abstinuerint. Supplicationes & jejunia indixit, orationis sine intermissione usum inexit; tantisque consecutus est animorum motus, ut Dominicam in Capite Quadragesimæ, ita ex Ambrosiano Ritu appellatam, & tum nondum jejunii legibus comprehensam, strepitu & ludis vacuum omnino Cives celebraverint; ipse autem Antistes in Templo Maximo integram eam diem perstans Sanctissimo Christi Corpore tot hominum millia referat, ut summo mane inchoata Synaxis ad vesperum usque continenti agmine produceretur.

confinia conabantur. Accedebat aliud malum, recepta videlicet apud earundem Vallium incolas consuetudo, ut liberos suos ad ulteriora Hæreticorum Oppida mitterent, quo facilius mercaturæ artes, & Germanici idiomatis elementa perdicerent. Hinc evidens periculum erat, ne instabiles puerorum animi hospitium fallaciis caperent, atque in Patriam reversi eadem, quam ipsi contraxerant, lue contribules suos inficerent. Atque his plane cogitationibus Cardinalis animus agebatur, cum priore anno, quemadmodum dictum est, primaria Alpium Oppida circumiret. Mens erat benignitate officiorum Magistratum gratiam aucupari, ac decreta inde referre, quibus insidiantem ex proximo hæresim ab Ecclesiæ suæ finibus propulsaret. Sed quamquam pronos in sententiam suam Catholicorum præsertim animos inveniret, dimissis tamen ab omnibus cum eo responso fuerat, nihil posse hac in causa sine totius Helvetiæ consensu definiri. Igitur, cum Gentis Principes ad constituenda Reipublicæ negotia Luceriam propediem conventuros intellexisset, Ambrosium Fornerium familiarem suum cum literis misit, qui omnia, de quibus per privata colloquia Ipse egerat, in publico illo confesso exponeret. Huic mandatam in primis, ut eos, quorum opera præcipue indigeret, muneribus deliniret, atque instructis opipare mensis exciperet. Hoc apparatu Fornerius in Concilium admissus Cardinalis nomine primo postulabat, ut literarum Magistri de Romana Ecclesia male sentientes ab Cisalpinis Helvetiorum terris perpetuo pellerentur: tum ut Catholicorum liberos nonnisi apud

Catholicos educari liceret: postremo, ut quoties novarum opinionum sectator aliquis ad Populi regimen cum imperio mitteretur, omnibus tamen de Religione iudicii abstineret. Hæc summa postulatorum erat, quæ tametsi paulo duriora Hæreticis videbantur, omnium tamen consensu firmata, & accepta nunc inter Reipublicæ Leges manent. Fallaces Magistros Fornerius ipse trans alpes illico eduxit; & quoniam Sacri Inquisitoris nomen male apud Proceres Civitatum audiret, communi consilio statutum, ut qui scriba Locarnensi Magistratui datus esset, is Religionis indemnitate Iudicis loco prospiceret. Miraculi certe loco habitum est, Gentem de libertate sua plus nimio sollicitam unius Homini auctoritate adduci potuisse, ut quidquam de iuribus suis in Orthodoxæ fidei favorem remitteret (a).

Sed enim mirum non erat omnia Archiepiscopo feliciter evenire, qui pastorali sollicitudine, & vitæ sanctitate miris quotidie incrementis proficeret. Quo enim tempore hæc apud Helvetios agebantur, lustrabat Ipse alia, atque alia Diœcesis loca; cumque laboribus assiduis, atque itineribus fractus asperius semper erga se ipsum ageret (b), sensit denique humani corporis vires longe impares animi motibus esse (c). Oris pallor, & macies, & alia naturæ laborantis indicia Medicos terrebant, eoque certior perniciæ videbatur, quod, viribus aliquantulum remediorum usu receptis, retineri non poterat, quin ad pristina studia reverteretur. Nec vero cessabant propinqui, & familiares lenibus verbis castigare diuturnitatem laboris, qua se ipsum

(a) Hæc dum Fornerius ageret, Ipse interim minatus est Helvetio Oxoniæ Prætori anathema, nisi Cappuccinorum Fratrum Custodem, quem Lugani comprehendi jusserat, extemplo ab ergatulo dimitteret. Alia item pro Cleri libertate illic servanda, impetrare conatus est per literas ad eundem & Helvetios Proceres datas.

(b) In hac expeditione Ipse unus firmissimos licet administratos fregit. Hoc enim tempore comitem habebat Patrem Leonetum, ut alibi innuimus, qui Carolum rogavit, ut aliam sibi Diœceseos partem seorsim lustrandam attribueret, cum impari se tot ferendis laboribus sentiret. Hoc cum Vicario Castello suboluisse, enixe rogavit, ut sibi tandem

& omnibus parceret, cum se nimia contentione, ceteros vero interitu suo confecturus crederetur.

(c) Quæ morbi hujus exordia & remedia fuerint habes ex literis ad Episcopum Aleriensem datis Nonis Quintilibus MDLXXI.: *Divine Clementiæ placuit, ut ipso Pontificis die febris sinistro parida veniens decumberem, quæ demum mitigata, & tertia dimittaxat quaque die recurrens me novies invasit. Quare Urbe egressus, ut me reficerem, in Collibus sitam & salubriori fruementem celo Diœcesis partem obtivi. Nunc vero sex circiter dies quietis causa Valli dezo, ubi medicamentis sanum recreant dispositus ibidem in Sacellis Redemptionis nostræ mysteria &c.*

ipsum pene conficeret. Daret aliquando amicorum consiliis locum, qui nihil denique optarent, nisi ut, recuperata valetudine, majore vi Provinciæ curam capesseret. Quod si rationem habere salutis suæ nollent, saltem Ecclesiæ suæ parceret, cui tot rerum pulcherrimarum excidium ex Ejus interitu immineret. Quibus Ille officiis et si humanissime gratias ageret, magis tamen benevolentiam amicorum, quam consilia laudabat. Ajebat enim mortalem vitam tanti non esse, ut pastoralis officii intermissione servari mereretur; sed neque illos recte sentire, qui spem publicæ felicitatis, quæ a Deo bonorum omnium auctore petenda sit, in unius hominis auxilio collocarent (a).

Hiscæ rationibus confirmatus, cum periculosi morbi reliquias secum ferens agrestis Ecclesiæ visitationem repeteret, in itinere admonetur, Ducem Albuquerqueium, quem ob eximias animi dotes summopere diligebat, lethifera feбри correptum vim

ejus diutius sustinere non posse (b). Itaque visitatione intermissa, quam celerrime poterat, retro ad Urbem flexit, ut morienti extrema paternæ caritatis officia persolveret. Et quamquam propera mors adventum ejus præverterat, aliquam tamen pietatis suæ fructum percipere visus est, conversis nimirum erga Principis uxorem officiis, quibus mariti jacturam æquiore animo ferret.

Exeunte anno, jucundissima Illi occasio se obtulit invisendi Sanctorum reliquias, quas fama erat in Franciscana Æde asservari. Aram maximam dejici, atque aliud transferri oportebat ob novum structuræ ordinem, quem vetustis ædificiis Patres adjecerant. Ed profectus, cum ad Altaris interiora ventum esset, reperit ibi cum Sancti Barnabæ cineribus (c) Naboris, ac Felicis Martyrum corpora (d), ex quibus antiquitus Basilica nomen acceperat: tum Caji, ac Materni, qui Urbis nostræ Pontificatum difficillimis Catholicæ Fidei temporibus sum-

(a) Videtur hic Auctor innuere Episcopi Cremonensis literas, quibus idem conquestus erat *vix facile pessum omnia hujus Ecclesiæ instituta, quod capitis in eundem morbum recidens Carolus opprimendus denique reddeatur*. His intercessit Cardinalis respondit mense Octobri: *Agere se gratias quod tantam valetudini suæ tuende curam impenderet; orare tamen, ne ad anime perniciem suæ remedium tantam sollicitudinem traheret; se aliquando solvendum in cineres; hinc parvi casu eventura esse instituta omnia, si uni sibi unquam esset; tamen cladem hanc timere non posse, cum Deo invocantur: humanam scilicet operam infirmam esse, & Ægyptus illis arundinibus similem de quibus Ilias loquitur.*

(b) Missalæ tum degebat Cardinalis eam Ecclesiæam lustrans; die autem XXI. Augusti triste nuncium a Castano accepit exponente, Albuquerqueium nocte antecedente Civibus fuisse ereptum, licet primam morbi ejus famam pridie dumtaxat accepisset. Mediolanum itaque oculus reversus Cardinalis afflictæ Albuquerqueii familiæ absteris lacrymas, paulo post interruptum lustrationis opus retexit: magnoque Illi gaudio fuisse Alvari Sandei literæ Brippii redditæ, quibus docebat: *Se morbum vacuæ Provinciæ administrationi admodum, sustinque operam omnem, ac præsidium offerre, ut geminis viribus in munus suum strenue obandum incumberet.*

(c) Annales nostri, quibus adspulantur Ughelins, & Ripamontius, tradunt Sancti Barnabæ caput dono acceptum, & huc deportatum Seculo V. fuisse, dum Ambrosiana in Cathedra federet Sanctus Benignus; atque id eodem anno evenisse, quo divinitus Ejus Corpus inventum in Insula Cypro fuit. Difficiliter huic traditioni assentitur Papebrochius, qui

tamen non negat vetosimile videri illud impetratum Ære Christianæ Seculo dumtaxat VII. Quidquid tamen sit de tempore, quo Urbs nostra ornata hoc pignore fuit, certum est huc missum esse: deinde in Naboriana Basilica usque ad Seculum XIII. reconditum latuisse in puteo quodam propter crebras Barbarorum in hanc Urbem injurias, imposita tamen desuper ad monumentum Columna quadam, quam majores nostri ex votivis luminibus præfixis *Cereferaniam* dixerunt. Inducti deinde in eam Basilicam Sancti Francisci Fratres Sacra hæc Lipsana in absidem Sancto Barnabæ dicatam intulere. Hæc absis ea est, quam hodie Sancto Francisco nuncupatam in ea Basilica intuemur. Inde recognitum Sacrum Caput hoc anno in Aram Maximam transtulit Borromeus postdie Idus Septembris; sed de his vide Cl. Nicolaum Sormanum, qui Cap. XIII. Apologismi sui de Origine Apostolica Ecclesiæ Mediolanensis plura exponit.

(d) Horum Sanctorum Corpora Mediolani primum sepulta fuisse hoc in loco, ubi tum Polyandron Philippi extabat, constans tenet antiquorum omnium consensus. In Mediolanensis Urbis direptione tempore Federici Anobarbi translata hæc Colonia a Reynaldo ejus Urbis Episcopo fuisse scripserunt plures etiam ex nostratibus. Verum Sancti Caroli auctoritas, qui a Joanne Francisco (postmodum Carolo) a Basilica-Petri tum præsentem dicitur ea recognovisse, facit ut horum sententiæ nullatenus subscribere debeamus. Certe hæc eadem ratio videtur negotium facessere Papebrochio, qui licet sibi videatur tot Scriptorum testimonis pene convictus, fatetur se nolle omnino controversiam hanc dirimere.

summa cum laude tenere. Inspexit etiam Felicis, & Fortunati, nec non Savinæ Matronæ (a) mortales exuvias, easque ornatoribus thecis inclusas in pristina loca restituit.

CAPUT XXX.

Pio mortuo, contumaci licet affectus morbo, ad Comitia Romam properat, atque ab Eleſto Pontifice Gregorio multa in Eccleſiæ ſuæ commodum impetrat.

1572. **V**erum inter hæc animi gaudia corporis vires quotidie defece- rant, & prope phthiſim adeſſe Medici autumabant. Febricula quædam inſederat venis adeo curationis impatiens, ut quoties remediis tentaretur, acrius inſurgeret. Ipſe nihilo commotior, quidquid incommodi accideret ad Divinæ voluntatis arbitrium referebat, hoc uno anxius, quod in procuranda corporis valetudine animarum curam deferere cogeretur. Nec tamen omnino deferuit, quin potius lectulo affixus capita quæſtionum meditabatur, quas in Diœceſana Synodo proximo Aprili dijudicandas proponeret. Sed præter incommoda valetudines ſupervenerunt deinceps, quæ alias cogitationes, alia conſilia poſtulerent. Pius V. immortalis vere memoria dignus Pontifex vita deceſſerat, tanto præſertim Caroli dolore, ut multo acrius Ejus interitum, quam ægri- tudinis ſuæ cruciamenta ſentiret. Tunc forte cœperat paulo facilius accipere

præcepta Medicorum, qui ſummam eſſe in eo purgandi corporis neceſſitatem uno ore affirmabant. Nunc morbi ſimul, & Medicorum oblitus, poſtquam mortuo Pontifici ſolemnibus officiis in Templo Maximo parentaverat, Romam ire ad comitia properabat (b), nec tamen recuſavit, quominus amuleta, & potiunculas, & centum alia inventa aut componendis, aut turbandis humoribus pharmaca ſecum afferret. Equidem Sanctiſſimos homines ſingulari quodam ſpiritu agi in eo maxime Caroli itinere apparuit. Cum enim Placentiam perveſſet Divini Sacrificii uſum recepit, quo per aliquot dies ob virium inopiam abſtinuerat; & quamquam, mutatis per viarum intervalla jumentis, diu, noctuque iter ageret, non modo nihilo gravius laboravit, verumetiam in dies ex priſtina debilitate convaluit. Hujus autem inexpectatæ valetudinis Ipſe ſibi præludium quoddam ex fortuito eventu fecerat. Cum Bononiæ appropinquaret, accidit, ut jumentum, quo medicamenta Mediolano allata ferebantur, pharmacopolium omne, fallente veſtigio, in proximum flumen excuteret. Vitrea, & teſtacea vaſa, aut mutua collisione diffracta, aut deorſum inverſa effudere liquorem; et ſiquid ſani ſupererat, aquarum curſus abripuit. Quod ubi Cardinali nunciatum eſt, feſtively ſubridens placet, inquit, omen; nam caſus ipſe admonet me hoc pharmacorum apparatu minime indigere (c). Haud abhorret a vero, quod multi credidere, peculiari ſcilicet Divinæ

(a) Sacras has exuvias ibidem aſſervari docent vetera Carmina proſtantia olim in foribus clauſtralibus hujus Eccleſiæ, & relata a Puricello & Papebrochio, quorum partem hic habes:

*Hic Nabor, hic Felix, hic Fortuactus habetur,
Et cum Materno Cajus, diſcuſque Philippus,
Nec non Savinæ Sanctæ venerabile Corpus.*

(b) Una Eccleſiæ neceſſitas ſtimulum acutiſſimum admovit, ut Romam eo tempore pergere ſeſtinaret; nam licet plures miſſæ ad Eum literæ Principum fuerint obſecrantium, ut in futuris Comitibus auctoritate, & prudentia ſua irruentes in Petri naviculam ſtuſtus aut declinaret, aut frangeret, ut Magnus Etruriæ Dux die VI. Maji ſcripſit; tamen omnes illi redditas comperto, cum jam ſe in viam dediſſet. Extant etiam Philippi Hiſpaniarum, & Sebaſtiani Luſitaniæ Regum, aliorumque Epiftole

vel jam eleſto Pontifice datæ, vel quo tempore reddi Mediolani non poterant. Imo Magnus Etruriæ Dux læticam ex ſuo nutu Bononiæ comparatum iri ſpondet; atque jam Ipſe fortaſſe Florentiam advenerat, cum Bononiæ ad Eum excipiendum lætica compararetur. Tamen antequam Romam proficiſceretur, deſuncto Pontifici juſta perſolvit, & orationem ad populum habuit, quæ licet propter inſirmam Ejus valetudinem, & vocem vix exaudiri a circumſtanti- bus poſſet, efficaciſſima tamen propter crebra ſuſpiria & gemitus concionantis fuit.

(c) Equidem parum admodum deſerebat Medicorum arti Cardinalis; cum enim anno MDLXXX. poſt Ajamontii obitum Brixiam repetere ſeſtinaret, levi- que tentatus febricula, ominarentur Medici fore, ut ad præſtitutam diem ſe in viam dare non poſſet: Ipſe lætica inſtructa, reclamantibus omnibus, Cro-
peli-

vinæ Providentiæ consilio ex tot viarum incommodis incolumem Carolum evasisse, ut Ejus auctoritate is denique Pontifex crearetur, qui salva nominis gloria succedere optimo posset.

Erat in Cardinalium numero Hugo Boncompagnus Bononiensis a Pio IV. in Collegium cooptatus, cujus etiam opera usus fuerat Carolus, cum, tenente rerum summam Avunculo, omnia Ipse Pontificatus onera sustineret. Hunc propter agnitas ex eo tempore virtutes in suprema Ecclesiæ Sede collocare viribus omnibus contendebat, in quo tantum prudentiæ, ac dexteritatis adhibuit, ut poltridie ejus diei, quo comitia inierant, Patrum omnium suffragia in Ejus sententiam convenirent (a). Nec vero novus Pontifex expectationem de ipso conceptam sefellit. Preferunt hodie perpetuis monumentis inscriptum Gregorii XIII. nomen multa, & præclara Collegia, quæ magnis ab ipso sumptibus condita pares reipublicæ utilitates attulere. In-

tia regiminis non aliunde auspiciari, quam a Caroli consiliis voluit, qui etsi optime nosset, quanto Pontifex esset ingenio, haud tamen desistit admonere de multis, quæ certissimo rerum omnium Magistro usu dixerat (b).

Quatuor amplius menses inter hæc studia fluxere, quo tamen tempore neque Ecclesiæ suæ, neque valetudinis curam intermisit. Dicecesanam Synodum per Vicarium Castellum celebrari mandavit, excusata parendi necessitate, quæ illum diutius, quam vellet, Romæ detineret. At cum pravos humores, quos identidem recrudescere sentiebat, depellere conaretur, incidit in diffidia medicorum, quorum opinionibus periculosius quandoque hominum vita, quam morbis ipsis laborat. Repugnantes quotidie sententiæ de Lucensibus præsertim balneis in medium afferebantur; nec erat disputandi finis, nisi Ipse litigia omnia novo remedium genere diremisset. Medicamenti loco fuere primo vulgares cibi, mox

pellum secus Abdam iter indixit inquiring, *ip's in via se facile sanandum*. Quod revera factum est: nam ibi degens noctem primam conquievit suavissime, licet plures antea noctes insomnis transigisset. Mane aliquantulum equitatione recreatus sicum primitias aliquot mensæ illatas comedit: cumque aditans Caius tum Metropolitanus Collegii Canoniceus, antea medendi artem summa cum laude professus non hæc agris convenire edulia dixisset; respondit Carolus: *optime dictum: ac sanus ego scibus vescor, non ager*. Neque dicto abfuit veritas; cum firma valetudine exinde usus, Brixiensem Provinciam optime valens obiverit. Hæc Antonius Seneca in Tabulis.

(a) Neque de hac Caroli laude dubitare nos sinunt Hispaniarum, & Lusitanæ Regum literæ, itemque Philiberti Sabaudicæ Ducis, Cardinalis Henrici Lusitanæ Infantis, & demum Requesenii, tum Insubricæ universæ Præfeti, quatum una atque eadem fuit sententia, nimirum *optimum Pastorem celebrare & opportune datum Romane Sedis, unum acceptum Carolo esse referendum*. Hæc autem jure optimo, & expertus dicebat Requesenius. Narrat enim in tabulis Fornerius, quid eidem Commendatori Castellæ, cum Roma Philippus Regis Legatus esset, anno MDLXVI. acciderit. *Itius in Comitibus propter Pontificis electionem ab Avunculo obitu Cardinalis præsentabatur a singulis Regum Oratoribus, upote summam rerum in iis Comitibus fore ipsæ Eum credebatur*. Requesenius itaque Carolo quorundam Cardinalium nomenclaturam obtulerat, quos ad Pontificum Sedem eveli sine offensione Regis non posse affirmabat; primum autem scheda inscripta occurrebat nomen Cardinalis Ghislerii, qui cum fuisset *Sancti Bernardi, alienus ab Hispanis fore credebatur*.

Comitiis perfectis ipse Cardinalis Ghislerius Pontifex est renuntiatus. Inique Legatus acriter cum Carolo, ut Ghislerium eligendi Auctore, conquestus est; hoc tamen a Borromeo responsum tui: „ Philippo Regi scribe, „ nullum unquam Pontificem fuisse illius, sua, „ tumque rerum magis studiosum. „ Nihil ad hæc tum Requesenius; sed postmodum eloquens Mediolanensis Provincia Gubernator, coram pluribus Episcopis, qui hæc Synodi causa venerant, cum de Pio jam defuncto ageretur, ad Borromeum conversus „ verissimam, inquit, „ sententiam Romæ a te pronunciatam memini, & di- „ vino certe afflatus Spiritu pollicitus es, quæ deinde „ exitus ipse comprobavit.

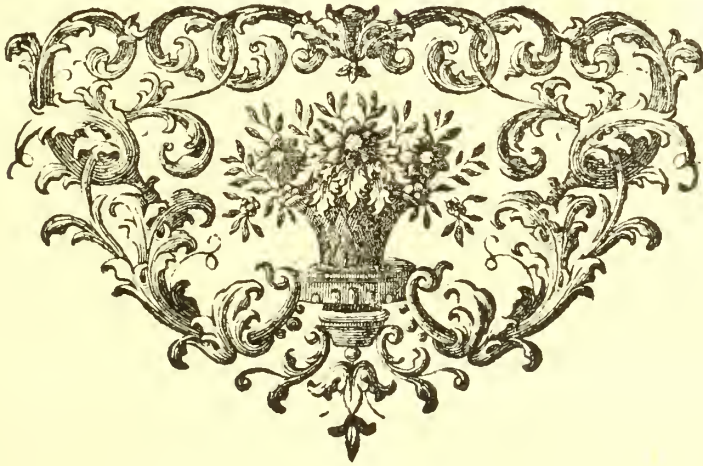
(b) Sancti Gregorii Pastoralem Librum, aliosque Sancti Bernardi de Consideratione ad Engennum inscriptos, hortatus est, ut Pontifex assidue manibus tereret. Familiarem deinde suum Bernardum Carnilianum Derthonensem, quo usus deinde fuit apud hunc Pontificem Internuncio, Eidem administratum dedit fidelissimum, cujus consiliis & opera uteretur. Hujus quidem probata adeo prudentia eluxit, ut nihil unquam a Gregorio sibi rogaverit, rarissimum futurum Seculis omnibus Anticæ continentis exemplar. Hic cum Carolum obsecrasset, *ut gentios fratris sui filios inter Seminarium Mediolanensis Alumnos cooptaret, respondissetque Borromeus, sibi id non licere, nisi impetrata Pontificis venia, quæ quidem non comprehendebantur hujus Diocesis jure, maluit hoc carere beneficio, quam ab instituto suo discedere*. Hauserat Carnilia hæc disciplinam ex Cardinalis schola, in qua edoctus tiam Ormanetus fuerat, *ut nihil unquam a Pontifice rogaret, nisi quæ ad munus sibi impositum spectarent*.

mox jejunia, & vigilia, & alia severioris disciplinæ instituta, quorum desiderium intermissio ipsa incitaverat. Ita confirmatis viribus, atque impetrata redeundi facultate Româ discessit multa, & eximia Apostolicæ indulgentiæ dona secum ferens, quæ ad Mediolanensis Populi utilitatem in perpetua tempora perseverant (a). Pri-

die Kalendas Novembris ad Laurentanam Ædem pervenit, ibique noctem ad Deiparæ aram inter pia suspiria, precesque transiegit, imitaturus nimirum exempla Sanctorum Patrum, simulque incolis, quorum ingens multitudo confluerat, daturus exempla, quæ imitarentur (b).

LIBRI SECUNDI FINIS.

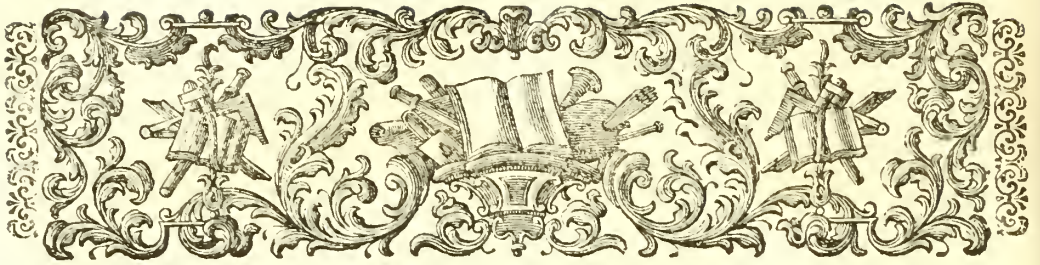

DE

(a) Inter cetera Pontificiæ munificentia dona, singulare Stationum, ut vocant, privilegium Urbi nostræ obtinuit. Pius hujus nominis PP. IV. singulari beneficio ornaturus Mediolanense *Virginum* Monasterium ad Ticinensem Portam, in quo geminæ Sorores & Neptis una Caroli Soror debebant, hoc munus Pontificatus initio Earum Templo concesserat. Sed cum Civibus propter distantiam incommodus esset ad eam Ædem accessus, obtinuit hoc anno Borromeus, ut ex arbitrio suo alia plures ad Stationes Ecclesiæ designarentur. Quibus tamen designatis, aliud consecutum incommodum fuit; nam non sine multorum noxa, ac licentia ad eos promiscue confluebat matrum, sceminarumque mul-

titudo. Ut huic malo iterum consuleret, anno MDLXXVIII. postridie Nonas Martii certas destinavit horas, quibus scemina scorsim a maribus ad Stationes accederent. Cumque adhuc Procerum libertas difficulter injecta hæc temporis definiti vincula pateretur, anno demum MDLXXXIII. Nonis Januarii impetravit, ut alia sceminis, alia maribus Ecclesiæ adeunda indicerentur.

(b) Mediolanum itaque advenit pridie Idus Novembris, ut Ipse scripsit; urgebat liquidem imminens Dominici Adventus tempus summa ab Eo religione transigi solitum, quod Ambrosiana Ecclesia a Dominica die Sancti Martini festum subsequente auspiciatur.

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER TETIUS.

CAPUT I.

*Se magnificis titulis abdicat Carolus, quo curas omnes in Ecclesie sue tutelam conferat :
 Braydense Collegium instituit : Tertiam Provinciale Synodum convocat .*

1572.

QUÆ de Pontificatu Sancti Caroli Borromei hæcenus dicta sunt, admirabilia sane æquis estimatoribus videbuntur, si statum Urbis, si magnitudinem rerum ab Eo gestarum, si iniquitatem temporum, hominumque respiciant. At certe multo mirabiliora videri debent,

quoties animadvertant, magnam Caroli partem, cum tot, ac tanta Mediolani ageret, Mediolanensibus defuisse (a). Amplissimas adhuc Præfecturas Romæ obtinebat, Lusitania, Belgium, & nobilissima religioforum hominum Sodalitia adhuc ejus patrocinio nitebantur, gravissima sane munera, & quorum singulis ægre unius hominis cura sufficeret. Hæc omnia jam pridem abdicare cum vellet, disenserat Pius

(a) Hoc tempore asperissima vitæ jecit primordia, cui deinde cumulum adjecit pestilenti anno, quo summum jam tenere apicem videbatur. Lanfrancus enim Reyna anno antecedente inter Ejus familiares adscriptus in Apotheosis Tabulas retulit: Reverentem ab his Comitibus Cardinalem cepisse domesticum inclivio abstinere, atque ad aliquod tempus remota ab aliorum conspectu sebos sinere: deinde monitum

ut se reliquorum accuratissimi oculis impertire vellet, assensum quidem fuisse, sed detraxisse sibi partem ex cibis, quos ceteris apponi jubebat. Ultimo, cum propter singularem hanc viveandi rationem videretur aliquorum offensionem incurere, voluisse exinde semper in Conclavi vesci, ubi sub vita finem aqua dumtaxat, & pane victinabat, vino solum usus per festos ac solemnes dies, aut cum hospitibus alicujus solacium esset indulgendum.

Pius V., credideratque maxima quæque onera posse quantulacumque Ejus sollicitudine sustineri. Nunc propitium desiderio suo Pontificem nactus speciosa illa, ut Ipse appellabat, pastoralis officii impedimenta deponere instituit, ac testes abdicacionis tabulas Romam misit (a), quo liberius in Ecclesiæ suæ curam incumberet. Aronense etiam Sacerdotium, quod vix pueritiam egressus Patruī cessione obtinuerat, tamen, quantum repetere hominum memoria poterat, in Borromeorum familia gentilicio fortassis jure permanserat, non sine amicorum, propinquorumque admiratione alienavit, ut magni sane consilii, quod in Reipublicæ utilitatem ceperat, exitum inveniret. Refertam præstantibus ingeniis Urbem post cetera vitia deformaverat negligentia scientiarum, qua nihil in magnis Civitatibus noverat esse funestius. Amisso

enim liberalium artium cultu, id fieri videmus, ut neque plebei homines ex fordibus unquam suis affurgant, neque Nobiles Viri multum a plebejis hominibus differant. Huic publicæ calamitati obviam iturus negotium dederat Societatis Patribus, ut temporarias scholas in Sancti Fidelis ædibus aperirent, quoad Ipse novum Collegium erudiendæ juventuti opportuniore loco excitaret.

Cænobium erat inter antiquas Humiliatorum opes patentibus late hortis, vetulito nomine Brayda, quam Ecclesiastici patrimonii partem Petrus Paulus ab Ecclesia Cardinalis eo tempore possidebat. Is agnito Caroli consilio non modo testâ, & hortos Ejus rogatu dimisit (b), verum etiam ex annuis vectigalibus tantam sibi partem detraxit, quanta cum Aronensi Sacerdotio conjuncta ad rem perficiendam suffice-

(a) Causam de qua resignaturus hæc munera Romam scripsit, ipsemet indicavit Carolus Carnilix in hæc verba: *Antequam Romam redirem, Pontifici exposui, velle me tot muneribus pene obrutum sublevari. Instavit Ille, ut apertissima quotquot visdam opportuni honoribus Prasules viderentur; me autem diu tacentem dimisit, nec sententia mea subscribere voluit imperans, ut consilium hoc rejicerem ad illud tempus, quo Mediolani degens tranquillius deliberare possem. Nunc in eadem perferri sententia, quam Pontifici per adnexas literas exposui. Si roget utrum, quem ad Pœnitentiarii munus eligam Successorem, tu rem integram Ejus potestati ac prudentiæ permittæ. Hoc unum moneas, fuisse hoc institutum meum, dum eam Provinciâ regerem, ne ullam venale munus esset; deinde roga, ut ceptum opus reformandi ejus Tribunalis strenue urgeat.* Datæ sunt hæc literæ XIII. Calendas Decembris hujus anni, & extat etiam supplex libellus ex Sanctæ Praxedis Ædibus scriptus die XXVII. Octobris, cum Romæ esset, cui Pontifex subscribere noluerat. Inno Gregorius ipse, ut Carolum adduceret ad Successorem eligendum amice rogaverat, num futurum esset ut in Alciato Cardinali bene Pœnitentiarii provincia collocaretur? Borromeus verò, licet multum Alciato deferret, & magna sibi esset amicitie consuetudine obstrictus, respondit: In eo optime collocatum iri, in quo Pontifex ipse collocasset. His itaque se abdicavit primo Romanis muneribus; postmodum munera etiam sibi a Principibus imposita repudiavit; nam VII. Calendas Januariæ ad Hispaniarum Regem per Belgii tutelam dimittenda, itemque ad Sebastianum & Henricum, Regem illum, hunc Cardinalem Infantem Lusitanie scripsit Regni ejus curam deponens. Egomet literarum Authographa ipsa legi, modestæ & continentia plena. Mirum autem mihi accidit Carolum, qui nihil unquam eorum Legatos rogaverat, anno subsequente finitum Lusitanie Internuncium sum Romæ degentem obsecrassæ, ut Lapillos gemi-

nos medicos (Beazar vocant) sibi pro egenorum subsidio mitteret. Postremo omnium patrocinio Helvetiorum sibi commendatissimo defunctus est; neque enim alix extant Epistolæ id testantes, nisi quas ad Cardinalem Alciato XXIII. Septembris anno MDLXXIII. dedit. Ingens deinde consolatio Carolum incescit, tanquam Ætæ deposita, recreatum; neque voluptatem perceptam dissimulare potuit apud Cardinalem Novocomensem, quem hac de causa jure optimo sibi gratulari dicit, cum quædam admodum, ac beatissimum vitam degere locutus tanto onere sibi videretur. Attamen in aperto erat periculum illi fuisse Pœnitentiarii Provinciam, cum eo tempore census ex illo Tribunali percepti trededecim aureorum millibus æstimarentur, ut testatus est Orlavianus Abbatius de Foreris Carolo perquam familiaris.

(b) Omni officiorum genere aggressus, vivente Pio Pontifice, Cardinalem Ab Ecclesia Carolus fuerat, ut Ædes has Societatis Jesu Patribus impetraret. Sed Pontificis voluntas tam piis precibus obstitit, quem nunquam, ut alibi adnotavimus, hac in re exorabilem habuit. Jam vero, Pio defuncto, eundem iterum lapidem movit, & facile, quod postulabat, exoravit. Die XXI. Junii hujus anni (prima enim hæc Caroli cura fuit) Roma jam scripserat ad Joannem Thomam Cribellum perfectâ, & impetrata esse omnia: illumque monuerat, prompte numeraret sex aureorum millia promissa sibi antea pro Patrum Collegio extruendo: mox item Odescalcum Senatorem hortatus est, ut octingentos numeros compararet juxta datam fidem pro instruenda iisdem Bibliotheca. Ipse autem præter suppellectilem omnem, & Aronensis Sacerdotii census universos illis attributos, impetravit etiam decerpendam ex Præpositura Praydensi annuum mille aureorum pensionem, & Loyrani amplissimos fundos.

ficeret. Patent hodie civibus magnifica, & ampla conclavia antiquis Græcorum Lycæis utique comparanda sive disciplinarum Nobilitate, sive Doctorem ingeniiis (*a*), quorum ductu Juventus nullo, nisi laboris, sumptu ab ipsis latini sermonis exordiis ad scientiarum summam perveniat. Hinc Oratores, & Philosophi, & divini Juris interpretes extitere, ornamenta simul, & auxilia cum Civitatis nostræ, tum vicinarum Urbium, quæ excellentes doctrina viros ex Braydensibus scholis accipiunt. Quarto nonas Octobris anno millesimo quingentesimo septuagesimo secundo bonorum possessionem inire Patres, præstita simul fide, quæ perpetuam operam publicis hisce gymnasiis obligarent (*b*). In Aronense deinde Cœnobium inducti eo virtutum splendore fulsere apud incolas, ut Carolus ob primitias lucis acceptas pares gratias natali Oppido retulisset videretur.

Ita solutus administratione tot aliorum munerum, atque ad solius Ecclesiæ suæ curam redactus, recognito usu decretorum, quæ hæctenus ediderat, atque ad sanctiones, quas nuperrime Roma retulerat, aptius composito Sanctimonialium statu, tertium Provinciale Concilium in sequentem annum indixit. Multa in eo statuta de tuenda præsertim Catholicæ fidei puritate, de festorum dierum, & ecclesiasticæ disciplinæ cultu, de usu Sacramentorum, ac divini verbi prædicatione, aliisque per multa, quæ consignata publicis li-

teris extant, ne singula enumerare necesse habeam.

CAPUT II.

Graves iterum pro tuenda Ecclesiastica potestate tumultus in Eum excitantur.

1573. **V**erum perpetua veluti lege statutum erat, ut quo sanctius, ac religiosus ageret, eo gravioribus dissidiis conficeretur (*c*). Mortuo, sicuti dictum est, Albuquerque, regebat interim Provinciam Arcis Præfectus, qui ludicram venationem Populo exhibiturus præjacentem Templo maximo aream delegerat. Verum adversante Carolo, etsi spectaculi locum mutaret, repulsæ tamen dolorem alte infixum animo retinebat. Itaque ultionis cupidus in eam partem telum intenderat, in qua vulneris sensum acriorem fore cognoverat. Auctoritate enim, & lenitate officiorum suadere multos conabatur, ut quoties dicari divino cultui dies recurrerent, tunc plane publicis ludis, & chorearum hilaritate ab sacrorum veneratione populum avocarent. Sed sefellere hominem primo Civitatis religio inania illa oblectamenta ex Archiepiscopi disciplina spernentis: mox lethifer morbus, qui deteriora fortasse meditantem humanis rebus eripuit (*d*).

Supervenit deinde ex Hispaniæ Dinastis novus Provinciæ Gubernator, a quo prospera omnia haud temere expectabantur.

(*a*) Præcipue in hanc curam incubuit Carolus, ut optimi Instructores ex hac matre scientiarum Societate Urbi nostræ attribuerentur. Emmanuelem Sâ, Lælium Biscolam, & primaria Ejus lumina huc transmittenda precibus, officiis, & querelis quandoque curavit. Robertum Bellarminum summa cum laude prælegentem apud Belgas expetiit; pluresque extant Borromei postulatoriæ in hanc rem literæ; imo Benedicti Palmii etiam responsio scribentis summa tandem contentione sua illum impetratum; licet deinde P. Fulgatus in Cardinalis Bellarmini vita narret illum e Belgio reducem jussum ex Patrum Præsidum voluntate abstinere Mediolano, ut pias Caroli insidias cluderet.

(*b*) Hoc Societatis beneficio Urbem suam Carolus auxit; sed Societatem deinde ipsam alibi suis beneficiis ornavit, quam Veronam, Brixiam, Mantuam, Lucernam, Dillingem, Verecellas, Genuam,

Friburgum deinde opera sua studuit inducere. Cumque firmissimo hoc præsidio circumvallare veluti Provinciam suam conaretur, diu etiam institit, licet irrito officio, ut Locatni relictas ab Humiliatis Fratibus Aedes incolerent.

(*c*) Quid Ille de novis excitatis dissidiis sentiret, Ormaneto in hæc verba aperit: *Sive hoc noxæ meæ, sive populi criminibus, sive arcana Dei voluntati tribuam, effectum nuper est, ut nostræ Ecclesiæ tranquillitas in hoceretur.*

(*d*) Aliqua deinde pax subsequuta est tot motus, Præside Senatus Joanne Baptista Raynoldo Nobilissimo item Equite, & religiosissimo, quicum familiaris erat Carolo consuetudo, ut testantur plurimæ ad eum a S. Carolo missæ epistolæ iis potissimum annis, quibus, vivente Avunculo, Romæ universam moderabatur Ecclesiam.

tur. Fuerat ille apud Pium IV. Regis sui Legatus, quo tempore perspecta Caroli integritate, eam cum Ipso amicitiam inierat, quæ certissimam inter utrumque spem concordiam faceret. Sed vetus hæc Principum calamitas est, ut in pejora quandoque credendi facilitate deflectant, & sæpius alieno, quam suo consilio peccent. Vix refectum ex itinere Governatorem infensi Archiepiscopo homines circumstant: ecclesiasticam potestatem nullo jam limite contineri queruntur: Albuquerque memoriam, tamquam nimium Religioni detulerit, criminationibus onerant: nihil denique Civitati gratius facturum affirmant, quàm si Hominem pietatis obtentu omnia fere principatus jura in partes suas trahentem intra ditionis suæ fines coercerent. Hæc, atque alia, quæ ad creandam Cardinali invidiam congerebantur, facile ejus animo infidebant, qui inter ipsa Magistratus initia, & fidem suam Regi commendare cuperet, & Populi gratiam aucupari. Itaque cum audisset Pontificias literas a nobili quodam laico impetratas, quibus ad litem cum adversariis finiendam uteretur, Præfecto rerum capitalium severe mandavit, ne literas illas ad controversiæ judicium suffragari permetteret. Ob eam causam anathemate illigatus, atque a Pontifice gravibus verbis admonitus, sibi tamen, ac Præfecto erroris veniam impetraverat, cujus admodum breve gaudium fuit.

Biennio ante allatæ erant ex Hispania literæ de moderanda Archiepiscopi potestate multa continentis. Quibus in Senatu perlectis, cum inexplicabiles controversias ex earum usu orituras apparet,

consuerant Patres e Republica esse, ne in publicum ederentur. Ita adnitente præsertim Joanne Baptista Raynoldo, qui tum Senatui præerat, manserat incorrupta Tribunalibus quies, nequicquam fremente improborum audacia, quæ suos plerumque inter utriusque fori certamina triumphos agit. Nunc percitus ira, sive, quod credere malim, deceptus aliquorum adhortationibus Governator suppressas tandem literas produci, ac cum testibus denunciari Archiepiscopi Vicario jubet (a). Percussus ejus rei nuncio Carolus, qui ad lustranda Diocesis loca paulo ante discesserat, illico ad Urbem revertitur, ut in ipso exitu prænunciam funestissimi incendii flammam exstingueret. Cardinalem ab Ecclesia, qui tum forte Mediolani erat, primum omnium mittit, ut exacerbatum malignis sermonibus animum lenire conetur, atque amice doceat, quantum ejus consilia a Regis voluntate dissentiant; imo quantæ perturbationes ex iisdem consiliis Reipublicæ imminuant. Alios deinde, atque alios auctoritate, vel gratia apud Hispanum florentes submittere, qui precibus interministas leniter minas objicerent, ac benigne significarent nullius hominis gratiam auctoritate nominis sui cariorem Episcopo esse debere. Postremo, cum nihil pacati responderetur, nec spem ullam concordiam superesse animadverteret, tabellas, quas monitorias appellant, publicis locis affigi jubet, quibus aperte testabatur, nisi proposita nuper edicta intra certum temporis spatium rescinderentur, se illatam Ecclesiæ injuriam anathemate vindicaturum (b).

Inhorrucrant, decreto Ejus audito, popu-

pin-

(a) Aliquid Cardinali per jocum de hoc prædixerat Governator; sed leniter dictum excipiens prudentia sua dissimulaverat Carolus; quare nihil metuens tum alio extra Urbem concesserat. Præcipue autem tuta esse omnia præsidebat Cardinalis, quod paucis ante diebus legati ad eum a Governatore fuerant D. Philippus Firovanus, Comes Sfortia Moronus, & Eques Vicecomes, ut amice interpellarent, quid in eum moliturus esset, si ab incepto non desisteret. Cum vero Cardinalis constanter respondisset, paratum se ad anathematum arma decurrere orarunt illi, ne quid violentius statueret. Cardinalis his precibus mitigatus, legatis rationum suarum

summam exposuit, quibus illi convicti rogarunt, ut scriptis eas consignaret, atque affirmaverunt se earum pondere convictos omnia, quæ a Carolo gesta erant, suffragio suo comprobare.

(b) Minas tamen precibus emolliens moniti extrema verba pius Antistes ita conclusit: *Quod si a nobis fieri oportebit, quod, ne accidat, lacrymis, & gemitibus, & assidua oratione a Deo Patre misericordiam precamur: hoc Festra Excellentia, vosque omnes, quorum culpa, factore istud evenisset, plene scitatis, in die ire vos Christo Domino, & Judici, Ecclesiæque sue vindicæ gravissimo hujus culpe rationem redduros. Mox Pontifici omnia de more aperuit, qui nudum*

sem-

pinqui, & familiares; cumque Eum firmiter quotidie in sententia persistere viderent, petere, & obtestari non desinebant, ne se ipsi, ac Borromeorum domum perditum iret, totque partas majorum virtute, ac laboribus opes uno ictu everteret. Civitatem universam idem horror invaserat, missisque cum primoribus Decurionum Tattius Mandellus Urbis Praefectus publico nomine rogabat, ut mitius agendo imminentes amarissimae Patriae calamitates averteret. Quid enim futurum, si ob exortas cum Principe contentiones Civitatem ipsam interdicto notari oporteret? Unius scilicet culpa, atque uno tempore cessatura tot religionis officia, quibus instaurandis tot labores, & studia haecenus impendisset. Ipse amorem suum erga confanguineos, Civemque testatus invicto tamen animo respondebat: propositum sibi esse, non possessione modo ceterarum rerum, verumetiam ex hac potius mortali vita, quam ulla ecclesiastici juris parte decedere. Aegre se quidem, nec sine magno dolore ad tam acerba remedia descendere: verum omni lege compelli, ut dignitatis suae, immo aeternae salutis curam patriae ipsi, ac sanguini anteferet.

CAPUT III.

Summum Provinciae Moderatorem, ejusque fautores, pronuntiata sententia, Sacris interdicat: quique fuerit hujuscemodi consilii, narratur exitus.

1573. **O**Ratoribus cum eo responso dimissis, quoniam cunctando, differendoque nihil proficeret, quod antea Gubernatori, & consiliorum ejus sociis indixerat, exequi pergit. Nec fecus Gubernator interrito adversus tam diri fulminis

ictum animo remanebat. Obduraverant hominem, quamquam de religione optime sentientem, callidi assentatores, petitis ex blandiendi libidine argumentis suadere conantes, Archiepiscopi causam nullo jure firmari: proinde fulmina, quae ab Ipso mitterentur, vana ad terrorem, inutilia ad vulnus esse. Quibus ille fallacis captus, vulgatis per Urbem, ac Provinciam literis, quibus certaminum omnium culpam in Cardinalem rejiceret, circumspectabat interim omnia, ex quibus vindictae occasionem arripere posset. Jam tum Mediolani vigeant inulta piorum hominum Sodalitia, qui festis diebus aut in sacello divinas laudes alternatim canere, aut saeco induti, rectisque cucullo capitibus, ad praecipua Urbis templa supplicatum ire consueverant. Sellularii plerique, & institores, aliique opifices erant officinis addicti, nec ulla de re, nisi de quaestu, ac mercimoniis suis quotidie cogitantes. Quietum hoc, & imbelles civium genus tanquam formidolosum, novandisque rebus paratum interpretatus exagitare inauditis antea sanctionibus cepit. Severe imperatum, ne ultra per Urbem velato vultu incederent: neve ullos conventus haberent, nisi regius Minister adesset, qui singula eorum verba, & consultationes expenderet. Hoc edicto percussi, & cum suspectam Principi fidem suam viderent, graviora metuentes ex Sodalitiis suis passim dilabebantur, & destinata excolendae pietati tempora in popinis, triviiisque per otium transigebant (a). Eodem tempore Joanni Anguistolae mandatum, ut assumptis peditum cohortibus, quibus Comensem Urbem tuebatur, Aro-nensem arcem quantocyus occuparet. Quo audito, Carolus non modo Praefectum monuit, ut Arcem extemplo traderet; verum etiam Franciscum Patruum misit, qui Gu-ber-

semper Eius pectus vidit: deinde Consultationibus pluribus adhibitis sapissime testes asserunt humentes praelacrymas Illius oculos ab Assessoribus visos. Ceterum haec Caroli pietas nihil tamen constantiae detraxit, quam ipse Gubernator eximiam in Illo fuisse testatus est: cum in Hispaniam ad Regem scripserit, alterius a se in Mediolanensi Urb. reperiri Ambrosiani. Hoc Jo. Fontana tabulis consignavit,

& fassus est, se a Gubernatore ipso excepisse.

(a) Intimo animi dolore percussus ad Ormanetum hac scribit, conqueriturque, *impemem Civitatem, nec pomeridianis horis Institutioni Christianae vacasse, nec matutinis coactis Sodalium, & Confararum catus in Ecclesiis ad divina obsecunda.* Certe super hac re tanta plenae pietatis sunt Caroli literae, ut facile lacrymas etiam ab iavitis excutiant.

bernatori diceret : nihil opus fuisse milite ad ea consequenda, quæ omni tempore occupare verbo uno poterat. Quidquid ipse potentia atque opum in terris obtineret, id omne se in Regis potestatem tradere : Borromeam Gentem posse multos Civium splendore, & fortunis superiores habere; nemini obsequio, & fide erga Principes suos inferiorem fore : proinde ceteris in rebus arbitrio suo uteretur, modo Ecclesiæ suæ rite administrandæ arbitrium sibi relinqueret (a).

Interim Mediolani plena omnia mœroris, ac formidinis erant. Multa terribilia sive de industria, sive interpretandi levitate spargebantur in vulgus : alii Cardinalis exilium, alii captivitatem imminere autumabant ; atque adeo terrorem propagaverat fama, ut Romæ quoque nunciaretur, Archiepiscopi aedes injectis occulte facibus conflagrasse. At ubi turmæ equitum missæ, quæ omnes palatii exitus obsiderent, tum denique renovatus de integro mœror, ac deplorata propemodum res apud omnes videri. Affidentes lateri familiares, & consanguinei pene cum lacrymis Carolum orabant, ne pedem domo efferret : ne ultro Gubernatoris iras contemptu ipso tot minarum accenderet. Ipse divini auxilii spe confirmatus tanto sæpius in publicum egredi, adire templa tutelarium Numinum, Ambrosii præsertim prædecessoris sui sepulcrum invisere, atque enixe rogare, ut quam ipse animi fortitu-

dinem adversus imperatorias minas ostenderat, eandem sibi ad defendendam sui muneris dignitatem impetraret (b). Et tanta quidem reverentia militum fuit, ut quoties e Palatio prodiret ex equis descenderent, ac posito genu salutare Crucis signum ex Ejus manu deposcerent.

In hac tanta rerum perturbatione, quamquam Gubernator in summæ tranquillitatis speciem vultum, ac verba fingeret, conscientia tamen stimulos diutius ferre non potuit. Virum ex Senatorio Ordine eloquentissimum Romam mittit, qui primo docere conetur, quàm iniquo iudicio damnatus a Carolo fuerit : mox Pontificem oret, ut si forte contra, quàm multi sentiant, jure damnatum existimet, in Ecclesiæ sinum, unde per errorem exciderit, paterna benignitate restituat. Profectus cum his mandatis Orator, postquam in agrum Romanum pervenerat, non sine vitæ periculo equi calce prosternitur. Curato deinde vulnere Urbem ingressus, atque ad Pontificem introductus, cum vix dicendi initium fecisset, interclusis repente faucibus, verba sibi deficere, ac spiritum uno impetu sensit. Mortuo similem famuli in hospitium retulere : nec multo post, cum remediis adhibitis restitutus valetudini crederetur, improvise morbo correptus occubuit (c). Alios tamen deprecatores invenit Gubernator, quorum officiis eo placabiliorem Pontificem habuit, quod Magistralu abiturus, quamprimum credebatur.

(a) Vehementius Summum Pontificem, quàm Carolum, de cujus re agebatur, commovit hic casus. Etenim Gregorii jussu cum Novocomensis Cardinalis scriberet, Pontificiam in hoc casum verari, ut quanto citius Arx Borromeo redderetur; respondit, sollicitudinem hanc omnem melius ad tuendam Ecclesiæ juram esse traducendam. Ad Castellum autem tum Romæ hinc de causis agentem interritus scripsit: Si hoc dissiliorum paratur exitus, in Aronensis Arcis amentas jacluram subeam; propositam conditionem non recuso, dummodo pretio hoc Ecclesiæ meæ securitas redi-

(b) Octaviani Abbiati, & Fornerii gemina testimonia occurrunt in Tabulis asserentium, eo tempore summam Equitum levioris armaturæ, & pedatum cohortem Palatium Archiepiscopales circumsedisse, qui ultro citroque committentes quoscumque rogabant, scrutabanturque, num aliqua clanculum deferrentur, aut asportarentur literæ, quas tamen miro artificio Romam missas

comperio. Instabant amici, ut saltem foribus clausis Domi securitas compararetur; eas tamen pervias voluit parere omnibus Sanctus Antistes; cuique ad Sancti Ambrosii Basilicam per eos dies itaret, nunquam ipsas Gubernatoris Aedes prætergredi recusavit. Illigatus fuit anathemate Gubernator die XXIX. Augusti.

(c) Ad Pontificem introductum hunc Legatum & repente morbo correptum, & ad diem XV. Septembris adhuc febri decumbere, Specianus scripsit ad Cardinalem; die autem XXVI. eum morbo recreatum dicit; sed mutata adeo esse voluntate, ut speret, eum potius pro Borromeo delectaturum. Nimirum diu ægro assederat Philippus Nerius, cujus monitis meliora sumere consilia videbatur. Repente tamen interiisse die III. Octobris idem per literas monuit, cum nulla impendentis mortis dedisset indicia.

tur. Ita clanculum primo ab infcio talium rerum Sacerdote, dein petita a Carolo venia rite anathemate liberatus (a) in Belgium abiit, ibique bello haud satis prospere gesto, intra biennium vita decessit. Constat cum morbo simul, ac militaribus curis implicitus exigua in spe animam traheret, literas ad Carolum dedisse, quibus & præterita purgaret, & veniam iterum peteret, & salutem suam Ejus precibus commendaret.

Simile quiddam Magno Cancellario evenit, qui Gubernatoris vestigia secutus in eadem pœnas inciderat. Postquam enim, dissimulato damnationis sensu, diu sefellerat hominum oculos, ita turbari mœltis cogitationibus cœpit, ut nullum quieti locum, aut tempus inveniret. Nequicquam fatigatis Medicorum ingeniis, remedium fuit ad Caroli opem confugere: quo sinceræ pœnitentiæ signis propitiato, statim ex eo lethali mœrore convaluit. Et quamvis ad breve temporis spatium superstes fuerit; ipso tamen mortis genere vitæ pretium superasse videri potuit. Cum enim extremos anhelitus ageret Carolum lectulo assidentem perpetuo habuit, ac salutaribus verbis in spem vitæ felicioris erectus in Ejus complexu expiravit (b).

CAPUT IV.

Nobilium Adolescentum Collegium excitatum præscriptis legibus confirmat: multa autem populo ad restituenda vetera Instituta religiose commendat.

1573. **C**UM acerbissime de Fori utriusque jure disceptationes Mediolani ac Romæ ferrent: Cardinalis haud fecus, quam in summa rerum omnium tranquillitate (c) de illustranda immortalibus beneficiis Urbe cogitabat. Intendebat animum in Nobilium mores, quos in illa calamitate temporum suspicari fas est plebejorum hominum vitiis parum fuisse dissimiles. Ad iniquitatem temporum aliud fortasse malum accesserat: mollis videbatur, ac luxuriosa educatio, qua sæpe Illustres Familiæ laborant. Vix enim dici potest, quot enata in Reipublicæ salutem, & avitæ virtutis æmulationem ingenia nimia parentum indulgentia miserabiliter pereant. Dum adolescentes liberos a conspectu, & amplexibus suis divelli non sinunt: dum liberalium artium studiis labefactari teneræ ætatis vires existimant: dum favere singulis eorum cupiditatibus student, id denique agunt, ut, profusa amissa antiquæ nobilitatis specie, nihil nisi fumosas Majorum imagines pudoris verius, quam gloriæ argumenta domi retineant.

Crudelissimum hoc benevolentia genus ex primariis Familiis depellere Carolus ni-

(a) Solutum hoc vinculo accipimus Gubernatorem hac conditione adjecta, ut Caroli consensus accederet. Quare cum, infcio Cardinali, a Religiosæ eujusdam Familiæ Patre liberatus sibi videretur, & Sacrificio publicæ veller interesse, nullus repertus est in quatuor, quæ adierat, Templis, qui illo præsentente Sacris operari dignaretur. Tamen petita deinde ab Archiepiscopo venia, Hic encyclicas per Diocœm literas dedit ad diem XXVI. Octobris, & a me visa, quibus eum absolutum rite monebat: licet aliqui male scripserint, eum Anathemate illigatum hinc dilectuisse.

(b) Ne quid dissimulem, sexennium ferme adhuc hic vitam protraxit. Die XVI. Aprilis anni MDLXXIX. ejus mortem proximam describit Speciano Carolus in hæc verba: *Quoniam falso ipse iudicatur, me Regis Administris in Urbe innotum esse, hinc perspicias vo-*

lim. Hodie Magnus Cancellarius, qui exigua in spe trahit animam, Christi Corpore per me refici voluit; deinde ex meo consilio supremas tabulas obsequavit: postmodum aliquis pro rei suæ familiaris administratione mihi uni confidenter aperuit.

(c) Animi tranquillitatem hoc potissimum tempore præferebat ad Castellum Romæ agentem scribens: *Piget tibi ipse ad res componendas omnes aditus esse interclusos. Perum quo magis humanis audamur præditi, solentius in divinis conquiescimus oportet. Etenim ea causa agitur, quæ ad nos non minus, quam ad Deum pertinet. Ad Specianum vero scribens sic se consolatur IX. Septembris die: *Certum est nullum mihi aliunde auxilium suppetere, nisi a Deo assiduis precibus mirando. Quare enixe commendo, in Romæ curis precum studiis nunc maxime ad postulata impetranda fervere.**

nitebatur, Collegio condito, in quo Nobilium proles dignis splendore generis sui moribus imbueretur. Domus, quæ Humiliatorum fuerat, saluberrimo Urbis loco delecta, ædificiis aucta, suppellectile instructa (a), eo denique cultu, ac nitore exposita, ut ne Principum quidem filios pœnitere domicilii posset. Instituta, quibus juvenus regeretur, Ipse conscripsit, commendavitque Societatis Patribus (b), donec Sacerdotes Oblatos in promptu haberet, quorum deinceps curæ Seminaria omnia, & Collegia ab se condita destinavit. Nec vero magnanimitatem consilii fefellit eventus. Misere illico liberos suos, non Civium modo, verumetiam exterarum nationum Clarissimi, quos & ipsa instituti dignitas, & magnitudo Urbis, & Conditoris fama invitabat. Ipse ut rei primordia, quæ ad futurorum omen maxime conferunt, illustriora faceret, sæpe ad Collegium accedens Sodalium studia promissis, exhortationibus, præmiis excitabat, cinctusque procerum corona literarum eorum dissertationes audiebat, quo tertium multitudo voluptatem laudibus adderet, quibus nihil ingenuis animis solet esse jucundius. Silvium etiam Antonianum, quem postea Romana

Purpura insignitum vidimus, paulo ante Amanuensem suum rogavit, ut pro ingenio suo de filiorum, ac præsertim Nobilium educatione librum conscriberet, qui Augustini Valerii Veronensis Episcopi iudicio probatus Auctoris eruditionem simul, ac pietatem ostendit (c).

Conversa deinde in universos cura, sanctissimos primævæ Ecclesiæ mores prope deperditos restituere in animum induxit. Antiquis Catholicæ Fidei sectatoribus solemne erat appropinquante Christi Salvatoris natalitio die quotidianis jejuniis castigare corpus, frequentiores in Templo adesse, alia denique pietatis opera impensius exercere, quæ sese ad celebranda ejus diei mysteria præpararent (d). Inutilis autem sollicitudo fuerit commemorare plena Apostolicæ eruditionis, & Pastoralis diligentia argumenta, quæ in publicum edidit, ut dignissimam illam Christiano Populo consuetudinem revocaret. Qua in re, cum magna ex parte compos voti evasisset, videretque Mediolanensibus invitamenta magis ad recte agendum, quam desideria deesse, alias sequenti anno literas edidit, quibus in Bacchanalium licentiam investus (e) diserte, & sapienter ostendit, quàm

(a) Destinata ad hoc excitandum Nobilium Adolescentium Collegium fuerat Aedes Sancti Joannis Evangelistæ, quam eodem tempore impetravit, quo Canonica Præposituram; hac tamen conditione, ut si deletum in posterum Collegium illud fuisset, illæ aedes in jura Seminarii Mediolanensis transirent. Mutato nomine illud Templum deinde Sanctæ Mariæ appellavit. Jam sub Maji exitum anno MDLXXIII. Patri Adurno scripserat cooptatos Adolescentes aliquot, & jacta Collegii primordia; cum vero imparata a familiari re & ornata aedes essent, neque apposita ad eam, quam animo designabat, multitudinem: ære hinc ornata & aedificari magnificentius jussit. Interim Magnum Etruriæ Ducem obsecravit, ut domum sibi suam in hanc rem attribueret, quam tum incolebat Nobilis Centurio de Puthæo, utpote quæ aptissima videbatur, cum in Urbis mediotulio esset collocata. Collegio enim ædificando manum adiecit anno MDLXXV. mense Aprilii.

(b) Vix hoc crebris apud Societatis Præsides officiis Carolus impetravit; extant enim Patris Adurni literæ testantis, imperatum sibi, ut Patrem Andreae Tertium Collegii administrationi Præfectum revocaret. Quate licet sæpius instaret, vix ad certum tempus retinere Patres ea in provincia potuit. Seculo tandem elapso regente hanc Ecclesiam Federico Cardi-

nali Vicecomite puduit fortasse Societatis Partes tam officiosas Caroli preces aliquando repudiassent; idcirco mutata voluntate ultro ipsi preces adnoverunt suæ prædicto Cardinali: ut Collegii hujus cura sibi demandaretur, ut fusc docet Cl. Bartholomeus Rubeus in libro suo, quem de origine & progressu Congregationis Oblatorum inscriptum edidit in lucea Mediolani anno MDCCXXXIX.

(c) Volumen hoc Borromeo transmisit Sylvius nonnisi anno MDLXXXI die XXX. Decembris, adjectis literis, quibus testabatur se pro eo opere pollicendo Caroli lumen implorare.

(d) Tempus hoc, quod Domini Adventum Sacri scriptores appellant, veteres Ambrosiana Ecclesiæ Codices *secundam Quadragesimam* vocant, & longius extenditur quàm Romano ritu; sex nimirum hebdomadas complectitur, quibus, juxta Caroli a Basilica-Petri, & aliorum interpretationem, sex Mundi aetates Orbis redemptionem præcedentes significantur.

(e) Tam effrenata pro Bacchanalibus celebrandis Mediolanensium erat licentia, ut Ormanetus scripserit, se ibidem degente, quotidie post Natalitium Domini Solemnitatem Cives splendide epulari consuevisse usque ad quintam Quadragesimæ Dominicam, qua tandem *seculero ordo Bacchanalium* dicitur.

quàm stulte improbi homines proxima juniorum, & pœnitentiæ tempora laxiore omnium voluptatum usu præverterent (a). Itaque carissimum sibi Populum ad supplicationes, & templa convenire jubebat, atque exercendo experiri, quantum religionis oblectamenta inanibus impiorum deliciis præstent. Vituperata gravibus verbis epulandi luxuries, revelata chorearum pericula, proposita sacras ædes adeuntibus Apostolica indulgentiæ dona, quibus Ille Civitatem nostram liberalitate Pontificum prope ad similitudinem Romanæ Urbis intruxerat.

CAPUT V.

E Polonia ad Galliarum Regnum administrandum festinantem Henricum Modoëtiæ invisit: Urbem atque Diœcesim constitutis in Synodo Sæctionibus munit, & gemino Canonicorum Collegio exornat.

1574. **I**dem annus insignis fuit Henrici III. adventu, qui relicto Poloniæ Regno ad capeffenda fraterni imperii insignia per Mediolanensem agrum iter in Gallias agebat. Cum eo congregi Cardinalis optabat, non tam officii causa, quàm ut potentissimum Principem ad profligandas Hæreticorum vires, qui tum univer-

sam prope Galliam everterant, inflammaret. Sed cum eum rheda insidentem venire accepisset, mittere in occursum, quàm Ipse ire maluit (b), ne vel minimum quiddam dignitati suæ indecorum admittere cogeretur. Quamquam enim humillime de se ipso sentiebat, Episcopale tamen, & Cardinalitium munus summo in honore simul Ipse habuit, & haberi ab omnibus voluit: Tridentini Concilii monita, & prædecessoris Ambrosii exempla secutus, cui modestiæ studium, quo summopere tenebatur, nihil obliterat, quominus Pastoralis Insulæ decus in Cæsarium quoque conspectu constantissime sustineret. Quin etiam cum de Henrici adventu aliquid antea suboluisset, Romam illico scripserat, inde auditurus, quo præsertim ritu tanti nominis Regem citra injuriam Cardinalitiæ dignitatis exciperet.

Sed cum responsum necessitate serius fore appareret, advocato prudentiorum conventu, itatutum erat, ut, nisi Rex primo statim occursum honoris causa id facere juberet, Cardinalis non expectato diutius nutu caput operiret. Deligit interim ex comitatu suo nobilissimum, qui Gallo Cremonensium fines ingredienti felicem adventum suo nomine gratuletur, paratumque ad mandata obsequium exhibeat (c). Modoëtiæ deinde progressus, Regem, qui paulo ante pervenerat, per Franciscum Porrum admonuit, salutandi ejus causa se in eum

bant. Hoc tamen anno invaluerat alia perniciosior libertas, ut Feria VI. personati Cives incederent, quam consuetudinem idem Ormauerus suo tempore nondum invecitum factetur.

(a) Ut suo ceteris præiret exemplo, audi quàm sancte Februarii mensē traduxerit ex iis, quæ Ipsemet familiariter indicat Bonhomio IV. ejus mensis die se ibens: *Indictus est Vicariorum meorum, qui in Plebibus sunt, conventus ad inveniendâ hebdomadâ, cujus tempus omne diurnum, & partim etiam nocturnum in Diœcesis res cognoscendas, quantum poterit, accurate conferam. Insequente octiduo in solitudine me recipiam, ut totum me in contemplantis studium abdam, ut sic etiam factis, & labes conscientie omnes etiam nempè stultitiam est postremis Bacchanalium dies liberos cura omni Mediolani transigere, & sacris ac salutariis exercitationibus populum distendere.*

(b) Duo præcipue videntur ad hoc impulsisse Carolum consilia; unum quidem, ut suæ, alterum, ut Regis dignitati consulere. Utrumque Carniliæ aperuit per literas; & addidit: *visum fuisse opportunum,*

ut Henricum dumtaxat inviseret, non vero solemniter obviam procederet. Insuper videri Borromeus potuit vices Legati de latere supplēvisse: ad quod munus Cardinalis Sancti Sixti fuerat electus; sed cum Ferrariæ Regem excepisset, morbo statim correptus Bononiam diverterat. Hinc Romæ placuit hoc Caroli officium, qui hac ratione, suo, & Collegæ munere veluti defungi visus est. Ne quod itaque desideraretur in se ipso obsequium, Franciscum Porrum Mediolanum præmiserat, dum in oppido Besutio lustrando Ipse versaretur, ut primum audito Regis ad fines Insulæ adventu, per certum Nuncium se Mediolanum acciret. Fateor tamen hoc invifendi Henrici studium ab invidis in Hispania acceptum in deteriorem partem, & de hoc Carolum commonitum lego; quare ad Pontificium Legatum illic degentem scribens Cardinalis testatus est: *vanus Religionis causa officium hoc se Rex perfoliasset.*

(c) Ad Casale-Mijas in Cremonensium Agro Regi occurrit Legatus Caroli, unde Henricus humanissimas ad Borromeum literas die V. Augusti dedit.

eum locum venisse; & quoties Majestati ejus placeret, protinus accessurum. Interroganti Regi, quid Archiepiscopo destinatum esset tunc temporis agere; respondit Legatus: stare ad regios nutus intentum, & nisi aliud juberetur, paratum esse rem divinam facere. Age igitur, inquit Rex, nos quoque interesse sacrificanti volumus. Accepto nuncio Carolus illico ad Regem pergit, atque omni honorificentiae genere exceptus post breve alloquium intitit eum ad Templum usque comitari. Pari gradu incedentes alter præmissis Aulicorum agmine, alter prælata Cruce: ille Magnitudine Imperii, hic Pontificatu, & Sanctitatis fama conspicuus attonitam spectaculi

Majestate multitudinem fecerant haud factis certam, in utram præcipue partem animum, oculosque converteret. Primores Ecclesiastici Ordinis in longum agmen ducti inter amica colloquia venientes ad Templi vestibulum exceperunt, sciscitante comiter Rege nomina singulorum, atque invicem indicante nomina Principum, quos sane nobilissimos in comitatu habebat. Sacrificio peracto, munera per idoneos homines missa: aureum Regi Crucifixi Domini simulacrum, Aulæ Principibus alia, quæ donatoris simul pietatem, ac munificentiam testarentur (a). Summa vero splendidissimi congressus utilitas in postremo colloquio fuit. (b). In eo administrandi

(a) Unum a Carolo donatum Regem certum videtur; aureumque Crucifixi Redemptoris signum detulere Ejus domestici Porrus & Moneta. Vacabat eo tempore symphonix Henricus, nutosque statim silentio Aulicos Legati, atque in se in nos conversos defixere. Eos mille aureis donari Rex jusserat, quos constantissime Legati Domini similes repudiarunt. Cetera donaria primis Principibus, qui in Regis comitatu erant, offerri alibi jussit Cardinalis: Mazentæ nimirum per Paulum a Ruvere, qui XV. Augusti hæc subinde ad Borromeum scripsit: *Noverunt Duci Desipere tabulam, Magna item Priori verbis tuis Christi Redemptoris imaginem obtuli, quam hic statim collo adnexui: Sabaudie Ducem Percellis conveni, cui item pergratum fuit quod offerebatur munus. Mihi deinde Idem narravit, se Modoetia ad duas horas reditum discessisse, ut tamen præsolaretur adventum; sed postmodum tuo aspectu obatum inde in istam discessisse.*

(b) Mane, & a prandio Regem in hospitio convenit, atque ut omnia Caroli verbis evolvens, epistolæ partem, quam eodem die, scilicet XI. Augusti ad Carniliam scripsit, fideliter reddo: *Regem Modoetia adveni, quo ille hesternò vespere advenerat. Hoc mane eum vixi, & ad Templum deduxi, ubi Sacrum, ipso audiente, non tamen solemnè ritu celebravi. Iterum præsus ad eum accessi, cumque illo collocutus familiariter sum, donec rhedam insiluit. Quod opportunum religioni duxi, libere cum illo asserui, plura de turbato Gallie statu exponens. Quantum conjicere potui, pietas animi illi audienti non defuit. Ceterum Princeps religionis & humanitatis non obscura dedit indicia; atque ut uno omnino verbo complectar, nihil, quod orare possem, prætermisit. Verum ad uberius hujus rei complementum placet etiam Octaviani Abbati de Foreris testimonium integrum recitare, quod ex tabulis ipsis Apotheosis in Archivo Sancti Sepulcri assertivis excerptimus. In ejus verbis, Cum ad Cardinalem allatum esset, Henricum Regem Modoetia ad diem X. Augusti fore, Ille Varisio Seronum die IX. festinavit, ubi sequentem noctem infomnis traduxit, ut de ritibus eo in occursum utendis consultaret. Die postero audivit rheda vectum Henricum Modoetiam festinare; quare aliquid Ipse de*

„ itineris festinatione remisit, nolens Regi in via occurrere, & metuens, ne in via deprehensus eadem, qua Rex vehebatur, rheda exciperetur; quod si contigisset, locus domestico suo, qui Crucem ferebat, non fuisset futurus propter Procera Regem deducendum multitudinem. Itaque Modoetiam pervenit, cum Rex in parato inibi hospitio jam esset; quare ad Henricum præmisit Porrum familiarem suum sciscitantum a Rege, num liceret Cardinali Sacrum facere, donec opportunum. Ejus invisendi tempus expectaret. Hac legatione audita Henricus ad Porrum conversus cum quadam admiratione Ipse, inquit, ergo Cardinalis Sacrum faceret? Cui Porrus inquit, respondit; tale enim est quotidianum Illius institutum. Tum Rex reser, ait, me velle Ejus Sacro interesse. Itaque Regia voluntate intellecta, Cardinalis ad Henrici hospitium perrexit. Quod ubi ingressus est, symphoniaci omnes, qui fidibus coram Rege sonabant, repente taciti genibus flexis Ejus benedictionem acceperunt. Stabat non procul Rex aperto capite, cumque Cardinalem in occursum detracto pileo venientem intueretur, suum & ipse caput nudavit, jubensque a Cardinali caput regi, suum etiam eodem tempore operuit. Sic tecto uterque capite sermonem ferere cœperunt, deinde ad Sancti Joannis Basilicam pergere. Ad Basilicæ limen Cardinalis lustrali aqua Regem primum asperit, mox se, deinde Clerum, ultimo Regis comites; exinde petita a Rege venia, se Clero adjunxit, cum quo mox ad aram processit. Peracto Sacro, ab ara regrediens capitis inclinatione Henricum veneratus sacras lente vestes sibi detraxit, quo nec Regem exeuntem deserere videretur, nec officia sua in Deum omittere. Rege itaque e Templo digresso, Carolus post preces ad Archiepiscopum, aedes divertit; unde paulo post Porrum, & Monetam cum muneribus ad Regem misit. Forte cum illi advenirent, Parochianis fiducinis arte delectabatur Henricus, sed mox silentio indito, perhonorifice Legatos cum donis excepit. A prandio iterum Regem adiit Cardinalis; sed licet in viam se daturus mox esset Henricus, tamen illi

„ ob-

di Regni rationes a Carolo expositæ: enumeratæ clades, quæ ex Hæresum progressu Imperiis imminere: sanctissimique alii sermones habiti, quibus commotum adeo Regem ferunt, ut in Galliam reversus diserte affirmaret, si Italicæ Ecclesiæ Antiquitates Cardinali Borromeo similes forent, se omnes Regni sui Episcopos ex Italia petiturum (a).

Abeunte Rege, antequam Carolus Modoëtia discederet, nova res Oppidanorum admirationem, ac lætitiâ instauravit. Honesti generis mulier nobili viro paulo ante in matrimonium collocata, intelligentibus doloribus ita vexabatur, ut vulgo omnes crederent, emissum aliquem ab Inferis Dæmonem notas malignis spiritibus scævendi artes in ejus corpore exercere. Argumento erant, nulla prævia irarum causa, refugientes a matris conspectu oculi, infensum erga sacros homines odium, & quoties ad aras sisteretur vehemens convulsio pectoris, & scæda membrorum agitatio. Divina beneficentiâ factum est, ut audito Caroli adventu, tacita quadam divinatione salutem suam cum Ipso advenisse crederet. Itaque cum forte appropinquantem ædibus suis videret, subitaneo impetu in publicam viam egressa, atque ad pedes Ejus prolapsa solatium doloribus suis fletu magis, quam vocibus flagitabat. Tum Cardinalis tantum moratus, dum anhelitus ægre trahentem ad cælestis auxilii spem

excitaret, edito super eam Crucis signo, adeo sanatam dimisit, ut pene familiares aliam ab ea se recepisse putarent, quam nuper domo egressam aspexerant.

Redeuntem Modoëtia Archiepiscopum quartæ Diocæsanæ Synodi cura excepit, quam excitis ante Regionum Præfectis, atque explorato per eos Provinciæ statu, sub ejusdem anni exitum celebravit. Eadem occasione actum de reformandis ritibus, five qui ad Liturgiam, & horarias preces, five qui ad reliqua officia Ambrosianæ Ecclesiæ pertinent (b). Duo insuper gravissima edicta Synodalibus decretis adjecit, quorum altero nonnullorum petebatur improbitas, quos ab inanibus deliciis, aut fordido quæritu nequiequam festorum dierum religio revocat, tanquam reliqua totius anni tempora profanis cupiditatibus ægre sufficiant. Cumque exhortationibus, monitisque prompta in contumaces pœna succederet, id, quod in votis erat, facile a ceteris impetravit. Alterum de adhibenda in Templis reverentia edictum erat, de qua tam multa, tam erudite, sapienterque disseruit, ut duo supra viginti rerum capita complecteretur. Cautum in primis ne laicorum aliquis intra altaris septa consisteret, quod ne Theodosio quidem tantæ potentiæ ac virtutis Imperatori Ambrosius permisisset. Flexit deinde ad mulierem impudentiam, quas aliquando ad frequentanda Templâ ambitio ma-

„ obviâ processit, & ingenti amoris significatione
„ cum eo aliqua collocutus, paulo post Eodem præ-
„ sente rhdam insiluit, & ab eo Oppido excessit.

(a) Paulo ante Caroli obitum, anno scilicet MDLXXXIV., scripsit Episcopus Ebredunensis ex Gallia, se, cum Henricum Regem Lugduui convenisset, rogatum ab eo fuisse, ut sibi Caroli imaginem, quæ penes illum erat, concedere vellet in Regio intimo conclavi reponendam; ajebat siquidem Rex, se *assiduum Borromeum reverens, ex quo Ejus Sauro intersuerat.* Alia tamen erant Henrico hujusmodi obsequii causæ; literæ nimirum amoris plene, & vehementissimis ad religionem tuendam stimulis refectæ, quarum aliquas suo loco recitabimus. Non tamen videtur dissimulandum graves nonnunquam Caroli literas Henrico fuisse, cum aliquando conquestus sit Cardinalis, sine responso se ab eo Principe dimissum. Cum enim excitatu a Romano Pontifice fuisset Borromeus, ut vellet Galliarum Regem, & Sabaudia Ducem pro Fidei Catholicæ causâ inflammare, respondit: *Se peris-*

ro cum Henrico id facere, cum nullum retulisset scripta ad eum Tenentis epistola responsum; contra vero libenter se id officii præstare & præstanturum cum Sabaudia Duce, cum ab Hæresis religione multa sibi polli crevis.

(b) De hoc Vicariorum suorum coacto cœtu loquens Prosper Columna testis productus pro S. Caroli Apotheosi hæc habet: „ Duos supra viginti
„ dies congregati sunt anno MDLXXIV. Plebium
„ Vicarii, atque per id tempus infinitæ propositæ
„ sunt, & diligenter excussæ omnes de Ritibus
„ quæstiones. Exinde cœtu soluto, præscripta est
„ Sacramentorum ministrandorum norma juxta pro-
„ nunciatas in Concilio sententias, & in lucem
„ prodit typis impressus Ritualis Liber. Quare li-
„ berata est vetustis tenebris Ambrosiana Ecclesia:
„ & ex una Congregatione discedentes Sacerdotes
„ summam eruditionem ad Sacra attulere, ac tan-
„ tam, quantam vix ex assidua quatuor annorum
„ disciplina vix retulissent.

magis, quam religio compellit (a). Iussæ omnes, quoties ad sacras aedes accederent, faciem velo operire, nec eo quidem translucento, quo sæpe oculorum cupiditatem acrius irritant; sed quo vere speciem oris a virorum aspectu protegerent. Adeo certe apud amantissimum exterioris pompæ sexum auctoritate, & eloquentia valuit, ut nulla invelato vultu, neque ante aras stare, nec Ipsi publicam viam prætereunti occurrere auderet (b).

Cum id muliebris modestiæ exemplum læta spectaret Civitas, obortum ex insperato Canonicorum Collegium diuturnioris lætitiæ argumentum fuit. Carebat eo decore Conensis in Urbe regio, ita dicta, quod protinus Como venientes accipiat: eoque major deformitas videbatur, quo magis ceteræ Urbis partes multis, clarissimisque ejusmodi Collegiis abundarent. Eam deformitatem ut ex oculis Civium tolleretur Carolus, sex primo sacerdotia du-

centis circiter ante annis a Branchino Besutio Bergomeni Episcopo Monati instituta, mox alios ex agræstibus vicis Abiateguzano, & Brebia Canonicos ad Sancti Thomæ Ædem intra Comensis Portæ confinia traduxit, qui parem sacrarum rerum, & Urbis majestati numerum efficerent. Ita & Civitatis amplitudini, & Divinarum laudum venerationi consultum, quarum in solitariis, & ignobilibus locis aut obscurior cultus est, aut negligentia faciliior. Ac ne ornare Metropolim agræstis Ecclesiæ spoliis videretur, novum Besutii Canonicorum cœtum instituit, qui locus ad oram Verbani Lacus ædificiorum, incolarumque Nobilitate Municipii instar excellit. Opulentum vero Sacerdotium, quod ibidem invenerat, Mediolanensi Seminario assignavit (c), eoque munere, Clerum universum, cujus pensionibus Seminarium sustentabatur, tributis parte exonavit (d).

CA-

(a) Est in Bibliotheca Ambrosiana erudita in hanc rem Galefinii Epistola, quæ antiquissimum Ecclesiæ ritum, & valde religioni consentaneum probat, unde Decreti causam habuit Borromeus.

(b) Verum hoc fatemur, si de infrequentibus annis sermo sit; nam hac de causa commendavit Carolus Annam Ayamontii Gubernatoris Conjugem, & Mediolani degentem Sabaudia Ducis filiam quadriennio post, quarum utraque opero capite, & flatis horis in Ecclesia ad Stationes conveniebat. Ceterum vix pronunciatum hoc Edictum grave admodum aliquot Matronis fuit, quæ præmonentes ad limen Ecclesiæ Obitarios, difficile, nec sine contemptu audiebant. Imo in hoc triumphavit Caroli constantia, qui dum quaestionem de illis haberet, Annam Borromeam Nobilis Jacobi Antonii Arconati Uxorem primam omnium voluit acriter a Panico Vicario reprehendi, ut ex oblata mihi scheda apparuit.

(c) Sacerdotium hoc SS. Alexandri & Tiburtii Prioratum vocabatur accolæ, unde Cardanus prædia Seminarium obvenere. Anno autem superiore Otta-ciorum Præposituram eidem Seminario adjunxerat, quin, permutatione inita cum Folinæ Sacerdotio in Foro-Julienis agro, a Ptolemeo Novocomensi Cardinali acceperat. Neque prætereundum est, quod cum de hac commutatione transigeret, & Otta-ciorum redditus viderentur longe Folinæ censibus superari: nihominus splendide hanc Abbatiam resignavit, conditione tamen adjecta, ut æquato utriusque Sacerdotii redditu, quidquid ex Folinensi superesset, Ptolemeus vel in egnorum subsidium, vel in Templorum ornatum erogaret. Quam cum ille conditionem accepisset, referens Borromeus sic læpide jocatur: *Gratulor tibi hoc modo, necessitatem in-jectam sublevandorum pauperum; quod tamen etiam spon-*

te facies. Cum mea sententia sit ut quidquid ex Sa-ro-rum administratione redundat, in miserorum beneficium cedat: hac te cura liberavi, ut oppositam sententiam tuereris.

(d) Tacitus dimisit Clusianus ad hunc annum susceptum a Carolo de pauperibus in unum locum cogendis, ibique sustentandis consilium. In hanc Ille mentem venerat, ut eos ab otio revocaret, & infinitis morum depravandorum periculis eximeret; locus autem ostendebatur opportunus, Limocomium scilicet Sancti Gregorii, in quo comode omnes poterant congregari. Jam anno MDLXXI. postridie Calendas Junii datum fuerat a Pio Pontifice in hanc ipsam rem Diploma, cujus apographon oblatum mihi fuit inter MSS. Joannis Baptiste Cornei assertiva in Archiepiscopali Archivo; sed cum insequente anno fame laboratum esset, irrita vota reciderant. Hoc tamen anno ingentem ex piecum oblationibus jam conflaverat avis summam ad eos alendos, cum libentissime Cives omnes in hoc opus conspirarent; quare mense Majo ad Cardinalem Alciatum scripsit, *nihil amplius desiderari ad consili-hujus exitum, præter Pontificis Indulgentiæ dona.* Sed nescio quibus interventibus impedimenta protraxerit ad pestilentia finem fuit. Hoc item anno lego ab Hispaniis Philippi Regis nomine missum Demarchum *de les Naos*, ut Romanum proficisceretur, de Mediolanensis Ecclesiæ juribus acturus. Hic Mediolani cum versaretur mense Sextili, amice cum Carolo colloquens ait *præagere animum sanctam sibi esse legationem fore;* quod reapse accidit, nam legationem debilitatam reliquit Romæ morte præventus. Adde etiam mense Majo adnotas Pontifici a Carolo preces pro Monasteriis iis delendis, in quibus tres dumtaxat aut quatuor religiosi homines de-

CAPUT VI.

Præclara Caroli gesta, cum Romæ Jubilæi causa versaretur, exponuntur.

1575. **I**nter hæc secularis annus advenientia dona, ut parcius alibi, ita Romæ largius dispensantur. Cardinalis, cum nonnisi sub anni finem ad Urbem peregrinari statuisset, multa in id tempus utilia documenta ad Pontificem præmiserat (a), ac præcipue monuerat, ut in tanto exterorum concursu hospitia pauperibus pararet, tum infames mulierculas, quæ corpore quietum facerent, quo longinquius poterat ex advenarum conspectu amoveret. Hac sanctitate consiliorum sui desiderium sui excitavit, ut multo celerius, quam secum ipse decreverat, viâ se tradere cogeretur. Magnam oneris partem decelluram sibi credit Pontifex, quoties adiutorem Eum inter multiplices ejus anni curas haberet. Ineunte autumno commodissimum Carolo proficiscendi tempus erat, nisi valetudinem suam post omnes Ecclesiæ suæ utilitates

posuisset (b). Sed dum dies, noctesque ordinandis Provinciæ rebus impendit, dum Vicarios suos præceptis, & hortationibus instruit, dum remedia præsentibus, futurisque necessitatibus parat (c), in cas denique angustias est redactus, ut destinatum iter perficere sine magnis laboribus, periculisque non posset. Sexto Idus Decembris Mediolano discessit, instante jam hyeme, & super frigoris acerbiter, turbato etiam imbribus cælo. Vix sane credibilia posteris videbuntur, quæ peregrinationis ejus comites tradidere. Sacro peracto antelucanis horis, nam ad id quoque veniam impetraverat, transverso per sæpe cursu ibat; quippe cum loca omnia sanctissimorum hominum nobilitate vestigiis invisere in animo haberet. Camaldulensem Eremitum (d), Alverniæ montem, Vallis Umbrosæ, & Montis Oliveti sacros recessus adiit cultor simul, & imitator clarissimorum hominum, qui celebritatem in viis rupibus, incultisque silvis sanctitate sua pepererant. Cumque solemnibus cæremoniis, quibus Jubilæi annus inchoatur, interesse cum ceteris Cardinalibus vellet: insumpta piis visitationibus tempora itinerrandi

degerent. Sacro SS. Trinitati die inauguravit Romulum Novariensem Episcopum ex Nobilissima Archintorum familia, quem antiquis moribus Trun, *Armen, & Sacerdotium* vocat. Augusto mense Roma expellenda curavit prostantes ad meretricium quæstium foeminas. Demum cum Modoetia, quo die Regem Henricum invisit, consilium agitaſset cum ejus Oppidi incolis de S. Andreæ Virginibus in S. Martini Monasterium transferendis, ante Cal. Septembris id consilii perfecit, Gubernatoris tamen auxilio adscito, ejusque satellitibus dispositis ad eludendam vim a Modoetienſibus intentatam. Quare ad Specianum scribens post Idus Septembris hæc habet: S. Antice Morales ad S. Martini Parthenonem traductæ feliciter & tranquille sunt. Merus enim & colivium animos invaserat, cum preces audirent arduas. Summo Pontifici hoc verbis meæ signifiçæ i istud enim ceteris erit exemplo. Etenim præcipua rerum exequatariæ ratio in constanti exequentiis voluntate consistit. Prudenter primum decerne, mox fortiter exequere, nec nequam ipſo in opere manum remitte.

(a) Ptolemæus Cardinalis Novocomensis, & Carnilia ex Pontificis mandato Aprilis mense jam ad Eum scripserant: Per necessarium videri, ut ante Natalium Christi Redemptoris diem Romæ adesse festinaret, quo salutaria plura stantentur; neque enim ullius dicit Pontifex, vires daturus videbitur facilius, quam Borromeus.

(b) Equidem differre in annum insequentem hoc iter statuerat suscipiendum exeunte Septembri, & Romæ mensem unum degere, cum id temporis maxime sibi Pastoralibus curis vacuum videretur. Sed audito Pontificis imperio, quem semper maxime reveritus est, sententiam mutavit, & hoc anno se in viam dedit. Atramen scripto exaratam voluit sibi facultatem dari discedendi a Diocæsi, ne quid contra Concilii Tridentini sanctiones faceret, ut ad Cardinalem Novocomensem die XXIX. Septembris scripsit.

(c) Dies quindecim ac noctes ferme continentes contulit ad immensam scriptorum farraginem evolvendam, edocendumque Jo. Baptistam Fontanam ex Vicariis suis, antequam se viâ accingeret, ut testatus idemmet, Borromeo defuncto, fuit. Hic etiam addidit iis noctibus sæpius cœna Carolum abstinuisse, cum usque ad XII. horam non raro evigilaret. Nam, cum cœnæ tempus adesse dicerent domestici, citius, respondebat, *quæ per est.* Elapsa media nocte, cum iterum moneretur de cœna, reponerat *Nonis sero.*

(d) Cum huc ex itinere Carolus divertisset, excepit a quodam ejus Cœnobii Monacho Fornerius, prævium jamdiu hunc Borromei adventum a Mediolanensi quodam ejus Ordinis & eximie sanctitatis Viro inibi degente, qui in somnis de hoc fuerat divinitus admonitus.

randi sollicitudine redimere conabatur. Ad multa passuum millia post solis occasum continuus erat equitandi labor, nullo antea destinato hospitio, nisi quod casus offerret. Leguminibus, & herbis, & agrastibus pomis Ipse famem tolerabat: si quid cibi melioris inventum erat, familiæ relinquebatur (a).

Ob id Etruriæ studia evenit, ut cum abrupta Etruriæ juga transcurreret, regentibus omnia tenebris, recta via decederet, nec nisi post multos, ac periculosos errores ad proxima quædam tuguria galli cantu admonitus perveniret. Sed præter informia recta vix arcendis imbribus idonea, nihil ibi repertum, quo afflicta metu, & labore corpora refoveret. Itaque prope erat, ut omnes lassitudine, ac fame deficerent, nisi, ut credere fas est, divinitus missi viatores onusta cibariis jumentis præ se agentes, accepto pretio, egentibus subvenissent. Hoc cælestis providen-

tia dono recreati, cum strati humi, aut rudi culmo incubantes ceteri somnum caperent, Ipse reliquam noctem horariis precibus, & rerum æternarum meditatione consumpsit (b).

Decimotercio, postquam Mediolano discesserat, die Romam pervenit, atque insignibus benevolentia testimonii a Pontifice exceptus (c) cellulam sibi inter Carthusianos delegit, in qua omni rejecta de rebus humanis cogitatione, curas omnes suas æternæ salutis impenderet. Postquam pia desideria contemplatione, lacrymis, jejuniis expleverat (d), prodibat inde nudis sæpe pedibus ad templa, sive quæ publico edicto destinata advenis erant, sive quæ Ipse sibi ob singularem erga sacra pignora reverentiam destinabat. Familiars bini sequebantur, aut defixis meditatione animis modestè compositi, aut prophetica carmina alternis cum Ipso vocibus recitantes. Ferunt, cum Annam Sororem, Fab-

bri-

(a) Breviter totum itineris faciendi ordinem exposuit Lanfrancus Reyna, qui tum in Caroli comitatu erat, atque hæc in Tabulas retulit: *Quadragesime ritibus cibos semper suos hoc tempore accommodavit Borromeus, neque alia unquam Illi apposuit daptes præter panem, naves, aut siccatas uvas. Semper ad multam noctem ingrediebatur hospitium nunquam præstiturum. Vix equis desilentibus, cano illis, frigore torpentes, sæpe madidi, semper fessi, recta ad Illius cubiculum comedebamus: ibi utriq; genibus, quod reliquum erat Sacerdotalium precum ex Romano Ritu expe-diebamus; (hoc ritu tum preces recitabat extra Diocesis fines, sed postmodum facultatem impetravit, ut ex Ambrosiano ritu omnia perageret etiam extra Diocesium) hisce adhibebantur Litanie, deinde silentes diu ac vacui contemplationi vacabamus. Hæc absoluta, nos semper Sermone sacro resuscitabat, inter qua omnia gemina semper bore effluerant: curato deinde corpore cubitum discedebatur. Ad horam decimam in Ejus cubiculo iterum habebatur conventus, ubi prima pars Sacerdotalium precum recitabatur, atque alia subdebantur ad colligendam mentem, & Divina perfectius ubenda. Hinc quoque digredi, ut Sacris ad Aras operaretur; quare nunquam perfecta omnia, nisi ad horam duodecimam: qua data, conscendebamus equis, atque in alteram usque noctem, citato cursu, & nullo designato ad quietem loco contendebatur.*

(b) His verbis Fornerius hoc factum describit: *Cum aliquando nulli duce, nocte intempesta per dubios Appenninorum Montium anfractus incerti omnes errarem, forte querulam audiri canis vocem secuti ad miserillum mapale defleximus. Ibi cum esulentum nihil suppeteret, accidit, ut supervenientes Agnones quidem cum leguminibus nonnullis in furvas proximi Pagis nardatis comparatis, aliquid famis remedium subministrarent. Cum vero stratum ibi nullum extaret, reliquis noctem totam in stabulo delibescensibus, unus Carolus ibi-*

dem, ubi refecti fueramus, dulium precibus intentus, deinde etiam sacre Lectioni ad sordidam lucernam insomnis vacavit. Reliquum deinde vite plura religionis officia insumpserit. Nihil, quod pietatem suam deceret, in via prætermisum. Nulla sacra Aedes occurrit, quam non fuerit ingressus. Inter equitandum sermones habebat ad pueros, qui sequebantur, comites; (plures enim per viarum compendia Romanam præmiserat, dum Rifici esset) hortabatur autem eos, ut religionem acris inflammarent, monebatque, ne Romam admiraturi, ejusque magnificentiam illuc contenderent, sed se ad divina percipienda munera compararent sanctiores redituri. Hæc ex Octaviani Abbati de Foreris testimonio depromptum.

(c) A Pontifice primum ad colloquium admittus multa cum eo egit de componendis Romæ rebus; inter quas præcipue caveri optavit Peregrinorum Romani adventantium multitudini, ne quid labis com moribus aspergeretur, aut commodi hospitibus deesset.

(d) Omnes item animi maculas per Confessionem deposuit, diesque aliquot in piis meditationibus remotus ab omnibus absumpsit. Cumque deinde in publicum se dedisset conspectum, veterem morem suum renovavit, ut *Scalas Sacras* sæpius nixus genibus ascenderet. Maximum reliquo tempore Illi etiam solatium erat antiquum Romanorum Temporum Iconographiam attentius perterrari. Ambones, & Baptisteria, & quidquid vetustum Ecclesiæ ritum saperet, toleranter explorabat, comite assumpto Octaviano de Foreris, ex cujus testificatione hæc delibavimus. Tum enim moliebatur animo concinnare aureum illud opus, quod *Instructio Fabricæ Ecclesiasticæ* inscripta, atque in lucem edidit.

CAPUT VII.

Mediolanum reversus Apostolicum Visitatorem excipit: Ipse interim ad Cremonensem prius, mox Bergomensis Ecclesiam lustrandam proficiscitur.

1575. **E**xpugnata denique precibus voluntate Pontificis discessum Ejus moleste ferentis, reditum in Patriam Carolus adornabat, Valtallam ad novam Ædem consecrandam eodem itinere petiturus, quemadmodum Cæsari Gonzagæ, & uxori ejus Camillæ forori suæ pollicitus erat. Verum Bononiam cum pervenisset, antequam equo descenderet, admonitus est certam de proximo Cæsaris ipsius obitu Medicorum esse sententiam. Itaque continuo dies noctesque cursu, ut suprema morienti pietatis officia præstaret, prope tamen inutilis festinatio futura videbatur, nisi tam longe ab humanis judiciis divina dissiderent. Obtenebraverat sanguinis ætus miseri Principis mentem, nec nisi per absurdas voces, & infana deliria interrogantibus respondebat. In tam anceps rerum articulo Cardinalis ad usitata sibi remedia

confugit, precibus scilicet, ac lacrymis a Deo postulans, ut sin minus infirmum Dynastam servare incolumem vellet, rationem tamen ante quam vitam in ipso extingui non sineret. Hoc caelesti remedio rediit illico ægotanti mens: expiaturque Sacramentis omnibus, quibus ad extremum certamen munimur, adeo sancte decessit, ut Carolus ipse affirmaret, haud secus illum in Aula obiisse, quam si vitam omnem in Asceterio aliquo transgisset (a).

Perfunctus deinde exequiis, & consecratione Ædis (b), quæ prior occasio adventus Ejus fuerat, tum vidua sorore optimis consiliis instructa, Mediolanum revertitur magna gratulatione Civium, quibus aspectum Ejus crebri ex Urbe discensus jucundiorum faciebant. Nondum sane refectis ex itinere viribus,olvebat animo visitationem Provinciæ, pro ut cum Pontifice Romæ convenerat. Sed cum visitationem inchoari ab Ecclesia sua cupe-ret, Salaminæ Episcopum, de quo antea dictum est, paulo serius expectari oportuit. Quo tandem honorifice excepto; commo-nitoque (c) de iis, quæ ad rem feliciter

exe-

constantiam habebat. Fidelius hoc usi exemplo sunt Cardinales Castanea, Pachinettus, & Contarellus, quorum ille exiude Cardinalis Sancti Marcelli, alter Sanctorum IV. Coronatorum, postremus S. Stephani appellari voluit, Borromei nimirum exemplo prælucente, ut Specianus scripsit. Causas vero, propter quas hoc consilium susceperit, ex Joannis Baptistæ Fontanæ Ferrariensis Episcopi testimonio præstat intelligere. Hæc ille scripsit juratus: *Reversionem Mediolanensem Cardinalem anno MDLXXV. cum loquever, atque aduicario. em quondam vultu præferens intelligens hunc non alio uti nomine, quam Cardinaliter Tituli, hac mihi Borromeus reposuit: Hoc jam-que solve' am animo, sed nunquam del'erari, nisi con-sulto Summo Pontifici, qui ad ipsi'um prohibuit. Mentem nimirum hæc mihi iniecerunt Innocentii III. opera; que eum evolverem, legere'que opusculum inscriptum de Contemptu Mundi, plures oculis obversus sunt Canones ad aliquot Cardinales missi, quorum nomen suscipiebat ipse dignatus, & Templi, cui addicti erant, titulus. Quamobrem vidi hunc ritum antiquæ Disciplinæ esse: nimirum Episcopos familia sue, & cognationi omnino debet valetudin.*

(a) Omnia ut in oculis desigantur, efficit Lanfranchi Reyna testimonium. Hæc ille habet in tabulis: „ Roma dum regrederemur anno MDLXXV. „ antequam Bononiæ menibus succederemus, mo-nitus per certum nuncium Cardinalis fuerat, con-clamatum jam esse de Cæsaris Gonzagæ Valtallæ „ Domini valetudine. Citatissimo itinere illuc sta-

„ tim desexit, & cubiculum ægotantis recta in- „ gressus, Principem decumbentem, & sensus ex- „ pertem hisce vocibus, seu præfatio interpella- „ vit: *disposse domui tuæ; cras enim morieris.* „ Cui „ Princeps veluti ex veterno excitatus, *age naque,* „ ait, *animo providentissimus, si de corporis valetu- „ dine des'p'ndam.* Carolus Patrem Societatis „ Jesu Novellara evocatum adiutorem illi in expian- „ dis per Confessionem noxis ocys dedit. Sacris „ mysteriis sumptis, Cæsar supremas tabulas signa- „ vit; mox sui impos factus, rationis usum, dein- „ de vitam, nunquam tamen Cardinalis semper lecto „ assidentis officia amisit.

(b) Tanta fuit ex tam acerbo Viduæ Sororis casu animi constantia in Carolo, ut statim post Cæsaris obitum ad consecrandam rite Ecclesiam accederet, nondum humato Principis defuncti cadavere. Quare miraculo fuit Valtallensibus Eum tandiu facta rei vacasse, quin ullum commoti animi indicium præ se feiret. Mediolanum deinde venit VI. Cal. Martii ad sex miliaria ab urbe per honorifice a Collegio Metropolitano exceptus.

(c) Vere & ex animo opportunam hanc Visitatoris Apostolici curam sentiebat pro sua animi demissione; etenim Legatus Carolus ad Cremonensem Diocesim obeundam, Carnilia hoc tempore literas dedit in hæc sententiam: *Cum Ragazonus quidquid in curia mea in Mediolanensi Diocesi peccatum est, e sendare ac supplere sole'ra sua debeat: ego interim censura aliorum maxime subjiciendus censet in aliorum vitiis subter inquirere &c.*

exequendam scitu necessaria videbantur : Ipse arcto quantum poterat comitatu (a) Cremonam iter instituit. Memor vetustæ nobilitatis Civitas, quamquam Nicolaus Sfondratus ejus Antistes gravibus de causis eo tempore aberat, probe tamen sentire se ostendit, qualem Virum acciperet. Hujus autem laudis minima pars festivæ acclamationes, & splendidi apparatus fuere. Illustriorem Cardinali triumphum pietas incolarum instruxit, quos adeo desideriis suis obsequentes habuit, ut quo primum die visitationem indixit, octo millia hominum manu sua cælesti pane reficeret. Eadem fere sanctitatis vestigia aut invenit, aut reliquit in vicis, oppidisque, quorum ingentem numerum Cremonensis ager amplectitur. Sane Sfondratus ad Episcopatum rediens adeo renovata omnia meliorem in formam invenit, ut Carolum verius Tutorem, & Patrem Ecclesiæ suæ, quam Visitatorem fuisse fateretur. Multa enim, & gravia vitia, quibus tollendis nequicquam ipse infudaverat, sublata profus invenit : Sanctionum præsertim, quarum animis monasticæ disciplinæ memoria paulatim exciderat (b). Illud quoque admiratione dignum videri potuit, quod cum singula amplissimæ Diocesis loca diligentissime ex-

ploraret, tertio tamen mense visitationem absolveret. Sed non ita mirabantur, qui omnem vitæ Ejus rationem compertam habebant. Somni parcitas, & ciborum parsimonia dierum mensuras extenderant ; & cum nullam ad commoda sua partem seponeret, tempus ad publicas curas abunde supererat. Explevit postremo expeditionis ejus gloriam Bartholomæus Scavius, qui cum diutino, & gravi morbo decumberet, ad Caroli accessum, sedato febris æstu, tantum insuper virium extemplo recepit, ut lectulo protinus exiliret.

Quo tempore Carolus ex Cremonensibus rediit, aderat natalitius Deiparæ dies, cui primariam Mediolani Ædem Majores dedicaverunt. Ejus diei Solemnis rite celebratis, moræ, & quietis impatiens in Bergomates, affinem Infubribus gentem concessit (c). Magistratus Urbis, prout inter mandata ab Venetiæ Senatu habebat, itemque Federicus Cornelius (d) Sacrorum Præses ob parem generis nobilitati virtutem Patavina Infula, mox Romana Purpura insignitus, & cum eo Clerus, Populusque universus nihil eorum omisere, quibus condecorari adventus magnorum Principum solet (e). Jucundissimum præceteris spectaculum præbuere plena cultoribus

(a) Ad eundem Carniliam scribens die XVI Junii explicat, quam moderate eam Diocesim obierit. Ejus verba fideliter reddo: *Quæ ad victum necessaria sunt sex equitibus ac pedibus tribus, hæc dari mihi parat, certis tamen ad parsimoniam servandam præscriptis legibus. Reliquis, qui in comitatu orum, ex ære meo suppeditabo omnia in Urbe atque Oppidis, ubi etiam equorum omnium pabulum meis curabitur expensis.*

(b) Fufe eidem Carniliæ exposuit die XXVIII. Julii quidquid sanctæ ac salubriter ea in Diocesi, atque Urbe constituerat. Præcipue versata est Caroli cura in publicis spectaculis a Civium oculis removendis, & invehenda in Collegia Virginum sanctiori disciplina; quare Cremonensi cuidam Monasterio Præsidem ex Sancti Pauli Mediolanensi Parthenone Virginem attribuit. Divinarum precum ordinem in primaria ejus Urbis Basilica tenendum præscripsit: plura Canonico cum Antistite dissidia composuit: & Xenodochio majori Præfectis certas leges dedit. Breviter, ut de Christo Jesu dictum est, *perseverans bene faciendo.* Laudat vero in expeditione hac sua Borromeus Patris Hieronymi Ferri ex Theatinorum Mediolanensium familia operam, qua fideliter admodum, atque utiliter usum se fuisse eo tempore fateretur.

(c) Huc antequam proficisceretur, adesse constitutum Synodi de more congregandæ tempus intelligens juxta Tridentini Sanctiones, per Specianum Procuratorem suum hujus differendæ facultatem a Pontifice voluit impetrari.

(d) Indicta sibi Bergomensi Visitatione per Carolum perficienda, hic Præsul fuerat a Fratre Cardinali Venetiæ evocatus, ut gravissimis de rebus cum illo transigeret. Ibi dum esset, febris correptus est; quare morbum causatus scripserat die XVIII. Augusti non sine doloris significatione, se Borromeo venienti non occurrurum. Vicit tamen corporis imbecillitatem ingens, quo in Carolum ferebatur, amor; & vix febris recreatus, & citato itinere ad Urbem suam convolans, venturum Metropolitanum Antistitem prævertit, ut benevolentia suæ, & religioni serviret.

(e) Triumphalis vere Caroli ingressus in hanc Urbem fuit, prodigiis etiam in Ejus gloriam conspirantibus. Siquidem Nobilis Marcellus Viscardus Bergomentis Civis juratus M. Aurelio Grattarolæ exposuit, a se tum præsentem visum præsertim, cum sex circiter latus palmos splendor ille coronæ, seu circu-

ribus templa, assidue per compita supplicationes, conferta ad aras omnis generis hominum multitudo, quorum saepe plura millia ab ortu ad occasum solis Eucharistica dape pavisse alicubi dicitur, superante corporis lassitudinem suavitate gaudii, quod ex publica pietate perceperat (a).

Intersepta montibus, visque asperimis Regio, & Cremonensibus campis longe dissimilis retardatura pastoralis diligentiae conatus videbatur, nisi plana omnia virtutis forent. Quod mirum est, major cum inconsulta religione aliquorum, quam cum locorum difficultate contentio fuit. Suburbanam aedem SS. Firmi, & Rustici Corporibus inclutam Sacrae Virgines tuebantur, quas cum traducere ad interiora Urbis tutius, ac decentius ibi mansuras Cardinalis voluisset, Martyrum quoque Reliquias inde transferre decreverat. Quod ubi suburbii incolis nunciatum est, haud secus exarsere animis, quam si imminere sibi fortunaram exedimium, & paternae domus dirptionem viderent. Armati Aedem circum-

fidem vim, eademque minitantes, si quis sacris Cineribus manum injicere auderet. Finis irarum fuit, postquam irasci Carolum, ac sibi parari poenas sacrorum violatoribus constitutas audire. Positis armis in laeymas effusi, & anathematum vinculis, si quae forte incurrerant, palam absoluti aggregavere se agmini, quo Sanctorum Corpora in urbem ferenda erant, pompam augentes triumphi, cujus paulo ante oppugnatores fuerant. Hæc eo anno in Bergomenfibus gesta, tanto cum eorum gaudio, ut Oratorem publico nomine destinarent, qui pro ingentibus beneficiis gratias ageret, & perpetuam rerum, quas viderant, memoriam polliceretur. Ut vero abeuntem ex mœnibus suis videre (b), tantus repente mœror Civitatem invasit, plane ut veritatem gaudii, quo venientem acceperant, comprobaret. Extra portas effusi dolorem, quem ex ejus discessu sentirent, metu, & ejulatus significantes, non antea in urbem rediere, quam ipse omnino ex oculis dilaberetur (c).

CA-

li formam exacte describeret. Hoc etiam testatus est D. Lantiedus Massæus in Aede Bergomeni S. Laurentii Rector, & in Librum suum de Sancti Caroli Apotheosis intulit jam relatus Grattarola.

(a) Inter cetera Pastoralis constantiae testimonia in hac Visitatione singulare illud exhibuit, quod detrahi e Bartholomei Colleoni sepulcro spolia triumphalia jussit. Rem totam exponit dilucide scribens ad Castellum tum Ariminensem Episcopum: *Cum Bergomeni, detrahi jussi pendula Vexilla profertant ad arces, ut in Bani olivæ illius Ducis, rei pro Venetorum Republica sequenda moris. Nisi ad hoc Montanæ, neque eum alius opportunus eque videretur: atque ex corpore discerpi profertant insignia volu, imo comminatus, ne ulla suspicetur in posterum restituenti potestas. Intercessum hoc, atque subito perfectum consilium eam offensionem animorum repressit, quam mitigare certe non potuissim. Si rem longa consultatione protraxissent. Neque etiam dissimulabo, quod de Bergomenium religione Apotheosis tabulis inscribit Bernardinus Taurinus, testimonium. Hic scribit de Bergomi degentem, utpote erat in Sancti Cardinalis comitatu, missum a Borromeo ad quadam curanda in Sancti Martini Valle duodecim circiter milliaria ab ea Urbe distitam: Bergamo autem summo mane profectum, dum Sacrum Carolus faceret, & eadem die reversum ad horam XXII. obvium fuisse Sancto Pastori tum ab ara venientis, ut se vestibus sacris spoliaret. Nimirum totum illud, quod abfuerat, tempus absorberat continens labor susceptus pro illis Civibus caelesti Pane reficiendis, quorum undecim millia ad Sacram Mensam acceperant.*

(b) Sub Novembris exitum, perfectis omnibus, Bergamo discessit Borromeus. Ante discessum tamen certum indicium dedit, quantum, absens licet, in sinu ferret Mediolanenses suos, ad quos ab ea Urbe Literas Pastorales dedit: in hisque celeriter se rediturum pollicitus est, & civis excitavit ut se ad Immaculate Deiparæ sacrum diem, & ad publicam Synaxim religiosa animi contentione compararent.

(c) Injurius sim amori, quo Philippum Nerium profectus semper Carolus fuit, si dissimulare ad hunc annum velim Congregationis Oratorii Patres in hanc Urbem fuisse inductos. Nota sunt Borromei in eisdem munificentia significationes, cum Peregrinorum Sodalitate ab iis administrata menstruum vigintiquinque aureorum subsidium suppeditaret. Syngrapham, qua fidem in hoc Carolus obligavit suam, crystallo munitam hodie etiam religiose servat Roma ejus Congregationis Patres. Ducentos nummos primus omnium Borromeus erogavit ad Sanctæ Mariæ in Vallicella statuendas substructiones. Neque vacat referre, nullas distributas Rome ab eo pecunias, nullos adscitos in familiam administratos, aut servos, neque Oblatorum firmata instituta, nisi ex Philippi consilio. Itaque cum Oratorii Sodalitas sibi mirifice probaretur, jam ab anno MDLXXII. cum ad Romana Comitata pro eligendo Pontifice perrexisset, studuit, ut ejus Congregationis Patres aliquot Mediolanensi Urbi concederentur. Erat apud Nobilissimam Mediolani Littarum familiam Alphonsi Cardinalis Littæ tempore ipsa Philippi Epistola scripta incunte Majo MDLXXII. ad Carolum, qua, oblatis Braydensibus Aedibus, testabatur: *non debere se nido*

CAPUT VIII.

Jubilæum Mediolani ex Pontificis indulgentia concessum celebrat, & pias eo tempore in Urbem inducit exercitationes.

1576. **S**equenti anno, postquam Jubilæi solemnia Romæ desierant, Me-

diolani parabantur. Quibus rite celebrandis quantum laboris, & studii vigilantissimus Pastor impenderit, vix ego paribus verbis exequi possim (a). Principio editis in publicum literis, quibus singularem erga Mediolanenses Divini Numinis beneficentiam demonstrabat, singulos enixe obsecra-

bat,

maiores penitus extendere, cum vix jecisset Societatis sue primordia; ramentum perfectum, ut aliquot ex suis huc viderent. Imo jam biennio ante Specianus significaverat per literas *hinc ipsam provinciam Urbem in obedienda flagitare de hinc, & que unam expectare Pontificis mandatum, cum reliquorum sui esset sine hinc, f. curato Romæ penitentiam offerre.* Franciscus item Maria Taurusius initio anni MDLXXV. ad Carolum scripsit *perare de fore, ut Mediolani juris Philippus cum es deponat.* Itaque hac spe diu se sustentans, Carolus opportunissimum Sancti Antonii locum ad eorum Collegium destinavit, cum Braydenfes Aedes jam in usum Societatis Jesu cessissent. Unus oblitit Nerius, qui Theatrorum Patrum officii viduus rescripsit *eadem hanc, ut pote perpetuum fore Theatrorum spiritum, quam hinc, quibus ad tempus duntaxat est uterentur.* quare Carolum fide sibi data splendide absolvit. Id forasse Divino afflatus Spiritu dixit Nerius; nam hoc beneficio Patrum Oratorii trui diutius Mediolanenses non potuere. Etenim XXVII. Maji MDLXXV. legati sunt Mediolanum Roma Alexander de Fidelibus, & Pompejus Paterus ex ea Congregatione, dati comites Fabricio Mediodorico huc redeunt; illique demandatum est, ut rem cum Boromeo transigerent. Forte accidit, ut cum alter ex iis publico, ut vocant, dimissioribus Epistolæ testimonio careret, sacris muneribus illi interdiceretur, quoad cam offerret, nolente Carolo quidquam ex Decretis imminuere. Re itaque transacta ad XXVI. Octobris diem ejusdem item anni designati sunt quatuor Oratorii Patres, qui domicilium in Sancti Simonis Aedibus Mediolani figerent. Adjecti nimirum duobus supradictis sunt Nicolaus Gilius, & Petrus Perachionus, quem postmodum Specianus *sancti caritate sua venerant hinc teltatur, licet sodales in numeris exate ff.* Gratissimum nuncium a Speciano accepit Cardinalis, cum Urbem Bergomensem lustraret. Aspirant ad hanc provinciam summis voris Franciscus Maria Taurusius & Cæsar Baronius; sed hujus morbus & adificandæ Ecclesiæ suscepta ab illo cura a concepta spe utrumque dejecit; licet deposceret enixe Taurusius *opimam hinc atque uberrimam, ut pfe scribit, excolenda agrum, cum non aequè laboribus suis Erasmia & Roma adhuc leviter responderentur.* Itaque efflorescebat expectata in hoc campo seges, cum repente ad Quintilem menseni anni insequentis reddita Patribus sunt literæ Philippi nomine, quibus ocyus hinc facessere omnes jubebantur. Harum terribendarum cura imposita Taurusio est, qui multa opportune causatus, Nerium conatus est ab hoc consilio depellere; sed frustra. Vix rediis literis, ut scribit Marcellianus in suis Historicis de Congregatione Oratorii Collectaneis, moverunt hinc astræ, qui hic debebant, Patres; & prodigii loco habitum est, quod vix collectis vasibus certa pestilentia indicia Mediolani extiterit. Et sane adeo difficile Romam revertentibus, & impeditum iter fuit, ut

gemi ex iis, qui Papiam deflexerant, vix elabi per cultodes ubique dispositos potuerint, & summa hyeme hærere triduum ad Cremonæ portas coacti fuerint. Certe non is ego sum, qui huic Sancti Philippi imperio vaticinii laudem detrudere velim; praesertim cum plura ab eo emanasse praesagia etiam in joci specie certo sciam. Verum alix etiam occurrunt in Caroli Epistolis causæ, de quibus Romam revocatos eos Patres comperio. Primo enim incommoda erat iis Sancti Simonis Aedes, quod neque disimulavit ad Carolum scribens Taurusius, & Borromeus ipse testatus est ad Specianum Bergomi rescribens; quamobrem Fulcrynii Basilicam illis obtulerat, & ipsam Sancti Sepulcri Aedem ad conciones habendas, pollicitus se in subterraneo ejusdem Templo viginti quatuor exciturum sacella plurimis simulacris ornanda, quibus Christi patientis mysteria exprimerentur. Neque etiam recusavit Sancti Joannis ad domos ruptas contubernium commodius illis destinare. Secundo nunquam passus fuerat Carolus eos Romanis uti Ritibus, & quo tempore etiam pestilentia invalescente illorum reditum sperabat, ad Specianum constanter scribit VIII. Octobris MDLXXVI. *vix ad vram fire, aut quidem fire, quam aliorum ab Ambrosiano Rituum facultatem l s concessu vti.* Hoc maxime displicet Oratorii Patribus, testante eodem Speciano unice acceptam fuisse Philippo Sancti Simonis Aedem, quod Romanis Ritibus esset addicta. Postremo (quod maximi momenti videtur fuisse) Nerii voluntas a Carolo discrepabat quam maxime in designandis Patrum ministris. Commendaverat enixe Specianus III. Septembris MDLXXV., ne eos examinum Cleri, aut lustranda Dioceseos curis implicaret, aliusque hujusmodi, quæ populî amorem imminuerent. Verum hoc idem non probabat Cardinalis, qui cum ipsis tamquam ministris suis partiri curarum suarum molem summpere expetebat. Quare cum Romani Oratorii Patres jus adhuc suum in Mediolanensè Oratorium retinere vellent, Speciano animum suum tandem de exit XVII. Septembris MDLXXVII. in hæc verba: *Video diversa a modum esse mea, ac Patrum istorum consilia; isti enim a se pendere hanc Societatem volunt; ego in mea voluntate posita esse omnia capio, & que hujusmodi hominum ad meos minus paravorum Sodalitatum excitari volo, ab Oratori Patribus tamen esse mandatum.* Hinc facile eruitur Oblatos Sacerdotes a Carolo deinde institutos ad Oratorii Patrum normam hac tamen lege, ut uno Archiepiscopi arbitrio regerentur. Revera datis Urbi Oblatis remissiora fuere Ejus studia in illis revocandis, licet a Philippo plures in Oblatos cooprandos Sacerdotes impetrare identidem studuerit, & revera impetraverit. Paulo finis ista fortasse, sed necessaria, utpote lucem Historiæ allatura in re a Glusiano ommissa.

(a) Univerfa semper Ecclesia suscepit nunquam de.

bat, ne se tanto munere indignos ostenderent (a), neve elabi sibi e manibus sine-
rent dona, quibus acquirendi clarissimarum
Urbiuin incolæ peregre ire cogentur.
Uterentur proinde opportunitate tempo-
ris, ac præteritæ vitæ noxas, quibus æter-
na fortasse supplicia meruissent, lacrymis
expiarent. Mulieres præsertim etiam, at-
que etiam admonebat, ut velium pompam,
& speciosa alia irritamenta libidinum ali-
quando rejicerent, nec formam suam lau-
dari tanto cum suo, aliorumque periculo
vellent. Modestiam cum in omnibus lo-
cis, tum in templis potissimum servari præ-
cepit, quorum areas ductilibus velis antea
distinctas, nunc tabulatis firmius interse-
psit (b), ut mutuos aspectus, insidiasque
oculorum inter utrumque sexum tollerent.
Tum stationales, ut vocant, Ecclesiæ des-
ignatæ (c), data animarum Rectoribus
documenta, quibus Populum instruerent,
promulgatæ orandi formulæ, magno deni-

que sumptu constituta peregrinis domicilia,
delectique primarii Civium, ac Matronæ
nobiles, ut viris, fœminisque separatim in
hospitio degentibus auctoritate sua prospice-
rent (d).

Nec satis habuit tantam hominum
multitudinem studiis suis accerere, nisi
Cælites ipsos ad ejus temporis celebritatem
invitaret. Cum enim Sanctorum Reliquias,
quas quisque asservaret, ab sacrarum Ædium
Rectoribus palam exponi jussisset, alias in-
super Ipse in lucem eduxit, quarum aut oc-
cultæ sepulcra erant, aut cultus vetustate
obsoleverat. In Sancti Vitalis Æde, quam
alii Faustinianam appellant, Sancti Monæ
mortales exuvie custodiebantur, qui sextus
urbis nostræ Archiepiscopus clarissimos Præ-
decessores suos, ut sanctitate æquaverat,
ita Pontificatus diuturnitate superaverat.
Pretiosum id pignus inde transferri necesse
erat, quippe cum ædem ipsam nuperrime
Cisterciensibus traditam solo æquari tam-
quam

defatigatam in populo ad sancta quælibet excitando
Bortomei hoc tempore contentionem. Proposuit
hanc Orbis universi Pastoribus imitandam Benedictus
XIV, dum Pontificiæ Indulgentiæ dona amplissime,
& amantissime effunderet, in *Epistola Encycli-
ca* evulgata nuper *pro extensione Jubilæi in Urbe Almæ
æliorū: a. no MDCCCL*. Audi quibus Sanctissimus
Pontifex stimulis Antillitum ardorem inflammet:
„ Non ita se gessit SANCTUS CAROLUS BORRO-
„ MEUS, EPISCOPORUM EXEMPLAR, ET SPLEN-
„ DIDISSIMUM LUMEN, qui quum antea populum
„ suum ad sacram peregrinationem ad Urbem susci-
„ piendam Sermonibus, Instructionibus, & Con-
„ cionibus præparasset, ac vehementer hortatus es-
„ set: cum etiam Romam Ipse venisset, atque hic
„ præclara illa pietatis & religionis exempla edidisset,
„ quibus dumtaxat inspectis multi peccatores ad
„ pœnitentiam statim conversi sunt: ad suam post-
„ modum Ecclesiam reversus, obtentaque a Grego-
„ rio Papa XIII. post Annum Sanctum elapsam,
„ extensione Jubilæi pro sua Mediolanensi Diocesi,
„ minime contentus fuit his, quæ pro disponendis
„ subsidiis suis ad Romanum iter suscipiendum, &
„ ad Jubilæi fructum, per implementum operum
„ injuriorum in Urbe, consequendum præstitat;
„ Sed quum dictam extensionem publicatus esset,
„ eodem, quo antea, religionis zelo incensus, pu-
„ blicas denuo preces indixit, Conciones ad popu-
„ lum habuit, evulgavitque Instructiones plenas
„ doctrinæ, ac pietatis, quæ in Actis Ecclesiæ
„ Mediolanensis habentur; denique nihil eorum
„ omisit, quæcumque utilia aut necessaria putavit,
„ ut Populum suum ad pœnitentiam adduceret,
„ eamque ad percipiendum Jubilæi fructum dispo-
„ neret.

(a) Ne populi infœlia Religionem minueret, con-

cinnari eo tempore libellum jussit per Jo. Franciscum
a Basilica-Petri tum Metropolitanæ Canonicum
Ordinarium, in quo luculenter de Sanctorum Lyp-
sianis Mediolani asservatis ageretur: item Patrem Pe-
ruscum Societatis Jesu perinvit, ut altero Opusculo
populum edoceret, qualis ex Jubilæo fructus esset
percipiendus.

(b) Licet ex nova hac lege aliquas in Hispania
concitari turbas posse suspicatus sit Carolus, tamen
Ormaneto Pontificio illic Legato VI. Idus Julii scripsit
*Acceptissimum religioso vere populo hoc institutum fuisse;
hinc in eam se venisse mentem, ut in quatuor Basili-
cas nunc revocatum, firmiter deinde in similibus in pos-
siterum retineretur.* Alibi etiam scribit existisse suo tem-
pore hujusmodi septem antiquas in Templis vestras, quarum
corum latitudo adhuc in medio muro divisa appareret.
Hanc, sed alia de causa, scimus hujus Ecclesiæ con-
suetudinem fuisse, & a Græcis protectam, ut docet
Goar in suo Templi juxta Græcorum R-tum sche-
mare, & Leo Allatus in libello de Narthece.

(c) Quatuor hic item destinata Basilica ad Ro-
mani Jubilæi similitudinem fuere: Metropolitanum
nimirum Templum, Sancti Ambrosii, Sancti Lau-
rentii, & Sancti Simpliciani.

(d) Comparata hospitibus quibuscumque hoc in
contubernio, quod in Clare-allino Vico patebat,
ex Mediolanensium oblationibus cibaria comperio in
litteris Bortomei ad Ormanetum scriptis, in quibus
summam Civium suorum pietatem pleno ore com-
mendat. Ne quid autem commodi, & inciramenti
ad pietatem deesset, ad Urbis portas certos Viros,
eosque graves destinaverat, qui ordinè advenientes
exteros comiter exciperent, & officiosè primo ad
Templum Maximum, deinde ad hospitium deduce-
rent. Ex eorum numero Lanfrancus Reyna fuit,
qui hæc tabulis consignavit.

quam aut ætate fatiscentem, aut novis Patrum ædificiis incommodam oporteret. Octavo Idus Februarii, præter Sacerdotum omnium Ordines, adfuerunt cum Governatore reliqui Magistratus, Cælo ipso approbante pompam, quippe discussis improvisa ferenitate nubibus, quæ multos antea dies caligine sua, pluviisque turbaverant. Sacro oneri supposuere humeros Carolus ipse, & Apostolicus Visitator, viva scilicet simulacra ejus pietatis, cujus memoriam celebrabant. Ut vero in Templum maximum ventum est, Cardinalis de clarissimi Prædecessoris rebus pro salute Patriæ gestis eleganter, atque erudite disseruit, quo grati animi sensum in auditoribus excitaret. Quiescunt hodie in subterraneo ejusdem Templi Sacello superstitibus tot seculis Cineres, quos, ut populi religionem expleret, usque ad solis occasum in Ara maxima expositos reliquerat.

Tertio, postquam hæc evenerant, die duos celeberrimos Martyres Fidelem, & Carpophorum pari ferme triumpho in Urbem induxit. Eorum reliquias a Societatis Patribus Aronæ inventas, ac Fidelis præsertim Mediolanum deferri consentaneum duxerat, ut dicatam in urbe Eorum nomini Ædem suis quoque Cineribus illustraret. Ægre id consilii Aronenses ferebant, nec aliter quievere, quam promisso accepto aliquam ejus thesauri partem apud ipsos remansuram. Composita nobili in feretro decenter ossa ab S. Simpliciani Basilica ad S. Fidelem delata sunt, gratulante sibi Civitate, quod Populum Martyrum augeri videret, quem in Urbe se habere Ambrosius gloriabatur.

Verum omnem pompam longe superavit proximo Dominico die habita supplicatio, quæ Jubilæi solemnii initium fecit. Insignem oculis speciem præbuerunt Tem-

plorum Antistites inclusa crySTALLINIS, argenteisve thecis lypfana gestantes, sub tor diversis insignibus in longum agmen producti omnium Ordinum Sacerdotes alternis psallentes choris, ac diurna lucis lætitiâ facibus geminantes. Fidicinum, mulicorumque cohortes per locorum intervalla dispositæ prætereuntis agminis sacrum melos æmulabantur, tubæque ad viarum capita festivo concentu resonantes confluentem undique multitudinem ad spectaculum concitabant. Admirationi præsertim exteris erant ornata exquisitissimis apparatus Templi, Aræ argento, auroque fulgentes, & pulcherrimum, quodcumque respicerent, magnificentiæ cum religione certamen.

Potero die visitationes ad stationales Ecclesias fieri cœptæ, quibus præire Archiepiscopus voluit, ut quemadmodum obediendæ essent, exemplo suo indicaret. Jejunium persæpe diei finis invenit, seu supplex ad Altaria procumberet (a), seu ex Pagis, Oppidisque gregatim venientes accommodatis ad temporis sanctitatem sermonibus exciperet, seu denique peregrinorum Hospitia reviseret, quorum non raro pedes linteo succinctus abluebat, ne quod Ipse in purpura faceret, quibusquam Nobilium erubesceret. Adeo certe apud omnes exemplo suo profecerat, ut illustres quoque feminæ Christiani magis, quam gentilitii nominis memores eadem caritate sexus sui miserrimis inservirent; quin etiam sacco indutæ, ac Crucifixi Domini icuncula manu gestantes sese supplicantium agminibus aggregarent. Par fere æmulatio in sublevandis egenorum necessitatibus fuit. Constat eodem die (idque non raro) sex millia pauperum accubuisse mensis, quas Ipse ære suo, aliisque piorum Civium subsidiis intruxerat (b).

Dum hæc in urbe geruntur rumor repente

(a) Hoc tempore lego Borromeum pulcherrimum usum artificio, ut poenitentia suæ indicia Civium oculis subduceret. Siquidem superiorem calceorum partem integram præferens, soles iisdem detraxerat, ut sibi totum nuditatis incommodum reservaret, atque unam laudem adimeret.

(b) Describit hæc omnia Cardinalis Ormaneto ad

diem XVII. Julii: *Ad hæc Indulgentiæ dona percipiendâ confluxere omnes Civitatis Ordines, in suas distributi classes, Notarii, Medici, Causidici &c.: Artifices nem omnes præcunte singularium Artium vexillo. Turba cetera in Tribus distincta pro Paraciarum ordine, atque statuto tempore convenire solebat. Neque absuit primæria Urbis Nobilitas, quæ poenitentia studium plebibus*

æqua-

penite percrebuit, lethales morbos magna cum hominum strage Venetiis, ac Mantuæ grassari. Perculit ea res Caroli animum, proposito præsertim a Magistratibus edicto, ne quis ultra intra mœnia reciperetur, nisi omnem morbi suspicionem legitimis testimoniis antea purgaret (a). Quod ne publicæ religionis incommodo fieret, potestatem agrælibus populis Archiepiscopus fecit, ut, si modo præscripta solverent, cælesti Jubilæi munus in Patria quisque sua consequeretur (b).

CAPUT IX.

Quartum Provinciæ Concilium indicit: Visitatore demum Apostolico dimisso, & solemnibus supplicatione per Urbem decreta, Sanctorum Lypsana decentiorem in locum restituit.

1576. **E**odem anno parabat Carolus quartum Provinciale Concilium, quam tanti momenti rem inter assiduas, gravissimasque Jubilæi curas vix credibile erat perfici posse, nisi rationem invenisset, qua sibi anni spatia duplicaret. Nocturnis enim temporibus, quibus cuncti fere mortales ad quietem utimur, ipse perinde ac diurnis ad agendum utebatur, duas vix

horas somno tribuens, idque nudis semper in tabulis, ut verius ulcisci corporis lassitudinem, quam solari videretur. Joannes Angelus Cerrus ætate illa Mediolani erat Medicinæ scientia, & morum honestate celeberrimus, tum singulari erga pauperes caritate, quos & bonorum suorum hæredes reliquit, & arte sua juvare absque ulla mercede consueverat. Ob id Carolo acceptus, atque ad curandam ejus valetudinem pluries adhibitus optime noverat non posse vitam ejus in tanta jejuniorum, vigiliarumque patientia post tot laborum incommoda diutius sustineri. Itaque officii sui esse duxit convocatos ad Concilium Patres rogare, ut Cardinalem quanta possent auctoritate, & eloquentia ab tam severa vitæ ratione dimoverent. Nec illi abnuere, quin unanimi consensu Carolum circumstantunt enixe orantes, ut sin minus ignoscere vitæ suæ vellet, rem publicam saltem mitius haberet, cujus felicitas magna ex parte in ejus vita ageretur. Ille accepta humanissimis verbis benignitate consilii, in sententia tamen sua perseverans gravissimis rationibus ostendebat nihil esse in ea vitæ asperitate, quam ipsi reprehenderent, quod ab Episcopi officio dissentiret (c). Ut tamen eorum precibus aliquid daret, mollius se in posterum cubatu-

tu-

æqualat: etenim complures ex illa sacco cooperti, atque uno nudato capite, commote jam Civitati insigni Religionis argumentum dedere. Terum rectum ipse hoc animo respicit: Cum tot existerint pietatis indicia, ubi aperius vultus singulorum erat publico ostendendus; quantum fuisset turura, si recto capite incedere per leges licuisset. Alibi etiam scribens de ingenti populorum concursu dicit convulsos e sedibus suis populos triginta & amplius passuum nulla hinc distans, argue in Opido Besuio vacuus ferme incolis relictas domos; Moldovicienses vero ad lex hominum nulla hac fuisse venuros, si licuisset: totidem enim nomen hospitii moderatioribus dederat.

(a) Revera adeo certa sub Jubilæi finem exorta sunt pestilentia indicia, ut dictatum in conterminis Regionibus tunc fuerit, morbum hunc fuisse in causa, ut Borromeus Pontificis Indulgentiæ finem faceret. Ceterum hoc adeo falsum comperio, ut cum populum præmonuisset Sanctus Antistes, Jubilæo finem imponendum sub solis occasum ad ultimam diem exeuntis Julii: permotus deinde populi precibus quinquies producere, dato semper unius horæ spatio, coactus fuerit; atque ideo vix ad quintam noctis horam Civium concursus ad Basilicas tandem

conquieverit. Ceterum dubium non est, jam ad diem XIX. Martii quadam pestilentia semina extitisse Paruzari in Aronensi agro, quæ tamen Civium diligentia provifum est, ne ultra serperent.

(b) Ex MSS. Supplementis ad Francisci Castelli Collectanea in Bibliotheca Ambrosiana constat, exeunte Junio hujus anni ornatam hanc urbem novo indulgentiæ beneficio iis concessio, qui septem designatas a Carolo Basilicas visitarent. Hinc indicta ad eas supplicatio est Cleri universi ad diem II. Julii, qui mos ad nostram usque ætatem traductus constanter semper retentus fuit. Hoc Pontificis beneficium Urbem nostram insignivit hoc tempore; licet Caroli mens fuisset, ut ad anni hujus initium impetraretur, quemadmodum ad Specianum scripsit.

(c) Parvi pendere nimirum hæc Medicorum molliora suadentium consilia semper Carolus consuevit. Etenim jam anno MDLXXII. Mediolanum reverfius cum durioris vitæ quotidianam rationem inire vellet, Zachariam Caynum celeberrimum Urbis Medicum consuluit, an citra noxam amplecti semper asperissima, quibus identidem indalgebat, vivendi instituta posset. Cum vero ille salva conscientia negaret

turum pollicitus est, tectisque rudi stramento tabulis, quibus incubare consueverat, promissi fidem vel elusit, vel implevit (a).

Concilio dimisso Apostolicus quoque Visitator expeditionem suam expleverat (b). Is die quodam festo, cum ante discessum in Templo maximo Populum salutaret, diserte testatus est, nihil se in Ecclesia Mediolanensi invenisse, quod fatis laudare pro rei merito posset. Hanc Carolus laudem haud aliter confutasse dicitur, quam de promptis ex Evangelio Apostolorum verbis: *Tota nocte laboravimus, & nihil cepimus, nunc autem in verbo tuo laxabo rete.*

Brixensem deinde Ecclesiam lustrare decreverat, nisi itineri accinctum increbrescens quotidie pestilentia detinisset. Quam cum prope adesse in portis animadverteret, alia sibi patrocina in Cælis parabat, productis ad Populi venerationem SS. Victoris, ac Satyri Cineribus, quorum ille pro Christi gloria securi percussus Urbem nostram sanguine suo, hic vestigia Ambrosii fratris ingressus eximius virtutum exemplis ornaverat. Ex vetere Portiana (c) ad novam Basilicam, quam magifico, & eleganti opere Olivetani Patres ex-tulerant (d), splendido apparatu, & longo per

garet id factum iri; nam breviores vitæ terminos videbatur sibi præscribere: Ipse alios Medicos in consilium adhibuit, quibus efficacissimis argumentis cum persuasisset, pares sibi vires tantæ abstinentiæ esse: rationum pondere illi victi petitam veniam concessere, ut scripsit juratus testis Lanfrancus Reyna. Hinc etiam Nicolaum Sfondratum Cremonensem Episcopum Patavium profectum ad Medicorum opem in re dubia implorandam, regredientem deinde per literas sic monuit: *Gratulor te valentorem rediisse Patavio; sed magis gaudeo, te Medicorum tandem manus evasisse, quos horrore ut quam maxime refugias; id enim plurimum certe ad valetudinem tuendam conferet. Neque unquam, nisi instante maiore periculo, ad eos confugas velim.*

(a) Non videtur tamen diutius suam in hoc obligasse fidem Borromeus, cum sciam postmodum illum per Cardinalis Celsi, imo & Pontificis literas a duriore hac cubandi ratione revocatum. Certe constat, pestilentia tempore ad mores suos & ingenium rediisse; extant enim in hoc propositum tuendum Ejus literæ suo loco recitandæ, atque ad Ariminensem Episcopum datæ, quibus dicit, permoveri se ad acrius instauranda durioris vitæ studia, cum videat acrius divinam iracundiam inflammari. Neque quisquam inquit hanc tam rigidam vivendi rationem improbare ausus est, ut docet epistola Gabrielis Paleotri Bononiensis Antistitis ad Verceilensem Episcopum Jo. Baptistam Bonhomium, qui terribus tanta asperitate eundem consuluerat, quid sibi agendum videretur. Hæc itaque rescribit Paleottus Bonhomio anno MDLXXVII. „ Postremam hanc, aliasque tuas legi „ epistolas, ex quibus mira prorsus de Borromeo no- „ stro intellexi, tanto equidem cum gaudio, quanto „ frui fas est talia alia legentem. Verum fateor: „ Cum intelligerem Eum super stramenta semper „ noctu recumbere, & quotidie carnibus abstinere: „ incertus consilii hæsi aliquantulum, Episcopi con- „ ditionem attente perpendens, ejus corpus neces- „ sario assiduis contentionibus obnoxium videtur; „ quare etiam congruum sibi auxilium quietis solet „ postulare. Verumtamen quis adversus solem lo- „ quatur? Cum certo sciam omnia Ejus facta ab „ integerrima mente proficisci, illumque supra hu- „ manam prudentiam sapere, mirari præstat in hæc

„ re, quàm vocem liberam emittere. Nos solum „ nostri pudeat, qui velimus humana amulsi divina „ metiri. Quare opto etiam atque etiam, ut cum „ primum Illius adeundi copia tibi data fuerit, per- „ amanter Ejus manibus nomine meo osculum infi- „ gas, & orantem meî maxime memorem esse ju- „ beas. Hæc Paleottus in hujusmodi causâ sapien- „ tissimus Judex.

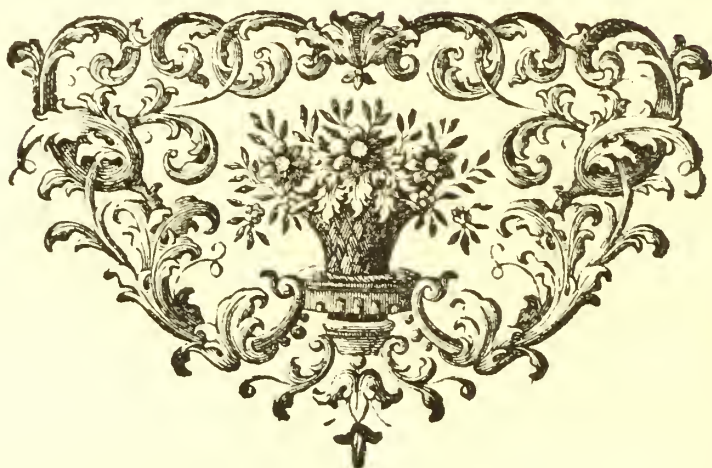
(b) Cursum totam hanc Dioccesim, adhibitis tamen Ministris Mediolanensibus aliquot, Ragazzonius obi- vit. Tantam festinationem ægre forebat Cardinalis in re tam gravi præsertim, cum singula Religioso- rum Ordinum Monasteria lustrari vellet, quam ob rem Pontificias literas impetraverat, reclamitantibus nequidquam Cardinalibus: jusseratque comperta in iis vitia Pontifici ipsi exponi. Majorem etiam desiderare videbatur in eo diligentiam dum Ecclesiarum necessitates exploraret. Verum Gallarti scribens Hieronymus postredie Idus Julii diligentiam suam omni nota egregie liberat in hæc verba: *Quod scribis inanem videri laborum meum, cum nihil de celebrandis Missis, Paracorum cultu, & executione Testamentorum sanctam, vera dicit; sed veriora ego repenam, scilicet nihil præteritis Tuae dilectæ esse adjungi. Legum condendarum mihi nullus relictus est locus, & omnem laudem referre video, si curam, ut statim jam leges observentur, & unice tollam interposita impedimenta.*

(c) Contra hanc pronunciatam veluti a Borromeo sententiam non videtur audiendus Purcellus, qui ingenioso commento scripsit Sanctorum Satyri, & Victoris corpora alibi conquiscescere; quæ assertio nimis videtur tanti Antistitis prudentiæ adversari, imo refragari etiam antiquis ejus Monasterii Tabulis. Hæc de re videri potest R. P. D. Raphaëlis Moneta ex Olivetana Congregatione Monachi liber, cui titulus: *Sancti Satyri simul et illu- stratus.*

(d) Hoc tempore revera excitata nova ferme Basili- ca fuit, cum Olivetani Patres eodem in loco, sed ad contrariam cæli partem, & multo altiori solo, longe elegantiorum aliam substituerint, quæ tamen non omnino veteris Templi desiderium tollat, ut scripserat Carolus a Basilica-Petri in suo Libello, quo vitam XI. primorum Mediolani Antistitem compre- hen-

per vias circuitu sacra Ossa delata sunt: rûm favorem persæpe irritum mortalium magna utique Civitatis auxilia, nisi Supernequitia faceret (a).

LIBRI TERTII FINIS.

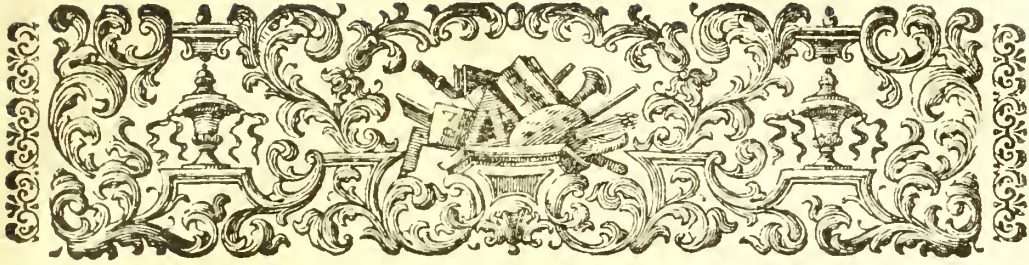
DE

hendit. Itaque nobili & splendida Translationis hujus pompa finem Jubilæo fecit, quemadmodum gemina pariter Sacrarum exuviarum Translatione ejusdem initia ornaverät. Nam postrid. Non. Febr. hoc anno noctu cum accessisset ad Ædem S. Vitalis postmodum diruendam, ibique S. Monæ Mediolanensis Antistitis ossa ex sarcophago lapideo, in quo defossa in terram jacebant, religiose extraxisset, & decentius in nova arca collocasset, post peractas nocturnas vigilias die postero una cum Famaugustano Episcopo elata humeris in Basilicam Maximam transtulit. V. autem Idus ejusdem mensis SS. Fidelis, & Carpophori corpora Arona Mediolanum asportata, in Templo alteri ex iis Martyribus dicato collocavit, ut jam capite superiore Auctor exposuit.

(a) Omittenda non sunt alia Borromæi vigilantia

testimonia hoc item anno ante pestilentia initium edita. Plures enim extant Ejus Epistolæ docentes, quantum in Helvetiorum curam intentus esset, quorum aliquot gratis inter Seminarientes Alumnos justit cooptari, certis ob id a Pontifice impetratis redditibus. Ad XVII. Cal. Julii Comitii Fratrum Sancti Ambrosii ad Nemus habuit, in quibus plura utiliter confirmavit; sed alibi de his redibit opportunior sermo. Xenodochium Majus hujus Urbis iustravit, ejusque Archivum solenter excussit; licet ejus administrationi Præfecti inde dilapsi S. Antistitis curam eludere conarentur. Apud Provinciæ Gubernatorem egit, ut Norimberga revocarentur Mediolanenses negotiatores, utpote ab Urbe ad morum litem contrahendam apposita, & a Catholica Religione nimium abhorrente.

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

*Pestilentia Mediolanensem Urbem invadit: quæque fuerit Caroli
 in acerbissima calamitate solertia.*

1576. **H**ISTORIÆ partem ag-
 gredior omni pene
 refertam miseria-
 rum genere, qui-
 bus commemoran-
 dis ægre vires suf-
 ficerent, nisi tot paternæ Caritatis mira-
 cula assiduis funeribus interposita laben-
 tem mœrore animum recrearent. Quod
 si rerum clarissimarum, quas hæcenus re-
 tuli, omnis memoria periisset: ea tamen,
 de quibus in præsentia dicturus sum, sa-
 tis Carolo futura ad immortalem nomi-
 nis gloriam existimo; neque dubito, quin

Sanctissimorum Antistitum merita, qui Ec-
 clesiæ Mediolanensi plures annos præfue-
 re, Ipse unius anni Pontificatu æquaverit.

Exeunte Jubilæi tempore magni Prin-
 cipis (a) adventus, quæ ad reformandos
 hominum mores tanto labore acta erant,
 omnia pene subvertit. Amica exteriorum
 Civitas, & divitiarum suarum plus nimio
 ostentatrix adeo sese in omne deliciarum
 genus effuderat, ut advenienti triumphum
 verius, quam hospitium instruere videretur.
 Certare inter se Nobiles famulorum, &
 vestium pompa, referari theatra, parari
 convivia: & si quæ alia ambitio, & luxus
 ad

(a) Erat hic Joannes Austriacus ad expeditionem
 Belgicam a Philippo Rege destinatus: atque, ut ob-
 servavit Centorius de Hortensius, eadem die qua

solemni pompa in Urbem Ille inductus est, primæ
 pestilentis semina in Olitorum Vico exorta sunt.

ad Urbium, Populorumque perniciem invenere, hastiludia insuper, & equestres decursus cupidissimum ejusmodi rerum vulgus a Templis, & cultu sacrorum averterant: tanto acrius dolente Carolo, quanto propius inflare miserrimæ Patriæ calamitatem videret. Sane cum ab Modoëtiensis Basilicæ Præside per literas accepisset, acutam febrem non sine multorum interitu per ea confinia vagari, conversus ad Glusianum hujus vitæ scriptorem discrete affirmavit: falli haud dubio Medicos, qui ortam ex aëris vitio luem mitiore vocabulo febrem appellarent. Oblitos caelestium beneficiorum Mediolanenses Divino decreto nunc ad supplicium peti, cui proinde seduli Magistratus frustra portarum custodiam, & militum excubias objicerent. Hæc cum dixisset, magno suspirio emissio, obmutuit.

Paucis post diebus Laudem Pompejam ad celebrandum Episcopi funus profectus (a) inter ipsa exequiarum solemnia nuncium accepit, pestilentiam Mediolani esse (b), Gubernatorem cum hospite Principe Genuam abiisse, Nobilium alios fugere, alios, qui remanserint, trilitia, & metu attonitos, quò se verterent, ignorare. Itaque in Urbem reversus, quam vera essent, quæ audierat, primum statim ingressu cognovit. Omnis ætatis, ac generis homines extra domorum vestibula effusi prætereuntis opem repetitis ejulatibus implorabant, sero petentes veniam pœnarum, quas anteauctis diebus nimio voluptatis amore meruissent. Ipse in Templo maximo brevi prece perfunctus,

ita ut erat viatoria veste indutus, nobilis sceminae ædes, ex quibus prima ingruentis mali indicia manaverant, continenter invisit. Ibi virgines aliquot reperit ex Sanctæ Ursulæ Sodalitio (c) nuper accitas, ut ægrotantibus, quorum jam aliquos lethifera tabes sustulerat, intervirent. Has in deserto quodam Cœnobio separatim custodiri mandavit, ne contactu ipso luem vulgarent, quam forte ex mortuorum afflatu contraxissent. Postquam inde in ædes suas reverterat, adfuerit illico Præfectus, ac Decuriones Urbis, nec non ex Regis Ministris aliqui, quibus præsens necessitas veterum contentionum memoriam excusserat. Aperite fatebantur ereptam sibi Divino judicio mentem, ne quod optimum facta esset in tam ancipiti Provinciæ statu dignoscerent. Propterea orabant; ut pro ea, qua semper Mediolanenses complexus fuerat, caritate, Reipublicæ curam capesseret, sibi que cum aliarum rerum, tum præsertim inopia consilii laborantibus subveniret. Respondit ad ea Carolus: jam pridem propositum sibi esse nihil eorum omittere, quæ ad Populi salutem utilia esse animadverteret. Summo pere optare, ut eosdem ipsi quoque animos fumerent: neque se moveri aliquorum exemplo sinerent, qui Civitatem, in qua nati, educatique essent, in tanta auxilii necessitate turpi fuga deseruissent. Ceterum vix sustinet animus referre omnia suppliciorum genera, quæ sibi ad placandam Divini Numinis iram indixit. Traductæ lacrymis, ac precibus noctes (d), continuata ad extremum usque languorem jejunia, lacra-

ta

(a) Medio in itinere Scarampi Landensis Episcopi obitus illi nunciatus est. Laudem Pompejam tamen festinare non desistit, ut eidem funebria persolveret.

(b) Geminis in locis pestilentis morbi indicia Mediolani apparuerant, nimirum ad Scalensem Deiparæ Aedem in Nobilium de Arabia domo pridie Idus Augusti, & aliquanto antea in Olitorio Vico ad Novocomensem Portam, scilicet III. Idus ejusdem mensis. Insuper nunciatum erat, Melegnani in Oppido, quod Mediolanum & Laudem interjacet, pestilentiam esse exortam; quare summa festinatione revertens ab eo loco deflexit, & Urbem ingressus est per Orientalem Portam.

(c) Cætus hic erat Virginum Sanctæ Ursulæ Pa-

trocinio subjectus, quem ad sanctitatem, & precipuam castitatis custodem verecundiam datis Legibus excitaverat, pluresque eorum in Sodalitates distribuit in Vicis & Oppidis domi tamen apud suos degabant. Par Sodalitium Sanctæ Annæ nuncupatum pro Viduis quoque constituit, in omnem aetatem, & conditionem hominum intentus Cardinalis. Hunc vero Consodalium Viduarum sub S. Annæ Patrocinio cæcum cogare solebat Cardinalis in S. Sepulcri Templo, ut docet Cl. Saxius in notis suis ad S. Caroli Homilias in lucem editas; & sane adhuc ad aram hujus Aedis maximam pendet fortasse non alia de causa S. Annæ tutelaris effigies.

(d) Oblitus hoc tempore Provincialium Episcoporum preces & consilia fuit. Etenim cum sup-

rio.

ta flagellis, & aculeis membra, tamquam a se uno publicæ nequitiae poenas exigeret. Supplicationes interian per triduum fieri decrevit, earumque occasione sermones ad Populum habuit, quibus, non plebejorum modo, verum etiam Optimatum vitia acerrime objurgavit. Exorsus enim ab miseriarum acerbitate, quas Gregi suo impendentes cerneret, præmia hæc esse Bacchanalium ajebat, quibus nondum exacta Jubilæi tempora inquinassent. Spem omnem salutis in humanæ prudentiæ viribus fuisse repositam, quo nihil acrius bonorum omnium datorem Deum ad iracundiam provocaret. Multitudinem in pia sodalitia a se antea descriptam, ut festos dies Divinis Laudibus, & Christianæ Fidei mysteriis impenderet, nunc territam Magituum minis per lustra, & popinas vagari non sine gravi aliquorum culpa, qui per speciem tuendæ Regiæ poteitatis laxiorem viam populari licentiæ facerent.

CAPUT II.

Obsignato Testamento se ad extrema quæque subeunda pericula pro populi laborantis tutela strenue comparat.

1576. **V**erum cum latius quotidie serpenteret malum, advocato doctissimi-

morum cœtu, sciscitabatur ex eis, an peste affectis operam per se ipsum præstare, quamvis cum vitæ periculo deberet. Concors omnium sententia fuit, Episcopum, qui id ageret, maximis laudibus dignum: qui agere recusaret, nullius culpæ reum esse. Idem Romæ censuerant sapientissimi Viri, quos ea de re per literas consuluerat. Ille ex adverso multa Sanctorum dicta, immo & exempla commemorabat (a), qui Pastoralis officio addicti pro grege sibi commisso mortem obire non dubitaverant. Cumque responderetur, summa illa fuisse experimenta virtutum: quiv igitur, inquit Carolus, experimenta ista ad me quoque pertinere existimem, cum Episcopi sit semper ad summa contendere?

Confirmato in eam sententiam animo, tamquam in vitæ exitu constitutus testamenti tabulas signat: legata pro cujusque merito familiaribus scribit: pauperes bonorum hæredes instituit, consanguineis omnia relinquens, quæ auferre non poterat (b). Tum ab omni cura domesticæ rei liber studium omne suum ad Reipublicæ necessitates convertit. Ædificium quadrata forma, vigente Sfortiarum Dominatu, paulo extra pomerium urbis excitare majores, qua orientis Solis radios, & flantem leniter auram ex Briantæis collibus accipit. Excur-

ren-

rioribus mensibus jussus cubare mollius, enlctam stramento refertam tabulis sivistet imponi, atque adjecisset rudes ex Cannabe syndones, mollitiem hanc quamvis durissimum ocysus ablegavit. Ablegandæ autem causam exponit Ambrosius Fornerius testis inquit: *Caroium quadam die a Linnocomio domum reversum jussisse statim lectulum suum, quantumviscumque esset, illuc transferri: eo translato, alterum nudis tabulis statim fuisse impostum: quo rem Ejus jussu illuc transmissis, veruisse quidquam in posterum asservibus imponi.*

(a) Sanctorum Patrum monita Castello Atiminenti Episcopo explanat, quibus hanc agrorum curam suscipere compulsus fuit. Illi itaque disfluadenti, ne plenam periculi provinciam obiret, sic respondet: „Nihil ego suscipere aggressus sum, quod a tua pietate pari in tempore non expedarem. Uti, nam tibi feliciores annos det Deus, non tamen aliam mentem. Equidem aliqui reclamitant Theologi, & crepant sententias nimium sibi, suisque commodis consentaneas: sed ab omni humanitate alienas. Etenim lege, quælo, probatissimam Ripæ sententiam in suo de pestilentia Tractatu, Na-

„ varrum lege, & Biel sermonem pestilentie tem-
 „ pore habitum, ne dicam S. Dionysii Epistolam
 „ relataam ab Eusebio. Consulas item velim Gre-
 „ gorios Nyssenum & Nazianzenum, atque hunc
 „ præcipue de cura pauperum, ubi de lepræ mor-
 „ bo agit, qui morbus magis a mortis periculo
 „ abest, sed plus habet horrois & contagionis.
 „ Veniat in mentem Basilus suisinet manibus le-
 „ prosis inserviens, & medens; & quandoquidem
 „ Pontificem Gregorium commemoras, recole quid
 „ ejus Prædeessor Pontifex præstiterit. Videbis
 „ pestilentia anno Eum supplicandum repente
 „ cum LXX Sacerdotibus lue extinctum. Quæ om-
 „ nia nbi diligenter evolveris, & meis temporibus
 „ accommodaveris, excitabis credo torpentem ad-
 „ motis stimulis, ne ab eorum Pontificum diligen-
 „ tia tam longo intervallo abesse me patiaris &c.

(b) Obsignavit has Tabulas die IX. Septembris, quæ deinde Latino & Italico sermone edita typis fuere. Mirum hoc multis in Testamento visum, quod prælogo veluti animo diem extremum Ipse sibi met designaverit. Etenim in illo eavit, ut sibi recurrente die, quo obiisset, funebria quot annis

dicia-

rentes in quaterna latera cellas totius anni diebus numero pares intus coneamerata porticus tegit: foris perennes aquæ alluunt perpetuo lapsu ad loci munimentum, sive munditiam fluentes. Media campi regione, quem structura universa includit, aram Sancto Gregorio sacram posuere cellis omnibus undequaque conspicuam, ex qua scilicet quisque remedia petere necessitatibus suis, aut solatia posset. In ea miseriarum receptacula non singuli modo pauperes, verum etiam eorum familiæ deferebantur, quoties domum aliquam lethifera tabes, aut vehemens mali suspicio contingeret. Sed inter illa invalescentium quotidie morborum initia adeo male composita erant omnia, ut qui in eam sedem migrarent, expungi potius e vivorum numero, quam segregari a Civium commercio viderentur. Nullus ibi ad quietem lectulus, nullus ad necessaria auxilia minister, nulli ad victum eibi, nulla parata ad valetudinem pharmaca, ut quibus pestilentia parceret, eos desperatio, fames, horror ipse tot miseriarum absumeret. Hinc expirare in conspectu liberorum parentes, in complexu parentum liberi: & cum ad cetera mala inopia quoque vespillonum accederet, injecta vivis necessitas est sepelliendi eos, quos sibi ex oculis eri-

pi tam moleste ferebant. Ea cum Carolo nunciata essent, convolat illico ad Gregoriana septa; & quoniam portarum ingressu prohiberetur, exteriora ædium circumibat, solatium aliquod, sin minus alia re, certe sermonibus suis, & aspectu ipso miseris allaturus. Funestissima species erat inhærentium eratibus, quibus fenestras muniuntur, cum lurida morbo, & jejuniis ora prætereunti ostenderent narrantes mala, quibus undique premebantur, orantesque, ne se in tanta subsidiorum omnium egestate defereret. Hæc audienti manabant ubertim ex oculis lacrymæ testes doloris, & certa pignora auxilii, quod protinus adfuturum pollicebatur.

CAPUT III.

*Effusis sumptibus, officii, ac monitis ægriv-
subvenit, & subsidiariam in eorum
opem Sacerdotum manum
congregat.*

AB illo tam tristi spectaculo reversus (a) in eo primum curam omnem defixit, ut quanto citius, ac liberalius poterat promitti fidem exsolveret. Argentea vasa monetariis tradita (b), quæ in nummos excu-

deinde haberentur: dummodo in eam diem obitus non caderet, quo iuxta Archiepiscopis de more persolvuntur, scilicet tertium Novembris. Quare cum eo ipso die extinctus deinde sit, visus est, dum provideret exequiarum tempori, mortis item tempus prævidisse. Hæc in Tabulis narrat Comes Paulus Camillus de Marlianis.

(a) Narrare domesticæ, qui Eum e Limocinio reducem deduxerant, Cardinalem in penetrati suo conversum statim ad familiares, & muro leviter humeris innoxium dixisse: „ Tetigitne animum ve-
„ strum misera eorum conditio, quos non minus
„ corporis, quam animæ imminens periculum pre-
„ mit? Me unum intuebantur miserissimi filii, tam-
„ quam Auctorem unicum & causam malorum.
„ Equidem meam taciti accusabant moram, qui
„ tandiu auxiliariam illis præbere manum desisti,
„ nec ceteros exemplo meo commovi. Quare nisi
„ aliud divinitus auxilium accedat, quod mearum
„ partium est certe exsequar.

(b) Parvum tamen inde comparatum miseris subsidium fuit. Etenim præter aequalium cum pelvi, & quatuor pateras additis etiam cochlearibus, & fusciniulis, quæ ad mensam Nobiliorum Hospitum servabat, nihil sibi argenteum domi tunc erat. Ex-

tant nunc in Pinacotheca Bibliothecæ Ambrosianæ pelves, & vasa ex ligno coloribus superinductis illito, quæ a Sancto Cardinali substituta hoc tempore venditis argenteis fuerunt. Pretiosius aliquid fortasse offerre illi poterant aræ domesticæ ornamenta, & argentea Dignitatis consentanea insignia. Certum est, quidquid sibi aureum erat, aut argenteum ad monetarios missum, ut inde nummos excuderent. Geminum sibi erat Cardinalitæ dignitatis symbolum, argenteis laminis testum, quod Clavam vocant. Alteram ex his in miserorum subsidium dedit, & fortasse utramque. Certe biennio post unam argenteam habebat, alteram ligneam. Sic me docet Caroli Epistola ad Mantuanum Cardinalem data Cal. Martii anno MDLXXVIII. „ Nulla mihi est argentea
„ Clava præter eam, qua uti in Urbe soleo. Atta-
„ men ut tuo desiderio indulgeam, hanc ipsam tibi
„ transmitto; interea mihi usui erit alia ligneæ,
„ quam præfero in Diœcesi obeunda“. Addiderat autem Marte suo Amanuensis: *idcirco quam mihi*
oculus remittas velim. Hæc tamen ultima verba Cardinalis relegens expunxit ab epistola, & in litura penitus merit. Quare non absolum puto dicere, utramque tum ad monetarios dimissam, & deinde alteram argenteam, pestilentia cessante, substituta-

euderent, tum lintea, cibaria, vestes, & quidquid usui esse poterat eo, unde venerat, missa, pene ut inopiam, quam ex aliena depellere conabatur, domi suæ sentiret. Sacerdos, qui adjumenta morientibus Christiano ritu suppeditaret (a), famulique ad ceteras ægrotantium necessitates ex Helvetiis acciti, qui nativi aëris rigore obdurati contra vim pestilentiae creduntur. Verum hac tanta effusione opum vix malorum initiis consultum erat. Innumerae per Urbem familiae opem petebant, aurgentibus paupertatem morbis, quos in vicem ipsa paupertas augebat (b). Itaque legatos in omnem partem destinari necesse fuit, qui pecuniam a ditioribus corrogarent. His multo funestior erat formido Sacerdotum, quorum alii ex Urbe profugerant; alii magis vitæ, quam officii sui memores domi clausi latitabant. Ita plerique extremum spiritum agentes in tam studiosa Sacrorum Civitate mori sese sub domesticis tectis, tamquam in specubus, silvisque deprehensos querebantur. Ea calamitas confugere Carolum ad Cœnobitas coëgit (c), reputantem scilicet, faciliores fore ad hujus mortalis vitæ contemptum, qui paternæ domus commoda immortalis vitæ desiderio jam ante deseruissent. Adeo certe apud nonnullos sive rei honestas, sive potentis auctoritas valuit, ut, nisi Praefulum suorum voluntas obfisteret, paratos se fore ad omne discrimen pollicerentur (d). Tum

ne viros tæderet virorum necessitatibus præsto esse, mulieres quoque inventæ, quæ fidem darent, se omni ope sui sexus infirmis etiam cum vitæ periculo adfuturas.

Hoc Archiepiscopi quaecumque solatium turbavit seditio orta ex iis, in quibus certior spes auxilii videbatur. Suboluerat familiaribus statutum Carolo esse, aliquibus eorum assumptis, circumire Urbem, & quodcumque publica salus vocaret, eò salutem suam in discrimen dare. Itaque veriti, ne in ejus periculi societatem assumerentur, alii discesserant, alii remanserant: aperte tamen Heri imperia detrectaturi, quoties illorum opera in tam anticipiti negotio uti vellet. At Cardinalis, quem nulla difficultas ab honeste propositis deterreret, conspiratione cognita, singulos primo, deinde universos ad colloquium vocat, ac lenibus verbis increpitos docet, quam misere se ipsos decipiant, qui incolunitatem suam in solitudine, atque otio collocatam existiment. Penetrabilia domorum haud fecus, quam publicas vias, lethalibus morbis patere: nec raro ultimum diem propius instare iis, qui longiora vitæ spatia ab commodorum studio, delicatiffique consiliis expectant. Arriperent proinde occasionem tantæ apud Deum acquirendæ gloriæ: nec se adeo Sacerdotalis officii oblitos ostenderent, ut aliquando morituri seram mallent, quam honestam mortem

oppe-

ram. Quomodo enim Borromei pietas denegare eam miserorum necessitati potuisset, quam tam facile amico petenti concessit?

(a) Sub illud enim morbi ingravescentis initium unicus sufficere Sacerdos clausorum hominum necessitatibus credebatur, cum in Limocomium compulsi essent ex Olitorum Vico illi dumtaxat, ad quos aliqua morbi suspicio pertinebat. Postmodum invalescente lue, Sacerdotes aliquot ex Helvetiis accivit contagionis pestilentis periculo, ut fertur, immunes. Sane ex iis celebratus fuit periculorum contemptu quidam appellatus Leonardus de Leonardis. Hic qua primum nocte in Mediolani Limocomium venit, eodem in lecto cum agro, qui jam pestem contraxerat, decubuit. Quamdiu autem Mediolani viguit pestilentia, omnia interriti animi, & pietatis documenta incoluntis semper exhibuit. Postmodum Brixiam pari calamitate affectam missus a Cardinali fuit: exinde Locarnum, quò pariter lues pervaserat: demum nestio quo casu in hujus Oppidi agro ad oram fluminis Magiæ extinctus repertus est.

(b) Ad secundam Octobris diem, intercepta jam

Civium negotiatione, atque artibus omnino conquiescentibus, reperio consultationem coram Cardinali habitam de cura inopum suscipienda. qui septuaginta millium summam conflare ferebantur.

(c) Ad diem primam Octobris evocatos ad se eorum complures acri Oratione ita permovit, ut nondum coetu soluto, triginta statim nomen dare huic auxiliiario manipulo voluerint.

(d) Mirifice eluxit Patrum Capuccinorum in difficillimis hisce temporibus erga morientes pietas. Venit enim ad manus Epistola celeberrimi Fratris Jacobi ex Mediolanensi Sancti Victoris ad Ulnum Cœnobio scribentis: „Contubernales Fratres suos „miro desiderio flagrare, ut in Ejus auxilium venire „possint. Cum vero nullus ad hanc laudem pateret aditus, nisi vacua per alicujus interitum Provincia, „(addu) expectate omnes impatienter, num quis „repente casus aliquem adimeret, ut quantocyus „se periculo plures offerant in mortui nnius locum „sufficiendi.“ Adeo suum ipsorum discrimen non displicebat, quibus unice cordi erat publica incolunitas.

oppetere. His ferme dictis ita trepidos aliquorum mutavit animos, ut pericula, quorum speciem paulo ante exhorruerant, ultro deposcerent.

Ceterum, ne favienti malo tot carissima capita temere objiceret, ex quo tabida corpora contingere cœperat: domesticis omnibus severe iudixit, ne quis propius ad Ipsum accederet; quin etiam, ut rerum omnium, quibus Ipse uteretur, contactu abstinere. Alloquia civium, quorum ob communes necessitates assiduis ad Illum concursus erat, non nisi interpolitis cancellis audivit, & quoties in viam prodiret, virgini sibi præferri jubebat, monentem scilicet obvius, ut lucem, qua se infectum haberi volebat, celeri fecessione vitarent. Et cum in Templo maximo Divinis Laudibus, Officiisque interesse quotidie vellet (a), Canonicos, aliosque Sacrorum ministris a Pontificali solio procul arcebat, tam sollicitas cultos alienæ vitæ, quam egregius contemptor suæ, quoties id salus Reipublicæ postularet. Certissimum autem Divinæ Providentiæ documentum fuit,

quotquot in ministerii societatem adsciverat, non publica modo tæbe, sed omni prorsus valetudinis vitio intactos evasisse (b). Illud tranquillo animo ferre non poterat, quod cum tuendis corporibus tantum studii adhiberetur, nulla ferme animarum cura esset. Ob id orare Summum Pontificem institit, ut Populum Mediolanensem, quanta in tot miseris consentaneam duceret, benignitate respiceret. Cenobitis, qui peste laborantibus piam impendere operam vellent, si forte eorum Præpositi adversarentur, obedientiæ vinculum in eo negotio relaxaret (c): legata in alios usus a testatoribus condita in pauperum alimenta converti pateretur: Apostolicæ Indulgentiæ thesauros pie morientibus, atque ad eorum curam adhibitis impertiret: se denique, & Successorem suum ejusdem indulgentiæ participem faceret, quoties citius Ipse ex hac vita, quam pestis ex Urbe decederet (d). Mortuorum etiam spiritibus largiora solatia petebantur, & cum aliis Provinciæ Civitatibus eadem, quæ Mediolani acciderat, calamitas immineret, etiam, atque

(a) Quotidie psallendi in Odæo consuetudo hoc primum tempore a Carolo suscepta est, quo assiduis precibus vacare contendebat; Non enim reperio antea huc venire solitam, nisi festis diebus, cum Eum domi reliquam hebdomadam multiplices Diœceseos curæ tenerent.

(b) Dicitum hoc intellige de Borromei domesticis, qui sibi semper adhatere comites, quorum nullus unquam vel levissimo morbi incommodo, in gravissimis licet ministrandi laboribus, affectus est; videbimus enim alibi, qui ex familia sui, itemque ex Sacerdotibus ad agrorum curam destinatis interierint. Unum ex familiaribus suis pestilentia extinctum lego, qui distabat moriens, non aliunde pestilentem morbum ad se emanare potuisse, quam ex Caroli consuetudine. Verum hic ad inferiorum ministeria non fuerat evocatus.

(c) Cum delatam sibi hanc potestatem adimi per interitum posse formidaret, scripsit Carnilia, ut eadem ad Successorem, aut Vicarium suum facultas perveniret. Tamen advertas velim per Carnilia obitum in aliud tempus oblatum Botromeo hoc Diploma; nam Carolus ad Cardinalem Novocomensem referens missum sibi dicit duntaxat ad III. Idus Septembris MDLXXVII.

(d) Træsentiora etiam videbantur auxilia, quæ a Pontifice Gregorio insuper postulavit. Curatum in primis est, ut liceret Piarum Ædium patrimonia ad certam summam distrahi; atque Pontificias super hoc literas X. Cal. Octobris impetravit. Accitos deinde Canonicos Latraneanæ, Ss. Benedicti, &

Brunonis Monachos, itemque Olivetanæ Congregationis ad Idus Octobris sollicitavit consilii sui, ut censuram suorum partem in publicum commodum conferrent. Annulata deinde Antistitis curam Urbis Præfectorum, & Regis pietas fuit; quorum illi quidquid sibi ex vino in Urbem tranvehendo vestigialis pendebatur, in eorumdem subsidium profundere, acceptis sexaginta nummorum millibus pro jure hujus vestigialis dividendo; alter quadragies mille nummum jussit in eorumdem levamen numerari, ut scripsit ad Ormanetum Carolus commendans primo Regiam liberalitatem, mox ulterius auxilium modestissime deprecans. Neque desunt Ayamontius Gubernator, & tuenda publicæ valetudini dati ex Urbe Præsides, qui gravi edicto sanxerunt, ut ex transpadanis Regionibus, Alexandrino, Derthonensi, atque Novariensi agro devehenda huc ingens tritici copia colligeretur; cumque Infubres accolæ gravarentur quotidianum in Urbem comæatum ducere, pœnarum metu injecto, illos ad id officii compulserunt, ut scripsit Centorius de Hortensius in Collesaneis suis. Uni desistere nobis Papienses, qui conjungentes ad se ex Infubrum agro aliquot milia, pœnisque a finibus suis avertent; neque quidquam impertiri Urbi nostræ subsidii dignati sunt, refragati etiam Ayamontii decretis. Sed cum anni insequentis incunte Junio eorum Urbem eadem pestilentia invasisset calamitas, Civesque ad nos sui transfugerent: edicto cautum fuerat, ut par pari redderetur; sed mitius deinde in eos inlita Civium nostrorum pietas decrevit.

atque etiam optabat, moneri earum Episcopos, ne stationem deferrent; sed ea, quae par esset Caritate, suis gregibus assiderent. Hæc postulata quamprimum representari Pontifici per Bernardum Carnilium Romæ agentem curavit, iustum simul a Pontifice ipso, aliisque sapientissimis Viris exquirere, an Pastores animarum ad obeunda quæque pro grege pericula ipsa muneris sui ratio compelleret. Sed cum multum temporis ea quæstio requireret, Carnilia interim mortuo, desiniri non potuit. Cetera omnia illico impetrata: quibus literas ad Populum Pontifex addidit (nam id quoque in precibus continebatur) amoris, & sapientiæ plenas. Hortabatur primo carissimos sibi Mediolanenses, ut inflicta a Deo supplicia æquo animo ferrent: deinde, ut integri infirmis, divites pauperibus necessaria auxilia præstarent, quo nihil magis Christiano nomini conveniret (a).

Gratissima Carolo hæc literæ fuerunt, quas typis impressas alteri libello inseruit, quo varias antiquorum sententias præsentium temporum necessitati accommodaverat. Dionysii Alexandrini epistolam ex Eusebio Cæsariensi desumptam, S. Cypriani sermonem, Gregorii Nazianzeni, aliorum-

que Patrum præclare dicta in unum collegerat, quibus Sanctissimi Viri, grassante pestilentia, popularium suorum sustinuerant animos, ne ab mutua ope desisterent. His vernacula lingua in publicum editis, totius Cleri, ac Parochorum præsertim conventum habuit, quorum formidinem, utpote eorum nomini turpius repugnantem, gravioribus verbis increpuit. Quis enim eos, aiebat, Pastoris nomine dignos appellaret, qui oves suas pabuli inopia deficere, ac luporum dentibus dilaniari quieto animo sineret? Atqui ejusdem criminis reos esse, qui creditum custodiæ suæ populum Sacrorum inopia laborare, atque inter Dæmonum insidias absque ulla ope interire paterentur. Alios proinde spiritus caperent, seque ducem ad ea, quæ suadebat, acciperent. Quod si aliquos eorum lethifer morbus corripere, pro certo haberent, venturum se illico, eademque ipsis auxilia allaturum, quæ ipsi ceteris præstitissent. Commovit audientium mentes simul vis orationis, simul promissi magnitudo: nec ultra dubitavere, quin sese ad omnia exequenda, quæ muneris sui ratio deposceret, paratissimos exhiberent (b).

Et forte per eos dies mirabile quiddam

(a) Suffectus in Procuratoris Carnilia locum Specianus scripsit X. Cal. Novembris hoc anno: „ res, „ sponsam Romæ a Theologis tuisse, Parochis non „ licere ex Parochia sua finibus pedem efferre, non „ tamen compelli ad ministrandum infirmis posse. „ Quæ sententia cum parum sibi arderet, Cardinalis Martinum ab Aspilcueta ad sententiam suam pronuntiandam excitavit, qui validis rationibus nixus in Borromei sententiam ivit.

(b) Pauci ex Animarum Rectoribus refragati deinde Caroli votis sunt. Etenim ut omnes haberet obsequentissimos, & similes sui, hæc arte usum Specianus testatur in Tabulis, ut si quem animo deficientem comperisset ex Parochis, ad eum veniens comitem se illi Sacramenta ministranti adjungeret, ut præsentia sua vel renuentem compelleret, vel metuentem excitarer. Sed Ejus exempla Cives moverunt præsentem; scripta tamen etiam sollicitarunt absentes. Modoetia enim eum invaluisset lues, & datum jam a se Ecclesiæ illi Administrum sustulisset e medio, Archipresbyterum ejus loci veritum ab Oppidanis, ne ad agros accederet, acri communit Epitola, ut vellet saluti morientium prospicere, in hæc sententiam: „ Tantum me loci hujus „ calamitas commoveret, quantum in filiorum suorum „ acerbillimo casu commoveret patrem decet. Ve-

„ rum illud vehementius doleo, quod cum adeo „ corporum valetudo Oppidanos istos sollicitos ha- „ beat, nulla tamen aeternæ salutis cura eos tan- „ gat, eum tot pestilenti oppressos morbo & tuo au- „ xilio destituti inhumane patiantur, eo potissimum „ tempore, quo minus eos privari tanto subsidio „ certe convenit. Quid si atrox interitus missum „ huc a nobis Administrum interceperit? Sancti „ Pauli Reg. Cl. novos tibi adjutores dedi; neque „ eum ardorem tuum refrigerari nunc decet, quem „ isthuc in calamitatis exordis attulisti. An te in „ hæc custodia collocatum: an tuos vigilantia tua „ commissos: an me, qui hoc jamdiu præcepi: an „ tempus demum ignoras? Equidem urgens anima „ unius in extremo viæ articulo posite necessitas „ videtur præferenda eorum votis, qui adhuc valent; „ cum istis aliorum opera non sit defutura: mor- „ rientibus autem impium sit Pastorem deesse. Il- „ lud potes; hoc debes. Recognosce, quæso, Dæmo- „ nis fraudem uberiorem offerentis messem, sed „ alias demetendam; manipulos interim nunc colli- „ gendos intercipientis. Mitto scriptis exaratam Na- „ vari sententiam, quæ nihil novi tibi indicet, sed „ in veteri confirmat voluntate. Docet ille breviter „ quod tibi impositum sit munus: te Dei administrum, „ atque vicarium commemorat: exponit morientium „ ne-

dam acciderat, quod segnibus, timidisque ex alienæ virtutis comparatione pudorem injiceret. Vespillonis teterrimum genus, plebejum hominem nondum exanimem, cum extinctum putarent, ad Sancti Gregorii (a) præta noctu devexerant, in quibus mos erat mortuorum corpora sepulture mandari. Luce orta, miser ex lethali sopore expergestus, cum Sacerdotem videret altaris Myteria in Sacra Pixide circumferentem, ex cadaverum acervo in genu assurgit flebiliter rogans, ut ipse quoque Divini Sacramenti particeps fieret. Non odoris foeditas, non fluens ex parulenti artubus sanies, non mortis ex tam propinquo minitantis aspectus Sacerdotem absteruit, quominus rogantis desiderio satisfaceret. Ille voti compos factus in eo, quo antea jacebat, loco recubuit, ac spe melioris vitæ recreatus, quam lenissime expiravit. Celeberrima res tota Urbe fuit, eamque Cardinalis publicis literis vulgari curavit, ne tam eximie fortitudinis, ac pietatis exempla posteris eclarentur.

Nec tamen ita agrotantibus opem ferri volebat, ut ab iis, quos eorum curæ præfece-

rat, nulla vitæ ratio haberetur. Itaque multa secum, multa cum prudentissimis confereudo, nonnulla præcepta, & regulas condidit, quibus adhibitis, quantum in tam ancipiti negotio fieri poterat, suo quisque munere citra periculum fungeretur. Ea præcepta si quis videre voluerit in quinto Provinciali Concilio descripta supersunt: recepta apud Ipsum consuetudine redigendi in publicas tabulas quidquid in ventura tempora profuturum existimaret (b). Id certe futura ætas mirari non desinet, potuisse unum hominem, nullo nisi paucorum familiarium auxilio, tot consiliis excogitandis, exequendisque sufficere, quibus enarrandis ægre historia sufficiat. Provinciae Gubernator, quem ad subsidia ferenda promptiorem ceteris esse oportebat, ut ne adiri quidem posset, Viglevanensi arce se incluserat: primoresque Civium, cum fugæ turpitudine tolerabilior exemplo Principis fieret, in villas, & castella secesserant, non antea reversuri, quam fatiata plebejorum funeribus pestis tutum ad Patriæ delicias reditum aperiret (c). Ita præcipuis eorum, quorum ope Respublica nititur, sub-

„ necessitatem; earum nimirum ovium, pro quarum
 „ incolumitate verbo, & exemplo ipsemet Christus
 „ docuit spiritum strenue profundendum. Adde
 „ ineam obedientiam tuam apud Deum gratiam,
 „ cum præceptum, quod tibi imposui, nunc im-
 „ nam iterum: qua cogitatione sustentatam te non
 „ diffido in tua sententia permanurum. Porro ipsa
 „ animi alacritas, qua te in pericula fortiter conjicies,
 „ non mediocriter valetudinem confirmabit tuam.
 „ Ajunt enim, tranquillo atque alacri utentem ani-
 „ mo facile omne pestilentia periculum depellere.
 „ Quod si etiam secus accidat, nonne unus demum
 „ Deo reddendus est spiritus, quem qui eo tempo-
 „ re, ac modo profundat, quo Deus ipse præ-
 „ scripsit, nunc ille omne se tulisse punctum arbitretur?
 „ Quanta autem superbia, atque audacia cõ-
 „ set, Deo, ac muneri suo deesse; ac si morientibus
 „ nobis, alios Deus meliores substituere ministros
 „ non possit. Verum non hæc eo dico, quo velim
 „ interim curam omnem de tuenda valetudine
 „ cessare. Quod Medici præcipiant, nec muneri obest
 „ tuo, liberet amplectere. Quare dignam te curam
 „ omnium suscipe; & nisi ad omnes sollicitudo tua
 „ pervenit, eam saltem iis, quibus potes, quæso,
 „ impartire. Virga, aut aliud quodlibet tibi præferat
 „ indicium, quo sani commoneantur, ut ab-
 „ sint: ægri ut accedant. Nullum tamen proxi-
 „ mus admittit, ut sanus item, atque ægris provi-
 „ deas; tui enim unius abjicienda est cura. Illos
 „ autem excipe aut ad adiun fores, aut in hor-

„ tis certo distans intervallo; hos præcave, quan-
 „ tum salutis tuæ, & muneris cura patitur. Hæc
 „ Mediolani in usum posita sunt; pauci enim libe-
 „ re Vespillonibus, & Chirurgis via omnis, uno
 „ prælato signo, licet nihil illis suspiciosius dici
 „ possit, utpote semper inter funera, atque ægros
 „ versantibus &c.

(a) Hæc erat tum electa area ad cadavera hu-
 manda, non tamen unica. Potissima autem videba-
 tur, quod prope hanc Limocomium nobilissimum,
 & amplissimum omnium quadrato opere surgeret,
 quod Insuæres *Insuæres* appellant.

(b) Archipræsul Urbinas IV. Calendas Augusti
 MDLXXX. gratias agens Carolo pro missis ad se
 Concilium suis, ubi de hoc verba facit, affirmat:
 „ novam hanc tam ubertim tractatam de pestilen-
 „ tia materiem, admirandam fore posteritati omni;
 „ & multo luculentiora continere remedia, quam
 „ quæ medicorum ars inventis suis excogitare in
 „ posterum possit, utpote a Carolo ipso feliciter
 „ adhibita.

(c) Statim huic incommodo occurrit vigilantia
 Urbis Præsidum, Borromei consilium excitata; quare
 edictum est pridie Calendas Septembris, ut mille
 aureorum poena multaretur, quicumque pedem
 Urbe efferre auderet. Cum tamen urgeret rationem
 cum rusticis inendam cura, triduo post concessum
 est, ut ad decem dies abesse possent ii dumtaxat
 Cives, quos rationes domesticae rus evocassent.

ducentibus humeros, tota pene curarum moles in Cardinalem incubuit. Ipse paucos Nobilium, quos nondum mœnibus excessisse cognoverat, ad colloquium vocatos, nunc pudorem, nunc misericordiam excitando eò denique adduxit, ut crederent falso nomine Patricios appellari, quorum vita Reipublicæ inutilis esset (a). Postquam satis paratos animadvertit, certam Urbis partem singulis assignat, quam assidue circumneant: mox in conventibus, quos statim temporibus fieri volebat, consilia collaturi, quibus obviam iri crescentibus quotidie calamitatibus possit. Sacerdos etiam, qui conventibus interesset, ex primariis datus; ut si quid inter statuta ad Ecclesiasticum Tribunal pertineret, certiorum Archiepiscopum faceret (b).

Verum ubi tantum laboris, ac temporis consultandi, inquirendique cura consumpserat, pecuniæ ad exequenda consilia deerant: nec vero constabat, a quibus peterentur. Regii Magistratus sustentandæ plebis curam ad Civitatem ipsam spectare sentiebant: Decuriones Urbis aliter ex adverso sentire: & quo firmitus utraque pars causam suam defenderet, quotidie deterior causa pauperum fieri. Hæc summopere Carolum angebant, quod neque exhausto

per anteriores sumptus ærario, quidquam Ipse conferre in publicum poterat; & inter duorum Tribunalium certamina cladem ultimam Populo instare appareret (c).

Inter hæc, cum forte Governatorem Mediolani esse intelligeret (d), literas ad eum dedit, quarum summa hæc erat. Quod sibi uni consuleret, & procul a communibus curis, periculisque recederet, id ei minime convenire, cui Rex tutelam Urbis fidelissimæ commississet. Videret Vir Nobilissimus, ne perpetuam nomini suo ignominiam notam inureret, seque in Divinæ Justitiæ conspectu, quæ gravius Principibus imminet, tot miseriarum, quibus infelicissima Civitas premebatur, magna ex parte reum faceret. Quod si ad permanendum minus animi esset, saltem edicto coerceret eorum fugam, quorum opera in tantis necessitatibus Respublica uti posset. His literis in Senatu acceptis, tantus repente pavor Governatorem incessit, ut omni alia disceptatione omissa, illico agere de ingravescentium malorum remediis inciperet (e). Sublata etiam quæstio de sumptibus est; nec ultra oblitere delecti ad regimen Civitatis, quominus curam supeditandæ in publicos usus pecuniæ in semetipsum recipere.

CA-

(a) Revera pietas Equitum nostrorum, & Urbis Præsidium inflammata est Caroli precibus, & Civibus saluti fuit. Lego enim pluribi commendata Hieronymi Montii Patricii Clarissimi præcipua studia (hic tum Præfex erat Magistratus illius, qui in publicam tuendam valetudinem incubuit) adeo, ut non dubitaverit Centorius affirmare, dignam fuisse ejus sollicitudinem, quæ statua in Foro posita immortalitati consecraretur.

(b) Hac ratione juri suo simul servivit, & Patriæ Borromeus; neque enim aliud spectabar, quam ut sua simul studia cum Patriciorum curis in publicam incoluitatem conspirarent. Si quid vero in hanc tuendam a Magistratu statueretur, monitus Ipse de decreto idem statim præcipiebat suis, quod profanis hominibus Patricii imperassent.

(c) Hæc Urbis cum Regio Magistratu dissensio fuit in causa, ut Carolus omnia uno velut impetu profunderet. Cum enim hanc moram pati non posset urgens infirmorum calamitas, a die XVIII. Augusti, usque ad XXII. Septembris, mille & quadringentos homines in Limocomio clausos una Borromei ope sustentatos constat ex laudato Centorio;

nam ex hoc die impostum æros alendi onus Urbi fuit.

(d) Mediolanum venerat Ayamontius ineunte Octobri, cum testetur Carolus in literis suis, Eum religiosissime supplicationi publicæ interfuisse; cum SS. Clavus Christi morientis sanguine consecratus per Urbem solemniter circumferretur: atque in tabulis lego umbelle ipsi, qua Carolus supplicandus Illum circumferens tegebatur, sustentandæ piam manum adjunxisse.

(e) Actum in hac consultatione fuit, ut in elenchum referrentur opulentiorum Civium nomina, quibus publica calamitati opportunum imperaretur pecuniæ subsidium. Cum vero quidam ex Assessoribus inferendum elenchum Borromei Cardinalis nomen diceret, responsum a pluribus fuit: *Multam hanc voluntate jamdiu sua Carolum suscepisse; atque a liberalitate sua exactas aliene parsimonia parvas. Adjectum insuper est: caveant Patres Conscripti, ne fundos familie distrahendi facultatem Eidem concederent; paratum enim Illum videri, universum etiam patrimonium profunderet, licet sue hereditatis fidei commissum. Hæc Comes Georgius Trivultius Senator & locupletissimus Testis Tabulis consignavit.*

CAPUT IV.

*Plebem omni ope destitutam sustentat,
atque enixis precibus ad Dei
auxilium confugit.*

1576. **P**AUCIS post diebus, quam hæc in Senatu acta erant, triste aliud spectaculum jam fatis percussis civium animis intervenit. Cum enim aliis in agros fugientibus, aliis morte ereptis, aliis intra domorum septa metu conclusis, muta pene, ac deserta omnia in Urbe essent: ingens repente turba vias impleverat; neque quid posceret tanta hominum multitudo, quodve se verteret, apparebat. Plebei plerique erant quotidianis stipendiis vivere affucti, quibus, cessante mercaturæ quæstu, clausisque officinis, nihil ad victum reliqui erat. His sese aggregaverant famuli dimissi a divitibus, quos in valescens in dies morborum vis, & annonæ caritas minore fervorū pompa contentos esse docuerat. Itaque nunc in foro conferti, nunc per compita errabundi, mœrore, ac jejuniis semi-animæ, cum nec, ubi consisterent, locus pareret, neque ad depellendam famem alimenta suppetere, composito in ordinem

agmine Archiepiscopum adeunt pro firmo habentes, spem salutis suæ haud alibi esse certiore. Miserabilior sane species agminis erat, quam ut absque pietatis sensu a Pastore amantissimo conspici posset. Humanissimis verbis exceptos bono esse animo jubet (a), & quantum in Ipso auxilii sit propediem expectare. Id vero, quod pecunia non poterat, consilio perficere aggressus, delectos ex omni multitudine validiores inter præsidia militum ad suspecta loca excubias agentium recipi curat: alios ministeriis obeundis, quibus quisque aptior erat, in Xenodochia distribuit; nec ante ab incepto desistit, quam iis, qui supererant, certum aliquod hospitium inveniret.

Octavo ab Urbe lapide via Romana ædes est, quam Franciscus I. Galliarum Rex, fuso Helvetiorum exercitu, monumentum victoriæ posuit, ex quo Victoriæ nomen ædes accepit. Potestate igitur a possessoribus facta (b) trecentos amplius pauperes, quos circumjecta ad Sancti Stephani Templum porticus hæctenus clausos tenuerat, in eam ædem traduxit. Et quamquam pii homines non defuerint, qui emendæ suppellectili, parandisque cibariis auxilia conferrent, multum tamen æris alieni Ipse ad continuanda subsidia contraxit (c).

Binos

(a) Ut primum advenientis multitudinis ad Carolum perlatus est rumor, statim acciri ad se iussit ex Conventualium Familia Patrem Hieronymum a Sancto Augustino, virum promptum consilio, atque opera, qui tumultuantem turbam a Borromeo primum compositam, dux ipse agminis ad Sancti Stephani Porticus iussit facessere, ubi deinde delectus ejus opera est habitus. Postmodum idem Pater in corrogando pro agris are ostiatim emendicans, luem contraxit, & in Cardinalis Aedibus, diligenti licet Medicorum ope accedente, gloriole animam exhalavit die XXVIII. Decembris, Borromeo forsitan invidente. Hæc Taurusius in Tabulis & Parazozerus in Schedis suis. Neque mirum videatur, aedes Borromei patuisse peste infectis; neminem enim ex domesticis ad publica iuguria amandavit, licet familiarium cum agris commercium interdiceretur; ut Galefinio accidit, qui propter Fabritii cuiusdam ex infimo fervorum ordine morbum vocatus in pestilentia suspicionem, iustus est ad ostium se cubiculo continere. Ceterum plures ex agrorum administris domi suæ alebat; alios vero in suis Collegiis ali ære suo curabat, & tanta ciborum lautitia, ut Frater Jacobus ex Cappuccinorum Ordine scripserit: *Messa Fratrum a Carolo hac occasione cibaria*

magna ex parte repudiata, ut interceptis gula deliciis, divisa aquæ in omnes fames esset.

(b) Aedis hujus possessor Ipsemet Carolus erat, qui calamitate cessante, eam dono obrulit Nosocomio hujus Urbis Maximo, ut docent Jo. Arcimboldii Literæ.

(c) Usque ad XX. Januarii diem anni subsequenti pauperum hoc in clauistro aleatorum cura relicta Borromeo fuit, quam ad XXXVIII. dies Civitati deinde impositam, iterum Cardinalis suscepit in eunte Martio usque ad pestilentia exitum. Tot tamen sumptibus impar Ipse videbatur, nisi Eidem virtutis suæ fama subsidium attulisset. Preces tanti Antistitis repudiare religioni debebant Cives universi; quare in hoc onus sustinendum conspiravere piorum hominum divitiæ. Testatur enim Fornerius, sapius missum se ad pecuniosos Patricos a Sancto Cardinali, & præcipue ad Demarchum Littam Seniores, Comitem Erasinum de Abdua, & Cusanos Fratres, atque alios, a quibus semper ingenti cum pecuniæ summa fuit dimissas, ut sepe singuli ducentos aureos uno impetu in miserorum subsidium profunderent, quos Borromei arbitrio distribuendos committebant. Audi etiam, quam præfidenter Comiti Ludovico Gallarato religiosissimo Equiti gratias agens ipse Carolus pro gallinaceis pullis aliquot sibi dono missis, ejus-

Binos deinde ex fevorioribus S. Francisci affeclis deligit, qui otiofam multitudinem Sacrorum cultu, & Christianæ vitæ documentis exerceant. Quin etiam veritus, ne, quod sæpe in fervilibus ingeniis accidit, cessante fame petulantia succederet, de Senatus consensu Judicem destinavit, qui adversus imperia contumaces suppliciorum terrore cohiberet. Ita brevi evenit, ut mortis faucibus erepti meliorem insuper vitæ rationem inirent, miserabilius fortasse perituri, si minus miseri fuissent. Defuncti muneribus aliis, quæ descripta in horas habebant, prælato Crucis vexillo sacra carmina concinentes, & modeste compositi finitima rura circumibant; idque simul pietatis incitamentum, & solatium ægritudinis erat. Qua pietate, & modestia ita commoverant agrestium animos, ut subsidia undique mitterentur esculentorum præsertim, quibus regio frugum, ac pecoris ferax pene ad luxuriam abundat. Nec vero Carolus gravissimæ curæ, ac pene in-

numerabiles retinebant, quominus agreste illud domicilium aliquoties inviseret. Ubi cum omnia satis instructa pro temporum conditione inveniret, alia sollicitudo incessit, ne, appetente jam hyeme, quos morbis, & paupertati eripuerat, frigori exanimandos relinqueret.

Seminudi alii plures in Urbe erant eidem periculo obnoxii, & difficile ad fidem erat, posse in tanta pecuniæ difficultate parvam egentium multitudinem vestium numerum reperiri. Sed nulla fortasse in tantis Reipublicæ necessitatibus fuit, cui facilius Ipse confuleret. Tapetes, & aula, sive lectis familiarium circumducta, sive parietibus, fenestrisque pendentia, sartoribus accitis, scindi omnia, vertique in tunicas jubet: ratus videlicet nihil magnificentius esse hac nuditate Palatii, quam pieras faceret (a). Eas Ipse, prout aptiores singulorum corporibus erant, manu sua distribuit, quo & liberalitati honos, & muneri gratia major accederet. Pellicea quoque in-

gen-

ejusdem liberalitatem inflammet, mensè Januario MDLXXVII. : „ Triduo abhinc oblatis mihi fuerunt
 „ tuis verbis pulli gallinæci duodecim; & munus
 „ tuum adjecta etiam benevoli, & liberalis animi si-
 „ gnificationes maxime commendarunt. Ago, ut par
 „ est, grarias; sed quandoquidem difficillima Urbis
 „ tempora magnum mihi miserorum numerum ob-
 „ jiciunt, quorum calamitatem meam, ut decet, ne-
 „ cessitati antepono: credidi, me ad id muneri a te
 „ fuisse electum, ut alienæ fami tuo dono subveni-
 „ rem. Statui insuper stimulum currenti admovere,
 „ atque obsecrare, ut quod mihi uni munificentia
 „ tuæ offers pignus, splendide offeras universis;
 „ præsertim cum tam amplus pateat munificentia
 „ campus propter tot miseros in Victoria Aedes
 „ congregatos. Porro tanta eorum necessitas est, ut
 „ non consuetum dumtaxat commearis, atque pecu-
 „ niæ subsidium postulæ re videatur; sed quidquid
 „ pretiosum, aut argenteum domi later, a tua li-
 „ beralitate possit extorquere. Jamdiu ad id auxilii
 „ a te deponendum meum tacitum incitabat
 „ animus; nunc ad rogandum etiam latam viam
 „ munivit mihi liberalitas tua, cui multum defero.
 „ Igitur enixe id rogo: neque me responso vacuum
 „ dimitte. Moneas velim certius, quidquid in præ-
 „ sens, aut etiam in posterum auxilii miseris illis
 „ destinas; atque pro certo habe eodem amoris &
 „ grati animi vinculo me item, atque illos tibi esse
 „ obstringendos.

(a) Abunde instructam re vestiaria apothecam suam hoc tempore evertit omnem; licet ex plurimorum testimonio XXV. nummorum millibus ea aestimaretur. Quingentas vestes distributas viritum ad

suburbana tuguria scribit Parazozerus, præter quadringentas, quas Glusianus dicit dono datas miseris Victoria Aedes incolentibus. Addit Parilla Plantanida jurata testis, pelliceam vestem, qua Carolus induebatur, ab Iplomer dono datam mulieri cuidam, quam frigore torpentem invenit, dum Urbem obiret. Cum vero alia nulla sibi in prompta esset, Ipsius familiaris Ludovicus Moneta pecunia sua redemptam iterum Borromeo utendam dedit. Quid plura! In tam opulenta domo nihil reliquum fuit præter attritam telam, quæ cum antea taperi supposita fuisset, deinde in tapetis locum succedens Ejus mensam per subsequentes annos ornavit. Pene etiam mente exciderat opportunum ad hanc rem illustrandam Dominici Castellani Maddii ex Urbis LX. Decurionibus testimonium. Ejusdem verba latine reddo:
 „ Ducenti Vigiles me duce merebant stipendia, cum
 „ Præfectus Fortæ Romanæ tuguriis esset. Huc
 „ frequens veniebat Cardinalis, & me sciscitaba-
 „ rur, num infirmorum commodis quidpiam deesset,
 „ in quo me maxime religiosum esse hortabatur.
 „ Mox ad tuguria appropinquans in singulorum limi-
 „ ne stabat; percontabatur de unius cujusque statu;
 „ pecuniam etiam suppeditabat. Quadam die me-
 „ cum in urbem regrediens intravit atrium Noso-
 „ comii Peregrinorum Sancti Petri, & conspicuas
 „ pendulum e fenestra sacculum, pecunias statim
 „ immisit. Rogavit a me, quodnam ibi hominum
 „ genus versaretur? Respondi eos esse, qui morbo
 „ liberari, cum nulla illis reliquæ vestes essent, ve-
 „ te:ibus combustis propter pestilentia iterum contra-
 „ hendæ periculum, nudi ferme illic latebant. Ille ad
 „ hæc extracto libello quædam conscripsit: mox
 „ abiit.

gentis pretii vestimenta, quæ unica ferme supellex domi remanserat, septuagenariis senibus in vetere hospitio separatim degentibus destinavit: ingens solatium ætatis, cui nihil hiberno rigore infensus esse cognosceret. Id sane novum Civitati nostræ accidit, ut paupertatem, quam ex illuvie, & squalore vestium plerumque dignoscimus, nunc earum pompa, & nitor ostenderet. Videre erat miserimos hominum violaceis indumentis, purpureisque fulgentes, sibi-que inopiam suam propemodum gratulantes, qua in tantis Patriæ calamitatibus tam splendide ornari meruissent.

Ceterum nunquam alias manifestius apparuit nulla re potius, quam exemplo mentes hominum permoveri. Cum enim Archiepiscopum suum inaudita erga pauperes munificentia eo redactum viderent, ut prope seminudus in nuda domo habitaret: tum divites erubescere avaritiam suam: lintea, pecuniam, cibos liberalius elargiri: denique, id quod erat, nefas ducere, si rei familiaris curam tot Civium vitæ anteferrent (*a*). Nec vero muliebrem sexum laudibus suis fraudari fas est, quas sane maximas in publica illa egestate promeruit. Gemmati annuli identidem, & monilia, & aurei torques ad Archiepiscopum mittebantur, quæ vanæ ambitionis insignia nobilior alia juvandæ Civitatis ambitio rejecerat.

Tot collatis in unum auxiliis, cum acrius in dies pestilentia recrudesceret (*b*), satis apparebat gravius laborare rempublicam, quam ut sanari humanis consiliis posset. Itaque Cardinalis, qui tela hæc esse Cælestium irarum Mediolanensi Populo paulo ante prædixerat, spe ab humanis

auxillis in Superos versa, supplicationes in triduum indixit. Decurionibus Urbis haud satis placebat multitudinem congregari, ne latior ex mutuo contactu strages hominum fieret. Ille enimvero objurgare vanam formidinem: commemorare exempla clarissimorum Patrum, Gregorii præsertim Sanctissimi Pontificis, cui post cetera remedia ad Populi Romani valetudinem nequicquam adhibita supplicationem obeunti Cælestis Ales reconditum in vagina gladium, typum videlicet Divinæ Justitiæ parentis ostenderat. Vix ego temperaturos a lacrymis credam, qui speciem supplicationum, quas ad placandum Divini Numinis iram eo tempore instituit, sibi ante oculos ponant. Quinto Nonas Octobris, postquam in Templo Maximo singulorum capita cineribus Ipse conspererat, tum denique Sacerdotes quotquot ex Cœnobiis, Collegiisque aliis convenerant, sub suorum Ordinum signis processere. Ibant excalceati omnes demisso capite, ac gemebundis vocibus Cælitum nomina invocantes; nec satis constabat, mœror, an pietas in omnium vultu emereret. Metropolitanæ Aedis Canonici, quemadmodum proximiores majestate nominis, ita Archiepiscopo similiores pœnitentiæ insignibus erant. Cucullo tecti Crucifixi Salvatoris icunculas manu gestabant, ac projecto longius firmate humum verrentes intestinæ tristitiæ magnitudinem externi cultus negligentia testabantur. Quæcumque interim agmen incederet, attonitum vulgus in genua procumbere: perstreperè omnia mulierum, viro- rumque ejulatus: exaudiri undique voces scelerum veniam petentium, quibus exitium Patriæ meruissent (*c*). Sed omnium

ocu-

„ abiit. Die postero ex eo suburbio præteriens re-
 „ scivi, missas ad eos plurimas a Cardinali vestes
 „ partim violaceas, partim purpureas, quas ex
 „ conclavium aulais conficiendas jussit.

(*a*) Puduit eo tempore Senatores Urbis nostræ in Senatu assidere ornatus, quam domi suæ Borromæum. Quare hoc tempore detracta Senatoriæ Curia aula in miserorum beneficium distributa esse testantur ipsæ Apotheosis Tabulæ; hinc mirum non est, quod ad Paleottum Bononiensem Episcopum, ut etiam ad Novariensem scribens Carolus, effusa

laudatione Mediolanensium suorum pietatem, & munificentiam prosequatur.

(*b*) Diffeminatum malum pervasisse adeo omnes Urbis partes scribit Carolus, ut Octobri mense centum fere Cives diebus singulis efferrentur ad sepulcrum extincti. Mitigata vero aliquantulum ad subsequenter mensem morbi vi, quinquaginta dumtaxat infirmorum interitu scribit hanc Urbem funestatam.

(*c*) In tanto Urbis mœrore, qui maxime omnium mœrissimus erat Borromæus, percipere aliquod ex
 po.

oculos in se præcipue converterat Cardinalis squalida majestate ita compositus, ut luctum universæ Civitatis in se uno exprimere videretur. Obvoluta fronte, validum funem collo circumdatum gerens immobilem in Christi vulnera obtutum defixerat, cujus imaginem prægravi e cruce pendente sibi ferendam assumpserat (a). Ita meditabundus, cum nudis pedibus iret, dexteram pollicem in ferream cratem adeo vehementer incussit, ut divulsam unguem vix modica sui parte ceteris partibus coherentem retineret. Cujus vulneris sensum, quamquam in ea corporis parte acerrimus est, adeo dissimulanter tulit, ut nemo fuerit agniturus, nisi doloris acerbiter manantes passim sanguinis rivuli prodidissent (b). Compertum postea est, toto illo supplicationis tempore nihil Eum a Deo ardentius petiisse, quam ut quidquid irarum Mediolanensis Populus meruisset, in se unum effunderet.

At ubi in Ambrosianam Ædem ventum est, ascendens suggestum (c) luctum,

quem antea aspectu ipso commoverat, accommodata ad Reipublicæ statum oratione inflauravit. Exorsus enim a Prophetæ verbis interrogabat, quomodo Civitas quondam Populo plena, nunc in squalore, & sordibus sola pene federet? Solitudinem scilicet, quam circa Templâ, & aras fecissent, nunc in Civium familias, domosque migrare: & quo rarior antea Legum usus fuerit, eo nunc rariores incolæ in Urbe esse. Flexo deinde ad malorum remedia sermone, diserte ostendebat nullum afflictis perfugium, nisi in Divinæ Misericordiæ sinu patere. Eo proinde verterent animos: expiarent lacrymis præteritæ vitæ labe: pro certo denique haberent cessatura supplicia, dum vitia cessarent. Quæ cum stenti similis Ipse pronunciaret, vix cohiberi multitudo poterat, quin mœstis clamoribus dicentis verba interciperet.

Feria VI. hujus hebdomadæ ad S. Laurentii supplicatum est eadem fere agminis pompa, quæ IV. præcesserat (d). Memor deinde maternæ benevolentia, qua omne Chri-

populi poenitentia gaudium potuit, cum Romam hæc scripserit: *Spero tui iudicis publicis precibus uberissimam mihi a Deo comparatum tui sacræ vindictam, cum omnes intus viderem commoveri.* Iterum vero scribens postridie Idus Octobris, in hanc item sententiam erumpit: *Video denique haberi post Contrarium conventus, & plures hominum Sodalitates suis exercitationibus vacare; quod cum mihi summo gaudio est: tum facile intelligo, sacro hoc Dei vindicis flagello, majus comparari animarum lucrum, quam timeri corporum dispendium.*

(a) Extabat hoc antea Redemptoris Crucifixi simulacrum in meridionali Metropolitana Sacratio; postmodum Borromei manibus consecratum, in Templum ipsum translatum est; & publicæ venerationi propositum adhuc ibidem religiose colitur, ut docet præfixa Aræ epigraphæ.

(b) Constantissime dissimulavit acerbissimum doloris sensum, licet ad multas horas supplicatio proveheretur; & sæpius in disruptum unguem influens vestis, hians vulnus acerbissime verberaret. Vix domum reverfus passus est quidem malagma apponi, pendente tamen unguem stirpitus erui, non nisi post triduum jussit; imo cum ad quintam, & sextam Octobris diem alia essent supplicationes indictæ: cum supplicatum iret, detracto medicamento, nudum iterum pedem vix injuriis objicere voluit.

(c) Hoc Basilicæ Ambrosianæ inter cetera præcipuum decus est, ut declamantem Borromeum ambone suo primum exciperet. Consueverat ante hoc tempus ad Aram maximam in Cathedra sedens sermones ad populum habere Cardinalis; utque facilius

ferre circumstantiæ populi ora, atque oculos posset, solitus fuerat pudorem in privato Sacello deponere domesticos sæpe ad Concionem advocans, ut Ipse ad Castellum scripsit Idibus Junii MDLXXIV. Postmodum videns ex Oratione in suggesto habita uberiorem colligi ab audientibus fructum, vix unquam ab illo exinde abstinuit. Imo ad Valerium scribens biennio post pridie Idus Quintiles, eundem ad id institutum hortatur, suæque item modestiæ specimen luculentissimum exhibet in hæc verba: „ Spero te „ item constanti animo superatarum quidquid hoc „ tempore impedimenti vana pudoris, & metus opinio „ Episcopis opponit, quæ minus publice Orationes ad „ populum habeant. Ego etiam multo ab hinc tem- „ pore parvi pendens imbecillitatem, & insipientiam „ meam pro hoc munere obeundo, statui muneri „ meo non deesse, sperans in hac, qua pro Deo „ fungor, legatione divinum certe auxilium mihi „ non defuturum. Hinc dummodo gregi, Deo, „ meoque muneri serviam, paratus sum strenue „ ferre quidquid dedecoris in me concionantem sit „ ex inficitia mea redundaturum.

(d) Alteram hac d'è Orationem ad populum habuit, quam primo deductam ex Nabuchodonosor arbore, ad quam omnes cæli volucres convolaverant, & bestia agri confugerant, flexit deinde ad anteaquam Infabriæ felicitatem arbori illi compatatam. Verso deinde in contrariam partem sermone, præsentem calamitatem veteris magnificentiæ commemoratione oneravit; pari nimirum superbiæ exitu, propter quam funditus excisam illam arborem aque, atque hanc Urbem explanavit. Tanta orationis effica-

Christianum nomen Deipara Virgo completur, tertiam supplicationem ad Ejus Ædem, quæ haud procul a Sancti Celsi Æde magna Civium veneratione colitur, destinavit. Quidquid aut Superos ad misericordiam, aut homines ad pietatem movere poterat, eo die produci in publicum iussit. Præibant cum fodalibus suis Templorum Antistites pretiosissima lypsana ferentes: Ipse agmen sequens consecratum Christi morientis Sanguine Clavum sustinebat (a), quo dono Helena mater Constantinum Cæsarem adversus bellorum pericula instruxerat. Ex ejus Clavi aspectu orationem ad Populum duxit, simul commemorans ejus amorem, qui pro salute hominum cruci affigi voluisset: simul objurgans ingratos hominum animos, qui flagitiis suis irritum sibi tanti amoris beneficium facerent. Hanc certe superni amoris memoriam ut omnium mentibus altius infingeret, biduo post Clavum eundem excelsa Cruce inclusum per omnes Urbis Regiones circumtulit tanto cruciatus corporis sui, plane ut constaret, voluisse Illum non tam Divini Redemptoris amorem commemorare, quam patientiam imitari. Continuato enim ab ortu

ferme ad occasum solis itinere, ac jejunio, quodque notabilius est, nondum curato pollicis vulnere, nudis semper pedibus ire perseveravit. Miraculi autem loco item notari fas est, quod cum in ea supplicatione, quam Gregorius Pontifex Romæ habuit, octoginta homines lethifera contagione periisse traditum sit: nunc in tanto concursu promiscuis agminibus aras, & Tempa potentium, ne unius quidem hominis vitam desiderari contigerit.

Securis postea diebus (b) supplicandi magnificentia potius, quam consuetudo desit. Assignata Cœnobitis Tempa, quæ quotidie gregatim inviserent, alia præscripta Canonorum Collegiis, quibus etiam indictum, ne psalmodiæ studium periculi obtentu intermitterent. Hinc versa cura ad tollendos errores, quos superstitione in credulam plebem invexerat. Perplexa quædam verba papyro, vel ære impressa vulgabantur: tum vana opinio invaluerat, qui hac tessera munirentur contra morborum vim, insuperabiles fore. Nova hæc scelus illecebra erat, eo capiendis animis aptior, quo ardentius homini vitæ desiderium innascitur. Itaque alterius pestis mo-

re

cissimæ vis fuit, quam etiam positum in conspectu malum corroborabat, ut passim toto templo comploratio ingens & luctus civium fieret.

(a) Mirum dictum est, quot tenebræ in Mediolanensi Historia sint de tempore, quo nostra Ecclesia honestata tam insigni dono fuit. Plura nimium a veritate abhorrentia circumferuntur de Sancto Ambrosio, e ejus manibus certe ad nos pervenire illud non potuit. Sancti Freni commemoratio habetur apud Balutium in Nova Collectione Conciliorum fol. 1544. edit. Parisiensis anni MDCCVII., ubi dicitur jurasse Beatissimus Papa Vigilius in Concilio Constantinopolitano per virtutem Sanctorum Clavorum, & per Sancta quatuor Evangelia, & per virtutem Sancti Freni. Item Gregorius Turonensis Lib. I. Cap. VI. de gloria Martyrum narrat, quomodo per virtutem Sancti Freni nocturnas Dæmonum insidias Justinus Imperator superaverit. Hæc autem omnia certe post Sancti Ambrosii ætatem, utpote peracta sexto seculo, patet contigisse; eoque tempore manifestum est extare in urbe nostra non potuisse Christi Redemptoris sanguine consecratum Frenum. Sed quidquid sit de modo & tempore, quo auctum sit Mediolanum tam pretioso pignore: certum est, illud repositum olim fuisse in Basilica Festiva Sanctæ Theclæ, ubi asservatum fuisse testatur Stephanus Dalcinius, & inde translatum in Templum Urbis Maximum.

(b) Septima Octobris die Sacra indicta Civibus

Synaxis fuit, ad quam infinita populi multitudo confluit. Frostabat omnium oculis expositus in Templi Maximi Ara insertus Crucii aurata Sacer Clavus; cumque quadraginta horarum spatio publicæ pietati Carolus indulgisset, indicta deinde Supplicatio est per sex Urbis Regiones, nequa hujus pars tanto præsidio destituta esset. Designatæ item publicæ preces, stans in singulas partes diversis temporibus, ne quod dies, nocturne spatium orandi studio vacaret. Hanc piam exercitationem *Orationis siac intermissivæ* nomine appellavit, quam tum in usum positam aliàs etiam sæpe instauravit, quoties publica aliqua calamitas timeretur. Adeo compositi hisce institutis amplissima Civitatis mores fuere, ut redire jam aurea Ecclesiæ nascentis secula viderentur. Hinc ad Ariminensem Episcopum scribens hæc habet: „ In tam „ acerbo luis quotidie grassantis spectaculo vere mi- „ serando, ne dicam horrendo, nihil me consolatur magis, quam celebrata quædam religionis, „ ut ita dicam, Saturnalia; cum serveat ubique „ precandi studium diurnum, nocturnumque tanto „ populi consensu ac pietate, ut tumet ipse, si adesse- „ ses, triumphaturus esses gaudio, atque certam „ conciperes non dicam publicæ valetudinis spem, „ quam in Epistola tua desperas; sed saltém animarum salutis non dubium pignus haberes, intuens „ plebeculæ hujus ad Tempa concursationes, cujus „ sincera pictas abstergere, atque delere fordes nō- „ aras Potentiorum potest &c.

re vagatura exitialis opinio videbatur, nisi confestim Carolus sacrilegas artes, & insana commenta edictis, & terrore pœnarum ad inferos, unde venerant, repulisset (a).

CAPUT V.

Præfectum ac Decuriones Urbis hortatur, ut publico nomine votum Sancto Sebastiano nuncupent: alia interim subsidia peramanter excogitat.

1576. **I**N ea rerum aduersitate quanta animi constantia Cardinalis fuerit, vel ex eo dignosci potest, quod cum inter tot religionis officia lues effusius serperet, atque adeo cœlestis ira implacabilis videretur, nunquam tamen aut a peccandi studio desisteret, aut de venia dubitaret. Quin etiam cum trepidam Civitatem in eadem spe veniæ confirmare conaretur, vox Ejus audita est aperte pollicentis, ante Natalitias Christi Domini ferias pestem ex Urbe abituram (b). Cumque nova semper piacula Divinæ Justitiæ leniendæ excogitaret, spem Civibus factam tum denique certissimam fore existimavit, si novam ædem vetere diruta nobiliorem Sebastiano Martyri devoverent. Meminerat alias Urbes contagione morborum ejus patrocinio liberatas; ac Romano quondam Populo non antea salubritatem aëris restitutam, quàm aram ejus nomini dedicaret. Nec abnuvit Civitas, quin votum illico ex Archiepiscopi sententia nuncuparet: gratulantibus cunctis eum sibi liberatorem in

cœlis dari, quem ab materna origine Civem in terris habuissent. Idibus Octobris solemnni ritu peracta res est, qua die Populum ad Martyris aram congregari sequenti decennio placuit, ut facile renascentem vitiorum amorem repetita pœnarum recordatio reprimeret. Eadem religione sancitum, ut in eodem Templo pro salute Populi Mediolanensis quotidie res Divina fieret; simul ut recurrente Martyris festo Magistratus Urbis ad recolendam beneficii memoriam cum donis adesset (c).

Nec tamen Carolus, ita conversis ad Superum opem animis, humana idcirco auxilia damnabat, tamquam cœlestia dona inertis fiduciæ præmia esse censeret. Cum enim nulla tam ampla hospitia superessent, quæ multitudinem ægrotantium caperent, auctor Ipse Magistratus fuit, ut receptacula quædam in Castrorum formam extra mœnia conderentur, fossa, & aggere circumductis, appositisque custodiis militum, ne quis inde egredi ad ceterorum perniciem posset. E regione Portarum Urbis totidem castra steterunt. Tuguria intra septum asseribus, tignisque compacta circumquaque excurrerant, miserabilia vere latibula hominum, nisi necessitas vilissimis quoque auxiliis pretium faceret (d). Nec leve documentum ad cognoscendas humanarum rerum vicissitudines fuit, sub rudibus tabulis tot clarissimæ Urbis incolae extingui, quorum aliquibus nulla fortasse testis, nisi picturis, & auro fulgentia, paulo ante placuerant. Sacella utcumque extructa Sacris faciendis in mapalium conspectu eminebant; ac ne sua cuique paupertas tædio esset,

(a) Extant aliquot Caroli Epistolæ minarum plenæ ad Helvetios præsertim, qui pessimis hisce remediis abutebantur, præter publicum Edictum, quod evulgavit. In iis etiam Sacrorum usu interdixit, quotquot pro lue depellenda ad artis damnatæ præsidium confugerent; eos autem statim obsequentes habuit, quemadmodum eorum literæ penitentis testes declarant.

(b) Certe vox illa vaticinantis fuit. Cum enim propagandum in dies latius appareret malum, ex eo tempore imminui visum est; imo anno insequente conquirere morbi vis cepit, licet pullulare sapienter conaretur.

(c) Intermissa nondum ad hanc usque diem religiosa consuetudo est; & quamvis memorandam hu-

jus Sancti Solemnitatem ex dierum Festorum albo Urbanus VIII. decreto suo una cum aliis pluribus expunxerit: viget adhuc religio Magistratum, ac Civium oblationes huic Templo die S. Martyri sacro deferentium, in quibus nunquam oblitterata beneficii memoria est, neque oblitterabitur.

(d) Sex præcipuis hujus Urbis portis totidem respondebant eo tempore Limocomia, ut scripsit Hortensius de Centoriis. Horum tam late diffusa amplitudo fuit, ut juxta mensuram Mediolanensis calculos initos a Comite Galeatio Gualdo CCLXXV. jugerum spatium occuparent. Subitario opere in iis extructa sunt MMMCLVIII. tuguria ex paleis, & DLVI. ex solidis tabulis; in iisque alebantur fere sex millia ægrotorum Civium.

esset, contenta ligneis altaribus supremi Numinis majestas monebat.

Nihilo lætior intra mœnia rerum facies erat. Silentium, & horror cuncta obtinebant: lata nimirum lege, ne quis in publicum injussu Magistratum prodiret (a). Eadem lege Sacerdotes teneri voluerat Archiepiscopus, nisi quos ab edicto immunes Sacrorum administratio faceret. Præfetti singulis regionibus nobiles viri cibaria circumferebant, quæ quisque sive demisso e fenestris hanc, sive ad ostia domorum acciperet. Id quibus impensis steterit facilius est conjectura assequi, quam certo aliquo judicio definire. Inter suorum temporum monumenta Carolus ipse ita scriptum reliquit, septuaginta aliquoties hominum millia (b), quibus commercio sublato, neque paternæ rei quidquam, neque lucrandi facultas, neque spes ultima miserorum, petendæ scilicet slipis arbitrium remanserat, publico sumptu vixisse. Antiquos certe Civitatis census venundari necesse fuit; quin & finitimas Urbes precibus sollicitari, ne afflictis Mediolanensium opibus suppetias ferre gravarentur. Et cum tantam Urbem ad preces descendere per-

spicuum ultimæ necessitatis argumentum esset, nulla fere ex affinis Insubiæ Civitatibus fuit, quæ tam justas preces absque ulla profus ope transmitteret. Casalensibus (c) præcipue ea contigit laus, ut, quemadmodum ubertate agri omnibus pares, ita liberalitate donorum superiores haberentur. Neque ego has externarum gentium laudes ita accipi velim tanquam in Urbe nostra Cives deessent, qui perpetuam apud posteros memoriam munificentia sua meruerint. Habuit utique ætas illa natos ad Reipublicæ utilitatem homines, quos inter Pomponius, & Augustinus (d) ex nobilissima Cusanorum familia germani fratres, collatis large subsidiis, docuere generis claritatem nullo luculentius testimonio, quam juvandæ Patriæ studio comprobari.

Illud equidem ægre Posteris credent tantam Caroli beneficentiam eo tempore fuisse, ut domesticis oneribus sustinendis aliena deinde beneficentia Ipse indigeret. Quod nisi Divinæ Providentiæ spem certam animo præcepisset, parum pius erga se ipsum, ac familiares suos immodica erga alios pietate videri potuit. Traditum est aliquan-

(a) Abstineri publico cœperunt Cives Mediolanenses ex Edicto ad diem XXIX. Octobris; nam licet lata Lex esset die XV., cautum deinde bis est, ut differretur præstitutum tempus; idque Borromei precibus datum, qui antequam domi omnes continere se juberentur, in animarum salutem exeubans providit, ut singuli Saeris Mysteriis se rite munirent, ut scribit sæpe relatæ Centorius. Constitutum ex Lege fuit XL. dierum spatium, quod deinde sæpius protrahatum propter nova edicta est, adeo ut libere pedem efferre vix licuerit Viris postridie Nonas Februarii; fœminis vero & pueris vix imminente Dominico Paschate, designatis tamen certo, ad quem seorsum pergerent, loco, & tempore, quo pedem ex tectis efferrent. Diutius nimirum isti obstricti sunt lege, utpote imprudenter ætas moderatorum prudentiam postulabat: quare tardius soluti sunt, & citius inclusi; nam pueris, fœminisque interdichum jam fuerat VI. Calendas Octobris, ne domo egrederentur.

(b) Multo minorem numerum describit Centorius, iniens dumtaxat eorum summam, quos ali publicis expensis sciebat. Excessit vero Glustianus Centorii numerum, utpote simul comprehendit, quos in pluribus Hospitalibus domibus, & locis ære Civium, & suo Carolus sustentabat. Ex quibus omnibus simul conflatis facile septuaginta millia Civium eo tempore eguisse alieno auxilio apparebit.

(c) Incolæ nimirum Casalæ Majoris, celeberrimi in Cremonensi Agro Oppidi, memoranda liberalitate tum esculenta diversi generis plura, cum poculenta dono Mediolanensibus misere, atque uni multarum Urbium munificentiam longo intervallo superarunt.

(d) Cremonæ tum erant nobilissimi item, ac pietissimi fratres, qui corpore absentes afflictæ tamen Mediolanenti Urbi ingenti auri summa fuere præsentissimi. Et sane uberrimum pietatis suæ uterque premium tulit; mortuus enim ille quinquennio post reliquit sanctitatis suæ imaginem Uxorem, quæ Mundo valedicens strenue in Capuecinarum Virginum Asceterium conjicere se maluit, quam in aequalium suarum luce versari. Augustinus vero Caroli officii inter Apostolici, ut vocant, Cubiculi Clericos cooptatus, postmodum, Eo defuncto, Purpura Romana insignis fuit, suisque in Ecclesiam meritis celeberrimus. Uterque conjunctissimas habuere cum Carolo rerum suarum rationes adeo, ut adversariorum Borromei opera in carcere ambo detru-di, innocentissimi licet, non recusaverint. Neque præteribo hoc loco Equitis Simonetæ valde munificam liberalitatem in hanc Urbem extitisse, ad quem data sunt eucharistica Caroli literæ III. Idus Septembris MDLXXVII.: quo item anno gratias egit Gonzagæ Novellaræ Comiti pro ducentis aureis sibi in egenoram subsidium missis.

quando evenisse, ut cum jejunio, ac laboribus fractus incunte jam nocte cum solito comitatu domum rediisset, nihil omnino cibi, sed ne pecuniæ quidem minimum inveniret. Cumque in tam ancipiti statu attoniti, mœrentesque alii alios circumspicerent, nobilem virum, qui se a primario cive missum diceret, cum mille aureis (a) ex insperato advenisse, eoque munere recreatos, ac re ipsa monitos esse, ne Carolo duce, adversis utcumque rebus animum desponderent. Id quoque constat, tantum mutæ pecuniæ ad levandam plebis inopiam ab Ipso esse consumptum, ut datam creditoribus fidem ægre post plures annos abolveret.

Neque id mirum videri debet, cum novæ quotidie calamitates orientur, quibus obviam iri sine pecunia non posset. Post quæsitâ alimenta, paratam suppellectilem, constituta egenis hospitia, distributa adversus vim frigoris vestimenta, succurrendum adhuc infantibus erat, quorum ipse quamplures, aut in domorum vesti-

bulo expositos, aut in emortuæ matris complexu inania ubera siccis labiis prementes invenerat. Hos separato in loco (b), conductis mercede nutricibus commendabat, ac sæpius invisere non sine quadam animi jucunditate consueverat, tamquam in iis totidem relata de morte trophæa (c) respiceret. Quod si impar multitudini nutricum numerus esset, novum aliud ingenium necessitas simul, & amor invenerant, ut caprarum mammis appliciti infantes, qualiacumque vitæ alimenta exfugere paulatim assuescerent (d).

C A P U T V I.

Limocomia optimis Ministris in animarum, corporumque præsidium instruit.

1576. **V**ERUM inter innumeras pastoralis officii curas hæc summa curarum erat, ne in tam proximo mortis periculo constitutis quidquam auxilii ad consequenda æternæ vitæ præmia deficeret. Cujus

(a) Huic dono adjectæ donantis preces fuerant, ut manus sua Cardinalis hæc summam pauperibus distribueret. Quare siquid ex ea in usum suum convertit, non videtur tam pie voluntati defuisse Borromeus: imo rectum caritatis ordinem servasse, cum Ipse eo tempore omnium esset egentissimus.

(b) Aperuerat quoddam veluti Orphanotrophium in Hospitali ad Sanctum Celsum Aede. Narrat enim Ambrosius Fornerius Borromeum noctu Urbem obeuntem, ut solebat, ad tertiam usque vigiliam, ut siquæ occurrerent cadavera ocyus efferenda curaret: casu offendisse expositum in Januæ cujusdam limine vivum adhuc Infantem, quem sua statim manu collectum & familiaribus traditum, suis in Aedibus ea nocte tenuit, & mane postero ad S. Celsi Domum amandavit.

(c) Nobilissimum hujusmodi trophæum erexit ad aream Castri Porta Jovis. Siquidem ibi, cum per femirutâ casû cujusdam rudera molitus aditum ad intimum latibulum devenisset, ubi parentes inter defunctos medius latebat semivivus infantulus, non dedignatus est amantissimus Pastor purpura sua, & rochetto, ut vocant, involutum, ex illo, ut vere dicam, sepulcro efferre; neque unquam tam carum sibi onus deposuit, nisi cum evocata nutrici traderet. Hæc scripsit juratus, & oculatus Testis Don Ludovicus Martignonus, qui Carolum inde egredientem vidit, rogavitque quid manibus ferret. Sed gloriosius adhuc pietatis suæ trophæum fixit in suburbanis tuguriis. Ibi cum ostiatis ad tabernaculorum limina exploraret, quæ agris essent necessaria: incidit in mulierem quamdam, quæ sola in

tugurio relicta puerum enixura laborabat. Hæc audita mulieris necessitate S. Cardinalis, & sibi pariter, atque illi metuens, cum pluvio forte cælo palliatus incederet, extra tabernaculum se tenens pallium sibi detraxit; quo intus projecto, jussit filium, ubi editus esset, a puerpera involvi, sibi que extra tentorium interim expectanti deinde porrigi. Hoc tempore Borromeus pluviam expositus parienti femine precibus obstetricatus est suis: namque sub diodum ardentius pro matre orat, ocyus illa puerum in lucem edidit, pallioque, ut erat, obvelutum extra ostium juxta conditum exposuit. Sarcinam hæc extulit manu sua Carolus, & salutaribus undis statim perfusum infantem adhuc ad aliquantulum viæ gestavit, donec obvium forte quemdam ex adiutoribus suis offendens, pignus hoc illi commendavit nutricibus Limocomii descendendum. Hæc Casar Guidus juratus Testis affirmavit.

(d) Accedit huc locupletissima testis Lucretia Uxor Philippi Navæ, quæ in Tabulas retulit se audivisse a Matre sua: quemadmodum cum in tuguriis ad Portam Romanam versaretur Mater luc infecta, ediratum ipsa in lucem ab illa fuit, non sine pestilentis morbi suspitione, ut livida corporis species prodere videbatur. Addit deinde, se mox ad fontem translata a puero ibidem degente, cujus manu suscepta, Baptismali unda lustrata a Carolo est; cumque nulla ex nutricibus propter pestilentiam contrahende periculum impertiri sibi vitalem alimoniam vellet, mitiores erga se feras habuisse: & noctam opportunum caprini lactis auxilium ad maturam deinde ætatem pervenisse.

Cujus auxilii cum ingentem inopiam sive formido Sacerdotum, sive paucitas (a) faceret, accersitis e Monasteriis quotquot idoneos muneri esse cognoverat, postquam omnium animos mœrere, & suspiriis primo statim aspectu commoverat. „ Miseram, (inquit) ac luctuosam Civitatis nostræ conditionem si vobis explicare coner, ineptè faciam, Fratres; nemo est enim, cui non ante oculos perpetuè tantæ miseriæ versentur: imo neminem tam durum arbitror, cujus non misericordiâ jam disrumpatur animus, cum videat carissimorum Caput præsentia omniumque subsidio homines destitui: ex proprio, dulcique domicilio, rebus suis relictis, ægros, & semianimes extrahi: funestis, sordidisque carris in ea tecta duci, quæ stabulis, quàm civilibus ædibus, multo similia sunt, unde redeundi vel nulla, vel exigua spes manet: in mortis quasi faucibus assiduè teneri. Hæc, ut humana fert imbecillitas, profusc misera sunt; sed quoniam tamen sunt hujus tantummodo vitæ, & temporis, videri possunt tolerabiliora: maxime si quis futurorum spe se se erigat. At iis quoque subsidiis, atque opibus deserui, quæ ad alterius vitæ felicitatem, bonaque æterna maxime conducunt, ut cum præsentia quis amittat, in discrimen quoque veniat futurorum, quæ perpetuo manent: id vero & iis, qui patiuntur, miserrimum est, & nobis, quibus earum rerum cura, potestasque divinitus data est, grave sane, & peri-

culosum: scientibus nobis, ac videntibus, ut pestilentia corpus, ita pii Fratrum nostrorum animi rerum divinarum desiderio contabescunt: semivivis vocibus sæpissime, vel obtutu ipso Sacra possulant, misericordiamque implorant: nos autem duri cunctamur, aut despicimus. Parochos in officio, ut scitis, continemus; sed non sufficiunt multitudini, quemadmodum notum est, ne si quidem eorum quisque plurium vires haberet; omnino qui ad casas educuntur, multo sunt remotiores, quàm ut iis suis possit Parochus subvenire. Quin etiam Parochi sæpe ab suis refutantur, cum ægrotis ministraverint, donec tempus comprobaverit sanitatem: ita ut ipsis etiam vicinæ incolis aliorum opera necessaria sit. Externos Sacerdotes quæsi, neque frustra: sed plurimis adhuc opus est. Ad casaseducta multitudo certe destituta jacet; alios, qui operam dare velint, non reperio: cogere non possum, nec debeo quemquam. Confugio ad vos, quorum conditio, & status ita rerum omnium humanarum contemptum præsefert, ut unam divini cultus, humanæque salutis curam intueatur. Si vitæ periculum pro aliena salute adire, Dominumque in hoc genere imitari cuiusquam est, vestrum esse videtur in primis. Non ita egent ægri subsidiis nostris, fateor, ut sine iis spes salutis nulla maneat; verum sæpe necessaria sunt: ceterum quantum semper profint, non solum malis, sed etiam bonis clarius, est,

(a) Formidini Sacerdotum suorum jam providerat Carolus exemplo & imperio, ut vidimus; nam in eos etiam pœnis egit, ne morientium curam dimitterent. Lego enim aliquot ex Plebium Vicariis dignitate privatos, cum ne in agrorum subsidium recenserent: quod nominatim de Alliatensi Præposito scribit Franciscus Bernardinus Cribellus. Insuper literis encyclicis ad Plebium Vicarios, & Parochos datis XXIV. Octobris hoc anno, illos quidem monuerat, scelus esse hac se provincia abdicare; hos autem jusserrat, ne fraudi locus pateret, Vicariis schedam ostendere, in quam redacta essent eorum nomina, quibus ipsi Sacram Eucharistiam porrexissent. Paucitas itaque potius dolenda Carolo videbatur, cum aliquot fidissimos sibi Ministros pestilentia crudelitas ademisset; & revera de hac conquereus ad Ca-

stellum hac scribit: „ Angit me maxime atque fo-
 „ licitum habet Sacerdotum interceptus numerus,
 „ quorum egregia opera hæcenus usus sum. M no-
 „ ra sunt necessitate præsidia; ereptus est enim
 „ morte Sancti Stephani Basilicæ Præpositus, Mo-
 „ doctæ Archipresbyter, Argentus, & aliquot alii
 „ Parochi, quorum vita maxime usui erat etc.“
 Hinc ad Specianum postridie Nonas Octobris scribens dolet, Mediolano abiisse Oratorii Patres paulo ante luc missos, studiumque suum aperit pro iis revocandis, ipso proposito pestilentia periculo, tamquam revertendi iusta causa, propter quod tamen illi redire recusabant; quare deinde Sanctum Philippum Nerium, ut Virum immisericordem libere accusavit, quod illos regredi vetuisset.

„ est, quàm ut disputetur; vel de sensu
 „ nostro nosmetipsi conjecturam faciamus,
 „ quautam afferre soleant tum ægroto cor-
 „ pori, tum maxime animo de salute sua
 „ sollicito levationem. Sed quibus tui
 „ profusa liberalitate misericordia tributa
 „ est, quomodo ipsi suam tam anguste cir-
 „ cumscribunt, & necessariis, externisque
 „ rebus metiuntur? Qui omnium etiam
 „ inimicorum, impiorumque salutis causâ,
 „ Dei Filius summo dedecore, cruciatu-
 „ que acerbissimo, fixus in Cruce mortuus
 „ est; idem nos, qui tantum ab eo bene-
 „ ficium consecuti sumus, invitat, ut quietæ,
 „ gloriosæque mortis periculum pro
 „ piis fratribus adeamus; cui tantum de-
 „ bebimus, quantum millies moriendo siue
 „ dubio assequi non possemus. Is ne vilem
 „ quidem vitam hanc, sed ejus tantum-
 „ modo periculum poscit. In his periculis
 „ ita versari plurimos videmus, ut mor-
 „ tem tamen effugiant; imo etiam mul-
 „ tos metu solutos eadem subire. Sed
 „ si nos non effugiemus; hoc mori non
 „ erit, sed eam potius, quæ vere vita
 „ est, citius consequi. Omnino quid habet
 „ in humanis rebus summa nostra
 „ tenuitas, in quo pro summis, & im-
 „ mortalibus Dei beneficiis vere gratum
 „ animum præstare possit, si occasionem
 „ amittamus hujusmodi? Quid autem vi-
 „ tæ parcimus, post paucos tamen annos,
 „ aut dies, aut vero horas, ut humana
 „ conditio est, necessario amittendæ? Quin
 „ hoc ipso Civitatis casu, quam pericli-
 „ tationem Fratrum caritas a nobis non
 „ impetraverit, eam facilè jam jam ex-
 „ torquebit contagionis necessitas. Facile,
 „ quemadmodum alii fere innumerabiles,
 „ licet omni sibi diligentia caveant, mo-
 „ rierimur. Quàm pulcrius est, hac qui-
 „ dem in re necessitatem nos antevertere,
 „ gratissimamque Domino pro peccatis,
 „ proque eo, quod ejus immensæ beni-

„ gnitati, majestatique debemus, hostiam
 „ præbere? Videmus heu! quotidie pluri-
 „ mos hæc eadem adire pericula merce-
 „ de vilissima conductos, qua sæpe ne
 „ fruuntur quidem: nos tantis de causis,
 „ tam amplis propositis præmiis moramur?
 „ Si respicitis obedientiæ legem, cujus vir-
 „ tute vestras actiones ad salutem robo-
 „ rari recte vultis; illud, sicuti vos non
 „ latere jam arbitror, in manu nostra po-
 „ suit Summus Pontifex, communis om-
 „ nium Pater atque Antistes: cujus etiam
 „ literas recitari audistis, quibus ad præcla-
 „ rum nos, sanctumque juvenorum Fra-
 „ trum munus vehementer cohortatur (a).
 „ Non est, quod Antistitis ibi quis aut
 „ respiciat voluntatem, aut interdictum
 „ vereatur; ubi Antistitem omnium Prin-
 „ ceptus, & velle se declaravit, & suas addi-
 „ dit cohortationes. Deo vos hoc tribue-
 „ re muneri volo, Fratres, quod, quem-
 „ admodum spero, suscipietis: sed maxi-
 „ mo nos quoque beneficio affeceritis, quod
 „ nulla unquam delere poterit oblivio.
 „ Si huic summæ sollicitudini, dolorique
 „ meo vestra virtus hoc attulerit leva-
 „ menti, ut hinc aliquot videam ad opus
 „ sanctissimum paratos, ultro vitam suam
 „ in hoc beatum discrimen Deo, mihi que
 „ offerre; non dubito, quin aperto semel
 „ ab nonnullis vel parvo aditu, plurimi
 „ alii, qui nunc graviori quadam insolitæ
 „ rei opinione deterrentur, quasi lata via
 „ introeuntes, exemplum hilare sequantur.
 „ Ita qui prior id fecerit, is se aliis au-
 „ ctorem, ducemque præbuerit; magno-
 „ que pondere auxerit meritum suum.
 „ Neque vere novum ad vos nunc offero
 „ caritatis ardorem: ita Patres nostri, Dei
 „ spiritu incitati, in re simili fecerunt:
 „ ita faciendum docuerunt, quemadmo-
 „ dum ex veterum scriptis jussu nostro col-
 „ lectis, editisque, satis apparet; imo opus
 „ ejusmodi ita extulerunt, quod ad ani-

„ mos

(a) In hoc nimirum, quod coegerat, concilio legi
 jussu Breves Gregorii literas, quibus vehementer
 rogabantur Mediolanenses Sacerdotes, ne perhonorificam
 hanc curam repudiarent. Cum vero aliquibus defunctis,
 duriores aliquot Præsides Monaste-

riorum nactus esset pro aliis sufficiens, anno se-
 quente obtinuit Pontificium Diploma, quo solveban-
 tur Præsides obedientia, quicumque ex Religiosis
 familiis a Carolo postulati Præsulum suorum veniam
 non impetrassent, ut jam retulimus.

„ mos nostros stimulos maxime valeat ;
 „ ut martyrii genus esse confirmarent .
 „ Optabile sane tempus , quo absque Ty-
 „ ranni crudelitate , sine equuleis , sine
 „ ignibus , sine bestiis , omnino sine ulla
 „ cruciatuum asperitate , quæ humanæ im-
 „ becillitati maxime solet esse formidabilis ,
 „ martyrii palmam consequi possumus (a) :
 „ imo , & sine ea acerbitate possumus ,
 „ quæ solet semper cum hujusmodi morbo
 „ esse conjuncta ; ut videlicet ægroti de-
 „ stituantur ab omnibus , nulliusque ope
 „ sublevantur . Quod ægro cuicumque da-
 „ bitur , id multo minus negabitur ægro-
 „ rum Patri ; nobisque imitatio proderit
 „ illius exempli , quod per nos proditum
 „ fuerit . Sperare quisque potest , incolu-
 „ mem se fore ; id multo majori ratione ,
 „ quàm alii fecerit innumerabiles , quos vi-
 „ demus , nulla cautione , nulla etiam tem-
 „ perantia , in medio pestilentie æstu assi-
 „ due versari . Sed si morbum quis con-
 „ traxerit , quando alii deficient , ego ipse ,
 „ qui egenorum causâ inter vos quotidie
 „ versabor , adero : mihi curæ crit utra-
 „ que salus vestra ; ego libenter subveniam ;
 „ ego me , si opus fuerit , Sacrorum Mini-
 „ strum jam nunc vobis offero , qui qui-
 „ dem divina ope fretus , neque laboribus ,
 „ neque periculis ullis parcere decrevi , ut
 „ Pastoralis officio meo satisfaciam , & qui-
 „ buscumque rebus potero , gregis mihi
 „ commissi salutem serviam (b) .

Satis apparebat vera esse , quæ diceret ,
 & magnam vim ad suadendum intermix-

tæ verbis lacrymæ afferebant . Itaque nihil
 hæsitantes ad danda nomina omnes assur-
 gunt , loca , quæ quisque adeat , designari
 postulant , ut verius Caroli spiritu agi ,
 quàm consilii moveri videantur . Duode-
 triginta , quorum alacritas ad subeunda pe-
 ricula eminebat , illico in ministerium missi ,
 quos subsecuti alii plane effecere , ut nihil
 in religionis cura ad justæ regiminis for-
 mam deesset . Jam benigne aspicere mor-
 ricentibus , brevem inter cadavera somnum
 capere , vita functis funebria perfolvere
 etiam ii didicerant , qui paulo ante hæc
 ipsa sibi fingere absque horrore non pote-
 rant . Statis horis in Cardinalis triclinium ,
 ab sepulchris , turgurisque reversi eo cibo-
 rum delectu alebantur , qui plane sufficere
 tot sustinendis laboribus posset . Tum ma-
 xime fides facta Caroli dictis , strenuis sci-
 licet viris haud minus tutam inter pericu-
 la , quàm meticulosis , ac seignibus inter
 voluptates , & commoda vitam esse . Cum
 enim adversus innumeras artes , quas vitæ
 desiderium eo tempore excogitaverat (c) ,
 pestilentia crudelius insurgeret , comper-
 tum est erga Sacerdotes ægrotantium cu-
 bilia nullo sui respectu pererrantes adeo
 mitius egisse , ut paucorum interitu con-
 tenta reliquos omnes intactos dimitteret .
 Duo ex Societate Jesu , totidem ex Bar-
 nabitis desiderati , Capuccinorum , ut vo-
 cant , quemadmodum plures in obeundis
 ministeriis fuerant , ita paulo gravior cla-
 des fuit (d) .

Jam vero etiam laicos suadendo , oran-
 doque

(a) Tam gloriosum hoc putabat Carolus mini-
 sterium , ut illud comparare martyrio etiam aliàs so-
 leret . Hinc cujusdam Collegii Præsidem excitans , ut
 sibi uberiorum administratorum numerum suppeditaret ,
 scribit : *Morsu vite profundende nullam unquam Ecclē-
 sicæ Morsum dedisse .*

(b) Die prima Octobris Orationem hanc effica-
 cissimam habuit , quam Caroli a Basilica Petri dili-
 genti servatam debemus , ex quo etiam desumpta
 nunc fuit , prout extat Tomo I. Honoriarum S. Caroli
 impressarum in Bibliotheca nostra Typographia . Et
 sane felicem sortita est exitum , cum ex evocatis
 iis Religiosarum familiarum Moderatoribus nullus
 administratos in hunc usum suppeditare recusaverit ,
 ut in MSS. Schedis reperio . Quis enim Caroli ad-
 ministris esse nollet , & cum eo periculi comes !
 Certe idem Borromeus ad Castellum scribens po-

stridie Calendas Decembris MDLXXVII. ait : „ Inter
 „ cetera , quibus Deus hoc tempore Urbem hanc
 „ ornavit , beneficia adnumerandam esse sollicitudi-
 „ nem & alacritatem eorum Regularium , qui mul-
 „ to se ipsam onere in Infirmorum cura sublevarunt .

(c) Roma præcipue & Florentia , imo etiam ex
 omnibus Europæ partibus transmissa ad Carolum sunt
 plura Medicorum inventa ad pestilentiam vel depel-
 lendam , vel præpediendam . Nullum tamen Ille
 scribit usui fuisse contra grassantem pertinacius luem .
 Lapis illos etiam medicos , quos *Bezzar* vocant , a Car-
 dinali Lusitanie Infante obtinuit ; sed major præ-
 concepta de iis opinio ipso remedio fuit . Non re-
 cusavit tamen Brixienfis , ac Veronenfis Episcopus , &
 conterminis Civitatibus indicata sibi remedia aperire ,
 siquis esset eorum usus futurus .

(d) Hæc aliquanto diligentius enucleat Cardi-
 nalis

doque incitaverat Carolus, ut qua pietate Sacerdotes animarum curam capefferent, ipsi curandis civium suorum corporibus uterentur (a). Itaque assiduus ad Nosocomia mulierum, virorumque concursus erat, nihil aliud petentium, nisi ut participes laboris, ac periculi fierent. Ibi cibaria coquere, fordes everrere, alimenta decumbentibus ministrare; idque tanto benigniore cura, quanto diligentius agere virtutis amor, quam stipedii cupiditas folet. Sacco induti incedebant, quem ex Caroli manu omnes acceperant, eoque insigni obvios admonebant, ne quis ad ipsos tamquam lue contactos propius accederet.

His curis aliquid intervenit, quod crudelitas simul, & pietas posteritatis memoria dignum faceret. Cuidam ex Archiepiscopi familiaribus, cum ex Palatii fenestris in adversam domum forte prospiceret, triste oculis, animoque spectaculum repente

se obtulit. Duo pueri eodem patre geniti, eodem in lectulo exanimis jacebant, quorum cadaveribus interposita decennis soror, nequicquam flebili voce opem implorans, animam agebat. Sedebat interim turpi metu immobilis mater, nominis sui, & erga morientem filiam omnis officii immemor. Monitus ea de re Carolus, & lugubrem scenam Ipse quoque oculis contemplatus, mittit illico delectam ex Sanctæ Ursulæ Sodalitio Virginem, quæ destitutam maternis auxiliis puellam ex ejus lectuli fœditate eriperet, & quibus maxime poterat, officiis referret. Id serum fuisse auxilium postera dies declaravit, crescente in horas puellæ morbo, nisi ipsa sibi divino quodam instinctu consuluisse. Gemebunda, ac prope semianimis, Carolum e fenestra advocari jubet: in cujus conspectu posita (b), ac salutari Crucis signo munita spiritum ita recepit, ut intra paucos dies felicif-

nalis ad Specianum scribens Idibus Novembris MDLXXVI.: „ Ex Sancti Calimerii Patribus (Theatinis scilicet) nullum pestilentie furor eripuit. „ Ex Sancti Pauli Decollati Clericis duo: totidem ex Societate Jesu, dum agris in tuguriis assiderent, pestilenti afflatu infecti interiire. Unus „ ex hac Societate superites mihi præsto est, & „ Ecclesiasticis Viris, quorum ego præcipuus administrator sum. Nonnullos ex hoc casu tantus pavor incellit, ut venire in agrorum subsidium constanter recusarent. Tamen eos, licet a periculo remotos, pestilentia domi latentes invasit; atque hoc divinitus factum puto, ut extaret documentum in eos, qui promptiorem deferre infirmis servitutum reformidant. Capuccinis major oneris moles incumbit, quorum cura tria ex Limocomiis concredita sunt; & licet aliquos ex iis mors oppresserit, nullum unquam deesse mihi credidi; cum parata semper viventium aliorum opera, mortuorum desiderium eripuerit. Egregiam item mihi operam adjungunt tres ex Olivetanis Monachis in difficillimis hisce ministeriis sane interriti. Aliquot etiam sub signis numero Lateranenses Canonicos, aliosque plures ex Sancti Francisci Observantibus, ex quibus tres intercepit morbi crudelitas. Neque desunt ex Sancti Augustini Ordine, & ex Carmelitana familia aliquot in Agro Mediolanensi, Urbanorum Sacerdotum solertiam imitantes. Hoc vere dicam: Ex Sacerdotibus meis æque, ac Religiosorum Ordinum multo minorem numerum interiisse; quam ex iis, quos domi veluti in tuto delitescerent ipsa opinio securitatis oppressit. Quare plures, cum viderent non satis firmum salutis præsidium in privatis laboribus comparari, mortis fugiendæ spes in hoc ministerium suscipiendum, seu apertum mortis

„ periculum conjecit“. Adeo autem ipse rerum exitus hæc Caroli dicta comprobavit, ut anno insequente, cum ferme omnis conquievisset in Urbe pestilentie suspicio, in uno dumtaxat Patrum quorundam Collegio revixerit lues, qui recusaverant operam suam infirmis adjungere. Hinc ad quartam Septembris diem hæc super re ad eundem Specianum scripsit: „ Tandem aliquando lues infecit Collegium „ illud hæcenus funerum expertis; geminæ in eo „ Patres e viventibus exturbati sunt. Huc demum „ reciderunt eorum curæ pro dirimendo omniterorum commercio, & repudiandis iis omnibus, qui ad Poenitentia Tribunalium etiam accederent. „ Dictitant nescire se, quibus pestilentia hæc profecta principiis sit; nisi fortasse, ut ego autumo, „ ex prudentia carnis initium duxit, quæ, teste Apostolo, mors est.

(a) Hortationibus suis omnem fere periculi formidinem depulerat a Civibus Borromensis. Hinc Margaritam Trivultiam Borromeam amitam suam reprehendens, quod ruri agens optaverat, sibi ut liceret geminos domi Patres Capuccinos tenere, noxas suas confitendi causa, respondit die XV. Decembris hoc anno: *Tot sollicitudines animam humanam prudentiam alere, cum in vis mortis periculis tota valetudinis cura rejicienda in Deum videtur*. Ceterum initio ut metum omnem a Civibus abstergeret, dum Urbem obiret, (quod bis per hebdomadam consueverat) ex edito loco orationem ad circumstantem profenestris populum habebat, qua fiduciam in omnibus excitaret.

(b) Cum Matrem animus deficeret, ejus loco generosa Virgo puellam calcitrantem pro Cardinalis oculis ad fenestras stitit: qui tum forte cibum capiens advolvit ocyus, & salutari signo munitam, veluti e mortis faucibus languentem eripuit; nam

licitissime convalesceret. Verum hæc inter tot alia multo mirabiliora memorari vix operæ pretium erat.

CAPUT VII.

*Domus clausis omnibus, pias & quotidianas
exercitationes indicit, & Urbem obiens
singulos præfens consolatur.*

1576. **C**omposito, ut antea diximus, eorum statu, qui muris, aut aggere circumsepti extra Urbem detinebantur: haud minor Cardinali sollicitudinis, curarumque materies in urbe remanebat. Tantam enim hominum multitudinem quotidiano labore vivere afluam, nunc omni officio vacuum intra domesticos parietes contineri: ut salubre corporibus, ita moribus periculosum haud temere iudicabat. Itaque novas assidue artes transigendi utiliter temporis excogitabat, ne inter ipsa præsentium malorum remedia deterior alia ex otio pestis exurgeret. Rem divinam quotidie in triviis, ac patentioribus locis fieri iusserat (a), ut ex suis quisque adibus defixo in Aram obtutu, Augusta illa salutis humanae Mysteria recoleret. Diu, nocturneque statutis per intervalla temporibus, delecti ex piorum multitudine homines in compitis aderant: invitabantque ad fenestras vicinarum adium incolas, cum

quibus idoneas temporis preces alterna voce concinerent (b). Sacramentorum usus eo tempore fortasse frequentior in viis, quam paulo antea in Templis erat. Alios insita animo pietas, alios eximius religionis magister metus urgebat, ne imparatos ad immortalis vitæ gaudia consequenda mors adeo proxime imminens inveniret. Sacerdotes tripodem sellam secum ferentes, confidentesque in domorum vestibulis peccata sua confitentibus aures præbebant: tum Dominicis diebus alii cum cetero apparatu præsto erant, qui in ipso ostiorum limine procumbentes Divina dape reficerent. Mirabile dictum est, trecenta hominum millia, qui tunc Mediolanensium numerus erat, unius Hominis cura tanta rerum, animorumque concordia regi potuisse, quantum difficile aliquis in privatis quoque familiis inveniat. Neque ego inficior multos egregios fuisse viros, quorum ope Respublica in ejus temporis calamitate uteretur. Verum, ut singulas corporis partes, quamquam diversa officia ad vitam utilia conferunt, uno tamen spiritu agi fatemur: ita nec temere dixerim, tot illa pietatis officia, quæ per diversos homines agebantur, ad Carolum unum posse referri. Nam præter illam vim exemplorum, quibus Ipse tam multos ad Reipublicæ curam adduxerat, illam ingenii præstantiam, qua ministeria omnia tam apte ad rerum necessitatem constitue-

rat,

tevera brevi convuluit. Præclarus tamen, atque felicitus actum cum Virgine; quam cum Infantula eo tempore fuit. Etiam permanente morbi contagione, cum illam lues corripuisset, delata ad tuguria nunquam passa est, urgente licet mortis periculo, integro corpori manum a Chirurgo admoveri. Quare remediis destituta, sed gemmo martyrii, & virginitatis nomine illustis ad Superos evolavit, ut habet Antonius Seneca in Tabulis.

(a) Ad primam Novembris diem statuta ad compitorum, vicorumque capita sublimes Aræ, ad quas Sacerdotes Sacris operarentur, & viciniam conteminae populam ad fenestras spectatorem haberent. Neque ante interceptum sacram hoc commodum Civibus fuit, quam solutis omnibus edicto Gubernatoris liber ex adibus egressus pateret.

(b) Eo tempore scribit Carolus a Basilica Petri, amplam hanc Urbem quamdam veluti publici Asceterii imaginem exhibuisse. Carolus autem ipse, teste Antonio Seneca, gratulatus sibi tam præclarum publicæ Religionis inventum, triumphans gaudio discurrere consueverat: *Magis Civitas, Magis Tem-*

plum. Quo autem ritu publicæ istæ persolverentur preces, præstat audire ex Bernardino Taurasio, qui hæc scriptis mandavit: „ Ad normam precum Sa-
„ cerdotibus præscriptarum, septies conveniebat ad
„ fenestras evocatus populus diurnis, vel nocturnis
„ horis. Post geminæ horæ interjectum spatium,
„ ære campano majoris Templi signum cocundi in-
„ sonabat. Tunc quotquot in adibus clausi, si noctu,
„ apposito lumine, ad fenestras properabant: ibidem
„ Præcentori ad viarum caput plallenti concinebant
„ omnes: & ex distributi libelli methodo recitaban-
„ tur preces. Plena erat deioris item & ardoris
„ Oratio nocturno præsertim tempore; nam sicut
„ de lumen non proferretur, tenebræ illæ certum
„ serpentis in vicinia morbi indicium habebantur;
„ neque enim eo tempore credebatur, sano alicui
„ fas esse somno vacare“. Per reliquum diei tempus,
„ ne clausis Civibus vacua aliquot horæ superes-
„ sissent, ostiatim singulis legendum libellum distribui
„ iusserat, in quo ratio meditandi, & rerum medi-
„ tandarum ampla supellex erat comprehensa.

num autem timoris argumentum erant affidui labores, & continuata dies, noctesque jejunia, & cruciamenta alia corporis, quæ a se ipso tamquam ingruentium malorum reo expetebat (a). Illa magis terrebant, frequens ad suspecta cubilia accessus, & crebra cum moribundis colloquia, & ex unius vel infimi hominis halitu pendens Pontificis vita, ex quo Reipublicæ salus tota ferme penderet (b). Quod si humanis iudicis res ageretur, dubium facturus posteris erat, plussine amoris tanta aliorum cura, an indignationis tanta sui negligentia meruisset. Noverat, plures in populo esse nondum sacro Christum inunctos, quo fidelium animos ad sustinenda præceptorum onera post Baptismum confirmari Catholica religio docet. Et quamquam probe sciret, ejus Sacramenti vim in-

ter necessaria ad salutem remedia minime numerari; omnia tamen ex amore potius, quam necessitate metienti durum videbatur tot hominum millia cælesti hoc auxilio immunita relinqui. Itaque singulas domos obire statuit, præmonitis civibus, ut divinum munus accepturi ad suum quisque limen descenderent. Et quamdiu quidem ea sollicitudo intra Urbem stetit, minus formidinis erat: intentis in illud Magistratibus, ne grassantibus morbis affecti intra moenia remanerent. Propius periculum fuit, cum idem officium in subjectis Urbi locis continuaret. Narrant iterum Ejus comites, Sexti (vicus est prope Modoëtiam) nonnullos pene semianimes, atque infidentem præcordis tabem toto corpore afflantes, cum ejus Sacramenti desiderium præferrent, sine mora voti compotes factos

(a) Austerum plane iniverat hoc tempore vivendi genus, neque ulli unquam imitandum. Delicia illi erant pro lectulo tabulæ, quotidiana cum agrotis consuetudo, modicus, isque facilis victus, crebræ in singulas partes expeditiones, lacrymæ, meditatio, somnus vix ad duas horas protractus, imperita denum infirmis, & bene valentibus Civibus promissæ sollicitudo. Adeo ad sublimem Sanctitatis gradum hoc tempore aspiravit, & tam magnis profectibus ascendit, ut familiares suos injecta divinitus Ejus veneratio caperet; atque ex iis unum Seneca scribit, tantam de Ejus virtute opinionem imbibisse animo, ut quoties tum Carolo convento opus esset, prius per Confessionem conscientia labes deponeret subvicitus, ne animi sui intima penetralia Borromeus mentis obtutu pervaderet. Eodem anno vetuit, nunciari sibi quidquam ex profanis rebus, eum unice ad sacra animum adjecisset; hinc ad Hieronymum Grimaldum Genuensem Civem sibi amicissimum, qui res alibi gestas perscribere sibi identidem consueverat, VIII. Aprilis die, statui (respondit) te hoc labore sublevare, ut mihi, quod novi quotidie accidit in externis Regionibus, in posterum significes. Nimum ab hoc abhorret dignitas, & voluntas mea, quæ nimum ab hac sive cura, sive curiositate videntur aliena. Sed ad introspectandam penitus susceptam hoc anno Ejus vitæ rationem, juvat expendere quam sancte singulas noctis horas divideret. Ad mediam noctem cum domum a ruguriis, aut Urbe reverteretur, nihil a consuetis sacris exercitationibus remittebat; cumque subsecivæ ex somno artissimo horæ aliquot in antelucano silentio suppetere, tum se in lectionem librorum abdebat. Idcirco Ludovici Granaten- sis Conciones typis editas reddi sibi postulans a Patre Galiardo, & voti sui causas exponens libris Novemb. MDLXXVI. hæc habet: „ Quod rogas, ne libris legendis in tot crisi vacem, fateor publicam hanc calamitatem magno mihi impedimento esse, quominus aliis rebus distinear. Sed quam-

vis pestilentia justitiam forensibus causis indixit, sunt tamen, ut tempus nocturnum in librorum lectionem conferam; eoque vehementius id postulat, quo major mihi Pastoralis muneris cura imponitur, ad quod comparare me nisi legendo possum. Hinc factum est, ut a te P. Ludovici Granaten- sis Conciones exigerem; nimirum cum Orationum habendarum necessitas me nuper Suggestum ascendere jussisset, vim quamdam inbecillitati meæ inferre statui, ut me dicentem populus exaudiat; & Divina Vox, quæ nos ad penitentiam vocat, ad omnium aures facilius permanet. Neque hunc concionandi ab edito loco morem nunquam remittere mens est, quoties exinde se offeret occasio. Etenim memineris, puto, Sanctum Gregorium Pontificem, cum Roma obfessa armis hostium esset, nec pestilentia periculo, ut arbitror, vacua, elucubrasset Commentaria sua in Ezechielem, licet profundæ, & abditæ scriptionis Prophetam. Quare ne a tanti Pontificis exemplo recedam, meum quoque Pastoris est quodvis opportunum tempus in sacris studiis collocare, quibus fructum aliquem populus meus consequatur. Hinc ut quamprimum eum librum remittas opto &c.

(b) Plurimorum preces admortæ sunt Carolo, ut hoc periculoso nimum munere abstineret, quas omnes sive repudiavit, sive elusit. Ecce tibi quid Dethonen- sis Episcopo idipsum suadere conanti responderit mente Novembrii: „ Mones, ut pericula caveam, quæ muneris mei exercitatio invehit: in quo quidem, quantum me distigas, nosco; sed tacite objicere possem fore, ut id tu ipse præstare facile velles in pari causa, si minimum etiam animarum te cura tangeret. Quis enim mecum non sentiat, justam quamcumque esse oves adjuvandi rationem, & nostrum Episcoporum esse ceteris in periculo præire. Nec unquam putaverim, a me hoc pacto Deum teneri, sed illi potius, ut decet, obsequium deferri &c.

atos (a); & quemdam in arce Tritii, vix salutari signo accepto, ad pedes Ejus exanimem concidisse. Simile quoddam fortitudinis simul, & amoris experimentum Mediolani dederat; cum in illa hominum colluvie, quæ inclusa suburbanis tentoriis tenebatur, natos alicubi infantes atro colore materni uteri pestilentiam præferentes ulnis suis exciperet (b), ac præterfluente rivo ex Christianæ fidei intuitu expiaret. Perfuaserat sibi in iis periculis, quæ ad pastorale munus pertinent, nihil Episcopis esse metuendum, quippe cum debeant aut paratam sibi ex Divina Providentia opem, aut immortalem ex morte gloriam polliceri.

Obfirmato in eam sententiam animo cum Parocho Sancti Raphaëlis ultimum diem instare cognovisset, perrexit illico, ut eum cælesti Viatico præmuniret. Ad ægrotantis cubiculum ex Altari venientem circumfretus, & Decuriones Urbis, ac nixi genibus obscrobant, ne vitam suam tam aperto discrimini objiceret. Quin potius ad ea, quæ per se ipsum

agere constituerat, uteretur opera Sacerdotum, quorum plures ad obsequium paratos circa se haberet. Reputaret quæso, qualis conditio futura esset miseræ Civitatis, si, quod etiam dicere absque horrore non possent, errabunda per tot familias peltis ad Ipsum quoque pertingeret. Defuturum videlicet Sacerdotibus ducem, civibus patrem, uno denique ictu peritura omnia, quibus itatuendis tot hæctenus curas, labores, vigilias impendisset. Poneret sibi ante oculos deserta Sacrorum studia, amantes desperatione pauperes, tantam hominum multitudinem, quam aspectu, & sermonibus suis recreare solitus sit, absque ullo solatio relictam; eaque omnia crederet jam satis afflictæ urbi ex Ejus interitu imminere. Nec vero impendentibus Reipublicæ malis ita sese terrent, ut non jaçturam ipsam Pastoris carissimam, etiamsi cetera absint, malorum maximum putent. Proinde, si minus necessitati, daret hoc publicæ benevolentia solatium, ac Patriam sui amantissimam tanto timore liberaret. Hæc intermixta suspiriis dicta commoto magis, quam

(a) Prætergredientem aliquando Borromeum, dum Vicum Sextum Sancti Joannis obiret, rogaverant plures ægri ad Limocem cancellos venientes, ne Christianis sacri expertes se vellet dimittere. Obstant interim minantes Custodes, ne illi pedem ex cancellis efferrent. Tum hærens aliquantulum Carolus Monetam sibi proximum rogavit, quid consilii in ea re capiendum videretur. Anceps Moneta subdidit: suum non esse Borromeo consilium dare; amen si illi voluntas hæc foret, ut eos Sacro Chrismate confirmaret, suam etiam ipsius operam adiutum iri. Tum conversus ad venientes Carolus: *Quid dicitis, ait, Deo veluti ducente Spiritu, nos autem illi depositum; quare pudeat Deo vocari obesse.* Hinc prohiberi eos a Custodibus vetuit, & quoscumque venientes Sacro Chrismate munivit. Roganti deinde, num quis adhuc superesse innungendus? responsum est, aliis in turgia abditis vires ad veniendum deficere; sed paratissimam esse veniendi voluntatem. *At naq;*, subjecit Carolus, *vos vobiscum vici viribus obsecramus?* Et sic ultra procedens, quotquot illic delitescerant, interritus Sacro Mysterio corroboravit. Sed nunquam fatigatum in hoc Sacramento ministrando Borromei diligentiamuvat intelligere ex Ambrosio Fornerio, qui testatus est: se cum decem saltem mortalium millibus, manu apposita ex rituum præscripto, Comparis munus suscepisse pestilenti anno, quos omnes Carolus manu sua munxit. Quis verò numerum referat aliorum, quos Pastor item hoc mysterio confirmavit, aut absente, aut operam suam non adjuncte Fornerio?

(b) Ut plurimum tamen scimus, susceptos semper Infantes in Baptismo ab infirmis fuisse: licet enim nunquam mori Borromeus timuit; tamen nunquam etiam vivere recusavit. Imo in Epistola quadam ad Paleotum Episcopum Bononiensem affirmat, immutatam pro ea temporum calamitate aliquantulum Baptismi administrandi Ambrosianum Ritum; & mentione Infantis omiſsa, aqua infusa ablui recenter natos tum primum consuevisse, ut aliquo modo pestis contrahendæ periculum præcaveretur. Quod vero ad Eucharistiam in armis offerendam spectat, audi quid ad Castellum Arminensem Episcopum XVIII. Julii MDLXXVII. scripserit, de inani quadam, quæ in iis regionibus invaluerat, fama: „ Scribis isthuc didi-
„ tatum, a me fuisse adhibitur cochlear, quo
„ ægis sacra Altaris mysteria porrigerem. Hoc cer-
„ tum habe, id officii manibus semper meis præ-
„ stitum fuisse, quibus etiam sacro Oleo morientes
„ inveni. Cur enim ab humana ope subsidium
„ mutuarer, cum mihi Deum adfore certo spera-
„ rem? Fatendum tamen est, quadam mihi indicata
„ remedia nunquam fuisse neglecta &c. “ Die autem
„ V. Augusti ad eundem scribens hæc alia habet:
„ Aliquorum metu inductus erat hic mos pestilen-
„ tiæ intro, ut argenteo cochleari infirmorum la-
„ biis Christi Corpus offerrent; sed in quodam
„ congregato Theologorum cœtu sancitum est, ne
„ id deinceps audent; imo prohibitum est patenæ
„ etiam porrigendæ usus, qui tamen primum re-
„ tentus cum Sacerdotibus fuerat; mox deinde in-
„ termisus.

quam mutato animo a Carolo audiebantur. Itaque, ut erat, sacram Pixidem tenens paucis ad ea respondit: Gratias se agere Civium suorum benevolentiae, quae plane illos ultra, quam rei dignitas postulet, de periculo suo sollicitos faciat. Ceterum minime convenire, ut quae impavide fieri a ceteris Pastoribus jusserat, ipse omnium Pastor praeter metu refugeret. Quoniam se duces sacrorum hominum appellaverint: sinerent ergo iis exemplo praeterire, quibus auctoritate praesesset. Si civium Patrem crederent: cur non aequum putarent, singularem aliquam gratiam iis a Patre rependi, qui ob paterna exequenda mandata mortem obire non dubitaverint. Quod si ita decretum esset, ut ipse quoque tot mortuorum numerum augetet: non esse, cur quidquam doloris ex interitu suo caperent; neque enim defuturos Praefules, qui Mediolanensem Populum diligentius, ac sanctius gubernarent. Eo responso, cum tristiores, quam venerant, dimisisset: ad ea, quae coeperat, exequenda progressus, non antea morientis Ecclesiae ritus, & pia colloquia expiraret (a).

Eadem caritatis officia experti sunt alii, quos inter pastoralis officii curas lethifer morbus deprehenderat. Rector Sancti Petri in Caminatella (id Paroeciae no-

men est) inter eos fuit. Is quamquam aegre spiritum traheret, audito tamen Caroli adventu in Templum descenderat, ut accedenti partem aliquam laboris, & periculi demeret. Ibi repertum Carolus postquam deprompto ex Altari Sacramento refecerat, redire in lectulum jubebat, ut instituta ad mortem sanctius obeundam praesidia reciperet. Ille enimvero, dissimulata morbi gravitate, etiam atque etiam rogare, ne hanc sibi curam assumeret: nondum enim adesse tempus, quo extremis ejusmodi praesidiis indigeret. Sed enim a morem fallere difficile est. Postero die rediens Cardinalis, cum eum in Templo iterum invenisset, ac mortem propius instare animadverteret: lectulo protinus restitutum sacro Oleo inunxit; neque intolerabilis odor, aut spectantium consilia obstitere, quominus luctantem animam ad extremos usque anhelitus omni pietatis officio prosequeretur (b). Ceterum quanto animosius erga seipsum; tanto consideratius erga alios agere consueverat. Nam quoties pestilens aliquod contigisset, omnia curando corpori necessaria per se ipsum obibat, nec nisi post septimum diem quemquam propius accedere patiebatur, ratus eo temporis spatio quamlibet morbi suspicionem posse purgari.

C A-

(a) Incredibile dictu est, quantum haec Pastoris constantia Mediolanensium Sacerdotum pietatem accenderit. Statim ab hujus obitu adfuit in cubiculo Parochus Sancti Pauli in Compito, qui detractum e lectulo cadaver rite abluit, & vestibus decenter ornatum in pheretto composuit; & tamen vivens multis post annis rem hanc Gluffiano hujus historiae scriptori ipse enarravit. Hinc anno XXX. subsequenti Seculi, cum iterum corripuisset hanc Urbem pestilens morbus: perseverabat eadem in Mediolanensibus Sacerdotibus constantia; quare infelicior quidem exitu, sed pari animi magnitudine ex una, eaque minima Oblatorum Sodalitate octo supra viginti piis hujusmodi officiis intentos lues implacabilis oppressit.

(b) Suo ipsorum lectulo inhaerentem admirari sunt Carolum gemini alii in Urbe Parochi, Sancti nimirum Babylae, & Sancti Victoris ad Theatrum; neque alii hoc Antistitis officio carituri fuissent, nisi horum precibus ceteros ad meliora fata reservassent. Etenim ne nullus hoc periculum refugeret,

hanc dederat Carolus ministris suis omnibus fidem, se in extremo vitae articulo iis adfuturum; sed illi ad infirmorum ministerium exemplo suo magis accensum fuit, quod ab Eo semper abesse mortis periculum intuerentur. Neque dumtaxat sacra Parochiis suis remedia comparare studuit; sed humana etiam ad corporis valetudinem diligenter conquisivit. Hinc Nob. Gregorium Orrigonum Medicum a tunc peritissimum adducere conatus est, ut Francisco Castoldo S. Victoris ad Theatrum Rectori praesto esse vellet. Nam cum audisset nullo modo persuaderi ei Medico potuisse, ut ad aegrum vellet accedere; Cardinalis per domesticum suum illi metum hunc exprobravit, dicens: *Mirari se, quod adeo mortis periculum refugeret, & nullam Christianae pietatis rationem haberet. Cui Medicus: Miror, inquit, Carolum nullam Urbis suae universae rationem habere, qui adeo mortis istius periculum propter nimiam pietatem suam contemnit.* Haec Medicus ipse flens testabatur in Tabulis anno MDCII.

CAPUT IX.

Ex Urbe egressus, agristem populum pestilentia laborantem invisit, ac consolatur.

1576. **H**Æc in Urbe agenti obversabantur ante oculos agræstium locorum calamitates, quorum ingentem numerum lethales morbos pervagari fama erat. Miserat Ille jampridem spectatæ pietatis & prudentiæ viros, qui miseris hominibus omni fortasse auxilio destitutis quoquo modo confulerent (a): dederatque ad Regionum Præfectos documenta, & leges, quibus apte ad necessitatem temporis uterentur (b). Nunc adducta in aliquem tolerabilem statum Civitate (c), ire Ipse constituit, quæque in singulis Provinciis agerentur coram intueri. Nec facile dictu est, quam multis ea profectio saluti fuerit. Quacumque occurreret, tamquam delapsum e Cælo

Numen accipiebatur, pene ut omnium malorum sensum aspectu suo depellere videretur. Ille omnibus omnia factus, nunc in templo Sacris operam dare, nunc ægros invisere, assidere morientibus, benigne singulos alloqui, omnes hortari, ut inflicta a Deo supplicia patienter ferendo non leviora tantum; verumetiam salutaria facerent (d). Prima omnium cura erat publica vitia exagitare concionibus: detestari illatas per chorearum licentiam, & profana spectacula diebus festis injurias: mulierum præsertim impudentiam objurgare, quæ specioso ornatu, peregrinisque vestium lenociniis ad alienæ innocentæ perniciem tanto funestius, quanto blandiæ graffarentur. Et sane aliquid per eos dies inciderat, quo audito, exitialis hæc miseri sexus ambitio contremiscat. Inzagum cum pervenisset, vicum Scriptoribus antiquis Anticiacum appellatum, & funesta tum conta-

gio-

(a) Centum circiter Agri Mediolanensis pagos idem Urbis exitium involverat. Quare jure usus suo plures in diversas partes legaverat administratos, qui perditis prope, & accisis rebus subvenirent. Strenue inter ceteros obiit hoc munus Franciscus Bernardinus Cribellus, qui in Brianteos Colles, & ad Verbænium Lacum legatus hoc tempore Caroli nomine fuit. Alqua quidem orta ex hoc est cum Magistratibus contentio, quam Ille deinde facile rationibus suis, & suada diremit. Aliquot etiam in Eum jactata impotentius distertia accipio a plebeis hominibus, quibus fortasse Borromei vigilantia non admodum utilis erar; cum Eum imprudentiæ nomine accusarent, carpetentque tamquam invalescentis crudeliter pestilentia auctorem. Ipse tamen ad Specianum scribens VI. Calen Septembris docet, qua de causa, & qua moderatone jure hoc suo uteretur. „ Jus in Ecclesiasticis aque ac profana, nos homines sibi quidam sumere voluerant, illosque pro arbitrio ab aliorum segregare commercio. „ Hanc ego potestatem in meos nunquam sum concessurus; cum ad me unum pertineat, & hætenus in me uno fuerit. Nam pestilentia initio sic convenit me inter & Senatam: ac semper sententiam de hoc meam Magistratibus, & publicis Medicis communicavi. Quare volo, ut juris mei sit pronunciare, quo tempore carere publico, aut frui Clericis liceat. Neque me eorum leges adstringunt, quas frequentius auctores ipsi dissolvunt. Quamquam adeo pedetentim, & caute eas aliquando immينو, ut diligentia mea ipsorum curam non raro superet. Etiam cum ad geminos Seminarientes Alumnos pestilens morbus permannasset: citius illi permisere, ut datus iis Chirurgus aliorum consuetudine uteretur; quam ego Clericis id reliquis Seminarientibus permisim: licet magis ad Chirurum, utpote qui agris ac

„ federat, morbi suspicio spectaret; quam ad Alumnos, nos, quos jusseram ab omni Infirmorum commercio removeri.

(b) Videtur in Epistolis ad Vicarios Foraneos datis tonare, fulgurare Carolus, & affectu suorum animos expugnare. Hinc minas crepat, inde stimulos addit, gratias agit, laudat, obsecrat. Una trans Abdum Diocesis pars, cum regi ab uno Vicario non posset, qui eis flumen debebat: novum habuit ab Eo Vicarium, Præsidem scilicet Seminarii Somaeschenis, cujus diligentia multum deferebat. Destinabat idem Chirurgos, & Medicos, sibi opus esset; & sollicitudinis suæ præclarum testimonium extat Epistola ad Medicum agri Mediolanensis scripta, in qua ejus pietatem mirifice commendat, & gratias agit pro ægrotum cura gratis & viriliter suscepta.

(c) Videntur hac in annum sequentem rejicienda. Habeo enim Cribelli legati sui Epistolas, mense Decembri ad Eum in Urbe degentem datas. Neque Ejus Pastoralis sollicitudini consentaneum videtur credere intermissam Civium curam, cum hic adhuc pestilens malum faveret. Mitiori igitur celo in Urbe fruens, & sub anni finem intermittente velut morbo, cessare ipse nescivit; seque ad hanc expeditionem accinxit, quam adeo sedulo obiit, ut sub initium anni MDLXXVII. quotidie ferme Modoëtiam iret tum morbo infectam, ut testatur Eques Hortensius a Castro Sancti Petri.

(d) Scripsit ipsemet hanc sibi fuisse eo tempore consuetudinem, ut Sacerdotes, qui pavide ad infirmos accederent, suo prius exemplo inflammaret; deinde manu apprehensos ad lingua duceret, ibique eorum constantiæ auctor, atque spectator veluti in administri speciem sacra ministeria obeuntibus præsto esset.

gione pessime laborantem, atque e suggestu sublimis temporum luxuriam tamquam malorum omnium originem incufaret: alteram forte in cetero foeminarum grege conspexit tanta vestium pompa inter aequales eminentem, quantam in nuptiis aspici, nedum in publico luctu, parum decessisset. Tum indignatione accensus, converso ad eam sermone: „ Quae te, inquit, „ amentia cepit, infelix, ut in hac tanta „ Patriae tuae deformitate formosior videri „ hominum oculis cuperes? Quin potius ad „ aeternae salutis studia converteris, cum ti- „ bi nequeas hanc mortalem vitam usque in „ crastinum polliceri? “ Sive vaticinium illud fuerit, sive eventus pro vaticinio accipi fecerit, id certe constat, miserrimam mulierem, cum ineunte nocte integra valetudine cubitum isset, postero die exanimem in lecto esse repertam. Haec loci incolae cum horrore narrabant: simul referentes, quam gravia apud ipsos incommoda admirabili patientia sustinuisset. Tot nimirum officii pro Populi salute perfunctum, totum illud agri spatium, in quo mortuorum corpora tumulabantur, soleunibus caeremoniis consecrare voluisse; quamquam & solis aestus nudum caput exureret, & terribimus ex raptim sepultis cadaveribus odor adstantium plerosque in fugam averteret.

Verum haec, atque alia corporis incommoda tolerantem acrius urgebat anceps quaedam animi sollicitudo: quippe cum neque agrestium miseriae quietum in urbe esse

sinerent; & in agris commorantem Urbis necessitas revocaret. Itaque celeritate, & vigiliis id agere conabatur, ut sibi copia temporis ad utriusque partis desiderium superesset. Equo insidens in foro, aut via prandebat (a), circumfusa persaepe Nobilium corona, quos morborum timor in villis abditos retinebat. Nunc posito metu, quamquam ex pestilentibus locis venienti, comites ultro, & ministri aderant, certa quadam opinione insidente animis, nihil adversi cum Carolo agentibus posse contingere. Id maxime spectatum est, cum Peregum Briantæ collis pagum inviseret. Ibi equitem ex illustri Putheorum familia primo statim ingressu obvium habuit enixe obsecrantem, ne domi suae diverfari ea nocte gravaretur. Recusare primo Carolus, acceptaque urbanitate officii, dicere: multa se loca lethiferâ contagione infecta adiisse; proinde periculum fore, ne hospiti suo funestam aliquam gratiam rependeret. Ille recusantem etiam atque etiam obtestari, ne preces amantissimi Civis inani terrore eluderet: quippe pro certo se habere non defutura domui Superum patrocina, quam Ipse praesentia sua illustraret. Facile ad fidem est, exorabilem his precibus Carolum sese praebuisse: cum ne aspernari humanissimi viri benevolentiam videretur; tum ut eos, quos in comitatu habebat assiduis itineribus, ac vigiliis fractos, ejus hospitii benignitate recrearet (b). Nam cum Ipse nonnisi nudis

ad

(a) Certatim cibaria adveniendi offerebant, seu villicii, seu Nobiles Viri, sicubi essent; dumque pane de more vesceretur, comitibus ut bene & splendidius esset, studebat. Illis interim corpora curantibus, ab incolis sciscitabatur, quae loci pericula, & status, aut quae viciniae conditio foret, ut inde abeuntem illum pestilentior statim regio exciperet. Haec Seneca in Tabulis.

(b) Al quanto acrius hoc in loco pugnatum officii fuisse ab Equite humanissimo idem Seneca testatur. Nam cum Olginatum Perego divertere meditaretur Borromeus: domo egrediens Eques Puthens advenientium equorum sonitu admonitus de Antistitis adventu, statim in Ejus occursum ruens, & equi loris amicas manus injiciens, vetuit ultra procedere. Cui Cardinalis, *abstine*, ait, *innocuas manus; neque enim pestilentiae a nobis abest suspicio*. Sed ille, *homo*, inquit, *innocuo, si Carolus abest*. Mox amoris potius indulgens suo, quam Pontificis majes-

statem reveritus, medium Borromeum amplexus equi dorso violenter detraxit: manumque osculatus, ac praedenter atrectans, hospitem, reluctantem licet, in aedes suas perlubenter compulit, aliosque, qui in comitatu erant, laute ad coenam adhibuit. Subdit deinde idem testis, opportunitum id fuisse visum auxilium; cum decimus jam dies ageretur, ex quo nullus aur deposuerat vestes, aut lectulo quietis causa incuberat. Par Variensis Praepositi cum Carolo officium fuit, cum Hic Arcifatam contendere. Cumque hanc Plebem sedulo circumiret, digressus Borromeus Vigluvium, quem Vicum pestilentia undique occupaverat, adeo diligenter sibi, suisque morbi periculum cavere studuit, ut servum, qui forte pendenti ex foribus quibusdam annulo equi lora illigaverat, statim abstinere ad plures dies a ceterorum commercio jussisset, & ipsa equi detracta ephippia mox concremari.

ad quietem tabulis uti, nec nisi rudi, ac facile parabili cibo vix famem depellere solitus esset, nullum hospitii genus erat, quod non desiderii Ejus abunde sufficeret.

His longe dissimilia Gallarati invenit, cum ad Præpositi ædes sub vesperam divertisset. Oppidi Prætor, tamquam publicæ valetudini metuens, aditus omnes armato milite sepserat, ne quis illuc ingredi, aut inde egredi posset. Luce orta, quo tempore Divinis operari consueverat Cardinalis, cum incolarum præcipui ad Eum undique convenirent, primo acriter questus se prope in carcere habitum, atque Ecclesiæ jura tam aperte pessumdari, Prætorem ipsum, qui cum ceteris aderat, tamquam anathemate illigatum, non Sacris modo interesse vetuit, verum etiam Templi ingressu prohibuit. Erroris deinde pœnitentia, & adstantium precibus mitigatus absolutum dimisit: contentus exemplo illo ceteros monuisse, ne quis Ecclesiasticam potestatem ullo prætextu violaret.

Dum hæc in Villis, Oppidisque perageret, mors Ejus falso nunciata mœrore, & luctu omnem circa Regionem impleverat (a). Tam late quidem percubuerat rumor, ut Veronenfis, aliique finitimarum Civitatum Episcopi, tamquam mortuo, funebria perfolverent. Nota vitæ asperitas, laboresque assidui, & quotidiana pericula effecerant, ne tam triste nuntium pro vano haberetur. Mediolani interim tanta animorum consternatio erat prope, ut finem Urbis ipsius adesse crederes.

Plebejorum præsertim hominum ejulatu undique exaudiebantur, quorum ut gravior necessitas, ita pronior in desperationem tristitia erat. Exhaustis Reipublicæ opibus, saviente in dies acrius lue, profugis in rura plerisque nobilium, nunc amisso Pastore amantissimo, qui mœrentes aspectu ipso solari, egenos juvare subsidiis, qui unus maxime cælestes iras lenire precibus suis posset, quam aliam spem miseræ Civitati superesse? Hæc inter se invicem querebantur, cum Caroli adventus omnia repente ex desperatione, & luctu in gratulationem, & gaudium vertit. Audita trepidatione, quam falsus rumor attulerat, citato gradu redierat, ut Populum funesta opinione quantocyus liberaret. Et primo quidem reditum Ejus nunciantibus vix fides habebatur: mox ubi circumire urbem, & palam prodire in omnium oculos cœpit, conferti ad fenestras, & ostia dœmorum fatiari aspectu non poterant, tamquam non ex itinere reducem, sed redivivum e tumulto intuerentur.

Eo sedato tumultu, labores & studia, de quibus antea diximus, extemplo recepit. Inter quæ paternam vere sollicitudinem commemorari oportebat, quam custodiendis Sanctimonialium Asceteriis impendit. Quanto enim remotiores ab hominum oculis erant, tanto Illi digniores patrocinio, & cura sua videbantur, quippe cum earum necessitates eo minus auxilii habituras judicaret, quo a paucioribus noscerentur. Et alicubi quidem tot munita custodiis claustra

(a) Diffeminatæ hujus famæ causa fuerat repentinum Illius in Agrum Mediolanensem iter. Cum enim Parocho assedisset Mediolani animam agenti ex pestilenti morbo Cardinalis, & mox alio extra Urbem contendisset: repente nullibi Borromeum in Civitate videri rumor percubuit. Quare Ejus morbo facta fides est, & conteminas regiones nullo certo auctore mortis suæ fama pervasit. Extat in Bibliotheca Ambrosiana Augustini Valerii super hoc opusculum MS., quod *Solanium de Carolo Borromeo* inscribitur. Ejus initium tibi recito: „ Legebantur „ nonnullorum literæ Crema & Bergomi scriptæ, „ quibus afferebatur, Carolum Cardinalem Sanctæ „ Praxedis pestilentæ morbo viginti quatuor hora- „ rum spatio ex hac vita migrasse. Tristi nuntio „ incredibili mœrore multi conficiebantur, mira „ doloris signa dabant, lacrymas emittebant. Hæc

„ audiebantur voces: Obiit igitur VIR INNOCEN- „ TISSIMUS, EGREGIUS ANIMARUM PASTOR, „ DECUS SACRI COLLEGI, ECCLESIASTICÆ „ DISCIPLINÆ DILIGENTISSIMUS OBSERVATOR, „ VIR DEI, HOMO ORATIONIS, ITALORUM „ EPISCOPORUM STIMULUS, ECCLESIAE DEI „ ORNAMENTUM, NOBILIS CIVITATIS MEDIO- „ LANI SALUS! Quod difficillimis his temporibus „ Eo privati sint Mediolanenses, & Christiano Or- „ bi tantus, ac tam fidelis Dei Minister sit ereptus „ non minimum putandum est flagellum &c.“. Veli- „ lim autem, attentius expendas luculentum hoc tam „ gravis Viri testimonium de Caroli sanctitate eo tempo- „ re prolatum, quo ad sanctiorem adhuc vitæ ratio- „ nem aspirans Borromeus nondum virtuti suæ fasti- „ gium imposuerat.

stra penetraverat fames, nec unde alimenta peterent in tanta rerum perturbatione apparebat. Conquirendo tamen, & multa etiam a Cardinalibus, qui Romæ erant, per literas corrogando pervicit, ne ullibi ad victum, sive ad valetudinem necessaria deessent. Constat sane, in ea familiarum strage, quæ magnam partem Urbis, Provinciæque vastaverat, nullibi pauciora funera, quam in Sacrarum Virginum Cœnobiiis fuisse (a).

CAPUT X.

Acriori voce in Populi vitia invehitur: Sacras Leges sciscit: novis Pontificiæ Indulgentiæ donis Cives Deo conciliat.

1576. **H**Æc tanta curarum moles, tam fœda rerum facies, quam nemo cogitatione concipere, nedum complecti

literis possit, non tamen Caroli animam ita occupaverat, ut omnem profusæ lætitiæ sensum adimeret. Quamquam enim tot Patriæ miseriis pro summo, quo erga ipsam ferebatur, amore ingemiscebat, aliquando tamen dixisse traditur, salutare illud esse Reipublicæ tempus, nec raro sibi ingentes delicias ex ipsis, quas adeo defleret, calamitatibus exoriri (b). Quamplures enim nobilium præsertim, quos adversus conscientiæ stimulos voluptatum cupiditas, & peccandi consuetudo obduraverat: nunc hærens in ipso domus vestibulo pellis, & propius imminens Divini Judicii terror ad sanctiora consilia sensim inflexerat, recepto apud plerosque mortalium more, quos adversa facilius, quam prospera ad virtutem erudiunt. Itaque opportunitate temporis utendum existimans, percussis acrius instabat: ab ipsa scilicet malignitate morborum remedia mutuatus (c), qui-

(a) Prodigio similis res habita eo tempore ab universis fuit (nec Ipse Romam scribens dissimulavit), Sacra Virginum Asceteria communi morbo immunita ferme fuisse. Certe omnes putarunt datum id divinitus sive Caroli, sive earum precibus, ut geminæ dumtaxat in Urbe tan ampla Fœminæ Claustris additæ ex eo morbo interirent; nam plena difficultatis futura res videbatur, si abstrahendæ ex Collegiis Virgines alio fuissent amandandæ, cum nullibi tutam ipsis sedem fore appareret. Illud etiam Caroli precibus adscribere nonnulli, quod serpens in Seminario lues geminos dumtaxat Clericos abstulerit. Collocatæ ibi erant optimæ Dioceseos spes; quare hujus loci incolumitatem potissimum spectare Ille semper videbatur. Hinc invalescente Urbis morbo, noluit eo in loco literarum studia intermitteri, & ab Institutibus repetitis precibus tandem impetravit, ut Alumnis prælegerent. Ut vero huc etiam pestilens morbus invasit, obtinere quidem literæ; sed statim adfuit vigilantissimus Pater, & libere infirmorum cubilia ingressus est, quæ ingredi Clerici vetiti fuerant, ut scripsit Joannes Petrus Stuppanus tum eo in loco Theologica facultati additus. Deinde ceterorum salutis consulturus, eorum partem in Canonica aedes amandavit, reliquos ad Sanctæ Mariæ ad Stellam, ut Ipse scribit postridie Calendæ Augusti MDLXXVII. ad Specianum. His in locis dum quadraginta dierum spatium clausi Clerici remanerent, purgatum omni morbi suspitione Seminarium est; nec nisi ad Idus Septembris Alumni sedi suæ redditi, & paulo post novo Instituto ad suas aedes sunt dimissi.

(b) Molestiam percipi a se aliquam eo dumtaxat tempore testatur est, quo refrigeratus aliquantulum popularis pieratis ardor sibi videbatur. Hinc prima Caroli querela audita est a Speciano, cui Idibus Februarii MDLXXVII. in hanc sententiam scripsit:

„ Diuturnitate morbi effectum est, ut Religionis studia sensim in hoc populo ad hos dies elanguescant. Hanc ego remissionem animorum, veluti magis exitiosam pestem, certe timeo.

(c) Sacra enim opportuniore remedia semper putavit Carolus ad depellendum morbum hunc pertinacissimum. Atque illis Ipse etiam est usus, ut a se periculum omne averteret. Rationem hanc medendi privatis simul, & publicis malis Brixienti Episcopo exponit VIII. Idus Quintiles scribens: „ Fateor „ plura mihi a pluribus oblata, & indicata remedia, „ quibus aut præcaveri, aut sanari hic morbus possit, se putabatur. Irrita tamen ceciderunt vota; & „ quæ salubriora ab Erruria offerebantur, exitus „ ferme fallaciore fuisse comprobavit. Hinc facile „ perspexi, Deum unice morbi, & medicinæ esse „ Auctorem, ut Sacra etiam Scripturæ testantur. „ Ille enim noxarum nostrarum vindex videri vult, „ & nocentes terrore injecto commovere. Quare „ nos ipsi afferamus morbo medicinam oportet lacrymis nostris, & sanctoribus consiliis. Cum publica morum corruptela vigeat, opus est precandis studiis inflammetur, & publica Religionis „ testimonia exhibeantur. Non eo hæc dico, quo humana negligantur auxilia; dummodo divina non „ excludantur. Ego (quandoquidem me de remediis rogas), gliscente primum malo, statui totum „ me divina providentiæ permittere; quin tamen „ faciliora quadam, & quæ in promptu essent, „ medicamenta repudiarem. Recusavi a Medicis „ præscriptam Cataractam; sed pro re nata cum ad „ infirmos esset accedendum, aut suscipiosa loca „ obeunda, subjicere naribus spongiam aceto imbutam, & in pixidula inclusam consuevi. Initio delictius aliquid comparavi: nimirum terere dentibus „ solebam vel cariophyllum Indicum, vel herbæ, quam „ Angelicam vocant, radicem in os inferere &c.

quibus torva hæc, & inaccessa mitioribus consiliis ingenia fanaret. Has Ille delicias, hæc solatia in tantis calamitatibus habuit.

Sed cum his artibus religionis cura Mediolani proficeret, agrestis regio pravitatem morum, & licentia vitæ alicubi laborabat, tamquam ejecta ex Urbe vitia in pagos, & rura transfugerent. Nam sive loci ignobilitas pudorem sceleribus demeret, sive individua comes pestilentia paupertas gravioribus quoque flagitiis necessitatis nomen obtenderet, nonnulli Sacrorum Præsides nunciabant, nunquam se alias tantam in popularibus suis adversus edicta licentiam invenisse. Accesserat magnum ad turpia quæque incitamentum spes impunitatis; quippe cum territi Magistratus, desertis tribunalibus, quanto remotius poterant, a morborum periculis latitarent. Hinc sublato poenarum metu, latrocinia, & cædes, & alia dictu pudenda tuto exercebantur: quasi nihil timendum christianis hominibus præter secures, & carcerem foret. Hæc pristina in agros itinera repetere Carolum cœgerunt, ut quanta poterat auctoritate, & prudentia improborum hominum audaciam reprimeret. Et erant in promptu exempla, quæ fatis ostenderent, quam misere se ipsos decipiant, qui humanæ vitæ prosperitatem existimant, procul ab honestate posse inveniri.

Quidam ex Mediolanensi Nobilitate, genere tamen, quam moribus clariores ad prima morborum indicia in castellum secesserant intra Provinciæ fines notum a-

mœnitate loci, & purissimi aëris salubritate. Hanc deliciarum sedem, seu verius lupanar, Amoris Academiam nuncupari placuerat, ut nomine ipso constaret, quæ inibi artes, quæque studia colerentur. Instructa opipare convivium, & festivæ saltationes præludia voluptatum erant, quas apertius describi verecundia non sinit. Excubiæ interim ad portas agebantur, ne quis continuata dies, noctesque solatia importuna morbi suspicione turbaret. Sed facile custodias omnes transiit pestis, seu potius cælo demissa in turpe contubernium incubuit. Hinc desperatio, & luctus, & foeda corporum strages, cui nullam in privatis familiis parem funesta illa ætas viderit. Hunc execrabilis Academia exitum habuit, ex qua id unum posteri discerent, quam denique palmam profani amoris alumni ex scholis plerumque suis referant.

Jam vero reverfus in Urbem Carolus, postquam multa Sacerdotalis vitæ præcepta superioribus annis ediderat, nunc aliquid eorum, quæ ad exteriorem cultum pertinent, emendare constituit (a). Absurda quædam ambitio invaluerat, ut quomodo fœminæ, & parum dissimiles fœminis viri comam alere consueverunt, ita ad dicti sacris ministeriis homines barbam nutrent. Dignitatem oris in eo maxime sitam arbitrabantur, si prolixior e generis, densioremque lanuginem elegantem lapsu in pectus demitterent. Corruptelam hanc primo impetu tollere difficile videbatur (b); cum insanæ opinioni faveret consuetudo,

prom-

(a) Quam in ceteris effingere conabatur probitatis imaginem, in se ipso prius expressit Redolere sua omnia eximiam Sanctitatem videbantur; hoc enim tempore igne semper abstinit, & carnibus. Tum semel vescendi in dies usum semper deinde retentum auspicius est; ut etiam sapius concionandi ad populum consuetudinem servavit: præsentia sua Canonicorum suorum funebria honestate cœpit, & totis viribus disciplinam in Clero, & populo promovere. Tentavit etiam portas, quæ ad Templorum latera perviæ erant, & corruptelam morum fovebant, muro obstruere: & fœminas a viris foris de gere ubique in Ecclesiis iussit. Ex quibus infinita deinde contentio legis oborta est.

(b) Hunc promissæ barbæ alendæ morem fastidire se testatus fuerat jam ab illius Seculi anno LXVI., quo Bonhomio conquerenti, imberbem se fer-

me factum, igne sacro per faciem gliscente, sic responderat: „ Equidem erepta tibi per morbum barbæ non solum non miseret; sed forti inviderem „ tuæ, si perpetuo tibi liceret illam deponere; „ adeo enim mihi detonsi oris habitus aridet, ut „ barbæ luxuriam saepe deprecans, eam non nisi bre- „ vem pati possim “. Itaque decennio post sub Decembris exitum Monitus de barba Cleri radenda in lucem edidit in Parte VII Actorum Ecclesiæ nostræ comprehensum, & eodem tempore per Diocesim evulgari a Visitarioribus voluit: jamque post Nonas Januarii invalescere barbæ radendæ usum in universa Diocesi Speano significavit. Cautè tamen hac in re a Carolo actum est, ut habeo ex epistola ad Bonhomium dati in hæc verba: „ Probavi admo- „ dum, quod raso v. Ini incedas: doleo tamen, quod „ te Vercellensis Clerus non imiteretur. Verumta- „ men

promptum illud contumacibus ingeniis adversus decreta, utcumque sanctissima, patrociniū. Ratus igitur, rem leni initio tentandam, ralis primus Ipse genis in publicum prodiit, si forte imitandi desiderium ad cetera deinde exequenda proficeret. Mox Literæ Pastorales editæ, quæ petitis ex omni antiquitate documentis ostenderent, quantum illa oris species ab Sacerdotalis nominis majestate, Sanctissimisque Latinæ Ecclesiæ ritibus discreparet. Hæ literæ Cardinalis exemplo conjunctæ apud plerosque valere. Nonnullos vero, quibus usus ratione potior erat, cum velut profani digito notarentur, verecundia ipsa in obsequium adduxit. Ita sine tumultu sublata illa sub elegantia nomine invec̄ta deformitas: mox etiam Synodi decreto damnata,

ne ullo unquam tempore in Ambrosiana Ecclesia revivisceret (a).

Sub idem tempus Gregorius XIII. cum multas Italiæ Civitates eadem, qua Mediolanenses, calamitate vastari videret, plenissima Apostolicæ Indulgentiæ dona omnibus proposuerat, qui ad placandam Divini Numinis iram certa quædam pietatis opera exhiberent. Id Summi Pontificis beneficium antequam promulgaret, voluerat Carolus Civitatem edicto liberari, quo scilicet cautum erat, ne quis ante statutum a Principe tempus pedem efferre extra domesticum limen auderet. Sed cum Regios Magistratus, & Governatorem ipsum aliter sentire accepisset, & morborum finem adesse, quemadmodum antea prædixerat, intelligeret, haud ægre tulit modicum tempo-

„ men neque tuum consilium laudo, qui severe
„ in refractarios agere velis, & Romani Pontificis
„ super hoc Decretum sollicitare“. Addit deinde:
„ Se mitioribus uti consiliis, & patienter dissimu-
„ late, licet ritus hic ab aliquibus repudiatus fuis-
„ set“. Nondum enim convocata Synodo legem de
„ illo sanxerat.

(a) Opera pretium est fideliter hic exponere quid in hanc rem Speciano scripserit Borromeus, ut consilii hujus causas liquido teneamus. Hæc itaque fuisse habet ad eum scribens III. Idus Junias: „ Quod „ subijcis de lege lata, ut raso vultu Clerus ince- „ dat: non miror Cardinalem Sirletum a me dissen- „ tite. Cum enim ab hoc more abhorruisse semper „ videatur Græcorum Ecclesia, cujus ille Ritus „ exofculari videtur ac colere, certe Græcus ferme „ Vit a Græcis discrepare non debet. Sed cum de „ Latinis agatur, inane consilium est ciere tot tur- „ bas, & rationes comminisci: cum semper apud „ Latinos universum invaluerit hic usus, si postrema „ hæc tempora, & quidem corrupta excipias: licet „ ista etiam tempora aliquot nobis offerant gravio- „ res moribus, atque atate Sacerdotes, qui genas „ expungete consueverunt. Neque Roma his vacat „ exemplis, ubi raso vultu intueris Setticellum Pan- „ thei Archiepiscyterum; neque sine causa nuper „ nobis ereptus Carnilia hoc oris habitu urebatur. „ Mediolani religiosius etiam, quam Romæ vetus mos „ conservatus videtur. Sanctæ Coronæ addicti Sacer- „ dotes promissam in pectus barbam alunt, quam „ alebat olim etiam Moneta, qui tamen, Ormaneto „ monente, statim eam deposuit. Seniores item „ Presbyteri post aliquot annos barbam retinere „ maluerunt. Attamen Basilicæ Fulcuyni Præpositus, „ gemini ex Fagnanorum familia Præsules, Ambro- „ sianæ primum Basilicæ, deinde Scalensi Præposi- „ tus Bonaventura Castilionæus Vir, quem antiqui- „ tatis sectatorem eximum optime nosci, ut senio- „ res complures Parochos omittam, barbam omnes „ demere consueverunt. Neque hoc superioris atatis

„ consuetudini dissonum videtur: cum vetus mar- „ mor in Ambrosiana Basilica extans, & ex vera „ Ejus forma exsculptum, rasum nobis Ambrosium „ exhibeat, qualem etiam antiquissima Ejus imago „ nuper in Castro Portæ Jovis reperta ostendit. „ Imo quartus circiter dies agitur, ex quo in Tem- „ plo Sancti Protasii ad Monachos venerandæ certe „ antiquitatis, cum de reficiendis hujus fundamen- „ tis ageretur, fossor casu subterraneam alterius „ Templi substructionem, fortasse Barbarorum ruinis „ oppletam reperit, in quo adhuc Ara maxima ex- „ tabat consum item Ambrosium Sanctis Protasio & „ Gervasio interjectum offerens. Sed his omissis, „ decretum meum ad Ecclesiasticorum hominum „ habitum spectat, qui certe in Episcopi potestate „ versatur; atque una mea Antistitis hoc Ritu „ utentis consuetudo proponi ceteris ad imitandum „ jure potest. Quamquam perfacile inductus hic „ usus in meam Ecclesiam fuit; atque si unum Decimi „ Sacris Præpositum excipias, qui sibi fortasse de- „ decori duxit hoc menti ornamentum detrahere; „ ceteri omnes in meam sententiam concessere. „ Utinam latentia vitia tam felici exitu evellam; „ ut Cleri barbam expunxi: magnis enim profesti- „ bus in via Domini contenderemus. Coacta Syno- „ do, vix decem aut viginti ad summum visi sunt „ barbati Sacerdotes; & licet nulla imponendæ le- „ gis necessitas urgere videretur, cum omnium „ consentiens fere voluntas legis loco esse posset: „ tamen decretum condere malui, non ut meorum „ temporum vitio consulere, sed futurorum liber- „ tati præcaverem. Hoc enim mihi in mote possum „ esse, ut primum videndo assuescere rebus homi- „ nes curem: deinde probatam oculis consuetudi- „ nem addita lege corroborem. Huic deinde de- „ creto, ut in rebus levioris momenti assolet, „ facile acquirere oranes, præter Fratrem tuum, qui „ multa imprudentius effluens pertinaciam suam „ etiam publicis disertiis oncrat &c.

poris spatium expectari, quo latendi necessitas cum pestilentia ipsa deficeret. Initio sequentis anni (a) Jubilæi solemnia celebrari cœpere repetitis in triduum supplicationibus, quas, etsi horrido gelu rigeret solum, nudis Ipse pedibus semper obibat. Cetera vero, sive religionis, sive publicæ pœnitentiæ testimonia, quæ supplicationum pompam auxere, nihil attinet recenseri, quippe jam satis descripta, cum ingruentis in Urbem pestilentia initia traderentur.

CAPUT XI.

Primum Quadragesimæ diem a Bacchanalium licentia liberat: solemne Urbis lustrum condit.

1577. **P**ropitiato igitur supplicationibus Numine, cum ex diuturno squalore, ac luctu exanimis pene Civitas revivisceret, opportunum Carolo tempus visum est abolendæ consuetudinis, qua Ecclesiam suam dehonestari non immerito iudicabat. Solemne jejuniorum tempus Divini Redemptoris exemplo consecratum, quamquam sive privilegio, sive vetustissimo usu ferius, quam alibi, apud Mediolanenses inciperet, ad æctiora insuper spatia im-

patiens legum intemperantia redegerat. Dominica siquidem dies, quæ salutaris abstinentiæ prima esse debuerat, paulatim ultima esse bacchanalium cœperat, nec ulla fortasse aut largioribus epulis, aut majore inanium spectaculorum pompa celebrari. Idem error, quod scribere piget, in sacros quoque ritus irrepperat, oblitteratis videlicet cæremoniis, quibus mos est de illius diei sanctitate Populum admoneri. Angebat Carolum indignitas rei, cui nihil antiquius erat, quam deperditos injuria temporum primæ Ecclesiæ mores revocare. Sed fœdum utcumque vulnus suspenso manu tractari oportebat, ne irritata remediis ipsis libido in furorem erumperet. Itaque non antea decretis agere instituit, quam sapientissimos viros de re tota consulere, monitisque, & exemplis Civium animos exploraret. Memorabat Ambrosii, Augustini, Gregorii, aliorumque SS. Patrum dicta, nec non Othonis Archiepiscopi nostri constitutionem, quæ omnia inductam temere consuetudinem manifestæ pravitatis arguerent. Proinde hortabatur Mediolanenses suos, ne se a vero, & recto seduci opinione ulla, sive usu paterentur; neve antiquissimis Catholicæ Ecclesiæ institutis unius diei luxuriam anteferrent (b). Hæc

ty-

(a) Nonnisi Februario mense impertitum est Civibus hoc Pontificia munificentia beneficium. Etenim Centorius de Hortensii scribit: postridie Nonas ejus mensis primam habitam ad Sancti Ambrosii Basilicam supplicationem; geminas vero subsequentes ad Sancti Nazarii, & Sancti Simpliciani indicatas ad XXII. & XXI. Calendas Martias.

(b) Juvat hic per Synopsin causas evolvere, quibus ad legem hanc condendam impulsus Borromeus fuit, quo ejus in gravissimis rebus prudentia eluceat, & rationes reddantur rei, quæ deinde tot turbas excitavit. Ex recensentur in Galefinii Epistola, dum anno MDLXXIV. materiem Concilii habendi congereret, & Carolo causam dedere Decreti. „ Primo itaque Ambrosiana Ecclesia hoc die „ initium facit Quadragesimalis abstinentiæ ac veteri instituto, & usui; nam juxta Eam prima Quadragesimæ Dominica dicitur *Dominica in Capite* „ *Quadragesimæ*, ut testantur Micrologus, Rabanus, „ & alii. Secundo cum Sanctus Gregorius alios „ Jejunii dies Quadragesimæ adjecit, testatus est „ quatuor dumtaxat a se adjungi; quare Dominica „ quatuor hos dies subsequens jam erat in Quadragesima comprehensa, ut docet Textus Cæ. „ XV. Dist. V. de Consecratione. Tertio Telepho-

rus Papa, ut legitur in Cap. *Quadragesima* Dist. „ V., de Ritu antiquo Quadragesimæ loquens ait: „ hanc sex hebdomadis, sive XLII. diebus contineri. Hoc autem nullo modo verum esset, si prima „ Dominica demeretur, ut calculos incunt patet, „ nisi Paschalem diem in hoc tempus conjiciamus. „ Quarto Sanctus Ambrosius Sermonem habens Dominica in Capite Quadragesimæ ait, *cujus Quadragesimæ initium hodie curamus*. Quinto quemadmodum, ut Septuagesimam, Sexagesimam, & „ Quinquagesimam rite intelligamus, opus est ipsam „ etiam diem, in quam Septuagesima, Sexagesima, „ & Quinquagesima cadit, supputare, ut justa numeri ratio ineat; cur non eadem ratione Quadragesima dies numerentur? Sexto Beroldus, & „ Rituales antiqui Libri nostræ Ecclesiæ, cum illam Dominicam in Capite Quadragesimæ appellent, eam inter Quadragesimæ dies recensent: „ neque enim Romanus Ritus, qui aliquando Feriam IV. Cinerum appellat Feriam IV. in Capite Jejunii, idcirco hanc diem veluti jejunio vacuam declarat. Septimo Liturgia nostra, & Evangelium eo die ad pœnitentiam videntur alludere; „ & similem sensum habent recitanda eo tempore „ Sacerdotum preces, quas ejusdem Dominicæ officium

typis impressa, atque omnium oculis proposita non ego crediderim tantum roboris habitura fuisse, si in aliud tempus incidissent. Metus, & pudor ad assequendam votorum summam magna auxilia fuere. Durabat adhuc morborum terror, validissimum contumacis nequitiae remedium: & Pastori suo post tot accepta beneficia in rem tam sancta oblectari turpissimum videbatur. Hæc duo maxime pervicere, ut plerique in Archiepiscopi sententiam inclinarent, nequicquam reclamantibus aliis, Populi privilegia, & firmatas tot annorum spatio immunitates unius hominis arbitrio violari (a). Sed furri, & querelæ paulo post finem habuere, audito præsertim nobilis Viri casu, quem sicut occulto naturæ vitio evenire potuisse utique fateor; ita neque diffiteor ad Divinæ Providentiæ nutum posse referri. Is audito decreto, quod de jejuniis latum erat, postquam Dominica dies ineuntis Quadragesimæ adfuit, jusserat prandium opulentissime vetitis cibus apparari, tanquam ex ipso legis contemptu, quam infensissime oderat, suavitatem aliquam epulis additurus. Sed longe aliter res evenit, quam ipse expectaret. Cum enim mensæ accubisset, intercludi repente fauces, atque ita sibi alienari stomachum sensit, ut quidquid ori admoveret, illico rejicere cogeretur. Ita irrito desiderio jejunos e mensa surrexit, nec ante convaluit, quam pœnitentia

ductus simul dapes, & consilia mutaret.

Cardinalis interim, cum ad curandum quiete corpus rediens ex tanta tempestate serenitas invitaret, nova consilia, novaque artes animo agitabat, quibus afflictam, ac plane convalescentem ex diuturno languore rempublicam de integro renovaret. Quo conatus Ejus, & studia respicerent, referam iisdem verbis, quibus ipse voluntatem suam populo significavit. Memorabat in primis divina illa ad Prophetam oracula: *Ecce constitui te hodie super gentes, ut evellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes* (b). Eaque sibi dicta interpretatus *omni se ope curaturum* pollicebatur, ut *convulsis vitiorum radicibus, Christianarum virtutum semina in Ecclesia sua nutriret, dejectisque idolis, quæ sibi fringere mortalium affectus solet, sincera religionis munimenta perpetuum duratura excitaret. Quemadmodum vero egregius ille hebraicæ legis vindex, depulso Jerosolymis Antiocho Rege, primo Templum purgari jusserat, ac polluta profanis ritibus altaria renovari: mox alios delegerat, qui ad Sacrorum custodiam adversus hostium insidias excubarent; ita daturum se operam cum, ne hominum oculis indecori aliquid in Templis occurreret, tum ut homines ipsos, viva nimirum Divinitatis Tempora, puriores, quam fieri posset, ab omni labe servaret.* Hæc erant initia Literarum, quibus ea, quæ in futurum meditabatur, exposuit; perinde ac

fi

„ *ficus* vocamus. Octavo Beroldus antecedens Sab-
 „ batum de *Carnivali* appellat; ex quo licet intel-
 „ ligere illum veluti terminum cibus in Quadra-
 „ gesima vetitis esse constitutum. Ultimo MSS. om-
 „ nia post Dominicam dictam in *Capro Quadrage-*
 „ „ *gesimo*, sequentem de *Samaritanis* nuncupant,
 „ non autem primam, quam certe præexistisse sup-
 „ ponunt. Itaque videtur corruptela temporum,
 „ hunc Quadragesimæ diem interceptisse, qui Am-
 „ brosianæ Ecclesiæ necessario videtur restituendus,
 „ præsertim dicente Patrono Ambrosio: eum, qui
 „ in Quadragesima constitutum numerum una die
 „ manducando præterit, non ut unius diei viola-
 „ torem accusari, sed ut totius Quadragesimæ trans-
 „ gressorem argui. “ Hactenus Galestinus.

(a) Equidem non dissimulem, pessimum morem hæc Dominica die abutendi pluribus ante Carolum Seculis inolevisse; præcipue si valeat ratio, quam affert Puricellus Capite XCVIII. Dissertationis Nazarianæ, carnis usum inferens ex Halleluia eo die cantari solito in publicis precibus. Nam cum plaustu

carmen illud cani antiquitus consuevisse non inficiamur, ut ex multis documentis facile posset probari. Ceterum jam allatarum rationum pondus videtur suadere, non levius, sed diutius a Mediolanensibus hac in parte peccatum. Quamquam non ad solos Mediolanenses spectat hæc noxa, cum doceant literæ Pontificii Legati apud Carolum Emmanuelem Sabaudicæ Ducem anno MDLXXXII ad Botromicum date: tandem ejus Ducis religione, & opera abolitam Augustæ Taurinorum carnis ea Dominica die edenda pessimam consuetudinem fuisse, in qua Taurinenses gravius peccasse, utpote Romanis Ritibus additos, certe fatendum est.

(b) Has Pastorales Literas ad populum Mediolanensem dedit postidie Calendas Februarii MDLXXVII. Tum enim sibi videbatur veluti inire hujus Sedis administrationem, & animo sperans aliam veluti futuram Urbem post tantæ calamitatis exitium; multo vigilantiorum se fore Antistitem pollicebatur, licet vigilantia suæ nihil amplius posset adjungi.

si immemor maximarum rerum, quas antea gesserat, tunc primum Pontificatus officia, & pastoralis curas iniret.

Nec vero multum temporis inter promissa, & res ipsas interfuit. Templi maximi visitatio, quæ prima omnium fuit, triumphis speciem civibus præbuit. Omnium ordinum homines Basilicæ limina, & vias infederant, ut publicæ salubritatis auspicia ex aspectu Pastoris amantissimi caperent. Ut vero prodeuntem composito inter maiestatem, ac lætitiâ vultu, infula tectum, splendens utriusque dignitatis insignibus vidèrè: tum implere omnia festivis acclamationibus, ac vix eundem præ gaudio credere, quem paulo ante obsoleto cultu turgida pererrantem, lacrymisque, & sudore perfusum aspexerant. Certare mox alii laudibus, ac rerum ab Ipso gestarum memoriam recolentes domitorem mortis, liberatorem Urbis, Patriæ Parentem diversis, nec tamen vanis nominibus appellare. Pontificali deinde Palatio, proximisque Canonico- rum ædibus lustrali aqua, & solemnibus prece expiatis, pergebat eodem ritu purgare singulas Civium domos (a), dederat-

que in publicum monita, ut ex suo quisque tecto impudica picturæ ludibria, infames turpi doctrina, sive lascivis fabulis libros, & si quæ alia cælestis gratiæ impedimenta esse poterant, amoveret. Verum salubriter destinatis oblitere calumniæ, & obrectationes, quæ fere semper in hac mortali vita innocentia præmia fuere. Suspiciosi homines, & omnia Archiepiscopi facta in deteriorem partem vertere assueti Gubernatoris aures confectis in fidei speciem criminationibus fatigabant, ne inusitatam Urbis visitationem ulterius procedere pateretur. Quid enim aliud esse illa erga Carolum publicæ benevolentia testimonia, illa in Carolo ipso conciliandæ multitudinis studia, quam initia regni, & opportunitates amplissimas proferendæ ultra modum Ecclesiasticæ potestatis? Nec difficile fuit jam pridem tacitas foventem iras Principem commoveri. Ita, quæ a studio religionis incoeperat, intermissa res est (b) concordia desiderio, quæ tamen, uti assollet, turbatis semel animis diuturna esse non potuit.

CA-

(a) Causas consilii huius, progressionis, & infelicem exitum habemus ex literis ad Specianum hoc anno datis III. Calendas Junias: „ Non Roma dumtaxat, sed hic etiam suspicio apud quosdam invaluit: me hac ratione arrogare jus quoddam possessionis, dum omnes privatas ædes solemnibus ritu lustrare. Hunc ab iis errorem initio depellere studui, docens hoc potius ad Sacrorum administrationem pertinere, atque, ut Canonici docent, esse *Ordinis*, non *Jurisdictionis*. Equidem ego hoc solum agitabam animo, ut lustrandi caeremoniam prius a meis, & Canonico- rum ædibus auspicarer; exinde singulas Urbis Paræcias obirem. Sed Pastoralis primus cura, deinde invalescens in agro morbus, quo contendere festinabam, meum consilium intercepere. Præcipue aurem, sic instante Ayamontio, ceteras obire domos supersedi ad biduum; quo elapso, cum nihil ille reponeret, putavi resedisse concitatos in me fluctus; sed aliquam adhuc tempestatem timens Parochis imperavi, ut coeptam a me lustrationem ipsi post celebratum Pascha persequerentur. Neque ad hanc diem a sacro hoc Ritum sive in Urbe, sive in agro cessatum est. Quod ad reliquos spectat, non solum ullum extat popularis offensionis indicium; sed tanto in hunc Ritum feruntur studio universi, ut cum per literas nonumerim, impetrandam hoc benedictionis be-

„ neficiam juxta postulantium ordinem: quadam veluti concertatione omnes ad descendendum sibi id honoris aspirent, & fortasse limites moderationis excedant; cum inusitata pompa exterior adium facies ornentur a pluribus, & Symphoniaci etiam homines advocentur. Quare novo edito mihi opus fuit, ut sacram hunc luxum moderarer &c.

(b) Quomodo, & qua de causa hæc intermissa res sit, nuper jam docuit Carolus in mox relata Epistola. Ceterum ne quid imprudentiæ vitio sibi verti posset, jam mense Februario Ayamontium per Epistolam suam præmonuerat in hæc verba: „ Sacris hic Ritibus domos lustrandi ab ipsis usque nascens Ecclesiæ initiis profectus, ac semper retentus, licet aliquantulum injuria temporum in hac Italia, præsertim parte Sacerdotum foras vitio intermissus, non omnino videtur his temporibus negligendus, aut nihili estimandus; cum ex iis maxime Ritibus sit, quos pertinacius hujus ætatis Hæretici, atque Catholici dogmatis hostes oppugnant. Qua de causa, ut sacram hanc caeremoniam in populi oculis efficacius desigam, neque ulla in ea desiderari majestas possit: latius duxi præsentia mea, & Pontificali pompa illam auspicari, licet Parochorum peculiare munus videatur &c.

CAPUT XII.

Supplicabundus Urbem obit: consecratum Christi Sanguine Clavum Ipse circumfert; & quotannis tantæ calamitatis memoriam hujusmodi supplicatione renovari jubet.

1577. **I**nitia certaminum, & gliscentes in occulto diffidorum causas exorta de integro lues inexpectato terrore repressit. Vilissima avaritiæ mancipia, famuli, alique mercede conducti, ut lintea, & infectas maligna tabe lodices abluerent, multum ex ea suppellectile furtim subduxerant, quæ nondum deposito viru a raptoribus ipsis in domesticos usus adhibita, sive aliis dividendis pristinas clades renovabat. Neque cessabant Magistratus dira supplicia, & capitales pœnas iis indicare, quos tanti criminis conscios invenirent. Sed turpis lucri cupiditas adeo multorum animos obœcaverat; ut neque Judicum minas, neque latentem in iis ipsis, quæ furabantur, suam, & familiæ perniciem timerent. Tunc enimvero Carolus extremis remediis utendum ratus, horrendum anathematis carmen in eos pronunciat, qui Patriæ salutem infra sordidæ suppellectilis pretium ponerent, cum ea insuper conditione, ne quis eorum ulla alia, quam Archiepiscopi auctoritate posset absolvi. Is additus terror impios fures maxime percussit; quippe cum inter utrum-

que Tribunal deprehensi inde capitis discrimen, hinc æternæ vitæ periculum instare viderent.

Sed novo interim edicto sublata in publicum egrediendi facultas erat: ægre ferente jam Populo versas in carcerem domos, & solitudinem in medio multitudinis factam. Dies aderat, quo prænunciandis Redemptionis humanæ mysteriis cælestis ad Deiparam missa legatio anniversaria celebritate recolitur. Non pœnarum metus, non edicti reverentia apud homines valuit, ut Sacratissimæ diei solemnia privatis penetralibus inclusi transigerent. Quod in tot Civium millibus mirum videri potuit, nulla conspiratione inter se inita, occulto quodam instinctu ex domestico limine erumpunt, tamquam securitatis fidem suus cuique spiritus faceret. Tetendere primum, quo amplissima Indulgentiæ dona invitabant in perpetuum concessa Mediolanensibus, qui Templum maximum, aut majoris Xenodochii facellum alternis annis eo die visitarent (a). Capti deinde dulcedine libertatis alia præcipuæ Sanctitatis Templi pervagantur, neque consanguineorum, aut amicorum œdibus abstinere; tanta vis religionis, & impunitatis fiducia erat. Sane Gubernator, cum ex tot hominum congressu nihil triste accidisset, Divinum hunc esse favorem interpretatus, neque edicti injuriam ulcisci ausus est, neque ultro Archiepiscopi precibus obsistendum putavit, quominus imminente Paschatis die edictum ipsum penitus abrogaret (b).

Li-

(a) Celebritas hæc eo tempore ritu alio ab hodierno instituebatur. Etenim, in Scalensi Templo coacto primum Clero, & populo, indicebatur supplicatio vel ad Basilicam Maximam, vel ad Xenodochii Majoris Sacellum. Verum cum præ illius Templi angustiis servari Ecclesiasticæ Hierarchiæ, & Magistratum ordo non posset juxta leges antea latas: postmodum anno MDLXXXII. hunc morem Borromeus antiquavit faciens, ut quæcumque supplicantium Civium celebritas a Templo Maximo initium duceret.

(b) Datum tamen aliquod fuit etiam suspitionibus erupturi fortasse morbi, ut scribit Centorius de Hortensii in sape relatis Collectaneis. Nam cum quinto Calendis Aprilis egredi ex rectis Civibus ex edicto liberum esset; sed populi intermixti commercium vergere in Urbis detrimentum posset: prudentiæ suæ esse duxerunt Magistratus, ut nova lege lapsa postidie Calendis Aprilis caveretur hæc plebis

promiscue confluentis frequentia. Ut itaque libertati, & periculo Civium consuleretur, edictum est, ut puberes ad certas Ecclesias extra veteres Urbis muros, tamen solum pro Paschalibus Sacris obcundis, itarent. Designata illis in Portæ Orientalis regione Sancti Dionysii Aedes: in Romana Sanctæ Mariæ Pacis: pro Ticinensi Sancti Eustorgii: pro Vercelleni Sanctæ Mariæ Gratiarum: pro Comensi Sancti Marci: pro incolis ad Portam Novam Templum Sanctæ Mariæ Angelorum ad eandem Portam. Addita insuper lex est, ut nonnisi Matutinis Horis illuc ire fas esset, & Sacris peractis domum rediretur. Nova deinde concessa egrediendi facultas est ad Calendis Majas, qua adhuc investes pueri excipiebantur. Ultimo ad Idus item Majas istis etiam permissum est domo egredi ambulationis, & animi causa; hac tamen conditione adjecta, ut ad XV. horam se domum reciperent.

Liberata jam ferme Urbe, ac renascente sacrarum rerum majestate, initium habuit supplicatio, qua nihil hodie magnificentius in Ambrosiana Ecclesia celebrari consuevit. Alterum ex Clavis, qui humani generis Redemptorem Cruci affixerunt, cum pestilentiae terror proxime instaret, quemadmodum antea diximus, Cardinalis Populo ostenderat, ex quo facilius homines intelligerent, quanti sterisset animae salus, quae saepe nullius momenti lucro, seu voluptate prodigitur. Sed ante hoc tempus aestimabilior auro, gemmisque thesaurus ita latuerat, pene ut divitias suas plerique Mediolanensium ignorarent (a). Nimirum pretiosissima quaeque diuturna possessione obsolescunt: ac bona sua exteris invidentes, non raro ea, quae in manibus sunt, sine cura, & honore transmittimus. Id probrum Carolus Civitati demere aggressus, novi operis machinam elaborari iusserat, quae splendidæ nubis speciem, & circa eam Cælestes genios eleganter ludentes præferret. Inclusum in ea Divinae mortis monumentum technis, funibusque apte compositis ex summa Templi testudine, in

qua jamdudum asservabatur, ad ima demissum in Ara maxima exposuit. Inde inita per Urbem supplicatio (b) est, non ea, quae, ut saepe fit, lascivo luxu, & muliebris pompæ certamine oculorum licentiam pasceret, sed quae in ipsa triumpho celebritate suam religioni, & modestiae locum relinqueret. Tenebat animos recens memoria præteritæ calamitatis, & super omnia magnum pietatis incitamentum erat Archiepiscopus ipse lacrymabundis oculis in eum, quem ferebat, Clavum intentus, tamquam ex eo fluentes adhuc Divini sanguinis rivis aspiceret. Proximi Archiepiscopo ibant Gubernator, Senatus, & cetera cohors primariae nobilitatis: sequebatur innumera populi multitudo, quantam, exhausta tot funeribus Civitate, adhuc superesse vix cives ipsi crederent. Biduum in Ara sacrum pignus relinqui placuit, quod temporis spatium Cardinalis ante Aram ipsam orando, concionandoque continuo jejunos absumpsit (c). Mox ut perpetua liberatæ Urbis memoria esset, inter Ambrosianæ Ecclesiæ ritus referri voluit, ut quinto nonas Maji, quo die inventæ Do-

mi-

(a) Ex hoc tempore usurpatum quotannis Civium oculis Sacratissimum hoc Redemptionis nostræ pignus fuit; sed vigesimus quintus tum annus numerabatur, ex quo Civium venerationi propositum non fuerat, teste Antonio Seneca.

(b) Ad hanc magnificentissimam supplicationem octoginta millia superstitum Civium convenisse scribuntur, & ad illam opportunum visum est Sancti Sepulcri Templum antiquitate ipsa & origine venerandum. Conditor hujus fuit anno ab Orbe redempto trigesimoprimum supra millesimum Benedictus, qui & Rocio nuncupabatur, redux ab Jerosolymitana expeditione, in qua sub Gothofredo Bullonio stipendia una cum septem millibus Infubrum meruerat. Dedicatum illud est in honorem Sanctissimæ Trinitatis, & in eorum locorum memoriam, quæ Christus Dominus vita, & morte sua consecravit, ut scripsit Tristanus Calchus Libro VI. Historiæ Mediolanensis. In ejusdem Subterranea Aede Carolus meditabatur viginti quatuor Sacella extruere, in quibus opere plastico Dominicæ Passionis Mysteria referrentur, ut ad Specieum scriptis. Quare in hac supplicatione collatum multum æris fuit, ex quo, mutato deinde consilio, gemina dumtaxat in Aede superiore Mysteria effingi iussit, quorum uno Christi in horto Oratio, altero postrema Paschalis Cæna exprimebatur. Oblatorum Sacerdotum, quibus demanda deinde a Borromeo Templi cura fuit, religio alia duo adjunxit, quibus Christus ad Pontificem ductus, & trunco suspensus exhibebatur, ut ex tabulis apothecosis constat. Sed initio hujus Seculi pri-

imum atque postremum ex quatuor hisce Sacellis dicata Carolo ipsi Oblatorum Patri, & Philippo Nerio Patrono fuere.

(c) Quam laboriosa & gravis hæc Carolo fuerit in Templo mora, difficile assequemur, nisi recolamus Eum quadraginta horarum spatio (totidem enim expositus in Ara fuit Sacer Clavus) quadragies Sermonem ad populum habuisse sacra eruditione resertum, & quod caput est, ad permovendos animos apprime accommodatum. Scripsere nonnulli, ad populi religionem excitandam valuisse non minus præsentiam Borromei ea occasione semper jejuni, quam ipsam orationem. Quo autem tempore ad Odei testudinem sensum elevabatur pensilis machina, Ille semper oculis in Sacrum illud amoris pignus intentis, genibusque in suggesto flexis, non prius concionando destitit, quam ex oculis illud evanuit. Orationem autem suam apte verbis illis Jacob, *Non dimittam Te nisi benedixeris mihi*, conclusit; atque adeo auditorum animis infixit, ut Comes Georgius Trivultius affirmavit in Tabulis anno MDCII., nunquam suo ex animo excidisse ea verba, tanto ardore a Borromeo prolata, ut ex eo tempore in eam usque diem semper cubitum iturus repetiverit. Certe preces illæ Caroli ad Superos fuscæ Dei Omnipotentis aversam a Mediolanensibus voluntatem credita sunt expugnasse. Hoc demum tempore geminas Sacri Clavi imagines ejusdem contactu prius consecravit: mox dono misit Hispaniarum Regi alteram, alteram Annae Ayamontia; quare Rex eucharistica epistola luculentas deinde Borromeo gratias egit.

minicæ Crucis commemoratio recurrit, eadem supplicatio Mediolani eadem pompa celebraretur (a).

CAPUT XIII.

Novo Indulgentiæ Pontificiæ impetrato dono juuæstatum populum expiat: Urbem voti ream primo Templi lapide posito religione exolvit: Funebria pestilenti anno Desumptis indicit: & raptim ad Helvetiorum turbas comprimendas convolat.

1577. **C**um publicæ salutis nunquam satis provivum Carolus existimaret,

Jubilæum aliud ad delendas, si quæ in animis, corporibusque remanerent, morborum reliquias, impetravit. Id Pontificium munus antequam per solemniam pietatis officia Populo impertiret (b), triste nuncium accepit pestilentiam in Canomanos, & principem Gentis Urbem fœde sævire. Eo, ut par erat, nuncio commotus, gravius insuperangebatur, quod simul allatum erat, Episcopum, nonnullis familiarium amissis, timore perculsum fuga sibi consuluisse (c). Quod si callidis Episcopi ipsius consiliis prohibitus non esset (d), protinus ire, ac ferre suppeticas laboranti Provinciæ destinaverat

(a) Non prætereundum est hoc loco primis ab hac calamitate annis celebrem hanc supplicationem, VI. Nonas Majas peragi consuevisse. Hanc enim diem destinatam Carolus scribit ad Alciatum Cardinalem postridie Calendas Aprilis Anni MDLXXIX: „ Cum Inventionis Sanctæ Crucis memoria recolitur, sollemnis etiam in mea Ecclesia celebratur, agitur, cui causam & initium pestilentia morbus dedit. Etenim postridie Calendas Majas in Vigiliis Inventionis ante Vesperas ad Sancti Sepulchri Adami, supplicabundo deducente Clero, Sacratum Clavus insigni pompa defertur: deinde in Templo Maximo collocatur, ubi totam subsequentem diem advenientium religioni colendum proponitur. Hac die exeunte, quadraginta horarum statio celebratur; quibus elapsis, & nova indicta supplicatione, illud salutis nostræ pignus Templi testudini splendent, dide redditur. Neque omitram, datis per Diocesim Pastoralibus literis Carolum quotannis, quoad vixit, agrædis populi pietatem excitasse, ut frequentior ad tantam celebritatem conflueret.

(b) Quintili mensis hæc peracta reperio, quo tempore liber cunctis ad Tempia aditus patebat. Semper sui Borromeus similis fuit; neque enim celebritas huic supplicationi, neque concionanti efficacia itaque ardor defuit. Tanto majore Civium religione itam ad Tempia est, quo propius metum res fuerat.

(c) Non videtur huic Episcopo iusta detrahenda laus, qui trimestri i spatio Urbi afflictæ præfens fuit, antequam suo Civis præsidio nudaret. Cum enim Majo mense Brixiam invasisset pestilentia, nonnulli ad XI. Calendas Septembris de ejus fuga conqueritur Borromeus in hæc verba: „ Jamdiu nullum ad me ex Canomanis de rerum suarum statu nuncium affertur. Quod quidem silentium me anxium tenet; quinquam vehementius commovet rumor aliunde afflans Urbem istam animarum æque ac corporum remediis esse destitutam: quod detrimendum ex fuga tua præcipue ortum intelligo, quæ dolorem meum maxime oneravit. Siquidem hæc præsertim cogitatio animum fodit meum, intuetis ejus populi calamitates Pastoris absentia certe cumulari. Licet veto pietas tua faciat, ut credam, absfuturum Te dumtaxat ad breve temporis intervallum; atque hoc consilio sciam provi-

„ sum tuæ ipsius incolunitati, quandoquidem in „ Aedes tuas morbus invaserat, tibi que videbaris „ frustra adesse, cum ultro citroque commeari non „ posses: nihilo tamen læcius non video, cur melius subveniri Urbi etiam non possit, te domi „ tuæ delitescente, unde ex propinquo alios sin „ mana, consilio saltem facile posses sublevare. „ Quare merorem meum abtergas obsecro: fac citius accipiam reditus tui nuncium. Redi ad „ vetus institutum, & mores tuos; nec tute tibi „ ipsi laudem intercipe, quam hædenus pietate tua „ in agrotos collegeras; neque enim remitteadus „ est animus, quem acerbioris calamitatis necessitas acris debet inflammare &c.

(d) Quo terrore Borromei conatus repressus fuerit accipe ex Eusebium responso, qui Crescentiaci degens hæc referibit VII. Idus Quintiles: „ Tuas „ accepi literas, quibus læcis, cogitationem omnem „ Brixiam invadens deposui. Cur enim isthuc festi- „ nem opem allaturus, si præsentia mea, quæ pro- „ futura huic populo putabatur, obsessæ demum de- „ beat, & turbas inter Brixienfes excitare, ut scri- „ bis? Tamen in ea adhuc sum opinione, iter hoc „ meum, quod suscepturus eram, ad Pastorale, quo „ fungor, munus pertinere. Archiepiscopi enim præ- „ sentiam postulare hæc Urbs videtur, quæ facile „ maximum est Provinciæ meæ ornamentum; tum „ etiam id exigebat amor tui meus, tibi tot noni- „ nibus obstructis, sed præsertim Pastoralis officii „ vinculo, quo uterque nostrum mutuo conjungi- „ mur. Itaque istæ me rationes compulere, ut ni- „ hili facerem *carus prudentiam*, & humana nimum „ quorumdam consilia, quæ hisce miseris temporibus „ pietatem obruunt, aut certe reprimant. Atque „ utinam his artibus Damon non interetur ad cari- „ tatis ardorem imminuendum! quod tu etiam do- „ lens scribis, qui intueris, inutiles ad valetudinem „ tuendam curas exardescere: fringere interim studia „ religionis. Inanis hujusmodi sumpta a *Murd. Ap- „ prentibus* cogitatio mihi etiam mensis aliquot mo- „ lestia fuit, cum impedita legibus domi Civum „ meorum pietas torperet; licet postremo universi „ probe intellexerint, sollicitudinem hanc recidere „ dumtaxat in animorum simul & corporum detri- „ mentum. Quare meliora deinde inita consilia sunt;

rat (a). Haud tamen abstinuit, quin defertorem gregis per literas severe corripere, ac resumere illico Pastoraes curas juberet. Addebat mandatis consilia, & documenta, quæ tali tempore maxime utilia esse diuturnis experimentis didicerat, misso etiam insigni viro ex Ordine Capuccinorum, qui in regenda ægrotantium multitudine admirabilis sane fortitudinis, & patientiæ Mediolani specimen dederat.

Instabat interim dies, quo votiva dona Sancto Sebastiano offerri oportebat, prout Urbis Decuriones publicam fidem obligaverant. Hæc oblatio ut acceptior Deo fieret, opportuna occasio Cardinali visa est promulgandæ Indulgentiæ, quam Vicaria Christi potestas ad Ejus preces concesserat. Triduo jejunio expleto, & repetita, ut mos est, visitatione Templorum (b), peractis denique omnibus, quæ præscripta Pontificis literis erant, itum ad Martyris Ædem, pecuniæque munificentia Magistratum, & liberalitate Civium large collatæ, quæ dignior alia tanto Cive, ac Patrono Ædes quam primum assurgeret. Idibus Octobris ejusdem anni acta res est, die trigesimo septimo postquam Carolus ipse primum pulcherrima visitur, in fundamenta demiserat.

Subiit deinde memoria Animarum, quæ

anteacto pestilentia tempore ex hac mortali vita in spem beatæ immortalitatis excesserant. Summa Patris vere amantissima cura erat, ut ereptæ flammis, ac citius persoluto quidquid Divinæ justitiæ deberent, ad Cælestis Patriæ delicias evolarent. Sacerdotes in Templum Maximum edicto vocati mortuali prece, & oblatione Hostiarum parentavere Civibus morte sublatis, datæque literæ ad agrestis Ecclesiæ Præfectos, ut, assumpta in societatem officii multitudine, popularibus quisque suis inferias darent.

Sed neque diu immorari quietis hisce religionis officiis integro Carolo fuit. Apud Helveticas Valles, quæ Mediolanensi Archiepiscopo parent, turbari respublica ceperat; & nisi confestim orientibus malis occurreret, tristiora timebantur. Itaque diu, noctuque iter agens viginti quatuor horarum spatio centum fere milliaria emensus, Biascam ad ipsas Vallium fauces pervenit. Tanta in iis Alpium confiniis acerbitas hyemis erat, ut cum montis vertice Belitionem descenderet, & lubrica nive fallente vestigium, nec Ipse, nec vero jumenta ipsa consisterent, demisso in terram corpore reptare cogeretur, attritisque glacie manibus, viam cruore signaret (c). Celeritatis ejus, & patientiæ præmia fuere se-

„ & restituta Supplicationum, Concionum, Sacrorum-
 „ que frequentia, permessa etiam populi coitione, nul-
 „ lum unquam morbi periculum fuit. Cavendum di-
 „ ligenter est (quod Deus unice abtineat malum),
 „ ne averfa a Superis, atque humanis in rebus col-
 „ locata fiducia, nos ipsi tanto, quo conflagramus
 „ incendio, faces addamus &c. Hac objicit Bor-
 „ romeo verissima damna; nam ejus anni appetente
 „ ætate, cum morbi quidam privatis in Ædibus inva-
 „ lescerent, qui tamen nullam pestilentia speciem præ-
 „ ferebant, responsum a medicis fuerat: morbos eos vi-
 „ deri ex nimia domi sedentium otiose Civium quiete
 „ profectos, ut narrat Centorius de Hortensii.

(a) Statim ac in deteriori conversam Brixia con-
 „ ditionem accepit Carolus, Episcopo scripsit die XVIII.
 „ Maji. „ Nova itemque graviora mihi afferuntur de
 „ Urbis istius statu. Invalescens isthic morbus quam-
 „ dam mihi veluti impatientiam inurit, & stimulum
 „ addit, ut festinato itinere ad Brixienfes meos di-
 „ vertam, cujus quidem consilii mei plurima sunt
 „ causæ. Quandoquidem vero satis tuta Mediolani
 „ videntur omnia: videbor nullam posse ad pesti-
 „ lentem locum pestilentia suspitionem afferre, si me-
 „ diam saltem unius diei partem isthic vobiscum agam.

„ Certius itaque ex te in dies expectabo responsum &c.

(b) Corrogata in tribus supplicationibus ingens fuit
 „ pecuniæ summa. Proposuerat enim Cardinalis in
 „ literis tria post pestilentiam perficienda, quibus
 „ pecunia opus esset. Primo Sancti Sepulcri Sa-
 „ cella funditus excitanda, quibus Christi Passionis me-
 „ moria altius animis infingeretur: Secundo reficiendam
 „ Sancti Laurentii Ædem, quæ vetustate fatiscens col-
 „ lapsa fuerat IV. Idus Junii MDLXXIII.: Ultimo ex-
 „ truendam Hospitalem pro mendicis domum, in qua
 „ colligendæ erant dispersæ inopum reliquæ. Et quo-
 „ niam sermo de Sancti Laurentii Basilica incidit,
 „ commemorandum est opportune Carolo eo tempore
 „ vaticinium. Cum enim ille Orationem de eo Tem-
 „ plo resituendo ad populum haberet, auditores suos
 „ excitavit hac sententia: *Fore aliquando tempus, ut*
 „ *locus ille prodigijs celeberrimus haberetur.* Neque even-
 „ tu vaticinium caruit; cum a Borromei obitu citius
 „ disseminata fuerit fama miraculorum, quæ ad Dei-
 „ paræ Imaginem non procul inde pictam parrabantur.
 „ Qua de re cum infiniti ad eam populi con-
 „ cursus fierent, brevi excitatum Templum ad eam,
 „ quæ hodie visitur, magnificentiam fuit perductum.

(c) Vix ad se datis summo mane literis, quibus
 „ de

seditionum finis, & fluctuanti reipublicæ paucis diebus restituta tranquillitas. Lethales morbi, qui in eos quoque montes evaserant, in causa fuere, cur aliquanto ferius inde discederet (a). Reus sibi indecoræ in Episcopo negligentia videbatur, si opportunam adeo exercendæ caritatis occasionem elabi e manibus sineret. Laborum omnium, periculorumque contemptor adiit pendentes e rupibus pagos, quotquot egenos auxilii esse cognoverat: mortem, quam toties in Urbe vitaverat, inter specus, & nemora subiturus; nisi divina beneficentia statutum esset, ut Ambrosiana res in eam, qua hodie fruimur, majestatem, & gloriam perveniret.

CAPUT XIV.

Seduta in Urbe & agro pestilentia, Liberatori Deo diligenter gratias agit.

1578. **P**ost eos, de quibus hætenus dictum est, pro publica salute la-

bore, post tot inita vitæ discrimina, tot effusas opes, tot susceptas in agrestia loca expeditiones, reddita tandem aëris salubritate (b), illa jam Carolo restabat cura, ut supremo bonorum omnium Auctori gratia agerentur. Id maxime fieri volebat sanctitate morum, & innocentia cultu, qua nulla Deo acceptior gratia reddi potest. Neque ego complecti omnia velim, quæ præparandis ad melioris vitæ instituta hominum animis excogitavit, sermones in Templis habitos, expositas Sanctorum reliquias, productas ab ortu solis in noctem supplicationes, toties scilicet nostris literis repetita testimonia Pontificia sollicitudinis (c). Sed cum ista publicæ religionis spectacula modica plerumque utilitate prætereant, simulque videri, ac prodesse desinant: agere scriptis instituit, quæ tradita in manus, atque ob oculos posita lenta meditatione in hominum mentes altius descenderent. Extat in Actis Mediolanensis Eccle-

de repentina Lepontii Cleri seditione monebatur, illuc statim iter indixit. Continenti itinere nullum ad hospitium flexit. Quare ante sequentis diei lucem cum Biascam pervenisset in Vallium illarum umbilico sitam, & oculus are campano adventus sui signum dari iussisset, pene citius repressa seditio est, quam Carolus se in alipgenarum illorum conspectum daret. Narrat Ambrosius Fornerius expeditionis illius comes, Borromeum, cum noctu ad Montem Cinerum in Helvetiis Cisalpinis pervenisset, videretque gelu lubricum callem (si tamen aliquis oculorum usus in iis tenebris erat), mutuatum esse ex ipsa glacie præsidium celeritatis. Nam ad vir caput sedens, præceps repente descendit ad montis ima defluxit, manus interim in aspera saxa crebro impingens, casque multis vulneribus exarans, quibus deinde medicamentum apposuit idem Fornerius candela sevim illinens. Eluxit deinde etiam in seditiones Sacerdotes Borromei benevolentia; postquam, rebus compositis, octoginta ex illis convivio splendido dignatus est.

(a) Hoc tempore, cum Faldi in Helvetiorum Oppido versaretur (ut narrat idem Fornerius), certior factus, Proceres aliquot Vallis illius coacto concilio plura contra Cleri libertatem sanxisse: statuerat omnes in eo coetu congregatos ab Ecclesiæ communiōe sejungere. Frustra iisdem Sacerdotibus, pro quibus stabat, deprecantibus, Pontificalem Cathedralam inferri ad Ecclesiæ vestibulum iusserat dirum carmen pronuntiaturus. Sed re audita, & Borromei constantia percussis Proceres illi oculus ad Ecclesiæ fores venerit, quos procedentes in genua, & præsidium Ecclesiæ pollicentes anathematis metu, quod pronuntiaturus erat, peramanter liberavit.

(b) Redditum cum finitimis commercium Mediolanensi Civitati fuit die XX. ineunte s. anni MDLXXVIII; & licet plures huic Edicto adversarentur, concessum

tamen id Caroli precibus fuit, qui libertatem hanc populi veluti obsidem fore publicæ valetudinis spondebat, quam divinitus impetrare suis precibus poterat. Immensa hoc die fuit popularis lætitia significatio; lego enim micuisse tædis accensis & funalibus Civium omnium ades appetente nocte, datumque ex Sacris Turribus signum reddita veluti salutis, atque ex Arce increpasse tormenta bellica ad nostræ Urbis gaudium conterminis Regionibus denunciandum.

(c) Excitatum prius per libellum & Pastorales literas populum, nobilissimam proposita supplicationum pompa, vehementius ad gratias Deo agendas ultimò inflamavit. Ter supplicabundus Urbem obivit, & postremo Tutelarium Urbis Beatorum opem imploraturus circumferri, deducendo eujuscumque ordinis Clero, & populo, Sanctorum Lypsanam voluit. Ipse Pontificali ornatu insignis arculam, in qua pretiosissima sacra pignora erant inclusa, efferre ingenti labore voluit, & stans precibus ad certa loca consistens omnia Urbis primaria compita lustravit. Totam diem hæc supplicatio tenuit, in qua tanti ad Eum populi concursus facti, qui Ipsum contingere religioso quodam Audio certabat, ut Hieronymus Castanus Eius lateri semper hærens scripserit, parum absuisse, quin ambo concursantium multitudine obruerentur. Nichilo tamen secius Templum Maximum ingressus mox totum, quantumcumque est, obivit præferens manibus Sanctissimum Christi Corpus; quod cum in Ara Maxima deinde reposuisset, quadraginta horarum stationem indixit, quas, sermone in singulas interposito, constanter vel in Suggesto, vel ante Aram procumbens semper jejunos traduxit. Opportune etiam typis ediderat precum libellum in Templo a populo legendum, & in rem præsentem accommodatum. Exclamare sane hic libet: *O vnum ineffabilem nec labore vestrum, nec morte vincendum!*

clesiæ liber, qui Memorialis inscribitur, plenum Divinæ eruditionis opus, in quo alibi agendarum Deo gratiarum rationes, & argumenta describit, alibi atroces casus, & fœda exempla miseriarum nuperime visa commemorat, ut ex præteritæ calamitatis recordatione præsentis beneficii magnitudo clarius elucescat. Eisdem grati animi sensus omnibus Provinciæ Episcopis per epistolas communicare conatus est, quibus acceptis Nicolaus Sfondratus Cremonensium Antistes Mediolanum venit [a], atque in Templo Maximo concionatus ejus plane sapientiæ specimen dedit, qua paulo post univर्सæ Ecclesiæ Pontificatum obti-

nuit. Ceterum ab eorum temporum prudentissimis pro certo habitum est, longe fœdiorem futuram fuisse Mediolanensium cladem, nisi morti per tabificos halitus, & rerum omnium inopiam sævienti totidem petitis ex providentia, & liberalitate remediis Carolus obstitisset [b]. Cum enim labente Sfortiarum dominatu, præter agræstrum stragem quinquaginta millia hominum pestilentia in urbe consumpsisset, nunc æstimato in universum Civitatis, & Provinciæ damno compertum est, & mortuorum multitudinem dimidio minorem [c] eo numero fuisse [d].

LIBRI QUARTI FINIS.

DE

(a) Venit Mediolanum hic amantissimus Caroli Antistes, vixdum accepto liberatæ Civitatis nuncio: atque ejus hospitii causa effectum est, ut ad ignem aliquantulum Borromeus accederet. Narrat hoc in scripto testimonio suo huc misso anno MDCII. Joannes Fontana tum Ferrariensis Episcopus, qui dicit novum familiaribus id accidisse, ut hoc commodo frueretur Carolus, cum jam biennio ante camino abstinuisset, & strenuam adeo sibi indixisset frigidis patientiam, ut Dioecesim lustrans tabidas, & hiantes pluribus in locis manus obviorum oculis offerret.

(b) Vaticanum hoc Cardinalis Alciati tuit Roma scubentis, hanc Romanorum esse unicam spem, eamque certam, fore, ut Caroli precibus ab hac Urbe tantum mali depelleretur. Imo Carolus ipse Orationem ad populum habens affirmavit. Divino plane miraculo servatam ab internectione hanc Patriam, licet hujus prodigii causam non expresserit, quæ uni Ipsi certe erat tribuenda. Ceterum demisse adeo Borromeus de se ipso sensit, ut cum sua causa sanatam hanc Urbem fama ubique testaretur, unus Ipse tanti beneficii originem se esse ignoraverit, qui certissime fuit. Etenim placet apponere, quæ Idem descripsit pridie Idus Decembris MDLXXVII. Annæ Ajamontii Uxori tantum beneficium Borromeo acceptum referenti: „ Nihil minus veri simile videtur, „ quam quod ipsa scribis: meis nimirum precibus „ a Deo Opt. Max. impetratum, ut melius tandem „ de afflictâ hac Urbe sperare liceret. Quamquam „ non inficias eo, me, Pastoralis munere urgente „ conatum esse aliquando, ne omnino inutilis Ci- „ vibus opera mea videretur. Hæc semper me su- „ stentavit fiducia, & adhuc sustentat fore, ut pre- „ cibus primam tuis, deinde piorum hominum votis „ complurium hic & alibi per Tutelares Urbis Su- „ peros Deo oblati Divina Clementia indulgeret, „ & cervicibus nostris immixtus flagellum exorata „ tandem mitissime deponeret &c.

(c) Amanter adeo nobiscum in tanta calamitate egerunt Superi, ut natorum numerus hoc tempore

non modo mortuorum summam æquaverit, verum etiam excesserit; Ambrosius enim Fornerius ad id muneri a S. Cardinali designatus, ut exactam nomenclaturam morientium æque, ac nascentium describeret, jurarus testatur, fuisse tantam Civitatem vicies mille civium interitu, sed tantum damnum viginti quinque millium infantium natiuitate abunde reparatum.

(d) Postulat hic locus, ut omiſſa tristi hac narratione, ad alia complura advertamus animum, quibus Carolus hoc anno vacavit; neque enim consilia sua, & capacissimam mentem una ægrorum cura absorbit. Cum itaque videret sibi adeptam propter pestilentiam potestatem, ut libere administris suis uteretur, Jo. Fontanam tunc suo Romæ aluit, ut interim, adhibito in consilium Cardinali Sirleto, Bibliothecæ Vaticanæ MSS. evolvens Historicam Mediolanensium Archiepiscoporum Seriem concinnaret. Cum vero mense Augusto huc ille redire moliretur; sed nollet propter morbi suspensionem Urbem ingredi: per literas ad Specianum datas eum monuit, ut cito huc festinaret, atque ad suburbana loca, quæ magis arrisissent, consisteret, ubi eum negotiosum habere posset; namque ex Urbe plura demandaturus erat, quibus operam adjungeret, cum nunquam alere otiosum stipendio suo passurus esset. Carolus interim strenue Orationes ad populum habendas lucubrare institit; cumque nullus Sacer Orationem Quadragesimæ tempore propter communis calamitatis periculum suppeteret, scripsit Speciano, desinat quidem Oratoris jam designati vocem fuisse, se, non tamen desuisse Orationem populo, cum Ipse utcumque Concionantis vicem supplevisset. “ Aprili mense Sancti Stephani Basilicam novo Canonico Collegio auxit, quos ex Aureoli Ponte in Urbem transtulit. De hoc agens in Libro seq. Glusiani methodum, non rei veritatem secuti. Plura interim meditabatur pro Hospitali Convalescentium domo extruenda, excitando Capuccinarum Virginitatis Asceterio, & Parthenone in opus Orphanarum, de Abbatibus Crasso novis Sacerdotalibus ornando, &

M

nialis

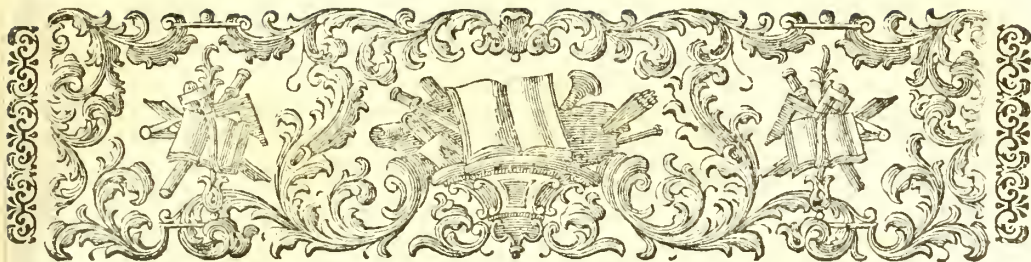
212.

augendis Seminarii sui Censibus: demum illud precipue cavuit, ut Ecclesiastica pompæ simul, ac decori per Musicos Clericali cultu indutos consuleretur. In hæc omnia plures hoc anno Apostolicas Literas impetravit. In Religionem deinde amplificandam excubans, ut Romæ Anglicæ Juventutis Collegium excitaretur, officiis suis repetitis contendit, ut Speciano per literas commendavit, & præcipue IX. Calendas Augusti. Tertia autem Octobris Dominica die Metropolitanum Templum consecravit, ut docet marmorea Tabula ad ejusdem Templi Caput præfixa; in quo quidem errore lapsum Petrum Paulum Boscham cognoscimus, qui Consecrationem hanc anno illius Seculi LXXII. affixit. Demum aliquam etiam hujus anni partem in Curia suæ restituendam disciplinam insumpsit; qua occasione Metropolitanæ Canonicos

Primarios elegit complures, ut Tribunali Archiepiscopali ex veteri Instituto præsentent. Secunda autem hæc Curia reformatio fuit (tertiam enim exactius etiam ante obitum perfecit, ut videbimus) de qua ad Campaniæ Episcopum scribens, hæc habet XX. Augusti MDLXXVII. „ Decimus jam dies „ agitur, ex quo Curia mea instituta, & mores exacte „ introspectio; atque hæc cura bimestre adhuc for- „ tasse spatium absorbebit. Meditor enim ad vivum, „ ut dicitur, refecare, & lapsas veterum consue- „ tudines restituere, aut oblitteratas in usum revo- „ cate, imo etiam in aliquibus novam disciplinam „ inducere“. Porro tanta hoc anno perfecit, ut procul a pestilentia calamitate positus, majora moliri ac exsequi possit, non videretur.

DE VITA ET REBUS GESTIS

SANCTI CAROLI
BORROMEI

S. R. E. CARDINALIS

MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI

LIBER QUINTUS.

CAPUT I.

Alias iterum pro Ecclesiastici juris defensione contentiones habet.

QUÆ de Caroli Borromei erga Patriam caritate superioribus libris exposui, si recte æstimemus: incredibilia ea fortasse videbuntur, quæ de aliquorum hominum erga Ipsum iniquitate subjiciam. Quis enim credat Eum publicæ quietis perturbatorem, superbum, dominationis cupidum potuisse appellari, qui omnia tam recte composita in Ecclesia sua eliquerit, qui pro populi salute se ad infima quoque ministeria demiserit, qui partas uis, & majorum virtutibus opes, præci-

pua scilicet amplificandæ potentæ instrumenta, in publicæ cęstatis solatium effuderit (a)? Enimvero integerrimos viros ea semper calamitas sequitur, ut facilius vitiis, quam accusatoribus careant. Præterea, cum nemo ad triumphos, nisi per bella perveniat, necesse est, eos acerbius conflictari, quibus illustriora gloriæ præmia destinantur. Tenacissimos innocentæ suæ hominis vidit primava Christiani nominis ætas, qui pertæsi tumultus, fraudesque urbium condidere se nemorum, aut montium latebris, ut vacuos omni perturbatione dies inter pietatis delicias, & cælestia me-

di-

(a) Objectum Carolo ab aliquibus Romæ fuit, regiam ab Eo potestatem affectari; quo ad Pontificis vires perlato, primum excanduisse Gregorius scribitur a Speciano, mox leniter subridens dixisse:

„ Hæc tamen dissimulanda censemus dum res cum
„ Hispanis transigitur, ne cum ipsis desipere videamur;
„ mur; levioris enim momenti sunt, quam ut
„ dilui debeant.

ditamenta traducerent. Sed ibi quoque Dæmonum insidiis circumventi, sæpe fustibus cæsi, spectris, & terræmotibus agitati docuere, nullum infra cælos quietis locum pietati reperiri.

Gubernatori paulo antea in Belgium dimisso successerat alter ex Hispaniæ Optimatibus pari splendore nominis, nec dispari in carpendis Archiepiscopi moribus adversitate. Querebatur in primis majestatem principatus anathemate, & execrationibus violari, quemadmodum in Antecessore suo fieri viderat, quasi pars aliqua majestatis in Principe sit impune peccare. Dolebat insuper se Caroli nomine in medio Senatu tam libere increpitum, quod grassante lue tamquam officii sui immemor urbem deseruisset [a]. Nec deerant iniqui assentatores, qui gliscentem occulte flammam congestis ultro facibus concitarent. Duo præsertim ex regiis ministris ob vitæ turpitudinem acriter a Carolo objurgati [b] ulciscendi doloris occasionem ex Principis ira captabant. Itaque aures ejus falsis criminibus onerantes perpulere tandem, ut ex Provinciâ Moderatore accusator ejus fieret, cujus beneficio liberam a tot malis Provinciam acceperat. Insubriam pene to-

tam commoveri necesse fuit conflandis accusationibus, quæ veritatis speciem aliquam præferrent.

Nec sane levis momenti negotium erat aliquid invenire, in quo peccasse Carolum appareret. Decretorum omnium, quæ hætenus ediderat, revocati ad trutinam apices, promissum delatoribus patrocinium, acciti Mediolanum regionum omnium Prætores, ut si quid forte in Sacrorum regimine criminum notaverant, testatò denunciarent. Cumque omnia sancte, diligenterque administrari unanimiter responderent, consultius visum est audiri nonnulla sexus utriusque Collegia, ex quibus multa ad creandam Cardinali invidiam afferebantur. Ægre ferebant Ejus edictis revocari sese ad antiquæ disciplinæ angustias, sublatam divagandi, possidendique facultatem, quam ad monasticæ vitæ solatium diuturna consuetudo firmaverat, atque alia permulta Pontificiæ verius fortitudinis testimonia, quam intolerabilis, ut delatores improbi ajebant, severitatis. Verum tam alte infederat animis accusandi libido, ut virtute ipsæ pro vitis haberentur. Post multa conficta culparum vocabula mittitur Romam [c] Legulejus quidam dicendi, fin-

(a) Aliæ insuper erant Ayamontio controversiæ causæ: nimirum lata Interdicti sententia in ejus Aula Musicos, si profanis induti vestibus canere in Templis auri essent; quod aliquando accidit in Æde Monialium Sanctæ Margaritæ. Deinde vetus etiam instauraverat dissidium Gubernator pro loco sibi intra Presbyterii cancellos designando. Præcipue autem omnium sollicitum illum habebat populi amor, quo Carolum frui intellexerat. De hoc Borromeus ipse Speciano scripsit in hæc verba: „ Cum a colloquio „ Ayamontii digrederer, post varia ultro, citro, „ que moderate tamen jactata de hæc controversiis, „ postmodum ille in hæc verba erupit: Atqui du- „ rius mihi videtur, te in omnium amore esse, „ atque, ut ipsis verbis utar, propemodum coli: me „ autem Potentissimi Regis ministrum non adeo „ in hac Urbe gratum pluribus videri.

(b) Alter ex iis matronalis pudicitie terror in Urbe erat, & Religionis. Nominis & dignitatis ejus auctoritas plusquam Regia erat; atque anathematis a Carolo insicti vincula diu contemnens, solutus demum Ecclesiæ metu, Regis Justissimi imperium formidare ultimo didicit; Nam in Hispaniam evocatus, cum huc advenisset Gubernator Dux Arragonius, causam dicere illic justus est, eaque in calamitate unus Borromeus patrocinio illum suo sustentavit,

postquam tamen ad meliorem frugem rediisse intellexerat. Rediit de hoc sermo alibi; fuit enim in legatione Romam missa, & in Xenodochii illustratione acerrimus Caroli adversarius.

(c) Non æque tutum videbatur Regias aures in Hispania his calumniis obruere. Equidem Regem optime animatum in Sanctum Pastorem probe noverat Ayamontius, qui paulo ante Philippi Regis literas acceperat, quibus Eum certiore de filii morte faciens pro pietate sua monebat, ut conjunctis cum Carolo viribus, atque consiliis in populi vitia evellenda incumberet, propter quæ afflicta divinitus Regia Progenies videbatur. Hanc Regis voluntatem Ayamontius ipse Borromeo per administrum suum aperuerat, pollicitus etiam se piis Illius contentionibus obsecundaturum; imo Rex ipse in eandem sententiam Cardinali scripserat in eucharisticis suis literis pro Sacri Clavi imagini accepta. Ceterum cum sub idem tempus Demarchus Alcanisus (erat is Sancti Francisci Borgiæ filius, teste Speciano) legatus Romam esset pro Ecclesiastica potestatis in Neapolitana & Mediolanensi Ditione jurebus expendendis, non omissa est oblata actionis urgendæ opportunitas. Quare hoc tempore Jacobus Ricardus Laudensis illuc missus est, ut jamdiu conscriptas controversias in forensē lucem revocaret.

gendique artibus excellenter instructus, qui cuncta Summo Pontifici exponat, ac Civitatis nomine suadeat, ut Mediolani Archiepiscopi arbitratu suo omnia subvertentem intra juris fines suprema auctoritate contineat (a). Criminationum capita erant, missos ab Eo sine præscripta a Regiis Magistratibus cautione Visitatores, qui pestilentia tempore diversa Diœcesis loca magno cum incolarum periculo pererrarent: vetita diebus festis ludicra spectacula, & choreas: carniū esum, contra quam Populi consuetudo ferret, prima Quadragesimæ die damnatum: producta in Templis tabulata, quæ mutuos inter utrumque sexum aspectus dirimerent: sancitum denique ut SS. Martyrum Protasii, ac Gervasii commemoratio servilium operum intermissione coleretur (b). Multa quidem, & maxima ad ostendendam Caroli Sanctitatem dixisse me arbitror; sed nunquam mehercule tam innocens videri poterat, nisi reus appellaretur. Quantas enim virtutes Ejus fuisse credimus, in quo nihil damnandum notavit invidia, nisi quod merito laudare

religio possit? Admiratum certe Summum Pontificem ferunt, tam cæca fuisse Mediolanensium odia, ut ejus honorem in discrimen vocare non erubescerent, qui pro eorum salute toties vitæ discrimen adiiisset. Descriptas deinde singulatim querelas, prout sibi oblatae ab accusatoribus erant, ad Caerolium ipsum remisit, ex quibus nempe cognosceret, quam ipse gratiam pro tot collatis beneficiis a suis Civibus retulisset (c). Sed Summum Pontificem in eo quoque deceperant, quod compositæ maligna paucorum arte criminationes publico nomine allatae dicebantur. Quod cum ita factum Decuriones Urbis firmissime testarentur, rem silentio occultandam censuere, ne tam injuriosæ calumniæ fœditas tumultum aliquem in populo excitaret.

Non erat is Caroli animus, quem aut privatae injuriæ dolor frangeret, aut adversariorum insidiæ ab instituta vitæ ratione dimoverent. Noverat utique asperum esse ad virtutem iter, Basiliosque, & Chrysostomos (d) sibi ante oculos proponebat, quorum ante tristis vita, quam illustris me-

me-

ret. Hic deinde triennium circiter Romæ versatus, totus in hanc curam incubuit; sed etiam re infecta discessit. Tamen legatione sua functus Carolum amicissimum habuit, cum legerim datas ad eum plenas amoris literas anno MDLXXXI.

(a) Non modus dumtaxat imponendus Borromei potestati quærebatur; sed etiam ut in aliam Sedem aut Urbem Ipse transferretur. Scripsit hoc Romæ degens Cæsar Mediobarbus, cui X. Calendas Octobris MDLXXXVIII. Carolus ita respondit: „ Quod isthic dicis agitari de me a Mediolani Sede divellendo, novum omnino non videtur; sed jamdiu ad meas perlatum est aures, imo dictum est nuper mihi, mandatum Alcanisio esse, ut id a Pontifice postularet. Neque hoc primum rogatur Gregorius; nec primus. Jam enim Pium etiam Pontificem olim idcirco fatigavere officiis: Verum Ille ideo noluit me hac Provincia decedere, quod rogabatur, ut me removeret; attamen Ipse saepe antea me sponte rogaverat, ut Roma esse malletm.

(b) Labet hoc loco mutata in deterius Urbis nostræ tempora obiter expendere. Faustissimum omnibus hunc diem Sanctis Concivibus nostris Sacrum niveo lapillo signavit Antiquitas, cum eo recurret memoria Pacis inter Romanos, & Langobardos firmata, qua de causa Missæ initium ab ejusdem pacis commemoratione S. Pontifex Gregorius duccendum præscripsit. Posteriore ævo, idest seculo œxente undecimo, lego maximam fuisse accolarum frequentiam ad eam diem Mediolani, & publica

fide munitos, & immunitatibus donatos ad eandem celebrandam huc externos accessisse. Ultimo Puricellus in Dissertationis Nazarianæ Cap. CXXVI. tres Ducum nostrorum literas recitat, datas ad Urbis Praefectum & Decuriones, quibus imperabatur, ut per „ publica proclamata diem hunc celebrari, & festum „ haberi faciant, ac ad oblationem, quæ eo die fit „ ad eorum Templum & Altare, proficiscantur cum „ Paraticis omnibus, & in quo majore apparatu, & „ cum quo majore ornatu, & sollemnitate fieri „ possit, & quemadmodum Sancti Ambrosii Festo „ fit“. Centum autem vix ante annis postremæ ex iis literis datæ ad hunc populum fuerant.

(c) Ad singula accusationis capita modestissimum concinnavit responsonem patientissimum Borromeus, atque ad Cardinalem Novocomensem transmisit. Cum autem addita fuisset in Supplicio Libello Carolo nota, quod *Sacrum Sancto Patrocinio Patrono diei vacuum servitibus operibus esse jufferat, pro iis tamen, qui Patrocinio illius festis contingerent; objectas sibi rationes sic invide diluit: „ In Diœcesana Synodo „ sex ante annis congregata statutum est, ut Sacer „ Patrocinio Patrono dies pro festo haberetur. Cau „ sa sanctionis fuit publica mihi oblata testificatio „ de recepta passim in hac Diœcesi consuetudine. „ Hinc nulla unquam reclamantium vox fuit au „ dita: neque constans in hoc instituto meorum Reli „ gio unquam a me ne asperam quidem vocem expres „ sit; adeo huic Decreto assensus est Civium multo.*

(d) Hunc sibi proposuerat ad imitandum Antiqui-

1622

memoria fuit (a). Id unum sine lacrymis ferre non poterat, inter utriusque fori certamina triumphare licentiam vitorum, multosque adhuc in virtutis limine hærentes paulatim in pristinos errores relabi. Cum enim latas ab Archiepiscopo leges potentioribus parum probari intelligerent, intermissa pœnarum metu flagitia, aut spe patrocinii, aut adulatione repetebant (b). Hæc acerbissima Pastoralis animi supplicia erant, quibus Ipse alia corporis cruciamen-

ta conjunxit, qualia semper remedia ad omnes Ecclesiæ suæ necessitates adhibuit. Et cum Joannes Baptista Castellus Ariminensis Episcopus, qui Vicarius Ejus fuerat, amice suaderet, ut, jam remissa pestilentia vi, aliquid Ipse quoque de tam rigida vitæ disciplina remitteret: quam parvi interest, respondit, cessare corporum morbos, ubi nondum cessaverint scelera, quæ pestilentia puniri meruerunt (c)?

CA-

tem Carolus, ejusque summopere delectabatur operibus, quorum aliqua e Græco in Latinum sermonem translata identidem accipere a Cardinali Sirleto confueverat: utque ex puriore fonte aurei illius Doctoris eloquentiam hauriret, impetraverat Galefio MSS. Eiusdem Homilias a Magno Etruræ Duce, qui optima notæ Codices in hanc rem libentissime suppeditavit, ut ejusdem testantur Epistolæ. Cardinalis autem Novocomensis aliquando de Chrysofomo ad Borromeum scribens, illum Caroli Magistrum appellavit magnifice & vere.

(a) Hac cogitatione sæpe animum Ille recreabat; nam ad eorum Sanctorum imitationem non adversarios auctores distuliorum, sed Dei voluntatem in controversiis ipsis sibi proponebat. Hoc etiam edocere Cardinalem de Gambarà videtur, qui aliquando conquestus de excitatis in se ipsum multorum odiis, hoc responsum a Carolo retulit: „ Quod feci-
bis aliquorum te offensiones incurere, ne mu-
neri desis tuo: id ego apprime tibi opportunum
cognosco, ut impatientiam refrenes tuam. Nam
si id tandem statuas, ut humana quæque nihili
ducas, & antiquas quasdam & passim receptas con-
suetudines omittas, pro certo habe fore, ut ocyus
quæ mentem turbant phantasmata, evanescant,
& contento cursu ad publicam utilitatem, & Dei
gloriam unice aspireis.

(b) Quæ Caroli esset in his dissidiis sententia, habemus ex Ipsius epistola ad Specianum hoc anno data XII. Calendas Junias: „ Præclare mecum actum
iri intelligam, si omnes adversariorum meorum
conatus eò tandem vergant, ut mihi, & Borromæ
genti Aronensis Arcis, & rerum hujusmodi possessio
intercipiatur; hæc enim ratione nullam a me
defensionis verbum elicient; imo magna mihi cet-
te latitæ seges ex hoc eorum consilio oborietur.
Sane Deo auspice spero fore, ut nihil Sacræ Ec-
clesiæ hujus administrationi damni afferatur: sed
præterita dissidia in uberissimum divinæ gloriæ in-
crementum esse redundatura, licet huic spei meæ
humana consilia omnia adversari videantur. Quod
ad me attinet, ne ulla unquam jurgii causa ad-
versariis offeratur, curo, & curabo diligenter
præsertim, nequa ad Regis aures justa de me ac-
cusatio permanet: atque hoc certum mihi est, Phi-
lippum Regem aliter, quam assertit, de his rebus
fuisse pronunciaturum, si prudentia sua, qua tan-
tum viget, & religione controversias nostras ex-
penderet, atque ipse Judex in hac causa sederet.
Ceterum si difficiliora nasti sumus tempora, &

„ via veritati obstruitur, ut dicis, conquirem faciem
le; verum nunquam veteri spe mea excidam,
„ eas, quæ in præsens agitantur, controversias, pa-
rem omnino exitum habituras, ac alias, ex qui-
bus semper aliqua in Ecclesiam meam utilitas
profecta est. Præcipue autem summa cum animi
voluptate recogito, nullam unquam in hac Militan-
te Ecclesia Pastoralem administrationem hujusmo-
di jurgii vacuum fuisse, nec fore, dummodo deesse
muneri suo Pastor nolit, hoc præsertim tempore,
& loco. Totam ego Constitutionem mearum se-
riem diligenter excutio: nullibi nova Sanctio oc-
currit, quæ vetustis Decretis non consentiat;
imo adhuc longo intervallo video, me ab eo Dis-
ciplinæ restituendæ conatu abesse, quem strenue
exercendum Pastoribus Tridentina Synodus indicit.
Profecto Deus Omnipotens nobis flagellis & mi-
nis obstreps, cum primùm pestilentia pœnas
exegerit (licet gravissimam eladem repente & ve-
re divinitus averterit), & nunc etiam novam ti-
moris causam ostendat propter iminentem rei
fragmentariæ inopiam, nonne nostram Pastoris ex-
citare inertiam videtur, ut Decretis, atque Insti-
tutis populum revocemus a vitiiis, quod illum fa-
cilis placabilem habeamus? Hæc plurimorum in
Urbe sententia est, qui lacrymis potius palam,
quam verbis tantam calamitatem deprecantur.
Verumtamen in dies invalescit improbitas; cum-
que aliqui Ditionis hujus Cives publico luxui mo-
dum imponere conarentur, refragata votis om-
nium unius voluntas fuit. Neque ab hac mode-
tatione aliena Civium meorum religio erat; sed
publice minis intentata vis est, & religiosæ leg-
is auctoribus denunciata sunt suscipiendæ cum Re-
ge inimicitia, nisi ab incepto desisterent. Omit-
to singulis festis diebus celebrata hæc in Urbe ha-
stuludia, ac si tranquilla, veluti Augusti tempore,
& pacata essent omnia, licet de Belgicis turbis pesti-
ma quæque nunciantur; neque te ipsum fugiat, qua
temporum conditione Europa omnis laboret. Ego
interim ab Institutis non cessabo, & quod meum
est, certe exsequar. Siquidem me hæc sustentat
cogitatio, quod, quemadmodum in Christum vi-
ventem Pharisei dum pessima consilia inirent,
turbæ interim Eum sequebantur; sic Deo favente
populum habeo obsequensissimum, & piis exerci-
tationibus palam addictum: quare hæc dissidia sem-
per aliqua in dies utilitas consequitur.

(c) Linenda cedro hæc plane responso est, quam ad verbum juvat exponere. Sic itaque Castello res-
pon-

CAPUT II.

Canonicorum Collegium ex Aureoli Ponte Mediolanum ad Protomartyris Templum transfert. Latentibus Sanctorum Corporibus honestiorem locum designat, & ad Stationales Basilicas primum supplicabundus accedit. Quintum ex Dioecesano Clero Cœtum in Urbe cogit.

1578. **N**ec destitit interim Cardinalis novis operibus ornare urbem, quasi injuriam, quam nuper acceperat, beneficiorum magnificentia vindicaturus. Dicata Sancto Stephano Ædes Mediolani

est, post atrox incendium multum adhuc splendoris retinens, quo antiquitus eminebat [a]. Sed majestatem ædificii minime æquabat Sacrorum cultus, cum sex omnino Canonici ad Divina Officia cœnantes vix Collegii nomen sustinerent. Paucitatem hanc exprobrare urbi videbatur ignobilis vicus, quem Pontem Aureoli [b] antiquitus appellatum, nunc contracto vocabulo Pontiorum incolæ vocant. Ibi viceni Sacerdotes quotidianæ psalmodiæ operam dabant, nec deerant vestigialia, quibus pro sui muneris dignitate alerentur. Hi omnes, adnitente Cardinali, conditionem facile accepere [c], ut in Protomartyris Templum, de quo antea diximus, sub-

spendet Idibus Februarii hoc anno: „Austerum nimum arque aspectum a me inquit vivendi genus accusas! Sed aut error hic tuus videtur: aut ipsa Regionem distantia fortasse fuit in causa, ut fama, quemadmodum assoleat, rem tenuissimam amplificatet. Verum ut inanem timorem, qui te fortasse incescit, omnino abstergas, hoc scias velim, me hoc temporis eadem plane frui valetudine, qua multis abhinc annis ulus sum. Sed addis, cessante pestilentia, posse pœnitentiæ studia cessare. Quid ita? si adeo ad Religionis studia frigeo, ut nullo modo frenis mihi opus sit, sed stimulis. Quamquam hoc addere placet, non omnino pestilentiam compressam videri, licet nullum ejusdem supersit vestigium; restat enim adhuc eliminanda illius causa. Quid isti horror morientium ab oculis absit? cum adhuc insita in aumis lateant pestilentie semina, vitia videlicet, ex quibus nondum emerisum. Nulla adhuc morum emendatio in Urbe est: hanc ego pestem timeo. Quare nunc opus est lacrymis, precibus, atque jeuniis, cum publica hæc, qua fruimur, valetudo esse fortasse possit divinæ ultionis loco; cum Deus vindicem fortasse manum a corporibus abstineat, ut in animas deinde acrius animadvertat, quemadmodum plura in Scripruris exemplata testantur.

(a) Inter antiquissimas Urbis Basilicas hæc certe videtur reponenda: cum ex Catalogis Archiepiscoporum Mediolanensium habeamus Martinianum hic sepultum ante medium Seculum quintum. Anno quarto post Castellionense incendium ista etiam miserime conflagravit, quo tempore plures aliæ Sacræ Ædes in hac Urbe consumptæ sunt; earumque casum infelicissimum non sine lacrymis describit Arnulphus in sua Historia Mediolanensi Lib. IV. Cap. VIII. Evenit autem tanta calamitas Anno MLXXV, III. Cal. Aprilis Feria II. Hebdomadæ Majoris.

(b) Locum hunc Aureoli mors, & tumulus celebrem fecit. Hic Tyrannus ille furore Militum oppressus est imperante Claudio, a quo ingentibus etiam beneficiis fuerat affectus. Hujus Imperatoris in eum liberalitas laudatur in Epigrammate Græco, quod

latine extulit Alciatus. De hoc loco, & Aureoli morte consule Julium Capitolinum, & Trebellium Polionem, & exactius etiam Trifanum Calchum, & Gaudentium Merulam.

(c) Non adeo expertæ curæ hoc Borromei consilium fuit. Etenim Sanctus Pastor inopportunitatem admodum huc Collegio eam Sedem cognoverat, cum primum illam regionem anno MDLXVI. obiret. Sed multorum auctoritate obstante, in opportunius tempus dilatum ejus transferendi consilium est, & peractum non isto, ut Glusianus putavit, anno, sed superiore. Conata erat Sanctum Antistitem ab hac sententia dejicere Constantia Columna Sfortia tum Caravagii Domina, cui multis affinitatis & amicitie vinculis obstrictus erat Borromeus. Verumtamen nihili fecit illius officia omnia Carolus, & strenue coeptum opus urgens, perfectum etiam tandem esse eidem denunciat per Epistolam, quam in hæc verba scripsit: „Legi literas tuas ad me VIII. hujus mensis die datas, atque intellexi, quantum tuæ adversaretur sententiæ inquit a me jamdiu consilium, ut Canonicorum Collegium ex Aureoli Ponte in Mediolanensem Sancti Stephani Basilicam transferrem. Nihil tamen scius a proposito non destiti; imo rem omnem jam ad exitum perduxim; cum in hujusmodi rebus, meum omnino esse sentiam, quacumque ratione posthabita, Dei unice gloriam spectare. Porro ad Divinum honorem pertinere rem hanc semper cognovi: hinc effectum est, ut multis abhinc annis in consultationem etiam venerit; & Ragazonius, cum Pontificii Visitatoris munus obiret, in eandem sententiam sponte iverit, ut gravissimas alias causas omittam, quas tibi Internuncius Pater Hieronymus verbis meis etiam significabit. Instita tibi, & Conjugi tuo Religio me in eam spem erigunt fore, ut neuter ab hoc consilio in posterum dissentiat; quinimo uterque mea istius regionis Episcopi sententiæ facile subscribat. Privato amoris vestro antehabendum est publicum commodum. Satis est, ut loco isti juxta necessitatem, sin minus secundum vota provisum sit. Non interim dissimulabo apud vos justam querellam meam: quod unde petebantur a me certissi-

subfellia sua , opesque transferrent , reli-
ctis loci angustiis , ac liberi ab insidiis sce-
leratorum hominum , quos ad ea Venetæ
ditionis cœnna transfugii facilitas invita-
bat [a]. Anno a Partu Virginis millesimo
quingentesimo septuagesimo octavo Aposto-
lica auctoritate peracta res est , quo item
anno multæ Sanctorum Reliquiæ , quorum
aut cultus , aut memoria obsoleverat , Ca-
roli studio in lucem , & venerationem po-
puli prodire . Pelagiæ Virginis , Cantiano-
rum Martyrum , nec non Juliani Episcopi
cineres erant , Dionysii Ecclesiæ nostræ cla-
rissimi Præfulis mortales exuviæ Aurelii
Redicianensis ossibus junctæ , qui Dio-
nysum ipsum Arrianorum factione exi-
lio damnatum domi exceperat , ejusque ca-
daver Mediolanum ex Armenia reportave-
rat . Hæc omnia cœlestis patrocini pigno-
ra ex variis Metropolitanæ Basilicæ locu-
lis , in quibus diu latuerant , diligenter col-
legit , atque in ara Confessionis , ut vocant ,
honestissime collocauit . Maximi vero ex
Thebæa legione militis , Theclæ Virginis ,

Monæ item , & Galdini [b] , quorum in
Ambrosiano Pontificatu insignis gloria fuit ,
subducta tot seculorum invidiæ capita ar-
genteis thecis includi , ac separatim asser-
vari placuit , quo publice ostendi , ac cir-
cumferri facile possent , quoties eorum opem
implorari singularis aliqua necessitas po-
stularet .

Longe major sollicitudo fuit in casti-
ganda eorum impudentia , qui frequentio-
res ad templa concursus in occasionem pro-
cacitatis , & lasciviæ vertunt . Id maxime
fieri audierat in visitandis stationibus , ut
vocant , Ecclesiis , quibus amplissima in-
dulgentiæ dona impetraverat , qualia Romæ
ejusmodi visitationes obeuntibus Summi
Pontifices concessere . Cujus beneficii cum
ut perennis extaret memoria , tum ut fru-
ctus uberius esset , primo edixit , ut sexto
nonas Julii Canonicorum Collegia ad de-
signata Templa separatim incederent , de-
inde ne , quod raro fieri sine verecundiæ
periculo solet , permixti mulieribus viri
supplicatum irent [c] .

Has

„ ma ad animarum salutem , & Ecclesiæ commo-
„ dum subsidia , inde videam obices opponi , atque
„ auctoritatem meam oppugnari , aut saltem eludi .
„ Nihil jam reliquum est , quam ut Dei tibi patro-
„ cinium precer . Mediolani pridie Idus Majas
„ MDLXXVII .

(a) Recenter , & feliciter rem absolutam Speciano
describit XIV. Calen. Majas MDLXXVII. : „ Quod
„ felix faustumque sit , Canonicorum Collegium ex
„ veteri Pontis Aureoli sede dinovi , & in Sancti
„ Stephani Basilica collocavi . Opportune vacua erat ,
„ mortuo Præposito , hæc Mediolanensis sedes ; qua-
„ re qui ad Pontem Aureoli Præses Sacrorum erat ,
„ illum eodem nomine hic insignivi . Neque Præpo-
„ situs , neque Canonici sententiæ obstiterunt meæ ;
„ imo ad rei cumulum Urbis universæ gaudium
„ accessit . Multæ ad id consilium causæ me im-
„ pulere ; sed ea præcipue , ut Collegium illud iis
„ fragitiis & periculis liberarem , quibus Clerus ob-
„ noxius ibidem videbatur , utpote in Oppido plane
„ deserto , & in Mediolanensis Ditionis finibus sito ,
„ quo exules & scelerati homines , tamquam ad asy-
„ lum , confugere solebant . Transferendum illud
„ sanxerat etiam Ragazzonius ; præterquamquod plu-
„ res etiam Infubriæ Gubernatores ferme per vim
„ admovere huic operi manum statuerant , ut in-
„ usta loco illi infamiæ nota penitus deleteretur .

(b) Opportune hoc anno exædicata fuerat Sub-
terranea Confessio , in qua Sacra hæc Lyplana Car-
rolus decentius reposuit : anno autem insequente ex
MSS. schedis colligo fratrum lapidibus sectis Odei
superioris pavementum . Sacras has exuviis partim

huc Borromeus transfulerat , partim hic repeterat .
Sancti Monæ Corpus collocari hic jusserat avectum
prius ex Sancti Vitalis Ecclesiæ antiquissima , quæ,
Ipso permittente , in usus profanos paulo ante , scil-
mente Februario anni MDLXXVI. cesserat . Sanctæ
Theclæ Caput , & Sanctæ Pelagiæ Cineres antiqua
erant earum Basilicæ ornamenta , in Metropolita-
num S. Mariæ Templum deinde translata , cum illa
præ vetustate fatisceret ad annum MCDLXXXI. ex
supputatione Donati Bossii in Chroniciis , atque etiam
ex testimonio Stephani Dulcinii . Sancti Galdini
Corpus in eadem Sanctæ Theclæ Basilica ab ejus
obitu reconditum , & hac eadem occasione tradu-
ctum fuerat . De Sancti Dionysii Corpore Mediola-
num translato , nos dubitare non sinit Sancti Basi-
lii Epistola CXCVII. juxta novam Editionem data ad
Sanctum Ambrosium , in qua Sanctus ille Antistes
fidem suam pro rei hujus veritate interponit , extremis
hæc literarum verbis : „ Pii qui tradiderunt , dili-
„ gentes qui susceperunt . Nusquam mendacium ,
„ nusquam dolus : testamur nos : extra calumniam
„ sit apud vos veritas “ . Aliqua dumtaxat subori-
tur dubitatio de integritate Corporum Sanctorum
Cantianorum , cum celebris sit inter Aquileenses ,
Mediolanenses , Gallos , & Germanos de eorum pos-
sessione controversia , quam fuscè agitatam vide apud
Henschenium ad diem XXXI. Maji . Fortasse huic di-
rimenda aliqua ex parte calculum suum opportune
addit Sancti nostri Borromei Antistitis auctoritas .

(c) Præter antiquiores nonnullas , duplex Mediolani
est Stationum Sacrarum genus : utrumque cum amplis-
simis Pontificiæ indulgentiæ donis conjunctum . Unum
ad

Has Pastoralis diligentiae curas exceptit quinta Dioeciesana Synodus, quam, antecapto ad disponenda omnia tempore, infra triduum absolvit. Vehementissimae orationes Ejus in eo Confessu fuere ad increpandam eorum iniquitatem, qui commissam sibi animarum curam negligenter exercent. Multa etiam differendo de futurorum gloria, qui sese ad procurandam Christiani Populi salutem offerrent, jecit fundamenta Sodalitii, quod paulo post ad Ecclesiae Mediolanensis utilitatem instituit. Eadem occasione experiri voluit, an inter-

missa tot seculorum spatiis consuetudo, qua Archiepiscopi cum Canonicis suis ad unius familiae formam communi victu utebantur, restitui posset, quo propius nimirum ad primae exempla Apostolicae caritatis accederet. Sane Carolus a Basilica Petri Novariensis Episcopus ex Eugenii III. literis aperte testatur, laudabilem illam vitam societatem usque ad Uberti Pirovani tempora viguisse, qui Ambrosiana Sacra duodecimo salutis humanae seculo administrabat [a]. Sed cum plerique Canonicorum aut domesticas curas, aut imparem ei disci-

pli-

ad Septem Basilicas orantibus concessum est privilegium, quod ad totius anni curriculum extenditur; alterum in certis dumtaxat Templis percipiendum, sed Dominici Adventus, Quadragesimae, Quatuor Temporum, & Festorum Pentecostes dierum spatio est comprehensum. Illud impetraverat Carolus anno MDLXXVI. ante Jubilaei finem in hac Urbe celebrati. Hoc jam a Pio IV. concessum uni Virginum Monasterio, distribuendum deinde in plures Sacras Aedes Carolus obtinuit anno MDLXXXII. Tamen cum hoc tempore imponendi viderentur fines Civium licentiae ad Stationales secundi generis Aedes supplicantium, & Ayamontius idem contendisset apud Borromeum, ut summo studio eam comprimendam curaret: hoc anno sanxit Sanctus Cardinalis postridie Nonas Martias, ut mulieres seorsim a Viris ad eas accederent, certis, atque alternis utriusque sexui horis praestitutis. Alia deinde ratione estrenam hanc commeatum ad Templi libertatem insuper compescuit: nimirum decrevit a nullo, quam a se ipso, posse eum absolvi, qui ea occasione ad crimen aliquod abuteretur. Cui Decreto ne ulla aspergi possit imprudentiae nota, juvat ex Ipso intelligere graves causas, quibus ad id faciendum fuit adductus. Itaque III. Idus Aprilis hoc anno ad Specianum haec scribit: „ Quod ad re-

„ cens Edictum pertinet, jam triennio abhinc cum

„ viderem licentiam Civium invalescere ad Statio-

„ nes promiscue confluentium; imo audirem Sacras

„ ipsas Aedes plurimis flagitiis pollui, adhibitis in

„ consilium Quaestore causerum Fidei, & Patre Adur-

„ num tum in Provincia Insubrica Soc. Jesu Praeside,

„ statueram ad meum Tribunal compellere, quot-

„ quot se hujusmodi noxarum vinculis illigassent.

„ Hoc vero tempore maxime alieno, cum viderem

„ audaciam in dies corroborari, executus sum quod

„ statueram, consentientibus Quaestore eodem, &

„ Patre Perusco in Adurni locum suscepto; praecipue

„ autem urgente eo, qui Evangelicae praedicatione

„ recenter hac Quadragesima fuit perfundus, & pa-

„ lam e Suggesto noxa teneri eos denunciavit, qui

„ desides, ac silentes tantum scelus sine severiore

„ poena dimitterent. Ego pridie, quam proponerem

„ Edictum, rem totam Magno Cancellario aperui,

„ ut suboleret mihi, quo animo Regii Mag-

„ gistratus hac super re essent, cum praeviderem in

„ Ecclesiasticae Auctoritatis subsidium etiam Judicium

„ Secularium potestatem esse excitandam. Itaque

„ ille me in eam spem erexit fore, ut Ayamontius

„ opera sua vocem etiam meam armaret. Vere

„ Gubernator nihil de hoc a me nuper audivit;

„ Verumtamen cum alias saepe de hoc eum allo-

„ querer, semper faventem mihi & consentientem

„ habui; & nisi praescripto horarum discrimine im-

„ probitati obstrueretur auditus, asseveravit posse dein-

„ de induci dierum pro sexuum diversitate discrimen.

„ Ferebat certe etiam molestius licentiam

„ hanc Requesenius, qui aliquando, ut huic me-

„ deretur malo, mihi institit, ut anathematis sententiam

„ in reos hujusmodi criminis pronunciarer.

„ Qua de re non video criminofum hoc tempore videri

„ Decretum meum posse, quo contra morem

„ vetui ab aliis eos absolvi. Fateor tamen me paucis

„ post diebus facile ascensum aliquibus, qui molliora

„ suadebant, atque hortabantur, ut absolvendi

„ facultatem pluribus impartirer. Hinc nullum ex

„ Confessariis hujus potestatis expertem volui, qui

„ eam aut a me, aut a Penitentiario majore postularet.

„ Verumtamen non dissimulabo impositum hac

„ ratione aliquod tantae audaciae frenum &c. “ Hac

„ sancita pro Stationalium secundi generis Ecclesiarum

„ cultu. Pro septem vero Stationalibus primi generis

„ Basilicis indicta est annua supplicatio per aliud Sancti

„ Cardinalis Decretum, quod non primitus promulgatum

„ hoc anno fuit, ut putavit Giusianus, sed biennio ante;

„ nam ad VI. Nonas Julii Supplicationem Clero Urbano

„ ad eas indixerat, ut colligo ex MSS. Collectaneis sub nomine

„ Francisci Castellii in Bibl. Ambr. Cum autem ea supplicatio

„ intermissa propter exortam deinde pestilentiam fuisset,

„ haec interruptio fortasse Giusiani errori occasionem

„ dedit, qui primam ejusdem institutionem in hunc

„ annum conjecit.

(a) Cum Monasterii nomen inditum aliquando sit Collegiis etiam Canonicorum, ut docet Clarissimus Muratorius ex Capitularibus Caroli Calvi, & ex antiquis Tabulis, putarunt nonnulli Canonicam vivendi simul disciplinam fuisse in Mediolanensem Clerum investam ab ipsa usque Ambrosii aetate, qua Sanctus Augustinus scribit, visum hic a se Monasterium plerumque bonis Franciscis sub Ambrosio Nutritore. Certe apud Vercellensem Clerum quarto Saeculo receptus erat hic usus, ut probari potest ex Sermone Sancti Eusebii, quem Sancto Maximo adscripsit, & evul-

plinae valetudinem excusarent, abstinuit conatu, dicerem irrito, nisi ipsum tam honeste rei desiderium ad ostendendam consiliorum Ejus sanctitatem summopere profuisset [a].

CAPUT III.

Sanctæ Crucis signis in compitis erectis Societates piorum hominum ad cultum attribuit. Collegium Sanctæ Sophiæ excitat, & superstitionem ex pestilentia inopum reliquias in certum locum contrahit.

1578. **T**æderet me utique ad pestilentiam memoriam redire, nisi Caroli

beneficentia jucunditatem aliquam calamitatis ipsis aspergeret. Vix enim triste aliquid Mediolanensi Populo evenit, ex quo Ille præclaræ alicujus rei argumenta non caperet. Ad capita viarum, qua latius patent, mobiles aras stetit diximus, ut vetito ob contagionis periculum ad Templum concursu, affidentes fenestris cives Sacrorum aspectu fruerentur. Nunc sublatis altaribus lapideas columnas ibidem erigi [b] curavit Crucifixi Salvatoris effigiem sustinentes, renovantesque spectantium oculis beneficii memoriam, quo, & Civitas nostra ex tot miseriarum caligine in pristinum splen-

evulgavit idem Cl. Muratorius Tomo IV. Anecdotorum Latinorum, qui etiam fatetur se assentiri non posse Thomastico contrarium sentienti. Ceterum quidquid sit de hujus sententiæ veritate, quam hic non valet expendere, duplex alia est Scriptorum de rebus Mediolanensibus classis, quorum una S. Arialdi temporibus solum asserit Mediolani viguisse hanc consuetudinem, ut eodem sub testo Basilicarum aliquot Sacerdotes versarentur. Contra alii sentire videntur, profectum in hanc Ecclesiam cum ulium seculis multo superioribus. Anno enim DCCCXCIV. docemur Presbyteros & Officiales fuisse in Basilica Sancti Ambrosii, ex Diplomate Berengarii, quod exponit Muratorius Dissert. LXII. de Antiquitatibus Medii Ævi: item ex Schedis MSS. Ambrosianæ Bibliothecæ hic idem recitat Epitaphium Sacerdotis cujusdam extrans in Basilica S. Simpliciani, in quo ille Canonici nomine nuncupatur anno CM. Insuper ex alio Diplomate Berengarii dato anno CMXX. docemur Canonicos exitisse in Ecclesia Sancti Joannis in Modicia, ut monuit Cl. Sormanus in suis Allegatis pro Causa Præminentia. Nos rem hanc commodius discutiendam in medio relinquamus; non tamen dissimulamus Clerum Metropolitanam nostram sepius in hunc ritum ivisse, ut patet ex Brevis Eugenii III. Literis datis anno MCIL., & in eisdem Basilicæ Bibliotheca asservatis. Sed quemadmodum diversis temporibus hæc vivendi disciplina inventa est; ita diversa ætate cœpit pro Locorum discrimine confensere: cum alibi remissum hoc Institutum videatur ad Seculum XII.; alibi obliteratum dumtaxat Seculo insequente. Carolus itaque restituere hunc Ritum certe moliebatur, atque hæc referri Ejus curæ videbantur jam a Pontificatus sui initio, cum certis legibus devinxit quotquot in Canonicalibus Ædibus versarentur, atque curavit immani sumptu, ut Ædes pro singulis Canonicorum Collegiis excitarentur. Ut ad hanc deinde vivendi simul consuetudinem Canonicos suos alliceret, adhibere cum suis frequenter convivas sex ex Ordinariis suis consueverat præter alios minoris ordinis, & Cantores duos, ut testatus est Joannes Paulus de Clericis Cæremoniarum Magister, qui sæpe se scripsit convivio Borromei exceptum. Cum vero nihil proficere monitis, & exemplis pos-

set prudentissimus Pastor, Oblatorum deinde Sodalitium excitavit, hac illis lege imposita, ut ubicumque in Canonicalibus Ecclesiis tres solum Oblatorum beneficium, cui residendi munus esse adaxium, haberent; illi ex Congregationis Instituto ad simul vivendum se conferrent, ut haberetur in Constitutionibus Lib. II. Cap. III. Speravit nimirum hoc artificio fore, ut aliquando inventi plures in Collegia Ecclesiarum Oblati, & legibus viventes suis ceteros exemplo suo ad idem Institutum pertraherent. Quare ex Canonicis plures elegit, qui Oblatorum Congregationi nomen darent, cum eam primum instituit. In Ædibus autem ipsis Archiepiscopalis plures esse voluit Oblatos ex Metropolitana Basilicæ Clero, inter quos quatuor eminebant Canonici Ordinarii; Scil. Pocalodius, Abbiatus de Foreris, Caymus, & a Sancto Fetto, præter Senecam, aliosque minoris ordinis seu Visitatores, seu Domesticos: ex iis vero parvum veluti cœrum confaverat Cardinalis, cui nomen fecerat Congregationis Oblatorum in Archiepiscopatu. Huic autem præerat Aloysius Pocalodius, qui tamen cum ceteris suberat Præposito Congregationis universæ, quem primum omnium fuisse Hieronymum de Arabia Canonicum Ordinarium Templi Maximi aperte testantur diatya quadam MSS. custodita diligenter, & conquisita cura, & impensis M. R. D. Bernardini Cassini supremi in Metropolitana Basilica Cæremoniarum Magistri; cui nonnulla debemus rerum a S. Carolo gestatum vindicata ab interitu monumenta.

(a) Non omnino inutile hoc consilium fuit. Scribit nimirum Borromeus statim, habita hac Synodo, plures ex Clero fuisse, qui nomen darent, ut in Oblatorum album cooptarentur. Quare permulti reperti sunt, qui ut in Ejus sententiam irent, rigidius etiam, quam Ille optaverat, Institutum profiterentur.

(b) Superiore etiam ætate exitisse vestigium aliquod hujusmodi Mediolanensium religionis, testatur antiquæ Tabulæ asservatæ in Basilica S. Georgii in Palatio, in quibus Templum S. Victoris ad Romanam Portam nuncupatur ad Croxeram, Idipsum docet lapis præfixus basi Columnæ hodie erectæ ad Orientalem Portam, in quo legitur inibi elatum S. Crucis signum a Roberto Mediolani Archiepiscopo usque

splendorem redierat, & humanum genus universon ex teterrima servitute in spem beatæ hæreditatis evasit. Addidit deinde instructas legibus suis hominum Societates, qui post solis occasum ex tota vicinia convenirent, & æternis laboribus absoluti ab salutari illo humanæ salutis signo nocturnæ quietis auspicia peterent [a].

Similia ferme fortunæ incrementa ex infortuniis suis retulere nonnullæ Virgines, quarum pudicitiam Parentum custodia pestilentia tempore orbatam domesticæ insuper rei inopia proximiorum periculo fecerat. Eas in deserto quodam Humiliatorum Cœnobio remotas ab omnibus insidiis manere jusserat, quoad mitiora tempora Civitati succederent [b]. Sed cum cessantibus morbis adhuc duraret egestas, addidit vectigalia loco, constitutaque regiminis forma novum in urbe puellari verecundia asylum aperuit. Ibi inter religio-

nis officia, & muliebris industria artes exercebantur, donec ad idoneam ætatem perductæ aut in matrimonium collocarentur, aut virginitatem suam Deo solemnibus votis obstringerent.

Reliquum erat, ut inertem illam, & inutilem turbam, cui temporariam viâ Romanâ sedem invenerat, in perpetuo aliquo domicilio collocaret. Erant plerique ex illo hominum genere, qui semel amisso rogandi pudore, eo denique impudentiæ perveniunt, ut nihil erubescant. Quotidiana enim stipe victitantes otio paulatim, & sordibus assuescunt, queruli ad portas, molesti in Templis, lacerisque centonibus, & ficto in doloris speciem ejulatu publicæ misericordiæ sæpe illudentes. Præterea cum neque certa patrimonia, nec certas domos habeant, facile legum vincula effugiunt, & quo minus noti sunt, eo confidentius peccant. Hæc Cardinalem movebant [c],
ne

ab anno MCCCLXI. Data igitur pestilentia occasione Sanctus Cardinalis vetus renovavit exemplum, sive Inculentius novum constituit, ut calamitatis depulsa perennis memoria Civium animis hareret. Hoc tempore XIV. in Urbe Columnas seu Obeliscos erexit, quibus triumphale signum imposuit. Alias etiam Modoëtiæ excitavit loco nobili & celebri. Eiusdem Seculi anno LXXX. septem alias adjecit, ut piæ plebis religioni incrementum faceret. Postremam omnium ad Fabricorum Pontem erigendam curavit anno MDLXXXIII. pene sub vitæ finem. Neque tam pium Institutum expers apud aliquos querelarum fuit, clamitantibus adversariis Romæ apud Pontificem, affectari a Carolo Regiam auctoritatem, & in illis plebis conventiculis populi amorem captari; quæ tamen criminatio Pontificis aures offendit.

(a) Leges has typis etiam editas sæpius Provincia hujus Gubernatores propositis Edictis corroborarunt. Tanta autem in primo illo Instituti æstu Civium religio extitit, ut palam sub vesperum convenire Patricii & Nobiles Viri, redundante circum in hæmicylum multitudine, & preces indictas recitare non erubescerent. Exinde semper excrevit piarum S. Crucis Sodalitatum numerus, cum in Urbe, & Suburbis constati sint LVI. hujusmodi cœtus, atque in Diocœsi usque ad CXXXIII. numerentur, ut patet ex Congregationis Archivo extante in Aedibus Sancti Sepulcri penes Oblatos, quibus eorum regendorum cura incumbit.

(b) Puellarum hujusmodi curam sibi a Borromeo demandatam susceperat Pater Augustinus a Sancto Augustino, quem jam alibi lue contracta obiisse scripsimus. Reliquo pestilentis anni tempore provincia hæc sanctus est Carolus, qui hoc anno, rebus compositis, in hanc præcipue partem totus excubare vi-

sus est. Contractis itaque a Civium pietate auxiliis, Sanctæ Mariæ Aedes, quæ in jure Theatinorum Patrum erant, cœmicit, eaque Virginitibus illis attribuit. Præsides loco dedit, & leges; eamque Sedem suis etiam beneficiis ornavit. De hoc scripsit ad Specianum pridie Nonas Quintiles MDLXXVII in hæc verba: „ Patres Sancti Calimerii, divenditis Aedibus „ suis Sanctæ Sophiæ Præfectis, loci hujus jure omni „ decesserunt. Hæc nova omnino constituta est Puell- „ larum sedes piorum hominum opibus excitata, at- „ que innixa; idcirco præsidio omni tuo eam su- „ stentes velim “. Etiamnum viget in hac Urbe præclarissimum Institutum, cui mutario nulla inest, præterquam loci. Hoc enim puellaris pietatis perfugium patet in Aedibus Sanctæ Mariæ ad Stellam, in quibus Carolus vagos Urbe pauperes cœgerat. Aedes has Sanctæ Sophiæ deinde attribuit Monialibus Visitationis ex Instituto Sancti Francisci Salesii Benedictus Cardinalis Odescalcus Archiepiscopus noster anno MDCCXIII., quo earum Virginitate Urbs nostra primum exornata est. Demum hoc ipso, quo scribimus, anno labentes vetustate eandem Aedes magnificis sumptibus extruendas, amplificandasque suscepit Joseph Cardinalis Puteobonellus Prædecessorum suorum pietatem splendide cumulans.

(c) Hæc causæ præcipue Carolum impulerunt octo ante annis, ut in unum locum mendicos congregaret, iisque auxilia ad bene vivendum provideret; quod jam alibi meminimus imperatum a Pontifice Pio V., licet intercedentibus pluribus incommodis, insecta ad hoc usque tempus res fuerit. Audi quid Sanctus ille Pontifex scripserit in Brevibus literis, quibus Borromei postulatus assentiebatur: „ Cum Di- „ lectus filius noster Carolus Tituli S. Praxedis Pres- „ byter Cardinalis Borromeus nuncupatus tractave- „ rit de redigendis omnibus pauperibus mendicanti- „ bus

ne promiscuam multitudinem, quam ex Victoria Palatio dimitti oportebat, aut sine alimentis remanere, aut sine lege vagari per urbem sineret. Vetus Monasterium, cui Stella nomen est, aptissima sedes visa, in quam, traductis alio Sanctimonialibus, miserrimum vulgus reciperetur. Perpetuum id domicilium egenis utriusque sexus etiam exteris seorsim tamen viventibus patere iussit, deprompta de suo pecuniæ summa, hortatusque Civitatis Administratores, ut Tempora, viasque Urbis molesta illa, & indecora otiosorum hominum colluvie exonerarent. Ita multorum, & levare miseras, & vitia sanari posse credidit, laudabili utique consilio, si magnifice, ac salubriter ceptis eodem animo posteritas instruisset.

CAPUT IV.

Sacerdotum Oblatorum Sodalitatem sub Sancti Ambrosii auspiciis, Mediolanensis Antistitis ad nutus paratam semper, datis legibus, instituit.

1578. **C**ircumspicienti Carolo Ecclesiæ suæ necessitates, nec unquam

ab ejus cura animum remittenti manifestius quotidie apparebat, non posse tanti regiminis molem sine ingentibus auxiliis sustineri. Iminebant Provinciæ confiniis infames Hæreticorum sectæ, alibi Pastores populis, alibi Pastoribus consentaneæ virtutes decrant (a), Collegia nuperrime ab ipso instituta Rectoribus, & Magistris indigebant, & cum late pateret messis, pauci admodum cultores erant. Hac paucitate comperta, Sacerdotum Sodalitium condere in animo habebat, qui Ecclesiasticæ rei curam una secum capefferent, atque in perpetua tempora Archiepiscopo suo haud secus, quam capiti membra inservirent (b). Et alios quidem oratione, quam in postrema Synodo habuerat, alios dignitate ipsa consilii permovit, ut laboriosi utcumque ministerii conditionem acciperent. Ad XVI. Calendas Septembris in S. Sepulcri Ædem vocati votum nuncupavere, omnia sese, quæ ab Ipso, & Successoribus Eius ad Ecclesiæ Mediolanensis utilitatem fieri juberentur, prompte executuros. Fuerat illa Sepulcri Ædes tutissimum religionis perfugium, quo tempore univèrsa pene Civitas

in

„ bus Civitatis Mediol. in unum locum clausum,
 „ ubi de illorum victu, & aliis necessariis illis pro-
 „ videretur, idque opus præcipue pro beneficio spiri-
 „ rituali, & salute animarum dictorum pauperum
 „ aggressus fuerit; quia, dum illi ita vagantur,
 „ sciri non potest, an juxta Christianæ pietatis in-
 „ stritutum vivant, nec illis in eorum spiritualibus
 „ necessitatibus, prout par esset, subveniri potest:
 „ tum etiam ad tollenda plura absurda, & incon-
 „ venientia, quæ in dies ex illorum licentia va-
 „ gandi oriuntur, velut hæc inter cetera: videlicet
 „ turbare divinis officiis in Ecclesiis intercessentes,
 „ item furta, ludos, & turpia facta, quæ nonnun-
 „ quam sub prætextu mendicandi committuntur,
 „ & quod pejus est, periculum, ne advenæ parum
 „ Orthodoxi, capta hac mendicandi occasione,
 „ zizania per domos cum animarum infectione dis-
 „ seminant &c. Has Sanctus Pontifex causas in-
 „ nuit, quas in supplice libello S. Cardinalis enume-
 „ raverat. Licet vero tum ageret consilium Carolus
 „ de mendicis in Limocomio Sancti Gregorii clauden-
 „ dis: hoc tempore, cum non adeo opportuna & fa-
 „ cilis ea sedes videretur, locum iis alium designavit.

(a) Hoc eodem anno ab Urbanis Parochiis aliquot delatæ contra S. Antistitem querelæ Romam fuerunt, quibus Joannis Cardinalis Moroni aures obruere. Criminabantur ii infinita esse onera, quæ sibi Carolus imponeret, quibusque ferendis par eorum sive constantia, sive vires non essent. Mi-

„ tissime accepit Borromens transmissas a Morono
 „ querelas, & per Specianum interpretem sic con-
 „ stantissime respondit: „ Quid Cardinali Morono repo-
 „ nam ignoro de Parochiis iis, qui Urbem hanc
 „ relinquere meditantur meo, ut ajunt, jugo op-
 „ pressi; quandoquidem nullum mihi ex illis Mo-
 „ ronus indicavit. Hoc certe dicam, me ferme bea-
 „ tum fore, si ejusmodi Parochi obtigissent, qui
 „ minimam muneris sui partem impleverint: tantum
 „ abest, ut ego intolerabilia ab illis, & multa
 „ exigam. Certe si mihi noti essent, qui hinc mo-
 „ liuntur discedere; & cum illorum moribus com-
 „ ponerem exterorum probitatem, qui quotidie ultro
 „ ad hanc excolendam vineam adveniunt, mihi gra-
 „ ve non videretur exterorum sanctitatem meorum
 „ oscitantia mutare.

(b) Ad Caroli mentem hac in re penitus intro-
 „ spiciendam juvat referre, quod de hac Sodalitate
 „ animo agitavit, & per epistolam dcinde aperuit
 „ Speciano XIV. Calendas Aprilis MDLXXVIII. „ Me-
 „ ditor tandem aggredi, Deo auspice, opus, quod
 „ jamdiu menteolvebam: nimirum Sodalitatem
 „ condere, cui Sacerdotes, alique Sacris Ordinibus
 „ jam initiati Adolescentes nomen dabunt, & quam
 „ Oblatorum Sancti Ambrosii appellare visum est.
 „ Statuta illis sedes erit ad Sancti Sepulcri Tem-
 „ plum, in qua degent omnes, communi indicta
 „ vivendi ratione, iisque adstricti legibus, quas
 „ ego, & futuri pro tempore Archiepiscopi dabi-

„ mus

„ mus pro arbitrio. Neque Sacerdotio ullo insigniri eos fas erit, cujus causa abesse ab hac Sede possint. Id erit præcipuum eorum Institutum, ut probati, quamdiu videbitur, obstringantur deinde jurejurando, quo Ambrosianæ Ecclesiæ victuros unice se testabuntur. Vacabunt scilicet habendis Concioniibus, Confessionibus audiendis, pascendis Angelorum Pane fidelibus, Sacris administrandis iis in locis, in quibus necesse fuerit unum ex ipsis aliquem ad tempus substitui, regendis Seminariorum, atque Collegiis, aliisque piorum hominum Societatibus, demum iis omnibus, quæ ad Dei gloriam pertinere videbuntur. Hac ex Schola proficiunt Viri apprime Cleri necessitates edoceri, Magistri juventutis, & duces, Sacrarum Virginum Institutores pares his, aliisque rebus, quas longum esset recensere. Idcirco adjacentes huic Templo Ædes numerata ter mille nummorum summa cœmuntur; jamque conflavi aliquem Sacerdotum, aliorumque hominum numerum, quibus omnibus stat id vitæ genus ingredi; licet aliqui toto vitæ sææ tempore, alii me vivente dumtaxat, aliqui demum alio profinito termino hoc Institutum profiteri se velle declaraverint. Videtur unum obesse huic consilio impedimentum. Etenim, cum nulli Oblati ornari debeant Sacerdotio, cujus causa alibi resideant; idcirco multis aut patrimonio, aut annuis pensionibus destitutis aditus ad Sacros Ordines patere non poterit. Huic ut medear incommodo, maxime vellem, meis verbis a te Pontificem Maximum rogari, ut mensæ seu massæ titulo mihi liceat huic Collegio attribuere redditus Præposituræ Ottaciorum, quos egomet olim Seminario dedi, licet nondum potestatem mihi ademerim eos census alio transferendi. Hoc modo liceret plures ex iis promovere ad Ordines, dummodo aliunde victus illis non suppetat. Id tamen intellige, si nulla alia ratione illis aliquando consultum fuerit: nam si redditus alii, & pares sumptibus annuis census illis, curante Archiepiscopo, obvenerint; tum Collegium eorum alendorum cura carebit. Itaque sic ea etiam expedietur difficultas, quam tu alias objecisti, rogans, quomodo Oblatorum quempiam alio deinde destinare possem. Hoc enim pacto Oblatus voti reus adhuc tenebitur Sodalitati adstrictus, & non loco. Hæc itaque expone Summo Pontifici, atque adde, nullum mihi subisse præsentius remedium Ecclesiæ meæ; quare in eam spem venio fore, ut facilius Sanctissimus Pater sententiæ huic meæ assentiatur, quo certius hujus Sodalitatis Institutum videtur recidere in eandem causam, de quibus Seminariorum solent excitari. Nam vere dicam Societatem hanc fore maturiorum veluti Sacerdotum Seminarium, a quibus non mediocriter ipsa Seminariorum disciplina aletur, atque corroborabitur: & revera hæc causa me ad hos congregandos maxime impulit. Ut suavior muniatur aditus id vitæ genus ingre-

„ dientibus, pervelim Pontifex Sodales sacris donis augeat, atque cumulet: Nomen scilicet dantes, & se meo arbitrio jure jurando committentes pœna omni noxis debita solvat; & quotiescumque præscriptum aliquod opus obedientiæ suscipiant, eos hujusmodi pœnæ parte liberet, quemadmodum olim pro Christianæ Doctrinæ administris impetratum est. Urge, & perforce, rogo, hæc omnia quam diligentissime, & citissime poteris, antequam Synodum ex Diocesi cogam, scilicet ante triduum post Idus Aprilis; nam ea occasione spero, multos ex Sacerdotibus ad Synodum confluentes facilius daturis Societati nomen, si Pontificiis muneribus ornatam viderint, ac sustentatam. In horum partem donorum venient, quemadmodum in laboris etiam communionem vocabuntur, non solum, qui Sancti Sepulcri Collegio adscribentur; verum etiam alii Ecclesiæ meæ additi, & alibi Sacerdotiis fruentes, qui in Urbe & agræstibus Vicis degent, eodem tamen obedientiæ voto Mediolani Antistiti obstricti. Isti eidem Societati hærebunt, sed mitioribus illigati legibus, quin tamen quidquam ad eos, vel super administratione rerum, vel publicis redditibus pertineat. Si eodem in loco plures extiterint ex hac Societate, qui Sacerdoti sui causa alio evocati sint ex Sancti Sepulcri Sede, ita inter eos conveniet, ut Canonice vivendi usum renovent, & institutum profiteantur. In Sancti Sepulcri Ædibus deget Patrum manipulus, quorum erit ceteros regere ac moderari, quin ipsi alio transigrent, nisi perarò. Ceteros Operariorum nomine appello, quorum geminus fortasse erit ordo: nimirum eorum qui alibi residere Sacerdotiis ornati nolint; aliorumque, qui Sacerdotio aliquo, volente tamen Archiepiscopo, insigniri poterunt. Postremo accensendi huic Collegio erunt etiam Convictores, idest Sacerdotes ii, aut Adolescentes Sacerdotio proximi, qui huc mittentur, ut Sanctitatis, & Ecclesiasticæ disciplinæ hic tyrocinium ponant, quos deinde edoctos aliorum Locorum Sacris praxificiam. Censeo nimirum hujusmodi Juvenes provectæ satis ætatis melius in literis etiam ibi educandos, quam in Seminario ipso, ut in Christianæ perfectionis apicem eum enitantur, quem tenere debent quotquot sublimi Sacerdotii dignitate ornantur. Itaque cum hæc Societas tam varia personarum, ac munerum genera complecti debeat, necessarium videtur, ut non adeo adstrictæ sint Pontificiis Diplomatis formulæ, & mihi libera sit potestas iis utendi legibus, quibus voluero. Roga interim Philippum Nerium verbis meis, ut aliquem Sacerdotum numerum mihi statim comparet, veluti ad hanc aciem subsidiariam cohortem. Fac mecum ille mitior aliquando sit, & Fabianam illam tandem cunctationem hac in re deponat. Vos interim, siquid succurret opportunum, ne me unquam latere patiamini, & consilium hoc fufis assidue precibus Deo habete commendatissimam.

in turpem rerum Divinarum infcitiam prolapsa erat, & focias infcitiae libidines (a). Pauci inibi Sacerdotes Sacra exercebant, & cum fere demersam in tanta vitiorum coluvie Urbem viderent, naufragii reliquias colligere conabantur (b). Cura illorum erant benigne adesse aegrotantibus, perditos homines ad poenitentiam vocare, Evangelii praecipis indoctos erudire, paucitatem denique suam multiplici in rebus agendis sollicitudine compensare. Haec Carolo

in causa fuerunt, cur id praecipue domicilium Sodalitio deligeret (c), ratus videlicet, tot virtutum exempla stimulos successoribus additura, ne publicae salutis studio inferiores a Civibus haberentur. Quanta porro utilitates ex eo Domicilio extituras essent ex Gregorio XIII. benignitate auspiciari licuit, qui Instituti formulam, non ratam modo, firmanque habuit, verum etiam donis amplissimis exornavit (d). Neque temere dicturum me arbitror, quidquid

(a) Plurima extitere in hoc Templo pietatis & religionis impressa vestigia. Etenim praeterquam quod antiquitus ibidem erant Canonici (quos frustra ad hic sedendum Carolus compellere voluit, ut etiam nunc omni residendi onere soluti existunt); ibi etiam quidquid remedii, & medicinae ad Civium infirmorum salutem spectabat, gratis olim distribuebatur, ut egomet legi in Chronico MS. Sanctae Coronae. Nam in hujus Templi Aedibus primi Conditores ejus loci, quem etiam nunc Sanctam Coronam appellamus, primum eleemosynas & commeatus largiebantur; deinde mutata voluntate opes suas ad agrorum subsidium contulere. Hic etiam ab iis execta sunt Sacerdotia aliquot, & Pius IV. Pontifex Maximus, mire delectatus hujusmodi hominum Instituto, illis attribuire voluit per Breves literas Templi hujus possessionem; Sed cum aliqua in iis literis essent, quae ipsorum jura ledere videbantur, possessionem oblatam repudiarunt, Sacerdotiorum tamen suorum jure retento. Haec idemmet Carolus ad Specianum scribit. Certum insuper est, in fornicibus Templi hujus noctu congregatos pueros fuisse a Beato Hieronymo Amiliano, cum Mediolani esset, quo eos periculis eriperet, & Christiana Disciplina erudiret, antequam a Francisco II. Sfortia Mediolani Duce certam illis Sedem impetraret: ut legi in Actis ejusdem controversae coram Sancto Cardinali agitata a Praefectis custodiae Orphanorum Sancti Martini.

(b) Gaspar Belinzagus, cujus ibidem extant mortales exuvia, Mediolanensium Sacerdotum florem hic advocaverat, & sub ejus magisterio Ecclesiastica disciplina in hoc Templo vigeat. Illius imitatores eximii adhuc in vivis erant Ludovicus Monea, quem saepe Carolus *juvenis* in literis appellat, & Franciscus Crippa, qui, Belinzago anno MDLXXV. defuncto, in Oblatos deinde fuit a Carolo cooperatus.

(c) Locum hunc tanti fecit Carolus, ut plura in eo Sacella excitaverit, Christi dolores & cruciatus referentia, ut jam vidimus; & Speciano scripserit: *Sic maxime cordi esse carorum religio: ea hoc Templum in se amare*. Deinde cum de Orationis Patribus a Sancti Sionis Templo alio transferendis ageretur, hujus Aedis possessionem praclarissimam eisdem obtulit, censens hoc uno consilio eos in Urbe retineri posse, cum hereditatis suae partem optimam illis concederet. Advertendum est autem designatam hanc Sedem Oblatis dum instituerentur; non tamen hic domicilia eorum collocatum, nisi sub initium an-

ni MDLXXX., postquam confirmati in Instituto sunt, ut Borromeus ad Archipresbyterum Fontanum Roma scripsit. Id autem monui ad emendandum quorundam errorem, qui Sodalitatis Institutionem, & confirmationem non dividendes, aliquos ex primis Oblatis ab hac Congregatione expulerunt.

(d) Aram hujus Templi maximam eo privilegio ornavit Gregorius XIII., ut declararet, eam gaudere iidem Indulgentiae donis, quibus Romanum Sancti Gregorii Altare. Neque minus singulare hoc donum facit invalescens nostris temporibus hujusmodi beneficii frequentia; Nam ad hanc Caroli aetatem gemina erant pari dono ornata in Urbe Mediolanensi Altaria, nimirum Ara Confessionis in Metropolitano Templo, & maxima in Sancti Sepulcri. Imo pro virili obstitit Borromeus, ne aliis Ecclesiis hoc munus concederetur; qua super re hoc anno saepius ad Specianum scripsit. Cum autem illud impetrare Sancti Sepulcri Ara contenderet, haec ad eundem habet: „Cum hujusmodi dona Altaribus impetrantur, da curantur, maxime in id exscubo, ne Sacerdotes religionem, tamquam velum, avaritiae suae obendant, ut facile usuevit. Id ego in Sancti Sepulcri Templo ne accidat, minime timeo, ubi Sacerdotum ab omni avaritiae suspitione alienorum Societas excitatur; nec quisquam alius Sacris operari ibidem potest, nisi oblata Scheda, cui ego ipse subscripserim“. Haec itaque sacra huic loco delata a Gregorio XIII. dona. Praeterea idem Pontifex Ottaciorum Praepositura Collegium hoc auxit, quam prius a Carolo Seminario concessam, impetrata a Moderatoribus rei Seminariensis facultate, huic Sodalitati dedit, redituram tamen ad Seminarii jura, si quando Oblatorum Congregatio sit destituta. Ante obitum Carolus aliud Oblatis Sacerdotium impetravit ab eodem Gregorio: Sacerdotium nimirum Sanctae Justinae Ordinis Sancti Benedicti in Agro Alexandrino. Hoc commutare cum Romaniani Abbatia, & Praepositura Applani idem volebat anno MDLXXXIV. Jamque cum Magistro Camerae Apostolicae transacta res videbatur; sed improvisa Borromei mors consilium intercepit. Ceterum post Gregorium Pontificis alii Sodalitium hoc beneficiis ornarunt, ut Sixtus V., Paulus V., & Clemens VIII. ut docet Cl. Rubens in suo libro de Origine & Progressu hujus Congregationis; ut silentio praeteream Mediolanenses Archipraefules, qui paterno semper in Oblatos amore incendi fuere, quorum fuit semper patrocinio Sodalitium hoc gavissimum, & imperio.

quid sapientiæ extra claustra Cœnobarum illa ætas habuit, ad nobilitanda novi Ordinis initia confluisse. Ducenti Sacerdotes, atque in iis multi Doctorali laurea insignes fuere, quos intra breve temporis spatium Sodalium numero adscripsit, atque ex ipsa oblatione, qua operam suam Ambrosianæ Ecclesiæ devoverant, Sancti Ambrosii Oblatos appellavit. Supervacaneum autem fuerit Sodalitii præcepta, & institutiones referre, quæ in Acta Ecclesiæ Mediolanensis redactæ, ac typis impressæ terrarum Orbem pervagantur (a). In universum ea lex est, ut huic militiæ adscripti ad omne auxilii genus parati sint, quo Mediolani Archiepiscopus ad provinciam suam rite administrandam indigeat.

Id unum solummodo timebatur, ne cum alii in Collegiis erudiendæ Juventuti operam darent, alii Diœcesim concionando peragrarent, alii diversi generis Sacer-

dotia variis in locis obtinerent, sacrosanctum illud mutæ caritatis vinculum dissolveretur, ex quo sacrorum hominum societates vim fere omnem, ac decus accipiunt. Quod ne aliquando eveniret, sapientissime cautum est, ut consortia quotannis celebrarentur (b), quo nomine congressus intelliguntur, ad quos Oblati regionatim conveniunt legum suarum, & fraterni nominis memoriam longinquitate confenescentem renovaturi.

Sed nihil magis ad nobilitanda Sodalitii primordia, quam Conditoris benevolentia profuit. Nam quoties languentem diuturna sollicitudine animum reficere vellet, cellulam quamdam, quam in S. Sepulcri domo sibi delegerat, adire consuevit, testatus ibi esse delicias suas, atque has maxime delicias Mediolanensi Archiepiscopo convenire (c). Ibi inter novæ institutionis alumnos, haud secus, quam cinctus filio-

(a) Institutiones hæc concinnatas longa consultatione apud Deum, hominesque Oblatis deum tradidit Carolus sub vitæ finem. Paleottus, & Valerius notissimi probitate & doctrina Cardinales eas suo adjecto calculo comprobaverunt. Cum vero etiam Philippo Nerio expendendas obtulisset, Hic nulla censura uti voluit; sed dijudicandas reliquit Beato Felici a Cantalicio ex Capuccinorum Ordine, qui ut erat literarum rudis, illecebras Institutiones Bottomeo reddidit, idque unum admonuit Divino afflatus Numine, ut Oblatos omnes paupertatis vinculo liberaret; quam quidem legem Sanctus Conditor statim ab illis expunxit. Maxime autem omnium placuere hæc leges Romano Datario, cujus ope ac diligentia Specianus scribit Sodalitii erigendi negotium fuisse perfectum. Cumque idem affine admodum hoc Institutum Congregationi Oratorii videret, Carolus monuit, ut Romam mitteret geminos ex hac Sodalitate Adolescentes, Nerii Institutionis & disciplina imbuendos, quibus huc remisit, novos semper in eadem Schola erudiendos substitueret. Certe Carolus monitum hoc non neglexit; sed Abbatem de Augustinis Romam ocyus mittens geminos saltem a Philippo impetrare conatus est Patres, qui Oratorii leges Mediolani edocerent. Sed refragante Nerio eo, quod vellet Carolus, ejus Congregationis Patres huc venturos a suo unice pendere abbatrion, ommissa tum res est. Nihilominus Philippus aliquot Roma missos Sacerdotes nascenti huic Sodalitio dedit Collegas. Adversus hoc erigendum Sodalitium id quidem Roma objiciebatur: nimirum frequentissimos jam esse Clericorum Regularium Cœtus, quibus affinis admodum hic etiam videbatur. Sed errorem hunc evellere a Romanorum mentibus tentavit, hæc Speciano scribens die XV. Aprilis: „ Longe alius est Collegii instituendi finis „ ab illo, quem sibi Regulares Clerici proponunt.

„ Isti suæ dumtaxat additi sunt Ecclesiæ: Oblati ubi „ cumque Sacrorum curam suscipiant, & Ambrosia- „ næ, quacumque pater, Ecclesiæ inserviant, quo- „ cumque tempore, & loco illorum opera Archi- „ episcopus uti voluerit.

(b) Consortia hæc, ut vocant, seu concilia in aliqua Diœceseos regione quotannis cogi solita triduo expediuntur. Eo tempore Divinis vacant, & Confessionibus audiendis, habendisque ad populum sermonibus Collegæ; inventaque sunt, ut ferveretur Canonice vivendi consuetudo aliquo saltem tempore inter Oblatos. Aliquot in Urbe etiam per annum in Sancti Sepulcri Aedibus Cœtus hujusmodi celebrantur, in quibus Sacra læctione & sermonibus Oblati identidem roborantur, & caritatis veluti vinculo coherent; eoque conflunt, quotquot aliis curis in Urbe distenti Sodales extra has Aedes vivunt.

(c) Delicias hæc suas nulli communes esse volebat præter Episcopos. Nimirum sæpe huc ventitabat, ablegatis tamen semper servis, sibi que unus famulans noctu triclinium adibat, lychnum manu tenens, ut Bernardinus Mota testatur in Tabulis. Bononiensem autem Antistitem Paleottum, Veronensem Valerium, & Bergomenssem Ragazzonium semper ad Oblatos visendos, cum Mediolani essent, ducere solebat. Ex his Valerius ea dumtaxat de causa, ut Oblatos inviseret, Verona Mediolanum venit, ubi honorifice exceptus latino etiam sermone ab iis ad mensam fuit. Tanta extitit præclari Antistitis de hac Societate existimatio, ut Thesaurum Iarum & Christianarum Institutionum a Joanne Ferellio editum eidem Collegio nuncuparet anno MDLXXXIII; quem admodum etiam eodem anno Tractatum de Oratione sive de Arte meditandi a S. Carolo concinnatum, & inter MSS. Bibliotheca Ambrosiana asservatum, dum in Synopses, sive Tabellas redigeret,

filiorum corona pater, familiares miscere sermones, communi mensa uti, & si satis regi tantæ virtutes, dignitatesque potuissent, non modo sodalium unus, sed ultimus etiam videri. Si quis vero in morbum incideret, minister ultro, & consolator aderat; quin etiam vitæ, ne dum valetudinis restitutor. Id maxime expertus est Petrus Stuppanus, quem desperata a Medicis salute ægrotantem, postquam humana remedia nihil proficere animadvertit, perseverante ad Deum prece pristina valetudini mirabiliter redonavit (a).

His, atque aliis benevolentia testimoniis adeo sibi omnium animos conciliaverat, ut imposita sibi onera, quæ nec pau-

ca, nec levia sunt, non promptissime modo, verumetiam libentissime sustinerent. Tolerabilior siquidem parendi necessitas est, quæ non tam legum severitate, quam imperantis beneficentia, & amore sancitur. Scholæ ad perdiscenda Christianæ Doctrinæ elementa passim in urbe, atque agro institutæ, vespertinæ ad Dominicæ Crucis cultum supplicationes, aperta ad pios congressus utriusque sexui sacella (b), distributa in singula anni tempora conciones, assidua Sacramentorum administratio, hæc omnia in Oblatorum curam tradita erant, quos illa S. Sepulcri Ædes tenet, plurium fere Præfecturarum, quam hominum domicilium. Quod nisi vitæ brevitatis consilii ampli-

issem unice inscribere voluit, præfixa benevolentia plena Epitola. Audi etiam quid Valerius idem in Caroli vita testatur in hæc verba: „ Ad quod (Oblatorum) Collegium cum non semel accessissem, „ & Episcopus, & proxime etiam Cardinalis, discipulus, plina Ecclesiastica, quæ in illo maxime floret, „ & piorum Sacerdotum laudabilissimis moribus, & „ eruditione varia sum incredibiliter delectatus.

(a) Narrare testes producti causa Apotheosis, „ Borromæum noctu diuque ægroti Stuppani lectulo „ abidentem pharmaca etiam eidem porrigere amantissime consuevisse: cumque trite de imminente „ ejus interitu nuncium a Medicis accepisset, (inter quos Nob. Ludovicus Septala, qui hæc scribit, de ejus valetudine desperaverat omnino) „ Carolum in proximum cubile dilapsum diu orationi vacasse: qua absoluta, ad infirmum rediisse, se latiore Cardinalem, atque agrum a morbo valde recreatum invenisse; & circumstantes „ Illius precibus cælitus donatum saluti infirmum „ existimasse. Huic vero postea plures provincias demandavit Carolus, ejusque utili admodum operam ulus est. Primo enim Collegii Helvæti moderatorem esse iussit; deinde divina Prædicatione pluribus in locis perfundum, Roveredum evocavit, ibique Sacrorum curam præfecit, cum ejus Vallis Propositum, maleficarum & fortilegiarum magistrum dignitate spoliasset. Post Cardinalis obitum Martii in Vulturensis Archipresbyter renunciatus est, ubi plures etiam lucubrationes in lucem edidit, nec minora perfecit pro fide Catholica iis in Vallibus retinenda. Ex primis rerum gestarum a Carolo Scriptorum fuit; sed cum elucubratio sua per multorum manus summa cum laude traducta ad quemdam maxime Borromæi nomini intentum pervenisset, is acriter censuram hominem notavit, & causatus præoces Cardinali cælestes honores in eo tribui, vetuit ne in lucem prodiret, licet adhuc MS. asservetur in Ædibus Sancti Sepulcri. Neque omitam aliud amoris testimonium Oblatis a Carolo exhibitum. Scribit Jo. Paulus de Clericis ex eadem Congregatione, missum ad se, dum Lomatii æger decumberet, Andrean Bonum Cardinalis iussu, qui, cum

duobus inde milliaribus pertransitus esset, causatus se Pastoralis cura distentum aliò evocari, venian veluti postulavit, quod ipse ægro sibi hoc officium præfens non perfolveret. Tamen, concludit, profuisse infirmo etiam Pastoris absentiam; nam Boni legatione audita, testatur æger, se ocys convalescisse.

(b) Tria hominum genera, Causidicorum nimirum, Viduarum, & Matronarum hic tum conveniebant. Inter has deinde spectabilis Sanctitate fuit Ven. Cornelia Lampugnana de Rhaude, ibidem sepulta, cujus res gestas Hyppolitus Porrus Mediolanensis Patricius descripsit, & typis edidit. Subinde adjecta illis cura fuit Clericorum & Pœnitentium. In hoc templo etiam conveniebant ad Dei Verbum audiendum ex Sanctæ Ursule Sodalitate Virgines, cum sæpe in MSS. Diariis legam hic etiam ab illis religiosum velum, ac vestem accepta. Habere hic item ad eas solebat Carolus sermones suos: Hinc in Homil. de S. Joanne Evangelista habita anno MDLXXXIII. in Templo Maximo hæc habet: „ Deputatus erat hic „ dies dilectis Sororibus S. Ursulæ; debebatur eis „ sermo in Ecclesia S. Sepulcri; tenebamur ex consuetudine superioribus annis introducta spirituali „ eas hodie cibo reficere; & eo magis, quod Joannes virgo purissimus merito sit primarius virginum „ num advocatus. Sed in tanta solemnitate non „ fuit universus hic Populus defraudandus. Patientur ergo Filie meæ dilectissimæ postredie sibi debitum perfolvi, nec ob id tanti Advocati patroni „ cinio carebunt. Sed id potissimum spectavit Borromeus, ut hæc in Æde frequentes haberentur Concionationes præsertim de Passione Domini, ut Ipsemet testatur Homil. XCIX. „ Quid tot Oratoria? Quid „ Sacratissimum illud S. Sepulcri Templum, in „ quo toto anno, præter alia, sextis feriis de Passione Domini sermo habetur? Quid, inquam, hæc „ omnia postulant, nisi ut clamemus semper in auribus populi Mediolanensis Christum, & hunc Crucifixum? Hinc mirum non est, quod alibi in Homiliis Templum hoc *Nobilissimum Spiritus Sancti Gymnasium* magnificè appellaverit.

plitudinem sefellisset, plures alia haberentur Oblatorum familiae, quas iustis intervallis per universam Dioecesim distribuere statutum Carolo erat, ut velut totidem cohortes in statione positae ad publicae religionis custodiam excubarent (a).

Quo latius interim Oblatorum nomen extenderet, laicos quoque homines in Sodalitium recipi voluit, qui voti religione immunes, atque in paternis domibus commorantes in unum tamen corpus institutionum vinculo, & studiorum societate coalescerent. Et adfuit Deus incepto; multique etiam ex primario Civium ordine nomina dedere, qui Sacerdotale decus, si minus dignitate ministerii, virtutum certe imitatione æmulerentur (b). Ac ne tanta in laicis hominibus pietas æquis stipendiis careret, annuit Summi Pontificis

liberalitas, ut quoties Sodalitii præcepta adimplerent, toties pœnarum aliquot veniam consequerentur, quibus necesse est humanæ vitæ maculas expiari.

CAPUT V.

Augustam Taurinorum Sacra Syndonis adorandæ desiderio incensus aspera peregrinatione contendit.

1578. **H**AËTENU CAROLI virtutes inimicorum odio, & calumniis circumseptas, immixta Civium funeribus inornata pietatis, resperfosque lacrymis paternæ beneficentiæ triumphos suspensa semper inter trillitiam, & gaudium narratio nostra recensuit. Referam nunc intacta omni mœrore solatia, & repertas in ipso do-

(a) Aliud Oblatis domicilium condidit Carolus: Rhodense nimirum octavo ab Urbe lapide. Ceterum his quinque etiam Seminariorum curam incumbere voluit: scilicet Majoris, Sanctæ Mariæ ad Canonicam, Sanctæ Mariæ Fulcuvni, Sanctæ Mariæ ad Nuceam, & Sanctæ Mariæ Celanensis: Collegiorum insuper Botromeis Ticinensis, Mediolanensis Nobilium, Helvetici, & Aconensis. Pro Successorum benevolentia adjecta sunt alia, & aliqua immutata. Verum mirum dictu est, quantum Urbi nostræ profuerit saluberrimum inventum, cuius causa sexaginta post Caroli obitum Sacerdotum manus par semper visa est tot manibus obeundis. Nec minor apud externos hujus Sodalitatis existimatio fuit; delectati nimirum hoc Instituto alii Pastores sunt, & hujusmodi Congregationes in alienas etiam Dioeceses inductæ. Jacobus Marchantius Pastor & Decanus Couvinensis in suo *Tractatu Pastorum* ad Tractatum V. Virgæ Aaronis Lectione V. hoc Institutum mirifice commendavit hæc verbis: „ Hæc itaque considerans Vir Sanctus (Carolus Borromeus) zelo zelans pro domo Domini, & Sanctuario ejus ædificando, non solum voce & exemplo, sed & constitutionibus præclaris e luto eripere hos lapides conatus est, & e plateis ac viis publicis revocare, sanctisque moribus instruere, ut adificarent populum, Ecclesiamque Dei in suo quisque officio . . . optavitque illud Prophetæ in Sacerdotibus Oblatis impleti: *See he deducit lumen in custodis suis, & vocata dixerunt, ad domum: & luxerunt illi cum juvencata e, qd fecit illis* “. Addit deinde anno MDCXXIV. erectum rite Leodii par Sodalitium sub nomine Congregationis S. Caroli, quod favore suo sustentarunt Stephanus Srecheus Suffraganeus Leodiensis, Joannes a Chockiet Vicarius Generalis, & Serenissimus Elector Colonienfis Ferdinandus Princeps & Episcopus Leodiensis; & postmodum etiam Urbanus VIII anno MDCXXVIII. plurimis beneficiis ac donis ornavit. Patavii etiam, regente

eam Ecclesiam bonæ memoriæ Gregorio Barbadio Cardinali, coacta est Oblatorum Sodalitas anno MDCLXXI. quæ vocata est SS. Profdocimi & Antonii, ut patet ex eorum Institutionibus typis impressis. Veronæ etiam sub Augustino Cardinali Valtetio statuit hujusmodi Cæterus, ut Carolus in quadam Epistola testatur. Novariæ etiam Caroli Institutum Gibertus Cardinalis Borromeus hoc ipso, quo degimus, seculo renovavit, ejusque Ecclesiæ sibi commissæ commodis consuluit, patem exstantem Oblatorum Sacerdotum Congregationem, quam iisdem Mediolanensium legibus sibi, & Successoribus devinxit. Omitto complures alias Sodalitates valde hæc affines in Gallia & Germania, imo in Italia ipsa, quæ aut ad nostræ amissam, aut eerte imitationem aliquam excitata diversis temporibus sunt. Certe Carolus Ferdinandus Lateranus S. R. I. Comes Lodroni & Castri Romani, Præpositus insuper & Canonicus Tridenti anno MDCCXVII, cum Viubobonæ typis ederet Oblatorum Institutiones, in Nuncupatoria Epistola ad Pontificem Maximum Clementem XI atque ipsum Romanorum Augustissimum Casarem, & gloriosissimum Carolum VI. enic optavit hujusmodi Congregationes Romæ, Salisburgi, Brixinæ, Tridenti, & demum in primis Urbibus omnibus institui *al for andam & augenda ulique in subsidium indre bile Pastorum, & omnia univarsam, & incredibilem utilitate*.

(b) Hoc tempore in hujusmodi Oblatorum, quos Seculares vocamus, ordinem referuntur alii probitate & doctrina insigniores Sacerdotes, tum Laici quoque Viri nobiles, & honesto etiam genere nati, qui ad amplificandam Dei gloriam incumbant, sive in Cœteribus, ubi Christi doctrina explicatur, sive in populi comionibus ad Sanctæ Crucis erecta in Urbe signa sive aliis cujuscumque generis religiosis operibus impliciti. Quare hoc Sodalitium sanctitatis, & pietatis Urbaneæ florem certe comprehendit.

dolore delicias, & suavissima alia religionis spectacula, qualia nec sine admiratione illa ætas vidit, nec sine delectatione commemorare posteritas possit. Neque alienum ab instituto futurum arbitror, si rei seriem paulo altius repetam, ac plerumque incedenti per infinitos labores, & ancipites casus Historiæ tranquillius aliquid, ac jucundius interponam.

Margarita Carmia Regio genere orta, Hectoris Lusignani uxor, cum omnia circum occupari Turcarum armis videret ex Cypro Insula fugiens inter pretiosissima alia Linteum secum attulerat, quo Christi Salvatoris Cadaver involutum, ac sepulcro conditum fuerat. Cum ex Italia in Gallias tenderet, substitit aliquandiu Civarone apud Annam Lusignanam confanguineam suam, quæ Cypri Regum ultimi soror Ludovico Sabaudia Duci conjuncta in Matrimonium erat. Rogata deinde, ut imbutam illam Divino cruore Syndonem, perpetuum veluti benevolentia suæ testimonium in Sabaudia relinqueret, contantissime affirmare non dubitavit, nimis ingratis fore hospitii memoriam, quod sibi carissimæ rei jactura constaret. Sed aliter, quam ipsa destinaverat, cælesti decreto statutum erat. Cum enim Lugdunum versus inde discederet, jumentum, quo sacrum pignus veheretur, nullis aut verberibus, aut agafonum artibus compelli potuit, ut porta pedem efferret. Hoc portento admo-

nita, Linteo ibi relicto in Gallias abiit, nec sine mœrore, quod tali thesauro spoliata abiret, nec sine gloria, quod eo spoliari nonnisi per miracula potuisset. Percrebuit deinde Sacri Linteï fama veneratione Principum, & Summorum Pontificum indulgentia, quos inter Paulus II. Ædem, in qua augustissimum illud Dominicæ mortis monumentum asservabatur, constituto Canonicorum Collegio decoravit. Hinc magni gentium omnium concursus ad Ædem fieri cœpere, ob maxima præsertim, & crebra beneficia, quæ inde referrebantur. Traditum est Franciscum I. Gallia Regem spe valde ancipiti cum Helvetiorum exercitu dimicantem, cum voto rite concepto ad hanc Ædem peregrinari adorationis causa statuisset, versa repente prælii fortuna, victorem ex acie rediisse. Quæ strenuissimi Regis prosperitas magno Allobrogum periculo stetit. Occasione siquidem exorti cum eorum Ducibus belli, Sanctissimam Syndonem Sabaudia eripere, ac veluti æternum victoria pignus transferre in Gallias decreverat, nisi vigilantissima ad tanti muneris custodiam Ducum ipsorum pietas locum injuriæ sustulisset (a). Additur mirabile aliud, Gallici videlicet Exercitus Imperatorem sub Henrici II. auspiciis bellum in Subalpinis gerentem, cum Vercellis captis id, quod Franciscus I. in animo habebat, exequi voluisset, inopinato stupore in ipso peragenda rei conatu

(a) Translata Vercellis est pretiosissima Syndon biennio postquam Sacellum Chamberiaci incendio eo conflagravit, cujus expressa vestigia fuliginosam alicubi Sacrum illud Linteum adhuc servat. Nimirum anno MDXXXV. cum Carolus Sabaudia Dux ingravescens bellis Sede sua expulsus esset, illud Vercellis detulit, ubi asservatum est usque ad annum MDLXII. quo tempore restitutum in paternam ditionem Philiberto filio, denuo reportatum est in Urbem Chamberiacum. Nunc cum idem Philibertus Augustam Taurinorum illud transferre moliretur, initum consilium est a Joanne Francisco Bonhomio Vercellensi Episcopo, ut tantum pignus Ecclesie suæ redonandum, Caroli interpositis officiis, curaret. Plures de hoc supersunt Bonhomii ad Borromeum Epistolæ. Et sane Caroli votis non omnino obistere videbatur Philibertus, ut licet eruere ex Borromei responsione ad hunc data postredie Idus Junias: „ Visum est mearum partium esse, ut Cel- „ stitudini Tuæ immortales agam gratias, quasque

„ maximas possum, quod tam cito petitioni meæ „ assensu est, spondens Sacram Syndonem mihi ju- „ sta votum meum ostensum iri. Verumtamen „ quemadmodum ego nunquam siviissem, ut pre- „ tiosissimum illud salutis nostræ pignus cis Mon- „ tes referretur, ut votis & commodis serviret „ metis; cum mihi trans ultimam Thulem, si fieri „ posset, navigandum esset, ut celeberrimum hoc „ humanæ Redemptionis monumentum colerem: „ ita cum ceteras causas Celitudinis Tuæ pietate & „ prudentia dignas intellexerim, de quibus id per- „ ficere statuit, beneficium, quod peramanter im- „ petitur, libens accipio, & paratissimus semper „ monitum suum expectabo, ut Vercellis adsum. „ aut quocumque evocate me dignabitur. Ibi pro- „ xime completar intima animi veneratione, at- „ que deosculabor Sacrum illud Linteum, quod jam „ diu etiam longe distans revereor, & videre per- „ cupio “. Sed hanc oblatam Borromeo spem alia „ exque gravissimæ causæ eluserunt.

natu correptum irritò incepto discessisse.

Sed jam ad Carolum redeo, cui semper animo infidens memoria suppliciorum, quæ Divinus Redemptor pro humani generis salute pertulerat, desiderium injecerat invifendæ Syndonis, quæ tot plane suppliciorum expressa insignia referret. Id se jam pridem facturum promiserat, cum primum liberatam pestilentia Urbem videret. Nunc, quod in votis habuerat affecutus iter ad Alpes in eam formam meditabatur, quæ tanto deinde magnificentior fuit, quanto longius ab omni magnificentiæ studio recesserat. Tenebat eo tempore Sabaudia, ac Pedemontii Principatum Emmanuel Philibertus Caroli amantissimus (a), Ejusque videndi cupidus ob mirabiliter gesta, quæ prædicari de Ipso audierat. Is cognita Caroli voluntate Sacrum Linteum ex Alpibus ad Principem Imperii sui Urbem transferri jusserat, ne Virum tot aliis laboribus fractum longitudo, & difficultas itineris ulterius fatigaret. Mittit deinde a Secretis Franciscum Linum, qui Cardinali nunciet, magnum ex spe ejus adventus se animo, gaudium percepisse, multoque amplius, percepturum, si Taurinum veniens apud ipsum hospitari dignaretur. Commodissimum autem fore, si paulisper adventum suum differat, quoad Helvetica legatione

, dimissa, qua nunc implicitus teneatur, liberiorius frui suavitate hospitii possit“ (b). Hoc tam honorifico nuncio accepto, parabat interim Carolus expeditionem in subalpinos, qualem aliquis mediocris fortunæ homo lautius adornaret. Duodecim familiaribus (c), quos comites viæ delegerat, hæc leges datæ. Peregrinantium habitu, bacillis innixi omnes incederent oblitto commodorum, prout deceret euntes ad contemplanda supplicia, quibus redempti essent. Ad prima solis orientis indicia in Templum convenirent: inibi Sacerdotes rem Divinam facerent; reliqui Eucharisticam Dapem ex Ejus manu fumerent. Iter ingressi binas horas meditationi impenderent, cujus argumenta a Patre Adurno Societatis Jesu Sacerdote accepissent: mox redemptionis humanæ mysteria Rosarii recitatione recolerent: quod temporis superesset psallendo, colloquendoque de rebus æternis infumerent. Pomeridianis horis eadem ferme religionis officia usque in noctem producerent, ac toto quadridui spatio, quod destinatum itineri erat, neque se viæ traderent, neque designata curandis corporibus hospitia inirent, priusquam posito ante aras genu Divinam opem exposcerent, atque horarias preces absolverent, quas ratio temporis postularet. Severioris abstinentiæ præ-

(a) Quanto in honore Carolum haberet Philibertus, plures integræ ipsius manu exarata declarant Epistolæ, in Bibl. Ambr. asservatæ: & multo clarius etiam tuendæ Religionis ardor, quem sæpe monitis ejusdem Borromei inflammatum Dux ille religiosissimus ostendit.

(b) Monitus jam sub Quintièm mensem fuerat Carolus, ut se citius huic itineri accingeret: alia tamen ex aliis oblata impedimenta illud distulere. Die autem XVIII. Septembris iterum a Francisco Lino, (hic Duci tum, sed antea Carolo ipsi a Secretis erat) rogatus fuit, ut Nemorosii Ducis discessum eperiretur; itemque quousque desungerentur legatione Helvetiæ, qui vetusta cum Sabauda fœdera renovaturi advenerat, ab itinere superfederet. Gestiebat nimirum Philibertus sine arbitris familiariter Caroli consuetudine delectari, Ejusque simul pietate futuram celebritatem ornare. Spondit interim Dux, nulli unquam visam iri Sacram Syndonem, nisi post Illius adventum. Hanc cunctationem patienter Carolus tulit: imò Speciano exponens dilati itineris causas, gratularur sibi, quod nondum se in viam dare poterit; cum sic legationi non esset interfuturus, quæ Cardinalem dedecere videbatur; quandoquidem in ea de firmando cum Hæreticis fœdere esset

agendum. Tamen relatam silentio Augustam Taurinum Sacram Syndonem videre ante Caroli adventum Helvetiorum Legati Catholici, nimirum Lucernensis, Uraniensis, Suittiensis, Subilvanus, Tugiensis, & Friburgensis: privatim tamen, cum id beneficii enixis precibus exorassent, ut narrat Philibertus Pinguetius in sua *Sydone Euzancla*.

(c) Undecim familiares in hac peregrinatione elegerat, quorum nomina placet referre, ut pateant ii, quos honorifica Cardinalis amicitia ornavit. Ex Canonicis Ordinariis Metropolitanæ Collegii tres, scilicet Bernardinus Cribellus, Octavianus Abbiatus de Foreris, Joannes Baptistæ Caimus, quorum duos posteriores Oblatorum Ordini nuper aggregaverat; & ex domesticis suis selecti sunt Ludovicus Moneta, Antonius Seneca, Hieronymus Castanus, Camillus Castellanus, Hercules N. Notarius, Julius Homatus, Julius Brunettus, Ambrosius Bimius Caremoniarum Magister: adjecti deinde duo ex Societatis Jesu Patribus; Franciscus scilicet Adurnus, & Jacobus a Cruce; atque ultimo ex Seminarientibus Clericis Joannes Petrus Stappanus tum Sacræ Theologiæ studiis addictus, & jam in Oblatorum Sodalitatem adscitus.

præcepta in ciborum delectu fervarent, simulque corpora dapibus, animos vero utili aliqua lectione reficerent. Pii post cœnam congressus haberentur, in quibus interiores animi motus quisque depromeret, quos ex diurna contemplatione percepisset: nec, nisi explorato conscientiae statu, lectulo sese committerent. Ne deinde copia, vel ordo orantes deficeret, trina hæc meditandi argumenta in singulos dies proposita. Primum Christi Domini itinera, & Judæorum terras beneficiis, miraculisque peragratis cogitatione percurrerent: mox laboriosas Apostolorum expeditiones in extrema Mundi confinia; postremo assiduas humanæ vitæ arumnas, & miserrimi vere exilii pœnas expenderent, quas sæpe cæca mortalitas cœlestis Patriæ desideriis anteponit (a).

Instructo his legibus comitatu, ad portam urbis, quæ Vercellas ducit, Prædie Nonas Octobris processum est (b). Inibi Carolus Populo, qui sequebatur, valere iussit, atque a primarii Templi Canonicis post mutua pacis oscula digressus Desiderianum Meridie, Trecatum vespere pervenit, qui locus Mediolano viginti quinque millibus

passuum abest. Obsessas ante ingressum multitudinem hominum vias invenit; & quamquam obscura nox incubuerat, cerei, facæque undique collucescentes natum jam pridem alteri cælo diem revocabant. Felices appellabantur, qui vestem Ejus contingere, aut Ejus manu Crucis signo muniri potuissent. Per conferta virorum, ac mulierum agmina, inter festivas acclamationes itum ad Lignipedes Franciscanos (c), quibus Cardinalis cœna unius pomi dispendio stetit.

Postero die nec imber assiduus, nec superflua terris aquarum proluvies obstitere (d) ad animi sui delicias properanti, quominus iter Novariam versus continueret. Ea Cæli intemperies spem Novariensibus fecerat optatissimum Hospitem posse apud ipsos diutius diversari. Paraverant publico nomine hospitales aedes, Clerique, & Populi principes obviam effusi pro se quisque orabant, ne immaturo discessu in tanta aëris adversitate amantissimæ Civitatis desideria fraudaret. Ille causatus incommoda, quæ sibi ex ea mora imminerent, ac dolorem repulsæ verborum humanitate deliniens, post breves ad Deum in Tem-

(a) Si quid luculentius in hanc rem velis, consule Epistolam, quam de hoc itinere enucleate scripsit Pater Adurnus vix dum redux ex hac peregrinatione stylo Italico. Eandem Latine postmodum reddidit, ac luce donavit Joannes Antonius Guarnerius Canonicus Bergomensis Carolo amicissimus, ut ex literis constat, & Philibertus deinde Lingonius ad calcem suæ *Synodice Evangelicæ* adiecit.

(b) Quid in limine itineris præstiterit habemus ex eadem Adurni narratione. Nimirum prædie, quam se in viam daret, coacti in unum locum peregrinationis comites gravi sermone excitati sunt, & moniti de hujus itineris causis, mox a Cardinali benedicente dimissi. Mane postero, re Divina peracta a Sacerdotibus, aliquibus Eucharistia Cardinalis manu refectis, solemnî ritu expiati sunt baculi, & indumenta Peregrinorum. Mox iis vestibus induti comites ordine viam ingressi sunt, quos subsequens Metropolitanus Clerus, Cardinalem alterno Psalmorum Gradualium cantu ad Vercellensem usque Portam deduxit. Hic paludamento purpureo deposito, Carolus violaceam breviorē vestem, quæ medium crus pertingebat, induit, recenta tamen linea exteriori veste, quam Rochetum dicunt. Baculo deinde accepto, singulos Canonicorum suorum amantissime complexus, osculo insuper dignatus est. Solus constans fuit in omnium fœta: & Joannes Baptista Fontana tum Archipresbyter, postea Ferrariensis Episcopus

ista commemorans in Tabulis scribit: „ Iterum „ meum cor rumpitur pietate memorantis, quo amo- „ re extra Vercellensem Portam, quo illum Augu- „ stam Taurinorum peregrinaturum supplicabundi „ deduximus, me complexu dignatus mox cum oscu- „ lo suavissime dimitteret. An quisquam eo tempore „ tam durus fuit, ac ferreus, cui tantus Patris amor „ uberrimas lacrymas non eliceret?

(c) Hic locus fuit ad nocturnum hospitium delectus. Itaque de more Oppidum ingressus recta ad Templum perrexit; unde ad Minores Observantes digressus est. Incœnatus autem una cum ceteris cœnantibus accumbere prælegens sacra quædam convivis. Sub cœna autem finem, Patre Adurno enixe orante, oblatum pomum comedit, & vini poculum bibit. Omnia in hoc itinere Borromei sumptibus esculeuta comparata sunt Peregrinis omnibus Novariam & Vercellas usque, ubi Philiberti Dacis nomine Marchio Romaniani ad Carolum legatus, vetuit exinde quidquam Cardinalis impensa fieri. Hæc Octavianus de Foreris & Pater Adurnus itineris comites testantur.

(d) Trecati die postero mansit usquedum in sacra ejus loci Ade Divinis operaretur, & confertæ multitudini atque primoribus Oppidi Sacram Daperam porrigeret, quibus peractis pluvio licet cælo viam ingressus, Novariam hora XIV. pervenit.

Templo maximo preces Camairanum olim Arcum Marianum ignobilem Novariensis agri vicum recta tetendit. Ibi quoque moræ impatiens mensam illico apparari jubet, qualem inexpectatus sibi, ac fociis invenire in agresti loco poterat [a]. Agebatur desiderio ante noctem adeundi Vercellas, ulterius etiam transgressurus, nisi festinandi desiderium pluvia intercepisset. Occidente jam sole urbi appropinquantem Franciscus Bonhomius, & cum eo majores Canonici, Nobilissimique Civium exceperunt: reliqua Populi pars in adversa fluminis ripa, quo urbs ab agro dirimitur, magni exercitus speciem præferebat [b]. Cum hoc tanto comitatu ingredientem Sacerdotes in longum ordinem decorè compositi ad aram Templi maximam deduxerunt, præter ceteros apparatus, pluribus Sanctorum reliquiis magnifice ornatam, quo nempe ornatum nihil jucundius Caroli oculis objici posse cognoverant [c]. In Episcopi palatio ea nocte cœnatum est, inviolata semper lege, ne quidquam frugalitati munificentia detraheret.

Luce orta longe alius in discessu peregrinorum numerus fuit ab eo, qui ante

Urbein inierat. Auxerant agmen Episcopus ipse Bonhomius, nonnulli Canonici, & cum aliis piis hominibus duo nobilissimi viri ab Philiberto Duce præmissi [d], ut ingressum ditionis suæ confinia Cardinalem comitarentur, atque ad omnia mandata præsto essent. Nec tamen hæc sociorum accessio quidquam regularum imminuit, de quibus Mediolani ante discessum convenerat. Pedibus omnes ibant, nunc silentes, & meditabundi, nunc alternis psallentes choris; & cum Caroli exemplo omnes regerentur, summa omnium in agendo conformitas erat. Laboriosissimum sane iter ejus diei fuit, cum & longior via esset, & in lutulento, udoque solo ægre vestigia molirentur. Carolum ipsum adeo fatigaverat viarum sive longitudo, sive difficultas, ut cum vespere ad hospitium pervenisset, superante esuriam lassitudine, omnino incœnatus lecto se traderet [e].

Sed neque ad obeunda munera, quæ antelucanis horis exercebantur, idcirco feignior fuit [f]. Postrema hæc itineris dies erat, & propius orbem posita votorum meta vires ad cursum addere videbatur. Octo millibus passuum adhuc Taurino aberant,

(a) Deceptus spe sua Novariensis Episcopus tum athritide laborans ad Arcum Marianum, seu Camerianum præmissit, qui juxta Borromei leges frugale convivium instruerent. Huc itaque cum pervenisset Cardinalis, & fluentes aqua vestes periculum ejus valitudini creare possent, rogatus aliquantulum ad ignem, antequam digrederetur, accessit, quod vix alias post pestilentiam annum contigit.

(b) Hic Bonhomii occursum extra Urbem ad mille passus fuit; pedes deinde ad Urbem usque ingressarum Carolum idem honorifice deduxit. Primis ferme tenebris ad Sessitem fluvium ventum est, cujus posteriores ripæ funalium multitudine, & Civium concursumque ordinis redundabant.

(c) Hæc semper deliciae Caroli fuit. Narrat nimirum in actis Apotheosis Comes Georgius Trivultius Borromeum anno LXV. supra sesquimillesimum Mediolanum properantem triduum Florentiæ fuisse, quo tempore Florentinas Pandectas obiter inspicere voluit; ceterum frequentissime Tempia adire consueverat, præcipue autem Adem Desiparæ ab Angelo salutata Sacram, comite semper adjuncto Cosmo Magno Etruriæ Duce. Antequam autem eam Urbem ingrederetur, cum in Suburbano Cosmum eundem opperiens substitisset, ad Carthusianorum Monasterium interim deflexisse, nequa sibi otioso temporis

particula efflueret, & rogasse ut Sanctorum inibi reposita Lypsana inspicere sibi liceret: inter quæ dum Sancti Joannis Chrysostomi caput contemplaretur, totus subtilire gaudio videbatur.

(d) Legati ad Eum fuere nomine Sabaudia Ducis Federicus Ferrerius Romaniani Marchio & Carolo affinis, itemque Franciscus Linus filius ex fratre Alberti Lini Veronensis Presbyteri, cujus opera, in Mediolanensi Ecclesia administranda usus fuerat Carolus & præcipue in restituenda Parthenonum disciplina, quo tempore subsistere Romæ Avunculo vivente coactus fuerat.

(e) Hoc die VIII. scilicet Octobris ad Crobam Vicum instructum est prandium, jussu Marchionis Ferrerii Legati, in cujus Ditione is locus erat. Vespere autem Cilianum ventum est, ubi confecto itinere Carolus viribus deficiens, incœnatus cubitum ivit, sacris exercitationibus, quæ ejus temporis erant, in diem sequentem indictis. Longa scilicet itineris contentione & pluviae tempestatis injuria illius pedes adeo intumuerant, ut firmis vix stare vestigiis posset.

(f) Veluti antecæptæ quietis hæsternæ poenas a se evadurus Borromeus citius lectum deseruit mane postero, quo, omnibus rite perfectis, ante lucem viam ingressus est prælatis funalibus.

rant, cum Archiepiscopum (*a*), aliosque ejus urbis Dynastas obvios habuere. Fessitritinque ex itinere erant, & sive jejunium ulterius ferre non poterant, seu nulla capax tantæ multitudinis domus in proximo inveniebatur, subitaneo quodam consensu statutum est, ut eadem silva, in quam forte convenerant, communis convivii locus esset. Simplici cibo contenti herbido in solo confedere omnes (*b*): proceræ arbores tectæ, & umbras præbebant; & magna pars voluptatis erat carere inani pompa, & supervacaneis apparatusibus, quos insana gulæ cupiditas, immo verius ostentatio divitiarum invexit.

Ceterum ea, quæ hujus convivii simplicitatem secuta sunt, adeo plena splendoris, & gloriæ fuere, ut satis ostenderent humana omnia Sanctis famulari, postquam ipsi humana omnia pro Divini Nominis honore despexerint. Cardinalem, cui paucas ante horas humus pro mensa, silva pro hospitio fuerat, nunc ad Augustæ Urbis mœnia succedentem Clerum universum, præcipui Nobilium, Principes ipsi rerum Domini extra Portas obviam egressi deduxere (*c*) in Urbem ea plane magnificentia, qua con-

tentus esse quilibet Regum posset. Aulicorum cohors post sacros Ordines ibat eo vestium cultu, qui splendore suo omnem servitii speciem abstergeret. Peregrini proxime sequebantur inter equitum turmas, ac populi plausus, dejectis in terram oculis, haud secus compositi, quam si inter vastas solitudines, & deserta silvarum incederent (*d*). Modico deinde spatio interjecto Dux ipse Emmanuel, & Princeps filius veniebant, ille Caroli, hic Cardinalis Ferrerii, qui cum reliquis in occursum prodierat, levum latus tegentes. Claudebant agmen Taurinensis Archiepiscopus aliarumque Civitatum Antistes, ihpante viarum margines Pratoriano milite, qui irruentem undique multitudinem sustineret. Bombardæ interim repetitis ictibus ex Arce, & propugnaulis detonabant, quomodo terrores istos cladibus æque, ac triumphis fervire potentia Principum docuit.

Nec vero mihi virtutes Caroli extimias prosequenti propositum erat honores omnes singulatim exponere, quos ex ea peregrinatione amplissimos retulit. Nam & ornata regio cultu hospitalis Ædes (*e*), & amica cum præclarissimo Duce colloquia, & men-

fæ

(*a*) Hieronymum nimirum a Ruvere, qui in mandatis a Duce habuerat, ut venienti Borromeo occurreret, & ocyus regressus se præmoneret, quo tempore ille esset adventurus, ut quos mente conceperat honores, ingredienti Cardinali exhiberet. Hic autem Archiepiscopi occursum ad Rivum Martini fuit.

(*b*) Ne quidpiam dissimulemus, diversimode aliquantulum rem narrat Pater Adurnus, a quo plura mutuati sumus in hac narratione; quandoquidem integerrimus testis videtur, qui pars horum fuit. Narrat ille in deserto incultoque loco cibum ab omnibus sumptum; cumque vix sella Cardinali atque Episcopis sufficerent, plures stantes se refecisse.

(*c*) Statim a prandio prægressus Augustam Taurinorum Archiepiscopus, Duce admonito, extra Urbem ad mille passus Carolo iterum obvius fuit. Mox Ducis equitatus in via adfuit, qui medium complexus Peregrinorum agmen ita divisus est, ut pars ejus antecederet, pars subsequeretur. Ad quatuor ab Urbe stadia occurrit Guido Cardinalis Ferrerius Carolo cumprimis carus, qui Peregrinis adjunctus reliquum itineris pedibus confecit. Duo vix stadia emensis omnes, obvium habuere Philibertum Ducem, & Carolum Emmanuelem ejus filium, quos alii Equites ac Nobiles Viri comitabantur. Dux Cardinalem Borromeum complexus, Eundem

a dextris iussit incedere, & primum caput tegere comiter, modestissimeque compulit. Cardinalis Ferrerius ad dexteram subsequens Principis, incessit: sequebantur ultimo alii omnes Antistes, qui ea occasione evocati Augustam Taurinorum fuerant: nimirum Archiepiscopi Taurinensis Hieronymus a Ruvere, Tarantainenſis Joseph Parpaha: Episcopi vero, Ventientis Ludovicus Grimaldus, Ticinensis Hyppolitus Rubeus, Augustensis Caesar Gromius, Savonenſis Casar Ferrerius, Salutarum Joannes Maria Taparellus.

(*d*) Hæc suis vere coloribus pingens Philibertus Pingonius ait: „ Videre erat vadentes binos fusco „ amictos pallio, scipioni innixos, macilenta facie, abrita barba, demidis oculis, aut quandoque „ in calum erectis, mulitantes, & mixta inter- „ dum suspiria trahentes, nihil mortalis præ corpore, divinitatem ipsam toto corpore spirantes. „ Novissimus aderat Cardinalis ad Ducis dexteram, humanitate ipsa humanior, vel ipso vultu „ liberali, licet pallido, sanctimoniam omnem præferens. „ Hæc præfens tum descripsit Pingonius, & triennio post typis edidit, dum adhuc viveret Borromeus.

(*e*) Apparatum Carolo hospitium est non in Regia, sed eam propius, & Regio plane cultu ornata; quandoquidem eadem ibi stragula vestis, & Attalica peripetamata viscebantur, quibus instructum idem

in Altari collocatam inviferet, aut in ejus conspectu, quod summum illi solatium erat, perlitaret (*a*). Cumque salubri consilio statutum esset, ut quamdiu Syndon palam exposita remaneret, acciti e Sacris Ordinibus Oratores sermonem aliquem de Christi doloribus ad Populum haberent, ter Ipse sibi concionandi munus assumpsit (*b*), ut nimirum dulcissimos grati animi sensus, quos erga Divini Liberatoris beneficentiam conceperat, in aliorum cordibus excitaret. Quin etiam postremo celebritatis die cum Duci placere intelligeret, ut apta sanandis Hæreticorum mentibus, quorum multi ex conterminis Pagis, Oppidiisque confluerant, in concionibus tractarentur, conscendens iterum suggestum (*c*), satisfacere Ipse meritissimi Principis desiderio voluit, idque tanto promptius, quanto ardentius, quam quilibet alius Orator, incrementa Catholica Religionis optaret.

Inter hæc discedendi tempus advenerat (*d*), tristissimum scilicet tempus amantissimo Duci, qui prope nollet tantum Hospitem domi exceperisse, ne mox tanto cum dolore dimitteret. Æstimationem certe de Ipso conceptam, quamvis in Ejus adventu, atque omni deinceps tempore satis ostende-

rat, nunquam tamen apertius, quam in discessu comprobavit. Eodem liquidem die, qui ultimus hospitii fuit, remoto mensæ apparatus, cui simul uterque accubuerat, gravissimas cum ipso æternæ salutis, imperiique curas communicasse traditur, & constituta in primis habuisse consilia, quibus Calviniana Hæresis ex Sabaudia finibus pelleretur. Postera vero die cum digrediendi tempus proxime instaret, vocatis filiis Carolo, & Amedeo, jussisque in genua procumbere, Cardinalem rogabat, ut eos salutari signo munire dignaretur. Quod cum ægre ob Cardinalis modestiam obtinuisset, conversus ad filium natu majorem, „ ego te, „ inquit, fili summopere hortor, ac moneo, „ ut Cardinalem hunc ipsum, qui nunc pro, „ spera omnia nobis a Deo precatus est, Pa, „ tris loco habeas, teque feliciter regnatu, „ rum existimes, quamdiu mandatis ejus, „ præceptisque parueris. “ Ad ea juvenis Princeps ita se plane facturum respondit tanta hilaritate oris, ac suavitate verborum, ut lacrymas ex adstantium oculis eliceret. Nec sane desuit promissis fides. Mortuo enim post biennium Emanuele Philiberto, Caroli amicitiam diligentissime coluit, paternam invicem cura ita a Carolo adjutus, ut vix

(*a*) Quotidie eo octiduo, quo ea in Urbe fuit Borromeus, in S. Sydonis Sacello, & aliquoties in ejusdem conspectu Sacris operatus est, si unam diem demas, qua apud Patres Societatis Jesu perlitavit, & Eucharisticum Panem pluribus distribuit. Sexto Idus Octobris post meridiem translatus in Cathedrali Ecclesiam Sacrum Pignus fuerat, & V. Idus consultatus est de illo venerationi omnium proponendo in eadem Basilica. Verum nimia affluente populi multitudine, mutatum consilium fuit, ut omnium votis satisfaceret; delatamque Syndonem in pægma erectum ad aream Arci veteri præjacentem, Cardinalis cum administris Episcopis ter in altum sustulit, quo commodius populo conspiceretur. Mox autem in Cathedrali Basilica eâ reportatâ, indicta est ad XL. horas venerantium statio, & diu noctuque continuata. Reddita demum Sacello suo fuit die XIV., ubi Sabaudia Principem ad posterum diem Divino Pane Cardinalis refecit.

(*b*) Graviter & luculenter Borromeus differuit: Ejusque exemplum imitati sunt Cardinalis Guido Ferrerius, & septem alii Episcopi. Quatuor etiam ex Caroli comitibus Sermonem habuere. Alii deinde ad id munus electi ex SS. Dominici, & Francisci

Ordinibus complures, aliquot ex Societate Jesu, & ex Canadulensi Ordine, præter insignes aliquot scientia Sacerdotes ex Taurinensi Canonicorum Collegio, & vicinarum Regionum Clero.

(*c*) Exierat jam præinitum Stationi tempus; sed cum plures Hæreticorum ex proximis Vallibus Cardinalis fama, Ejusque visendi studio illecti conflaxissent, protracta iterum Duce annuente Statio orantium est. Quo tempore Carolus Orator extemporaneus nova Concione eò Sermonem suum deflexit, ut Hæreticorum præcipue dogmata exagitaret. Tantam autem suæ orationis memoriam Taurinensium animis infixit, ut religioni sibi duxerint suggestum, in quo Ille Sermonem suum habuit, ad hanc usque diem magna reverentiæ & obsequii testificatione custodire.

(*d*) Antequam discederet, licet Sacra Syndon suæ esset thecæ restituta, iterum privato ritu proposita est Borromei oculis, ut absens ferret tranquillius Ejus desiderium: qua visa Sanctus Cardinalis ad pretioso Imaginis pedes summo cum studio atque humilitate projectus, non prius surrexit, quara in usitata sede collocata est, ut scripsit Pater Adurnus.

vix orbitatis suæ damna sentiret (a).

Quo tempore decesserat Pater, immatura adhuc imperio erat Principis ætas, atque adeo timeri poterat, ne arbitrio suo relictus ad deteriora declinaret. Itaque Cardinalis, qui optime nosset, quot semper obnoxia periculis inter Aulæ delicias Principum etiam gravior ætas fuerit, haud unquam destitit Juvenis animum opportunis munire consiliis, misso insuper prudentissimo, sanctissimoque Dominicani Ordini

nis viro, qui conscientiam ejus regeret, seque de ea, quam servaret, administrandæ reipublicæ forma certiolem faceret. Cujus rei, aliorumque beneficiorum memor (b) Sabaudus, postquam Carolus diem suum obierat, suas & ipse preces ad Summum Pontificem cum ceteris Europæ Principibus dedit, ut cælestes illi honores decerneret, ac voti compos factus sepulcrum ejus donis amplissimis decoravit (c).

CA-

(a) Vere Patris loco Emmanuel nactus est Borromeum. Incredibile dictu est, quam solertem illius curam Patre defuncto Cardinalis gereret. Reprehendit aliquando liberius, quod rarius Sacramentis se muniret; alias ut cum eodem ageret, ad illius Regiam perrexit, ut alibi videbimus. Pluribus consiliis eundem juvit, cum de dilecti filii esset agendum. Deinde inflammavit acriter ad expeditionem contra Sospitelli Hæreticos ineundam, imo apud Pontificem & Hispaniarum Regem subsidia comparaverat pro Geneva recuperanda. Extant in Bibliotheca Ambrosiana plures Eminanuelis manu conscriptæ Epistolæ ad Borromeum, aliæ item ad ipsum Borromei, ex quibus patet secretiora omnia illius consilia Sancto Cardinali patuisse. Nunquam enim Carolus memoriam tanti dilecti filii abiecit, cum anno insequente ad eum scripserit: *Herere semper in suo animo infixam ejus beneficiorum, & præclaræ invidolis memoriam, ex quo tempore primum in illius virtutem, & optinam a Deo datam mentem introspexi.*

(b) Pari ratione Filium se gessit in Borromeum Emmanuel. Pater Franciscus Panigarola Augustam Taurinorum missus anno MDLXXXI ut Evangelicam Prædicationem coram eo Duce obiret, scribit ad Carolum: „Nihil sibi mollius videri indole Emmanuelis, eamque esse Civium opinionem ad eam usque ætatem, eandem esse in Duce morum innocentiam, quam ex Baptismo retulerat. Illud juxta accepta ab eo monia sanxisse, ut Taurinenses a die Cinerum inire jejunia aggredierentur, licet nova illi populo consuetudo admodum gravis videretur. Demum ad pia, & summa omnia factum videri eum Principem, & sapissime de Borromeo suo loqui tanta cum exultatione ac reverentia, ut assequi se posse scribendo desperet“. Alibi lego ex Cardinalis consilio redditum ab eo Duce Vercellensi Ecclesiæ jus inquirendi contra sœnatores, & refixam vetus Edictum, quo ejus Episcopi facultas minuebatur. Alias cum in Regia Taurinensi Carolus versaretur, testatur in Tabulis Joannes Baptista Silvaticus, eum Ducem semper ad Borromei latus hærentem vix unquam ab eo divelli petuisse; cumque ad Cardinalis postulatam sepius respondendum esset, identidem a sua sede surgere, caput deregere, & stare respondentem Emmanuelcum con-

suevisse. Benevolentia hujus & obsequii specimen sit præter alias, quas alibi referemus, sequens Epistola manu ipsius integre scripta, & in Codicibus Epistolarum ad Sanctum Carolum asservata, quam fideliter reddo:

Illustrissime, & Reverendissime Domine.

„**B**inas a Dominatione Tua Illustrissima accepi literas, quas hætenus sine responso dimisi, gratas tamen admodum habui; cum tantum ex iis consolationis hauserim, quantum possem optare. Apprime enim cognovi quanto ab amore proficiscantur, quæ scribit; quare eo animo monita Sua excepi, quem postulare a me poterat amor mei Suus, & mea erga ipsam reverentia ac servitus. Consilia hæc veluti cælitus demissa censeo, quæ tam opportunum mihi tulere auxilium, & necessaria penitus exhortationis officia comprehenderunt. Tamen monitis addat velim novum, aut ut melius dicam, vetus precum Suarum subsidium, quod quidem efficaces illæ sunt, ac Deo acceptissimæ. Illud ego officium D. Tuz deinde servitute mea rependam, quocumque tandem loco, aut tempore me imperiis Suis dignari malit. Manus interim sacras deosculor, utque cælestibus D. Tuam donis Deus proximo Paschate cumulet precor. Augustæ Taurinorum XIII. Calendas Aprilis MDLXXXI.

*Servus
C. Emmanuel.*

(c) Cum anno MDCXIV. Cardinalis Federicus Borromeus ad Sancti Caroli æternum decus, & immortalæ memoriæ ageret de Monte prope Aronam ad Verbanum Lacum Eidem consecrando, & Sacellis, atque Colosso insuper ornando: deponscit idem Sabaudia Dux, sibi ut liceret ex arario suo suppeditare magnificos sumptus, quibus Sacella quindecim egregiis picturis instruenda excitarentur, & præclara Sancti Cardinalis acta referrentur. Quod licet consilium graviore eo tempore curæ interceperint, tamen testatus est, nunquam sibi ad amplificandam Borromei gloriam animum, ac voluntatem desuisse.

CAPUT VI.

E Taurinis rediens ad Varalli montem digreditur : Mediolanum deinde adveniens , afflictæ Regiæ Philippi Familiæ celeste auxilium implorat .

1578. **R**edians Taurino (a) Carolus tantum teneri amoris ex Christi Domini tormentis retulerat, ut satiari eorum meditatione non posset. Dimissa itaque Mediolanum familiæ parte (b), Varallum divertit situm in Novariensis Provinciæ confiniis Oppidum, qua parte in proximos Helvetiæ montes asurgit. Collis inibi est flexuoso, nec tamen difficili ascensu, aprissima contemplationibus sedes, quas opaca silentia nemoris, & circumjectæ arborum umbræ amœnissimo horröre conciliant. Franciscus Caimus Mediola-

nensis Templum Deiparæ Virgini in summo colle sacraverat, dispositis in ascensu passim ædiculis, quæ præcipua humanæ redemptionis mysteria statuis, picturisquæ expressa representarent. Ædiculam præ ceteris ad Dominici Sepulcri similitudinem posuerat, cujus formam fidelissime delineatam Jerosolymis secum attulerat. Hinc Varalli Sepulcrum celebrari, eoque nomine Mons ipse appellari cœpit, nec ulla circa finitimas regiones religio majore hominum concursu colitur. Eo Cardinalis cum paulo post meridiem pervenisset, teneri non potuit, quin illico ad invisenda simulacra sanctissimarum rerum, quæ ibi cernuntur, montem conscenderet, ac reliquam diei partem absumeret. Modico deinde pane, & aqua refectus, ac duabus horis nocturnæ quieti datus, orandi, meditandique studium in altum solem produxit, ac Divini Sacrificii celebratione complevit (c).

Ita

(a) Decimo sexto Cal. Novembris Taurino discessit Carolus, & discedentem Dux ipse in vehiculum sustulit, & longius extra Urbem profectus est. Ægre tandem ab Eo divulsus, Legatos eodẽm, a quibus illum venientem deduci voluerat, comites abeunti dedit. Hos deinde a se dimisit Carolus dum Varalli esset, ut testantur literæ eucharisticæ ibidem die XX. Octobris ad Sabaudia Ducem scriptæ. Alius regredienti comes Guido Cardinalis Ferrerius adfuit, qui biduo sequenti Eum Javennam, deinde Clusam deduxit. Hoc postremo in loco, ubi celebre Sancti Michaelis Cœnobium extrabat præclarum Sabaudia Principum religionis monumentum, plura Sanctitatis suæ testimonia Cardinalis exhibuit. Ceterum gaudii, & voluptatis plenus ab ea Urbe regressus est, ut explicat in geminis literis Borromeus, quarum unas Varallo ad Specianum, alteras ad Cardinalem Jesualdum Mediolano dedit. In illis hæc habet: „ Mediolano profectus pridie Nonas Octobris Taurinorum Augustam peregrinatus sum, quæ peregrinatio quadriduum tenuit. Me humanissime Dux. & Princeps exceperunt, ac hospitio dignati sunt. Nec mediocrem jucunditatem percepi, intueus multa virtutis, pietatis, & religionis semina, quæ in utroque Principum mirifice elucent. Recreavit me insuper publicæ venerationis testimonium, dum colendum palam Sacrum Linteum proponeretur“. Hactenus aliena laudavit Borromeus; jam sua exponit Jesualdo: „ Meam hanc Taurinos versus peregrinationem, maximæ mihi voluptati fuisse, qui negem? Verumtamen ipsa Sacra Synodon, ut suo ipsius pretio singularis admodum videtur, & quemdam inferit religionis sensum intaenti, cum præferat vulnerum Christi vestigia sanguine adhuc resperfa, ita quodammodo dicendi aut describendi facultatem mihi intercipit.

„ Quare non video, quomodo tuis postulatis satisfacere æquius possim, nec qua te ratione plenus de mira hac imagine edoceam, nisi te ipsum suavissimum illius aspectus inlruat; statuasque tandem illuc proficisci, ut magis obtutu eruditos oculos, quam nunc narratione mea aures referas.

(b) Sex ex sociis suis Varallum pergens secum retinuit, utpote illis uti statuerat administris in Dioecesis sua illustratione, quam propediem inire moliebatur.

(c) Adurnus idem præterita narrationis Auctor, hujus etiam itineris adjuncta aliquot evolvit in extrema ejusdem Epistolæ lacina, quam hic juvat adtexere: „ Eo (Varallum) hora XXI. cum ventum esset, a Vico pedibus in summum evasimus Montem, & Christi Passionis Mysteria inibi simulacris expressa religiose meditates invisimus. Altera noctis hora cibi copia facta est, cum ad id temporis nihil eo die cibi gustassemus. Reliquis pane ac vino refectis, Cardinalis aquam dumtaxat pani addidit. Post cibum reditum est ad contemplationem mysteriorum. Borromeus uno dumtaxat secum retento socio, usque ad nonam horam pernoctavit; sed socio vim frigoris non ferente, accenso igne se ambo calefecerunt, & in sellis usque ad undecimam quieverunt. Tum experrecti rediere ad preces usque, dum tempus operandi Sacris fuit. Inter preces multe horæ a prandio traductæ &c. “ Ea deinde, quæ subsequuta hoc iter sunt, narrare pergit Octavianus Abbatas de Foreris in Tabulis: „ Summo mane Varallo discentes iter ingressi sumus, & Feriolum ad Verbani ripas pervenimus. Nobiscum erat Bonhomius Vercellensis Antides, & Nobilis quidam ex Blanchetorum familia, qui nos convivio laute excipere Pallantæ constituerat. Cardinalis

Ita veluti renovato ad capeffendam Rempublicam fpiritu, Mediolanum reverfus (a) plenam funettis nunciis urbem invenit. Philippo II. Hispaniarum Regi po-

tentiffimo Joannem Auftriacum (b) eodem patre genitum, & Ferdinandum filium tot Regnorum Hæredem, cariffimos inſuper nepotes (c) Sebaſtianum Luſitanæ Re-

„ nalis ab eo ad prandium invitatus, converſus ad
 „ me ſubmiſſa voce dixit: *Reſponde, nos quarta feria,*
 „ *ut hodie eſt, carnibus abſtinere, & pane, pomis,*
 „ *aut nucibus fore contentos.* Nobilis ille ratus, ni-
 „ hil controverſiæ fore, ubi Pallantiam veniſſemus,
 „ atque hæc ſplendide potius dici, quam fieri, ce-
 „ leriter præveſtus navigio, adventum noſtrum con-
 „ vivio apparato occupaverat. Itaque navi deſcen-
 „ dit Cardinalis, ubi Pallantiam ventum eſt: mox
 „ ad Deiparæ Aedem, quam Miraculorum dicunt,
 „ recta tendit. Inde egreſſus, literarum ſibi alla-
 „ tum faſciculum ſolvi juſſit, & ad oram deſcen-
 „ dens inſulato, neque viſo hoſpiti, navim ite-
 „ rum inſluit, & Canobium verſus iter indixit.
 „ Inter eas literas aliqua Pontificiæ etiam erant,
 „ ut bene memini, quibus Gregorius Caroli ſenten-
 „ tiam rogabat, utrum ineundi nuptias poteſtas
 „ Cardinali Henrico Luſitanæ Regi concedenda
 „ videretur. Nos interim muſſitantes diu, & im-
 „ pranſi, legenti Borromeo diximus, *opportunum fore*
 „ *quietem remigibus dare, atque inurim navigando*
 „ *ſuperſedere, ut veniuro Blanchetto aſſequendi tan-*
 „ *dem cepiam faceremus.* Ille ſeſtively ſubridens, imo,
 „ inquit, *incumbendum eſt remis, ne nox in itinere*
 „ *nos opprimat; quandoquidem procul dubio Blanchet-*
 „ *tus inſequatur.* Itaque non expectari, & jejuni ad
 „ ſecundam noctis horam Canobium appulimus,
 „ ubi cum tenui cibo reſecti omnes eſſemus, ſu-
 „ pervenit tandem cœnatis, imo ſerme incœnatis
 „ nobis Blanchettus, beneficium ciborum, quos
 „ ſecum attulerat, intempeſtively offerens. Et ſane re
 „ intellecta, contumeliæ loco ſerme viſus eſt tan-
 „ tum Caroli abſtinentiam ille accipere.

(a) Tot fractus laboribus nullam aliam quietem, niſi in Paſtoralis muneris cura, ſibi comparavit. Quare antequam Mediolanum regrederetur (quo il-
 lum reverſum ſtatim Glaſſianus & Baſilica Petri perperam aſſerunt) plura Varalli primum expediit ad
 Modoetiſem & Trivulſem populum ſpectantia: deinde Canobium, & aliquot ad Verbanum alia loca
 luſtrans, Variſiam iter convertit; neque inde abſceſ-
 ſit, niſi ſub teſtium omnium Sanctorum, ad quem
 diem quotannis in Urbe eſſe ſere conſueverat. Variſi
 fuiſt die XXVIII. Octobris, XXIX. Cualli, unde
 Mediolanum reverſus in Urbe perſiſtit uſque ad
 III. Idus Novembris. Hoc tempore coactis S. Pauli
 Decollari Clericis Conſtitutiones novas declara-
 vit. Inde ab Urbe profeſtus Meratum contendit,
 inde Somalcham, Caprænum, Pontidam obivit,
 quo in loco cum Bergomenſi Epilcono aliqua remotiſ-
 ſi arbitrii egit. Hinc Tritum deſcendens Mediola-
 num repetiit feria IV. a vespere, nec equo deſ-
 cendit, niſi ad Sancti Barnabæ Aedes, in quibus
 ad multam noctem cum Patre Adurno fuiſt, plu-
 ra de renovati, & nondum promulgatiſ Congrega-
 tionis Sancti Pauli Conſtitutionibus cum eo actus,
 ut Ipſenæc ſcribit. Cauſe autem ſeſſinate hu-
 jus expeditionis fuere excitatæ aliquot trans & cis
 Abduam turbæ pro repudiandiſ Ambroſianiſ ritibus,
 de quibus ocys redibit opportunior ſermo.

(b) Summam rerum eo tempore adminiſtrabat in
 Belgio Joannes Auftriacus Philippi Regis nomine,
 & tantum Caroli ſanctitati deſerebat, ut per Eum
 ſubſidia a Pontifice ſepius implorare inter tot turbas
 conſtitutus non dubitaverit. Hoc ipſo anno ad
 III. Idus Martias Mediolanum legaverat Chiliarcam
 Marium Carduum, & Rugerium de Taſis, ut
 commendatiſ a Borromeo literas apud Pontificem
 pro novis poſtulandiſ ſubſidiſ impetrent. Nec ab-
 nuit Sanctus Paſtor, literaſque ad Gregorium dederat
 paternæ benevolentiaſ & religionis plenæ. Hujus
 obſervantiæ, quam erga Cardinalem foeverat Joannes,
 memor deinde etiam Alexander Farneſius in diſſi-
 cillianiſ rebus ſepiſſime Ejuſdem precibus ſe commen-
 davit, nec ſe puduit inſigniores ſemper victoriſ
 Carolo acceptis referre, & præcipue poſt recupera-
 tum Trajeſtum ad Moſam, ut clare apparet ex
 Farneſii in Bibliotheca noſtra ſervatiſ epilſtolis.

(c) Qui fuerit in tanta Luſitanæ calamitate Caroli
 ſenſus, Idem aperit anno inſequenti ad Regem
 Cardinalem Sebaſtiani Succelſorem ſcribens VI. Idus
 Januariſ in hæc verba:

S. R. M.

„ **C**UM mihi ſuperioribus diebus de morte Sere-
 „ niſiſ Luſitanæ Regis allatum eſſet, ego ſane
 „ cum pro mea erga iſtam Sereniſiſ. Familiam vete-
 „ re, perpetuaque obſervantiæ, rum pro ea, quam
 „ ſuſtincio, Cardinalis perſona, non medioerem ce-
 „ pi animo dolorem. Etenim iſtius Regni conditio,
 „ quod ſemper ſummo ſtudio, ſummaque benevo-
 „ lentiæ ſum proſecutus, me vehementer angebat;
 „ cum namque Regem amiſiſt, qui in ſua florente
 „ adhuc ætate, non ſolum optimi, præſtantiffimi-
 „ que Regis fundamenta jecerat, ſed etiam forti-
 „ tudiniſ, juſtitiæ, pietatiſ præclara jam ediderat
 „ exempla. Augebat moleſtiam, quod hanc tanti
 „ Regis jaſturam non iſto ſolum Regno conti-
 „ neri, ſed ad univerſam Chriſtianam Rempublicam
 „ dimanare intelligebam, quæ Principe inſigni pie-
 „ tate præditiſ orbara ſit. Sed accidit, ut qui me
 „ Nunciuſ aſſecerat graviter, idem etiam me re-
 „ crearit, & abiterſerit omnem moleſtiam; nam
 „ cum audiviſſem eum contra Chriſtianiſ nominis
 „ Hoſteſ pugnantiem forſiter cecidiſſe, omnem il-
 „ lico ex animo dolorem abjeci: Deo Opt. Max.
 „ gratiaſ egi, tum quod ei tam præclaram men-
 „ tem dederit, ut mortem pro Chriſti gloria non
 „ dubitaverit oppetere; tum quod iſtius etiam Regni
 „ rationibus conſuluerit, quippe cum M. V. in Re-
 „ giſ demortui locum ſuſſecerit, quæ ſane futurum
 „ ſpero, ut pro juſtitiæ, pietate, Chriſtianaque pru-
 „ dentiæ, ſumma cum iſtius Regni lætitiæ, dam-
 „ num Regiſ morte factum reſarciat. Nec ita mul-
 „ to poſt M. V. literas accepi, in quibus illud mi-
 „ hi pergratum, perque jucundum accidit, quod
 „ eam tam forti, conſtantiæ animo hanc jaſturam
 „ tuſiſſe cognovi, neque ſolum voluntatem ſuam
 „ Di-

Regem, ac Vincislaum Rodulphi Casaris fratrem (a) uno fere tempore inexpectata mors eripuerat, quasi parum deceret minoribus experimentis tanti Regis patientiam tentari. Tot propinquorum funera, & acerbissimam in primis Ferdinandi Principis mortem, quo animo Ille tulerit iuvat ex literis ipsis referre, quas ad Provinciarum Praefectos in hanc fere sententiam conscripsit: „ Ingenti quidem dolore
 „ se affectum amisso filio carissimo, qui
 „ ob eximiam indolem, ac dignas Principe virtutes spem de se magnam universae Hispaniae faceret. Nec tamen in tanta Regiae domus calamitate defuisse sibi auxilia, quibus paternos affectus Divino arbitrio submitteret, quin etiam supremae Providentiae gratias ageret, quod destinatum caduco Imperio Juvenem caelesti Regno donare voluisset. „ Quod cum ita evenisse Christiana pietas-

„ te credendum esset, placere sibi, ut penitus omiſſis funebris pompae apparatus, quibus Principum tristitiae blandiri subditorum benevolentia consuevit, solennia religionis officia Deo exhiberentur, quae propitiam Majestatem ejus Austriae domui, atque universo Christiano Populo facerent. Mandare se interim omnibus, qui nomine suo Urbibus, Provinciisque praesent, ut pro commissis sibi auctoritate publica flagitia coercerent, ex quibus plerumque familiarum, regnorumque calamitates oriuntur.

Haec summa literarum erat, quas ubi a Governatore Cardinalis accepit, nihil eorum omisit, quae exequendae Regiae voluntatis desiderium testarentur. Supplicationes ad Templum indictae, oblata Sacrificia, monitus edicto Populus, ut castius in moribus, liberalius erga pauperes ageret, precibus demum quacumque patent Ambrosianae Ec-

„ Divinae subiecisse omnino; sed etiam quicquid ab ea profectum est, summa cum animi alacritate accepisse: quod sicut animi non modo regii, sed etiam tum Cardinalis persona, tum Lusitaniae Regum genere dignissimum. Studium vero M. V. erga me profectum mihi illud quidem jam antea, sed etiam suis, sinque Internuncii literis nunc denuo declaratum, non possem dicere, quantum ad meam erga M. V. veterem observantiam cumulum attulerit, quod literae suae perhumaniter scriptae a me etiam exigunt; pro quo cum habeam aliud nihil, quod polliceri possim, illud certe me praestaturum confirmo, Deum Opt. Max. at orem, M. V. concedat, ut Regnum ei delatum eum summa Lusitaniae totius utilitate, animae suae salute, Deoque gloria administret.

(a) Placet apponere, quae de hujus Principis iuterit ad Albertum Cardinalem Austriae scripserit Borromeus, ut specimen aliquod consolatoriae Epistolae ab eo conscriptae exhibeamus, simulque ejus observantiae, quam Augustae Familiae Austriae ex animo Carolus deferebat

Serenissime Princeps, & Cardinalis.

„ Ferdinandus Sororis Celsitudinis Tuae filii, & Wenceslai fratris Serenissimorum Principum obitus me quidem vehementer commovuit, neque ob eam unam causam, quod Augustissimae Austriae Familiae, quam semper singulari observantia colui, peracerbe accidisse videbatur, tam brevi duos Adolescentes eximia spe summae virtutis amisisse: sed quod grave inde detrimentum ad unam versam Rempublicam Christianam dimanasse intelligebam; cum praesertim in eorum tam illustri Sanctae Religionis studio firmissimum praesidium, atque ornamentum rebus Christianis constitutum omnes

„ habent. Sed hoc me consolatur, quod certa spe sum, illos in caelum Dei benignitate esse sublatos. At vero Serenissimae Celsitudinis Tuae eam praeterea ob causam illorum ex hac vita discessus, animo forti constantique ferendus est, quod iis Majoribus est nata tam alta mente praeditis, tantoque constantia, ac religionis robore munitis, ut omnes humanos casus contemnere, ac pro nihilo ducere debeat Cardinalis etiam persona, quam Celsitudini Tuae Summus Pontifex Gregorius XIII. nuper imposuit, idem profecto ab Ea flagitare videtur; ut adhuc Adolescentem det hoc virtutis suae specimen, quo sui jam apud omnes concitata opinio confirmetur, ex animoque suo illa praecleara promere incipiat, quibus Eam non solum Sacro Cardinalium Collegio, sed universae rei Christianae maximo usui, ornamentoque futuram confidimus. Haec Celsitudinis Tuae Serenissimae sapienter in mentem venisse existimo; At ea idcirco ego commemoravi, ut aliquam observantiae meae erga Cel. T. significationem darem; quam etsi nulla dum in re ostendere potui, illud certe tamen confirmo, me, qui Ei interveniendi desiderio majore teneatur, concedere nemini. Quamobrem si quid unquam ufuvenerit, in quo hanc meam singularem animi propensionem significare, & declarare possim, in eo quidem certe eximium & summum quoddam studium meum Cel. T. humillime profiteor, ac polliceor. Deum interea orare non desinam, ut Cel. T. Serenissimam majoribus Divinae gratiae muneribus in dies augeat. Mediolani X. Cal. Januarias MDLXXVIII.

Serenissime Celsitudinis Tuae

*Devotissimus Servus
 Cardinalis S. Praxedis.*

Ecclesiæ fines, ad Deum effusæ, ut nutantem in Hispania Autriaci sanguinis maje-

statem ad totius Catholici nominis gloriam sustineret (a). Magni vero momenti ad primo-

(a) Publicis hinc amoris sui erga Austriacam Familiam signifi- ationibus nova addidit literarum ad Philippum Regem officia, ex quibus Sancti Antistitis prudentiam & constantiam licet intueri, qui noverrat in conspectu Regis loqui, & non confundi. Eas latine redditas fidelissime hic accipe:

S. C. R. M.

Ilud semper singulare Divini Amoris in servos suos indicium vitium est, cum Deus molestum aliquid homini, atque asperum terendum proponit: quamobrem legimus dilectum sibi famulum Tobiam oculorum usu privatum, atque aliis exinde calamitatibus affectum; sed ab Angelo monitum, unam Dei benevolentiam fuisse in causa, ut tot oblati adversis, prohibitis in eo, & constantiæ periculum fieret. Porro nullis definitis terminis Dei amor ex ipsa calamitate uberem voluptatis segetem sæpe jubet exoriri iis, qui gravius quidquid ex amantissima Ejus voluntate profectum perlubenter accipiunt, totosque se Illius arbitrio regendos, moderandosque permittunt; Imo consecravit aucta felicitate præteritam incommodam consolari, dummodo hoc felicitatis incrementum in Divinam gloriam verterat, ut locupletissimum Sancti Job exemplum nobis testatur. Qua de re in magnam, eanique certissimam spem erigor, fore, ut cum Deus Optimus Maximus tanto Majestatem Tuam animi robore, atque invicta fortitudine muniverit, licet brevi temporis spatio quatuor Principum interitu acerbe adeo affligerit, & M. T. consanguineos Lusitania Regem, Wencislaum, & Joannem Austriacos, & postremo ipsum Familiae columnem apprime dilectum Primogenitum Infantem fatali casu eripuerit, immensus Ejusdem amor constantiam M. T. eo modo, & tempore apte mune-retur, quod Sibi placitum maxime constituerit. Itaque licet supervacanea videatur omnis a me adhibita tantæ virtuti consolatio, quam Divina jam ope sustentatam, & partem ad omnia esse præfido; nihilo tamen fecius officium hoc meæ potius observantia, quam necessitati tribuendam esse duxi: neque alienum existimavi, ut datis hinc literis memoria testimonium meæ offerrem, non vero M. T. fortitudini solatium adhiberem. Accersit etiam percommoda alia scribendi causa, quam ut arriperem, Urbis hujus calamitas est adhortata: desigenda nimirum erat in piis M. T. oculis populi Mediolanensis necessitas, quæ tanta jam esse videtur, ut religiosissimi Regis opem impleret plane, atque obtulerit. Medendum est publicis vulneribus: cavendum est, ut modus tandem tot criminibus ac noxis imponatur, quibus obstringi Cives hos meos iatime doleo. Nos fortasse flagitiis nostris innoxios Principes occidimus; Denique que improbitatis nostræ vindex criminum nostrorum penas a Rege piissimo exegit, quæ ad M. T. dolor, ad nos Regiæ assistentia Familiae damnum perveniret. Jamdiu ad M. T. aures permanaverint, puto, meæ de publicis flagitiis querelæ, qui-

bus fufus eorum seriem persequerbar: profusa scilicet significavi populi hujus patrimonium, ac fortunam in sumptus inanissimos, propter exoticam pompam, vestium luxum, atque alia incommoda, & inimica parsimonie spectacula: commemoravi publicos indictos ludos, epularum splendidum apparatus, ceterasque in morum corruptionem invectas consuetudines, quibus festorum dierum sanctitas præsertim funestabatur; quæ omnia cum manifestum animarum detrimentum invehunt, utpote infinitis flagitiis implicita, tum familiarum everfiones, Uxorum distractas fortunas, miserandam demum filiorum inopiam infelicissimè pariunt. Juvat missa facere abominanda plura oculis obversantia consuetis ad Templi multitudinis; hæc enim cum summopere in nos excitant Divinæ ultionis flammam; tum etiam indigna sunt, quæ M. T. auribus ingerantur. Plura item consulto prætereo; atque ad ea explicanda satis me dixisse putavero, si asservem, illa esse hujusmodi, ut licet his vitis privatorum duntaxat quorundam vita noceatur, tamen ad populi hujus universi cladem altissima esse videantur: populi hujus, inquam, ejus prona admodum ad virtutem est indoles, & Deo favente uberioris in dies offert fructus expectationem. Jamdiu ex M. T. nutu jussus fuit Provincie hujus Administrator gliscentem morum corruptelam comprime-re; & recenter aliis ad eum datis literis, quibus de Serenissimi Principis morte commonebatur, eadem ferme significare M. T. videbatur. Verumtamen utrunque imperium irritum hæcenus fuit. Nihil tamen Heli Sacerdoti profuit, ut se Deo probaret, intime filiorum criminibus commoveri, imo etiam sæpius eosdem acrioribus verbis perstringere; quandoquidem formidandum iracundiæ suæ Deus illi documentum dedit, quo moneretur, diligentius & validius fuisse illorum audaciæ consulendum. Liceat nunc & mihi ea animi demissione, qua decet, atque obsequio Regem meum alloqui, & fidenter dicere: Domini manum, quæ filium Patri, nobis vero Principem eripuit, admodum quidem salutarem M. T. fuisse, utpote quæ patientiam Regis in ejusdem utilitatem vertit; verum nobis gravem admodum esse, ac formidandam, quæpote acerbum vulnus Urbi huic intulit, & peccata veluti & noxas nobis exprobravit, quibus cum quotidie lacessimus, tum etiam in populum tuum tamquam ingratum, & iniquum animadvertit, qui nondum pestilentia emendatus respuit, neque ullatenus infantiæ suæ miserationi respondit; quamquam anno nuper elapso imminens cervicibus nostris flagellum quoddam pietatis miraculo mitissime abstulit. Quare nequeo, quin preces M. T. admoveam, quod enixe facio, ut pro pietate Regis animo inflata, pro ea, qua sancte fungitur, Regia dignitate (Catholici enim Regis est curare, ut in populis Diti ni suæ subjectis digni Christianis hominibus mores floreat, & studioissime conserventur) misereri suorum velit, & promptam manum, imo præsentissimum remedium Provincie Mediolanensis

movendas hominum mentes fuisse credendum est adjectum edictis regiae epistolae exemplare, ex quo nimirum cuncti intelli-

gerent, quanti interesset incolumem Dominum servari, ex qua tam excelsi, religio-sique animi Reges prodirent (a).

CA-

lis malis quotidie invalescentibus studeat admo-
vere. Conrendat quae M. T., ut funditas stirpem
ac semen calamitatum evellat, ex quibus tanta
praesentis mali inauritas erupit. Pariatur, obsecro,
eximia, qua nos fovet, caritas, me hoc tempore
inopportunum fortasse, ac permolestum videri;
quandoquidem Pastoralis officii necessitas mihi
impoluit hanc curam, quae me nec silere, nec
quiescere, nec cessare sineret unquam, donec op-
portunum a Regia Clementia his malis remedium
non affuisset. Liceat mihi Chanaan aditum
clamare, obsecrare, molestius demum urgere, ut
filiorum aliquando meorum necessitatibus M. T.
commoveatur. Hoc unum postulo, ne Consilia-
riis adhibitis hanc causam expendat, atque ad
prudenter humanam amulsum consilia sua meriatur;
Agitur enim in hoc Dei causa, in quam expedi-
endam omnia extra ordinem remedia sunt con-
ferenda. Tota quantumque est, tora, inquam,
est Majestatis Tuae. Veniat in consilium una Re-
gia pietas, quae hisce laceris meis de calamitati-
bus nostris commonescenda, deinde pro sua potes-
tate ea Administris opportuna praecipit, quae Di-
vino amlatu M. T. in mentem venient: & pro
virili cavendum est, ut Regis vere Catholici
Religionis consentanea etiam suorum opera certe
respondent. Postremo liceat etiam humillimo,
qui me decet, animo obsequium M. T. meum
offerre, atque a Deo Opt. Max. Regiae felicita-
tis, gloriae, & Divinae demum gratiae incremen-
tum precari.

(a) Valde dedecere perfectam historiam arbitraret
ea omittere, quae ad annum MDLXXVIII. praeter
jam descripta Carolus egit; & Glusianus vel inexplora-
ta, vel aliis de causis fortasse consulto praeteri-
vit. Primum itaque cum rei frumentariae inopia
Urbs laboraret, nec aliunde suppetere sumptus
pro alendis reliquis ex petilentia Civium, facile de-
inde fame conficiendis, Pontificem rogavit, ut ex
tot apertis in hac Urbe Aedibus, a quibus vita sub-
sidia pauperibus gratis suppeditantur, conferre lice-
ret quinquagies mille aureorum summam, qua re-
creari miserorum necessitas posset. Deinde cum
Capuccinis Paulibus egit, ut aliquot ex ipsis in Hel-
vetios mitterentur. Designaverat autem illis eligenda
certam Sedem Chiltrea Lullius aut in Subil-
vania, aut Bellione ad Sanctum Sebastianum, aut
etiam Locarum ad Sanctam Mariam in Rupe. Hoc
item anno Sveciae Regem excitavit per literas ad
Fidem Catholicam in Regno retinendam, ampli-
ficandamque; Comitorum autem spectacula, quae
jam Mediolani evellenda curaverat, hoc tempore
Bononia etiam eliminanda studuit. Officium Suis Pon-
tificem permovit, ut Angiorum Adolescentium Colle-
gium Roma excitaretur; in Urbe vero nostra locum
designavit recipiendis Convalescentibus e morbo,
quibus hospitium extruere meditabatur. Aestate ineunte
cum ex Germania aliquot militum Haereticorum
cohortes in hanc Provinciam essent contractae, quae
deinde liberius cum nostratibus versabantur, & al-
quam motum pestem consuetudine ipsi amabant: ut

eorum licentiam compekeret, primum Gubernatoris
Ayanontii, deinde ipsius etiam Philippi Regis praes-
fidiam, atque opem imploravit. Mox Ipse iure suo
egit in eos, qui militum libertatem fovebant. Audi
quae ad Cardinalem Sabellum III. Calen. Augusti
scripserit: „Iussi quastionem instaurari in eos, qui
„carnem venalem diebus veitris, atque in mo-
„rum corruptelam comoda obtulere militibus
„Haereticis in Dioecesi mea versantibus. Imo vo-
„lui, ut in ipsos etiam milites inquireretur, quod
„deinde in eos animadvertam pro ea potestate, quae
„qua mihi ab Ayanontio concedetur. Interea
„aequum censui re in primis monere; quandoqui-
„dem facilius tibi erit Pontificis nomine apud Re-
„gios conqueri, ne tanto Principi, & Catholicae
„Religionis adeo addito iniuste imponatur haec ma-
„cula, quod tam perniciosam libertatem militibus
„suis impertiri videatur, quam Rhati ipsi in For-
„deratorum regionibus adinere suis consueverunt.“
Respondit deinde tam piis votis Catholici Regis
religio; Hoc enim lego datum Carolo responsum
ex Hispania per Pontificium Internuncium, qui il-
lic debebat: „Efficacia officia cum Philippo Re-
„ge interposueram, ut apte, ac celeriter his me-
„deretur malis, quae ex Haereticorum militum con-
„suetudine, & vitiosis exemplis oriri facile, & re-
„dundare in accolae possunt. Sed idipsum praemo-
„nuerat jam Regis Romae Legatus; imo serum
„ego auxilium atrali, quandoquidem jam Regium,
„quod Italarum negotiis praestet, Concilium plura
„agiabat pro opportuno remedio offerendo. Rex
„autem ipse mirum, quanta vigilantia in hanc cu-
„ram incumbat; utque celerius consulat, in hanc
„sententiam inclinat, ut quantocyus persolutis si-
„pentiis ea copia dimittantur.“ Tamen prudentissi-
me metuens Cardinalem, ne aliquid haereticae pra-
vitatibus virus suos posset inficere, aut ne quis lassaci
specie deciperetur, iussit nullum militum intra Sacras
Aedes admitti, nisi prius conceptis verbis se Eccles-
iae Romanae additum profiteretur. Misit deinde ex fa-
miliaribus suis Hieronymum Castanum, ut explora-
ret, num quis ab Edicto discederet. Addidit Castano
comes Iatrem Emmanuelem Societatis Jesu, aliumque
ex Sancti Domini Ordine Sacros Oratores, qui Leg-
nanum, Bustum, Dairagum, Gallaratum, Tradatum,
aliosque in ea vicinia Vicos Germanorum militum
hospitio obnoxios circumferent, & Evangelica
predicatione nutantes fortasse in Fide populos,
aut pravo exemplo commoros corroborarent. Festum
etiam esse hoc anno iussit (in quo veterem ritum
renovavit) diem Sanctis Protasio & Gervasio
sacrum, & opportune XIII. Calen. Quintiles
primum lapidem statuit ad rescindendam a fundamen-
tis Aedem Sancti Protasii ad Monachos, in quod munus
legaverat paulo ante Bonhomium Vercellensem Episcopum,
cum timeret ne ipse Modocientibus curis
esset impediendus. Rogatus insuper Roma fuerat,
ut Novariensem Dioecesim lustraret; & lustrasset sane
Pontifice admodum in hanc rem propenso; sed
Ipse modestissime Ecclesiae suae graves curas caularum
onus hoc deposuit, Sub exitum vero anni condixe-

rat cum Lambrugi & Brugoræ Monialibus, ut locum in Urbe sibi eligerent; jamque illis emendas destinaverat Sanctæ Mariæ de Viglevano Aedes, & publicas tabulas idcirco confici mandaverat. Idipsum moliebatur pro Bernagæ & Cremelle Monasteriis, cum Virginum earum claustra facile periculis obnoxia videret; licet deinde exitu salutare consilium caruerit. Omitto demum perfectum hoc ipso anno consilium suum de Abbatio Crasso Sacrorum Præfatura orando; cum Postrid. Cal. Aprilis Præposituræ titulo insigniverit. Eadem S. Mariæ Novæ in eo Oppido, quod a Corbettæ jure sejunxit.

Sed venio jam ad digniorem altam Borromei patientia sollicitudinem, quæ hoc anno totum Illius virtutem exercuit. Pro ea facultate, quam anno MDLXXV. Romæ a Summo Pontifice impetraverat de *Ambrosianis Ritibus restitendis in Ecclesiis suiæ potestatis subiectis*, in eam mentem venit, ut Modoëtiensibus Ambrosianos Ritus redderet, itemque Triviliensibus, daturus deinde etiam reliquis, qui in sua Diocæsi continebantur. Jam Besutii nobili ad Verbanum Oppido, & Varenæ ad Larium ad exitum perducta res fuerat. Nunc re diutius considerata, & deinde deliberata in gravissimorum Virorum concilio, quorum aliquot, cum Romanis essent addicti ritibus, in nullam nimii favoris suspensionem vocari poterant, ut Ipse scribit, Junio incunte Modoëtiam diverit, ibique dies aliquot versatus perficere tandem consilium statuit, ut Ambrosiano Ritu ibidem Sacra omnia in posterum celebrarentur. Ex Carolo ipso juvat causas cognoscere, quæ ad hoc tentandum illum impulerint. Sic itaque ad Specianum scribit: „ Præterquamquod Pontificio Diplomate mea confirmatur auctoritas, ego id sane sentirem, posse Antiquitatem sua dumtaxat munus Episcopali potestate Rituum ordinem in Ecclesiis suis emendare, eosque accommodare cæremoniiis iis, quæ receptæ in Cathedrali Ecclesia sunt; quandoquidem id maxime Canonico Juri consentaneum videtur. Præcipue autem cum ex multis antiquitatis vestigiis non obscure doctiores Viri probent hanc Modoëtiæ vigentem Rituum diversitatem inductam olim temporum injuria, arque ideo fortasse, quod alias hæc Ecclesia Pontificiæ Sedi subiecta esset eo, quod Abbatia nomen haberet, ut aliquot nunc documenta monuerunt. (Simile quidpiam legisse me memini apud Cl. Muratorium Tomo V. suarum Dissertationum, ubi exponit librum censuum Romanæ Ecclesiæ per Centium Camerarium compositum, in quo Ecclesia Sancti joannis in Modoëtia dicitur Abbatia, seu Canonica Regularis Sancti Petri, licet illius possessio esset penes Mediolanensem Archiepiscopum, ut dilucide testatur, & docet Diploma Alexandri PP. III. pro Ecclesia Mediolanensi datum Turoni anno MCLXII. ad Obertum Archiepiscopum, quod asserunt a Cl. Nicolao Sormano sub finem Apologismi II., cui titulus De Anathemate S. Ambrosii contra Gallos). „ Quare quando a jure (emphyteutico) Romanæ Ecclesiæ excidit, ibique erectum est Canonicorum Collegium, censeo eos adhæsisse iisdem ritibus, qui ibidem tum in usu erant; quod ipsum accidisse autumo Aronæ & Besutio, imo etiam Varenæ, quod olim Oppidum Modoëtiensis Ecclesiæ jure continebatur. Quamquam tu ipse ignorare non potes olim etiam apud Regulares receptos fuisse Ambrosianos Ritus in hac Diocæsi; & me-

„ mini me inter Humiliatorum privilegia reperisse „ Pontificis cujusdam literas, quibus omittere Ambrosianum Ritu in statutis precibus Fratres illi „ linebantur“. Alibi ad eundem Specianum scribens alias enumerat Carolus peculiaries causas ad tuendum consilium hoc suum hæc verbis: „ Modoëtiensibus isti ritus, cum oppidum illud in Diocæsiis meæ ineditullio situm sit, magno mihi in „ commodo sunt, cum ad statuendum inibi Seminarium, quod jamdiu melior, tum ob Cleri disciplinaam, qui unis comprehendendi edictis non potest, sive Festos dies imperem, sive quidpiam de „ jejunio Quadragesimali, aut Vigilii statum“. Totissima autem omnium causa videbatur, quam alibi etiam innuit: nimirum quod MSS. Rituales libri apud Modoëtienses confati erant ex rituum aliorum collusione adeo, ut aliqua ex Patriarchinis, alia ex Ambrosianis, alia demum ex Romanis cæremoniiis deprompta apparent; quam in rem exrat etiam Galeatii jurati testimonium, quod Romam Carolus deinde transmisit. His itaque de causis, re cum universo Oppidi illius Clero communicata, cum tum præerat Archipresbyter Camillus Aularius Alexandrinus Vir gravissimus postmodum anno MDCLII. ad Bobiensem Sedem evesctus, cum universi libertissime Borromeo assentirentur, ut habemus ex Ipsius literis: tertio Idus Junias hujus anni, quo die Ecclesiæ nostræ Conditoris S. Barnabæ recurrit Solemnitas, Carolus Pontificali & Ambrosiano Ritu peregit in ea Basilica Sacrum, & confluentem ad Synaxim confertim populum sacro Pane retecit. Rem totam gaudio gestiens scribit Speciano eadem die: „ Hodie solemniter in Modoëtiensi Basilica perlitavi, „ tanta concurrente ad Sacrum populi multitudine, „ ut viris feminisque amplum illud Templum re- „ dundaret; te autem probe tenere autumo, quam „ tam illud hominum multitudinem capiat. Conve- „ nere ad Synaxim DCCC., aut M. fortassis ex oppidanis. Cessatum item ab operis est hoc die S. „ Barnabæ sacro, cujus quidem memoriam nunquam antea illi coluerunt. Canonici hi, itemque „ Archipresbyter consilio meo certe assensu sunt „ omnes &c.“. Itaque hac felicitate cura defuncto Cardinali, aliquot exinde dies ibidem in rebus moderandis ordinandisque consumpti. Postmodum Mediolanum profectus XIV. Calen. Quintiles, cum ibi fundamenta jecisset Aedis, quam Sancti Protasii ad Monachos appellant, statim inde Trivilium contendit, ubi cum eadem rituum colluvies esset, confirmare item Ambrosianas cæremonias satagebat. Non eadem tamen ibi tranquillitas rerum fuit. Nam prius tentatis per Laudensem Episcopum eorum animis, concitata tandem a populo turbæ sunt reclamitante, & firmiter negante, sibi attributum iri sacras alias a suis cæremonias. Quievit tum prudentissime Borromeus; verum ad V. Nonas Quintiles misit inde legatio ad Cardinalem Mediolani degentem venit, qua oppidani deprecabantur præteritorum veniam, & obedientiam exinde pollicebantur, hac una conditione adjecta, si *Modoëtienses in Ambrosianis Ritibus perseverassent*. Interim plura Modoëtia in Ritus inductos clanculum agitabantur. Rabulæ quidam populares passim in conciliis rem hanc novitatis insinulare, tum etiam aperte Archiepiscopo detrabere: mox veluti ex condico rariores semper in Basilica convenire adeo, ut diebus etiam solemnibus ingens oppidanorum solitudo in Templo esset, imo obla-

oblationes de more deferendas die ipſo Tutelaris ſui Sancti Joannis Baptiſtae denegare audent. Nec dubitant ex potenterius aliquot Cardinali inſenſi, quæ unguens veſtimenta hoc ulcere exiſterent, facceſque admoveant naſcenti incenſio. Quid plura? Officia populata ſunt oppidanorum ſuffragia, ne dicam ebulliant; quare ingens eorum incolatum numerus ſuper hoc bello Romanæ contra Carolum mittendo partem ulro, partem contra voluntatem ſubſcripſit. Miſus ad Almam Urbem legatus fuit Canonicus quidam Cafenus, viſ Sacris Ordinibus initiatus, & ſcipſus damnatus carcere propter ejus vitia ab Archiepſcopo. Hic cum ſine dimiſſionalibus, ut vocant, literis huc proficiſceretur, ſimulaverat ſe velſe Religionis Ordinis clauſtra ingredi, ut tuas illic verſari poſſet. Itaque Romæ hujus opera Cardinaliam aliquot tentat ſunt animi, quos Borromeo inſenſos legatus prænolebat, aut etiam privatis rationibus Modoetienſibus habebat addictos, unde aptiores eos fore ad inhumanda Caroli decreta intelligebat. Revera tam præporere expoſita ab eo res eſt, ut palam diſtaret *deus et carnis avertit omnino Borromeo: Modoetienſes parvas colere velle, quoniam deo hinc et conſiſſit Romanos Ritus*. Quare mutata rerum facie, ne quid contra ſe ſtatuereſt, Romani aliquot moliti ſunt Ambroſianos Ritus, veluti inſidulo bello, oppugnate. Artem præſentat Cardinalis, & ceremonias ſuas viriliter deſenſas, & Superſtis ſave itibus eo temporis ſervatas protexit luculeſta Epitola, quam tibi proferemus. Interea corroborata a Modoetienſibus legatione per alium Oratorem Gaſparem Zucchirum, cum Pontifex videret plurimorum animos in Carolum concitari, imperavit Speciano, ut ad Cardinalem in hanc ſententiam ſcriberet: *Curaverit ſic ut, ut Modoetienſes et populo et complacere*. Et revera Ille conſolatus eſt ſtatim explorata ſibi Pontificis voluntate adeo, ut ne expeſtaret quidem, publice a ſe id beneficii poſtulari, quemadmodum juſti Modoetienſes erant. Quapropter redditis ſibi Speciani literis, dum Angulæ Taurinorum eſſet, primo poſtquam inde diſceſſerat die Javenna in itinere Iteras ad Aulatum Archipreſbyterum dedit, quas fideliter reddo:

Multum Reverende Domine.

Sanctiſſimo Domino Noſtro permoto efficacibus Modoetienſium votis Ritum Romanum dari ſibi cupientium olacuit Nobis demandare, ut eum populum conſola emur. Hac de re ſummopere Modoetienſibus ſatiſfacere Nos quoque exoptantes quamprimum, ne quid intentatum omittamus pro fidelibus, quæcunquæ demum ratione poſſimus, ad fruſtus Chriſtiano homine dignos incitandis, deliberavimus hanc illis conſolationem non retardare uſque ad noſtrum adventum, quem brevi fore ſtatuimus pro ejus loci Decretis ſtabiliendis; ſed tibi copiam facimus literis hiſce noſtris & mandamus, ut eo in Oppido integre Ritum Romanum inſtituas, ſive in præſentandi ordine, ſive in Sacramentorum adminiſtratione privatum, publiceque faciendam, ſive demum in reliquis ſacris omnibus. Caveas tamen quam maxime, ne ulla in poſterum irreat in ſacra quælibet Patriarchini Ritus caeremonia: idcirco ablegabis ab eo Templo Manuſcriptum librum illum, quo Rituum ordo continetur, & donec Ritualis

Codex, qui Romæ imprimendus eſt, in lucem veniat, interim vos Brixientium, aut Bononiensium jam edito accommodabitis. Deus tibi propitius ſemper & favens adhi. Javenna poſtridie Idus Octobris MDLXXVIII. Tantam animi moderationem cumulavit, aliam poſtmodum Epitolaſcribens in parem ferme ſententiam ad Episcopum Laudanſem, in qua juſſit etiam Trividentibus Romanos Ritus concedi, ut nihil de ſide iſis data minueret. Poſt hæc intonuerant alie ſeditioſe voces, ex quibus nova Ritibus noſtris impoſita eſt clades, quam tamen patientiſſime Carolus tulit. Audi, quantum ab omni quæreſta abir, dum Speciano cuncta deſcribit die XV. Jan. inſequenti anno: „ Quandoquidem ſcribis rogatum te a Summo Pontifice, quem exitum tandem habuerit Modoetienſium ſeditio, hoc etiam ſcias velim, rem hanc deinde in ambitionem veluti quamdam erupiſſe. Etenim poſtquam Modoetiam induiti ſunt Romani Ritus, non ſolum ſuas in eandem rem admoveſe preces Trividentis, ut ſcripſi; ſed veluti dato ſigno, idem poſtularunt, ii omnes, qui Bergomenſis ditionis ſines trans Abduam incolant, atque alias in Pontis Aureoli plebe comprehendeſtabantur; quamquam Ambroſianos Ritus nullo offentionis exhibitio indicio, & lubentes antea accepiſſent. Ad pacem illi etiam veluti laudem aſpirarunt; acſi inſimi omnium eſſent futuri, niſi in eandem Romani Ritus cominationem veniſſent. Hoc ipſum Varenſes ad Latium rogarunt, qui noſtras biennio ante caeremonias fuerant amplexi. Qua de re omnibus liberam Romanorum Rituum copiam feci, quos antea Trividentibus conceſſeram. Ceterum juſti ſunt Modoetienſes publice Borromeo gratias agere pro conceſſis Romanis Ritibus, ut poſtridie Noas Novembris idem Carolus ſcribit, qui tamen addit „ multa inſolenter & enormiter juſta, ta in ſeipſum ab eo populo diſtiterat: ſe tamen ſperare fore, ut turbulenta hæc omnia in Dei gloriam veterent. Fateor me multa legentem ad hanc controverſiam ſpectantia, videntemque ſummo animi ardore ſuſceptam utrinque contentionem, hæſiſſe tanta attonitum virtutis miraculo, cum nulli viderim tam acriter oppugnatum Romæ Cardinalis conſtantiam, eandem nunquam magis viguiſſe, demum nullo tempore glorioſius habefactam. Certe hanc ad ſuos nutus promptiſſimum obedientiam ipſe admiratus eſt Pontifex; Specianus vero, qui ſolitus ſemper fuit ex propinquo Borromei virtutum contemplati, & Sancti Inſtitutoris par certe Diſcipulus erat, hac occasione tantæ veluti iratus moderationi, ſtatim re inſteſta Carolo in hæc verba ſcripſit: „ Plura mihi occurrerent de rebus Modoetienſium dicenda: hoc unum tamen dicam, me omnia palam Pontifici ſacturum, qui pleno ore laudabit certe tuum conſilium, & ſtrenuam ſane obedientiam, quæ (ſaluſ utinam Vates ſim!) eum habebit exitum, ut iniqua turbulentorum hominum machinamenta corroboret, & ſeditioſes non comprimant, ſed foveat. Ego certe aliter ſentio; agre enim video habefactam Episcoporum auctoritatem iſis in rebus, quas illi optime ſunt animarum utilitatem ſauſere. Has ſiquidem libenter anſas capiunt improbi homines ad ſalutaria quaque infringenda, ut quotidiana nos innotent exempla. Verumtamen in eandem tecum ſpem & opinionem venio, perceptum iri facile

CAPUT VII.

Aliquot ad populum datis literis, & pœnis statutis pravas Urbis consuetudines, multis licet obloquentibus, tentat evellere.

1579. **C**UM tot officia Carolus pro Regis salute perageret, reus ab

aliquibus appellabatur tamquam initia turbarum, & periculosas Regiæ potestati seditiones in Urbe fereret. Gubernator in primis ob notas similitates semper inferior cœptas Romæ disceptationes (a) acrius urgebat, atque ulciscendi doloris cupidus in eam partem tela intendere conabatur, in qua

„ divina ope ex hac re uberes fructus, licet nobis „ modus non pateat, quo illi percipiendi sint, „ cum humana mens in Divinis evolendis consi- „ liis facile cœcutiat. “ Et sane utrumque verif- „ sime Specianus prædixit. Hanc enim Borromei „ pluraquam humanam moderationem plures conse- „ cutæ sunt turbæ, ex quibus alii plurimi patienti- „ tæ fructus in Eum redundarunt. Vix enim repu- „ diatis Ambrosianis Ritibus, Modoëtienses impe- „ traverunt contra Caroli sententiam, ut quatuor Mo- „ nasteria eo in Oppido restituerentur, ex quibus Ipse „ duos dumtaxat constare voluerat. Anno insequente „ tumultus in Urbe nostra cœpti eo tandem erupe- „ re, ut legati ad Pontificem contra Sancti Antistitis „ Edicta expedirentur, & parum absuit, quin rescin- „ derentur ipsa Acta Conciliorum. Eodem anno pal- „ lam in Templo censoria in Illum dictæ & maledictæ „ Concionator evocuit: biennio post, cum adimere „ Monasteriorum regimen Religioso cuidam Ordini „ vellet, re infecta mentem hanc deposuit. Hæc om- „ nia deinde cum videret Specianus, atque alias ex „ aliis oriri in Carolum belli causas, non dubitavit „ postmodum scribere, univèrsas certe turbas has ex „ fatali illo, & pestifero Modoëtiensis conjurationis se- „ mine originem habuisse. Quamquam univèrsa hæc „ prævidit fortasse, aut certe vidit Borromeus ipse; „ nihil tamen læcius virtuti suæ cumulum imposuit „ curans, ut Oppidum illud, ejusque Basilicam novis „ honoribus augetet. Cum enim optarent Oppidani „ Clerum suum aliqua Insignium Sacrorum dignitate „ fulgere, curam hanc in se recepit Carolus, qui „ tandem sub vitæ finem, Archiepiscyter violaceo „ paludamento, Canonici vero almutia ut insigni- „ rentur, impetravit: paratus etiam Insula & Pon- „ tificium usum ejus Ecclesiæ capiti obtinere, si tum „ probare delatum id honoris antiquitas eidem Basili- „ cæ potuisset, ut scripsit Cardinalis Novocomensis. „ Ornamentum hoc postmodum sive delatum sive „ redditum post Caroli mortem sub Ejus Successore a „ Sixto V. fuit.

(a) Usque a Pii V. Pontificis temporibus cum „ in controversiam venissent plurima Archiepiscopi „ jura, & agitata sæpius in Romana Curia fuissent, „ nihil tamen certi unquam fuerat constitutum, cum „ semper Hispanorum legati oblati conditionibus dis- „ sentirent, & jus Regium ladi reclamarent. Ea „ dumtaxat iis approbantibus soluta quaestio fuerat, „ quæ ad Sedem Gubernatoris extra Odxii cancellos „ inter Sacrorum solemniam statuendam pertinebat. Plu- „ ra intetium alia disceptanda erant exorta, ut de Cle- „ ro immuni a vectigalibus servando, de Archiepiscopi „ potestate in profanos homines publicis criminibus „ obstrictos, de laicis in Sacris Aedibus congregan- „ dis, de eorum vestibus, de Clero communibus „ legibus non subjiciendo, nisi in eas Archiepiscopus

consensisset, & sexcenta alia, quæ longum esset re- „ censere. Aliqua quidem læsis sacris juribus adhibi- „ ta pro opportunitate medicina fuerat; nihil tamen „ unquam stabilitum. Missi huc Apostolici Cursores: „ aliquot etiam Romam evocati ad causam dicendam: „ & Politonio Mediobabo Romæ extincto, Senator „ Joannes ab Ecclesiâ, postmodum Cardinalis, lega- „ tione apud Pontificem functus animos aliquantulum „ mitigaverat; sed nihil adhuc ex jure conventum „ erat. Postmodum Cardinalis Alexandrinus extra or- „ dine in Hispaniam missus cum Rege aliqua tran- „ sfigere studuit, eoque ab Hispaniam reverso, missus „ in Italiam Philippi nomine fuit Marchio *de las* „ *Naves*, qui Mediolano transiens, & rebus cognitis „ Romam profectus, juxta suum ipsius præfagium „ alibi relatum in ipsa legatione excessit e vita. Sub- „ stitutus demum in ejus locum Marchio Alcanisus „ provinciam eandem suscepit; atque dum se ætas „ anni superioris circumageret, agitare aliquot juris „ controversias aggressus est, quæ ad Neapolitanum „ Regnum, & maxime ad Provinciam Mediolanen- „ sem spectarent. Ideo ad legationem corroboran- „ dam Mediolano illuc missus fuerat Jacobus Riecar- „ dus. Cum itaque plura vix extricabilia in hæc „ controversiis apparerent, Pontifex ipse Gregorius, „ ne quid nisi caute, & prudenter statueretur, judi- „ cio suo, quo maxime vigeat, singulas res ex- „ cedere solerter voluit, & controversiæ totius naturam „ & progressionem introspicere. Gavissus est Carolus „ tam diligentem huic causæ Judicem dari, & pridie „ Nonas Novembris MDLXXXVIII. ad Specianum scri- „ bens hæc habet: „ Latatus sum maximopere, cum „ ex te intellexi Pontificem ipsum causam hanc Ju- „ „ risdictionis penitus velle perpendere. Sane sic „ „ fote confido, tam exquisita diligentia divinum „ „ prædium præsto fote; Supernus enim Spiritus „ „ Sanctissimo Domino nostro certissime indicabit „ „ quidquid gloriæ suæ maxime consentaneum erit: „ „ hæc pro jure stabit aequissimus Judex, quin Illius „ „ constantiam humanum quidquam labefactet. “ „ Cum res itaque tanti momenti ageretur, Specianus „ optabat, ut Romæ præsens Borromeus causam suam „ ageret; sed hoc consilium Ille rejiciens, in hæc „ verba respondit: „ Vidèris nimium importune soli- „ „ citus, cum velis me Romæ esse, ut Alcanisii „ „ negotiationi intersum. “ Hoc tamen anno acrius „ susceptæ quaestiones fervebant; quare idem Specia- „ nus optavit, ut quandoquidem Romam ire Carolus „ nollet, sua interponeret saltem apud Pontificem „ officia, ut ipse, utpote rerum peritus, interesse posset „ iis conciliis, quæ super hac re Romæ haberentur. „ Nihil promovit tamen, imo eundem modeste in- „ crepans Borromeus, & causæ suæ, inio Deo præ- „ fidens, sic respondit pridie Idus Febr. „ Primum „ jure causam nostram tueri nos decet: ceterum „ „ nec

qua vulneris sensus acerbior esset. Noverat, quantum Archiepiscopo displicerent inania spectacula, quæ a Sacrorum cultu, diebus maxime festis populum avocarent. Itaque hac maxime parte ineundum certamen ratus, gratissimum sibi fore aperte significavit, si proxima Bacchanalia majore, quam antea, luxu celebrarentur. Quod ubi Carolo nunciatum est, haud fecus, quam par erat, rei novitate percussus salutaria primum monita in publicum edidit, quibus Mediolanenses suos paterna benignitate hortabatur, ne decipi sese fallaci illa publicæ hilaritatis specie paterentur. Respicerent, quæso, vixdum elapsæ pestilentiæ funebris vestigia, audirent Conciliorum, Sanctorumque Patrum oracula, Divina, ac Regia præcepta otiosorum hominum invitamentis anteferrent (a). At ubi torneamenta, & choreas, & profanas alias popularis infantiæ delicias in primam Quadragesimæ diem parari intellexit, at-

que adeo Diocesanæ Synodi decreta Civium consensu nuperrimè constituta subverti, nimis turpiter muneri suo se defuturum putavit, nisi sacrilegos ausus pro ea, quam a Deo acceperat, potestate compefceret. Omnes itaque, & singulos, quacumque etiam dignitate præditos, qui incidentes in Quadragesimam Dominicos dies hastiludiis, aliisque similibus spectaculis temerare ausi essent, necnon earum rerum inventores, auctoresque illico anathemate illigatos fore pronunciat, quo vinculo liberari, nisi Archiepiscopi auctoritate non possint. Eadem censura damnatos declarat, qui Divinorum Officiorum tempore, quæ festis diebus per totius anni spatia celebrantur, eodem se crimine inquinarent. Si qui vero aut interessent, aut operam suam flagitiosis hisce ludibriis commodarent, scirent se interdicti pœnam absque ulla alia Judicis sententia subituros (b).

Tantus hic terror, etsi ceteros in officio

„ nec nimiam præferre, nec habere sollicitudinem
 „ convenit, aut majorem ea, quam Pontifex ipse
 „ habeat: ad illum enim, utpote Dei in terris
 „ vices gerentem, hæc omnia peculiariter spectant,
 „ Eumque magis, quam nos, assidant necesse est.
 „ Sin vero aliquam nobis sollicitudinem inesse nec-
 „ cessarium videtur, ea tamen ne inordinate ha-
 „ beat, adeo, ut veluti in alieno Choro pedem
 „ ponere velimus. Quare nondum opportunum duxi
 „ isthuc scribere, ut aditus tibi aliquis pateat in iis
 „ Conciliis, quæ hæc de causa Romæ cogentur. “
 „ Neque sane ea tum res agebatur, quæ minime Caro-
 „ li interesset; facile enim cognosci potest, quam
 „ gravis causa penderet, ex eo quod ad Specianum
 „ eundem paulo ante scripserat de hac legatione:
 „ Quod isthic palam dictitant me ad Jus Ecclesiæ
 „ Mediolanensis tuendum Romam esse venturum,
 „ ego plane ignoro, unde afflaverit hic rumor. Cer-
 „ te hoc iter maxime a mea sententia alienum esse
 „ scio. Quod vero addis, habere in mandatis Lega-
 „ tum, ut me curet ab hac Sede removendum,
 „ nihil certe novi affers, cum id ipsum Mediolani
 „ dictum sit sapius, & nuper etiam ex certo Au-
 „ dore intellexerim. Num idcirco quod muneris
 „ mei est intermittam? Absit intempestivus pavor
 „ &c. “ Hæc itaque, eaque gravissima veniebant
 „ tum in questionem apud Romanos Judices, & A-
 „ canisii a dorem pro virili inflammabat etiam Aya-
 „ montius. Carolus interim id unice spectabat, ut
 „ Ecclesiæ suæ negotia Deo enixe commendaret. Re-
 „ cito encyclicum monitum, quod ad Dioceses Vic-
 „ carios, & Monasteriorum Præsides dedit hoc tem-
 „ pore: „ Inter Sacrorum solemnia populum frequen-
 „ tissimum palam edocebis, agi nunc coram Sanctissi-
 „ mo Domino nostro de juribus Ecclesiarum, quæ

„ Hispaniarum Regis ditone in Italia continentur.
 „ Quandoquidem vero felix, atque perfectus causæ
 „ hujus exitus admodum ad eandem tranquillita-
 „ tatem confert; mirifice autem ad consolationem,
 „ rectamque Populorum administrationem, imo ad
 „ Regis ipsius vota implenda pertinet: excitabis
 „ pro virili fidelium cœtum, ut precibus quotidie
 „ instent Deo, ut per diligentissimum Pontificis ope-
 „ ram suis tandem huic causæ imponatur, quoniam
 „ in divinum honorem ac gloriam omnino videtur
 „ redundaturus &c. “ Præteribit deinde sequenti-
 „ bus verbis precum habendum seriem, ac tempus.

(a) Hæc omnia deinde luculenter & copiose com-
 „ plexus est aureo illo libello, quem *Memorialem* nun-
 „ cupavit. Eundem postmodum in lucem edidit, ut
 „ veterum malorum a Vindice Deo iactatorum me-
 „ moriam revocans, populum suum a flagitiis facilius
 „ absterret. Dum illum concinnaret noctu, ne quid
 „ diurni temporis muneri suo deciperet, plures quiete
 „ horas sibi intercept. Narravit autem hæc Fabius
 „ Sermondus, qui tum Carolo erat a manu: „ An-
 „ telucanis horis Cardinalis e tabulis, quibus indor-
 „ miebat, eo tempore surgere consueverat, mihi
 „ quæ ad pluteum evocato, clara scribenda stans
 „ semper dictabat. Cum vero distantem sæpe som-
 „ nus invaderet, stans item, ut erat, sopori ali-
 „ quantulum adhuc indulgebat: repente tamen post
 „ paululum evigilabat, neque poscebat unquam,
 „ quo ex verbo retexenda esset rerum scribenda-
 „ rum series, sed paratus semper subtexebat apte
 „ & concinne insequentem orationem. “ Tantum
 „ intentæ mentis vi Carolus valebat, ut neque ad-
 „ veniens fomnis cogitationum suarum ordinem in-
 „ terturbaret.

(b) Has minas adversarii in argumenta accusa-
 „ tio-

ficio continuat, nihil tamen apud Gubernatorem valuit, quominus communi fere Principum more ageret, qui etiam delicta sua improbari contumeliæ loco habent. Editis nuper a Cardinali decretis bellum sibi, non vitis indictum existimabat, nec ullis officiis placari potuit, quin Romæ, Hispaniæque Tribunalia ad ultionem imaginariæ illius injuriæ concitaret (a). Libenter ego crediderim primariæ nobilitatis

virum, in sinu Orthodoxæ Religionis natum, ad florentissimæ Provinciæ regimen ab Catholico, sapientissimoque Rege delectum malignitate magis alieni consilii, quam ingenii sui pravitate peccasse; sed pudet dicere, quorum præsertim consilio, sive approbatione peccaverit. Addicti Religiosis Ordinibus homines tanti Archiepiscopi nomen lacerare probris, atque in Ejus acta maligne inquirere audebant (b), gubernan-

tionis verterunt. Hoc enim ipso anno, cum pervicisset Ayamontius, ut Civium nomine quæstus aliquot in Cardinalem apud Pontificem deferretur, hæc inter ceteras eminebat querimonia: *interdictis atque anathematis timendum Borromeum semper ad Sacra arma dcurrere.*

(a) Quo animo tunc esset, & deinde fuerit promulgato Edicto Ayamontius, docet Borromei Epistola ad Specianum dara IV. Idus Martias, Quadragesimæ nimirum initio. Hæc itaque ad eum scribit: „Præter personatorum hominum spectacula & hastiludia, quæ proxime elapsis diebus, ut jam scripsi, maximum in Mediolanenses morum corruptelam invexere, certis deinde ex hominibus intellexi, Ayamontium in eam mentem venisse, ut eadem spectacula in Dominicis quoque Quadragesimæ dies instaurarentur. Idcirco ante Dominicam in ejus Capite strenue tota nocte insudatum est, neque unquam ab operis cessatum, ut pegmata extruerentur in Portæ Romæ compito; credo equidem de mimis dumtaxat spectaculis cogitatum esse ad illam primam diem, ea nimirum de causa, quod alias in superiorum temporum caligine intra Quadragesimam ea dies non comprehenderetur; quare indicto jam delectu, & designatis equitum, ac personatorum turmis, editum olim decretum refingere, & ad veteres mores redire conabantur. Quartus jam annus inquit, ex quo cautum est post diurnas consultationes, eum diem Quadragesimæ finibus comprehendendi; & populus assensus est Legi huic, cum ab Edicto ne transversum quidem unguem hæcenus discesserit; atque hoc anno præsertim, quo nihil omnino imminutum est promulgata Sanctionis, Feria etiam VI. & Sabbato, Dominicam hanc antecedentibus. Tuum jam est expendere quantum labis publicæ disciplinæ fuisset impositurum hoc Ayamontii consilium; imo quantum Sacrorum dispendium inde consecuturum, cum neque cæcis illis, & miseris Ecclesiæ hujus temporibus tanta unquam extiterit labis, ut ceteris Dominicis Quadragesimæ diebus profana hujusmodi celebrarentur. Quamobrem ego tanto incommodo ut occurrerem, statui palam ea edicere, quæ in adnexo folio leges. Ex Edicti præmio intelliges, quot mala huic populo perniciose illa spectacula obtulerint. Et sane multum utilitatis fateor ex meo Edicto fuisse perceptum, quandoquidem cessatum non solum omnino a profanis ludis per eam diem fuit; verum etiam sacrarum exercitationum studia serbuerunt plane,

„ & frequentior solito populi multitudo ad Sacras
 „ Aedes certe confluit . . . . . Postmodum intellexi Ayamontium vehementer de literis meis
 „ ad populum datis conquestum esse, causatumque
 „ eas asperioribus dictis fuisse refertas. Equidem
 „ ego neminem carpo, neque quidquam præter
 „ vitia reprehendo: de turbarum hujusmodi Auctore
 „ in Edicto meo ne verbum quidem occurret.
 „ Quod si ultro se accusat, asserens se vitiorum,
 „ & Urbis corruptelæ originem fuisse, se ipse certe
 „ reprehendit. An vero novam ei videatur liberare
 „ me vitia perstringere? Certe hoc stylo utitur
 „ Christus ipse in Evangelio, & Sancti Patres universi
 „ suo mihi præverunt exemplo; imo hoc Patris
 „ munus esse jamdiu didici, cuius est publicis
 „ malis voce saltem mederi, siquando efficacem
 „ manum admovere non possit. Pastoris est
 „ saltem significare, quantum flagitia hæc sibi doloris
 „ inurant, atque Divinam iracundiam excitent.
 „ Pastoris est reclamitare semper, & pravis consiliis
 „ dissentire, imo improbare palam, quo facilius
 „ oves sibi concedita a flagitiis absterreantur.“
 Hæc Quadragesimæ initio anxium Carolum habere
 „ seditiosa consilia. Verum alia nonnulla Dominicæ
 „ Quinquagesimæ incidere, quæ intime illius
 „ animum vulnerarent. Rem totam expono verbis
 „ ipsis desumptis ex diario MS. Jo. Pauli de Clericis
 „ Cæremoniarum Magistris. Ad eam tunc Dominicam
 „ hæc ille adnotavit: „Tanta fuit frequentia
 „ hominum, qui convenerant ad Curiam Principis
 „ propter Bacchanalia, & quadrigarum turmas,
 „ & equitatum, ut vix in Ecclesiam ire possemus.
 „ Quod propriis oculis videns Illustrissimus ægre
 „ tulit. Sed quoniam *supremæ vicariæ malitiam*,
 „ ideo opportune misit aliquos ministros, qui
 „ vocarent homines ab hujusmodi stultitiis pollicendo
 „ illis Indulgentiam centum dierum, si venissent
 „ in Ecclesiam. Quamobrem multi fuerunt
 „ revocati, & venientes in Ecclesiam impleverunt
 „ illam ita, ut *melio rem partem haberet Christus*,
 „ quam *Belial*.

(b) Tres admodum reperio ex Religiosis quibusdam Ordinibus fuisse exortas discordias inter Borromeum & Ayamontium faces, & belli Auctores, qui, data opportunitate, allatrare licentiam Cardinalem auderent, Ejusque decreta censoria auctoritate suggillare. Primus Classicum cecinit Pater N. N. qui Ayamontio erat a confessionibus. Is quotidie Gubernatoris aures obreuebat importunis cavillationibus Caroli sanctiones carpens, atque asserens veluti pro Tribunali, plura in Edictis contineri, quæ Episcopalem

nandæ Ecclesiæ leges aliis daturi, cum ipsi suas aut contemnerent, aut ignorarent. Id sane mirum Civitati videri debuit, præclarissimi quoque, sanctissimique Instituti alumnus in tantum impudentiæ, immo verius dementiæ processisse, ut Caroli regimen fugillare e suggesto, Eiusque mores diserte reprehendere non dubitaret. Sed illud longe mirabilius fuit, quod in tanta obtractandi licentia, nemo minus sentiret injuriam, quam ille, qui acceperat. Nam nisi viri gravissimi Carolum monuissent,

ne summas in se ipso Ecclesiæ dignitates impune violari pateretur, prope erat, ut omnem convitii fœditatem absque omni prorsus querela transmitteret. Ita res legitimis testimoniis comprobata ad Romanæ Curie judicium pervenit, magna quidem incauti Oratoris utilitate, qui aliquandiu elautris suis inclusus, & concionandi facultate spoliatus præteritæ impudentiæ dedecus illustribus pœnitentiæ exemplis expiavit [a].

CA-

lem auctoritatem excederet. Monuit sæpe amice hominem Carolus, sed frustra; nam adeo sibi ille blandiebatur, & auctoritate pollebat, ut cum officiis suis apud Supremum Ordinis Moderatorem curasser Cardinalis eum ab hac Urbe removendum, ipsi Ordinis Præsides de illius obedientia dubitarent; quare accessit fuit, ut per fraudem hinc ablegaretur, cum imperia facile elusus fuisset. Alter Sacri ex eodem Cœtu Orator fuit, qui temere jactans inepta, & frigida in Carolum diceria, malefana dicacitate apud amantissimos rerum novarum honori velificabatur suo. Aliquot istius dicta publice in suggesto pronunciata memorantur; nimirum *se non Sacrum Oratorem esse, sed Tabellarium*, utpote qui a Templo Maximo in aliud translatus, iussus inibi sacra habere concionem. Alias idem multo impudentius dixit *Cardinalem cum ovibus ad ignem duris, quibus cœsi Paschate solebant, posse comparari: eum purpureis utrinque color esse, & sacris benedictionibus hæc & Ille expiari essent; sed in utroque durities etiam lateret*. Verum de hujus hominis ingenio fufius in nota sequente. Tertius demum ex alio Religiosorum hominum Cœtu legationis Romanæ missus, & supplicis libelli ad Pontificem deinde dati Architectus fuit. Hujus indolem graphicè describit Nicolaus Galerius in Epistola ad Borromeum data hoc anno, cum Illum Romæ degentem de legatione illuc mittenda certiorer faceret. Nam postquam rem totam ab ovo descripsit, hæc addit: „ Insidiarum omnium, & legationis hujusce artifex „ est Frater N. N. de quo jam habita est questio „ apud Sanctissimæ Inquisitionis Tribunal. In hoc „ major certe dicacitas, & mores magis profligati „ ac perditæ notantur, quam in maledico illo Ora- „ tore. Magna huic est cum Ayanontio consuetudo; „ sed majores inimicitia cum suis, & præcipue cum Romana Curia: quare miserimus se ultro „ conjuratis dedit, & noxarum iudex factus „ ipse nocentissimus, pravus consilii eorum animos „ imbuit, & quidquid fellis in amarulento stomacho „ alit, livens chartis & supplicibus libellis al- „ linit &c.

(a) Rem hanc, in qua Caroli patientia mirifice triumphavit, juvat paulo altius evolvere, quo integerrimam Borromei Judicis simul, & Actoris mentem penitus inspiciamus. Jam anno superiore officia sua interposuerat, ut Virum hunc Oratoria facultate satis celebratum Urbi suæ & Templo Maxi-

mo Oratorem daret, atque etiam re ipsa obtinuit. Hoc tamen anno, nulla concionandi facultate a Sancto Cardinali impetrata, se ultro Concionatorem in minore alia Ecclesia idem Pater obtulit. Impotens gloriæ stimulus hominem urgebat, cum videret se populari & aculeata oratione Civibus acceptum. Quare audentior factus palam Borromeum carpere, Regis Administratos laudare, eorum causæ aperte favere etiam e suggesto aggressus est. Animos auxerat ipsa quotidiana Ayanontii præsentia, qui avidus sedere hujus Orationis auditor consueverat. Monitus de turbulentis hisce concionibus Carolus, dissimulavit aliquandiu; deinde leniter ejusdem Moderatores de feditiosis hujusmodi vocibus certiores fecit, ut obicem aliquem tante audaciæ opponerent; sed nihil unquam opportune in rem consultum. Itaque sive ex dissimulatione, sive fortasse etiam ex monitis impudentior Orator factus, Decreta promulgata & Sanctiones Archiepiscopi, imo ipsam quoque Pontificiam auctoritatem ad censoriam virgulam palam revocare non dubitavit. Tum cœpit a pluribus vitio vocari tanta Cardinalis patientia, & boni omnes publice Oratorem hunc pestem Urbis vocitarunt. Causarum Fidei Quæsitores in Provincia Mediolanensi, & ipse Laudensis Episcopus tum Mediolani, orare Cardinalem ut hujusmodi licentiæ frenum aliquod imponeret: interminari etiam perniciosam moribus orationem in Gregis damnatum aliquando erupturam. Permotus Ille precibus sivit, quæstionem hac super re haberi; neque sane quidquam decerni mitius in rem poterat: nam hoc intellecto Specianus XVIII. Aprilis die scripsit: „ Ut video, in hac „ quæstione nihil magis contra jus actum præter niam „ humanitatem. Equidem oportebat impium „ hunc Oratorem in ergastulum detrudi; & plane „ ignoro, num alias minore de causa possit quispiam „ carcere multari, si rectum justitiæ ordinem servare velis &c. “ Vicit tamen humanitatem hanc ipsam nova benevolentia Borromeus; nam confectas quæstionis habitæ tabulas ejusdem Ordinis Patribus statim dedit, ut reo defensio aliqua quæreretur. Hoc consilium multo magis improbatum, postquam intellexit, Specianus, Eumque nimia lenitatis libere accusavit eo, quod in hac causa aliquam hæreseos labem inesse appareret. Sane exitus ipse Caroli clementiam veluti improbatum, cum statim acrius bellum inde exarferit. Commota enim in Illum nova tempestas est a Cœtus illius Patribus, qui Concio-

na-

aitoris sui partibus studere maluerunt, licet saniores ex iis aliquot Borromeo faverent. Ecce tibi quid de contentione hac recenter orta Cardinalis scripsit: „ Licet aliqui ex hoc Ordine Concionatoris mendii partes suscipiant, non desunt tamen nonnulli, qui meliorem causam tueantur, eumque pœna iuste multandum arbitrentur; imo didicant itatendum in hoc Patre juvenilibus ingenis exemplum, ut discant animi elevationem consequere, neque abuti *sci nra*, quæ sæpius *inflare* consuevit. Quare futurum spero, ut nunquam Deus sinat, favorem hominum illi studentium adeo valere, ut jus omne obruat, & Dei honos immutetur. Tamen, quicumque futurus sit hujus causæ exitus, hæc me recreat cogitatio, quod minus neri non defuerim meo &c.“ Itaque tunc Cardinalis iussu interdictum fuit Oratori concione, & pœna adjecta imperatum, ut ab exteriorum commercio suis in sedibus clausus abstineret. Sed frustra cecit consilium: Cuni illius Ordinis Collegæ indemnem innocentis famam servare apud populum vellent, plures sæpius Civium admissi ad hujus colloquium sunt; eumque publico careret Orator, infirmam valetudinem causabatur. Deinde complures in exteris regionibus missitæ sunt literæ plenæ contumeliam in S. Cardinalem; atque in iis Concionatoris dicta per fallacias defendebantur. Ultimo adornata etiam columna est in satem N. N., qui Carolo per familiaris, favere Ejusdem partibus credebatur. Interim reus teclamitavit, inimicum sibi Archiepiscopi Tribunal esse, & ad Romanam Curiam provocavit. Mandatum itaque a Pontifice est, ut se quantocyus Romæ siteret, ubi vera sub Maji finem fuit, & juxta inflatam Mediolani pœnam privatis claustris tenere se iustus est, vetitusque etiam pedem in Templum inferre. Conquesti primum Romani Cardinales sunt de præjudicata veluti causa propter publicas literas, quas in alias Regiones Patres diffundi ante pronunciamdam sententiam curaverant: deinde cautum est, ut omni calamitæ afflicte suspitione Pater N. N. liberaretur. Summa causæ hujus demandata fuit Cardinali Sabello Supremo Congregationis pro causis Fidei Præsidi, ad quem etiam Tabulæ quæstionis hic antea habitæ transmissæ fuere. Opine in eum Ordinem erat animatus hic Judex; non tamen apud eum adeo valuit patronorum auctoritas, ut locus iuri non esset. Equidem Riccardus veri Concionatoris partes conatus est (hunc enim sibi patronam reus elegerat, ut publico veluti uteretur patrocinio) ejusque causam tamquam cum Regiis controversiis æfinem callide in aliud forum pertrahere. Ipse etiam Regis Hispaniarum Legatus plures Judicem prehensavit; & aliorum opera populares etiam turbæ concitatae sunt. De turbulentis hisce moribus Cardinale monitum fecit Specianus ad diem IV. Julii his verbis: „ Quem admodum tuus omnino expertus odii est animus in hosce Patres; ita tibi persusum habes, vacante eos malevolentia in te omni, ut quidem æquum esset. Verum aliter omnino res se habet Romæ; cum quidquid illi in te moliantur, nec ego scriptis, nec tu cogitatione complecti valeamus. Hoc unum dico, quod mihi Cardinales aliquot majoris ordinis aperte significarunt: videri nimirum sibi eos omnes de mente dejectos; adeo maria miscerent & montes; & illos quædam veluti agitant intemperiarum. Loquantur & obloquantur quidquid

„ in buccam venit, licet plures eximii Theologi sentiant hæresces reum videri Concionatorem, neque uilo pacto ejus dicta posse defendi. “ Itaque cum nihil Patroni præficerent turbis, clamitabant oppressum iudicium esse Borromei auctoritate & malevolentia. Hanc Cardinalis suspicionem egregie purgavit literis in hanc sententiam ad Specianum datis: „ Scis causam hanc commissam esse Cardinali Sabello, cujus benevolentiam singulariter erga eum Ordinem notam esse omnibus aebitorum. Tamen fateor, amorem in hos Patres etiam meum nihil Sabelli benevolentia concedere; quam benevolentiam meam tot testificationibus, ubi opus fuit, olim comprobavi, & in posterum etiam semper comprobabo. Sic nuper sine ullo iudicii, & quæstionis tumultu ex eadem Congregatione alium dimisi, qui errore lapsus in publica Concione quidpiam Fidei minus consentaneum pronunciaerat. Monui amice hominem, & iusti male dictum retrahere, quod quantocyus præstitit; neque enim aliud in illo notari præter mentis errorem poterat. Verumtamen in hac de qua agitur causa plus Deo, atque Orthodoxæ Fidei, & demum publicæ disciplinæ debere me fateor, quam ut amoris in Ordinem meo indulgere possim. Idcirco in suspitione tam gravi, atque hisce temporibus præsertim, Pastoralis muneri deesse non debeo. Quamvis vero nulla fuisset in ejus sermone doctrinæ & Fidei labes, videbam mihi necessario cavendum esse, ne unus populi universi mores dissolvere pergeret, & formidabam non posse pietatem ac rectam disciplinam in Urbe conservari, nisi aliquid de mea erga illum benevolentia imminuerem. Atque id multo acrius facere cogor, quod illius Patroni omnes id curant præcipue, ut integram apud populum ejusdem existimationem foveant, ac servent. Nihil itaque mihi in hac causa agitur, nisi ut velim monitum populum, Romæ etiam improbari hunc concionandi morem: sic elidatur improba doctrinæ sententia, quibus ille conatus est veluti zizania tritico superferere, ut ea tandem rescissosint, quæ destructa per illum sunt &c.“ Hæc per literas Speciano indicavit, re autem ipsa luculentius amoris sui testimonium exhibuit. Quo enim tempore hæc Romæ fervebant dissidia, curabat Borromeus, ut iisdem Patribus tria Collegia attribuerentur, Genævæ nimirum, Vercellis, & Locam ad Verbanum. Detectis hisce invidiis, rogatus demum est a Patribus Pontificis, ut juberet Cardinalium cœtum ab omni iudicio abstinere, ne in unum hominem prolata sententia in Ordinis universi infamiam redundaret. Novam hanc fallaciam aliis literis diffusit Carolus in hæc verba: „ Quod ad eum Oratorem spectat, si ex jure in ejus causa agatur, licet absolutus ex iudicio evaserit, quid mea interfit non video; quandoquidem vitio verti mihi non potest, quod rem totam sincere ad Pontificem Summum detulerim. Quod si per cuniculos oppugnari jus velint, & falsis coloribus rei veritatem obtegere: tas mihi videtur Gregorius commonere, ne minus velit Fidei Orthodoxæ deferre, de qua nunc agitur, quodque per se ipsum gravissimum est; quare inane hoc quod affingunt periculum penitus contemnendum videtur, cum didicant posse in posterum ladi totius Ordinis famam. Etenim in Apostolico, quod veneramus,

„ Col-

CAPUT VIII.

*Sanctæ Prædixedis Asceterium instituit : aliquot
ibidem Virgines solemniter ritu
Deo consecrat .*

1579. **D**Eprehensus inter Principum odia, & malevolorum iniuriam Cardinalis, vix satis virium ad sustinenda Pontificatus onera habiturus videbatur, nisi tot animi angustias cælestis providentia laxamenti aliquid interponeret. Cum enim ad jurgia, & contumelias sacros etiam homines disciplinæ tedium concitaret, novum Virginum Sodalitium in Urbe parabatur, quæ admirabili vitæ severitate molliorem suam viris in adimplendis Ordinum suorum legibus exprobrarent. Puellæ aliquot apud Martham Plantanidam [a] spectatæ pietatis mulierem alebantur, obliæque nuptiarum, adolescentiæ tempora ad Monasticæ vitæ similitudinem exigebant. Expertæ

deinde quanta suavitas religiosæ solitudini inesset, simul experiri voluere, quam fortia in fragili sexu & agere, & pati divinus amor possit. Vetus S. Claræ institutum huic consilio aptissimum videbatur, quo inter exempla muliebris innocentæ, nihil Ecclesia sanctius, aut difficilius enumerat. Quæ enim in ceteris Sanctimonialium Asceteriis gravissima appellatur, hujus instituti levissima fuit. Corpus flagellis cædere, nudis incubare tabulis, una eademque asperissima tunica calores, & frigora tolerare, nullam absque jejuniis diem transigere, nullam quotidiani victus, nisi in aliena misericordia spem habere, hæc atque alia statuta Sodalitii fuit, quæ plane intolerabilia videri possint, nisi absurdum esset Divinæ gratiæ vim ex humanæ naturæ infirmitate metiri. Nihil sane jocundius Carolo accidere poterat, quam ut clarissima hæc muliebris patientiæ exempla Mediolani videret [b]. Triumpho certe similis supplicatio fuit, qua initiatas solemnibus

„ Collegio Judam unum proditorem execramur ;
„ neque mirum cupiam videri poterit, quod in
„ tot bonorum Virorum numero, unus aliquis ex-
„ titerit, qui contra aliorum exempla malus esse
„ voluerit. Præterquamquod salutaris hæc in reum
„ constituta pœna reliquis erit exemplo, ut dicta
„ sua melius expendant, nec frena superbiæ la-
„ xent, quæ ex doctrina persæpe oritur. “ Diutius
„ itaque dilato judicio, cum Romæ sub anni ejusdem
„ finem esset Cardinalis, pronunciata tandem in Ora-
„ torem illum sententia est postridie Calendas Decem-
„ bris, & publice in Alma Urbe fuit evulgata.
„ Consecutus statim est ingens animorum motus ;
„ quare prudenter cautum a Gregorio est, ut paulo
„ post refrigeretur. Missa etiam Mediolanum fuit, ut
„ resciretur palam, quis fuisset causa exitus. Sed
„ Nicolai Galerii Vicarii pietas, & in eum Ordinem
„ existimatio tantum profuere, ut dum Vicarius moras
„ neciteret, neque Carolus instaret, venitum sub-
„ inde sit a Romanis Patribus, ne in publicam hujus
„ Urbis lucem ea sententia veniret. Certe salubriter
„ hoc modo provisum est, ne Orator ille iterum Me-
„ diolanensium aures importunis Concionibus lade-
„ ret. Etenim vetitus fuit ad hanc Urbem accedere ;
„ cumque biennio circiter post novas turbas Ur-
„ bini excutere vellent, ad Caroli præsidium confu-
„ giens ejus Urbis Archiepiscopus pervexit, ut Eiusdem
„ ope seditiosos illius vocibus liberaretur. Id colligo
„ ex lamentatoriis, & eucharisticis Urbinatum Ar-
„ chepiscopi literis. Tamen adeo se moderate gessit
„ etiam post hanc causam Carolus, ut pronuntiatur
„ in Concionatorem illum sententiæ exemplar nulli
„ nunquam aperuerit, præterquam Philippo Regi, cum

in Hispaniam Patrem a Basilica-Petri Legatum misisset.

(a) Martham hanc Plantanidam Mariti sui crudelitati ereptam ex Joannis Baptistæ Castelli pronunciata sententia, paulo post Viduam, sed adhuc Mundi pompis animo hærentem, tandem ad sanctiora consilia conversam Alexandri Saulii concionibus, scribit Aloysius Barellus in Monumentis suæ Congregationis Lib. VIII. Cap. VI. Hæc donæcillum fixerat prope locum, ubi Sanctæ Prædixedis Templum nunc extat, aique in ejus disciplinam se tradiderant XXV. circiter Virgines jam ab anno MDLXXV., quæ nomen Sanctæ Ursulæ Societati dederant : scribit autem Carolus tanta eas fuisse continentia & virtute, ut omnibus legum vinculis solutæ, Monialium obedientiam & sanctitatem perfecte æmularentur, & jam firmissime deliberassent Monasterii Claustra ingredi, ubi primum illud patuisset.

(b) Nihil intentatum omisit S. Pastor, ut tantæ austeritatis exemplar in Urbe sua omnium oculis proponeretur. Capuccinarum Virginum leges Roma ad se transmittendas curavit, deinde etiam ab Episcopo Eugubino. Mox Perusio accitas quatuor ejus Ordinis Moniales huc deduci voluit, necessariis omnibus in eam iter are suo comparatis. Commisissam venientium earum curam & custodiam Perusini Francisci Bossii, & Paleotti Bononiensis Episcoporum diligentia accipio. Mediolanum venire anno MDLXXVIII. sub Idus Octobris, quo tempore Augustæ Tauinarum erat Cardinalis, ubi certior de earum adventu est factus, ut ex literis constat. Admirationi Carolo fuit, intelligere eas Mediolanum lætæ vestas ; videbatur enim sibi commoda hæc

bus cæremoniis Virgines ad Monasterii septa deduxit. Clerus universus edicto vocatus anteibat: Archiepiscopus sequebatur Dignitatum suarum insignibus venerabilis, eaque oris serenitate, quæ parem animi hilaritatem circumfusæ multitudini affunderet. Præcipua tamen triumpho pars erant Virgines ipsæ, parva numero manus [a], sed longe amplior æstimanti, quam ardua virtutum exempla ingrederentur. Sacco indutæ, capite spinis coronato, prægrandis formæ crucem humeris trahentes binæ incedebant externo quoque cultu indicantes, quem sibi Magistrum, ac Ducem elegissent. Cum ea pompa, ornatuque rediere ad illam Plantanidæ domum [b], non ultra visuræ Urbem, non familiares, non consanguineos, quorum etiam propinquissimorum

aspectu claustra illa semel ingressæ, perpetuo carent.

Excepit deinde Carolum cura extruendi de integro Monasterii, cui sacra Ædes a fundamentis erecta, ac S. Praxedi dicata nomen fecit. Id vero facile est assecutus Nobilium studio, quos ei negotio præfererat, & largitionibus Civium, quas semper exemplo anteire solitus fuit [c]. Conclavia, triclinium, officinæ mutuis se invicem commodis complectuntur, cellulæ editiore loco positæ subjectam hortorum planitiem despectant, summa in omnibus adhibita cura, ne, vel suis paupertati nitor, vel sua solitudinis solatia deessent. Præcipua tamen celeberrima locæ ex fama virtutum, & concursu illustrium sœminarum [d], quas inter paternæ domus delicias,

hæc itineris faciendi ratio nimium ab austero susceptæ vitæ instituto abhorret. Verumtamen audito, comparatum ea ratione illarum modestiæ præsidium potius quam commodum, admirari deinde cœpit integritatis testes sanctissimos earum mores, quos sibi apprime proba non unis literis deinde declaravit. Capuccinos etiam Patres precibus suis sollicitaverat, ut Asceterii hujus curam gererent, utpote qui similis vitæ studio commendabantur. Sed nunquam id precibus licet enixis impetrare potuit; quare Ambrosianis Ritibus imbutas, statuit eas in Mediolanensis Archiepiscopi jure contineri, licet Congregationis S. Pauli Patribus eas formandas permittit.

(a) Non adeo contentandus nuntius illius numerus visus est Cardinali Alciato, qui intelligens ex Carolo XIX. Virgines eo tempore tam severis legibus se obstrinxisse, rescripsit: „Mirari se quod „uno impetu XIX. puellæ tam rigidum vivendi Institutum secute sint, cum par Capuccinarum agmen Romana Urbis, licet amplissima, ad id tempus numerare non posset. “ Sumpserunt sacras vestes hæc Virgines VI. Cal. Majas.

(b) Donum huic adnexas dederat dono geminas alias ades hisce Virginibus mira munificentia Cardinalis Alciatus multis jam ante annis, sollicitatus ad id Caroli precibus, qui consilium illi suum de Monasterio inibi extruendo aperuerat. Multo autem magnificentius locum hunc amplificavit ædibus suis Sidonia Rebecca, cuius munificentiam atque animum aperte declarat sequens Epigraphæ huic Asceterio hodie etiam præfixa:

SIDONIA ROBECCA
HAS PATERNAS ÆDES
CUM VIRIDARIO
DICAVIT B. MARIE IN USUM
SAC. VIRGINUM CAPUCCINARUM.

(c) Anteivit revera Carolus ceterorum curas; nam cum Joannis Thomæ Cribelli fundam emphyræni obnoxium illi Monasterio deberet adjungere, onere

omni liberatum illi addixit: deinde etiam tria nummorum millia eidem extruendo destinavit; quaratione, aliisque etiam suppeditatis a Civibus pecuniis, centum Virginibus cellas ædificari iussit, ut Ipsæmet in literis testatur. Quare videtur aliquantum rei veritatem excedere Aloysius Barcellus loco jam citato, qui ducentas usque Virgines vitæ sanctimonia eo in loco floruisse liberaliter admodum asseruit. Neque initio dumtaxat eluxere Caroli studia & favor in selectum hunc sine macula Gregem; sed etiam sub vitæ suæ exitum cum videret Ille necessarium iis Virginibus aquæ rivum esse ad pannos domi purgandos, institit officiis suis Cardinali Gravelano Antonio Perenotto, ut ex venia Regis Philippi liceret in earum commodum ex proximo Claustris alveo tantum aquæ derivare, quantum domesticæ illarum necessitati sublevandæ par esset; quod etiam postmodum nullo refragante impetravit.

(d) Quantum in Mediolanensibus Virginibus ferverent asperæ hujusmodi vitæ amplectendæ studia sub Carolo Institutore, jam aperte ostendimus ex numero centum cellarum iisdem designato. Ceterum infinitum esset singulas enumerare, quæ certatim huic cœtui nomen dederit. Instar omnium sit Paula Vicecomes *religiosa quondam Pomponii Casati*, quam inter Nobilissimas alias Marronas Urbis Carolus diligebat. Hanc aliquot ante annos inter septa Monasterii Angelicarum Sancti Pauli inclusam, Patris Andrea ab Avellino disciplinæ a Borromeo traditam, & summo sanctitatis ardore incensam admirata est Urbs universa in hoc Asceterium tandem transfingrasse, & fortunæ suis ejusdem incrementa adjuvissit. Novum aliud narrat idem Sanctus Andreas Avellinus in epistola sua ad Carolum data, & inter alias ejusdem manu exaratas in Ambrosiana Bibliotheca custodita, miræ impatientiæ genus, quo Virgo quædam ex Mozanica familia ad hoc Institutum aspiravit. Hæc dato nomine, inter primas hujus Monasterii alumnas cum fuisset cooptanda, maternis seu officiis seu precibus vitæ claustrum ingredi

eias, & coronata majorum stemmata adultas hæc S. Praxedis Ædes in ipso ætatis flore spineo sermo redimitas accepit. Inter quas confanguinea Cardinalis Corona [a] nomine singulatim commemorari meruit, quæ, cum ob magnas hæreditates, quæ ad ipsam fratrum morte pervenerant, a primoribus Urbis certatim ad nuptias peteretur, assumpto Helenæ nomine huic tam severo Ordini adscribi maluit, Augustæ alterius Helenæ gloriam, hac parte laudis superatura, quod illa latentem Judæorum fraude Crucem publica luce donavit, hæc humeris suis impositam patientissime tulit. Contumacibus enim morbis rudi lectulo per triennium affixa eundem fortitudinis gradum perpetuo retinuit, atque inter acerbos dolores semper invicta dignam se Crucifixio Domino sponfam, ac vere Caroli confanguineam comprobavit [b].

CAPUT IX.

Collectos ex Provincia Præsules quintum ad Concilium vocat, qua occasione plura Sanctorum Corpora in Nazariana Basilica devotelescentia, in ejusdem Basilicæ aris honorificentius reponit.

1579. **I** Neunte Majo ejusdem anni quintum Provinciale Concilium celebratum est, in quo post ceteras de rebus Ecclesiæ constitutiones multa tradita sunt, quæ penitentia tempore maxime necessaria, sive utilia esse usus docuerat [c]. Cum enim inter ejus mali initia turbari prudentissimorum etiam hominum mentes, atque ex inopia, consilii multoties peccari compertum esset, interese reipublicæ videbatur, probata quædam experimentis remedia

gredi superferat. Mox vehementioribus divini amoris stimulis incitata, cum iterum, ut reciperetur, postulasset; sed a Monasterii Præside repudiata esset propter cellarum nondum exadificatarum incommodum, primo curavit ut cubilia duo Monasterio ipsi contermina sibi venderentur, & postulatit ut ea aggregarentur Asceterio: deinde cum nihil hoc consilio profecisset, atque diuturniorem moram ferre adhuc non posset, quadam die cum casu pervias vidisset Monasterii fores, raptim fugam a Matre arripens, in illud citatissimo gradu convolvit, mori etiam parata, dummodo inde non exturbaretur. Itaque hoc unum dicam, tam amplum Asceterium quinquennio post novis Virginibus recipiendis impar fuisse; quare sub Caroli mortem novum extrui necesse fuit, ut videbimus. Illud autem, quod Sanctæ Barbaræ nuncupatum fuit, cum ingenti pententium ingredi numero sufficere non posset, gemina deinde alia aperta in hac Urbe sunt, unum sub Mariæ Laureana; alterum sub ejusdem Deiparæ Angelorum Reginae auspiciis: illud quidem a Federico Cardinali Borromeo anno MDCCXVIII., hoc ab Alphonso Cardinali Litta Archiepiscopo Mediolani anno MDCLV. Delicia nimirum semper nostrorum Antistitum fuerit isti caelestis Sponsi *horti conclusi & fontes signati*, horti, inquam, Caroli manu primum constiti, ceterorum deinde Successorum opera & vigilantia etiam in præsens amanatissime excolti. Ex nostra deinde Urbe Sanctitatis Magistras accepere alia duo Asceteria Ticini, & Cremonæ condita, quas Urbes ad ea excitanda una Virginum S. Praxedis fama permovit.

(a) Filia hæc Joannis Baptistæ Comitis Borromei fuit, & Caroli patruelis, antea in S. Marthæ monasterio educata, & sororem Hippolytam habuit nuptui traditam Comiti Alberico Balbiano *ve Belgio* celeberrimæ inter primarias Insubriæ familiæ. Cum

in Asceterium, in quo triennium dumtaxat vixit immatura morte præventa, se recepisset, Helenæ nomen assumpsit.

(b) Adde admirandum de posthuma hujus Virginis obedientia testimonium. Cum siquidem hæc apertis oculis expirasset, & nequidquam officiosæ sorores eos claudere conarentur, adveniens Asceterii Præses Soror Hieronyma Ferusensis, imperavit Defunctæ, ut eadem, quæ vivens dederat, obedientia indicia mortua etiam præstaret, & statim oculos clauderet. Sensit cadaver imperium, & statim ocellus oculis visum est, quamdiu inhumatum fuit. Simile quidpiam legitur apud Bononienfes Scriptores, alioque de Beata Catharina Vigria, cujus cum nulla vi obdurati, & rigentes artus selle aptari possent, ad Præsidis nutum cadaver sponte confedit, seque in sella comparata, prout etiam hodie visitur, apte decenterque composuit. Ceterum ut certior Helenæ obedientia fides esset, novum ostentum contectum est. Nam cum paucos post dies oblata alterius sororis sepeliendæ occasione tumulus apertus idem esset, Helena inventa est apertis, ut antea, oculis. Nimirum apertos in cælum, esse oportebat post mortem etiam oculos, qui semper in via Cælum spectassent, quique una cum Job compotes futuri erant beatæ sortis, de qua scriptum est: *Et visus circumdabor pelle meo, & tu carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse etc.* ut eleganter adnotavit doctissimus Cardinalis Federicus Borromeus in suo opusculo, inscripto *Φιλῶσις*, in quo breviter nonnulla de Virginis hujus moribus descriptit.

(c) Occurrit hoc loco laudanda inconcussa Caroli in retinendis Institutis suis constantia. Etenim multo antea Concilium IV. Provinciale Romanæ miserat, atque audierat illud matorum censura divertimode lacerari. Nihilò tamen secius, ne a

dia publicis literis commendari, quibus Pastores animarum in ea rerum consternatione, quoties casus incideret, uterentur [a].

Dum ita confulerent Patres, notaverant in Archiepiscopo suo pallorem oris, extremam corporis maciem, & alia naturæ fatiscantis indicia; nec arduum erat interpretari, unde in viriles annos tristis ea senectutis species obreperet. Nota erant flagella, & jejunia, quibus in se ipsum sævire consueverat, ac super cetera into-

lerabile videbatur modicum illud quietis, quam post assiduos labores caperet, tabularum duritie vexari. Itaque iterum orabant, ut, quomodo alias precati erant, lenius erga se ipsum ageret, atque aliquando intelligeret, quanta pars publicæ salutis ex ejus vita penderet. Postquam diu officiorum humanitate certatum est, hanc denique gratiam retulere, ut referto paleis sacco subitrato, sacco alio leviore testus cubaret [b].

Hac tanta re concessa Oratoribus, petiit

Tridentini legibus recederet, hoc anno Quintum congregavit. Multos intellexerat insuper reclamitantes decreto suo de barba radenda, quod jam sanxerat; attamen licet de Romanæ Curie sùbitagio incertus, alia nunc decreta ad Specianum mittens scripsit. „ Spe-
ro Deum causâ suffragatum suam, atque huic
præcipue. Neque velim, omnem fidem habere
amico illi, qui me ab hoc Concilio mittendo
absternuit: & licet omnis illi fides vere debeatur,
non adeo apud nos ejus verba valere debent, ut a
rectis Decretis faciendis abstineamus, quo usque
Deus id finit; nam quod nos exequi non poterimus,
id faciendum Deo permittimus. Meum
Episcopi est servare, & restituere antiquas Eccle-
siaz meæ sanctiones, inter quas tu probe nosti,
etiam barbæ radendæ consuetudinem esse apud
bonos semper retentam, neque Romæ unquam
improbata, imo tot seculorum usu probatissimam.
Et quamvis ista in Urbe non adeo recepta
hæc videatur, nihil tamen unquam Pontifex ul-
lus contra statuit, aut statui permisit. In Vi-
glevanensis Ecclesiæ Decretis auctoritate Apostoli-
ca firmatis, & recentè ad annum hujus Seculi
XXXV. aut XXXVII. editis, expressâ lex habetur
de barba radenda &c.

(a) Concilium hoc anno insequente ad Urbini Archiepiscopum misit, a quo immortale hoc præconium per ejus literas retulit. „ Olim cum primum Me-
diolanensè Concilium vidi, atque illud inspexi,
Ecclesiasticæ eruditionis plenum, & omni ex parte
perfectum, judicabam operam tuam ad multos
annos in edendis novis Decretis iterum non
esse collocandam, cum quidquid in Episcopi
mentem cadere potest, id omne solertia tua in
eo esse Concilio complexus. Triennio post se-
cundum ad manus venit, quod primi Decreta dilu-
cidè aperuit, & posse observari docuit; novis-
que denum adminiculis excitatam veluti sancti-
tatis molem exaggeravit, plurimis etiam additis
novorum munimentorum rudimentis. Cum vero
tertium evolvi, dilucide apparuit, totius Pastoralis
adificii compages, & veluti Iconographia.
Videbatur enim primo Concilio fortissimam ve-
luti castram excitari, in quo tutissimum esset
armamentarium: Mox geminis aliis visæ sunt
veluti sub manus munitiones succrescere, & ex-
teriora tamquam propugnacula castris ipsi adjuungi.
Aut etiam in mentem venit hæc Conciliorum

seriem videri Romanis Aqueductibus simillimam,
qui cum antea aquas sine suo continerent, post-
modum derivatas per fontes, & canaliculos un-
das per Urbem totam effuderent. De quarto au-
tem, & quinto quid differam? Subitè dumtaxat
admirari immensam veluti ingenii tui fecundita-
tem, quo non mandatorum dumtaxat viam, sed
etiam consiliorum perfacilem sternis, & schis-
simos Infubricos populos in Sanctitatis apicem
summum provehis. Quid de intacta hætenus ce-
lestis Concilii parte dicam, quæ ad Urbem pe-
sistentiæ tempore regendam spectat? Superat ea
quidem sapientia sua Medicorum artem, utpote
remedia omnia præscribit usu ipso tuo probatissi-
ma. Qui pudor interim me obruit, adhuc in fun-
damentis jaciendis hærentem, & vix fulcris su-
stinentem mœnium ingentes minas, aut veteres
muros jam fatiscentes inepte sarcientem. Tua
hæc decreta aurea ac gemmea; mea siccissima, ac
vitrea; tua ex omni lapide pretioso concreta adifi-
cia sunt; ego sœnum & stipulam adifico, aut
etiam *luto lino abique paleis* &c.

(b) Ex hoc tempore certior, quam alias, inivit cubandi rationem, licet non semper omnino eadem tenuerit. Enim Ambrosius Fornerius, ex domesticis Caroli, quoad Hic vixit, testata hæc reliquit in Apotheosis Tabulis: „ Decumbendi modus post pe-
sistentem annum non idem semper, sed varius
Carolo fuit. Alias nudis paleis dormiturus incubat;
exinde tabulis una syndone stratis indormivit:
cumque aliquando syndoni lanea stragula
suppositissimam, ocyus amoveri jussit. Ultimo ex
gravissimorum Virorum consilio jussit culeitum
paleis referri, mihiq; demandavit, ut pluri-
bus in locis interpuncta esset, ne stramenta flu-
ctuant. Sæpe tamen non decumberbar, sed som-
num capiebat selle innisus; Imo cum Diocesium
obiret, nudo solo non raro membra composuit,
capui supponens quidquid fors offerebat: tamen
per plures annos quies, quam cepit, ultra tres
horas non prorahabatur. Pulvinar illi erat sacco
stramentorum plenus, stragula vero tela duplicata
ex cannabe paleis item, sed exitus referta.
Hæc autem meis semper oculis egomet vidi.“
Itaque tam asperam a Carolo inivit quietis capi-
endi rationem cum audisset Bonoaiæ Legatus
Cardinalis Cæsius, ab hoc instituto Eum per literas
absterrere conatus est. Verum respondens Borromeus

tiit invicem ab ipsis, ut Mediolani morarentur, quoad S. Nazarii Corpus ea, quam destinaverat, pompa transfulisset. Constans fama erat, sacrum id pignus asservari in Basilica, quæ Apollolorum antiquitus dicta, variato deinde nomine, Nazariana appellari cœperat, ex quo S. Ambrosius inventas Martyris reliquias in ea collocaverat. Anno liquidem superiore, cum multas ejusdem Basilicæ partes instaurari, ornarique oporteret, mandatum Canonicis erat, ut loca omnia, in quibus Sanctorum reliquias latere a majoribus accepissent, diligentissime scrutarentur. Itaque arâ maximâ dirutâ, effossâque ad plures cubitos humo, marmoreis tabulis subtiliter sedis inclusa ossa invenere [a], quæ testimoniis inspectis, celeberrimi Martyris mortales exuvias esse severissimus rerum earum in-

terpres Carolus judicavit. Ex quo satis apparet, quam longe a vero aberraverint, qui hoc ipsum Nazarii corpus anno septuagesimo quinto supra septingentesimum, Paulolo I. Summo Pontifice, in Germaniam translatum a Grodegando Metensi Episcopo credidit. Nam præterquam quod Pontifex Paulus multo ante id, quod affertur, translationis tempus vita decesserat, difficile infuper ad fidem erat ejus nodi rapinis locum fuisse, cum deleto Langobardorum dominatu, Urbs nostra sub Caroli Magni imperio summa tranquillitate quiesceret. Verum hæc in dubium vocari publicæ, & antiquissimæ fidei injuria fuerat [b].

Qua S. Petri Altare sub ipsa templi testudine steterat, argentea theca reperta tenuam ossis particulam velo implicatam cum parte alia velaminis continebat [c].
Pro

rationem reddidit in hæc verba: „ Ego mecum seve-
,, perens eam indictam Christifidelibus viven-
,, di regulam, ut illam morum rationem viventes
,, inveni, quam morientis vellent inisse, conor
,, utrumque aliquid agere, ne mortis ingruente ar-
,, ticulo, meritum expers ac omnino nudus in-
,, veniat. Nondum tamen ad eum Sanctitatis gra-
,, dum hæcenus ascendi, quem tu aliena narratio-
,, ne deceptus describis. Certe tu ipse nolles, cre-
,, do, mihi tenam hanc meriti occasionem adime-
,, re, & omni, siqua in hoc ipso est, gratia spo-
,, liare. Quare pœn tebr te forrasse, quod me re-
,, vocare ab hac vivendi ratione contenderis, &
,, facile videbis, nimio fortasse meo amore te in-
,, dudum, ut meum cubandium reprehenderes.
,, Quamquam pro hac benevolentia tua habeo gra-
,, tiam &c.

(a) Carolus a Basilica-Petri, qui huic Inventioni interfuit, narrat prope S. Nazarii Sarcophagum, aliam repertam esse arcam, duorum ossium Corporum continentem, quæ, quorum essent, innotescere non potuit. Certe addit, ex S. Nazarii, & altero loco magnam odoris suavitatem afflatam esse, cum aperirentur. Mirè autem hoc consentit cum eo, quod Paulinus, qui primæ S. Martyris Inventioni interfuit, scriptum reliquit his verbis: *Odo eorum tanto et pluri sumus, ut omnium odoratum non esse invenirentur.* Puticellus in sua Dissertatione Nazariana conatus nobis vicinæ arcæ corpora exaliter indicare, veluti divinans, conjicit ea fuisse Vitaliani, ac Majorani, quorum operam ac studium in hujus Basilicæ structura esse commendavit S. Ambrosius Sermone habito in *Flo. Deduximus Ecclesie.*

(b) Quis anno LXXV. supra DCC. adscribat hanc S. Nazarii translationem in Gallias a Grodegando factam, prorsus ignoro. Corius noster, licet falso, anno LXIV. ejus Seculi, ut etiam Siebertus & Baronius crediderunt, eam accidisse putavit. In Chronico suo Hermannus Contractus, & ante ip-

sam Paulus Warnefridi, quem deinde secutus est etiam Usuardus, eam Translationem in annum DCCLXV. rejecerunt. Utracumque tamen ex his sententiis subsistat, concidit omnino Glessiani rationum fundamenta. Etenim discrete Paulus Diaconus dicit, impetratum Corpus S. Nazarii a Grodegando Metensi, qui obiit diebus Pipini Regis, Patris scilicet Caroli Magni; quare ex hac narratione illud sequeretur, S. Nazarii exuvias avertas in Galliam ante deletos Langobardos, ut patet. Neque item potest dici, eo tempore Paulum Pontificem e vivis jam excessisse, cum Grodegandus Roma S. Nazarii Corpus asportaret; nam LXIV. & LXV. anno supra DCC. inter viventes Paulus Pontifex numerabatur. Negamus nihilominus, S. Nazarii nostri Corpus translatum in Gallias a Grodegando, cum nullibi reperiamus illud antea fuisse Mediolano asportatum, & relati Auctores Romæ a Paulo Pontifice impetratum asserunt. Sequitur itaque fuisse aliter Nazarii Corpus Metensi concessum, quod Romæ in Cæmeteriis delitesceret; non autem ejus, quod S. Ambrosius Basilicam ad Romanam Portam dedicaturus, hic condidit: quidquid incerti asserat Baronius, ejus judicium fuisse expendit Puticellus in Dissertatione Nazariana.

(c) Audiamus iterum Carolum a Basilica-Petri dilucide omnia aperientem: „ In medio loco (inve-
,, nimus) arculam argenteam, & in ea quædam
,, vasa, vasculumque rotundum, in quo ossis
,, fragmentum itidem cum velo erat. Collocatas in
,, hac Æde pridem Sanctorum Apostolorum reli-
,, quas Paulinus scribit, ea de causa Basilicam
,, Apostolorum appellatam significans: S. Simplicia-
,, num vero eas Roma attulisse quidam tradiderunt.
,, ... Peræteruo igitur existimatum est, eas
,, reliquias sub hoc fuisse Altari; atque adeo, ut
,, sit, etiam vulgatum, certa ipsius Apostoli Petri
,, ossa ibi recondi. Ea cum nos hoc tempore inve-
,, nire gestiremus, & in argentea capsula, cum ea
,, de-

Pro certo habitum est eas esse reliquias Apostolorum, quæ primævum nomen Basilicæ dederant, ferebatque vetus opinio, munera hæc Simplicianum Præfulem ex Romano Sacrario attulisse, antequam Ambro-

sio in pastoralis cura succederet. Eadem occasione prodire in lucem Olderici Augustani Episcopi [a], ac Matroniani Eremicolæ [b] subducta tot seculorum injuriis offatum Venerii, Clicerii, Maroli, ac Lazari [c]

ci-

„ deum apparuisset, esse crederemus: velaminibus tantum repertis hæsitavimus tristes. Sed quod inventum in ea est, quidquid dubii afferretur, Carolus cælesti aliquo motus instinctu tanquam Apostolica pignora jussit nihilominus haberi, & primo loco suis, sociorumque Episcoporum humeris in sacra pompa portari, tum eodem receptaculo recondi“. Addit deinde idem Auctor rotando illi vasculo, quod ossis frustulum continebat, incisas apparuisse has literas:

DAEDALIA VIVAS IN CHRISTO

Hinc Carolus putavit, aliquid ea in re esse, quod ad clarissimam, præstantissimamque Virginem Mediolanensem Manliam Dædaliam pertineret, quæ cum per Ambrosii tempora vixerit, earum reliquiarum partem fortasse contulit. Hic certe subit admirari Caroli sapientiam, qui jussit pro reliquiis Apostolorum haberi etiam repertum brandeum, sive velamina: memor scilicet Romani moris, qui nihil unquam de Sanctorum Corporibus antiquitus decerpere consueverant, ut manifestum est ex Sancto Gregorio Magno Lib. III. Epist. XXX. ad Constantiam Augustam.

(a) Prædientius quam Glussianus explicat Carolus a Basilica-Petri, cujusnam fuerit repertum hoc Corpus. „ A latere dextero Ecclesiæ, ille scribit, fere sub loco Evangelii legendi aliam arcam aperimus, quæ parvulo sacello, altarique munita, S. Ulrici, sive, ut alii, Arderici vulgo appellata, a multis præcipuo cultu frequenter visebatur, cui loco ejusdem Sancti Viri Statua apposita erat. Omnia vero erant removenda, ut Ecclesiæ apta, decensque forma constitui posset. Invenimus in arca indumentis Pontificalibus ornatum Corpus, quamquam simul, ac ea aperta est, eorum species tota propemodum evanuit. Quisnam Episcopus ille fuerit, Mediolanensis ne, an Augustanus, ut quidam putant, an vero alius, adhuc equidem ignoro. Hæc ille Libro V. Cap. VI in Vita S. Caroli; Sed clarius sententiam explicavit suam Novariensis Episcopus factus, cum Fragmenta Mediolanensis Historiæ colligeret, in quibus diserte hunc Sanctum Henrici nomine appellat; licet ipsismet antea communi errore lapsus sit in suo libello de Septem Mediolani Basilicis. Nam in iis Fragmentis primo ex Bernone Abbate aliiisque docet hic Auctor, Udalricum vere Augustanum Episcopum adhuc colli Augustæ, & clare indicat, quis hic repertus fuerit, ex circulis aeneis, quibus ejus baculus Pastoralis ligneus cingebatur; nam in iis insculptæ erant hæc literæ:

HENRICO HIGUDSTANNO DILECTO FILIO

Ex hoc propendet ille deinde in eam sententiam, ut putet hunc Abbatem aliquem ex Transalpinis, & probabiliter ex nominis sono Anglum fuisse, qui in peregrinatione Romana Mediolani e vivis excē-

ferit. Abbatem autem potius autumat, quam Episcopum, propter ea verba DILECTO FILIO, quæ Papæ fuisse videntur tradito baculo Pastoralis. Addit postremo clarum hunc Sanctum antea miraculis fuisse, & exinde etiam clariorem præcipue sub finem Seculi XVI., quod fusc docet etiam Puricellus in *Dissertatione Nazariana*, & in *Momentis Ambrosianæ Basilicæ* numero 472., qui huic sententiæ omnino subscribit. Ea autem videtur fuisse fortasse causa, propter quam aliqui, imo plures, inter quos præcipue Jo. Franciscus Besonus in sua Pontificali Historia Mediolani, atque idcirco vocatus a Carolo a Basilica-Petri *illusterris homo*, falsò putaverint hunc fuisse Antistitem Augustanum, quod nimirum hujus Sancti Abbatis solemnis memoria celebratur quotannis ad IV. Nonas Quintil., quo item die anniversaria recurrit celebritas Augustani Udalrici. Hæc nimis enucleate fortassis; Ideo tamen, ut obsecundarem votis ipsius Caroli a Basilica Petri, qui Novariensis Episcopus vocatus huc ad Provinciale Concilium anno MDCIX., obsecravit enixe Antonium Olgiatum, & Bernardinum Ferrarium Collegii nostri Ambrosiani eruditissimum utrumque Doctorem, ut si quando ipsis de hac re scribendum esset, pro virili Mediolanenses tanto errore liberarent.

(b) Sanctum hunc Eremicolam diu in solitudine prope Mediolanum latuisse, ibique vitam sanctam esse Lectio Maturina Breviarii Ambrosiani affirmat. Postmodum ejus corpus repertum a Gulielmo de Brocardis ex Illustri Mediolani familia consentit etiam Philippus Ferrarius in suo Catalogo Sanctorum Italiæ; Sed addit anno LXIV. supra CCC. illud in Urbem delatum a S. Ambrosio; atque dictum suum probat ex tabulis quibusdam in S. Nazarii Basilica antiquitus depictis. Eo anno certe reperire illud Ambrosius non potuit, atque in Urbem inferre, cum Ille solum decennio post Episcopali Mediolani Insula fuerit ornatus. Anacronismum hunc facile imperito pictori condonat Puricellus; integram tamen facti veritatem putat posse remanere. Certe antiqua traditio Sacerdotum hujus Ecclesiæ est, ut idem Auctor testatur, vastissima extra Portam Romanam memora olim fuisse, & ad Pagum, qui hodie dicitur Sextus Ultrajanus, repertum a Brocardo S. Matroniani corpus (ibi sane etiamnum extat Adicula huic Eremicolæ Sacra, excitata, ut dicitur, ubi effossum est ejus corpus); atque circumjecta nunc opima prædia, alias memora, oblata dono fuisse S. Nazarii Basilicæ ab ipso Gulielmo, cujus in jure ea omnia erant. Neque miram videatur hic eo tempore silvas fuisse, scribente Sidonio Apollinari Lib. I. Epist. V. visum a se *ulvolum Lambrum, carulum Adiamam &c.*, quorum ripe, rorique *pissimæ quernis, acornisque nemoribus respiciantur*. Alia enim tunc erat Insubriæ a præsentis facies, ut probat etiam Cl. Muratorius in suis Dissertationibus.

(c) Horum Antistitem Corpora deposita statim ab interitu in hac Basilica fuisse indicant Catalogi plu-

eiñeres, quorum illustrem virtutibus, & miraculis pontificatum Mediolanensis Ecclesie anniversario ritu commemorat. Pretiosissima hæc publicæ salutis pignora circumferre, atque ostendere civibus cum summopere cuperet Carolus, maturum tamen Concilio tempus studiose expectaverat, quo destinata magnificentius exequeretur [a]. Templi apparatus, suppellectilis pompa, & ornatus viarum, quamquam elegantissimi, vix eo die, quo peracta res est, spectatorem habuere. Adeo scilicet omnium studia, oculosque in se verterant Carolus ipse, ceterique subditarum urbium Episcopi sacra Iyphana humeris ferentes, splendente tot infulis agmine, ac veluti collata in unam supplicationem totius Provinciæ majestate [b]. Crevit ex eo tempore Nazarii præsertim gloria; nec dubitavere homines, quin Ambrosio Carolum compararent: quippe cum Ille præclarissimi Martyris exuvias ex ignota latebra eduxerit; Hic temporum vetustate pene civium

memoriæ creptas pristino honori redonavert.

CAPUT X.

Sexta Diæcesis Synodo soluta, Sancti Fidelis novum Templum dedicat, atque aliud muliebri pudicitia asylum in Urbe aperit.

1579. **V**ix dimisso Episcoporum conventu Archiepiscopus Diæcesanæ Synodo adjecit animum, quam ex Tridentini Concilii instituto singulis annis celebrare decreverat, nec unquam nisi ob gravissimas causas, atque impetrata a Summo Pontifice venia, prætermisit. Pridie Idus Junii inchoatam octavo Calendas Julii, qua solebat, sollicitudine absolverat, quo plane die rogatus a Patribus Societatis ad consecrandam S. Fidelis Ædem processit. Ibi traducta ex vetere delubro Fidelis, & Carpophori Martyrum corpora [c] in Ara-

plures, inter quos etiam editus a Mabillonio, & Tapebrochio, ut etiam ille, quem postremo in lucem edidit Muratorius Parte II. Tomi II. Scriptorum de rebus Italiæ. Sedere hi omnes in hac Mediolanensi Ecclesia ab ineunte V. Seculo usque ad VI. & eodem ordine, quo hic descriptos legimus, nisi medius Martinianus Marolum inter & Cicerium intercessisset. Eorum ossa reperta sunt sub Ara maxima, que tum in media Basilica erat; neque satis commode, aut distincte in rudibus quibusdam lapideis labris fuerant reposita, ut loco jam citato refert Carolus a Basilica-Petri.

(a) Idibus Majis inchoaverat Concilium S. Cardinalis, & ad diem X. ejusdem mensis solemnem hanc celebritatem indixit.

(b) Reddita post celebritatem hanc Sacra pignora sunt Basilica suæ, iterumque sub Ara maxima recondita, eâ nimirum, quam ad Templi caput excitari jussit Borromeus, ablato Altari, quod in medietate Aedis erectum erat. Sancti Henrici Higudlanni Corpus in alia Ara noviter extracta repositum est ad latus Ecclesie, ubi antea osium patebat. Per hos nimirum annos pervias quasque ad Templorum læta porras jussit ocludi Carolus, quemadmodum præceperat in Instructione sua de Fabrica Ecclesie. Corpus vero S. Mattoniani, licet Carolus a Basilica-Petri scripserit, conditum fuisse in Ara opposita, tamen suo Sacello, in quo antea jacebat, fuit restitutum, ut verius scripsit Giusianus, & probat Puricellus Cap. CL. Dissertationis Nazariæ.

(c) Triennio ante Sanctorum Martyrum Fidelis & Carpophori exuvias repertas Aronæ non in Ara

Templi maxima, ut Giusianus falso scripsit, sed in Sacello extante ad Aræ ejusdem latus silentio translulerat Mediolanum ad diem IX. Februarii P. Tullius Racellus ex Societate Jesu ad id muneris a Carolo cum Prospero Columna Resutii Sacris præposito delectus; & transferendarum causa fuerat Decretum Hieronymi Ragazzoni editum, postquam ex Summi Pontificis nutu fuerat nostræ Diæcesis visitatione perfunctus. Excepta itaque Sacra Corpora primum sunt in Collegio Braydenfi, ubi recognita a S. Cardinali fuere; & publica etiam de iis recognitis tabula confecta. Deinde statim exportata in Sacram Ædem S. Simpliciani in Urbe ibidem die postero lauerunt. Ultimo ad diem ejusdem mensis XI, postquam coram iis superiorem noctem Carolus continenti prece evigilasset, religiose cum Ragazzonio humeris sublata in vetus S. Fidelis Templum exportavit, Soc. Jesu Patribus, Clero, & Urbis Magistratibus perhonorifice deducentibus, ut alibi innuimus. Sed vix dum frui Civitas nostra hoc beneficio coperat, obruere Cardinalis aures pia Atonensium voces reclamantium, fraudatam sacro pignore communem patriam, illudque enixe repositum. His ut indulgeret Carolus, os brachii ab utroque Sancto Martyre dissectum Aronenfis hibendum attribuit; cumque novum ortum esset dissidium, an primario eorum oppidi Templo cedere deberet hoc donum, maluit Borromeus id Societatis Jesu Patribus, quos impense diligebat, adjudicare. Jamvero cum hoc anno MDLXXIX. novum exedificatum esset sacrum hinc SS. Martyribus Templum, curante nobilissimi operis aedificum Architecto celeberrimo Peregrino de Peregrinis, in hoc

maxima recentè extructa recondidit, atque in ea primus omnium perlitavit.

Inter tot rerum diversarum curas infixum semper animo habebat desiderium perficiendi operis, cujus jam pridem initia jecerat. Bina domicilia Mediolani jam erant ante Ipsius adventum constituta excipiendis fœminis, quæ sese ab impuro quæstu ad æternæ salutis studia converterent. His tertium Ipse addiderat, firmaveratque vectigalibus, & præceptis, quæ ejusmodi ingenii in officio continendis commodiora videbantur [a]. Sed cum in magna Urbe, ut frequentior in vitia lapsus est, ita promptiora lapsis auxilia esse oporteret, domum aliam quatuor ante annos conduxerat, quam deinde accommodato ad rem ipsam nomine Depositum appellavit; recentes enim ab meretricatu mulieres inibi deponebat, quoadposito pœnitentiæ tyrociniò, datisque perseverantis animi experimentis, aut asceteriis primitus erectis includeret, aut in matrimonium collocaret. Extant publicæ literæ, quibus & opportuna ad regendas mulieres documenta describit, & earum Sodalitium Episcopali auctoritate sub S. Magdalenæ auspiciis in-

stituit, ut ejus exemplo Christi Domini pedes amplexæ multa sibi peccata remitti, multum diligendo mereantur.

CAPUT XI.

*Clericorum Sancti Pauli Comitii præest:
& multa apud Patres Sancti Ambrosii ad Nemos ex eorum Institutum norma componit.*

CLericorum S. Pauli celeberrimum Ordinem condidere Mediolani duo nobilissimi Sacerdotes Bartholomæus Ferrarius, & Jacobus Antonius Morigia, assumpto in societatem Antonio Maria ex Cremonensi Zaccariarum familia spectatæ innocentiae viro, nec absimili generis claritate [b]. Hi collatis in unum opibus, quæ ad necessaria vitæ alimenta suppetere, certas sibi agendi leges indixerant, inter se mire concordés, semperque remoti ab oculis hominum, nisi cum alienæ salutis desiderio ad fovendas virtutes, aut corrigenda populi vitia prodirent. Hoc vitæ genere famam adepti nonnullis aliis ejusdem imitandæ pietatis cupiditatem injece-

rant,

tandem translata Sacra Corpora fuerunt tamquam in certam, & perpetuam sedem VIII. Cal. Quintil. Irrident universam narrationem hanc nostram Novocomenses cives, qui sibi diuturnam SS. Fidelis, & Carpophori possessionem vindicant, & geninos etiam opponunt Clarissimos Scriptores PP. DD. Aloysium Tattum, & Joseph Mariam Stampam, qui contentiosum diu funem ducentes Mediolanensium quodammodo religioni insultant. Verum Cl. P. Franciscus Antonius Zaccaria in eruditissimo libro, quem anno superiore in lucem edidit de hisce SS. Martyribus, nobili nixus conjectura in Novocomenses ipsos erroris regerit suspensionem, quos ab hac possessione dejectos jamdiu ante annum MCCLIX. probat ex authenticis Collegii Aronensis documentis, & quidquid rationum congerunt, ingeniosè diluit. Nobis satis erit hoc loco Caroli sententiam, ac prudentissimum judicium venerari, & colere, qui tamquam certum hoc jus Mediolanensi Civitati asseruit.

„ Quare (ut ejusdem Cl. Scriptoris verbis utar) si videretur, ut se a Mediolanensibus, & hoc jure privari videretur, deant Novocomenses, id curent, quod reliquum est; ut scilicet civium nostrorum religionem ac pietatem amulcentur, aut etiam vincant; & sic illis sane gloriosius erit SS. memoriam colere, quam Corpora retinere; imo etiam multo utilius, quam incerta in nos argumenta, sive diœteria jactare. Quod si suam tenere mordicus sententiam velint, teneant, Superis bene juvantibus; atque hoc

„ saltem concedant, ut liberum nobis sit illud, „ quod probare possumus, etiam sentire.

(a) Domum nimirum, quæ S. Mariæ ad Succursum dicitur, in hanc rem destinaverat, & plurimis beneficiis auxerat, ut jam ad Caput XVII. Libri II. adnotavimus. Reliqua duo Contubernia S. Valeriæ, ac S. Mariæ Ægyptiæ præclaris Dumtaxat institutis auxit, & sanctiore disciplina ornavit. Triumphavit scilicet semper Borromei caritas in fœminis a meretricio quæstu revocandis; hinc contemptum mihi est pari in cura versatam esse Romæ etiam Ejus diligentiam; cum hujusmodi mulieribus tutissimum perfugium illic munierit, dum vivente Avunculo universam Ecclesiam regeret. Insuper aliud curavit extruendum Augustæ Taurinorum, pro quo apud illum Amita Ferreriæ Romaniani Domina officia sua interposuerat, ut Caroli ad Specianum data docet epistola. Ultimo, cum Aretinum Cardinalem Mediolani secum haberet in Provinciali Concilio habito anno MDLXXXIII., auctor eidem fuit, ut Placentiæ, cujus ille erat Episcopus, par lapsis mulieribus domicilium constitueret, quod paulo post Aretinus excitavit.

(b) Hujus insignis Congregationis originem ac progressum cum antesignanorum suorum actis historice complexus est, atque enucleate P. D. Franciscus Aloysius Bærellus Nicænsis, apud quem facile est singula pressius & ordine concinnata reperire.

rant, quibus post congrua experimenta in contubernium acceptis, celebritatem sibi, ac loco addidere. Prima Sodalium sedes ad S. Barnabæ Ædem fuit [a], atque ex eo Barnabitis inditum nomen. Multo deinde amplior sectatorum numerus fuit, postquam Sodalitio, & legibus privato consilio constitutis Apostolicæ auctoritatis robur accessit. Crescente enim virtutum fama, propagari simul in alias Europæ, ne dum Italia partes Barnabitarum Collegia cœpere, magna Christiani populi utilitate, & Episcoporum commodo, quibus in aſſeclis suis totidem adjuutores in animarum regimine ipsæ Ordinis institutiones suppeditant [b].

Et quamquam extitisse multos omni

tempore existimem, qui res memoria dignas gesserint, duos tamen præ ceteris Sancti Caroli ætas tulit, qui claritatem afferre per se ipsos Ordini possent, nisi clarissimum invenissent. Alter eorum Alexander Saulius fuit patria Genuensis [c], quem ætate nostra ob certissima Sanctitatis testimonia Summus Pontifex Benedictus XIV. Beatorum numero adscripsit. Siquidem post Aleriæ Pontificatum, quem summa omnium approbatione in Corsica gesserat, Ticinensi insula decoratus, eam de se ipso opinionem reliquerat, ut etiam inexpectato Romanæ Sedis Oraculo pro Beato, & Sancto ab omnibus haberetur. Cui quidem opinioni fidem asseriebant assidui ad sepulcrum concursus, & circum pendentes

ta-

(a) Secundi hæc potius Clericorum Sancti Pauli sedes fuit. Primo enim, scilicet jam ab anno XXIX. seculi XVI., in privatis quibusdam adibus prope Sancti Augustini Sacellum Basilicæ Ambrosianæ conterminum isti delituere, ut docet lapis hodie etiam ad ejsdem Sacelli latus affixus. Proximum eorum sedis erat magnificentium Palatium celeberrimæ Ludovicæ Taurellæ Vastallensis Domina, sub cujus præsidio diu illi Patres fuere. Quamquam delitescere ibi diu non potuerunt; inde enim evocati ad miserarum peste languentium subsidium anno inſequenti, pietatem suam & paternam vere caritatem in Urbis lucem protulerunt. Eo tempore nondum Pontificia auctoritate fuerat approbatum illud piorum hominum Collegium; quod imperatum est dumtaxat anno MDXXXIII. a Clemente hujus nominis VII. Summo Pontifice, dum Bononiæ degeret, ut patebit ejus Bullatas Literas legenti apud Laertium Cherubinum. Anno deinde MDXLV. P. D. Jacobus Antonius Morigia suis interpositis officiis obtinuit, ut Collegis attribueretur Sancti Barnabæ sedes, quantum commendata erat Alexandro Taegio Novariensi Civi, licet ejsdem Titulo, non tamen censibus electus Successor Antonius Grittus frueretur. Uterque tamen, cum in eam Ædem Patres inducti sunt, illa se possessione abdicavit. Insignis erat eo tempore S. Barnabæ Ædes Præposituræ nomine, quam plures Scriptores non audent nec Lateranensium Canonicorum, nec S. Benedicti Ordini certo adjudicare, cum certa extent documenta in utramque partem; quare additam eam utrique Ordini pro tempore tamen diversitate fuisse, non omnino absonum a fide videtur. Cum illa donata Sancti Pauli Clericis fuir, hilcebat penitus ruinæ proxima; quamobrem ingenti sumptu refici, aut, ut melius dicam, de integro eam condi opus fuit, delineante Templi excitandi Schema Morigia ipso in architectonica cumprimis versato. Quamdiu autem infudatum est huic Templo extuendo, in veteris semper sede Patres se tenuere, donec ex Pon-

tiſicio Pauli III. natus, SS. Paulo & Barnabæ deinde dedicatum est; ejsque Aram maximam anno ejsdem Seculi LXXVII. Carolus rite consecravit.

(b) in rem præsentem facit locupletissimum & laudis plenum Caroli ipsius testimonium. Cum enim anno LXXVII. supra sesquimillesimam extincto Alexandro Taegio, Antonius Grittus, dissimulata abdicatione sua, Sancti Barnabæ Ædis jus tanquam integrum in fratrem suum Attilium vellet transferre; imo jam pro eo transferendo Pontificias literas per fraudem impetrasset: dolo cognito Borromeus causam Patrum Ormaneto Romæ degenti amantissime commendavit in hæc verba: „ Tu ipse probe „ nosti, quantum ad divinam gloriam conferat col- „ locata in Ecclesiæ mex rationibus promovendis „ S. Barnabæ Patrum opera, quam semper meo pa- „ trocinio sustentavi propter eorum vitam labis om- „ nino expertem, & pias ab iisdem curas susceptas. „ Nec te item later, eo me semper flagrasse deside- „ rio, ut eorum Collegium illius Præposituræ cen- „ sibus augetem, ut commodius majore optimorum „ operatorum numero Ecclesiæ mea frueretur. „ Nunc ejsdem possessore extincto, preces meas „ quam efficacissimas Summo Pontifici admoveas „ pervellim, ut Præposituram eam perpetuo hæc „ Patribus addicar: atque hoc pro certo habe „ mihi nunquam, præterquam hac una in re, aut „ Pontificem favere liberalius posse; aut me quid- „ quam postulare optatius; aut te mihi gratifica- „ ti splendidius. “ Revera rescriptis deinde Ormanetus eodem anno XII. Cal. Octobris, tam pio Cardinalis desiderio a Pontifice fuisse indultum.

(c) Natus est Mediolani Alexander, licet Genua esset oriundus. Pulcherrimo omine sortitus ille est natalem domum in iis adibus, quæ nunc Sanctæ Coronæ appellantur. Tunc enim pii hujus loci ministeria exercebantur in iis domibus, quæ postmodum Oblatorum Sodalitati attributæ Sancti Sepulcri nomen a proximo Templo habuere.

tabellæ testes beneficiorum, quæ inde referrebantur [a].

Proximum Saulio gloriæ locum obtinuit Carolus a Basilica Petri ex illultri

Mediolanensi familia, quam hodie, relicto, five contracto vetusto nomine, Bescaperiam vulgus appellat. Is inter primarii Templi Canonicos cooptatus, abjectis repente conchy-

(a) Fuscè Barellus explicat quanta Alexandrum inter & Carolum intercederet animorum conjunctio. Dicit ille cognitum & dilectum Saulium Borromeo ex eo tempore, quo juri addiscendo Hic Ticini vacabat. Neque ego inficias iverim, potuisse tum aliquo benevolentia vinculo utriusque animum adstringi; non tamen ita arcto crediderim, ut omnibus subscribam, quæ Barellus narrat: cum nulla de hoc mentio occurrat in dictis eorum omnium testimoniis, qui Ticini cum Carolo familiariter consuevere, ex quibus eruitur, itasse Carolum ad Sancti Augustini Templum, nulla Clericorum S. Pauli commemoratione facta. Neque pariter concedam eidem Scriptori testanti, excipere Alexandrum Caroli Confessiones conluisse. Non enim illi Borromeum puerum noxas suas aperuisse in propatulo est; lego enim Hunc, cum Aronæ esset, deductum sæpe Angleriani a Patre, ut P. Hieronymo Morigix ex Servorum Deiparæ Ordine animum suum aperiret: Idipsum Mediolani præstare consueverat apud N. Quintum Sacerdotem in Aede S. Mariæ Podonisi Parochum. Adolescentem vero Ticini apud S. Augustini Ordinis Patrem: Romæ Cardinale factum apud alium ex S. Mariæ in Ara Cæli Cœnobio; Mediolani sedentem aliquot mensibus apud Cæsarem Specianum, sed sæpius apud Ludovicum Monetam, & apud Robertum Griffridum Metropolitanæ Collegii Theologum: identidem vero apud Patrem Adurnum labe per Confessionem suas deposuisse plurimorum Testium dicta luculenter demonstrant. In Diœcesi autem obeunda aliquo semper utebatur ex familiaribus, ut Moneta, Taurusio, Possentino. Semel itaque dumtaxat, cum Mantuæ Carolus esset, non autem in Carthusia Carignani, ut Barellus scripsit, ivit ad Eum Alexander; eique totam vitam suæ seriem magnam etiam cum animi sui voluptate patefecit in Confessione Cardinalis, ut nos alibi dilucide diximus. Neque item assentiar eidem Scriptori referenti, primum Provinciale Concilium antequam Mediolani cogere, sanctiones in eo edendas ab Alexandro fuisse digestas. Scio eum interfuisse Theologi nomine in illo Cœtu; sed egisse dumtaxat *de contractibus illius*, ut testantur Acta ejusdem Concilii. Ceterum neque ut id faceret, illi per literas Carolus mandavit; legi enim in Hujus Epistolis id muneris impositum Hieronymo Vida Albeni itemque Provinciali Episcopo; præterquamquod mactentem omnem Ipse prius Romæ in ordinem redegerat, adjuvantibus Viris celeberrimis Lancellotto, Amaltheo, Antoniano, Locatello, Thomasio, atque aliis in Conciliaribus rebus apprimè versatis, quos Roma huc etiam secum duxit, ut suo loco explicavimus. Sed neque de hoc Mediolani præfens cum Alexandro egit, cum id angustia temporis fieri non sinerent. A primo enim Cardinalis in Urbem adventu ad Concilium breve nimis dierum aliquot spatium interfluxit, quibus tantam rerum copiam evolvere non licuisset. Demum (quandoquidem id etiam a nobis extorquet amica veritas) obiter ad-

vertere placet, non potuisse a Carolo designari Clericos S. Pauli ad excipiendas Confessiones Alumnorum Collegii Borromei Ticinensis; cum enim Barellus in margine adnotet ad id muneris eos destinatos anno MDLXXXVII., quis non videt a Borromeo id præstari non potuisse, cum jam triennio ante e vivis excessisset? Quod si Typographi error aliquis obtendatur, doceat quæso hic Scriptor, quem ex Iatribus designaverit Sanctus Antistes, dum viveret, cum certo sciam electum aliquandiu ad hanc Provinciam ex Oblatis Julium Cæsarem Bonhomium in eo Collegio, quod vix ad postremos Borromei viventis annos patere cepit. His tamen omissis non negaverim multum Saulio detulisse Borromeum, & majora etiam delaturum, si diutius frui illo licuisset. Delectabatur enim mirifice ejusdem Concionibus, cum multum utilitatis ex iis Mediolanensis populus perciperet. Hinc cum anno MDLXXXI. Romam pergeret Alexander, & aliquandiu Zucconi in Agro Mediolanensi rusticaturus subsisteret, eum Carolus ad colloquium in Vicum Martis evocavit, plura cum eo de Alerienensis Diœcesis & Corsicæ negotiis acturus. Intelligens autem eum citius Mediolani fore, ad Vicarium suum scripsit, ut retinere in Urbe Saulium studeret, suisque verbis rogaret, ut aliquot in Templo Maximo conciones, Civibus utpote perutiles, habere non gravaretur. Ticino illum evocavit ad I. Provinciale Concilium, ut vidimus, atque aliqua ex parte ejus opera in illo usus est. Eidem obtulit Canobienfis Humiliatorum Præposituræ possessionem; cumque Præpositus esset Cl. Reg. S. Pauli Mediolanensi Collegio, eundem sequestrum pacis adhibuit inter Nobiles Bergomensium Albanorum, & Brembatorum familias. Item S. Barnabæ Templum celebri Lyphanthea ab Avunculo Pontifice olim accepta Cardinalis donavit, in qua asservantur plures ex Christi Domini Cruce, spinis, indusio, tunica, cingulo, columna, sponsia, cunis, & præsepio reliquiæ, ut eas præteream, quæ ad Deiparam, S. Joannem Baptistam, singulosque Apostolos, aliosque SS. Martyres, Virgines, & Confessores spectant; neque quidquam a veritate alienum dictum iri putavero, si asseram hoc dono munnerari Borromeo Saulii in Mediolanensi Urbe diligentiam ac curam voluisse. Cum Mantuæ diu versatus est Carolus anno LXVIII. supra sesquimillesimum, non ignoro, plura ejus solertia demandata fuisse Diœcesis negotia, præsertim cum Vicarius Castellus morbo decumberet. Cum vero Alerienensis Insula Saulio esset oblata, Collegii Patres Carolum orarunt, ut literis datis Summum Pontificem ab eo proposito abduceret; in quo quidem illis gratificatus est Borromeus, sed frustra. Nam cum, literis Romam datis ad Ormanetum, Alexandri mores, & ingenium exacte descripsisset, ut sibi utilem admodum & Ecclesiæ suæ administrum retinere posset, petitioni ipsi securim injecti suo præconio, nam hæc Ormanetus respondit: „ Vellem grata Tibi esset Saulii in Aleriensem

„ Epi-

chyliatis insignibus ad Barnabitas transierat (a), ut reliqua vitæ spatia procul ab omni rerum humanarum splendore transigeret. Sed neque virtutes ejus latere, nec semel agnitæ carere honoribus poterant. Primum itaque ad universi Ordinis regi-

men fodalium suffragiis delectus, mox a Clemente VIII. Novariensi Ecclesiæ Episcopus datur contra, quàm ejus modestiæ propositum erat, in summo dignitatis, gloriæque fastigio decessit (b).

Per hæc doctrinæ, ac probitatis exempla

„ Episcopum electio, quoniam speramus hunc vi-
 „ rum miseris Corsicæ temporibus opportunissimum
 „ fore. Ego sane atatis hujus calamitates perpen-
 „ dens, nullam aliam patere salutis viam animad-
 „ verto, quàm in optimorum Antistitum delectu,
 „ iis præsertim in partibus, in quibus maxime res
 „ factæ laborant. Tu Saulii animum erigas velim,
 „ atque hortaris, ut libenter amplectatur hanc Cru-
 „ cem, quam licet sensibus gravem, Dei caritas,
 „ & animarum salutis desiderium ce te levem effi-
 „ ciet. Sane non video, cur refragari huic consilio
 „ debeat; quin potius suscipiendum est onus, quod
 „ Dei omnipotentis Vicarius Pontifex errori non
 „ obnoxius illi imponit, ut strenua obedientia sibi
 „ potius oblitere discat, quàm Pio. Siquis unquam
 „ optimam administrationis suæ spem concepit,
 „ hic certe vir fuit; nec timeo, quin opinioni
 „ omnium etiam illius facta responsura sint uberi-
 „ us. Obsecro, ne quid in eo instituendo, & su-
 „ stentando omittas, cum te optimum institutorem
 „ pastoralis disciplinæ habeamus. Id præter cetera
 „ Dei cordi, ut alii ex Alexandri Congregatione in
 „ Corsicam mittantur hac occasione Patres, cum
 „ id Santissimus Pontifex perverlit &c.“ Breve itaque
 „ de Saulii consuetudine Borromeo gaudium fuit,
 „ quem sibi ademptum vidit anno MDLXX. Postquam
 „ autem Alexia sedit Alexander, epistolas legenti mihi
 „ nihil aliud occurrit, quàm crebræ Caroli ad eum
 „ consolationes & stimuli, ut constantiam suam plu-
 „ ribus periculis sæpe obnoxiam corroboret, atque
 „ acuat: Monet præsertim, ut precibus Deo instet;
 „ suaque etiam describit in Episcopali munere discrimina,
 „ & adhibita remedia: Hortatur demum, ut
 „ impositum onus alacriter ferat, nec unquam de-
 „ ponat, licet de ineunda Sedis permutatione aliqua
 „ illi admoverentur officia. Tamen sub vitæ finem,
 „ cum Roma rogetur Carolus, quisnam aptior ad
 „ Genuensem Ecclesiam administrandam sibi videretur,
 „ unum Alexandrum hujusmodi esse respondit.
 „ Sed sapiens consilium tum irritum fuit. Hæc ego
 „ habui ex utriusque Epistolis certa indicia, quibus
 „ mutuum eorum benevolentiam deprehenderem.

(a) Audeo dicere, Carolum hunc inter familiarissimos Borromei fuisse. Antequam Clericorum S. Pauli Societatem ingrederetur, in eorumdem Patrum Æde sacris exercitationibus dies aliquot vacaverat, quo tempore se etiam Cardinalis pari de causa in Carignani solitudinem abdidit. Illic dum esset, se attentius considerata, statuit Mundo valedicere, & ibidem suum domicilium collocatum se, Deo vovit. Sic statuto, ad Carolum scripsit veniam petens, si forsitan eo consilio deficere ad Oblatorum excitanda Societate, cui jam nomen dederat, videretur. Gratias etiam in ea epistola egit pro tot acceptis ab eo beneficiis, suamque, ubi res postularet, operam strenue semper adjungendam spon-

dit. Extant hæc literæ inter MSS. Bibliothecæ Ambrosianæ datæ die XVII. Martii anno MDLXXVIII., non XIV., ut opinatus est Barellus. Venia accepta a Cardinali, nomen mutavit, atque exinde ad figendam altius animo Borromei memoriam Carolus appellari voluit, cum antea Joannis Francisci nomine nuncuparetur. Regressus tamen in Urbem Borromens ad Collegium S. Barnabæ divertit revera, ut ejus mentem folerter introspiceret, pollicitusque est, fore, ut voti vinculo, quo se adstrinxerat, Pontificia auctoritate eum liberaret, si facti pœniteret. Cum tamen ille in proposito perseveraret, conversus Cardinalis ad P. D. Timotheum Facciarum, aliosque circumstantes, *vestra*, inquit, *opera hunc mihi jamdudum dedi: nunc vobis iterum reddo; hæc tamen coaditione interposita, ut ubi usus fuerit, liceat mihi meo hoc dono iterum frui.* Hæc autem Carolus cum diceret, eo spectavit, ut testaretur P. D. Pauli Homodei suasionibus a profanæ vitæ ratione revocatum hunc alumnum, & Ecclesiæ suæ fuisse addictum. Ceterum eundem semper animum in illum gessit Borromeus, & plurimorum deinde consiliorum participem, & administrum habuit. Perficiendam illi Ludovici Granatenfis Concionum editionem commisit, & in Brixienfi Illustratione Theologi nomine insignem sibi comitem adjunxit: in qua peragenda cum agro aliquando corpore decumbentem eum inviseret, explorassetque male illi admodum a stragulis esse, ex suo ipsius lectulo lodices detrahi jussit, quibus impositis paulo post ager a morbo convalevit. Inter cetera tamen, maxime honorifica omnium Viro fuit commissâ ejus prudentiæ a Carolo difficilis ad Philippum Regem legatio, quam uni propter fidem, & scientiam, qua pollebat, demandavit; licet aliter Specianus, cujus sententiæ ceteroquin multum deferre Borromeus consueverat, sentire videretur. Ultimo benevolentia suæ præmium hoc tulit, ut inter suos ferme amplexus extingueretur Cardinalis, cujus verba postrema, ac spiritum exceperit.

(b) Obiit hic egregius Antistes mense Octobri anno MDCXV., nimirum XXIII. post annum, quam Historiam de Caroli rebus latinam, eamque elegantissimam Ingolstadtii ediderat, in qua multum eminet tanti Viri fides, quandoquidem eam conferendam animo præconceperat, dum Carolus viveret. Hæc de causa redigere omni in commentatios solebat, quæ ad Sancti Cardinalis virtutes ac facta pertinerent. Collegium nostrum Metropolitanum acerbissimam egregii Pastoris mortem deploravit; extatque luculentum sui doloris testimonium in his latinis literis, quas ad Novariensium Canonicorum Collegium dedit.

Illustres & Mulrum RR. DD.

„ **EX** obitu Caroli a Basilica-Petri Episcopi vestri,
 „ cujus memoria in benedictione est, cum cer-

pla cum Barnabitarum nomen quotidie invalesceret, optimum factu Patribus visum est, si acceptas a primis conditoribus leges de integro renovarent. Alia nimirum præcepta aliis temporibus convenire, & cum nova domicilia, nova ministeria ad pristinum Sodalitii statum accessissent, novas quoque institutiones describi oportere, quas ignara futuri prudentia Majorum omisisset. Precibus in eam causam ad Sum-

um Pontificem datis, simul rogare, ut Carolum gravissimæ actioni præficeret: certi videlicet plus dignitatis, ac roboris habiturum quicquid Ejus consilio decernerent. Nec vero Cardinalis, quamquam occupato tot aliis cogitationibus animo, eam sollicitudinem recusavit, stimulantem publicæ salutis desiderio, & erga Alumnos ejus Ordinis benevolentia, quos sane omni tempore inter carissimos habuit [a]. Nam &

eo-

„ te gravissimum animi dolorem percepimus, quem
 „ ex optimi & integerrimi Antistitis jactura perci-
 „ pere fas est. Is enim vitæ sanctitate, caritatis
 „ fervore, prudentia, doctrina, vigilantia, aliisque
 „ virtutum Pastoralium ornamentis adeo præluvit,
 „ ut quemadmodum olim Sancti Caroli dilectus
 „ Alumnus exiit, ita postea jure & merito dici
 „ posset egregius Eiusdem Imitator. Verum hujusmo-
 „ di ratio, quæ valde acerbum ejus discessum red-
 „ dit, communis est aliis: Nos peculiari doloris
 „ sensu afficimur, cum istum aliquando corporis
 „ hujusce Capituli membrum extitisse recordamur;
 „ non possunt quippe alia membra in unius præ-
 „ sertim nobilissimi interitu mediocriter commove-
 „ ri. Illud unum in hac gravi perturbatione nobis
 „ solatium affert, quod ex ejus antea vitæ ra-
 „ tione in spem venimus, migrasse illum celerissi-
 „ mo cursu ad cælestia Regna, laborumque suo-
 „ rum coronam immarcescibilem adeptum. Sacrifi-
 „ cium igitur ad præscriptum Concil. Provinciale,
 „ antequam literæ Vestræ redderentur, jam indictum
 „ Rita solemniter, Deo juvante, celebrabimus: spe-
 „ rantes fore, ut potius ad gloriæ incrementum,
 „ quam in salutis remedium eidem proficere de-
 „ beat. Vos, quod nos etiam præstabimus, ut or-
 „ bato gregi optimus Pastor quamprimum sufficiat,
 „ tumis in apud Deum precibus contendite.
 „ Mediolani idibus Octobris MDCCXV

Ceterum plurimi alii occurrunt ex hac Congregatione, quibus certa benevolentie pignora Borromeus exhibuit. Onitto enim commemorare, quo amore P. D. Paulum Mariam Homodeum complectetur; imo etiam P. D. Hieronymum Malettam, & P. D. Theophilum Facciardum, quorum alterum inter posteriores ex Pontificio nutu Melitam legavit, ut collatam inibi Ordinis Jerosolymitani disciplinam restitueret: hunc Aronam misit ad excitatum inibi Seminarium moderandum, antequam illuc Patres Soc. Jesu evocaret. Neque vacat hic referre, quæ alibi exponemus, in P. D. Doninicum Boverium studia pro Catholica Fide tuenda apud Cismontanos Rhatos, cum hujusmodi documentis tam nostra, quam P. Barelli locuples historia abundet.

(a) Emendandarum Constitutionum seu formandarum de integro labor demandatus jam ab anno MDLVI. fuerat tribus ex eo Sodalitio Patribus, postquam altiores agere radices cœperat Congregatio. Quatuordecim post annis Alexandro Saulio, qui in partem hujus laboris electus fuerat, ad Aleriensem Sedem everso, tres alii substituti sunt ad easdem leges concinandas; sed ex his uno morte erepto,

infecta res usque ad annum MDLXXIV. hæsit: quo tempore cum quinque alii adjecti essent, eorum cura inanis tamen fuit propter pestilentem, quæ postea incidit, tempestatem. Itaque quadrienno post unius Caroli a Basilica-Petri solertia demandatum id negotium est, qui Zucconi rusticans supplementa etiam Constitutionum primis legibus adjuvens, quas Julius Papa III. anno MDLIII. Oraculo suo confirmaverat, perfectum demum opus consavit, quod deinde Borromei examini subjectum est. Iste igitur S. Antistes aliqua jam de horum Clericorum Regularium institutis emendati voluerat ab anno MDLXX., quo cum Patres congregati in Comitibus sanxissent omnem Parthenonum Sacrorum curam deserere, Carolus decretum hoc antiquari per Pontificiam auctoritatem postulavit, hac præsertim de causa, ut optimos disciplinæ magistros Sacris Virginibus Sancti Pauli posset attribuere, quæ ad illud usque tempus eorum institutionibus egregiis fuerant ad omnem pietatem formate. Item anno MDLXXV. Ordinis Comitibus præfuerat XV. Cal. Majas, in quibus eorum Constitutiones diligenter ad aliquot dies expendit. Nunc summam auctoritatem pro iis omnibus emendandis, & aliter etiam digerendis acceperat a Serbellonio Cardinali Sancti Georgii, sub cujus patrocinio latebat Congregatio, hujusque Diplomatis ad Borromeum dati partem hic placet exponere, ut videamus quantum illius prudentiæ Romæ deferretur: „ Quoniam Amplitudo Tua illustris-
 „ sima præter vicinitatem, & summam in omnibus
 „ iis rebus, quæ ad Christianæ Reipublicæ, Regu-
 „ larium in primis personarum decus & ornamen-
 „ tum spectant, scientiam & peritiam, ejusdem
 „ Congregationis mores & instituta ita nota &
 „ perspecta habet, eaque Amplitudini Tuæ Illustris-
 „ simæ ab omnibus ejusdem Congregationis Cleri-
 „ cis observantia præstatur, simulque labores om-
 „ nes, quos Christiano profectui utiles fore conspici-
 „ t, tanta alacritate Amplitudo Tua Illustris-
 „ sima suscipit: facto prius verbo cum Sanctissimo
 „ Domino Nostro, & ejusdem vivæ vocis oraculo
 „ nobis facto, ad nos pertinet rogare, ut totum
 „ id, quod est oneris atque laboris in prioribus
 „ dictæ Congregationis Regulis ac Institutis reforman-
 „ dandis, & quatenus expediat amovendis, aliis-
 „ que novis per ipsius Congregationis Clericos factis
 „ revidendis, corrigendis, mutandis, penitusque
 „ stabilendis, ac firmandis, eorumdem Clerico-
 „ rum personis visitandis, ac prout expedire vide-
 „ bitur corripendis, idipsum libenter suscipiat,
 „ curetque, ut ea, quæ nos propter absentiam
 „ præ-

eorum opera uti, & sæpe inter ipsos commorari confueverat, ut fatifcentem diuturno labore spiritum colloquiorum suauitate reficeret.

Has monasticæ disciplinæ curas tanto gravior alia sollicitudo exceperit, quanta difficilior est veteres leges hominum negligentia collapsas restitui, quam recentes, atque integras petentibus dari. Monasterium in suburbanis est, cujus primordia tametsi longe vetustiora, valde tamen similia Barnabitarum initiis fuere. Ædem Sancto Ambrosio Sacram Cœnobitæ colunt, nunc feracibus olerum hortis, olim denso nemore circumseptam, ex quo perpetuum apud posteros nomen retinuit. Traditum memoriæ est, Ambrosium ipsum, siue contemplandi, siue scribendi studio, sæpe in ejus nemoris latebras fecerisse, atque inde religionem ortam, ne quis ibi in Sacris

obeundis alio, quam Ambrosiano ritu uteretur. Tres deinde patris generis viros Alexandrum Cribellum, Albertum Besatium, Antonium a Petra Sancta tanti Præfultis vestigia venerantes in eodem loco domicilium sibi delegisse, templam Ejus nomini consecrassè; atque aggregantibus sese aliis monasticum denique Ordinem constitutum, qui deinceps memorari inter præsidia religionis, & reipublicæ ornamenta meruerit. Sed siue hominum, siue, quod credere malim, temporum vitio evenerat, ut labentibus annis Ordinis quoque gloria confensceret. Itaque re ad Summitum Pontificem delata, datum Carolo negotium est, ut habito Patrum conventu, ac recognitis vitiis, quæ in ea claustra sensim irrepserant, cuncta ad formam primæ originis emendaret. Quod Ille quidem felicissime est affectus (a), magna utique prudentiæ laude, quippe

„ præstare non possumus, cumulatius Congregatio
„ hujusmodi ab Amplitudine Tua Illustrissima con-
„ sequatur, quam a nobis sperare potuisset. Qua-
„ propter &c. “ Quare tanta auctoritate munitus
Archiepiscopus anno MDLXXVIII. ineunte Novembri
ad Sancti Barnabæ Ædes divertit, rebus solerter ex-
cussis, ubi coactò Patrum cœtu prælegi omnibus emen-
datarum Constitutionum seriem iussit; quæ cura decem
dierum spatium tenuit, quo totidem circiter
horas rebus omnibus consultandis, & perpendendis
vacare in dies singulos consuevit. Sic digestas leges
ad abentes PP. transmisit, liberam etiam iis pote-
statem faciens, ut si quid digerendum adhuc videretur,
sententiam in eo suam aperirent; quamobrem ad
habendas consultationes hujusmodi anni subsequenti
Paschales dies præfinivit. Interim ad mensum eos omnes
iussit sacris exercitationibus vacare ex Patris, postmodum
Sancti, Ignatii Societatis Jesu Fundatoris methodo.
Sed cum Paschale tempus præstitutum jam
advenisset, & Concilii V Provincialis habendi curæ
Carolum urgerent, die dumtaxat XXV. Maji indictis
per encyclicas literas Patrum Comitibus, & eorum
cœtu congregato, novæ omnibus datæ leges, vetustis
antiquatis, fuerunt, & præsentium etiam omnium
suffragiis comprobata. Exinde illis Religionis
vinculis universa semper Congregatio stetit, quæ
tam ingentes habere se gratias Sancto Institutori
professa est, ut sub Ejus auspiciis & tutela æque,
ac S. Pauli Apostoli vivere se gaudeat, ac glorietur;
& inter primos caelestes Illi honores exhibere,
atque Ædes sacras dedicare voluerit.

(a) Nescio quæ causa Glusianum absternerit, quominus turbulentam horum Comitiorum seriem clarius exponeret. Eam nos concinabimus ex missis a Carolo, & ad Eum datis Epistolis. Itaque jam ab anno MDLXXVI. ex Pontificis imperio præfuerat

Borromeus hujus Religiosi Ordinis Comitibus habitis sub Idus Junias; & quidquid salubriter in illis decretum fuerat transmisserat deinde ad Cardinales Maphæum & Alciatum, quorum hic totius Ordinis tutelam gerebat. Sanctiones illæ omnes eò solum spectabant, ut deflorescentem ejusdem splendorem aliquo tandem modo restituerent; plures enim in eos Fratres delatæ Romam fuerant querelæ, quibus præcipue Sanctæ Severinæ Cardinalem commotum lego. Quare omnibus exacte perpensis Romæ post Comitibus per Specianum & Cardinalem Alciatum, approbata sunt Instituta, quæ illis Carolus dederat, nequidquam obnitente Præsidente, qui Romam ire cum meditaretur leges illas, ut minabatur, everfurus, indictâ poenâ iussit Mediolani subsistere. Cum tamen aliqua ex iis duriora Fratribus viderentur, paulo post impetratum est precibus apud Carolum & Alciatum, ut aliquid de legum severitate remitteretur. Inter hæc cum elapso triennio novorum Comitiorum tempus appeteret, Protector Ordinis Cardinalis Alciatus sub mensum Majum denuo Fratrum Comitibus Borromeum præfecit, ut probant concepta hæc Epistolæ verba: „ Cum tempus inisset
„ Comitiorum habendorum a Fratribus Sancti Ambrosii ad Nenus, Pontifex mihi imperavit, ut
„ id oneris susciperes, iisque nunc prælis, quem-
„ admodum triennio abhinc pratulisti. Duo tibi vult
„ præcious commendata: primum ut univ'ro Ordini
„ Præsidem attribuas, qualem tempora ipsa videntur
„ postulare; alterum ut quidquid aliis Comitibus sancitum est, & alicubi etiam executioni
„ mandatum, reliqui omnes adamussim impliant. „
Hæc igitur auctoritate munitus Borromeus vix in Fratrum Concilium venit, cum sueclamatum ab omnibus est, & impudenter mandatum, ut Breves Apostolicæ facultatis sibi imperata literas in omnium oculis desigeret; cumque Cardinalis eam po-

quippe cum clarissimorum Ordinum alterum contra temporum vitia legibus obfirmasset, alterum legum oblivione in vitia prolapsum ad pristinae sanctitatis studia redegit.

CAPUT XII.

Viglevanensem Diocesim lustrat Ipse, postmodum suam: per alios autem ex Pontificio mandato Novocomensem ac Laudensem lustrandas curat. Legatum item Apostolicæ Sedis ad Helvetios & Rhetos mittendum impetrat, quorum juventuti educandæ Mediolani Collegium condit.

1579. **L**ustrandæ Provinciæ curam pestilentia tempore intermissam, nondum omnino abjecerat Cardinalis; tametsi aperte videret majorem Ecclesiæ suæ molem esse, quam ut ultra prospicere aliarum urbium necessitatibus posset. Vacuam tamen gravioribus curis temporis partem nactus Viglevanensem Ecclesiam visi-

tare constituit [a], quæ utpote angustioribus clausa confiniis brevioris moræ negotium erat. Verum utcumque brevis visitatio fuerit, mansit in longam memoria beneficiorum, quam incolarum animis impressam reliquerat. Postquam enim Apostolicæ Sedis oraculo in Superos est relatus, tanta illico Viglevanensium multitudo sepulcrum Ejus veneratura, nec sine donis Mediolanum venit, ut pene vacua habitatoribus patriæ tecta relinquerent.

Ea visitatione perfunctus cum in aliqua Diocesis suæ loca excurreret, populi disciplinam, quam tot antea decretis emendaverat, in pristina vitia sæde prolapsam invenit. Percrebuerat fama gratiores Gubernatori [b] futuros, qui adversus leges de festorum dierum cultu ab ipso editas licentius agerent; eaque opinione in tantum alicubi audacia procefferat, ut cum Archiepiscopus in Templo doceret, alii choreas in foro instruerent, quin etiam Templum ingressi fœminas præ verecundia reluctantes vi, & minis abducerent [c]. Quæ

re-

testatem Alciati Epistola contineri dixisset, concitatus repente turbis supremus Ordinis Moderator audacissime obstitit, ne quid in iis Comitibus sancire posset, & repudiata Cardinalis præsentia, clanculum inter se Ordinis munera Fratres partiti sunt. Audita res Romæ Cœtum Cardinalium, qui Regularibus præfunt, & præcipue Alciati, pupugit. Hic inter ceteros statim iussit Expressidem omni suffragii, & dignitatis jure spoliari, mox in vincula conjici. Deinde Romam evocati novus electus Ordinis Moderator, ceterique omnes, qui Comitibus interfuerant; & eorum aliqui severissima etiam questionibus subiecti sunt. Verum turbæ hujusmodi fuerunt in causa, ut profligata, ac perditæ ea atate Ordinis res aliquantulum restituerentur; coacti enim sunt universi datas a Carolo leges accipere. Quamquam Seculo insequente induta tum disciplina ita excidit, ut Ripamontium proruptim ad quodcumque facinus Joviniani audaciam descripturus, ratus sit non aliis coloribus hunc Hæreticum, suosque assecelas pingi posse, quam iis, quos ex Fratrum Sancti Ambrosii ad Nemus suo avo viventium moribus mutuarerit, ut testatur in Dissertatione Nazariana Puticellus, qui auribus suis excepit sinceram hanc Ripamontii confessionem. Hinc tandem Pontificia Innocentii X. auctoritas anno MDCL. deleta hoc Ordine, vitiorum ejus memoriam etiam penitus obliteravit; licet ab eo Ordinis excidio superstes evaserit Sacrarum Virginum Cœtus, quarum usque adhuc viget disciplina in celebri Asceterio Sanctæ Mariæ ad Montem prope Varisium. Harum Constitutiones recentior & primum in lucem edidit Cl. Nicolaus

Sormanus Collegii nostri Ambrosiani Doctor anno MDCCXLVI.

(a) Aliquis hic certe error irrepsit, cum hæc scripserit Carolus pridie Idus Majas anni superioris ad Specianum: „ Diebus proxime clapsis totam „ Viglevanensem Diocesim obivi, meisque sumptibus „ lustratio hæc peracta est, ne Clero aut Episcopis „ copo calamitosi hæc temporibus, & præcipue in „ tanta annonæ caritate gravior essem. “ Observata etiam oculis fuerunt Cardinalis literæ Mediolanum data, dum Mortaria Viglevanensi in agro esset, quæ indicant Aprili mente anni MDLXXXVIII. illis in regionibus Eum fuisse; quare hæc inter primas Borromei curas post pestilentia tempus videtur recensenda.

(b) Delenda est hæc Ayamontii macula, quam ejus loco Jacobus Riccardus Romæ suscepit. Evulgata Mediolani fuerant aliquot istius literæ, in quibus falso affirmabat, *variosa fuisse Summi Pontificis Caroli Decreta, quibus choreas, & ludæra spectacula concesserat.* Rumorem hunc exitalem bonis omnibus, & nullo profus fundamento innixum doivnt deinde Cardinalis invaluiffe; cumque Romam perscripserit, rei vel novitatem, vel audaciam literarum admiratus, responsum a Speciano fuit, *auctorem rumoris hujus acriver a Gregorio fuisse interceptum.*

(c) In Vico Decimo tantum furoris exitit, cum ibi Cardinalis versaretur. Unde autem hoc saltationum cacœthes ortum esset, indicat Borromeus in Epistola ad Specianum eodem ex loco scripta X. Calendas Sextiles: „ Distant hic mea decreta Roma apud plurimos Cardinales male audire; præ-

„ ser-

rerum indignitas et si animum Ejus, ut par erat, ad vindictam accenderet; agnito tamen unde hæc tanta peccandi licentia proveniret, injuriæ dolorem dissimulanter sustinere maluit, ne paucorum hominum impudentiam ulciscendo graviore tumultus excitaret. Nunc reservata sibi (a) in aliud tempus Brixienfis Ecclesiæ visitatio-

ne, magnam Provinciæ partem per Apostolicos Visitatores (b), Novocomensem inter ceteras Ecclesiam ob multas Hæreticorum familias periculose laborantem per Franciscum Bonhomium Vercellarum Antistitem lustrari curavit singulari prudentia virum, & magnis vere expeditionibus parem (c).

Exitu

„ fertim vero Summum Pontificem pronunciasse,
 „ & statuisse: licere choreas duci diebus etiam
 „ festis, dummodo in earum tempus Divina Officia
 „ non incidant: quæ vox ultimo invaluit per litem
 „ Internuncii Riccardi disseminata, ut ferunt.
 „ Hæc fuit in causa, ut effrenis Juventus (ubique
 „ enim non desunt impatientes legum adolescentes
 „ etiam inter bene institutos populos) excitata sit,
 „ & plus æquo intumuerit. Quare visi sunt Juve-
 „ num manipuli cum symphonia passim debacchari
 „ per villas, & publice choreis indulgere, iis etiam
 „ in locis, ex quibus jamdiu ejusmodi spectacula
 „ exulabant. Quid plura? Decimi (Vicus hic est
 „ quem lustrò) ubi jam profana hujusmodi ob-
 „ soleverant, eo effrenes aliquot homines erupere
 „ insauia, ut nuper elapso Dominico die, qui
 „ Sancti Materii hujus loci Patroni solemnia sub-
 „ secutus est, choreas palam indicere non erubue-
 „ rint, quo tempore populi universi cœtus ad au-
 „ diendas Christianæ Vitæ institutiones coactus erat
 „ in Templo. Hinc statim veluti dato signo, plu-
 „ res celeri cursu dilapsæ sunt ex Æde scœniæ,
 „ sequæ saltantibus immiscuere, ea sancti instituti,
 „ cui vacabant, injuria, & populi rotius ad-
 „ miratione, quam Summus Pontifex facile animo
 „ consequi poterit. Ut etiam prætermittam con-
 „ temptum me, munusque meum tum Ecclesiam
 „ lustrantis, cum mane eodem, & die etiam su-
 „ periore palam ex suggesto impiam hanc consue-
 „ tudinem fuisse oratione mea execratus. Hinc
 „ inferas velim &c.

(a) Brixienfis Diœcesis lustrandæ facultatem non sibi reservavit Borromeus, imo hoc tempore ademptam seu dilaram vidit, ut docuit Speciano scribens. Neque id moleste tulit, licet sciret, invidorum aliquorum opera vanos terrores Venetis injicientium hanc sibi potestatem fuisse interceptam, quam antea Pontifex ipse sponte impetiverat. Rescivit etiam maligne disseminatam per Urbem hanc famam: nimirum judiciorum suorum austeritatem fuisse in causa, cur aditus sibi ad hanc lustrationem non pateret. Vere Cardinalis eodem animo passus est objectum hoc impedimentum, quo Provinciam eam invisisset. Audi quam modeste id oneris susciperet, & etiam intelliges, quam moderate ferret sibi illud detrahi. Ad prædictum Specianum in hæc verba literas dedit die XXV. Junii.
 „ Quod ad lustrandam Diœcesim Brixiensem spectat,
 „ quandoquidem opto meam obire, idque etiam
 „ necessarium videtur, mihi certe hac cura liberari
 „ non displiceret. Quoniam vero uberrimam inde obotituram messem prædo, cum plura Vi-
 „ sitatoris præsentiam inibi exigant, ut docebit ad-
 „ nexa Vicarii ejus Epistola; & mea illuc profectio
 „ tutiorem mihi viam patefaceret ad iter jamdiu

„ meditatam (statutum jam erat Catolo Romam
 „ proficisci) suscipiendum; idcirco oblatam hanc
 „ ejus lustrandæ opportunitatem non gravare ar-
 „ ripere. Plures me illic boni expectant, qui ube-
 „ rem colligendum fructum pollicentur; quare læ-
 „ pius per literas ab iis sollicitor, ut illuc profici-
 „ sci maturem. Fateor quidem ingenue, Venetis
 „ quibusdam inanes terrores objici propter Eccle-
 „ siasticæ Immanitatis controversias, & retinendas
 „ a me Sanctones *Bulla in Curia Domini*. Hunc
 „ etiam Venetorum timorem augent nonnulli, qui-
 „ bus aliis de causis permolestæ videtur hæc mea
 „ expeditio: qua de re in eam sententiam Ponti-
 „ fex venit, ut juberet me interim supersedete.
 „ Ceterum semper propensa in me Venetorum flux-
 „ dia probe cognovi; & si allatas causas excipias,
 „ me illi cuiquam alteri Antistiti præoptarent.
 „ Quocirca si tandem Pontifex statueret me illuc
 „ mitti, id ab eo in primis postularem, ut doce-
 „ ret me leges illas in re tam confragosa Brixien-
 „ sibus dandas, quæ Sanctitati Sux opportuniore vide-
 „ rentur. Itaque hæc Brixienfis Diœcesis lustran-
 „ dæ cura, si rei exitum consideremus, reservata
 „ vere Borromeo fuit; nam eo profectus est vixdum
 „ Roma reversus; non tamen Ipse sibi reservavit.

(b) Jamdiu Provinciæ Sux partem lustrandam susceperat Hieronymus Ragazzonius, atque idipsum Gregorio Cardinalis suaserat. Nunc cum intactæ adhuc Novariensis & Laudensis Diœceses essent: hanc Francisko Bossio, illam Joanni Francisko Bonhomio obeundam designavit. Quamquam deinde abjecto Novariensis Visitacionis consilio, Bonhomium ex Pontificis nutu revocavit, amandavitque ad Novocomensem Urbem & Diœcesim lustrandam, in cuius Vallibus febilis vere rerum status videbatur esse: eumque profecto non sine lacrymis in pluribus suis Epistolis ad Carolum datis Bonhomium descriptur.

(c) Hanc sibi demandatam Provinciam Bonhomium ingressurus Cardinalem rogaverat, ut impari se tot sumptibus ferendis sustentaret, & ali-
 „ quod a Pontifice pecuniarum subsidium deprecaretur. Cui tum primum sancte iratus Borromeus respondit: „ Miror maximopere, te adeo fluxurum
 „ & terrenarum rerum cupiditate accensum has pre-
 „ ces admovere, ut malis tam levi de causa Ani-
 „ marum dispendium pari, quam inopem te Deo
 „ servire. Propone tibi ante oculos Veronenfis Episcopi exemplum, qui Illyricum obivit, & duo
 „ iis in Regionibus coëgit Provinciæ Concilia, suo
 „ interim are venientes ad Synodum Antistites sus-
 „ stentans, quin ullum sibi tribui auri subsidium
 „ unquam deposceret. Sic ille hilari animo suos
 „ profundebat census, eosque in Dei gloria am-
 „ pli-

Exitu ejusdem anni duo magna praesidia ad continendos in Catholica Fide vicinarum alpium incolas a Carolo inventa initium habuere. Auctor in primis Pontifici fuit, ut Legatus in Helvetios perpetuo mitteretur (a), qui sanam ejus Reipublicae partem ab reliquarum partium contagione intactam servaret. Primus omnium ad hanc provinciam delectus Franciscus Bonhomius, de quo paulo antea dictum est, nihil antiquius habuit, quam ut

ad Carolum confugeret, atque ab eo documenta gerendae legationis acciperet (b). Quibus instructus, ac Luceriam profectus brevi adeo profecit, ut Clericorum mores, & Populi regimen ad Tridentini Concilii instituta componeret. Nuncius paulo post ad Caesarem missus, exauthorato cum affectis ejus Colonienfi Archiepiscopo, Canonicorum comitiis interfuit, effecitque, ut Ernestum Bavariae Ducis filium eximiae indolis Principem subrogarent (c). Revocatus po-

po-

„plificanda, & Pontificis obedientia bene collocatos existimavit. “ In hac Epistola ignoro, utrum in Borromeo Religionis amorem, an modestiam admirer: qui, cum se imitandum maxime posset proponere, Valerium dumtaxat censuit admirandum.

(a) Jam ex eo tempore, quo universam Ecclesiam Avunculo vivente administrabat, haec Eum cura incesserat, ut Sanctae Sedi addictos Helvetios per Internuncii officia magis obstringeret. Idcirco anno LXIII. & LXV. supra sequimillesimum ad eos legaverat Joannem Dominicum Vulpium Novocomensem Episcopum, ut gravia aliquot ad Fidem tuendam spectantia cum iis transigeret, quod probant documenta relata ab Aloysio Tatto. Nunc cum videret Cardinalis e re esse, certum ac stabilem Internuncium in eas Provincias mitti, egit cum Gregorio, ut illa in posterum legario stabiliretur. Optabat nimirum, opponi vallum grassanti ad Alpes haeresi, ne eo perfracto, in Insubriam aliqua morum pestis redundaret.

(b) Tantum deferebat Bonhomius Caroli consiliis, ut nihil grave unquam Eo inconsulto aggrederetur. Extant plurimae illius Epistolae, in quibus paternum veluti Borromei implorat auxilium; tantusque earum numerus in Bibliotheca nostra servatur, ut facile concinnari tota ejus rerum series posset, in quibus semper duce ac magistrum Carolum habuit. Vercellensis hic Episcopus, licet promptissimus consilio ab omnibus haberetur, dicere magnifice de Cardinali solebat: „se in eo „praeter sanctitatem nihil magis admirari, quam „expeditissimi ingenii aciem, qua inextricabiles, „& v-luti Gordianos nodos dissolvere per facile „solebat, in quibus ipse non raro incertus consilii haesisset.

(c) Electi hujus Archiepiscopi laudem retulit Bonhomius; Carolus vero conservati habuit. Apud Historicos Gebhardi Truchsesii Colonienfis Archiepiscopi exauthoratio notior est, quam ut commemorari hic debeat. Re perfecta, triumphans gaudio Bonhomius Borromeum certiolem fecit; sed cum Haeticorum studia in electum Ernestum invalescerent, atque in illius perniciem conspiraret, Guillelmus Bavariae Dux ejus frater, (hoc nomine appellatur in mox recitanda Epistola, licet ex errore fortasse Gullianus ad filium putavit) nullum sibi aptius per fugium ad electionem eam tuendam putavit, quam Caroli patrocinium. Erat Borromeo addictus ex animo Guillelmus, Eique per literas

animi etiam arcana aperire non raro consuevit. Cum sua in aula Bonhomius esset, rogabat semper, ut se Cardinalis precibus faceret commendatissimum; neque quidquam, quod a Carolo postularetur, unquam recusavit; imo Fidei Catholicae propugnatores eximium in Imperii Comitibus saepe se praestitit, Illius officiis ad id inflammatum. Sed his ommissis accipe, quantum Caroli auxilium ille confideret pro Fratre in Colonienfi possessione retinendo, ex latinis ipsius literis, quas recitamus.

Reverendissime in Christo Pater, & Illustrissime Domine, Amice honorandissime,

„Salutem & gratificandi paratissima studia. Etsi „non dubitamus, quin Reverendissima & Illustrissima Vestra Dilectio successum, totamque rationem funesti belli, quod Princeps Ernestus Electus Archiepiscopus Colonienfis Frater noster, cum Gebhardo Truchsesio Apostata, suoque Senatore Joanne Casimiro Comite Palatino gerit, perfectam habeat, ac proinde afflictus Illius Ecclesiae in suis orationibus nequaquam sit immeritor; nihilominus cum ad Reverendissimam & Illustriss. D. V. nostra bona cum venia proficiscatur Nobilis, nobisque sincere dilectus, ac fidelis Polydorus Cucchius brevi ad nos rediturus, nolimus ipsum sine literis isthuc venire: consulumque valde existimavimus, nonnulla de periculo in his locis Reipublicae Christianae statu Dilectioni V. Reverendiss. & Illustriss. ob oculos ponere, cum in Ejus bonitate, summaque in Catholicam Religionem fide, pietate, zelo & confidamus plurimum, & spei non parum reponamus. Praeter ea, quae in rerum Colonienfum narratione, hisce inclusa continentur, Reverendissimam & Illustriss. D. V. non latebit, Bonnam praecipuum Colonienfis Archiepiscopatus Oppidum, nec non omnia loca Westphaliae ad eundem spectantia a Truchsesio adhuc possideri. Casimirus interea cum suis Oppida, Monasteria, Pagos, ac Villas flammis absumit ea favit ac barbarie, qua vel Turcarum, vel cuiusvis Tyranni immanissimi crudelitatem superare facile videatur. Quod si datum Dioecesi inde acceptum, expensaque in bellum hactenus factae aestimande forent, decies centena millia coronatorum excederet. Nos vero huc usque magnam summam, imo ultra centena millia coronatorum in bellum hoc solo „Re-

postremo in Belgium, quo tempore Divina, & Regia jura Provincie rebelles excusserant, cum Apostolici muneris dignitatem, quantam in ea rerum perturbatione poterat, egregie sustinuit, Leodii nobilissima Brabantiorum Urbe diem suum obiit, ac ne prodesse moriendo defineret Mon-

tem Pietatis, ut vocant, quem ad Pauperum subsidium Vercellis crexerat, heredem instituit [a].

Dum hæc in Germania per Bonhomium agerentur, Collegium Mediolani Carolus excitabat [b], quod etsi Helveticum nominavit, Rhaticis tamen Provinciis com-

mune

„ Religionis Catholice propugnanda studio libenter exposuimus. Ab Electoribus Ecclesiasticis nihil dum subsidii potuit impetrari. Quatuor dumtaxat Episcopi sunt reperti, qui sexdecim millia coronatorum contribuerunt. Summus Pontifex tandem quadraginta millibus nos javit. Quæ omnia quanti sint momenti, qui ad innumeratos sumptus hætenus factos, & demceps faciendos respicit, facile intelligit. Sic igitur derelictus prope modum est Princeps Ernestus, qui si posthac plane desereretur, Deusque paria meritis nostris referre nobis velit, sane vehementer metuendum est; ne Electores, ceterique Principes Secularii, qui hætenus seditionis Fruchlesii ac Casimiri consiliis se pilam saltem non immiscuerunt, perfecta Catholicorum in tam antiqui planeque vacillante Religionis statu oscitantia, seu ignavia potius, in spem rerum bene gerendarum erecti de conspiratione cogitent, tanque incendio faeces admoveant, quod aut nunquam, aut difficulter tandem possit restingui. Quid enim aliud meditentur Secularii, quam ut introducta Religionis libertate ac perniciosâ licentia, sublatisque ex Imperio Romano Summi Pontificis potestate, atque Cleri celibatu, Episcopatus omnes invadant: Catholicos omnes opprimant? Nos quidem, licet talis fir rerum nostrarum status, ut sumptibus hoc tempore quam maxime parcendum foret; partibus tamen nostris non deerimus, Ecclesiamque Dei pro virili defendere pergemus, sola confisi causæ bonitate, Deique Optimi Maximi clementia, quam speramus rationes ac consilia ad id nobis benigne suppeditaturam. Inter quæ hoc loco occurrit Reverendissimam & Illustriss. V. D. rogare, (quod hisce literis officiosè, majoremque in modum facimus) ut probe jam cognito ingenti discrimine, in quo Germanicæ Nationis Catholici Principes versantur ac populi eorum, in suis tam privatis, quam publicis precibus meminisse velit: simulque apud Sanctissimum Dominum Nostrum Colonienfem negotium intercessione sua promoveat; quo id cordi accipiens Sanctitas Sua Electum Archiepiscopum parenno auxilio sublevare pergat. Eos vero, penes quos Romæ ejusmodi rerum summa est, ac in primis Cardinalem Comensem haud ita alacriter causam hanc tractantem auctoritate sua facile induxerit Reverendissima & Illustriss. V. D. ut & is se Germanorum salutis fautorem, Religionisque Catholice apud nos Promotorem strenuum præstet, reque ipsa declaret. Hoc pio planeque Christiano officio Reverendissima & Illustriss. V. D. non solum ingenrem laudem apud Germanos Catholicos consequetur; verum etiam amplissimam atque æternam a Christo Domino mercedem

„ reportabit. Nos vero sigillatim, totamque Bavaricam domum arcuissimè tibi devinciet. Datum in Civitate nostra Monachio die X. Octobris Aano „ MDLXXXIII.

*Guillemus Dei gratia Comes Palatinus
Rheni, Vicerique Bavarie Dux &c.
GUILLELMUS.*

Qua autem alacritate hanc provinciam susceperit Carolus, data sæpius Romam literæ, missa deinde validiora ad Ernestum subsidia pecuniæ, ipse demum rei exitus comprobavit. Quamquam potissimum ad hoc bellum perficiendum auxilium peti- tum credo fuisse ex Borromei apud Deum obsecrationibus; Ille enim ad Cardinalem de Gambara scribens testatur, nunquam se cessasse ab hoc bello suscepro prosperum ejusdem exitum Deo exitæ inter precandum commendare; imo suscipisse compluribus aliis, quos sanctitate morum insignes noverat exteris etiam in regionibus, ut votis aciem suis belli hujus pro Fide Catholica amplificanda capti auspicia fortunarent.

(a) Infinitum esset singula eximii hujus Viri acta persequi immortalis certe memoria dignissima. Multa complectar, si intimum illum Borromei Amicum nominem; nihil enim ab eo fere gestum, quod Carolum non haberet aut Auctorem, aut certe Adjutorem. Vercellis, cui Urbi præerat Antistes, plura exegit ad Tridentini & Conciliorum Provincialium præscriptum; atque ubi sua præsentis opera cessavit, absens pro se Borromeum substituit. Hic autem, veluti Bonhomii vices gerens, Vercellenfem Seminarium auxit, Ecclesiæ ejus jura fortiter retinuit, eaque omnia perficienda curavit, quæ Bonhomii absentia periclitabantur. Quem itaque eum nominem, cui Amicum fæ arque Vicarium præstitit Borromeus?

(b) Altius repetenda sunt jacta Collegii Helvetici fundamenta. Caroli studium pro Fide Orthodoxa tuenda huic initium dedit. Statim ab Avunculi Pontificis obitu Ille intellexerat, missos Romam ex Helvetiis aliquot, qui in Romanum Seminarium cooptarentur. Sed cum nimius proponeretur recipiendorum numerus pro ejus loci censum tenuitate, Carolus re intellecta Bonhomio statim scripsit: *Non gravatum in se viginti Helvetios in Mediolanensè Seminario alere, si Romani expensarum incommodum resisterent.* Perlata ad Pium V. Pontificem Borromei voluntate, & acceptis a Bonhomio Ejustem literis, in hæc verba Pius erupisse scribitur: *Gratiæ Deo immortales agantur; hæc nostra dudum erat de Carminis Borromei virtute opinio, & certa expectatio.* Missi itaque huc sunt Helvetii Alamni aliquot, & quotquot missi perhumaniter in Seminario excepti. Quæ educatio impensis semper Seminarii stetit usque

ad

mune esse voluit. Curientium Magistratum decreto cautum erat, ne quis alienigena Sacris obeundis intra suarum alpium fines admitteretur. Sed cum neque scientiarum studia apud ipsos vigerent, neque exterorum gymnasia adiri paupertas sineret, satis apparebat decreto illo nihil aliud peti,

quam ut latior pateret via sectariorum erroribus, quorum mater, aut nutrix apud plerofque Germaniæ populos Sacerdotum inscitia fuerat. Antevertit exitium Carolus constituto magnis opibus domicilio [a], in quo acciti ex singulis Helvetiæ, Rhætiæque partibus [b] adolescentes nulla paren-

ad annum MDLXXVI. sub Aprilis exitum, quo tempore Præpositura Sanctorum Jacobi, & Philippi de *Revoluta* nuncupata adjuncta Seminarii censibus fuit, hac apposita conditione, ut *anno in Helvetiorum & Rhetorum beneficium cederet; quod si Collegium pro eis de novo excitari conigisset, ejusdem deinde reditibus adiceretur.* Hoc anno id evenit; quare ejus Præposituræ census in Collegii jura transferantur: atque in illius Aedibus prope Modociam satis amplis percommodum cubiculum Cardinalis extruxit, quod Helvetici Alumnus designaverat pro feriarum Autumnalium contubernio ad animi voluptatem comparandum. Hæc delibavimus ex pluribus Eiusdem epistolis.

(a) Non adeo commodum initio constituere poterat domicilium, cum tenues admodum redditus suppetere. Docet Bulla erectionis a Gregorio XIII. data ad mensẽ Junium anni MDLXXIX., nullos alios huic Collegio erigendo fuisse adjunctos census præter nuper relatum Præposituram, *cujus proveniunt valorem annuum trecentorum ducatorum tunc de Camera secundum estimationem non excedant.* Deinde additum annuum alii Apostolici Ararii subsidium fuit, sive pensio bis mille & quadringentorum aureorum, præter Aedes Præposituræ Sancti Spiritus, in quibus adhuc debebant tres Humiliati Ordinis Fratres alio deinde traducti. De his Aedibus ad Specianum hæc scripsit mensẽ Martio: *Ipsæmet Sancti Spiritus Aedes attentius inspexi, nec quidquam rari Collegio extruendo accommodatum inveni præter silubre calum. Ampla quidem in eis area patet; sed nullum ibi edificium est, licet sit edificandus locus. Hinc opus erit a fundamentis domum extruere; & vereor, ne opta futura sint omnia vis post biennium.* Hac de causa videbantur Carolo alia opportuniora loca, in quibus Collegium hoc statueret. Rogaverat primum Cardinalem Sancti Sixti, ut jugera agri aliquot conterrimina Sanctæ Mariæ Nobilium Collegio sibi concederet, in quibus novas de integro aedes excitaret, cum Templum jam erectum in utriusque Collegii usum destinaret: nimirum locum hunc ceteris præoptabat, utpote ab urbano strepitu satis remotum. Hoc tamen non impetrato, oculos convertit in Sanctæ Agathæ Monasterium ex Ragazzonii Decreto vacuum, quod deinde adjunctum est Parthenoni Sancti Angustini ad Portam Novam. Neque displicebant Carugatenfes aedes, aut etiam Sancti Vincentii ad Ticinensem Portam. Tandem re in arbitrium Iontificis rejecta, hic statuit Helvetiorum domicilium in Sancti Spiritus aedibus collocari. Titulus iste erat opulenta Præposituræ, quam post Humiliatos everfos Cardinalis Alexandrinus obtinuerat. Statuerat antea Ghislerius locum hunc Dominicano Ordini tradere; sed explorata Gregorii voluntate, ab eo consilio abstinuit. Quare tandem

auctoritate Apostolica & Alexandrino Cardinali assentiente, suppresso Præposituræ titulo, eoque ad Ecclesiam Sancti Apollinaris Villæ Terzaghi translato, in Collegii Helvetici beneficium cedere Sancti Spiritus Aedes, in quas utcumque traducti Alumnus Helvetici fuerunt. Certe dolet in literis suis Carolus magnis impensis stare constitutum eo in loco contubernium, præcipue cum nuda illic omnia Humiliati Fratres, & nitidos parietes reliquissent; licet per Gregorii literas jussi essent relinquere *Sacram suppellectil m, res omnes, & bona mobilia.* Omnia tamen patienter tulit Borromeus, sui que expensis nova illic comparari omnia studuit.

(b) *Quinquaginta ad minus pueros ex Helvetia & Rhetia collectos hic ab & securus informari* sanxit Gregorius in Bulla Erectionis. Anno autem MDLXXXI. postquam Cardinalis Altempsii munificentia Mirafolis prædia adjecta Collegio sunt, pactus hic Cardinalis est in ipsis donationis tabulis, ut vigintiquatuor ex Constantiensi Diocesi, inter quos duo ex Oppido Bregantino, & quatuor ex Altempiano Castro alumnus adjungerentur. Voluit enim pius Cardinalis, qui etiam Constantiensi erat Episcopus, Diocesi suæ hoc præsidium addere, & Fidei Catholici incrementum comparare. Mentem Altempii, & potestatem aperient verba Bullæ ipsius data a Gregorio XIII. Cal. Martii anno MDLXXXI., Nec non (concedimus) „ eidem Marco Cardinali, quamdiu vixerit, ejusque „ duobus immediatis tantum Successoribus Episcopis „ Constantien. & Decano Ecclesiæ Constantien. pro „ tempore existentibus, videlicet ut Marcus Cardi- „ nalis, quamdiu vixerit, vigintiquatuor; Success- „ sores vero Episcopi prædicti quatuordecim Scho- „ lares ex Civitate, & Diocesi Constantien. hujus- „ modi, quorum duo ex oppido Bregantino ejusdem „ Constantien. Diocesis, cujus incolæ semper in „ Fide Catholica constantiter perstiterunt, & quod „ alteri oppido *Lendo* nuncupato heresi plane infecto „ vicinum est; alter autem ipsorum duorum ex do- „ mo de *Leuze* dicti oppidi Bregantini esse debeant, „ & quatuor ex oppido ab *Altempis*, quorum om- „ nium minimus natu decimum octavum aetatis suæ „ annum attingit, possint eligere, & eos sic electos „ nunc, & pro tempore existentem Archiepiscopo „ Mediol. prædicti Collegii perpetuo Governatori „ nominare, & ad eum successive transmittere, „ qui eisdem in alumnos dicti Collegii recipi, & „ admitti &c. “ Verumtamen cum impares toti stentis adolescentibus Collegio attribui census viderentur, præsertim cum decrepta ex Mirafolis Præpositura fuisset annua pensio CCCC. Scutorum a Pontifice Casari Speciano attributa, coactus est non sine animi dolore Cardinalis immo dicis eam Aedem levare sumptibus sub vitæ finem, & nonnullos ex Alumnis, quos rudiores ingenio, & ad literas in-

rentum impensa alerentur, donec idoneis ad curam animarum moribus, & scientiis [a] per Sacerdotes Oblatos imbuti eadem pietatis, ac doctrinae dona ad contribules suos referrent [b]. Multas privatorum domos dirui, quin etiam sacras Virgines alio migrare necesse fuit [c], ut cum sanctitate consilii Collegii magnificentia consentiret. Porrecta in insulae speciem

moles longa spatia complectitur columnarum sylvis, atque omnibus ferme Architectorum ingenij regium in morem excolta, ut Alumnorum animos de dignitate studiorum suorum ipsa Aedificii majestas admoneat. Conspiraverant scilicet ad promovenda Collegii incrementa cum Gregorio XIII. duo clarissimi Cardinales Alexandrinus, & Atempsius [d] collatis in unum opulen-

ptos esse constabat, domos suas amandare. Sed Successorum deinde, & praesertim Federici Cardinalis Borromei vigilantia effectum est, ut certus, idemque constans statueretur Alumnorum numerus, & parva proportione singulae Transalpinae Rhetorum, Helvetiorumque Catholicorum Provinciae hoc beneficio ornarentur. Hic itaque beneficii etiam in praesentem aetatem ex vetere praescripto servatur ordo: Ut duo ex singulis septem foederatis Catholicis Helvetiorum Provinciae cooptentur, quibus adiungantur duo Claroneses, itemque Abbatis-ellenenses duo; ex Subditis vero gemini trans alpes, quatuor cis nati accenseantur: Ex tribus aurem Rhetorum singulis Foederibus duo item excipiantur; quibus Vultureni octo, & Clavenenses duo aggregentur. Vix dum condito Collegio non venerant in beneficium communionem Valleisani; sed postmodum statutum est anno MDLXXXIV., ut ejusdem participes fierent, ex Summi Pontificis, & Caroli nutu. Quod in iis beneficium optime collocatum fuisse exitus deinde comprobavit.

(a) Quid in excirando hoc Contubernio Carolus & Pontifex spectarent, docent Pontificiae erectionis literae: „Univimus & incorporavimus (Aedes scilicet, et Sancti Spiritus) hujusmodi pium Cardinalis, propositum magnopere collaudantes, & quantum in Nobis est promovere, ac ad effectum perduci, optimarumque artium, disciplinarum, & Sacrarum Literarum studia his nostris temporibus, florere mirum in modum cupientes, praesertim, ut exinde Viti non pro se solum boni doctique, evadere, sed ad Patriam remeantes habendis concionibus, ac disputationibus, Fideique Orthodoxae veritati dilucidandae, exercendaeque animarum curae, aliisque piis ac sanctis operibus apti & idonei esse, & quam maximum in Ecclesia Dei fructum ex se proferre possint.

(b) Idcirco Nonis Jan. anni insequentis Romae degens Borromeus impetravit a Pontifice, ut sex ex iis alumnis ad Collegium unicum Sacerdotes inaugurari possent: Itemque ut qui trionium in eo Collegio fuissent, gauderent privilegio Familiarium Archiepiscopi, & censerentur Diaconici; quod etiam impetravit Seminarii sui Clericis quocumque ex aliena Dioecesi essent. Demum ne quid utriusque honoris deesset, obtinuit a Pontifice eodem potestatem Seminarii & Collegii Helveticum Alumnos ornandi Baccalauratu, Licentiatu, Doctoratu, & Magisterio in Sacra Theologia: qua potestas etiam Caroli in Sede Ambrosiana Successoribus per idem Diploma delata est.

(c) Secundam luc Auctor designat Helvetiorum

Alumnorum Sedem in Porte Nova suburbio, ubi ante vitae finem Sanctus Cardinalis Collegium hoc collocavit. Extabat ibi antea Monasterium S. Mariae de Vigevano, cujus Moniales inde amoverat, & S. Mariae Magdalena ad Circum claustris addixerat. Etenim cum anno MDLXXV. quatuor in Brianteis Collibus sita Virginum Monasteria, Bernaga scilicet, Lambrugi, Brugora, ac Crenella in Urbem transferre juxta Tridentini Concilii sanctiones, & peculiare Visitationis Apostolicae Ragazzoni decerneret, imo & Breves literas in hoc ipsam a Pontifice acceptas, meditaretur; neque Sacrae in illis degentes Virgines dissentirent: jam convenerat, ut Brugora, & Lambrugi Virginitibus hoc in Urbe domicilium statueretur; atque hoc nomine numerata pecunia erat ad istas Aedes coemendas, quinimo tabulae etiam translationis confecta. Verum cum intercessissent huic consilio publica Brianteorum querela, & missi Romam supplices libelli: postquam cautum est diligentius eorum Parthenonum periculis, non abnuit Borromeus in veteribus eas omnes claustris retinere. Quare opportunam hanc sedem juri suo relictam, & propter amplitudinem etiam percommodam nactus, ex Sancti Spiritus domo huc commigrare iussit Helveticos adolescententes, licet Aedes Sancti Petri ad Montem-fortem iisdem animo paulo prius destinasset. Seculo autem XVII. postquam everfus est Ordo Fratrum Sancti Ambrosii ad Nemos, coempta eorum vacua aedificia Sancti Primi Templo adjuncta multo ampliorem perficiendo huic, prout hodie videtur, magifico Collegio locum obtulere.

(d) Quid huic & Alexandrino Cardinalibus hoc Collegium debeat, nuper recolimus, cum doceremus Mirafolis praedia illi; Sancti vero Spiritus Aedes isti referendas esse acceptas. Liberalissime tamen omnium cum Helveticis Alumnis egit Gregorius, qui cum anno MDLXXVI. Praeposituram SS. Jacobi & Philippi de Rivolta destinasset nondum erecto Collegio; postmodum dum illud excitaretur, ex arario suo bis mille & quadringentorum aureorum pensionem annuam suppeditavit. Anno deinde LXXIX. ejusdem Seculi adjecit Idibus Octobris Novariensem Sanctae Crucis Praeposituram olim Ordinis Humiliatorum, unis demptis adibus, qua Seminario Novariensi addita sunt. Haec nimirum in Pontificium jus venerat per obitum Joannis Ambrosii Scotti. Postmodum V. Idus Decembris eodem anno Praeposituram Sancti Antonii prope, & extra muros Civitatis Papiae Ordinis S. Augustini, relictam a Ludovico Taberna electo Laudenfi Episcopo eidem adjudicavit. Demum Collegii ejusdem

lentis sacerdotiis, quorum hodie proven-
tu tota ferme res agitur. Porro, quas
inde utilitates Orthodoxa Religio retule-
rit, documento sunt sanctissimi, doctissi-
mique viri, quorum nomina coronata in-
fulis, atque etiam martyrii palmis illu-
stria in fodalium annalibus extant [a].

Sane Joannes Petrus Glussianus hujus hi-
storiæ scriptor inter primos Collegii Pro-
curatores a Carolo ipso delectus affirmare
non dubitavit, hoc præsertim remedio
apud Vulturenos, & Clavenenses salu-
briora dogmata esse cœpisse [b], atque
id, quod maxime petebatur, effectum,
ne

dem reditus peculiari Diplomate liberavit quibus-
cumque decimis & impositionibus per Sedem Apo-
stolicam quomodolibet, & ex quacunque causa etiam
urgenti & urgentissima impositis & imponendis. Si-
quidem hæc ferme omnia impetraverat Carolus
idem Romæ præfens, cujus votis refragari in re
tam utili, & Fidei Orthodoxæ apprime opportuna
Sanctissimus Pontifex sibi religioni vertisset. Ante
obitum vero Borromeus postulaverat aliud opulentum
Sacerdotium in Agro Salutiensi huic Collegio ob-
tinendum; utque faciliorem Henricum Gallix Re-
gem haberet, in cuius ditione tum Salutarium
Urbs, & ager continebantur, promptum se, at-
que paratum ostenderat aliquos etiam ex iis regio-
nibus alumnos hic educare: ratus, posse hoc mo-
do grassanti in conterminis Vallibus hæresi fortius
propugnaculum opponi. Sed irritum consilium ce-
cidit. Pontifex etiam Gregorius attribueret pariter
Collegio Romaniani Sacerdotium ineditabatur, &
prædia alia quædam in Agro Placentino; verum
illud Abbati Sfondrato ex Nicolai Episcopi Cremonen-
sis Fratre filio; ista Placentiæ Urbis Xenodochio
demum obvenere.

(a) Prodiere ex hac Schola insignes morum pro-
bitate & doctrina Viri: Abbates scilicet in Germa-
niæ Monasteriis nonnulli, Curienfes Antistites tres,
& totidem Sedunenfes, & Jodocus Knab Lanfanen-
sis, præter Antonium Paravicinum S. Severinæ Ar-
chiepiscopum. Adde his Nicolaum Rufcam ab ipso
Carolo in ejus Collegii Contubernales cooptatum,
& deinde pro tuenda Catholica Fide summa cum
Sanctitatis, imo & Martyrii fama ab hæreticis Rhæ-
tis inter tormenta quæstionis injustæ acerbissima
morte affectum. (Bedani natus est Nicolaus in vico
ad Luganensè Oppidum, licet aliqui male scripse-
runt, eum Locarno oriundum fuisse. Bedanensem
testantur literæ commendatiæ Cardinalium Novoco-
mensis & Farnesii ad Carolum datæ, ut illum
inter Helveticos Alumnos cooptaret anno MDLXXXI.
Extant illius res gestæ Typis impressæ Novocomi
anno MDCXXI., quemadmodum etiam ejusdem
Martyrii descriptum a Fr. Ricardo a Rusconera,
& impressum Ingolstadii anno MDCXX.; ibique
singulare quoddam narratur ad Caput octavum,
quod hic juvat transferre. „ Illud memorabile
„ inter alia multa notatu dignum æstimant: quo-
„ tiescumque sive casu, sive ex industria S. Caro-
„ lus Nicolaum obviam haberet, imposita ejus ca-
„ piti manu, efformataque Crucis figura, in hæc
„ verba, quæ nemini Alumnorum alteri unquam
„ dixisse perhibetur, est allocutus: *Fili certè bo-
„ num certamen, consummas cursum tuum; reposita est
„ enim tibi corona justitiæ, quam reddet tibi in illa
„ die justus Judex . . . . .* Prophetiæ dono haud
„ dubie informatus Præsul Sanctissimus prævidebat

„ Nicolaum adolescentem multis in Ecclesia Dei la-
„ boribus perfunctum gloriosissimi corona Martyrii
„ pro religione Catholica obiti feliciter inaugu-
„ randum.“) Excitata nimirum fuerat quadam a
Sancto Fundatore Sacra Alumnorum Sodalitas, &
ad mores formandos eorum Adolescentium sanctis
mire confirmata legibus, quæ adhuc illic vigent;
quare mirum videri non potest, si ex tam sancta
disciplina tam celebres Viri sæpe prodierint. Præ-
terea ad Literarum fovenda studia leges illis eadem
datæ, quæ Seminariensibus fuerant. Addiderat Ch-
rolus ad Religionis fervorem excitandum, crebras
de Fidei Catholicæ præstantia Orationes habendas
festis quibusque diebus per Joannem Petrum Stup-
panum primum ejus Collegii Moderatorem; & a
singulis in eorum contubernium album coopran-
dis Fidei Orthodoxæ professionem, sine ullo discrimi-
mine exigii jusserrat, licet Mediolanensium etiam
Civium frequentia hoc Lycæum abundaret. Cum
vero timeret, ne frustra Religioni subsidium per
Helveticos eos alumnos compararet, si forte even-
nisset aliquem ex iis ad Patriam redeuntem Sacer-
dotalis vitæ rationem non sequi: idcirco lege ca-
vit, ut nullus recipi inter eos posset, qui Sacer-
dos suo deinde tempore non esset inaugurandus;
& vadem insuper singuli darent, a quo sumptus
omnes alumni illius causæ facti repeti jure possent,
qui forte Sacerdotale munus inire recusasset. Hac
autem jurisjurandi formula Alumnos admittendos
obitringi voluit: „ Ego N. N. & Presbyter fieri volo
„ & ad Sacros Ordines promovebor, & Curam
„ Animarum ad tempus, sive in perpetuum susci-
„ piam in Terris Helveticorum, & Diocesis Coa-
„ stantiæ, Rhatorum & Vultarenæ, cum mihi jus-
„ sum erit a Summo Pontifice, vel Illustrissimo
„ & Reverendissimo Archiepiscopo Mediolanensi, &
„ a Collegio Sancti Spiritus non recedam absque
„ petita venia, & obtenta in scriptis ab Illustriss.
„ & Reverendis. Archiepiscopo. Et sic promitto &
„ juro: Sic me Deus adjuvet & hæc Sancta Dei
„ Euangelia.“ Primis hisce Collegii institutionibus
addidit deinde nonnulla Federicus Cardinalis Bor-
romeus, quarum causa paulo aliter se hodie res
habet.

(b) Quid a Caroli cura aliud Religio expectare
poterat? Cum enim publico nomine ab Helvetiis
gratiæ actæ Borromeo essent pro hoc excitato Collegio,
atque addita liberorum suorum commendatio, Il-
le animus erga eos suum significavit in hac ver-
ba respondens: „ Ego vero singulari quadam ani-
„ mi propensione Helveticam Gentem semper mi-
„ rice dilexi, eorum res & negotia ubique pro-
„ movi, & ex animo juvi; quid postremo effece-
„ rim pro Collegio hoc instituendo, quos labores
„ pro recta administratione suscipiam, dicant alii.
„ Alum-

ne quidquid Catholicæ Fidei in alpium confiniis supererat, penitus interiret (a).

LIBRI QUINTI FINIS.

DE

„ Alumnos hos veluti filios paterna caritate con-
 „ plectar, studio, opera & labore juvabo, cohorti-
 „ tionibus excitabo, Virorumque eruditorum ope-
 „ ra sublevare & confirmare contendam. “ Hinc
 „ diligentissime semper inquisivit in eorum mores,
 „ & indolem, qui hinc ex Germania mitterentur;
 „ quare illorum defectum, uni ferme acutissimo Viro
 „ Bonhomio Verelleati Episcopo in iis Regionibus
 „ tum Apostolica legatione fungenti, sollicitè admo-
 „ dum commendavit.

(a) Antequam nos celebriora Caroli acta Romam
 evocent, commemoranda interim nonnulla sunt,
 quæ Glusianus intacta dimisit, & degens in Urbe
 hoc anno præstitit Borromeus. Ut enim præteream,
 quæ in agro Mediolanensi perfecit: cur ea omnia dis-
 simulem ornamenta, quibus Ille Metropolitanam Basi-
 licam cumulavit? Nimirum perfecta obtulit hoc tem-
 pore Canonice suis Odai sedilia miro & sumptuoso ar-
 tificio celeberrima: polio lapide, & tessellato opere
 pavementum ad Aram maximam stravit, gradibusque
 nobilem ad eam ascensum manavit: clausas aliquot
 ante annis ad Basilicæ suæ latera portas, & tabu-
 latis navitas, multis licet reclamitantibus, nunc
 muro obstruxit. Interim perfecta subterranea Aede,
 seu Confessione, ejusdem Aram XII. Cal. Majas ri-
 te consecratam Christi Redemptoris nostri Sepul-
 cri memorie dedicavit. Præterea mense Junio Vil-
 na datas literas a Stephano Poloniae Rege cum ac-
 cepisset, in quibus gesturum se adversus Moschos
 bellam ad Fidei Catholicæ incrementum Rex aper-
 iebat; adeoque precum suarum præsidium postula-
 bat: Ille tam pio voto obsecutus est, & publicas
 preces indixit. Præstat autem audire Regiæ
 obsecrationis partem: „ Ad hoc nostrum iustissimis
 „ de causis susceptum bellum bene graviterque ad-
 „ ministrandum a Reverendissima Dominatione Ve-
 „ strâ majorem in modum petimus, ut coepa hac
 „ nostrâ benevolentia, studio, pietate sita; tum
 „ suis, suarumque Ecclesiarum votis & precibus
 „ prosequatur: quod nos in magni subsidii loco po-
 „ nemus. “ Nunc juvat intelligere Caroli testimo-
 nium Stephani religioni exhibitum ex Ipsiis re-
 sponso:

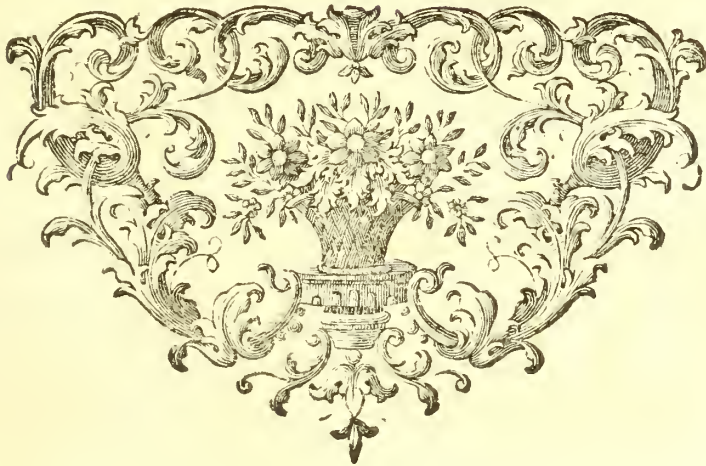
Serenissime Rex.

„ Sæpius ex Reverendissimi Joannis Andreae Ca-
 „ ligarii Internuncii literis intellexeram, quan-
 „ ta religione Majestas Vestra prædita esset: quam-
 „ que ardenti studio teneretur Sanctæ Catholicæ
 „ Romanæ Fidei in iis Regnis restituendæ &
 „ conservandæ; Sed in iis literis, quas Ipsa ad
 „ me proxime dedit, veluti expressam quamdam
 „ imaginem pietatis, Christianique Majestatis Ve-
 „ stræ animi agnovi; cum antequam bellum in
 „ Moscovitas susceptum aggrediar, tamquam no-
 „ vus Josue adversus Amalecitas ad precum auxi-
 „ lium confugerit. Equidem lætis illis, egi sta-
 „ tim Deo Optimo Maximo gratias, qui Majestati

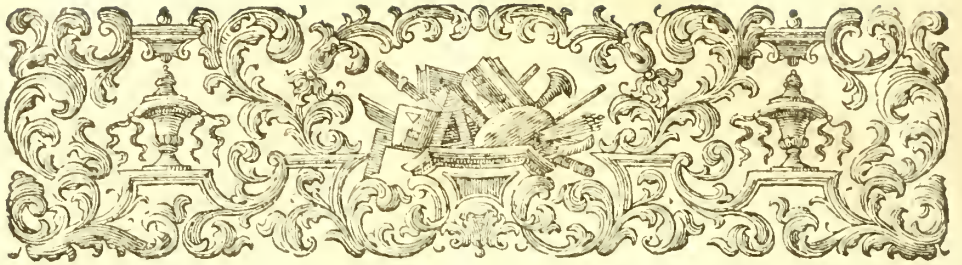
„ Vestræ hanc vere Regiam, Christianamque men-
 „ tem dederit, tamque firmum præsidium, atque
 „ ornamentum in iis Regionibus Republicæ Chri-
 „ stianæ constituerit. Denique, quod Majestas Ve-
 „ strâ a me requirit, præcepi in Civitate & Diocesi
 „ mea a Clero. & populo pro salutari istius belli
 „ exitu preces ad Deum adhiberi, idemque ipse,
 „ quamvis infirmus admodum sum, libenter sane
 „ efficiam; non solum quia & Christiana caritas,
 „ & Cardinalis, quam sustineo persona, id postu-
 „ late videtur; sed ut pio Majestatis Vestræ deside-
 „ rio satisfaciam. Quod autem ad me pertinet,
 „ eram equidem antea in Illius studium vehementer
 „ incitatus; sed his proximis literis, ex quibus vidi
 „ etiam, quæ Ejus sit in me animi propensio, sic
 „ certo sibi velim persuadeat, mea erga Majesta-
 „ tem Vestram observantiæ maximum cumulum
 „ accessisse. Quapropter si quid est, in quo Illi in-
 „ servire possim, exitium, & singulare studium
 „ meum Majestati Vestræ in omni genere officii
 „ polliceor, ac desero &c. “ Omitto datum Henrico
 Cardinali & Lusitanæ Regi consilium de abicienda
 nuptiarum mente, quod cap. III. hujus libri arti-
 gimus, & lib. VIII. exponemus fusius, ubi de Ca-
 roli virtutibus agemus. Porius recensenda est Ejus
 cura pro restituenda disciplina Romani Collegii,
 quod Nardinum ab ejusdem Conditore Stephano Nar-
 dino Mediolani Archiepiscopo appellatum est. Cum
 enim audisset illud nullis institutis ferme munitum
 a veteri morum sanctitate excidisse, novis legibus
 datis illud confirmavit; quas Pontificia auctoritate
 corroborandas summa prius a se diligentia expen-
 sas, & digestas Romam hoc anno misit. Præterea
 in Gallia, Germania, & Scotiæ tempora intendens
 animum, Jo. Lesleum Scotum, & Episcopum Ros-
 sensem, qui Pontificis nomine plura iis in Pro-
 vinciiis incognitis Legatus agebat, inflammavit ve-
 hementer ad Catholicam Religionem amplificandam.
 Habemus insuper redditas Carolo ad hunc annum
 Leslæi literas, in quibus captivitatem suam describit,
 & negotiationem habitam in vinculis inuti-
 lem hæc cum Palatino Principe, in cujus ditione
 primum fuit: Narrat deinde conceptam spem
 de instauranda apud Scotos Religione Orthodoxa,
 propter Stuarti Principis animum, & studium in
 Reginam matrem in Angliâ captivam: demum expo-
 nit, quæ cum Guisliis, & Henrico Rege in
 Lotharingia, & Parisiis egisset, pollicetur se in
 proximis Regni Scotiæ ordinis comitiis Catholicæ
 causæ non desore, & singula subinde Carolo per-
 scripturam. Et fides certe promissis stetit; nam
 anno insequente cum librum in lucem didisset
 Rhotomagi de jure Stuartæ Reginæ in Angliæ Re-
 gnum, non solum retinere Catholicam Religionem
 in Scotia, sed in Angliam etiam reducere studuit,
 quantum in se fuit. Audi, quid ad Cardinalem
 scripserit XVIII. Augusti MDLXXX. „ Non medio-
 „ criter Amplitudinem Vestram iis ingenii monu-
 „ mentis, quæ superioribus annis legenda Ei mi-
 „ se-

seram, delectatam fuisse, dici non potest, quan-
 ta mihi voluptati fuerit. Cum enim A. Vestra
 auctoritas hujusmodi sit, ut Ejus judicium, tam-
 quam a Viro gravissimo profectum, nemini non
 gratum esse queat, brevis certe Ejusdem com-
 mendatio pro insigni laude ceterorum omnium
 valere debet. Apud me quidem tantum potuit,
 ut ad quemvis laborem subeundum non leves sti-
 mulos addiderit. Cumque libellum nuper de Se-
 renissima Regina mea jure, & titulo, quem in
 Regni Angliæ successione habet, prælo commi-
 sissimam, volui eundem A. Vestra mittere, ut ex
 eo perspiceret, si, ut speramus, tam florentissi-
 mi Regni possessio Principi Catholice obvenit,
 quantum inde Ecclesiæ Christianæ (cujus A. Vestræ
 Columna non infima existit) emolumentum
 accessurum sit. Ultimo Borromeus, cum vi-
 deret perutilem operam a Theatinis Patribus in
 animarum salute curanda collocari: Sanctum An-
 dream Avellinum oblectatus est, ut Sancti Antonii
 Collegium Mediolanense novis ministris, iisque

pluribus augetet, datis ad eundem literis V. Idus
 Aprilis in hæc verba: „ Magistra rerum experien-
 „ tia me per hunc annos docuit, perutilem Eccle-
 „ siæ meæ fuisse subsidiariam hanc, qua fruor,
 „ Patrum Theatinorum manum, gregique meo val-
 „ de opportunam. Te itaque enixe obsecro, ut me
 „ consolaturus in proximis Congregationis tuæ uni-
 „ versæ Comitiis incumbas ad novis ministris Col-
 „ legium hoc Mediolanense augendum, quorum re-
 „ ligione Sancti Antonii Aedes abunde exornetur:
 „ tum etiam opera in confessionibus audiendis,
 „ habendis concionibus, moderandisque Virgum
 „ Monasteriis Urbs hæc unversa perfruatur. Pro-
 „ certo habe ad Templum illud tantum populi con-
 „ cursum fieri, atque adeo Ordinis tui instituta
 „ Civitatem hanc venerari, ut nunquam poeniten-
 „ dum futurum sit hoc consilium meum propter
 „ certam, quæ ostenditur, publicam utilitatis spem,
 „ & messem, quæ in hoc campo colligenda offertur,
 „ sane uberrimam.

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

*Oppugnata a multis Ecclesie sue jura ut defendat, Romam contendit:
 Plura religionis sue ubique in via impressa vestigia relinquit.*

1579. **D**UM Hæreticorum conatus his artibus Carolus oppugnaret, Ipse invicem oppugnabatur Gubernatoris artibus, qui multos Romæ accusatores summa etiam auctoritate præstantes adversus Eum concitaverat. Dolebat adulatorum instigatione accensus Dynasta Oratorem illum, quem patrocinio suo ad concionandum produxerat, ob linguæ licentiam suggesto detractum claustris insuper inclusum teneri; eoque justius se irasci putabat, quod Oratoris ipsius confodales tanquam de illata universo Ordini injuria altis clamoribus querabantur (a). Itaque Hispanicarum rerum Procuratores Romæ agentes assidue stimulabat, ut controversias de utriusque fori jure jam pridem exortas acrius urgerent, quo

(a) Præter jam alibi enumerata, omnia Caroli decreta Ayamontii animum videbantur offendere. Irritabant eum quotidie insurrectiones, & querela illius, qui sibi a Confessionibus erat, atque omnes Borromei Sanditiones ultra Episcopale jus ferri dicebat. Hinc Ayamontius etiam juris sui fines excedere non verebatur; nam in privato habito cum Cardinali colloquio stomachum erupit suum: mul-

ta libere conquestus de Cleri pernicioso alicubi exemplo, & de mala ejus regendi ratione; præcipue autem de vacuis quibusdam Sacrorum Præfecturis, in quas Sacerdotes aliquot ad tempus solebat Carolus inducere. Denum in controversiam venerant aditus omnes ad Templorum latera obstrudi, aliaque complura, in quæ falcem ipse mittere non debuisset.

quo facilius per speciem tuendæ regię potestatis inustam, ut ipse rebatur, nomini suo labem vindicaret. Adeo certe per factionis suæ homines accusando, minitandoque profecerat, ut Caroli nomen male audire etiam apud primores Romanorum Patrum inciperet (a). Hominem appellabant moderationis nescium, fatorem discordiarum, qui unus Romana tribunalia fatigare assiduus litibus posset (b). Quartum Provinciale Concilium aut omnino rejici nonnullis placebat, aut de integro emendari (c), tamquam pleraque temere conficta, multisque perturbationibus obnoxia contineret. Itaque Cæsar Specianus Caroli rerum eo tempore Procurator, cum truces ubique Judicum vultus, ac dura responsa reperiret, diserte ad Ipsum scripserat,

prona sibi omnia in ruinam videri, nisi ad diluendas criminationes, quibus palam appetebatur, quantocyus Romam veniret (d).

Nec vero dispar Mediolani rerum facies erat. Composita in veri similitudinem mendacia spargebantur in vulgus: instare jam Archiepiscopo ultima dominationis suæ tempora: rogatum a Rege Pontificem, ut Eum Insubriæ finibus amoveret: missa etiam ex Hispaniis mandata, ut, nisi preces valerent, vi, & armis res ageretur (e). Hinc improbi homines, quos hæctenus Cardinalis auctoritas in officio continuerat, nunc metu soluti sustulerant animos, atque in perniciem suam creduli tot inventa coërendis cupiditatibus suis decreta cum auctore suo in exilium itura autumabant (f). Quod cum videret Carolus parère Speciani con-

(a) Adeo certe officiis suis profecerat apud Alcanisium Regis Legatum, ut Cardinalis Novocomensis ex Pontificio mandato sub Julii mensis initium scripserit ad Carolum, *ne faces incendio addere novis edictis vellet: atque interim ab exequendis Concilii IV. & V. Decretis omnino abstineret.*

(b) Neque Cardinalium dumtaxat, verum ipse Gregorii aures obruta istiusmodi querimonis fuerant. Scripserat XI. Cal. Jun. Specianus: „Nuper cum Pontificem Summum conveni, auctivi ab eodem, missam ad se Mediolanensis Civitatis nomine Epistolam, Riccardi tamen manu oblatam, cui adnexus erat item supplex libellus tribus chartæ foliis integre conscriptis plures Civium querelas, contra tuas leges comprehendens. Gregorius vero admiratus rogavit, cur nullus ad se Urbis legatus venisset. „Antequam tamen hæc ad Pontificem mitteretur Epistola, totam jam fraudem odoratus Cardinalis fuerat, qui Specianum eundem præmonuerat XVI. Cal. Majas, Ayamontium natum Urbis Decurionibus fuisse, quo nomen suum literis apponeret; eosque repugnantes sæpius ab eo increpitos, tamquam in Regem Philippum male animatos. „Postquam autem oblatam Pontifici epistolam audivit, referens Speciano prid. Non. Jun. dicit, „Huc tandem erupisse Ayamontii dudum prehensantis officia, quibus licet initio strenue Urbis Decuriones obfisterent, neque ullo pacto testarentur, se subscribere velle; demum vel spe pelliciente, vel cogente metu, eorum aliqui assensu sunt, licet inviti.

(c) Cardinali Senonensi oblatum id fuerat, ut revocaretur ad limam. Vetum ille alienæ diligentæ plus, quam suæ prædens, corrigendum dederat iis, qui dolore atque ira in *Borromæum insurreverant*, ut scribit Specianus. Itaque isti censores electi conceditam fidei, & diligentie suæ Caroli Concilium adeo scæde mutilaverant, ut non luna usi fuisset, sed spongia viderentur.

(d) Romam evocandum necessario Borromæum

ipsi etiam dictabant adversarii, causantes Eum Mediolanensibus omnibus esse invisum. Malignam hanc criminationem maxime aliarum omnium formidabat Specianus, qui Cardinalem per literas rogaverat, an vere publica hæc in illum odia fererent? Sed cura hæc Speciani neglecta, Carolus nihil respondit. Instat iterum sequentibus literis idem rogare, num publica flagraret invidia? Sed immoto animo Carolus hoc tandem responsum dedit: „Quod iterum scribis, dictitati isthæc quotidie, me Civibus meis esse invisum: nihil ego hæctenus reposui; hoc enim verum sit, necne, aliorum est dicere, non autem meum. Hoc unum scio, me nihil curare, ut hominibus placeam, præsertim fungentem Episcopi munere, quod Deo permitte, cum magno omnium odio semper fuit conjunctum.

(e) Hanc populi opinionem augebat præcipue habita sæpius de Plebium Vicariis per Diocæsim quaestio, in qua ex Ayamontii voluntate in Sacrorum administrationem, & Cleri vitia severe inquirebatur. Hoc tamen ubi Summus Pontifex accepit, acriter Internuncios, qui Romæ Gubernatoris nomine agebant, increpuit, ut Specianus testatur.

(f) Lucem afferre hic aliquam poterit Epistola pars, quam e Vico Decimo die XXIII. Julii scripsit ad Specianum Carolus, antequam se in viam daret. „Miror adeo Riccardum instare, ut Pontifex supplicet libello Urbis nomine oblati respondeat; cum adeo nunc impedita mea Favoris potestas sit, ut nulli pœnam aliquam denunciare possim, postquam Cardinalis Novocomensis mihi nunci imperavit, ut exequi decreta superfederem. Attamen certior modo factus sum, publico Civium nomine iterum abusum esse Ayamontium, & juxta novum Riccardi consilium jussisse alias a Decurionibus literas miti, in quibus plura item absurda continentur. Aliqui ex Patriciis, ut certo loco, intentionis etiam minis assentiri ejus sententia noluerunt: Alii tamen assensu sunt lis de causis, quæ infirmos homines multa alia agere & pati sæpe

„com-

consilio statuit (a), & caput rerum Urbem petere, ne populi disciplina tot annorum laboribus constituta uno ictu concideret.

Communicato igitur cum Vicariis suis profectiois suæ consilio (b), quamquam ab iis rogatus, ut æstivos calores mitescere ante discessum sineret, Brixiam primò

ire pergit, ut Episcopo, de cujus lethali morbo nuncium acceperat, extrema pietatis officia præstaret (c). Inde Mantuam progressus, atque ab ejus urbis Duce honorifice exceptus (d), postquam Camillam sororem Principe conjuge antea orbatam opportunis documentis ad patientiam dolo-

ris,

„ compulerunt. Dicitur mihi pro certo est plenas
 „ eas literas esse querelarum, quibus in me &
 „ administratos meos illi invehantur. Utque hoc
 „ consilio postulari sua impetrent a Summo Ponti-
 „ fice, utuntur veteri eo artificio, quo minitabundi
 „ dicunt, populos tot vinculis irretiri se, ac obrui
 „ demum non esse passuros: violenta hæc remedia
 „ du durare non posse: secus excitatum iri turbas,
 „ & horrenda multa consecutura; nam nisi aliqua
 „ mitior medicina comparetur, passim sicut Sacer-
 „ dotum cædes, aliaque tandem hujusmodi, quæ
 „ non modo videntur incredibilia, verum ridicula
 „ cum scribentibus, tum iis etiam, qui ratione
 „ præditi hæc fortasse aliquando audient. Insuper
 „ intellexi, Ayamontium in me excanduisse propter
 „ quætionem de Oratore illo habitam, qua certe
 „ autumat, nos eum ulcisci voluisse. Ego itaque
 „ in suscepto meo consilio persevero, quo jam ita-
 „ tui coram Summo Pontifice de his omnibus Ro-
 „ mæ præsums agere; & in certam spem venio,
 „ fore, ut machinas omnes dissolvam, & fraudes
 „ aperiam. Nam sæpe ita perverso rerum ordine
 „ Diocætos Mediolanensis notitia ad Eum perman-
 „ nat, ut ex malignis rumoribus videam persepe
 „ Divini honoris dispendium oboriri. Quandoquidem
 „ vero idem Summus Pontifex censet, superseden-
 „ dum nunc esse ad itinere usque ad mitigatum
 „ hujus tempestatis æstum, ne ex importuno meo
 „ discessu obtruncandi argumentum alii arripiant;
 „ in eam etiam opinionem venio, ut profectioem
 „ meam post Deiparæ Natalitium recurrentem diem
 „ differam: Huic enim cum nuncupatum Mediola-
 „ nense Maximum Templum sit, & September mensis
 „ in mitiore tempestatem incidat, viderer no-
 „ vam obtruncandi occasionem offerre, si antea me
 „ in viam darem. Verumtamen quidquid Grego-
 „ rius decreverit libentissime exequar. Nihilominus
 „ nollem, hoc intermedio tempore multa in Eccle-
 „ siam meam inveherentur mala, eaque vix repa-
 „ rabilia, si invalescerent nimirum voces, quas ad-
 „ versarii artificiose ex acceptis Roma literis corro-
 „ borant: scilicet pronunciatum jam de choreis per-
 „ mittendis Pontificium oraculum: Mediolanensium
 „ postulatis Cardinalem N subscripsisse, & præsertim
 „ concessum, ut festis diebus populi saltationibus
 „ indulgeant &c. “ Paulo inferius autem docens va-
 „ na hæc esse adversariorum commenta affirmat, „ po-
 „ pulum Mediolanensem pruditum esse mitissimo in-
 „ genio, & indole in bona instiruta omnia certe
 „ admirabili: se autem audere etiam Civium suorum
 „ docilitatem populorum omnium, quos noverat, fa-
 „ cilitati antepone.

(a) Vides ex mox relata epistola non a Specia-
 no duntaxat, sed a Pontifice ipso profectum Romani itineris consilium. Et sane in pluribus Roma ad Eum datis literis comperio, Urbis querelas scri-

pto oblatas semper a Gregorio sine responso dimissas, cum statuisset nihil unquam super hæc controversiis decernere, nisi audito Borromeo.

(b) Vicariorum suorum eorum Decimi congregavit, ubi Plebem eam iustrans se totum Quintilem tenuit. In eo Concilio omnes Borromei sententiam suffragiis suis comprobavere.

(c) Hæc antecapiti itineris occasio fuit, qua arrepta, scribit Carolus hoc pacto minus cognitum fuisse iter suum Romam versus suscipiendum, cum alia facile posset prætendi hujus viæ causa. Deinde cum facilis Brixia transitus Mantuam esset, quo aliis de curis evocabatur, sic aliquam viæ partem expedire poterat, quin adversarii quidquam de consilio suo suspicarentur. Neque videbatur Pontificium mandatum imminuere, quandoquidem Romam non erat ingressus, nisi sub Idus Septembris, cum statuisset ad plura loca in via ipsa desistere. Itaque ut cautius sententiam suam occultaret, septem dies Brixia fuit. Mediolani erat VIII. Sextilis die, ubi accepto nuncio nupiarum inter Comitem Renatum Borromeo Patruilem suum, & Hersiliam Parmensis Ducis filiam celebrandarum, statim ad Ducem hunc, & ad Vetellensem Cardinalem Ferrerium scripsit: caveant sedulo, ne in ea celebritate choreis & profanis spectaculis locus esset. Hisce datis literis, Brixiam statim citatissime contendit, quo sub ejusdem diei vesperam pervenit. Prædie Idus Augusti mane fato defunctus est Brixienis Episcopus Dominicus Bollanus; quare postmodum Carolus Sacris operatus, ut æternam Defuncto requiem precaretur, eodem tempore ad sex millia Brixienium Sacro Pane refecit. Idibus Sextil. tumulto antequam mandaretur defunctus Antistes, eidem Sacra funebria perfolvit; cumque in sequentem diem solemnes alia indicæ essent pro eodem preces, rite omnia Archiepiscopus obivit. Illuxit itaque post hæc Sacer Deiparæ in Calos assumptæ dies, quo, cum religioni sibi daceret se in viam dare, Pontificali Ritu maritima & pomeridiana Sacra in Brixienis Basilica eidem Deiparæ nuncupata absolvit. His deinde perfectis, die postero Mantuam contendit.

(d) Mantuæ fuit usque ad XVII. Augusti diem. Cum verò ibi Ducem non invenisset, qui mœrore confectus propter obitum Sororis suæ Picario Marchioni nuptæ, in Villam secesserat: die postero Vastallam ad Camillam Borromeam Sororem divertit; unde die XIX. ad Villam, in qua Dux Mantuæ degebat, contendit, cum eoque collocutus nonnulla expedivit, quæ ad dotalia Viduæ Camillæ jura pertinebant. Postmodum ad Padolironense S. Benedicti Monasterium extra Mantuam flexit, ubi biduum adhuc substitit, præstolatus adventum Patris Antonii Valentini ex Societate Jesu, quem futurum itineris Lauretani comitem Ferraria evocaverat.

ris, & familiæ regimen confirmaverat, Bononiensi via (a) ad Apennini radices pervenit. In cujus ascensu, cum neque destinatis hospitibus, nec satis explorata viarum difficultate, iter ageret, accidit aliquando, ut jejunas fere noctes in tuguriis traderet (b), & miraculi loco habitum sit, quod ex quotidianis vitæ periculis incolumnis evasisset. Huic certe miraculo fidem asserere potuit alter ex Ejus comitibus Julius Homatus, quem ex invia rupe cum equo præcipitem, edito super eum Crucis signo, in inedio lapsu ita sustinuit, ut equo in profundum delapso, nec amplius invento, nulla corporis parte faucius in tutum rediret (c). Per confragosa, & aspera ventum denique est in verticem montis, quem Camaldulenses Patres ipso latendi studio notissimum reddidere. Ibi Carolus dimissa familiarium parte (d), severiora Cœnobaritarum instituta æmulabatur, temploque, aut cellula fere semper abditus auxilia sibi

ad futurum certamen precibus, ac vigiliis comparabat. Et cum loci religione, ac meditandi suavitate captus paulo diutius, quam ante consueverat, intra illa claustra latuisset, non defuere, qui dicerent (tanta fingendi, sive obtrectandi libido est) Cardinalem Borromeum tot denique adversitatibus fractum, cum imminente capiti tempestatem videret, exuta purpura, perpetuum sibi per fugium in Cœnobio delegisse. Ipse interim, relictis Camaldulensibus, consecratos miraculis Alvernos montes (e) peragrabat, Christi Domini vulnera animo infixata circumferens, quæ olim magni Francisci manibus, pedibusque Divinus amor inflixerat.

His solatiis refectus, ad Lauretanam Ædem redemptionis humanæ initiis celeberrimam septimo Idus Septembris inter lætas populi acclamationes, atque humanissima Principum (f) officia pervenit. Post emensa pedibus quinquaginta passuum mil-

(a) Triduum ferme Bononiæ fuit, non eò, quòd sibi transigendum quidquam cum aliquo esset; sed cum illuc ad diem XXII. Augusti sub vesperum pervenisset, atque in biduum sequens, Dominica dies & Sancti Bartholomei incidisset festum, noluit ejus temporis sanctitate iter faciens abuti. Hæc omnia ex Borromei literis decerpimus, ut pressius vestigiis suis inhareremus.

(b) In hac via rogatus aliquando a familiaribus, quoniam in loco ad vesperum vellet consistere, ut aliquem ex suis ad hospitium parandum præmitterent, respondit: *Ubi Deus de reverit.*

(c) Semivivus præ metu Homatus ægre a comitibus restitutus in viam est; nam cum sensus expers videretur, & vix posse a virgulto, cui adhaeserat, diu pendere: accurrentes focii eum stupentem, ino torpentem periculo eripuerunt. Illi deinde virgulto eodem, ex quo pependerat, diligentius explorato, retulere jurati in tabulas, tenuis illud visum esse, ac inermis, quam ut decem librarum pondus sustentate posset; hinc certo certius miraculi loco factum hoc Carolo adscribere. Ceterum periculum, quod eo die Homatus subit, nocte antecedente Borromeo ipsi imminerebat. Nam cum primis tenebris per confragosas illas Apennini salebras adhuc ultra procederet, eorumque sonitu audito, Sacerdos quidam e tugurio egressus transeuntes illac per tenebras revocans vetuit ulterius progredi. Obijciens deinde viarum non adeundarum pericula, omnes officiose compulsi apud se eam noctem divertere. Parat Cardinalis consilio, & tenui vix gustato cibo, reliquam noctis in Æde proxima Sancto Michaeli dicata orans transegit, pernottante æternis secum

aliquo semper ex familiaribus, qui stramentis indormiere, ne hospiti suo strati unius lectuli commodum eriperent. Orto itaque Sole, se omnes in viam dedere, & ex Homati periculo statim didicere, quam salutare consilium fuisset iis in rupibus noctu consistere.

(d) Ludovicum Monetam secum retinuit, & amanuensem ex domesticis præter P. Valentinum: reliquos autem omnes per compendiarium viam Lauretum dimissos inibi opperiri se iussit. Interim Ipse in locis illis beatissimis Sancti Romualdi mora consecratis sex circiter dies versatus est, totus in rerum divinarum meditationem abditus. Adeo autem delectatus est Camaldulensium institutis, ut insequenti anno ad mensum Augustum optaverit. eos Mediolanum inducere ad Ædes SS. Cosmæ & Damiani in Monte-Forti, quæ tum erant in Monachorum Basilianorum jure, deinde etiam in Vici Boldoni solitudinem transferre; licet utrumque consilium exitu carverit.

(e) Tertio Nonas Septemb. in Alvernis Montibus erat: cumque mentis oculos in signata Seraphico Patriarchæ impressa intendisset, ejusdem filias in Mediolanensi Sanctæ Praxedis Alcedis per ejus vestigia euntes animo excidere non est passus; quare illas amantissime Sancto Patri eo in loco commendavit, ut aperre testaturo Carolus in epistola sua ad Monasterii illius Præsidem eodem die scripta.

(f) Intellige hic Urbinatum Ducem Franciscum sibi amicissimum & affinem; nam ejus Sororem Comes Federicus Caroli frater Uxorem duxerat, ut alibi vidimus. Ille ad Ditionis suæ fines obvius Carolo fuit cum Urbini Archiepiscopo, & honoris gratia ad multum etiam via deduxit.

millia (a), post nocturnas horas inter pia suspiria, lacrymasque consumptas, Sacrorum tamen solemnia, quibus Natalitius Deiparæ dies colitur, celebrare Ipse, & concionem habere ad Populum voluit, plane, ut vulgo crederent evidenti Ipsum miraculo humani corporis necessitatibus esse subductum.

Verum ego multo mirabiliora esse crediderim, quæ in ejus adventu paulo post Romæ evenerunt (b). Cum enim ob factiones, & odia inimicorum, non nisi turbinibus, ac procellis obviam ire se crederet, tanta rerum, animorumque mutatio fuit, ut minacibus nimbis repente discussis serena omnia, & tranquilla inveniret. Equidem ea, quæ de Ipso referam, documento erunt, raro durare calumniis fidem, verisque virtutibus etiam malevolorum insidias ad splendoris, & gloriæ incrementa proficere.

CAPUT II.

Permanenter a Summo Pontifice exceptus multa cum eo transigit. Romani populi Principumque summa in Eum benevolentia & admiratio. Romam Mediolanensis Urbis nomine Legati in Carolum destinantur, atque adventant.

1579. **N**ondum inierat Romana mœnia Carolus; cum illico animad-

vertit, quantum sibi polliceri a Superis posset, quorum opem per antea acti itineris spatia imploraverat. Multi Purpuratorum, aliique Augustæ Aulæ Proceres in occursum venerant, prosperum Ejus adventum, non tam Illi, quam sibi ipsis humanissime gratulantes. Innumera populi multitudine extra portas effusa stipaverat (c) desiderio videndi hominem tot laudibus clarum, laboribus invictum, nunc sicariorum furori, nunc pestilentia periculis mirabiliter ereptum, & quo rebus adversis gravius premeretur, eo illustrius triumphantem. Urbem ingressus, crescente in singulos fere gradus prosequentium agmine, ad S. Praxedis Ædes, quas in titulum obtinebat, recta tetendit (d). Postero die cum Apostolorum Principis sepulcrum adire, atque inde auspicari agendarum rerum initia cuperet, concursu Principum Romanorum inhibitus est, quorum officia vix finem habitura erant, nisi illum Pontifex in Suburbanum, quo animi causa secesserat, evocasset. Omnibus ibi benevolentia testimoniis exceptus (e) primo statim congressu quartum Provinciale Concilium vindicare ab inimicorum calumniis instituit. Novum sane Pontifici visum est aliquid improbari, cujus auctor Carolus esset. Itaque singulas Concilii partes per se ipsum cognoscere aggressus, postquam nihil non sanctum, ac laudabile apparebat, op-

ti-

(a) Totidem nimirum numerantur, si spatium metiaris, quod Sempronii Forum, unde pedibus ire coepit Borromeus, & Lauretum interjacet. Comitum tamen in hoc itinere laborioso habuit Urbini Archiepiscopum, qui Caroli pietatem æmulatus, pedibus rotam pariter eam viam emensus est, sed uberrimum voluptatis sensum ex Eiusdem consuetudine percepit. Erat adhuc Laureti Carolus nona Septembris die, qua P. Valeatinum Ferrariam remisit, & Vastalam deinde petita primum venia a Præside Societatis Jesu legavit, ut orbem Gonzagam familiam pietate sua solaretur, ac recrearet; quemadmodum in Lauretano itinere suam Ipsius religionem colloquiis piis inflamnaverat, ut ipsemet Cardinalis scripsit.

(b) Almam Urbem inivit Cardinalis Idibus Septembris, ut patet ex Eius literis ad Bonhomium datis, verius credo, ne amantissimum sui Pontificem maturiore adventu offenderet, qui dum in via esset, monere illum per Specianum iterum voluerat, ut gravius Romæ cælum, suæque valetudini obfuturum ante Idus Septembris refugeret.

(c) Tot ad Eum hominum concutis facti sunt, dum Romam accederet, ut constet ex tabulis Ca-

rolum a Ponte Milvio, qui duo ab ea Urbe distat millia passuum, per continens semper effusa multitudinis agmen ad mœnia successisse.

(d) Elulit hoc pacto multorum Cardinalium piæ & officiosæ vim, qui inter se de Borromeo excipiendo certabant. Neque enim parva in iis emittit cura, ut sibi id honoris vindicarent. Inter ceteros Cardinalis Altempius amice per literas minatus Illi fuerat, ut caveret quam maxime Sanctæ Praxedis Ædes hospitii causa ingredi; veteratque eas etiam supellectile ornari, antequam illuc Borromeus accederet, imo Joannem Baptistam Pusterlam familiarem suam obvium præmiserat, qui venienti Palatium suum suis verbis offerret.

(e) Rusticabatur tum Tusculi Pontifex, & ea conclavia Borromeo designavit, quæ antea in consanguineorum ejus Cardinalium usum destinata erant. Narrat Seneca Borromei comes, auditam a se aliquam eorum Cardinalium admirumurationem mirantium, se præ Borromeo in postremis a Gregorio haberi. Nullam certe omisit Pontifex aut benevolentia aut observantia significationem, quo tempore Caroli consuetudine delectatus est.

timum duxit aliquem destinari, qui Cardinalem Senonensem, cui Concilii censura jam pridem commissa erat, de re tota interrogaret. Missus Antonius Seneca, cum simul mandata Pontificis, simul totius dissidii causas exposuisset: tum vero Senonensis, depromptis libellis, quorum ingens volumen adversus Concilii sanctiones empti malignis officiis [a] accusatores detulerant: „ Hæc sunt, inquit, „ impedimenta, quæ me tamdiu dubium in „ hac causa tenuerunt. Nunc re altius cognita, nihil habeo, quod objiciam; ac demum apertius intelligo, nihil in iudiciis periculosius esse credendi facilitate. „ Ego Cardinalem Borromeum supra hominem, nein sapere existimo; atque ita iudico, „ Apostolicam Sedem beatam fore, si duodecim Cardinales ei similes haberet “ (b). Hoc responso accepto, hæud ultra cunctatus est Pontifex, quin omnia Concilii decreta auctoritate sua firmaret (c). Oſtidium ea

consultatio tenuit, quo tempore Carolus Pontificiam aulam ita in venerationem sui, imò ad imitationem adduxerat (d), ut Cardinalis ipse Guastavillanus Pontificis Nepos, considerato vestium cultu, quo Borromei familiares utebantur, familiam suam ad ejusdem modestiæ instituta reformaret.

Romam inde reversus (e) pergebat explere desideria Cardinalium, quibus nihil ejus congressu jucundius esse apparebat. Hanc ipse benevolentiam fovebat suavitate officiorum, & æstimatione sapientiæ, cujus in omni sermone specimen dabat. Duos certe ex eorum Collegio præcipuos, quos antea parum propitios rebus suis habuerat, perspicuis inter crebra colloquia virtutum indicia adeo sibi conciliavit, ut nemò promptius imposterum causam ejus defenderet. Asperitatis notam, quam individuum sanctitatis comitem esse temere quidam existimant, quo facilius effugeret, nonnullos eorum quotidie ad mensam in-

vi-

(a) Jam supra attigimus nullis emptos aliorum officiis fuisse accusatores, sed suum unice dolorem ultos esse, propter causas capite superiore allatas.

(b) Subdidit deinde idem Cardinalis Senonensis Legato Senecæ, *filium ex fratre sibi esse, qui in Gallias die postero esseturus: tamen velle se, ut ab itinere superederet, donec Carolus Romam redux suam posset proficiens benedictionem imperiri*. Revertente dilato itinere, cum ad Sanctæ Prædix Aedes Borromeus remeasset, post aliquot dies, cum illac inisset ad primam noctis vigiliam, ut optata benedictione munitus Roma discederet. Exinde quanta de Borromei sanctitate concepta esset a Senonensi opinio, docent ejusdem literæ anno insequente XV. Cal. Majas ad Borromeum datæ, quibus rogavit „ ut Conciliorum suorum exemplaria ad Cardinalem Borbonium in Gallias mitteret, eumque extimularer ad Tridentini Concilii Decreta eo in Regno promulganda“. Addidit deinde magnificam hanc rationem: „ quidquid enim Carolus hac super re ad illum perscripturus fuisset, non aliter acceptum iri a Borbonio, ac si ab altero Sancto Ambrosio illud audisset.

(c) Antequam Concilium illud auctoritate sua corroboraret, remois arbitris omnibus, & uno Carolo adhibito socio, exacte Decreta omnia revocavit id trutinam Pontifex ipse; eoque tandem quatuor horarum spatio diligenter perpensa, pronuntiavit: „ Nihil in eo apparere, in quo sanctitas, Ecclesiastica disciplina, & animarum utilitas mitissime non, deprehenderetur “ ut in tabulis lego.

(d) Turbari suam rusticantium voluptatem Cardinalis adventu Ausici distiterant: Illo autem discedente quietem & delicias amissas fuisse confessi sunt.

Adeo compositi mores omnium, & imbuti ad virtutem Caroli exemplo fuerant, ut sex iis diebus (totidem enim Carolus ad Bonhomium scribit serati cum Pontifice fuisse) Tusculana Villa ab Ascetatibus claustris nihil differre diceretur. Quotidie sub meridiem Pontificis ipsius mensæ accumberebat, vespere incænatus cum gemitibus domesticis suis ea digerebat, de quibus in diem sequentem cum Gregorio erat consultandum. Hic eo tempore voluit in Caroli Sacello aliquando adesse, dum Sacris operaretur, & quodam reverenti sensu admovere sacris ejus vestibus dignatus est venerandas manus. Pomeridianis vero horis per Tusculi vineas comitem secum ducere solebat Cardinalem; atque aliquando accidit, ut deambulando fatigatus Pontifex inexplibilem sitim ad cœnam afferret. Cum autem potio eidem offerretur, observavit Carolus Gregorium contentione licet fractum, siti tamen indulgere noluisse. Admiratus tantam temperantiam Borromeus, crebro factum hoc cum summa Pontificis laude commemorare deinde solebat Joanni Fontanæ Metropolitanæ Templi nostri Archipresbytero, (qui hæc deinde scriptis consignavit), & in hæc verba identidem erumpere: *O admirandam vere sobrietatem! O Pontificem abstinentissimum!* Tam magnifice nimirum de aliena temperantia sentiebat, qui tam demisse sentiebat de sua.

(e) Antequam Romam reverteretur, reperio etiam in Ejus literis, agitata nonnulla de Ecclesiastici sui Tribunalis potestate. Per eos enim dies acceperat, Mediolani Cusnos Nobilissimos fratres Gubernatoris iussu in carcerem conjectos, eo quod ad Ecclesiasticam Curiam provocassent.

millia (a), post nocturnas horas inter pia suspiria, lacrymasque consumptas, Sacrorum tamen solemnia, quibus Natalitius Deiparæ des colitur, celebrare Ipse, & concionem habere ad Populum voluit, plane, ut vulgo crederent evidenti Ipsum miraculo humani corporis necessitatibus esse subductum.

Verum ego multo mirabiliora esse crediderim, quæ in ejus adventu paulo post Romæ evenerunt (b). Cum enim ob factiones, & odia inimicorum, non nisi turbibus, ac procellis obviam ire se crederet, tanta rerum, animorumque mutatio fuit, ut minacibus nimbis repente discutis serena omnia, & tranquilla inveniret. Equidem ea, quæ de Ipso referam, documento erunt, raro durare calumniis fidem, verisque virtutibus etiam malevolorum insidias ad splendoris, & gloriæ incrementa proficere.

CAPUT II.

Peramanter a Summo Pontifice exceptus multa cum eo transigit. Romani populi Principumque summa in Eum benevolentia & admiratio. Romam Mediolanensis Urbis nomine Legati in Carolum destinantur, atque adveniunt.

1579. **N**ondum inierat Romana mœnia Carolus; cum illico animad-

vertit, quantum sibi polliceri a Superis profect, quorum opem per antea acti itineris spatia imploraverat. Multi Purpuratorum, alique Augustæ Aulæ Proceres in occursum venerant, prosperum Ejus adventum, non tantum Illi, quam sibi ipsis humanissime gratulantes Innumera populi multitudo extra portas effusa stipaverat vias (c) desiderio videndi herminem tot laudibus clarum, laboribus invictum, nunc scariorum furori, nunc pestilentiae periculis mirabiliter creptum, & quo rebus adversis gravius premeretur, et illustrius triumphantem. Urbem ingressus crescente in singulos fere gradus prosequerentium agmine, ad S. Prædixis Ædes, quæ in titulum obtinebat, recta tetendit (d). Postero die cum Apostolorum Principis sepulcrum adire, atque inde auspicari agendum rerum initia cuperet, concursu Præcipuum Romanorum inhibitus est, quorum officia vix finem habitura erant, nisi illum Pontifex in Suburbanum, quo animi caut fecesserat, evocasset. Omnibus ibi benevolentiae testimoniis exceptus (e) primum statim congressu quartum Provinciale Concilium vindicare ab inimicorum calumniis instituit. Novum sane Pontifici visum et aliquid improbari, cujus auctor Carolus esset. Itaque singulas Concilii partes per ipsum cognoscere aggressus, postquam nihil non sanctum, ac laudabile apparebat, o-

ti-

(a) Totidem nimirum numerantur, si spatium metiaris, quod Sempronii Forum, unde pedibus ire cœpit Borromeus, & Lautetum interjacet. Comitum tamen in hoc itinere laborioso habuit Urbini Archiepiscopum, qui Caroli pietatem amulatus, pedibus totam pariter eam viam emensus est, sed uberrimum voluptatis sensum ex Eiusdem consuetudine percepit. Erat adhuc Laureti Catulus nona Septembris die, qua P. Valentinum Fetrariam remisit, & Vastallam deinde petita primum venia a Prælide Societatis Jesu legavit, ut orbam Gonzagam familiam pietate sui solaretur, ac recrearet; quemadmodum in Lauretano itinere suam Ipsius religionem colloquiis piis inflammaverat, ut ipsemet Cardinalis scripsit.

(b) Almam Urbem inivit Cardinalis Idibus Septembris, ut patet ex Ejus literis ad Bonhomium datis, veritus credo, ne amantissimum sui Pontificem naturiore adventu offenderet, qui dum in via esset, monere illum per Specianum iterum voluerat, ut gravius Romæ cælum, suæque valetudini obfuturum ante Idus Septembris refugeret.

(c) Tot ad Eum hominum concursus facti sunt, dum Romam accederet, ut constat ex tabulis Ca-

rolum a Fonte Milvio, qui duo ab ea Urbe distat milia passuum, per continens semper effuiz multitudinis agmen ad mœnia successisse.

(d) Elulit hoc pacto multotum Cardinalium pia & officiosam vim, qui inter se de Borromeo accipiendo certabant. Neque enim parva in iis enavit cura, ut sibi id honoris vindicarent. Interceteros Cardinalis Altemptius amice per literas natus Illi fuerat, ut caveret quam maxime Sanctæ Prædixis Ædes hospitii causa ingredi; veteratque eas etiam supellectile ornatu, antequam illuc Botromeus accederet, imo Joannem Baptistam Pusterlam miliarem suam obvium præmiserat, qui venienti latium suum suis verbis offerret.

(e) Rusticabatur tum Tusculi Pontifex, & ea celaviva Borromeo designavit, quæ antea in consanguineorum ejus Cardinalium usum destinata erat. Narrat Seneca Botromei comes, auditam a se aliquorum Cardinalium admurmurationem mirantium per præ Botromeo in portis a Gregorio haberi. Nullam certe omisit Pontifex aut benevolentiam; obfervantiam significationem, quo tempore Carolus consuetudine delectatus est.

timum duxit aliquem destinari, qui Cardinalem Senonensem, cui Concilii censura jam pridem commissa erat, de re tota interrogaret. Missus Antonius Seneca, cum simul mandata Pontificis, simul totius dissidii causas fufe exposuisset: tum vero Senonensis, depromptis libellis, quorum ingens volumen adversus Concilii sanctiones empti malignis officiis [a] accusatores detulerant: „ Hæc sunt, inquit, „ impedimenta, quæ me tandiu dubium in „ hac causa tenuerunt. Nunc re altius co- „ gnita, nihil habeo, quod objiciam; ac de- „ mum apertius intelligo, nihil in judi- „ ciis periculosius esse credendi facilitate. „ Ego Cardinalem Borromeum supra homi- „ nem sapere existimo; atque ita judico, „ Apostolicam Sedem beatam fore, si duo- „ „ decim Cardinales ei similes haberet “ (b). Hoc responso accepto, haud ultra cunctatus est Pontifex, quin omnia Concilii decreta auctoritate sua firmaret (c). Otiduum ea

consultatio tenuit, quo tempore Carolus Pontificiam aulam ita in venerationem sui, imo ad imitationem adduxerat (d), ut Cardinalis ipse Guastavillanus Pontificis Ne- pos, considerato vestium cultu, quo Borromei familiares utebantur, familiam suam ad ejusdem modestiæ instituta reformaret.

Romam inde reversus (e) pergebat explere desideria Cardinalium, quibus nihil ejus congressu jucundius esse apparebat. Hanc ipse benevolentiam fovebat suavitate officiorum, & æstimatione sapientiæ, cujus in omni sermone specimen dabat. Duos certe ex eorum Collegio præcipuos, quos antea parum propitios rebus suis habuerat, perspicuis inter crebra colloquia virtutum indicibus adeo sibi conciliavit, ut nemo promptius imposterum causam ejus defenderet. Asperitatis notam, quam individuum sanctitatis comitem esse temere quidam existimant, quo facilius effugeret, nonnullos eorum quotidie ad mensam in-

vi-

(a) Jam supra attingimus nullis emptos aliorum officiis fuisse accusatores, sed suum unice dolorem ultos esse, propter causas capite superiore allatas.

(b) Subdidit deinde idem Cardinalis Senonensis Legato Senecæ, *filium ex fratre sibi esse, qui in Gallias die postero esset iturus: tamen velle se, ut ab itinere superederet, donec Carolus Romam redire suam posset proficisci benedictionem imperari*. Reverta dilato itinere, cum ad Sanctæ Prædixis Ædes Borromeus remeasset, post aliquot dies, eum illac misit ad primam noctis vigiliam, ut optata benedictione munitus Roma discederet. Exinde quanta de Borromei sanctitate concepta esset a Senonensi opinio, docent ejusdem literæ anno insequente XV. Cal. Majas ad Borromeum datæ, quibus rogavit „ ut „ Conciliorum suorum exemplaria ad Cardinalem „ Borbonum in Gallias mitteret, eumque extinu- „ laret ad Tridentini Concilii Decreta eo in Regno „ promulganda“. Addidit deinde magnificam hanc rationem: „ quidquid enim Carolus hac super re ad „ illum perscripserat fuisse, non aliter acceptam „ iri a Borbono, ac si ab altero Sancto Ambrosio „ illud audisset.

(c) Antequam Concilium illud auctoritate sua corroboraret, remoris arbitris omnibus, & uno Carolo adhibito socio, exacte Decreta omnia revocavit ad trutinam Pontifex ipse; eoque tandem quatuor horarum spatio diligenter perpenso, pronuntiavit: „ Nihil in eo apparere, in quo sanctas, Ecclesia- „ stica disciplina, & animarum utilitas mirifice non „ deprehenderetur “ ut in tabulis lego.

(d) Turbari suam rusticantium voluptatem Cardinalis adventu Aulici distiterant: Illo autem discedente quietem & delicias amittas fuisse confessi sunt.

Adeo compositi mores omnium, & imburi ad virtutem Caroli exemplo fuerant, ut sex iis diebus (totidem enim Carolus ad Bonhomium scribit se rari cum Pontifice fuisse) Tusculana Villa ab Ascensarum claustris nihil differre diceretur. Quotidie sub meridiem Pontificis ipsius mensæ accumbere; vespere incœnatus cum geminis domesticis suis ea digerebat, de quibus in diem sequentem cum Gregorio erat consultandum. Hic eo tempore voluit in Caroli Sacello aliquando adesse, dum Sacris operaretur, & quodam reverentiæ sensu admovere sacris ejus vestibus dignatus est venerandas manus. Pomeridianis vero horis per Tusculi vineas comitem secum ducere solebat Cardinalem; atque aliquando accidit, ut deambulando fatigatus Pontifex inexplabilem sitim ad cœnam afferret. Cum autem portio eidem offerretur, observavit Carolus Gregorium contentione licet fractum, siti tamen indulgere noluisse. Admiratus tantam temperantiam Borromeus, crebrò factum hoc cum summa Pontificis laude commemorare deinde solebat Joanni Fontanæ Metropolitani Templi nostri Archipresbytero, (qui hæc deinde scriptis consignavit), & in hæc verba identidem erumpere: *O admirandam vere sobrietatem! O Pontificem abstinentissimum!* Tam magnifice nimirum de aliena temperantia sentiebat, qui tam demisse sentiebat de sua.

(e) Antequam Romam reverteretur, reperio etiam in Ejus literis, agitata nonnulla de Ecclesiastici sui Tribunalis potestate. Per eos enim dies acciperat, Mediolani Cusnos Nobilissimos fratres Gubernatoris iussu in carcerem conjectos, eo quod ad Ecclesiasticam Curiam provocassent.

vitabat [a], ita quidem instructam, ut neque lux, neque inopia ciborum fastidium creare accumbentibus posset. Qua occasione arctissimas etiam frugalitatis leges, quas sibi indixerat, aliquantulum relaxare non dubitavit, ne hilaritatem convivii intempestiva severitate turbaret. Eadem benignitate erga insignes alios dignitatibus Viros utebatur, quos nunquam ab epulis, nisi salubri aliquo consilio intructos dimittebat.

Sed multo potiora consiliis ad promovendas hominum mentes erant illæ infomes ad sepulera Martyrum, aut altaria noctes, ille concionandi ardor, illa quotidie circumfusa S. Praxedis Ædibus pauperum multitudo, aliaque id genus exempla pietatis [b], quibus eam de se ipso opinionem

multis injecerat, ut quoties prætereunti occurrerent, tanquam Cælitum aliquem veneraturi in genua procumberent (c).

Hæc Mediolani nunciata, quo gratiora universo Populo erant, eo acrius gubernatoris animum irritabant. Indignabundus, & fremens, cum ad iræ solatium nova semper consilia, novas artes exquireret: fuere, qui dicerent, nihil utilius in ea causa videri, quam si duo præstantis ingenii viri ex Decurionum Ordine Romam mitterentur, qui magnifico in speciem titulo profectos sese ad vindicanda Mediolanensium privilegia dicerent. Frigide, ac segniter hæcenus per epistolas actum: aliam profecto fore Pontificis sententiam, ubi non mortuas literarum voces, sed clamorem uni-

(a) Cardinales eos omnes, qui tum Romæ erant, alterius vicibus suo dignati convivio voluit; neque illus ex iis fuit, qui aliquando cum ipso non accubuerit. Interim ciborum frugalitate eos edocebat, aliquid de exquisito conviviorum luxu remittere, sacraque lectioe adhibita, dapium voluptatem divini cibi suavitate condire. Hinc aliquos Cardinalium sibi adeo comitate sua devinxit, ut exinde per literas non erubuerint arcana illi mentis, & conscientia omnia aperire, suumque consilium, aut medicinam implorare, ut plurimæ eorum epistolæ in Bibliotheca nostra asservatæ declarant, & præcipue Cardinalis Cornelii.

(b) Natalem Christi Domini noctem totam evigilavit, & solemni ritu nocturnum Sacrum in Vaticana Basilica fecit, quo peracto, ad Ædem S. Mariæ ad Præsepe usque ad auroram in rerum cælestium meditatione constantem se tenuit; inde ad Vaticanam remeavit, ubi Sacris operanti Pontifici ante meridiem adstitit. Neque fortasse a vero aberraverim, si asseram tot precibus Deo enixe tum commendatam a Carolo Oblatorum Sancti Ambrosii Sodalitatem. Cum enim semper Ejus animo hæreret, tum maxime infixæ erat ista Societas; nam paulo ante literas ad Joannem Fontanam, Joannem Paulum Cæsimum, & Octavianum Abbatium de Foreris Metropolitanæ Collegii Canonicos Ordinarios dederat, quibus imperabat, ut ad Natalitios Christi Domini dies haberetur unversæ Oblatorum Congregationis conventus in Sancti Sepulcri Ædibus, ubi tyrocinio posito, Oblati omnes voto obedientia emissio in Instituto suscepto confirmarentur. Idcirco nomenclaturam omnium, aliaque plura præcepta longa Instructione comprehensa ad illos miserat; quæ omnia apertissime docent, nihil magis eo tempore Borromeum versasse animo, quam ut aliquibus jam fundamentis innixam eam Congregationem, sed adhuc nutantem, firmissime in posterum stabiliret.

(c) Nimius sum, si persequi velim singula, quæ Carolus Romæ præstitit, atque ad augendam conce-

ptam de sua sanctitate opinionem mirabiliter gessit. Unum seligere placet, cujus fama in omnes nationes permanavit, quodque impressæ æneis typis imagines exterorum etiam oculis obiulerunt. Innum nimirum Borromei accessum ad Ædem Sanctæ Mariæ in Vallicella, quæ jam strenue adificata ab Oratorii Patribus erat. Ibi IV. Nonas Octobris Sacrum fecit Carolus summo mane; tantique repente hora licet intempesta facti ad Eum concursus sunt, ut Synaxis usque ad multam meridiem protraheretur. Eo die Martinus ab Azpilcueta cognomento Navarrus Vir scriptis suis celeberrimus Sacro faciendo abstinuit, ut ex Borromei manu Angelorum Panem acciperet. Apud eos Patres deinde præsens Cardinalis collato capite cum Philippo Nerio Oratorii Instituta recognoscere voluit; Concionibus sub vesperum de more habendis interfuit; ultimo cœnatus ibidem cubare voluit, & mane postero discedens, atque ad Patres conversus: *O vos, inquit, bestias, qui tanti Magistri discipulati, & instituti utimini!* Ceterum frequentissima Illi etiam alias cum Nerio consuetudo fuit, donec Romæ permansit. Quatuor continentes horas cum eo colloquia protrahere, preces Canonicas simul recitare, consultare de Oblatorum legibus, de impertiendis elemosynis deliberare, pro novorum domesticorum delectu rogare illius sententiam, ejus manum genibus flexis osculari, vota frequentia, & curæ Borromei erant. Contra Philippus summæ in Eo sanctitatis cumulum admiratus, testatus deinde est cælesti lumine perfulam Caroli faciem sibi visam fuisse. Cetera autem quid numerem? Instar omnium erit dicere pervagatam per Italiam hoc tempore tantam Borromei famam, ut non sine admiratione legerim in aliquot rerum, quæ in Italia ea ætate gerebantur, Diariis MSS. a Michaële Ciliano & ad Jo. Vincentium Pinellum missis. extitisse nobilem Caroli virtutum commemorationem. Scribit enim Auctor ille: *Roma Borromei Cardinali operâ frigida admodum fuisse Bacchanalia, Eumque semper nudis tabulis indormire consuevisse.*

universæ Civitatis in Oratoribus suis audiret (a). Consilio accepto, nulla mora facta, quin Urbis Concilium cogeretur, cui Magnum insuper Cancellarium interesse placuit, ut singulorum scilicet vultus, nedum verba notaret. Constat quamplures Procerum, penes quos Civitatis regimen erat, ac fere prudentissimum quemque abstinuisse Concilio, ne Patricium nomen indecora adulatione inquinarent (b). Ceteros aut spes aliqua, aut metus adduxit, ut mallent amici Principis, quam gloriæ suæ videri. Legati, qui Romam irent, ex intima Gubernatoris familiaritate delecti: descripta artificia, quibus in legatio-

ne uterentur: designati defensores, quos ad causæ patrocinium assumerent. Quæ ubi in publicum manavere, tanta Civium indignatio fuit, ut res prope seditionem venirent. Indignum omnibus videbatur paucorum hominum calumniis totius Civitatis nomen affingi, atque hanc gratiam rependi Archiepiscopo, a quo tot, ac tanta beneficia nuperrime accepissent (c). Commode accidit, ut de omnibus, quæ in Concilio acta erant, illico Carolus per amicorum literas moneretur. Quibus secreto congressu cum Pontifice communicatis, post composita simul responsa, quibus & Legatos excipi, & dimitti oporteret (d), communi

(a) Capta hujus consilii occasio est ex Riccardi epistolis, qui ad Cives scripserat: *Dum co-scriptus Civitatis nomine libellus manu sua Pontifici offerretur, admiratum Gregorium rogasse, cur Mediolanensis Civitatis querela per certos Legatos ad se non deferretur.*

(b) Venete mihi ad manus Præfæti Civitatis literæ ad Carolum missæ, quibus hujus injuriæ opinionem a se & Decurionibus deprecabatur. Neque Borromeus ipse expertem hujus criminis Civitatem negavit, cum Mediolanum redux ad Cardinalem Novocomensem XIV. Cal. Majas insequente anno scriberet: „ Tu ipse probe nosti, eam legationem aliunde, de omnino, quam a Decurionum voluntate originem habuisse.

(c) Facti totus ordinem habemus ex Nicolai Galerii Vicarii literis ad Carolum datis sub anni istius exitum, pridie scilicet, quam Legati se in viam darent: „ Missi isthuc Oratores sunt, invititis, „ imo dolentibus LX. Urbis Decurionibus. Concilio horum indicto ex Ayamontii mandato, dictum est congregatis: statutum ab illo fuisse, ut Romam Urbis universæ nomine Legati mitterentur; quo tandem controversiis de jure Ecclesiæ Mediolanensis agitatis finis imponeretur. Responsum ab aliquibus fuit: Dissidia hæc nullo modo ad Cives spectare: legationem hujusmodi dispendio Civitati fore: alios demum administratos, qui fidiorem navaturi operam essent, Ayamontio non deesse. Reposuerunt qui Demarcho favebant: Jam de hujusmodi rebus esse deliberatum: ne hiscere quiddam auderent, nisi oleum camino addere vellet; imo adjecere, esse in Ayamontii potestate Urbis Ærarium omnino affligere; si nimirum LXIV. aureorum millia a Civibus exigeret, quæ ex Regia pecunia petilentis anno mutua iis data fuerant: quare insuper minati sunt summam hanc e vestigio repetendam. Sic inter minas precesque pronunciantes eorum nomina, qui legatione erant functuri; neque ullum recitavere ex Decurionum numero contra veteris Urbis institutum. Consecuta ex hoc ingens admiratio est: cum que omnes haberent accipites, ille ipse, qui nomina recitaverat, nemine assentiente, volebat id ratum haberi. Quare Decuriones ultimo in tan-

ta tempestate ad hanc confugere anchoram, ut dicerent, electum iri a se Patricios quatuor, qui postulata Urbis ad Pontificem deferenda conferberent. Verum hac cura illi deinde sunt liberati; quandoquidem conceptus jam supplex Libellus fuerat, quem Legati ab Ayamontio accipere maluerunt. Neque aliud in consultatione actum est, quam ut de summa pecuniarum Legatis numeranda deliberaretur. Mille itaque & quingenti nummi ex Civitatis ærario iis destinati sunt. Communis est omnium dolor & querela clamantium, inusitam hoc pacto innocuæ Civitati infamiam notam; quin imo multi ad me venerunt orantes, ut Tibi rem universam, prout acta est, explicarem, & certo testaretur publico eorum nomine, id dumtaxat per vim fuisse extortum. “ Hactenus Galerius, neque ab eo dissentit Joannes Fontana rem totam pariter eodem ordine Carolo describens, atque addens, omnia sibi exposita fuisse ab Equite Joanne Arcimboldo, qui præfens in hoc Urbis Concilio fuerat. Hoc unum insuper adnotavit, geminos Legatos VII. Calend. Januarii Mediolano discessisse. Hujus deinde legationis auspicio capta reperio publico hastulidii proposito spectaculo, cui author ipse Ayamontius cum Liberis interesse voluit. Hic itaque celeberrimæ expeditionis ordo, & series, ad cujus complementum dies una habiti Concilii ignorabatur atro lapillo notanda; sed ad eam designandam præsto mihi fuere doctissimi Patricii, & Demarchi D. Theodori Alexandri Trivultii adversaria omnigenæ eruditionis genere referta, ex quibus eruitur tumultuarium hujusmodi Concilium habitum XIV. Calend. Decembris fuisse; & præterea emendatur Galerii epistolæ locus, qui scripsit fuisse in Philippi Regis ære Civitatem nostram propter accepta mutuo LXIV. aureorum millia, cum dumtaxat sexages mille deberet.

(d) Concinnata a Carolo primum fuit responsio literis a Riccardio oblatis, quam a Summo Pontifice digestam ad finem Cap. IV. in hoc Libro recitabimus. Deinde conditum, qua ratione Legatos Gregorius exciperet, & subinde dimitteret. Neque a condito latum unguem discessit Pontifex, testante postea per literas Speciano, permansisse Eum semper in suscepto ex Borromei sententia consilio, frustra

muni demum consilio decretum est, ut cum primum Legati Romam pervenissent, propero Ipse discessu Mediolanum reverteretur.

Alias porro utilitates crebra illa cum Pontifice colloquia Carolo pepererunt. Nam

& opulenta latifundia Seminariis suis, & Helvetico Collegio attribui curavit (a), & saluberrimas constitutiones, quibus hodie Mediolanensis Ecclesia regitur, supremæ Sedis oraculo confirmari (b). Neque idcirco

licet, & diu obstrepentibus Legatis. Præterea ante hoc tempus plena amoris, & obsequii epistola reddita Borromeo fuerat a Metropolitanis Mediolanensis Collegii Canonicis in hæc verba:

„ **P**erspecta nobis quidem fuit semper; nunc vero
 „ grata, ac jucunda exitit pietas Tua: cum &
 „ de ratione Tui itineris, & de Tua in nos, no-
 „ straque res voluntate per literas Tuas nos cer-
 „ tiores feceris. Quare cum Tibi gratiam referre
 „ non valeamus, immortales agimus gratias, gra-
 „ tiam semper habituri. Nos Te absuturum diu a
 „ nobis & dolemus, quod catebimus fructu sanctif-
 „ simæ Tux præsentis, ac jucundissimæ Tux consue-
 „ tudinis: & latamur, quod Te absentem omnia,
 „ quæ nobis, & Ecclesiæ nostræ usui, atque orna-
 „ mento esse possunt, consecuturum speramus. No-
 „ vimus enim Te ad omnia, quæ providenda sunt
 „ pro Republica Ecclesiastica, animo, & consilio
 „ adeo paratum, atque indefessum, ut nisi perte-
 „ ctis rebus non conquiescas. Nunc vero in omni-
 „ bus Tuis rebus, vel potius Ecclesiæ Tux, no-
 „ strisque optatis Deum Optimum Maximum Tibi
 „ tantum tributurum confidimus, ut quam expectatio-
 „ nem jamdiu de Te habemus, hanc Te præstaturum
 „ minime dubitemus. Quod autem, ut si quid
 „ esset, quod aut nostra, aut Ecclesiæ nostræ inter-
 „ esset, certiores Te faceremus, nos admones:
 „ cum omnia nostra Tibi perspecta esse sciamus,
 „ id unum sufficere posse putamus, si Tibi rem
 „ omnem nostram, nosque rotos commendemus, at-
 „ que tradamus. Quem enim aut amabiliorem Pa-
 „ trem, aut diligentem Pastorem, aut prudenti-
 „ orem Duce, ac Moderatorem Te ipso habere
 „ possumus? Tu nos, resque nostras, atque Eccle-
 „ siæ nostræ statum omnem, ut diximus, optime
 „ nosti. Quare Te, omnia ut gubernes, & mo-
 „ derere Tua prudentia, & pietate, rogamus. Quod
 „ ad nos, nostramque Ecclesiam gerendam attinet,
 „ illud sic habeo, firmissimumque teneto, omnem
 „ curam, laborem, assiduitatem, mentem denique
 „ omnem nos esse adhibituros, ut neque nostro mu-
 „ neri, neque illius dignitati desuisse, cum veneris,
 „ intelligas. Nos a Te summis precibus contendi-
 „ mus, ut nos, nostramque Ecclesiam quam com-
 „ mendatissimam habebas, Tuxque valetudini maxi-
 „ me confidas, quam Deus Optimum Maximum diu
 „ conservet. Mediolani IX. Cal. Octob. MDLXXIX.

*Tui deduxisti Canonici, & Capitulum
 Ecclesiæ Tux Mediolanensis.*

Hæc itaque literas sibi a Speciano lectas Pontifex arripiens, & gaudio gestiens: *Mihi, ait, serva epistolam hanc futuram certissimum Mediolanensium amoris erga Cardinalem pugnis & testimonium. Hac resollam, quo objecta in literis fuere, & Legati obicere possent de communi in Borromeum excurato odio.*

(a) Præposituram Sanctæ Crucis in Agro Nova-

riensi, & Sancti Antonii Præceptoriam prope & extra Papiæ muros Helvetico Collegio cum impetrasset, domestica Seminarii Sacella etiam Pontificiæ Indulgentiæ donis augenda curavit. Hinc a grege suo nunquam dimovens oculos, Decimas Clero Mediolanensi imperatas poposcit imminui, quarum media parte Clerus deinde absolutus est. In Sancti Scpulcri Aedibus Sacerdotes Oblatos stabilivit, utque eam Societatem validius confirmaret, eximiorum virorum agmen eidem accensendum Roma discedens secum duxit: Seminarientes alumnos Græcis & Hebraicis literis informari studuit; in ipso autem Seminario Typographiam excitavit, cui Dominicus Ferrus præfesset, imperavitque ut Ludovici Granatenfis Conciones prælo subjicerentur; eas enim Carolus semper in deliciis habuit, sibi que cum usui esse voluit, tum aliis etiam mirifice commendavit. Ad Fulcivni Basilicam Cleri Collegium, seu Seminarium, de quo alibi diximus, erexit, & Somaseha Seminarium Cælanam transtulit. Reparaturus deinde Mediolanensi disciplinæ illata a maledico illo Oratore damna, ut sententia in eum pronunciaretur, postidie Calend. Decemb. perfecit, quæ utpote retinendæ Urbis disciplinæ appri-me utilis, luculentum etiam moderationis suæ testimonium exhibuit. In Helveticis deinde transtulit animum, in quorum Uraniense Oppidum Capuccini ut inducerentur laboravit, re cum illorum Romano Præside transacta; in quo Equitis Rollii votis, & nationis ejus religioni multum se deferre ostendit. Breviter, quæ Carolus Romæ negotia in super distinuerint, accipe ex Ejus responso ad Bonhomii literas, qui in Germania audiens a Gallorum Legato diu Romæ mansurum Borromeum, anxius rogaverat quamdiu illic esset futurus. Respondit enim: „ Ego a diuturniori mora certe abhorreo; licet „ Gallorum Orator me hic diutius fore affirmave- „ rit. Neque alia de causa in hac Urbe versor, nisi „ propter Ecclesiæ meæ tempora. Mensem jam in „ hac Curia hæreo, & quidquid expedit, ad Dic- „ censem meam, aut Provinciam pertinet. Nulla me „ spes alia sustentat, quam fore, ut instante Qua- „ dragesima Mediolanum revertar. “ Nisi tadium legentibus creare resugerem, XIV. Pontificiarum Brevium Literarum titulos apponerem, ex quibus appareret quor Ille facultates in suorum, Provinciarum commodum Roinæ degens hoc tempore impetraverit. Quid plura? Neque iter ipsum beneficiorum experts esse voluit; ab ea enim Urbe digressus cum Florentia esset ad Specianum percipit *pro Annuitia S. Stephani Canonicis imperanda*, cum ibi postulatorum ejus Collegii litera sibi reddita fuissent.

(b) Quanto beneficio Ecclesiam ornasset Concilia defendens, neque ipse dissimulavit Borromeus, qui oculus eorum exemplaria per Italiam, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Lusitaniam transmittenda curavit. Sed præcipue hæc cedere in Provinciæ suæ commodum testatus est literis ad ejusdem Episcopos datis, quas ex Authographo ipso fideliter reddo:

„ Re-

co cessabant malevoli homines dicere, eum non ultro abcessurum finibus Romanis, jamque in Vicarium suum a Pontifice destinari, quo speciosius scilicet sub ejus tituli dignitate exilii nomen lateret. Quod adeo Romæ pro certo habitum est, ut nonnullæ mulieres turpi lucro vivere assuetæ proscruptionis pœnam, quam sub novo Vi-

cario vitari non posse crediderant, voluntario discessu præverterent (a). Ipse interim ad Vicarium suum Mediolani agentem literas dederat enixe monentes, ut Edicta omnia, quæ tunc maxime in controversiam venerant, renovaret, ne vana credulitate pro expunctis, abrogatisque a populo haberentur (b). Inter hæc Oratores

Me-

„ Reverendissime Domine. Ecclesiæ, ac Provin-
 „ cix meæ negotia, quod Amplitudo Tua Re-
 „ verendissima optime novit, me Romæ aliquot
 „ mensis tenuerunt; quo tempore, quamvis non
 „ mediocrem sane molestiam inde perceperim, quod
 „ ab Ecclesiâ mea, a qua ægre divelli soleo, tam lon-
 „ ge, tamque diu abessem; hoc me tamen consolatus
 „ sum, quod quarum rerum causâ me ad Urbem
 „ contraheret, eas ferme omnes Dei ope & gratia,
 „ ac Summi Pontificis singulari pietate ita trans-
 „ gi, ut & complura, quæ ad Ecclesiâ meam Me-
 „ diolanensem pertinebant, bene contulerim, &
 „ quod ad Provinciâ attinet, Concilia nostra Pro-
 „ vincialia Quartum & Quintum, dum Romæ essem,
 „ recognosci curarim, quæ jam nunc typis tradita,
 „ brevi, Deo volente, edentur; & nonnulla etiam a
 „ Summo Pontifice impetraverim, quæ vel totius Pro-
 „ vincia nostra, vel aliquarum ejus Ecclesiarum ratio-
 „ nibus accommodata erunt, atque opportuna: quo
 „ in genere aliquarum Ejus Sanctitatis literarum exem-
 „ pla ad Amplitudinem Tuam propediem mittam. Qua-
 „ propter sicut nos omnes eo nomine preces Deo
 „ plurimas sudimus; sic illi quidem gratias & agere,
 „ & habere debemus maximas. Ego vero postica-
 „ quam Mediolanum reverti, feci statim, quod
 „ Summus Pontifex jussit, ut me ad Civitatem &
 „ Diocœsim Brixiansem obeundam & visitandam con-
 „ ferrem, quo in officii munere aliquam partem hu-
 „ jus Quadragesimæ, ac nonnullos dies post Refur-
 „ rectionis Pascha consumam. Deus Amplitudinem
 „ Tuam incolumem perquam diu conservet. Brixia
 „ VIII. Cal. Martii MDLXXX.

Amplitudinis Tuæ Reverendissime

Frater studiosissimus

C. Cardinalis Tit. Sanctæ Prædix.

(a) Hic etiam Mediolanenses rumor occupave-
 rat, & perlatus ad S. Andreæ Avellini aures eundem
 impulit, ut Carolum ipsum de rei veritate sciscitan-
 retur 11. Idus Novembris: „ Multi Cives tui studio-
 „ sissimi, & præsertim ex Equestri ordine Cusani
 „ Fratres, & Comes Paulus Camillus de Marlianis
 „ mœrore una cum Collegii mei Patribus conficiuntur;
 „ quandoquidem invaluit perniciofa vox, aut jam
 „ dimissam a Te fuisse, aut certe dimitendam esse
 „ Ecclesiæ hujus administrationem. Næ, si hoc Superi
 „ unquam patiantur, sane perditam funditus omni-
 „ no hanc Urbem velint. Etenim licet animarum
 „ fructus neque Tuus, neque nostris omnino votis
 „ respondeat; quot interim mala sublata Te auctore
 „ sunt, & quantum boni inductum? Aliqua me adhuc
 „ spes lætât fore, ut hoc neque ad hanc diem ac-

„ ciderit, neque certe sit eventurum. Tamen recrea-
 „ me, obferro, certiore aliquo super hoc nuncio, atque
 „ animum iis redde, quibus disseminata hæc fama
 „ profecto abstulit.

(b) Plura timuit Carolus, ne hoc tempore Me-
 diolani turbarentur. Primo ne ad Basilicâ Maximâ
 latera recluderentur portæ, quas muro obstruendas
 nuper jusserat; quare scripsit, ut ad tuendum sus-
 ceptum consilium geminâ insuper Aræ iis in locis
 extruerentur, quo saltem adversariis religionem ali-
 quam incuteret. Mandavit etiam, vetus organum ab
 remotiore in Ecclesiâ loco ad Odei latus transferri,
 quod difficulter antea tentaverat; imo etiam no-
 vum aliud juxta addi. Maxime tamen omnium com-
 moverat Carolum quod a Vicario suo intellexerat:
 celebrata nimirum fuisse publica die festo hastiludia,
 quibus ipsi Gubernatoris filii interfuerant. Solicitudinem
 etiam Cardinalem habebant choreæ publicæ, in quibus
 impune debachari licentiam plurimorum audierat.
 Audi quid de hac libertate perscripserit ad
 Eundem Carolus de Augustinis Doctrinâ Christianâ
 Sodalitio Præfectus: „ Ex quo hinc abfuiti, Pastor
 „ Illustrissime, exarist quidem Societatis nostræ uni-
 „ versa studium in fundendis ad Deum precibus pro-
 „ tuenda hujus Ecclesiæ causâ, quam Tibi unice com-
 „ missam scimus. Neque diebus dumtaxat festis, verum
 „ etiam quotidie singuli ex Sodalitio nostro hanc Deo
 „ commendant; obsecrationes autem hujusmodi ab eo
 „ amore proficiunt, quo Tibi obstricti sumus uni-
 „ versi. Pro certo habe, septem millia ex hoc nostro
 „ coetu esse, qui *genus ante Bial non curaverunt*.
 „ Verum hoc non sine lacrynis dico, optima a Te
 „ relicta instituta publicis choreis fuisse sanditus ever-
 „ sa. Choreas consecuta sunt infinita mala, exdes,
 „ atque inimicitia, Deo detractus ubique honos,
 „ animarum salus perditâ. Diciturum est palam,
 „ spectaculis hæc Pontificium etiam favorem ac suf-
 „ fragium accessisse &c. Itaque modum aliquem
 „ tante licentiæ impositurus Borromeus Nicolao Gale-
 „ rio Vicario suo, dum Florentiæ esset, vixdum Roma
 „ regressus, ut decreta in hoc sua bis jam palam re-
 „ citata corroboraret quæstionibus, quibus contumaces
 „ Cives statim subjeceret. Epistolæ summa, quam ad
 „ eum dedit, hæc fuit: Credere se proposito iterum
 „ Edicto de publicis spectaculis obsecrans Cives fuisse;
 „ Verumtamen si adhuc licentius furciet audacia,
 „ severas quæstiones institueret contra eos, qui au-
 „ ctiores fuissent. Si tamen pacata viderentur omnia,
 „ mitius ageret in eos, qui celebrato paulo ante ha-
 „ stiludio in Ecclesiasticos laqueos se induxissent. De-
 „ mum si ad obedientiam parati reliqui viderentur,
 „ caveret, ne aliquam contra Ayamontii filios senten-
 „ tiam Anathematis pronunciaret, sed intra privato
 „ parietes, eosdem nexu omni liberaret. Sed mox recrea-

Mediolano missi supervenere lacerati totius Italiae probris, & quacumque transfrent, velut innocentia insectatores accepti. Primo statim adventu, cum obsequii simulatione Archiepiscopi Aedes Romae adissent, colligentem vasa, ac reditum ad suos parantem invenere. Hac novitate percussi, ac prope exanimis, quoniam ille tam praeceptis Cardinalis discessus spectaret, taciti secum, multisque simul cogitationibus anxii reputabant. Adeo videlicet legationem suam contemni, ut neque digni haberentur, quorum Ipse querimoniis responderet. Quid porro dicturos Gubernatorem, & factionis ejus comites, quibus ita se acturos promiserant, ne ultra Carolum Mediolani viderent? Itaque interposita etiam duorum Cardinalium opera, quocumque, & precibus accinctum itineri retinere conabantur. Daret hoc Patriae, immo potius nomini suo, ne aut Civium suorum aspectum averfari, aut rerum desperatione effugisse iudicium videretur. Contra Carolus dicere: magno utique in honore Cives suos apud se haberi; non esse tamen, cur Romae diutius mo-

raretur, quippe cum omnia sua Summi Pontificis arbitrio permisisset (a). Ignorabant miseri, de causa ipsa, quam acturi venerant, latam jam pridem esse sententiam (b), ac fera perditis rebus auxilia se afferre. Eumvero sic vinci aequum erat, qui spem omnem victoriae in fallaciis suis, calumniisque reponerent, nec satis scirent, indecoros plerumque exitus ex iniquis consiliis reportari.

CAPUT III.

Legatis exceptis, Mediolanum properans, Florentiam, Ferrariam, hinc Venetias digreditur. Quam honorifice de Eo Veneti omnes sua in Urbe, itemque ditone senserint.

1580. **D**iscedentem ex Urbe Carolum summi, infimique Romanorum ad multum viae extra portas profecuti, cum divelli ab Ejus aspectu non possent, precibus tandem ab Eo coacti revertebantur, dolorem, quem ex Illius discessu sentirent, silen-

tus Galerii responso est, scribentis, omnia tranquille perfecta, neque quemquam videri nova molientem. Non adeo tamen huic publicae quieti praefidere Carolus visus est, ut licet erueret ex Epistola ad Specianum data Nonis Februarii: „ Hesterno „ mane (diei scilicet IV. mensis Feb.) Bononiam ingressus sum. Reddita hic mihi Galerii litera fuere, quibus allatum est, post renovatum Edictum omnia „ festis diebus spectacula conquievisse. Ego tamen „ perpendens, facile erumpere sepultum fortasse incendium posse ad Dominicam diem in Capite „ Quadragesimae, cum ipsa legis observantia possit „ allegata adversantium jura imminuere, statui ita „ Mediolano ditare, ut facilis mihi in Urbem reditus sit ad eam diem, ad quam universi populi „ Synaxim indixi. Quare Venetias nunc contendere mens non est, sed Ferrariam dumtaxat digrediri; quandoquidem hoc pacto diei unius spatio redire ad meos possim. Illuc itaque a prandio iter institutum, & ex Pontificis voluntate, quae cum eo „ Duce mihi sunt componenda, transigam. Quod „ vero ad Brixiam Iustrandam pertinet, Pontificiam „ voluntatem celabo, & cum in linnine Iustrationis „ fuero, rum Episcopum commonebo. Eam itaque „ post Pascha differam, & opportune tunc cadet „ iter meum Venetias; quoniam absoluta Brixienfis „ Dioecesis Iustratione, quae Veronensibus contemina est, facilem ad Venetos transitum video: „ Eo autem pergam, si constabit, legationem meam „ posse in Dei honorem vertere.

(a) Addidit etiam rogantibus Cardinalibus Alciato

& Gallio: liberiolem hoc pacto legationem fore, cum nullum abens Ipse impedimentum posset offerre. Tamen, ne tot se precibus obfistere durius illis videretur, brevi eo tempore, quo Romae adhuc mansit, ad Pontificem Legatos Ipse introduxit, & summa cum eorum laude merita utriusque, ac dignitatem Gregorio indicans, sincero animo Pontificium favorem ipsis conciliavit. Et conciliavit sane; nam Summus Pontifex, ut habemus ex Caroli ipsius literis, cum audisset, celebrata semel absente Borromeo hastiludia fuisse in Urbe Mediolanensi, dum adhuc causa penderet, aperte testatus Cardinali fuerat: nolle se ullo pacto Legatos Urbis audire, utpote qui hanc causam licentia sua praedjudicare voluissent. Quare unus Carolus precibus suis illum mitigavit, adduxitque, ut Pontificias patere aures Oratoribus sineret.

(b) Quae sententia Gregorii esset, Cardinalis aperuit Speciano per literas, dum Roma regressus Florentiae versaretur: „ Ne te quidquam lateat, hoc „ etiam non celabo. Cum ego discessurus abs Gregorio rogarem, quid mihi agendum esset, si Mediolani novae turbae excitarentur: expectandum „ ne Roma responsum, an secus? Ille respondit: „ si quidpiam in jura Ecclesiae meae, aut consuetudinem tentaretur, ut partes Episcopi pro viri „ li defenderem, Romana etiam inconsulta Sede, „ & ne minimum quidem de more remitterem. Sane Pontifex consentire Carolo videbatur, cui totam ferme Apostolicam auctoritatem hac in re per-

lento, & lacrymis indicantes (a). Hæc publicæ venerationis, & benevolentiae studia in causa fuere, cur serius aliquanto, quam cuperet, Mediolanum rediret. Quicumque enim incederet progredi ultra non poterat, quin rogatus a Magistratibus, ac simul populi acclamationibus circumventus aliquem praesentiae suae fructum incolis impertiret. Nullam certe ex multis, amplissimisque Urbibus, quas in reditu adiri necesse fuit, ante deseruit, quam concione in Templo habita, multisque millibus hominum Divina Dape refectis, ut sæpe plus lassitudinis ex hospitii mora, quam ex itineris jactatione referret. Florentiae pri-

mum (b) cum e suggesto diceret, quamquam in ceteris rebus pietatem populi effuse laudaret, haud tamen destitit objurgare luxuriam foeminarum, quod elegantissimè ornatae ad Sacra accessissent. Multis deinde rebus mutuo consilio cum amicissimo Duce compositis, Ferrariam venit (c), quo plane tempore Saturnalium studia ferebant. Tenebat ejus Provinciae Imperium Alphonsus Estensis, a quo regia prope pompa deductus in Urbem omnia repente mutavit. Omnium Ordinum homines obliti choreas, & ludibria scænarum ad Templum confluebant Altaris mysteria ex Ejus manu accepturi: ac tanto studiosius, postquam Prin-

(a) Non Romanorum dumtaxat hic dolor fuit, sed Cardinalis etiam Madrutii, qui Tridento cum Romam venisset sub ipsum Borromei discessum, statim ad Eum hæc scripsit: „ Intime doleo te in „ Alma Urbe a me non fuisse repertum, unde „ paulo ante adventum meum excesseras: neque tui „ alloquendi occasionem mihi saltem in itinere „ fuisse oblatam. Ego itaque unus brevi sermone „ tuo etiam carui, cum tot aliis datum sit tamdiu „ sanctissimo tuo exemplo, & voce delectari!

(b) Roma discessit IV. Cal. Februarii, ut ad Annam Sororem scripsit. Die artem postero Caprarolæ se tenuit in Cardinalis Farnesii Villa. Hinc XXX. Januarii die cum obiter Bagnaxæ hortos vidisset, vespere cum ad Sancti Laurentii Vicum divertisset, & secum animo reputaret quam inani sumptu emptæ fuissent vise deliciae, literas statim ad Cardinalem de Gambara dedit in hæc verba:

Illustrissimæ, & Reverendissime Domine.

Hoc vespere ad Sancti Laurentii Vicum perveni; & quoniam per errorem ducentium excessi e via, quam ire meditabar; ideo Deiparæ ad Quercum Aedem invisere mihi non licuit, ut summopere optabam. Attamen Bagnaxæ Villam tuam ingressus sum, ubi mecum perhumaniter actum a tuis est: die autem superiore Caprarolam, scilicet Cardinalis Farnesii delicias inspexi. Utrobique expendi inmodicum luxum, atque effusissimos sumptus; praesertim cum in altera ex iis villa occurrerint apte disposita aviaria, piscinæ splendide extractæ, imò suæ etiam silvestribus capris, damis, & exoticis animalibus attributa sedes. Id me intuentem vehementer percussit, quod inter tot brutis animalibus comparata commoda, nullibi apparuit aut hospitium, aut saltem destinatus hospitii locus ad perfugium miserissimum Pannonum, Bohemorum, & praesertim Belgarum, qui furore Eterodoxorum coacti solam vertere, inter hujus ætatis turbas nullam nancisci tutiorem sedem, quam apud nos, posse contendant. Id tibi nunc potissimum commemorare volui, quoniam a tuis audivi, meditari te nova adhuc hortis illis adium, & fontium or-

„ namenta adjungere; tum etiam ut eadem commemoratione Cardinalem Farnesium exstimules, „ ut parcat inanibus expensis, eique insuper objicias „ aliquam ex profugis, & vexatis illis Nationibus „ peculiariter esse illius patrocinio demandatam. „ Si enim bene meminit de iis, quæ cum eo familiariter collocutus sum in via, quæ ad Centumcellas ducit: statuat tandem immodicos hosce Caprarolæ sumptus emendare, atque hospitem tot profugis alienigenis sedem in una aliqua ex infinitis, quas possidet, ædibus, splendidiorem certe, & nobiliorem futuram, aperire. Si vero hæc mea Epistola hoc dumtaxat impetrarem, ut ab hac importuna effusione supersederes, operam certe me non perdidisse crederem; praesertim cum hoc pacto sperarem, facilius mihi ad statutum tempus pensiones annuas a te numeratam iri. Quare si opus fuerit, in posterum non recusabo in iis exigendis molestior videri, quam hæcenus fui; nimium, ut nimium hunc luxum moderari ego etiam aliqua ratione possim. Interim omne tibi obsequium meum defero. Ex Vico Sancti Laurentii XXX. Januarii MDLXXX.

Itaque per Etruriam continuato itinere Florentiam iniiit sub vespere Cal. Februarii, ubi se *is beneficis, & benevoli animi significationibus a Magno Duce pene obrytium scribit, quibus semper Medicea Gens liberaliter admodum se cumulare consuevit.* Ab ea Urbe deinde III. Nonas excessit, ut docet initium literarum, quas ad Specianum ex hac Urbe postridie Cal. Febr. dedit: „ Hesternò vespere Florentiam veni, ubi totam hanc diem Purificatæ Deiparæ Sacram transegi. Cras summo mane, si Superis placet, Bononiam contendam.

(c) Ad IV. Febr. diem mane Bononiam ingressus est, ibique multis per literas expeditis Ecclesie suæ rebus, die VI. Ferrariam versus iter direxit, praemisso tamen familiari suo, qui Ducem de adventu ipsius moneret. Gestit hoc Nuncio Aretinus, & subvertit, ne populi eo tempore latitia debachantis licentia, & personarum hominum occursum hostis sui oculos offenderet, oculus personarum usum omnibus interdixit, publico Latitæ Saturnalis Symbolo, quod moris in ea Urbe erat, a Civium oculis remoto.

Principis uxor cum domestico cœtu nobilium fœminarum ejusdem pietatis exemplum dederat.

Post tridui (a) moram Pado flumine vectus, Venetias descendit acturus de gravissimis rebus, prout mandatum a Pontifice acceperat (b). Et quamquam, ut superbos occurfus vitaret, secreto ingressu ad Apostolici Nuncii palatium appulisset, co-

gnito tamen Ejus adventu Dux ipse, quod raro antea factum fuerat, ac Senatores cum ipso Duce statim adfuere sua simul, ac totius civitatis obsequia benigne offerentes. Paulo post omnis terrestris, ac maritimæ opulentia munera supervenere, qualia scilicet decebat esse Reipublicæ dona, quæ feracissimos terrarum tractus, & amplissima Superi Maris spatia complectitur (c).

Tanta

(a) Quid cum Atefino Duce egerit breviter refero ex literis ad Cardinalem Sabellum datis, cum Venetiis Borromeus esset. Primo itaque eum rogavit, ut Quasitoribus de causis Fidei auxiliariam manum praberet; cui Dux postulato religiosissime assensus est, vetuitque, in posterum a suis ullo pacto Sanctissimi Tribunalis libertatem imminui. Deinde obsecravit, ut veteres similitates aliquas, quas non obscuras in Mutinensem Episcopum, & præcipue contra Urbini Ducem gerebat, omnino deponeret. Ultimo Borromei consilio sancita aliquot contra Hebræos fuere, & indicta supplicia illis, qui ab Ecclesia Orthodoxa deficientes circumcissioni se subjicerent: qui vero Judæorum legem jam profiterentur iusti sunt cetero quodam vestium indicio notiores incedere; atque pro eorum libertate coercenda, ex vetere Pauli IV. & recenti Pii V. Decreto ut in illos animadvertetur, impetravit. Ceterum dum hæc cum Duce stabiliret, triduum cetero non effluxit. Nam cum eo anno in diem VII. Febr. Dominica incideret, & Carolus doceat in suis literis se Feria II. jam Venetiis fuisse, quomodo triduum Ferrariae substitit, quo vix ad diem VI. illius mensis pervenire potuit, ut ex ejus Epistola mox recitata constabit? Cum autem in itinere esset traducenda septima dies mensis, qua secundo Pado in mare evehctus Venetias Carolus navigavit, unam diem, aut paulo amplius spatium colloquio huic concedamus, necesse est.

(b) Nullum Carolo Pontifex mandatum dederat, ut Venetias hoc tempore digrederetur; imo aliter jam borromeum decrevisse, testantur Iplius literæ Bononiæ scriptæ, & capite superiore relatæ. Sententiam itaque suam mutavit dum Ferrariae esset; unde etiam literas ad Specianum dedit rogans, ut se purgaret omni dissimulationis suspicione apud Oratorem Venetum Romæ degentem, eo quod ex ea Urbe discedens nihil de hoc itinere aperuisset, quandoquidem nondum de hoc deliberaverat. Accipe insuper, quæ Illum rationes impulerint, ut Venetias navigaret. Postridie Nonas Februarii hæc ad Specianum habet: „Hoc mane Ferrariam veni, „ ubi cum audiverim iter unius diei Venetias hinc „ distare, statui illuc proficisci, inde Patavium, „ & Brixiam, ne interim elabatur lustrandæ citius „ Brixienfis Ecclesiæ opportunitas. Inde etiam per „ facili mihi erit Mediolanum transitus, ubi ad „ se ad Dominicam in capite Quadragesimæ jamdiu „ constitui. Cum deinde Venetiis fuero, exacte „ omnia, quæ cum Ferrariensi Duce transegero, „ per literas exponam.

(c) Caroli delicias, cum in hæc Urbe versaretur, itemque res gestas aliquot habemus ex iis, quæ ad

eundem Specianum scripsit. „ Statui deinde, ut „ Ferraria perferissem, Venetias proficisci, ubi „ nequid a Clarissimis hæc Viris necessarii in me „ desideraretur officii, plures, quam animo desi- „ naveram, dies mansi; quandoquidem ibidem a „ Feria II. usque ad Sabbatum motam meam ex- „ traxi. Longior tamen me recreavit mora, varia „ Urbis Tempa obeuntem, ac Sanctorum exuvias „ venerantem; quæ res magna mihi voluptati fuit, „ cum raro alibi paria his Sacra Lypfana repere- „ rim. Cumulavit deinde gaudium meum Proce- „ rum istorum familiaritas, quæ, ut spero, magno „ mihi momento erit pro iis componendis, quæ „ tranquillitatem Provinciæ meæ in Veneta Dito- „ ne posita turbare aliquando poterunt. Corrobo- „ ravi irem officiis meis Internuncii Apostolici aucto- „ ritatem, qui Immunitatem Ecclesiæ tuæ conaba- „ tur; præterquamquod ominatur etiam animus „ plures ex hoc adventu meo protecturas certe „ utilitates. Hoc mane Patavium iter institui, ubi „ cum ejus Urbis Episcopo biduum commorabor; „ quare cum temporis angustia me nunc Brixienfis „ Diœceseos lustrationem inchoare, simulque Me- „ diolani ad præstitutum diem esse non sinant, „ recta Mediolanum contendam, ut inde reversus „ Brixiam lustrem; quo circa in itinere aliqua ad „ hanc Urbem pertinentia interim disponam. Sin- „ cera Venetorum Magnatum officia, & amoris „ significationes abunde mihi, atque extra ordinem „ exhibitas difficulter persequar. Plures enim in- „ visentium fuere occurfus, non quidem mihi in- „ gredienti, nam mari descendens, omnium oculis „ subducere me statui; verum illic hospitanti. „ Etenim cum oblatum ab illis hospitium publico „ nomine repudiasset, & apud Pontificium Inter- „ nuncium eisem, quod magis decere visum est, „ me quotidie Clarissimi Viri splendide cibariis do- „ narunt, in quo audio, illos eum motem, quem „ cum Cardinalibus servare solent, excedere pera- „ manter voluisse. Feria V. frequentissima Synaxis „ in Patrum Societatis Jesu Aede celebrata est; ne- „ que ulla ex primariis Urbis Matronis absuit. Ea „ occasione Patriarchæ & Internuncii precibus vi- „ ctus, sed præcipue Ordinum omnium amore & „ religione accensus demum adductus fui, ut Epif- „ copale ibi munus obirem; quare post Synaxim ad „ frequentissimum populum sermonem habui. Cum „ Reipublicæ illius amplissimæ Ducem in Collegio „ conveni (Collegium vocant Cœtum Nobilissimo- „ rum Virorum, qui Duci assident, & cum eo „ corpus Reipublicæ constant), præmissa observan- „ tiæ meæ erga ipsum & Ordinem universum testi- „ „ fica-

Tanta equidem esculentorum omnis generis copia fuit, ut vicenos ex Optimatum numero quotidie ad epulas invitaret: nec Ipse solito largius epulari recusabat, sive conciliandis convivarum animis, sive ut tempori, & loco, quæ non ultima prudentiæ laus est, vivendi rationem accommodaret. Poltridie cum Ducis palatium non officii modo, verumetiam negotii causa adire deberet, tanta hominum multitudo videndi ejus cupida, non vias tantum, sed

ipfas Palatii scalas infederat, ut ægre ad destinatam congressui aulam perveniret. Ceterum de iis, quæ in eo congressu acta sunt, nulla ad posteros memoria manavit (a). Conjectavere nonnulli habitos esse sermones de Apostolico Visitatore Venetiis recipiendo, capto videlicet argumento ex literis, quas paulo postea ad Summum Pontificem dedit, ut Augustinum Valerium Veronæ Episcopum ei muneri destinaret (b). Illud pro certo constat, impetrata ad Bri-

xien-

„ ficatione, mox ad ea exponenda dilabens, quæ
 „ Summus Pontifex in mandatis dederat; demum
 „ obiter, tanquam aliud agens, de Brixienti Diocesi
 „ per me lustranda ex Apostolicæ Sedis consilio ali-
 „ quid innui, neque dissimulavi consilium meum
 „ de illa quantocumque obunda. Neque quisquam
 „ huic sententiæ intercessit; imo humanissime Dux
 „ pollicitus est, scripturum se ad ejus Provinciæ Re-
 „ ctiores, ut, si opus fuerit, auctoritatem meam
 „ potestate sua sustentent &c. Itaque cum tam bene
 „ animatum Ducem invenerim, neque alios in pri-
 „ vatis colloquiis dissentire viderim, in eam spem
 „ venio fore, ut perfacile eos etiam assentientes
 „ haberemus, si de Veneta ipsa Urbe lustranda age-
 „ retur. Certe cum me huc advenisse palam intel-
 „ lectum est, communis erat opinio, me hac ipsa
 „ de causa ad hanc Urbem ex Pontificio mandato
 „ accessisse &c.

(a) Eorum, quæ Carolus Venetiis cum Reipublicæ Moderatoribus egit, fontem ipsum pandimus, literas nimirum ab Eodem Romani missas. Ex iis unæ præcipue datæ sunt ad Cardinalem Sabellum in hæc verba: „ Venetias demum apulli, ubi in
 „ iis, quæ ad Sanctissimæ Inquisitionis Tribunal spectant, mihi que transigenda erant ex Pontificio
 „ nutu, aliquot jam stabilita, ac firmata reperi,
 „ præsertim de Germanis & Transalpinis ad Pata-
 „ vinum Gymnasium studiorum causa confluentibus, quæ jam intellexeris puto ex Internuncii li-
 „ teris. Quare cum Ducem conveni, pleno ore
 „ ejus studia pro Fide Orthodoxa commendavi, &
 „ stimulos currenti addidi, quo bene jam coepta
 „ perficeret, & luculentiores semper Orbi universo
 „ testificationes exhiberet constanti suæ, ac de-
 „ mum comprobaret, quantum Celeberrima Vene-
 „ torum Respublica abhorreat ab omni labe, quæ
 „ Orthodoxæ Fidei integritatem polluere possit.
 „ Rogavi autem, ut non solum Patavii, verum
 „ etiam Venetiis Hæreticorum licentia competere-
 „ retur, eos præsertim Germanos indicans, qui tam
 „ intra publicum diversorium, quam extra, Vene-
 „ torum oculos hæcenus pernicioso admodum vi-
 „ vendi ritu, ac libertate contaminaverunt. Cum
 „ vero hæc potissimum suaderem SS. Pontifici cordi
 „ esse, Princeps effuse admodum respondit, ad-
 „ dens insuper promissa, fore, ut sua ipsius potesta-
 „ te auctoritatem Internuncii, Patriarchæ & Fidei
 „ Quæstoris armaret, quo etiam supplicii, & penis
 „ decerneretur in eorum licentiam, qui in qua-
 „ cumque Venetorum Provinciæ Catholicæ Religio-

„ ni minus consentaneum aliquid aliorum oculis
 „ publice offerret. Ut vero paratissima illius stu-
 „ dia acrius inflammarem, curavi, ut fidem in hæc
 „ obligaret suam: Item veniam ab eo rogavi, ut
 „ liceret mihi omnia ad Summum Pontificem per-
 „ scribere, affirmans, summopere hoc gratum eidem
 „ fore: Ille autem vehementer hoc ipsum rogavit,
 „ & multis adjectis prompti animi significationibus
 „ omnia iterum confirmavit. Intellexi postmodum
 „ aliquos ex Clarissimis illis Viris, cum audissent
 „ ab Etruriæ Ducis Legato me recreatum quam
 „ maxime ipsorum verbis esse, statim illi reposuisse:
 „ juberet me bono animo esse, & majora verbis
 „ ipsis in posterum facta expectare. Paria his ser-
 „ mones habet ad Cardinalem de Gambara, addens in-
 „ finitis se nominibus Procerum illorum amori, & of-
 „ ficiis fuisse devinctum, atque ex ea Urbe ornatum
 „ se auctumque omnibus benevoli animi testificatio-
 „ nibus discessisse. Cum deinde ad Novocomensem
 „ Cardinalem scriberet, innuit, cum Reipublicæ illius
 „ Moderatoribus transacta a se nonnulla etiam fuisse de
 „ violata Immunitate Ecclesiastica contra Spalaten-
 „ sis Archiepiscopi jura; sed Clarissimos eos Viros erro-
 „ ris causam vertisse in Procuratorem suum; ac statim
 „ pollicitos esse, omnia integra illi Antistiti restitu-
 „ tum iri.

(b) Nihil omnino de Urbe ea lustranda cum Cla-
 „ rissimis Viris egit præfens Borromeus. Occasionem
 „ dumtaxat huic consilio dedit ipsa Venetorum religio,
 „ quæ tum mirifice Carolus delectatus est. Rem
 „ ipsam aperient ejusdem literæ ad Specianum datæ V.
 „ Cal. Martias, cum jam Mediolani esset, in quibus
 „ hæc habet: „ Per eos, quibus Venetiis fui, dies
 „ ex publicis, privatisque habitis colloquiis exacte
 „ intellexi, & mecum etiam tacitus perpendi non-
 „ nulla, quæ ad lustrandam eam Civitatem condu-
 „ cerent; quod tibi consilium meum alias obiter
 „ aperui, sed nunc fassus explicabo. Illud itaque in
 „ hac rem succurrit: Venetias lustrari non uti-
 „ le dumtaxat fore; verum etiam necessarium vi-
 „ deri, cum inde uberissimi fructus sint profecturi.
 „ Nam præterquamquod infinitam hominum multi-
 „ tudinem ea Urbs capit, tum exterorum qui illuc
 „ appellant, tum Civium, qui suum ibi domicilium
 „ collocarunt: aliæ etiam Urbes in illius Principis
 „ Civitatis potestate continentur, quibus Rectores
 „ præfunt Nobilissimi ex Patricio Ordine, quos ubi
 „ morum probitate, & religione instituerimus, opti-
 „ mos deinde Moderatores habebimus, qui facile
 „ populos suæ potestati commissos in officio con-
 „ tine-

xienses Magistratus esse mandata, ut quandocumque eam Ecclesiam visitaret, auctoritatem suam ad ea, quæ publicæ religionis ratio posceret, commodarent. Subsecutis diebus pergebat invisere præcipua Urbis Templâ (a) itipatus agmine Episcoporum, aliorumque Sacerdotum comitatu, quæ res populari joco locum fecit. Nam cum antea Episcopi ipsi, ceterique Ecclesiastici Ordinis

Viri tectis dignitatis Insignibus incederent, neque a reliqua Populi parte dignoscerentur, nunc inaudita erga Carolum veneratione abjecerant vestium profanarum larvas, ut proinde Veneti dicerent, nunquam ante Caroli adventum tantam sacrorum hominum multitudinem in Urbe sua esse visam (b).

Decimo tandem, ex quo venerat, die

„ tinebunt, & vitia, ipsasque malorum stirpes evel-
 „ lent. Quamobrem hoc mecum recolo: scilicet
 „ fructum, quem Veneti ex lustratione percipient,
 „ non hujus duntaxat Urbis finibus esse continen-
 „ dum, sed in gentes omnes, quæ ipsorum pote-
 „ stati subiectæ sunt, facile redundaturum. Postquam
 „ hoc ego oculatus testis asserere, qui Verona
 „ transiens summa cum animi voluptate idipsum
 „ plane cognovi. Præsunt ibi optimi Rectores,
 „ compositis probi moribus, & eximia religione
 „ insignes; idcirco hisce Saturnalibus populum cum
 „ universum, qui aspero, & difficili ingenio esse di-
 „ citur, ita coercere, ut omni personarum ho-
 „ minum spectaculo Civibus interdicerent: neque
 „ eorum quisquam inperium imminuere ausus est.
 „ Verum quo uberius ex hoc consilio fructus osten-
 „ ditur: eo major hujus exequendi necessitas vide-
 „ tur. Clerum inibi vidi profanis utentem vesti-
 „ bus, licet cum apud eos essem, ut cultum il-
 „ lum Sacerdotali dignitati minime consonum abje-
 „ cerent, facile omnibus persuaserim &c. Neque
 „ tamen præteribo Templâ apud eos nitida admo-
 „ dum reperiri, optimis ornamentis abundare; imo
 „ nihil eorum sacris adificiis, & religionis cultu
 „ esse splendidius. Neque eum populum vitiiis illis
 „ laborare puto, quæ exterorum opinio Venetis af-
 „ fugit. Nam Bacchanalium tempore cum ego sæpe
 „ Templâ obirem, & Sacra Lyplana veneraturus
 „ frequens in viis essem, pauci admodum mihi per-
 „ sonati occurrere. Insuper suoapte ingenio suaves
 „ admodum Veneti mihi videntur, & in quacum-
 „ que parrem fectas, faciles, ac cerei; demum ad
 „ pietatem & religionem prони, & facti. Nulla in-
 „ ter ipsos jurgia audiuntur, & aperta potissimum
 „ inimicitia absunt; Sed, ut plurimum, apud eos
 „ moderata, & pacata omnia. Absent ab iis etiam
 „ vestium luxus, & fervorum comitatus, qui ali-
 „ bi eminet; Illi postquam ex ephæbis excessere,
 „ oblonga, itemque simplici toga contenti, & jux-
 „ ta gentis morem pileolo tecti incedunt: nec
 „ dispar Senatorum cultus est, eorumque omnium,
 „ qui dignitate ceteris præstant, cum soli, nullo de-
 „ ducente famulo, Urbe vagentur Aliquot ex
 „ Proceribus & primariis Matronis pietate excellunt;
 „ nec popularis etiam religionis indicia desunt, cum
 „ multi numerentur Cætus, & Sodalitates piorum
 „ hominum, qui magnam sanctitatis spem faciunt,
 „ si Antistitum cura solers accesserit. Quare certa
 „ jam extant futuræ messis primordia, quæ ad ma-
 „ turitatem certe, Urbe lustrata, perducentur &c. “
 „ Plura deinde addit, quibus docet, quo pacto apud
 „ eos Ecclesiastica jura vetere ipsorum instituto debi-

litata, vel retineri, vel etiam induci possint, quæ brevitatis ergo omitimus.

(a) Multis officiis compulere Borromeum Clarissimi illi Viri, ut Armamentarium suum, quo nihil certe magnificentius existere dicitur, invisere non gravaretur. Diu se eorum postulatis difficilem Carolus præbuit, causatus tempus eo modo inaniter teri; nihilominus recusantem, contento remedio deducere illuc conabuntur. Tandem diu ipsorum votis refraganti cum ostendissent præfixam Armamentario Epigraphen, in qua legebatur

PRÆSIDIUM FIDEI CATHOLICÆ

pervicere, ut illud ingrederetur; eoque inspecto gauderet, tantam nauticæ, & bellicæ suppellectilis molem a religiosissimis illis Civibus summo impendio ad Fidei nostræ tutelam, & immanissimi hostis damnum comparatam esse.

(b) Sexdecim eo tempore Venetiis erant Antistites; cumque tanta Episcoporum una in Urbe frequentia, aliarum Urbium solitudinem ac orbitatem indicaret, Carolus exploravit diligentius causas, cur illi a Sedibus abessent suis; quibus cognitis, Apostolicum Internuncium enixe rogavit, ut pro sua auctoritate eos in Urbes singulas suas reverti juberet. Neque hoc contentus officio Romam ad Specianum literas in hæc verba dedit: „ Tacitus
 „ non præteribo plures Venetiis Episcopos esse, a
 „ Sede absentes sua: cui malo vellem efficaciter
 „ consuli. Celebris de Pallio controversia Patriar-
 „ cham Aquileensem ad Sedem suam remeare non
 „ sinit; quare tandem aliquando ejus loco mitten-
 „ dus videretur ejus Adjutor, sive Electus, qui
 „ jubendus esset insuper, ne ex ea Sede pedem un-
 „ quam efferret; cum illius præsentiam Aquileensis
 „ Urbis & Provinciæ tempora summo opere postu-
 „ lent; tum etiam quod diutius inde Patriarchæ abi-
 „ fuerunt; & multo magis propter grassantem ibi
 „ impune Hæreticorum audaciam. Præterea magna
 „ etiam urgeret necessitas Provincialis Concilii con-
 „ gregandi, tum propter Metropolis ipsius ampli-
 „ tudinem, cum propter ingentem viginti Suffra-
 „ ganeorum numerum. Quod si Concilio cogendo
 „ obstaret Pallii controversia, miti illuc posset
 „ Apostolica auctoritate munitus Legatus, qui Pa-
 „ triarchæ loco Synodo præfesset. Octavus supra de-
 „ cimum jam mensis agit, ex quo Feltrensis item
 „ Antistes Sedem non vidit suam. Causatur tamen
 „ impetratam a Summo Pontifice absentia suæ veni-
 „ am, & Pontificius Internuncius fatetur, man-
 „ datum sibi a Gregorio, ut ullam ipsi molestiam

die (a) Venetiis discessit omni honoris genere excultus, sacrarumque Reliquiarum parte donatus, quo munere nihil Illi carius esse facilis conjectura erat. Habebat in comitatu Federicum Cornelium Patavinum Episcopum, cujus precibus exoratus diem unum (b) Patavii substitit, ut consuetis pastoralis beneficentiae officii populum recrearet. Hæc Patavii mora spem fecerat Vicentinis, posse Cardinalem apud ipsos tantundem temporis retineri. Ipse

enimvero, excusata paucitate dierum, intra quos Mediolani esse deberet, ne tamen omnino expectationem eorum falleret, ad prima auroræ indicia affuturum se in templo promisit, si qui Divinæ rei interesse, ac sacra communione refici vellent. Vigilatum tota nocte a Sacerdotibus est audientis piorum Civium confessionibus ad Pœnitentiæ Tribunal confluentium, ut sese ad consequendam ejus promissi gratiam compararent (c).

Inde

„ obijciat usque, dum aliter Romæ non decernatur:
 „ Tamen dum expectatur certius responsum, obli-
 „ teratur interim rei memoria; quamobrem Eccle-
 „ sis plura incommoda obveniunt. Clugienfis Epi-
 „ scopus se ait residere non posse propter inopiam.
 „ Amonensis, & Spalatenfis allegant suam ipsorum
 „ operam non requiri, cum habeant in subsidiis Co-
 „ adjutorem suum; quamvis Concilii Congregatio
 „ de Parochiis agens declaraverit, teneri Parochum
 „ in Parœcia residere, licet sibi Coadjutorem ha-
 „ beat. Concordiensis, & Cydonius in Creta, ut
 „ etiam Bellunenfis, valetudinis excusationem præ-
 „ tendunt. Tragurii, & Corcyræ nigræ Episcopi di-
 „ cunt, se domesticis litibus hic vacare. Torcella-
 „ nus Venetiis degit propter Sedis suæ proximita-
 „ tem; licet ipse causetur recentem electionem
 „ suam, & asserat domus suæ ornatum interim cu-
 „ rari. Internunciis tamen, cum hæc illi incommo-
 „ da aperirem, respondit: se citius imperaturum omni-
 „ bus, ut quamprimum Sedem repetant universi,
 „ iis exceptis, qui sustentantur Coadjutoris opera,
 „ & Feltrensi, qui Apostolicam, ut abis, obtinuit
 „ facultatem. His acceptis literis Pontifex suam
 „ etiam pollicitus est adjungendam operam pro mo-
 „ deranda hac Antistitum libertate; atque, ut Specianus
 „ scribit, usum dignitatis & insignium ab iis sem-
 „ per retinendorum mirifice probavit.

(a) Sex tantum dies, neque eos integros, Venetiis fuit Borromeus. Feria enim II. scilicet VI. Idus Februarii, postquam Sacrum celebravit Fossæ Clodiæ, eam deinde Urbem ingressus, ibi perstitit usque ad Sabbatum, scilicet Idus ejusdem mensis, quibus Patavium cum Cornelio Episcopo properavit, ut aperte Ipse indicavit in Epistola ad Specianum recitata pag. 495. (C).

(b) Intelligi tamen integrum unum diem; nam partem aliquam Sabbati præcedentis ibi substitit, & partem etiam Feriæ II. subsequens. Et sane Carolus in citata Epistola biduum se Patavii fore aperte declaravit; eam autem scripsit paulo ante quam Venetiis discederet, ut ipse Epistolæ sensus præferre videtur. Itaque totam Dominicam Quinquagesimæ Patavii transiit; cumque die postero Vicentiam modico intervallo distantem inire meditaretur, multi Nobilium eorum Civium supervenientes illum a proposito dimovere conati sunt. Diu admotas preces elusit Cardinalis causatus, necessarium Mediolanensi Urbi adventum suum ante vigesimam ejus mensis diem, atque insuper multa Brixiæ expedienda, quæ sibi properanti licet moram aliquam ef-

ferent injectura. Forte aderant in eo Nobilium Vitorum Cœtu Theatini Patres nonnulli obsequii sui, & reverentiæ officia Borromeo delaturi; cum repente mutato consilio Cardinalis recordatus eorum consuetudinis, qua jejunium Quadragesimale juxta Thelesphori Pontificis decretum a Feria II. Quinquagesimæ auspicabatur, ad eos conversus, *quandoquidem*, ait, *expedire me tam piis precibus non possunt, cras me, antequam Vicentiam properar, Theatini Patres convivium habebunt.* Simul hanc illis conditionem adjecit, ne quid lautius mensæ inferrent, sed prandium de more juxta quotidianas leges instruerent. Vetuit insuper Episcopum, aliosque qui aderant Patricios, esculentum quidpiam Patribus dono mittere, quo splendidius prandium compararent, ne vota sua eluderent. Par siquidem Cardinali erat consuetudo carnis per eos dies abstinendi, cum jejunium suum multo altius inchoaret. Itaque condita re, mane postero ad Partes divertit, apud quos jejunium admodum prandium futurum erat, utpote valde a cibariis imparatos. Verum aliter admodum res eecidit. Nam antequam accumberent, forte accidit, ut quidam eo die Venetiis Patavium regressus, refectam exquisitissimo pisce cistam Parribus dono offerret. Igitur ex hoc comparatæ dapes Carolo fuisse; qui repente tantam lautitiam stomachatus gravate primo cibum sumere; mox etiam de violata fide dubitare. Sed Patres rem, ut peracta erat, sincrete aperientes, omnem statim ab eo dubitationem discussere; quare gratias agens Cardinalis Deo benedixit, eoque suavius cibum sumpsit, quo certius lautitiæ auctorem Deum unum fuisse cognoverat. Hæc ex Patre Joanne Baptista Casaleo in Beati Cajetani Vita ad Cap. IV. arripimus; atque hanc narrationem libentius amplectimur, utpote desumptam ex Collegii sui domesticis testimoniis; cum ipsa etiam Borromei mora, quem certo scimus contra initum prius consilium substituisse Patavii ad partem aliquam hujus diei, & Vicentiam inivisse sub vesperum, non levem huic factō fidem faciat.

(c) Stetit promisso Caroli, & Civium fides. Ille enim summo mane Templum ingressus ingenti cum gaudio Civium Synaxi delectatus est. Aderant innumeri Cives, quorum magna pars Sanctissimo Christi Corpore refecta una cum reliquis libentissime ejusdem Sermonem degustavit. Hinc serius, quam putaverat, ab ea Urbe exivit Cardinalis, deducente populo universo, & licet citatissimo, ut solebat, itinere properaretur, vix, cum advesperasset, Veronam intravit.

Inde Veronam digressus novum officii genus apud Urbis ejus Cives invenit. Cum enim sub occasum Solis introisset, atque occultus abire festinandi itineris studio cuperet, præter opinionem agnitus (a) repente a portarum custodibus audit, capitis poena esse sancitum, ne quis egressum querenti fores aperiret. Moniti interim Magistratus, ac nobilissimus quisque Civitatis supervenire, ac circa Ipsum conferti querebantur, quod ea gloria parte, qua ceteros Venetæ ditionis populos illustraverat, Veronenses fraudare voluisset. Itaque suppliciter postulant, ut sin minus diutius morari posset, ea saltem nocte diversari apud ipsos dignaretur; nec enim ullum tam breve hospitium fore, quod non ipsi magni beneficii loco acciperent. His precibus coactus retro ad Templum, deinde in absentis Episcopi [b] ædes divertit publica desideria post itineris laborem nocturnæ quietis dispendio consolaturus. Brevi enim somno qualitercumque relictus in Templum descendit, ac Divinis operatus, peractaque Cinerum caremonia, qua solemnia Quadragesimæ inchoari mos est, obscura adhuc nocte iti-

neri se commisit magno populi concursu extra portas ad longa spatia deductus, & explente Solis vicem funeralium multitudine.

Verona venientem pari pompa exepere Brixienfes, quibus diutius Ejus aspectu frui licuit. Nam cum ejus Ecclesiæ visitationem quam primum exequi statuisset, triduum (c) ibi disponendis rebus absumpsit, quo facilia omnia rediens inveniret. Jam verò Mediolanensium voces ex propinquo audire videbatur (d), quorum amoris, & gaudii significationes æquius fortasse erat his literis prætermitti, ne multa vero minora facerem. Quo die assuturum pro certo intellexerant, ad multa millia hominum Puteolos usque duodecim milliaribus distantem ab Urbe vicum processerant globati alii, pars supplicantium ritu in longum agmen compositi, ac festivis modulationibus sacra carmina concinentes. At ubi procul venientem in conspectu habuere, moræ impatientes confusis ordinibus in occursum ruunt, & quidquid viæ intererat, multitudine ipsa intercludunt (e). Tum circumfusi, urgentesque se invicem, alii vestes contingere, alii

ge-

(a) Præsul quidam forte prætereunti Borromeo in via intervenerat; Eoque cognito festinanter per viarum compendia ad Urbis portam, qua Illi egrediendum erat, dilapsus custodes monuit Rectorem nomine, necui liberum ex Urbe egressum permitterent. Inde rediens ad locum, ubi Urbis Primores in Saturnalium spectacula se se abdiderant (suprema enim bacchinalium nox imminabat) Cives universos in Cardinalis occursum excitavit. Hac voce audita, finis spectaculis est factus. Omnes ad Borromeum, qui ad portam sublitterat, excipiendum ruerunt; cumque lætitiæ ardor e vestigio deseruisset, admiratus deinde est Cardinalis tantam eo tempore Urbis quietem, ac Civium moderationem, quam valde etiam in Epistola superius recitata commendatam legimus.

(b) Aberat tum in Istriam lustrandam intentus Augustinus Valetius. Neque enim Carolus, si ille adfuisset, silentio ingredi, neque etiam sibi licuisset amantissimi Antistitis piæ insidias vitare. Quanto enim triumphasset gaudio *homo ille Israëlita, in quo datus vix erat* (hoc enim nomine appellare Valetium solebat Borromeus) in Urbe eum sua habens, cujus videndi, & conveniendi gratia septies ille Mediolanum venerat, ut in tabulis testatum est. Revera Veronam ab Istria vix reversus Augustinus Brixiam contendit, ut eam Borromeo tum ibi degente colloqueretur.

(c) Biduum Brixie fuit. Quandoquidem Veronenses feria IV. hujus hebdomadæ constat a Carolo factis Ciacribus respersos; & Carolus ipse in literis ad finem hujus capituli recitandis scribit, se feria VI. die scilicet XIX. Februarii Mediolanum fuisse ingressum. Cum vero non minus liquido teneamus illum nocte antecedente Trivulii fuisse exceptum, quis non videt tanto tempore apud Brixienfes Carolum esse non potuisse?

(d) Martinengi cum esset die XVIII. Febr. in opido Venetæ ditionis, prima excepit Mediolanensium pietatis testimonia, & præsentia sua absterfit multorum dolorem, qui de Illius reditu ambigentes eo usque processerant. Trivulium vero sub noctem cum venisset, suoque aspectu eam gregis sui partem recrearet, effusi ex Ædibus oppidani omnes obviam processerunt, & festo æris campani pulsû lætitiæ suam viciniam denunciarunt.

(e) Miraculi instar eo tempore creditum est, mulam ipsam, cui Sanctus Pastor insidebat, cum ferocissimis moribus esset, neque quempiam unquam accedere pateretur, tum mitiori usam ingenio identidem substituisse, veluti consciam, a se amantissimum Patrem populo item amantissimo offerri; licet populi gestissimæ lætitiæ impetus, & impatientia in frenos, & ephippia undique irrueret, quæ summo studio contingere gaudebat.

offerat.

genua osculari, omnes sublatis ad Cælum manibus gratias Superis agere, quod Pastorem amantissimum post tot rerum discrimina incolumem reduxissent. Ipse inter tam multa amoris, & fidei testimonia deprehensus vix ullam vocem emittere præ gaudio poterat, & vix lacrymis præ gaudio temperans, tamen ex spectantium oculis lacrymas provocabat. Inter hæc mutæ benevolentiae certamina per crescentem assidue turbam enixus ægre ad Urbis moenia successit. Nec minor in Urbe concursus fuit, postquam adventus Ejus signum campani æris pulsu sacræ turres dedere. Non mulieres verecundia, non senes infirmitas, non pueros timor continuit, quominus sese ceteris obviam confluentibus aggregarent. Una vox omnium erat adesse Patrem, adesse Carolum, quem Apennini rupibus clausum, quem Romæ detentum, quem exilio damnatum maligni censores sanctissimarum rerum, immo publicæ felicitatis hostes in-

ferentissimi prædicabant (a). Atque hæc erant odia Populi Mediolanensis, quibus Carolum laborare accusatores Ejus inter ceteras criminationes objecerant. Quis vero crederet, inter tot Caroli gaudia, & summum mœrorem vix noctis unius (b) spatium interfuisse? Nimirum adeo inconstans humanarum rerum vicissitudo est, sive adeo constans Principum ira, ubi aliquam semel injuriæ suspicionem arripere.

CAPUT IV.

Mediolanum in tempore adveniens plures adversariorum machinas partim dissolvit, partim divinitus evertit. Re infecta, & pudenda legatione defuncti, Mediolanum a Pontifice Oratores dimittuntur.

1580. PRIMAM Quadragesimæ diem, quæ plane prima (c) post Caroli reditum fuit, torneamentis, & equestribus ludis

(a) Ad Templi Maximi arcam cum ægre tandem inter redundantis populi affluxum devenisset, & prope quamdam Artificis tabernam vis immanis Civium videretur prostantem omnem mercium copiam everfura: ut rebus suis periculum præcaveret Artifex, nudo ense in irruentes imperam facere minitabatur. Sed irritum illi consilium; nam cum exundantis plebis impetum continere non posset, minis abstinere cum mercium dispendio coactus est, cum illi facile etiam in ferri aciem incurfuri viderentur, ne oculos a Cardinalis aspectu revocarent. Neque ista infimæ dumtaxat plebeculæ studia fuere: Nobiles etiam Viri, atque ex Patricio Ordine frequentissimi cum ad portas excurrere; licet aliquos deinde ex illis timore victos comperiam venienti in forum Carolo non adfuisse, subveritis scilicet, ne Ayamontii oculos ea honoris significatione offenderent.

(b) Læbitur hic Auctor, cui non certo admodum explorata fuit adventus sui dies. Nono Calendas Martias ad Specianum Carolus scribit, quando huc advenerit, & qua animorum lætitia fuerit exceptus: Mediolanum veni feria VI. occidente jam sole. Atque mihi visus est universus hic populus adventu meo recreatus, cum ingens esset post diurnam absentiam meam omnium expectatio, atque extra ordinem oblata sint adveniendi mihi publicæ lætitiæ testimonia. Etenim pedestri itinere multi extra portas longius proceffi, reditum meum opperiebantur; quæcumque autem Urbem ingressus incederem, effusa multitudo viæ redundant. Exinde me domi convenit Gubernator, Arci Præfectus, Senatoris Ordo universus, & Urbis Decurionum Collegium; ut omittam ingentem Patriciorum numerum, qui humanitatis, & benevolentiae significationes omnes mihi detulerunt. Dominicam in capite Quadragesimæ san-

ctiorem effecit populi infiniti in Templum maximum confluentis Synaxis. Nam quamvis admirari plurimi ad minores Basilicæ Aras plebem SS. Christi Corpore resercent; imo frequentior solito esset ad Farceas numerus Civium ad Sacrum Convivium aspirantium: tamen sub lucis ortum me Sacro huic ministerio intentum usque ad horam XXI. nova semper advenientium multitudo ad Aræ Maximæ cancellos tenuit; imo forasfisse totidem jejuni integram famem, & inexpleta vota ad ades suas retuleret, cum tantæ multitudinis desiderio plurimorum Sacerdotum numerus parceret non esset; quare ampla hæc Basilica totam ferme eam diem, donec vespertinæ preces complerentur, referta populo fuit. Voluptatem meam deinde cumulavit quod certo excepi: Summam scilicet Deo favente rerum tranquillitatem toto hoc, quod absui, tempore in Urbe semper fuisse. Etenim si demas celebrata hastiludia sub Legatorum discessum, festi reliqui dies vacui semper profanis spectaculis fuere. Renovatum est ante adventum meum, quemadmodum per hosce annos usitatum fuit, de Quadragesimali abstinencia Edictum, neque illud quisquam imminuit, præsertim cum lanii omnino absterferint macella biduo ante Dominicam in capite Quadragesimæ: Quare unum dumtaxat designatum in Urbe est macellum, in quo carnes infirmis venales de more prostant, (viget præclarum hoc institutum etiam in hodiernum diem). Exinde cauponas omnes, & propositum larum tabernas omnes excuti jussi; nec quidquam ullibi repertum est, quod jejunium Quadragesimale non redoleret.

(c) Secundam hanc a Caroli adventu diem fuisse docet luculenter initium literarum, quas nota superiore reddidimus.

ludis celebrare decreverat Gubernator; utque conspectior rei fœditas esset, præjacentem Palatio suo aream spectaculo destinaverat. Hac maxime ratione, scripserant Oratores Romæ agentes, finiri causam posse, abrogarique legem, quæ diem illam publicæ hilaritati eripuisset [a]: Decretorum vim timendo, obsequendoque invalescere, nec ullum jubendi, fanciendique finem Archiepiscopo fore, quandiu faciles ad parendum animos inveniret: Lenta, & incerta Romæ judicia esse, quibus proinde certa, & antiqua Mediolanensium privilegia committi, neque prudentiæ, neque justitiæ consentaneum videri. Accensus his literis Gubernator, Centurioni mandaverat, ut turmales suos Ticino ex hibernis accerferet, paratosque ad ludicos decursus haberet. Rem gratam Populi, ac Nobilium oculis se exhibiturum putabat, quos propterea publico edicto ad ejus scenæ pompam,

imo ad societatem ejus flagitii invitaverat. Sed Divino quodam consilio accidit, ut se non modo a nobilioribus Civium, verum etiam ab Uxore ipsa, Liberisque suis destitutum videret [b]. Tam piis tamen exemplis nihil mitior factus, inter adulatorum illecebras, & rudis plebeculæ plausus per speriosa equestris pugnæ simulacra atrox adversus Ecclesiæ decreta bellum ciebat. Eodem tempore Carolus post absoluta Sacrorum solemnia suggestum conscenderat, ut Pontificiæ Benedictionis munus Roma nuper allatum Populo impertiret. Tum vero equites non procul a Templi valvis acrius obitreperere: majore impetu renovari certamen; dissonisque clamoribus, & clangore tubarum omnia permisceri. Nonnullos auditorum timor incesserat, ne perturbatus strepitu, aut percussus injuriæ dolore Cardinalis, labente memoria, dicendi finem faceret. Ille sublatis ad Cælum oculis paulum

(a) Interruptam Epistolæ superioris seriem hic apostolite reteximus, quæ turbatam latillimæ illius diei voluptatem, & rei hujus causam aperte docet. Sic itaque Botromeus profequitur: „ Verumtamen alii „ quam tam solemnem diem partem humani generis „ hostis decerpere voluit, qui lucis illius serenitatem „ omnino tandem fœdavit. Dum enim summa „ populi religione Divina in Templo Officia vesper- „ re obitem, inter affluentem plebis multitudinem „ auditi sunt personati levis armaturæ equites elatis „ inter se lanceis procurtere. Aderat, ut rescivi, „ Ayamontius ipse spectaculo, atque illius filii; „ licet religiosissima ejusdem Uxor præter morem „ ex palatio digressa esset, ne risi admodum inter- „ esset scenæ. Vulgatum populari sermone est, „ tragediam hanc omnem Ayamontii consilii con- „ cinnatam, qui etiam dicitur aliquorum animos „ interpositis minis tentasse, ut cibos vitatos pro- „ ponere palam venales vellent. Audio etiam id „ lætum ab adversariis, ne a veteri sua celebran- „ dorum spectaculorum possessione excidant; cum „ missis Roma lteris moneantur, ut jus suum mor- „ dicus retineant; quo retento futurum erit, ut „ Pontifex Legatorum votis consuetudine etiam „ confirmatis indulgeat. Itaque novo se inobedientia „ crimine obstrinxere, quod Civitatis universæ „ religionem offendit, præsertim si tempus ipsum „ attente expendamus. Non enim hoc consilio festæ „ dantaxat diei violata sanctitas est, sed primæ Qua- „ dragesimalis Dominicæ, dum ego ex vetustissimo „ Ecclesiæ hujus Institutio Pontificali ritu Sacra pera- „ gerem, imo inter Divinarum precum solemniam, „ primum ad populum verba facerem post diuturnam „ absentiam meam; in quo quidem Civium etiam „ omnium pietatem irridere visi sunt, qui eo tem- „ pore ab hujusmodi spectaculis abhorrebant quam „ maxime, quin etiam eodem die frequentissimi ad

„ Aras accesserant, ut de Sacri Convivii suavitate „ perciperent &c.

(b) Habita super hoc deinde quæstione, Carolus iterum rein totam, prout acta erat, explanat, & describit Speciano his verbis: „ Divino certe Numi- „ ne permittente effectum est, ut Ayamontius hacti- „ ludia celebraret, quo testatum magis Summo Pon- „ tifici fieret, quantum Mediolanensis populus De- „ creta mea amplecti paratus sit, atque hujusmodi „ inania spectacula aversetur. Etenim nemo Civium „ particeps equestrium ludorum fuit, licet prehenlati „ plures, & infra dignitatem suam ab Ayamontio ipso, „ & Filiis pellesti ad eos videndos fuissent. Vacua de- „ curantibus arena erat futura, nisi exteri milites „ Ticino huc fuissent evocati, qui quemadmodum „ longe Mediolano aberant, ita magna ex parte „ Decreta mea, & contrarias sanctiones ignorabant; „ & postmodum certiores de lege facti, nunquam in- „ ducere animum voluerant, ut Demarcho obtem- „ perarent, nisi minx intervenissent, quibus coacti „ sunt arma sumere, ne vetera st pendia amitterent, „ aut ex Militum albo expungerentur. Nulla huic „ spectaculo femina interfuerunt, si eas excipias, „ quæ domesticis officiis in aula addictæ sunt. Anna „ vero illius Uxor domo egredi mature a prandio „ statuit, ut egressu suo ludos antevereret, & in „ Templo Maximo adeste precibus vespertinis opta- „ bat, nisi muta tunc, & vacua Basilica fuisset, „ quandoquidem paulo ante populum a Synaxi di- „ missam, quæ ad id temporis fuerat protrahata. „ Vetuit tamen pro auctoritate sua, Filios in equis „ decurrere, quamvis ii interesse saltem hastiludis „ voluerint, eamque saltem maternis præceptis re- „ verentiam detulerint, ut rogati, & pene coacti „ cum aliis congregi constanter recusaverint, con- „ trarium Matris imperium semper causati.

lum moratus majore spiritu sermonem recepit, nec ante noctem Divinis Officiis finem imposuit, quæ oriente die inchoaverat.

Postero die, cum de iis, quæ pridie evenerant, consultationem haberet, omnium sententia fuit, publicis locis schedulas de more affigi oportere, quæ profani spectaculi auctores primum, deinde executores, nec non eos, qui interfuerant, pro ut anno priore statutum fuerat, devotos Orco, aut Ecclesiæ ingressu prohibitos declararent [a]. Qui terror cum multis ejusdem culpæ conscios ad pœnitentiæ tribunal adduceret, adeo nihil Gubernatorem movit, ut nonnullos militum, quos ad conscientiæ quietem eodem remedio usos

esse cognoverat, in carcerem trudi juberet.

Erat eo tempore Mediolani quidam ex sodalitia Capuccinorum Sacerdos [b], antiquæ sinceritatis homo, & adulationis nescius, cujusmodi in Magnatum aulis plures esse oporteret. Hic invento ad Gubernatorem aditu, non desistit objurgare licentiam eorum, qui majorem in republica potentiam adepti sacros Præfules, & Ecclesiæ jura despiciunt, eique gravibus verbis ostendere, quantæ ex illo contemptu Catholicæ Fidei, Regnorumque clades oriantur. Eodem animo, cum die quodam e suggestu diceret, Sacerdotum sive avaritiam, sive molliem acerrime reprehendit [c], qui ad moderandam Principum con-

(a) Quam pedetentim, & suspenso veluti digito vulnus hoc atrectaret, ne nimium dolorem commoveret, habemus ex reliquis nuper recitata epistolæ verbis: „ Quam prout in Antistitiis sui obsequium Mediolanenses sint, ex hoc cognoscas velim. Recitatis palam diris, quas in ejus scænæ spectatores, nullo tamen indicato, pronunciam: turmatim venire complures tam funestis vinculis absolvi postulantes. Ex iis autem erant, qui vel casu in spectaculum incurrerant, vel quadam, ut asolet, videndi cupidine stimulati ad strepitum & clamores convolaverant, magis alieni criminis explorandi, quam perpetrandi studio iucenti. Et quamquam vix certæ inobedienciæ sibi conscii videbantur, ad Sacra Tribunalia venire, ut quemcumque animo infimum scrupulum evellerent. Item hujusmodi interditi laqueis liberare se alii ex aulicis, & Ayamontii domesticis, inter quos fuit illius Consanguineus. Omnes tamen fatebantur, se casu dumtaxat illinc transeuntes ignaros oculos in ludicrum certamen convertisse. Non me fugit, Legatus Romæ magnificis verbis id mihi crimini daturus. Objicient enim, infinitam hominum multitudinem tam levi de causa gravibus vinculis fuisse constrictam. Ego tamen nominatim nullum irretivi, sed generatim denunciari jussi, Sacris interdicitum esse iis omnibus, qui hastiludium celebrassent, atque vidissent: neque idcirco eorum consuetudine reliqui abstinere debent, cum nullus singillatim hæc pœna fuerit damnatus. Sane certa hæc in incertum pronunciata sententia omnibus terrori fuit; atque efficit profecto, ne quis in posterum Ecclesiasticis Edictis audeat debitum honorem detrudere. Nihil tamen minus instituta questio est in spectaculi autores, ut publicè anathema in eos pronuncietur. Horum duodecim audio fuisse Joannem Baptistam Reynam. Sed in hac quaestione ab Ayamontio, ejusque Filii abstinetur; videor enim mihi satis Pastoralis officii auctoritatem firmasse, & populo salubre exemplum constituisse; immo prævideo, si hac in re aliquid iterum moliri Demarchus velit, neminem fore spectatorem ludi tam execrati, quin etiam nullum omnino ludam fore; quandoquidem si per-

„ ditissimos quosdam excipiam, milites ipsi Ayamontio obsequi potius recusabunt, quam Ecclesiæ; cum „ Hispani, qui maxime illi student, vehementer se „ hac injuriâ commotos esse testentur. Quare iterum affirmo, utilem admodum ad stabilendam „ Pastoralem dignitatem fuisse, & fore hanc occasionem, si sapientissimi suffragii sui momentum „ Sanctissimus Pontifex huic causæ adjiciat. Ceterum ne tanti sceleris dissimulatio arguere aliquem „ timorem videretur, voluit Carolus schedam, qua Interdicto multati certaminis spectatores denunciabantur, palam in Sancti Fidelis A. de legi, quo tempore Oratori Sacræ audiendæ Ayamontius intererat, ut ex Senecæ testimonio habemus.

(b) Pater Alphonfus Lupus hic est natione Hispanus ex Capuccinorum Cœtu propter eximiam in dicendo vim, ac faciundiam Carolus probatissimus. Eum obtinuerat Borromeus jam ab anno superiore per Cardinalem Sanctæ Severinæ sui Ordinis Protectorem. In annos vero sequentes cum rogatus a Speciano esset, ut alterius cujusdam Episcopi precibus optimum eum Oratorem vellet concedere, respondit per literas: „ Permissa mihi a Cardinali „ Sanctæ Severinæ hujus Concionatoris potestate „ tum decedam, cum aut Lupus, aut Borromeus „ ex hoc mundo excedet; quare eum mihi habere „ volo, nec unquam mihi in mentem veniet illius „ dimittendi minima opinio. Nimirum ille Mediolanensis acceptus est, & mihi. Tamen cum nihil adeo perfectè suum Carolus haberet, cujus possessionem abdicare non esset etiam paratissimus, aliquot post annis, ut Marci Antonii Columnæ votis indulgeret, Panormum ad Sacras Conciones dimisit. Hujus eximii Concionatoris laudes uberiore stylo persecutus est Federicus Cardinalis Borromeus Libro 11. Egregii Opusculi, quod de Sacris suorum temporum Oratoribus incipit.

(c) Cave tibi in mentem veniat, emptam hanc Apostolicæ vocis libertatem Caroli officii fuisse. Nihil iste magis in Concionibus verebatur, quam inutilem auditorum offensionem. Vera cum Romæ esset paulo ante, atque per Vicarii sui literas intellexisset, Patrem Lupum liberius oratione sua in Regis

conscientiam adsciti blandiri potius, quam mederi eorum pravis cupiditatibus student, *magistri*, ut Apostolus ait, *prurientes auri- bus*, suarumque magis utilitatum, quam sanæ doctrinæ sectatores. Ita innocentiae speciem improbis etiam desideriis affingentes viam innumeris flagitiis sternunt, in quæ facilius itur, ubi peccandi pudorem, quo uno contineri Principum animi possunt, Sacerdotum indulgentia fustulerit. Flexo deinde ad temporis conditionem sermone, deplorare aliorum amentiam cœpit, qui anathematum vinculis obstricti, quieti tamen, ac timoris expertes miseris suis indormiunt, neque æternos ignes, quibus tam proximi sunt, sentire se ostendunt. Quo animi, & eloquentiæ vigore adeo profecit, ut Governator ipse milites, quos in custodiam tradiderat, extemplo dimitteret, pluresque alii execrationum, quibus notati erant, paulo ante immemores conscientiae suæ salutari dolore confulerent. Ingentem vero terrorem contumacibus addidit Centurionis exemplum, qui ad violanda Quadragesimæ initia equites suos Mediolanum acciverat. Cum enim profugus e vinculis, in quibus detinebatur, Luganum Helvetiæ ditionis oppidum se se recepisset, atque adeo tuta omnia circa se cre-

deret, inimicorum telis confossus miserime occubuit.

Legati interim, qui Bacchanalium causam Romæ tuebantur, post attrita nequicquam Tribunalium omnium limina, fatigatasque Cardinalium aures [a], hoc denique responsum, quod ad suos referrent, a Pontifice acceperunt.

GREGORIUS XIII.

Dilecti Filii salutem.

„ **EX** vestris literis, quas ternas [b]
 „ diversis temporibus accepimus, at-
 „ que ex sermone Oratorum vestrorum co-
 „ gnovimus ea, quæ de decretis dilecti Fi-
 „ lii nostri Caroli Cardinalis S. Prædixi,
 „ ejusdemque Pastoris vestri Nos scire vo-
 „ luitis, quæque exponi vestræ Civitatis,
 „ ac Provinciæ multum interesse existima-
 „ tis. Quod illius innocentiam, integri-
 „ tatem, vigilantiam, Dei gloriæ, atque
 „ animarum salutis zelum in Ecclesiastica
 „ disciplina restituenda, & tuenda agno-
 „ scitis, recte, sapienterque facitis. Sic
 „ enim debitum virtutis testimonium tri-
 „ buitis, dumque talibus factis lætamini,
 „ vestram quoque pietatem, ac Dei timo-
 „ rem

Regis Administratos fuisse investum, respondit: „ Ap-
 „ prime nota est mihi sancta Patris Lupi in dicen-
 „ do libertas, & pia voluntas. Attamen invitus au-
 „ divi, illum in habita nuper Oratione nimium ma-
 „ nifeste ad carpandos adversarios sermonem fle-
 „ xisse, præsertim cum illi abessent; quandoqui-
 „ dem hujusmodi objurgationes aut parum, aut
 „ nimium auditoribus placent; & offensionem non
 „ raro potius pariunt, quam utilitatem. Quare hac
 „ super re contrariam mentem meam velim leniter
 „ illi aperias &c.

(a) Ab omnium subselliis repulsos, & stomachi
 plenos Roma abiisse Legatos testatur Specianus,
 qui Carolo IV. Idus Martias hæc scribit: „ Tan-
 „ dem Mediolanenses Legati hinc abscessere, atque,
 „ ut intellexi, iniquissimo animo. Nihil ab iis
 „ oblauditum ultra est, præter ea, quæ ultro antea
 „ concessa fuerant. At neque Breves literas aliter
 „ efferrî, ut postulaverant, aut mitius concipi im-
 „ petravere; quare ad suos maluerunt redire sine
 „ responso: ego tamen curabo, ut illud ad manus
 „ tuas perveniat, quo facilius ad Decurionum aures
 „ perveniant. Ante discessum postremas machinas
 „ Cardinali Sfortiæ admovere, quem impense ora-
 „ runt, ut sub legationis suæ exitum nonnulla sal-
 „ tem sibi parum utilia cum Sanctissimo Domino

„ Nostro transigeret, & minus triste saltem respon-
 „ sum daret; sed inanem omnino luserunt operam,
 „ quandoquidem nihil ex jam datis literis Grego-
 „ rius voluit immitti. Ita dimissi confugere ad
 „ fraudes, atque calumnias; nam optimam Summi
 „ Pontificis in preces suas propensi voluntatem
 „ agnoscere se callide distulerunt; unam dumtaxat
 „ Cardinalis Novocomensis in te benevolentiam
 „ eam fuisse, quæ Sanctissimi Patris mentem, &
 „ sana consilia turbasset. Adjecere minas, & clami-
 „ tarunt, se, cum Mediolanum redierint, scituros, quid
 „ optimum sit factu &c. Ultimo cum viderent ma-
 „ chinas suas omnes eludi, postularunt saltem, ut
 „ qui hastiludio Quadragesima ineunte celebrato in-
 „ terfuerant, possent Pontificia auctoritate pœna-
 „ rum vinculis liberari. Verumtamen neque hoc
 „ a constantissimo Pontifice impetrare potuerunt, qui
 „ tamen, ut eorum periculo consuleret, paterna
 „ caritate commotus, qua ceterum indigni sunt,
 „ dixit se Mediolanensibus *Fubriæ* indulgentiam im-
 „ pertiturum; cujus ope, si Borromeus annuisset,
 „ possent nocentes a privatis Sacerdotibus absolvi.

(b) Geminas nimirum literas publico nomine,
 sed privatim sibi a Riccardo oblatas, hoc loco Pon-
 tificis innuit; tertias vero ab ipsis Legatis exhibitas.

rem declaratis. Qui timent te, videbunt me, & lætabuntur, inquit Propheta, idque magno cum fructu; reddidit enim hæc lætitia vos ejusdem cum Pastore vestro coronæ participes. Sic enim Abraham pollicitus est Dominus: *Benedicentibus tibi benedicam, maledicentibus maledicam.* Et quamquam vestra, bonorunique omnium opinio non sinebat nos suspicari, quidquam a Pastore vestro gravius, aut secus, quam par est, decretum fuisse; tamen querelas expositas bonam in partem accipimus, laudamusque vestrum consilium eas ad Nos deferendi, Nostroque judicio standi: sic enim facere decebat filios optimos, atque huic Sanctæ Sedi addictissimos, quo nomine semper vos amavimus. Ut igitur vestræ postulationi satisfaceremus, consideravimus omnia quam diligentissime; & quia rationi maxime consentanea, vobisque ad servandam salutaria, & fructuosa esse judicavimus, hortamur vos, ut ea prompto, atque alacri animo amplectamini: ac non modo nihil obstitetis; sed vestris etiam studiis, auctoritate, opera, executionem adjuvetis. Nos enim Cardinali ipsi in omnibus mentem etiam nostram aperuimus, & declaravimus. Neque vero ignoramus, posse decreta ipsa in hoc initio videri nonnullis paulo duriora; sed evadent suavia, si bona voluntas accesserit, quam debet quisque a Deo postulare, certissimeque expectare. Augusta, atque aspera via est, quæ ducit ad vitam, si corruptam scilicet naturam spectemus: at si Dei gratiam, *jugum*

meum suave. Ubi vero ad obediendi voluntatem usus etiam accesserit, experientur homines, levissima esse ea, quæ initio ducebant gravissima. Maxime autem debet omnes consolari optima Pastoris voluntas; nihil enim aliud laborat, nisi de gregis sibi a Deo commissi incolumitate, & salute, quam etiam suæ ipsius vitæ semper anteposuit tanta cum caritate, quantam omnes perspexistis. Committite vos igitur iis manibus, quas vestris commodis, & saluti paratas, & inservientes gravissimis temporibus experti estis, animumque inducite talis, tamque vestri amantis Pastoris Decretis acquiescere; inque eo gratissimum vos Deo facere, vestroque officio satisfacere existimate; sic enim fruemini ea pace, quam Christus tantopere commendavit. Datum Romæ apud Sanctum Petrum die IX. Martii MDLXXX. Pontificatus nostri anno VIII.

Hoc responsum, quamquam in eo multa erant peramanter, atque honorifice dicta, iniquo animo tulere Legati, acriter questi Mediolanensibus imperari, quæ ne Romæ quidem, magistra scilicet Religionis, ac Fidei urbe, servarentur. Quam tamen querimoniam repressit illico Pontifex sublato inani spectaculo, quo Saturnalia apud Romanos celebrari mos erat, initaque cum Cardinalibus suis ad præcipua Tempia supplicatione, ut se promptiorem ad imitanda, quam corrigenda Caroli Instituta profiteretur [a]. Apostolicæ literæ Mediolanum perlatae ad multum temporis in urbis tabulario latuere, ne irritæ legationis pudor in vulgus maneret [b]. Anno denique

(a) Ut facilius distertia Civium severitatem Carolo objicientium refelleret Pontifex, statuerat lege sancire, ut hastiludia, & hujusmodi spectacula ex universo Christiano Orbe omnino tollerentur. Deinde attentius rei difficultate considerata, hæc *salutaria*, inquit, *Mediolanensibus edicta sunt, apud quos Cleri disciplina viget, & publica populi floret religio. Verum, cum alibi dispersa sit pietatem hominum propensio, impar quoque erit obediendi studium.* Hæc Seneca habet in tabulis, testaturque sententiam hanc a Gregorio ipso se præsentem excepisse. Porro quanta in hoc eminet Borromei laus, qui tantam religionem in hanc Urbem invexit, quæ Nationum

omnium pietatem superare ex Pontificio dicto visum est?

(b) Non adeo certum mihi erat quando Decurionibus Urbis ista oblata essent literæ. Etenim reperi, ipsum Urbis Præfectum consuluisse aliquando Carolum, ut quæ Pontificia de Decretis Ejus voluntas esset, sibi aperiret: eo autem tempore jam Mediolanum Legati redierant; & testatus tum erat ipse Urbis Præfectus, nihil in Decurionum Collegio relatum a Legatis de expeditionis suæ exitu. Præterea ad Specianum scripsit Carolus, Legatos reversos ad se aliquando venisse, & constanter affirmasse, nullas sibi Breves literas datas fuisse, quas ad

que decimo octavo post Caroli mortem, cum de Ejus sanctitate quaestiones haberentur, proditae sunt inter testimonia virtutis [a], quam antiquo mortalium vitio incolumem odimus, sublatam ex oculis quaerimus invidi.

Hunc exitum habuit illa tot artibus instructa, tot humanis patrociniiis fulsa legatio, ingens sacris Pastoribus documentum, ne in sustinenda pietatis, & Ecclesiae causa de Divinae Providentiae auxilio diffidant [b].

CA-

ad Cives referrent. Cum vero audissent se minirantem, oblatum iri manu sua Pontificias literas, cum earum haberet exemplar, subiecit, Legatos vehementer fuisse commotos, ut oris etiam colorem mutarent. Haec itaque cum legerem in Ejus Epistolis haerebam animo: cumque viderem nihil redditum Decurionibus; & si quid redditum esset, ab uno Carolo fuisse fortasse offerendum: quomodo, aejbam tacitus, obsignatae illa litera in Tabulario Urbis latebant? Sed tandem lucem attulit Speciani epistola, ex qua intellexi, diu apud Riccardum Romae eas servatas fuisse, ipsique traditas a Legatis, dum Roma excederet, inani spe ductis fore, ut aliquid ex iis Pontifex mutare posset, unde minus indecora legatio Civibus sua videretur. Quare cum intaxtae diu apud Riccardum Romae latuissent, demum ab eodem perlatae Mediolanum sunt, & Decurionibus reddita, eo minori pudore, quo minus ad eum illius legationis dedecus pertinebat. Nemo autem illas resignare unquam voluit, quandoquidem jam certo tenebant Pontificiam voluntatem sibi a Carolo declaratam, qui literarum illarum apographon illis obtulerat. Etenim cum Sanctus Pastor videret incertam de legationis exitu Urbem suspensam esse animo, literarum exemplar ad se transmitti voluit, quod in Decurionum oculis defigeret. Attulit Roma illud Vercellensis Antistes Bonhomius mense Majo; quare ocyus disseminata per Urbem sunt plura earum exemplaria, Borromeo etiam invito; licet opportuna admodum fuerint ad factiones comprimendas. Unum ex his missum a Carolo est ad Philibertum Sabaudiae Ducem, qui pro suo in illum studio ingentem animo cepit voluptatem. Rem narrat in Epistola sua Franciscus Linus, tum Duci a Secretis, quam fideliter reddo: „ Dictatum hic a „ nonnullis fuit, Urbis istius Oratores Romam „ missos Pontificium responsum retulisse, in quo „ emendabantur leges tuae, & quidam veluti limites „ Pastoralis potestati definiebantur. Verum sani „ & probi Viri nullam his vocibus fidem unquam „ habuere; imo postquam earum Literarum exem- „ plar Tu ipse huc misisti, rem ex adverso evenisse „ intuemur. Serenissimus Dux, coram quo recitatae „ illae sunt, ingenti letitia affectus est, utpote qui „ propter pietatem ac religionem suam, & praesertim „ propter summam, quam Tibi defert, observantiam, jucundissime audit quidquid ad Dei gloriam „ & Episcopalis dignitatis honorem spectare „ animadvertit. Eadem est Caroli Principis voluntas, „ qui lectis literis mihi gaudium quoque suum „ impertivit: cumque adeo Tui studiosus sit, imo „ Tibi obsequentissimus, ut re ipsa est, affirmavit „ paratum se fore res tuas non solum verbis defendere, „ sed etiam contra obrectatores, & hostes „ tuos se libenter arma sumpturum. Neque pra-

„ teribo, quemadmodum injecta hastiludii isthic ce- „ lebrati mentione, cum aliqui licentius senten- „ tiam Tuam in profanos illos spectatores pronun- „ ciatum carperent, Dux ipse gravissimo dicto eo- „ rum audaciam compressit, atque in haec verba „ postremo erupit: O beatos Mediolanenses, donec „ tanto Pastore frui illis dabitur!

(a) Haec integre servatarum Literarum laus tota est Julii Caesaris Corii nobilissimi J. C., qui Urbis Praefectus fuit, & fide sua Sancti Pastoris gloriam ab interitu vindicavit. Juvat referre ipsius verba, quibus anno MDCIII. in Metropolitanano Templo coram Alexandro Mazenta ejus Basilicae Canonico Ordinario ad quaestionem per Apotheosi habendam delegato, ille productus testis rem totam aperuit. Recito autem latina ejusdem verba, prout consignata sunt Tabulis in Archivo Sancti Sepulcri existentibus pag. 3179. „ Quis non recordatur missum fuisse ad im- „ pugnanda Decreta tanti Praefulvis Comitem Lunini „ Petrum Antonium N. & Camillum N. II Viri „ quamquam missi fuerint ad impugnanda tanti Viri „ Decreta, coacti tamen fuerunt sateri, quod per „ Eum emendati fuerunt mores tum Cleri tum po- „ puli, & restituta in pristinum Christiana discipli- „ na tum exemplo vitae, tum optimis Institutis. „ Quare non mirum, si postmodum emanarint Li- „ terae illae Pontificiae, quibus nihil potest esse illu- „ strius ad testificationem tanta virtutis. Haec Literae „ quidem mihi tum Praefecto Urbis fuere praesen- „ tatae, non tamen in Actis, ut debuit, posita fue- „ runt, quia prohibuerunt illi, qui summam rei „ tenebant. Quare illas obsignatas, ut erant, ha- „ stenus servavi, quas nunc coram vobis resigno, „ ut recitentur, earumque verba testimonio meo „ inferantur &c.

(b) Suum etiam exitum habuere geminae legationes, quibus Riccardus Urbis nomine functus est, licet ex publicae non fuerint, sed illi dumtaxat privata auctoritate demandatae. Jam alibi adnotavimus, ejus manu oblatum Pontifici supplicem libellum, in quo infinitae congeriebantur querae contra Borromei sanctiones. Alium insuper obtulerat ejusdem notae paulo ante, quam Carolus Romam proficisceretur. Ne itaque vacuus responso has querimonias dimitteret, opportunas literas Gregorius dedit, de quibus frequenter vidi injectam mentionem in Caroli literis, licet nullibi exemplar nancisci possem. Venit tandem ad manus in Volumine Epistolularum latinarum, quas Joannes Baptista Amaltheus conscripsit, dum Borromeo a Secretis esset, nunc inter MSS. Bibliothecae Ambrosianae asservato. Placuit autem hujusmodi Literas integras recitare, utpote ad historiae integritatem pertinentes, & novitate ipsa legendi fastidium fortasse solaturas.

GRE-

GREGORIUS PP. XIII.

„ Dilecti Filii salutem & Apostolicam Benedi-
 „ ctionem. Cum ex Literis, quas binas di-
 „ versò tempore scriptas a Vobis accepimus, tum
 „ ex iis, quæ præterea uberius Civitatis istius no-
 „ mine Jacobus Riccardus coram exposuit, dili-
 „ genter cognovimus quæcumque Nobis de Cardi-
 „ nale Sanctæ Praxedis vestro Archiepiscopo signi-
 „ ficare voluistis. Quo in officii genere primum
 „ quidem, quod Illius & Pastoralibus laboribus, &
 „ vitæ innocentia Ecclesiasticæ disciplinam olim
 „ perturbatam, ac plane laborantem isthic magna
 „ ex parte restitutam esse dicitis: hoc Nos vehe-
 „ menter, intimeque in Domino gaudemus; non
 „ enim solum Archiepiscopalis erga vos Caritatis
 „ officium, sed beneficium etiam, quod ex pia,
 „ necessariaque Illius cura jam accepistis, ita agnos-
 „ cere videmini, ut quam Pastori de vobis præfer-
 „ tim bene merito debetis, animi etiam pietatem
 „ ostendatis sane non minimam. At vero illud non
 „ possuimus pro eo sane, quod vos unice in Chri-
 „ sto diligimus, non vehementer dolere, quia ex
 „ vestris ipsis literis, atque ex iis, quæ Riccardus
 „ quoque retulit, in dubitationem aliquam veni-
 „ mus, ne in salutis vestræ cursu id quodammo-
 „ do adumbrare videamini, quod Divinæ Scripturæ
 „ monumentis de populo Israelitico proditum est.
 „ Nam is duce Moyse e terra illa Ægyptiæ ser-
 „ vitutis caligine divinitus liberatus in via cum es-
 „ set, parum memor divini beneficii, & oblitus
 „ terræ promissionis, quò ducebatur, nec vero stu-
 „ dium, sollicitudinemque agnoscens, quam pro ejus
 „ salute Moyse suscipiebat, sæpe de illo, vel pot-
 „ tius de Domino conquerebatur, ac murmurabat,
 „ cum modo hoc, modo illud contumaciter, in-
 „ gratoque animo experet: Imo in recordatione
 „ dum aliquando esset cucumerum, & aliorum
 „ etiam ciborum, quibus vilis in Ægypto vesce-
 „ batur, præ eorum appetitione mannam cælestem
 „ divino munere sibi datam fastidiebat, præque desi-
 „ derio non modo cogitabat, sed sermonem etiam
 „ inibat de reditu in Ægyptum. Quo tandè
 „ factum est, ut in se ira Dei concitata, malis
 „ gravissimis, & terribis plagis varie affectus
 „ sit. Videte igitur, ne quod de eo commemorata-
 „ tum est, ne ulla quidem facti specie imitemini:
 „ Nos certe pro paternæ dilectionis zelo valde ve-
 „ remur. Jam enim Dei munere, ac misericordia
 „ insigni e quibusdam morum tenebris duce Ar-
 „ chiepiscopo educti vos, in via vestræ salutis,
 „ quam monitis, consiliis, disciplinæque legibus
 „ ille communivit, non solum quasi immemores
 „ salutarum progressionum, beneficique simul,
 „ quod illius ministerio vobis, atque adeo universæ
 „ Provinciæ divinitus quidem factum est; sed tam-
 „ quam memoriam abjeceritis cælestis illius patriæ,
 „ & sempiternæ beatitudinis, ad quam procreati
 „ jam inde a Baptismi tempore iter suscepistis, &
 „ progressi estis non sine laude virtutum vestrarum
 „ spiritualium: nunc retrorsum ad laxiores vias
 „ converti, quasque in Ægyptum, ad pristinam
 „ scilicet noctem, redire aliquo pacto velle vide-
 „ mini. Et vere cum jam spiritualium ciborum,
 „ quos vobis in dies prope singulos Pastor vester
 „ tam ingenti sollicitudine apparare studet, fastidium
 „ vos tenere incipiat; subverendum Nobis est, qui

„ salutaris vestri progressus cupidi fumus, ne illos
 „ parum salutaris disciplinæ usus rursus appetatis,
 „ quibus olim istam Provinciam pasci, vos optime
 „ omnium meminisse potestis. Atque hoc quidem
 „ fortasse illud est, quod non sine quadam expo-
 „ stulatione, quodamque murmure, quem contra
 „ ducem vestrum spiritualem modo adhibetis, Il-
 „ lius decreta objicitis, utpote cum nova illa qui-
 „ dem inusitata, atque adeo asperiora & putetis
 „ & plane nominetis. At si vos pro vestra sapien-
 „ tia, constantique opinione, quæ ab Archiepiscopo
 „ sancita sunt, recta via, id quod de vobis non
 „ solum speramus, sed certo pollicemur, aliquan-
 „ do reputabitis: consentientibus sensibus in eo
 „ plane perpetuo eritis, ut existimetis, quemadmo-
 „ dum initio literarum vestrarum professi estis, Il-
 „ lius sanctionibus istius Diocesis, Provinciæque
 „ jam plane fluxam disciplinam ad pristinum statum
 „ multis partibus revocatam esse. Quod si ita est,
 „ sicut certe esse notissimum omnibus est, vestris-
 „ que etiam literis significatum: tantum abest, ut
 „ Decreta, quæ ad morum instaurationem tantum
 „ roboris habuerunt, vitio detis, ut non modo
 „ præclare in Domino laudare, sed summa obe-
 „ dientia, singularique studio observare debeatis.
 „ Atque idipsum quidem vos, quibus pro bono pu-
 „ blico summa consensione magnopere curandum
 „ est, ut Majorum vestrorum pietate, virtute,
 „ dignitate in omnes partes istius Civitatis usus
 „ conformetur, tanto constantius par est efficiatis;
 „ quanto certior, atque exploratior vobis esse po-
 „ test illorum Decretorum ratio, cum spiritualibus
 „ commodis, fructuque salutari conjuncta. Sunt
 „ enim ea, quæ objicitis, partim vel Sacrarum Li-
 „ terarum fide, vel antiquissimarum Traditionum
 „ auctoritate, vel Patrum testimonio, doctrinæque
 „ communita: partim vero Sacrorum Canonum ju-
 „ dicio comprobata, ut Pontificum Prædecessorum
 „ nostrorum Constitutionibus corroborata, aut anti-
 „ quorum Conciliorum Canonibus, & Tridentini
 „ Sacrosanctis Decretis, & rationibus consentanea,
 „ aut certe cum veteris Ecclesiasticæ disciplinæ usu
 „ congruentia: quæque denique non alio plane
 „ spectant, quam ut dierum Festorum sanctificatio
 „ debito cultu, venerationeque celebretur; & reli-
 „ giosa consuetudo cum in Ecclesiis, tum in viis,
 „ quo tempore ad sacras Stationes, sanctasque ce-
 „ lebritates concursus sit, ea servetur, quam Divi-
 „ næ pietatis officium postulat, & institutum; Ri-
 „ tusque pristinus Quadragesimalis temporis ad usum
 „ revocetur, & vestrorum Beatissimorum Martyrum
 „ præsertim Gervasii & Protasii, quos apud cale-
 „ stem Dominum Patronos in omni temporum va-
 „ rietate Majores vestri pie, religioseque adhibue-
 „ runt, dies festus ad solemniorem cultum resti-
 „ tuatur: & istius Ecclesiæ jam sanctissimis Institu-
 „ tis florentissimæ Rituum disciplina ad Divinorum
 „ Officiorum rationem, usumque recte, ut olim,
 „ adhibeatur. Hæc porro omnia, cum ad Christi
 „ Jesu gloriam, ad Religionis studium, ad virtu-
 „ tum Christianarum exercitationem, & ad sempiternam
 „ pietatis vestræ memoriam pertineant,
 „ qualia plane existimanda sunt, vos ipsi facile
 „ intelligitis. Neque vero jam est, cur de Pasto-
 „ re vestro, qui omnium opinione, ut est Sancti
 „ Ambrosii, Patris, Patronique vestri, pietatis ac
 „ virtutum studiosus, ita ejus Rituum, quos ista

„ Es-

„ Ecclesia colit, pius Conservator, & Defensor,
 „ iudicetis id, quod scribitis, de illis immutasse,
 „ præsertim qui ad Sanctissimum Sacrificium, Di-
 „ vinaque Officia pertinent. Ab hoc sane iudicio
 „ abesse debetis quam longissime, tum quia contra
 „ apparet, tum quia vestrum non est. Quod
 „ autem Quadragesimalis temporis initium fieri ille
 „ statuit a Dominica, quæ Ritum Ambrosiano *14*
 „ *Capite Quadragesime* dicitur; id ita plane esse cum
 „ ex argumentis certissimis, & testimoniis Patrum
 „ gravissimis, & doctrinis Beati Ambrosii, & istius
 „ Ecclesie monumentis, Nos, re diligenter consi-
 „ derato, cognoverimus; Archiepiscopale Decretum
 „ eo de genere jam pridem promulgatum, recte,
 „ riteque factum statuimus, & Apostolica auctori-
 „ tate ratum habuimus, confirmavimus, & commu-
 „ nivimus; neque vero quidquam, ne consuetudi-
 „ nem quidem licet immemorabilem, obitare sanc-
 „ cimus, & declaramus. De Festorum autem die-
 „ rum, quos ab Archiepiscopo decretos esse scri-
 „ bitis, multitudine, non ita se habere ex eo plane
 „ nos cognovimus; quod cum ista Ecclesia singula-
 „ ri Dei dono ac munere complures Martyres, &
 „ Archiepiscopos triginta sex in numerum Sanctorum
 „ relatos habeat, eorum, præterquam Sancti Bar-
 „ naba, ut istius Ecclesie perpetuæ traditionis est,
 „ primi Episcopi Mediolanensis, & Sancti Ambro-
 „ sii, diem festum nullum sanctificetis, neque co-
 „ latis; Quod sic quidem esse vos testes estis, qui
 „ non tantum ex Divinorum Officiorum Ritibus,
 „ sed ex religiosis Ecclesiarum ædificationibus cul-
 „ tum perspicitis, qui omni celebritate solemn-
 „ admodum Beatissimis vestris Martyribus Gervasio,
 „ Protasio, Nazario, Celso, Victori, Nabori, Fel-
 „ lici, a vestris Majoribus olim adhibitus est. Recte
 „ igitur, & cum Religionis pietate congrueret
 „ Archiepiscopus fecit, qui in horum Martyrum
 „ aliquo numero, his temporibus, quibus istam
 „ Civitatem peste, & aliis incommodis, calamita-
 „ tibusque aliquando afflictam vidit, festi saltem
 „ diei, quæ fortissimis Christi Martyribus Gervasio,
 „ & Protasio Civibus vestris dicatus est, rationem
 „ habere voluit, decreto promulgato, quod sane
 „ Nos auctoritate Apostolica tunc sancimus &
 „ corroboravimus; hocque libentius fecimus, quo-
 „ niam eorum die ipso Natali Italiae pace conciliata,
 „ Sanctissimus Gregorius Primus Prædecessor nos-
 „ ter aliquam Divini Officii partem de illis instituit
 „ ad sempiternam rei memoriam, quæ, eorum in-
 „ tercedentibus meritis, bene, prospereque succes-
 „ sit. Id Pontificia pietatis officium erga Martyres
 „ Mediolanenses cum animos vestros ad festi eorum
 „ diei sanctificationem religiose incitare debet; tum
 „ illud tantum, quod Beatissimus Ambrosius perpe-
 „ tuus istius Civitatis Patronus, quo primum tem-
 „ pore Sacra illorum Corpora, Dei admonitu, in-
 „ venit, in ipsorum meritis, atque intercessionibus
 „ tam fidenter suam, populique sui constituit de-
 „ fensionem: quam ob causam æquissimum est,
 „ eosdem a vobis ut Patronos omni studio coli,
 „ illorumque diem festum rite sanctificari, ut quo-
 „ rum memoria iam usque ab eorum Martyrii tem-
 „ pore ubique terrarum in omni Ecclesia celebris
 „ fuit: perpetuo debita veneratione, solenniterque
 „ apud vos in ista Diocesi, & Urbe potissimum
 „ colatur, ubi nati sunt, ubi diu Fidei Christianæ
 „ doctrinam tradiderunt, ubi in terribili Neronis

„ persecutione Martyrium præclaris confessionibus
 „ subierunt, ubi tot miraculis præluxerunt, ubi
 „ monumenta extant divinarum beneficiorum, quæ
 „ illorum precibus Clerus, populisque Mediola-
 „ nensis perpetuo a Dei misericordia accepit, ubi
 „ Sacra eorum Corpora pie, religioseque in Basili-
 „ ca Ambrosiana ab eodem Beatissimo Ambrosio
 „ summa populi Mediolanensis læticia, incredibili-
 „ que finitimarum etiam gentium concursu, & ce-
 „ lebritate recondita sunt. Quod vero de Archie-
 „ piscopi Decretis, Edictisque iis scribitis, quibus
 „ hæc ludia, choreæ, & id generis alia, Domini-
 „ co, festoque die vetantur, ac interdiciuntur,
 „ idque ferre videmini non a quo plane animo;
 „ istud profecto valde alienum est a pietate, &
 „ religione, quam adhibendam sacris illis diebus
 „ centemur, qui Divino cultui, Divini mysteriis,
 „ Sanctorum venerationi, sanctitatisque operibus ex
 „ Spiritus Sancti doctrina dicati sunt; quam ob rem
 „ Apostolicis nostris literis ad perpetuam memo-
 „ riam editis, Archiepiscopo vestro mandavimus,
 „ totis in Christo visceribus ad id incumbere, ut
 „ non modo, quæ mox supra commemorata sunt,
 „ sed quascumque umbratiles certaminum exercita-
 „ tiones, choreas, tripudia, saltationes, ludos scæ-
 „ nicos, ludicraque cujusvis generis spectacula, tam
 „ equestria, quam pedestria, aque alias hujusmodi
 „ exercitationes, quales quales sunt, circulatoriam
 „ item artem, personatasque actiones fieri, edive,
 „ nostra etiam Apostolica auctoritate propositis,
 „ sanctisque iis pœnis, & censuris prohibeat, &
 „ interdicit, quas arbitrari suo proponi, sanciri-
 „ licere statuimus, & concessimus. Vobis autem,
 „ quorum non ignota est Nobis pietas, jam per-
 „ suasum esse debet, illud cum omni æquitate,
 „ omnique ratione conjunctissimum esse: quos dies
 „ sibi Deus reservavit, totos Divinæ pietatis offi-
 „ cii, caritatisque operibus consumi. Itaque unuf-
 „ quisque vestrum pro diligenti salutis lux studio,
 „ quo nihil potius habere debet, explosis ac repu-
 „ diatis rerum inanum spectaculis, abjectis Mundi
 „ operibus, festo die hæc studeat, primum solem-
 „ nis Missæ Sacrificio, ac Divinis Officiis interesse, &
 „ præterea Sacras audire Conciones, Lectiones, in
 „ Christianæ Doctrinæ Scholis diutius versari, ora-
 „ tionem instare, supplicationes publicas obire, Ec-
 „ clesias frequentare, peccata confiteri, Sacram
 „ Eucharistiam religiose sumere, in iis denique of-
 „ ficiis se se exercere, quæ caritatem continent,
 „ pauperibus & egenis pro facultatum modo elee-
 „ mosynam tribuendo, ægros homines visitando,
 „ moerentes pie consolando. Hæc porro officia, &
 „ alia hujusmodi ut præstare quisque possit, vos
 „ videtis, quam procul profana illæ, veluptaria-
 „ que actiones, & occupationes acendæ, atque
 „ exterminandæ sint; eoque diligentius, quo mag-
 „ is perspicue manifestum jam nunc est, non
 „ modo tot, tamque nefanda flagitia, & scelera,
 „ sed multiplicem peccandi occasionem, & materiam,
 „ innumerabilium malorum seminarium, totque deni-
 „ que Divinarum offensionum radices inde exori-
 „ ri omnino. De ordine præterea & distinctione
 „ Ecclesiarum, & religiosa consuetudine, quam in
 „ Ecclesiis Archiepiscopus præstinavit, id cum recta
 „ Christianaque disciplina coherens, cum Patrum-
 „ que rationibus consentaneum est, tum a Nobis
 „ comprobatur; tantoque a vobis diligentius ser-

„ vandum esse censemus, quanto magis cum ho-
 „ nestate, & religione convenit. Quod ad cetera
 „ pertinet, quæ ab Archiepiscopo de Metropolitanæ
 „ suæ Ecclesiæ, altarumque Fabricæ modo, & orna-
 „ tu vel acta, vel constituta, vel deliberata, vel
 „ decreta detulistis, in iis ipsis nihil sane quidquam
 „ ab eo actum esse exponitis, quod Nos non com-
 „ probemus. Imo vero omnis hæc cura, quæ ad
 „ Divinum, Ecclesiasticumque cultum ulla ratione
 „ spectat, per Nos Ei, Archiepiscopisque Successo-
 „ ribus relinquatur, atque adeo committitur, ut
 „ quod Is, vel Illi hoc de genere deliberarint,
 „ statuerint, decreverint, in executionisq; usum
 „ perduxerint, id a vobis præstandum censemus.
 „ Reliquum est, ut omnia quæcumque ab Illo vel
 „ gesta, vel decreta ad Nos retulistis, sciatis non
 „ modo salutariter excogitata fuisse; verum etiam
 „ ab animo illius Pastoris profecta, qui ardet in-
 „ credibili zelo salutis vestræ, quique tanta erga
 „ vos caritate accenditur, ut cogitationes, consi-
 „ lia, actiones, opes, studia vitæ, atque adeo
 „ vitam in communem vestram utilitatem, spiritua-
 „ liaque commoda perpetuo conferat. Id sane ve-
 „ ro cum alias semper, tum afflictissimo pestilentiæ
 „ tempore vos ex ejus periculo cognovistis. Itaque
 „ causas habetis, easque justissimas, ut non modo
 „ a Decretorum sanctionibus Archiepiscopi non re-
 „ fugiatis; sed, quemadmodum certe debetis, illis
 „ omnino pareatis: hocque diligentius quod, si
 „ justitiæ, pietatis, religionis Patrum vestrorum
 „ monumenta recolitis, & tantarum virtutum im-
 „ pressa in illis vestigia animadvertitis, id vobis
 „ persuadebitis, fore utilitati, & salutis, & gloriæ
 „ etiam sempiternæ. Sic ille Constantinus Magnus,
 „ sic Theodosius, sic Ludovicus Rex, sic innume-
 „ rabiles alii Princeps, & populi, qui rerum ge-
 „ starum gloria floruerunt, cum ubique terrarum
 „ nomen propagassent, ita erant Episcoporum jussis
 „ obsequentes, ut non tam ceterarum virtutum
 „ fama, quam illa obedientia gloriari viderentur.
 „ Tantum igitur abest, ut Archiepiscopi ulla dili-
 „ gentia in Ecclesiastica disciplina apud vos vel
 „ tuenda, vel agenda, vel certe restituenda aliquam
 „ vobis notam inurat, ut etiam si studiose para-
 „ tis, magna inde vestræ Civitatis laus, & gloria
 „ comparetur: quemadmodum contra nihil fere
 „ magis gloriæ vestræ splendorem obscurare potest,
 „ quam si Pastori vestro omni sollicitudine vestram
 „ salutem procuranti, ulla in re desit prompta vo-
 „ luntas vestra, obsequium, & obedientia. Jam vero
 „ quod scribitis de nonnullorum hominum indi-
 „ gnatione, & patrato ob eam causam facinore,
 „ non est propterea, eum abrogentur Episcoporum
 „ Decreta, aut recte facta minus probentur; sed
 „ improbitas eorum, qui cum carnis opera mo-

„ liantur, carnisque spiritu cuncta metiantur, ad
 „ nefaria quæque impelluntur, acerrime coercenda
 „ est; neque istorum projecta temeritas timenda.
 „ Si enim ita res est, inquit Beatissimus Martyr
 „ Cyprianus, ut nequissimorum timeatur audacia,
 „ ut quod mali jure, & æquitate non possunt, tem-
 „ meritate, atque desperatione perficiant: ædum est
 „ de Episcopatus vigore, & de Ecclesiæ gubernan-
 „ dæ sublimi ac divina potestate. De illa autem
 „ Decretorum multitudine, quam objicitis, Nos ita
 „ sentimus: nullum scilicet in illis faciendis mo-
 „ dum Pastoribus præsumi oportere, qui sicut non
 „ habent definitum in bene, sanctæque agendo pro-
 „ grediendi terminum; ita Cleri, populique institu-
 „ tionem, prout tempora postulant, multiplici fa-
 „ lutarium legum ratione ad majora semper, adju-
 „ trice Divina gratia, perducere debent.

„ Atque hæc quidem sunt, quæ vobis rescriben-
 „ da statuimus, eademque uberius, & alia etiam
 „ ex literis ad perpetuam memoriam editis, & ad
 „ eundem Archiepiscopum per Nos datis, cognos-
 „ scetis. Vestrum est, cum jam Dei beneficio a
 „ via, quæ ducit ad interitum, desexeritis, rectæ,
 „ salutarique disciplinæ semitas sequi: utque, dum
 „ bene curritis, nemo vos impediatur Archiepiscopi
 „ vestri Pastoralibus præceptis obedire. Amplectimi-
 „ ni monita, & consilia Ejus, cujus Caritas jan-
 „ dia nota vobis est. Nec vero vestri jam dissim-
 „ iles vos sitis, quibus, Deo bene juvante, quasi
 „ hæreditario jure modestia, morumque probitas,
 „ & obedientiæ virtus relicta est a Majoribus ves-
 „ tris, quorum in bene agendo studium Beatissi-
 „ mus Ambrosius in Concionibus eximie aliquando
 „ commendavit. Idem de vobis Carolus Cardinalis
 „ Archiepiscopus sæpe Nobiscum locutus est, &
 „ literis etiam significavit, non sine testificatione
 „ ardentis erga vos dilectionis suæ. Est constantiæ,
 „ sapientiæque vestræ ita agere, ut respondeatis &
 „ Majorum vestrorum laudi, & Archiepiscopi vestri
 „ testimonio, & Nostræ, peneque omnium de vobis
 „ expectationi. Facite igitur vos omnia, quemad-
 „ modum his literis pietatem Vestram summopere
 „ requirimus, sine ulla recusatione, sine ulla hæsi-
 „ tatione, ut sitis sine querela simplices filii Dei;
 „ & tales vos ostendite, quales literis vestris vos
 „ esse profiteamini, filios Ecclesiæ scilicet, & hu-
 „ jus Sanctæ Sedis observantissimos: sicque demum
 „ stabiles estote, & immobiles, abundantes in om-
 „ ni opere Domini semper, ut disciplinam Chri-
 „ stianæ vitæ, jam isthæc aliqua ex parte florescen-
 „ tem, quo nobiliores estis, eo splendidius ornetis
 „ in omnibus: sicque de progressionibus vestris
 „ gratias perpetuo agamus Deo. Hæc opinio No-
 „ stra de vobis est: hæc sane spes, atque expecta-
 „ tio. Datum Romæ &c.

CAPUT V.

*Brixianam Diocesim lustrare aggressus pro-
pere ad Urbem revertitur, ut morienti Pro-
vinciæ Insubricæ Administratori ultimam
opem præstet; cui deinde defuncto iusta
persolvit. Postmodum Clero congregato,
& confirmatis in Concilio Decretis suis,
Cenomanos revisit.*

1580. SEquentem annum, qui octogesi-
mus supra millesimum quingen-
tesimum fuit, totum fere Carolus finiti-
marum gentium desideriis, aut necessita-
tibus dedit. Brixienfes primi venientem
ad se iis apparatibus exceperere, quibus de-
scribendis immorari potest tot allata publicæ
existimationis, & benevolentia erga Ipsum
exempla inanis sollicitudo fuerit [a]. Sed
neque illa repetere aggrediar, quæ usitata
Illi omni tempore fuerunt: crebros vide-

licet ad Populum de rebus æternis sermones,
& omissam pene reficiendi corporis curam,
& continuatos in Templis ad multum diei
labores, ne partem ullam innumeræ mul-
titudinis ad cæleste convivium confluentis
jejunam dimitteret. Trigesimo quinto post-
quam abierat die Mediolanum rediit [b]
sanctioris Hebdomadæ mysteria, & Resur-
rectionis Dominicæ diem cum Populo suo
celebraturus. Eadem occasione Gubernato-
rem adire statuit [c] si forte mitiores sensus
insigere illius animo posset. Præoccupatum
opinionem illa invenit, quam ab iniquis con-
siliariis hauserat: exigi nimirum a Medio-
lanensi populo, quæ nemo hæctenus a ce-
teris Italiæ civitatibus exegisset. Comiter
tamen auditus, & cum actione gratiarum
honorifice dimissus hujus remunerandæ hu-
manitatis paratam paulo post occasionem
habuit. Cum enim nuncium de lethali ejus
morbo Brixia accepisset (d), propero cur-
su

(a) Triumphales arcus extructos, & regiam plane pompam ubique lego venienti Borromeo delin-
natam fuisse. Sane tanta fuit amoris Brixientium
in Carolo ipso opinio, ut Romam paulo post scripserit:
„ infinitas fuisse populi illius latinæ significationes,
„ & vere splendidas, quamquam omnes infra Ci-
„ vium illorum voluntatem essent; quandoquidem
„ breve nimium temporis spatium illis ad concin-
„ nandum hujusmodi apparatus concesserat, & ma-
„ jora sibi exhibenda observantia suæ testimonia
„ animo illi præconceperat. “ Laudavit insuper in
iis lustrationis exordiis ferventia Brixienfis religionis
studia, ex quibus affirmavit, nunquam se uberiorem
colligendum fructum alias sperasse.

(b) Tempus hoc omne impendit in collocanda
veluti base lustrationis suæ, in cujus initio cum
occurrissent multa in Cleri jure, atque disciplina,
& etiam in Sacramentis Virginum Asceteriis necessa-
rio emendanda, timens, ne quid tumultus cieretur,
singula dumtaxat vitia diligenter adnotavit, & Pon-
tificium expectans oraculum a Decretis abstiniuit,
ut Ipsemet scripsit. Non optime autem calculos
iniit Glusianus, etiamsi in tempus hujus expedi-
tionis dies eos, quibus iter suscepit, conjiceremus;
& annus ille intercalaris esset. Siquidem certa do-
cumenta indicant quidem, Eum in Urbe nostra vix
primam Quadragesimam diem transgisse, & nocte
insequente habuisse quæstionem de iis, qui hastul-
dio interfuerant. Imo teneo illius epistolam Brixia
scriptam VIII. Calen. Martias, idest die XXII. Fe-
bruarii, quo Brixiam pervenit. Verum quod ad re-
ditum spectat, alia mihi occurrit Ipsius Epistola,
quam Brixia ad Visitatores suos Mediolanum dedit
pridie Idus Martias, in qua eos monet: *Saturam
sibi esse ad sequentis Hebdomadæ feriam V. (diem scilicet
XXIV. Martii) Brixia descendere, & Mediolani*

*Sabbato (scilicet XXVI.) esse, ut Sacerdotes inaugu-
raret: neque se Brixiam reversurum, nisi Paschate
celebrato. Quare vere ad XXXV dies hæc Borromei
absentia non potest extendi; cum alias literas Caro-
li teneam Mediolani datas IX. Cal. Aprilis, ex
quibus patet, quo die Brixia discessit Cardinalis,
eodem ad nostram Urbem fuisse regressum.*

(c) Forte per id tempus alia aliquot incidant
Ecclesiasticæ potestati maxime incommoda. Nimi-
rum ad quemdam aquarum alveum excitata aliquot
machina fuerant, quæ impedimentum objiciebant,
quominus ex profluenti aqua derivarentur in Ec-
clesiastica prædia secus eam oram sita. Insuper
Typographus, qui in Ædibus Semiarii erat, a sa-
tellitibus repente nocturno tempore circumventus,
traditus etiam in custodiam fuerat; cumque imprin-
dendis Conciliis Provincialibus vacaret, ablata ab
iisdem fuerant, & distracta folia authographa ali-
quot, quibus Typographus ad perficiendam editio-
nem utebatur. Et sane nisi Pater Carolus a Basili-
ca Petri apographa alia, quæ penes se erant, sup-
peditaasset, periculum erat, ne tardius ea Concilia
in lucem venirent.

(d) Sub Solis ortum die XX. Aprilis triste nun-
cium Carolus accepit, & dum omnia ad iter susci-
piendum necessaria compararet, interim Speciano
scripsit in hæc verba: „ Nunc audio perditam adeo
„ Gubernatoris valetudinem esse, ut hodie excessu-
„ rus videatur e vita. Censeo injectam mihi divi-
„ nitus in postremo, quod cum ipso habui, collo-
„ quio eam mentem, ut de præteritis leniter illum
„ objurgarem, quo aliquis eidem daretur respiscen-
„ di locus. Ciratissimis veredis Mediolanum advo-
„ laturus sum, ut in tempore adsum, & postrema
„ caritatis officia aut viventi, aut morienti, ut de-
„ cet, persolvam. “ Die autem postero ad eum-
dem

su inde reversus eo, quo erat, viatorio habitu agrotantem adiit, sedatisque non sine adstantium admiratione doloribus, quibus acerrime torquebatur, tamdiu lectulo assedit, quoad inter pia hortamenta lenissime expiraret. Cadaver deinde ad sepulcrum profectus, & solemnem Sacrificio pro ejus salute peracto, uxorem, ac liberos omnibus officiis consolari non destitit humanissime, ac saepe pollicitus se, quoties rogaretur, nulla in re eorum desiderii defuturum.

Per idem temporis intervallum septimam Dœcesanam Synodum habuit, in qua

nullo alio Decreto condito, quatuor ipse orationibus decreta omnia, quæ superiori- bus annis ediderat, diserte commemoravit: tum duo postrema Concilia, nuper Pontificis auctoritate firmata legi, ac promulgari iussit. Quotquot insuper aderant hortatus est, ut Philippo Hispaniarum Regi ad Avita jura vindicanda in Lusitaniam proficiscenti prosperum belli exitum precarentur. Tot rebus, tam brevi tempore, ac veluti per occasionem peractis, in Cenomanos rediit [a]; ut ceptam ejus Provinciae visitationem continuaret. S. Dominatoris, ac trium aliorum Præsulum cor-
pora

dem rescribens dicit, se sub vesperum superioris diei Mediolanum advenisse: Gubernatorem vero, se præse-
sente, horas adhuc quatuor visisse quidem; sed sensibus, & linguae usu destitutum: totum tamen illud tempus se morienti adstitisse, atque ea auxilia suppeditasse, quæ temporis accommodata videbantur, donec animam exhalavit. Equidem lego in diariis nonnullis MSS., Gubernatoris ipsius precibus Brixia Carolum fuisse evocatum ea de causa, ut veniam prætorum religiose admodum postularet; cuius ego petitionis literas licet non repererim, Principis tamen illius pietas facit, ut nullas credam. Duo præcipue in hoc Caroli officio eminere: amor nimirum, quo Principem illum profectus est, & vaticinium quoddam, quod circumstantes morientem lectum aulici omnes testati sunt. Primo enim ad Ayamontium accedens, qui in supremo agone agere trahebat luctantem spiritum, officiosissime allocutus est, & suavissimis verbis metum omnem abstergens, atque ad Cælestium fiduciam excitans vinculis omnibus, si quibus irretitus fuisset, absolvit: quo facto, admirati sunt omnes singulum illum difficile reciprocantis anhelitus statim fuisse compressum. Deinde cum instare mortem videret, Christi Domini Passionem elata voce iussit Cardinalis recitari; eumque ad Sacra Historiæ exitum ventum ferme esset, ad circumstantes repente conversus, „ nunc „ (inquit) instandum vehementius precibus, quan- „ doquidem certe animam exhalabit ad ea verba „ *incanto capite emisit spiritum.* “ Equidem res ipsa vaticinium hoc fuisse comprobavit; nam eo temporis momento spiritum Ayamontius emisit, quo Christus a legente narrabatur occubuisse. Hac omnia ex Cæsaris Guidi testimonio deprompsimus.

(a) Mediolanum reversus die XX. Aprilis moram hic traxit usque ad IV. Calend. Quintiles. Morbus fuit in causa, ut diutius illuc redire superederet. Sub Mæji exitum erysipellate laborans decubuit; sed corporis imbecillitate animi constantia vincens, postridie Calen. Junii, die scilicet SS. Christi Corpori sacra, Pontificali Ritu voluit supplicabundus de more Urbem obire. Hoc Caroli morbo intellecto Specianus Roma ad Eum scripsit III. Idus Junii: „ Provide certe Dei consilio id „ evenisse, ut aliquo tandem modo quietem, quam „ tantopere refugiebat, invitus etiam caperet: imo

„ hoc se a Superis precari, ut in ejusmodi morbos „ sapius incidat; cum nihil, præter corporis infir- „ mitatem, posset modum laboribus suis aliquem „ imponere. “ Morbum hunc sublecuta est pertinax febricula X. Calen. Quintiles, ex qua Borromeus brevi se liberandum affirmabat; contra tamen Medici diuturniorem eam fore ominabantur. Hunc quamvis statuisset Brixiam versus iterum se in viam dare ante diem Sancti Joannis Baptista Nativitati dedicatum, tamen aliquot dies fidei Medicorum se committere coactus est. Verum cum hæc cura medentium sibi parum arderet, Gropellum divertere voluit, insidens adhuc venis febrim. Quo cum pervenisset, die postero levi usus equitatione, ad mensam sicubus, atque esculentis, quæ sanum decerent, veluti reclamitantibus illis voluit, ut jam ad postremum Libri II. Caput adnotavimus. Itaque his remediis confirmato corpore, & febris depulsa IV. Cal. Quintil mane Soncini in agro Cremonensi pransus, sub vesperum ad Brixiensem Oppidum, quod Urceas Novas appellant, divertit. Cum adhuc Gropelli esset, intellexerat per literas, splendidas cupedias sibi venturo ab ejus loci Archiepiscopo præparari; cui Ille luxum omnem mensæ interdixit, data hac brevi epistola: „ Invitus audio magnifico „ sumptu instrui mihi isthic hospitatio cœnam. „ Quare statui per has literas, inanem hanc cu- „ ram tuam prævertere, atque admonere, ne meos „ de mensæ Archiepiscopi canones imminuas: scili- „ cet nequid apponatur præter dapem, pulmentum, „ & poma. Alioquin coges me salubre ceteris „ exemplum pœna tua constituere. Vale. “ Itaque eo profectus se confirmari semper in dies sensit; quare Specianum de restituta sibi valetudine com-
monens, scribit: „ Optime factum, ut aliquantu- „ lum ex ea febris decumberet, quandoquidem pro- „ pter multorum preces, qui Deo pro se supplica- „ verant, videbat sibi firmiorem concessam fuisse „ valetudinem, atque expeditionis suæ cursum vix ad „ quinque, aut sex dies interruptum. “ Imo adeo athletice valuit, ut unus ferme incohmis inter ceteros ejus expeditionis comites esset; quandoquidem, antequam ætas exiret, administratorum operam serpens quidam morbus intercepto adeo, ut nova Mediolano contrahere auxilia coactus fuerit.

pora in arce Brixienti asservari cognoverat [a], qui ob multa in ejus Ecclesiæ administratione mirabiliter gesta jamdudum inter Superos numerari meruerant: Sed impedito ob militares custodias accessu, major sacrorum pignorum fama, quam cultus erat. Itaque ut ea inde transferre liceret, quamquam sententiæ variabant, ea tamen, quam sibi apud Senatum conciliaverat, æstimatione impetravit. Translata in Templum maximum sunt eo plane apparatu, quem & clarissimorum Antistitum merita, & Urbis nobilitas, & Caroli consuetudo in excolendis Sanctorum Reliquiis postulabant. Incesserat etiam animo desiderium explorandi, quo in loco Sanctorum Martyrum Faulini, & Jovitæ cineres laterent, quos sibi duo religiosorum hominum Ordines petitis undique conjecturis, argumentisque vindicabant. Sed cum gravior causa videretur, quam ut cursim absolvi tam brevi temporis spatio posset, quæstione infecta, ad lustrandas Provinciæ partes processit.

Regio tota, qua septentrionem spectat, sinuosas, abruptasque aperit valles, quarum alteram, quæ longitudine, & hominum numero ceteris præstat, Camonicam vocant. Inculca, & aspera incolarum ingenia erant; & quo remotius ab urbe distarent, eo longius ab urbi humanitate, & nitore recesserant. Sacrorum pene immemores, sin minus infana dogmata, morum certe licentiam ex mendacibus sectis Rhæticarum Alpium contraxerant, quibus locorum affinitate junguntur. Præcipua vero malorum causa erant fœdæ Sacerdotum libidines [b], quorum utcumque pessimis exemplis insilere pronum in deteriora vulgus vix criminis loco habet. Hæc factis nota Venetiarum Senatui timorem Patribus incusserant, ne inveteratos in vitiis animos ipsa medendi cura irritaret; literasque ad Summum Pontificem dederant, ut Cardinali suaderet, ne tam periculose visitationi semetipsum committeret, quin potius ad ea, quæ paraverat, Venetæ ditio[n]is [c] ministris uteretur. Permissa tamen

Ca-

(a) Translatio hæc quatuor Sanctorum Brixie Antistitum rejicienda est in annum MDLXXXI. ad Cal. Novembris, quo tempore Brixia versabatur Carolus post exceptam Laudē Pompejæ Mariam Austriacam, ibique Decretis suis, peracta ejus Diœcesis lustratione, extremam apponcbat manum. Rem totam anno proximo describemus ex litetis ad Specianum datis, in quibus effuse laudavit Senatus Veneti benevolentiam, qui facile suis precibus assensus est, sivitque, ut ex arce factæ illæ exuvie efferrentur.

(b) Idcirco jam sicut, ut multæ sibi ab Apostolica Sede facultates concederentur. Eas autem amplissimas impetravit pro Hæreticis Ecclesiæ reconciliandis, pro transfugis Religiosorum Ordinum omni pœnarum vinculo absolvendis; demum sibi ut liceret præstare quidquid placitum esset, & ad Dei honorem conducere cognosceret. Extant Cardinalis Maphei literæ Apostolica ferme auctoritate Eum cumulantæ.

(c) Septem jam ex suis Visitatoribus per divestas ejus Diœceseos partes initio lustrationis per Quadragesimam habita legaverat, atque octavum etiam addere in animo habebat, si res postulasset, ut idem scribit; tamen ut prudentius rem gereret, Visitatores jusserat dumtaxat singula obire, excutere, perpendere, sed tes adhuc integras ad se unum rejicere. Hinc illis tamquam manibus utebatur; Ipse autem consilio, & legibus rei universæ summam moderabatur. Si quid decerni ad usum Ecclesiæ tuenda contigisset, Pontifici om-

nia aperiebat, ut ex ejus consilio & oraculo implicitis in ea provincia rebus adhiberet remedium. Ipse autem in urbanas curas intentus Brixia semper apud Sancti Dominici Patres versabatur. Verumtamen hoc tempore lustratam jam a Visitatoribus Diœcesim aggressus est præsens obire; atque ea ratione curas partitiis est suas, qua lustrationis seriem Episcopo Brixie per literas descripsit in hæc verba, antequam illum Mediolano proficisceretur: „Statui totam Diœcesim tuam circuite ptius, quam in istam iterum Urbem me recipiam. Ad sequentem hebdomadam iter suscipiam Utceas-novas, versus, quod oppidum Pontificali titu ingrediar, & statim die postero Synaxim celebrabo, & plerumque bis illius Clericum congregabo. Idcirco vellem ingens illic esset Sacerdotum numerus, qui accedentium Confessiones excipientes, opportune populum ad Synaxim compararent. Inde discedentem me agri Brixienensis planities excipiet, qua peragrata in adjacentes Benaco Lacui otas dessem, & viarum pressius placet exponere. Itaque ab Urceis-novis digressus pridie Calendas Julias Quintianum profectus est, ibique quadrivium substitit. Virolas V. Nonas perrexit, ubi plura cum Comite Lucretio de Gambara de suscipienda filiorum suorum cura transiegit; cumque die postero Manervii Carolus esset, ad eundem litetas dedit, pro Tutcis duobus ejus mancipiis Fide Orthodoxa imbuendis.

Cum

Cum triduum Manervii fuisset, Pontivicum, deinde Pratumalboinum, Canetum, Aquamnigram obivit, ex quibus locis venientem Asula exceptit IV. Idus ejusdem mensis. Diuturnior Asula mora fuit, ubi octiduum susceptæ ejus Ecclesiæ curæ tenuerunt. Cum videret male instructum ejus loci Templum, quod in Abbatis Lipomani jure erat, acribus cum literis ad curandum ejusdem ornatum excitavit. Ibi etiam pura, quæ ad Caneti, Pontivici, & Virolarum Ecclesias pertinebant, expedit. Deinde accepto Comitibus Lucretii de Gambara inopinata mortis nuncio, cum videret se adesse in tempore non posse, consolatorias ad Comitem Nicolaum fratrem, & defuncti Uxorem Epistolas per domesticum suum dedit, atque ejus filiorum educationi studium, nec consuleretur: Sed manifestiora ex his aliqua faciet Caroli ipsius epistola ad Specianum scripta XI. Cal. Aug. in hæc verba: „ Octiduum Asula fui, cum „ refertum incolarum multitudine illud Oppidum „ esset, & opera mea valde indigeret. Ibidem re- „ creantur me plura depositis inimicitiiis sancita fœ- „ dera, & Cleri ardor, qui recitandi in Odeo „ horas Canonicas ritum me hortante amplexus „ est; nec recusavit Collegium illud Canonicorum „ quotidie Sacro interesse, quod festis dumtaxat „ diebus audire antea solebat. Septem ex iis, qui- „ bus animarum regendarum cura incumbit, am- „ plexi sunt decretum Provincialis Concilii, ut „ omnes eidem muneri vacent, cum ante deman- „ datam hanc provinciam obirent eâ dumtaxat, „ quæ singulis præstituta se circumagebat, hebdo- „ mada. Itaque omnium conjunctis viribus, ingens „ consequetur animarum fructus, ut spero. Ceterum „ hoc Collegium non restituere, sed funditus „ ferme instituire conatus sum (extant autem alia „ litera, in quibus Summum Pontificem rogavit, „ ut Asula Archipresbytero violacea insignia decer- „ nerentur). Intra paucos dies Salodium proficiscar „ in Benaci lacus ora primarium oppidum; atque has „ regiones obeo hoc ordine, ut lustratas ab ad- „ ministris meis oras egomet iterum lustram, & „ diuturniorem moram in nobilioribus locis traham. „ Sic adnotata jam a Visitatoribus ipse perpendo, „ & in rem præsentem Decreta condo, dum in- „ specta locorum necessitas, & recenter infixæ hæ- „ ret memoriæ; quare adhibitis opportunis consul- „ tationibus, nihil oculos, & cogitationem effugit. „ Deme tamen aliqua difficiliora, quæ in aliud tem- „ pus rejicio, & Brixia convento Episcopo, decer- „ nam tutius, aut felicius, inspectis tabulis, aliiisque „ documentis, expediam. “ Itaque Asulæ negotiis „ expeditus in Ferdinandi Gonzagæ Principis ditionem „ deflexit, ubi quinque dies transégit. Die sanctæ „ Mariæ Magdalene sacro Castillione Stiverorum Ser- „ monem ad populum habuit in Templo ejus Oppidi „ primario, & humanissime a Principibus illis excep- „ tus, eorum tamen hospitio uti noluit, cum solemnè „ Illi esset Diœcesis lustranti in Ecclesiasticorum ad- „ bus versari. Quid inibi Illi res fuerit cum puero „ Aloyso Gonzaga, licet hujus loci sit referre, tam- „ en ut Glusiani vestigiis insistamus, alibi exponemus.

Ad XXIV. diem Salodium ingressus est, ibique ad VII. usque Augusti diem moram extraxit. Hæc Specianum docuit in literis ad hunc datis die XVIII. Augusti: „ Hebdomada elapsa in remotiora hujus „ Diœceseos loca penetravi secus Benacuum, eaque „ etiam, quæ Tridentinæ ditioni contermina sunt. „ Fuera ante ad quindecim circiter dies Salodii, „ ubi jam inchoatas ab aliis administris res per- „ feci, & pluribus præsidii ditioni contermina sunt. „ vi, quod quinque incolarum millia numerat. „ Fallax fama hos Oppidanos ingenio esse indomi- „ to ferebat; Ego sane obsequentissimos habui. “ Ibidem Sancti cujusdam Sacras Exuvias nobili ce- lebritate detulit, argentibus pompæ splendorem Fel- trensi, & Castrensi Episcopis, ut narrat Seneca in tabulis, in quibus tradidit tanto labore supplica- tionem hanc perfectam a Carolo esse, ut extimæ etiam Pontificales Ejus vestes sudore madidæ appa- rent. Et sane mirum dictu est, quantum volu- ptatis ex Salodiensium religione perceperit; hoc unum dicam, ejus Ecclesiæ dignitatem tantum sibi cordi fuisse, ut, Delphino Brixienti Episcopo extin- cto, non recuaverit officiis suis corroborare petiti- onem eorum incolarum, postulantium ut Episcopali Sede tam insigne Oppidum a Summo Pontifice or- naretur. Audi quid hæc super re ad Specianum scripserit Idibus Junii MDLXXXIV. „ Instans Salo- „ dienses, ut Episcopi nova dignitas Oppido suo ad- „ datur, ut clarius etiam ex supplice eorum li- „ bello, quem mitto, intelliges. Mihi sane non „ videtur intemptiva eorum postulatio, si nimiam „ Brixientis Diœceseos amplitudinem, atque alia, „ quæ in hanc rem faciunt, attente consideremus. „ Etenim Oppidani id oneris in se recipiunt, ut „ are suo certos redditus pro Canonicorum Colle- „ gio excitando designent, præter alia, quæ in „ hoc opus expedient. Nollem tamen malum il- „ lud Cremensium renovet exemplum: scilicet ut „ novus Episcopus ab hac Provincia, & Metropoli „ distrahatur; quandoquidem Salodiensis populus „ adeo in mei obedientiam propensus est, ut in ejus „ loci lustratione sibi gloriæ duxerit Decreta mea „ inmani etiam sumptu executioni mandare; imo „ etiam expectationem meam vicere illi Oppidani, „ cum multo plura perfecerunt, quam implem- „ præscripsissem. Quod certe novæ obedientiæ testi- „ monium fuit. “ Salodio Tusculanum divertit, „ atque omnes Benaci Lacus oras breviter quidem, non tamen indiligenter peragravit; unde redux per Val- lem Sabii Gardonum deflexit: mox festinato per Trompianum itinere, Camonicam Vallem ingressus est, ex qua revertens, ut Mediolani post Nonas Septembris esset, Brennum appulit III. Cal. Septem- bris, unde Luerum venit ad finem Sebini Lacus, ubi biduum etiam subsistit. Hæc Mediolanum festinans, Bergomensis Episcopi colloquio frui breviter voluit, ut Ipse scripsit. Hæc in unum locum con- jecimus, ut liquidius totius itineris ordo constaret, licet sæpius recursura sit hujusmodi rerum commem- oratio, quandoquidem turbata præpostere rerum series apud Glusianum occurrit.

Caroli arbitrio res est, quem gravitas ipsa morborum, quibus populum laborare cognoverat, ad ferenda per semetipsum remedia vehementius sollicitabat.

Itaque ad interiora Vallis incunctanter progressus brevi ostendit nullos esse tam truces animos, quos virtutis æstimatio non flestat. Penetraverat in eos quoque recessus rerum ab Ipso gestarum fama, nunc ea, quæ ab aliis audierant, subjecta oculis habentes, reluctari mandatis Ejus, consiliisque non poterant. Perspicua illa reverentia significatio fuit, quod veluti metuentes, ne fatigatus difficultate itineris ab incepto desisteret, explanatas summis laboribus vias odoriferis etiam herbis, ac floribus sternerent. Hæc obsequentis animi indicia sequebantur, restitutus altaribus nitor, frequens ad Sacramenta concursus, fletus, & clamor pœnitentiæ index, quoties Divini verbi oracula ex Ejus ore perciperent. Insignia vero ad memoriam fuisse exempla simul, & responsa Sacerdotum, quorum multi ad Cardinalis genua provoluti, ac veniam petentes occultas etiam fordes denudabant (a); rogatique quo præsertim impulsu ad tam sana consilia rediissent, aperte fatebantur, ea se maxime ratione permotos, quod omni alia utilitate postposita, nihil ab Ipso peti præter animarum salutem viderent. Sed neque parum ad ea consequenda contulerant sermonis suavitas, & æqua erga omnes consuetudo,

qua nihil magis in Rectoribus animarum ad demerendam populi gratiam valet. Eam tamen exuere aliquantulum visus est, cum in Plavenses, positam intra Vallis confinia gentem, pervenisset. Ecclesiæ ingressu prohibitos esse intellexerat, quod Episcopo suo decumas solvere recusarent. Itaque cum in occursum effusi salutare signum ex Ejus manu peterent, ne uno quidem obtutu eorum preces dignatus, adducto in speciem indignationis supercilio, tacitus præteribat. Perculsi hic severitate agresses metu primum, seu pudore attoniti hæserunt: mox cognita indignationis causa, sublatis ad Cælum vocibus misericordiam implorantes abeuntem prosequuntur. Tunc enim vero Joannem Baptistam Centurionum, Mariani in Corsica Episcopi (b), qui ad perdiscenda pastoralis disciplinæ præcepta comes esse Visitationis ejus voluerat, retro ad illos remisit, qui nomine suo polliceretur: se, quoties imperata facerent, omnia paterni amoris officia, quæ illis in præsentia denegaverat, in reditu præstiturum. Tantum apud pervicaces animos Caroli auctoritas valuit, ut cum antea repulsi a Sacris in contumacia tamen sua persistarent, nunc ab Eo rejecti extemplo respicerent. Haud ultra dubitavere, quominus debitum vœtigal Episcopo penderent: multo deinde benignius habiti, ut intelligerent, nihil in ipsis præter culpam displicuisse.

CA-

(a) Narrat Seneca in Tabulis, repertum iibi Ecclesiasticum Virum, qui pluribus Sacerdotis vitio ornatas contra Tridentini præscriptum, diu in foribus suis contabuerat, cum male perceptos eorum fructus reddere nimium gravaretur. Hic itaque divinitus commotus ad Cardinalem venit, rem totam exposuit, & que Illius arbitrio totum permittens dixit: paratum se titulos omnes, si opus fuisset, ad salutis suæ remedium repudiare. Re intellecta, Sanctus Pastor probe cognoscens, dissentire quandoque verbis facta, & splendidius quadam pronunti, quam perfici, accepto supplice illius libello Sacerdotem humanissime dimisit. Post tres hebdomadas cum Romæ Cardinalis accepisset Diploma Pontificium, quo Sacerdos ille reddendorum fructuum onere liberabatur, & nobiliori etiam alio ornabatur titulo: illum ad se ocyus evocavit, & pœna loco opulentiorē reddidit. Tanto beneficio veluti obrutus diu stupuit Sacerdos, & exinde ad plures dies conversus ad obvios quosque attoniti similis exclamabat:

O divitiarum Borroneæ pietatem! o invidiam Caroli misericordiam!

(b) Hic Episcopus nobilis Alexandri Saulii amicitia fuit. Multa jam constanti animo adversa a Coris tulerat, sed cum grave valetudini suæ Insula illius cælum pati non posset, Genuam prius, deinde Mediolanum a Carolo evocatus secesserat. Cum eximiam illius in agendo dexteritatem, & virtutem egregiam admiraretur Borroneus, comitem in hac expeditione habere voluit, & cum eo transigere nonnulla ad Genuensem Archiepiscopatum spectantia. Nimirum cum ætate gravis Cyprianus Fallavicus Genuensis Antistes non admodum aptus ei Ecclesiæ regendæ videretur, statuerat Cardinalis ex Pontificio etiam nutu Centurionem in illius locum substituire. Sapius rem hanc Caroli officiis curatam lego; sed cum ægre Genuensis ad se abdicandum Insula induceret animum, eventu optima negotiatio caruit.

CAPUT VI.

Ex Brixiensibus finibus Tiranum deflectit in Vulturenis: ibi celeberrimam Deiparæ Ædem visit, atque Concione habita, pios excitat animorum motus.

1580. **C**UM ad suprema Vallis confinia pervenisset, ipsa locorum affinitas Carolum invitavit, ut dicatum Deiparæ Templum, quod apud Tiranum in Vulturenis magno incolarum, atque exterorum concursu colitur, vilitaret. Suberat aliud consilium procurandæ Hæreticorum salutis, quorum non pauci in eos montes irrepserant: impetrandæque a Rhæticiis Magistratibus facultatis, qua liber Comensi Episcopo accessus pateret, quoties id Populi necessitas postularet (a). Per Aurigæ montis abrupta pedibus iter ingressus tanto animi ardore ferebatur, ut nullus eorum, qui sequebantur, cursum Ejus æquaret. At ubi in montanos gregatim aliquando occurrentes iucideret, inter eos humanissime considerabat, singulos de veræ fidei Mysteriis interrogans, tum sæpe atque iterum admonens, ne se ab ea dimoveri ullis furiosorum hominum artibus paterentur. Et occurrebant passim semirutata altaria, deformatæque Superûm imagines, funestaque alia impietatis vestigia, quæ cum Ipse silvestres vicos præteriens aspiceret, tanto mœrore ange-

batur, ut vix a lacrymis temperaret. Superatis denique Aurigæ anfractibus, cum ad Tiranum sub vesperam constitisset, nulla mora facta, quin illico ad magnæ Matris Delubrum properaret. Ibi ante Aram genibus nixus (b) magnam noctis partem orando, meditandoque consumpsit; idque diurni laboris solatium fuit.

Sole orto, cum Sacrum pararet, adfuit Provinciæ Prætor, vir cetera honestus, nec tamen ab erroribus, qui per ea loca in religionis cultu vagabantur, immunis. Ægre idcirco, nec nisi post multas Catholicorum preces admissus, cum populi, ac Principum suorum obsequia Cardinali offerre non desineret, seque in primis ad omnia Ejus desideria paratissimum exhiberet, arrepta Carolus opportunitate, respondit: nihil se præter salutem ejus æternam desiderare. Sive tanta conscientiæ vis, sive responsi fuerit: constat Prætorem, secreto colloquio impetrato, ad Ejus genua accidisse fatentem errores suos, quos ultro ejurare paratus esset, nisi Magistratum metu retineretur. Carolus, laudato Præto- re, monitoque, ut salubriter destinata quamprimum perficeret, rogatusque tamen, ut eum Divino Sacrificio præsentem esse pateretur, præcise negavit: potestate tantum facta, ut concioni, quam habiturus in Templo erat, cum ceteris interesset. Conceperat animo aptissimam loco, ac tem-
pori

(a) Joannis Antonii Vulpîi Novocomensis Episcopi opera ad id consilium Carolus adductus est. Severa, & gravissima Rhætorum Edicta eum Antistitem ab omni ferme illius Vallis jute depulerant. Idcirco ut afflictæ Regionis necessitati consuleret Cardinalis, Bonhomium Vercellensem Episcopum excitaverat, ut Pontifici optanti strenue se offerret, & in eam expeditionem prompte accingeret. Et sane Caroli votis non defuit Vir ille vigilantissimus; & inter præsentissima vitæ pericula constitutus, opem, quam potuit, opportunam tulit, licet Cardinali significaret, potentius præsidium tot calamitatibus desiderari. Qua de re nunc Ipse ad eos deflexit, ut factam testamque Episcopi dignitatem aliquo modo servaret.

(b) Templum illud unicum ferme ea nocte Caroli hospitium fuit. Nam cum plures ibi horas evigilasset, paulo ante lucis ortum in ejus ades recessit, qui Loci illius Sacris præerat. Ut hanc perpetuam Sacro hospitio utendi consuetudinem retineret, repudiaverat humanissimas Nobilis cuiusdam ex Lambertengorum familia preces. Hic effusus la-

crymis, & genibus flexis id unum impetrare conabatur, ut domum suam tanto hospite ornaret. Non exoravit tamen; atque illud vix obtinuit, ut sibi Cardinalis benediceret; quod benedictionis officium gravate etiam Carolus impertitus est, causatus, se extra Provinciæ suæ fines constitutum jure benedicendi uti non debere. (Novocomensis scilicet Diocesis eo tempore, ut etiam nostra ætate, Patriarchatus Aquileensis ditione erat comprehensa). Vinci se tamen Borromei constantia Lambertengus non sivit, & instaurato luæ palam conquerebatur, se hoc beneficio fraudatum, adversum aliquid ominari familiæ suæ, in quam præsentia sua Carolus invadere nollet felicitatem. Quare Marianensis Episcopus aditans, ut illius lacrymas abstergeret, spondit fore, ut postero die Cardinalem convivam domi haberet. Revera ut Centurionis precibus indulgeret, datam ab hoc fidem humanissime Carolus præstitit, atque insequente die cum Lambertengo accubuit. Neque enim credo profana illa domus videri poterat, quam adventu suo sacram facturum erat Borromeus.

pori orationem, qua simul Romanæ Fidei veritatem confirmaret, simul inventas a contumacibus ingenii opiniones refelleret [a]. Cumque graviter, ac subtiliter ab Eo dicta Hæreticis aliquando objicerentur, mœsti, ac silentes ex amicorum conciliis abibant, quod neque se victos fateri vellent, neque adversari tanti Viri sententiis auderent. Qua inclinatione animorum cognita, Vultureni, quorum ingens numerus ex finitimis montibus, pagisque confluerat, suppliciter postulabant, ut aliquanto diutius apud ipsos moraretur: tamquam pro certo habentes, multos eorum, qui a recta Religione desciverant, Ejus opera ad obsequium redituros [b]. Ipse enim

vero excusatis gravibus curis, quæ illum in Brixiensibus, ac deinde Mediolani [c] expectabant, retro, unde venerat, est regressus.

CAPUT VII.

In Cenomanorum Valles regreditur: In Aloysii Gonzage, & Federici Borromei animis future jacit Religionis & Sanctitatis semina. Ex Ejus Visitatione uberrimos Brixiensis Ecclesia fructus capit.

CAmonica egrediens, Trompian, ac Sabbiam Valles adiit [d], nullo magis titulo, quam loci, atque ingeniorum aspe-

(a) Egregiam hanc ad Tiranenses Orationem habuit V. Calend. Septembris, die nimirum Sancto Augustino facta. Nec incolæ illi revixisse parem veluti Ecclesiæ Doctorem negare audebant; quandoquidem post eam Concionem Hæretici a Catholicis sæpe arguebantur, quod ea amplecti dogmata recusarent, quæ Carolus dictis suis confirmasset. Quamquam etiam sine dictis Borromei auctoritas tantum apud Heterodoxos sæpe valuit, ut Religionem, quam ille prosteretur, venerari cogerentur. Ut vero Novocomensis Episcopi iis in locis potestatem corroboraret, in hæc verba Orationem exortus est: *Petra ab Episcopo vestro facultate, hunc locum dicturi ascendimus* &c. scilicet ne quis in posterum illi deferre obsequium recusaret, cui tantus Cardinalis suum detulisset. Si tamen altius exquirere hujus itineris causas velimus, Borromeum ipsum audiamus in hæc verba Speciano scribentem: „ Te „ hæc responsionis expertem omisi, quando „ quidem ad sexaginta amplius milliaria in has Val- „ les processi ad opem aliquam ferendam iis popu- „ lis, qui Tridentinis, & Rhæti contermini sunt. „ Hac occasione in Vulturenos dilapsus, celebrem „ Deiparæ in eorum Valle Adem inviscere volui „ ut regionis ejus incolæ Orthodoxos inflammarem „ quantum possem; jacent enim intolerando Hæ- „ reticorum jugo pene oppressi; & maximam pe- „ riculi contagionem affert ipsum Fidei nostræ ho- „ stium cum ipsis quotidianum contubernium. Eo „ in Templo Sermonem habui, ut populo illi con- „ solationem aliquam adhiberem, qui vocem meam „ audire summo opere desiderabat. Atque hoc officium „ libenter persolvi, accedente potissimum Novoco- „ mensis Antistitis concessa mihi facultate. “ In aliis deinde literis ad Pontificium Internuncium apud Venetos dicit „ sibi demandatam hac occasione a „ Vulturenis provinciam, ut curaret in ea Valle „ excitandum Patrum Capuccinorum Asceterium, & „ Patrum Societatis Jesu Collegium.

(b) Cui hoc mirum non videatur, repertos homines, qui in Ecclesiæ gremium redire vellent, & se totos Caroli arbitrio permitterent in ea Valle, in qua publico Edicto sancitum erat, ne quis

Ecclesiasticus Vir ad illam Regionem accederet! Hinc puto ortum illud, quo Carolus ante obitum conflagrabat, desiderium, ut totam Germaniam obiret, & late ibi emanans hæreticæ pravitatis vitis extingueret, quemadmodum testimonio Patris Achillis Galiardi luculentissimo testatum in Tabulis est, & ipse etiam Cardinalis indicavit in literis, quibus aliquando ad Bonhomium scribens de Guillelmi Bavarie Ducis religione, affirmavit, sperare se fore, ut aliquando illum eximium Principem cotam alloqueretur.

(c) Redire in Ecclesiæ suæ amplexus moliebatur, instante Natalitio Deiparæ die, cujus auspiciis & nomine cum Metropolitanum Mediolani Templum gaudeat, obire ibidem Sacra Pontificali Ritu decreverat.

(d) Veritus Glustianus ne lustrationis hujus descriptio, interrupta rerum serie, hiarret, omnia in unum locum congestit. Certum est tamen diversis temporibus Brixiam Urbem, ejusque agrum fuisse a Carolo peragratum. Quadragesima in eunte cum ad eam Urbem profectus esset, missis per Regionem Visitatoribus, ibidem semper se tenuit, usque dum Mediolanum reverteretur, ut vidimus. Idibus vero Aprilis eodem regressus, septem dumtaxat dies illic substitit, funesto morientis Ayamontii nuncio revocatus. Postmodum rebus suis Mediolani compositis IV. Calen. Quintil. lustrare Brixiensem Diœcesim aggressus est eo viarum ordine, quem Capite superiore descripsimus. Ultimo a Brixiensibus digressus post Nonas Septemb., reversus ad eos non est, nisi in eunte Octobri, quo exeunte, Brixiam iterum rediit, eamque Urbem reliquit statim post Idus Decembris. Neque tamen toto hoc tempore universa perfecit, cum scripsit, nonnulla etiam ad aliquod insequentis anni dies perficienda se reservasse, quæ etiam perfecit, ut deinde exponemus. Etenim quod ad Valles spectat, omnes videtur obiisse ante Nonas Septembris; quandoquidem in secunda suscepta in Agrum Brixiensem expeditione lego, sub initium Octobris Carolum primo Iseum, deinde Colonias deflexisse: Idibus vero ejusdem mensis Claras, mox Rhoatum lustrasse, ubi tres hebdo-

asperitate insignes. Joseph Ripamontius ubi ad hanc Trompianam Vallem narrationem perduxit, adeo rudes incolas ejus fuisse tradit, ut ferreos plane mores ex fodinis suis hausisse viderentur (a). Homines fornicibus, & malleis addictos in tanti Viri adventu, ne caput quidem attollere ex incudibus suis voluisse; eo nimirum contemptu, quo hæresum lue contacti Romanarum dignitatum vocabula averfantur. Missis deinde monitoribus, qui indignationem

Senatus, & alia, quæ Principum indignationem sequuntur, contumacibus denunciarent, cum ad Concionem denique convenissent, tantam vim Caroli verbis divinitus inditam fuisse, ut perfusi lacrymis præteritorum veniam, & remedia salutis imposterum flagitarent. Satisfactum demum genti esse relicto ad constituendam ibi disciplinam Episcopo Marianensi, & datis e Societate Jesu Patribus [b], qui prædicatione Divini verbi, omnique alio

pa-

hebdomadas insumpfit. Motis ultimo castris, brevi expeditione ad VIII. Cal. Novemb. Balneolum, Gadum, postmodum Castenentulum, inde Gavardum, ultimo Gardonum iterum divertit, unde ad ultimum Octobris diem Brixiam reversus est. Non omitta tamen, quod Mediolanum veniens post Nonas Septemb. itineris sui comites habuit Veronensem, & Marianensem Episcopos, quemadmodum Caymo Metropolitanæ majoris Collegii Canonico in hæc verba præscriperat: „ Huc veniens habeo socios Valerium, & Centurionem. Quare summopere vellem, ut ea interim expleas, quæ desunt in Oblatorum Institutionibus concinnanda; quandoquidem eas simul expendemus ex Veronenfis Episcopi judicio, qui optime in hæc Sacerdotum Sodalitatem est animatus, ejusque leges recognoscere vehementer cupit; cum sibi etiam Veronæ sit non admodum dissimilis Presbyterorum cœtus. Quoniam vero ambo mecum Sancti Sepulcri Aedes invisent, maxime optarem, ut ea occasione Franciscus Curionus Orationem latinam texeret de hujus Congregationis Institutione, quam deinde ibidem nobis mensæ accumbentibus recitabit.

(a) Luculentius incolarum illorum ingenium, & vitia Carolus describit in literis ad Specianum datis. „ In tota Brixienfi Diœcesi obscunda nullam inveni locum adeo Christianis Institutionibus indigentem, quam Gardonum Vallis Trompiæ Oppidum, in quo vix decem passuum millia ab Urbe distito minus viget Orthodoxæ Religionis amor, quam in remotioribus partibus, iisque etiam, qui modico a Rhatis, & Germanis distant intervallo. Quinquagesimo hujus Seculi anno incolis hæc gravis inusta est hæresis nota, cujus etiam primordium fuit inita cum iis consuetudo, qui in Germania diu versati Hæreticorum libros luce transfudere, & perniciosas apud populum disseminare cœperunt opiniones, quæ altas adeo deinde radices egerunt, ut Hæreticos Concionatores huc inducerent, qui palam sermones ad populum de impiis dogmatibus haberent; quamobrem præceps universus populus ad interitum festinabat. Ut gravissimo occurreretur malo, a Fidei Quæstoribus missi postmodum sunt administri quidam Brixienfes, qui officiis suis pervicere, ut pessima dogmata ejurarent complures: alios autem aut exilio, aut capite damnarunt. Sed nondum refederat concepti incendi vis; quare Nobilis quidam ex Martinengorum gente Dux cum vali-

„ da militum cohorte a Venetis eo missus est, qui salutaria quadam per vim dedit documenta; sed geminis Hæreticorum inflammatis Aëdibus ingenitæ eorum fugam fecit. Exinde in ista vicinis populis semper opinio fuit, latere in hoc Oppido abditos Hæreticos; quod certe adeo sibi persuadent omnes, ut ipsam Gardoni nomen animo, atque auribus averferent. Ipsæ etiam hujus loci incolæ hoc idem taciti verentur, ne hæresi infecti credantur, atque conantur verbis semper a se mali hujus suspicionem depellere. Tamen hoc certo affirmare possum nullibi a me repertum populum, qui adeo ad pietatis studia frigeret &c.

(b) Geminos Catholicæ Fidei, & disciplinæ Magistros ex hac Societate, præter Antonium Senecani, & Marianensem Episcopum, attribuit, antequam Ipse Mediolanum reverti Decembri ineunte meditarietur. Rem totam exponit, Romam scribens ad Cardinalem Sabellum Nonis Decembris: „ Gardono redux Episcopus Centurio ad me venit, qui adjuncta aliorum Patrum Soc. Jesu opera octiduum illic fuit, ut validis quibuscumque præditiis Sacramentorum, atque Concionum populum eum corroboraret. Et quamquam, ut retulit, aliquis consequutus est animosum motum, & frequentiores ad verbum Dei excipiendum, & aperiendas per Confessionem noxas Oppidani convenire; nihilominus quoad cetera paulo uberiorem fructum retulit, quam Ipse præfens illo in Oppido collegeram. Statui ad Natalitias Christi Domini ferias eosdem Patres illuc legare, & incolis illis nova pietatis officia admovere. „ Certe felicissimum exitum postremum hoc Caroli consilium habuit. Anno enim insequente VI. Calen. Febr. cum ad Vicum Boldonum se recepisset Cardinalis, a loci Consulibus literas accepit, quibus mutata omnia, & publicæ salutis spem affulgere testabantur. Utque eos in proposito constantes Borromeus haberet, ad Oppidanos has literas misit: „ Carissimi Filii. Summopere gavisi in Domino sumus, & certiores ab aliis, & vobis facti, quemadmodum magnam vobis voluptatem, atque utilitatem attulerint illi Societatis Jesu Patres, qui in vineam istam a nobis missi, diligenter opera sua, & Sacerdotali munere eam excoluerunt. Quoniam vero videmus, paria iterum a vobis auxilia expecti, & sollicitari, ut magis divina gratia abundetis, uberiorem etiam gaudii sensum percipimus; imo diligentior rem vestrum omnium curam suscipere compellimur, quam Christiana in primis caritas, deinde

pastorali munere populos illos intra paucos dies ita excoluerunt, ut agrestes antea, & feri, & hæretice contumaces, cuilibet non Catholicæ tantum, sed etiam bene moratæ Civitati compararentur [a].

Fessum montanis hisce itineribus Cardinalem exceperè circumjecta Benaco lacui loca, quibus per omnia Pastoralis Curæ officia peragratis, cum finem Visitationis adesse crederet, audit Populum unum Tridentinis Alpibus clausum superesse, qui Episcopi sui, nec vultum unquam viderit, nec fortasse nomen audierit. Adeo scilicet impervios montes esse, præcipientes salus, inhospita recta incolarum, ut operæ pretium non sit, damnatam a natura ipsa tam infelici exilio gentem tanto labore addiri. Hæc ipsa, quæ ad terrorem afferebantur, ut opem miseris ferret, stimulos addidere. Vix fides montanis facta Cardinalem, & Mediolani Archiepiscopum esse, quem sudore manantem reptare inter antra, rupesque suas viderent. Sed enim sudor, & labor pro nihilo erant consideranti animarum salutem, quam Ipse quæreret, Crucis dolore, & Divini Sanguinis pretio steterit.

Ad hunc locum spectat nonnulla referri, ex quibus creditum est superno Spiritu Carolum afflari, quo non occulta mo-

do cognosceret, verumetiam futura prospiceret. Apud Lianum ignobilem vicum arca marmorea ostendebatur, in qua sancti alicujus viri ossa asservari pro certo incolæ habebant. Argumento erat scaturiens ex ossibus humor, quem & ægris prodesse, & nunquam deficere vulgo affirmabant. Et quamquam communi opinione firmata res erat, suspicari tamen Carolus cœpit, fraudem aliquam subesse, qua fucus publicæ pietati fieret. Itaque solerter inquirens, an aliquid de veritate miraculi inter monumenta vetustatis extaret, postquam nihil certi apparebat, recludi arcam jubet, exsiccatoque quidquid humoris supererat, tres expertæ fidei Sacerdotes tota nocte ad custodiam excubare. Ea plane nox erat [b], qua humorem largius exundare indigenæ ajebant. Sed ubi illuxit, cognitum est perennem illum aquæ fontem, qui hæcenus in secreto manaverat, nunc inter Sacerdotum excubias aruisse. Defossa sub terram arca finem ludibrio fecit.

Castilionum inde perventum est, quod hominum frequentia, & amœnitate regionis nobile Oppidum Gonzaga gens nobilissimus Principatus honore, & splendore generis facit. Duodennis puer, Aloysius nomine, in ea familia erat, in cujus vultu cum Cardinalis oculos defixisset, lineamenta quædam,

„ inde munus Episcopale nostrum, ultimo paternus, quo vos prosequimur, amor postulare jure „ optimo videntur. Quo circa ut votis vestris indulgeremus, iussimus isthuc Patres eosdem ad „ Quadragesimale tempus reverti ad eam messam „ colligendam, cujus spem eorum solertia, & vestra „ voluntas facit, ut Divinum primo honorem, „ deinde animarum vestrarum salutem pro virili „ curemus. Interim benedictionem vobis nostram „ peramanter impertimur. Ex Vico Boldono XXVII. „ Jan. MDLXXXI.

(a) Non leve tor exantlatis laboribus solatium fuit, quod ex probatissima Virguncula cujusdam constantia percepit Borromeus. Hæc patre in Vulturenis exulante ab Avo diutius plecta officii est, ut apud Genitorem inter Hæreticos commode viventem esse mallet. Verum cum illa constantè oblitum commodius domicilium, sed cum amittenda Religionis periculo conjunctum repudiasset: indignatus Avus eam domo præcipitem exturbavit. Quare inops puella, & omnibus destituta præsidii se apud probam, & tenuis fortunæ mulierem recepit: feliciorem se rara, si experta felicitatis, salva tamen Religione, fuisset. Postmodum Avo defuncto, adfuit ex Vulturenis ferocior extincto fra-

ter, qui per vim abductam Virginem ad Patris communis sedem transferre meditabatur. Jamque patria avulsam, & a patris mulieris amplexibus distractam sororem veluti prædam secum custodens, ad aliquot passuum millia procul Gardono aberat; cum repente velocior puella, dum saltum quemdam præterveheretur, in nemus dilapsa ibidem occulte se tenuit, donec ira, & desperatio vacuum præda raptorem in Vulturenos iterum compulit. Interim per devia, & aspera post aliquot temporis intervallum redux in Patriam Virgo, se ac religionem suam contubernalis mulieris præsidio rursus commisit. Tandem cum illuc Cardinalis venisset, melius, & tutius nata perfragium apud Ejsdem pietatem fuit: Ille enim admiratus primo teneræ ætatis constantiam, deinde periculo consultus, curavit, ut in Brixienfè aliquod Monasterium reciperetur. Venere mihi ad manus literæ ipsius aliquot hæc super re ad Brixienfès nonnullos datæ in ea lustratione; atque alia insuper Mediolano ad eosdem conscriptæ, quæ Patris amantissimi sollicitudinem dilucide indicant.

(b) Nox scilicet antecedens Calendas Augusti, sive diem Sancti Petri Vincul'is sacrum, quo id prodigii accidere quotannis ferebatur.

dam, sive præludia futuræ sanctitatis statim in ipso deprehendit. Itaque facultatem cum eo colloquendi sine arbitris nactus, cum ex omnibus ejus responsis magnæ indolis indicia elucescerent, non cessabat docilem animum præceptis imbuere, quibus ad sanctitatis apicem facilius perveniret. Hortabatur in primis, ut Eucharistiæ Sacramentum, cui nondum matura credebatur ætas, quantocyus, ac sæpe fumeret: hoc præsertim alimento nutriri animi vires docens, mentesque hominum inter hæc tanta mortalis vitæ pericula confirmari. Quæ documenta tantam in Principe puero vim habuere, ut quoties ad hoc cælesti convivium accederet totus in lacrymas solveretur [a]. Atque hic ille Aloysius est, cui ob vitæ innocentiam, & crebra post mortem miracula Superum honores decerni

nostra ætas vidit. Cum enim ardentius in dies divinarum rerum desiderio flagraret, abdicato paterni Principatus jure, ad Societatem Jesu convolavit, ut, quæ a sanctissimo Viro didicerat, inter sanctissimi Ordinis exempla perficeret. Quod feliciter affectus, ne impar aetæ per omnia virtutum genera vitæ mortis nobilitas esset, cum peste infectis summa caritate inferviret, eadem lue correptus in ipso juventutis flore Romæ decessit.

Alia quædam divinatio futuri Cardinalis in Cenomanis adhuc agentem impulit, ut Federicum Borromeum Patruelem suum, ex Bononiensi Academia evocaret. Notaverat in eo prona ad religionem studia, singularem ingenii vim, & perspicua alia excelsi animi signa, quibus spem de se magnam Reipublicæ faceret [b]. Haud ob-

(a) Ut enucleatius expendamus quid cum *Angelico* Adolescente Aloysio Carolus transegerit, utpote in re tam celebrata, præstat dumtaxat audire quid in quæstione habita pro ejusdem Apotheosi curanda restatus est Castellione Clemens Ghizonus vir gravis juratus, & oculatus testis anno MDCVIII., cujus verba ex Conrado Janningo in *Actis* Sanctorum mensis Junii deprompsimus: „ Memini item Aloysium „ Mantua postliminio rediisse Castellionem, ubi „ eum Beatus Carolus Borromeus Cardinalis, dum „ illam Provinciæ suæ partem lustrabat Visitator „ Apostolicus, docuit modum utiliter sumendi Sa- „ crosanctam Eucharistiæ; & primum ei illam com- „ municavit manu sua; exhortatusque est, ut præ- „ cipuo studio legeret *Cathechismum Romanum*. „ Id vero non solum præstitit sedulo, & crebro „ Aloysius; verum alios quoque excitabat, ut idem „ præstarent: progressum interim quotidie faciens in „ orando, jejunando, & frequentando Sacram Com- „ munionem cum summa spectantium approbatione, „ ac pietatis sensu. “ Hæc Ghizonus, ex quibus constat quam feliciter semel jacta a Borromeo pietatis semina excreverent; unus enim ille visus est sapiens Agricola, qui optimum oblatum campum solerter excoleret; nam constat venientem ad se Adolescentulum suavissime excepisse, & per plures horas producto colloquio, quod nunquam fere solebat inter Pastorales curas, optimum illius animum ad omnem sanctitatem formasse.

(b) Hoc tempore Brutum Guarinum eximie literaturæ Virum & Fanensem Civem una cum Flaminio Papazonio institutores habebat Bononiæ Federicus sextum supra decimum annum ætatis agens. Gaudebat inibi tutela Gabrielis Cardinalis Paleotti Bononiensis Episcopi, qui optimi Adolescentis excubabat ingenium. Carolus ipse dum Roman anno superiore festinaret, audiretque magnas illius, & quotidianas in literis progressiones, concius in super Patruelem suum miro amore invisendæ Sacra-

Ædis Lauretanae inflammari, fassus est in literis suis, parum abuisse, quin secum illuc duceret. Sed veritus ne amori erga Federicum suo nimium indulgeret, eo consilio tum abstinuit, & per alium illius religioni satisfacere maluit. Quantum ibi in studia se abdidisset Federicus, facile est intelligere ex Epistola, quam Bononia ad Carolum dedit XX. Februarii die MDLXXX. „ Si quæris de meis studiis, „ in illis ita hæreo, ut nihil sit tanti, quo inde „ divelli queam: quorum suavitatem, ac fructum „ præcipue si pietati conjungatur, omnium rerum „ delictis, Regumque thesauris facile anteposuerim. “ Itaque Cardinalis aurea Juvenis indole delectatus, quo tempore Rhoati in Brixienfi Agro versabatur, audiens, sollicitari acriter Bononiæ Federicum, ut Religiosæ cuidam familiæ nomen daret, & veritus ne detrimentum aliquod Mediolanensis Ecclesiæ ex hoc consilio caperet, cum Divino afflatu Spiritu prænoscere, ut testatur Carolus a Basilica-Petri, illum in magnam ejusdem spem adolescere: Patrem Adurnum illum misit cum mandato, ut diligenter Patruelis sui consilia, ac voluntatem exploraret. Sed postmodum ab Adurno monitus, fuisse conceptam eam a Federico flammam per imprudentis cujusdam Juvenis colloquium, qui inani sanctitatis specie, sed magis propter ingenii levitatem quibusdam illum sponsionis eblanditæ viuculis irrivererat, ocyus ad se evocatum Patruelem per Bernardinum Rosignolium primum rogavit, quodnam vitæ genus inire veller. Cum vero ille Ecclesiastice vivendi disciplinam amplexurum se affirmaret, quamvis tentari a pluribus animum suum candidè fateretur, ut se Religiosis potius Claustris addiceret: Cardinalis primum jussit, ut suis ad Deum precibus totum se illi moderandum, atque regendum permitteret. Interea Margaritæ Trivultia Matris animum tentavit; remque totam aperiens per literas rogaverat, an filii consilio calculum insuper suum veller adjicere. Verum statim ejus redditæ sunt literæ dolentis, alterum

obscure dixisse fertur latere in illo adolescente magnarum virtutum femina, quæ Mediolanensi præsertim Ecclesiæ uberes aliquando fructus allaturi essent. Eum itaque literis accersitum, postquam clericali velle, ac tonsura insigniverat, probatæ integritatis, ac doctrinæ Sacerdoti tradidit, ut eum in Ticinensi Collegio ab se condito idoneis ad futuram viri magnitudinem studiis educaret. Nec sane Federicus sanctissimi Patruelis vaticinia scellit. Theologiæ siquidem facultate, græcisque, & hæbraicis literis eruditus postquam Romam pervenerat primum a Xisto V. Cardinalium cœtui ascribitur, mox a Clemente VIII. Mediolani Archiepiscopus renunciatur. Quo Archiepiscopi nomine audito adeo territus est, ut neque amicorum

precibus, neque Philippi Nerii sanctitate, & miraculis celeberrimi viri consiliis ad capeffendum tanti oneris munus adduci potuerit. Verum ita Divinæ Beneficentiæ decreto constitutum erat, ut Ambrosianæ Ecclesiæ reformata, ornataque decus Borromeorum nomini deberetur. Post multa enim insuperabilis modestiæ responsa, ad ultimum Summi Pontificis auctoritate compulsus antiquorum quorundam Antistitum exempla renovare visus est, qui cum cætenis vincti ad Episcopatum accessissent, populorum denique laudibus coronati ex hac vita decessere.

Nunc Carolus peragrata omni Brixienfis Provinciæ parte, cum Tusculani ad conscribenda decreta confedisset, minime tamen quieto illo laboris genere (a)

con-

rum sibi ex geminis familiæ fulcris eripi, & obiectis, pari infortunio delisisse Caroli stirpem, quæ antea unici fratris Federici vita sustentata ipsius deinde Cardinalis consilio interierat. Has querelarum plenas literas Adolescenti Carolus legendas dedit: interim a legentis vultu nusquam dimovebat oculos, ratus aliquas animi notas in ejus vultu posse deprehendi. Sed lectis tranquille literis, Federicus subridens: *mentem*, inquit, *mutabit Mater*, *si me vestris vestibus viderit*. Patruelis constantiam Ille admiratus, Clericali habitu indutum die X. Octobris remisit ad Matrem, quæ utpote *prudensissima*, & *Christianis reliquis virtutibus divinitus ornata* (his enim nominibus eam magnifice laudavit in sua Epistola ad Federicum Cardinalem Borromeum data, & apud nos servata æquilibrium rerum æstimator Sanctus Philippus Neri) mutata statim voluntate Caroli simul & filii consilia commendavit. Postmodum adhibitis in consilium Moneta, Seneca, & Grissidio in Ticinense Borromeum Collegium sub Octobris exitum transferendum Federicum curavit. Magistros deinde in Juris studiis Flaminium Papazonum, & in Theologica facultate Dominicum Ferrum attribuit: ad sacras Institutiones addidit Julium Casarem Bonhomium, cujus religioni multum deferebat Cardinalis; animi vero cauta socium, imò affinem Federici ferme æqualem Comitem Luchinum a Verme adjuvit. Brixie adhuc hoc anno erat Borromeus ad perficienda Illustrationis decreta, atque ad Idus Novembris has paterni amoris plenas literas ad patruelum dedit: „ Ticinum te incolumem pervenisse, ut ex tuis literis, & ex Moneta cognovi, „ sane gaudeo; nec dubito quin te jam ad studia, „ tua acri animo retuleris, quorum fructus ut uberes „ sint, & expectationi de te concitata respondeant, „ curabis. Nam si unquam elaborare debuisti, „ ut animum pietate munes, bonarumque artium „ cognitione excoleres: nunc certe in eam rationem multo quam antea majore cura, & diligentia decet incumbere, cum Clericales vestes, Cle-

„ ricalemque animum induisti. Siquidem magnam „ onus hujusmodi vitæ genus hominibus imponit; „ quod si ipse animo alidne cogitabis, & ex dignitate te gerere conaberis, nã tu familiam tuam, „ meque in primis, qui te paterna caritate complector, latitia incredibili perfundes. “ Paulo post iterum Ticino revocatum Sacra Tonsura initiavit, & in adibus suis per Natalitias Christi Domini ferias penes se habere voluit: ut ad omnem sanctitatem consuetudine sua, & colloquiis erudiret.

(a) Quietum hoc laboris genus habuit Borromeus mense Sextili antequam Brixienfis Regionis Valles ingrederetur. Nam Salodii aliqua concinnavit Decreta, quorum seriem ad Mebium Vicarios misit cum latinis encyclicis literis Tusculani deinde datis XVIII. Calen. Septembris. Verumtamen perfecta Illustratione Brixiam se contulit, reliquas alias leges conscripturus. Sed hoc certe non admodum tranquillum genus laboris fuit, quod licet expendere ex literis, quas ad Specianum dedit ex ea Urbe X. Calen. Decembris: „ Illustrationis hujus universæ, „ Deo bene juvante, perfectum est opus: sed mea „ ad XII. circiter dies adhuc mora protrahetur, quibus conscribendis quibusdam tabulis, & nondum peractis, nonnullis quæstionibus extremam manum apponam; itemque impeditiora alia in ordinem redigam, quæ idcirco tamquam laboris finem, aut cumulum reservavi. Hujusmodi sunt: expendenda adhuc rationes censuum sacrorum: plura componenda in Cathedrali Basilica, & alia constituenda in altero ex insignioribus hujus Urbis Canonico Collegio: ultimo Sacrarum Deo Virginum Institutiones reficiendæ aut certe moderandæ. Nunc video adversus clamores, & dictæria animum mihi esse muniendam. Superant enim opinionem omnem, quas Clerus mihi præcipue indiget, inimicitia; nam reliquorum Civium obedientia pacata mihi omnia, & tranquilla denunciat, nisi Ecclesiastici Viti suo Civis etiam illigabunt bello. Superant adhuc edenda in lucem Decreta, quæ ad omne „ Chri-

contentus parabat eodem tempore insignem pompam, qua S. Herculani ejusdem Provinciae Episcopi Corpus circumtulit, atque in proxima Maderni Villa, ubi jamdudum affervabatur, honorifice reposuit. Peracta supplicatio est, præmissis jejunio, & vigiliis, & quanta fieri poterat magnificentia; quemadmodum ab Ipso celebrari Sanctorum memoria consueverat.

Ultimus ejus visitationis, ac fortasse maximus labor fuit tollere inimicitias facinorosorum hominum, qui inter se capitalibus odiis dissidentes, ad universæ regionis perniciem grassabantur. Bertazolus, Sala, de Advocatis, & Clericus capita factionum erant, quacumque irent, latro-

num, atque exulum agmen secum trahentes. Hos alloqui Carolus summopere cupiebat; nec illi recusare, quominus benigne invitati obsequentissime convenirent. Invitantis auctoritas, & suavissima de pace colloquia nonnihil ad mitigandas iras profuere. Id sane mirum fuit, effertos assiduis certaminibus homines, rapinisque, & cædibus assuetos adeo leniri potuisse, ut sese non Cardinali modo, verumetiam familiaribus Ejus reverenter, obedienterque submitterent. Nam ab ipsis moniti, neque cum armis ad colloquium accedere, nec Templum ingredi audebant (a). Forte accidit, ut Mediolanum rediens Cardinalis, cum Martinengum noctu pervenisset,

„ Christianæ disciplinæ genus pertinent: Verum
 „ hæc Mediolani expedienda sunt; & inde trasmit-
 „ tenda curabo Equidem sic statuo: lustrationem,
 „ si fructum ab ea aliquem expectemus, non ita
 „ perfunctorie, & levi veluti brachio esse obeun-
 „ dam; sed apprime necessarium duco, singula di-
 „ ligenter introspicere: cum plane intelligam, nullo
 „ prius temporis spatio posse definiri quæ agenda sunt,
 „ nisi illud in re ipsa agenda definiamus. Hinc
 „ tamdiu in hujus Dioceseos finibus hæsi: si quis
 „ autem norit Regionis ambitum, & spacia (cum
 „ dempta Mediolanensi Diocesi, reliquas in Italia
 „ amplitudine sua superet Brixienfis), is non mira-
 „ bitur, credo, a me tanto tempore peragrata fuisse
 „ universam Nos contra prætervolasse tot Valles
 „ tam brevi spatio nobis videmur, & opinione citi-
 „ tius laborem hunc sane exhaustimus. Fiteor tamen,
 „ multas me noctes hætenus in hac Urbe
 „ cum administris meis ad secundæ ulque vigiliæ exitum
 „ tot rebus digerendis incœnatum vacasse: &
 „ die clausis Adium januis accedentes quoſque ex-
 „ cludi, ne importuna officia munus nostrum per-
 „ turbent: imo necessaria dumtaxat persequimur, &
 „ leviora alia in commodius tempus reservamus.“
 „ Utque specimen aliquod hujusmodi laboris exhibeamus,
 „ excipe unum dumtaxat ex plurimis malis,
 „ quibus in Virginum monasteriis erat consulendum.
 „ Hæc Carolus IX. Cal. Decemb. ad eundem Specianum
 „ habet: „ Urget me inter cetera remedium
 „ præsentissimi necessitas, quod Collegia Virginum
 „ postulare quamprimum videntur. Negligitur in iis
 „ claustrorum custodia; cumque facultas a defuncto
 „ nuper Episcopo concessa aliquibus sit, certis tamen
 „ legibus concepta, ut aliquando ex iis egrediantur:
 „ hujus facultatis anſam arripiunt alii etiam, quæ in
 „ iis Literis non continentur. Hac deinde potestate
 „ abutuntur nonnullæ, ut ad suos divertant: Aliquæ
 „ officia familiaria Confessario suo deferunt, cujus
 „ domesticas res curant, & lectum etiam infernunt.
 „ Procedunt sæpe ad prædia, & fundos, & Monasterii
 „ negotia cum exteris, quos conveniunt, perlubenter
 „ expediunt. Minimum putant Templi supellectilem
 „ extra septa curare. Hæc

„ certe omnia concessæ a Bollano facultatis limi-
 „ tes excedunt. Quid si alix etiam hac venia utan-
 „ tur ab iis, quarum nomen Literis inscriptum non
 „ legitur? Quamobrem infinitis miseræ Virgines se
 „ criminibus, & pœnarum vinculis alligant; ne
 „ dicam, hac libertate muniri aditum ad execranda
 „ quælibet, & Dei gloriæ admodum adversantia,
 „ ut multi testati sunt mihi. Quam male hæc il-
 „ larum libertas audiat, probe ex adnexa Brixienfis
 „ Vicarii scheda intelliges &c.“ Mirum tamen in
 „ modum Virginali Brixienſium continentix Carolus
 „ consuluit, quam florere incredibiliter ea in Urbe
 „ voluit. Primo enim lilia purissima spinis septurus,
 „ ad castitatis tutelam austerum vivendi genus in sa-
 „ cras Deo Virgines induxit, dum illic Capuccinarum
 „ Asceterium excitandum curavit. Deinde ad Vir-
 „ ginitatis amorem profanas etiam fœminas adduxit,
 „ ex quibus nobilem etiam conflavit S. Ursulae sa-
 „ cram Societatem, & datis ad Mediolanensis Soda-
 „ litii normam certis legibus firmavit, quas deinde
 „ auctas iterum, & emendatas scio editas in Lucem
 „ Brixie anno MDLXXXII. primas enim illis Vir-
 „ ginibus iudixerat anno superiore ad diem XXVIII.
 „ mensis Octobris ex Brixienſi S. Dominici Monasterio,
 „ ubi tunc Carolus versabatur. Hæc aliquanto
 „ enucleatius fortasse persecuti sumus, ut omnes in-
 „ telligant, quod Brixienſes etiam religiosissimi Ci-
 „ ves fatentur, Carolo scilicet auctore in eum, quo
 „ hodie gaudent, Religionis splendorem, & pie-
 „ tatis apicem eos cives pervenisse.

(a) Octavius de Advocatis tanti Viri fama illectus
 „ ad Eum aliquando veniens rogaverat, sibi ut li-
 „ ceret ejusdem Sacro interessere: facile id exoravit,
 „ conditione tamen adjuncta, ne quis ex comiata
 „ armatus Templum ingrederetur; ipsique uni permi-
 „ sit Cardinalis, ut tubum, humi tamen abjectum, ad
 „ sui tutelam teneret. Armata hæc veluti Borromei
 „ vox fuit: quare jussis satellitibus suis ad Sacræ
 „ Adis vestibulum subsistere, unus Octavius ingressus
 „ est, tubumque permissum pede terens ad obsequii
 „ significationem, noluit ab eo ullum corporis præ-
 „ sidium mutuari. Hæc Seneca in tabulis.

nisset, claufas ob incurfiones exulum Op-
pidi portas inveniret. Itaque retro abire
coaetus, ad agreste hospitium divertit, quod
plane exules ipfi claufa loca more fuo vi-
tantes infederant. Ægre aliquis credat ea,
quæ inde fecuta sunt, casu evenisse. Fe-
rox illa satellitum cohors, tanti hospitis no-
mine audito, tota in obsequium Ejus effun-
ditur, tanquam salutem suam cum Ipfo
venisse intelligeret. Dux ipse primum,
deinde ceteri singulatim vocati, positis ar-
mis in genua procumbunt, miseriam
vitæ conditionem, in qua ob inopiam suam
detinebantur, ingenue confitentes. Ora-
bant proinde, ut necessitatibus suis ea, qua
erga omnes uti solebat, caritate confule-
ret. Ille opportunitate temporis capta, pro-
nos ad pœnitentiam animos vehementius
impellere: funesta pericula, in quibus ver-
sarentur, ostendere: & quoties serio emer-
gere ex antea vitæ miseris vellent,
promptissima illis auxilia polliceri (a).
Nec vero confecta in speciem promissa
erant. Misertus enim infelicissimorum ho-
minum multa de eorum salute consilia agi-

tasse animo traditur, ut simul ipsos latroci-
nandi necessitate, simul regionem univer-
sam latrociniorum metu liberaret.

Ceterum quantæ utilitatis illa Bri-
xiensis Ecclesiæ visitatio fuerit, nullo lucu-
lentiùs testimonio probari potest, quam
Marini Georgii verbis, qui de Caroli lau-
dibus ad Federicum Borromeum Cardi-
nalem Mediolani Archiepiscopum scribens,
„ Hæc Brixiana Ecclesia, inquit, fuit
„ Sanctissimi illius Viri laboribus ad me-
„ liorem disciplinæ statum redacta, ac
„ optimis legibus, & decretis communi-
„ ta; quæ ego cum mihi creditam regio-
„ nem perlustrarem, quasi sidera perlucen-
„ tia adhibui, & quasi loco columnæ ignis,
„ quæ Israëlítico Populo noctu anteibat,
„ comites habui. “ Haud secus Cardina-
lis Maurocenus, qui eidem Ecclesiæ præ-
fuit, disertè affirmavit (b) populum suum
universum non aliis, quam Caroli legibus
gubernari, easque adeo sanctas a Brixien-
sibus haberi, ut sine ingenti flagitio vio-
lari non posse crederent (c).

C A-

(a) Ut narrationem hanc ex puriore fonte hau-
rirem, Tabulas excussi, in quibus testis lujus rei
productus est Octavianus Abbiatus de Foreris, eo-
dem cum Carolo hospitio exceptus. Factum ille his
verbis explanat: „ Extra Martinengi mœnia in di-
„ versorium cum delinxissemus, exulum cohortem
„ ibidem invenimus, quibus hæc divinitus inje-
„ mens fuit, ut criminum suorum remedium a
„ Cardinali petere ea nocte deliberarent. Micantes
„ inter se digitis fortiti sunt, quis primus eorum co-
„ ram Borromeo se sisteret, & sorte electus est ex iis
„ senior, qui recta ad Illius cubiculum perrexit.
„ Erat tum genibus flexis Carolus, reliquas de mo-
„ re Sacerdotibus præscriptas preces expediens.
„ Admiratus exul substitit; cumque illum immo-
„ tum aspiceret, ipse etiam genibus nixus expecta-
„ vit patientissime, quoad preces absolveret. His
„ absolutis, mentem suam Cardinali aperuit, itemque
„ sociorum vota, qui sordes conscientia apud Ip-
„ sum deponere summopere expetebant. Carolus
„ ceteros etiam ad colloquium venire voluit; quare
„ singuli ad Eum seorsum accedentes, amantissimi
„ animi, & paternæ benevolentia significationes re-
„ tulerunt, ut conjicere potui. Sane die postero
„ omnes in Patrum Sancti Francisci Templo con-
„ venerunt, & interfuere Sacro, quod ibi peregit Car-
„ dinalis. Cum vero Hic ex eo loco discederet,
„ literas ad Præpositum, & Archidiaconum Cre-
„ mensis Urbis ab iis deferendas dedit, quibus
„ enixe exules commendavit, ut illos in proposito
„ suscepto retinerent.

(b) Ne unquam excidisse Illustrationis hujus fru-
ctum existimemus, placet apponere sapientissimi Vi-
ri Angeli Mariae Cardinalis Quirini Brixienfis Ep-
iscopi nobile testimonium, quod hæc super re in
quibusdam suis privatis literis ad eruditione celebrem
Scriptorem Servilianum Latuadam dedit in hæc ver-
ba: „ De uberrima, quam Dioecesis hæc mea ex
„ S. Caroli Apostolica Illustratione retulit, utilitate
„ hoc unum dicam: aditipulari me Antecessorum
„ meorum splendidae testificationi jamdudum a Gluf-
„ siano in lucem editæ. Acta omnia ejus Visita-
„ tionis adjecto S. Caroli nomine confirmata nos
„ omnes in hæc etiam atatem colimus, & vene-
„ ramur, veluti consecratum amoris sui pignus.
„ Ego autem, quotiescumque ea consulo, quod
„ frequenter facio, sive aperiens, sive claudens
„ venerandum illud Volumen, obsequii plenum oscu-
„ lum semper infigo.

(c) Poltridie Idus Decembris ab hæc gloriosissima
expeditione reversus Borromeus Mediolanum rediit,
ut ex Epistolis die postero datis conjicere potui,
& clarius ex aliis ad Federicum Patruem datis
Brixia, in quibus pollicetur se IV. Temporum hye-
malium feria Mediolani fore. Postulat autem hic
locus, ne taciti prætereamus Nobilium Brixien-
sium Luciagorum delatam Borromeo observantiam, quæ
adeo celebrata deinde omnium præconis fuit. Ex
hac Gente Hieronymus, & Alexander, parens ille,
hic filius, insignia obsequii testimonia Carolo exhi-
buere. Pater indivisus comes in Urbe, & D'œcei
obsequia-

CAPUT VIII. -

*Ex Societate Jesu, & Capuccinorum Ordine
Patres in Helvetiis, impetratis
Ædibus, inducit.*

1580. **I**dem annus, qui tantas utilitates Brixienfibus attulit, Helvetiorum quoque genti faluberrimus fuit. Jam dudum in animo habebat Carolus aliquot Cœnobia condere in eorum Alpibus, quæ circumventæ hoſtium infidiis Religioni pro arcibus eſſent. Præſidiarios, quibus ejuſmodi arces muniret, ex ſanctiſſimo Capuccinorum Ordine petere deſtinaverat, ut

ipſa exterioris cultus, & diſciplinæ ſeveritate luxuriam ſuam, & execrabilem vitæ licentiam finitimorum montium hæreticis exprobrarent. Nunc omnibus Romæ impetratis, ſumma etiam Catholicæ Helvetiæ voluntate, quæ in idipſum preces Pontifici dederat, Patrem Bormium ſpectabili probitate, & ſententia virum cum ſocio miſit, ut domicilia in locis, quæ opportunitiora viderentur, Inſtituti ſui hominibus præpararet. Profecti Patres amica omnia, & facilia invenere, favore præſertim clariffimorum hominum Luſſii, & Rollii, quorum uterque legionem ſuæ Nationis militum duxerat (a). Horum opibus, & exem-

obeunda certavit ſemper officiis ſuis, ut ex ſupellectili domeſtica Cardinalis quidpiam ſemper in itinere geſtaret, tamquam perhonorificam ſibi provinciam vindicans: inſuper panis & aqua quidquid ex illius menſa ſupereſſet, religioſe quotidie, veluti cariſſimum pignus, reſervabat. Antequam vero Brixiam adveniret, dux, atque auctor depoſcenda, & ineunda luſtrationis illius Carolo fuerat. Plurima extant in ejuſdem literis intimi amoris erga Eundem ſignificationes, qui adeo deinde eminuit, ut filium a ſe divellere non gravaretur, quo Theologiæ ſtudiis daturus operam, in ejuſdem patrocinio Mediolani lateret. Itaque feliciffima Hieronymi ſoboles Alexander triennio in hac Urbe fuit, ubi Sancti Paſtoris tutela, & inſtitutis gaviſus ſummopere eſt, & fundamenta jecit eximia morum religionis, quam certe maximam in illo fuiſſe, indicant luculenter res ab eo geſtæ, & typis editæ Brixia anno MDCVIII. ab Octavio Hermanno familiaris ſuo. Viciniſſima aureis adoleſcentis moribus Borromeus etiam delectabatur, eorumque mutua officia pluribus ultro citroque miſſis utriuſque literis teſtatiſſima nobis ſunt. Hoc unum innum Caroli beneficium, quod æternæ felicitatis artha Alexandro fuiſſe videtur. Cum enim de ejuſdem Apotheoſi pro virili ageretur anno MDCII., jamque conceſſi Sacri honores Cardinalis memoriæ eſſent, Mediolanum inire feſtinavit pius Vir, ut ſe tumuli illius feliciffimi bearet aſpectu. Utebatur tum adverſa valetudine, quæ tamen religionis ſuæ ſtudia retardare non potuit. Quare cum huc veniſſet, hoſpicio a Societate Jeſu Patribus in Sancti Fidelis Domo Profeſſa exceptus, recta ad Beati Caroli ſepulcrum tendit, a quo vix tandem avulſus, & in hoſpicio reverſus, ejuſmodi hoc pietatis ſuæ præmium tulit, ut quatuor poſt ad caeleſtem, ut credendum eſt, Patriam evocatus, ſempiternæ gloriæ conſors cum Carolo fieret. Animam itaque Sancto commendavit, & Federico Cardinali Borromeo Archiepiſcopo mortales exuvias, qui deinde extincti oculos clauſit, & magifica pompa funus duxit. Ut aliquod de Alexandri obſequio monumentum afferamus, brevem dumtaxat epiſtolæ unius partem placet adjungere, quam ad Sanctum Cardinalem

dedit die XXI. Martii anno MDLXXXIII. quod ſimul erit virtutis ſuæ, & obſervantiæ teſtimonium. In ea epiſtola, cum Carolo edocuiſſet de perfeſto tandem juxta Cardinalis præſcriptum Baſſanenſis Templi ædificio, & ſtrenuam in hoc Barbifoni Præfulis operam laudaſſet, hæc ſubdit: „ De me au-
„ tem, qui nihil ſum, nihil dicam. Tamen ego,
„ ut ſum, nullus homo, Te revereor, & admi-
„ ror, atque reverebor, & admirabor ſemper, ſin-
„ cero, intimo, & humillimo eo obſequio, quod
„ deſerre unquam inter natos homines quilibet
„ poteſt. Hoc ipſum de Patre meo cenſeas ve-
„ lim. Ceterum ego Brixia verſor, atque, ut can-
„ dide fatear, unius obedienciæ cauſa, qua cum
„ maxime Deo me gratificari intelligam, idcirco
„ patienter hanc moram fero, & omnia præſto li-
„ bentiffime. Domeſtica res, ut ſcientiis diu va-
„ cem, non ſiunt. Attamen negotia ejuſmodi
„ ſunt, quæ ad Dei gloriam certe pertineant, &
„ aliorum beneficium hæc autem una cogitatio re-
„ creat, & ſuſtentat. Eodem tenore perſequar, do-
„ nec ea perficiantur, que Deo debentur. Mode-
„ ror autem univerſa, eorum Virorum conſilio, ex
„ quorum ſententia pendere me unice juſſiſti. Bre-
„ vior ſum, ne tibi gravior, & moleſtus videar.
„ Jamdiu cognitum mihi eſt, Te affiduas fundere
„ ad Deum preces pro iis, qui pari officio pro Te
„ ſupplicant Deo, aut precibus ſe commendant
„ tuis. Ego ſane utrumque præſto: quo autem ani-
„ mo, Deus teſtis eſt. Quare geſtio gaudio, &
„ mirum in modum reſcior obſecrationum pro me
„ Tuarum conſcius, cum incredibilem caritatem,
„ & intimum vigorem ex precibus, & ſuſpiriis tuis
„ certe hauriam. Patet meus obſequia Tibi quam
„ humillima deſert: Nos item omnes pari reveren-
„ tia, & animo, quam nunc ſupplices poſcimus,
„ quotidie etiam ſacram benedictionem Tuam poſtu-
„ lamus.

(a) Amiciffimus uterque Carolo fuit: utrumque autem Carolus honoribus, & gratia ſua ornandum curavit: cum alteri Pontificiarum Execubiarum præſeſturam, alteri Equeſtrem dignitatem a Gregorio impetraverit. Nimirum illis tamquam Atlantidus niti Orthodoxam Fidem in Helvetiis Regionibus ſemper puta-

exemplo primum apud Uranienſes Monaſterium ejuſdem Ordinis conditum : alia deinde multa ſparſim in Alpibus erecta ; quippe cum paribus incrementis Cœnobitarum pietas , & populorum beneficentia proficeret . Cumque aliorum Sacerdotum paucitas confluentibus ad Pœnitentiæ Tribunal ægre confulcret , egit cum Summo Pontifice Carolus , ut legem , qua ab eo munere arcentur , Patribus relaxaret .

Eadem caritate , nec diſſimili proven- tu curavit , ut Patres Societatis Luceriam , ac Friburgum (a) primaria ſcilicet totius Helvetiæ Oppida mitterentur . Per eos inſtaurata Sacrorum majeſtas : propagata latius Divini verbi oraacula : & , quæ maxima in omni republica cura eſſe debet , conſtituta gymnafia juventuti , in quibus non tam elementa ſcientiarum , quam veræ Religionis documenta perdiſceret . Hæc ſub anni finem in Helvetiis geſta ſapientiffimo ſane conſilio , ut eo validiora auxilia ver-

trecentur , unde graviora pericula immin- bant .

CAPUT IX.

Carolus a Baſilica-Petri in Hiſpanias mit- tit , qui Regem de rebus Mediolaneniſium perturbatione coram edoceat , ejuſque opem imploret . Aliqua iterum Mediolani ſer- vent ſuper Eccleſiæ juribus diſſidia .

1581. **S**equitur annus memorabilis , miſſa in Hiſpaniam legatione (b) , qua demum parta Mediolanenſi Eccleſiæ tran- quillitas eſt . Noverat optime Carolus , quanta Catholici Regis erga Deum , homi- nesque pietas eſſet , & quanta illi cura , ne intra imperii ſui fines Chriſtianæ Doctri- næ cultus aliquod detrimenti caperet . Id ſatis declarabant ſuſcepta in Belgio contra hoſtes Eccleſiæ bella , perpetuus in admit- tendis Tridentini Concilii legibus favor ; & etiamſi alia argumenta deſuiſſent (c) ,

miſſa

paravit . Neque in tot ad eos datis literis ullum unquam mihi occurrit dictum , quod ſummam humanitatem , & voluntatem admodum in eos propenſam non redoleat . Deſtinatus ad iſtos fuit Legatus deducendorum Patrum Capuccinorum caſſi Ambroſius Fornerius , natione & ipſe Helvetius , & Caroli familiaris .

(a) Ut illic doctiſſimos hoſce Patres induceret , & terrimam , qua Regio illa preinebatur , caliginem diſſiparet , Joannem Franciſcum Bonhomium Lega- tionem iſis in partibus obeuntem rogaverat Carolus , ut gentis illius animos tentaret propoſito hujus Collegii extruendi conſilio . Feliciter autem tes ceſſit ; imo extant eucharifticæ Senatus Friburgenſis literæ , qui maximas pro perfecto opere Borromeo gratias habuit . Carolus tamen ſe imo illis obſtrictum profeſſus eſt , ejuſque Nationis aliquot Roman paulo poſt ſeſtinantes ad Sacra viſenda Limina literis proſecutus ſuis , enixe Summo Pontifici commenda- vit in hæc verba :

Sanctiſſime , & Beatiſſime Pater .

„ **H**elvetii iſti Viri ex Friburgenſi Provincia ad
„ Romana Apoſtolorum Limina , & Sanctita-
„ tis Veſtræ deoſculandos pedes aspirant . Inter eos
„ cum nonnulli Procereſ ex gente ſint , omnes
„ tamen videntur Sanctitatis Veſtræ gratia digniſ-
„ ſimi ; quandoquidem inter Hæreticos omni ex parte
„ te verſantur , & ceteros obſervantia , & propenſi
„ animi ſignificationibus ſuperaverant , dum Bonho-
„ mius Regioneſ ſuas ultimo obiret . Quapropter
„ digni certe ſunt , qui humanitatis S. Veſtræ , & con-
„ ſuetæ lenitatis beneficio fruantur , & iſis amoris
„ teſtimoniis cumulentur , quæ ſemper Summi Pon-

„ tifices optimis ejus Nationis Viris deferre con-
„ ſueverunt . Id certe non ſolum erit Friburgeniſi-
„ bus præmium obſequii ſui , quod præ ceteris
„ Sanctæ Apoſtolicæ Sedi deferunt ; ſed etiam
„ non leviter excitabit , atque accendet eorum vo-
„ luntatem , qua vitam etiam , ſi opus ſit , ad
„ Sanctæ Eccleſiæ gloriam profundere ſe paratos
„ teſtantur . Interim poſt Beatiſſimorum pedum oſcu-
„ lum Deum enixe precor , ut S. V. donis ſuis
„ abunde cumulet . Mediolani &c .

In aliis deinde ad Cardinalem Novocomenſem datis eodem tempore literis votum ſuum clarius exponit ; nimirum , ut apud Gregorium , curaret cives eos Equites auratos creati .

(b) Miror in hunc annum octogefimum primum ſupra ſeſquimilleſimum rejectam hanc legationem ; cum meridiana clarius luce conſtet anno ſuperiore miſſam fuiſſe , imo & perfectam . Plures legi , quin fortaſſe omnes , Caroli a Baſilica-Petri literas ad eam pertinentes , quas vidi datas eſſe anno hujus Seculi LXXX. ; imo aliquæ venerunt ad manus , quas Borromeus , dum Brixie eſſet , conſcripſit . Adde Cardinali Riario legationem in Luſitaniam ad Regem Philippum eodem anno demandatam : præterea etiam Luſitanicum bellum eodem tempore a Philip- po Rege ſuſceptum in id conſpirare , ut probent , vel Gluſſianum deceptum , vel aliquem Typographi errorem in hunc locum irrepiſſe .

(c) Deſiderari Regis voluntatis in Carolum pro- næ indicia non poterant . Alibi retulimus Philippi reſponſum datum Speciano , cum Regis animum in Cardinalis Alexandrini legatione exploraret : quo ſane nihil luſulentius eſſe potuit . Inſuper Regem optime animatum declaraverat Demarchus de las Noas , cum Mediolani eſſet , antequam Romam pro- fic .

missæ biennio ante ad Provinciarum Gubernatores literæ, quibus nihil severius imperabat, quàm ut vivendi formulam Catholico nomini consentaneam in sua quisque Provincia tueretur. Difficile itaque ad fidem erat, tot artes, & studia, quæ ad impedienda populi vitia ab Archiepiscopo adhibebantur, posse tam pio Regi displicere. Quid vero tam absonum, atque a recta ratione alienum, quam unice inventa ad Religionis incrementum Decreta ab ejus Magistratibus oppugnari, qui tam gravia bella pro Religione susciperet. Hæc intra se reputans, cessatura illico certamina existimavit, si quis actiones, & consilia sua sincere, ac fideliter Regi re-

presentaret (a). Diffidia enim, quæ hætenus sustinisset, non aliunde orta; quam aut ex mendacis malevolentium, qui se in officio contineri ægre ferrent; aut ex ingementis superbiorum hominum, qui Regia jura violari simularent, ut defensionis obtentu regia plusquam potestate dominarentur. Re mature discussa, Carolus Besca-perius (b) ex inelyta Barnabitarum familia deligitur, qui Regem ipsum occultissime adeat, eique cum fide exponat, quam multa ab ejus desideriis, imo mandatis aliena Mediolani eveniant (c). Commodè accidit, ut Cardinalis Riarius per idem tempus de rebus gravissimis in Hispanias a Summo Pontifice mitteretur (d). Huic igitur

scisceretur; neque Alcanisus ipse per hæc tempora cum Speciano Romæ amice colloquens dissimulaverat. Certe non desunt Cardinalis Graveliani, Ormaneti, aliorumque literæ famam de Carolo maximam apud omnes Hispaniæ aulicos aperite testificantium. Ipse etiam Albertus Cardinalis Austriaeus Philippo Regi apprime carus, & ejusdem consuetudine Madriti fruens, Borromeo dolenti per literas de Ferdinandi Principis Hispaniarum, & Wenceslai Archiducis interitu indicavit, quo loco ille in aula esset, cum in hæc verba responderet Cal. Aprilis MDLXXIX. „ Ut intelligat Dominatio Tua „ non modo consolationem mihi suam gratam esse; „ sed me iudicium suum quoque magni facere, do „ operam, ut ita feram hanc molestiam, quemad- „ modum ipsa, cuius vitæ sanctitatem, atque vir- „ tutes mirifice amo, ferendam censet. Non enim „ possum non obtemperare Ipsius monitis, & ratio- „ nibus, quibus tam officiose, tamque amanter ani- „ mum meum erigit. De cetero verba non fa- „ ciam; habeo enim jamdudum persuasum, Domi- „ nationem Tuam mihi bene cupere: cui ut meam „ quoque egregiam erga se voluntatem declarem, „ data occasione diligenter a me curabitur. “ Quid plura? Rex ipse demandaverat Carolo Belgii tute- lam, quo tempore, extincto Avunculo, Pius V. ad Supremam Ecclesiæ Sedem evectus fuerat a Carolo contra Regis apertam voluntatem. Tantum siquidem Illius integritati deserebat Rex prudens- simus, ut tam insigni beneficio contemptum desi- derium suum splendide ulcisceretur. Legi egomet Authographum ipsum Diplomatis dati postridie Cal. Martii MDLXXVI.

(a) Non admodum obscuris argumentis in eam sententiam adducor, ut credam, vel Pontificem ipsum, vel Cardinalem quempiam Romæ id suasisse, ut secretiore aliquo Internuncio apud Regem Carolus uteretur. Lego enim deliberatum fuisse de hujusmodi legatione mittenda, cum Carolus ibidem anno superiore versaretur. Specianus etiam de eadem sæpe per literas egit, tanquam de re jamdiu stabilita. Tres etiam arcani imperandi cum Rege colloquii vias Specianus idem iniri posse suaserat:

Primam nimirum, si cautus Religionem Cardinalis in Hispaniam proficisci vellet, ibique celebrerimum aliquod ex iis, quibus illa Regio abundat, Templis invisere; qua opportunitate, remotis arbitris, Borromeus tuto posset cum Philippo res suas prævens transigere: altera ostendebatur multo facili- or, scilicet ut Capuccinorum Ordinis aliquos, qui Regi Ordo erat acceptissimus, illic legaret, cum ii optime provincia hac functuri viderentur; indicaverat idcirco Specianus P. F. Matthiam Belin- ranum Salodiensem tanquam arcani custodem fidissimum, & suscepto consilio valde opportunum: Ultimo monitus fuerat, ut Cardinali Riario se ad Lusitanicam legationem accingenti omnia vellet committere. Verumtamen nullam ex his sententiam amplexus est Carolus. Prima displicebat ratio; quandoquidem nimium videbatur hoc modo collo- quium protrahendum. Sed neque secunda arrisit; cum majorem in Legato mittendo humanarum etiam rerum experientiam requireret. Postremo nec tertia; quandoquidem tutius videbatur Toletano Cardinali omnia concedere, cui facilius, & diu- tius Regiæ aures patuissent, quam Cardinali Riario legatione perfecta Romam ocysus redituro.

(b) Is porissimum a Carolo delectus est contra Speciani sententiam, utpote Juris scientia cumprimis eruditus; nam Toga deposita, in qua scientiæ suæ ingentem laudem retulit, quinqueennio ante se in Ecclesiæ castra conjecerat. Nimirum committenda illi erat Legatio, in qua agebatur causa Archiepiscopi cum Regio jure implicita; neque eam feliciter expedire quisquam, nisi Jurisconsultus poterat, ut ipse Borromeus Speciano rescripsit.

(c) Ea legatio unice in hoc versabatur, ut mala, & incommoda, quæ Mediolanensem Ecclesiam premerent, & quibus Rex per Administratos suos mederi facile poterat, in Regis oculis desingerent. De vetustis controversiis tamen, quæ jam ad Pontificis Tribunal rejectæ erant, nihil omnino actum; cum Sanctæ Sedis oraculo eas unice dirimendas cognosceret.

(d) Cardinalem Riarium Roma discessisse ad hanc Legationem obeundam die XXVI. Aprilis anno MDLXXX.

igitur per Infabres transeunti Bescaperius comes adjungitur veluti familiarium unus, ac longe aliam a provincia sibi commissa personam gerens (a). Id maxime fieri oportebat, ne si aliquod legationis indicium emanaret, occupatas adversariorum calumniis regias aures veritas inveniret.

Hæc pro pace suscepta consilia quam necessaria tempori forent, non præteritæ modo contentiones; verum etiam recens exortum inter ipsa consilia certamen ostendit (b). Joanni Fontanæ Vicario suo, qui deinde Ferrariæ Episcopus fuit, negotium dederat Cardinalis, ut Xenodochium inter cetera Urbis opera celeberrimum rite suo nomine (c) visitaret. Hanc potestatem præter Tridentini Concilii sanctiones, multa alia, eaque perspicua argumenta Archiepiscopo afferebant. Nam & in omni

conventu, cum de Xenodochii præventibus agitur, bini semper ex Ecclesiastici Ordinis primoribus sedent: & loci Procuratores a ceteris Piorum Locorum administratoribus nominati ab Archiepiscopo deliguntur: & nihil absque ejus consensu in eo negotio transigi, atque posse in confesso erat. Inventus est tamen, qui tam dilucida rei tenebras obrudere conaretur (d), juberetque libros, quibus dati, & accepti rationes continebatur, occultari, tamquam in eorum cognitione nulla profusus Archiepiscopi auctoritas esset. Vicarius Fontana, ubi se arcei ab officio vidit, seditionis auctorem arcei communionem Sacrorum: qui tamen nihil ea sententia percussus Militaris Ordinis obtentu, cui se adscriptum ferebat, provocatione interposita, nihilo modestius in incepto perseverabat. Id sane decuit, ut quo

MDLXXX. testarum habemus ex Speciani literis. Missus autem erat ille Legatus ad Philippum Regem pro sedandis controversiis exortatis de successore Henrici Cardinalis Lusitaniæ Regis eligendo, de quibus multa sincere exponit Doctor Geddes.

(a) Injiciebat festinationem summam Legato periculum illud, ne interim Ayamontio defuncto Successor a Rege daretur, qui rerum ignarus ad hujus Provincie administrationem capessendam veniret. Hoc præcavere maxime studebat Borromeus, cum legationis totius fructum ab ipsa Gubernatoris electione pendere arbitraretur. Itaque post Idus Majas celeriter instructum Legatum suum, quem etiam ante Ayamontii obitum hæc rebus erudierat aliquantulum, ocyus misit in Transpadanam Regionem, unde transiturum Cardinalem Riarium intellexerat. Irrita tamen initio fuit tanta celeritas; nam pridie Cal. Jun. ipse a Basilica Petri Avenione scribit, se quidem esse in Riarii comitatu; sed vix assecutum fuisse ejus vestigia ad radices Alpium trans Augustam Taurinorum. Tam caute, & tanto silentio expedita hæc legatio est, ut neque Cardinalis Riarius, neque Pontificius apud Regem Internuncios initio quidquam de hac expeditione intellerent; imo Cornelius Carnagus Caroli in Hispania Procurator, qui Legatum hunc suppeditatis ex Domini nutu pecuniis alebat, negotium tamen ipsum ignoraret. Quare ad neminem hujus rei notitia permanavit, si hos excipiamus: Regem nimirum, a quo remedia expectabantur: Patrem F. Didacum Clavesium, qui Regiæ voluntatis interpret erat: Bortomcum qui miserat Pontificem, & Specianum, qui consilium vel dederant, vel approbaverant.

(b) Præter hoc, quod Auctor subdit, incommodum, alia hoc anno MDLXXX. exorta erant cum Procetibus dissidia. Vetiti scilicet fuerant Curia suæ administrari ex Concilii Provincialis lege agere, & quæstionem exercere in profanos homines symphoniosos, qui festis diebus intempestivo concentu Sacra

turbassent, & populum a Templis averterent. Deinde cum piarum Sodalitatum Confratres Sacco operiti, & tecto vultu sacris exercitationibus, atque Supplicationibus vacarent, justi sunt caput aperire; quibusdam vero in permissis jam ritu permanentibus, minitati sunt primores aliqui carcerem, & vincula, nisi ab hac consuetudine abstinerent. Præterea Lanius quidam, qui ulique a Requesenii in eandem rem assentientis temporibus in Canonica adibus jussus a Carolo fuerat, carnes venales, & omni vestigali immunes Clero exponere, sub hoc tempus traditus in custodiam fuerat; neque, nisi magna pecuniæ summa imperata, absolutus. Hæc omnia Pontifici per literas exposuit Cardinalis, quæ maxime Ecclesiæ suæ libertatem lædebant. Unam tamen dissimulavit privatam injuriam, sibi illatam ab Equite illo, qui contra promulgata Caroli Edicta Legatus Romam fuerat ab Ayamontio. Hic enim cum eligere hyberna Militibus in hac Provincia degentibus deberet, curavit, ut ingens eorum numerus Aronensi Oppido attribueretur, ulturus Bortomeæ familiæ incommodo irritæ Legationis suæ pudorem.

(c) Paucis ante annis munus hoc Ipse Carolus obierat, ut alibi adnotavimus, neque ullam adminitro suo imponendam injuriam suspicabatur ea præsertim in causâ, quam jure suo persequi poterat; cum in Eam luculentissima haberet potestatis suæ documenta, quæ deinde Romam, & in Hispaniam misit, dum præsens controversia ferveret. Et sane nisi Brixienibus curis fuisset implicitus, Ipse per se Cardinalis provinciam hanc obire erat paratissimus.

(d) Hic erat alter ex geminis Legatis Romam missis, ut Borromei decreta convelleret: Civis item in Urbe primarius, atque Equitum Ordini, qui ab Alcantara nomen habent, adscriptus. Nihil intentatum hoc anno omisit, ut Borromei patientiam lacerasset, eo quod Pontificias literas, quas ipse Roma referre noluerat, intellexerat jam a Carolo Decurionum Urbis Concilio fuisse oblatas.

quo altius sese efferebat, eo gravius caderet. Nam Romanæ quoque Curiaë iudicio damnatus, non modo quos occultaverat libros depromere coactus est; verum etiam ceteris documento fuit, ne quis humanis patrociniis fretus in vetitum niti, ac vim inferre legibus audeat (a). Non ego certe is sum, qui ad tutanda Ecclesiæ jura miraculorum terrores fingere, & inusitatos eventus surripere naturæ viribus velim. Sed cum hoc culpæ genere neminem adhuc in hujus historiæ decursu peccasse videam: cum duos Gubernatores immatura morte sublatos; alterum ex Senatoribus insanabili furore correptum: cum Scalensis tumultus auctorem Calabrum miserabili exitu extinctum, capitalium rerum

Præfectum inter oblectamenta nuptiarum subitanea morte oppressum: cum Ductorem equitum, qui Quadragesimæ solemniam hastiludis violaverat, inimicorum armis preemptum inveniam; credere cogor, singulari Dei iudicio præter naturæ ordinem evenisse, ut qui in hujus Ecclesiæ regimine certamen aliquod Carolo intentarent, contumaciæ suæ pœnas luerent. Hunc certe seditiosum hominem, qui in Xenodochii causa tot turbas concitare ausus erat, satis constat ad eas miseras redactum, ut veniam prius, & opem ab Archiepiscopo petere cogeretur: mox linquente spiritu in publica via prolapsum, paucas post horas diem suum obiisse (b).

C A-

(a) Laxare paululum narrationem hanc brevibus nimis comprehensam, operæ pretium videtur, ut lucem rei universæ asseramus. Brixientibus curis dissentens erat Cardinalis, cum Fontana adversarium suum Anathematis vinculo illigasset. Re intellecta, dum post Nonas Septembris Mediolanum remeasset, transigere cepit cum Sanctio Ghevara Arcis Præfecto, penes quem interim summa rerum erat, de Nofocomii lustrandi jure suo retinendo. Ceterum ratam Fontanæ sententiam habuit. Rem explicat Borromeus ipse in data ad Specianum Epistola die VIII. Septembris: „ Nihil in Sanctio fallaciæ, aut arti-
„ sicii certe deprehendo. Pronus ille in Religio-
„ nem conservandam est; verumtamen inani quo-
„ dam timore percussus hæret, ac nollet benevo-
„ lentia erga me sua, & nimia Religionis reus
„ videri. In quo quidem illius misereor:
„ ceterum peccus mihi nudum aperuit, & obligata
„ prius fide mea, præfidenter literas mihi aliquot
„ ostendit, ex quibus necessitas magis dissimulatio-
„ nis suæ, quam ulla ipsius dissimulatio patuit.
„ Oravit me, ut aliquantulum superfederem, quoad-
„ usque certi aliquid de hoc meo jure Roma af-
„ feratur: quod quidem haud gravate concessi.
„ Verum quod ad Petrum Antonium N. spectat,
„ nondum palam lecta est pronunciata in illum
„ Anathematis sententia; dandum enim aliquid vi-
„ debatur celebritati hodiernæ. Nunc sinam, ut
„ publicè hujusmodi pœnæ reus denunciatur, præ-
„ sertim cum per Diocesium missa jam fuerint, me
„ inconfulto, schedæ pronunciandæ sententiæ, edi-
„ tumque sit, ut evulgentur. “ Recitata igitur pa-
„ lam sententia est; & mox turbæ cieri cœptæ, at-
„ que in sui præsidium damnatus Eques caulari cœp-
„ tit, se Episcopi potestati non esse subiectum, ut-
„ pote qui gauderet juribus Equestri Ordinis Alcan-
„ tate. Hinc ad Vicarium Ticinensem confugiens,
„ qui Ordinis illius Apostolicus Conservator erat,
„ effecit, ut ex novo illius delecto, Fontana ipse
„ Anathematis reus declararetur. Revera hujus Ana-
„ thematis pronunciati testes tabellæ geminæ præfixæ

sunt foribus Regii Palatii Mediolani, & ne quis eas refugere auderet, plures ad valvas ipsas circum-
„ sili Satellites excubabant. Triumphabat itaque im-
„ pune Petrus Antonius N. & aliorum consortio frui
„ palam gestiebat. Verum apud Senatum, & populum
„ plus valuit Caroli auctoritas. Nam licet ille tanto
„ fulmine ictus libere volitaret in Foro, omniumque
„ consuetudine etiam intentatis minis uti vellet; ta-
„ men cum aliquando in Senatum isset, atque in-
„ teresse cum invitis Senatoribus sacro vellet, de-
„ nunciavit Sacerdos, se ab Ara recessurum, nisi ille
„ ex Sacello faceretur; quare, Patrum Conscriptorum
„ monito accedente, digredi inde coactus est. Id ip-
„ sum minitatus est alias Monasterii Præses in Sancti
„ Marci Aede, quo Sacrum auditurus perrexerat, cum
„ inde etiam iustus fuerit voti impos discedere.
„ Sanctius ipse Ghevara, cum sibi aliquando eo con-
„ sulto opus esset, veniam prius a Carolo postulare vo-
„ luit. Attamen cum Mediolani omnes illum resu-
„ gerent, fautores plures Romæ habebat ex Hispanis
„ Magnatibus; sed eorum voces repressit Pontificis
„ sententia, qua sanxit, ad jus Archiepiscopi Nofocomii
„ lustrandi potestatem pertinere. Igitur tandem
„ redditi Carolo libri sunt, & vinculis omnibus ab-
„ solutus est Eques. Claudere autem debebat hoc
„ drama Vicarius ille Ticinensis, qui taleem in alic-
„ nam messem imminerat; & sane Borromeus ipse pœ-
„ nas ab eo exigere videbatur. Verum cum Novoco-
„ menis Cardinalis Carolo scripisset, ut: *Uertan-
„ dem veniam se dignari et Vicario: posse re*, Ille e-
„ sententia sua discessit statim, maluitque potestatis con-
„ tinentiæ suæ, quam juris nimium tenaciter reti-
„ nendi exemplum relinquere. Hæc omnia in annum
„ MDLXXX. rejicienda sunt dissidia, quæ mense præ-
„ serim Septembri ferbaerunt, & fuere in causa, ut
„ Carolus in hac Urbe, interrupta Brixienti lustra-
„ tione, usque ad illius exitum subsideret.

(b) Misso in hanc Provinciam Gubernatore Carolo Aragonio supervenere Philippi Regis literæ, quibus hic Eques in Hispaniam evocabatur. Percussus hoc Nuncio ad Aragoniam statim confugit,
a quo

CAPUT X.

Quid Intercunius cum Hispaniarum Rege egerit; & felix tandem legationis exitus summam exponitur.

1581. **S**extili mense ineunte (a) Carolus Bescaperius ad ulteriora Hispaniæ confinia progressus, quamquam implicitum gravi bello Regem invenerat, tertio tamen, postquam pervenerat, die in colloquium admittus, legationem suam exposuit. Ex primo illo congressu nihil tamen ulterius retulit, quam ut capita legationis singulatim descripta afferre juberetur (b). Sed cum multa habere se diceret, quæ verbis potius, quam literis explicari ad summam rei interesset, nulla mora per elementissimum Regem facta, quin dato iterum accessu (c), omnia quæ vellet diserte ac libere proferret. Sermo ejus fuit, qualis debuit esse Oratoris, qui sanctissimi Archiepiscopi causam eorum Judice sapientissimo ageret. Missum se a

remotissimis Italiæ finibus, non ut quæstiones, quæ utriusque partis consensu ex Romani Pontificis definitione penderent, moleste repeteret; verum ut Religionis cultum, & Divini nominis gloriam ab factorum hominum injuriis vindicaret. Idcirco se orare, ut causæ judicium non civilis juris, ac forensium negotiorum, sed Ecclesiasticæ disciplinæ peritis committeret. Cardinalem Borromeum, ex quo Pastorale munus Mediolani susceperit, nihil unquam in animo habuisse, nisi ut Sacrorum curam anteriorum temporum negligentia collapsam restitueret; idque facilius assecuturum fuisse, nisi quidam ex Regiis Magistratibus, aut vanis suspitionibus, aut ipsis vitiorum suorum remediis irritati, nova semper impedimenta saluberrimis legibus ab Eo conditis objecissent. Tolerasse Illum in sananda republica quidquid adversi timeri ab hoste infensissimo republicæ posset: exutum a vitis opibus, militum stationibus domi obsessum, Romam ad refellendas malevolorum calumnias deserto

a quo responsum accepit: *Nullum præsidium, nisi in Borromei patrocinio, apparere.* Hoc tamen summo pere refugiebat Eques; Verum necessitate cogente, curavit Caroli animum per amicos explorare. Qui cum Illius verbis retulissent, paratum sibi auxilium fore, si a publicis, quibus abundabat, vitiis revocasset animum, repente confirmatus animo Cardinalem adit, certumque testimonium obtulit, quo aliam, eamque meliorem a se initam vivendi rationem comprobavit. Neque falsa dicebat, cum Gubernator juxta Philippi mandatum paulo antecessisset condi in Monasteria feminas quasdam, quarum consuetudine, non sine hominum offensione, ille delectabatur. Meliorem hanc vivendi rationem sine sua, sive Regis voluntate susceptam laudavit Cardinalis; datisque in Hispanias literis, amicis hominem pluribus commendavit, quorum causa placibilem Philippum haberet; insuper etiam Procuratoris sui titulo ornatum peramanter dimisit. Verum cum eò appulisset, repentina mors Caroli beneficentia omnia, quibus indignus certe erat, intercepit.

(a) Idibus Junii scribit Carolus a Basilica-Petri se Barcinonem pervenisse, & pridie Nonas Augusti Badajocum, sive Pacem Augustam, se ingressum; postriede autem statim fuisse ad Regem introductum. Erat eo tempore in hac Urbe Philippus in Lusitaniæ possessionem imminens, & belli exitum expectans, ad quod perficiendum Albanum Ducem Ferdinandum præmiserat. Ex quo facile apparet, in quem annum hujusmodi Legatio incidit, cum statim copias ad illius Regni fines Philippus admoverit post Henrici Cardinalis Regis interitum, qui pridie Calen. Febr.

anni MDLXXX. diem obiit supremum.

(b) Quid in primo illo colloquio actum sit, docet Legatus in literis ad Cardinalem datis die VIII. Augusti: „Luce Redemptoris nostri Transfigurationi „sacra mihi Regis aures patuere. Breviter exposui „a quo missus essem, de quo esset agendum: „stutavi, ut sine arbitris me Rex ipse audiret, „tequam tamen de Gubernatore mittendo quidquam „stateretur. Mitissime excepit me, atque audivit; „sed adjecit, velle se ut consignata omnia scriptis „sibi traderentur. Sacra Lyssana obtuli (medium „scilicet Infantis corpus Herodis jussu in eade „nocentium intercepti), atque acceptissimum sibi „id muneris esse affirmavit. Cum vero arculam „mensæ vellem imponere, rogavit, num vivendi „copiam essem facturus. Ego, remotis involucris, „eam nudam coram exposui; ille autem nudato „capite, genua flexit, & osculum religiose infixit. „Aliqua deinde subjecit, quibus testabatur, probari „sibi hoc donum, præsertim cum, quid esset, ex „me audiret. Denum maximas se habere tibi gratias testatus est, suisque verbis ut agerem, im- „peravit.

(c) Triduo post pluribus, quæ in rem facerent, conscriptis, iterum a Rege admittus in colloquium est, cui plura enucleate exposuit, facta ab eodem libera dicendi potestate. Tantam certe Philippi humanitatem nemo non admiretur, cum eo tempore clausi omnes ad illum aditus ceteris essent, & gravissimi belli moles eum urgeret; nisi velimus id amoris adscribere obsequio illi, quod maximum Borromei nomini deferbat.

ferto grege ire coactum: & cum omnia sua in pauperum subsidium effudisset, pro raptore Principatus, & dominationis cupido habitum. In his rerum angustiis nihil opportunius duxisse, quam ad Regis sui patrociniū confugere: consciū videlicet, quam longe Ejus mens ab ea, qua Mediolanenses Magistratus uterentur, agendi ratione dissentiret (a).

Humanissima responsa, quæ ex eo sermone retulerat, spem Bescaperio fecere, haud irritos fore labores, quos in obeunda legatione susceperat. Eaque spes multo firmitior fuit, accepto deinde mandato, ut omnia, de quibus acturus venerat, cum Patre Didaco Clavesio communicaret. Erat Clavesius præclarissimus Dominicani Ordinis alumnus ob eximiam pietatis, & sapientiæ famam conscientiæ moderator a Rege, atque hujus controversiæ definitior af-

sumptus. Is ubi omnia causæ momenta diligenter expendit, haud diu cunctatus est, quin Cardinalis postulata Juri, ac Religioni consentanea judicaret. Adversa Regis valetudo, & Reginae mors ex immaturo foetu secuta Legati reditum in Italiam distulere. Sedato denique luctu, atque impetrato benigne commeatu, ex Aula discessit, Regias literas ferens, quæ pacatiora omnia imposterum fore pollicebantur. Eadem ferme Clavesius in Epistola ad Carolū scripta fufius significabat: designatum videlicet Mediolani Gubernatorem cum iis mandatis, ut agenti rem suam Archiepiscopo non modo nihil impediendi afferret; verum etiam omnibus auxiliis præsto esset. Erigeret proinde animum, certus nihil aduersi fore, quo minus laudabiliter cœpta in Ecclesiæ suæ administratione perceret (b). Quam vera hæc essent, novi

Gu-

(a) Orationem, quam ad Philippum Legatus habuit, idem fufe exponit sub finem Libri V. in sua, quam de Caroli rebus gestis concinnavit, historia. Omnia uno verbo complectar, si dixerim: exposuisse eum rerum omnium seriem, quæ immerito Sancto Antistiti aduersæ contigerant. Obrulit deinde plures conscriptas tabulas, & quæstiones habitas in acerbissimis, quæ inciderant, diffidiis, ut certiora omnia, & testata in Regis oculis desingerentur. Tamen non exhibitæ sunt ab eo Breves Pontificiæ Literæ, quibus Gregorius Mediolanensibus Legatis responderat; neque sententia a Romanis iudicibus pronunciata in maledicum eum Concionatorem, qui Cardinalem publicè contumeliis oneraverat. Neque demum Gregorii responsū, quo lustrandi Nosocomii jus Mediolanensis Archiepiscopi esse certo statuabatur. Hæc tamen omnia ad Legatum, cum adhuc in Legatione esset, missa sunt; sed cum dumtaxat Madriti reddita fuissent, quando a Regis colloquio reversus est, deinde per Pontificis Internuncium ad Philippi manus pervenere.

(b) Habemus item ex Legati literis, quæ illi post Regis colloquium evenere. Nam perfecta legatione, cum Pace-Augusta reverurus esset, hæc scribit die XX. Novembris: „ Postquam Regi Philippo „ dilucide omnia, quæ ad legationem spectabant, „ exposui, & quidquid scripto obruleram, summatim per capita profertus sum: tandem jussus fui „ singula cum Clavesio privatim discutere. Hic mihi „ visus est, humanissime & studiose provinciam hanc „ ingredi; cum affirmaret, optimam hanc a Te exco- „ gitatam rationem, ut secreto omnia transigerentur, „ atque assereret, maxime ad rem pertinere, „ si certa, & testata singula afferrem. Quare statim „ jussit me bono animo esse, spondens Legationem „ hanc magna fore cum utilitate conjunctam. Monuit, ut pedetentim singula evolverem, ne quid

„ oculos subterfugeret, & cautius consuleretur. „ Ceterum paratissimum se ad audiendum obrulit, „ licet graviore eum curæ obruerent. Hinc certos „ præstituebat dies, quibus nec oscitanter, nec „ præpropere quidquid exponerem excipiebat. Veterum „ dissidiorum seriem retexui, in quibus, si „ quid videretur opportunum, consignati scripto „ inandabat; nec quidquam ex allatis documentis „ fuit, quod illi non aperirem, & offerrem. Cursum „ aliquid innui de juris Tui controversiis, quorum „ nonnulla putavit esse levioris momenti, quam „ ut tam acriter ab Adversariis convellerentur. Plura „ mihi testatus est de sincerâ Regis voluntate, de „ qua certe nullus est ambigendi locus. Cum ageretur „ de piorum hominum Sodalitatibus, quibus „ convenire, & aperto capite incedere vetitum olim „ fuit, visus est curiosius, & longa indagine explorare „ artes, quibus Requesienus id prohibere conatus „ est. Demum auditis omnibus, prædixit se ad „ certam diem omnia, consulto Rege, expediturum. „ Attamen qua de Regem convenire statuerat, „ Philippus morbo correptus decubuit; quo nondum „ convalescente, Clavesius ipse ager est factus: „ quare bimestri spatio intercepta legatio est. . . . . „ Tandem cum Didacus convalescisset, mihi ad se evocato „ Regias literas dedit Tibi reddendas, quibus optime „ consultum iri incidentibus calamitatibus affirmabat . . . . . Interea immaturo foetu excussus, „ Philippi Uxor excessit e vita; sed elapsis destinatis „ ad Inferias persolvendas diebus, ad Regem „ non sine multorum admiratione introductus sum, „ qui adhuc Aulicorum conspectu abstinebat, & „ præcipue se in belli Lusitanici curas totum abderat. „ Admissus egi, ut par erat, gratias pro „ impetrato colloquio, & præsertim pro concessio „ ad postulata responso. Reddidit ille, se imo „ gratiam Borromeo habere pro hæc ad se missa „ „ le-

Gubernatoris adventus illico ostendit. Nam & Aronensem arcem Borromæ Genti jampridem ereptam restituit (a), & quod Caroli pluris intererat, provocantibus ad re-

gium Tribunal inauditum antea responsum a Magistratibus reddebatur: *parendum Archiepiscopo esse* (b). Si quis ejus legationis acta fusius videre voluerit, extant plene

„ legatione; seque demum precibus enixe commen-
 „ davit Tuis. Equidem nihil sive initio, sive exi-
 „ tu legationis est deprehensum in Rege, quod exi-
 „ mium in te humanitatem non redoleret. Certe
 „ singulare extitit Illius beneficium, quod tot curis
 „ obrutus me tamen prompte exceperit, atque eo
 „ tempore, quo Christus omnibus ad eum aditus
 „ erat, aut nonnulli ad brevissimum tempus pate-
 „ bat. Præterquamquod cum æger decumberet,
 „ mei non est oblitus, & sæpius de me rogans, ca-
 „ veri voluit, ne quid mihi commodi decisset. Par
 „ in Clavasio amor fuit, quem non obscuris si-
 „ gnificationibus sæpe testatum fecit. Idem sæpius
 „ monuit, ut si quid in posterum adversi incidat,
 „ aut verbis tuis, aut etiam meis sibi aperiantur
 „ omnia, quo liberius gregis tui sanctitat, ac disci-
 „ plinæ consulatur. Quantum conjicere potui, id
 „ ut moneret, a Rege in mandatis habuit: imo ad-
 „ didit, tantam venturi Gubernatoris pietatem, at-
 „ que eam erga Te benevolentiam fore, ut ipsius
 „ etiam opera uti libere possis ad omnia fideliter
 „ Regi exponenda. “ Hæc a Basilica-Petri, qui
 „ alibi scripsit, se in hac legatione summopere susten-
 „ taram favore Ducum Albæ, & Methymnæ Afidoniz,
 „ quorum hic tum destinatus Infubriæ Moderator crede-
 „ batur. Quare Cardinalis ad eum dedit literas pietatis, &
 „ fiduciæ plenas, quas hoc capite inferius recitabimus.
 „ Celebris ista in Hispanias legatio perfecta est sub
 „ Idus Novembris anni MDLXXX. Quare sub ejusdem
 „ mensis finem Pace-Augusta reversus Mantuam Car-
 „ petanorum Legatus, ibidem substitit usque ad IX.
 „ Januarii diem anni insequentis; ibi interim, cum
 „ res Pontificio Internuncio suboluisset, cum eodem
 „ nonnulla egit ad legationis totius complementum;
 „ Madrito Barcinonem regressus, inde in Italiani re-
 „ meavit. Quandoquidem vero huc opportune cadit,
 „ aliud ea occasione demandatum Legato negotium
 „ referendum censeo. Cum Patris F. Ludovici Gra-
 „ natenensis doctrinâ delectaretur mirifice Borromeus
 „ optavit, ut Carolus a Basilica-Petri aliqua verbis suis
 „ coram Ludovico transigeret, qui tunc Ulyssipone
 „ erat. Quid transigendum cum eo esset, habemus ex
 „ sequenti epistola.

„ Reverende admodum Pater. Proficiscenti isthuc
 „ Religioso Sacerdoti Carolo Clerico Regulari, quem
 „ ob ipsius pietatem in primis diligo, carumque hibeo,
 „ dedi negotium, ut te conveniret, plurimumque
 „ salutem meis verbis tibi nunciaret; hoc enim offi-
 „ cium a me postulare, atque adeo exigere vide-
 „ batur summa benevolentia, & observantia, qua te
 „ jamdiu prosequor; quippe quem non solum mei
 „ peramantem, & studiosum, sed etiam de Republica
 „ Christiana optime meritum agnosco. Illud au-
 „ tem abs te etiam atque etiam peto, ut reliquam
 „ partem Concionum tuarum in Evangelia Domini-
 „ carum diutius nobis deberi non patiaris; futurum
 „ enim spero, ut omnes inde eos fructus perci-
 „ piant, quos eximia pietas, & doctrina tua quo-
 „ tidie afferre solet. Sed de hoc genere toto idem

„ Sacerdos tecum uberius colloquetur. Interim
 „ Deum precor, ut te uberrimo gratiæ flux mu-
 „ nere cumulet.

„ Sane uberius etiam cum eo colloqui jussus fuerat
 „ Legatus; reperio enim in aliis literis huic impera-
 „ tum, ut aliud opus a Ludovico postularret: nimirum
 „ Sermones aliquot, in quibus Sacros Ecclesiæ Ritus
 „ præcipuos Christi Domini Mysteris, quorum commem-
 „ oratio per annum celebratur, accommodaret, &
 „ eloquentia sua digestos evolveret. Verum fors con-
 „ siliis obtinuit; siquidem bellici, qui increpabant un-
 „ dique in Lusitania, tumultus Legatum Ulyssipone
 „ abstinuere.

„ (a) Si Carolo ipsi fides habenda est, reddita jam
 „ fuerat Borromæorum familiæ Arx Aronensis anno
 „ MDLXXVIII. quo ad Specianum ex Vico Decimo
 „ hac scripsit X. Cal. Aug. „ Agebat nuper per Proc-
 „ ratorem suum in Hispania Comes Renatus (Caroli
 „ scilicet Patruelis) de restituenda sibi Aronensi Arce.
 „ Neque adversari Regis voluntatem huic consilio re-
 „ rebatur. Verum ejus Administri nihil unquam de
 „ hoc Mediolani deliberare. Solus Ayamontius in-
 „ terim spe omni dejicere Renatum conabatur ve-
 „ hementissime, & permutationem aliquam cœperat
 „ artificiose proponere. Verum ille institit actius
 „ Arcem suam repetere; quare tandem Regium re-
 „ sponsum venit, quo jubebatur, intactam Arcem,
 „ & eodem militari apparatu, qui antea fuerat, cum
 „ intercepta est, instructam reddere. “ Itaque hæc
 „ biennio ante evenere.

„ (b) Alia hujus legationis utilitas fuit, debilita-
 „ tum admodum Romæ de Juris instituta quæstione
 „ patrocinium. Non enim exinde lego Alcanisium adeo
 „ asperum in promovenda ea causa fuisse, nec tam am-
 „ plis, ut antea, spirasse tibiis. Mutata omnia in me-
 „ lius describit Specianus Cardinali paulo post rem cum
 „ Philippo transactam: „ Nuper cum Alcanisio fui, qui
 „ semper de Te summa cum laude multa dixit, &
 „ sæpius hæc inculcavit: Cardinali Borromeo scribe,
 „ in Illius potestate collocatum iri totam profanarum
 „ etiam rerum administrationem, si velit; maxi-
 „ mam enim Rex, aliique omnes de Ejus virtute
 „ opinionem animo imbiberunt. Quod vero ad con-
 „ troverbias spectat, addidit: ad ipsam utilitatem Re-
 „ gis maxime pertinere, si integræ Ecclesiæ relinqua-
 „ tur potestas; imo certe se optimum Regis respon-
 „ sum, Tibique favens ab Hispanis expectare. “ Ta-
 „ men utrum responsum hoc expectaret, an jam acce-
 „ pisset Alcanisius, certe ambigo. Audi etiam lu-
 „ centius alud Regii favoris testimonium in Speciani
 „ literis ad Carolam datis anno MDLXXXI. XVI. Cal.
 „ Jun. „ Alcanisius mihi testatus est, se jam pro certo
 „ habere fore, ut omnia in Mediolanensi Provincia
 „ a Tuo pendeant arbitrio: neque in Mediolanensi
 „ solum; verum etiam in Neapolitana, & Sicula:
 „ imo fore, ut Regis Administri magis Te unum
 „ revereantur, quam Philippum ipsam; quandoqui-
 „ dem Tibi majorem Rex habiturus est fidem, quam
 „ ceteris universis. Tam honorificam autem dicit
 „ „ inse-

plene descripta in libris, quos idem Legatus de Caroli vita composuit.

Hinc dilucide patet, quam aliena ab Regis animo essent plena illa terroris, minarumque dicta, quæ de ejus erga Carolum indignatione malevoli homines Populo venditabant (a). Sed enim ista ma-

gnorum Principum conditio est, ut dignitatis suæ partem in ministris suis repositam habeant; quos nisi justos, ac prudentes elegerint, ipsi plerumque iniquitatis, & insipientiæ notam apud Populos incurrant (b).

C A-

„ infedisse Regis animo de Te uno sententiam, ut
 „ nullum in Italia Episcopum nominare paratus sit,
 „ nisi audito prius Tuo consilio. “ Qua de causa repente mutata Legati illius voluntas esset, qui paulo ante Nocomi lustrandi jus eripere Carolo tentaverat, nunc autem illius jura in Siciliam usque transferebat, jam per se quisque intelligit. Breviter adeo hæc Legatio valuit, ut exinde silentium ferme indicatum sit institutis de Mediolanensis Archiepiscopi auctoritate disputationibus; neque opus Carolo fuerit, quoad vixit, jura sua defendere. Quare ut controversiæ omnes dirimerentur, quæ Ambrosiana Ecclesiæ tranquillitatem turbare possent, seculo dumtaxat insequente, Federico Cardinali Borromeo incubuit hæc cura, ut post immensos labores, & immanes sumptus certa inter Regium, & Ecclesiasticum Forum pax, & concordia tandem iniretur.

(a) Patuit certe prona admodum in Carolum Philippi Regis voluntas ex ipsa Adversariorum confessione. Nam cum paulo post lustrandum Mediolani esset pium quoddam contubernium, ejusque Præfides ad nonnullos Borromeo inensos Judices provocassent, qui antea rerum arbitri videbantur; horum aliquis, re intellecta, tergiversans respondit: *Tempus elapsum esse, quo liceret cum Cardinali de jure disceptare.* Alii item Regis Administrum, cum de sacra Aede lustranda alias ageretur, a qua Ragazzonius ipse Apostolicus Visitator, inscius tamen abstinerat, conquerentibus quibusdam reposuerunt: *Regium vestram voluntatem esse, ne quid impedimenti Cardinalis aliquam in obsequiis Ecclesiasticis rebus haberet.* Sane Carolus, lecta Epistola Regia, quam Legatus attulerat, ad Glusianum Historiæ hujus primam Scripturam conversus, *Felix tibi,* ait, *nuncium offero, quo accepto gratias Deo maximas referes, ut decet. Exinde tranquilla erunt omnia; quin loquidem Rex Gubernatorem alium est missurus cum mandatis, ne a te dissentiat.* Itaque Philippus putavit ad Provinciæ hujus felicitatem pertinere, ne Ecclesiæ jura turbarentur, ut Specianus scripsit; atque id ipsum pollicitus est etiam Carolus, dum ad Methymnæ Assidonæ Ducem, quem huc putabat cum summo imperio esse venturum, in hæc verba scriberet: „ Tene me vehementer de
 „ siderium tui, cujus adventum in dies opporior.
 „ Plura undique mihi afferuntur de singulari tua
 „ religione; quare spero fore, ut eximia Regis pietati ipse respondeas optime, atque, rerum summam te administrante, Dei cultus augetur; præcipue vero firmum comparetur præsidium pro gregis mihi concediti incolumitate. Certe mutua officiorum nostrorum conspiratio in publicam etiam quietem, atque adeo in Regis ipsius commodum vertet, cum sacrarum rerum tuta possessio nunquam a Regia utilitate possit esse sejuncta. Ego vicissim tibi observantiam meam ad nutus

„ paratam, atque expositam semper offero; & verba mea etiam ipse rerum exitus comprobabit.
 „ Deus interim Optimus Maximus iter tuum fortunet.

(b) Ad chronotaxim restitendam advertendum est hoc loco, quidquid a Capite III. hujus Libri hæctenus descriptum est, referendum esse ad annum MDLXXX si unam quatuor Sanctorum Brixianum Antistitum Translationem excipiamus. Jamvero alias hoc item anno Borromei res gestas juvat summam complecti. Itaque Ille Roma rediit cum ex Galliis literas accepisset a Cardinali Vademontio datas, quibus rogabatur, ut opportunis illum præceptis informaret pro digne suscipienda imposita sibi Cardinalis persona, mox reddidit epistolam optimarum legum plenam, & sanctitatis magistratam, quam alibi opportunius recitabimus. Interim Summum Pontificem per Specianum monitum voluit, ut Romanorum Cardinalium mores sanctissime, si fieri posset, efformaret, ut Romam venturo Vademontio Sanctitatis exemplar in illis proponeretur. Cameracensem Archidiaconum ab Urbe sua expulsum, & Romæ degentem, ad se evocavit Ludovicum Audoënum, ut aliquam in Curia sua operam sibi navaret, eumque dimisso Nicolao Galerio Vicarium substituit. Ejus deinde causa effectum est, ut Mariæ Stuartæ Scotorum Regiæ in Angliâ captivæ amicitia, & literis Carolus frueretur, data occasione epistolæ ad Audoënum ab eadem scriptæ, in qua se Caroli precibus commendaverat. Exeitavit insuper Cardinalem Borbonium Rhotomagensem Episcopum, ut quantoecumque Concilio Provinciale cogeret, & promulgandas Tridentinæ Sanctiones in Galliis euraret. Alia item admovit officia Abbati Speciano Casaris fratri, ut in Aedes Sancti Petri ad Vinum Vallumbrosani Monachi inducerentur: Deinde consulturus Basilianorum Monachorum in Urbe degentium disciplinæ, paulo post Idus Aprilis Pontificum Diplomæ obtinuit, quo sibi deferebatur facultas lustrandorum Monasterii ad Ss. Cosimam, & Damianum in Monteforti, cum multa de iis querelæ Romam fuissent delatæ. Comicos scelestum hominum genus iterum a Mediolanensi theatro ablegandos impetravit a Sanctio Ghevara. Videbat interim multa in Carnagi Plebe turbari, quod in oppidum decennio ante Sacrorum Subrii Præfecturam transfulerat. Solicitus itaque Bernardinum Taurusium illuc misit ad res componendas. Sub anni finem Ticinensæ Borromeorum Collegium optimis Moderatoribus instruxit, & pervium Nobilibus Adolescentibus primum fecit. Hæctenus enim Lyæxi illius reditus in adficio strenue urgendo collocati semper fuerant; imo etiam in annos sequentes ejusdem census absumpti sunt operarum multitudine; quare contubernales juvenes suo ipsorum ære in illis initis alebantur. Competio etiam actas Borromeo gratias Regis Polonia nomine per Pontificem in eo Regno Inter-

nun-

nuncium, quod se adeo precibus suis sustentasset, ut præclaram a Mosehis victoriam referret. Demum cum in hunc annum Philiberti Ducis Sabaudia mors incidisset, monitus Roma fuerat, ut ceream Principis Caroli Emmanuelis indolem consiliis suis firmaret; caveretque, ne quid in ejus Provinciâ perniciosum hæretici molirentur. Monito hoc per Specianum accepto respondit Cardinalis X. Cal. Octobris: „ Jam hoc mearum partium esse censueram, imo summo opere necessarium, adolescentem hunc Ducem „ plura præmonere, nequi fluctus in hac tempestate illi objicerentur. Sed verebar, ne adversariis consilium hoc meum illuc proficiscendi opportunitatem obtrectandi daret; aut etiam timebam, ne minus efficax esset legatione oratio mea; nimis enim displicet Principibus Viris se videri aliorum magisterio indigentes. Idcirco quod ipse præfens præstitissem, absens per Patrem Adurnum perfecit; neque felici exitu hæc legatio caruit, cum mea consilia sibi fore præceptorum instar testatus sit Princeps. “ Quamquam Emmanuelis animum clarius exponent ejusdem literæ ad Borromeum datæ postridie Idus Septembris in hæc verba:

Illusterrime, & Reverendissime Domine.

„ **M**aximo dolore orbitatis meæ affecto mihi „ nullum aliud adhiberi opportunius solatium poterat, quam quod mihi oblatum est humanissimis literis Dominationis Tuæ Illustrissima, & præsertim prudentissimis, ac religiosis monitis, quæ verbis Ejusdem mihi Pater Adurnus exposuit. Hæc sane eo acceptiora fuere, quo D. T. ardentius diligo, & in honore habeo: de Ipsiis autem erga me voluntate ita certus sum, ut nihil magis. Itaque D. T. gratias, quas possum, maximas ago pro hac amantissimi animi testificatione. Oro insuper, ut certo sibi persuadeat, nullum omnino mihi offerri impedimentum posse, quominus D. T. monita adamussim impleam: Par enim beneficium nulli impertiri poterat, qui melius in Ipsam animatus esset, aut pluribus nominibus obstrictus. Quandoquidem vero nullo unquam tempore benevolentiam in me suam imminutum iri confido, id etiam rogo, ut cœptum opus constanter urgeat. Sed non vacat diutius meis hisce literis initare; quapropter sacris manibus insigens osculum, Deum obtestor, ut summa D. T. augeat felicitate. „ Augustæ Taurinorum postridie Idus Septembris MDLXXX.

Servus

C. Emmanuel.

Tanta novi Ducis humanitate delectatus Carolus nunquam paternum erga illum animum exiit. Hinc mense Novembri alias ad eum literas dedit præclarissimis monitis refertas, atque alibi a nobis red-

dendas, quibus item sua dignum pietate responsum Dux dedit, quod ad anream Principis indolem dignoscendam, indicandumque quo apud eum loco Cardinalis esset, libentissime subijcio:

Illusterrime, & Reverendissime Domine.

„ **P**aterna, & amore eximium redolentia moniti, quibus me informare Dominatio Tua „ Illustrissima dignati est per literas pridie Idus „ Novembris datas, ego tanti facio, ut plane nesciam, quibus verbis gratas agam, ut decet. Quare cum pares videam a me haberi admodum „ dissciliter posse; imo omnino non posse: statui „ novis me potius nominibus obstringere, & alia „ iterum ab humanitate Ipsiis subsidia postulare. „ Enixe itaque rogo, ut quam mihi pollicita est benevolentiam suam, testatam insuper, atque perfectam faciat. Faciet autem, si humanissimum, „ & caritatis plenum, quod mihi nuper detulit, „ monendi officium nunquam intermitteret. Quod „ si nulla alia de causa id D. Tua præstabit, dabit „ saltem, credo, mea erga Ipsam observantia, quæ „ hoc beneficio suo certe digna est: neque eam hoc „ indignam D. Tua judicabit. Candide fateor, me „ Ipsiis ductu, atque auspicio indigere summo opere; „ cum maxime cupiam grave populorum regendorum „ pondus, quod optime D. T. humeris meis „ impositum ad Dei honorem & gloriam dicit, „ quantum fas est, digne sustinere. Probe intelligo, nullum mihi labendi periculum fore, si Divini favoris auxilium accesserit; hoc vero ut in „ petrem, preces D. Tuæ, & monita maxime præstabant. Quare, quam possum obsequentissime, obtestor, ut precibus primum me sustentet suis, deinde ne unquam monere desinat: demum ut meminerit illius, qui D. Tuam ut Patrem diligit, & colit. Manus interim deosculor, utque Deus suis „ Illam donis juxta votum meum cumulet, precor. „ Augustæ Taurinorum die XVI. Decemb. MDLXXX.

Servus

C. Emmanuel.

Itaque mirum non fuit, si præclara adolescentis Ducis indole captus Sanctus Antistes frequentissimas deinde ad eundem literas dederit; imo geminas statim anni insequentis initio, quibus amantissimi Principis religionem, & regnum solerter corroboravit. Equidem tanti semper fecit, ut Romæ degens biennio post ad Nonas Novembris Emmanueli quiddam a se petenti responderit: „ Quod Celsitudo „ Tua a me postulat, eo libentius faciam, quod ullo unquam tempore nec possum, nec debeo „ quidquam Ipsi denegare. “ Nullum profecto hærenus legi, qui acriter adeo sibi Borromei animum devinxerit, ut parem ab Eo vocem referret.

CAPUT XI.

Annua de more congregata Synodo, in Sancti Stephani Æde latentia SS. Offa splendide transfert. Mariæ Austriacæ in Lusitaniam proficiscenti officii causa Soncini obviam procedit: mox Laude Pompejæ eandem omni honoris genere prosequitur.

1581. **L**iber jam hinc ab omni controversia Carolus pergebat Ecclesiam suam novis quotidie legibus, ac vir-

tutum exemplis excolere, perinde ac pastoralis curam tunc primum iniret. Me certe ad exitum hujus historiae properantem subita quædam admiratio tenuit, quod cum Ejus mortem jam prope instare viderem, tot tamen egregie gesta mihi adhuc memoranda remanerent, quæ Pontificatum nobilitare cujuslibet magni viri possent. Octava Diocesana Synodus hoc anno (a) habita commemoratio quædam Decretorum omnium fuit, quæ promulgata in præteritis Conciliis erant. Quorum aliqua de
ppl-

(a) Per Synopsim placet hic congerere quæcumque octavam hanc Synodum præcessere. Anno igitur LXXXI. supra sesquimillesimum ineunte, literas ad Summum Pontificem dedit rogans, ut optimum Moderatorem, ac Præsidentem a Societatis Jesu Patribus eligendum curaret; quandoquidem eo tempore habenda erant Romæ universi Ordinis Comititia pro P. Everardi Mercuriani paulo ante defuncti Successore constituendo. Idcirco plura coram Pontifice transigenda Patri Adurno illuc proficiscenti commiserat. Tantum nimirum deferebat eximiam Societati, in qua constitui posse præsidium Ecclesiæ firmissimum intelligebat. Accipe literarum suarum exordium: „Instantibus jam Patrum Societatis Jesu Comititiis, in quibus Supremo Ordini Præses dabitur, quod quidem maximum, & gravissimum per se est, non alienum a me putavi Sanctitatem Tuam per literas commonescere, ut opportuna quælibet remedia adhibeat, quò tam illustris famæ Societas uberrimis in Ecclesiæ Dei fructus afferat, quibus hæcenus certe abundavit. Quandoquidem vero superioribus annis singularis Pii V. Pontificis laus fuit, ac gloria, quod optime Sancti Dominici Ordini contulerit, dum illi integerrimum Præsidentem (Seraphim Caballum) Divino certe Afflatu daret; Imò non impar etiam Sanctitatis Tuz decus fuerit Successorem (Paulum Constabilem) Caballo defuncto substituere virtute, & sapientia cum Deessore comparandum: Hinc est, quod Divino iterum Spiritu indicante Moderatorem optimum, & Societate Jesu dignum Sanctitatis Tuz auspiciis datum iri hoc tempore, confidam &c.“ Expovit deinde in reliqua Epistola, quem maxime ipse Præsidentem optaret; indicavitque parem huic provinciam Patrem Adurnum videri. Et sane Gregorius Carolo gratificari paratissimus, eundem electurus per Breves literas videbatur, nisi Adurni ipsius moderatio obstidisset. Cum enim iste Pontificis sententiam audiret, qui pro potestate sua supremam Præsidentem, inexploratis Patrum suffragiis, Societati attribueret constituerat, enixis precibus instat, ut liberum ferendi suffragii jus suis relinqueret. Hæc permixta libertas fuit in causa, ut alius ab Adurno Societatis Præsides eligeretur. Sed ut ad Carolum redeamus, IV. Idus Januariæ missa ad Eum publico nomine legato a Bergomenibus fuit, rogantibus, ut Patrem F. Mathiam Salodiensem, quem Mediolanensibus sacrum

Oratorem dare subsequenti Quadragesimæ tempore optabat, illis Civibus ne eriperet. Dimiserat enim paulo ante in Siciliam Patrem Lupum, cujus eloquentiâ mirifice delectabatur, invitante Marco Antonio Columna ejus Insulæ Prorege; qua de causa nullum habebat Oratorem in promptu. Verum Borromei amor suis æque, ac alienis Civibus consuluit. Exitum nimirum legationis habemus ex literis ad Specianum datis: „Bergomenis Civitas tot concitata vit turbas, atque adeo commota est propter evocatum inde P. F. Mathiam Salodiensem, ut Ordinum omnium Concilium coegerit, & legatum publice ad me pro illo retinendo miserit. Ego certe nolui eos Civis causa mea tristes esse, atque universam Urbem illam, quæ me impense diligit, e possessione sua dejicere; præsertim cum facilis in eorum preces voluntas mea possit factionibus olim in ea lustratione factis multum prædidi, atque utilitatis adungere. Quare libens optatum Bergomenibus Oratorem concessi, & rogavi, ut saltem antequam Quadragesima exeat, frui mihi illius voce liceat. Id autem nisi evenit, certe Divinæ providentiæ consilium putabo, quo in eam necessitatem adducar, ut hunc concionandi laborem in me recipiam, mihi quæ ipse meum onus imponam in Evangelicæ prædicationis ministerio, quod quidem peculiari Episcoporum est, imò maximum, licet hæcenus Episcopis ferme ignotum.“ Plura etiam hoc tempore statuit de Sancti Michaelis *sub Domo* destruenda Æde; cumque, qui Sacris in illo Templo præerat, in Metropolitanam Basilicam transfuit, ubi omnia Parochi munera obiret. Interea constitutus rebus suis, ad Vicum-Boldonum post Idus Januariæ diverterat, adjecturus animum ad exponenda Brixiensis lustrationis Decreta. Quindecim ibi dies in curam hanc abditus se circiter tenuit. Sed instante Sacro Purificatæ Deiparæ die, in Urbem reversus Supplicationem consuetam peregit, neque redire in solitudinem suam potuit; quandoquidem jam Quinquagesimæ dies appropinquabat. Hoc enim anno novum ritum iniecit, ut populi universi Synaxim in hanc Dominicam indiceret, quam superioribus annis Dominica in Capite *Quadragesimæ* celebrare consueverat. Sic effectum est, ut quemadmodum antea Quadragesimalis diei religioni caverat, nunc Facchanatum etiam sanditari consuleret. Ineunte Quadragesima sarramētamque Parthenonum custodiam esse

psallendi ratione, & decore vestium usu cum parum accurate servari audiret, Vicariis suis severius mandavit, ut in eorum violatores diligentius inspicerent. Festos etiam dies reverenter, sancteque coli iterum iussit, ut ipsa repetitione Decreti rei gravitatem ostenderet (a). Sacerdotum multitudo, qui ad Synodi acta conveniant, incitamentum fuit ad transferenda Leonis, Marini, & Arfacii corpo-

ra, quorum primi duo victrices palmas de Catholica Fidei hostibus moriendo retulerant; tertius pastorem infulam præclaris virtutum exemplis ornaverant. In majore Prothomartyris Templo, quo antiquitus delata fuerant, triumphali supplicatione reposita sunt, Magistratibus agmen sequentibus, & effusa in obsequium Nobilitate (b). Cumulavere Caroli gaudium inventæ paulo post Sanctorum Martyrum

esse voluit, vetans ne quis addictus excipiendis Virginum confessionibus iis in Monasteriis, quæ sub Regularium regimine erant, posset in exteriore illarum hospitio aut cibi, aut somni capiendi causa commorari. Nihil tamen laboriosius Borromeo, quam tempus Quadragesimale fuit. Cum nullum haberet, quem Patri Lupo in Siciliam, ut diximus, misso Sacrum Oratorem sufficeret, Ipsemet illius sibi partes sumpsit; neque satis oneris impositum concionando putans, Urbem univèrsam Mediolanensem lustrare per partes quotidie voluit, cujus Templi omnia diligentissime excussit. Idecirco ab ordinandis, quæ ad Brixienfes spectabant, Decretis superfedere coactus est; quare cunctationem suam apud ejus Civitatis Episcopum excusans, hæc scribit: „ Plurima adhuc de functionibus Brixienfis lustrationis, redigenda in ordinem mihi supersunt; quandoquidem cum sacri Oratoris voce Metropolitanum Templum hac Quadragesima careret, compulsi me Pastorale, quo fungor, munus, ut quater in singulas hebdomadas Dei verbo oves meas pascerem, & aliquando etiam frequentius; præterquam quod meam hæc Urbem lustravi, atque hæc solitudo me quotidie distractum per hoc tempus tenuit. “ Interea longius etiam ab Urbe cogitationes suas convertit. Romæ plura in Sanctæ Præcedis Templo partim facienda, partim extruenda magnifice curavit, expensâ MD. aureorum summa. Spectans autem retulit, adeo illius Adornamenta placuisse Gregorio Pontifici, ut propositum a Borromeo exemplum sequi Ipse non dubitaverit, statimque jussit pro reficiendo Sanctæ Pudenticæ Templo sumptus ex Pontificio arario suppeditari. Brixiensem Episcopum Romam ire festinantem monuit; ne pedem sua ex Urbe efferret, antequam veniam peteret; hortatusque etiam est vehementer, ut Brixienfis Diocesis Synodum quamprimum indiceret. Mense Majo perhonorifica ad illum ex Lusitania legatio est missa, per quam suis precibus ad Deum fundendis Regni illius Proceres assiduas regionum suarum res post Cardinalis Henrici obitum commendarunt enixe. In Modoëtiensî agro novis Patæciarum titulis incolarum necessitati subvénit: Leucensibus, ad quorum finem aliqua adhuc suboriebantur pestilentia indicia, ut consuleretur, solerter studuit; Vulturenos propter nuptias vitio contractas Ecclesiæ pœnis impliciros curavit expedandos, impetrato diplomate, quo sibi quemcumque ex ea Valle iis laqueis liberandi potestas deferebatur. Ultimo Guillelmi Bavariz Ducis postulatit in indulgeret, Pontificem rogavit, ut declararet quibus

limitibus contineri senebris quartus posset: Insuper ut geminos Sacerdotes in Ritibus sacris, & Cantu apprime versatos eligeret, qui ad eundem Ducem mitterentur; quæ res controversiæ cuidam inter Borromeum, & Philippum Nerium causam dedit. Nam cum a Speciano Pontificis interprete monitus fuisset Carolus, missam iri quantocyus Roma per Sacerdotum eorum, qui in Sancti Hieronymi Caritatis Aedibus degebant, atque existimasset, eos esse ex Oratorii Patribus, qui antea illic domicilium fixerant, optime sibi, & Duci consultum fuisse gaudebat. Sed postmodum Sacerdotes designati cum gravarentur ire in Bavariam, seque fide data exsolvisset, Borromeus Philippum Nerium per literas increpavit, Patres Oratorii inobedienciæ libere accusans. Errore cognito, Philippus rescriptit: nullum sibi esse societatis vinculum cum Sancti Hieronymi Sacerdotibus, præter alias modestiæ, & demissionis animi plenas sententias, quæ extant in ejusdem Epistola exposita a P. Dominico Souzoneo Presbytero Oratorii Lib. I. Cap. X. num. IV. in Vita Sancti Philippi Nerii. Verumtamen Cardinalis non admodum huic responso acquievit: quare Philippus publicum insuper testimonium obtulit, in quo Sacerdotes Sancti Hieronymi nullam sibi cum Neri fodalitate communionem esse, seque, eodem inconsulto, noluisse in Bavariam proficisci, aperte affirmarunt. Exitum deinde hujus controversiæ videbimus ad annum MDLXXXII., ubi exponemus quid Romæ Carolus egerit.

(a) Sub id tempus filius ex fratre Cardinalis Senonensis Mediolanum ex Gallia Patrii iussu diverterat, Romanum iter ingressurus. Hic ille fuerat, cui Senonensis idem rogaverat Carolum ut benedictionem impertiret, antequam in Gallias proficisceretur. Nunc optimis imbutus moribus, & ad Ecclesiasticam retinendam disciplinam incitatus a Borromeo est, dum ejusdem hospitio fruereur. Scripsit hæc Speciano Carolus die XVIII. Aprilis hoc anno: „ Libentissime hospitio excepti Præsulem illum ex fratre Cardinalis Senonensis filium. Delectavit mirifice me illius consuetudo per eos dies, quibus mecum fuit. Pium, & religiosum certe virum deprehendi, Divinæ autem gloriæ studiosissimum. Ut videbis in adnexo folio, magnæ spei adolescentem pluribus erudivi per me, atque alios. Cras se itineri accinget, ut dicit; quamquam non parum anceps adhuc hæreat, an moram ad quindecim dies hic rursus protrahat.

(b) Nihil nisi splendidum in hujusmodi celebritatibus Cardinalis moliebatur. Reddita autem sunt

tyrum Basilidis, Cyrini, ac Naboris reliquarum, quæ apud Canonicos Regulares Sancti Celsi Ædem tenentes arca marmorea condita in subterraneo specu diu latuerant. Has Cardinalis coram Vercellensi, ac Novariensi Episcopis diligenter recognitas in ejusdem Ædis sacello collocavit, solemnique pompa eas civibus ostensurus, cum primum Ara, quæ recenter Martyrum nomini struebatur, ad fastigium pervenisset (a).

Inter hæc (b) nuncium affertur, Mariam Austriacam in Hispanias proficiscentem jam

Insubriae finibus imminere. Caroli V. Cæsaris filia erat, Maximiliani II. uxor, Rodulphi II. mater, a Philippo Fratre Hispaniarum Rege delecta, ut ancipites Lusitanorum animos, quos nuper armis subegerat, tantorum nominum majestate in fide contineret. Cardinalis, postquam de ejus Mediolanum adventu amissa spes erat, in Laudensem agrum progressus (c), præmissis qui Templum quam splendide ornari juberent, sacrificales apparatus secum attulerat, si forte Pontificio ritu litandi occasio

Sanctorum istorum Ipsam eodem loco, sed ad honorem decentius, & ad diuturnam conservationem cautius, ut scribit a Basilica-Petri.

(a) Postridie Idus Aprilis in Basilica Sancti Stephani, Martyrum Sacras exuvias, & Sancti Arsatii corpus collocaverat. Has vero recognovit die XIX. ejusdem mensis. Rem narrat Puricellus ex MSS. Archivii Canonialium Sancti Celsi Ædium: „Luce, durante Mediolanensem Urbem Ragazzonio detentum fuerat, ut geminae ex Sancti Celsi Templo Ara tollerentur, quæ quidem eodem anno (MDLXXVI.) eversæ sunt. Mense autem Aprili anno MDLXXXI. dum humus effoderetur pro sepulcro quodam extruendo, vas marmoreum in concha speciem apparuit. Monitus de arca reperta Archiepiscopus, die postero ad locum venit, geminis Episcopis, Praesulibus aliquot, & ingenti Cleri, ac populi multitudine Eundem deducentibus. Recitatis precibus, jussit Cardinalis arcam aperiri; atque illico patefacta sunt latentia Sanctorum ossa, inter Organiconcentum, Muscorumque plausus, nec sine popularis gaudii testificatione. Ea collecta, & translata in Sacrarium sunt, & sigillis rite munita. Die Aprilis XX. publice consecrata sunt Inventionis tabula, adstantibus testibus quatuor ejusdem Templi Canonicis. Hic interim in Sacrario destinatus est locus, donec decens Ara in Templo excitetur, in quam inferantur.“ Haecenus ex citato MS. Sacellum deinde consecratum Sanctis Martyribus fuit: postea anno MDCVIII. a Cæsare Marino Patritio Genuensi ornatum est Sacerdotio, ut docet extans ad nostram usque ætatem ad Sacelli latus Epigraphe.

(b) Inter hæc celebritates, & Mariæ Austriacæ adventum quinque mensium spatium effluxit: nimirum postridie Calendas Octobris Brixiam Maria ingressa est, qua in Urbe primum eam Carolus convenit.

(c) Quantum ex MSS. schedis, & Caroli literis conicere potui, ter cum Mariâ Cardinale collocatum esse comperio. Primum Brixiam, quandoquidem ad III. Octobris diem Carolus ad Specianum hæc scribit: „In Brixianensem agrum veni, & cursum in itinere aliquot ad Iustationem factam speantia expedivi. Brixiam hesterno vespere ingressus sum, quo tempore alia ex parte Augusta ipsa ingrediebatur. Mihi itineris causam dedit necessitas officii eidem deferendi. Equidem hoc mane eam conveni. Moliebar Laude Pompeja illi

occurrere, eamque magnifice excipere; sed nunc prædixit mihi, velle se pompam omnem repudiare cum Laudem ingreditur, quamvis, ut votis meis indulgeret, enixe rogaverim. Sua Religio, & ingens animi demissio ut rennat facit. Inverso ordine hæc fieri dicit: se curru, aut lætica sublimem vehi; Clectum interim supplicandum procedere, præsertim cum hætenus nullibi sacram hanc pompam viderit. Nimirum alia apud Venetos illius excipiendæ ratio fuit: illi in Venetorum urbibus perhonorifice itum obviam est a Patriciis, & effusa populi multitudine; cumque deduceretur, equester Ordo eam aurata umbella protegebat. Sermo illius pietatem eximiam, & religionem sapit: demissa animo, mitis omnino, & comis erga omnes videtur; mihi vero summa lenitatis, & benevolentia certissimas significationes exhibuit. Audio eandem semel in singulas hebdomadas Angelorum Pane relici consueffe. Spondi me, cum Laude adiret, coram ea Sacris operaturum: id ipsum ut Brixiam facerem, me antea rogaverat; verum ego magis decere censui, si Brixianensis Episcopus sua in Urbe id officii præstaret. Uli Augustam reverat; qua ex Urbe ad XV. diem me recitutum spero. Hac data colloquii occasione, de quibusdam ad me ipsum pertinentibus, quæ faci- se potes conjicere, cum Augusta discessi &c.“ Secundò eam Soncini convenit, quem primum Mediolanensis ditionis locum illa attigerat; quo cum processisset occursum Cardinalis, deinde Ratum Laudem diverso itinere regressus est. Tertio Laude Pompeja, qua in Urbe conditum jam erat, ut coram Mariâ rem Divinam faceret. Neque hoc loco omittendum est, quod cum Brixiam ivisset postridie Calen. Octob. Borromens, Hieronymi Lucigii hospitio delectatus est. Causam consilii hujus, & hospitii lætitiâ describit in sua Historia Carolus a Basilica Petri: „Quoniam visitationis leges tunc non impediabant, ad Luciam improvise divertit. Homo incredibili gaudio persusus, idque in felicitatis loco ponens, cubiculum, quo Carolus usus fuerat cum læto apparato, ea lege conclusit; minneque (anno scilicet MDXCII.) conclusam habet, ut eo posthac unquam sit usus nemo. Beatum sese honestissimi viri ordinis dicebat, si per suorum necessarias rationes licuisset in Caroli domo, vel ipsius stabuli fordidibus exportandis operam dare.

sio se daret (a). Ecclesiasticos etiam Ordines quotquot in illa Urbe erant in longum agmen rite dispositos in occursum emittere destinaverat, quo venientem magnificentius exciperet. Quem illa honorem digno vere Aultricæ Domus sobole animo recusavit: irreligiosum inquiring se in rēda conspici, cum sacri homines pedibus irent. Mox dato cum Augusta colloquio, expositisque adversitatibus, quas hætenus in Ecclesiæ suæ administratione pertulerat, enixe orabat, ut cum in Hispaniam pervenisset, tranquilliora sibi tempora ab Rege fratre impetraret. Sequenti denique die post rem Divinam in privato facello factam (b) Iyphanothecæ auro cælata Austriacæ primum, & Maximiliano Filio, tum alia ejusdem generis dona ceteris Aulæ Principibus data, eo cariora accipientibus, quod ab Ipso acciperentur. Quanto enim in honore sanctitas Ejus apud omnes esset, argumento esse potuit, neminem fere ex tanto nobilium virorum, ac mulie-

rum comitatu, inter tot itinerum incommoda, in summa inopia temporis, inde abscedere voluisse, quin altaris Mysteria ex Ejus manu perciperet (c).

CAPUT XII.

Vercellis Sancti Eusebii cineres; Sacrum Lintheum Augustæ Taurinorum invisit: De mum lustratis Helvetiorum Vallibus, Desertinense usque Cœnobium per invia penetrat, alia SS. Corpora visurus.

1581. **D**Efunctus erga Austriacam constantis reverentiæ, & pietatis officiis Carolus, reliquam ejusdem anni partem religiosis peregrinationibus totam fere consumpsit (d). Joannes Franciscus Bonhomius Vercellarum Episcopus, cum primarii Templi parietes vetustate fatiscientes reficeret, jamdudum abditas Sancti Eusebii prædecessoris sui reliquias magno totius Italiæ gaudio repererat (e).
Obver-

(a) Præferat ad eam Urbem paucis ante diebus Cæremoniæ Magistram Jo. Paulum de Clericis, cui comitem dederat Canonicum Mediolanensis Basilicæ Hieronymum Castilionum, ut splendide in eam Laudensē institui curarent. Quidquid in Metropolitana Mediolani Basilica auri, argente, aut vasa auctorum fuit, illuc Cardinalis sumptu transportatum est. Attalica ipsa auro intexta peripetastata, quæ prius ante dono dederat eidem Templo, hanc Laudensē splendorem auxere. Pegma etiam in Deo inferiori extractum est, in quo Augusta sedebat. Ingens ultimo evocatus Cantorum numerus: Derthonensis insuper, & Vercellenis Episcopi invitati per literas sunt, ut sibi adjuncti comites Mariæ occurrerent. Digna omnia videbantur Augusta dignitate, & Borromei religione.

(b) Creditum eo tempore fuit, quemdam Carolo infensissimum, qui ad deducendam Augustam Mediolano venerat, huic persuasisse, ut a Cathedrali Templo abtineret. Rem Divinam itaque in illa ipsa, ubi hospitabatur, domo coram Mariæ fecit Borromeus, eaque occasione etiam Sermonem habuit, in quo excusavit se, quod in loco rite non dedicato Sacrum perageret; sibi que id non admodum probari, modestissime indicavit. Rebus perfectis, quæ Matrōna Augustæ a cubiculo erat, itemque nobilissimæ aliæ fœminæ, quæ adstant, Borromeum rogavere, ut divinum Panem manu sua porrigere sibi dignaretur; neque id grave Cardinali visum est præstare; sed in Laudensē Basilica, quo evocatas omnes postmodum Eucharistica mensa refecit.

(c) Carolo a Basilica-Petri imperavit Cardinalis, ut abeuntem Augustam prosequeretur Genuam usque.

Cum enim in privato cum illa colloquio per inopiam temporis vix summam rerum suarum capita attingisset, opportunum putavit eandem plenius de singulis edocere per vocem Legati illius, qui paulo ante cum Philippo Hispaniarum Rege transfugerat.

(d) Præposito ordine rerum seriem Auctor miscet hoc loco. Sub Nonas Octobris Laudem Pompejam venit Mariæ Augusta; Vercellas autem profectus est post Idus Junias Borromeus; utrumque tamen iter ad annum MDLXXXI. est referendum. Sane quo Carolo contenderit post Augustæ discessum, indicat in literis Speciano datis pridie Idus Octobris: „ Hebdomadâ elapsâ, Laude cum essem, breves ad te literas dedi. Ad eam Urbem diverteram, ut abeuntem Augustæ observantiæ meæ officia deserrem. Coram ipsa Sacrum illic feci privata in Aede; & religionis fovendæ causâ, nonnulla donaria obtuli, quæ certe mirifice sibi placere significavit. Laude digressus statim Brixiam veni, ut quæ ad lustrationem hujus Diœcesis perficiendam pertinent, tandem absolvam. Decreta Diœcesanorum vulgata sunt omnia; reliquum est, ut Urbana expediam.

(e) Paulo ante Calendas Martias acceptissimum hoc Carolo nuncium dederat Vercellenium Canonicorum Collegium, cum Bonhomius eo tempore adhuc Helvetiæ, & Rheticiæ lustrandæ curis implicitus esset. Supervenere postmodum alia in hanc ipsam rem Civitatis, & Bonhomii ipsius literæ, quibus omnibus humanissime respondit, suumque acceptum gaudium invicem impertivit. Præstat tamen exponere literas ad Bonhomium datas in hæc verba:

„ Reverendissime Domine. Egi Deo bonorum omnium

„ nium

Obversabantur memoriæ præclarissimi Antistitis tot Scriptorum laudibus celebratæ virtutes, oppugnata summis conatibus Arrianorum hæresis, Dionysii Mediolanensis Archiepiscopi vindicatus (a) ab impiorum fraudibus honos, carcer, exilium, & ultima pro Catholicæ Fidei defensione supplicia, quibus ferme præmiis sacrorum Præ-

sulum fortitudinem munerari primæva Ecclesiæ ætas consuevit. Major erat erga Sanctorum merita Caroli veneratio, quam ut illo itineris incommodo contineri ab invisendis tanti Viri Reliquiis posset. Vercellas profectus (b), postquam pia desideria lacrymis, ac vigiliis expleverat, alienum ab mutua caritate putavit, insalutato

nium Auctori maximas gratias, cujus ingenti misericordia, & beneficentia factum est, ut Sacrum Beati Eusebii Episcopi Vercellenfis Corpus isthuc nuper inventum fuerit. Nec enim isti solum Civitati, quæ perpetuo Illius patrocinio gaudet, maximum inde ornamentum accedit; verum etiam universæ nostræ Provinciæ, atque adeo Italiæ, quæ olim ob Illius exilium pene in luctu jacens, in reditu vestes lugubres mutavit, nova quædam, & clarissima lux oborta esse videtur. Quapropter cum dies Sancti illius Corporis transferendi advenerit, Vercellas statim accurram, ut vincto, tamque divino istius Civitatis Advocato, & Patrono, Religionisque Catholicæ egregio defensori debita officia persolvamus. Equidem ingenti sum cupiditate incensus illius Beatissimi Martyris, tantopere a Patre nostro Sanctissimo Ambrosio laudati, cines, res, & ossa videndi, atque osculandi, quem semper præcipua veneratione colui. Elucet namque mirifice Eius præclara beneficia cum in Ecclesiam universam, tum maxime in hanc nostram Mediolanensem: quippe cum Sanctissimus Archiepiscopus Arrianis temporibus vehementer exagitatus Dionysius, in officio Catholicæ Religionis, pia Illius solertia se continuerit. Illud autem interea nequaquam silentio præteribo, hanc Translationem, mensè Aprili mea quidem sententia celebrandam non esse: etenim aliquando in idem tempus Hebræomada Major, aut Pascha Octava incidere; quibus diebus, Officiorum ratio, Ecclesiæque ritus non patitur, ut alia solemnitates celebrentur. Cetera, quæ ad Amplitudinem Tuam perferri cupio, ex Protonotario Belvisio cognosces, quocum uberius locutus sum.

(a) Quam ingenioso commento indemnem hic Sanctus Antistes servaverit Sancti Dionysii Episcopi nostri famam in Mediolanensi Concilio habito anno Christi CCCLV., narrat Baronius ad eumdem annum ex Authore Sermonis XV. de Sanctis, quem nunc habemus in Appendice Operum Sancti Ambrosii, cujus olim fuisse falso putabatur; quemadmodum perperam etiam alii Sancti Maximi Taurinensis Episcopi esse censuerunt, Gennadii auctoritate decepti. Itaque narrat ille Scriptor, quod cum Arriani simplicitatem Sancti Dionysii circumvenissent ita, ut subscriptionis ejus vinculum retinerent, S. Eusebii sapientiâ ab eorum manibus liberatus est. Hic enim intuens Dionysium in errore inductum sero Arrianorum fraudem agnovisse, dolo eos cepit; atque Hæreticis se esse Hæreticum mentitus est, ut de Hæresi liberaret filium (Filii nomine vocabat Dionysium Eusebius, sive quod illum sacro tinxisset Baptismate; sive quod antea sub Eusebii disciplina vixisset; sive demum ætate primus esset Eusebius inter Compro-

vinciales Episcopos, qui Dionysio manus imposuerant, dum illum inaugurabat Pontificem, ut obsecravit Pater Daniel Papebrochius). Dixit enim Arrianus: se eorum consensurum perfidia, sed nimis moleste ferre, quod filium sibi in subscribendo anteposuisset. Hac illi ratione permoti, cum obligatam jam sibi Dionysii fidem crederent, ejus nomen ex Chirographo obliterare, ut subscribenti Eusebio primas deferrent. Sed deletio illius nomine, Arrianos increpans, & irridens ait Vercellenfis: *Neque ego me vestris sceleribus pollui; neque filium meum vobiscum participare permitto.*

(b) Quemadmodum commonitus per literas fuerat, certum nuncium expectabat Borromeus, ut se in viam Vercellas versus daret. Equidem inter ipsum, & Bonhomium conductum erat, ut ad XV. Junii diem S. Eusebii exuvia transferrentur. Idcirco Vercellenfis Antistes a Curienfi Urbe, ubi tum debebat, Nonis ejusdem mensis ad suam Sedem festinaverat; & pridie Idus Vercellis item erat Dux Sabaudie Carolus Emmanuel tantam celebritatem præsentia sua ornaturus. Cardinalis interim incredibili labore pedibus Plebem Vici-Martis Iustrabat; sed jam ritus omnes, & cæremoniae in illud tempus utendas diligenter concinnari jusserat a Joanne Paulo de Clericis, ne quid celebritati deesset. Verum postridie Idus cum de Cleri, & Aulicorum Ducis dignitate improvise orta esset Vercellis atrox controversia: ad hanc dirimendam accitus quidem est a Bonhomio Cardinalis, qui paulo ante se in viam dederat; sed cum Novariæ biduum substitisset, adveniens XV. Calen. Quintiles, reperit eo usque dissidia feruisse, ut inde jam Dux abscessisset, & Masinum, in Vicum regressus esset, Eporediam versus. Primo conventum erat, ut sedatis controversiis in XXV. Junii diem hæc Translatio rejiceretur; sed mutato consilio paulo post, amplius temporis spatium ad eandem celebritatem præstitum fuit. Bonhomius, quamquam maximo transferendi Sancti Corporis desiderio tenebatur, alterum tamen mensum patienter expectavit, quo tranquilliora tempora apparent. Sed cum Calendis Sextilibus (die nimirum, quo ejus Sancti Antistitis memoria recurrit) vidisset Sacrorum Vespertinorum tempore improvise & violento turbine Cathedralis Basilicæ Aram everti, & nimbo irruente, fugam adstantium Civium factam, ominatus eo prodigio caelestem veluti iram denunciari, III. Nonas Augusti Taurinum contendit, ut certum responsum a Duce referret, ad quam diem indicenda ea Translatio videretur. Neque infeliciter cesserat Bonhomio illud cum Emmanuele colloquium, a quo præfinita fuerant in eam celebritatem Idus Octobris. Sed cum ante id temporis nova imposta fuisset Bonhomio Germaniæ legatio,

tato Sabaudix Duce, quem in proxima villa (a) rutilicari audiebat, inde discedere. Carolus Emmanuel hic erat, cui Philibertus pater mandaverat, ut Cardinalem alterius veluti patris loco haberet. Itaque humanissime exceptus primo quidem dolorem suum ex Philiberti, qui paulo ante decesserat, morte conceptum significavit: mox documenta, & consilia subiecit, quæ maxime Juveni profutura inter

atatis, & Principatus pericula existimabat (b). Delectatus sane his officiis Sabaudus Hospitem suum Taurini habere optabat, ut Ejus colloquio diutius fruere-
tur. Nec voti compotem fieri difficile fuit. Pollicitus enim videndæ iterum Sanctissimæ Sydonis copiam fore, hac illecebra captum in sententiam suam illico adduxit. Simul ambo profecti (c) exhibuere Taurinensibus triennio ante visa sanctitatis,
& læ-

gatio, atque in mandatis datum, ut eo quamprimum festinaret, totum consilium irritum cecidit; & re infecta Vercellis abcessit. Sed ut ad Carolum redeamus, Vercellas ille festinavit postridie Idus Junias; cumque biduum Novarix moratus esset, eo demum pervenit, ut licuit ex Epistolis crueret, XV. Cal. Jul. & S. Iusebii cineres summa cum voluptate ibi veneratus est, & sapius; verum post quadriduum inde re infecta discessit. Scio unversæ huic narrationi meæ adversari libellum, quem eodem anno in lucem edidit Bonhomius ipse, & brevem Epitomen de S. Eusebii vita comprehendit. In ea narratur facta Translatio, & decorata Caroli præsentia fuisse. Sed certis argumentis adducor, ut credam, falsâ hæc omnia esse, licet nihil fictum a Scriptore fuerit. Siquidem eum libellum concinnaverat Bonhomius, cum indicta esset, non autem perfecta ea celebritas; & descripsit rem nondum factam, sed ex opinione sua certo certius perficiendam. Hinc eidem libello adjecerat literas suas Pastorales, datas die X. Aprilis ejusdem anni; attamen certum est Translationem curatam fuisse dumtaxat mensè Junio. Imo Bonhomius se ipsum mendacii in Epistolis convinceret, si rem ut factam in libello descripsisset. Nam plures mihi ad manus venerunt illius literæ, quibus Carolum anno MDLXXXII. & seqq. rogavit, ut cum Sabaudix Duce de hac Translatione tandem perficienda aliquid constitueret. Semper autem lego commotum maxime illum Antistitem propter dilatam hanc celebritatem, cujus desiderium ægerime, quoad vixit, semper tulit.

(a) Masini tum erat Dux Emmanuel, qui venienti Carolo obviam ex Vico processit ferme ad duo stadia. Ad eum invisendum contendit Cardinalis die XXI. Mensis Junii, ut docent Eiusdem literæ ad Episcopum Vintimiliensem datæ: „Novariam primò, deinde Vercellas veni, & hac die, quæ XXI. mensis est, hinc proficiscor Sabaudix Ducem conventurus, qui vicis circiter mille passus hinc abest. Post illius colloquium ad lusttrandam Diocesim animum convertam.

(b) Nullum hoc tempore Ducis dolorem absterfit Carolus, cui jam consolationem adhibuerat per Patrem Adurnum, & literas suas, ut jam vidimus ad annum superiorem. Quibus de rebus collocutus cum Emmanuele fuerit, habemus ex iis, quæ ad Pontificium apud Ducem Intercunium paulo post scripsit: „Emmanuelem Masini degentem adivi, & plurima cum eo firmavi. Primò omnium humanissime sponpondit, a se salutaria aliquot decreta unox iri contra Sospitelli Hæreticos, nequid in Deum

„aut in suam ipsius dignitatem moliantur: Dein-
„de omni ope sua, & præsidio Vintimiliensis Episco-
„pi auctoritatem sustentatim iri, ut rite a Sospitelli Incolis decumas possit exigere, arque ad tribunal suum ejus Regionis Ecclesiasticos Viros
„compellere. Rogavi deinde, ne Sancti Christophori Aedem in præfens dirui sinat, neque aliud
„in Vercellenti Urbe Templum, licet munimenta recenter muris adjiciendâ alter exigere videantur.
„Certum insuper constitutum est tempus, quo Sancti Eusebii cineres transferantur; quare affirmavit
„mihi, se cum ex Sabaudia (quam Provinciam obire propediem destinat) regressus fuerit, tum Vercellis Translationis celebritati interfuturum. Tamen ille vicissim fidem obligavit meam, ut Augustam Taurinorum irem ad Sacram Sydonem revivendam; neque datam fidem exsolvere gravabor, tum ut Ducem illum alloquar iterum, cum etiam ut animum meum pascam suavissimo aspectu pretiosissimi illius, & magnifici testimonii, quod Christus Redemptor nobis omnibus caritatis, Serenissimæ vero Familix patrocinii, & tutelæ pignus reliquit. Interea fateor me recreatam Principis præsentia; neque in eo dumtaxat admiratus sum benevolentiam, quam mihi integram clementissime conservat; sed sinceritatem etiam eximiam, candorem animi singularem, virtutem demum cum Religione conjunctam: digna omnia eo gradu, quem tenet, & ad rem Catholicam valde adjuvandam aptissima.“ In literis autem ad Annam Columnam Sororem datis ex Oppido Besufio paucis post diebus, reperio alia quadam cum Duce in hoc colloquio transacta, ex quibus recito, quæ in rem faciunt: „Superioribus diebus Novarix, & Vercellis fui: inde ad Sabaudix Ducem viginti circiter passuum millia distantem contendi. Cum eo egi de rebus ad Neptes Camillæ Borromææ extinctæ pertinentibus. Multa super his agitata sunt; sed novus instituetur iterum sermo, quando eundem Vercellis rursus alloquar: quod colloquium ad menses aliquot differeretur; nimirum quando illuc Sancti Eusebii cinerum transferendorum causâ Emmanuel revertetur, postquam res in Sabaudia composuerit, quod nunc facit. Eodem tempore etiam meam datam fidem de veneranda Taurini Sacra Sydone exsolvam.

(c) Perculit me, atque diu sollicitum habuit his Glusiani locus; neque enim credebam, me tantum auctoritatis asserere legentibus posse, ut rem a tanto Scriptore, & tam dilucide assertam expungere al-

& lætitiæ argumenta; nisi quod Caroli commemoratio aliquanto brevior fuit. Urgebatur desiderio quantocyus adeundi Helveticas valles, quas nunquam satis muni-

tas adversus Hæreticorum insidias putabat.

Post mutua benevolentia signa ab Duce digressus, cum ad oram Verbani pervenisset (a), Ambrosium Fornerium familiarem

Historia valerem. Evolvi soletter libros concinnatos a Basilica Petri de Caroli rebus, ut viderem, an ejus etiam auctoritas Glusianæ narrationem firmaret; At ejusdem verba non ita invitum testimonium obtulere de secundo hoc a Carolo suscepto Taurinum versus itinere, ut alium sensum illius narrationi præferre non queat. Tamen licet idem uterque sentiret, candide fateor, me narrationi huic subscribere omnino non debere. Etenim præterquamquod nullam injectam de hoc mentionem video in Borromei Epistolis, qui omnia aperire amicis consueverat, neque uaquam dissimulavit quidpiam de aliis suis initis ad videndum Sacrum Linteum peregrinationibus; complures habeo datas paulo post Epistolas, ex quibus patet, eum non potuisse tam brevi spatio Taurinum convolare, atque inde reverti; & præterea obstant etiam ipsa Caroli dicta, quominus huic factis assentiar. Literæ in superiore nota relatæ, & ab ipso data ab Annam Sororem, & Pontificium Internuncium, aperte probant fidem suam obligatam Emmanueli fuisse non in hoc tempus, sed ad reditum ejusdem ex Sabaudia. Cum vero regressus a Sabaudia Emmanuel non rediret Vercellas, quandoquidem huc erat venturus propter Sancti Eusebii Translationem, quæ neque hoc anno, neque sequentibus perfecta est; hinc Augustam Taurinorum non potuisse Carolum hoc anno proficisci manifestum est. Accipie etiam literas ad Specianum datas die XXX Junii, ut doceamur, eo tempore nondum hoc iter a Cardinali susceptum, licet illud perfectum esse debuisset, cum nonus jam numeraretur dies, ex quo Masinum contenderat: „Prout alias scripsi, Novarium, & Vercellas Mediolano profectus sum. Inde diverti ad invisendum Sabaudia Ducem, qui tum Masini erat. Ex ejus colloquio comperi, illum non solum optime in me, ut semper fuit, animatum; sed summæ Religionis, ejusque indolis, ut certam egregii Principis spem concitaverit. Me nunquam dimisit, nisi postquam officiis suis promissionem meam extorsit fore, ut Taurinum redeam ad Sacram Syndonem iterum invisendam, quo nimirum tempore Translationis habenda causa Vercellas ille revertetur. Munera interim omnia implevi, quæ opportuna esse censui ad Religionem Catholicam sua in Ditione tuendam; atque ea libertate id præstiti, quam amor in me suis dabat, & illa animi fiducia, quam semper item in me Philibertus Pater humanissime collocaverat. Neque vereor, ne officia mea irrita recidant, cum monita benevolenti illi animo exceperit. Insuper cum eodem tempore Translationis Sancti Eusebii præstitui: dixit autem, eo tempore transferendas Sacras eas exuvias, postquam redux ex Sabaudia fuerit Celebritatem hanc in aliud tempus rejectam, & omnia se nunc causam ex Bonhomii literis jam intellexeris puto. Itaque ad probandam dicti sui veritatem, debuisset Glusianus solum disserere Caroli literæ ad ventem Octobrem, ad queri ex Sabaudia re-

versurus Dux fuerat: deinde expectanda erat Sancti Eusebii Translatio; Octobri autem mensi videbimus Carolum diverso omnino itinere Brixiam ivisse. Translationem vero jam constitutam ipsemet Glusianus dicit exitu caruisse. Præterea invitum aliud pro mea sententia testimonium suppeditat Ducis ipsius Emmanuelis Epistola ad Cardinalem data mense Junio anni insequentis, scilicet MDLXXXII., in qua Dux gratias agens Borromeo propter acceptum Nuncium de proximo Illius, & Cardinalis Paleotti adventu, addit: „Gaudere se, quod Carolus me, „mor data sibi olim fidei cum Masini esset, tunc „tandem se promisso liberare velit. “ An quicumque credat posse Borromeum anno postero data fidei reum teneri, si eam hoc anno exsolvidet? Ultimo Borromei literas teneo ad Pronotarium Lunatum scriptas, in quibus eum monet, se ad diem XXIII. Junii Arona fore; & alias etiam habeo, quas ex eodem Aronensi Oppido ad Lueri in Brixienti Diocesi Parochum die postero dedit. Cum autem utraque ex iis epistolis statim data sit post colloquium habitum cum Duce Emmanuele, apud quem die XXII. ejusdem mensis fuit, aperte colligitur nullum Carolo intermedii temporis spatium fuisse, quo pergere Augustam Taurinorum posset.

(a) A Duce digressus Aronam ocyus contendit, ut mox adnotavimus. Suspicio quidem Arona Varallum divertisse. Et quamquam nulla mihi suffragetur Epistola Varalli scripta, cum aliunde sciam eum rebus divinis contemplandis intentum perrare date literas consuevisse, nisi peculiaris aliqua urgeret causa; hinc facile admodum videtur votum hoc illuc proficiscendi suum implere voluisse. Revera desiderium hujusmodi indicaverat Speciano Novarie subsistens, antequam se Vercelleni itinere accingeret. Hæc itaque ex ea Urbe ad eum scribit: „Li- „cet indictam Sancti Eusebii Translationem non „nulla quæ inciderunt incommoda suaserint in „aliud tempus rejiciendam; nihilominus Novariam „veni, ubi biduum cum Bossio Episcopo fui “ (egit hic nonnulla ad Genuensis Urbis, & Diocesis Iustrationem spectantia, quæ provincia modeste a Borromeo repudiata, fuerat a Pontifice Novariensi Episcopo imposita). „Biduum item Vercellis cum Bon- „homio subsistam (quariduum tamen postea subsistit) quam in Urbem hodie proficiscar. Deinde „cum Duce colloquar, qui non multum inde abest, „cumque propinquitas ipsa locorum opportune facri ad Varallum Montis visendi commedum offerat, illuc despectam, ut jamdiu statueram. Inde „Diocesim meam obire instituum. “ Nullum mihi cognitum hæcenus documentum est aliud, quo probem Borromeum in eam se solitudinem recepisse. Hoc unum scio, nullas extare genes nos Ejus literas a XXIV. Junii die, qua Eum Arona jam fuisse comperio, usque ad XXVIII., ad quam Taurinum, mox Angliam profectus est. Quare si sufficiens hæc habeatur ad firmandam sententiam meam ratio, quantulumque ipsa sit, lecto accipiar.

hil ab imis ad summa Alpium, quæ Itali-
 am a Germania dirimunt, inexploratum
 reliquit. Joannes Bassus summa integritate
 Sacerdos, qui Vallibus iis Vicaria potestate
 magno Sacrorum proventu præfuit, juratus
 testis affirmat: agentem in Lepontiis Cardina-
 nalem, cum debilitatum ætate, & labore
 corpus ægre sustineret, ab se tamen roga-
 tum, ut paulum quietis domi suæ cape-
 ret, nullis precibus retineri potuisse, quin
 continuato ascensu, Bidrettum usque distan-
 tem quatuor passuum millibus vicum per-
 veniret. Ibi quoque labantem omnibus
 membris, ac sudore fluentem, non antea
 fedisse, quam solemnna Visitationis officia
 peregisset. Adisse Ipsum loca nullius for-
 tasse exteri hominis signata vestigiis, alia
 calore, alia frigore torrida, quin ullum
 deficientis, aut turbati animi signum da-
 ret (a).

Non ego inficior, hæc utcumque fir-
 missimis munita testimoniis, humani cor-
 poris infirmitatem consideranti incredibilia

videri posse. Sed multo altius petenda
 sunt initia rerum, quas a Carolo gestas
 audivimus. Nam, ut illum inter tot vo-
 luptatum illecebras puritatis candorem,
 illam in tantis adversitatibus fortitudinem,
 illam in summis honoribus animi modera-
 tionem inter mirabilia Divinæ gratiæ do-
 na recenseri æquum fuerit; ita difficile ad
 fidem est, tam duros, atque perpetuos in
 tanta cibi, somnique parcitate labores mor-
 talis naturæ viribus sustineri potuisse. Cui
 enim ex omnibus, qui recollere hæc mo-
 numenta rerum voluerint, in mentem ve-
 niret fractum tot laboribus, jejuniis, vi-
 giliis Cardinalem tantum animi, nedum
 virium habiturum, ut nullo interposito
 quietis spatio, peregrinationem aliam lon-
 ge fortasse difficiliorem susciperet?

Templum S. Martino sacrum intra
 Rhætiæ fines Benedictini Patres habent, Si-
 giberti Confessoris, & Placidi Martyris
 mortalibus exuviis celeberrimum (b); nec
 aliquid fortasse sanctius in misera illa ter-
 rarum

„ non nisi immani proposito pretio, contendebant.
 „ Vehemens familiarium indignatio erat ex calli-
 „ do eorum consilio; & lis propemodum cum equi-
 „ sonibus orta. Intellectæ autem dissidii causâ, Car-
 „ dinalis leniter subridens, *dixit*, inquit, *quod peti-*
 „ *tur pretium: occasionem necessitatis nostræ, & lucri sui*
 „ *caute admodum illi retinent: nun tam tenui de causa*
 „ *remittenda est nobis itineris festinatio?*

(a) Non abs re fuerit ipsa Bassi verba fideliter ex
 tabulis reddere, quæ habemus ad pag. 3521., An-
 no MDLXXXI. cum ad Lepontios veniret lustraturus
 (Carolus) eas regiones, dum Magadini de-
 scenderet navi, vidit irrepabili incendio jumen-
 ta omnia, quæ præmiserat, absumi; quare pretio
 equos conduxit, quibus usque ad Alpes summas
 uteretur. Ad Montium juga cum confisset,
 avari equisones cum trans Montes proficisci vel-
 lent, nulla habita Cardinalis ratione, regressi
 eum pedestri itinere coegerunt; hinc necesse fuit,
 ut ex præruptis illis salebris, continuato per quin-
 que milliaria descensu gradiens, Aiolum tandem
 viâ contentione fractus perveniret, ubi paterna
 mihi erat sedes. Pervia itaque Illi mea erat do-
 mus, qua uti jure suo poterat; quare neque ul-
 lum Illi hospitium obtuli, neque admotis precibus
 suasi, ut ibi subsisteret. Nolens Cardinalis mo-
 lestus fortasse hospes videri, nullam ibi moram
 extrahere voluit; licet fessus adeo ex aspero
 Montis descensu videretur, ut identidem admo-
 tis muro manibus paulo post succiduos poplites
 sustentaret. Tum intellexi opportunissimum fati-
 gato Antistiti futurum fuisse hospitium meum;
 sed moderationem suam fuisse in causa, ut non
 invitatus re sua uti noller. Sic Bidrettum usque

„ profectus est cœptum iter quatuor inde passuum
 „ millia distans, pedes semper, quin ullam neque
 „ impatientiæ, neque fracti animi speciem præfer-
 „ ret. Imo illuc adveniens pastoralia statim ag-
 „ gressus est munia, atque ad populum Concionem
 „ de more habuit; neque unquam eo vespere uti
 „ cibo voluit, ex lassitudine credo, quamvis do-
 „ mesticorum miseratus inedium sumendi cibi illis
 „ potestatem fecerit. Sane die postero dum digre-
 „ deretur, vidi superioris diei incommodis adhuc
 „ affectum; quandoquidem dum agrâ faxis vesti-
 „ giâ insingeret, dolorem dissimulare non poterat.

(b) Mabillonius Tomo I. Annalium Benedictino-
 rum ad annum Christi DCXV. exponit originem
 celeberrimi hujus Monasterii, quam adjudicat con-
 ditori Sigisberto Abbati, eumque Scoto-Hibernum,
 & Sancti Columbani in Bancorensi Asceterio primum,
 tum in Gallicana peregrinatione, & expulsiōe so-
 cium fuisse tradit. Hic assumpto Placido in comitem,
 & adiutorem, qui in Tremisii Castro haud procul
 ab ejus cella habitabat, & ad Christi signa fuerat evo-
 catus Sigisberti ipsius predicatione, Sacellum in hono-
 rem Beati Martini edificavit; cumque novi se in
 dies discipuli adjungerent, Cellulas quasdam excitavit
 per circuitum: atque hæc fuit prima Monasterii spe-
 cies. Postmodum Coenobio ab Hunnis combusto ad an-
 num DCCLXX., quinquaginta post annis resectum aliud
 est, Ursicini beneficentia, atque exinde semper celebre
 illius nomen fuit. Loci religionem ornavit, atque
 auxit Sancti Placidi Martyris corpus, & ipsius Con-
 ditoris Sigisberti. *Desertum* esse vocat Mabillonius,
 eo quod deserto in loco excitatum sit; incola au-
 tem *Disertinense* appellant, ex Germano vocabulo
Desertus, quod latine solitudinem sonat.

rarum parte Hæreticorum licentia reliquerat. Longum, atque arduum ab Helveticis vallibus ad Templum iter est; interposito scilicet prærupto, atque altissimo monte, quem ab Deiparæ nomine religiosa antiquitas nuncupavit. Sed quæ unquam difficultas ab excolendis Sanctorum Reliquiis Carolum retardavit (a)? Bacillo innixus scandere montem aggreditur, quem difficile quispiam ab longa quiete recens equitando trajiceret. Cumque misera, & incerta hospitia essent, castaneis, & lacte esurientibus famem deponere; somno oppressis sceno incubare necesse fuit. At ubi a summo jugo in vallem descensum est, prope periculum fuit, ne a familiaribus, quos itineris socios assumpserat, relinqueretur. Repercussus a circumjectis rupibus solis radii multiplicato calore corpora urebant; & siquid umbræ, aut auræ lenioris occurreret, membra humi sternere, atque ægre meantem spiritum crebro anhelitu recipere conabantur. Ipse languentes erigere, mœrentes solari, hortamenta singulis, & stimulos adhibere, ne tot laborum antea victores, nunc vinci sese, ac frangi modici itineris difficultatibus pa-

terentur. Jam sol ad multum ultra meridiem processerat, cum jejuni, & vestigia agre molientes ad Oppidum pervenere (b). Necdum portas ingressi personare omnia hymnorum cantu audiunt: tum ingentem hominum multitudinem supplicantium ritum in occursum effusam aspiciunt. Post hanc Cœnobitæ alii ordinatim compositi, alii Sanctorum Corpora humeris ferentes veniebant: sequebatur Cœnobii Abbas fulgentem auro, & gemmis infulam gerens. Verum omni gemmarum fulgore longe speciosior Caroli aspectus intuitum obtutibus erat. Converterant in se omnium oculos mixtæ sudore lacrymæ, pallor, & macies, & nova quædam ex ipsa oris deformitate majestas. Ita ut erat pulvere oblitus, & inedia fere semianimis supplicationem ad Templum profectus (c), vespertinarum Solemnium interfuit, quæ nonnisi cum diurna luce finem habuere. Modico deinde cibo, ac somno refectus, dimissis ad quietem familiaribus, Ipse in Templum rediit, ut inter pia meditationa more suo reliquam noctem absumeret. Postero die publico nomine ab Oratore laudatur, quod septum tot inviis saltibus populum adventu suo recreare voluisset (d); donatusque Reli-

(a) Acuerat prona in Religionem Caroli studia Legatio a Monasterii Abbate, & loci Principe Christiano Castelbergio præmissa, qui summo visendi item celeberrimi Cardinalis studio accensus ad Eum in Lepontiis agentem miserat Sacerdotem familiarem suum Jacobum Nazarium, ut Sanctum Antistitem verbis suis ad hoc iter suscipiendum inflammaret. Jornici Carolum Legatus convenit; & quamvis facile Castelbergii votis assensurum se ostenderet Cardinalis, nullam tamen præstituræ diem voluit, quo pias occursum obviam cum pompa Abbatis insidias eluderet. Itaque dimisso Legato, postmodum silentio in Blenii vallem deflexit, unde decem comitibus viæ assumptis, montem, qui Rhatiam ab ea Valle dividit, ascendit; in cuius summo jugo cum sub meridiem refedisset, castaneis unice obsonavit famem.

(b) Narrat Joannes Saccus, qui iter hoc Caroli enucleate descriptum in lucem edidit anno MDCV., Cardinalem ad Desertinense oppidum sub horam XX. sole ferventissimo appropinquasse. Quod ubi Abbati renunciatum est, doluit iste, se pia Borromei fraude circumventum, & deprehensum esse omnino imparatum. Tamen ut adventantis dignitari serviret, prope Carolo in via occurrit, coacto raptim agmine Nobilium, & populi supplicabundi. Vix autem quatuor viæ stadia emensus Cardinalem obvium habuit.

(c) Antequam ad Monasterium proficisceretur, honorifice primum in via ipsa exceptus est. Cumque ad Desertinensis Parochiæ Aedes quatuor stadiis a Monasterio longe distans pateret ingens area: ibi collocata sunt Sanctorum Lyphana, quæ vix Borromeus aperit, statim provolutus in genua summa, & publica Religionis testificatione coluit. Interea secundum ab Abbate Monasterii Præses adventanti gratulaturus Antiphonam cecinit in hæc verba: *Sacerdos, & Pontifex, & virtutum opifex, Bone Pastor in populo, qui placuisti Domino, ora pro nobis Deum.* Fatetur idem Saccus, qui hæc scripsit, ad tam ingenui, & liberalis occursum significationem commotum esse vehementer animo Carolum, & lætitiæ testes lacrymas coram populo ubertim effudisse. Inter publicos plausus itaque deductus in proximam Aedem S. Joanni Baptistæ sacram deflexit Cardinalis, ubi Sanctissimum Christi Corpus veneratus ad singulas Aras divertit cursum, easque reagens exploravit, an nitida in Templo essent omnia, & quis esset sacræ suppellectilis curanda in iis regionibus tenet. Hisce perfectis, supplicatio indicta ad Monasterii Templum fuit, quam Cardinalis ipse est sublecutus.

(d) Orationem hanc, quo tempore ingressus Monasterium fuit, post vespertinas preces diei superioris, ad Eum habuit publico nomine Nobilis Centurio

Reliquiarum parte (a), quarum causa venerat, ne beneficio vinceretur, tres ex indigenis adolescentes delegit, quorum alterum in Helvetico Collegio, duos in Seminario suo Mediolani educaret. Cognito ad ultimum dolore, quem ex proprio Ejus discessu incolæ ceperant, non ante abire sustinuit, quam benigne polliceretur: se, cum primum per officia sua liceret, ad ipsos rediturum (b).

CAPUT XIII.

*Parentalia in defunctæ Hispaniarum Regi-
næ opem instituta celebrat: in Seronensi
Oppido inferendam novo Templo Deiparæ
imaginem solemniter curat. Episcopus Pro-
vinciæ suæ finibus comprehensos sextum
congregat.*

1581. **C**UM hæc ad Rhetos Carolus au-
geret, Joanna Austriaca Phi-
lippi

turio Paulus Florinus. Die autem postero ab ornatissimis quibusque Regionis Viris ad Templum deductus est. Ibi perlitavit circumstante immensa populi turba, qui, licet messis instaret, & rusticæ operæ eum ad agros evocarent, (nam diuturno frigore contricta Regio fructus vix exeunte Sextili affert) *viventem Sanctum inter alios extinctos videre*, ut Scriptor ait, *simulaspere desiderabat*. Post Sacrum lustrata omnia ejus vicinæ loca sunt, quæ Sanctorum Sigisberti, & Placidi vita, & mors celebriora fecit. (extant scilicet eorum Sepulcro consecrata loca, multis divinitus prodigiis illustrata; quorum illud memorandum maxime ab ejus Oppidi incolis celebratur: quod cum Gallici exercitus turma militari licentia nocte quadam ex semirutum ejus Templi reliquiis usâ esset itabulandi opportunitatem petere; mane postero hoc scelere sui retulit supplicium, ut nullo certo cædis auctore, repentina morte absumpti equi omnes apparerent. Hoc cum cælestem illis iram ostentum denunciasset, fuit in causa, ut loci religio suppeditatis abunde pecuniis, & novo excitato Monasterio augetur.) Illa dum obiret, frequens Caroli sermo ad circumstantes erat, docentis Deum *mirabilem in Sanctis suis*, hortantisque, ut sanctorum exemplo fluxa, & caduca mundi omnia respicerent, quasumque animi labes refugerent, sacris Mysteriis frequentes interessent, Orthodoxam idem, etiam proposito mortis periculo, firmiter retinerent: quæ omnia cum Ipse dicebat amantissime, tum illi attentissime audiebant. Ultimo post meridiem Eques Sebastianus Castellbergius Abbatis frater Eum lauto convivio excepit, in quo non iam invitantis splendor, quam convivæ Cardinalis obrietas triumphavit.

(a) Optionem Cardinali Abbas fecerat eligendi quas veller: hanc ille tamen sibi factam potestatem modestissime repudiavit. Ea itaque accepit, quæ Castellbergius ipse dona obtulit; Cumque acciperet, gaudio gestiens ait: se splendidius ab eolonato Sanctorum Lysanis, quam si thesauris ingenti cumulasset. Hæc igitur auctus donis discessit: Sacris SS. Sigisberti, & Placidi reliquiis, & S. Emeritæ Virginis, & Mart. cineribus. Interim desideravit eorum Sanctorum Acta, & adnotari, quo se illorum memoria anniversaria recurreret. Denum ut loci consuetudini serviret, vini paululum sancti Placidi capitis contactu consecratum delibavit & patera: reliquum deinde Abbati primum, mox familiaribus suis, ultimo Monachis propinavit.

(b) Liquido constabant omnia, si Saccum iterum audiamus. Hæc ille in exitu narrationis suæ habet: „A prandio primum gratis actis, discessum indixit suis. Ingens ex hoc repentino consilio eminebat in omnium vultu dolor; sed Cardinalis causatus sibi festine Mediolanum esse regrediendum ad Nonas Septembris, spondit se rediturum, ut diuturniorem ibi moram extraheret, & reducem Pontificiæ indulgentiæ munus aliquod Monasterio illi allaturum. Antequam tamen discederet, plura salutaria in animarum utilitatem sanxit, quibus sincere, & statim assensu sunt omnes. Circumfusus sibi universæ Regionis ordines dimisit amantissime, gratulatus iis etiam publice de Orthodoxa fide, quam ex animo colerent, hortatusque ut tenacissime custodirent. Rogatus postmodum, ut in clientelam, & patrocinium suum Monachos, populumque Desertinenses acciperet, respondit: paratam semper, ac promptam ad eorum omnium commoda suam operam fore; mox subdidit: *nunc uno voluntatis erga vos mea certum habebitis pi- gnus*. Hinc conversus ad Vincentium Albanum Bripii Sacris Præpositum, qui ad latus hærebat comes, imperavit, ut facto ingenit periculo geminos ejus Regionis pueros eligeret, qui Ecclesiasticam vivendi normam sequi vellent; Quare oblati sibi Donato Contio, & Joanni Sacco, (arque hic ille est, qui deinde Desertinensis Parochus electus hoc Borromei iter descripsit, & typis vulgavit) idoneisque habitis, qui in Seminaria sua reciperentur, edixit, ut se ad Idus Octobris Mediolani siterent alendos in locis, ad quos subinde viderentur transmittendi. Deinde ingenti pecuniæ summa Monasterio relicta, & sacris manusculis in populum distributis, benedixit universis, atque omnibus incipientibus abscellit. „Geminos eos Clericos Celanum misit Grammaticis institutionibus erudiendos gratis; præter eos paulo post duos item alios evocavit in Orphanotrophium Mediolanense Sancti Martini, suis expensis ibidem educandos; iterumque ex ea regione geminos adulescentes in Seminario Sanctæ Mariæ ad Nuceam pari liberalitate enutriti voluit. Quibus beneficiis novum aliud insuper adiecit, cum puerum ejusdem loci, cui sustentando imparem se ejus pater testabatur, in Alumnorum Helvetiorum numerum jussit cooptari: qua ratione patens urinum necessitati consuluit; deinde filii piis desideris indulgit: cum ille levare se impensa gravi; hic in Christi Redemptoris castra se recipere summopere optaret.

lippi III. Hispaniarum Regis Mater ex hac vita migraverat (a). Itaque Mediolanum rediens cum mœstam funesto nuncio Civitatem invenisset, Ipse præ ceteris particeps publicæ tristitiæ fuit. Augebant dolorem Ejus singularis erga Reginæ virtutes amor, & perpetua erga Austriacam Familiam veneratio (b), quam propterea ut apertius testaretur, certare cum Urbis magnificentia exequiarum majestate constituit. Ingens in Templi umbilico Cenotaphium quadrifariam constructis ad ascensum gradibus eminebat, in cujus vertice flammam ex jacentis Reginæ cadavere in sublime prodeuntem plasticæ artis periti adumbraverant; reginæ scilicet animæ typum ex mortalitatis angustis ad Superos evolutis. Columnæ circum, & fictitiæ pyramides dispositis eleganter facibus colucebant, statuæque subditarum Metropoli Urbium imaginem referentes Populorum lacrymas imitari figulorum ingenio didicerant (c). Haud

dispari pompa Cardinalis Sacrorum Ordinem ad expiandos mortuæ Manes instruxerat. Ipse primum ornatus Insignibus non sine splendore mœstissimis postquam salutarem Hostiam ad Altare obtulerat suggestum ascendit, ut memoriam virtutum, quæ sola funeri, & sepulcro supererat, celebraret. Et multa sane Reginæ gesta fuerant egregia, & illustria, & vere laudatore Carolo digna. Inter quæ illud præcipue memoratur, quod cum Regem filium periculose ægrotantem videret, vitam suam pro ejus salute devoverat, assiduis precibus a Deo postulans, ut si quid Regiæ Domui triste immineret, in caput suum recideret. Ex eo maxime exemplo magnam vim ad suadendum ceperat Orator; nec difficile erat ostendere, quantum honoris, & gratiæ Augustissimæ Fœminæ caritas exigeret, cui tanti Regis incolumitas deberetur (d).

Lugubrem hanc publici mœroris pompam

(a) Ereptam fato quartam hanc Philippi Regis Uxorem anno dumtaxat superiore fuisse constat; imo luculenter jam testatum fecimus ex relata superius Caroli a Basilica-Petri epistola, qui ejusdem mortem evenisse dicit, quo tempore ille in Hispaniis legatione fungebatur, & Rex Philippus in Lusitanæ possessionem imminebat. Imo egomet legi Regiam ipsam epistolam datam mense Majo anni de quo scribimus MDLXXXI., atque in ea humanissime Philippus pietati Cardinalis, ac religioni se gratias agere, & habere testatur, quod publicis precibus indictis ad postulandam sempiternam Defunctæ requiem, optimi vere Pastoris partes implevisset.

(b) Non vulgari Augustam hanc familiam studio profecutus est Carolus, ea potissimum de causa, quod situm in illa firmissimum Catholicæ Fidei præsidium intelligeret. Nimirum hoc eodem anno cum literas a Rodulpho Imperatore accepisset benevolentia plenas, quibus Cardinalis patrocinio Aloysium de Magnis commendabat, respondens in hæc verba exorsus est: „ Summopere semper optavi occasionem „ mihi dari, in qua extaret aliqua testificatio meæ „ erga Majestatem Vestram Cæsaream observantiæ, & „ pietatis; quæ tanta certe est, ut qui eam magis „ colat, & veneretur, plane concedam nemini. Et „ id quidem pluribus de causis, justissimisque; neque enim solum in altissimo dignitatis gradu Majestas Vestra divinitus constituta est; sed tam gratæ ve Imperii pondus tanta animi magnitudine, tantæque religione sustentat, quanta Imperatorum decet ex Augustissima familia Austriaca natum, cujus „ innumerabilibus ornamentis, & laudibus ad amplissima quæque, & præclarissima excitatur &c. Sane nihil dicere Carolus observantius poterat, nihil magnificentius, nihil verius.

(c) Machina hæc nobilissima Architecti Peregrini de

Peregrinis singulari artificio commendata fuit. Cura autem Galefinio a Carolo demandata est, ut caveret quam maxime, nequid symboli in ea notaretur, quod profanam Ethnicorum superstitionem redoleret. Scripsit deinde Galefinius idem, se ab Cenotaphi illius Iconographia expunxisse complura hujusmodi, quæ oculis magis, quam Religioni fervirent.

(d) Orationem hæc funebrem concinnavit in via dum Mediolanum ab Helvetiis rediret. Occurrit enim mihi Caroli Epistola Tesseredi ad Ceresium Lacum data Calen. Septemb. in qua Caymum Canonicum ex major Collegii Metropoli tani Ordine rogat, ut quam citissime sibi transmittendam curet vitam Parmensis Principis religiosissimæ typis ante editam, & si qua alia ad manus veniret funebrium orationum supellex, ex quibus succum aliquem exprimeret ad hunc, quem moliebatur, Sermonem texendum. Revera paulo post, idest postridie Non. Septemb., summa cum laude eum habuit ad Mediolanensem populum, & universos Civitatis Ordines, dum nobili celebritate Inferias Reginæ Defunctæ persolveret; & mox tanta Orationis ejus fama subsecuta est, ut typis edita statim fuerit, & deinde ipsi Mediolanensis Ecclesiæ Actis consignata; ultimo etiam a Sebastiano Fagao latine olim reddita, recenter ex Ambrosianæ Bibliothecæ pluteis extracta adnexa sit S. Caroli Homiliis dum in lucem nuper ederentur, ad saturanda scilicet postulantium vota. Insuper lego in Pannoniam usque, atque Austriam disseminatam hujus Sermonis famam adeo, ut Bonhomius anno MDLXXXII. Possioni degens scripserit XI. Cal. Febr.: enixas preces sibi ab Ernesto Austriæ Archiduce adnotas, quo ejusdem exemplar sibi quamprimum Mediolano transmittendum curaret, Austriacæ deinde in Germania familiæ, quæ summis votis illud postulaverat, offerendum.

pam lætior alius publicæ religionis triumphus exceperit. Inter multa Mediolanensis agri Oppida Seronum est ubertate telluris, nundinarum quæstu, & Cæli salubritate notissimum. Præcipuam tamen loco celebritatem dicata Deiparæ Virgini Ædes facit, cujus imaginem beneficiis inclutam cum loco moveri, & aptius collocari necesse esset, id quam apparatusse fieri Carolus cupiebat. Non enim facile dictum est, quam ingens Eius sollicitudo fuerit, ut quantum Cælitum imaginibus, reliquisque eo maxime seculo Hæreticorum nequitia detraxerat, tantumdem Ipse venerationis, & gloriæ in Ecclesia sua reponeret. Editis itaque literis (a), universæ Provinciæ po-

pulos hortabatur, ut ad Translationis solemnia frequentes convenirent, præter Magnæ Matris patrocinium Apostolicæ Indulgentiæ thesuros lucraturi, quos idcirco a Summo Pontifice impetrarat (b). Crevit ex eo tempore loco honos finitimorum concursu, & piorum hominum largitionibus, quibus sacra Ædes in eum denique splendorem venit, ut nisi cælestis gratiæ spes peregrinandi incommoda abunde pensaret, ipsa Templi venustas pretium facere itineri possit. Quarto idus Septembris celebrata hæc solemnia erant, quibus absolutis reliquum anni tempus extirpandis Cleri, populique vitis impendit, quorum radices numquam fere exarescunt (c).

Edem

(a) Pastorales hæc literas, quas die VI. Septembris ad populum dedit pro solemnibus supplicatione ad diem X. indicenda, habemus in parte VII. Actorum nostræ Ecclesiæ. Cautum in iis fuit, ut quam maximus huic actioni splendor, & sanctitas accederet. Docuit primò quantum Sacris Imaginibus, & Deiparæ præsertim tota semper antiquitas obsequii detulerit, quantaque ex hoc insuper utilitas redundaverit. Deinde flexo ad populum sermone, eximiam in supplicatione habenda pompam, & venerationem commendavit. Ultimo suavitè ampla in Templi nitorem eroganda pecuniæ subsidia, frequentem accolarum conventum ad angendam Translationis magnificentiam, demum ex precibus, atque jejuniis petenda esse auspicia celebravit.

(b) Eminuit hæc occasione summum in Carolo contemplandi studium. Etenim in ejusdem Templi Tabulario scriptis consignata sunt hujus Translationis acta, inter quæ illud notari dignum est: quod cum Altare noctis unius spatium loco moveri, atque alibi collocari oporteret; ideoque Deiparæ imago panno tecta in alia ejusdem Templi parte reposita esset: Sanctus Carolus, inscius omnibus, sub eodem panno se abscondit, ibique totam noctem cælesti contemplatione ab omni externo sensu alienatus insumpsit. Luce equidem orta, a Fabricæ Præfecto ibi repertus cum rogaretur, ut noctis illius strepitum præsentiam Eius ignorantibus condonaret, firmiter, ac diserte respondit: se neque ullum mallei sonitum, neque ullius fabri vocem ea nocte audivisse.

(c) Laborare admodum Glusiani fides mihi videtur in statuendo rerum ordine spectante ad hanc Historiæ partem. Etenim quid reliquos hæc mens Pastoralem Caroli sollicitudinem absorberit, breviter expono ex ejusdem literis XII. Calen. Octobris ad Specianum datis. Scribit, se demum ferme expediisse quidquid ad Decreta Brixientia in ordinem redigenda pertineret; & subjicit: iisdem perfectis se Brixiam velle contendere post celebrata Autumni tempora: in ea autem Urbe moraturum ad XV. dies, ut omnia præsens inibi confirmaret. Verum res aliter vertit. Perlata Mediolanum Mariæ Augusta in Agrum Laudensem festinantis fama, raptim apparari Cathedralium Laudem-

fem Basilicam splendore omni, ac pompa jussit, consultavitque diu, quibus ritibus ea esset excipienda. Postmodum de illius Brixiam adventu certior factus, in illa Urbe primam eam convenit III. Nonas Octobris, unde Laudem Pompejam regressus est; ubi nec observantiæ suæ erga Augustan, nec Religionis defuit, ut superius explicavimus. Defunctus hæc cura Brixiam tandem convolvit. Id Speciano indicavit IV. Idus Octobris, literis ex eadem Civitate datis, in quibus ait: se jam ea Decreta vulgasse, quæ ad Dioccesim Brixientensem pertinerent: una tamen superesse Urbanæ edenda in lucem. Verum ejusdem mensis die XXIII., ad quam perficienda jam omnia rebatur, ad eundem scribens ita modestè conqueritur: „ Me adhuc „ Brixientia tenent Decreta in hac Urbe, licet iisdem „ summo conatu extremam manum studeam appo- „ nere. Equidem quod ad me attingit, nihil agen- „ dum superest; verumtamen tot reclamantium, „ qui me pene obruant, querelæ audiendæ sunt, ut „ aures dumtaxat hæcenus defatigaverint; plures „ scilicet spe hac inani se lactant fore, ut votis „ suis accommodem sanctiones meas. Ceterum spero „ hæc omnia, quæ agenda restant, ad XII. diem „ expedienda. Quemadmodum nunc eduntur in lu- „ cem molestiora quibuscumque Decreta; hinc est, ut „ plures a meo Tribunali ad Romanum provocent, „ quorum tamen voces constanter repudiavi. Ita- „ que tuum est Romæ degentibus curare, ut firma „ sit mea Legislatoris auctoritas, ne ulla aliis de- „ tur reclamandi occasio, si isthic mitius in provo- „ cantes agatur. “ Brixiam itaque discessit, nonnisi pridie Nonas Novembris; cum testetur in quadam Epistola, se illic degentem die Sanctorum omnium memoriarum sacro Brixientium quatuor SS. Episcoporum corpora ex Arce in Basilicam Maximam summa cum celebritate transfuisse, eaque perfectâ biduo adhuc illic substitisse. Quo demum Brixiam regrediens contenderit, docet novis literis ad Specianum Gropello datis postridie Nonas Novembris: „ Diutius opinione Bri- „ xia versatus sum; verum Deo auspice, atque ad- „ jutore expedii me tandem die hujus mensis III. „ Quo tempore illic sui graviora ferme omnia con- „ feci, eaque universa, quæ præsentiam postulare „ meam

„ meam videbantur. Nunc me Gropellum recepi,
 „ ut quidquid scripsis est consignandum, in tabulas
 „ redigam; exinde reliquum Decretorum exponam.
 „ Sancienda adhuc supersunt aliqua super Cathedrali
 „ Canonico Collegio; aliqua enim haestenus de
 „ ejus rebus, licet difficulter admodum, statui.“
 „ Fride vero Idus Decemb. declarat: se in ea adhuc
 „ Villa totum abduum in Brixientia digerenda nego-
 „ ria, quæ omnia sperat sub natalitias Christi Domini
 „ ferias ad umbilicum perducenda. Rectra uride
 „ anno insequente, atque enucleate typis edidit De-
 „ creta ad Brixientes. Hæc igitur anno MDLXXXI.
 „ geita, atque illo quo descriptimus ordine. Nunc
 „ panca alia liceat addere nondum commemorata:
 „ neque enim omittenda puto Botromei officia apud
 „ Summum Pontificem, & Cardinalem Noyocomen-
 „ sem, quibus Decembri mensē curavit sanctiorem
 „ disciplinam restituendam in Ordine Hierosolymita-
 „ norum Equitum; qua de causa Patrem Hieronymum
 „ Malctnam Sancti Pauli Decollati Clericum ex Pon-
 „ tificio nuntio Melitam libens legaverat. Vere ipse-
 „ met Carolus Romæ deposcebatur præfens ad id con-
 „ siliū perficiendum, ut Specianus scripsit; sed cum
 „ illuc proficisci hoc tempore non posset, operam
 „ suam in hac re collocavit sub finem anni in-
 „ sequentis, cum illic degeret. Septembri mensē splen-
 „ didam in Civium oculis pompam defixit, dum Tur-
 „ cam quemdam Christianæ Religionis mysteriis im-
 „ butum Baptismo perfunderet: quem Neophyium
 „ deinde Philippo Regi per literas enixe commenda-
 „ vit. Tertio Idus Junii addixit Sanctæ Prædexis Ascet-
 „ terio Sacras Virgines, quæ jam tyrocinium sancti-
 „ tatis per annum rite posuerant: & postmodum ve-
 „ ritos novo Edicto piarum Sodalitatum Confratres
 „ aperto vultu prodire in publicum, hac lege cura-
 „ vit liberandos, efficacibus literis ad Patrem Dida-
 „ cum Clavesium datis, qui juxta monita in lega-
 „ tione accepta rem hanc coram Rege, remois Con-
 „ siliariis, transigeret. Eodem mensē Vicum Mar-
 „ tis, ejusque Plebem pedestri, & laborioso itinere
 „ obivit, ibique etiam PP. Capuccinorum Asceterium,
 „ instantibus incolis, excitare contendit. Ibi Eum con-
 „ venerunt Alerientis, & Viminiensis Episcopi, quibus-
 „ cum de eorum Diocæson temporibus plura egit.
 „ Sub Aprilis exitum, & mensē Majo totam item Se-
 „ vesi Plebem lustraverat diligentissime; licet aliquan-
 „ tulum laborem suum intercepisset Castellii Arini-
 „ nensis Episcopi adventus, qui huc deflexerat die
 „ XXVIII. Aprilis antequam legationem Gallicam sibi de-
 „ mandatam ingrederetur; quamobrem Mediolanum
 „ veniens, Ejus consuetudine suavissime delectatus
 „ est, & consilia audivit. Omitto Ferdinandum Ta-
 „ bernam, deinde S. R. E. Cardinalem in Scalensi
 „ Templo Sacris Ordinibus iniunctum: firmatam Le-
 „ gibus dum Gropelli esset, Congregationem mulie-
 „ rum, quam jampridem excitaverat sub Titulo As-
 „ sumptionis B. V. M., & adversa complura oblata
 „ Cardinali per Cives quosdam primarios contendentes,
 „ non dirueretur Sancti Michaelis Aedes *sub Domo*,
 „ quæ omnia patientissime tulit. Recensebo potius
 „ exceptos hospitio ad Natalitios Christi Domini dies
 „ Hieronymum & Alexandrum Luciagos, quos idcirco
 „ Brixia evocaverat, ut eorum contubernio frue-
 „ retur. Narrat autem Bernardinus Taurusius in ta-
 „ bulis: impetratum utriusque illorum novum beneficium
 „ in hæc verba: „ Cum in Cardinalis domo versa-
 „ rentur, sub anni MDLXXXI. exitum, Luciagi

„ Pater & Filius, nocte quadam Hieronymus me,
 „ qui æger decumbebam, convénit, dicens: se eo
 „ tempore beneficium quoddam a Cardinali optare.
 „ Cum in elucubrandam orationem habendam die
 „ postero ad populum Borromeus incumbere, ne-
 „ sciebam, quo tandem modo Illius alloquendi
 „ potestatem facerem; quare dixi, ut scripto con-
 „ signaret votum suum. Itaque conscriptam schedam
 „ ad Carolum misi, qui matutinis tandem absolutis
 „ precibus, utrumque ad se evocavit: & jun-
 „ ctim omnes in subterraneanam Metropolitanæ Basi-
 „ licæ Confessionem perrexere, ubi intenu precibus
 „ fuere quoadvisque propter rem sacram aurora ini-
 „ ticio pergendam Cardinalis in superiorem Basi-
 „ cam regressus est. Cum Luciagi in Aedes venis-
 „ sent, rogavi num eorum vota impleta essent? at-
 „ que ab utroque hoc responsum tuli: sperare se,
 „ ut interpositis Sancti Viri illius precibus, quod
 „ optabant, facile a Deo impetrarent. Aliquanto
 „ post cum Brixia essent, & amice sciscitatus fo-
 „ rem, quid tandem eo tempore a Cardinali postu-
 „ lassent? Intellexi tum commendatam enixe Ejus
 „ precibus fuisse a Hieronymo Patre filiam suam,
 „ quam jamdiu Damon infederat; & sane ab ea
 „ nocte inposterum omne ab ea inveterati mali in-
 „ diciū abfuisse.“ Præterea neque dissimulabo tur-
 „ bulentis Galliæ temporibus consuluisse per literas ad
 „ Regem Henricum datas, interpositâ operâ Castellii
 „ Ariminenfis Episcopi, qui apud eum Pontificis no-
 „ mine legationem obibat. Audi quid ad hunc anno
 „ isto scripserit: „ Placuit admodum quod ex te audi-
 „ vi: Regem, apud quem degis, scilicet optime in
 „ Religionem animatum esse: Sane Henricus, cum
 „ illum Modoetis officii causa convenirem, multas
 „ mihi humanitatis, & benevolentis significationes
 „ exhibuit; imo aliquoties, & præcipue per P. F.
 „ Mathiam Salodiensem mihi votum aperuit suum,
 „ obtestatus, ut publicas preces indicerem propter
 „ difficillima Regni sui tempora; quare cum tu
 „ isthæ versareris, quocum tanta mihi est amicitia
 „ accessitudo, meditabar non literis meis aliquam
 „ ex ipso Ecclesiæ utilitatem comparare possem;
 „ idcirco annexam Epistolam mitto &c.“ Unimò
 „ dimitendam non est eximia benevolentis testimo-
 „ nium, quod Emmanuelis Sabaudis Ducis religioni
 „ detulit. Tanto enim illius Principis fovendi, & sus-
 „ tentandi studio flagrabat, ut cum opportunam tuen-
 „ da Catholica Religionis ejusdem operam fore cogno-
 „ sceret, illius collocandi etiam in Matrimonium provin-
 „ ciam sibi demandatam susciperet. Hoc novum
 „ certe in Borromeo benevolentis genus placet expen-
 „ dere ex literis ipsis, quas hac super re ad Specianum
 „ misi anno MDLXXXI.: „ Sabaudia Dux mentem
 „ suam de nuptiis Bonhonio Verceilensi Episcopo
 „ aperuit, eoque interprete voluntatis suæ usus
 „ mecum, enixe operat, ut sponsæ delectam quam-
 „ primum ego in me recipiam. Res itaque sic se
 „ habet: Duceret Emmanuel libens uxorem filiam
 „ Mantuæ Ducis, & dotale munus postulat Mon-
 „ tisferrati partem, quam ad suum pertinere jus
 „ ceteroquin asserit. Træoptat autem hanc filiam
 „ Hispanicæ, aut Gallicæ Principi, quandoquidem
 „ hæc secum considerat: alterius ex his nuptias sibi
 „ valde incommodas fore semper, nisi alter ex iis
 „ Regibus, cui se addixerit, tantam sibi Dionis,
 „ & Provinciarum accessionem faciat, quæ vires
 „ augeat ad alterius offensæ tutorem præcavendam.

„ Hinc

Eadem fere studia sequentis anni initium, nec sine magno proventu tenuere (a). Cessere tandem ex Urbe illa tot

decretis, & execrationibus appetita ludibria scæuarum, illa tot obnoxia periculis chorearum libido, totque alia deliramenta popu-

Hinc significat: facile se Hispaniarum Regi adhaerurum, si Montisferrati partem sibi adjudicet, & Mantuæ Ducis damnum deinde in Mediolanensi Provincia referat; verum a Philippo quidquam Ditionis suæ imminutum unquam iri desperat. Affulget itaque alia nuptiarum spes ex Gallia; Nimirum, ni fallor, despondetur Virgo ex Navarra Regis familia; affirmant sponsores: opulentissimum hoc Matrimonium fore, & facilem hoc pacto nuntium iri viam ad Salutensem agrum Pedemontio adiacendum, si aliqua Henrico offerantur transalpina Emmanuelis Regiones permittantur. Sane domestici ipsi Ducem ad id consilii amplectendum inflammabunt, inter quos hortator, atque auctor eminebit Ferdinandus Vitellius vir, cujus morum pravitas, & aversus a Catholica Religione animus omnium, & Summi Pontificis etiam conscientia tenetur. Hic una cum Prasule Cadurensi rerum omnium in Aula arbitri videtur, & facile pellicere in hoc Matrimonium Principem possit; studet enim Gallicis partibus Vitellius. Præterquamquod ipsa morum, qua insigniter laborat, corruptela suaderet, ut consanguinitatis vinculis, & sectæ Ducem irretiret. Verum quam perniciosa sit futurum consilium sit, facile per se quisque intelliget, eoq; certius, quo desponsam Virginem dicunt aut hæretica jam luc infectam, aut hæreticis saltem moribus inbutam; quamquam addunt eandem nuptiam iis institutis videtur, quibus Emmanuel voluerit. Quapropter remis, velisque contendendum arbitror, ut Adolescentem hunc Principem, tanta virtute, & animi candore præditum, & in Religionem Orthodoxam optime animatum æreamus ab his periculis, quæ certe tam arctum fœdus consequentur. Nuptiæ cum Mantuæ Ducis filia cum omnem periculi suspensionem avertent, tum omnes dissensiones, atque odia oblitterabunt, quæ hætenus inter utrumque Principem exarsere, atque adhuc fortasse fervent propter dubiam Montisferrati possessionem; imo omne belli, & jurgii occasionem in posterum intercipient. Itaque, cum mihi petitionem Mantuanæ Principis demandaverit Emmanuel, suamque in me fiduciam omnem collocaverit; ratus parem item Mantuani Ducis erga me animum esse: ego diutius hæsi incertus consilii, atque anceps, num hujusmodi negotium agerem, quod ab institutis meis, & voluntate alienum maxime fateor; ut nonnulla alia impedimenta præteream, quæ ab hoc suscipiendo consilio me deicere videbantur. Nihil tamen fecius expositis de causis, & ne alienarem Emmanuelis animum, qui conferre officia sua opportunissime in Religionem tuendam potest, frustrari illius vota nolui; sed aliqua jam jeci rudimenta hujus operis, adhibito apud Mantuæ Ducem interprete communis voluntatis Comite Camillo Gonzaga religioso Viro, quocum mihi item, ac Duce cognatio sanguinis est. Non ita tamen fidem de hoc perficiendo meam obstrinxi, ut cessare omnino nequeam, quotiescumque Summus Pontifex abnuat. Interim

aperire tibi omnia statui, ut in ejusdem oculis omnia, remotis arbitris, desigas; atque ab illo oculum expectes, quo cepta aut urgeam, aut in medio relinquam, prout jussit. Caveas vero, ne ad aliorum aures permânet quidquam; idcirco Cryptographia uteris in posterum, cujus schema mitto. Iraque paululum huic curæ intentus fuit; quandoquidem irrito Camilli officio res in vado hæsit. Hinc postmodum Cardinalis optima de nuptiis ineundis consilia Emmanueli dedit, quæ facile amplexus est religiosus Princeps. Imo facile adducor, ut credam, ex Borromei hortatu inclinatum deinde Dacem, ut cum Philippi Regis filia matrimonio jungeretur. Rem totam aperient Caroli literæ, si nobis superfuissent; aliquod tamen rei vestigium reperio in responsione Emmanuelis, quæ extat ad diem XV. Novembris anno MDLXXXIII. & manu sua integre exarata de more in hæc verba:

Illustrissime, & Reverendissime Domine.

Quemadmodum mihi in dies Paternam Dominationis Tuæ Illustrissima benevolentiam res ipsa comprobat; ita tot me nominibus D. Tuæ obstrictum sentio, ut verbis assequi non valeam. Inter ceteras eminet præsens amoris testificatio propter pia monita, atque consilia de nuptiis meis eximia prudentiâ, & caritate referta, quæ sequi constanter deliberavi. Si forte irritæ ex ea parte futuræ sint res, ego in eam potius inclino, in quam D. Tua digitum intendit. Citius monitam D. Tuam faciam, si qua spes hinc affulgebit: interim rogo, ut me semper patrocinio suo tegat; atque sacram osculatus manum, omnem a Deo Opt. Max. felicitatem precor. Augustæ Taurinorum XV. Novembris.

D. Tuæ Illustriss. & Reverendiss.

*Servus
C. Emmanuel.*

Ex hac Epistola haud dubie eruitur aliquid a Cardinali transactum de Hispaniæ Infantis nuptiis fuisse; quandoquidem ad insequentem annum mutas reperio Ducis, & Borromei gratulationes propter Philippi Regis filiam Emmanueli desponsam.

(a) Laboriosissimus hic Carolo annus fuit, de quo loquens in Tabulis Marcus Antonius Bellinus Metropolitanus Collegii Canonicus hæc habet: „O annus, num sacris laboribus vere consumptum! Quid aliud menses Majum, & Junium absorbit, præter summarum rerum continuatam seriem ex Provinciali Concilio, Diœcesana Synodo, Translationibus Sacrorum Corporum, Congregationibus, Consultationibus, Supplicationibus, itineribus demum constat adeo, ut cum pene omnes confecti essent laboribus, Ille unus expeditior videretur ad nova suscipienda, & promptior; quamquam tam exacta in singulis erat disciplina, ut ex tot rebus nullam meliorem diceret, cum optima univèrsa „ appa-

„ apparerent . “ Quod Bellinus de gemini mensis laboribus testatus est , id vere de totius anni contentionibus dicam . Sane ineunte anno , totus in eo fuit , ut summo labore digesta Brixienſis Diœceſeos & Civitatis *Decreta generalia* typis mandari curaret . Continet aureus ille libellas disciplinæ Ecclesiasticæ florem , & in capita diviſa primò Episcopum docet de muneribus suis in Ecclesiæ administratione : Agit deinde de ejus Foro ; Cancellariæ taxas indicit singularim , pro cautis , judiciis , aut scriptis quibuscumque : Descendit insuper ad erudiendum , & formandum Clerum cujuscumque Ordinis : Præſcribit Temploꝝ suppellectilem , eorunq; cultum : Agit præterea de populo , de Locis piis , de Regularibus , de Monialibus : Ultimò alia edocet ad vitam communem , & reliquum regimen spectantia . Præter Brixienſes has curas additum est Carolo onus redigendi in ordinem quidquid pertineret ad factam jamdiu Bergomenſis , & Viglevanensis Diœceſion luſtrationem , quarum Decreta Romæ postulabantur . Adde Varicentium S. Antonini Monialium vota , quibus ut indulgeret , Vantium irritò labore contendit : Præterea Genuensis Diœceſeos negotia , quæ omnia sibi maxime comperta , transigenda erant cum Bosſio Novariensi Episcopo , quem , Carolo poscente , Pontifex ad Genuensem regionem obeundam paulo ante legaverat . Hinc ut tot rerum molem digere- ret diligentius , ad Februarii initium per aliquot dies Cardinalis se Crescentiacum recepit . Postmodum licet aspera adhuc hyems esset , post Idus ejusdem mensis partem Mediolanensis agri lustravit . Totam primo Plebem Olgiati ad Olonam obivit quam diligentissime ; cumque in illius jure Bustum Arsitium celebre Oppidum contineretur , in hoc ad majorem Religionis splendorem transferri Plebis univèrsæ Moderatorum opportunum duxit . Ut id periceret , aliquot Busti dies versatus est ; cumque Bortomei lateri semper hareret religiosissimus comes Paulus Camillus de Marlianis ejus Loci Dynasta , quadam die in Sanctæ Mariæ Templo , dum in Caroli Divinam rem facientis vultu oculos defigeret , repente vidit caelesti veluti fulgore coruscantem Ejus faciem , ut ipsem juratus Tabulis consignavit . Hoc tempore Hyppolitam Setam Pisanum Civem , Olgiati antea Præpositum , Busti Sacris præfecit , qui in hoc Oppidum adveniens cum Cardinalem docuisset de Cleri moribus proſtigatis , imò literarum , & Ecclesiasticæ disciplinæ rudibus omnino , & moneret insuper , impeditum se ab oppidanis , quominus ibi domicilium figeret , ocyus Carolus cutavit , ut ære suo alendus Dominicus Ferrus ex Ticinensi Borromeo Collegio evocaretur , qui Quadragesimali tempore sacris Concionibus aspera ea ingenia emollienda susceperet ; quod etiam summa cum laude perfecit . Quidquid tamen eo in campo collegit fructus Dominicus Ferrus , totum se Borromeo d- bere fateatur . Etenim præterquamquod Cardinalis ipse concionandi methodum , & leges dederat , indicans ut crebros ad eum Populum haberet de Christi passione sermones , jam victos verbis suis oppidanos eidem tradiderat informandos . Ecce tibi quid illic degens Ferrus Carolo latine scripserit : „ Ego his meæ concionis initiis nonnulli gratias Deo Opt. Max. vel „ ingentissimas agere debeo , Tibique , Cardinalis „ Amplissime , qui mihi hanc provinciam paritius fueris ; magna enim animarum utilitatis spes in omnes partes sese ostendit . Non est quod exordii le-

„ ges , quibus audientium animi dociles , benevo- „ li , attentique reddi solent , pro meis concionibus „ vel addicam , vel observem ; jam inde ab Illu- „ strissimi Pastoris discessu Ejusdem studio pietatis ad „ omnia maxime omnium facti sunt : diligentiam „ meam tantum hac in re desiderant , ut argumen- „ ta , quibus ad Christi passionis amorem excitari pos- „ sunt , pie , sancteque suppeditem ; faces deinde pia- „ ram affectionum se se ita accendant , ut sedari vix „ aut ne vix quidem quamprimum possint , nedum „ extingui . Atque id eo animarum salutis utilius „ dico , quo populus frequentior quotidie confluit &c . “ Intem Sanctus Antistes ad alia Dai agi Plebis invivenda Templo intentus , dum plura provideret , parum abfuit ; ut Viglevanum convolare ad pia officia morienti ejus Urbis Episcopo defenderat ; Sed ab eo itinere super- sedit , quoniam mortis nuncium fuit oblatum , quo tempore per Novariensem Episcopum justa jam per- soluta fuerant , licet interceptam hanc officii sui testi- ficationem vehementer doleat in literis suis .

Quadragesimæ tempore P. F. Mathiam Salodien- sem , anno superiore frustra expetivum , cum Metro- politano Templo Concionatorem impetrasset , sacrum laborem ita cum eo partitus est , ut IV. quamcum- que Feriam & VI. atque omnes Festos dies sibi uni reservaret , quibus Sermonem ad populum haberet . Præterea eodem tempore Curæ suæ disciplinam tertium jam restituere studuit ; hæc enim scribit ad IV. Idus Martias : „ Curiam meam exploravi , atque „ omnes Jus reddentes diligenter excussi . Ut exactius „ scrutari eorum vitia possem , palam affigi volui „ monita , quibus singuli docerentur , licere priva- „ tum apud me liberam vocem emittere , & singu- „ lorum crimina deferre . His effectum est , ut „ unum aliquem ex Vicariis meis (navabat autem „ hic Carolo utilem admodum operam) omni mu- „ nere privarem , cum intellexim ab esculentis „ aliquot muneribus cupiditatem suam , & manus „ non abstinuisse . Hoc quidem criminis loco non „ habent Canones ; sed peculiare meæ lætæ in do- „ mesticos leges certe verant . “ Hæc tamen cum Carolus ageret , quod intem alia Eum curæ circumfidebant ; Commendata sibi erat Laudensis Ec- clesia , in quam intentus veluti e specula erat pro- pter Episcopi absentiam , qui Legatus in Hispaniam fuerat . Eandem tutelam Vercellenſis susceperat , in qua retinendum erat Episcopale jus , & Bon- homio absente , plura erant componenda in eorum Canonicorum Collegio : cumque per eos dies indig- na cædes Fratris cujusdam Bugellensis facta esset , opus fuit , ut multis officiis Episcopalem auctorita- tem satramentamque contra Licos aliquot apud Dncem servaret . Alias insuper Provinciæ suæ orna- vit Ecclesias ; Brixienſem , in qua Pontis-Vici Tem- plum funditus excitari studuit ; Novariensem , in cujus ditione cum dissidia aliquot exorta essent propter Varallensium Incolarum jura , afflicta a S. Francisci Patribus pro administrandis Sacri Montis rationibus , tranſegit cum Legato Causidico Draghetto , ut re- medium iis aliquod adhiberet : Etenim anno superio- re ex Pontificis literis demandatum erat , ut iis jur- giis finem imponeret . Ultimò etiam Bergomenſem , dum libellum *Inſtrutionum Prædicationis Verbi Dei* ad Ragazzonium Episcopum mitteret , qui in hæc verba utilissimum Urbi suæ hoc consilium fore tes- tatus est : „ Hæc utilissima , reique ipsi accommoda- „ tissima præcepta eo accuratius enitar ut exequar ,

popularis infanix, quam Bacchanalium studiosi publicæ lætitiæ nomine appellant (a). Imminente deinde Resurrectionis Dominicæ die, mandatum Rectoribus animarum, ut publice criminosos, atque in sceleribus suis turpiter senescentes, quorum nomina

Archiepiscopus diligentissime conquiverat, a Sacrorum communione repellerent. Multis equidem id mandatum saluti fuit; ac maxime Nobilium nonnullis, quos ut semper parata inter divitias occasio peccandi præcipites in vitia egerat, ita ignominia

quo majori adjumento ea in facultate sentio me indigere: Et expressam hanc, eandemque putam, & castam Ecclesiastici Concionatoris imaginem ante mentis meæ oculos frequenter ponam, ut inde semper aliquid scilicet, quod imiter. Tibi vero, Amplissime Præsul, qui tantum laboris, & industrie in communem hujus Provinciæ usum quotidie confers, magnæ a nobis gratiæ agendæ fuit, Eidemque vires in dies majores, uberiusque auxilium a Summo Deo petendum, quod idem ego facio, faciamque assidue.

Age jam: alia excutiamus, quæ trimestre hoc spatium tenuere. Urgebat per id tempus Carolus strenue ædificationem Canobienfis Templi, quod Christo e Cruce deposito dedicaverat, atque ex Architecti Peregrini schemate præscripserat extruendum: Aliud insuper erat Luini exadificandum: utrinque autem pecuniæ subsidia postulabantur; sibi vero angusta admodum res erat, præsertim cum in Sancti Sepulchri Templum quadringentos jam aureos contulisset. In Subsilvaniam rogabatur ut Capuccinos Fratres induceret, quod jam antea Urania perfecerat: Præterea per Catharinæ Reginæ Galliarum literas communitus, ut patrocinio suo Medicæ familiæ jura nonnulla in Romana Curia tueretur, auctoritate sua causâ illius felicem exitum procuravit. Interim plura alia firmanda in Diocesi sua occurrerant. Sanctæ Mariæ Monasterium Canturienfem, sub Cluniacensis in Gallia Abbatis tutela positum, cum præsentem adjutricem manum postularet: Carolus Breves a Summo Pontifice literas obtinuit, ut in sua Archiepiscopi jura transferretur. Alia item erant expedienda pro recta Templi Maximi Fabricæ administratione, cum multas de ejusdem Præfectis querelas audisset; quare suarum partium esse credidit, ut diligenter singula inspiceret, & pro jure suo emendaret. Eligenda etiam erat opportunior sedes mendicis in alium locum transferendis, eosque per hos menses constituerat in Aedes Sancti Spiritus traducere, cum inde Helvetici Alumnii essent amovendi. Inponendum insuper summum fastidium Sancti Sebastiani Templo occurrebat ad solvendam religionem Civitatem; cumque ad conferendam majorem pecuniæ summam publicis extrahendarum sortium ludus esset propositus, noluit malis hisce artibus ad religionis incrementum abuti. Adde domesticum dolorem conceptum ex obitu Comitissæ Francisci Borromei Patris sibi ob morum probitatem carissimi: & exorta inter Patruales suos, ac Mantuæ Ducem dissidia propter turbata Borromeorum jura in Mantuana Provincia ex Censurarum ditione; licet sibi major res esset pro mitigandis eorum animis, quam pro retinenda possessione. Insuper medendum erat Fidei Catholicæ periculo propter typis impressa Basileæ Hispanicâ Linguâ Sacra Biblia, ex qua editione cum plura metueret incommoda, statim monuit Gregorium, ut tacite serpenti occurreret malo. Ultimò in Urbe nostra Monialium

nonnullarum res prope seditionem spectabant; nam quatuor Parthenones, Regularium jure comprehensæ, obstabant conjunctis viribus Borromeo volenti easdem in Archiepiscopi jura transferre; Neque videbantur quietiora Monachorum consilia, a quibus illa Monasteria erant abstrahenda; nam eo tandem erupere, ut pro veteri possessione retinenda contra Cardinalem Romam Legati nomine Hortensium a Castro-Sancti-Petri Nobilissimum Civem mitterent, cuius etiam legationis exitum suo loco videbimus.

(a) Adeo cessere hoc anno profana spectacula ex Urbe Mediolanensi, ut quod antea per leges etiam licebat, exinde vetitum sit, Carolo novum Decretum ferente in personatos homines, & populo universo approbante. Exponit rem totam, & consilia sua Borromeus in literis ad Specianum datis in hæc verba: Superioribus diebus afflaverat rumor, fervere operas, & comparari nonnulla propter hastiludia, & hujusmodi spectacula ad infestiores dies festos celebranda. Ego ut impendens occurrerem malo, renovavi vetus edictum, quod imminuere ausus est nemo; itaque festorum dierum sanctitati omnino consultum fuit. Exinde sollemnibus diebus nulla etiam personatorum hominum concursus visa est. Attamen XIII. Calend. Feb. nonnulli personati occurrere in viis; quod ideo factum intellexi, quia cum nonnulli Vicarios meos consulissent, utrum eadem lege interdictum esset personis, atque hastiludiis; responsum est: diversa hæc admodum esse, & sententiam meam in spectacula dumtaxat fuisse pronunciatam. Quamobrem intuentis pronum admodum in Legum observantiam populum, qui antea religiose Edictum coluerat meum; & recollens animo, Mediolanenses ex meo unice pendentes arbitrio, facili negotio abstinere ab iis posse, quæ vetuissim; nuper novum Edictum evulgavi contra personatos homines, ita ut voluntatem solum meam declatarem, qua vellem eos a profano hujusmodi ritu abstinere. Causa Edicti fuit, quod personarum usus vetitus nominatum est in primo Provinciali Concilio; deinde cum concursarent alii, quando personati homines turmatim in spectaculi morem; eadem timebantur incommoda, quæ ab hastiludiis, propter adjunctum ingentem symphonicorum, & fervorum numerum. Deo favente, populi mei religio nihil reverentix huic novo Edicto detraxit; imo ne asperum quidem auditum est ullius verbum. Te inretim præmoneo, ut certior de hac Lege factus respondere prudenter possis, siquid isthic objicietur; quamquam cum pacata omnia videam, dissimulari omnia facile posse confido. Verum, etsi aliqua intentabitur Actio, reliqui interim Saturnalium exhibent dies; atque interim id lucri nobis adjicietur, & maximus insuper Deo honos, ut dum fervet controversia, cessent interim spectacula, & exeuntibus Saturnalibus, cessatura etiam sit exposulandi causa.

minix metus ad saniora consilia reduxit (a).

Sexto Idus Maji convenere Mediolanum Episcopi sextum Provinciale Concilium celebraturi, cujus præcipua pars ad eorum mores pertinuit: Moniti in primis, ut divitiarum amorem, & solatia alia, quæ divitias sequuntur, omnino repellent, & quod signum paterni vere animi est, alienam paupertatem molestius, quam suam ferrent. Meminissent Christi Domini verba, qui Apostolos suos ad prædicandam Evangelicæ Legis oracula sine pera, & pecunia, & unica contentos tunica ire voluisset. Proinde domestica commoda oblitum studium omne suum in publicam salutem

intenderent, seque idcirco populis datos intelligerent, ut eorum infirmitatibus mederentur. Quæ ut facilius agerent, singulos rogabat Archiepiscopus, ut peracta jampridem Concilia sæpius mente recolerent, nec dilabi memoriam Decretorum sinerent, quæ ipsi condidissent. *Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus, ac noctibus, ut custodias, & facias omnia, quæ scripta sunt in eo.* Hæc desumpta ex sacris literis verba tanto ardore animi repetebat, ut sentire videretur se non ultra de his rebus in Concilio locuturum (b).

C A-

(a) Sic restituta in Urbe, & firmata religione, ante Majum mensē se plures dies in comparandam Concilii futuri supellectilem collegit, atque in Vicum-Boldonum profectus est.

(b) Revera ultimum illud fuit a Carolo congregatum Episcoporum suorum Concilium, in quo ad suam sanctitatis apicem eos aspirare voluit, cum sapientissima monita sua illis proponeret. Præter jam commemorata reperio in hoc Concilio actum, ut effreni Feudatariorum S. R. Imperii licentiæ modus tandem aliquis in Provincia sua imponeretur. Siquidem paulo post peregrinationem Taurinensem ab Episcopo Derthonensi peregrinari studuit, quibus hæc in parte malis Diœcesis sua laboraret hæc literis: „ In proximo Concilio Provinciali VI. habitus „ est sermo inter Reverendissimos Patres de impedimentis, quæ aliqui Provinciæ nostræ Episcopi „ in Ecclesiæ administratione ab Imperii Feudatariis „ aliquando parantur. Quamobrem Amplitudini Tuæ „ Reverendissimæ, quæ hujusmodi Feudatarios plures „ in Diœcesi sua habet, significandum duxi, ut quid „ quid est ejusmodi ad me quamprimum, quamque „ diligentissime perscribendum curer; dabo enim operam diligenter pro meo erga Provinciæ nostræ Ecclesiæ Archiepiscopali studio, ut remedium illis inopiamenti adhibeatur; cujus rei ex sententia „ conficiendæ opportuna se nobis occasio offerre videtur, quod in præsens Comitum Imperialia Augustæ Vindellicorum habentur, neque deerit Reverendissimi Episcopi Vercellensis Comprovincialis nostri, & apud Rodolphum Imperatorem Apostolici „ Internucii egregia fides, & sollicitudo &c. “ Itaque cum has literas accepisset Derthonensis longam melorum suorum illadem recitavit, cujus partem dantaxat ad specimen deinceps: „ Hinc fit, ut Jurisdicctio Ecclesiastica in his Regionibus male exerceci possit, & non solum mandata Episcopi auctoritate contemnuntur; sed etiam, quæ ex Summi Pontificis jussu conceduntur, minime admittuntur, Nuncios plerumque male muldando. Sacerdotes malos tuentur, bonos vero oderunt, per-

„ sequuntur, injuriis afficiunt, cædunt, vulnerant, „ & impune interficiunt; unde sicarius, & sacrilegus „ insignis tutissimam in iis locis stationem habens, „ egregiam sibi laudem dari putabat, quod XXXIII. „ Sacerdotum interemptor prædicaretur &c. “ Quare oculus his, alisque malis consulturus Carolus publico Episcoporum Comprovincialium nomine ad Imperatorem Rodolphum scripsit has literas.

Sacra Cæsarea Majestas.

„ **C**æsarex Majestatis Tuæ pietas, & religio ubique „ terrarum ita elucet, ut in Ea Ecclesiæ Dei, ipsiusque ministris plurimum præsidii jure optimo „ constitutum esse videatur. Quamobrem ego, & „ Provinciæ meæ Episcopi fidenter ad eam contugimus, ut nonnullis incommodis, quæ ab aliquibus Sacri Imperii minoribus Feudatariis, Ecclesiæ nostris, nostræque administrationi inferri solent, „ Ipsius auctoritate prospiciatur. Quæ de re, quoniam „ ad Reverendissimum Episcopum Vercellensem Internunciæ Apostolicæ virum summa pietate, „ & prudentia præditum, mecumque benevolentia, „ & necessitudine conjunctissimum literas Synodales „ dedimus, ut cum Majestate Tuâ agat; Ego tantummodo Ipsam etiam arque etiam rogabo, ut hæc „ cautam eo religionis studio complectatur, quod ad „ reliquas Dei res quotidie summa cum laude, & „ merito conferre solet. Faciet enim quod est proprium, præcipuumque Imperatoris, ut Ecclesiam, „ ipsiusque jura tueatur: Faciet quod semper ab Augustissima Austria Familia observatum fuit; quæ „ cum semper eximio pietatis studio exarserit, summaque in Ecclesiam observantia, fideque extiterit, merito quidem tot ornamentis, decoribusque „ a Divina Beneficentia cumulata cernitur: Ac præterea Divino cultui, & honori maxime consulet; „ nosque & multis molestiis liberabit, & sibi summo beneficio in perpetuum devinciet. Interim „ Deum precamur, ut eam perpetuis gratiæ suæ „ muneribus augeat. Mediolani &c.

CAPUT XIV.

Splendidus apparatus, & pompa describitur, qua Sancti Simpliciani, aliorumque Sanctorum Corpora in lucem extracta per Urbem detulit.

1582. **V**ideo nonnullos eorum, qui ad hanc Historiæ partem pervenerint, mente repetituros, quod per ea tempora in ore Mediolanensium fuit: eum videlicet fuisse Carolum, qui nec vivos quiescere, nec mortuos sineret. Quod ita intelligi jus, fasque erat; noluisse illum aut

improbiorum animas vitiis suis turpiter indormire, aut Sanctorum Reliquias ignotis in tumultis indecore delitescere. Sed neque inficior, tot ejusdem generis repetita solemnia fastidium creare legentibus posse. Verum, ut Livii verbis utar, quisnam sit ille, quem pigeat multitudinem rerum præclare gestarum scribendo, legendoque persequi, quæ nec illas gerentes fatigaverunt? Aram maximam renovaturi Castinenfes, Comensi portæ proximiores, cum veterem dejecissent, loculi apparuere Simpliciani primùm, nec non Benigni, Ampellii, ac Geruntii (α) Mediolanensium
Anti-

(α) Ex his Sanctis Archiepiscopis Ampellii Ambrosianam rexit Ecclesiam magna cum sanctitatis fama ante exitum Seculi VII. Sed SS. Geruntii, & Benigni administratio in Seculum V. est rejicienda: & utriusque memoria extat apud Ennodium Episcopum Ticinensem. Multa extant hujus postremi merita in Urbem Mediolanensem; præsertim cum regimini admotus fœdata omnia Barbarorum cladibus, & fœnestata invenerit. Glustianus eundem Sanctum Benignum familiæ Bentiaæ adjudicavit, quod mihi mirum certe accidit, cum ad manus venerit Sancti Caroli ipsius testimonium, qui eum Nobilissimæ Bossiorum familiæ adscribendum luculentissime judicavit. Vacat testificationis hujus causam referre, & testificationem ipsam integram reddere, quæ ad hanc etiam Translationem, de qua agimus, spectat. Itaque cum latentia in S. Simpliciani Templo Sanctorum Ossa crueret Cardinalis, & diligenter recognosceret, reperit stemma quoddam, seu sigillum parvum antiquissimum, in cuius extremo limbo insignia Bossiæ Gentis, imo (quod miremur magis) cognomen, & dignitatis index Mitra apparebat. In hunc modum concepta legebantur verba:

* BEN :: VS. BOSS. EPIS. MED.

Reperitum sigillum hoc Novariensi Episcopo ex Bossiorum item Familia dono misit, quod cum Ægidius Bossius ex Defuncti fratre filius reperisset inter Sanctorum Lypsana, quæ a Patruo aservabantur, enixe rogavit Bortomeum, ut rem totam, prout acta erat, scripto, & auctoritate sua confirmaret. Annuit Cardinalis, & sequentes literas dedit pergamena charta exaratas.

*Illustri, & Egregio Viri Ægidio Bossio ex Collegio
Judicium Mediol. J. P. & in Civitate Cremonæ
Fisci Patrono, Assini Dilecto,*

*Carolus Cardinalis Borromeus Mediol. Archiepiscop.
S. D.*

NOvariam venimus, ut Episcopo Fratri dilectissimo ultima caritatis, & amoris obsequia, exequiasque præstaremus. Quod debebamus amico, &

„ affini libenter persolvimus. Petis nunc tu, ut æquum recedamus, velimus aliquo documento
„ profiteri ad Familiæ tuæ decus, Sigillum signatorum ferreum Sancti Benigni Archiepiscopi, seu
„ tunc Episcopi Mediolanensis, quod tu inter Reliquias Sanctorum, quæ a dicto Patruo tuo aservabantur, reperisti, fuisse a nobis penes Corpus
„ Sancti Benigni adinventum, & quod ipse Patruus tuus asseverabat, illi a nobis donatum. Nos igitur
„ nunc hæc nostris literis, donec firmius documentum concedere poterimus, attestari non recusamus, Sigillum hoc a te sic reperitum, & nobis
„ nunc exhibitum; quod est Sigillum ferreum, parvum, vetustissimum, in quo insignia Familiæ Bossiæ cum Mitra Episcopali illæ adhuc, & nomen
„ Sancti Benigni (licet illud ex rubigine tribus in literis deficiat) cognomen, & dignitatis titulus conspiciuntur, fuisse a nobis inventum in capsula,
„ in qua prædictum Corpus Sancti Benigni erat reconditum, tempore, quo in Ecclesia Sancti Simpliciani Mediolani aliqua Sanctorum Corpora, post
„ devotam supplicationem a nobis ordinatam, fuerunt translata, & digniori in loco collocata. Quod
„ Sigillum, a nobis sic acceptum, postea Francisco Bossio Episcopo Novariensi (cui Deus gloriam largiatur) Patruo tuo, & affini nostro dilectissimo,
„ ex antiquiori, & nobiliori stirpe Familiæ Viris, tunc dignitate, virtute, & probitate digniori merito donandum censuimus, prout illud per Sacerdotem familiarem nostrum ad illum misimus.
„ Quod ut inter cariore res, devotionis pignus, & nobilitatis Familiæ tuæ documentum colere, ac venerari perpetuo debes. Vale.

Novaræ MDLXXXIV. XII. Kalend. Octobris.

*Carolus Card. Borromeus
Archiepisc. Mediol.*

Sed in hac subscriptione vereor ne aliquod mendum irrepserit; Unum ego apographon legi typis editum a Nob. Fabricio Bossio. At se Carolus eo tempore Cardinalem S. Traxedis, non vero Borromeum subscribat, ut jam alibi ad annum MDLXXXV. adnotavimus. Scio plura alia ab Eruditis posse innotrover-

Antistitum ossa continentes. Proximi erant Sisinii, Martyrii, & Alexandri (a) cineres, qui a Vigilio Episcopo ad prædicandum Euangelium dimissi, Tridentinas Alpes suo sanguine consecrarant. Nunquam alias in celebrandis Sanctorum honoribus, quorum Corpora recenter inventa erant, tanta Caroli sollicitudo, & Civium magnificentia fuit. Inclytum erat Simpliciani nomen splendore virtutum, & magni Ambrosii familiaritate (b), cujus sententia dignus Mediolanensi Pontificatu fuerat iudicatus. Augebant famam Carthaginensis Synodi ad ipsum de gravissimis rebus missa legatio, &, præter alia multa, Victorinus Rhetor ab Idolorum superstitione ad Catholicæ Fidei cultum redactus, cujus maxime exemplo Augustinus Manichæorum errores, in quibus antea versabatur,

abjecerat. Haud secus commoverat Mediolanensium animos Sisinii, Sociorumque memoria, non ob martyrii modo celebritatem, verum etiam ob eximia beneficia, quæ illorum patrocínio accepta referebantur. Quæ vero hæc beneficia fuerint paucis referre gratum fore legentibus arbitror.

Diruta Urbe, Federicus Ænobarbus cum excidio Patriæ irritatos magis, quam fractos civium animos intelligeret, infesto exercitu rediens prope Legnanum confederat, eodem prorsus furore hominibus minitans, quo paulo ante adversus mœnia usus erat. Modico ab hoste intervallo stativa habebant Mediolanenses, quorum multi, juramento interposito, fidem dederant, se nonnisi victores ex acie recessuros. Quarto Calendas Junii, quæ plane dies dicata his Martyribus erat, cum ad eorum Aram Sacra

troversiam vocari de hac narratione. Verum jam ante objecta fuere Marchioni Fabricio Bossio temporibus Urbani VIII., cum excitata inter Bossios, & Bentios controversia esset; qui libello typis edito diluere conatus est Ængula. Quare Nobilissima Bossiorum Geas tanta Cæcæ ornata beneficio multis se Eidem obstrictam nominibus olim testata est, & novis semper obsequii testificationibus parem Sancto Affini suo honorem rependere studuit: ut qui in eam familiam sanctitatis laudem intulit, maximam etiam ab eadem nobilioris cultus gloriam referret. Per hos enim ipsos dies, quibus hæc scribimus, Excellentissimus Marchio D. Galeaz Bossius Urbis nostræ Præfectus decrevit beare Civitatem nostram pulcherrimo spectaculo, excitans etiam Decurionum Cœium Amplissimum, ut admovent efficacem precem vigilantissimo Pastori nostro Josepho Cardinali Puteobonello pro Sacris Borromæi Exuviis quam magnificentissima Supplicatione per Urbem circumferendis, antequam suo luculentius ornato sepulchrali Sacello restituerentur, quò potentissimis tanti Patroni præsiidiis atque auspiciis Augustissimæ Austriacæ Familiæ dignitas, & majestas amplificetur, & Urbis item, ac Provinciæ Mediolanensis felicitas vigeat, atque augeatur.

(a) Horum SS. Reliquias penes nos esse vix quispian dubitaverit, testante Paulino in Vita S. Ambrosii, suis temporibus eas esse Mediolanum translatas in hæc verba: „ Sisinii, & Alexandri Martyrum, „ qui nostris temporibus, hoc est post obitum S. Ambrosii, in Anania paribus, persequentibus Gentilibus, Martyrii coronam adepti sunt, cum Reliquias Mediolani summa cum devotione suscipere, remus, adveniente quodam cæco, & referente, cognovimus, qui eodem die tacto loculo, in quo Sanctorum Reliquiæ portabantur, lumen recepit. “ An vero integra hic eorum corpora asserventur, ægre flauerem; cum Carolus a Basilica-Petri, qui huic Inventioni interfuit, capita, & nonnulla ossa mini-

me reperta affirmet. Hæc probabiliter Tridenti remansere, unde ad nos reliqua pervenerunt; quate querela aliqua audita est Tridento, cum hæc Translatio fieret; cum Cardinalis Madrucius ejus Urbis Princeps, & Episcopus conatus sit per Epistolam a Paulo Gerardino conscriptam, leniter apud Borromeum dolere de adempta sibi horum Martyrum possessione, quam levibus tamen rationibus sibi adjudicate tentavit. Luculentius etiam, quam Glusianus, & a Basilica-Petri, imo enucleatius exponit, quid de his Sanctis Martyribus repertum hæc occasione sit, D. Flacidus Pucinellus Cassinensis Decanus post vitam Sancti Simpliciani a se Italico stylo conscriptam. Narrat idem Scriptor: Tridentinum Episcopum Madrucium senioem, quando Mediolanensi Provinciæ Gubernator præerat, quotannis ad Ecclesiam S. Simpliciani accedere consuevisse die sacro prædictis Martyribus, & Pontificali Ritu Sacrum ibidem peragere. Hoc certe si Madrucius junior rescivisset, nullam movere poterat de possessione nostra controversiam.

(b) Hanc cum Ambrosio Simpliciani consuetudinem tanti fecit Carolus, ut in literis invitatoriis ad Cardinalem Paleottum datis Sanctum hunc alterum ab Ambrosio Mediolanensis Ecclesiæ Patrem, ac Magistrum appellare non dubitaverit. Audi etiam quam magnifice de illo fenserit in Epigrammate, quod affixum pendenti Tabulæ legebatur, dum hæc celebritas ageretur.

Mibi est Ambrosius Pater Patronus:

Illi tu Pater, & mihi quoque idem.

Te in primis igitur colam ut Parentem;

Tanquam deinde Patris Patrem & Patroni.

Ita si aspiciam Paterne iura;

Eris bis Pater, & semel Patronus.

Exactiora etiam S. Simpliciani sanctitatis testimonia commemorantur in Pastoralibus ad populum Literis de hac Translatione datis, & relatis in Acta Mediol. Ecclesiæ.

Sacra gerentur (a), tres inde Columbas in Mediolanensium castra evolasse traditur, atque in Prætorii Vexilli apice confedisse: Erectos eo portento milites conclamasse ad arma; & tamquam certo victoriæ omine accepto, non ulro inhiberi potuisse, quo minus in prælium provolarent. Postquam ancipiti Marte aliquandiu pugnatum erat, additur, Cæsarem ipsum subfolfo equo prope in acie captum: mox amisso exercitu fugam trans Alpes arripuisse, nec ultra austum Insubrum arma tentare (b). Hæc nota Urbi, ac renovata literis monumenta beneficiorum Civium animos excitare, ut Clarissimorum Præfulum, & Martyrum reliquiis, quorum illi Rempublicam a vitiorum incurfu; hi ab hostium furore defenderant, pares meritis honores perfolverent. Cardinalem in primis summa cœperat cura, ut sacra pignora, quanta maxime poterat, pompa in publicam lucem prodirent. Non enim contentus Episcoporum numero, qui nuper Provinciali Concilio interfuerant, Hyppolitum Ru-

beum, & Cardinalem Paleottum, illum Ticini, hunc Bononiæ Antistitem amice rogavit, ut honores, quos tutelaribus Ecclesiæ suæ Luminibus parabat, interventu suo cumulare dignarentur (c). Etiam ad circumjectas Metropoli Urbes Pastorales literæ missæ, quæ illarum Populus in partem lætitiæ invitarent, & cœlestium donorum, quæ Summus Pontifex large concesserat (d). Ad VI. Calendas Junii indicta supplicatio est, designato in ipsam ad quatuor milliaria viarum circuitu, quo latius explicandis ordinibus, & confluenti ad spectaculum multitudini spatium foret.

At ubi destinatus dies illuxit, tunc denique compertum est totius Urbis ambitum ægre advenarum frequentiæ sufficere. Sacerdotes quotquot intra duodecimum ab Urbe lapidem numerabantur edicto invitati, popularium suorum agmen trahebant; adeoque vicos omnes impleverant, ut vix egressus in publicum Civibus ipsis patret (e). Multos quoque ab ultimis Provinciae finibus adduxerat non modo religio,

(a) Ceterum, ut Puricellus scribit in Monumentis Basilicæ Ambrosianæ num. 550, ante congressum exercituum, Columnæ tres ab ipsorum Martyrum Altari evolavere, atque sublimes in malo ipsius Curus Prætorii, vulgò *Carrecci*, confedere. Felici omine accepto, Mediolanenses rati devolaturam divinitus in Inimicam victoriam, incredibili studio atque alacriter prælium inierunt, & castris hostium captis nobilissimam victoriam reportarunt. Hoc ipsum testatur, præter Puricellum, Sigonius, Galvaneus Flamma, Doratus Bossius, & Georgius Merula, ex quibus se hausisse tatetur Puricellus. Perseverat felicissimi auxilii, & victoriæ memoria in Columbis tribus, & aliis in ejus Monasterii stemmate ad nostram usque ætatem impressis.

(b) In ejus victoriæ memoriam retinetur adhuc nos inductus anno MDXCVI, ut quo die horum Martyrum memoria colitur, Urbis nostræ Aediles cum Artificum comitatu ad eam Basilicam solemniter pompa procedant, & rei Divinæ intersint.

(c) Paleottum cum rogaret, ut huic celebritati interesset, proposuit imitandum Sancti Ambrosii exemplum, qui Bononiam iverat, dum SS Vitalis & Agricola corpora transferrentur: Scripsit insuper: *dehere admodum Episcopos inter se frequentius convenire; quemadmodum primi Ecclesiæ Patres paribus de causis confabulaverant.* Honorificè deinde venientem excepit, procedens in ejus oceanum ad quartum ab Urbe lapidem. Narrat autem Seneca in Tabulis: Carolum, cum extra Portam Romanam venturum Paleottum opprimeret, interim de sacris quibusdam rebus sermones cum suis domesticis instruisse ad

rusicum mæpale ligneo scamno insidentem. Præter Paleottum officia sua admovit Veronensi, & Patavino Episcopis, imo ipsi Cardinali Ghislerio, tum in Alexandrino agro degenti, ut scilicet venire Mediolanum hac occasione non gravarentur. Lucigorum quoque Brixientium religionis memor, Hieronymum & Alexandrum ex ea familia sibi perquam caros, ut celebritati huic interessent, per literas excitavit. Hi tamen omnes, si unum Paleottum excipias, variis de causis adesse non potuerunt; quin etiam Concilium Ravennæ indictum ademisset Paleottum, nisi ab illo regrediens, citatissimo itinere huc convolasset. Comes etiam Federicus Borromeus Ticino evocatus adfuit, a Sancto Patruale documenta pietatis haustus, atque erudiendus hac pompa, quo splendore sibi postmodum in Ambrosiana Ecclesiâ sedenti paria essent exhibenda religionis spectacula.

(d) Extant hæc literæ, quas primo ad Mediolanensem populum dedit, typis editæ inter Acta Ecclesiæ nostræ. Verum ad pompæ consilium Sanctum Ghevaram Insubriæ Præfectum perinvocare conatus est, ut Regiis expensis magnifico Arcu extructo, augere Sanctorum gloriam contenderet; juberetque festivo tormentorum bellicorum fragore ex Arce plaudii. Nullum tamen ad vota paratiorem habuit Borromeus, quam Monasterii illius Præsidem Seraphim Fontanam, qui XVI. Abbatum & CC. circiter Monachorum suorum coactio agmine, eam celebritatem liberalitate, & præsentia ornarunt.

(e) *Tanta convexit hominum multitudo, scribit Carolus a Basilica-Petri, ut viae circiter nullus passurus decem ab Urbe plena conspicerentur.*

gio, verum etiam cupiditas spectandi apparatus, cui nunquam parem Mediolani fuisse fama vulgaverat (a). Et is sane erat rerum omnium aspectus, qui neminem poenitere suscepti itineris sineret. Tapetes, & aulae auro fulgentia, & custodita alia in nobilium penetralibus oblectamenta superbiae, nunc ornamenta viarum erant; quin pauperes ipsi, dato in conspectum, si quid in domestica suppellectile speciosius apparebat, divitum studia aemulari conabantur. Multa passim Altaria eleganter instructa occurrebant, quorum omnium pompam longe superabat Ara in propatulo ante Braydenses Aedes posita, quae omni magnificentiae genere pietatem simul, & opulentiam Collegii testaretur. Qua publici Consilii sedes in meditullio Urbis erigitur, nihil aptius censuere Decuriones, quam si partam de Aenobarbo victoriam oculis exhiberent. Profugus Caesar, & vix multo suorum sanguine vitae periculo ereptus, strata Germanorum cadaveribus arva, terribilesque aliae pugnantium formae pictorum artibus affabre expressae inter incitamenta publicae hilaritatis accesserant; imo inter grati animi argumenta erga Caelites, qui hanc Patriam ab hoste infensissimo liberaverant. Sed nullibi augustius majestas, & gloria Civitatis, quam circa Archiepiscopi Palatium eminebat. Dispositae in ordinem tabulae nomina, & ora Praesulum omnium referebant, qui a Sancto Barnaba ad eam usque aetatem Mediolanensi Ecclesiae praefuere [b]. Cives plerique nostri erant; multique eorum radiato capite insignes in se omnium oculos, laudesque converterant. Hanc fortasse Praedecessoribus suis gratiam referre Carolus voluerat, ut uno eodemque die

aliorum cineres, aliorum imagines triumpharent.

Inter haec tanta venerationis, & gaudii testimonia ab Simpliciani ad Templum maximum supplicatio processit. Neque ego aut splendorem Ordinum, qui supplicationi interfuere, aut utriusque Templi ornamenta explicare aggrediar, quae ut relatu difficillima sunt, ita facile ex reliquo Urbis apparatu conjicere quilibet potest. Quam enim magnificentiam in sacrorum cultu fuisse credendum est, cum tanta in foro, triviiisque fuerit? Per opaca pensilibus linteis compita, & triumphales arcus laicorum primum Sodalitia suis unaquaque distincta Vexillis anteibant; hos Cœnobitae universi, quos inter ducenti Cassinenses Monachi, mox Canonicorum Collegia, praemissa agrestis Cleri multitudine, sequebantur. Proxime veniebant Episcopi sacra Lypfana humeris ferentes, succedentibus invicem oneri Abbatibus, quorum sexdecim ex aliis Cassinensium Monasteriis permoti Archiepiscopi precibus, & ipsa rei celebritate convenerant. Postremi omnium Cardinales reservaverant humeris suis inclusum argentea theca Simpliciani caput, quod pene intactum infensa marmoribus ipsis aevi injuria reliquerat. Gubernator, & Senatores, ceterique Magistratus clauserant agmen: collato in unum quidquid gloriae, ac splendoris afferre ministerii, aut generis nobilitas poterat. Ceterum nihil in tanta pulcherrimarum rerum multitudine spectabilius Caroli patientiam fuit. Sacris enim Cineribus in pristinam Aedem relatis: cum Episcopi, & Abbates clanculum e Templo in Monasterium septa secederent labentem spiritum modica dape, aut quiete revocaturi; Ipse Divinis

(a) Videtur solemniter hac pompa Carolus Translationum omnium superiorum splendorem vicisse; imo etiam Romanam celebritatem superasse, quae anno MDLXXX. habita fuerat, dum S. Gregorii Nazianzeni Corpus in Alma Urbe circumferretur. Lego enim in Ejus Epistolis summo studio postulatam a Speciano illius pompae descriptionem, quam fortasse sibi vincendam proposuit animo, aut saltem imitandam, ut testatus est in Pastoralibus literis; quandoquidem religionis magnificentiam nulli certe Bor-

romeus concedebat.

(b) Omnia nimirum superiorum Antistitum decora semper praec oculis Carolus habebat, ut imitaretur universos. Equidem Patrum suorum parent imitationem Provincialibus etiam Episcopis paulo ante in Synodo proposuerat; quandoquidem quo in loco illi congregabantur ad Sessiones habendas, eorum SS. imagines, qui tamquam Patroni coluntur in singulis Provinciae Ecclesiis, praefigi jussit.

nis Pontificali ritu operatus, & sermone ad Populum habito, non antea mensæ cum ceteris accubuit, quam duodecim pauperum ministerio suo, & epulis refectos dimississet (a). Tertio denique die ad rependas in Ara maxima Sanctorum Reliquias rediit, in quarum adoratione Pius Camutius tunc sacelli custos jurejurando affirmavit: Eum quinquaginta horas intra tam breve temporis spatium in Sancti Simpliciani Templo perstitisse (b).

CAPUT XV.

Sancti Joannis Boni Ossa in nova a se extructa Ara honorifice collocat: deinde Clero, qui Concilii causa convenerat, dimisso, Augustam Taurinorum pergit cum Paleotto Cardinali itineris Socio assumpto, ut Sacri Lintei conspectu oculos, & animum pascat.

1582. **P**ostridie ejus tridui, de quo antea dictum est, sacrum aliud institutum ab Attilæ usque temporibus in Ambrosiana Ecclesia triduum sequebatur. Vix cre-

dibile erat, post gravissimos hesternæ supplicationis labores satis virium tot aliis supplicationibus obeundis, quas ejus instituti ratio postulat, Archiepiscopo superesse. At Ille, duabus horis somno datus, media nocte in Templo adfuit: tum Matutinis precibus absolutis, peractaque cinerum distributorum cæremonia (c), Templum omnia adire non destitit, quibus mos est Superum opem ad Urbis custodiam invocari. Et quamquam longitudo viæ per se ipsam gravis in fesso corpore erat; nullum tamen diem præterire passus est, quin e suggesto diceret, & Altaris Mysteria eâ, qua solebat, majestate perficeret. Domum inde reversus, haud aliter afflictas matutinis exercitationibus vires, quam curarum mutatione recreavit. Rediit ad Sancti Simpliciani Ædem est: parata ad proximam Synodum quæstionum capita: Joannis Boni sanctissimi Urbis nostræ Archiepiscopi compositæ in arca Reliquiæ, quas subsequente Litaniarum solemnibus die ex semirutâ Sancti Michaëlis Æde in Templum maximum transtulit (d), atque in Ara ejus nomini extructa honorifice collocavit. Hæc ejus tridui

(a) Exitum hunc Supplicationis habemus ex Carolo a Basilica Petri, qui rem descriptam sic deinde concludit: „ In Ædibus Monachorum, ut commo- ditatis gratia constitutum erat, Prasiles manserunt; sed priusquam ipsi accumberent, duodecim pauperibus accubentibus stantes ministrarunt; interim eos salutaribus verbis cohortantes, spiritaliæque cibam corporeo adjungentes. Cum denique ipsi quoque cibum caperent, eumque minore, quam pauperibus suppeditatus fuerat, copia ex Provincialis Decreti moderatione: *venia*, Carolus inquit, *davi potuit: opum gratia, si præcipuum tibi modum transtrimus; nostri vero, causa non veni.* “ Adde etiam ex MS. Diario Joannis Pauli de Clericis, Cardinalis manu post convivium singulos ex iis pauperes nummo aureo donatos hilariter discessisse.

(b) Publico nimirum cultui exposuerat prostantia in Templi Ara maxima SS. Corpora ad XL. oras, quo tempore oculos, atque animum eorum aspectu continenter saturavit Sanctus Antistes. Certe ambigo, utrum plus Sanctorum, quorum Lypsana ferebantur, an Caroli sanctitas in hac celebritate triumphaverit. Refert enim idem Camutius juratus testis, filium quemdam a Dæmone jamdiu vexatum, pro cuius salute diurnam sese etiam operam perdiderat, hoc tempore terrima illa peste liberatum propter unum Cardinalis benedictis occursum. Adeo magis timenda inferis erat in Sanctorum alio-

rum conspectu Caroli sanctitas; quemadmodum, Paulino teste, dum ad Basilicam Apollolorum Sancti Nazarii Corpus translatum esset, quidam de populo repletus spiritu immundo clamavit: *se torqueri ab Ambrosio.*

(c) Intellige Rogationes Triduanas, quas Ambrosiana Ecclesia per Sacrorum Cinerum distributionem auspiciat.

(d) Geminas Sancto Michaëli dedicatas Ædes, & veritate fastidientes everti Carolus iussit. Aliam S. Michaëlis ad *Murum ruptum* jam a Pontificatus sui initio; alteram S. Michaëlis *sub Domo*, idest ad Campum, qui Sanctus appellatur, hoc tempore. Equidem jam anno superiore jus omne Parœciæ hujus in Metropolitanum Templum transtulerat, in quo Parocho etiam Sacrorum administrationem, pluribus contra nitentibus, imperaverat. Causam consilii hujus habemus ex Epistola ad Specianum data anno MDLXXXI. pridie Idus Januariæ: „ Habebis Epistolæ adjuncta documenta quadam, qua, dum Brisix essem, Cardinali Maphæo transmittenda, spondederam. Ea spectant ad causas, propter quas divi præstat S. Michaëlis Templum Jam diu molior ejus Ædis Sacra in Metropolitanam transferre, & reditus illius Præfecturæ constare, quibus tertia Parochi dignitate hæc Basilica augeatur. Huc pariter transferentur S. Joannis Boni exuvie, cum illic in miserrimo sarcophago consulpta etiam ejus memoria deli-

tridui spatio (a) gesta: quodque mirabilius est, vim tot rebus agendis nocturnæ vigilia, prandiaque, & cœnæ arcto pane, & aqua instructa præbuere.

Morabatur interim adhuc Mediolani Cardinalis Paleotto captus, ut reor, tot Pastoralis diligentia exemplis, cujus etiam imitanda studiosissimus fuit. Eum Carolus ad Pontificii muneris curas multoties adhibitum (b) Diœcesano Concilio, quod ad nonas Junii indixerat, interesse voluerat, rogaveratque, ut sacris hominibus ad Ecclesiasticæ disciplinae studium excitandis dignum aliquid eloquentia sua depromeret. Ille ex suggesto de Sacerdotalis officii dignitate, & oneribus pauca præfatus, ad Caroli laudes paulatim deflexit: & quamquam omnes humanæ gloriæ illecebras moleste ab Ipso accipi sciret; maluit tamen onerosus modestiæ, quam parum æquus virtuti Ejus videri. Nec tamen hanc speciosissimæ fraudis molestiam inultam abire Ca-

rolus voluit. Quin postero die Domini cum Ferrum (c) Metropolitanæ Collegii Theologum ex eodem suggesto dicere iussit; ac tantundem laudis Paleotto rependere, quantum ab ipso pridie accepisset. Jucundissimum sane id urbanitatis certamen inter duos Clarissimos Cardinales auditoribus fuit; quippe cum nulla adulatio subesse in tam perspicuis virtutibus posset: & maxima quidem de utriusque erga Rempublicam meritis, sed vera dici viderent.

Inter hæc iterum suborta cupiditas invisendæ Sanctissimæ Sydonis, cujus imaginem, ex quo primum Taurino redierat, semper infixam animo gesserat. Diuturnæ patientiæ in tot oneribus sustinendis id plauē solatium fuit; atque eo jucundius, quod Paleottum ipsum benevolentia, & morum similitudine conjunctissimum itineris socium habuit (d). Ambo simul profecti editis, quacumque irent, Apostolicæ sanctitatis exemplis (e), ut Principem Pedemontii

„ tescat. Aliquot jam menses aguntur, ex quo Pa-
 „ rochi ministeria in mea Basilica pro potestate jussu
 „ exerceri. Plures id facile passi sunt; licet non-
 „ nulli adhuc pro virili obstant. Ego ne quem-
 „ piam laderem, statui Sacrum quotidie peragi in
 „ minore illius Ara, quæ ceteris minus indecora
 „ videtur, quoad Templum hoc stabit; sed, illo
 „ everto, molior aliam ad illud Sacrum peragendum
 „ Adem substituere ad Civium, & Captivorum com-
 „ modum, qui in carcerem *Malesialle* nuncupa-
 „ tum conjiciuntur.

(a) Feria V., subsequente nimirum Rogationum dies, perhonorifica Supplicatione S. Joannis Boni ossa in Metropolitanam Basilicam transtulit, quæ in Ara S. Michaeli paulo ante dedicata reposuit, uno dempto capite, quod argento tegendum referavit.

(b) Nulla Paleotto Mediolani degenti dies fuit sine linea. Suadente Carolo, pueros Sacro Christianæ munire, Oblatos invisere, obire Seminarîa, Societatis Doctrinæ Christianæ Instituta recognoscere, ad Templâ nobiliora pergere, Sermones habere ad populum, hæc illi oblectamenta fuere. Mens præterea erat Borromeo, cum eodem ad Varalli Montem divertere, & celebriora Diœceseos loca obire, ut Ipse scripsit; sed major Sacræ Sydonis invisendæ cura, atque instans sacer SS. Petro & Paulo dies, ad quem Bononiæ esse Paleottus statuerat, percipiendam ab utroque piam hujusmodi voluptatem ademere.

(c) Hic ille Dominicus Ferrus Viterbiensis est, cujus opera paratissima usus est Carolus semper. Illum vix inter Oblatos cooptatum studiis Seminarîensibus præfecit, jussitque aliquot ejus Lycæi alumnos Græcis & Hebraicis literis instituere, atque insuper Typographiæ inibi excitatæ præesse. Tot licet curis

distentum, Concionatorem tamen Urbi dedit in Sancti Nazarii Templo, atque alibi; deinde etiam Bustum Arsitium & Madoetiam misit, ut aptis concionibus frigentes ad pietatis studia inflammaret. Postmodum Metropolitanæ Basilicæ Canonicum Ordinarium renunciavit, non autem Theologi dignitate insignivit, ut Auctor scripsit; hoc enim titulo tunc gaudebat Robertus Griffidus Anglus. Fuit quidem Ferrus Theologi scientia celeberrimus, atque hac de causa anno MDLXXXIII. eundem Institutorem Comiti Federico Patrueli Carolus dedit in Collegio Ticinensi, in quo etiam rerum summam habuit. Sed anno subsequente Cardinali Andrea Bathorio Roma in Poloniam reversuro datus est comes itineris, & virtutis magister; unde regressus Mediolani obiit, & nobilem Bibliothecam S. Sepulcri Collegio supremis tabulis legavit.

(d) Sub Maji exitum literas dederat Carolus ad Vincentium Laurum Montis Regalis Episcopum, & Pontificium apud Sabaudia Decem Internuncium. In his postulaverat, ut Emmanuelem rogaret verbis suis, nam visendæ sacre Sydonis beneficio se, ac Paleottum dignaturus esset? Cui humanissime Dux respondit: Gratulari se, quod Carolum fidei sibi Masini datæ memorem videret, & jucundissimum utriusque adventum fore; imo in eorum occursum missum iri legatum Præsulem Sanfredi. Laurus autem in suis literis addidit, Ducem lætis literis dixisse: Opportunam sibi eam occasionem fore, ut ex Borromei manu Sanctissimum Christi Corpus perciperet.

(e) Novariæ nobilissimi hospites diei unius meam traxere, cum Dominica dies incidisset, quæ, nisi gravissima de causâ, iter facere Carolo religiosum erat. Quid inibi actum sit, scripsit ad ejusdem Urbis Episcopum, qui tum *Geacensis* Illustrationis

montii Urbem attingere, animadvertit illico Carolus mortui jampridem Philiberti Ducis magnificentiam, & pietatem in filio superesse. Quotquot enim amoris, & reverentiæ significationes quatuor ante annis acceperat, nunc sibi, & Collegæ paratas invenit. Non pompa militaris, non obsequia Procerum, non hospitalis Palatii majestas, non alia demum Regii splendoris insignia defuere (a), quibus in aliena dignitate honoranda suam ostentare magni Principes solent. Sed sacri Linteï aspectus ita occupaverat piorum hospitem mentes, ut vix lætitiæ tantæ magnificentiam sentirent. Divinis cogitationibus pleni in id omnes intenderant curas, ut partem earum Juvenis Principis animo infingerent, cujus prona ad religionem indoles ampliolem consiliis locum fecerat (b). Id cum ex cete-

ris ejus virtutibus, tum etiam ex eo apparuit: quod recurrente per eos dies Dominici Corporis Festo, Tempa, viasque exquisitissime ornari, & ejusdem Corporis communionem Caroli manu refici ipse voluerat, quo scilicet sciret, nihil aut Deo acceptius, aut Carolo ipsi esse jucundius. Gratiis denique actis, ac pctita humanissime venia, Cardinales Pado amne deVecti Casalem appulere. Haud procul hac Urbe aberat Fraxinetum, qui locus in Mantuano Principatu Mediolanensi Archiepiscopo parèt. Huc igitur ad componendum Sacrorum regimen Carolus divertit: dimisso inter mutuos amplexus Palcotto, qui Bononiam reverfus ea, quæ in Carolo viderat, non modo assiduis laudibus extulit; verumetiam moribus suis diligenter expressit (c).

C A-

curis erat implicitus. „ Novariam cum venissem, „ ad ædes tuas divertii cum Palcotto. Ibi ambo „ pransi (Dominica enim dies incidit) pomeridia- „ nas horas omnes alternis sermonibus in Templo „ Maximo transegitimus.

(a) Idem etiam Ordo Rituum in explicanda populo Sacra Syndone fuit. Par deinde indicta XL. horarum statio: par populorum, & vicinia frequentia: par demum Caroli, & efficacissima ad animos permovendos oratio.

(b) Præcipue agitatum in his colloquiis competitio de Geneva recuperanda; atque hujus dati consilii tam certa apud ceteros manarunt indicia, ut dictum Romæ deinde sit: Borromeum ingentem auri summam Sabaudia Duci spondidisse, quo res ad exitum perduceretur. Testatur id Specianus, qui Cardinalem de fama hac disseminata monuit. Verum tam splendidi facti tentandi animus par Carolo utique erat; sed impar duntaxat pecunia. Quod tamen animo potuit, id certe totum præstitit. Audi quid hæc super re Speciano referis: „ Multum abest a „ vero, quod isthic jactatur: me nimirum Sabaudia „ Duci pecuniam suppeditasse, quibus ad Genevam „ in potestatem redigendam copias contraheret. „ Non hoc Cardinalis S. Præxedis tenuis fortuna „ patitur; sed magnifica hujusmodi esse debent Potentiorum auxilia. Par certe hisce conatibus Sanctissimus Pontifex videretur, cui etiam animus „ in hanc rem molliendam deesse non debet; præsertim cum ardens Catholicæ Fidei propagandæ „ studium in Carolo Emanuele necessarium hujusmodi præsidium jure veluti suo mereatur. Quod „ si aliorum Principum in hoc cessaret opera, aut „ remissior esset; ad Summum Pontificem certe „ perineret, cujus maxime interesse debet, pestiferum semen ibidem extinguere, hoc præcipue tem-

pore, quo rem factam Sabaudus putat: cum per „ suos fines Regis Philippi copiæ in Belgium nunc „ magnis itineribus contendant, quæ si paululum in „ his Regionibus subsistant, nec refrigeretur Cartholicorum, qui præfertur, ardor, & paratum insuper Pontificii ararii subsidium accedat: non omnino difficilis fore rei exitus prudentibus Viris „ creditur. De his omnibus sane necum Dux, & cum Palcotto egit. Itaque hoc unum cavendum „ est, ne felix nunc oblata occasio improvide dimittatur e manibus; neque enim fortasse aliàs „ opportunior objicietur. Sed funditus rem agnosces, si caput epistolæ, quam ad me ex Helvetia „ Chiliarca Lullius dedit, & nunc tibi transmittito, „ attentius leges. „ Neque in præsens duntaxat ista Borromei animo hæsit cogitatio; nam cum postmodum ommissis violentis consiliis, rejecta essent Emmanuelis in Genevensi Urbem jura expendenda in Bernensium consultatione, & paulo post in Helvetiæ universæ Badenibus Comitibus, Carolus quantum in se fuit, conatus est pro virili Ducis partes rueri; licet irritò semper conatu.

(c) Sacris donis auctus, cumulatæque a Borromeo discessit Palcottus. Retulit nimirum hinc digitum S. Simpliciani, Lypfana SS. Joannis Boni, Monæ, Galdini Archiepiscoporum Mediolanensium, Henrici Higudtanni Abbatis, Naboris, & Felicis Martyrum, nonnullos Sancti Eusebii cireres, imo & partem Dalmaticæ S. Ambrosii: quæ sacra Fignora in Bononiensem deinde Cathedrali Basilicam magnificentissime intulit. Verum majora se vidisse, quam donum retulisse testatus est; cum enim Pononiam reverfus a pluribus rogaretur, quæ sibi de Borromeo opinio esset? hisce verbis usum accepimus: *Multa audivi: majora vidi: RELIQUIAM VIVENTEM.*

CAPUT XVI.

Conterminas Lucano, & Lario Lacubus Diœcesis suæ Montanas Regiones pedibus, ut plurimum, nec sine vitæ periculo obit.

1582. **I**Nter innumeras pastoralis officii curas nulla fortasse altius Cardinalis animo infederat, quam ne ullam populi sui

partem necessariis ad salutem auxiliis destitutam relinqueret (*a*). Nec pauci sane in finitimis Lario, Lucanoque Lacui (*b*) montibus erant, quos sive indolis, sive patrii foli asperitas egenos ejus auxilii fecerat. Ad honesta rudes, ad cades, & latrocinia promptissimi, specubus suis inclusi, quo remotius ab hominum oculis aberant, eo longius ab omni simul humanitate recefferant. Cavarnionum præsertim, quo nomine ab
ca,

(*a*) Antequam ad Diœcesim obeundam Carolum deducamus, prius sequi Eum placet Mediolanum die XX. Junii redeuntem, unde literas acceperat a Justina Trivultia Estensi cum precibus, ut quantocyus ad Philippum filium suum agrotantem diverteret. Adeo sibi persuaserat hæc nobilis Matrōna salutarem filio hunc Borromei adventum fore, ut non postularerit in epistola sua, quam legi, ut Mediolanum veniret; sed ut pristinam valetudinem languenti præsentia sua redderet. Facile votis Indulsi pius Cardinalis, & uno ad Philippum decumbentem sermone habito, incolūmen matri filium dedit. Revera IV. Calen. Quintil. recreatus ex morbo filius ad Cardinalē eucharisticas literas dedit, quas latine hic redderem, nisi crece legentibus molestiam nimia verborum copia vereretur. In his luculenter valetudinē suam uni Carolo refert acceptam, seque non minus animo, quam corpore confirmatum tactur, postquam Ejusdem monitorum medicinam saluberrimam accepit, dulcissimis insuper caritatis fructibus resperfam. Ultimo asseverat: hærare adhuc menti suæ defixa clavo trabali Illius præcepta; neque ullum tempus fore, quo a præscripta sibi semita deflectat. Sanato Philippo Estensi, nonnulla alia in Urbe breviter expedit. Decimo Calend. Quintil. ad S. Praxedis Asceterium protectus est, Capucinas Virgines verbis suis in Instituto confirmaturus, quo tempore novam etiam inter eas contubernalem cooptavit. Octavo Calend. ejusdem signum S. Crucis ante S. Joannis Itolani Aedem erexit, ac rite dedicavit; excitavitque Sodalitatem Confratrum S. Marthæ in Romanæ Porta regione. Calend. ipsis Quintilibus Orphanis pueris, aique virginibus sub SS. Martini, & Catharinæ auspiciis congregatis leges dedit opportunissimas, & XXIX. capitibus, ut patet ex Authographo ipso, comprehensas.

(*b*) Videntur dirimenda hoc loco apposite jurgia inter Cl. PP. D. Aloysium Tattum, & D. Joseph Mariam Stampam excitata acrius super hoc Borromei Porletiam versus itinere. Hic ad Lib. X. Decadis III. Annalium Novocomensium Tatto vigilanti suum objecit somniam; negavitque, potuisse Carolum hoc tempore Novocomum desistere, causatus abstinere pedem consuevisse ab aliena Diœcesi, quoties S. Cardinalis suas regiones obiret, cum gravem suis æque, atque exteris adventum suum prænosceret. Hæc ego facile P. Stampæ concederem, nisi alia obtarent exempla ejus sententiæ adversantia quammaxime. Quis enim neget, Carolum Derthonam festinaturnum Ticino transire voluisse, aut Tiranum usque processisse, ac Veronam, nulla hujusmodi iti-

neris injecta necessitate? Neque vereor, ne gravis hospitibus Ejusdem sobrietas esse posset. Revera molestus in hac ipsa, de qua agimus, expeditione Sonvici Parocho vilus non est, neque Luganensibus, apud quos fuit. Cetera autem, quæ allegat, ipsa rerum narratione diluuntur. Itaque somnare cum Tatto malim, quam cum Stampa vigilare. Sentio enim multum ad rei veritatem accedere opinionem sententium, hæc occasione ad Urbem Novocomensem Carolum divertisse. Equidem constat, illum sub Nonas Quintiles Modoetiæ sublitisse ad biduum: postmodum item certum est ex apographo *Erethoms Præpositario Canturii* a me diligenter lecto, Eundem VI. Idus Quintil. in eo Oppido fuisse, ubi stabilivit Collegium Canonicoꝝum aliquo jam ante annis illic translata *per modum prævisionis*, & penitus delevit Titulum Præposituræ S. Vincentii Galliani. Ad diem XVI. deinde a S. Cardinali rite consecratam Aram maximam in Templo Porletie primario doceor ex ipsis autographis Consecrationis Tabulis extantibus penes sacrorum eo in loco degeant præsidem. Retexit jam, quæso, Stampa ex ordine harum actionum seriem; mox addat, quod Glusianus scripsit, scilicet Carolum per Menaniam vallem nocte incompeita Porletiam venisse; & facile videbit, non potuisse aliam intri hujus conficiendi itineris rationem, nisi Novocomum Borromeum appulerit. Hoc item adiciat velim, multa per id tempus facile cum Novocomensi Episcopo coram agere voluisse pro afferendo Vulturinis, & Cispinibus Rhartis remedio aliquo, ut moliebatur, & exitus ipse rerum comprobavit; nihil enim, inconsultis Episcopis, Carolus de alienæ Diœceseos negotiis statuebat. Præterea recolat alia documenta, quæ mihi suppetuat, & non obscure indicant, Cardinalem eadem opportunitate Bellarium digressum esse in Aedes Nobilissimæ Sfondratæ Familie, ex qua adolescentem Abbatem Camillum inaugurare Subdiaconum Porletie statuerat, ut mox dicemus. Hæc omnia mihi saltem veriorē Tatti opinionem probant. Fateor tamen, me omnino non subscribere his, quæ Tattus narravit. Video enim, eum Carolo Novocomi apud Episcopum Vulpium accumbenti apposuisse novas dapes, tubera scilicet, quæ certe Cardinalis non degustavit. Neque enim vera narrat scribens: „Vulpius, pius persuasisset convivæ Carolo, ut tuberibus vesci vellet; quandoquidem par donum a S. Felice præcessore suo S. Ambrosii item acceperat.“ Securus est in hoc rei famam Tattus, sed rem ipsam non est consequutus. Licet enim multum veritatis in hac narratione lateat; tamen video eam male huic loco, & temporis adscribi. Habeo præ oculis Epistolam

ea, quam incolunt, Valle appellantur, infame genus erat ob pravas artes, & impia commenta, quibus ad depellendam domesticæ rei inopiam utebantur. Ægre aliquis credat natos in filvis homines, post ætatem in sordibus paterni tecti pueritiam, viros inter armenta factos adeo proficere fingendi studio potuisse, ut etiam in Principum aulis, ubi tanta explorandis ingeniis calliditas est, locum mendaciis suis invenirent. Delecto enim ex sui similibus famulatu, assumptoque nobilissimæ alicujus legationis, aut familiæ nomine, diversa semper loca peragrantes ludum sibi ex aliena credulitate fecerant, splendido aliquoties apparatu, opulentisque conviviis excepti, & dominorum loco habiti ab iis, quibus ne servire quidem merebantur. Fuisse etiam, qui Ecclesiasticæ dignitatis insigni aliquo amicti missos se a Summo Pontifice ob magna negotia dicerent, & multa sibi concessa jura simulantes vana privi-

legia, & inanes titulos sacrilego quæstu venditarent. Hisce tam pravis ingeniis remedia allaturus (a) Cardinalis, cum gentis ejus caput Porletiam pervenisset, primas inibi cogitationes componendis Ecclesiæ rebus adjecit (b). Nonnulla siquidem vestigalia, quæ antiquitus in pios usus relicta, nunc in occasionem luxuriæ cesserant, Capuccinorum Cœnobio attribuit, quo cœpta Ejus jussu ædificia, quantocyus absolverentur. Aliorum præterea proventuum, quibus inania sine officio Canonorum nomina nitentur, partem loci Præposito attribuit, partem in duorum Sacerdotum alimenta convertit, quorum alter in animarum cura opem Præposito ferret, & dominorum loco habiti ab iis, quibus ne servire quidem merebantur. Fuisse etiam, qui Ecclesiasticæ dignitatis insigni aliquo amicti missos se a Summo Pontifice ob magna negotia dicerent, & multa sibi concessa jura simulantes vana privi-

Fervebant eo tempore inter ejus gentis Potentiores capitales inimicitia, atque, ut dura plerumque, & difficilia sunt montano-

lam ipsam Novocomensis Episcopi, ex qua facile patebit Tatti error simul, & fides. Data ea est anno MDLXV. VII Idus Octobris in hæc verba: „ Nunquam ausus essem Tibi hæc tubera dono mittere; re; nam tacite considerans nie sacrum virum esse, Te vero Sanctitatem ipsam; & præterea recolens, ea gula potius delicias videri posse: idcirco putabam, hoc dono mihi simul defaturo, & Tibi. Cum vero in mentem venerit, S. Ambrosio prædecessori Tuo, ut ipsemet refert Epistola L. libri septimi, par munus non displicuisse, quod S. Felix prædecessor meus eidem dono obtulerat; tanto exemplo commoitus pudorem meum vici, & hoc tuberum munusculum ad Te mittere statui.

(a) Miseranda multa, & fœda de perfido hoc hominum genere sæpe audierat Cardinalis; imo edictis etiam aliquod remedium adhibere contenderat. Sed altius securim infixit pullulanti semper malo, dum Romæ ante hujus anni finem degeret, ubi per Pontificiam auctoritatem damnari anthe æte voluit impostores hujusmodi, & Sycophantas, qui technas alienæ pietati fruerent. Quare deinde ad Provinciales Episcopos singillatim encyclicas literas dedit, quibus monuit: „ ex Plebe Porletia vagos homines per dolum siphem corradentes contra Tridentini Concilii Decreta, & confectis Diplomatis innitentes; eliminandos penitus ex Provincia esse: addiditque hæc Cavarnionum fallaciam esse originem vitiorum, & nefariorum scelerum fontem, impostoribus ipsis, sacris Adibus, & piorum largitati summo periculo perniciosum. “ Ut vero hujusmodi hominum indolem perspectus teneamus, appono literas ad Carolum ducem a Placentino Episcopo XXII. Martii MDLXXXIII, qui cum non accenseretur Provincialibus Episcopis, Decreta a Carolo facta in Ca-

varniones ignoraverat. „ Sunt ex Diocesi tua nonnulli præsertim Carlario, Corido, & Cavarnia oriundi homines, qui siphem ex instituto suo rogant, operamque suam locant Xenodochiis, aliisque piis Adibus; hoc autem quaritandi institutum hereditario veluti jure accipiunt, & nefarie in hac Diocesi mea, atque in Insurbria, ut audio, universa exercent. Quod autem pessimum est: obtento Religionis velo pessimas artes tegunt, simulque superstitiones, ac falsa nonnulla, & a fide Catholica aliena disseminant; quandoquidem consistat Indulgentiæ Pontificiæ literas evulgant, Agni Dei imagines profanas partiuntur simplicibus, anulosque simulata Religione commendatos: ut diversa alia phylacteria, & fallacias omittam, quibus remissas noxas, ex Purgatorii igne liberatas animas comminantes, aut comparandam a morbis certam valetudinem, ignaros & lebejos ut plurimum circumveniunt, qui hujusmodi sponsonibus inanum bonorum decepti, exterrari interim marsupia sinunt; quare hypocritæ illi aliorum arte, suisque noxis saginantur.

(b) Altero post adventum suum die Subdiaconum inauguravit Porletia Abbatem Paulum Camillum Sfondratum filium ex fratre Cremonensis Episcopi Nicolai, qui postmodum ad Romanam Sedem evehens insignis fuit nomine Gregorii XIV. Degebat Nobilis hic Adolescens in Borromeo Ticinensi Collegio, unde ad Carolum scripserat se voti reum velle ad Sacros Ordines promoveri. Tam religioso desiderio assensus est perfacile Cardinalis, atque eo evocatum voti sui compotem humanissime dimisit. Idem Abbas postmodum Cardinalis Sanctæ Cæcilie renunciatus egregiam Ecclesiæ navavit operam.

tanorum ingenia, vix ulla spes erat mitiora consilia, & mutua injuriarum veniam ab ipsis posse impetrari. Pervicit tamen Carolus mansuetudine simul, & gravitate sermonis, ut vetera odia prorsus exuerent (a), magno incolarum gaudio, quos cincti satellitum manu cædibus, ac minis antea territabant. Cavarnionibus etiam diræ atroces indictæ, nisi illa vagandi, mentiendique licentia inposterum abstinerent. Et cum sese nonnulli paupertatis obtentu adversus judicii severitatem tuerentur, pecunias a Cardinali acceperunt, quibus interim sese ad procuranda vitæ subsidia honestioribus studiis compararent.

Est in vertice montis, qui Cavarniæ imminet, dicata antiquitus S. Lucio Ædes denso undique nemore, & arduis rupibus obsita; qualia sæpe Sacella, sive ad nobilitandam locorum solitudinem, sive ad exercendam piorum hominum patientiam majores nostri posuere. Mirum sane erat, si ulla itineris difficultas diligentissimum

sacrorum omnium inspectorem Carolum ab ejus Ædis visitatione retineret. Verum id magis mirum, quod incolumis ab ea visitatione redierit. Cum enim Capriaeam Vallem postero die aditurus ex adversa montis parte descenderet, inter præcipientes salebras, & abrupta saxa cæca nocte deprehensus, Sonvicum usque pervenit (b), admirante utique pagi Rectore, tutum inde mediis in tenebris evadere potuisse, ubi vix tutum media luce iter esset. Per confragosa, & aspera retro verso itinere in Vallem Saxinam denique ventum est (c), quo illum consecratio Ædis Sancto Martino recenter erectæ, ac multo magis incolarum desideria invitabant. Vix enim credere est, quanto in montanis illis hominibus cupiditas, & cura fuerit videndi, honorandique Pontificis, de quo tot, ac tanta sanctitatis miracula prædicari audierant. Multoque amplius amor, & æstimatio crevit, postquam plura eorum, quæ auribus perceperant, subiecta oculis habuere. Facile

(a) Publicarum inimicitiarum causa fuerat mors paulo ante cuidam Rocho de Canutis per armatos agrestes intentata. Eoque longe difficilior apparebat conciliandorum animorum ratio, quod, cum occisi filius Andreas Veronæ esset, absentia sua impedimentum veluti obtendebat, quominus ad exitum perductum fœdus inter utriusque factionis hostes firmaretur. Quare petita ab iis sunt, & impetrata primum bimestres induciæ: interim exciratus Borromei officii Valerius in se recepit, ut publicum veniæ testimonium, & ab Andrea ipso scriptis consignatum ad Carolum mitteret, sine quo nullam sanciri posse pacem truculenta illa capita affirmabant. Tandem accepto testimonio, & veniæ impetrata per Borromei & Valerii operam, post diuturna officia finis discordiarum fuit.

(b) In Vico hoc ad Novocomensem Diocesim pertinente Rectoris officii viæ substitit Cardinalis. Cum enim intempesta nocte deprehensi in illis salebris itineris comires ad ejus ades deflexissent, faces sumpturi, ut viæ reliquum conficerent: domo egressus Rector vetuit Borromeum ultra progredi, exponens incommoda regionis difficultatem, atque discrimina vix clara luce a peritis regionis adeunda. Paruit Borromeus consilio, & mirum sane videtur, quomodo ardori suo frenum iniecerit; urgebar siquidem perficiendæ illius lustrationis cura: & ego vix legens animum inducere potui ut crederem, quomodo tot Villas, atque Oppida X. dierum spatio pedestri ferme semper itinere circumierit. Numeravi enim XXVI. loca, quæ præsens Ipse inspicere & rimari in hac lustratione voluit. Par lubit etiam admiratio legentem, quæ duodecim ante annis in eadem lustratione præstitit Cardinalis.

Testatur enim qui hodie Porletia Sacris præest, & nonnulla ad me de ejus visitationis monumentis rogatus transmisit: *se quodam veluti stupore defixum habere, dum recolit animo, Carolum una die tot disjunctissimas Villas obivisse, Seghebbiam nimirum, Butiolum, quatuor Coridi Sacella, & Sancti Mammetis vicum, præter alias innumeris circumstantiis, quæ indicant potius eum Angelorum ope in eas rupes evolantem fuisse transvectum.*

(c) Ex Porletia Plebe digressus cum per montes Sonvicum descendisset in Capriaeam Vallem deflexit. Illic Tesseredum, & adjacentia lustravit loca; ubi dum versaretur, ab Helvetiis aliquot rium Vallium incolis invitatus Goscam ad Ticini oram profectus est die XXVII. Julii, ubi die postero Aram consecravit, & Sacram Synaxim frequentissimo populo indixit. Sabbato insequente IV. scilicet Cal. Sextil. Joricum in Lepontis progressus est, & Dominica die, III. nimirum Calend. ejusdem mensis, Sacris Ritibus nolas consecravit, alia item populi Synaxi coacta. Hisce expeditus curis, videtur Luganum descendisse, & per Ceresium Lacum Porletiam regressus, unde remensis Menassi Vallem ad Larium Lacum pervenit. Hoc linitibus transiisse per asperas montium fauces ascendens Dervium, Bellanum, Perledum obivir; postmodum Vallem Saxinam ingressus Taëgii, & Tortam Valles penetravit, & Averariam usque processit, quibus in locis ad mensum integrum Pastoralis sollicitudinis monumenta impressa reliquit ad posterorum memoriam sempiternam. Hæc qui attente consideret, & tot locorum naturam norit, nã ille cum Philippo Nerio exclamet: O SANCTUM VERE FERREUM!

le erat rudibus etiam ingeniis conijcere divinum aliquid inesse homini, quem non viarum difficultas, non assidua parcitas cibi, non æstus, non frigoris, non vigiliarum incommoda retardarent, quominus singulas pastoralis officii curas diligentissime exequeretur. Acceperant duo illa conciliandis hominum animis potentissima; æqualis scilicet erga omnes comitas, & effusa erga egenos liberalitas, quæ tanta in illo fuit, ut pecunia omni ad pauperum levamen consumpta, Pontificias vestes,

quas Sacris faciundis secum attulerat, ad exornanda Altaria agrestis illius Ecclesiæ dispenseret (a). Mansit deinde incolis tanta erga Pastorem amantissimum veneratio, ut quidquid Ille inter quotidianæ vitæ officia contingerat, in profanos ususvertere irreligiosum putarent (b). Ita demum lustrata per summum laborem illa parte Diocæsis ad Urbem rediit (c), tunc maxime lætitia gestientem ob insignem victoriam, quam Hispanica arma de Lusitanis retulerant. Cujus Ipse lætitiæ cum

(a) Pagnonæ Templo addicta est Sacra Vestis, pluvialem vocant, auro intexta, quam secum Sacrorum causa Cardinalis attulerat. Inaudito deinde beneficentiæ exemplo annuum censum sibi, utpote Mediolanensî Archiepiscopo, pendendum ab Vallis ejus incolis condonavit, dummodo in ejus regionis Templorum ornamentum cederet.

(b) Introitiu incolæ ad S. Martinum plura viderunt hoc tempore Caroli Sanctitatis indicia. Testatum in Tabulis fuit: in pagi ejus Templo infinitas, & dissonas clamantium Dæmonum voces fuisse auditas, quoties in eo Cardinalis versaretur. Cunque per sepe nonnulli, quos malus infederat genius, ad Synaxam venirent cum ceteris: uno audito Borromei imperio, ut os aperirent, libere statim eorum labia perstruxerunt; quomodo alius Parochus diuturnam operam perderet diris, & imperiis, ut Dæmonis eorum labia claudens ambrosianam frangeret. Ibidem rogatus Carolus a Marco Aurelio Grattarola loci Rectore, ut Templum rite consecraret, annuit libentissime; septemque horas eo munere distentus insumpsit tolerantè adeo & laboriosè, ut totus sudore diffunderet. Itaque ceremoniis ad meridiem peractis, antequam sacras Vestes deponeret, forte audit nolis iis, quæ in proxima Templi turri erant, nondum sacram benedictionem fuisse impertitam. Hoc audito, Carolus e vestigio jussit eas ex Turri detrahi, ut omnia ad ceremoniam eam peragendam ex præscripto servaret. Verum improvisum imperium circumstantes percussit, cum machinæ nullæ, ac moles suppeterent ad nolas solvendas, atque in Templo collocandas. Hærentibus omnibus, Ipse, ut erat Pontificalibus indumentis ornatus, quò dirimeret controversiam omnem, scalas intra Templi sinum jussit apponi, quas per varia tabulata identidem applicatas incredibili contentione ascendens, sed nihil imminuta oris majestate, in summam tandem Turrim egressus est, ubi rite expiationem inclinato jam Sole perfecit. Scalas hæc deinde Caroli pedibus consecratas tanti fecit pia ejusdem loci mulier, ut sibi eas deposcens, religiose semper servaverit: imitata nimirum incolarum ceterorum exemplum, qui Sancti Pastoris virtute capti, cultros, baculos, & quidquid in Borromei manus venerat, veluti Sanctitatis suæ pignus, & salutis arham solertissime custodiebant. Quamquam hujusmodi devotionis exemplis sæpe etiam Urbs nostra abundavit, cum crebrò legam in Tabulis, ex quibus hæc omnia descripsi: plurima, quæ in Borro-

mei usum cesserant, a Mediolanensibus Civibus pio quodam furto intercepta. Etenim reperio geminas Sfondrati Cremonensî Episcopi Sorores S. Pauli Monasterio Mediolanensî addictas rogasse aliquando fratrem suum, cum Mediolani esset, & domi suæ convivio Cardinalem exceperisset; ut sibi panis saltem micæ reservaret, quæ frangenti Carolo exidisset. Insuper ibidem constat, mulieres S. Mariæ ad Succursum purgandis S. Cardinalis indutiis destinatas, hoc honore fuisse privatas eo, quod Carolus comperisset, novas aliquot pro attritis taniis ab illis fuisse substitutas, quoniam surreptas eas dono aliquibus dederant, qui enixe postulaverant. Licet enim infinita veræ Sanctitatis testimonia ubique Carolus ederet; tamen pro virili ejus opinionem alenimum in omnium animis infixam evellere conabatur.

(c) Convocato prius universæ Vallis Clero, plura statuit in Religionis incrementum, & publicam utilitatem. Mens erat Leucum deinde lustrare, sed consilium suum perficere propter temporis angustias non potuit. Instabat enim Sacer Deiparæ Nascendi dies, quem solemniter celebrare Mediolani de more præstituerat. Verumtamen Ejus Leuco transitus Pastoralis curæ expertus non fuit. Nimirum e Valle Saxonina antequam discederet, Literas ad Sacrorum Praesidem dederat cum hæcce moritis: „ Leucum lustrare, „ antequam Mediolanum reverterer, plane decreveram; sed plura me impedienda præter opinionem „ in hæc Vallibus retinere. Nihilominus isthinc „ transire mens est, populumque congregatum Saxonico Pane reficere, & si opus fuerit Chrismate „ etiam confirmare. Hæc autem præstabo ad Feriam „ IV. (Nonis scilicet Septembris) si Deus consiliis „ meis annuat, cum proxima jam Deiparæ Nascendit Solemnia reditum meum ad Urbem urgeant, „ ubi die postero esse jam statui. Itaque sub vesperam Feriæ III. oppertieris advennum meum; qui „ si in diem sequentem rejicietur fortasse, quandoquidem „ dem indicta ad III. Feriam Cleri hujus universi congregatio alicujus moræ necessitatem injiciet, certe die postero, & quidem summo mane isthinc Saxoniam faciam, & reliqua exequar, ut præscripti. „ Itaque Leuco digressus postrid. Non. per Brianteos colles, ut testatur Hieronymus Castanus, ad Urbem regrediebatur; sed in via dum esset, nuncium accepit de Sororis desperata jam salute; quare Mediolanum citatiori itinere pergens, sub primæ vigiliæ finem Urbem silentio ingressus est.

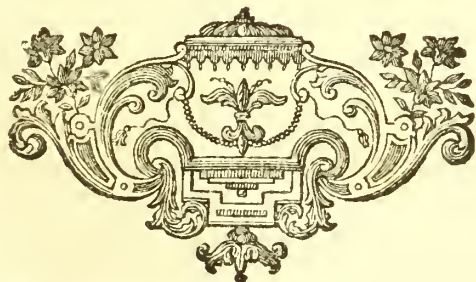

„ fortitas ; quocum sermonein de Ludovico cum
 „ fererem, in eadem opinione fuit ; sensitque, quam-
 „ cumque honotis significationem in eo non im-
 „ merito collocatum iri. Accedit, quod ab illustri-
 „ bus saepe Virtus Hispanis accepi : Summam in iis
 „ regionibus esse Viri existimationem, ac famam,
 „ ejusque facta luculenter didici confentire. Pradi-
 „ cant omnes eximiam Patris religionem, & san-
 „ ctitatem consonam omnino concitate per scripta
 „ expectationi. Neque publicum hoc testimonium
 „ latere Sanctitatem Tuam poterit, cui certius pa-
 „ tebunt omnia per Internunciorum suorum testi-
 „ ficationem ; quare una dumtaxat Literarum com-
 „ mendatio vix Granatenfis merita videbitur ad aqua-
 „ re. Certe par a Pio V. praeconium retulit Lau-
 „ rentius Surius ; neque desunt aliorum Pontificum
 „ erga Scriptores alios honoris plenae signifiatio-
 „ nes. Veruntamen aut vota haec mea valere de-
 „ beant, sapientissime Sanctitas Tua decerneret, at-
 „ que eam, qua pollet, prudentiam unice in con-
 „ siliium adhibebit. Interim cum Sanctissimorum ped-
 „ um osculo humillime Sanctitatem Tuam veneror .
 „ Mediolani Nonis Martii MDLXXXII.

Annuit paulo post Borromei votis Summus Pon-
 tificex, ut Specianus testatur, & Inculcentius etiam
 indicant eucharisticae literae a S. Dominici Patribus
 nominè universae Hispanicae Provinciae datae, quibus
 ad summam Granatenfis laudem in haec verba Cardinalis
 Romanae respondit mense Octobri : „ Quas in P.
 „ Ludovici laudem Breves a Pontifice Literas impe-
 „ travi, iis minus officium ranti Viti sapientiae de-
 „ tuli, quam ut deberi eidem egomet sentiam.
 „ Tanta enim ejus merita in Ecclesiam existere au-
 „ tumo, ut quemadmodum ille longe ampliori praer-
 „ nio dignus videretur ; ita nihil futurum sit, in quo
 „ paratissimè animo eidem non sim gratificatus us. “
 Hinc Carolus a Basilica-Petri asseverare non dubita-
 vir, hanc Borromei mentem, & votum fuisse, ut in
 Cardinalium numerum cooptaretur. Attamen Hispania
 non hac una in re Borromeus utilis hoc anno
 fuit. Scilicet Cardinalem Toletanum permovit, ut
 Concilium in Provincia sua cogeret ; utque maxi-
 me fructuosum haberetur, lego in Cornelii Carnagi
 sui in Hispania Procuratoris Epistolis, eum Cardinalem
 ante habendam Synodum, totum se in Mediolanensium
 Conciliorum lectionem abdidisse, ut ex Caroli doctrinae
 fonte optimum informandae Ecclesiae suae documentum
 sumeret. Ex Hispania dimotis oculis, in Galliae religio-
 nem augendam deinde Carolus incubuit. Extant Ejus
 Literae ad Cardinalem Vademontium pro Tullensi luitratione
 ineunda, & pau-

lo post de eadem inita gratulatio. Gallia ornata,
 Germaniam etiam labe aliqua Religionis liberavit ;
 nam cum anno superiore accepisset a Basileensi
 Episcopo, edita typis fuisse, & maligne vitata Bi-
 blicia Sacra Hispanico stylo impressa : nunquam con-
 quievit, nisi postquam hoc anno impetravit, ne eo-
 rum complura exemplaria, jam Francofurti trans-
 missa Bruxellas, quo vitiosa merx erat destinata,
 interciperentur. Neque tamen segnis in Italia ejus-
 dem opera fuit. Plura per Bernardium Taurusium
 Legatum suum pro Cisalpinis Helvetiorum ditiori
 subditis populis stabilivit ; utque eodem Religionis,
 & disciplinae vinculo Transalpini etiam haerent cum
 Italis, per eundem Taurusium curavit hoc traduci
 Comiris Altempfii filios in Nobilium Collegio edu-
 candos ; aliosque item Germanos invitari, ut lin-
 guae commercio inito, aliqua etiam fieret morum
 probitatis communicio. Deinde Episcopos suos solli-
 citavit, ne praedicationis Evangelicae munus negli-
 gent, distributa per Provinciam, quam elucubraverat,
 de modo concionandi Instructione. Quod idem
 studium extra Provinciam suam extendit ; nam Valerium
 Veronensem lego Caroli officii vicium hoc
 anno tandem decrevisse suggestum ascendere, & popu-
 lum Divino verbo pasceri ; ut idem scribit III.
 Calend. Junias in haec verba : „ Die Ascensionis Do-
 „ minicae sacra, & Dominica item subsequente ora-
 „ tionem ad populum habere coepi, quod praestare
 „ etiam die Pentecostes meditator. Ago tibi immorta-
 „ les gratias, quod mihi tandem persuaseris, ut
 „ crebro id officii susciperem. Vere hoc est Patriis,
 „ hoc Pastoris, hoc Episcopi. „ Neque ultimo desi-
 rit Urbem suam beneficiis pluribus cumulare. Refrige-
 scente civium pietate, mendici antea in unum
 locum congregati pluribus vitae subsidiis destituebantur ;
 quare Carolus beneficentia eos sua magna ex
 parte sustentavit. Pari liberalitate Monialibus S. Mariae
 a Valle, quibus summa annonae inopia erat, suppetias
 tulit. Xenodochio Maximo palatium *Vitellione*,
 in quod pestilenti anno inopes coegerat, dono dedit ; &
 donationis ipsius tabulas hoc tempore confecit,
 ut ex Epistola Joannis Arcimboldi clarissimi Equitis
 constat. Ultimo ad ruenda Pontificiae potestatis jura
 Sanctium Gheveram Infubriae Praefectum, qui
 Calendaria juxta emendationem Gregorianam exponi
 venalia veterat, utpote sine ipsius venia prostantia,
 vehementi Epistola libere commonefecit, ne Pontificiarum
 Literarum executioni impedimentum aliquod afferret ;
 ex quo turbae statim omnes exortae conquieverunt.

DE VITA ET REBUS GESTIS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI
 S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

Postremum Caroli ad Limina Apostolorum iter, & celestis quodammodo vita specimen, quam Romæ servavit, exhibetur.

ELAPSO triennio, ex quo Româ redierat, non tam notæ leges ad visitanda Apostolorum Limina, quam singulares curæ ad aperiendas Summo Pontifici Ecclesiæ suæ necessitates (α) Carolum invitabant. Quin etiam ab ipso Pontifice advētus Ejus summopere expetebatur ob exortas

(α) Nulla urgens Ecclesiæ suæ necessitas Carolum incitabat, ut Romam proficisceretur, licet plurima illuc contententi oblata fuerint in ejusdem utilitatem cum Pontifice transigenda. Aliena magis Eum Romam evocabant negotia. Nimius sim, si universa evolvam singulatim; quare aliqua cursim sufficere attingere. Eminent in primis Sabaudia Ducis Epistola, in qua optavit sibi a Pontifice Decumas impetrari; atque ut Carolum ad postulara faciliorem haberet, suam fidem obligavit fore, ut ea iurata in Ecclesia ipsius honorem, & utilitatem cederent. Præterea Novocomensis Episcopus rogavit, ut Cleri sui inopia consulturus, emendare Mediolani posset per Borromeum ipsum, aut quempiam ab Eodem electum, Preces Diurnas, Nocturnasque Sacerdo-

tibus ex Patriarchino Ritu recitandas; verebatur enim ne magno sumptu id Romæ perficiendum esset. Salutarium item Antistes, interposito Sabaudia Ducis officio, se Cardinali commendavit, ut opulentiores Sedi suæ census adjungeret. Demum Borromeus ipse ac si vereretur, ne inutile hoc iter futurum esset, nisi aliis se insuper negotiis obrueret, in Hispaniam ad Toletanum Cardinalem, itemque ad Granvelanum scripsit, consilii sui rationem aperiens, & enixe postulans, ut siquis sui usus Romæ futurus esset, libere operâ suâ uterentur. Quid plura? Philippo ipsi Hispaniarum Regi studia sua omnia, siquid haberet cum Pontifice transigendum, humillime obtulit, dum Sabuloneta esset, & operæ pretium videtur Literas ipsas latine reddere:

tas quasdam in Republica perturbationes (a), quas Ejus consiliis sedari posse credebatur. Discere-

S. C. R. M.

„ Singularis observantia, qua me C. T. Majesta-
 „ ti obstrictum, ac plane devotum profiteor,
 „ quemadmodum meum semper desiderium acuit,
 „ ut quidquid possem, id omne libentissime quocum-
 „ que tempore Ipsi deferrem; ita nunc etiam hor-
 „ tatur, ut primò obsequii mei testimonium hisce
 „ Literis exhibeam; deinde commonefaciam de meo
 „ citius Romam versus suscipiendo itinere, quo adu-
 „ rum de sacris aliquot Ecclesiæ mez negotiis, &
 „ Sanctissimos Pontificis pedes osculaturus statui pro-
 „ ficisci. Siqua interim Majestatis T. imperia ope-
 „ ram meam, quantalacumque sit, postulare illic
 „ poterunt, jure hanc suo exigunt. Hoc interim
 „ pro certo habeat, nullam pro iisdem exequendis
 „ aut voluntatem mihi, aut amorem esse desuturum;
 „ cum tot, tantisque me Illi nominibus obstrictum
 „ videam; præterquamquod omnia officia mea uni
 „ pietati, ac religioni, quæ in M. T. adeo emi-
 „ nent, necessario essent deferenda. Audivi Maje-
 „ statem T. gravi morbo vexatam fuisse; & queni-
 „ admodum inoleste admodum Regiam afflictam va-
 „ letudinem tuli; ita jucundis confirmatam accepi,
 „ & gratias Deo habui maximas, quod paternam
 „ Illius curam gerens favere etiam universæ Ortho-
 „ doxæ reipublicæ visus est, cujus tranquillitas,
 „ & quies cum Majestatis T. incolumitate, ac vi-
 „ ta adeo videntur esse conjuncta. Auxit volupta-
 „ tem meam Supremi Numinis erga Regiam Fami-
 „ liam favor, cujus præsidio dissipata hostium clas-
 „ se, ejusdem gloria adeo cumulata est. Hisce omni-
 „ bus de causis publicæ in Ecclesia mea gratiarum
 „ actiones celebrantur, & Sacris indictis, vota pro
 „ Eiusdem incolumitate offeruntur. Regiæ inter-
 „ rim dextera osculum infigo &c.

Hactenus tamen versata est Caroli solertia extra Provinciam suam. Sed alix mox Eidem Romanam contententi impostæ a suis curæ fuerunt. Plura demandavit primum Episcopus Novariensis pro san-
 „ ctæ, & libere persicienda Genuensi, quam obibat,
 „ lustratione. Accessete alia postulata Cremonensium,
 „ ex quibus generale Urbis Concilium institit primo,
 „ ut Hebrai, perfidum hominum genus, ex ea Urbe
 „ pellerentur; Cathedrale deinde Collegium oravit,
 „ ut plura sibi percommoda, & ad Ecclesiæ suæ jus
 „ spectantia a Summo Pontifice per Cardinalem im-
 „ petrarentur. Bergomenses Sanctæ Gratiæ Moniales
 „ retinere quædam jura optabant in Tertii Monasterium
 „ olim Parthenoni suo a Carolo conjunctum;
 „ atque adeo necessarium Ipsius præsidium credebatur.
 „ Breviter: sollicitaverat Epistola sua encyclica
 „ singulos Provincias suæ Antistites, ut sibi deserrent,
 „ quæcumque a Romano Pontifice optare possent.
 „ Hic autem tenor hujusmodi Literarum fuit:

Reverendissime Domine.

„ Jam appropinquat tempus, quo me Romam pro-
 „ secturum esse in proximo Provinciali Concilio
 „ dixi. Ineunte enim mense Octobri, me itineri,
 „ Deo adjuvante, committere cogito. Id ego Am-
 „ plitudini T. Reverendiss. significare volui, ut

„ quidquid habet, in quo illi Romæ usui esse pos-
 „ sim, me de omnibus rebus certiores faciat;
 „ nihil enim mihi prius erit, nihil optatius, quam
 „ ut ei adjumentum aliquod afferam: Ad eamque
 „ rem omnem operam, omneque studium meum
 „ libentissime conferam, ut a me caritas, qua si-
 „ mul conjuncti sumus, effragitat. Interim Deum
 „ precor, ut Amplitudinem T. Reverendiss. gratiæ
 „ suæ muneribus augeat.

„ Morteroni in Diocesi mea V. Calendas Sept.
 „ MDLXXXII.

Omitto plurima alia, quæ Ecclesiæ suæ commo-
 „ dum respiciebant; præcipue autem petitionem Mo-
 „ doëtiensium pro Insignibus Pontificalibus Archipres-
 „ bytero reddendis: quæ dignitas quemadmodum mi-
 „ nus debita petentibus propter recentes injurias vi-
 „ debatur; ita postulata a Carolo luculentius lenita-
 „ tis suæ testimonium exhibuit. Hoc unum dicam,
 „ visas a me schedas petitionum suarum sexaginta &
 „ amplius capita continentes.

(a) Quatuor præcipue causas fuisse Carolo video,
 „ propter quas Romam a Pontifice vocaretur. Pri-
 „ mo urgebant afflictæ, & perditæ ferme res Fratrum
 „ S. Francisci, quos strictioris Observantiæ nuncupamus.
 „ Idcirco jam sub anni superioris finem sollicitè
 „ admodum a Speciano rogabatur, ut in ea Urbe
 „ adesset, finem præsentia sua facturus inimicitiiis,
 „ quas in eos Observantes susceperat. Tamen tum
 „ utcumque jurgia compevit Carolus operâ multo-
 „ rum Cardinalium, quibus naviter ejus Ordinis res
 „ commendaverat; deinde hoc anno præsens omnino
 „ diremit. Secundo exortæ controversiæ aliquot Bono-
 „ niæ fuerant de Paleotti Episcopi jure; quibus ut
 „ imponeretur finis, Carolus Romæ deinde egit, ut
 „ Paleottus Archiepiscopus renunciaretur. Tertio res-
 „ tituenda erat Equesstris Jerosolymitani Ordinis disci-
 „ plina, quæ ruebat in præceps; multa idcirco officia
 „ ex Pontificis mandato Carolo admovent Specianus,
 „ ut adventum suum maturaret; imo preces etiam
 „ interposuerat ejusdem Ordinis Eques Castellianus Cas-
 „ tatus Mediolanensis, cujus Literis religionem sum-
 „ mam redolentibus sic responderat Borromeus: „ Su-
 „ „ scepta a te hæc cura restituendæ Jerosolymitano
 „ „ Ordini tuo disciplinæ me recreavit mirifice; & spe-
 „ „ ro fore, ut tam piis votis favore suo Deus in-
 „ „ dulgeat. Ego autem, quantum in me est, statim
 „ „ ac Romam advenero, in id sollicitudinem omnem
 „ „ meam, atque operam conferam. “ Erat nobiliss-
 „ „ simus ille Ordo jam ab Anno MDLX. sub Caroli
 „ „ patrocínio, ac tutela, qua nunquam se abdicavit.
 „ „ Egomet legi authographum ipsum Diplomatis pen-
 „ „ denie plumbo obsignatum, quod ad Card nalem de-
 „ „ dit eodem anno Joannes de Valetta Summus eorum
 „ „ Equitum Magister ad diem XXIX. Julii. Quare pri-
 „ „ mæ acceptæ labentis Institutii famâ, convenerat cum
 „ „ Gregorio, anno MDLXXX. quemadmodum jam at-
 „ „ tigitimus, ut Melitam legaretur P. Hieronymus Ma-
 „ „ letta ex clarissima Clericorum S. Pauli Congrega-
 „ „ tione; qui perfectiorem vivendi normam illuc in-
 „ „ duxit, ut legi in ejusdem Patris Literis ad Caro-
 „ „ lum datis: Præterea, ut pro quibusdam inter Magi-
 „ „ strum, & Melitenses Equites exortis dissidiis mitte-
 „ „ retur S. R. Rotæ Auditor Gaspar Vicecomes. Quid
 „ „ deinde

Discessum paranti (a) nuncium affertur Camillam sororem, quæ Cæsari Gonzagæ nupta fuerat, modico temporis intervallo a vitæ exitu abesse. Id in causa fuit, cur maturius, quam decreverat, ex Urbe proficiscens Vaitallam versus citato, quantum

poterat, cursu contenderet; ut extremos morientis anhelitus fraterna benevolentia, & profuturis ad æterna gaudia hortamentis exciperet. Sed celerior opinionis mortis nullum Ejus pietati locum reliquerat, nisi ut mortuæ juxta perfolveret (b). Hoc officio

deinde Romam adveniens Cardinalis super hoc profecerit, me lateat; sed certe fide Castelliano Casato data se omnino absolverit. Ultimo gravius negotium Ejus prædicens committendum erat; De nuptiis nimirum dirimendis inter Principem Parmensem Margaritam ex Farnesia Familia, itemque Mantuæ Ducis filium propter intercedens impedimentum. Hoc autem admirabili consilio ad exitum perduxit, ut videbimus.

(a) Nihil minus, quam de Romano itinere tum cogitabat Borromeus; Scripserat enim paulo ante ad Specianum, se Romæ adfuturum ad Calendas Novembres, & Provinciæ suæ Episcopos præmonuerat, ut vidimus, fore, ut in viam se daret Octobri mense; imo Episcopum Laudensem eo tempore Pontificis in Hispania Internuncium commonescerat, se ocyus ejusdem votis indulgere velle, & Laudensem Diocesim universam ad Idus Sept. obire. Sed clarius rem totam evolvit alia ad Specianum data Epistola, in qua itineris sui properati causam exponit: „ Nos hæc plura colloquendo, & consulendo statuimus; Sed Deus Opt. Max. iterum aliter consilia humana omnia pro potestate sua misisset præter opinionem nostram. Scripseram jamdudum me Romam non cogitaturum, nisi post Calendas Octob.; Sed allatum repente nuncium impendens Sorori Camillæ interitus, conpulsi me Vaitallam versus iter suscipere citatissimum nocte ipsa, quæ iniiit postridie Nonas Sept., ut aliquid eadem sacra consolationis partem in extremo vitæ articulo offerrem. Veruntamen festinatium adventum meum Camillæ mors prævertit. Quare cum ego jam me processisse videam, ut satius sit progredi, quam regredi; abjecto revertendi consilio, hic substiti, ut post aliquot dies reliquum Romanæ viæ facerem. Interim plura ad Ecclesiam meam pertinentia perficio, quæ mea venientis festinatio Mediolini imperfecta reliquerat. Navi Anconem ire cogitabam, sed mentem hanc ferme deposui; nam cum impediret hæc itineris faciendi ratio, si omnia considerem, videatur; tenue etiam cognosco fieri quietis compendium; quandoquidem ubi illuc appulerim, multum adhuc terrestris vix superesse video. Itaque lectica potius vehi cogito: qui faciendi itineris modus multum ad colligendum animum, & Divina contemplanda confert; sacris enim cogitationibus vacare hoc tempore constitui. Nunc Sabulonæ degens inter Capuccinos Patres solitudine fruor, & res meas tranquille expedio. Si Mantuam perrexero, agam de iis, quæ mihi Card. Maphæus demandavit. Altempio autem dicas velim, suum fore quidquid illi pecuniæ debebatur ex Mirasolis censibus, anrequam ea se Præpositura abdicaret; nam olim meminim in controversia pari, cum pecuniæ summam aliquam hujusmodi a Cardinali

„ Ferrariensi repeterem, Vicarium meum Castellum „ judicem contra me sententiam pronunciasse &c.

(b) Tertium jam Caroli constantia tentabatur hoc anno. Præter Camillam Sororem mense Septembris sibi ereptam, Januario et vivis exceleserat Comes Franciscus Borromeus Patruus, quem præ consanguineis omniibus ex animo diligebat. Præterea Borromeam Familiam funestaverat etiam Annæ Columnæ Sororis alterius mors, quam paucis ante mensibus, exeunte scilicet Majo, Fanormi fato defunctam lego. Hæc Fratris sui sanctitati tantum deferebat, ut arcana animi omnia Eidem aperiret; imo quadriennio ante Epistolam suam ad Cardinalem dederat, quam testamenti loco esse voluit; neminem scilicet alium arcanorum suorum arbitrum admisit. In hæc a me lecta legavit Philippo Nerio trecentos aureos ex ejusdem nutu expendendos; siquidem cum illum maximi faceret, utpote sibi a Confessionibus, dum Romæ fuerat, digna visa deinde est, ut eum etiam virtutis suæ præconem haberet, ut docet P. Baccius in Nerii Vita. Veruntameu tot domesticis afflictus calamitatibus nunquam et gradu dejectus est suo Carolus, qui minus graviter hæc sentite infortunia videbatur, quam illi ipsi, qui per literas illacrymabantur. Romanos præcipue Cardinales tam frequentibus Consanguineorum suorum funeribus magis commotos lego; quam ipsum, ad quem præcipue dolor pertinebat. Justa tamen suberat causa, propter quam levare animum in Annæ præsertim morte posset. Postridie Nonas Junii Literas acceperat a P. Mario Fabritio Societatis Jesu cum suavissimo ejus mortis nuncio, quas recensere juvat, ut abundare sanctitatis exemplis Borromeam Familiam intelligamus. „ De Annæ sororis morte hoc unum dicam, quod ea quemadmodum „ vivens omni ex parte incontaminatæ integritatis „ argumenta exhibuit; ita laudabilem vitam optimo „ sine clauit, admirandam, & perpetuam solidam virtutis memoriam reliquens. Moriens nullum Christianus dedit nec dicto, nec facto indicium, quod Christianam perfectionem omnino non saperet; Ego „ tamen novum hoc testimonium adjicio: majori „ eam interius virtutum splendore fuisse ornatam; „ quoniam omni velari contagione corporis liberata, serupulorum omnium, qui viventem adeo „ pupugerant, expers, egregie de Divinis sentiens, „ & superni Spiritus luminibus illustrata, nullis „ corporis doloribus consistata, ut admirati omnes „ sumus, maximo cum suo, atque eorum, qui „ illam intime noverant, gaudio, animum sancte „ deiciens, sibi uni diffusa, licet Divino maxime „ treta auxilio, cujus arbitrio voluntatem semper, „ & tum præcipue suam accommodavit, XI. Cal. „ Majas, Sabbato scilicet, quod in *Abis* dicimus, „ hora XX. extincta est; in *Abis* nimirum itura „ obviam Cælesti Sponso, & iis accensenda, qui

officio defunctus, Sabulonetam illico ad superiores Franciscanos deflexit, quorum utcumque asperrium vitæ genus comparatione severitatis, quam Ipse sibi indixerat, delicatum, ac molle videri potuit (a).

Ibi ad concilianda Superum patrocina paulum moratus (b), non antea viæ se tradidit, quam Cæsarem Gambaram Derthonensem Episcopum, qui ceteris Provinciæ Episcopis Pontificatus diuturnitate antebat,

„ in Agni sanguine solas suas desolverunt. Hoc
 „ mihi unum reliquum est, ut moneam: gratias
 „ primum agendas Deo, quod tam felici exitu Sororem D. T. Illustrissimæ ad se vocaverit: dein-
 „ de admovendas eidem preces, ut mihi quoque
 „ patrem impertiat vitæ finem; & quemadmodum
 „ rectis ego luculentissimum ejusdem virtutis sum,
 „ fieri etiam valeam imitator: quique cæcus ferme
 „ dux Annæ viventi prævi; morientem discipulus,
 „ & socius subsequar &c.“ Quare mirum non accidit,
 „ si forti, & constanti animo calamitatem hanc
 „ tulerit Carolus, qui etiam consolationem veluti suam
 „ dolentibus hæc de causa aliis impertivit. Comitem
 „ Nicolaum de Gambara officiosis hæc literis consolatus
 „ scilicet est, quas subijcio: „ Intellexeris, puto, aliunde,
 „ de, creptam nobis fato Sororem Annam, cui bene
 „ fausteq.ue sit. Nuac cum Panormo venerit
 „ Abbas de Augustinis, qui morientis spiritum ultimum
 „ excepit, eodem uti Internuncio volui, ut tibi ex
 „ ordine omnia aperiret. Ejus narrationi hoc unum
 „ addendum esset, posse quidem jacturam hujusmodi
 „ gravem aliquantulum humanis sensibus videri;
 „ nihilominus nostrum esse omnino Divinæ voluntati
 „ acquiescere. Verumtamen scio te, si exacte omnia
 „ perpenderis, maximas Deo habiturum grates,
 „ quod sic in conspectu suo placitum fuerit de proba
 „ hac ejus Ancilla, quæ dedit ea sui experimenta,
 „ ut in certam erigi spem possimus fore, ut in
 „ Cælestis gloriæ partem venerit, quemadmodum
 „ ex eodem de Augustinis clarior intelliges.

(a) Revera hoc anno non dumtaxat asperriam initram a quocumque alio vivendi rationem annulari,
 „ sed longo intervallo superare Cardinalis visus est.
 „ Mirum abstinentiæ genus admiratus Gregorius ipse
 „ Pontifex, per Theopompum Ferrum in S. Ambrosii
 „ Basilica Canonico, qui Roma per eos dies reversus
 „ fuerat, leniter conqueri apud Carolum voluit, cui
 „ tamen hic egregia Epistola, quam alibi reddemus,
 „ austerum suum vivendi genus luculenter purgavit.
 „ Cardinalis item Cæsius Bononiæ Legatus XI. Cal.
 „ Februarii manu sua scripsit in hæc verba: „ Ex
 „ pluribus, qui Mediolano advennerunt, audio Te
 „ abstinere vino penitus cœpisse, & aquæ potu
 „ unice uti: Præterea duriorem a Te susceptam
 „ decumbendi rationem; nam ubi antea stramentis
 „ saltem noctu solebas incumbere, nunc vestibus
 „ nunquam depositis, brevem, ac durum somnum
 „ sedens in sella capere consuecis, humerisque
 „ uno pallio involutis: qua de causa grandis
 „ macie torridum extabuisse Tibi corpus dicitant,
 „ totumque vultum pallore insolito suffusum. Hæc
 „ aurem omnia certis ab auctoribus accepi; quare
 „ ne obsequentissimæ servituti meæ deesse videar,
 „ imo etiam publicæ utilitati, oro, obtestorque, ut
 „ præclaris tuis exemplis, & vita labis omnis experte
 „ pergas, quidem Christianam rempublicam confirmare,
 „ ut facis; verum hoc etiam recogites ve-

„ lim, non posse te abstemium, & infomnem tam
 „ præclara edere virtutis documenta. Qui enim fieri
 „ potest, ut cibo, & quiete destitutum mortale corpus
 „ par sit tot laboribus tolerandis? Tot egregia
 „ Ecclesiæ lumina, & Sanctos Patres hujusmodi vigiliis,
 „ & jejuniis confectos nullibi lego. Veniar, quæso,
 „ in mentem tantæ abstinentiæ viam quamdam Deo
 „ inferri, & præverti vitæ finem contra Omnipotentis
 „ decreta. Cur illud vivendi spatium corripas,
 „ quod tibi retum Arbitrer præstituit? neque enim
 „ ex voluntate tua illud est præstentium. Imitare,
 „ obsecro, S. Martini promptam, facilemque ad
 „ Divinos nutus obedientiam, qui nec vivere timuit,
 „ nec mori recitavit: & vive exemplum Patrum
 „ veterum, atque Doctorum exemplo saltem
 „ quoadusque vitam Deus impertitur. Fidem
 „ mihi habe, amabo te; quandoquidem probe scio
 „ quanti Ecclesiæ intersit Carolum vivere. Me
 „ malis criminibus obstrictum fateor; & cæcus certe
 „ sum, qui adversus Solem loquor. Nimium mihi
 „ arrogo, si hæc magister doceam; tamen ista
 „ mihi scribere videor, Divino quodam asilatu
 „ comonitus &c.

(b) Diuturnior fuit hæc mora, quam Glusianus existimavit.
 „ Etenim cum Sabulonetæ esset ad Idus Sept., ibidem
 „ versatum Carolum constat ex certis documentis usque
 „ ad mensis finem. Meditabatur quidem ad Deiparæ
 „ Lauretanam Aedem inde proficisci, ubi piis
 „ contemplationibus vacare cogitaverat; in eamque
 „ rem perita P. Benedicti Palmii venia Novellara
 „ evocaverat P. Antonium Valentinum Soc. Jesu,
 „ ejus institutionibus uti in sacris iis exercitationibus
 „ moliebatur. Sed cum, mutata sententiâ, omisisset
 „ Lauretanæ viæ incedere consilium; itauissetque
 „ per Etruriam Romanam tendere, hic aliquantulum
 „ substitit, & magister aliis meditandi fieri voluit,
 „ qui paulo ante P. Valentini discipulum se profitebatur.
 „ Siquidem in ea solitudine quasdam Silvas, seu
 „ Synopses contexuit de Arte Mediantali, quas deinde
 „ in tabulas dilucide rededit Augustinus Valerius,
 „ qui Sabulonetæ die XIX. Sept. Cardinalem convenit
 „ tam religiosam curam distentum, & præclaram
 „ hanc Caroli doctrinam supellecilem secum Veronam
 „ transtulit. Libellum hunc deinde Congregationi
 „ Oblatorum Valerius nuncupavit, qui in Præfatione
 „ sua nos docuit, deberi Caroli ingenio nobile hoc
 „ Opusculum, & in hoc itinere fuisse elucubratum.
 „ Illud servat nunc Ambrosiana Bibliotheca, Valerii
 „ ipsius manu conscriptum, arque si Superis
 „ placet in lucem aliquando edendum. Attamen
 „ quis credat totum in meditationes rerum
 „ Cælestium abditum Borromeum alii etiam
 „ vacare rebus potuisse? Vacavit tamen; &
 „ Sabulonetæ degens plura ad Mediolanensis
 „ Urbis, & Diocesis religionem fovendam
 „ sanxit: Infinita, quæ sibi imponerentur
 „ per absentes, onera rerum cum Pontifice
 „ transigendarum alacriter in se recepit: in
 „ Genensium Lustrationem intentus multa
 „ Novariensem Episcopum Visitationem docuit:
 „ Cælanæ Seminaria

bat, de profectioe sua ad præscriptum Tridentini Concilii præmoneret (a).

Non ego aut summis honoribus, quos in eo itinere retulit immorabor [b], aut illustribus virtutum exemplis, quæ semper

pedissequa Ejus fuere, quoties alienas terras peragraret. Digniora notatu sunt, quæ Pater Lucianus a Florentia rite interrogatus de Cardinalis studiis, & vitæ ratione, quamdiu Romæ in Sanctæ Præcedis

Ædi-

rium censibus auxit, pro quibus impetrandis permoleto sibi negotiatio cum Veneto Senatu fuit: cum Paleotto plura stabilivit, præcipue de rebus suis postmodum Romæ componendis: Pontificium Visitatorem abunde erudit pro Fedemontii Illustratione inuenda. Interim comparanda multa erant ad Romanum iter periciendum; & fassus est in Literis suis, maximam sibi fuisse eo tempore rei nummaria difficultatem; immo respondendum erat Principum, Nobilium virorum, & Cardinalium officiis, illum obuentium pene, & undique distrahentium. Itaque cum Sabuloneta discessit, Mantuam divertit biduo ante diem sacrum S. Michaelis Basilicæ Dedicationi: Causa autem hujus itineris fuit indicta in ea Urbe splendida ad III. Calen. Octobris celebritas propter transferendam, seu reponendam, ut Carolus scribit, Sanctæ Barbaræ Lypšana, Mantuæ Duci a Venetis donata.

(a.) Has literas non Sabuloneta dedit, sed in agro Mediolanensi, antequam ex Lustratione rediret, ut patebit ex ipsis, quas tibi integras appono:

Perillustri, ac Reverendissime Domine.

Dixi in proximo Concilio Provinciali, me post paucos menses Romam cogitare. Nunc jam prope instat dies, ut hoc iter suscipiam: nisi quid fecus acciderit, me ineunte mense Octobri, Deo adjuvante, in viani dare constitui. Quoniam autem tam serò Mediolano discedam, tamque multis occupationibus Romæ distentus ero, ut Adventu, & celebritate in Natalem Domini Nostri Jesu Christi me in Ecclesia mea adesse vix posse videam; peto ab Ampl. T. Reverendissima, quæ est Provinciæ nostræ antiquior Episcopus, ut causam & profectioem, & commorationis meæ extra meam Ecclesiam per aliquot menses comprobare scripto ex Decreto Tridentino velit. Causæ verò sunt, ut ex præscripto juramenti, quod nos Episcopi in consecratione præstitimus, Limina Sanctorum Apostolorum invisere; & præterea cum Summo Pontifice de rebus Ecclesiæ, Provinciæque meæ, & præsertim de Concilio Provinciali VI. coram agam, quemadmodum in Concilio uberius locutus sum. Porro siquid Ampl. T. Reverendissima habet, in quo sibi, Ecclesiæque suæ opera mea usui esse possit, ad me plene, atque explicite scribat quamprimum velim; curabo enim pro ea, quam & Amp. T., & Ecclesiæ debeo, caritate, ut illi adjumentum aliquod offeram; studium quidem certe, & diligentia mea nullo unquam loco deerit Ampl. T. Reverendissimæ, cui a D. O. M. omnem gratiæ cumulum precor.

Morteroni in Diocesi mea V. Cal. Septembris.

(b.) Operæ tamen pretium est huic narrationi aliquantulum immorari, ut perspicuum fiat, quo in loco apud omnes Borromeus esset. Itaque dum Sabulo-

meta esset, honorifica prius legatio a Metropolitano Mediolanensi Collegio missa est, ut Romam abituro factum iter precaretur; in qua præter consuetam honoris significationem actum lego. Cum vero illic agitaret, utra ineunda esset via, num terrâ per Etruriam, quæ brevior videbatur; an navi per Marc Superum Anconem appellens, reliquum itineris terrestribus Romam versus deinde conficeret: certum officiis inter Venetos, & Ducem Parmensem fuit: Hic enim obstitit, quoniam Gabriel Bambasius novam laticam instruendam jubere, quemadmodum mandatum a Carolo fuerat; sed sibi honori verit suam ipsius mittere. Illi contra orare per Augustinum Valerium, ut secundo Pado in Mare descendens, ornata publico Reipublicæ nomine navi uti vellet. Sane diu Carolus hæsit anceps consilii, subveritus fortasse, ne Venetorum, quos impense diligebat, amori minus deferre crederetur. Miserat cum Ducalis Epistolæ ipsius authographo officiosissimas Literas Veronensis Episcopus in hæc verba: „ Datis „ Illustris. Decem-Virorum Reipublicæ nostræ Li- „ teris, Rectoribus Veronenfibus demandatum est, „ ut me reconverirent, quod etiam fecerunt, rogantes „ certum ad Te nuncium mittam, qui ipsorum verbis „ testetur, maximum Reipublicæ universæ tuturum, „ gaudium, si Venetias appellas, ubi publicis impen- „ sis comparabitur quadritemis Anconem usque; „ cum hanc honoris testificationem Clarissimorum „ Virorum amor, & observantia jure veluti suo exi- „ gant Tibi persolvendam. Itaque Publico parendum „ est mandato. Dignaberis me monitum facere, quo „ loco convenire debeam; quandoquidem me Tibi „ comitem dabo, ut meæ sunt partes. Gestit gau- „ dio, intuens quo obsequio in Te boni illi Patres „ Patriæ ferantur; neque spes abest, Divinæ volun- „ tatis decreto constitutum Tibi hoc iter, quod etiam „ vota tua certe fortunabit. Si casus tulerit, ut tam „ meo, quam omnium voto obsistas, quod certe nol- „ lem, responsum, quod magis arridebit, certum „ dabis; ego sane partes tuas implebo, prout manda- „ bitur. Veronæ IX. Cal. Octobris MDLXXXII.

Tantâ benevolentia Venetorum obrutus Cardinalis, deliberare quidquam non potuit, nisi ad XXVII. Sept. diem, qua Mantuum iturus in hæc verba Valerio respondit: „ Hactenus familiari tuo diuturnam moram injeci, „ ut cum certo illum responso dimitterem. Itaque „ delibere recta Romam proficisci, & Sacræ Aedis „ Laurentanæ aspectu me dumtaxat beare in reditu. „ Hinc video adeptam occasionem utendi compara- „ to navis commodo, propter quod admota mihi „ humanissima Reipublicæ istius nomine officia fue- „ rant; quandoquidem maritimi iuneris suscipiendi „ consilium abjeci. Age quas potes maximas Nobilissimis Rectoribus gratias verbis meis, & omne „ observantia meæ testimonium deferat velim. „ Hodie Mantuæ ero, ubi ad III. Cal. Octob. etiam „ degam, & Sacro alio Venetorum beneficio fruam, „ cum illic S. Barbaræ Lypšana seu transferenda sint, „ seu

Ædibus [a] manserat, in hunc modum exposuit: „ Delectam ab Eo in domestico „ Oratorio fellulam, in qua, repudiato „ penitus lecto, duas, aut ad summum „ tres horas quieti daret. Reliqua noctis „ tempora piis primum meditationibus at- „ tributa, mox institutis in Matutinas

„ Horas ab Ecclesia precibus, quas flexis „ genibus, & nudo semper capite recita- „ ret. Sæpe etiam evenisse, ut efforsam „ sub Ara maxima specum introiret, ibi- „ que adorandis Sanctorum cineribus in- „ somnes noctes traduceret [b]. Neque „ uliginem loci, neque frigoris acerbita- „ „ tem

„ seu reponenda; hoc enim tam insigne donum „ Mantua Dux ab eorum munificentia retulit &c. “ Itaque licet tam fero de terrestri itinere deliberasset, Parmensis Dux jam ad diem XIX. Sept. lecticam miserat Sabuloneta[m] Carolo utendam cum jumentis suis; sed ea usus cum esset Bononiam usque, Legatus ibi Pontificius Card. Casius nova saltem jumenta substituere voluit, quandoquidem suam lecticam repudiaverat Carolus. Hoc ille pacto sacris exercitationibus, & Lectioni percommode in itinere vacabat; idcirco enim scripsit adductum se, ut ea opportunitate uteretur. Paulo post audito adventus Ejus nuncio, Magnus Etruriæ Dux Equitem Gabrielem Verrum Mediolanensem Patricium, & cubiculo suo Praefectum obviam misit cum Literis die XVI. Octob. datis (ne quis tanta per Etruriam cunctatione commoveatur, advertendum est, decerpandos esse ad hunc mensem X. dies ex emendatione Calendarii Gregoriana), monens, se ex Podio, ubi rusticabatur, ocyus Florentiæ affuturum cum fratre Cardinali, ut venientem exciperet; ad eam Villam præscripsit Carolus, se velle desistere, ut colloquio utriusque frueretur. Florentiæ fuit biduo post Idus Octob.; ubi cum vefaretur, remissa jumenta sunt ad Bononiensem Legatum; id enim sibi honoris Magnus Dux deposcit, ut Romam inveheretur suis. In reliquo itinere factos ubique ad Eum concursus lego, inque pares, quibus Almam Urbem triennio ante fuerat ingressus. Romam inivit post meridiem die XXIV. Octob., nisi fallor; nam ad XXII. oppetiebatur Eum Bagnæ Card. de Gambara, ut ad invifendam Sanctæ Mariæ ad Quercum Ædem deduceret. Dum ad Romanam Portam accederet, narratur in tabulis: Pontificem forte animi causa ex edito quodam loco, unde via aspectus patebat, vidisse sublatim pulverem, & circumstantes rogasse, cujus ea lectica esset, quæ ad Romana mœnia appropinquaret? Cum vero responsum ab Aulicis fuisset, Card. Borromeum eo die expectari; ad eos conversum Gregorium dixisse: Præstat hinc ocyus recedere; ne si Cardinalis S. Praxedis resciat, Nos innocuo hoc solatio lissineri, dicat, inaniter tempus tiri. In quo quilem utrum laudem nescio: nun tantum in Pontifice animi demissionem; an Caroli existimationem.

(a) Colebat eximie hoc Templum, utpote sacris Pignoribus refertum. Hinc repudiavit splendide oblatum ab Altempio, aliisque Cardinalibus hospitium. Rhedam si quando illius usus erat futurus, ab uno Altempio accepit; videbatur enim sibi pecunia proligis, si res in ea instruenda collocandum pauperibus, quibus sua omnia servabat, veluti ademisset. Quare Specianum præmonentem sapius, rogantemque superioribus mensibus, an eam expensis suis comparari vellet, tergiversatus sæpe eluserat, atque elersiperat: Otiosi hominis esse hanc curam cogi-

tatione antecapere; neque dissimulavit se valde a pecunia imparatum, quod etiam verissime dixit. Incredibile autem dictu[m] est, quantum in Romanis omnibus excitatum esset de Caroli adventu desiderium; quod cum præcipue eminuisset in Tragurii Episcopo, idcirco ejusdem latinas literas appono.

Carolo Borromeo Cardinali S. Praxedis Archiepiscopo Mediolani Domino suo Colendissimo

Antonius Episcopus Tragurii S. D.

„ **I**N maximis meis tribulationibus, quas pro mea „ Ecclesia, pene ex quo tempore ad illam accessi, continenter pertuli, & adhuc cum gratia „ Dei patior; nulla fere consolatio magis animum „ meum levavit, quam adventus Tui in hanc Urbem expectatio. Quo nuncio hæc Civitas universa, & præcipue omnes boni etecti Tuam præsentiam mirabiliter concupiscunt. Nam quocumque „ accesseris, tanquam *Christi bonus odor* ita omnes „ allicis, ut vere illud de Te dici possit: *Et odorera unguentorum tuorum currunt*. Non enim Tu „ tristem sanctitatem, quam quisvis etiam non optimus facile imitetur; sed hilarem innocentiam, „ quam nemo nisi bonus assequatur, tecum adfers. „ Tum doctrina utilitate, atque ubertate ita unumquemque recreas, ac reficis, ut *verba vite habere* „ merito existimeris. Idem ceu alter David pro „ *castris homini suis*, & *a domo Dei omnem inimicum, atque omnem vim arcere*, quantum in Te „ est, contendis. Denique verus Divini Ambrosii „ imitator, cujus cum locum, tum vim, & morem obtines, „ qualem Apostolicum Virum esse oporteat, rebus ipsis ostendis. Quæ cum ita sint, „ quid mirum, si ego Te unicum rebus meis præsidium tam cupide expecto? Sed de Ecclesia quidem mea tum cum advenires, quantum Tua „ humanitas, & mea modestia patietur, erit Tecum „ coram agendi locus. Interim Hymnum ad Sanctum Ambrosium, quem inter scripta Fratris mei „ reperi, quia devotus, & non inconcinuus est „ vilus, mittere ad Te constitui, ut esset mex in „ Te observantiæ quoddam quasi pignus & argumentum. Tu vero hanc vicem, quæso, repende „ tri meo, quem Altissimo placuit proximis hisce diebus mihi adimere, & hac plaga recenti me „ afficere, ut ejus animæ pacem, & mex imbecillitati robur a Dei bonitate impetres, cui honor & gloria in secula seculorum. Amen. Vale.

VI. Cal Septembris MDLXXXII. Roma.
(*) Loci hujus sanctitas fuit in causa, ut nunquam se Titulo S. Praxedis abdicare voluerit. IX. ante mensibus scripserat Specianus, liberum Ipsi fore optare

tem obstitisse, quin constitutum ab initio hunc cœlestis verius, quam humanæ vitæ ordinem accurate fervaret. Sub lucis ortum rem Divinam quotidie facere [a] consuevisse: pane tantum, & aqua sustinuisse corpus: & cum natalitio Christi Domini die in triclinio cum Monachis accubisset, vix ab Eo impetratum, ut tam rigidi jejunii patientiam unius aviculæ gustu temperaret [b]. Hæc sibi inspecta Pater Florianus testabatur: vere ad fidem difficilia, nisi viri gravitas, & juramenti religio rem omni dubitatione eximerent. Pergebat deinde narrare concursus, & obsequia Princeipum, stipatam semper pauperibus domum, sanctissimos eum familia sermones [c], aliaque magnæ pietatis indicia, tam nota omni-

bus, ut nullo ad fidem faciendam testimonio indigerent.

Et ista quidem ad Sanctæ Prædix Edes privatim agebantur, minime fortasse in posteros manatura, nisi addicti eidem Edibus Monachi res hominum memoria, & æterna luce dignissimas ab solitudinis silentio, nocturnisque tenebris vindicassent. Nec vero solitaria illa cum Superis colloquia, nocturnæque contemplationes ita Cardinalis animum occupabant, ut Reipublicæ curam idcirco intermitteret. Huc pertinebant crebræ cum Summo Pontifice consultationes, assidui cum primoribus Romanorum Patrum congressus; huc etiam oburgationes, & monita, si qua in re peccari ab aliquibus videret [d]. Et cum usu ipso cognosceret, quanti intersit rem Eccle-

optare Titulum S. Mariæ Trans-Tyberim, quo Altempius fruebatur. Addebat præterea non leves causas: nimirum hujus Tituli Edes Pontificiæ Curix proximas, quas adire frequentissime sibi erat necessarium propter ipsius Borromei negotia: Eiusdem hortos satis amplos locari quotannis CC. nummis posse: Demum Cælum etiam videri salubrius. His tamen auditis, Borromeus respondit: Probari sibi admodum Tituli sui Ades propter sanctitatem loci: salubre Cælum quodcumque operoso homini esse: CC. nummos utiles esse posse etiam Cardinali cuiquamque, qui eas Ades posset optare.

(a) Narrat idem P. Lucianus in testimonio suo: Comitum Olivarium Hispaniarum Regis Oratorem hora tam intempesta frequentissime Borromei Sacro interesse cum religiosissima Coniuge voluisse; neque matutini Cæli inclementiam refugisse Nobiles alios complures viros, ac matronas, quos idem desiderium ad hoc Templum primo diluculo evocabat: Eundem Philippi Regis Legatum mirifice captum exteriori Caroli modestiæ specie dicere consueisse: Borromæum Angelo simillimum sibi videri.

(b) Abstinentiæ tutius nunc Romæ se dabat, quandoquidem mensè Martio commonitus per Theopompum Ferrum de moderanda vitæ austeritate, primum se apud Pontificem purgavet per literas; atque hoc tempore exactam Gregorio retum, & virium suarum rationem reddidit, quemadmodum sponderat; quare iudicem ipsum sibi faventem habuit, qui libertatem potestatem vivendi, ut vellet, fecerat.

(c) Retinuit Romæ domesticum, quo Mediolani utebatur, morem: familiares nimirum suos post primam noctis vigiliam in Sacello congregatos primo rerum sacrarum meditationi vacare simul iubebat: mox novo sermone a se inflammatos audire rerum capita in sequentem diem mente revolvenda.

(d) Quandoquidem incidit oburgationum mentio, juvat officium quoddam recollere, quod valde credibile est hoc tempore a Carolo non fuisse præter-

missum. Illud est nimirum, datum consilium Cardinali Farnesio, ut ex rot, quæ in ejus ditione erant, adibus unam aliquam expositam depulsis a Patria Belgis aperiret. Urebat scilicet hæc Borromeum cura jam ab anno MDLXXX, cum Roma reversus literas ad Cardinalem de Gambara dedit ex Vico S. Laurentii, ut constat ex iisdem, quas ad eum anuum recitavimus. Verumtamen hoc certum est, commonitum a Cardinali Abbatem Capranicam, ut majorem Canonicorum S. Salvatoris numerum in S. Celsi Monasterium induceret; quandoquidem certo scio hoc tempore inter eos convenisse, ut XXX. nummos in capita designaret, ne subsidiorum inopiâ alio iere cogerentur. Alia item, amoris tamen plena, querela Caroli fuit apud Equitem Hortensium a Castro S. Petri, qui per hoc tempus Romam venerat Legatus a quibusdam Patribus Mediolanensibus, quibus Cardinalis statuerat quatuor Parthenonum administrationem adimere. Clam Borromeo adierat Hortensius Pontificem, Patrum preces oblaturus; Sed ab eo jejunum responsum acceperat, ut rem totam integram Carolo deferret, quandoquidem ibi versabatur. Gregorii dicto compulsus Orator, vellet, nollet, rem universam permittere Pastoris sui arbitrio coactus est; qui cum multa expositulasset leniter de frequenti nimium Patrum eorum cum Monialibus consuetudine, & nocturno in vicinis Edibus apud eas hospitio, tandem rogantis votis indulgit, postquam pollicitus est eorum verbis, Patres quidquid mandatum esset facturos. Imo peramanter Cardinalis in se recepit, ut Pontificia auctoritate Parthenonum possessio iisdem Patribus confirmaretur. Cumque ultimò Orator patere sibi Pontificias aures postulasset, voti compos factus hoc responsum tulit: *Age Borromeo gratias, quo inconsulto, nunquam petendum erat, quod impetras: quo dissentiente, nunquam impetraturus eras, quod petisti.* Item suaviori alio monito usus per hoc tempus erga Philippum Nerium fuit. Jam alibi diximus, accusatum Nerium a Carolo inobedientiæ erga

Ecclesiasticam a piis, literatisque Rectoribus gubernari: novam veluti Academiam [a] ad Vaticanarum Noctium similitudinem instituit expoliendis moribus, erudiendis-que eorum ingeniis, qui se ad sacras Præfecturas vocatos profiterentur. Oratorias maxime artes coli, exerceri-que mandaverat, ne concionandi munus omnino obsolesceret. Et quamquam breve Sodalitii tempus fuerit, viros tamen inde prodiisse constat, qui perennem instituti gloriam facerent [b].

His religionis, & beneficentiæ monimentis Romæ relictis, Mediolanum redibat ingentia munera ad Ecclesiæ suæ utilitatem secum ferens, quibus nunquam vacuus ab Principe illa Catholici Imperii Urbe reverti solitus fuit. Annuerat enim precibus Ejus Pontifex, ut Caravagii bona ab Humiliatis relicta Clericorum Seminario, & Secedii Sacerdotium in agro Alexandrino Oblatorum Sodalitio perpetuis temporibus addicta remaneret [c]. His donis mandatam adjecerat, ut in Insulam

ten-

erga Pontificem; qua se labe egregie Philippus purgavit per literas, addito etiam testimonio publico; affirmaveratque, Sacerdotes eos, qui postulabantur, non esse ex sua Oratorii Congregatione, nullumque sibi cum iis inquam commercium; quare nimis aliquantulum sentire de suis videbatur, & aliorum dignitatem levissime despiciere. Molestè hoc tulit Carolus, & libere in hæc verba rescripserat: „ Multum Rev. Pater: Certe opus non erat „ publicum testimonium mihi offerri de segregatis „ a Sodalitate tua geminis iis Sacerdotibus, qui in „ Bavariam mittendi erant; cum mihi tua unius „ testimonio abunde sufficere; cui maximam fidem „ habeo. Verumtamen nimiam illam erga Sodalitium tuum animi propensionem licet pluribus „ purgare coneris, nondum tamen ita abstersisti, „ ut multa adhuc non supersint mihi dicenda, quæ „ coram libentius aliquando objiciam. Interim tuis „ in precibus habe me Deo commendatissimum. „ Mediolani &c. “ Hæc cum anno superiore scripta ad Philippum sunt, quidni verisimile videatur, Caroli promissio nunc fidem stetisse. & aliquod cum Nerio habitum colloquium de levissimis quibusque animi affectionibus moderandis?

(a) Academiam hæc in sacra primum S. Ambrosii Æde coegit Carolus, ubi per pijs plures exercitationes formatos Romanos Præsules, præcipue erudiri curavit methodo habendarum ad populum concionum. Flagrabat scilicet eximio studio, ut peculiare hoc Episcoporum munus in Evangelii prædicatione præsertim situm omnibus prorsus præuaderet; & revera hoc eodem anno ad id suscipiendum adduxerat Veronensem Episcopum, & paulo post Parmæ Antihitem, dum hanc urbem Roma versus prætergrediretur. Floruit hæc Præsulum Congregatio usque ad Gregorii Iont obitum magna cum Ecclesiæ utilitate, cum ex eo cœtu insignes doctrina, & Pastrali sollicitudine Cardinales, atque Episcopi prodierint. Lego etiam huc invitatum a Carolo aliquando Philippum Nerium, ut in eo confesso sermonem aliquem haberet; quem deinde Ipse etiam a Philippo rogatus habuit. Sic novelle illud Sanctorum Virorum par mutuis ad Religionis utilitatem officijs certabat.

(b) Præter hæc studia, alia fuere Romæ suscepta a Borromeo; ea nimirum de Sacris Ritibus excutiendis diligentissime, & ex doctissimorum Virorum judicio stabilendis. Jo. Paulus de Clericis

Cæremoniarum Magister in Metropolitano Mediol. Templo, qui in Caroli comitatu fuit, dum Romæ nunc versaretur, testatum fecit in tabulis: Ven. Congregationem Sacrorum Rituum, ex qua tantum Religionis nostræ Mysteriis lumen accessit, Borromei, & Paleotti Cardinalium operâ hoc tempore primam originem habuisse. Nam cum Carolus Paleottum plura rogaret, utpote in Sacra Antiquitate versatum, de iis, quæ sæpius reformanda in Ambrosianis Ritibus occurrerant, factum est, ut quæstiones etiam universim de Ritibus instituerentur. Cumque dubia multa inter disputandum emergerent, præsertim verò in Pontificali, & Cæremoniali Romano in quibus plura deprehendebantur ex profanis potius Cæremoniis hausita, quam ex sacris, ut Galestinus testatus est: idcirco Pontificem oravit Carolus, ut in hanc quoque Religionis partem mentem intenderet. Post Caroli discessum tota hæc deinde cura incubuit Paleotto, & hoc item discendente, Cardinali Caraffa; Utrique tamen, antequam discederet, subsidiarios reliquerat Borromeus Galestinum hominem sacris studiis celeberrimum, & Jo. Paulum de Clericis ex Oblatorum Congregatione apprime in hæc materia versatum. Adjuncti Romæ deinde alii administri sunt, inter quos eminuit Didacus Torrefius; sic conjunctis omnium studiis sacre Cæremonix in lucem ex antiqua caligine emerfere. Porro testatur de Clericis, in rebus iis, quæ in controversiam sæpe veniebant, ut plurimum rogare Paleottum consuevisse, quoniam ritu Borromeus uteretur? ut huic veluti pronunciatum oraculo sententiam accommodaret suam; quod, cum in pluribus accidit, tum præsertim in serula Magistro Cæremoniarum permittenda. Cave tamen putes, intermissam Caroli super Ritibus emendandis operam fuisse propter absentiam. Nam lego missitatas ultro citroque frequentissimas literas, quibus exactè monebatur de omnibus, quæ statuerentur; imo comperio Galestinum, qui in ea opinione cum aliis erat, ut Episcopus Ecclesiam ingediens Canonicos antecederet; accepta Caroli Epistola, qui viriliter, & doctè admodum oppositam sententiam descendit, statim subscripsisse cum ceteris Illius dicto, & factum fuisse: „ se nullo uti libentius magistro, quam „ Carolo, qui supra hominem sapere videbatur.

(c) Omittenda videntur hoc loco propter multitudinem ipsam plurima, quæ extra Provinciam suam Episcopis munera a Pontifice impetravit, licet innumera

mera

tendens a communi via paululum declinaret; si forte dirimere duorum Principum controversias posset, quarum inexplicabiles

nodi subtiliora haecenus ingenia fefellerant [a]. Cujus occasione mandati, cum Senarum Urbem pertransiret, ejus Archiepiscopi

meræ appareant in ipso regredientis Caroli itinere literæ ad Umbriæ, Piceni, Romandiolæ Episcopos datæ, in quibus nova semper Pontificiæ erga Eum liberalitatis, & amoris sui erga omnes argumenta apparent. Cesenæ, Ravennæ, Spoleti, Veronæ reliquit impressa memorabilia beneficentiæ suæ vestigia; sed inter cetera occurrit erectum Sabuloneta Canonorum Collegium, & geminæ excitatæ Religiosorum Congregationum Aedes: Una quidem pro Patribus Soc. Jesu in Vulturensi, Jo. Petro Stuppiano intante, & bona sua offerente Vincentio Quadrio: Altera in urbe Mantuana pro Theatinis Patribus. Vere prætereunda non essent quæ Urbi suæ, & Diocesi beneficia, & ornamenta detulit, dissimulatis iis omnibus, quibus Provinciam auxit; cum hæc facile colligi possint ex iis, quæ abeunt demandata sunt. XVI. amplissima Diplomata in Ecclesiæ suæ unius, & Cleri sui commodum retulit; sed inter ea unum placet innuere, quod consuetas Pontificiæ indulgentiæ Leges videtur excedere: facultatem scilicet „ Absolvendi a quibuscumque peccatis, & cen-
 „ suris, etiam in Cœna Domini, & remittendi in
 „ totum, vel in partem pœnam incursum super Ir-
 „ regularitatibus in utroque Foro, etiam ex ho-
 „ micidio voluntario, quoscumque tam Laicos, quam
 „ Clericos, & Regulares Civitatis, Diocesis, &
 „ Provincie Mediolan. per se, vel per alium; cum
 „ eisque dispensandi super qualibet indebita perce-
 „ ptione fructuum, ac pœnas incurfas, & debita re-
 „ mittendi, & condonandi. “ Sed maximus hu-
 „ jus itineris fructus, ea certe legatio videtur, qua
 „ designatus Apostolica auctoritate Visitator in Trans-
 „ alpinis, & Cisalpinis Rhætorum, & Helvetiorum
 „ partibus Borromeus fuit. Appono eleuchum facultatum, quas in eam expeditionem obtinuit:

„ I. Dispensandi cum Helvetiis, & Rhætis in
 „ Matrimonii contractis scienter, vel ignoranter
 „ in secundo, in tertio, & in quarto consanguini-
 „ tatis, in primo affinitatis in cognatione spiritua-
 „ li. In contrahendis verò in secundo, tertio, &
 „ quarto consanguinitatis, & affinitatis, & ratione
 „ compærnitatis, cum facultate absolvendi a Cen-
 „ suris propter ea incurfas.

„ II. Reconciliandi, & absolvendi Hæreticos ex
 „ locis Helvetiorum, & Rhætorum ad ipsum con-
 „ fugientes; necnon absolvendi a quibuscumque
 „ casibus etiam in Bulla Cœnæ in utroque Foro.

„ III. Visitandi in Constantiensi, Lausanensi, Sedunensi, Curienti, Comensi, aliisque Helvetio-
 „ rum, & Rhætorum Civitatibus: Constitucendo Eum
 „ Visitatorem, Reformatorem, Apostolicæ Sedis De-
 „ legatum generalem, & specialem cum omnibus
 „ facultatibus expressis in Literis Visitacionis Bri-
 „ xientis, Cremonensis, & Bergomensis.

„ IV. Absolvendi Regulares Apostatas in Dominio
 „ Helvetiorum, & Rhætorum.

„ V. Conferendi Beneficia quæcumque, & qua-
 „ liacumque in Dominis Helvetiorum.

„ VI. Ut ex Clero Civitatis, & Diocesis servien-
 „ tibus in partibus Rhætorum, & Helvetiorum per-
 „ cipiant fructus suorum Beneficiorum, ac quoti-
 „ dianas distributiones.

„ VII. Dispensandi super incompatibilitate Bene-
 „ ficiorum in Dominiis Helvetiorum, & Rhæto-
 „ rum ad biennium.

Verum inter tot, quæ me circumstant, piget præterire silentio firmatam concordiam inter Episcopum, & Canonicos Vercellenses, quæ infinito labore stetit: Et ornatam Mediolanensem Urbem novo Virginum Collegio, quas in Rhaudensi Oppido primum congregatas ex testamento Jo. Petri Missaleæ sub tutela Præsulum Xenodochii Max. Mediolanensis, nunc in S. Catharinæ Aedes ad pontem Fabrorum transfudit: Demum nobilem Sacerdotum, & Clericorum manipulum, quos diligenti conquiritatione Romæ, atque alibi collectos partim Oblatorum Congregationi accensuit, partim in Fulcini, & Canonica Aedes Ecclesiastica disciplina imbuendos, & futuros postmodum Ecclesiarum Rectores, amandavit.

(a) Hæc controversiæ eadem suere, de quibus Romam evocatus fuerat. Nimirum dirimendum erat inter Mantuanum Principem Vincentium, & Margaritam Parmensem conjugium, quod propter impedimentum intercedens irritum videbatur. Periculose certe plenum alex opus hoc erat, cum non obscure denunciarentur suscipienda cum altera ex iis Familiis iniunctiæ. Ad hoc negotii expediendum Borromeus electus est, eaque electionis causæ suere, quas Pontifex in Brevibus Literis suis datis XV. Januar. MDLXXX. enumeravit in hæc verba: „ In primis occurrit circumspectio tua,
 „ cujus pietatem, morum modestiam, prudentiam,
 „ ingenium, doctrinam, integritatem, aliasque in-
 „ numeras virtutes, & præcipue *timorem illum Do-
 „ mini*, quem *initium Sapientie* vocant Sacra Scri-
 „ pturæ, iu Te Divinâ clementiâ propagatas jam
 „ pridem non sine gratiarum erga Omnipotentem
 „ Deum actione cognovimus, & probavimus: Ita-
 „ que sperantes, ac pro certo quoque habentes, in
 „ hoc tam gravi negotio similem Tui futurum, &
 „ nostræ expectationi plene responsum, Tibi com-
 „ mittimus, & mandamus &c.

Quare gravem vere modestiæ suæ provinciam ingrediens, auspicia persicienda rei primum a precibus cœpit: Literas dedit ad Mantuæ, & Parmæ Duces, necnon ad Conjugem utrumque; item ad alios ex Gonzaga Gente, plurimosque alios, quos morum probitate insignes noverat, ut fufus ad Deum precibus opem in perfidicili negotio divinitus imploraret. Tot confirmatus præsidis ubi Parmam venit, indictis ea in urbe denuo publicis precibus, expensâ primum a Medicis quaestio est, quorum sententia expectabatur, ut constet ex Literis ad Specianum Fridie Non. Febr. datis, ex quibus seriem itineris, & rerum initia habemus: „ Habita a Medicis quaestiois synopsis festinanter
 „ scriptam ad te mitto Summo Pontifici offeren-
 „ dam. Dum in via essem, austerum, ut vocare
 „ soles, illum meum a Principum convictu absti-
 „ nendi morem omisi. Mantuæ, & hic Parmæ diem
 „ unum cum singulis Ducibus sui. Huc veni Calen-
 „ Februarii sub vesperum. Diem autem posterum,
 „ utpote profectum, sacris exercitationibus totum
 „ insu-

episcopi dignitati dedit, ne diem unum morari apud ipsum recusaret. At ubi ad prandium vocatus epularum numerum cum pretio certare, & secundam insuper mensam ad gulæ irritamentum apponi vidit: quamquam turbato ventis, & imbrisus Cælo, inhiberi non potuit, quin illico ad discessum necessaria expediri juberet. Tum etiam, atque etiam rogatus, ne se tam

incommodo itineri, imminente præsertim nocte, committeret: „ Absit (inquit) ut pau-
 „ perum subsidia tam sæde profundi ad gu-
 „ læ delicias videam; nam si prandio compar
 „ cœna fuerit, tantum absument unius pom-
 „ pa convivii, quantum sufficere multorum
 „ necessitatibus posset. “ Ita castigato Ho-
 spitis luxu, perrexit ire (a), quo illum dif-
 ficillima ea duorum Optimatum, de qui-
 bus

„ insumere æquum videbatur. Sic mane insequen-
 „ te ad S. Joannis Monasterium penes S. Benedicti
 „ Monachos divertit, ubi meis me alo sumptibus, &
 „ aliorum incommodum caveo. Ex Principum edi-
 „ cto publicæ populi supplicationes celebratæ sunt,
 „ ut propitium Deum in gravi hac causa habeamus.
 „ Margarita, antequam examini subijceretur, voluit per
 „ me Eucharistiam percipere. Idem optabam a Vin-
 „ centio &c.

Dum itaque consultationibus tempus extraheret, diutius, quam putabat, ea in urbe versatus est Cardinalis; nam donec Quadragesimam appeteret, inibi fuit. Verumtamen inde veluti præsens Ecclesiam suam administrabat, supplicationes decernens, Civium pietati inter Saturnalia consulens, proponens etiam Edictum in Diocesim suam univerſam, ut Rectores Sacrorum in Oppidis, & Vicis Sermonem ad populum haberent sextis singulis Feriis, & Dominicis diebus Quadragesimæ ineuntis, licet exterorum Oratorum opera non deesset. Parmæ autem quamdiu fuit, honorificas lego ex conterminis Locis ad Eum legationes missas, inter quas omittendum non videntur, Filios Equitis nobilissimi Uberti Pallavicini ex Varanensi Oppido, itremque Fulvii Rangoni Liberos Mutina ad Eum missos, ut Sancti Cardinalis benedictione muniti ab Eo discederent. Adverte tamen hoc tempore nihil deliberatum de rei summa: scilicet pro dirimendarum Nuptiarum negotio; illius enim exitum ad Octobrem mensem describemus.

(a) De facti hujus veritate ambigere non licet; verumtamen de tempore diligentius juvat inquirere. Certe Româ regrediens Borromeus Senas non attingit, per quam Urbem iter quidem fecit, cum Romam festinaret; ibique Ecclesiasticæ hujus continentiæ exemplum fortasse reliquit. Utque fides sententiæ meæ constet, breviter ex Ejus Literis iter suum Roma revertentis expono. Die itaque XIII. Jan. Româ digressus est, cum ex Literæ Dominicalis regula in eam diem Feria V. incidit; scribit autem Spoletum ad Audoënum Vicarium suum Carolus: „ Se
 „ Feriâ V. elapsæ nuper hebdomadæ cum familiaribus
 „ Roma discessisse Adem Lauretanam versus; eoque
 „ in itinere multa sibi a Gregorio peragenda fuif-
 „ se demandata, idcirco crebras esse neccendas mo-
 „ ras. “ Quamobrem non deflexit in Etruriam; imo excusavit se apud Cardinalem Riarium, quod Perusium divertere non posset. Cameino etiam abstinere coactus est propter festinationem, licet ejus Urbis Antistes plurima admovisset officia; insuper etiam Ferentinum inire meditabatur, quo cum proficisci non posset, saltem voluit per Literas ab ejus Urbis Episcopo ad se transmitti scriptis consignatum quid-

quid ad illustranda Sancti Ambrosii Martyris Mediolanensis gesta spectare posset. Spoletum recta Lauretum contendit; & postquam beavit se sacræ illius Aedis conspectu, a qua ægre divulsus est, adfuerit Anconitani Legati, a publico Urbis Concilio missi, dum Maceratæ esset: cujus votis ut indulgeret, se illuc contulit, ubi honorifice exceptus veteris Legationis suæ felicissimæ memores Cives est nactus. Pisauri aliquantalum substitit, ubi Ducis Urbinatum religionem inflammavit devotissimo Libro oblato, quem anno insequente Urbini Archiepiscopus scripsit assidue teri illius manibus, & uberrimum jam pietatis fructum Duci attulisse. Ad XVIII. Jan. diem a Vercellensi Cardinali Ferrerio rogatus fuerat, ut Faventiam; & a Card. Casio, ut Bononiam iret; verum irritæ utriusque reciderunt preces; quare Ferrerius monitus, Carolum Ravennæ citius fore, ad Formilivii progressus oravit per literas Borromeum, ut se in Cesenati agro adfuturum opperiretur, quandoquidem se convento opus erat. Antequam tamen cum Ferrerio colloqueretur, integram diem, scilicet XXIII. Jan., substitit Arimini Carolus, ut ad ejus Urbis Episcopum tum in Gallia Pontificis Internuncium, scripsit in hæc verba: „ Integram Dominicam diem
 „ Arimini fui, & populi tui religio festinationem
 „ meam retardavit. Quare verba etiam ad popu-
 „ lum in Templo feci, & auctus ingentibus Sa-
 „ crorum Lysanorum muneribus discessi, quæ pri-
 „ mò mihi ostendit, deinde dono obtulit humanissi-
 „ me Vicarius tuus (Demophoon Parisanus). “ Hoc fortasse singulari sermonis habiti beneficio Cives Arimineses ornavit, ut mutui amoris vicem iis rependeret, quòd publico Civium nomine missi ad Eum fuerant nobilissimi Patricii Alphonfus Olsi, & Claudius Paci obsecrantes, ut apud se esse dignaretur. Hinc Arimineses in Urbe sua, & Ferrerium Cesenæ consolatus, biduum, scilicet VIII. & VII. Cal. Febr., Ravennæ fuit; unde navi vectus Ferrariam appulit, deductus Ducis nomine per Equitem N. Pignattam. Ferraria V. Cal. Febr. Mantuam ad Ducis colloquium venit; ibique fundamenta Legationis suæ jecit, quæ ad dirimendas Principis Mantuani nuptias spectabat. Mantuâ abeuntem Vastalla exceptit, frustra Sabulonetam evocante Vespasiano Gonzaga. Demum Parmæ exceptus a Duce, ut mox vidimus, diu in ea Urbe commoratus est. Inde cum Mediolanum festinaret, obvium habens Hieronymum Cappacellum Placentini Antistitis consanguineum, coactus est Placentiæ noctem unam degere, qua ex Urbe per agrum Laudensem in Urbem tandem suam reversus est; quandoquidem Papiensi agro maxime abstinere consuevit, postquam Pontificatus sui ini-

bus dictum est, diffidia vocabant. Vix sane crediderant aulici consuetudinis, & forensium negotiorum periti, tam ancipitem causam inter infensissimos æqualis potentia viros, quæ tamdiu Summi Pontificis cogitationes fatigaverat, posse iudicio Cardinalis per occasionem itineris definiri. Sed enim multa sunt sanctitatis privilegia, quæ humanæ sapientiæ magistri facile ignorant. Implorato enim Divino auxilio Carolus, cum capita quaestionum diligenter excussisset, omnia felicissime ad concordiam adduxit: sive aliqua Ejus verbis superna vis inerat; seu contumaces animos tenuit pudor, ne tanti Viri consiliis repugnarent.

CAPUT II.

Pro Hispaniarum Regis filio e vivis erepto, & electo recens Insubricæ Provinciæ Præfecto Deo supplicat: Decimum agit Cleri universi conventum.

1583. **L**Ætam Archiepiscopi reditu Civitatem triste nuncium percu-

lerat, majorem natu ex Regiis Liberis ex hac mortali vita in ipso pueritiæ flore decessisse [a]. Ob id tridui supplicatio decreta, precesque ad Deum effusæ, ut Austriacam Sobolem propagari in Hispaniis ad perennem gloriam Catholici nominis vellet. His Regis voluntas maxime congruebat, qui literis suis ad Provinciarum Præfectos aperte significaverat: placere sibi, ut omiſſa inani pompa, qua condecorati funera Principum solent, subditorum studium ad impetranda sibi cælestis gratiæ dona converterent. Levavit deinde mœrorem ex Regii Pueri morte conceptum Caroli Arragonii novi Gubernatoris adventus, cujus mite ingenium, & placidi mores pollicebantur cessatura aliquando certamina, quæ rem Ecclesiasticam per tot annorum spatia turbaverant. Venerat insuper cum iis a Rege mandatis, ut amice in omnibus cum Archiepiscopo ageret, atque etiam Ejus consilia in Reipublicæ administratione servaret [b]. Sed cum humana omnia sub expectatione cælestis auxilii pen-

initio Ticinum Urbem elata Cruce ingressus, intentata sibi iis a Ticinensi Episcopo fuerat, tamquam de Ixfo Ecclesiæ suæ jure; quamquam hoc anno MDLXXXIII. videbatur dirimenda ea controversia, nisi graviora alia Carolum obruissent. Imo Judices pro Mediolanensi Metropoli sententiam laturos apparebat; hæc enim scripsit Specianus ad diem X. Dec.: „ Ticinensis Antistes male audiet „ compulsus se fuisse in Culanarum Virginum cau- „ sa trium Decretum expectare. Nunc tamen a ju- „ risperitis sua illa, in qua adeo sibi blanditur „ libertas, in controversiam vocatur expendenda „ ut ab ejus mente ea tandem evellatur opinio „ qua falso putat, se Mediolanensi Archiepiscopo „ nunquam fuisse subiectum. “ Quo demum Mediolanum inierit die, liquidò mihi non constat; suspicor tamen sub Dominicam Quinquagesimæ huc rediisse, cum legerim Ejus Literas Parmâ ad Audoënum datas, quibus monet „ ut solerter caveat „ ne profana quacumque celebrentur in Urbe spe- „ ctacula: ut ad eam diem Synaxim de more indi- „ cat; licet supervacaneum hoc monitum putet, „ cum ipse adesse eam celebraturus meditetur.

(a) Vulneraverat Borronei animum, dum Parmæ esset, acerbissimum hoc nuncium Didaci Regii decennis pueri morte præcepti. Hinc ad Arragonium Ducem, atque ad Audoënum Vicarium scripserat: Opportunius videri tres Supplicationes juxta Philippi mentem celebrandas, potius Bacchanalium tempore anteverti; sic enim, ajebat, consuli Quadragesimæ sanctitati, cujus temporis Sacerdotales preces prolixi- ores solito, & conciones ad populum habendæ

intervenientibus Supplicationibus impediri potuissent; aliunde inter Saturnalia præstare, ardorem populi gaudio debacchantis renovata ejus calamitatis memoria cohibere.

(b) Monitus de his per Cardinalis Granvelani Literas fuerat, quibus acceptis hæc ad Specianum scripsit: „ Facata mihi omnia fore Granvelani Li- „ teræ pollicentur, si conjunctis viribus cum Ter- „ renoræ Duce agam. Ego quidem in ancipiti sum, „ quid hæc formulæ prudens ille rerum humana- „ rum Cardinalis intelligat. Cum enim eum sciam „ omnibus Aulæ artibus a pueritia usque imbutum, „ nollem a me exigere, ut aulicorum more ma- „ nibus officiis cum eo agens abundarem, & actio- „ nes omnes meas ad humanæ solum prudentiæ „ amissum moderarer. “ Verum meliora sperare jussit ipsa Arragonii indoles in pacis studia, & Religionem maxime propensa; cujus quidem locuples testis Carolus ipse scripsit, cogitant jam sibi ejus prestatem fuisse, quo tempore antea Mediolani dixerat: fuerat autem in hac Urbe Arragonius, cum ex Germanica Legatione rediret anno MDLXXX. Quare cum hic Gubernator Mediolanum venit Provincie administrationem inturus, disseminata in Urbe est fama de egregio Philippi Regis dicto, dum eum ex Hispaniis dimitteret: „ Vade, age: non Guber- „ natorem Mediolanensis Provinciæ mittimus, sed „ Caroli Administrum; ejus enim Ditionis Borro- „ meus defensor est, qui Religionem in populis „ confirmans non sinit, me ad eam tuendam mili- „ tum auxilio indigere. “ Verba hæc sunt Antonii Sebæz, prout consignata Actis Apothecis fuerunt.

pendeant; frequenti concursu ad præcipua Tempia itum est, rogataque tutelaria Urbis Numina, ut publicæ spei prosperos exitus darent. Neque incassum preces abire [a]. Vanis siquidem suspitionibus omnino sublatis, quæ tot antea turbas concitaverant, nullum inter duos Carolos nisi humanitatis certamen erat, plane ut ef-

sent non tam nominis, quam animorum concordia pares. Id maxime expertus est, quidam ex Regio equitatu miles, quem capitali pœna damnatum, cum ad supplicium duceretur, unico Cardinalis verbo rogatus Gubernator dimitti illico e vinculis iussit [b]. Ita cum utraque potestas ad tollenda vitia unanimiter conspiraret, fan-

(a) Monita etiam, & fœci plenam Epistolam precibus addidit Carolus. Siquidem cum Roma degens primum accepit, Arragonium fuisse Infubriæ Moderatorem renunciatum; has ad eum literas statim dedit, quas fideliter redditas accipe: „Demandata Excell. Tuæ in Infubrica Ditione administrationis nuncium cum me ad gratias Deo agendas excitavit; tum etiam ingenti voluptate perfudit. Cur enim bonorum omnium Auctori me hoc nomine potissimum obstrictum non faterer? quandoquidem tam piam mentem Philippo Regi iniecit, ut optimum huiusmodi Præsidem Mediolanensi regimini admoveret, in quo Rex illi sapientissimus plures cognitias habebat ut fortitudinis, & consilii, sic etiam pietatis, & virtutis testimonificationes. Quidni autem ingentem insuper voluptatem perciperem? cum certo sperarem firmissimum Pastoralis curæ meæ subsidium, & levamen suavissimum Excell. Tuæ operâ adjunctum iri. Nam cum illa totam regendi summam in Religione sitam esse certo statuar, in qua etiam Regis potentia, & obsequium omnino consistit; necessario video, Excell. Tuam maximo mihi præsidio fore, cum pari ratione munus Pastorale meum unice ad Dei honorem, & gloriam pertineat. Porro quæ tutior amplificandæ, & conservandæ Ditionis Regiæ iuri potest ratio, quam pietatis, & Religionis? Idem Divinæ, & humanæ Leges vneulis continentur. Etenim si populum dabis, qui Dei præcepta, & communis Domini gloriam imminuere reformidet; necesse est, eundem ut habeas Principi suo fidellem, atque obsequantissimum. Siquidem cum hoc sanciat Divina Lex ut Principibus observantia omnis deferatur: quam Deus jubet *etiam a fœlis* defendendam; quanto magis exiget iustissimo Regi, & sanctitate præcellenti præstandam? Profecto intuemur (idque Excell. Tua non auribus solum excepit; sed magnitrâ rerum experienciâ doctâ secum tacite potuit expendere) bella, & turbulentas seditiones, quibus Regis nostri Provinciæ adhuc frangant, ex Religionis contemptu unice originem habuisse; atque neglectâ primùm Ecclesiæ potestate, viam amplam deinde ad perditionem, & turbas fuisse patefactam. Qui fieri potest, ut Principem colat, qui honorem Deo debitum detrudere non reformidat? Aut quid impios ad Regis obsequium alliciat, quos Divina præcepta intra juris fines non continere? Neque enim arcibus, aut cois Urbium, & Provinciarum tutela continetur; sed Dei auxilio: quo si deficiamus, *in vno vnglant, qui Criminosi* *per vno*. Quis tandem erit Divini impetrandi patrocinii modus, nisi animi Christiana densissio,

„moderatio, orandi studium, aliæque virtutis partes, quibus omnibus Religio complectitur? O felices eos Principes, quibus hæc nosse contigit! O beatos populos, quibus huiusmodi Principes obvenere! Porro mihi gratulandum video Mediolanensium felicitati, qui, Deo favente, & Rege optime providente, Moderatorem nati sunt, cuius probitatis, & virtutis fama ad plures hætenus Nationes permanavit; Mihi vero in oculis etiam defixa est, cum Mediolani ex propinquo Excell. Tuæ pietate delectatus sum, quam non sine maxima animi voluptate in privatis etiam colloquiis feliciter introspexi. Cumulat deinde gaudium meum Philippi etiam Regis imperium, a quo audio pronam jam satis in benevolentiam meam Excell. Tuæ indolem excitatam fuisse, & Religionem quodammodo corroboratam. Hac certe de causa erigor in eam spem, fore, ut Excell. Tuæ administratio sanctitatis laude apud omnes celebretur; atque Moderatorem habituri sumus Regis virtuti optime consientientem. Urinam Deus Excell. Tuam incolumem nobis diu servet, & gratiæ suæ donis uberrime in dies augeat! Roma die XVIII. Decembris MDLXXXII. Quare mirum non est, si exinde summa semper tranquillitas rerum consecuta sit, & tanta utriusque consensio, ut Cardinalis Andreas Austriacus, cum patrocinium Arragonii Ducis Bartholomeo Dinnæ cuidam comparare vellet, Borromeo interprete uti voluerit, quem unice ejus favoris arbitrum cognoverat.

(b) Facti hujus seriem integram tibi ex tabulis Apotheosis sisto. Die XX Julii MDLXXXIII. dum turmas equestres listraret Arragonius, quemdam conspicuas militem strigoso equo insidentem, acriter increpuit, quod male illum curatum haberet. Militari audacia eques respondit: Nondum numerata sibi, quæ jam adiu debebantur, stipendia eam maciem equo attulisse. Ira percitus Gubernator, & innutatum Dignitatis suæ majestatem dolens, hominem oculus corripit, traditumque in vincula, jubet morpalo alligatum explosis glandibus transverberari. Atrox certe consilia circumstantibus visum; quare lapsi ex Foro nonnulli improvisæ sententiæ fama Urbem complevere; quæ cum ad Cardinalem etiam permanasset; Hic, quandoquidem verbatim in Theologorum jam congregato concilio, Hieronymum Castanum misit, qui verbis suis Gubernatorem obsecraret, & supplicium ultimum a misero deprecaretur. Abnuvit tamen indulgere Legati vocibus Arragonius; cum nondum deferuisset conceptæ iracundiæ actus. Interim infecta re, Castanus abscedens Borromeum monuit de infelici legationis exitu. Quo audito, sede exurgens sua præcipere Cardinalis, & ad Gubernatorem festinans tentare voluit,

sanctiora simul, & felicitiora omnia in Urbe erant, approbantibus etiam Superis piorum Principum studia fertilitate agrorum, quæ nunquam tanta superioribus annis fuisset dicitur.

luit, an quidquam præsentia sua posset proficere. Cognito Caroli ad se venientis consilio, puduit Aragonium vinci debere aliena humanitate suam; quare præmissis, qui prosperanti nunciarent, ne ultra tenderet, liberum hominem Borromei votis reddidit.

(α) Synodum hanc ad IV. Maji diem indixit; qua de causa Calendis ejusdem mensis solemnibus supplicatione Sacrum Clavum Urbe circumtulit, & septennio ante institutam celebritatem contra morem antevexit. Ad eam supplicationem huc evocaverat Parmensem, & Placentinum Episcopos, qui tamen ne ullam offensionis causam Farnesii Familiae darent, nondum composita quaestione nuptiarum dirimendarum, Mediolano abstinuerunt. Antequam tamen Concilium cogeret ex Dioecesi, infinitis Eum curis distractum comperio. Præterquamquod exactè Pastoralis prædicationis munus Quadragesimali tempore obiit, quod etiam exemplo suo obeundum omnibus ferme conterminis Episcopis persuaserat: Tria præcipue Ejus diligentiam nunquam defatigandam aborbebat. Primo enim permolesta verecundia suæ provincie Eum obruebat de Principis Farnesii solvendo Matrimonio. Hac de causa Bononienses, & Ticinenses audiendi erant Archiatri: præcavenda Principum offensio: expectandus adhibita medicina exitus; quæ si efficax deinde fuisset, rata haberi nuptiæ poterant. Hinc omnia Romæ consultanda per literas erant; licet iterum semper in Borromei arbitrium rejicerentur. Secundo nihil Romæ decernebatur de *Pontificali Romano*, aut Ritibus emendandis, quod Caroli oculos subterfugeret. Quidquid aut in consultationem venisset, aut fratuendum esset, uni Ipsi aperiebatur; cum poena indicata esset a Pontifice, si quidpiam ad ceteros de iis sanctionibus emanasset, præterquam ad Cardinalem Sanctæ Præcedis. Hinc crebræ ad Cardinales Caraffam, Sanctæ Severinæ, & Sirlatum ad eam causam discutiendam electos, & in hebdomadas singulas prolixæ ad Galefinium Epistola nocturnam, credo, quietem Carolo intercipiebant. Tertia erat animo altius infixæ cogitatio de Iustrandis Rhætiæ Vallibus; Hac dies, noctesque torquebat. Adveniebant crebro ad illum Legati clanculum missi, quorum alii Eum in Vulturenos, alii in Mesaucos distraherent. Ad perficienda, quæ cogitabat, Literas ad Bonhomium dederat, ut apud Cæsarem, alias ad Castellum, ut apud Henricum Galliarum Regem curarent Rhætorum Primores excitari: quo nullum in ea Iustratione impedimentum offerrent. Mox etiam magis ex propinquo conatus viam sibi aperire, sub Aprilis initium P. Adurnum, & Jo. Petrum Stuppanum in Vulturenos misit cum mandatis, ut prestius incolarum indolem explorarent, Procerum tentarent animos, modumque folerter rimarentur, quo afferri perditis ferme Regionibus remedium posset. Cum hæc gravissima curat Carolus, repente domestica alia ingruit calamitas. Nunciatur siquidem, Octavium Gonzagam consanguineum suum, qui antea Equitum Centurio in Belgio militaverat, ex dolore colico Ma-

Decimam Dioecesanam Synodum idem annus habuit [a], in qua & sexti Provincialis Concilii decreta, quæ Carolus Romæ agens a Summo Pontifice confirmari curaverat, promulgari iussit, & Sacerdot-

tes

rignani decumbere. Illic advolat Cardinalis ad Idus Aprilis; cumque religiosis monitis jacentem sublevasset, sex, quibus illic fuit, diebus, omnia pietatis officia languenti perolvit. Recreatus morbo Octavium consilium dedit Cardinali revertendi. Sed repente graviori morbi vi ingruente, revocatur Marignanum Carolus, & inter ejus amplexus Gonzaga die XXV. Aprilis extinguitur. Resignatis supremis tabulis, demandatur Carolo familiae administratio, & rei domestica summa. Verum inito calculo, quadragies mille nummi in are alieno numerabantur. Patris loco, seu verius animo, Carolus turbatum, imo eversum Familiam statum inspiciens, & collecturus illas veluti naufragii reliquias, triduo post a Senatu Mediolanensi facultatem impetrat exponendi venales suppellectiles. Jubet hasta subijci argentea quæque, & equos ad numeranda servis stipendia, & Octavii nomen dissolvi apud eos, qui ex tempore magis urgebant. Æs dotum ad X. millia nummum eversum a Defuncto, Cæcilie Medicæ Uxori restituitur. Demum ut pupillos filios destitutos fortunis quo poterat modo sublevaret, expensis suis Paulum a Cruce in Hispanias legat cum Literis ad Regem, & ad Granvelanum Cardinalem, rogans ut primogenitum filium paterna dignitate ornaret; & sane rescripsit Granvelanus, futurum fuisse, ut nullum pateret perflugium Octavii filii apud Regem, nisi Borromeus intercessisset. Destinato itaque a piissimo Rege subsidio, in Philippi diplomate postulavit Cardinalis, si fieri posset, hanc conditionem apponi: *ut stipendia, quæ filio essent obventura, non ad ipsius, sed creditorum manus pervenirent, ne ullum sibi detrimentum faceret pecuniam obligando, aut es alienam non solvendo patris Manibus dolorem inureret; ut Ipsemet scripsit.* Minora alia omitto ante Concilium a Carolo suscepta: perductam scilicet Feliciter ad exitum Canonicorum Vercellensium cum Episcopo concordiam, a Pontifice deinde confirmandam: inita cum Sabaudis Duce confilia de ejus nuptiis: de Geneva recuperandæ negotio Helvetiis commissio: de Pedemontii Iustratione utiliter a Pontificio Visitatore perficienda, ad quam adeo eum verbis suis inflammavit, ut in ipsa Iustratione propter susceptos labores Visitator e vita excesserit; quo audito eum Carolus terque quaterque beatum inclamavit. Addi possent comparata Romæ subsidia pro Collegio Ascensu excitatione: sustentanda Bonhomii in Germania legatio: dirimenda controversiæ aliquot pro libera possessione Secundenfis Sacerdotii, & Caravagii Præposituræ: augendæ Varisii Canonicales Aedes, & sexcenta alia, minima certe in Borromeo; quæ in ceteris tamen fuissent præclarissima. Bimestri spatio plures in singulas hebdomadas Pontificiæ Breves Literæ transmissæ sunt ad ea, quæ optabat, perficienda; & Ipsemet Cardinali Jesualdo scribens sub Martii exitum dicit: *se in cura hæc Pastoralis negotiis ferme oppressum; quam vocem vix ulla alia curarum moles a Carolo expressit,*

tes suos petito ex sacris Literis exemplo hortari non destitit, ut renascentem Ecclesiasticæ rei dignitatem novis semper incrementis illustrare conarentur. Quemadmodum enim, Jerosolymitano Templo post excidium restituto, Hebræorum juniores lætabantur, flentibus interim, qui prioris Templi splendorem, majestatemque viderant: ita nunc, Mediolanensi Ecclesia in aliquam meliorem formam redacta, et si inde multi lætitiæ argumentum acciperent,

manaturas tamen ex eorum oculis lacrymas, si antiquos Christiani Populi mores, & primævæ Ecclesiæ splendorem respexissent. Huic quoque Synodo Augustinus Valerius Veronensis Antistes adfuit [a], quem nunquam pœnituit gregem suum deseruisse, ut Caroli actis interesset. Imitator enim ex spectatore factus, quidquid illustrium exemplorum Mediolani didicerat, id omne ad utilitatem Ecclesiæ suæ retulit [b].

C A-

(a) Mira mihi accidit hoc tempore Valerii in Carolum benevolentia, cujus lateri hæere semper voluit, quando licuit. Dum Româ regrederetur Carolus, Ferrariam Valerius convolaverat, Eum conventurus. Sed voto frustratus suo est, cum jam digressus Ferraria Borromeus fuisset; ut habemus in Hujus Epistola, quam Parmam adveniens ad Eum dedit: „Quo-
„ niam licet festinato itinere, & gravi suscepto in-
„ commodo, ut me convenires, casus mihi molestus
„ tulit, ut gaudio, quod ex præsentia tua perceptu-
„ rus fuisset, privarer: Id Divinæ providentiæ con-
„ silio adscribam, quæ fortasse brevem hanc mihi
„ voluptatem ademit, ut majorem Mediolani, aut
„ alio tempore, & diuturniorem reservaret. Accepi in-
„ terim gemini Sermonis a te habitū exemplar, &
„ alia identidem ad me mittas, velim.“ Attamen
Caroli desiderium diutius ferre Valerius non potuit. Intelligens enim fore, ut diutius Cardinalis Parmæ subsisteret, expedito itinere Parmam venit. Quo exemplo commotus cum illuc proficisci vellet etiam Cremonensis Episcopus, obstitit Carolus hoc responso: „ Quod scribis, te officii causa, aut Vicarium
„ tuum hic mecum adesse velle, neutrum consilium
„ probo, cum utrumque Ecclesiæ tuæ perniciosum
„ videam. Quare in hoc niam humanitatem tuam
„ accuso. Contra jucundum mihi fuit idem Vale-
„ rii invidens officium; illius enim major ab Ur-
„ be mea distantia, laudabiliorem Verona disceden-
„ di causam obtulit.“ Ceterum Valerium neque major itineris longitudo retardavit, quominus iterum nunc Mediolanum veniret. Ne autem inutiliter venisse crederetur, Carolus providit; nam quos hic dies fuit, utilibus, & sacris negotiis eum semper distinuit.

(b) Quæ in Urbe Carolus egerit, antequam Ascenam versus iter susciperet, breviter complector. Propter dissidia quædam exorta inter Rectorem Ecclesiæ S. Stephani ad Nuxigian, & Leones Aretinos Equites arte furiosa celeberrimos viros, qui moles quasdam aneas Mediolani construebant, mittendas deinde in Hispaniam ad ornandum sumptuosissimum S. Laurentii ædificium prope Mantuanum Carpetanorum, non sine Philippi Regis offensione interposita quædam operis impedimenta fuerant. Carolus auctoritate sua controversiam restinxit omnem; quare summam prudentiæ laudem a Rege ipso tulit. Hisce compositis, cum Parmensi nuptiæ Principi parata a Medicis remedia parum profuissent, & propter verrecundiam graviora pati illa recusaret; Solicitatus a Romæ Curia Cardinalis, ut de rei summa tandem

deliberaret, neque diutius differendum ratus, ante Idus Majas Parmam contendit, ubi vehementi oratione sua ita Margaritam permovit, ut se Deo dicere, & Mundo penitus valedicere statuerit. Creavit Carolum susceptum ab ea libere, constanterque consilium; utque abesse omnem prehensionis suspensionem hac in re restaretur; aut etiam nova exoriri dissidia posse animadverteret pro Dote repetenda, & Conjugis, quæ timebatur, offensione: explorare certius Parmensis mentem statuit. Itaque cum paulo post Idus Majas illinc discessisset, Veronam obiter digressus est; ibique die Ascensionis Dominicæ sacra Concionem habuit ad eum populum sibi cumprimis dilectum, ut susceptum paulo ante a Valerio concionandi consilium fortasse exemplo suo corroboraret. Extat typis impressa inter Homilias Ejus Oratio. Mediolanum reversus statim, excipi in Laudensi Urbe Parmensem Principem per Mediolanenses Patricios complures voluit: quandoquidem Mediolanum illa festinabat, S. Pauli Monasterium ingressura. Deducta huc fuit VII. Calendæ Junias, ut docet Borromei Epistola eadem die ad Novocomensem Cardinalem data: „ Margarita a
„ flore Parmensis, & Mantuanæ Nobilitatis Laudem
„ usque Pompejam deducta, ibique excepta a pri-
„ maris Mediolani Equitibus, ac Matronis a me
„ illuc præmissis, stipata honorifico, ut par erat, sed
„ modesto comitatu huc venit, & S. Pauli Virgi-
„ num Monasterium ingressa est. Nunc in id dum-
„ taxat est incumbendum, ut scilicet ea libere con-
„ siliuni illud inear, quod sibi opportunum ipsa
„ met duxerit.“ Itaque hac re bene inclinata, ad graviora alia convertit animum, nimirum ad componenda aliqua in urbano Patrum S. Ambrosii Monasterio, & compescendam Seronensium aliquot licentiam in Sacra Deiparæ Aedis jure illic opprimendo. Priora quidem illa pro auctoritate sibi demandata a Summo Pontifice, & Cardinali A.estino emendavit per se, & Antonium Senecam, quem in Monasterium ad instituendas quæstiones aliquot misit. Plus tamen facebat negotii afferenda Seronensi Templo libertas. Seronum itaque die VI. Junii convolavit, licet eadem die Rhaudum in via diverterit, ubi Oppidanorum religionem egregiâ Homiliâ inflammavit erga Deiparæ imaginem, per quam superioribus diebus, scilicet ad VIII. Cal. Maji, patrata prodigia aliquot nunciata fuerant, quæ expendi per geminos graves legatos voluit; quare ad VII. dumtaxat diem Seronense Templum ingressus, geminam ad populum mare, & vespere Orationem habuit. Quid eo in lo-

CAPUT III.

Afconensis Collegii fundamenta jacit. Graviter egrotantem Sabaudie Ducem Vercellensis consolatur, a quo morbum deinde mirabiliter depellit. Poloniae Regis ex fratre filium Ecclesiasticae disciplinae praeceptis informat.

1583. **V**icus est in ora Verbanus Lacus, quæ Helveticis Magistratibus

eo turbarum esset, quadriduo post Speciano exposuit, cum in Urbem jam esset reversus. „ Deiparae Adem „ prope Seronum diebus superioribus lustravi, & „ vidi inordinata ibi omnia presentissimo remedio „ indigere. Jo. Baptista Reyna ex Primariis ejus „ loci, atque illius frater jus quoddam ditatorum „ in illud Templum exercent, cum administrationi „ rerum Praefectos unice velint a suo arbitrio pen- „ dere. Cum paulo ante aliqui ex Vicariis meis „ nonnulla ibidem sanxisset, ambo intercessere, & „ Romam provocaverunt; impetrare imo Literas „ quasdam a Tribunali isto, quod Signaturam Justi- „ tia appellat, quibus acta Vicarii omnia antiquata „ sunt. Audio isthic Sacerdotem quemdam esse eo- „ rum Procuratorem; quare acri remedio opus est, „ ut tyrannica hac roscitate Templum illud libere- „ tur.“ Revera postridie Nonas Augusti lego datas a Pontifice Breves Literas, quibus facultas amplissimi Cardinali deferebatur *videndi Ecclesiam Sanctae Mariae Virgins de Serono.* Hæc agenti nunciatur, populum universum Olgiati ad Olonam nova moliri, & pessimo Seroneium exemplo incitatum con- quæri apud Pontificem pro abrogando suo Decreto, quo Metrocomia nomen, & jura ab eo Pago Basium Aristicum biennio ante transferat. Adeo tamen faventem Pontificem habuit Carolus, ut repudiatos, qui id postulabant, Oratores re infecta juberet a se discedere. Insuper audito, publicis odiis plures inter se Cremonenses Cives dissidere, Episcopum ocyus monuit, ut ne inter eos sequester pacis esse pro Pastoralis, quo fungebatur, munere designaretur; A quo deinde Episcopo commonestus, Cremonæ Gubernatorem etiam fratri suo Aloysio Manriche de Lara, qui in Hispaniis degebat, invisum esse: Ille statim datus in Hispaniam Literis Aloysium sollicitavit, ut fratri reconciliari vellet. Hæc omnia eximia pietatis fuere; illud vero summæ constantiæ, quod cum Basilianis Monachis susceptum certamen fuit. Paulo post Paschales dies, scilicet XV Aprilis, non recusat grave onus subire restituendæ illorum disciplinae, eoque laboravit mensibus etiam Majo, & Junio. Jamdiu aures vulneraverat suas tristitia plura, & foeda de Monachis illis, qui tum Mediolanensi SS. Cosmæ, & Damiani in Monteforti Monasterio erant additi. Confessionum audiendarum potestatem alicui ex iis ademerat, ne (quod hortendum dictum est) verteret in consentiens damnum ipsa scelerum confessio. Plena insuper ibi seditionum erant omnia; & qui nonnulla Carolo aperuerat, & emendare aliorum peccata optaverat, propter afflictam calumniam evocatus Genavam ab Ordinis Supremo Praefide, qui

paret, Afcona nomine, vix antea finitimis notus, nunc etiam apud externos unius hominis beneficio famam adeptus. Bartholomæus Papius loci indigena, cum paternæ domus angustias ferre non posset; Romam profectus tantum negotiando profecit, ut inter artis suæ homines facile opibus emereret. Illud ejus prosperitati defuit, quod, matrimonio inito, nullam ex eo prolem susceperat, quam bonorum hæredem

illuc degebat, & falsis criminibus obrutus vix a nequissimo judicio semiustulatus evaserat. Gemini alii, quibus par erat ad punitam formam reducendi Instituti desiderium, cum a suis id impetrare non possent, in alterius Ordinis Familiam translati, imitatores sanctitatis apud alios fuere, cujus apud suos Auctores esse cupiebant. Itaque tot mendum malis ratus Borromeus facultatem a Gregorio XIII. Monasterii ejus visitandi cum jamdiu accepisset, diploma nunc tandem offerri prius Praefidi voluit, ut tranquille omnia transigerentur. Metuenda tamen plus illorum officiosa verba fuerunt, quam vis, si fuisset intentata. Accipe quod postridie Cal. Junis Romanus scripsit: „ Breves Pontificiæ Literæ pro lu- „ strando Armenorum ad S. Damiani Monasterio „ Monachis oblatae sunt; Verum illi humanissime „ obstantes, dicere, non esse cur legerentur; „ itaque hoc artificio legere illas recularunt.“ Sprevit tamen eorum artificium Cardinalis, & Monasterium lustravit omne; licet postmodum querelis suis Basiliani Romanorum Cardinalium aures implevisset, apud quos reclamarent, teste Speciano, qui hæc monuit: „ Lustratum fuisse suum Mona- „ sterium absque Pontificii Decreti denunciatione: Ta- „ balatum omne eversum, distracta Ordinis Privi- „ legia, & vim intentatam: demum se Documen- „ torum expertes in eas leges compelli, quæ pro „ libro Archiepiscopi praescribentur.“ Vera falsis calide miscebant; nam cum in eorum Tabulario competisset Carolus, (nulla tamen intentata vi) eos jamdiu esse Ordinis S. Dominici legibus obstrictos, in eam mentem venit, quam Cardinali Alexandrino in hæc verba aperuit: „ Optimum factum „ censentem, si Basilianos hosce Monachos S. Do- „ minici Fratibus ex austeriori Instituto accense- „ res, eorumque Praefidi subjuceres; quandoquidem „ ea, quibus nunc reguntur, Instituta eadem sunt, „ imo iis se vivere profitentur. Quare possent qui „ hic degunt alio transferri, alique S. Dominici „ Ordinis Fratres in hæc sedem induci.“ Jamque Caroli cogitata perficere satagebat Alexandrinus, assentiente etiam Summo Pontifice. Cum repente Basiliani Monachi Genueses interpositis Republicæ illius universæ officis, in cujus tutelâ, & praesidio latere se affirmabant, & postmodum Libello supplicæ Romam transmissio, cui CCC. Genueses Patri- cii subscripserant, tam pia Borromei petitioni acerbissimam securim injecere. Verumtamen hac spe dejectus Carolus, oblato illis rursus, & praefecto Pontificio Diplomate, lustrare Monasterium illud, & Decreta condere jure suo voluit, nihil tamen mutato Insti-

redem [a] relinqueret. Sed ita fortuna, & ingenium Viri tulerunt, ut quemadmodum ex domesticæ rei inopia ad divitias evaserat, ita immortalitatem nominis ex conjugii sterilitate referret. Testamento condito, Collegium Aſconæ excitari mandavit [b], in quo incolarum liberi, piſcatoris retibus, & agelli cultu relictiſ,

in ſpem melioris fortunæ literis operam darent. Venère hoc anno a Summo Pontifice literæ, quæ tam piæ voluntatis exequendæ curam Archiepiſcopo commendant. Ipſe Peregrino Architecto ſecum Aſconam ducto, atque explorato diligenter ſitu, prope veterem Deiparæ Ædem locum Collegio delegit [c], relictiſ, qui itrenue opus urge-

Inſtituto; & poſtridie Idus Quintiles hoc eodem anno ſcripſit, ſe eam luſtrationem iterum fuiſſe aggreſſum. Ut verò aliqua ex parte conſuleret religioſe aliquorum voluntati, Breves deinde alias Literas poſtulavit, quibus concederetur facultas in alium Ordinem tranſſinigrandi, cui libuiſſet.

(a) Nullum quidem ex Matrimonio filium ſuſceperat Papius; at tamen bonorum ſuorum alium a Collegio Hæredem inſtituit. Habeo præ oculis Teſtamenti ipſius apographon Romæ olim miſſum, oblatum mihi humaniſſime ab Antonio Bontio Pæapoliſto Generali Congregationis Oblatorum, cujus benevolentia debeo plura hiſce notis aſperſa, cum pervium mihi fecerit Congregationis Archivum, in quo tabulæ ſeſcæ pro Sancti Caroli Apotheſi curanda reperiuntur, & pretioſum aliud ſerinium, ubi plura epistoſularum millia a Sancto Carolo miſſarum, acceptarumve aſſervantur. In eo Teſtamento condito ad diem XVIII. Auguſti anno MDLXXX. lego: „Magnificus D. Bartholomæus Papi de Aſcona, & Civis Romanus &c. in omnibus aliis bonis ſuis mobilibus, & immobilibus, & ſe moventibus, juribus, nominibus, & actionibus quibuſcumque ubique exiſtentibus ſuum Hæredem univerſalem fecit, inſtituit, ac ore proprio nominavit D. Gothardo ejus Nepotem, cui jure inſtitutionis reliquit omnia &c. cum pactis tamen & conditionibus &c.“ (& inferius:) „Cui quidem Domini Gothardo, quandocumque morienti ſine filiis legitimis, & naturalibus maſculis, & ex legitimo matrimonio procreatis, vulgariter, pupillariſ, ter, & per Fideicommiſſum & omni meliori modo &c. ſubſtituit proximiorum maſculum legitimum, & naturalem in gradu ex domo, & familia, ac linea ipſius Teſtatoris &c.“ Ex quibus conſtat legatam quidem Collegio extruendum nobilem pecuniam ſummam, non vero totam oblatam ex aſſe hæreditatem.

(b) Ex eodem Teſtamento patet, quem cenſum huic Seminario (hoc enim nomine ſemper Carolus & Papius appellaverunt) legaverit Papius, & quo in loco excitari juſſerit. Hac itaque ibidem habentur: „Item voluit, & mandavit, quod fieri debeat Seminarium in Terra Aſconæ, unde eſt oriundus; & ad dictum effectum reliquit Palatium pro ipſum fabricatum in dicta Terra: & voluit, quod pro victu, & veſtitu Scholarium in dicto loco pro tempore exiſtentium, & de bonis, ut infra, vendendis inveſtantur ſuper tot locis *Montium non vacatibus*, ſeu cenſibus hic in Urbe, ſcuta viginti quinque millia, & quod de fruſtibus eorundem prædicta ſiant &c.“ Neque Summum Pontificem rogavit Papius in ſupremis Tabulis, ut voluntatem hanc ſuam exequi dignaretur, ut Guilianus putavit; ſed,

ut verbis ipſius Teſtamenti loquar: „Executores ſuæ ultimæ voluntatis, & bonorum, & hereditatis, huiſmodi proteſtorem fecit Illuſtriſſimum & Reverendiſſimum Cardinalem Urſinum cum plena, & ampla poteſtate in forma, & Magnificum D. Petrum Valentinum, & D. Laurentium Pancaldum, cum auctoritate, & conſilio dicti Illuſtriſſimi & Reverendiſſimi D. Cardinalis.“ Verum quidem eſt, ejus excitandi provinciam a Summo Pontifice demandatam Carolo fuiſſe, optante etiam Cardinali Urſino. Hinc in Homilia ad Aſconenſem populum habita Carolus hæc habet: „Ad hoc (Seminarium, ſcilicet ſtabiliendum) a Sanctiſſimo D. N. Gregorio Papa XIII. miſſi acceſſimus, ut que circa hoc agenda ſunt, ſtatuamus, & quidquid oportuerit Sanctitati Sæ per literas ſignificemus.“ Præterea in eadem Homilia tradere videtur, quem haberet Seminarium huius extruendi ſinem: „Quor hinc filii veſtri Dei ſervi prodibunt, qui & vos poſtea Dei legem docebunt, & animas veſtras moderabuntur?

(c) Idibus Junii Mediolano abſceſſit Botromæus; poſtridie autem Domum in Valle Travalea profeſtus, Aram Templi Maximam, & Cœmeterium rite conſecravit, ubi etiam Sermonem typis recenter inter Homilias editum ad eos Incolas habuit. Inde ad XV. diem Aſconam profeſtus, diligenter inſpecto, quem deſignaverat in Teſtamento Papius, loco, tunc ab excitando Seminario abſtinuit; ſed Sermone prius ſacro habito ad Aſconenſes, tranſegit cum iis nonnulla, quæ ad opportuniorem ſedem deligendam, & ſtrenue urgendum ædificium pertinebant. Deſcribit profeſſionis ſuæ exitum Speciano IX. Calend. Quintil. Aſconæ diebus ſuperioribus fui, & itineris comites, conſiliorumque participes habui Peregrinum Architectum, & Laurentium Pancaldum. Deſtinatum Seminario locum attentius conſideravi; ſed, quandoquidem multa dubia inciderunt, adnexam omnium, quæ agitata ſunt, ſchedam habebis, Al-dobrandino Camera Apoſtolicæ Auditori offerendam, ut vel de ædificio ſtatuatur aliquid, vel de loci commutatione ineunda, aut de opportunitate facultatibus a Pontifice poſtulanſis. „Quoniam vero multum lucis afferent hitoriæ huic ea omnia, de quibus Aldobrandinum monuit, ſtatui ſummam per capita completi quidquid in ſcheda Romanæ miſſa adnotatum legi. Itaque animadvertit primò Cardinalis conſtitutum Seminario Papii Palatium inopportunitum eſſe; imo ineptum videri omnino, cum brevi admodum ſpatio terminaretur: Ejus Atrium XXV. vix latum palmos in ipſo Verbanilote ſitum eſſe, unde jurgia, & maledicta Nautarum facile exandiri poſſent, quæ obſtura nimium Alumnorum diſciplinæ videbantur. Inſuper multum jam ætis ab Aſconenſibus in illud Palatium aptandum fuiſſe

urgerent : sive ut gratiam beneficio celebritas adderet ; sive praesentiens inopiam temporis , quod sibi ad rem peragendam superesset .

In reditu admonitus Brissagi , qui pagus Afcona quatuor passuum millibus abest , pestilentes morbos grassari , praeterire noluit , quin & aegros inviseret , & quidquid auri , argentique secum habebat , egentibus

impertiret . Qua erga inopes largitate se ipsum , & familiares suos , quorum loculos omnes excussit , in eam inopiam redegit , ut Cannobium perveniens mutuum petere pecuniam ad reliqua itineris necessitates cogeretur [a] .

Incunte Septembri , cum Sabaudia Ducem gravi morbo decumbere accepisset [b] , adeo commotus est , ut quaecumque

fuisse quidem collatum ; sed inani proflus opera , cum allurgens prope clivus impedimento esset , quominus loci consuetudine protenderentur : Nullo praeter ea adjici hortos posse , nec liberum calum patere , ex quo gravem aërem studentibus fore apparebat . Negavit suppere in scopulis illis locum ad excavandam subterraneam specum pro vinaria cella , cui extruenda , licet sumptu immani expugnari asperam cautium naturam contingeret , facile deinde redundantis lacus alluvionibus ea obnoxia semper fore putabatur . Secundo addidit , ad vici illius fines sacram Deipara Aedem reperiri antiquitus dono Fratris Ordinis Praedicatorum oblatam ; sed eam vitio factam fuisse donationem : constare , amplam ibi plantationem esse , per quam late aspectus pateat : adjectos etiam hortos muro munitos , & aedium aliquantum , quae minori impendio amplificari possint percommodè : solitudinem loci literarum studiis profuturam , nec obfuturam religioni ; cum inde non nisi medico intervallo primarium Pagi Templum disset , quo facile possint Alumni accedere , Ecclesiasticis Ritibus imbuendi , si hoc legibus cavendum foret : Sedem hanc mirifice etiam Afconenfibus aridire ; ino enise rogare omnes , ut detur ; quae si eorum votis concedatur , paratos esse Incolas in hujus aedificii subsidium conferre ter mille aureos , per aequas partes tamen in XII. annos numerandos . Ultimo pro his perficiendis rogat nonnulla : commutandam nimirum Pontificia auctoritate Papii voluntatem , ut mutare locum liceat : deinde confirmandam sibi a Gregorio Templi hujus donationem a populo factam : tertio , ut Pontifex declaret , retineri posse quamdam agri partem a Sodalitate Deiparae ad Quercum Seminario attributam : quarto facultatem dandam , ut quadam legata ad certum tempus Sacellis B. M. Virginis SS. Rosarii , & ad Quercum , possint in ejusdem Seminarii jure esse : Postremo ut Papii Palatium cum adjecto spatio in publicam Afconenfium possessionem transeat , quo merces aliqua suppeditate ab illis pecuniae rependatur . Tot itaque , & tam exacte uno die Borromeus perfecit . Quamquam adde hoc etiam , quod ferme excederat : eadem die venisse ad se Locarni Archipresbyterum , qui pluribus Ecclesiasticis vinculis adstrictus propter denegatum Novocomenti Episcopo suo obsequium , contigit ad Cardinalis auxilium . Excepit eum anantissime Carolus , & longa errorum serie humanissime intellecta , cum literis ad Episcopum suo remisit , & conjunctis precibus veniam orans , omnem eidem Antistiti potestatem concessit , ut eum penes omnibus possit tuto absolvere .

(a) Minima haec causa fuit , cur Cannobium appellere statueret Carolus . Die XVI. Brissago digressus

illus navigavit , & navi descendens cum Petegino , qui Templi illius magnifice nondum exedificatus erat , opus folenter consideravit , vetuitque , ne ullum a Mantello quodam accola impedimentum illi perficiendo objiceretur . Cum vero ea dies VIII. a Festo SS. Corporis Christi recurret , supplicationem antequam inchoaret , populum ad pietatem Sermone accendit , & supplicatione perfecta , nonnulla ad ejus Ecclesiae quietem stabilivit . Videtur autem aliquam illuc illustrationem habuisse , cum haec in eo Sermone legam : „ Erit haec aliqua , „ his , licet non plena , Loci hujus Visitatio . “ Die etiam postero ibidem se tenuit , ubi ut verba iterum faceret , a puero multitudine , quae in Templum confluxerat , aptum ex tempore dicendi argumentum sumpsit , & deflexit ad laudes SS. Viti , Modesti , & Crescentiae , quorum celebritas in eum diem ex Ambrosiano Ritu fuerat translata .

(b) Alia memoratu dignissima inter Afconenfem , ac Vercellenfem iter certe interjecta lego , quae plurimum Caroli facta illustrabunt . Mediolanum itaque festinato itinere ad XIX. Junii diem reversus , Sanctissimi Sacramenti Societatem in Metropolitana Basilica excitavit , firmavitque legibus , quas videre est in nostrae Ecclesiae Actis . Viget adhuc praclarissimum Institutum in eo , ceterisque Parochialibus Templis , unde plurimum venerationis SS. Eucharistiae accessit . Quatriduum sequens piis Exhortationibus ad populum , ad Canonicos , & Oblatos in Urbe transigit ; cumque apud se eo tempore esset Bossius Novariensis Episcopus , qui morbi causa Genuensem , qua fungebatur , illustrationem imperfectam reliquerat , primo hortatus est ad eam strenue retexendam ; sed cum iis laboribus instaurandis imparem se profiteretur , persuasit , ut Laudensis saltem Iustrandae Dioeceseos onus non refugeret , quod etiam pervicit ; idcirco IV. Idus Sextiles Breves Pontificias literas in hanc rem Bossio impetratas a Carolo comperio . Mox Cardinalis novam expeditionem aggressus in populos Abduae adjacentes , Olginatum primo , deinde Averariam , Calocolum , Vercenragum , Galbiana obivit , ubi etiam pridie Calend. Quiriti Atram consecravit . Inde per Matreriam Vallem descendens Castellum ad Leucum , & Leucum postmodum ipsum Iustravit . Hic dies aliquot substitit , egitque , ut S. Mariae Magdalenae Monasterium injuriis , & infidiis propter solitudinem loci obnoxium , tutiorem in locum Leuci ipsius moenibus , ut Ipse scribit , comprehensum transferretur . Patefacto consilio suo , duriores vere eas Virgines habuit , & salutari sententiae omnino adversantes . Postmodum tamen mensis Octobri literas a Leuci Gubernatore accepit , quibus

quibus hic obidem se earum obedientiæ offerebat, & præteritorum veniam ipsarum verbis deprecabatur. Respondit humilissime in hanc sententiam Cardinalis: „ Grate mihi admodum litera fuisse, abs te nuper reddita, & maxima cum voluptate, animi intellexi tua etiam studia in sacre administrationis meæ tranquillitate conspirare. Quod ad Sanctæ Mariæ Magdalænæ Virgines attinet, quas mihi ex animo commendas, ingenue testor, pro muneris mei cura illas eo in loco apud me esse, quo filia apud amantissimum Patrem: quidquid vero pro transferendo earum domicilio statui, ab eadem certe benevolentia proficitur, & Pastoralis sollicitudine, quæ nihil aliud præter animatum suarum utilitatem spectat. Hanc ego semper humanis omnibus anteponendam duco; & quæcumque demum loci aut temporis opportunitate in earum, ut etiam universi gregis mei, commodum, me decet incumbere. Libentissime igitur ex te audio, eas in hanc mentem venisse, ut sponte obsequantur Decreto meo. Fateor, voluntaria hac animi demissione adeo amore fuisse me inflammatum, ut omni ope in earum curam suscipiendam eniti staturerim. Quod vero mox ultimo de Canonico Collegio isthæ congregando, faciam quando Ugloum venero; quo ex loco isthuc digrediar ad consilium tuum aequæ ac meum persequendum, & ea tunc faciam, quæ Divino honori amplificando maxime opportuna duxero. Parabiagi VIII. Idus Octobris MDLXXXIII.

Leuco in Vallium interiora penetrans Balabium usque pervenit, unde revocatus fuit Constantiæ Colunnæ literis, quibus die IV. Julii datis, & V. redditis, nunciabatur vitæ finem Demarcho Sfortiæ Caravagi Dominò imminere. Præter alias causas, ipsa etiam affinitatis ratio Cardinalem compulsi, ut illuc præstaturus extrema morienti officia contenderet. Ibi pridie Nonas Quintiles fuit; cumque prodesse Marito non posset, quem paulo ante atrox morbi vis oppresserat, officia sua ad viventem conjugem convertit, quam dolore obrutum efficacibus de more verbis summiopere recreavit: Compositis vero ejus familiæ rebus, Cardinali, & Marco Antonio Columnis literas ibidem dedit ad utriusque necrorem levandum opportunissimas, pollicitus operam suam in familiæ tuendis rationibus non defuturam, quantum tamen Pastoralis cura pateretur. Nonis Quintilibus Mediolanum regressus, & a Bonhomio certior per literas factus, nullam sperari pacem stabilem, ac diuturnam turbulentis illis Germaniæ temporibus posse, nisi quis legaretur Coloniæ Pontificis nomine, qui sedem ibidem figeret, & pro re nata, tuendis Religionis juribus præsto esset; Carolus statim in se recepit, ut id beneficii regionibus illis impetraret. Quare Pontificem lubinde crebro sollicitavit, ut se faciliem his votis in Christianæ Republicæ commodum præberet: postquam vero paratum habuit, edocuit, quis etiam sibi ad id oneris aptissimus videretur, quandoquidem rogatus de sententia sua fuerat. In literis ad Pontificem datis monet, imo obsecrat quammaxime, *ne plus animo humanis artibus, & carnis prudentiæ imbutus Prasul illic mittatur; sed qui morum probitate, & familiæ disciplina castigatissimus exemplo magis, & virtute, quam verbis, & officio Fidei Orthodoxæ inserviat.* Interea geminis implicatus

curis Mediolani versabatur: Hinc sæpe ovile suum congregans, ac Dei verbo pascens, populum ad Synaxim invitabat, quatuor una die Sermionibus usque habitis in proposito SS. Eucharistiæ argumentum: Oblatos suos ad sanctitatem excitabat: Sanctimonialis ad vitæ perfectæ inveniendam rationem urgebat: Matronas ad contemnendas Mundi delicias hortabatur, ut patet ex Homiliis in lucem editis. Inde tamen major infixus animo scrupulus hærebat, alieni gregis ad ovile Dominicum reducendi. Jamdiuolvebat meditata perficere, & aggredi Rhatia lustrationem sibi commissam. Obversabantur menti infinitæ difficultates, quæ conceptum ardorem acius excitabant; atque ipsa periculi contemplanatio vehementiores ad lubendum stimulos subdebat. Præsternere itaque ad tantum opus viam coepit Potentiorum suffragiis: Rodolphum Casarem per Bonhomium, Henricum Galliarum Regem per Castellum Ariminensem Episcopum, Philippum Regem Hispaniarum per Tabernam Laudensem Antistitem Pontificios omnes Intennuncios, & ex Borromei Schola; ultimo Helvetios etiam Catholicos in id consilii adducere conatus est, ut ad Rhatiorum Magistratum vim, quæ timebatur, depellendam conjunctis literarum, & Orationum officiis conspirarent. Jam clauculum ad Eum plures venerant ex Clavennensibus, & Vultrenis subsidium acitis prope rebus iterum implorantes. Mefauci ipsi instabant, ne ruentem in deteriora regionis incolumitatem perditum ire pateretur. Solabatur omnes humanissime Bromeus, & in eorum auxilium tum maxime imminebat, dum superfedere videbatur. Interim cum literarum suarum responsum a Regibus expectat, novam lustrationem inchoat. Seposita in Abdur-Glarea Dioceseos pars Eum incitabat, ut Triviliensem populum Ambrosianos Ritus non amplexum certis tamen legibus devinciret, quæ Romanis etiam exremoniis communes essent. Nullus in ea regione Sacrorum Prasfex erat, cum Pons-Aureoli, olim Plebis caput, Moderatorem tunc nullum haberet, quem jamdiu transfulerat Carolus in Mediolanensem S. Stephani Basilicam. Trivillii igitur, utpote oppido Nobili & celebri, excitare novam sacrorum Prasfaturam moliebatur, in quam ornandam vacuum paulo post Sacerdotium ex possessoris morte, quem Prioratum Incolæ vocabant, studuit a Pontifice impetrare. Idcirco illuc profectus est III. Calend. Augusti; iique Oppidani splendido apparatu venientem excipientes, veterum injuriarum memoriam delevere. Obierat tamen Borromeus paulo ante Paræcias aliquot in Bergomeni agro suæ potestati subiectas, scilicet Osium superiorem, ad diem XXVII. Julii, & XXVIII. Verdellum, ubi alterum item Sacrorum Prasfidem instituere novis stabilitis finibus meditabatur. Hisce parædis, Mediolanum biduo circiter post Nonas Augusti venit, ubi Jojose Duceem Henrici Galliarum Regis confanguineum audiens morbo ex itinere contracto decumbere, non veritus est infirmi quietem turbare, ut religioni in Gallia laboranti succurreret. Dux ille voti reus ad Lauretanam Desparæ Aedem, ut se promisso liberaret, proficiscebatur. Itaque ad ejsdem lectulum Cardinalis venit, ratulque posse orationem suam in Gallia utilitatem redundare, si ad Henrici aures pervenisset, plura ad tutelam Orthodoxæ Fidei in eo Regno eum Duce cogit; nunciata siquidem per Specianum Româ fuerant plura Religionis incommoda,

que solatium ægrotanti allaturus, continuato noctem unam, diemque cursu, Vercellas perveniret [a]. Ferunt languen-

tem alto mœrore Principem, & urente intus febris viribus destitutum, audito Ejus adventu allevasse caput, ac lata voce excl-

da, in qua Borromei auxilium expectabatur. Seriem colloquii habemus breviter ex Epistola ad Specianum data pridie Idus Augusti: „Mediolanum venit Joſeph Dux, & multa cum eo collocutus sum de Gallici Regni temporibus, quemadmodum me paulo ante monueras. Primo de promulgandis Tridentini Concilii Sanctionibus egi; qua in re hominem novi hospitem omnino, & tenui rerum notitia imbutum. Hinc dilapsus sum ad deploranda vestigialium onera plane immensa, quibus Gallos populos pene opprimi ab Henrico prædixeras; sed cum hæc audiret, propensior visus est ad Regis partes tuendas, & plura causari studuit, quibus ejusdem consilium defenderet. Ultimo rogavi, ut apud Henricum auctor esset, ut veterem morem suum emendaret “ (scilicet, quemadmodum Amanuensis scripserat, sed Carolus delevit: *ne in posterum Christi parvum in aulicorum prædant cedere*), & monui, ut cautius Sacerdotia, & honestius collocarentur in probis Viris; non autem, quemadmodum audivimus, ditraherentur; cui monito facile assentientem habui; quamquam pollicitus est, se ubi in Gallias redierit, de his omnibus cum Rege diligenter acturum. Rebar eundem diutius in hac Urbe fore; quod si accidisset, statueram illum frequenter ad nobiliora Tempa deducere; sed licet decumberet, quando illum conveni; accepto Regis imperio, quo festinare Laurentum jubetur, & quantoque in Gallias adesse, statim die postero se iterum in viam dedit. Verum in hisce temporis angustiis mirifice delectatus sum indole filii ex fratre Cardinalis Senonensis, qui in Ducis comitatu erat, statueratque mane postero Angelorum Pane per me refici, nisi Principis festinatio hoc illi, mihi que gaudium præripuisset “ In aliis literis eadem die Romam scriptis addit præterea, se vehementer descendente Ducem obsecrasse, ut apud Henricum officia sua interponere pro felicitate perficienda Rhetorum Illustratione dignaretur. Sub idem tempus Ferrariensem Episcopum incitavit Carolus, ut sua in Urbe Seminario, quod edificabatur, extremam manu apponeret, ac nollet Diocesim eam tanto ornamento, & præsidio fraudare. Postmodum celebratis diebus Deipara in Calos Assumpta, & Sancto Simpliciano Sacris, ad cuius venerationem iterum conatus est Cives suos impellere, rursus obire Diocesim suam aggressus est, & proximos primum Rhaido Vicos invivens, Leinatum, Vighignolum, Nervianum, & Rovellum: deinde Appiani Plebem ingressus est, ubi Lomatium, Luragum, Caccivium, & remotiora alia in collibus loca sedulo lustravit, unde postremo Vedanum deflexit. Hæc dum ageret, auditâ Hispanicæ Classis victoriâ, justit gratias publicas Mediolani agi per Vicarium suum, dolens intime, quod in Urbe esse non posset. Vedanum cum advenisset, reddita Vespere fuerunt Andocni Vicarii literæ monentis: „Regios ad ministras in Urbe collatis capitibus Concilium coëgisse post acceptum improvisum Nuncium de periculo Sabaudæ Ducis morbo: Patrem Pani-

„garolum Mediolano agri Emmanuelis precibus, evocatum jam esse summa cum festinatione, „ut morienti postrema caritatis officia persolveret. “ Perculit functum Nuncium Cardinalem; præsertim cum in summam adolescentis Ducis expectationem fuisset erectus. Paulo ante per literas rogatus ab Emanuele, ut morum probitate insignem quempiam Patrem ad se mitteret, apud quem animi maculas per Confessionem deponeret, egerat jam cum Cardinali de Gambara, quo P. F. Timotheum Botronium ex S. Dominici Ordine, qui Genuæ in Fidei causis Quæstor erat, sibi concederet Sacerdotium hoc ministerio fundaturum. Partem etiam postulatrix epistole reddo, quam ad hunc Cardinalem Carolus dedit III. Idus Augusti hoc anno, futuram sui in Emanuele studii testem: „Cura, obsecro, „ut quamprimum Genueisibus curis P. F. Timotheum Bottonium liberes, ut a Confessionibus sit Sabaudæ Duci. Sacrum hoc illius ministerium utile magis, ac necessarium duco quacumque, egressa licet opera, quam ille apud Ligures Fidei Orthodoxæ navare possit. Etenim Principem huac unum habemus, firmissimum veluti Italicæ progenaculum, ne huc Hæreticorum pestis pervadat; præterquamquod maximam in ejusdem pietate spem colloco fore, ut eo adnente, Orthodoxæ Religionis cultus amplificetur.

(a) Nocti ante diem Septembris III sub secundæ vigilia exitum equum confendit Vercellas profecturus, postquam horam circiter quievisset in sella, & publicas indixisset habendas Mediolani preces. Adhuc dubia luce Bossalorum pervenit, ubi dum caput ad Sacram Aedem pertransiens nudaret, galeri ornamentum aureum in tenebris illis amisit. Forte repertum, sibi que in via oblatum cum domesticis apiare iterum pileo vellet, respuit modestissime id obsequii Cardinalis; & manu sua astutere iterum voluit, nequid de itineris festinatione remitteret. Orto nondum sole, Novariam ingressus est, ubi Sacris operatus est religiosissime, inter quæ universa ferme Civitas ad Eum visendum conflavit, & frequens etiam populi Synaxis fuit. Fatigatus ex nocturno itinere equis, rhedam suam Novariensis Episcopus suppeditavit, qua reliquum itineris conficeret. Ipsa tamen festinatio impedimento fuit, quominus festinaret. Nam inæquali, & luctenta via præceps offendens biga, Cardinalem, qui vehabatur, effudit, & profunde limo infigans, terræ affixit. Turbatis omnibus, unus sereno vultu tumultum omnem sedavit Borromeus, qui cæno oblitus minus de suo casu dolebat, quam de familiarium mœrore. Præter vestium sæditatem insignes erant galeri fordes, quem sibi postulavit aliquis ex domesticis, donec siccatum ad solis radios cœnum concreveret. Ipse interim nudo semper capite preces recitare nunquam desistit. Ceterum recens casus rusticum quemdam monuit, ut alterum hujusmodi infortunium averteret; nam hic tactus quadam in Cardinalem reverentia, nullo docente, imo sapius Carolo obitante, festinato gradu rhedæ antevolanti pedissequus insistit orbitam semper terens; & quo-

clamasse, salvum se esse. Nec vero inane vaticinium fuit [a]. Divinis enim Mysteriis Caroli manu reffectus [b], iussusque ab Eo spem omnem in Caelesti auxilio reponere, transfuso velut in corpus vigore animi, citius omni Medicorum opinione

convaluit. Id Caroli precibus datum Dux ipse testatus est, qui literis Mediolanum scriptis, cum valetudinis suæ præter expectationem receptæ beneficium recenseret, hæc plane verba subjecit. „ Hanc a Deo „ Optimo Maximo acceptam precibus, & meritis

& quotiescumque impeditior, aut inæqualis via occurreret, in qua propenderet in alteram partem dubius currus, ruinamque minitaretur, paratus semper aderat, humerisque obnixus lapsum solertissime præcavebat. Cum vero sæpius gravate se id pati significasset Carolus, tandem constanter, ut a laborioso illo officio cessaret, imperavit. Verum molestius tulit imperium hoc rusticus, quam illius incommodum Borromeus. Quare oculus in genua nixus: *patere*, inquit, *ut te sequar, Illustrissime, quem ut vere Sanctum veneror*. Hicce auditis, Ille laudis tam sinceræ impatiens, abstinere cursu omnino rhedarium iussit, ut alter officio abstineret. Victus tanta humanitate rusticus, *quoadmodum*, addidit, *nihil tibi deferre viribus meis possum, open saltem tua mihi ploro*. Iussus quid sibi incommodi esset aperire: falsus est ingenue, privatum se uxoris convictum, & dubiam causam in Vercellensis Episcopi Curia pendere, donec liquido constaret, an iure ejusdem consuetudine posset privari. Spondit Carolus, se ad posterum diem curaturum, si Vercellas venisset, ut voti compotem faceret; & reapse ad conditum tempus eidem præsto fuit. Vercellas dum Cardinalis accederet, ab Aulicis, & primario Nobilitatis flore exceptum, & splendide ad Ducis Palatium statim deductum lego.

(a) Possévinus hujus itineris comes scribit: deploratam adeo fuisse ante Borromei adventum Emmanuelis salutem, ut Vercellas ingressus omnia luctus, & desperationis plena inveniret; imo ab obviis pluribus in itinere monitum fuisse Carolum, ne tanta contentione illum adire satageret, quem vivum non esset inventurus. Quamquam habemus certius publici mæroris, & periculi impendentis testimonium ex ipsis Caroli verbis, dum rem totam Mediolanensi populo exponeret, & absentis suæ causam redderet in Honilia, quam reversus ad Cives habuit, & apte ad utilitatem audientium flexit, ut iis mortis timorem incuteret.

„ Hunc ego (Sabaudia ducem) in lecto jacentem „ infirmum, ad mortis serè portas deductum in- „ visi. Mirandum spectaculum! Quantus totam ejus „ domum squalor invaserat, quantus luctus, & do- „ lor! Videre erat in angulis domus, cubiculorum „ platearum, & totius denique Civitatis suspiria al- „ tissima ex intimo corde trahentes Aulicos, annos „ plurimos in ejus obsequio transactos deplorantes, „ atque intra se amarissimè dicentes: Miseri, qui „ totam vitam nostram, opes omnes nostras hic „ frustra consumpsimus, ut Principis hujus, qui „ tam cito nobis eripitur, gratiam iniremus; ut „ rebus nostris esset consultum; ut Magistratus alios „ quos, honores, aut prædia consequeremur! Et ecce „ omnis spes nostra jam cotruit. *Flabit Dominus*, „ & omnia in pulverem adducentur. Quanto satius „ fuisset, si nobis ipsi consuluissetis! Eundem ego

„ Ducem, alioquî religiosissimum Juvenem, ac ve- „ re Catholicum Principem, mihi dicentem hinc „ auribus audiui: En quid mihi vires meæ, quid „ opes, quid potentia, affinitates, amicitia, Arces, „ Urbes, milites, equites, quid demum auri, & „ argenti, ac gemmarum copia profunt? &c.

Hic itaque rerum status Vercellis erat. Nihil tamen minus fiduciæ plenus iis Civibus preces publicas XL. horarum spatio habendas statim indixit; quo tempore plures Cardinalis ad populum Sermones habuit, quorum quatuor adhuc superstites recenter in lucem editi sunt. Instar prodigii omnibus fuit, Ducem sensim ab Ejus adventu vires recepiisse, dum ex Caroli imperio precibus vacarent Cives; atque ira morbo recreatum, ut mortis periculum ex Medicorum sententia omnino abesset. Non dissimulabo, diversimode aliquantum hanc rem descriptam a P. F. Francisco Panigarola fuisse; sed testem multo luculentiorum habemus Emmanuelem ipsum Sabaudia Ducem in publicis tabulis, quas iurejurando confirmatas hæc super re scripsit, & Mediolanum misit, dum de Caroli Apotheosi ageretur; ejusque mox testimonium audiemus.

(b) Ad diem Septembris V. distulit Ducem Eucharistico Pane reficere, cum videret eum in dies convalescere. Juvat recensere religionis plenum spectaculum a Borromeo in Ducis cubiculo exhibitum. Frequentissimo Nobilium comitatu illic deductus Cardinalis, ubi Sacram Pixidem reposuit, ad decumbentem Principem conversus: „ Serenissime „ Dux (ait) intrat ad te Jesus Christus, Dei Fi- „ lius in æternitate; in tempore autem ex Maria „ Virgine natus. Intrat Rex ille Cæli, & terræ „ adeo dives in misericordia, & potens, ut præ- „ claris munerum largitionibus suum in te decoret „ ingressum. Ille re ad mortis fere portas dedu- „ ctum, gravissima, qua laborasti, infirmitate levans, „ quodammodo reduxit in vitam, jam corporeæ „ sanitati spiritualia dona, ac gratias additurus ac- „ cedit, ut misericordias suas majoribus adhuc tibi „ præstitis cumulet misericordiis. Equum sane suc- „ rit, & Nobilitati Tuæ maximè condecens, re „ tantæ occurrere Majestati, ac ad ejus pedes devolvi; „ quando tamen corporis gressibus prodire nondum „ perfecte sanitas recuperata permittit, opus tibi est, „ animo saltem, spirituque procedere, ac cor tuum „ ad persolvendas, quantas maxime potest, gra- „ tiarum actiones excitare, & cum Regio Propheta „ inflammare, dicendo: *Nonne Deo subjecta est ani- „ ma mea? ab ipso enim salutare meum.*“ Progre- „ diens deinde explanare initium Psalmi CII. valde in „ rem ipsam appositi, & post alias aggestas opportunissi- „ mas Divinæ Scripturæ sententias pulcherrima paræ- „ nesi sic Orationem conclusit: „ Eris, Serenissime „ Dux, (quoniam te hæc factum pro religione, „ ac pietate tua, quam in te omnes perspicue con- „ spe-

„meritis illius optimi Cardinalis cogno-
vimus, & perpetuo profitebimur [a].

Sub idem tempus (b) Stephani Ba-
thorii Poloniæ Regis nepos Romam profici-
scens

„spexerunt, minime dubito) Deo acceptissimus:
„eris Constantino illi Magno simillimus, qui ob id
„freno suo Sacratissimum Crucis Clavum imposuit:
„eris populis tuis omnibus, ut es etiam, gratissi-
„mus. Dabit tibi Deus, quoniam non aurum aut
„argentum, sed sapientiam solum postulasti“ (al-
„ludit hic Carolus ad verba Ducis ipsius, quibus
„religiose sibi responderat per literas hortanti post
„mortem Patris Philiberti, ut Salomonis exemplo so-
„lam a Deo sapientiam postulet) „, cetera etiam
„omnia. Erunt, te gubernante, felicissimi Populi
„tui: Videbimus te in iustitia regnantem; tu quoque
„qua sunt Principe cogitabis, & super Magistratus
„uos stabis, diligenter inspicies, ne cui injuriam in-
„feras. Eris tu pupillis, & viduis, pauperibus,
„& afflictis, sicut patens, ac tutus portus, quo se
„recipientes, ventum ac tempestates effugiant:
„sitientibus, sicut rivus aquarum dulcissimus; &
„præ solis actu calore languentibus, sicut umbra
„optatissima in terra deserta. Cum hic denique
„regnaveris, tandem etiam regnabis in Cælo.
„Amen.“ Interim, ut scripsit Valerius, Dux
„nunquam a Carolo deflexit oculos, ceteris, qui ad-
„erant, præ gaudio lacrymantibus. Sermone habito, ad-
„dit Possévius, Emmanuelem maxima cum pietate Con-
„fessionem integram reddidisse, & accepta de more a
„Cardinali A. Jolasovæ ter Centurionis verba: *Domine
non sum dignus* rite recitasse. Sacris deinde opera-
„tus Borromeus gratas Deo egit, visusque est publi-
„ca grati Deo animi significatione valetudinem inex-
„pectatam Ducis miraculi loco habere. Ultimo in-
„ter festas populi gesticiones acclamationes Urbem eam
„reliquit post die Nonas Septembris, & Civitatis u-
„niversæ nomine oblata, & haud contemnenda mu-
„nera iussit in Verceilensis S. Eusebii Templi utili-
„tatem expendi. Mediolanum veniens, Viglevanum
„divertit, ubi ab Episcopo exceptus, & præsum in
„conclavi pretiosis aulis ornato, contracto superci-
„lio acriter Antistitem increpuit, voluitque, ut fide
„data polliceretur, nulli se in potestatem hujusmodi
„pompa usuram. Hæc autem Borromei exhortatio
„adeo paupertatis amore, & obedientiæ studium in
„Episcopo accendit, ut eum luxum constantissime
„semper aversum exinde fuerit, quemadmodum in
„Apotheosis Tabulis Cæsar Pezzanus testatur.

(a) Luculentissima hæc verba in testimonio suo
„scriptis consignata apposuit Serenissimus Dux, cum
„Mediolanum anno MDCII. nobili artificio elabora-
„tam læpadem in undecim lychnos dispersitam ad
„Borromei tumulum exornandum per Legatos suos
„honorificentissime transmisit, quo die solemniter Car-
„oli depositionis memoria recurrebat. Rem totam
„describit in libro suo, quem *de rebus in Sancti Car-
„oli Apotheosi nobiliter gestis* inscripsit, Marcus Au-
„relius Grattarola; quare narratione hac omissa, potius
„placuit adungere geminam Borromei ipsius in
„hanc rem testificationem, qua plenius docebimur
„universa. Primam habemus in Epistola, quam ad Bon-
„homium dedit vidum Mediolanum reversus die scilicet
„VII. Septembris; (nani pridie huc advenerat, ut
„Ipsemet faceret in XI. Sermone quem coram Margari-
„ta Farnesæ, reliquisque Sanctimonialibus in S. Pauli

„Monasterio Mediolani habuit:) „Triduum & am-
„plius Vercellis fuit. Huc me evocaverat triste ac-
„ceptum de lethali Ducis morbo nuncium. Mirifice
„recreavit me hujus Principis religio: paratum se
„mori aperte is declaravit, eamque subire condi-
„tionem, quam sibi Deus obtulisset. Commovit
„etiam Civitatis universæ dolor; præcipue autem
„refecit pietas. Frequentissimi adfuere in Templo
„Cives diu noctuque, dum publica continuaren-
„tur preces ad Emmanuelis valetudinem impetran-
„dam. Vota exaudiebantur undique, & oblati don-
„nariis cumulabantur Aræ: demum omnia reli-
„gionis testimoniis abundabant. Neque ego desti-
„ti felicem urgere impetum, & conceptum ardo-
„rem actius inflammare; quamobrem spero hanc
„Domini vultum vocem fructu vacuam non fore.
„Serenissimus Dux sincere consilium suum aperuit
„de promovendo strenue Templi edificio; imo pro-
„fessus est, alia in se exitura grati animi testimo-
„nia ad memoriam divinitus accepti beneficii ube-
„rius declarandam.“ Alteram offerunt missæ ad
„Specianum literæ die postero: „Placet sane, quod
„scribis, Timotheum Botonium sollicitati, ut citi-
„tius Augustam Taurinorum proficiatur, Duci a
„Confessionibus futurus. Sane si illuc ire matu-
„ret, in tempore aderit; certam enim spem habeo,
„eum, quo nuper Emmanuel liberatus est, mor-
„bum maximas allaturum esse ad ejusdem pietatem
„augendam opportunitas. Hoc tempore cereum
„omnino habebit Principem, & ad quamlibet recti
„normam facillime effingendum. Certior de illius
„periculo factus sum per literas, dum Diocesium
„obirem. Primò benevolentia causa, deinde pecu-
„liaris, quam in me semper collocavit Emmanuel,
„fiducia, ut Verceilis convenirem agrum, impu-
„lerunt. Quattiduum ferme hoc officium tenuit.
„Temporis hujus partem sibi vindicarunt publicæ,
„quibus interfuit, preces; partem habita cum Prin-
„cipe colloquia consumpserunt. Curavi, ut in illius
„utilitatem hic morbus verteret, quemadmodum
„fore etiam præfido; quandoquidem optime ani-
„matum universi hoc tempore admirati sunt Du-
„cem, & testata illius futuræ sanctitatis indicia,
„quæ recensere infinitum esset. Quid ni autem
„hæc omnia sperem, si optimi Institutoris confor-
„matio accesserit? Præsertim cum aperte affirmet,
„datam sibi divinitus hujus lucis usuram, & velle
„se Deo Augusto vitæ illius fructus reddere, quam
„ei unice acceptam refert &c.

(b) Andreæ Bathorii Frapostiti Mikoviensis adven-
„tu opperiebatur dumtaxat post Idus Octobris; cum
„enim Patinæ esset die hujus mensis XVIII., literas
„ad Valerium dedit monens, ut auditio ejus ad Alpes
„Tridentinas adventu statim se certiore faceret, quo
„Legatos ad eundem mitteret, a quibus honorifice
„Mediolanum deduceretur. Quare eâ curâ liber per hoc
„tempus, Mediolani primum sublevisit pro Desparæ Na-
„tivitatis solemnibus celebrandis; atque eò die so-
„lemniter Baptismo perdidit Hæbreum quemdam sibi a
„Duce Lotharingæ Christierna, & Casalenfi Episcopo
„commendatum. Deinde, cum omnia pro Margari-
„tæ Parmensis dote reddenda composita essent cum

Mantuae Principe, & affirmasset Farnesia eadem a se Sponsum humano Principi præoptari, præsertim cum ad perfectiorem vitæ rationem incundam excitata a Borromeo fuisset crebris Sermonibus, quorum XII. typis impressi extant Tomo V. Homiliarum; tandem ad diem XIV. Septembris amantissime a Cardinali dimissa est. Cujus quidem amoris testimonium præferunt extrema Sermonis verba, quem ad eam pridie, quam discederet, habuit; atque hic lubet attere: „Hoc item extremum dicam, quando quidem verissime affirmare possum. Quamvis com- „plures nacta sis Margarita, qui causa laboraverint „tina, teque etiam ex animo diligant; nihilominus „benevolentiam in te meam hæcenus vicit nemo; „cum æternæ salutis tuæ desiderium habeam, ut „qui maxime. *Nam si decem millia Pædagogorum ha- „beris in Christo, sed non multos Patres.* Nihil alie- „num a veritate dicam, si asseram, nullum in sa- „lutis via tibi indicanda ducem exiturum, qui præ „me impensius amet, atque optet sanctitatem tuam, „quam utinam tibi Deus Oprinus Maximus imper- „tatur.“ Sane adeo Margaritæ probata fuit, atque accepta Borromei disciplina, ut Mediolani in Sancti Pauli Monasterio Christi inire nuptias statuis- „set. Hanc Farnesie voluntatem aperit Caroli ad Spe- „cianum Epistola: „Arridet maxime Margaritæ Me- „diolanensæ S. Pauli Monasterium, & hæc se cla- „stris vellet addicere, ut certo mihi persuadeo; nisi „repetita suorum officia illam in Patriam revoca- „rent.“ Itaque ex dictis patet Barelli sphealma in „suis Collectaneis afferentis, Margaritam Monasterium „hoc incoluisse annum integrum, cum manifestum „sit, eam huc venisse ad VIII. Calen. Jun. & discessis- „se postridie Idus Septembris. Dimissa Principe, Ca- „rolus biduo post in Brianteo colles brevem expedi- „tionem indixit; hinc die XVII. Paderni ad Montem- „lobium fuit, XVIII. Calchi: mox Bripii diem al- „teram substituit. Caprinum deinde, & loca ali- „quot ditiosis suæ in Bergomensis agro, usque ad „XIII. diem circumvit; qua etiam Mediolanum reli- „quit, ut die postero Sacerdotes inauguraret. Hinc „effectum est, ut die XXV. Homiliam de S. Thecla „ad populum in Metropolitano Templo haberet, se- „que exeuferet, quod Orationem eam distulisset, die „superiore habendam, utpote eidem Sanctæ Virgini „acra. Expectavit interim ab Urbe Parmensi certum „nuncium, ut illuc ad cœpta perficienda conuolaret. „Interim plura agitabat de Alconensi Collegio, & Rha- „tica expeditione, pro qua forsatum Mantuam accitum „7. Non. Octob. Roveredum præmisit, iustum tamen „Iovocomum prius descedere ad instructionem, & „eniam ab Episcopo petendam. In eandem rem jam „um Mediolani auxiliariam administrorum manum „omparabat. Sed cum Parmensæ negotium procraci- „nati videret, quietis unius impatiens, Castellatum „rimò, ad Alexandro Simonetæ Equiti sibi carissimo „ratificaretur, ad VIII. ab Urbe lapidem profectus „est, ubi cum diem unum latuisset in Adibus, eo „uod omnino refugeret pulcherrimum conitorum „nibi hortorum adspèctum, expensis inibi nonnullis pro- „cicando Rhaudensi Templo, quod mollicatur, & „onsolatus per literas Savonensës, qui Visitatorem „postolicum eum lacrymis a se deposcerant, ocyus „ilapsus est, & ad lustrationis institutum rediit. Cer- „um, Parabiagium, Canegratum, Casoretium obivit, „anegrati dum esset die XI. Octobris, ad Malvalia „opulum in Lepontiis literas dedit, pollicitus, in ea-

rum Vallium umbilico excitatum a se iri Semina- „rium, quod Polegii deinde constitutum est, atque „perfectum ab egregio Caroli imitatore, ac Patruelæ „Federico Card. Borromeo. Ultra dum meditatur pro- „cedere Carolus, literæ afferuntur, nunciantes, Bergo- „mensem Episcopum in Jo. Baptistæ Castellæ Pontificii „apud Henricum Galliarum Regem Internuncii paulo „ante extincti locum suffectum venisse Mediolanum, „eique se convento opus esse. Rescripsit ocyus, se die „postero in Urbe adfore: Caveret, ne Mediolano pe- „dem efferret se conventurus: Omne ipsius incom- „modum sibi gravissimum fore. Quare juxta datam „fidem IV. Idus Octobris ad vesperum hic fuit: Ra- „gazzonium plura edocuit, quæ ad legationem optime „sustinendam pertinerent; præcipue autem Religionis „Catholicæ causam in Galliis commendavit, quæ pes- „simis ire jam videbatur: Addidit postremò preces, ut „suis apud Regem officiis pervinceret, ne ullum sibi „impedimentum in Rhetica legatione offerretur. Di- „misso Ragazzonio, ad Episcopum Brixiensem transi- „sit Decreta, quæ ad Sacrarum Virginum disciplinam „spectabant; Hanc enim condendorum Decretorum „partem ex ea lustratione ultimo sibi reservaverat. „Eodem die, quo Pontificium Internuncium dimiserat, „scilicet XIII. Octobris Parmam contendit, ut Matrimo- „nii vinculis liberatam Margaritam Christo novo „Sponso tandem affereret. Verum alia prævertendi „hujus itineris suberat causa: instans nimirum Mar- „garitæ Octavii Farnesii uxoris adventus, quæ e Bel- „gio rediit ad Aquilanam Civitatem festinabat. Cum „enim sciret, alieno eam animo esse jamdiu a conjuge „Octavio, in se recepit, ut concordie vinculo utri- „usque animum sociaret; quod etiam reapse impetra- „vit, pervicitque, ut illa adveniens communi mensa, „& thoro cum Octavio uteretur. Mox extremam ap- „posuit manum dirimendi Matrimonii gravissimo „negotio; pro quo dum plura transiguntur, & Mantua- „næ Aula Decreta expectantur, interim Carolus Alcon- „nensis Seminarii edificio consulturus, curat ab hæ- „rede Papii pecuniarum summan Roma exigendam, „& Peregrinum de Peregrinis Augustam Taurinorum „mittit ad delineandum schema Nobilissimi Sacelli, „in quo Sacra Syndon esset collocanda; Architectum „tamen prius plura per literas docuit ad eam Ico- „nographiam ita concinnandam, ut majestati ædificii „simul, & religioni populi accedentis prospiceretur. „Mox audiens, Camillum, & Fabricium fratres de Cor- „regio diurnas eum Nobili Brixienfi Alexandro de „Gambara inimicitias fovere, utrinque sequestrum se „fœderis offert, & officia sua Parmensis etiam Ducis „auctoritate corroborat. Sed jam Margarita Cœno- „bium Parmensæ S. Pauli ingressa (non autem S. Alex- „andri, ut falso asseruit Barellus, cum in hoc trans- „lata du taxat fuerit ex Pontificia venia novennio „post) Monasticis vestibus indui a S. Cardinali opta- „bat. Indulsi Ille pio voto, & die XVIII. detractis „veteris fortunæ insignibus, religioso ornata nobilio- „rem Margaritam fecit, quam mutato nomine Mau- „ram Luceniam deinde appellavit. In proximam Do- „minicam diem scripsit Borromeus fore, ut Reli- „gionis etiam votis se Farnesia obstringeret, cum Bre- „ves a Pontifice literas habuisset exeunte Septembris „Tusculi datas, quibus illa absolvetur *Inversitorum,* „& *atavis* legibus, eo quod annum integrum non fuisset in tyrocinio versata, neque XVI. ætatis annum attigisset juxta Concilii Tridentini Decreta. Verum- „tamen cum videretur aliquantulum Mantuanus Prin-

ceps

scens [a] Patruj iussu ad Carolum venerat, ut multa cum Eo de Ecclesiasticæ vitæ ratione, aliisque gravissimis rebus consilia con-

ferret. Id quoque inter Caroli mirabilia enumerari par est, quod in tanta submissione animi, tantaque erga se ipsum parcitate,

tan-

ceps tantæ festinationi dissentiri, tandem impetratum est, ut consilium perficeretur ad diem XXX. Octobris, quo Farnesia palam profecta est ex Monastico instituto se deinde victuram. Gestiit gaudio præfens Cardinalis, qui nobilem Sermonem ad eundem Parmæ habuit hac occasione, & apte in hæc verba conclusit: „ Scio Domine Deus meus, quod pro-
bes corda, & simplicitatem diligas; unde hæc si-
lia, & sponsa tua hodie in simplicitate cordis sui
lata obtulit univerfa, quæ habuit, corpus, volun-
tatem, & animam suam, se ipsam denique to-
tam, & hanc ego indignus famulus tuus cum in-
genti gaudio vidi tibi offerre donaria hæc. “ Re-
perfecta, encharisticis a Mantuano Duce, & Cardi-
nalibus Gonzaga, ac Farnesio literas accepit, quibus
mirifice singularis Borromei prudentia, & amor in
hac causa commendata sunt. Inde Mediolanum sta-
tim reversus est pridie Calen. Novembris, quo ge-
mina Eum gravissima negotia evocabant. Monitus
paulo ante fuerat in hanc Urbem advenisse P. F.
Timotheum Bottonium jam designatum a Confessio-
nis Sibaudie Ducis. Iusserat sumptibus suis in Ar-
chiepiscopali Palatio ali, & tandiu detineri, quam-
diu redire Ipse Parmâ advenisset. Itaque rever-
sus optime instructus de omnibus, quæ ad onus
impositum bene gerendum spectarent, ocyus ad Sa-
baudum cum Tarasio familiari suo misit, ut cre-
bris super hoc Emmanuelis postulatis satisfaceret.
Extat luculentum de hoc Patre testimonium in suis
litteris, in quibus eum laudat, utpote *Tunc ex
Sancti Domini Ordine, qui cum gravi ætate conjun-
ctam habet probitatis, religionis, & scientiæ maxi-
mam apud omnes opinionem.* Sane Vincentius Laurus
Montis-Regalis Episcopus, & paulo post Cardinalis
Borromeo rescripsit: „ Non a Carolo duntaxat opti-
mum eum Institutorem missum fuisse; sed a Spi-
ritu Sancto ipso ad eam provinciam destinatum; “
Imo Dux ipse maximam idcirco se habere borro-
meo gratiam professus est. Neque deesse concitatæ
expectationi ullo modo poterat Bottonius; cum sua
omnia Carolo aperiret consilia, & ab eodem gravi-
bus in rebus responsum semper expectaret, ut lu-
culenter docent missitæ ipsius literæ. Altera Me-
diolani suscepta statim a Carolo cura acrius ure-
bat, & diutius anxium tenuit. Erat Mediolani An-
na de Mannis Cremonensis Virgo ditissima, quæ
summæ votis ad Sanctimonialium claustra adspi-
rabat. Multi tamen illam ambiabant proci, quos
dotis opulentia mirifice inflammabat. Unus aucto-
ritate sua tutam ab insidiis omnibus Virgineam jam-
diu servaverat Cardinalis, cum vetuisset ulli patere
ad eam aditum, nisi per concessam a se, & scriptis
consignatam facultatem; Infiniti enim eam pellice-
re omnibus artibus conabantur ad nuptias amato-
res, qui deinde cum nihil proficerent insidiis, ad
apertam vim postmodum devenere, Actionem illi
nefarie intenterant in Mediolanensi Senatu nonnul-
li, Patruo etiam instante, aut non admodum relu-
ctante, quandoquidem ad amplam Neptis heredi-
tatem adhinniebant; assidue sunt spuriam eam vo-
care. & tamquam suppositam Patri Glia, quo fa-

cilius eam e patrimonio exturbarent. In tanta re-
rum desperatione unum Anna habuit, in quo la-
teret, Caroli patrocinium. Hic propulsat viriliter
calumniâ, in Mediolanensi S. Marthæ Monasterio,
utpote fama Sanctimonialium, dignitate, multique
aliis de causis, ex Caroli ipsius sententia hujus
Urbis facile primo, septem circiter menses caute
custoditam piis exercitationibus, & vitæ religio-
sæ institutis optime imbuerat; mox per se, & alios in
ejus voluntatem inquisivit diligentissime; Cumque
illa in proposito constantissime persisteret, inde ex-
tractam in S. Agathæ Ædes transtulit, ubi juxta
Decreta deliberare facilius de incundo vitæ genere
posset, commendata interim probis quibusdam femi-
nis, quæ educandarum Nobilium puellarum in-
stitutum illic proficerentur. Cum mensẽ ibi deli-
tuisset, & semper instaret, ne remitteretur ad suos;
imo S. Marthæ Monasterium iterum avidissime de-
polceret, huc rursus deducta est, ubi quinque men-
sium spatio cum certissima dedisset constantiæ suæ
argumenta, tandem hoc anno Calen. Novemb.
summo cum Borromei gaudio amicta religiofis ve-
stibus fuit, & nomen Fudentianæ assumpsit. Paulo
post urgentibus denuo adversariis, literæ Româ su-
pervenere, quibus vetabatur Carolus Annam in eo
Monasterio includere; sero tamen, cum jam per-
fecta res esset. Quare prolixam rei totius seriem
Cardinalis Vastavillano descripsit, ex qua narrationem
etiam hanc nostram decerpimus. In ea invidis ra-
tionibus probavit, rem hanc diuturna ante considera-
tionem diligenter expensam, & optime ultinõ per-
fectam; causisque aperuit, unde tot turbæ in piam
Virgunculam fuissent excitatæ. Quare in Ejus sen-
tentiam ivere Romani Patres, consiliumque lauda-
runt, quod tamen perficere anno insequente per se
Carolus non potuit; quo enim tempore optabat Car-
dinalis Annam caelesti Agno jungere, Ipse contra
ad Divini Sponsi nuptias convolvavit.

(.) Monitus de Andrea Bathorii adventu fuerat
Carolus ab Alberto Bolognerto Massa Episcopo tum
Pontificis apud Poloniæ Regem Internuncio, qui
VI. Idus Septembris in hanc sententiam scripserat:
„ Veniet ad Te, Illustrissimus Andreas ex Regis
„ fratre filius iis de causis, quas mihi Rex ipse ape-
„ ruit, & Tibi per literas significabit, non sine in-
„ genti animi mei voluptate. Diu inter nos collo-
„ cuti sumus de maximo animi fructu, quem spe-
„ rare potest quisquis Sanctissimo Tuo exemplo ex-
„ propinquo fruitur. Fructum hunc certe egomet
„ retulisset paucis iis diebus, quibus Tecum Venetiis
„ fui; nisi infirmitate mea ego extenuassem uti-
„ litatem in me redundaturam ex eo beneficio, quo
„ me Deus auxerat, dum sineret præsentia Tuâ uti.
„ Nihilominus quod ego in Te vidi, & de Te ab
„ aliis accepi, memorem adhuc sæpe animam ac-
„ cendit inter has legationis meæ curas; atque
„ ingenue fateor, magno mihi adjumento esse.
„ Jamvero parem, imo multo majorem fructum
„ propter meliorem indolem suam ex colloquio Tuo
„ sperat Andreas &c.

tantam tamēn erga Principes viros magnificentiæ curam habuerit. Regius certe Juvenis adeo honorifice exceptus est [a], ut

vix a Patruī aula se abesse sentiret [b]. Sed æstimabilia præ ceteris fuere documenta, quibus instructus ita Summum Pontifi-

(a) Quo die Mediolanum hic Princeps advenit mihi hæcenus inexploratum fuit. Certum tamen est, post Calend. Novemb. huc venisse, atque digressum ante IX. ejusdem mensis diem. Nullum superest rei hujus testimonium, præter Epistolas ad Massæ Episcopum, & Regem ipsūm Poloniæ missas a Carolo in Melaucis degente in quibus Ille rem describit jam perfectam. Die autem XVIII. Octobris dum Parmæ esset, ad Valerium scripsit, quemadmodum supra diximus, ut monitum se statim faceret, cum Andreas ad Alpes accederet. Ecce tibi quid Bolognetto scribat die XXIII. Novemb.; nam antea legationis suæ negotiis implicitus nullas fortasse citius ad eum literas dare potuerat: „ Illu-
„ strissimus Andreas Bathorii Serenissimi istius Re-
„ gis ex Fratre filius jam Mediolani fuit, ubi ali-
„ quot dies magna cum animi voluptate familiari
„ ejus consuetudine delectatus sum. Cognovi dilu-
„ cide admodum brevi eo tempore, quo mecum
„ vixit, quod tute ipse prænuñciaveras, egregiam
„ scilicet indolem, & magnam, quam de se con-
„ citat, expectationem. Sapere nimirum ejus mo-
„ res singularem modestiam, & maximam in con-
„ vultu humanitatem. Quantum in me fuit, moni-
„ tis iis omnibus abunde instruxi, quæ in præsens
„ opportuna Viro duxeram; & juvat etiam præfide-
„ re, perutile sibi fore colloquium in eum, dummodo
„ præclaræ indoli non absit solers custodia; neque
„ desiderentur, qui ad larus hærentes ceterum ejus
„ animum optime effingant. Sed hæc omnia ube-
„ rius persecutus sum in datis ad Regem ipsūm li-
„ teris. “ Quate ne animo Bathorii exciderent, quæ
„ hic dederat instituta Carolus, Specianum statim
„ monuit, ut integerrimos famulos, & Sacerdotes
„ aliquot eligeret, ex quibus Andree familia, dum
„ Romæ degeret, constaretur. Cura hæc præter
„ demandata Borromeo fuerat ex Regis nutu; Idcirco
„ lego a Stanislo Rescio, dum Mediolanum Andream
„ deduceret, rogatum Carolum, ut Bathorium in
„ Virgilio Crescenti Romani disciplinam traderet;
„ cui voto nedum satisfecit, verum etiam Ven. Patrem
„ Juvenilem Ancinam ex Oratorii Congregatione
„ morum magistrum addidit; hinc moneri etiam
„ sapius ab utroque voluit de quotidianis alumni sui
„ progressionibus. Præterea Specianum ipsūm Procu-
„ ratorem suūm jussit sapius cum eodem Bathorio agere,
„ & in privatis colloquiis crebro eum ad sanctitatem
„ formare. Neque sane imparem institutorem Andree
„ addiderat, dum Specianum daret; Fuit enim Specianus
„ ex testimonio Galefini, qui perraro alios præ
„ se laudare consuevit: „ Vir integerrimis moribus,
„ Romanæ Aula exemplar, in publicis Ecclesiæ re-
„ bus indefessus administrator, vera demum Borromei
„ imago. “ Tot Caroli curis optime respondit
„ Bathorius; rescripsit enim Stanislaus Rescio Cal.
„ Martii anno insequente in hæc verba: „ Princeps
„ Illustrissimus (Andreas), Divinis tuis Institutis
„ inflammatus, ad summas laudes iis contendit iti-
„ neribus, quibus eunt, qui perveniunt: hanc enim
„ in Urbe vitæ rationem instituit, quam voluisti,
„ quamque expedit: nil ut addi posse videatur,

„ quam ut hæc illi Deus esse perpetua velit. Quan-
„ tam autem ex illis plane Apostolicis literis Tuis
„ consolationem acceperit, quos animos ad arduas
„ superandas virtutis vias sumpserit, ex responso,
„ quod dedit, cognovisti.

(b) Cœtum sæpius prudentissimorum Virorum con-
„ gregavit Carolus, ut decerneret, quibus Andreas ex-
„ cipi honoribus fas esset. Longius ab Urbe legatos
„ præmisit, qui verbis suis eum ad hospitium suūm
„ invitarent, & magnificentiori comitatu ad Urbis
„ portas exceptum deducerent. Domi eum suæ, quam-
„ diu hic fuit, tenuit, quo tempore splendide admo-
„ dum illum, & comiter habuit. Aliquando in maxi-
„ mum Templum perhonorifice invitavit, ubi Am-
„ brosianos Ritus omnes servari inter Sacra solitos
„ in ejus oculis defixit, quo altius religionem, & cul-
„ tum animo spectantis infigeret. Sed illecentior
„ pompa omni ea instructio fuit, qua illum apprime
„ instruit, & postmodum scriptis consignata eundem
„ Romæ degentem validius confirmare studuit. In
„ ea comprehensa fuit totius Ecclesiasticæ disciplinæ
„ summa; cumque illam vulgaverit Ciacconius, nos
„ referre superfedebimus. Nunc dumtaxat vacat com-
„ memorare, quo animo illam Bathorius acceperit, ex
„ gratulatorio Borromei ad eum responso in hæc verba:

Andree Bathorio Præpositio Miichovie.

„ **Q**Uæ de vitæ Ecclesiasticæ ratione ego ad te
„ perscripsi, grata tibi accidisse, mihi gratissi-
„ mum fuit. Id enim mihi argumento est, ea tibi
„ cordi esse, quæ ad eam vitæ viam spectant, quam
„ es ingressus. Qui quidem animi affectus pluri-
„ mum valet, ad quàm maximos progressus in via
„ Domini, omnique virtute faciendos. Neque enim
„ patum profectum est, iis cum rebus delectamur,
„ quæ ad officii perfectionem referuntur. Nam de-
„ lectatio rerum difficultates tollit: iis autem sub-
„ latis, virtutis cursum tenere, & in ejus studio
„ perseverare nullius negotii est. Quocirca præ-
„ clare facies, si in eam curam penitus incumbas,
„ nihil ut in pretio habeas, præter ea, quæ ad in-
„ stitutam vitæ rationem vel conformandam, vel di-
„ rigendam, vel quacumque ratione adjuvandam,
„ & confirmandam valent. Quod ad me spectat,
„ licet longissimè absum a Sanctissimorum Virorum,
„ quos tu commemoras, in omni doctrina & virtu-
„ te, presentia; fateor tamen, me id omnino con-
„ nari, ut sin minus eos consequor, eorum tamen
„ vestigiis instam. Quod vero rogas me, ut ado-
„ lescentiæ tuæ cursum Deo commendem, id ego
„ & feci jam, & faciam perlibenter. Tuum erit ejus
„ Majestatem obsecrare, me ut exaudiat.
„ Instructionem eandem misit ad Poloniam Regem
„ Carolus, ut plenius edoceret, quibus legibus Batho-
„ rium instituisse; præterea sequentes literas adjungens.

Stephano Regi Poloniae,

„ **B**inas a Tua Majestate literas accepi, alteras
„ datas X. Cal. Jan., sed mihi sero admodum
„ reddi-

ificem, Romanosque Patres sibi concilia-
vit [a], ut Cardinalium Collegio, quam
primum ascriberetur. Juvat hoc loco me-
morari gratulatoriæ epistolæ partem, quam
Carolus ad eum dedit, non adulatoriis,
ut plerumque fit, verborum illecebris, sed
gravibus sententiis refertam, ex quibus
non tam decora, quam onera dignitatis

agnosceret [b]. Nonnulla enim de lati-
tia præfatus, quam ex collato eidem Pur-
puræ honore perceperat. „ Hac (inquit)
„ dignitate factum est, ut ne, si velis qui-
„ dem, hominum oculos latere possis. Po-
„ sita est virtus tua in excelso quodam lo-
„ co, unde lampas quædam clarissima er-
„ rantibus viam monstrare, rectam viam

„ te-

„ redditas; alteras VIII. Cal. Aug. ab Illustrissimo
„ D. Andrea ad me perlatis: utriusque nunc unis
„ meis respondebo. Ac primum quidem Majestati
„ Vestræ gratulor de ista mente, studioque plane
„ eximio in Catholicam Religionem. Non enim
„ tam gloriosum est, ipsam regnare, quam caelesti
„ Regi sese vere, & ex animo obedientem præsta-
„ re; neque tam præclarum est, & egregium
„ maximis longe lætæque gentibus imperare, quam
„ imperium suum, gentesque subjectas sub Dei le-
„ gem, ditionemque non armorum terrore, sed
„ Evangelii propagatione subungere; his præfer-
„ tim temporibus, quibus Dei cultus, religioque
„ tantum improborum hominum contentione op-
„ pugnatur. Quod vero M. V. Illustrissimum D.
„ Andream jussit, in hoc Romano itinere, ad me
„ divertere; cumque literis amantissime scriptis mihi
„ commendat: primum quidem magnopere me sibi
„ devinxit, atque obligavit tanta mea in ipsam,
„ nepotemque suum benevolentia, vel potius amo-
„ ris, atque caritatis (quæ non minor opinio-
„ nis est) fiducia. Deinde M. V. illud sibi persua-
„ dere velim, me & in præsentia D. Andream,
„ propter egregiam ejus indolem, animique candore-
„ rem, omnibus, quibus debui, studiis esse com-
„ plexum; & in posterum, nullo loco, operam ipsi
„ meam futuram ad spirituales ejus progressiones
„ adjuvandas. Atque ut Majestas V. intelligat,
„ quam ex animo eum exceperim, atque Ecclesiasti-
„ cæ disciplina præceptis imbueri studuerim, mit-
„ to ad Eam ea capita, quæ ad rectam institutio-
„ nem, vitæque conformationem ipsi coram expo-
„ sui: tum Romam profecto literis etiam repetenda
„ duxi; ut M. V. si ita expedire judicaverit, aucto-
„ ritate etiam sua, ad ea observanda, in usumque
„ traducenda, eum cohortetur, atque acuat. Ita
„ enim sperandum est, ut iis institutionibus tener-
„ ac tractabilis ejus animus imbutus, & conforma-
„ tus, vehementer ad omnem virtutis præstantiam
„ accendatur.

(a) Nihil unquam benevolentia suæ in Bathorium
imminuit Bortomeus, dum Romæ esset, quem fre-
quentissimis literis sibi habuit, & aliis fecit com-
mendatissimum. Neque omittam hoc loco Polonia
Regis nobile testimonium de Caroli literis ad An-
dream missis, quarum unæ celebratissimæ in Polo-
nia universa fuere. Audi rem totam ab Alberto
tum Cardinali Bolognetto, qui hæc Gtodno scripsit
die XIV. Junii anno MDLXXXIV. „ Superioribus
„ diebus Serenissimus Rex obtulit mihi literas Tuas
„ ad Andream Cardinalem Bathorium datas, ex
„ quibus Majestas Sua tantum voluptatis percepit,
„ ut verbis per censere non possim. Jure autem opti-
„ mo, cum in iis esset clarissima, & absolutissima

„ synopsis eorum omnium, quæ Sacrotum Anti-
„ sitem decent, ut ad Christianæ perfectionis apice-
„ cem, ad quem aspirare debet, certè ascendat.
„ Equidem spero, eas uberem in dies parituras fru-
„ ctum; & sane facit, ut id certius sperem, ipsum
„ Cardinalis Andream responsum; hoc enim mihi
„ item Serenissimus Rex legendum dedit. Accepi
„ etiam literas tuas ad me datas pridie Idus Ja-
„ nuarii, sero tamen redditas, quæ ad eadem vi-
„ dentur alludere. Hæc meam vere opinionem con-
„ firmant, cum dicas: mirifice tibi placuisse Andream
„ indolem, quam cum tecum esset solerter intro-
„ spexisti. Ego item affirmare possum verissime
„ mirifice etiam captum Andream fuisse eximia tua
„ humanitate, eumque simul cum Aulicis suis uni-
„ versis tua omnia admiratum esse adeo, ut eum
„ literis eorum descripta rerum Mediolani gestarum
„ notitia huc pervenisset, laudes tuæ frequentissimæ
„ in omnium ore fuerint; nihilque tum esset, &
„ nunc etiam sit, quod præter Bortomeum frequen-
„ tissus Polonorum sermonibus quotidianis usurpetur.
„ Faxisti Superi, ut parem ego percipiam fructum,
„ & sinant me in Italianam redeuntem posse Medio-
„ lanum divertere; Quamquam vereor, ne æsti-
„ vum tempus, & itineris protrahendi difficultas
„ tantum mihi beneficium intercipiat. Verum si
„ hoc frui citius non liceat, diutius desiderium
„ meum patiar, quoad propitius Deus concedat,
„ ut Romæ saltem tecum sim, quod spero &c.

(b) Die XIX. Julii cum Mediolani esset Carolus,
acceperat a Cardinali Bathorio literas, quibus dela-
tum sibi Romanæ purpuræ decus Andreas denuncia-
bat. Superfedit tamen aliquantulum gratulatoriam
Epistolam reddite Bortomeus; causasque cunctatio-
nis suæ habemus ex iis, quæ eodem die ad Spe-
cianum scripsit: „ Polonus, qui isthuc degit, Prin-
„ ceptis, nuper Cardinalis renunciatus ad me literas
„ dedit; verum ego responsum non nisi in sequen-
„ tem hebdomadam dabo. Tu interim verbis meis
„ responde officiis suis; atque explicabis votum item
„ meum de institutis vitæ suæ sanctis semper perfi-
„ ciendis; quandoquidem ipsemet in Epistola sua signifi-
„ ficat, se ad majorem adhuc sanctitatem aspirare.
„ Gratulaberis itaque illi, sed ex consueto more
„ meo, quem tibi alias aperui. Scis enim ea, quæ
„ ab aliis usurpantur, officiosa nimis & phalerata
„ gratulationis testimonia mihi minimum aridere.
„ Quamquam autem ea tu approbare videris, causa-
„ tus receptam jamdiu apud omnes hujusmodi con-
„ suetudinem; ego tamen censeo non esse ullate-
„ nus hæc officia a religione sejungenda; imo debe-
„ re majorem Sanctitatem præferre juxta scribentium
„ gradum, ac dignitatem.

„ tenentibus præluere, atque exemplo
 „ esse possit. Magnam habet secum au-
 „ thoritatem Cardinalatus: magnam ha-
 „ bet dignitatis amplitudo vim ad homi-
 „ num mentes a scelere revocandas, vel
 „ in officio continendas, vel ad studium
 „ virtutis incitandas. Huic auctoritati,
 „ si diligenter, ac sollicitudo, & ardor
 „ quidam caritatis, quem zelum vocant
 „ sacræ literæ, ac studium accedat Divi-
 „ ni nominis illustrandi; difficile dictu est,
 „ quam magnos, & quam uberes fructus
 „ afferre soleat. “ Hæc tanti ponderis
 verba cum in novi Cardinalis animum
 alte descendissent, non ante in Poloniam
 redire sustinuit, quam eâdem, qua prius
 venerat, viâ Mediolanum diverteret, ac
 Magistro veluti suo gratias ageret [a].
 Sacris deinde Reliquiis ipse donatus, præ-
 tiosissimum ex ebo Crucifixi Domini simu-
 lacrum, quod ad Patrum deferret, accepit
 cum literis, quibus Rex præclarissimus
 monebatur „ ut iu tanti Regni periculis
 „ ipsum semper haberet ante oculos ducem
 „ belli, moderatorem pacis, periculum in

„ rebus adversis, ornamentum in prosperis:
 „ in hoc denique signo vincendum esse in-
 „ telligeret, atque ad ejus pedes hostium
 „ spolia, ac trophæa desigenda.

CAPUT IV.

*Rhetiam ex Pontificis nutu obire aggreditur,
 cujus gravissimis vulneribus medicinam
 parat, atque affert.*

1583. **J**AM satis compositis Ecclesiæ suæ
 rebus, maturum tempus Carolo
 videbatur obeundæ legationis, de qua jam-
 pridem cum Summo Pontifice agens am-
 plissimum Apostolici Nuncii nomen, &
 congruam nomini auctoritatem retulerat.
 Conceperat animo periculofum, ac diffi-
 cile sane consilium purgandi Rheticas Val-
 les, quæ in Italiam vergunt, cum ut mi-
 seræ Genti opem ferret; tum maxime, ut
 Lutherianam luem, quæ in eas quoque
 terras obrepserat, longius ab grege suo
 repelleret [b]. Ex Mesolcina equidem
 Valle Oratores venerant nunciantes prope
 esse,

(a) Sub Augusti exitum anno MDLXXXIV. Me-
 diolanum reversus Cardinalis Andreas Bathorius, ut
 Carolum conveniret. Sane in utroque itinere emi-
 nuit observantia, quam ille Borromeo deferbat, cum
 centum amplius miliaria e via desistere is non
 dubitaverit, ut Ejus consuetudine frueretur. Cogno-
 sces vero, quam enixis votis huc redire satageret,
 & Latina Epistola, quam Mantuâ dedit ad Borromeum.

*Illustrissime, & Reverendissime Domine
 mi Observandissime.*

„ **J**AM antea significaveram Illustrissimæ Domina-
 „ tionis Vestræ, quod quemadmodum in Italiam
 „ veniens Mediolanum pro benedictione ab Illustris-
 „ sima D. V. accipienda veneram; ita & nunc di-
 „ scedendum ex Italia non putavi, nisi prius Illu-
 „ strissimam D. V. viserem, & benedictionem ab
 „ Ea acciperem. Veni heri Mantuam; hodie hinc
 „ discedo, cras Cremonam iturus, & inde Medio-
 „ lanum recta ad Illustrissimam D. V. vel ubi Eam
 „ esse didicero. Quamobrem ab Illustrissima D.
 „ V. majorem in modum peto, ut mihi significare
 „ velit, quo loco convenire illam debeam. Mihi
 „ enim decretum est etiam per medias flammis
 „ proficisci, ubi Illustrissimam D. V. esse cogno-
 „ vero. Opto Illustrissimam D. V. diutissime, bene,
 „ feliciterque valere. Mantuæ die XXV. Augusti
 „ MDLXXXIV.

*Servitor, & Filius humanissimus
 Andreas Cardinalis Bathoti.*

Per id tempus forte lustrabat Agrum Mediolanen-
 sem Cardinalis; tamen hæc literis commonitus, in
 Urbem ita in reversus est, unde inflammatum ad
 Ecclesiasticam disciplinam firmiter retinendam Ba-
 thorium perhonorifice dimisit. Hic deinde cum
 reversurus in Patriam optasset a Carolo aliquem
 Sacerdotem in Ejus Schola eruditum, Dominicum
 Ferrum ex Oblatis accepit, ferius tamen aliquan-
 to; nam prægressum Bathorium Venetiis dumtaxat
 assecutus est Ferrus, qui citatissimo itinere illuc ex
 Borromei nutu convolvat, ut docent Caroli ipsius
 epistole a Botero in lucem jamdiu editæ. Hunc
 itaque eximium Theologum secum in Poloniam du-
 xit Andreas; ejusque discessus fuit in causâ, ut
 Carolo a Basilica-Petri edandarum in lucem Ludo-
 vici Granatensis Concionum postrema cura deman-
 daretur, qua Ferrus fuerat ferme defunctus.

(b) Pro comprimenda hac impune bacchantium
 ad Diocesanos fines Hæreticorum licentia optavit po-
 tentiorum Principum auctoritate, & officiis corrobora-
 ri. Hispaniarum, & Galliarum Reges, imo ipse
 etiam Rodolphus Augustus excitati sunt ad hanc le-
 gationem sustentandam. Additi stimuli præterea fœ-
 deratis Helveticorum Catholicorum provinciis per
 Pompejum a Cruce Mediolanensem Patrium, &
 Gubernatoris nomine apud eos Inteznuncium: Excita-
 tus Curienfis Episcopus, Sabaudæ Dux; ultimo
 Veneti etiam ipsi Borromei precibus permoti in hujus
 laudis partem venire non recusarunt. Hæc omni-
 bus vel se, vel per Legatos voluntatem aperuit
 suam;

suam; utque specimen aliquod consilii sui habeamus, accipe literas ad Castellum Ariminensem Episcopum, & in Gallia Pontificis Internuncium sex ante mensibus datas, ex quibus licet ceteras etiam metiri, quæ in eandem ferme sententiam fuere conceptæ. Eas verò reddo libentius, quod animi sui tenemus certa indicia, imo etiam præfagia quædam eorum omnium, quæ legationis exitum ferme funestantur.

„ Tibi Romæ perscripterit puto Cardinalis Novonensis demandata. Qua de re postulaverit, credo, officia tua apud Henricum Regem, quò literis dactis ad Oratorem suum in Rhætia degentem, jubeat ejusdem operam interponi apud Rhætos Proceres, ne mihi trans, aut cis alpes in eorum ditionem, & præsertim in Valtarenorum vallem contendenti impedimentum ullum offeratur, quominus libere sacris quibuscumque ministeris, & Pastoralis cura fungi possim, ut mediator ad consolationem aliquam miseris illis regionibus admovendam, & Dei Opt. Max. gloriam amplificandam: Atque præterea ut eodem libertatis, pacis, & potestatis beneficio fruantur, quotquot sacri homines suam mihi præsentem, aut absentem ex imperio meo illuc mittendi, operam, aut studium adjunxerint.

„ Attamen præmoneo, ea moderatione in hæc officia, atque prehensionibus utendum, ut ne Rhæti intelligant, me illuc ex Pontificio mandato esse legandum: Una hæc enim Pontificæ legationis vox ineluctabilem legationi obicem opponeret. Quod si miriori utamur privati itineris mei vocabulo, facili negotio obsequentes eos Proceres habebimus; neque imminuetur lustrationis fructus; nam & afflictos eos populos æque solabor; & Catholici ipsi sperant maximam utilitatem adventum meum fore, licet aliquis potestati meæ modus ad consilium occultandum esset adhibendus.

„ Quandoquidem igitur optime in lustrationem animatos universos eos Catholicos video, ipsique me summis votis deprecantur, imo admovent jam preces Primoribus illis, ut votis indulgerent suis, quos quidem intelligo annuisse jam eorum postulatis; præterquamquod Deus certe Rhætis etiam Hæreticis bonam hanc mentem dedit, ut non nihil amoris, & obsequantibus mihi deferant: idcirco in eam spem erigor, fore, ut in hujus lustrationis exordiis nulla impedimenta inferantur ea etiam sacra ministeria obeuntia, quæ dixi, & quibus vœtitis, mentem hanc meam, atque consilium certe deponerem. Ea itaque me anxium magis habet cogitatio, ne Itali ii transgæ, qui illic periculum querunt, & nascuntur, omnia evertant. Hi, ut sunt sentina vitiorum omnium, atque non Hæretici solum ut plurimum, sed Apostata, atque aliunde facinorosi jam homines, profigati penitus, ac perditii, cum primum audient, agi de sustentanda Catholicorum Religione; & præsertim intuebuntur jacta primum disciplinæ semina felicitate adulescere, atque, quod inde consequitur, verebuntur, ne ex hoc regno suo præcipientes exturbentur, quoniam superat iis in partibus Catholicorum numerus: ira certe disrumpunt, fremunt, & seditiosas adeo Primoribus admovent faces, ut facile videam retardatum iri cursum meum, & interceptum iis Catholicis oblatam utilitatem, imo etiam ademptum offerendæ

„ occasionem. Quamquam de his certiora aliqua citius ad te scribam; nam illuc ocyus proficisci meditor, & expertus nunciabo. Quare nunc de his agere supersedebis, cum intemptivum hoc fortasse officium futurum sit.

„ Hoc potius a te vellem in præsens, & multo utilius, imo necessarium magis in tanta eorum temporum calamitate; quod remis contendendum est, & velis, ut impetres; neque impetres solum, sed efficacissime curetur. Verum animadvertite, tum utile, ac frugiferum fore consilium, si videatur Henricus sponte id velle, atque dissimulet se ad id cum a Summo Pontifice, tum a me sollicitari. Nam si suboleret fortasse meam in id impetrandum conjunctam operam fuisse, aliud quod certe Pastoralis administrationi meæ incommodum vereretur &c.

„ Illud itaque præstandum est maxime, ut intolando Hæreticorum jugo subleventur Cisalpini Catholici subditi. Nam cum hæretici ut plurimum sint, qui rerum summam tenent (quamquam non desunt etiam inter eos Catholici, præsertim in Griseorum fœdere, quod cum antiquitate reliquis fœderibus præstat, plures etiam Catholicos habet ex Proceribus) & promiscuo utantur ordine in Prætoribus eligendis; hinc fit, ut dari Prætores Hæretici licet nullam apertam vim Catholicis inferant, quo ab Orthodoxa fide deficiant; tamen id unum videntur curare, ut funditus Religionem evellant. Etenim proponunt illis, & iniunt proponi pessima scelestorum hominum, & vere Diaboli administratorum exempla; liberum miseris jus suam non permittant sive conquirendi, sive retinendi Religiosos, ac probos Sacerdotes, qui viam salutis indicent, sermones habeant, mysteria sacra administrent, & pia humilissimi obeant; cum vetitum sit ex eorum Decreto exteris, licet optimi sint, illuc accedere; quamquam impiis, & perditis liberam in iisdem regionibus versandi potestatem faciant.

„ Itaque Galliarum Regem oporteret, dissimulato officio meo, a Rhætis id vehementer optare, quoniam apud eosdem adeo viget illius auctoritas. Quandoquidem vero parum valere potest Religionis causa apud eos Proceres, qui Religionis expertes sunt; posses Henrici animo opportune scrupulum insingere, qui eum fortasse æque, ac Rhætos pungeret. Scilicet aptum erit, objicere perniciosum, & funestum Regum rationibus malum, quod facile consequi posset. Quid si tot victi calamitatis, & intolerantes, ut fieri potest, jugi Cisalpini omnes fere Catholici, impedito Sacrorum usu, & ad gravem sibi Hæreticorum societatem compulsi nova aliquando moliantur, & defectionem specent? Hac potissimum de causa, alifque, quas habebis in promptu, facile persuadebis, credo, non esse adeo opprimendos eos Catholicos, imo iustis eorum votis indulgendum. Geminas autem præsertim partes complectetur hæc postulatio: Primum ut ne iis in Vallibus periculum pateat sceleratis ab Italia transfugis hominibus, præsertim Ecclesiasticis, quibus aliqua infamix nota, aut exilii poena indicta a suis Præsidibus fuerit. Alterum, ut libera sit illuc accedendi facultas Religiosis, ac probis Sacerdotibus, qui suam assistentiam iis populis operam deferant, qui conciones habeant, doceant, & Sacra omnia

„ admi-

esse, ut, nisi mature subveniretur, Christiani nominis memoria apud contribules suos penitus interiret. Perditos ex finitimis Provinciis homines, quos conscientia scelerum, & poenarum metus urgeret, in ea plerumque antra, & occultos recessus confugere, quam pudenda essent quæ agerent, ipso latendi studio consentientes. Infana dogmata quotidie invalescere, & si qui forte Catholicæ Doctrinæ adhærerent, tamen inter Fidei sanctitatem, & vitæ turpitudinem incerta salute pendere. Super omnia nocturnos mulierum, virorumque conventus in montium specubus agi, ibique cum impuris spiritibus per spectra, & horribiles larvas pacta, arteque constitui, quibus privata quisque odia, & nocendi libidinem expleat [a]. Hinc nova semper calamitatum genera audiri, dejectos subitaneo impetu ex alpebus greges, enectos lenta, & insanabili tabe infantes, coactos

vastandis agris sereno celo nimbos, & si quæ alia moliri orta ex æternis inferorum ignibus rabies ad perniciem humani generis solet. Cum flagitorum, quæ nunciabantur, atrocitas vix locum fidei relinqueret, optimum factu visum est virum aliquem Juris scientia, & forensis negotii præstantem præmittere, qui habita de singulis capitibus quæstione, rei veritatem in apertum educeret. Delectus ad id Franciscus Borfatus, cum ad vallis interiora pervenisset [b], omnia, quæ Mediolani audita erant, minora vero invénit. Præter ingentem virorum numerum centenas mulieres veneficiis, & fascinationibus deditas ita arguendo, rogandoque circumvenit, ut responsis denique suis implicite turpitudinem suam aperte faterentur. Quod horribile dictu est, Præpositus ipse Roveredi dux, & magister infandi fodalitii erat, sacrilego fœdere Dæmoni obstrictus, cui

im-

„ administrarent. Spondebis autem verbis meis, nul-
 „ lum ex hoc Rhatis periculum fore; nam a me
 „ curabitur, ut mitis ingenio, faciles moribus, &
 „ ab omni seditiosis suspitione alieni illuc mittan-
 „ tur viri, qui falcem a rerum publicarum admi-
 „ nistratione abtineant, atque ad Sacra unice ani-
 „ mum adjiciant.

„ Si difficultas tamen obiciatur aliqua, quominus
 „ prima imperetur postulatio; altera saltem impe-
 „ trata frugifera satis videretur; atque hæc fortasse
 „ viam munitur ad illam quoque obtinendam &c.

Neque dumtaxat vocis prædico, verumetiam præ-
 „ fentiori ope j'ndiu Catholicorum causam tueri in
 „ Rharia ipse studuerat. Etenim cum aliquor ante
 „ annis popularis exorta in illis Regionibus esset sed-
 „ tio, propter quam Conradi a Planta Decani Curi-
 „ ensis poter capite datus fuerat, & ingens in-
 „ jectus Catholicis omnibus terror: collegerat ille
 „ nonnullas ejus naufragii reliquias, & Conradam
 „ ipsum ad biennium domi suæ aluerat, ut eum Ec-
 „ clesiasticâ disciplinâ informaret, & Evangelii præco-
 „ nem Urbi illi inferrimæ redderet.

(a) Joannes Petrus Stuppanus in libello suo MS.
 „ de Caroli rebus alibi relato, postquam execranda
 „ multa de horrendis hæc conventiculis narravit, ad-
 „ dit certum auditum tæminarum quarundam testimo-
 „ nium, affirmantium: „ Se non raro solentitas a
 „ Dæmone fuisse in nocturnis illis congressibus, ut
 „ Crucifixi Redemptoris nostri imaginem sceleratis
 „ pedibus (horrendum dictu!) audacissime concula-
 „ rent: quod dum illæ cæco agitatae furore perfice-
 „ re conarentur, vidisse vivum erumpere: tem ex con-
 „ temptis illis sacrarum imaginum vulneribus fan-
 „ gtuem.

(b) Juris scientiâ cum primis celebratus erat hic
 „ Mantuanus Civis, atque adeo probatus Carolo est in
 „ hac expeditione, ut eundem optaverit, irrito licet

officio, in Mantuani Episcopi defuncti locum paulo
 „ post substitui. Præmisit hunc veluti salutis prænun-
 „ cium in Melaucos die IV Octobris, antequam sci-
 „ licet Parmam proficisceretur. Voluit tamen eundem
 „ prius Novocomum desistere, ut Episcopi mandata, &
 „ benedictionem acciperet. Difficilis certe hæc lega-
 „ tio initio fuit; cum in suspensionem venisset apud
 „ eas gentes læsæ popularis libertatis. Hæc ad Carol-
 „ um Borfatus scripsit die XVII. Octobris, postquam
 „ ibidem coepisset quæstiones de Maleficis instituire:
 „ Ab adventu meo statim intellexi vigere in hæc
 „ regionibus non Democratiam dumtaxat, verum
 „ etiam Ochlocratiam. Pluribus reclamantibus, po-
 „ pularium cœtum indixi, ut jam monui: nonnulli
 „ tamen intercessere, causati, mea hæc inquirendi
 „ potestate regionis libertatem, & jura imminui.
 „ Addere lædi Rempublicam, quod alieno, scilicet
 „ tuo, non autem eorum nomine huc venissem.
 „ Velare duodecim ex suis semper assidere lateri
 „ meo in agendis Hæreticorum causis: quod cum
 „ injuriâ postulari viderem, vocavi rursus populi
 „ concilium, ut Ecclesiasticas leges edocerem. Sed
 „ nihil turbulentius ea concione fuit. Alii alia sen-
 „ tiebant, & idiota, exleges, atque imperiti ut sunt,
 „ plura allegabant absurda; quare incredibili pa-
 „ tientia animum munies nonnulla audivi, plura dis-
 „ simulavi, demum comitate, artificio, & rationi-
 „ bus pervici, ut more restium intererent quæstio-
 „ nibus, non Judicium. Sic compositis utcumque re-
 „ bus, cæpta persequor, & quæstiones urgeo de iis,
 „ quæ ad Ecclesiasticam potestatem spectant Unum
 „ tamen adventum Tuum summopere necessarium
 „ operior: tuum enim est listrare, sancire, edi-
 „ cere, cum plura occurrant gravissima, quæ ego
 „ vix sapinis audivi auribus, ut Tibi, qui solus potes
 „ perficere, integra omnia reservarem.

implacabile bellum indicere pro muneris sui sanctitate debuisset [a].

Supervēnit deinde Cardinalis doctissimorum hominum agmen secum trahens, in primis Franciscum Panigarolam ex Franciscana Familia, & Achillem Galiardum e Societate Jesu, quorum illum confutandis Hæreticorum erroribus, hunc explicandis veræ Fidei mysteriis destinaverat. Nec tamen Ipse divini verbi prædicatione unquam abstinuit; quin ita, ut erat ab difficillimo itinere recens, statim concedens suggestum, ac missum se inquires a Summo Pontifice (b), quomodo Joseph a Genitore suo Jacob ad fratres missus erat, ut certa de eorum salute referret; tantos animo-

rum motus hac paterni amoris similitudine fecisse dicitur, ut perfusam lacrymis simul, & gaudio concionem dimitteret. Tanta certe rerum mutatio secuta est, quantam tam brevi tempore fieri posse, ne Ipse quidem fortasse crediderat (c). Impar erat tot Sacerdotum numerus hominum multitudini ad Pœnitentiæ Tribunal, & Altaris myteria confluentium, quorum paulo ante tam turpis ad contemptum, aut negligentiam erat. Nec vero ullum tam molestum, aut difficile munus fuit, quod pro animarum salute Carolus detrectaret. Ingens præ ceteris ad promovendos popularium animos incitamentum fuisse narrant, videre clarissimum Romanæ

(a) Alia invaluerant in Mesauis mala, quæ fusc Cardinali Sabello per litteras Carolus exposuit; sed nos brevitate gratiâ per synopsis hic digeremus: „ In hæ Valle populus Catholicæ Religionis nomen præfert; mores, & instituta abjecit. Receptus est pallium carnum usus in eos dies, quibus veritæ ab Ecclesia sunt: diuturna item jamdiu cum Hæreticis vixit consuetudo. Superioribus annis domicilium hic fixerant impiorum dogmatum famâ celebrari Hæretici Frontanus, Canossa, & paulo ante adventum meum hic obiit Ludovicus Besutius in Frontani ludo edoctus supra Magistrum discipulus. Fœnebris quartus hic regnat maxime. Murum hætenus Forum est; nam nullus hæresis nomine deserrit, sed dumtaxat maleficii. Mysteria Sacra obire, & noscere nunc tandem incipiunt, qui XX. jam annis aras refugerant. Impia Hæreticorum secta hæret provincie visceribus etiam propter externæ negotiationis vincula; hinc permanet etiam ad alios accepta morbi contagio; ejusque suspicio pertinet ad Insu-bres nonnullos, imo Italos etiam complures. Ingens est sagarum numerus. Admori Sacrorum administrationi erant transfugæ a Religiosis familiis ut plurimum, aut anathemate damnari, aut ab Aris in criminum pœnam prohibiti. Claustrinas, aut incestas nuptias agre numerent. In ea verò regione nunc, ubi Mesaucum est primum oppidum, deterior etiam multo est Religionis status. Contraxit nimirum hanc litem infelix locus ex ipsa Hæreticorum vicinia, qui in contermina Rheni valle Calvinianæ sectæ dogmata palam profitentur. Quare ultimus ad Mesauci agrum spectans, & in eam Vallem vergens pagus expers omnino Catholicorum est. Suis nimirum erroribus incolas imbuere prædidi tres hæreseos magistri, ante quorum adventum vastaverat hanc Domini vineam singularis ferus Frater N. N. prima hujus incendiî fax, & belli tuba. Nunc complures alii ibidem apertas Catholicis omnibus inimicitias denunciant, suoque in luto hærent pertinacissime; inter quos eminent Franciscus Luinus XXX. abhinc annis in hoc veluti regno versatus.

„ Duo item, tresve reperiuntur, inter quos Frontani filius cum liberis pluribus, quorum uxores vere educta ex inferis monstra videntur. Omnes tamen Luini ductum, & auspicia sequuntur. Impudentissimæ femina destruant quicquid nostræ edificatur operâ. Sedet hoc in loco Sacrorum Præses VI. abhinc annis Ordinis sui, & Religionis desertor Frater, trahens secum ubique scorti sui, & quatuor filiorum infamem comitatum. Ceteri etiam Sacerdotes meretriciæ consuetudinis notantur. Sordent Tempia, & vacua silent. Patria apud istos ceterorum omnium vitia; verum hic viget majus odium in Ecclesiasticam potestatem. Ceterum non adeo prorupta est in lasciviam audacia, cum simplicitatem quamdam præferat indigenarum indoles &c.

(b) Nihil diligentius dissimulatum a Carolo in hac expeditione comperio, quam indicam sibi a Pontifice fuisse eam legationem. Id Gregorius idem præceperat, ut sæpe Carolus scribit; & prudentissime captum id consilii in seculo, ne incolarum eorum animos offenderet nomen Pontificiæ lustrationis. Quare in Tabulis extat testimonium nonnullorum assentientium, Cardinalem dum illic contenderet, disseminasse hanc vocem: se per Mesaucos velle ad Altaëmpsiannum Castellum proficisci; quod etiam patebit inferius ex litteris Episcopi Curienfis; ut omittam ea, quæ sensisse videtur Carolus idem in litteris superius expositis, datisque ad Pontificium in Gallia Internuncium.

(c) Pater Achilles Galiardus S. J. horum testis, & pars magna Mediolanum ad Societatis in Insu-bria Præsidem Patrem scribens, hoc iter Caroli, & lustrationis initia evolvit perquam diligenter; atque idcirco primam ejus Epistolæ partem subijcere placuit:

Multum Reverende in Christo Pater.

Pax Christi.

„ Octavus dies agitur, ex quo Mediolano profecti huc sumus, & quandoquidem oppor-tuna mihi se offert occasio servi isthuc a Domi-

„ no Cardinali mittendi , statui , juxta Reverentia
 „ Vestra mandatum , hujus expeditionis nostræ ini-
 „ tia , & progressum exponere . IV. Idus hujus men-
 „ sis summo mane ego , Pater Panigarola , & ex
 „ Canonici Ordinaris Octavianus Abbatius de For-
 „ reris ad pagum Tesseredom nomine pervenimus ,
 „ Mediolanensis Archiepiscopi Diocesi quidem com-
 „ prehensum , sed in Helvetiorum ditione positum ;
 „ In eadem enim Republica continetur hic locus ,
 „ ac Luganum , ubi V. Idus vespere a Patribus
 „ Franciscanis hospitio excepti fueramus , secundo
 „ scilicet postquam Mediolano discessimus die . Ita-
 „ que cum Tesseredom appulsemus , statim cum Pa-
 „ nigarola populi illius confluentis Confessiones ex-
 „ cepimus , qui labor usque ad secundam noctis
 „ horam fuit productus , si Sacrificii , ac prandii
 „ tempus dematur . Eadem cura nos etiam post-
 „ eorum diem Sancto Martino sacrum tenuit . Quo
 „ die primum P. Panigarola , deinde Dominus Car-
 „ dinalis inter Sacra Sermone habuit ; quo habi-
 „ to , frequentissima Synaxis fuit , & postmodum
 „ nonnulli Sacro Chirimate consecrati sunt : Tanta
 „ fuit populi confluentis multitudo ac religio . Ver-
 „ rum quod maxime mirandum mihi , & Paniga-
 „ rola fuit , dum collatis capitibus nonnulla de
 „ gentis illius pietate , ac moribus dissereremus : com-
 „ pertum est , nullum ferme ex quingentis , & am-
 „ plius , qui labes apud nos suas deposuerant , lethali
 „ culpa reum fuisse auditum : insuper omnes
 „ summam de Christianæ Doctrinæ præceptis erudi-
 „ tionem , & incontaminatam conscientiam integritatem
 „ præsertulisse , & tantam Sacrarum rerum disci-
 „ plinam , ut optimam haberent dignoscendam
 „ tentationum normam : prænoferent , quæ citra
 „ consensum fierent ; quæ verò voluntate conscientien-
 „ te patrentur : quæ ratio repellendarum insidia-
 „ rum Dæmonis esset : qui modus denum divina
 „ meditando , ut nihil exactius in Parthenonibus Vir-
 „ ginum , aut Virorum Alecteriis foret optandum .
 „ Iterum dico : stupui intuenti tot Sacras Virgines
 „ legum vinculis Societatis Sanctæ Ursulæ obstrictas ;
 „ complures alias nuptas absolutas legibus , citiuscum-
 „ que labis expertes ; homines præterea alios ser-
 „ villi quidem conditione , sed ingenio moribus ;
 „ demum tam eruditam Sacris gentem , & tanto
 „ perfectionis studio inflammatam ; collocatam de-
 „ mum inter aspera Montium , & inopiam rerum
 „ omnium tantam morum sanctimoniam . Difficile
 „ admodum exponam , quantum ex suavissima hu-
 „ jusmodi virtutis contemplatione animo percepere-
 „ mus voluptatem . Uberimos hos fructus peperit
 „ Cardinalis Borromei vigilantia , & Sacerdotis il-
 „ lius , qui pagi hujus Sacris præest , probitas singu-
 „ laris . Vespere Belitionem usque proceffimus , Op-
 „ pidum in Helvetiorum Cispalpina ditione situm ;
 „ cumque illud versus progrediremur , obvii Car-
 „ dinali proceffere Nobiles ex eo loco universi ,
 „ quos Ille deinde secum mensæ accumbere voluit ,
 „ & cœnæ jussit Cathedris lectionem immiseri .
 „ Mane postero Divinis operatus est , & ad Synaxim
 „ rari Oppidani venire , quandoquidem inexpectatus
 „ erat festinatus Cardinalis adventus . Eodem die
 „ nos omnes ad se evocavit , & sermone privato
 „ administratos suos edocuit , & confirmavit , monens
 „ de ratione suscipiendi Sacri illius Ministerii : de
 „ locorum , quæ adeunda erant , natura : de prudentia
 „ , & caritate a nobis exacte servanda ; quæ
 „ omnia veluti ex Societatis nostræ Institutis hausta

„ videbantur . Sanxit deinde , abstinendum carnibus
 „ esse eo tempore , & Dominicis Adventus , qui instabat ,
 „ consuetam rationem habendam . Habuit deinde
 „ nobiscum de gravissimis rebus consultationem ,
 „ eadem plane ratione , qua Reverentia Vestra in
 „ rebus difficilioribus Consiliarios congregat . Belitio-
 „ ne itaque Roveredum contendimus , cujus diti-
 „ onis itaque fines cum esset ingressurus , aderant jam
 „ Nobiliores Rhati Eum excepturi . Ad confinia
 „ perhonorifice Helvetios , qui illuc usque se de-
 „ duxerant , dimisit ; mox Rhatis adjunctus cum
 „ ad locum Roveredo mille passus distantem adve-
 „ nisset , equo descendit , seque in Sacram Adicu-
 „ lam recipiens , decenter equum jussit inferni ,
 „ & Pontificalibus ornamentis conspicuus , prælata a
 „ Nobilibus illis umbella protectus inter confer-
 „ tissimam populi supplicandi multitudinem pro-
 „ fexus diversitate religiose distinctam ad Sancti Vi-
 „ ctoris Oppidum proceffit , ingressusque est cele-
 „ britate maxima , ac tanta , ut magnificentiam spe-
 „ ctaculi inter miserima illa naturæ latibula , &
 „ gentis obscuritatem , quæ nihil tale unquam vidit ,
 „ aut meminit , consideranti mihi , & simul expen-
 „ denti , hinc Religionis iis in locis corruptæ sor-
 „ des , inde hominum illorum pietatem , reveren-
 „ tiam , ac obsequium , nihil magis admiran-
 „ dum certe posset occurrere . Porro Cardinalis tam
 „ faustis auspiciis , & propensa hominum in se vo-
 „ luntatis significatione commotus , præcipue tamen
 „ Divini Numinis feliciter captis annuentis , ad me
 „ conversus dixit : præ gaudio lacrymas se tenere non
 „ posse ; neque ipse certe cum sociis expertis stetus
 „ eram . Ingressus Templum , consueti peregit cura
 „ Deo officia ; mox suggestum ascendens , Oratio-
 „ nem exorsus , se cum Josepho Patriarcha compara-
 „ vit , qui a Patre Jacob missus , fratres suos qua-
 „ rere satagebat , ut eos consolaretur , ac sustentaret .
 „ Ajebat nimirum , se fratrem esse Curia Episcopi ,
 „ quæ antiquitus Mediolanensis Provinciae jure
 „ continebatur , & aptum in hanc rem afferrebat
 „ Osimi Curienis , & Eusebii Mediolanensis Episco-
 „ porum exemplam . Inculcabat autem vehementer
 „ ea verba *Quero fratres meos* , atque addebat , se
 „ vereti quammaxime , ne illi in Dothan , quod
 „ Desertum significat , profecti essent : sperare ta-
 „ men fore , ut in Chanaan regrederentur : alia de-
 „ mum congessit hujusmodi , ut intime sermone
 „ suo circumstantium animos pervaserit , & plane
 „ de iis triumphaverit . Equidem hac Oratione effi-
 „ cacissima , jacta sunt præclara semina messis illius
 „ uberrimæ , quæ postmodum semper sub manus
 „ luxuriare , atque ad maturitatem exinde perduc-
 „ ta est . Hisce perfectis , reliquum vir , quæ su-
 „ pererat , prælatis funeralibus cum jam tenebræ es-
 „ sent , pridie Idus hujus mensis consecimus Rove-
 „ redum usque Oppidum , quod mille inde passus
 „ aberat . Hoc magni nominis in Rhatorum ditione
 „ bidui iter , & forte amplius Mediolano distat .
 „ Dimissis omnibus , qui deduxerant , tres ferme
 „ horas nobiscum consultationem habuit Cardinalis
 „ agens de adhibendis opportunis ad loci necessitates
 „ remediis : deinde Borfatum , Panigarolam ,
 „ meque etiam suos veluti Vicarios jussit , augens
 „ nos , atque ornans eadem potestate , quam Ipse in
 „ hac rem cumulatissimam a Pontifice accepit .
 „ Addidit deinde Administratos alios quatuor , qui a
 „ Confessionibus populi essent , sed a nobis leges
 „ acciperent &c.

manâ Ecclesiæ Cardinalem, Mediolani Archiepiscopum inter mulierculas humili loco sedentem, absurda sæpe responsa, nec raro contumelias patientissime tolerantem, ut vanas superstitiones, quarum sexus ille studiosissimus est, ex earum animis amoveret (a). Hac comitate simul, & patientia laboris nonnullos etiam primorum perduellibus sectis addictos ad obsequium revocavit, ex quibus Vallis univêrsæ Cancellarius, postquam diu repugnauerat, ed denique adductus est, ut non impuras modo opiniones abjiceret; verum etiam libros, ex quibus venena fallacis doctrinæ

hauserat, palam incenderet. Præcipuus labor fuit expugnare sceminarum ingenia, quæ sese jamdudum impiis pactionibus Orco devoverant. Pervicere tamen Caroli preces, & invicta sollicitudo, ut centum ex iis & quinquaginta concepta sacrilege vota ejurarent. Undecim contumaces vetulæ, cum nefariis promissis renuciare nolissent, Magistratum jussu traditæ flammis mercedem fidei, quam accepturæ post mortem erant, in ipso vitæ exitu præcepere (b). Eodem supplicio damnatus Rovredi Præpositus memorabili documento ostendit, quam præcipiti lapsu humana mens

(a) Gemina alia sibi comparaverat subsidia Carolus, quibus incolæ ingenia expugnaret, Divinum unum, humanum alterum, invictum utrumque. Primo enim lego plurimis in locis publicas fufas ad Deum preces pro felici legationis exitu. Specianus scribit, Romæ, & Neapoli ex Pontificio nutu excitatos fuf se quotquot morum probitate celebrati essent, ut Deum propitium Caroli consiliis facerent. Ipse autem Borrômeus *Orationem sine intermissione* in Dicecisi sua indixerat, quod potentissimi remedi genus ad Divinam voluntatem flectendam noverat in afflictis quibuscumque, ac perditis rebus. Sane Europæ ferme univêrse expectationem suspensam tenuit suscepta hæc alacriter expeditio, ut ex multorum Principum literis constat. Secundo ingentem pecuniarum summam ex suis tamen censibus contraxerat ad defigendam in Mesaurorum oculis dignissimum Ecclesiæ Principem liberalitatem, cum sciret, perfectum Ecclesiæ opibus Hæreticorum animos offendit. Docuit itaque Borrômeus, esse opulentos Cardinalium census, sed quos in miserorum auxilium vellent, atque optarent profundere. Sane multis impensis brevis illi Legatio stetit; & consignatum in Tabulis est, duo aureorum millia in ea obeunda fuisse collocata. Neque relictus est mihi ullus ambigendi locus; cum sane videam in Epistolis summam nunc primum in Carolo solertiam, ut veteres sibi nondum numeratas pensiones repeteret; cumque hæc occasione Procuratorem suum in Hispania sollicitaverit, ut reliquam pecuniæ summam, quæ ex Uritano divendito Principatu jamdiu debebatur, hoc tempore a Demarcho Avenionensi exigeret: Cardinalem denique Atestinum rogaverit, ut non solum pensionem sibi debitam ocys numeraret; sed si quid in promptu haberet voluntarii etiam subsidii, suppeditare in hanc rem non gravaretur. Hæc ad eum scripsit III. post Idus Octobris die: „Eni-
„ xe oro, ut solvendam cures mihi quamprimum
„ MMCCCLXX nummorum summam, quæ mihi
„ ex Ferrariensis Episcopatus censibus pendenda su-
„ perest. Equidem in rem præsentem erit opportu-
„ nissima; quapropter molestus verbosus precibus
„ non ero, cum necessitatem hanc meam inuisse
„ sufficiat, ut impetrem; quandoquidem ab humani-
„ tate, & beneficentia tua non solum quod debetur

„ acceptum iri præfido, verum etiam voluntarium
„ subsidium resciri posse non despero. “ Hæc
„ fultus auxiliis spem colligenda uberrime messis ani-
„ mo tantam præconceperat, ut ad Supremam Socie-
„ tatis Jesu Moderatorem eadem die scribens testetur:
„ sperare se paratior opinione omnium eos inco-
„ las ad Divini verbi semen excipiendum fore; imo
„ fructum a se expectari votis ipsis etiam cumula-
„ tiorem.

(b) Non adeo desperandum de aterna infelicitum
sagarum salute docet Pater Carolus N. ex Societate
Jesu, qui tum in Mesauris agebat: (utinam juvenis
Patris nomen immortalitate dignissimum offerret Pa-
trignani Menologium, aut ipse saltem cognomen
aperuisset, dum epistolis subscriberet; nullo enim alio
se prodit indicio, quam uno Caroli nomine, quo
fortasse gloriabatur.) Hic aperte docet: respicisse tan-
dem has impuras mulieres, & mortis metu admo-
to absterfisse, ut pie credi potest, inveteratas ani-
mi maculas; licet ex Judicium sententia indignæ
visæ sint, quæ ad meliora fata reservarentur. Scri-
psit itaque Calendis Decembris, ad III. mensis ejus-
dem diem quatuor ex iis flammis objectum iri:
VI. Idus monuit iterum, quatuor alias rogo im-
positas fuisse ad Nonas: tres demum reliquis Idibus
igni tradatur aperuit in aliis literis daris XVIII.
Decembris. Ubique autem docuit, summam salutis
spem eas apud populam reliquisse, depositasque apud
se ab iis culpas omnes per Confessionem. Reddo
integram secundam ex his epistolam, ut dicto fides
constet.

*Illustrissime & Reverendissime Domine, & Pater
noster benignissime.*

„ **A** Dveniens Bernardinus Mora ea tandem per-
„ fecit, quæ optabamus, ejusque opera popu-
„ laribus hæc & nobis omnibus grata admodum
„ fuit, expendentibus uberrimum in hanc Vallem
„ reitandaturum fructum, in qua Deus Optimus Ma-
„ ximus propter felicissimam, & benedictione ple-
„ nam Iustrationem a Dominatione Tua Illustriss.
„ perfectam tantum inflammarit gloria sua augen-
„ de ardorem, & salutis animarum studium, ut
„ univêrsum manus ad liberatores Superos extollant,
„ &

mens ruat, ubi semel pravis affectibus fræna laxaverit (a).

Ceterum illud pro certo constat, nihil magis ad ejus expeditionis felicitatem, quam Caroli exempla profuisse. Humanis enim viribus in tanta rerum difficultate diffidens, curam omnem in eo posuerat, ut orationis studio, & perpetuo corporis cru-

ciatu Divina sibi auxilia compararet. Hinc terga flagellis cædere, attenuare membra jejuniis, nudis plerumque incubare tabulis, & in summo rigore hyemis trita tantum, & unica veste uti, quæ nuditati magis, quam necessitati confuleret. Ingentem interim pecuniæ vim Mediolano afferri jusserat solitus dicere, nulla re Pa-

stora-

„ & pro accepto beneficio gratias se habere Deo
 „ fateantur sempiternas. Feriâ II. nuper elapsâ qua-
 „ tuor ex captivis sœminis extremo affectu suppli-
 „ cio fuere. Hic autem pœna insignenda ordo fuit
 „ & modus. Ingens eminebat in amplo campo con-
 „ structus rogos; singule autem ex maleficis illis
 „ in tabula distentæ a Carnifice, & illigatæ funi-
 „ bus fuere. Eas deinde ita rogo superimposuit
 „ Tortor, ut vultum in lignorum itumem obverte-
 „ rent. Statim succensa pyra ad latera est; quare
 „ ingentes flammarum globi efferebantur, tantaque
 „ vis fervebat incendii, ut postmodum absumpta
 „ membra omnia apparerent; neque osium dura-
 „ taxat soluta compages, sed ossa ipsa insuper re-
 „ dacta in cinerem. Cum eas tabulis illigasset
 „ Carnifex, singulis noxas constitentibus ultimò im-
 „ peritvi veniam: Stuppanus vero, geminique alii Sa-
 „ cerdotes consolationem simul conati sunt adno-
 „ vere morituris, & Divinam Indulgentiam polliceri.
 „ Sane impar suum explicando, quo cordis do-
 „ lore intimo, & quam parato animo subierint hor-
 „ rendam hanc pœnam. Antequam ducerentur ad
 „ supplicium, deposuerant omnes per Confessionem
 „ maculas, & SS. Christi Corpori communicaverant.
 „ Se a Deo scelera suorum vindicæ pœnam hanc
 „ libenter accipere testantur; & datis certe pen-
 „ nitentiæ indicis Supremo rerum Arbitro spiritum,
 „ corpusque devoverant. Redundabat ampla illa pla-
 „ nities prope insaniat incolarum multitudinæ, qui sub-
 „ latis vocibus Jesum identidem inclamabant; itemque
 „ miserimæ illæ rogo impostæ formina idem SS.
 „ nomen reddere audebantur inter astuantis in-
 „ cendii flammæ; pignus autem salutis præfens ha-
 „ bebant, implicitas collo Marianas *Coronas*.
 „ Testati, & ab iis exhibitæ doloris animi argu-
 „ menta faciunt, ut in æternæ eorum salutis spem
 „ firmam erigar. Hæc omnia D. Tua Illustriss.
 „ enucleatius aperire visum est, quò Deo habere
 „ gratias possit, & laudes persolvere propter pretio-
 „ sos hujusmodi collectos ex hac messe manipulos.
 „ Divina, quam nuper D. Tua hic perfecti, iustitia
 „ ratio novas has filias peperit Christo: Hæc colle-
 „ cta seges ex vivo illo, & cælesti femine, quod a D. T.
 „ insigni providentiâ, vigilantia, caritate in hæc
 „ *petroli* felicissime injectum est. Urinam Deus in D.T.
 „ capacissimum cor effundat cum amoris sui torren-
 „ tenti, qui reliquos contineris populos impleat,
 „ purget, & renovet. Interim rogo, ut sanctæ
 „ benedictionis suæ donum mihi parriatur, & servum
 „ hunc suum inutilem inter preces & hostias ante
 „ oculos habeat.

„ Roveredi VIII. Decembris die MDLXXXIII.

Servus, & filius indignus
 Carolus ex Societate Jesu.

(a) Hoc unum justissimæ severitatis suæ in iis
 regionibus exemplum statuit; nam in reliquis for-
 minas non ex Caroli judicio, sed patriis legibus
 animadversum fuit. Incredibile autem dictu est,
 quantam pœnati fuit intulerit vim, dum Sacerdotali
 dignitate spoliaret improbum, & pertinacissimum ca-
 put. Testatus est effusus lacrymis dolorem suum,
 & vehementissimis verbis purgavit injectam sibi durissi-
 mam pronunciandæ sententiæ necessitatem. „ Ani-
 „ advertite (inquit, dum ea occasione verba ad
 „ populum faceret) dilectissimi filii, quam severe
 „ Ecclesia in eos statuât, qui Sacerdotali munere in-
 „ digni, ab ejus suavissimis, & maxime vendendis
 „ legibus desciscunt. Illos exterminat *mores pabulam*,
 „ & dolens licet, ab amarissimo tamen sinu jure
 „ exturbat &c. Itaque fas est admirari hoc loco
 Borromei amore simul, atque constantiam. Flevit
 enim amissum filium; sed ne ceteros amitteret li-
 beros, uno privari se patienter rulit. Accipe Epi-
 stolæ partem, quam Bernardino Mora ad Curien-
 ses Legato hæc super rescripsit, ut ex ea nomen, &
 mores consentent moniti hujus orco devoti & furis.
 Hæc igitur eundem monuit IV. Calend. Decemb.
 „ Curientem insuper docebis Episcopum, quemad-
 „ modum multis de causis, & itaque gravissimis, Do-
 „ minicus Quattrinus Sacrorum Præfex in S. Vi-
 „ ctoris Templo, partim aliorum testimonio, par-
 „ tium sua ipsius confessione convictus, hodie dam-
 „ nabitur, & secularium judicium potestati permitren-
 „ dus ab Ecclesiastico gradu, & dignitate desicietur.
 „ Orabis verbis meis, ne ulla ratione Episcopus
 „ illi suffragetur, aut faveat; neve finat justam hanc
 „ sententiam irritam fieri, quoniam hæcenus pestis,
 „ & detestabilis perniciis in hisce regionibus fuit.
 „ Adde, multo deteriora timeri posse mala, si ulti-
 „ mi supplicii, aut pœnæ expertus ab hoc judicio
 „ evadat. Mone inter cetera XI. oculos testes
 „ invidis argumentis coram illi objecisse: quemad-
 „ modum execrandis cum Dæmone saltationibus
 „ interfuerit; neque desunt, qui affirmant (honor
 „ sit religiosis auribus) eum sacrificantis veste in-
 „ dutum, & manu tenentem Sacrum Christina im-
 „ purissime saltasse. Sacris operabatur quotidie, af-
 „ ferens ad Aram impudicas ex nocturnis dome-
 „ stici scorti complexibus manus. Nulla munitus
 „ auctoritate, profanos calices in usum Sacrorum
 „ adhibuit; atque per plures annos, aliis etiam in
 „ eadem ministeria urcendos obtulit. Neque ipsemet
 „ dissimulat, se contra Ecclesiæ Canones Sabbatho
 „ carnibus nunquam abstinuisse. Demum omnis ab-
 „ est ab eo poenitentia & doloris significatio; imo
 „ vetera crimina, nova atque horrenda cumulat
 „ perverticia.

floralibus officiis faciliorem viam, quam liberalitate erga pauperes fieri. Statuerat tollere ex animis rancida illa, atque ad conflandam invidiam maligne inventa Hæreticorum diſteria: Romanas ſcilicet dignitates non alio, quam divitiis, & factu, & vano Purpuræ fulgore conſtare. Ita conciliatâ benignitatis, & munificentiae famâ, multi quotidie ad Ipſum, quos aut domeſtica egeſtas, aut delictorum conſcientia premeret, de remedio certi conſuebant. Duo inter eos fuere, qui cum ejuraffent Sacri Ordinis, cui nomen dederant, Inſtituta, ſuſceptâ per ſcelus prole impune ibidem verfabantur. Ad Cardinalis genua cum lacrymis procumbentes ſimul orabant, ut ſibi primum, deinde filiis, quos relicturi erant, paterna caritate proſpiceret. Utrumque facile impetraverunt. Ipſi in priſtina clauſtra reducti: filii cum eorum matribus Mediolanum

miſſi, atque in pia Collegia diſtributi. Jam polluta Tempſa expiare, irrita conjugia, ſublatis impedimentis, reficere, anathematum vinculis irretitos diſſolvere, non tam curæ, quam ſolatia curarum erant. Gravioris momenti negotium fuit emendare Sacerdotum mores, ex quorum turpi vita pleraque, ut ſere ſemper, Populi vitia proceſſerant. Eorum igitur alios idoneis magiſtris erudiendos tradidit, alios, quoad ſincerae poenitentiae ſpecimen darent, Sacrorum adminiſtratione interdixit; alios demum, quorum inſanabilia ingenia videbantur, exilio mulctavit. Eorum loco delectos quosdam e Societate Jeſu ſubſtituit, nonnullos etiam ex Sodalitio Oblatorum, ex quibus Petrum Stuppanum Roveredo præpoſuit, ut ignominiae labem, quam ſacro nomini antecellor adſpererat, virtutibus ſuis detergeret (a). Contermina Meſolcinis Calanca Vallis eſt perpetuis obſita rupibus:

(a) Ut preſſius perſequamur quidquid in Meſſaurorum utilitatem ſauit Borromeus, juvabit expedire reliquum Epitola ſuperius reſata, & a Patre Galiardo Mediolanum miſſa. In hæc verba ille igitur proſepit, exponens Caroli res geſtas, antiquam Roveredo diſcederet:

„ Jamvero ut debitam Reverentiae Veſtræ voluntatem impertiar exponens uberrimum, quem per hoc quadriduum collegimus fructum, ſingillatim omnia aperiam. Regebant miſeram hanc Provinciam pro arbitrio, Religioſorum Ordinum homines, qui a Fide deſecerant; atque ovium cum ſtodes lupi erant. Hinc impia evulgabantur ab aliquibus dogmata; alii vetò peſſimæ vitæ exemplo, & perditis moribus, ſibi primum, deinde aliis ultimanæ perniciem afferabant. Qua de re occulto ſemine, & malo invaleſcente videbar jam brevi eruptura hæreſis maturas. Impia ſecta dux erat Sacrorum Praeſes ipſe, ſagarum nimirum, & maleficarum magiſter, quarum ingens hic copia graſſabatur. Nec ſax deerant, & plures ſedes, in quibus ſua noctu habere conventicula, & abominanda garque, Dæmone docente, patre conſueverant. Sua etiam illis horrenda erant Sacra, in quibus belluarum, atque hominum, ſed præſertim puerorum nece litabatur, ſed citra ſanguinem; quare mors afferbatur pluribus per pulverem quandam ex atritis buſonibus, & mortuorum offibus conſtatam, ut inſinita alia præteream, quæ animus reſugit perſeſcere. Implicita erat ſcœnebræ quaſta univerſa Provincia: inceſſis veterarum nuptiarum vinculis irretiti erant plures: plaſquam Vatiniano odio inter ſe diſſidebant Proceres; atque odia inſandæ conſecuta ſunt cades. Univerſi certe in ſumma Chriſti dogmatum ignoratione verfabantur; neque

„ inter tot tenebras ulla aſſulgebat a fanis inſtitutoribus doctrinae lux; nam aſſegati literatum ſtudiis, imo ne a lumine quidem ſalutatis, in erapula, & deliciarum fordibus volutabantur. „ Hæc erat miſerrimæ Regionis conditio, quam luſtrationis hujus beneficio ex tam cæca caligine divinitus liberavimus. Itaque cum tot miſeriarum remedia aliquot compararentur, in primis Cardinalis in ſe ipſo exempla ſanctitatis conſtituit; nam quotidie pane & aqua Ipſe vivit, ut conſuetæ auſteritatis ſux ratione ſacrum hoc tempus Dominicæ Adventus juxta Sancti Ambroſii Ritum tranſigat: reliquos ex domeſticis abſtinere carnis juſſit. Hæc abſtinentia ad me etiam ſpectare debuiffet, ut aliquam apud ceteros notam effugerem; itaque paratus communem legem ſequi, nihil detrectaveram. Sed me Deus tanto dignari honore noluit, & mea imbecillitati conſulens, alterius hoſpitii opportunitatem obtulit, in quo a reliquis ſeotum verſans cum Borſato, qui inſirma valetudine utitur, minus abſtinerem viverem. Id commodi amplexus libenter ſum, ut Paternitatis Tuæ parerem imperio. Attamen jejuniū me lege abſolvere nolui in ſingulas IV. & VI. Ferias, ac Sabbatum. Neque hæc abſtinentia ullatenus minuit valetudinem meam; imo tenue admodum hoc videtur incommodum, quoties in auſteta vitæ exemplum mihi a Cardinali propoſitum oculos intendo. Tempus certe ad quietem vix ſuppetit, quæ agre ad VI. horas protrahi poteſt propter aſſiduas curas, quæ duplo longiorem poſtulare diem: Verum tantus labor cum tanta eſt voluptate conjunctus, vix ut laborare nobis videamur. Hæc autem eſt actionum noſtrarum ſeries. Primo mane Sermonem habet P. Panigarola; quo perfeſto, Sactis operatur

ratur Cardinalis: deinde nova Ipse Oratione populum reficit: mox Synaxim convocat. Interim ego cum adminiſtris aliis accedentem Confessiones audio, cui exercitationi etiam bonus Panigarola fractas concionandi contentione vires affertens, diligenter tamen vacat; neque circa nos solitudo contentium fit, nisi ad horam XIX. A prandio per geminas horas de gravioribus rebus agitur, cum plures dirimendæ controversiæ sint, & solvendæ ambages, de irritis contractibus, illicitis nuptiis, aliisque tam ad Reipublicam administrationem, quam ad Ecclesiasticam potestatem spectantibus. Ad horam XXII. Cardinalis iterum Templum ingressus, Litaniarum modulatione captis auspiciis, Doctrinæ Christianæ dogmata exponit, plura ex Catechesis Institutis pueros rogans de Divinæ Fidei, & Legis elementis, adjunctâ meâ & Panigarolæ operâ; deinde a Cantoribus per antiphonam celebratis Deiparæ laudibus, & impetrato auxilio, Cathedram ascendit, unde institutiones Christianæ Religionis breviter explano, & digero, ea tamen sermonis moderatione, ut nunquam ad exagitandas hæreses digrediar, aut ad contumelias deflectam; hanc enim moderationem a nobis postulat Liberæ Nationis indoles. Referunt tamen semper populo Templum videtur; & summa dicentem reficit auditorum attentio. Sane tantam verbis nostris Deus virtutem indidit, ut plurimi, qui nutabant in Fide, confirmati, & ad eam retinendam sint passillimi. Vespere autem collatis simul capitibus, ad secundam usque vigiliam longa consultatio protrahitur; quare nonnisi paulo ante ejusdem exitum fit cibi copia. Prima die quingenti ex hisce Oppidanis ad Synaxim venire, altera quadringenti; quamvis loci hujus incolæ mille circiter & quingentorum hominum summam consent. Loci proceres tres, aut quatuor privatas fovebant non sine multorum periculo inimicitias, & me hortante eas deposuere, professi se, quas leges Cardinalis vere *Angelus pater* præscriperit, prompte amplexuros. Igitur quæ antea vitio iniæ fuerant nuptiæ, postmodum aut concessa Apostolica facultate, aut alia ratione firmatæ valuerunt: nonnulla etiam Matrimonia dirempta, quæ per leges non licebant. Frequens est consultantium hisce de causis multitudo; & mea unius opera decem aut undecim maritis utilis fuit, neque a minori numero desiderata est opera aliorum. Deinde ad dissolvendum scœnebrem quaestum, quo plures illigati erant, nihil aliud statutum est, quam ut in eas leges, quas daturus Cardinalis erat, universi jurarent, tum de datis, cum de dandis mutuo pecuniis. Sane ut in posterum certa exeret ratio aris mutuandi, in tabella proponuntur leges servandæ, quæ deinde coacto gentis Concilio in publicas tabulas referuntur. Sic statutum est, ut infinitis laqueis absolverentur fontes, quibus nunc nihil est ad deponendum conscientia onus sincera promissio, atque utilior erit in posterum fidelitas in legibus implendis. Quod ad Hæreticos spectat: plures revocati in Catholicæ Ecclesiæ gremium sunt, inter quos duo ex hac Valle Proceres plures annos in errorum tenebris versati ex ludo Vergerii & Petri Martyri fallacis omnibus imbuti huc venerant. Sex circiter horas plura dubia proposuerunt, quibus feliciter a me dissolutis, profite-

ri se velle Orthodoxam fidem testari sunt, & mox depositâ per Confessionem criminâ sarcinâ, ex Cardinalis manu Angelorum panem percipere, mirantibus universis. Præter hos, Contribules plurimi, & plebeji, quorum anceps erat in Religionem animus, salutaria hujusmodi percipere remedia. Plerique ex iis non solum Christi legem sequuntur, sed exsequuntur diligenter, ut per hos dies frequentissimi ad Concionem conveniant, & expertem labis vitam vivant. Sagarum Antesignanus Sacrorum Roveredi Præses, cum XV. circiter ejusdem furfuris foemini traditus in custodiam est, & igne in omnes animadvertetur ex legibus. Ceterum complures alia, quæ cautius, & occultius peccavere, neque iis criminibus obstrictæ erant, quæ dignæ supplicio ex Judicium Secularium sententia viderentur, exhibitis emendatæ vitæ indicis, absolutæ criminibus sunt, & supplicii metu liberatæ.

Jam vero quod ad Clerum spectat, ex Religiosis familiis transfuga duo respicere. Unus Ordinis sui vestibus adhuc indutus, atque abusus, palam iniverat sceleratas nuptias cum foemina, ex qua multos etiam suscepit liberos. Alter Religionem item professus hic latebat, & me usum apud Cardinalem interprete, nunc Ecclesiæ restitutus affirmat in sua se rediturum castra, atque omnes apud me velle inverteratas conscientia fordes deponere: Demum dolentis animi præsertim significationes; & tantas, ut nos omnes intime dictis suis commoveat. Sacrorum Præses loco inovebitur ex Cardinalis Edicto, & Stuppanus eisdem moderandis admovebitur, ut credo. Pari ratione animadvertetur in geminos Canonicos, qui multis obstricti criminibus sunt, alique inducitur doctrina, & moribus clariore Parochi, qui in hoc ovile regendum aptius excubent. Præterea idem Cardinalis enixis Procerum precibus, & præsertim Provincie hujus calamitatibus permotus, Collegium Societatis nostræ hic excitare meditatur, cujus Patres obedientia vinculo cum Aronensi, aut Mediolanensi Moderatore hæreant: in hoc gemini saltem ex nostris vivent, qui aut Evangelicæ prædicationis, aut Catechesios curis semper implicati sint, & reliqua ex institutis nostris peragant, atque agrum hunc excolant tam opimum, qui infinitis tamen periculis obnoxius videtur propter necessariam Germaniæ affinitatem; quare hinc facile incumbere maxime in Italiam moles periculi potest, cujus vallum est; quo firmato, tuta deinde omnia Italici Provincie fient. Cras hinc digrediemur, ut in Oppidum aliud proficiscamur. Quæ hic felicibus auspiciis perfecta sunt, alibi etiam Deo juvante obibimus; sic nullam sine lineam diem transigemus. Præcurrunt semper in pagos itineris nostri prænnunci administrari, qui audiendis Confessionibus operam navant, & concionibus crebris, sacrisque exercitationibus commotum populum subsequenti Cardinali excolendum tradunt; qua de re videat Reverentia Tua, & calculos ineat, ut quanta adjungenda sit Christi castis hominum multitudo in montanis hisce Regionibus certo cognoscat. Singula in dies sequentes aperiam per partes, prout acta erunt, quo consolationem aliquam impertiar etiam Br ydensibus mihi carissimis Fratribus, qui velim pro certo habeant, ex laboribus, qui cum Sancto hoc Viro ad

bus : difficillimæ viæ sunt, & sævior, quam alibi, hyems jam omnia gelu obdu-
raverat. Templum Virgini Matri in sum-
mo vertice montis sacraverant incolæ, cre-
do ut aliquid visu dignum in tanta rerum
omnium ignobilitate haberent. Cujus pie-
tatis etsi nullam aliam mercedem rece-

piissent, non leve præmium videri debuit,
quodd Carolum videre in tam misera Pa-
tria mererentur. Pedibus enim superato
quatuor milliarium ascensu, cum pia erga
Deiparam venerationis officia explevisset,
ad singulos pagos descendens sacrarum re-
rum dignitatem pene collapsam restituit (a).
Quod

„ Dei gloriam exhauriuntur, cælitus demissum a-
„ bundare sacrum gaudium, cordis desideria arden-
„ tius semper fervere, confirmari validius vires,
„ demum occupari quoddam æternæ voluptatis spe-
„ cimen, & artham veluti Paradisi Hæc, Pater
„ mi, henc scribo; & levitatem fortasse hanc mi-
„ hi facile condonabit Reverentia Vestra, quo-
„ niam sic ego sentio: Ferventissima hujus po-
„ puli vota, plausus publici, & gratulationes, in-
„ flammata in universis Divini verbi sitis, uberri-
„ ma ultimo, quæ colligitur, messis, tanta equidem
„ sunt, ut redundante in corpus animi gaudio, vix
„ temperare lacrymis quispiam posset. Quæ verò
„ maxima omnium utilitas percepta ex hac lustra-
„ tione fuit: hesternò vespere congregatis in Con-
„ cilio XXIV. hujus Vallis Primoribus & nobis
„ etiam accitis, Cardinalis impetravit, assentientibus
„ universis, (suffragii autem continue indicium fue-
„ re ex regionis more elatæ omnium in altum dex-
„ teræ) ut has in posterum leges populus sciscerret.
„ Primò itaque rata sunt decreta omnia, quæ hæc
„ occasione Cardinalis condidit: idcirco IV. Electi
„ sunt ex Primoribus (Advocatos dicunt), qui iur-
„ jurando affirmarunt id sibi curæ fore. Secundo
„ Ecclesiastici exteri in ea Valle domicilium ne fi-
„ gunt, nisi exaratum literis Episcopi sui facul-
„ tatem offerant: Transfusis vero, si qui advoca-
„ rint, triduo dumtaxat ibidem subsistere liceat,
„ quo tamen tempore nullis operati Sacris possiunt.
„ Tertio geminos ex Proceribus eligunt, quorum
„ auctoritate apertæ ad Christianas Institutiones pue-
„ rit explicandas Scholæ sustententur, amplificen-
„ turque. Hæc de causa evocantur Mediolano In-
„ stitutores gemini, qui methodum docendi, mo-
„ res, & leges ad eandem stabilienas edoceant.
„ Præterea retinentur leges datas pro sancte, & rite
„ inveniendis nuptiis, servandis testamentariis legibus
„ &c. Insuper nummi quinquaginta adjiciuntur
„ annuis Sacrorum Præsidis censibus, quo addito
„ subsidio centum nummorum summa in ejusdem
„ alimenta comparabitur. Ultimo destinata est So-
„ cietati nostræ Sedes, & ex publico arario coemen-
„ tur nobilissima in hac Valle Sedes, quæ olim in-
„ clytæ Trivultiorum familia fuerant. Pulcherrimi
„ iis adjecti sunt horri, piscina ingens, multa con-
„ clavia, facile tenui impensa amplificanda latius.
„ Horum pars nobis destinata est; pars vero reserva-
„ tur Convictorum excitando Collegio. Mirificus
„ omnium consensus maximæ admirationi fuit; ne-
„ que hæc omnia certe peracta videntur sine ma-
„ nifesto Superum numine; præsertim cum rueret
„ jam in præceptis regionis hujus Religio, nullis le-
„ gibus coercita esset incolarum libertas, & in mul-
„ titudine, ut affolet, tot sint sententiæ, quot ca-
„ pita. At tamen cum per eos dies firmata essent

„ tot fœdera, omnes in publicam utilitatem con-
„ spirare. Præter hæc omnia, inlustrata est Sanctis-
„ simi Sacramenti Sodalitas, ut vigeret in posterum
„ mensuræ Synaxis usus, quod moris tenete pol-
„ liciti sunt complures. Aliud etiam restitutum est
„ Sancti Petri Martyris auspiciis dedicatum Sodalitium,
„ cui incumbet Catholicæ Religionis tutela. Uti-
„ nam Deus, quemadmodum spero, det egregiis
„ cœptis felicem progressionem, atque exitum!
„ Hæc de causâ Reverentia interim Vestra preces
„ dignetur indicere; & pro certo habeat, Cardina-
„ lem Sanctæ Prædis multo majora etiam agitare
„ animo per hos ipsos dies; quæ si felicem for-
„ tiantur exitum, Deo annuente, singula deinde
„ explicabo. Statim ac mea cessabit opera, missio-
„ nem petam; sed quantum video, facilius messis
„ copia, quam otio laborabimus. Sacrificiis suis ac
„ precibus, ut etiam Patrum, ac Fratrum nostro-
„ rum Mediolanensium, & Parisiæ Rectoris præfer-
„ tim me habeat quam commendatissimam. Rove-
„ redi XVI. Cal. Decembris MDLXXXIII.

Præsentiora etiam alia remedia deinde incolis illis
comparavit. Nam per Auditorem suum Moram mo-
nuit Episcopum Curientem, ut quempiam eligeret,
qui ejus nomine jus in ea Valle redderet, & præ-
sertim munus esset *delegatus*, ut ajunt, *potestate*,
quò incolarum inopiam simul, & justitiæ consuleretur;
quandoquidem Curiam evocati ad causas dicendas,
vel gravibus nimium impensis, vel Hæreticorum
vi opprimebantur. Verum in saluberrima hæc
legatione nihil mirandum magis occurrit, quam tot
tantaque offerri remedia tum brevi temporis spatio
potuisse. Etenim cum in hanc Valle venisset die
XI. Novembris, ad d'ëm XVI. hæc egregia omnia
perceperat. O vere divinam mentem, & manum!

(.) Roveredi adhuc erat XIII. Calend. Decemb.;
mox Calancam Vallem obiter lustrans in via, &
sparsas in circuitu villas, Mefaucum deinde regio-
nis caput concessit. Tristissima ibi occurrit rerum
facies; nam, ut habeo in descriptione ad Cardina-
lem Sabellum transmissa, quinquaginta ibi comper-
ta sunt Hæretico dogmate imbutæ familie; & sceleribus
pluribus infames delatæ sunt XXII. maleficæ
fœminæ. Veram tamen in agro æque inculto impar
fuit collecta messis. Dolet de hujus populi perva-
cia, & insidiis Carolus in Epistola Rovaredo ad Ber-
nardinum Moram data IV. Calend. Decembris: „ Te
„ mon'tum volo, quemadmodum Mefauci, licet ali-
„ quis perceptus sit ex lustratione mea animarum
„ fructus, nihilominus multi adhuc utriusque sexus
„ suis hærent in sordibus, & perstant alieno in Fi-
„ dem Orthodoxam animo. Imo intellexi, privatos,
„ & seditiosos habitos ab incolarum nonnullis con-
„ ventus; quare si quis fortasse Curiam perman-
„ verit in deteriorem partem rumor, qui lustratio-

Quod si ulterius adire Alpium interiora potuisset, nemo non videt, quantas utilitates allaturus miserimis illis Regionibus esset. Sane incolæ Vallium, quas proximior fontibus suis Rhenus alluit, quam-

quam omnes ab Orthodoxa fide defecerant, auditis tamen rebus ab Eo mirabiliter gestis, per legatos suos orabant, ne ad ipsos ire gravaretur, libera Illi fore omnia Romanæ Religionis officia pollicentes (a). Irrita

nis meæ Acta lædat: poteris de singulis Galliesium edocere, quemadmodum nihil cum iis egerim, nisi humaniter, & amantissime; imo expones, omnem semper a verbis meis offensionis causam abfuisse. De rei hujus veritate ad eorum provococ testimonium, qui regionem hanc moderantur, & quorum libera vox in proximo concilio audietur. Hæc præmonuit Carolus prudenter, quandoquidem intonabant jam perniciosæ voces, quas disseminare cœperant Hæreticorum Magistri, & postmodum in publicam perniciem erumpentes VI. Capite hujus Libri videbimus. Ceterum non admodum utilis huic regionis parti Caroli adventus fuit ex eo etiam, quod medio ex cursu revocatus Roveredum fuit, ubi plura ad exitum erant perduenda.

(a) Nulla ex iis regionibus liberam Sacra omnia obeundi potestatem Carolo detulit, præter Melaucos. Non dissimulabo, Curientem Episcopum, & Clerum enixis precibus postulasse, ut in Urbem suam veniret Cardinalis; sed quidam veluti limites potestati suæ præfiniebantur. Ne ulli maculam imponere videar, expono latinas literas ipsas a Curienti Episcopo datas IX. Cal. Decemb., in quibus Catolo hortanti respondit officiosè; sed per ambages quædam veluti impedimenta objecit.

Cardinalis Illustrissime.

Literis, atque præsentia Celsitudinis Vestræ Illustrissimæ nihil mihi hoc tempore accidere potuit gratius; nunciat siquidem Cel. V. Illustris., se, Deo bene propitio, in Valle Mesoleina, plures jam dies, jucundissimo animo, & haud vulgari fructu curandis rebus spiritualibus insumpsisse: quæ res animum quoque meum adeo affectu mirabiliter, quod lætitiæ conceptam, nonnisi vivis, & vultu, & verbis (ut brevi futurum spero) significare me posse verissime intelligam. Itaque cum Cel. Vestram Illustris. zelo animarum adeo vehementer inflammatam, succensamque sciam, ut nullos labores, pericula, molestias, incommoda nulla refugiat; verum præsentis, fortique animo rebus omnibus adit: insanus sim, si Cel. Vestræ Illustris. operam, industriam, & quæ in me nulla propemodum sunt, consilium, auctoritatemque meam negavero. Video & ipse, si quisquam alius, qualia illos in alia vita supplicia maneat, qui posthabita, neglectaque ovium commissarum curâ, ludicris mundi negotiis ultro se ingerunt; eontra illos, qui ad justitiam erubescunt multos, instar stellarum ad perpetuas in firmamento fulguros æternitates. Placet modo ad ea quoque, quæ Auditor Cel. Vestræ Illustris. verbis exposuit, paucis respondere. Et quod caput est: si Cel. Vestra Illustris. ad Castrum generosissimi Comitæ ab Altaemps iter Curia habere velit, scio, Cives nostri Curientes om-

nes Cel. Vestram Illustris. maximo honore excipient accedentem, & non minori profrequentur discedentem: visitationem etiam Ecclesiæ meæ minime impedient: Sermonem vero ad populum nullum fieri volent; & si vellent, certe ipse, qui statum Patriæ, mentesque noitratum utcumque jam perspectas habeo, dissuaderem; rem namque hanc plerique rusticorum in hac præsertim temporum perniciæ, novam, & seditioni proximam (licet immerito) suspicarentur tamen; sed de hæc re alias. Clerus meus universus Cel. Vestræ Illustris. una mecum amice, obnixè supplicat, quatenus dignetur Diocæsim hanc nostram invisere; esset siquidem de plurimis maximi momenti negotiis cum Cel. Vestra Illustris. conferendum, quæ literis committi commode non possunt. Deus Opt. Max. Cel. Vestram Illustris. nobis diu servet incolumem. Dat. Curia in Castro meo Episcopali Idibus Novemb. ad rationem Calendarii veteris Anno MDLXXXIII.

Cel. Vestra Illustris.

Addit. Castellanus
Petrus Episcopus Curientis.

Durum hoc responsum Borromeo visum est, & prima fortasse causa fuit, propter quam ulterius progredi recusaret, ut expendemus etiam Capite sequenti. Revera mihi constat, in animo Eum habuisse ultra procedere; quamquam hinc literis acceptis, in officii speciem egit gratias, & alia causatus progrediendo abstinuit. Facile id concipere poteris, si Borromei responsum attentè expendere, quod appono.

Episcopo Curienti

Carolus Cardinalis Sanctæ Prædix.

NOveram Amplitudinis Tuæ erga me benevolentiam, noveram pietatem, caritatem & Christianam; sed hæc omnia, quasi præterita harum rerum testimonia non sufficerent, literis etiam proxime ad me datis Amplitudo Tua confirmare voluit, atque eodem, quo ego, spiritualis progressus desiderio succendi se scribit, inique ut illius compos efficiat operam, industriam, consilium, auctoritatemque suam libenter offert. Quamobrem Amplitudini Tuæ admodum gratulor, & quod me ad Castrum Altaemps proficisci volentem, non solum Amplitudinem Tuam, verum etiam totam istam Civitatem per sua loca benigne, atque honorifice exceptam esse significat. Eidem gratias ago, quin etiam illius pium desiderium valde commendando, quo Ecclesiæ, ac Diocæsis suæ visitationem a me exposcit; Ego vero non renuo tam liberaliter oblatæ humanitatis officia, neque refugio laborem inviscendæ Diocæsis Amplitudinis Tuæ; ejusque

Ecclē-

Irrita tamen legatio fuit, sive graves causæ Cardinalem aliud vocabant, sive in divina iustitiæ conspectu foedior eorum de-

fectio fuerat, quam ut tanto munere digni haberentur (a).

C A-

„ Ecclesiæ, & Clero omnem in Domino consolationem, omnemque opem afferre maxime cupio.
 „ Sed hæc coram præstare hoc tempore minime possum; Res enim hujus Vallis Mesulcinæ longius protractæ sunt, quam putaram; atque ex his diebus, quos invisendæ Amplitudini Tuæ, & Comitibus Annibali tribuere cogitabam, multos consumpserunt. Accedunt præterea plurimæ Ecclesiæ meæ occupationes, inter quas potissimum jam utget Sanctissimi Patris Ambrosii Mediolanensis Archiepiscopi, & Patroni solemnitas dies: urgent sacra Ordinationes: urgent Festa Natalitia, quæ omnia in mea Metropolitana Ecclesiâ mihi transigenda sunt, cum præsertim duos adhuc dies hic me commoraturum credam, dum causæ huic maleficarum finis imponatur. Solatio, quod ex mutuo colloquio, & congressu percepturi eramus, privari me doleo; sed quæ etiam majoris momenti negotia Amplitudini Tuæ mecum pertractanda erant, illa meo isti Auditori committere tuto poterit, qui referet. Ego vero quodcumque in me est virium ad Amplitudinem Tuam, atque istius Ecclesiæ utilitatem, incrementumque adhibebo. Interim spero fore, ut diutius atque utilius aliquando illi mihi perstiti liceat: quod faxit Deus, omnesque nostras actiones ad sui Sanctissimi Nominis gloriam dirigat, atque Amplitudinem Tuam gratiæ suæ thesauris accumulet. Roveredi IV. Calend. Decemb. MDLXXXIII.

(a) Gemina festinati reditus causa; ea fuit primum, ut infirmitate de maleficis quæstioni extremam apponeret manum, præsertim cum Magister scelerum exanthorandus esset ab Sancto Antistite Dominicus Quattrinus. Altera, ut Bellicionem contenderet, quo publica Oppidanorum vota Enim evocabant. Sed hanc puto mentem injectam dumtaxat, postquam tristitia de perficienda Rhætorum Cisalpinorum lustratione responsa acceperat. Revera quo die (scilicet XVII. Novemb.) Moran ad Episcopum misit, Curiam item scripserat ad Gallæum in hæc verba: „ Nunc tandem constitui sub Feriam IV. venturæ hebdomadæ, nimirum XXIII. Novembris, Deo adjuvante, procedere in Claveunæ Vallem, atque inde in Vulturinos, ex quibus deinde digressus Mediolanum revertar. Hac occasione gratissimum mihi esset tuo frui aspectu, eoque in loco, qui tibi maxime arrideret. Quoniam vero huc venit Auditor meus cum Episcopo isto plura acturus, demandavi præterea, ut te conveniret, & finis de hoc itinere meo tecum loqueretur. Mutata itaque cæcus consilia sunt, postquam Episcopi responsum accepit. Quare Mesauro regressus est Roveredum die XXVII. Novemb, ut docet in Epistolis, & præsertim in Homilia ad ejus populi Oppidum habita, in qua testatur, se eo reversum prima Dominici Adventus die juxta Ritum Romanum, quemadmodum ad primam Dominici Adventus diem ex Ambrosiano instituto illuc primum venerat. Quod idem est ac dicere: primum Roveredum venisse XIII. Novemb., & deinde reversum XXVII. Ceterum maximum ubique conceptum est gaudium de gloriosissima hac Borromei,

licet brevissima, expeditione. Sane voluptatem suam Cardinalis etiam impertivit paulo post Bellicionensibus, dum pro concione eos alloqueretur, & collectum fructum commemoraret in hæc verba: „ Excellens Dominus de Cælo respexit, & humilia a longe cognovit. Per nos illos visitavit; & ecce statim; quia ad Fidem fere omnes, eorumque præcipui redierunt, & ad Sanctæ Matris Ecclesiæ sunt ovile reducti: destructi maleficorum conventus, subversi Diaboli ludi, stygimæ purgata regio, frequentissimus ad sacram Mensam accessus, plurima pietatis inlicita introducta: *mutavit denique Æthiopes pellem suam, & candidi facti sunt Naxæ, &c.* Quod etiam non dissimulavit Valerio paulo post scribens: „ Quod ad peregrinationem meam, iterque in Rhatos pertinet, non inficior, nihil (Dei adjutricis gratia) profectum esse; aliquid certe aditus patefactus est ad Jesu Christi nomen illis in locis propagandum, atque illustrandum. Sed præter ceteras difficultates, ea quidem non minima est, quod *messis quidem multa; operarii autem pauci.* Qua de causa rogandus est Dominus, ut mittat operarios in vineam suam. Neque hic vacat exponere, quæ amicis suis, ac præsertim Cardinali Paleoto per literas significavit; quandoquidem proluxe nimium concepta sunt, & paulum a Galiardi narratione differunt. Unum innuam Sylvii Antoniani testimonium scribentis XVII. Decemb. MDLXXXIII. cumulatam Ecclesiæ universæ gaudium a Pontifice nova electione Cardinalium, ut patet ex eisdem verbis, quæ latine, & fideliter reddo: „ Dum Tu Divinæ caritatis igne succensus non hyemis, non nivium incommoda refugis; sed in via quæque, & valles obis venaturus eo venationis genere, de quo Jeremias scripsit: *Mittam venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cavernis perrarum.* Interim Romæ Sanctissimus Pontifex Divino certe afflatu novos in vineam Domini Operarios conduit, multos accensens Purpuratorum Patrum Collegio, quemadmodum Te jam aliunde monitum existimo. Quamvis verò ingens Tibi ex hoc Collegiarum delectu lætitiæ seges oborta fuerit, puto, intuenti plures excelso *Candelabro impositas lucernas, ut in Dei domo splendidius luceant;* nihilo tamen minus uberius certe perceperis gaudium, eos tam sublimi dignitate ornatos cognoscens, qui cum *intimo amoris, & observantiæ vinculo* Tibi hærent, Tu tamquam filios exosculabaris tuos, & veluti fidissimam virtutis tuæ imaginem ad omnem laudem, atque egregium opus effundas: Valerium scilicet, & Lancellottum dico, &c. Ultimo concludit, sperans datos hac ratione optimos Ecclesiæ Administros, qui proposito Borromei exemplo Dei gloriam unice, & sublevandas Ecclesiæ necessitates spectent: Mox agit Deo gratias de tam felici legationis suæ exitu, cujus notitia Romam beavit universam: Demum vires animi, corporisque calidus Carolo implorat, ut felicem sequatur impetum, & *consummet cursum, & ministrum, quod accepit a Domino.*

CAPUT V.

Salubriter constituta ut confirmet, ad generale Rhatie Concilium Bernardinum Moram legatum destinat: ipse interim Belitione, ejusque in agro salutaria multa decernit.

1583. **Q**UO tempore ista in cisalpinis Rhatie confiniis agebantur, Curiam primariam totius Rhatie Urbem Principes Gentis convenerant,

acturi de iis, quæ ad reipublicæ suæ statum pertinebant (a). Equum proinde Carolo videbatur aliquem ad Concilium mittere, non tam honoris causâ, quam ut ea, quæ ad animarum regimen constituerat, Magistratum consensu, & auctoritate firmaret (b). Ex florentissimo comitatu Bernardinus Mora ad id munus deligitur, quem non nisi peculiari Divinæ Providentiæ dono, Decembri maxime mense, ex eo itinere incolumem evasisse, locorum periti facile credent [c]. Nix alta lateribus

(a) Indictum erat hoc gentis concilium in Urbe Curienti (indigena Pitacum vocant) exeunte Novembri, atque ad primum Decembris diem se coram congregato populo præsentem sibi Bernardinus Mora, ut ex Epitolis constat. Septuaginta circiter in eo sedebant concilio; advertendum est, autem in aliam diem a Rhatibus fuisse destinata hæc Comitia; quia cum apud eos adhuc in usu esset vetus Calendarium, & repudiata Gregoriana emendatio, apud eos dicuntur hæc Comitia paulo post Idus Novembriis; quandoquidem nondum decem eos dies ademerant anno, quos Summus Pontifex jussit expungi.

(b) Altius repetendæ videntur hujus Legationis causæ, quas ex plurimis literis tandem explicari licuit. Atque ut in bono rem lumine collocemus, præmittendum videtur, quibus legibus, & Provinciis Rhatice Respublica consistet. Ea itaque tribus præsertim conjunctis invicem populis consistit, quos *Tres vales* a patrio vocabulo appellant indigenæ. Nomen uni *Valeris Grisei*, alteri *Domus Dei*, ultimo *Osio Drusearum*. Præter hos accensentur Rhatibus etiam Cisalpinæ aliæ Nationes, quarum tamen duplex est genus; nam aliæ appellantur *Federatæ*, quæ legibus suis vivunt, ut Mefauci, qui etiam sub unius Fœderis Grisei patrocinio latent. Aliæ vocantur *subdite*, quæ leges a Republica Rhatiorum accipiunt. Atque hujusmodi sunt Clavennenses, & Vultureni. Itaque Carolus fuerat a Mefaucis evocatus, ut aliquod assidens Religionis, imo etiam Reipublicæ rebus auxilium afferret. Neque recusavit Cardinalis hanc provinciam subire; quandoquidem jure suo id Mefauci postulare poterant, neque ullæ videbantur ex hac Caroli legatione suscipiendæ cum Rhatibus Hæreticis inimicitie. Prudenter quidem tenebat Cardinalis consilium suum disseminata ea voce, velle se per eam vallem ad Castrum Altempianum, seu ad Altum-Amisum contendere, ne audito lustrationis nomine Transalpinorum aures offenderentur. Inde movebatur primo per Curientem Urbem illuc procedere; deinde mutato consilio, ut vidimus, cum impervium illud iter appareret, descedere ad Clavennenses, & Vulturenos constituerat. Jamdum cum lacrymis hi populi Borromei opem accius rebus suis implorabant. Sæpius utque ab Avunculi Pontificis temporibus, cum Romæ versaretur, invalescentibus Provinciæ illius malis præsto esse pro virili studuerat; crebro destinaverat Evangelii præ-

cones indigenas, quoniam durissima Rhatiorum lege cautum iis in Vallibus erat, ne quis de externis ibidem Sacra obire auderet. Plures mihi venerunt ad manus Clavennensium præsertim literæ, se cum lacrymis ejus tutelæ commendatum; publico autem nomine se *Clavennenses Catholicos* subscribere in iis solebant. Quare Borromeus, nunc officiis suis, nunc optimis ex ea gente militis Concionatoribus, modo Bonhomii lustratione, modo Alumnis in Seminario aut Collegio, educatis, utcumque labentes eorum res sustentaverat. Verum hoc anno cum affulgeret certior spes propter demandatam a Summo Pontifice provinciam sublevandæ præsentia suâ perditæ, aut saltem perdendæ regionis, jam a mense Junio, dum aliud cogeretur Curie Concilium, patronum Catholicæ Religionis, itemque sui observantissimum inter Rhatiorum Proceres Galleium de Monte in ea Urbe Pratorem, seu ut incolæ appellant *Landvechter*, sollicitaverat, ut in Religionis subsidium veniret. Hic Hæreticis curantibus, ut ab iis regionibus Carolus prohiberetur, constanter obstitere, imo curaverat impetrandam venturo in Vulturenos, & Clavennenses liberam Sacra exercendi potestatem. Una dumtaxat decepta facultas fuerat, populi Sacro Chrintate confirmandi, aut pœnæ Ecclesiasticis Viris irrogandæ. Verumtamen nullum consignatum publicis Tabulis exabat de hac impetrata facultate plebiscitum. Quare nunc cum offensos Hæreticorum animos præsentisset propter susceptam in Mefaucos expeditionem, Bernardinum Moram Curiam præmisit, ut exploraret quomodo in se animati Rhati essent: deinde ut impetratam jam superioribus Comitibus a Galleio facultatem scriptis exaratam referret: ultimo exponeret, quid hæcenus in Mefaucis actum esset, & gratias ageret pro humanissimis exhibitis officiis sibi per Curientem ditionem ad Altum-Amisum profecturo.

(c) Viarum asperitatem, & pericula Mora describit in literis suis, ex quibus patet primo, eum Curiam missum a Borromeo fuisse, dum Roveredi esset die XVIII Novemb.: secundo datum illi comitem Ambrosium Fornerium peritum regionis, & datas præterea commendatitias literas reddendas Abbati Desertinensi ejus fratri. absque item Rhatiorum Proceribus, præsertim vero Gallorum Regis Oratorâ in Rhatia N. de Fleury, in cujus officiis spei plurimum Carolus collocaverat. Die XX. sub auroræ diluculum hæc scripsit Mora: „ Deo auspice & du-

ribus tenus vias omnes obstruxerat, & fuit aliquando, cum incertus quò tenderet, aut ubi terrarum esset, frigore, & fame feminimis vix refovendo corpori necessaria inveniret. Inter hæc vitæ discrimina Tuscia-

nam [a] primo, deinde Curiam pervenit. Ibi dato Senatu, nonnulla conciliandis animis apta præfatus mandata, quæ a Carolo habebat, exposuit [b]. Rogabat in primis, ut Sacrorum Ordinum deserto-

res,

„ ce heri ad multam noctem veni ad Sancti Bernardi vicum in umbilico Montis situm: difficillimam viam obtulere nivibus opplati calles, adeo, ut sapius equo descendere opus fuerit. Ante extertanai diem nulla patebat semita, cum omnia occupasset nix ventorum vi ex Montium lateribus in vias disiecta. Utinam reliquum viæ per hunc Montem fortunent Superi! Præeuntes jam equiliones aliqui faciunt ut sperem; nam, cum iter prævertebant meum, notiore facile præbent frequentibus callem. Ceterum audio, obstrctum aliquoties ad occiduum iter patere hyeme, equitantibus non posse. Rari admodum huc penetrant; neque est jumentorum copia, quorum ungulis aut vi sive tabescere, sive converri præalta nix quæat. Hinc onerat formidinem meam præconcepit de reditus mei difficultate timor. Ceterum *qui caput opus bonum, ipse perficit.* “ Die autem postero in hæc verba exponit alteram itineris partem antequam in Rheni Vallem descenderet: „ Heri cum summa Montis teneremus, impreviſo coorta vis ingens venit omnia viæ vestigia turbavit; cumque in descensu vix summo labore ter aut quater expeditissimus jumenta se- „ pulta erant in nivium cumulis, ea tandem onusta, ut erant, desperatione solvendi deseruimus, ne eadem nos calamitas obrueret. Unum igitur „ secuti Deum ducem, tranſverberante oculos nive ac vento, incerti viarum per infinitos errores „ progressi sapius, & egressi, umbilico tenus frequenter merſi & fluctuantes, cum nullam pedibus tellurem premeremus, post septem horarum „ spatium tandem in Rheni Vallem appulimus. Ibi recreavit nos incolarum humanitas, qui sex ob- „ tulerent statim adiutores, ut deserta jumenta redimerentur. Etenim illi reversi dum nox ingrueret, integra nobis omnia reddidere. Quamobrem „ vitam, quam Deo acceptam retero post tot pericula, statim in ejusdem obsequium alacriter pro- „ fundere, quoties eam a me insigni certe beneficio Deus repetat. Hospitamus hic apud primarium gentis Virum, qui me perquam comiter „ excepit, & testatis est, superioribus diebus indictum horum incolarum Concilium causâ adventus tui, quem impatienter expectant: Addidit, „ constitutum jam esse, ut publico occurſu Te venientem excipiant, imo & viam commodiorem „ deterſis nivibus præparent: Præterea filium mihi obtulit suum in disciplinam tuam tradendum, „ eumque pollicitus sum Tibi commendatissimum „ fore. Ego tamen nihil certi de tuo itinere retuli, cum iisdem anxie interrogantibus responderem. “ Ultimo narrat: quemadmodum die XXI. sub vesperum Tuscianam venerit, ubi item audivit, accepto futuri Caroli adventus nuncio universum cum populum conspirasse jam, ut publice obviam procederent: in aliis vero literis asserit, se ad XXII. diem Curiam pervenisse.

(a) Cum Mora ad hunc locum venisset, narravit factum Glusianum, quod alibi erat describendum; quandoquidem Tuscianam Mora venit ad feriam II., non autem VI.; quare videtur illud contigisse trans Melsaucum, antequam Montem, quo ad Rheni Vallem irur, ascenderet. Affirmavit itaque ille Scriptor, tantam exitisse apud Rhatos Borromei nominis exultationem, ut cum Mora in hoc itinere fuisset publico diversorio exceptus feria VI., & mense accumberet cum nonnullis Hæreticis, isti oblatas a Caupone carnes degustare reculerent, rone illius reverentiâ, quem Cardinalis Caroli Legatum intellexerant. Cum vero Caupo ipse familiariter multa de Borromei laudibus disseret cum Legato, gloriatus est inter cetera, benedictionem sibi aliquando impertitam a Cardinali fuisse. Admiratus Mora tantam in Hæretico homine religionem: *quid tibi hanc, inquit, profanum speras hereseos labe polluto?* Cui Caupo: *Antanem alias mihi utiliore fore puro, si acrum dabitur accipere.* Quibus verbis non obscura dedit animi in Catholicam fidem propensi indicia, quam certe Sanctissimam noverat, quoniam eam tanta cum sanctitatis fama Carolus profitebatur.

(b) Nihil ab eo in Comitibus est actum, antequam populi indolem, & consilia introspiceret. Brevem ejus literarum epitomen recito: Scribit „ se benevolo animo exceptum a Curienſi Episcopo, „ Gallesio, Proceribus, & præsertim a Regis Galliarum Oratore: Videri paratissimos universos sibi „ venturo omnem honoris significationem deferre: „ Citius celebratum iri Conſilia; sed timere, ne „ cum triſi responſo dimittatur, si mentionem aliquam de lustrandis Ecclesiis injicit: Hanc etiam „ esse amicorum omnium certam opinionem; imo „ non suspiciosum dumtaxat iter suum fore, sed „ exitiale propter nimiam Hæreticorum potentiam, „ & furorem consultantium: Funestum aliquot ante „ annis fuisse pluribus par initum consilium; & „ frustra unius Cleri emendandi facultatem postulari, de cuius criminibus populares Hæretici „ triumphabant: Obrui metu Catholicorum vocem: „ in Vulturenis vix concessum iri litandi veniam; „ præter hoc nihil unquam fuisse concessum. Post „ se quidem aliquos prehensari a Galliarum Regis Oratore; sed officiorum fructum ferme nullum fore: „ In ipsa Episcopi Basilica nullam concionantium vocem audiri licere, & sermones ad populum habere vix permissum esse indigenis in Catholicorum villis. “ Hæc Mora præmonuit, qua primùm Curiam advenerat die. Sequentibus autem diebus hæc insuper adjecit: „ Borromei consilia „ ingenue a se exposita Galliarum Regis Oratori, „ ex cuius opera sperare meliora inciperet propter „ eximiam Viri fidem, & religionem. Tentatum jam „ a Novocomitenſi Episcopo, ut aditum sibi ad Vulturenos lustrandos aperiret iis etiam artibus, „ quæ maxime avaræ genti arriderent; verum ir- „ ritos

res, aliique ejusdem generis transfugæ totius Rhætiae finibus arcerentur: deinde, ut Episcopo libera visitandi, corrigendique potestas fieret: postremò, ut, quoniam nihil auxilii expectari ab indigenis Sacerdo-

tibus posset, alienigenis saltem ad pastoralia munia obeunda locus pateret [a]. Quamquam averſi ab Romanæ Ecclesiæ institutis plerique Judicum erant, auditum tamen Caroli nomen effecit, ut omnibus fere

ritos cecidisse conatus omnes. Suâ quidem sententiâ expedire potius, ut ipse Curienſis Episcopus eas Regiones obiret, quas Carolus lustrare vellet, addito tamen administro aliquo, qui sibi opportunior videretur. Quatrius ante sanctum in publico Curienſium Concilio fuisse, ne quis Sacris interesset, poenâ insuper in eos constitutâ, qui adesse vellent. Timere se admodum alienos ab Archiepiscopo indigenarum animos propter habitam Mediolani quaestionem, & propter hereses suspicionem datum in custodiam fratrem Curienſis Episcopi. Interim se publico abstinere, & Fornerio uti interprete ad Civium voluntatem explorandam. Præterea auditas esse nonnullorum voces minantiam, se par pari reddituros. Certe Dæmonis artibus importune turbari omnia; neque se tutum omnino, & expertem periculi in iis Regionibus sibi videri. Ceterum animum ad fortiter toleranda omnia non deesse. Ratam habuisse Episcopum pronuntiatum in Dominicum Quattrinum sententiam. Demum se felicia omnia sperare, si Borromei precibus susceperetur.

(a) Quantum erueret ex dictis licet, neque tanta postulare, neque sperare ausus esset Legatus. Adde etiam: vetitum fuisse a Borromeo ea petere, quæ non impetranda facile præferret. Sane Carolus dum legationem hanc per literas Cardinali Sabello exponit, docet: „Justum a se Moram aperire in Rhatorum Comitibus ea dumtaxat, quæ feliciter in Mefaucis peracta erant. Dissimulare autem initium de Vulturenorum, & Curienſium lustratione consilium. Deinde gratias agere congregatis de optima in se voluntate: Nunc enim satis videri in aliud tempus rejicere iter Curienſe; atque nova oblata occasione, polliceri se libentissime suscepturum quidquid ad eorum utilitatem spectaret.“ Addit deinde in eadem Epistola: „responsa hæc Rhatorum fuisse: liberam semper Cardinali per eas regiones transeundi potestatem fore: Verumtamen quod alias ab eo peti audierant de Vulturenis lustrandis, hanc deliberationem a se non pendere, cum ea consultatio ad singula Reipublicæ membra pertineret. Sed Moram hæc auditis reposuisse: id alienum nunc esse a Cardinalis voluntate; & si quando transire illac deliberasset, rem sibi unice cum Catholicis futuram fuisse, ut privatis sermonibus plura apud eos salubria constitueret.“ Clarius tamen constabunt universa ex literis, quas Legato suo misit, antequam Concilium ingrederetur. Hæc itaque Roveredi degens præmonuit Carolus V. & IV. Calend. Decemb. „Legi quæ caute monuisti de accipiti admodum initi consilii exitu. Idcirco literas mitto offerendas Curienſi Episcopo, in quibus mutata meam sententiam expono. Ages illi verbis meis gratias propter suum in lustratione tentanda studium, atque significabis conceptum dolorem meum ex intercepto itinere, quod sane Regibus suis sum-

mo adjumento fore sperabam. Causaberis appro- pinquantes Natales Christi Domini Feras, & instantem præsertim sacrum Patrono Ecclesiæ mex Ambrosio diem, ad quem necessarium videtur me adesse Mediolani. Aspera insuper tempestat, Cæli, & viarum injuriâ diuturniore opinione mea injicerent moram, ut video; præsertim cum alterum adhuc diem hic versari me opus sit, ut omnia, quæ ad maleficarum causam spectant, expeditam. Hac defunctus cura Belitionem contentam, quo evocavit me Oppidi Prator, ino puli universi vota, cum Oppidani omnes me impatienter expectent, & lustrationem anxie deprecant. Iisdem de causis video nullam mihi suscipiendi in Clavennenses, & Vulturenos itineris facultatem fore; idcirco omitte, comparare nobis ea libertatis adminicula, qua uti me, & meos in ea Provincia oporteret. Eucharisticas meas accipies ad Gallorum Oratorem literas, quem etiam ad tuendam in posterum hanc causam inflammabis, miseris iis regionibus saluarem futuram. Ceterum noli ullum prehensum in hæc Comitibus, propter periculum, ne cum tristi dimittaris responso, quemadmodum præsentis. Et enim præstat integris rebus expeditionem hanc alias tentare, quam deinde perditis rebus remedium afferre; nam cum dicas, ingentem esse in Comitibus Hæreticorum numerum, si hunc lapidem moveremus, posset præsens rerum status in Mefaucis turbari, & adimi spes omnis fructus alias in Vulturenis colligendi.

Quod addis: timide isthæc agi etiam a Catholicis Proceribus, vera narras; atque hanc prudentem iniri viam scio a Gallesio, ut eum, quem obtinet auctoritatis gradum minus periculose, & salubrius retineat. Verum falsa omnino ja'tant, qui dicunt, elapsis Comitibus vetitum me fuisse, si ivissem in Vulturenos, omni sacro ministerio palam uti, Sacrificio excepto; nam licet eo tempore hæretici acriter obtreperent; editum tamen est, ut libera mihi omnia permitterentur; atque una intercepta potestas confirmatorum Fidelium, qui sacro Chrismate maniri cuperent, atque Cleri multandi. Quamquam in publicas Tabulas deinde relatum non fuit hoc plebiscitum. . . . . Hoc unum doleo, usurpatum licenter nimis invidiosum hoc lustrationis nomen; Hoc enim dumtaxat postulandum erat, ut obire Sacra cum administris possem, & conciones habere; nam si confirmari Chrismate Catholicos vetuissent, ferendum facile hoc Decretum videretur. Animadvertite dumtaxat, monendum esse Gallesium, ut si hujusmodi facultas impetretur, curet referendum in Acta sumptibus meis hoc plebiscitum; nam quamvis mihi hoc beneficio uti non liceat per hæc tempora; tamen firmum idem, ratumque haberetur Decretum, quando eam lustrationem aggredi statuerem. Quod ultimo meministi: posse ad

fere postulatis annuerent [a]. Id unum mordicus tenuere, ne quis, nisi Rhætici, aut Helvetici nominis intra Reipublicæ suæ terminos Sacra exerceret. Cum his responsis a Concilio dimissus Episcopum adiit [b], literas ei, quas a Carolo acceperat, traditurus. Multa iis literis inerant severe, & graviter dicta, quibus arguebatur, quod adeo fœdam Gregis sui cladem ex Alpium suarum vertice, quietus ipse, ac veluti per otium aspiceret. Perspicua esse Christi Domini verba, Pastoris scilicet nomine dignum non esse, qui mortem ipsam, nedum incommoda,

& labores subire pro ovibus recusaret. Repeteret proinde animo dignitatem nominis sui, nec satis consultum salutis suæ crederet, nisi diligentius alienæ prospiceret [c].

Antequam Curienfis Concilii responsa legatus referret jam Cardinalis Belitio- nem descenderat, non tam ut Populi desiderii satisfaceret [d], quam ut ejus necessitatibus subveniret. Oppidum est in- dico ab Alpium radicibus intervallo. Ti- cino flumini imminens, Mediolanensis olim Provincia, nunc pars Helvetici domina- tus, adeo variæ, sicut aliarum rerum, ita &

„ eas regiones lustrandas legari Curiensem Episco-
 „ pum; id nequaquam probo, nisi fortasse ille mihi
 „ daretur comes, & concederetur optata in Sacris
 „ administrandis libertas. Quare noli quidpiam ul-
 „ terius de hoc agere &c.

Non itaque videtur credibile, Legatum tot instru-
 „ tum monitis, & concitata tempestatibus conscium
 „ in iis Comitibus potuisse ea petere, quæ Glusianus
 „ narrat. Certe etiam si hæc postulasset, nihil impe-
 „ travit, ut videbimus pag. 718. nota (a) & seq.

(a) Tenemus liquido exitum legationis, & Rha-
 „ torum responsium ex literis Petri Curienfis Episcopi,
 „ ex quibus cognoscimus: non solum nihil novi im-
 „ petratum, verum etiam antiquarum fuisse quiddam
 „ in Melaucis actum fuerat. Eas hic fideliter subji-
 „ cimus; quamquam scio, nonnulla in iis posse a Gram-
 „ maticis notari: sed aliena exponenti facilis erit
 „ venia.

„ Quod juxta petitioni Celsitudinis Vestræ Illustris-
 „ simæ per Nuncium Ejus Dominum Bernardinum
 „ factæ, in omnibus respondere (prout decuisset)
 „ non possum, a me non stetit, Deum Omnipot-
 „ tentem, qui est feruator cordium, testor; nam
 „ quibus subinde periculis, & angustiis in tanta re-
 „ rum vicissitudine, hæc iniquis tempestatibus, &
 „ perverso rerum Ecclesiasticarum statu sim expo-
 „ litus, novit, & expertus est idem Dominus Ber-
 „ nardinus; Facta enim ab ipso nomine Cel. Vestræ
 „ Illustris. coram Senatu Rhetorum plane benigna
 „ salutatione, & promptissima explanatione, instabant
 „ equidem boni, & Catholici eam integre admitti; e
 „ contra novum schisma sedantes in nos fulgurabant.
 „ Sic inter malleum, & incudem constitutus,
 „ tandem major pars in deliberando meliorem vin-
 „ cit. Per Senatus Consultum conceditur Cel. Vestræ
 „ Illustris. cum suo comitatu liberos transi-
 „ tus per hanc nostram Regionem: mandatur eti-
 „ am, uti Primates eandem Cel. Vestram Illu-
 „ stris. summo, & digno honore excipiant, & profes-
 „ quantur. Reliqua in præfati Domini Bernardini
 „ enarratione contenta rescinduntur, prout Cel. Vestræ
 „ Illustris. latius de iis, atque aliis omnibus hinc
 „ inde agitat, nec non de multis Ecclesiæ meæ
 „ ærumnis a dicto Domino Bernardino informabi-
 „ tur &c.

(b) Semper cum Episcopo, atque in ejusdem a-

„ dibus versatus est Mora, antequam in Comitibus in-
 „ troduceretur. Idemmet scribit, se caute admodum
 „ per plures dies in publicum conspectum non venisse,
 „ & in Arce, seu Episcopali Palatio collatis capituli-
 „ bus cum eodem Episcopo, Gallezio, & Gallorum Ora-
 „ torum deliberasse de iis, quæ in Concilio essent ape-
 „ rienda.

(c) Equidem non inficias iverim, voluisse facile
 „ Episcopi studia per literas acere Borromæum, ut
 „ Religioni consulere. Imo ex ipso Curienfis respon-
 „ sio superius exposito, videtur Carolus æterna illi mi-
 „ natus suspicia, si commissarum sibi ovium curam
 „ neglexisset. Veruntamen fateor ignotas mihi hæ-
 „ stenus has literas, quas licet æternitati consecran-
 „ das, fatalis fortasse casus aliquis eripuit. Hoc cer-
 „ te scio, in aliis ad eundem datis Epistolis, ex qui-
 „ bus unam paulo ante citavimus, miriore usum
 „ stylo Cardinalem fuisse. Ceterum tanta moderatio
 „ videtur prudentiæ Caroli laus fuisse; non enim dis-
 „ simulabo lectas a me in aliis Borromæi Epistolis ad
 „ amicos datis aliquas de hujus Episcopi aut metu,
 „ aut dissimulatione querimonias. Unum offero testimo-
 „ nium, literas scilicet, quas ad Bonhomium dedit anno
 „ MDLXXXIV. postridie Idus Septembris: „ Hæret
 „ menti maxima de Curienfis Episcopi animo, & consi-
 „ liis dubitatio. Etenim frequentium literarum occa-
 „ sionem obtuli sæpius, atque invitavi, ut saltem
 „ mecum colloqui vellet, quando ex suis regionibus
 „ bus facilis ad me transitus esset: Verum ille
 „ etiam cum ferme teneretur, semper mihi elapsus
 „ est veluti de manibus, & quæcumque salutarem
 „ sermonis mei utilitatem vitavit. Nihilominus me-
 „ ditator iterum eas regiones versus divertere, & aper-
 „ te ad me evocare; atque si alloquendi illius mihi
 „ copia dabitur, muneri certe meo non deero,
 „ & de iis commoncho, quæ necessaria illius tem-
 „ poribus videbuntur. Adde hoc etiam, quod ad
 „ Specianum scripsit, dum in Melaucis esset, scilicet:
 „ se nihil impedimenti timere, nisi a Curienfi Epi-
 „ scopo, quem certe cognoscebat animum habere
 „ ab hac lustratione alienum.

(d) Constat Carolum huc evocatum fuisse offi-
 „ ciosius Oppidanorum, & Pratoris precibus; quemad-
 „ modum Ipsemet superius declaravit in literis ad Mo-
 „ ram datis, ubi causas exposuit, propter quas Curiam
 „ progredi non posset.

& Imperiorum vicissitudines sunt. Sacrorum tamen cura Novocomensi Episcopo mansit, quin & divino beneficio evenerat, ut in ea Hæresum contagione, quæ tot Helvetiæ loca pervaserat, intactam ab omni labe fidem Oppidani servarent. Verum ita in animis prævaluerant prava finitimum exempla, ut ab Fidei sanctitate communis vitæ ratio penitus dissentiret. Adveniens certe Carolus [a] eadem pene vitia reperit, quæ in Mesolcinis invenerat, incestos sub nomine Matrimonii concubitus, pessumdata Ecclesiæ jura, fœnerandi astus, quæsitæ malis artibus Sacerdotia,

quæque alia voluptatum, divitiarumque libidinem sequi solent. Paribus igitur morbis paria remedia adhibita, par in concionibus ardor, par erga omnes humanitas, erga inopes munificentia, erga se ipsum severitas, nec ulla pœnarum mentio, nisi cum pervicacia peccandi locum omnem clementiæ tolleret (b). Memor deinde quantam vim ad formandos hominum mores pueritiæ cultus habeat, perpetuum vêtigal Magistro constituit, a quo literarum, & Christianæ vitæ instituta tenera illa, & in utramque partem flecti æque facilis ætas acciperet (c). Eodem auxilio

(a) Huc venit exeunte Novembri, antequam in Melauis extremo supplicio afficeretur maleficæ. Quamvis vero paucos ibidem dies subsistere cogitaret, diuturniorem tamen trahere coactus est moram, ut inveteratis occurreret malis. Habemus hoc ex Homiliis, quas ibidem habuit; nam, cum ad populum verba illic faceret die IV. Decemb. in sermone exordio affirmavit: *adesse jam visitationis festum. Veruntamen in alia, quam habuit die VII., aperte declaravit, se propter eorum visitationem complendum Mediolanum se neglexisse.* Revera cum in eam diem incideret de more S. Ambrosii solemnitas; Oppidanos effuse laudavit, quod sibi gratificaturi diem illum vacuum operis, ac forem celebrarent, licet in Mediolanensi provincia non comprehenderentur. In quod ejusdem Homiliam consule. Ceterum ex literis comperio, illum eo in Oppido constitisse usque ad diem XV. Decembris.

(b) Triennio ante Legatus ad eam regionem lustrandam fuerat Bonhomius, qui tamen inveteratam in iis peccandi licentiam vix compreherat; Caroli nimirum sanctitati reservabatur hoc decus, ut funditus illam deleret. Video Eum præcipuam operam collocasse in tuendo Ecclesiastico jure, quod facile admodum in iis Helvetiorum regionibus imminuebatur. Eos accendit incolas vehementissime ad sacræ potestatis reverentiam, proposito S. Ambrosii exemplo in hæc verba: „ Quod si loco, quem in „ Sactis obeundis muneribus Sacerdotes occupent, „ tanta debeatur reverentia, quantam ad Imperatore potentissimo adhiberi voluit Ambrosius, quam „ sedulo ipsos Dei Ministros revereri opus erit; Quis „ eos ad seculari Forum præsumet attrahere? Quis „ studente Diabolo violentas in illos manus audebit „ injicere? Vere ipsorum dignitas, atque auctoritas „ omni est veneratione colenda; solet quippe „ Dominus Deus, qui se illorum Patrem dicit, „ acerrimus esse vindex eorumdem libertatis, acerbissime „ quandoque illatas illis injurias ulciscens. „ *Tratus Oras tenens in manu turbidulum, ut adoleret incensum, minabatur Sacerdotibus; statimque oria est „ lepra in fronte ejus &c.* Cavete igitur filii, cuiuscumque gradus, aut officii estis: Caveant Magistratus: Dei pupilli sunt Sacerdotes: Qui tetigerit „ eos, oculi Dei tanget pupillam. Divinam

„ ultionem pertimescite. “ Verum curavit etiam, ne ulla ex parte Clerus laboraret, amotis scilicet inde Sacerdotibus, quorum mores male audiret. Imo cum anno insequente ad Idus Januariæ accepisset nobilis cujusdam Uranienfis literas orantis, ut Belitionensibus redderet Canonicum quemdam, quem Cardinalis Mediolanum duxerat, constanter Ille, prudenterque sic respondit: „ Belitionensem „ Canonicum dum Mediolanum ducerem, ejusdem „ præsertim utilitatem spectavi; nam in hac Urbe „ facilius vacare literis poterit, ubi optimos Institutores dabo, atque insuper facile imbui Ecclesiastico homine dignis; præterquamquod aliæ sub „ sunt consilio meo causæ, propter quas illum Belitione versari adhuc non expediebat, ut honori „ consultum esset suo; neque enim omnia ulterius „ indaganda videntur &c. “ Reliqua autem, quæ salubriter in illud Oppidum induxit Carolus instituta, extant in Homiliis ibidem habitis, neque hic referre vacat. Certe uberimum ibidem fructum tulit, præsertim ex Decretis, quæ Mediolanum veniens statim jussit in ordinem redigi, & postridie Nonas Januarii pollicitus ejus loci Archipiesbytero scribens, digesta ea omnia ocyus in promptu fore. Acceptissimus insuper Helvetiis omnibus fuit susceptus hic pro Belitionensibus a Borromeo labor, atque Uranienfis præsertim, qui maximas se habere hoc nomine gratias publice professi sunt; quare Amani, ut vocant, Tannerii officiosis Episcopis sic respondit: „ Magnæ mihi voluptati est, acceptana „ fuisse istis Proceribus meam, quam Belitione per „ feci lustrationem. Id ego, cum eam regionem „ obirem, spectavi maxime, quemadmodum etiam „ curabo semper, ut gratiam Uranienfis operam „ collocarem iis in rebus, quæ tamen neque debitum Deo honorem detrahant, neque animarum „ utilitatem impediunt.

(c) Quam efficaciter suaderet amplectendum id consilium pro recte instituendis pueris, audi Eum in Homilia ad illos habita vehementius hortantem: „ Jam nos, Deo dante, invigilamus, ut media inveniamus, unde Magistros, quos vobis dare disponimus, alere possitis. Sed esto: Nulla ob id implendum suppetat ratio; nonne cibis vestris, victui „ vestro, & corpori pars esset demenda, ac vestris „ etiam

lio consulere Mefolcinorum ingeniis parabat, assignato Præceptoribus Palatio, ex quo olim Trivulzii Principes jura redderant, nisi immatura mors his, aliisque pulcherrimarum rerum initiis intervenisset (a).

CAPUT VI.

Concitatæ seditionum turbis Rheti decreta omnia refrigere conantur. Tantam tempestatem Carolus, intercedentibus piis Hel-

vetiorum officiis, sedat; iterum deinde commoti fluctus suorum constantia, & sanctitate componuntur.

HÆc tot impensis, laboribus, consiliis constituta paucorum hominum nequitia pene subvertit. Hæreticorum magistri, quorum omnis ex aliena cæcitate auctoritas est, cum errorum tenebras paulatim discuti ex Populorum oculis Caroli opera, & studio viderent, ultimum rebus suis adesse excidium credidere, nisi vias omnes

„ etiam necessitatibus quidpiam subtrahendum, quo iis
„ provideretur, quibus profecto magis opus haberetis,
„ quàm ulla re alia? Indignissimi Patrum & Matrum
„ nomine, qui & viventes, & decedentes Filios suos
„ Christo commendare non student. “ Itaque dedit Belitio-
„ nensibus adolescentibus Institutorem optimum La-
„ zarum de Christianis, qui ab eodem Novocomum præ-
„ missus, ut ab ejus Urbis Episcopo veniam acciperet,
„ & coram eo conceptis verbis Fidem Catholicam pro-
„ fiteretur, postmodum de commissorum sibi puero-
„ rum progressionibus frequentissime Carolum com-
„ monere consuevit, & ab absente salutaria monita
„ postulare, ut cœptum opus in ejus loci utilitatem
„ verteret.

(a) Non importuna dumtaxat mors, sed consecuta paulo post Rhetorum seditio gloriam cœptæ feliciter rei invidit Carolo, & regioni illi utilitatem perfectæ ademit; nulla enim ex parte, quoad vixit, suam desiderari operam passus est Borromeus pro hoc firmando Collegio. Primò cum ad Summi Pontificis confugisset auxiliium, CD. aureos ex Pontificio arario retulit, opportunum certe subsidium liberalitati suæ, quam in ea expeditione exhauferat. Deinde ab eodem Gregorio postulaverat enixe, ut Præceptoris ejusdem Canturiensis reditus in ejusdem Collegii usum cederent; jamque fidem in hoc obligaverat suam Pontifex victus hac Borromæi ratione: præstare nimirum, ut Collegii illius reditus in agro Mediolanensi essent, ne si in Rhetorum potestate forent, omnia pro eorum arbitrio distraherentur. Imo optaverat jam a Cardinali Altempio Sacerdotium aliud ad corroboranda nascentis Lycæi illius initia. Verùm cum post bimestre circiter spatium ex Curienfium Decreto editum esset, ut Societatis Jesu Patres, quibus ejusdem regendi mandata erant Provincia, se Curia coram Episcopo sisterent; licet paulo post inde dimissi incolomes fuerint, remissa tamen sunt aliquantulum operis urgendi studia, atque minus aperte res visa est procedere ad offensionem minuendam. Sic pedetentim consumpto anno insequente inter consultationes, & officia undique ad mitigandos, aut vincendos Curienfes admo-
ta, interveniens deinde Caroli mors utilissimum consilium oppreffit. Ceterum quantum florent ejus Collegii initia audiamus ex P. Carolo Societatis Jesu, scribente die XVIII. Decembris in hæc verba:
„ Pater Ambrosius (Moreficus) ludum jam pueris
„ aperuit in amplis, & percommodis ædibus, &

„ sperat præterea multos exiis, qui Christo nomen
„ nuper dedere, facile ad se confluros. Audio,
„ ex Mefaucis dumtaxat centum admodum Disci-
„ pulorum summam esse constatam; jamque ex con-
„ terminis vallibus plures ad eandem disciplinam ad-
„ spirare. Tibi subinde mitemus nomenclaturam
„ omnium; interim recreant me Alumni isti sum-
„ ma morum facilitate, obedientia, atque ingenii
„ acie præditi &c.

Jamvero juvat prosequi Carolum Belitioe digres-
sum, ut novum pastoralis Ejus curæ argumentum
teneamus. Itaque cum ad Verbanum pervenisset,
Asconam navigavit, ubi quid egerit, Speciano expo-
suit die XXIX. Decembris cum Mediolani degeret:
„ Ab legatione mea regrediens Asconam diverti obi-
„ ter Inii possessionem ædis ad Seminarium sta-
„ tuendum designatæ, imo Seminarium ipsum rite
„ erexit. Unum superest, ut illuc Sacerdotem, &
„ Ludum gstrum mittam, ut supremæ Pancaldi vo-
„ luntati paream. Interim ædificatur strenue, atque
„ apte ad Alumnorum contubernium ædes excitantur.
„ Advertendum est enim, quod cum destina-
„ tus a Papiro locus Carolo non arderet, ut superius
„ explicavimus postulata a Carolo fuerant Pontificis
„ literæ, quibus antiquaretur sancita ab eodem
„ lex, ut in suo Palatio Seminarium excitaretur, &
„ in opportuniorem transferretur locum. Nunc itaque
„ cum opportuna munitus potestate Borromeus
„ esset, ut ea perficeret, quæ expedire in rem viderentur,
„ manum operi admovit. Accesserat autem novum
„ pecuniæ subsidium, propter Laurentii Pancaldi
„ interitum. Hic anno superiore Asconam cum
„ Carolo contenderat, & viderat ineptum admodum
„ destinatum a Papiro Seminario locum. Cum vero
„ paulo post Romam rediisset ad exigendas pecunias
„ ab eodem Papiro relictas, ibidem diem supremum
„ obierat Sextili hujus anni mense; cumque ingenti
„ flagraret Seminarii perficendi in Patriâ commodum
„ desiderio, moriens legavit duo aureorum millia in
„ idem opus, adjuncta tamen conditione: Si, & in
„ eventum, in quem, & quatenus dictum Seminarium
„ cum beneplacito S. D. N. Papæ ad S. Mariam erigatur,
„ & intra tempus duorum annorum extruatur.
„ Gratum fuit novum hoc subsidium Carolo, licet
„ minus fuisset expectatione Speciani, qui scripsit:
„ Pancaldum sua omnia ei Seminario legaturum fuisse,
„ nisi domestici admovissent importunas morienti
„ preces. Itaque re intellecta Cardinalis superioribus
„ men-

omnes ulterioribus ejus officiis intercluderent. Concilio itaque inter se inito, Curiam caput reipublicæ convolant, perdita omnia Magistratibus nunciantes, nisi in Mesolcinos memorabili aliquo severitatis exemplo animadvertant (a). Quod enim gravius flagitium ab ipsis perpetrari potuisset, quam ut inconsultis iis, quorum imperio reguntur, exterum Cardinalem, & cum eo Fidei Quæstorem admitterent, qui inusitatis contra quam Rhætici leges ferant de religione judiciis, incendiisque humanorum corporum omnia nominis sui terrore repleverit (b). Majorem proinde

curam tutandis Rhæticiæ confiniis intenderent, atque in primis caverent, ne ejusmodi Visitatoribus Hispano nomini additis plus nimio faventes Galliarum Regem ab inito jam pridem fœdere alienarent (c). Hæc in curia, hæc in foro vociferantes multorum jam animos concitaverant, & plures insuper amicos in Senatu habebant, quorum ingentem numerum licentioris vitæ laudatores facile inveniunt. Ita simul minitendo, simul orando tenuere, ut primores Mesolcinatorum, quibus ipsi perduellionis crimen affinxerant, ad Tribunal citati in carcerem truderentur (d). Nec vero in hoc pro-

mensibus Petrum Franciscum Cattaneum in Mediolanensi S. Nazarii Basilica Canonicum, qui aliis de causis Romam erat iturus, jussit suscipere hanc curam, ut pecunias a Papiro, & Pancaldo legatas exigeret: Negotium hoc præterea Hyppolito Aldobrandino Camera Apofolica Auditori enixe commendaverat, atque ad Asconenfes literas dederat amoris plenas, quibus paternam omnem sollicitudinem, atque operam suam sponderat. Nunc tandem, ut fides promissis staret, quantocyus potuit ædificium inchoari se præsentem voluit; quare Asconenfes deinde tot victi benevoli animi significacionibus, totos se Ejus arbitrio regendos permisissent, id unum orantes, ne Filios suos in Religiosi cujusdam Ordinis disciplinam traderet.

(a) Qui Curiam convolvere, si quidem ex more ad Gentis concilium venire, quod indictum fuerat. Attamen, cum parvi momenti agendæ res essent, plures abstinuere. Septuaginta admodum in eo convenisse scribit Mora, qui universi ferme erant ex hæreticis; cum maxime illos ad conveniendum urgeret firmatum inter se fœdus, ut salubriter a Carolo instituta convellerent.

(b) Falsa tamen jactabant, cum Mefaucis essent ex iis, qui patrii legibus vivunt, & fœderati dumtaxat Rhætorum dicuntur, non subditi.

(c) Hoc unum vere dicebant; nam per id tempus importune transmissa ad annuas pensiones de more solvendas Rhætis fuerat ex Gallia ad Henrici Regis Oratorem ingens auri summa. Hinc timebant, ne pecuniæ, cui inhiant, parte fraudarentur. Sed de his clarius paulo post.

(d) Primum ab iis impetratum in comitiis est, ne rata haberentur Caroli acta, ut ex ultima, quam exposuimus, Curienfis epistola facile constat; In ea enim dicuntur, antiquata esse omnia, quæ continebantur in Moræ enarratione; Jussus autem fuerat Mora, agere gratias Rhætis, & exponere, quæ Cardinalis in Mefaucis egisset, ut susus supra persecuti sumus. Secundo sayitum etiam in corpora fuit. Nam ad diem XVIII. Decembris Reverendo hæc scripsit P. Carolus: „ Apparitore huc superioribus diebus a Griseis misso imperatum fuit XXX. „ hominibus, & Vallis Consulibus, ut ad Idus hujus mensis se coram Prætoribus siterent in oppido,

„ quod Jant nuncupant. Vallis tamen Primores inter se convenere, ut IV. dumtaxat mitterentur, „ scilicet Ministralis Joannes Baptista Saccus, Ministralis Joannes Carlettus, Locumtenens Sebastianus Fosconus ex oppido Mefauco, & Antonius de Cam, qui tamen nondum ad nos hætenus rediere. Interea etiam Fœderati ex *Domo Dei*, & *Octo Dricturis* geminos iteni apparitores, huc misere, jubentes, ocyus rationem reddi a Ministralibus, aliisque XII., quos nominatim citare, eorum, quæ hic acta essent. Inaugere, eos reos esse læsæ Reipublicæ propter evocatum, huc Cardinalem; præsertim vero Joannem Baptistam Saccum crimine teneri, quod Mediolanum venerit ad Eundem invitandum, & auctor fuerit excitandi Collegii nostri; dicunt enim, indictum jamdiu Societatis Jesu Patribus esse publico edicto exilium a Rhætorum ditione. Responsum est: eos jam Griseorum subisse judicium, & statim Patriæ redditos, eorum dicto obedientes fore. “ Paulo post tamen auditum est, eos in custodiam datos esse; sed ea captivitas illis, & Mefaucis saluti fuit. Nam ocyus Carolus datis efficacissimis literis ad Gallesium de Monte, & Helvetios Catholicos, omnem lapidem movit, ut illi citius e custodia dimitterentur. Neque id difficulter admodum impetratum, cum Helvetii, & Gallesius artificiose Rhætis monuissent: Caverent quid de Mefaucis statuerent; Fœderatos enim eos esse, non subditos: Possè eorum animos a Curienfisibus facilius, quam a Religione alienari; quod si evenisset, paratum illis semper patere Helvetiorum perfugium, qui Rhætis procul dubio portiores essent. Sic demum victi metu Rhæti satius duxere dissimulare sextæ suæ impostam, ut ipsi dicebant, injuriam, ne quid de ditione sibi detraherent. Et sane devorare hanc molestiam coacti Hæretici sunt, licet assistæ Mefaucis indignæ calumniæ forent, quæ si veræ fuissent, non leve in eos incommodum redundasset. Producti siquidem falsi in eos testes fuerant, qui affirmarent: Eorum Primores consilium agitasse de ineundo fœdere cum Hispaniarum Rege. Addiderunt: Belitione contulisse capita ad id persiciendum cum P. Achille Galiaro. Atque ad id confirmandum, emptum pecunia fuerat testimonium

cujus.

prospero fraudum suarum successu nequifimorum hominum ira conquievit. Acrius bellum exarsit, ubi non modo Mefolcinos Caroli patrocinio pristinae libertati restitu-

tos, verum etiam in subditas Rhætiae Regiones missos ab eo Sacerdotes accepere, qui nutantem inter tot sectarum mendacia Populi fidem sustinerent (a). Tunc enim

cujusdam Hieronymi de Burgis, qui asseverabat prehensurum se idcirco fuisse a Patre Galiardo. Improbissima ista calumniantium voces obruta Cardinalis operâ sunt, qui ad Stuppanum scripsit, ut curaret palinodiam Hieronymi, & impium ab eo dictum retractandum. Sic absterâ omnibus ferme suspicio fait, quæ ramen hæsit adhuc aliquantulum Gallici Oratoris animo, qui exinde cautius agere, & minus strenue tueri Mefaucorum partes studuit. Itaque liberari vinculis sunt captivi Mefauci paulo post Idus Januariæ; atque exinde per bimestre spatium tranquillitas rerum major fuit. Verum paulo post evocati Curiam sunt, qui Sacra in Mefaucis curabant, inter quos PP. Joannes Constantius, & Anbrofius Moreficus ex Societate Jesu. Hi tamen scripsere, utile potius Religioni Orthodoxæ fuisse hoc sumum Curiam versus iter; quare Carolus accepto eorum reddito felici nuncio in hæc verba rescripsit P. Constantio XXVII. Aprilis: „ Magnæ „ mihi voluptati fuerunt literæ tuæ docentes, isthuc „ re incolumem cum sociis rediisse. Atque volupta- „ tem certe auxerunt ea, quæ subdidisti: maximæ „ scilicet utilitati fore eam, quæ per viam oblata „ est, novi referendi fructus opportunitatem. Uti- „ nam Deus tam pia consoletur vota, & nostrâ uti „ dignetur operâ ad nominis sui gloriam, anima- „ rumque utilitatem augendam! Spero Deum Opt. „ Max. certe nobis præsto fore, ut enixe quotidie „ obsecro, teque etiam postulare scio; Quare hor- „ tor, ut cœptum sequaris impetum, & ardorem, „ quo flagras, acrius inflammes, nullo omisso „ unquam labore, quem isti regioni fructuosum „ speres. Non hæc eo dico, quò stimulum addam „ sponte currenti; sed ne muneri desim meo. „ Deus interim vires augeat tuas, & precibus in- „ dulgeat, quibus me etiam commendatum volo. „ Neque hic iusta laus detrahenda est Præposito Cu- „ riensi, cujus præsertim operâ effectum est, ut li- „ beri illi Patres in Mefaucos remitterentur, ut dô- „ cuit Carolus hæc scribens: „ Mihi veto rem gra- „ ram fecit Dominatio Tua duos illos Religiosos „ Viros, quod ad illam attinebat, expeditos, ad „ opus spirituale in Valle Mefolcina exercendum „ quamprimum remittens, quemadmodum ego ex „ Dominationis T., & ipsorum literis accepi. Re- „ liquum est, ut eadem, cum Reverendissimus „ Episcopus Curtiensis reversus fuerit, integram alio- „ rum etiam expeditionem procuret; Id enim erit „ mihi tam gratum, quam quod gratissimum, ut „ in vinea Domini nostri Jesu Christi, omni sub- „ lato impedimento, liberius, & alacrius elaborare „ possint, & semineant, & metant, in exultatione por- „ tantes manipulos suos, sicut huc usque Divina fa- „ vente clementia illis concessum est. Bene valeat „ in Domino. „ Sic sedata tandem illa tempestas est; & tanta semper in ea Valle Religionis tuendæ studia vigere, ut incredibile dictu sit. Abundant monumenta nostra infinitis Mefaucorum pietatis testi- „ moniis, quæ aliquando spero edendâ in lucem,

ut certo constet, nihil a Carolo susceptum, quod perperuum etiam non fuerit. Unum dumtaxat assero a Borromeo ipso exhibitum Cardinali Sabello, quod hic expono: „ Quo magis Curienfes a *Prædicami-* „ *bus* inflammati tentant vexare Vallis hujus inco- „ las, & uberrimum ex iis percipuum fructum ever- „ tere: eo magis videtur Deus Opt. Max. eorum „ constantiam augere, eosque Fidei amore multo „ acriori accendere. . . . . Palam affirmant, citius „ profundendam animam, quàm Religionem. Di- „ vina certe Bonitas videtur majorem utilitatis fe- „ gerem ferre, quo crudelius excitatur bellum; „ ideoque eos urgeri sinit, quò constantiores sint. „ Sacra instituta adhuc florent, imo atdor viget: „ Non cessant erudiendi confluerè: Animi vigent, „ neque est, qui terrorem audeat admovere &c.

(a) Formidolosior certe hæc ex parte oblata Catholicis tempestas est, cum minus inde periculi timerent Curienfes, & res sibi esset cum subditis Nationibus. In Vulturenfis omnia ferme per vim gestis, & ex summa injuria. Non negaverim illos etiam *ea libertate* peragere semper universa voluisse, *quæ eos Christus liberaverat*; Nam contra edicta Rhætorum Mediolanum miserant, qui Sacerdotum exterorum auxilia a Carolo peterent; imo ipsi in regiones suas P. Adurnum, & P. Boverium deduxerunt: Insuper majori animo ut afflictam, & prope perditam Religionem sustentarent, CD. armatorum militum subsidium ab Arragonio Insulæ Gubernatore postulaverant, quibus Vallis caput, atque exitum munirent, nequid Rhæri contra Religionis libertatem molirentur. Sed cum hæc fortasse subvoluissent Curienfes, missi exemplo sunt, qui in eos tanquam in perduellionis suspicionem vocatos agerent. Quamquam majus visum est iudicium ab iis in Religionem Catholicam, quàm in seditiosos bellum. Nam violento consilio jussere in ea Valle Hæreticorum Collegium excitari, & postmodum Archipresbyterum Sondrii, qui Catholicorum Atlas, & Antesignanus credebatur, crudeliter vexatum in carcerem detrudere, causati eum esse seditionis facem; quandoquidem Vulturini non ferentes Hæreticorum Collegium ad arma decurrerant, male multatis Hæreticis, & vulneratis nonnullis; Vosclavienses vero vim Hæreticis intentaverant, ut Boverium retinerent, testati, paratos se vitæ potius, quàm religionis dispendium pati. Neque apud Clavennenses tranquillior erat rerum status, inter quos quotidiana fervebant cum Hæreticis jurgia Religionis causâ; tantaque vis animorum fuit, ut Hæretici mitius cum iis agere exinde cœperint. Hæc inter, Sondrii Archipresbyterum dire tortum, sed semper constantem, cum durissimæ quæstioni subjecissent, tandem dimiserunt post Idus Junias, data ramen per vadem sponfione fore, ut citatus, se iterum coram Judicibus sifteret. Paulo post indicto de more Gentis concilio, Curiam Helvetiorum Catholicorum Legati sollicitati Summi Pontificis, & Caroli literis contendere, ut miseris Cisal-

enim vero furore perciti conclamare ad arma, opem a factionis suæ hominibus undique petere, Principum Tribunalia circumfistere, nec jam precibus, monitisque, sed querelis, & oburgationibus agere: Jam scilicet in manus Archiepiscopi Mediolanensis traditam esse Rempubicam: exploratores ab eo missos nulla Magistratum cura impune vagari, ut opportuna Hispanorum insidiis loca arbitrato suo perspiciant. Profecto non adeo negligenter acturos, si Cardinalem Borromeum Jacobi Medicei fore genitum cogitarent, qui paucis ante annis Clavennensem arcem dolo, Morbenium Vallis-tellinæ Oppidum aperta vi occupaverit. Nunc per Patruum vestigia Nepotem ingredi, ut quod ille belli artibus frustra tentaverat, Hic Religionis obtentu perficiat.

Hæc, atque alia frementes omnia terroribus implent, Senatum vocari jubent, Populum ad arma vocant, perinde ac instructi hostium exercitus in confiniis adessent. Tres omnino innocentissimi Sacerdotes erant, quos Carolus ad Clavennenses, ac Vulturenos id enixe petentes miserat, Franciscus Adurnus e Societate Jesu, Dominicus Boverius ex Barnabitarum Ordine, Marcus Aurelius Grattarola ex Sodalitio

Oblatorum, ille scilicet divina postmodum providentia delectus, ut suâ præcipue operâ Carolus ipse Cælitum numero ascriberetur. Ex iis Adurnus, cum strepitum armorum ex propinquo irruentium audiret, fugâ sibi consuluit; Boverius in vincula conjectus, nec alia pœna damnatus, quam ut Rhæticiis terris excederet; Grattarola quindecim Judicum sententiâ absolutus non modo nullo supplicio mulctatus est, verum etiam Plurium remissus, ut cœpta pietatis opera continuaret [a]. Atque huc denique evasit illa tot irarum moles, & consternatio animorum, quam maligni delatores exciverant, magno quidem ipsorum scelere, qui sic publicæ fidei illuderent, sed neque minori eorum dedecore, qui se circummagi tam levium accusatorum arbitrio paterentur. Quod si æterno cælesti decreto statutum esset, ut diutius Carolus in terris maneret, haud dubium videbatur, quin Gentem universam ad pristinam fidem revocaret. Jam enim Helveticos, qui in Romanæ Sedis obsequio permanserant, auctoritate, & officiis suis adduxerat, ut se a fœdere recessuros Rhætis denunciarent, nisi mitius, ac sanctius in posterum cum Catholicæ Fidei sectatoribus agerent. Sed enim altius divina iudicia latent,

pinis præsidio essent. Maximam in hac legatione ipem Carolus collocaverat; quare per eos dies ad Amicos etiam scripsit, facile retexendam esse in iis partibus Apostolicam sibi demandatam lustrationem. Verum conatu dejectus est suo; Nam in Concilio ipso acriter Hæretici obtiterent, & licet officiosis verbis eorum animos mitigare viderentur, interim subdole Helvetiorum hæreticorum patrocinium implorare. Sic ferme intestinum inter Helveticos inflammantes maligne bellum, ne tot contra se conjunctis viribus obruerentur, callide dixerunt: se hoc unum velle, ne Calendarii Gregoriani usus in eas Valles induceretur. Hoc artificiosè tentabant; nam cum scirent, Italos Sacerdotes teneri jam Pontificiis de eo Calendario latis legibus, putabant eos sponte ab iis regionibus digressuros, si cum Ecclesiasticarum pœnarum periculo ibi esset subsistendum. Tot anxius curis Cardinalis interitum ad Hispaniæ, ac Galliæ Reges, & Venetos confugit opem postulaturus; neque ullus piis Ejus votis defuit. Quare mitigatis aliquantulum Hæreticorum animis, inita deinde sunt ad edomandam Curienensium ferociam secretiora alia consilia ex Regis Hispaniarum nutu, quæ hic referre non vacat. Hoc unum dicam: Octobri mense Borromeum visum fuisse imminere in

eam lustrationem, ut mihi ex Ejus epistolis constat; sed paulo post extinctus est. Hæc omnia ex plurimis collecta monumentis sunt, ut seriem quamdam hujus a Curienensibus suscepti pertinaciter belli exhiberem; nam quæ peracta in regionis illius utilitatem a Borromeo fuere, opportunius suis locis in annum insequentem attingam.

(a) Ex MS. Grattarolæ ipsius testimonio habemus, quemadmodum ad Faschales dies anni insequentis legatus est Plurium a Cardinali, quo in oppido impune bacchabantur Hæretici duce Fratre quodam transfuga, & in Templo quodam Deiparæ antea consecrato apertus erat impiorum dogmatum ludus. Illic magno cum animarum fructu, & tranquille admodum menses aliquot traduxit; sed Hæretici suspicati aliquid ab eo moveri bellum contra *Prædicantes*, quo tempore Sondrii Archipresbyter in custodiam datus est, ipse etiam postulatus apud Judices fuit. Sed Prætoris Plurientis favore sustentatus, cum primos eorum impetus elussisset, iterum coram Judicibus deinde evocatus hæc ab iis sibi objecta audivit: Primo cum exploratorem esse Cardinalis Borromei: Secundo egisse contra leges, quod alienigena in eas regiones venisset: Tertio falsas ab eo factas opiniones: Quarto Calendarii Gregoriani usum promoveri: Quin-

latent, quam ut dignosci humani ingenii viribus possint.

CAPUT VII.

Aliqua impendentem mortem prevenientis Caroli significantur indicia. Ultimos ille in Bacchanalium spectacula profliganda conatus exerit.

1584. **J**Am annus a Virginis partu octogessimus quartus supra millesimum quingentesimum agebatur, non tam rebus a Carolo gestis, quam ejus ex hac mortali vita decellu memorabilis. Hujus ipse

inexpectati interitus haud obscura praesentia dederat, quae tamen nonnisi post rei eventum homines notavere. Illud in primis perspicuum fuit, quod cum Ecclesiastica disciplinae, utcumque tot antea Conciliis, & sanctionibus constituta, nonnulla rursus adjicere decrevisset, & eum vegeta adhuc aetas satis, & abunde temporis fore ad omnia polliceretur, tanta tamen sollicitudine destinata exequi properaret. Vicariis siquidem omnibus Mediolanum accitis, atque hospitio receptis [a], qui mores hominum essent, quam accurate Decreta haecenus edita fervarentur, adeo diligenter a singulis requirebat, ut moram omnem

ad sollicitari clandestinis illius consiliis populum contra Haereticos: Ultimo nocturnis celebrari eo praesente conventus: Facili negotio dissolvit objecta Aurelius; cunctaque diluere secundum illud crimen de imminuta Rhetorum lege vix posset, humanissimis responsis pervicit tamen, ut nihil gravius in eum statueretur. Coactus deinde est vadimonium dare, & tam splendidus accusationis apparatus eo tandem erupit, ut XV., qui in caupona (hic enim sedebant pro Tribunali) sententiam pronuntiatari erant, Judices aureo insignes torque, ut Grattatola describit, multae loco imponerent onus caenae sumptibus suis laute omnibus curanda. Sed tanta Judicium pietas fuit, & tot admota ab Amicis officia, ut onere hoc etiam liberatus dimitteretur, obligata tamen prius fide, ne quid ad Cardinalem Borromeum de injuria hac scriberet. Exinde libera illi potestas fuit, ut Plurii versaretur; quamquam paulo post Mediolanum veniens, & deinde ex Cardinalis nutu ad Plurioses reversus, apud eos iterum aliquantulum subsistit, neque ad hanc Urbein regressus est, nisi ineunte Novembri, quo tempore advenientem funestum percussit nuntium Borromei morientis, quae illi calamitas gravior furore Curientium fuit.

(a). Plura ante hanc Vicariorum Congregationem expedienda sunt Caroli gesta, eoque commemoratione digniora, quo majus illius desiderium omnibus inuolere. Itaque triduo post Idus Decembris Mediolanum reversus audiit primum Rheticae conjurationis imperum in Melaucos erupisse, ut superius innuimus. Ocyus igitur, & clanculum legavit in Helvetios Fornerium familiarem suum, qui silentio cum Catholicis Provinciae transigeret, suscipiendum viriliter eorum patrocinium, ne hostium furori indefensus objiceret. Hanc Fornerii legationem corroboravit officii Pompejus a Cruce, qui Gubernatoris nomine in Helvetia degebat de more pro Mediolanensis Provinciae negotiis Orator. Jam praeviderat animo has turbas Cardinalis; adeoque Belitione discessurus, Gallesium de Monte praemonuerat amice, & constanter: „Videntur Curientes quid agerent: nihil in Melaucis a se contra jus actum: Quae in ea regione decreta essent, nec rescindi per leges posse, neque nisi ab impiis damnari. Antequam

„ acerbius quid in illos statuant, moneri se velle,
 „ ut omnino ab iis aut injuria, aut insidiarum sus-
 „ picionem abstergat. In ea expeditione non id cu-
 „ ratum duntaxat, ut Catholicis consuleretur, quod
 „ Melaucis, utpote foederati, & sui juris, praestare li-
 „ bere poterant; sed cautum insuper publicae regio-
 „ nis felicitati, ex quo nullo modo foedus viole-
 „ tur.“ Hae pro Melaucis acta; sed interim omis-
 „ sa non est Mediolanensium cura. A Natalitio Christi Domini die usque ad IV. Idus Jan. concionem habere ferme in dies singulos consuevit, modo Populum, modo foeminas Virgines ad virtutem accendens; nunc in privato Sacello Canonicos edocens, atque incitans ad rectum psallendi ordinem; nunc Clero commendans pias, & Christianas institutiones, quarum thesaurum paulo ante Veronae jussu suo editum eorum manibus assidue teri voluit; nunc hortatus Parochos, Confessarios, & Concionatores ad studia in sacris acuenda. Addita haec exantlati laboribus concionandi contentio infirmam penitus affixit valetudinem, ut patuit VII. Idus Jan. cum de S. Basilio verba fecit, cujus festum eo die celebrari jussisset, sublata S. Christophori solemnitate. Equidem postremam hanc ex iis, quos audivit Catolo vivente, Homiliani fuisse, Federicus Borromeus exposuit in libro suo, quem de conversatione Episcopo inscripsit, docuitque, qui habitus dicentis Cardinalis ea in concione fuerit. Hae itaque habet libro I. cap. VII.: „Divino, sicut arbitrari licet, nutu accidit, ut ipsius Concio, quam nos extreme nam audivimus, incidere in sacrum Basilium diem, qua Concione laudavit summum illum & dicendi Magistrum, & Pastorem animarum, cujus praecipua religione tenebatur. Summa hyems erat, omniaque rigebant gelu, & oppleta nivibus erant adeo, ut infrequens admodum esset Concio, ipseque etiam in amplissimo Templo, tanto magis frigoris incommoda sentiret, ac solito squalidior, vix ad pronuntianda verba virum satis haberet. Ultimo tamen conatu Basilii laudes sentabat explicare dicendo, ac super omnia voluit ostendere, quem admodum Orator ille divinus, cum redactus esset ad extremam usque maciem, & praeter pellem, & ossa vix quidquam haberet ex humano corpo-
 „ re,

omnem in re perficienda timere se ostenderet [a]. Tres ea consultatio hebdomadas tenuit, quo tempore erysipelate cor-

reptus, cum altero crure stare non posset [b], Cardinalitibus tamen velatus insignibus in lecto decumbens adeo constanter in

„ re , pergebat nihilominus Pastoralis officii laborem , res exhaurire .“ Sic dum alienam Sanctitatem verbis referret Carolus , verius ipso vultu , & oris aspectu exprimebat . Neque unus Ipse Gregem verbo pascere conatus est , sed Parmensem etiam Episcopum Ferdinandum Farnesium , qui se aliquor ante diebus convenerat , idem caritatis munus Mediolanensi Populo præstare officiosè compulsi . Idem deinde concionandi studium in Plebium Redoribus excitare contendit ; Cumque Lomatii Sacris Præpositus concionatorem in adventante Quadragesimam a se postulare , respondit : „ Concionandi munus „ ad Præpositum vere pertinere ; quare se in id munus , neris obendum compararet .“ Interim nova audita Mefaurorum calamitate , quorum nonnulli ex Curienfium Decreto conjecti in vincula fuerant , P. Franciscum Panigarolam Romam statim legavit , qui Pontifici exponeret regionis illius statum , atque paternam opem imploraret . Eadem occasione Panigarola eodem internuncio usus est , ut fluderet commendari disciplinam Fratrum Minorum S. Francisci , quos Observantes dicimus , & sustentari Pontificia ope Anglam quamdam mulierem , quæ cum Lugdunum in Gallia confugisset , enixe sibi Ragazonii literis commendata fuerat . Postmodum petiit Baprisimalibus aquis in Aede S. Bartholomei Veneti Oratoris Filio , quem e sacro Fonte Arragonius suscepit , Caravagium profectus est , Constantiæ Columnæ , quæ colloquium suum postularat , præsto futurus . Inde regressus , & obiter inspectis Trivulii rebus , Gropellum divertit ; sed statim revocatus propter Concionatoris absentiam , Mediolanum postridie Idus sub vesperum reversus est , ne ad instantem Dominicam diem Divino Verbo Populus fraudaretur . Per idem tempus revocandus Clavennâ erat P. Adurnus , quem Societatis Jesu in Provincia Mediolani Praeses iis oppidanis ex Caroli nutu ad XX. dumtaxat dies dederat ; quandoquidem operam Cardinalis lacrymabundi postulaverant , saltem in Natalibus Redemptoris dies , quos illi ad veteris Calendarii normam celebrabant . Sed antequam revocaretur Adurnus , oblaro mortis intentatæ periculo , vitam ex fuga querere fuerat coactus ; Quare VIII. Cal. Febr. P. F. Basilium ex Capuccinorum Ordine , & ex iisdem regionibus oriundum eum alio indigena Sacerdote illic misit Borromeus ; quo consilio & Rhetorum vim elusit , & Clavennensibus consuluit . Eadem die eum huc gemini Societatis Jesu Patres Joannes Constantius , & Ambrosius Moretus Româ advenissent , pro sustentanda Rhetorum Religione , e vestigio in Mefaurum legavit . Interim ineunte Februario , geminos iterum permantenter excepit ad se venientes ex Rhætia Religiosi gemini Ordinis transfugas , qui tamen nondum a Fide defecerant , quos penitus omnibus absolutos curavit Ordinis eorum gremio restituendos . Sed dum alienos matribus assereret filios , videbat cum gaudio distrahi suos . Offerentes operam suam nonnullos Sacerdotes Mefauris , & P. Dominium Boverium S. Pauli Decollati Clericum Clavennensium precibus dedit ; & præterea alios , qui se ad eam Spartam exornandam sponte obtulerant , per Rhetorum re-

giones , nequidquam frementibus hæreticis , distribuit . Roveredi Populus , qui Praesidem Sacrorum eligere jure suo poterat , testatus aperit est : nullum a se electum iri , ne illum deinde coram Curienfium Episcopo approbandum sifterent . Et quamvis Carolus instaret , ut eligerent , neque adeo Episcopo suo vellent dissidere ; tamen constanter illi unum ex Caroli Sacerdotibus se velle affirmant . Quare Cardinalis , qui utpote legatione defunctus potestare hæc uri noluit , coactus est novas a Summo Pontifice literas impetrare , sibi ut liceret Sacram Roveredi Praefecturam , inaudito Curienfium Episcopo , ei deferre , quem dignitati opportunum daxisset . Neque minor erat Romæ concepta de Administris suis opinio , ex quibus unus aliquis a Romana Curia postulabatur vacatæ Alexandria Sedi adinvenendus . Sed rogatus Carolus , ut eum designaret , quem probasset maxime , respondit : nullum se posse ad id honoris destinare , cum admodum sibi opportunos nosceret universos . Hæc mensè Januario , & Februario ineunte acta , pro ut ex literis diligenter eruimus .

(a) Congregatus de more hic Vicariorum cœtus fuerat ad XV. Cal. Febr. , ut patet etiam ex Homilia eodem die habita , qua videtur Concilium aperuisse . Operæ pretium est audire , quo amore , & solertia eos inflammaret : „ Vos oculi mei estis , „ vos aures , vos manus , vos hujus Cathedræ , & „ Ecclesiæ bases , ac fulcimenta validiora : vos igitur obsecro in visceribus Jesu Christi , ut negotium hoc tanti momenti Domino Deo commendetis . Diligenter , & solcite ad hæc Congregationes confluite : non ex usu , aut consuetudine , sed perfuntorie ; sed animo sincero , & pacato hæc accedite , ut eum , qui a nobis omnibus desiderari debet , fructum valeamus percipere .“ Sed ne perfuntorie hæc agerentur , Carolus maxime providit ; In eo enim Concilio ad trutinam revocans quicquid sancitum olim in Synodis fuerat , sciscitari de singulis voluit , ad debitum Decretis deferretur obsequium . Ajebat enim de more : Juberi leges facile posse ; sed eas inutiliter condi , si observantia abst . Hinc effectum est , ut longius solito protraheretur hic Cœtus ; nullum enim præstinare voluit temporis terminum , ut vitium finem imponeret . Hoc præmonuit Ipse etiam in eitata Homilia : „ Hæc „ Ecclesia singulari Dei innere fuit plurimis Conciliis , & legibus adjuncta ; debet quoque eorum observantia firmari ; Id nunc Deo dante curabimus .“ Quod si tribus , aut quatuor diebus hoc absolvi non poterit , decem , & quindecim dies tam gravi negotio impendemus , quibus vos hic semper adesse volumus , ac nobiscum convivere in domo nostra nostris expensis . . . . . Hoc est opus , Fratres , inter majora hujus Ecclesiæ præcipuum ; totus enim fructus in Decretorum executione consistit .

(b) Perlatâ Romam hujus morbi famâ scriptis Specianus , metu percussos propter Borromei periculo trepidasse universos Preparatos Patres . Quo audito Carolus rescripsit : „ Non mirari se , quod tantus de hoc morbo pavor Romanos Amicos in-

„ cess-

in incepto perseveravit, ut ne noctu quidem audiendi, consulendique curam intermitteret. Reputans deinde ex ea temporum corruptela, quæ jam olim præceperat, quempiam ex Sacerdotibus suis crimine aliquo posse teneri, propter quod sacrorum usu arceretur, iudices regionatim in Urbe, atque agris pro concessa sibi a Summo Pontifice facultate designavit, qui rite confessi horrenda illa vincula relaxarent.

Vix dimisso congressu instabant Bacchanalia, quo nomine audito, haud secus

afficiebatur, quam si exilium virtutibus indici, ac sædam solitudinem imminere temporis, atque aris audiret (a). Obversabantur ante oculos nocturnæ saltationes, epularum, viniq; luxuries, totque alia incitamenta libidinum, quibus mos est inventa illa, non tam ad Populi solatium, quam ad pudoris excidium solemnia celebrari. Jamdudum Interdictis, & execrationibus egerat, ne quis festos dies ludicro quopiam spectaculo violaret (b). Nunc in reliquos dies nobiliora spectacula exco-

gi-

„ cesserat; cum eos sciret tenera nimium in se
 „ benevolentia ardere. “Cumque alias item scriptum
 ab Amico esset: *Mirum videri, quod in literis suis nullam de hoc morbo mentionem inieisset;* respondit: *Leviorem illum visum esse, quam ut commemorari deberet.* Ceterum non levi affectus videtur valetudinis incommodo; quandoquidem in Tabulis jurati testes affirmant, diuturna contentione debilitatam adeo Ejus vocem fuisse, ut vix a proximis exaudiri posset; Quare opus fuit, ut per interpretem loqueretur. Insuper diuturnior hic morbus fuit, quandoquidem dumtaxat ad Idus Martias scripsit se convalescere. Mesauco etiam acerbe commovit insaulta hujus morbi notitia; scribit siquidem Roveredo P. Carolus Soc. Jesu: auditio Cardinalis periculo universos eius Vallis incolas precibus, lacrymis, atque suspiriis Deo publica obtulisse vota, ut sin minus valetudinem impetraturi essent, gratum saltem animum Liberatori suo testarentur.

(a) Prævidens Saturnalium licentiam, detinuerat jam vehementi oratione in S. Bartholomei Templo, cum Bonifacii Antelmi Venetorum Legati Filium Baptistam perfunderet, atque aditaret Suceptor Dux Arragonius Insularum Gubernator. Explicans enim Ecclesiæ ritum, quo jubentur baptizandi abrenunciare Satane, & Mundo, in hæc splendida verba erupit: „ Abrenunciavit universis hic Populus Sa-
 „ tanæ, & pompis ejus, Mundo, ac ejusdem cor-
 „ ruptelis, Idolis gentium, & eorum erroribus. Sed
 „ quid ego miserimus per hos dies tam multos lar-
 „ vatos incedentes intueor? Quid omnia crapulis,
 „ & luxu perverri audio? Quid sibi volant immen-
 „ si, qui nunc fiunt, sumptus, isthæc horrenda
 „ spectacula? Quid innumera gravissima, & lethalia
 „ peccata, quæ hinc proficiuntur? Hæcne
 „ Deo promittit hic Populus, cum baptizaretur?
 „ Fiunt hæc, Excellentissime Princeps; & nos tace-
 „ mus? Tot Deo injuriæ irrogantur; & nos zelus
 „ Domini non concedit? Heu, heu! quia per nos bla-
 „ sphematur nomen Dei. Accedunt in hanc amplissi-
 „ mam Urbem plures, ex iis etiam, qui ultra Montes
 „ consistunt, & a Fide aberrant (id experimen-
 „ to comperimus), & vident lascivientes hos
 „ Populos intemperantius se gerere, quam si Bap-
 „ tismo carerent, Diisque Gentium immolarent:
 „ (Aunon enim Idoli portio sunt insana Bacchana-
 „ lium Festa?), & recedentes, majora, ac pejora
 „ sibi licere arbitrantur, dicentes: Mediolani sic

„ vivitur, in ea nempe Civitate, quæ Regi Hispa-
 „ niarum adeo Catholico patet; quæ ab illius Mi-
 „ nistris tam pie gubernatur; in qua Religionis
 „ Christianæ tanta viget professio. Quis mihi det,
 „ Excellentissime Princeps, ut sanguine meo hæc
 „ Dei mei injurias propulsem? Cur morte mea re-
 „ medium tot sceleribus afferre non possum? Heu
 „ me! mater mea cur me genuisti virum dolorum,
 „ & ut quæ natus sum videre corruptione a populo meo?
 „ Infelices animas euræ mex commissas, quas hu-
 „ mani generis hostis turpiter adeo, ac publice exa-
 „ gitat! Et nos, qui præsumus, qui canes Do-
 „ mini sumus, ne oblatamus quidem, imo dor-
 „ mimus? Quæ nobis erit, Princeps, coram Deo
 „ excusatio? An quod necesse sit, ludicris hisce
 „ congressibus juventutem ad artes, & munera mi-
 „ litaria erudiri, atque exerceri? Est quidem lau-
 „ dabilis ars militaris, si tamen cum Religionis
 „ Christianæ norma conveniat: Quæ tamen hoc tem-
 „ pore fiunt, juvenes potius effœminat, lascivien-
 „ tes, ac molles efficiunt. Quid enim ad bellicam
 „ artem prodest, hæc mulierum spectacula frequen-
 „ tare? Heu! quia Deus non irridetur, vanæ sunt
 „ excusationes istæ; nec proderet satis erit, quod
 „ magni fuerimus, atque potentes; quod multa
 „ nobis licuerint; Attendite enim, quid ad nos Dei
 „ Spiritus clamet: *Audite ergo Reges, & intelligen-
 „ te: Præbete aures vos, qui continetis multitudi-
 „ nes: quoniam data est a Domino potestas vobis,
 „ & virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera ve-
 „ stra, & cogitationes scrutabitur. Horrende, & ir-
 „ re apparet vobis: quoniam iudicium durissimum
 „ his, qui præsum, fiet.* Audiatur Religio vestra,
 „ Princeps, audiam ego miserimus, quia non
 „ quodcumque iudicium, sed durissimum fiet his,
 „ qui præsumt.

(b) Inflammatus Caroli verbis Arragonius publi-
 „ co edito caverat hoc anno, ne personarum homi-
 „ ninum concursus fierent; eaque de causâ aliquos
 „ etiam in vincula conjici jussit. Verum extitit pessimum
 „ Saturnalis licentiæ exemplum, unde minus
 „ timebatur. Nam in Religiosi cujusdam Ordinis Mo-
 „ nasterio ausi sunt Fratres nonnulli fabulam agere
 „ in sannionum, & mimorum speciem. Commenda-
 „ bant insuper profanis hominibus Drama adjecta E-
 „ pisodia quadam ad morum corruptelam aptissima.
 „ Re intellecta Carolus tonuit: & dolens offensas Me-
 „ diolanensium suorum aures importuno spectaculi il-
 „ lius

gitaverat, quibus concursum hominum a circo, & ganeis, plebeisque aliis voluptatibus, quas vetus utcumque consuetudo ægre dementia nomine liberat, avocaret. Alibi equidem pia ante aras meditamenta, alibi alternas ad primaria Tempia supplicationes, alibi graves de mortalium rerum levitate sermones haberi iusserat, ut quocumque te verteres invitamenta Religionis, & Christianæ disciplinæ specimen aliquod invenires. Ipse singulas urbis regiones in orbem adire, concionari e suggesto, altaris mysteria manu sua ministrare, nobilium quandoque agmen secum trahens, quorum scilicet exemplo ignobiliores quoque traherentur (a). Non ego dissimulem, aliquem ex ministris ejus fuisse, qui ista paranti conatus omnes inanes fore prædiceret. Nimirum Bacchanalia rem esse tot seculorum usu firmatam, Principum patrocinio subnixam, omnis denique generis hominibus cariorem, quam ut ullis tolli

pastoralibus officiis posset. Sed operæ pretium erit audire, quibus ipse responsis dicti insolentiam retuderit: Utcumque enim antiqua, & pertinax hæc Bacchanalium consuetudo sit, indecorum tamen esse ajebat pravos usus constantius a Populo defendi, quam ab Episcopis oppugnari. In magna Civitate quemadmodum nunquam deesse qui salutaribus præceptis diligenter obediunt; ita nec defuturos, quos a vestigiis alienæ pietatis recedere verecundia ipsa prohiberet: Quo tempore vitia latius serpant, tunc maxime preces ad Deum multiplicari oportere, quæ aut impiorum mentes a flagitiis, aut vindices iras ab omnium capite avertant. Hæc responsa fuere, quæ ut vera, & gravia fuerint, ipse rei eventus ostendit (b). Tam vario enim sacrarum rerum apparatu undique circumsepti Mediolanenses, nunquam fortasse modestius, quam hoc licentiæ tempore egere, sive Religionis tanta vis est, sive cœperat ani-

lius convicio, literas vehementissimas ad Cardinalem ejus Ordinis Patronum dedit; Quare necessarium duxere Romani Patres, legari huc extra ordinem Supremum ipsum Fratrum illorum Præsidentem, ut hujus Monasterii disciplinæ consuleretur. Acriter etiam de hoc exposulaverat cum Gubernatore Aragonio, qui sive antea prehensatus a Fratribus, sive mitius interpretatus rem, amice responderat: „ Possè hoc crimen impune dimitti; quandoquidem „ per idem tempus Romæ etiam in Cardinalis cujusdam domo recitatum fuerat Drama, adstantibus „ aliis nonnullis Purpuratis Patribus. “ Quare ab ejus colloquio digressus Borromeus ocynus ad Specianum scripsit: „ E re esse, Pontificem statim conmonere, ut scænicis hisce ludis Romæ interdiceret, „ ne pessimi exempli res alienam nimium audeant corroboraret.

(a) Vacat sapientissime a Carolo cogitata exponere, quo certius summa Illius desideria de publica sanctitate teneamus. Primò in festis quoque dies, qui in tres postremas Bacchanalium hebdomadas incidere, publicas, easque certas indiceret Populo recitandas in Templis preces; quibus absolutis, quædam proponerentur coactæ Plebi intenta mentis acie sedulo meditanda. Secundo in sex Septuagesimæ Ferias Supplicationem ad septem Stationales Basilicas sex Civitatis regionibus præscripserat ea lege, ut suis regionibus singulis dies statueretur, neque ulla Civium Tribus hujus pii Instituti expertus esset. Hac Supplicatione peracta, sermo ad circumstantes habebatur; primusque ipse exemplo præluxit suo; nam feriâ secundâ Orientalis regionis Populum supplicandum deduxit, & nobili oratione ad sanctitatem inflammavit. Mirum visum omnibus fuit, plurimos ex Patricio Ordine hisce Supplicationibus

interfuisse; neque intermissa dumtaxat spectacula, sed negotiationem quoque, atque operas, cum amatissimus Pastoris sui Grex in ea libentissime rueret pascua, in quæ Ille digitum intenderet Tertio dispersi item in suas Tribus Cives, præstitutis sex diebus ad Sacrum Convivium evocati sunt per Septuagesimæ hebdomadam; neque tamen minus frequens Synaxis fuit Quinquagesimæ Dominica, quæ tanto Borromei labore, & Civium concursu celebrata est, ut anteverti Paschales dies, & Borromeus unus Parochorum omnium vices supplere videretur. Ultimo nequod relinqueretur vacuum fabricis exercitationibus tempus, in tres easdem hebdomadas instituerat, ut a prandio in S. Sepulcri Templo gemini haberentur quotidie ab eruditissimis Oratoribus sermones, quibus ipse deinde adiciebat tertium extempore digestum eo artificio, ut quod ab utroque concionatore fuisse antea esset expositum, per capita validius, & brevius complecteretur, quo Auditorum animis aliorum dicta altius insingeret. Sic consecratos Bacchanalium dies, mirum deinde nomen est, si Cardinalis Valerius in literis suis appellaverit *dies geniales Caroli*.

(b) Nostra etiam ætate hisce institutis ferme constat eorum dierum sanctitas. Plures ex iis legibus in nostræ Ecclesiæ Aëdis extant, quæ Antistitem nostrorum curâ quotannis renovatæ evulgantur; quare contra snorum opinionem adhuc religiose custodiuntur. Imo legum hujusmodi observantia ipsam Caroli expectationem superavit; cum methodum suam plures alia amplectæ Ecclesiæ sint. Hoc sane videtur in Caroli rebus gestis admirandum maxime, quod Illo Auctore semel stabilita, nullâ hæcenus temporum injuriâ oblitterari potuerint, aut improborum licentiâ convelli.

animos pudor, ne tantam in Archiepiscopo suo publicæ salutis curam irritam facerent.

CAPUT VIII.

Primum in fundamentis magnificentissimi prope Rhaudum Templi lapidem ponit: Xenodochium e morbo convalescentibus Mediolani aperit: Omnia jamdiu a se instituta in ultimo Cleri totius Concilio confirmat.

1584. **R**ecensenti mihi clarissima magnificentiæ monumenta, quæ Carolus Italiæ reliquerat, cum ad Rhaudense Templum pervenissem, illico venit in mentem celebre illud Poëtæ effatum, qui postquam celeberrima suorum temporum ædificia numeraverat, cum ad Cæsaris Amphitheatrum pervenisset, hoc unum pro cunctis memorari satis esse affirmabat. Sed cum omnibus Caroli operibus tantum splendoris, ac majestatis inesse videam, libentius hoc genere laudis abstinco, ne unum altius extollendo cetera deprexisse videar. Itaque satius erit pauca de Templi origine dicere, ex qua denique Templo ipsi præcipua pars claritatis accessit.

Qua nunc excelsa eminet moles, humile facellum antiquitus fuit, quod intactum retineri intra novæ Ædis ambitum placuit, ut plenior rei memoria, & suus antiquitati honos maneret. Deiparæ imago exanimem Filium gremio sustinentis in eo Sacello jamdudum colebatur, idque tu-

tissimum in publicis, privatisque necessitatibus incolarum perfugium erat. Latius deinde propagari veneratio superiore anno cœperat, cum propter crebra, & insignia miracula, quæ inibi fieri, tum ob magna, & prompta subsidia, quæ humanis infirmitatibus inde referri apparebat (a). Cum religione simul creverant opes quotidianis fere piorum hominum largitionibus, quos etiam erga sacra liberaliores propius affluens spes beneficii facit. Sed quantacumque pecuniæ vis esset, longe adhuc inferior erat amplitudine, & forma templi, quam Peregrinus de Peregrinis inter ejus temporis architectos nomine suo dignus delineaverat. Nihil tamen ex ea delineatione immutari Carolus voluit, professus insuper, nihil imprudentius esse, quam sacrarum ædium initia desperatis in futurum auxiliis ex præsentis pecuniæ difficultate metiri: Quæ ad Divini nominis gloriam pertinent splendide a nobis inchoari oportere, perficiendi curam posterorum pictati, ac Divinæ providentiæ relinquere. Hæc veluti certo futura præsentis destinatum ædificio locum ipse adiit, ac primum lapidem nominis Martii solemniter in fundamenta projecit. Procuratores ad ærarii custodiam ex loci nobilibus, aliisque Ecclesiasticis viris cum ea lege constituit, ut ex donis, quæ ad Deiparæ honorem large offerebantur, perpetuos aliquos, annuosque proventus conflarent, quibus adnexa semper magnis ædificiis onera sustinerent. Templi denique cultum, ac Sacrorum regimen Sacerdotibus Oblatis demandavit (b), quorum Colle-

(a) Constat ex Actis asservatis in Archiepiscopali Archivo, Sacram hanc Deiparæ imaginem VIII. Cal. Majas anno MDLXXXIII. sanguineis lacrymis manasse; atque apud Oblatos ejusdem Templi custodiæ Præfectos religiose custoditur adhuc sudarium ab æthero miro humore perfusum. Cum, disseminatâ prodigii famâ, crebri ad Sacram Ædiculam fierent concursus piorum hominum, eò convolaverat in confirmandam Religionem excubans Cardinalis, ut superius innuimus. Tum leges datæ pro votivo arte conferendo, ut, quam animo præconceperat, Templi molem miraculo postera futuram excitaret. Paucis post mensibus eodem anno illuc redierat, dum conterminas regiones, lustraturus esset post Idus Sextiles. Textuum eodem contenderat ad Nonas Octo-

bris; neque unquam in crebris hæc lustrationibus ulla ex parte refrigeratum Religionis ardorem vidit; Venerunt scilicet mihi ad manus Aurelii Grattarolæ literæ testantis, venisse huc ex longe remotis Vallis Saxonæ finibus infirmos complures, qui perditæ valetudinis auxilium, quod postulaverant, domum retulerunt. Iple autem optime animatus erat Cardinalis in fovendum publicum erga Sacram Imaginem obsequium; quandoquidem mihi sæpius in Ejus literis occurrit nocentibus hominibus hæc ab Eo inflicta pœna, ut nudis pedibus peregre ad Eandem colendam ex disitis regionibus accederent.

(b) Quantum ex monumentis colligo, videtur potius Carolus destinasse hanc provinciam Oblatis suis, quam demandasse. Patet enim ex *Infirmos-*

legium ibidem statuere in animo habebat, ne quisquam eorum, qui ad expiandum Divinis mysteriis animum convenirent, beneficii expers ob ministrorum paucitatem rediret.

Rhauo reversus rem aliam exequi festinabat, quæ velut extremum paternæ ejus erga inopes benevolentia testimonium fuit. Xenodochii Mediolanensis ea lex est, ut ad curanda corpora admissi, depulso morbo, propter quem venerant, illico dimittantur, ne assiduos concursus aliorum eadem curâ indigentium impediunt, neve ingentes sumptus, quibus hæc pietas constat, vix magnis Principibus tolerabiles augeant. Verum humanæ providentiæ non ea vis est, ut simul consulere incommodis omnibus possit. Crebri eventus docuerant, nonnullos a medicis paulo ante dimissos, cum aut labores resumere, aut quolibet cibo-

rum genere uti ob inopiam cogerentur, in pristinos morbos recidere, quorum sæpe reliquias nonnisi moriendo finirent. Huic malo occurrere cupiens Cardinalis Valetudinarium aliud convalescentibus parabat, in quo commodiore victu alerentur, quoad receptis de integro viribus, ad ministeria quisque sua redirent (a). Jam comparata opportuno loco domus, jam empta multo ære supellex, jam cetera fere omnia in promptu erant, cum inopina mors intervênit, quæ tamen illi eventum consilii, non gloriam eripuit. Egit deinde Gaspar Vicecomes, qui ei in Archiepiscopatu successit, ne hoc quoque subsidium Civitati nostræ deesset, receptis nimirum in Urbem Patribus, quos S. Joannes de Deo in hanc maxime curam instituit, ut ægroantium necessitatibus pleniore quadam caritate infervirent (b).

Circa

to Decreti recepto per Joannem Petrum Scottum Coadjutorem Cancellaria Archiepiscopalis die XXIV. Januarii anno MDLXXXIX., concessum Oblatis fuisse jus in illud Templum, ejusque reditus, & proventus a Gaspare Vicecomite Mediolani Archiepiscopo quinquentium post obitum S. Caroli, licet eadem Borromei viventis esset sententia. Exinde integrum Oblatis jus illud mansit semper, confirmatum præterea biennio post Gregorii XIV. Summi Pontificis Oraculo. Sed hoc, quo vivimus, Seculo nobilior additus fuit *Collegria Domus* titulus, atque ornamentum. Nam cum antea pro censum tenuitate tres dumtaxat eo in loco alerentur Sacerdotes Oblati, divino certe Assari, ut postmodum rerum exitus luculenter comprobavit, Georgius Maria Martinellus eidem administrationi Præfectus in eam mentem venit, ut illic degerent ii ex Oblatis, qui liberi ceteris sui Ordinis curis *Sacras Missiones per Civitatem, & Diocesim obirent, & spirituales executiones domi, forsque traderent*; quandoquidem antea ex Sodalitii Instituto eadem universis demandata erat provincia, licet aliis etiam muneribus distinguerentur. Sic novus electus in Mediolanensis Ecclesiæ utilitatem strenuorum Administratorum manipulus fuit, qui religionem publicam foreverent, & Sodalium suorum onera non detraherent, sed imminerent. Saluberimum Georgii consilium paternæ deinde benevolentia, & Principis animo aluit, atque corroboravit immortalis memoriæ Benedictus Cardinalis Odescalchus, qui effusus largitionibus nascenti Collegio præfatus semper fuit, eamque Sedem convictu suo aliquando, & comitate nobilitavit; & quamvis postremis atatis suæ annis apoplexia stupore correptus parva in spe diu animam traheret, nihil unquam de liberalitate sua in illud remisit, eamque posthuma etiam munificentia cumulare voluit.

(a) Hæc offerendi convalescentibus subsidii cura

aliquot ante annis Carolum inceserat; legi enim Ejus epistolas datas ad Pontificium in Gallia Inter-nuncium, in quibus triennio circiter ante eum rogavit, ne gravaretur jugerum aliquot spatium ex S. Dionysii Abbatia fundo decerpere, in quo Valetudinarium hoc excitare constituerat. Erat autem in Urbe nostra ille designatus convalescentibus locus, quem nunc Cælestium Annunciæ Deiparæ Virginum claustrum nobilitatum ad Orientalem Portam videmus. Præterea jam Administratos elegerat etiam in convalescentium commodum; cum anno superiore ad Cardinalem Maphæum scripsisset postredie Idus Octobris: *Deliberatum jam esse, atque conditum, ut convalescentium curam susciperent S. Rochi Sodales, & SS. Trinitatis Confratres curam foreverent Mendicorum*. Isti autem SS. Trinitatis Confratres ii sunt, quos *Obedientia* Carolus vocari voluit; appellavit autem SS. Trinitatis, quod illos Archiconfraternitari SS. Trinitatis Almæ Urbis aggregasset. Extant typis editæ condita leges huic *Obedientia* Societati confirmatæ a Carolo die XX. Septembris MDLXXXIV.

(b) Retum ordo postulat, ut antequam de postrema Synodo agamus, plura, quæ Glusiano excidère, aut occultiora fortasse fuerunt, commemoremus. Itaque in Rhatorum utilitatem præcipue intentus Cardinalis, Februario mensè, excitatis primum ad Religionem firmiter retinendam Mefaucis, curavit per literas ad Ragazzonium datas, ut Galliarum Rex Henricus remissiozem Oratoris sui operam, & refrigeratum ardorem inflammaret, ne plus ille cessando damni afferret, quam Hæretici minando. Deinde Oratoris ipsius suspicionem conatus depellere, qui latuisse quidpiam, præter Religionis causam, in ea Legatione suspicabatur, aut saltem clanculum aliquid monstri ab Hispanis ali, mensè insequente Fornerium domesticum suum ad eundem misit, enixe obsecrans, ut retinere, quem prius ostenderat.

derat, animum vellet. Mox Bobiensis Dioceseos tempora turbata, & periculosa pertulerunt, ut Pontificias literas postulari, quibus Bossius Novariensis Episcopus iustratione Laudensi defunctus Bobium eodem munere functurus destinaretur. Neque interim sacrarium Aedium exciderat cogitatio; cum in Mediolanensi Agro Bulgari Templum, Romæ S. Præcedis Sacrarium excitandum impensis suis fere sub idem tempus iussisset. Quadragesimæ autem tempore Populi sui Religioni novo instituto satisfecit. Siquidem licet crebro verba & suggestio, & in domestico Sacello faceret, tamen singulis feriis sextis statuit Ipse semper concionem habere de Passione Domini, quam ad animorum motum vere putabat opportunissimam. Spondit hoc in Homilia sua, quam initio Quadragesimæ hoc anno habuit: „Clamabimus igitur his omnibus sextis feriis in posterrum, & insonabimus auribus vestris Christi pretiosissimum Sanguinem, & Passionem commemorantes. Sed quid clamotes nostri, Animæ benedictæ, nobis præderunt, nisi & vos ipse in cordis vestri latibulis ad vos ipsas clametis? &c.“ Sane fidem præstitit; extant enim inter Homilias in lucem editas, omnes huiusmodi Orationes, atque inter eas doloris simul, & amoris plena eminet, quæ ab Ipso habita fer. VI. in Tarasæve, ultra geminas horas certe protacta est. Sed dum Pastor le munus suum impleret concionando, idem exegit etiam a suis eo tempore, & tanta religione, ut vellet, eos sermones, qui a Plebium Præfectis, aut Theologis ex Canonicorum Collegiis haberentur ad Populum, quæ admodum iusserat, transmitti deinde ad se scriptis consignatos, & simul habere specimen eorum laboris, & doctrinæ. Omitto gravissimas de Hæreticis quæstiones habitas, propter quas plurimæ erant cum Romanis Quæstoribus ineundæ consultationes: Bergomensium, Brixientium, Vercellensium, & Laudensium controversiis sibi dijudicandas, cum quædam hoc anno videatur in Eum ingruisse componendorum dissidiorum tempestas. Adde Transalpina negotia, & exterorum, cum Borromeus ipse, tamquam de otio suo doleret, plures Italianæ Episcopos, & Ragæzonium præsertim per literas sollicitasset, ne quidquam Illi de suarum Diocesium; hic vero de Gallia rebus se latere sinerent. Finsidelensis ipse Abbas, & Princeps alio uti noluit Pontificiæ voluntatis interprete, quam Carolo, pro impetrando Pontificalium usû, & Pontificiis insignibus. Sed jam peracta a Bossio Laudensi iustratione, plena omnia seditionum ea in Urbe erant. Has ut comprimeret Archiepiscopus ad Amidanum Vicarium scripserat monens: „Ut pro virili, quæ statuta erant, servaret: Argueret, increparet, moneret, solaretur amice, & in omni patientia seditioniosos omnes: Facile in rebus salutaribus exasperari animos, cum novæ leges feruntur: Semper initio statuta salubriter aliquem doloris sensum commovere; deinde, si retineantur viriliter, summum fructum afferre, atque iis sanari inveteratos morbos quosque.“ VIII. Cal. Aprilis SS. Rosarii Societatem in Metropolitana Basilica excitavit, ut indicavit in Epistola ad Specianum data die postera: „Jamdiu optabam constare piam in Basilica mea hominum Sodalitatem, quam SS. Rosarii appellent, tum ad amplificandum Templi hujus decus, cum ad publicam Civium Religionem fovendam, ac recreandam. Id consilium tandem per-

ficere statui munitis Apostolica facultate (hanc obtinuerat per Breves literas datas postri. Non. Jan. MDLXXX.) Itaque hæterna die, scilicet Dominica Palmatum, nobili prius celebrata supplicatione, & infinita Populi stupante multitudine, cum undique affluerent Cives ad Jubilæi donum percipiendum, quoniam idem erat etiam sacer Deiparæ ab Angelo salutata dies, ad Aram S. Mariæ de Arbore nuncupatam, hanc Societatem, Deo auspice, institui. Extat ad hoc Altare B. V. Imago summo apud Cives in honore habita. Adscribi Sodalium albo voluere Dux ipse Arragonius, eique Liberi, & ex ejus Fratre Filii: Ex Patricio Ordine Nobilissimi complures; atque subinde majorem semper spero numerum aggregandum. Hoc die, scripsit Magistratus Præfex Simon Bossius in Apotheosis Tabulis, donatum se a Carolo Mariana, ut vocant, Corona, quam juravit se ranti semper fecisse, ut religiosi ne semper asservaverit, tamquam Bortomei manu consecratam; & anno MDCIII. duæ productus de Illius Sanctitate tellis hoc confirmaret dictis suis, Coronam eandem Judicum oculis obtulit cum maxima reverentia, & obsequii significatione. Sed postmodum cum initet Hebdomada in Authentica, ab humanis curis omnibus animum omnino abstraxit. Meditabatur etiam lupinis unice in id tempus vivere; sed vetitus Pontificiis literis, abstinentiæ rationem mutavit, pane, & aqua usus. Præterea contra morem cepit etiam scribendo abitinere, quod nunquam antea; hinc redditus sibi Speciani literis responsum hoc laconicum dedit: *Propter lassitas hæc die ut occupationes meas, hoc unum morbo: fasciculum literarum tuarum a me fuisse acceptum. Deus te suis donis auget.* Hæc mihi quidem mira videntur expendenti uberem, quæ suppetebat Cardinali, rerum scribendarum segetem, & quotidianum ferme ejus morem Roman scribendi quidquid in dies accideret. Quemadmodum enim plurimas in hebdomadas singulas Romæ accipere literas consueverat; sic perarolo illuc suas mittere epistolas solebat, quæ pluribus chartæ foliis non comprehenderentur. Paschali hebdomada Marcum Aurelium Gratatorum Plutium legavit ad Catholicorum res in Cisalpinis fovendas: Deinde cum audisset, ex Pontificio mandato imposita Bononiensi Cleto vestigia, Gregorium, ut hoc onere eum liberaret, rogavit, causatus rem pessimi exempli reliquis Principibus fore. Et sane triennio ante curaverat sublevandos tributis Theatinos Patres in Magni Etruriæ Ducis dititione, permotus scilicet precibus S. Andree ab Avellino, ejus ego literas legi; & geminis ante mensibus idem optaverat pro S. Pauli Decollati Clericis. Insequente octiduo demum fæ Gropellum recepit, ut instantis Concilii suppellectilem compararet; quo tempore plura cum Pompejo a Cruce eorum egit pro Catholicorum Helvetiorum favore, & gratia concilianda erga Mesaucos, & Vulturenos, & mitiganda in eos Curienfium Hæreticorum ira. Verum ferme exciderat calamo novum Caroli optime in Transalpinos voluntatis testimonium Paschales intra dies exhibitum. Audi quid eorum gratiæ postulaverit a Cardinali Alempsi pro Specianum Procuratorem suum: „Maxime vellem, ut novum Collegium institueretur ad Helvetios pueros Graem, matric elementis informandos. Etenim optarem, qui in Mediolanensi Collegio excipiuntur a dole-

Circa Idus Aprilis convenere Mediolanum Diœcesis univerſæ Sacerdotes, extrema Paſtoris amantiſſimi monita audituri. Quatuor in ea Synodo orationes Ejus fue- re, quibus primum illud petebat, ut omnes, & ſinguli quocumque titulo Sacris ad- dicti vocatos ſeſe ad Concilium non ſervandæ conſuetudinis, ſed augendæ virtutis cauſa intelligerent: Quem Mediolanenſis Eccleſiæ dolorem fore, ſi documenta, & ſanctiones ſuas jam pene in omnia Regna diffuſas tanti æſtimari ab exteris; negli- gi vero aut peſſumdari a Sacerdotibus ſuis videret? Conciperent ergo cogitationes miniſterio ſuo dignas, ac mentem omnem ſuam in Deo unice deſigerent, ex cu- jus aſpectu Propheta tantum vigoris, animique perceperat, ut ſtatim operam ſuam ad difficillima quæque obeunda exhiberet. Hæc cum diceret, tantus divinæ caritatis ardor non in verbis modo, verumetiam in Ejus ore, atque oculis eminebat, ut jam majore ſui parte in Cælum raptus, Superif- que ſimilior, quam hominibus videretur. Quo plane ardore adeo multorum animos inflammaverat, ut, ſi Rhæticas Alpes propa- gandi Euangelii cauſa adiri juberet, prompte ſe ituros pollicerentur (a).

Excunte Aprili cum inventæ Domini- cæ Crucis anniverſaria commemoratio im- mineret, noluit annuere precibus Guillel-

mi Gonzagæ Mantuæ Ducis, utcumque ſibi amicitia, & affinitate conjunctiſſimi, a quo videlicet rogabatur, ut Principis filii nu- ptias adventu ſuo condecorare dignaretur. Nec tamen ea ratio impedimento fuit, quo- minus noctis unius ſpatio Brixiam excurreret, ut Joanni Delphino ejus Urbis Epifcopo animam agenti ſuprema auxilia ſuppeditaret. Ibi dum morientis lectulo uſque ad ultimos anhelitus aſſidet, dum lugubrem Templi apparatus expectat, dum funeris cæremoniam peragit, dicata ſalutiferæ Cru- cis Inventioni dies pene inopinanti ſuper- vênit, quam per ſe ipſum celebrare omni- no decreverat, ne Auguſtini Valerii Car- dinalis expectationem, quem ad id ſolem- ne invitaverat, ac Populi undique confluen- tis deſideria falleret. Veſpere itaque Bri- xia cum diſceſſiſſet, mutatis ad curſum e- quis ante ſolis ortum Mediolanum pervê- nit. Pontificale Sacrum, & graviffimus ad Populum fermo, & ſupplicationis labor, quo conſecratum Chriſti ſanguine Clavum per Urbem circumtulit, nocturni itineris ſolatia fuere. Crederes cæleſti Spiritu in- ſtinctum nullo jam ad agendum cibi, aut quietis beneficio indigere. Id certe jeju- niorum, vigiliarumque patientia, & aſſi- duitate obtinuerat, ut non tam Ipſe natu- ræ neceſſitatibus, quam natura ipſa Ejus voluntati ferviret (b).

C A-

„ ſcentes, apti jam ad Philoſophiæ haurienda præce-
 „ pta eſſent; aliter cum hic in Grammaticalibus tri-
 „ cis tempus terant, nimium diſſertur percipienda
 „ ex illis Alumnis utilitas. Deinde vereor, ne com-
 „ paratum hoc Helvetiis gratis vivendi commodum
 „ poſſit in poſterum cum Eccleſiæ diſpendio in No-
 „ bilium dumtaxat uſum cedere. “ Adeo benefi-
 „ centiam ſuam ad plures, & quantocyus poſſet, ad
 „ Eccleſiâs pervenire optabat Borromeus.

(a) Extant ad calcem Aſtorum Mediolanenſis Ec-
 „ cleſiæ nobiliſſimæ latinæ Orationes, quas in hac Sy-
 „ nodo habuit. Percepti fruſtus unum ſpecimen aſſe-
 „ ro: literas ſcilicet Caroli ad S. Michaëlis in Cantu-
 „ rienſi Oppido Rectorem datas, ex quibus facile co-
 „ gnoſcemus, quem animi ardorem excitaveſſet in ſuis:
 „ Recreavit me conſtantia tua in ſuſcepto conſilio,
 „ quod geminis jan literis ſignificavi, dum paratiſ-
 „ ſimum te offers in Meſſaucos ire ad Dei honorem
 „ curandum, atque Animarum utilitatem. Tanto
 „ autem vehementius gaudeo, quod illuc mitti po-
 „ ſſulas, ubi major ſit periculi metus, & laboris
 „ occaſio. Deum, qui tam bonam mentem dedit,

„ obſecta, ut conceptum ejus dono deſiderium fo-
 „ veat, cum Divino maxime auxilio indigeas, ne
 „ ardorem hunc tuum importune comprimit, aut
 „ refrigerent ea impedimenta, quæ domeſtici noſtri
 „ præſertim, & hominis ſenſus objiciunt. “ Hoc
 „ Synodi tempore religioſus etiam, quam antea, ab hu-
 „ manis curis revocavit animum; nam comperio Spe-
 „ ciani literas ad geminam hebdomadam ſine ullo re-
 „ ſponſo fuiſſe diſmiſſas.

(b) Mediolanum invitatus, convenerat Brixia Car-
 „ rolum Valerius; cumque illum Delphino extincto
 „ parentantem inveniſſet, conditum fuerat, ut Vero-
 „ nenſis Borromei vices in proximam celebritatem Me-
 „ diolani ſuppleret. Fruſtra tamen initum conſilium
 „ fuit; nam nocturno citatiſſimo itinere huc convola-
 „ vit Carolus, atque Urbem ingreſſus eſt, civibus ad-
 „ mirantibus, inter quos diſſeminata jam fuerat fama,
 „ adeſſe in tempore Archiepiſcopum non poſſe. Cum
 „ adveniſſet horâ octavâ, mutata veſte breviter ſe ad
 „ ſermonem habendum comparavit; mox in Baſilicam
 „ ad preces Matutinas, & reliqua de more obeunda
 „ tetendit; quibus perfectis animadvertère famuli, Eum

bidui

CAPUT IX.

*Legnanum illustre Oppidum Canonicorum
translato Collegio ornat: Geminis
Antistites inaugurat.*

1584. **A**ugustino Valerio Veronam remisso, Carolus Parabiagum, ac Legnanum duos in agro Mediolanensi simi-

les Oppidis vicus processit (α). Canonicorum Collegium Parabiagi ($\dagger$) antiquitas fuit, qui tamen processu temporis hoc sibi privilegium sive ex tenuitate proventuum, sive ex diuturnitate negligentia fecerant, ut nomen solummodo, & prædia, omisso officio, retinerent. Omnis insuper in Præpositum animarum cura incubuerat, longe gravior ob incolarum multitudinem, quam ut

bidui ferme spatio cibo omni, & potu abstinuisse, ut testatur in quaestione habita de Caroli rebus fuit; nam XL. horarum spatio inter sermones, & preces in eo Templo perstitit constantissime. Novem deinde dies secum in Urbe Valerium tenuit, cum quo pluræ egit de suo *Oratoris Tractatu*, quem Sabalonetæ nondum limatum eidem tradiderat; & præterea de Homiliis suis in ordinem redigendis, quas superioribus etiam annis postulerat idem Valerius edendas in lucem, licet Caroli modestia plura semper impedimenta objecisset; atque hujus Veronensis Antistitis officii debemus Caroli consilium, postremas conciones suas permittentis a Possævino Familiari suo latine reddi; quoniam mihi constat, injectam quandam Illi a Valerio religionem, ne tam frugiferam supellectilem iis pessum pateretur.

(α) Piget hæc evolvere, quæ peracta sunt Sextili mense, atque interim intacta dimittere, quæ mense Majo indefessam Caroli sollicitudinem absorbuerit, antequam apte cetera suo loco explicemus. Nihil itaque de sacra administratione remissum: Frequentes habita de more conciones, & sæpius etiam in diem. Laboriosæ celebratæ Triduanarum Rogationum supplicationes, inter quas verba Populo faciens, votum suum de Rhæti Ecclesiæ gremio reddendis dissimulare non potuit. Pentecostes diebus Sacrum Christina petentibus ministravit in SS. Nazarii, & Laurentii Basilicis; Populum commovit ad expiatorias preces fundendas pro Detundorum eorum Manibus, qui pestilenti anno amandati ad publicum Limocomium, in S. Gregorii Cœmeterio tumulati fuerant. Hoc publicarum precum institutum jam anno superiore induxerat; sed nunc magis vehementi oratione usus, conatus est depulsa calamitatis memoriam renovare, docens proposito febilis illo exemplo de *terra compactum hominem in terram reverturum*. Neque minus solerter sub mensis finem supplicabundos Cives gemina concione inflammavit, data occasione fervida tempestatis, quæ segetis spem videbatur adimere. Verum hoc quietum erat laboris genus: Graviore Ejus animum alio evocabant curæ. Provinciæ Episcopis omnibus per literas commonitis, ut large subsidia adjuverent pro excitando Romæ hospicio sub S. Ambrosii nomine ad Peregrinos harum regionum Sacerdotes excipiendos, alendosque, suorum necessitati providit primo. Mox alienos etiam sustentare contendit. Redierat Mediolanum Fornerius a Gallico Oratore ingentibus oneratus promissis: Quare nunc impetratas a Pontifice Breves exhortatorias ad Helvetios Literas pro tuenda communi Religionis causa, misit ad Nobilem Lucernensem ex Pfister Familia, &

Chiliarcam Luffium. Oravit præsertim, ut everti Hæreticorum Collegium in Vulturenis curarent; paulo ante siquidem ab iis regionibus missum ad Helvetios Legatum exceperat domi suæ, & a se d'gressum muniverat hæcæ literis: „ Vir, qui a Catholicis „ Sondrii, & Possævii ad Dominationes Vestras au- „ xiliu impetrandi causa mittitur, ad me divertit, „ meamque operam efflagitavit, ut eam, quemad- „ modum debeo, quamcumque navare iis possim „ totam in eorum spirituales utilitatem impendam „ Neque vero afflictis illis rebus aliunde, quod re- „ quiritur, remedium expeditus, atque aptius as- „ ferti posse mihi persuadeo, quam a Dominationi- „ bus Vestris, quarum studium in Christianæ Fidei „ causis agendis, tuendisque nuper etiam satis per- „ spectum, exploratumque habui, cum Vallis Me- „ solinæ negotia agerentur. Facere non possum id, „ quod muneris mei est, quin has literas dem; „ & Dominationes Vestras etiam, atque etiam ro- „ gem, ut siquid unquam curæ habuerunt, siquam- „ ve causam protexerunt, hanc, quæ Jesu Christi „ est, toto animo, rotoque conatu amplectantur.“ Neque interim Ipse cessavit: Gratarolam adhuc ad quatuor menses Plurii jussit subsistere: Dominicum vero Boverium voluit Sondrium proficisci; quo in loco fervebant maxime jurgia propter Hæreticorum Collegium, & res prope seditionem venerant. Neque dissimulavit voluntatem suam in Uraniam proficiscendi, ut conjunctis auxiliis possent omnes publicæ causæ prodesse. Revera offerebatur justa illuc penetrandi causa, cum sollicitaretur a Luffio, ut in Uraniensibus Capuccinorum PP. Templum rite consecraret. Verum cum nondum in hanc rem literas a Pontifice accepisset, sententiam mutaverat, & moliebatur lustrare Locarnum cisalpinum Helveticorum Oppidum, iuxta acceptam biennio ante in eas Novocomentis Diocæses regiones potestatem. Quamquam ab hoc etiam perficiendo abstinuit, postquam accepit tres ab Helvætiis Catholicis Legatos, scilicet Nobb Nicolaum Krus Lucernensem, Ambrosium Bântiner Uranensem, & Equitem Sc'orum Svitiensem destinatos jam esse, qui Curiam mitterentur. Sic ab hac parte in meliorem spem erectus, alio cogitationem convertit. Huc venerant Vercellenfis Collegii Cathedralis Archipresbyter, & Canonicus Berzetus de Collegiarum suorum dissidiis cum Carolo acturi; & brevi colloquio pacem inter eos firmavit. Ferrarise proficiscendum erat Seminarium, ut multo ante Ipse etiam rogaverat; & suppedatis abunde pecuniis juvit. Lustrandum Pedemontium erat a Viterbiensi Episcopo; neque Carolus consiliis suis defuit, præsertim cum Antistes ille

ut sustineri unius hominis viribus posset. Hoc emendare aggressus Cardinalis, cum omnia difficultatibus obsepta inveniret, binis ibi Sacerdotibus constitutis, quorum alter Præses in Sacrorum administratione, alter adjutor esset, Collegium ipsum, ac regionis Præfecturam Legnanum (a) transfudit, cujus loci nobilitati nihil plane præter splendorem Ecclesiasticæ rei deerat. Ita ex quatuor, quæ transfudit, Sacerdotiis, totidemque ejusdem generis aliis, quæ jam olim instituta inibi invênit, Collegio uno

conflato, restitutoque psalmodiæ cultu, animarum etiam regimini eadem occasione consuluit. Nam cum unicus antea Sacerdos mercede conductus tantæ multitudini præesset, quantam efficere quingentæ familie poterant, perpetuam hanc esse Præpositi provinciam statuit, duosque ei ex cœtu Canonicorum adjunxit, quorum ope in Pastoralis ministerio uteretur (b). Hæc Sextili mense acta, quo itidem mense, intermissa visitatione, semel, atque iterum Mediolanum veniens Ludovicum Michaëllum

ille jussus a Gregorio fuisset, ne digitum quidem discedere ab iis legibus, quas Borromeus dedisset. Tusculani in Agro Brixienti Templum, quemadmodum Mediolani etiam S. Petri in Campo Laudensi erat excitandum: hinc illud, impetratis Romæ nonnullis defuncti Brixientis Episcopi censibus; hoc, Carthusianorum Affectuum postulari auxiliis, extruendum curavit. Romæ occurrebat reficienda sacra Aedes S. Pudencianæ; ideo Sfondratum Cardinalem oravit, ut hunc sibi sumeret Titulum liberalitate sua ornandum; lepide caustus SS. Pudencianam, & Praxedem Sorores par a geminis Mediolanensibus Cardinalibus subsidium postulare. Conventualium Fratrum tempora novas leges postulabant; itemque Mediolanensium Fratrum S. Augustini Monasterium: Utrisque comparatum auxilium est; quare illis postulatus a Pontifice in ea opportunitate comitorum Universi Ordinis, quæ tunc habebantur, optimus Præses fuit; & postquam electus est probe per literas instructus: isti Moderator eximia virtutis impetratus ab Antistite Dethonenfi. Bergomi multa composita in primario Canonico Collegio propter exortas de dignitate controversias; Brixie consultum Supplicationum publicarum majestati, dum SS. Eucharistia Urbe deferretur, jussis omnibus supplicandis accensum cereum manu præferre: Mediolani curatum, ut Archiepiscopali juri subjicerentur Præfetti Templo Deiparæ ad S. Cellum, postquam litem omnem inter hos, & S. Salvatoris Canonicos diremerat. Ultimo solemniter S. Annæ Deiparæ Matris memoriam coli per Pontificias literas voluit, atque operis vacare sacram eidem diem, in Diocesi tamen dumtaxat, & Provincia Mediolanensi. Hæc mense Maio acta.

(†) Locus hic insignis est celebri victoria, quam contra Lodrisium exterorum militum copias secum trahentem ad nostræ Urbis excidium Mediolanenses Azonis Vicecomitis ductu, atque auspiciis retulere, cælitus tamen S. Ambrosii ope, & præsentia sustentati ad annum MCCXXXIX. ad diem XXI. Februarii. Traditum est enim, S. Ambrosium splendide nubi insidentem, & flagello armatum visum fuisse in æstu pugnæ, atque adeo hostes percussisse, ut versâ prælii fortunâ, qui antea habebantur pro victis Mediolanenses, et prælio victores excederent. Ejusdem victoriæ memoria ex matorum sententia fuit in causâ, ut tum prius armatus flagello Ambrosius pingeretur, & quotannis celebris recurre-

ret ac festa Civibus nostris beneficii recordatio; Quare ad sacri etiam gaudii testimonium inducta est in veteres Missales libros *Missæ de victoria S. Ambrosii ad Parabiagum*, cum celebri præfatione, quam hic referre non vacat; præsertim cum ab Ecclesiæ nostræ ritibus eam Carolus expunxerit. Si plura in hoc velis, consule Cl. Sormanum in altero ex Apologismis suis, quem inscripsit *De antithemio S. Ambrosii contra Gallos*.

(a) Celebratum hoc Oppidum superioribus etiam seculis fuit in Mediolanensi historia, tum propter delictum Friderici Anobarbi exercitum anno MCLXXVI., ut ex Othone Morena; cum propter electum ibidem domicilium a Beato Leone de Perego Mediolani Archiepiscopo, quo tempore populari seditione, & Turrianorum potentia ab Urbe pulsus, solum vertere coactus est. Extant adhuc Palatii ab eodem Leone excitati vestigia; quandoquidem hic diu exul versatus est, scilicet usque ad vitæ suæ exitum, quemadmodum docent MSS. quædam & vetusta ejusdem loci Chronica, in quibus legitur Beatus Leo supremum diem obiisse Leguani anno MCCLXIII., licet Corius, Ughellus, alique emortualem ejusdem designent annum MCCLVII. Hoc adnotandum censui, si quis fortasse lateret in aliorum Historia error putantium Leonem ex vivis expunctum, quo anno dumtaxat ab Urbe fuit exturbatus. Sane Successor illi datus est dumtaxat anno MCCLXVI. Otho Vicecomes, ut docet ipsum Othonis Epitaphium, ex quo aliquis relinqui potest conjecturæ mex locus; neque enim credibile est, tamdiu vacuum iis temporibus fuisse hanc Sedem. Sed ut ad Carolum revertatur sermo, ex iisdem chronicis constat, Borromeum, cum Legnanum venisset, audissetque Beati Leonis corpus eo in Oppido sepultum latere, diligenti tandem conquisitione repertum intempesta nocte, & summo silentio Mediolanum transfuisse. In quo S. Ambrosii solertiam imitari, credo, voluit, qui B. Diosyfi Episcopi Mediolanensis corpus S. Basilii operâ ab ultimis usque Cappadocia finibus in hanc Urbem transmittendum curavit.

(b) Ea Oppidi pars, quæ Orientem spectat, interfluente Olona fluvio, a partis alterius commercio dirempta præfens subsidium postulat. Quare ex Canonicorum Collegio unum elegit, qui divisâ illius partis Sacra præfens modera erur, ne intercepta per alluviones fluminis Oppidanorum communionem, sacris destituerentur, qui eam incolerent.

lum, & Octavium Parravicinum, illum Albæ, hunc Alexandria Episcopum consecravit (a).

CAPUT X.

Altero Capuccinarum Virginum Asceterio Urbem illustrat: Novariensi Episcopo defuncto inferias affert. Vercellis plura ex Pontificio mandato componit: Ad inexplebile Sacri Linteï visendi saturandum studium Augustam Taurinorum contendit.

1584. **M**ense Septembri novum aliud Mediolani Pœnitentiæ, & Virginitatis asyllum auctore Carolo exoritur; sive ne ulla anni pars sine aliqua insigni

Ejus gloria præteriret; sive ita decebat, ut quibus Ille virtutibus vitæ suæ primordia dicaverat, ultimas quoque Pastoralis officii curas impenderet. Annibal Vittarinus, & Joanna Uxor nulla re melius emendari posse sterilitatem conjugii sui crediderant, quam si domesticas opes, quas satis amplas habebant, in pium aliquod opus erogarent. Hujus exequendæ voluntatis curam, annuente marito, Joanna in semetipsam receperat; multisque initis cum Sacerdote consiliis, quem ad secreta conscientia adhibere consueverat, puellarum cœtum coadunare statuit, quarum nec pronus ad nuptias animus, nec tuta in paupertate virginitas esset. Sex supra viginti jam erant, quæ Monasterio empto, quod olim de Oronne

(a) Multa hoc loco in mentem veniunt, quæ suo collocari non possunt loco; quandoquidem eversa chronotaxi, video statutum Leguani Canonico-rum Collegium, deinde expositam gemini Episcopi consecrationem; licet illuc Canonici inducti sint Sextili mense, & ex Episcopo Albenis ante Junii exitum, Alexandrinus Idibus Quintilibus fuerit consecratus. Quare ad statuendum rectius rerum ordinem, & implendam, quæ hic pater, lacunam, video necessario retexendam historiæ seriem a Maji exitu usque ad provectum Septembrem. Itaque Junii initio lustrare aggressus est Carolus Diœceseos partem in planitie litam, Cassitatum scilicet, & Lactarella plebem; quare prædic Nonas in Campo-mortuo substitit. Ibi Eum convénit Dorothea Brunsvicensis Filia ejus Christiæna, quæ primum Francisco II. Sfortiæ, deinde Lotharingi Duci nupta, tum Dertouæ morabatur. Ad hanc invisendam hoc tempore in has regiones venerat Dorothea, comite assumpto Henrico II. Brunsvicensium Duce Marito suo; & forte in Ticinensi Urbe degebat. Itaque audito Borromei in Campum-mortuum adventu, ad Eum festinavit, ut SS. Eucharistiæ ex Eius manu perciperet. *Licet enim* (utor Caroli ipsius verbis in Homilia, quæ ad eandem diem in ea Villa habita ab Illo est, & per Amanuensis fortasse errorem in quartam Maji diem rejecta, dum ederetur in lucem) *licet, inquam, Caro, & Sanguis diceret Dorothea, non deceere ipsam ex florentissimis Cruentibus se se in ea riva conferre, & cum paupere, vilique Plebe ad Sacram Mensam accedere; Anamæ clausit aures Carni, & Sanguini, illiusque frivolis suæ estiones rejectit, & Spirituum Sanctam audiens, Illius acquievit sermonibus.* Quamquam alix etiam latebant causæ, propter quas Carolum convenire Dorothea vellet. Biduo post Cardinalis dum Zibidi esset, hæc ad Specianum scripsit: „ Dum Mediolano absens conterminas huic, in qua „ versor, Ville regiones lustrò, Dorothea Brunsvicensis Dux, & Christiæna a Lotharingia Filia, „ hoc tempore Ticini degens, & conscia causarum, „ de quibus ad eam Urbem ego nollem accedere,

„ maluit huc ad me venire, dumque Sacra perage- „ rem, SS. Eucharistiæ donum percipere. Egit „ deinde mecum in privato colloquio de nonnul- „ lis, quæ perscribam aliàs. Sane piam admodum, „ ac religiosam Principem vidi.“ Multis deinde „ post diebus Dorotheæ vota eidem Speciano, & Cardinali Novocomensi in hæc verba exposuit: „ Cum „ me convénit, obsecravit Dorothea Brunsvicensis, „ ut Summum Pontificem sollicitarem officiis meis, „ quo Hispaniarum Regi admoveantur preces pro „ Mariti opera, arque observantia in Philippi obse- „ quio collocanda. Vellet autem Brunsvicensem „ Ducem aliquo apud eum Regem honoris gradu „ ornari, qui dignitati suæ consentaneus esset. Ad- „ didit, optimam hanc occasionem fore, ut Conjug „ longe a sua dititione absens arceatur ab iis Animæ „ periculis, quibus laborat, atque abundat Germa- „ nica, quam hactenus incoluit, Regio. Postulan- „ tis Dorotheæ pietas, & religio fuit in causâ, ne „ ejus vota repudiarem; præsertim cum ageretur de „ tam nobili, & optime merita Familia, atque „ honesta admodum peterentur. Itaque obsecro &c.“ Campo mortuo digressus Cardinalis Zibidum processit. Atque hic opportune subit referre, quod in ejus loci lustratione Carolo dicitur contigisse, licet illud nullis monumentis publica fide munitis testatum habeam. Fert communis incolarum ejus loci, aliorumque persuasio, ad S. Jacobi Templum haud multum Zibido distans, ubi degunt Carmelitæ Fratres, latere in prægrandi marmorea Arca, quæ ibi exat, ejus S. Apostoli reliquias. Persuasioni autem huic favere videtur ipsum Zibidi nomen, quod impositum est Villa. Igitur dicitur Carolus, cum huc advenisset, voluisse Arcam eam loco movere, & conditas sacras exuvias scrutari; verum divino ostento communis piæ manus abstinuisse; obsequium tamen suum detulisse sarcophago, quem pretioso, & auro interlito peripetamine coopertum, donis etiam ornavit. Ostenditur adhuc ab Incolis hæc stragula vestis, quam Borromei manu oblatam testantur. Zibido discedens Trucazzanum adiit die VIII., deinde Melitium die

XI., unde digressum lego Mediolanum ad eandem diem venisse; Hinc die postero in S. Sepalcri Aëdibus sermonem ad Oblatos habuit, repertum inter MSS. Cl. Collegæ mei Joannis Andrea Trici. Paulo post Modoetiam profectus, triuim circiter ibidem substitit; & postrema hujus itineris causa fuerunt vota P. D. Caroli a Basilica-Petri, qui enixe rogauerat, ut Congregationis suæ Templum S. Mariæ nuncupatum rite consecrare vellet. Quo tempore item Modoetiæ fuit, juxta Pontificiam, qua pollebat, facultatem, imitantis ejus Oppidi Populo, SS. Rosarii Sodalitatem ibidem excitavit; qua de causa aliquæ etiam audita sunt querelæ Ordinis S. Dominici; sed ocyus etiam prudentiâ ejus compressæ. Per eosdem dies Principis ejus loci Dynastæ periculo consuluit. Rem hanc Ipse aperit IV. Cal. Jun. in Epistola ad Specianum: „Cum Modoetiæ essem, Franciscus de „Leva Filius Aſcultana Principis, quæ Domina est „ejus loci, atque ibidem degit, obtulit mihi sup- „plicem libellum, quem mitto, meumque enixe „auxilium postulavit. Voti reus optat absolvi, aut „saltem protrahi definitum jam tempus ad quin- „quennium alterum pro eodem implendo. Etenim „licet ille sponderit Deo, ingressurum se religio- „se Familia claustra; tamen pro certo habe, ejus „animum maxime alienum esse ab hoc vitæ insti- „tuto suscipiendo &c.“ Sane haud multo post com- „pitem voti eundem fecit Carolus Pontificiâ veniâ impetratâ. Modoetiâ digressus Mediolanum statim venit, unde literas ad Electum Albensem dedit, ut huc venite maturaret, & factem adesset biduo ante VII. Cal. Quintil., quo se tranquillius ad suscipiendum consecrationis munus compararet, mutuiſque se invicem colloquiis ad sanitatem accenderent, quemadmodum ipse etiam Albenſis postulaverat. Tamen adhuc ad geminos dies Cinesculum divertens, Mediolanum rediit Carolus die XXIII., cum jam curasset hospitium Albenſis, aliorumque Antistitum pro instante inauguratione huc festinantium honorifice parandum. Itaque Michaëllum consecravit VII. Cal. Quintil., ut præstituerat; Nobilisque præterea orationem inauguratoriam ad eundem habuit. Triduo post rursus Cinesculum properavit, ubi præter alia rescindendum erat vetustate fatiscens Templum. Corrogatis multorum Nobilium subsidiis, operi manum admovit; Quare inter has caras XIII. circiter dies absumpsit. Defunctum diurna hac lustratione Cardinalem Urbs nostra iterum excepit, quo evocavit Parravicini Electi Alexandrini desiderium, qui in Hispania usque degens, cum delatam tibi eam Insulam audisset, jamdiu per literas Borromeum rogaverat, ut manu sua Episcopum inaugurare se vellet, testatus, Consecrationem hanc insignis beneficii loco fore. Obscuravit igitur ejusdem desiderii Idib. Quintil., ut indicat etiam Homilia tunc habita, & in lucem edita. Ea occasione cum Electo deesseret aurea Episcopalis Crux collo inferenda, & sacris Lypanis de mote referta, nunc primum sancte avarus Carolus commodare tantum eidem suam voluit: dono quidem dare mulerat; sed vim munificentia suæ intulit, religione tactus, quod Pontificias literas biennio ante impetraverat, quibus cautum erat, ne ex Mediolanensi Provincia, aut Urbe SS. Reliquæ transferrentur. Scripsit tamen ocyus ad Specianum, ut Pontificiam pro hujusmodi occasionibus sibi veniam impetraret, testatusque est: se multo libentius dona-

turum fuisse, nisi ea cogitatio unicum donaturo sibi inieciſſet. Parravicino dimisso, multo molestiorem in agrum expeditionem aggressus est. Brevi nimirum excursionione Cinesculum denovo ad utgendum Templi edificium profectus XI. Cal. Sextil. Inde in Brianteos colles proceſſit. Comitem secum habebat Alexandrum Canigianum Aquarum-Sextiarum Archiepiscopum, qui Mediolani se convenerat, acturus de Ecclesiæ suæ temporibus, & nunc sumpturus etiam sollicitudinis Pastoralis exempla, focus, & particeps laborum esse voluit. Cum eo itaque Villam Fori Licinii, Casellium, atque alia in circuita loca obiverat jam exeunte julio. Ineunte autem Augusto Lambrugu primo, mox Masnagam, & S. Fitmi Pagam, ultimo Puiianum contendit postredie Nonas. Septima mensis die cum ad Castrum-Martyris eſſet, tabulas eſſeſi mandavit de erectione *Collegiate Leguræ*, de qua in hoc capite Gluſſianus egit. Conſtat id ex Tabulis ipsis a me lectis in Archiepiscopali Archivo, quæ in hæc verba concluduntur: *Datum, & actum in loco Caſtri-Martyris Pl. Id. Id. Id. Idibus Parochialibus Ecclesiæ dicti loci die Martis septimo Mensis Augusti.* Ex his locis IV. Idus Cantium, III. Aſſium proceſſerat, ubi biduum substitit; inde Vallem Brunam penetrans ad ultima usque Diœceſeos suæ conſinia ex ea parte progrediſus est. Eadem opportunitate lustrare voluit Pagos nonnullos Mediolanensis S. Ambrosii Monasterii potestati subiectos, testatus, se nullo pacto velle jure suo decedere; nam eosdem alias etiam lustraverat. Difficillimum cete hæc iter Carolo per præruptas præsertim salebras montium fuit. Quare Balthasar Capolius Cardinalis, & S. Bicealo in tabulas Apotheosis retulit anno MDCIII.: „Se eodem „anno per eam Aſſi Vallem tranſeuntem vidisse in- „dicatum ab Incolis in summa caute callem, apud „quem ingens patebat vorago: Subjectisse autem „qui indicabant, inde venientem Cardinalem cum „Limontâ digrederetur præcipitem cum jumento ce- „cidisse; verumtamen excelſo licet loco delaplum „nihil ex casu habuisse incommodi, aut vulneris, „ac si sponte, ex acclini tunulo descendisset.“ Expeditus iis Vallibus, Ugloni triduo post Idus Sextil. fuit, unde Elum, atque Chivatum lustrans in itinere, Leucum tandem appulit; ibique, ut jamdiu statuerat, Decretum condidit de Træposituræ titulo, & S. Mariæ Magdalena Parthenone intra ipsa Leuci mœnia transferendis. Sed alterum ex his Decretum executioni mandatum est nonnisi anno IV. subsequenti Seculi, quo ex SS. Gervasii, & Protasii Templo ad S. Nicolai tranſignitavit Leucensis Sacrorum Praeses cum Canonicorum Collegio: Sic etiam Parthenonis illius periculosus post Caroli obitum cum proviſum eſſet, ex Virgines loco motæ non sunt, atque unam delatæ Carolo obedientia laudem egregiam tulere. Hæc inter monitus Cardinalis de Balthouii Româ revertentis adventu jam instante, regressus Mediolanum perhonorifice eundem V. Cal. Septemb. excepit, & secum comiter ad triduum habuit: quo Venetias deinde digressus, Ipse interim in Urbe substitit cum Aquenti in Provincia Archiepiscopo, in cujus oculis adhuc per plures dies Religionis suæ, & sanctitatis monumenta defixit. Atque hic ille Archiepiscopus est, quem auditorem in Basilica sua habuit etiam die XVI. Septembris, cum Homiliam ad Populum haberet, in qua præclaris illis verbis ad eundem Orationem suam convertit: „Commendat valde, imo necessariam prædicat Pau- „lus

„ Ius Apostolus nobis Pastoribus, & Animarum eum-
 „ ram gerentibus, Reverendissime Archiepiscopo
 „ hanc sollicitudinis virtutem, cum ait: *Qui praesit*
 „ *in sollicitudine*. Et profecto sollicitus admodum nos
 „ esse oportet, qui non modo de nobis, sed de plu-
 „ rimis animabus Deo adeo dilectis redditori sumus
 „ diuturnissimam rationem, qui fideiullos sumus
 „ pro tam multis; ideoque merito Sapientissimus no-
 „ stri misericordia motus, nos tam instanter, ut
 „ solliciti sumus, admonerat: *Fili mi si sponsoderis pro*
 „ *amico tuo, defixisti apud extraneam manum tuam,*
 „ *illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis ser-*
 „ *monibus*. Fac ergo quod dico, *filii mi, & temetipsum*
 „ *libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discer-*
 „ *re, festina, sollicita amicum tuum: Ne dederis som-*
 „ *num oculis tuis, nec dormientes palpebrae tuae &c.* “
 „ Scio alios in ea opinione fuisse, aut saltem voluisse
 „ conjicere in ea Homilia rem fuisse cum Cardinali
 „ Paleotto Bonoventis Archiepiscopo; sed praterquam-
 „ quod ex literis habeo, Paleottum eo tempore vix coe-
 „ pisse recreari ex diuturno morbo, qui eum pene op-
 „ presserat; Certe neque Carolus praterisset Viri il-
 „ lius dignitatem, dissimulato Cardinalis Titulo. Quan-
 „ quam suppetunt mihi cettiora etiam Borromei ipsius
 „ testimonia, qui Cautus cum esset, scripsit, eum Ar-
 „ cheiepiscopum Aquensem esse in comitatu suo; & Medi-
 „ olanum deinde reversum in data ad Specianum Epi-
 „ tola post Non. Septemb. huc habet: „ Habebis
 „ insertas meis Archiepiscopi Aquensis in Provincia
 „ literas, qui mecum hic versatur jam multis ex
 „ diebus. Multum recreat me illius consuetudo:
 „ Et Viri Religionem facio pluris, quam commu-
 „ nem Episcoporum aliorum pietatem. Etenim mo-
 „ ribus probe compositis, atque eo animo praedi-
 „ tum video, qui vere Sacrorum Antistitem deceat. “
 „ Praterea Archiepiscopus hic Mediolani adhuc dege-
 „ bat X. Cal. Octobris; ad quam diem lego ejusdem
 „ literas Borromeo Vercellis redditas; atque in iis di-
 „ cit: *Se quadragesimo post Vercellis fore, ut a Cardinali be-*
 „ *nedictionem accipiat, qua munus, statuet deinde ad Se-*
 „ *dem suam oculus reverti.*

„ Hae cum ageret Carolus, facile putaverit quisi-
 „ piam tot laboribus Pastorem Ejus sollicitudinem
 „ fuisse exhaustam. Verum suppetunt adhuc multa,
 „ quibus solertiam Ille, ac diligentiam impertitus est
 „ suam. Nunquam trimestri hoc spatio dimovit a
 „ Rhætia oculos, excubans in quacumque opportuni-
 „ tatem, ex qua patere novus illic aditus posset.
 „ Nam cum sciret, mense Junio indicta esse in Urbe
 „ Curienti Procerum comitia, Helvetiorum patroci-
 „ nium jam Pontificis literis excitatum. hoc tempore
 „ efficacius sollicitavit; quam in rem Pompejo item a
 „ Cruce demandari parem legationem optavit, ut
 „ Regis Philippi nomine in Rhatorum coetu praesi-
 „ dium aliquod Cisalpinis pestularet. Imo curaverat
 „ etiam adjungendum sibi praesidium Mariae Augustae
 „ tum in Hispania degentis per epistolam ad eandem
 „ datam, quam Petro Francisco de Justis Amico suo
 „ Madriti versanti commendaverat. Hic deinde re-
 „ scribens, officii sui exitum in hae verba exposuit:
 „ „ Obtuli Augustae literas tuas, quo tempore remo-
 „ „ tis arbitris in intimo Conclavi erat. Ipsamet
 „ „ resignavit manu sua, atque me adstante totas le-
 „ „ git. Quandoquidem vero me familiari sua cou-
 „ „ suetudine dignatur Maria, lectis literis, amice
 „ „ de Te percunctari plura voluit, & de moribus,
 „ „ atque institutis Tuis avide praterea quaesivit. Tot

„ de Te dicta invicem sunt, eoque processit sermo.
 „ nis ardor, ut me pra gaudio lacrymas non te-
 „ nente, illa etiam in stertim erumperet suavissime;
 „ „ nunquam adhuc lacrymabunda dimitteret, rogavit
 „ „ ut die postero ad se redirem, novumque de Te
 „ „ sermone instituerem. “ Interim Carolus Novom-
 „ „ comum Bernardinum Moram miserat, ut cum ejus
 „ Urbis Episcopo de Cisalpinorum temporibus consul-
 „ taret; Qua etiam de causa ad Chiliarcam Lustium,
 „ Amanum Tannerium, & Scultetum Pfister legaverat
 „ Familiarem suum Bernardinum Taurusium. Sane
 „ adeo in Vallium earum lustrationem iminebat
 „ spe, ut rem jam factam putaret. Idecirco licet mu-
 „ nitus Pontificia facultate, optaverat etiam a Cardi-
 „ nali Altempio, & postulaverat per literas veniam
 „ *Templa consecrandi, & Pontificalia obeundi in Diocesi*
 „ *Constantiensi*, cujus idem erat Episcopus. Praterea
 „ Episcopo Curienti, exeunte Junio, hae scripsit: „ Etsi
 „ „ semper expectivi eum Amplit. Tua coram de mul-
 „ „ tis agere ad hanc Visitationem spectantibus; ta-
 „ „ men huc usque *per multas Ecclesiae meae occupatio-*
 „ „ *nes* “ (miror in hisce postremis verbis, qua
 „ manu sua Borromeus adiecit, maximam Ejusdem
 „ humanitatem, qui noluit Catiensi Episcopo obje-
 „ cere repugnantis animi sui vitium, quod nos alibi
 „ innuimus) „ mihi non licuit. Sed spero, me bre-
 „ „ vi ad quaedam Valli Mesolcina finitima mea Dio-
 „ „ cesis loca accessurum, quo non dubito, quin
 „ „ Amplit. Tua a me prius de meo accessu com-
 „ „ munes facta libenter conventuta sit, etiam Vallis
 „ „ Mesolcina pro suo Pastoralis munere visitandae oc-
 „ „ casione, ut tunc & meo satisfaciam desiderio,
 „ „ & non exiguo utriusque solatio in Domino afficia-
 „ „ mur. “ Vere moras mihi etiam visus est nehere
 „ ad hanc expectandam opportunitatem exeunte Julio;
 „ nam per id tempus eorum comitorum exitum ex-
 „ spectabat.

„ Verum triste admodum responsum Curientium
 „ fuit, qui, ut supra retulimus, obsecrantium, atque
 „ urgentium undique Principum expectationem elufete.
 „ Patienter, ut omnia, tulit hoc Carolus, & tanta
 „ dejectus spe, intermittere tamen suorum aequae,
 „ atque aliorum eorum noluit. Neque divino, neque
 „ humano diffusus auxilio, conatus est expugnare
 „ Haereticorum perfidiam fufis primo ad Deum preci-
 „ bus, novis deinde comparatis praesidiis. Ubi pri-
 „ mum refragari voto suo Rhætos audiit, per se ip-
 „ sum permovere Philippum Regem statuit, quando-
 „ quidem videbat irritam Internuncii operam cadere.
 „ Datum piis Ejusdem literis Regium responsum ex
 „ Hispanica lingua fideliter redditum hic accipe:

*Philippus Dei gratia Hispaniarum, uriusque Siciliae,
 & Jerusalem Rex &c. &c. &c.*

„ **M**ultum Reverende in Christo Pater, Cardi-
 „ nalis Borromeae, Nobis admodum care, &
 „ „ multum dilecte amice. Ex Tuis ad Cal. Quin-
 „ „ til. datis, quemadmodum etiam ex Arragonii
 „ „ literis didicimus enucleat, quis fuerit negotii
 „ „ illius exitus; & quid Rhæti de Clavennensibus,
 „ „ & Vultrenis statuerint. Quod egisti hactenus,
 „ „ valde videtur consentaneum ei, quo flagras, di-
 „ „ vine gloriae studio, atque Christifidelium utilita-
 „ „ tis procurandae. Maximas Deo agimus gratias,
 „ „ quod feliciter labori tuo optime in Mesanicis col-
 „ „ locato exitum dederit: Aequum est autem Tibi
 „ „ etiam

„ etiam ab omnibus grates haberi, atque a Nobis
 „ præsertim, quod facinus, & propenso ma-
 „ xime animo optamus. Sacrum hoc ceptum
 „ opus urge feliciter, optimamque retine, quam
 „ habes, voluntatem; Nos enim quidquid in No-
 „ bis est, ultro deferemus in iis omnibus, quæ
 „ in tein hanc expedite videbuntur. Perge item,
 „ ut facis, consiliorum tuorum rationem, ac fe-
 „ rtiem Arragono aperire. Deus interim Tibi,
 „ multum Reverende in Christo Pater, & Cardin-
 „ nalis mihi care admodum, & multum dilecte Ami-
 „ ce, semper præsto sit.
 „ Ex S. Laurentii Palatio postrid. Idus Augusti
 „ MDLXXXIV.

EGO REX.

Revera Carolum favore Regio recreatum, & sustentatum valde fuisse conjicio; nam de hujus lustrationis felici exitu aiceps non hærere exinde mihi videtur in literis. Quæ ratio veto inita esset cum Arragono ad eam perficiendam, me latet; cum nihil consilii suscepti dilucide aperiant epistolæ, utpote res hæc in privatis colloquiis agebatur. Quod unice inferre licet ex literis Romæ datis, in ea opinione Carolus fuit, ut refragantibus quantum vellent Hæreticis, strenue tamen Vulturenos adiret. Hinc puto Arragonium ad Cardinalis præsidium, ac tutelam statuisse metum aliquem admovere, nequid illi contra molirentur. Sane cum Specianus Romæ scripsisset: *Veneri se, ne Cisalpinorum tantus in desertionem tandem erumperent, se vero ultro Philippo potestati Vulturenos desereret*; timorem omnem Carolus abiecit respondens: *Obsidem se Regiæ optime voluntatis fore; & si improvisò concitati Cisalpinæ se Philippo regerendos ducant, re epturum in se id oneris, ut eas regiones utrum Rharis assevadat a Rege ipso imperaret.* Alias etiam scripsit: *se in Rharorum lustratione multis aliis viis velle remediis, nisi spiritualibus, ut ipsi verbis utar.* Magnum insuper momentum conjecturæ meæ sunt ipsa Caroli verba, qui antequam Aronam proficerebatur mense Octobri, ad familiares suos conversus: *Nunc tandem, inquit, tentandum est aliquid præter morem.* Sed de hoc inferius. Præter Regium favorem felix aliud allatum nuncium ex Mefaucis Carolum in tanto dolore recreavit; scilicet ineunte Quintili venisse in Ecclesiæ Romanæ gremium magni apud Cisalpinos nominis Hæreticum Samuelem Frontani Filium: Et Broccum insuper quemdam cum tota ipsi familia execratum impia Sectæ suæ dogmata: Præterea videri ubique iis in partibus bene inclinari tein, cum turmatim Hæretici ipsi ad Sacra confueant.

Sed alia nonnulla ultimò evolventa sunt, quæ item trimestri hoc spatio Carolus perfecit. Vacuum erat per hoc tempus S. Andreae Sacerdotium in Belgio, quo jamdiu se Cardinalis abdicaverat; cumque in abdicacionis Tabulis addita fuisset, se infeno, clausula, cum jure tamen regressus; videtque eum Titulum possessoris morte in suo adhuc jure esse, nunc splendidius eum repudiavit; optavitque, ut eodem Cameracensis Episcopus ornaretur, cui illud maxime opportunum videbat propter Ecclesiæ suæ tempora; reservata tamen pensione quotannis solvenda partim Archiepysytero Mediolanensis Basilicæ Sancti Laurentii, qui natione Anglus cum esset, & a Patria pulsus hoc subsidio indigebat; partim Griffidio Roberto Anglo item, & Carolo a Confessionibus,

qui cum Theologi munere in Metropolitana Basilica fungeretur, & propter linguæ impedimentum Evangelica fungi prædicatione pro munere non posset, hortatus a Carolo fuerat, ut se dignitate illa abdicaret. In Vigletii Valle Novariensis Diocesis Ludimagistrum constitui voluit, qui pueros gratis erudiret, quandoquidem ad se venerant ejus regionis Legati pecuniæ subsidium offerentes ad Institutorem alendum. Consuluit item turbis Laudensium Civium, qui anuquare recentia Bossii Lustrationis Decreta conabantur. Fratribus Ordinis Servorum Deiparæ, qui Angliæ debebant, novis leges Roma impetravit; cumque pictarum alearum ludum summopere execraretur, nonnulla Romanis Patribus proposuit pro istdem leviter eliminandis. Ad Idus Quintil. Modoetiensem Basilicam novis tandem ornamentis auxit, acceptis Pontificiis litetis, quibus Canonicis iis Almutia, & Antistiti violaceum paludamentum deferebatur. Paulo post cum Tanne-rio, qui Mediolanum venerat, egit nonnulla pro excitando Polegi novo Seminario; quemadmodum etiam cum P. Claudio Medulla secreto Pontificis Internuncio apud Belgas, qui huc missus cum arcaicis Alexandri Farnesii literis exposuerat Belgii calamitates, consultaverat de aptis Provinciæ illius remediis; atque in se receperat fore, ut Pontifex, & Rex Hispaniarum officiis suis permoti opportunitiora ad miseræ Regionis subsidium aliqui statuerent. Idibus vero Sextil., cum absens esset, per Vicarium Audocnum curavit Sanctæ Praxedis Virgines in novum exadificatum Asceterium transferendas. Moliebatur etiam Somascha Patres in hanc Urbem inducere, Speciano instante, suaque in hunc Ordinem benevolentia suadente; jamque circumspiciebat illis quamprimum evocandis appositam sedem. Neque exciderat animo Afconensis Seminarium cogitatio, cum testatus iis Incolis fuisset dum Adli versaretur, futurum fuisse, ut Præfides Lyexo illi præfens ipse daret, si pestilentia in ea vicinia grassantis furor deservisset. Consuluit ritibus etiam Ordinis S. Dominici, cujus Patribus voluit a Pontifice interdicti illa, quæ penes eos in usu erat, cæremonia; scilicet ut Populo benedicerent, dum Sacrificium pro Defunctis offerrent. Præterea haud multo ante (sive a Rege Philippo rogatus, sive sponte, incertum) interprete Ragazonio obsecraverat Henricum Gallicæ Regem, ne favore suo aleret in Belgio infinitam Alenconii Fratris spem, ex cujus præsentia multa Orthodoxæ Religionis incommoda timebantur. Et sane Rex ille tantum Borromeo detulit, ut Ragazonium jussisset in hæc verba rescribere: *Bono animo esset Cardinalis, quandoquidem nullatenus Philippus Rex fuisset exinde laboraturus in Belgio. Alenconii causa. Nonis Septemb. cum videret vacuum Pastore Brixiensem Sedem plurimis obnoxiam nialis, Speciano demandavit, ut Summum Pontificem sollicitaret verbis suis, quo Urbi illi citius daretur Antistes; adjecitque, opportune consultum fore, si Parentii Episcopus Casar de Norez Brixienfisbus Sacris moderandis admoeretur. Extat autem in iisdem literis immortale ejus viri præconium. Ultimo appono primum, quod mihi se obtulit, Caroli mortem præsentientis indicium. Siquidem ante Nonas Augusti Joanni Botero sibi a Secretis mandatum dedit, ut diligenter in Sanctorum Actis adnotaret modum, & pietatem, qua sancti usi sunt viri in subeundo extremo mortis certamine: Insuper exciperet ex hæ-*

ste-

ne dicebatur, procul ab omni pudicitia periculo ejus sumptibus alebantur (a). Captæ deinde amore solitudinis, studiisque pietatis, quæ suaviora in dies consuetudine sunt, unanimiter rogavere, ut religioso alicui Ordini adscriberentur; Nec Vistarina abnuebat, modo ne ab iis institutionibus ulla ex parte recederent, quas ipsa arbitrato suo descriperat. Sed cum multa in iis perperam, & absurde congesta Carolus invenisset, severiori Franciscani Ordinis disciplinae ultro consentientes sub S. Barbara auspiciis adscripsit, atque ea de re publicas tabulas confici mandavit. Grave id vulnus Matronæ animo fuit, quæ non modo Sodalitii mater, verum etiam magistra dici vellet. Itaque cum re adhuc infecta, Cardinalis decessisset, convocatas in unum Virgines, aut cucullam illico abjicere, aut alibi querere vitæ alimenta, & faceffere ex ædibus jubet.

Hanc, ut in pia alioquin muliere credere libet, sexus magis, quam animi contumaciam miraculis iis expugnari concessit fuit, quæ initium sequenti libro facient.

Nunc Carolum sequi præstat ex Urbe discedentem, nec ultra rediturum, nisi ut in sinu Patriæ, cui tot immortalis gloriæ monumenta reliquerat, mortalitatis quoque exuvias deponeret. Solemne Illi omni tempore fuerat Provinciæ Episcopis in extremo vitæ periculo constitutis benigne adesse, quo & alios laudabiliter mori doceret, & ipse amplius diceret. Itaque cum Francisco Bossio Novariæ Antistiti paucas jam vitæ horas superesse accepisset, quamquam aliis curis implicitus, deesse tam piæ consuetudini noluit [b]; cumque celerior interitus adventu Ejus fuisset, caritatis officia, quæ præstare morienti non potuerat, mortui Manibus dedit. Exequias peragenti Cardinalis Ferrerius super-

ve-

floriis testimonia omnia Religionis, qua probi homines Sacrum Divini Panis Viaticum morituri suscepissent, atque ad se ocyus transmitteret.

(a) Monasterium hoc ab Orona, sive Aurona Theodori Archiepiscopi Mediolanensis sorore, quæ illud condidit, nomen etiam antiquitus acceperat, ut videtur est apud Puricellum in Monum. Basil. Ambros. n. 231. Agit de eo etiam Mabilonius in Annalibus sui Ordinis tom. IV. Injuria temporum cum vacuum esset, a Sixto Papa IV., instante Galeatio Maria Sfortia Mediolani Duce, effosa viâ subterraneâ adjunctum est S. Augustini Monasterio, quod e regione ex altera viâ parte extabat. Tamen S. Caroli ætate illud Oronæ Monasterium novum S. Agathæ nomen habuerat. Multis, gravibusque de causis Ragazonius Apostolicus Visitator anno LXXVI. supra sequimillesimum, obstructo aditu subterraneo per Decretum suum, S. Augustini Virgines ab ejus possessione deiecerat, ut legi in ipsis Visitationis actis asservatis in Archiepiscopali Archivo. Itaque in has vacuas S. Agathæ, sive Auronæ ades primo molitus fuerat Carolus Helveticos Alumnos inducere, ut alibi innuimus; nunc opportuniore iis delinquato domicilio, collectis hæc Virginitibus incolendas attribuerat.

(b) Die XVIII. Novariæ scriptæ sunt litteræ Agidii Bossii Carolum monentis de impendente Episcopo interita. Die autem eadem sero reddita Carolo litteræ sunt; quare septimâ insequentis noctis horâ ad eum invisendum se in viam dedit. Diligebat Novariensem Episcopum Borromeus ex animo, præsertim cum sibi Romæ detulisset perutile admodum, vivente Avunculo, operam, quam deinde industrie, & solerter in plurimis demandatis lustrationibus sibi, atque Ecclesiæ navaverat. Unum reci-

to amoris sui testimonium ex literis ad Guillelmum Bavariæ Ducem datis. Erat in Bossiorum are quidam ex Bavariæ Nobilibus, & Fuggeriorum Gente propter Fuggeriæ dotem, quæ Marco Antonio Bossio nupsit. Itaque ut ea gens nomen apud Bossios dissolveret, curavit Carolus apud Guillelmum, proque ejus favore in hanc rem impetrato gratias egit in hac verba:

Serenissime Dux.

„ Q UOD Celsitudo Vestra in Nobilis Viri Marci
 „ Antonii Bossii negotio egit, & mihi gratissimum accidit, & verò semper a nobis expectatum fuit, quibus compertum est eam, cum
 „ omnes veri Principis partes expleat, atque exequatur, tum vero beneficentiam, in qua virtutis splendor est maximus, ita exercere, ut quotidianè quamplurimos sibi obstringat beneficiis. In
 „ iis autem, qui illius causa plurimum & debent, & cupiunt, ego quidem nomen profiteor meum; cum tantam ejus erga me humanitatem, & benevolentiam semper cognoverim, quam nunc plane ostendit in re mihi quidem valde grata, in
 „ Bossiorum scilicet causa; summo namque amore illam Familiam, in primisque Episcopum insigni pietate præditum Virum diligo, totque ejus sunt
 „ merita, & virtutes, ut optime beneficium collocasse Celsitudo Vestra credere debeat. Itaque illi primum gratias de ista benignitate & ago, & habeo; deinde forte polliceor, ut me semper in omnibus rebus, in quibus operâ meâ uti voluerit, studiosissimum, paratissimumque habeat. Hoc sibi certo persuadere potest: vincam illius opinionem, officiis meis.

venit [a], cum quo Messeranum processit, ut ejus loci Dynastam amicitia, & sanguinis propinquitate sibi conjunctum gravi morbo ægotantem opportunis ad spem salutis æternæ subsidiis præmuniret [b]. Hinc eodem, quo venerat, comite Vercellensis adiiit mandata de rebus gravissimis executurus, quæ a Summo Pontifice acceperat [c]. Aberat eo tempore Franciscus Bonhomius ejus Urbis Episcopus, qui quantum præsens prodesset, subsecuta post ejus discessum calamitates declarabant. Capitales inimiciæ potentissimos Civium invaserant; & dum privata odia ulcisci vo-

lunt, ad publicum excidium grassabantur. Nihil opportunius in tantis periculis Cardinalis adventu accidere poterat. Feroce paulo ante animi consiliis Ejus, & precibus deliniti abjecere arma, oblique victoriæ, quam de inimico quisque suo appetebat, satis gloriæ se adeptos credidere, si a Carolo victi dicerentur.

Confluxerant interim Vercellas officii causâ multi finitimarum regionum Antistites, inter quos Cardinalis Laurus Montis-regalis Episcopus Sabaudicæ Ducis nomine rogabat, ne quoniam illuc usque processerat, Taurinum ire gravaretur [d]. Pater-

nus

(a) Inutile Boffio festinantis Borromei officium fuerat; nam qua nocte Hic Novariam contendit, ille e vivis excessit. Substitit tamen mortuo profuturus Carolus, & inferias Pontificali ritu absolvit. Ægre tamen adducor ut credam, Ferrerium Cardinalem Novariam ad Carolum venisse, cum ejus legitimas literas monentis de lethali Principis morbo, obsecrantisque, ut Messerani adesse citius vellet; imo etiam Caroli responsum pollicentis, se illic citius cum eo fore. Revera die XXI. Septembris Carpignani fuit Borromeus, sub meridiem credo: Inclinato Sole Messerani, ut indicare videntur datæ ad eam diem Carpignani literæ, & spondent eæ, quas Novariæ ad Cardinalem Vercellensem dedit. Excusare autem mihi facile potest Ferrerii absentiam iusta oblata decumbentis confanguinei sui causa; nisi velimus dicere: Ferrerium ad multum viæ obviam Carolo venienti processisse, præsertim cum jam conditum esset, se sub diei XXI. vespere Messerani fore.

(b) Optavit æger Princeps, ut postremam salutem hanc sibi consolationem afferret Eucharistici Panis manu sua percipiendi. Annuit statim Cardinalis, adjectisque fiduciæ, & amoris plenum colloquium, quo omnem languentis metum absterisit, & paratam in utramque partem voluntatem inflamavit.

(c) Vercellas ingressus est die XXIV. sub vespere. Ibi plura sancienda erant pro componendis Canonicorum præsertim dissidiis, inter quos multa Mediolani etiam inierat concordie firmandæ consilia. Oraverat præterea paulo ante Bonhomius, ut eam Urbem Apostolica auctoritate usus iustraret. Sed in hæc verba Cardinalis responderat: „ Quod „ de iustrandis Vercellis rogas, nulla mihi in præ- „ sens perficiendi consilii tui potestas est. Non ab- „ nuo tamen, si Pontificium mandatum accesserit, „ illuc contendere ad stabilienda Decreta, quæ pro „ Canonicorum tuorum Collegio jam sanxi. Iustrationis integræ opus reservabo deinde Sarfina Episcopo, qui Legatus a Gregorio est ad iustrandum „ Pedemontium. Ejus uimirum Antistitis religioni, „ prudentiæ, & piis desideriis multum defero. “ Nunc itaque Pontificis idem rogaris perspecta sibi voluntate, totus in mitigandis Canonicorum animis fuit. Ne interim otioso sibi elaberentur subsceiva

horæ, dum Vercellis esset, sollicitavit iterum Gallicarum Regem pro Cisalpinorum Religione suscepienda; & pares in eandem causam literas ad Pontificium Venetiis degentem Internuncium dedit, ut pronam semper eorum Tarum in Ecclesiæ amplificanda jura voluntatem incitaret. Ebreduni Antistitem laudavit pro susceptis apud Henricum Regem Religionis fovendæ studiis. Per eosdem dies rogatus a Cardinali Toletano, sex Actorum Ecclesiæ Mediolanensis volumina in Hispaniam misit, ex quibus a Philippo Rege unum postulabatur, futurum S. Laurentii Bibliothecæ Regiæ ornamentum. Item Venetiarum Ducis verbis publica facta est Carolo salutatio per Otatorem Jo. Delphinum; qui Augustam Taurinorum ab ea Republica, credo, legatus fuerat. Fraterrea gratum Romæ nuncium accepit, quemadmodum consultum esset votis Brunsvicensis Ducis, gavisisque est utilem admodum operam suam in ejusdem Principis dignitate augenda fuisse collocatam; quare gratulatorias ad eundem literas dedit. Demum legato Augustam Taurinorum Bernardino Taurisio, gratulatus Carolo Emmanueli est de incedis cum Philippi Regis Filia Catharina proxime nuptiis; & Novariensium calamitatis memor propter Boffii interitum, in Pontificis oculis rogatus defixit egregiorum hominum merita, quibus ea regenda Ecclesia uto demandari posset: Proposuit scilicet optimos futuros Antistites P. F. Franciscum Panigaroniam, pro quo accesserant etiam Arragonii officia; Casarem Specianum, quem cum paulo ante S. Severinæ Cardinalis Pontifici proposuisset, responderat Gregorius, *Expectandum in hoc testium Borromei voluntatum*; Præ ceteris tamen Gasparem Vicecomitem, qui tunc Melitæ erat, & postmodum Carolo ipsi defuncto fuit successus. Hæc negotia, imo Vercellenium tempora Carolum usque ad IV. Octobris diem in ea urbe renuere.

(d) Non ulla officii deferendi causa Cardinalem Vincentium Laurum compulsi, ut Vercellis Borromeum conveniret; sed potius nonnulla, quæ in Taurinensi Aula inciderant, persuaserunt, ut remedium aliquod a Carolo postuleret. Quindecim ante diebus circiter cum Vincentias audisset, deliberasse jam Borromeum de suscipienda Fraxineti ad Padum iustratione, scripserat se illic fore, atque innuerat cau-

li adfuisse, cui nascenti prænunciatus sanctissimæ vitæ splendor affulserat. Sane Franciscus Panigarola Astensis Episcopus, cum Ejus laudes funebri Oratione recoleret, diserte testatus est, sapius ex Illo se audivisse, annum hunc mortalitatis suæ ultimum fore [a].

CAPUT XI.

Varalli in Divina abditus, febrî corripitur. Mortis instantis præscijs, Aronâ navigat Aſconam, ubi Collegium rite instituit. Mediolanum navigio reversus, diem unum ex morbo decumbens, & Sacris Myſteriis expiatus extinguitur.

1584. **R**Ediens ex Taurinensi Aula Cardinalis, cum de imminente vitæ exitu interiore spiritu moneretur, Varallum secedere decreverat [b], ut Dominicæ

Passionis mysteriis, quæ inibi compluribus in ædiculis affabre expressa cernuntur, extrema suspiria consecraret. Adeo infixum animo habebat gravissimum illud Apostoli effatum, nemini ad Christi Liberatoris gloriam, nisi per ejus supplicia iter esse. Accersito itaque e Societate Jesu Francisco Adurno, cum quo sæpe conferre arcana conscientiæ consueverat, circa Idus Octobris ad Sacrum Montem venit, paucis familiarium secum retentis, ac severe monitis, ne sibi pias cogitationes, quas ejus loci sanctitas postulabat, ullo de rebus humanis sermone interpellarent. Prima omnium cura fuit antea vitæ noxas, quantum poterat pueritiæ memoriam recordari ultimam, ad Pœnitentiæ Tribunal asferre; idque tanto cum sensu doloris fecisse dicitur, ut interclusa lacrymis voce ægre confessionem abolveret [c]. Aggressus deinde

(a) Præfensisse Carolum obitus sui cæta quædam indicia non negaverim; suspicor tamen statutum mortis diem Eidem certo ad hoc tempus non patuisse. Etenim ostiduo ante ad Pontificium in Gallis Internunciis literas dederat, quarum Synopsim reddo. Dicit itaque: „Mandatum sibi a „Romano Pontifice esse, ut novis officiis Henrici Regis animam tentet, atque incitet ad opem Cisalpinis ferendam. Nihil Regiis vocibus opportunius in hanc rem fore: gemere intolerando „afflictos jugo eos populos: Pastorum suorum curam & auxilium omnino propter violenta Rhetorum „consilia desitui: eas Valles sentinam esse improbitatis & diversorum nequitiarum, cum liber ad eas & tutus sit aditus facinorosis hominibus quibuscumque: orare se, ut amicam miserrimam Provinciam Rex portiget manum, & quantocyus potest: scilicet expectati a se responsum summis votis, atque enixe optare, ut ante Idus Novembris, aut saltem ante Calend. Decemb. quando Baden- „siam Helvetiorum Comitia indicentur, certum præsidium afferatur. Curam hanc vere Christianissimæ „mo Rege dignam, atque apprime necessariam, „& validissimam ad Procerum illorum infirmam „audaciam. “ Adde tam concitatis votis Borromei ipsius verba, quibus usus est ad Aragonium Ducem & familiares suos, ut statim inuenimus: Adjice præterea susceptum a Carolo consilium, ut Beationem proficisceretur, quemadmodum paulo post indicabimus. Neque persuaderet difficulter admodum poterit provecta ultra vitæ suæ terminos Borromei consilia, cum speraret fore, ut, nonnisi triumphatâ Rhetorâ, ovas Calestem Patriam inveheretur.

(b) Augusta Taurinorum cum esset ad Mediolani Governatorem scripsit, „probari sibi admodum „eiusdem vota obsecrantis, ut P. F. Franciscum

„Panigarolam Novariensis Ecclesiæ Sacris præficiendum curaret: Cordi sibi esse tam pia postulata, „præsertim cum ad illius Sedis & Mediolanensis „Provinciæ utilitatem conspirarent . . . . . Se orare „enixe Deum, & adscivisse in subsidium aliorum „etiam preces pro Cisalpinorum negotio perficiendo; atque idcirco se brevi velle Varallum desistere, quo efficacius eandem causam Deo commendatam faciat. “ En itaque potissima ratio, propter quam se in eam solitudinem recipere constitisset. Ut tamen itineris hujus seriem exacte texamus, Taurino digressus videtur ad VIII. Octobris diem, quandoquidem scripsit se biduum illic fuisse. Die postero Clavasi substitit, ut constet ex Epistolis ibidem datis. VI. Idus Bugellam sub vesperum venit, qua in Urbe equitem Capram a se dimisit, remisitque ad Carolum Emmanuelem Ducem, ejus jussu datus ille fuerat itineris comes. Bugellam advenienti allatum est Nuncium Messerano, confectam ibi lacrymis Demarchi extincti uxorem consolationem a se aliquam postulare. Quare mane postero dubia adhuc luce illuc tetendit, & propter festinationem gemmati Pontificalis annuli oblitus, eundem paulo post Varalli accepit, propter Demarchi Joannis Georgii Ferreii solertiam, qui Eidem reddendum curavit per certum nuncium. Hujus deinde laborem remuneratus est Cardinalis, aureis tribus Hispanicis, licet subveritus esset, ut scribit in Epistola sua, ne tam tenui dono hominis illius spem, & diligentiam contristaret. Messerani pransus cum Vercelleni Cardinali, die XI. Varalli ad vesperum fuit.

(c) Opperiebatur Varalli Carolum P. Adurnus illuc evocatus per literas Ejusdem postridie Calend. Octob. Vercellis datus. Ejus opera usus est Cardinalis ad methodum quamdam meditandi, ejus ductu inendam; præsertim veto, ut apud eum conscientie

inde quantocyus exolvere quidquid Divinae Justitiæ deberet, eas sibi pœnas indixit, quas alius quilibet a se ipso expetere pro gravissimis sceleribus possêt. Vigilæ, & fames vix in Ipso notatu digna erant [a]. Exaratum vibicibus cadaver, & interior vestis cruore perfusa paulo postea docuere quid in illo noctis silentio ageret, cum singula alternatim Sacella solus in tenebris circumiret.

Inter hæc corporis cruciamenta febris obrepit [b], cujus accessum studiose

dissimulare conatus est, ne benignis suorum officis eam vitæ asperitatem lenire cogeretur. Tertio tamen die eodem æstu correptus Patri Adarno id, quod erat, aperuit; atque ejus auctoritate victus coctum absque ullo condimenti genere panem sibi ad cibum apponi, & refertum stramento succum ad quietem sustineri non recusavit [c]. In hac tanta membrorum infirmitate tantam perpetuus Ejus erga Deum amor vim ceperat, ut quoties ad aram litaret, flamma illa caelestis, qua interiorum ure-

tia maculas omnes deponeret. Nam potissima per hos dies Adarni cura fuit ex Caroli nutu, meditandi materiem digerere, & fuso explicate familiaribus, quos in comitatu habebat, sacrilique item excitationibus vacare voluit. Ceterum Divina contemplari per se ipsam semper voluit, quam primæ exercitationem in multam etiam producebat noctem, Sacella per Sacrum Montem dispersa religiose obiens, & laterculam manu gestans. Christi mysteriorum ad ea Sacella meditatio parum vespere, partim ante lucem quinque admodum horas absorbebat. Idibus Octob. videtur labes omnes absterxisse Confessione sua, quam crebris interruptam suspiriis perfusus lacrymis ubertim emanantibus P. Adarnus excepit. Nocte subsequente septem continentes horas constantiter precabundus transiit, ut scriptis Taurinus.

(a) Voluntarius corporis sui cruciatus brevibus complexus est usque succi plenis verbis Joannes Boterus: „ Erat ei cibus panis: potus aqua: lectus „ assers: somnus supra omnem fidem brevis: sermo „ mo fere nullus. Omnibus animi, atque etiam corporis viribus enitebatur implere *ea, que de vram patrum „ sanctorum Christi, in carne sua.* Adeo nihil sensibus „ indulgebat, ut vix satis naturæ necessitati faceret. Neque dissimulandum est illud demilli animi indicium, quo usus per hoc tempus fuit. Nam quamdiu Varalli fuit, hoc sibi ministerii sumpsit, ut ante lucem afferret lumen P. Adarno, a quo deinde reliqua familia acciperet. Idcirco noctu consueverat lucernam in cubiculo suo habere, tum ne familiaribus suis illius inferendæ molestiam exhiberet; tum etiam ut jucundo piarum rabularum, quas ibi habebat, aspectu fruere, si quando oculos aperiret.

(b) Si febris hujus causam investigemus diligentius, alia evolvemus, quæ Scriptori excidère. Advertendum itaque est, Carolum ad diem XVIII. Varallo ad breve tempus discessisse evocatum gravissimis Cardinalis Vercellensis curis, qui scripserat, se ad eam diem Aronæ fore, ubi opportuna Ejusdem consilia fuisset excepturus. Pridie quam discederet, narrat Boterus, Carolum familia advocata dixisse: *Consilium est nobis aliquid magis, non soliti sumus.* Quæ generosa ac Borromeo digna verba mihi luculenter indicant, quod supra aperui: Eam constituisse, ut quocumque proposito etiam vitæ periculo strenue in Cisalpinos penetraret. Cui conjectura suffragari etiam videntur, quæ Taurini ad Aragonium scri-

pserat, eaque etiam quæ paulo post in literis ad Taurinum datis consistunt. Nocte insequente antequam discederet Aronam versus, ut Boterus descripsit, octo horas in oratione supplex posuit; quo quidem tempore nullo unquam fulcro nixus est, ut corpus, quamquam diuturna inedia incredibiliter debilitatum, atque afflictum regeret ac sustineret; sed recto semper pectore, & contenta cervicæ, & totius corporis statu plane immobili cum omnium admiratione permansit. Aronam ubi venit, die XIX. multa colloquutus cum Vercellensi Cardinali ad Taurinum scripsit, ut monitum Comitem Altempium faceret, si colloquio suo frui vellet, Belitionem digrederetur, ubi moram aliquam Ipse esset extracturus. Hic habes quid animo ageret Borromeus, unde Illius consilia facilius teneamus, & fides conjecturæ nre nuper expositæ accedat. Die eadem alias ad Moram Mediolani degentem literas dedit, justitque mitti ad se quamprimum acta omnia controversiæ, quæ inter Varalli Oppidanos, & Minores Observantes jamdiu fervebat propter Sacri ad Varallum Montis juræ præterea illuc etiam venire Architectum de Peregrinis, pro disponendis rectius inordinatis Sanctuarii illius Sacellis, comite assumpto P. Francisco Panigarola: monuit tamen, ne Mediolano Panigarola discederet, nisi post Dominicam diem, qua sermo habendus ad populum erat. Ultime Octavianam Abbatum de Foreris, & Casarem Pezzanum voluit Lainum usque contendere, ibique adventum suum opperiri cum actis Belitionensis Iustrationis anno superiore perfectæ, ut cum in illud Oppidanum advenisset, quemadmodum putabat, in rem opportunius provideret. Die postero Romaniani pransus, ad Novariæ Vicarium scripsit, ut census quosdam, qui ab agri Novariensis incolis Atonensi Templo debebantur, quantocyus petolvendos curaret. Sub vespere Varallum regressus est, ubi cum triduum inter consueta corporis cruciamenta transigisset, die demum XXIV. in febrem incidit, quam tamen ne institutas sacras exercitationes intermittere cogeretur; quod alias sæpe fecerat, dissimulavit, præsertim eum septem elapsis horis, mitigatus esset febrilis ardor. Certe Boterus judicavit valde credibile esse, Carolum propter corporis extenuatissimi iactationem, & iter superioribus diebus incredibili labore & festinatione confectum hac febre laborasse.

(c) Die XXVI. demum patuit tertianam esse, qua Carolus laborabat, febrem: Sed ea latens vis morbi fuit,

urebatur, ex vultu etiam, atque oculis emicaret. Ab omnibus insuper mortalis vitæ curis adeo alienaverat animum, ut fatis appareret, constitutum præclaris Ejus laboribus finem advenisse [a]. Manebat tamen memoria Asconensis Collegii, cujus absolvendi desiderio angebatur, ne Summi Pontificis spem fefellisse videretur. Ob id Monte relicto, Aronam descendens [b] navim illico expediri mandavit, & cuidam suadenti, ut opportunitiora tempora expecta-

ret, perspicuis verbis respondit: *si tunc ire cunctaretur, tempus sibi ad ea, quæ parabat, perpetuo defuturum (c)*. Post alteras cum Sacerdotibus suis preces, post multos de mortalium rerum contemptu sermones, post remiges ipsos salutaribus documentis instructos, obscuro adhuc Cælo Canobium cum appulisset, interiora cum Deo colloquia usque ad lucem produxit. Tum Divino Sacrificio peracto, Asconam tunc temporis pestilentiam laborantem tetendit, sive

fuit, ut stomacho languente & cibum fastidiente, dissimulare omnino non posset. Itaque præter morem id P. Adurno indicavit, qui, ut ab instituta cibi abstinentia remitteret aliquantulum, monuit. Quare Cardinalis panem minutatim concisum veluti deliciarum loco, sine nullo tamen condimento ac ne oleo quidem aut butyro, sibi coqui atque apponi jussit. Famuli etiam sponte panem aditum, vinoque aspersum appofuere, cujus exiguam partem voluntatis potius conatu, quam appetentia, comedit.

(a) Quinque in eo statim dies moratus est, ut Boterus oculatus testis scripsit, quibus neque Sacrum facere, neque caelestem Panem accedentibus ministrare, neque orare, neque sacramta Literarum commentationi operam dare unquam desistit. Per id tempus, ut palea sibi dormitatorio subternere, familiarum rogatu & Adurni jussu permisit. Quamquam alia suppetunt ex Ipsius literis per eisdem dies a Borromeo res gesta. Nam Cardinali Paleotto, qui ad diuturni morbi sui consolationem quamdam postulaverat, ut ad se mitteret Carolus concinnatum biennio ante Sabuloneæ Libellum de *Oratione sive de Arte meditando*, modeste recusavit, affirmans inde illud opus esse, & lima adhuc egere. Cardinali Sfondrato, qui Ejus consilium in gravissimis negotiis optaverat, & schedam dubiarum, quæ inciderant, rerum transmisserat, respondit in scheda ipsius margine cursim adnotans, quod optimum videretur factum; ac si timeret ne diutius a Divinis animum abstraheret, si rite responsum concinnasset. Nobilem præterea ad Summum Pontificem epistolam dedit, in qua commendavit enixe illum liberalitati Braydensæ Mediolani Collegium, quo facilius optimi, & longe majore numero in eo alerentur Societatis Jesu Patres, qui in literarum studia fovenda, & amplificandas latius Urbis, atque agri utilitates incumberebant. Hæc nimirum morituri Botromi splendida erant cura. Demum biduo antequam discederet, Taurisio per literas iterum imperavit: *moneri Comitum Atremptium, ne ullibi se præjolaris subsisteret; opportunum scilicet videndi sui copiam Mediolanæ fore*. Hæc epistola, utpote quæ superiorem diem consilia evertit, gravissimam mihi suspensionem iniecit, ad postremos dumtaxat hosce dies innotuisse Carolo certius quidpiam de instante jam itinere suo. Certe ab his literis datis, nullam video unquam injectam mentionem neque de Belitionensi, neque Rhætica, quam moliebatur, expeditione. Quare non dubito, quemadmodum etiam communis ferru- perusalio, impendentis mortis responsum a Borro-

meo fuisse acceptum, dum ad Christi Domini Sepulcrum in Varalli monte precibus vacaret. Neque huic opinioni dissentietur quisquam, qui diligenter recolat frequenter inculcata domesticis per eos dies postrenos Borromei dicta. Nam, ut affirmavit in epistola sua Carolus a Basilica Petri, dum febris laboraret, disputabat vivitius de excellenti illa voluntate, qua rebus aliis omnibus, omnis, unum Dominum sequi, & spectare debemus, neque aliud quidquam etiam spirituale nobis in hac vita proponere. Nedum enim aliis (dicebat) capi me, & teneri oportet; sed iis ipsi liberum me præbere, quæ ad Ecclesiæ meæ utilitatem institui. Incumbere me perpetuo æquum est, donec vivam, in Domini cultum. Si alio mihi grandum sit, paratus esse debeo; & quidquid agendum restat, Divinæ Providentiæ commendatum libere relinquere. Hæc verba præfagia Caroli sunt aperte denunciantis, mox interceptum iri expeditionis, quam animo volebat, cursum.

(b) IV. Calend. Octob. discessit Varallo, ut Taurisius scripsit, licet Boterus in antecedentem diem Caroli discessum falso rejecerit. Nam eo die febris laboraverat, quæ tamen Sacri faciendi potestatem reliquerat, quandoquidem ad horam XIX. dumtaxat recurrere consueverat. Sacro Monte pedes descendit, mox equitans, reliquum Aronam versus itineris confecit, licet aspera admodum via per XVIII. miliaria objiceretur. Neque omitterendum videtur hoc loco, quod cum Varallo discessit domestici omnes se in iter suscipiendum jam accinxissent, sollicite exquirentes de Cardinali, Ille nullibi apparuit. Diligentius tamen iustratis cubili, & adiculis singulis, tandem intentum precibus invenere in Sancti Sepulcri Sacello, unde agere admodum divulsus est, cum in Divini funeris contemplatione instantis mortis suæ memoriam suavissime recoreret.

(c) Alia suppetebat festinandi hujus itineris ratio; periculum videlicet, ne Collegium Asconense bis mille numerorum subsidio, quos Laurentius Pancaldus legaverat, fraudaretur. Etenim superius explicavimus relictam eam pecuniæ summam in supremis Pancaldi tabulis, hac conditione adjecta, ut intra biennium Seminarium eo in loco, atque in Sanctæ Mariæ Aedibus excitaretur. Quare prævidens Carolus ægre admodum impleri Pancaldi mentem posse per novem, qui adhuc supererant ante biennii exitum, menses, si post obitum suum novus expectandus esset a Pontifice in eam causam Legatus; præterere interim Asconensibus utilitatem festinato itinere voluit.

sive periculi sui pro aliena salute immemor, sive memor cœlestis auxilii, quo toties ex eodem periculo evaserat. Ibi Collegio constituto, descriptis nonnullis legibus, ac designato Rectore, qui Juventuti præfesset, urgente febris recurso, Cannobium rediit tota nocte navigaturus, ut festum omnium Sanctorum, ejus anniversaria dies aderat, Mediolani celebraret. Extremus corporis languor, & familiarium preces pervicere, ne salutem suam tam præcipiti itinere in discrimen daret (a). Inhiberi tamen non potuit, quin sole orto, in Æde, quam Sancta Pietatis appellant, rem Divinam faceret; quamquam adeo conciderant vires, ut poplitum flectere, ac semet erigere sine adstantium ope non posset. Aquæ poculum ci-

trino succo medicatum ejus diei alimenta præbuit.

Vespere Aronam reversus, repudiato paternæ domus hospitio, ad Societatis Patres divertit, quo promptiora, ut ajebat, Sacrorum commoda haberet. Divisa inter somnum, ac meditandi studium nocte, statim ubi illuxit, non modo Altaris Mystéria Ipse perficere voluit, verumetiam adstantibus impertiri; idque postremum Pontificiæ sollicitudinis experimentum fuit [b], Ita tridui unius spatio, ac fere semianimis Collegio condito, missis in Rhætos, Helvetiosque Sacerdotibus, qui jacta ab Ipso religionis femina refoverent, tot eximiis editis patientiæ, & pietatis exemplis, Ticino denique amne, ac navigabili alveo

ve-

(a) III. Calend. Novemb. dum Aconæ esset intelligens impar Locarnensium funeribus esse Cœmeterium, statuerat, grassante licet inibi pestilentia, novum consecrare; sed cum mitram inter Pontificales vestes desiderati animadverteret, quæ Aronæ relicta fuerat, progredi illuc superedit, malens aliquam in se amoris significationem deesse, quam in Sacris Ritibus dignitatem. Dum publicæ confectæ de *Sacramenti creatione* tabulæ recitarentur, febris supervenit, vehemens illa quidem, & acrior solito; quare ab his recitatis navim ocyus comparari voluit, & paulo post deservescente febris actu, Cannobium navigavit, ubi desitatus viribus cum ægre cliyum posset ascendere, ut in Præpositi ades diverteret, ex familiarium consilio in Nobilis Jacobi Homacini domum secus oram sitam digressus est; ibique instantibus Octavianus de Foretis, & Archangelo Mirabilia, culeitam supponi sibi tandem permisit. Cum verò per eam noctem capere somnum non posset, geminos ex Capuccinis Patres ad se evocavit, quibuscum utiliter tempus illud transigeret. Summa illius colloquii fuere Sancti Francisci Assisiatis virtutes, & res gestæ; ex quibus deinde flexo sermone ad Pii V. Summi Pontificis laudes, aperte testatus est, eximium illum Petri successorem fuisse, & summæ sanctitatis laude præclarum. Cumque adstantes dehortari illum a Sacro faciendæ appetente luce conareretur, novo proposito Pii ejusdem exemplo respondit: *Atqui Pius Summus Pontifex sanctæ memorie, cum non habe se a mente esse sentiret, surrexit tamen; & septem Romæ Urbis Ecclesias voluit visitare.*

(b) Hæc Aronæ peregit Cal. Novembris, ad quas Mediolani esse constituerat, nisi nimia virium imbecillitas supervenisset. Prædie enim caustus abstinentem cibo esse propter subsequentem Sanctorum omnium commemorationi consecratum diem, cibum penitus omiserat multum reclamitantibus Medicis; dumque navi Aronam veheretur, plurimis ante persolutis precibus in genua nixus; postmodum sedens sermoneum ad circumstantes de Cœlitum meritis habuit, quem apte claudit nonnulla exponens sedulo

meditanda. Quare paulo post flexis iterum genibus ad horæ spatium meditabundus oravit. silentibus interim omnibus, & exemplo suo in sedulam meditationem accensis. Surgens eorum omnium, quæ meditati navigantes fuerant, rationem singulatim exegit; mox nonnullos ex Sacerdotibus suis in Mesuicorum Vallem legavit; inter quos Octavianus Abbiatus de Foretis destinatus cum literis est ad ejus Vallis Proceres, & jussus mane postero in Valle Capriaque subsistere, ut ibi quatuor ex iis incolis ab Ecclesiæ gremio divulsos humanissime sollicitaret, ut resipiscerent; mandato insuper adjecto, ut ad eum Populum gravem haberet de Ecclesiasticis censuris sermoneum. Hisce perfectis, negotia nonnulla expedivit, quæ utpote levioris momenti, licet Varalli sibi delata, in hoc tempore rejecerat. Cum Aronam appropinquaret, vespertinas Sacerdotibus indictas preces persolvit, addiditque Litanias ritu Romano, ut remigibus, qui in eodem ritu erant, precandi occasionem præberet. Secundâ ante noctem horâ illuc appulit, ibique apud Patres Societatis Jesu aliquantulum panis coqui jussit, & cubitum ivit. Septimâ à noctis horâ somno excitatus quatuor ferme horas in divina meditanda abditus latuit; mox recitatis Matutinis precibus, ante XIV. horam in Templum perrexit, ubi expiatis per Confessionem animi maculis, operatus est Sacris; & qui in Collegio illo tyrocinium sanctitatis ponebant Patres, eos sacro Pane refecit, alioque præterea, qui subinde accessere; sed eorum complures integram ab Altari famem retulere, cum Eucharistici Panis sufficiens copia omnium votis non suppeteret. Ex Templo rediit cubitum; cumque a Medicis fuisset imperatum, ut in ipso febris actu calidam potissimam biberet, excitata adeo illâ potione morbi vis fuit, ut exinde nullo unquam ad obitum usque tempore Eum febris reliquerit. Eodem die jussit literas dari ad S. Severinum Cardinalem, in quibus sublevari Castrensis Episcopi Cittadini inopiam optabat. Verumtamen reddita ea non fuit epistola; neque enim religere illam, & approbare subjecto nomine potuit.

vectus, qui ex eo flumine ad Urbem deducitur, Mediolanum venit, ac læticâ in Palatium delatus, non ante decubuit, quam & solitis precibus in domestico Sacello fungeretur, & ægrotantis famuli curam, quem secum adduxerat, domesticæ rei Præfector commendaret [a].

Postero die vocati Medici fallacibus conjecturis decepti, per quas ea facultas

tota ferme agitur, nonnihil auxilii pollicerentur in ipsa confessione periculi cœperant [b]. At paulo post redeuntes, explorato sanguinis motu, naturæ vires deficere, ac mortem adesse pronunciant. Jam nimirum beatæ immortalitati propior Sanctissimi Patris spiritus erat, quam ut in terris retineri humanis auxiliis posset. Ille nihil eo nuncio perculsus, cum cæleste Viaticum sum-

(a) Facilem nobis a lectoribus veniam speramus, si in tam acerbo casu minuta etiam singula persequamur. Sed quid de Caroli rebus displicere enigmam possit? Igitur cum morbum ingravescere domestici cernerent, & Carolus ipse summis votis Mediolanum aspiraret (sapienter enim a Deo provisiun fuit, ut gravitas morbi lateret, cum longius abesset, quo ad Sedem suam moriturus revertetur, quemadmodum scripsit a Basilica-Petri) postridie Calend. Novembris fummo mane, cum vires Cardinali ad Sacrum faciendum non suppererent, interesse tamen Missæ voluit, & Christi Corpore communicare. Postmodum navim ingressus, in molli strato iustus est decumbere, cujus instruendi curam in se receperat Comes Renatus Patruelis, qui semper assidens summâ observantiâ, & benevolentia se comitem abeunti adjunxit, neque unquam divulsus est, donec extremum Caroli spiritum exceperit. In lecto compositus, resectus iterum fuit pitiana, quam gemini ovi vitello Medici infecerant. Sic commoda usus navigatione per Ticini profluentem, navigabilem alveum, qui in Urbem Mediolanensem influit, invecus, vespere geminis ab Urbe miliaribus abfuit. Ibi navi descendens, in læticam translatus est, & lento itinere a læticatis in Aedis Archiepiscopales elatus ad secundam ferme noctis horam. Egredienti obviam fuit Comes Annibal Altempfius cum Gaspare Filio, & Fabricio a Corregio, qui tum in Ipsius adibus hospitabantur. Eos complexus officiosissime, paucisque allocutus, primum in Sacellum domesticum, ut rite oraret, deinde cubitum se recepit. Mox duobus Medicis adhibitis valetudinis sue statum paulo fusius exposuit, inter quos erat Bartholomeus Assander, qui totam eam noctem apud languentem assedit; cumque pro ea, quam Carolo deferebat, reverentia, semper stare, coactus ab eo est humanissime comparata sella insidere. Pitiana resectus, aliquantulum quiescisse visus est.

(b) Tertia Novembris die horâ XII. ex Medici præscripto iterum oblata est pitiana, quam cum hausisset, domesticos acciri voluit, quibuscum de more statas recitare solebat preces: Veruntamen responsum est, ea loquendi contentione corroborari morbi vim posse; quare satius videri, si esse recitari cotam audisset. Ut huic sententiæ acquiesceret, P. Adurni consilium expectavit; cui vocato, atque idipsum approbanti ocyus paruit. Quare primus hic Sacerdotalium precum recitatione vacuus dies fuit, idemque vite postremus. Actum præterea est de Sanctissimo Christi Corpore in diem postero sumendo; statutumque fuerat, ut Eucharistiam perciperet in eo ipso, in quo erat, cubiculo. Dolebat Cardinalis, id in domestico Sacello præstari; sed

P. Adurnus, & Ludovicus Moneta rati, id incommodum nimis languenti fore, permisere dumtaxat, ut e lecto extractus, atque humi genibus nixus Eucharistiam perciperet. Assensus est huic consilio Carolus; eaque occasione P. Adurnus id sibi sumpsit, ut in eodem conclavi Sacrum faceret, & Christi Corpus Carolo impertiret; quo audito Cardinalis respondit, opportunum non videri in cubiculo ipso Divinam rem peragi; verum cum Adurnus id licere dixisset, cum Domus Episcopi tota sacra sit; Ille reposuit, rem ita esse; Veruntamen nolite a se huius exempli occasionem aliis præberi. Paulo ante in conspectu iusserat Aram excitari, & piâ tabulam imponi, quæ Christi Domini Sepulchrum referebat; Deinde saturaturus veluti religionem suam, geminas alias tabulas, in quarum una Redemptoris nostri mortuum Corpus depictum erat, in altera Christi in horto oratio exprimebatur: Illam quidem super conopei fulcimenta apte componi, ut cum oculos tolleret, posset aspicere; hanc in ima lecti parte collocari voluit, ut rectâ incidente obtutu, intueretur principium scilicet Dominicæ Passionis, & finem. (utranque nunc tabulam servat Ambrosiana Bibliotheca) Interea cum in mentem venisset, haberi eo mane ad Mediolanenses Magistratus orationem, cum P. Francisco Panigarola, cui demandatum erat id curæ, accito ad se nonnulla de habita oratione differuit, & piûm cum eo colloquium ad geminas horas extraxit: inter loquendum aspicere iussit tabulam, quam supra se habebat; cumque Panigarola illato lumine suspexisset, subiecit Carolus: Se dum morbo consistere, nusquam maiorem consolationem habere, quam in sacri Sepulchri meditatione. Medici interim explorato arteriæ pulsu retulerant diuturni, & periculo morbi apparere indicia; præterea rogaverant tertiam induci, qui initam a se medendi rationem recognosceret. Quod cum nunciatum Borromeo esset, seria aliquantulum de more cogitatione dictum expendit; mox imperavit, ut iterum ad se venirent Adurnus, & Moneta, cum quibus habita consultatione, statutum est, ut tertius ex Medicis veniret; Verum, addidit, nolle se, ut Medicorum leges meditantis divina mentis quietem turbarent. Paulo post meliora sperare iustus est a Medicis omnibus; nam cum hora XVIII. nullum viderent superventurâ ad id temporis de more febris indicium, mox gaudium suum ægro Borromeo impertiti sunt. Quibus Ille, *Fiat Dei voluntas*, respondit. Postmodum rem salvam credens, statim edixit, ut nonnulli ex Consiliariis suis de gravibus rebus acturi congregarentur; ut ex Medicis Bartholomeus Assander in Tabulis testatus est.

summa animi hilaritate accepisset, placido velut sopore correptus obmutuit, ceterisque Ecclesie ritibus expiatus, defixis in piam imaginem oculis, quam sibi in conspectu collocari mandaverat, nihil immutata oris serenitate, expiravit [a].

CAPUT XII.

Acerbus, & vix consolabilis Mediolanensium dolor, audito Borromei periculo: Eo defuncto, incredibilis mœror, gemitus, & lacrymarum plena funebria.

Incertus interim rumor de Archiepiscopi periculo ineunte nocte increbuerat, & civium animos eo vehementius commoverat, quo longius ab Ejus periculi formi-

dine aberant. Ægre credebant, tam eximium Catholicæ Fidei propagatorem in ipso profligandæ Hæresis apparatu, in medio cursu clarissimarum rerum, ætate, & viribus adhuc florentem tam subitaneo interitu sibi, & Christianæ Reipublicæ eripi posse. Itaque in spem simul, ac religionem versi, desertis domibus, Templâ compleverant Divinam Clementiam rogaturi, ut tantam calamitatem, quam flagitiis fortasse suis meruissent, non Mediolanensi modo, verumctiam universæ Ecclesie condonaret. Idem animorum sensus sacris in Claustris, eadem pietas erat; ditatæque Deo Virgines ante aras provolutæ destinata quieti tempora pro Pastoris carissimi salute fletu, ac precibus transigebant.

(a) Breve admodum domesticorum, & Caroli gaudium fuit. Horâ XXI., idest ante noctem tertiam, in immensum excreverat febris æstus, nullo frigoris indico de more prænunciatus. Subsecutus deinde veteranus est, qui oppressum spiritum occupavit adeo, ut sopitos oculos ager vix posset aperire. Obluctatus primum est improbo sopori, quem aceto eandem modis subjecto conabatur depellere. Pater a Basilica-Petri, qui aderat, & nihil de morbi periculo suspicabatur, submissa voce ad familiares conversus, *Domine illum*, ait, *esse Mediolanensis Episcopi*; solebat enim laudare vivens Carolus meditandi studium in eo Episcopo, qui morbo oppressus, ut uni vacaret Deo, clavis semper oculis peritabat. Jocum audiit Borromeus, & fabridere aliquantulam visus, iterum tamen ad soporem rediit. Imo paulo post adeo opprimi se sensit, ut aceti ipsius viam constanter ferret, nullo motus, aut vigilia ehibito iudicio. Itaque circumstantes territi aliqua utramque ratione veterum studebant excurrere. Verum advocati Medici, instantis mortis deprehensis indicis, tristi responso Ejus incolumitati desperarunt plane; quæ universis, qui assidebant, vehementissime perturbatis, imo in uberrimas solutis lacrymas, maxima rerum conversio facta est. Eninebat in omnium vultu dolor. Premissi sunt statim, qui in Urbanis Templis preces publicas fieri ante propositam omnium oculis Eucharistiam indicerent. Mox de Viatico, extremaque Unctione illi adhibendis agi est cœptum. Tum P. Adurnus ad Cardinalem conversus monuit instare jam mortem, & num sacri Viatici subsidium vellet? Ille: ino se enixe petere, statim respondit. In Archiepiscopale Sacellum translata Eucharistia, postulatum est, quando afferri vellet? Reddidit: *Extremum*. Iterum rogatus, cujus manu vellet cæleste munus percipere? significavit, Archiepiscopi; neque enim exinde ulla audita Ejus vox fuit. Archiepiscopum vero ceteris præoptavit, quod in Ambrosiani Cleti Hierarchia secundus ille ab Archiepiscopo sit. Interim Annibal, & Gaspar Altempfii, & Rhenatus ipse Patruelis effusissimis lacrymis, & præ-

pedientibus vocem singultibus rogarunt, ut sibi benediceret. Paratus indulgere eorum votis Carolus conatus est manum, & digitos in benedictis more componere; sed minimus consequbatur brachii motus; quare a domestico adjutus amanitissime rogantibus benedixit. Quæsitum præterea est, num Provincia Episcopos, juxta condita eo in genere Decreta, vellet accersiri? Cui Ille postulato annuit. Interim Carolus a Basilica-Petri anxie orabat, ut juxta S. Martini exemplum Deo hoc votum offerret, ut diuturniorem vivendi laborem non recusaret. Benigne tum Cardinalis visus est in illum oculos intendere; nihil subiecit tamen. Mox Rhenatus Patruelis humana quadam amoris significatione hortabatur, ne mortis denunciato periculo terreteretur; ad quæ verba fiducia plenus Sanctus Antistes subrisit. Sed jam aderat in conclavi Archipresbyter Eucharistiam ferens; quo comperto, Cardinalis indicavit statim, se velle e lecto surgere, ut mane fuerat constitutum. Frustra tamen, cum nullæ suppeterent vires. Itaque amictus linea veste (Rochetum vocant) & stola collo inserta, quam prius tamen deosculari rite voluit, sacrum Christi Corpus religiosissime sumpsit, rogatus postmodum de Extrema Unctione, inclinati capitis evidenti indicio assensus est; imo aliqui testati sunt auditum ab Eo novum hoc atque postremum verbum: *Credo*. Sane optime consultum ea celeritate fuit; nam omnibus sumpris mysteriis, statim luctari cum morte cœpit, nullo tamen doloris sensu, quantum conjici poterat, nullo vel oculorum obtutu, vel corporis motu minus decoro. Morienti Arragonius supervenit, & agere redundantem in cubiculo infinitam prope multitudinem victi. Ille stens inter stentem omnes, nullam a Cardinali verbum retulit; nam tres, quas ab Extrema Unctione supervixit, horas agere Ille semper visus est animam. Discedente a tristissimo hoc spectaculo Governatore, dum inter communem luctum Passio Domini ex Evangelio recitaretur, quod moris vivens Carolus semper probaverat: A Basilica-Petri cilicium Illi cinere benedicto aspersum imposuit jux-

bant. At ubi ex Metropolitanæ Templi fastigio certum de Cardinalis obitu signum intonuit, quantus ubique horror, quæ consternatio hominum fuit! Attoniti, & stupentibus similes in vias prodibant, atque alter in alterius aspectum defixi, magnitudinem doloris silentio testabantur. Recurrerant ante oculos tot in tam brevi Pontificatu admirabiliter gesta, illa in tolerandis laboribus patientia, in audiendis subditorum precibus comitas, in adeundis pro publica salute periculis fortitudo, totque alia Pastoralis diligentiae testimonia, quæ postquam amissa sunt, & cognosci apertius solent, & iustius æstimari. Mox stupore discusso, exaudiri voces misericordiam im-

plorantium, tamquam scandente mœnia hoste, aut tectis continenti incendio flagrantibus, ultimum Urbi excidium immineret. Pauperum præcipue ejulatus sedari non poterant, quos non modo præteritorum recordatio, verumetiam futuri metus angebat. Quem enim futurum imposturum, dolore amentes clamabant, qui victu, ac tecto carentibus publica domicilia constitueret, qui miseræ plebi vestiendæ necessaria suppellectile nudaret domum, qui sublevandis egentium necessitatibus opulenta vestigalia, & Principatus ipsos alienaret [a]?

Postridie, cum visendi Cadaveris copiam dari auditum est, tantus ad Archiepiscopi ædes concursus fuit, ut neque arce-

cri

ta antiquum Ecclesiæ institutum, imo ex ipso Borromei voto, qui hoc sæpius expetere visus fuerat. Demum inter preces, & suspiria domesticorum, Civiumque, qui aspectu dolore oneraturi confluerant, appetente tertia noctis hora animam Deo placidissime reddidit, Annos natus XLVI., & dies XXXIII.; demum sunt enim a Caroli vita decem dies propter Gregorianam Calendarii emendationem, quæ in annum MDLXXXII. incidit. Ultimum collegit spiritum Carolus a Basilica-Petri, oculoque composuit; in cuius laudis partem venire tamen voluit etiam Nobilis Eques Sfortia Brippius, qui juratus asseverat in Tabulis, se morientem Carolo adfuisse, atque supremum claudendi oculos persolvisse officium. Interim circumstantium pars osculandi sanctissimæ Illius carnis desiderium explevit, pars ad tripidendam suppellectilem veluti ad prædam convolvit. Primum clausis Palatii januis, repulsa est ingruens multitudo; Sed cum ægre, qui jam introierant, ædes ipsa caperet; missi mox a Governatore vigiles sunt, qui reluctantes licet cives a sacro illo grabato divellerent, ut curandi cadaveris copia domesticis fieret. Itaque dum hoc lavationis causâ spoliaretur, detecta facile est Ejus vita asperitas. Nam scapula livebant verberum, quibus se cædebat, vibicibus exarata, & notata etiam asperitate cilicii; quo utebatur. Apparuit præterea glandis impressa nota, quæ ab impio Donato olim fuerat ad necem petitus. Hæc habuimus, quæ de acerbissimo Urbis nostræ, imo Ecclesiæ universæ casu ex optimorum Authorum fide describeremus. Neque enim cuiuscumque auctoritatem sequi placuit; sed narrationem dumtaxat eorum dictis accommodare, qui oculati testes fuere: quare ea decerpere ex schedis, epistolis, Tabulis, & descriptionibus cum MSS., tum in lucem editis, constituimus, quæ summæ veritatis commendationem asserent, ne cuiuspiam fucum faceremus, cum certo constaret, nonnulla eo tempore vulgata documenta, quæ ex trivio, & publico sermone hausta, non a præsentibus domesticis tuere excepta. En itaque verba sincera exitii nostri narratio (concludam verbis P. D. Caroli a Basilica-Petri), quod Dominus fortasse prævideri noluit, ne in-

„ finitas prope preces eorum repudiaret; qui, si spatium datum esset, Domini manus quodammodo tenuissent, quominus tantam nobis plagam inferret.

(a) Jam a funesto auditu impendentis mortis nuncio publicus fuit omnium dolor. Ab eodem a Basilica-Petri, qui esset eo tempore Civium sensus, audiamus: „ Ad Sancti Pastoris lectum, qui stetus, quæ lamentationes audiebantur! Flebant Canonici, & luctuosos vocibus, ut olim S. Martini discipuli, querebantur, quod optimus Pater eos desereret, & in mœnore, & periculo relinqueret. „ Graviter plerique ex familia lamentabantur, qui non ut Aulici quidam, sed ut deditissimi filii Sanctum Virum diligebant: supplices benedictionem „ Illius omnes postulabant: illudque vehementer curabant, ut vel minimum aliquid saltem, quod „ illius fuisset, haberent; quod solatii, & Religionis causa servarent. Tanta erat commotio, tantus luctus, ut nesciam, an in illa Federici Anobardi ruina major luctus fuerit: præsertim postquam tristissima campanarum, primo Ecclesiæ Majoris, postea aliarum Ecclesiarum omnium signa audita sunt. Eos equidem flere vidi, quibus ne Patris quidem, aut cuiusvis propinqui mors lacrymulam excussisset: & eos itidem, quod mirum sane est, qui aliis omnibus potius, quam spirituum, libus bonis delectari videbantur. „ Sed audiendus est etiam Joannes Petrus Bimius J. C., & Patricius Mediolanensis, qui scribens de Caroli interitu in libello suo nuncupato Terranova Duci, *raccontava* eam *immanem, gravem, ac deplorendam Provinciam Mediolanensem, uno toti Christiana Republica* vocavit: postquam vero Ejus obitum descripsit, hæc subdidit: „ Univerfus autem Populus Mediolanensis, qui nimis parum Vir ille sibi vixisse videbatur, Ejus audita ægritudine, statim ad sacra Dei sana volans confugit, supplex Deum exorat, atque Tutelari Pontifice nostro Ambrosio interposito, vehementer obsecrat, & obtestatur, ut pristina valetudini Ille restituitur, ut in medio cursu atatis dimittatur; at ubi Ejus mortem præsentit, tanta luce, & Civitatis lumine clarissimo privatus, tali Duce, tali Magistro, tali Parente, tanta gloria, tanta di-

„ gni-

gnitate, cui mors ipsa pepercerat, alius meditantes, qualem Pontificem anisissent, tristiores, quam venerant, revertebantur.

Quarto post obitum die quotquot in Urbe erant sacrorum hominum Sodalicia duxere funus, quo nihil tristius unquam, aut magnificentius fuit. Gubernator, & Senatus, & ceteri Magistratus splendide atrati, & composita in luctum maiestate sequebantur: speciosum visu spectaculum, si quid in tanto infortunio Civitatis iucundum videri Civium oculis potuisset. Præ omni tamen pompa eminebant omnium ordinum ploratus, & mæror, quibus ni-

hil honorificentius spectari in Principum exequiis potest [a]. Auxere dolorem Testamenti tabulæ, quas initio pestilentia ob-signaverat, cum omnia vitæ pericula adire pro publica salute itatuisset. Argentea vasa, & sacrificales vestes Templo maximo ad sacrorum decus: ingentis pretii Bibliotheca ejusdem Templi Canonicis ad eruditionis cultum: reliqua omnia Xenodochio majori ad pauperum solatium relinquabantur, ut ex ipsa ultima voluntatis declaratione constaret, quo Ejus semper desideria tendissent [b]. Cadaver suum infra Cancellos, qua ad Aram Templi ma-

xi-

„ quantum omnes satis mirari non possunt. Quod
 „ si diutius insepultum relictum esset, non dubito
 „ quin valde longinqui quoque venturi fuissent. Id
 „ tantum molestiæ miseri capiebant, quod morari
 „ quantum volebant, & Patris sui vultum con-
 „ templari saltem non permittebantur ob adve-
 „ niuntium impetum perpetuum; nam tangere, &
 „ osculari non dabatur ob sepimentum, quo undi-
 „ que muniebatur: neque calculatorum coronæ acci-
 „ piebantur, quas cupidissime omnes offerebant, ut
 „ corpori admovebantur. Tanta fuit irruentis mul-
 „ titudinis impetus, ut quidam etiam ex eo inter-
 „ tierint: de quibus dici posset, quod Gregorius
 „ Nazianzenus de quibusdam simili de causa ex-
 „ tinctis in funere S. Basilii dicebat: *felices fuisse,*
 „ *qui digni habitus erant, ut sanctæ illius Animæ co-*
 „ *mutes accedissent, vultuarumque funebrium loco ha-*
 „ *berentur.*

(a) In Parentalium pompa publicum luctum auxit Comes Federicus Patruelis medius inter Annibalem Comitem Atempsum, & Comitem Renatum Fratrem. Hos Vicarii omnes Archiepiscopi defuncti, & Nobiles ex familia Viri atrati subsequabantur. Funus duxit Cardinalis Sfondratus Cremonæ Episcopus, postmodum Summus Pontifex Gregorius XIV. nomine celebratus. Tanta in eo vis lacrymarum fuit, ut fletu madidam identidem sudarium mutaret. Neque minor luctu parentarunt, qui in comitatu erant Alexandria, Viglevani, & Catri Episcopi. Cum primum ex Aedibus Sacrum Cadaver efferri cœpit, tantus gemitus, & clamor, tanta mulierum comploratio, lamentatio virorum, tantus omnis ætatis, atque ordinis ejulatus, & luctus repente exortus est, ut vel ferrea pectora convelleret, atque effoderet. Certe nihil unquam lugubrius visum, teste Botero, & solem huic Civitati in perpetuum occidisse dixisset. Maximi etiam auditi sunt Demonum in oblectis corporibus clamores, quos Caroli gloriæ acriter urebat. Simples pueri, dum corpus efferretur, commoti, quanta voce poterant, miserabile gemebant verbum *misericordia*. Funebrem laudationem post Sacrorum solemniam habuit P. F. Franciscus Panigarola, sane luculentissimam, & quæ nunquam legentis expleat desiderium. Perfectis omnibus, ad saturandam populi pietatem iahu-

matum Corpus fuit; Quare in Medicarum Basilicæ Metropolitanæ Sacellum ferreis clathris optime munitum inferri oportuit. Interim populus clathris adhærens divellere oculos ab Ejus aspectu nunquam potuit; & vix redundantis multitudinis frequentia cessante ad V. noctis horam, clausis Basilicæ januis, in lignea primum arca, mox & in plumbea conditum, insculptis nominis & temporis notis, sepulcro, quod præstituerat vivens Cardinalis, fuit illatum. Postridie adhuc religionis ardor in Mediolanensibus exarsit; & reperio in Tabalis, conquistum diligenter, in quo Carolus jacuerat, feretrum, & in partes divitum ad amantissimi Patris memoriam, quantum fieri posset, servandam.

(b) Jam ab anno MDLXI. cum adhuc esset Cardinalis Tit. S. Martini in Montibus, facultatem condendi testamenti ab Avunculo acceperat VI. Idus Maji; eaque usus fuerat anno MDLXXVI. V. Idus Septembris. Præter ea, quæ Auctor hic fuisse narravit, constituit sepulcri locum, & iussit humiliter illud curari, uno tectum marmore cum inscriptione: In Mediolanensem Civitatem transferri cadaver, si alibi decessisset, & funebria moderate admodum instrui. Confanguineis Patrimonium reliquit, electis controversiarum arbitris Joanne Fontana Metropolitanæ Archipresbytero, & Thoma Odescalco Regio Mediolani Senatore; addito tamen onere, ut Majorum suorum pietas voluntatis satisfacerent, quam cum Ipse vivens impleverat, tum implendam confanguineis demandavit. Bis mille circiter aureos familiaribus, aliisque perfolvendos legavit, præter aureos centum quotannis numerandos Petro Galefinio, quoad viveret; omnia tamen ex patrimonio suo: Bonhomio Vercellarum Episcopo concionum suarum uberimam suppellectilem; nonnulla alia amicis (Tabulas deinde, & MSS. Caroli ingenti etiam pretio redimenda curavit Federicus Cardinalis Borromeus, quæ Bibliothecæ Ambrosianæ illata pulcherrimum deinde inter cetera hujus ornamentum fuere). Bona autem omnia, & fortunas suas reliquas Xenodochio Maximo Urbis nostræ, quod *Heredem universalem* nominavit. Sed hæc uberius ex ejusdem Testamenti Apographo latine, & italice typis vulgato. Tria tamen, quæ hoc testamentum consecuta sunt, non videntur silentio prætereunda: Primum quidem, quod cum Sacris Virginibus Monaste-

ximam aditus patet , tumulari mandavit ; que suo illuderet , Ipse sibi Epitaphium in
ac veluti metuens , ne adulatio , cuius sem- hæc verba conscripserat :
per hostis acerrimus fuerat , sepulero deni-

CAROLUS
CARDINALIS TITULI S. PRAXEDIS
ARCHIEPISCOPUS MEDIOLANI
FREQUENTIORIBUS CLERI, POPULIQUE,
AC DEVOTI FÆMINEI SEXUS
PRECIBUS SE COMMENDATUM CUIPIENS
HOC LOCO SIBI MONUMENTUM VIVENS
ELEGIT.

CAPUT ULTIMUM.

Caroli vultus, statura, & corporis habitus.

ADmiraturi perfectam in Carolo san-
ctitatis imaginem , quidni exterior-
rem etiam corporis habitum , & lineamen-
ta vultus primùm contemplemur ? Placet
ceterorum etiam Scriptorum hæc in parte
morem sequi ; neque abs re videtur referre
scriptis Ejus speciem , ac mores externos ,
ut sive pictorum incuriam , sive artis inge-
nium certiore verborum fide suppleamus .
Divinus Illum Artifex cum ad summa om-
nia formasset , par animo domicilium com-
paraverat , ut corporis appoliti opera Con-

ditoris consilii opportune responderet . Ita-
que communem Carolus hominum staturam
aliquantulum excedebat , & Illi erant mem-
bra peræqua proportione cetera : quare pro-
cera potius corporis moles , magna ossa ,
rectusque partium concentus consequeba-
tur . In primo juventutis flore augebant
formam insignes lacertorum tori , protenso
etiam aliquantulum aqualiculo , licet post-
modum vitæ asperitas , cibi tenuitas , &
continens labor summam maciem obeso natu-
râ corpori attulissent . Oblonga potius
facies : ampla , & hilaris frons : optime
compositum caput ad recti , quam Aristo-
teles describit , vultus amulsi : fuscus de-
mum capillus . Sub spatiosa fronte de-
cen-

rui S. Pauli , quas præ ceteris diligebat , depictam ab
Antonio Campio Tabulam , in qua Redemptoris no-
stri expressa erant acta nonnulli , Ex Virgines tanto
religionis sensu hereditarium id munus exceperere ,
ut statim eam Tabulam curaverint Templo inferen-
dam . Borromei veluti obtutu consecratam . Alterum
vero quamdam prodigii speciem habuit , & reddend-
um fideliter censeo ex ipso Jo. Baptista Fontane
Ferrariensis Episcopi testimonio . Hæc ille in Tabu-
las retulit : „ Supremis in tabulis Carolus unius ex
„ equis suis mihi optionem fecit . Eum acceptum
„ religiose custodivi , neque ulli unquam ejusdem
„ usum permisi . Usus ego semel feliciter sum , cum
„ ad Sacrum Varalli Montem petgere religionis cau-
„ sâ voluissem . Postmodum cum in Gennensem Ur-
„ bem equo vellem contendere , nulla unquam mihi
„ ratione illum licuit ascendere . Ultimo ad annum
„ MDLXXXVI. a Ferrarise Duce rogatus , huic tandem
„ dono dedi , qui offerre eundem statim Imperato-
„ ris Rodulphi Legato voluit . Gratis actis , secum

„ avexit Legatus ; sed vix dum Ferrarise Portâ egres-
„ sus , subito casu in via extinctum vidit . Venit
„ tum in mentem , par olim Coriathi oblatum
„ Joanni Summo Pontifici munus , & par equi fu-
„ ror , ut S. Gregorius scripsit in Dialogis suis lib.
„ III. cap. II. Equidem noluit Deus eo me equo ab-
„ uti ; idcirco illius usus , nisi in sacra , mihi fuit .
„ Ultimum etiam mirum certe habitum a civibus fuit .
„ Nam cum translata esset in Xenodochium Caroli su-
„ pellex , & præsertim vestes , quibus certe nihil mi-
„ serius fuit ; tamen cum illæ hæc subjicerentur , tan-
„ ta vis auri ab iis divenditis fuit collecta , ut tanti
„ astimanda non viderentur , si ingentis pretii , &
„ exoticæ pompæ fuissent . Gemini Caroli rhoraces la-
„ ceri adeo , ut vix sarciri ex iis unus potnerit , qui
„ infirmis deinde morborum remedium ex eo petenti-
„ bus apte posset imponi ; aliquot nummis emptori ste-
„ terunt ; qui tamen male collocatam pecuniam suam
„ non credidit , cum illo multorum languentium re-
„ dempta fuerit valetudo .

centior erat oculorum amplitudo, non tamen enormis, quorum iris cærulea videbatur. Eminebat deinde protensus, & aquilinus nasus, quo regium quiddam, & nobile indicari Persæ olim existimavere. Concolor capillis erat barba, quam cum aleret (aluit autem usque ad trigésimum octavum ætatis suæ annum) brevior semper, & inculta fuit; cum animi nitore potius, quam corporis Borromeus semper studerit. Ubi vero eam deposuit, patuere nonnullæ non ætatis vitio, sed macie inductæ rugæ, quæ defluentes genas in longum exarabant. Toto autem ore diffusus pallor certus erat index sanctitatis, quemadmodum hanc in vetustis Ecclesiæ Patrum imaginibus ex sublurido colore arguimus. Quocirca rectum hunc partium ordinem firma etiam valetudo fuisset consequuta; nisi suscepti constanter, & fervide labores eam vitiaffent, cum pertinax diutius rheuma, & nunquam victum Medicorum arte erisypelas alternis vicibus ex athletica illa corporis firmitate aliquantulum decerperent.

Inter humores per hominem a natura diffusos, maxime in Carolo redundabat sanguis, cujus æstum atra bilis præcipue temperabat. Dicunt Physiologi, ex hac temperie nobilem quamdam, & majestatis plenam speciem hominis solere existere: corpus firmiter valens, animumque ipsum moderatum effici. Hinc in hujusmodi hominibus afferunt, pronam esse ad æqua omnia indolem, & ad splendorem, atque clementiam mirifice accommodatam: avidum insuper scientiarum ingenium, ad prudentiam, omnemque virtutem factum, & conciliatriculam animorum formam omniantur. Quæ omnia cum in Carolo extitisse certum sit, fidem etiam aliquam histic Physiolorum somniis fecisse videntur. Quod ad exteriorem corporis motum spectat: quoniam ex Sancti Ambrosii sententia non obscurus ille testis est animi, ferium quiddam, & grave Borromeus præferbat; nihil enim aut in Eo minus aptum,

aut incompositum apparebat, cum sedatum semper, consideratumque gestum dignitas moderaretur. Non festinationem incessu præferbat, nec tarditatem; nulla manuum gesticulatio, nisi opportuna, aut gravi de causa. Exporrectam semper offerebat accedentibus frontem; moderatus risus, & nunquam syncrusius; apposite enim, atque decore labia in risum diducebat, ut majorem voluptatem videntibus impertiret, quam in se indicaret. Parcius de more loquebatur, imo credebatur impeditior linguâ, sive cælostomus, sive ancyloglossus esset. Nonnulli tamen hoc ipsum linguæ vitium singulare Illius modestiæ artificium dictabant; utpote qui dicta, priusquam loqueretur, attente expenderet, ne quid imprudenti verbo peccaret. Modestissimus tamen corporis notabatur habitus, cum advenientes quoscumque suo dignaretur alloquio. Etenim suum non veritus incommodum, ut minueret alienum, stabat; humeros tamen obversos aut fenestræ, aut muro opponens. Tanta autem in familiari etiam colloquio eminebat majestas, & decor, ut divinum quiddam in Illo omnes venerarentur, ac colerent. Quare familiares sui verebantur quammaxime, aut de inutilibus rebus, aut animi causa sermonem quempiam coram Eo instituere. Dicta verò sua iis unice circumscribebat verbis, quæ apposite in rem facerent, cum ab omni multiloquio abhorreret. Postremis, quos vixit, annis, incurvis aliquantulum humeris incedebat: sive propter continentem in perlegendis libris curam usum illum curvandi capitis induxisset; sive laborum, & præcipue vigiliarum diurnitas vim capitis gravitate sua defluentis enervasset. Itaque festinato hoc veluti senectutis indicio vergere nonnullis in senium videbatur Illius ætas, cum virilis esset; quamquam si rerum præclarissimarum numerum expendamus, diutissime Borromeum vixisse dicemus; quandoquidem is Ille est, qui *consummatus in brevi tempora certe multa explevit* (a).

LIBRI SEPTIMI FINIS.

(1) Coronidis loco juvat summatim attingere, quæ Joannes Baptista Carcanus Leo de Caroli exenteratione scripsit, ut intimum etiam Sacri illius Corporis habitum teneamus. Itaque primo in Ejus Cadavere videre erat veluti scheleron, cujus ossa pelle essent tantum colligata; adeo corpus erat extenuatum. Secanti abdomen nulla se se obtulit pinguedinis nota; quod mirum valde visum est, cum in exelis macie quibusque corporibus semper vestigium aliquod exter pinguedinis, quæ in obelis quandoque quatuor digitorum crassitiam æquat. Omentum erat contractum, neque ullum in eo adipis signum; sed membranæ instar laceræ convolutum. In ventriculo nihil cibi; & in partibus ejusdem intimis plurimæ pustulæ, inanes tamen, notabantur. Intestina omnia constricta, & penitus vacua. Quod ad ceteras partes attinet: concava jecinoris pars tota fere corrupta, & nigricans ea ex parte, in qua conditur cista fellea; postquam vero sectum est, præter morem jecur apparuit flaccidum. Lien naturalem excedebat molem, & colore atrore, quam par esset: sanguis autem in eo concretus ater videbatur, & fere corruptus: Renes admodum molles, crebrique tuberculis inter puncti: Pulmones turgidi, ceterum sani: Pericardium integrum, & tenuis in eo aqua, ut in

cadaveribus usuvenit: Cor mediocris magnitudinis, quod generosi animi indicium est: hujus tamen intimas partes perferutari non licet. Nam supra relatus Carcanus Leo, dum ad Cor inspiciendum pervenisset, solutus in lacrymas erupit in hæc verba: „Tene, Cor meum, quoniam potius Cor omnium, „cum omnibus non dixerim Mediolanensibus, ve- „rum omnibus Christianis vires suppeditare soleres, dissecare audebo? . . . O magnum vitæ nostræ exemplar! O magnum Christianæ vitæ speculum! Quis unquam de te, Cor meum, sufficitem orationem habere poterit? . . . Tu Sanctitatis idea, tu typus, atque Christianorum fuisti corona. Nos miseros, cum vitam vitæ nostræ amiserimus! Ubi sunt jam motus illi ferventissimi, Cor meum, a quibus semper agitatam, tuam, nostramque Ecclesiam commovebas, eamque nunquam immoram esse sinebas? Nos iterum miseros! &c.“ Divino tamen consilio effectum videtur, ut integrum superesset magnanimum illud Cor, quod in ipsa Religionis Arce, Romæ scilicet, collocatum in Templo SS. Ambrosii, & Caroli de Urbe ad publicam Ecclesiæ universæ utilitatem, & gloriam certe erat reservandum.

DE FAMA
VIRTUTIBUS ET MIRACULIS
SANCTI CAROLI
BORROMEI
S. R. E. CARDINALIS
ARCHIEPISCOPI MEDIOLANI
LIBRI DUO

QUOS EX JOANNE PETRO GLUSSIANO

PATRICIO MEDIOLANENSI, AC PRESBYTERO
CONGREGATIONIS OBLATORUM

LATINE REDDIDIT ET NOTIS ILLUSTRAVIT

BALTHASSAR OLTROCCHI

OBLATUS S. T. D. COLLEGIO AC BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ
PROPRÆFECTUS.

MEDIOLANI MDCCLI.

EX TYPOGRAPHIA BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ
APUD JOSEPH MARELLUM.

EMINENTISSIMO

AC REVERENDISSIMO PRINCIPI

JOSEPHO

PUTEOBONELLO

S. R. E. CARDINALI

ARCHIEPISCOPO MEDIOLANI

BALTHASSAR OLTROCCHI.

Niversam hanc auctam, atque illustratam Historiam, redditosque latine sequentes de Sancti CAROLI BORROMEI Fama, Virtutibus, & Miraculis libros cui potius alteri, quam Tibi inscriberem, EMINENTISSIME PRINCEPS? Jure nimirum optimo lucubrationem hanc meam sibi vindicare debuit Ille praesertim, ad quem relicta BORROMEI gloria hereditas, & factorum imitatio

cum

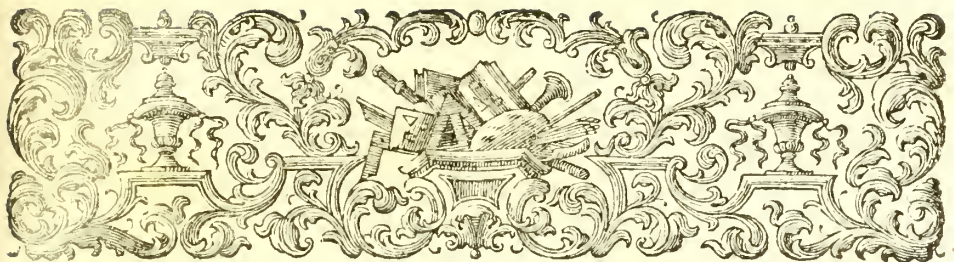
cum pertineat : illam quidem amplificare latius ; hæc verò religiose consequi pro virili contendit. Gemina isthæc objecta Tibi a me laus eo longius ab assentationis periculo abest, quo certius hæret in omnium oculis, atque cogitatione defixa. Quis enim ignoret, aut sine præconio, me tacente, dimittat hausta semper a S. CAROLO Pastoralis Administrationis Tue documenta, & propagatam, Te præcipue adnitente, EJUSDEM Famam? præsertim cum latine reddendæ, atque evulgandæ hujus Historiæ Author extiteris ; imo per hos menses magnificentissimæ Pompæ celebritatem indixeris pro SANCTI illius ANTISTITIS exuviis quamsplendide transferendis ; unde extitura est in omnem ætatem EJUS memoria Tuis studiis æque, ac Nobilissimi Decurionum Ordinis munificentia consecrata. Itaque Tibi celebrandi, atque imitandi CAROLI perquam studioso dum opus hoc nuncupo, non vereor, ne quis mihi succenseat ; nisi fortasse meam scribentis audaciam reprebendat, quod informem adeo fetum SAPIENTISSIMO PRINCIPI offerre voluerim, aut Apellis, ut ajunt, tabulæ rudem manum apponere. Quamquam hoc etiam ne timeam, Tua Humanitas facit. Etenim ex nutu Tuo volumen hoc prodit in lucem ; quare in tanto præsidio cum lateat, censoriam virgulam non reformidat. Recreat præterea cogitationem meam susceptum a Te jamdiu literarum mearum Patrocinium. Tu unus ab ineunte mea ætate studia hæc, qualiacumque fuerint, corroborasti, dum Auspiciis sustentarer Tuis : postmodum non obscuris benevolentiaë indiciis fovisti, dum ad Seminarii Tui Alumnos eloquentiaë imbuendos evocarer : ultimo etiam luculentis optimaë voluntatis testimoniis ornasti, cum Ambrosiani Collegii Doctores accenserer. Quamobrem quo alias mea omnia consuevisti animo, hoc observantiaë meæ pignus nunc excipe omni ex parte vere Tuum. Tua nimirum est scribentis opera, ac diligentia omnis tot hæctenus
Tibi

Tibi nominibus obstricta: Tua præterea sunt, quæ in hoc volumine jamdiu ab aliis descripta, atque in oculis semper reverentia egregie hætenus es affecutus: Tua erunt demum, quæ nunc primum proposita ad imitandum, novam veluti S. CAROLI Virtutem, ac Facta multis testata documentis aperiunt; quoniam ea de more arripies, atque in Te Ipso exprimes splendide. Sic fiet, ut quamquam Te BORROMEI vestigia religiose persequentem videt Mediolanensis Ecclesia; propius etiam in posterum tot monumentis Virtutis inflammatum ad EJUSDEM Sanctitatem contento cursu accedere semper gratuletur.

Ex Bibliotheca Ambrosiana IV. Idus Sextil. MDCCLI.

DE FAMA ET VIRTUTIBUS
 SANCTI CAROLI
 BORROMEI

S. R. E. CARDINALIS
 MEDIOLANI ARCHIEPISCOPI
 LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

*Statim ab obitu, S. Caroli gloria e Calis per quietem pluribus ostenditur:
 & austerioris disciplina instituta in S. Barbara Asceterio
 divinitus firmantur.*

AUDITA tamen mœ-
 stissimæ Civitati Car-
 rolium invidere mors
 potuit, ut multorum
 necessitatibus, & a-
 micorum oculis om-
 nino posset auferre.
 Pastorem præsentif-
 simum sibi sensere

nonnulli etiam, dum sacrum Eiusdem Ca-
 daver lacrymis perfunderent; & viventis
 præsidium desiderare desivere complures,
 postquam vivere suum adhuc in Calis Pa-
 trem facile cognoverunt. Sed miranda
 omnia, quæ Illius funus commendarunt,
 aliud opportunius rejiciemus. Vacat po-
 tius hoc loco aliqua benevolentia suæ certa

indicia expendere, quæ extingui, Illo mo-
 riente, non potuit, & Borromeum dome-
 sticorum suorum nonnullis divinitus obla-
 tum admirari. Mœrore confectus P. Fran-
 ciscus Adurnus, qui morientis Cardinalis
 extremum spiritum lectulo assidens excepe-
 rat, ex tristissimo, in quo sacrum Cadaver
 jacebat, cubiculo, ad S. Fidelis Ædes re-
 meaverat; cumque cubitum ivisset, reli-
 quum acerbissimæ noctis insonnis duxe-
 rat. Hærebat animo altius molestissima
 cogitatio, qua identidem recolebat, tanto
 erepto Antistite, cujus ipse virtutem exi-
 miam penitus introspexerat, Ecclesiasticam
 disciplinam omnem, veluti exsectis nervis,
 ad summam facile perductum iri infirmi-
 tatem. Demum ut aliquantulum conquie-

vit

vit dolor, sub dubiæ noctis confinium levio-
 re correptus est somno: cum ecce co-
 ram adesse sensit Carolum, qui Pontificiis
 amictus ornamentis, & cælesti perfusus lu-
 mine, certam illius, qua fruebatur, gloriæ
 speciem vultu ipso præferbat. Admiratus
 Pater, animo sopito licet statim ad re-
 centis calamitatis memoriam redeunte, *unde hoc!*
ait: Qualem nunc aspicio, quem ægrem molo,
imo & mortuum flevi! Cui Carolus reddidit:
Dominus mortificat, & Dominus vivificat.
Bene est mihi: Tu autem brevi me sequeris.
 Incredibili perfusus gaudio Adarnus, ostentum
 hoc deinde amicis aperuit suis; utque in suæ
 lætitiæ partem Civitas veniret universa, pa-
 lam etiam pro concione exposuit. Sane
 postmodum, ut certa prodigio fides constaret,
 Borromei dictum rei etiam veritas subsecuta
 est. Etenim cum alter ab hoc ostento se
 circum egisset annus, Genuam ad Patriam
 Urbem reversus Pater, & gravi oppressus morbo
 e vivis excessit; sic Caroli jacturam funere
 insuper suo cumulavit, ingenti relicto apud
 Mediolanenses æque, ac Genuenses virtutum
 suarum desiderio. Quo autem cælestis se
 confortem gloriæ testaretur, quemadmodum
 Cardinalis prædixerat; tantam apud Cives
 suos sanctitatis opinionem habuit, ut certatim
 ad illius cadaver tangendum cujuscuque
 ordinis multitudo conflueret, & contactu
 consecratas veluti Marianas coronas reli-
 gionis suæ pignora domum referret.

Par fuerat ex Caroli obitu dolor a
 Sacerdote quodam domestico suo, & notæ
 admodum probitatis conceptus; neque dis-
 par eidem lætitiæ causa fuit. Ille pariter
 somno correptus fuit ante se certo co-

gnovit, Borromeum domestico corporis ha-
 bitu, qui Cardinalitiam dignitatem referret.
 Rutilans erat facies, & hilariter ex-
 porrecta frons: sed cum somnus, quo Sa-
 cerdos premebatur, obliterare omnino re-
 centissimæ mortis memoriam in quiescente
 etiam non posset, amissi simul, & præsen-
 tis Borromei conscius, *quid sibi hoc vult,*
inquit, Cardinalis Illustrissime? Cui Car-
 olus, *solare afflictum animum,* subjecit.
Præclare mecum actum est, qui cælesti glo-
ria fruor; quibus dictis, dilabi in tenues
 auras visus est. Deinde cum quintusdecimus
 a morte dies nondum effluxisset, testatus
 est Sacerdos idem, fulgentem beati
 Cardinalis vultum, non inani spectro, bis
 fuisse sibi perspectum. Ut omnis autem
 abesset somni suspicio, quod ferme usu-
 venit dormientibus propter diurna vigilan-
 tium vota, certa præsentia suæ præfagia
 Borromeus adjecit. Siquidem cum illi primùm
 appareret, duo prædixit, quorum alterum
 jussis de causis evulgare ille noluit: alterum
 erat de Gregorii XIII. obitu vaticinium,
 quem post semestrem spatium e vivis
 excessurum esse Cardinalis prænu-
 nciaverat, ut reapse evenit. Cum vero se
 iterum videndum eidem obtulit, alia pariter
 vaticinatus est Ambrosianæ Ecclesiæ
 futura incommoda, quæ divinitus ab Eo
 præcognita, res ipsa postmodum ostendit (a).

Hæc omnia tamen, quæ Caroli obitu
 accesserunt indicarunt, porro quæ ejusdem
 mortem præcessere prodigia, quantum Ec-
 clesiæ immineret calamitatis portenderunt.
 Paucis ante mensibus, quam Cardinalis e-
 volaret ad Superos, nunciatum est, ignium
 speciem quamdam de Cælo affulxisse, & in
 Urbe,

(a) Joannes Petrus Gluffianus Historiæ hujus
 Scripitor, ille Sacerdos est, cui se pluries Carolus ab
 obitu videndum obtulit. Quod hic expositum est,
 iisdem propemodum verbis ille juratus Tabulis con-
 signavit. Sed ex iis, quæ tacitas præerit hoc lo-
 co, unum juvat exponere, prout in testificatione
 ejusdem legitur: „ Videbar mihi, inquit, videre
 „ in maxima Mediolani Basilica coactum ex Diœcesi
 „ de more Concilium. Marcus autem Antonius
 „ Bellinus suggestum ascendens Decreta omnibus
 „ prælegere; quibus auditis, consequi exemplo
 „ ingens Cleri universi admurmuratio, & seditiosa

„ voces. Tum ego ad Cardinalem sedentem in so-
 „ lio accedere, atque hæc leniter conqueri: *Pæccati-*
 „ *ne illa, quæ semper in Clero tuo viget, Legum ob-*
 „ *servantia?* Contra Ille luce perfusus & facie splen-
 „ dida, *an nescis, dicere, me ad Ecclesiæ hujus*
 „ *clavium non sedere? Hoc in præsens laborabitur*
 „ *malo.* Ostentum hoc divinitus accidisse Synodi
 „ postmodum celebratae exitus comprobavit. Idem,
 „ qui visus dormienti fuerat, extitit deinde rerum
 „ ordo, & series. Bellinus legit Decreta: Sacerdo-
 „ tes refragati sunt: provocatum Romam a Clero
 „ fuit: certe unus Carolus defuit.

Urbe, atque agro Mediolanensi præter morem frequentibus ictas fulminibus domos: & quod motis in religionem animis fœdus omen visum est, ipsa etiam in Basilica Urbis maxima Archipræsulis sedes, & impendentes Aræ, & sedi umbellæ tactæ de Cælo fuerant. Romæ etiam, antequam illuc tristissimi interitus nuncium afferretur, malus ingens erecta in summa Adriani mole immisso cælitus igne conflavit; & quo tempore in Almam Urbem tabellarius cum literis Caroli mortem nunciantibus advenit, flammâ nondum deflagrante extremus mali stipes ardebat. Scio hæc a nonnullis in deteriorem partem temere accipi; verum in eam sententiam inclinant omnium animi, ut nova hujusmodi quæque celeberrimi alicujus viri funus non raro munitur.

Verum quis credat utilem Borromei mortem fuisse iis præsertim, qui fatalem sibi, atque summo opere exitiosam fore ominabantur? Degentes in Sanctæ Barbaræ Aedibus Virgines dolore perditæ, & lacrymis confectæ solitudinem deplorabant suam; eoque illis acerbior quam ceteris Antistitis mors videbatur, quo certius pessum itura nondum firmata Illius Decreta censebant. Verebantur, ne imminens in Capuccinarum legum exitium Vistarina rediret ad mores suos, & constans adhuc mens illi in evertendis statutis esset, licet constantissima sibi voluntas foret pro retinendis. Una spes erat in Caroli patrocinio collocata, quem omnes e Cælo adfore in tanta rerum desperatione sperabant. Quidni enim Ille inter Cælites degens, quod bene cœpisset, optime perficeret? In communi itaque Virginum luctu cum triumpharet gaudio Vistarina, videns sublatum impedimentum omne, quominus ex veteri instituto suo eas moderari libere posset, ocyus sollicitavit, ut ejurarent Capuccinarum, quibus se devoverant, leges, seque unam vitæ magistratam, ac duces sequerentur. Hinc inter eam, & Virgines acris exorta contentio est, quæ in subsequentem etiam annum exarsit, cum Successor Caroli Gaspar Vicecomes in Mediolanensi Se-

de ex Pontificio nutu esset renunciatus. Cum igitur rerum summam Joannes Fontana absentis Gasparis vices gerens Mediolani moderaretur, recurrente eo die, quo se anno superiore puellæ Asceterio illæ addixerant, enixis precibus instabant, ut claustris inclusæ rite susceptis Votis acceptas antea a Sancto Pastore leges profiterentur. Quod ubi Vistarina rescivit, dum super perficienda Sanctimonialium curæ Præsæcti deliberant, consultationes evertere omnes statuit. Ad congregatas Sorores veniens, orare primo, obtestari, ne tam asperam vitæ rationem inirent: mox objicere, quibus tandem alantur impensis: postulare, num ingrati animi vitio liberalitatem suam vellent rependere? Demum cum Virgines in proposito constantiter persisterent, ad minas etiam desistere. Itaque puellæ, quæ & voces eas vererentur, & ab instituto desistere magis formidarent; incertæ consilii auxilium a precibus mutuari apud Deum contendunt. Sed frequentior erat earum apud Caroli imaginem, & lenis querela: postulabant peramanter, num quas vivens in ipso instituto profitendi limine posuisset, mortuus deinde per injuriam pene oppressas esset deserturus? Itaque ratæ piæ aliquam vim esse amantissimo Patri inferendam, ter claustrum obiere supplicandæ, atque Illius patrocinium obtestantes, in quo spem habebant maximam, Cardinalis insuper imaginem pie, reverenterque circumtulere, ut antecapta hac Divini honoris significatione, Ejus subsidium expectare se cælitus judicarent. Itaque III. Cal. Octobris sub meridiem cumulus simul, & finis calamitatis fuit. Sub meridiem adfuit congregatis Virginibus Vistarina; cumque uno evomisset impetu quidquid splendida, & fœminea bilis suggererat, tandem fervidum sermonem in hæc verba conclusit: *Fixum, statutumque sibi esse, ut a se datas leges amplecterentur: si quæ autem votis suis obstaret, paratam se protinus ab æde illa, quam suam appellabat, eliminare.* Quo tamen se verterent miserimæ? Neque illinc abire, neque parère suadenti, neque ab instituto deficere tu-

tum apparebat. Fixis oculis terram intuebantur, & fletu fortasse testatæ dolorem fuissent, nisi supra fœmineum dolorem angere se ipso mentis stupore indicassent. Major doloris causa ipsa erat Joannæ præsentia, cui in faciem obstitere durum erat; licet obedire multo durissimum videretur. Dum pendunt animis, casu quodam, seu Divina Providentia molestissimo Vistarinae aspectu liberatæ sunt. Cum enim intonuisset meridianum Salutationis Angelicæ signum, flexo poplite omnes, atque ad affixam ibidem Caroli imaginem conversæ supplicaverunt humillime, ne a suscepto olim patrocínio in tanta rerum perturbatione cessaret. Mox Joanna ab incerto homine evocatur ad januam; quocum dum tempus colloquens terit, adfuit ocyus Joannes Fontana, qui accitam ad ferrea clathra Afecterii Præsidentem Franciscam Landrianam, ex ejus testimonio facti hujus sericem omnem deprompsimus, rogavit anxius, quid Collegio illi novi esset, aut quænam repentina ineidisset calamitas? Etenim narrabat, sibi in cubiculum abdito auditam improvise ter repetitam vocem, qua monebatur, ut se in viam daret extemplo, & ad Sanctæ Barbaræ contenderet; quandoquidem afflictæ eæ Sorores opem suam ex tempore postularent. Idcirco se adesse ajebat, ut siquid pro re nata decernendum esset, ocyus expediret. Attonitæ rei miraculo Præses, & Sorores universæ, plus quam Fontanæ præsidium, patrocínium Borromei sibi præsto esse intellexerunt. Quare gestientes gaudio, sibi que redditæ sententiam suam jamdiu susceptam, mox Vistarinae conatus, ac minas, dolorem inde, anxietatem, & perditam Collegii spem exponunt: postremo per fugium in tot adversis, atque in concitata tempestate portum implorant: affirmant se in veteri voluntate persistere, unumque placere Borromei consilium, ut ex Sanctæ Claræ austriore instituto viverent, quod illis vivens Sanctus Cardinalis dedisset; nunc autem fato functus tam evidenti miraculo iterum ab ipsis deposceret. Tum laudare Virginum propositum Fontana, suam omnem ad

rem perficiendam polliceri operam, mœrorem abstergere, eandem se in illis semper constantiam desiderare, ultimo recreatis omnibus ex Collegio digredi, postquam ingentibus promissis onerasset. Eo digresso, pari ferme miraculo illuc advénit Aloysius Pocalodius in Basilica Metropolitana Pœnitentiarius, atque ex Collegii illius administrationi Præfectus. Hic revocatam ad clathra Monasterii Præsidentem aperit, se a S. Marci Cœnobio reversum, & recta in Archipræsulis ædes tendentem, cum ad quadrivium, unde S. Barbaræ ædes conspici poterant, pervenisset, a mula, cui infederat, jussu ab inita via deflectere; & licet verberibus, atque stimulis instaret, ut rectum iter teneret, frustra conatum semper, & repente eo delatum tandem, mula subsistente, fuisse. Quare subdebat, ea animum subiit cogitatio, hoc non sine Divino numine accidisse, meamque fortasse hinc operam desiderari. Jussit itaque edicere statim, si quis usus esset futurus sui. Tum præ gaudio lacrymans Præses, ubi augeri divinitus præsidium sensit, preces addidit, ut liceret tandem institutum, quod Carolo suadente amplexæ fuerant, profiteri. Hoc audito Matrem dimisit fiducia plenam Pocalodius; mox domum reversus, & strenue urgens opus, cui perficiendo amicam e cælo Borromeus porrigebat manum, congregato Ecclesiasticorum hominum, qui Sanctimonialibus præerant, cœtu, Joanne præsertim Fontana adnitente, demum pervieit, ut quinto postquam hæc evenerant die, austerioris, quam optaverant, disciplinæ vinculis Virgines illæ adstringerentur: captis insuper felicissimis rei auspiciis; quandoquidem solemnem Seraphici Patriarchæ memoria recurrebat in eam diem, qua conceptis verbis se illius instituta sequi jurarunt. Collegii deinde illius sanctitas, ac fama per Urbem pervagata fidem utrique prodigio fecit. Siquidem Mediolanenses eximium in Virginibus illis orandi studium, & virtutum omnium propositum exemplar admirantes, confessi sunt, non ab alio tam perfectam vivendi disciplinam haurire eas potuisse, quam ab Authore, & Institutore Borromeo.

CAPUT II.

Communis ex Ejus interitu dolor, & singularis Mediolanensis præsertim populi amoris in Illum significatio.

Quemadmodum tanti Antistitis jactura ad universam Ecclesiam videtur spectasse; ita ad optimum quemque ex illa acerbissimus permanavit mœror: neque ad eos dumtaxat, qui exturbari se tanti boni possessione intelligebant; verum etiam ad illos, quos fruenti spes, ac desiderium tenebat. Hinc conceptus antea intra Urbis nostræ mœnia dolor, disitas etiam nationes in tristitiæ communione vocavit, quæ nostræ simul, & suæ calamitatis sensu commovebantur; Neque enim nobis unis ereptum Carolum exteri putavere, quem semper vixisse omnibus intellexerant. Fatendum est tamen, majore eos in luctu jacuisse, qui majoribus se fraudatos bonis intuebantur. Hinc gravissimum certe dolorem Helvetiis, Rhetisque inussit intemptivus Caroli interitus, quem cum unice diligerent ut Patrem, finem etiam miseriarum, ac perfrugium in adversis fore speraverant. Se meliora sperare jussos paulo ante gratulabantur; tum vero dejectos ab ea, in quam imminebant proxime, rerum tranquillitate dolebant: cum enim sustulisset sibi S. Antistes signum veluti ad bene sperandum, nihil jam reliqui esse videbant, præter novam subeundam tempestatem, quæ, dum naufragii reliquias colligerent, ipsos vehementius esset op-

pressura. Sed neque ipse sedens ad Navis Apostolicæ clavum Gubernator Gregorius XIII. expers mœroris fuit. Tristi accepto nuncio, & cogitationem in futuras Ecclesiæ universæ tenebras intendens, in hæc verba erupisse scribitur: *Extincta est Lucerna in Israël.* Opportuno nimirum usus est erga Catholicæ Ecclesiæ Reparatorem præconio, quo olim Israëlitiæ Tribus David eximium Regem commendaverant. Cum vero Cardinalium cœtum congregasset idem Pontifex, effusa Borromei laudum commemoratione renovavit dolorem omnium, haud dubie affirmans: Illum potissimum fuisse Romanæ Purpuræ ornamentum. Præstat hoc loco recitare, quæ in Commentariis Francisci Mochantii Pontificii Cæremoniarum Magistri scripta extiterunt ad diem septimam Novembris, ut liquido teneamus, qui Romanorum sensus in tanta calamitate fuerit: *De Ejus obitu Romæ omnes contristati sunt, cum ob vitæ innocentiam, moresque exemplares, indefessum studium in corrigendis subditorum vitiis, removendisque abusibus summam erga omnes caritatem, spectatamque in difficillimis temporibus constantiam, singularem pietatem, aliasque virtutes cunctis admirabilis, carusque esset.* Quo testimonio nihil certe dici magnificentius potest, cum laudum omnium summam breviter comprehendat. Hinc infinitæ propemodum apud exteras gentes honoris testificationes extiterunt, partim soluta, partim adstricta numeris oratione conceptæ ad sempiternam Borromei Nominis commendationem (a). Sane Cardinalis

(a) Aliqua eruditionis causâ, quæ ad manus festinantis venere, appono opuscula statim ab obitu Caroli typis vulgata. Primo post obitum die concinnavit Borromei Epicedium adstricta numeris oratione, & paulo post in lucem edidit Jacobus Critonius Scotus, quod bis typis impressam eodem anno lego.

Die VII. Novembris P. F. Franciscus Panigarola funebrem Orationem habuit, dum inferiæ persolvebantur; ea item vulgata est typis eodem anno Mediolani, & Bononiæ: Subsequente autem Florentiæ, & Vicentiæ.

Die VIII. latinam epistolam dedit ad P. F. Ludovicum Granatensem P. D. Carolus a Basilica Petri ex Congregatione Clericorum Regularium S.

Pauli Decollati, quam de *Obitu Caroli Cardinalis S. Præxels* inscripsit, & Michael Tinus vulgavit.

Idem eadem die alias literas ad Placentinum Episcopum dedit Italice conscriptas, & postmodum Brixie editas in idem argumentum.

VI. Item Idus Novembris Bernardinus Taurinus aliam de Caroli morte narrationem concinnavit, atque Comiti Federico Borromeo inscripsit, quæ deinde anno postero lucem Roma vidit.

III. Idus Novembris Joannes Boterus Benensis, qui fuerat postremo Carolo a Secretis, latinam epistolam Cardinali Bathorio dedit, quæ statim ex Tini, & Pontii Typographia in lucem venit. Eamdem anno ipso MDLXXXIV. italice redditam ad diem XXI. Novemb. P. F. Cornelius Peracinus Ordinis Scto-

nalis Sirletus levare se conceptum dolorem alia ratione non posse credidit, nisi Caroli memoriam luculentissimo hoc Elogio immortalitati consecraret: *Carolus Borromeus, qui corpore tenebatur in carcere, anima vero in Cælo, in quo nihil carnis erat fere, nisi visio sola. Is homo specie, Angelus gratia, Christiane pietatis exemplar, Episcopalis dignitatis speculum, Cardinalitæ dignitatis specimen, antemurale adversus impios firmissimum. Decus Ecclesiæ Dei speciosissimum; fuit sal, lux, Civitas supra montem Sion; fuit lucerna ardens Evangelica: sal in vita, & moribus: lux in doctrina, & predicationibus; Civitas in præfidiis, & dissensionibus; lucerna in accensionibus. Effulsit in Ecclesia fide, sapientia, vita, & regimine; fide ut Martyr (neque enim Ipse martyrio, sed Ipsi desuit martyrium); sapientia ut Doctor; vita ut Confessor; regimine ut Pastor. Innocentia fuit Abel: probitate Noë: Abraham fide: obedientia Isaac: labore Jacob: castitate Joseph: caritate Moyses: humilitate David: zelo Elias: operarius inconfusibilis, & nunquam otiosus, recte tractans verbum veritatis, neque aliquid gerens, quod ad Deum non tenderet. Cujus animum ita Dei spiritus solidavit, ut Eum invictum undique,*

& invulnerabilem præstiterit. Omnium denique fuit fere charismatum ararium, & habitaculum. Is servus fidelis postquam sibi commissi operis implevit pensum, ante faciem Domini apparere gestiens, in celebritate Sanctorum omnium ad Cælum fuit vocatus. In tempestita nobis, congrua sibi Ipsi hæc transmigrationis dies. Cum enim Ipse tutatus, & veneratus esset omnium fere Christi militum dignitatem, eorumque mores pie foret æmulatus, ab eorundem Sanctorum legionibus decuit ante thronum Altissimi præsentari, ubi de Ipsius negotio lucrum, Deo placente, Borromeus illud proferre posset: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratum sum.

Sed in Mediolanensibus Civibus emittit certe lætus, apud quos infinita extantia Borromei monumenta ad augendum calamitatis sensum magis valebant, & molestissimum quotidie commovebant intercepti Pastoris desiderium (a). Verumtamen triumphavit etiam inter ipsas publicæ mœstitiæ significationes amor, quo Defunctum profecuti sunt omnes; quandoquidem non tam benevolentia testimoniiis, quam uberrimis lacrymis communi Patri splendide parentarunt. Neque enim Caroli memoriam, simul ac mortales exuvias sepulchralis, ut assolet, ob-

rum B. M. V. Mediolani vulgavit, & paulo post Bononiæ iterum edidit Alexander Benaccius.

VII. Cal. Decemb. Mediolanensis Patricius, & Comes Joannes Petrus Bimius nuncupavit Carolo Aragonio Terranovæ Duci *laudationem brevem, ac dilucidam, & verissimam vite Caroli Borromei*, quam tamen vulgatam comperio solum ad annum infrequentem ex Typographia Pontii, & Bonati.

VI. Cal. Decemb. Hyppolitus Seta Buffi Artitii Sacris Præpositus suo in Templo funebrem orationem de Carolo habuit, Mediol. anno item MDLXXXV. editam.

Impressâ pariter typis fuit *Exenterationis Ejusdem Cadaveris narratio* elucubrata a Joanne Baptista Carcano Leone Anatomen in Gymnasio Ticinensi publice proficiente ad annum MDLXXXIV. incerta tamen editionis die.

Auxit eodem anno Caroli præconia D. Joannis Jacobi Rossei Bononiensis Canonici Regularis Carmen funebre, cui addere possumus etiam Bernardini Sicii J. C., & Antonii Mariæ Carabellii Civium Mediolanensium Carmina, & elegantem Oden Anibalisi Guaschi, Ticini impressam, atque aliam MS. in Bibliotheca Ambrosiana asservatam, cujus Auctor fuit Julianus Gofelinus.

(a) Audiendi hoc loco sunt Civitatis nostræ De-

curiones, cum tristissimum casum Summo Pontifici Gregorio denunciarent VII. Idus Novembris; ut conlitter etiam, quæ tanti Ordinis sententia, atque existimatio de Carolo esset, quando liberam emittere vocem licuit: „ Maximum nos dolorem, ja- „ Æturanque longe gravissimam, & publicæ, & pri- „ vatim accepimus ex obitu vigilantissimi Archie- „ piscopi nostri Caroli Cardinalis Borromei, qui „ incredibili erga nos caritate perpetuo accensus „ nihil aliud unquam egit, quam ut omnes co- „ gitationes suas, consilia, opes, actiones, studia „ vita, atque adeo vitam ipsam in communem no- „ strum omnium utilitatem, spiritualiaque commo- „ da sollicitè conferret. Nota est Sanctitati Vestræ „ hæc ingens Ejus sollicitudo, perpessusque peren- „ nes illi labores Pastorales, qui nobis, huic Ur- „ bi, Diocesi, Provinciaeque fructus pepererunt „ pietatis uberrimos. Tanto igitur Pastore nos or- „ bati, in hoc summo omnium mœrore, damno „ que publico, & privato supplices ad Pedes con- „ fugimus Sanctitatis Vestræ, quæ nos in mœstitia „ jacentes paternaliter consolari, & damno tam gravi „ affectos, ista Pontificia erga nos singulari, quam „ sæpenumero experti sumus, caritate adjuvare „ potest &c.

obruit lapis; Verum inflammata primum sacri Cadaveris conspectu suorum pietas, beatissimam etiam Animam ultra sepulcrum profecuta est. Perlitatum magnifice est ad Illius potius gloriæ incrementum, quam necessitatis subsidium; & passim effusæ a Clero utriusque ordinis preces ex Ecclesiæ præscripto sunt: Atque ne sincerissimis lacrymis congrua Pastoris dignitati pompa abesset, excitata in Basilicis quibusque, & minoribus Templis sumptuoso apparatu Cenotaphia, & funalium cereorum copiâ addita lux est fuscis illis Funerarium tenebris, quibus iusta ab omnibus Patri omnium persolvebantur. Augebat etiam multorum pietatem æmulatio, cum singulos puderet amorem suum a ceteris superari. Quare Cleri benevolentiam vincere contendens Populus in Sodalitates sacras jamdiu a Carolo divisus, ad Ejus exequias cohonestandas in suis rite Ædibus maxima celebritate convênit, id unum metuens, ne quidquam intentatum omitteret, quo communem adæquare religionis testificationem non crederetur. Urbanam tamen amoris pompam imitatos esse agrestes, ac montanos populos dicerem, si opus illis fuisset incitamento ad parem exequiarum ornatum Borromei memoriæ intruendum. Sponte omnes erepto Pastori publicis impensis funus duxerunt, nisi luxu, & lautitia Urbino par, nitore certe, & simplicitate amoris Civibus ipsis fortasse invidendum. Quamquam triumphus quidam in illis etiam magnificentiæ fuit, paupertatem, in qua nati erant, quodammodo vincere, & funebres moles in Templis suis extruere, in quibus ad pompæ haud contemnendæ commendationem lignea, atque aurata Episcopalis, & Cardinalitiæ dignitatis symbola intermicarent. Ex quo enim ea Ecclesiastici gradus ornamenta esse ex Caroli præsentia cognoverant iisdem ad honoris sui incrementum uti religiose constituerunt.

Fœmineus vero sexus, cujus precibus enixè se moriens Carolus commendaverat, dum Epitaphium sepulcro suo apponendum præscriberet, optime Illius expectationem

implevit; Ductu enim, auspicioque nonnullarum Matronarum piam quamdam post Ejus obitum Societatem plures fœminæ coivere, singulari antea studio viventis virtuti addictæ, quæ collatâ inter se pecuniæ summâ magnifice Sacrum fieri pluries, & statutas pro Defunctis preces a Sacerdotibus recitari depoposcere. Deinde in unum coactæ agmen septem Urbis Basilicas supplicabundæ universæ obiverunt elato signo Crucifixi Redemptoris, cujus pedibus supposita præferebatur ipsa Borromei imago. Mirum certe omnibus visum est, & Divino veluti afflatu conceptum consilium, ut quo tempore optare cælestes honores Carolo fœminæ illæ videbantur, jam præcoce cultu eisdem Illi persolvere viderentur. Mansit deinde icta semel Societas, & sacro quodam fœdere inter se copulatæ Sodalitatem quamdam conflare, quam Sanctæ Præxedis nominari iisdem placuit, ut Ejus gauderent auspiciis, cujus Titulo adeo vivens Cardinalis fuerat delectatus. Indicta deinde Sodalibus lex: *ut quotannis easdem preces, & Sacra haberi curarent ad Borromei sempiternam requiem impetrandam; singulis vero mensibus ritu pari, & supplicatione septem Basilicas obirent.* Maxima laudi huic Sodalitati certe fuit tanta tot fœminarum constantia; cum exinde conceptus ille pietatis impetus nuquam resederit; facta est enim mutatio rituum, non ingenii. Equidem cum retentum semper ab iis institutum fuisset, atque primo ineuntis seculi XVII. anno ex Pontificio nutu Sacrum fieri ad Caroli gloriâ indicandam concessum esset; primos Fœminæ illæ honores Sacris solemnibus Eidem obtulere, quos religione sua jamdiu fuerant auspicatæ. Cumulavit demum Sanctæ Præxedis Societatis religionem Doctrinæ Christianæ Sodalitas, quæ iusto agmine in speciem exercitus ordinata, & infinitam utriusque sexus multitudinem comprehendens, conjunctis studiis ad eandem laudem aspiravit. Indicta item huic a Præsidibus ad septem Basilicas supplicatio, adjecto in via Psalmorum cantu: adeoque in viis redundavit frequentia sodalium, ut convulsa pe-

ne sedibus suis Civitate universa, nulli ferme superessent, qui admirarentur; nam quos negotia domi tenuerant, religio aliorum eidem domi adjunxit. Itaque conferta illa Populi acies cum in Templum maximum, unde profecta erat, reverteretur; tum vero integrato luctu, pro se quisque contendebat, ut sepulchrali lapidi labia religiosissime admoventes, aliquod infixum osculo mœroris levamen conaretur inde decerpere; licet multorum flentium conspectu renovatus dolor majorem luctus causam in ipso lacrymarum remedio offerret. Hæc per annos plures continuata semper Sodalitatum ad Basilicas, & Caroli sepulchrum concursatio, feliciore deinde succedente tempore, in gaudium, gratulationemque conversa est; postquam libera Populi religio tandem in celebritatem, & festas acclamationes erupit, eunIQUE diem publico antea atrum mœrore, exinde tanquam faustissimum nobili supplicatione, & cultu consecravit.

CAPUT III.

Quantum exinde concepta de Ejusdem Sanctitate opinio apud omnes excreverit.

TAntam moriens Cardinalis Mediolanensium, atque Exterorum animis impressam reliquit opinionem Sanctitatis suæ, ut non modo mors ipsa, quæ obrueret monumenta omnium solet, aut diuturnitas temporis, qua deleri demum etiam

infixa altius memoria consuevit; nullum Ejus virtutis vestigium oblitteraverit; verum etiam, quod perraro accidit, quo diutius Illius præsentia carere se Populi fenserint, eo semper molestius ferre etiam desiderium declaraverint. Difficile admodum maximæ calamitati assuescere hominum patientia potest, & illud dumtaxat vulnus facile videtur obduci, quod raro refricari contingit. Sed impositam Christianæ Republicæ Caroli obitu plagam, quotidianæ ejusdem necessitates renovabant; cum doloris sensum excitarent ea omnia, quæ vel Illo auctore condita perseverabant, vel nondum satis firmata, Ejus quotidie subsidium exposcebant. Accedebat tamen aliqua publico dolori consolatio, cum certius e Cælis Illius auxilium omnes expectarent, cujus præsentia, & manu sustentari non poterant. Hinc cordibus insculpta omnium Illius fuit veneratio, quorum oculis præsens observari desierat. Supplebant autem quotidie Eiusdem præsentiam infinitæ typis impressæ imagines, aut tabulis expressæ, imo ænea etiam, & marmorea signa, quæ aut sacris illata Ædibus, aut cubilibus piorum hominum cultum tacite excitabant. Cumque parvo venalis hujusmodi merx prostraret, verti noxæ videbatur, si qua taberna, aut officina expers hujusmodi ornamenti notaretur (a). Accepta deinde a majoribus hæreditario veluti jure in Borromeum observantia vigens semper, neque unquam imminuta pervenit ad filios, quorum salba loquela a pa-

(a) Jure optimo sibi gloriæ vertit in Tabulis Nobilissimus Comes & Mediolanensis Patricius Georgius Trivultius: Se primum omnium Paris marmore Caroli vultum diligenter effingendum curasse. Addidit præterea, uxorem suam religiosissimam Matronam voluisse, ut ante marmoream hanc Caroli effigiem accensi lampas prostraret. Translatum siquidem fuerat hoc Signum ad Sancti Florani Templum in agro Laudensi, quod in jure Familiæ illius celeberrimæ erat. Imitati deinde pro modo hæc laudem ocyus sunt universi. Nulla nimirum aut taberna, aut domus vacua Borromei imagine post Ejus obitum visa est. Sic in omnium oculis fuit Cardinalis extinctus, qui vivens Parochum quemdam multaverat, quod imaginem suam præ Templi foribus appendisset. Ambrosius Fornerius narravit etiam, se eodem, quo extinctus Carolus fuit, anno jussim a Lucerenfibus emere Tabulam, quæ Carolum referret, in

Curia ipsa Lucernæ collocandam; & Prosper Columna Besurii Sacris Præpositus affirmavit, Vercellas, Novariam, Augustam Taurinorum, quas urbes præfens ipse paulo ante obierat, incredibili hujusmodi imaginum copia abundasse; adjectitque, Aurelianensium quemdam Artificem, qui ligneas quasdam formas Carolo potius absumiles ad typos inde effingendos sculperat, tantam constasse pecuniæ ex venditis imaginibus summam, ut in Gallias redux Mediolanensium religionis fructus uberrimos in patriam retulerit, seque eo quæstu in posterum, omisso rudi illo artificio, aluerit. Biennio nondum exacto, Valerius Cardinalis a Comite Federico Borromeo optavit Caroli imaginem affabre pictam; quam cum accepisset, rescripsit: *Oculos suos eâ contemplandâ saturari non posse: Eandem fore adjuvatio memoriæ, ut tam Viri virtutes recolit; animo stimulum, ut imitetur facta egregia, Ipsamque observet, & colat.*

a parentibus ad voces erudita, primum omnium in Borromei laudes nostra etiam etate erumpit: isque felicior inter pueros haberi solet, qui Caroli nomine ornatus in Eiusdem latere patrocinio feliciter creditur. Nec defuere ex Majoribus nostris complures, qui Cælestes Illi honores ante tribuerent, quam a Romana Sede decernerentur: nefas nimirum videbatur, priusquam sacris Fastis Caroli nomen inscriberetur, aut operto capite illud excipere, aut de Eo minus honorifice sentire. Accedente deinde miraculorum fama, quæ omnes statim regiones pervasit, eo protinus nonnullorum religio provecta est, ut cum vix se annus ab Eius obitu circumegisset, pridie illius diei, in quam memoria Depositionis recurrebat, habere vigilias, quo ritu solemniore dumtaxat anni dies auspicari solet Ecclesia; tertia autem Novembris die ab operis omnino cessare, & lucem illam, tamquam sacram, religioni omnino referre non dubitaverint. Omitto privatis in precibus habitam Illius commemorationem: concinnatas ex pietatis ingenio antiphonas, hymnosque: additum demum nullo publico iudicio Litanis tamquam venerandum nomen. Tanta erat plurimorum consensu firmata de Cardinalis Sanctitate existimatio.

Veruntamen hæc erant remota ab omnium oculis, & una ducente pietate, exhibita privatæ reverentiæ testimonia; Anno tamen primo supra millesimum & sexcentimum illuxit tandem dies beatissima, qua coercitæ dudum Mediolanensium piæ impatientiæ veluti laxati sunt freni; postquam Baronii Cardinalis literæ ex Clementis VIII. nutu redditæ Civibus nostris fuere, quibus libera permittebatur potestas, ut antiquatis postremis Caroli tabulis expungeretur ex sacris mysteriis Eius obitus commemoratio; sed solemnitas dumtaxat ei Sancto, cuius eo die memoria celebraba-

tur, cultus haberetur. Tum veluti dato signo, dissimulatum antea a Romanis Patribus Borromei honorem, veluti indictum eo Decreto credidere. Quare invecata ex eo tempore consuetudo est, ut inter festos ille dies haberetur, atque in eorum numero recenseretur, qui summa per annum celebritate transigi solent. Quamquam huiusmodi celebritas aliarum etiam nitorem, ac pompam vicit; cum pretiosis aulæis Templâ ornarentur: fierent ad Sacra cuiuscumque ordinis concursationes: plures etiam ad splendorem augendum, atque luxum ab exteris regionibus evocati Antistites ad has veluti religionis nundinas convenirent: & quod paucorum antea institutum fuerat, publica veluti conspiratione facta, præhabitis sacris vigiliis, splendidam eam diem omnes ferme auspicarentur (a). Id certe prodigii instar fuit, tantam hujus populi multitudinem ex trecentis mortaliæ millibus conflata, nullis auctoris, nullo certo duce, nullo demum antecapto consilio in eandem sententiam convenisse, quasi ex condicito; ut in refertissima operis Civitate, die ab omni absoluto lege feriarentur universi, iique etiam, quibus sacras hæc ferias summa religio ægre admodum persuasisset. Certe injecta par omnibus voluntas nonnisi divinitus credi potuit; & tacita quadam lege, quæ omnium animos invicta flecteret, ad id consilii compulso cives, sapientissimi etiam viri putavere. Succedentium deinde annorum religio cumulum semper veteri pietati novum adjecit; neque unquam animorum conquievit impetus, nisi postquam summus veluti fuit. Quamobrem consueta in posterum honoris testimonia fuerunt, ea dumtaxat, quæ maxima habebantur. Nimirum pensiles pro viis tabulæ, singulari artificio, ac luxu ornati parietes, aræ in foris instructæ, prælucentes ante Caroli imagines cereis refertæ moles, indictæ ad Eius sepulcrum præ-

(a) Cardinalis Baronii literæ subiraſcentis Mediolanensium Vicariorum prudentiæ, quod publicæ religioni modum quemdam imponerent: Urbis plausus, & gaudia cultu concessio: Sacrorum pompam, consuetudinum ardorem, publicas laudationes, & hu-

iusmodi persecutus est diligentissime Marcus Aurelius Grattarola in libro suo, quem de mirandis omnibus actis pro curanda S. Caroli Apoſtoliſi inſcripſit. Quare taciti dimittimus, ne actum agamus.

prælatiſ funalibus ſupplicationes, oblata, imo congeſta undique ad tumulum donaria, ſymphoniaei conducti chori, tormentorum ad lætitiæ indicium fragor, tubarum feſtus clangor, ignivomæ ad plauſum extractæ machinæ, demum nocturnæ tenebræ infinitis luminibus victæ nihil plane aliud indicarunt, quam eo tandem Civium noſtrorum erga Paſtorem ſuum amorem fuiſſe provectum, ut luculentiores in iis teſtificationes deſiderari nullatenus poſſent. Equidem id conterminæ Civitates de Mediolanenſium pietate ſenſere, cum ex remotiſſimis etiam regionibus huc convolare; & Urbis noſtræ tanto gaudio geſtientiſ triumphum admirari ſummopere contenderent. Unus retardare hunc impetum debuit Federicus Borromeus vigilantiffimus Antifteſ, qui magis Romanæ Sedis auctoriſtati, quam domeſticæ gloriæ obtrituſtus, cum Ambroſianam Eccleſiam eo tempore regeret, impedimenta primo objicere, deinde modum ſaltem imponere pro virili publicæ huic, atque effuſæ lætitiæ ſtudit, quæpote Apoſtolicæ Sedis iudicium occupare videretur. In caſſum tamen conſilium cecidit, cum victa Populi miro conſenſu Antifteſtiſ auctoriſtas non poſſet publicæ venerationi refragari, reclamitantibus univerſis, hæc Divino veluti afflante Numine contingere, ſequæ Cælitus commoveri, ut debitum tanto Cardinali obſequium perſolverent. Quibus auditiſ, Federicus vim deinde nullam inferre alienæ religioni voluit; præſertim cum publica pietas corroborata poſtmodum Romanorum Patrum decreto fuiſſet ſancientium, ne ullo inpoſterum obice populi frequentia, & concurſatio ad Borromei ſepulcrum coërceretur. Exinde ſacri ſemper honores oblato Carolo ſunt, quotieſcunq; Ejus obitus memoria recoleretur; & tanta religione ille celebratus eſt dies, ut non ſolum juſtitiæ indiſcto vacuum quaſtionibus forum eſſet; ſed etiam publica pro antiquatiſ haberentur iudicia, ſiqua exercerentur. Quare miſero cuidam in vincula juris cauſâ eo die conjici aliquando ſaluti fuit; cum nolent Iudices tantam celebritatem ulla fe-

veritatiſ ſignificatione notari: & ſplendida ab eo tempore in noſtram uſque ætatem conſuetudo viguit, ut in Templo maximo Patres Conſcripti univerſi ad Sacra eodem die magnificentius celebranda conveniant, retinentiſſimi nimirum ejus inſtituti, quod ad Magiſtratum pietatem maxime fovendam Carolus primùm Author fuit.

CAPUT IV.

Quanti ante, & poſt obitum a Principibus præſertim viriſ Borromeus fieret.

Quemadmodum Borromei ſanctitatem ſingularium plane, earumque plurimarum virtutum cumulus illuſtravit, nihil ut addi videretur poſſe: ſic tanta deinde conſecuta eſt egregii Cardinaliſ admiratio apud univerſos, ut ingens viri veneritio omnes neceſſario caperet, quos Illuſ notitiâ frui forte contigiſſet. Neque plebejos dumtaxat homineſ ejusmodi fama occupavit, quos ſcimus facile Sanctitatem ex utilitate metiri; Principes potius aut nobilitate, aut doctrina inſignes Proceres pervaliſt, quos aut falli rerum experientia non ſinit, aut ab oſtentationiſ labe alienoſ ipſa poteſtas eſſe omnino non patitur. Triginta, & amplius epistoſolarum volumina, quæ ad Oblatoſ Sacerdoteſ munifico Majorum ſuorum munere, tamquam ampla hæreditas, pervenere, aperte indicant, quo in loco eſſet apud Potentioſ quofque Cardinaliſ ſanctitas; cum infinitæ in iſliteræ numerentur ab eximiis Viriſ Carolo redditæ, ſimulque luculentiffimum offerant Ejusdem exiſtimationiſ teſtimonium. Ex Latinis hiſ, quas luce donavit Joannes Boterus Caroli nomine ſcriptiſ literiſ, Secundi Libri decimanquintam indicare placet, ut conſtet, quam Germaniæ Principeſ de Borromeo imbiſſent animo opinionem. Reſpondet in ea Cardinaliſ Volſango Hamaltienſi, qui antea ad Eum ſcripſerat: Principeſ Orthodoxoſ, qui in Germania eſſent, univerſoſ mirifica Ejusdem benevolentia teneri, & magnifice de Ejus rebus ſentire.

Mi.

Minora autem vero affirmaverat Volfangus; cum liquido constet, præclaram admodum de Borrormei sanctitate Germanos quoque hæreticos opinionem habuisse. Ex pluribus unum aliquod afferam, ex quo fides dicto constet. Potentior quispiam ex Transalpinis Dynasta Fratrem ex Franciscano Ordine per vim tradiderat in vincula, non ut injuriam a se propulsaret acceptam, sed ut ipse injuriam Christiano homini ultro inferret. Urebat Ordinis Præsidentem illata contumelia; & quemadmodum inermem sæpe obruit armata potentia, dissimulato religionis contemptu, piam Tyranno inferre per officia vim statuit. Obire Potentiorum atria, limina Principum terere, prehensare ejus amicissimos studuit, ut injuste captivum, interpositis Procerum precibus, in libertatem vindicaret. Et sane feliciter res cessit; quandoquidem fasciculo literarum comparato, qui maxima itineris sarcina videbatur, ad Dynastam proficiscitur, eoque statim convento, splendidum epistolarnm apparatus ante oculos collocat. Forte una inter eas latebat, quæ minorem fortasse afferre imperito rerum cuiuspiam commendationem videretur, a Carolo conscripta; sed quæ unice salutem erat futura. Nimirum solvere aggressus munitionis amplis sigillis literas Princeps, cum partim illectas seposuisset, partim lectas irrideret, resignans tandem Borrormei epistolam, Ejusque nomine intime commotus,

præ gaudio primum gestiens, mox nudato capiti in obsequii indicium ex more Gentis chartam imponens, deinde osculatus, ad Legatum conversus; *Hujus unius*, inquit, *precibus captivum reddam: Borrormeo enim gratificari placet, dignusque unius est, cui indulgeam*. Simul eximi Fratrem vinculis jubet Ejus patrocinio tutum, qui Hæreticis cum esset infensissimus, eorum tamen mereri præconia poterat. Hisce tamen omissis, aliam offeret eodem libello Boterus epistolam, in qua certe deprehendes, quantum Caroli Sanctitati deferret Maria Scotiæ Regina, quam uno Fidei odio in capitis discrimen adductam propter detestandum ætati omni Elisabethæ impiæ facinus historiarum monumenta testantur. Commendabat se in illis carceribus, quo opprimebatur, angustiis Sancto Cardinali innocens Regina, & in tanta tempestate unicuique precum Illius perfugium nacta est, quibus confirmata evadere in æternæ Beatitudinis portum feliciter posset (a). Galliarum vero, atque Hispaniarum Reges potentissimos Henricum III., & Philippum II. quid memorem? quorum ille affirmavit: *nullos se ex Gallis Antistites designaturum esse; sed Italos dumtaxat ad suarum Urbium Sacra moderanda evocaturum, si omnes Italia Episcopos Caroli Borrormei, aut Joannis Baptistæ Castelli similes daret*. Hic vero a Legato Speciano rogatus *quænam sibi esset de Carolo opinio?* respondit:
Eum

(a) Præstat epistolam hanc recitare, quæ cum Mariæ sententiam de Carolo exponat, spem omnem suam in Ejusdem precibus collocantis; ita Borrormei opinionem continet magnifice de miserimæ illius Regiæ virili constantia sentientis. Itaque ipsis verbis, quibus scripta fuit, conceptam apponimus:

„ Esti Majestatis V. tam gravis, tam diuturna
„ calamitas, atque ærumna maximo mihi doloti,
„ atque acerbitati, & Ipsiusmet nomine, & Religionis
„ Catholicæ (cujus plurimum interest ejus
„ incolumitas) causa est; magnam tamen hujus
„ mœtoris partem abstergit Divinæ Bonitatis erga
„ Ipsam fiducia. Solet enim Pater Misericordiarum
„ Deus omnia mirabiliter temperate, & inexplicabili
„ quadam gratiæ suæ vi, ac suavitate rerum
„ adversarum scelus mitigare; hisque veluti stimulis
„ quibusdam famulos suos excitare in cursu, studioque
„ virtutis. Itaque minime mihi dubium est,
„ Majestatem V. in istis locorum angustiis, quibus
„ habitatio definitur, latissima habere spatia cari-

„ tatis; eaque libertate captivam frui, qua nos Jesus
„ Christus sua morte donavit, & quam nobis
„ invito adimere nulla calamitatum vis, nullus rerum
„ adversarum eventus potest. Posuit Majestatem
„ Vestram Deus in omnium conspectu, ut
„ ex Ipsa omnes fortitudinis, patientiæ, religionis,
„ caritatis exempla capiant. Quæ quidem re multo
„ præstantius Dei gloriam, nomenque illustrare,
„ re, & quam vero ejus amore teneatur, demonstrare
„ potest; quam si rebus longe secundissimis
„ uteretur. Audoënus Ludovicus, Vicarius meus
„ mihi significavit, Majestatem V. vehementer cupere,
„ re, ut ego Eam Jesu Christo commendem. Id
„ ego (licet nihil sim, nisi pulvis, & cinis) toto
„ pectore, atque omni studio facere non desitam.
„ Quod siquid aliud est, in quo studia, atque officia
„ mea erga Majestatem V. constare possint, atque
„ elucere, gratissimum mihi erit, si ea, quasi
„ jure suo, flagitabit.

Eam a se Sancti loco fieri; beatum autem fore Hispaniarum Regem, si Urbes illius univ[er]se paves Mediolanensi Antistites haberent. Quam vero ex animo hæc diceret, alia Regis ejusdem sententia comprobavit. Cum nimirum de Patru[er]e Caroli Federico ad Mediolanensem Sedem evehendo ageretur, Aulicorum nonnulli, ut favere se Regiæ Auctoritati ostenderent, prænu[n]ciabant Philippo: ominari se hujusmodi electionem Regiis juribus molestam; cum apparet Federicum Caroli institutis imbutum, retinentissimum Pastoralis dignitatis contra Regiam Majestatem fore; quare addebant, pro virili nitendum, ne Mediolanensium Sacrorum administrationi ille præficeretur. Quibus Philippus: Sancte, inquit, ut Carolus, vivat: deinde si jura Ecclesie Caroli more tueatur, rem nobis pergratam faciet. Cum vero Philippus III. amplissimam a Patre Regni hæreditatem accepit, eandem videtur Patris de Carolo opinionem hausisse. Sponte enim Regias preces primò admovit pro Eiusdem Apotheosi curanda; & ex animo semel susceptam curam nunquam abjecit, donec rem ipsam vere Austriaca pietate dignissimam, partim literis, partim Oratoris sui officiis gloriosissime perfecit. Infinitum deinde esset enucleate persequi, quantam Sanctitatis famam, virtutisque suæ admirationem a Principibus viris Carolus referret. Scætet hujusmodi exemplis istius series univ[er]sa historię. Hoc unum dicam mirandum sane, Fulmen illud Belgici belli, & militaribus artibus omnibus instructum Alexandrum Farnesium, cum periculosam illam provinciam ingrederetur, omnia administrandi belli auspicia a Caroli precibus sumere voluisse: adeo cum in Orthodoxæ Religionis hostes

arma distringere vellet, maximo hoc eorum præsidio corroborari necessarium duxit (a).

Hi tamen omnes veluti in sublimi loco positam Borromei virtutem suspicere dumtaxat consuevere. Audienda jam eorum sententia, qui eandem ex propinquo introsipientes, singillatim sapientia, moderatione, prudentia tanti Cardinalis delectabantur. Eximie non expectationis, sed perfectæ virtutis adolescentem Pius IV. Eiusdem Avunculus admiratus, utile admodum Ecclesie univ[er]sæ existimavit fore consilium suum, si Romanæ Sedis veluti administrandæ Illi uni potestatem permetteret, Eiusque humeris Religionis cura, tamquam Atlante Cælum niteretur. Tantam scilicet eminere in Illo rerum omnium experientiam censuit, quæ in suum intelligentissimi Pontificis subsidium venire merito posset. Audi quam magnifice de Borromeo sententiam aperiret suam:

„ Cum nos ingravescente jam ætate no-
 „ stra, & diversis gravissimis curis pluri-
 „ mum impediti, omnia negotia, quæ ad
 „ Nos ratione tam hujus alme Urbis
 „ quam totius Status Ecclesiastici, vel
 „ alias undecumque deferuntur, per Nos
 „ ipsos discutere, examinare, & expedi-
 „ re nequeamus . . . . . confidentes de
 „ literarum scientia, morum gravitate,
 „ integritate, & prudentia Dilecti Filii
 „ nostri Caroli Sanctorum Viti, & Mo-
 „ desti S. R. E. Diaconi Cardinalis Bor-
 „ romei . . . . . omnia per Eundem
 „ huc usque gesta approbantes, & confir-
 „ mantes, & laudantes, ipsum Carolum
 „ Cardinalem, pro Nobis nomine Nostro,
 „ ac auctoritate Nostra omnia, & singula
 „ negotia tam Ecclesiastica, & spiritualia,
 „ „ quam

(a) Neque aliter sentire Farnesius poterat, qui præclaram arcem Trajecti ad Mosam cum Hollandis ademisset, testatus est, ut alibi vidimus: valuisse plurimum ad eam victoriam fortiores armis Borromei preces. Idipsum indicavit etiam VII. Idus Mayas MDLXXXIV. scribens Tornaco in hæc verba: Vere intelligo, Belgicum hoc bellum non humana aliqua industria, aut prudentia regi, atque administrari. Hinc nihil de triumphis meis mihi, aut laboribus meis tribuo; sed uni Deo accepta

„ omnia refero. Pro me insuper stat causæ ipsius
 „ æquitas; nam quæ hic agimus, humanam potestatem videntur excedere. Quidquid tamen gestum est feliciter, magna ex parte religionis, ac piis precibus Tuis debeo; quoniam vero nunc ipsa res præsentis hujusmodi subsidium postulat, mihi oro, obtestorque, ne ab ingenti, quam in illis semper collocavi, spe nunc dejicias, & studia tua pro tuenda in his Provinciis Catholica Religione in præsens maxime inflammas.

quam civilia, & criminalia, aut mixta, gratiam, vel iustitiam, aut pœnam sanguinis, & ultimi supplicii, ac confiscationis omnium bonorum . . . . . per se, vel ejus auditores audiendi, discutiendi, examinandi, expediendi, & terminandi . . . . . plenam, & liberam concedimus facultatem, & potestatem &c. “ Verumtamen, ne tanti honoris significatio Carolo deferri propter necessitudinem, & sanguinis cognationem quis crederet; accessit deinde luculentius Pii V. Sanctissimi Successoris testimonium, quem licet fore adversarium Borromeo imminarentur, qui omnia ex humana amissimetiuntur; Eiusdem operam summopere sibi necessariam in administranda Pontificatus mole existimavit, & pie Mediolanensi Ecclesiæ tam eximium Pastorem invidens, diu ut a Sede ista abesset, rogavit, qui ceteros omnes Antistites ad suas ocyus reverti Cathedras, proposito etiam edicto, compellere studuit. Hic equidem sui Vicarium renunciaturus Carolum videbatur, nisi Hic modestissime suam per alium Ecclesiam regi non posse objecisset. Cui tamen offerre tantam provinciam Pius non potuit, deferre semper honorem, atque præsidium non recusavit. Porro jam alibi recitavimus Borromei literas, qui una Ejus Pontificis ope sustentatum se in turbulentissimis temporibus fuisse fatebatur, ut alia etiam honorificentissima Pii de Cardinali diplomata. Vacat nunc ea dumtaxat repetere splendida vocabula, quibus S. Antistitis virtutem ornavit. Eum siquidem appellare consueverat *Virum innocentem, & egregie animi pietatis, & sinceritatis*: alias *Virum sedule devotionis, vite, & morum integritatis*. Quamquam superiorum Pontificum benevolentiam, atque existimationem supergressus est deinde Gregorius, qui *eximiam in Illo sanctitatem*, ut sæpe dixit, admiratus, tanta unum Borro-

meum potestate in gravissimis rebus ornavit, ut in partem Pontificæ auctoritatis venisse Carolus videretur. Præter cetera vero his Eum appellare nominibus solebat: *Honorabile Sedis Apostolica membrum, quæ suæ etiam vitæ animarum salutem maximam cum caritate semper anteposuit: Virum admirabilis sollicitudinis, & spectatæ integritatis: insignitum multiplicium muneribus a Deo gratiarum*. Sixti vero V., & Gregorii XIV. testimonia quid commemorem? Ille Borromæi virtutis memor nullam omisit grati animi significationem; præsertim vero cum in Patruale Federico secundum supra vigesimum agente ætatis annum Romanæ Purpuræ dignitatem collocavit; quasi vellet memoriam extincti in eo perseverare: *Eximiam deinde in Carolo religionem, & sapientiam, & vitæ sanctimoniam fuisse affirmavit*; Hic vero cum Carolum significare vellet, *novum appellare solebat Ambrosium*.

Sed Pontificum omnium studia erga Borromeum non æquasse modo, verum etiam longo intervallo superasse Clemens VIII., Leo XI., & Paulus V. dicendi sunt, cum iis Apotheosis Illius initia, progressiones, & felicissimum exitum debeamus. Clemens quidem dignum Eum judicavit, cui post XX. ab obitu annum cælestes honores decernerentur. Hinc anno MDCIV. splendide exceptis Civitatis Mediolanensis Legatis, qui ad eos curandos missi Romam fuerant, benigne annuens, statim edixit, quid sibi videretur, in hæc verba supplicii libello subscribens: *Ad Novocomensem Cardinalem, ut in Rituum Congregationis quam diligenter, assidue, & caute hac super re agat, quemadmodum rei gravitas, & dignitas videtur postulare, habita etiam Personæ ipsius ratione, quæ adeo in Ecclesia Dei cernitur, cum nulla, ut pie opinamur, in terris regio sit non plena fame Sanctitatis tanti Præfulis (a)*. Leo vix Pon-

(a) Splendidiore usus est idem Pontifex observantiæ suæ in Carolum testificatione, dum sequentes Breves Literas ad Federicum Cardinalem Borro-

meum daret, qui pro modestia sua remissus in Apotheosis causa agebat, ut ambitionis suspicionem præcaveret. Eas recito ex authographo ipso:

Pontifex renunciatus tum suis, tum Sacri Romani Collegii votis ut indulgeret, in eam sententiam venerat, ut statim Carolum in Sanctorum album cooptaret. Neque illum quidquam de tanta sanctitate latebat, cum viventem intime nosset, & amicitiam Ejus insuper coluisset (α). Hinc Judex æquissimus causam hanc agredi primum statuerat; suamque ut fidem exsolveret, Francisco Peniæ Sacræ Rotæ Decano mandaverat, ut in eam diligentissime incumberet; aiebat enim: *solertia præstandum, ne cum prægravis aetate esset, impendens interitus hanc sibi voluptatem interciperet.* Quare rem adeo factam putavit, ut Federicum Borromeum in Mediolanensis Ecclesiæ sinum convolantem Romæ subsistere cogeret, jubens eum prius Patruelis triumphum, quam Sponsæ vultum contemplari. Addebat insuper: statutum jam sibi esse novum in Alma Urbe Templum excitare, quod Caroli memoriæ consecrare, & Cardinalitio insignire Titulo vellet. Hæc pollicebatur Pontifex factus,

neque minora visus fuerat testari de Borromeo, dum Cardinalis esset, in se recipiens Apotheosis curandæ onus iis literis, quas ad LX. Urbis nostræ Decuriones datas latine reddo: „ Admodum Illustres DD. „ *Tanta mihi cum Carolo sanctæ memoriæ „ Cardinali Borromeo consuetudo fuit, ut „ apprime teneam non Ejus vitæ innocen- „ tiam dumtaxat, & sanctissimos mores; „ verum etiam Ipse dum viveret, bene- „ volentiæ erga me pietatisque suæ partici- „ pem faceret, & pia animi sensa non ra- „ ro aperiret. Egomet oculis meis in Eo „ singularia admodum Christianæ virtutis „ exempla deprehendi; quare jure, ac „ merito affirmo, Dei Servum, qui verius „ dici possit, aut præclarior Eo fuerit, me „ hætenus cognovisse neminem. Itaque „ quemadmodum Civitas isthæc universa, „ commemorans factas ad Ejus sepulcrum „ concursationes, votiva oblata lumina, „ ac tabulas, & religionem maxime, qua „ anniversaria Illius obitus dies isthæc re- „ colitur, maxima me voluptate perfudit;*

„ ita

CLEMENS PP. VIII.

„ **D**ilecte Fili noster salutem, & Apostolicam Be-
 „ nedictionem. Nimis verecunde peris, quod
 „ cupis tantopere, & tibi in eo cum videaris pla-
 „ ne satisfacere, Nobis ipsis non satisfacis. Tuam
 „ accusamus modestiam in re tam gravi, tam No-
 „ bis, tam Deo grata; quod si te Cardinalis Bor-
 „ romei nomen, quo tu nuncuparis, verecundum
 „ facit in petendo; fidenter ut flagites, Caroli Car-
 „ dinalis Sanctæ Prædixis efficiunt merita, quibus
 „ tu debitum quodammodo subtrahis præmium,
 „ dum ad petendum te scribis accessisse rogatum.
 „ Ut ut est, tuas Nos partes suscipiemus, & Car-
 „ dinali consanguineo tuo pie demortuo, quodque
 „ credibile est, æterna aucto beatitudine, si qua po-
 „ terimus ratione, curabimus eos honores, qui
 „ Dei Sanctis maximi tribuuntur in terris. Gra-
 „ vissimum nostri esse negotium, in quo Pontificiæ
 „ auctoritatis Nostræ summa versatur. Ut sumus igitur
 „ in eo, quàm ceteris in rebus diligentiores,
 „ & res, & tempus Nos admonent. Illius Cleri
 „ a Dilecto filio Octaviano Abbate cumularissime
 „ expressa voluntas fuit Nobis gratissima. Te si
 „ in procuracione hujus rei posthæc verecundia re-
 „ tardabit, Venerabiles Fratres nostros S. R. E. Car-
 „ dinales quotquot sunt, accusatores experieris acer-
 „ rimos. Quod si fit, valido ni te munieris de-
 „ fensores, succumbes; Nostra tibi in eo nec pro-
 „ derit benevolentia, Datum Romæ apud Sanctum
 „ Petrum sub Annulo Piscatoris die XV. Februarii
 „ MDCIV. Pontificatus Nostri Anno Decimotertio.

Martinus Malacrida.

(α) Quam mutuo hærent amoris vinculo Caro-
 „ lus, & Cardinalis Mediceus, qui postmodum Pon-
 „ tificex renuntiatus nomen habuit Leonis XI., intel-
 „ ligere postumus inter cetera, quæ omittimus, ex
 „ brevi epistola, quam ad eundem dedit Borromeus
 „ IV. Idus Quintil. postremo vite suæ anno: „ Ma-
 „ gnam ex literis tuis voluptatem percepi, cum in-
 „ telligerem & Populi hujus erga te animum,
 „ tuamque præclaram pro ovibus tuis susceptam
 „ cum gaudio contentionem. Utrumque manife-
 „ stum est Dei donum; Quare debet te magis *ur-
 „ gere Dei caritas*, ut pro virili, atque omni hu-
 „ manitate publicæ utilitati infervias. Quæ occurrunt
 „ in Virginum tuarum Monasteriis incommoda, ea
 „ frequentissima, atque usitata ubique sunt; con-
 „ stat enim experientiâ, quodam atatis vitio eve-
 „ nire, ut quæ in Parthenonibus consenuere Vir-
 „ gines, ægre admodum reduci in recti, & Decre-
 „ torum semitam possint; contra juniores cereum
 „ magis ingenium, & pronam in bona instituta in-
 „ dolem asserant. Dicam tamen, quæ maximo mi-
 „ hi adjumento fuerit. Equidem vidi ad renovan-
 „ dam Sacrarum Virginum disciplinam conferre sum-
 „ miopere collocatam oprimatorum administrorum
 „ operam; inductum frequentem Sacramentorum
 „ usum; crebros, eosque vehementes habitos a Pa-
 „ store ipso sermones: oblatos duces piarum exer-
 „ citationum libellos, qui de Divinis luculenter
 „ agant. Si aliud quidpiam succurret, obsequendi
 „ animo proponam in posterum.

„ ita pro certo habeat velim, summis me
 „ votis optare, ut vires omnes meas con-
 „ feram in Apotheosim curandam dignif-
 „ simi certe Cardinalis, cujus tam præ-
 „ clara merita in Apostolicam hanc Sedem
 „ extitere. “ Verum antecapere tantum
 gaudium Romana simul, ac Mediolanen-
 sis Ecclesia non potuit; quandoquidem post
 XXVII. diem extinctus nondum corona-
 tus Pontifex molestius bonis omnibus,
 interrupto hoc consilio, interitum suum
 effecit, quo splendidiorem, eo perfecto, certe
 Pontificatum pollicebatur. Substitutus ta-
 men in demortui Leonis locum Paulus, cui
 pariter nota Caroli viventis sanctitas fue-
 rat, sibi hoc sumpsit, ut Decessoris sui me-
 ditata perficeret. Alias Beatorum causas
 antea jam cognitās conquiescere paulu-
 lum iussit, donec Sanctum Cardinalem
 aris imponeret; posthabito enim ætatis,
 ut assolet, ordine, dare id Borromei sin-
 gularibus meritis voluit, ut primam de
 Illius moribus, ac sanctitate quæstio habe-
 retur. Qua nondum perfecta, tanta pieta-
 te, ac solertia instabat cognitoribus San-
 ctissimus Pontifex, nihil ut haberet anti-
 quius, quam ut in ejusdem exitum immi-
 neret; Quem etiam summo cum gaudio vidit,
 suamque lætitiā ocyus universæ
 Christianæ Reipublicæ certissimo tandem
 pronunciatō de Caroli Sanctitate Oraculo
 impertivit.

Postulat jam vero hic locus, ut mentio
 etiam aliqua de iis Cardinalibus inji-
 ciatur, qui summa in Carolo omnia admi-
 rati, celebrem potteris Eiusdem famam sive
 factis, sive scriptis reliquere. Et nequis
 ex Venerando illo Ordine se dimitti sine
 præconio doleat, cum testatam semper er-
 ga Borromeum observantiam omnibus fe-
 cerit; juvat primò ianuerē mirificum il-
 lum Purpuratorum Patrum consensum, si-
 ve cum enixas geminis Pontificibus preces
 admoverent, ut colendum Saætorum ritu
 Borromeum Fidelibus universis decreto suo
 proponerent; sive cum eximias Illius lau-
 des scriptis suis Doctissimi ex iis Patres
 consignarent. Sane qui primus omnium
 Caroli acta describeret, Cardinalis Va-

lerius fuit, qui suarum virtutum testis,
 & imitator in epitomem præclara Eiusdem
 gesta redegit; in qua cum egregiam insti-
 tuat Carolum inter, & Ambrosium com-
 parationem, & maximam de Illius pie-
 tate opinionem haberet, statim ab Eius obi-
 tu affirmavit: Borromeum certo in omni-
 um veneratione ex Pontificio decreto fore.
 Demum ut suis vere Illi n coloribus
 pingeret, hisce describendi usus est formu-
 lis: *Vir Dei, Vir Pii V., & Gregorii XIII.*
testimoniis, & laudibus celebratus. Cujus
vita variarum fuit exemplar virtutum; Nobil-
ibus viris vera nobilitatis forma, Cardina-
libus egregia exempli proposita. Cum egre-
gia hilaritate, castigatio corporis perpetua;
sacrarum literarum studium assiduum; cum
variis, & maximis negotiis, invictus ani-
mus mira humanitate temperatus; Mortis
contemptus cum interiori gaudio; Caritas
eximia erga præperea, cum vitæ etiam pe-
riculo; Predicationis studium meditationi-
bus enutritum; Pascendarum animarum ex-
cellens quedam ars; Synodorum conficien-
darum documenta præclara; virtutum om-
nium specimen nobilibus viris cujuscumque
gradus; Sanctitas Viri ætate nostra præstan-
tissimi. Valerium an dicendi charactere
 superaret Cardinalis Paleottus certe igno-
 ro. Sane par apud utrumque Borromei ex-
 istimatio fuit. Hic itaque in libro de Bo-
 noniensi Ecclesiæ administratione his Ca-
 rolum præconiis cumulavit: *Novum reli-*
quiarum genus intra intimos viventis homi-
nis sensus conditum; Elaboratum Taberna-
culum sacri cujusdam, & Divini latentis,
ac summam religionem spirantis; Præscorum
morum exemplar; Sanctitatis, & Innocen-
tie simulacrum; univæ virtutis domici-
lium; vera dignitatis Episcopalis forma,
nova præbens quotidie exempla, vigilantie,
solicitudinis, verum celestium cupiditatis,
humanarum despicientie, perpetui laboris,
insolite, & admirandæ abstinencie, invictæ
in omnium rerum varietate constantie. Præ-
clarissimus, & Sanctissimus Præsul, cujus
merita sole clariora. Cardinalis Sanctissimus
verum nostri temporis Episcoporum exemplar.

Neque vacaret iterum Cardinalem

Sir-

Sirletum inducere, cujus jam in recitato superius Elogio vocem audivimus; Sed cum laconicam aliam de Caroli sanctitate, atque præclaram sententiam consiguaverit libro, quem de Successoribus S. Barnabæ inscripsit, juvat eam hoc loci subtexere. Dicitur itaque ab illo Borromeus *Integer vitæ, qui vitam sanctissimam more antiquorum Sanctorum Patrum vixit.*

Tacitus tamen non dimittam Baronium, & Silvium Antonianum Cardinales; uterque enim viventem summo profecutus studio fuit, & quam Silvius Caroli in scribendo operam adjunxit, alter in Mediolanensi Diœcesi excolenda navare vehementissime studuit. Primus itaque in nuncupatoria ad Federicum Cardinalem Borromeum epistola, quam tomo II. Ecclesiæ Annalium præfixit, Caroli decora complexus est in hæc verba: *Alter Ambrosius prædicatus, cujus pia, dignaque memoria in benedictione est; Cujus morte gravi damno affecta est Ecclesia; Cujus mors non tam immatura, quam bonis omnibus acerba. Ad æterna præmia evocatus ad cælestem patriam commigravit.* Antonianus autem, qui Illum prius in opere suo de Filiorum educatione *Pastorem vigilantissimum, & Ecclesiæ universæ clarissimum lumen* appellaverat, deinde in sua epistola ad Andream Cardinalem Bathorium, quam postea Vitæ Caroli a se conscriptæ Valerius adjecit, in hanc sententiam loquitur: *Nuper, ac plane paulo ante ipsi vidimus magnum illum servum Dei, imaginem antiquitatis, specimen temperantis, exemplum veteris disciplinæ, alterum nostri temporis Ambrosium, Carolum, dico, Borromeum Cardinalem Sanctæ Praxedis, Archiepiscopum Mediolani, qui illustri genere natus, & virtute, ac pietate multo illustrior, in sublimi loco Dei providentia collocatus, Summi Pontificis Sororis Filius, non solum Mediolanensem Provinciam, finitimasque regiones surrissimo Christi odore complevit; sed tamquam lucerna ardens, & lucens in excelso candelabro, toti illuxit Ecclesiæ.*

Hæc Caroli ætate viventium Cardinalium testimonia seligere placuit, utpote

propter singularem, qua Scriptores egregii floruerunt, fidem ab omni sive assentationis, sive erroris suspitione aliena; cum ipsa diuturnior Borromei cum illis consuetudo, & spectata ex proximo religio, imo sæpius in oculis defixa, omni eos mendacii nota omnino liberet, nisi adversus solem loqui velimus. Jamverd alii accedunt locupletissimi testes, qui ad hæc confirmanda nisi parem dignitatem, haud multo sane minorem auctoritatem possunt asserre. Audiamus quam magnifice de Illo sapientissimi etiam Episcopi scripserint. Primum se se offert Gabrielis Flammæ Fossæ Clodiæ Antistitis celeberrimi, qui ad Heriberti Colonienfis Archiepiscopi vitam notas suas apponens, cum opportune ad tertium librum Caroli mentio incideret, sententiam de Illo aperuit suam hisce verbis, quæ fideliter reddo: *Sanctus Præsul, in terris degens Angelus, cujus optima gesta sortasse assequi laudando possis, nunquam tamen imitando. Ille concionandi ardore, animi demissione, caritate Basilios, Chrysostomos, Gregorios refert: vitæ austeritate Hilariones, Antonios; constantia Athanasios, Hilarios, solertia Cyrillos, Hieronymos, Paulinos æmulatur. Vivum Præsulum exemplar, Episcoporum norma, Fidelium magister, afflictis persugium, virga pertinacibus, improbis frenum, discipline Ecclesiasticæ vita.*

Hæc, quæ Gabriel attica complexus est brevitate de Caroli præconia, uberiori filo percutus est Franciscus Panigrola Astensis Episcopus in gemina, quam Mediolani edidit, a se concinnata de Caroli laudibus oratione; sed ea deinde paucis comprehendens, *Sanctitatem in eo dixit magnificentius eminere, quam ut dici possit; Vivendi vero asperitatem, & duritiam tantam extitisse affirmavit, ut prodigii simile sibi videretur ad eam, quam vixit, ætatem, Borromeum superesse potuisse.* Addiditque postremo: *se cum ad osculandam ejus manum ante sermones habendos accederet, rigentem adeo etiam fervida tempestate sensisse, ut caloris nihil Ejus corpori anima, sed vitæ usum dumtaxat impertiret.*

Vercellenfis Episcopi Bonhomii, & Nova-

Novariensis Antistitis Caroli a Basilica-Petri nomina satis, puto, erit innuere, ut probe intelligamus, quam nobis egregii illi Viri de Borromeo opinionem esse juberent. Nihil illius Poëma, nihil demum hujus Historia, præterquam Sanctissimi omni ex parte Cardinalis imaginem contemplandam proponunt.

Evolvamus etiam, si placet, Pauli Fufci Sernensis Episcopi libros, quibus est *de Visitatione* titulus, ut illius pariter, aliorumque de Carolo existimationem exponamus. Hæc ille singillatim scripsit: *Civitas Mediolani exultat de sanctitate, & vigilantia, atque sapientia Caroli Borromei Archiepiscopi, omnis sanctitatis illustratoris*. Atque ut domesticum apponamus de Caroli sinu testem, Antonium Senecam audiamus, qui octo annis postquam suam in Ecclesia Mediolanensi Iustranda Caroli administrator operam, ac diligentiam collocasset, Episcopus demum Anagninæ renunciatus est, cum Clementi VIII., & Paulo V. esset acceptissimus. Aliqua ille luce digna MSS. reliquit *de Visitatione*, in quibus honorifica isthæc de Carolo extat commemoratio: *Carolus perpetua naturæ violentia, sensuum vigilantissima, & indefessa custodia; Bene vivendi exemplum; irreprehensibilis Evangelicæ vitæ norma; Purum, ac lucidum spiritualis vitæ speculum; lucernæ officium gerens; Passionum, & appetituum emunctorium aureum; Catena omnium virtutum. Fuit enim cum simplicitate prudens, cum misericordia justus, cum humilitate magnanimus, cum mansuetudine severus, cum modestia gravis, cum zelo discretus. Dominici gregis non dissipator, non lacerator, sed beneficus Pastor. In gregis, & jurium Ecclesiæ defensione, civitas munita, columna ferrea, murus æneus; in vitiis evellendis virga vigilans; in correctione benevolus, in judicio justus, in punitione pius; humanæ fragilitati compatiens; contumaciæ vindex; cum pietate justus, cum mansuetudine severus, cum lenitate securus. Disciplinæ demum populo, & Clero salutaris, diligens custos, & conservator.*

Postremo P. Achillis Galiardi acutissi-

imum judicium facit, ut eundem testem tot celeberrimis viris accenseamus; præsertim cum ex ea schola profectus sit, atque Societate, quæ sapientiæ magistra, & sanctitatis meritò creditur; præterquam quod in Societate Jesu, cui fuit addictus, lumen ille præclarissimum exitit, ornatus insuper Cardinalis amicitia, & in Mefaucis ad vitæ sanctitatem formandis opportunissimus administrator. Quid itaque Vir ille doctissimus de Caroli sanctitate sentiret, ex Apotheosis Tabulis recitamus, in quas uberrimum, & polito Etrusco sermone testimonium intulit: „ Cum multa in ve-
„ ra Dei Ecclesia instituta sanctitatis sunt,
„ & vitæ quodammodo, quibus ad sum-
„ mum sanctitatis gradum enitimus: tum
„ ad gemina capita etiam revocantur uni-
„ versa, quorum unum agendi studium
„ respicit, alterum contemplandi. Hinc
„ alteram ex geminis hisce inivere semitam
„ quotquot sanctimonix laude semper præ-
„ fulserunt; & rari admodum utramque; cum
„ diversa utriusque studia perdifficile pos-
„ sunt componi; imò agendi labor, si
„ rem suis expendere ponderibus velimus,
„ contemplationis quietem ferme necessa-
„ rio excludat. Quod si fortasse accidit,
„ ut in utrumque perfecte intentus ani-
„ mus aliquando adeo diversa studia miro
„ nexu jungat; eum certe supra huma-
„ nam imbecillitatem agere fateor; cum
„ testata sint omnibus, quæ Abbas Joannes
„ apud Cassianum habet capite VIII.:
„ *Magnum siquidem est, in qualibet earum*
„ *consummatum quempiam reperiri, quo*
„ *magis ad plenum utramque perficere*
„ *arduum, ac pene, ut ita dixerim, ho-*
„ *mini impossibile esse perspicuum est.* “
Mox deinde addit: „ *Si quæ vero rarif-*
„ *sime, atque a paucissimis obtinentur,*
„ *possibilitatem communis virtutis exce-*
„ *dunt; velut supra conditionem huma-*
„ *næ fragilitatis, naturamque concessa, a*
„ *preceptis sunt generalibus sequestranda,*
„ *nec tam pro exemplo, quam pro mira-*
„ *culo profcrenda.* Nihil tamen fecius
„ Carolus, quod ex diuturna Eiusdem con-
„ fuetudine, postremis quatuor Illius vitæ
„ annis,

„ annis , quodque ex aliorum etiam ser-
 „ nione colligere potui , licet humanis
 „ semper dissentus curis , Divina tamen
 „ assidue etiam agitavit animo , in utro-
 „ que sanctitatis genere mirum in modum
 „ eminens , iisque omnibus virtutibus ful-
 „ gens , quæ peculiaria sunt singulorum .
 „ Quare eam perfectionis sublimitatem
 „ alicutus est , quam non imitandum vir-
 „ tutis exemplar putes , sed miraculum
 „ admirandum . . . . . Etenim tantum
 „ in Eo virtutum fuit , ut earum fama per
 „ universum orbem disseminaretur ; & in
 „ hoc omnes sane una voce consentiunt ,
 „ certissimam in Eo fuisse sanctitatem . Tan-
 „ ta autem Ejus exemplo inerat vis , ut
 „ cum e perditis moribus homines ad melio-
 „ rem frugem revocaret ; tum probis vi-
 „ res quodammodo sufficeret , quibus una
 „ proposita Ejus curæ imitatione , ad in-
 „ defectam solertiam acutissimis veluti sti-
 „ mulis incitarentur : & quemadmodum
 „ magnes ad se ferrum , durissimum licet ,
 „ attrahere dicitur ; sic divina in Illo vir-
 „ tus de hominum animis triumpharet .
 „ Neque vis hæc præsentem flectere dum-
 „ taxat consueverat , sed permanere etiam
 „ ad absentes poterat ; una enim audita
 „ in exteris regionibus Borromei virtus
 „ sollicitabat desides quoscumque , ut pro-
 „ positum a Carolo exemplar virtutis imi-
 „ tarentur . Quod cum ego in pluribus
 „ fuerim expertus , ingenue fateor , hæc
 „ me sæpius tanto attonitum prodigio ,
 „ inque eam opinionem venisse , hæc om-
 „ nia Deo movente perfici , qui tantum
 „ in dilectissimam Caroli animam robur
 „ infuderit , & conciliatricem animorum
 „ virtutem , quæ necessario imitanda om-
 „ nibus videretur . Hanc ego supra na-
 „ turam positam sympathian appellæ , cu-
 „ jus actum probe teneo , licet agendi mo-
 „ dum ignorem . Erat enim Ille non ad-
 „ modum dicendo effusus , imo laconica
 „ quadam brevitate sermonis nihil extra
 „ rem promens : in familiari vero con-
 „ suetudine gratiæ incundæ non studiosus ,
 „ quin etiam fortasse austerior : nihilomi-
 „ nus jejuna illa verborum siccitas , &

„ male etiam intellecti sermonis inopia
 „ deliniebat , concitabat , vim demum au-
 „ dientibus inferebat , ut sæpe in gravissi-
 „ mis , iisque difficillimis rebus nemo di-
 „ centi refragari auderet . Quare quem-
 „ admodum cum mira quædam videmus
 „ accidere , causam vero , propter quam
 „ ea accidunt , ignoramus ; tum occultam
 „ vim quamdam inesse philosophantium
 „ more dicimus : sic improborum vitam
 „ Ejus operâ licentiam , & corroboratam
 „ aliorum virtutem dum admiramur , quam-
 „ dam latuisse in Borromeo virtutem di-
 „ vinam fateamur necesse est , quæ mira
 „ hæc omnia perficeret , & Apostolorum
 „ potentiam imitaretur : *Domino coope-*
 „ *rante , & sermonem confirmante sequen-*
 „ *tibus signis .* Atque hæc sane summam
 „ in Eo , atque perfectam virtutem com-
 „ probarunt . Huc etiam referre possu-
 „ mus , quæ uberius supra explicavimus ;
 „ cum quidquid ex Ejus rebus gestis ha-
 „ stenus diximus , immensum quemdam
 „ confluet virtutum cumulum , ex quibus
 „ deinde tot mira derivabantur . Cum
 „ enim tot ab Eo gesta esse testamur , il-
 „ lud sequitur , totidem in Eo virtutes
 „ fuisse , quæ tam diversa , ac magna præ-
 „ stare possent . Hoc certe quæ negem
 „ divinum in Illo quiddam extitisse ? qua-
 „ re mihi Caroli cogitationes , oculi , cor-
 „ poris habitus , verba , & facta quamdam
 „ præferre Christi Redemptoris imaginem
 „ videbantur , ac si quædam illius nota
 „ certissime in Borromeo teneretur . Quam-
 „ obrem Eum intuenti mihi succurrebat
 „ animo semper aut Isaias ignito calculo
 „ intus , forisque purgatus , aut ille alter ,
 „ de quo Joannes in Apocalypsi loquitur ;
 „ præcipue cum viderem , quod sæpe jam
 „ dixi , Sanctum Eum virum totum abdi-
 „ tum quodammodo in Deum , & inex-
 „ pletam in Eo Divini honoris sitim . Hinc
 „ illa veluti ex fonte redundans aquarum
 „ alluvies , perennis cogitationum , ver-
 „ borum , operumque series , ex Deo , Dei-
 „ que gloria semper profluebat . Hæc om-
 „ nia coram Deo testor ; atque unus ex
 „ me veritatis amor has voces elicit cer-

„ ta, & diuturna experientia testatissimas.
 „ Affirmo etiam minora, me verbis expo-
 „ nere, quam animo teneam: quemad-
 „ modum etiam exillimo opinionem meam
 „ longe re ipsa superari. Iterum hæc co-
 „ ram Deo testificor per quidquid sanctum
 „ est &c. “ Hactenus P. Achilles, cujus
 „ vocibus mire consentit P. Adurnus, qui
 „ in tantæ virtutis admiratione defixus, Car-
 „ dinali extincto dicere consueverat: *Hunc*
morem Dei semper fuisse, ut in gravissimis
Ecclesiæ temporibus eximios sanctitate Viros
in ejusdem subsidium terris ostenderet: Bor-
romeum autem ex iis maxime esse, qui divi-
nitus ad restituendam lapsam sermone discipli-
nam datus, felicissime illam restituisset, quem-
admodum in Arianorum tempestatibus Am-
brosius, Augustinus, alique; & in Albi-
gensium turbis Dominicus, atque Franciscus
laboranti Ecclesiæ opportunissime adjuverunt.
 Hinc ille intime Ejus interitum improvi-
 sum veluti dolens dicebat: *Non est in-*
ventus similis Illi, qui conservaret legem Ex-
celsi. Quapropter mirari desino superflites

in Angliæ turbulentissimo Regno Catho-
 licorum reliquias, ut ex Tabulis constat,
 venisse in eam mentem, ut concinnatam
 S. Cardinalis rerum seriem, atque in lu-
 cem editam præclaram ante suorum oculo-
 rum sanctitatis imitandam imaginem pro-
 ponerent, venerandam deinde Hæreticis
 ipsis, qui Ecclesiasticorum Virorum gloriæ
 infensissimi nihil in Borromeo carpendum
 reperire possent. Anglorum deinde pieta-
 tem certatim exteræ reliquæ gentes æmu-
 latae sunt, & Galli, Hispani, Teutones,
 ac Poloni sine præconio dimittendi non
 fuere, qui historias suas celeberrimo Car-
 oli nomine ornarunt: in quo certe divinæ
 providentiæ latere consilium arbitror, vo-
 lentis Eum e terris nationum omnium lau-
 dibus auctum, cumulatamque discedere,
 qui terras omnes consiliis suis, atque ope-
 ra ornare, atque augere conaretur, ac
 semper optaret (a).

Ultimo ad cumulandam veluti Borro-
 mei gloriam pessimæ etiam Dæmonum artes
 conspirarunt, qui cum versari in ore om-
 nium

(a) Nobis de Caroli viventis fama dicturis placet
 ea potius evolvere testimonia, quæ Transalpinorum
 dumtaxat præconia congruent; quoniam sincerior ea
 videtur laus, quam nulla utilitatis causa, aut spes
 expressit. Utque certo ordine uberrimam laudum
 segetem digeramus, & perspiciamus plane iisdem fi-
 nibus comprehensam Borromei gloriam, quibus Mun-
 dus terminatur, offerunt se mille a remotissimis fi-
 nibus literæ, quas Provinciæ servato ordine ex-
 ponemus.

Maria Scotiæ Regina hæc ad Eum scribit XXIV.
 Maji MDLXV. „ Statueram prolixius scribere Domi-
 „ nationi V. Illustris. atque Reverendis ob exi-
 „ miam pietatem, & humanitatem vestram, quam
 „ audio a multis prædicari. . . . In rebus meis
 „ apud Sanctissimum tractandis plurimum in ejusdem
 „ Vestræ Celsitudinis opera, & auxilio confidimus.

Fr. Joannes Episcopus Achadensis Hibernus XII Jan.
 MDLXXXI „ Cum crebro audivissem a non-
 „ nullis hominibus famam de Dominatione Tua quasi
 „ per totum Mundum evolantem, cupiens ob id,
 „ cum exul fuisset, ac viator, tuam Illustris. ac pro-
 „ fecto mihi deditissimam Dominationem videre, per
 „ XL ad minus milliaria ex tramite recto Mediola-
 „ num versus ivi, quasi Regina Austri cupiens Sa-
 „ lomonis sapientiam audire. Proh dolor! Tamen
 „ infelix Te videre nequivi; cum nobis, qui inter
 „ quotidianas varietates, & certamen Hæreticorum,
 „ cum quibus, velimus nolimus, certamen continuum
 „ habere oportet etiam ad arma, necessarium erat
 „ contemplari Prælatos, ac eorum facta, qui lam-
 „ pades ardentes coram Deo, & hominibus, *spectan-*

culam facti sunt Deo, & Angelis, concernere.
 „ Sed cum Te, Tuæque opera tunc corporaliter vide-
 „ re non potui; tamen per hæc, quæ de Domina-
 „ tione Tua audio, in dies mente Te video.

Owinermus Dux Juliæ XVI Jan. MDLXXXIII. com-
 mendans negotium suum Romæ transigendum, quod
 agre a Romanis Patribus impetrare poterat: „ Ut
 „ hoc facilius obtineamus, Illustrissimam Dominatio-
 „ nem V. rogamus ex animo, ut negotium hoc tua
 „ quoque commendatione ita promoveret vellet, ut
 „ Cancellarius meus, imo Germania nostra univer-
 „ sa voti compotes reddantur. Quod haud gravatim,
 „ imo eo lubentius Illustrissimam V. Dominationem
 „ facturam confidimus, quod Eam præcipuum fau-
 „ torem Germaniæ nostræ esse, persuasum esse ha-
 „ beamus.

Stephanus Poloniæ Rex III. Julii MDLXXIX. „ Quæ
 „ Reverendissima Dominationis V. non modo sum-
 „ ma est in Ecclesia dignitas, ac præcipua etiam pec-
 „ cularisque pietas, & virtus, cujus prædicatio-
 „ nem etiam ex aliis sæpe, ex nemine tamen luci-
 „ lentius, atque illustrius, quam ex Reverendissi-
 „ mo in Christo Patre Domino Joanne Andrea Cali-
 „ gario S. D. N. apud nos Legato, ea faciunt, ut
 „ hæc in ipso nostro belli prociectu ad Reveren-
 „ dissimam Dominationem Vestram literas demus,
 „ quibus Eam & de instituto nostro faciamus certio-
 „ rem, & nos, nostraque cæpta benevolentiam, ac
 „ precibus Reverendissima Dominationis V. sedulo
 „ commendemus.

Stanislaus Archiepiscopus Gnesnensis, & Primas in
 Poloniæ Regno XX. Septemb. MDLXXXIII. „ Jam-
 „ pri-

pridem quidem in studium Illustrissimæ Dominationis V. satis incitatus eram, cum de Illius virtute, vitæ sanctitate, in Episcopaliq[ue] munere vigilantia singulari, multa & audivissem, & ex lectione Synodaliū Illius Constitutionum perspexissem. Cum autem ex iis literis, quas Illustrissima Dominatio V. ad Illustrissimum & Reverendiss. Nuncium apud nos Apostolicum D. Episcopum Massanensem, deinde ex literis Bernardi Maciejovii hominis illustriore familia, mihiq[ue] iustis de causis amicilimi, cognovissem Illustrissimam Dominationem V. egregie esse erga nostram Poloniam animatam, tanta mox facta amoris erga illam mei accessio est, nihil ut eo possit esse ardentius. Cum enim excellentes Ejus in omni genere virtutes exosculor, & admior; tum hunc in nos amorem tantū equidem facio, quanti plerumq[ue] ea omnia solemus, que in vita vehementius optamus. . . .

Meo, & nostrum omnium nomine Illustrissimæ Dominationi V. de hac tam eximia caritate magnas ago, habeoq[ue] gratias: rogatq[ue] illam obnixè velim, ut rei in hoc Regno Ecclesiasticæ, Regniq[ue] ipsius in quotidianis Sacrificiis suis memoriam non deponat.

Stanislaus Refcius olim a Secretis Cardinalis Varmienis Romæ ad Carolum scribens Calendis Martii MDLXXXIV. „Peccatorem in publica commoda, Deo dilecte, & inter Martyres numerande Cardinalis, si Te (humilem humilis Ambrosii successorem humili sermone genere libet appellare) Pastoralis cura, & sollicitudine in Christi omnibus ad Christi voluntatem conformandis impeditum prolaxa vellem impedire gratiarum actione: quod eam voluptarem, quam ex Tua benevolentia Mediolani cum essent incredibilem accepi, datis ad me literis omni respectu humanitate adduplicare voluisti. Sed tenere me tamen non possum, quin me Tibi in eam partem aperiam, quod istam ita luculentam Tui amoris testificationem in præcipua benedictionis parte reputo, qui nobis Episcopalis muneris majestatem pene jam fractam, jacentemq[ue] ista tempestate reddidisti, qua modo non omne vinculum Fidei, ut Sanctus ille Martyr loquitur, & timor Dei, & mandatum Domini, & Evangelii sanctitas, & firmitas soluta videtur: in Cujus ego zelo, & sollicitudine superiora miror refuscitata secula ita, ut oblitenda illa SS. Patrum, & Episcoporum opera, quæ in Ecclesiasticis Annalibus tantum legebamus, jam etiam in Tux vitæ ratione, quam recte quispiam longum, & lentum martyrium dixerit, oculis subjecta ad istius quoque seculi imitationem gaudeamus: illam Ambrosii Antecessoris Tui libertatem, Athanasii zelum, Basilii gravitatem, Augustini doctrinam, Gregorii vigilantiam, Hieronymi in se ipsum severitatem, Melecii in conversatione hominum lenitatem, & in appetentia martyrii Cypriani desiderium. Benedictus Deus, qui nunquam in Ecclesia sua deesse Sacerdotem patitur, qui Evangelium tenens, & præcepta Dei custodiens occidi possit, vinci non possit. Inde factum est, o Vir Dei, ut ego Te mihi non vulgari illo modo, neq[ue] solita ratione, sed præcipuo genere observantix colendum proposuerim, quæ non nisi Viris publico bono natis debetur; cui quod vicissim Christianæ caritatis officium humanissime rependis, quod etiam gravissimis literis dignum arbitraris, sit, ut vitam

hanc magis mihi vitalem putem: & licet me adhuc amaverim, nunquam tempus jam esse statuum me ipsum quoque a me amari. Cum enim Tu me amas, Princeps Illustrissime, novi qui me amas, quia qui in Te habitat novi: quo magis elaborandum mihi video ita, ut me in omni pietatis, & officii genere adhibeam, ne consilium hoc nostrum in tuam protectionem suscipiendi, sine consilio abs tua prudentia susceptum videatur: idq[ue] me facturum promitto sine ulla excusatione vel temporis, vel occupationis.

Tu quod pro toto orbe facis quotidie, aliquando & pro Rescio peccatore servo tuo, Deum deprecari dignaberis (nullum tempus tui suspirio angustum est), ut ipsius ante ipsum moriantur vitia: & cum Tibi Regni Cælestis corona debeat, mihi saltem meorum venia concedatur peccatorum.

Maximilianus Archidux Austria IV. Decembris MDLXXXII. „Reverendissimam Dominationem V. ad colendos omnes pios usus promptissimam existere, compertum habemus, & in universum constat.

Guillelmus Bavarix Dux VIII. Aprilis MDLXXXII. „Vehementer quæ Reverendissimæ & Illustriss. Dilectionis V. sunt, nos afficiunt, & delectant: atq[ue] utinam presentem venerari, observareq[ue] possimus in omni vita, quem absentem amamus sincere.

Sculteti. Amari, & Senatus septem Provinciarum Catholicarum in Helvetia XXX. Aprilis MDLXXXII. „Illud superesse nobis videtur, ut sibi semper devotissimos reddamus, & exhibeamus. Sicut enim Illustrissima V. Dominatio res nostras cordi habet, & nunquam intermittit, quin solitum suum amorem, benevoluntq[ue] animum erga nos, nostrosq[ue] magis atq[ue] magis continuet, & augeat; ita & hoc peculiariter nos Illi obstringit. . . . Nullam unquam occasionem, qua Illustrissimæ V. Dominationi humiliter gratificari, devotaq[ue] servitia, atq[ue] omnia ea, quæ ab amicis affectuosissimis expectare potest, debita officia exhibere poterimus, negligemus.

Hildebrandus Episcopus Sedunensis XIII. Cal. Decemb. MDLXXXIII. „Celebre est Tux Illustriss. Dominationis nomen, quod inter alia nunquam satis extollenda, & commemoranda pietatis officia, Cœnobiorum, Hospitalium rationem singularem habeat, foveat, conservet, alat, & omnibus modis locupletet.

Balthasar Suffraganeus Constantiensis XXIX. Feb. MDLXXXIV Carolum vocat *Virum magna auctoritatis, & doctrinæ, illustratq[ue] virtutum bonum odorem, dicit, utiq[ue] terrarum ipsarum.*

Melchior de Fabricis Parochus in Sauffex, si bene affectu potui ex scripto, & Diocesis, ni fallor, Tridentina, hæc ad Eum scriptis X. Julii MDLXXVI. „Fama optima ubiq[ue] terrarum de Te, o Princeps Illustrissime, sparsa nuper harum lateris prædicatione ita apud me fuit confirmata, ut non minus, atq[ue] olim Regina Saba, ad Te intuendum fuerim commotus: Nec dubito, si hoc mihi semel Deus concedat; quin longe plura sim visurus, quam fama huc usq[ue] tulerit. Faxit Deus, ut semper de Te, Tuiq[ue] similibus, ac omnibus denique Ecclesiæ Sanctæ Reſtoribus ejusmodi audiam: Quorum doctrina, atq[ue] exemplis fulgeat Eccle-

„ fia, ut Sole Luna. Tempus profecto nunc illud
 „ est, quo *judicium a Domino Dei incipiendum. Oran-*
 „ *das Dominus misit, ut se dignos suam in mis-*
 „ *sem mittat cito operarios, expulsi inde cunctis vi-*
 „ *tutis spiritualibus. Clamandum nunc imo de pectore*
 „ *ad Dominum, ut exurgat, misereturque Sion,*
 „ *quia tempus miserendi ejus, quæ venit tempus. De*
 „ *Sion quippe exiit lex, & verbum Domini de Je-*
 „ *rusalem: sed non est qui consolatur eam. Montes enim*
 „ *commoti sunt, & colles contremvere; misericordia au-*
 „ *tem Domini non recedit ab ea: quam licet in pun-*
 „ *cto, & ad modicum dereliquisse videatur, tamen*
 „ *in miserationibus multis iterum congregabit eam.*
 „ *Cujus rei mihi magnam spem facit, quod quoti-*
 „ *die de vera Tua Viti novas, bonas, & pulchras*
 „ *propagines excrescere, & seque late brevi tempore*
 „ *extendere & videam, & audiam: quas utinam ad*
 „ *hanc usque nostram Germaniæ collapsam, dissi-*
 „ *patam, conculcatam, & a malis bestis depastam,*
 „ *sed non omnino exterminatam vineam extendat:*
 „ *ut in ea furculos cernat novos, unde suaves lice-*
 „ *at brevi decerpere bonorum operum fructus &c.*
 „ Georgius Sgury Episcopus Estephanensis in Dalma-
 „ tia implorans assistentia Religionis rebus subsidium, te-
 „ statur, se ab *Ejus sanctitate, cujus fama ubique volat,*
 „ *bona omnia sperare.*

Christierna Lotharingæ Dux XIV. Julii MDLXXV.
 Ejus opem implorans ait: *Cognoscere si in Carolo ex-*
 „ *imum Religionis studium, & flagrantissimum desiderium*
 „ *in orantibus providendi, quæ ad animarum Christianarum*
 „ *salutem pertinent.*

Cardinalis a Jojofa XVII. Cal. Feb. MDLXXXIV.
 „ Cum intelligerem quotidie multa narrari ab Am-
 „ plissimis Viris omni certe admiratione dignissima
 „ de singulari pietate, etserisque summis virtutibus
 „ Dominationis V. Illustris, quæ universum jam ter-
 „ rarum orbem sui nominis splendore pervasit, ni-
 „ hil mihi magis videbatur optandum, quam ut
 „ Dominatio V. Illustris. haberet a me literas de-
 „ votissimæ voluntatis, atque observantia testes. . . .
 „ Talem scribendi causam oblatam esse vehementer
 „ gavifus sum, ut saltem verbis declarare possem,
 „ quod innotescere inanim obsequio, me tanto præ
 „ aliis omnibus studiosius colere, & venerari Do-
 „ minationem V. Illustris, quanto religiosius Ipsa
 „ præ ceteris Deum Opt. Max. veneratur, & colit,
 „ quem sollicite precari debemus omnes, ut Eam
 „ diutissime nobis incolumem servet totius columnen
 „ Ecclesiæ.

Cardinalis Vademontanus ex Lotharingia scribens
 XV. Jan. MDLXXXIV. „ Maxime gavifus sum, quod
 „ Clarissimus, & bonorum omnium sermonibus in
 „ Ecclesia Dei propter singularem pietatem celebra-
 „ rissimus Cardinalis me ad similitudinem virtutum iter,
 „ quo graditur, tamquam Paulus Timotheum vel
 „ Titum suum, blandissimis literis ultro provocaret.

Cardinalis Senonensis primo scripsit ad Borro-
 „ meum: „ Eum tanti fieri, atque adeo coli a Car-
 „ dinali Borbonio, ut quidquid Ille scripturus sit,
 „ paratus sit excipere, tamquam ab altero Ambrosio
 „ pronunciatum. “ Iterum VI. Junii MDLXXXIV.
 „ commendans ei Doctorem Sorbonicum, qui ab Je-
 „ rosolymitano itinere regrediens Mediolanum dese-
 „ dere voluit, ut Carolum videret, restatur est, „ pa-
 „ ratum enim Doctorem esse tantumdem itineris su-
 „ scipere, ut Borromei aspectu frueretur, quan-
 „ tum jam antea consecerat, ut Jerosolymam ap-
 „ pelleret.

P. F. Ludovicus Granatenfis Nonis Jan. MDLXXXI.
 „ Non potest mihi non valde gratum esse quidquid
 „ ab Eo, quem plurimum diligo, proficitur.
 „ Quam ego dilectionem imis visceribus coaditam
 „ ex eo tempore concepi, quo præclaras virtutum
 „ Tuarum laudes audivi & quæ cum in omni homi-
 „ num genere amabiles sint, tum in iis præcipue,
 „ qui sollicite, ac vigilantè in Dei Ecclesiâ præfunt,
 „ sunt in primis colendæ, atque observandæ. . . .
 „ Ego eos Antistites, qui de Ecclesiâ Dei bene
 „ merentur, singulari affectu, & pietate colo, eosque
 „ bis quotidie in precibus meis, qualescumque il-
 „ la sint, Pastorum Principi Christo commendo,
 „ inter quos tres præcipue nominatim commemoro:
 „ hoc est Illustrissimum Cardinalem S. Praxe-
 „ d'is, Archiepiscopum Braccarensem, & Patriar-
 „ cham Valentinum (scil. Joannem Archiep. Val-
 „ lentinæ, & Patriarcham Antiochiæ), quorum pie-
 „ tas, religio, Pastoralis sollicitudo, pauperum cura,
 „ &c, quod caput est, flagrantissimum fraternæ
 „ salutis amor cum acerbissimo peccantium ani-
 „ marum dolore conjunctus, vehementer animum
 „ meum in eorum studium, & amorem rapit.

Fr. Ferdinandus Romi in Hispanensi Alcesterio Mo-
 „ nachus Carthusianus: „ Coegit me (scribere) devo-
 „ tio, amor, affectus erga suam sanctitatem, vi-
 „ tam sine macula, ceteraque omnia bonorum in
 „ Domino abundantia. Laudo, & semper exalto sum-
 „ mum illum Opificem largitorem, a quo omne
 „ datum operum, & donum perfectum descendit.
 „ Et ut apertius loquar, Domine mi benignissime,
 „ mense Majo exacto descendens a Gratianopoli ex
 „ nostro Capitulo Generali Carthusiano, ipsam per
 „ Vos optime gubernatam Civitatem Mediolanensem
 „ invisit eo tempore, quando Sanctissimus Domini
 „ nostri Clavus ab alto allatus, populo ostensus,
 „ adoratus a Vestra Reverendiss. Dominatione præ-
 „ dicabatur per XL. horas. Hunc ego Clavum vi-
 „ di, cognovi. Audivi in uno sero septem concio-
 „ nes Vestre Dominationis Reverendiss., cujus di-
 „ gnus sui osculari manus, & frui mutuo, licet
 „ brevi, colloquio, in quo adfuit mihi Spiritus
 „ Sancti gratia a vero almo pectore emanans, &
 „ extunc Vestris pedibus Vestra devinctus sanctitate,
 „ doctrina, moribus, vita, regimine, exem-
 „ plis, in perpetuum me ipsum mancipavi, & propi-
 „ cidi ad pedes, & sub scabello præclarissimæ Am-
 „ plitudinis V., cujus supernas Deo, Angelis, &
 „ hominibus mirabiles dotes, ingeniumque, & egre-
 „ gium totius sanctitatis speciem, normam, & per-
 „ fectionem enarravi non tantum Regi nostro Phi-
 „ lippo, a quo tenerissime diligimini; sed etiam
 „ ipsius Magnatibus, cunctisque hominibus, mari,
 „ & terra mihi notis. Gratias Altissimo Domino,
 „ qui vergente mundi vespere, exuberante malitia,
 „ refrigerante caritate, non deest dextera Excellsæ
 „ superna misericordia, & germen divinæ gratiæ,
 „ sicut ipsa Civitas Mediol. per Vestram sanctitatem
 „ procreatur. Magna erat cordi meo latitia in
 „ puellarum, puerorumque processionibus, Doctri-
 „ nis, Congregationibus, & Disciplinis: maxima
 „ interdictum diebus festivis ludorum, conviviorum,
 „ juramentorum, distractionumque: major tanta Ju-
 „ bilæorum frequentia; & præcipue, quando fiebat
 „ Communio Generalis per Vestram eximiam Do-
 „ minationem, ex cujus Reverendissimis manibus
 „ ego ipse, licet miser, communicavi. Felix Me-

„ dio-

nium Caroli famam impatientissime ferrent, tam vel omnino ab hominum mentibus obliterare, aut saltem imminuere maligno astu contenderunt. Oppugnanda nimirum inferis arx ipsa videbatur, quo facilius excitatæ ad circumvallandam firmissime Ecclesiam munitiones ruerent omnino, aut certe dilaberentur. Adseiti in conjurationis consilium nonnulli ex Religiosis Ordinibus Viri, ut ipsa calumniantium auctoritas fucum inexpertis faceret;

iique impotenti Orco vires adderent perfecturi consilium, quod inferi desperassent. Neque quidquam evulgare malim, nisi quod publicis tabulis fuit testatissimum. Geminos enim producere placet, quorum nomina, & impietatem ipsi etiam Romanæ Curix Præsides gravissimo suo judicio damnata execrati semper fuere. Alter ex iis dignitate inter suos eminens, & publico fungens munere, agre vitiorum suorum cenforem ferebat Cardinalem, qui emendare

„ diolanum! Felicitur Purpuratorum cætes, qui tan-
 „ to Pastore gaudet, in cujus contubernio vivit,
 „ cujus fruitur aspectu, & doctrina, & pacitur ora-
 „ tione, illustratur moribus, & disciplinis. . . . .
 „ Humiliter deprecor per Christi viscera, ut me
 „ suam deditissimum servum suis locupletem preci-
 „ bus faciat: etsi a longe positus, in Divino amore
 „ prope opto esse. Nec credo meam miseriam sper-
 „ nendam a Sua Amplissima Cellitudine, cujus fun-
 „ damenta in humilitatis radice locata sunt. . . . .
 „ Iterum supplico, ut mei misereatur in Domino,
 „ unaque me sanctificet litera sua, & Christi Sangu-
 „ neni indefesse vindicet, prout facit. Cujus certa-
 „ mini *repesita corona justis Judicis* in die certo non
 „ deerit &c.
 „ Theodorus Archiepiscopus Eboensis Nonis Feb.
 „ MDLXXX.

Illustrissime, & Reverendissime Domine.

„ **M**ultum, diuque desideraveram priscorum Pa-
 „ trum nostrorum in pascendo Christi grege
 „ vigilantiam, fervorem, studiumque reviviscere,
 „ quo ejus Sponsam restitutam viderem ad pristinam
 „ suam pulchritudinem, & antiquum splendorem.
 „ Quare non potui non Amplitudinem T. Illustris.
 „ & Reverendis. vehementer colere, & diligere,
 „ a qua nimium id virtutum omnium exemplum
 „ emanat, quo desiderio meo magna ex parte satis-
 „ factum videam. Cum igitur me Divinæ largitati
 „ maxime devinctum intelligam ob tantum, & tale
 „ beneficium Ecclesiæ suæ concessum, ei sæpe sæ-
 „ pius immortales gratias egi, & incessanter ago,
 „ quod his calamitosis Christianæ Reipublicæ tem-
 „ poribus tam vivam bene beateque vivendi formam
 „ largiatur; unde ceteris Pastoribus lumen, &
 „ exemplar emanaret: precorque Divinam Majesta-
 „ tem, ut quod nostri temporis mortalibus tam sa-
 „ lutare beneficium contulit, ad plurimos, & felicis-
 „ simos annos conservare velit, ut ad omnes vineæ
 „ suæ palmites antiquum spiritus vigorem permana-
 „ re audiamus, atque ubertatem pristinam, quem-
 „ admodum in ista Amplitudine T. Illustris. & Re-
 „ verendis. feliciter commissa uberrimos Domini
 „ fructus agere audimus, & ut par est, lætamur,
 „ & gaudemus. Nec minori læticia affectus sum,
 „ quod hæc erga Amplitudinem T. Illustris. & Re-
 „ verendis. tam sana, & tam antiqua animi mei
 „ propensio Cæsaris Speciani interventu Ei innotue-
 „ rit; quippe quod illum ex animo diligebam, &
 „ virtutum suarum merito, & quod Amplitudinis T.
 „ Illustris. & Reverendis. studiosissimum, & aman-
 „ tissimum esse satis perspectum haberem, quod po-

„ tissimum fuit in causâ, ut eidem Ecclesiæ meæ
 „ negotia præcipue commendarem, quo facilius ab
 „ Amplitudine T. Illustris. & Reverendis. pruden-
 „ tior, vigilantior, & sollicitudinis media impetra-
 „ rem (in quibus tam fauste gregem suum pascit), ut
 „ iis adjutus, ovium mihi nuper commissarum Chri-
 „ sto Summo Pastori diligentem rationem exacturo
 „ digne respondere valeam. Superest, ut Amplitudi-
 „ nem T. Illustris. & Reverendis. obsecrem, &
 „ obtester *per viscera misericordie Dei nostri*, ut
 „ quidquid superno præmonstrante lumine attinere
 „ intellexerit ad Divinæ Majestatis cultum, &
 „ ovium Christi passionem salutarem, id totum ini-
 „ hi ad tam arduam, & difficilem culturam recens
 „ admisso impertiat, preceturque Deum, & Pa-
 „ trem D. N. J. C., ut in injuncti mihi muneris
 „ administratione Amplitudinis T. Illustris. & Re-
 „ verendis. discipulus & doci, & esse merear. In-
 „ terim gratissimum mihi fuerit, si qua se se obtu-
 „ lerit occasio, in qua Ei inservire, & complacere
 „ possim; Quam idem Dominus diu incolumem
 „ in Ecclesiâ suâ commune bonum conservare, &
 „ inde gloriosa immortalitate donare velit. In op-
 „ pido Almerim &c.

„ Suppetent infinita alia, quæ passim in litetis ad
 „ Carolum datis occurrunt, ut etiam in libris in lucem
 „ editis, dum Idem viveret. Sed qui plura in hanc
 „ rem velit, legat opera Joannis Langhecrucii
 „ Ecclesiæ Collegiæ S. Petri Casletensis Præpositi, in
 „ quibus cum immensa occurrat Caroli laus, uberiora
 „ me assequi posse despero. Hoc unum tamen addo,
 „ quod Galefinius exposuit in epistola sua: Nimirum
 „ venisse ad ejus manus libellum quemdam in Gallia
 „ typis vulgatum, in quo extabat hoc immortale
 „ Borromei præconium: *Cardinalis Borromeus Mediolani Archiepiscopus sanctissimam vitam agit. Cui ap-
 „ pone Jo. Baptista Fossani dictum in Tabulis testan-
 „ tis: se audivisse Hæreticos nonnullos dicentes: Car-
 „ dinali uni Borromeo credere cogimus, quoniam divitiarum
 „ appetens non est, & luxuriam omnino fugit; aut
 „ aliud isdem Tabulis signatum, in quibus narratur
 „ Saxonix Dux dixisse: Nihil se in universa Catholico-
 „ rum Ecclesiâ formare, nisi Pii V. velum, & Cardi-
 „ nalis Borromei preces.*

„ Superfedemus vero scripta alia producere de Car-
 „ roli jam defuncti sanctitate testimonia, cum XXXI.
 „ Scriptores magni nominis protulerit Marcus Aurelius
 „ Grattarola in quæstione habita propter Ejus Apotheo-
 „ sim; reliquos autem, qui de Caroli Sanctitate per-
 „ honorificam mentionem iniecere post caelestes Illi
 „ decretos honores, percensere infinitum est.

dare hominem sæpius conabatur. Monita ille primo refugere, mox contemnere; verfo deinde in Vatinianum veluti odium contemptu, omnia Illius dicta, factaque maligne interpretari, palam obloqui, viventem laceſſere, extinctum demum allatrare, ejuſque famam lividè obterere. Hinc Stuppanum, qui nonnulla de Caroli rebus in ſeriem redegerat, & Franciſcum Panigarolam, qui in funebri laudatione *Sancti* nomen Carolo impoſuerat, concitata Quæſitorum in cauſis Fidei ſeveritate, contenderat, illum quidem a ſcriptis in lucem eden- dis abſtinere; hunc vero tamquam ſancti- tatis præjudicatæ reum coram Romanis Patribus cauſam dicere, ex quo tamen ju- dicio Panigarola feliciffime, imo ſumma cum laude evaſit. Verum cum nequiora alia moliretur impius calumniator, apud eod- em Patres objecta vera crimina diluere coactus eſt, apud quos Panigarola falſa ſibi aſſicta diſſolverat. Exinde in cuſtodiam, Pontificè jubente, traditus, infeliciffimo exitu ante vita ſunctus eſt, quam cauſa. Superfuerat tamen ex eodem Ordine, & pari audacia focius; quamque alter telam texerat, diducere fatagebat. Hic aſpis ve- luti a vipera venenum mutuatus labem ali- quam infamiæ Caroli nomini imponere mal- lis artibus tentabat. Verum cum major Hujus fama eſſet, quam ut facile obrui, aut infici ſuis dictariis poſſet, verſipellis laudator facta laudibus augebat; agentis tamen mentem, ac conſilia extenuabat. Affingebat Borromeo latentem aliam ab ea, quæ prætendebatur rebus ſuis, opinionem; Hinc improbo labore historiographum a- gens, idcirco ætatis ſuæ conſcribere histo- riam aggreſſus eſt, ut cum peſtilentis anni narratio incideret, ſcriptis conſignaret: Car- dinalis imprudentiâ diſſeminatum malum, atque diutius protractum: ambitionem Il- lius fuiſſe in cauſa, ut tot cum Magiſtra- tibus jurgia ſererentur: demum ex livore ſuo potius, quam ex rerum veritate cuncta deſcribens, mendaciis ipſa etiam prodigia re- ſperferat, commentus plumbeam glandem in Carolum per Donatum exploſam non evidenti miraculo ſine ictu concidiſſe, ſed

ab adverſo pariete repulſam recidiſſe dein- de revolutam ad orantis pedes, præter in- finita alia, quibus pro opportunitate cele- briora quæque Caroli acta obſcurare ſem- per contendit. Nihil certe ſubtilius inven- tum eſt ad eam evellendam inſitam jamdiu hominum mentibus de Caroli ſanctitate fa- mam, quæ Dæmonem moleſtiſſime urebat. Verum cum divino conſilio *in memoria aterna Juſtus vivat*, nullæ potuerunt Bor- romei virtuti tenebræ offundi. Vulneravit enim Summi Pontificis Sixti V. animum, ubi primùm oculos offendiſt maligne con- ſcripta hiſtoria; atque ex ejuſdem nutu cau- tum eſt, ne graviffima omnibus futura con- vicia ad alienas aures permanerent. Qua- re quotquot venalia proſtabant ejus exem- plaria diligenter intercepta ocuſ fere, & nonnulla redempta, quæ ad privatorum manus pervenerant, facile etiam offeren- tibus quibuſque tam vilem mercem, quæ foetere emptoribus poterat. Addita deinde Scriptoris nomini infamis nota: expuncta ex libro loca, quæ inſigni fallaciâ aut ve- ritatem læderent, aut in errore pertra- herent ignaros, ſiquis tamen Borromei ſan- ctitatem ignorare poſſet. Poſtremò etiam Scriptor ipſe petebatur ad pœnam; ſed ino- pinata Rei mors Judicium ſeveritatem an- tevertit.

C A P U T V.

Populi concurſus, collatæ opes, & dona ad Caroli tumulum.

ORbatam Patre Civitatem una recrea- bat cogitatio, quod Carolum adeo mors invidere Urbi non potuiſſet, ut ſal- tem, quod in Illo mortale erat, amantif- ſimis filiis relinquere nollet. Hinc verſa omnium fuerant in Borromei ſepulcrum ſtudia, quæ antea viventi Paſtori defere- bantur. Superſeſſe nimirum civibus aliquid videbatur, propter quod Antiftite ſuo ca- rere ſe nondum intelligerent. Huc itaque cujuſcumque ordinis populus conſuebat ad dolorem leniendum, quem cum integrari ipſo calamitatis aſpectu cognofcerent, no-

vus deinde luctus conſequebatur. Haſit aliquando ad tumulum lacrymarum plena mulier, cujus ſtetum ut aliqui ex adſtantibus abſtergerent, dixere, novum in Urbe ci- riuſ Paſtorem fore: ne interim Carolum e- reptum ſeret. Quibus illa: *Habebimus quidem ocyus Antijkitem; ſed Carolo pa- rem nulla unquam ætas dabit.* Sic pru- dens fœmina docuit, nihil ſerius ſuis lacry- mis poſſe areſcere; aut conſumptis etiam la- crymis tamen fore, ut infixus animo tan- tæ dolor jaſturæ ſemper hæreret.

Ne tamen diuturnior ex hac calami- tate mœror eſſet, Deus effecit. Siquidem tactis primò Religionæ omnium animis, mox verſo in gaudium luctu, didicere Mediola- nenſes Ejus potius memoriam utiliter vene- rari, cujus tumulum inani ſletu ante reſper- ferant. Quare huc tanquam ad Aram con- curſu factò, ſupervacaneum ſtatim duxere dolere Caroli mortem, Cujus feliciter vi- ventem in Cælis animam colere potius ta- cite monebantur, cujus Religionis ſenſus cum vulgi mentem prius occupaffet, poſt- modum dignitate, & doctrina præſtantes Viros mirifice affecit. Teſtatum in tabulis fuit: Carolum Emmanuelem Sabaudix Ducem, cum Mediolani Margaritæ Auſtriacæ in Hiſpaniam proficiſcentis adventum op- periretur, viſo Borromei ſepulcro, ad cir- cumitantes Aulicos converſum dixiſſe: *Hic conditus eſt S. Cardinalis, cujus preci- bus redditam olim mihi valetudinem debeo;* hinc genibus nixum vacaſſe precibus ad ſep- ulcralem lapidem, veneratumque Illius exuvias, Quem tantopere viventem coluiſ- ſet. Neque hujusmodi pietatis indicia in omnium oculis palam deſigere Margarita ipſa, cum Mediolanum adveniſſet, recufa- vit. Tranſalpinos alios complures enume- rare non vacat, qui paria obſequii teſti- monia feliciffimo Illi ſarcophago detulere. Certe Chiliarca Luſius Lucernenſis Civis inter Helvetios notæ dignitatis, & famæ, ex Patria in Italiam tranſgreſſus, poſtquam pedibus Varalli montem Caroli morituri veſtigiiſ conſecratum pie luſtraſſet, Medio- lanum uſque deinde progreſſus eſt, ut De- ſuncti etiam ſepulcrum coleret.

Hæc, nullo docente, Mediolanenſium, atque exterorum ſtudia erga Caroli memo- riam fuere uſque ad ſeculi XVI. exitum. Cum deinde iniret XVII., & pendulæ ad tumulum infirmorum, piorumque homi- num tabellæ ſtimulum adderent concitatæ jam per ſe omnium religioni: Tum per- vagata miraculorum fama Inſubres quoſ- que, & longe diſſitas nationes adeo exci- vit, ut ingens mortalium numerus cujuſ- cumque ordinis, atque gentis continenti agmine ſacrum venerari Corpus geſtaret, aliis S. Cardinalis opem depoſcentibus, plu- ribus donaria offerentibus, plurimis demum imploratum ſibi Caroli præſidium adſuiſſe teſtantibus. Confluebat autem promiſcua Populi multitudo diurnis æque, nocturniſ- que horis: ſupplicabundi adveniebant ſæ- pius agreſſium hominum, fœminarumque manipuli, quos canentium chori, & ſym- phoniaci etiam in lætitiæ pompam comi- tabantur: Alia etiam piarum Sodalitatum agmina occurrebant non raro, ſive peculia- ribus ex inſtituto ſuo ornata veſtibus, ſive ſacco induta ad pœnitentiæ ſpeciem oſten- tandam. Frequenter congregatus ex Villis Populus, deducente Clero, ad multa homi- num millia huc confluebat, ut peregrino- rum, Tranſalpinorum præſertim, catervas omittam, & nobiles Viros, Antifites et- iam, & Romanæ Eccleſiæ Cardinales, qui ut loci hujus aſpectu bearent oculos, longas etiam peregrinationes ſuſcipere, & diſ- ficillima itinera non reformidarunt. Præ ceteris ſine præconio dimittenda non eſt Franciſci Cardinalis de Sourdis natione Gal- li pietas, qui ſummo ſtudio ad Caroli ſep- ulcrum inviſendū aspirans, cum ad Medio- lani portam hæreret, quæ Româ venienti- bus patet, equo descendit: Cumque com- parata honoris gratiâ vehicula, & lectica venienti offerrentur, ut magnifico ingreſ- ſu Urbem totam expectatione ſui erectam recrearet, magnificentiore oblatis commodi contemptu totam pedibus emenſus eſt viam, donec ad tumulum religioſiſſime hærens, longam ibidem moram inter preces extra- xit: Deinde per illud, quod in hac Urbe ſubſtitit oëtiduum, ſaturatam veluti non- dum

dum religionem bis pascere in singulos dies renovato sepulcri conspectu voluit : Ultimò cum ægre divelleretur, arca numismata, & Marianas, ut vocant, Corollas lapidis illius contactu consecravit, quæ omnia in Gallias translata gentis illius maxime in Caroli memoriam animatæ vota explerent.

Et quamquam hæc ex Romani Pontificis consilio tum Mediolani pietatis testimonia palam celebrarentur ; non tamen minora initio fuerant, cum pro virili refrigerare pium populorum ardorem Metropolitanum Canonicorum Collegium studeret. Venerabantur illi Sacrorum Canonum Sanctiones religiosissime, a quibus ne latum unguem discederent, præcocem hunc haberi Borromeo honorem pii religionis hostes vetabant. Edictum severe Custodibus Templi fuerat, ne ullo pacto conniverent : repudiarent oblata donaria, & præfixos ad tumulum cereos imperiose excuterent. Sed cum ipsa objecta pietati impedimenta vehementius eam inflammarent, cautum subinde est, ut quædam sepulcro repagula opponerentur, novumque veluti vallum ; quod cum abstinendo affluxui impar esset, periculoso ferme consilio sancitum est, ut vi aquarum ingenti ad tumulum effusa, incommodus admodum religioni venientium locus, aut ineptus fieret. Sed cum *aquæ multæ caritatem non possint extinguere*, madido pavimento hæere genibus plurimi confluentium non reformidarunt ; cereos vero cum inibi figere vetarentur, alibi accendere ad Templi septa clanculum ; ibique sparsim efferre conati, apertam Custodum vim pio certamine eludebant. Gestierunt, credo, gaudio Borromei manes, cum ampla hæc Basilica populi multitudine diurnis, nocturnisque horis redundaret ; cum illa viventis potissima cura esset, ut a profanis spectaculis avocatum piis ritibus, atque Sacris semper in Templo distineret. Itaque hæc frequentissima Civium, exterorumque pietatis testimonia Romam nunciata demum permovere, ut hac in parte Religioni omnium, causâ veluti præjudicatâ, indulgeretur. Supervenere post-

modum ex Clementis VIII. nutu Cæsaris Cardinalis Baronii literæ, liberam omnibus colendi tumuli, & religionis palam testificandæ potestatem facientes, additâ præclarissimâ ad Caroli commendationem sententiâ : *Scitote, quia mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Neque minus offerendorum cereorum conatum, quam oblatorum munerum hic subit admirari. Mira dicam, sed nihil a veritate alienum. Novem iis annis, quæ Caroli Apotheosin præcessere, infinitis pene luminibus venerabile illud sepulcrum diu, noctuque refulsit semper ; quorum ut copiam metiamur, illud dumtaxat confideremus velim, ex ceræ reliquiis, quæ guttatim in subjectam humum defluebat, tantam æris summam conflatam in menses singulos fuisse, quæ triginta, & aliquoties etiam quinquaginta nummorum summam æquaret. Quare ineunti calculos exactius, manifestum erit, oblatam cereorum fanalium copiam non minus quingentorum nummorum pretio in menses singulos stetisse : ex quo per novem annos quid pecuniæ in votiva lumina erogatum sit, facile erit supputare.

Si alia deinde singillatim persequi velim, quæ tumulo huic opulentiora etiam oblata donaria sunt, infinitum profecto esset. Juvat præterire multa aureorum collecta millia, quibus Sacra ad Borromei honorem celebrari mens offerentium fuit. Gemmarum, & copiosa auri, argentique vis ad pietatis pompam nunc collata miraculo est intuentibus. Aliqua dumtaxat attingam obiter, quæ donantium memoriam immortalitati consecrent, ut suis Religioni sit honos. Innuimus alibi, artificiose elaboratam cum undecim lychnis lampadem ex Caroli Emmanuelis Sabaudicæ Ducis dono, suscepti a Borromeo Regiæ illius Familiæ patrocini præclarissimum testimonium. Nunc auream aliam a Philippo Cardinali Spinello Neapolitano donatam, alteram ab Auritano Principe argenteam placet adjungere, quibus geminas ferme pares accensere licet, unam quidem Serenissimæ Antoniettæ a Lotharingia Clivienfis Ducis mu-

nus, alteram vero Maximiliani Spinulæ Genuensis Civis nobilissimi. Cumulata deinde hæc dona munificentius sunt, cum adjecti annui census ad nutriendas faces insuper fuerint. Verumtamen vini extero- rum pietate puduit Mediolanenses Autifikes. Hi publico nomine ex argenteis laminis signum juxta staturæ effinxere gemmis, auroque interlitum, quod Caroli Pontificalibus ornamentis amicti speciem referret; atque hoc sui in illum obsequii pignus certissimum esse voluere. Quamquam hæc liberalitas incitamentum etiam alienæ fuit; cum piorum hominum Mediolanensium Sodalitates (Disciplinatos appellant) collatis CD. nummis minus aliud Borromei simulacrum faciendum postmodum curarint. Aliam admiramur argenteam, atque integram infantis imaginem, quæ amorem magis donantis commendat, quam nomen; quandoquidem latere doni auctor ignotus voluit. Gemmatam Crucem, & cum patena sacrum Calicem Cæsar Specianus Cremonensis Episcopus tumulo dedicavit, splendide reddens Borromeo suo, quidquid ab Eiusdem viventis liberalitate acceperat. Minora alia prætereo argentea vasa, & candelabra duo a Marfilio Landriano Viglevanensi Episcopo, atque aliud niילו inferius munus a Triviliensibus attributum. Sane DC. nummum pretio æstimantur Phrygii operis vexilla duo, quorum illud Amantissimo Patri Doctrinæ Christianæ Mediolanensis Societas obtulit; hoc Patrono beneficentissimo Viglevanensis Civitas consecravit. Lincam deinde, & sericam auro intertextam, atque Aris aptam supellectilem quid enumerem? quorum omnium si expendamus pretium, aliquot aureorum millium summam explebimus. Præstat itaque intactum omittere quidquid huic tumulo ornamentorum accessit; cum universa complecti possim affirmans, L. aureorum millibus æstimari quod votivi muneris per octo dumtaxat annos Basilicæ hujus Sacratio illatum fuit.

Tantâ nimirum rerum opulentia auctum est Illius sepulcrum, qui vivens id unum caverat, ne opulentus esset. Cessit

nimirum in splendoris incrementum voluntaria Borromei inopia; effectumque divinitus est, ut qui ære suo Templum excitaverat, sacris Cineribus honorem detulerat, omnia demum ad Dei gloriam amplificandam profuderat, maximum Ipse Templi nostri ornamentum fieret, & ampla alienæ liberalitatis, & obsequii spolia, ac testimonia referret. Utque scœnus aliquod Caroli gloriæ accederet, cautum deinde est: ne ullo umquam tempore tantum sepulto honos detraheretur. Paulus enim V. Pontifex Maximus literis suis edixit, ne quidpiam pretiosi donarii huic sepulcro oblatum, venale unquam proponi emptoribus posset, aut quoquo tandem modo distraheretur.

Caput hoc claudunt Mariæ ex Austriaca Gente Archiducis literæ Mediolanum missæ, atque testes religionis suæ, & accepti a Carolo beneficii. Neque enim taciti hoc dissimulemus oportet, ex quo effectum est, ut Augustissimæ illius Familiæ stirps, quæ pene ad interitum vergebat, ad temporum nostrorum felicitatem Caroli unius auspiciis, & patrocinio conservaretur.

MARIA AUSTRIÆ ARCHIDUX

Octaviano Abbiato de Foreris Mediolanensis Ecclesiæ Archipresbytero.

„ Dilecte Archipresbyter. Accepi ex
 „ postremis literis tuis, quid in no-
 „ bilissima isthac Mediolani Basilica pera-
 „ sum sit propter editam in lucem felici-
 „ ter sobolem ab Hispaniarum Regina, &
 „ Filia mea Margarita: insuper delatum
 „ ad B. Caroli tumulum fuisse argenteum in-
 „ fantis signum. Quoniam vero Casalium
 „ mihi a Secretis per literas tuas percon-
 „ tabaris, qua de causa id muneris isthuc
 „ fuerit transmissum, ingenue rem totam,
 „ & confidenter aperiâ. Mea Nurus
 „ filii mei Ferdinandi Uxor bis jam supe-
 „ rioribus annis enixa Filium fuerat; sed
 „ vix dum Mater effecta, sobole statim in-
 „ tercepta, subinde matris nomen amisit.
 „ Quare

„ Quare alia item Filia mea Maria Christierna votum Beato Carolo nuncupavit, pollicita, cum primum diuturniore vita infans in lucem edendus frueretur, oblaturam se Illius sepulcro argenteum infantis simulacrum, quod mole sua ipsum viventis Filii pondus æquaret. Jamvero quemadmodum nunc vivens proles votum Matris implevit, libens etiam Mater votum solvit, quod sponderat; cum præfens pueri vita certam diuturnioris ætatis spem faciat, & etiam in posterum tanto Auspice desiderium credatur implendum. Raptim hæc solum scribenda duxi: Deus interim te incolumem præset.

„ Grajaci XII. Decemb. MDCVII. (a)

CAPUT VI.

De S. Caroli Fide.

Fide, juxta Theologorum vocabulum, divina mirum in modum Borromeus ornatus eluxit; quandoquidem non superno dumtaxat lumine perfusus est, & perfecte adeo Deum, divinaque contemplatus, ut se ipsum, & caduca omnia, ac fluxa nihili duceret, quod multis Ipsius viventis testimoniis compertum est; verum etiam maximo semper desiderio conflagraret, ut homines quique, & orbis gentes universæ

ad Dei cognitionem assurgerent, atque in Sanctæ Matris Ecclesiæ Catholicæ, & Romano-Apostolicæ sinu educati, Romani item Pontificis imperiis addicti veram Religionem, quam profiterentur, reapse pie, sancteque vivendo comprobarent. Quare quidquid curæ, quidquid laboris, quidquid impendii Fidei amplificandæ ratio postularet, libentissime in eam conferebat; imo hæresim quamlibet, aut errorem funditus evellendi ergo, unde aliqua eidem macula, & labes posset aspergi, aut rationes suas pessumdedit omnes, aut etiam in manifesta se vitæ discrimina constantissime conjecit. Hinc ea plurimorum infederat animis opinio, lucem, qua Aronense, Illo oriente, cubiculum circumfulsit, suæ fuisse Fidei splendentis auspiciam; quemadmodum ex multorum Interpretum sententia Stellam Magorum ad Bethlehemiticum præsepe ducem symbolum quoddam, & certum indicium eorum fidei credimus, qua ipsi ad recentem nati Redemptoris vestigandum cubile compellerentur.

Ex hoc certe profluxerat Fidei fontem ea, qua Sanctus puer a teneris unguiculis in Deum ferebatur, religio, cum quidquid ageret, uni Deo semper deferret; tum ardor ille Sanctæ Fidei tuendæ, & propagandæ, quo vehementissime ad maturiorem ætatem proventus incitabatur. Etenim Avunculo suo Pio IV. Petri navini

(a) Multo luculentiora, quam hætenus descripta sunt, Caroli Tumulo oblata donaria subsequens ætas admirata est. Ut enim silentio præteream aurea Austriacæ Augustæ Familii munera ingentis pretii, aliisque Venetæ Republicæ, Farnesii, & Ludovici Cardinalium, Principis Columnæ, quorum munificentiâ nobilissimis monumentis consecrata est ad hominum memoriam, hædie votivi argenti signa supra XXVIII. millia numerantur; aurea vero donaria ad duo millia esse censentur. Eminet tamen Regiam etiam magnificentiam superans Philippi IV. Hispaniarum Regis donum Nobilissima Arca, qua Sacrum Caroli Cadaver includitur. In ea argenti pondus est longe infra operis elegantiam; & defecisse nature videntur vires, dum insolito conata chrysellina specula in ejus complementum præpararet. Pretium argenteæ statuæ, quæ Caroli Emmanuelis Sardinie Regis vultum, atque gratum animum refert, nihil a Regia munificentiâ distat. Ea constata est ex bis mille & quadringentis argenti uncis; testaturque quantum deferre observantia Borromeo soleat Regia illa Familia, in quam

optime semper animatus Borromeus fuit. Omitto, ne nimis sum, sepulchrale Sacellum Federici Card. Borromei, Alphonsi Card. Littæ, & Borromeæ demum Gentis pietatis nobile, & singulare monumentum. Omitto adjectam Sacris Exuviis gemmarum copiam ad XXIIV. nummorum millia, & margaritis item distinctam auream coronam, quarum hæc XIV. nummum æstimata millibus Ser. Bavaricæ Familii liberalitatem, illa publicam in Carolum religionem commendant. Quamquam religionem omnium superavere Mediolanensium Civium studia, dum Cælestes Carolo honores in Vaticana Basilica nobilissima Apotheosi persolverentur. Nullus eorum Ordo fuit, qui amorem erga S. Antistitis merita suam luculenter non testaretur. Immani sumptu ea caremonia stetit; neque instituta pompæ parem superior ætas viderat, aut subsequens admirata est, neque futura intuebitur, credo. Quidquid in celebræ triumpho gestum splendide vidit Domina Gentium Roma, fuisse exposuit Marcus Arelus Grattarola in commemorato alias volumine.

vim regente, ad incendium illud hæreseos, quo Europa ferme omnis conflagraverat, comprimendum, ac penitus, si fieri posset, extinguendum acutissimos Pontificis animo semper stimulos adjecit, ne quid curæ in Tridentino Concilio promovendo, ac perficiendo omitteret; Atque Ipse etiam id sibi oneris imposuit, ac sedulus in illud adeo incubuit, ut extremam etiam apponeret manum, quod jam superius testatum

fecimus, constantissime impedimenta, & obices vincens, quibus Euangelii infensissimus hostis dæmon cœtum illum dissolvere conabatur. Cujus quidem Concilii ope in difficillimis temporibus Fidem nostram stabilitam, & firmiter exaggeratam nemo est, qui ignoret (a). Neque deinde, fatis concedente Avunculo, intermortua Ejus opera in Fidei auxilium visa est; nam sedentibus Pio etiam V., & Gregorio XIII. om-

(a) Non minus in faciendis Tridentini Concilii Decretis Caroli studium valuit, quam in strenue etiam promovendis. Habes in hanc rem geminum literarum suarum exemplar, quarum unas ad Henricum Cardinalem Infantem Lusitaniæ, alteras ad Cardinalem Vademontium dedit.

Cardinali Infantæ Lusitaniæ.

„ **I**llum cepi fructum ex tuis literis maximum,
 „ vel quod mihi tantum judicio tuo tribuisti,
 „ quantum ipse verecunde appetere vix possum;
 „ vel quia tua auctoritate, consilio, exemplo excitatus id contendam, ut in hoc publico munere,
 „ in quo mentem, & operam meam primum Deo
 „ Opt. Max., deinde Summo Pontifici dicavi, sancte,
 „ & constanter me semper geram. Video enim
 „ quid tua cohortatio, quid fides mea, quid hæc
 „ tempora, quid S. D. N., quid ipsa pietas, &
 „ Religio a me deposcat. Quare in eam curam dies,
 „ & noctes incumbam, ut Catholicæ Ecclesiæ,
 „ quam omnium rerum habeo carissimam, rationibus
 „ nunquam desinam: Deumque, id quod facio,
 „ frequenter, & assidue, orabo, ut me non modo
 „ religiosum, & piæ, sed navum, & industrium
 „ in suo cultu, & fanulatu esse velit; neve aut
 „ diligentia mea cuiquam ingrata, aut negligentia
 „ dissoluta esse videatur. Quæ in Tridentino Concilio
 „ ad propagandam Religionis nostræ veritatem
 „ decreta sunt, quia & Regis, & tuo testimonio
 „ comprobantur, fore confido, ut ex iis multa utilitas
 „ apud vos efflorescat; cumque omnes, qui
 „ in tua tutela sunt, ad Euangelii legem conformaris,
 „ & ab istis Occidentis partibus virtutis,
 „ & sanctitatis tuæ lumen ostenderis, non solum
 „ mihi, qui ad tuam sapientiam imitandam sum
 „ acri studio incensus; verum etiam ceteris S. R.
 „ E. Cardinalibus magno documento sis, quemadmodum
 „ Divinæ res administrari, & amplissimi Sacerdotii
 „ dignitas caste, atque integre sustineri
 „ possit &c.

Illustrissime, & Reverendissime Domine.

„ **Q**uod Amplitudo Tua Illustrissima Diocesim
 „ Tullensem perlustrandam curat, non possum
 „ satis in eo pietatem, vigilantiamque illius
 „ commendare. Optimam namque rationem inivit,
 „ qua Gregem sibi conceditum recte custodire, &
 „ gubernare possit. Sed futuram plane confido, &
 „ quoniam id experiendo cognovi, affirmare posse

„ videor, ut multo uberiores inde fructus existant,
 „ si per se quoque ipsa hoc visitationis munus obibit.
 „ Nam & res exploratius cognoscet, & auctoritate
 „ sua præsens illis remedium facilius in multis
 „ adhibere poterit. In eo autem, quod Amplitudo
 „ Tua Illustrissima optime vidit, momenti est
 „ vel plurimum, ut Sacrosancti Concilii Tridentini
 „ Decreta in usum inducantur, quæ sunt firmissima
 „ Catholicæ Religionis, & Christianæ, Ecclesiasticæque
 „ disciplinae robora, & fundamenta. Ac propterea
 „ ad eam curam omnes animi, ingenique vires
 „ conferat oportet. Quo in munere nimium quidem
 „ multas, & varias difficultates offendet; omnes enim
 „ machinas æternus adversarius noster adhibebit,
 „ ut quod ipsa boni fecerit, destruat, & evertat.
 „ Sed non est propterea, cur spes infringatur,
 „ aut languescat industria; imo vero fidentius
 „ insurgat. Aderit enim is, qui optima consilia
 „ nunquam deserit, præpotens, & misericors Deus:
 „ is lumina præferet: is vires copiose subministrabit,
 „ & nefarios adversariorum conatus reprimet,
 „ & perfringet. Ac propterea in molestiis, quas
 „ ex hujusmodi difficultatibus, & impedimentis percipimus,
 „ illa non vulgaris inest consolatio, quod
 „ & labores illustrent, & meritum adaugent.

„ Quod autem in hoc genere sententiam meam
 „ Amplitudo T. Illustrissima requirit, ego sane
 „ quam generatim adnovere non queo, cum præsertim
 „ non parum inter ingenium istorum hominum,
 „ & nostrorum intersit. Sed si speciatim aliquam
 „ rem mihi significaverit, præ illius voluntati
 „ aliqua ratione satisfacere conabor. Illud autem
 „ in omnes poterit valere plurimum, si quod aliis
 „ præceperit, in se ipsa præstabit; Nota enim
 „ sententia est, perque omnes ætates comprobata: cum
 „ Principum moribus, atque institutis privatorum
 „ hominum sensus, & studia congruere. Est enim
 „ ita more comparatum, ut subditi in eorum, qui
 „ imperant, vitam tanquam in speculum intuentes,
 „ eorum facta simul, & dicta diligenter observent,
 „ atque animadvertant, atque ad illorum
 „ normam actiones suas dirigant, ac moderentur.
 „ Sed hæc Amplitudinem T. Illustrissimam optime
 „ & nosse, & exequi arbitror. . . . . Sacerdotum
 „ vero ignorantia illud satis appositum remedium
 „ crit, ut qui ad discendum idonei videntur,
 „ in aliquod Collegium redigantur, ubi per aliquod
 „ tempus literis operam navent, quod & Mediolani,
 „ & alibi quoque factum est non sine magna
 „ utilitate &c.

omnem, quam potuit, strenue navavit operam, aut saltem sua consilia contulit, ne ulla in Sancta Dei Ecclesia hæreseos stirps in ejus perniciem adolesceret. Quo autem primum tempore Ecclesiæ suæ præfens regimen suscepit, id maxime spectavit, ut omnem ab ea hæresim, aut etiam ejus suspicionem averteret, & purissimo Urbem suam Fidei lumine illustraret; qua de re in hanc Civitatem adveniens diligentissime rimatus est omnia, novasque condidit leges, quibus ipsam cautius custodiret. Hinc Bibliothecæ, Ejus jussu, excussæ sunt omnes: eversi si qui pravum dogma saperent libri, ne hujusmodi in posterum typis ederentur, curatum, aditusque omnis in Diocesium, aut Provinciam pervius aut munitus, aut interclusus, ne qui hæresim aliquam redolerent, aut morum pestem inveherent, ab exterorum commercio in regionem hanc illaberentur. Sanxit insuper, ut Ludimagistris, quos fama celebres, & doctrina apprime excultos esse voluit, puerilem ætatem non tam literis, quam Fidei dogmatis, & Christianis præceptis informarent. Adventantes quoque in hanc Urbem Hæreticorum filios vel latinitatis, vel Etruscæ linguæ posituros tyrocinium, referri in elenchum jusserat, proposito oculis eorum nomine, animum sæpius adjecturus, ut diligentius sanctitate, & recta vivendi ratione imbuerentur. Quod si ingruens necessitas Hæreticorum quempiam in Diocesis suæ compulsisset fines, per dispositos nuncios certior de ejus adventu fieri volebat, quo intentior in ejus mores cura esset, ne contaminatum improvido gregi spiritum afflaret; quapropter certum illi designabat domicilium, atque hæc dabat mandata, ne pedem Templis inferret, datâ tamen veniâ concionis tempore; neve indigno corporis habitu usus, hæreticos ritus in aliorum oculis defigeret. Siquando opportunitas loci fœderatas legiones in hyberna concessuras huc evocasset, incredibile dictum est, qua vigilantia ovili præcaveret suo, factum tectumque ab omni discrimine præstaturus. Rerum sacrarum curatores pagorum custodiæ præfectos jusse-

rat, quid, quodcumque ageretur, quemadmodum viverent, solertius inquirere; atque edito statuerat, ne contra Ecclesiæ ritum vetitæ cuiquam apponerentur dapes, aut ullo diuturnioris commercii, consuetudinisque vinculo cum iis incolæ adstringerentur. Elidebatur interim primo enascens pestis, cum quidquid in remotis etiam gereretur Diocesis partibus, citius sacrorum Administratorum operâ Præsulis aures acciperent. Hybernabant aliquando in Mediolanensi regione plures Germanorum militum centuriæ; quos cum audisset, pro hæreseos, quam profitebantur, libertate, ad feriam sextam, aliosque vetitos dies carnibus delectatos ad cibum, efficaci officio usus apud supremum Provinciae hujus Moderatorem id facile pervicit, ut pessimam hanc illis consuetudinem interdiceret, & levissimum quodque ab eorum moribus hæreseos indicium removeret. Neque adeo satis cautum existimans, suscepto statim ad eorum hyberna itinere, festinavit præfens erumpenti, aut erupturo malo medicinam facere. Interque ea, quæ salubriter iis in locis providit, plebium, villarumque Rectores universos, in quorum finibus ii milites versabantur, curare in primis voluit, ne patere cuipiam sacras Ædes vellent, de cujus religione ambigerent, nisi postquam ex formula certis a se verbis concepta Catholicæ Fidei professionem ab iisdem recitatas audissent. Quo impetrato, perfacile deinde suorum oculos importuno illo hæreticæ libertatis convicio liberavit. Demum cum adhuc Cardinalem aliqua sollicitum haberet cura, nudaturus omni hæresim præsidio, literas ad Hispaniarum Regem dedit, quarum erat hæc summa: *Præposteram vivendi rationem a militibus suis initam a se fideliter Regi optimo exponi: tum preces admoveri, ne hæreticarum legionum contubernium ullum in Mediolanensi Provincia constitui pateretur: maximam ex hoc injuriam Deo imponi, & morum corruptelam in Populos: quin etiam Fidei periculum inveni: imo comparatas in regionis subsidium copias hoc modo potius in ejusdem perniciem armari; quandoquidem*

ii perfacile res novas moliantur, & seditiones spectant, qui turpiter antea a Deo defecere (a).

Firmissimum hoc pacto muniverat contra hæresim vallum; una tamen patebat adhuc via, quam haud facile solertissimus Pastor posset obstruere. Conterminam huic Diœcesi habemus Rhatiam pluribus in locis hæretica pollutam labe, cujus fines in Clavennensem, & Telinam Vallem vergentes Germanicæ jungunt cum Mediolanensi Provincia negotiationis commercium. Hinc nunquam Carolus deiecit oculos, in utramque excubans partem, ne quid in fines suos serperet morbi, præcipue cum societatis necessitatem quamdam ipsæ rerum agendarum rationes imponerent. Quare Parochos eorum omnium, quorum res cum illis erant negotiatoribus implicitæ, solertiolem curam suscipere iusserat, & solcite mores introspicere. Scriptis tabellis consignabatur facultatis imperitæ testimonium, per quas unice Mediolanensibus libera erat illuc commeandi potestas. Explorabat deinde diligentius, an dum illic versarentur, Sacerdotibus, noxas per Confessionem aperirent: quo tempore se Christi Corpore reficerent: num interessent Sacro, & præstarent cetera ex Ecclesiæ præscripto. Cum vero remearent ad suos, jubebat ab iis produci fidelium tabularum testimonium, ex quibus in morum suorum cognitionem veniret. Quod autem maxime omnium curabat, voluit semper, ne diuturnius ibi collocaretur domicilium, quo longius a Fidei contaminandæ periculo abessent. Præterea ad Diœcesim universam firmius custodiendam legem hanc sanxerat, ut quotannis recurrentibus Dominicis Adventus, & Quadragesimæ initis recitaretur publice editum antea ex nutu suo vulgatum, quo singuli cogebantur accusare hæreticos, aut in hæresis

suspicionem lapsos, legentes, aut penes se detinentes damnatos codices. Quod si quem hoc nomine deferri contigisset, a Fidei Quæstoribus acriter animadvertetur in fontes. Edixerat quoque, testari palam Fidem suam, & Romano Pontifici obsequium suum polliceri Clericos, Sacerdotes, Oratores Sacros, & quotquot audiendis Confessionibus idonei huc ab exteris Provinciis appulissent: Medicos insuper, Chirurgo, Didascalos, eosque, qui disciplinæ cuiuscumque liberalis ludum aperirent, Causidicos, Legulejos in Fidei quæstionibus adhibitos, Typographos demum, ac Librarios, ne ulla inhaereret hujusmodi artes, aut disciplinas profitentibus erroris suspicio: perniciosum scilicet maxime Orthodoxæ Fidei, atque incommødum ratus, si quispiam ex iis a recta credendi ratione transversum etiam unguem discessisset.

Tam diligenter universa hæc curans, & fanciens, cum alia recensere infinitum sit, omni Ille Ecclesiam suam erroris labe, & suspicione etiam liberavit; Superstitiones simul a levibus ingeniis evellere conatus, & inhonesta multa delere ex hominum mentibus sortilegiorum, monstrorum, & magicæ studio inducta, præcipue medicinarum, aut gestulationum religionem nimiam emendavit, quibus perfacilis, & lata munitur ad hæresim via, licet primam datus huic gregi Pastor plura offendisset superstitione imbuta; quod cum editis suis egregie præstitisset, Ecclesiam hanc *Sponsam* veluti *viro suo ornavit, non habentem maculam, neque rugam.*

Hoc Fidei studio incitatus avehat laboranti quacumque in plaga Ecclesiæ succurrere, neque averfabatur animo Germaniæ ipsius, & Galliarum ingredi fines, paratus illam Lutherianorum convulsam turbis, has Hugonotorum perturbatas armis, opera, ac labore suo recreare. Hoc autem absen-

(a) Paratos semper habebat vigiles, qui Christianæ Reip. illata ab Hæreticis vulnera sibi fidè aperirent. Hispani cujusdam operâ usus in primis fuit, qui etiam exploraret Fidei statum in Rhatia, & in Liguria. Multa video etiam ad Eum permanasse de Hæreticorum conatibus, & præsertim Valdensium in Sabaudia, & in Valle Sedunensi, imo etiam in Tran-

silvania. Nihil in Helvetia, neque in Belgio, imo etiam in Anglia movebatur, de quo Carolus non commoneferet. Cardinalis a Lotharingia sæpius auxilium suum contra astus Calvinianorum imploravit, quemadmodum etiam Episcopus Basileensis. Hæc omnia agæ, cum Mediolani sederet.

absentiæ suæ elevabat damnum, crebras misissimas in exteris Provinciis epistolas succi-
plenas, quibus Præsules, ac Principes ad
Orthodoxæ Fidei propugnandum, amplifi-
candumque cultum hortabatur, varias ne-

ctens causas, quibus literarum cum Trans-
alpinis Provinciis iniret commercium, &
opportuna ad Fidei accendendum studium
offerretur occasio [a]. Quam quidem of-
ferendam occasionem aucupatus, ultero de-
inde

(a) Infinita hoc loco mihi se offert literarum sup-
pellex, ex quibus tamen quatuor dumtaxat selegi,
quæ ad diversas regiones pertinent, ut appareret
quam late hic Fidei tuendæ ardor effunderetur.

Episcopo Banbergensi.

Carolus Apostatam superioribus temporibus us-
que a Saxonia missum, Villacæ, quod in tua
ditione est Oppidum, jampridem confedissem audio,
totumque fere populum perversa, & hæretica dis-
ciplina depravasse, & a recta Religione aversis-
se. Cujus Sæctatorum impietas, & remeritis eo
pervenit, ut religiosos Sacerdotes, qui apud eos
pauci admodum sunt, non solum a Re divina,
sacrisque deterreant; sed publico Civium consilio,
atque edicto ex Oppidi finibus exterminandos cu-
rent; ut, iis sublatis, Religionis præsidia piis ho-
minibus desint, & Sacramenta, & cetera Eccle-
siæ instituta interdicant. Quod scelus cum ad
multos etiam fluxisse intelligam, qui Sacerdotio
præditi sunt, credibile non est, quam me hujus
teî indignitas commoverit, quod & Ecclesiæ jus
negligunt (quod perquam grave dictu est), & qui
sacrarum rerum administri esse debent, firmamen-
ta Religionis evertunt, & labefactant. Quare
mihi hoc sumpsi pro mea in Christianam Rem-
publicam pietate, & in te benevolentia, & ob-
servantia, a te ut peterem, ne hoc malum ser-
pere longius patereris, quod prudentia, consilio,
gravitate, virtute tua reprimere, & corrigere
adhuc potes. Quem etsi Pontifex tanta de li-
teris monuit, tamen pie me facturum putavi, si
meum quoque officium interponerem. Tu vero
hoc incommodum facile sanabis, si summam cu-
ram, atque operam ad Hæreticorum conatus co-
hibendos, spæque infringendas contuleris: illud
enim contendunt, nec se assequi posse dissident,
ut, Catholicis Sacerdotibus pulsis, sinul sanctimo-
niam, omnesque Ecclesiæ Ritus, ac ceremonias
abjecisse videantur. Quam pestem, tu, qui potes,
cum Episcopus sis in Religionis quadam vigi-
lia collocatus, & Episcopatu dignissimus, idest
maximis & natura, & sapientia bonis instru-
ctus, ab Artibus, a Templis, a tuo municipio
per Deum immortalem depelle; nam ad tuorum
Civium vel ornamenta, vel commoda nihil est
tam splendidum, aut tam salutare, quam Reli-
gio, quam Sanctitas. Qui autem a Deo dissi-
dent, inter se orium, & concordiam tueri qui
possunt? vel ejus sequi consilia, cujus fidei,
potestatique crediti sunt? Itaque ne vitiorum se-
mentis ab uno facta se ad multorum perniciem
effera, noli, amabo te, abjicere hanc curam,
quæ cum tuo officio, & dignitate, tuarumque
gentium incoluntate est conjunctissima, & Præ-
fecto, seu Vice domino, qui tua auctoritate, ac
mandato illud Oppidum tenet, itemque ipsis Vil-

laccensibus Civibus non minus severe, quam di-
ligenter scribe, manda, coge, ut probatos Sa-
cerdotes retineant, & pro religiosis hominibus
contra impios perpetuam cogitationem, conten-
tionemque suscipiant, ne cuiusquam furori, aut
invidiæ subjiciantur, vel Religio eo in loco ex-
tinguatur, ubi maxime est necessaria & ad usum,
& ad documenta sanctissimarum rerum; utque
tam eo in Oppido, quam in ceteris Carinthiæ
locis redeant ad pristinam Ecclesiæ consuetudi-
nem, & cultum non modo cohortationibus, ac
præceptis; verum etiam, si opus erit, terrore,
& minis revocentur. Quod cum præstiteris, tum
plane intelliges, quam te Pontifici probaris,
quantique apud me sis, qui & tuo muneri, &
eorum, quibus præesse te Deus voluit, rationi-
bus, & Religionis publicæ causæ optime satisfac-
ceris.

Episcopo Mirapici.

EX Alexandri Canigiani Archiepiscopi Aquarum
Sextiarum viri multis nominibus mihi cari-
ssimi sermone cognovi sollicitudinem, stu-
diumque singulare, quod tu adhibes ad Gregem
tuum, tum celestis doctrinæ prædicatione, tum
vitæ Pastoralis exemplo in omni virtute, atque
officio instituendum, atque confirmandum. Quan-
tum mihi voluptatis ea res attulerit, malim te
ex sensu tuo, quam ex verbis meis judicare.
Equidem continere me non potui, quin literas ad
te exararem; quibus caritatem in te meam de-
clararem, studique, atque officia deferrem.
Deo autem grates quammaximas egi, quod tam
versatum in sacris literis, tam egregium in omni
virtute Pastorem isti Ecclesiæ tribuisset. Eo etiam
magis, quod audio Diocæsim tuam non longe
positam esse ab iis regionibus, quæ sunt pestife-
rarum hæresum contagione infectæ. Versaris ergo
in maxime celebri theatro, ubi doctrinæ tuæ lux
latere, & virtutis exemplum obscurum esse non po-
test. Ita porro versaris, ut te præclare intel-
ligere ostendas, oportere Episcopum irreprehensibilem
esse, sobrium, prudentem, oratum, pudicum, ho-
spitalem, doctorem; neque ignorare videre, quo-
modo oporteat te in Domino Dei conversari, quæ est
Ecclesiæ Dei veri, colenda, & firmamentum verita-
tis. Ego quidem, cui nihil amabilius bonitate,
qua tu præstas, nihil optatius divinæ gloriæ stu-
dio, quo tu flagras, sentio me & amore affici
erga te non vulgari, & incendi quodammodo ipsa
commemoratione caritatis tuæ; atque excitari
ad omnem Pastoralis officii perfectionem. Interea
literas tuas expecto, ut cujus vultum coram af-
picere non datur, ejus animum in ipsis literis,
quæ sunt animi nunciæ, atque interpretes, agno-
scam.

Her-

Hernesto Colonia Archiepiscopo.

„ CUM proximis diebus optatissimum nuncium
 „ accepissem, Te ad Archiepiscoporum Colo-
 „ niensem administrandum magna omnium confen-
 „ sione, & læticia delectum esse; non existimavi
 „ in tanta omnium gratulatione mihi committend-
 „ um esse, ut posses literas meas desiderare. Ac
 „ licet tibi de hac tanta dignitatis amplitudine gra-
 „ tulari non audeam (nonnullus enim rerum usus
 „ docuit me, quantum negotii, & curæ, quantum
 „ etiam laboris, & periculi sit in Episcopatu); gra-
 „ tulator tamen Colonensibus, Germanicæque uni-
 „ versæ, quam quidem ex tua istius amplissimæ Ec-
 „ clesiæ administratione, atque antiquæ disciplinæ
 „ restitutione, vehementer & in Catholice Reli-
 „ gionis studio, & in spiritu, ac veritate adjutum
 „ iri spero. Ita enim velim intelligas, ubi primum
 „ de ista tua dignitate auditum est, bonos omnes
 „ magnam in spem erectos esse, fore, ut industria,
 „ diligentia, cura, sollicitudine tua, magnopere
 „ Christi fides istis in regionibus propagetur,
 „ uberrimusque ex superiorum rerum perturbatione
 „ fructus existat. Quapropter in eo sunt tibi vi-
 „ res omnes contendendæ, ut hanc spem a te
 „ concitatam, omni virtute sustineas, vel potius
 „ viucas; atque excellenti divinæ gloriæ amplifi-
 „ candæ studio, & ad omnes officii tui partes
 „ graviter explendas, & ad exemplum aliis pro-
 „ dendum penitus exardeas. Cujus quidem rei
 „ magna tibi materies propofita, propter & com-
 „ manes Germaniæ, & privatas Ecclesiæ tuæ ne-
 „ cessitates. Sed omnia (mihi crede) sunt in eo
 „ posita, ut te (quod jam videre videor) *Episcopum*
 „ *reprehensibilem* (ut Apostolus Paulus docet) præ-
 „ beas. Quod quidem facile, Dei adjutrice gratia,
 „ consequere, si nihil penitus, præter Dei gloriam
 „ spectes: & id Catholici, atque Hæretici omnes
 „ intelligunt. Ita enim fiet, ut ex actionum, to-
 „ tiusque vitæ tuæ luce, atque splendore, omnes
 „ ad divinæ bonitatis agnitionem, & prædicationem
 „ adducantur: Qui quidem præstantissimus, atque
 „ uberrimus recte factorum fructus summopere de-
 „ bet te ad omnis Archiepiscopalis muneris ratio-
 „ nem, atque officii perfectionem inflammare.
 „ Quid enim tanti esse potest, ut Animarum Jesu
 „ Christi sanguine redemptarum, divini que nomi-
 „ nis propagationi debeat ulla ratione præferri?
 „ Res omnes nobis despiciendæ sunt; vita denique
 „ ipsa profundenda pro unius animæ salute. Quid
 „ agendum, vel quid non agendum potius, ubi
 „ salus agitur innumerabilium pene animarum?
 „ Ego quidem (quod unum possum) Jesum Chri-
 „ stum etiam, atque etiam precor, atque oro, ut
 „ te & in suscepto munere gratiæ suæ præsidio
 „ regat; & ad Catholicam Religionem longe, læ-
 „ teque amplificandam, magnam tibi mentem,
 „ animumque inspiret.

Serenissimo, & Potentissimo Regi Sveciæ.

„ ALLatum ad nos est, quanto Regii animi at-
 „ dore Majestas V. Sereniss. in eam curam,
 „ cogitationemque incumbat, ut Catholicam Ro-
 „ manam Religionem in suis istis Regnis restituat,
 „ ac taceatur. Quæ sane cum universæ Repu-
 „ blicæ Christianæ pergrata, tum mihi persequenda
 „ accidit; nam ex tanti Regis eximia pietate, præ-
 „ claroque rei bene gerendæ studio, quanta, &
 „ quam salutatis utilitas non ad istas solum Re-
 „ giones, sed ad omnem Dei Ecclesiam dimanare
 „ possit, facile quidem omnes intelligimus. Itaque
 „ primum, quod meum esse putavi, Deo Opt. Max.
 „ gratias egi, qui Divina Providentia, atque con-
 „ silio Potentissimæ Majestatis V. mentem, animum-
 „ que hoc necessario tempore ad publicam istorum
 „ Populorum salutem excitavit; deinde cum P. An-
 „ tonius Possévinus, Societatis Jesu Sacerdos spe-
 „ ciat probate isthuc Sanctissimi Pontificis Grego-
 „ rii XIII. jussu rediret, faciendum mihi existima-
 „ vi, ut Majestati V. eo nomine etiam, atque
 „ etiam, sicuti vere, totisque in Christi visceribus
 „ facio, gratuler. Rem profecto Majestas V. sus-
 „ cepit, Potentissime Rex, dignam illam quidem,
 „ in qua persequenda, atque exornanda Regiæ pie-
 „ tatis vires omnes intendit; agit enim & sum-
 „ ma Regiæ laus cum Dei cultu conjuncta, & sa-
 „ lus publica Nationum. Si Regnum namque istud
 „ pravorum hominum improbitate, & scelere per-
 „ turbatum, atque magna ex parte convulsam ad
 „ pristinum Catholicæ Fidei splendorem operâ Ma-
 „ jestatis V. redierit, pietatisque erga Matrem San-
 „ ctam Romanam Ecclesiam spiritum recuperaverit;
 „ ipsa quidem honorum omnium præconio ce-
 „ lebrabitur; nec ulla unquam ætas de laudibus
 „ Ipsius conticefecit; & vero Populi, quos Deus
 „ Majestatis V. ditioni, imperioque subjecit, istius
 „ Regiæ caritatis laboribus, quasi quibusdam stimu-
 „ lis, ad Catholicam Fidem, a qua desciverant,
 „ amplexandam incitati, brevi poterunt, adjutrice
 „ Dei gratia, in viam revocari sempiternæ salutis.
 „ Deus autem, & Pater Domini nostri Jesu Chri-
 „ sti, in cujus gloria potissimum ista Regii animi
 „ cogitationes, curæ, studii que consumi debent,
 „ & Majestatem V. ope, auxilioque suo in hac vi-
 „ ta tenebitur; & deinde ob rem pie gestam, Re-
 „ gnumque recte administratum, alteram Ei Coro-
 „ nam imponet, quæ cælestis gloriæ viriditatem
 „ nunquam amittet. Ego porro ut meum erga Ma-
 „ jestatem V. animum plenissimum pietatis, atque
 „ observantiæ declararem, non modo has literas,
 „ sed Martyrologium, ab uno ex meis Familiari-
 „ bus (Gal sinio) nuper conscriptum, ad Eam mit-
 „ tere volui: In quo, ut est rerum pro Christi
 „ Domini gloria, proque Fide gestarum studiosa,
 „ cum præclara certamina Sanctorum Martyrum le-
 „ get, excitetur etiam Ejus pietas vehementius.
 „ Deum interea precabor, quod ipsam antea quo-
 „ que facere non destiti, ut Majestati V. ad tan-
 „ tam rem conficiendam, vires, alacritatem, con-
 „ stantiam tribuat: Atque ut populus custodiæ meæ
 „ concreditus idem ipse quoque præstet, curabo
 „ quam diligentissime.

inde oblatam nunquam omisit. Sic cum Pontificia Brixia Legatione fungeretur, geminis Maximiliani fororibus, Avunculi Pontificis nomine, obviam iturus, cum magnifico inter ordinis Patricii Primores convivio adhiberetur, ex ore nobilissimi cujusdam convivæ excidente voce nescio qua pravo imbuta dogmate, multum reclamans Borromeus, sed frustra, mensa statim abcessit, graviore vocis tono minatus, convolaturum se ad Pontifici scribendam epistolam, cum ut dicentis saluti consulere, tum impendens hæreseos periculum averteret. Cum vero plures summæ auctoritatis viri intercederent, tandem exorant, postquam vaniloquus ille male dictum emendavit, & imprudentiâ se lapsum testatus est. Quod quidem emanans in vulgus magnam viri admirationem movit, & quoddam in Illo summæ statuit instar virtutis. Nec plura in hanc rem vacat subtexere, cum ejusmodi exemplis hæc omnis abundet historia.

CAPUT VII.

De Religione.

EMinebat autem singularis in tanto Præfule religio; hinc Dei aut pronunciatum nomen, aut auditum reverebatur maxime, publico nudati capitis indicio; neque unquam Divinum ex ore imprudentis elapsum est nomen, quod, nisi re ipsa postulante, aut Dei gloria, perraro usurpabat. Hinc constitutæ leges severissimæ, & poena in blasphemos addita; atque in eos etiam lata lex eadem fuit, qui fontes contubernio dignarentur, aut impune tantum crimen taciti tolerarent: reosque ejus sceleris poenitentiam ductos a Sacerdotum Tribunali rejici, & suum unius judicium subire compulsi; Principibus interim, & Magistratibus author pravi moris evellendi funditus; Societatem præterea piorum hominum conflavit, quorum libera vox, & Christiano homine digna in blasphemorum petulantia comprimenda semper, solerterque versaretur.

Plurimi Biblia Sacra pendebat, totum se veluti in eorum lectionem abdens; neque usus quidquam reverentiæ detrahebat, cum illa aperto capite, flexisque genibus semper evolveret: atque postremis annis brevioribus usus tibialibus fuit, quæ vix genu pertingerent, ut tegumenti brevitatis nudum pavimento facilius poplitem obijceret. Coacta primùm ex Provincia Synodo sanxit, ne quis ludentis in morem, aut per otium inanibus dictis sacra eorum vocabula aspergeret; & acrius improbitatem eorum pertrinxit, qui decerptas ex iis sententias superstitiosis ritibus, aut profanis intermiserent; animarum vero Rectores, Oratores sacros, omnesque a Confessionibus in pessimam consuetudinem eradendam voluit incumbere.

Qua Deum observantia, ea sacras etiam colebat Imagines, quibus omnia Ejus penetralia abunde erant instructa. Earum in Synodis venerationem indixit, usum commendavit, in Aras, & Tempa invehendæ studuit, omnibus iis tamen interdicitis, quas Præfulum preces antea non expiascent, peculiari in id ritu perscripto. Earum attritas, aut vetustate consumptas, redactas prius in cinerem sacrariis inferri mandaverat, ne indecore pedibus, aut carie tererentur; quibus etiam legibus sacras vestes, volumina, aras, & his similia voluit comprehendere. Sacris Ille operabatur quotidie, se prius in ea comparans mentis devotione, & recitatis piis precibus, atque omni labe per criminum Confessionem deposita: nulli rei licet gravissimæ vacaturus, nisi illis perfectis, absolutisque; atque solemnibus Ejus vox, ac frequens erat, *vacuam semper profanis negotiis mentem ad aras afferendam*. Gravissimis distentum muneribus, aut difficilia suscipientem itinera nunquam hæc Sacrificii quotidie offerendi cura destituit; & si quando torpuisset morbo languens ad sacrum ministerium manus, reficere animum Divino Cibo nunquam neglexit; quemadmodum noxarum matutina semper Confessio Orationem Dominicam, Angelicam Salutationem, Symbolum Apostolicum, &

De-

Decalogi recitata præcepta sequebatur, ut legis hujusmodi a se in Concilio latæ haberetur tenacissimus custos. Sacro peracto, pronus in genua diutius aris hærebat; deinde Pfalterium Horis Sexta, & Nona præscriptum ibidem recitabat, Vespertinas etiam tum preces adjungens interdum, si Ecclesiastici ritus ratio ferebat. Tam religiose ab Eo servata consuetudo effecerat, ut hanc Populus animo falsam opinionem imbibisset: Ex peculiari lege Rei Divinæ quotidie peragenda reos esse Cardinales quotquot, ac Præsules.

Qua de re cum Mediolani aliquando diversaretur Episcopus, qui omisso Sacro aliquoties, audiendo tamen religiose vacabat; rei novitas adeo mulierem adstantem perculit, ut proximum quemdam anxie rogaret, an aliquo pœnæ Ecclesiasticæ vinculo Præsul ille esset contrictus? Per solvebat autem Matutinarum, Diurnarumque precum Officium semper nixus in genua, & nunquam operto capite, animum in singula intendens, & frequenter in Deum raptus, oculis tamen nunquam dejectis e codice, nihil ex memoria depromens, ut levissimum quodque erroris periculum præcaveret. Suas autem, easque ex ritu statutas Sacerdotalibus precibus horas præscripserat; eas scilicet, quibus in Odeo Canonici solent convenire. Nulla verò vitæ dies hac Illi recitatione immunis fuit, nisi postrema, qua quidem Hieronymum Castanum eas preces genibus flexis prope stratum recitantem intentius audivit.

Singulari certe complexus est amore, & reverentia Deiparam, in cujus se præcipue clientelam, atque præsidium contulerat. Parvum, ut vocant, Eiusdem Pfalterium a mendis omnibus expurgatum recitandum aliis proposuerat, & Ipse reddebat quotidie, quo Divinum solebat corporis habitu; cui attexebat etiam quinque Salutationis Angelicæ decadas, quas iter faciens nunquam omisit; imo longiorem viam ingressus, ejus orationis genere distinebat animum, quam Rosarium appellant, interim mysteria etiam, quæ ad de-

cadis singulas accommodata sunt, mentis acie contemplatus. Sacros vero B. V. dies præmissis jejunio auspicabatur, pane, & aqua leviter degustatis. Dato, ut ter in dies assolet, Salutationis signo, quemcumque offerret locum occasio, illico terebat genibus lutulentum licet, ac fordium; neque etiam equo, siquando iter faceret, descendere gravabatur. Quæ Illi semper religio fuit, quoties Sanctissimum Christi Corpus deferri videret in viis, cum destinatum iter statim abrumperet, seque adjungeret comitem deferenti, donec Aræ, unde sumptum fuerat, rediretur. Itaque suus in Virginem Dei Matrem amor fuit in causa, ut primum Urbis Templum Aræ Eidem sacræ curaret ornandum, cui addictam piorum hominum Societatem iisdem Pontificiæ Indulgentiæ donis cumulavit, quibus in Romana S. Mariæ ad Minervam Æde par Sodalium Collegium auctum fuisse acceperat. Hinc ea, quæ etiamnum viget, profecta consuetudo est, Deiparæ imaginis in primam quamque mensis Dominicam diem solemnibus supplicatione circumferendæ. Excitata deinde ad latus Aræ pretiosissimam tabulam Deiparæ ab Angelo salutata imposita, quam ad Florentini Archetypi fidem, & normam ad Alexandro Allorio eximio Pictore effictam magnus Etruriæ Dux Franciscus sibi dono miserat. Antiphonam juxta rationem temporum in præcipuis Urbis Templis recitandam jusserat, qua Virginis memoria in sacris ædibus recoleretur, cœtu Cleri, & Populi coacto. Eiusdem pronunciatum nomine sacras inter preces, ritum capitis inclinandi induxit; templisque, quibus Animarum Rector præesset aliquis, Illius imaginem præfigendam imperavit. Votum hoc Caroli fuit, ut, recurrentibus sacris Deiparæ diebus, solito frequentior ad Synaxim Populus accederet: Milites etiam Eiusdem imaginibus, & cultu delectarentur: Collegia, piorum hominum Sodalitates quæcumque institutis suis, & legibus firmatæ Eius patrocinio gauderent, opemque conæctarum precum officiis implorarent.

Quan-

Quantum porro Cælitibus detulerit obsequium, habemus potissimum ex singulari, quo S. Ambrosium persecutus est, studio, cum illum ex plurimis Patronum elegisset, Eiusque vestigia presso pede decessisset sequi. Eiusdem Ambrosii exemplo edoctus, Sanctos Martyres Concives suos Protasium, atque Gervasium *defensores ambiit*, quorum etiam memoriam edicto constituit celebrandam, & prævium sacro iisdem diei jejunium enixe populo commendavit. Hinc faustissimam Ambrosii eiusdem Pastoris nostri electi diem solemni celebritate colendum in universa Mediolanensis Archiepiscopi Provincia proposuit, Eum Metropoleos totius Patronum eligens, nullumque minus solemnem diem præteriri voluit, quin Illius commemoratio inter Horas Canonicas haberetur. Constituit observandam præcipue sacram S. Barnabæ depositioni diem, quo veluti fundamento nostra hæc Ecclesia nititur; neque obsequio vacuum dimisit diem S. Sebastiani martyrio consecratum: demum eodem in honore haberi Cælitum eorum memoriam voluit, quorum nomine, & auspiciis singulæ Parœciæ gaudent; atque sacro illis die feriari omnino, & Sacrificio interesse eos sanxit, qui inter Templi illius confinia, & jura comprehensi, animarum inde emolumenta perciperent [a].

Sanctorum Lysana quanti fecerit, fa-

tis ex dictis in comperto est. Totus vere in illis colendis, & honore afficiendis fuit. Fusius persequi non licet, quot Ille eruerit e latibus mortales eorum exuvias, quot ante sacra pignora noctes vigilaverit, quot denique eorum visendorum ergo viarum toleraverit incommoda. Omnes Ecclesiæ suæ scrutatus loculos, latentes Sanctorum cineres luce donavit, aliunde etiam hujusmodi thesauros solcite comparans, ut optimis Sponsam suam spoliis ornaret. Nec eventus voto defuit; cum Hernelstus Colonienfis Archipræful, ejusque Frater Guillelmus Baviaræ Dux Carolo cumprimis cari dono complura sacra Lysana Eidem miserint; licet pyxis auro interlita, & distincta gemmis, in qua pretiosum munus Guillelmus incluserat, delata Mediolanum non fuerit, nisi Borromeo extincto; quare in primarii Templi ornatum ex Testamenti præscripto posthumum hoc donum deinde cessit [b]. Juvat hic recitare epistolæ partem, quam Hernelsto Colonienfi misit, cum certior per Bernardinum Cassinam de impetrato munere factus esset: „ Magnæ mihi jucunditati fuerunt literæ a te Cal. Julii ad me datæ, quibus studium tuum significas mihi de sacris Reliquiis gratificandi. Cum enim nihil mihi antius, nihil carius sit Dei gloria, & Sanctissimorum Virorum, qui se graves,

„ &

(a) Sanctorum Actis legendis præsertim delectabatur. Pastoralis vigilantia exempla ex Basilii, Jo. Chryso-stomi, præcipue autem ex S. Ambrosii vita hauriebat. Sanctorum Bergomensium Acta ad Eum misit anno MDLXXXIV. Canonicus Jo. Guarnerius item Bergomensis; eique in hæc verba Carolus respondit: „ Liber, quem ad me misisti, a te editum de vita & rebus gestis Sanctorum Bergomatum, pergratus mihi fuit; tibi que gratulor de istis tuis vigiliis ac laboribus, quos Deo, ejusque Sanctis, gloriæ atque honori, & hominibus utilitati non parvum futuros non dubito; dum ii legentes sibi similia, cum hanc vitam viverent, omni virtutum genere cumulata exempla, atque illos in celestibus gaudiis æternitate donatos contemplantes, Deo gratias agent, venerabuntur, eorum opem implorabunt, atque adeo ad eorum imitationem inflamabuntur. Perge itaque; nam tu quoque eodem modo non exiguis inde fructus colliges, tempusque omnium rerum pretiosissimum talibus in studiis optime consumes. Bene vale in Domino. Sic Bartholomæus de Vitalibus Maternensis, S. Her-

culani Brixie Episcopi vitam a se inutili labore, si quis in concinnanda labor fuit, elucubratam ausus est eidem Carolo dedicare, ut optime advertit in SS. actis P. Jo. Baptista Sollerius S. J.; quo tamen in munere cum Scriptoris imbecillitas miseranda est, tum Caroli Religionis existimatio videtur admiranda.

(b) Deceptus hoc loco Glusianus Sacra Lysana posthumum donum Caroli putavit, sed verius dixisset Lysanothecam. Ego met legi Borromei literas ad Ludovicum Andoënum Vicarium datas IV. Nonas Octobris MDLXXXIV., in quibus monet: „ Accipiat ex Prosperi Vicecomitis manu Arculam eam Sacrorum Lysanorum, que ad se ex Bavaria fuerant transmissa: Præfente Castrensi Episcopo Cittadino eam reponat in Metropolitana Sacratio, atque eidem adjungat publicas literas, que donum te statim faciant: scilicet se, cum Mediolani aderit, de istis extrahendis, & dignoscendis deliberaturum. “ Vere cum in postremis tabulis legaverit hæredis sui sumptibus nobilem Lysanothecam pro iis extruendam, & paulo post obierit Carolus, facilis labendi occasi oblata Scriptori fuit.

„ & strenuos Jesu Christi famulos præ-
 „ stiterunt, cultu; non mihi gratissima
 „ esse non potest benignitas tua, qua qui-
 „ dem fiet, ut fortissimorum Martyrum
 „ ossa aspicere, ac tractare, & etiam ar-
 „ denter quodam animi sensu colere, &
 „ venerari mihi liceat. Itaque Cassinam
 „ cum tam præclaro Thesauro expecto. “
 Igitur cum Templi sacris pignoribus au-
 xisset, iisdem se etiam armavit: Quare
 quæ sibi Crux de more pendula e collo
 fluebat in pectus, auri, quo constabat,
 pretium superans, pretiosis referta Lypsano-
 rum fragmentis fuit. Hanc supremis ta-
 bulis Ludovico Monetæ legavit, quam
 idem deinde S. Barbaræ Virginibus habendam
 reliquit, Caroli etiam ipsius contactu
 consecratam. Alteram auro item insignem,
 in qua Sacræ Crucis pars servabatur, Joanni
 Simonettæ a Philippo II. in Hispanias
 evocato, & postmodum gravissimis de rebus
 in consilium adhibito, idem Borromeus
 dono dedit. Præterea gestare consue-
 verat in torquis morem hærens intime pe-
 ctori cereum Agni Dei signum certis ver-
 bis a Summo Pontifice expiatum. Hoc Il-
 li vita defuncto Bernardinus Taurinus,
 utpote primus a Cubiculo, statim detraxit,
 & Augustam Taurinorum profectus, Caro-
 lo Emmanueli Sabaudie Duci obtulit,
 qui illud summa cum reverentia suscipiens,
 ut certa rei memoria extaret, locum, tempus,
 reique totius seriem publicis tabulis
 consignandam mandavit. Præterea ad am-
 plificandum sacrarum Reliquiarum cultum
 plura evulgavit Decreta, in quibus earum
 nitori, & gloriæ cavere quammaxime iu-
 duit; atque illud præsertim, quo vetuit,
 eas esse penes privatorum hominum arbi-
 trium, sed in Templis unice, sacrisque
 locis custodiendas statuit. Hanc legem
 deinde in alios latam, ratus sibi etiam
 impositam, cum pretiosam possideret the-
 cam, quæ plurima Lypsana simul collecta
 complectebatur, & Romæ vivente Avunculo
 dono oblatam huc asportasset, S. Bar-
 nabæ Templo splendide attribuit. Huic
 dono nunquam exinde honos defuit, cui
 suum quoque pretium addidit ipsa donan-

tis sanctitas. Ut vero in pretiosi Lypsano-
 rum Thesauri possessione Mediolanen-
 sem Ecclesiam retineret, Pontificiis diris
 devoveri voluit eos, qui repositas in hac
 Provincia Sanctorum Reliquias, veniâ pri-
 us a Summo Pontifice non impetratâ,
 loco moverent.

Certum hoc alterum Religionis suæ
 testimonium erat, frequens visendarum
 Ædium sacrarum studium. Alibi pedibus
 Romana Templi circumeuntem suspexi-
 mus; sapissime etiam asperum iter ingre-
 dientem, sacra Deiparæ visurum loca.
 Par Mediolani etiam degentem cura ure-
 bat sapius; ubique autem cum Aris hæ-
 reret, ægre admodum revocari poterat.
 Romæ in S. Praxedis Sacello, ubi colum-
 na Christi sanguine consecrata asservatur,
 quinque non raro horas in divinarum re-
 rum meditatione defigebatur; cumque to-
 tam aliquando extra illius Urbis incœnia
 noctem vigilasset in S. Sebastiani Polian-
 dro, die postero pedes ad S. Agnetis Tem-
 plum extra Portam Piam ex regione om-
 nino diversa tetendit; ubi Sacro peracto,
 cum diu orasset, eandem pedestri itinere
 viam remensus, ad S. Praxedis Ædes sicus
 adhuc regressus est tandem, cum ferme
 advesperasset. Proposito omnium venerationi,
 ut assolet, per quadraginta horas
 Christi Corpore, Ille, quod alibi attigimus,
 & nunc lubet repetere, nunquam ex Tem-
 plo pedem eo tempore extulit, dicere solitus:
 ante Christi conspectum certas sibi esse
 animi delicias. Illum etiam religio in
 felicissimas Jerosolymæ plagas evocasset
 exosculaturum beatam divini amoris se-
 dem, & Divino cruore respersum montem;
 sed cælestem Mediolani expressurus Jeru-
 salem, ab ea adeunda abstinuit; præsertim
 cum Summus Pontifex huic voto refraga-
 retur.

Neque omittenda videtur hoc loco ea
 oris, & habitus majestas, quæ Pontificiam
 in Illo dignitatem mirifice ornabat. Sacris
 indutum vestibus suspiciebant venerandi
 Cives adeo, ut Divinis rebus operantem
 ad multam etiam diem jejuni omnes pro-
 secuti augusta veluti Illius specie refice-

rentur. Synodos, Concilia, & cetera, quæ Pontificium ornatum postulant, magnifice, & religiose celebrabat; nec frequentia minuebat maiestatem. Aras adeuntem, vel suggesta ascendentem tanta commendabatur dignitas, ut rem ipsam oratio adæquare non possit; cum supra humanam conditionem videretur asurgere, & cælestem veluti ordinem imitari. Testem habeo P. Achillem Galiardum, cujus verba fideliter subdo: „ Sanctitatem redolebat, „ cælestemque quodammodo referebat concentum: & memini, quod mihi Synodis „ adstanti, & solemnibus diebus in Templo præsentem veniebat in mentem, exprimendam etiam hostibus esse Pseudoprophetæ Balaam vocem: Quam pulcra Tabernacula tua Jacob, & tentoria tua „ Israël, & vallis nemorosæ, ut horti „ juxta fluvios irrigui, ut tabernacula, „ quæ fixit Dominus &c. “ Nihil autem a sacris Illum ministeriis avocare, aut retardare poterat; nam citatis sæpe itineribus Mediolanum, si absuisset, festinans solemniter recurrente festivitate aliqua, se Civium oculis impertiebat semper; Cumque æger aliquando ex morbo die Corpori Christi sacro decumberet, corporis infirmitatem animi fortitudinè superans, supplicabundus per Urbem Illud circumtulit. Alias eodem die cum vehemens ingrueret pluvia, Urbem obiens totus aquâ perfusus est; qui enim Ipsum de more protegebant umbellâ, hanc improvide complicantes collectum superne imbrem uno impetu in subjecti caput effuderunt; quo Ille ne aliquantulum quidem commotus, & madefa-

ctus intime, finem constantissime Sacris cceptis imposuit. Sæpius hoc autem usvenit, cum peroraret: ut totus sudore diffuens odeum recta ingrederetur, donec, quod ritus Ecclesiastici supererat, omnino absolveret. Hanc in rebus sacris præstantis diligentiam ea consequebatur cura, ut absoluta omnia, & perfecta ab aliis exigeret, suggillans libere, quod a ceteris in rem sacram peccaretur (a).

Sacrum quondam Cibum viritim dispartiens, urgente cubitum nescio quo, parum abfuit, quin Illi e manibus pyxis elaboreretur; licet aliqua dumtaxat azymorum portio subjecto linteo influeret. Qua ex tantum dolorem cepit, ut nisi intercessissent aliqui, pœnam alieni criminis esset daturus.

Quamdiu autem Divinis hærebat, nulla poterat ratione alienari. Sacram in Seminario Rem peragenti, licet momenti levioris, allatum fuerat Româ venisse jamdiu de re gravissima expectatum nuncium, cui tamen, nisi omnibus rite perfectis, aures dedit. Carolus a Basilica-Petri, quocum acta res fuit, scribit: cum Eumdem Sacris implicitum in quodam Parthenone reperisset, responsum re super molesta daturus; semper se repudiatum colloqui cupientem; nec patuisse dicenti Ejus aures, nisi exacto duarum horarum spatio, ad quas Sacrum, & pium sermonem Borromeus extraxerat. Rebatur nimirum, componi ægre admodum posse profanae item, ac sacræ rei studium; quare alterum præ hoc negligendum autumabat. Neque loci inopia, aut obscuritas in re Divina magnifice curanda solertiam exte-

(a) In præsentem rem facit Marci Antonii Bellini Canonici Ordinarii Mediolanensis nobile in Tabulis testimonium. cujus verba ipsa operæ pretium est hoc loco latine efferre: „ Religiosarum in Carolo actionum „ multitudinem recolens, ad Deum conversus hæc „ mecum agebam tacitus: *Dominus, quæ credes autitur, & sermonis nosiro?* Semper Ille serius, semper operosus, semper præmedians omnia, circumspiciens singulâ tanto pietatis exemplo, ut imbecillitatem nostram in assequenda tantæ virtutis desperationem adduceret; quare videbatur ita „ semper currere, ut comprehere daret. Erant in Eo „ Pontificales actiones, veluti ordinatæ per seriem, „ quarum una manebat ad alias viam; quodque a „ ceteris præter ordinem agi videbatur, id Ille ve-

„ luti de more agebat. Opportune de Eo poterat „ dici, quod de alio item S. Antistite scriptum legimus: *Neglector quietis, refuga voluptatis, appetitor laboris, paucus abjectionis, impatiens honoris, pauper in pecunia, dives in conscientia, humilis ad merita, superbus ad vitia.* Totus sacer erat, nec aliud spirabat, præter actionem, lectionem, orationem, contemplationem. Unica hæc Illi cura, ut aut de Deo in lectionibus & sermone, aut cum Deo in oratione loqueretur. Erat irreverentibus in templo terribilis aspectu, reverendus incessu, metuendus severitate, venerandus benignitate. O felix terra, quæ talem genuit, ac de „ alumno Patronum, de homine Angelum, ac Do- „ ctorem nobis dedit!

extenuabat. Eumdem rudiores villici mirabantur in pagis, quem Nobiles in Urbe suspexerant; cum idem ubique Deus mores Caroli moderaretur. Si quidpiam desiderandum in Sacris sentisset, tum plane cessabat; neque temporis extrahendi diutius necessitas illum ad festinationem ullam incitare poterat. Hinc non raro summo mane Templum ingressus, vergente in vespere die domum regrediebatur, vel ad multam noctem, si sub vespere, do non fuisset deductus. Nihil tamen vel de corporis vigore, vel de animi alacritate unquam remisit, licet continenti multorum dierum labore frangendus: quod prodigii certe loco multis fuit praesertim, cum somno parum indulgeret de more, & vigiliam jejuniis, & corporis cruciatu oneraret.

Huc refer tot ab illo conditas leges de sacrarum Aedium reverentia, de profanis inde removendis fabulis, de otiosa in Coemeteriis deambulatione, de armorum usu ad ostium haerentium interdicendo, de capite mulierum ibidem operiendo, dirimenda item sexus varietate, de virorum externo habitu, & deponendis genibus, atque sexcenta alia ad retinendam Templorum religionem spectantia.

Hæc Rectoribus animarum indixerat tenenda diligenter, & peccantibus acriter inculcanda. Nequis vero per imprudentiam delinqueret, geminos ad Templi fores excubare Clericos iussit, qui ingressuros de corporis cultu monerent; & siquid contra instituta sibi etiam incurrisset in oculos, nutu, aut voce statim moderabatur. Profectis diebus satellitio stipatos Curia suæ praefides, ad quæ vis populi confluebat, Templum destinabat, nequid oriretur incommodi, iussis in vincula du-

ci, qui praefracto animo leges imminuere auderent. Quare cancellos obtendi viis Templi cingentibus constituerat, ne permolesta bigarum, equorumque incurfatio populi frequentiam averteret, aut turbaret. Longe ab Aris senoverat profanos homines, Clero uai Odeum patere volens; Imo huic etiam sacris exuto insignibus ab Aris erat recedendum, quas indicio obseptas ferreis, aut marmoreis clathris muniverat. Aedituos, aut Sacelli cuiuscunque Cultores etiam ad Altaria ornanda, aut purganda indutos superpelliceo dumtaxat admittit; eosque edito in vulgus libello erudiverat de capite inclinando, fluctendisve genibus, ut par est, si Aras quoquo tempore pretergrederentur: Certus mulicam ipsam, cantoresque moderatus est legibus; his quidem Ecclesiasticas vestes attribuens; illam profanis illicebus spolians. Pneumatici dumtaxat organi usum non interdixit, fidium, tubarumque concentu eliminato, usque omnibus, quæ abhorrentem a Religione symphoniam saperent. Cum vero tot suam legibus munivisset Ecclesiam, nunquam sibi licere hoc voluit, ut vel Nobilium, vel Principum etiam precibus fatigatus, quod semel scivisset, aliquando dissolveret. Percrebuerat Mediolani rumor, Regem Hispaniarum Mediolani adfore; rogantique cuipiam, num Rex ab Odeo expellendus videretur? „Religiosum adeo, respondit, Principem habemus, qui locum inibi sibi designare nolle. “ Quo responso nec suam immunitatem contantiam, nec Regis pietatem; simulque teitatum fecit: „Se Ambrosii Theodosium, a Clero sejungentis exempla paratum esse, qui; nisi religiosior Theodosio Princeps, obvenisset (a).

CA-

(a) Nobile Religionis suæ testimonium offeret vehementer ad Specianum epistola, quæ Caroli studia in hanc virtutem tuendam eo faciet perfectiora, quo actiora cum amico fuere. Die XX. Junii MDLXXXIV. hæc ad eum habet: „Hac occasione, utar, ut officia mea liberius tecum renovem, quæ licet antea moderatius praestiterim, ideo fortasse minorem in te fructum peperere præter opinionem meam. Alter jam dies agitur, ex quo Granatensis opera evolvens, legi: Hominem pro-

„ suis sumptibus in anxietates, sollicitudines, & immensum rei comparandæ desiderium incidere, ex quo infinita deinde oriuntur mala. Ibi autem sermo est etiam de probis viris; quare ego tibi vehementer timeo a pestifera hac malorum stirpe, cum mores tuos non aulicorum conformare, votis debeas; sed ordini, & dignitati accommodare tue, in qua jamdiu vivis. Nudius tertius Iustravi tibi commendatum Templum Modoetianum; se; quod non dumtaxat inops, & vacuum comm-
„ peri;

CAPUT VIII.

*De singulari erga Romanum Pontificem ,
ceterosque Ecclesie Ordines
observantia .*

EX hoc Religionis veluti fonte profecta singularis est observantia , qua semper Pontificem Summum , ejusque Apostolicam auctoritatem , atque universos Ecclesie Ordines reveritus est Borromeus . Illum quidem ut Vicario Christi munere fungentem honore afficiebat , ex ejus nutu pendens , & ægre admodum ferens , dictariis Ejus auctoritati detrahi , aut nomini parum deferri ; nullaque re in hæreticos homines commovebatur acrius , quàm quod Ejus jugum excuterent , Illique , & purpurato Cardinalium cœtui invidiose obtrectarent . A se , aut ab aliis usurpato Pontificis , viventis tamen , nomine , aperiebat caput ; cumque Romæ degens , illo aditante , rem Divinam perageret , oblata sibi ad abstergendas manus aurata patera uti recusavit , nimium , & indignum subdito filio luxum causatus non esse Pontificiis oculis objiciendum . Ad S. Praxedis oraturus perrexerat ; & subjicienda genibus , ut assolet , pulvinaria removeri voluit , quod ea alias ad Pontificis Romani usum comparata cognoverat . In Suburbano item Pontificio Sacelle Sacra facienti intervenerat Gregorius Ejus devotione

captus eximie : quod Carolus intelligens , Sacerdotes geminos de more sibi ministrantes nullatenus hære ad latus permisit , Mystæ mores , & ritum secutus , cui privatim Sacrum facienti Pontifex interfuit . Opportunam rei gravissimæ opperiebatur ex Romana Curia facultatem quidam Borromeo perfamiliaris , qui cum diutius diplomatis expectatione torqueretur , imprudenter aliquando in querelas erupit , Pontificem ipsum dilati nimium remedii accusans . Importunum Carolus sermonem non tulit , nisi graviter , mox amice reponens : *Deo inquit obtemperandum est ; Quare cum ejus vices gerat Romanus Pontifex , Deo obsequens esse non potest , qui hujus præcepta imminuat . Hoc nostrum est aperire Pontifici , quod necessum sit ; suum quod velit exequi .* Idque ipse accuratissime præstabat : Nihil enim latere unquam Romanum Pontificem voluit , licet gravia incidere plurima ; ejus deinde , non secus ac Dei , mandata curaturus . Nunquam Ejus sermo in querelam ullam aut de Pontifice , aut Romana Curia delapsus est , quæcumque cum illis causa , consultatioque in tanta rerum mole accidisset . Romam circumacto triennio proficisci consuevit semper , prout Pastoralis esse muneris certo intelligebat . De Apostolica Romana Sede sive scribens , sive loquens , *Sanctæ* prænomen abesse nunquam sivit ; & pro tuenda ejus dignitate adeo stetit , ut iniicitias etiam cum potentioribus

„ peri ; sed pudendum in modum male haberi .
„ Sepe scripsisti , in ejusdem cultum multas a te
„ olim factas impensas ; quarum tamen ego ne ve-
„ stigium quidem tenui . Nam ut ab Aede ipsa in-
„ cipiamus , fuliginosi primum muri , neque calce
„ decenter lavigati , & pari horrore sordent qui
„ circum Aræ cingunt latera . Nulla in Ara ipsa
„ Icon profat ; neque ulla in circuitu appicta in-
„ ago . Altaris frons vestiebatur cotio : læbebat opu-
„ lentior supellex serica quidem , sed attrita pene ,
„ & nullius coloris . Audii , casulam Romæ fuisse
„ transmissam ; sed præterquamquod unica erat , in-
„ epta etiam in usus Ecclesiasticos videbatur . Can-
„ delabra duo , interjecto Crucis signo , ex auroalcho
„ erant , sed pessimi artificii . Calix cum patena ad
„ manus venit , digna omnia profecto , quæ in pro-
„ fanos amandarentur usus , ut statueram , & fe-
„ cissent certe , si vasa alia ad Sacrum faciendum
„ substitui potuissent . Unicum mensuram tegebat lin-
„ teum : Unica Christi Corporis Syndon multis an-

„ tea in locis lacera , sed tum conspicue inserti
„ centones erant . Hæc si quis inspiceret , cui mi-
„ nus probitas tua , & virtus cognita foret , quam
„ mihi perspecta est , certe male admodum de incuria
„ tua sentiret . Quapropter tolle hanc nominis
„ infamiam tui , & saniora consilia indue , ne ma-
„ ximo cum animæ detrimento oscitantæ tuæ ra-
„ tionem iusto Divino Judici reddas . . . . Nolle
„ certe , oblatam fuisse mihi occasionem hanc , prop-
„ ter quam adeo dicendo proveheret ; verum cum
„ te invitus quidem reum teneam , huc usque di-
„ xisse non poenitet ; præsertim cum emendandæ
„ incuria tempus suppetat , & sperem fore , ut te-
„ nebras , in quibus jaces , tandem excutias melio-
„ ri , quam hæcenus , consilio . Hoc a te deposcunt
„ alii etiam cognite tibi probitatis viri , qui te di-
„ ligunt in Domino . “ Recole jam , quo loco Specianum
„ Carolus haberet ; & facile intelliges unum
„ semper in Caroli oculis Deum fuisse ,

ribus suscipere non dubitaret. Quidquid veniret in mentem ad ejus laudem, gloriam, utilitatemque, rectamve administrationem opportunum, literis conceditum aperiebat Pontifici reverenter; suorumque non raro consiliorum Ecclesia fructum cepit uberrimum. Redditas sibi a Pontifice Breves, ut vocant, literas nudato capite semper, & osculatus aperuit; utque omnem in rebus incertis dubitationem eximeret, omnia Romam deliberanda rejiciebat; unde certum petebat oraculum, quod instinctu Divino, afflatuque fundetur.

A Pontifice observantissimus Cardinalium fuit, etiam cum Pontificium Illi onus ab Avunculo impositum incumberet. Eo enim tempore sancendum edictum Pio proposuit, quo eorum dignitati firmissimum præsidium compararetur; quæ autem suscepta ab Ipso est castissima vivendi ratio, majorem Ordini famam certe, existimationemque adjecit. Nullum ex iis nisi modeste, ac leniter allocutus, auctoritatis sæpe oblitus est suæ; cumque Mediolanensem præfens Ecclesiam administraret, nullum in eos prætermisit amoris officium. Siquis de eorum adventu rumor afflasset, equo, aut lætica vultus obviam procedebat ex Urbe; alibi autem distentus negotiis e vestigio in Urbem convolabat, ubi illis sua patebat hospitalis domus; hospitii tamen ratio nihil Ecclesiasticæ disciplinæ detrahebat. Comes Urbe deducebat aut equitans, aut lætica usus, cum nunquam curru vehi consueisset. Vim peramanter inferens benedictionem populo impartiri eos volebat sine furo, atque ex animo officia exhibens omnia summo ex amore deprompta. Utque dignitati suæ esset honos, equitum, Præfulumque, quibus Urbs nostra abundat, domi cœtum cogebat, quorum hospes officii, atque sermone delectaretur. Neque suam Purpuræ majestatem minoris Ipse pendebat, quàm factis ornabat suis: ratus summam certe virtutem summæ dignitati optime convenire; quare Muricem sacrum contemplatus, divini in se amoris excitare conabatur incen-

dium. Eo conspecto, Dei gloriam, & Fidei Orthodoxæ, etiam proposito vitæ periculo, in immensum, si fieri posset, augendam incebat, hac se ipsum voce aliquando inflammans: *Meo ut sanguine rubeat, monet hæc purpura; si Dei gloria, & Ecclesiæ utilitas exigat.* Quo certe eam imbuisset, si res ipsa postulasset. Itaque quam Ipse tanti faciebat dignitatem, pessumdari ab ceteris non patiebatur; hinc repudiata Borromæi nominis commendatione, cum de familia, licet præclarissima, demisse admodum sentiret, uno Sanctæ Præxedis, quo decoratus erat, titulo justissime gloriabatur: communi existimatione delectatus quidem; sed quam Deo, & sacræ, qua polebat, dignitati referret acceptam. Hinc maxima erat admiratio intuentium cum summa animi demissione maximam majestatem conjunctam, cujus gratiâ universi Eum revocabantur Principes viri, quorum plures pileum ægre reddebant capiti, nisi Ejus imperium accessisset. Et sane cui mirum non accideret, intuenti unum, eundemque Carolum de se tam diversa sentientem; cum Borromæo se infra vilissimum quemque despiceret: Cardinalis supra summos quosque se vellet eminere. Splendoris igitur sui retinentissimus, cum sibi res futura cum Principibus esset, ritus omnes, quibus esset usus, revocabat ad trutinam, ne quid remitteret de dignitate; cujus luculentissimum testimonium fuit habitum cum Henrico III. Valesio in Oppido Modoëntiensi colloquium. Neque hoc dignitatis retinendæ desiderium ullam unquam Principibus viris curam injecit; cum suoopte ingenio facillè omne Illi obsequium deserent, quem sanctitatis famâ insignem omnes intime colebant. Siquando tamen summus vir justo Eum honore fraudasset, contemptum se dissimulare non poterat. Hinc cum Mediolani Principem quemdam convenisset honoris ergo, summaque viri ductus existimatione; neque respondisset dignitati suæ Principis officium: præsetulit aliquod offensivunculæ indicium Carolus præsertim, cum Nobilibus circumstantibus viris aliqua ex contemptu illo oborta esset admi-

admiratio; Quare ab ejusdem Principis Mediolanum paucos post dies reversi congressu abstinuit, illius hoc inito consilio expectationem fallens; sed suis verbis salutem impertiturum Antonium Senecam ex familiaribus misit, tacite indicans, majorem ejus opinione præ se dignitatem ferre, cum sacra Purpura ornaretur. Sapientes autem rerum æstimatores id splendide factum censuerunt; præcipue cum ex Caroli re maxime esset aditum sibi ad ejus Principis benevolentiam communire.

Episcopus etiam magno in honore habuit, quorum dignitas ceteris profanis omnibus tantum præstat, quantum divina humanis antecellunt. Reverentiam ipsis exhibendam maximam ipso, quo utebatur, prænomine ad eosdem scribens declaravit, quod antea commune illis contra vetus institutum cum Sacerdotibus erat. Advenienti ex iis cuiquam in Urbem Mediolanensem, extra Urbis mœnia aliquem ex familiaribus obvium præmittebat; deinde honoris gratiâ ad maximum Templum deducto præsto erant gemini ex primario Canonicorum ordine suis ornati insignibus, quos alii eidem Basilicæ addicti Sacerdotes sequebantur. Ibi brevi peracta oratione digrediebatur Hospes ad Borromei Palatium; ubi statuta Episcopis patebant conclavia, honorariis ubique famulis eum deducentibus; quod si ad se collocaturi venirent,

ex cubiculo procedebat obviam; quo item ritu dimittebat, singulari amoris, & obsequii significatione semper adjecta. Apud se vero diversantibus divinarum gerendarum rerum per sæpe illis auctor erat, Tempora, Collegia, aut pias excitatas Ædes invisendas proponens, apposita indicens concionandi, & Synaxis ministeria, quo multiplices populo apponerentur animarum delicæ, atque utiliter hospes distineretur (a). Suum interim erat omnem illis honorem, & obvium cuique benedicendi jus impartiri. Verborum officia, & literarum, apud Apostolicam Sedem Præfulum nullus in Borromeo desideravit, quibus operam pollicebatur, & adjungebat, ubi res ipsa postulasset. Ex Principibus permovit nonnullos exemplo, & dictis, nequid in Præfulum honorem, & gratiam obsequii, & favoris prætermitterent. Augustæ Taurinorum dum versaretur in ipso Regio Palatio cum Emanuele Philiberto Allobrogum Duce, aulicorum plurimis adstantibus, nunciatum est ocyus superventurum Urbis ejus Archipræfulum; quo Ille audito confurgens, & a Duce digrediens, atque aulicis, processit obviam venienti: monitos hoc factò præsentem volens, quanta sibi esset tantæ dignitatis opinio. Animadvertens deinde, Crucem Pastoralis auctoritatis indicem ab illo abesse, leniter ipsum suggillans palam denunciavit: eam in ipsa Ducis penetralia

(a) Honorem deferendum Episcopis sæpius docuit; sed ut unum aliquod exemplum afferamus, accipe quod ad Vicarium suum Parmâ scripsit, cum Mediolanum deducere cogitaret Farnesium ejus Urbis Episcopum biduo post Idus Octobris: „ Hisce expedi-
 „ tus negotiis ubi sum, isthuc veniet Parmensium
 „ Antistes, ut octiduum Mediolani versetur pro Ec-
 „ clesie mex ritibus inspiciendis, & dignoscenda
 „ forma Sacrorum. Eodem tempore aderit Ragazzo-
 „ nius, qui Legationem Gallicam ingressurus, ali-
 „ quantulum mecum subsistet. Cura, ut domi com-
 „ paratum, atque instructum atriq: hospitium sit,
 „ eorumque domesticis. Fac, ut nitidiora omnia sint
 „ Tempora, & omni pompâ ornata. Evocabis quau-
 „ tocyus rure Seminarientes Clericos, ut latinis
 „ orationibus, aut concionibus italico stylo concin-
 „ natis hospitium aures demulceant. Idipsum præ-
 „ stabis in Helvetico, & S. Mariz Nobilium Colle-
 „ gio. Quod si, auditâ Ceremoniarum Magistrî sen-
 „ tentiâ, videbitur expedire, ut Canonicorum meo-

„ rum aliquis latinam item ad eos in Templo ma-
 „ ximo orationem habeat, effice, ut aliquis in prom-
 „ ptu sit, qui id muneris obeat. “ In hoc animum
 „ certe aperuit suum; nam neutrum deinde hospitem
 „ præstito tempore habuit. Quamquam anno in-
 „ sequente, scil. MDLXXXIV. cum huc advenisset Parmensium Episcopus, eumdem oravit, ut verba ad
 „ Populum faceret. Præmonuit hoc in homilia sua
 „ Mediolanenses invitans in hæc verba: „ Reveren-
 „ tissimus hic Prælatus Parmensis Episcopus, qui
 „ huc ad nos invisendos accessit, caritatis munus vobis
 „ præstabit, eoque die (S. Antonio Abbat. sacro)
 „ mane paternis vos hortationibus consolabitur.
 „ Exigit hoc sacrosancta Majorum nostrorum con-
 „ suetudo: debetur hic honor adventantibus in ci-
 „ vitem quamcumque extraneis Episcopis, ut pro-
 „ prii Pastores Divini verbi prædicationem iis com-
 „ mittant. “ Sed hujusmodi honoris significationi-
 „ bus hæc satis abundat historia.

lia sibi videri inferendam (a). Urbem eandem cum Philiberto obambulanti si Archiepiscopus intervenisset, tertium illum itineris focium semper adjugebat; cumque a se dimitteret, divelli nunquam nisi in exteriori Aula patiebatur. Alias Ferrariæ dum apud Atelstinum Ducem ageret, & ministri pransuri Ducis manibus lympham infunderent; vidit a præfente Urbis Episcopo mappam ad abitergendum offerri. Non tulit hoc Carolus; sed illum simul lotum convivam induxit, atque eadem deinde, qua Taurinensem Archipræsulem, honoris testificatione dimisit. Plura liceret afferre sua in Episcopos reverentiæ testimonia, quorum alia Mantuæ, ceterisque in locis extiterunt. Illud dumtaxat, quod in more semper habuit, cum Romæ esset, commemorabo: Nullum scilicet Episcopum unquam ab Eo comitem assumptum, cum Principes viros, aut Purpuratos Ecclesiæ Patres invisere vellet; ne ille ab intimo penetrati rejectus, uti mos fert, indecore in Procæto subsisteret (b).

Par erat in Religiosis Familiis, aut Ecclesiæ addictos homines studium; præsertim si dignitas eos aliqua, aut gradus commendarent. Singularem hunc, atque incredibilem amorem inflammabant deinde perspectæ illorum dotes; eosque, qui vitæ probitatem, & sanctiorem disciplinam præferrent, obscuro licet nato genere, complectebatur beneficiis suis. Generis enim, & doctrinæ ille splendor placebat, quem honestas, & recta studia ornassent. Hinc distributi Præfati in Plebes, & Parœcias, qui genere etsi abjecti, morum integritate præstarent, repudiatis aliquando summi nominis Theologis, quorum doctrinæ par innocentia non responderet. Ecclesiasticos itaque homines alloquens infimæ etiam notæ, nunquam levi perstrinxit verbo; aut

imperiosis contempsit. Ab iisdem omnè abjectæ servitutis jugum repulit, licet honestam eorum operam sibi addictam pateret; quare nisi profanus quispiam ex servulis accurrisset, cum ocreas vellet detrahere, nunquam deponere satius duxisset, ne Clerici hac in parte obsequium toleraret. Supplices Sacerdotum libellos excipiens, reverentis dignitatem precantis stabat: eamque libenter acferendi honoris occasionem arripiebat, ut populo reliquo eum ordinem commendaret. Idcirco quoties laicum quempiam ex primariis colloquentem secum haberet aperto capite: si forte adfuisset Sacerdos, hic item Ejus nutu pileum imponere jubebatur; cum alterum nobilitas, alterum Ordo facer hoc dignum honore faceret. Non desuere aliquando, qui Eum hortarentur, ut legem aliquam sanciret pro moderandis sacrorum hominum titulis; quemadmodum profana in iisdem licentia fuerat Philippi Regis edicto compressa. Hoc autem a Carolo retulere responsum: licere hac in re modum excedere, quo major Clero honor esset, & Populus ex prænominibus amplis dignitatem gradus metiretur. Etenim improbabat nimiam in Sacerdotibus abjectionem licet ex sponte demissi animi testificatione profectam. Quare cum unus ex Administris Caroli imitator, aliquando nonnihil ex dignitate sua imminueret, hominem sine nota non dimisit, hæc insuper addens: „ Dignitatem, qua non suo, sed Archipræsulis nomine uteretur, firmiter esse retinendam, ne labem illi aliquam imponeret: Sibi uni liberum esse majestatem aliquando demittere, quam semper Perona sustentabat; imo Archiepiscopo gloria comparari incrementum, atque valere in hanc rem illud Matthæi: *Qui se humiliat, exaltabitur.*“ Verum quem omnino

(a) Edoctus hoc Borromei exemplo Cardinalis Aretinus Episcopus Placentiæ voluit exinde in Farnesii Ducis conclavia sublimem Crucem Episcopalem inferre. Ex hoc querelæ aliquot Farnesii audite Romæ sunt; sed Summus Pontifex silentium statim imposuit respondens: *Quod ex Borromei exemplo agitur, optime semper fit.*

(b) Hinc illa orta vicissim est Episcoporum suo-

rum erga Carolum observantia, cujus unicum specimen exhibeo. Intimiliensis Episcopus adhuc promissa barba ornatus, Mediolanum venerat post editum de Barba radenda decretum. In ipso Portæ limine de lege commonitus, ocyus ad Tomstrinam deflexit, barbaque deposita, rasum Carolo vultum adveniens voluit offerre.

nino supra se positum, & divinam potestatem habere quodammodo fatebatur, is fuit semper, cui Borromeus animi sui maculas aperiebat. Hinc P. Francisco Adurno ad se exercitationum sacrarum causâ evocato, antelucanis horis quiescenti adhuc cum lumen apponeret, illius licet dormientis stratum prætergrediens ultro, citroque, obsequium inclinato capite deferebat, ut aibi commemoravimus (a).

CAPUT IX.

De admirabili cultus Divini studio in Diœcesi, & Provincia Mediolanensi.

INitâ primum Mediolanensis Ecclesiæ administrandæ provinciâ, omnia Carolus a vetere instituto prorsus abhorrentia offenderat, ut ad restituendos Sacrorum ritus præsertim animum strenue sibi adiendum intelligeret. Postmodum vero

tan-

(a) Quo observantissimi animi testimonio Summum Pontificem ornaret, exposita in superiore Historia literâ abunde declarant. Quare hoc unum reliquum videtur, ut quo amore item, atque obsequio ceteros Ecclesiæ Ordines prosequeretur, investigemus. Is tamen semper observantia suæ modus fuit, ut eos coieret simul, & colendos redderet. Specimen hujusmodi exhibebimus in sequentibus literis ad Ecclesiasticos homines datis, diversi tamen gradus; ex quibus elucebit, quam vere Cardinali Borbonio testatus fuerit Borromeus, *se viris Ecclesiastica dignitate fulgentibus omnia debere*. Primum habeat locum Franciscus Cardinalis a Jojosa, ad quem hæc habet: „ Multa me, in literis tuis, non vulgaris voluptatis sensu affecterunt: Sed illud in priâis, quod mihi planissime exposuerunt omnem contentionem, & studium, quo ad omnis Episcopalis, & Cardinalitæ sollicitudinis, & curæ susceptionem incitabit. Hinc enim sit, ut non modo sperem; sed etiam confidam, tuo, & tui similibus studio, & labore Galliam, abjecta nefariarum opinionum impietate, pristinam antiquæ Religionis sanctitatem aliquando recuperaturam esse. Nam quemadmodum, agricolarum somno deditorum curâ, factum est, ut inimicus homo zizania optimarum frugum seminibus admiscuerit, atque infecerit; ita gravorum colonorum curâ, sollicitudine, vigiliantia maximam Christianarum frugum sementem, carduis, & venenosus herbas eradicatis, factum iri non dubito. Qui enim tua, atque aliorum nonnullorum studia excitavit, & tam magnam ipsi mentem, animumque inspiravit, vires etiam suppetet, ut quod ipsius gloriæ causa susceptis, ejusdem ope perficiatis; & cum summa animi lætitia innumerabilium Animarum salutis consulatis. Sane quidem cum nobilissima Urbis Archiepiscopo, tum S. R. E. Cardinali nihil esse posse videtur optabile, quam opus Jesu Christo D. N. tam gratum, atque acceptum, & amplissimum isti Regno tam necessarium, ac salute animo excelso, & toto pectore complecti, omnemque in eo curam, & cogitationem collocare, vel potius construere, ac deingere. Sacrum Concilium Tridentinum nondum isthic promulgatum esse, scribis. Doleo sane vestram vicem; maximo enim adjumento, ad omnem Pastoralis officii partem cum auctoritate obeundam, atque administrandam, careretis. Sed conemur tamen, quod voce præconis, & Regis edito nondum promulgatum est, re ipsâ, factisque promulgare: & in sua quisque

„ Ecclesia ea exequi, & in Populi mores, consuetudinemque traducere, quæ Sanctissimæ Synodi Decretis præscripta, ac sancita sunt. Non ignoro pleraque magnis impedita, atque obstricta esse difficultatibus; sed nihil difficile, nihil impeditum caritati. *Fortis ut mors desectio*; & multa difficiliora sunt hominum opinione, quam re ipsa. *Bono vero Pastori*, qui exemplo suo tortuosa dirigit, aspera mollit, valles implet, montes cum planissimis campis æquat, quid arduum, aut difficile esse potest? Magna est exempli vis, in eo præsertim viro, qui genere, atque opibus, propinquis, dignitate floreat; & hæc omnia tanti omnino faciat, quantum ad Dei gloriam illustrandam valent. Sed non ero, in hoc genere, longior, ne præsertim videar monita ad te scribere; ita enim pro tua modestia singulari literas meas vocas. Non enim hæc scribo, quod te tua sponte incensum, & in virtutis studio currentem, incitandum mihi esse censeam, quasi stimulis literarum; Sed ut lætiam, quam ex tuo cursu, atque incitatione percipio, tester, atque declarem. Quod vero me (qualiscumque sum) tanti facis, quanti equidem non sum; agnosco eximiam in me benevolentiam tuam, quæ ut omnino perfecta sit, & numeris omnibus absoluta, rogo te eam ut mihi virtutis perfectionem a Deo Patre Misericordiarum obtineas, qua talis plæne sim, qualem me esse scribis. “ Quantum sane in hisce sententiis triumphat Borromei studium, qui optimum Cardinalem laudat, & effingit.

A Cardinalibus secundas teneat Joannes Archiepiscopus Valentia, cui delata honoris significatio est hæc epistola: „ Multorum hominum, qui isthinc ad nos ventant, commemoratione, & P. Ludovici Granatensis literis, cum magna animi mei voluptate accepti de cura, & de sollicitudine eximia, vereque Pastoralis, quam tu continenter adhibes ad vineam tibi a Domino locatam, tuendam, atque excolendam; qua quidem re factum est, ut ego senserim, me ad Ecclesiæ meæ curam, & ad omnem officii mei perfectionem tanti Viri exemplo vehementer inflammari; erga te verò studio quodam, observantiaque commoti veri, quam his literis mihi significandam, testandamque esse duxi. Nam pro eo divinæ gloriæ zelo, quem honorum omnium parens, atque Auctor Deus mihi impertivit, cum omnes ejus Majestatis famulos caritate, observantiaque singulari complector; tum præcipue eos, qui in Episcopali dignitate, & quasi vigilia posit; ca-

„ vult

tantam religionem Civium animis inseruit, nihil ut quidquam sanctius, aut perfectius optare pietas posset. Editam typis cæremoniarum seriem præcipue ad legis nostræ abdita evolventa mysteria pertinentium emendavit, plura, quæ vitio irreprestant, expungens, ut purum populus Nu-

minis cultum, ac Religionis usum admiraretur. Quidquid itaque ad opiniones imperitorum confectum, quidquid absolum longa ætas invexerat, Decretis refixit suis; cumque plura ad solemnem Pfalterii recitationem curanda proponeret, præfens Ipse Clerum erudiens, ne in tenuissimis riti-

bus

„ vent ne Christi sanguis, quo nihil est omnino
 „ pretiosius, frustra pro ovibus suis effusus esse vi-
 „ deatur, easque, tamquam orbem quidam cælestes,
 „ & Evangelicæ doctrinæ luce illustrant, & boni
 „ exempli impulsu excitant ad omnem Christianæ
 „ vitæ præstantiam. Quo in numero quoties te esse
 „ audio, magna mihi materies offertur divinæ bo-
 „ nitatis prædicandæ: magnamque desiderium in-
 „ jicitur, tui propius cognoscendi. Quod cum per
 „ utriusque nostrum occupationes minime liceat,
 „ literis saltem compellere te meis, ut tuas eli-
 „ ciam plenas prudentiæ, plenas caritatis, non
 „ dubitavi. Quæ in re ut te mihi benignum, li-
 „ beralemque pro tua egregia humanitate præbeas,
 „ magnopere a te peto, & si pateris, etiam rogo,
 „ atque obtestor. Epistolis enim tuis me pro tua
 „ prudentia, rerumque Ecclesiasticarum usu, ad
 „ Ecclesiæ meæ conformationem, atque administra-
 „ tionem vehementer adjutum iri spero, atque
 „ ad hoc confido. Ac ne tu ullam habeas excusatio-
 „ nem, mitto ad te festum meum Concilium Pro-
 „ vinciale, ut hoc licet exiguo munere, tum
 „ meum in te studium, observantiamque declarem;
 „ cum aliquod Concilium tuum, aliamve Ecclesia-
 „ sticam lucubrationem cum scœnore abs te obti-
 „ neam.

Tertium afferet observantiæ testimonium quidam in Helvetia Sacris Præpositus, apud quem leniter conquerens amorem precibus miscet Borromeus: „ Cum igitur renunciatum mihi sit, inco-
 „ las vestra jurisdictionis magna ex parte, Catho-
 „ lica Religione repudiata, teterrimarum hæresum
 „ contagione infectos esse, muneris mei esse duxi,
 „ te (de cujus virtute magnopere confido) mone-
 „ nere, & (si pateris) etiam rogare, ut hanc tan-
 „ tam labem tibi, atque isti insigni Collegio asper-
 „ gi velis. Non enim sine gravi negligentia nota
 „ audiri potest, gentem juri tuo, curæque subjectam
 „ ab avita pietate defectisse, & in castra impietatis
 „ transfugisse, & in iis ipsis, nemine revocante,
 „ persistere. Nam Dei indignationem, atque iram
 „ ejusmodi negligentia ultricem hominibus Catho-
 „ licis commemorare supervacaneum est. Ut enim
 „ nihil est Deo carius, nihil antiquius salute ani-
 „ marum, pro quibus ipse, quasi optimus Pastor,
 „ animam suam posuit, vitamque profudit: ita ni-
 „ hil ipsi detestabilius est animarum contemptu,
 „ in iis præsertim, quibus aliquam earum curam,
 „ administrationemque injunxit. Quod si turpe apud
 „ homines, flagitiosum apud summum illum Judi-
 „ cem est, populus curæ nostræ creditus, per
 „ incuriam nostram, falsa fide, peccare: quid erit
 „ fidem ipsam abjicere, & ab Ecclesiæ Catholicæ
 „ auctoritate descidere? Rei gravitas cogit me pau-
 „ lo longiorem esse in scribendo: caritatis vestræ
 „ fiducia facit, ut hanc ipsam longitudinem minus

„ necessariam esse sperem. Te igitur, quam maxi-
 „ me possum, precor atque obtestor, ut pro eo
 „ quanti Dei nomen, & animarum *Agæi immo-
 „ culæ* sanguine redemptarum salutem facis: pro
 „ eo etiam quanti tuam, atque istius Ecclesiæ exi-
 „ stimationem pias, ut in hominibus illis ad re-
 „ ctam viam revocandis, & ad Sedis Apostolicæ
 „ obedientiam reducendis operam, curam, solici-
 „ tudinem, contentionem adhibeas pro rei magni-
 „ tudine. Quod si quid est, quod a me proficisci
 „ possit ad hoc negotium conficiendum, libenter
 „ ego omne meum studium, omnemque auctori-
 „ tatem in tam præstanti officio collocabo.

Omitto insitam Ejus animo erga Canonicos suos benevolentiam, a quibus cum de Bernardi Vicomercati Collegæ morte nuncium accepisset, doloris plenam testificationem exhibuit. Neque minus animatus erga Parochos fuit, ut testatus est euidam ex iis in hæc verba scribens: „ Pietas tua, cu-
 „ jus quidem & testimonia aliorum, & literarum
 „ tuarum tenor mihi fidem facit, meretur, ut
 „ quacumque re possim conatus tuos promoveam,
 „ atque adeo incitem.

Ultimo infinitum esset in oculis desigere paratissimæ semper voluntatis erga Oblatos suos significaciones, cujus unicum depono exemplum ex literis eucharisticis Guidi Ubaldi Vincentii ex eorum Sodaliitate Sacerdotis: „ Primum enim illud admi-
 „ ror, in quo maxime tua elucet pietas, quod me
 „ Patruī verbis tantum tribueris, ut animum tuum
 „ tanta humanitate præditum induxeris ad me pe-
 „ regrinum hominem, nullaque tibi antea ratione
 „ vel probatum, vel etiam notum in tuorum Semi-
 „ narii alumnorum numerum cooptandum; un-
 „ de ea mihi omnia suppetantur, quæ ad vitam
 „ honeste traducendam pertinent. Tum deinde illud
 „ inter cetera principem mihi locum obtinere vi-
 „ detur, quod tamquam carissimum Filium in gre-
 „ mium tuum, Congregationem videlicet Oblato-
 „ rum S. Ambrosii suscepisti: in qua una gregis
 „ tui universi salutis spem collocasse te semper si-
 „ gnificasti; unde factum est, ut ad ipsam ampli-
 „ ficandam, præclarissimæ virtutum, ac disciplina-
 „ rum omnium ornamentis augendam omnes tuas
 „ vires, omnes animi tui conatus contuleris. His
 „ accedit illud, quod silentio non præteribo, quo
 „ non me solum, sed diversis etiam Fratres, &
 „ Sororem Tuæ Amplitudinis perpetuo deviaxisti,
 „ qui cum his temporibus omni fere humano es-
 „ sent destituti auxilio, & diversis ærumnis, atque
 „ calamitatibus oppressi, tua humanitate elevati,
 „ erectique sunt &c. Hæc omni cum præstaret
 „ Borromeus, id maxime semper spectare visus est,
 „ ut suas Ecclesiastica dignitati esset honos etiam apud
 „ alios, cum eandem exemplo suo summo præcolum-
 „ dam proponeret.

bus laboretur, solertissime providebat: maximi omnia pendens, quæ in minimis haberi apud imperitos consuevere. Præsciis autem, obliterari in futuram ætatem posse sapienter olim instituta; ne ad posteros transmittenda rituum elegantia, & sanctitas ulla ratione defloresceret, Sapientissimorum virorum cœtum conflavit, quorum muneris esset suis cæremonias ponderibus pendere, & in dubia re certam pronunciare sententiam; atque a ritibus aut condendis, aut retinendis, *Rituum Congregationem* magnifice appellavit, & vere. Hoc antea nomine aliam Romæ cogendam Pontifici Avunculo suaferat, Ecclesiæ universæ cæremoniarum Judicem, atque Magistram. Interim ad Concilii laborem minuendum adiecit primarii Templi Clero interfuturum Sacris Magistrum, cui alterum adjunxit administrum; cujusmodi in Urbanis Basilicis, & Plebibus eligendos etiam præcepit viros ex Clero, quorum nomina recitari jusserat quotannis, coactâ Synodo: iisdemque legibus cæremoniarum adulescentes in Seminariis, & Collegiis educatos imbui voluit, ut magisterii hujus disciplinam perfectam ad maturiorem ætatem afferrent. Hinc profecta optima illa

in singulis Dicecesibus Templis rituum cognatio quasi, concentusque, quorum instituta quotidiano usu, & veluti consignatam in animis notionem profana etiam plebs habebat. Quare cum solemniter in maximo Mediolani Templo alienigena Præful Sacra perageret, & Supremi Provinciæ Præfecti Sedem extra odeum constitutam longe prætergrediens, aulica assentatione imbutus, fronti manum apponeret, in speciem detrahentis infulam; mulier quædam forte adstans id illi vitio vertit, inquit, *nunquam hoc ritu usum infulam Borromeum.*

Sacrificii, seu Missæ ritus, ad veteres Ecclesiæ nostræ leges revocavit, quarum quidem custos, & vindex fuit eximius: nihil in iis imminui patiens, cum ritus Ambrosiani antiquitatem comprobata, etiam Romanæ Sedis calculo veneraretur (a). Quandoquidem vero hoc diuturni laboris, & operæ munus, sed Pastore dignissimum intellexerat; dum curas suas omnes in tantum opus conferret, adhibito etiam doctissimorum hominum judicio, volumine parvo, quo Missæ celebrandæ ritus complexus est, ad normam veluti Sacerdotes quosque dirigendos diligenter studuit.

{ a } Quantum Ambrosianis Ritibus additus esset Cardinalis, docuit in epistola, quam ad Specianum scripsit die XXVIII. Julii MDLXXVIII. cum de iisdem cæremoniis Madoeræ retinendis ageretur. Eas autem eo libentius reddimus, quo nos data alibi fide absolvamus. Hæc itaque Ille: „ Quod scribis „ de tua, & Cardinalis Moroni sententia judican- „ tis, posse etiam Mediolanensem Ecclesiam Ro- „ manis Ritibus accommodari: iterum dico, in „ hoc expectandam esse Pontificium Decretum; „ nam si id Gregorius imperaret, paratus semper „ quidquid in me esset obsequii, Sanctæ Sedi defer- „ rem; id enim pronuntiatum veluti a Spiritu San- „ cto oraculum libens exciperem. Cave tamen ne „ promptam hanc voluntatem meam interpreteris, „ putes, me id de Ambrosianis Ritibus, quod de „ Transalpinis, & Religiosorum Ordinum peculiari- „ bus cæremoniis, sentire. Nam si de illis ques- „ tio institueretur, putarem gravissimum Ecclesiæ „ universæ negotium agi; quare nihil de iisdem „ antiquandis statuendum unquam crederem, nisi „ re diligentissime a Summo Pontifice considerata. „ Expensanda scilicet essent, quæ in iis latent myste- „ ria, sanctitas, rationes, & fundamenta; quæ „ omnia mihi suaderent per certos, & eruditos „ viros isthuc missos designanda prius in Pontificis „ oculis singulari esse, antequam quidpiam in re

„ tanti momenti deliberaretur. Præterea datum hoc „ mihi consilium est a summæ doctrinæ & religio- „ nis Viro, qui, cum Romanos profiteatur Ritum, „ nullam affert cupiditatem ad judicandum: meum „ esse Archiepiscopi Romani proficisci pro tam præ- „ clara Rituum hereditate tuenda. Recole animo „ venerandam eorum antiquitatem: arcana, quibus „ abundant, vere divina: merita, memoriam, & „ famam Sanctissimi Patris, & Ecclesiæ Doctoris „ Ambrosii: summam denique omnis ætatis de his „ cæremoniis conceptam eximiationem; cum my- „ steriis nostris Sacramentorum Rerum Scriptores utan- „ tur, ut ineluctabilem clypeum Hæreticis oppo- „ nant. Porro certe dignitas non videtur aliorum „ Rituum, ab antiquis licet seculis ad nos profecta. „ . . . . . Commovet item me edita divinitus, „ & a Scriptoribus exposita prodigia, quibus eorum „ sanctitas testata cælitus fuit. Adde, nihil unquam „ hujusmodi fuisse a Pontificibus tentatum, quo „ tempore in Ecclesia nostra fervebant suscepta cum „ Romana dissidia. Cur autem hæc nostra id mo- „ veatur ætate, qua Urbs Mediolanensis, Deo ad- „ jutore, urbes alias observantia, & obsequio supe- „ rat, aut saltem nulli concedit &c. “ Hæc manu sua descripsit integre Carolus argumenta religionis suæ, ne quempiam fugeret, quantum Ille ritus nostros coleret, & firmiter retineret.

duit. Quod interim e re erat, juxta Tridentini Concilii sanctiones, ut pie, sancteque ad divinum Convivium accederent Sacerdotes, impulit, omnem evellens in iis avaritiæ suspicionem: dissolvit scædas pro Sacerdotiis obtinendis pactiones: vetuit, ne iterum, qui obtulisset jam conviva, sacram rediret ad Mensam, certa designata pensione, qua honeste alerentur Myltæ, qui Deo litassent, aut certis precibus Defunctis funus duxissent. Vago, illiterato, aut crimine infami cuique Sacris interdixit; neque judicii censorii expertes esse Clericos jussit, qui *ad Domini sortem* aspirarent. Quod si exteros huc appulisse contingeret, removendos ab Aris sanxerat, nisi Præfulis sui scriptum testimonium eos suspicione omni liberasset. Vestem, quæ ad talos pertingeret, inferre Altaribus admittitros voluit; superpelliceo item aditare amictos, qui Sacris essent initiati, quæcumque tandem illos ad Aras opportunitas compelleret. Ademerat etiam privatis Sacellis familiarem admodum Sacrorum usum, causatus, publica ad hæc celebranda solemnius patère Tempia; cumque, Pontifice Summo permittente, Supremus Provinciæ Præfectus sibi conduxisset privatum Sacerdotem in Palatina Æde Sacra facturum, ex Borromei tamen nutu probandum, id Ille fieri vetuit; utque suus interioribus aris esset honos, erectas quotquot ante Templorum fores evertit. Hinc suam cuique, apud quam vivebat, frequentius adeundam sacram Ædem suaferat, ubi Pastoris vocem audiret, neque domesticum, ut ita dicam, Divini verbi, & Cibi comparatum commodum averfaretur. Hæc ad pietatem erant Borromei incitamenta, a quo sua etiam impiis indicta supplicia; Quotquot enim publico flagitio ceterorum oculos offenderent, omnino a Sacro-

rum mysteriis exturbandos censuit. Cum nimia quædam pompa, & pompam sequentes convivales apparatus primum inaugurati Sacerdotis diem celebriorem antea efficerent; & recurrente festo Ejus Sancti die, cujus Tempia nomine gloriabantur, profana in atriis inducta spectacula (a), prostantes merces, & conquistata gulæ irritamenta cerneret; solemnes hujusmodi dies majori religione, piisque exercitationibus consecravit: nudinis Sacram Hostiam, saltationibus Conciones, comestationibus demum pios cætus substituit; neque vetustissimam Vigiliarum nocturnarum ex Ambrosiana Ecclesia morem delere dubitavit, quem degener ab antiqua Avorum pietate libertas in proccacis luxuriæ argumenta converterat. Luce itaque donans Fidelium ritus, totam illis exercendis diem constituit; quodque omnium expertis curarum, & parata semper opera Parochorum venienti in sacras Ædes populo præsto esset, vetuit, ipsos Sacerdotes importunis comestationibus vacare, quibus antea consueverant. Inde propositum profanis hominibus exemplum putavit, quo facilius ludos, circos, hasludia, mimorumque ludicra fastidirent. Equidem reclamitare sanctionibus inlitere nonnulli: aliæ ex aliis factæ sunt controversiæ; sed constantius in proposito consilio retinendo persistit Carolus, quam vis valeret improborum ad evertendum.

Libens silentio prætereo Rogationum diebus ad certas leges revocatam Cleri supplicantis multitudinem, jejuniorum restitutos dies ex Ecclesiæ Decretis, excitatam Divini Infantis appositis ritibus expectationem; cum Decretorum hujusmodi totam seriem Acta Ecclesiæ nostræ typis edita, & per orbem evulgata facile legenti objiciant. Illud commemorabo quam accu-

(a) Ad retinendam festorum dierum sanctitatem quid Ipse sanxerit, monet Episcopo Intimiliensi referbens XXIV. Septembris MDLXXVIII. „ De me „ quaris, num jure puniri possint, qui fidibus „ aliove quovis instrumento festis diebus sonant in „ tripudiis. In hac quidem Dioecesi contra istos „ homines agi solet; atque adeo si res postulat, „ illis Ecclesiæ ingressa interdicitur, cum propter

„ eam, quam scribis, causam: nempe quod iis „ diebus, qui Deo dicati sunt, sacrisque rerum of- „ ficiis consecrati, operam suam certa mercede lo- „ cant; tam vero quod hujusmodi opere alios ho- „ mines a divinarum rerum cultu, studioque avo- „ cant; indeque, tanquam ex seminario plurimo- „ rum malorum, multæ Dei offensiones, morum „ corruptelæ, flagitiaque oriri solent.

accurate, solerterque pietatem erga SS. Christi Corpus fovendam, cumulamamque fusciperet. Eucharistiæ præsentiam frequenter fortasse pii homines pluribus in locis desiderabant; neque etiam reperita opportunum precantibus præbebat locum, cum in Cellulæ morem apertus aliquibi murus nullo certo loco Ipsam aliquibus in Templis custodiret. Eadem igitur designata Sedes in Basilicis, Parœciis, & Asceteriis Monialium: Ara scilicet maxima, ingredientibus statim objecta, in cuius medio sinu pretiosum, ut erat facultas, tabernaculum Illi figeretur, ornatum interius holoserico saltem, aut auro interlito panno, fluente exterius ab apice ad latera simili peripetasmate, præter umbellam, quæ superne e tholo pendens immineret, & lampadem diu noctuque accenso lychno iustam prostare. Incongruum illum in minores aras transferendæ Eucharistiæ morem improbat vehementer; & ne sapienter decreta aliquando inopiâ temporum interciderent, in Urbanis, ceterisque Parochorum curæ demandatis Ecclesiis Sodalitates quasdam certis devinctas legibus excitavit, permovitque, ut quidquid ad Ejus cultum spectaret, vel cum ad agrorum subsidium, vel in supplicationibus incidentibus in tertiam quamque mensium singulorum Dominicam diem deferretur, curare, & exequi se profiterentur. Quod quidem sanctissime institutum optime vertit; & vivens Ipse pluribi receptum non sine intimo gaudii sensu est admiratus, cum in Dei gloriam, animarum fructum, Templorumque utilitatem opportunissime conspiraret. Pia in Templum quoddam, unde in alia deinde etiam investa est, ab antiquis usque temporibus consuetudo fuerat, ut prostaret quadraginta horarum spatio ad populi advenientes preces exposita Eucharistia. Usus hunc Borromeus meliori donavit ordine, neque tum utilem admodum sanctius restituit. Quotidianam itaque hanc Populi devotionem ut effice-

ret, studuit; quare, designatis ex ordine invicem Ecclesiis, nullam cultu hujusmodi elabi vacuam passus est horam; atque hunc morem hæctenus inviolatum & populi pietas, & Pastorum vigilantia servavit. Sic reddita Urbi nostræ primorum religio temporum; nec Ambrosii ætati invidit Mediolanensis Ecclesia, quam alter plane Ambrosius moderabatur.

Verfatam hanc in Eucharistiæ tribuendo cultu operam alia excepit reliquorum Mysteriorum cura, quam Populo commendatissimam plura Conciliorum decreta, atque ea, quam evulgavit, pro iis administrandis norma effecerant. Nihil vitiosum fuit in eorum ritibus, quod non emendarit: nihil obscurum, quod bono in lumine non collocaverit: demum abjectum nihil, quod ad splendorem ac decus non perduxerit. Eorum ministris Sacerdotibus Ecclesiastica ornamenta nunquam abesse decrevit; & in audiendas pœnitentium Confessiones salubriter plura constituit: Certas nimirum a Sacerdote reddendas preces, quibus tantum ministerium auspicaretur: removendum ad sedis latera intermediis velo, & crate mulierum aspectum: cautum cum fœminis infirmis Mystrarum colloquium, quos nisi patientibus foribus vetuit in conclavia admitti: exponendam in tabula piaculorum seriem, in quæ solvenda nulli, nisi Antistiti, potestas est: Theodori demum Canones olim in usu positos libello quodam Sacerdotum sæpe tereudum manibus comprehendit. Omni autem suspicione avaritiæ Ecclesiasticum ordinem liberaturus, noluit unquam, sacrum quidpiam pretio addici juxta Apostoli præceptum, *ut gratis dent, qui gratis acceperunt*.

Psalterium rite recitandum edictis suis præscribens, id spectare visus est, ut justum honorem Deo Clerus deferret. Tempus, modum, opportunos usque animi sensus, corporis demum habitum singularim descripsit, quæ universis congruerent (a). Hæc omnia postmodum affixa

ta-

(.) Vidi egomet superioribus diebus apud Berardinum Cassinum Oblatum Sacerdotem, atque in

Metropolitana Mediolani Basilica Cæremoniarum Magistrum delineatam ipsa Caroli manu patientissime ejus.

tabulis, & legenda in Sacrariis proponens, ne ullum laterent, fufe digesserat. Censores interim, quocumque in loco ad hujusmodi preces conventus Sacerdotum esset, opportune disposuit; Horum erat nigrum theta peccantibus, aut absentibus præfigere, qui deinde aliqua pensionis quotidianæ parte multabantur. Quandoquidem vero Psalmodum, Antiphonarum, ceterarumque precum seriem apposite partitus fuerat in dies, adhibitâ doctissimorum hominum operâ, qui consilium probaverant, & omnia emendaverant diligenter: hinc una indicta est omnibus Psalterii forma ad veram antiquitatis methodum concinnati; nisi in hoc emendasse vetera Instituta dicendus sit, quod novos induxerit solemnes dies: quotquot scilicet sanctorum Mediolani Episcoporum obitu consecrati essent; unum enim supra triginta ex iis solemnibus ritu colendos imperavit, cum primum Eius nutu impressum typis prodiit Calendarium.

Inter cetera, quæ Pastorum absentia inuenta fuerant damna, illud maxime fuerat miserandum, quod neglectis Templis omnis aberat splendor; & solida sacræ pompæ commendatio ubique in Aris desiderabatur. Primum itaque faciendas Ædes curavit, quæ hiscerent, aut infirmis fundamentis niterentur: removendas deinde profanas sepulcrorum exuvias, & militarem luxum, signa, & tabulas quotquot ad referenda heroum facta passim pendentes: cineres demum, atque ossa eminentibus urnis inclusa, sicubi adhuc extarent, humi defodienda curavit, ex quo deinde gravis in Illum procerum multorum concitata fuit offensio. Sic Templorum composito ordine, munditiæ, atque elegantiae suppellectilis præsertim sacræ caveri studuit; utque omnia

certo ordine fierent, quid in excitandis Templis observandum, & caute custodiendum, in edita typis Fabricæ instructione descripsit. Ludovicum autem Monetam, cujus sæpe honorifica incidit mentio, sacra Ædilitate ornavit, cujus tanta extitit vigilantia sive in reficiendis, sive in erigendis Templis, ut ubique vel in exteriori curando apparatu, vel in suppellectilis comparandæ luxu nobilissimum institueretur certamen, nativam inopiam, & rei nummarie difficultates Templorû pompa, atque ornatu superante. Huc autem præcipua Caroli etiam Diœcesim lustrantis cura spectabat; quare absentis Præsulis monitis excitati, & præsentis laudibus pellecti populi in sacrarum semper Ædium decus, & ornamentum certatim consentiebant.

Quidquid autem accurate ad Sacrarum Ædium nitorem, & elegantiam spectans in libello digesserat suo, Præfectis Urbis, & Provinciarum Prætoribus Sacris, ut edicerent, & exequerentur, imperaverat; unde rite disposita omnia contemplatus Achilles Galiardus, suam etiam oculorum fidem interponens, publicis hæc dicta tabulis consignavit: „Caroli nimium Ecclesiam novam exhibuisse Salomonis domum, vel Jerusalem Templi imaginem; atque admirandum in illa, propositum orbi universo exemplar. “ Equidem splendide hoc videtur dictum; sed a rei veritate adhuc alienum. Nam cum supra veterem illam Jerusalem Roma Christi ornata Sede, ejusque beneficiis locupletata emineat, Mediolanensem Ecclesiam, utpote iisdem, quibus Roma instructa est, donis abunde a Carolo cumulatam, verius Achilles secundam Romam appellasset (a).

C A-

ejusdem Templi Iconographiam, in qua descriptæ extant stituationes habende a Clero in Matatinis precibus, dum ex Ambrosiano Ritu recitanda est Antiphona ad Crucem. Præterea ad manus venit Galefinii epistola, in qua ad Carolum scribit, displicens a se summo labore. A ob opusam Pfisterium; verumtamen non audere se emendatum illud dicere, do-

nec summo Carolo non adjecerit manum; cum se frequenter experientia docuerit, operibus suis lineamentis quædam veluti apponi a Borronei sapientia, qui optime coloraret omnia. Qui Galefinii indolem noverit, nã ille hanc summam Caroli laudem putet.

(a) Attingenda sunt nonnulla breviter, quæ ad fovendam in Provincia sua Religionem peracta a

CAPUT X.

De Divina meditandi, & contemplandi desiderio, atque ardore.

ASperfa divinitus Carolo cœlestia meditantanti suavitas tanto Illium orandi ardore inflammaverat, ut vacuum ab externis curis tempus in id omne conferret. Plures horas Deo contemplando vacabat per diem, quin unquam mentis acies hebesceret; noctem vero partim literarum, partim orandi studium totam adi-

mebat; parum enim nocturni temporis intercipiebat somnus. Quod si grave sibi, aut Religioni incidisset tempus, totam pervigilare noctem consueverat: quod moris intermisit nunquam, vel ad celeberrima divertens Tempora, aut transferendis Sanctorum Lypfanis, vel Aris sacrandis posttridie operam daturus. Mediolani vero vigilaturus ad Ambrosianam Basilicam; Romæ ad Sacra Cœmeteria pernoctabat. Recolebat animo frequentius, quæ Christum præcipue tormenta obruerant (a); utque ejus cruciatus mente complecteretur

Carolo sunt, quemadmodum in præfixo huic capiti titulo Gluffianus spondit. Sed quoniam nullus finis esset, si enucleare velim singula, duo afferam dumtaxat monumenta, quibus tota constat curæ Pastoralis moles. Videbimus qua ratione Provinciam lustrari vellet, & in Ecclesiis Antistitum præsentiam exigeret. Primum igitur documentum dabit Epistola, quam ad Viterbii Episcopum misit, dum a Pontifice legatus, Casalensem Ecclesiam lustraret: Hæc scripsit V. Nonas Quintil. MDLXXXIV. dum Cistnuculi versaretur Carolus: „ Ex Reverendissimæ „ Dominationis T. literis singula exacte intellexi, „ quæ ad Ecclesiæ istius, & Cleri statum, & necessitates „ pertinent; & quoniam intenta mentis acie diligenter investigavit mala, quibus ista laborat „ regio; non dubito, quin Divino lumine illustrata „ D. Tua, opportuna etiam adhibeat remedia in ejusdem „ Ecclesiæ utilitatem. Nihilominus, ne officiosas preces repudiem suas, aliqua comonebo, „ prout in mentem venient, quo laborum suorum fructum augeam, itemque meorum, quibus „ hæcenus Diœcesis istius prospicere commodis conatus „ utumque sum. Hoc igitur in primis moneo, ut in lustratione ipsi curet statim, „ se præsentem, exequenda ea omnia, quæ utiliter in alio „ tempore rejici nequeant, neque gravem impensam „ afferunt. Cetera vero, quæ diuturniore opera indigent, ita sanciat, ut ad ea implenda „ tempus præstinet, & opportunos terminos, constitutus „ censuris ac poenis, quæ expedire in rem juxta „ negotii magnitudinem videbuntur. Quare si videat „ imminuta aut Provincialia Decreta nostra, aut „ Apostolica præterita lustrationis antiquatas „ leges, si poena jam aliqua constituta sit, diligenter „ curet, ut animadvertatur in fontibus; „ qua ratione ad obedientiam inflammantur „ universi.

Secundum offerent pro exigenda Episcoporum præsentia Caroli literæ ad Casalensem Episcopum sub Junii exitu MDLXXXIV., in quibus gemino medetur Provinciam suam incommodo docens, quantum a Pastoralis vigilantia desest, qui ab Ecclesiæ suæ gremio abest Antistes.

„ Albensem Episcopum rite inauguratum dimissi, „ & licet in Sponsæ suæ amplexus convolaturum „ putarem, audiit illum ex Gonzagæ Ducis voto in „ Urbe Mantuana substiturum, donec ætas effluat.

„ Magnam ex hoc animi molestiam cepi, cum propter „ ingens Ecclesiæ illius detrimētum; absente „ enim Episcopo invalescent ejus Regionis mala; „ tum propter inanes ejus Antistitis curas, quem „ video implicitum negotiis, a gradu suo, & „ Ecclasiastico Viro heu nimium alienis. Idcirco „ eo animi candore, quo tecum libenter utor, statui „ sententiam in hoc meam aperire, imo enixe obsecrare, „ ut oblata opportunitate de hoc cum Mantuæ „ Duce aliquid transfigas, quo illum ab hoc „ suscepto consilio cures dimovendum. Verum „ eadem mihi se offert occasio, ut pro veteri mea „ in te benevolentia, & Pastoralis, quam Ecclesiæ „ tuæ debeo, vigilantia par tibi officium persolvam, „ quem invitus video ab Ecclesiæ tua divullum, & „ Secularibus abstractum negotiis; quamvis mihi „ rediturum te ad mores tuos, & veterem „ vigilantiam promiseris. Sane misereor Gonzagæ „ Ducis, qui propter Comitum Theodori interitum, „ optimum certe administrum, ac rerum suarum „ scientificissimum amisi; Verumtamen utilius agi „ negotium Ducis crederem, si subiecti ditioni sui „ populi diligenter a præsentem Episcopo regantar; „ præterquamquod curari diligentius animarum „ utilitas debet; cum illa, quam tenes, Episcopalis „ dignitas doceat, Sacra humanis omnibus antecellere, „ neque in hoc terrenarum rerum hærendum „ luto, sed pro virili in Pastoralem „ administrationem intendendum, & „ *digne amulendum in ea „ vocazione, in „ qua vocati sumus.* Suscipe, obsecro, hanc „ curam te dignam, dignam sublimi ingenio tuo, „ dignam nobili illa, qua cumulatus a Deo es, „ mentis acie: Par adhibe studium in ovium „ tibi commissarum tutelam, quod hæcenus in „ luteis hæc negotiis insumpisti. Hoc a te „ spero, atque a Deo precor. Quid „ plura? diligentius curaturus Provinciam „ suam utilitatem, obtinuit Breves a Pontifice „ Literas, quibus subiectos sibi Episcopos etiam „ panis indicis possit ad Seminaria condenda „ compellere.

(a) Passionis Christi memoriam cum Ipse altius contemplando menti infixerat, tum aliorum etiam animo intime conabatur inferere. Cum Dominicum Ferrum ad conciones habendas legasset „ Ductum Arsitium, hæc commendavit in Epistola: „ Etiam „ sub vesperum inter preces populi sermonem habes; „ nec enim minor multitudo conveniet, & „ erit locus aptissimus, ubi de Passione Domini „ agas;

tur assidue, plures apud se in id apte compositas imagines circumferabat, rei ipsius proposito indicio uberem meditandi copiam hærenti animo suffecturus. Porro alia in meditandi usum ex assidua lectione collegerat, quæ secreta seorsim in capita, tria aut quatuor iuxta molis volumina conflaverant, quorum aliqua inter præcipua Bibliothecæ suæ ornamenta a Canonicis Ordinariis religiose custodiuntur. Itaque, quò eurus vacaret meditatio, Sacellum sibi in suprema domus parte extruxerat, & parvum cubile, in quod remotior ab hominum conspectu opportune fecederet. Verum hic quotidianus precandi ordo. Alter erat in annos singulos: bis nimirum sacram solitudinem adire, ubi eurus depositis omnibus, mentem vehementius in divina intenderet. Quo tempore labe omni animum absterfus, universas Sacerdoti noxas aperiebat; quare instauratus quodammodo se reficiebat in posterum, ac si primùm e carcere emissus Athleta ad metam aspiraret, etsi jamdudum hærebat. Institutum hoc deinde saluberrimum in primis commendatum suis administris voluit, iisque præsertim, quos Provinciis Sacris præfecerat, ut eodem omnes ex fonte virtutum parium incitamenta haurirent (a).

Festos, profectosque dies statis recitandis in Templi maximi Odeo Sacerdotum precibus transigere mos erat; tanta autem mentem pervadere solebat delectatio, ut corporis veluti contagione liberatus animus uni hæreret Deo; quapropter re ipsa postulante, non raro Lectorum Præmicerius commotum leviter Præfulem ad

precum subtexendam seriem revocabat. Ab Odeo omnibus perfectis digredientem Sacellum subterraneum, seu, ut Ambrosiano vocabulo utar, *Hymale Templum* exiciebat; ubi precatus diu confertis, ut solebat, invicem manibus (quod idem devoti Deo animi indicium est) ægre ab Arapatiebatur divelli. Pedibus, aut equo iter facientem, nisi de gravibus rebus habenda distinerent colloquia, aut lectio impediret, mentem ad Divina adjiciebat adeo ab humanis alienam, ut totum se equi, quo vehebatur, ingenio, ac regimini permitteret; qua in re locuples tectis Cæsar Specianus olim Caroli familiaris, deinde Cremonensis Episcopus juratus, dum quæstio de Borromei moribus propter Ejustdem Apotheosum curandam haberetur, affirmavit: *Carolus instituto itinere Cassanum versus Divina contemplantem equo fuisse labente excussum, sibi que itineris socio ingenue confessum, nihil se de lapsu cogitasse, nisi dum ab eo commoneretur*. Alias item cum citato itiuere Mediolanum Novocomo properaret sub Cal. Novembris, cum hic Vereelleni Cardinali convento opus esset, præceps in foveam, superincumbente jumento, dejectus est ad Barlasinæ fines; cum vero propter tenebras prætergressi comites Ipsum non adesse postmodum animadverterent, ab iisdem regressis demum repertus est in fovea hærens, ac tacitus. Deinde Familiari suo sincere aperuit: tum se in meditandi studia intentum, quo loco fuisset, profus ignorasse.

His veluti familiaritatis vinculis Deo conjunctissimus Borromeus, licet Diœcesis

„ agas; qua equidem sic statuo: ad animos com-
 „ movendos nullum argumentum reperiri posse ac-
 „ commodatius, nullum omnino vehementius; at-
 „ que hoc in genere mihi in mentem venit, in
 „ omnes conciones semper aliquid ex Passione trans-
 „ ferri debere; quod si ad usum reduceretur, non
 „ mediocres fructus pareret.“ Idem sensit in Ho-
 „ milia habita ad Populum Mediolanensem, quæ XCIX.
 „ est inter editas: „ Jamvero Divino munere, & S.
 „ Sedis Apostolicæ benignitate septem illas Eccle-
 „ sias hic habetis, quibus ad Romanarum instar
 „ septem Sanguinis pretiosissimi effusiones, septem
 „ itidem Salvatoris Nostri in vivifica Passione sua
 „ itinera designantur ad diversa loca, & tribuna-

„ lia; quæ etiam ipsæ jure maximo hoc expo-
 „ sant, scilicet ut recolatis animo *Christum, & hunc*
 „ *crucifixum* .

(a) Colligendi animum exemplum, cum in se
 „ constituit, tum etiam sequi alios optavit. Nam Ca-
 „ nonicorum suorum Decano Caius veniam petenti,
 „ ut recipere se in Canonicæ Asceterium liceret, re-
 „ spondit: „ Valde mihi probatur consilium tuum,
 „ quod etiam Christi exemplo consentaneum video;
 „ qui postquam Discipulos suos in Judæam ad disse-
 „ minandum Evangelium legaverat, postmodum in
 „ deserta, & montana loca eosdem abstrahebat, ut
 „ ibidem Deo unice vacarent, & sibi.

sis administratio plurimis constrictum, atque implicitum negotiis teneret; ita tamen liber videbatur in singula, ut nihil curis meditationi detraheret, neque curæ meditandi refrigerare ardorem (a). Reddit huc loci locupletissimus testis Achilles Galliardus. *Neque prætereundum videtur (hæc ille testatus in tabulis est) quod mihi intuenti miraculo fuit, plurimis vero aliis spectaculo. Nimirum Ille in tanta occupatione Urbis, & vite, dum infinita conflueret opem postulantium multitudo, ita mentem in audiendo desigebat, ut omnia solerter excuteret, singula exciperet, felicissime questiones expediret; verumtamen oris modestiam, corporis habitum, & verba ipsa consideranti mihi perspicuum erat, hospitem plane Eum inter homines versari, qui suum in Cælis domicilium meditando collocasset. Tum veniebat in mentem, hoc sensu plane conscriptam eam a S. Luca sententiam: Oportet orare, & nunquam deficere. Sane hæc assidua Deum contemplandi ratio apicem quodammodo summæ meditationis tenet,*

ultra quem progredi nullus potest. Hæc Achillis sententia, cui aditipulati sunt plures, qui sæpius Illum in Divina peuitus abditum admirati præsertim sub vitæ exitum fuere.

Ufu autem, & quotidiano precandi studio, veluti gradibus, ad hanc rerum divinarum contemplationem venerat; quæ ut perfectior existeret, septum semper custodia quadam tenebat animum, ex qua non Illum deiceret oblata ulla profanarum rerum audiendarum occasio; cum nunquam rumores, & publicas voces confectaretur, imo ingratos veluti huiusmodi sermones auribus omnino respueret. Itaque Carolus hinc Pastoralis contentione fractus, inde suavissime in Deo conquiescens, curam Antistite dignissimam susceperat; Eum enim, dicere solitus erat, *optimum esse custodem sui, qui animum adeo caute, ac solícite regeret, ut agendi cura piæ meditationi non obesset, nec cælestium meditatio agentis conatum retardaret (b).*

CA-

(a) Contemplandi Divina studium cum Pastoralis cura mirifico vinculo conjunxit Borromeus. Quam in rem optime facit epistola ad Specianum missa VII Idus Jun. MDLXXXI. Conquestus paulo antea fuerat Specianus Brixienfis Episcopi verbis, quod Caroli aures non patuissent Brixienfi cuidam Civis, qui consilium postulaturus Mediolanum venerat; quare hortabatur, ne solitudinis amore captus audire aliorum preces negligeret. Illi in hæc verba Cardinalis respondit: „Optime scribis. pervium esse debere semper ad Episcopos accessum; qui procul dubio paratus semper, & expositus sit oportet, quo advenientium necessitates audiat, & opportune expediat. Verumtamen non arcti adeo præfinitum fuit Episcopo termini, ut abdere se in quamdam animi solitudinem nequeat, ut temporibus consulat suis. Suffragatur sententia mea Sanctorum Antistitem exemolium, qui licet egregie Ecclesiam administrarent, nihilominus sæpius latebant abditis, aut in literarum studia, aut precandi causa, aut demum privatis negotiis intentis; si privata dicenda sunt Episcopi negotia, quæ tandem omnia in publicam ovium utilitatem referuntur. Sic S. Ambrosium legimus studiis suis adeo implicitum, ut S. Augustino testi illius aduendi copia aliquando non esset; atamen scimus immenso Animarum Christo adjungendarum desiderio eximium eum Antistitem flagrasse. Occurret etiam S. Martinus, qui ad Episcopalem Sedem evectus, Monachorum tamen utebatur solitudine; cujus amore domicilium bis mille passus ab Urbe distans elegerat. Etenim docet expe-

„rientia, multum temporis in audiendis aliorum postulatis inaniter teri; quorum nonnulli intuiti sæpe miscent colloquia, & magnum horarum partem utilius impendendam intercipiunt. Hinc in tempestivis hisce fabulis se intermiscet sæpe humana aliqua affectio; si nimirum aut accepti nimium sint qui accedant, aut humanitatem nimiam obtendamus in caritatis speciem, aut etiam facile quoscumque audiamus, ut populates simus. Quamobrem licet petendi ex hisce sermonibus sint animarum fructus; tamen videmus minora expediri negotia, quo illis vacamus diutius. Neque tu ipse negabis, potissimum aaudiendi utilitatem sitam esse in rebus expediendis. Ceterum hoc scias velim, quod, siquando me in conclave recipiam, habeo semper in procætone vigilem domesticum, cui hæc cura incumbit: Ut siquid necessario audiendum incidat, non me dumtaxat moneat, sed statim accedentes introducat.

(b) Urebat ingens solitudinis amor Borromeus, ut patet ex epistola, quam ad Bartholomeum de Martyribus Archiepiscopum Bracharentem dedit, postquam depositum ab eo Pastoralis administrationis onus intellexit.

„Bracharentis Ecclesiæ onus ex Pont. Max. auctoritate te depoluisse, & in Monasterium tui Ordinis secessisse, ut ad mortem te compares obeundam, non sine tacita quadam invidia Jegeri. Venit mihi in mentem, quam tutum sit, ac tranquillum in eo opere sine inrellatione versari, quod unum necessarium esse Christus docet. Sed consolatur me in mediis cutis pastora-

„ 12

CAPUT XI.

Christiana Doctrina Scholas salubriter afferit, suisque legibus confirmat.

Tacitus expenderat animo Borromeus, jacere in tenebris omnia, nisi Fidei divinæ lumen accederet. Hinc ex divinarum rerum ignoratione caliginem primo in hominum mentes quamdam induci, quam sempiterna deinde hæreseos nox consequatur. Hac videbat ratione, latius Europa omni funestis illis temporibus falsas pervagatas opiniones: excitatas improborum sectas: obmutescentibus Pastoribus impune Gregem distrahi: pueros æque ac ætate proventus nullo imbutos dogmate facilius in prava prolabi. Sollicitum deinde habebat maxime periculi vicinia; cum grassata in conterminas regiones hæreticorum licentia ægre jam Alpium limitibus contineretur, quorum a natura vallum oppositum resciderat jamdiu. Acrius præterea urebat par rerum cælestium ignorantia in Mediolanensi Provincia; cujus causâ lata admodum via cis Alpes disseminando impio dogmati veluti panderetur. Quare Religionis Orthodoxæ sive tuendæ, sive propagandæ studio incensus,

morefque hominum ad Christi præcepta informandos suscipiens, corpore absens, utpote Romæ cum Pontifice orbis universi partitus curas, animo tamen præsentissimus, in primis Ormaneti, quem Vicarium elegerat, curam diligentiamque inflammavit, in evulgandis Christi præceptis, erudiendisque fidelibus collocandam. Neque piæ voluntati defuit Nicolaus, cumque jam Sacerdotum aliquot pio consilio institutos comperisset puorum erudiendorum conventus (a) in quindecim Templis, tenue illud disciplinæ invhendæ primordium solerter adeo fovit, ut duplo majorem Sodalitatum numerum venienti Carolo regendum traderet. Hic itaque præsens, suscepta administratione Provinciæ, in hujusmodi cura versatus est maxime; nec suum deesse passus est studium, qui alienum tantopere excitabat. Primo habito Provinciæ Concilio, sanxit, ut ab Animarum Curatoribus Dominica quaque, vel festâ die, dato signo, ad horam primam pomeridianam in sacras Ædes pueris, atque adolescentibus vocatis singillatim Fidei mysteria a Sacro Pastore aperirentur. Deinde Parochorum Urbis cœtu indicto, enixe rogavit, ne incuriâ suâ elabi tantum e manibus fructum paterentur,

„ libus ipsiusmet Jesu Christi optimi maximi Pa-
 „ storis exemplum, qui e Carlo descendit in ter-
 „ ras, & tot labores, atque adeo mortem sustinuit,
 „ ut centesimam ovem errantem, & vagam qua-
 „ reret, quæsitam inveniret, inventam in humeros
 „ tolleret, & ad ovile reduceret; te vero, quo tu-
 „ tiore in portu quasi navigas, eo ardentius spero
 „ Jesu Christo supplicaturum esse pro nobis, quo-
 „ rum angores, sollicitudinesque non ignoras.

Solus tamen esse didicit Carolus cum solus non esset. Etenim in Metropolitanò Templo cum Martinis precibus Feriæ VI. in Parasceve vacaret anno MDLXXXIV testatur in Tabulis est: Eum dum Passio Domini recitaretur ex Ambrosiani Ritus præscripto, adeo alienatam a sensibus fuisse, ut cum alia subinde ab Archiepiscopo rite esset concludenda Oratio, necesse f. erit, illum per administrum adstantem a suavissima illa contemplandi contentione distrahi, quò apte precum seriem retexeret.

(a) Venire mibi ad manus Hieronymi de Arabia literæ Carolo redditæ anno MDLXIV, dum adhuc Romæ esset. In iis piùm hoc Institutum Borromeo enixe commendat, & sperat, Ejus auspiciis facile amplificandum. Subscripsere iisdem literis ejus Societatis Sodales omnes, quos ex ordine recito, ut laus sit illis honos. Moderabatur igitur Sodalitium

universum Hieronymus de Arabia Sacerdos Mediolanensis, cujus ductu, in idem opus conspirabant Sacerdotes alii: Gaspar Berinzagus, Hieronymus de Dugnano. Franciscus de Crippa, Antonius de Manetibus, qui erat a Confessionibus Mulierum Converterarum S. Valeriæ, Balthassar Petrasancta iisdem item fœminis a Confessionibus, Ambrosius de Cremona Canonicus S. Ambrosii Majoris Mediolani, Joannes de Comitibus alter ex Rectoribus Ecclesiæ Sancti Protasii ad Monachos, postremo Paulus de Mozate Rector S. Sebastiani. Addidere deinde hisce precibus suffragium suum Nobiles Viri Rodolphus Crucejus Ecclesiæ Mediolani Primicerius, Andreas Rocius Mediolanensis Ecclesiæ Ordinarius, Tullius Albonensis, Joannes Baptista Vicecomes, Ludovicus Barbianus de Belzojoso, Jo. Baptista Borromeus, & demum Augustinus de Monte. Verum tot officia currentem jam Carolum incitarunt; quare statim in se recepit, ut pro virili per Ormanetum primo, deinde præsens per se ejus Societatis administrationem susciperet, ut mirum in modum reapse suscepit. Sed qui plura in hanc rem velit conlulat libellum Hippolyti Porri Patricii Mediolanensis, in quo fideliter Sodalitatis initia, & progressiones profecutus est Scriptor.

tur , populorum necessitatem objiciens , onus hoc illis commemorans Tridentini etiam sanctionibus impositum , preces demum admovens , ut ex quodam veluti fœdere cum laicis hominibus ad tuendam provirili , augendamque hanc , veluti Christianorum reipublicam , conjunctis viribus conspirarent . Hoc dimisso Concilio eos laicos , quorum perutilis in hanc rem opera offerebatur , ad se placuit acciri ; & efficaci , qua solebat , apud eos oratione usus fufe de Christianæ disciplinæ necessitate disseruit : commendavit Apostolis primò concreditum Divini Verbi evulgandi inunus , ac gloriam : paratam illis in Cælis affore mercedem pollicitus , vota aperuit sua de multis puerorum conventibus celebrandis , vicatim etiam per Diœcesim , tum demum de certo Virorum piorum numero congregando , quorum sanctitate , & solertia tanti operis moles firmitissime niteretur . Postremo sacros Oratores commendare e rostris convenientium frequentiam jussit : Patres familias compellere , ut Filiorum agmen duces ipsi ad conventus hosce præirent : suadere demum , indecorum æque fore parentibus sacra hujusmodi disciplina carere , ac magisterio .

His admotis stimulis , ordines facile omnes excitaverat Sanctissimus Antistes ; quare tanta omnium consensus fuit , ut certatim viri , ac mulieres ineuntis pariter ac provectæ ætatis ad Tempa statutis horis confluerent . Populi autem diligentiam Ejus etiam consequuta est cura . Frequentior enim Præful obire Tempa , fovere cœtus , verbis animos addere , firmare institutus , ne qua ex parte tanta contentione cœpta labefactarentur . Suis in Urbe oculis ; alienis in Diœcesi utebatur : Expeditum habebat ad nutus agmen expertorum hominum , & religiosorum , qui Præfulis muniti diplomate , per manipulos divisi , etiam montanas adire regiones non gravabantur . Eo transferendas Urbanas leges , eosdemque congregandos cœtus ipsorum solertia susceperat , vulgatis in Parochos edictis Pontificiis , quibus operam illi suam adjungere , & vocis officium ro-

gabantur . Hisce tandem subsidiis confirmatum brevi tam religiosum institutum fuit ; neque ulla tam infelix regio , aut subductus oculis pagus , quo non divini dogmatis lux Caroli ope diffusa pervaderet .

In hoc præcipue retinendo Instituto , cum Iultraret Diœcesim , versari Pontificiam sollicitudinem voluit . Quoscumque Ipse statuerat adire conventus , eos omnes magisterii divini curandi ministros voce inflammare , beneficiis prosequi , & fraterni veluti amoris significatione completi . Hinc tanta horum exorta contentio , ut molestias devorarent omnes ; contumeliis sepe ab improbis affecti , decoris aliquando etiam liventes vibicibus gloriarentur , modò conventiculis otiosorum dissipatis , ludicrisque conciliis , gloriosam præ se prædam agentes puerorum , juvenumque turbam in sacrarum Ædium collegia compellerent . Suarum verò esse partium intellexerat S. Antistes , Parochos urgere , quorum aliquos si aut desides , aut non bene animatos compererat , voce acriore , vel etiam pœnis excitabat . Hinc festis quibusque diebus confluentium multitudinem Tempa redundabant . Aliqui ad aperienda Fidei documenta , plurimi ad excipienda paratissimi aderant , suas pro ætatis ordine in classes distributi : Personabant omnia demum hymnorum , psalmodiarumque concentu ; ex quo tam sinceram animo voluptatem rustici præcipue homines perceperant , ut choreas , atque spectacula exinde averfantes , profanos etiam dies haustis e Christi Schola præceptis , aut religiosi cantuunculis consecrarent . Quare brevi deleta est vetus illa inscitæ macula a majoribus nostris suscepta ; quæque Fidei Orthodoxæ rudimenta ignari parentes aperire filiis neglexerant , ipsi a filiis parentes apprime postea doceri consueverant : nescio , majore ne senilis ætatis pudore , an puerilis gloria .

Tanta in saluberrimo Instituto amplificando felicitas , & percepta celeriter fructus utilitas acrius Carolum incitabat ad illud certis legibus , & præfidiis ita confirmandum , ut in futuram ætatem stabilis ,

& certa possessio permaneret. Collegium itaque amplissimum instituit, in quod gravissimos dumtaxat, & usu rerum probatos viros cooptari placuit. Hisce commendatum, & impositum onus est universæ administrandæ Provinciæ, quæ unis Diœceseos finibus terminatur. Leges deinde adjectæ, quarum ductu tota rei moles regeretur, auspiciis etiam, & præliis Præfulum, si contigisset, destituta. Hic autem ordo Divino quodam afflatu ejus Collegii magistratibus perscriptus.

Sex supra viginti prudentissimis Viris Religione, & autoritate præstantibus constat universa Sodalitas. Comitibus habitis, ex Ministris omnes eliguntur, quos suo Archipræsul deinde ornat suffragio, annuo tamen ex lege magistratu functuros, nisi proregetur imperium. Præfectus Collegio, & Præfecti Legatus ex Oblatorum Sacerdotum Societate optantur. Gemini hos excipiunt, quos Visitatores appellant: duo ab his Consiliarii: Censor deinde, & Scriba. Sequuntur istos alii duodecim, quos primarios vocant: agmen claudunt sex Assessores. Ut autem firmiter Collegium maneretur, hæere illud quibusdam veluti vinculis voluit Oblatorum Sodalitio, cui Præpositum item voluit universis præesse, insigni *Protectoris* titulo ornatum. Quo autem sartateque a quæstionibus, forensibusque judiciis Sodalitas fervaretur, sustentari eam insuper placuit sex ex equestri ordine delectis summis Viris, quorum religio cum nobilitate certaret; atque in horum præsidio Cætum universum semper conquiescere statutum est. Huic itaque Collegio Instituti sanctissimi retinendi provincia est demandata: Designatus etiam locus, ubi singuli festis diebus convenirent; sacra nimirum hac in Urbe S. Dalmatio Ædes, omni alieno, præterquam Archiepiscopi, jure absoluta. Sic stabilito Collegio, ejus Ordines optima regula muniti, & quadam norma, qua se invicem regerent; ceteros vero sibi subjectos prudenter moderarentur. Neque hic vacat sapientissima Statuta referre jamdiu Actis Ecclesiæ Mediolanensis

comprehensa, & omnium oculis exposita; singulorum dumtaxat munia paucis complectar. Præfecto, & Legato regenda imponuntur omnia. Visitatores Sodalitiam excitant, absentis Præfecti, & Vicarii præsentis administrati: lustrant etiam conventus singulos, operâ sibi adjunctâ primariorum duodecim: legum vindices licentiam compescunt, in id intenti maxime, ut sapienter instituta serventur. Consiliarii Præfecto, quidquid in rem facit, prudenter objiciunt. Censor in Collegiarum mores solerter, & religiose inquirat, quos a recti norma aberrantes vocis officio perstringit, aut perditos Præfecto defert; cujus monitis siquis refragetur diu, ex Ordine tandem exturbatur. Scribæ tabularum, atque Archivi curandi demandatum est munus. Assessorum demum opera aut in consilio dando, aut in rebus administrandis collocata est.

Hæ primarii Ordinis provinciæ: Alia etiam destinata sunt minoris Ordinis munera, cujus auxilio singuli reguntur in singulis Templis conventus. Suus in unoquoque Præfectus, Legatus, Consiliarii, Censor, & Scriba: Alii deinde adnumerantur; magistri nimirum absentibus substituendi, iique, qui a silentio, fovenda pace, visendis ægris, cogendis pueris, & Patribus deducendis sortiti sunt nomen. Eminent inter ceteros eorum pietas, & patientia, qui fora, & frequentiora Urbis circumeunt loca, dissolventes ludicros conventus, otiosos pueros pie avellentes e triviis, aut a privatis ædibus ingenuos adolescentem, conferta manu, in Tempora comitantes. Insuper esset singula hujusmodi Instituti officia persequi. Derivatam ex eo utilitatem siquis metiri cupiat, recolat velim ingentem ministrorum numerum, qui operam Sodalitati adjungere; cum CCCC. Urbem hanc; MD. Diœcesim obeunt, festo quocumque die vagos, vel reluctantes pueros comiter, & industriè in sacras Ædes, veluti in Christi castra, compellant.

Ad moderandam autem certo ordine sacram hanc Rempublicam statuerat Cardina-

dinalis, dissolutis Christianæ Scholæ conventibus, in S. Dalmatii Æde festis diebus coire Primores omnes utriusque Ordinis admittros; ubi palam Præfecto cuncta exponerent, quæ per eum diem comperissent: edocerent, qui fructus Animarum esset, & singula demum per feriem; sive remedium, sive consilium postularetur. Hinc unius Concilii compendio permanebat ad aures, & proferebatur in medium, quidquid in longe etiam distita regione Urbis ageretur. Hisce præsidiiis opportunissimæ e vestigiò pronuntiabantur sententiæ; & cavebatur, ne mali diurnitas silentio corroborata inualesceret. Ex Urbanis derivata cœtibus utilitas docuit deinde, hujusmodi concilia opportuna fore etiam in agri Plebibus. Quare excitata sunt etiam in Metrocomiis; eorumque cura fuit, Doctrinæ Christianæ conventus in Villis moderari; hac tamen lege, ut quibusdam obedientiæ vinculis cum Urbana Congregatione hærerent, iisdemque sanctionibus continerentur. Idcirco a minorum Sodalitatum Præsidibus communiti, statim Supremus Præfectus, ejusque Administristri providebant opportune, quotiescumque ad lastrandas Dicecefeos partes Mediolano egrederentur: Tum enim in rebus componendis arbitri, ac iudices efficiebant, ut miro concentu hujus corporis partes omnes nexæ, atque jugatæ capitis imperio consentirent. Sic optime dispositis universis, quidquid ubique sancitum erat, aut provisum, Archipræsuli renunciabatur, ex cujus semper arbitrio omnia pendeabant. Hæc itaque Instituti sanctissimi servandi ratio singularis certe, & admiranda Illo Authore viguit, exteris Episcopis ad imitandum proposita, cui par nihil in Orthodoxa Republica reperitur, imo nihil secundum.

Neque tam claro Ordini unquam

aut dignitas defuit, aut Borromei benevolentia. Hic amplissimis ab Apostolica Sede impetratis diplomatis, illum ornavit Pontificiæ Indulgentiæ beneficiis: deinde certis præscriptis legibus ad Christianæ virtutis ineundam viam acriter inflammavit: jejunia extra ordinem, crebram noxarum expiationem, & frequentem Synaxim indixit. Hortabatur Parochos, ut in Administratos hosce informandos diligentius incumberent, stimulos etiam currentibus admoverent: præsertim vero Divini verbi cibo reficerent. Plurimis Pontificiis curis hanc etiam adjecerat, ut ad Cal. Majas quotannis in Templo Maximo singulis noxarum pœna per Pontificis veniam liberatis, Sacram Eucharistiam manu sua impertiret. Beneficia hæc cum labat sacra Oratio, qua illos hortatus vehementer, ut susceptum officium solerter retinerent; spei deinde, & alacritatis plenos e sinu dimittebat suo. Atque hujus laboris fructum sanè cepit uberrimum; cum singuli ex iis, profani licet ordinis, ad disciplinam sacro homine dignam aspirarent; cumque se viderent Caroli iussu nonnullis Pastoralibus curis implicitos, Eum deinde Parentis loco colerent; Ipse filiorum instar eos amantissime complecteretur. Neque auctum in dies Societatis hujus numerum vacat recensere, cujus cœtus, & cœtuum frequentiam Acta Ecclesiæ Mediolanensis propositâ tabulâ nitide aperiunt. Hoc unum non videtur omittendum: quod hujusmodi Instituti concilia quindecim huc veniens cum accepisset, quadraginta super septingenta regenda Successoribus reliquit: Hæreditatem amplam quidem, sed longe majore semper fructu abundaturam; cum nunquam intermissa succedentium Mediolanensium Antistiticum vigilantia Borromei expectationem aut vicerit, aut saltent expleverit (a).

CA-

(a) Disseminari per Italiam omnem hujusmodi Institutum enixe optavit. Hinc cum Arimino transiturus, videretur dum, Romam proficisci vellet anno MDLXXIX., Joanni Baptistæ Castello ejus Urbis Episcopo ad se amice invitanti respondens, nihil aliud vehementius cupere testatus est, quam ut religio-

sum hoc opus instauraret; sic enim die XI. Augusti rescripsit: „Tua, ut Arimino transeam invitatio, profanum omnino officium sapit. Hoc ego „a te expectabam potius, ut liberam mihi potestatem faceres, atque amplam, sermonis alicujus „ad institutâ istâ Scholâ Christianæ Societatis hæbe-

CAPUT XII.

De Spe, ac fiducia in Deum.

DIvinam, qua præditus fuit Borromeus, Fidem divina item Spes corroboravit, quarum virtutum altera cum ad agendum impelleret; altera, ut constantissime perficeret, hortabatur. Etenim cum cogitationes ad Deum unice referret suas, fas erat, ut stabilis esset in ejus tutela fiducia, cujus causa optimum semper rerum opperiebatur eventum. Ex multiplici curarum æstu agitato, divini præsidii velut anchora fultus; imo rebus conclamatis, ac perditis, reclamante licet prudentissimo quoque, fidentius præsentem sibi Dei opem fore affirmabat; Ejusque opinionem felicissimum semper confirmavit rerum eventus. Quare hæc frequens Ejus vox erat: *Optima querenda primum, tum optima quoque speranda; neque certiozem divinitus spem affulgere posse, quam si ab hominibus nulla objiciatur. Etenim cum divina humana sapientie modum excedant, Deum sepe ea præstare, quæ homines imprudentes desperent (a).* Itaque gravissima æque, ac minoris momenti fufis ad Deum precibus auspiciabatur, urgebat, perficiebat, eo intentius semper obsecrationibus vacans,

quo cura vehementius ureret. Quod si afflucta omnia cerneret, nihil de precum constantia remittebat, piam vim quamdam veluti illaturus Deo, & junctis aliorum, populique, quibus sua commendabat, viribus plane de Superis triumphaturus. Mecum aliquando sermonem ferens suadebat vehementer, ut omnem in Divino præsidio spem collocarem; sibi que, quod nuper hac in re acciderat, familiariter exposuit. Narravit autem, apud se rationum suarum administratorem multa de ærarii inopia conquestum venisse: nullam expediendæ domesticæ difficultatis apparere rationem: orasse, ne pessum daret omnia nimium liberaliter in aliorum subsidium profusa: interim fidem Caroli syngrapha obligari posse, quo præsens ab aliquo numeretur pecunia. Ad hæc subridentem se respondisse, ajebat: Deum auxilii authorem fore, neque de Ejus ope unquam dubitandum; quo audito, multa secum mullitans miniiter abcesserat. Adjecit deinde, post duas horas redditas sibi ab Hispania literas, quibus ter mille nummos, partem Toletanæ pensionis, sibi numerandos a trapezita in præsens monebatur; Quare illi ad se accito, epistola coram resignata, dixisse: *En modicæ Fidei: num abbreviata est manus Domini?* Sibi autem, candide conclusit,

(a) Tria potissimum occurrere in hac historia, quibus maxime labefactari Caroli spes debuisset. Nullibi tamen ea constantius triumphavit. Omnis enim institutis de jure Archiepiscopi controversiis, de quibus satis: primo tentavit Illius animum Modoëntium a Ritibus Ambrosianis defectio: deinde Concilii sui IV., & V. acris censura: ultimo concitatum a Rhætis in Mesaucos, & Vulturenos bellum. Veruntamen quam Deo semper firmiter hæreret, in literis suis docuit. Cum de Modoëntium Ritibus ageretur, hæc ad Specianum habet: „Cum S. D. N. in aliam partem rem accipiat, „quam ego sensi; ideoque Ejusdem desiderio sine „cere obsequi constitui. Quare Modoëntenses con- „sulatus sum, ut docebant literæ ad eos datæ. „Nunc in uno Deo conquiesco, quem unum spe- „ro, facere posse damna, quæ inde facile redun- „dabunt, atque ea permitturum, quæ ad suam glo- „riam expedient maxime.“ Quod spectat ad Con- „ciliorum suorum cladem; audi literas ad P. D. Andream de Avellino ab eodem datas, qui Caroli des- „perans ea occasione reditam, scripserat perditum „iri omnia, ut in recitata superius ejusdem Epistola „legimus. Hæc igitur Carolus respondit: „Siqui ex

„Mediolanenibus erunt, qui animæ suæ curam ha- „beant, non ideo peccabunt, quod aliqui pec- „cent; sed Divinæ, & Ecclesiasticæ legibus mo- „res accommodabunt suos; imo exemplo suo alio- „rum scelera emendabunt, & corrigent. Doleo „me citius isthæc redire non posse, propter im- „plicata Ecclesiæ mea negotia; sed quoniam in „his Dei causa agitur, certo sperare omnibus li- „cebit, me ocyus adfore.“ Ultimo cum a Lu- „stratione Mesaucorum plures existent jam menses, „quin Vulturenos adire posset, interrito animo spe- „rare non desit; quare aperiens rem Valentis Ar- „chiepiscopo, hæc habet: „Cum cogitaret in- „Vallem Tellinam, quæ longe maxima, & fre- „quentissima est, proficiscer, tantæ repente Hæ- „reticorum, atque improborum hominum arte, „difficultates ortæ, tanti tumultus excitati sunt, „ut iter hæctenus differre necesse fuerit. Quare „illud reliquum est, ut Patrem Misericordiarum „Deum etiam atque etiam oremus, ut quod cœ- „pit, pro summa sua benignitate perficiat. Quam „quidem ad rem obtinendam, cum multum pre- „ces tuas, & Sacrificia profutura esse confidam, „magno opere Tibi eam commendatam esse velim.

clufit, divinitus hoc obveniffe afflictiſ rebus ſubſidium; cum ad bi-meſtre ſpatium penſionis ejus ſolutio ex condicſto eſſet dif-ferenda.

Majori tamen Supremi Numinis pro-videntia ſervatum S. Antifitem teſtantur monumenta alia tabulis etiam conſignata. Cum vehemens illa Ipſum inter, & Magiſtratus ferveret contentio, de qua ſæpius incidit ſermo; divina plane ope circum-ſtantibus ſæpe periculis videtur ereptus. Ex Senatorio Ordine ſcripſit ſummæ aucto-ritatis Vir, & rei totius conſcius: quem-admodum ab Eccleſiæ ſinu ejeſtis Caroli ſententia primariis Viris, aliqui ex Con-ſiliariis Regiis in id conjuraverant, ut gravius aliquid in Cardinalem decernerent; rati hac una ratione poſſe invictam Il-lius conſtantiam ſuperari. Verumtamen, quoties ſceleris ſocietatem coiſſent, delibe-raturi, quod in peſſimum experiendum conſilium opportunum videretur; repente omnes ſui penitus diſſimiles, re infecta, ſemper e concilio ipſo digrediebantur. Tan-tam enim de Ejus ſanctitate opinionem imbibebant animo, ut horrendum ſcelus illud ipſis etiam perficere conantibus vide-retur. Quæ divinitus injecta religio licet crebro repudiata animis, eos tamen ſem-per inceſſit de hac re ſermonem facturos; fatebanturque, eoſdem ſe nolle ſalvum Bor-romeum, & itidem velle.

Cannobii Plebem ad Verbanum La-cum luſtraturus, iter equo inſtituerat pa-gum quemdam verſus, Cavalium nomine, Ithacam veluti nudis affixam ſcopulis; cumque arctiorem callem in præcipiti etiam loco poſitum affectaret, Eum repente la-bens equus effudit. Attamen quæ vix ſtan-ti equo ſuſtinendo par videbatur ſemita, ſtratam cum equo ſefforem ſuſtinuit, li-cet ſubter hianti voragini plane immine-ret. Alias noctu a vico Decimo regre-diens, precibusque ſuis diſtractus, in pro-fundam foveam præceps cum equo incide-rat. Preſſus pondere Cardinalis, vix de-mum extrahendus, equo occiſo, credebatur: Ille unus de jumentis cæde peragenda con-ſultantibus refragatus eſt, Divino fretus au-

xilio. Re vera equus ſe in pedes momen-to erigens, Carolum ſervorum manibus fa-cile redimendum objecit. Itaque præſen-tiſſimæ opis divinæ commonitus, nullam juſta de cauſa ſubire periculi aleam re-formidavit. Non Illum viarum longitu-do, aut difficultas, non tempeſtatum aſ-peritas, non veſturæ incommoda, non præaltis obſiti nivibus, & dumis montes, non rapida flumina, aut ætuoſi lacus retarda-runt, quominus Dei honori quidpiam de-ferret, in cujus præſidio fidenter admo-dum verſabatur.

Hæc Borromei Fiducia, utpote Ipſum quodammodo extra teli jaſtum conſtitue-rat, ſic certam etiam familiaribus ſuis ſe-curitatis ſpem fecerat; quare inter eos crebra, & glorioſa inſtituebatur periculo-rum commemoratio, quibus, Eo auſpice, feliciter fuerant deſuncti, cum nullum un-quam diſcrimen Illius familiam funeſtaſſe diceretur. Enimvero Homatus præceps ad Camaldulim ex rupe elapſus, & Tauruſius Ticino abſorptus, mirabiliter ex mortis faucibus fuerunt erepti. Illud vero inſtar eſt omnium, quod Hieronymo Caſtano ex domeſticis ſuis anno MDLXXXI. ad Cal. Jun. contigiſſe plures teſtati ſunt, inter quos Joannes Baptiſta Guenzatus Poligna-ni Epifcopus oculorum ſuorum fidem in-terpoſuit. Conſecrationis Pontificalis riti-bus expiaturus erat ſacram Ædem Cuaffi montani vici Carolus, qui tum Arciſati plebem obierat. Porro inibi nocturnæ per-vigilationi adeſſe alternis juſſerat familia-res ſuos, inter quos Caſtanus etiam, qui ſummo mane Conſecrationi ipſi ad multum de more tempus interſuerat. Hac peracta, Varuſium recta contendendum juſſerat Bor-romeus. Hieronymus interim dum mulæ inſidens, elatam Archiepiſcopi Crucem præ-fert, obrepente ſomno victus, hanc ra-mis protenſæ in viam arboris caſu impli-cuit. Sed inter Crucis ſolvendæ curam, & jumentis trepidantiſ fremitum diſtractus, e tergo mulæ excuſſus cadit. Pedem alte-rum adhuc ephippio inſertum ægre cona-tur ſolvere; concitata belluæ impetu, curſuque per devia, & avia abreptus qua-

tuor stadiorum spatio, tandem solutus teluri affligitur. Fit ocys comitum concursatio; quemque minutatim in frustra concisum falso animi vaticinio præceperant, incolorem humo surgentem famuli complectuntur. Hoc divina veluti virgula sibi accidisse Castanus idem memoravit, Borromeo defuncto: Testis eo magis ab assentatione alienus, quo periculo propior fuit (a).

Illud autem in Caroli Fiducia occurrit mirandum maxime, quodd, cum fidentissime speraret omnia; nihil tamen præsidenter unquam expetere visus est, summam spem summa semper ratione, ac prudentia gubernans. Hac duce, nullum subire ausus fuit discrimen, nisi gravi de causa; nihil unquam extra ordinem suscepit, nihil demum aut a Dei gloria se junctum, aut a prudentium virorum judicio alienum. Nemo minus timidus, sed nemo cautior: humanis etiam abunde munitus auxiliis, divina postulabat: his fretus; sed illa non recusans; humanitus tentans omnia; divinitus cuncta perficiens. Quare gravissimo illo, & pestilentissimo, qui in-

ciderat, anno omnia solerter a se, suisque cavito contagionis pericula, nisi in qua Pastoralis muneris necessitas coniecisset. Hinc familiares sæpe conspicatus improvidos, fuggillabat acris, monens, eos Pontificii expertes muneris nefas esse ad infirmos accedere; se vero nefas esse recedere. Uno Dei auxilio morbum depellendum esse credebat; humanis interim veluti consiliis, ut ceteris omnibus, remedium apponendum curabat: Idcirco providit solertissime, ne grassaretur lues, dirempto primùm commercio; mox segregatis tuguriis, prout humanæ curæ congruum videbatur. His Ille veluti certis finibus spem suam comprehendit semper, quos ultra, citraque virtus consistere: in id excubans, ne animum audacter efferreret, neve humiliter desponderet (b).

CAPUT XIII.

Quo Amore in Deum ferretur.

UT facilius Amoris, quo in Deum ferrebatur Carolus, cubile ipsum ingre-

(a) Ægre multis persequat pericula, quibus feliciter defuncti sunt, quotquot Cardinali operam adjuvare. Joannes Bassus huc narrat in Tabulis: „ Publica mihi odia denunciaverant Helvetii eo, „ quod Caroli edicto obsecutus, Ejus Literas recitaveram, quibus vetabantur statuta Ecclesiastica „ pœnâ Lepontii commeatu, & triticum a Mediolanensi Provincia asportare. Visum illis est ad injuriam, quam mihi inferre moliebantur, valde „ opportuum consilium meum, quo paulo post ex „ Quinti Templo jusseram vexilla quadam ibidem „ pendula asportari. Nonnihil mihi de injuria suboluit; quare unum mihi præsidium fore apparebat, si literas a Carolo impetrassem. Summopere tamen verebar, ne serum nimis propter locorum distantiam veniret auxilium. Itaque scriptis in incertum literis, occurrit ignotus homo, quem rogavi, ut Cardinali redderet. Sane mihi divinum veluti illud præsidium fuit; nam citius „ Ejus responsum, quam per Tabellarium publicum, „ mihi ad manus venit; quo vix accepto usus feliciter sum ad vim, quæ jam intentabatur repellendam. „ Aliud pariter affert Jo. Baptista Pellanda Eques Auratus Biaschâ item oriundus, & fatetur se certe habuisse miraculi loco. Reddo ejusdem verba: „ Dum Cardinalem Iraniam trans Ticinum „ deducerem, repente equi præeuntis calce, & tam valide in crure adpetitus sum, ut caligo „ usque oculis offunderetur. Dolorem tamen vin- „ cere conatus, iter ultra prosequi volui, neque

„ usquam Carolum deserui. Quater eo die Ticinum „ trajecimus, & undè pertingebant genu. Vespere cum me recepissem domum, detractis ocreis, hians & eruentum vulnus ovi albumine oblini „ jussi. Cumque mane postero sequi iterum officii „ causa Cardinalem vellem, crure inspecto, vidi „ obductam vulneri cicatricem, imo vix cicatricis „ vestigium.

(b) Quo vehementiora ingruerant pericula, uberiori se abundantur gaudio sperabat. Id sæpe expertus, docuit etiam Joannem Episcopum Barcinonis, qui sibi sollicitudines aperuerat suas: „ Te ex iis Dei „ ministris esse, qui *incontusibiles*, atque *irreprehensibiles* sunt, perpexi ex literarum tuarum verbis, quibus animi tui angorem, sollicitudinisque magnitudinem exponis. Ejusmodi enim animi sensus, ac dolor excellentem divinæ gloriæ zelum arguit. Non enim dolet, nisi qui amat; itaque David zelo tabescebat, quia Dei legem, quæ ipsi carissima erat, contemnit, & pro nihilo haberi cernebat. Apostolum vero Paulum urebant, vehementerque excruciabatur eorum, quos summa *caritate complectebatur*, casus, atque offensiones. Sed ut ille in ipsis angoribus replebatur consolatione, & *superabundabat gaudio*; ita mihi persuadeo, te celestis latitiæ suavitate sæpe deliniri, intimisque sensibus perfundi. Nemo enim est, qui vel sciat oportunitus, vel possit abundantius consolari nos, quam Spiritus Sanctus verus mœrentium Consolator.

grediamur, relegenda videntur Eiusdem pro Deo assidue contententis vestigia, ex quibus tetatam facile fiet, illum semper in *Divinorum unguentorum odorem cucurrisse*. Quamquam non eum ulla moverat suavitate illecebra; *sed fortis, ut mors, dilectio* ad difficilia quælibet, & aspera subeunda impellebat: quam quidem assiduam contentionem nulla unquam animi remissio consequebatur. Nullis neque locorum, neque temporum finibus cogitationes continens suas, alias ex aliis agendi causas ferebat quotidie; cumque fracta assiduis contentionibus ministrorū constantia hæreret laborum pondere oppressa, Ipse impiger, atque invictus corroboratam agendo constantiam, & ad aliorum sustinendum onus promptissimam afferebat. Neque subsecivam ex negotiis horam aliquam quieti unquam videbatur daturus; hæc enim ne unquam caperet, summopere optabat. Quæ quidem in vestigandis angustibus sollicitudo eam ab Augustino Valerio vocem expressit: *Promptum, atque paratum. Carolum ad subeundum martyrium fuisse semper; martyrium vero Borromeo expofitum, ac promptum nunquam*. Idcirco nunquam ab eo amici, ac familiares impetrare potuerant, ut struatas sibi averteret, præsidio aliquo comparato, insidias, ea potissimum nocte, qua intentata nex ausu horrendo fuit. Cum vero militum præsidii, armatorumque turmis se circumfessum videret, patentibus, & perviis januis, domi se tenuit, præsidium veluti sibi denuntiari ratus, non arma; neque carere publico voluit, ab inimicis familiaribus de more deductus, siquo illum aut religio, aut Pontificia negotia per id tempus evocassent. Quod in mortem libenter ruentis animi indicium certe fuit, Lydiusque, ut ita dicam, summi in Deum Amoris lapis. Pronuntiatâ palam in Provincia præsidem anathematis sententiâ, eum adierant Sfondratus, aliique primariæ nobilitatis Viri, qui oblata oculis illa formidolosissimi temporis tempestate, ut decretum illud refrigeret, orarunt dia; exorarunt nunquam. Scilicet in hæc ver-

ba respondit: *Moneri se purpuræ, quam induebat, chlamyde, ne pro Christi Ecclesia sanguinem dubitaret effundere*. Cum autem re infecta redituri, tandem postremas admoverent preces, ut se parietum, portarumque præsidio tueretur; hæc a se abesse omnino defensionis curam, impavide pronuntiavit. Ea semper animo obverbatur negotiosa item, & suavis cogitatio, ut novas quotidie vestigaret propagandi divini cultus rationes, Divini Amoris universo orbe libentissime excitaturus incendium. Hinc mirificus ille dicendi ardor, & in concionibus habendis occulta vis, ut fulgurare, tonare, incendere crederetur. Tot autem obrutus curis, ex familiarium, & Medicorum sententia impar omnibus perficiendis habitus est, nisi infirmas naturæ vires indita quædam cælitus virtus corroborasset; laborumque & jejuniorum copia opprimendum alioquin corpus occultum quoddam amoris tanquam pabulum, refecisset. Inde diffusa semper in exporrecta fronte hilaritas, licet pallor, & macies inficeret. Imo erupisse quandoque Eius temporibus circumfulsam lucem jurati testantur plures, & præcipue Philippus Nerius vitæ sanctitate, & prodigiis celebratus, qui multa Eius familiaritate usus, constanter asseveravit: *Se in Caroli cultus contemplatione defixum Angelicam in eo sæpe majestatem, ac lucem fuisse admiratum*. Sed quo Borromeus perfundebatur gaudium, par illud in adstantes redundabat. Etenim cum melle dulcior ex Eius ore flueret oratio, colloquentes blandâ illâ animorum conciliatriculâ eloquentiâ sibi devinciens, triumphabat de omnibus. Hoc autem prodigii instar credidere plurimi, nunquam refrixisse conceptum fenel ardorem in iis, quos Carolus verbis semel inflammasset. Etenim Eius voce incitatos familiares suos nihil intentatum deinde relinquere fama erat; nec unquam ab incepto destituros, nisi re absoluta, perfectaque; præsertim cum eam in agendo alacritatem, & animi gessientis lætitiâ in iis admirarentur omnes, ut ad domesticos quosque idem Caroli ardor propter affini-

tatem amoris quandam *pertinere diceretur (a).

Utinam vero ea scrutari intime licuisset, quæ, remotis arbitris, Deum unice testem habuere; eaque omnia, quæ aut privato conclavi, aut tenebris ab Eo commendata delituere, ac delitescent semper. Nemo animi rimam ullam pervadere potuit: nemo ullam sermonis ansam arripere, ut eum cordis in Deum anhelantis affectum teneret, quem secum semper religiose habuit. Aliqua quidem assequi conjecturâ licet, non tamen consequi, recoleantibus suum precandi diurnum studium, nocturnumque, imo assiduam meditantis cum Deo consuetudinem. Nonnulla dumtaxat distimulare non potuit cauta licet Ejus dilectio, cum in vitæ finem vergentem, ad Deum, unde manarat, inhærens amoris flamma, sapius impelleret. Crebra enim Illi vox de optando vitæ exitu, & aliqua de vitæ diuturnitate, lenis tamen, querimonia. Memini Andream Pionnium, Carolo familiarissi-

num, multa mihi amice colloquente aperuisse, ex quibus manifesto teneremus, Eum ad vitam cum morte commutandam aspirasse vehementer; imo aperte constitisse, id a Borromeo enixis precibus postulatum, quod brevi etiam summo cum omnium lustu impetravit. Scripsit etiam a Basilica-Petri, Carolum cum Adurno de vitæ exitu, quem sibi imminere dicebat, differenter rogasse, quotum Ipse ageret ætatis annum? Cum autem ille quinquagesimum respondisset, dixisse dolenti similem: *Nondum obeundæ mortis tempus advenit?* Quæ quidem vox perspicue suum de breviori vitæ curriculo desiderium aperuit. Hoc etiam curiosus in Ejus mores inquirentibus patuit, jucundam Illi semper fuisse injectam mortis suæ mentionem; & dicere solitum retulere plures: *nihil gratius obversari suis oculis, quam funebrem exequiarum pompam*; utpote in alienæ mortis imagine suam ad Deum migraturi felicitatem expressam quodammodo intueretur (b).

CA-

(a) Aliquam hujusmodi amoris ansam arripiamus, & unas saltem ex Ejus literis recitemus, quæ Caroli caritatem ceteris impertire solebant. Eas habere breviter, quas dedit Simoni Card. Talliavæ: „ Cum dignitas omnis, tum hæc præcipue, qua nos insigniti sumus, magnum habet onus adiunctum, magnam officii perfectionem, totiusque vitæ sanctimoniam requirit. Positi sumus, quasi in amplissimo orbis terræ theatro, habitu maxime insigni, dignitate eximia, ut ex vitæ nostræ ratione, quæ latere, aut obscura esse non potest, omnium virtutum exempla assumantur. Nos in primis oportet ita omnem vitæ cursum instituere, & in omni ejus munere versari, ut qui viderint nostra bona opera, divinam bonitatem & agnoscant, & prædicent; sentiantque quosdam veluti aculeos, ac stimulos sibi admoveri ad pietatem omni studio, conatuque complectendam. Qui hunc ad modum vivunt, non solum ipsa virtute, qua nihil pulchrius, nihil præstabilius, bene de Ecclesia (cujus sunt quasi cardines) merentur; sed multo etiam magis virtutis exemplo. Non enim solum virtutem ipsi colunt, sed etiam infundunt in alios: Christianæque perfectionis pulchritudinem, ac formam, tamquam in tabula spectandam, imitandamque proponunt. Gregorius Nyssenus Vir clarissimus, Christianos esse oportere piæres, ait: Pingere autem debere Jesum Christum, non colorum varie mixtorum temperatione, sed morum pulchre compositorum sanæ vitæ. Nos oportet esse formæ tam excellenter pingendæ, conformandæque magistros. Expri-

„ mamus eam quàm decentissime, & quàm maximè fieri potest veritatem imitemur, & sub aliorum oculis ponamus. Paulus quidem Apostolus „ in eo se continenter exercebat, ut quæ decerant „ in se ipso, ad hanc Christi effigiem absolvendam „ omni studio suppleret. *Adimpleo* (inquit) *est, quæ desunt passionum Christi*.

(b) Borromei acta, & scripta omnia, nihil nisi divinum amorem sapiunt. Difficilius putes Eum de humanis, quàm de cælestibus rebus sermonem unquam instituisse. Hæc Ascanio Columna S. Sophiæ Abbati affini suo ferventissime inculcat: „ Ut æter- „ nam vitam consequamur, nihil est nobis necessarium, præter gratiam Dei; ut in hac vita beati sumus, nihil est omnino satis. Non enim potest aut qui Deum amat, alia re egere, ut sit beatus: aut qui Deum deserit, aliquid consequi, quare non sit miser. “ Ad eundem alibi: „ Eo mentis oculis intendas, quò te Jesus Christus præcep- „ ptis, atque exemplo suo vocat; hoc pro amore in te meo vehementer hortor, & pro eo, quanti Dei gloriam facere debeo, enixè rogo, atque obtestor. Quò enim plura, atque illustriora Dei in te dona esse „ conspicio, eò ardentius cupio, te ad ejus nomen „ amplificandum tuas omnes animi vires, omnes „ corporis nervos contendere, & in eo omnes consiliorum rationes constitutas habere, ut sis *bonus odor Christi*. Cave enim putes, quidquam esse omnino præstabilius, & ab omni parte excellentius, quàm si optima vitæ institutione, & Christianarum virtutum exemplis Christi odor, quo nihil suavius, nihil jucundius, in proximorum „ ani-

CAPUT XIV.

Quam late ad omnes hominum ordines Ejus amor pertineret.

NAtam primo nobiscum, Dei deinde digito scriptam de proximi dilectione legem sequendam, colendamque sibi semper Borromeus proposuit; suisque Ejus mores momenti expendenti patebit facile, nihil unquam molitum esse, aut egisse unquam, nisi quod cum aliena utilitate, aut commodo esset conjunctum. Sibi illum minus vixisse, quam aliis diceret; quare patens in Eo, tamquam Patre, erat populi universi perfructum; & prodigii instar credebatur, aut inopem quemquam vacuum ab Eo redire posse, aut opem a Borromeo nolle exoptare. Pupillos, viduas, quoscumque demum miseris, curis, aut noxis oppressos excipiebat suavissime, liberalissime acceptos dimittebat, in rebus suis profundendis nimis, & tamquam prodigus: cujus quidem effusæ largitionis argumenta suppetunt, si ea dumtaxat, quæ, vastata propter pestilentiam civitate, splendide effudit, ad calculos revocemus. Quamquam multa, dum eam calamitatem describeremus, omisimus, quorum memoria exitit in Apotheosis tabulis consecrata.

Quos adversa corporis valetudine uti compererat, eos præcipue amoris, & benevolentiae officiis quibuscumque complectebatur, noctu diuque invisens: præsertim verò aut ordine, aut nobilitate insignes viros, atque æger etiam aliquando ægris assidens. Qua amoris testificatione in Alexandrum Cremonam Mediolanensem Pa-

tricius usus est, cum male affecto corpore Ipse etiam decumberet. Etenim impendentis Alexandro mortis periculo sibi nunciato, strato se cœcius corripiens, recta ad ejus domum perrexit, quo extremam morienti Patris operam, & veri Pastoris munus adjungeret. Neque ab humilioris ordinis fordidibus Caroli amor abhorruit; nec abjectos quosque morti proximos iisdem prosequi pietatis significationibus est indignatus, præcipue quos moribus integris, aut in Christianæ Doctrinæ Societatem cooptatos audisset, quos adeo diligebat, ut qui maxime. Repressit aliquantulum hunc animi amantissimi impetum quidam, qui afflaverat, rumor: nimirum Caroli salutarem esse infirmis adventum, & solâ invisentis præsentia ægros posse sanari; quò Ille audito, cum frequentiores etiam ægotantium lacefferent preces, eos aliquando recreare verbis, & aspectu destitit, ne minus de se demisse sentiret. Inde Christiana Caroli humilitas ægris fortasse perniciem attulit, ne infirmorum cura perniciem Carolo afferret.

Cleri tamen necessitatibus vehementius commotus, in quem Patris instar animatus fuerat, visibat ex morbo decumbentes ejus ordinis plurimos: neque præsentia sublevare dumtaxat instituerat; sed curare etiam, ne quid necessarium abesset: recreandos ex diuturno morbo suis expensis amandare alio solitus, aliquibus etiam Villam suam ad Abduæ oras incolendam concedere, ut Cælo illo saluberrimo in valetudinis præsidium uterentur. Præterquam quod Sacerdotum suorum etiam expedientas sæpius domesticas rationes lubens susci-

„ animos diffundatur, atque eos caelesti quadam,
 „ ac divina voluptate delinitos, ab hujus vitæ blandimentis, & rerum humanarum lenociniis, ad
 „ aternitatis studium, & Dei amorem quemdam exitium, caritatemque traducat. Hic unus omnibus nostris studiis, omnibus etiam cogitationibus, finis propositus esse debet; Aliud si spectamus,
 „ ipsa inanitas fumus.“ Dei gloriam exoptare unice ferme in omnibus videtur epistolis. Magdalenæ Borromæ Ferrerix Viduæ contra Cardinalis Vercellensis filii preces persuasit, ut Mundo valediceret omnino, atque uni vacaret Deo. Annam item Sororem permovere conatus est, ut se ab humanis cu-

ris avocaret, dummodo Marcus Antonius Columna socer Filiorum curam susciperet; atque adeo unum Deum spectare visus est, ut indicaret præterea:
 „ Possè eam in hospitali aliqua inopum domo collocare domicilium suum, propositis multis Nobilium Matronarum exemplis, & Conjugis præsertim Theodosii Imperatoris, quæ, vivente etiam marito, fordidiora quaque ministeria in Xenodochiis amplexa est &c.“ Placet hoc loco repetere Marci Antonii Bellini verba: „ Unica hæc illi cura fuit, ut aut de Deo in lectionibus, aut sermone; aut cum Deo in oratione loqueretur.

sepicbat, nunc in confanguineorum levanda inopia, aut fororum nuptiis honeste curandis liberaliter admodum versatus. Sic mixto jure, compotem illum necessitatis alienæ miseratio fecerat; liberalitas vero alios in divitiarum partem venire iusserat.

Tantam autem in singulis mortalium ordinibus Ejus caritas spem excitaverat, ut nullum alibi patere præsidium crederent sine in depellenda inopia egeni, sive in rebus dubiis, & difficillimis Proceres; cum semper abunde sibi consultum Ejus ope intelligerent. Publica nunquam incidit calamitas, quin ab Eo auxilium Urbs nostra expectaret. Quocumque destituti per fugio captivi, miserieque hoc nunquam sibi defuturum rebantur; utque ad bonam se frugem reciperent criminum labe inquinatissimi homines, supplices Ejus subire conspectum non reformidabant, eodem Judice utentes, & Patre. Romæ cum degeret sedente Gregorio hujus nominis XIII., Vidua quædam in vincula conjecta, pronunciatam in se capitalem sententiam audiverat, suamet confessione damnata; cum quaestione in eam habita, tormenta falsum ex ore crimen extorsissent. Rei veritate sibi per internuncium patefacta, adivit Borromeus Pontificem, novam instituendam quaestionem impetravit; ac tanto patrocinio sustentata mulier infelicissima, carceris horrorem, & mortis feliciter evasit.

Pervagata itaque tantæ caritatis fama exteros quosque exciverat, & toto Cælo dissitos licet, in Ejus ut se tutelam abderent, hortabatur. Ab Orthodoxæ religionis in hæreticorum se castra conjecerat adolescens, sacræ cuidam Familiæ addictus, sibi que metuens, nactus erat in polluta Germaniæ urbe domicilium, sacra etiam voce aliquot annos ad evellenda Christi dogmata impie abusus. Tandem scelerum suorum cruciatu conscientiam, ut viam sibi in Ecclesiæ sinum muniret, Carolum scripto monuit, cujus ad eum

fama dumtaxat pervenerat; oravitque, ut apud Pontificem tuendas sibi ejus partes fumeret. Haud abnuvit lenissimus Antistes, & Romam datis literis, durius responsum tulit, cum jam bis eodem hæreret reus in luto. Aditu itaque licet intercluso, non dubitavit transfuga huc ad Borromeum contendere, & se, suaque uni Ejus arbitrio, potestatique permittere. Complexus fuit venientem suavissime Carolus, novisque literis datis curam illius suscepit amantissime. Verum tristiore responso, ut fas erat, eum in custodias includere iussus est, qua, invitus licet, reum multavit aliquamdiu; antequam enim vinculis expediretur, excessit Carolus e vita. Vixit tamen in miseri beneficium defuncti caritas; nam præter omnium expectationem, Ecclesiæ, Familiæque suæ redditus, ereptum sibi Carolum dolere unus non potuit, quem sibi præsentissimum in sua causa tuenda e Cælo sensisset.

Quanta autem in Populum Ejus caritas existeret, id argumento est, quod alienorum criminum vindex futurus, a se uno eorum pœnas exigeret: Ambrosium sibi ad imitandum proponens, qui populi peccata non secus desereret, ac sua. Monuerat Carolum per literas Præsul quidam Illi apprime carus, ut parceret sibi aliquando, atque quidquam de illo corporis cruciatu remitteret; cui Carolus respondit: „Hoc vere Antistitis esse, amarum quiddam, quid prægustare, quo illud tutius populo „propinet. Quare constat, materno plane amore illum flagrasse, cum matrum mos sit præmansum in os puerorum inferere. Tot itaque jejuniis, & verberum asperitate consumptus, exemplum suum ad parem vitæ rationem ineundam incitamento suis esse volebat; ex quo quidem fructum amplissimum est consecutus. Tanta enim fuit jejunii, & pœnitentiæ apud Populum Mediolanensem commendatio, ut quotidianæ apud plures abstinentiæ usus invalesceret; cum antea jejunii nomen statis etiam temporibus omnes averfarentur (a).

CA-

(a) Splendidum habemus effusæ dilectionis testimonium in literis ad Alexandrum Saulium Aleriensis

CAPUT XV.

Quam peculiari amore Ecclesiam Mediolanensem profeceretur.

Nihil a vero abhorrens pronuntiare me autumem, si dixerim nihil ad eum amorem, quo Mediolanensem Ecclesiam profecutus est Carolus, accedere potuisse. Licet enim Conjuges, & Liberi amore maxime humano contineantur, nihil ut supra possit; divina quadam nota, ac dignitate suum Ille honestavit, & auxit, ut longissimo intervallo aliorum quantamcumque benevolentiam superaret. Patrem se quidem in prima Provincia Synodo præfatus, filios compellavit Mediolanenses: suavissima quidem, & qua vere poterat appellatione usus. Verumtamen hæc potior amoris sui explicandi restat ratio; si nihil Illi ad caritatis sanctissimæ perfectionem, absolutionemque defuisse dicamus.

Purum illum, sincerumque vocare licet, atque ab omni remotum labe conquisitæ utilitatis. Non Eum ad Sacerdotium hoc amplissimum procurandum ambitio impulit, non dignitatis incitavit splendor, non demum redditus ditissimi permovère: Onus hoc Illi Pontificis imperium imposuit: impositum deponi non sivit sublevandæ Ecclesiæ amor; imo diutius illi inflicta vulnera sananda suscipiens, id semper spectavit potissimum, ut, quæquæ posset ratione, ejus commodis, utilitatique ferviret.

Singularem vero quis neget? Congesta in Eum fuerant omnia Romanæ amplitudinis, & dignitatis ornamenta; nullus tamen præ Mediolanensi Infula honos Illum alio evocavit. Summus, ut vocant, Pœnitentiarius, Liberianæ Basilicæ Archiepresbyter, duodecim nobilissimis Sacerdotibus sibi commendatis insignis, Pontificis nomine ad plures Provincias Legatus, Ordine Princeps, Natu Comes, Marchio, Arcium Dominus, Regnorum, & Religiosorum Ordinum Patronus, nulli unquam ex magnificentissimis hæc gradibus animum adjecit, quorum sive majestatem, sive opulentiam singuli avidissime contestantur; commodum vero, & voluptatem omnes suspiciunt. Ne autem aut animum a Sponfa (hoc enim nomine Ille vocabat Mediolanensem Ecclesiam) abalienarent, aut alio fortasse converterent, sponte magnificos titulos, titulisque etiam opulentiores census resignavit, tanta virtutis admiratione defixis omnibus, reclamitantibusque item nonnullis, qui propositum exemplum imitari cum nollent, probare non poterant. Quod quam præclarum foret singularis suæ in Ecclesiam benevolentis testimonium, hoc ipsum declarat; quod in tota retro antiquitate vix ullum tantæ virtutis exemplum extiterat, quod Borromeus sequeretur.

Vehementissime autem Sponfam hanc amavit, ut nulla sibi ejus cura suscepta nec diurnam, nec nocturnam quietem imper-

sem Episcopum datis, cum a Sede sua Romam rogaturus auxilium, proficisceretur. „ Quam tibi Grex „ a Summo Pastore commissus molestiam creavit, „ ea me commovit intine, cum propter amorem, „ quem tibi defero, tum propter fraternæ, quo „ invicem harere debemus, caritatis vinculum. „ Gratum nihilominus fuit curarum tuarum felicem exitum audire. Iis puto defunctus fueris, regiones istas lustrans, & humanitate tua potius, quam severitate ut reos agens. Ceterum doleo, quod minore opinione fructum perceperis. Necessarium est tamen labentem sustentare animum, & Deum Opt. Max. obsecrare, ut validiora gratiæ suæ subsidia digætur adjungere, quo difficiliora videntur tempora; tuumque est tum præsentis, cum absentis ovium tuarum salutem operari. Meum interim erit rogare, ut iter tuum Deus fortunet, quoniam optimum esse constitutum huic consilio, finem video. Obsecro præterea, ut quantocyus

„ postulata impetres, quo novis munitus auxiliis „ citius redeas ad tuos &c. „ Quam suaviter amorem suum hoc loco Carolus Pastorem inter & Gregem Alericensem partitur! Ex hac Cardinalis benevolentia, quæ ad omnes spectabat, profecta deinde est ingens illa fiducia, & spes in Ejus auxilio collocata. Observata sunt oculis literæ Nicolai cujusdam Transilvaniæ Principis, qui a paterna ditione expulsus, ad Caroli præsidium confugit. Tuneto ad Eum allatæ sunt literæ Mediolanensis Equitis, qui ad captivitatem Turcarum depellendam promptius putavit in Carolo auxilium fore, quam in consanguineis suis. Ingentia aliquot supplicum libellorum volumina extant, in quibus Principum virorum, Episcoporum, Matronarum, cujuscumque demum ordinis, aut fortunæ hominum etiam ignotorum comprehensæ sunt preces, cum omnes in Ejus amore certum esse constitutum præsidium certissime arbitrentur.

periret. Et quemadmodum incitata, & vibrans flamma efferveſcit acrius, nunquam comprimenda; ſic inſta pectori hujusmodi caritas vigilẽ ſemper ad nova molienda Carolum excitabat. Quare omnes rimatus, & perſecutus diligenter adjuvanda, muniendæque Eccleſiæ ſuæ rationes, ingens illud volumen conſlavit, quo Mediolanenſis Acta, univerſæ verò Eccleſiæ leges mirum in modum comprehenduntur [a].

Arctiſſima item amoris hujus fuere vincula, quibus adſtriçtus, ægre divelli a Sponſa poterat, nec diuturnum ferre ejuſdem deſiderium, ſi forte abſuiſſet. Vivis erepto Federico Fratre, & Avunculo Pio meditante, Carolum Familiæ ſuæ progeniem ultimam ſummis honoris gradibus, & profano matrimonio ornare, id Ilte præſentiens, ne indecorum a Sponſa, cui ſe totum addixerat, divortium facere cogere-
retur, clam Sacris initiatus, optatas unice ſe demum iniſſe nuptias Pontifici renuntiavit; ex quo tempore huc Româ divertere ſeſtinavit ſemper, precibus inſuper creberrimis ad veniam obtinendam Pontifici admotis; teſtatuſque, re impetrata, ſummo perſuſum ſe gaudio in ea, quam primùm ad univerſum Populum Mediolanenſem concionem habuit, cujus hæc verba aliquot recitabimus: *Cum primum igitur hujus rei data eſt facultas, eam ſummo ſtudio amplexi ſumus*. Exponens deinde cauſam, quæ ſe ad hoc iter ſuſcipiendum permoverat, Ezechielis uſus verbis peramanter, & vere, apud Provinciæ Episcopos in hæc verba erupit: „ *Ut quod*
„ *periiit, requiramus; quod abjectum eſt, re-*
„ *ducamus; quod conſractum eſt, alligemus;*

„ *quod infirmum eſt, conſolidemus; quod*
„ *pingue, & forte, cuſtodiamus.*“ Itaque Borromeus nondum firma ætate, Avunculo Pontifice adhuc ſuperſtite, Romanæ adminiſter, & arbiter Curix, tanta potentia fretus, dignitate ornatus, ut nihil ſupra poſſet: in hujus Eccleſiæ ſinum convolaturus, immenſam amplitudinem immenſa moleſtia mutavit; quam ſtrenue devorandam ſuſcepſiſſet nunquam, niſi Sponſæ hære-
re ſuæ quàm arctiſſime voluiſſet.

Poſt Avunculi obitum frequens aliorum Pontificum cohortatio acceſſerat, ut Eccleſiæ univerſæ adminiſtrationem Romæ iterum ſuſciperet; cui audicndo conſilio ſe difficilem admodum præbuit ſemper, nuſquam ſibi quieſcendum ratus, niſi in Eccleſiæ complexibus ſuæ; cujus graviſſimis temporibus urgeri ſe aliquando cauſatus, cum imponendum ſibi alienæ Provinciæ luſtrandæ munus obedientiæ minuendæ metu abjicere nollet; piis precibus obtinuit, ne imponeretur. Quapropter, licet divagata aliquando Illius Paſtoralis vigilantia extra Diœceſim fuerit, ſemper intra eos ſines ſtetit, quos Metropolitanum juſ ſuæ ditioni ſubjecerat. Una quidem feliciffima omnium Helvetia, & Rhætia, ut in ſuas penetraret regiones, ſuaſit; ſed hortante potiſſimum Eccleſiæ Mediolanenſis utilitate, ne permanens inde hæreticæ ſectæ vicina lues Inſubricum Cælum inſiceret. Sic unam expeditionem molitus geminæ Provinciæ utilitati conſuluit. Quamquam in Rhætos, Helvetioſque diſtracta nunquam fuit Borromei præſentis cura, niſi poſtremo vitæ anno, quo, rebus domi compoſitis, ad eorum dogmata purganda mentem ſoler-
tif-

(a) Cum tot ageret Cardinalis in Eccleſiæ ſuæ commodum, curavit tamen, ut cum omnia agere non poſſet, ea ſaltem perſiceret, quæ ad plarium utilitatem ſpectarent. Hinc rogatus aliquando ab Ilerdenſi Epifcopo, an Paſtoralis diligentia munus putaret Confeſſiones audire, hoc illi reſponſum dedit: „ Quod ſcribis, cogitare te de audiendis Confeſſionibus, quoniam ſententiam meam expectas, dicam, „ probari mihi, ut in hac cura aliquando verſetur Epifcopus, præſertim in ſolemnibus incidentibus celebritatibus, ut Hebdomadæ Majoris, aut „ Dominici Adventus. Quandoquidem verò hoc mu-

„ nus non videtur æque ad Epifcopum pertinere,
„ ut complura alia, & præterea multum temporis ab-
„ ſorbet, neque alios audiret præter ſimplices, aut
„ religioſos homines, qui minus Epifcopi operâ in-
„ digent; ideo expedire non videtur, ut ille,
„ ad quem publica Eccleſiæ adminiſtratio ſpectat, ſe
„ privata hujusmodi actione multum occupet; ſed uti-
„ lius certe impenderet, credo, tempus, Clerum mo-
„ nens, concionem ad populum habens, aut cetera
„ hujusmodi præſtans, quæ uno eodemque tempore
„ multorum utilitatem ſpectant.

tissime adjecit: Quam deinde cogitationem auspiciatissimam importuna nimium mors sive intercepit, sive oppreffit.

Hæc præsentis Caroli fuere in Ecclesiâ Mediolanensem studia; ex quibus vehementius exortum deinde est Ejusdem absentis desiderium, quotiescumque alio Eum necessitas evocasset. Conitiis ad Pontificem eligendum indictis, aut ad Limina Apostolorum visenda Romam profectus, de reditu statim cogitabat; ad quem antequam se expediret, tot in Ecclesiæ suæ subsidium comparabat ornamenta, aut beneficia, ut nemo absentem doleret. Sic absens corpore, animo præfens solertius administrabat Ecclesiam, cum ejus administrationem diinivisse videretur. Dum ibidem jurium suorum acerrimus vindex apud Pontificem Gregorium esset, rumor invaluerat, inimicis auctoribus actum de Eju reditu omnino, ac desperatum; quod cum Ipse ex publico sermone hausisset, dixit: *ut Insulam retinerem, libentius me Purpura abdicarem*. Quo proposito virtutis exemplo facile alii deinde Præfules incitati, Româ ad regendas subinde sibi commissas Ecclesias discessere; quorum siquis hujus laboris minus patiens fuit, abdicare se suscepta provincia facilius passus est, quàm Borromæ virtutis tacitum convicium tolerare.

Fortissimam insuper Ejus dilectionem appellare licet; cum Illius labores recensere difficile admodum sit; vetusq; Ambrosii renovaverit exemplum, cujus unius contentionibus susceptis, scripsit Paulinus, multorum Præfulum labores vix fuisse adæ-

quandos. Quamquam Ambrosium superavit fortasse Borromeus, qui ex communi omnium opinione, quidquid Pastoralis Archiepiscoporum superiorum cura quatuor seculorum intervallo molita fuerat, unus viginti annorum spatio celerrime profecit. Hæc siquidem quotidiana Illi actionum erat designata series: remissa aliquantulum, sed nunquam intermissa rerum cælestium meditatio: in quinque aut sex quandoque horas productum diu, vel noctu literarum studium: prompta demum, & exposita benignitas ad audiendas supplicantium preces in horas item plures; quæ ut omnibus pateret, Urbem pedibus obibat frequentius, aures daturus accedentibus faciliores. In annos singulos trimestris, aut quadrimestris Eum tenebat Diœcesis lustratio: laboriosa illa quidem; cum montes, & devias valles Præfulibus antea inaccessible adiret, lubrico, aut præcipiti calli adhærens armatis unco ferro crepidis, aut manibus reptans, ne ulla Pastoris oculum facra Ædes subterfugeret, singulasque de facie oves posset agnoscere [a]. Sudore interrim diffiuebat anhelus; cum id muneris in æstivum fere tempus rejiceret. Trecenta Templâ, seu Aræ extant sacris ab Illo cæremoniis expiata, & octodecim dierum spatio quatuor supra decem consecrassè legitur; quamvis hujusmodi expiationem vix octo horarum spatio perficiendam, a nocturnis semper auspicaretur vigiliis, & die prævia, aqua dumtaxat, ac pane ad famem, sitimque pellendam uteretur. Sæpius sacra publice impertiebat Mysteria; quotidiana

au-

(a) Nihil mihi in Caroli vita mirandum magis occurrit, quam in Diœcesi lustranda celeritas, & diligentia. Totam, quantumque est, obivit solertissime, multaque ejus partes bis, aut etiam ter. Verumtamen miraculo est, quemadmodum IV. aut VI. una die pagos inviseret, imo excuteret. Nequid temporis elaberetur otioso, vestem talarem equitans contrahebat; eaque, cum ad designatum locum pervenisset, soluta, nullam interponere moram, quominus recta in Templum pergeret. Meridianas horas in itinere collocabat, & contento cursu præiens ceteris, & identidem respiciens excitabat, ut equis stimulos subderent. Equo descendens, habitis precibus ad Deum, & concione ad populum, diligenter inspecta Ecclesiastica supellestiale, quam ad normam typis jam editam exigebat, statim ex-

trahebat MSS. Visitatorum schedas; neque enim ullam inibat regionem, nisi a Visitatore prius inspectam diligentissime. Tum nominatim citabat reos: inspiciebat oculis, siquid vitio ageretur. Mox condebat Decreta, infligebat pro jure pœnas, quidquid demum opportunum videretur, statuebat. Inde digressus, cum præstitutum ad exequendas leges effluxisset tempus, explorari iterum per Visitatorem jubebat lustrata loca, ne legum induceretur oblitio, aut contemptus. Nolebat tamen eas, quæ præter ordinem a se indiciebantur per Vicarios, hujusmodi lustrationes graves esse Sacerdotibus, quos expertes voluit expensarum. Hinc facile conjicitorum semper Borromeum in Diœceseos necessitatem explorandam fuisse intentum, & quàm vere diceret: *Episcopi vitam suam esse debere in agendo*.

autem rem Divinam facienti Synaxis erat. Quare repudiato domestici Sacelli commo-
do, ad publica divertebat pro dierum ra-
tione Tempa, quò facilius confluenti Po-
pulo sacrum Convivium instrueret: hanc
sæpe affirmans Antislite dignam exercita-
tionem, ut palam omnibus operetur Sa-
cris, neque privata abutatur Æde, quam
ad incommodam tempestatem dumtaxat
dicebat reservandam. Itaque aderat sem-
per infinita populi multitudo, dum Sa-
crum faceret sive in Urbe degens, sive in
Pagis diversatus: Hinc sub Ejus adven-
tum pœnitentium ad Tempa concursatio
fiebat; cum pro se quisque certatim ad
sacrum Cibum Illius manu percipiendum
aspiraret tanta contentione, ut undecim
non raro mortalium millia unâ luce My-
steriis refecta a Borromeo discesserint. In-

cidente autem profesto die, summo mane
ad vesperam usque Pastoralis huic muneri
intentum semper in Basilicis admirati sunt
Cives: labore nunquam interrupto, nisi
ad Sacra celebranda revocaretur. Oratio-
nem frequentissime ad Populum habuit,
quam nunquam nisi meditatam in sugge-
stum attulit; in Diœcesi autem obeunda
versatus, bis, terque etiam in dies verba
fecit; præterquamquod supplicationes,
Pontificalia, manuum Impositio, velandæ
Virgines, loco movenda Sanctorum Ly-
psana (a), Synodi, Provinciæ Concilia,
veluti infinita rerum mole, illum obruc-
bant; præsertim cum carum actionum sin-
gulas ad amissim, exacteque perficeret,
& concione insuper habita (b) laboriosissi-
me cumlaret. Privatos deinde conven-
tus, sæpe etiam repetitas consultationes
mente

(a) Cum ægre admodum ferret, olim belli in-
juria privatam hanc Urbem SS. Trium Magorum Corporibus, usus est interprete Archiepiscopo Roxani
apud Colonienfes, ut alterum saltem ex iis, aut
partem saltem reddendam huic Civitati curaret. In
eamdem rem Summi Pontificis Gregorii, atque ip-
sius Philippi Regis auctoritatem interposuit, inani
licet conatu. Præterea sacris hisce donis cum pagri
nobilitavit Tempa; tum suam abunde instravit Civi-
tatem; nam, quæ latebant, luce donavit; quæ desideraban-
tur, curavit adeo diligenter, ut Castellus Arimini
Episcopus lepide in literis suis quamdam hac
in parte avaritiam objecerit, scribens: *Carol manus*
ad sacros altorum Theuros accipiendos esse para-
tissimas; sacrorum vero retinerissimas. Hinc solerter
erroribus, etiam vulgi providere voluit de sacrorum
Lypsanorum veritate, quæ hic colebantur. Vindi-
cavit acriter possessionem SS. Protasii, & Gervasii,
S. nem Nazarii, & SS. Sisinii, Martyrii, & Ale-
xandri, ut sæpe ex epistolis constat, & præsertim
ex Bonhomii, & Cardinalis Sirleti, quorum ille
Brisacensibus antea favebat, hic contra adspualatus
est Borromeo.

(b) Pascendi verbo Gregis tanta erat in Carolo
cura, ut aliquando etiam Concionatorum animos of-
fenderet. Nam cum sibi certos destinaret Quadra-
gesimæ dies ad Conciones habendas, visi nonnulli
sunt ægre ferre, quod sibi Cardinalis hanc laudem
præripere. Re vera hujusmodi querelas Romæ etiam
audivit Specianus, qui cum Carolum de iis monuisset,
responsum hoc tulit die XVII. Maij MDLXXXI.
,, Dotes, a me injuriam hanc imponi sacris Oratori-
,, bus, ut festis diebus Ipse sermonem ad Populum
,, habeam. Doluit jampridem de hac consuetudine
,, mea P. F. N. N., & multo acrius P. N. Verum-
,, tamen melioræ sententia P. Lupus ita mori meo
,, accommodabat suam, ut neuter dicendo abstine-
,, remus, sed mihi matutinum tempus concedens, sibi
,, pomeridianas horas ille reservaret. Ego sapius elapsi
,, Quadagesima obivi hoc concionandi munus, cum

,, sacro Oratore carerem; verum quæcumque mihi
,, objicias licet, hoc sentio, intermittendum illud
,, non esse festis præsertim diebus, nisi iusti impe-
,, diment aliquid ingruat. Fateor tamen, me id
,, consuetudinis inire velle, ut verba post Vesperas
,, faciam, mane concionem habeat Orator. Sed
,, feria VI. has mihi partes sumam matutinæ con-
,, cionis; quo die cum ex Ritu nostro nullum in-
,, cidit Evangelium, neque Sacrum fiat, hoc Con-
,, cionatores minus ægre ferent, qui concinnatam
,, suam multis ante annis in quotidiana Evangelia
,, orationem recitant; ego autem votis indulgebo
,, meis de Christi Passione disferens, quæ opportu-
,, ne in eam diem accommodabitur. Ceterum si
,, Sacri Cathedralium Ecclesiarum Oratores serio
,, minus suum intelligerent, seque cognoscerent
,, hac in parte Adjutores Episcopi, hoc ipsum mag-
,, ni facerent: posse scilicet operam suam Antisliti
,, adjungere iis dumtaxat temporibus, diebus, &
,, locis, quibus alio evocatus Episcopus eorum au-
,, xilium postularret; multo minus dedecori du-
,, cerent demi sibi ex hebdomada diem unam, &
,, Festam præsertim, qua Tridentinum Concilium
,, verbi Dei prædicationem ab Animarum Pastoribus
,, exigit. Quod si tam perspicuam rationem in-
,, telligere Concionatores nolint, id fortasse Epi-
,, scoporum, non suum vitium est, quandoquidem
,, hætenus Antislites adeo oscitanter concionandi
,, munus implevere. Non video tamen, cur Episco-
,, pus, qui muneri suo noluit desse, debeat adeo
,, ipsorum imbecillitati indulgere, ut propter ina-
,, nia eorum diceria, quod suum est, exequi cesseret,
,, Quadagesimali præsertim tempore omnium aptis-
,, simo, quo Episcopus possit cum Ovibus sibi com-
,, missis familiariter de ipsarum necessitatibus agere
,, &c. Quam veto frequenter id muneris obiret,
,, præter homilias in lucem editas, abunde jam do-
,, cuit Cl., & mihi celebrandus semper, Joseph An-
,, tonius Savius in præfatione sua luculentissima
,, quam iisdem præfixit.

mente vix assequi licet. Multiplicem dumtaxat rerum feriem, quibus humana imbecillitas impar sane videatur, suo ordine exponemus ad libri calcem, nequid tubterfugere legentem possit, suaque Borromeo tot; tamque varia animo completenti laus habeatur. Verum hæc omnia ex certo instituto præscripta: Illa vero extra ordinem erant: innumera scilicet, quæ sibi ex Romanæ Sedis mandato peragenda, aut ex diversis Italiæ, atque Europæ partibus sive dubia expedienda, sive necessaria promovenda, a sacris, & profanis Principibus committebantur: infinitæ ad Eum datæ, atque ab Eo missæ literæ, quarum plura congesta volumina in Oblatorum Collegio asservantur, & triginta millia præterea Federicus Cardinalis Borromeus religiose ab interitu vindicavit. Cum itaque tot ab longe diversis gentibus redderentur epistolæ, nulla ex iis unquam indigna habita est, quæ a se responsum ferret (a). Demum tot curis eam addas vigilantiam velim in perpetua veluti cogitatione versatam, ut novis Animarum salutem subsidiis, Ecclesiam ornamentis, mores sanctionibus muniret, ac tueretur; alia subinde ex aliis semper animo præcipiens, quibus egregie jam facta illultraret, Apellis intar, qui nunquam de tabula manum remove re didicisset. Hoc indubitanter coronidis loco affirmem: Tot præclare factis, atque infinitis negotiis ipsam intuentium hominum fidem, & posterorum spem vinci, ac superari facile potuisse, & posse.

Tolerantiam vero amoris comitem,

& plane sociam nemo a Borromei caritate sejungat, si ea repetat animo, quæ pro morum disciplina vel invehenda, vel servanda, pro tuendo Ecclesiæ jure diuturna item, & gravia constantissime tulit. Multa jam suo delibavimus loco, ex quibus manifesto liquet, majorem in Eo Ecclesiæ suæ amorem extitisse, quàm ut ulla exhauriri posset injuria. Hoc sane unum ferre non poterat: remissam scilicet in agendo, aut cessantem plane Episcopi curam; quare, ut alibi commemoravimus, ex cujusdam Provincia sua comprehensi Antistitis literis intelligens, parum negotii Pastorale munus illi faceßere, licet sexagies mille passus hinc idem abesset, ad eum Antonium Senecam misit, qui suis verbis tam solute, & oscitanter agentem suggillaret: prima autem data opportunitate ad eundem scribens, singillatim enumeratis per capita Pastoralis sollicitudinis officiis, periodum quamque epistolæ in hanc intercalarem sententiam conjecit: *Vacare itaque licet Episcopo?* Ad Novariensis Episcopi Bossii cohonestandas exequias accesserat, audieratque, exantlatos in regionibus lustrandis labores obitus illi causam fuisse; quo Carolus intellecto, *Episcopum*, inquit, *deceat pro Ecclesia laborantem mori*. Frequentes autem ab Eo pronuntiatae sunt de munere Pontificio sententiæ: nimirum, *Episcopo agendi necessitatem deesse nunquam; sapius autem voluntatem. Hinc nunquam cessare posse, qui muneri deesse nolit; aliquando autem posse feriari, si quæ sui muneris sunt, velit negligere*. Ajebat etiam: *Qui Præsul sibi,*

aut

(a) Infinita occurrit epistolarum a Carolo missarum, acceptarumve multitudo. Sed quod magis mirere, nullæ obversantur ex datis ab Eo literis, cui nihil ex suo aut intersperserit, aut adjecerit. Quæ autem de suo adjecta leguntur ita apprime conveniunt sententiæ, ut nihil magis. Nullæ unquam mittebantur, nisi prius suam censuram subsissent; neque quidpiam scribatur, nisi Borromei verbis conceptam epistolæ methodum amanuensis accepisset. Constat hoc manifeste ex literarum autographis, quibus etiam nos usi in hac historia sumus. Sane quatuor tantum in tot millibus epistolas invenimus, quibus ab amanuensis in margine adnotatum fuit: eas lectas a Borromeo non fuisse; datæ nimirum ex sunt Cal. Novembris anno MDLXXXIV.

triduo scilicet ante Cardinalis mortem. Beterus vero, qui illi a Secretis fuit, elegantissimus cetera Scriptor, fateatur, se eximias auditas a Carolo sententias agre semper stylo suo assequi potuisse. Nam offerens Cardinali Vincentio Lauro latinas literas, quas Caroli nomine scriptas edidit, hac ingenuè testatur: „ Nam ut verum fatear, cum in eo mihi „ laborandum esse statuerem, ut quam maxime possem, „ sem, Cardinalis mentem, spiritum, ardorem, „ prætereaque simplicitatem quamdam fuci omnis, „ atque artificii expertem oratione exprimerem, „ aut certe adumbrarem, licet ipsi satisfacere viderer interdum, mihi tamen nunquam satisfeci; „ nunquam enim, quo is mentem, animumque „ intenderat, mihi pervenire visus sum.

aut valetudini servire cupiat, eum Deo, & Ecclesie famulari non posse. Hoc vero adiciebat multo terribilius: Ex Pontificum solertia Populi sanctitatem pendere; easque desides sæpe gentes in divinis extitisse, quibus deses item Pontifex obtigisset.

Demum effusum, largumque amorem Borromeus re ipsa declaravit, cum Sponsæ, & Populo large cuncta donaverit: aulæ, domesticam supellectilem, stratum, vestes, se ipsam denique libentissime devoverit. Romanam Purpuram pro Ecclesia sua repudiaturum fuisse, si res ipsa tulisset, accepimus; quæ si Carolo placuit, accepta ideo fuit, quod Ecclesie suæ auctoritatem, atque ornamentum adjungeret. Fateri etiam quodammodo licet, Romanæ Sedis dignitatem Infubricæ ab Eo poſthabitam; quandoquidem Pontificiam ab Avunculo potestatem in se uno collocatam, ut ita dicam, abiecit, quod ad provinciam suam capessendam citatissime festinaret. Nominis existimationem sui in postremis habuit, omnibus appetitus conviciis, imprudentiæ notatus labe etiam ex proborum sententia, cum novam, eamque sanctissimam populo vivendi normam indiceret: Consanguineis valedixit, ne Ecclesie curam dimitteret: Paternam hæreditatem in posteros transmittendam Regiæ iræ objecit: nihil de Sponsæ jure remissurus, patrimonium armis diripiendum, vexandumque permisit. Vitam demum quanti faceret, pestilentie exorta calamitas indicavit; cum divinam ovibus vitam impertiturus, humanam ipse libentissime contemneret. Huic certe amori nihil adjungendum ultra putassem; nisi novam diligendi rationem uni Borromeo compertam, Carolus ipse nobis designasset. Exposuit siquidem Franciscus Panigarola, Astensis deinde renuntiatus Episcopus, in funebri sua laudatione, qua Caroli exequias honestavit, hujusmodi testimonium: „ Agens mecum familiariter „ Carolus, & sermonem miscens de amo- „ re, quo Pontificem ferri in Ecclesiam „ suam decet, hæc ait: *Licet maximum* „ *videatur Episcopo vitam pro Ecclesia pro-*

„ fundere; attamen alii adhuc reliqui sunt „ caritatis gradus, per quos ad superiorem „ iterum amorem possit Episcopus aspirare.“ Quæ vox etſi aperte tanti amoris vim docet, penitus tamen introspecti ejusdem magnitudinem non finit.

CAPUT XVI.

De moderato Caroli amore in consanguineos.

EX nobilissima, & avitarum Imaginum plena Familia profectus Borromeus, semper in paterna peregrinatus est domo; neque nominis, aut cognationis vinculis hærare se cuiquam amantius, passus est; cum nexum omnem benevolentie erga Gentiles suos vehementior Dei caritas ferme dissolvisset. Æque Ille in ignotos, atque consanguineos animatus, tanta eorum gloriam, ac decus contentione averſabatur, quanta quispiam obscuræ ex cæno gentis emerſus, domesticas labeſ refugisset. Incurrabat sæpe in oculos Familie splendor, & Urbis societas fovere inſitum sanguini amorem debuisset: Attamen objectas etiam despiciebat suorum laudes, quas sæpe ignorabat; & in aliena veluti civitate inter Affinium frequentiam constitutus, velut hospes, verſabatur. Mirus autem erat in Eo amoris & temporis delectus; utpote eosdem aliquando vehementissime diligere, averſari alias videretur. Hinc officio non defuturus, semel, aut bis quotannis viſere solebat affines; inter quos Margaritam Trivultiam Patruï uxorem, utpote religiosissimam Matronam, præcipue colebat. Verum, si gravior eorum incidisset morbus, obire Gentilium domos frequentius consueverat, providere solenter, morituros solari, munire cælestibus auxiliis, spiritum ultimo extremum excipere; quæ benevolentie testificatio in Avunculi Pontificis, Federici Fratris, & Patruï Francisci obitu præcipue eminebat, quorum etiam funeri, dum duceretur, intersuit: ut Cæsarem, & Octavium ex Gonzaga Gente, aliosque omittam, quibus animam agentibus adstitit officiosissime.

me. Nuptiis aliquando affinium interesse non recusavit, quod præcipue contigit Elisabeth Patrueli suæ, dum Hieronymi Vicecomitis nuptias iniret; quibus deinde solemniter etiam ritu benedixit, eorumque convivio haud abnuvit adhiberi. Pari benevolentia complexus est Octavium Specianum, ex Vermia gente Uxorem duceret. Veruntamen præsentiam suam id spectare dumtaxat voluit, ut modum effusis sumptibus, & apparatus splendidus comessationi imponeret, exemplo hoc proposito viros Urbis Principes ad sobriæ moderationis leges revocaturus. Hinc earum epularum solidam hilaritatem sacra lectione condidit; & antequam Sponsos e Templo dimitteret, orationem suavi eloquentia refertam habuit, qua docerentur nuptias jungere concordiam, & religionis plenas. Renatum, & Federicum Borromeum Patruales suos caros habuit: illum quidem lustralibus aquis expians ad sacrum Fontem; hunc liberaliter, & pie instituentum in se recipiens. Sed quidquid in his, ceterosve propinquos effuse actum si perpendamus, ex purissimo Caritatis fonte profectum intuebimur, habitamque semper decentem loci, temporum, & personarum rationem, cum temere nunquam

amoris impetu raperetur. Etenim, si ex religione, aut iusta, & nobis imposta divinitus domesticorum cura Borromei facta metirentur, nulla in Eo caritatis officia desiderabant; Secus si humana dumtaxat studia ab Eo expectassent Affines, frigere illum omnino affirmassent. Idcirco quempiam ex Gentilibus hæere lateri, aut ulli rerum arbitrium suarum concedere passus est nunquam: malens apud se uti externo voluntatis suæ interprete Borromeos, quàm externos Borromeis uti internunciis. Aberat item ab Illius sermone aut nimis amice dictum, aut familiariter jactata vox, quoties eorum aliquem exciperet: equestrem in illis de more dignitatem reveritus, sed nominis certe oblitus. Per mihi mirum visum est, Comitum Federicum Sacris jam initiatum, summa præditum verecundia, eximia insignem literatura, omni demum virtutum genere supra ætatem instructum, nunquam adeo aperte sibi carum fuisse, ut suo per dies aliquot contubernio, aut convivio eundem dignaretur. Quamquam non solum nulla in propinquos suos decora congeffit, aut census; verum etiam noluit ullam iis aut vocis suæ, aut epistolarum commendationem suffragari (a). Detrahi quidem causâ

(a) In nullum minus effusus Carolus, quam erga Consanguineos fuit. Nihil ab eo actum lego, neque pro retinenda Arcis Aroneus possessione, neque pro tuendo Familiæ jure, neque pro augendis commodis, neque pro transferendis in Affines Sacerdotiis. Sincere quidem omnes amavit; nullius tamen utilitati servivit. Ersiliam Farnesiam Patruelis sui Renati Uxorem, ad Religionem luculenter erudit, atque a voluptatibus avocavit: Hippolytam Borromeam Alberico de Belgiojoso nuptam a pompa omni atque spectaculis avertit: Patrum Com. Joannem Baptistam acriter aliquando increpuit, & ad saniora consilia reduxit: Annam Sororem nimiam religionis liberè accusavit, & in Sancti Philippi Neri optimam disciplinam, aliorumque tradidit: præterea nihil video pro Affinibus suis a Carolo curatum. Una illa maxima obversata est ante oculos cura, quam de Consanguineorum literis suscepit. Atque hic omnis amoris sui significationibus erga Raconisium & Vermium affines, quos Galestinio imbuendos Perusii permisit, & Afcianum Columnam S. Sophiæ Abbatem, quem sæpius ad literarum studia, & vehementer incitavit: commemoranda solum videtur ea moderatio, qua in Comitum Federicum Patrualem, optimum Successorem usus est. Hic Cardi-

nalem rogaverat, cum Romæ esset, ut Institutum suo Flaminio Papazonio Sacerdotium aliquod a Summo Pontifice impetraret. Verum Ille, qui Federici studia amabat, sed hujusmodi liberalitatem oderat, in hæc verba respondit: „ Perillustris Comes. „ Ego vero Papazonium diligo vehementer; ejusque „ causa cupio plurimum; quippe cum, præter ejus „ virtutes, mihi perspectum sit, quanta animi alacritate, atque benevolentia tibi in Logica facultate explicanda, operam, studiumque suum præstet. Sed, quod ad honorarium illud attinet; „ quoniam allatum ad me est, Summi Pontificis „ voluntatem esse, ut quoad Fabrica Ecclesiastica „ quædam istius Civitatis perfecta non erit, nihil „ præter morem & consuetudinem in Doctores erogetur: Ego sane quid amplius in hac re agere „ debeam, plane non video. Gratia Domini Nostri „ Jesu Christi tecum. Romæ &c. “ Federicus tamen his literis acceptis, utpote qui de grati animi laude concedere cuiquam nollet, Cardinalem rogavit, ut a Matre sua saltem Papazonio aliquid subsidii obtineret. Hoc vero facile Carolus præstitit, ut docuit responso suo: „ Feci libentissime „ quod a me petisti, ut ad Matrem tuam de annua pensione Præceptorum tuo assignanda literas „ da-

causâ suâ Familiæ ornamenta facile tulit, cum orta esset cum Regiis ministris de jure Ecclesiæ retinendo contentio; dumque Sedis suæ dignitatem Pontificis ipsius auxilio conservandam curaret, tamen de imminuto Gentis splendore inaudita semper fuit querela.

Ex Patrimonio satis amplo obvenientes sibi quotannis reditus nunquam domesticorum permisit arbitrio, omnes liberaliter Ecclesiæ impertiturus fuit. Annuæ etiam ex eo decerpæ pensiones sunt, quibus sibi, rebusque suis addictos viros large muneraretur; ideoque liberam cuique, & pensione vacuam Sacerdotii possessionem reliquit: cujus saluberrimi instituti perpaucos exinde imitatores habuit. Neque vacat hujus largitatis testes producere, cum plures adhuc existant, in quibus defuncti Caroli etiamnum vivit liberalitas. Hoc admirandum maxime moderationis exemplum fuit, quod cum plura amicis, famulisque testamento legasset, nullum ex Borromeis heredem, ne ex parte quidem, scripserit. Una erat satis ampla ingenii sui supellex: multa scilicet scriptis exarata volumina. Hæc autem licet sibi jure optimo Federici Patruelis dignitas, & doctrina postularer; Bonhomius Vercellensis Antistes ex Caroli voluntate in ejus locum hæres successit. Splendidos titulos, & ampla Sacerdotia dimittens, nihil unquam in Consanguineorum beneficium transigi voluit; quod facile etiam impetraturus Romæ videbatur, nihil apud Ipsum unquam valentibus adnotis efficacibus Amicorum officiis: Gentis nimirum adeo immemor suæ, ut quoties Aronam Paternæ ditionis Oppidum diverteret, Ecclesiasticorum hospitem humiles adiret do-

mos, patentibus licet, & perviis Borromeorum magnificis ædibus; nec Familiæ nomine sane glorioso, sed uno Sanctæ Prædix titulo uteretur. Stemma item stirpis tot illustre insignibus, & plane Regium obliterare ex Pastoralibus Diplomatis conatus, aliud invexit, quod Ecclesiæ Mediolanensi antea fuerat insigne: Ambrosii nimirum imaginem, geminis Martyribus Protasio, & Gervasio interjectam; in quo Laurentii Justiniani præclare factum est imitatus. Hæc videlicet Ejus animo infederat opinio: memorem sui Episcopum non, unde genitus sit, sed quibus vivat, recordari debere; atque tum Parentis loco apud Populum fore, cum repudiatis Consanguineis, egenos unice Filiorum loco dilexerit: demum, sublata erga propinquos liberalitate, illis factus periculum, sibi criminis occasionem facile creptum iri.

Cum vero nullam ex domesticis suis censibus fortunarum accessionem fieri Affinibus vellet, intercipere etiam iisdem sacrorum reddituum spem non dubitavit, ad quos promerendos virtutem, ac præclare facta non attulissent. Ad Pontificiam in Mediolanensi Provincia Sedem oculos cupiditatis adjecerat primarius Vir Carolo affinitate conjunctus. Unus impedimentum intulit Borromens, imparem illum ratus tanto oneri; cumque gravior ex hoc haberetur Gentilium querela, falsus ingenue Carolus, mentem suam declaravit: *nolle se quidquam Ecclesie detrabere, ut Genti utilitatem afferret*. Neque ullus verbo notavit religionis plenam libertatem, quam primis ab annis etiam habuerat; cum Patri ademit reddituum sacrorum administrationem, modeitè excusationem libe-

„ darem; Is enim cum propter virtutem, probita-
 „ temque suam, tum vero propter diuturnos labo-
 „ res, quos in te erudiendo impendit, dignus pro-
 „ fecto est, cui sit hoc per te subsidium constitu-
 „ tum.“ Idem ferme respondit Federico item
 „ postulanti, ut Hippolyto Lampugnano titulum quem-
 „ dam Legnani deferret: „ De Clericatu Legnani pe-
 „ titioni tuæ satisfacere non queo; hujusmodi enim
 „ beneficia nemini conferre soleo, sed Seminariis,
 „ aut Parochialibus pauperibus, aut aliis Pii Locis
 „ ex Tridentini Decreto annexere, cujus rei Le-

„ gnani in primis magna necessitas est “ Aliàs
 „ cum audisset Cardinalis, Comitem Federicum re-
 „ creatum diuturno morbo bibere vinum cœpisse, in
 „ hæc verba gratulatus est Julio Cæsari Bonhomio,
 „ quem illi sacris in rebus Institutorem dederat:
 „ Quod Comes Federicus vinum bibere cœpit, Me-
 „ dicorum consilio adductus, id equidem nisi pro-
 „ bare non possum; sed videndum est ne Medici
 „ ejusmodi sint, quos ait S. Ambrosius, totam Chri-
 „ stianam disciplinam labefactare, atque suis cura-
 „ tionis regulis pervertere.

beram obtendens, *citra noxam domesticis illos census rationibus implicari non posse (a)*. Ormanetum Roma legaverat, dum Ipse Avunculo adesset, qui Ecclesiam Mediolanensem interim suo nomine moderaretur; cumque plura Illi de invehenda in Virginum Collegia morum disciplina commendasset: primum edendas in eo Collegio leges iussit, in quo Corona Borromea Soror, geminæque item Materteræ verfabantur.

Suos item, atque Ecclesiæ administratos ab hujus amoris labe prorsus alienos ut haberet, monebat sæpius: *Caverent enim, ne in Consanguineos pronus affectus, eos a recto cursu dimoveret: Inita nimirum cum illis familiaritate sensim mentem flecti, & in alia omnia posse converti: refrigerari interim caritatis ardorem, & facile profana hujusmodi consuetudine sacrarum rerum memoriam excidere*. Neque difsitebatur, *se propinquos adeuntem (quod raro certe contigit) quodammodo ad religionis studia frigescere, & hebescere sem-*

per, imo languere veluti eorum colloquio illum, quo in divina ferebatur, impetum. Adjiciebat demum: *ad Aurificis, ut ita dicam, stateram revocanda propinquorum postulata; facile enim exorari nos sinimus, nisi religiosa constantia animum confirmemus*. His itaque ut mederetur incommodis, omne cum profanis contubernium Clericis interdixit; neque graviter ullus legem hanc tulit, cum eadem adstrictum videret, qui eam tulisset (b).

CAPUT XVII.

Quodnam benevolentie genus in Familiares suos ostenderit.

QUOD præcipue Antistitis sollicitudinem commendat, maximum in Carolo regendæ Familiæ studium eluxit. Centum admodum domesticis hæc conflabatur patria, conditione, atque ingenio diversis; atque tam ingentem hominum numerum ipsa moderandæ Provinciæ amplitudo

(a) In Tabulis lego commendatam exinie Caroli moderationem, qui Familiæ jura maluerit evertere, quam retinere, dum Aronense hoc Sacerdotium in Patres Societatis transferret. Alibi nos etiam testimonium ex iisdem recitavimus, in quo diserte affirmabatur ille Titulus Borromæ nobilissimæ Gentis jure multis ante annis comprehensus Veruntamen cum Cl. P. Zaccaria eratis certis documentis nos aliter doceat, lubentes illi subscribimus, præsertim cum infirmata in obscura hac re Testium fides nullatenus Caroli Sanctitatem imminuat.

(b) Importunum hunc Consanguineorum amorem ab aliorum etiam animo evellere conatus est; ut enim Castello commendavit Vicario suo, qui cum redisset in patriam valetudinis causa, audiretque, eum a Consanguineis sollicitari, ut Romanam contenderet, ubi mitius valetudini suæ Cælam esset habiturus, hæc monuit: „ Latere aliquando sub sanctitatis imagine amorem carnis, qui difficile admodum possit dignosci; quare videret, ne conjunctam piæ voluntatis indulgeret, & præsertim Affinium.“ Alias rogatus ab Episcopo Cornueti, an liceret sibi are suo Fratrem sustentare, hæc respondit: „ Quod de subsidiis pecuniarum Fratri tuo impertiendis scribis, intellexi, ut puto, Summum Pontificem id imperasse, ut faceres; quod si Ille faciendum permisit, meum non est sententiam ferre, præsertim cum Gregorius de utriusque statu certior sit. Veruntamen hoc omisso, dicerem, Fratrem tuum si eos census habet, quos scribis, nullo modo Ecclesiasticæ rei subsidiis indigere.“ Multo autem vehementius perstrinxit

Derthonensem Episcopum, qui non raro a Diocesi abesse Consanguineorum causa consueverat. Breve hanc ad eum dedit epistolam: „ Jamdiu opto abstrahi te tandem, & omnino revocari a Fratri, tui Filiorum cura, quam suscepisti; cujus causa sit, ut sæpius distraharis ab Ecclesia Sponsa tua, & deinde supervenientibus imbris, febri, aliisque malis, causeris, te ad eam redire non posses. Atque hoc magis incommodum videtur, hisce temporibus, iisque in partibus, quæ cum in maximo versentur periculo, eo diligentiore sollicitudinem tuam, & vigilantiam postulant. Mihi quidem necessarium videtur, ut cures, atque exhibeas remedium illud, de quo in Concilio Provinciali monui propter superiorum annorum absentiam; secus necessarium erit, ut in te ex Concilio Tridentini præscripto acrius ita, tuam.“ Atque facile habuerit dictis suis obedientibus Provinciæ Episcopos Carolus; nam nobile omnis contemplandum obrulerat hujusmodi moderationis exemplum. Itenim Eporediensis Episcopus Carolo affinis, qui ad Novariensem Sedem aspirabat, cum illius animum tentasset per Cardinalis Vercellensis literas, maxime voto suo adversarium habuit; hinc Speciano hæc scripsit Borromeus: „ Cardinali Vercellensi hæc referes: me gestire gaudio propter Eporediensis Episcopi dictum, qui scripsit, se idcirco depulsus petitione sua, quod mihi affinis fuerit. Id enim summopere mihi gratum est; quemadmodum durum fuisset illum, in Provincia mea habere Episcopum, cum autem Pastoriales in eo virtutes desiderari.

tudo postulabat . Attamen inter dissimilimum hominum genus , fœdere veluti quodam , optima erat firmata societas , ut mutua ipsorum dilectio nihil fraterno amori concederet ; Carolus autem paternum in eos studium imitaretur . Par in exhibendis officiis apud Eum omnium gratia ; dispar tamen Illi in rependis liberalitas . Sed nimium in hanc rem facere autumo , quod Joannes Baptista Posssevinus scriptum reliquit , cujus sincerum est testimonium , quandoquidem familiarium Ejus albo adscriptum novimus , quo tempore Carolus excessit e vita . Ejus verba itaque fideliter reddo : „ In Borromei Familiam cooptato omnis erat lueri , & „ quæstus abjicienda cogitatio . Non Sacerdotii , non pensionis spem famulis „ objiciebat ; sed sancta , & obediens desiderabatur voluntas . Hæc erat indicta „ lex . Nihil unquam repudianto : demisse de se sentiunt : omnes sine delectu „ diligunt (a) . Ut autem mirum maxime , „ ita multo jucundissimum , & plane divinut factum hoc mihi videbatur : „ tam recto ordine , & peramanter peragi omnia inter contubernales plurimos e locis disjunctissimis collectos ; „ quoniam , cum centum ferme homines „ omni familiarium ordine comprehendentur , vix terni numerabantur conceives , quod ipsum Patriæ discrimen animorum ferere discordiam solet . Sed Caroli Sanctitas , & fusæ ad Deum preces „ mitem hanc , atque concordem omnibus mentem injecerant . Quare singuli „ abjectionem Domini intuentes sui , neque unquam intermissas curas , *meliora*

„ *semper charismata emulabantur* , ab otio „ alieni , in munus quisque suum exeubantes , quod caute adeo custoditum , „ ut , licet una in æde viverent omnes , attamen aliquando ignoti aliqui versarentur inter alios ; nam raræ admodum „ confabulationes , rari cœtus ; sed prandii , aut cenæ horis elapsis , quibus sacra lectioni taciti omnes dabant aures , „ aut communi oratione peracta , seorsim „ singuli cubilibus succedebant suis . Filios veluti , aut fratres complectebatur „ omnes Borromeus , & licet omnis pensionum spes intercepta esset , congrua tamen unicuique numerabat stipendia , „ ex quibus necessarii abunde etiam suppetebant sumptus ; præsertim cum omnis a vestibulo abesse luxus juberetur . Præterea , siquem in patriam rei alieni „ jus peragendæ necessitas revocasset , omnia Ipse itineris subsidia suppeditabat , „ viatico etiam iis præmissis , quos ad se accitos familiæ adscribi voluisset suæ . Hactenus Posssevinus , cui eo major fides habenda est , quo minora etiam vero narratione sua videtur comprehendisse . Et enim alia etiam occurrunt , quibus Ejus curam in Familia bene habenda testatam magis faciamus . Ut laute alerentur familiares , Ipse accumbens aliquando , appositum iis vinum ac panem prægustandum offerri sibi jubebat , omnem ratione hæquerimoniam causam , & fraudem sublaturus . Præcipue autem in eosdem ægros peculiarioris amoris extabant indicia ; aut enim præsens decumbentibus aderat , aut a custodibus , & medicis hoc petebat , ut decumbentium curam haberent commendatissimi-

(a) Et Legum suarum observantiam severe a domesticis exegit adeo , ut Ludovicus Audoenus Vicarius veniam per literas a Carolo absente postulaverit , per quam sibi liceret , parvum ex auricalco Crucis signum ab Amico sibi oblatum accipere . Aliquando cum Brixie esset Cardinalis audierat , agi a Joanne Baptista Bartolino domestico suo oblatam sibi quamdam præter ordinem causam ; quo audito , oculus scripsit : „ Esse contra Archiepiscopalis Curie „ institutum , ut quis ex familiaribus suis in se reciperet causarum agendarum onus , nisi Ipse „ met ad miserorum , aut Ecclesiarum subsidium id „ imperasset . Quare caveret ne quid de legibus

„ immineret . “ Optabat autem nullum esse inter suos dignitatis discrimen ; hinc ad Prothonotarium Zappam , qui primus in ejus Curia esse optaverat has literas dedit : „ Intellexi ex epistola tua , omnem a te operam in Curia mea collocatam libenter iri . Verum conditiones , quas adjicis , „ ut primum in Tribunali meo locum teneas , multum absunt ab ea voluntate , quam ab admistris meis requiro , quandoquidem demissi animi significatio a me in familiaribus meis inter cetera postulatur . Ideo opportunum videtur liberam tibi copiam facere , ut solertiam atque operam tuam , cui velis , adjungas .

tiffimam (a). Nullum unquam e familia exturbavit aut senectute, aut valetudine male affectum; neque in Nosocomia amandavit, quæ plura in Urbe patebant; sed domo efferri, nisi mortuos, voluit. Hinc cum mediastinum quemdam ad munia obeunda ineptum Æconomus missum faceret, vetuit constanter Carolus, & consueto item stipendio imperato, omni famulum labore inposterum, & cura absolvit. Extra Urbem hospitanti solemne erat familiarium curam suscipere, sui unius negligere; aliquem cibi, portionis, aut strati curare delectum, ut sibi videlicet deterius quidquid reservaret. Ab Helvetiis in Urbem regrediens in Verbani Villam diverterat; cunq̄ue paucos pro familiarium numero stratos esse lectos animadverteret, tabula usus pro grabato fuit; & pane pascus, cujus assatum erat, pisces ceteris in escam concessit. Morteroni montes lustrantem improvisus, & vehemens imber afflixerat: Tandem nudos arborum emensum calles Sacerdotis cujusdam tectum, seu verius mapale exceperat; ubi, cum unus sibi stratus occurreret lectulus, eundem ambabus amplexus ulnis, atque e cubiculo translatum familiaribus offerens, *accipite, ait, Filii; ad vestram lectus hic quietem datur; sic vix uni opportunus lectulus suffecit universis, quandoquidem pigere incommodæ quietis ceteros non poterat, postquam mensæ incumbere dormientem Carolum videre. A Basilica-Petri scripsit, se repentina vi morbi oppres-*

sum, dum Brixiam cum Borromeo lustraret, decubuisse; quare Carolum aliquam sibi gravioris cæli injuriam metuentem, stragula ex suo ipsius lecto detracta decumbenti imposuisse. Cæsar vero Pezzanus de Ejus sanctitate testis productus, in Apotheolis tabulis testatum fecit: *Se Caroli comitem in Mesaurorum Valle obeunda, nocte quadam ex rheumate laborasse. Cum vero Antistes raucum laborantis anhelitem e proximo cubili audisset, statim ad se venisse, & lectulo proximum suo, amice sciscitatum morbi vim, causamque: dumque caput manu sua ex pulvinari sublatum Ille teneret, morbi vim repente omnem excidisse. Quod Cæsar remedium ex sacrarum manuum contactu perceptum, deinde affirmavit. Sed omnia hujusmodi amoris indicia persequi infinitum esset. Paternum certe affectum sua Carolus benevolentia superavit, quæ in suorum etiam toleranda patienter indole, ac moribus suavissima extitit. Cum enim hoc natura hominum ferat, ut singulorum ingenio sua sint aspersa vitia, hæc potius obruenda patientiâ, quam voce emendanda Ille censebat. Quare omne a suis abesse jurgium voluit semper: excitata, ut assolet, dissidia initio statim comprimens, ne ulla in exulceratis semel animis infinita simultas resideret.*

Quantum vero singulos juxta eorum ordinem observaret, ac propemodum coleret, incredibile dictu est. Siquos enim a manu, vel ab epistolis, vel ab alio hujusmodi

(a) Nulli unquam ex domesticis suis defuit. Eos præsertim, qui in adversam valetudinem incidissent, omni ope sustentandos curabat, dicere solitus: *in coram subsidium providentibus opes, & ceteris malis variis, aut omni vobis em illis emendam, certam propolis nunciam daveri petio.* Julium Petrinum, qui ultro millionem postulaverat, & deinde interpositis S. Philippi Neri, ac Francisci Mariæ Taurinii officiis, iterum inter Ejus familiares recipi optaverat, hæc literis invitavit: „Jamdiu sponte a me discessisti; „neque nunc vacua est ea provincia, quam petis; „neque quæ vacua est, opera tua indiget. Verum, „si hac redire statuas, nihil tibi, neque ex victu, „neque ex vestitu deerit; insuper nihil demandabitur negotii, sed sacris dumtaxat, & piis rebus „vacabis, quantum vires patientiæ tuæ; imo quod „voles, id ages, quoniam adeo retirgens es fen-

„tentiæ tuæ. Te semper libens excipiam; hoc enim „& probitas meretur tua, & amor pollicetur meus, „quo te semper complexus sum.“ Idcirco adeo semper sibi addictos, & similes sui familiares habuit, ut in Mantuæ Ducis Aula dictum sit: *Borromeis in duodecim habere ex domesticis, qui Carolo adjungit, duodecim Apostolorum cum Christo speciem referrebat.* Andoæus vero, cum cooptatus esset in Caroli Familiarium numerum, scripsit: „Non sine „singulari Dei Providentiâ factum existimo, quod „me hominem peregrinum, & vix nomine notum Illustriss. Dominationi Vestra ad suam piensissimam familiam invitare voluerit. Ad me verò „quod attinet, dicam, quod SS. Domini Vicario „dixi: Illud me præcipue invitavit, ut ad te veniam, quod experiri cupio illud Regi Propheta „oraculum: *Cum Sancto Saubus eris.*

modi officio sibi addictos noctu operam adjungere opus esset; somno adhuc oppressos praetolabatur ad condictam horam patientissime: sin autem longior intercederet n.ora, Ipse ad eorum cubiculum progressus, nomine compellabat leniter, lumenque apponebat surrecturis. Quod si per quiescentium aliorum conclavia esset penetrandum, detractis soleis, caute admodum, & laneo, ut ita dicam, vestigio ingrediens, curabat diligentissime, ne ulli somnum improvidus excuteret. Inuitam de more Aulicorum animis lucri cupiditatem semper conatus evellere, sibi uni, non cupiditatibus fervire docuerat familiares suos; quamquam ne fervire quidem Carolo jubebantur, sed filiorum instar Illi cuncta deferre. Quamobrem ipsorum omnium, itemque affinium suorum incommodis mederi paratus, dotem saepe, vel in Sororum nuptias numeravit, vel are liberaliter profuso, in contubernia Virginum muniavit viam: saepe etiam peramanter conquectus, siquis pudore quodam subrustico aperire sibi domestica incommoda gravaretur. Hiscæ Borromeus institutis suas proferebat in medium opes, suorum interim amorem redimens, quorum *unum cor, animamque unam* ex Apollonico praescripto esse vehementissime optabat [a].

CAPUT XVIII.

Caroli studium, & cura de animarum salute.

HAëtenus certis quibusdam vestigiis Borromeum persecuti, semper in ea versatum cogitatione intelleximus, ut ani-

marum salutem quammaxime spectaret. Jamvero rem ipsam ingrediamur; & quantam Ille earum tuendarum curam susceperit, pressius consideremus. Mira profecto in ovibus custodiendis vigilantia, & spectata semper fuit, cujus ergo distractum Eum nunquam a Sponse amplexibus jamdiu commemoravimus; & institutam legem certo scimus, nequis Parochorum ex ovibus sinibus pedem, se inconsulto, efferret: atque idcirco suum Pago cuique Moderatorem attribuerat, qui solerter in cujuscumque mores, & custodiam incumberet. Datæ subindæ aliæ Parochis leges, ut semel quotannis lustrum conderent, singulosque censerent, quod facilius eorum mores vestigarent, quorum nomen, vultumque novissent. Censum deinde omnium consignatum tabulis, oculis offerri suis jusserat, ut totam, quacumque patet, Dicecesim uno statim obtutu complecteretur. Legis hujus utilitate perspecta, annum antea censum, in menses postmodum haberi singulos jussit. Etenim indicto in menses Parochorum cœtu proferebatur in medium sive consilii, sive remedii causa, quidquid in vestam sanctitatem in Villis deformaret, in Sacerdotum etiam mores quaestione instituta. Solutio Concilio, Urbis regionibus, & Metrocomiis Diœceseos Praefecti de rebus singulis conficere tabulas solebant ad Carolum exinde mittendas. Hæc itaque compendiaria Illi excogitata ratio, qua unus omnium oculis in mores singulorum exquirendos uteretur. Cum vero praecipue Pastoralis excubandi vigilia cerneret, ut rugientis lupi iram a mortuis ovibus averteret; muniendos ideo e vita migraturos quoscumque validius studue-

(a) Bentivolius quidam olim Caroli Familiaris, cum, nescio, qua de causa, missionem petisset, & Neapoli magno Principi operam suam locasset, paulo post ad Cardinalem scripsit: „ Quo citius libet, ad te redibo, ut inter tuos cooptatus, felicissime hanc esse animam. Totum me arbitrio tuo permitto, & statui splendida omnia repudiare, licet magnifica quæque daretur optio. Transigam tecum, quod reliquum vix est; atque hoc supplicem oro, ut postquam me in Tua iterum castra recepero, expies quacumque indicta pœna, crimen meum a tutela Tua transfugientis; quan-

„ doquidem manifestum est, nullam aliam iniri posses, se bene, sancteque vivendi viam hac nostra arat, te, nisi legibus, atque institutis vivamus tuis. “ Ceterum quam hunc, licet transfugam, ex animo diligeret, docuit paulo post, dum eundem, qui in are suo erat, solvendi onete liberaret in hæc verba: „ Quod ad pecanias spectat, quas mihi debes, ego te reddendarum onere libero, etsi nullo unquam tempore esses redditurus; nequid scrupuli animo hæreat tuo. Verumtamen si reddere, percommodum erit, non ignoras, quos in usum expendam.

duerat, quo facilius hostilis propulsetur injuria. Excipere itaque postremum morientium spiritum Parochi ex lege cogebantur, afflictos solari, & conjunctis veluti viribus formidandæ luctæ impetum sustinere. Nec Ipse unquam hujusmodi muneri defuit, Sacerdotes, & præsertim Antistites (ut alibi meminimus) agentes animam, præsentia suâ recreans, & prosequens officii persæpe, nulla viarum aut importunitate, aut longitudine vix unquam absterrius. Itaque summopere fructuosum, atque ex re Pastoralis esse delatum hoc morientibus subsidium cum intelligeret, in ea mente fuit, ut Provincia sua comprehensis Episcopis id officii pariter præstandum suaderet, quod etiam facile ab eorum pietate impetravit; postquam Summus Pontifex Borromei precibus motus, pœna omnino debita eos ægros absolvit, quibus in mortis articulo constitutis Mediolanensis Provinciæ Antistes præsens aliquando benedixisset.

Tot tamen subsidiis cum nondum satis consultum Animarum salutem censeret, novam inivit regendæ Diœceseos rationem, qua Patresfamilias Parochorum loco singulis domibus attribueret. Jussit enim in Parœciis singulis indici cœtum quemdam, in quo singuli Patresfamilias convenirent. Ibi docebantur primò, quomodo moderarentur domum, & sanctitatem morum in familiam inducerent: mox an omnia rite peragerentur, rogabantur. Hinc effectum est, ut Familiæ cujusque caput, veluti Pastor præsens, domesticis præfesset, & sic Caroli monita ad singulorum aures quotidie pervenirent. Tantam autem solertiam optime collocatam rebatur Sanctissimus Antistes, cum suis ponderibus Animarum pretium perpenderet: turpe existimans admodum, Dæmonem in Animarum exitium solertius, quàm in earumdem tutelam excubare Pastores. Hinc, cum aliquando Antistes Romana Purpura insignis libere se posse a Diœcesi abesse distaret, causatus Ecclesiæ suæ angustiores terminos; auream hanc a Borromeo vocem expressit: *Multis Animarum millibus*

Pastoralem sollicitudinem certe obrui, ac superari: Unius autem pretio quantumcumque Pastoris solertiam saltem exequari posse.

Montanas Diœceseos partes lustranti distiti sæpe occurrebant pagi, & a Custodum ædibus longe sepositi, cum census designari Pastori alendo pares præ inopia incolarum non possent. Angebatur tum intempestivis sensibus Præsul; nec dispari premebatur ægritudine, cum Pastoribus morte ademptis, alterius substituendi prompta ratio non suppeteret. Nisi totius Illum Diœceseos distraxisset cura, privatam Parœciæ unius administrationem suscipere non dubitasset; atque hæc vehementior Eum perpulit causa, ut Sacerdotum eorum, quos Oblatos vocant, Sodalitium institueret, quod promptior, & expeditior curis sibi semper esset in subsidiis Sacerdotum cohors, quæ inclinatæ aliqui ex parte rei ex Ipsius nutu succurreret. Hisce omnibus Borromeus cum leges conderet, unice propositam voluit Animarum custodiam, quam illis præcipue Institutionum verbis commendavit libro III. cap. II. „ Maximam „ autem vim ad caritatis erga Animarum „ salutem ardorem, non modo in mentibus „ concipiendum, sed alendum, fovendum „ que habeat animo assidue cogitare, „ quàm nobiles sint Animæ, & pretiosæ „ in conspectu Domini: quanta sit earum „ dignitas, quas proprio sanguine redimere Filius Dei non recusavit: quamque „ præcellens opus sit in eo salutari officio Dei cooperatores esse, quo nihil certe in terris majus, aut nobilius, illustriusque excogitari potest. “ Alia item Caroli a Basilica-Petri verba lubet adtexere, quibus Animarum salutem obstrictus vehementer Borromei animus certò teneatur: „ Animarum caritate sic flagrabat, „ ut dignitatis suæ quodammodo oblitus, „ eorum Presbyterorum conditionem quantumque toto corde videretur expetere, „ qui agris, asperisque locis Parochias habentes, inopem, laboriosamque vitam „ in curatione animarum agebant: ibi demum caritatem ostendi posse, cui nihil humani desiderii, commodive esset ad-

„ missum. Hanc suorum Oblatorum præcipuam esse virtutem cupiens, docebat eos frequenter, quàm vehementer eam quari, colique ab iis conveniret, qui se Dei ministros profiterentur. Memoria teneo, cum in adibus esset, quæ Canonice nomine appellantur, quotidie certâ horâ multos ejus Collegii Clericos, qui nomen in Oblatorum Societatem dedecrant, advocasse: sententias ex Evangelio selectas, quæ ad eam rem maxime valerent, tradidisse, ac diligenter explicasse: de quibus altero die, cum interrim cas meditati essent, singillatim interrogabat, quid sensissent. Quam quidem exercitationem miro studio, ac etiam abjectione obivit complures dies. Quod cum aliquando faceret, præcipuo quodam affectus ardore, ad nos conversus, *Quam libenter*, inquit, *nisi hoc esset loco, eam amplecterer conditionem, ut bono Episcopo deditus, nulloque stipendio, certove hospitio nixus, huc, illuc animarum causa mitterer, nulla cujusvis incommodi, vel laboris habita ratione.*

Eisdem, quibus Ipse urebatur, faces, Sacerdotum, Administronumq; suorum animo subicere consueverat; quare in hanc rem plures extant in Synodis habitæ orationes, privatique, quibus eos inflammabat, sermones acri quadam, & vehementi dicendi ratione redundant. Labet hoc loco pauca ex undecimæ Diocesanæ Synodi Oratione tertia delibare, in qua proposito Sanctorum exemplo, & præcipue Catharinæ Senensis, quæ se Inferorum cruciatibus devovendam obtulerat, nequis ex Christi grege periret, in hæc verba concitatus, & incensus Orator erumpit: „ O zelus vere Christianis omnibus dignissimus! O si videremus, quid sit e faucibus Inferni animam unam liberare; non dubito profectò, quin hodie pluri-

„ mi ad nos accederent, qui se se Oblatos fieri postulerent: & non modò montes transirent; sed etiam apertissimis, & maximis quibuscumque vitæ periculis se se exponerent, ubi spes aliqua esset vel unius etiam animæ recuperandæ! *Quam speciosi pedes hujusmodi evangelizantium pacem!* Quid mirum, si sanctissima hæc Virgo Senensis, quâcumque Prædicatorum quispiam transiret, statim terram osculabatur, quam cooperariorum Christi pedes calcassent. Nil Deo est gratius, quàm Filii sui fieri nos coadjutores: nil Christo delectabilius, quàm reperire qui secum jugum hoc trahant: nil magis Sanctam Matrem Ecclesiam recreat, quàm filios suos sic parturientes aspicere. Hi denique Infernum spoliant, Dæmonem prosterunt, peccatum exterminant, Paradisum aperiunt, vacuas Cæli Sedes replent, Angelos lætificant, Sanctissimam Trinitatem glorificant, & æternas sibi, ac immarcescibiles coronas præparant.

Hiscæ sacrum Ordinem verbis inflammabat, stimulum addens, ut ita dicam, currentibus. Porro concitabat etiam acrius profanos homines, cupiens, quo Ipse ardebat amoris incendio, universum terrarum orbem feliciter conflagrare. Idcirco tot virorum, sæminarumque instituit cœtus in divinum hoc opus evocatos: atque Doctrinæ Christianæ institutionibus: adductos viros cum certis formaret legibus, hæc præcipue commendavit: Ne ab hac contentione animum laxarent, & magno emptas pretio hominum animas summa ope curarent ex hostium manibus redimendas. Quapropter complectebatur peramanter quoscumque similes sui; eaque impetrabat a Carolo hujusmodi hominum humilitas, quod vix Procerum dignitas, unius commendatione nominis freta exorasset [a].

Ne-

(a) Inflammatus hoc animarum tuendarum studio Carolus, alios etiam accendere studuit. Testatur hoc sequentes epistolæ, quarum unam Episcopo Novioduni dedit in hæc verba: „ Nihil est (quod te non latet) suapte natura præstabilius, nihil excellentius, quàm fidelem se, ac navem Dei,

„ in hominibus ad æternam salutem vocandis, atque excitandis, administrum præbere. Maximum enim, (ut S. Gregorius Nyssenus ait) & maxime regium Dei opus est, humanam servare naturam. Hanc ut redimeret Jesus Christus, & laboriosissimam vitam vixit, & acerbissimam mor-

Neque inerti vocis officio contentus ad hanc veluti metam hæsit Borromeus ; sed strenuam operi adjungens manum, medicam alienis vulneribus opem admovit. Solicite aliorum operâ perditos quosque, & consépulta tenebris crimina proferebat in lucem, remedia instruens, quibus hærentes in criminum cœno tandem emergerent. Suis persequens unumquemque veltigiis, ægram, & prope depositam Reipublicâ partem Ipse suscepit, desperatos etiam sanari posse non desperans. Horum penes illum erat nomenclatura ; unumquemque deinde arguens, obsecrans, increpans, impellebat demum, ut ab bonam se frugem reciperent : nunquam ullius curam dimittens, nisi salva omnino res esset. Me quoque cum Urbis hujus Regioni præfecisset, schedam obtulerat, qua quorundam labe plane edoceret ; eorumque dum mores intentius vestigare, certo innotuit, Ipsius operâ paulo ante eos respuisse. Prona autem in utramque partem sua semper officia protulit Borromeus, sive Principem virum, sive humili loco natum fors obtulisset. Opportunitatem vel loci, vel temporis nactus, monita ad singulorum moderabatur ingenium, in eandem tamen *Regni Celorum sagenam* omnes impellens. Hinc immensa illi libellorum, imaginum, atque

hujusmodi, veluti sacre mercis, comparata supellex ad aurium oculorumque suavio-rem illecebram : Hinc frequentissimæ ad Populum sive Dioccesim, sive Provinciam Iustrantis conciones, atque indicta Synaxis : Hinc demum cum rudibus quibusque obviis instituti humanissimi sermones, & crebra de divinis oratio. Alpinos sæpe juvenes in agmen dispositos interrogationibus laceffens, sacras interim res, ultro, citroque jactatis responsis, edocebat ; atque ut venales saltem aures facilius accommodarent dicenti, denarios abiens numerabat in capita. Lepontios quondam dum obiret, ad deviam causam sedentem puerum contemplatus, excessit e semita ; eumque conveniens, Crucis signo munire se rite edocuit : Orationem Dominicam in singulis dictiones patientissime dividens, atque duriori cerebro infgens, diu hæsit constantissime, nihil commotus, graveolenti, & simo illita veste, quam sordidam recenter attulerat ex bestiarum custodia, quibuscum illi erat tecti, atque ingenii conjunctio. Leviora hæc tamen erant in alpibus studia, si cum urbanis curis comparentur. Politior huc literatura, & pro auditorum indole, ac conditione afferenda. Plura erant eorum adeunda Collegia, qui teretes aures haberent, intelli-

gens-

„ tem obiit ; mille denique argumentis testatus est,
 „ quam sibi cara esset vel unius animæ salus.
 „ Ex quo intelligitur, quanti facienda sit boni Epi-
 „ scopi, (qui hoc unum agit, ut in tanta re Dei
 „ quasi adiutorem se se præstet) fides, ac diligen-
 „ tia. Equidem nihil libentius audire, nihil pluris
 „ æstimare soleo, nihil denique est omnino, quod
 „ me uberiori lætitiæ voluptate perfundat. Videor
 „ enim in unius Antistitis, qui personam suam
 „ laudabiliter sustinet, & manus accurate admini-
 „ strat, vigilantia, & sollicitudine, multarum ani-
 „ marum salutem, innumerabilium virtutum sege-
 „ tem, bonorum operum seminarium videre.
 „ Altera indicat susceptam ab Eo in Hispaniis ani-
 „ marum curam. Audi quid ad Joannem Valentie
 „ Archiepiscopum, & Patriarcham Antiochiæ scripsit :
 „ Maxime mihi voluptati fuit ex literis tuis co-
 „ gnoscere vere paternam curam, sollicitudinemque,
 „ quam in Diocesi tua obeunda, Iustrandaque ad-
 „ hibes ; iisque præcipue locis felicite visitandis,
 „ que propter regionum, ac morum asperitatem
 „ magis egent præsentia Pastoris sui. Nam & ipse
 „ Princeps Pastorum Jesus Christus, relicto illo
 „ amplissimo grege felicissimarum mentium, cæ-

„ lo descendit in terras, ut centesimam ovem er-
 „ rantem, & vagam quarteret, & in salutis ater-
 „ næ viam, portumque revocaret. Equidem in Te
 „ isthæc loca tanto labore peragrantiem, mentis
 „ oculos intendens, sentio, me in Ecclesiæ mea
 „ obeunda, visitandaque non leviter excitari. Cum
 „ vero tu in gregis tui cura, neque labori, neque
 „ ullis difficultatibus parcas ; non video, quare me
 „ velis corpori meo parcere, atque indulgere :
 „ Cum præsertim non ignores, quot, & quam gra-
 „ vibus de causis Episcopum, qui labore, & in-
 „ commodo suo omnium utilitati consulere, & ser-
 „ vire debet, non oporteat esse delicatum. Sed
 „ agnosco in tam amica sive admonitione, sive ad-
 „ hortatione, benevolentiam in me singularem.
 „ Quam omni metu ut solvam, persuadeas tibi ve-
 „ lim, me eam vitæ rationem sequi, quam ad
 „ Archiepiscopale munus gerendum, laboreque tum
 „ suscipiendos, tum sustinendos maxime accommo-
 „ datam esse & video, & sentio. “ Hinc fre-
 „ quentissimæ illæ ad Parochos preces, quoties ad
 „ se eos evocaret : *Caverent interim, ne quid detri-
 „ menti Grex caperet.*

gensque iudicium. Doctores enim vero, Jurisconsulti, Magistratus, Canonici, Sacerdotes diversis quidem temporibus, atque ordinibus accommodatam orationem excipiebant: Nunc Virginum, nunc piorum plurimi collectis, aut institutis conventibus Pastoralis faciendae vis erat impertienda. Quod quidem cum asperum per se se, atque difficile, tum immenso cum labore erat conjunctum. Porro non adeo mirum putes, quod singula praetaret Borromeus, quam quod omnibus expediendis tempus ipsum suppetret. Cui quidem incommodo consulturus, in memoriae subsidium rerum ex praescripto agendarum pagellam indicem secum circumferebat. Finem vero sollicitudinis suae vix usquam circumscribas. Literis excitabat, quos voce non poterat, hinc Antistites ad Sedes revocaturus suas, inde Synodos instituendas, aut extruenda Collegia suadens, Pontificem saepe urgens, quod suscepta consilia potenti corroboraret manu, omnia denique ubicumque capaci mente complexus, ut sa-

labre eo tempore vix alicubi institutum extiterit, in cuius aut inventi, aut perfecti gloriam Carolus ipse non venerit.

Sed non vacat aliena urgere testimonia, cum locupletissimum afferat Mediolanensis Ecclesia ad summam sanctitatem, morumque disciplinam Ejus contentione composita. Vineam hanc vigil Custos nactus spinis obsitam, dumisque horrentem, frugiferam posteris tradidit, & fructuosam; in eaque Gabriel Paleottus versatus sub Ejus Pontificatus finem, magnifice commendavit inquit: „ Quo te praerconio „ celebrem Urbs pulcherrima? Sanctita- „ tem, & religionem admiratus tuam, ex „ pressam in te Solymae imaginem videor „ intueri, quam Antistitis tui laboribus „ referre debes acceptam. “ Sane nulla adducta Claustris familia Cleri Mediolanensis mores superabat; Populi vero totius in exterorum exemplum pietas redundabat, in quo Philibertum Allobrogum Ducem aliquando Carolo gratulatum, ex ipsius voce magnifice accepimus [a].

CA-

(a) Nonnulla innuemus breviter, ex quibus ad omnes pertinuisse hoc Animarum salutis studium certo constat. Quoties per literas officiose monebatur, aut de aucta aliorum dignitate, aut de initiis nuptiis, aut de exortis disidiis, responsiones suas eo semper desinebat, ut populorum utilitatem, Christianam disciplinam, omnium concordiam promovet. Mediolanensem Patricium Gabrielem Verrum, ex nobili ea profectum stirpe, qua Ecclesiasticus item, ac Senatorius in Urbe nostra Ordo luculenter in hanc aetatem ornatur, cum ex ea habeamus geminos fratres: Antonium in Metropolitana Basilica Canonicum Ordinarium Decanum religione & pietate insignem; & Cl Vitum Gabrielem Regium Senatorem Amplissimum, & S. Stephani Ordinis Equestris in Etruria Commendatorem celebrata apud Transalpinos atque editis Libris abunde testata doctrina, ac rerum Civilium scientia praestantissimum, audiens iussu S. R. Rotae Auditorum, ita hac Epistola inflammavit: „ Delata nuper „ dignitas te vehementius hortatur, ut conceptam „ a Magno Etruriae Duce de prudentia tua expecta- „ tionem impleas. Quoniam vero probe nosti, nihil „ a nobis divino auxilio destitutis praestari posse; „ idcirco, ut divinam promerere gratiam, & tuare „ re, sine qua irriti labores humani omnes cadunt; „ utque praeterea munus hoc demandatum pro re- „ ligione tua exerceas, uno Deo, velut fundamen- „ to, debes inniti, sacra sapienter percipere Mysteria, „ auxilium enixis precibus postulare, atque alias „ sacras exercitationes adungere, quae opportunis- „ sima sunt, ad ea impetranda a Patre luminum,

„ quae maxime ad Divinam voluntatem implendam, „ manasque nostram obeundum videntur conferre. „ Quae utinam Deus abunde largiatur. “ Quod ad nuptiales gratulationes spectat, suppetunt in superiore historia allata a nobis monumenta. Pro jurgis vero componendis, unum affero exemplum paterna vere sollicitudinis, qua diutius conatus est componere vehementes exortum disidium inter Equites Mediolanenses Alexandros Sclatenatum, & Verrum, Gabrielem nuper memorari Fratrem. Plures extant ad utramque Epistola amoris plena, in quibus fateatur, se utramque familiam ex animo diligere, multa ab utriusque pietate sperare, enixe demum obsecrare, ut jurgis veteribus animae semper, & domesticae etiam rei sapienter perniciosas, finem imponant. Revera adeo se totam in hanc curam abdidit, ut geminos ex primaria nobilitatis stote controversiarum hujusmodi arbitros elegerit: Prosperum Columnam & Octavianum Gonzagam. Suppetrent aliqua etiam dicenda, ut doceamur quam late pateret hoc Animarum salutis studium. Sed alibi jam retulimus, quam libenter amplexus sit publica Religionis tutelam non in Italia dumtaxat universa, sed in Germania, Gallia, Hispania, & Lusitania. Duo dumtaxat addam. Unum quidem: quod cum audisset geminos Romanos Cives Matcum Antonium Benzoum, & Gasparem Micinellum indixisse invicem locum pro singulari iae ndo certamine; Carolus ferme impatiens ad Ferrariae & Mantuae & Etruriae Magnum Ducem vehementissimas statim literas dedit, ne ullibi in eorum ditone pessimi exempli certamen iniectur. Alterum spectat ad indi-

can-

CAPUT XIX.

De splendida in hostes ipsos beneficentia.

SÆpe jam vidimus, plures fuisse Carolo oblatas, ac graves molestiarum tempestates; omnes tamen refedisse fluctus, partâ Illi maximâ benevolentia gloriâ accepimus. Etenim impios homines, patriæ, pacisque turbines, sedato animo, ac benevolo ita fregit, ut nulli æque tutè fiderent, quàm offenso Borromeo. Maxima Illi intulere Humiliati discrimina; maxima item ab Eo beneficia retulere. Quæ quidem ut singularis habita animi benignitas fuit; ita etiam in communem adversariorum suorum utilitatem in posterum cessit. Parum ab Humiliatorum animo discrepabat Equitis cujusdam ingenium, qui veluti tuba suscepti in Borromeum belli, Legationis etiam in Eum missæ princeps extitit, suo magis odio, quàm Urbis nomine foede abusus. Carolus autem idem in eum, qui erga Humiliatos, fuit. Postmodum enim ex veteris dignitatis gradu ille dejectus, & Regis decreto in Hispaniam, ut se purgaret, accitus, utilem sibi admodum Terrænovæ Ducis supremi Insubriæ eo tempore Moderatoris commendationem ratus, muniendum se ejus literis curaverat. Duce autem tergiverfante, & Caroli operam opportuniorem ad Regis, utpote Illi amicissimi, deliniendum animum pollicente, diu multumque hærens Eques, quem ab Eo adeundo pudor simul, & odium avocabat, demum, ut suæ magis calamitati ferviret, quàm animo, rem cum Cardinali per Patricios internuntios paragere instituit. Suo tamen magis amore,

quam precibus victus Borromeus peramanter respondit: *Dilectum sibi semper Equitem; vitia diu improbata fuisse; quare veteris dilectionis recens pignus tutelam se illi omnem suam, ac patrocinium libentissime offerre: Equiti licuisse quidem esse Carolo inimicum, non autem Deo, cum quo ut in gratiam rediret, vehementer optabat.* Recreatus humanissimo responso Eques, emendata jam aliquot, & ab oculis civium remota crimina fidenter per interpretes exposuit; pollicitus etiam omnia se abunde ex Antistitis voto præstiturum in posterum: qua prævia legatione devinctum sibi, ut erat, Caroli animum ominatus, adire tandem coram decrevit. Itaque hunc Pastor amantissimus demisso accedentem vultu vix conspiciatus, præceps in amplexum occurrit, tanta caritatis significatione, quanta consanguineum quemque vix unquam dignatus est; gaudio autem tanto, ut præsens Ejus Domesticus Glusianus veterum dissidiorum memor, expressam in Carolo *Patris*, in Equite *Prodigi Filii* graphicam imaginem, scripto fuerit testatus. Hæc autem leviora amantis officia: postmodum verborum testificationem facti consecuta est fides. Datis enim literis, mox Regi adversarium commendavit; atque in luculentius amicitia testimonium, illum Procuratoris sui nomine, & honorifico diplomate ornavit: eodem usus ad pecuniæ sibi ex Uritano Principatu divendito obvientis reliquam pensionem in Hispania exigendam; quæ deinde æris summa, interveniente Borromei morte, Xenodochio Mediolanensi hæreditario jure obvénit. Tactus Borromei favor salutaris admodum Legato, quoad vixit, fuit; utilior etiam futu-

candum sanctitatis studium, quod a Sacris Deo Virginibus exegit. Hoc autem patebit legenti epistolam datam ad Sorores Hippolytam & Portiam de Loffredo, in Neapolitano S. Gaudiosi Monasterio degentes: „Victus repetitis precibus tandem non „ repudiabo factum illud munus, quod verbis vestris „ mensis superiore mihi oblatum est. Nolite „ autem a me ulla expectare gratias, quarum loco „ paternum addam monitum, quod summi momentum „ & opportunum admodum puto ad conservandam „ animi solitudinem, ac Mundi vitandam „ commercium; quemadmodum Monasterium in-

„ gredientes professa estis. Hoc igitur moneo, „ ut caveatis quammaxime, ne mentem vestram a „ Divinis alienetis, sive in literis dandis, sive in „ muneribus offerendis, utcumque minimis. Id ego „ sanxi in Parthenonibus meis; & pro certo habeo, „ institutum idem, a vobis etiam custoditum, maxima „ cum animæ vestrae utilitate conjunctum iri; quemadmodum ex adverso facere impedimentum progressionibus vestris objiciet, quæ maxime religiosis Virginibus cordi esse debent. Mihi vero „ muneribus multo cariores futura erunt frequentes vestrae & fervidae apud Deum preces.

turus, nisi importuna mors ante quæstionis finem incidisset. Sic improbe susceptam ab Equite legationem alia honorificentiori commissa Legatione ultus est Borromeus. Semper itaque sui similis Carolus erat, sive in improbos acer existeret, sive in Ecclesiæ jure tuendo vehemens videretur; quos enim Antistes impios mulctabat, eosdem Pater resipiscentes officiose complectebatur. Cujus paternæ pietatis cum multa jam pluries memorata sunt exempla, tum illud non est prætereundum, quo mentem suam in Magnum hujus Urbis Cancellarium comprobavit. Ex Fidelium societate exturbaverat Carolus Varisii Prætozem, Sacerdotis in custodiam traditi reum; quem, licet facti pœnam humiliter deprecantem, gravate admodum audiebat; cum nullum, nisi ad Romanam Sedem, illi per fugium patere vellet, quod salutare omnibus in futurum tempus documentum constitueret. Accedentibus denum Magni Cancellarii precibus, quem antea simili pœna absolverat, in eam ivit sententiam, ut adversario petenti id facile concederet, in quo ceteris omnibus difficilem se plane præbuerat. Hinc Cæsare Porto Varisii Saceris Præposito Bergomum, quo lustraturus eam Provinciæ partem Carolus iverat, accito: *Nunquam*, ait, *hæc mihi mens fuerat hujusmodi hominem inflicta pœna liberandi; Sed repetita Magni Cancellarii preces me ab hæc depulvere sententia: Et quoniam nullum hætenus post ejus reconciliatam gratiam extitit singulare amoris in eum mei iudicium, hoc certissimum exinde sibi habeat oblitterate injurie pignus.* Quare propensa semper Sua in adversarios caritas hoc uno veniâ indignum non censuit Prætozem, quoddam adversarii officio dignus videretur.

Inita isthæc gratificandi inimicis ratio Carolum etiam eo compulit, ut parcere iis etiam disceret, in quos maxime

animadvertere jure suo debuisset. Urbanus quidam Parochus disciplinæ impatiens, constitutas leges ægre ferendo, ægrius etiam aliis ferendas fecerat. Maxime urebat hominem interdicta ex sanctione comessatio, quæ, recurrente Tutelaris Sancti festo die, celebrari antea consueverat. Itaque legem ipsam, ac legis latorem in contemptum adducturus, fociiis aliquot eodem in ludo edoctis convivium magnifice, ac splendide ornavit. Ipsa loci suburbani amenitas, & convivantium hilaritas symposium græco more indixerat. Sed nihil minus, quam in ebrietate peccatum. Etenim computationem secuta est fabula, in qua mimica convivarum petulantia Cardinalem, veluti opportunum injuriæ, ridendum omnibus propinavit. Parochus ipse maxime ludius, nec solum spectator, sed actor felleum drama cum exercitatis fannionibus sub vesperum confecit. Vulgata publico sermone res suspensam tenuit Civium expectationem, quod tandem justa Borromei erumperet offensio. Sed ipsa suscepta cum Carolo inimicitia in hominis nocentissimi beneficium vertit. Malens enim Antistes a jure, quam ab amore decedere, durius nihil in reum statuit; sed compellatum ad se non iracundiæ, sed lenis querelæ vocibus flexit, ac vicit; qua de re attonitus, veluti clementiæ miraculo, Sacerdos, cum in genua procumberet, veniam ferme, antequam posceret, impetravit. Adeo, cum reus omnium jam esset præjudicio damnatus, unus tamen se Judicem esse Borromeus ignorabat [a].

CAPUT XX.

De paterna in corrigendo caritate.

Quos tamen ulcisci nunquam studuit, sanare semper Carolus optavit; quare

(a) Præ omnibus amoris sui erga adversarios argumentum sit epistola ad Cardinalem Novocomensem data anno MDLXXXI, qui se rogaverat, ut illata a Ticinensi Vicario injuriæ memoriæ oblitterare vellet, de qua supra egimus ad Cap. IX. Lib. VI., Ingenuæ, fateor: omnia jam excidère, quæ a Vicario illo Ticinensi acta in potestatem meam sunt. Neque

„ ego rogandus sum veniam pro ea injuria, quæ
„ potam Ecclesiæ meæ imposita ab eo est. Contu-
„ meliam illam condonare Pontifex debet, cujus est
„ in hujusmodi reos animadvertere. Quare illum
„ Summo Pontifici verbis meis commendatissimum
„ habe, quo facilius veniam impetres.

re mitiora nactus remedia, acerbæ quidem, non tamen liberæ vocis officium unquam omisit [α]. Fodiebat Ejus animum mœror ex aliorum noxis susceptus; neque ullam sibi impertiri quietis partem videbatur, nisi in præceps labentes consiliis suis revocasset. Siqua unquam de Cleri moribus querela ad aures pervenisset, eminebat statim in vultu dolor; cum tristissima criminum, & damni ex iis redundaturi mentem sabiret cogitatio. Ocyus itaque recenti vulnere admoturus manum, prudentiâ vim temperabat; & pessimam luem cum ferre non posset, tamen, nequod suboleret ipsius indicium, solertissime providebat, de nocentium præsertim Sacerdotum fama retinenda sollicitus. Ajebat sæpius: *injustam Sacerdotum moribus notam in nova eos scelera concitare; deinde apud plebem Mystam semel abjectum, nulla exinde auctoritate pollere; & inania fore eorum dicta, si nosset vitam dissentire.* Quare nihil de Sacerdotum vitiis emanare in publicum patiebatur; sed clam vocatos, aut mitioribus perfringere verbis solebat, aut si res postulasset, vel certis cum pœnis dimissos, vel in secretoria domus conclavia abditos, jejunio, aut salutaris alio supplicio multabat. Intercipiebat interim offerendas in posterum criminum opportunitates; nam diversa causatus, aliam administrandam iis attribuebat provinciam, famâ semper integrâ, animis vero pœnitentiâ integratis. Hinc tanta collecta sibi erat benevolentix existimatio, ut plurimi Ejus præ-

cipue amorem veriti, enixe curarent, ut a se labem omnem, a Carolo dolorem sancte vivendo depellerent. Defuncto autem Borromeo, maxime patuit Cleri universi in Eum amor, qui lacrymis confectus Patrem sibi ereptum dolenter obtestatus, fatebatur, & sibi nunquam Carolo similem Antistitem adfore, & parem Cleri fiduciam venturo Præfuli defuturam.

Neque ullus tormentorum apparatus, aut producti testes veritatem a nocentibus, cum Borromei judicium subirent, elicere; sed Pater sedens amantissimus, Judex idem, ac testis, criminis confessionem facile semper excussit; cum pudendum nulli videretur crimen, quod Judici non pœnitendo aperirent. Hinc crimen sententia prudens consequebatur. Aliquando scelus accusans, scelesti animum excusabat: aliquando aliena suggillaturus crimina, sua proferebat in medium, amice dolens alienis se quoque monitis destitutum facile in vitia prolabi; sic suspensa veluti manu atrectans vulnera, cavebat, ne violentum cum aliquo doloris sensu unguem injiceret, remedium tamen ut semper afferret. Neque minus libere actum Illi cum Principibus viris fuit, quorum fovere vitia hominum assentatio consuevit: Eoque libentius emendare ipsorum mores nitebatur, quo rarius salutare monitum ad eorum aures permanat. Hinc sæpe publicis provisum commodis fuit, uno curante Borromeo, & mali alicujus disseminanda contagia Unius monitis aliquando

(α) Gemina dumtaxat asperiora Borromei dicta in ejus vita animadverti, quorum tamen asperitatem mitigabit divinæ gloriæ, quo flagrabat, studium. Primo: cum Scultenam trajicere Romamiturus, optaret, & nautam audiret in blasphema erumpentem verba, ad suos conversos hæc ait: *Certe dignus hic mihi videatur, cui serpius lingua evellatur.* Alterum scribit Carolus a Basilica Petri: „Cum sancitum edictum esset de barba Cleri radenda, Carolus Collegium quoddam Canonicorum recognoscens, quemdam, qui adhuc non paruerat, reprehendit. Hujus nomen erat gravi de crimine delatum. Homo respondit: *putare se: vasosque Clericos remigum sibi similes videri.* Tum severe Carolus, ait, inquit, *adhuc pendet causa tua.* Ceterum incredibilis Borromei corripientis suavitas fuit; nam lego, aliquando ab eo Hippolytum Setam, Buxi Sactis præpositum, fuisse reprehensum, quod nonnullos dies

justerit, Sacerdotem vitio aliquo notatum, publico carere, scripsitque, *nimis severe actum ea pena, que carceris veluti nomen haberet: & moderate animadvertendo, facilius corrigi peccantes posse.* Aliquando sermonem cum familiaribus de vitiis suis instituit, rogavitque adstantes, ut quidquid animadversione dignum in se ipso comperissent, libere objicerent. Itaque cum aliquis reposuisset, nihil in eo censura dignum videri, Carolus respondit: Timere se, ne nimia severitatis in retinendis legibus notaretur. Ceterum addidit: *Nullam veniam indignam puto, nisi qui præfracto animo peccare in leges velit.* Hinc Chartularius, qui quæstiones de Cleri criminibus agebat, dixit: „Brevi mutam Archiepiscopi Curiam fore; nam quoties reus quispiam veniam demisso animo peteret, & rediturum se ad meliorem frugem polliceretur, facile admodum a Cardinali dimittebatur impunis.

do compressa. Pervagatam tantæ Sanctitatis famam exteri verebantur omnes, & Caroli adventum publica pietatis testificatio, & quandoque annonæ vilitas consequebantur; Pudebat enim sceneratores quidquam de ære pauperum detrahere, Eo præfente, cujus fortunæ omnes in jure miserorum essent. Coronidis loco apponatur, quæ pluribus miraculo fuit, inducæta in quosdam Caroli voce morum mutatio. Diuturnâ flagrabat domesticæ turpitudinis infamiâ in primario Infubriæ oppido Sacerdos. Huc appellit Dioecesim obiens Borromeus. Ocyus opportuna piorum hominum solertia, omnia apud Sacerdotem profligata, & perdita esse desert. Vocat ad se hominem Antistes, blande excipit, remotis arbitris obsecrat, arguit, increpat, demum sine supplicio impune dimittit. Magna oritur ex Præfulis pietate admiratio plebis, imo ex dissimulata ejus improbitate admurmuratio; sed majorem brevi admirationem omnium movit nova indita ejus moribus religio, cum repente ex uno Caroli colloquio meliorem rediisse intuerentur. Ad Helvetiorum fines proruptæ audaciæ in Ecclesiâ, & sacros quosque homines bacchabatur profanus homo, & ebriofus adeo, ut morbo lethali correptus, supremis consignatis ante obitum tabulis, sibi animâ exhalaturo ingentem meri copiam infundi jufferit. Convaluit præter spem æger, nondum tamen inveteratæ ebrietatis morbo deposito; quem cum Cardinalis secreto dignatus colloquio esset, atque ad horam sermone vehementi quidem, sed suavitate resperfo commovisset; adeo de illius improbitate triumphavit, ut impias resignans tabulas, vixisse tum primum sibi, ceterisque videretur. Plura consulto prætereo ejusdem notæ, quibus testatum reliquit Carolus, sedari suppliciis improbitatis ardorem posse; unâ tamen benevolentiam funditus extingui (a).

CAPUT XXI.

Quam demisse de se Ipso sentiret.

PRINCIPEM inter Borromei virtutes locum tenuit animi Demissio, quæ cum in vivente Antistite emineret, regi, atque occultari ipso in sepulcro non potuit. Etenim Ille majorem delatis honoribus animum gessit; cumque tantam præ se dignitatem ferret, quantam vix Roma capere poterat, contemptu ipso dignitatis supra dignitatem positus, & demissionis amore captus, docuit honore publico privatam humilis animi magnitudinem exæquari non posse. Avunculo renuntiato Pontifice, latere in Infubricis tenebris statuerat; nisi ejus imperium in Romanam lucem extraxisset. Purpura ornatus, cum omnia sibi devolare ultro in sinum ornamenta videret, atque humeris orbis imperium sentiret incumbere, semper in proposito, susceptoque consilio permansit. Præclarissimis auctus titulis, & censibus plane opimis, non animum flexit, neque rabi se illo veluti honorum æstu est passus; cum ad cognitionem sui veluti ad columnam adhæresceret. Dignitatis ornamenta cum Deo referret accepta, occidere omnia putasset, nisi ad Republicæ Orthodoxæ utilitatem vergere posse judicasset; quodque Christianæ humilitatis certius videtur indicium, nunquam de se abjectius sensit, quam cum de Borromeo magnifice omnes sentirent. Hinc utilitatis publicæ expertes titulos splendide repudiavit, & Magnus, ut dicunt, Camerarius esse noluit, cum se omnium postremum arbitraretur. Fratre orbatus, & conflutura adhuc ampliora in se ornandum decora ominatus, spem etiam suam, aliorumque decepit, religione in perpetuum clam Pontifice obstrictus. Quid quod, cum magnus præclare administratis Provinciis videretur, maximus videri voluit depositis; subla-

(a) Etiam cessante vocis officio, hæbebat Carolus oculos ad arguendum eruditos. Nam cum aliquando audisset aliquem ex Sacerdotibus suis ea uti veste, quæ dignitati quidem conveniret, non tamen cuiuscunque loco videretur opportuna; illum ad se

evocatum fixo obtutu intuens, & tacitus diu & sine ulla vocis significatione tandem dimisit; quare unis oculis indicavit, tacere quidem de ejus levitate se posse, vitium tamen dissimulare non posse.

sublatâque sibi publici commodi curandi oportunitate, Sacerdotia, annuosque census resignans, attonitam rei novitate Romanam Urbem tenuit; docuitque, neminem caste ad honores posse accedere, qui pro arbitrio non posset a dignitate discedere. Constans etiam plurimorum sententia fuit, de Romana Purpura, & Mediolanensi Insula deponenda dubium hæsisse Borromeum, nisi Ejus animum multorum auctoritas, & omnino futura utilitas confirmasset (a).

Hæc tamen cum præstitisset, quæ sanctitatem egregiam testarentur, nemo demisse de sua Iplius sanctitate sentire Carolum autumasset, quam omnis esset etiam celebratura posteritas. Sensit tamen; suamque dum ceteris innocentiam probaret, nocentem semper unus se censuit. Nemo Caroli vitæ, si Carolum demas, notam inussit. Hinc completi amore singulos, qui suas sibi labe objicerent: orare sæpe quosque, & obtectari, ne taciti errores dimitterent suos; & sæpius concilium Familiarium cogere, quorum quisque in id conspiraverat, ut reprehendere libere alterum alter posset, neque invite se pateretur reprehendi. Cum autem vereretur, ne sua ipsius dignitas liberam censorum vocem comprimeret, veluti domesticis diffusus, preces admovebat externis, ut quidquid nota dignum libere objicerent, hoc unum veluti metuens, ne aut noxæ expers, aut venia dignus videretur: inani tamen profusus humilitatis officio, cum nemo de Borromei sanctitate exactius ferre sententiam posset, quàm Borromeus. Hujusmodi Censorem sibi forte elegerat Placentinum Episcopum Serram, Purpura Romana, & Gallica deinde Legatione percelebrem, multum incorrupto ejus judicio deferens; Quotidianos autem geminos gra-

vissimos Sacerdotes in idem munus destinaverat, qui, cum lateri semper hærent, ne quidquam in se censoriæ severitatis omittent, vehementer oraverat.

Remotissimam laquearia inter, testumque sedem nactus, iisdem obruit tenebris, quidquid cum divinæ contemplationis studio solet esse conjunctum; virtutesque suas, ac pœnitentiam præsertim, quæ cum in familiarium necessario incurrebat oculos, tum efferi palam, atque in ore hominum verari ægre ferebat: eos etiam fallere conatus, quos testes haberet, causatusque multa sæpe ex tempore, quibus alium abstinentiæ suæ colorem allineret. Qua de re insitam aliorum animo Sanctitatis suæ opinionem conabatur evellere, quam altius tamen præclare gestis inferebat. Sola publicam Sanctitatis significationem aliquando extorsit exempli statuendi necessitas; nec puduit pium, ac religiosum videri, ubi populus ad Religionem documento suo excitandus videretur. Nullus certo in consilio dando sapientior, aut rerum intelligentia cautior; verumtamen cum primarios viros, ut sæpe consueverat, officii sui commoneret, non Eum sanctitatis proponere, sed sequi exemplum credidisset. Nulla unquam a se de rebus suis injecta mentio, nisi de agendis quempiam consulturus, alienum subire judicium vellet; atque de utiliter a se gestis instituta commemoratio uni molestæ Borromeo semper fuit. Pleno ore commendaverat Rituum Magister pompæ, splendoris, dignitatisque plenam celebritatem, cum e Sancti Simpliciani Templo eruta Sanctorum Lypsana magnifice per Urbem circumtulisset; tantique ea fecerat, ut nihil unquam simile Mediolani visum affirmaret. Obruit importunam vocem Bor-

ro-

(a) Animi demissionem se dignam servavit, cum major erendi opportunitas esset. Nam cum identidem Conclia sua in Poloniam, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Lusitaniam mitteret, laudis tamen, & jactationis periculum præcavebat: Cardinali enim Madruccio Tridenti degenti I. Concilium offerens MDLXVI. sic de eo demisse judicat: *Decretorum nostrorum rationem Illustrissimis Amp. T. facilius perspiciet, quam Nos; nam & prudenter iudicabit, & nullam afferet cupiditatem ad iudicandos.*

Alias Ruderico Cardinali de Castro Concilium suum VI. item mittens, testatur se duo hoc dono perficere voluisse: Primo, ut eo levi munusculo suam in illum propensionem declararet, secundo, ut a Ruderico eliceret aliquid præclarum documentum, ad Ecclesiam suam Mediolanensem in omni virtute erudendam, & conformandam. Archiepiscopo Urbini effuse Concilia accepta laudanti respondit se *manu ab eo expectare, non laudis.*

romeus subdens: *Quæ tibi modica ista sufficiant!* Laudaverat aliàs in os Carolum hospes quidam, admiratus tot, tantaque ab uno præstari posse: Cui Carolus subjecit: *Plura peragi quidem fortasse, non item recte; cum sæpe majora supersint peragenda.* Illud vero pati neutiquam poterat, honorificam nimium de sua ipsius Sanctitate opinionem, concitari, & honoris etiam testificationibus comprobari. Sacros a vestibus globulos amoveri, & rerum suarum asseruari fragmenta, si suboluisse indicium, vetabat; Sed cum populi coërceri pietas haud posset, libere horum quæque præstabat, cum intenta Sacris Antistitis mens magis in fovendam Religionem, quam in humilitatis custodiam vigilaret. Quod tamen aliquando frustra cecidit; nam, cum Curte nova in Valle Saxina anno LXXXII. supra sesquimillesimum esset, confluyente undique certatim populo, ut insulam, vestemque sacram, qua usus Ille erat, attingerent, id, quod erat animo assecutus, ministrosque connivere conquestus, ut inde subducerentur, ocyus imperavit. Atque utinam expressam sæpe a Dæmone Sanctitatis testificationem comprimere potuisset; quam ne audiret, manum obsessis imponere sæpe recusavit. Hinc ejus fremitum potius, & ejulatus pati, quam silentium malebat indicere, ne ullum extaret formidandæ Inferis Sanctitatis suæ testimonium. Unum modestiæ suæ grave admodum fuit silentium Dæmonis, quem duarum scæminarum corpora mire, & loquacissime exagitantem signo Crucis statim compressit, dū ad Tonsam Portam solemniter erigendam Crucis imaginem expiaret. Etenim interturbandæ concionis metus id Illi suaserat; & patienter tulit ortam ex rei miraculo populi admirationem, quam aliquis publicæ utilitatis fructus consequeretur.

Illud vero mirandum maxime Humilitatis portentum, quod cum se parem summis omnibus rebus videret, imparè tamen minimis semper ex animo fatebatur.

Sæpe in aliorum adductus contemptum, triumphabat gaudio. Scilicet insperata ephœbi usque Caroli moribus hæc animi demissio fuerat; cumque Ejus æquales sæpe vel in Templâ abditum, vel ab ipsorum consuetudine remotum licenter irriderent, subridebat in sinu Borromeus, risu suo aliorum fannam multaturus egregie. Pontifex Gregorius conceperat animo Caroli in Hispanias Legationem de re gravissima cum Rege acturi; quod cum præcepisset opinione Romanus Præsul multis nominibus Borromeo obstructus, deicere e sententia Pontificem conatus est, balbæ linguæ impedimentum vitio Illi vertens. Re postmodum ad Carolum delata, hæc breviter, sed humilime reposuit: *Jure oblitit optimo, nec falsa dixit.* Quæ ex animo certe profecta sententia est; cum sæpe idem sibi linguæ vitium objiceret inquitens: *Æque securæ actum iri, si e suggesto dicenti heisset oratio; cum sibi nec verba, nec ingenium ad conciones habendas suppetere: atque hoc expetere sese, ut aliquando interruptæ orationis pudor importunam hanc cupiditatem suam moderaretur.* Neque hic vacat repetere, quàm constanter unus Carolus, & placide tulerit Oratoris illius arrogantiam, qui coram in primario Urbis Templo famæ detraxit suæ: ceteris auditoribus rei novitate suspensis, cum inde occurreret patientiæ miraculum, hinc monstrum audaciæ.

Demissi animi indicium aliud extitit certissimum, nunquam temere suscepta sententia, quam deponere facile consueverat, ubi opportunior aliorum opinio accessisset. Nihil unquam ex suo unius sensu depromptum, nisi cum aliorum consilio convenisset; unde tot instituti sapientum virorum cœtus, quibuscum sua miscere, ac communicare omnia statuerat. In hujusmodi conventibus liberum cuique erat, quod sentiret, in medium proferre; discussisque sententiis, in alienam ibat facile, suam probaturus dumtaxat, postquam ceteri in eandem ivissent (a). Hac animi in

(a) Non modo in alienam ire sententiam, sed etiam sedem aliquando in hujusmodi cœtibus voluit.

Nam cum P. Adurnus ad Concilium in privato Cardinalis conclavi habendum fuisset evocatus, dum alio-

in utramque partem flexibilis lenitate effectum est, ut qui Carolum, quid errasset, sæpe docerent, quemdam suaviolem dicendi modum ex Eius disciplina semper haurirent. Accessit huic intimæ humilitati externæ abjectionis commendatio, quam sive ex vestibus, sive ex corporis habitu facile quisquam deprehenderet. Una index dignitatis exterior vestis expers luxus, par tamen Viri munditiei fuit: Quæ in publicum non deferrentur, corpusque tege- rent, non autem ornarent, infra plebis tunicatæ conditionem fuere. Domestica utebatur lacerna, attrita quidem, ac lacera: quam cum amici aliquando deponendam suaderent, *hanc, esse Caroli vestem*, respondit, *cum ornatiores aliæ ad Cardinalem dumtaxat spectarent*. Hæc autem in deliciis adeo paupertatis testificatio fuit, ut cum nocte quadam, incidente in vestem lucerna, opportune novam substituturus crederetur, depositis sordibus deterfam, reddi sibi, nequicquam omnibus reluctans, iusserit. Publicis juratus tabulis inscripsit Taurusius, qui Carolo a cubiculo fuit: quoddam indumenti genus a Carolo depositum pauperi aliquando fuisse oblatum; quod cum ille ineptum plane, & ferme vetustate consumptum aspiceret, subiratam petiisse ocyus Cardinalis colloquium, a quo opportunus auxilium præstolabatur. Audiit humanissime Cardinalis, & aliquantulum subridens id, quod erat, dissimulavit, ne repudiatæ vesti novum pretium rei veritate adjungeret. Gestiebat, credo, gaudio, videns, nihil sibi reliquum fuisse, quod pauper invideret. Neque dispar erat ædium ornatus, ac Principis. Phidiacæ artis nihil prostabat in pinacotheca, nulla Apellis tabula, nisi artem imaginis sanctitatis augeret. Detracta jamdiu aulae nudos parietes objiciebant oculis, argentea vasa omnia, & lances in miserorum auxilium pestilentia tempore cesserant. Omnia itaque sui similia, & paria ubique in ædibus erant; imo cum Roma veniens, in-

strui sibi Palatium jamdiu vacuum, datis literis, jussisset, conspicatasque esset artificii manu alicubi muris affixas imagines; acriter auctore luxus illius increpito, superinducta albedine delenda illa pompæ indicia curavit. Familia item stemmata, ut aisolet, parietaria more, ut Tullius ait, muris herentia, deleri, superinductâ Deiparæ, & Ambrosii Tutelariam effigie, jussit; Cumque strenue suis impensis ædificandas suscepisset eximio opere, & in posteritatem memorando Canonicorum primarii Templi ædes, Borromæ Familia insignia scætis lapidibus præfixa dolens, turbari scalpro, aut eradi voluit: aliquo forte adhuc superstite hujusmodi monumento, quod ab Ejus oculis remotum, felici fraude, & jure optimo in posterorum oculis erat defigendum. Causam vero addiderat imperii dicens: *Ædificium illud non Borromei opus esse; sed Mediolanensis Artistitis*. Superbiæ autem plenam consuetudinem, suisque etiam decretis in Synodo confixam execrari solitus erat, ut sacra vestes, aut vasa dono in usu Templorum concessa, donantis aut nomine, aut symbolo exterius ornarentur: ratus muneri pretium decedere, quod fama, & laus munerantis absorberet. Hinc Eum sæpe commovebat pendens inter civiles pompæ significationes sua Iplius effigies, atque existimationis testes Tabulas amovendas suadebat: dumque in unum congestam volumen Conciliorum, legum, institutionumque suarum seriem typis mandaret, abesse nomen Authoris voluit, Ecclesiæ laudem, non suam glorioso præfixo titulo aucupaturus. Hæc omnia cum Ille ageret, id unum videbatur spectare, ut familiae suæ decus, nobilitatemque, titulo etiam mutato, obrueret, sanctissima quidem humilitatis testificatione, sed infelici prorsus, ut decebat, exitu; cum Borromei nomen sua satis origine celeberrimum, usque adeo, accedente Caroli gloria, immortalitati hoc tempore consecratum videatur, ut in illud ornandum, amplificandumque,

Pon-

aliorum adventum præstolaretur, improvide, ut sit loquendi actu abreptus, in Caroli ipsius sella confisisset, & mox, errore cognito, vellet consurgere,

acriter obstetit Cardinalis, qui paratam Aduino sedem præripuit.

НН

Pontificum, Principum, populorum studia, Superum favor, inferorumque timor, fœdere veluti mutuo, conspiraverint (a). Ex tanta animi abjectione exciderat ferme opinio conditionis suæ; quapropter cum pretio familiarium plurimorum addictam sibi operam haberet, suo ipsius famulatu domesticorum redimere servitutem videbatur: suam ultro deferens, qui semper repudiaret alienam. Hanc nimirum alte opinionem imbiberat animo, dignitatis demptis insignibus, viliorem Ipso esse neminem posse; atque ut in partem veluti alienæ abjectionis veniret, abjectorum, inopunque contubernio mire delectabatur. Vallis Saxinæ fines lustranti, quæ Bergomentibus contermina Provincia est, atque e montis vertice per obliquam callem descendenti demens quidam fordidus, & forte elinguis occurrit, qui vultu admodum hilari, apertoque capite, manum in salutantis speciem porrexit: dextram miscuit Borromeus, & patri familiaritatis indicio cum nullum ab obvio eliceret vocem, ea amoris significatione respondit, quam demens etiam ignorare non posset. Inde per Villam quamdam, Cremenum nomine, descedens, cum universa effusa tectis multitudine suo, adeoque incondito, ritu Sanctorum nomina invocarent, interfusa cinctus turba, non dedignatus est eundem rythmi tonum inire, vocemque illam Principum, atque Populorum Magistram rudi populi illius ingenio accommodare. Levia hæc fortasse rem ipsam expendenti, videantur; sed quibus humilitatis profecta fontibus sint, exacte perpendenti

maxima, ac singularia fuisse liquidè constabit.

Rusticorum societate delectatus, amare etiam ipsorum sordes facile affuevit, præ quibus luxus etiam magnificarum ædium splendide fuit a Carolo repudiatus: Macaneum, quem ex loci natura *Superiorum* dicunt, ad Verbanæ ripas ignobilem pagum lustrabat aliquando; febrique, in quam inciderat, constanter dissimulata, & nihilo segnius remisso labore, demum gravius, vehementiusque confectatus, decumbere coactus est. Nulla in promptu fuit opportunior ædes, quam miseri cujusdam cubile, seu potius gurgudium, in quodunior prostrabat lectulus, quem conopei ritu cingebat tota hinc inde extensa, & pendens inter angustias domus, lacera suppellex. Jacebat hoc loci nullo comite Borromeus, domesticis omnibus in sacras curas per viciniam dimissis; cum repente curvo capite cubile ingrediens Joannes Fontana, postmodum Ferrariensis Antistes, ægre tandem in decumbentem circumjecta illa scrutorum mole sepultum intendit oculos: tantamque Viri dignitatem humili casa contineri, quam vix Italia caperet, admiratus, præsidio, & comitatu omni destitutam, intime adeo commotus est, ut animi dolor vocem interciperet. Ratus id, quod erat, Borromeus, solito hilarior ejus ægritudinem æger ipse placidissimis verbis depellendam suscepit, bene sibi esse affirmans, nec unquam tam luculenter habitum. Conceptum mœrorem his verbis absterfit Fontana; sed eo major subiit viri admiranda-

(a) Imo non suam dumtaxat Nomen, verum etiam Gentis suæ ornavit Carolus, qui id novum vereri ferme visus est, ne illi honor accederet. Etenim Borromeorum Familia Divino favore insignis, Hominum decorata præconiis, & observantia, cum ante illum inter præstantes Italia habebatur; tum eo extincto, a nulla vinci, imo vix ullam æmulari visa est. Hæc Summorum Pontificum cumulata laudibus, postmodum egregios alios a Carolo Cardinales & Præsules Ecclesiæ dedit, quorum alii literarum ornameto præstantissimi, alii rerum agendarum prudentia celeberrimi, omnes morum religione & probitate florent, ac florere. Ex eadem Hispaniarum Regnum, Romanorum Imperium, Italia demum, Insubria, ac Patria optimos rerum publicarum Moderatores accepit. Nianus sim, ubi Regum, & Augustorum di-

plomata recensere velim plena existimationis, benevolentia, & dignitatis. Recenter etiam ab Augustissima Maria Theresia perhonorificam summæ opinionis testificationem accepit. Hoc eodem seculo suscipere universi ex Gloriosissima Familia Neapolitano- rum Proregem, & Augusti potestate in Italia agentem. Inde etiam profecta est egregiarum Forminarum cohors, quæ aut Parthenones eximiam continentiam, ac pietate illustrant, aut in Nobilissimas Italia, & præsertim Summorum Pontificum Familias Borromeam Nomen, & Decus intulerunt. Singulorum nomina exponere nec licet, nec vacat; cum enim id non patitur hæreditaria Gentis Humilitas, tum prohiber institutum meum in hac historia, cui nihil silentio meo detrahitur, cum tantæ Gentis decora abunde omnibus sint perspectissima.

miratio, cum tantam rerum inopiam vix tolerari posse, nedum in deliciis haberi, jure optimo arbitraretur. Romæ vero, ac Mediolani sive pauperes adhiberet convivio, sive Peregrinorum pedes ablueret, quod sæpius præstitit, tanto perfundi gaudio visus est, ut præsens quisque non externam corporis, sed intimam animi demissionem deprehendere, atque, ut ita dicam, expressam intueri se diceret.

Alia tamen Mediolani suppetebant tantæ humilitatis argumenta, cum Urbem hanc lutulentis etiam viis, aut pluvio cælo pedes semper obibat, eo etiam tempore, quo familiares suo Ipsius vehiculo magnifice uterentur. Pauci admodum incedentem deducebant: nulla ad limen honoris causâ saluatorum turba: frequentior miserorum cohors: Familiares non ad obsequii pompam per conclavia dispersi, sed in Pontificiis curandis negotiis impliciti; Quæ omnia virtutis testimonia, propinquo viciorum vocabulo deformata, delata ab accusatoribus ad Pium V. scripsere nonnulli, tamquam Romanæ Purpuræ labem, ac maculam. Quam ubi ineptam, seu potius malignam criminationem Carolus intellexit, institutam a se vivendi rationem Pontifici per capita digessit, & plane in oculis per literas defixit; eamque deinde Pius Christianæ hujusmodi abjectionis et ipse retinentissimus usque adeo exosculatus est, ut Purpuratis Patribus expressum in Eo veræ virtutis exemplar imitandum sæpe propo-

fuerit. Quamquam, cessante etiam Pontificis suffragio, suam de humilitate sententiam sæpius inculcabat omnibus Borromeus, inquiens: *Hominis dignitatem non in fluxo, atque caduco splendore sitam videri, sed in ipso honoris contemptu, atque solida virtute collocatam, quæ unice Deo, hominibusque commendatur (a)*. Porro eandem in Clero universo expressam intueri abjectionis imaginem summopere avebat, qua ut singulorum pulsaret animum, simulacrum aliquod veræ humilitatis in Synodis, Conciliorumque Decretis graphice effinxerat. Neque in carpendo Ecclesiasticorum hominum luxu libertas unquam vocis defuit, nunquam inanem in Ecclesiasticorum hominum ædibus pompam sine nota dimittentis; cumque aliquando Antistes quidam exquisitum tibialium nitorem objecisset oculis, acriter fugillans, præluere, ait, *ceteris Episcopum debere vitæ exemplo, non vestium ornamento*.

Demum designatus ipse sepulcri locus utpote abjectissimus, atque in ipso Templi meditullio indicat, ne defuncto quidem Carolo hunc humilitatis amorem abfuisse: quem Dæmones ipsi fatalem sibi ominati, quemadmodum in funebri laudatione summopere exhorruere; dum viveret, etiam certo doloris testimonio averfati sunt. Equidem cum Templum quondam ingressus & purpuræ velis longo firmate pavementum verrens, oculos in fœminam a Dæmone vexatam coniecisset: non tulit Ejus præsentiam, humilitatemque diu obstrepens

Dæ-

(a) Aliquid certe de dignitate remitti posse aliquando docuit. Nam, cum Romæ ferretur actio a Modocetensibus intentatâ contra Ambrosianos Ritus, & quidpiam exposuisset Speciano Cardinalis, quæ factum, testumque suum honoris gradum servare poterant, deinde mutato consilio, hæc rescriptit: „ Si „ quid alia monui de ratione hujus causæ tuendæ „ non eo dixi, quo existimationem meam ullo modo „ do retinerem; id enim mihi in votis est, ut Ca- „ rolum omnes contemnunt, & nihili faciant. Ver- „ rum illa dumtaxat mea fuit opinio, quod cense- „ rem, multum ad populorum disciplinam conferre „ posse, quod præmonueram. Jam vero cum vi- „ deam ex Summi Pontificis sententia nullum immi- „ nere periculum, Eamque aliter sentire, ac ipse „ senterim; sic consolari Modocetenses volui sine „ tæco, sine colore, ut docebit apographon litera- „ rum, quas ad eos dedi. Spero autem a Deo re- „ spondendum, quiddam damni derivari hinc poterit.

Eadem moderatione uti docuit Doctorem Mascardum, qui cum opus quoddam inscriptum de *Probationibus* edidisset in lucem, ex quo Plagiacii notam reulerat, cum objectum fuisset, opus illud esse Episcopi Contardi: minatus fuerat, se velle novo vulgando scripto firmam suam tueri; Nam in hæc verba leniter hominem corripuit Cardinalis: „ Quod scribis de „ vulganda *Publica declaratione*, ut tibi opus de „ *Probationibus* vindices; nomen hoc ipsam *publice declarationis* abominandum videtur; ut abominanda sunt etiam mala, quæ consequuntur. Nam „ abhorre ab hujusmodi scriptis debent Christiani omnes, & præsertim Clero adscripti; & quamquam nihili facienda non videtur nominis existimatio; nullum tamen reperias in Sanctorum vita „ exemplum, qui hac ratione famam suam defecerint. Potius Christianæ viræ sanctitas nos docet, ut privatis in rebus taciti patiantur aliquod „ imminui, quam clamosa hæc jurgia insitui.

Dæmon, qui tandem in hæc verba erupit: *Quam vellem symmatis illius majestati aliquam superbix labem aspergere!* Tantam enimvero demissionem animi vereri Dæmon etiam potuit, quam pejores aliquando homines carpere non formidarunt (a).

CAPUT XXII.

*De summa animi tranquillitate,
& mansuetudine.*

Affinis maxime Christianæ Humilitati virtus enituit in Carolo Lenitas: quarum cum illâ contineret Borromeus animum, hæc in alios suavissime effundebat. Arripuerat hæc a natura ipsa virtutem; atque omnem videbatur comitas iræ nubem absterfisse. Tranquilla semper, & exporrecta frons, nulla puerili etiam ætate perturbatio; sive domestica, sive externa illum incommoda angerent. Porro tam strenua

patientia ex imperitorum sententia visa est aliquando parum a mentis stupore differre. Constantissime enim affirmarunt additi Adolescentis servituti quotquot, dum Juris Civiles studio in Ticinensi Urbe operam daret, eaque esset ætate, qua difficile admodum ratio animi æstum moderari solet: illum, non dicam iracundiæ abreptum unquam impetu, sed ne leviter quidem commotum, aut perturbate egisse quidquam. Adolevere postmodum cum ætate præclara illhæc lenitatis semina, & adulta, ut ita dicam, fructus uberrimos tulere. Nihil magis peccatum Ejus animum commendavit, quam perturbati illi controversiarum fluctus, cum sanctiorem inveciturus vivendi rationem tot sibi oblatas formidolosissimas tempestates constantissime item, ac placidissime subiit. Nunquam abjectis gubernaculis in alto fluitans, tamquam tranquillo navigaret mari, non temporum permutatione mutatus est, & ceteris turbulento illo æstu

(a) Audies ex literis ad Cardinalem de Josofa datis, quid de se Carolus sentiret: „ Equidem nihil „ de me affirmare possum, præterquam me Jesu „ Christi servum inutilem esse. In dies enim singulos clarius intelligo, quantum absum ab eo officii, atque virtutis perfectione, quam & Pastoralis vitæ ratio, & Cardinalatus dignitas, & inexplicabilis Jesu Christi in me beneficentia requirit. Quare te etiam, atque etiam rogo, ut a Divina Majestate eas mihi virtutes impetres, quas in me ipse prædicas, ego non agnosco, sed me vehementer expetere non inficior. “ Addebat etiam sæpe, & explicabat causam, atque utilitatem, propter quas animum deiceret. Hæc docuit ad Cardinalem Bathorium scribens: „ Quo enim „ verius nobis ipsis diffidimus, eo tenacius a divina „ bonitate pendemus, atque ejus virtute nitimur. „ Quare Paulus Apostolus de sua infirmitate letabatur. Sciebat enim in infirmitate, & in suarum virium diffidentia divinam virtutem residere. Hinc autem animi excellitas, & magnitudo existit. Quid enim ille reformidet, qui altissimum posuit refugium suum? Qui habuit in adjutorio Altissimi? Aut quid terrenarum rerum magni faciat, qui Jesu Christi amore exardescit? Neque potest res non admirabilis ille efficere, qui nihil aliud propositum habet in omni vitæ suæ parte præter gloriam Dei. “ Tamen tot diffidentia prædiis fultus Caroli animus, inanis gloriæ periculis tentabatur non raro, cum undique celebrari laudes suas audiret. Igitur, ut clandestinum hunc hostem vinceret, eo usus consilio est, ut deberi dignitati suæ sanctitatem diceret, dignitatem vero ipsam nihili esse ducendam sentiret, nisi ad divinam gloriam referretur. Sententiam hanc suam lævulenter aperit Carolo Cardinali Vindocino in hæc verba: „ Præclare

„ autem intelligis, te hoc honoris amplissimi gradu „ a Pontifice Maximo vocari, atque incitari ad Catholicam Religionem, & ad Jesu Christi nomen tuendum, atque illustrandum. Non enim ulla esse potest vera dignitas, ulla amplitudo, nisi divini Numinis amore, & caritate nitatur. Neque potest aut non esse ignobilis, qui rerum caducarum specie potius, quam Dei bonitate ducitur; aut non esse gloriosus, cui nihil prius, nihil carius est Dei gloria. Hujus studium animos nostros a rerum terrenarum cupiditate abstractos, atque abductos, excitat ad celestis patriæ, & ad Divinæ Majestatis amorem quemdam, rerum admirabilium effectorem. Cetera omnia nihil habent expressi, nihil solidi; eanque ob causam, in sacris literis partim mendacia, partim vanitates dicuntur. “ Et Ferrariam scribens Paulo Sacroto hæc addit: „ Illud, Paule, agamus, ut nos „ veros Dei servos omni animi, omni etiam corporis contentione præstemus; atque ita vivamus, ut qui viderint opera nostra bona, occasionem oblatam sibi esse censeant divinæ bonitatis prædicandæ; ea enim de causa fati, procreatique sumus, ut per nos Dei nomen illustretur. “ Quamquam elusit gloriæ blandè assentantis periculum sapientius, cum Tridenti Episcopo hæc scriberet: „ Quod res autem meas etiam prædicas, video artificium, quo me excitas ad omnem Pastoralis officii partem, multo diligentius posthæc suscipiendam, atque exequendam. In dies enim, vel in horas potius singulas clarius perspicio, quantum absum ab ea officii perfectione, quam Deus a me requirit, & hic amplissima dignitatis gradus, in quo locatus sum, efflagitat. Quapropter te iterum, atque iterum rogo, ut Divinæ Majestati pro me supplicare non desistas.

æstu abreptis, prope solus in portu videbatur. Non temere elapsa vox, nihil violenter statutum fuit: Prudenter circumspicere omnia, sibi strenue imperare, Deo acceptum quidquid referre, amicos æque alloqui, atque inimicos, hæc Borromei artes erant. Præmarium Virginum Collegium, pridem mutata regiminis forma, ad jus Antistitis translatum lustraturus, accesserat; cum ecce pedem in limen inferenti permolestum, & garulum obstitit fœminarum earum agmen, multa libere in Cardinalem, novasque leges effutientium; quin imo corpora objicientes singulæ, aditum prohibuere. Iræ plusquam fœminæ, plusquam humanam lenitatem opposuit Borromeus; ultimumque se strenue silentio putans, re infecta, abscessit, quam per plures dies etiam leniter dissimulavit: dato scilicet temporis spatio ratus, conquiescere concitatos illos fluctus posse: quibus demum compositis, sedatisque, illas iracundiæ quidem; non tamen Carolum lenitatis pœnituit suæ. Nam mollioribus castigatas verbis, Virgines eo obsequentiores habuit, quo benignitatis suæ antea certiores fecerat (a). Si profanus quispiam homuncio, aut minus reverenter, aut etiam procacius in Eum stomachum erumperet, impune semper fuit; imo amantius furenti re-

ponens, archilochia refugit dicta; atque animum sincere aperiens, cuncta ex ordine docere consueverat; quare sæpius amiciffi nos, quos adversarios maxime exceperat, dimittebat. Nulla unquam in querelis audiendis frontis contractio, nullum stomachantis fastidium, siquid asperius audisset: & conviciantium probra molestitus, qui aderant, quam Ipse, in quem congerebantur, patiebatur. Cum in illo juris tuendi æsta, & rerum perturbatione versaretur, nulla animi est agitatione commotus: in quotidianis amicorum querimoniis inaudita Caroli querela fuit: imo cum adversariis voce favere non posset, favere saltem voluit silentio (b). Neque idcirco, cum lenis in aliorum ferenda noxa videretur, connivere unquam sceleribus potuit; nam liberæ vocis officio peccantes perstringere non dubitavit, quoties dissimulantis taciturnitas audaciam facile corroborasset. Sceleri tamen cum esset infensus, de scelesti fama sollicitus maxime fuit, crimenque ut occultaret, cautior sæpe Borromei prudentia extitit, quam peccantium libido. Scriptum quoddam plenum contumeliæ, atque calumniæ in Carolum palam expositum reflexerat Ejus familiaris; cuiusque Cardinali legendum obtulisset, Is raptim lectum repente reddidit, flammisque statim obji-

(a) Egregium aliud lenitatis exemplum præbuit, erga S. Mariæ Magdalene Sanctimoniales prope Leucum, quas refragatas votis suis, cum intra murorum Leuci ambitum vellet traducere, demum ad saniora consilia conversas, humanissimis literis in hæc verba dignatus est: „ Vestras literas legimus: & quoniam in sententiam „ nostram lubentes ivistis, datum vobis intra Leuci „ mœnia domicilium non repudiantes; nostrum erit „ ubicunque per nos liceat, obedentibus gratifi- „ cari. Id nostrum in hujusmodi deliberatione con- „ siliium fuit, quod esse in omnibus debet, scilicet „ ut Dei unice gloriam primo, deinde spectaremus „ utilitatem vestram; quare pro certo habeatis ve- „ lim propensam semper in vos nostram voluntatem „ fore. Itaque, quemadmodum vos Deo *hæsitam* „ *veritas* immolastis, ita perlubenter excipite, quid- „ quid de vobis Deus statuit, & nos exequimur pro „ Pastoralis, quam suscepimus, vestri cura cum divi- „ no honore, & beneficio vestro semper conjun- „ cta. Cum verò illud animo reputemus, caelestis „ gratiæ munere aspersum iri obedientiæ vestræ sua- „ vitatem quamdam, & robur insuper voluptati fa- „ cile adjungendum, plura persequi non vacat. „ Quamobrem Nos habete precibus vestris commen- „ datos, nostramque operam semper paratam atque „ expositam temporibus vestris accommodatè. Pa-

„ rabiagi VII. Idus Octobris MDLXXXIV Ceterum lenitate sua victas Sanctimoniales obsequentissimas deinde habuit. Nam eæ retinentissimæ adeo disciplinæ fuerunt, ut aliquando in S. Pauli Monasterio Sfondrata Cremonensis Episcopi soror ab hujus Vicario evocata ad januam colloqui causa, cum audiret impetratam colloquendi sine arbitris veniam, constanter responderit: *Se hæc facultate uti omnino nolle, cum Borromei sanctimonialibus adversaretur.*

(b) Voce etiam aliquando tueri fontium partes voluit. Hinc cum literas aliquando a Camilla Sorore Vastallæ Domina accepisset, quibus rogabat, ut captivum quemdam in Archiepiscopi carceribus morte multandum seculari potestati permitteret, sic respondit: „ De captivo, qui mei est juris, illud „ statuum, quod sacri præscribitur Canones: inte- „ rim moneo, te hæc officia dedecere, quicumque „ tandem ille sit, de cujus causa agitur; præfer- „ tim cum de hominis vita agatur, in quam jus „ nullum habes, nisi justitiæ administrandæ cau- „ sa, & iis in regionibus, quæ ditioni subjectæ „ sint tuæ. Deinde officium tuum nimis aliorum „ consuetudini adversatur, qui semper fere in mi- „ tiorem partem inclinant, & misericordiæ potius „ rei videri volunt, quam nimis justitiæ.

objiciendum curavit (a). Quinque ante obitum Ipsiſus annis, cum biremes aliquot in Savonenſi Portu hyemarent, Georgius Longus Capuanus ex pena remex Cæſari Ferrerio Ejus Urbis Antiftiti clam initum de Borromeo occidendo conſilium aperuerat: literiſque datis, quibus tota rei ſeries continebatur, diſta confirmaverat. Commotus ille tanto Caroli periculo, per certum nuntium eaſdem literas ſui item, & Caroli Conſanguineo Hieronymo Vicecomiti miſerat, aliaſque nomine ſuo adjecerat, quibus totam facti rationem exponeret. Hic periculum præſentiſſimum avertendum quanto magis ratus, ſummo maue recta ad Cardinalem contendit: inſidias primo prodidit; mox literas obtulit, quibus omnia ex ordine aperirentur. Audiit interritus Borromeus; mox a Hieronymo Caſtano lychnum afferri juſſit, & ne reſignatam quidem epiſtolam, Equite adſtante, atque admirante, combuſſit, inquit: *Gratias tibi Eques amantiſſime ago, meoque nomine Epifcopo Savonenſi ut agas, literis tuis velim; meis ocyus, ut habeam, præſtabo. Hoſtium nomen noſſe nolui; cum enim mihi ad litandum proſperanti omnis ſimultas depoſitanda ſit, cavi, ne quem unquam odiſſe poſſem.* Exinde nulla de hoc habita quæſtio; imo ne vox quidem lapſa imprudenti eſt: & gravius certe Carolo Vicecomes timuit, quam Carolus ſibi. Vulgata deinde per Equitem res magnam Antiftitis admirationem movit; cum nunquam antea intellectum videretur, exiſtere hominem poſſe, qui ſuo ipſius periculo diligere hoſtes vellet, eoſque, quibus ignoſceret, ignorare. Depulſo peſtilentiæ periculo, cum Domum ſuam ſtatis precibus expiaret, delatum eſt: primarium Urbis Equitem, ſibiſque aſſinem, vi illata, interemptum. Alia ſuberant hujusmodi delicto timoris, perturbationiſque cauſæ; at-

tamen nuntio reſponſum nullum dedit, eaque tranquillitate perſecutus eſt cetera ad ceptum ſpectantia, quâ, ignorata re, præſtituſſet. Moderationem tamen hanc animi pene ſuperare viſus eſt, ſequè ipſum viciffe, cum Sacris daret operam. Numeris hæc perſicienda omnibus curabat; eumque ſæpe intervenirent multa miniſtrantium errore, quæ animum Ipliſus intine foderent, nulla unquam erupit acrior vox, quæ pudorem peccantis oneraret. Romam dum iter haberet, & in Cimara Valle Sacris operaretur; calicem dum labris hauſturus admoveret, vini loco oleum inſuſum ſenſit. Clam adminiſtrum monuit erroris, & vino ſuffecto, litavit iterum: moleſtius populo tantum errorem ferente, quam Borromeo. Imperia autem vix a precibus differebant; eaque jubentis verba erant, quæ non ſedatos animos perturbarent, ſed perturbatos ſedarent. Si quis pertinacius in ſuſcepto conſilio perſiſteret, reſuſcitantem hæc ferme fleſtebat verbis: *Cum Deo manum move: mox ejus auxilium aderit. Ne tu hoc facias?* quæ aſperum cujuſcumque ingenium facile permovent. Hinc illud omnium obſequium, tamquam arbitrio carentium ſuo, ut facilius vitam quandoque abjicerent, quam obedientiam. Triumphabat enim de univerſis inviſta Caroli lenitas adeo, ut ſuis conſiliis peſtilenti anno incitati complures, propoſitum in Limocomiis mortis periculum ſubire non reformidarint. Cum verò ſub vitæ finem animum Rhetici ſublevandæ adjeciſſet, atque in Synodo Sacerdotes exhortaretur, ne graſſari adhuc ejus Provinciæ malum ſinerent; certatim dato nomine, tot dicenti aſſenſi ſunt, ut plures, ſuperante calamitatem remedio, aſpirantes ad hanc laudem in gloriæ partem venire non poſſent (b). Equidem periculi plena, & laboris illa om-

(a) Novum appono paternæ moderationis exemplum, quod ex Nobilis Joannis Baptiſtæ Foſſani teſtificatione deprompſi. Hic narrat, fuiſſe aliquando, qui manica geſtulatione Cardinalis habitum & mores in contumeliam Caroli, ac ineptam aditantium volupratem verteret. Cum vero facti poenitens, juſſus fuiſſet audaciæ ſuæ veniam a Borromeo petere, ad eum iviſſe, & mitiſſimum hoc retuliſſe reſpon-

ſum: „ Gratias habeo, quod me multa monueris, quæ nunquam in mentem venere; obſecro autem, ut ſi quid adhuc in me vitii reprehenden- dum occurrat, gratam rem facturus, iterum mor- neas, quo facilius mores meos corrigam.

(b) Audi tamen majorem Cleri obedientia Caroli moderationem ac fiduciam. Cæſaris Porti Præpoſiti Variſienſis verba reddo: „ Cum turbata omnia in

„ Me-

omnibus videbatur expeditio, neque a vinculorum metu aliena, quibus reapse damnati sunt plures, qui ægrius postmodum libertatem ipsam, quam careerem pertulere.

Domesticæ tamen Comitatus exempla longe inter cetera eminere. Nihil magis inultum fuit, quàm quod Carolo injuria impositum a Familiaribus est. Servituti addictus Illius fuerat Vir cum primis eruditus, summo item, atque injucundo ingenio, convictu difficilis, oratione acerbus, echino demum asperior. Intolerabili sive superbiæ, sive insolentiæ vitio gravis familiæ erat, intestino præcipue in Borromeum, Ejusque gesta suscepto veluti bello, novus Scipionem allatrans Cato. Opportunum tamen, & Ecclesiæ commodis, suæque præsertim patientiæ illum ratus Cardinalis, mitigare sæpius hominis indolem una conatus est lenitate. Omni etiam hominem liberauit nota apud contubernales suos, naturæ (ut erat), non voluntatis labem accusans, sæpe inquiring, ingenii ejus asperitatem viri obrui doctrina. Quare carissimum habuit semper, quoad vixit; & immortalis beneficio pensionem illi ex paternis bonis quotannis numerandam testamentum legavit: licet vivens annuo ducentorum aureorum stipendio, cibis, & servitio ornasset (a).

Hujus tamen asperitatem etsi posthumo beneficio fortasse expugnavit, aliorum certe vivens demereri animos potuit. Ferventibus maximis de Ecclesiastica potestate dissidiis, non desuere quandoque, qui imminutæ in Regem observantiæ Eum accusarent; quæ multorum sententia maximo

cum familiarium metu audita, nunquam illum de constantia, aut lenitate dimovit; sed humanissime respondens, benignitate accusatorum voces intercludebat suâ, ut, mutata repente sententia, aliqui ab Ejus colloquio discederent, palam Cardinalem crimine omni absolventes. Lenitatem deinde hanc excelsa illa animi magnitudo est consecuta, qua effectum est, ut omni oppugnatus ex parte, nihil de pristina tranquillitate remitteret, atque unum hoc bilis commotæ emanaret indicium, si digitum leviter naso apposuisset. Secutus item amplissimus fructus videtur; cum domesticas compositas controversias, externa dirempta jurgia, asserta iterum Templis bona, denique omnium favorem in Ecclesiæ utilitatem excitatum commemorare, infinitum sit.

CAPUT XXIII.

In rebus administrandis, & dando consilio Prudentia.

EJUS Prudentiæ inesse divinum quiddam credere, quotquot in rebus humanis apprime versati ex Principibus Viris fuere, tum etiam cum ad Christianæ Reipublicæ clavum Juvenis admotus, tantam rerum molem unus, Avunculo imperante, administraret. Aliqua Illi inulta est interdum imprudentiæ macula, sive magnificos repudiaret titulos, sive in Ghislerii ad Supremam Sedem evehendi opinionem veniret, sive demum manifestum in vitæ discrimen pestilenti anno se se conjiceret; Veruntamen

„ Mefaucis esse appareret, & facile antiquandas Le-
 „ ges, quas ille summo labore firmaverat, dum
 „ Synodum haberet, nova subsidia exquisivit. Qua
 „ de re multi operam ultro detulere suam. Præ
 „ ceteris Vir quidam primarius, & miseræ Provin-
 „ ciæ maxime opportunus in tanta necessitate no-
 „ luit diligentiam suam desiderari. Ad se venien-
 „ tem Cardinalis excepit, ejusque voto intellecto,
 „ mox subridens addidit: *Te pluris facio, quam ut*
 „ *leviori hoc negotio implicem: alienus præter homi-*
 „ *nes volo, non suam: magni nimis Dæmonis cona-*
 „ *tus facimus, si hominis opporamus similes tui.*

(a) Cum hoc domestico suo lenitate usus est, etiam cum nulla uti videretur. Hic aliquando contra Caroli canones de familiæ disciplina, Apiciam cum amicis constituerat prandium in concla-

vi suo privatim instruendum. Præsentit Cardinalis; cumque instructa assatum omnia audisset, festinanter ad se compellatum hominem, longiore instituto sermone penes se tenuit. Interim præmissis silentio, qui sublatis cupidis omnibus, mensam in cubiculo extersam relinquerent, judit lautitiam eam omnem in sacrarum Virginum Monasteria distribuit. Re perfecta, dimisit tandem: qui, cum vastata esculenta omnia comperisset, iræ conceptæ impatiens multa imprudenter in Carolum evomuit, & bilis plenum stomachum erupit. Cuncta e specula audiit Cardinalis, & facile dolori alieno iadallit. Nam rem alto silentio obruens, auditas facile dissimulavit injurias, dum alter pudore victus, constanter ciborum jacturam dissimularet.

men felix horum consiliorum exitus eos imprudentiæ arguit, qui Carolo erroris notam imposuere. Equidem inanem illorum opinionem humana sustentabat levitas, cum Borromei Sapientiam una divinitus immixta mens moderaretur. Certiora deinde Mediolani extitere tantæ prudentiæ argumenta, ubi ampliorem fors campum dedit. Administri eam suspexere universi, qui tot, tamque gravia volentem, agitantemque in privatis cœtibus videre. Difficiliora proferebantur in medium negotia: aderant gravissimi, itemque exercitatissimi viri: Ubi cumque tamen alienum consilium desideraret, Ipse ingenii acie præsto erat, unus proponens singula, discutiens, & expediens, & quod mirari certe non desinas, eam semper viam iniens, quæ prudentissima ceterarum, ac certissima videretur. Subveniebant autem calitus petita ex oratione, abstinentiaque præsidia; cum gravissimum nihil, nisi ex populi precibus, aut lacrymis auspicaretur suis. Ita tamen humanis divinis auxiliis temperabat, ut omnia Deo permetteret; nihil tamen humanum omitteret. Id autem omnem absorbebat veluti diligentiam, quod cum singula ad Ecclesiam spectantia pensitaret, & absoluta omnia, & perfecta vellet, ea ad omne duratura ævum in Ecclesiæ, atque Provinciæ commodum constituebat. Utque exacte omnia, atque ad amissim perficerentur, censor Ipse rerum, & Auditor erat. Plura ab Ipso per administratos tentata; sine Ipso perfectum est nihil. Nam limata quæque licet, sine litura raro dimittebat: emendata jam, semper emendaturus, cum secunda ingenii acies nova semper subdenda sufficeret. Hinc cui extremam Carolus imposuisset manum, nota inuri poterat nulla; cum apta omnia, atque ad unguem castigata occurrerent. Hanc cogitandi solertiam summa demum patientia cumulabat; cum pedetentim singula momentis libraret suis: nigrum, ubi opus esset, Ipse theta præfigeret: apte responsa redderet: voce denique simul, & manu sua uteretur.

Opimi Sacerdotii fundum vindicare sibi conabatur geminum, atque item conterminum Religiosorum hominum Collegium; atque opportuna in alterutram par-

tem adjudicandi facultate Pontifex per suum diploma splendide Carolum ornaverat. Alteri ex iis, tamquam empturi Principis viri patrocínio Caroli suffragium, machinas omnes ad illud obtinendum ad-moverant. Nihil temere e vestigio judicatum: Omnia ad gravissimorum hominum judicium rejecta, cum Familiæ postulatío, tum Principis, sibi etiam amicissimi, officia. Iiti cum e re censuissent, repudiare magnificas preces; iis Borromeus prædium adjudicavit, qui sola modèstiæ suæ, & silentii commendatione nitebantur. Id officiose minus fortasse aliqui; sed prudentius factum omnes credere. Illud certe suæ unius sapientiæ fuit; cum dissidium Patricium inter, ac Virginum Collegium excitatum præfens Ipse diremit. Interposito inter privatam illius ædem, atque harum contubernium muro, inclinabant omnia ad suæ causæ commodum litigantes. Expediturus nodum hunc Gordium, Cardinalis adfuit extemplo; & adstante licet Patricio, qui causam susceptam mordicus tuebatur, loci naturam probe explorans, mitigatam verbis cavillantis ferociam ita flexit, ut mutato repente ingenio sententiam probaret, quam Antistes in Virginum commodum iustissime pronunciavit. Hæc vero ex pluribus, quæ se ultro scribenti offeruat, decerpere potius placuit, ut Lectorum satietati, parcius innuentes aliqua, quorum quotidiana exempla suppeterent, occurreremus.

Diligentiam hanc superavit intenta semper in æternam felicitatem sibi, aliisque comparandam solertia. Etenim, quod ad se pertinebat, id omne ex eorum arbitrio moderabatur, quibus omnes conscientiæ latebras semper aperuit: aliorum autem sanctitatem tum demum probavit, cum explorata solerti examine aperte constaret. Quam iniiit asperrimam vivendirationem, viribus accommodavit semper: & licet eam hac in re demum metam attigerit, quam transilire nefas esset; gradibus semper veluti quibusdam ad virtutem hujusmodi venit. Alienæ pietatis communi etiam fama celebratæ difficile fidem sollebat adjungere: Dæmonis artem probe cal-

callens, qui luce aliqua latentes tenebras obducere consuevit. Versipellis Mediolani erat adolescentula, quæ nulli addicta Collegio ad Virginitatis laudem aspirare se simulaverat. Vulgata re, tantam probitatis opinionem concitaverat, ut ejus patrocinio commendari apud Deum plurimi percuperent. Multa item de horrida illius, atque arida vita palam commemorabantur. Rem odoratus Cardinalis, omni primùm ejus colloquio religiose abstinere; mox Francisco Adurno mandare, ut intime scæminam excuteret, & in mores diligenter inquireret. Paruit ille; sed plustquam scæminea fraude irretitus, lynceus cetera censor, tuta omnia esse Carolo renunciavit. Acquiescere tamen Hic noluit; sed amandandam in aliquod Virginum contubernium, puellam statuerat; cum repente intercedens mors nova scæminam quæstione liberavit. Sed plura nefaria de ejus moribus postmodum comperta, aperuere eximiam Caroli intelligentiam, quæ tum maxime celebrari ab omnibus debuit, quodd ab omnibus unus disenserat. Hoc Ille acuminis Pastoribus ceteris proposuit exemplum; quamquam infinita potius reliquisse dicendus est, cum tot in omnes ordines, omnemque ætatem accommodatæ leges, atque descriptæ in Ecclesiæ nostræ Actis occurrant, quæ non nisi ab humana prudentia divinis maxime corroborata auxiliis fas sit expectare.

Quare consiliis semper sustentari suis optavere non privati dumtaxat, atque e grege homines; verum etiam Principes,

ac summi Viri, cumque istis gravissima inciderent tempora penes Summos Pontifices, Borromei oraculum, tamquam divino instinctu, afflatuque fufum, petebatur. Cæleste enim Ejus responsis inerat quiddam, quod in ipsa dicendi gravitate eminebat. Implicitam Principum etiam, Sacrarumque Familiarum rationibus quæstionem expediendam Illi mandaverat Romanus Pontifex. Fidei hinc Orthodoxæ, inde multorum famæ periculum urgebat; Sed caute adeo difficillimam causam absolvit, ut prudentiæ miraculo Pontifex percussus, falsus aperte sit: *Borromeum in rebus agendis Divino Spiritu plane agi*. Ipsæ autem dicendi formulæ prudentissimæ videbantur; utpote sine verborum fuso simplices, ac succi plenæ. Uno rem totam exemplo comprehendere placet. In Ejus familiæ album venire optaverat alienigena quidam nobili natus loco, nulla humanarum spe rerum illectus, sed ad divina consecranda impulsus, ad quæ sollicitari maxime, & acui se Sancti Cardinalis videbat exemplo. Rogaverat hic Borromeum, ut documentum aliquod ad bene, sancteque vivendum opportunum sibi vellet impertiri: Brevi oratione omnia complexus est Carolus statim subdens: *Divina qui velit sequi, eâ animi alacritate cursu prosequatur, quæ exorditur: Deum semper ante oculos, tamquam presentem, sibi proponat: hunc demum auctorem sequatur, ac ducem*. Nihil certe ad sanctitatis normam exhibendam luculentius offerri poterat, nihil brevius (a).

CA-

(a) Multa in hanc rem suppetere dicenda, præsertim cum optime huc caderent omnia Borromei responsa ad Reges, & Principes data, cum gravissimis in rebus Ejusdem consilium sæpe postulavere. Verum cum hoc infinitum sit, satius videtur me fide alibi data absolvere, & geminas literas reddere ad Sabaudicæ Ducem, & Cardinalem Vadeniontium missas: unas quidem pro administranda relicta sibi per Patris mortem ampla ditione Provinciarum; alteras vero pro Cardinalis persona optima sustinenda, ut specimen aliquod probatæ in omnibus Caroli prudentiæ exhibeamus.

Serenissime Domine mi Observandissime.

„ Singularis illa humanitas, qua Celsitudo Vestra delatam verbis meis a Patre Adurno obser-

„ vantæ meæ significationem sibi fuisse gratissimam
 „ testata est, animum vehementius in posterum in-
 „ flammabit meum, ut obsequii & paternæ meæ
 „ benevolentiæ testimonium sapius Illi per literas
 „ objiciam, meque profitear memorem veteris il-
 „ lius, & sinceræ fiduciæ, quam glor. mem. Phi-
 „ libertus Pater in me olim collocaverat. Qua-
 „ re in hisce Regni sui exordiis nolui, vocem de-
 „ siderari meam; eaque commemoranda duxi, qui-
 „ bus recta omnis administratio veluti fundamentis
 „ nititur, ut regat ac moderetur optime eas Re-
 „ giones, quas in Ejus arbitrio, & potestate versari
 „ Deus voluit. Hujusmodi sunt frequentes ad Deum
 „ obsecrationes, sacrarumque Mysteriorum usus, ut
 „ menti Divinum lumen affulgeat, quo illustrata
 „ Cel-

CAPUT XXIV.

Fortitudo, atque animi constantia.

CRambem videar eandem recoquere, si constantissimam in adversis Borromei

Fortitudinem tot jam confirmatam exemplis velim iterum molesta commemoratione in oculis defigere. Jamdiu recensimus invictam animi vim opposita vi retardatam nunquam; & miraculo fuit ea mentis tranquillitas, cum solus timoris expers universis

ti-

„ Celsitudo Vestra spectet dumtaxat, quæ Deus a
 „ Principibus exigit, dum populos regendos attri-
 „ buit Etenim dignitas & potestas Principum,
 „ quemadmodum omnia, Deo subiecta est; eumque
 „ hinc propositum habet, ut subditarum Nationum
 „ salutem ii tueantur reque, ac divinam gloriam, quam
 „ pro virili Principes ea ratione curare debeat,
 „ quam ex Sanctorum Regum, atque Principum
 „ exemplo possunt haurire. Idcirco Salomon He-
 „ bræorum Reipublicæ clavo adnotus, summoque
 „ flagrans optime administrandi Regni desiderio, cui
 „ se impari tore pravebat, summis votis, atque
 „ oblatiis hostiis ad divinum auxilium confugere vo-
 „ luit: Deusque ejusdem precibus permotus neque
 „ vitæ diuturnitate, neque opes postulantis, sed
 „ sapientiam unice, cujus ductu egregie Rempubli-
 „ cam administraret, abunde vota cumulavit: be-
 „ neficium sapientix collatum augens divitiis, glori-
 „ a, & diuturna felicitate, quam, nisi ille interce-
 „ pisset sibi vitis suis, perpetuam, atque florentem ad
 „ vitæ exitum attulisset. Qua de re suam opere opto,
 „ ut Celsitudo V. neque mole negotiorum distra-
 „ cta, neque ulla alia, gravissima licet, occasione
 „ implicita, cesset unquam se, suaque omnia Om-
 „ nipotenti Deo commendare quotidie, Ejus opem
 „ denisso animo petere, sacra crebro obire My-
 „ ræria, idest gratiæ, & divinæ beneficentiæ ori-
 „ ginam adire, præsertim cum petendi superni au-
 „ xillii eo major necessitas urgeat, quo gravius
 „ humeris onus incumbit; atque aliunde certa sit
 „ iis celestis Misericordiæ fontem large patere, qui
 „ hujusmodi uti remediis non recusant. Iisdem pietatis
 „ institutis, quibus Celsitudinem Vestram inbutam
 „ optime vellem, curandum est deinde, ut admini-
 „ strorum etiam mores probe accommodentur: eli-
 „ gendi nimirum sunt in administrationis suæ sub-
 „ sidium viri, qui iisdem præsidii sustententur,
 „ nulla decantur re, nisi subditarum gentium uti-
 „ litate, divinisque legibus & gloria; hinc autem
 „ Celsitudinis Vestræ cogitationes referenda sunt
 „ omnes, cum vias omnes obstruere debeat gratiæ
 „ apud se ineunda: Aulicis iis, qui per cuculos,
 „ aut aliquas terrenæ prudentiæ vias blande Princi-
 „ pum auribus lenocinantur, ea dumtaxat objicien-
 „ tes, quæ maxime aridire Ipsi sentiant, atque
 „ animum insolentius efferunt, inagnifice extollen-
 „ tes potentiam; unde splendidis dictis optimam
 „ Principum voluntatem non raro labefactant, aut
 „ etiam everrunt. Facile libertati huic mex Cel-
 „ situdo Vestra ignoscet, si recolet animo, hanc ab
 „ eo amore ingenti proficisci, quem in me pri-
 „ mum excitarunt Serenissimæ hujus Familiæ bene-
 „ ficia; postmodum aucta in dies, & jamdiu cog-
 „ nita Celsitudinis Vestræ humanitas inflammavit.
 „ Quod si exinde, ut promissit, Ipsa sperire quoti-
 „ dianas mihi *in via Domini* progressiones suas di-

„ gnabitur; pro certo habeat velim, id multo ju-
 „ cundissimum fore, Eamque desideris plane gratificatu-
 „ ram meis, qui summopere cupio ex cogitata mihi
 „ pietatis suæ seminibus procreari, & gigni solidæ
 „ virtutis fructus. Qui deinde quemadmodum digni-
 „ tati, atque amplitudini suæ consentanei erunt;
 „ ita spero, in Christianæ Reipublicæ universæ pub-
 „ blicam utilitatem facile redanduros, præsertim
 „ vero in Dei Optimi Maximi gloriam, a cuius ple-
 „ nitudinæ, ut abunde Celsitudo Vestra accipiat, rogo.

Cardinali Pademonio.

„ **D**emissa Dominationis T. postulatio, qua ro-
 „ gavit me de instituenda vitæ ratione, ma-
 „ ximum mihi pudorem iniecit intelligenti, infr-
 „ mitatem meam alieno potius consilio sustentran-
 „ dam, quam virtutem aliquam meam; præter-
 „ quamquod illud etiam tacitus considerabam, Deum,
 „ qui D. Tux tam bonam mentem iniecit, inse-
 „ vitque virtutis, & pietatis optimum semen, datu-
 „ rum præterea gratiæ suæ dona uberissima, quibus
 „ & vota implere valeat, & dignum Deo Opt. Max.
 „ deterre obsequium, novamque, quæ Illi imposi-
 „ ta est, Cardinalis personam egregie sustinere. Ni-
 „ hilotamen feci, ut observantiæ mex specimen im-
 „ peranti deferam, hoc unum commemorabo: No-
 „ stra ætate floruisse natione item Gallum Clara-Val-
 „ lis Cardinalem, Virum equidem propositum ad
 „ imitandum D. Tux Illustris, iisque omnibus,
 „ qui in eo dignitatis gradu constituti, ad eximiam
 „ morum probitatem aspirant. Fuit in eo summa
 „ sanctitatis laus, quam non in se dumtaxat retinuit
 „ semper, sed in aliis etiam exprimendam curavit,
 „ cum optime Familiæ mores instituisset, ejus nu-
 „ merum, suppellectilem, luxum moderatus, atque
 „ effusse semper in egenos liberalitatis fuerit. Parja
 „ ferme fuisse Henrici Cardinalis, & Lusitania Reg-
 „ is recens exincti instituta: quare si D. T. dili-
 „ gentius exquiret de horum Cardinalium vitæ rati-
 „ one, eorumque exempla in oculis habeat semper,
 „ atque præscriptam in Concilii Tridentini de-
 „ cretis Cap. I. Sess. XV. *de Reformatione* Cardinali-
 „ bus, & Episcopis vitæ normam sequi pro virili
 „ statuet; non dubio, quin juxta Ipius vota ma-
 „ xima sit utilitas consecutura. Nolit tamen faciles
 „ aliorum consilii præbere aures, qui objicient, al-
 „ terum ex his Cardinalem, cum Monasticam pro-
 „ fiteretur disciplinam, majora reliquisse virtutis
 „ exempla, quam ut alii amplecti ceteri debeant.
 „ Alium nostra insuper ætas Cardinalem dedit, at-
 „ que in ipso juventutis flore, Cardinalem scilicet
 „ de Nobilibus ex Julii III. Summi Pontificis Sorore
 „ Nepotem. Ille præclaris admodum Dei donis fuit
 „ instructus: multa post se reliquit religionis, &
 „ pietatis imitanda monumenta; ejusque laudabilior

.. vitæ

timentibus videretur. Juvat itaque compendiarie uti via; Ejusque Firmitatem totam, quantacumque demum fuit, scrutari funditus, quibusque illa in locis, rebus, temporibusque eluxerit, cursim, & veluti per capita perstringere. Mortis, quæ, Philosopho teste, terribilium omnium est terribilissimum, objectum sæpe periculum nihil unquam Cardinalem commovit; nisi fortasse accendisse insitam Illi virtutem dicamus. Vulgo usurpatus fuerat hic sermo, cum ab impio Donato petitus ad necem fuisset: *Mirandum videri non posse, lineam vestem Borromeo instar clypei fuisse; postquam hoc magis mirum evenerat, Borromeum tanto in periculo non trepidasse.* Grassante in Civitate, dum a maternis uberibus liberi, ab uxorum consuetudine conjuges distraherentur; unus Carolus omnium Parens in morientium amplexus convolabat, atque consolationem perituris ut adhiberet, periculum subire mortis non recusabat. Magis incesseerat administratos pavor; iisque ingredi infecta lue cubilia reformidantibus, dux viæ prægrediebatur imperterritus Antistes; vitæ veluti certus suæ, si vitalem Christi Corporis alimoniam decumbentibus sua ob-

tulisset manu. Excitatis notissimis in auctoritatem suam turbinibus, invaserat Civitatem universam trepidatio. Amantissimi Ejus ex primario Nobilitatis flore Equites clam per internuncios admonerent de adversariorum machinis; frequentissimas, ut præcaveret sibi, admovebant preces. Subridebat Ille mitissime, timoremque alienum, qui maxime trepidare debuisset, conabatur depellere; ac si humanis destitutus, præsentissima cælitus auxilia opperiretur (α). Etenim dicitur, *hoc se timere maxime, ne quis Ecclesiasticus vir quidquam a recta disciplina deflenderet; verum a Principibus profanis Ecclesiam oppugnari, hoc minime formidandum videri. Illud sedulo providendum, ne quid a suis detrimenti Ecclesia caperet; non vero advertendum, quod Borromeus, aut Borromeorum familia ab adversariis pati damnum, licet maximum, possent.* Mirum dicam, neque a rei absconum veritate: Licet frangi sæpe, aut saltem labefactari animi contentio in adversis soleat; Carolum objecta pericula acuebant, ac confirmabant. Qua propter cum nunquam e gradu dejiceretur, neque ad incepto desisteret, gloriosum semper ad exitum omnia perdu-

„ vitæ ratio videtur, quo difficilius est afflictis illis
 „ Christianæ Republicæ temporibus paræ virtutis
 „ imaginem reperire. Itaque si hæc animo recolar
 „ divino accedente lumine necessarium deinde vide-
 „ bitur, ut adhibitis in consilium probatæ fidei vi-
 „ ris, rectum statim Familiæ ordinem disponat,
 „ actionum suarum seriem digerat, & incundam
 „ viam statuat; qua statuta, caveat, ne transver-
 „ sum quidem unguem ab ea se sinat dimoveri. Hæc
 „ obsequendi studio, & gratificandi animo deprom-
 „ pti breviter &c.

(α) Pastoralem hanc constantiam inculcabat sapius; hinc ad Archiepiscopum Braccarensem scribens pridie Cal. Octob. MDLXVII. monet: „ Et quam-
 „ quam multa sunt, quæ Reverendissimæ Amplitudi-
 „ ni Vestræ constitutionibus ac decretis aliquam dis-
 „ scultatem afferre videantur; tamen nihil est, cur
 „ hominum controversias, aut injurias pertinefeat,
 „ cum Omnipotentis Dei causam agat, & tueatur. “
 Cardinali autem Borbonio Seniori his literis suis ad-
 „ movet faces: „ Suscipiat causam religionis & pieta-
 „ tis; vel potius egregie susceptam constantissime
 „ teneat, ac tueatur; sibi que persuadeat, nihil esse
 „ pertimescendum: siquidem Illi Deus præsentem Nu-
 „ mine aderit, & vires ad causam suam defenden-
 „ dam abunde ministrabit; non enim est *Vestra*
 „ pugna, sed Dei, ut sacris Literis proditum est; ideo
 „ non eritis vos qui dimicabatis; sed tantummodo con-

„ *silenter stare, & videbitis auxilium Domini super vos.* “
 Quare sustentare sapius alienam etiam imbecillitatem
 conabatur. Hinc cum accepisset, Joannem Baptistam
 Castellum Pontificiam Legationem ingressum in Gal-
 lia, despondere jam animum, cum turbulenta omnia
 eo in Regno videret; epistolâ suâ metum om-
 nem absterisit: „ Quemadmodum gratulor de felici
 „ tuo in Regiam istam adventu; ita commovet me
 „ literæ tuæ, ex quibus abjecto te esse animo in-
 „ telligo. Etenim qui in hac Legatione speratur
 „ fructus, eum humana industria non debet asser-
 „ re, sed una nullis terminis circumscripta Dei
 „ Misericordia, qui sapius præter hominum opinio-
 „ nem, & per diversas omnino rationes efficere
 „ solet, quod maxime ad suam gloriam videt per-
 „ tinere. Quare absit a te timor omnis; imo exci-
 „ ta, & inflamma vehementius caritatem tuam,
 „ cum summa conjunctam spe, fore, ut *fructum*
 „ det *in tempore opportuno.* “ Alibi etiam causam ad-
 didit hujus constantiæ retinendæ apud Principes Vi-
 ros. Nam ad eundem Castellum scribens hæc
 habet: „ Ex ipsa hominum existimatione discas,
 „ eandem semper animi firmitatem, atque morum
 „ sanctitatem esse retinendam. Nam, utcumque pro-
 „ fani homines vitæ aquabilitatem, & constantiam
 „ ægre in se ipsis ferant; tamen in aliis laudant
 „ semper & admirantur.

duxit. Illud item certissimum constantiæ indicium fuit, quod cum vultus ipse latentem in animo mœrorem pallore, aut dolorem rubore prober; nunquam mutatus Carolo oris color est, nunquam oratio excidit, non quoddam simulare didicisset; sed fortem semper animum dissimulare non posset. Moderabatur enim intimos sensus divina quædam fortitudo, ac virtus, quæ unice humanam infirmitatem sustentabat; cumque adversa quæque hoc auxilio retunderet, tantademum rebus suis sub vitæ finem est parta tranquillitas, ut tota obediendi causa in posterum sita in imperantis auctoritate videretur. Quamquam domesticis defunctum pugnis externa subinde prælia exceperunt. Cum enim erupturam e Rhætiæ partibus mali maturitatem vellet comprimere, ne in Ecclesiæ suæ perniciem maneret; aliud, & multo acrius exortum est bellum, quod magna constantia susceptum feliciter demum perfecit, hostibus omnibus sive invicta fortitudine perculsis, sive plusquam Regia liberalitate enervatis. Hanc Ille constantiæ disciplinam ex Christi præceptis hauserat, qui usque adeo Sponsæ suæ utilitati consuluit, ut supplicis mactari ultimis non recusaverit: verus hac ratione divini *Pastoris* imitator existens, qui suo redimere oves sanguine docuisset; *Mercenarii* autem indecorum nomen refugiens, cujus est, Gregis curam abjicere, simul atque inanis aliquis terror increpuit.

Neque dissimulaverim, tantam Borromei virtutem in eam partem ab aliquibus acceptam interdum fuisse, ut crederent, in hac animi magnitudine pertinaciam, & quamdam veluti Regni cupiditatem latuisse. Verum eorum fuit tam insulsa opinio, qui aut superbe scrutari secreta mentis audent,

aut perseverantiam, quæ dumtaxat audaciæ finitima est, si in malum vergat, ferre non possunt. Etenim cum molestius fortasse, quam ut eorum temporum licentia pateretur, decreta Tridentinæ, ac suæ etiam Synodi ad juris normam exigeret, repudiaret fortiter multorum officia, machinasque omnes dissolveret; vecordibus pertinacia fortasse videri poterat, quæ a cordatis quibusque Constantiæ magnifico nomine celebrabatur. Sane una Caroli pro virili pugnantis virtus id demum pervicit, ut interruptum Tridentini Concilii opus summa cum Ecclesiæ utilitate ad exitum perduceretur, atque antiqua etiam Ambrosianæ Ecclesiæ dignitas, & jura restituerentur. Quæ omnia si quis taxare liberius velit, næ ipse eam audaciæ notam subire videatur, quam Carolo studet imponere? Hoc itaque statuendum est, mutuo quodam fœdere, ac veluti vinculis conjunctam fuisse Caroli Constantiam, Prudentiamque; quarum alterâ cum optime regeret omnia, atque disponderet, alterâ deinde rite universa exequi, atque perficere Ille consuevit. Quare nec ullum Prudentiæ vitium inesse voluit, tentando, quæ tutius esset omittere; nec Constantiæ dedecus inurere, omittendo, quæ prudenter antea decreta statuisset.

CAPUT XXV.

In adversis & asperis rebus invicta Patientia.

EA familiarium suorum, eorumque omnium, qui Caroli introspicere mores solerent, opinio fuit: vitam Illius omnem lenti, ac diuturni martyrii nomine insigniri posse (a). Quid enim tam affine martyrio fuit, quam tot corporis pœnæ sua volun-

(a) Juvat hanc Caroli patientiam Doctoris Mascardi coloribus pingere, imo Cardinalium Gabrielis Paleotti, & Augustini Valeri, quorum verbis Mascardus utitur. Recito autem ipsa hujus verba, prout leguntur in Tabulis pag. 3754. & sequentibus. Cardinalis Paleottus, intelligens de hoc Beato, dum tractat, quodnam sit illud virtutis aut officii studium, in quo debeat Episcopus præcipue elaborare, sic effatus fuit: *Quanto prudentius ab eo factum fuit Antistite, quem et nos novimus ma-*

que sine prudentia, probitatis, atque excelsi animi; quo Ecclesiam nactus, populi frequentia, nobilitate, divitiis, ingenti avaritie, ac negotiorum varietate affluentem, statim in e'lexit; quo amplior, quo splendor, atque nisi mor sibi Sedes obtigisset, eo minus sibi sedendi, ac quiescendi locum dari; sed e' majora & graviora undique sibi Etioni sua emendi certamina. Idcirco, tamquam si in sublimi esset cœlum, unde ingentes adversus se ventorum ætus, hinc, & illinc irruere prospiceret, sicca mul-

luntate susceptæ, tot cruciamenta animi, tot demum incommodis affecta valetudo? Adjiciatur, si lubet, quotidianus angor, & veluti continuus labor. Hæc omnia sibi adversaria quam maxime, non modo patienter tulit; verum etiam summa cum animi jucunditate subiit, ut dolor exhauriri universus crederetur. Cum ex morbis esset affectus, sensum gubernabat ratio, ex cujus imperio vultum, vocemque, veluti pœnæ omnino expers, moderabatur. Semper uno, ut ajunt, tenore æquabilem tenuit agendi rationem. Onerabat interdum quotidianos cruciatus superveniens febris, nihil interim remissio corporis supplicio; imo vulgata apud plures Borromei sententia fuit: *Ecclesie curis implicitum hominem, non nisi tertio febris recurrente motu, decumbere unquam licere.* Dum se æstas circumageret, Vallem Trava-leam, & Cannobii Plebem lustrabat aliquando: asperam quidem, atque inviam regionem, utpote montibus, qui ex utroque Verbani latere eminent, comprehensam. Decimum jam, atque septimum diem laborabat ex febris, nec itinere, vel labore intermisso, etiam cum maxime febris æstus urgeret; quare miserandum erat rigentem repente, mox æstuantem intueri. Imo eo tempore, cum oblata esset Capuccinorum Patrum consecrandæ Ædis occasio, totus repente ex febris cohorrui, nec tamen destitit incepto; quin etiam rite perfectis omnibus, ad populum, quem capere Templam non poterat, in aperto orationem habuit, dum se intime morbi vis jactaret, Solis autem radii exterius torrerent. Tres æstivos menses obeundæ Diœcesi quotannis dare constitutum fuerat; quo tempore recta, lustrato

pago, in alterum Ille contendere (quod fere in meridiem solebat incidere): non expectare donec se calor frangeret; sed ea fervida tempestate, nullo præterito obice ob radios Solis arcendos, nunc equitare, nunc impervios calles pedibus adire; cumque totus sudore difflueret, prodens ipsum madidarum vestium indicium, non hærentem humorem detergere pagum ingrediens, sed ad sacram Ædem primum festinans, orare ibi, mox concionem ad populum habere, cetera demum rite exequi; ac si recentissimas, ac integras vires afferret. Setaram iter forte direxerat; quo dum properaret, tranandus inciderat rivus, qui cum solito turgidior umbilicum usque pertingeret, madidus, ut erat, ad Templum perrexit. Incredibile autem dictum est, quantum Ille incommodi, tot confectis itineribus, devoraret; Festinabat enim citatissimo cursu diu noctuque contendens, cum ipse festinandi ardor concitatum mentis impetum sequeretur. Intercipiebat item tanta festinatio cibi, ac necessarii somni usuram; cum ad noctem curandi corporis studium rejiceretur, atque ipsa deinde cibi parce admodum sumendi ratio multo molestiorem itinere quietem ipsam efficeret. Quoties vero in sacris Locis cæremonias rite perficeret, sub dio perstabat, meridiano licet Soli obnoxius; atque hinc ferrugineus ille temporum color, & nimio vapore tostus.

Neque rigidæ tempestatibus incommoda iniquiore animo pertulit, quam fervidæ. Equidem sive iter habens, pallii, sive in ædibus, manicatæ tunicæ, imo etiam hypocausii usum sibi interdixerat: nudis manibus equi lora regens, si nive obfitos montes, & gelu

ri-

„ triplices procellas a Canonis, a Regularibus, a Sacerdotibus, a Clericis, a Conjugatis, a Familiaribus, a divitibus, a pauperibus, ac utamur a Magistratibus, atque a Principibus, ad quos tuumque vitium adversus Episcopum, illiusque decreta conduceret, imminere agnoscebat. Quæ omnia eo etiam vehementer quotidie sibi deprehensa fuisse, ille, quem dupliciter collegam habebamus, in familiaribus inter nos colloquiis sæpe affirmavit, subdens: Ex quo die miram induit Personam, nunquam se amplius tranquillitatem ullam deguisse, quoniam Divina Eum nunquam deseruit clementia, quæ Eum nullius gratia blanditur, aut importunitate ab officio

„ sibi permisisset. Huc usque Cardinalis Paleottas. Cum hac attestatione concordat memoratus Augustinus Valerius Cardinalis, Veronæque Episcopus in Epistola sua dicens: *Civulus Borroneum Archiepiscopus, pueri Eusebii Mediolanensis, habentis egerem numerosissimorum, labores maximos perulisse in manere suo, perpetuis sollicitudinibus, doloribus plæctis, molesto, innumerabilibus, cælestibus etiam, quæ turbant sapientem, & perdunt robur cordis ejus, ut sapiens servavit Salomon, in quorundam meridiani aliquando adductum, tandem pericula evasisse: & in retuli, magnam pietatis, constantiæ, imaginatis sermone reliquisse.*

rigentia omnia perlustraret, licet urente cutim frigore, hiarent sepe sanguinea in manibus ulcera. Intercedebat aliquando diro, & inhonesto supplicio familiarium pietas; sed frustra, cum tolerantia studium impediret, quominus intentium misericordiam æqui, bonique faceret; quâ, plusquam Spartanâ, patientiâ eorum etiam averfabatur preces, qui totis contremiscentem artubus miserati, ut graviolem sibi aptaret tunicam, vehementer obsecrabant. Huc loci mire incidit, quod in lauditione funebri Franciscus Panigarola e rei veritate ipsa sine fūco persecutus est in hæc verba: „ Quid „ Illi ex amplis censibus usui fuit, præter „ panem, atque lympham, quibus misere „ re refectus est; aut præter paleas, quibus „ dormiturus incubuit? Neque in hæc „ rem celare vos Ejus inopiam velim, de „ qua meum præsentis testimonium erit „ certissimum. Anno superiore, cum me „ cum in rigidissimis montium faucibus „ versaretur (Valle nimirum Mefaucorum) & noctu pluteo affixus, a me forte deprehensus esset: miratus, nigram, „ & laceram vestem, qua erat amictus, „ rogavi, ut frigus meliori lacerna depelleret: Subridens lenissime reddidit: *Alia nec mihi suppetit; nec si suppeteret, placet. Decentior ad dignitatem, non ad Carolum vestis spectat. Quod ad me attinet, hæc me æstate, hæc me hyeme vestis tegit; neque hanc, quoad vixero, deponam.* Hospitem interdum ut familiaritati serviret, præfens, cum ad ignem illi sederent, aderat; sed stans longius, humerosque opponens, ne caloris beneficio uteretur. Horridum hunc, atque aulterum vivendi morem amice dolens, familiaris ipsius Justus Petrucius hortabatur, ut lecti frigus inoderato ignis calore temperaret. Aspernatus hoc commodum Cardinalis, utpote nimium sensibus fovendis opportunum, *Alia ab igne, inquit, præstantior calefaciendi strati ratio suppetit; si nimirum strato ipso frigidior decumbas.* Atque hæc dicebat expertus; cum tepens frigidissimo corpori lectus videretur, præsertim cum incænatus cubitum peteret,

& stramentis fartam culcitam superimponeret, eandem porro, ac illam, cui incumbebat. Itaque tanta contentione commoda quæque Ille refugiebat, quanta delicatulus quisque, ac mollis confectatur: quod præcipue patuit, cum sacrarum rerum meditationi vacaturus, in Canonice recessum se aliquando abdidisset. Ibi in cellulam quamdam abditum Carolum, dum maximo imbri impluvium aqua permearet, & in lectum guttatim incidret, rogaverat Castanus, ut inde vasa colligeret; cum ampliora, itemque commoda alia in claustro illo conclavia paterent. Abnuat constanter Carolus: atque hoc unum tandem impetratum, ut stragulis tabulam liceret imponi, quæ molestiorem stillicidio, aquæ asperginem decumbenti subinde impertiebat.

Verum hæc omnia jucunda potius Carolo fuere: illa enim vero molesta unice, quæ mollietiem quamdam, ac delectationem saperent. Hospitatus Ille in Provincia sua apud Antistiteam, symphoniacos pueros convivio inductos audivit. Hoc tacitus non tulit; sed tum primùm fastidiosus, illud aurium lenocinium respuit, atque ad Episcopum conversus: *Esse hoc, ait, Episcopi, ut omnia sensus nimium permulcentia omni contentione refugeret.* Aliàs Sacerdotem administrum suum intuens, qui pranso sibi vinum afferri jusserat, suggillavit inquiring: *hoc esse voluptati servire, quæ, ubi rationis frenum excuteret, postera die id ipsum suafura esset.* Cum vero ille reponeret, *id non voluptatis causa factum, sed ut arentem linguam irroraret: hoc ipsum, reddidit Borromeus, ad voluptatem spectas; multoque satius est sitim pati, quam depellere.* Tam sapienter dictum causam, cur id Ipse ageret, aperuit; Neque enim haustum Ille frigidæ unquam, arentibus licet, faucibus concedere pransus consuevit.

Huc spectant commemorata jam, sed celebranda semper, quæ petulenti anno sibi indixit, corporis cruciamenta. Obivit tunc Ille gelu constrictas vias nudis pedibus; tum cruenta signans vestigia, gavisus est sanguine suo, aut Deum placari posse, aut

populum redimi. Pedem, ungue diffisso, tummentem, hiantemque, remoto unguento, viâ periculis triduum objecit; neque publico abitinuit, postquam Chirurgi ope evellendum omnino unguem curavit. Quare fucciduo poplite male fultus, humi deinde procubuit, ossè interim manus dissolutò; cumque, præviso Illius dolore victus, manum admoveere curando Carolo Medicus formidaret; Ille brachium sine motu præbuit, tanta alacritate, ut ad medentem unice pertinere dolor videretur (a).

CAPUT XXVI.

Austerum, & horridum a Carolo initum vivendi genus.

Quamquam omnia in Caroli vita admiranda semper fuere, durissimum tamen, atque asperrimum ab Illo initum vivendi genus maximam præceteris certe admirationem habuit. Què enim fieri posse videbatur, ut communi mortalium luto effictus, tantum sibi roboris inedia, ac cruciatibus demeret; idemque majores veluti vires ad infinita Christianæ Reipublicæ, & Diœcefeos, Provinciæque suæ negotia curanda afferret? Sub vitæ finem tenni adeo, & modico cibo utebatur, ut quotidiano corpus jejunio conficeret; unoque pane, & amplo frigida cyatho prandium constaret. Festis tamen diebus

deliciæ Illi erant olera, caseus, aut fructus; cum ab Ejus mensa semper ova, caro, & pisces abessent. Quadragesimali tempore arctior etiam cibus videbatur, cum siccitas duntaxat ficus, aut mollitas fabas in cibum admitteret; tanque austerum jejunium per hebdomadam *in Authentica*, repudiatis cibus omnibus, præter lupinos, cumulabat. Quod autem per annum confueverat, nunquam remisit, ut semel duntaxat per diem cibum fumeret. Itaque, cum siccus cubitum pergeret, nihil etiam ex quiete volebat percipi necessariæ voluptatis. Etenim mollius decumbentem excipiebat referta stramentis culcita: stramentata item pro pulvillo erant, quibus etiam pro stragulis utebatur: Ad asperitatem vero lectuli seu minuendam, seu dissimulandam gemina lintea erant cannabina rudiora, nec candida: qualia videlicet ex textrina recepisset, non ex fullone. Innitebatur hic lectulus humili fulcro, quod gemina ex partè muri angulus cingebat. Hæ tamen deliciæ cubantis fuere, quas ne repudiaret, coacti in Concilio Provinciæ Patres bis Borromeum exorarunt; Scilicet, quo tempore voluntati suæ indulgere licuit, vestibus, ut erat, indutus, indormire nudis sine strato tabulis cœperat pestilenti anno, aut cubito, vel fellæ innixus brevem aliquando somnum capere: quæ, utpote asperrima quiescendi ratio, fuit in causa, ut Provincialium Episcoporum officia modum ali-

(a) Videamus jam verò, quàm suaviter constantiam hanc suam ceteris impertiret, atque afflictis apte consolationem adhiberet. P. Antonio Homodeo Telli in Vulturensi Rectori hæc scribit: „Incommoda Sondrii Archipresbytero oblata Dei gloriam, & Christi fidem amplificant; quæ, etià commoventi ejusdem calamitatibus decet, ex tamen dignæ sunt, quas in nobis ipsi desideremus; atque hoc unum reliquum est, ut D. O. M. ore natus, quò hæc omnia in ejusdem honorem vertant. Idem rerum omnium Auctor, qui *instravit* te, consanguineos tuos ad se vocans, ut scribis, clare indicat, & salubriter monet, ut amorem tuum omnem ab humanis rebus in Eum perfecte transferas.“ Alibi ad Centulæ Abatem scribit: „Ex literis tuis audio, quot in te undique ingruant adversa. Dolorem ex iis aliquem hausi; verumtamen hoc habe: ea toleranda esse non solum patienter, sed *con constanti actione*, quæ in hujusmodi incommodis hominis esse partes de-

„ bent; nam optima tibi hoc pacto offertur oportunitas servitutis Deo deserendæ, & *voluntatis abaccondæ*.“ Demum, ut finis sit, Ponthomium, qui in Germanica Legatione abstrahi se negotiorum mole a Divinis conquerebatur, solatur in hæc verba: „ Cum magno voluptatis sensu legi Epistolam tuam, qua mones, utilem admodum Christi Ecclesie Legationem tuam fuisse. *Gauline in Pontino* licet, & molestiam illam animo identidem inhærentem depellere, qua dicis, mentem turbam tuam, considerantis, animum rerum agendarum multitudine obrui, & facile a Deo alienari. Curandum est igitur, ut quantum fieri potest, animum colligas; nam, licet S. Gregorius etiam conquereretur, se humanis curis distractum, quemdam veluti *ex seculo hominem* effectum; tamen hoc ipsum patienter ferendum est, propter Summi Pontificis obedientiam, qui hoc onus imposuit, & Ecclesie universæ gloriam, cujus utilitatem curas.

aliquem tanto Caroli dolori imponerent. Verum inanis opera ludebatur, cum cubare Carolus mollius juberetur; nam hærens cuti indusium cruciamento erat. Hirsuto admodum cilicio vestiebatur intime, quod hæreditario jure in Nosocomii Mediolanensis jura cum pervenerit, nunc colitur theca inclusum, & visitur multis hinc inde assutis centonibus tritum. Quamquam aliud Carolo erat, quod hujus loco substituebatur. Hoc familiarium manus, Illo moriente, non effugit, & summa contentione in plures partes distractum, atque divisum, plurimorum vota implevit. Omitto, quibus acriter in se ipsum sæviebat, flagella, cum se flagris cadere sæpissime consueisset; notabanturque in defuncti humeris liventes adhuc vibices tantæ severitatis testes.

Neque suggillet quispiam tantum vitæ horrorem; cum certum fuerit, ad hunc virtutis apicem veluti per gradus Carolum ascendisse; quandoquidem conjuncta semper cum patendi desiderio, laus prudentiæ,

ac moderationis fuit (a). Illud sibi imponere onus Borromeus consueverat, cui parferendo esset; cumque identidem minoribus veluti experimentis suarum periculum virium faceret, leviora expertus, ad majora subinde animum adjiciebat. Ad mollius vitæ genus Eum natura effinxerat, ad quod ipsa etiam educatio teneræ ætatis confirmaverat. Verumtamen, cum Nobilis Adolescentis altius hæreret animo ea cogitatio: Se Romanæ Ecclesiæ Cardinalem, & Mediolani Archiepiscopum ad eas virtutes aspirare debere, quæ maxime ad tantam dignitatem pertinerent; ad hanc vitæ durissimæ asperitatem magnis veluti progressionibus, & capto, ut ita dicam, impetu contendit eniti. Jejuniorum studia a sobrietate primum auspicatus, deinde se ad inedie diuturnioris usum confirmavit: nunc aliqua; alia postmodum repudiare: nunc vino parcere; nunc aquâ, cum sitis ureret, abstinere: cenâ omisâ, prandium minuere: nunc ciborum delectum nolle; deinde copiam recusare prudentissime, itemque constan-

(.) Non nisi prudentissime in hoc egisse Borromeus dicens est, si illum instituta sua tuentem audiamus in epistola ad Summum Pontificem data, quam nos alibi referendam promissimus, & nunc Latine reddimus.

Sanctissime & Beatissime Pater.

THEOPOMPUS Ferrus Canonicus addictus Sancti Ambrosii Basilicæ, & a Sanctitate Vestra nuper dimissus, Ejus verbis mihi retulit nonnulla de moderandis vitæ meæ Institutis; adjecitque, ea se in mandatis habere. Qua de re cum Sanctissimorum Pedum osculo, gratias ago, ut decet; quandoquidem humanissima Sanctitatis V. verba novum mihi exhibent veteris, & paternæ in me benevolentia suæ testimonium. Verumtamen eadem exprobrare mihi imbecillitatem visa sunt; & proinde novos veluti addidere stimulos, ut pro virili stunderem Cardinalis, atque Episcopi, quæ meæ sunt, partes tenere; quibus in gradibus, ut apprius novit Sanctitas V. nostrum est non minus vitæ singularis exemplo, quam verbis, atque doctrina præluere: quod quidem exemplum non communis cujusque virtutis, aut perfectionis esse debet, quod in populi etiam imitationem cadat; sed earum virtutum, quæ nobiliores, & splendidiore sunt. Hinc eo excellentius, atque sublimius hujusmodi virtus nobis est assequenda, quo longius a communi hominum conditione abest, atque seposita est ea dignitas, qua præfulgemus. Qua de re in hoc, quem tenemus, honoris apice, ea sequi, quæ Christus

„ Dominus, dum viveret, nobis imitanda proposuit, Ejusque ductu tot Sancti Pastores, aliique „ prohi Viri corroborati, diligenter coluere, prænitendum esse non debet; quinimo pudeat, eo animo, & constantia mordicus non tenere Christiano „ no homine dignissima Instituta, quæ a nobis dignitas ipsa, jure veluti suo, videtur postulare. „ Itaque ego ea expendens, quæ necessario agenda „ sunt, & videns, quantum a præstituta vivendi ratione absum, conor utcumque hujusmodi exercitationum aliquas amplecti, quibus & veterem „ emendare, & futuram præcavete animi remissionem possim, atque in munere meo, ut decet, „ versari; quemadmodum Sanctitas etiam V. a me „ exigit, credo. Verumtamen plane perspicio, me, „ ut ita dicam, hæcenus ingressum nondum hujus vitæ rationem, quæ congrua adeo muneri videtur meo; tantum abest, ut eo usque processerim, unde monitis retrahi debeam, quemadmodum fortasse Sanctitas V. de me audit. Quare, „ etsi Ipsa de more optime in me animata paulo ante per Patrem Panigarolam monuit, ut valetudinibus meæ rationem haberem aliquam; tamen, „ cum sciam, Eandem meam amantissimam esse, itemque sui muneris retinentissimam, certe id a me postulabit puto, ut cum tuendi corporis studio, quod certe ponam, animæ etiam corroborandæ curam conjungam; eamque persequi vivendi normam, quam a me Pastorale onus efflagitat. Sed de his uberius coram, quando isthic adero ante Sanctissimos Pedes; quo tempore Sanctitatem V. sapientissimum suffragium suum consiliis meis adjecturam spero &c.

stanter voluit, ut quod summumolvebat animo, felicius assequeretur. Neque enim recolebat Ille, quæ gesserat; sed quid obtinendum adhuc superesset; hinc cum aqua, & pane dumtaxat sitim, famemque non exleret, sed toleraret; experiri etiam deinde voluit, an tanta esset panis homini necessitas, ut leviori etiam cibo natura contenta non esset. Quare, cum lupinis, & ficibus solum vesceretur, durius fortasse excogitasset aliquid, quo naturæ quidem non deesset, sed vescendi minueret voluptatem. Itaque, cum *in Domini via* quotidie progredi statuisset, & jam veluti metam assequutus videretur; cumque nihil sibi reliquum esset, ad quod aspiraret: ad Deum evolans, desiderium tandem perfectæ virtutis implevit; quandoquidem nunquam *satiari* Justus potest, nisi, *cum Dei gloria apparuerit*.

Hanc tamen licet summam asperitatem certis virtutis limitibus comprehensam quæ negem? Nimirum constat, nunquam Borromeum eo imbecillitatis redactum, ut quidpiam ex institutis suis intermitteret; & licet ultra fidem vires extenuasse videatur, novo miraculo supra omnium fidem alios semper ex aliis graviores labores suscepit; quamobrem corroborari ipsa contentione credebatur; cumque adesset laborum finis, impendente interitu, nihil tamen de corporis firmitate remiserat (a). Mirum etiam, sed verissimum dicam: Cum nova subire, & majora semper onera contenderet, occulta quadam vi refici, & recreari mihi videba-

tur; quamobrem minus valere cœperat, cum minus esset agendum; eaque una valetudinis confirmandæ ratio apparuit, curare, ut valetudinem veluti infinitis laboribus frangeret. Hinc novo hoc salutaris remedio usus, cum quosdam audiret momentes, ut modum agendo imponeret, reponere solebat Cardinalis: *Se agendo dumtaxat valere. Meminisse se, cum Romæ in juventutis flore degeret, adeo astu debilitatum, ut levissimum ex serico pileum sustinere vix posset; Contra, cum Mediolanensem agrum lustraret servido sub Jove, pileum cum galero capiti impositum nihil sibi molestum videri. Subtexebat deinde appositam rationem: scilicet, Ex muneris obeundi oportunitate dari divinitus hominibus consentaneas vires: unam agentis optimam voluntatem requiri, & promptam ad omnia operam postulari; ceterum Deum nulli ex famulis suis deesse, ut, quæ muneris sui sunt, facile exequatur.*

Itaque quoddam voluptatibus omnibus indixerat bellum, a quibus ne leviter quidem tentabatur. Et quandoquidem ipsa etiam voluptatis fuga aliquem imperitis non sæpe delectationis sensum affert, & procreat; hac etiam voluit jucunditate privari Carolus, nequid suavitatis asperitati ipsi aspergeretur. Solent enim nonnulli ipsum vitæ horrorem, aut æqualiter semper sequi, aut nimium sibi placere, dum id, quod non placet, consecretantur. Repudiabat hunc Carolus morem, & quod ultro fors offerebat, patiendi genus ultro amplectebatur. Panis pro cibo erat; non ille
tamen

(a) Sane Carolus a Basilica-Petri arcanorum omnium Borromei hac in parte conficius (utpote qui manu sua scripsit Cardinalis responsum ad Summum Pontificem, quando tantæ abstinentiæ frenum injicere voluit) aperte testatur, salubrem potius, initam hanc parcissime vivendi rationem Cardinali fuisse. Hæc scilicet habet ad P. F. Ludovicum Granatensem scribens: „Dum juvenis (Carolus) esset, „omissa exquisita corporis cura, ex piorum, prudentumque virorum consilio simplicem, communemque vivendi rationem elegit; cujus beneficio, „licet cum abstinentia deinde, & cum asperitate „eam conjunxerit, reliqua ætate, hoc est annorum circiter XII. cursu, bona valetudine in magnis curæ Episcopalis laboribus usus est; ut potius existimandus Ille sit per rudiorem, & seve-

riorem vitæ disciplinam hosce postremos vitæ annos, nos a Domino obtinuisse, quam vel modicum „propter eam temporis deperdidisse. “Hoc ipsum plane Borromeus ipse visus est de hujusmodi abstinentia sentire. Rogatus enim aliquando, ut præter panem delicatioris cibi aliquo uti vellet, respondit: *hoc pacto abesse crudæ periculum; & solutioris mentem ad negotia post meridiem expedienda afferri.* Alias item monitus, ne Dicecesim lustrans in meridiano astu, ut solebat, iter faceret; subiecit: *imo hoc sibi percommodum videri; cum æstris aer lenior afflet citatissime equitantibus; quam sequitur atantibus.* Ceterum sæpe affirmavit: *paratum se omnino ab aspera illa vitæ ratione cessare statim, ac oris inde aliquod valetudinis incommodum posse, præsensisset.*

tamen fuit singulari delectu conquistus, cum nec unice siligineus placeret, nec displiceret fuffuraceus, quisquis porro apponeretur. Aqua utebatur in potum, qualem hauriri contigerat: neque limpida præoptans, neque cœnosam averfatus (a). Monuerant primùm familiares, cum vino abstinuiſſet, ut igai prius aquâ admotâ, si crudum quidpiam lateret, adimeretur. Abnuñt Ille, docens Dei utendum eſſe beneficio, qualiter bonorum Auctor largitus eſſet; addiditque, aliquem in hac cautione ſenſum delectationis latere, quam non ſolum negligere vera virtus debet, ſed a ſe omnino rejicere: hinc, quod refugimus, maxime amplectendum, quod vero amplecti placet, illud maxime refugiendum. Quare, ſiqua Carolo voluptas obrigit, cadumtaxat fuit ex mentis delectatione percepta, cum offerri ſibi quidpiam duri, atque aſperi ſentiret. Nam, cum pane etiam, aut ſtrato privari contingeret, (quod, dum montana loca luſtraret, non raro accidit), ſuaviſſime caſtaneis, & lacte veſcebatur, & tabulis indormiebat, non aliquam ex eo cibo, aut horrore voluptatem hauriens, ſed puriore quodam gaudio triumphans, quodd carendum ſibi jucundis quibuſcumque intelligeret. Itaque teſtatum plurimis fuit, inteſtinum ſemper, ac domeſticum cum ſenſibus ſuis fuſceptum a Carolo bellum tam felici exitu, ut ſaluberrimo jugo devincta Ejus caro, nihil poſſet *adverſum ſpiritum concupiſcere*, ex quo reſtituta in Regnum ſuum ratio leges libere poſſet devictis ſenſibus indicere; atque illud imperare, quod liberet, aut eo tempore, quo ſibi maxime probarctur.

Unum tamen fuit, quod nunquam videtur proſtigaiſſe Carolus bellum; cum hoſtis, renovatis veluti viribus, quotidie inſtaret. Brevi admodum tempore ſomno Ille indulgebat; & quietis brevitate acerbior etiam modus quieſcendi videbatur. Quoties enim aut gravioribus implicitus eſſet curis, aut Diœceſeos ſax, & Eccleſiæ tempora illum urgerent; nihil, aut parum admodum ſomni ſella inſidens capere conſueverat. Opportuniſſimum ducebat rebus ſuis hunc quieſcendi uſum; & apoſita etiam ratione tueri conabatur. Dictabat enim, nonnullos copiarum Præfectos id moris ſervaiſſe, inter quos Joannes Jacobus Medicus Caroli ipſius Avunculus recentis memoriæ heros eminebat. *An vero, ſubdebat, Epifcopus, qui bellum gerit aſſidue contra rectores tenebrarum, & ſpiritualia nequitie humanis ducibus de vigilantie laude concedit? Verum incredibile dictu eſt, quantum moleſtiæ afferret vigilantiffimo Cardinali obrepenti ſemper ſomno conſtanter obſiltere. Vix acerbiorum alibi Illius pugnam vidimus. Erat enim Ei natura proclivis in ſomnum, cuius neceſſitatem ipſa etiam quotidiana contentio facile augebat. Hinc, eo interrupto, moleſtiſſimum corporis cum ſpiritu luçantis certamen ſequebatur. Nam, licet omnes carnis motus rationi victor ſubdidiffet, hac tamen parte labore maxime victorem neceſſe fuit. Audiamus, quid de hoc continuato dies, nocteſque bello, acutiſſimus Judex P. Achilles Galliardus ſenſerit, qui non ſine admirationis ſignificatione hæc retulit in tabulas: „ Quàm „ aſperum, & quàm aſſiduum vitæ hor-*

,, rorem

(a) Sexdecim, ut plurimum, panis unciis viſcitabat Cardinalis, & aquæ phiala, atque illa non admodum ampla in potum utebatur. Davidis exemplo *potum ſepe cum ſtetu mellebat*; ut ſe aliquando caſu vidiffet, teſtatur Nob Philippus Pirovanus in Sancti Spiritus Aedibus, dum illic forte Carolus veſtaretur. Scribit hic Eques: rogatum a ſe Caſtanum, num alloquendi Bortomei futura eſſet copia? ſed Caſtano reponente, *Illum interim veſti*, auſum fuiſſe ſpeculari ex januæ rima, quo in prandium uretetur cibo. Sed, concludit, viſum a ſe Carolum flexis genibus ante menſam, qui ſtetu perſuſus, dextrâ dum panem teneret, ſiniſtrâ librum eſſerebat.

Hoc enim Illi moris fuit, ut niſi ſuppeterent ſupplices libelli, quibus ſuffragium ſuum adiceret, Sacra Biblia veſcens legeret, duplici cibo ſaturandus; ſed diſpari ſuavitate, cum pane dumtaxat veſceretur, Biblia vero voraret. Quamquam nulla etiam in pane ſumendo ſuavitas erat Narrat Bernardinus Tauruſius, intime ſe animo commoveri ſolitum, quoties veſcentem Carolum intueretur. Nam, cum fractus ſepe viribus, & agendi contentione eſſet Cardinalis, vix partem panis aliquam decerperat; cum ægre deglutire aridis faucibus bolum poſſet, identidem ingeſſit aquæ præſidio, conabatur cibum in ventrem demittere.

rorem Ille suscepisset, manifestum est; ipsique Ejus domestici diligentius evoluerunt: quare locuplentissimi ii testes sunt, cum eorum oculos Carolus nullo modo posset subterfugere; præterquamquod nihil magis publicis etiam sermonibus fuit usurpatum. Supergredi imo recti fines hac austeritate visus est nonnullis Carolus; sed omnes sanctitate vitæ insignes viros hanc viam tenuisse comperi. Ego enim, cum reliqui tam acerba, & gravia ab Eo tolerari mirarentur maxime, illud unice admirari solebam, quod in pœnis illis sibi extra ordinem inflictis, semper tamen rectum prudentiæ ordinem servaret: quæ virtus in singulis Illius actionibus dominabatur vere, ac triumphabat. Hæc autem paulo post subdit: Præter hæc omnia unum præcipue in sancto illo Cardinali mirum mihi fuit, quod nulli fortasse in mentem venit, licet in omnium oculos incurreret. Etenim non sibi dumtaxat vim Ille inferebat maximam in tanto cruciandi corporis usu, ut facilis sibi, imo suaviter illa asperitas videretur (qui gradus est in patientia maximus), & continuata tolerandi consuetudine, virtutes eas omnes adipisceretur, quæ hujusmodi vitam consequuntur, & certe in Eo maxime eminerunt. Verum ad patientiæ triumphum quemdam sivit Deus, ut aliqua ex parte naturam vincere non posset, & summam etiam in ea vincenda difficultatem sentiret. Somnum potissimum Illi hostem natura certe objecit, quem cum debilitare conaretur, nunquam tamen profligare penitus valuit. Sane in hoc certamine maxime Divinæ Gratiæ potentia eluxit, cum nihil Ille unquam ex vigilandi contentione remitteret, tam expeditus semper, & constans, ut violentâ illâ pugnâ mirifice delectari crederetur. Neque dolebat infinito illo suscepto bello, licet nulla hostis superandi spes appareret; quod in ceteris certaminibus usuvenit, ut ad bellandum excitet ipsa debellandi fiducia. Ceterum

affidue luctans, pervicit tamen, ut ex voluntate sua somnum moderaretur, etsi nunquam ex arena hostem cedere, sed novam pugnam deposcere semper sentiret. Mirum sane, & inauditum luctæ genus! Ex hostis manibus prædam semper eripere; hostem tamen semper in prædam imminentem videre: Vincere semper; sed nunquam debellare: deum novâ semper contentione gaudere. Rarum certe hujusmodi certaminis exemplar apud antiquos etiam veræ sanctitatis Patres me vidisse memini. Hætenus Achilles.

Obversabatur autem omnium oculis hæc repugnantis somno Caroli contentio, cum manifeste appareret, coerceri ab Eo pronum ad quietem naturæ impetum omnino non posse. Sed eminebat etiam invicta semper dormitantis virtus, quæ frenum naturæ ipsi tentaret injicere. Hinc, licet sæpe labens in pectus cervix recideret, acuta mens, clausis oculis, vigilabat adeo, ut singula intelligeret, & postulanti cuiquam digito omnium seriem fideliter redderet. Recitabat siquidem auditum sermonem; atque siquid erratum fuisset in orationis cursu, objiciebat, quamvis tum indulisse somno crederetur; atque id ea facilitate præstabat, quam ægre a vigilantissimo omnium exgisses. Cum Romæ esset, P. Francisci Toleti celeberrimi ex Societate Jesu Oratoris sermonem excipiens, indormire semper dicenti visus erat; quare adstans Præsul, ad Equitem Bernardinum Navam Mediolanensem ibidem degentem conversus: *Si meum, inquit, esset Cardinalis Borromei Confessionem audire, hanc Illi piacularem pœnam imponerem, ut noctu dormiret; ne interceptum nocturnis horis somnum, luce ad concionem afferret.* Verum, quàm illepide jocaretur, mox didicit. Nam, cum eodem die Cardinalem alium Carolus convivio excepisset, cui etiam aderat Bernardinus Nava, qui hæc deinde retulit: animi causa, sumpto cibo, familiariter colloquens mentionem de Toleti sermonem injecit; singula autem illis capita, & syntaxim adeo exacte reddidit, ut circumstan-

tes caperet admiratio ingens, cum falsa ea labentis capitis specie decepti, vacasse Illum somno pari errore credidissent. Re autem, ut fit, vulgata, Præful ille didicit, magis patère dormientis Caroli aures, quam suas vigilantis. Itaque nonnulli, quos commoverat tam acerbum, atque continens Borromei somno oblitentis certamen, facilioris victoriæ spem ostendebant, si ad breve aliquod temporis spatium ex arena cessisset. Suadebant nimirum, ut longiorem quietem naturæ daret; utque consilio vim adderent, inculcabant dictum Patris cujusdam, ceteroquin gravissimi, somno septem horarum spatium præfinitis, ut firmiores ad labores subeundos vires humanum corpus afferret. Verum Ille nihil dicentis auctoritati detrahens, neque suæ virtuti, sapienti responso dictum elusit, inquit: *Hæc cum ille diceret, de Episcopo loquutum non puto (a).*

Sed, cum suavia omnia corporis cruciamenta Carolo essent, illud unice molestum videbatur, hanc vitæ austeritatem a nonnullis improbari. Crebræ enim super hoc ad Eum mittebantur literæ, conquirentium, intercipi tot doloribus vitæ cursum, atque conantium, validis rationibus Eum ab instituto revocare. Extant in hanc rem P. Ludovici Granatensis, & Valentix Archiepiscopi datæ ad Illum ex Hispaniis epistolæ; imo ex suis etiam familiaribus quidam apud Summum Pontificem conquestus est, scribens, immaturum timeri Borromei interitum, quandoquidem tantæ abstinentiæ impares, hominis jam tot insuper curis obruti vires crederentur: deinde oravit, ut, suo interposito imperio, tam severis legibus Carolum liberaret. Quamobrem supervenere Breves Gregorii Literæ,

quibus cœpta persequi vetabatur. Cardinalis vero, illis redditus ineunte hebdomada in *Authentica*, qua lupinis dumtaxat uti in cibum statuerat, statim hoc consilium abjecit, magis obedientiæ retinens, quam austeritatis: nescio tamen, an utiliore exitu, quandoquidem, quamvis ad veteres escas rediret, paulo lautius certe vesceretur. Reddidit tamen paulo post vitæ suæ rationem Pontifici; quam probare etiam ceteris voluit, institutum confirmans suum luculentis Sanctorum Patrum exemplis, ut ex responso ad Ludovicum Granatensem in hæc verba dato manifestum est: „ Nam sanctissimos viros Nicolaos, Chry- „ softomos, Spiridiones, Basilios, qui, cum „ maximarum Ecclesiarum Episcopi essent, „ perpetuis jejuniis, vigiliisque vitam tra- „ duxerunt, & ad summam tamen senectu- „ tem pervenerunt, tibi commemorare su- „ pervacaneum est. “ Postquam vero hisce rationibus absterfit inanem eorum metum, qui corripere vitæ spatium horrore hoc vitæ conquerebantur; docuit deinde, non adeo eam mortem esse timendam, quæ possit propter susceptos in Dei Ecclesia labores feliciter anteveri. Audi enim, in quam sententiam Archiepiscopo Valentix rescripserit: „ Quod si etiam, dum Ecclesiæ, pro qua „ Christus acerbissimam mortem pertulit, „ opera navatur, virium, quas debilitari, „ aut vitæ, quam interire necesse est, jactu- „ ra fiat; id vero in maximi lucri, atque „ emolumenti loco ponendum est. Nimis „ delicati hominis, nedum Episcopi est, a „ muneris sui, quo nullum amplius, nul- „ lum præstantius est, administratione, & „ cura aut valetudinis studio retardari, „ aut mortis formidine deterreri (b).

Ceterum improbata apud homines durissi-

(a) Facile somni obrepentis molestia levare Carolum posse affirmaverat aliquando per literas Jo. Baptista Castellus Ariminensis Episcopus, si diutius somno indulgere vellet. Cui Borromeus: „ Quod „ de somno meo scribis, qui sedentem me in Tem- „ plo invadit sapius, nolim, putes, id mihi in- „ commodi ex breviori quietis statuto tempore obo- „ rari; sed hoc potius habe, hanc mihi opportuni- „ tatem a Deo offerri, quo humiliter animum

„ meum dejiciam. “ Spectavit hoc responso Carolus sententiam S. Gregorii lib. III. Dialogorum scribentis: *Magna Dei dispensatione fieri, ut, quibus majora bona tribuit, minoram interdum non præbet: utrumque se extollant; sed discant, quia ex semetipsis majora illa bona non habent, qui parva vitia vincere non possunt.*

(b) Conatus est semper hoc initium vitæ genus custodire aque, ac defendere. Accipe, quæ primò Joanni Archiepiscopo Valentix, & Antiochiæ Patriar-

rissima hæc vivendi norma divino certe præconio non caruit. Licet enim homines supra naturam hanc esse positam autumarent; Deo tamen acceptissima videbatur, cum in Caroli vita saluberrimum ei ætati exemplum constitueretur, quo maxime feculum illud indigebat. Revocandi nimirum erant mortales a molli illo, & delirato vivendi genere, quo nimium delectabantur: Insuper Dominici Ovilis Pastoribus via erat indicanda austeritatis, quæ maxime Ecclesiasticos viros decet; quapropter reliquis etiam in futurum ævum Episcopis divinitus datus est Carolus, qui, intento veluti digito, eam præmonstraret. Idcirco emendavit omnium opinionem Deus ostentis suis, & prodigiis, quibus commendari apud posteros Ejus virtutem voluit, ut doceret, probatissima sibi, & accepta vitæ instituta, quæ homines condemnassent; *divinasque vias a visis hominum admodum dissentire.*

CAPUT XXVII.

De Eiusdem Castitate.

CUM Deum hereditatis suæ, & calicis partem ab ineunte ætate elegisset Carolus; Ecclesiastici viri vestes simul, atque animum induit. Quamobrem nihil unquam notatum est in Eius dictis procax, aut factis leve; cum probe sciret, *in Clerici ore nugas esse blasphemias.* Dignitatis suæ itaque gradum tenuit semper, quamquam præfidentius laxare frenos in minimis posset. Verumtamen illud exactius studuit, ut integrum ab omni impudicitiae labe animum custodiret, quam cane pejus, & angue oderat, utpote Ecclesiastico Ordini adversariam maxime, cujus illud est supra Angelorum naturam constitutum Ministerium, ut Sanctissimo Christi Corpori impollutum præbeat domicilium. Hinc caute primum cogitationes moderatus, verba

triathe, deinde ad Ludovicum Granatensem scripserit. Hæc ad illum habet: „Dicam familiariter hoc de genere, quod sentio; quodque te probatum esse confido. Ego cum intelligerem, Episcopum oportere, & Evangelii prædicatione, & vitæ exemplo multitudini præluere, & salutis viam committere; Officii mei esse statui, ita utrumque præstare, iis ut in rebus maxime versarer, quæ plurimum videntur habere difficultatis, ac laboris. Non enim magnam vim habere potest ejus exemplum, qui vitæ spiritualis perfectionem prædicet; aperitatem, si qua est, refugiat. Ut enim sal vi quadam sua suaves reddit cibos, alioquin insulsos, atque injucundos: Ita Episcopum oportet ea condire exemplo suo, & tanquam sale alpergere, quæ populi gustus male affectos, & sensus refugiat, atque abhorret. Nobis enim dictum est: *Tos estis sal terræ.* Vigiliæ, abstinencia, inedia, atque alia de hoc genere fuerunt olim summo in pretio, atque honore apud Christianos; elucebant enim in iis maxime, quorum erat vita propter dignitatem omnium oculis exposita. Apostolus quidem Paulus, cujus sunt ea verba: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram,* primus manum operi admovent. *Castigo,* inquit, *corpus meum, & in servitutem redigo, ne, cum alius prædicaverim, ipse reprobus efficiam.* Nam multitudo ea semper magni fecit, quæ a Principibus virtus coli, & in pretio haberi vidit. Principes autem colendæ virtutis esse oportet Episcopos. Cum autem gulæ, ac ventris vitium omnium vitiorum seminarium, ac nutrimentum sit; Sanctissimi quique Viri (a quorum Sanctitatis præstantia quantum ego absum, non igno) abstinencia omnemque vitæ severitatem sanctissime coluerunt . . . . . Quod autem pro tua carita-

te vereris, ne vel mihi vires instigam, vel mortem accelerem, ita habe: Cibi abstinencia, & corporis valetudinem tueri, & mentis usum mihi solutiorem, ac liberiotem asserere. Itaque multum temporis, quod in cibo decoquendo consumere alioquin mihi necesse esset, id totum utilius variis in rebus, negotiisque explicandis pono.

Ad Ludovicum vero Granatensem, præter ea, quæ Glusianus exposuit, hæc adjicit in eandem ferme sententiam: „Velim tamen, persuasum esse, hanc vitæ viam, quam sum ingressus, & ad corporis mei naturam tuendam, viresque conservandas admodum esse accommodatam; & ad Pastoralis sollicitudinis onus sustinendum valde mihi necessariam videri. Nam, ut omitram, eam & corporis valetudinem confirmare, & mentem ad res omnes cogitatione comprehendendas solutorem reddere; est virtus maxime apta, hac præsertim ætate, in qua gula, ac ventri nimium indalgetur, ad exempli imitationem. Exemplum autem virtutis se se multitudini proponere non minus necessarium esse statuo, quam ipsum virtutem prædicare. Parum enim habet virum verbi Dei prædicatio ad populum permovendum, nisi vitæ auctoritas accedat. Nam & plura sunt facta, quam verba; & populus diligentius Episcopi vitam attendit, quam orationem . . . . . Est paucis natuta contenta. Sapius in diæ cibum capere, epularum varietatem adamare, delicias in mensa quærere delicati hominis est; Episcopum autem, qui profiretur, se velle aliorum incommoda, ac labores suis minuire, ac sublevare, minime omnium dedecet esse, vel videri delictum.

ba deinde, atque actionem religione quadam temperavit, quæ factum rectumque a vitiis, vitiorumque stimulis Pudorem conservaret (a). Equidem tantam virtutem ægre ferebant impuri lemures, & periculum facturi, num in laqueos suos indui Carolus posset, injicere sæpius tragulam adornarunt. Augebat in iis victoriæ fiduciam locorum opportunitas, ætatis improvidæ ætus, facta demum ad insidias scortorum procacitas. Quare immixtæ clanculum aliquando in cubile fœminæ sunt, quæ aliàs invictum omne verborum lenocinium ad sui Pudoris cladem afferebant, ut jam suo inuimus loco. Verum didicere vinci, postquam laceffere adolescentem Carolum ausæ fuerunt; qui non clamoribus, nec torrens impia monstra in fugam conjecit, sed fugâ suâ elusit. In quo Bernardi, & Thomæ Aquinatis superare constantiam visus est; cum victoriam comparaverit fugiendo, quod unum vere hac in pugna vincendi genus Sanctitatis Magistri docuerunt. Itaque suorum familiarium celebrata sermone opinio fuit, incorrupta Illum semper, quoad vixit, corporis integritate floruisse. Hoc memorare consueverat homo antiqui officii Georgius de Rubens, qui ipsum Pueri Caroli animum ferme introspexerat, & nusquam ab Illo dejecerat oculos; quandoquidem demandata eidem fuerat a Parentibus Ejus custodia.

Hoc uno ore testati sunt jurati domestici, & famuli, quorum fugere oculos nunquam licuit nec adolescenti, nec viro Borromeo. De hac demum hude dixerunt gravissime, & luculenter testes plurimi, in quæstione producti; & a Basilica-Petri eximia auctoritatis scriptor, dum Caroli continentiam recenseret, hujusmodi præconium, addidit: *Et in eo genere non modo quidquam male appetere nunquam ulli visus est; sed insidias quoque non semel paratas sancte admodum vitavit (b).*

Postquam ad Ecclesiæ suæ clavum præfens gubernator sedit, tanta in oculis omnium continentia suæ monumenta defixit, ut ex communi omnium Civium præconio integerrimæ innocentia laudem hac præsertim in parte referret. Verumtamen ad modestiæ suæ persequenda pressius vestigia, juvat domesticorum suorum fidem sequi, qui, cum quotidiana Ejus consuetudine uterentur, majorem etiam testimonii sui auctoritatem ad Judicum Tribunal in Apotheosis causa attulerunt. Ii narrant jurati: Eum ab omni non dicam immodestiæ labe, sed suspicione fuisse remotissimum; neque sine gravi objurgatione tulisse unquam pronuntiatum verbum, quod turpitudinem aliquam morum aut exprimeret, aut significaret: ac si violatis semel impura auditione auribus, permanere ad inficiendum candorem animi impudens verbum vere-

(a) Cedro linenda sunt monita, quæ ad retinendam motum continentiam Cardinali Bathorio dedit in epistola, de qua mentionem alibi injecimus. Ex ea partem juvat recitare, quæ ad præsentem rem spectat: „ Vita autem integritatem adipisceris, si „ accuratam castimoniam tuendam curam susceperis: „ quam nunquam assequeris, nisi te carnis maceratione afflictaveris, sensus omnes compresseris, „ otium ut pestem fugeris, familiaritatis nedum mulierum, sed etiam eorum omnium, quorum „ vita castitatis splendore non fulgeat, vitaveris: „ Verba porro omnia, multo autem maxime libros, „ qui ad turpitudinem aliquam quovis modo animum tuum allicere possint, tamquam præfens exitium averfatus fueris: Denique nisi in hujus pulcherrimi Dei doni conservatione, quod tibi cu- „ stiendi Ille dedit, Tu, qui hoc vitæ genus, „ quod suscepisti, conservaturum es pollicitus, omnem animi, ac mentis tuæ vim intenderis. Mirum enim est, quam facile ab iis perdat, qui „ in ejus conservationem non vigilant; Neque ulla „ iam aliam ob causam Sanctus Paulus Timotheum,

„ quem ille ab infantia educaverat, sacralque Literas edocuerat, qui corpore erat imbecillo, & infirmo, qui in jejuniis, & aquæ potu carnis petulantiam frugerat, tam serio monet, ut se ipsum castum custodiret. Itaque, cum ad eam tuendam „ solus ipse non sufficias, precibus Deum ipsum tuæ castitatis custodem habere cures; tum Sanctissimam ejus Matrem peculiarem hujus tui propositi Patronam sume; & quod olim veteribus Conciliis, Episcopis, licet atate gravibus, & vitæ Sanctitate insignibus, præscriptum legimus, Tu etiam „ nunc Adolefcens servabis: ut duos viros morum gravitate, & vitæ honestate conspicuos, tuæ pietatis custodes, & testes diu, noctuque habeas.

(b) Castimoniam tuendam cura effecit, ut aliquid reperiri posset, quod Carolus nolle, quemadmodum in Tabulis testatur Joannes Paulus de Clericis. Nam, cum aliquando inter familiares institutus esset sermo de Præsule quodam, qui dysuriâ laborare ferebatur; superveniens Carolus, & audiens remedii rationem nimium honestati incommodam, hæc, inquit, unum Susperi malum avertant.

retur. Idcirco, siquando inhonestum vocabulum narrationis necessitas expressura esset, ne labia pollueret, ad id artificii confugiebat, ut callido verborum ambitu ex sermone suo expungeret, quæ minus honeste dici opus esset, si commode fieri posset; fecus, latine ferretur, quidquid etrusca voce emendare non liceret. Atque hæc indicta erat etiam secum loquentibus lex [a]. Quare, cum aliquando ad petendum consilium ad se venisset Religiosæ cujusdam familiæ Vir, atque levi sermonis impetu prolapsus, nomen nocentis commemorasset, & scelus ipsum turpissimum, quod in consultationem veniebat, expressisset communi vocabulo: repente vultuosus Cardinalis acriter objurgavit dicentem, & Præsidis sui insuper calligari monito voluit; demum motum loco Consiliarii, quem tenebat, a se inopiterum iussit omnino facessere: inutilem ejus operam ratus, qui nec suo, nec alieno pudori consulere didicisset. Addidere etiam, qui cubiculo præerant: Cardinalem, dum iret cubitum, siquando vestes, addito illorum auxilio, deponere, aut sumere vellet, tanta verecundia semper fuisse spectabilem, ut nullam unquam nudam sui corporis partem objiceret; quamobrem, cum detraherentur caligæ, tantum tibiæ solebat sensum in lodices recondere, quantum illi denudarent; imo ne improvido sibi, aut dormienti pudoris custodia excideret, interiores lineas braccas semper indutus, iis, quæ inhonesta erant, abundantiore honorem circumdabat. Accesserat de more ad domesticum suum invisendum, qui febris correptus decubuerat: Supervenienti Medico æger dum arteriæ pulsus explorandum offerret, nudum omnino brachium extraxit. Inverecundam actionem, discedente Medico, suggillavit Carolus; addiditque

cautius morbo simul, atque honestati consulendum. Pari etiam ratione tacitus sine probro non dimittebat, siquem porrectis pedibus in utramque dormire aurem forte invenisset.

Quandoquidem vero hac in parte ipsum est metuendum pugnae ineundæ periculum, prudenti consilio non hostis dumtaxat impetus propulsabat; sed ipsum etiam conspectum, quantum fieri deceret, effugiebat. Nihil in eo tutius castissimæ mentis arce videbatur, quam munitam, & corroboratam divinitus vidimus; Corpus vero solerti custodia sepeferat, vigiliis, & jejuniis exaggeraverat. Nihil tamen minus expugnari facile munitissimum quidquid ab hoste imbelli posse formidabat. Quare sceminarum præsentiam, unde major oriri clades pudoris solet, declinabat diligenter adeo, ut iis nunquam alloqui sui potestatem faceret, nisi in aperto, atque exposito adventantibus loco; & geminos ex gravissimis domesticis sermonis, quem sereret, arbitros semper ad latera retineret. Neque majores animos dabat affinium suorum præsentia. Margaritam Trivultiam Patruis sui Uxorem, eximiis moribus, & Religione Matronam nunquam allocutus est solus; & Melegnani Dominam Mediceam Confobrini Conjugem cum admisisset ad colloquium, adstantibus Moneta, & Castano; hunc forte, alia urgente causa, dilapsus ex cubiculo, & mox ad se redeuntem corripuit libere; atque criminis loco habuit, quod sibi cum affini Matrona loquenti unum dumtaxat comitem reliquisset. Quamquam rara etiam affinibus sceminiis Ejus alloquendi erat copia, nisi gravis id fuisset causa. Quo tempore Romæ Carolus fuit anno MDLXXV., Anna item Soror, Fabritii Columanæ Uxor ibidem versabatur, cui ipsa fraternæ san-

Acta-

(a) In literis suis, cum aliqua inhonesti criminis injiceretur commemoratio, semper commune novæ nomen delere consuevit. Cum *incestu* sceleris vocabulum legisset, substituit *crimen inter consanguineos*. *Sodoman* aliàs obliteravit, & verbum supplevit *criminosi pessimi*. Alibi pro *conubiis cum demone*, usarpavit *atrox illud, & horrendum scelus*. Sed nihil declarat apertius, quo in turpia quæque odio ferve-

ret, quàm, quod in Tabulis narratur, illius factum. Item, cum aliquando ad primarii Equitis domum divertisset, decumbenti illius uxori præstaturus caritatis officia Borromeus, atque forte in suos prætereuntes oculos incurrissent oblectæ quadam imagines; domo illa prope egrediens, atque ad Equitem conversus, *quæcumque* ait, *hujusmodi imaginibus hic locus non, immo me ab adibus suis juvenibus exulare*.

Ætatis opinio, absentię diurnitas, & percipiendi ex pio sermone ingenii gaudii spes vehementius alloquendi Cardinalis desiderium injecerant. Commendabat vicissim Carolo Sororem Religio ejusdem, sibi per frequentes literas testatissima, & insitus etiam erga illius pietatem amor suus, quem Ipsemet sæpius pro re nata significaverat. Attamen hanc semper suæ, & Sororis benevolentię vim intulit, ut sæpissime declinare illius occursum studeret; & si quando pias Annæ insidias eludere non potuit, deprehensus semper in sacris Ædibus fuit, ubi nec improvisam timere vim poterat; & si timuisset, paratissimum habebat in promptu præsidium.

Sed nullibi majores insidias latere putavit, quam ubi tutius strui ab Humani Generis hoste solent. Probe sciens, Satanam *transfigurare se in Angelum lucis*, vehementer formidavit, ne inde bellum erumperet, unde minus imminere periculum appareret. Adcunda sæpius erant pro Pastoralis cura Sacrarum Virginum Collegia: audienda ibi remotis arbitris plura, quæ aliorum præsentiam difficillime tolerarent. Verumtamen hanc in rem solertius cogitationes intendit, nequa afflari improvido labes posset. Primum itaque, cum Sanctimonialibus acturus, inutilium verborum omittis officiis, in rem, quæ agenda esset, descendebat protinus: depromebat in colloquio nihil, nisi religionis, imo succi esset plenum, cum verbosam nimium etiam religionem averfaretur: accedebat ad clathra nunquam, nisi gravi de causa: palam malebat universas alloqui, quam singulas audire: demum cauto consilio, siquid incidisset, quod dici occultius præstaret, id consilii capiebat, ut versari se in aliorum oculis sineret, quamvis alii in sermone versari propter distantiam non possent. Excubabant itaque in Ejus custodiam semper gemini gravissimi Viri, inter quos Moneta semper fuit: sive ad privatum Virgines colloquium admitteret; sive etiam res aliquando tulisset, ut claustra ipsa Virginum ingrederetur. Quamobrem studuit integram adeo Pastoralem fa-

mam in omnium oculis semper defigere, ut nulla ex parte suspicioni obnoxiam esse pateretur. Nam, cum sciret aliquando, Diarium rerum suarum ab uno aliquo ex ministris suis conscribi, ut asolet; atque in eo legisset adnotatum, quemadmodum Ipse Monasterium esset ingressus, nulla addita causa, propter quam ingredi debuerat: acriter scriptorem reprehendit, inquit: *Dedecere admodum scribi, Episcopum aliquando Monasterium Virginum fuisse ingressum; nesciri autem datam justam ingrediendi occasionem.* Quapropter vetuit, exinde a tam indiligenti scriptore quidquam de rebus suis conscribi; ne sua Episcopi in posterum fama ullo periculo laboraret.

Intimus hic animi candor in ipsum quoque redundabat corporis exteriorem habitum, ut, si quis attentius in Eum oculorum aciem intenderet, quandam inferi sensibus tacite tranquillitatem, & sedari turbulenta affectiones sentiret; præsertim vero pudicas cogitationes, & amorem continentię referret. Sane tantam Illius exemplo, & dictis vim Deus indiderat, ut concionibus, & vocibus complures utriusque sexus permoverit, ut nuptiarum consilio abjecto, *meliolem partem eligerent*; cum alii, Eo hortante, in Ecclesię se castra conjicerent: alii se claustris Religiosæ alicujus Familię addicerent: nonnulli in privatis laribus celibes viverent: permulti denum sub Sancto Mauritio Duce, cujus auspiciis dedicatam quandam Mariam Sodalitatem conflaverat, thori expertes Christi stipendia mererentur. Quamquam multo uberior consequutus est apud scæminas fructus. Abundavere nimirum, Carolo authore, Virginalis modestię exemplis Asceteria Sanctimonialium, quibus novas instrui, aut excitari sedes opus fuit: messis ubertate diligentissimi Cultoris spem superante. Omitto S. Ursulæ nuncupatam Fœminarum Societatem, quæ per universam Diocesim diffusa, cœtum, novum continentię speculum, atque magistrum effecerat, legibus insuper datis firmatum, & Caroli ætate florentissimum; ex quo in-

stituto migrasse in privatos lares Parthenonum modestiam, & sanctitatem admirati sunt, quotquot ejus ordinis disciplinam novere. Adde apertum aliud Viduis mulieribus Continentiæ asyllum: alterum videlicet Sodalitium sub S. Annæ auspiciis congregatum, in quo æmula Integritatis Castitas viguit, atque Urbem quocumque Pudicitia ornamento cumulavit. Adeo fœcunda Cardinalis Virginitas infinitam Sponso, qui *inter liliæ nascitur*, sobolem adjunxit; atque unus integerrimus Antistes Castimoniæ Dux, Author, atque Exemplum fuit.

CAPUT XXVIII.

De animi integritate, & maturitate morum.

CUM ab ineunte ætate tum Paterno, cum domestico exemplo commonitus, Carolus ad perfectam Dei notitiam fuisset imbutus; conceptum amorem exinde dissimulare non potuit, quia apertissime illum virtutibus suis, & criminum horrore testaretur. Nihil in Illo puerile unquam fuit, præter ætatem, quam præcoce prudentia ornata, contubernales Illius omnes dixere. Postmodum Adolescens ullam *boni doni particulam* elabi sivit nunquam e manibus; quamobrem adjutori Deo, indulgens, facilem se, & paratissimum afflati Divino Spiritui præbuit, atque expertem omnino labis candorem semel acceptum, semper præ se tulit. Fovebat immixtum divinitus ardorem opportunissimis præsidii, cum tenebris, siquando offunderentur, lumen adderet meditando studio, & solerti morum suorum cen-

sura; languentem autem flammam, si quando refrigesceret, sacrorum Mysteriorum usu excitaret. Hinc in affectionum omnem tumultum sedulo intentus, & sui vindex egregius, irrumpentes animi fluctus declinabat, & innocentia præcavebat minuendæ periculum [a]. His itaque feliciter usus remediis, cum vim animi corroborari sentiret, statuit se majoribus semper vallare præsidii; cumque frequenter adolescentiæ tempore ad sacrum Tribunal, & Convivium accederet, nullam deinde salutari hac medicina exire vacuum passus est diem: & a divinarum rerum contemplatione nunquam abstrahi animum voluit, postquam sacris Ordinibus fuisset initiatus. Adde auctam semper in animi motibus excutiendis diligentiam; nam, cum antea bis, terve in dies acta singula revocaret ad trutinam, postmodum nihil agebat, nisi censoria gravitate præjudicatum; nec quomodo, sed ut optime ageret, perpendebat: adeo verba usque moderatus, ut nihil nisi fructuosum, aut sacrum pronunciatet. Quotquot familiari Ejus consuetudine ad plures annos usi sunt, jurati testantur, quod ceteri etiam omnes declarant: nullum aut imprudenter, aut sine causa Borromeo verbum excidisse; quod, utcumque difficillimum Viro quotidianis curis dilento, & variis cujuscumque generis sermonibus implicito, tamen verissime dici nemo inficiatur. *Perfectus enim videbatur, qui in lingua nunquam delinqueret.* Aberant ab Ejus consuetudine joci, facetiæ, & inane quidquid, aut inutile adeo, ut aut de Deo sermonem institueret, aut institutum aliis de causis, ad Deum referret. Morem hunc suum

(a) Hæc morum maturitas eluxit in Carolo a teneris usque unguiculis. Quamvis video inter eorum omnium testimonia, qui Borromeum ab ineunte ætate cognoverint, unum lego Simonem Bosium, qui Senator deinde, & Præses Magistratus fuit, id sibi gloriæ vertisse, & familiari Ejus consuetudine Ticini frueretur. Hæc autem narrat, secum aliquando Carolum ludere larrunculis consuevisse; sed per eos dumtaxat dies, quibus mutum Gymnasium erat, neque Institutoris vox audiebatur, nullo tamen alio ludo distineri Eum unquam voluisse. Imo Hortensius a Castro S. Petri juratus testatur; se pue-

rum sæpe cum Federico Caroli fratre in suburbana Villa (Piscariam vocant) ludere consuevisse; quo tempore, aliquo distans intervallo Carolus recitare semper Marianas preces voluit. Idem addit, se, audio Cardinalis Medici Avunculi in Pontificem electi nuncio, ad Carolum festinasse, & gratulandum prænucciasse illi Romanam Purpuram. Quo audito, ille reposuit, *Romam vocer, atque illuc eo anno profectus, ut quod Deus obtulerit accipiam; neque enim alius de causa hoc iter suscipio, quam, ut Deo serviam.*

suum optime noverant quotquot ad Eum accessissent; quamobrem pudebat singulos, aut inutili, aut profana narratione Ejus aures obtundere; ex qua hominum persuasionem commodum aliud Carolo accedebat, ut nulla otiosi temporis pars posset elabi. Siquidem duo hæc maxime in Illo admirabantur universi, quæ raro admodum alteri contigisse comperimus: ut tanta curarum mole obrutus, novemdecim iis, quibus Mediolani sedit, annis neque ullum verbum inconsiderate effunderet, neque ullo temporis momento abuteretur. Non abuteretur autem? Ino rationem non excogitaret, qua illud utilius impenderet. Nam sæpe tempus idem geminis curis accommodabat. Cum in triclinio cum ceteris accumberet, famem depellens; aures tamen de more sacræ lectioni reservabat: deinde postquam, mutato consilio, seorsim ab aliorum conspectu cibum sumere statuit, oculos supplicibus chartis evolvendis, aut libris, dentes autem pani imperiticbatur: quin etiam aliquando genibus flexis tria præstare eodem tempore potuit, vescens, legens, & meditans; cui triplici occupationi quarta sponte superveniebat lacrymarum. Indecore etiam vacuum videbatur tempus illud, quo comas tendendas, aut radendas genas tonsori offerret; quare interim librum præ manibus tenens, aut domestico prælegente, animum sacrarum rerum meditatione pascebat, dum necessitati Ecclesiastici decoris ferviret. Dum equitaret, circumforaneum pluteum in summo ephippio apte collocabat, & extractos ex oculis libros legebat; quod si festinatio impedimento esset, libris ommissis, divina meditabatur. Subsecivas a prandio horas in audiendis Vicariis suis, & adminitris collocabat. Quare, cum actionum suarum seriem in singulas diei horas digestam descripsisset, exacte semper servatam, nulla in ea præfinita erat, licet brevissima, temporis pars, quam animo laxando destinasset: in quo Ascetarum etiam austeritatem superasse videbatur.

Et quandoquidem in sensus suos imperium quoddam pro libito exercebat, non, nisi ex virtutis norma, iisdem utebatur, qua item affectiones omnes ita vexabat, ut Illum nec prospera efferrent, neque adverfa deprimerent: adeoque lætitiæ gravitate, gravitatem hilaritate temperabat. Sequebatur inde æquabilitas universæ vitæ, tum singularum actionum maxime decora: prudentia in agendo, in præcavendo solertia, ut non ea dumtaxat effugeret, in quibus tantillum a recto deflectere posset, sed etiam minus se laudabiliter gereret. Cum accedentibus de more daret aures, illa fenestræ crepidini opponebat; sed tam severâ indictâ oculis lege, ut in subjectum Olitorium Forum nunquam illos detorqueret; cumque omnes Cardinalem adesse cognoscerent, Ille unus populum adesse veluti non sentiret. Neque remotis arbitris, neque aliis deducuntibus in cubiculo ambulabat, levem illam, & nihil agentis occupationem vocans; quemadmodum etiam nullus Eum privata veste indutum vidit unquam, nisi qui in penetrabile intimum admittebantur domestici; cum semper Cardinalitio ornatu amictus se in aliorum conspectum daret, nequid de congrua corporis dignitate, ac gravitate remitteret. Ex cubiculo egredientem excipiebat Sacellum, quo litaturus accedebat: neque enim ullum ante Sacrum solebat admittere ad colloquium, nisi gravissima de causa, neque a vesperino precum domesticarum tempore, usque ad subsequenti diei Sacrificium indictam sibi voluntarii silentii legem violare, nisi cum amanuensi de antelucanis lucubrationibus differere contigisset. Propterea sive verba, sive acta Illius omnia, & motum ipsum corporis expenderes, nihil unquam occurrebat, quod summam sanctitatem non redoleret; singula enim, levissima licet, suis ponderibus æstimabat; cum Ecclesiastica, qua fulgebat, dignitate augeri maxime labis cuiuscumque maculam autumaret [a]. Rogaverat Illum ali-

quan-

(a) Dum haberentur Cardinalium comitia pro Filii V. Successore deligendo, rogaverat Dynastam quæ-

quando Vir ceteroquin gravis, cur ab ea consuetudine apud Principes, & negotiosos Præfules passim recepta, & frugifera etiam abhorret, ut reum alibi getarum exactam notitiam acciperet: cui Cardinalis *Alienam*, respondit, *esse hanc curam ab Episcopi munere, cujus est in Lege Dei die, ac nocte meditari, & cogitationem omnem ab humanis rebus avertere*. Cumque docere vellet, quanta Episcopum gravitas deceat, factum illud S. Ambrosii inculcabat sæpius, qui adolescentem motu corporis, & incessu leviorum a Cleri albo expunxerat. Quamobrem nullum ex suis, qui in hac parte peccaret, sine monito dimittebat; cumque adeo mores Sacerdotum ad normam dignitatis compositos exigeret, perfecit, ut illis abunde honoris, & obsequii testimonia deferrent profani homines, qui antea ab eorumdem profanis institutis vitiorum documenta hauriebant.

Ingenitus iste labis cujuscumque contrahendæ metus, & virtutis amor eo etiam vergebat, ut minuendæ innocentæ periculum Ille quodcumque diligentissime averteret; quare in dubiis, quæ incidebant, rebus Romani semper expectabat Pontificis Oraculum, ut erroris etiam timor abesset (a). Siqua ad Pontificiam potestatem

spectantia sibi fuissent componenda, ampla se muniri facultate optabat, ne constitutos fortasse sibi fines posset excedere. Commendata sibi negotia, quæ ullam offerrent labendi occasionem, aut accipiti cura mentem turbarent, nunc repudiabat, nunc diligenter discutere, sed nullo præfinito ad rem dirimendam tempore, malebat. Hinc infinitæ Romam missæ ad consultationem quæstiones sunt, Eo sedente, & plurimi in Urbe gravissimorum hominum cætus sæpissime convocati. Illa maxime animo hærebat cura de Ecclesiasticorum reddituum reëta administratione. Hanc, ut penitus evelleret, nihil, nisi utiliter, volebat expendi, sæpissime commemorans, eorum rationem divino Judici reddendam; & mihi aliquando hæc super re differenti dixit, *mandatum a se Archiepiscopaliū censuum Procuratori, ne tertium ullum ex iis profundi sineret, cujus male expensi causam esset Deus aliquando exacturus*. Quamobrem trifariam redditus hujusmodi dividebantur; eorumque partem primam in familiæ alendæ sumptus, alteram in egenorum subsidium, & hospitem necessitates, tertiam in Templorum ornamentum expendendam constituerat. Quare ratione dati, & accepti solerter exposita, in Provincialibus Conciliis coram Patribus administra-

quemdam Germanus Princeps: num citius novum Pontificem electam iri appareret? Cui ille: Citius certe habebimus; si comitis intererit Cardinalis Borromeus. Neque falsus vates fuit; nam intra diei unius spatium novo exemplo renunciatus est Pontifex Caroli operâ Gregorius XIII. Aliàs Trajanus Spondrius Rhodi Sacris Præpositus, conquerens apud Cardinalem de Archiepiscopalis Procuratoris diligentia, responsum hoc retulit: *Siquid grave tibi imperetur, habebis semper paratum in me perfugium; neque enim quidpiam contra, aut præter jus agi suam*. Glusianus hujus historię scriptor novum maturitatis morum exemplum in Tabulis asserit. Cum ille Præfectus esset inter ceteros Collegii Helveticæ administrationi, a Carolo accepit supplicem libellum, in quo Pharmacopola Collegii oscitantæ reus arguebatur. Sed cum Pharmacopola ejusdem operâ Cardinalis uteretur, Glusiano rem integram deferre voluit in hæc verba: „ Hunc ego hominem probum censeo; sed cum mihi operam suam locet, timeo, ne ineptus in hac causâ judex sim. Tuam igitur eiti consulere, ne quid detrimenti Collegium capiat; neque quidpiam mitius causa mea statuas; Nam, licet recta mihi sit de hoc homine opinio, falsa tamen me opinione laborare non posse quis affirmet?

(a) Fatigavit sæpe Pontificias aures precibus suis, ut levem quemcumque infixum animo scrupulum evelleret. Optavit veniam aliquando, ut in lustratione Diœceseos liceret sibi cibum vespere sumere Quadragesimæ tempore; si gravia tamen incidissent negotia. Aliàs rogavit, ut Canonice suis quæstionem exercenribus, de Sacerdotibus ad Titulos promovendis, fas esset ab Odeo abstinere. Demum, cum sibi demandata a Pontifice provincia esset, ut diligenter curaret, persolvenda a debitore quodam IV. nummum millia Cardinali Atestino, Speciano rescripsit: „ Cum mihi onus incumbat sollicitandi debitoris, ut summam hanc numerer, atque illam egomet a debitore accipiam, semper mihi hæret molesta ea cogitatio, nisi numeraretur: desideratam in me aliquam diligentiam fuisse; hinc dubitationem hanc illud periculum sequeretur, ne ego pecuniis meis debitoris oscitantiam supererem. Quare cura, ut me apud Gregorium hoc onere liberet. “ Guillelmi Sirleri vota repudiavit præterea, qui oraverat, ut filiam suam e Sacro fonte susceperet; respondens: „ numquam passurum, se reum male educatæ proles esse; nam, cum illa Romæ nutrii deberet, Ipse comode non potuisset eandem Christianis institutis erudire, ut Susceperos decet.

strationis suæ calculos inibat, & tanquam Christi patrimonii reus, optabat procurationem suam exacte ab omnibus dijudicari. Non enim suum appellare audebat, quod suæ dumtaxat fidei Deus commississet. Hisce de causis, quoties labe absterfurus conscientiæ per Confessionem, ad Sacrum Tribunal accederet, fatebantur electi ad id muneris Judices, prælata Caroli Sanctitatis face, suam ipsorum illustrari mentem; seque rectam virtutis semitam edoceri, cum censores Illius vitiorum esse viderentur. Hæc P. Adurnus testabatur, qui, cum Magister Sanctitatis esset, tamen ponere se sub Borromeo virtutis tyrocinium affirmabat; neque aliter sentiebat Grifidius Robertus Metropolitanæ Collegii Theologus, qui audiendis Illius Confessionibus quotidianam operam navabat.

In Urbe Brixienti cum frequentissima esset Civium illorum Synaxis; propter Ministri cujusdam incurtionem intempertivam, delapsus e Caroli manibus Sanctissimum Christi Corpus in pavementum incidit. Acerbissimus ex hoc casu S. Antistiti inultus est dolor, & osiduum austero jejunio macerare corpus voluit, iuno ad quadriduum Sacro abstinere. Protrahendus adhuc videbatur hic animi dolor, nisi a proposito Illam dimovissent suorum preces, causantium, plus damni, cessante Sacro, redundare in populum, utpote cum sacro Cibo destitueretur, quem ex suis manibus unice percipere optabat; quam in Ipsum ex illo dolore posse derivare utilitatis. Præter quotidianam Confessionem culparum, cumulabat Caroli innocentiam alia semel, aut bis per annum facta Confessio, in qua omnes eo anno susceptas maculas eluebat, dum sacris exercitationibus vacaret, & tanta animi intime commoti significatione, ut lacrymas præ dolore plurimas effunderet. Hoc saluberrimum Illi usque ad vitæ exitum institutum fuit; sed multo ceteris salubrius propter exemplum, quod ex Clero, & Populo imitati sunt plures. Addebat insuper exemplo vocem, sæpe suadens suis, ut in solitudinem se ad aliquot dies abderent, ut ibi Domini sermonem *ad cor loquentis* audirent. Nimi-

rum expertus probe noverat, hoc pacto mentem divino lumine illustrari, & discrimen inter caduca, & æterna ita patere confidentibus, ut facilius illa respuant, hæc confectentur.

Hæc erant ad noxas avertendas, & noxarum pericula a Carolo comparata remedia: alia tamen Ille excogitavit, ut naturam ipsam pronam ad prava pro virili emendaret. Quamvis enim criminofum non videatur nostrarum voluntatum, & appetitionum causas naturales, & antecedentes sequi, quæ in nostra potestate non sunt; repugnabat tamen naturæ, quæ blanda conciliatrix, & quasi sui lena a Philosophis dicitur; cum nosset, obsecundantem ejus motibus animum virtutem infirmius sectari, & insitam cælestium rerum meditatione suavitatem degustare minus solere. Hac itaque ratione omni ex parte perfecta virtus, & ab omni labe alicna in Eo eminebat adeo, ut domesticos suos tacita quædam Illius veneratio caperet; & siquando ullum ex iis malefacti alicujus vexaret recordatio, constructum Borromei conscientiam teneri crimen suum vereretur. Quare unum ex Illius Vicariis novi, qui Cardinalis colloquium antequam peteret, omnes animi sordes per Confessionem eluere consueverat: metuens, ne sanctissimæ mentis obtutu cordis arcana omnia Ille pervaderet, præsertim cum nonnulla aliquando occultiora consilia in vaticinantiis speciem aperuisse aliquibus diceretur, quod non levibus apud multos indicibus plane constabat. Hac insita hominum animis sui opinione, divinum certe quiddam tantæ virtuti inesse omnibus prænuntiabatur.

CAPUT XXIX.

De summa in rebus omnibus religione, & fide.

OMnem labis, tenuissimæ licet, maculam a se ipso abstergens, & præcavens Borromeus, liberum veluti campum nactus, nullo potuit impedimento retardari, quominus rectum semper contento cursu sequeretur. Nihil apud Eum valere officia Principum,

pum, Propinquorum gratia, aut studia amicorum, neque etiam admotæ aliquando preces armatæ, ut transversum unguem ab honesto deflecteret. Inrita Ejus animo pietas, & ad favendum prona voluntas permovebant semper, ne tristem quempiam sine beneficio dimitteret: Verumtamen, cum amorem prudentia moderaretur, instituti retinens sui, permoveri se, nisi justa de causa, patiebatur; difficilemque se, imo invictum præbebat, si quid de sanctionibus suis, aut de inducta morum disciplina ut minueret, rogabatur. A jebat enim: *e minimis aliquando clementiæ principiiis majora semper damna proficisci, & verum deinde omnium ruinam consequi*. Quare quod semel esset sancitum, licet nullius momenti videretur, nunquam voluit antiquari; atque eandem Vicariis, & Administris suis legem indixerat. Quibus de causis in vecta in hanc Ecclesiam aliquando disciplina, aucta semper, & amplificata mirifice est, cum illius progressiones nullus unquam objectus obex retardaret. Itaque quamcumque juberet, sine ullo discrimine pertinere ad omnes legem volebat; infirmis metum, potentioribus constantiam objiciens, ne illi impune, hi prædenter decreta convellerent. Hinc nimiam eorum Antistitum facilitatem suggillabat, qui aliorum votis, nisi justissimis, indulgerent legum dispendio. Opportune hoc loco subit, quod vidisse me hac in Urbe memini. Constrictus vinculis Collybista, atque ære alieno oppressus, cum in ergastulum traheretur; forte ex satellitum manibus elapsus in Templum proximum veluti ad asylum confugerat. Creditores tristes, amissa præda, quam veluti obsidem pecuniarum suarum habebant, interpositis Præfulis cujusdam officiis, illius e Templo abstrahendi facultatem a Romana Curia impetraverant. Unus miserrimo homini auxilio fuit Borromeus, præter voluntatem; nam, ut intacta Ecclesiæ jura servaret, Præfulis primo ejusdem facilitatem nimiam acri per literas objurgatione perstrinxit, & Summo Pontifice commonito, revocandum mandatum, utpote Ecclesiasticæ auctoritati inimicum, & levi de causa factum, curavit. Quo tempore Virginum

claustra ex Tridentini præscripto severioribus, quam antea, legibus muniebat; ex Primariis Urbis nostræ Matronis aliqua cum audisset, gravi morbo correptam Filiam in Monasterio quodam decumbere, copiam sibi illius adeundæ fieri postulavit: quo matris amantissimæ voto intellecto, plus disciplinæ Virginum, quam illius amori consulturus, libere respondit in hæc verba: *Brevis admodum tibi erit Filie videndæ voluptas; sed diuturnius omnibus moderatione tua statuetur exemplum, ut decreta nostra integra maneat; quandoquidem tua in tam gravi causa Monasterii claustris adeundis abstinentis auctoritas ceteros ad imitationem excitabit; atque exinde exemplum tuum proponere potero, ut reliquas omnes in officio contineam*. Suave hoc, & amoris plenum responsum fuit in causa, ut Matrona Borromei officiosis monitis victa, repulsam ferret eodem animo, quo voti composuisset. Par ferme inerat Illius vocibus comitas, quotiescumque leges suas sine disciplinæ dispendio tueri vellet, nec ullum novimus, qui a spe obtinendæ rei dejectus, a Cardinalis colloquio tristior, quam venerat, rediret.

Visit tamen se ipsum Carolus, cum de servanda Justitia, quæ omnium Domina est, & Regina virtutum, ageretur. Excubabat quammaxime in Vicariorum suorum, & Curiæ universæ mores; atque una hæc curas ferme omnes absorbebat. Nequem lateret Æquitatis ordo, in lucem libellum ediderat, in quo singula enucleate descripserat a Judicibus, & administris exequenda: neque severiorem in Areopago judicandi methodum antiquitas certe admirata est. Inimica legibus impedimenta quæque de medio sustulerat, proposito edicto, ne quis capi se pecuniâ, aut deliniri munusculis sineret; cumque intelligeret, enervari jura non raro, aut utilitatis, aut propinquitatis, aut gratiæ occulta vi quadam; ne hisce de causis ullus ex suis ab æquitate deflecteret, externos homines semper in Curiam induxit, qui, cum minus conjunctas habeant rerum suarum cum Civibus rationes, minore etiam juris minuendi periculo laborarent. Sed quemadmodum ab exteris viris jus dici; contra a suis

fuis dumtaxat administrari Ecclesiam voluit. Meditabatur enim hac ratione quendam veluti in Urbe hac Ecclesiasticæ disciplinæ scholam instituere, ex qua probatissimi in futuram ætatem administri proficerentur. Quamquam et Ipse vivens hujus indutriæ fructum tulit; quandoquidem, cum optime eruditum Metropolitanum Clerum, se institutore, videret, gavisus est, domesticum hunc Sacrorum splendorem in agri etiam Mediolanensis Tempia hoc artificio redundasse. Sed, ut ad Caroli Curiam redeamus, unde obiter defleximus: familiares omnes veterat officia sua ad permovendos Judices interponere. Cumque legibus non satis devinciri horum animos formidaret, aut suam Ipsius vigilantiam eludi posse; addiderat legibus Censores. Quos enim Urbis, & Dioceseos Visitatores elegerat, censuram in Vicarios, & Curia administratos exercere jusserat; neque aliorum contentus opera, suam sapissime non recusabat adjungere, cum iisdem aliquoties captivos in visens, eorumque causas ab ovo, ut ajunt, sibi exponi jubens: tum rogans ab iis, num apte consultum miseris esset, ne quis paternam benevolentiam in Carolo etiam Judice desideraret. Quamobrem, si quid negligenter actum, aut remisse ab Administris intelligeret, pro re nata apposite providebat; imo aliquando pœnam etiam a Judicibus abesse noluit, quos a domesticorum numero expungebat, ut semel cuidam pro accepto munusculo contigisse compertum est.

Summi Pontificis, Regum, ac Principum Virorum, qua florebat, gratia effecerat, ut plurimi ad Illius præsidium implorandum confugerent; neque Ipse pro ea, qua singulos complectebatur, benevolentia, ullius preces repudiabat, nisi ubi non admodum justam rogandi causam esse in rogantibus intelligeret. Tum enim amor minus indulgere malebat, quàm a recto desciscere. Plena lacrymarum Mater, quæ, Filio captivo, extremum supplicium metuebat, ad Eum Romæ degentem venerat. Commotus intime materno dolore Cardinalis paternum induerat animum, miserriam sobolis cala-

mitatem sublevaturus. Verumtamen audito, contra jus vitæ illius beneficium peti, naturam vicit; neque Judicium sententiæ quidquam refragatus, unam mollium verborum mœstissimæ parenti consolationem admovit, quo unico officio non lædi æquitatem autumabat. Ceterum tantus semper in Eo verborum candor fuit, ut nullum fucatis, ut assolet, verbis deliniret, sed animum cuique suum aperiret libere, neque sententiam dissimulare; quamobrem, si postulatis indulgere non posset, palam se aliud sentire declarabat, & ne asperius agere videretur, repulsæ causam addebat, ut non obsequi se votis nolle, sed omnino non posse testaretur. Hoc Illi institutum jamdiu ab iis temporibus fuerat, quibus Romæ, vivente Avunculo, rerum summam moderabatur. Nam, cum initio aulico more aliquantulum imbutus, inani spe nonnullos pasceret, quibus deinde jure indulgere non poterat; videretque postmodum, quæ data ab aliis putabatur, fidem esse necessario frangendam, novit sibi in alterutram semper esse partem peccandum: idcirco saniori consilio exinde statuit nulli verba dare, neque ullius credulitatem officiosis verbis irretire; quare nudum Illius pectus semper universi viderunt. Itaque, si quando aliqua rogaretur, quibus assentiri aut minus liceret, aut minus expediret, aperte quod sentiebat, dicere consueverat, Tenedia, ut dicitur, bipenni nodos omnes exsolvens; imo ommissis sermonis ambagibus, si ineptam, aut indecoram postulationem audisset, evellere ex aliorum mentibus falsam opinionem, aut spem conabatur, qua se inaniter lætabant, & contracto quandoque supercilio emendare postulantium audaciam non verebatur, præsertim ubi Animarum dispendium timeretur: Ea nimirum ingenuitas fuit, ut nec fronte occultaret sententiam. Tantam ex hoc verbis suis habere fidem omnes solebant, ut, si certum aliquando quispiam de re futura responsum retulisset, impetratam procul dubio crederet; quis enim ullam Borromeo fallaciam exprobrare posset (a)?

Hanc in sententia dicenda veritatem neque

(a) Quam recte se gereret in rebus suis Cardinalis, docebit sequens epistola, data ad Bernardinum

neque pudor unquam, neque timor obruere potuit; & licet auctoritatem Principum Virorum, & Summi etiam Pontificis maxime coleret, nihil iusta reverentiae illis detrahi posse putavit, si hoc libere loquendi more cum ipsis etiam uteretur (a). Revera aucta Caroli exitimatio fuit, postquam nulla opprimi dignitate libertatem Illius viderunt; nec quidquam grave in Pontificis, aut Procerum consultationem venit, de quo Borromeus sententiam non rogaretur. Nimirum, cum nullo Eum duci humano studio, aut favore viderent, certum, & sine furo responsum opperiebantur. Quanti Illius consilium faceret, docuit Cardinalis Henricus, post Sebastiani Regis obitum ad Lusitaniae Regnum evectus. Hunc vix inauguratum infinitae circumstabant curae: recolentem animo futuras, se moriente, in Lusitania turbas; cum ex Regia Familia unus superesset, & inire conjugium, Sacris initiatus, non auderet. Urgebant cum Procerum vota postulantium, ut ad depellendas, quae timebantur, tempe-

states, impetrata a Pontifice venia, liberis dare operam non gravaretur. Verumtamen novum videbatur, se Cardinalem, atque Archiepiscopum tot sacra, quibus tenebatur, vincula dissolvere; quare durior Pontificem postulatis fore apparebat. Ad expugnandam Gregorii voluntatem uti Borromeo oratore voluit, utpote amicissimo, & Cujus alias operam, ac studia prompta, atque exposita habuisset. Aperuit per literas nuptiarum causas, quas Regni Proceres, adjectis etiam suis precibus, confirmavere. Ille, re intellecta, cum singula attentius expendisset, statuensque, pessimum novum hoc consilio exemplum inveni, ex quo infinita in futuram aetatem mala timerentur, respondit: fuisse aliquando Principes, qui a re uxoria voluntarie abstinuissent: praestare Regnum haerede privari, quam castitate Sacerdotem: Successorem a Deo dandum: Si illud populorum votum esset, posse Pontifici exponi, cujus libera vox esset expectanda (b). Ad Gregorium deinde scribens, sententiam adje-

num Cribellum Procuratorem suum, qui, audiens a Nobili Mediolanensi Senatore oblatam operam suam, ut cum Demarcho de *Las Natos* jurgia omnia componeret, felix nuncium absenti Carolo miserat: „ Age „ gratias verbis meis Senatori Castilionario, qui li- „ bens operam omnem suam detulit, ut mihi hac „ opportunitate faveret. Neque ego officium suum „ recuso, dummodo suas, quae erga Regem esse „ debent, partes impleat; nam, siquid causa mea „ contra jus agendum sit: nec suum esse debet mihi „ diligentiam suam deferre, nec meum uti. Adde „ praeterea, me hac occasione ingenue sententiam „ meam aperire, & commonere, ut, quoniam ex „ tribus iis Senatoribus est, qui edocere causae sta- „ tum Demarchum debeat, hoc unum spectet, ne „ veritas lateat, & pateant errores, qui hactenus „ in hisce dissidiis notati sunt; quo facilius Eccle- „ siastica potestas Regia auctoritate sustentetur, quem- „ admodum decet Dei gloriam, & administratos pii, „ ac vere Catholici Regis.

(a) Auream in Borromeo ingenuitatem quis negat? Sane Comes Georgius Trivultius, qui Romae diligenter quidquam a Carolo, vivente Avunculo, gestum est, inspexit, testatum nobis reliquit: „ Numquam eum deflexisse a jure, cum rerum „ summam administraret: commendationes vero „ aliorum ita elusisse, ut illi ipsi, qui ad Eius patrocini- „ um confugiabant, tritiores semper ab Eo „ redirent: hinc nunquam se recepisse id oneris, „ ut quempiam Carolo commendaret, ne a cursu „ suo iustam deflecteret. Quare Marco Antonio Bossio, qui enixe causam, quae agenda erat, Eius tutelae commendaverat, in hac verba respondit:

„ Nunquam putassem, eam te animo imbibisse opi- „ nionem, ut crederes, tam levibus de causis pos- „ se me a jure desciscere; verum, quoniam evelle- „ re haec opinionem debeo, aperte dico, me in ea „ causa nec debere, nec velle ea omittere, quae jus „ postulat, ratione alia omni posthabita. Bonho- „ mium etiam aliquando, qui per ambages aliqua scri- „ perat, sic libere reprehendit: „ Ex quo apud „ Helvetios es, mihi sane videtur Helvetiorum in- „ genium induisse, qui levissima de causa suspiciosi „ sunt; videtur horre parturitorios montes, cum „ fortasse nasciturus sit ridiculus mus.

(b) Praestat audire integrum Caroli responsum, quod latine, & fideliter redditum hic subjicimus:

S. R. M.

„ **H**umanissimae Majestatis Tuae literae ea me cet- „ te voluptate affecerunt, quam facile mente etiam assequi M. T. potest; praeteritum cum „ viderem, tantam obsequentissimi servi tui memo- „ riam Regio adhuc animo infixam harere. Ve- „ rum, quod ad illud spectat, de quo M. T. me „ consulere dignata est; video utrinque tot adeo „ contraria, eaque summi momenti inter se con- „ ffigere, ut difficile admodum videatur, alteru- „ trum certo statuere, nisi deliberanti adsit Divi- „ num lumen, quod mentem eo splendore illustret, „ ut liceat illud potius discernere, quod cum Or- „ thodoxae Reipublicae beneficio, cum Dei honore, „ & gloria magis jungatur. Equidem hinc ante „ oculos obversantur M. T. tempora, Regni istius „ periculum, & futura tempestas, quae facile Re-

adjecit suam: & sane, felicissimo ad Ecclesiasticam disciplinam exitu, nuptiis Cardinalis abstinuit; neque ullum consequutum est Lusitanæ incommodum, quandoquidem Optimus in illius locum Rex suffectus docuit, nihil esse unquam homini timendum præter Religionis dispendium. Tanta erat in Caroli verbis fides, tanta constantia etiam, cum in Illius consilio Regni tam nobilis causa, & summa versaretur.

Itaque veritatem, cujus cultor Ipse erat egregius, in suis etiam diligere mirifice confueverat. Quamobrem pestem morum assentationem execratus, bellum quoque assentatoribus indixerat, quorum nullum aluit unquam, neque aditu, aut consuetudine

dignari voluit. Ut hujusmodi hominum præcaveret insidias, illorum, quos ejus fursuris noverat, nomenclaturam penes se habebat: averfatus animo captiosas eorumdem illecebras, & mellitas dicendi formulas, quibus ne fucus sibi fieret, semper verebatur. Contra sincere secum a domesticis, atque ex animo agi optabat; & sententiam ab iis præsertim certam sine ambagibus exigebat, quos ad Ecclesiæ suæ provinciam aliquam admovisset. Aderam coram, cum hac super re quemdam ex Administris suis acriter corripere. Hic enim ab Eo sententiam rogatus de causa quadam, quæ in consultationem venerat, quemadmodum fit, responderat: *Illustrissime Domine, si libere deprome*

meve

gix familie orbitatem consequerentur: Inde multe proponuntur cause, de quibus gravissimum videur postulatam M. T.; cum tota antiquitas nullum monumentum suppeditet, quo doceamur, Sedem Apostolicam pari in causa cuiquam unquam indulisse, & tot aliena ninium a nuptiis nomina M. T. ornent: Cardinalis nimirum, & Archiepiscopi. Legimus quidem, CCC. ante annis liberatos esse religionis, quam professi erant, vinculo, & Diaconatus legibus absolutos nonnullos; nulli tamen, quantum memini, occurrit indultam hic in parte Sacerdotibus fuisse; si tamen de optima nota Scriptoribus loquamur. Quamquam alia etiam, quæ innui, exempla incerta admodum videntur; quaudoquidem Ramiri Arragonæ Regis, qui Monachus, & Diaconus erat, & Sæculorum Regiæ Constantiæ nuptiæ a summis Scriptoribus in dubium vocantur. Quod si etiam hæc, atque alia hujusmodi exempla pro certis haberentur, nunc tamen in dispari causa versari certe videmur; imò M. T. expendat velim, ea Pontificia beneficia, si tamen concessa sunt, in Orthodoxæ Reipublicæ perniciem, & contra opinionem deinde vertisse; quoniam Constantia orbi dedit Federicum II. Imperatorem, qui non modo nullam Reipublicæ Christianæ utilitatem, & pacem attulit; sed acerbissimum Sanctæ Sedi bellum indixit: Ductor etiam factus turbarum, quæ Orthodoxam tranquillitatem funestis Guelphorum, & Ghibellinorum factionibus miserime vexarunt. Neque votis respondit facta Ramiro Regi connubii potestas; nam ejus Regni possessio demum ad Comites Barcinonenses pervenit. Præterquamquod exempla hujusmodi libertatis iis permittæ, qui religionis vinculis tenebantur, ætas prima adolescentis Ecclesiæ nulla depromit; nam iis temporibus observantissima Canonum vigeat apud Orthodoxos Christi disciplina; aliqua autem dumtaxat apparent, postquam refrigeratus disciplina ardor fuit; hinc ipse deinde rerum exitus infelici eventu creditur hanc legem imminutionem improbasse. Contra vero non desuere Regia etiam dignitate ornati eximii Viri, inter quos præcipue commemoratur Henricus I., sive, ut alii

malunt, II. hoc nomine Germaniæ Rex, qui vel inter ipsas connubii illecebras constitutus, ejus usum tamen semper religiose abstinuit, cum illa magis virginitatis, quam filiorum, amor teneret. Quare, si liberis, cum posset, iste operam dare, laudabiliter noluit, eo decentius ab iis gignendis, ille debet abhorre, qui cælebs vitæ suæ, & dignitatis instituto esse cogitur, Hoc etiam Majestatis Taxæ petitioni accedit valde incommodum: quod nova nimis contra Ecclesiæ sanctiones libertas invehetur, & omnino sejuncta ab ea splendida utilitate, quæ his nuptiis obtenditur. Obstat enim procreandæ soboli, vergens in senium M. T. atas, & parum firma valetudo; neque quidquam a vero alienum dicerem, si certius M. T. periculum vitæ ex hoc consilio imminere, quam ullam in eo proliis spem esse affirmarem. Quantum habendæ proliis libido obesse provecæ ætatis viris soleat, locuples testis erit Ludovicus XI. Galliarum Rex, & postremus Mediolani Dux ex Sfortiarum Gente Franciscus, qui post paucos a nuptiis menses inter vivos esse defunctus, nec ullos, quibus Regnum relinquerent, hæredes filios habuere. Quibus de causis in re tam implicata, nullum iniri tutius, atque tranquillius consilium potest, quam si Regni necessitas, eaque omnia, quæ in hujusmodi negotiis cadunt, desinantur sincere, & sine ullo præjudicio ante Summi Pontificis oculos, a quo, utpote Dei vices gerente, optima expectari potest deliberatio; præsertim cum sperandum sit, Illius mentem divino lumine opportunissimo perfundendam, quandoquidem ea de re agitur, quæ maxime ad Dei gloriam, & Orthodoxæ Reipublicæ utilitatem pertineat. Ego interim, ut M. T. imperiis obsequar, rem hanc Deo enixe commendam, re non desinam: quod ut faciam, etiam tuum abesse imperium, infinita etiam nomina, quibus M. T. obstringor, certe compellerent. Adjungam insuper efficaces aliorum preces, & *hujusmodi in* *meritis Deo Patri luminam* per me, & alios offerendam curabo. Ex Vico Decimo XI. Calendas Sextiles MDLXXIX.

mere mihi licet, quod sentio, effabor. Hoc Carolus audito proemio, contracta ocyus fronte, *An tu, inquit, aliquando minus libere dicis? Certum hoc habe: nunquam me tibi Amicum fore, si aliud dices, quam sentis; neque ejus ut. ut unquam consuetudine, cujus verba ab animo dissentiant.* Hæc præfatus, fusius deinde persecutus est hujusmodi impostorum mala, & vitia honesto homine indigna, & animadversione dignissima. Apte deinde sermonem conclusit, asserens singularem in amicos fidem, decere quammaxime Christianum Virum, atque eos præsertim, qui in consilium adhibiti, operam reipublicæ sive sacræ, sive profanæ moderatoribus adjungunt. Divinus mihi audienti certe visus est fermo, in quo mirifice tum Ejus sapientia, tum animi candor eluxerunt (a).

C A P U T XXX.

De liberalitatis suæ magnificentia.

Singulas Borromei virtutes enumeranti mihi, deinde etiam universas contemplanti difficillimum videtur unam aliquam præ aliis designare, quæ inter ceteras quodammodo obtinuerit principatum. Quotquot enim familiarius Ejus consuetudine delectabantur, adeo earum perstrinxit splendor, ut nihil in singulis apparere viderent

præstantius. Pontificalem Mediolani Historiam cum describeret Franciscus Besutius, ad Carolum veniens, ut Ejustdem virtutes proponeret: quidquid in Antistitum aliorum rebus gestis præclarum sparsim occurrebat, in epitomam quandam redegit; cumque omnia uni Borromeo convenire diceret, affirmavit: ea, quæ trigintaquinque Ejus Prædecessorum acta illustraverant, decora miro Sanctitatis compendio in Eum unum confluisse universa. Hinc illud sequitur, ut summam in hoc Cardinali religionem, contemplandi studium, pietatem, æquitatem, ceterasque animi dotes hæcenus admirati, summum etiam quodammodo liberalitatis apicem tenuisse Eum certo pronunciemus. Nihil sane Illo magnificentius excogitari poterat, sive remunerandi, sive donandi, sive demum effundendi aliqua offerretur occasio, eaque præsertim, quæ aut ad divini honoris incrementum, aut ceterorum utilitatem redundaret. Itaque sibi, suisque commodis detrudere non dubitabat, ut aliquid alienis rationibus adjungeretur: sibi veluti additum putans, quidquid aliis operâ suâ accederet (b). Neque hic vacat repetere, quod sæpius hanc historiam legenti occurrit; liquidò enim patebit, tantam ab Illo opum ac pecuniarum vim distractam, ut, nisi Ejus actiones singulas virtus egregia semper moderata fuisset,

fet,

(a) Aliquando, cum legisset oblatum sibi supplicem libellum, ex quo amicum suum in are alieno esse apparebat, statim literas ad hunc dedit monens, ut quidquid deberet, prompte numeraret; secus a se intentatum actionem iri, ut quantoocyus nomen dissolveret. Aliàs Liviam Castaldam Mediceam Marignani Dominam, & Affinem suam voti expertem dimittens scripsit: „ Patieris, credo, repudias, tas a me preces tuas; nimirum cum de Sacerdotiis agitur, nec soleo, nec debeo quidquam horum, minum gratiæ tribuere; sed unum præ oculis, Deum habeo.“ Ceterum semper docuit in epistolis suis, a se abesse omnem fallaciæ suspitionem. Nam, quoties Amanuensis propter quemdam scribendi impetum res aliquantulum amplificaret, dum eas de more Carolus corrigeret, modum semper quemdam vocabulis imponere voluit; quare interspersa sæpius additamenta sunt, & corrigentis particule, *forſan, ut puto, quemadmodum audio, si vera audivi, & his similia.* Denique nihil unquam dissimulavit, in quo labem latere aliquam appareret. Legens aliquando datas a se literas, & a Curix Cancellario, nomine adjecto confirmatas, cum novisset addi-

tam die festo nominis subscriptionem; statim hominem notavit. Item animadvertens, dum Brisix esset, ad diem Novembris VI. omissum in Calendario Ambrosiano monitum, de addenda *Dominicæ Officio* S. Leonardi commemoratione, eadem die literas ad Galeſinium dedit, erroris sui commonefaciens.

(b) Emolumentis non raro se abdicavit suis, ut alienis commodis serviret. Humiliati Ordinis Sacras Virgines in Sancti Martini Varisiensi Monasterio ornavit eo beneficio, ut tritici modios, & vini metretas aliquot, quæ sibi quotannis debebantur, splendide condonaret. Item, cum Belitione esset intentanda quæstio in Medeliæ Villæ incolas, qui propter annum censum in are suo erant; noluit primo Cardinalis, hunc illis dolorem inurere, ut coram se controversia ageretur; quare Gorino quodam Centurione, & affini suo, uti interprete voluit. Cum vero Medelienses dicerent, fore in Archiepiscopi Archivo documenta quædam sibi opportuna; Cardinalis statim ad Vicarium suum literas dedit, imperans, ut patere iis Tabularium omne sineret, & documenta hauriri etiam, quæ jus suum oppugnare viderentur.

set, cum nullis definita terminis Ejus liberalitas videatur, periculum esset, ne imperitus quispiam tantam Munificentiam laudem nimiam largitionis vocabulo dehonestaret. Quapropter, cum illud semper in largiendo servaret, quod recto virtutis ordini conveniret, Liberalitatem hujusmodi splendidum, atque magnificum humanarum rerum contemptum placet appellare. Quæ quidem sententia videtur fuisse eximii cujusdam viri, qui ad Gregorium XIII. de Caroli interitu scribens, asseruit: Borromeo extincto, exhaustum esse fontem Ecclesiasticæ liberalitatis.

Pressius jam, sed veluti per congeriem hujus virtutis nobilissima exempla evolvamus. Romæ plura excitata sacra ædificia, auctus S. Prædixis Templi decor, argentea ingentis pretii Candelabra Liberianæ Basilicæ dono oblata, Attalica plurima, argentea alia, & opulenta supellex pluribus Romanis Delubris attributa, aut hospitalibus locis, horti, atque ædes Marco Antonio Columnæ addita, atque infinita alia jam commemorata luculentissima sunt eximiam, & miram liberalitatis testimonia. Adde dimissos perhonorifice ex familia octoginta Nobiles, & plebejos homines, quorum famulatum nobilissimis donis remuneratus est; ex quo egregiam sane laudem tulit: admirantibus universis, cessante illorum opera, unam Caroli munificentiam cessare non potuisse. Minus tamen effusus sibi videbatur, nisi ceteros etiam ad parem largitatem impelleret. Concilii Tridentini exitum retardaturi erant immanes sumptus, qui Pontificium ærarium afflixerant, nisi Caroli consilia accessissent. Absterrebant Avunculum Pontificem frequentes, ac sumptuosæ in Germaniam, aliasque Provincias Legationes, subsidia eroganda in comæatus, & Tridentinæ Urbis sublevandam inopiam: conquerebantur

Quæstores ærarii dispendium; Unus tamen Cardinalis Illius curas abstergebat, horum obruebat voces, objecta universæ Ecclesiæ utilitate, quam tanto etiam opum detrimento optime redimi commonebat. *Verti in hoc Pontificiam dignitatem*, aiebat, *& bene profundi Ecclesiasticum Patrimonium, quod adeo Hæreticorum oculos offenderet.* Splendidum deinde susceptum a Pontifice, Iplius hortatu, consilium de Carthusianorum excitando Asceterio, & Templo ad Diocletiani Thermas quantam magnificentiam indicat Pontificis tantum onus in se recipientis, & Borromei ad strenue ferendum hortantis. Omitto additos Bononien-sibus stimulis, dum eorum Urbem Legatus moderaretur, ut summo impendio publici Athenæi moles ad eam, quæ hodie suspicitur, lautitiam perduceretur. Præterea publicum in foro fontem, artis vere Phidicæ spectaculum omnium oculis, unâ Caroli munificentiam propositum: quarum rerum dignitatem ex hoc uno placet expendere, quod magnifica semper Borromei vota implere. Verum multo ampliora hujus virtutis trophæa Romæ defixit, tamquam in arce Palladium. Quot enim Cardinales, ac Præsules summis ab Eo beneficiis aucti, cumulatque discessere? Quæ quidem beneficentia semper aut sublevabat inopum spes, aut literatorum hominum studia acuebat; quorum temporibus Borromei liberalitas nunquam nova, sed sæpius inexpectata sponte occurrebat (a).

Ea tamen veluti miraculo fuit largitas, qua eo tempore usus est, cum maxime intercipienda esse videbatur. Nam, cum pluribus repudiatis Ecclesiasticis censibus, arctiores sibi Ipse beneficentiæ limites quodammodo circumscripsisset, novam liberalitatem ex virtute sua, imminutis redditibus, deprompsit; qua effectum est, ut nisi suam ad benefaciendum operam miseris ad-
jun-

(a) Petrus Victorius in epistola sua ad Eum data XVI. Cal. Jun. MDLXV. hanc eximiam beneficentiam commendavit: „ Ad amorem, quo prosequeris ho- „ nestà studia, atque artes has liberales, revertar: de „ quo si forte aliquis dubitaret, præclarum specimen „ his ipsis diebus dedisti, cum curasti, ut Guillelmus „ Sirletus, vir haud magna cum re, sed fide plenus,

„ ut de Q. Ennio M. Tullius literis mandavit, in am- „ plissimum vestrum Cardinalium Collegium coopta- „ retur . . . . . Exploratum est, illum tuæ gra- „ tiæ, auctoritatique potissimum datum esse: Teque „ ipsum tuis humeris ad sublimem istum gradum ho- „ noris evexisse, captum doctrina hominis egregia, „ & vitæ honestate singulari.

jungeret, saltem alienam a se excitatam offerret. Infinita extant in hac Urbe, atque Diœcesi hujusmodi munificentiae testimonia, ex quibus patet, Illum, paulatim cum libenter effudisset omnia, vicariam veluti suae liberalitatis semper aliorum operam habuisse. Breviter nonnulla attingam, quae vel Ejus effusis opibus, vel aliunde impetratis perfecta sunt, cum singula assequi percensendo me posse desperem. Sacras Aedes exuviis suis collucere omni ex parte jussit, alias hinc reficiendas, aliquas de integro excitandas, hinc aras ornandas decentius, hinc luculentiori suppellectile instauranda Sacraia aut in se recepit, aut piorum hominum religioni commisit. Seminarium Mediolanense ut Alumnorum contubernio accommodaret, nobilissima aulae auctiori subjecit; Plures autem agri Mediolanensis pagos, qui in aere Archipraefulis erant, annuis censibus facile absolvit, cum Praefecti Templorum curae eos sibi tamquam praesidium ad lautius habendas sacras Aedes deposcerent. Metropolitanam Basilicam abunde rebus suis ornavit; Phrygia scilicet, & auro intexta peripetasmata ingentis pretii a se in ejusdem jura transiit: Vestes sacras, quae praecipuum hodie etiam Templi ornamentum sunt, atque argentea vasa multis aureorum millibus aestimata eidem addixit. Excitavit funditus Canonicoꝝ aedes ea pompa, & artificio, ut nihil par, & ferme nihil secundum Italia admiretur. Ex aedibus subterraneum aditum ad Basilicam aperuit singulari Architectonicis magisterio, & incredibili officiorum suorum sedulitate; utque nullus ex Metropolitanano Clero abiret expers beneficentiae suae, hospitem domum senibus antea destinatam, neque longius distitam cedere in usum Canonicoꝝ minoris ordinis voluit; neque interim, dum istis consuleret, senum curam abiecit, quos in commodiorem deinde locum traduxit. Alibi, itemque saepius docuimus, quot redivis nobilem hunc Ordinem auget; & quamvis ad universos liberalitatem suam pertinere voluisset, cumulationem tamen in eorum aliquot ostendit, cum duodecim, & amplius etiam ex eo Collegio

domi insuper aleret, ut ad ineundum canonicè vivendi institutum facilius, atque suavius alliceret. Archiepiscopales aedes refecit, amplificavitque: Sacellum privatum, majorem penetralium numerum, carceres, & miro ingenio excogitatum stabuli formam pulcherrimo aedificio adjunxit. Hinc mirum accidit universis, quod post tantam profusam pecuniarum copiam vis item ingens auri adhuc suppeteret, qua complures ab exteris Provinciis diligenti conquisitione collectos viros, & ad se evocatos viatico instrueret ex aërio suo, magnificis ornaret stipendiis; imo alendos studiorum causa in publicis Scholis, & nonnullos etiam gravi impensa titulis, & laurea decorandos curaret. Multiplices hujusmodi curas graviores etiam aliae subibant pro alumnis in Seminario, atque Collegiis nunc decentius vestiendis, nunc muniendis libraria suppellectile, pro eorum inopia, atque opportunitate studiorum. A privatis deinde ad publicas hominum Sodalitates beneficia convertens, hinc Societatis Jesu Patres, hinc Theatinos, nunc S. Pauli Clericos Regulares, modo Oratorii Sacerdotes, aut Oblatos, hospitales convalescentium a morbo, mendicorum, Orphanarum Virginum domos, pios Sodalium coetus, uno verbo, quotquot Ejus auxilio indigerent, opibus, cibis, Sacerdotiis, censibus, fundis, privilegiis, aedificiis sustentavit, fovit, auxit, corroboravit, refecit, insignivit, cumulavit. Sed inter tot, quae me circumstant undique, largitatis monumenta, redit iterum ad aedificationes sermo. Ticinense Collegium, cui immortalis tantae virtutis fama, non autem Cardinalis voluntas Borromei nomen dedit, a fundamentis excitatum, cum ex peritorum hominum sententia principem inter Ejus Ordinis aedificia, locum obtineat, aperte docet, tam admirandam molem non ab alio, quam a Carolo auctore excogitari, & perfici potuisse. Gropelli, quo aliquando secedere solitudinis causa consueverat, postquam Templum, mox Parochi aedem aedificasset, Villam etiam, sibi, ac Successoribus suis profuturam ad honestam quietem, extruere aggressus est, in qua

tamen Ecclesiasticus decor emineret, non luxus. Sed inchoatum opus repentina mors intercepit, ut pateret, uni sibi liberalitatem suam prodesse non posse; Federicus deinde Cardinalis Borromeus absolvit, Antistes vere divinitus datus, ut imperfectis Caroli operibus extremam, & parem certe manum apponeret. Maximum ad Orientalem Portam Seminarium haud multo post ejusdem exordia splendidis peristylis, amplis eubilibus, & magnifico cœnaculo instruxit: Canonicae aedes domesticis commodis, & aseceterio auxit; ut tandem præteream Nobilium adolescentum Collegium, in quo atria, atque aedes amplificavit; atque tria insuper in Diœcesi Seminaria, ubi opportunum nihil desiderari est passus ad contubernialium commoditatem. Jam vero difficulter persequar, quot Illi impensis stare recta Ecclesiae suae per Judices, & Vicarios administratio. Abundabat Ejus Curia viris pietate, & scientia eximiis adeo, ut qui recte regendi instituta sibi proponere vellet, a Carolo semper hac in parte exemplum caperet, & laudabiliter sequi posset. Et sane stupuit Urbs nostra, tot administris Diœcesim hanc regi, quæ ante Borromei aetatem unum vix, eumque desiderem Vicarium habebat, qui ad clavum, absente Archiepiscopo, sederet. Itaque, ut tot egregios unus Dux milites numeraret, quanta aris summa fuit eroganda! Si evocarentur, donis erant pelliciendi: Venientes, in viâ incommodis sustentandi: Deinde Curiae addicti, opulentis stipendiis augendi. Nulla illis mensæ, cibique cura erat, quæ Cardinalis curabat: Nulla suppellectilis, quam Ille honestam instruxerat: Nulla famulorum, quos eorum servituti percommode adjunxerat: Nulla

librorum, quibus referta patebat omnibus Bibliotheca (a): Nulla denum, si in morbum incidissent, Medicorum; quandoquidem frugaliter sanos accipiebat, laute semper agebat eum infirmis. Hæc autem in se omnia receperat, ut liberata molestis hujusmodi cogitationibus, suorum mens diligentius ad commissi Gregis custodiam incumberet, & Domini liberalitatem solertiâ saltem suâ rependere domestici non gravarentur. Dati, acceperatque rationes inire cum domesticarum rerum Procuratore aliquando voluit; quibus comparatis, cum sibi creditos ex ære alieno trecentos nummos esse constaret, opulentiam veluti suam admiratus, *magis decorum est*, inquit, *Episcopo, se in ære aliorum esse, quam alios habere in suo; Verumtamen Mediolani Archiepiscopo pudendum est, minus quam tria nummorum millia debere*. Mox sacras vestes ad Metropolitanam Templi ornamentum comparandas mandavit, quarum pretium hanc summam perfecte æquaret. Tanta certe in omnium oculis defixa liberalitas Ecclesiasticis suis incitamento fuit, ut Sacra omnia, & Tempia splendidius, quàm fieri posset, ornarent: veriti nimirum tacitum Borromei probum, quoddam comparatis jam opibus non uterentur, cum Ipse obventuras etiam in Ecclesiae usum conferret.

Hæc tamen quotidiana erant benignitatis experimenta. Alia fuerunt minus frequentia, sed magis admiranda, quibus prodesse etiam Principibus viris solebat, atque iis, quorum operâ non indigeret. Recensuimus alibi præclara munera, quæ Regum magnificentiam, & suam decerent optime religionem. Jam juvat exponere, quibus oneratos donis domesticos a se dimitte-

(a) Nobilissima Carolo fuit Bibliotheca. Etenim quæ olim Julii III. Summi Pontificis fuerat, dono eam ab Avunculo acceperat. Eam opulentiorum etiam fuisse habiturus, nisi mors intervenisset. Nam conditam jam cum Cardinali Sirloto fuerat anno MDLXXXII., interprete Galefinio, ejus in hanc rem literas legi, ut ad Caroli manus post Sirloti mortem perveniret libraria illius omnis, eaque pretiosa suppellex. Verumtamen in tam copiosa opulentia Galefinius sæpe conquestus est, Carolum fuisse egentissimum. Scilicet, cum fovere aliorum literas summo opere conaretur, in genus etiam pretii codices dono pluribus concessit;

aliis utendos permisit. Seminarii, Oblatorum, & Patrum Societatis Jesu Bibliothecæ Caroli muneribus ornatae sunt. Domestici vero tot opes etiam distaxere. Conquestus est aliquando Galefinius, Brixiae a se repertos Borromei libros, & vastatam ferme a P. Adurno, aliisque Bibliothecam Archiepiscopi. Cui Carolus rependa esse, respondit, volumina, quæ otiosa essent; sed concedendum facile, ut cuicumque literato esse liceret. Quod ad pecuniarum subsidium suis oblatum pertinet, reperio domesticis majoris ordinis numeratam CC. aureorum annuam summam, tum mensam, & famulos subministratos.

mitteret. Multos aliquando vel disciplinae impatientia, vel impar peragendis rebus solertia ab Eiusdem famulatu avertit. Verumtamen missionem poenitentiam minus faciebant dona, quibus abeuntes profiquebatur: eorumque tantus aliquoties splendor fuit, ut pestilenti anno, cum timor subeundæ mortis nonnullos ab Eius obedientia absteruisset, statim ex familiarium numero eos Carolus deleverit quidem; ducentis tamen numeratis in capita nummis, magnifice eorum formidinem ulcisci voluerit. Institutæ, & crebro restitutæ de Archiepiscopi jure in Hispaniis, & Romæ controversiæ, vorago quædam, & scopulus Illius reddituum fuere; sed ut fartam tectamque Ecclesiasticam auctoritatem servaret, gravissimum non recusavit subire pecuniarum dispendium, sive in excitandis doctissimorum virorum ingeniis, ut jura sua ad recti normam expenderent, sive in Patronis Romam mittendis, sive demum in tabellariis, & certis hominibus hac una de causa in varias regiones destinandis. Caroli a Basilica-Petri in Hispanias, & Lusitanix fines legatio, quæ multos menses tenuit, uno Illius ære sustentata est. Plura expedita negotia sive in Romana Curia, sive impetrata Privilegia non levem nummorum summam exhaustere. Empta etiam sunt incredibili largitate Helvetiorum Procerum in turbatis Ecclesiæ vel suæ, vel alienæ temporibus opportuna officia; & avidissimam auri nationem facillimam in vota habuit. Facilius tamen Fidei integritati Mediolani consuluit, ubi ducentos annuos nummos Quæstori in causis Fidei numerandos ex ærario suo mandavit, ut gravem, quam ille sustinebat personam, aptiori etiam ad gradum dignitate ornaret. Infinitum esset singula

liberalitatis suæ generâ percerere; cum nullus ea ætate Mediolani extiterit, qui se expertem alicujus beneficii sui testari posset. Tanta enim munificentia, ut in proverbio est, fundum non habuit, & quæ largiendo Carolus non potuit, agendo saltem beneficia contulit.

Liberalitatem hujusmodi, quæ spectabilem adeo sanctum Antistitem fecerat, aliis etiam Ille voluit esse commendatissimam (a). Qua de causa domesticarum rerum procuratores abesse quammaxime ab omni avaritiæ suspitione optabat, ne alienis spoliis onusta munificentia triumpharet. Quem familiari rei curandæ præposuerat, audiit aliquando, nimis in eam curam incumbere, ut Archiepiscopales census augetet iis etiam artibus, quæ Ecclesiasticum virum non omnino decerent, etsi nihil unquam ab eo contra jus actum apparebat. Sollicitum habuit Carolum levis hæc Procuratoris macula, atque ad se eorum domesticis evocatum vehementi oratione perstrinxit, allegans: non unum dumtaxat Episcopum, sed ejus etiam administratos nullam præ se ferre debere cupiditatis opinionem: Fulgere Antistites non divitiarum splendore, sed rerum humanarum despicientia: Importunum opum amorem in administris, tenebras quasdam Domini exemplis offundere: demum intercipi hæc ratione Animarum fructum, qui summam dumtaxat liberalitatem consequitur. Vulneravere adeo Procuratoris animum hæc dicta, quæ asperiora præter morem visa sunt, ut, cum paulo post æger decubuerit, & deinde etiam extinctus sit, nonnulli crediderint ex hac Caroli oratione tanto mœnore illum oppressum, qui mortem posset asferre. Certe in tantum hæc voces value-

re,

(a) Quæ peculiaris Borromei fuit liberalitas, eam semper ab aliis postulavit. Monerat aliquando Carolum Specianus non sine gaudii ostentatione, quod CC. aureos in nascentis Collegii Helvetici subsidium a Pontifice impetrasset: Cui Carolus respondit, *pusilli eam an tu esset, qui tam l. via magis faceret*. Hinc preces admovit, ut CD. impetrarentur; & revera obtinuit. Verumtamen nunquam in rebus inanibus pecuniam voluit collocari. Optaverat Specianus, ut egegii artificii sacram Tabulam emeret; verum Ille

sciens eam Speciani esse, rescripsit, *accepturum se, si offerretur dono; nam quidquid in hæc minus necessaris impenderetur, id totum pauperibus derivabatur*. Idem, utpote Procurator suus, rogaverat, ut certum sibi pro curis demandatis designaret stipendium; nam identidem solum pro diligentia munerari eum consueverat. Hoc Carolus audito, reposuit: *Gravem sibi impensam videre, ut pro negotiis suis incertis certam auri summam expenderet*. Hoc vere splendidum est, opportune uti magnificentia.

re, ut exinde paribus uti formulis Carolus necesse nunquam habuerit.

Causidicorum autem jurgia, & forensem strepitum suis maxime in causis refugiebat. Hoc Ille sentiebat in judiciariis de re sua actionibus, ut, si de privato dumtaxat, quod ad se pertineret, negotio ageretur, sine iudicio potius causa cadere sponte vellet, quam Iudicis sententiam expectare. Excipias tamen velim, institutas de Ecclesiastico jure controversias, easque causas, quæ propter commune Dignitatis vinculum tenuis etiam damni parte Successores suos contingere putarentur; neque enim tunc actionem intendere, & persequi jus suum etiam pecuniarum dispendio gravabatur. Paulo post Avunculi Pontificis interitum Procuratores sui Romæ litem Cardinali cuidam intulerant propter annum duodecies mille nummorum censum percipiendum, quem ad Borromeum spectare affirmabant. In Sacræ Rotæ Tribunali quæstio pendebat, & quædam in limine controversiæ agitata ita ex Iudicium sententia Caroli cause favere dicta sunt, ut summam omnem Illi adjudicatum iri facile constaret. Vix optime inclinari rem Hic præfensit, iussit, interrupta actione, iudicium consistere, & de jure suo voluntarie decedens, atque adversariis largitus, quod optabant, scripsit: *Nolle se humanis hisce de causis animum a divinis abstrahere: Indecorum esse in Fratrem iudicio contendere; Stare hoc infixum animo, ut nullam exinde de privata re sua cum quopiam controversiam institueret: præstare in causis pati, quam agere: jurgiis hujusmodi seri dissidia, non dirimi; & perceptam ad adversariis hisce de rebus molestiam, non satis redimi quantumcumque rei humanæ incremento: nihil demum sibi magis probari, quam pacem atque tranquillitatem.* Hoc Borromei consilium, qui ex proximo in opulentum hunc censum imminebat, Romæ Pontifex Pius V., ceterique Cardinales pleno ore laudarunt; cum saluberrimum tanta moderatione exemplum dedisset, quod a nullo Ipse accepisset,

& ab Ipso in posterum accepturus vix quispiam crederetur. Infinita alia posse in congerere, quæ abunde declararent nullis definitam terminis Illius liberalitatem. Quam quidem virtutem ita semper moderatus est, ut nunquam a recti finibus deflecteret, sed æquo ordine & Dei, & Fratrum amori unice accommodaret. Quapropter, cum tantam aurî vim effunderet, ne minimam quidem æris partem aut inceptis, aut levibus de causis sibi, suisque commodis unquam impertivit, atque adeo de affinium suorum commodis cogitationem omnem abjecerat, ut nullius excitandi, aut reficiendi ædificii curam susceperit, quod aut Gentis splendorem augere, aut Familiæ rationes adjuvare putaretur. Eum dicere solitum accepimus: *Nihil de Ecclesiasticis censibus esse in Episcopi potestate præter dispensationem: Idcirco Episcopi liberalitatem non in eo sitam esse, ut largiatur, quibus velit; sed iis, quibus debeat.* Tamen, cum largitate esset Carolus immani modum illi aliquem adhibuit, siquando virtutis hujus splendorem labes aut inanis gloriæ, aut nimix delectationis posset inficere. Studebat enim, ne, dum ceteris beneficia adderet, partem sibi aliquam sanctitatis detraheret. Idcirco, cum aliquando ad Eum accessisset alienigena parem nobilitati corporis cultum præferens, & elemosynam ab Eo pudibundum postulasset: Cardinalis vestimentum magnificentiam conspiciatus, splendide donare hominem constituerat. Mox secum perpendens tacitus, in hac liberalitate famæ potius captandæ desiderium, quam virtutem latere, vim cupiditati suæ intulit, & periculi sui magis, quam alienæ inopiæ ratione habita, denarium argenteum petentis manibus inseruit; nec tenuius unquam certe aliquem a se donatum dimisit. Verum tenue hoc donum fortasse gravius liberalitati suæ, quam Nobilis illius egestati fuit. Adeo vel in donando parcitas admirabilis in Borromeo fuit (a).

CA-

(a) Mirum illud videtur in Carolo, quòd cum liberaliter sua profunderet, exigere tamen etiam laudabi-

CAPUT XXXI.

De Hospitalitate.

EXimiam liberalitatem affinis virtus consecuta est Hospitalitas, quam ex Pauli Apostoli monito intelligebat maxime omnium dignam Episcopo. Patebat itaque Illius perhospitalis domus non egenis dumtaxat civibus, verum peregrinis etiam, atque exteris, cum hospitii sui jura communia cuicumque hominum generi, atque nationibus universis fecisset. Nequem vero ab ædibus suis aut pudor depelleret, aut ignorantio, Nobilem quemdam ex familiaribus hospitio præfecerat, cujus curæ imposuerat, ne ullum ex Cardinalibus, Episcopis, Præsulibus, aut eorum Procuratoribus Mediolano iter facere sineret, quin exposito omnibus beneficio uteretur. Idcirco excubabant ad diverforia certi homines ex Præfecti mandato, qui simulatque accedere illuc hujusmodi viros intelligerent, se ocysus commonerent. Quapropter monitus de eorum adventu Præfectus, ad eos festinabat, deducebatque officiosissime ad Borromei ædes, in quibus illis, servisque, ac jumentis abunde omnia instructa erant. Ubi vero Provinciæ suæ, aut Transalpinos Antilitites aut Urbis, aut Ecclesiæ hujus fama huc evocasset, liberaliter ipsos excipiebat Cardinalis, & tanta benevoli animi significatione, ut arcana animi etiam præfidenter sibi aperirent, & libere se ad Illius disciplinam aspirare non raro faterentur. Quare menses aliquot Caroli consuetudine delectabantur complures; dumque apud se essent, si lustratio Diocæsis aliqua incidisset, habebat laboris comites: dum cœtus privatos cogeret, aut Synodos congregaret, adesse testes optabat. Collegia,

& Seminaria, curabat, ut secum adirent, & regendorum modum, instituta, & leges edocebat: Non raro in Pontificalium curarum partem vocabat, sive ut ritibus eos sacris erudiret, sive ut dignitatem illorum Civibus commendaret; hinc modo in Sacerdotibus inaugurendis, aut initiandis, nunc in Ædibus, aut Aris consecrandis, vestiendis Virginibus, atque hujusmodi obeundis collocari sæpius eorum operam gestiebat. Quæ amoris testificationes deinde erant in causa, ut frequentius ad eum divertirent exteri Antilitites, Episcopalis veluti disciplinæ tyrocinium posituri. Qui vero huc itineris causa desisterent, & imparati ab necessariis rebus advenirent, aurum, & præfens sive vitium, sive jumentorum subsidium desiderare non poterant, cum egentibus non implorata adesset Borromei liberalitas. Præstabat sæpissime hæc omnia Carolus; cum trans Alpes concitatam ab Hæreticis tempestatem complures calamitosis illis temporibus Episcopi fugerent, qui Romam veluti ad asylum contendebant, aut cum ad Limina Apostolorum visenda ex Tridentini præscripto festinarent. Nihil enim curabat solertius, quam ut dignitatem Antilitum externo etiam nitore, ac cultu ornatam Populi oculis offerret. Hæc cum sanis adhiberet officia, incredibile dictum est, quantum in infirmos benevolentiam veluti effunderet. LXXVI. supra sesquimillesimum anno redux Roma Antilites, citius trans Alpes rediturus, Mediolanum advenerat. Ibi dum apud Carolum esset, importuna vis morbi oppressit. Assidere illius lectulo Cardinalis, curare, siquid opus esset, postmodum, intellecto mortis instantis periculo, sacra Mysteria manu sua porrigere, atque Extrema Unctione munire, demum morietem

dabiliter solebat, quod pendendum a pecuniosis hominibus erat. Hinc, cum differri pensionis solutionem postulare Cardinalis de Gambarà, causatus importuna grandinis damaa; per Procuratorem respondit Carolus: „ Parum se ejus damno commoveri: „ facile posse numerari sibi quod debebatur, si de „ Gambarà pretiosa aula, & opulentam suppellectilem vendidisset.“ Certe Cardinalis hujus luxum sæpe amicè increpuit, & lepide alibi ad eum-

dem scripsit: „ Non ignoras, quantum tibi observantia deferam; atque optem, ut mea omnia tui sint juris. Utinam tua juris sint mei; nam sum, „ mopere vellem, datam mihi hujusmodi potestatem „ Bagnajæ in Villa tua exercere, ubi juberem, are- „ scere sumptuosos illos fontes tuos, & immoderate „ ratis expensis tandem finem, aut modum aliquem „ imponerem.

tem opportunis monitis, & officiis corroborare non destitit. Neque illius mors beneficentiæ occasionem eripuit; sumptibus enim suis curari ejusdem Funebria splendide voluit adeo, ut, quæ extrema videtur calamitas longe a suis interire, Episcopo illi summa felicitatis fuisse crederetur.

Principes vero, & nobiles Viros, licet ab institutis suis alienos, cum haberet hospites, gratissimam veluti occasionem sibi oblatam arbitrabatur, qua æternæ felicitatis illis comparandæ aut aditum patefaceret, aut viam muniret illustriorem. Neque enim is dumtaxat propositus Illi finis hospitalitatis fuit, ut corporibus solum necessaria subsidia afferret, verum animæ potius remedia consiliis, atque exemplis compararet. Gemina hæc itaque cum semper in hospitibus quibuscumque spectavit, tum maxime in Principibus Viris, atque Dynastis excipiendis. Ejus hospitio usi fuere Andreas Bathorius ex Regis Poloniæ Fratre Filius, qui secum quinquaginta equitum comitatum habebat: Viginti secum duxit equites Petrus Cajetanus, cum apud Eum fuit, in Belgium belli causa profecturus. Vendere Annibal Altempsius, Vastaliæ Princeps Cæsar Gonzaga, Marcus Altempsii Filius, aliique ex Gonzagarum Gente, omnes cum magnifico comitatu, ut complures alios præteream: Atque hac occasione primores Civitatis adhibere convivio consueverat in ædibus suis, ut parem eorum dignitati honorem deferret. Interim Exteros simul, & Cives perhonorifice habebat adeo, ut splendorem Illius Sanctitas, Sanctitatem vicissim splendor commendaret. Hinc omni benevolentia significatione ornati discedebant hospites, & tanta Illius virtutis capiebat admiratio, ut aut ægre divelli, aut libentissime redituros se ad Ejus consuetudinem testarentur. Illud tamen ad-

mirationem augebat semper, quod magnificentia nihil unquam Ecclesiasticæ moderationi detraxit, sed suis semper hæsit temperantiæ legibus etiam, cum solitum morem excedere Carolus videbatur (a). Domestica scilicet retenta est cum hospitibus cujuscumque Ordinis consuetudo, ut in ædium triclinio cibum coram domesticis sumerent, & epularum suavitatem sacra semper lectione condirent. Satagebat hujusmodi exemplum aliorum etiam mentibus insigere, præsertim apud Cardinales, & Ecclesiarum Antistites, quod ad suas ædes utiliter referrent; nec sane propositum semel ab Eo sequi gravati sunt complures sacrorum hominum. Siquando ex Helvetiorum, Rhætorumque Provinciis Proceres exciperet, in quorum Ille Nationem singulari semper benevolentia ferebatur, ut adjuutores in Fide Orthodoxa amplificanda, aut tuenda haberet, vim quamdam consuetæ suavitati suæ inferebat, ut totam effunderet. Cum ipsis accumbere, iisque etiam uti cibus, quibus de more abstinebat, non recusabat; vino etiam aliquantulum indulgere, ut receptum apud eos bibendi morem moderate bibendo imitaretur: accommodare demum se institutis suis, & moribus non dedignabatur, ut se ipsum simul, atque eos vinceret. Adeo ingeniosa caritas minus sapere cum insipientibus docebat, ut ex Apostoli exemplo *omnibus omnia factus, omnes salvos faceret*.

Hinc facile effectum est, ut contenti ferme exterorum, peregrinorumque agmine ædes suæ redundarent. Invitabat scilicet tacite repugnantes oblata ultro, nec precibus fatiganda Borromei humanitas. Confluebant ad Eum Germani, Belgæ, Angli, Scoti, & ex Provinciis Transalpinis innumeri homines tum profani, tum sacri; cum

(a) Paratum omnibus erat in Caroli Aedibus hospitium adeo, ut sæpiissime tertiam eorum partem, qui in triclinio Ejus accumbebant, hospites externi constituerent. Cardinalem Atestinum in Gallias proficiscentem excepit cum L. nobilibus Viris, qui eundem honoris causa deducebant, quatruidi spatio, & immani sumpta. Hoc tamen voluit, ut luxur omnis abesset, & nitor unice in supellestili reti-

neretur. Carignani dum lateret, audiit, ad Aedes suas Cardinalem Novocomensem velle divertere. Ocyus ad rei domesticæ procuratorem scripsit: „ ut „ curaret sibi commodanda aulea ex pisto corio; „ quæ si aureum aliquod ornamentum haberent, „ statim detraheret; atque iterum deinde aptaret, „ cum essent reddenda.

cum ipse Urbis Mediolanensis situs oppor-
tunitatem quamdam ab Alpibus venientibus
afferat, propter quam ad eam divertant.
Idcirco triginta non raro, aut quadraginta
ex alumnis præcipue Germanæ nationis,
quos Gregorii liberalitas ad Romana Col-
legia evocabat, ad Carolum ex via desse-
cebant, & facile ad Eum revertebantur,
cum regredi ad Patriam post literarum stu-
dia molirentur. Pervium enim illis erat,
& gratis apertum in Illius ædibus tamquam
diversorium, quo uti, & frui libere velut
jure suo possent. Hic amantissimum Pa-
trem, atque Magistrum Religionis nacti,
ad Fidem augendam monitis, & efficaci ser-
mone inflammabantur, & siquid in reli-
quum viæ subsidii opus esset, facile impe-
trabant. Et quoniam disseminata alibi fue-
rat tantæ benignitatis fama, augebatur ip-
sâ hospitalitate supervenientium hospitem
multitudo. Illa una Sanctitatis suæ, quam
hominum animis infixerat, opinio erat in
causa, ut exteri, & Nobiles complures co-
ram Eum agnoscere cuperent, & consue-
tutine, ac colloquiis delectarentur. Alios
etiam compellebat necessitas, utpote qui
de gravibus negotiis cum Eo agere, aut
subsidia ad animæ remedium poscere cu-
perent. Sed omnium maxime Ipsius allie-
ciebat humanitas; cum tanta lenitate gra-
vitatem temperaret, & adeo officiosa ines-
set suis dictis urbanitas, ut nec suæ, nec
aliorum dignitati unquam desset, & pu-
blicis curis, & privatis distractus, utrisque
semper egregie perfunderetur. Præfectum
cubiculo monuerat, ut nomenclaturam eo-
rum, qui in dies advenirent, sibi quotidie
recitaret: veritus fortasse, ne aliorum in-
curiâ desiderari in se quidpiam officii pos-
set. Verum tanta hospitem frequentia,
& advenientium, & recedentium, ut as-
solet, tumultus nihil domesticæ disciplinæ
turbabat, & cum novos quotidie hominum
vultus Familiæ aspicerent, nihil tamen,
quod suum non esset, intuebantur; equi-
dem eam morum modestiam præferebant
aliorum exemplo edocti alienigenæ, ut om-
nes unius familiæ, atque ejusdem instituti
credidisses. Hunc veluti virtutum in om-

nibus concentum mirificum ipse Cardinalis
effecerat, qui jusserat, ab hospicibus præ-
scriptas domesticis leges servari: quamo-
brems ad vespertinas preces recitandas in
Sacello conveniebant universi, aptam ad
meditandum materiam ibidem audiebant,
sacris colloquiis, piisque juxta morem exer-
citationibus vacabant: neque dignitas hos-
pitem eos hac lege solvebat; cum Antistites
præsertim, atque Ecclesiasticos viros imitari
hæc instituta Carolus optaret, ut pium hau-
rissent Mediolani exemplum, quod frugi-
ferum suis esset. Eodem liberalitatis ge-
nere etiam aliena in urbe usi sunt, quicum-
que ad Borromeum, vel Borromei tecta di-
verterent. Nam Romæ ædes ad S. Præ-
edis, quæ sui juris erant, esse etiam in
aliorum jure voluit; cumque illic anno
LXXV. supra sesquimillesimum Ipse Jubi-
læi causa degeret, expensis suis, imperavit,
ut omnia præberentur non Mediolaneisibus
dumtaxat, sed alienigenis etiam, præser-
tim Helvetiis, & Rhætis, quotquot frui
Illius beneficio desiderarent. Tantum do-
mesticæ suppellectilis, atque esculentorum
copiam Caroli hospitalitas exhaustit, ut,
cum Publicani tantâ rerum copiâ instrui
Borromei domum viderent, in aliquam
fraudis suspicionem prædenter venirent.
Urebat avidissimum hominum genus ex-
pers de more vestigalium, inventa in pe-
nuariam, & vestiariam Archipræfulis cel-
lam vis ingens rei domesticæ; cumque alie-
nam liberalitatem ex sua avaritia metirentur,
conquelli acriter cum Reginum re-
dituum Supremo Moderatore, eundem
impulerunt, ut ad Cardinalem accederet,
rogaturus, ne obfuturos ærario Regio pro-
curatorum suorum dolos fovere vellet, qui
supra domesticam Ipsius necessitatem pro-
cul dubio Cardinalis nomine abuterentur,
ut publicanos vestigalibus fraudarent. Be-
nigne legationem Carolus excepit; & *quæ
sunt Cæsaris, reddere Cæsari* paratissimus,
ut exacte rei veritatem inquireret, jussit,
ad se dati, & accepti libros deferri: in qui-
bus dum diligenter rationes singulas evol-
vit, liquido apparuit, omne fraudis pericu-
lum abesse, cum emptæ, atque in Civi-
tatem

tatem investæ res optime quotidianis usibus responderent: interim adnotatum ea occasione fuit, trecentos hospites mensis unius spatio in Ejus domo exceptos fuisse. Sic exempta ocysus omnis infidelitatis dubitatio fuit; quamquam nec quisquam, ut importunam, publicanorum suspicionem accusavit, cum tanta effusio omnem certe fidem excederet.

Revera non istos dumtaxat anxios, atque sollicitos habuit Caroli largitas; verum etiam rei domesticæ procuratores; cum impares Caroli census infinitis hujusmodi sumptibus judicarent. Supputabant, quamquam exacte supputare non poterant, cum nullus finis largiendi esset: supputabant, inquam, magnam auri vim in elemosinas erogari, alias insuper extra ordinem expensas, quas in dies augeri intelligebant. Quamobrem adeo querelis suis Cardinalis aures obruerunt, ut rem seria consultatione certe indigere responderit. Vocatur itaque domesticum concilium: rogat præsentis procuratores suos sententiam: hinc enumerat, quantum æris opus sit in quotidianos sumptus, inde liberalitatis utilitatem, ac fructum commemorat. Variæ diutius audiuntur consultorum sententiæ. Quid expectamus? Cum res implicita admodum videretur, laudat utrinque audita consilia: demum reus Ipse, & iudex controversiam omnem dirimit, & insigni sententia nodum hunc Gordium solvit, inquit: *nihil imminuendum esse de consuetâ largitate; quandoquidem, si impares redditus domestici viderentur, par certe expensis etiam majoribus Divina Providentia esset.* Sic sublata quæstio est, quæ Carolo inutilis videbatur: qui, cum omnia, quæ haberet, Deo accepta referret, sperari etiam posse credidit, quidquid forte deesset. Nimirum præ omnibus liberalitatem Ipse æstimabat, ut domesticarum rerum curatori aliquando reposuerit in hæc verba: *Episcopum decet hospitalem esse; quare si virtutem hanc illi velis detrabere, splendidius certe crispis, quod apud homines, & Deum habere possit ornamentum.* Sed tantum absuit, ut revocare Cardina-

lem ab hoc instituto familiares possent, ut rationem imo ante obitum novam excogitaverit, qua hospitalitatis hujusmodi iura inauditâ etiam lege firmaret. Ut Cleri disciplinam, & sancta instituta communiret, jamdiu curaverat, ut quam in Ecclesiis suis virtutis normam, & morum sanctimoniam Sacerdotes præferrent, eandem in Urbem advenientes retinerent. Itaque, ut omnem vitiorum occasionem venientibus adimeret, decreto sanxerat, ne ad cauponas unquam diverterent, & pervium illis apud ædes suas hospitium instruxerat, nitida suppellectili, quæ necessaria tamen videretur, ornatum: addideratque congruum piorum servorum numerum, prout expediens in rem videbatur. Suas insuper adjecerat leges, propter quas, canonicam veluti, vivendi disciplinam in eum locum invexerat. Quod maxime opportunum imperitis erat, ære quidem alebantur suo; verum tamen ita moderabantur expensas Præfecti a Carolo destinati, ut tenui pretio laute haberentur: nimirum & multitudo non leve sumptuum compendium faciebat, & cura non venalis ministrorum. Cum tamen Ejus magnanima Caritas nollet fortasse, sibi meriti ullam particulam decerpi, cum in illius communionem hoc pacto venirent etiam hospites; præsertim vero cum magnis profectibus Caroli virtus in dies augeretur: sub vitæ exitum rationem Ille invenit, ut majorem excogitare hospitii munificentiam non posset. Voluit, quidquid pro excipiendis exteris expedire sui cognoscerent, id totum ære suo curaretur. Itaque domesticis negotiis præpositum Antonium Senecam iussit, novos inire calculos pro suppellectili instruenda: augeri servorum numerum, qui esculenta pro hospitibus, & stipendia sua omnino ex Archiepiscopi penu, atque arario acciperent. Sed idem ferme consilii hujus initium, atque exitus fuit, non eo quidem, quodd sententiæ susceptæ Borromeum pœniteret unquam; sed quodd invida mors tantam Illi laudem, & Ecclesiasticis hominibus commodum interceptit. Quamquam verisimilius videtur, Deum

Deum Optimum Maximum noluisse, Caroli benignitatem tamdiu præmii expertem esse, cum vinci se nunquam hominum munificentiam patiatur, & virtutis desiderium æque, ac virtutem ipsam soleat remunerari. Placet etiam audire ex Carolo, quæ ad id consilii rationes Ipsum impulerint. Domus enim Præfecto, ærarii census funditus affligendos hoc pacto esse, & extremam consecuturam inopiam, vere objicenti respondit: *Jam id deliberatum esse omnino; & se Cleri utilitatem domesticis rationibus anteferre: Etenim Ecclesiasticos homines hac benignitate victos, cogitationem omnem in sacris negotiis unice abdituros: Plures in posterum ex Sacerdotibus haud ita facile gregem deserturos; cum a suis absentes, subire Archiepiscopi oculos deberent; nec unquam nisi justa de causa absuturos, aut ultra necessarium tempus: omnia etiam ab iis absore pericula, que frequentiora esse in Urbibus solent: Ecclesiasticam disciplinam non esse intermittendam hoc pacto; sed locum dumtaxat mutandum; imo sanctiores redire posse fortasse, quam venissent. Demum hac Sacerdotum frequentia continuatam veluti Synodum celebratum iri; cum ex hospitibus Ecclesiarum, & Plebium necessitates cognosci, & sublevari facillimum esset.* Hæc erant rationum momenta, quæ Carolum facile ad tam effusam hospitalitatem adduxerunt; sed tot opportunitates alia etiam non minor utilitas consequuta est: Ecclesiasticorum scilicet a Caroli exemplo hausta liberalitas; cum illi etiam imitati exinde sint præclarissimum Antistitis sui institutum, & omnia Ordini suo esse communia voluerint. Sane extitere nonnulli, qui diversoria publica vacare Ecclesiasticis hospitibus impetravere, & caupones adduxere, ut in privata Parochorum domicilia Sacerdotes hospitium petentes ablegarent. In quo quidem utrum laudem ignoro: num liberalitatem Parochorum, qui se ultro tot onerarent impensis; an cauponum moderationem, qui objectam prædam tam facile e manibus dimitterent.

CAPUT XXXII.

De Humanarum rerum Contemptu, & Studio Paupertatis.

Quemadmodum animum fluxis, & caducis rebus ita absolverat, ut nulla ex parte illis hæreret: ita adeo humana omnia despiciere videbatur, ut quo loco infima hæc omnia haberet, universi plane cognoscerent. Persuasum hoc certe singulis erat, Carolum veluti infra se positas opes negligere penitus, atque contemere; imo ne titillationem quidem ullam, proposita quavis opulentia specie, sentire. Itaque inter magnifica omnia constitutus, splendorem animo, atque ipso corporis habitu refugiebat; cumque universa circa se lauta, atque ampla haberet, & Dignitas ipsa ad decus augendum, & commoda ad voluptatem inflammandam conspirarent, unam sibi moderandæ cupiditatis impositam necessitatem in tauta rerum copia arbitrabatur. Nemo certe religionis vinculis obstrictus, se paupertatem cautius colere professus est, quam Carolus libere sectaretur, qui tanto magnificentius eidem studuit, quo majora certe repudiavit. Principatum, Dominatum, & Sacerdotia opulenta strenue abjecit: Auri immensam vim tam facile profudit, quam excitatum pulverem ventus disperdit, ac dissipat: in quo eximiam certe virtutem admirati sunt omnes, cum Unus, quæ summo apud homines in pretio sunt, facile contemneret. Objecta pecunia oculos, & manus avertibat; aut si quando dexteræ illapsa est, facili transitu ad aliorum manus statim pervenit. Quamquam, & hoc ægre impetratum est, ut manibus suis ad alienam inopiam sublevandam uteretur. Ajebat, *inertes in Episcopi domo otiosi pecunias non debere, atque tum bene domesticas res curari, cum aut nihil ex annuis censibus superesset, aut liberalitas nondum exactos census exhaustisset.* Divendito Uritano Principatu, cum conficiendæ essent venditionis tabulæ, effusa est ante oculos auri, argenticque vis ingens,

ingens, quæ quadragies mille nummorum summam explebat. Tantæ pecuniæ aspectus Carolum offendit: in aliud se penetrare recepit statim, ac mensæ illatus thesaurus increpuit. Perfectis vero tabulis, inimicam illam paupertatis opulentiam execratus, ut veluti auro pollutam domum expiaret, distrahi ocyus ingentem eam summam iussit, & in aliorum usum dividi, ut se importuno onere liberaret. Quæ ampliora hominibus videntur ad dignitatem, ea semper in postremis habuit. Cum enim nihil illustrius Borromæ Genti posset accedere, quam Arcium, Oppidorumque tradita sibi a majoribus possessio, nihil sibi ex eorum privatione detractum putavit, quemadmodum ex dominatu nihil in se redundare censebat. Aronensem Arcem ditionis Borromæ ornamentum, imo in Insubrica Provincia possessionem nobilissimam, & regionis contra Transalpinorum impetus propugnaculum eripi sibi passus est, ne leviter quidem commotus animo; neque enim deturbari se a jure suo doluit, qui ferme dolebat, se tanto jure ornari. Hinc tantum abfuit, ut integra sibi reddi omnia a Rege Philippo postularet, ut etiam pro se postulanti Pontifici intercesserit, causatus: melius tam gravia officia pro Ecclesiæ libertate, quam pro Familiæ suæ dignitate esse interponenda.

Qui tamen ad Ejus latus continenter hærebant domestici, certiora moderationis hujus documenta posita ante oculos habere. Adeo ab humanis rebus aversum Ejus animum testati sunt, ut neque de domesticis negotiis injici mentionem vellet; & siquid ex Illius nutu expediendum procurator referre debuisset, audire domi recusaret: quare cum equo vectus iter aliquod longius ingrederetur, ille adequitans de necessariis breviter differebat, & ferme nolenti molestam de domestica curatione ingerebat commemorationem [a]. Hoc etiam notavere diligentius nonnulli, non modo alienum ab honestis deliciis animum habuisse, sed oculos etiam, quibus nihil incautius est, incredibili solertia temperasse. Etenim adium magnificentiam, hortorum amœnitatem, factas ad voluptatem sive naturæ, sive artis ingenio illecebras nedum non conquirebat; verum, ne temere quoque in eas incideret, summo opere formidabat. Eram egomet in Illias comitatu, cum Præful Alexander Simonetta, notus æque Generis splendore, ac dignitate, sed cumprimis Caroli amicitia clarus, Cardinalem ad Villam suam divertere officiose compulit, quam Castellatium vocant. Decimo ab Urbe lapide ea sita est, deliciis undique referta, atque ad rusticantium voluptatem mirifice apposita;

ut-

(a) Flura docent Borromei animum ab humanis omnibus valde alienum. Cum Pontificia diplomata ægre pateretur differri pro Sacerdotum conferendis titulis, Carniliam præmonuerat, ut *are suo omnia curaret expedienda*; licet expensam summam a divitiis semper deinde repeteret. Alibi Carniliam eundem monuit, ut pensionem quamdam annuam in Lusitania exigeret; addiditque, *ut ea repeteret, quæ ipse sciret sibi deberi; nam pones se nullam habebat accepti rationem*. Audiens aliquando, tenues admodum sibi obventuros esse ex Supremo Pœnitentiæ Tribunali census, respondit: *Inopiam hanc optimum esse indicium*. Alibi conquerenti Speciano, nullas sibi Romæ amplius Caroli superesse pecunias, in hæc verba referipit: *Miraris tam cito fluxisse e manibus, quod meo jure aurum erat? minus ignoras, terrenam hoc esse & luteam*. Nihil tamen magis commendabit Cardinalis animum supra divitias positum, quam epistola ad Franciscum Bernardinum Cribellum rei domesticæ Præfectum data. Hic a Borromeo communitus fuerat, ut curaret statim abroganda quadam, propter quæ audita fuerant querelæ aliquot, & nimium utiliter *Archiepiscopalis Mensæ ne-*

gotium agi videbatur. Quapropter præter morem, hominem hoc responso notavit: „ Melius Ecclesiæ „ sticis proventibus consultum fuisset intermissa ne- „ gotiatione illa, quàm perfecti. Neque molestum „ tibi sit, quod te omnes irrideant; etenim ex „ hoc pii homines moderationis exemplum sument, „ ac fructum percipient. Hæc ratione tandem uter- „ que terrenarum rerum curis expediti sumus, pro- „ pter quas in sordido hærebamus altius luto. Ne- „ que placet ille, qui obtenditur, color Ecclesiæ „ sticæ Patrimonii amplificandi, quod retinere qui- „ dem, & conservare debemus, non tamen anxie „ curare, ut augeatur. “ Adeo vehemens epistola, & conceptus ex eadem incæror juxta Testium dicta fuerunt in causa, ut paulo post Cribellus ex vivis excederet; cujus mortis audito nuncio, Carolus ocyus Breves literas a Summo Pontifice impetravit, *retrocedendi venditoribus bona nomine Mensæ Archiepiscopalis, erupta a quodam Francisco Bernardino Cribello, quorum pretium nondum integrum solutum esset; vel alia bona dictæ Mensæ loco eorum dandi, aut vendendi, pro eis solvenda*.

utpote amplis hortis, ambulacris, fontibus, & piscinis, præfertim vero proceris populis hospitalem præbentibus apte distincta, ac commendata. Ingens circum eam effunditur planities, ad cujus oram leni clivo assurgunt tumuli, ac molli lapsu valles subsidunt, eo consilio, & artificum opera dispositæ, ut ars imitari naturam videatur. Huc devesum Cardinalem de industria per obversam ædium partem horti primum excepere, ubi infinita oculorum lenocinia se prætereunti offerebant. Objecta tamen tot voluptatis irritamenta omnia strenue repudiavit, & honestum deducens Equitum consilium, qui reficere obrutum curis urbani Carolum meditabatur, moderatione sua fefellit. Nullis Ille loci deliciis constantissimos impertivit oculos; sed arreptam ex proximo vase frondem in contemnenti speciem odoratus, atque ad me conversus, hoc dumtaxat sivit ex ore verbum excidere: *Pulchrum enimvero locum*: Neque, quam videbat, pulchritudinem loci commendabat; sed quam inesse suspicabatur. Sane adeo, ne videret eas delicias, timuit, ut, cum in ædes se abdidisset, nunquam totam eam diem limine pedem extulerit; & mane etiam postero abstinuisse, nisi Sacris operandi cura Illum ad domesticum Sacellum pergere suavisset, quo ut perveniret, cum nullus, nisi per eosdem hortos, aditus esset, novo supplicio nusquam ne raptim quidem deflexis oculis, eo tetendit, & omnibus rite perfectis, eandem viam pari moderatione reinensus, se in ædes iterum coniecit. Aliàs celebrem Farnesiæ Familiæ Villam, Caprarolam nomine, ingressus, rectâ in designatum sibi cubile divertit, ex quo nunquam digressus est, ut quæ ante oculos ferme posita erant, loci magnificentiam, & luxum spectaret; licet ea exterorum adeo cupiditatem inflammarent, ut longe posita avidius intueri carent. Cum verò in familiari sermone adstantem coram se Præsul pleno ore splendorem Villæ commendaret, intempestivum Ille sermonem exosus, ineptas laudatoris voces obruit hac gravi sententia: *Æter-*

na nobis domus, non manufacta, comparanda est; & multo nobiliora adificia sunt extruenda. Viglevani dum de addito Episcopi tectis viridario mentio fieret, subiecit quidam ex circumstantibus, opportunum fore, animi relaxandi gratia, par Archiepiscopo Mediolanensi commodum. Cui Carolus: *Nullum Episcopus opportunius viridarium habet, quam sacra Biblia.* Dum agrum Viterbientem prætergrederetur, in via exceptus Bagnajæ fuerat a Cardinali de Gambara: qui cum immani sumptu nobilissimam illam Villam adificasset, quæ loco nomen fecit, gestiebat per hortos Eum deducere, & omnia singulatim indicare. Hæc cum ille magnifice exponeret, & notanda quæque diligentius objiceret, pertinaci silentio Carolus ingrattam sibi eam commemorationem testabatur. Tandem cum importunius ille urgeret, has a Borromeo voces extorsit. *Satius fuisset Illustrissime Domine Virginum Deo Sacrarum Monasterium excitasse, quam tantam auri vim inanisimo hoc edificio profudisse.* Hoc dictum serio perpendens Cardinalis, Borromeum tacitus in conclavia ab hortis traduxit. Nihili itaque faciebat, quæ præclarissima ducunt inepti rerum humanarum æstimatores; quandoquidem hauserat Evangelicam a Christo disciplinam, & ipsa terrenarum rerum seria contemplatio contemnendi facilitatem indiderat. Idcirco, cum Funebrem ad Mediolanensem populum haberet in Caroli parentalibus orationem P. Franciscus Panigarola, in præclaram eam erupit sententiam: *Tantum scilicet de suis opibus sumere Carolum consuevisse, quantum canes ab heri liberalitate fruendum acciperent: aquam nimirum, panem, & stramenta;* id enim ex censibus non contemnendis sibi Ille reservaverat, quod utendum sola necessitas postulasset. Quare, licet summa esset in Ejus ædibus hospitem frequentia, nullus tamen unquam aut in conclavibus luxum, aut in suppellectili pompam vidit, ut doceret, posse in Principum etiam Virorum domo moderationem quamdam eminere, & ornatiores eas ædes videri, quibus

bus paupertatis, temperantiæ, & virtutum aliarum ornamenta unice accederent. Hac ratione veram Ecclesiastici splendoris opinionem aliorum mentibus inferebat; & sane omnia in Borromci domo admiranda semper exteris fuerunt hoc uno, quod nihil ibi splendidum admirarentur. Tanti vero hanc Caroli continentiam fecere Mediolanenses, ut, cum, Illo extincto, alios Antistites viderent, dignitatem suam splendidius Populo objicientes, suos offendi oculos moderata etiam magnificentia affirmarent [a].

Quantum autem eximiam hanc paupertatem diligeret ex animo Cardinalis, illud argumento est, quod nullo unquam tempore hilarior Ejus frons, ac lætior vultus notaretur, quam cum nihil domi reliquum liberalitas fecisset. Gestiebat enim opum pondere, veluti Etna deposita, sublevatus; & siquando per syngraphas, aut internuncios Potentiorum excutere loculos cogeretur, aut in egenorum subsidium æs alienum corrogare per administratos suos, cum sibi ad id officii pecunia non suppetret: grave, credo, Illi visum non fuisset stipem ea occasione emendicare, nisi dignitatem suam veritus esset, ne minoris faceret, quam deceret. Neque minus paupertatem colere visus est etiam, cum summum opulentia suæ apicem Romæ teneret. Adeo siquidem excelso animo opum cogitationem abjecit, ut, cum Ejus annui redditus centies mille nummorum summam conflarent, sæpius tamen in alieno ære Eum esse omnes intelligerent. Altius ita-

que imbererat animo hanc de caducis rebus opinionem, ut Apostolicæ vitæ institutum sequeretur: quamque Ipsemet disciplinam colere se profitebatur, aliis etiam ad imitandum proponebat. Idcirco remotissimum ab omni avaritiæ labe Clerum suum esse jusserat: neque ferendum ullo pacto putabat, incubare divitiis, aut earum cupiditate duci Ecclesiasticos homines, cum opes sordem tanti nominis, aut dignitatis nobilissimæ maculam esse intelligeret. Docent hoc luculenter sapientissimi decreta, quibus vetuit, quidquam in Sacris pretio offerri, & venalem Sacerdotum operam pœnis multandam constituit. Aiebat: *Sacerdotum ministeria caritate constare, & gratis dandam, quod gratis accepissent.* Utque acriorem cupiditati securum infligeret, libera voce eos suggillabat, quos laborare hac in parte cognovisset, nec leges silere in potentiorum vitiis patiebatur. Quidam Provinciæ suæ finibus comprehensus Antistes, cum in Sacerdotii cujusdam vacui possessionem avidius immineret, ad Eum tabellarium celerrime miserat, ut aliorum preces festinata petitione occuparet. Rogabat autem per literas, ut quandoquidem tenui censu ægre hætenus dignitatem suam sustentasset, veller hanc sibi provinciam sumere, ut officiosâ, atque efficaci ad Pontificem epistolâ sibi illud Sacerdotium addici postularet. Audita petitione, Carolus literas ad Antistitem ocyus dedit in hanc sententiam: „ Promptam semper illi, atque expositam suam operam fore, siquid

„ ne-

(a) Hinc profecta est ingens illa animi moderatio, qua inunus quodecumque oblatum fere repudiabat. Nobili Brixienti Carolo de Martinengo eburneum Crucifixi Redemptoris signum remittens, hæc scripsit: „ Facile conjicere potes, quam libenter „ munus accepissem tuum; cum propter ipsum, „ quod offerebatur, donum, tum propter singularem, qua te prosequor, benevolentiam. Verum, „ cum temporis rationem habeam, quo iustrandi „ munus oboe, atque hoc in munere nihil accipere nec possim, nec debeam; idcirco repudians, dum est etiam, quod ex manibus tuis venit. “ Glusianus etiam hujus Auctor Historiæ testatus in Tabulis fuit, se cum in Villa esset, obtulisse Cardinali mala Persica aliquot, atque hæc addidisse: *se ejus lege non teneri.* Verumtamen dono re-

pudiato, Cardinalem reddidisse: *Legibus suis obstringi etiam Legislatorem.* Cardinalis de Gambaro conquestus leniter fuerat, quod nullum a Catolo nuncium accepisset, de masculæ prole, quam Renatus Ejus Patruelis susceperat. Cui Carolus: „ Nihil scripsi de prole suscepta a Patruæle meo; hæc etenim dona sunt, quibus homo uti, sed etiam abati quandoque potest; quare ex his non videtur juxta admodum offerri letandi causa. “ Ultimo, cum monitus esset de dubia Procuratoris sui fide, respondit: „ Nihil minus curo in administris meis, quam in custodienda pecunia diligentiam. “ Hoc me Christus ipse docuit exemplo suo; qui cum Judæ avaritiam, & furta cognosceret, atque tamen illi ærarii sui curam demandavit.

„ necessarium in Pastoralem curam vide-
 „ retur: Sed nunquam passurum se, ut tam
 „ importuno voto se adiutorem præberet,
 „ cujus implendi nulla necessitas esset.
 „ Nonnullos in ea Sede Episcopos fuisse,
 „ qui tam tenui censu magnam san-
 „ ctitatis suæ famam reliquissent. Imita-
 „ retur proinde eorum sanctitatem æque,
 „ ac paupertatem. Sacerdotium, quod pos-
 „ tulabat, alia fuisse de causa institu-
 „ tum. S. Augustinum enixe a Deo pos-
 „ tulasse, ut omnem divitiarum amorem
 „ funditus ex animo evelleret, cum iis
 „ maxime ab rerum cælestium amore alie-
 „ nari mentem intelligeret. “ Demum
 apte concludens: „ Non adeo imparatum
 „ eum ab opibus videri, utpote sexagin-
 „ ta nummos tabellario ad petitionem
 „ suam maturius offerendam numerasset:
 „ Si hanc summam ad inopum, aut Ec-
 „ clesiæ commodum reservasset, certe uti-
 „ lius aliquid sibi, atque aliis fuisse fa-
 „ cturum [a].

CAPUT XXXIII.

De immani effusione opum in pauperes.

AB infantia cum Carolo crevit misera-
 tio, quam hæreditario veluti jure a
 Giberto sanguini inspersam præ se adeo
 tulit, ut effuso semper amore profequere-
 tur inopes, & luculentum acceptum a Pa-
 tre exemplum non imitari, sed vincere co-
 naretur. Si inspiciamus a puero, a tene-
 ris usque unguiculis Illum Patronum mi-
 serorum videbimus extitisse; neque minus
 ætate, quàm in miseros amore provectum.
 Sæpe admirabunda suspexit Roma, quas
 vivente Avunculo effudit, nunquam in-
 termissa largitate, pecunias [b]; Verum-
 tamen Mediolani degens, licet minus uti
 posset beneficiam propter angustiores
 fortunam, majore tamen virtute usus vi-
 detur, & privatam fortunam effusiori li-
 beralitate superasse. Mihi se offert in pri-
 mis, quod ex fluxa Fratris extincti felici-
 tate

(a) Mihi certe maximum voluntariæ in Carolo
 inopia indicium illud est, quod subit pro curan-
 da antelucana vigilia incommodum. Narrat Posse-
 vinus, Eum usum primò galli cantu, ut vigilaret
 ante lucem: deinde gravi globo, qui solutus per
 somnum manibus nervis excidens, strepitu excitaret
 suo; ut hac ratione depulso somno, statim sibi ma-
 nibus suis lumen apponeret. Attamen constat, Eum
 statim ab Avunculi Pontificis obitu vendidisse ingentis
 pretii horarum indicem, qui facile somnum arti-
 ificio suo poterat excutere. Splendidus hic huma-
 narum rerum contemptus effecit, ut tamquam in-
 tuto positus, alienam usque opulentiam irideret.
 Nocturni fures Cardinalis absentis aedes invaserant, ali-
 quando, & Angli cujusdam, qui inibi hospitabatur,
 marsupium extulerant. Territus infortunio Audœ-
 nus Vicarius, dum Carolum moneret, visus est ti-
 mere suo ipsius marsupio; quare hoc illi Cardinalis
 responsum dedit: „ Hospitis mei calamitatem do-
 „ leo, atque ut consulatur, curabo. Neque id me
 „ absente accidisse miror; nam testatum est omni-
 „ bus, nullas domi meæ pecunias latere. Cave in-
 „ terim marsupio tuo; quod enim in præsens aver-
 „ tit Deus damnatum, tibi forsitan alia nox afferet.
 „ Vide tamen, quantum te angat pecuniæ etiam in-
 „ tæta cogitatio.

(b) Venit ad manus scheda cum inopum omnium
 nomenclatura, quibus quotidiana, aut mensura vitæ
 subsidia Romæ Carolus suppeditabat. Ex pauperibus
 LXXXVII. in ea numerantur. Animadvertendum est
 enim, census quoscumque, qui aut ex Supremo

Pœnitentiæ Tribunali, aut ex Nobilissimo Liberianæ Ba-
 silicæ Sacerdotio sibi obveniebant, in Romanorum
 semper beneficium celsisse. Adde novam Romæ profu-
 sam pecuniæ summam, postquam Pœnitentiarum Mi-
 nores adiecit Patres Societatis Jesu; quibus cum cer-
 tos designasset census, nihil tamen de veteri sua erga
 alios liberalitate reniit. Adde iterum sustentatos Cardinalis
 munificentia ibidem Capuccinos Patres, Fratres
 Sanctissimæ Trinitatis, PP. Societatis Jesu, Ordinis S. Do-
 minici, & Clericos Regulares Theatinos, Pueros Or-
 phanos, Quatuor Hospitalis Aedes, Judæos, qui Chri-
 stianam Fidem amplecterentur, tria demum Fœmina-
 rum Monasteria; scilicet S. Marthæ, S. Annæ, & Do-
 mus Pie. Ingens certe, & vix ferendum onus tanta
 liberalitas Carolo imposuerat, ad quod sustinendum
 sapius in subsidium venit Toletana Pensio. Constante-
 tamen tulit, quo ad usque, Gregorio XIII. in Summum
 Pontificem electo, Romanis omnibus Titulis se abdicavit.
 Iis honoribus abjectis, Romanorum etiam alen-
 dorum onus deposuit; quod consilium ubi Romæ audi-
 tum est, tanta miserorum comploratio fuit, ut Adrianus
 Dolcettus, qui Borromei nomine ultimum illis
 subsidium distribuit, ineunte anno MDLXXIII., scripse-
 rit: *miserandum illud fuisse spectaculum, quo sibi disrupsi-
 cor pene sentiret; cum videret tam effusum luctum, &
 gratis actis, inopes quoscumque a se decedere tristes.*
 Ceterum excidere omnino amorem erga Romanos
 inopesium non est passus; quandoquidem comperio,
 aliquod postmodum etiam ex S. Philippi Neri consilio,
 cujus dictis semper audiens fuit, continuatum nonnul-
 lis fuisse subsidium.

tate creditur haussisse contemnendæ pecuniæ argumentum. Pervenerat ad Ejus manus hæreditario jure ingentis pretii Musæum. Pluribus illud optime notæ signis, tabulis, & marmoreis simulacris abundabat. Attamen, certo pretio cum omnia proposuisset venalia, & ingentem ex dividendis conflasset auri summam, carere Musæi pretio æque, ac Musæo voluit; quare centum nubilibus puellis ad certum diem in Basilicam Liberianam evocatis manu sua dotale aurum singulis distribuit, postquam operatus est Sacris: hac liberalitate testatus, se inopum earum Virginum Patrem, quæ unice, ut olim Gracchi Corneliæ, ornamenta erant Borromei. Supererant argentea vasa, quorum partem cedere in Templorum usum, aut miserorum subsidium voluit, inquit: *quandoquidem caduca adeo ex immatura Federici morte mundi felicitas esset, stultos eos videri, qui in terra thesaurizarent thesauros, quos ærugo demoliretur; proinde eos dumtaxat sapere, qui in Cælo thesaurizarent ea, quæ tinea demoliri non possent [a]*.

Postmodum ad Ecclesiæ sibi commissæ clavum sedens, cum videret pia instituta complura propter inopiam excidere, ea eleemosinis suis sustentare constituit. Quidquid argenteum supererat rarius utendum, & pretiosam suppellectilem, hastâ positâ, Romæ, Mediolani, & Venetiis auctionatus, tricies mille nummis, quos in ærarium redegerat (si quidem redegit), satiavit Sacrarum Virginum famem, & miserorum incommoda recreavit. Sed aliæ identidem ex aliis offerebantur sublevandorum inopum opportunitates; quare nova erant excogitanda novis calamitatibus remedia. Idcirco Uritanum in Neapolitano Regno Principatum, proposito quadra-

gies mille nummorum pretio, facile vendidit, & uno impetu venditi pretium effudit, nobilemque insuper præcipitis liberalitatis pœnam tulit. Nam, cum Cæsar Specianus tum domesticis Caroli negotiis præpositus acceptam summam ex Cardinalis imperio in partes divideret, postremo singulas divisæ pecuniæ portiones in summam integram redigens, comperit male initos divisionis calculos; cum plus æris distribuendum jussisset, quam quod esset ærario inferendum. Itaque cum præmonere Carolum cœpisset, ut quod excederet saltem, e summa dividenda vellet detrahere; (excedebant autem duo nummorum millia) hoc ab Eo responsum tulit: *Supervacaneum sibi videri jam collatum beneficium minuendo corrumpere: & hunc errorem multo utiliorem pauperibus fore*. Sic beneficium sui hanc retulit mercedem, ut domesticam inopiam auget. Hæc erant extra ordinem conquisita solatia miserorum; Non tamen deerat quotidiana pro iisdem sublevandis lex. Etenim de more comparabatur menstruum ducentorum aureorum auxilium pro sacris Collegiis, quod inter quotidianos Familiæ sumptus numerabatur; inopes enim pro domesticis habebat. Insuper certum sibi virum ex Cubiculo Præfectis elegerat, quem Eleemosinarii nomine appellabat: Hujus erat pauperum nomina in elenchum referre, necessitatem agnoscere, ærumnas allevare. Opportunissimus huic muneri erat inter domesticos Julius Petrucius Senensis civis, qui Romæ deinde sextum supra octogesimum ætatis annum agens, supremum diem obiit, vir probitate morum insignis, sed pietate præfertim commendandus. Hunc sui plane simillimum nactus erat Cardinalis, cujus manibus optime uteretur. Cum

peten-

(a) Beneficentiam suam ad Orientem usque pervenire voluit. Inter MSS. Marci Aurelii Grattarola schedis extat testimonium in causâ Apotheosis productum, quo legitur, geminos Sacerdotes, alterum Armenicum, alterum Abissinum juratos exposuisse: quemadmodum Borromei ære tria Antiochiæ refecta essent Templorum; scilicet S. Anastasiæ, S. Leandri, & S. Igeratii: Borromei item Sacra Ædes S. Anania, ubi videlicet baptizatus est S. Paulus, & SS. Euphrasii, & Euphrosini:

Alexandriæ in Ægypto S. Marci Ædiculam, & S. Paphnutii: Ultimo Jerololymæ facta nonnulla ex Sacris iis locis, & quandoquidem abunde suppetebat pecunia, jussisset, reliquum auri distribui in Religiosorum hominum Monasteria: in cujus partem venere Jacobitæ, Georgiani, & Franciscani, addito insuper mandato, ut nullibi Borromæum nomen aut stemma præfigeretur.

petentibus omnia præter animam daret, adeo molestus largitionibus procuratori domestico videbatur, ut sæpius tantam sibi exprobrari liberalitatem audiret. Edixerat enim Borromeus, nihil illi ut clausum domi esset. Tandem procurator, ut beneficentiam utriusque moderaretur, leniter conquestus apud Cardinalem fuerat: cui Ille, *hanc optimam juvandæ necessitatis rationem esse*, respondit, *ut quidquid miseri postularent, facillime acciperent*. Imo tantum abfuit, ut quidpiam munificentiae suæ immineret, ut alium administrum Petrucio adderet, qui eleemosinarii secretioris munere fungeretur. Præstantiorem autem huic curam demandaverat, ut diligenter exploraret incommoda Nobilium, & pauperum Civium, quibus paupertate gravior esse solet pudor, ut sua liberalitas etiam ad abditos, & ignotos perveniret. Cumque hujusmodi hominum calamitas, & ingenuarum præsertim Virginum, aut Viduarum ærumnæ majori, ut plurimum, subsidio indigeant; idcirco quantamcumque eleemosinario huic petenti pecuniæ summam, numerandam ocys prædixerat; ne beneficentiæ meritum suæ diutius expectatum beneficium detraheret, aut retardata liberalitas tacentium miserorum necessitatem oneraret. Hac Ille ratione plurimos ex Illustribus Familiis, quos adversa vis fortis pene oppresserat, ad meliorem spem revocavit; neque expers tot beneficiorum fuit Thomas de Marinis inter Mediolanenses Cives divitiis æque, ac calamitatibus memorandus. Itaque, cum geminas miseris apertas semper teneret manus, tertiam Ipse etiam addere voluit; scelus enim putabat, ærumnosum quempiam a se inanem dimitti. Quare peram monentis refertam sub veste exteriori linea latentem circumferre solebat, cum nullum penes se ex Eleemosinariis haberet: eo majore inopum beneficio, quod monetarum pretium Ipse ignoraret. Siquidem *pauperum Patrem dici, atque esse Episcopum dicebat; neque a Patre quempiam vacuum redire oportere*. Manu itaque sua sæpius largiri pecunias etiam statuit, ut ne-

mo propositum a se exemplum imitari recusaret; doceretque, plura in miserorum opem effundi debere, quàm in domesticas necessitates reservari; quandoquidem Ipse tres miseris crumenas; unicam vero familiæ suæ alendæ patère voluit.

Virginia a Ruvere Urbinatum Ducis Filia, & Uxor Federici Borromei, qui Frater Caroli fuerat, supremis tabulis legaverat Cardinali triginta aureorum millia, quæ pluribus Illi nominibus debebat. Re cognita, Borromeus expendi omnia in miserorum usum iussit, ad quorum manus integra ea summa pervenit, quin partem sibi minimam retineret. Siqua publica ingrueret calamitas, tum palam ferme expositi omnibus erant Ejustdem census: quid enim aut in arca reconditum, aut in arario abditum fuit vel in annonæ penuria, vel pestilenti anno, quod æque in Populi, ac Cardinalis jure positum non videretur? Quoniam vero nunquam distribuendæ pecuniæ summam ex tenuitate sua, sed ex animo dumtaxat æstimavit; idcirco sæpe largiebatur ultra, quam domesticarum rerum ratio pati posset. Una scilicet Donantem Divinæ Providentiæ spes sustentabat; utque aliena incommoda depelleret, ad incitas familiam redigere non verebatur. Ideo rerum suarum curator, cum domesticis pariter consulere vellet atque externis, monuerat aliquando, ut non, quantum vellet, effunderet; sed quantum posset. Verum præclaro responso obruit querelas, inquiens: *Caritatem nullis teneri finibus; atque adeo liberalitati, quæ ex caritate proficiscitur, videri modum imponendum nullum*. Erat tamen aliqua ratio pecuniæ inveniendæ, cum suam suppeditare miseris non liceret. Habebat plures exemplis suis ad pietatem omnem imbutos Nobiles ex familia administratos, qui tergo manticis onulto, ostiatim esculenta, & quidquid in Civium necessitatem pestilenti anno faceret, emendicare non erubescerent. Quod si inanes casto labore domum illi rediissent, potentiorum, ac largiorem domi Patronum habebat, ad quem confugeret. Ubi scilicet hominum

cessaret liberalitas, Divinam opem enixis precibus postulabat, a qua nunquam ne vacuus rediret, timuit. Etenim novo miraculi genere, suppresso donantis nomine, opulenta Illi pecuniæ dona non raro offerrebantur, & donis addebantur preces, ut, in quemcumque sibi libuisset usum, ea expenderet. Tanta enim erat de Caroli sanctitate opinio, ut Eo melius uti pecunia crederetur nemo. Hæc divinitus accedebant beneficentiæ subsidia; aliud tamen Ipse humanum adjunxerat: pensionem scilicet ex Toletani Archiepiscopatus censibus annuam, quam retinere semper idcirco voluit, ut liberalius cum miseris ageret. Accusabant in quotidiana æris penuria Cardinalem domesticum, quoddam dimittere alios Ecclesiasticos census antea voluisset; quoniam, qui supererant, tam bene collocaret. Verum Ille nec vetus consilium damnans, nec præsentem tenuitatem dolens, respondere consueverat: *Munificentius agere cum, qui arborem cum fructibus; quam qui fructus sine arbore donaret.* Quo responso indicavit, non interceptam dimissis opibus liberalitatem, sed auctam fuisse adeo, ut ipsum etiam liberalitatis fontem exhauriret. Sane alias etiam patrem ab Antonio Seneca querimoniam audiit: qui intuentis pestilentis anno, septuaginta circiter inopum millia unius Cardinalis ære, atque opera sustentari, importunam illam tot redituum abdicationem objiciebat. Cui Carolus respondit: *nunquam penitendum illud consilium fore: Sic liberatum se esse infinitis laqueis, in quos se induisset, censibus illis retentis: Latere magnum æternæ salutis periculum in Christi patrimonio optime administrando: Se rationis Divino Judici reddendæ onere fuisse sublevatum: Præterea demptam sibi etiam improbam opulentorum curam esse, ut quidpiam domi minus necessarium haberet. Denique Episcopo unam dotem sufficere; quan-*

doquidem unicam, cui hæere deberet, Sponsam duxisset [a].

Breviter: in aliis unice paupertatem ferre non poterat, quam sibi certe, aliis consulturus, attulerat. Ut esculenta, & vestes nudis, atque famescentibus sufficerent, eo devenerat, ut cibo, & suppellectile indigeret; neque quisquam ab Eo vitæ subsidia retulit, qui se Carolo miseriorem vere testaretur. Amabat nihil, quod lautum esset; quare ab Ejus mensa non luxus dumtaxat aberat, sed quod ceteri necessarium putant. Nullius pretii vestes erant, quas oblatas inopes etiam repudiarent. Malebat enim Ipse attritis uti, cum novas aliis libentissime largiretur. Si quod indumentum ingentis pretii (ingens autem videbatur, quod non vilissimum esset) ad arcendas hyemis injurias sibi compararetur, ad hospitalem Senum ædem amandabat; atque ægre semper inducebat animum, ut novis vestibus uteretur: imo ipsa vetustate consumpta tibialia, aut thoraceam displicebat dimittere, quoddam essent paupertatis sibi commendatione carissima. Denique intercipere hanc in pauperes munificentiam nec ipsa mors potuit, quæ illam quodammodo cumulavit. Legavit enim supremis tabulis Mediolanensi Xenodochio, quidquid sibi reliquum summa benignitas fecerat, testatus, se Patrem inopum etiam, cum esse desineret. Nihil autem hæreditatis jure pervenire ad suos voluit, quibus etiam relictum sibi ab Avis patrimonio, ut sæpe dixit, adimere fuisset paratissimus; nisi leges, & testamenta Majorum obstitissent. Neque inane hæreditatis nomen Xenodochio fuit; quandoquidem, dissolutis apud creditores nominibus omnibus, ingens adhuc pecuniæ summa reliqua in miserorum levamen ex hæreditariis Borromei rebus illi cessit. Quamquam non uno beneficio hanc ædem ornavit, dum hæredem scripsit. Monuit enim alios profanos æque, atque

(a) Post tot in miseris sublevandis collocatas opes adhuc reliqua sibi erat venditarum tritremium suppellex, cujus pretium cum Mediolanum contrahi Genuenses non sinerent, Ipse expeditiore consilio usus, contineri alienis edictis beneficentiam suam noluit;

modumque excogitavit, quo largiretur etiam, quod habere non posset. Quare literis ad Reipublicæ Ducem, & Urbis illius Archiepiscopum datis, Xenodochio Genuensi, quidquid sibi debebatur, dono attribuit.

atque Ecclesiasticos viros insigni hoc documento, ut optime census suos in eadem ornanda collocarent; quos inter præcipue Augustinus Cardinalis Cusanus, & Gaspar Vicecomes Mediolani Archiepiscopus Carolum sibi ad imitandum proposuere, dum Loci hujus reditus opulenta relicta hæreditate augerent (a).

CAPUT XXXIV.

De Scientia, & Doctrina.

DEUS Optimus Maximus, qui nunquam vinci se munificencia hominum patitur, liberalissimum Antistitem ingentibus

donis cumulaverat liberalissime, inter quæ doctrinæ, & scientiarum ornamenta præsertim eminebant (b). Jam ab ineunte ætate factus ad literas Carolus videbatur, & pronum ad eas ingenium accedens insuper moderatorum solertia, & sua Ipsius diligentia quotidie excoluerat. Maturiore deinde assequutus ætatem, & amœnioris literaturæ curriculum emensus, Ticinum scientiarum veluti Emporium profectus, in Juris studia se totum abdidit, & tanta vi mentis, ut intermissa delectatione omni, animum simul, & corpus obrueret: quo diuturna contentione demum fracto, in gravissimum morbum inciderat. Quamquam salubriore postmodum Cælo usus, Divina

ope

(a) Donis ipsis mihi videtur magnificentior ipse donandi modis, & causa. Cum Ille opes suas profunderet, hoc unum cavet, ne munificus videretur. Commiscebatur siquidem rationes aliquas, quibus benefacere minus crederetur, cum magis proficeret. Hinc sæpe alienis utebatur manibus, sed ære suo; nam teste Hieronymo Castano, ipsius etiam monetæ contactum refugiebat, neque dignoscebat, quod esset signato metallo pretium. Verumtamen pestilenti anno odium hoc, quo in pecunia exardebat, vicit; siquidem cum Castanus & Petrucius dixissent, optimam videri, ut manu etiam sua monetas pauperibus distribueret, consilium accepit; & mox mandavit, ut comparata in hoc crumena quotidie infererentur nummi; eamque quotidie exhauserat. Peram hujusmodi nobile Ejus liberalitatis pignus, inter cetera, quibus abundat, Urbis nostræ monumenta religiose penes se custodit in hanc usque diem Mediolanensis Patricius, & Eques Don Carolus Trivultius Patriæ Antiquitatis ac Literaturæ cultor egregius & splendidus Custos; similem Fulginate habuere. Quod vero ad causam benefaciendi spectat, unam hanc semper habuit, ut alienis commodis serviret. Rigida aliquando seviebat anni tempestas; cumque pelliceas, quibus initio utebatur, tunicas in vestiaria apotheca latere sciret, natalitia Christi Domini nocte eas iussit ad Hospitale Senum Domum asportari, miseris illis frigore rigentibus subsidio futuras. Pestilentie initio cum audisset in Limocomio ægros nonnullos sine lecti commodo obiisse; miserum ipsum, quo utebatur, lectulum illuc misit, renuitque, quoad pestis viguit, grabato uti. Demum misero adeo corporis cultu, & tam arcto cibo fuit, ut Ipsemet diceret, *si abunde consulam in ducatis annis nummis*; & domestici testarentur minoris stare Cardinalis victum, quàm vilissimi cuiusque mancipii. Hinc magnifice, & vere de tanta liberalitate sentiens Joannes Baptista Castellus, dicere solitus fuit, *Mediolanensem Ecclesiam Caroli eleemosynis, quibusdam veluti nervis, consistere.*

(b) Qui in Carolo Scientiam aut uberiores desideret, aut miram in Eo extitisse non fateatur,

ille sane vel supra hominem sapere se putat, vel Carolum ignorat. Mihi quidem Literaturæ decus, & fama testata adeo in Illo sunt, ut nihil magis. Gemina in Eo diligentius expendi, ex quibus constare Scientiam necesse est: Ingenium scilicet, atque Exercitationem. Ingenium in Carolo summum fuisse, non ego affirmem, sed ii omnes, qui ex propinquo divinæ suæ mentis vim cognoverunt. Simon Bossius summa vir nobilitatis, atque eruditionis, in Tabulis testatus est: „ Se in Ticinensi Gymnasio Caroli contubernalem fuisse; tantam vero in Illo suspexitse semper ingenii excellentiam, ut cum Alciatus Borromeo Lauream deferret, & multa mira de Eiusdem Scientia diceret, capta opportunitate Solis ex improviso post diuturnam obscuritatem affulgens, tamen ex sententia sua adhuc minorata vero consequeretur.“ Cardinalis Valerius aperte dicit, Eundem „ excellentem Ingenium, & judicium acere a natura habuisse; quod quidem iudicium tam in corrigendis aliorum descriptionibus adhibere erat solitus, ut præstantes ingenio, & doctrina Viros in admirationem traheret.“ Neque minus magnifice de S. Cardinalis ingenio sensere Guillelmus Sirletus, Silvius Antonianus Cardinales, Carolus a Basilica-Petri, Michael Thomafius, Onuphrius Panvinius, Julius Pogganus, Alexius Filliuccius, Jo. Baptista Amaltheus, Petrus Victorius, Petrus Galefinus, Hieronymus Rufcellus, Paulus Manutius, alique ætatis illius lumina præclarissima, quorum testimonia cum partim typis edita, partim Epistolis consignata, extant, exponere hic fufius non vacat. Nec laudatores ii fuisse dicendi sunt, sed testes. Quor enim Scientiarum genera iidem Carolum videre sublimis acie complexum. Nimirum Ille Jurisprudentiam calluit egregie; eamque indicant postulata sapius, & Romam missa in difficillimis rebus Ipsius suffragia. Theologicam facultatem assensus est optinè, Duce Hieronymo Viehmio, S. Thomæ disciplinam secutus; eamque cum necessariam omnino sacris studiis duceret, quis neget Illam in Divina abditum, tantum præsidium negligere voluisse? Audi, quàm enixe id studii commendaverit Cardinali Bathorio: „ Finem faciam, si illud addidero, ut

„ Theo-

„ Theologia Scholastica operam omnino naves ;
 „ est enim necessaria his, qui accuratam Sacrae Do-
 „ctrinae scientiam consequi studeant, nostris præ-
 „sertim temporibus, quibus eam Hæretici deprava-
 „re omni ratione tentant. Hac de causa oportet,
 „ Te domi habere Doctorem doctrina æque,
 „ & moribus gravem, S. Thomæ sectatorem, a
 „ quo certis horis eam Theologiam quotidie au-
 „dias. “ Politioris Literaturæ studia diligentissime
 „ amavit, & coluit, præsertim verò eam Rhetoricæ
 „ partem, quæ in Inventione, & Dispositione versatur.
 „ Quam belle inveniret, quam apte disponderet,
 „ præter editas Homilias, & XIV. adhuc edendas,
 „ in potestate ferò repertas, docent IX. ingentia volumina
 „ in Bibliotheca Ambrosiana custodita, in quibus ex-
 „tant concinnatæ Ejus manu Orationum suarum Syntax-
 „es, dignæ omnes luce publica, ut jamdiu ante
 „ nos, vivente Carolo, judicavit Cardinalis Valerius.
 „ Quamquam Rhetoricam adeo excolatus est, ut
 „ novam inire illius methodum Ecclesiasticos juvenes
 „ optaverit, quod sane consilium nonnisi summi ingenii
 „ fuit, & aut ipsum nemo tentavit. Causas,
 „ quibus permotus est ad illud suscipiendum, enu-
 „merat Galefinus in sua Præfatione præfixa *Rhetoricæ
 „ Ecclesiasticæ Augustini Valerii*, atque ex iis facile
 „ erit dignoscere acere Caroli mentis acumen. Quod si
 „ in ea edenda usus est Valerii ingenio; idem tamen
 „ Veronenis Episcopus docuit, eam Rhetoricam Carolo
 „ auctori esse adscribendam. Hæc enim ille ha-
 „bet in Præfatione sua authographa, quæ Operi ad-
 „ juncta extat in Mediolanensi Seminario: „ Tua
 „ Rhetorica ad Te venit, tamquam filia ad patrem.
 „ Ne mireris, quod ejus Te appellem patrem, cum
 „ Tu primus eam animo conceperis, tuis Clericis
 „ eam necessariam judicaveris; ine velut instrumen-
 „ tum, to fuis usus, ut in lucem prodiret. “ Latinitatem
 „ adeo in deliciis habuit, ut nihil adnotaret,
 „ nihil diceret ex iis, quæ quotidie in Conciones
 „ comparabat, nisi Latino stylo. Quare e vestigio La-
 „tini Orationibus gratulatoriis Bononiæ, & Tridenti,
 „ ut jam suo adnotavimus loco, apte congruenterque
 „ responsum dedit. Omitto minores Scientias,
 „ quibus ante Pastoralis curas vacavit: Architectoni-
 „ ceu nimirum, & Musicæ, in quibus præter mentem,
 „ eruditam etiam vocem, atque oculos habuit.
 „ Verum, quod maxime divinum Illius Ingenium ve-
 „ luti exhaustit, sacra studia fuerunt: scilicet in Bibliis
 „ Sacris enodandis, atque ad animarum fructum traducendis,
 „ Sanctorumque Patrum Scriptis expendendis enucleate,
 „ mirum, quantum semper sacræ versatus. Hinc auctor fuit Paulo Manutio emendandi
 „ S. Cypriani Scripta, Cardinali Sirlero transferendi
 „ in Latinum Sermonem S. Jo. Chryostomi complures
 „ Homilias, Galefinio SS. Gregorii Nazianzeni,
 „ & Nisseni Orationes, aliorumque Græcorum
 „ Opera, Cardinali Felici Peretto, postmodum Sixto
 „ V. Pont. Max., curanda emendatissima Editionis
 „ Operum S. Ambrosii, Bernardo Baldo Latine esse-
 „ rendi alia S. Chryostomi Opera, demum Achilli
 „ Statio S. Hieronymi Libros ex fide veterum codicum
 „ corrigendi. Quare Angelus Maria Torfanus Ordinis
 „ Servorum Orationes nonnullas Eidem nuncupans
 „ Anno MDLXII. hæc de Eo scripsit: „ Artium
 „ liberalium studiis, & omni ingenua doctrina ex-
 „ coluit animum tuum: Jus Civile didicisti, ut
 „ præsto multis esses, & in iis omnibus denique
 „ Scientiis multum elaborasti, quæ multis essent pro-

„ futura. “ Et pudibundus Petrus Victorius, dum
 „ Terentii Opera a Gabriele Faerno emendata Ipse offerret,
 „ hæc habet: „ Non sum tamen æscius, hos
 „ labores ad Te erudiendum magnopere aptos non
 „ esse; Nam atas Tua, ac dignitas, & tantus usus
 „ rerum longe aliam doctrinam requirunt; & quidquid
 „ temporis e magnis, gravibusque occupationibus
 „ eripere potes, in Sapientiæ studiis, Diviniisque
 „ nostris Literis perferendis collocas, unâ cum
 „ doctis, & probis Viris, quos domi habes, legens
 „ semper aliquid nostræ institutionis proprium, ut
 „ magis adhuc personam istam, quam sustines, or-
 „ nes: Quæ profecto satis jam fatisque ornata est,
 „ si modus ullus adhiberi, terminusque in vita hu-
 „ mana emendanda, omniique virtute expolienda
 „ constitui debet. “ Ne pluribus: Ingenium certe
 „ summum indicat amor ille, quo Literatorum hominum
 „ ingenium est profectus; quod Ipsemet Carolus
 „ aperte, & ingenue fateri voluit Lusitanæ Regi, III. No-
 „ nas Aprilis Anni MDLXV., cum ad eum remitteret
 „ Franciscum Forerium: „ Facit non solum fides mea,
 „ sed perpetua vitæ ratio, quam jam usque a pueritia
 „ habeo institutam, ut hominum virtuti libenter
 „ faveam, nullamque Injustiæ facultatem,
 „ aut tempus prætermittam.

„ Exercitationem vero Ingenii cotem qui in Carolo
 „ desiderer, næ ille ignorare videtur, quid Carolus
 „ egerit. Concilium Tridentinum ad felicissimum exitum
 „ perductum exiunium Theologicam facultatem,
 „ & Juris scientiam pene omnem ab Eo postulavit.
 „ Synodi, Concilia, Congregationes, nihil certe aliud
 „ sapiant, præter imminentem Canonum peritiam. *Homilia,
 „ Conciones Synodales*, facultatem dicendi pene
 „ divinam. Libri *de Fabrica Ecclesiæ, de Sacramentorum
 „ administratione instructiones*, non aliud præferunt,
 „ præter uberrimam Ecclesiasticæ eruditionis
 „ copiam. *Vaticana Noctes* an aliud indicant, quam
 „ exercitissimam in dicendo ubertatem? Ipsa familiarium
 „ suorum consuetudo, ipsæ antelucanæ vigilia,
 „ tot aliis demandatæ lucubrationes, tot a se
 „ perfectæ testantur nihil ab Eo cogitatum, nisi aut
 „ de Literariis laboribus suis, aut alienis promovendis.
 „ Modus ipse elucubranda relatus a Posselino cum
 „ summo Ingenium, rum Exercitationis desiderium
 „ pene incredibile denunciat. Tempus vero docet
 „ tantum a Carolo literariæ Exercitationi datum,
 „ quantum somno, cibo, atque adeo vitæ ipsi
 „ furripere. Copia verò Descriptionum suarum abunde
 „ declarat, quantum operæ in lucubrando collocaret.
 „ Sane utramque in Eo Ingenii, & Exercitationis laudem
 „ Silvius Antonianus admiratus, hæc magnifice
 „ ad Eum scripsit: „ Omni liberali doctrina, literis-
 „ que politioribus mirifice delectaris. Quamvis enim
 „ maximis, & gravissimis Christianæ Reipublicæ oc-
 „ cupationibus ita distiuaris, ut nullum tempus
 „ fere tibi a labore vacet; tamen Ingenium tuum
 „ naturâ præstans, atque excellens industria alere,
 „ optimarumque Artium studiis excolere nunquam
 „ intermittis. “ Quamobrem mirum non accidit,
 „ si Dominicus Cardin. Pinellus in publico Cardinalium
 „ Concilio coram Summo Pontifice, Caroli Sanctitatem
 „ exponens, cum de Ejus Sapientia disserteret, sententiam
 „ hanc suam splendide pronuntiaverit, asseverans:
 „ „ Servum Dei (Carolum) in discendo, &
 „ „ docendo diligentem adeo, & accuratum fuisse,
 „ „ ut antiquis Patribus, quos æmulari studebat,
 „ „ similis esset. “ In eandem sententiam ivit P.

ope convaluit, & vixdum confirmata valetudine, Ticinense iterum stadium remensus, in juris scientia, & pietate adeo profecit, ut luculentas honoris significationes ab Institutoribus, perhonorifica autem a sociis existimationis, & obsequii testimonia referret. Evocatus Romam ab Avunculo Pontifice, ubi Unius humeris tota ferme regendæ Ecclesiæ moles incubuit, cum diem quotidiana Apostolicæ Sedis negotia absumerent, noctem in literarum studia conferebat. Præterea raro admodum in negotiosis viris exemplo, Eruditorum Hominum cogere solebat in Vaticano Palatio concilium, cui cœtui *Noctium Vaticanarum* indiderat nomen. Conflaverat siquidem egregium Aulicorum manipulum, & frequentibus indictis conventibus, haberi vicissim limatos a singulis sermones jusserat, profanæ primum, deinde sacræ eruditionis genere omni refertos, quos ingenii quasi contem fore, censebat, & optimum ad avertenda otii pericula incitamentum. Hinc effectum est, ut tanto exemplo communiti, & nobili exercitatione distenti, Præsules complures Academiæ hunc nomen darent, & magni facere perhonorifica hujusmodi studia inciperent. Quod saluberimum inventum in Ecclesiæ universæ utilitatem vertit; cum ex eo ludo, tamquam ex equo Trojano, profecti Antislites plurimi sint, qui in periculosis Christianæ Reipublicæ temporibus eam doctrinâ in illis Conventibus hausit, & corroboratâ sustentarunt. Major deinde accessit Erudito illi Cœtui dignitas; cum ex profanis scientiis ad sacras curæ Academicorum traduceren-

tur. Intervenere postmodum nonnulla, propter quæ ad sublimiorem doctrinam Carolus aspirare cogeretur. Idcirco Herculeo plusquam labore, Philosophiæ primum præceptis se imbuendum Magistro tradidit: ex quibus ad Divina advertens animum, Theologiæ dogmata excussit omnia, & quidquid supra humanam mentem situm est, subtilissimâ ingenii acie est contemplatus. Quocirca, subcissiva quæque incurrerent tempora, perire sibi non passus, secundas, easque intentiores curas studiis accommodare Ille consueverat, quas furtim quasi negotiis subtrahebat. Hinc non raro ad geminas horas dumtaxat nocturnus protraheretur somnus: splendido in posteritatem omnem documento, summum literarum amorem posse cum vividioræ ætate, & divitiarum splendore pulcherrime copulari. Quin imo Divina meditandi, quod susceperat, consilium nunquam abjecit: indicans a Deo primum bonorum omnium petenda auspicia, neque, gravissimis licet, publicæ administrationis curis aut posse, aut debere mentem unquam a cælestium rerum cogitatione averti.

Verumtamen Ecclesiæ suæ tandem reditus, continenti labore aliam succi plenam studiorum rationem inivit; cum in assidua Sanctorum Patrum, & Historiæ Ecclesiasticæ lectione versatus, coloraret veluti nobilior, & gravioribus nutrimentis suam Scientiam educaret. Tres, aut quatuor sive diurni, sive nocturni temporis horæ in id studii fuerant constitutæ, quamvis obeundæ Diœceseos, aut Provinciæ cogitatio distraheret. Circumforaneus idcirco comparatus sibi

Julius Mancinellus Societatis Jesu; qui Borromei doctrinam, & acta comparans, palam affirmare non dubitavit: „ Eum inter Sanctos Ecclesiæ Doctores „ esse recensendum, atque potiori jure: cum alii „ credendi dumtaxat normam docuerint, Hic vidi „ vendi. “ Adde sapientissimum suffragium Benedicti XIV. Pont. Max., qui lectis S. Caroli Homiliis nuper editis, se ingenti voluptate persusam testatus est in Brevis Literis ad Ambrosianæ Bibliothecæ Præsides datis, easque appellavit: „ Opus „ dignissimum tam Sancto ac docto Cardinali, & „ Pastore, de Christi Grege, & Apostolica Sancta „ Sede, atque adeo de Catholica Ecclesia benemerentissimo. “ Hæc omnia deprompsimus ex certis testimoniis, qui vel Caroli viventis Scientiam ad-

mirati, vel extincti superstitem in scriptis contemplati doctrinam, certum ferre judicium potuerunt. Quare facile erit intelligere, num aliqua haberi fides possit Scriptoribus nonnullis, licet gravissimis, qui aliter de Eo sentire visi sunt, aut imperitis aliquot, qui sapere se arbitrantur, si alienos dumtaxat errores consueverunt. In hos optime facit Cardinalis Valerii testimonium, qui causam aperit, cur alii diversam habere possint de Caroli Ingenio opinionem, mihi que verba offert opportunissime, quibus concludo: „ Si quis eruditionem variam, & recou- „ ditam in Carolo Cardinali Borromeo non animad- „ vertit; aut Ejus consuetudine non est usus, aut „ non consideravit, quæ Ipse in medium asserere „ consueverat.

sibi erat librarius pluteus, quem in geminas divisum partes apte aperiret, usibusque suis iter faciens accommodaret. Inibi reposita, quæ ad rem facerent, minoris molis volumina, pro re nata, consulebat; nec hujus commodi ipsa erat aliquando experta equitatio. Commendabat tamen continens studium ipsa studentis moderatio, qui nec libris hærebat impensius, ut avelli non posset, nec ita divellebatur, ut ad eos redire gravaretur. Siquidem, ubi gravius quidpiam incidisset, Pastorale officium voluptati lectionis præferrebat; atque hæc erat frequens Illius sententia: *Tantum esse debere in deliciis Episcopo literas, quantum muneris sui ratio patitur: Nec enim aliud studiis impendi ab eo tempus posse, nisi quod vacuum a negotiis relinquitur, aut ad melius sustinendas, quæ sue sunt, partes postulatur.* Itaque tam diuturno labore collecta primum eruditio est, deinde tot inaspera sermonibus, tot Pastoralibus Literis, Decretis, Conciliis demum, singulari prudentia, & doctrina refertis adeo, ut eximiam in Eo literaturam omnes admirarentur. Neque has dumtaxat, quas indicavimus, excoluit scientias Borromeus: alia insuper accesserant doctrinæ ornamenta, & Moralis præsertim Philosophiæ, quam ex Epitecti institutis diligenter hauserat, eo nobilior, quo felicior sub profano illo magistro virtutem animi confectabatur. Dicebat autem: *infimi pretii hominem videri, qui in uno dumtaxat genere excellens, ad alia etiam, imo omnia, quæ sciri possunt, animum non adjiciat.* Igitur incredibili labore, & plurimis vigiliis Illi stetit inexplabilis discendi cupiditas; præsertim cum aleret studiorum desiderium ipsa studendi consuetudo, quæ ante vitæ exitum adeo in immensum excreverat, ut sex fere horas literis vacare consuesceret, antequam Sacris ad Aram operaretur.

Admirabilis autem ipsa legendi, studendique ratio videbatur, ex qua divina quædam plane ingenii vis in Eo esse argueretur. Libros non evolvere, sed vorare dicebatur a suis; quandoquidem raptim objecti voluminis paginas percurrebat oculis: in quo ego quidem maximam latuisse etiam

virtutem puto, cum non literarum ornamenta sibi ad doctrinæ pompam comparare studeret, sed quod in ovium suarum utilitatem redundaret, quodam veluti lectionis impetu, arriperet. Vidimus nimirum, non ad mentis delicias regutare, quæ legeret, consuevisse; sed vix dum delibata, tumultuario opere aut in silvam conjicere, aut in syntaxim inserta, habendis e vestigio sermonibus accommodare. Hinc opulentissima illa ad Cleri institutionem congesta Decretorum supellex, hinc concinnata ad Populum Monita solidâ eruditione referta, hinc quodam divinitatis rore perfusæ, ac delibatæ Hortationes, Literæ, & Statuta, quæ ex hoc Doctrinæ veluti penu derivatum incredibilem, & perutilem universis Ecclesiasticæ Eruditionis apparatus luculentissimum suppeditant. Impressa typis Ecclesiæ Mediolanensis Acta me omni fallaciæ suspitione liberant; & fidem dictis meis majorem adstruerent, si in hominum oculis defigerentur complura concionum volumina, quæ ad cumulanda, seu verius dicam perficienda Bibliotheca Ambrosianæ ornata, sumptu, & labore immenso ab interitu vindicata, immortalis memoriæ, & literarum Patronus Federicus Cardinalis Borromeus nobis, ac posteris servavit felicissime. Extat in iis Sermonum suorum brevis syntaxis, quorum singulos una, aut altera pagella comprehensos apte, & concinne Ille partiebatur. Ex Oratoriis legibus patet primo Exordii fons; mox delinitis animis, docet, quæ sibi ad dicendum membra veluti orationis sumat. Sic apte partitus singula, subjicit Confirmationis partes, quas opportune ex locis Rhetoricis digerens, omnia ex ordine evolvit, innuitque postremo affectuum permovendorum modum in Peroratione. Porro ex iis constat, quàm Ille vehemens in dicendo, quàm efficaciter audientium versaret animos, quo demum rationum pondere triumpharet. Utinam impressæ typis emergent ex pluteis aliquando ad communem lucem, atque ad Christiani populi utilitatem summam loquentem iterum Carolum ætate nostra audiremus! Sperare equidem licet, tanto ornandam bono

bono Dei Ecclesiam, quo certe si frueretur, emereret inter Illius lucubrationes Pastoralis Silva, quam incredibili contentione ex Sanctis Patribus, & assidua Sacrorum Bibliorum lectione contexit, ut Ecclesiarum Pastoribus satis amplum literaturæ suæ patrimonium relinqueret.

Itaque mirari desinam, si, quam in se Ipso expressit Eruditi, ac Literati Pastoris imaginem, eam deinde in aliis etiam effingere conaretur, & nullius sibi adjungi operam vellet, qui insigni scientiarum fama non commendaretur. Fovebat Ille literas, literatosque simul, quos cum magni faceret, & cum primis amplecteretur, beneficiis insuper, & dignitatibus ornabat. Unde enim putemus, nisi ex scientiarum amore, profecta tot Athenea, Collegia, Seminaria, quæ funditus excitavit, deinde attributis optimis institutoribus ingenti literarum bono firmavit legibus, & doctrinæ veluti domicilia constituit? Ingentes habent huic Mecenati gratias, habebuntque semper Canonice Collegia, Theologorum, Doctorumque nominibus ornata, itemque liberalibus disciplinis instituta tot Diocesanos Opida, in quibus ludos aperuit; ut nihil dicam de tot institutionibus, quibus Clerum universum formare optime contendit. Ille igitur literarum, & bonarum artium restitutor dicendus est, earumque præsertim, quæ ad Ecclesiasticorum decus, & ornamentum spectant; qua in parte laborare maxime commissam sibi Diocesim intelligebat. Unius opera exinde deleta est illa macula superioribus annis a Clero Mediolanensi suscepta, quod Sacris admoti, aut initiati homines omnino rudes, aut nulla elementa latinitatis salutasse palam dicerentur. Sane ex Caroli ætate viguere semper in hac Urbe reconditarum artium, & Sacræ Theologiæ,

ac Juris studia, ut facilius hoc tempore sit Eruditis Sacerdotibus præmia virtutis etiam in tanta Præfecturarum copia deesse, quam ullum aliquando in sacris Præfecturis Theologum, aut Juris-consultum desiderari. Obscure etiam nominis pagi laureatos nacti Pastores, indicant, quantum investita a Carolo in Clerum disciplina vigerit, atque in immensum amplificata sit, ut merito literarum, Parens, Educator, atque Altor dici possit, & secundam hanc *Romam, quam laetitia accepit, marmoream reliquisse*

CAPUT XXXV.

De Prudentia, & Consilio in Ecclesiasticis muneribus conferendis.

CUM æque periculosa Antistiti sit, atque Divino honorifica nomini, præsertim vero populo utilis, & ad Cleri studia fovenda admodum efficax Ecclesiasticarum Dignitatum æqua distributio: idcirco summam habebat in Sacerdotiis deferendis Carolus cautionem; ne laboretur imprudens, aut ullam injusti damni inferendi occasionem candidatis offerret. Amplissima Illi a Pontifice facta potestas fuerat, ut cumque Ordinis Sacerdotia, quæ vacua incidissent, aut dimissa sponte essent, ab Ejus unice penderent arbitrio; qua Ille potestate ne abuteretur, sacros alicui Titulos demandaturus, primum id omnium caverat, ne gratiæ, aut favori aliorum quidquam deferret, aut interposita quælibet seu Consanguineorum, seu Potentium officia æstimaret. Hinc se difficilem adeo gratiosorum hominum postulatis præbebat, ut hoc uno repulsam laturus candidatus crederetur, quod magna sibi commendatione aditum ad impetrandum muniisset (a). Deinde Sacer-

(a) Cum de Sacerdotiis deferendis ageretur, nec aliena sibi admoveri officia passus est Carolus, nec sua interponi. Comiti Lucretio de Gambara optanti, clientem suum apud Veronensem Episcopum ut commendatum facere vellet, respondit: „ Nunquam id ego præstare soleo, ut quempiam ulli commendem Sacerdotio ornandum; cum libera sit, relinquenda Episcopo potestas, ut optimum eli-

„ gat juxta Canones. Quare nullas ad Veronensem „ Episcopum pro cliente tuo literas dedi; Tu autem „ tem, & amicus tuus hoc pro certo habeatis: Si „ tot egregia commendant clientem vestrum merita, „ ut scribis; sibi certe Valerius non deerit; „ & quod a me rogas, sponte ille faciet. “ Quamquam nobilissimum fortasse moderationis hujusmodi testimonium offerret epistola, quam Cardinali Sauer-

cerdotia nunquam veterum laborum mercedem esse putavit; sed novorum initia. Quod si præmium etiam esse posset, nunquam sane hoc beneficii genere domesticos suos munerari voluit, inquit: *Christi patrimonio male admodum alienam servitutem rependi*. Quare nullum ex familiaribus, atque adminitris suis aut Sacerdotio quopiam, aut Ecclesiastica pensione ornavit. Siquando obstructus alienis officiis videretur, non nisi ære suo absolvi voluit, sive stipendia augens, sive largiens præter ordinem effuse, aut ex patrimonio suo decerpens, quod a se deberi intelligeret. Idcirco, dum munera quædam domesticis testamento etiam legaret, id oneris imponere consanguineis voluit. Pensiones annuas nunquam sivit ab ullo suorum persolvi, imo etiam desiderari (a). Multæ autem ad hoc hunc impellebant causæ; nimirum ne desides alienis redditibus, atque otiosi alerentur: deinde Ecclesiarum allegabat damna, quibus at-

tribui optimi Moderatores non possunt, si iusti imminuantur census: aut Ecclesiasticorum, qui licet hanc administrationem suscipiant, optime tamen pietatem, ac religionem exercere nequeunt; præterquamquod aliam fuisse, aiebat, eorum mentem, qui opulenta prædia Templis legarunt. Addebat insuper: carere eum Pastoralis virtute Antistitem, qui Sacerdotes residentia, ut vocant, gravatos onere, novo, & minus ferendo pensionum iugo opprimeret; præsertim si illis etiam commissa esset Animarum regendarum cura. Neque id citra noxam fieri affirmabat unquam posse, nisi aut iusta iis merces esset rependenda, qui diuturnam, & perutilem Ecclesie operam navassent, aut alendi essent senio, vel morbo confecti, qui aliunde vitæ subsidia difficile peterent. Hæc erat de Ecclesiasticis pensionibus sententia, quam altius Episcoporum animis infigere frequenter in Provinciali etiam Synodo conabatur. Quod autem ceteris

Servinæ dedit roganti, ut Specianum eligendum in Novariæ Episcopum Pontifici commendaret. Eam scripsit, dum Varalli degeret, paulo ante obitum, die scilicet XXIII. Octobris: „Ago, ut par est, maximas gratias propter susceptam a te Mediolanensis Provincia curam, & præsertim Novariensis Ecclesie, quæ hoc tempore Pastoris operâ indiget. Plurimi item facio sententiam, & testimonium tuum de Speciano, homine mihi jamdiu explorato, & cognito. Cum verò in literis tuis mihi eundem commendes, rem breviter aperiam. Quamvis ea esset S. Gregorii sententia, ut timide & pedetentim expenderet renunciandos Episcopos, atque iusta hinc mihi quoque offerretur timoris causa; tamen obsequendi gratia Summo Pontifici jam indicavi, quinam potissimum huic Provinciæ videbantur opportuni. In eorum numerum Speciani nomen retuli; quamobrem votum jam occupavi tuum. Verum nihil a me ulterius postulandum est; sed integra est permitenda electio Summo Pontifici, qui cum S. Spiritus lumine regatur in Ecclesia administranda, atque omnes, quos nominavi, intime cognoscat; illud certe statuet, quod ad Dei gloriam, Novariensis Ecclesie utilitatem, & Gregis illius commodum expedire magis intelliget. Non dubito, quin & tibi probetur consilium meum, & illi etiani, qui renunciabitur deinde Episcopus; nam pacato animo subibit onus impositum, & utilem fore suam operam sperabit, si a Deo ipso vocabitur. Hæc habui, quæ breviter scriberem &c.

(a) Pensionum ex Sacerdotiis decerpendarum usum summopere improbat. Ad Specianum, qui hac de causa eum oraverat, auxilium aliquod externo cuiuspiam Sacerdoti allaturus, sic respondit: „Nonnulli sunt, qui Ecclesie meæ multorum etiam an-

„ norum operam adjungere; nihilo tamen minus „ nunquam mihi in mentem venit, eorum causa „ pensionum usum inducere, quantum in me est, „ & Sacerdotum meorum census hac de causa imminuere. Quare ex hoc conjicies, quantum ab ea „ opinione absum, ut pensiones in externorum beneficium imponam. Imo nescio, quis te malus „ spiritus agat, ut hoc mihi consilii afferas. “ Sed multo acrius Specianum eundem arguit, postquam intellexit ejusdem consilia eo spectare, ut ex Mirabolis Præpositura, quæ in Helvetici Collegii census erat referenda, pensio aliqua sibi reservaretur: atque vidit seipsum rogari, ut in id officia sua interponeret. Etenim hisce acribus verbis in eum invehitur: „ Quod mones, ut hac occasione me „ mor sim inopiæ tuæ: video jam te prava cupiditate agi, quandoquidem pium hoc & omnino „ sacrum opus profectum a liberali & religiosa Altempfii voluntate, imminuere vis, aut turbare, obtentâ aliâ præter eleemosinam causâ. Licet de „ te optime de Apostolica Sede merito agatur, hoc summopere dedecet, atque videtur optimum Cardinalis illius animum offendere, aut saltem refrigerare. Quod si Altempfius a me consilium „ peteret, tantum abesset, ut votum hoc tuum „ laudarem, quin imo pro virili dissuaderem; nec unquam paterer, si eum me esse contingeret, „ qui ipse est, ut perperam tanti beneficii usus in „ terciperetur. Quare tu ipse indue Altempfii animum; & sine, integram ejus beneficentiam huc „ pervenire. Tuum interim erit sperare, fore, ut „ rebus tuis Deus consulat, quantum decet; etenim „ quantum necesse est, satis consultum videtur. „ Imo ista tibi tam alienâ occasione injecta cogitatio, aperte indicat, spiritum hunc ex Deo non „ esse.

teris institutum præscriperat, adeo religiose retinebat, ut minoribus Titulis, quos *simplices* appellamus, perraro quempiam ornaret; sed Pontificia, qua pollebat, auctoritate, aut eos Basilicis addiceret, ad excitandam Pfallentium in Odeo diligentiam, aut Parœciis, siquæ Adjutoris subsidio indigerent, aut etiam iis, qui ordine superiores ceteris, impares dignitati reditus haberent. Hac Ille ratione Metropolitanam Basilicam, ad eum, quem hodie suspicimus, splendorem perduxit. Non recusavit tamen quandoque hisce uti titulis, tamquam congruis ad inaugurandos Sacerdotes censibus, eosque præsertim, qui opportunis carentes redditibus, initiari juxta Conciliorum sanctiones non possent, & magnam concitarent expectationem sui. Statuerat autem beneficium hoc suum certo tempore definiri, & abdicare se his titulis hujusmodi Sacerdotes jusserat, quoties donari eos aliis contigisset. Alteramenim legem sanxerat, ut ad removendam a suis quamcumque avaritiæ tabem, & alienandos a fluxis rebus eorum animos, qui *hereditatis suæ partem Deum* unice præstituisent, uno contenti esse titulo mallent, licet pluribus augeri Canones sine-
rent. Haustam hanc ab antiqua Ecclesiæ consuetudine disciplinam inferere semper suorum mentibus studuit; nec difficile impetravit, cum luculentum, & nunquam imitandum ceteris in se Ipso statuisset exemplum, tot splendide repudiatis Ecclesiasticis honoribus: maxime autem, cum ad nutus paratissimum Clerum haberet. Quamobrem nonnullos, cum veterem plurium titulorum possessionem retinere vellent, & ignominix etiam sibi ducerent, dicto Pastoris minus audientes videri, seque refugi viderent a ceteris, tamquam Ecclesiasticæ disciplinæ inimicos, tantus inobedientiæ suæ subibat pudor, ut, potentiorum adhibitis virorum officiis, optarent, uno dumtaxat adjecto titulo sua nomina pronuntiari ab Eo, qui in Synodalibus examinibus compellere quosque elata voce consueverat. Recreabat summopere Cardinalem injectus contumacibus hujusmodi pudor, cum ex paucorum verecundia intelligeret, quan-

tum apud ceteros vigeret disciplina, quam ii etiam laudare veluti cogebantur, qui sequi tamen reformidarent.

Illud vero maxime intolerandum malum execrabatur, & dolebat intime, quod qui aliis Sacerdotia deferrent, Candidatorum magis commodo, quam Ecclesiarum utilitate ducerentur. Noverat Ille plura esse in hujusmodi collatione exactius revocanda ad trutinam: modo opportunitatem locorum, nunc incolarum ingenium, modo Ecclesiarum dignitatem, quæ diversa idcirco videntur postulare: alicubi requiri Pastoris doctrinam, alibi prudentiam, constantiam aliquando, non raro auctoritatem, sæpius sanctitatem. Idcirco Ecclesiarum designaturus moderatores, prima omnium a Deo enixis precibus petebat auspicia, ut sapientius ea discerneret, quæ in rem expedirent, & ovium præcipue utilitati commodarent. Deinde Sacerdotum merita diligentissime expendens, si quem haberet Pastoralis curæ adiutorem idoneum (cujusmodi potissimum Oblatos esse voluit), cooptari in Metropolitanæ, aut Urbanarum Basilicarum Collegia volebat, ut paratam, atque expositam haberet ejusdem operam; minores vero titulos iis reservabat, qui parem leviori muneri scientiam, aut solertiam afferre possent, imo etiam majorem; cum præter impositum Parœciæ munus aliis etiam expediendis sacris negotiis illos pares ut plurimum vellet. Sic inter innumeras, easque dissimiles Diœceseos Provincias partiebatur aptissime singulorum dotes; cum in amplissima Diœcesi facile suppetere Sacerdotia plurimorum administratorum votis, atque virtutibus accomodata. Itaque dicebat: *Episcopo non illud esse curandum, ut Ecclesiasticum Vivum Sacerdotio insigniret, sed ut Sacerdotium ipsum viri dignitate ornaret: hoc enim pacto facile servari rectum justitix ordinem; & illud maxime vitari incommo- dum, ut admoti sacris Præfecturis homines citius impositum onus deponere cupiant, & imponenda deinde curent consanguineis, aut amicis, qui sustinendis hujusmodi oneribus impares sint.* Quas Ille abdicaciones dignissimas lacrymis appellabat, & sordidam Christi pa-
trimo-

trimonii negotiationem. Ita tamen Ecclesiæ simul, & Pastoris utilitati serviebat, ut commodum utriusque respiceret. Quo enim esset candidatus animo, qua valetudine, quibus moribus, solerter introspiciebat, ne quem difficilem subeundo muneri haberet, aut intempestivum beneficium collocaret. Vacuam Nobilis cujusdam præfecturæ possessionem dare cuipiam ex suis meditabatur, quem sibi diuturno ministerio addictum intus & in cute noverat. Verùm sollicitum Carolum habebat perspecta jamdiu viri indoles, quem opinionis suæ retinentissimum, difficile a suscepta semel sententia dejici posse compererat. Quare apparebat, hominis constantiam non raro disciplinæ perutilem, posse tamen aliquando in pertinaciam erumpere plenam periculi, utpote quæ Collegii, cui præficiendus erat, pacem turbare posset. Ad quindecim dies itaque suspenso animo hæsit deliberaturus. Continuata prece, Deum primo, deinde in privatis colloquiis suos in consultationem adhibuit. Demum evocatum ad se hominem sic placide interpellavit: *Nullum unquam libentius Sacerdotium a me attributum cuipiam censo, quàm quod in te sum collocaturus. Duo tamen a te exigo: primum, ne quod imponetur onus, unquam abjicias: Alterum, ut illud serens, auxiliariam adjungas Archiepiscopo manum in Ecclesiastica disciplina retinenda, atque amplificanda. Tum ille utrumque libentissime spondens: Primum, inquit, a me Christi lex postulat; alienam enim rem diripio, si invire censuum Ecclesiasticorum possessionem velim hac impia mente, ut me Sacerdotio abdicem. Alterum vero ut exequar, cum mihi præfidere non possim, Deum oro, obtestorque, ut me vivis eripiat, si quando prævideat, me discipline conservandæ adversaturum, quam tamdiu ut custodirem, tecum laboravi. Erexit summopere, & refecit Carolum tam apposita, & homine digna responsio: quare e vestigio ornatum Sacerdotio dimisit; & sane opportunissimum semper Pastoralium curarum socium, atque administrum sibi habuit, & Successoribus reliquit.*

Itaque hoc unum reliquum videbatur,

ut Sacerdotia petentibus concessurus, digniores semper ex Canonum, & Tridentini præscripto seligeret; & ingenia, ceteraque Cleri dotes Ecclesiarum temporibus accommodaret. Quamquam id laudis interceperat pene Carolo Cleri Mediolanensis moderatio. Præstituebatur quidem palam præfixis Literis dies, ad quam a Candidatis doctrinæ suæ periculum fieret; sed diu tabellis propositis, ingens semper erat ad Tribunal solitudo petentium. Etenim nemo subire judicium audebat, licet libera adeundi cuique potestas esset; cum tanta foret Sacerdotum in paterna Cardinalis tutela collocata fiducia, ut, nisi evocatus, quisque a petitione abstineret. Noverant plane omnes defixa in Borromei oculis merita, virtutemque singulorum; cumque amantissimo Patrono curam commississent sui, ab Illius semper pendebant arbitrio: rati, nec se justa spe unquam dejiciendos, neque Cardinalem unquam ullius oblivisci posse. Hinc, cum Eum sapientissimum virtutis æstimatorem nacti essent, titulos impetraturi, novum etiam obedientiæ meritum afferebant; quare indigni beneficio apud ceteros videbantur, qui postulassent. Inno non defuere, qui cum egregiam, & diuturnam Ecclesiæ operam navassent, ne apud Deum collectam longo labore gratiam perderent, oblata etiam opulenta Sacerdotia splendide repudiarent. Avulsam hanc ex Cleri animo Ecclesiasticorum redituum cupiditatem sibi intime gratulabatur Cardinalis, intuens hujusmodi testatissimum Sanctitatis præstantioris testimonium: Verumtamen metuens, ne de Tridentini Sanctionibus quidquam imminueret, cum in Præfecturis sacris distribuendis voluntaria abesset candidatorum petitio, Pontificium consulere oraculum statuit, rogans, an sibi pro arbitrio destinare non petentibus illas liceret? Re intellecta, Gregorius effusis laudibus singularem Cleri Mediolanensis moderationem profecutus est; atque intelligens, eam ab optimis Cardinalis institutis profectam, respondit: *licere id Mediolani fieri; utinam vero id alibi etiam præstari licuisset.*

Hoc confirmatus responso, nihil tamen

men intentatum omisit, ut omnem erroris periculum removeret. Clericorum omnium nomenclaturam, adjecta morum in singulos testificatione, ad se identidem mitti iusserat, quorum maxime ætas opportuna beneficio videretur. Alumnorum, qui in Seminariis, atque Collegiis vivebant, mores inquirere erat eorum, qui Locis præerant: aliorum vero cura aut Præfectis, si in Urbe essent; aut, si in agro, Visitatoribus incumbebat. In quatuor deinde ordines dividebantur universi, cum ad exhibendum scientiæ specimen vocarentur, ut dilucide, quo in gradu essent, appareret. Qui literaturæ eximiæ nomine celebrarentur, Principem obtinebant in hisce ordinibus locum: deinde pro doctrinæ ratione inferiores gradus tenebant reliqui: nullo iis relicto, qui indocti essent; nam qui minus docti dumtaxat haberentur, ultimo censebantur, & his deinde committebantur Sacerdotia minoris notæ. Itaque cum mitti aliquem in vacuam Provinciam oporteret, & nullus ad petendum accederet, neque nomen daret; accersitis Visitatoribus, atque Urbanis Præfectis, de Sacerdotii ipsius ratione agebat Carolus, attente expensa regionis, & temporum opportunitate: Mox eruebat cujus notæ Parochus ibidem desideraretur. Sic præstitutis eligendi Viri conditionibus, libellum, quem penes se habebat semper, indicem morum, & uniuscujusque ingenii, extrahens, adhibitis in consilium Visitatoribus, illum designabat, qui ætate, doctrina, prudentia, corporis valetudine, morumque probitate singillatim consideratis, aptior dignitati crederetur. Et quamvis singulorum indolem apprimè nosset, imo etiam oris lineamenta, & nomen ipsum teneret, atque idcirco sapientissime deliberare per se Ipse posset;

nunquam tamen opinioni suæ tantum tribuit, ut prudentissimum quemque ex administris suis nollet audire. Tanti enim Pastorum electionem faciebat, quanti Sanctiones ipsas, & Synodalia Decreta; cum utrobique de Ecclesiæ suæ utilitate ageretur, in qua procuranda alieno semper uti consilio optimum Antistitem decet. Itaque cum destinasset animo idoneos vacuis præfecturis Sacerdotes juxta eas, quas opportunas duxerat, condiciones: ut de illis periculum fieret, deinde imperabat. Erat autem eorum, qui eligebantur, incredibile, & sincerum gaudium; quoniam oblatam, veluti divinitus, sibi eam possessionem viderent, nec *ipsi honorem sumerent*, sed *a Deo tamquam Aaron vocarentur*. Hoc animo ut curam Sacrorum Sacerdotes susciperent sui, spectabat unice Cardinalis. Ubi vero, coacto Judicum cœtu, probatus quis præ ceteris esset, hunc dignitate ornabat, atque in hæc verba dimittebat humanissime: „ Fili non Sacerdotium tibi, „ sed te Ecclesiæ dedimus. Ideo tuum est „ religiose, & solerter in iis, quæ Dei „ honorem, & animarum utilitatem spe- „ ctant, illi inservire. Cum tuam Eccle- „ siam lustrabimus, diligenter in mores „ inquiremus tuos, atque an decreta, & „ edicta nostra custodiantur. Pastorales li- „ teras ad Populum tuum dabimus, testes „ fiduciæ nostræ, quam in pietate, reli- „ gione, & caritate tua collocamus, quem- „ admodum in Conciliis ediximus. *Paci-* „ *ficus sit ingressus tuus*; & tibi Deus ad- „ sit [a].

Adolescentes nisi omnibus absolutos numeris esse appareret, veluti per gradus ornabat. Primò enim minoris momenti Præfecturas deferbat; Interim, tamquam e specula, excubabat, visurus, quomodo se

(a) Neque auxilio suo, adesse Ecclesiarum Re-
ctoribus recufavit, cum nollet honesta a Sacerdo-
tibus suis vitæ commoda desiderari. Preontii Po-
pulum monens, ut iusta Sacrorum Præfidi subsidia
conferret, hæc habet: „ Cur grave videatur, Pa-
„ rocho vestro bene a te domestica esse. Etenim,
„ quo minus ille terrenis rebus adjiciet animum;
„ eo diligentius, atque intentius in Sacra incum-

„ bet; neque honestis commodis Sacerdotem carere
„ decet. Quod si graves doletis in templi nitorem,
„ atque ornamenta factas impensas, nã vos igno-
„ rare videmini, quo vos apud Deum Opt. Max.
„ merito cumulaveritis, quod certe maximum est;
„ neque enim homines unquam hujusmodi de cau-
„ sa excedere modum possunt.

se in commissa administratione gerent [a]. Edoctus deinde de ipsorum probitate, & veluti certior, aliis opulentioribus titulis admovebat, si petendo abstinuissent; petitio siquidem impedimento fuisset futura, quominus impetrarent. Multæ sane utilitates hoc consilium sequebantur. Scilicet siqua nobilior Præfecturâ optimum Præsidentem postulasset, gaudebat hominibus rerum usu exercitatissimis; & diuturna Pastoralis cura eruditis. Deinde nulla erat Sacerdotum querela, cum nullus se neglectum doleret. Eorum vero, qui hujusmodi curis impliciti erant, animus excitabatur, & acuebantur studia, intuentium, se cordi esse Antistiti suo, qui opportunum rependere laborantibus præmium & posset, & vellet. Neque hoc modo spes aberat ab iis, qui minores ætate ad Sacerdotia aspirarent; nam contento cursu ad literarum, & pietatis studia inflammabantur, quam maniri unicam ad præmium intelligebant viam; nec rudiores desperabant, qui pro viribus suam sibi destinari militiam intuebantur. Demum monebantur præferendi adolescentiæ vitio juvenes, ne a recti femita excederent, qui virtutis viam incuntes, instare proposita semper probis hominibus præmia prænoscebant.

Alios deinde alienigenas habebat sub signis; eundem tamen servabat ordinem, si eos Præfecturis sacris ornaret. Quamquam exteros titulis augebat perraro; atque inde orta hujusmodi parsimonia putabatur, quod, cum eorum consuetudine ute-

retur quotidie, diligentius etiam illorum indolem introspiciebat, verebaturque, ne minus utiles ad Sacra administranda forent, cum nullâ aliâ præter hanc causâ Ille in provinciarum partitione duceretur. Idcirco quotquot Roma, aliisque regionibus Sacerdotes secum in hanc vineam excolendam duceret, ne temere in eorum delectu faciendo laboreretur, ad Collegia amandabat, ut ibi veluti Ecclesiasticæ disciplinæ ponerent tyrocinium: Postmodum quos decretorum patientes nosset, titulis augebat: (b) reliqui vero, qui edicta non adeo ferrent toleranter, facile discedendi veniam referebant. Itaque optimus erat in Mediolanensi Ecclesia, ejusque Rectoribus, atque idem virtutum concentus, mirus ordo, eximius splendor: Tanta autem pax, Eo sedente, ac rerum tranquillitas viguit, ut mutum jurgiis forum, & elinguis contentionibus Curia esset; quandoquidem nec, abdicatis Sacerdotiis, Successores laceſcebat abdicantium aviditas; nec, mutatis, de censuum inæqualitate ferebantur controversiæ; cum redituum cogitationem omnem in paternam Antistitis curam rejicerent universi, nec ullam aliam, nisi de virtute, probisque moribus, susciperent. Equidem ipsius Caroli hæc erat sententia, & frequens vox: *facile Ecclesiasticam disciplinam inferi mentibus posse, & pravas radices, unde stirps malorum omnium in Domini vinea exoritur, nullo negotio evelli; si omnis avaritiæ, & cupiditatis extingatur in Sacerdotibus amor: hæc autem*

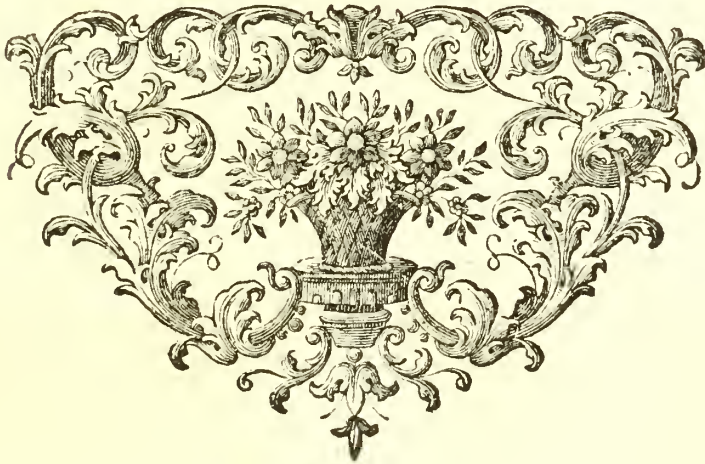
(a) Eximiam morum integritatem ab Ecclesiæ suæ administris exegit. Osnagi Rectorem, qui de morte sermonem a se habitum per literas ad Archiepiscopum miserat, cum inani quadam gloriolâ ostentatione, sic brevi epistola monuit: „ Reverende Patroche. Missam a te sermonem accepi; & pro certo habe, gratos etiam futuros, quos in posterum mittes; multo autem gratissimos fore, si Christianæ humilitatis accesserit commendatio. Hæc habui, quæ responderem &c. “ Tradati autem Parochum, de censuum tenuitate conquerentem sic corripuit: „ Quod scribis multa tibi isto in loco commoda deesse, id optimum tibi duco; quoniam prima hæc fuit tua hanc provinciam ingredientis cogitatio, ut humana prius commoda tua curares, quam populi istius utilitatem, & Ecclesiæ decus. Quare patienter ea feras meo, ut a te ipso erroris tui pœnam exigas.

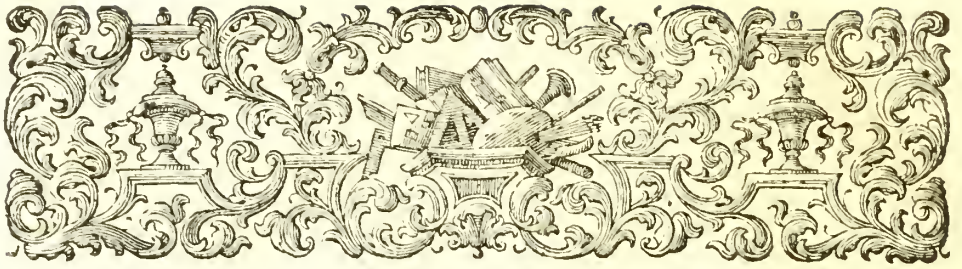
(b) Ægre imo admodum patiebatur ab Ecclesiæ suæ sinu optimos, siquos nancisceretur, administratos divelli. Audi quid ad Arimini Episcopum scripserit, cum Paulum Salodium a Carolo Mediolanensi Seminario præfectum, Joannes Baptista Castellus provocaret in Patriam: „ Nunquam putassem tot usum te machinis, quibus expugnare Pauli Salodii animum conatus es, quo facilius ad te evocares; qua de causa omnem spiritus, carnis, & sanguinis vim admovisti. Verum ille tot hostibus circumseptus, quemadmodum conatus omnes egregie vicit, ita constanter propositum tenet, ut facile cognoscas, serio illum, & invictum animo meam Oblatorum Congregationem ingressum esse. Quare ne te, quæso, consilii pœniteat tui, nec tollas quod jamdiu dedisti: pro certo autem habe, non minus urgeri me Ecclesiæ Mediolanensis necessitate, quam te Ariminensis.

tem malorum semina extirpari, si Christi patrimonium dividens Antistes, dignitatem candidatorum spectet, non officia; & Ecclesie potius aestimet tempora, quam Ecclesiasticorum. Cumulabat demum delata Sacerdotibus beneficia liberalitate sua Cardinalis; atque hoc complementum addebant promulgata pro Curiae ministris edicta. Etenim nihil de beneficio decerpebant,

aut Scriptorum infatiabilis opera, aut diplomatis referendi necessitas: Statuerat Ille, literas possessionis ineundæ Sacerdotibus dari, omni sumptu absolutas, pretio uno chartæ, & amanuensis præscripto; quæ omnia cum certis limitibus ex edicto præfinita essent, opulentissimi licet Sacerdotii diploma unico nummo semper æstimabatur.

LIBRI PRIMI FINIS.

DE MIRACULIS
S AN C T I C A R O L I
B O R R O M E I

S. R. E. C A R D I N A L I S
M E D I O L A N I A R C H I E P I S C O P I
L I B E R S E C U N D U S .

C A P U T I .

Quàm multa Deus a Carolo exoratus mirabilia egerit.

PERICULOSÆ ple-
num alex opus ag-
gredimur, in quo de-
trahi potius iusta Ca-
rolo laus debeat, quã
falsa affigi. Etenim
mirum quidquid, &
supra nature vires di-
vinitus, Illo depre-
cante, peractum est, brevi comprehendere
libro cogimur, & arctis circumscribere fini-
bus, quæ sine verborum fuce nitide, ac
nude exposita, iustæ molis volumen imple-
rent. Porro difficilior erit unum aliquem
ex Mediolanensibus reperire, qui expers
aliquando Caroli patrocini fuerit; quàm
eos omnes complecti, ad quos Eiusdem
sive nobiscum, sive cum Superis viventis
providentia, atque amor pervenerit. Qua-

re, cum difficile admodum scribenti sit
amplissimæ Urbis Cives, atque incolas sin-
gulatim percensere, diversa deinde benefi-
ciorum iisdem collata genera enumerare
multo certe erit difficillimum. Adde cum-
ulatam beneficiis Dioccesim, Provinciam-
que Mediolanensem: Adde Italiam uni-
versam, gentes exterarum, & longissime dis-
sitæ nationes in huiusmodi potentissimæ
Tutelæ expectationem erectas, & donis in-
super mirificis divinitus, Borromeo postu-
lante, ornatas. Publicæ in plurimis Urbi-
bus confectæ sunt Tabulæ miraculorum te-
stes: Institutæ quæstiones legitimæ Medio-
lani, Ticini, Cremonæ, Placentiæ, Bo-
noniæ, Pisis, in Monteferrato, & in re-
motissimis usque Poloniæ partibus; atque
tot mira leguntur ubique, ut in Cremo-
nensibus tabulis huc per Cæsarem Spe-
cia-

cianum Episcopum missis sexaginta supra naturæ ordinem accidisse miracula jurati testes affirmant. Authographa vero volumina, in quæ referuntur accedentium cum donis testimonia, innumeris prodigiis abundant; iisque scriptis accedit certior votivæ ceræ, argenti, & tabellarum fides, cum nullus ad tumulum Illius vacuus veniat, nec beneficii expers recedat. Decem millia, & quinquaginta supra trecenta numerantur jam argentea donaria, quæ apte, congruenterque distributa in tabulas, pulcherrimum Basilicæ huic ornamentum addunt, & objecta intuentium oculis, exorabilem facile per Caroli preces Deum luculentissime testantur. Itaque video, mihi hac in parte non copiam quærendam esse, sed modum. Idcirco nonnulla ex tabulis, primum Ordinaria, ut ajunt, deinde etiam Apostolica auctoritate factis, delibare placuit, ut levi hoc prologo Divinæ Virtutis indicio, postulantium votis indulgerem, non autem ut Caroli dignitati servirem [a]. Utque res ordine suo procedant, primò in unum locum congestis, quæ Miranda vivens Carolus prælitit; deinde ad ea exponenda dilabemur, quæ divinitus statim Ejus obitum consequuta sunt. Hinc modum, quo edita miracula fuerunt evolventes, ea, quæ per preces, & vota pri-

um, mox quæ ad Illius tumulum, ultimo per Eiusdem imagines, & vestes, aut suppellectilem mirabilia evenere, gradatim innuemus.

C A P U T II.

Recensentur miracula, quæ Caroli vitam illustrarunt.

NE eandem iterum cantilenam canamus, juvat omittere depulsum, Divina ope, intentatæ per Donatum, cognomento Farinam, mortis periculum. Satis jam alibi sceleratos ejusdem conatus, & plumbeam irritò ictu defluentem ad Borromei pedes glandem commemoravimus. Novum potius enarrabimus redditæ valetudinis genus, quod in Historiæ descriptæ seriem apte etiam incidisset, nisi huic opportunius loco visum esset. Quo tempore Modoëtiæ Henrico Regi occursurus festinavit, Nobilis quædam mulier paulo ante nupta, (hæc nomen suum noluit inferri historiæ) occultâ morbi vi affecta, contabescebat, quem, ut præferebant indicia, venis insperferant Sagarum pessimæ artes, aut insidens intime malus Genius. Ingestum quidquid foret, stomachus averfabatur, & nausæa gravior animum mœror, atque anxietas occupaverant; fatebatur autem

(a) Hæc, quæ subjecit, Author miracula Apotheosis Tabulas ornare, non impleverunt tamen; quandoquidem video, in iis exponendis delectum potius spectasse Glusianum, quàm exactam singulorum commemorationem. Optimo autem consilio id factum est, ne rerum prope similiarum recensendarum copia aut scriptorem obrueret, aut fastidium lectoris crearet. Quantula autem miraculorum, quæ Caroli ope patrata sunt, pars ea est, quæ extat in Tabulis, si cum illis ea comparemus, quæ post Apotheosium omnium penè Gentium sermonibus celebrata sunt. Joseph Castalio suam *Dimetrata de Institutis Congregationis Oratorum* nuncupans Cardinali Federico Borromeo anno MDCXII., & loquens de S. Carolo paulo ante SS. Albo adscripto, hæc habet: „ Consilium de S. Caroli Vita verbis conscribenda meum, quod Tibi Romæ commoranti ostenderam, internissimè variis de causis refutam. Equidem admoneor, & stimulis quibusdam impellor ad opus prosequendum, percrebescens tibus in dies S. Caroli miraculorum præconis. Sunt qui scribant, Signorum virtutem aliis a Deo concessam, quò facilius ad Canonizationem per-

„ veniatur. Sed S. Carolum Deus post Ecclesiæ Catholicæ decretum, quo inter Sanctos est relatus, „ magis magisque quotidie illustrat, & clarificat. „ Nullus jam est Fidelium locus, nulla regio, nulla „ civitas, nullus vicus, quo S. Caroli gloria „ non pervaserit, ubi nomen Ejus devote non invocetur, pieque colatur. Tempa Ei magnificentissime construuntur: Altaria, & Aediculæ in Templis omnibus eriguntur: Sodalitates instituuntur: „ cultus incredibili veneratione Ejus imagini pictæ, „ fictæque exhibetur. Omnibus Ejus fidem implorantibus prælens est; omnibus fert opem. „ Quare ad Sextilem mensẽ ejus anni, quo hæc scribebat Castalio, XLVII. jam Arx S. Carolo dedicata in Principe Urbium Roma numerabantur, ut mihi constat ex literis ad Grattarolam datis. Non enim Almam Urbem puduit, hac in parte obsequii erga S. Carolum exempla petere a Civitate nostra, in qua jam luculentiora extabant hujusmodi observationis testimonia. Utrinq; deinde per Italianam universam amplificata Eiusdem fama est, & paulo post Europam omnem, & præsertim Galliam, & Belgium implevit.

tem misera, pungi sibi viscera, impetro veluti latente in præcordiis rubo, cujus causa constrictis faucibus non raro intercludebatur anhelitus. Ægerrime tamen omnium, Sacerdotum præsentiam scerebat, & matris ipsius; quod si Templum introisset, Sanctissimum Christi Corpus, Fidelium præsertim venerationi inter Sacra propositum, refugiebat adeo, ut inhonesto etiam corporis motu ingenitam sibi præter voluntatem molestiam testaretur. Diu itaque intestinis hujusmodi jaculis confossa, & animi non intellectus fluctibus obruta, ad Medicorum artem, & præscripta etiam sacra remedia frustra confugerat. Cum repente audiens, illic adesse Cardinalem cum Rege collocuturum, speravit, nullum inveterato malo præsentius, quam ex Illius manu, peti remedium posse. Idecirco Prætereunti extra domus fores occurrens, flexisque genibus benedictionem sibi de more impertientem venerata est. Ocyus discussa omnis morbi vis: affirmavit exinde, se, veluti hausto medicato poculo, imbecillitatem summam repente in venis sensisse, mox egesta tamquam morbi causa, levare stomachum: sensim deinde refectis viribus ad pristinam valetudinem ex tempore rediisse, omni penitus deleto mali diuturni vestigio.

Sub pestilentis anni exitum Margarita Vertua Francisci a Guardia Aurificis Mediolanensis uxor pestiferæ contagionis, quæ Urbem pervaserat, expers, in febriculam inciderat, quam peste crudeliorem fore apparebat. Sextus jam mensis agebatur, ex quo pertinaci æstu tentabantur præcordia, in cassum adhibita semper Medicorum arte, quæ vitam fortasse ad doloris incrementum protraxerat. Adeo exsuccam, atque monogrammam morbus confecerat, ut umbra dumtaxat hominis superesset, & sub pellucenti cute ossa numerarentur. Vires vero adeo eam defecerant, ut lectulo affixa latera versare non posset; & vix accedente subjæctæ syndonis subsidio, & domesticorum opera in alteram revolvi partem esset necesse, ut locum mutaret. Deserta a Medicis, virum

obtestabatur crebro, ut sibi saltem excipere a Cardinali Benedictionem liceret; hoc enim uno beneficio sibi melius fore certo pollicebatur. Maritus, utpote notus, votum suum, atque uxoris Borromeo aperuit. Condictum est, ut, quoniam supplicationis de more indictæ causa prætergrediendum Illi ejus domo foret, adesset uxor ad limen, ubi voti compotem certe fecisset. Itaque, dum supplicabundus eodem anno die SS. Trinitati sacra ad Hospitalium Mendicorum Ædem procederet Carolus, collocatam ad januæ limen agram Margaritam conspicatus, mox in vestigio subsitens, illi benedixit. Tum illa valere se, statim exclamavit, atque adeo confirmatam viribus falsa est, ut tenui accedente suorum auxilio, scalas ocycus ascenderet; hinc lecto valedicens, & cibo hilariter sumpto, egrederetur domo, nulloque sustentata fulcro totam, quantamcumque supplicabundus populus emensus viam fuerat, strenue iniret, atque feliciter conficeret: quæ cum ad mille passus extendere- tur, valenti etiam femine incommoda visa esset. Neque exinde ullo tentata est morbo, nisi bis, aut ter brevi febricula, quæ non molestiam valetudini acceptæ, sed quamdam potius commendationem afferret.

Mediolani item Joannem Baptistam Berettam ab ineunte ætate corripuerat pertinax adeo hæmorrhagia, ut ingens sanguinis copia septies etiam, circumagentibus se diebus, noctibusque singulis, per nares efflueret. Frustra erumpentis sanguinis vim cum cohibere Medici conarentur, vivo, videntique funus parabatur; præsertim cum inspersum naturæ vitium hoc distarent, ex quo Patruus etiam ipsius occubuerat. Notabatur jam oris pallor, & mortui similis exanguis cutis: quare succiduo poplite, genua etiam lababant propter inductam humoris vitalis jacturâ imbecillitatem nervorum. Saluti fuit misero penes Evangelii Scriptores legere, hæmorrhoiæ Mulieris historiam, quæ, contactâ leviter Christi vestis simbriâ, *virtutem ab Eo excuntem* feliciter decerpit.

Hinc

Hinc in parem spem salutis erectus est, si Cardinalis vestes, quem Christi videbat esse simillimum, posset forte contingere. Itaque fiducia plena secunda *Rogationum* die Caroli vestigiis insitens, ingredientis S. Nazarii Ædem paludamento manum reverenter admovit; & tangentis fidem ocyus par consequutum est restitutæ valetudinis beneficium. Utque magis testatum esset, ea tempestate cohibitus est sanguis, qua propter incuntem æstum promanare largius ante consueverat.

Lustrata Travalea Valle, in Helvetios processerat anno MDLXXXI. mense Sextili Cardinalis; cumque Polegii esset in Villa ad trium Vallium umbilicum sita, Iraniam haud longe distitum vicum inire meditabatur die Assumptæ in Cælos Deiparæ sacra. Auctus effusis imbris Ticinus, utrumque pagum interfluens, metum adventantibus fecerat. Verumtamen Cardinalis, duce Joanne Baptista Pelanda vadorum gnaro, feliciter equo sublimis transnavavit; nec minus tutò ceteri etiam comites flumen trajecerant. Postremus omnium ingredi vadum cœperat Abbas Bernardinus Taurusus Vallium earum Visitator, quem Joseph de Cavalieriis Notarius sequebatur. Ubi medium ambo ingressi sunt flumen, circumstrepente undarum æstu perterriti, remisere equorum lora: mox vincente aquarum impetu, deorsum delatos profundo gurgite haustum iri constabat, cum redundante undarum mole obruti, vix ægre caput e flumine proferrent. Pelanda ex altera ripa instante periculo commotus, atque ad Carolum conversus, actum de utriusque vita jam esse, exclamat, neque ulla, nisi divina, ope posse eos emergere. Flexit oculos Cardinalis; mox junctis manibus, oculisque in Cælum sublatis, signum Crucis effixit. Ecce autem, veluti alarum remigio fulti, equi improvise saltu ex aquis undique superantibus emicuerunt, atque in sublimem, quæ Ticino incumbabat, oram volantes, reddidere seffores geminos incolentes admirantibus domesticis; quorum non minor lætitia de

receptis comitibus fuit, quàm ingens de Cardinalis sanctitate concepta opinio.

Quindennis puer viduæ probæ mulieris Filius, adjacentes S. Simpliciani Templo Ædes incolens, novo morbi genere jamdiu conflictabatur. Artus siquidem infederat Dæmon, cui cum horrendum ex Ecclesiæ ritu intonaret carmen P. Pius Camutius ejus Templi Cimelio tum Præfectus, postmodum Monasterii Abbas, inanem tamen se operam semper luisse doluit. Demum, quo tempore instruebatur magnifico ornatu Basilica propter indictam a Carolo S. Simpliciani translationem, Pius potentius in Borromei sanctitate, quam in recitatis diris collocatum præsidium ratus, his adolescentem aggressus est verbis: *Tanta est Caroli Sanctitas, ut Ejus nutu facile fugatum iri Dæmonem certo putem.* Paruit consilio puer, & flexis genibus advenientem statuta die Cardinalem præstolatus, benedictionem accepit; qua impertita, exanimis ferme concidit improvise; sed repente etiam sibi reditus, & permolesto hospite liberatus, nullas in posterum residere in se intestini mali reliquias sensit.

Deo sacram Virginem, cui Luciae Caimæ nomen erat, in Sanctæ Marthæ Monasterio probitate morum inter æquales spectabilem vexabat acris, quæ e cerebro in oculos influxerat, pituita: Deo id, credo, sinente, ut constantiæ illius periculum faceret. Apponebat malagamata diligens Chirurgus, non quasi depellendi morbi spem foveret aliquam, verùm ne illa se desertam doleret. Serpens itaque sensim acris humor ita alterum ex oculis exederat, ut jam tabes efflueret, & offusâ caligine, sæpius etiam lectulo hæerere cogeretur. Paulo ante Caroli obitum accidit, ut ad Monasterium Ille Sacrum facturus aliquando accederet; quo audito, Lucia convolvavit in Templum, & Deo sic movente, in hæc verba erupit: *Obtestor te Deus Opt. Max., ut usum mihi oculi reddas, Fedelissimi hujus Famuli tui gratia, quem Sanctitatis fama tibi acceptum ego, atque universi veneramus.* Vera certe dixerat Virgo; Quare

CAPUT III.

Sanctitati Cardinalis novum testimonium accessit restituta ocyus divinitus luminis claritas. Sed aliquam beneficio accepto laudem detraxit Virginis silentium, quæ causam recepti luminis aliis aperire, nisi post Borromei obitum, noluit.

Atque hoc loco infinita alia me circumstant prodigia, quæ prætereunda ingrato silentio non sunt. Percrebuerat apud Cives hæc fama, Borromei præsentia salutem certam infirmis afferri. Nihil profecto sim, si commemorem singulos, quibus illa salutem fuit. Marcellus Rincius, & Joannes Paulus Balbus gravi recreati morbo, Borromei unius adstantis officio sunt: Ferdinandus Novatus lethali confusus vulnerem, mortis periculum, dum illum Cardinalis Merati inviseret, creditur evalisse: Stuppanum Joannem Petrum, & Philippum Eitenheim, illum quidem gravissima laborantem febre, hunc sanguinis vomitione confectum, utrumque nulla ferme in spe trahentem animam, lectulo alfidens discrimine liberavit, ut alias etiam exposuimus. Neque vacat commemorare Ferdinandum Mediceum adhuc infantem nullo alio remedio, præterquam Borromei contactu, incolumem dolenti matri restitutum, quo tempore jamjam excessurum e vita omnes affirmaverant. Sed huiusmodi exemplis abundanter publicæ tabulæ, quæ ad minuendum molestæ narrationis tedium consulto omittimus. Unum prodigii instar Caroli vaticinium adjungemus, quod juratus Dominicus Missalca Mezanzæ Sacris Præpositus ibidem indicavit. Hic narrat, Cardinalem, cum eo in loco versaretur, & confluenti populo Sacrum Panem distribueret, forte adveniendi ad Aræ cancellos ignoto homini, cui Buschinus nomen erat, constanter impertiri Mysteria noluisse. Divinitus siquidem noverat, eum integram famem ad Cælestem illud convivium non attulisse. Et sane de hoc monitus a Carolo Præpositus, cum hominem remotis arbitris rogasset, num præscriptum a ritibus jejunium violasset? rei veritate cognita, acriter corripuit; atque intellexit, Divino afflatu crimen Borromeo patuisse, quod ferme reus ipse ignoraverat.

Miracula, quæ Ejus mortem comitata sunt.

Constantia Rabbia, quæ jamdiu influituendis Fidei primordiis fœminis piam impenderat operam, multis ante annis ita alterius brachii usu fuerat destituta, ut nec admoveere operi, nec rectum tenere, imo vix flectere, aut movere posset. Itaque pondus illud inutile inferuerat fasciæ e collo suspensæ, cum, spe ipsa recuperandi brachii deficiente, una ferendi patienter doloris cura superesset. Vulgatâ per Urbem Cardinalis extincti famâ, lacrymarum, & amoris plena, in has querelas erupit: *Miseram me! Cui ego senex, infirma, & telluris onus reservor, dum interim Sanctus hic Pastor, Ecclesiæ, & Populo universo eripitur? Unum restat solatium, ut Ejus Cadaveris conspectu oculos saturem; quandoquidem spero, si fors dabit, ut Illud infirmo hoc brachio contingam, me incolumem Ejus ope ad lares redituram.* Festinationem mulieris auxit fiducia; quare statim ad invisendum Cadaver in feretro expositum convolans, seque Deo enixe commendans, admotum brachium ocyus expedita retrahit, & crebro motu fidem prodigio faciens, absolutos diuturno stupore nervos jam esse comperit. Triumphans gaudio redit ad suos: mox abluendis pannis, cædendisque lignis utrumque brachium pari conatu applicans, dubitare cogitur, utrius usum receperit, cum neutrum operi impar esse sentiret.

Par beneficium, sed minore eimptum conatu retulit Octavianus Varisus Mediolanensis Patricius. Trimestri spatio hunc lecto affixerat duplex tertiana febris; atque aliquod præfagebat Medicus vitæ, aut saltem diuturnioris morbi periculum, cum videret ægrum suo prius, deinde etiam autumnalis temporis vitio laborare. Hic itaque, postquam Caroli mortem intellexit, molestius ferebat morbum, utpote qui impedimento erat, quominus justa Patri amantissimo persolveret. Quod reliquum erat, absentem invocans rogavit, ut

Pa-

Patrem se saltem Borromeus e Cælis testaretur, cum sibi Filio esse non liceret. Utrunque tamen impetravit; paternam Borromei benevolentiam, recepta statim valetudine, expertus, & sibi factam potestatem, ut ducere Defuncto funus filii amore posset.

Pius quidam erat Fœminarum Mediolanensium manipulus, quæ cum singulari studio in Borromei Sanctitatem ferrentur, vix unquam ab Eo pedem amovebant. Deducebant Tempa adeuntem, concionantem audiebant, Sacris operanti aditabant, avebant demum Sacri Panis Mytheria Ejus manu percipere. Ex his Nobilis quædam ex Befutiorum stirpe nobilissima, Ursula nomine, humanas nuptias averfata, ad unius Cælestis Sponsi purissimos amplexus aspirabat. Idcirco ab hominum commercio sejuncta, sacris exercitationibus intra privatos lares vacabat, & haula a Sancto Carolo vitæ instituta sequebatur. Constantiam Virginis remuneraturus Deus permiserat, ut ex animi deliciis corporis dolorem referret. Nimirum, dum diu nixa genibus in cælestium rerum contemplatione defixa hæreret, intumuit præter modum genu; deinde affluente paulatim humore, & concrefcente sensim, tantus consecutus est dolor, ut neque genu valeret inflectere, nec ullam in arte solatii spem esse Chirurgus testaretur. Conceptum ex morbo dolorem obruit acceptum de Cardinalis interitu nuncium, de quo unice dolendum sibi esse intelligebat. Quare confecta lacrymis ad Sacellum, ubi depositum Illius Cadaver jacebat, festina accurrit, neque inde avelli, nisi elato, voluit: saturatura, quantum licebat, oculos jucundo simul, & gravi Illius aspectu. Ubi vero domum rediit, admirata nullum in genu doloris sensum superesse, inspicit diligenter, atque omnem evanuisse mirabiliter humoris affluxum cognoscit. Gratius beneficium fuit, quod inopinatè accidit, imo ultro delatum non roganti fuerat. Atque exiade athletice adeo Virgo, quoad vixit, valuit, ut semel impetrata valetudo omnem etiam postulandi novi beneficii facultatem adimeret.

CAPUT IV.

Alia plurima, quæ, Caroli extincti ope implorata, divinitus accidere.

Circumegerat se a Borromei morte annus, qui Euphrosinæ Balconæ in S. Barbaræ Asceterio degenti permolestus fuit. Hæc totum illud ab Ejus obitu spatium dolens traduxerat; & doloris causa fuerat lævum genu latente vitio ita tumidum, ac verrucâ prominente turgens, ut, cum illud curvare niteretur, sui impos præ dolore esset. Augebat mœrorem desperatæ salutis, quod a Medico retulerat, responsum; quare procurandæ etiam consilium abjecerat. Dum aliquando cum Sororibus in Odeo sacris vacaret precibus, ceteras intuens nixas in genua, doluit, sibi earum Religionis imitandæ potestatem deesse. Sedens itaque, ut erat, Carolum obsecravit, ut liberam sibi genu flectendi facultatem impetraret. Dum optat, credit jam impetrata, quæ postularet. Quapropter, afflanti velut interius Deo assensa, flectere genu dum tentaret, flexit: reliqua cum ceteris peregit: mox in Cellam abdita, scrutata, num extarent morbi vestigia, tuta omnia vidit, imo in posterum periculi etiam suspicionem abesse experta est.

Pinciani agri Mediolanensis vico Dominicus Agricola, cognomento Provasius, novem circiter menses aqua intercute laborans, & feбри, inhoneste adeo corpore intumuerat, ut intuentes quosque intime commoveret. Diu decubuit, urente feбри præcordia, & immani ventris mole oppressus; neque spes ulla morbi depellendi erat, cum, si quod ab arte expectare potuisset remedium, neque optare per inopiam liceret. Prima illi fuerat Nosocomii publici adeundi cura; mox utilior alia subiit cogitatio, ut Borromei patrociniū imploraret, quod compendiarium magis salutis viam offerebat. Ad Illius itaque præsidium confūgit, vovitque, se certas, quoad viveret, in dies singulos recitaturum preces, si voti compos fieret. Interim dum se religione solvere incipit, sensim cœpit morbi inveterati

longo dolore absolvi. Primò febris æstus conquievit; neque decimus quintus exactus est dies, quin omnis ex albo corpore aquosus fugeret languor, & flavus oris abstergeretur color. Integris demum, ut antea, viribus, ad rusticæ vitæ laborem redeuntem vidère domesticæ eo majore cum gaudio, quo minore dispendio salus parta steterat.

Quartum jam supra decimum egerat annum sanguinis fluxu pene confecta Archangela Guisone S. Barbaræ Claustris addicta Virgo. Nimirum venæ majoris, quam Medici Portam appellant, disrupta derivatione, redundans identidem in os erumpebat sanguis; quare nunquam oculo meatu, ad summam virium imbecillitatem perducta, eo tandem devenerat, ut aut vitali humore destituta, aut oppressa, instare jam, vel certe appropinquare mortem formidaret. Ad Sextilem mensem anni sexcentissimi supra millesimum accisis prope rebus, ac perditis, Sacram Asceterii Ædem ingressa, atque ante aram prostrata, cuius Carolum obtestabatur, ut valetudinem redderet, si hanc sibi opportunam duceret; & impetrandi beneficii veluti obsidem, fidem obligavit suam, vovens, se hoc dono auctam, habituram in posterum auctori gratias, cujus natalem recurrentem diem austero jejunio auspicari quotannis vellet. Dum votum nuncuparet, perfundi se intime gaudio sensit, & fiduciæ plenam, quæ impetrata jam omnia certo prænunderet. Neque vana spes fuit: Regressa e Templo, tumultum omnem pectoris sedatum sensit; mox præscripta legibus ministeria intrepide obiens, ceterarum laborem strenue æmulabatur, imo vincebat. Cæsar Bergamius Medicus rei novitate percussus, publicis in tabulis, nihil certe magis supra naturæ vires accidere posse, affirmavit.

Agnes Giezzia, inter domesticas famulas cooptata in S. Catharinæ ad Braydam Monasterio, quotidie colebat Cardinalis memoriam, cujus beneficio sacras Vestes acceperat. Illi tamen neque Extincti beneficium defuit. Siquidem, cum herniosa esset, & sædo lapsu decennio ante intestina defluxissent, ex quo assiduus hærebat peritonæo fracto dolor; permolesto vexata mor-

bo, & desperato remedio, ad Ejus patrocini-um confugiebat, cui omnia referebat accepta: ita tamen preces temperabat suas, ut in ferendo constantiam dumtaxat postularet. Mense Octobri ejusdem anni cum perrexisset cubitum, augeri adeo morbi acerbilitatem sensit, ut nec sopori indulgere, nec quietem capere posset. Luce appropinquante, insomnis adhuc, & dolore tandem victa, atque imo ex pectore suspiria trahens, oravit Superos, misereri, ut saltem imbecillitatis suæ vellent; cum se angi molestius diceret, quàm ut par ferendo esset. Affirmabat, nisi divinitus adesset auxilium, cujus causa dolere desineret, se citius vivere desituram. Votum secuta est quies aliqua: & obrepente deinde levi somno, ad stare coram sensit Cardinalem, qui fulgido vultu Solis radios vinceret. Mox accedentem, & mollibus verbis audit hortantem, ut reficeret animum: etenim fore, ut omne etiam in posterum doloris periculum depelleretur. Hæc dum diceret, manum intestinis labentibus admovit, iisque loco restitutis, evanuit. Ocyus somno excussio, evigilavit Virgo, & effuso gaudio gestiens, comperit nulla enteroceles vestigia, suumque in locum viscera rediisse. Advolavit statim ad Monasterii Præsidem, rem totam ex ordine docuit, gaudiumque suum ceteris impertita, laboriosis quibusque defungens curis, testatam fidem miraculo fecit.

Anno insequente ad Ticinensem Mediolanensis Urbis Portam Joannes Baptista Brasca adolescentulus febris correptus primum, mox aliis accedentibus malis, & præsertim tumore corporis, nulla jam in spe trahebat animam. Introrsus recesserant oculi, eorumque turbida acies instantem certe mortem prænunderat: constricti dentes, nullus sensuum usus, diffusus per totum corpus rigor, & motu carens inferior pars, dolentes funeris impendentis expectatione suspensos tenebant adeo, ut quæ curando cadaveri viderentur necessaria, jam expedirent. In tanto mœrore una salutis spes in Caroli patrocini-ocollocanda affulsit: Colebat nimirum Extincti memoriam pater morientis Franciscus,

ciscus, atque ad vitæ impetrandæ fiduciam excitatus certo Illius sanctitatis testimonio, rogavit quammaxime, ut sibi septem jam præmortuis filiis destituto, Joannes Baptistæ saltem servaretur, seu potius redderetur. Hæc inter prolem respexit, & depelli orbitatem admiratus est suam. Deploratus enim jam filius cessavit mori: sui-que compos factus, placide serenos oculos aperuit, cibum sumpsit, & calore per rigentes artus diffuso, nullius accedente ope, refedit in lecto, cui post quadriduum omnino incolumis valedixit. Vixit deinde, seu ut verius dicam, revixit; atque octiduo post, nisi tanti beneficii memoria hæsisset, obliterari morbi memoria poterat, cujus nullam vestigium supererat.

Filiam habebat Julius Bonacina Mediolanensis Caulidicus, nomine Barbaram, cui eodem anno dexter laboravit oculus acris defluentis e cerebro humoris copiâ, qui, cum illaberetur genis, violenter adeo eas exedebat, ut fulcum per cutim, in quam incidebat, profundum duceret. Brevi vitiata acie, ipse etiam absumptus est oculus; unde vacua sub fronte omnino patebat lacuna. Anxia Filix morbo Mater, & in Caroli, in cujus clientelam se dederat, patrocínio spem collocans, puellam permovit, ut votum Illi nuncuparet; atque ipsa etiam voti ejusdem rea esse voluit, ut ad utramque spectaret obsequium, quandoquidem ad utramque beneficium erat perventuram. Itaque, dum junctim Parens cum Filia votum solvit, noctu inopinatò languentis oculo lux affulsit, & tanta in illo restituto claritas emicabat & fulgor, ut (jurati Patris verbo utor) vere datus cælitus, & Divinum præferre munus videretur.

In Mediolanensi S. Agnetis Monasterio Angela de Senis, septuagesimum circiter ætatis annum agens, oppressa diurno rheumate, eam totis artubus imbecillitatem contraxerat, ut fluctuantibus membris ægre consisteret. Non sumendis vestibus pares vires suppetebant, nec deponendis: Non pedibus niti, non figere vestigia sine aliarum præsidio poterat; quare lecto hærebat ut plurimum. Octo annos tenuerat

instita venis infirmitas, & tum corporis, cum ætatis vitio confecta, spem etiam in Medicorum arte collocatam abjecerat. Sextus inierat mensis Seculi XVII., & prægravis licet senio, ausa est diuturniorem a Carolo vitam sperare, cujus tantopere salutare universis præsidium audierat. Vovit, se preces quasdam in Ejus obsequium recitaturam; & antequam quintus, postremus scilicet ad sperandum præstitutus, dies exiret, intenta precibus, novas ex improvviso vires subire sensit, & mirabiliter confirmatâ valetudine, rectâ in Templum perrexit: quo reliquæ Virgines certatim confluxere, studio videndi depulsam repente perpetuam illam virium imbecillitatem, atque senectutem pene ipsam, majorem sane imbecillitate morbum. Publicæ statim beneficentissimo Patrono actæ sunt gratiæ; & in sanatæ Virginis corpore extitit acceptæ valetudinis indicium, quandoquidem subter genu viventia quædam notabantur signa, quæ impressæ veluti manûs volam exhibebant.

Quatuor post mensibus versabatur Mediolani Toparcha quidam Ferrariensis, cujus periculum satius est commemorare, quàm nomen. Hic quadam ingenii levitate elatus, dum casu Francisci Moghini Mediolanensis Sacerdotis ædem ingressus, videt pendulam Caroli effigiem, exprobravit veluti amico credulitatem, quòd tanto in honore Cardinalis imaginem haberet: addiditque probro crimen gravius, effutita nimirum sive per imprudentiam, sive per consuetudinem obscœna quædam dictæria. Non sine animi horrore audiit tantam impudentiam Moghinus; utque licentiam illam verborum comprimeret, minatus est etiam, non impune illi eam audaciam fore. Irrisit hominem Toparcha, qui paulo post domum reversus, febris viscera torreret sensit; quæ cum præcordia dies aliquot ureret, mortis etiam præsentissimum periculum induxerat. Decumbentem invisens Moghinus, hortatus primùm est, ut impia retractaret dicta, & crimine per Confessionem deposito, ad Ejus auxilium confugeret, cujus imaginem nefandis verbis incefferat. Utrumque perfecit æger Eques: & labe animi absterfa,

adfuit ocyus corporis remedium; quare brevi convalescens, palmodium cecinit, Borromei laudum eo luculentior testis, quo fuerat beneficio accepto indignior.

Vix annus effluxerat, cum Molenzæ in Villa Fori Licinii comprehensa finibus, honestis parentibus genita Elifabeth de Porris ignoto ex morbo cœpit decumbere. Medicorum aliquot opinio in eo fuerat, ut crederent, peripneumoniam eam esse, ex qua facile phthisis exoriri posset: alii ad facile illud artis incertæ perfugium statim convolaverant, ut crederent Dæmonis operâ investum eum morbum, cujus ipsi causam, & rationem dignoscere non valebant. Sacra itaque puellæ, & profana admota remedia fuerant, ut disceptantium Medicorum sententiam in utramque partem parentes sequerentur. Sed, cum nihil profici viderent, illi nullam superesse, nisi vitæ aliquantulum protrahendæ, spem, demum una voce consenserant. Hoc unum feliciter suaserant; nam ad biennium adhuc supervixit Virgo, sive ad diuturniorem mortem fuit reservata. Itaque contractis artibus, & sensui deficiens, animam ferme exhalabat; cum Sacerdos morientis frater, qui extremum excepturus spiritum adibat, fidem Carolo obligavit suam: fore, ut, si incolumem sibi Sororem redonasset, eam ad Illius sepulcrum Mediolanum deduceret, ibique Cereum accepti muneris testem defigeret. Nec plura. Certa vitæ indicia protulit moribunda Virgo; & tanta brevi facta est virium accessio, ut die postero hilaris lecto surgeret, & post triduum uti publico inciperet.

Ex Jurisperitorum Mediolanensi Collegio Virginius Cafatus identidem per quinquennium torminibus colicis agitato, ita crebro æstuabat, ut misero ejulatu irrequietus, vitæ finem adesse crederet, aut certe optaret. Itaque ineunte Augusto anni MDCII. præter morem convulsis visceribus fremens, inter miserum illum alvi turbatæ æstum ad Carolum conversus, quo maxime poterat, pietatis ardore argenteam tabulam præfixurum se Ejus tumulo spondit, si tandem turbidus ille intestinorum motus quievisset. Arrha impetrati jam beneficii

fuit leniter obrepens post promissum somnus: quo correptus, videre sibi videbatur Cardinalem flexis genibus pro se Crucifixi Redemptoris imagini supplicantem. Neque inane somnium illud fuit; cum brevi sopore depulso, nullas in se residere morbi reliquias senserit. Utque muneri cumulus accederet, immunis exinde inveterato malo fuit; quamquam, repudiatis Medicorum, quibus utebatur, legibus, cibus etiam antea vetitis liberius indulgeret.

Paulo post Nonas Septembris ejusdem anni Angelica Landriana autterum S. Claræ institutum in S. Praxedis Asceterio professa, cum novem ante annis in hydropem incidisset, excrescente paulatim tumore ventris, occupari etiam præcordia dolebat adeo, ut neque levissime urgeri digito stomachum sine maximo molestiæ sensu pateretur. Permaneverat insuper in articulos quosque dolor; cumque obrui pectus sentiret, ægre admodum semesa verba effutiebat. Quod si vocem aliquam emittere conaretur, consequebatur illico grave viscerum murmur (borborygnum Medici vocant), quod vocis sonum omnino turbaret. Tot malorum seriem cumulabat cibi fastidium, qui blande licet ingestus, opprimere pondere suo præcordia videbatur. Sic omni pene corporis destituta motu, & vix aliarum ope sustentata, desperatâ prorsus valetudine, lectum terebat, sibi gravis, ceteris non suo, sed morbi vitio permolestâ. Domesticis prodigiis spem edocta miserrima Virgo (audierat enim nonnullas ex Sororibus Caroli patrocinio votorum suorum compotes factas) communis Patris auxilium cœpit implorare; quamquam ea tacite subibat precantis animi cogitatio, inane fore precum officium; cum major videretur malorum cumulus, quàm ut sperare remedium posset. Quare trimestri spatio intenta precibus, cum nullum adesse eorum finem videret, Patrono suo veluti tacite subirascens, atque amanter objiciens, se in postremis habitam: alios apud Deum Oratores substituit, SS. nimirum Raymundum, atque Hyacinthum, quibus nuper Cælestes Pontificio Oraculo honores decreti fuerant. Ausa etiam fuerat postremò

stremò precibus contumeliam addere : exclamans, *se a Patre destitutam, ad exterorum patrociniùm confugere, quandoquidem Eum immemorem sui crederet*. Præceps tamen consiliùm statim pœnitentia excepit, & reclamitante conscientia, salubriter abiecit propositum : veluti commonita, nullum salutis suæ obfidem, præter Carolum fore. Quamobrem ad institutum rediens, iterum se in Cardinalis clientelam retulit, cujus auxilio paulo ante desperaverat. Dum vota renovaret, tacitis quibusdam urgeri se stimulis sensit, ut in triclinium pergeret, & crederet, iter hoc salutare certo fore. Verùm respuit, moventi Deo obsecundare ; *quæ enim, aiebat, fieri possit, ut eò perveniam, cui perveniendi conatus ipse periculosus sit futurus?* Vehementius tamen insequente nocte intima veluti vox reluctantem stimulabat, ut in triclinium pergeret ; eadem sollicitavit mane ; cumque ægre tandem in Templum propeffisset, vim quamdam sibi inferri sensit, ut Deum illum ducentem sequeretur. In testino hoc vexata bello, Asceterii Præsidentem, & Sacerdotem ipsum, qui sibi a Confessionibus erat, consuluit, ne quid temere faceret. Acceptâ utriusque veniâ, atque instante prandii tempore, testudineo gradu ad triclinium contendit. Ubi ad portam constitit, (mirum) in limine ipso morbum omnem deposuit, & abjectâ molesti ponderis sarcinâ, ex improvise vividum oris colorem induit. Mox menâ una cum ceteris affedit, optimam famem ad cibum attulit, & expleto cibi mirabiliter accepto desiderio, vires e triclinio integras retulit. Nulla exinde vitæ asperitas fuit, quam constanter, & fortiter non ferret. Præterea beneficii complementum fuit insitus animo Religionis sensus, & Divinæ implendæ voluntatis amor eximius, præsertim vero erga Carolum obsequentissima pietas, quæ illum tot donorum auctorem luculenter testatur.

Nondum exierat annus memorabilis, cum Joannes Baptista Podius septennis Mediolanensis puer, ad aquam e pateo hauriendam intentus, dum obversum in marginem caput inclinaret, repentè prægravis situlæ

visus pondere, præceps ita in puteum influxit, ut summum caput fundo illideret ; quandoquidem postmodum extractus, limo illitam cæsariam adstantium oculis offerebat. Verumtamen dum caderet, Deiparæ, & Caroli memòr, utriusque opem imploravit, & in promptu habuit. Siquidem eorum auxilio repente emerfit ex unda, atque superstans summis aquis, comperit se ignotâ manu elatum, atque ita transversum muro hæere, ut ex una parte manus, ex altera pedes opponens, aquam eminens, ulnam circiter distans, spectaret. Accurrentes deinde domestici madidum, ac fluentem extraxere, sed incolumem : scilicet unam situlæ damnum fuit, quam sæpe muro impactam immoderatus lapsus pene contriverat.

Neque eo anno finis prodigiis fuit. Gemini Societatis Jesu Patres Alphonfus Vagnonius Pedemontanus, & Joannes Baptista Porrus Mediolanensis *Christi legatione* apud Ethnicos Indos functuri, munierant se egregio Caroli præsidio, ut bellum *tenebrarum Rectoribus* tutiùs indicerent. Nonnullas secum Illius imagines, ac vestium partes ferentes, Genuæ conscenderant navim, quam negotiatorum turba refertam in portu offenderant. Inde altum tenentes, & Barcionem navigantes, vix dum Gallicum sinum ingressi, vidère inhorrescens paulatim mare intumescere, mox acrioribus concitatum ventis ita exæltuare, ut immensi undique cierentur fluctus. Disjecta diu navis, linteorum, nautarumque destituta officio, & insultantibus undis pene obruta cum fatisceret, præsentissimam mortem omnia intentabant. Nimirum redundantibus in transtra fluctibus, tanta aquarum vis affundebatur identidem, ut mergi navigantes appareret, antequam ponto haurirentur. Desperantibus nautis, non abjicere fiduciam Patres, qui ad Borromei auxilium confugientes, socios etiam, ostensâ salutis viâ, perpulere, ut votum Illi nuncuparent. Repente conquievit procellæ impetus, & placidissime subsidentes fluctus, Cælum, ac portum aperuere. Nullus fuit, qui de præsentissimo Caroli Patrociniò ambigeret ; Quare, ut se data solverent fide, diem

postero cibo ex jejunii ritu, ut voverant, abstinere universi.

Caroli laudes cumulavit hoc anno Emmanuel Philibertus Rotarius Severinus ex Sabaudia Ducis Proceribus, qui in maximum vitæ discrimen adductus, languebat Augustæ Taurinorum. Immitis stranguria viscerum exitus constrinxerat, atque alia invexerat mala: stomachi nimirum indignantis omnia perpetuum tumultum, incertam febrem, quæ sæpius per dies invadere consueverat, ut absychiam omittam, quæ molestissime recurrens, & crebro, nobilissimum Virum pene confecerat. Juani operâ absumptum est, quidquid Medicorum ars solet deponere. Una salutis via restabat, quam divinitus asserre Borromeus poterat. Hujus opem obtestatus Philibertus vovit, se, cum primum e morbo convalesceret, Mediolani ad Illius Tumulum adfore, ut grates tanto Liberatori redderet. Ex tempore reddita est valetudo; nam somno victus, quem prænuncium mortis veterum circumstantes putabant, somniavit, assurgere sibi vitalem lucem. Sane vix sopore discusso, stranguria evanuit, & cum illa febris, dolor, absychia; quod cum præfentes Medici viderent, tantum in arte sua praesidii esse non potuisse, apertissime confessi sunt. Voti memor Rotarius deinde Mediolanum venit, & præter argenteas tabulas duas, aurumque cordis signum præfixit tumulo torquem S. Mauritii Ordinis Insigne, quod dignitatis indicium collo adnexum gestabat; adjecitque publicas tabulas luculentum accepti beneficii testimonium.

Anno insequente Dominicus Brusatorius cæmentarius Faber ad Mediolani, quæ Vercellas spectat, portam accola, quotidianis precibus jandiu Borromeo ab Eiusdem obitu adductus elicens, non leve obsequii sui præmium retulit. Etenim a Donato Tonfio in Suburbii villam evocatus, ut operam suam ædificio extruendo locaret, sub meridiem ad depellendum immodici ætus incommodum in proximam S. Jacobo sacram Ædem divertere solebat. Verumtamen die quadam cum in Aræ gradibus tutè

propter solitudinem loci recumbens, somno indulgeret, Pontificio ornatu amictus, se coram stetit Cardinalis; atque ad Dominicum conversus, *amove hinc, ait, te oculus frater, & instantem Templi ruinam fuge*. Depulso repente somno Faber, & ostento territus, cum adhuc infixæ menti hæreret species Caroli fugam indicentis, majorem somnio, quàm oculis suis fidem habuit; quare egredi Templo festinavit. Videre properantem nonnulli, atque ex turbata facie commotum hominem credidere. Rogarunt, quæ illum causa tam festinanter egredi compulisset; quibus dum audita aperit, illi irridentes credulitatem hominis, ratique, id somnium vigilantis esse, firma omnia munimenta Templi per contemptum indicabant. Verum, dum alia ex aliis ultro citroque jactant, conversis in Templum oculis, repente apparuit, utri somniarent. Fatiscens enim, quæ ad illius latus extabat, Turris lapsu suo fornicem Ædis ita oppressit, ut in Aram ipsam, ubi Faber quieverat, major ruinæ moles incubuerit.

Nondum alter exierat annus, cum nova Ticino nuntiata sunt, patrata per Carolum miracula. Puer quinquennis Bernardi Tironi filius ex S. Theodori Parrocchia forte in subjectum Urbi flumen prolapsus, quo tempore aquarum alluvione turgidius solito æstuabat, cum inter labendum Borromei implorasset auxilium, adesse statim illum divinitus cognovit. Nam vix dum insueret undis, vidit se Illius manu exceptum; dumque ipso profluentis impetu secundo stadium circiter raperetur, felicissime innare se fluitantibus circum, & frementibus fluctibus stupuit: donec nauata, qui procul cadentem spectaverat e litore, natandi peritus, cum sponte abjectis vestibus descendisset in flumen, quod gulâ tenuis ipsum ferme obruerat, ad fluitantem puerum demum accedens, & ex Caroli acceptum manibus oræ tandem incolumem reddidit. Aderant rei miraculo attoniti complures; & quoniam uni se puero videndum Borromeus obtulerat, mirabantur universi, rem ipsam intuentes, sed rei causam ignorantes. Fieri enim contra natu-

æ leges apparebat, ferri puerum tamdiu potuisse inlari inflati utris, aut levissimæ aviculæ, quæ levitate ipsa in fummas aquas solent urgeri; præsertim cum in quosdam influxisset gurgites, quibus hauriri urinatos ipsi artis peritissimi facile debuissent. Verùm admirationem discutere omnem ipsa pueri verba, qui conversus ad Matrem filii periculo, quod antea ignoraverat, attonitam, *Absterge, ait, fletus Mater: Incolumis sum: Vitam Carolo debeo, qui manibus me sustentavit suis, quominus absorberet me flumen.* Eadem Patri etiam Bernardo inculcabat puer, postquam ad paternam ædem regressus est: & pueriliter intento in Caroli imaginem, quam domi pendentem certis precibus venerabatur quotidie, digito, Eum identidem designabat vitæ Servatorem suæ, inquit: *Hic ille est, qui me amplexu suo a fluctuum incurso, & gurgitibus liberavit.* Utque certam beneficii, & Authoris testificationem proferret, addebat dictis vestium purpurearum, staturæ, & vultus ferendi indicia. Affirmabat præterea, Caroli manum statim ab hoc tenendi officio cessasse, postquam nauæ præsidium accessit; & quo tempore se dimiserat, Borromeum in supernas statim sedes evolasse.

Verùm, dum externos patrocinio suo tegeter Carolus, Mediolanensium interim suorum oblivisci non potuit. Quinto postquam hæc Ticini evenerant mense, puero, qui clausos ex materno utero oculos retulerat, amantissime seu aperuit, seu dono dedit. Ex iis, qui pestilenti anno editi in lucem, & salutari Baptismo perfusi a Borromeo fuerant, vivebat adhuc insequente Seculo Lucretia, quæ Caprini lactis auxilio enutrita infans eo, quod liventes pestilentia notas toto corpore præferret: deinde feliciter ætate provecta, demum Philippo Navæ nupta, filium etiam ex eodem susceperat. Sed vixdum in lucem editum animadvertit infantulum vacuas oculis la-

cunas præferre, quorum loco, dum palpebras diligenter attolleret, vidit latere intus concretam tabem, quæ ex rimis in genas guttatim illabens, cutim etiam, in quam influxerat, acerbe viciabat. Biduo post intumuere improvisè palpebræ, accrescente semper ex cerebro purulento humore, quem dolens Mater identidem abstergebat pannorum ope; quandoquidem hæc una minuendi doloris, non mali spes apparebat. Itaque conficia licet a seculo non fuisse auditum, quod quis oculos cæci nati aperuisset, non desperavit, posse aliquam salutis spem Filio affulgere, postquam in sua ipsius vita certam Borromei patrocinii arrham se tenere fatebatur. Capto itaque felicissimo auspicio ex Caroli nomine, quod cæco infanti indiderat, IV. Idus Novembris, qui ab ejus nativitate XXV. erat dies, summo mane dum ignem excitat, fascias ad puerum involvendum exsiccatura, atque hunc privignæ adstantis brachiis inserit; intuens præter morem grassari morbi vim, humentes præ lacrymis oculos a filio avertens, & ad Carolum attollens, obsecrat enixe, ut alumni sui misereri simul velit, & Matris, quoniam nullus ferme expers votorum ab Eo discessisset. Hæc dum orat, repente quinquennis filia, quæ aderat, flexis genibus, atque gaudio gestiens exclamat: *Mater viden' Carolum benedicientem Fratri, atque hujus apertos oculos?* Conversa Lucretia ad filium; videt, emicuisse improvise nitens in vacuis orbibus lumen, & deletum tabis indicium. Vidta celeri beneficio, ocyus procumbit in genua, mox Filium secum delatum ad Sepulcrum Liberatori offert suo, addito argenteo donario. Filia vero, propter ætatis innocentiam ab omni fraudis suspicione aliena, testata est, quo corporis ornatu amictus esset, quomodo signum Crucis Carolus effingeret, cum apparuit, & puerili fide gestum Illius, atque habitum imitabatur (a).

CA-

(a) Geminas super hoc Caroli miraculo post Ejus consecrationem Tabulas legi: primas quidem consecras, instante P. D. Francisco Modrono ex Cleri-

cis Regularibus S. Pauli, per Benedicm Peregum publicum Notarium anno MDCLXVIII. ; alteras per Franciscum Applanum ex Notariorum, & Causidicorum

CAPUT V.

*Miranda multa, quibus ornatum Illius
Sepulcrum fuit.*

INter nonnullos, qui dolore, atque ira insanire in Caroli memoriam videbantur, erat Mediolani Joannes Jacobus Lomatus, qui antiqui moris tenax, iniquissimo semper animo tulerat expunctam a Bacchanalibus Ejus decreto Dominicam diem in Capite Quadragesimæ. Addebat injustas iracundiæ faces annua pensio, quæ cum ex Templi Maximi censibus ipsi antea immerito numeraretur, idcirco Cardinalis jussu, qui moderandos inutiles operarum sumptus statuerat, Jacobo fuerat intercepta. Hinc itaque diuturnum, & fere Vatinianum odium hujus exarserat adeo, ut passim Antistitis viventis operibus palam detrahere, imo & defuncti immortalis famam minuere, imbellis licet, & nulli acceptus, conaretur. Plagæ tandem Pharaonem hunc emendare cœperunt, quem nullus a pessimo detrahendi instituto revocare potuit. Post febrem tentari primùm pruritu quodam crura senserat, qui eo demum erupit, ut carne vitiata, sanies undique ex furis diffunderet, inani prorsus remedio, & spe, imo intolerabili fœtore ulcerum. Quinquennium ita impeditus est morbo, ut vix pedem, scipione innixus, efferret a limine. Tandem triennio postquam excesserat e vita Carolus, cum eundem

fore finem mali, & vitæ appareret, nocte quadam illum acerbius vexaverat dolor; quare impatientia tandem victus, summo mane, fremens, credo, & consilio irascens suo, statuit, labantibus licet poplitibus, baculi adminiculo ad Caroli Tumulum proficisci, a quo haud multum aberat. Ubi illic constitit, acrior solito pupugit morbus, qui has misero voces expressit: *Adesdum mihi Carole, quoniam regnare te in Galis omnes affirmant, & potentia tua testimonium utinam sit incolumitas mea.* Hæc dum orat, & Sacrum peragi videt, omnis interim conquievit dolor. Tum facile induxit animum, ut gratias Liberatori ageret; cumque suis fultus egregie pedibus, domum rediisset, & nudatis tibiis obductas jam cicatrices videret ulcerum, uberrimis lacrymis impium detestatus obloquendi Carolo morem, novo miraculo mentem etiam sanavit. Convocatis amicis, palinodiam cecinit; & nequa de Borromei Sanctitate dubitatio ulli ex dictis suis hæreret, ostentabat passim integra crura; quare postmodum unus præ ceteris Patroni sui deprædicabat laudes, qui unus antea contra sententiam omnium Illi detraxerat.

In Mediolanensi agro Antonia de Geronis ad Vicum Turrem veterem incola, non amplius ab Urbe, quam XIV. millia passuum distantem, ex malo, qui eam infederat, Genio id morbi retulerat, ut vitiato dextro femore, & genu, vix aptum ad necessaria ministeria usum corporis haberet.

rum Collegio anno MDCLXXVI. Illæ memoriam loci consecraverunt immortalitati; quamquam splendido extracto Sacello, & lautitia omni ornato, locum ipsum dedicavit Nobilis Corbellæ Gentis religio, & pietas in hanc usque ætatem, quæ Demarchi Aloyii viventis, & Antonii Canonici Ordinarii summa cum probitatis fama superioribus annis extincti pro sua in S. Carolum obsevantia magnificam monumentum ibidem constitutum est. Verum secunde Tabulæ latens aliud in exposito miraculo S. Cardinalis veluti vaticinium prodidere. Siquidem eadem Clara Nava, cui puellæ oblatum fuerat per speciem Carolus, jurejurando interposito, testata est: „ quod dictus S. Carolus in discessu a domo „ tunc temporis per eam habitata viam accepit semper „ per in acta benedictionis rectâ viâ versus Cælum „ super Palatio Excellentissimorum DD. de Odescalchis, videlicet SS. D. N. Papæ Innocentii XI., & Excell. Principis D. Livii Ejus Nepo-

„ tis: dictaque D. Clara dixit, & protestata fuit „ semper habuisse, & conservasse, & conservare de „ dictis reiteratis Benedictionibus S. Caroli super „ præfato Palatio bonam, vivam, & integram memoriam. “ Verba hæc ex ipsis desumpta sunt Tabulis, & certe aliquod Caroli vaticinium crebræ illæ benedictiones indicare videntur. Num dandum significavit Ecclesie universæ in Innocentio XI. optimum Petri Successorem? an in Benedicto Odescalcho egregium Successorem Ambrosio, & Sibi? Sane uterque ex eadem Gente profectus est: vixit alter iisdem in adibus; alter occubuit: uterque demum dignus S. Caroli benevolentia, & divino præfatio fuit. Neque alienum quidquam a veritate dicere, si affirmarem, eâ Caroli benedictione expiatis fuisse universos utriusque Nepotes, qui morum continentia, liberalitatis, & religionis laude celebrati, cum Deo accepti, tum Patriæ singulari sunt oronamento.

beret. Consequutum deinde est appositi cibi fastidium, quem vix perdifficile ingerebat; hinc intercipiebantur etiam vitæ subsidia, cum domesticam rem quotidianâ operâ sublevare non posset. Itaque cum sacra etiam omnia inaniter admovisset ignoto morbo remedia, statuit tandem Caroli Tumulum, veluti Divinæ beneficentiæ fontem ipsum, adire. Præsentit consilium territus Dæmon; cumque irrita omnia ejus deducendæ consilia diu reddidisset, tandem sacrâ Stolâ revinctam Antoniam, curruque impositam Patruus, invitam licet, reluctantemque, ante sacrum Sepulcrum Quintili mense statuit anno MDXCI. Illic repente constituta, corrui in exanimis speciem; atque post duarum horarum spatium sibi iterum reddita, stetit, eoque corporis vigore, qui bene valentem deceret; solutis enim nervis, & importuno hospite ejecto, motus corpori, & stomacho vires rediere. Gratiis actis, deinde uti pedibus voluit, eo reditura, unde venire non poterat.

Fœdus aliud urgebat malum Virginem quamdam ex S. Ursulæ Sodalitio, cujus consulto suppressimus nomen. Hanc domi vexabat permolestus ex Inferis adveniens diu, noctuque hospes, seu, verius dicam, hostis; & decorâ assumptâ viri imagine, menti saltem inferre vim moliebatur, quam integro corpori non poterat. Vilissimum certe Orci mancipium hoc erat; etenim infra dignitatem suam conabatur impiis artibus ad stuprum generosam fœminam pellicere aliquando, & corroboratâ ex Virginis contemptu audaciâ, dolorem suum verberibus etiam audebat ulcisci. Atrox lucta quadriennium tenuit, neutro inclinatâ victoriâ; donec Sacerdos, cujus auspiciis docebatur fœmina strenue pati, & hostis occursum variis artibus declinare, in eam tandem mentem venit, ut doceret, pugnæ auspicia ad Caroli tumulum petere. Paruit illa; dumque ineunte seculo XVII. IX. Cal. Aprilis illic persans obsecraret, conjunctis veluti Caroli viribus, repente profugatum est bellum; nam in certam primo triumphî spem erecta, mox

domum rediit: veterem scilicet, in qua hostis exultabat, arenam. Sed adeo certa subsecuta est pax, ut ibi nunquam exinde hostis appareret.

Martha novennis filia Joannis Ambrosii de Vicis, ex male depositis variolarum squamis morbum quemdam contraxerat, ex quo inclusus venis pestilens humor, per caput in oculos fuerat illapsus, tam pernicioso exitu, ut tenebras luminibus offunderet. Caliginem oculorum consequuta demum est cæcitas, desperata adeo, ut alieno ductu opus eunti esset, nec ullam sibi, nisi divinitus, affulgere lucem crederet posse. Atque affulsit sane; nam oblatâ primum mentis oculis ter, aut quater Cardinalis tamquam viventis specie, moneri se audivit, receptum iri oculorum usum, si ad suum Ipsius tumulum constitisset. Facile persuasum est, atque feliciter; namque Junio mense anni primi supra MDC. illuc Avix manu ducta Virguncula, dum longas preces lapidis sepulcralis osculo claudit, surrexit videns, quæ cæca procubuerat. Acceptos itaque circumvolvens oculos dum notat aditantium lineamenta, & vultus, fidemque miraculo adstruit, puduit alio prius intendisse, quàm in Patroni Sepulcrum: hinc illos amantissime in felicissimo lapide defigens iterum, geminæ horæ spatio uti ibidem dono voluit, donec se diu Tumuli beatissimi aspectu non saturasset.

Neque minus testata fuere miraculi indicia, quod Carolus prope Maximum Mediolani Forum eodem anno edidit. Filiam susceperat nomine Margaritam Angelus de Monte, qua visa, orbitatem præoptasset. Ita nimirum fœde retortæ videbantur pedum volæ, ut in tibias inciderent, iuno ipsis retrorsum hærerent. Gravius Parenti videbatur sobolis malum, quodd nulla arte solvi illud coalescentium tibiis pedum vinculum posse constaret. Itaque, cum sex annos tenuisset Patris filixque dolor, inani semper patientia; utilius postmodum utrique profuit Militiæ Virgæ matris spes. Hanc sperare jusserat tempus ipsum, tot miraculorum, quæ ad Caroli tumulum

fie-

fiabant, frequentiâ vere memorandum. Illuc siue prorepsit, siue grallatorio gradu evasit inflammata matris vocibus filia; Cumque prefixo ad sepulcrum cereo, fundit preces, repente dextri pedis liber fit usus. Parte accepta valetudinis, integram iterum spem ad novum beneficium diebus subsequens attulit; cumulantque novis cereis Tumulum, experta est, vinci Caroli liberalitatem non solere, qui eam utroque sustentari pede ocyus iussit: eo emulatiore dono, quod nullum inveterati morbi vestigium superstit.

Quartus nondum exierat mensis, cum novum Borromei potentiae exitit in Jacobo Antonio Tavaggio argumentum. Hic in suburbano pago, cui Bruzzani nomen, diuturno oppressus morbo, intumuerat immaniter; diffususque in ventre humor, concreverat adeo, ut latere in visceribus silicem pejerasset. Dolebat infelix, & nondum quadriennis puer; neque alia, nisi suprema parati jam pollinctoris officia expectabat. Liventem jam vultum conspicatus, qui aderat, pater, & ægre reciprocantem spiritum, Carolum oravit, ut tandiu saltem filius viveret, quamdiu illum siltere ad Ejus Tumulum posset. Vota hæc fuere primum accipiendi beneficii indicium. Conquievit extemplo omnis in agro dolor, & remissa morbi vi, die postero votum solvit pater: sic soboles geminum se parentem habuisse cognovit, dum valetudinem integram reciperet; quandoquidem unius preces primum, mox Alterius amor profuere.

Paulo post morum integritate spectata Virgo, & Cardinali, cum viveret, dilecta in primis Francisca de Crispis, utpote inter Sanctæ Ursulæ Sodales cooptata, Vigentino suburbano item pago huc venerat mense Novembri MDCL, finem aliquem comitali morbo, quo ad quinquennium laboraverat, impositura. Vix ad Sepulcrum interposuit pro impetranda valetudine preces, improvise eam vehemens opprimit vis morbi. Dum ore spumeo, & agitante intus malo, terræ affligitur; videt Pontificio amictu splendidum

Carolus adstare: audit præterea pollicentem, abfore in posterum omne morbi, quo tenebatur, periculum; non tamen defore alias patientiæ exercendæ opportunitates. Recreata his vocibus, ad se redit Virgo. Intimo perfusa gaudio, ut in lacrymas usque erumperet, rem aperit feminae, quæ in comitatu erat. Certa beneficii, Medicorum leges colere destitit, qui antea quibusdam cibus interdixerant. Sane veteris mali vim abesse penitus experta est, & substitutas, quæ frequenter postmodum incidere, tolerantiae occasiones, beneficii loco perlubenter accepit. Neque enim Cardinalis vaticinium rerum exitus ullatenus fefellit.

Inter domesticos Ephæbos cooptaverat Franciscum Cuniolum Nobilis inter Mediolanenses Patricios Alexander Siccus. Ille ex Urbe Derthonensi, unde huc venerat, inhaerentem jam a quinquennio lithiasim attulerat, qua crudeliter ætuebatur de more, præsertim autem vertente se anni tempestate. Consulturus Ephæbi periculo Alexander, coegerat Medicorum cœtum, a quo triste responsum accepit, extrahendam ferro esse morbi originem: coneretur felicet, qui procul dubio latebat, calculum. Horruit miser acerbis morbo remedium; verum saluti fuit ipsa Sectorum mora. Quo enim tempore secandi opportunitatem isti præstolantur, Cuniolus studuit certiore a Carolo medicinam impetrare. Per octo dies ad Ejus Tumulum tetendit, urgente semper in dies periculi metu, & salutis spe. Exeunte octiduo, dissoluta repente est morbi, & sollicitudinis causa; & quod jucundius fuit, liberatus omnino terrifici apparatus metu, nihil rei cum Chirurgis sibi esse vidit, quorum non minus ferrum horrebat, quam manus.

Quadriennium amplius laboraverat paralyti Hieronymus Bajus ad pagum Albairatum accola; janque diuturno tremore concussos artus adeo destituerat motus, ut præter linguam nihil in eo sani restaret. Exederat carnem macies, totiusque corporis una superfuera imago. Desertus a Medicis,

spe-

sperare cœpit; nam vulgatâ Caroli miraculorum famâ, intellexit, nullam sibi, nisi cœlitus, ostendi salutis spem debere, & posse. Salubre primò desiderium ipsum fuit; nam dum ad Illius Sepulcrum venire optaret, reddi sibi aliquem manuum usum sensit. Quare ligneam sibi arcam construi iussit, in qua huc minus incommode veheretur. Vix Augusti Templi limen investus est, tamquam in feretro spirans cadaver, ex statim suppeditatæ sunt vires, quibus strenue elato brachio per se nudare caput valeret. Dum inibi peristaret, sensim viguit semper. Demum confirmatæ adeo valetudinis primordia domum retulit, ut brevi pristinam valetudinem, & robur reciperet.

Tot rerum mirabilium fama huc etiam evocavit Placentiâ Patrem Sebastianum ex Capuccinorum Ordine, postulaturum a Carolo præsidia valetudinis, quæ frustra a Medicis exoptaverat. Hos enim non puduerat fatcri, nihil opis in arte sua situm esse, cum morbi ipsius naturam, atque nomen ignorarent. Nimirum invaserat miserrimum Patrem corporis universi, artuumque singulorum agitatio, quæ naturalis morbi vires excedere crederetur. Subeunte primum malo, mox acrius invalescente, infelix illidebat caput, manusque parietibus; atque ipsum accurrentium officium morbo acerbius erat; quandoquidem gravissimum dolorem, impressa licet levissime, æstuantî corpori manus inurebat. Sic per tres, quatuorve horas furente agitationis vi, tum demum remittebat impetus, cum fœdissima corpus gonorrhœa vitiaffet. Quamquam remittere vix putabatur malum, quod quinquies aliquando invadens in dies singulos, nullam commoto ferme continenter corpori quietem impertiebat. Postquam ad Sepulcrum hoc stetit Sebastianus, parum abfuit, quin sibi ipse beneficium interciperet, quod impetraturus advenerat. Nam animo recolens, illud nunquam a Deo tot precibus impetratum, mutato consilio, statuerat, strenuam potius morbi tolerantiam petere, quam remedium. Vicit se ipsum tamen, movente interius Deo: mox tanto cumulatus est gaudio, ut concessæ jam valetudinis habere se

omen testaretur. Neque frustra speravit; nam communem ex instituto suo vivendi rationem amplexus pancreaticæ semper valuit; atque ut omnem mali cogitationem deponeret, oblata illi aliquoties per quietem fuit Caroli species affirmantis, salva certò esse omnia, & fore.

Anno tertio Seculi XVII. Beatrix de Crispis Mediolanensis quindennis Virgo, domum rediit incolumis ex S. Cardinalis Sepulcro, quæ vix aliena ope sustentata, illuc accedere videbatur posse. Quantum jam mensum fœtido ulcere laboraverat, quod, mamâ primùm vitiatâ, serpens paulatim, demum intime adeo pervaserat, ut visceribus exesis, sanie sorderent omnia; quare patente inter humeros novo meatu, hinc, appositâ fistulâ argenteâ, egerebatur tabes, quæ ceterum in fauces usque redundabat. Interim ad dorsi vertebrae permanente pestifero humore, non erectâ cervice stare Beatrix poterat, sed gibbâ immani prominente, in eam, quæ sensim absumebatur, partem curvatis scapulis inclinabat. Pater filiaæ dolore commotus, & suo, eam jubet ad Caroli tumulum ter contendere; sed ad Imperii severitatem mitigandam (neque enim exequendi potestatem fore constabat) itineris comitem famulam addit, quæ & lapsuram sustentet, & fatigatam morâ interpositâ recreet. Verumtamen ipsum festinantis filiaæ desiderium valetudinis instar fuit. Expedito gressu, illuc contendit nullo auxilio: beneficium poposcit & retulit; nam domum reversa, coaluisse ulcus vidit, abiterfam saniem, & sponte delapsam in vestes fistulam. Paulo post rediere ad officium suum nervi; scapulisque erectis, nisi gratus perseverasset animus, oblivisci penitus morbi poterat.

Vidère insequente anno Mediolanenses evectam in Urbem Dominicam Petri Nabonis filiam ex Cavarnionibus, quæ, Porletia Sacris Præposito monente, par beneficium a Carolo petiit, & impetravit. Quindecim mensium spatio motus expers omnino, & vocis vivebat illa, novum cada-veris genus: neque enim fœtor & pallor a corpore aberat; sed adhuc supererat singul-

tien-

tientis identidem animæ murmur. Eam a fello impostam in viminea cista condiderat Pater, dum in Urbem veheret; eumque bis ad sepulcralem lapidem deposuisset, tertium deponere non lieuit: nam vigentem adeo filiam accepit, cum secundum deponeret, ut, gratis actis, domum suam illa pedibus reverteretur.

Notum est Mediolani Templum, quod Sancto Michaëli sacrum patrio vocabulo *ad Clusam* appellatur. Inde haud multum aberat Joannes Baptista Maronus infelix susceptâ Joannâ filiâ pater; Caroli postmodum beneficio felicissimus. Hanc ubi primum fasciis exsolverat nutrix, agnovit pedum, tibiârumque usu carentem, quas nullâ hæere genibus compage, sed pendulas fluctuare, imo in, quam liberet, partem flecti, & circumagi nullo negotio posse intuebatur. Ipsa aliquando miserrima soboles ludum sibi ex corporis vitio faciebat. Nam puerili joco identidem humeris flexibiles tibias imponere, atque in adversam colli partem detorquere, grato propter infantis simplicitatem, sed miserando propter cæditatem, spectaculo consueverat. Itaque, quod unum supererat, corporis fulcrum ex natibus comparaverat, quibus incumbens, addito manuum præsidio reptare utcumque, & sedendo incedere conabatur. Obtulit tamen desperato malo medicinam Veronica mater, quæ quadricennio elapso, non passâ est diutius filiæ incommodum, suumque dolorem protrahi. Rogavit Joannam, num ferri ad Caroli Sepulcrum vellet? Gestit audito consilio proles: cumque famuli probro verterent, pudendum Eum, quo utebatur, incedendi morem; illa supra ætatem, non tamen præter spem, pedibus se ituram respondit. Vera dixisset, si pedibus redituram se affirmasset. Nam illuc translata, Matre, fratrequæ pro ea supplicantibus Carolo, mox in pedes se tentavit erigere, & reapse erexit; imo factura miraculo fidem, obire eeleriter, ac pueriliter sepulcri cancellos cœpit, matremque inclamans objicere: *Viden, ut me pedibus meis fulcio*. Tridui deinde spatio firmatis vestigiis, nulli inposterum pedum usu concessit.

Hæc Quintili Mense Mediolani acta anno MDCIV. Verum insequens mensis antequam exiret, geminæ Ticinensis sceminae testificatione Caroli Tumulus fuit illustratus. Utraque diuturna febris laborans, & malis Geniis præterea conflictata, ad eandem patientem omnibus, veluti salutis, aram accedens ab incommoda valetudine, & demonum vinculis emerit. Nomen uni Juliæ Milliavaccæ, alteri Margaritæ de Simonibus, & utraque inaniter sibi conquiritum alibi tot malis finem fuisse testabatur.

Alia item, deposito morbo, scemina Mediolanensis, Antonia scilicet Michaëlis Ughetti filia ad S. Georgii in Palatio Templum degens, morbi tamen reliquias deponere nunquam se potuisse frequenter dolebat. Renum præsertim infirmitas dolori erat, cujus causa nec decumbens, nec sedens assurgere unquam per quadriennium, nisi implorata alterius ope, valuit. VIII. Cal. Novembris anno MDCV. concitari se diuino veluti instinctu sensit, ne salutis spem omnino amitteret, & potentem Beneficiorum Caroli manum obtestaretur. Orta luce, perrexit ad Tumulum; dumque aneeps, angenu flectat, hæret, rata scilicet, nullam resurgendi potestatem fore: Deo iterum afflante commonita, flexit, & dubitationem abjecit. Sic Marianum Psalterium bis recitans, se Carolo enixe commendabat; cumque niti in genua moliretur, ut sese erigeret, nova inessit dubitatio; sed nova iterum divina vox oblata est, ut, repudiato cancellorum, quibus nitebatur, adminiculo, surgeret. Se credidit posse, & potuit; atque persistans in lateribus exinde firmitas fuit in causa, ne unquam in posterum virinum suarum periculum dubitanter faceret.

At enim latere in eo Tumulo divinum quiddam palam omnes affirmabant, aut *eam virtutem, quæ inde exiret, & sanaret omnes*. Neque falsa ajebant; cum prænuncia inde *divinorum unguentorum* suavitas afflasset, *in ejus odorem currerent universi*. Sane primo XVII. sæculi anno, XIII. Cal. Novembris sub vesperum, dum ante illum procumbent Julius Cæsar Corius ex Nobilissimo Ju-

risperitorum Palatinorum Collegio, & Joseph de Regibus, inde sensere exhalari fragrantiam, quæ violarum verno tempore erumpentium instar imitaretur. Rem ipsemet Corius in tabulas retulit, loeuples testis, & præ ceteris electus, qui nobis hoc gaudium denunciaret.

CAPUT VI.

Miracula per Ejus effigies edita.

Quantum Caroli Imagines fierent a Principibus æque, ac infimis Viris, nec vacat referre, nec facile est cogitatione complecti; cum & divinos honores palam iis deferri plurimi, non expectato Apostolicæ Sedis judicio, auderent, imo absonam a Religione ipsam venerationis dissimulationem existimarent. Certe adhibitam Caroli imaginibus quancumque honoris significacionem, acceptam sibi esse Deus luculenter ostendit, quam, plurimis editis miraculis, prodesse colentibus posse non raro declaravit. Subtexemus itaque nonnulla, ex quibus constet, quantum suffragetur ante Caroli Imaginem orantibus divinus favor, licet ipsa inale, ut plurimum, expressa oris sui lineamenta facilius Borromei potentiam indicent, quam vultum. Conspirare scilicet invicem Cardinalis modestia, & artificum imperitia, ne germana ad nos Caroli facies perveniret; cum Ille pingi se nollet, hi contra volentes pingere, nunquam feliciter insperfas illas, ne seio quas, supra communem hominum speciem sanctitatis notas neque consequi, neque assequi valerent.

Sed primo se offert loco prodigium, in quo Imago ipsa miraculum fuit. Parvam Caroli Icunculam fingi sibi jusserat Rade-gunda Poliafeha in Mediolanensi S. Agnetis Parthenone degens Virgo. Plastiæ operis periculo obnoxii infirmitas suaserat, ut illam, parvâ jam inclusam tabulâ, appositâ exteriùs ehrystallo muniret. Perfecto opere, retulit ad Monasterium tabulam artifex; Certatim irruere de more ad vestibulum sociæ Virgines, & pro se quæque gaudebat con-

tingere; sed dum universæ intentis oculis aut artificium laudant, aut sacrum Vultum contemplantur, repente conspici se Carolus noluit. Nam lucidæ chrystallo offusa oeyus fusca nubecula infedit altius, quàm ut facile posset abstergi; licet orarium, aut vestis laciniam erebrò, & diligenter nonnulla ex contubernalibus affricaret. Ingens erat omnium admiratio; cum repente resiliire ehrystallo nebula, & sursum efferri: Mox lente descendens, & arctius glomerata in medium vitrum recidens, humani cordis imaginem ibidem impressit. Qua impressa, in altum resiliit rursus; & paulo post in tres divisa partes, iterum speeulo paululum incubuit, atque exinde penitus evanuit. Hæfere attonitæ ostento Virgines, & facile interpretatæ nubem, & cordis imaginem fuere. Ajebant enim, vetera jurgia, quæ cum vivente Cardinali exarserant, dum Ille nova vellet instituta, & regimen inducere, nube illa, quæ totum sepeferat vitrum, designari: Hinc facile addebant, in cordis imagine Sancti Pastoris amorem adumbrari. Sed reliquum ænigma paulo post sine Œdipo patuit; nam tria, quæ in eo Monasterio paulo post mirabiliter, Carolo, autore evenere, indicaverunt, quid Illius divinum trifariam cor significasset. Intellexere scilicet triplici miraculo Caroli in Virgines suas benevolentiam certissime fuisse testatam.

Sane postridie amoris sui Carolus argumentum dedit, quod supra jam explicavimus. Sed septimo post die alterum quoque exhibuit. Jaccebat eodem in Parthenone Candida Francisca de Fortibus febris, & rheumate jamdudum laborans. Supervenerat miseræ epilepsis, quâ cum crebro convellerentur nervi, interceptus fuerat membrorum usus adeo, ut, nisi decumberet, statim eam animus linqueret. Præterea, cum vocem fermè ademisset rheuma, alterum crus vis epipleptica palmum ferme contraxerat; neque sperare meliora jubebant Medici, cum ejus eorum jam Saerdoti, & Vespilloni demandassent. Verùm languens Candida facile cum Medicis subsidium tunc desperasset, nisi Caroli patrocinium, So-

rore sanata, fiduciam docuisset. Quare præmissò Monasterii Sacerdote, qui ad Caroli Tunulum pro se funderet preces, advertit per id temporis, quo ille consistere ad Sepulcrum poterat, quiescere rheuma, & febris æstum imminui; verùm recrudescere adeo doloris per membra omnia invalescentis impctum, ut adesse jam mortem arbitraretur. Conversa ad comites, licèt secum haberet Caroli Icunculam, nuper commemorato ostento nobilitatam, sisti tamen ad Eiusdem Aram voluit. Eò delata, cum genua jam deficientia flectere non valeret, lecto iterum imponitur. Ibi Caroli signum peramanter complexa, & quo animi ardore maxime potuit, Dominicam Orationem, & Salutationem Angelicam reddit: deficientibus viribus, spem corroborat: jamque mitigato ocyus dolore, sentit, rore veluti quodam, aut blande permeante venas aurâ irrigari nervos: mox videt contractam tibiam sensum extendi alteri parrem: Quid plura? Toto corpore confirmata, grabatum uno, ut erat, indusio tecta deserit. Commonita de indecenti corporis habitu, tunicam raptim brachiis inserit, & gaudio urgente, nudipes, discincta, inculta in Templum actura gratias convolat. Sequuntur extemplo, re intellecta, Sorores, vicissim sibi gaudium, & lacrymas imperitantes: supplicabundæ universa claustra obeunt, ducente agmen Candida, quæ miraculo erat intuentibus. Hæc deinde totum festinato gradu Monasterium pererrare voluit, firmæ valetudinis factura periculum, aut tam longæ quietis tædium crebro cursu, ac recurso ultura. Illicet servare Monasterii leges voluit, quæ leviores visæ sunt, quod Carolo authore conditæ. Neque profecto graves videri poterant; cum fateretur palam, se non minus corpore, quam animo fuisse cælitus confirmatam.

Tertium, quod prænuñciaverat imago Caroli miraculum, VIII. capite hujus libri exponemus; interim, quod patratum biduo post in vicinia fuit, audiamus. Haud longè abest S. Mauritii Monasterium, utpote via dumtaxat interjecta a Sanctæ Agnetis Parthenone sejunctum. Illud nobiliore uo-
m-
m-

Majus Mediolanenses appellant. Ocho jam annis infelicissimam ibi vitam protraxerat Paula Justina Bernardi Casati Patricii Viri filia. Videbatur diuturnitas morbi hoc misero levaminis genere recreari, quodd intergro corpore dolere non poterat. Nam dextra ex parte brachium, femur, & crus expers motus erat omnino; neque ferro, vel igne tentata ea corporis pars, aut sanguinis, aut vitæ indicium afferebat; imo abesse jam inde animam testabantur fœtor, & squalor. Verum vehementiori urgebatur morbo, quæ retinere spiritum pars dicebatur. Etenim identidem comitiali morbo correpta, præter modum concusso capite æstuabat, & convellebatur adeo, ut ægrè torosæ geminæ adjectæ Virgines continerent. Nihil cautius, diligentius nihil adhibita curatione fuit; sed nihil inutilius. Una profuit interjecta languenti mentio patrati nuper in finitimo Monasterio miraculi. Equidem tanti Patroni mox poposcit imaginem: vovit impetratâ Præsidis veniâ, se vestem pauperi fœminæ daturam dono. VIII. Cal. Quintiles vehiculo transferri in Templum voluit. Speravit, se, Angelico Pane sumpto, sanandam; sed nunquam compos voti fuisset futura, cum neque se erigere, neque attolli apte posset in eam partem, unde de more sacrum erat percipiendum Donum, nisi Monasterium ingressus Sacerdos, Illud ori ingessisset. Refecta, sed adhuc immota, animum non despondit tamen. Subiit, opportunum beneficio cubiculum fore. Illuc revecta, ut limen intravit, stridere statim læsum antea brachium sensit. Lectulo reddita, urebatur vehementissimo valetudinis desiderio. Quare ad horam XVI. sustentata a geminis fororibus, iussit sibi proxime Caroli imaginem opponi: quâ visâ, prona in eam facie incubuit. Enixe obsecrans, valetudinem recepit ex tempore. Reddita manus, femur, & tibia: rediit color, & motus. Erecta, nullo admitticulo stetit, in Templum tetendit. Ingens omnium fuit gratulatio, & gaudium: gratiæ liberatori Carolo actæ a Virginibus sunt. Morbi reliquæ fuit imbecillitas aliqua virium, quæ paulatim excessit. Unum mali vestigium fuit

fuit oblitterata præteritorum omnium memoria adeo, ut neque Dominicæ Orationis formula hæreret. Beneficii tamen memoria una viguit, quod morbi fuerat finis.

Sed antequam consecrandus æternitati faustissimus ille mensis exiret, mira alia Mediolani edita, authore Carolo, fuerant ad eam Urbis regionem, ubi S. Mariæ Templum summo in honore est a Bertrada antiquitus excitatum. Ibi Aurelia de Angelis Antonio Cabiato nupta, triennium ex ulcere in genu decubuerat; & morbo tam diuturno cumulus accesserat febris, & sensim suram exedens cancer. Fœtida, quæ exhalabatur, mephitis Chirurgum ferme a manu, & ferro admoventis absterruerat: atque utinam abstinisset sane; nam, cum profunde in vulnerum hiatus scalprum ex artis præscripto mergeret, incredibili dolore putrescentes jam nervos inciderat, inani prorsus operâ. Quare, serpente latius desperato malo, valere eam supremum Chirurgus iusserat. In re tam perdita adfuit Caroli auxilium, Cui Aurelia fiduciæ plena peramanter objiciebat, *cur se unice desertam vellet, cum tot aliis præsto esset?* Salutis pignus habebat ante oculos Cardinalis imaginem; sponderatque, præfixuram se ad Ejus sepulcralem lapidem cereum, si vota exaudisset. Audiit primo Carolus, deinde exaudiit. Etenim quo die voverat, inspersum est animo suavissimum gaudium. Manè postero excitata, exturbatam a venis febrim, ulcera purgata, imo & sanata, tuta demum omnia intuetur. Sibi reddita, valere èt ipsa Chirurgum libentissime iussit.

Hæc erant effusi erga Mediolanenses suos amoris in Borromeo argumenta. Sed alia postea nunciata a Cremonensibus miracula docuere, quàm late ad universos spectaret Caroli patrociniū. Sacrum Numisma Cremonæ erat penes P. D. Joannem Antonium Gabutium S. Vincentii Collegio Præfectum, quod S. Cardinalis imaginem exhibebat, & patère Civibus iis divinæ Beneficentiæ fontem, indicabat. Impertiebat Pater ille petentibus, eo

salutis signo, valetudinem; sed tria præsertim miracula in tabulas retulit, quæ operæ pretium est hoc loci referre. Sextili ea mense edita sunt universa, Author omnium Carolus, administrator Gabutius: quæ beneficium accepere, Nobilis Clara de Boccolis, Catharina de Bignonibus, Elisabeth de Burgis Deo consecrata Virgo. Diversa tamen fuere morborum genera. Nam Clara non appetens cibi, turbidâ oculorum acie, cephalalgia pene eneçta, & febrî, ali pejus quid monstri in venis suspicabatur, Dæmonis opera: Catharina, ex lapsu divulsis e sede sua lateris ossibus, corporis motum ferme amiserat: Elisabeth postremò hysteralgia penitus oppressa, & impos frequenter sui, prætumido jam corpore, & sæpius linquente animo, mortem appropinquantem metuebat, seu potius optabat, cum duos supra viginti annos didicisset identidem mori. Omnes ad idem auxilium confugerunt, & admotâ Caroli imagine, par valetudinis domum, in dispari licet periculi causa, retulere.

Sed qui faustus Cremonensibus annus, Bononiensibus item fuit. Quamquam eo uti consilio in beneficiis deferendis visus est Carolus, ut cum iis liberalius ageret, quorum sanctiora essent vivendi instituta. Sacrum ea in Urbe est Deiparæ Angelorum Reginæ Sacrum Monasterium, quod præ ceteris Borromei amor nobilior fecit. Quatuor in eo diuturno morbo confectæ Virgines Augustina Bonfilia Præses, Ludovica Gozzadina Propræses, Jacoba Boccadella, & Seraphim Mingantia ex Caroli imagine hausere remedium, quod Medici nunquam attulerant. Bonfilia ulceratis visceribus ad biennium dire vexata, aliquoties sibi benedici, apposita Caroli imagine, voluit. Ultimo dum fiduciæ plena applicitam sibi imaginem colit, evelli pestem omnem ex visceribus experta est.

Eadem, quæ celiacum sanaverat in Bonfilia morbum imago, cephalicum plane Gozzadinæ remedium fuit, & herniosæ postmodum Boccadellæ opportunum, sed speratum auxilium obtulit. Una supererat Mingantia, quæ quinquaginta,

quos vixerat, annos inter acerbissimos capitis cruciatus traduxerat. Alienam vocem vitiatam ex cephalæa auribus ferebat molestissime; imo suam etiam nec elicere ferme poterat, nec pati. Vergente in senium ætate, invaluerat morbus, quem frequens animi deliquium, mentis stupor, & nervorum contractio oneraverat. Sed malorum acerbitas pene in pretio fuit, ut commendationem miraculo afferrent. Sanata Monasterii Præses facile persuasit, ut ab eadem imagine opem imploraret. Quamquam vix imploravit; cum ægre suppetere ad orandum vires. Implorare tamen potuit, mox impetrare beneficium: quorum utrumque gemini instar miraculi fuit.

Sed Mediolanum, unde deflexerat sermo, nos revocat Anastasia de Maddiis, quæ terris salutare, sed Inferis timendum Caroli nomen testata est. Sextum illa supra trigessimum numerabat annum, ex quo, quidquid in humanum genus alunt furoris impii ex Orco Lemures, totum ferme exhausserat. Peregrinationes crebrè ad sacras Ædes susceptæ, pronunciata a Sacerdotibus de more diræ, Cælitum invocatum præsidium nullas inducias cum hoste importunissimo fecerant. Statuit tandem per dies XV. certas ad Caroli Tumulum recitare preces: ultimam hanc, & sacram in tanta tempestate jactura anchoram. Dum voti rea, illic ad dies aliquot versans, se Religione solveret, præter morem omni doloris genere vexabat miseram insidens Dæmon; sed nonnullæ identidem excidebant voces, quæ tortorem ipsum acrius torqueri testarentur. Aiebat enim ululans Genius, *vinculis se quibusdam adstringi, & decedendum esse diuturno illo hospicio*: adjiciebat præterea, dolorem suum augens contumeliâ: *Hei mihi jam e sede mea exturbor! Gratificabor tandem, immanis Carole, gratificabor?* Itaque labente octiduo, dum domi Anastasia ad Caroli imaginem precibus uteretur, improvise fauces obsedit Dæmon, & præfocare jam miseram credebatur: demum, contuso vehementer pectore, hostis abscessit, & hospitem terræ afflixit. Atroci pu-

gnâ defuncta mulier, geminæ horæ spatio tandem confirmata, debellatum esse penitus intellexit.

Oppresserat Ticini articularis morbus Angelam Paulam Bottigellam, cui etiam in mariti domo pateret pharmacopœa, nullum unquam nacta erat opportunum pertinacissimo malo pharmacum. Fuit tamen comparatum supra naturam remedium, quod nullus ignorat, nisi qui desperet. Vidit illa præfixam ad lætulum Borromei imaginem: audiit Ejus res gestas, prælegente filio. Quod unum poterat, in eam oculos intendit. Attamen votum moderata, id unice petiit, ut jungere saltem in precantis speciem liceret manus. Modesta postulatio ad scemine patientiam spectare visa est; non item Carolo ad munificentiam suam pertinere. Vicit Hic rogantis desiderium, & docuit, majora sperari debuisse; cum repentino exhilaratam gaudio, integra valetudine, & viribus splendide donaverit.

Sed nova ex agro Ticinensi audita mox fuere miracula. Cuneoli in oppido quinquennis puer Melchior Bariola, fluentibus ex disrupto peritonæo scæde intestinis, salutis spem ferme amiserat, & vitæ. Immani sumptu evocati Mediolano, Ticino, Placentia, & Laude Pompeja Medici in trillissimam conspiravere sententiam, affirmantes, nihil in arte superesse præsidii. Tum vero spes omnis excidit penitus, quando Agnes mater alio evocata cum diem integrum abuisset, filium sibi, & dolori relictum, imo destitutum cingulo, quo frenare enterocœlem consueverat, vespere comperit diurni fletus violentiâ ita labefactatum, ut prolabi jam ad genua usque turgentia viscera intueretur. Percussa casu parens, quæ in promptu erant, apposuit: inani tamen officio. Quare, cum humana deficere videret auxilia, ad divina confûgit. Pendebat ante oculos Caroli imago, vera salutis ara, atque aliàs destinata ad utriusque preces. Sed tum moribundo filio, una aditans Mater vim inferre piam Borromeo statuit, obsecrans amantissime, ut filium aut penitus

nitus eriperet, aut integrum redderet: illud enim minus molestum, hoc multo jucundissimum fore. Dum hæc oraret, obrepfit languenti soboli somnus. Placide tres horas ille cum quievisset, tandem evigilans, proximam Parentem compellat, rogans, an dormiat. Illi se vigilem testanti, reponit puer: *An ignoras, me a Cardinali nostro sanatum?* Anxia modum illa exquirat: Hic, *manum*, ait, *morbo applicuit; & fulgentem in digito gemmam vidi*. Apposito lumine, videt Agnes, salva esse omnia. Dum hæc gaudio gestiens erumpit in Caroli laudes, ille contra visi Cardinalis habitum, tegumentum purpureum capitis, aliaque hujusmodi pueriliter, & sincere exponerat.

Neque se desertos dolere Bergomates. Idibus Februarii filium susceperat quarto seculi XVII. anno Januarius Forestus aromatum venditor Bergomenis; sed sobole donatus, patris nomen propediem videbatur amissurus. Certa jam tenebantur in filio comitialis morbi indicia, eaque tam testata, & gravia, ut obitrix ipsa, cognitâ mali indole, Patrem monuerit, ne perdendum ocyus de suscepto filio gaudium inaniter antecaperet. Sexta post nativitatem die, tanta vis morbi crebrò subeuntis fuit, ut livido primum vultu, mox pallido, e vita excessisse infantem constaret. Parentes, & tertius præsens testis videre illum efflantem animam, & rigere verum cadaver ipsa etiam retulerat manus. Verumtamen spes, quæ ultima omnium occidit, adhuc vivebat in Patre, qui audaci prece (quid enim amans non speret!) ante Caroli imaginem procumbens rogavit, ut filium, quem viventem sanare noluerat, vitæ daret extinctum. Interim votum illi facit. Reddit paulo post ad cadaver: diligenter explorat: cumque nullum videret extare beneficii indicium, lento gressu in officinam deflectit, & funebrem ceram cunctabundus parat: ægre scilicet obsequente manu, cum præflagiret animus, spem nondum, licet amisso filio, esse amittendam. Dum geminæ horæ spatio dolori obstitens si-

mul, & indulgens, comparat, quæ ad ducendum funus spectant: animadvertit, improvise reviviscere filium; quo viso, ipse etiam revixit Pater. Hic statim Mediolanum convolans, votum libens solvit, & in tabulas jussit referri, prout acta res fuerat. Temporis brevitatis, quo mortuus infans jacuit, & collatum citius Caroli beneficium aliquibus dubitandi causam injecerant, quominus puer haberetur pro extincto. Verum factum suspicione omni liberat obstetricis ipsius, quæ instantem mortem prænuñciaverat, & testium, qui aderant, fides; sed multo certius parentis utriusque testimonium, quorum alter auctoritatem, atque artis, quam profitebatur, peritiam, altera rerum experientiam ad facti veritatem certissimam attulere. Testatus scilicet est Pater in hæc verba: *Insertus erat uxoris brachiis puer: Egomet vidi exhalantem animam; sensum, vitam, & vite indicem calorem cognovi abesse. Paria fuere in præmortuæ sobolis obitu indicia. Mater autem: Deficiebat in infante spiritus, qui cum deficeret, vivere ille primum, mox ater fieri cæperat. Paulo post palluit; nec me sefellit fugientis anime motus, qualem in filiabus geminis, quas adhuc amissas fleo, plane cognovi. Admovi naribus, & arteriis manum; nec ullum motus, aut anhelitus vestigium erat: certam nunciabant mortem manus, pedesque rigidi, & gelu constricti.* Paria affirmavit Jacoba de Aldeganis, certior parentibus testis, quominus ad eam pertinebat hujus filii amor, qui in deteriore semper partem amantes inclinat. Sed illud multo certissimum beneficii argumentum fuit, ipsa consequuta filii valetudo, & firmitas, quæ cum expers deinde morbi hujusmodi fuerit penitus, imo supra ætatem videretur, aliam certe redditam illi vitam indicavit.

CAPUT VII.

Una Illius imago in Poloniam delata, plurimis est salutaris.

Verum ab ultimis Europæ finibus nunciabantur, quæ Caroli gloriam amplifi-

plificarent latius, atque Poloniam universam Eiusdem beneficentiæ, & amoris famâ implerent. Anna Miskowskia ex Mirowiensium Demarchorum Gente Nobilissimâ, & Joanni Branikio nupta, qui ex Ruiscziæ Comitibus natus, Præfectus erat Biecenfi Arci, & Dux in Nepolomecensi Pago prope Cracoviensem Urbem Regis Sedem, novo, & acerbissimo morbi genere manuum usum omnem amiserat. Nullus inerat digitis vigor: tuebant immaniter palmæ: subierat articulos stupor; quos cum neque flectere possêt, nec pati, alienam ad necessarios usus opem implorabat miserrime, & mortem ipsam tanto dolori identidem præoptabat. Undecim annos excogitata, conquisita undique, & perdita semper ad sublevandam acerbiterat remedia sunt: totidem scilicet morbus tenuit. Fatigaverat præterea precibus Superos, quos cum minus audientes votis haberet, recrudescente in dies malo, effusis lacrymis id saltem exorare conabatur, ut morbum, quem ars vincere non poterat, nec Calitum pietas depellere statuerat, patientiâ saltem superaret. Verumtamen reservabatur ignoto ad eam diem Patrono integræ valetudinis concedendum donum. Forte in Italiam missus, & in eas regiones reversus Annæ famulus, Rinaldus secum attulerat Caroli imaginem, quam a Felice Riaria Bononiensi Sacra Deo Virgine acceperat. Eam sibi dari optaverat, tamquam novum offerendum Annæ valetudini pene desperatæ præsidium. Gaudens allatam Anna excepit, & flexis genibus, atque in ipso conclavi apte collocatam venerabatur: dolore manuum simul, & spe enixas experimentibus preces. Nondum alter ab ea accepta effluerat mensis: cum Cal. Novemb. Anni MDCIV. præter morem subiret atrocitas morbi, humi procumbens Anna, & manantibus ubertim lacrymis, coram Imagine miserabiliter ejulans, votum suum in hæc verba concepit: „ Tuas „ pro me preces Deo admove, Cardina- „ lis Sancte; indigna scilicet sum, quam „ ille exaudiat. Effice, ut mei miserea-

„ tur perditæ dilectus mihi Jesus; ete- „ nim dubito, ne superans impatientiam „ meam dolor Divinâ me obruat justissi- „ mâ indignatione. “ Verùm, dum Cæ- „ lestem deprecatur iram, adesse favorem videt. Deposita extemplo doloris, & manuum mole, vetus rediit in nervos, & digitos vigor. Maritus statim evocatus, venit in gaudii, & beneficii communionem. Disseminata, ut fit, per finitimos rei fama, ingentem excivit hominum multitudinem, qui doni Authorem de facie agnoscere summis votis optabant. Imaginem inde amoveri oportuit, ut confluentibus potestas videndi fieret. Illata ea ocyus est primario Loci Templo, decies mille Martyrum memoriæ dedicato, & S. Annæ Sacello imposta. Accessere splendida Polonorum Religionis testimonia, inter quæ eminebat geminæ manus argenteum signum, quo beneficii memoriâ consecraretur. Unius editi miraculi cum per omnes Regni partes pervassisset rumor, fons & origo aliorum fuit. Expositus hic erat, & patens; quare infiniti illuc convolarunt mortalium, dumque inibi orarent, afflictis rebus subsidium facile plurimi impetravere. Venit in partem immensæ Beneficentiæ Rex ipse Sigismundus, ut geminæ testantur literæ, quarum primas fideliter latino elatas sermone, alteras, prout conceptas legi in Actis Apotheosis, hic subjicio:

Reverendiss. Antonio Senecæ Anagninorum Episcopo

Jo. Maria Bellettus Pontificii in Polonia Internuncii Auditor.

„ **R** eddetur tibi ex me literarum exem- „ plar, quas Serenissima Poloniæ „ Regina ad Summum Pontificem scripsit, „ enixe rogans, ut Divini B. Carolo „ honores decernantur. Fervent enim ve- „ hementius in dies universæ hujus Natio- „ nis studia erga Patronum istum Poloniæ „ amantissimum; & Regis præsertim re- „ ligio in Eum acrius inflammata est, „ qui

„ qui cum superioribus mensibus odontal-
 „ gia laboraret acerbissime, neque ullam
 „ prodesse medicinæ vim experiretur; ad-
 „ esse sibi Caroli opem cognovit. Nam
 „ cum primò Regina Ejusdem auxilium
 „ pro dolente Marito implorasset, irrita
 „ prece; mòx adjunctis Annæ Miskowskiæ,
 „ quæ Borromei auxilio morbum manuum
 „ ante depulerat, officiis, mitigatâ re-
 „ pente doloris acerbitate, somnum ce-
 „ pit: quo excitatus, sensit debilitatos
 „ antea, & dissolutos dentes consilire,
 „ atque maximas, ut par erat, invocato
 „ Liberatori gratias habuit. Quare, ut
 „ obsequio indulgerem meo, & religioni
 „ turæ, impertiri nuncii hujus felicissimi
 „ gaudium tibi constitui, qui viventem
 „ dilexisti Carolum, & nunc in Cælis
 „ regnantem veneraris. Cracoviæ IV.
 „ Idus Majas MDCVIII.

Habe jam datam ad Paulum V. Sum-
 mum Pontificem a Poloniæ Regina Con-
 stantia Austriaca Epistolam:

*Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater
 Domine Domine Clementissime.*

„ **P**ost oscula Beatorum Pedum S. V.,
 „ meique humillimam commendatio-
 „ nem. Jamdiu est, quod Beati Caroli
 „ Cardinalis Borromei Archiepiscopi Me-
 „ diolani admirabilis vitæ sanctimonia,
 „ multis & insignibus post mortem Illius
 „ comprobata miraculis, in hoc inelyto
 „ Poloniæ Regno celebratur; eoque magis
 „ increbrescit, ac propagatur in dies,
 „ quo se divina Viri virtus in homines
 „ longissime ab Illius sepulcro distitos,
 „ nempe in his oris, Ejusdem opem, &
 „ auxilium implorantes, largius, & mani-
 „ festius effundit; cuius rei multa, & il-
 „ lustria documenta fidelissima longum es-
 „ set recensere. Sed cum ego ipsa eam-
 „ dem Virtutem in Regia Majestate Do-
 „ mino, & Conjuge meo observandissi-
 „ mo, qui nuper gravis, repentinique
 „ sui morbi, cunctis admiratione stupen-
 „ tibus, depulsionem huic ipsi Beato Ca-
 „ rolo, cujus per merita ad Deum vota

„ pro intercessione feceramus, acceptam
 „ se ferre affirmaverat, manifestissime a-
 „ gnovissem; & præterea non ignorassem,
 „ eundem Beatum Virum, & Austriaco
 „ nostro Generi, & nomini Polono, cum
 „ in terris ageret, caritate quadam &
 „ benevolentia peculiari propensissimum
 „ extitisse: tanto equidem Ejus non tam
 „ admirandi studio, quam venerandi exar-
 „ seram, quo etiamnum flagrare me in-
 „ genue profiteor, ut id in summa mea
 „ Christianique populi necessitate repu-
 „ tem, si quem Divina Clementia *Pre-
 „ tiosum esse in conspectu suo*, prodesse-
 „ que humano generi, quasi digito, de-
 „ monstraret, Eum Sancta Catholica Eccle-
 „ sia honore illo, cultuque prosequatur,
 „ quem aliis Sanctis in Cælo regnantibus
 „ impendere consuevit. Quod cum in gra-
 „ vissimo Sanctitatis Vestræ judicio, &
 „ potestate sit positum; nec dubitem, id
 „ ipsum & S. V. cordi esse, & plerosque
 „ Principes Christianos pro sua quemque
 „ pietate ab Ea contendere: prompto e-
 „ quidem animo piis illorum, bonorumque
 „ omnium desideriis meas etiam humiles
 „ preces, & vota hoc nomine adjungo.
 „ Sic enim existimo, magnam inde quo-
 „ que felicitatis S. V. accessionem futu-
 „ ram; cum Ejus Iplius decreto Is An-
 „ tistes in Sanctorum Confessorum Ponti-
 „ ficum numerum referretur, qui ipse
 „ S. V. notissimus extiterit, præstanti-
 „ busque suæ Sanctitudinis exemplis, &
 „ meritis Apostolicum Senatum, Urbem
 „ Romam, atque adeo totam Italiam,
 „ ut vivus illustraverit, & mortuus divi-
 „ no munere gloriosius illustret. De ce-
 „ tero opto S. V. prosperam, & diutur-
 „ nam incolumitatem: meque ipsam Il-
 „ lius gratiis, sanctisque ad Divinam Ma-
 „ jestatem precibus, & Sacrificiis com-
 „ mendo. Dat. Cracoviæ die XX. mensis
 „ Aprilis anno Domini MDCVIII.

Ejusdem Sanctitatis Vestræ

*Obsequentissima Filia
 Constantia Regina Poloniæ.*

Quam-

Quamquam id unum sponte curabat Pontifex Paulus, ne minus ceteris studere Caroli gloriæ crederetur. Vixdum audierat ex Polonia, ornatam celebrato nuper beneficio Annam, e re esse judicavit, ut facti series in legitimas Tabulas referretur; permisitque, ut qui Internuncii sui nomine in eo Regno agebat Franciscus Simonetta Fulginatium Episcopus, re diligenter explorata, eas conficeret. Egit ex voto Franciscus, sive, novis adjectis beneficiorum testificationibus, desiderium cumulatus implevit; cum alia Caroli dona confectis Tabulis adjececit, quæ breviter innuemus.

Constantia ex Mirowiensium familia, Annæ jam sanatæ Soror, Cracoviensi in Urbe degens, & S. Agnetis Parthenoni addicta, æque ac Adrianus Lubowieckius Nobilis ex Skontinko Pago profuisse sibi Caroli patrocinium testati fuere. Illa capta oculis cæcutiebat plane; hic linguâ, verbum efformare non poterat. Una annum; alter plures dies: uterque spem, inani semper Medicorum opera, perdidit. Illa domestico, hic publico testimonio commonitus, ut unam a Carolo opem expectarent, ad facile præsidium confugere. Uterque impetravit ante eandem Aram procumbens: uterque supra naturæ vires id accidisse affirmavit; neuter præter expectationem. Utrinque etiam extitit par grati animi indicium: nam argenteum oculorum Signum Constantia, Adrianus ex argento hominis Simulacrum Aræ præfixit.

Latère aliud beneficium facile poterat propter clientis obscuritatem, si tenebras pati posset Borromei fama. Exeunte anno MDCVI. Marina uxor Joannis, qui prope Cracoviensem Urbem ferrariam exercebat, febris correpta & hydrope, ventris & vultus formam ac lineamenta amiserat. Ad semestrem spatium miseram vitam protraxerat; quo confecto, & ipsam ocyus conficiendam apparebat. Objecta est sanitatis fiducia, auditâ Caroli beneficentiâ; in cuius partem venire cum vellet, ante Ejus imaginem, accedente aliorum ope, silitere

se morituram voluit. Quamquam vivere non recusavit, postquam exturbato penitus ex visceribus morbo, firmiter valens, & ineolumis, stupente circum populo, donum pedibus rediit.

Alia etiam suppetebant in Tabulis illis, quæ testatam Caroli virtutem facerent. Nam & Albertus Krupiella Nepolomeensis cephalalgia quadrimestri, & amplius debilitatus ac fractus: Sophia Ligocka ex Annæ Mirowiensis familia annuâ febris: & Elisabeth Magni in eo Regno Marecalli Uxor odontalgia divinitus, Carolo auspice, ante triumphalem Ejus Aram liberati, uno ore confecti sunt, nihil Medicorum arte inanius, nihil vero tutius Borromei patrocinio fuisse, aut posse exiltere.

CAPUT VIII.

Vestes, & quidquid usui Carolo fuit, summo in honore habentur; & pluribus apposita, mirabiliter sanant.

Communis de B. Cardinalis Sanctitate opinio etiam, cum in terris ageret, eo creverat, ut quæcumque Ipsi fuerant usui, apud omnes maximi fierent, & veluti Sacratio digna custodirentur. Hinc populi obsidere Illius vias: Eidem tacite appropinquare, ut multa consecrarent vestium suarum contactu: conservare religiose seipiones, quos adhibuisset: cubacula, in quibus noctes transigisset, sacra habere; aliquando etiam facere. Hoc Hieronymus Luciagus antea Brixia; postmodum Comes Paulus Camillus de Marlianis Poliani præstitit, Vir & religione sua & nobilitate celeberrimus. Sacram uterque in Ædem convertit eubile, quod Borromeo unius noctis hospitium fuerat: religioni ducens, profanis usibus locum pollui, tanti Viri presentia jam dedicatum. Camillus tamen illustratum pulcherrimis picturis Sacellum hac insuper Inscriptione ornavit:

QUID

QUID MIRARIS SACELLUM EX CUBICULO EFFECTUM?
 P. CAMILLUS MARLIANUS
 ET JULIA MARTINENGA
 OPTIMA ET AMANTISSIMA EJUS UXOR
 REVERENTIÆ CAUSA ERGA B. CAROLUM
 ILLUD COMMUTARUNT NE PROFANUM HABERETUR
 QUOD OLIM TANTUS ANTISTES IN OBEUNDA DIÆCESI
 NOCTURNA COMMORATIONE
 CONSECRAVIT .

Ejusdem existimationis erat custodiri cultros, quibus mensæ assidens utebatur: panis, vestium reliquias, veluti divinum aliquid, & illa etiam, quæ Ipsius Corpus, imaginem, aut sepulcrum contigissent, tamquam certissimam, siquis accidisset, morbi futuram medicinam. Mira videri posset hæc tanta apud suos Caroli opinio, nisi ab Hæreticis ipsis nihilo minorem Viri Sanctitas obtinisset. Inter hos Sigismundus Curtius a S. Gallo in Helvetiis, cum memorati sæpius Fornerii in domo esset, hospitis uxorem vidit versare manu lincum sacculum Caroli sanguine imbutum, quem Augusta Taurinorum rediens Cardinalis, dissecto sibi a Chirurgo pedi supposuerat, & forte in Illius tibialibus repererat mulier, dum hæc assueret. Habendi desiderio captus Sigismundus, visum sacculum enixe postulavit a fœmina: cui cum illa reposuisset: *quid tu, hospes, cum sis, Lutheriane Catholici hominis thesaurum studeas obtinere?* adjecit: summam sibi esse de Carolo opinionem: vidisse se, atque audisse de Eodem adeo mira, ut Sanctorum honoribus sibi colendus videretur: optare aliiquid ad tanti Viri memoriam: felicem se, si rem cam suo cruore infectam habuisset. His voti compos fuit, secumque semper acceptum donum pretiosissimum habuit.

Quidquid ad Carolum spectasse aliquando videbatur, tanto erat in pretio, ut aqua ipsa, quam suis Ille manibus rite consecraverat, summo studio quæreretur, deferretur in remotas Orbis partes, & in Hispaniam usque a Principibus Viris, ut inde opportunum corporibus, animisque remedium haurirent. Plurima autem propter miracula jure, ac merito aquam hu-

jusmodi tanti fuisse pro certo habeo; sed ad historiæ fidem unius commemorationem crediderim satis. Ursulæ de Caballis nobili loco Mediolani natæ filia erat nomine Catharina, cujus caput misera & diuturna porrigine, ut in pueris assolet, intabuerat. Vincebat morbus remedia: abluto demum capite, morbum ipsum hæc aqua vicit.

Neque vero plebejos dumtaxat animos ea religio sollicitabat; Principes etiam quæ Caroli fuerant summo studio consecrabantur, neque minori in pretio habebant: Philippus III. Hispan. Rex cilicii partem sibi a P. Didaco Torrefio Societ. Jesu Mediolano allatam: Margarita ejusdem Uxor Sacerdotalem Ejus Casulam a Federico Card. Borromeo dono missam: Maria Austriaca Margaritæ ipsius Mater indusii partem ab Archipresbytero Mediol. Eccl. post multas preces impetratam. Magnum illud fuit honoris testimonium; cum Emmanuel Sabaudia Dux missum sibi a Federico item Card. Borromeo lineum amicalum, quo Carolus conditus fuerat, Augustæ Taurinorum in Templo Maximo excipere publice voluit coram Internuncio Apostolico, & Civitatis illius Archiepiscopo, Liberis suis omnibus atque Aulæ administris: jus sit eadem in Theca, quâ Sacra Redemptoris nostri Syndon, & S. Mauritii Martyris Thebanæ Legionis Ducis latebant exuvie, sublimem Aræ imponi: Hieronymo Castano tanti muneris latore pretiosissimâ gemmâ donato. Hunc imitata Christierna est Magna Etruriæ Dux. Hæc missam sibi ab eodem alteram ex Pontificalibus Chirothecis, mortuo Carolo detractam, ibidem, ubi publicas legationes, & Principes Viros solebat, excepit coram Familia om-

ni; flexisque genibus ad quartam horæ partem, Liberofque, qui aderant, hortata, ut Carolum sibi in Patronum deligerent, venerandam & osculandam singulis obtulit, & tandem manu propria, pulcherrima in Arcula depositam, in domesticis Sacelli Ara collocavit. Id muneris acceptum adeo fuit Magno Duci Ferdinando, ut & Cardinali ejusdem Authori amplissimas scripto gratias ageret; & Abbati Jo. Baptistæ Befutio latiori inter ceteras grati animi significaciones testaretur: *pluris se illud facere, quam novam Ditioni suæ adjectam Provinciam*. Infinitum esset singulis immorari: illud unice prætercundum non est, maximam fuisse apud Transalpinos Principes hujusmodi donorum æstimationem. Inter ceteros Maximilianus Austriæ Archidux, Rodulphi Augusti frater, Guillelmus Baviaræ Dux, & Austriaci item fratres Archiduces, aliique Germaniæ Proceres, cum Grajaci essent, ab Ecclesiæ Mediolanensis Archipresbytero, qui anno MDCVII. apud ipsos degebat, dissectis ex Caroli indulsio particulis donati, illas adeo gratas habere, ut officiosissimis verbis, quibus se eidem obstrictos tanto beneficio testati sunt, pretiosa dona adjecerint vasa argentea nonnulla. Neque operæ pretium est hoc loci referre, quanti eadem facerent Cardinales,

& reliqui Præsules, quorum in oculis adhuc hærebat Borromei Sanctitas. Marcus Aurelius Grattarola, Oblatorum Sodalitio Præpositus, Cæsari Cardinali Baronio Romæ obtulit adhibitam a Carolo Stolam. Eâ conspectâ, humi procubuit venerandus Vir religiosissimus, iterato pectoris plangore se indignum clamans, qui pretiosum adeo pignus contingeret manu; quare, cum ea religio Baronii animum non desereret, Aurelii ipsius manu, sua in theca reponi Stolam oportuit, quæ deinde a Cæsare accepta, semper illi pretiosissima fuit. Sed unus instar omnium sit Paulus V. Pontifex Maximus, qui linco amiculo (Rochetum appellant) dum in Anagnini Episcopatus collatione Antonium Senecam indueret, intelligens, illud olim Carolo usui fuisse, summa honoris testificatione osculatus est: partem vero indusii, quo S. Cardinalis conditus fuerat, sibi ab eodem Seneca donatam quàm acceptissimam habuit. Tanta amplissimis Principibus immisâ erga Carolum reverentiâ, Deo placuit ostendere, quanti Servus hic suus apud se esset; quod ipsum etiam atque etiam patere voluit, salutifera vi quadam ad depellendum morborum insanabilem genus quodlibet inditâ rebus iis omnibus, quas Ille adhibuisset (α).

Et

(α) Ubique exarsere studia pro impetrandis rebus usu Caroli consecratis. Lego in literis Petri a Valle, cognomento Peregrini, missas hujusmodi Reliquias ad Persarum Regem Abbas I. eo consilio, ut in illo amor erga Orthodoxam Religionem excitaretur. Tantum in Borromei patrocinio collocatum fuit fiducia, ut non videretur desperandum, mutari posse sapiam Regis illius mentem, qui, capta Ormutio, celeberrimo Orientis emporio, Catholicorum res iis in partibus penitus afflixit. Verum præstat audire feliciora, quæ in Sabaudia evenere, postquam illuc delata sunt S. Cardinalis Lypsana, & dono oblata S. Franciscæ Saleis, qui nobile consecravit de Caroli Sanctitate, & beneficentia testimonium, dum pro iis acceptis eucharisticas Cardinali Federico Borromeo literas mitteret. Has ex autographo ipso latine reddo:

*Illustriss. & Reverendiss. Domine mihi
ter colende.*

„ **S**Uavissima fuit mihi Dominationis Tuæ Illustriss.
„ sancta Caritas, qua habere animum peraman-
„ ter voluit memorem mei, indigni plane homi-

„ nis, ejusque amabile adeo specimen exhibere,
„ offerens dono maxime venerandas Reliquias Ma-
„ ximi S. Caroli, quas per Bellicensem Præsulem,
„ eximia virtutis vicum accepi. Imparem certe agen-
„ dis, ut decet, gratiis me esse fateor; unamque
„ observantiæ meæ testificationem esse gratiarum
„ loco arbitror; neque enim ullus suppetit eas agen-
„ di modus, quàm silentio. Ne tamen Dominat.
„ Tuam Illustriss. jucundâ hæc notiâ fraudem,
„ hoc unum dicam: in hisce regionibus, imo per
„ universam Galliam mire, & excellenter diffundi,
„ atque amplificari Gloriam, & Cultum Beatissimi
„ hujus Cardinalis; cum singuli admirentur, atque
„ ex animo colant omni ex parte perfectam Illius
„ Sanctitatem. Hac in urbe præsertim, die Ejus
„ memoriæ sacro, Archiepiscopus Lugdunensis, cum
„ me præsentia suâ dignatus esset, Sermonem ha-
„ buit in Clericorum Regularium S. Pauli Tem-
„ plo, tanta Apostolicæ faciendæ vi, ut omnes
„ ad se raperet ejus orationis suavitas; neque
„ recensere valeam, quo animorum gaudio com-
„ memorari tam Eximia Viri laudes, universi au-
„ dirent. Oblatorum Lypsanotum munere multa
„ jam in agris pluribus miranda patrata sunt;

„ ex

Et primum quidem testimonium dabit Magdalena Doctoris Oævii Bonanici Uxor Ticinensi in Urbe. Annus nondum a Caroli obitu exierat: gravida hæc quintum admodum mensem, cum immaturo ad pariendum tempore, acerbissimis doloribus horas amplius XXIV. extimulatâ alvo, neque fetum edere posset, neque remitteret cruciatus, imo actum jam de illa putarent omnes: fiducia plena alterum ex Caroli tibialibus corpori superposuit. Ejusdem ope implorata, fœminam difficultate nulla pepcrit, quæ ad diem superstes, ad Templum deferri Baptismi causa opportune potuit.

Idem ferme Mediolani accidit, XV. Cal. Augusti triennio post, Clementiæ Aresisæ Prosperi Cribelli Nobilis Mediolanensis, & anno MDXCIII. Clara a Monteregali Jacobi Philippi Calerii Uxoribus. Primam partui proximam exorti utero dolores vehementissime cruciabant; sed transversum corpori fetum emittere non poterat. Vigésimum jam diem periculosissime laborabat, ut ex Medicorum, & obstetricis ipsius judicio, cum nulla matri salutis spes esset, tum nulla puero vitæ indicia. Morbo igitur humanam spem eludent omnem, Clementia confugit ad Carolum, admotoque corpori Ejusdem indulsio, quod Vir domi custodiebat hujusmodi, aliisque curationibus jam probatum, feliciter filium effudit, sed tumore, & livore in capite præsertim, ac gutture decoloratum penitus, ac prope corruptum, ut moriturum in momenta credidisses. Baptismo tamen perfusus infans, & Carolus appellatus, decedente sensim corporis vitio, superfuit. Alteram maturus partus cum præsentissimo vitæ periculo jam octiduum urgebat, & disrupta pluribi ventris cute, pejora matri

minabatur. Oravit Carolum mulier; orantem Carolus audiit. Allatam enim a marito epistolam, Cardinalis manu olim Hieronymo de Arabia Canonico Ordinario scriptam, ubi collo appendit, editus repente puer dolore nullo, & proprio in pallio a Patre ipso exceptus, unâ Caroli manu cælitus obstetricante.

Quamquam ingrati plane esset communicata aliis recordantem, impertita sibi a Carolo præterire. Jacebam egomet (Glusiani verbis utor plane) recurrente plurium annorum morbo; articulorum scilicet doloribus dis cruciatus sub Quintilis exitum anno MDC., & dextera in manu adeo favientibus, ut ipsam obduratam usu patientiam vincerent. Sed fessio mihi invalescens adhuc ingruebat in momenta dolor; & præfenti perditum futuri expectatio conficebat. Deum, Deiparam, & quidquid in Cælis Sanctorum est, ferventissime invocanti, tandem forte fortuna succurrit sacrum illud Cardinalis Palliolum, quod asservabam domi. Quam citissimè afferendum curavi: allatum ægrotæ manui admovi. Eo contactu primum dolor remittere; imo puncto temporis prorsus extingui: manus sentire quidem tridui spatio permeantis humoris fluxum, suum adhuc cursum tenentis; sed nihil pati: certissimum sane opis indicium divinitus allatæ per Palliolum illud pluribus aliis beneficiis, atque inter cetera gravida mulieris sanitate celeberrimum. Hanc enim trium dicrum, totidemque noctium angoribus, partu difficillimo, & certo vitæ periculo solvit, re desperata, applicatum parituræ a Bartholomæo Alchisio Sancti Carpophori Parocho, ex cujus manibus divinum remedium ad nostras pervenit.

Calendis Junii anno insequente Dorothea Joannis Baptistæ de Regibus Ticinensis

„ ex quo facile intelligimus, Dei hoc certe confi-
 „ lium esse, ut dilecti sibi Famuli veneratio hisce
 „ in partibus augeatur, atque efflorescat. Si major
 „ mihi usus, & copia Italicæ Linguæ foret, neque
 „ vererer Dominat. Tux Illustris. auribus permio-
 „ leitus videri, fufius singula persequerer; Verum
 „ hoc etiam decet, me intra observantiæ fines,
 „ quam excellentissimâ dignitati Tux debeo, con-
 „ tineri. Quare humillimo obsequio Sacras deofcu-

„ latus Manus, & veram felicitatem precatus,
 „ finem faciam: eumque me esse testor, qui zter-
 „ num ero

Dominat. T. Illustris. , & Reverendis.

Anneii Frid. Cal. Mart. MDCXVI.

Humillimus & ter devotus Servus
 Franciscus Episcopus Geneve.

nenfis Patricii uxor, cum gravissimâ tene-
retur febrî, & nullis videret salutis suæ re-
mediis subveniri; usa B. Cardinalis tibia-
li, quod ægro corpori superposuit, & nos
alibi meminimus, repente convaluit.

Annus idem crebris aliis curationibus
insignis fuit. Soror Candida de Agudiis
in Mediolanensi S. Praxedis Asceterio tres
supra quinquennium menses desperata, ex
phitisi lecto detinebatur: illud unice, ut
morbum producerent, studentibus Medicis.
Vires ne suppetebant quidem brachio of-
ferendo exploraturis venam: accesserat odor,
veluti ex cadavere, tcterrimus: putrescens
cum carne cutis: postremis autem diebus
convulsi vehementissime nervi, & vox pe-
nitens interclusa, ut omnibus jam demi-
grantis animæ præsidii rite instructa, spem
vitæ nullam reliquam ostenderet. Quid ex-
pectamus? Omnibus in Ejus obitu inten-
tis, sana, vigenisque lecto exsiluit Virgo
III. Cal. Quintil. Caroli enim veste sibi
eo mane imposita, quæ Ludovici Monetæ
beneficio a Borromei obitu in eodem Ascet-
terio conservatur, eaque ægro corpori in
Crucis formam adhibitâ, idem fuit mor-
bum abire omnem, vires restitui, consur-
gere lecto; elataque veste, miræ sanitatis
trophæo, sacram in Ædem convolare, ibi-
que una cum affluentibus ad rei novita-
tem contubernalibus Virginibus gratias
agere Deo, quo Authore, & Carolo, quo
Deprccatore tam mira sibi facta fuerant,
& salutaria.

Novum in eodem Asceterio miracu-
lum eandem vestem celebriorem fecit.
Multos jam annos Soror Beatrix Befana ex
disrupta pectoris vena eam imbecillitatem
contraxerat virium, ut nec moveri posset
adulto jam morbo, neque verbum ullum,
nisi ægre, exprimere. Desertæ ab officiis
Medicorum ineunte Julio, Caroli vestis
Beatrici salutem; Beatricem intermissis mul-
torum annorum intervallo muneribus re-
stituit.

Ad Portam Novam in S. Augustini
Parthenone Mansueta Cribella ex inferiore
Sanctimonialium ordine febrî tabescebat.
Morbi summa erant assiduus ad quadrien-

nium capitis, & stomachi dolor, fractæ pe-
nitens vires, debilitata oculorum acies, &
ipsa demum Medicorum desperatio. Audiit
XII. Cal. Aug., allatum in Monasterium
fuisse alterius ægrotæ beneficio quoddam
Caroli Sudarium; speransque, si admo-
vendi illius copia fieret, nullum exinde malum
fore, testudineo gradu in Sororis cellam
evasit. Ibi Sudario non reperto, chartam
ipsam, qua involutum illud fuerat, pro-
stantem ægro corpori apposuit fiduciæ ple-
na; multisque nuncupatis votis, silentio se
recepit in lectulum, cum jam advespera-
sceret. Decumbentem arctus complexus est
somnia; quo excitata magis postero, &
belle se habens, permanasse ad involu-
crum inditam Sudario divinam vim intellexit.

In Suburbano aliàs memorato pago,
cui Viglentini nomen, Francisca de Cri-
spis, quæ, ut superius innuimus, alio Car-
oli beneficio deinde ornata est, sperare
in posterum facile didicit impetrando.
Vehementissimâ febrî correpta, & morti
proxima, linguæ usu amisso, & cibo per
triduum repudiato, pauca tamen refecta
a Bernardino Borrono Parocho filamenta
ex S. Cardinalis birreto, cujus illa partem
collo appenderat, medicatæ potioni immista
perlubenter ingessit. Dum ea in stomachum
trajiceret, devolutæ velut in puteum situ-
læ, auditus est sonus. Paulo post, dum Ex-
tremæ Unctionis mysteria rite obiret Pa-
rochus, fœtidum, atque uberem ex ea fu-
dorem exhalari animadvertit. Sudoris ef-
fusionem sequuta vox est; jamque implere
responso suo preces Francisca cœperat, dum
cæremonia perageretur. Sacro Oleo mu-
nita, cibum poposcit; imo corpus corri-
pere meditabatur e strato. Parocho vetante,
resedit tamen; sed postridie, cum optime
sibi esset, decumbere noluit, atque solem-
nem exinde diem, III. scilicet Idus Octob.,
accepti beneficii memoriâ consecratum sem-
per habuit.

Insignia èt illa visa sunt, quæ Julæ de
Abdua Ludovico Buschæ Mediol. Patricio
nuptæ, & Ursulæ Saronæ Cassinæ even-
runt. Utraque nobili orta genere; verum
illa laterum & stomachi, hæc coli doloribus

vexata: una cibo per vomitionem egesto, debilis; altera mentis usque impos, medicinæ vim inesse Caroli vestibus cognovere. Nam Julia cum Ejus cilicium supra pectus explicasset; Ursula indumenti partem: adhibitum facile utrique remedium fuit.

Alia tamen complura memorandum effecere annum secundum Seculi XVII., quo postremum hoc Saronæ beneficium celebratum est; nam superiore alterum evenerat anno. Nobile est Mediolani Monasterium S. Marthæ dedicatum, ubi Joanna Franciscæ Mendotia frigidâ pituitâ laborabat in capite, quod sibi identidem diffringi dictitabat. Male affecta pars, tenuissimam etiam veli impatiens, ita rigebat, ut ferventissima quæque admota frigefaceret. Accedebat summa debilitas pedum, hebes luminum acies, cibi capiendi difficultas: quare eam emortuæ loco habebant focinæ Virgines, noctu assidentes lecto, velut ad cadaveris curam excubantes. Ex geminis allatis Caroli crepidis XIV. Cal. Majas, alteram applicaverat capiti in salutis impetrandæ spem erecta, postquam Illius patrocinium imploraverat. Post femihoram crepidam simul, & dolorem removit; sed illam veluti ex igne calidissimam, cum antea capitis sui contactu calidissima quæque frigerent. Eodem die mali ignara surrexit, non beneficii.

Sacer Quadragesimæ tempore futurus Orator Mediolanum venerat P. F. Angelus Cerrus Mediolanensis ex Capuccinorum Ordine: & podagrâ dexterum pedem subeunte, XV. die ante statutum habendis Concionibus tempus, conscius, morbum eum cum gravem esse solere, tum diuturnum, præmonuerat, ut alteri a se concionandi provincia demandaretur. Jacens, & dolore æstuans, optavit prætumido pedi Caroli palliolum imponi. Una nocte illo ter applicato, recitatisque nonnullis precibus, mane postero solutis nervis convaluit; atque ex hoc Borromei munere cum ille sanitatis donum, tum uberrimum animarum fructum Civitas retulit, quæ concionantis deinde vocem audivit.

Ad VIII. ab Urbe nostra lapidem Bolati in pago ægrotaverat ex pleuritide Pauli

Aresii nobilis Civis filia. Medico desperante valetudini, languentem invisit ejus loci Sacris Præpositus Jo. Baptista Samaruga. Summâ spe item, ac reverentiâ Cardinalis birretum puellæ imponit; quæque ardentissima vix accesserat febris, repente dcfervuit; idemque lethiferi morbi initium fuit, & finis.

Fluxerat rheuma in genua, & tibias Cornelie de Grampis Sacræ Deo Virginis in Monasterio S. Mariæ ad Vallum nuncupato; eæque partes humore vitiatæ, glacie veluti contractæ tenebantur adeo, ut assidue dolens Cornelia earum officii destitueretur. Sed gravior accedebat senectutis morbus; cum V. supra LX. numeraret annum. Biennium laboraverat; & instare jam laborandi finis, ætate tam provectâ, credebatur; præsertim cum aliud in mamma jam a VII. supra XL. inveterasset malum. Pridie Cal. Jun. certe finis malorum fuit; verum præter opinionem a morte alius. Scilicet cum Monasterii Antistita S. Caroli palliolo supra pectus, & genua bis effinxisset Crucis signum, mamma sanata primò nullus superfuit dolor; mox permanante in genua salutifero calore, omnes abire morborum reliquias, præter vigentem senectutem, sensit, quæ morbus esse ferme desierat.

Postulat hic locus, ut tertium ex prænunciatis ab imagine Caroli beneficiis, & celebratum in S. Agnetis Monasterio exponamus, ut superius indicavimus. Ibi Clara Franciscæ Decia, malo vexata Dæmone XII. amplius annos, exturbare violentum, & diuturnum hospitem plane desperabat. Gemino tamen, quod ibidem Carolus patraverat, miraculo edocta, adesse præsidium cælitus posse, quinquies recitaturam se singulis in mensem diebus certas preces ad Ejus opem implorandam sponndit. Dum se datâ fide liberaret Virgo, Dæmonem acerbius solito vexantem quidem, sed contententem audivit: *Cogi se ex ipso corpore abire, S. Cardinalis jussu: imo ad diem S. Jo. Baptistæ sacrum penitus ab eâ excessurum.* Bonam fœminam mendacissimi Genii confessio non fefellit. Etenim mane desi-

designatæ diei, dum conscientiæ suæ moderator Sacerdos diras rite pronuaciaret in Dæmonem, invocato ad id Caroli auxilio, cujus imaginem geminis miraculis insignem ab oculos habebat, erumpere ille ex Virginis corpore visus est in immanis Draconis speciem, nigris alis, anguino capite, bifurca, atque ignita lingua, patulo ore, aduncis unguibus, stridore demum horrendo, qui absentes quoque perterrefeceret: pedissequâ adjectâ Lemurum phalange, tamquam comitatu, diversa belluarum, earumque horribilium spectra referente. Concidit Clara mortuæ similis, & sacram in Ædem delata, ad quinque horas jacuit; donec in se reversa, turpi illa obsidione se liberatam agnovit. Sed egressi hostis veltigia miseranda permanserant, ulcera & plagæ, quæ cum intra uterum essent, ab omni medicina remota, pessime illam afficiebant gravissimis non modò læsarum partium, verum etiam pectoris, & capitis doloribus; quare Dæmonum jam potestati erepta, eorum adhuc ignes, & laniatus, viscerumque evulsiones pati sibi videbatur. Interim occulto morbo decumbere: continuos ferme dies atrocissime cruciari: contrahi nervi, & lævum cum nervis erus infra dexteri longitudinem. Annum integrum se invictâ patientiâ, & Borrœi patrociniis spe sustentaverat, cujus opem quotidie obtestabatur. Tandem filamenta quædam ex Caroli indusio decerpta, impigre hausit jusculo immista; quibus stomacho receptis, tanta fuit viscerum perturbatio, ut ex doloris præstantia ejularet desperatissime. Acerbissimi cruciatus impatiens, insignem illam Dæmonum victoriâ Caroli imaginem quæsit. Qua allata, ter Dominica Oratione, & Salutatione Angelica recitatis, precibus simul, & malis finem imposuit, protenso ad alterius æqualitatem erure, sanatis ulceribus, dolore absterfo. Mox publicæ tanto Liberatori gratiæ actæ.

Jo. Baptistam Portam ex Jurisperitorum Collegio gravissimus stomachi oppresserat dolor, & ægritudo, quam febris, vomitus, & nausea miserrime consequuta sunt. Coacto præstantissimorum Medicorum con-

cilio, responsum est, ut de morte cogitaret. Verumtamen de vita potius cogitare tùm cœpit, cùm appositis pectori S. Cardinalis birreto & thorace, nihil in se relidere mali expertus est, præter virium imbecillitatem; qua etiam paulatim depulsa, sibi cum Carolus obstrinxit memoriâ beneficii sempiternâ.

Canturii in Sacrarum Virginum Monasterio Ursulæ Parolinæ ex Parthenonis Synoditis puellis, tertio quoquo, aut quarto die male erat sinistro in crure; cujus cum usum haberet nullum, sedem vertere, implorato aliorum auxilio, oportebat. Ad Cal. Febr. anno MDCIII., vim morbi proximum genu jam occupantem, faceßere penitus jusserunt adstantes Virgines, quæ, impositâ ægro popliti conscriptâ a Carolo epistolâ, Ursulæ valetudinem, sibi gaudium impertivere.

Verùm illud inter cetera præclarum, ac memorabile miraculum, quod Mediolanense S. Catharinæ ad Braydam Monasterium ipsâ Deiparæ, & S. Caroli præsentîâ decoravit. Ex Virginibus inferioris ordinis ibidem lecto detinebatur Apollonia de Ridolphis febris ad decennium consecuta, cum magna brachiorum, crurum, corporis demum insitione, & immani præsertim ad os ventriculi tumore, atque cephalalgia. Quare soluto stomacho, nihil ferre ciborum poterat: hinc rei cujusque subita vomitio, & permanens ex vomitione virium languor. Obscuri admodum mali latebant indicia, nisi tandem patuisset celari in venis malorum omnium artificem Dæmonem. Multa, & magna remedia experta, nihil profecit; unicum profuit tamen: Caroli scilicet thorax, quem se Eidem & Deiparæ commendans, induit pridie SS. Trinitatis festum anno MDCIII. sub vesperum. Tum enim cælesti se urgeri Potentiâ sentiens Dæmon, ferocius infremuit; cumque ad IV. usque noctis horam acerbius solito Virgineum torfisset, tandem spatium ad quietem reliquit. Itaque Apolloniæ in levem somnum dilapsæ, Deipara, & Carolus se per speciem obtulere: Illa quidem cæruleâ pallâ induta, & lilium præferens manu; Hic Pon-

tificiis, & candidis insignibus conspicuus. Ubi stetero propius, Deipara naribus lilium admovit; Cardinalis vero lecto iussit con-
furgere, manuque capiti imposta, subitam Dæmoni fugam indixit: quibus peractis, uterque ex oculis evanere. Experrecta Virgo est; & stuporis plena se non lecto decumbere, sed humi genibus nixam animadvertit, recenti adhuc lilii odore in cellam omnem diffuso; ostio autem, & fenestris, quæ sub vesperum clausæ fuerant, adaper-
tis, atque patentibus. Verum hæc prodigia cum-
mulabat acceptius sanitatis beneficium; hos-
tis enim ex visceribus exarserat: cumque
appetente matutinarum precum tempore,
actura gratias convolasset in Templum, ce-
teræ Virgines testatæ sunt, auditum nocte
illa horrendum Dæmonis fugientis strepi-
tum, & diffusum per conclavia ignoti tu-
multus terrorem. Apollonia exinde animo,
& corpore confirmata, fatebatur, in pretio
sibi morbum fuisse, utpote eam multo va-
lentior, quàm antea, oblata a Carolo sa-
nitas fecerat.

CAPUT IX.

*Caroli Corpus in Sepulcro recognitum
miraculo est. Brevis alia
miraculorum epitome.*

Philippus Archintus Novocomensium,
& Claudius Rangonus Placentinorum
Episcopi, delegatâ sibi a S. Sede Apostolica
provincia inquirendi super vita, & mira-

culis S. Caroli, ut inferius dicemus, post-
quam testes audierunt, S. Cardinalis mor-
tales Exuvias observaturi, post VI. Martii
diem anno MDCVI., ex Pontificis man-
dato, nocte concubia, aperto Eiusdem Se-
pulcro, dissolutum nihil, sed membra om-
nia inter se perfecte conjuncta invenerunt,
multis etiam in partibus integra, molli
adhuc carne, & incorruptâ; licet ex hu-
more in Sepulcri locum permeante, interior
arca ipsa ex plumbo, in qua Corpus condi-
tum erat, itemque altera exterior ex crassis
tabulis compacta, vitium undequaque fe-
cissent; imo, eâ multis in locis perforatâ,
tantum ibi humoris collectum esset, ut sa-
crum illud Cadaver, veluti mersum in
fossa, totum aqua maderet. Mirum erat,
ossa ipsa duorum supra viginti annorum spa-
tio (tamdiu enim ibi delituerant) non esse
consumpta: indumentis partim corruptis,
proximam carni subuculam integriorem
esse: præstante scilicet, ne putresceret, ipsa
corporis vicinitate, per quam corrumpi fa-
cilius debuisset. Illud etiam magnæ admi-
rationis: vestes illas ita vitiatas, & putres,
nihil male olere conjunctas corpori; se-
junctas gravissimi odoris esse (a). Itaque deter-
sore squalore omni, novis indui Cadaver Ponti-
ficiis insignibus, & nobili ex cupressu arcâ
iterum condi; quin etiam sepulcrum ipsum
refici oportuit, vetere exeso jam, & plane
fatiscente.

Subuculæ quod integrum fuit, in partes
divisum: modicum ex ea quid in manus per-
vénit mulieris Mediolanensis honesto loco
natæ,

(a) Vestes, quibus conditus Carolus in sepul-
cro est, magna ex parte, in Philippi Archinti No-
vocomensium Antistitis manus venere, qui eas,
veluti Trophæa, Canturii defixit in magnifico ibi-
dem extracto Templo, auro insuper, & picturis
ornato. Dedicatum illud fuit ab Eodem Episcopo
magna cum celebritate, & causam excitandi docuit
præfixa hac inscriptione:

S. CAROLO

CUJUS INCOMPARABLEM SANCTITATEM
AUCTORITATE APOSTOLICA EXAMINAVIT
QUEMQUE IN SUUM

AC FAMILIÆ ARCHINTORUM
PATRONUM ADOPTAVIT

PHILIPPUS ARCHINTUS EPISCOPUS COMENSIS
AC SUMMI PONTIFICIS ASSISTENS
SACELLUM HOC A FUNDAMENTIS
EXTRUXIT. MDCXVII.

Equidem tam potenti præsidio sustentata Archinto-
rum Gens inter Italos Nobilissima, egregios belli,
pacificæque artibus Viros in lucem prorulit. Ut enim
præteream etiam, quæ hoc seculo testata fuit, Jo-
seph S. R. E. Cardinalis, & Mediolanentium Archi-
episcopi, atque Comitum Caroli laudatam ubique ge-
nitium Prudentiam, & Doctrinam, domesticas tam in-
signis Familiæ dotes: hac ætate nobilissimus extitit clien-
telæ a S. Carolo susceptæ testimonium, quâ pul-
cherrimo, & felicissimo connubii vinculo Botro-
meum Nomen ac dignitas in eandem investita est;
& gemina præterea, tamquam solidæ virtutis instar,
celebrantur illius ornamenta, Albericus Pontificius
in Polonia Internuncius, atque Ludovicus omnibus
Togæ studiis imbutus, in quorum uno Patriæ spes,
in altero sunt collocata felicitæ.

natae, cujus nomen iustis filetur de causis. Maximis hæc veneficiis multos jam annos affecta erat; denique monstruosum quid, cujus dilucidam explanationem honestæ aures refugerent, suis in visceribus ferebat, Dæmonis operâ procreatum, atque adeo horribile, ut nihil unquam simile fuerit auditum: maxima sane, atque incredibili infelicis mulieris vexatione, quam pariter melius fuerit silentio præterire. Mihi quidem rem omnem plenissime edocto, (optima fide dico) ut nihil unquam hujusmodi, neque ex hominum sermone, neque ex librorum lætione accepi; ita horrorem incutit ipsa cogitatio mali omnem humanam opem longe excedentis. Ideo mulier spes suas omnes in Dei misericordia, & Caroli patrocínio, cui quotidie supplicabat, unice collocaverat. Sacræ igitur Suberculæ particulam cum obtinuisset, certa salutis, ore hausit, involutamque exigua ofellâ, in stomachum trajecit. Neque votum fefellit fides: ubi enim cælestis medicina in guttur venit, suffocari primum visa est fœmina; verum ubi illapsa in stomachum est, veneficia solvit omnia, & monstrum ipsum in liquorem, qui eodem temporis articulo abunde ex agro corpore effluxit: muliere quidem perquam debili tum relicta, sed plena lætitiæ, & consolationis. Eadem horæ spatio corporis etiam vires recepit, ipsamque multos jam annos amissam pristini coloris bonitatem. Neque ex die XXIII. Martii MDCVI. usque ad illud, quo hæc Glusianus scribebat, tempus ex impetrata divinitus valetudine quidquam decesserat.

Illud etiam, quod Dariæ Fratæ ad Mediolanense S. Satyri Templum degenti accidit, notam Caroli in Inferos potestatem illustriorem facit. Jamdiu hæc malo Dæmoni in servitutum data, liberari ope humanitus nullâ poterat. Ejus amita, nomine Angela, sudariolum, quo S. Cardinalis contactum fuerat Cadaver, illi imposuit, cui ferendo impar Dæmon, post ingentes editos clamores, *ne se ulterius cruciarent*, rogavit: *abiturum scilicet se, & certum discessionis indicium relictum iri*. Eodem ferme momento semiviva, & pene exanguis concidit adole-

scens; deinde libera surrexit, fracto calceo, dato a Dæmone fugæ signo.

Hæc quidem erepta Dæmoni: Cæcilia Litotti in Bergomeni S. Gratiæ Parthenone Virgo sibi restituta Caroli munere fuit. Jam ex biennio in stultitiam inciderat; adeoque contracta vinculis erat, & fidissimam in custodiam tradita. Implorato Borromei auxilio, votoque pro ejus sanitate a contubernibus nuncupato, ubi Cardinalis purpureum palliolum applicatum est, furere ex templo, & delirare exinde destitit.

Margarita Simonis Spinelli uxor, qui in nostræ Urbis yico agebat, cui Brisæ nomen, Sextili mense anni MDCI. quintum jam diem parturiens, doloribus cruciabatur, & mortuo tandem intra matrem fetu, ipsa etiam mortî proxima erat; cum admoto S. Caroli cilicii fragmento, & fundentibus pro ipsa preces nonnullis, quæ parituræ aderant, mulieribus, puerum tandem ejecit, putrentem adeo, ut non mox inferendus sepulcro, sed inde erutus videretur.

Ex Clericis Regularibus Paulus Tolosa, Bovini Episcopus anno MDCII. mense Octob. Mediolani in Archiepiscopi ædibus detinebatur, assidua febris impeditus, & frequentissimo animi defectu, cum Augustam Taurinorum a Clemente VIII. Apostolici Internuncii nomine insignis mitteretur. Vita prius se defuncturum ratus, quam Legatione fungeretur, se B. Carolo commendavit. Adfuit ægroto Borromeus, lineo amiculo, & palliolo, consueto Cardinalis habitu, conspicuus, ipsa hæc verba locutus: *Non te hic morbus opprimet, sed vexabit diutius. Etenim decet Legationis tuæ initia a doloribus ducere*. Secuta oraculum res est; febris enim nonnisi post XL. diem: quod reliquum a morbo fuit, X. post mensem decessit.

Eodem anno Susanna Jo. Ambrosii Tettamantii filia Carati in Agri Mediolanensis Pago ex arca in caput prolapsa, tanta vi extremum ventrem in ejusdem angulum impegit, ut interiora diffringerentur, continuatâ ex vespere diei VII. Decemb. ad XV. sequentis horam propemodum insanabili sanguinis fluxione. Cum vitâ periculi-

taretur, Patre hortante, vovit, Caroli sepulcrum se adituram pedibus, si tum sibi auxilium præstitisset, & gemini cerei adjectum iri donum. Hæsit ocyus sanguis; & vires, quibus se religione solveret, superfuere.

Doctori Jo. Aloysio Leoni, Novocœmensi in agro, filius fuit, Jo. Jacobus nomine, qui XII. menses natus, variolis, vermicibus, & comitali morbo ægrotavit: adeo autem invaluerat malum, ut in mortis articulo constitueretur. Tandem ab omni lactis ope biduum impeditus, datisque manifestis proximi interitus indiciis, ad X. Martii diem an. MDCIII. extremo istu morbi petitus, in ipso Parentum conspectu animam efflavit, iteratis nequidquam Deo, atque Deiparæ pro salute ipsius votis. Mortuum puerum intuita Mater, suæque jam certa orbitatis, eundem ulnis sublatum ante S. Caroli imaginem reposuit, quæ inter ceteras pictas Tabulas ibi ornamento pendebat, ubi Aloysius studiis operam dabat. Humi supplices ipsa, & Maritus eum quinque Virginitibus filiabus, pleni omnes fiduciæ, simulque in uberes soluti lacrymas, pro infelicis pueri vita S. Cardinalis patrocinium imploraverunt. Ecce tibi puerum miraculo exeuti, veluti e somno expergefatum: mammas ultro appetere, expugere, idem ac ante morbum. Tridui spatium pristina sanitati restitutus, similia nunquam passus in posterum est, tanti miraculi admiratione per viciniam diffusa. Mira hæc; sed illa multo magis fuere, clarissima in puero datæ divinitus indolis indicia: tertium scilicet agentis annum expressa dedicandi se Deo voluntas: voluptates ejusdem omnes, ac ludi, assidua Saeculorum Mytheria obeuntium, laudisque Deo canentium imitatio.

In Bergomensis Regione ad S. Pauli villam Salvatrix Jo. Baptistæ de Panitiis Uxor annum obfessa a Dæmone erat, & tot malis obruta, ut nec liberum esset quiescere, nec agere. Subierat præterea cibi fastidium; quare se habebat pessime, colore omni immutato, & plane flavo. Cum nihil ex profanis sacrisque remediis proficeret, mense Augusto MDCIII. obtinuit, ut Me-

diolanum a Viro duceretur ad Cardinalis sepulcrum, ubi simul ac biduum oravit, tandem voti compos domum rediit, Dæmonis vinculis, malisque reliquis liberata.

Jo. Baptistæ Limidi filia Camilla ex hydrope biennium Mediolani tumido penitus ventre, ac præturgido periculosissime ægrotavit. Summa diligentia omnem illi adhibendam medicinam curaverat Pater, quæ victa omnis a morbo fuit. Tandem Caroli opem obtestatus, vovit, si filia convalesceret, se ejusdem vestes ad Illius sepulcrum missurum dono. Mox Borromei thoracem filia apposuit, quo induta adolescens, e vestigio relevata maxime est, & octidui circiter spatio optime sanata.

Verum hoc anno Seculi XVII. quarto evenerat; quo item ad Cal. Aug. Victoria Festi, religiosæ vitæ institutum Romæ professa in S. Sufannæ Monasterio, adesse sibi Carolum intellexit. Quatuor amplius menses, gravissimo in capite rheumate laboraverat, ex quo magnus dentium dolor, nocturnæ, ac diurnæ quietis impedimentum. Terebrari item sibi, veluti infixis acubus, sine ipsis videbatur; & quemcumque levissimæ licet rei contactum horrebat. Ingravescente ex medicina malo, desperatam salutem commendavit Carolo, certas pollicita in singulos anni unius dies fundendas preces. Eadem dies, quæ voti solvendi initium fuit, finem morbo attulit.

Herculem Peregrum Gluffiani in domo paterna XIV. annos insanabilis sinistro in crure ischias tenuit. Duobus postremis annis ea in parte, mortuâ licet ac ferme depositâ, tantus fuit dolor, ut interdum linqueret animus. Decubuit demum præter morem sæpius, & pessime se haberi fatebatur. Tandem Carolo supplicans, sensit illico melius sibi esse; & spes subiit, fore, ut certam ex Ejus Sepulcro, veluti ex beneficentiæ fonte, salutem hauriret. Equo vectus, huc intra triduum venit: & mense Martio MDCV. grallas, & morbi cogitationem abjecit.

Febri & rheumate, gravi utroque ac mortifero morbo, tenebatur Catharina Saronæ intra Mediolanensis Parœciæ fines, cujus

cujus vetus nomen S. Mariæ ad Portam . III. nonas Novemb. MDCVI. Carolo , cui sacer jam dies instabat , se commendavit enixe , votumque suscepit . Mox ei se conspicuum Cardinalis dedit , & benedixit . Quare eodem die lectum deseruit , Medico ipso testante , tam subitam valetudinem manifesti miraculi esse .

Præsul Antonius Seneca ex Oblatis , postmodum Anagninæ renunciatus Episcopus , jam ad biennium vertigini obnoxius , tandem ita circumactio capite fluctuabat , ut vix quietem aliquam impertiente lecto , in publicum prodire non posset ; nisi gemino utrinque sustentaretur auxilio . Januario mense an. MDCVII. , confirmato cerebro , absterfum est morbi vitium , dum Romæ ex eo graviter decumbens , Caroli miracula de scripto audiret . Atque eo dignior fortasse visus est beneficio , quod votum valetudinis suum moderatus , eam postulaverat , si opportunam sibi atque Ecclesiæ Superi duxissent . Quare noluit S. Cardinalis , alumnus suum ea beneficen-

tia destitui , quam paratam semper , atque expositam ceteri habuissent [a] .

CAPUT ULTIMUM .

Carolus oblatum multorum animæ periculum præsentissimo auxilio depellit .

ANtequam perducatur ad umbilicum Historia , offerunt se in ipso exitu infiniti alii , qui , deprecatore Carolo , vertère in hominum utilitatem , animi morbi . Equidem hæc cum frequentiora visa sunt beneficia , tum etiam multo spendidiora fuere , testante S. Gregorio , (Lib. III. Dialog. Cap. XVII.) *majus esse miraculum , peccatorem convertere , quam carne mortuum suscitare ; in isto enim resuscitatur caro iterum moritura , in illo verò anima in æternum victura .* Verum , cum hoc usaveniat ferme , ut accepti hujusmodi muneris dissimulatio afferat muneris commendationem ; quoniam plurimum pudoris habet , hujus generis auxilii indigentem vi-

(a) Equidem alienum a meo instituto videbitur alia commemorare miracula , quæ post Apotheosim Caroli auxilio evenere , & quorum numerus incredibilis , publica populorum fide testatur certissime extitit . Ignoscet tamen Lector , credo , si unum dumtaxat ex iis eligam , quod propter beneficii magnitudinem dissimulandum omnino non videtur ; cum huic Caroli miraculo debeamus conservatum Ecclesiæ Nobilissimum Ordinis S. Mariæ Visitationis Institutum , a S. Francisco Salecio conditum , & a Ven. Joanna Francisca Fremiot mirifice auctum , atque sustentatum . Scilicet qui S. Cardinalis Joannam vitæ dedit , is eum Ordinem servasse incolumem dicendus est . Rem aperte narrat Antonius Saccarelus in hujus vita Romæ edita MDCCXXXIV. ; & factum eo commemoratione dignius censeo , quo citius Eandem Matronam Beatorum Albo adscriptam venerabimur ; cum superioribus diebus a Benedicto XIV. Summo Pontifice editum de honoribus divinis Eidem deferendis Decretum sit . Saccarelli verba fideliter , & latine , reddo ex Parte II. Historia suæ Cap. XIII. „ Decumbebat Joanna Lugduni anno „ MDCXVIII. , gravissimo ferme oppressa morbo . „ Eam intuens Salecius , illis obrutam doloribus , „ qui proximam mortem fere denunciant , objici „ languentis oculis jusserat Venerandam imaginem „ Christi Redemptoris extincti , atque in Sepulcro „ jacentis : Monebat , ut in illud amoris plenum „ spectaculum oculos attolleret : inspiceret piam il- „ lud , atque amabile exemplar , consolationis , vi- „ rium , & constantiæ suæ fontem : Hortabatur præ- „ terea , ut caput suum Sacræ Crucis pedibus sub- „ jiceret , quò redundantia inde Divini Sanguinis

„ merita posset excipere . Interea , Deo affante , „ Francisco in mentem venit , ut votam S. Carolo „ nuncuparet , & exhalanti jam animam Joannæ „ benedictionem Eiusdem Reliquiis impertiretur . „ Utrumque perfecerat ; cum illa , novo quodam „ diffuso per venas calore recreata , redire divinitus „ vitam , & vires intellexit . Quare statim reclusis „ ab eadem oculis , atque ingenti emissio suspirio , „ credidere ignari miraculi circumstantes , efflari „ animam , cum liberius spiritum profaret . Revera „ conversa mox ad Episcopum Joanna , non moriar , „ ait , dilecte mihi Pater : non moriar . Cui ille : neuti- „ quam morieris , Filia , nequaquam : æternum Deo miseran- „ te , victura . Hic , illa reposuit , hic vitam ; reddita enim „ salus fuit ; & optime est mihi , Deo Authore , & Ca- „ rolo impetrante . Tam celer , & testata mortis in- „ stantis in vitam certam commutatio , admiratio- „ nem primò omnium , mox gaudium , ultimo gra- „ tum animum in Salecio , & Virginibus , quæ ade- „ rant , exciravit . Hæc omnes lætitia gestientes , in- „ termisissis precibus , quas pro felici vitæ exitu eò us- „ que fuderant , egère Deo pro vita restituta im- „ mortales gratias . Apparebit scilicet in ejus vitæ „ beneficio Ordinis universi conservata salus , resti- „ tutum suæ disciplinæ magisterium , auctus in ea „ meritorum cumulus , amplificata demum Dei glo- „ ria . Tantum hoc Caroli donum maxime com- „ mendavit , quòd nullus eam ægrotationem con- „ secutus est languor , aut diuturna virium imbeci- „ litas , quæ semper antea ejus morbos solebat „ excipere . Nam , cum *Dei perfecta sit opera* , non- „ nisi præter ordinem , & perfecta sanitas consequi „ Divinum munus debuerat .

videri : idcirco superfedebam ea narrare , quæ aut palam edere non decet , aut permolesta esse Caroli clientibus possent . Aliquot tamen evolvam , quæ citra offensionem in Historiam illata , atque ex certis testimoniis deprompta , amoris summi laudem Borromeo adjungent , neque ullius existimationem imminuent .

Ex præclaro , & celeberrimo Vicecomitum Genere orta , Paula Jo. Baptistæ filia , Hermetis Soror , Pomponio deinde Cusano Augustini Cardinalis fratri nupta , in ipso ætatis flore extincto Marito , humanæ pertæsa felicitatis , & divinæ appetens , inire cum eo Sponso nuptias optavit , cujus thalamum ingressa , *Dilectum teneret , quem nunquam dimitteret* . Quo Illum amabat impensius , sequi etiam durius statuerat ; quamobrem , cum *Deo adherere* concupisceret , ire per Eiusdem vestigia meditabatur , & austeriora Capuccinarum Sanctimonialium instituta profiteri . Neque defuerat hortator , & dux , quamdiu vixit , Borromeus ; cujus arbitrio cum se moderandam Paula permisisset , tertio post Conjugis obitum mense pervium sibi S. Præxedis Monasterium fecit , in quo Sacris eandem vestibus induit , deinde ad præscriptum tempus rite jurantem in leges Claustris addixit , & mutato nomine , Franciscam appellavit . Celebrior illa fuit hoc nomine , quod Sanctitatis fama , egregia virtus , & nobilis Asceterii administratio immortalitati commendavit . Carolo extincto , & sibi relicta Francisca , adeo infirmâ utebatur valetudine , ut Monasterii leges sequi per imbecillitatem non liceret . Gravius hoc certe videbatur malum ; id enim peculiare solidæ virtutis est , ut moleste ferat molestiis privari : neque abnuebat corpus opprimi , sed dolebat , corporis commodis servire necessario animum , qui molliorem vitæ rationem extra ordinem infirmis concessam inire invitus cogebatur . Itaque , dum anceps illam distraheret cogitatio , ut aut instituta , aut valetudinis curam omitteret , pugnamque hujusmodi intestinam vehementiorem faceret objectus ab Inferis terror ; nocte

quadam oblata in somnis est Caroli species . Visus Ille est Pontificalibus velatus insignibus aliorum subsequendum Sanctorum præire agmen . Cumque adstitisset coram , ad Franciscam conversus dicere : *Merere in exultatione placet ? Serere prius in lacrymis decet , atque hæc certe exemplum dabit* . Simul digitum in pone sequentem Sanctam Virginem intendit , quam ex quibusdam indicibus Theclam esse illa intellexit : Mox ex oculis omnia evanuerunt . Excitata Francisca , & cumulata insolito gaudio , geminum se comperit eo ostento beneficium accepisse . Etenim primò infixæ est altius menti cogitatio , quam Deus olim injecerat : viam scilicet , qua ad gloriam ducimur , per Christi Crucem muniri , neque spinoso hæerere capiti membra delicata posse . Hinc virium imbecillitatem , & curas mitigavit omnes insita divinitus consolatio . Secundò novum doloris genus experta est in ipsa rerum suavitate collocatum . Nam fatebatur exinde , nihil sibi jucundum videri , quod commodi causa juberetur accipere ; imo lautiores ipsos cibos , qui præter ordinem apponebantur , omnino desipere . Sic Carolus , in unum tempus geminato beneficio , infirmitati Franciscæ consuluit , & Sanctitati ; cum suavitatem doloribus aspergeret , dolorem suavitati adjungeret .

Verum hæc salutaris Caroli pietas visa est , qua non minus salubrior alibi terror fuit . Quadriennio post Caroli obitum , in conclavi intimo vacabat precibus Mediolanensis Nobilis , & pius Adolescens , Sanctique Cardinalis apprime studiosus . Forte famula ex domesticis in idem conclave advenerat , quæ sui muneris erant præstitura . Arsit ad ejus conspectum insolens periculi Juvenis : urente hinc scæminæ specie , inde Dæmone subdente faces , cum æstum jam ferre non posset , victum se fatebatur in campo stans , qui ex arena cedens vicisset . Itaque interruptis precibus , atque ad visam formam adhinniens , dum suum , & famulæ pudorem videretur profigaturus , improvise supervenit conspicuus utriusque servator Carolus . Eadem ,

dem, quæ viventis, frons erat, sed multo contractior, ac terribior. Injunctus repente pudor, & terror æstuantis animi flammam oppreſſit. Ad ſe rediit adoleſcens, egitque Borromeo gratias, quòd ex cælis adveniens, obſtitiffet, quominus jam in inferos præcipitem Dæmon penitus impelleret.

Quamquam nec dedignatus eſt Carolus jacentes etiam, & perditos erigere. Quinquageſimum ætatis annum numerabat hac in Urbe degens Civis, qui vix integrum primum decennium ab impura libidinis labe vixerat, non continentia laude, ſed luxuria ignoratione innocens. Nam, poſtquam venenatum voluptatis muſum deguſtaverat undennis puer, reſpuerat nunquam, & tamquam Circeo hauſto poculo, belliarum more immenſam libidinem in omne voluptatis genus effuderat. Ubi vero hominis cogitationes induit, ſuperante rationem cupiditate, videbat meliora, & probabat; ſequi tamen deteriora pergebat. Vita melioris ſuſcepta inſtituta, voluntaria corporis ſupplicia, adjuncta etiam optimorum Sacerdotum opera effecerant, ut inveteratam conſuetudinem odiſſet, non tamen omitteret. Uni Carolo reſervabatur continentia donum, qui ea de cælis fanare vulnera ſtatuerat, quibus hic degens medicam manum appoſuiſſet libentiſſime. Dictum miſero fuit, ut Illius patrocinium imploraret. Oravit fiducia plenus, exoravit ſtatim; imo expectatione cumulatiſſe beneficium fuit, cum non vires dumtaxat ad pugnam ſibi ſuppeditatas fateretur, ſed domesticum præterea hoſtem veluti exturbatum ex animo: & ipſemet ingenue diceret, *objecta libidinis occaſione, vigere ſe ſtipiti ſimilem aut trunco*. Addebat ultimo, ſe vehementius Ejus auxilio ad ſanctitatem confirmatum, inflammatumque ad auſtera ineunda vita ſtudia, quibus ſuſceptas animi maculas deleret omnino.

Salodii, celebri ad Benaci Lacus oram Oppido, Virum ab honeſta ſtirpis ſuæ conditione moribus degenerem accepimus, qui fœde in ſorti domeſtici complexibus contabuerat. Urgebant hinc monitis ami-

ci, & confanguinei, inde pœnarum metu Sacri Judices; ſed ſuo profundius hærens in luto totis corporis veltigiis fordide volutabatur. Præſentiſſimum animæ periculum, in quo miſere verfabatur Pater, ſolicitam habebat religioſam filiam, quæ cum amorem continentia hæuiffet ex S. Urfule Sodalitii diſciplina, tantas Parentis fordes pati non poterat. Cum libera vocis officium ille reſpueret auribus, hæc in Carolo patronum habuit, qui vota facile exaudiret. Flens ante Ejus imaginem rogabat, ut meliorem mentem Genitori daret. Neque diutius popoſcit, cum tam juſta peteret. Præter opinionem omnium ſponte alter mutavit conſilium, ſcortum eliminavit domo, vivere calligatus, atque ex Chriſtiani hominis Legibus cœpit, perfeveravit, filia demum pietatem vitæ continentia conſolatus eſt.

Sed tegendum ſilentio eſt Patriæ nomen, quam fortita eſt impuriſſima quædam ſcœmina, ne ullibi hujusmodi monſtrum dicatur extitiſſe. Hæc eo cupiditatis effrenata eruperat, ut pati a Dæmone ſturprum non recuſaret. Plures annos tenuit execrandum commercium: illo animæ damnum poſtulante, hac immenſam corporis voluptatem. Tandem emergere ex vado illo periculoſiſſimo conata, rem eſſe cum potentiore, quam putaverat, hoſte cognovit. Prædam nolebat e manibus elabi obſcœnus amator; ſive, ut verius dicam, pœnam hanc juſtiſſimam a Supremo ſcelerum vindice ſcœmina retulerat, ut, cum ſe tot expedire laqueis tentaret, fruſtra vellet; nam fruſtra eam Deus excitaverat, cum ipſa nollet. Itaque quo ſe verteret infelix? Deſperaverat plane animæ ſaluti, niſi ſperare omnia Carolus juberet. Votis, precibus, lacrymis tanti Defenſoris auxilium diu poſtulavit infeliciffima, & ipſa auxilii tarditas commendavit auxilium. Nam primum cunctando Carolus docuit, quantum indigna favore eſſet: Deinde, expulſo penitus hoſte, favorem ſuum a nemine fruſtra deſiderari. Sane utrumque illa probe intellexit; nam Ejus præſidio ab impuri Lenonis amplexibus diſtracta, per-

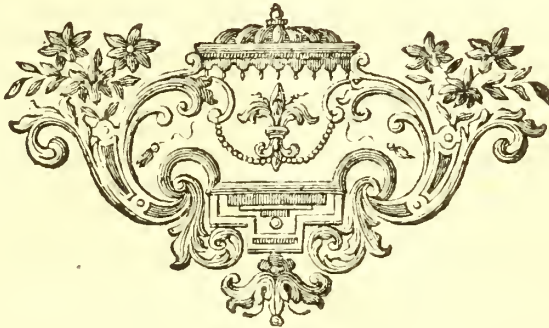
perdere in posterum tam opportunam sibi beneficentiam abutendo noluit.

Plura alia hujusmodi suppeterent partim multorum confessione comperta, partim publicâ testificatione celebrata. Alii enim, invocato Caroli nomine, aut penes se custoditâ cilicii sui parte, impuris se cogitationibus liberatos: alii unam Borromei memoriam profuisse sibi ad retinenda pietatis, & religionis instituta aperte pronuntiaverunt. Quotus verò quisque est, qui haurtam a Borromeo vivente disciplinam abjecit, cum ipsa Magistri Sanctitas eam in hominum animis altius quotidie defigat? Adde miraculorum copiam, quæ mirum in modum ad Sanctitatem universos inflammat, cum nullum corporibus oblatum ab Eo beneficium, soleat unquam ab animarum utilitate esse sejunctum. Quapropter in hoc plurimi consentiunt, a vivente in terris æque, ac in Cælis S. Cardinali pari amoris significatione *respici ac dirigi Vineam istam, quam Ejus dextera plantavit.*

Coronidis loco liceat mihi impositam hætenus personam deponere, & Glusiani

verbis non minus, quàm meis Historiam hanc claudere. Equidem doleo, styli, & ingenii mei tenuitate imminutam tot præclare factorum, & Caroli ipsius dignitatem. Multum scilicet detractum est splendoris scribendo, quem Ille semper agendo præ se tulit; quare in bono jam collocatam lumine rerum feriem rudi imagine deformanti quis ignoscat? Ille tamen ignoscat, spero, cujus causa onus hoc libens suscepi. Tu unus Carole ille es, quo auspice, cum omnia hætenus vitæ meæ studia transfegerim, eorum fructum, siquis fuit, repetere a me jure veluti debebas tuo. Neque enim apud exteros inire ingenii famam, sed apud Parentem Optimum officii memor esse volui. Quare traduci per ora hominum non recuso, dummodo in publicis sermonibus Tuum nomen cum laude versetur. Facilius scilicet est consilii mei exitum displicere, quam consilium ipsum. Hoc unum supplex oro, obtestorque, ut disciplinæ tuæ Sanctissimæ leges sequi, Te adjutore, valeam; iisque Institutori maximo vinculis semper hære, quibus me susceptæ vitæ rationes obstringunt.

LIBRI SECUNDI ET ULTIMI FINIS.

D I A R I U M

ACTIONUM OMNIUM, IN QUIBUS

PASTORALIS

S. CAROLI

CURA VERSABATUR.

PER HEBDOMADAM.

FERIA II.

Congregatio super rebus ad SS.
Inquisitionis Tribunal spectantibus.
Congregatio Curiae Archiepiscopalis.
Conventus pro Metropolitanae Fabricae, & Basilicae rebus.

FERIA III.

Congregatio de disciplina Cleri, & Populi.
Alia item de institutis, & disciplina Monialium.

FERIA IV.

Congregatio de sacra Seminarii, & Collegiorum administratione.
Concio habenda in S. Sepulcri Templo.
Congregatio de Tribunali.

FERIA V.

Congregatio super rei Seminarientis profanae administratione.
Conventus Pœnitentiariorum.

FERIA VI.

Congregatio pro recte administrandis Collegii Helvetici redditibus.
Sermo habendus in Oratorio S. Sepulcri.

SABBATO.

Conventus pro Hospitali *Pietatis* Aede.

DOMINICA DIE.

Sacra, & preces stans horis in Oede Basilicae Maximae cum Canonice obeunda.

QUOTIDIE.

Audiendi mane, & pomeridianis horis, quicumque ad colloquendum accesserint.

IN MENSES SINGULOS.

Congregatio Parochorum, & Sacerdotum in singulis Urbis Regionibus, & Dioeceseos Plebibus.

Congregatio de Ritibus bis in mensem.

Visitatio Archiepiscopalis Familiae.

Congregatio pro Nobilium Collegio.

Congregatio pro Mendicorum Xenodochio.

Concilium Oblatorum in S. Sepulcri, & in quatuor Dioeceseos Conventibus.

Congregatio de studiis literariis Cleri universi.

Congregatio Virorum electorum pro extinguendis diffidiis.

Congregatio super bonorum Ecclesiasticorum conservatione.

Congregatio Patrum-familias de modo bene, & sancte regendae Familiae.

PER ANNUM.

MENSE JANUARIO.

Pontificalia ter celebranda cum Vesperis: scilicet diebus Dominicae Circumcisioni, & Epiphaniae, atque S. Sebastiano sacris.
Congregatio de Cleri disciplina, praeparans conventum totius Cleri.

Con-

Congregatio ipsa Cleri ex Decreto XVII. Synodi IV. per primam Jan. hebdomadam habenda, & sic in dies divisa: scilicet

Postrid. Cal. Jan.

Conventus Collegii, & Cleri Basilicæ Metropolitanæ, in quo Sermo habetur ab Archiepiscopo. Ibidem expenduntur res ad Dei cultum pertinentes: agitur scilicet de recitatione Sacerdotalium precum, de fervendis Legibus, & Institutis Collegii in Odeo, de studiis literarum, de spiritualibus conventibus, de disciplinæ Ecclesiasticæ observantia.

III. Non. Jan.

Conveniunt Urbana Canonicorum Collegia. Ad eos habetur Sermo, & singula peraguntur, quæ cum Metropolitanano.

Prid. Non.

Cœtus Parochorum Urbis pari ritu, & forma. Præterea inquiritur de administratione Sacramentorum, & animarum cura.

Nonis.

Cœtus Sacerdotum, addito Sermone, & examine rerum ad eosdem spectantium.

Postrid. Non.

Congregantur Clerici inferioris Ordinis, iisdem servatis.

Secunda Januarii hebdomada.

Convocantur Confessarii etiam ex Regularibus, & Concione ad omnes habita, de ipsorum munere, & conditione instituitur quæstio.

Congregatio Jurisperitorum Palatinorum Equitum in ipsorum Collegio: Synaxis ibidem, & Concio.

Conventus Medicorum in S. Sepulcri Æde: Synaxis item habetur, & Sermo.

In Metropolitanæ Basilicæ Confessione congregantur utriusque Fori Causidici; itemque Synaxis celebratur, Concione adjecta.

Secretus Parochorum electorum Cœtus ad inquirendum de Cleri disciplina, & Legum cultu. Hujusmodi autem Cœtus quater habetur in annos singulos.

Visitatio Curie Fori Ecclesiastici.

FEBRUARIO.

Congregatio pro moderandis Legatis piis, si res postulet; iisque exequendis.

Benedictio cereorum die Purificatæ Deiparæ sacro.

Congregatio prævia ad Vicariorum conventum ex Diœcesi, in qua præsertim de futura Synodo, & rebus a Vicariis exquirendis agitur.

Ipsa Vicariorum Congregatio ex Decreto Synodi IV. in Fer. III. hebdomadæ Septuagesimæ præcedentis indicta. In hac Vicarii de statu Diœceseos referunt, remedia postulant, ut Synodi habendæ decretis in rem consulatur.

Visitatio Congregationis Oblatorum S. Ambrosii.

Septuagesimæ hebdomada.

Supplicatio Cleri, & Populi ad septem Stationales Basilicas, quæ per hebdomadam quotidie fit a Civibus in suam Regionem stato die divisis.

Oratoria in S. Sepulcri Templo, in quibus, dempto Sabbato, sermo quotidie habetur ab Archiepiscopo.

Hebdomada Sexagesimæ.

Synaxis Populi in sex Regiones divisi pro dierum hebdomadæ numero. Quotidie post Synaxim habetur ad Populum Oratio.

Oratoria item in S. Sepulcri Æde, ut superiore hebdomada.

Exercitationes sacræ indictæ in Collegiatis Ecclesiis, & Parœciis ad populum a profanis spectaculis avertendum.

Per Quinquagesimæ hebdomadam.

In Basilica Maxima Civium Synaxis die Dominico.

Sequentibus feriis aliæ item Synaxes certis locis, & diebus præstitutæ.

Oratoria in S. Sepulcri eodem ordine, quo superioribus hebdomadis.

Fer. IV. Populi Supplicatio ad S. Mariæ Gratiarum Ædem: itemque Archiepiscopi Oratio de modo procedendi, & supplicandi in Stationalibus Templis.

Prima Quadragesimæ Dominica die Pontificali Ritu habendæ Vesperæ.

Quæstio de moribus, & scientia eorum, qui initiandi Sacris Ministeriis sunt.

Concilio ad hos habetur ab Archiepiscopo.

Inauguratio Cleri.

MARTIO.

Lustratio Parthenonum, & Sodalitatum, in quibus Fœminæ congregantur.

Altera per Quadragesimam Sacerdotum initiatio, præhabitis examiue, & oratione, ut supra.

Quotidie audiendæ Quadragesimali tempore sacræ Orationes, & sæpe habendæ.

APRILI.

Visendi captivi in Archiepiscopi carceribus. Benedictio Palmarum.

Fer. V., & Sabbato in *Authentica*, seu Hebdomada majore Pontificalia obeunda.

Confecratio Fontis, & Chrismatis.

Inauguratio Cleri, præhabitis de more Sermonc, & examine.

Paschali die Pontificalia celebranda.

Fer. II. post Paschale Octiduum, conveniunt Præfecti Regionum Urbis, & Vicarii Plebium ex decreto Synodi IV. ad comparandam habendæ Synodi materiem.

Congregatio de Legatis Piis, ut, quod opportunum iis erit, in Synodo fanciatur.

Lustratio Seminariorum, atque Helvetici Collegii, in qua diligenter in Alumnorum studia, & mores inquiritur.

III. Feria post Paschale Octiduum Congregatio, in qua digeruntur, & ordinantur per feriem futuræ Synodi actiones.

MAJO.

Tribus ante Synodum diebus Documenta, & Scripta inspiciuntur, coacto per totidem dies Conventu. Decreta condenda examinantur, & alia in Synodum accommodata expediuntur.

Congregantur die Synodum antecedente Vicarii Plebium. Tum studiose de statu, & conditione Diœceseos inquiritur, & de corroborandis institutis agitur.

Synodus ipsa Diœcesana habetur sequente triduo. Quotidie verba ad Clerum congregatum facit Archiepiscopus, ad ea orationem flectens, quæ in rem maxime faciunt.

Diebus Dominicæ Crucis Inventioni, & Christi Ascensioni dedicatis Pontificali ritu Sacra habentur.

V. Non. Majas, elato Sacro Dominicæ Crucis Clavo, supplicabundus cum Clero, &

Populo Archiepiscopus ad S. Sepulcri procedit.

JUNIO.

Plures Conventus habentur ante instituentiam Diœceseos lustrationem.

Destinantur in sex Diœceseos Regiones Visitatores eandem obituri.

Pentecostes diebus.

Confecratio Fontis Baptifimalis.

Celebrantur Sacra Pontificali ritu Pentecostes die, atque antecedente.

Biduo sequente, præstitutis in Urbis Regionibus Templis, ibi Sacro Chrismate muniuntur Cives, & Archiepiscopi Sermonem audiunt.

Inaugurandorum Clericorum examen, delectus, atque ad eosdem sermo. Ipsa demum inauguratio.

Pontificalia die SS. Corpori Christi dedicatâ: itemque solemniss Supplicatio.

Cogitur generale Oblatorum S. Ambrosii Concilium.

Convenit universus Urbanus Clerus; quo in conventu rite omnia peraguntur, quæ superius ad mensem Januar. indicavimus.

Rogationum Triduanarum tempore a Clero habetur supplicatio ad designatas Ecclesias quotidie cum Archiepiscopo, cujus item est quotidie sermonem habere.

Sacra Pontificalia cum Vesperis habentur diebus SS. Protasio, & Gervasio, S. Jo. Baptistæ, & SS. Petro, & Paulo dedicatis.

Designatam Diœceseos partem præfens Archiepiscopus lustrat, suamque item destinatam eodem tempore obeunt Visitatores.

QUINTILI.

Singulæ Diœceseos partes per Archiepiscopum, & Visitatores diligenter lustrantur.

Postrid. Cal. Solemni Supplicatione cum Clero ad VII. Stationales Basilicas ab Archiepiscopo, si adit, proceditur.

Pontificalia cum Vesperis habentur, recurrente SS. Martyrum Nazarii, & Celsi solemnitate.

SEXTILI.

In Diœceseos lustrationem strenue incumbitur.

Pontificalia, & solemniss Supplicatio habentur,

tur, dum S. Laurentio sacra dies incidit. Eadem celebrantur die Assumptæ in Cælos Deiparæ consecrato.

SEPTEMBRI.

In Seminariensium, & Helvetiorum Alumnorum mores & studia, præhabito examine, inquiritur.

Idem ferme præstat in Nobilium Adolescentium Collegio.

Bis habentur Pontificalia, recurrentibus scil. Deiparæ Natali die, & S. Theclæ festo.

Sermo ad initiandos Clericos, antehabitis quæstione, & delectu.

Ipsorum inauguratio, ut fert Autumnalis temporis ratio.

OCTOBRI.

Cleri universi status recognoscitur.

Congregatio generalis de Cleri studiis. In ea indicatur, quidquid in sequentem annum prælegendum est Clero. Ordine recitantur eorum nomina, qui excipere lectionem debent: sive audiendus in Collegiis Canonicorum Theologus sit, sive in Braydensi Gymnasio Lector.

NOVEMBRI.

Pontificalia de more, cum celebratur Sanctorum Omnium Solemnitas.

III. Nonas Oratio ab Archiepiscopo habetur ad Senatam, & Magistratus.

Lustrantur Urbana Tempia, Xenodochia, & Pia Loca.

Congregatio Urbani Cleri, eadem porro, quæ mense Januario.

DECEMBRI.

Urbis Lustratio, donec perfecta sit, hunc etiam mensem tenet.

Pontificalia ter celebrantur: videlicet dedicatis diebus S. Ambrosio, Christi Domini Nativitati, & S. Stephano Protomartyri.

PER ANNUM EXTRA ORDINEM.

Consecrationes Episcoporum, Abbatum, vel Antistitarum.

Inaugurationes Sacerdotum, Pontifice indulgente.

Consecrationes Sacrarum Ædium, Altarium, Calicum, & Æris Campani.

Sanctimonialia sacris vestibus induendæ, aut Religiosis Familiis addicendæ.

Expiationes Vasorum, Vestiumque Sacrarum, Signorum S. Crucis, & Imaginum.

Benedictio Armorum, Signorumque militarium.

Nobiles Equestri Torque ornandi auctoritate Apostolica.

Decorandi Laurea ex Pontificia facultate Seminarienses, & Helvetici Alumni.

Plures habendæ Supplicationes de more, vel præter consuetudinem ad Divinam opem in calamitatibus implorandam. Item Supplicatio SS. Rosarii primâ quaque, & SS. Sacramenti tertiâ recurrente in menses Dominicâ die.

Frequentissimæ Conciones, VI. præsertim FERIA de Dominica Passione.

Frequens item Synaxis habenda præcipue in Collegiis, Parthenonibus, & piis Marium, Fœminarumque Sodalitatibus.

Congregationes Scholarum Doctrinæ Christianæ.

LUSTRATIONUM ORDO.

Hyeme Urbs lustranda.

Vere Monialium Claustra.

Ætate Diœcesis.

Autumno Seminaria, & Collegia.

Tertio quoque anno cogendum ex Provincia Concilium; itemque plures præviæ habendæ Consultationes.

SYNOPSIS EORUM,

QUÆ GESTA SUNT,

UT IN SANCTORUM NUMERUM

B. CAROLUS

REFERRETUR.

Beati Caroli Borromei Cardinalis, & Mediolanensium Archiepiscopi virtutes ubique terrarum, qua late patet Christiana Religio, cum fama celebraret, & majora in dies Eiusdem patrocinio divinitus fierent: Oblatis Sancti Ambrosii, quorum Congregationis Carolus ipse author fuerat, cum multis de causis, tum ne tot rerum egregie gestarum, virtutum, & miraculorum memoria, deservescente hominum sermone, interiret, visum est, quidquid de Parente optimo per ora hominum jactabatur, publicarum tabularum fidei committi, & probatum communibus, legitimis etiam iudiciis confirmari. Igitur IV. Calendas Martii MDCI. datæ supplices literæ Bartholomæo Georgio Mediolani agenti Vicario Federici Borromei Archiepiscopi nomine in hæc verba: „ Ut dignaretur decernere, „ quod super Ipsius Illustrissimi, ac Reverendissimi Cardinalis vita, moribus, gestis, concursu ad Sepulcrum, voce, fama, „ gratiis, ac miraculis omnes opportuna „ testificationes, & probationes publicæ, „ & authenticæ, tam jure Ordinario, quam „ omni alio meliori modo, & tam ad æternam rei memoriam, quam ad omnem „ alium bonum finem, & effectum reciperentur. “ Annuit Georgius iustissimis precibus, & ne quid in re tam gravi temere fieret, peritissimos Theologiæ, & Canonum viros in consilium advocavit, quorum opera, & sedulitate triginta supra trecentos juratis testibus auditis, perfecta res est. Hæc dum Mediolani agerentur, similis cura, ac labor eadem de causa plures alias

Provincias, ac Regiones exercuit: ac præcipuè Civitates Ticinum, Cremonam, Placentiam, Bononiam, Pisas. Verum, dum facta cognoscerentur, nova quotidie fiebant, quæ Caroli vim, & numen apertius declararent, & tacitis veluti vocibus undique ex Italia, ac Regionibus aliis Transalpinis infinitas prope gentes ad Ejus Tumulum arcesserent. Hinc fieri liberior in dies hominum religio: accedere turmatim supplices ad Caroli Sepulcrum, accendere cereos, lampades, piætas tabellas, argentea signa, & cerea voti compotes offerre. Hæc cum admiraretur, commota universa civitas est, habuitque miraculi loco hanc ipsam tam ardentem in unius Hominis gloriam populorum conspirationem. Igitur rata se Divinitus commonescieri, ut, omni abjecta mora, Pastorem Optimum in Sanctorum numerum cooptandum curaret, in id incubuit. Quare ineunte Majo MDCII. habita Diocesana Synodo, Congregato Clero placuit, facultate ab Illustrissimo Cardinali Archiepiscopo concessa, Oratores Romam mitti ad Pontificem Maximum Clementem VIII., qui Sanctorum honores Carolo postularent. Et, quoniam expeditius per paucos res geruntur, sex ex Cleri Primoribus libera procuratione summæ rerum præpositi sunt, quorum autoritate Oratores jussi tres: Octavianus Abbiatus de Foreriis Metropolitanus Collegii Archipresbyter, Joannes Petrus Barchius ex Canonicis Sancti Ambrosii Majoris, Hieronymus de Septara Archipresbyter Madoëtiæ. Cleri Consilium imitata Civitas est, quæ per delectos Procuratores eundem numerum Oratorum ex suis ordinibus decrevit: Joannem Baptistam Casti-

stitionum ex Jurisperitorum Palatinorum Collegio eo tempore annonæ Præfectum, & Comites Octavium Vicecomitem, & Joannem Baptistam Serbellonum. Mense Januario MDCIV. Legati Romam profecti sunt comitatu ex Civitatis, Causæ, atque Honorum ipsorum dignitate sane splendidissimo: quique publica Civitatis Legatione fungebantur, secretò Pridie Non. Februarii; qui Cleri nomine orabant, unis adhibitis colloquiis arbitris Paulo Camillo Sfondrato, Flaminio Plato, & Alphonso Vicecomite Cardinalibus Mediolanensibus, VII. Id. ejusdem mensis privatim Pontificiæ aures patuere; quo item tempore Marcus Aurelius Grattarola Oblatorum Sancti Ambrosii Sodalitio Præpositus acta Caroli legitimis libellis descripta offerebat. Quæ Mediolanensium studio pondus adderent, Principum Virorum postulata non desuerunt. Idem petebant Philippus III. Hispan. Rex, Carolus Emmanuel Sabaudia Dux, Ranucius Farnesius Parmæ, Helvetia omnis, quæ Catholica est. His accedebant preces Curatorum Fabricæ Templi Maximi Mediolani, & Congregationis Oblatorum Sancti Ambrosii. Æquissima postulantes Pontifex benignissime excepit, remque omnem ad Sacrorum Rituum Congregationem rejecit, quæ, omnibus bene perpensis, Pontificem docuit, causam hujusmodi ad S. R. Rotæ Auditores posse referri, ut rite, atque ex editis procederet. Delegit igitur Pontifex ex Auditoribus Franciscum Peniam ejus Collegii Decanum, Joannem Garziam Mellinum, & Alexandrum Littam: quibus animadvertentibus, non esse ex Apostolicæ Sedis consuetudine consecrare aliquem Sanctum, cujus acta ab aliis, quam ab constitutis per ipsam Judicibus, cognitæ essent; novas quæstiones Apostolica auctoritate haberi placuit, electis ad id munus Reverendissimis Philippo Archinto Novocomensium, & Claudio Rangono Placentinorum Episcopis. Sed tanto huic de Caroli honoribus studio multa intervenerunt, quæ moram facerent: mors Clementis VIII., & proxima huic etiam Leonis XI., cujus causa effectum est, ut nonnisi mense Junio MDCVI., Paulo V. Pontifice Maximo, ad

Romanum Tribunal designatorum Judicum acta deferri potuerint. Addita his incommodis Auditorum commutatio propter novam in Hispaniam Mellini Legationem, cui successit Alexander Giusti; mortem Littæ, cui Bernardinus Scottus; tandem Bernardini ipsius, dum pro Sancta Sede Apostolica in Bohemia ageret, cui Horatius Lancellottus. Ne tamen longius res protraheretur, obtinere Cardinalium Collegium, Reges Hispaniarum Philippus III., Polonia, & Sveciæ Sigismundus III., Constantia Austriaca hujusce uxor, Vincentius Gonzaga Mantuæ, & Montisferrati Dux, Episcopi Provinciæ Mediolanensis, qui, habito ad hoc Concilio Provinciali VII., totius Provinciæ nomine legatos Romam decreverant, Carolum a Basilica-Petri Novariæ, & Tullium Carettum Cafalis Episcopos: precibusque aliorum Principum, & ipsius Mediolanensis Civitatis repetitis, Pontifex jussit, Tresviro ex Rotæ Auditoribus delectos in causam incumbere sine mora, mature, ac diligenter pro rei dignitate. Communibus votis, & Pontificis mandato Triumvirorum diligentia, & labor assiduus satisfecit; & octies habito conventu, Caroli actis, & testimoniis cognitis, judicaverunt, nihil ad Ejusdem Consecrationem ulterius desiderari. Giusti autem per id temporis vita functo, Penia, & Lancellottus VII. Id. Decembris MDCIX. verbo, & scriptura ad Pontificem inprimis retulerunt; deinde etiam jussu Pontificis ad Congregationem Sacrorum Rituum pridie Id. ejusdem mensis in Palatio Cardinalis Dominici Pinelli Collegii Apostolici, & ipsius Congregationis Antistitis. Auditis Penia, & Lancellotto Pontifex, licet aliæ ex aliis a Principibus literæ idem postularent, & omnia ita clara, atque testata essent, ut brevi per Sacros Ritus expediri res posset; tamen Religiosum habuit legitimi temporis aliquid remittere, & de consilio ipsorum Cardinalium maturius etiam, atque etiam omnia perpendi voluit, tum ex causæ gravitate, tum ne quid cupide actum videretur propter Cardinalitii Ordinis cum Carolo necessitudinem. Id curæ fuit penes Illustrissimos Cardinales Domini-

nicum Pinellum, Antonium Mariam Gal-
lum, Franciscum Mariam de Monte, Ro-
bertum Bellarminum, Hieronymum Pam-
filium, Joannem Garziam Mellinum, Joan-
nem Baptistam Leni, Eduardum Farnesium,
Andream Peretti, Silvestrum Aldobrandi-
num, Ferdinandum Gonzagam, & Aloy-
sium Capponi, qui, concilio undecies ha-
bito, Auditorum actis summo studio, ac
diligentia recognitis, rata omnia habue-
runt: & satis liquere de Caroli Sanctitate,
Fide, Miraculis communis sententia fuit.
Ita, re per Pinellum Pontifici communi-
cata, terni conventus Cardinalibus indicti,
in quibus de more Apotheosis perageretur.
Primus secretò habitus III. Cal. Septem-
bris MDCX., in quo Pinellus gravitate
summa, ac fide causam omnem exposuit,
enarratis breviter Borromei virtutibus, ac
miraculis: quæ omnia Concilio appro-
bante, sensere unanimes, licere Pontifici,
si ita videretur, ulterius progredi. Secun-
dus Publicus fuit XVIII. Cal. Octobris,
ibique Julius de Roma Mediolanensis Ad-
vocatus Consistorialis eleganti, ac latina
oratione præcipua Caroli gesta, ac mira-
cula verâ cum gloria prædicavit: deinde
Pontificis pedibus provolutus, Regis Catho-
lici nomine, Principum aliorum, ac Me-
diolanensis Civitatis, Apotheosim rogavit.
Pontifex per Petrum Strozzi a Secretis re-
sponsum dedit: *perquam gratas sibi accidere
tam justas preces: maximæ momenti rem esse:
caute, ac pedetentim agendum: maturiori
animadversione opus esse:* deinde hortari Car-
dinales, & quicumque aderant, Præsules,
ut jejuniis, piis precibus, ac largitionibus
eum sibi animum a Deo postularent, quo ex
majori Ipsius gloria, & Romanæ Ecclesiæ
utilitate rem decerneret. Tertius Scnpublicus
XI. Cal. ejusdem mensis, & anni; sed
multo, quam superiores, ornatior: ea die
unum in locum collectis, quicumque Romæ
erant, Cardinalibus, Patriarchis, Archie-
piscopis, & Episcopis, multis etiam ex
Protonotariis Participantibus, Auditoribus
Rotæ, Magistro Sacri Palatii, Procuratore
Fiscali splendidissimi Concilii formam com-
plentibus. Clausis foribus, gravissima Pon-
tifex oratione, quibus virtutibus, ac mira-

culis Caroli sanctitas emineret, quantum
ex Eo decoris in Cardinalium Ordinem,
utilitatis in Ecclesiam universam redunda-
ret, compendio ostendit. Orationem hanc
secuta suffragia sunt; cumque totius Con-
cilii sententia foret, de Caroli sanctitate,
ac miraculis satis liquere ad Eiusdem Confe-
cationem, idem probatum habuit Pontifex,
atque universos hortatus, ut omnem ab gra-
vissimo judicio errorem, piis ad Deum ora-
tionibus, atque operibus, deprecarentur,
de Consilio sententia Carolum Sanctorum
honoribus dignum pronunciavit. Interim
cogitante Pontifice Paulo V. super solemnem
Apotheosis die, Mediolanenses cives con-
fectæ pompæ cura agebat; & sacra supel-
lex Sancti Petri Basilicæ, ac necessaria reli-
qua Apotheosi parabantur. In quo secunda
hæc a Roma Civitas Principi illi, quod ipsa
etiam miraretur, objecit. Templum Sancti
Petri in Vaticano, ubi Apotheosis celebrata
est, immani in pulcherrimi Theatri forum
substructione pluribus innixâ columnis, con-
spicuum erat. Vita, & Caroli miracula pe-
ritissimorum artificum manu duodequadra-
ginta tabulis expressa totidem Theatri arcus
implebant: phrygia ex auro, atque argento
supellex, qua instruebantur aræ, amictus
erat Pontifex, & sacra ornabantur umbel-
læ, tanti erat pretii, tam miri artificii, ut
reliquas pompas una hæc memorabilis exem-
pli futura apud posteros exsuperaret. Apo-
theosis autem diem Pontifex dixit Cal. No-
vembrii Cælitum omnium commemora-
tione solemnem, ut eadem dies & Sanctos
omnes, & Sanctorum omnium perfectis-
simum Imitatorem commendaret. Mirum
dictu est quantum populorum motum cele-
branda Apotheosis fecerit ex diversis Italiæ
partibus Romam confluentium. Quorum
expectationem deinde Pontifex cumulavit,
omnibus magnificentissime, atque ex Ro-
manorum Rituum præscripto diligentissime
peractis, ita instante Cardinali Ferdinando
Taberna, cui potissimum causæ gravissimæ
exitus debebatur. Dedicata autem est Ca-
roli memoriæ quarta Novembrii dies eo, &
singulis in posterum annis: cultus, qui Illi
deberetur, præscriptus idem, qui Confesso-
rem Pontificem decet.

I N D E X

NOMINUM, ET RERUM

NOTABILIMUM,

QUÆ IN HAC HISTORIA CONTINENTUR.

A

- A**bbatiz quamplures a S. Carolo Pontifici Max. resignatæ . 73
- Abbate Guazzono translata Mediolanum a S. Carolo Sacerdotia ob conflandum Canonicorum Collegium in Templo S. Thomæ . 246
- Abbatii Octaviani de sedula S. Caroli in administrando Pontificali munere diligentia testimonium . 72 (c) (d)
- Abbatium cognomento Crassum a S. Carolo Collegio Canonicorum ornatum . 131 413
- A S. Carolo lustratum . 204 (a)
- Abbiatus de Foreris Canon. Ordinar. Mediol. Civibus intra aedes proprias inclusis esculenta desert subsidia . 318 (b)
- Idem S. Caroli in lustratione Vallis Mesoleinæ socius . 689
- Abdicaciones quantum a S. Carolo improbata in Sacerdotibus . 1075
- de Abdua Comes Erasmus egregiam mulam S. Carolo dono obtulit . 584 (b)
- S. Abundii Sacerdotium pro Theatinis Patribus a S. Carolo impetratum . 210 (a)
- Academia a S. Carolo Romæ instituta ob informandos Præsules methodo habendarum ad populum concionum . 645 (a)
- Academia Noctium Vaticanarum a S. Carolo Romæ instituta . 21 (b) (c)
- Achillis Galiardi testimonium de constantia S. Caroli somno repugnantis . 997
- Acta Ecclesiæ Mediolanensis a Galefinio primùm collecta . 165 (a)
- Quam anxie a Præsulibus eorum exemplaria petere-
rentur . ibid.
- Actiones forenses Ecclesiasticis fugiendæ . 1035
- Administratio factorum reddituum optime curata a S. Carolo , & quam religiose . 1014
- Adventus Christi Ambrosiano ritu quomodo celebratus . 238 (d)
- de Advocatis Octavius Caput factiosorum hominum in Agro Brisiensi . 545
- S. Caroli Sacro interesse exoptat , & qua conditione admissus . 546 (a)
- Adurnus P. Franciscus Soc. Jesu cum S. Carolo Augustam Taurinorum peregrinatur ad Sacram Syn-
donom invensidam . 390 (c) 391 (a)
- Ad Carolum Emmanuelem Sabaudiz Ducem opti-
mis consiliis imbuendum a S. Carolo missus . 567
- Ad Comitia Societatis Romæ habenda proficiscitur . 569
- Eumdem totius Ordinis Præsidem eligi S. Carolus
peroptavit . ibid.
- Hæreticorum furorem e Rhætia fugiens declinat .
721
- Varallum a S. Carolo vocatus . 758 (c)
- Cum eo Borromeus arcana conscientiz confert .
ibid. & seq.
- Eidem morienti consilium , & operam præstat . 765
(b) & seq.
- Carolum e vivis sublatum caelesti gloria antiqum
videre promeruit . 794
- Genuam reversus e vivis excessit . 795
- Præclarum ejusdem de S. Caroli virtutibus testi-
monium . 829
- Eidem dormienti S. Carolus lumen accendit , &
caput inclinat . 877
- Ædes S. Caroli Romæ patent hospitibus quibuscum-
que . 1042
- Ædificia a S. Carolo Mediolani , & in Diocesi ex-
citata . 1029 & seqq.
- Airolo pertransiens S. Carolus , nullam ibi moram
ad corporis levamen ducere voluit . 585 (a)
- Albx Dux S. Caroli causæ in Aula Hispanica favor .
563
- Alberto Cardinali Austriaco S. Carolus consolatorias
litteras mittit . 407 (a)
- Albonesius Tullius Scholarum Doctrinæ Christianæ
Patronus . 896 (a)
- Albuquerque Dux , Mediol. Provinciæ Moderator S.
Carolo ob electionem Pii V. in Pont. Max. suis
litteris gratias agit . 62 (a)
- Acta a Senatu contra S. Carolum improbat . 136
- Ad eum literæ a Summo Pontifice missæ . ibid.
- A S. Caroli hostibus contra Eumdem sollicitatus .
168 & seq.
- Explosam contra Cardinalem lethalem glandem in-
telligens , illico Eumdem invisit , & humanissimis
officiis obsequii sui certioem facit . 187 (a) & seq.
- Ab anathematis vinculo absolutus . 192 197 (b)
- In magna annonæ caritate ad S. Caroli imitatio-
nem multas pauperibus eleemosynas distribui man-
dat . 210 (b) 211
- Mediolani diem postremum obit . 215 (c)
- Aleandrus Marchio missus Romam pro Ecclesiasti-
cæ potestatis juribus expendendis . 360 (c) 361
(a)
- Philippi II. ad Romanum Pontificem Legatus . 418
- Post acceptas a Rege Philippo II. litteras , S. Caro-
lo non amplius Romæ adversatur . 564 (b)
- Alciatus Franciscus , postea Cardinalis , in jurispru-
dentia S. Caroli institutor . 13 & 17 (a)
- Ejus testimonium in laudem Concilii I. Provincialis a
S. Ca-

INDEX NOMINUM,

- S. Carolo celebrati. 100 (a)
 S. Caroli precibus Mediolanum a peste liberatum scribit. 353 (b)
 Canobitarum S. Ambrosii ad Nemus Protektor. 452 (a)
 Alexandrinæ Sedi Episcopo vacare aliquem ex S. Caroli Administris Romana Curia assignare peroptat. 726
 Alphonsus Dux Estensis S. Carolum Ferrarix excipit. 494 & seq. (a)
 Altempfius Annibal Hortensix fororis S. Caroli maritus. 5 (c)
 S. Caroli funus subsequitur. 773 (a)
 Ejus & Hortensix S. Caroli fororis filii in Collegio Nobilium Mediolani educati. 627 (a) 630
 Altempfius Cardinalis Mediolani debebat, quo tempore S. Carolus petitus fuit ad necem. 188 (a)
 Præposituram Mirafolis Collegio Helvetico cedit. 462 (b)
 Alvernia Montem S. Carolus invenit. 248
 Iterum S. Carolus adivit. 478 (c)
 Amalthæus Jo Baptistæ S. Carolum Mediolanum venientem comitatit. 48
 Ambrosiani Ritui introducendi, seu restituendi in Ecclesiis quibuscumque sibi subjectis facultas a Gregorio XIII. S. Carolo attributa. 253 (c)
 S. Ambrosii ad Nemus Fratres, præsentem S. Carolo, comitia ineunt. 272
 A quibus instituti. 451
 Leges a S. Carolo eisdem præscriptæ. ibid. (a)
 Concitatis turbis Eidem obstitunt. ibid. & seq.
 Ab Innocentio X. hic Religiosorum Ordo deletus. 453
 S. Ambrosii antiq̄ effigies rasam in mento barbam præferunt. 336 (a)
 Idem Sanctus a S. Carolo in præcipuum Patronum, ac Magistrum deletus. 73
 Eum summa veneratione S. Carolus est profecutus. 861
 Idem nubi infidens, & flagello armatus victores prope Parabiagum Mediolanenses de hostibus reddidit. 741 (i)
 S. Ambrosii Basilicæ addictus Clerus communem vitam oliam profitebatur. 370 (a) & seq.
 S. Ambrosii hospitium pro excipiendis Romæ Sacerdotibus peregrinis S. Carolus excitari omni nisu contendit. 739 (a)
 Amedeus Ullisiponenfis S. Francisci Institutum ad primævam integritatem Mediolani revocat. 148
 Ejus Asteclæ ab eo nomen accipiunt. ibid. (c)
 S. Carolo perfectam vivendi disciplinam restituere volenti se palam opponunt. 148 & 149 (a)
 S. Ampellii Mediol. Antistitis Corpus in Basilica S. Simpliciani servatum. 606
 Et a S. Carolo magnâ pompâ translatum. 610
 S. Andreæ Monasterii Modoctiensis Virgines in aliud S. Martini a S. Carolo translate. 247
 S. Andreæ Sacerdotium in Belgio a S. Carolo abdicatum. 749
 S. Andreas Avellinus Mediolanum veniens a S. Carolo peramanter excipitur. 166 (b)
 Per literas a S. Carolo rogatur, ut alios Clericos Regulares Mediolanum mittat. 469
 S. Caroli operam pro Mediolanensi Ecclesia laudibus profecquitur. 489 (a)
 Literas spei in Deum plenas a S. Carolo accipit. 903 (a)
 Angelorum Reginx Asceterium Capuccinarum in Urbe Mediolanensi institutum. 431
 Anglerix S. Carolus quatrimum est immoratus. 533
 Anguissola Joannes, jubente Provinciæ Gubernatore, Aronensem Arcem occupat. 232
 Animæ remedia pluitibus a S. Carolo oblata. 1152
 Anamarum saluri quanto studio, & cura S. Carolus confluerit. 941 & seq.
 S. Annæ Matris Deiparæ dies festus a S. Carolo in Mediolanensi Diocesi præscriptus. 741
 S. Annæ Sodalitium Viduarum a S. Carolo Mediolani institutum. 276 (c)
 Annibaldus Mattheus quo anno obierit. 98 (b)
 Antelmi Bonifacii Venetorum ad Mediolanenses Legati filium S. Carolus baptizat. 725 727 (a)
 Antonianus Sylvius una cum S. Carolo Mediolanum venit. 48
 S. Caroli familiaris, deinde S. R. E. Card. 83
 Librum de Nobilium Adolescentum educatione, rogante S. Carolo, conscripsit. 237 (c)
 De S. Caroli vittutibus præclara protulit testimonia. 823
 Ejus iudicium de Ingenio, & Exercitatione S. Caroli. 1064
 S. Antonii extra muros Papiæ Præceptoriam Collegio Helvetico assignata. 464 (d)
 Apostata S. Caroli patrocinio in Ecclesiæ, & Religionis suæ sinum revertitur. 915
 Apotheosis S. Caroli per synopsim exposita. 1167
 Applani Plebs a S. Carolo iustrata. 667
 Aquam-nigram Brixientis agri S. Carolus iustravit. 529
 Aqua sacris precibus a S. Carolo expiata multis est salutaris, & optabilis. 1133
 Aquilejensis Patriarcha ob veterem de Fallo suscipiendo controversiam Venetiis a S. Carolo inventus. 500 (b)
 de Arabia Hieronymus virtutum laude insignis Metrop. Medioi. Ecclesiæ Canon. Ordinar. 69 (a) & 157 (a)
 Primus Congregationis Oblatorum Præpositus. 372
 Sodalitii Doctrinæ Christianæ Moderator. 895 (a)
 Ara in compitis, vicisq̄ a S. Carolo erectæ, ut dominibus clausi ob vitandam contagionem cives Sacra Mysteria spectarent. 315 (a)
 Aragonia Elisabetha Matrora Hispana tutandæ mulierum pudicitix contubernium Mediolani excitat. 156 (a) & seq.
 Arca, quæ S. Caroli cadaver includit, Philippi IV. Hispaniarum Regis donum. 845 (a)
 Archiepiscopales Aedes exadificatæ a S. Carolo. 1030
 Archiepiscopalis Palatii exitus turmis Equitum circumsepti. 233
 Archiepiscopi Mediolanenses quot numero inter Sanctos relati. 1 (a)
 Gregorii XIII. S.P. testimonio concelebrati. Ibid. & 3
 Archiepiscopus Valentix optat S. Carolum mollius vivere. 1000
 Archintorum Gens feliciter S. Caroli patrocinio commendata. 1145 (a)
 Archintus Philippus, & Claudius Rangonus Episcopi S. Caroli corpus in sepulcro recognoscunt. 1145
 Archintus Romulus a S. Carolo in Novariensem Episcopum inauguratus. 247
 Arcimboldus Jo. Angelus Archiep. Mediol. 67 (b)
 Nonnulla sanxit edita ad morum integritatem in Urbe, ac Diocesi restituendam. 69 (b)
 Aretinorum Equitum discordia cum S. Stephani ad Nusigiam Rectore a S. Carolo composita. 657 (b)
 Argen-

ET RERUM NOTABILIMUM.

- Argentus Modoëtiæ Archipresbyter pestilentia infectis
opem ferens, eodem morbo correptus interiit. 208 (a)
Arimini S. Carolus Româ regrediens moram traxit.
650 (a)
Armamentarium Venerorum a S. Carolo visum. 500 (a)
Arona Arx ad Verbanum Lacum, in qua S. Carolus
prodiit in lucem. 8
Aronæ Mons a Cardinali Federico Borromeo S. Carolo
consecratus. 402 (c)
Aronâ Mediolanum translata SS. Fidelis & Carpophori
Martt. exuvie. 439 (c)
Eodem S. Carolus Varallo divertit, ut cum Cardinali
Vercellenâ colloquatur. 759 (b)
Illuc ægrotans revertitur, & quæ ibidem peregerit.
764 (b)
Aronensem Abbatiam Patribus Societatis Jesu attribui
S. Carolus exoptavit. 73 (b)
Aronense Monasterium a quo conditum. 11 (a)
S. Carolo adhuc puerulo commendatum. ibid.
Qui neglectam illius disciplinam ad pristina instituta
revocavit. 14
Aronense Oppidum ingenti militum numero ad hyper-
na missorum gravatur. 556 (b)
Aronense Seminarium a S. Carolo erectum. 94 (a)
Aronensis Arx Borromeæ Genti erepta. 362
Hanc privationem S. Carolus æquo animo tulit,
ibid. (b)
A Regis Militibus occupata. 232 (a)
Restituta. 563 (a)
Aragonium Carolus Mediolanensis Urbis, ac Provin-
ciæ Gubernator designatus. 558 (b) & 652 (b)
Catholici Regis jussu amice cum S. Carolo agit. ibid.
Literæ a Borromeo ad eum Româ missæ. 653 (a)
Militem temere nimis sibi increpanti respondentem
morte damnat. 654 (b)
S. Carolo exposcite, vitâ, & libertate donat. ibid.
Veneti Oratoris filium a S. Carolo baptizatum e Sacro
Fonte suscipit. 725
Borromei accommodum tempori, & Baptismatis Sa-
cramento Sermonem audit. 727 (a)
Publico Edicto personarum hominum concursus ve-
tat. 728 (b)
S. Caroli consilia ob Rhætiæ lustrationem in euudam
adjuvat. 749
Morienti Borromeo adest, & fletus ab Eius conspectu
recedit. 768 (a)
S. Arfacii Episcopi Ossa a S. Carolo in Basilicam S. Ste-
phani translata. 571 (b)
de Arte meduandi Synopses a S. Carolo conscriptæ, &
a Cardinali Valerio in libellum digestæ. 638 (b)
Asconense Seminarium quando apertum. 94 (a)
Ad erudiendos pueros, ex testamento Bartholomæi
Papii exciratur. 660 & seq. (b)
Pancaldus Laurentius duo aureorum millia pro illius
erectione postremis tabulis legat. 716 (a)
Legibus conditis, & in tabulas redactis a S. Carolo
rite erectum. 762 & seq. (a)
Aslander Bartholomæus Medicus S. Carolo ægrotanti
operam suam navat. 765 (a)
Assii Monasterium foeminarum a S. Carolo extinctum.
105 (a)
Assium a S. Carolo lustratum. 746
Asula Brixienfis Agri a S. Carolo lustrata, & inimici-
tiæ ibidem ab Eo sedata. 529
Audoënus Ludovicus Cameracensis, S. Caroli Fami-
liaris. 77 (c)
Deinde Cassanensis Episcopus. 83
Ejus laudes, & merita. 85 (a)
S. Caroli Vicarius Generalis. 566 (b) 935 (a) 937 (a)
Averariæ S. Carolus fuit. 624 (c)
Eadem a S. Carolo lustrata 664 (b)
Augustæ Taurinorum, S. Carolo adnente, erectum
Domicilium pro avocandis ab impuro quæstu mere-
tricibus. 442 (a)
S. Augustini Fratrum Mediolanensi Monasterio mode-
rator integerrimus assignatus. 741
Ejusdem Ordinis Fratres aliquot peste laborantes in
Agro Mediolanensi interriti adjuvant. 213 (a)
de Augustinis Carolus Sodalitio Doctrinæ Christianæ
Præfectus. 490 (b)
Aularius Archipresbyter MODOËTIENSIS literas a S. Caro-
lo accipit, quibus Clero illi conceditur Romanis
Ritibus uti. 415
S. Aurelii Redicianensis Episcopi ossa a S. Carolo in
Confessione Templi Max. collocata. 367
Aureoli Romanorum Militum Ducis mors, & tumu-
lus. 365 (b)
Aurifices Mediolanenses argenteum S. Caroli Simula-
crum effingunt, Eique in obsequii pignus offe-
runt. 843
Auritanus Princeps argentea lampade S. Caroli tumu-
lum ornat. 842
Auronæ, seu Oronæ Monasterium a Theodori Archie-
piscopi Mediol. Sorore conditum. 751 (a)
Proximo S. Augustini Cœnobio adjunctum. ibid.
A Joanna Vistarina emptum. ibid.
Capuccinarum S. Barbaræ domicilio inferuit. ibid.
Austeritas vitæ S. Carolo salutaris. 994 993 (a)
Austriacam Augustam Familiam S. Carolus quantum
dilexerit, & observaverit. 591 (b) 604 (b) 1030
Austriacus Joannes Mediolano pertransit. 274 (a)
Ayamontia Anna Insubriæ Moderatoris Uxor Sacri
Christi Clavi imagine a S. Carolo donata. 346 (c)
Quam bene de S. Caroli virtutibus senserit. 353 (b)
Ayamontius Mediolanensis Provinciæ Moderator S. Ca-
roli Decretis pro dierum Festorum servanda reli-
gione indictis obfistit. 421 (a)
Facies discordiæ artulit Religiosus quidam Sacerdos ei-
dem a Confessionibus. 422 (b)
Sæviente Mediolani Pestilentia Urbe discedit, postmo-
dum redit, S. Caroli inouitis ad munus suum im-
plendum excitatus. 290 (d)
Non æquo fert animo S. Carolum a Mediolanensi po-
pulo diligi. 359 (a)
De Disciplina a S. Carolo Mediolanum inducta conque-
ritur. 471 (a)
Apud Romanos Proceres Eumdem novitatis accu-
sat. 473 (a) (b)
Primo Quadragesimæ Dominico die hastiludia iterum
indicit. 507 (a)
Ad ea conficienda Centurionem cum equestribus Mi-
litibus Ticino advocat. ibid.
Contra eos Ecclesiasticas Censuras S. Carolus infli-
git. 509 (a)
Morti proximus extrema pietatis officia a S. Carolo
percipit. 524 (d) & seq.
Azpilcueta Martinus SS. Eucharistiæ Sacramentum e
S. Caroli manibus recipere voluit. 484 (c)
In ea sententia fuit, Parochos Peste affictis Sacra-
menta ministrare debere. 285 (a)

B

S. BAbylæ Parochus suo in lectulo pestilentie mor-
bo ægrotans a S. Carolo visitur. 323 (b)
Bacchanalium licentia a S. Carolo damnata. 238 (c) 337
Bac-

INDEX NOMINUM,

- Bacchanalium spectacula, S. Carolo in Urbes ditio-
 Venetæ, atque Estensis adveniente, penitus cessant.
 494 (c) 503 (a)
- Bacchanalium tempore S. Carolus Stationales Eccle-
 sias visitari præscribit. 729 (a)
 Geminis iis diebus a Sacris Oratoribus haberi a
 prandio Sermones in Sancti Sepulcri Templo man-
 dat. 730
- Bagnax Cardinalis de Gambaro Villa a S. Carolo in-
 specta 493 (b)
 Inutilis vocata. 1050
- Balabium a S. Carolo iustratum. 665
- Balbianus Comes Jo. Franciscus Redefesii Præposi-
 tus. 94 (b)
- Balneoli S. Carolus hospitatur. 537
- Balthasar Suffraganeus Constantiensis præclaro elo-
 gio S. Caroli virtutes prædicat. 832
- Bambergenſi Episcopo Epistola a S. Carolo missa ob
 Hæreticorum conatus cohibendos. 853 (a)
- Baptisma, vigente peste, a S. Carolo quo ritu mini-
 stratum. 321 (b)
- Barbadius Gregorius Cardin. Patavii Sodalitium Ob-
 latorum instituit. 386 (a)
- Barbam nutrire S. Carolus Clero suo prohibet. 334 (b)
 Radendæ barbæ usus in Ecclesia Latina apud Eccle-
 siasticos Viros semper invaluit. 335 (a)
- Barbara Austriaca Alphonsi Ferrariæ Ducis nupta. 56
- S. Barbaræ Monasterium pro Virginibus Capuccinis
 a S. Carolo Mediolani apertum. 431
 Iisdem subsidium opportunum ad propositum servan-
 dum S. Carolus e Cælo præstat. 797 & seq.
- Barbessa Petrus temerario ausu S. Caroli Vicarium
 Sacris interdicit. 170 (e) & seq.
 Idipsum contra eundem S. Carolum peragit. 172
 (e)
 In carcerem conjectus, Carolum ipsum patronum ha-
 bet. 196 & seq. (a)
- Barcinonenſis Episcopus literas a S. Carolo accipit.
 908 (b)
- S. Barnabæ Apostoli Cineres Mediolani servati. 216 (c)
- S. Barnabæ Præpositura Clericis Regular. S. Pauli con-
 cessa. 443 (a) (b)
 Ab iisdem Ecclesia ædificata. ibid.
 Ara maxima a S. Carolo consecrata. 444
 Lypsanthea insignium Reliquiarum ab Eodem Car-
 dinali ei Templo donata. 446 (a) & 863
- Barnabita, seu Clerici Regulares Sancti Pauli Me-
 diolanensibus peste infectis Sacramenta ministrant.
 213 (d)
- Baronius Cæsar Cardinalis S. Carolum quanti face-
 ret, & quo illum obsequio prosequeretur. 251 (b)
 A S. Philippo Nerio Mediolanum mitti exoptat, sed
 frustra. 261
 Stulam S. Caroli religiose accipit. 1136
- S. Bartholomæi in Æde Mediolanensi S. Carolus Ve-
 neti Oratoris filium baptizat. 725 727 (a)
 Idem Templum, ob nudinas ibi prope habitas,
 jussu S. Caroli oclusum. 169
- Bartolinus Jo. Baptista S. Caroli domesticus. 935 (a)
- Basiliani Monachi in SS. Cosmæ, & Damiani Mona-
 sterio Mediol. debebant. 659
- Eorundem iustratio S. Carolo demandata. 660
 Qui illuc S. Dominici Fratres inducere inutili co-
 natu curavit. ibid.
- Basilica Apostolorum Mediol. Nazariana etiam appel-
 lata. 435
 S. Nazarii Mart. exuvia ibidem inventa. ibid. (a)
 S. Petri Apostoli reliquia in eadem reperta. 436 (c)
- Plura SS. Mediolani Antistitum Corpora ibidem se-
 pulpta. 438
- Basilicæ Septem Mediolan. perpetuis Indulgentiis a
 Gregorio XIII. cumulata. 268 (b)
- a Basilica-Petri Aloysius postremus Ordinis Humilia-
 torum Præses. 145 (a) 207 (b)
 Postea S. Agathæ Præfectura Romæ ornatus. ibid. (c)
- a Basilica-Petri Carolus S. Caroli familiaris, Nova-
 riensî Infula ornatus. 84
 Primò Canonicus Ordinarius, deinde Clericorum Re-
 gularum S. Pauli Congregationi adscriptus. 445
 Præcipua ejusdem gesta commemorantur. 447 (a)
 Novariensis Episcopus renunciatur. 448
 Ejus obitus. ibid.
- Laudes a Collegio Ecclesiæ Majoris Mediol. eidem
 attributa. 448 (b)
- In Hispanias a S. Carolo missus. 552
 Quo verè anno hæc illi Legatio fuerit demanda-
 ta. ibid. (b) 554 (a) (b)
- Cum Cardinali Riario Summi Pontificis Legato ad
 Aulam Catholici Regis proficiscitur. ibid. (d) 555 (a)
 Ad Philippum II. conspectum admissus, quæ in man-
 datis habuerat, libere profert. 161 (a) 559 & seq. (b)
 Legationem ad felicem exitum perducit. 562
 S. Carolo morem gerens P. Ludovicum Granaten-
 sem invisere fatagit. 163
- Mariam Austriacam Laude-Pompeja Genuam usque co-
 mitatur. 575 (c)
 Cilicium benedictio cinere aspersum S. Carolo mo-
 rienti imponit. 768 (a)
 Quis fuerit Mediolanensium dolor in Borromei fu-
 nere fuisse describit. 770 (a)
De obitu S. Caroli inscriptam Latinam Epistolam ad
 Ludovicum Granatensem mittit. 801 (a)
 Alias quoque ad Episcopum Placentinum hac de re
 literas scripsit. 802
- Jubente S. Carolo Librum scribit de SS. Lypsanis
 Mediolani asservatis. 264 (a)
- Basilicarum Mediolan. aræ, jubente S. Carolo, ta-
 bulatis interseptæ. 263 (b)
- S. Basilidis Mart. Reliquiæ in S. Celsi Templo a S.
 Carolo recognita. 573 (a)
- S. Basilii Magnus a S. Carolo pro concione lau-
 datus. 724 (a)
- P. Basilii Ordinis Capuccinorum ad Clavennenses a
 S. Carolo missus. 725
- Bassus Joannes in Lepontiis Vallibus S. Caroli Vi-
 carius. 585 (a)
 Opportunum S. Caroli auxilium experitur. 907 (a)
- Bathorius Andreas Poloniæ Regis fratris filius in Ita-
 liam descendit. 672 676
 A S. Carolo Mediolani excipitur. 677 (a) (b)
 Instructiones ad vitam perfecte instituendam ab eo-
 dem recipit. ibid.
- Romæ degens literas a Borromeo accipit. 678 (b)
 Collatam sibi Romanam Purpuram S. Carolo denun-
 ciat. 680 (b)
- Reverlurus in Patriam Borromeum iterum invisere
 perceptavit. 681 (a)
- Dominicum Ferrum a S. Carolo socium itineris ac-
 cipit. 682
- Româ redux Mediolani a S. Carolo perhonorifice
 excipitur. 746
- Veræ animi demissionis præcepta a S. Carolo acci-
 pit. 967 (a)
- Bathorius Stephanus Poloniæ Rex Literas ad S. Car-
 olem mittit. 467 (a) 830 (a)
 Caroli responsû ad eundem transmissû. 467 (a) 678 (b)
 Gra-

- Grati erga Borromeum animi præclara edit testimonio . 679 (a)
- Crucifixi Domini ex ebore simulacro a S. Carolo donatus . 681
- Bavariæ Duces auream coronam gemmis ornatam ad S. Caroli tumulum dono mittunt . 846 (a)
- Bavariæ Dux Guallelmus ad S. Carolum pro tutanda in Colonienſi Archiepiscopatu contra Hæreticos Catholicæ Fide literas mittit . 458 (c)
- Beatrix Scaligera Templum Deiparæ Mediolani erigit . 170
- Belgii tutela a S. Carolo dimiſſa . 225 (a)
- Belinzagus Gaſpar probatæ vitæ Sacerdos in Eccleſia S. Sepulcri tumulatus . 69 (a)
- Inter primos Doctrinæ Chriſtianæ Sodales . 895 (a)
- Belitionem brumali tempore S. Carolus adiens, viam cruce ſignat . 350 (c) & ſeq.
- Ibidem S. Carolus cum eſſet, liberalitatem ſuam exercet . 584 (c)
- Ibidem S. Carolus fuit . 689 703 (a)
- Sermonem ad populum habuit . 704 (a) 713 (a)
- Bellarminus Robertus Inſtitutor in Collegio Braydenſi fruſtra a S. Carolo expetitus . 227 (a)
- Bellaſii in Ædibus Sfondratæ Familiæ S. Carolus fuit . 620 (b)
- Belletus Jo Maria per literas docet, Poloniæ Regem a S. Carolo ſanatum . 1128
- Bellinus M. Antonius Canon. Ordin. de S. Caroli Religione præclarum aſſert testimonium . 865 (a)
- Benedicendi populo in Miſſis Deſunctorum ritus, quo Religioſi Ordinis Aſſectæ utebantur S. Carolo rogante, a Summo Pontifice proſcriptus . 750
- S. Benedicſti in Porta Nova ſacra Ædes antea Parœcia- lis . 157
- Curam animarum S. Carolus aliò transfert, ibid. Ibi Collegium figit ad tutandam mulierum pudicitiam . ibid (a) 125 (b)
- Benedicſtus XIV. Pont. Max. quibus laudibus S. Caroli merita celebraverit . 263
- Ejuſdem testimonium de doctrina S. Caroli . 1065
- S. Benigni Mediol. Antiquiſtiſ Corpus in Baſilica S. Simpliciani reperitur . 606
- Hunc S. Carolus Boſſiorum nobili Familiæ adſcribendum judicavit . ibid. (a)
- Sacræ ejusdem Exuviz magnificâ celebritate tranſlatæ . 610
- Bentivoliuſ S. Caroli familiaris, ab Eo transfuga, iterum admitti rogat . 939 (a)
- Benzonus M Antonius Romanus Civis cum Gaſpare Micinello ſingularæ certamen indixerat, quod S. Carolus impedire curavit . 948 (a)
- Bergomum a S. Carolo Viſitatoris Pontificii titulo luſtratum . 258 (c) (d)
- Bertazolus dux factioſorum hominum in Agro Brixienſi . 545
- Bertzetus Canonicus Cathedralis Vercellenſis ob componendam cum Collegis pacem S. Carolum adit . 740 (a)
- Beſutium Oppidum a S. Carolo luſtratum . 583
- Ibidem repertæ S. Niconis exuviz . 132 (b)
- Item Collegium Canonicoſum a S. Carolo inſtitutum . 246
- Ejuſ loci Cleruſ S. Carolo ſuadente, Ambroſianos ritus amplectitur . 413
- Beſutius Albertus Cœnobitarum S. Ambroſii ad Nemuſ Inſtitutor . 452
- Beſutius Branchinus Bergomenſis Epiſc. nonnulla Sa- cerdotia Monati inſtituit . 246
- Beſutius Franciſcus Pontificalem Mediolani Hiſtoriam ſcribens quid de rebus S. Caroli ſentiat . 1026
- Biancianuſ Ord. Humiliatorum, conjurationis in S. Carolum particeps, Eodem impetrante, ſupremum ſupplicium non ſubit . 202 (b)
- Biatca ad Helvetiarum Vallium fauces S. Carolum excipit . 350
- Biblia Sacra qua devotione a S. Carolo legerentur . 858
- Eadem Hiſpanicâ linguâ Baſileæ impreſſa . 601
- Ejuſ Exemplaria intercepta, ne Bruxellas deducerentur . 630
- Bibliotheca Julii III. Pontif. Max. donata S. Carolo . 1031 (a)
- Bibliotheca S. Caroli quàm abunde inſtructa, & inſtruenda eſſet, & facile pateret omnibus . 1031 (a)
- Bidretti Vicus in Lepontiis a S. Carolo luſtratus . 585
- Bilia Pontificiuſ Legatuſ Vindobonæ . 147 (a)
- Bimiuſ Jo. Petruſ S. Caroli laudationem ſtatim poſt Ejuſ mortem conſcripſit . 803
- Biſciola Læliuſ Soc. Jeſu a S. Carolo Scholiſ Braydenſibus Inſtitutor datus . 227 (a)
- Blanchettuſ Pallantiæ nobiliſ incolæ S. Carolum domi ſuæ hoſpitari exoptat . 404 (c)
- Blancuſ Bernardinuſ Collegio Canonicoſum Eccleſiæ Scalenſiſ Præpoſituſ ab Eccleſiaſticis Cenſuris abſolvi impetrat . 194 (c)
- Blaphemiæ ſeveriſſimis legibuſ a S. Carolo vetitz, & punitz 857
- Bobienſiſ Eccleſiæ Pontificiuſ Viſitator designatur Boſſiuſ Epiſcopuſ Novarienſiſ . 735
- Bofflorâ Vercellas adiens S. Caroluſ pertranſiit . 668 (a)
- Boldoni in Vico quem animatum fruſtum S. Caroluſ ſit conſecutuſ . 538 (b)
- Boldonuſ Nicolauſ Ticinenſiſ Gymnaſii Archiatruſ S. Carolum ferrea glande impetuum ocyuſ inviſit . 188 (a)
- Bollari Sacroſum Præfectuſ qua de cauſa a S. Carolo are mulctatuſ . 125 (a)
- Bolognettuſ Maſſæ Epiſcopuſ Pontificiuſ apud Poloniæ Regem Internunciuſ . 676 (a)
- Boncompagnuſ Hugo, poſtea Gregoriuſ XIII., a conſiliis S. Caroli . 21 (a)
- Ad Summuſ Pontificatuſ promotuſ adnente pontificimuſ S. Carolo . 219. Vide Gregoriuſ XIII.
- Bonhomiuſ Caroluſ Franciſcuſ S. Caroli condiscipuluſ . 12 (b)
- S. Caroli familiaris, deinde Epiſcopuſ Vercellenſiſ . 33
- Romam a S. Carolo miſſuſ ad obtinendam Concilii II. Provincialiſ a Pontifice Max approbationem . 164
- Vercellenſi Clero barbæ prolixæ cultum interdicerere ſatagit . 334 (b)
- Vercelliſ Auguſtam uſque Taurinorum S. Carolum comitatur . 393 & ſeq.
- Novocomenſem, & Novarienſem Dioceſeſ Inſtrat . 456 (b)
- Pecuniarum ſubſidia depoſcens quod a S. Carolo reſponſum acceperit . ibid. (c)
- Delectuſ Pontificiuſ Internunciuſ apud Helvetioſ . 457 (b)
- Cleri illiuſ, & populi mores ad Tridentini Concilii leges componit . 458
- Nunciuſ Pontificiſ Max. ad Caſarem miſſuſ . ibid.
- Leodii diem extremum obit . 459 (a)
- Ad fortiter in Germanica Legatione agendum per literaſ a S. Carolo conſiliuſ, & ſolatiuſ accipit . 990 (a)
- S. Eufebii reliquiaſ in Cathedrali Templo reperit, 576 & ſeq.

INDEX NOMINUM,

- Germaniæ Legatio eidem a Pontifice Max. demandata. 578 (b)
- Eidem S. Carolus Concionum suarum supellestem legavit. 774 (b)
- Scriptorum a S. Carolo Voluminum hæres ab Eodem institutus. 931
- Bonomiæ S. Carolus triduum immoratur. 477 (a)
- In reditu Romæ Mediolanum iterum illac pertransiit. 494 (c)
- Bononiensem Clerum vestigialibus exonerare S. Carolus contendit. 736
- Bononiensis Civitas S. Carolum Mediolanum proficiscentem magna honoris significatione excepit. 49 (a)
- Atheneo, & publico Fonte a S. Carolo ornata. 1028
- Bontius Antonius Congregationis Oblatorum Præpositus Generalis. 661 (a)
- Borbonius Cardinalis, S. Carolo suadente, Concilium Provinciale Rhotomagi cogit. 566 (b)
- Ad fortiter pro Ecclesia Dei laborandum literis a S. Carolo extimulatur. 981 (a)
- P. Bormius Ordinis Capuccinorum in Helvetiis sui Instituti Patribus domicilia aperit. 550
- Borromea Anna, S. Caroli Soror, Fabricii Columnensis uxor. 619 (c)
- Virtutibus, ac morum integritate celebrata. *ibid.* (d)
- Vidua Panorini obiit. 7
- Ejus Laudes. *ibid.* (a) & 636 (b)
- S. Philippo Nerio CCC nummos aureos legavit. *ibid.*
- Borromea Camilla, S. Caroli Soror, Cæsaris Gonzagæ uxor. 6 (b) 19 (c)
- Eidem roganti ut captivum Seculari potestati permitteret, quod S. Carolus responsum dederit. 970 (b)
- Obit. 635 (a)
- Borromea Elisabeth, S. Caroli Soror, Asceterium Virginum ingressa Coronæ nomen assumpsit. 6
- Borromea Helena Comitissæ Joannis Baptistæ S. Caroli parvi filia Capuccinarum Institutum amplectitur. 431 (a)
- Post mortem etiam perfectæ obedientiæ perhibuit testimonium. 432 (b)
- Borromea Hieronyma, S. Caroli Soror, Principi Venulino desponsa. 6 (b)
- Borromea Hippolyta Comitissæ Alberici Balbiani uxor. 431 (a) & 929 (a)
- Borromea Hortensia, S. Caroli Soror, Comiti Altempfio nuptiæ data 6 (c)
- Borromæ Gentis decora a quo Literis consignata. 3 (a)
- Ejusdem laudes. 963 (a)
- Borromeus Federicus, S. Caroli frater. 6
- Virginiam Urbini Ducis sororem uxorem ducit. *ibid.*
- Quo anno obiit. 27 (b)
- Ejusdem supellex a S. Carolo vendita, & pauperibus distributa. 1055
- Borromeus Federicus Comes, & postea Cardinalis in Bononiensi Academia sextumdecimum ætatis annum agens versabatur. 542 (b)
- Literas ad S. Carolum Bononiæ dedit. *ibid.*
- P. Adurnus Soc. Jesu illuc a S. Carolo missus voluntatem, & consilia sua explorat. *ibid.*
- Mediolanum revocatur, & per Rosignolium Bernardinum, quoddam vitæ genus inire vellet, rogatur. *ibid.*
- A S. Carolo Patruale Clericali habitu induitur. 543
- Ad Ticinensæ Borromeum Collegium mittitur. *ibid.*
- Ad progrediendum viriliter in literis, ac pietate Caroli epistolis excitatur. *ibid.*
- Mediolani Archiepiscopus electus. *ibid.*
- Ad intuendam S. Simpliciani aliorumque Sancto-
rum Corporum translationem Mediolanum a S.
Patruale Ticino evocatus. 610 (c)
- Collegio Ticinensi ab Eodem præfæs destinatus. 32 (b)
- Leges pro optimo hujus regimine præscripsit. *ibid.* (c)
- S. Carolum e suggesto laudantem S. Basilii virtutes
audit. 724 (a)
- Helvetici Collegii Alumnorum numerum designat. 463
- Mirum Mediolanensis populi ad S. Caroli tumulum
concursum vetare primo nititur, deinde ex Romanorum
Patrum indulgentia impedire cessat. 811
- S. Caroli funus subsequitur. 773 (a)
- Borromeus Franciscus Patruus Sancti Caroli e vivis
abit. 601
- Borromeus Gibertus S. Caroli pater. 3
- Ejus laudes, & mores. 4
- Quam acriter in blasphemie vitium inveheretur.
ibid. (d)
- Erga egenos liberalis. 5
- In templo Podonis Mediolani tumultus. 14 (a)
- Borromeus Gibertus Card. Novariæ instituit Sodalitium Oblatorum. 386 (a)
- Borromeus J. Cæsar S. Caroli patruus. 11
- Fratris Filio Aronensæ Sacerdotium cessit. *ibid.*
- Seminarii Mediol. institutioni liberalitate sua favit.
91 (b)
- Borromei Comitissæ Renati nuptiæ cum Hersilia Parmensi. 476 (c)
- Idem Cardinalem febre laborantem Mediolanum deducit, neque ad obitum usque dimittit. 675 (a)
- Solennes Cardinalis exequias subsequitur. 773 (a)
- Borsatus Franciscus Roveredum a S. Carolo præmissus. 673 786 (a)
- Quæstiones de Maleficis instituit. *ibid.*
- Bosio Aegidius in Civitate Cremonæ Fiscii Patrono S. Carolus literas dat. 605 (a)
- Bosiorum familia cum Fuggeriorum gente sanguine juncta. 752 (b)
- S. Carolo dilecta. *ibid.*
- Bosius Franciscus Episcopus Novariensis, Bobiensis Dioceseos Pontificis Visitator. 735
- Item Genueusis Regionis Pontificis Visitator electus. 599
- Mediolani agrotat. 664 (b)
- Ad extremum vitæ exitum pervenit. 752
- Illi morienti S. Carolus adesse cupit, & mortuæ exequias celebrat. *ibid.* & seq. (a)
- Bosius M. Antonius Bavaricæ Ducis favorem, S. Carolo auspicio, promeretur. 752 (b)
- Bosius Marchio Galeaz Mediolanensis Urbis Præfæs S. Caroli sacras Exuvias Urbe solemniter circumferendas curat. 607
- Bosius Simon Magistratus Præfæs Marianæ Coronæ a S. Carolo donatus. 736
- Cum Carolo puero latrunculis ludit. 1009 (a)
- Bosii Collegium Monialium a S. Carolo extinctum. 105 (a)
- Boterus Joannes Cardinali Bathorio S. Caroli mortem describit: & hæc scripta Epistola typis committitur. 802 (a)
- Latinas Eiusdem literas in lucem produxit. 926 (a)
- Botius Bartholomæus Physicus Aronensis. 9
- Bottomus Timotheus Ordinis Prædic. a Confessionibus Caroli Emmanuelis Sabaudicæ Ducis per S. Carolum delectus. 668 672 (a)
- Optimis a S. Carolo monitis instructus, Augustam Taurinorum mittitur. 675

A Vincentio Eauto laudatur. *ibid.*
 Boverius Dominicus Congregat. Clericorum Regular.
 S. Pauli ad Cismontanos Rhætos missus. 449
 Ab Hæreticis Rhætis in vincula coniectus. 721
 Clavennensibus ad Sacra ministranda a S. Carolo da-
 tus. 725
 Mandante S. Carolo, Sondrium proficiscitur. 740 (a)
 Brayda Humiliatorum Fratrum olim Cœnobium. 226
 Cardinalis ab Ecclesia, cui postea fuerat commen-
 datum, rogante Carolo, Patribus Soc. Jesu illud
 attribuit. *ibid.* (b)
 Collegium idem Aronensis Sacerdotii relictibus a S.
 Carolo auctum. *ibid.*
 Senator Odescalchus certam pecuniam summam pro
 instruenda ibidem Bibliotheca assignat. *ibid.*
 Cribellus Jo. Thomas aureorum sex millia pro ex-
 trahendis ibidem ædibus persolvit. *ibid.*
 Loyrani prædia eidem Collegio assignata. *ibid.*
 Scholæ Scientiarum sub eorumdem Patrum Disci-
 plina eo in loco aperiuntur. 227
 Præcipuos Societatis Jesu ac doctissimos Institutores
 ad id Lycaum S. Carolus advocat. *ibid.* (a)
 Braydenfes Ædes primum S. Philippi Nerii Sociis a
 S. Carolo designate. 209 (a)
 Deinde Societatis Jesu Patribus concessæ. *ibid.*
 Horum Collegium Summi Pontificis liberalitati a
 S. Carolo paulo ante obitum per Literas commen-
 datum. 761 (a)
 Brebia Canonici in Mediolanensē Templum S. Tho-
 mæ a S. Carolo translata. 246
 Brennus Pagus a S. Carolo lustratus. 530
 Brevarium Ambrosiani ritus Pastoralibus S. Caroli
 Luteris commendatum. 627 (a)
 Brevarium Novocomensis Ecclesiæ a S. Carolo emen-
 dari, Episcopus Novocomensis exoptat. 631 (a)
 de Brocardis Gulielmus S. Matroniani Eremitæ Cor-
 pus reperit. 438 (b)
 Brippiensis Præfectura a S. Carolo relictibus aucta.
 204 (a)
 Brippius Eques Sfortia S. Caroli extincti oculos clau-
 dit. 769 *in nota.*
 Brixiani Societatis Jesu Patres, S. Carolo adnente,
 vocati. 227 (b)
 Brixia peste afflicta. 348
 S. Carolus eam in tanto periculo invisere delibera-
 verat. *ibid.* (d)
 Episcopus in tanta calamitate eam deseruit. *ibid.* (c)
 A S. Archiepiscopo per Literas increpitus. *ibid.*
 Illac S. Carolus Venctis redux pertransit. 504 (c)
 Ejusdem Urbis, ac Diœcesis lustrationem Cardina-
 lis suscepit. 536 (d) 544 (a)
 Quo tempore Borromeus illius Ecclesiæ lustrationem
 perfecit. 594 (c)
 Illic degens quatuor Sanctorum Brixienſium Anti-
 ſtitum Corpora ex Arce in Basilicam maximam
 tranſtulit. *ibid.*
Decreta Generalia memoratæ Visitationis typis com-
 missa. 599
 Ejus Urbis Episcopo morienti S. Carolus extrema
 pietatis officia præstat. 476 (c)
 Brixienſes Moniales a S. Carolo perfectam in Clau-
 stris vivendi normam recipiunt. 545
 Brixienſes Virgines quamplures S. Ursule Societa-
 ti, S. Carolo suadente, nomen dederunt. 546
 Brixienſis Capucinarum Asceterium a S. Carolo
 excitatum. 546
 Brixienſes S. Carolum ad lustrandam Diœcesim il-
 lam advenientem magnâ pompâ excipiunt. 523 (a)

Totam Diœcesim Borromeus circuit, & ad melio-
 rem Christianæ vitæ normam reducit. 528 (b) (c)
 & seqq.
 Bruna-Vallis a S. Carolo visitata. 746
 Brutus Guarinus, Vir doctus, Federici Borromei In-
 ſtitutor. 541 (b)
 Eugellæ S. Carolus fuit. 738 (b)
 Bûntiner Ambrosius Uranienſis Catholicorum Lega-
 tus ad Concilium Curienſe. 740 (a)
 de Burgis Hieronymus falsum contra P. Galiardum,
 pluresque alios Catholicæ Fidei patronos testimo-
 nium profert. 719
 Buſti aliquot dies S. Carolus fuit. 599
 Dum illic Sacrum faceret, Illius facies cælesti ful-
 gore coruscavit. *ibid.*
 Ferrum Dominicum ad Quadragesimales Conciones
 ibi habendas Ticino advocat. *ibid.*
 Ibidem residere Collegium Canonicorum S. Caro-
 lus jussit, quod prius Olgiati morabatur. 131

C

Caccivium a S. Carolo lustratum. 667
 Cæpulus Balthassar a Cubiculo S. Caroli. 583
 (b)
 Caremoniarum Magister, ac Pro-Magister a S. Caro-
 lo instituti ac Metropolitanano Clero aggregati.
 120 (d)
 Cæsius Cardin. Bononiæ Legatus Carolum orat,
 ut asperam dormiendi rationem aliquantisper mit-
 tigt, & quod ab eo responsum tulerit. 434 (b)
 Caffarus a S. Philippo Nerio designatus, a S. Caro-
 lo inter familiares suos adſcitus. 76 (c)
 S. Caji Mediolan. Antistitis exuvia in Basilica Na-
 boriana servatæ. 216
 Caimus Metropolitanæ Mediolan. Canon. Ordin. aæ-
 tea Medicus. 219 (c)
 In sacram solitudinem se recipit, ut sacris exer-
 citationibus vacet. 892 (a)
 Calanca in Valle Templum Deiparæ sacrum in ver-
 tice Montis locatum S. Carolus inſiſit. 696 699
 Calendaria emendationis Gregorianæ Mediolani ven-
 nalia proſtare impetrat S. Carolus. 630
 S. Calimerii Præposituræ redditus Canonicis Ordina-
 riis Ecclesiæ Mediol. attributi. 148 (b)
 Caloltium a S. Carolo lustratum. 664 (b)
 Camairanus, olim Arcus-Marianus, Novariensis Agri
 Vicus. 353
 Ibi S. Carolus Augustam Taurinorum procedens mo-
 ram habuit. *ibid.* (a)
 Camaldulensium ad Eremum S. Carolus Romam per-
 gens deflexit. 477 (d)
 Cœnobitas illos Mediolanum inducere decrevit. *ibid.*
 Camaldulensium Monachus adventum S. Caroli ad il-
 lam Eremum prævidet. 248 (d)
 de Cam Antonius Mefaucorum Primas, ob favorem
 S. Caroli præstitum ad Curiam vocatus. 718 (d)
 Canoniam Vallem S. Carolus ingreditur. 530 &
 seq.
 Campaina Laurentius, seu Levata, Ordinis Humi-
 liatorum contra S. Carolum conspirat. 183 (a)
 Campegius Camillus Ord. S. Dominici, Manruz
 Fidei Quæſitor. 150 (d) 151 (c)
 Campi-Mortui Ecclesia a S. Carolo visitata. 743 (a)
 Ibi Sacra faciens SS. Eucharistiæ Sacramento Do-
 rotheam Brunſvicenſem reficit, & Simonem ad
 populum habet S. Carolus. *ibid.*
 Campus Bernardinus Bobienſis Episcopus Actorum
 Eccle-

INDEX NOMINUM,

- Ecclesiæ Mediolan. Volumen in Sinarum Imperio reperit. 165 (a)
- Candor animi mirus in S. Carolo. 1020
- Canegratum a S. Carolo lustratum. 673
- Canetum Brixienfis Agri S. Carolus lustravit. 529
- Canigianus Alexander Aquarum Sextiarum Archiepiscopus S. Carolum Mediolani convenit, & in Diœcesis lustratione comitatur. 746
- Cannobienſe Templum sub Archicœti Peregrini ſchemate extructum. 601
- Cannobii S. Carolus Templum excitari curat. 663 (a)
- Noctem integram precibus ad Deum effuſis ibidem tranſegit. 762 (b)
- Aſconâ illic revertitur febri correptus, & in Æde Sanctæ Pietatis frequenti die Sacrum facit. 763 (a)
- Canonicæ Aedificia, & horti in jus Seminarii Mediolanenſis translata. 209 (a)
- Canonici Bafilicæ S. Ambroſii Mediol. Cappis violaceis a Pio IV. decorati. 115 (b)
- Canonici Eccleſiæ S. Theclæ a S. Carolo Eccleſiæ Metropolitanæ additi. 116 (c)
- Canonici Ordinarii Eccleſiæ Metropol. Mediolanenſis. 116
- Cappis purpurei, violaceique coloris utuntur pro temporum diverſitate. *ibid.* (b)
- Plumbis reſtitibus a S. Carolo impetratis donati. 118 (a) (b)
- A S. Carolo triſtiani diviſi. 119
- Quatuor ex iſtis tres Helvetiorum Valles, Comitum nomine, poſſederunt. 139
- Canonicorum Collegia Mediol. quo tempore communiter vivendi normam amplexa fuerint. 370 (a)
- Hanc S. Carolus reſtituere fruſtra tentavit. *ibid.* & ſeq. (a)
- SS. Cantianorum Mart. reliquiæ in Confeſſione Templi max. a S. Carolo colloate. 367 (b)
- Cantium a S. Carolo viſitatum. 746
- Canturienſes S. Mariæ Moniales ſub Cluniacenſis Abbatris tutela. 601
- Cantarii Præpoſitura a S. Carolo erecta. 620 (b)
- Canturium a S. Carolo tranſfertur Collegium Canonicorum, Galliani antea reſidens. 131 204 (1)
- de Canuti Rochus ab adverſæ factionis aſſectis Porletia occiſus. 623 [a]
- Exorta ob hanc eadem inimicitia a S. Carolo ſedata. *ibid.*
- Cappacellus Hieronymus Placentini Epilcopi frater. 650 [a]
- Caprarola, Cardinalis Farnelii Villa, a S. Carolo inſpecta. 493 [b]
- Et improbata. *ibid.*
- Capriaſca Vallis a S. Carolo viſitata. 624 [c]
- A Trevicenſi Epilcopo luſtrata, Ejus juſſu. 111 [b]
- Capuccinarum Inſtitutum a S. Carolo in Mediolanenſem Urbem inductum. 427 [a] [b] & ſeq. 431
- Capuccini nonnulli Limocomiis Mediolan. inſervientes peſtem contrahunt, & præclara morte occumbunt. 313 [d]
- Iiſdem certæ ſedes in Helvetia designatæ. 411 549 & ſeqq.
- Eorum Cuſtos Lugani in vincula conjeſtus. 213 [a]
- Iidem Mediolanenſibus Peſte laborantibus opem ferunt. 282 [d]
- Iis Aſceterium ad Vicum-Martis a S. Carolo excitatum. 595
- Alia quoque Urania, & in Subſylvania. 601
- Aliud Porletia conditum. 622
- Eorum Sacra Ædes prope Cannobium a S. Carolo conſecrata. 985
- Carabellius Antonius Maria Carmen in laudem S. Caroli conſcripſit. 803
- Carabellus Sodalitii Oblatorum, Celanenſis Seminarii Reſtor. 93 [a]
- Carafia familiæ reconciliatio cum Romana Sede S. Carolus favet. 132 [c]
- Cavaria Monafterium Virginum a S. Carolo everſum. 105 [a]
- Caravagii bona ab Humiliaris reſicta, Seminario Mediolanenſi aſſignata. 646
- Carcanus Leo Jo. Baptiſta Corpus exanime S. Caroli exenterat. 772 779 [a]
- Exenterationis S. Caroli narrationem* elucubravit. 803
- Cardana prædia a S. Carolo Mediolanenſi Seminario aſſignata. 246 [c]
- Cardinales S. R. Eccl. S. Carolus amoris, & reverentia officiis proſequitur. 871 877
- Huiuſce dignitatis decus et Ipſe ſervare non omiſit. *ibid.*
- Cardinus Marius a Joanne Auſtriaco Legatus ad S. Carolum miſſus. 406 [b]
- Carignani in Carthuſianorum Monafterio S. Carolus poſt mortem a Donato intentatam ſe recipit, ut totum orationi ſe dedat. 190 [b]
- Caritas Ammonæ Mediolanenſem Urbem vexat. 209
- Ea ſæviente S. Carolus abunde cibis pauperibus diſtribui jubet. *ibid.* [b]
- Eadem iterum ſæviente S. Carolus pro pauperibus alendis ſuſſidia comparat. 411
- Caritatis Societas a S. Carolo inſtituta. 129 [a]
- Carlettus Joannes Meſauii Miniſtralis ob adjutricem S. Caroli præſtitam manum Curiam vocatus. 718 [d]
- Carmelitani Ordinis aliquot Sacerdotes peſte laborantibus in Agro Mediolanenſi peramanter inſerviunt. 213 [d]
- Carmia Margarita Sacram Syndonem Civarone in Sabaudia relinquit. 387
- Carnagus Cornelius S. Caroli in Hiſpania Procurator. 555 [a]
- Carnagus e Seprij ruinis tranſlatum a S. Carolo Collegium Canonicorum. 131
- S. Carolus; e qua ſtirpe progenitus. 3
- Ejus Affines. 4 & ſeq.
- Quo anno natus. 8
- Zona lucida Ejus ortum portendit. 8 (c)
- Quæ fuerint Ejus ſtudia erga Deum, & qui profeſtus in Scientiis ab ineunte ætate. 9 & ſeq.
- Puerulus pomorum multitudinem in varios ordines diſtinxit, & quare. 9
- Clericali Militia adſcriptus. *ibid.*
- Deiparæ Tempa ſapenumero devotus inviſit. 10
- Ab æqualibus ob cultum pietatis deriſus. 11, & 13
- Aronenſi Sacerdotio donatus, illius patrimonii adminiſtrationem ſuſcepit, reliquam cenſuum partem in pauperes erogans. 11, & ſeq.
- Illius Diſciplinam collapsam reſtituit. 14
- Ticini Jurisprudentiæ operam dedit. 12
- Poſt obitum patris domeſticas res adminiſtrat. 14
- Fœminæ tentamenta præcoci fuga ſuperat. 15
- Ticini inſirmatur, & ad levandam animi moleſtiam Muſicæ operam dat. *ibid.*
- Romagnani, & Calvenzani Sacerdotis donatus. 16
- Juris Utriuſque laureâ Ticini, nec ſine portento, inſignitur. *ibid.*

Romam ab Avunculo Pio IV. vocatus Ecclesiasticis Dignitatibus cumulatur. 18
 S. R. E. Cardinalis, & Mediolani Archiep. tenunciat. 18 (c)
 Publico Consilio in Alma Urbe præfatus. 20
 Vaticanarum Noctium Academiam instituit. 21 (b)
 Novas pellicis illecebras in Villa Romæ proxima fugâ victor eludit. 23 (a)
 Præclara virtutum suarum indicia præbet. 24, & seqq.
 Supremo Pœnitentiæ Tribunali quo tempore præfatus. 26 (a)
 Quamplurimorum Religiosorum, ac Equestrium Ordinum protectionem suscipit. 27
 Post mortem Federici fratris sanctiorem vitæ normam amplectitur. 28 (c) (d)
 Haud multo post ad Sacerdotium se promoveri curat. 29 (c)
 Die Sacro Ordinationis S. Ambrosii Episcopus inungitur. 30 (c) & 73
 Collegium educandæ Nobili juventuti Ticini condit. 31 (a) (b) (c)
 Tridentini Concilii felicem exitum curat. 33
 Tridentum struendi copiam transferri mandat. ibid. (a)
 Literis, ac consilio ad illud perficiendum Ecclesiæ Patres sollicitat. 35 (a)
 Eo adnitente, Catechismi Romani editio perficitur. 36 (c) & seqq.
 Nocti Templum Deiparæ in Esquilino flexo poplite ascendit. 38
 Pauperibus puellis dotalia subsidia suppeditat. ibid. (d)
 Domesticam familiam reformat. ibid. (e)
 Frequenter ad Passionis Domini contemplationem incumbit. 39 (a)
 Dialecticæ, ac Theologicæ facultati operam dat. 40 (c)
 S. Praxedis Titulo ornatus, eandem Sacram Ædem ære suo reitaurat. 41 (a)
 Urbitano Principatu a Catholico Rege donatus. 42 (b)
 Quam multas substructiones Sacris Ædibus magnificentissimè addi ære suo curat. ibid. (c)
 Romæ degens primam Diocesanam Synodum per Ormanetum cogi mandat. 44
 Seminarium Cleicorum Mediolani instituit. 46 (e)
 Mediolanum adeundi veniam a Pontifice impetrat. 47 (b) (c)
 Quos insignes doctrinâ Viros secum adduxerit. 48
 Itineris ab eo transacti series. 49 (a)
 Bononiâ pertransiens pro illius Urbis optimo regimine plura sanxit. ibid. (a)
 Solemni ritu Mediolanum ingreditur. 50 51 (a) (b) & seqq.
 Primum Mediolani Sacrum peragens Orationem ad populum habuit. 52
 Concilium Provinciale celebravit. 53 (a) & seqq.
 Avunculo Pont. Max. morienti adiat. 57 (b)
 Comitibus Romæ habitis pro eligendo Successore interest. 58
 Quantâ modestiâ Avunculi Pii IV. Sepulcrum instrui iusserit. ibid. (c)
 Michaelis Ghislerii in Pontificem Max. electioni favet. 59 (a)
 Henrico Cardinali Lusitaniz literas dat. 60
 Alias Sebastianus Lusitaniz Regi. 61 (a)
 Piam V. recens electum de gravissimis rebus ad Ecclesiæ regimen pertinentibus admonet. 62

Eidem Pontifici approbandam offert primam Synodum Provinciale Mediol. 62 (b)
 A Pio V. Eum Romæ retinere cupiente, Mediolanum redendi enixis precibus facultatem obtinet. ibid., & seq. (a)
 Ob Humiliatorum Ordinem reformandum Bullas a Romana Sede Literas recipit. 63 (b)
 Mediolanum reversus familiam suam reformat. 64 (c) (d)
 Diocesis suæ moribus informandis se totum devoveret. 71
 Quo animo, quibusque auxiliis arduum hoc opus aggressus sit. 72
 Ob sollicitam S. Ambrosii Prædecessoris sui imitationem alter Ambrosius appellatus. 73
 Abbatis quamplures Pontifici Max. resignavit. 74
 Hæreditatem fratrem venumdari, pretiumque pauperibus erogari jubet. 74 (c)
 Avunculi Pontificis simulacrum, quod penes se habebat, illius tumulo apponi jubet. ibid.
 Familiæ suæ mores componit. 75, & seqq.
 Quæsitorei Fidei in Mediol. Provincia CC. nummos annuos ex proprio patrimonio assignavit. 76 (b)
 Priusquam Domesticos sibi addiceret, tyrocinio probabat. 77
 Familiarium ejusdem Officia quo ordine distributa. 78, & seqq.
 Censores binos delegit, ut, si in quo peccasset, se liberè admonerent. 79
 Leges ad Divinum cultum pertinentes Familiaribus suis a S. Cardinali præscriptæ. ibid., & seqq.
 Communi mensa refecti, & quampluribus per anni circulum jejuniis eosdem macerari præscripsit. 81, & seqq.
 Mores eorum integerrimi. 86 (b)
 Viginti ex hisce Familiaribus ad primos Ecclesiæ honores promoti. 83
 Quos Ministros ad Provincia suæ regimen delegerit, & quo ordine distribuerit. 84
 Vicarium Generalem instituit. 85
 Duos Vicarios Civilibus, ac Criminalibus causis judicandis. 86
 Fisci Procuratorem, atque Auditorem designavit. ibid.
 Cancellarii munus uni ex Metropolitanis Templi Canonicis detulit. ibid.
 Curia suæ leges præscripsit. 86 (c) (d) & seqq.
 Ara in Carceribus pro Missæ Sacro celebrando a S. Cardinali erecta. 83
 Præfatos in Urbe Mediol., & Lustratores in Diocesi pro recta Ecclesiæ suæ administratione curanda collocavit. ibid.
 Vicarios LX. in Diocesi constituit. ibid. & seqq.
 Monialium Asceteris Vicarios, ac Protectores designavit. 89
 Seminarium instituit. 90 (b) & seqq. 93 (a)
 Mediolani Seminarium ejus jussu magnificè ædificatum. 91 (a) (b) & seqq.
 Canonicæ Seminarium ab Eodem Mediolani erectum. 92 (d)
 Prope Fulcuni sacram Ædem minus doctos Animarum Rectores, ac Sacerdotes erudiri curat. ibid. (e)
 Seminarium ad S. Joannis ad Domos ruptas aperuerat. ibid. (f)
 Nonnulla alia in Diocesi. 93 (a)
 Typographiam in Seminario excitavit. 98 (d)
 Qua diligentia Seminarientes Clericos probaret, antea-

INDEX NOMINUM,

- antequam eos admitteret. *ibid.* (a)
 Concilii I. Provincialis exemplaria ad quosdam Archiepiscopales transmisit. 103, & seq.
 Quam sedule Hæreticorum insidiis occurrere satageret. 101
 In Sacerdotum mores diligenter inquiri. 103 105
 Sanctimonialium Claustra emendare studet. 104 (a)
 Doctrinæ Christianæ Scholas aperit. 105 (b)
 Christmas Sacramento Mediolanenses Cives iungit. 106
 Pates Societatis Jesu Mediolanum vocat, iisque certas aedes assignat. 107 (b)
 Patribus Congregationis S. Pauli utitur ministris. 107 (d)
 Leges inlicit pro Paschalis Communionis præcepto ab omnibus in Diocesi servando. 108
 Ob curam morum integritatem calumniis lacessitus. 108, & seq.
 Pedibus, & quandoque sarcinas deferens Diocesim lustrat. 110, & seq.
 Sanctissimam Eucharistiam frequenti populo impettitur. 113
 Summo studio perditos hominum mores in Diocesi corrigere nititur. *ibid.*
 Quot Sacras Aedes suis manibus consecraverit. 113 (a)
 Templi Maximi Mediol. lustrationem suscipit, eisque dignitatem restituendam curat. 116 (a)
 Hierarchiam hujuscæ Cleri reformat. *ibid.* (b)
 Collegium Canonicorum ab Eod. Card. pluribus redditibus auctum. 117 (a) 118 (b)
 Novos peritiles Ministros Metropolitanæ Clero adjungit. 119, & seq.
 Odeum excipiendis honorifice Magistratibus in Templo Max. fieri jubet. 122 (d)
 Eiusdem Templi decorem, ac majestatem auget. *ibid.* & seqq.
 Ecclesiarum Urbis Mediol. lustrationem aggreditur. 124
 Disciplinæ Sodalitates instituit. *ibid.*
 Triduanarum Litaniarum ritum restaurat. 126, & seq. (a)
 Oblationum Templo Max. ab Urbis Regionibus delatarum profanos usus delet. 128 (c)
 Mediolanensium docilitatem, ac pietatem laudat. 129 (a)
 Quamplures in Urbe ac Diocesi Societates instituit ad cultum SS. Sacramenti promovendum. *ibid.*
 Humiliatorum Religionem ad rectam vivendi normam revocare curat. *ibid.* (b)
 Nonantula, & S. Andreae in Belgio Sacerdotia dimittit. *ibid.*
 Diocesis lustrationem prosequitur. 130 (b)
 Prævos Civium mores reformare curans in gravissimas incidit tempestates. 132, & seq.
 Ob captum, exilioque damnatum Satellitiæ Archiepiscopalis Curia Circitorem Sacris interdictum hujus sententiæ Auctoribus pronuntiat. 136
 Objecta sibi a Regio Ministro diluit, eique Romam pergenti apud Pontificem Max. deprecatorias literas dat. 138
 Helvetiorum Valles lustrare aggreditur. 139 (b)
 Controversiarum exitum a Summo Pont. quinque Cardinalium examini commissum pacato animo expectat. *ibid.* (a)
 Expleta lustratione, Sacerdotes Vallium ad Concilium convocat, & ad bene agendum hortatur. 142 (c)
 Vix Mediolanum redux, Varisum adit. 143 (a)
 Cremonam ad Comitata universi Ordinis Humiliatorum accedit. 145 (a)
 Omni nisu contendit eos ad Sanctiorem vitæ disciplinam revocare. *ibid.*
 Leges sancit pro recta Conventualium S. Francisci Fratrum institutione. 147 (a) & (b)
 Tentanti Carolo ad perfectam Instituti methodum Amedeos Fratres revocare, isti nequaquam assentiantur. 148 & 149 (a)
 Pontifici Legati nomine insignitus, Mantuam pergit, & quam feliciter ibi omnia expedierit. 149 & seqq.
 Mediolanum reversus Diocesanam Synodum celebrat. 154 (d)
 Suis in Aedibus Cleri Præfectos hospicio excipit, & ære suo alit. *ibid.* (f)
 Collegium ad tutandam mulierum pudicitiam, antea Mediolani institutum confirmat, & auget. 156 (a) & seq.
 Trans flumen vêtus, mediis in aquis a deferente dimittitur. 159
 Dæmonem variis terroribus Monasterium Virginum Mодоctiensē vexantem compefcit, & fugat. 160
 Quo ordine Concilia indiceret, & teneret. 163
 Theatinos Clericos Mediolanum advocat. 166 (b)
 167 (a)
 In S. Fidelis Templi fundamentis primum Lapidem ponit. 167
 S. Mariæ Scalensis Templum lustrare aggreditur, a quo vi, atque armis repellitur. 168 & seqq. 171 (b)
 Quam moderatione tantam contumeliam tulerit. 172 (c) (d)
 Contra offensores Sententiam Execrationis pronuntiat. *ibid.*
 A quibusdam Humiliatorum Ordinis Fratribus peti- tur ad necem. 183, & seqq.
 Hac super re longam scribit ad Ormanetum Epistolam. 185 (b)
 A tanto periculo divinitus servatus. 186 (b)
 Albuquerquei Ducis, & omnium Urbis Ordinum plena amoris, & gratulationis erga Eumdem officia. 187, & seq.
 Quam pacato animi sensu de intentata sibi nece ad Summum Pont. scripsit. 189
 Carignanum Carthusianorum Monasterium adit, ubi se totum precibus devovet. 190 (b)
 Superbiæ irrepentis vitium quam caute compresserit ea occasione. *ibid.* (c)
 Regios Ministros sibi antea adversantes, & Ecclesiasticis Censuris illigatos præ Templi Max. fotibus ad Sacrum communionem recipit. 193
 Scalensis Canonicos omni pœnarum vinculo absolvit. 194, & seqq.
 Ad Pium V. Pont. Max. literas dat. 199 (a)
 Reos intentate in se ipsum mortis excusate nititur. 200 (c), & seqq.
 Pœnas in eisdem inflictas mitigari omni nisu contendit. 202 (b)
 Collegium Societatis Jesu Patribus in Supremo Pœnitentiæ Tribunali Romæ excitat. 204 (a)
 Helveticas Valles iterum lustrat. 203, & seq.
 Subsylvaniam invisit. 205
 Einsidelensē Monasterium, aliudque apud Constantiæ Lacum vifitat. 206 (b)
 Pro emendandis Fratrum Humiliatorum moribus quæ remedia proposuerit. 207 (a)

Precibus apud Pontificem Max., ne hic Ordo antiquaretur, frustra intercedit. 208 (b)
 Eodem Ordine extincto, quamplures reditus ad populi sui utilitatem a Summo Pontifice impetrat. 208, & seq. (a)
 Populum Mediolan. annonæ caritate laborantem sublevat. 209
 Catholicam Fidem in Helvetiæ finibus periculo liberat. 212, & seq.
 Ob nimios exantlatos labores febri correptus. 214 (c)
 Mitiores vivendi normam suadentibus quod responsum dederit. 215 (a)
 Morienti Albuquerque postrema caritatis officia persolvit. ibid. (c)
 Reliquias SS. in Naboriana Basilica servatas invenit. 216 (c) (d)
 Licet ægrotus, ad Comitiam pro eligendo novo Pontifice Romanam prope rat. 217, & seq.
 Electionem Gregorii XIII. in Summam Pontificem promovet. 219
 Qua de re Christiani Principes Eidem per literas gratulantur. ibid. (a)
 Romam discedens a novo Pontifice quamplura pro Ecclesia Mediolanensi beneficia impetrat. 221 (a)
 Noctem integram in Lauretana Æde transigit. 222
 Mediolano restituitur. ibid. (b)
 Rigidiores vivendi normam amplectitur. 223 (a)
 Se amplissimis Præfecturis abdicat. ibid. & seq. (a)
 Patres Soc. Jesu in Braydæ Cœnobium advocat, ibique Scholas aperit. 226 & seq.
 Quampluribus etiam in Urbibus ejusdem Societatis Alumnis Collegia aperiri curat. 227 (b)
 Graves iterum tumultus in Eum excitati. 228 (c) & seq.
 Provinciæ Moderatori Sacris interdicit. 231 233 (b)
 Eundem postea Ecclesiæ reconciliat. 234 & seq.
 Collegium Nobilium Mediolani excitat. 236
 Adventum Christi religioso ritu celebrandum Mediolanensi populo suadet. 238 (d)
 Bacchanalium licentiam damnat. 238 (c)
 Henricum Galliarum Regem Modoctiæ invitat. 239 (b) 241 (b)
 Congregationem Vicariorum Plebium Diocesis convocat. 244 & 244 (b)
 Canonicorum Collegium in Æde S. Thomæ Mediol. instituit. 245
 Et aliud Besutii. ibid.
 De colligendis in unum hospitium pauperibus consilium inquit. ibid. (d)
 Romam ob celebrandum Jubilæi Annum proficiscitur. 247 & seq.
 Ejus itineris descriptio. 249 (a) (b)
 Romæ eximia pietatis exempla relinquit. 250 (d) 251 (a)
 Crebra cum Pontifice Max colloquia inquit, eique quamplura ad Ecclesiæ utilitatem pertinentia suadet. 252
 Visitatorem Apostolicum Ecclesiæ Mediolanensi assignari postulat. 253 (a)
 Quamplura ad Ecclesiæ suæ ornamentum a Pontifice Gregorio impetrat. ibid. (b)
 Mediolanum reversus Pontificum Visitatorem excipit. 255 & seq.
 Cremonensem Diocesim interim Ipse lustrat. 257 (a) (b)
 Bergomum concedit, ibique magnifice excipitur. 258 (c) (d)

Quid in illius Urbis ac Dioceseos visitatione peregerit. 259 (a)
 Quanto amore S. Philippum Nerium, illiusque Oratorii Patres sit profecutus. 260 (c) & seq.
 Jubilæum Mediolani a Pontifice Max. concessum celebrat. 261 & seq.
 S. Monæ exuvias in Templum Max. transfert. 264 271
 Soleas calceis detrahit, ut nudis plantis incedat. 265 (a)
 SS. Fidelis & Carpophori exuvias in Templum PP. Societatis Jesu solemniter transfert. ibid.
 Severiorem vivendi normam amplectitur. 268 & seq.
 SS. Victoris, & Satyri corpora in novam Portianam Basilicam solemniter transfert. 270 (d)
 Episcopo Laudensi exequias celebrat. 275 (a)
 Quæ Mediolani peregerit in acerbissima Pestis calamitate. ibid. & seq.
 S. Ursulæ Virginum, & S. Annæ Matronarum Sodalitiam ab Eo instituta. 276 (c)
 Testamento obsignato, se totum civibus Peste laborantibus devovet. 277 278 (b) & seq.
 Clavam argenteam & vasa pretiosa ab excudendos ex eis nummos ad Monetarios mittit. 280 (b)
 Cœnobitas ad opem Peste laborantibus ferendam hortatur. 281 283 (c) 307
 Familiares suos cum vitæ periculo se comitari renuentes ad omnem depellendum timorem inducit. 282
 Nullum ex ejusdem asseclis pestilentiæ morbus inficit. 283 (b)
 Præcepta, & regulas condit pro administrandis caute in contagionis periculo Sacramentis. 287 (b)
 Patricios Viros ad bene administranda Urbis infectæ morbo negotia designat. 289 (b)
 Plebem omni ope destitutam sustentat. 291 (a)
 Pauperes in unum colligit, ac suis sumptibus alit. 292 (c)
 Nudato aulæ Palatio suo, eosdem vestibus donat. 293 (a)
 Ad mitigandam Dei iracundiam supplicationes instituit. 296
 Crucis Vexillum nudis pedibus gestans, vulnus in ferrum impingens excipit. 297
 In Basilica Ambrosiana Sermonem de pœnitentia ad populum habet. ibid. (c)
 Item in altera S. Laurentii. 298
 Ad Deiparæ prope S. Celsum Ædem Clavam Christi morientis sanguine consecratum supplicabundus gestat. 299 (a) & (b)
 Urbis Primores hortatur, ut votum S. Sebastiano nuncupent. 301
 Mediolanensibus intra domos proprias inclusis preces, & piam vivendi normam præscribit. 315 & seq.
 Ad levandam pauperum inopiam ære alieno gravatur. 305 (a)
 Limocomia frequenter invitat, & lue infectis Sacramenta administrat. 306 (c) (d) & seq.
 Crucis signo puellam morti proximam sanat. 214 (b)
 Quam transigendi temporis rationem, vigente pestilentia, sibi præscripsit. 217 (a)
 Lue infectis, ac morti proximis Ecclesiæ Sacramenta manu propria ministrat. 318 & seq.
 Sæviente peste, asperius vivendi genus inquit. 319 (a) 333 (a)

INDEX NOMINUM,

- Monitus ut pericula vitaret, quid responderit, 320 (b)
- Agræstem populum pestilentia laborantem invisit. 325 (a)
- Feste interisse ab aliquibus creditur. 329 (a)
- Acriori voce populi vitia reprehendit. 331 (b)
- Brixienti Episcopo opportuna, dum pestilentia serperet, consilia suppeditat. 332 (c)
- Radendæ a Clero suo barbæ Decretum promulgat. 334 (b) & seq.
- Jubilæum a Romano Pontifice liberaliter concessum Mediolani celebrat. 337 (a)
- Primum Quadragesimæ Dominicum diem iustis innoxius fundamentis, a licentia liberat. *ibid.*
- Pastorales literas in lucem edit, ut convulsis vitiorum radicibus Virtutum semina in populo spargat. 340 (b)
- Templum Mediol. Maximum solemniter lustrat. 341
- SS. Clavum, inita supplicatione, Urbe circumfert. 346
- Quadragesima horarum spatio ad hoc venerabile Pignus venerandum in Templo Max. moram trahit. *ibid.* (c)
- Primum lapidem pro extruendo Sebastiani Mart. novo Templo in fundamentis deponit. 349
- Citato cursu ob seditionem compellendam ad Helveticas Valles proficiscitur. 350
- Sedatâ Festilentia gratias Deo agit. 351 (b) (c)
- Fontanæ Joannem ære suo Romæ alit. 354 (d)
- Metropolitanam Basilicam solemnî ritu consecrat. 355
- Curia Archiepiscopalis disciplinam restituit. *ibid.*
- Pro Ecclesiastici juris defensione contentiones habet. 357 & seqq.
- Invidia animi constantia illatas perturbationes sustinet. 363 (b)
- Collegium Canonicorum e Ponte-Aureoli in Basilicam S. Stephani transfert. 366 & seqq.
- Plurium Sanctorum exuvias in Confessione Templi Max. deponit. 367
- Leges condit pro recte in eunda sacrarum Stationum visitatione. 368 (c) & seqq.
- Quintam Diocesanam Synodum convocat. 369
- Vitæ communis normam in Collegia Canonicorum inducere frustra nititur. 370 (a) & seqq.
- S. Crucis Societas instituit. 371 & seqq.
- Pauperibus tum viris, tum feminis domicilia comparat. 373 & seqq.
- Oblatorum Sodalitatem instituit. 375 (b) & seqq.
- Seminariorum curam incumbere iis voluit. 385 (a)
- Ad invisendam Sacram Syndonem Augustam Taurinorum contendit. 386 & seqq.
- Peregrinantis habitu cum XII. sociis hoc iter aggre ditur. 390 (c) & seqq.
- Quâ pompa, & comitatu a Sabaudia Duce exceptus fuerit. 395 (c) & seqq.
- Lacrymis, suspiriisque Sacram Syndonem veneratur, & frequentissimo populo unâ cum aliis Episcopis ostendit. 398 & seqq.
- E suggesto animos ad ejusdem venerationem accendit. 399 (b) (c)
- E Taurinis ad Varalli Montem digreditur. 403 (a)
- Itinere per Verbanum lacum suscepto Mediolanum revertitur. 405 (a)
- Literas dat Henrico Lusitanæ Regi. 406 (c)
- Alias quoque Alberto Cardinali Austriaco. 407 (a)
- Post mortem Ferdinandi Hispaniarum Principis Epistolam ad Philippum II. Patrem Catholicis monitis refertam conscribit. 409 (a)
- Pauperibus Urbis ciborum caritate afflicti subsidia comparat. 411
- Sveciæ Regem per literas hortatur ad Catholicam Fidem in Regno suo tuendam. 411
- Hæreticos Milites ab Agro Mediolanensi amoveri curat. 411 & seqq.
- Modoëntibus Ambrosianæ Ecclesiæ ritus restituere frustra contendit. 413 415
- Quibusdam Monialium Parthenonibus in agro Mediolanensi constitutis novam Mediolanensem in urbe sedem figere meditabatur. 412 & seqq.
- Jurisdicção Ecclesiastica in controversiis contra illum agitata ab Eo viriliter defensa. 417 & seqq.
- Hujus causæ exitum precibus Deo commendari jubet. 419
- Dierum Festorum violatores Ecclesiasticis pœnis subicit. 420 (b)
- A Verbi Dei præcone injuriis e suggesto adpetitus. 423
- Quantâ patientia, atque animi moderatione contra eundem se gessert. *ibid.* (a) & seqq.
- S. Praxedis Asceterium Capuccinarum instituit. 427 & seqq.
- Earundem Monasterium a fundamentis erigi curat. 429 (b) (c)
- Concilium V. Provinciale convocat. 432 (c)
- Patres in eo congregati; ut lenius erga se ipsum ageret, exorantur. 433 (b)
- Nonnullorum Sanctorum Reliquias in Basilica Apostolorum inventas recognoscit, & earundem translationem cum Episcopis Provincia celebrat. 435 & seqq.
- SS. Fidelis & Carpophori Martt. ossa Aronâ Mediolanum antea translata in novo S. Fidelis Templo solemniter collocat. 439 (c)
- Pro avocandis ab impuro quaestu meretricibus domicilia in urbe aperit. 441 (a)
- Barnabitarum Constitutiones expendit, præscribit, & approbat. 449 (a)
- Fratribus Sancti Ambrosii ad Nemus leges indicit. 451 (a)
- Viglevanensem Diocesim lustrat. 453 (a)
- Brixienis Visitatio quo verè tempore delata Illi fuerit. 455 (a)
- Coloniensem Ecclesiam ab Hæreticis vexatam subsidii conquestis, & prece tuetur. 458 & seqq.
- Helveticum Collegium Mediolani condit. 460 (b) & seqq.
- Sodalitas sacra ibidem instituta. 466
- Gratiæ ad Helvetiis ob hoc Collegium conditum Eidem actæ. *ibid.* (b)
- Pro impetrandis aliis Theatinis Clericis Literas ad S. Andream ab Avellino mittit. 469
- Ob defendenda Mediolanensis Ecclesiæ jura Romam pergit. 471 & seqq. 475
- Brixiam prius desectit postrema illius Ecclesiæ Episcopo morienti pietatis officia præstiturus. 476 (c)
- Inde Mantuanam proficiscitur. *ibid.* (d)
- Bononiam pergit. 477 (a)
- Quinquaginta millibus passuum pedes ad Lauretanam Aedem procedit. 478 & seqq. (a)
- Romam intrans, magno populi planctu excipitur. 479 (c)
- Tusculi dies aliquot cum Pontifice Max. moram ducit. 480 (e) & seqq.
- Cardinales Romæ degentes alternis vicibus ad mensam invitabat. 482 & seqq. (a)
- Quantam Romæ peregerit. 883 (c)

- S. Philippum Nerium familiariter inuifit . ibid.
 Cum Pontifice Max. refponfiones decernit Legatis
 dandas Civitatis Mediolanenfis nomine Romam
 miffis . 486 (d)
 Re bene tranfacta, Literas ad Provinciam Epifcopos
 mittit . 489
 Edicta, quæ in controverfiam venerant, renovari
 jubet . 490 (b)
 Romã difcedit, vix exceptis Legatis adverfus Eum
 Civitatis nomine ad Pontificem miffis . 491 (a)
 Mediolanum properans, Florentiam ingreditur . 494
 Inde Ferrariam, ubi honorificentiffime excipitur .
 ibid. & feq. (a)
 Secundo Pado Venetias defendit . 495 (b) (c)
 Quibus ductus rerum momentis, eam Urbem ab Apo-
 ftolico Vifitatore luftrandam effe judicaverit . 498
 Quæ Epifcopos ea in Urbe degentes invenerit .
 500 (b)
 Patavio, Vicentia, Verona, ac Brixia iter facit,
 & quanta religione ab incolis exceptus fuerit .
 501 & feq.
 Civibus fibi obviam occurrentibus, feftivoque plau-
 fu excipientibus, Mediolanum revertitur . 504 (c)
 & feq. (a) (b)
 Adverfatorum machinã iterum offendit, & dif-
 folvit . 506 & feq.
 Brixienfem Diœcefim luftrare aggreditur . 523 &
 feq.
 Ayamontio Inſubriæ Moderatori fuprema pietatis
 officia in morte, & exequiis præſtat . 524 (d) &
 feq.
 Eryſipilate, & febri laborat . 525 (a)
 VII. Diœceſanam Synodum habet . ibid.
 Brixiam revertitur . 526 (a)
 Brixienfis Diœceſeos regiones luftrare pergit . 528
 (c) 544 & feq.
 Et Camonicam Vallem . 531 (a)
 Quo tempore Brixienfis Eccleſiæ viſitationem per-
 fecerit . 594 (c)
 Deiparæ Ædem Tîrani in Vulturenis ſitam invi-
 ſit . 533
 Trompiam, ac Sabiam Valles adiit . 536 & feq.
 Lianum ignobile Vicum in montium jugis præ-
 ſens viſitat . 539 & feq.
 Caſtilionum adiens S. Aloyſium Gonzagam ſalubri-
 bus præceptis imbuit, & Sanctiſſimæ Euchariſtiæ
 utiliter ſumendæ modum docet . 540 & feq. (a)
 Federici Patruelis inſtitutionem ſolenter curat, eum-
 que Clericali habitu induit . 542 (b) & feq.
 Capuccinos, & Societatis Jeſu Patres in Helvetiam
 introducit . 549 & feq.
 Ejus Decretis obverſantes contumaciæ ſuæ poenas
 luunt . 557 & feq.
 Equeſtris Ordinis Alcantaræ Miles Eidem inſenſiſſi-
 mus in adverſis Eum Protectorem depoſcit, &
 obtinuit . 559
 Carolum a Baſilica-Petri Legatum in Hiſpanias mittit .
 552 (a) & feq.
 Hujus Legationis fructus uberrimi . 562 (b) & feq.
 565 (a)
 Caroli Emmanuelis Sabaudia Ducis optimam indo-
 lem ad rectam paternæ Ditionis adminiſtrationem
 erudire fatagit . 567
 Synodum Octavam Diœceſanam habet . 570
 Quadrageſimalium Concionum munus in ſe ſuſcipit,
 & Mediolanenſis Urbis luftrationem init . 571
 Sanctorum ſacras exuvias in S. Stephani Baſilica re-
 cognofcit, ac reponit . 572 (b)
- Alias quoque Sanctorum Reliquias in Æde S. Celfi
 inventas recognofcit . 573 (a)
 Mariam Auſtriacam in Hiſpanias per Inſubriam pro-
 ficifcentem excipit, & Laude-Pompeja omni ho-
 noris genere proſequitur . 575 (a) & feq.
 Vercellas ad colendos S. Eufebii cineres proficiſci-
 tur . 576 (d) 578 (b)
 Sabaudia Ducem Maſini inſiſit . 579
 Magadinum perveniens, Cauponi, cujus ædes per
 incendium conflagraverant, pecuniã ſuã damnam
 reſtaurat . 583 (b)
 In Lepontias Valles penetrat . 585 (a)
 Deſertinenſe Monafterium in Rhætia adit . 586 (b)
 & feq.
 Ubi magno cum honore ſuſcipitur . 587 (a) & feq.
 Ejusdem erga Auſtriacam Familiam ſtudium mirifi-
 cum . 591 (b)
 Joannæ Auſtriacæ Hiſpaniarum Regina defunctæ ſo-
 lemni ritu parentalia celebrat . ibid. & feq.
 Deiparæ imaginem in Oppido Seroni magna ſup-
 plicationis pompa transfert . 593 (a) & feq.
 Sponſæ cum Carolo Emmanuele Sabaudia Duce
 in matrimonio jungendæ delectus Eidem injungitur;
 & quæ hac de re conſilia mente verſaret . 596
 & feq.
 Variſium pto Monafterii S. Antonini negotiis con-
 tendit . 599
 Buſti cum eſſet Sacra faciens, Ejus facies cœleſti
 fulgore coruſcare viſa eſt . ibid.
 Conciones Quadrageſimales in Templo maximo ha-
 bendas cum P. Mathia Salodiens partiur . 600
 Laudenfem, & Vercellenſem Eccleſias propriis Epi-
 ſcopis deſtitutas tuetur, & regit . ibid.
 Ragazonio Bergomenſi Epifcopo mittit Libellum
Inſtitutionum Prædicationis Verbi Dei . ibid.
 Novum Edictum contra perſonatos homines vulgari
 mandat . 602 (a)
 Sextum Provinciale Concilium celebrat . 603 & feq.
 Literas ſuo, & Provincialium Epifcoporum nomine
 ad Rodolphum Cæſarem mittit . 604
 S. Simpliciani, aliorumque Sanctorum Corpora cum
 Provincie Epifcopis magnificã pompã circumfert .
 605 & feq. 610 (d)
 S. Joannis Boni Prædeceſſoris ſui Oſſa e S. Michaë-
 lis ſub Domo Æde in Metropolitanum Templum
 transfert . 614 & feq. (a)
 Cum Cardinali Paleotto ad inviſendam Sacram Syn-
 odum Auguſtam Taurinorum iterum pergit . 616
 (d)
 Agit cum Sabaudia Duce de recuperanda Geneva .
 617 (b)
 Lucano, & Lario conterminas Diœceſis Regiones
 luſtrat . 619 & feq.
 Cavarnionum fallacias evertere ſtudet . 621 (a)
 In obeunda Diœceſi agreſtibus Eccleſiis Sacras Ve-
 ſtes dono dedit . 625
 Ludovicum Granatenſem ad novam Concionum di-
 gerendam ſeriem cohortatur . 627 (b)
 Honorificas de eo literas etiam ad Gregorium Sum-
 mum Pontificem mittit . 628
 Romam denuo proficiſcitur . 631
 Literas dat ad Philippum II. Regem Hiſpaniarum .
 633
 De ſuo Romam verſus itinere Provincie ſuæ De-
 canum per literas certiore facit . ibid. & 639
 Quibus potiſſimum de cauſis ad Limina Apoſtolorum
 iter ſuſceperit . 634 (a)
 Vaſtallam verſus proficiſcitur . 635 (a)

INDEX NOMINUM,

- Sabulonete per aliquot dies moram traxit. 637
 Illinc Romam versus iter profequitur. 641
 In Aedibus S. Praxedis hospitatur. *ibid.* (a) 642 (b)
 Romæ degens abstinentiæ, ac precibus se totum
 devovit. 643 (b) & seq.
 - Congregationem Sacrorum Rituum Romæ institui
 curat. 645 (b)
 - Visitator Apostolicus in Transalpinis, & Cisalpinis
 Rhætorum, & Helvetiorum partibus designatur.
 647
 Româ redux ad Lauretanam Aedem deflexit. 650
 (a)
 Pisauo, Cesena, Ravenna, & Ferrara pertran-
 sicens Parmam advēnit. *ibid.*
 Militis morte damnati vitam, & libertatem ab Ar-
 ragonio Urbis Moderatore poscit, & impetrat.
 654 (b)
 Decimam Diœcesanam Synodum celebrat. 653 (a)
 - Prædicationis munus Quadragesimali tempore obit.
 655 (a)
 Parmam iterum contendit, ut Margaritæ Farnesæ
 cum Mantuano Principe nuptæ causam cognosce-
 ret. 657 (b)
 Seroni sermonem ad populum habuit, ad religio-
 nem erga Deiparam incolas excitans. 558 (b)
 - Monachorum S. Basilii Monasterium Mediolanense
 lustrat. 660
 Alconensis Seminarii institutioni adjutricem manum
 porrgit. 661 (b) & seq.
 Ob hanc causam Alconam proficiscitur. 662 (c)
 & seq.
 Quamplura Diœcesis suæ Loca visitat. 664 & seq.
 Ad Catholicæ Religionis promovenda negotia cum
 Jojofæ Duce Mediolani degente multa tractavit. 665
 & seq.
 Ut Carolo Emmanueli Sabaudia Duci ægotanti o-
 pem ferat, Verceellas contendit. 668 (a)
 lis Civibus publicas XL. horarum preces indicit.
 670
 Duce Eucharistico Pane reficit, qui convalescit.
ibid. (b)
 Margaritam Farnesam Parmæ Monasticis vestibus
 induit, & Religionis vota ab eadem suscipit.
 674 & seq.
 Annam de Mannis ditissimam Virginem in S. Mar-
 thæ Mediol. Monasterio sacris Vestibus induit. 675
 & seq.
 Bathorium Poloniæ Regis fratris filium Romam ad-
 euntem Mediolani excipit, & salubribus monitis
 informat. 677 & seqq.
 Eidem inter Cardinales cooptato, quæ consilia de-
 derit. 680
 Illum in Patriam redeuntem iterum Mediolani ex-
 cipit. 682 (a)
 Rhaticam Legationem obiturus Catholicorum Prin-
 cipum officia implorat. *ibid.* (b) & seqq.
 Borlatum illuc præmittit, qui quaestiones de Male-
 ficis instituit. 686 (b)
 Mefaucum Ipse concedit, & miseram Catholicæ Re-
 ligionis ea in regione conditionem suis literis de-
 scribit. 687 (a)
 Roveredum Pontificali pompa conspicuus ingredi-
 tur. 690
 - Dignissimam Ecclesiastico Principe liberalitatem ibi-
 dem exercet. 691 (a)
 Quem animarum fructum in Mefaucis collegerit.
 695 (a) & seqq.
 Roveredi Collegium Soc. Jesu institui curat. 698
 Ad Curienſe Rhætorum Concilium Legatum mittit
 Bernardinum Moram. 705 (c) & seq.
 Quæ illi in mandatis dederit. 709 (a)
 A Bellicionensibus evocatus eorum oppidum lustrat.
 712 (d) & seqq.
 Alconam navigat, ubi Seminarii erectionem urget.
 716
 Fornerium in Helveriam mittit, ut Catholicis male
 ab Hæreticis vexatis patrocinium comparet. 723 (a)
 Ad Galliarum in Rhætia Orotorem iterum dirigit.
 734 (b)
 Ob impetrandum Catholicis in Rhætia divexitatis
 auxilium P. Panigarolam Romam mittit. 725
 Postremo vitæ suæ anno Congregationem Vicario-
 rum Mediolani convocat. 724 (a) 726 (a)
 Eryſipelate correptus, Pæſtoralis officii munera non
 intermittit. *ibid.* (b) & seq.
 Bacchanalium spectacula prorsus evellere contē-
 dit. 727 (a) (b) 729 (a)
 Stationales Basilicas Bacchanalium tempore visitari
 præscribit. *ibid.*
 In Rhadensis Templi fundamentis primum lapidem
 ponit. 732 (a)
 Valetudinarium pauperibus e morbo convalescenti-
 bus Mediolani aperire meditatur. 734 (a)
 Singulis Quadragesimæ VI. Feriis Sermonem de Pas-
 sione Domini ad populum habet. 735
 SS. Rosarii Societatem in Metropolitana Basilica ex-
 citat. *ibid.*
 Synodum Diœcesanam ultimò contendit. 737 (a)
 Ut postrema caritatis officia Brixienſi Episcopo im-
 pendat, Brixiam contendit. 738
 Everti in Vulturenſi Hæreticorum Collegium solli-
 cite curat. 740 (a)
 Collegium Canonicorum Parabiago Legnanum tranſ-
 fert. *ibid.* & seq.
 Zibidum lustrans: Arcam, in qua S. Jacobi Apostoli
 Corpus servari asseritur, pretioso peripetasmate
 cooperit, donisque ornat. 744 (a)
 Albenſem, & Alexandrinum Episcopos consecrat.
 742 745
 Rhætorum saluti consulere paratissimus omnem mo-
 vet lapidem, ut eas regiones lustrare queat. 747
 Modoetienſis Basilicæ Collegio Almutiarum usum, &
 Archipresbytero Violaceo a Summo Pontifice im-
 petrat paludamentum. 750
 Primum Ejuſdem præſentientis mortem indicium.
ibid.
 Alterum Capuccinarum Virginum Asceterium Medio-
 lani instituit. 743 751
 Novariensem Episcopum ægotantem inviſit, eique
 mortuo iuſta perſolvit. 752 (b)
 Toletano Cardinali Actorum Eccleſiæ Mediol. vo-
 lumina tranſmittit. 754 (c)
 Taurinum Legatum ad Carolum Emmanuelem Sa-
 baudia Ducem mittit. *ibid.*
 Ab Eodem Sabaudia Duce rogatur, ut Taurinum
 adeat. 755
 Illuc contendens plura ad Religionem pertinentia
 cum Duce tranſſigir. *ibid.* (a)
 Varallum ad Chriſti paſſionis myſteria meditatione
 proſequenda fe tranſfert. 757
 Voluntarios corporis ſui cruciatus auget. 759 (a)
 Aronam contendit, cito Varallum rediturus. *ibid.* (b)
 Febri corripitur. *ibid.*
 P. Adurno hortante, aliquid ex inſtituta cibi ab-
 ſtinentia remittit. 760 (c) & seq.
 Ad Chriſti Sepulcrum in Varalli Monte orans, im-
 pen-

pendentis mortis nuncium accipit. 761 (a)
E Varalli monte pedibus descendit, licet ægrotans. 762 (b)
 Cannobii noctem integram in cælestium rerum meditatione transegit. *ibid.*
 Afconense Seminarium rite erigit, & Cannobium redit. 763 (a)
 Aronam reversus in PP. Societatis Jesu Collegio hospitio excipitur. 764 (b)
 Ea in Aede postremum Missæ Sacrificium celebrat. *ib.*
 Ticino, ac navigabili ejusdem alveo vinctus Mediolanum redit. 765 (a)
 Lecto decumbens Passionis Domini mysteria depicta in tabulis sibi ante oculos fissi jubet. 766 (b)
 Cæleste Viaticum sumit. *ibid.* & seq. (a)
 Extrema Unctione munitur. 768 (a)
 Spiritum Deo reddit. 769 *Nova.*
 Corpore prius exenterato, parentalia Ei solemni pompa celebrantur. 773 (a)
 A P. Francisco Panigarola in funere laudatus. *ibid.*
 Quæ supremis tabulis de se, suisque rebus facienda mandaverit. 774 (b)
 Tumularum cum inscripta sepulcro epigraphæ. 775
 Ejus vultus, statura, & corporis habitus describuntur. *ibid.* & seq.
 Cælesti lumine ornatum se P. Adurno per visum ostendit. 794 & seq.
 Nec non alteri ex Sacerdotibus domesticis suis. *ibid.* & seq.
 Virginibus Capuccinis in S. Barbaræ Claustris degentibus subsidium e Cælo præstat. 797
 Communis ex Ejus interitu dolor; & quot celeberrimi Viri illius gesta scriptis consignaverunt. 801 (a) & seqq.
 In Basilicis, ac Templis sumptuoso ac lugubri apparatu ad Illius requiem perlatum. 805
 Imagines S. Caroli typis impressæ, & ære signatæ quanti habitæ. 808
 Suffragia pro Ejus requie interdicta, & cultus tantquam Sancto permissus. 809
 Quanti a principibus Virtus Borromei viventis, & postmodum vitæ sancti imitatione haberentur. 812 & seqq.
 Ad Ejus tumulum a Mediolanensibus exterisque preces, & dona offeruntur. 838 & seqq.
 Eidem Sepulcro ingens cereorum, auri, argenteque copia oblata. 842 & seq. 843 (a)
 Caroli Corpus ex argento & cristallo aëre elaborata Arca inclusum. 845 (a)
 Ejus Fides quàm firma, & pro ea tuenda quantum laboraverit. 846 & seq.
 Germaniam, Galliasque adire paratus erat, ut eas provincias ab erroribus expurgaret. 852
 Lireras ad quamplures Præsules dirigit, eosdem ad Catholicam Fidem tuendam accendens. 853 & seq.
 Dei nomen quo devoti animi testimonio coleret, ac prosequeretur. 857
 Blasphemias in Deum severissimis legibus vetat & punit. *ibid.*
 Sanctorum cultum legibus, & exemplo promovet. 858 & seq.
 Deiparæ amorem, ac reverentiam proficitur. 859
 Quo cultu S. Ambrosii merita, & exempla fuerit veneratus. 861 868
 SS. Protasii, & Gervasii Mart. memoriam præcipue coluit. *ibid.*
 Sacras Aedes diu, noctuque adibat, plures horas precibus vacans. 864

Jerosolymam peregrinari peroptabat. *ibid.*
 Quænam in Sacris peragendis fuerit Ejus oris majestas, & animi sollicitudo. 865
 Romanum Pontificem, Ecclesiæque Ministros singulari observantia reveritus est. 869 & seqq.
 Cardinales, & Episcopos domi suæ excipit, ac omni honoris significatione liberaliter afficit. 872 & seq. (a)
 Nimiam in Sacerdotibus abjectionem improbat. 876
 Sacrarum Cæremoniarum leges ad pristinam praxim revocat. 879
 Ambrosiano Psalterio emendando suam adjecit manum. 886 (a) & seq.
 In divinis meditandis Ejus ardor, & sollicitudo. 889 & seq.
 Passionis Domini memoriam coluit, & aliis insere non omisit. 890 (a)
 Ejus historiam recitari audiens, a sensibus alienatur. 895
 Doctrinæ Christianæ Scholas instituit, & legibus confirmat. *ibid.*
 Doctrinæ Christianæ Societatem Legibus informat, & optimis administris. 297 & seq.
 Quàm firma fuerit, atque inconcussa Ejusdem spes, ac fiducia in Deum. 903 (a)
 Amoris in Deum igne aestuabat. 908 & seq.
 Quàm intimo amoris sensu omnium hominum genus prosequeretur. 913
 Peculiari amore Ecclesiam Mediolanensem diligit. 917
 Eam beneficiis auget. 921
 Quid de audiendis per Episcopos Confessionibus sentiret. 919 (a)
 S. Ambrosio comparandus. 921
 Quanta Ejusdem in Iustranda Diocesi celeritas, & diligentia. *ibid.* (a)
 Quamplura sive Tempia, sive Aras sacris cæremoniis exiaverit. 922
 XI. mille Fideles una die sacra Communione refecit. 923
 SS. Magorum Reliquias a Coloniesibus impetrare tentavit. *ibid.* (a)
 Frequentes ad populum conciones habuit. *ibid.* (b)
 Ex diversis Italiæ, atque Europæ partibus literas accepit, & remisit. 925 (a)
 Quo amore consanguineos prosequeretur. 928 & seq.
 Eorum nonnullos ad perfectam vivendi normam perducere curavit. 929 (a)
 Ut id ipsum facerent, Ecclesiæ suæ Administrum per sæpe monebat. 933
 Quodnam benevolentia genus erga familiares suos ostenderit. 934 & seq.
 Ejus studium, & cura de animarum salute. 939 & seq.
 Perditos homines omni opera ad rectam salutis viam reducere satagit. 945
 Lepontis obiens vilem puerum Crucis signo se munire, & Orationem Dominicani recitare patientissime docet. 946
 Cujusque facultatis homines in coetum congregat, & accommodata oratione ad bene implendum munus suum accendit. 947
 Absentes per literas ad id ipsum sollicitabat. *ibid.* (a)
 Ejus eximia in hostes beneficentia. 949
 Equitem suscepti in Se belli auctorem benigne excipit, & favoribus cumulatur. *ibid.* & seq.
 Magno Insularum Cancellario olim sibi adversario, ma-

INDEX NOMINUM,

- magnam amoris atque existimationis significatio-
nem exhibet. 951
- Ticinensis Curiae Vicario, qui Eum læserat, & ve-
niam, & Summo Pontifici commenda ionem offert.
951 (a)
- Quam facile veniam demisso animo petentibus con-
cederet. 953 (a)
- Sacerdotum famam servare summopere curavit. ibid.
- Demisse de se ipso sentiebat. 956 959
- Domesticos, atque externos rogabat, ut quidquid
notâ dignam sibi liberè objicerent. 927
- Balbæ linguæ impedimentum vitio sibi datum in
virtutis subsidium convertit. 960
- Familiæ stemmata dimittit, & e parietibus deleri
jabet. 962
- Urbein pedes obibat, ut quoscumque commodius
audiret. 965
- Quam humilitatis præcepta ad Cardinales de
Jofola, Bathorium, & Vindocinum per literas mi-
serit. 967 (a)
- Summa Illius lenitas, & mansuetudo. ibid.
- Adhuc adolescens animi astus indicia nulla osten-
dit. 968
- Peccantes libere reprehendebat, sed eos a scelere re-
vocare contendens. 970
- Quendam, a quo mimice irrisus fuerat, ad se ve-
nientem mitissimo responso dimisit. 971 (a)
- Prudentia in horrore vitæ amplectendo. 992
- Literis ad Summum Pontificem datis defendit au-
stera vitæ suæ instituta. 991 (a)
- Austeritas Illius sine rerum delectu. 995
- Quid manducaret, & quomodo. 995 (a)
- Oculis dormire creditur, sed auribus vigilat. 998
- Ejus dictum de somno suo, & de Episcoporum
quiete. 999 & 999 (a)
- Prohibetur a Pontifice tam durè vivere. 1000
- Tuetur vitæ suæ austeritatem respondens P. Ludovico
Granatenfi, & Archiepiscopo Valentis. 1000 &
1000 [b]
- Ejus monita ad Cardinalem Bathorium pro castita-
te tuenda. 1003 [a]
- Horret dysuria morbum, utpote pudori periculo-
sum. 1004 [b]
- Ejus cautio in corpore denudando, & decumben-
do. 1005
- Coram domesticis aliquot, semper Moniales alloqui-
tur. 1007
- Ejus dictum de ingressu Episcopi in Monasteria Vir-
ginum. 1008
- Puer lusibus abstinet. 1009 [a]
- Ejus animi moderatio, cum Romam ab Avunculo
vocaretur. 1010 [a]
- Negotiosus est etiam, dum cibum sumit, & barbam
deponit. 1011
- Timet, ne injuste amicis indulgeat. 1011 [a]
- Ejus maturitas in deliberando, & scrupuli aliquot.
1014 ibid. [a]
- Ejus dolor, & pœna, cum ex manibus SS. Christi
Corpus per errorem excidisset. 1014
- In Judicium suorum acta inquirat. 1019
- Recusat aliorum favorem, si contra jus deferatur.
1019 [a]
- Libere, & ingenue animum semper aperit. 1021
ibid. [a]
- Assentatores execrat, eorumque nomenclaturam
habet, ut fugiat. 1024
- Minatur actionem intendere in debitorem injustum
alterius. 1025 [a]
- Levia quæque emendat in aliis. 1025 [a]
- Summis impensis curat Jus ab optimis Vicariis dici,
1031
- Ejus dictum de libris commodatis repetendis. 1032
[a]
- In æge alieno curat, ut sit. 1032
- Gravissimæ Illius impensæ, etiam extra ordinem.
1033
- Reprehendit acriter domesticæ rei Procuratorem ve-
lut avaritiæ reum. 1034
- Ejus moderatio in expensis inutilibus. 1033 [a]
- Lites forenses fugit, & vetat actionem pro causa
sua intendi. 1035
- Cum hospitibus aliquid de austeritate vitæ remittit.
1040
- Quid responderet procuratori domestico objicienti
hospitalitatis suæ sumptus. 1043
- Deliberat Diocesis suæ Ecclesiasticos homines ho-
spitio gratis excipere. 1044
- Delicias oculorum omnes fugit. 1049 & seq.
- Quid sibi de rebus suis reservasset. 1050
- Ejus dictum, dum objiceretur dubia fides Procu-
ratoris sui. 1051 [a]
- Irridet furum conatus adem suam invadentium,
& Vicarii sui timorem. 1053 [a]
- Ejus error utilis pauperibus, dum Uritani Princi-
patus venditi pretium distribueret. 1056
- Tribus utitur ad elemosynas distribuendas mani-
bus. 1058
- Pecunias destitutus, fiduciam in aliena liberalitate,
& Divina Providentia collocat. 1058
- Ejus responsum iis datum, qui objiciebant malo
consilio repudiatos a se opulentos Titulos. 1059
- Quando coeperit manu sua pecunias distribuere.
1061 [a]
- Necessitatem suam negligit, ut alienam curet.
1061 [a]
- Quot scientias calleret. 1061 [b]
- Literatorum hominum studiosissimus. 1064
- Ad omne scientiarum genus animum dicit adicien-
dum. 1067
- Literarum Parens, & Literatorum Mæcenas. 1069
- Ejusdem sententia de Pensionibus Ecclesiasticis.
1071 ibid. [a]
- Defertens Sacerdotia caute deliberat. 1074, & seq.
- In Cleri mores quantum excubaret. 1077
- Quid a Parochis exigeret. 1078
- Ejus cura in partiendis Præfecturis pro conditione
candidatorum. 1079
- Ejus editum pro moderandis Curis exactioibus
in collatione Titulorum. 1082
- Vivens quot miracula patriverit. 1086, & seqq.
- Ejus invocatio quàm salutaris fuerit plurimis. 1094,
& seqq.
- Illius Imagines insignes miraculis patris, licet
parum feliciter expressæ. 1117, & seqq.
- Ejus sepulchrum multis miraculis illustratum. 1107
& seqq.
- Corpus mirabiliter integrum in sepulchro recogno-
scitur. 1146
- Post mortem mirabiliter apparere conspicuus. 1104
1106 1111 1144 1148 1151 1154
- P. Carolus N. Soc. Jesu S. Carolum in Mesolcina
Vallis lustratione operâ suâ adjuvat. 692 [b]
- Maleficas ibidem deprehensas, ignique damnatas,
ad deponendas apud se per Confessionem culpas
omnes inducit. ibid., & seq.
- Carolus Emmanuel Pedemontii Princeps S. Carolo
Augu-

- Augustæ Taurinorum appropinquanti cum Patre Sabaudix Duce obviam occurrit. 395 [c]
 Cum Eo prander. 397 [a] [b]
 In genua provolutus a S. Cardinali benedictionem accepit. 400
 Patri succedens monita a S. Carolo humaniter excipit, seque tamquam Borromei filium gerit. 401 [a] [b]
 Manu propria conscriptas literas ad S. Carolum mittit. 402
 Primum Quadragesimæ Dominicum diem a carnis edendæ consuetudine liberat. 340 [a]
 Decimas a Pontifice impetraturus S. Caroli opem implorat. 631 [a]
 Literas benevolentix plenas ad S. Carolum mittit. 567
 Masini S. Carolum humanissimè excipit. 579 [a]
 Eiusdem periculosis morbus. 667
 Ad eum iuvendum S. Carolus citato cursu Vercellas contendit. 668 [a]
 A Borromeo Eucharistico Pane reficitur. ibid. [b]
 Convalescit. ibid. & seq.
 Lampadem ad Carolum tumulum per Legatos transfert. 671 [a]
 Sponsæ sibi matrimonio jungendæ delectum S. Carolo committit. 596
 Philippi II. Hispaniarum Regis Filiam uxorem ducit. 598
 S. Carolum rogat, ut Taurinum ad Sacram Synodum invitandam redeat. 755
 Que in Ea Urbe Borromeus ad Religionis cultum promovendum illi Borromæus insinuaverit. ibid. [a]
 Ejus consiliis inherens Edicta contra Judæos proposuit. 756
 S. Caroli tumulum veneratur. 839
 Eide a argenteam Lampadem cum XI. lychnis dono dedit. 842
 Summa cum reverentia suscipit *Agni Dei* cereum signum, quod e S. Caroli collo pependerat. 863
 Quanti vestem S. Caroli æstimaret. 1134
 Caroli Emmanuelis Sardinix Regis argenteum Simulacrum S. Caroli tumulo dono datum. 845 [a]
 Carolus Saxonicus Apostata Villacci falsam Doctrinam disseminat. 853 [a]
 Carpignani S. Carolus fuit. 753 [a]
 Carvajalium Hispanus S. J. primus Seminarii Mediol. Præses. 91 [b]
 Carnilia Bernardus Gregorio XIII. a S. Carolo Administratus datus. 220 [b]
 Calalensis Ecclesia a Viterbiensi Episcopo mandante Pontifice Max. lustrata. 889
 Hujus Dioceseos Antistiti S. Carolus literas dirigit, ut præfens ovibus adesse suis Eum hortetur. ibid. & seq.
 Castus Hieronymus Eques Jerosolymitanus Ordinis sui disciplinam reparari exoptat. 634 [a]
 Castellum a S. Carolo lustratum. 746
 Casoreti in Æde Canonicorum Lateran. se aliquando ab hominum strepitu S. Carolus recipiebat. 190 (b)
 Casoretium a S. Carolo lustratum. 673
 Cassinus Bernardinus in Templo max. Mediolan. Cæremoniarum Magister laudatus. 372 627 [a]
 Penes se conservat Templi max. Iconographiam S. Caroli manu delineatam. 886 [a]
 Cassirati Pagus a S. Carolo lustratus. 443 [a]
 Castalda Medicea Livia frustra S. Carolo Sacerdotem commendat. 1025 [a]
- Castalio Joseph molitus est S. Caroli vitam versu describere. 1085 [a]
 Castanus Hieronymus, ut lateri suo adstaret, quotidie a S. Carolo delectus. 79 [a]
 Dum S. Caroli Crucem præfert, e mula prolabitur, & incolumis surgit. 906
 Castellbergius Christianus Desertensis Monasterii Abbas, & Princeps. 587 [a]
 S. Carolum illuc accedentem honorifice suscipit. ibid. & seqq.
 Castellatii ab Equite Alexandro Simoneta S. Carolus honorifice excipitur. 673 & 1.48
 Castellus Jo. Baptista S. Caroli familiaris, postmodum Episcopus Ariminensis. 83
 Ejus probitas, & præconium. 85 (a)
 Eidem Caroli Vicario per injuriam a quodam Presbytero Sacris interdicatur. 170 (c)
 E vestibulo Ecclesiæ Scalenis contumeliis, ac verbis ejectus. 171 (c)
 Diocesanam Synodum Mediolani celebrat anno MDLXXII. 220
 Ariminensis Episc. S. Carolo rigidam vitæ disciplinam rantsper remittendam suadet. 364
 Quod ab Eo responsum acceperit. ibid. (c)
 Sua in Urbe Societatem Doctrinæ Christianæ instituit. 902 (a)
 Ab Eodem consilium accipit, ut a Confanguineorum immoderato amore abstineat. 933 (b)
 Eidem agrorum peste laborantium curam dissuadenti quid Carolus responderit. 277 (a)
 Apud Henricum Galliarum Regem Pontificius Inter-nuncius. 666
 Legatus in Galliam proficiscens a S. Carolo Mediolani consilia haurit ad rem opportuna. 595
 Ad impigre obeundum Pontificiæ Legationis in Galliam a S. Carolo per Literas excitatus. 982 (a)
 Ejus dictum de S. Carolo elemosinis. 1 61 (a)
 Castellum, in quo Academia Amoris instituta erat, peste occupat, & habitatores delet. 333
 Castenetulo S. Carolus pertransit. 537
 Casteni Collegium Virginum a S. Carolo extinctum. 105 (a)
 Castenus Canonicus Modoëtiensis ab Oppidanis suis Romam missus, ut Ambrosianæ Ecclesiæ ritus repudiarent. 415
 Castillonæus Bonaventura S. Carolo adhuc puero venerationem, & obsequium præstitit, in Eo deprehendens clara indicia sanctitatis. 11
 Barbæ radendæ niorem amplectitur. 335 (a)
 Castillonæus Senator Mediol. favorem suum S. Carolo desert. 1019 (a)
 Castilium Gonzagæ Gentis nobile Oppidum a S. Carolo lustratum. 540
 Ibidem S. Carolus Sermonem ad populum habuit. 529
 Castitas a S. Carolo semper custodita, & quomodo. 1002 & seqq.
 a Castro S. Petri Eques Hortensius a quibusdam Religiosis Patribus Romam missus eorumdem preces ad infirmam S. Caroli Decreta Summo Pontifici oblaturus. 644 (d)
 Quod a Gregorio XIII. responsum habuerit. ibid.
 de Castro Rudericus Cardinalis VI. Provincialis Concilii exemplar a S. Carolo missum accipit. 958 (a)
 Castrum-Martyris in Briantæis Collibus a S. Carolo lustratum. 746
 Castula, & pars cilicium S. Caroli ad Regem, & Reginam Hispaniarum missa, & summo in honore habita. 1134

INDEX NOMINUM,

- S. Catharinæ ad Pallantiam Præfectura Præpositi Leuci reditus auget. 209 (a)
- Catharina Galliarum Regina S. Caroli patrocinium implorat. 601
- Catharina Philippi II. Hispaniarum Regis filia Carolo Emmanueli Sabaudia Ducis nupta. 754 (c)
- Catechismi Romani editio a S. Carolo sollicitata. 36 (c)
- Cattaneus Petrus Franciscus in Nazariana Mediol. Basilica Canonicus. 717
- Cavalium pagus in Plebe Cannobii a S. Carolo lustratus. 905
- Cavarnia Vallis incolæ fallaces, & impostores. 620
- Hofce e Provincia eliminandos S. Carolus curat. 621 (a)
- Eorum scelera describuntur. *ibid.*
- Anathemati a Borromeo subjiciuntur, nisi illico resipuerint. 623
- Causidicorum pius Congressus in Ædibus S. Sepulcri. 384 (b)
- Cautio S. Caroli in Titulis Clero conferendis. 1070 & seqq.
- Caymus Zacharias Medicus Mediolan. celeberrimus. 268 (c)
- Celanæ Seminarium a S. Carolo institutum. 93
- Illuc Somaschense Seminarium translatum. *ibid.* (a)
- S. Celli Mediolanensis Monasterio majorem Canonicoꝝ S. Salvatoris numerum assignari S. Carolus efflagitat. 644 (d)
- Censores duo a S. Carolo delecti, ut, si in aliquo peccasset, Eum admonerent. 79
- Censores Collegiis Sacerdotum a S. Carolo assignati. 887
- Centurio, qui primum Quadragesimæ diem Mediolani violaverat, violenta morte punitur. 511
- Centurionus Jo. Baptista Mariani in Corsica Episcopus. 532
- S. Carolum in Visitatione Canonica Vallis comitaratur. *ibid.* (b)
- Ab Eodem in Trompia Valle ad constituendam disciplinam a S. Carolo relictus. 538 (b)
- Cerri S. Carolus fuit. 673
- Cerrus Joannes Angelus Medicus honestate celeberrimus. 268
- Cesena S. Carolus cum Cardinali Ferrerio colloquium habuit. 650 (a)
- Charta ipsa, quæ involutum S. Caroli sudarium fuit, mirabiliter sanatur. 1140
- Chirifmatis Sacramentum a S. Carolo Mediolanensibus Civibus ministratum. 106
- Christierna Magni Etruria Ducis Uxor quanti cum Marito S. Caroli chirothecam taceret. 1135
- S. Chrysostomum Carolus Borromeus peculiari veneratione coluit. 362
- Nonnullas ejusdem Homilias, in latinum verti sermonem curavit. *ibid.* (d) & seq.
- Ciliani S. Carolus Augustam Taurinorum adiens pernoctavit. 394 (c)
- Ciliauus Michaël Diariis suis nobilem S. Caroli virtutum commemorationem inseruit. 484 (c)
- Cilicium S. Caroli in Nosophomio Mediolanensi servatur, & colitur. 991
- in Cimara Valle S. Carolus Sacrum faciens, vini loco, Calici oleum infusum sensit. 972
- Circitori Archiepiscopalis Curia arma publice restituta. 193
- Cisfusculum quandoque S. Carolus se recipiebat. 150 (b)
- Ejus loci Templum, S. Carolo opus urgente, re-
fectum. 745
- Citadinus Episcopus Castrensis in Mirafolis Suburbana Æde, absente S. Carolo, Clericos ad majores Ordines promovet. 627 (a)
- Contra conjuratos in S. Caroli vitam, jubente Pontifice Max., inquirir. 183 (a)
- Claravallis Cœnobium Ord. Cisterciensis IV. ab Urbe Mediolanensi lapidem distans. 50 (a)
- Clava argentea ad Monetarios a S. Carolo missa, ut ex ea nummos excuderent. 278 (b)
- Clavasti Taurino redux S. Carolus fuit. 758 (b)
- Clavennenses S. Caroli adventum in eam regionem exoptant. 705 (b)
- Clavellus P. Didacus Ord. Prædic. Philippi II. Hispaniarum Regis a Confessionibus S. Caroli causæ favet. 555 (a) 561 (b)
- Clavus Crucis Christi Mediolani religiose servatur. 299 (a)
- Per Urbem a S. Carolo supplicatione indicta circumlarus. 655 (a)
- Machia quadam nubis in speciem composita e summa Templi Max. restidine, ubi servatur, ad ima demittitur. 345
- Quotannis V. Non. Maji eadem peragitur supplicatio. *ibid.* (c)
- Die præcedente a S. Carolo celebrata. 347 (a)
- Clemens VIII Legatos pro impetrandis S. Carolo Caestibus honoribus Romam Mediolano missos humanissime excipit. 818
- Literas hac de re ad Federicum Borromeum mittit. 819
- Cleri Mediolanensis moderatio, & pax sedente S. Carolo. 1073 1076 1080
- Clerici Regulares Mediolanensibus pestilentia infectis opem ferunt. 213 (d)
- Ope S. Caroli, Donum Mantuae aperiunt. 647
- Clericorum Regular. S. Pauli Congregatio a quibus instituta. 442
- In Æde S. Barnabæ sedem figit. 443 (a)
- A Clemente VII. Pont. Max. confirmata. *ibid.*
- Eorum Constitutiones a S. Carolo probatae. 449 (a)
- Eorum Constitutiones a S. Carolo declaratae. 405 (a)
- Clericus capur factiosorum exulum in agro Brixienti. 545
- Clerus S. Carolo omnis de facie cognitus. 1077
- S. Clicerii Mediol. Antistitis Ossa in Basilica Apostolorum sepulta, & a S. Carolo solemnè pompa translata. 438 & seq.
- Clivatum a S. Carolo lustratur. 746
- Collegium Administrorum Societatis Doctrinae Christiana a S. Carolo institutum. 888 & seq.
- Collegium Borromeum Ticinense quo anno aperiunt. 566 [b]
- A S. Carolo conditum. 31 [a]
- Summo artificio, & impendio. 1030
- Collegium Jurisperitorum Mediolanensium curâ S. Caroli magnificentissimo Palatio auctum. 41 [c]
- Collegium Nobilium Mediolani a S. Carolo excitatum. 236
- A Card. Vicecomite PP. Societatis Jesu regimini traditum. 237 [b]
- Colleonii Bartholomæi sepulcro spolia triumphalia jussu S. Caroli ablata. 259 [a]
- Coloniam mittitur Pontificius Internuncius, S. Carolo hanc expeditionem suadente. 665
- Colonensis Ecclesia ab Hæreticis impetita a S. Carolo pecuniarum, ac precum subsidiis fovetur. 418. & seq. Colum.

- Columna Constantia, Marito Sfortia morti proximo, S. Caroli presentiam impetrat. 665
- Columna Anna Sorori suæ Mundo valedicere S. Carolus suadet. 913
- Ejus colloquium devitat. 1006
- Columna Alcanio Affini suo Divinum amorem ferventissime exoptandum S. Carolus inculcat. 912 (b)
- Columna Fabritius Annæ Borromææ Maritus. 6
- Siculæ Classis Præfectus occubuit. 7
- Columna M. Antonius Annæ S. Caroli Sororis Socer. 7 (a)
- Comitia pro Pontifice eligendo non protrahuntur, si Carolus adsit. 1011 (a)
- de Comitibus Joannes Schôlarum Doctrinæ Christianæ Sodalis. 896 (a)
- Commendonus Cardin. Legatus Summi Pontif. ad Cæsarem missus. 153 (b)
- Conciliorum Provincialium Mediolan. exemplaria per varias Europæ provincias transmissa. 488 (b)
- Concilium I. Provinciale a S. Carolo celebratum. 53 (a) & seqq.
- Ejusdem exemplaria ad quosdam Archiepiscopales a S. Carolo missa. 100 & seq.
- Concilium II. Provinciale quo anno a S. Carolo celebratum. 160 161 (a)
- Concilium III. Provinciale quando celebratum. 227
- Concilium IV. Provin. Mediolan. a S. Carolo inditum. 267
- Romæ vocatum ad limam. 473 (c)
- A Gregorio XIII. approbatum. 480 & seq. 481 (c)
- Concilium V. Provinciale a S. Carolo celebratum. 432 (c)
- Hujus exemplar ad Urbini Archiepiscopum mittitur. 433 (a)
- In eo Episcopi coram rogant, ut cubandi rationem aliquantisper mitiget. 434 (b)
- Concilium VI. Provinciale a S. Carolo celebratum. 603 & seq.
- In eo actum ut licentiæ Feudatiorum modus imponeretur. *ibid.* (b)
- Antequam solveretur, solemniter S. Simpliciani, aliorumque Sacrorum Corporum translatio peragitur. 605 & seq.
- Concionator quidam S. Carolum e suggesto injuriis laceffit. 423 (a)
- Ejusdem Instituti asseclæ illius audaciam tueri nituntur. 425
- Romam a Summo Pontifice vocatus. *ibid.*
- Illic clamitatum, judicium oppressum S. Caroli auctoritate. 426
- Pronunciata contra eundem Sententia Romæ evulgatur. 427
- Confessiones audire num sit Episcopi peculiare munus? 919 (a)
- Confessionis Templi Max. in Ara S. Carolus Ossa S. Monæ Prædecessoris sui collocat. 265
- Eadem quo anno exadificata. 367
- In ejus Ara S. Carolus plurimum Sanctorum reliquias condit. *ibid.* (b)
- Congregatio S. Officii a S. Carolo Mediolani instituta. 102
- Congregatio Sacrorum Rituum S. Caroli operâ Romæ instituta. 646 (b)
- Consanguinei contra leges non admittendi ad colloquia in Monasteriis. 1018
- Constantiæ Aulicæ Literæ ad Summum Pontificem pro Apotheosi S. Caroli. 1129
- Constantius P. Joannes Soc. Jesu Sacra in Melaucis curans ad Curienſe Tribunal a Rhætis vocatur. 719
- Ab iisdem dimissus gratulatorias a S. Carolo Literas accipit. *ibid.*
- Quando illuc missus. 725
- Constitutiones Clericorum S. Pauli a S. Carolo data. 405 (a)
- Convalescentibus hospitium aperire S. Carolus meditat. 411
- Conventuales S. Francisci Fratres optimas a S. Carolo sanctiones accipiunt. 147 (a) (b)
- Iisdem optimis Præses a S. Carolo impetratus. 741
- Cor S. Caroli Romæ collocatum. 780
- Corbellæ Nob. Familiæ Religio dedicat locum, ubi S. Carolus apparuit. 1105 (a)
- Coridi S. Carolus quatuor Sacella lustravit. 624 (b)
- Corius Julius Cæsar J. C. Mediolanensis Urbis Præfectus. 515 (a)
- Cornelius Bergomensis Episcopus S. Caroli sollicitudinem laudat, & imitatur. 158 [c]
- S. Carolum eam Urbem adeuntem magnifice excipit. 258 [d]
- Cornelius Cardinalis S. Carolo addictissimus. 483 [a]
- Cornelius Federicus Patavii Episcopus S. Carolum eam ad Urbem comitatur. 501
- Corobioli Sacerdotium Congreg. S. Pauli Clericis Regularibus a S. Carolo impetratum. 94 [a] & 209 (a)
- de Corrigo fratres inimicitias cum Alexandro de Gambarâ excitatas, S. Carolo pacis sequestro, penitus deponunt. 674
- Cremona perransiens S. Carolus cum Villicis illis eodem vocis tono Sanctorum nomina invocavit. 963
- de Cremona Ambrosius inter primos Scholarum Doctrinæ Christianæ assertores. 896 [a]
- Cremonæ habita Comititia universi Ordinis Humiliatorum. 145
- Ibidem Capuccinarum Asceterium institutum. 431
- Cremonenses Cives pellere ea ex Urbe Hebræos exoptant. 633
- Cremonensis Ecclesia a S. Carolo Pontificio Visitatione lustrata. 256 257 [a]
- Quæ eâ in Urbe ac Diocesi S. Carolus instituerit. *ibid.* [b]
- Crepidæ uncis ferreis munita, quibus S. Carolus in lustranda Diocesi utebatur, ubi servatæ. 111 [a]
- Cribellus Alexander Card. Franciscanæ Familiæ Protector. 146
- Cribellus Alexander Cœnobarum S. Ambrosii ad Nemos Institutor. 452
- Cribellus Franciscus Bernardinus in Brianteos Colles, & ad Verbanum Lacum a S. Carolo missus, ut peste laborantibus opem ferret. 325 [a]
- Crucis Christi effigies a S. Carolo, grassante lue, per Urbem circumlata ubi servetur. 297 [a]
- Crippa Franciscus Sodalitio Oblatorum a S. Carolo adscriptus. 69 [a]
- Ex primis Scholarum Doctrinæ Christianæ assertoribus. 896 [a]
- Critonius Jacobus S. Caroli Epicedium conscripsit. 801 [a]
- Croba Vicus, per quem S. Carolus Augustam Taurinorum adiens pertransiit. 394 [c]
- a Cruce Paulus in Hispanias a S. Carolo missus. 656 (a)
- a Cruce Pompejus Mediolanensium Gubernatoris Orator in Helvetia. 723 [a]
- Catholicorum gratia plura cum eo S. Carolus egit. 736

Crucejus Rodolphus Metropolitanæ Mediol. Primicerius, Scholarum Doctrinæ Christianæ Sodalis. 896 [a]
 Crucem, Archiepiscopos docet S. Carolus, ut in eorum Diœceli ubique deferri curent. 874
 S. Crucis Præpositura in Agro Novariensi pro Collegio Helvetico a S. Carolo impetrata. 488 [a]
 S. Crucis Signum quo tempore ante S. Joannis Itolani Ædem a S. Carolo erectum. 619 [a]
 S. Crucis Societates a S. Carolo institutæ. 371 [b] & seq.
 Leges istæ assignatæ. 373 [a]
 Earum cura Oblatis Sacerdotibus ab Eodem demandata. 384
 Crux e collo S. Caroli pendula ab Eodem Ludovico Monetæ legata, Capuccinis S. Barbaræ postmodum relicta. 863
 Crux altera a S. Carolo Joanni Simonetæ dono data. ibid.
 a Cueva Gabriel Mediolanensis Provinciæ Moderator, Ducis Albuquerici titulo postea insignitus. 51 (b)
 Curienfis Episcopus S. Carolo Mesolecinæ Vallis Lustrationem obeunti Literas dat. 701 (a)
 Et ab Eodem responsum accipit. 702
 Alias ad Borromeum Literas mittit. 711 (a)
 Curia Archiepiscopalis Mediol. a S. Carolo ad rectam integritatis, & justitiæ normam redacta. 85 [c] [d] & seq.
 In ea quamplura gratis, vel tenuissimo censu expediti mandavit. 87 [a]
 Eiusdem disciplina iterum curata. 355
 Eadem tertium lustrata. 600
 Curia convocatum Rhetorum Concilium. 705
 Bernardinus Mora a S. Carolo Legatus ad illud missus. 708 [b]
 Curienfis Rhetorum Comitæ S. Caroli expeditionem, & preces elidunt. 743
 Curienfis Ecclesiæ Præpositus Patres Soc. Jesu ad Tribunal vocatos in Mefaucos remitti liberos curat. 719
 Curtis nova in Vallefaxina a S. Carolo lustrata, & quanta devotione ab illo populo fuerit exceptus. 959
 Cusani nobiles fratres quam ob causam in Carcerem conjecti. 482 [c]
 S. Carolo addictissimi. 489 [a]
 Cusinus Augustinus, postea Cardinalis, afflictæ Mediolanensis Urbi ingentem auri summam præstat. 304 [d]
 Xenodochio Mediolanensi Bona sua legat. 1067
 Cusanus Pomponius Mediolanensibus peste afflictis largum pecuniæ subsidium transfinit. 304 [d]
 S. Cypriani Parœcia a S. Carolo extincta. 125 [b]
 S. Cyrini Mart. Ossa in Æde S. Celsi a S. Carolo recognita. 573 [a]

D

Dæmones S. Caroli adhuc viventis sanctitatem testantur. 959
 Ac humilitatem pertimescunt. 966 & seq.
 S. Dalmatii Ædes Societatis Doctrinæ Christianæ conventibus a S. Carolo assignata. 901
 Decima Clero Mediol. imperatæ, S. Carolo adnitate, immittuntur. 488 [a]
 Decuriani Sacerdotes ab Ecclesiæ Mediol. Hierarchia sublati. 118
 Decimi, Vicariorum suorum Concilium S. Carolus convocat. 476 [b]

Ejus Vici incolæ falso rumore decepti, Decretis S. Caroli obstitunt. 454 [c]
 Inde pertranfrens S. Carolus, illatus in foveam cadit. 905
 Deiparæ ab Angelo salutatæ imago ab Etruriæ Duce S. Carolo dono data. 123 [b]
 Deipara in Rhaudenti Sacello ab imagine sua uberes lacrymas emittit. 731 [a]
 Ibidem magnificæ Ædem extrui S. Carolus jubet. 732. *Vide* Rhaudente.
 Delphini Joannis Brixienfis Episcopi mors. 738
 Huic demortuo S. Carolus parentalia celebrat. ibid.
 Deposita, nomen domicilii a S. Carolo aperti pro avocandis ab impuro quæstu mulieribus. 441
 Derthonensis Episcopus ob nimium Consanguineorum amorem a S. Carolo reprehensus. 934 [a]
 Desertinenfè Monasterium in Rhetia Ordinis S. Benedicti. 586
 SS. Sigiberti, & Placidi Reliquias servat. ibid. [b]
 Illuc S. Carolus proficiscitur, & honorifice excipitur. 587 [b] & seq.
 Qui nonnullos ejusdem Pagi pueros Mediolani suis sumptibus alendos deligit. 598 [b].
 Despicentia rerum humanarum mira in S. Carolo. 1046 & seqq.
 Diaria rerum novarum legere Episcopum non decet. 1013
 Diarium Actionum S. Caroli. 1159 1160
 Didacus Philippi II. Hispaniarum Regis filius vivis creptus. 651
 Supplicationes ob ejus mortem a S. Carolo indictæ. ibid. [a]
 Dilingæ S. Carolus impetrat ut Societatis Jesu Patres recipiantur. 227 [b]
 Dinna Bartholomæus a Card. Andrea Austriaco S. Caroli patrocinio commendatus. 654 [a]
 S. Dionysii Mediolan. Antistitis Ossa a S. Carolo in Confessione Templi max collocata. 367
 Idem S. Eusebii sapientiæ ab Arianorum fraudibus liberatus. 577 [a]
 Disciplinatum Sedalites Argentum S. Caroli Simulacrum Illius tumulo offert. 843
 Divinarum literarum studia diligentissime excolta a S. Carolo. 1063
 Doctrinæ Christianæ Societas Vexillum phœgio opere elaboratum S. Caroli tumulo offert. 843
 Ejus Societatis Scholæ a S. Carolo apertæ, suisque legibus confirmatæ. 895 & seqq.
 Doctrina S. Caroli maxima. 1062 & seqq.
 Doctor in Sacris Canonibus a S. Carolo Collegio Metropolitanæ Ecclesiæ additus. 119
 Domestici S. Carolo inservientes quomodo ab Eo habiti. 934 & seq. 937 [a]
 Timent, ne illi conscientie suæ arcana pateant. 1016
 Donis ornantur, cum ab Eo dimittuntur. 1033
 Domi in Valle Travalea Aram maximam, & Cœmeterium S. Carolus consecravit. 662 [c]
 S. Dominatoris Ossa a S. Carolo e Brixienfi Arce in Cathedrale Templum translata. 526 & seq. [a]
 S. Dominici Fratres gemini Mantuæ occisi. 149 [b]
 S. Dominici Mediolanensè Virginitatis Monasterium a S. Carolo eversum. 105 [a]
 Donatus Hieronymus, Farina nuncupatus, Ordinis Humiliatorum contra S. Caroli vitam conspirat. 183 [a]
 Sacram Monasterii supellectilem diripit, & Venetias costendit. ibid. [b]

Ad S. Barnabæ Templum S. Carolum opperitur, Eundem interfecturus. *ibid.*
 Igneam glandem contra Eum in domestico Sacello oraniem explodit. 186 [a]
 Vinculis constructus a Philiberto Sabaudiz Duce Mediolanum mittitur. 201 [a]
 Capitali pœna damnatus. *ibid.* [b]
 Quæ verba protulerit cum manus a Carnifice abscinderetur. *ibid.*
 Donatus Sebastianus Bobiens. Episc. S. Caroli Suffraganeus in regimine Mediolan. Ecclesiæ. 43 [b]
 Dorothea Brunvicensis in Campi-Mortui Sacra Aede a S. Carolo Angelico Pane reficitur. 743 [a]
 Deinde Borromei apud Summum Pontificem patrocinium implorat. 744 [a]
 Draghetus Causidicus de Varallensium discordiis cum Patribus S. Francisci pro administratione Sacri Montis cum S. Carolo transigit. 600
 Dugnanus Clemens S. Mariæ Passionis Monasterii Abbas ad inquirendum contra S. Caroli vitam conjuratos a Summo Pontifice delectus. 183 [a]
 Dugnanus Hieronymus Scholarum Doctrinæ Christianæ ex primis Patronis. 825 [a]

E

Ebriosus homo S. Carolum alloquens pravum bibendi morem dimittit. 955
 ab Ecclesia Jo. Paulus Mediol. Senator, postea Cardinal. Romam missus, Regis Catholici Orator. 134 & 418
 Mediolanum rediens binas Summi Pontif. Episcopos Provinciæ Gubernatori, & Senatui datas desert. *ibid.*
 Factus Cardinalis Braydæ Cœnobium sibi commendatum, rogante S. Carolo, Patribus Soc. Jesu dimittit. 226 [b] & seq.
 Mediolani degens amicam operam Carolo præstat. 230
 Ecclesiæ reditus quomodo administraret S. Carolus. 1036
 Echinadas prope Insulas victoria a Joanne Austriaco de Turcis relata. 211
 Ad eam impetrandam S. Carolus populi Mediolan. preces, & vota inflammavit. *ibid.* [b]
 Einfidelenste Templum S. Carolus devoto pietatis obsequio invisit. 25
 Ab eodem Cardinali suis in literis laudatum. *ibid.* [b]
 Einfidelensti Abbati Pontificalium usum S. Carolus impetrare conatur a Pontifice Max. 735
 Electio Parochorum qualis esse debeat. 1074
 Qualis in S. Carolo. 1077
 Ellum a S. Carolo visitatum. 746
 S. Emetitæ Virg. & Mart. reliquiæ S. Carolo dono datur. 589 (a)
 Episcopi Provinciæ ad Concilia venientes quo ritu Mediolani a S. Carolo exciperentur. 162
 Episcopi præcipua amoris, & obsequii significatione a S. Carolo habiti, & excepti. 873 & seq.
 Eorum mens quam esse debeat in Titulis conferendis. 1074
 Præsentia in propria Diœcesi quam necessaria. 71 [a]
 Quid hac de re S. Carolus senserit. *ibid.* [b]
 Munus, ex Sententia S. Caroli quam laboriosum. 926
 Epitacti Manuale sæpissime a S. Carolo perlectum. 22
 Eporediensis Episcopus S. Carolo affinis, ad No-

varienscm Sedem aspirat, nec obtinet. 934 [a]
 Equus ligneus in oblatione Portæ Ticinensis ad Templum max. deducebatur. 128 [c]
 Ernestus Baviaræ Ducis frater ad Coloniensem Archiepiscopatum electus. 458
 Eruditionem, & Doctrinam S. Caroli negant, qui illum, & Ejus scripta ignorant. 1061 [b]
 Estensis Philippus a S. Carolo mirabiliter sanatus. 619 (a)
 Eucharistiæ Sacramentum, vigente pestilentia, quo Ritu Mediolani ministratum. 321 [b]
 Ejus cultus optimis a S. Carolo Institutus in Ecclesia Mediolanensi firmatus. 885
 S. Eusebius Vercellensis Episcopus S. Dionysii Mediolanensis indemnem famam servavit. 577 [a]
 Ejus Corpus in Cathedrali Vercellensi repertum. *ibid.*
 Exteri Sacerdotes, nisi probatissimi, nunquam Sactis Præfecturis a S. Carolo admoti. 1019 1079 & seq.

F

Fabricæ Templi Maximi administratio novis a Carolo legibus emendata. 601
 de Fabris Melchior Parochus Tridentinæ Diœcesis. Literis ad Eum datis, S. Caroli virtutes celebrat. 832
 Fabritius P. Marius Soc. Jesu Annæ Borromæ Sancti Caroli fororis a Confessionibus. 636 [b]
 Hujus mortis nuncium per literas ad S. Cardinalem mittit. *ibid.*
 Faciarius Timotheus Congregat. Clericorum S. Pauli S. Carolo acceptus. 449
 Aronensis Seminarii Præles. 94 [a]
 Fagnani in Monasteriis Monialium qua industria Sanctus Carolus disciplinam induxerit. 105 [a]
 Fagnanus Jacobus S. Caroli amicus. 19 [c]
 ex Fagnanorum Gente Præsules duo. 335 [a]
 Faidi in Oppido Helvetiorum quid S. Carolus egerit. 351 [a]
 Fallacias verborum S. Carolus refugit. 1020 & 1025
 Familiares S. Caroli assiduis prope laboribus destinati. 115
 Farnesia Ersilia Uxor Renati Patruelis Sancti Caroli. 929 [a]
 Farnesia Margarita Principi Mantuæ nupta. 648 [a]
 De dirimendo ejusdem matrimonio agitur, & hoc negotium S. Carolo a Pontifice Max. injungitur. *ibid.* & seq.
 Propter verecundiam gravia pati experimenta recusans, Mundo valericere trahit. 658 [b]
 Mediolanum veniens S. Iulii Monasterium ingreditur. *ibid.*
 Farnesiorum Villa Romana improbata a S. Carolo. 1049
 Farnesius Alexander se, suaque negotia Sancti Caroli precibus commendat. 406 [b] & 815 (a)
 Farnesius Ferdinandus Parmensis Episcopus Mediolani sermonem ad populum habet. 725
 Federicus Anobathus Imp. a Mediolanensibus prope Legnanum in prælio victus. 608 611
 Federicus Hieronymus S. Caroli familiaris, deinde Laudensis Episcopus & Romæ Gubernator. 83
 SS. Felicitis & Fortunati Martyrum exuvia Mediolani servata. 217
 Ferdinandi Hispaniarum Principis mors. 406
 Ferragatta Hieronymus Mediolanum a Sancto Carolo missus, ut Suffraganei vicces gereret. 43 [b]
 Ferreria Romaniani Domina S. Caroli amita. 442 [a]
 Ferrar-

I N D È X N O M I N U M ,

- Ferrariæ S. Carolus honorificentissime excipitur . 494
Eodem appulit iterum . 650 [a]
- Ferrariensis Seminarii perfectionem S. Carolus pecuniis juvat . 740 [a]
- Ferratius Bartholomæus Congregationis Clericorum S. Pauli Inſtitutor . 442
- Ferretius Cardinalis Guido Auguſtâ Taurinorum Sancto Carolo appropinquanti obviam occurrir . 395 [c]
- Ceſenæ cum S. Carolo eſt collocutus . 650 [a]
- S. Carolum Vercellas comitatur . 753 [a]
- Ferretius Caſar Savonenſis Epiſcopus una cum aliis Epiſcopis S. Carolo prope incœnia Auguſtæ Taurinorum obviam occurrir . 396 [c]
- Inſtitutum de S. Paſtore occidendo conſilium Eidem per literas aperit ; quas tamen ne reſignatas quidem Carolo combuſſit . 971
- Ferretius Federicus Romagnani dynaſtia a S. Carolo donatus . 75
- A Sabandix Duce obviam S. Carolo Vercellas miſſus . 394 [d]
- Ferretius Jo. Georgius S. Carolo amicam operam præſtat . 758
- Ferriolum Vicus ad Verbani Lacus ripas . 404 [c]
- Ferrus Dominicus Viterbienſis ſtudiis Semiarii Mediol. Præfectus . 97 [d]
- Typographiæ in Seminario Clericorum a S. Carolo excitatæ præpoſitus . 488 [a]
- Federici Borromei in Theologica facultate Inſtitutor a S. Carolo deſignatus . 543
- Ad Quadrageſimales Conciones Buſti habendas a Sancto Carolo miſſus . 599
- Inter Oblatos cooptatus ſtudiis Seminarienſibus præſt . 615 [c]
- Denudè Metropolitanæ Baſilicæ Canon. Ordinar. denunciatur . ibid.
- Cardinali Bathorio in Poloniam reverſuro a Sancto Carolo datas eſt comes . 616 & 682
- Mediolani moriens Bibliothecam ſuam S. Sepulcri Collegio legavit . ibid.
- Ferrus Theopompus S. Caroli condiscipulus . 12 (b)
- Fæſtorum dierum religio a S. Carolo ſervanda præſcribitur . 244
- Eorum violatoribus Eccleſiaſticæ pœnæ ab Eodem indiſtæ . 429
- Eorum ſanctitatem S. Carolus in Eccleſia ſua retinere , & reparare contendit . 883 [a]
- Feudatiorum quorundam in Provincia Mediolanenſi licentia eſſentis . 603 [b]
- SS. Fidelis & Carpophori Sacra Corpora a S. Carolo Aronâ in Templum vetus Mediol. S. Fidelis ſolemniter translata 265
- Eorum exuvia Aronâ Mediolanum translata , & a S. Carolo in Templum novum S. Fideli dicarum exportata . 440 [c]
- Eorundem Martyrum reliquiæ Aronenſibus a Borromeo tributæ . ibid.
- Sacrorum horum Fignorum poſſeſſionem Novocomenſes fruſtra ſibi vindicare nituntur . 441
- S. Fidelis Sacra Ædes Patribus Societatis Jeſu a Sancto Carolo allignata . 107 [b]
- Antea Parœcia a S. Carolo extincta . 125 [b]
- Ibi primus lapis in fundamentis ſolemnis ritu a Sancto Carolo poſitus . 167
- de Fidelibus Alexander Congregationis Oratorii a Sancto Philippo Nerio Mediolanum miſſus . 261
- Fides S. Caroli firma , & quantum ille pro ea tuenda laboraverit . 845
- SS. Firmi & Ruſſici exuvia in Urbem Bergomenſem a S. Carolo translata . 259
- S. Firmi pagus , in quo Seminarium pro adolescentibus Clericis . 93
- A quo Archiepiſcopo hoc inſtitutum . ibid. [a]
- A S. Carolo luſtratus . 746
- Flamma Gabrielis Foſſæ-Novæ Epiſcopus S. Caroli virtutes præclaris laudibus celebrat . 824
- de Fleury Gallorum Regis Orator in Rhætia . 706 [c]
- Quandam animo ſuſpicionem concipit , ob quam Catholicorum partes tueri negligit . 719
- Florentiæ degens Sanctus Carolus quid peregerit . 393 [c]
- Inde S. Carolus , Mediolanum rediens , pertranſivit . 494
- Ibidem S. Carolus Romam pergens biduo fuit . 641
- Fœmina verſipellis Mediolani Sanctitatis famam aucepabatur ; ejus artes ſolus S. Carolus non probavit . 977
- Fœminarum præſentia refugienda etiam conſanguinearum . 1006
- Fœmina veſtium pompa luxurians a S. Carolo objurgata . 327
- Fontana Joannes S. Caroli familiaris , poſtea Epiſcopus Ferrarienſis . 83
- S. Caroli ære Romæ nutritus , Bibliothecæ Vaticanæ manuſcriptos Libros evolvit . 354 (d)
- Ejuſdem Vicarius Generalis Xenodochii Mediolanenſis Libros rationum ſibi occultari comperiens , ſeditionis auctorem Communionis Sacrorum arcet . 556
- Eidem unum ex ſuis equis S. Carolus legavit . 775
- Metropolitanæ Archipreſbyter Teſtamenti ſui Arbitrator a S. Carolo delectus . 774 (b)
- S. Barbaræ Virginibus Capuccinis , ut ſacra vota emitterent , ſuam operam præſtitit . 799
- Forerius Franciſcus Catechiſtæ Romani perutile volumen concinnavit . 36 (c)
- Fornarius Ambroſius ad Helvetiorum Magnatum Concilium a S. Carolo miſſus . 213
- Ab iis nonnulla impetrat ad tutandam Catholicam Fidem admodum utilia . ibid. (a)
- Capuccinos ad ſigendum illic hoſpitiū in Helvetiam deducit . 551
- Ad Helvetios a S. Carolo miſſus . 723 (a)
- Ad Galliarum in Rhætia Oratorem cum Borromei mandatis iterum pergit . 734 (b)
- Inde promiſſis oneratus Mediolanum revertitur . 739 (a)
- de Forreriiis Abbiate Octaviano Mediol. Eccleſiæ Archipreſbytero Maria Anſtriæ Archidux Literis ſuis acceptum a S. Carolo beneficiū teſtatur . 844
- Foſſiconus Sebaſtianus Meſſauci Locumtenens ob favorem S. Carolo præſtitum ad Tribunal vocatus . 718 (d)
- Foſſanus Jo. Baptiſta teſtatur ſe audiviſſe hæreticos quosdam S. Caroli virtutem , & ſanctimoniam celebrantes . 836
- Foſſiæ Gaſtonis monumenrum e Mediolanenſi Templo Max. amotum . 122 (c)
- S. Franciſci Saleſii Literæ eucharifticæ pro acceptis S. Caroli reliquiis . 1135 (a)
- S. Franciſci ſtrictioris Obſervantiæ Alumnus S. Carolum cauſæ patronum nanciſcuntur . 634 (a)
- Franciſcus II. Mediol. Dux Privilegium impetrat a Clemente VII. favore Canonicoꝝ Eccleſiæ Scaſenſis . 170

ET RERUM NOTABILIMUM.

Franciscus Dux Urbinatum S. Carolo Lauretanam ad Ædem accedenti cum illius Urbis Archiepiscopo obviam occurrit. 478 (f)
 Fraxinetum ad Padum S. Carolus invisit. 618 & 754 [d]
 Fremiot Joanna Francisca Ordinis Visitationis Fundatrix per S. Caroli reliquias mirè sanata. 1151 [a]
 Friburgi Patres Societatis Jesu Scholas pro instituentibus juvenibus aperiant. 551
 Friburgenſis Senatus pro perfecto opere gratias S. Carolo habet. *ibid.* [a]
 Ejus Nationis aliquot Romam festinantes a Borromeo Pontif. Max. commendantur. *ibid.*
 Fuggeriorum gens cum Boffiorum familia sanguine juncta. 752 [b]
 Fulcurni Sacra Ædes Collegio Canonicorum ornata. 92
 Ibi S. Carolus Parochos, aliosque illiteratos Sacerdotes erudiri mandat. *ibid.* [c] *Vide etiam* 93 (a)
 Fures S. Caroli Ædes invadunt. 1053 [a]
 Fuscus Paulus Sarnensis Episcopus de S. Caroli meritis præclaram suis libris testimonium inferuit. 825

G

Gaddius Gulielmus Seminario Institutor a S. Carolo datus. 92 [f]
 Galdi S. Carolus fuit. 537 *Nota.*
 Galbati S. Carolus Aram Max. consecravit. 664 [b]
 S. Galdini Archiep. Mediol. Corpus a S. Carolo in Confectione Templi Max. collocatum. 367
 Galdivillius Thomas Episcopus Asaphensis S. Caroli absentis vices gessit in administranda Ecclesia Mediol. 44 [b]
 Galerius Nicolaus S. Caroli Vicarius Generalis Concilii contra Eum Mediolani habiti seriem ad Eundem transmisit. 485 [c]
 Galeſinius Acta Conciliorum, quæ S. Carolus tenuit, in unum volumen redigit. 165 [a]
 Nonnullas S. Jo. Chryſostomi Homilias in Latinum convertit. 362 [d] & seq.
 Eidem aureos centum quotannis, quoad viveret, numerandos S. Carolus assignavit. 774 [b]
 Idem S. Caroli vitam in Galliis laudatam afferit immortalis præconio. 836
 Ejus mores, & indoles summam a S. Carolo lenitatem promerere. 973 [a]
 Galiardus P. Achilles Soc. Jesu S. Caroli socius in Lustratione Vallis Mesolcinæ ibidem acta describit. 687 & seq. [c] 695 [a]
 Quam bene de S. Caroli virtutibus sentiret, publicis tabulis consignari mandavit; & eadem ipsius verba describuntur. 825 & seq.
 Gallarati existens S. Carolus qua de causa Prætorum ab Ecclesiæ ingressu prohibuerit. 329
 Ibidem Nobilis quidam Concubinarius, jubente S. Carolo in carcerem conjectus 133 [a]
 Gallaratus Comes Ludovicus Romæ degens. 252 [c]
 S. Carolo addictissimus. 292 [c]
 Galleſius de Monte Curienſis Urbis Prætor, Catholicorum patronus. 706 [b]
 Literæ ad eundem a S. Carolo missæ. 723 (a)
 Galliani Præpositura cum Collegio Canonicorum a S. Carolo Canturium translata. 620 (b)
 S. Galli Monasterii Patres S. Carolum honorifice excipiant. 206 (b)

de Gambara Cardinalis quibusdam muneribus a S. Carolo donatus. 74 (c)
 Salubribus consiliis a S. Carolo recreatus. 363 (a)
 Eidem S. Carolus literas mittit. 493 [b]
 Idem pensionem differre non potest apud S. Carolum propter suam opulentiam. 1035 [a]
 de Gambara Comes Lucretius S. Caroli amicus. 528 [c] & seq.
 Ejus Mors. 529
 Gardonum Brixienſis Agri a S. Carolo lustratum. 530 & 537 [a]
 Gavardum in lustratione Brixienſis Agri S. Carolus divertit. 537
 Genuæ Patres Soc. Jesu, S. Carolo admittente, excipiuntur. 227 [b]
 Genuensēs quam splendide ulcisceretur S. Carolus. 1059 [a]
 Genevam Urbem ab Hæreticorum manibus recuperari a Sabaudix Duce, S. Carolus summopere exoptavit. 617 [b]
 S. Georgii Cardinalis Romam contendens a S. Carolo Concilio II. Provinciali interesse monitis, precibusque compellitur. 161 [b]
 Georgius Marinus Brixienſis Episcopus, quantum Ecclesia illa S. Carolo debeat, per literas testatur. 543
 S. Geruntii Mediol. Antistitis Oſſa in Basilica S. Simpliciani reperta. 606
 Et per Urbem a S. Carolo solemnī supplicatione translata. 610
 Ghislerius Michaël Card. Alexandrinus in Romanum Pont. electus. 59 [a] *Vide* Pius V.
 Giberti Veronenſis Episcopi imago a S. Carolo petita, & penes se conservata. 73 [a]
 Gibonotus Aronenſis S. Caroli condiscipulus. 9
 Gilius Nicolaus Congregationis Oratorii a S. Philippo Nerio Mediolanum missus, & Romam revocatus. 261
 Gloria vana fugienda in ipsa liberalitate. 1036
 Glusianus Jo. Petrus S. Carolum jam extinctum, cælesti lumine circumfusum vidit, secumque loquentem audivit. 795 [a]
 Gnoſcæ ad Ticini oram S. Carolus Aram consecravit. 624 [c]
 Gonella Jo. Baptista Congr. Somaschæ Seminarii eo in Pago instituti Rector. 93 [a]
 Gonzaga S. Aloysius Soc. Jesu salubribus præceptis a S. Carolo imbutur, ab Eoque modum discit utiliter sumende Sacrosanctæ Eucharistiæ. 540 & seq. [a]
 Gonzaga Cæſar S. Caroli Sororius morti proximus ad eodem visitatus. 255
 Ob gravem morbum delirans, eo adveniente, ad se redit. 256
 Sacramentis expiatus tranquilliter moritur. *ibid.*
 Gonzaga Novellaræ Comes auri summam pauperibus Mediolan. subministrandam ad S. Carolum mittit. 304 [d]
 Gonzaga Octavius S. Caroli Conſanguineus Mariognani moritur. 655 [a]
 S. Carolus ejus Familiæ administrationem assumit. 656
 Gorgontiolæ vicus a S. Carolo lustratus. 130 [b]
 Gorgontiolæ lustratio quo anno a S. Carolo peracta. 158 [c]
 Gorinus Centurio Luganenſis S. Carolo affinis, & electus ab Eo arbiter controversiæ fuit. 1026 [b]
 Granatenſi P. Ludovico Ordinis Prædicatorum S. Carolus

INDEX NOMINUM,

- rolus literas dat , quas a Carolo a Basilica-Petri reddi jubet . 563
- Idem ad novam Concionum digerendam seriem a S. Carolo excitatur . 627 [b]
- Quam ob causam Gregorio XIII. literas dat , ut Pontificiam apud eum auctoritatem interponat , & liberaliter in eum agat . 628
- Supremus idem Hierarcha Breves ad Ludovicum literas direxit . 629
- Borromeus in votis habuit , ut in Cardinalium numerum idem cooptaretur . 620
- Literis suis conceptam de S. Caroli virtutibus examinationem testatur . 834
- S. Caroli austeritatem moderari per literas tentat . 1000
- S. Gratæ Afceterii Bergomensis Moniales Jura in Tertii Monasterium retinere contendunt . 633
- Grattarola Marcus Aurelius inter Oblatos a S. Carolo adscitus . 95 [b]
- Plurium a S. Carolo missus . 722 [a]
- Coram Judicibus vocatus objecta sibi criminum capita facili negotio dissolvit . ibid. & seq.
- Iterum a S. Carolo Plurium missus . 736
- S. Gregorii Aedibus proxima prata sepeliendis Mortuorum ex peste cadaveribus assignata . 287 [a]
- Illuc S. Carolus supplicandus cum populo accedit . 739 [a]
- S. Gregorii Nazianzeni Corpus Romæ solemniter celebrare circumlatum . 611 (a)
- Gregorius XIII. P. M. pluribus Sacerdotiis , ac reductibus Seminarium Mediolanense locupletavit . 94 [b]
- Ad Summum Pontificatum , S. Carolo omnibus viribus contendente , promotus . 219
- Collegium Helveticum a S. Carolo Mediolani conditum approbat , pluribusque redditibus ditat . 462 [b] 464 [d]
- Ejus temperantia a S. Carolo laudata . 482 [d]
- Idem Legatis Mediolanensium Breves literas dat , quibus S. Caroli virtutes testatas facit . 512
- Aliis Brevibus literis querelas contra Borromeum sibi exhibitas diluit , ac dissipat . 517
- Appropinquantem Romam S. Carolum comperiens ambulationem illico deserit . 641
- Audito S. Caroli obitus nuncio , celebri ejusdem virtutes elogio celebrat . 802
- Ejusdem dictum de Clero Mediolanensi . 1076
- Gregorius XIV S. Carolum novum Ambrosium appellabat . 818
- Griffidius Robertus Anglus Canon. Ordin. Mediol. Civibus intra Aedes proprias inclusis esculenta defert subsidia . 318 [b]
- Grimaldus Hieronymus Genuensis Civis S. Caroli amicus . 319 [a]
- Grimaldus Ludovicus Episcopus Ventiensis cum pluribus Episcopis S. Carolo Augustam Taurinorum appropinquantem obviam occurrit . 396 [c]
- Grittus Antonius jus Praeposituræ S. Barnabæ in Attilium fratrem transferre tentavit . 443 [a] [b]
- Grodegandus Metensis Episcopus num S. Nazarii Mart. Corpus Mediolano in Germaniam transfulerit . 436 [b]
- Gromius Cæsar Augustensis Episcopus cum pluribus Prælatiis S. Carolo extra mœnia Augustæ Taurinorum obviam occurrit . 396 [c]
- Gropelli quæ S. Carolus construxerit . 1030
- Guarnerius Jo. Canonicus Sanctorum Bergomensium Acta a se conscripta ad S. Carolum mittit , & quod responsum ab Eo acceperit . 861 [a]
- Gualcus Annibal Oden in S. Caroli laudem concinnavit . 803
- Gualtavillanus Cardinalis familiam suam ad norman familiarium Borromei instituit . 482
- Guenzatus Jo. Baptista Polignani Episcopus , S. Caroli familiaris . 906
- Guevara Sanctius Mediolanensis Arcis Præfectus . 557 [a]
- Illius mores integri a S. Carolo laudati . ibid.
- Guidus Ubaldo Vincentius ex Congreg. Oblatorum magna a S. Carolo accepta beneficia , per literas testatur . 830
- Guillelmus Bavaricæ Dux nonnulla a S. Carolo postulat . 571
- Literas a S. Carolo accipit . 752 [b]
- Ad S. Carolum humanissimam Epistolam mittit . 832
- Complura sacra Lypfana S. Carolo dono mittit . 862 (b)
- Summo in pretio habet S. Caroli Reliquias . 1135

H

- H**æreditas S. Carolo legata , in pauperes distribuitur . 1058
- Hæresis virus quibus artibus a Diocesi sua avertere S. Carolus curat . 101
- Hæretici Mediolanensem agrum clam ingressi . 212
- Trans Alpes S. Carolo adnente abire coacti . 214
- S. Caroli res plurimi faciunt . 1133
- Hæretici Rhæti S. Carolum orant , ut ad eas regiones accedat . 721
- Eorum Magistri salubriter instituta in Rhætia a S. Carolo Decreta omni nisu infirmare , ac convellere nituntur . 715 717 [d] & seq.
- Helvetia S. Caroli tutela tradita . 27
- Helvetia Septem Provinciæ Catholicæ amorem & benevolentiam suam S. Carolo literis ad Eum scriptis testantur . 832
- Helveticæ Valles a S. Carolo iterum lustratæ . 203 & seq.
- Literis ad Card. Atempsum datis S. Antistes hoc iter describit . 205 [b]
- Helveticum Collegium Mediolani a S. Carolo institutum . 460
- Ejus Alumni primum in Clericorum Seminarium recepti . ibid. [b]
- Gregorius XIII. istud Pontificia auctoritate confirmat . 462 [b] 463 [a]
- Rhætorum , Helveticorumque Provinciis Alumnorum numerus designatus . 463
- Privilegia pro iisdem a S. Carolo impetrata . ibid. [b]
- Aliis redditibus a Gregorio XIII. auctum . 464 [d]
- Quot insignes doctrina , & dignitatibus Ecclesiasticis Viri ex eo prodierint . 465 [a]
- Sacra Sodalitas a S. Carolo ibidem instituta . 466
- Novum pro his Helveticis Collegium condendum curat , ut Grammaticæ elementis eos informet . 736
- Nota .*
- Helvetii Sacerdotes ad ministranda Feste laborantibus Sacramenta a S. Carolo acciti . 281 [a]
- Helvetii Pontificio Internuncio , adnente S. Carolo , donati . 457 [a]
- Eorum Valles a S. Carolo lustratæ . 139
- Quænam iis in regionibus Sacerdotum eo tempore flagitia repererit . 140
- Eorundem patrocinium S. Carolus sponte deponit . 225 (a)

Henrici Higudſtanni Sacrum Corpus in Baſilica Apoſtolorum Medioli. ſervatum . 438 [a]
 Henrico Luſitanæ Regi, & Card. literas S. Carolus mittit . 406 [c] & 468 [a]
 Ad eam S. Caroli Epifſtola . 60
 Idem conſilium a S. Carolo petit de ineundis nuptiis . 1021
 Henricus Poloniæ primùm, deinde Gallix Rex Mediolanum appropinquat . 239
 Hunc S. Carolus Modoerix inviſit . ibid. [b] & ſeq.
 S. Antifitii Miſſam celebranti aſſiſtit . 241
 Aurea Crucifixi Domini imagine a S. Carolo donatus . ibid. [a]
 Quàm bonam de S. Caroli virtutibus opinionem haberet, teſtatum facit . 814
 S. Herculani Corpus a S. Carolo recognitum, & honorifice repositum . 545
 Herneſtus Coloniæ Archiepiſcopus Literas a S. Carolo accipit . 855
 Arculam ſacris Lypſanis reſertam S. Carolo donat . 862 [b]
 Cui Borromeus magna animi obſtricti ſignificatione per Epifſtolam gratias agit . ibid.
 Herſilia Parmenſis Ducis filia Comiti Renato Borromeo nupta . 476 [c]
 B. Hieronymi Amiliani oſſa a S. Carolo cognita, & in honore habita . 158 [c]
 Hildebrandus Epifſcopus Sedunenſis Literas ad S. Carolum mittit . 832
 Hippolytus Ateſtinus Senior Archiep. Medioli. 67 [b]
 Hippolytus Ateſtinus Junior Medioli. Archiep. Eccleſiam iſtam reſignavit cum jure reſreſſus . ibid.
 Homacinus Jacobus Cannobii S. Carolum ægrotantem domi ſux excipit . 763 [a]
 Homarus filius S. Caroli in itinere Romano comes ex rupe cum equo præceps cadit . 477
 A S. Cardinali Signo Crucis in medio lapſu ſuſtinetur . 477 [c]
 Homodeus Paulus vir probatæ virtutis inter Clericos Regulares Congreg. S. Pauli . 448 [a]
 S. Carolo perquam carus . 449
 Homodeus P. Antonius Telli in Vultureniſ Reſtor ad aſpera quæque perſerenda a S. Carolo ſuis Literis excitulatur . 589 [a]
 Hortenſia Altempſia S. Caroli Soror : ad eam inviſendam Cardinalis accedit . 205 [b]
 Hoſpitali ſtatorum Romæ ſito S. Carolus quamdam pecunie ſummam vivens legavit . 74 [c]
 Hoſpitalitatis amor in S. Carolo eximius . 1037 & ſeqq.
 Hoſpites in S. Caroli domo domeſticorum leges ſervant 1041 & ſeq.
 Eorum CCC. unius menſis ſpatio ad S. Carolum divertunt . 1043
 Humiliatorum Ordo S. Carolo a Pio V. Pontifice Max. commendatus, ut piis inſtitutis reformaretur . 64 [b]
 Ut ad perfectam vivendi methodum eum redigat, S. Carolus operam præſtat . 129 [b] 143 & ſeq.
 Ejus initium quo anno contigerit . 143 [b]
 Seculo præcipue XVI. in complura vitia prolapſi eorum præpoſiti . 144 [c] [d]
 Quibus artibus, quaque ſolicitudo S. Carolus ad ſanctiorem diſciplinam eos revocare ſtuderit . 145 [a]
 Ex eo nonnulli contra S. Caroli vitam conſpirant . 183 [a] [b]
 Contra eoldem animadvertitur . 203

Ut mitius in eos agatur, S. Carolus omni niſu contendit . 202 [b]
 Idem Pio V. Pont. Max. ex ſacrorum Cœtuum numero expunſus . 208
 Quid de hujusce Ordinis Alumnis poſtea actum . ibid. [c]
 Hujus Ordinis Monafteria fœminarum, poſt extinctionem Fratrum, quibusdam eorum redditibus ſublevata . 210 [a]
 Humilitas S. Caroli quàm profunda . 956
 Hanc aliis ſuadere ille contendit . 966
 Hugonorum in Gallis Hæreticorum errores Sanctus Carolus præſens convellere meditabatur . 852

I

S. Jacobi Apoſtoli Corpus Zibidi in Plebe Laſtarella ſervari aſſeritur . 744 [a]
 Arcam pretioſam hoc pignus ſervantem S. Carolus auro interlito peripetaſmate cooperit . ibid.
 S. Jacobi Præpoſitura Cremonæ Clericis Regularibus S. Pauli conceſſa . 209 [a]
 P. Jacobus Ordin. Capucinorum peſtilentiæ ægrotantibus Mediolani inſervit . 291 [a]
 Jant Oppidum in Rhatia . 718 [d]
 Jejunium Quadrageſimæ per contemptum violans quomodo punitus . 339
 Jerofolymitani Ordinis patrocinium S. Carolo commendatum . 634 [a]
 Imagines obſcœnæ S. Carolo permoleſtæ . 1006 [a]
 Imago S. Caroli in Poloniam delata, multis miraculis inſignis . 1126 & ſeqq.
 Incurabilibus Templi S. Jacobi in Urbe S. Carolus ſupelleſtilis propriæ partem aſſignavit . 74 [c]
 Infans e matris demortuæ gremio a S. Carolo abſtractus, & nutriti traditus . 305 [c]
 Infans alter vix natus a Sancto Carolo ſuſcipitur, & baptizatur . ibid.
 Ingenium S. Caroli ſummum & peracre ex Summorum Virorum, qui illum noverunt, teſtimonio . 1061 [b]
 Inſtructionum Prædicationis Verbi Dei Libellus Ra-gazzonio Bergomenſi Epifſcopo a S. Carolo miſſus . 600
 Integritas animi a S. Carolo ſervata, & quomodo . 109, & ſeq.
 Intimilienſis Epifſcopus Mediolanum ingrediens barbam abradit, ut S. Caroli decretum colat . 876 [b]
 Literas a S. Carolo accipit . 883 [a]
 Introcium a S. Carolo luſtratam . 159
 Ibi cum eſſet S. Carolus, Dæmones obſtrepere non ceſſabant . 625 [b]
 Ad benedicendum æs Campanum ſummum Turris ſtigium conſcendit Cardinalis . ibid.
 Inzagum, ab antiquis Anticium appellatum, peſtilentiâ infectum a S. Carolo inviſit . 326
 Joanna Auſtriaca Franciſco Medicæo deſponſa . 56
 Joanna Auſtriaca Hiſpaniarum Regina mors . 590
 Eide a parentalia ſolemni exequiarum pompa Mediolani S. Carolus celebrat . 591 [c]
 Quam Oratione funebri laudat . 592 [d]
 Joannes Antonius Card. S. Georgii S. Carolum Epifſcopum conſecravit . 30 [c]
 Joannes Archiepiſcopus Valentix Epifſolam honoris ſignificatione plenam a S. Carolo accipit . 878
 Joannes Auſtriacus Supremus Belgii Moderator S. Caroli opem, & commendatitias Summo Pontifici literas implorat . 406 [b]

INDEX NOMINUM,

- Joannes Episcopus Achadenſis Hibernus literas humaniſſimas ad S. Carolum dirigit . 829
5. Joannis Boni Mediolanenſis Antiltitis Corpus e S. Michaelis ſub Domo Æde in Templum max. a S. Carolo transfertur . 614 [d] & ſeq. [a]
- S. Joannis ad Domos ruptas Sacra Ædes Seminario a S. Carolo inſtituto attributa . 91 [b] 93 [a]
- S. Joannis Baptiſta Sacra Ædes in Seminario Mediolanenſis juſ translata . 209 [a]
- S. Joannis de Deo Patribus Valetudinarium pro Convaleſcentibus Mediolani traditur . 734
- S. Joannis Decollati Societas a S. Carolo quampluribus Nobilibus viris auſta, & Miſericordia nomine appellata . 125 [d]
- S. Joannis Euangeliſta Ædes Collegio Nobilium attributa . 209 [a] 237 [a]
- S. Joannis Modoetienſis Templo additi Canonici communem vitam olim profitebantur . 370 [a] & ſeq.
- S. Joannis Parmenſe Monafterium Ordin. S. Benedicti, ubi S. Carolus moram traxit . 648 [a] & ſeq.
- a Joſeph Cardini. literas amoris plenas ad S. Carolum dirigit . 833
- Ab Eodem accipit . 877 (a)
- Humilitatis vetera præcepta a S. Carolo excipit . 967 [a]
- Joſeph Dux Mediolani agrotans a S. Carolo inviſitur . 666 & ſeq.
- Jornici in Lepontis S. Carolus fuit . 624 [c]
- Iricus Jo. Andreas Ambroſiani Collegii Doctör . 745
- Jubilæi celebrandi cauſa S. Carolus Romam proficiſcitur . 248 & ſeq.
- Idem Mediolani ex Pontificis conſeſſione a S. Carolo celebratum . 261 & ſeqq. 265 & ſeq. 267 [a]
- Aliud poſt ceſſationem Peſtilentiæ a S. Carolo Mediolani celebratum . 337 (a)
- Judæi Ferratiæ degentes quoddam veſtium indicium præferre juſſi . 495 [a]
- Judices in S. Caroli Curia Exteri . 1018
- S. Juliani Epicoſpi cineres in Confeſſione Templi max. a S. Carolo collocati . 367
- Juriſdictionis Eccleſiaſtica Cauſa contra S. Carolum Romæ agitata . 417 [a] & ſeq.
- Quanam accuſationum capita adverſus Ipſum producta . ibid. & 417 & ſeqq.
- Jus optime adminiſtratum in S. Caroli Curia . 1018
- Juſtinianus Vincentius Ord. Prædicat. poſtea Card. ad S. Carolum ſcribit . 191
- de Juſtis Petrus Franciſcus in Aula Hiſpanica degens, S. Caroli amicus . 747
- K
- K**rus Nicolaus Nobilis Lucernenſis Catholicorum Legatus Curiam mittitur . 740 (a)
- L
- L**actarella Plebs a S. Carolo luſtrata . 743 (a)
- Lambertengus Tirani in Vultureniſ S. Carolum excipere enixe optat . 533 (b)
- Lambrugum a S. Carolo luſtratum . 745
- Lampugnana de Rhaude Cornelia ſpectabilis pietate Matrōna in Templo S. Sepulcri tumulata . 384 (b)
- Lampugnano Hippolyto Titulum quemdam poſtulant S. Carolus non annuit, & quare . 931
- Lancelotrus Scipio J. C. a S. Carolo Mediolanum accerſitus . 48 (d)
- Landtiana Francisca Aſceterii Capuccinarum S. Barbara Præſes . 799
- Landrianus Marſilius S. Antonii Ædes ſibi commendatas Patribus Oratorii cedit, & deinde Clericis Theatinis . 167 (a)
- Idem poſtea Viglevanenſis Epicoſpus candelabra, ac vaſa argentea S. Caroli tumulo offert . 843
- Langhecrucius Jo. quamplures S. Caroli laudes ſuis in operibus complexus eſt . 836
- Lanius venales carnes Clero exponens, in cuſtodiam traditus . 556 (b)
- Lateranenſes Canonici nonnulli agrotantibus peſtilentiæ Mediolanenſibus opem ferunt . 213 (d)
- Lateranus Carolus Ferdinandus Vindobonæ typis edit Inſtitutiones Oblatorum . 386 (a)
- Latine ſcribendi ſtudium quotidianum S. Caroli . 1063
- Latuada Servilianus rerum Mediol. Scriptor: Literæ Angeli Mariæ Card. Quirini ad eundem data . 548 (b)
- Laude Pompeja S. Carolus Mariam Auſtriacam omni honoris genere proſequitur . 575 (a) & ſeq.
- Laudenſis Diœceſis Viſitatio Franciſco Boſſio demandata . 456 (b)
- Laudenſis Eccleſia, abſente proprio Epicoſpo, S. Caroli cura committitur . 600
- Laudenſium Seditiones poſt Pontificis nomine initam ea in Urbe luſtrationem, S. Carolus ſedare ſtudet . 735
- Laurea in Theologica facultate a S. Carolo Seminarieſibus Alumnis collata . 99
- S. Laurentii Baſilica Mediol.: de ea elegantius reſtituenda S. Caroli vaticinium . 350 (b)
- Ibideni S. Carolus Sacrum Chriſti miniſtrat . 739 (a)
- S. Laurentii Vicum S. Carolus adiens, literas ad Cardinalem de Gambara mittit . 493 (b)
- Lauretana in Æde S. Carolus noctem integram orando tranſigit . 222
- Laurus Vincentius Montis Regalis Epicoſpus Summi Pontificis apud Sabaudia Ducem Internuncius . 616 (d)
- Vercelliſ S. Carolum inviſit . 754 (d)
- Literas ad Borromeum mittit . 756 (a)
- S. Lazarus Mediol. Antifeſ Trijuanas inſtituit Rogationes . 126 [c]
- S. Ejuſdem Corpus in Baſilica Apoſtolorum ſepulcrum, & à S. Carolo ſolemniter tranſlatum . 438 & ſeq.
- Legati Mediolanenſium nomine adverſus S. Carolum Romam miſſi . 485 [c] 516 [a]
- Eam ad Urbem adveniunt . 491
- A S. Carolo coram Summo Pontifici ſiſtuntur . ibid. [a]
- Prava Mediolanum conſilia per Literas mittunt . 507
- Quod reſponſum a Pontifice Max. acceperint . 512 [a]
- In Patriam inglorii, & pene repulſi revertuntur . ibid.
- Literas Gregorii XIII. recipiunt, quibus S. Caroli Acta probat, & laudat . ibid. & ſeq.
- Eaſdem Præſecto Urbis non offerunt . 514 [b]
- Ea poſtmodum a Ricardo Decurionibus reddita . 515
- Quibus momentis Pontifex Max. productas adverſus S. Caroli ſanctiones querelas diluerit, ejuſque Decreta probaverit . 517
- Legatio Mediolanenſium nomine contra S. Carolum Romam miſſa . 485 491 [a]
- Legendi deſiderium immenſum in S. Carolo . 1068
- Leges conſtanter a S. Carolo lata, & retenta . 1017
- Legio-

- Legiodunum S. Carolus visitavit . 533
 Legnanum S. Carolus transfert Parabiago Præposituram, & Collegium Canonicorum . 740 & seq.
 Eo in Vico tumultatus Leo de Perego Mediol. Archiep. 742 [a]
 Legnanus Hieronymus Ordinis Humiliatorum contra S. Carolum conspirat . 183 [a]
 Leinatum a S. Carolo lustratum . 667
 Leo XI. Pont. Max. Carolum in Sanctorum album referre exoptat . 819
 Literæ a S. Carolo ad eundem adhuc Cardinalem missæ . 820 [a]
 Epistolam ad Mediolanensis Urbis Decuriones dedit. ibid.
 Ejus mors . 821
 Leodii erectum Sodalitium Oblatorum sub nomine Congregationis S. Caroli . 385 [a]
 Leonardus de Leonardis Sacerdos Helvetius ministrandis in Limocomio Mediolan. Sacramentis a S. Carolo evocatus . 281 [a]
 Leonetus Soc. Jesu Sacerdos indivisus S. Caroli comes in Diocesi obeunda . 107 [c] 213 [b]
 S. Leonis Mart. Corpus in Basilica S. Stephani a S. Carolo recognitum, ibique repositum . 571 [b]
 Lepontia Valles a S. Carolo lustrata . 585 [a]
 Earum Clerus seditionem movet . 350
 S. Carolus citato cursu ad eam compescendam proficiscitur . ibid. [c]
 Leslaus Joannes Pontificius in Scotia Legatus . 468 (a)
 Literas ad S. Carolum mittit . ibid.
 de Leva Franciscus Afulitanæ Principis filius ut Religionis voto solvatur, S. Caroli officia exoptat . 745
 Leuci intra moenia S. Carolus transferre optat e Vico Castellii Collegium Canonicorum . 131
 Inde S. Carolus pertransiens, Sacrum peregit . 626 [c]
 Idem oppidum a S. Carolo visitatum . 664 [b]
 Quo tempore Collegium Canonicorum e SS. Protasii, & Gervasii Templo ad S. Nicolai transfignaverit . 746
 Lianum Vicus ignobilis in Montium jugis . 539
 Veritatem falsi miraculi S. Carolus ibidem apprehendit . 540 [b]
 Liberalitas S. Caroli mira . 1026 & seq.
 Libri hæretici ab ipsomet S. Carolo in Librariis officinis conquesti . 102 [b]
 Limocomium Mediolanense descriptum . 278
 Limocomia pro peste laborantibus in pomærio Mediolanensis Urbis disposita . 302 [d]
 Limontâ rediens S. Carolus præceps ex jumento cecidit, sed illæsus surrexit . 746
 Linus Albertus in reformanda Mediolanensium religione S. Caroli Minister . 46 [d]
 Linus Franciscus Sabaudie Ducis a Secretis, & S. Carolo devotissimus . 389 [b]
 a Sabaudia Duce obviam S. Carolo Vercellas missus . 394 [d]
 Litaniæ triduanæ ab antiqua usque ætate Mediolani cum jejuniis celebratæ . 126
 Earum ritus a S. Carolo restitutus . ibid. & seq.
 Literæ S. Caroli dehortatoriæ ad Henricum Cardinalem Regem Lusitanie, ut nuptiarum consilium deponat . 1022 [b]
 Literæ S. Caroli ad Episcopum Sacerdotium opulentum postulantem . 1053
 Literarum studia de somno S. Caroli, non autem de religione quæpiam imminuant . 1066
 Locarnensis Præfectura Collegio ibidem erigendo destinata . 209 [a]
 Locarni Archiepiscopus Ecclesiasticis vinculis ope S. Caroli solutus . 663
 Locarnum Oppidum apud Verbanum Lacum: cubiculum, in quo ibi S. Carolus noctem transegit, summa veneratione cultum . 206 [b]
 Ejus Loci Templum S. Carolus invisens, nonnulla de futuro ibidem Deiparæ cultu vaticinatur . ibid.
 de Loffredo Hippolyta, & Portia Sorores in Neapolitano Monasterio degentes literas a S. Carolo accipiunt . 949
 Lomatii Præpositus Concionatoris munus in Quadragesima exercere a S. Carolo jubetur . 725
 Lomatium a S. Carolo lustratum . 667
 a Lotharingia Antonia Clivienfis Dux argenteam lampadem ad S. Caroli tumulum mittit . 842
 S. Lucæ Mediolanense fœminarum Monasterium a S. Carolo deletum . 105 [a]
 Lucernæ in Helvetia Scholæ pro instituendis juvenibus sub disciplina PP. Societatis Jesu aperiuntur . 227 [b] & 552 [a]
 Eam Urbem adit S. Carolus, & quid ibi egerit . 205 [b]
 Lucernenses tabulam S. Caroli vultum referentem in eorum Curia collocari decernunt . 807 [a]
 Lucius Alexander S. Caroli tutela, & institutis efformatur & eximiam morum religionem præ se fert . 549
 Qua animi demissione ad Bortomeum scriberet . 550
 Mediolan in Domo Professæ Soc. Jesu feliciter moritur . ibid.
 Lucius Hieronymus Nobilis Brixienfis S. Carolum Diocesim illam lustrantem officiis suis est profectus . 548 [c] & seq.
 S. Carolum hospitio suscipit . 574 [c]
 Ab eodem Mediolani amicè exceptus . 595
 Sacellum extruit in cubiculo, ubi S. Carolus fuit . 1132
 P. Luciani a Florentia de virtutibus S. Caroli testimonium . 640
 S. Lucii Aedes in vertice montis a S. Carolo lustrata . 623
 Ludimagistri a S. Carolo Beneficentibus dati . 714 [c]
 S. Ludovici in Porta Nova Sacra Aedes . 157 [a]
 Ludus fortium, etiam pro re Sacra propositus, a S. Carolo rejectus . 601
 Luerum ad finem Lacus Sebini a S. Carolo invitum . 530
 Luganensis Humiliatorum Fratrum Præfectura Collegio Locarni erigendo destinata . 209 [a]
 Luinati Monasterium fœminarum a S. Carolo eversum . 105 (a)
 Luini Templum, S. Carolo opus urgente, exædificatum . 601
 Lunati Puteolis novem Virginum Monasteria a Sancto Carolo ad tria tantum redacta . 105 (a)
 Lupus P. Alphonfus Ordinis Capuccinorum ob eximiam in dicendo facundiam S. Carolo probatissimus . 510 (a)
 Ab eodem Panormum ad Sacras Conciones habendas dimissus . ibid. & 570
 Luragum a S. Carolo lustratum . 667
 Lufignana Anna Ludovici Sabaudie Ducis uxor . 387
 Lusitanie Regni protectio S. Carolo commendata . 27 (a)
 Eam deponit . 225 (a)

I N D E X N O M I N U M,

Lufitanæ Infanti Cardinali Literæ a S. Carolo miffæ. 847
 Luffius Helvetius Pontificiarum excubiarum Præfectus. 550 (a)
 S. Carolo amicus. 740 (a) 748
 Mediolanum proficifcitur, S. Caroli Sepulcrum veneraturus. 839
 Luſtratio Urbis Mediolani S. Carolo jubente cœpta poſt Feſtilitæ ceſſationem. 341 (a)
 Qua de cauſa intermiſſa. ibid. (b)
 Luxum quantum deteſtaretur S. Carolus. 1035 (a)

M

Macancî S. Carolus ægrotans in vili tugurio decumbit. 964
 Maceconicî Eccleſiæ Mediolan. quare ſic appellati. 116 (c)
 Maderni Villa in Agro Brixiensî S. Herculani Corpus ſervat, a S. Carolo recognitum, & ſolemniter translatum. 545
 Maddius Dominicus Caſtellanus Patricius Medioli. Dux Vigilum, peſtilentia in Urbe graſſante. 294 (a)
 Madrucius Senior Tridentinus Epifcopus Mediolanenſis Provinciæ Gubernator. 608 (a)
 Madrucius Junior Cardinalis Tridento Romam perit, ut ibi S. Carolum inviſeret. 493 (a)
 I. Provinciæ Concilium a S. Carolo dono accipit. 957 (a)
 Magadini ad Verbanum Lacum S. Carolus tabulæ inuixæ ſomnum cepit. 206 (b)
 Ibidem jumenta S. Carolo infervientia fortuito incendio abſumuntur. 585 (a)
 Flammæ a S. Carolo injecta Agni Cæleſtis cerea imagne extinguntur. 583 & ſeqq.
 de Magnis Aloyſius S. Carolo per literas a Rodulpho Auguſto commendatus. 591 (b)
 SS. Magorum reliquias S. Carolus a Colonienſibus impetrare conatus eſt. 923 (a)
 Maleficæ in Meſſicina Valle deprehenſæ culpas per Confefſionem deponunt. 692 (b)
 Flammas damnatæ loco imponuntur. 693
 Maletta Hieronymus Congregat. Clericorum S. Pauli S. Carolo acceptiſſimus. 449
 Melitam Pontificio nutu miſſus. ibid. & 595 & 634 (a)
 Malvalix populo in Lepontiis S. Carolus literas dat. 673
 S. Mammetis vicus a S. Carolo luſtratus. 624 (a)
 Mancinellus Julius Soc. Jeſu S. Carolum vocat Eccleſiæ Doctorem. 1065
 Mandellus Tatius Urbis Mediol. Præfectus Carolum rogat, ut cum Provinciæ Moderatore mitius agat. 231
 Manlia Dædalia Mediolanenſis piſſima foemina. 437
 Manervii S. Carolus triduum fuit. 629
 de Manebus Antonius Scholarum Doctrinæ Chriſtianæ Sodalis. 896 (a)
 de Manuis Anna Cremonenſis virgo ditiffima, S. Caroli patrocinio adjuta, ut procorum, & conſanguineorum inſidias eluderet. 675
 S. Marthæ Monafterium Mediol. ingreſſa Prudentiæ nomen aſſumpſit. 676
 Manrichius Hieronymus Ulyſſipone degens literas a S. Carolo accipit. 627 (b)
 Manriche de Lara Aloyſius, S. Carolo operam ſuam interponente, fratri reconciliatus. 659
 Mantuæ occiſi duo Fratres Ord. Prædicatorum. 150 (c) (d)

Illuc miſſus S. Carolus Pontificis Summi Legatus ibid.
 Ibidem Societatis Jeſu Patres, S. Carolo operam præſtante, ſedem ſigunt. 227 (b)
 Illuc S. Carolus adiit, & qua de cauſa. 476 (d)
 Margarita Auſtriaca Mediolano pertranſiens S. Caroli tumulo preces obrulit. 839
 Margarita Farnæſia quo tempore in S. Pauli Aſceterio moram traxerit. 673
 Parmam redit. ibid.
 Monaflicis veſtibus a S. Carolo induitur. 674
 In cujus manibus Religioſum Inſtitutum profefſa eſt. 675
 Maria Auſtriæ Archidux Literis ad Octavianum de Forreris datis acceptum a S. Carolo beneficium teſtatur. 844
 Partem induſii S. Caroli poſtulat, & impetrat. 1134
 Maria Auſtriaca Aug. in Hiſpanias proficifcens per Inſubriam tranſit. 573 (a)
 Brixia a S. Carolo inviſitur, deinde Soncini, poſtmodum Laude-Pompeja. 574 (c) 593 (c)
 S. Caroli virtutes magni fecit. 747
 S. Mariæ Magdalænæ Sodalitium a S. Carolo inſtitutum. 441
 Mariæ Scotiæ Regiæ S. Carolus literas mittit. 813 (a)
 Alias Borromeo Literas eadem dirigit. 829 (a)
 S. Mariæ ad Montem prope Variſium Monafterium Virginum. 453
 Ejuſdem Conſtitutiones a Nicolao Sormano Bibliothecæ Ambroſianæ Præfecto editæ. ibid.
 S. Mariæ ad Nucem Seminarium a S. Carolo inſtitutum. 93
 S. Mariæ ad Succurſum Ædes excipiendis impuris foeminis aſſignare, ut meliorem vivendi normam amplecterentur. 441 (a)
 Eadem quare vetitæ induſia S. Caroli purgare. 626 (b)
 S. Mariæ ad Srellam Mediolanenſe Virginum Monafterium a S. Carolo extinctum. 105 (a)
 S. Mariæ a Valle Moniales annona ſubſidium a S. Carolo recipiunt. 630
 S. Mariæ Ægyptiæ Ædes excipiendis pœnitentibus foeminis deſtinatæ. 442 (a)
 S. Mariæ Conſolationis de Viglevano Mediolanenſe foeminarum Monafterium a S. Carolo deletum. 105 (a)
 Ejuſdem Moniales ad S. Magdalænæ ad Circum Clauſtra translate. 464 (c)
 Earum Ædes Collegio Helvetico a S. Carolo attributa. ibid.
 S. Mariæ in Vallicella Sacram Ædem S. Carolus Romæ degens frequenter inviſit. 483 (c)
 S. Mariæ Lauretanæ Monafterium Capuccinarum Mediolani apertum. 431
 S. Mariæ Magdalænæ ad Circum Monafterio, Moniales Ordinis Humiliatorum Lunato amotas S. Carolus aggregat. 140 (b)
 S. Mariæ Magdalænæ Monafterium in Caſtello ad Leucum S. Carolus intra Leuci mœnia transferre meditari. 664 (b)
 Eaſdem ad implenda mandata S. Carolus obſequentiſſimas habuit, & humaniſſimas Literis benevolentia ſuæ certiores fecit. 969 (a)
 S. Mariæ Majoris Romana Ædes a S. Carolo reſtaurata, & Canonicorum in ea numerus auctus. 41
 S. Mariæ Podonis Templum Mediolani, in quo Sepulcra Majorum S. Caroli. 14 (a)
 S. Mariæ prope S. Calimerium ædificia primum Theatri

ET RERUM NOTABILIU M.

- tinis Clericis assignata; redivo vero Metropolitano Collegio attributi. 209 (a)
- Ex postmodum Aedes excipiendis pauperibus puellis a S. Carolo designata. 373 (b)
- S. Mariæ Scalensis Templum Mediolani. 168
- Illud lustrare S. Carolus quærens, vi, atque armis repellitur. 169 (b) (c) 171 (b) (c) (d)
- Ob intentatam Cardinalis in iuriam illius Ecclesiæ Canonici excommunicationis pœnæ suppositi. 172
- Huic Collegio Præpositus pœnâ inflicta post quadrimum solutus. 194 (b)
- Canonici ad lumen Templi Max. a S. Carolo Anathematum vinculis soluti. 195 (a)
- Nonnulli ex iis Seditionis contra Carolum excitatæ Auctores, & Antesignani, Eiusdem patrocinio aduti, veniam impetrant, & mitiori pœna mulgantur. 196 (b)
- Ecclesia ipsa ritualibus caremoniis a S. Carolo expiata, atque lustrata. ibid.
- Contra eodem intentatæ in S. Carolum mortis calumniam commentus Sacerdos, gravi pœna a Borromeo multatus. 198 (b)
- Mariæ Virginis amorem, ac reverentiam S. Carolus profitebatur. 859
- Eiusdem ab Angelo salutatæ effigies Metropolitano Templo ab Eodem Borromeo dono data. 860
- Qui in Templis omnibus suæ Diœceseos Deiparæ effigiem præfigi mandit. ibid.
- S. Marini Mart. Exuvie a S. Carolo in Basilica S. Stephani inventæ, ac recognitæ. 571 (b)
- de Marinis Thomas sustentatus a S. Carolo. 1057
- Mirinus Leonardus Albenfis Episcopus Mediolano aberat, cum ignea glans contra S. Carolum explosa est, ut falso Ughellus asseruit. 187 (a)
- de Mirlianis Comes Paulus Camillus S. Caroli studiosissimus. 489 (a)
- S. Caroli faciem caelesti fulgore coruscantem vidit. 599
- Cubiculum, in quo S. Carolus quievit, dedicat. 1132
- S. Marolii Mediol. Antistitis exuvie in Basilica Apostolorum inventæ, & a S. Carolo solemnî celebritate translata. 438 & seq.
- S. Marthæ Romano Monasterio S. Carolus vivens pecunias assignavit. 74 (c)
- S. Marthæ in Romana Porta Sodalitas a S. Carolo instituta. 619 (a)
- Martignonus Ludovicus pietatem S. Caroli erga infantem vere paternam commendat. 305 (c)
- Martinellus Georgius Maria Congreg. Oblatorum Collegium instituit Sacerdotum eiusdem Institutu prope Rhudenfê Deiparæ Templum. 733
- Martinengum Oppidum Ditronis Venetæ in Agro Brixienfi. 504 (d)
- Prope illius Mœnia S. Carolus nocte conenbia quamplures fastidiosos exules ad colloquium recipit, & ad propositum vitæ melioris hortatur. 546 (a) 547 (a)
- S. Martinianus Mediolan. Antistes in S. Stephani Basilica depositus. 365 (a)
- S. Martini in Compito Parœciam S. Carolus aliò transfert. 125 (b)
- S. Martini Modoëtiensê Monialium Cœnobium. 159
- Martis-Vicus a S. Carolo lustratus, & Præposito donatus. 130 (b)
- Ejus loci plebs a S. Carolo pedibus lustrata. 578 (b)
- de Martyribus Bartholomæus Bracharenfi Archiepiscopatu se abdicat; & hac super re literas a S. Carolo accipit. 894 (b)
- Mascardus Nicolaus S. Caroli familiaris, postmodum Bruneti Episcopus. 83
- Opus de *Probatioribus* in lucem edidit; ex quo Plagiarii notâ sibi iniustâ, aliud ad tuendam veritatem producere meditabatur, sed S. Carolus, hanc injuriam ut dissimulet, per literas ei suadet. 966 (a)
- S. Caroli constantiæ præclara testimonia profert. 983 (a)
- Masini in Vico S. Carolus cum Carolo Emmanuele Sabaudiæ Duce colloquium habet. 579 (b)
- Masnagæ Pagus a S. Carolo visitatus. 746
- S. Materni Mediolan. Antistitis Ossa in Basilica Naboriana a S. Carolo recognita. 216
- Matthias Salodiensîs ex Ordine Capuccinorum Conciones habuit in Templo Max. Mediol. 121 [a]
- Bergomenfis Quadragesimâ tempore Orator Sacer a S. Carolo conceditur. 569 (a)
- Iterum Quadragesimales Conciones Mediolani in Templo Maximo habet. 600
- Matreia Vallis a S. Carolo lustrata. 654 (b)
- Matronarum pia Sodalitas in Templo S. Sepulcri. 384 (b)
- S. Matroniani Eremitæ Corpus in Basilica Apostolorum Mediolani servatum, & a S. Carolo solemnî pompa translatum. 438 (b)
- Maturitas summa in S. Caroli actionibus, & decor. 1012
- Maurocenus Cardin. Brixienfis Episcopus asseveravit S. Caroli legibus populum suum gubernari. 548
- S. Maximi Mart. reliquiæ in Confessione Templi majoris a S. Carolo collocatæ. 367
- Maximilianus Archidux Austriæ ad S. Carolum literas mittit. 832
- Idem, alique Austriæ Archiduces S. Caroli reliquias maximi faciunt. 1135
- de Mayno Comes Caspar S. Carolum a visitatione Ecclesiæ Scalensis avertere, illi periculum nactus, humanissime nititur. 171 (b)
- Medelienses rei census S. Carolo solvendi, humane ab Eodem habiti. 1026 (b)
- Medicæ Cæcilia Octavii Gonzagæ Uxor, & S. Caroli consanguinea. 655 (a)
- Medicæ Margarita, S. Caroli mater. 5
- Solitudinis amans. ibid.
- Medicæus Jo. Jacobus, S. Caroli avunculus. 4
- Martia Ursina ejus uxor. ibid. (a)
- Medicæus Jo. Angelus ad Summ. Pontificatum evectus, assumpto nomine Pii IV. 17
- Romani advocat S. Carolum Sororis filium, eumque Ecclesiasticis dignitatibus cumulat. 13
- Sub ejus Pontificatu feliciter ad exitum perducitur Concilium Tridentinum. 35
- Inter Caroli amplexus moritur. 57 & seq.
- Medicorum consilia S. Carolus parvi pendit. 268 (c)
- Mediobarbus Politonius Romæ moritur. 418 (a)
- Mediolani Concilium Decurionum habitum ob legationem contra S. Carolum ad Romanum Pontificem mittendam. 485
- Quid in eo peractum fuerit. ibid. (c)
- Legati Civitatis Romæ intrant. 491
- Post illorum adventum illico S. Carolus Mediolanum redit. ibid. (a)
- Mediolanenses S. Carolo solemnî pompa Urbem ingredienti occurrunt, Eumque magna obsequii & amoris significatione excipiunt. 50 51 (a) (b) & seq.
- Proprie et domibus, serpente per Urbem peste, educto egredi vetiti. 315 & seqq.

Quo

- Quo tempore libertate donati . 344 (b)
 Nomenclatura Civium pestilentiae morbo mortuorum . 354 (c)
 Anniversario recurrente Borromei obitus die, ab operis camino cessant . 809 & 810
 Magna animorum contentione, honoris, & cultus testimoniis Borromei memoriam consecrant . *ibid.*
 Mediolanensis Civitas a S. Carolo per partes lustrata . 571
 Mediolanensis Ecclesia quot Praefules inter Sanctos adnumeratos recensent . 1 (a)
 Ejus status, & mores corrupti sub Adventum S. Caroli Mediolanum . 65 & seq. (a)
 Ea ad Summam Sanctitatem, morumque disciplinam a S. Carolo composita . 948
 Mediolanensis populi docilitas ac pietas a S. Carolo laudata . 129 (a)
 Mediolanensium nomine querelae ad Pontificem Max. contra S. Carolum missae . 473 (a) 474 (f)
 Eorum dolor audito S. Caroli agrotantis periculo, & post Ejus mortem luctus . 767 & seq. 770 (a) & seq.
 Ejulatu, & fletibus Borromei funeri parentarunt . 773 (a) 801
 Hujus Urbis Decuriones tristissimum casum, & S. Caroli exultationem Gregorio XIII. denunciant . 803 (a)
 In singulis ferme Templis ad Illius requiem solemnem, ac sumptuoso apparatu perlitatum . 85
 Mediolanum seculo XVI. ineunte, fame, peste, & bello laboravit . 68 (d)
 Hierum anno MDLXXVI. pestilentia afflictum . 273 & seqq.
 Civium eo tempore numerus ad CCC. millia . 316
 Quae subsidia in tanta calamitate a S. Carolo, Aymonio, Regiaeque liberalitate perceperit . 284 (d)
 Poena M. Aureorum indicta ab Urbis Praefide, ne quis grassante lue egredi auderet . 288 (c)
 Parricij Viri ad bene administranda infesta morbo Urbis negotia a S. Carolo delecti . 289 (b)
 Melitam ex nutu Pontificio mittitur P. Hieronymus Maletta Congregat. Cleric. Regul. S. Pauli . 634 (a)
 Meltium Castrum a S. Carolo lustratum . 744 (a)
 Memoriale, titulus Libri a S. Carolo conscripti . 353
 Quo ille tempore a S. Carolo elucubratus . 420 (a)
 Menasii per Vallem S. Carolus Porletiam contendens iter fecit . 620 (b)
 Menechinus Fabius in intentate in S. Carolum mortis Auctores diligenter inquit . 220 (e)
 Merula Jo. Jacobus S. Caroli paedagogus, deinde Parochus Befanae . 10 (c)
 Mesolecina Vallis a S. Carolo lustrata . 682 & seqq.
 Ibi maleficas mulieres, virosque eadem peste infectos Borromeus invenit, & ad meliorem frangem reducit . 686 (b)
 Quinam in ea Valle mores hominum forent, & instituta . 687 (a) 691 (a)
 Rectam vivendi normam S. Caroli operi incolae amplectuntur . 695 (a) & seqq.
 Leges ad rectam vivendi normam diu servandam ibidem a Borromeo sancitae . 699
 Mesaucum quamplures Haeretici incolebant . 700 (a)
 Oprini Ludimagistri ea in Valle a S. Carolo constituti . 715 [a]
 Quae ibi pietatis monumenta perseveraverint . 719
 Messerani S. Carolus ejus Loci Dynastiam agrotantem convenit . 753 [a] [b]
 Illuc Borromeus iterum rediit . 758 (b)
 Methymnae Afidoniae Dux S. Caroli causae in Aula Hispanica faver . 563
 Literae a Borromeo ad eundem missae . 565 [a]
 Metropolitanae Mediolanensis Canonici Ordinarii Literas amoris plenas ad S. Carolum Romae degentem mittunt . 487
 Eiusdem Collegij Aedes a S. Carolo excitatae . 42 [c]
 Metropolitanum Mediol. Templum a S. Carolo pretiosis auleis, aliisque muneribus donatum . 73 [c] 75
 Ab Eodem solemniter ritu consecratum . 355
 S. Michaelis ad Murum-ruprum Paroecia a S. Carolo abolita . 125 [b]
 Eidem Sacra Aedes Jussu S. Caroli diruta . 614 [d]
 S. Michaelis sub Domino Paroeciam S. Carolus supprefsit . 125 [b]
 Eiusdem aedes destruitae . 570 [a]
 Inde Borromeus S. Joannis Boni Praedecessoris sui Ossa in Metropolitanum Templum solemniter transferrunt . *ibid.*
 Michaelius Ludovicus Albenfis Episcopus a S. Carolo consecratus . 742 & seq. [a] 745
 Micinellus Gaspar cum M. Antonio Benzono singulare certamen indixerat, quod S. Carolus impedire curavit . 948 [a]
 Miracula S. Caroli ante Apotheosum plurima . 1083 & seqq.
 Post Apotheosum innumerabilia . 1085 [a]
 Miramundeni Sacerdotio inunctum onus MCC. aureorum Metropolitanano Collegio persolvendi . 117 [a]
 Mirapici Episcopo Literas S. Carolus mittit, eum ad Catholicam Fidem impigre tuendam accendens . 854
 Mirafolis suburbana Aedes S. Carolo accepta, ut ab hominum strepitu nonnunquam se subduceret . 190 [b]
 Ejus Praepositurae pradia Mediolanensi Helvetiorum Collegio assignata . 210 [a] & 462 [b]
 Mirisius Clemens Ordinis Humiliatorum in S. Carolum conspirat . 183 [a]
 S. Carolo peracti sceleris seriem patefecit . 200 [c]
 Miskowskia Anna per S. Carolum sanata . 1127
 Missalae Ecclesia a S. Carolo lustrata . 215 [a]
 Mochantius Franciscus Pontificius Caeremoniarum Magister . 802
 Moderatio animi in S. Carolo eximia . 1012
 Vocabulorum, curata a S. Carolo in scribendo . 1025 [a]
 Et in supellestili utenda hospitibus . 1039 [a]
 Modoetia anno MDLXXVI. peste laborat . 286 [b]
 Illius Ecclesiae Archipresbyter ad opem agrotis ferendam a S. Carolo per literas sollicitatus . *ibid.*
 Ibi S. Carolus Henricum Galliae Regem illinc transeuntem inivit . 239 & seqq.
 Modoetienfis Ambrosianae Ecclesiae ritus sequi reculant . 413
 Contra S. Carolum eorundem usum indicentem legationem Romanam mittunt . *ibid.* & seq.
 A Ritibus Ambrosianis desunt . 903 [a]
 Modoetienfis Basilicae Clero S. Carolus insignia Violacei paudamenti pro Archipresbytero, & almutiarum pro Canonicis a Pontifice Max. impetravit . 417 & 750
 Ejus Archipresbytero S. Carolus Pontificalia insignia impetrare meditatur . 634
 S. Monae Mediolanensis Antistitis Ossa a S. Carolo in Templum maximum solemniter translata . 264 271
 Et in Confectione Templi Max. a S. Carolo deposita . 367

- Monasteria foeminarum a S. Carolo Vicarios, ac Protectores recipiunt. 89
- Serpente Mediolani pestilentia, ab omni clade praefervata. 330 & seq. [a]
- Monasterii Mediolanensis Virgines S. Carolo ad lustrationem accedenti, agmine facto se opponunt. 969
- Has lenitate, ac patientia Borromeus tandem ad leges accipiendas perduxit. *ibid.*
- Monati Sacerdotia quadam in Mediolanensem Sancti Thomæ Aedem ad complendum Canonicorum Collegium translata. 246
- Moueta Ludovicus S. Marthæ Monialium a Confessione. 69 [a]
- Individuus comes a S. Carolo adscitus. 79 [a]
- Ejus laudes. 84 & seq.
- S. Carolum praecessit Ecclesiam S. Mariæ Scalensis adeuntem. 171
- Civibus intra aedes proprias inclusis butyrum, & salein in cista deferrebat. 318 [b]
- Barbæ radendæ morem amplectitur. 335 [a]
- Moniales aliqui sine arbitris indecens. 1007
- Moniales Varisenses Humiliati Ordinis a S. Carolo censu donantur. 1026 [b]
- Mons-Cineris magno cum labore ob glaciem a Sancto Carolo superatus. 351
- de Monte Augustinus Scholarum Doctrinæ Christianæ Sodalis. 896 [a]
- de Monte Christophorus patruellium suorum institutor a S. Carolo delectus. 102 [c]
- Montis-Olivetii Monasterium S. Carolus invisit. 248
- Montius Hieronymus, peste saviente, Magistratus ad Sanitatem tuendam instituti diligentissimus Praefes. 289 [a]
- Mora Bernardinus Auditor S. Caroli ad Curiensem Episcopum missus. 700 703 [a]
- Deinde ad Rhatorum Curienfè Conciliū. 705 706 (c)
- Quid eo in itinere illi contigerit. 707 [a]
- S. Caroli familiaris, deinde Episcopus Avesanus. 83
- Morescus P. Ambrosius Soc Jesu ad instruendos in Mefaucis pueros Institutur designatus. 715 [a] 719
- Ad Curienfè Tribunal a Rhatis vocatus, iterum ad Mefaucos missus. 725 *Nota.*
- Morigia Jacobus Antonius Congregationis Clericorum S. Pauli Institutur. 442
- Mornicus Ambrosius quid de S. Caroli indefessis laboribus testatus sit. 113 [b]
- Praesens, cum ignea glans contra Eundem explosa fuit. 186
- Hujus facti seriem diligenter describit. *ibid.* [b]
- Moronus Jo. Mediol. Card. ad Tridentinum Concilium Legatus. 34
- Moronus Comes Sfortia Gubernatoris Mediol. ad S. Carolum Legatus. 229 [a]
- Mors S. Caroli multis miraculis illustris. 1092
- Mortaria S. Carolus morani traxit. 454 [a]
- Monteroni in Dioecesi Mediolanensi S. Carolus fuit. 634 639
- Mortui a S. Carolo in vitam revocati. 1125 & 1149
- Mozanica Virgo Mediolanensis Monasterium Capucinarum S. Praxedis ingreditur. 430 [d]
- Mulierum licentia in frequentandis Templis a Sancto Carolo edito compescitur. 244 245 [b]
- Munera a S. Carolo repudiata, praesertim tempore lustrationis. 1051 [a]
- Munificentia S. Caroli in Basilicam Mediolani Maximam, Canonicos suos, Tempia omnia, & cujuscumque Ordinis Religiosos homines. 1029, & seq.
- SS. **N**aboris ac Felicis Martyrum Corpora in Mediolanensi Basilica eorum nomini dicata servantur. 216 [d]
- S. Naboris Mart. exuvia a S. Carolo in Aede S. Celsi recognita. 573 [a]
- de las Naos Hispaniarum Regis Legatus ad Pont. Maximum. 246 [d]
- Nardinus Stephanus Mediol. Archiep. Collegium Romæ instituit. 468 [a]
- Nastinus Bartholomæus Ordin. Humiliatorum Praepositus S. Carolo reos patrati in Eum criminis indicat. 200 [c]
- Capitali supplicio S. Caroli ope liberatus. 202 [b]
- Natalem Domini noctem S. Carolus Romæ degens insomnem, & in assidua meditatione transegit. 483 [b]
- Nationum ferne omnium hospites S. Caroli adibus utuntur. 1038 & seqq.
- Nava Lucretia a Matre pestilenti anno in lucem edita, a S. Carolo baptizatur. 306 (d)
- Nauta in blasphemam verba erumpens, a S. Carolo objurgatus. 953 (a)
- S. Nazarii in Basilica S. Carolus Sacrum Chriftma ministrat. 739 (a)
- S. Nazarii Mart. Corpus Mediolani repertum in Basilica Apostolorum, & a S. Carolo recognitum. 435 (a) (b) & seq.
- Ejus translatio ab Eodem cum Episcopo Provinciae solemniter celebrata. 439 (a) (b)
- S. Nazarii ad Petram Sanctam Paroeciam S. Carolus aliò transfert. 125 (b)
- Nervianum a S. Carolo visitatum. 667
- S. Nicolai Eremitæ Cineres in Subsilvania servati S. Caroli obsequiis coluntur. 205 (a)
- Nicolaus Episcopus Cremonensis suis literis S. Carolum ad bene administrandam rempublicam excitat. 24 (b)
- S. Niconis exuvia a S. Carolo reperta. 132 158 (c)
- In primarium Befutii Templum translata. *ibid.* (b)
- Hujus Sancti Acta typis edita. *ibid.*
- Ejusdem corpus quo tempore translatum. 158 (c)
- Nix ad justam hominis staturam Anuo MDLXX. e caelo lapsa. 211
- Ejus, quæ rimebantur, incommoda suis precibus Sanctus Carolus averit. *ibid.* (a)
- Noctes Vaticanæ instituta a S. Carolo, & qua de causa. 1065
- Earum utilitas. *ibid.*
- Nonantulana Abbatia a S. Carolo Supremo Pontifici resignata. 71 (a)
- de Nores Cæsar Parentii Episcopus ad regendam Brixienfem Ecclesiam aptissimus a S. Carolo judicatus. 750
- Notarii Ecclesiae Mediolanensis. 116
- Novaria institutum Sodalitium Oblatorum. 386 (a)
- Novaria S. Carolus pertransiit Augustam Taurinorum adiens. 392 (d)
- Ibidem Sacrum fecit S. Carolus cum Vercellas se transferret. 668 (a)
- Novariensis Dioecesis lustratio Bonhomio Vercellenfè Episcopo destinata. 456 (b)
- Novariensis Ecclesiae designandum Antistitem post mortem Francisci Bossii S. Carolus ex his proposuit: Francisko Panigarola, Gaspare Vicecomite, & Cæsare Speciano. 754 (c) 757 (b)
- Novioduni Episcopo S. Carolus Literas dat, iisdem anima-

INDEX NOMINUM,

animarum salutis curam summo opere commendans . 943 (a)
 Novocomensis Diœcesis Visitatio Bonhomio Verceilensi Episcopo injuncta . 456 (c)
 Novocomum S. Carolus utrum adierit . 619 (b)
 Probabiliter censetur Borromeum eam per Urbem transisse . *ibid.* & seq.
 Noxæ etiam leves quibus remediis a S. Carolo fu-
 gerentur . 1014
 Nubis species, qua e summa Templi Max. testu-
 dine Sacratum Christi Domini Sanguine Clavus ad ima
 deducitur . 345
 Nuditatis corporis etiam levis a S. Carolo improba-
 ra . 1005

O

Obedientiarii Sacerdotes ab Ecclesia Mediolanensi
 expuncti . 118
 Oblati Sacerdotes quo tempore Seminarii gubernationem
 acceperint . 97 (d) & 385 (a)
 Eorum quamplures a S. Carolo Collegiis Canonico-
 rum adscripti . 372
 Oblationum Regionum Urbis Templo Max. inferen-
 das S. Carolus a profanis spectaculis ad pietatis
 normam revocat . 128 (c)
 Oblatorum Congregationis XXVIII. Sacerdotes pesti-
 lentia oppressi, quæ Mediolanum afflixit Anno
 MDCXXX. 323 (a)
 Eorum Sodalitas a S. Carolo instituta . 375
 Leges iisdem indictæ . *ibid.* (b) & seq.
 A SS. Philippo Nerio, & Felice a Cantalicio appro-
 batur . 381 (a)
 Præposituræ Ottaciorum redditus huic Collegio attri-
 buti . 377
 S. Sepulcri Ædes iisdem assignatæ . 378
 A Gregorio XIII. approbata eorum Sodalitas, &
 donis amplissimis aucta . 380 (d)
 Alii redditus pro eadem Congregatione a S. Carolo
 impetrati . *ibid.*
 Nonnulli Pontifices Max. hanc plurimis beneficiis
 ornarunt . *ibid.*
 Iniquæ doctrina, & pietate viros S. Carolus huic
 Sodalitio adscripsit . 381
 Oratorii S. Philippi Neri Patres duo nascenti huic
 Sodalitio dati Collegæ . *ibid.* (a)
 Confortia quotannis celebranda . 382 (b)
 Oblati Sec lares a S. Carolo instituti . 385 (a)
 Oblatorum Congregationi priuim adscripti Natalitiis
 Christi Domini diebus obedientia votum emittunt,
 & in Instituto confirmantur . 483 (b)
 Observantes S. Francisci Fratres quidam peste labo-
 rantibus interuenientes eodem morbo correpti in-
 tererunt . 213 (d)
 Oculi caute a S. Carolo custoditi . 1012
 Odæ Sedilia in Ecclesia Metropolitana S. Caroli ære
 elaborata . 467 (a)
 Odæum prope locus Magistratibus in Templo Max.
 destinatus a S. Carolo . 122 (d)
 Odescalchæ Gentis Nobilissimæ Palatio S. Carolus ap-
 parens benedicit . 1155 (a)
 Odescalchus Benedictus Card. Archiepiscopus Mediol.
 Collegium Oblatorum ad Rhaudensē Deiparæ Tem-
 plum erectum beneficiis fovet, & auget . 733
 Visitationis B. M. V. Moniales in hanc Urbem in-
 duxit . 374 (b)
 Odescalchus Thomas Senator Testamenti sui Arbitr
 a S. Carolo institutus . 774 (b)

Officia pro Sacerdotibus promovendis nec audienda,
 nec admovenda . 1070 *ibidem* (a)
 Officium B. M. V. a Canonicis Ecclesiæ Metropol.
 Mediol. in Odæo recitandum, & quando . 119
 S. Olderici Augustani Episcopi Corpus utrum Medio-
 lani seruetur . 438 (a)
 Oliginatum dum iret, in domo Equitis Putei S. Ca-
 rolus cœnam sumit . 327 (b)
 Oligati ad Olonam plebs a S. Carolo lustrata . 599
 Ejus loci populus Præposituram ab eo Pago Bustum
 Arhitum a S. Carolo translata sibi iterum vindic-
 icare frustra contendit . 659
 Oliginatum Plebis caput a S. Carolo lustratum . 664
 (b)
 Olivarius Comes Antonius Regis Hispaniarum apud
 Pontificem Max. Orator Missæ Sacræ a S. Carolo
 celebrato interesse voluit . 643 (a)
 Olivetani Monachi nonnulli peste afflictis Mediola-
 nensibus subsidium præstant . 213 (d)
 Portianam Basilicam Mediol. extruunt, & exor-
 nant . 270 (d)
 Oratio Vespertina a S. Carolo in Archiepisc. Palatii
 Sacello instituta . 507
 Oratoria ars S. Carolo in deliciis fuit . 1063
 Orientis Tempia a S. Carolo resecta 1055 (a)
 Ornanetus Nicolaus primam Diœcesanam Synodum
 nomine S. Caroli Mediolani coegit . 44 & seq.
 Romam redire meditatur . 46
 Sanctum tamen Carolum advenientem Mediolani
 præfolatur . 16 (a)
 Sancti Caroli Vicarius, postmodum Episcopus Pata-
 vinus . 83
 Ejus Landes . 85 (a)
 Seminarii excitandi provincia eidem a S. Carolo de-
 mandata . 90 (b)
 Quo Anno Mediolanum a Sancto Carolo missus .
 107 (a)
 Veronam a S. Carolo remissus, & deinde Romam,
 eum vocante Pontifice Max. 129 (b)
 Orphanotrophii S. Martini pro pueris, & Sanctæ
 Catharinæ pro foemellis leges a S. Carolo datæ .
 619 (a)
 Orphanotrophium in Hospitali S. Celsi, vigente pes-
 tilentia, a Carolo avertum . 306 (b)
 Orrigonus Gregorius Mediol. Medicus a S. Carolo
 adductus, ut pestilentia ægrotantibus præsto esset .
 324 (b)
 Orium Bergomensis Agri a S. Carolo lustratum . 666
 Ostriariorum Collegium ad custodiam Templi maxi-
 mi a S. Carolo erectum . 120
 Ottaciorum Præpositura Seminario Mediolan. a S. Ca-
 rolo impetrata . 210 (a)
 Ovvinemus Dux Julix negotium suum Romæ tran-
 sigendum Sancto Carolo per Literas commendat .
 830 (a)

P

Pacis, seu S. Mariæ de Pace Sacra Ædes a B.
 Amedæo S. Francisci Alumno condita, ubi il-
 lius Ossâ quiescunt . 148 (c)
 Padolironensē Monasterium S. Carolus adiit, ibique
 per bidduum moram traxit . 476 (d)
 Pagnonæ Templo pretiosam impluvium vestem San-
 ctus Carolus dono dedit . 625 (a)
 Palatium Archiepiscopale S. Caroli, strictioris di-
 sciplinæ Cœnobio assimilatum . 81
 Paleottus Cardin. Bononiâ Mediolanum evocatus a S.
 Ca-

- Carolo, ut Sauctorum Corporum translationi interesset. 610 (c)
- Una cum S. Carolo Taurinum pergit. 616 (d)
- Sacris donis a S. Carolo cumulatus Bononiam redit. 618 (c)
- S. Carolo operam suam praestante, prius Bononiae Archiepiscopus renunciatur. 634 (a)
- Congregationi Sacrorum Rituum nuper Romae a S. Carolo adnitate instituta praest. 646 (b)
- Magnis praeconiis S. Carolum cumulavit. 822
- Palmsus Benedictus celeberrimus Divini Verbi Praeco cum aliis Societatis Jesu Sacerdotibus a S. Carolo Mediolanum missus. 44 (d)
- S. Carolo utilis administer. 106 & seq. (a)
- Pancaldus Laurentius ultimae voluntatis suae executor a Papiro designatus. 662 (b) (c)
- Idem dno Aureorum millia pro Afconenfis Seminarii erectione postremis tabulis legat. 716 (a)
- Panigarola Franciscus Euangelicus Concionator Augustam Taurinorum a S. Carolo missus. 401 (b)
- S. Carolum in lustratione Vallis Mesolcina comitatum. 687
- Ad impetrandum Catholicis in Rhatia male vexatis auxilium, a S. Carolo Romam missus. 725
- S. Carolum in funere laudat. 773 (a) 801 (a) 824
- Ejus dictum de S. Caroli moderatione. 1050
- Papazonius Flaminius Federici Borromei Institutor. 541 (b) 930 (a)
- Paphius Hieronymus S. Caroli administer. 129 (b)
- Papienses fugientibus ad se Mediolanensibus Peste afflictiis pertinaciter obsistunt. 284 (d)
- Mitius cum isdem egere Mediolanenses. ibid.
- Papius Bartholomaeus Collegium Afcenae excitari testamento sancit. 660 & seq.
- Gothardum Nepotem haeredem universalem instituit. 661 (a)
- Parabiagum celebratus Vicus Victoriae ope S. Ambrosii a Mediolanensibus relat. 740 & seq. (†)
- Inde S. Carolus transtulit Collegium Canonicorum cum Praeposita Legnanum. 741
- Lustratum. 673
- Paroeciae cuiusvis Sancto Patrono dicatum diem pro festo intra Paroeciae limites habendum esse S. Carolus decrevit. 362 (c)
- Paravicinius Antonius S. Severinae Archiepiscopus. 465 (a)
- Paravicinus Octavius Alexandrinus Episcopus a S. Carolo consecratus. 743 (a) 745
- Paravicinus Ubertus Comes S. Carolum rogat, ut filiis suis benedicat. 649 *Nota.*
- Parazoterus S. Carolo coaevus ephemeridem rerum, quae agebantur tunc temporis, conscripsit. 197 (b)
- Parochianinus fidicen celeberrimus. 242
- Parochi Mediolanenses ad opem Peste laborantibus ferendam a S. Carolo exstimulati. 285 (b)
- Parochi quidam Mediolanenses contra S. Carolum querelas Romam mittunt. 376 (a)
- Parochis leges a S. Carolo datae. 940
- Parochi Sermones ad populum habitos ad S. Carolum mittunt. 1079 (a)
- Parochorum honesta commoda curata a S. Carolo. 1077 (a)
- Parochus Mediolanensis qui S. Carolum ludicre irriserat, summa tamen clementia ab Eo excipitur, & veniam impetrat. 952
- Parpalea Joseph Archiepiscopus Tarantasiensis S. Carolo Augustam Taurinorum adeunti cum pluribus Episcopis obviam occurrat. 396 (c)
- Passionis Domini memoriam in Mediolanensibus excitare S. Carolus sedulo contendit. 735
- Ejusdem memoriam fidelium animis insculpere omni studio conatur. 890 [a] & seq.
- Patanella M. Antonius Regius Oeconomus S. Carolo Ecclesiam Scalensem visitare aggredienti se cum armorum manu opponit. 171 [a]
- Romam ad causam dicendam evocatus. 173
- Romae moritur. ibid. [d]
- Patavii institutum Sodalitium Oblatorum. 385 [a]
- Patavio S. Carolus pertransit. 501 [b]
- Paterus Pompejus Congregationis Oratorii a S. Philippo Nerio Mediolanum missus. 260 [c] & seq.
- Patres familias in Paroeciis singulis convenire S. Carolus jubet, ut documenta percipiant bene moderanda domui aptiora. 941
- SS. Patrum scripta vel in latinum sermonem e Graeco translata, vel emendata cura, & opera S. Caroli. 1063
- S. Pauli in Compito Parochus Cadaver Rectoris Ecclesiae S. Raphaelis pestilentiae absumpti suis manibus abluit, & in feretro composuit. 323 [a]
- S. Pauli Parthenonis Mediol. Moniales mortem S. Caroli mœrore, & luctu prosequuntur. 771
- Tabula picta eidem Cœnobio a S. Carolo legatur. 775
- Paulus V. Pont. Max. qua laude Acta Mediolan. Ecclesiae cumulaverit. 165 [a]
- S. Carolum aris imponere peroptat; & hoc praeclarum opus ad felicem exitum perducit. 821
- Ejusdem Vestes maximi facit. 1136
- Pauperes Mediolanenses, læviente Pestilentia, omni ope destituti ad S. Carolum confugiunt. 293
- Humanissime ab Eodem excepti. ibid. [c]
- Quas leges isdem Cardinalis indixerit. 293
- Vestibus ab Eodem donati. ibid. [a]
- A S. Carolo in Stellae Monasterio postea collecti. 374 (c) & seq.
- Quomodo a S. Carolo sublevati, cuiuscumque generis essent. 1056 & seq.
- Quot numero Romae aleret S. Carolus. 1053 (b)
- Paupertas S. Caroli inter opes summas. 1051
- In Eo fuit maxima. 1060
- Pecuniae insignis contemptum. 1047 (a)
- Ejus pretium S. Carolo ignotum. 1061 (a)
- Ejusdem vis ingens a S. Carolo profusa. 1055 & seqq.
- Pedemontanae Regionis lustratio Viterbiensi Episcopo commendata. 740 (a)
- S. Pelagiae Virg. reliquie in Confessione Templi maximi collocatae. 367 (b)
- Pelanda Eques Jo. Baptista ab accepto vulnere S. Caroli auspicio convalescit. 907 (a)
- Pensionem non imponendam Sacerdotiis, & quare. 1071 & seq.
- Perachionus Petrus Congregationis Oratorii a S. Philippo Nerio Mediolanum missus, & Romam revocatus. 261
- Peregi Pagus in Brianteis Collibus a S. Carolo inventus. 328
- de Perego Leo Mediolan. Archiep. quo vere anno obierit. 742 (a)
- Ejus Corpus S. Carolus Legnano Mediolanum transtulit. ibid.
- Peregrinus de Peregrinis Sacelli, in quo Taurini Sacra Syndon servatur, Schema delineat. 674
- Item Collegii Afconenfis. 662 (c)
- Et Rhadenfis Deiparae Sacri Templi. 732

INDEX NOMINUM,

- Pestilentia Mediolanensem Urbem invadit. 273 & seqq.
 In Oppido Modoëtiensi sævit. 285 [b]
 Quor Limocomia pro peste laborantibus extra Mediolanum posita. 302 (d)
 Cives domi suæ se continere publico edicto jussi. 303 [a]
 Hoc morbo infectis Sacramenta ministrare S. Carolus Martyrio comparat. 311 (a)
 Ordinum Religiosorum quamplures Alumni ægrotis inservire parati S. Carolo se offerunt, & operam præstant. 311 (b) & seqq.
 Petra-Sancta Antonius Cœnobitarum S. Ambrosii ad Nemus Institutor. 452
 Petra-Sancta Balthassar Scholarum Doctrinæ Christianæ Sodalis. 396 (a)
 S. Petri Apostoli reliquiæ in Basilica Apostolorum Mediolani repertæ, & a S. Carolo solemniter translata. 436 (c) 439 (b)
 S. Petri in Campo Laudensî Aedes, S. Carolo, & Chartusianis Monachis auxilium præstantibus, excitata. 741
 SS. Petri, & Lini Parœcia a S. Carolo deleta. 125 (b)
 Petrus Bracarensis Episcopus a S. Carolo magni habitus. 39 (b)
 Perrotius Julius inter domesticos a S. Carolo iterum coopertus. 937 (a)
 Dignus S. Carolo Eleemosinarius. 1056
 Pflûter Scultetus, Nobilis Lucernensis. 739 (a) 748
 Philibertus Sabaudia Dux Donatum, vulgò Farinam, intentatæ in Carolum mortis reum vinculis confectum Mediolanum mittit. 201 (a)
 S. Caroli amantissimus. 389
 Chamberiaco Augustum Taurinorum Sacram Syndonem transferri jubet. ibid.
 S. Carolo Augustæ Taurinorum appropinquanti obviam occurrit, & in Urbem deducit. 395 (c) 397 (a)
 Ut S. Carolus Crucis signo filiis suis bene precaretur, enixe rogavit. 400
 Quid de S. Caroli decretis sentiret. 516 *Notis*.
 S. Philippus Neri quo nomine S. Carolum appellaret. 84 (b)
 A S. Carolo exoratus, Mediolanum se transferre meditatur. 260 (c) & seqq.
 Quosdam Congregationis Oratorii Sacerdotes Mediolanum mittit, & Romam deinde revocat. ibid.
 Idem Vir immisericors quam ob causam a S. Carolo appellatus. 308 (a)
 A S. Carolo Romæ degente frequenter, ac familiariter invisitur. 484 (c)
 Borromei faciem caelesti lumine persusam vidit. ibid.
 Nullum inter Oratorii Patres, & Presbyteros S. Hieronymi vinculum societatis intercedere testatur. 462
 CCC. aureis ab Anna Borromea Columna moriente donatus. 636 (b)
 Literis a S. Carolo missis amice reprehensus. 644 (d)
 Philippus II. Hispaniarum Rex literis suis S. Carolo de electione Pii V. in Pont. Max. gratulatur. 62 (a)
 Quam bene de Carolo sentiret. 175 191
 Illius adhuc viventis imaginem in conclavi suo appensam tenebat. ibid. (a)
 Crucis Dominicæ Clavi imagine a S. Carolo donatus. 346 (c)
 Literas dat Mediol. Governatori, ut ad evellenda populi vitia una cum S. Carolo incumbat. 360 (c)
 Post filii Ferdinandi interitum religionem suam, literis ad Provinciam Præfectos milis, ostendit. 407
 Hæreticos Milites in Infubria stationem habentes, a S. Carolo rogatus, dimitti jubet. 412
 a Basilica-Petri S. Caroli Legatum humanissime excipit. 559 (a) 561 (b)
 Eiusdem votis indulget, & rata habet S. Caroli decreta. 562 & seqq.
 Literas humanissimas ad S. Carolum dirigit. 748
 S. Caroli virtutes summa in existimatione habuit. 814
 Philippus III. Hispaniarum Rex preces Pontifici Max. obtulit, ut S. Caroli Apotheosis curaretur. 815
 Philippus IV. Hispaniarum Rex pretiosam ex argento arcam, qua Sacrum S. Caroli cadaver includeretur, dono dedit. 845 [a]
 Philosophia Moralis a S. Carolo eximie culta, & unde hausta. 1067
 Pii IV. simulacrum avunculi tumulo Cardinalis jussu appositum. 74 [c]
 Pinelli Dominici Card. Sententia de Sapientia S. Caroli. 1064
 Pintus Lusitanæ Regis Romæ Internuncius. 225 [a]
 Pionnius Andreas Seminarii Mediolanensis curator. 97 [d]
 S. Carolo familiarissimus. 911
 Pirovanus Philippus Mediol. Gubernatoris ad S. Carolum Legatus. 229 [a]
 Pissauri S. Carolus aliquantulum subleuit. 650 [a]
 Piscarius Marchio S. Caroli edictum a domesticis suis impleri mandat. 108
 Idem Sororem Mantuæ Ducis uxorem duxit. 476 [d]
 Pius V. in Pontificem Max. electus. 59 [a]
 Ejus virtutes, & erga S. Carolum benevolentia. ibid.
 Eiusdem virtutem ac pietatem laudat. 153
 S. Caroli adversariis quibus verbis responderit. 173 [c] 174 [c]
 Hac super re geminas ad Gubernatorem Mediol. Literas mittit. 177 179
 S. Carolo ad mortem petito humanissimas literas dat. 198
 Intentatæ necis auctores diligentissime perquiri jubet. ibid.
 Eidem momenti Borromeum, ut cautiorem sibi custodiam adhiberet, quid iste responderit. 199 [a]
 Literæ a S. Carolo ad eum missæ. ibid.
 Ejus mors. 217
 S. Carolus solemnibus Sacris, & Oratione ad populum habita eidem iusta persolvit. ibid. [b]
 Humiliatorum Ordinem delet. 208
 De ejusdem virtutibus S. Carolus morti proximus præclaram exhibet testificationem. 763 [a]
 Idem laculentum de S. Caroli virtutibus testimonium perhibet. 817
 Placentia erectum domicilium, S. Carolo suadente, pro avocandis a meretricio quæstu mulieribus. 442 [a]
 Ibidem S. Carolus noctem unam degit. 650 [a]
 S. Placidi Mart. exuvias in Desertinensi Monasterio servata. 586 [b]
 Particula ea eundem S. Carolo dono datæ. 589 [a]
 Plantanda Martha Collegium Virginum Mediolani congregat. 428 [a]
 Eadem Virgines rigidius S. Claræ institutum amplectuntur. ibid. [b]
 Pocalodius Aloysius in Basilica Metropolitana Pœnitentiarius. 800
 Pœnitentiarii Basilicæ Vaticanæ menstruo stipendio a S. Carolo auxi. 132 [c]

Pœnitentiarii Summi munere quo tempore S. Carolus fuerit insignitus. 26 (a)
 Eumdem titulum S. Carolus dimittit. 225 (a)
 Pœnitentiarii minores ad ministrandum in Ecclesia Metropol. Mediolan. Sacramentum Pœnitentiæ a S. Carolo delecti. 119 (c)
 Pœnitentiarius Supremus a S. Carolo ex Canonicis Ordinariis Metropolitanæ Mediol. selectus. 119
 Poggianus Julius a S. Carolo Mediolanum evocatus. 48
 Pologii Seminarium a Card. Federico Borromeo constitutum. 674
 Idem erigere S. Carolus curavit. 750
 Pontidæ cum Episcopo Bergomenfi S. Carolus nonnulla agit negotia. 405 (a)
 Pontiorum, rectius Pons-Aureoli, Collegio Canonicorum olim insignitum. 365
 Inde S. Carolus hoc Collegium in Mediolanensem S. Stephani Basilicam transtulit. 366 (c) 367 (a)
 Ejus loci Ecclesia a S. Carolo lustrata. 130 (b)
 Quo Anno. 158 (c)
 Ab Aureolo Romanorum militum duce nomen accepit. 365 (b)
 Pontis-Vici Templum a fundamentis erectum. 600
 Ibidem S. Carolus fuit. 529
 Porticæ in Templo Aram maximam S. Carolus consecravit. 620 (b)
 Ibi prope conditum Asceterium Capuccinorum. 622
 Porrus Franciscus ad invisendum Henricum Galliarum Regem per Mediolanensem Agrum transeuntem a S. Carolo præmissus. 240 (c) 241 (b)
 Portæ laterales in Templis, jubente S. Carolo obstruæ. 122 & seq.
 Portiana Mediol. Basilica ab Olivetanis Monachis restaurata. 270 (d)
 Portus Cæsar Varii Sacris Præpositus. 951
 Moderationis S. Caroli præclarum testimonium refert. 971 (b)
 Possivinus Jo. Baptista S. Caroli familiaris. 935
 Prædicatio Evangelica in Templo Max. Mediol. jussu S. Caroli mane, & vespere omnibus festis diebus habita. 121 (a)
 Idem munus ex ambone quo primum tempore a S. Carolo susceptum. 297 (c)
 Præfectus Rerum Capitalium in Mediolanensi ditioe anathematis vinculis illigatus inexpectata morte percussus. 493 (a)
 Præfectus Urbis Mediol., & Decuriones S. Carolum obsecrant, ut vigente pestilentia saluti suæ præcavere vellet. 321
 Præfuls Romani dictum de dormitatione S. Caroli, & ejusdem error. 998
 Pratum Alboinum Brixienfis Agri S. Carolus obiit. 529
 S. Prævedis Romana Ædes a S. Carolo restaurata. 41 (a)
 Quadam pecuniæ summâ ab Eodem donata. 74 (c)
 Ejus titulum, dimisso Borromei cognomine, quando S. Carolus sumpserit. 254 (c)
 Illius Templum Romæ S. Caroli expensis reparatum, atque exornatum. 571
 In Ejus Ædibus S. Carolus moram traxit. 641 (a) & seq. (b)
 S. Prævedis Societas a Mediolanensibus piis sceminis instituta ad memoriam S. Caroli perennandam. 805 & seq.
 Principes viri plures, & perlubenter S. Caroli hospitio utuntur. 1039
 SS. Protasii, & Gervasii Martt. Natalis dies operarum cessatione celebratus. 361

A quo usque tempore Festum hunc diem Mediolanenses coluerint. ibid. (b)
 Eorundem SS. patrocinio se, suamque Ecclesiam S. Carolus voluit commendatam. 861
 S. Protasii ad Monachos in nova Æde S. Carolus primum lapidem rite benedictum ponit. 412 414
 Ptolemæus Card. Novocomensis, commutatione inita, Præposituram Ottraciorum Seminario Mediolanensi cedit. 246 (c)
 Publicani propter S. Caroli hospitalitatem fraudem in Ejus procuratore suspicantur. 1042
 S. Pudentianæ Ædes Romæ refecta Sfondrati Card. liberalitate. 571 741
 Puella pestilentia infecta morti proxima, S. Carolo ei bene precante, convaluit. 214 (b)
 Puellæ nobiles centum dote ornata a S. Carolo Romæ una die. 1055
 Pulpita duo eleganti forma in Metropolitana Mediolan. a S. Carolo extracta. 123
 Pufianum a S. Carolo lustratum. 746
 Pusterla Familia oblationibus Portæ Ticinensis præerat. 128 (c)
 Puteobonellus Joseph S. R. E. Card., & Mediol. Archiep. Monasterium Ordinis Visitationis strenue ædicandum in se recipit. 373 (b)
 Puteoli Vicus XII. ab Urbe Mediol. lapide distans. 504
 Putheus Eques S. Carolum transeuntem domi suæ excipit. 327 (b)

Q

Quadragesimæ primum diem S. Carolus a Bacchanalium licentia liberat. 337 (b) & 421 (a)
 Idem dies publico hætiludiorum spectaculo Mediolani sædatus. 507 (a)
 Ejus spectatores Ecclesiasticis Censuris a S. Carolo confixi. 509 (a)
 Quadrius Vincentius bona sua obtulit ob condendum in Vulturensi Collegium Societatis Jesu. 647
 Quæstor Fidei in Mediol. Provincia annuam CC. nummum summam a S. Carolo percipit. 76 (b) & 101
 Quattrinus Dominicus Roveredi Sacris Præpositus Maleficarum Magister, & Antesignanus. 686 (b)
 Ab Ecclesiastico gradu depositus, Secularium Judicum potestati permittitur. 694 (a) 703 (a)
 Igni damnatus. 698
 Quirinus Angelus Maria Cardin. Brixienfum Episcopus asseverat, Acta Visitationis illius Ecclesiæ a S. Carolo peracta in hanc etiam ætatem coli. 548 (b)

R

Racellus Julius Soc. Jesu Aronam Mediolanum transfert SS. Fidelis, & Carpophori Martt. exuvias. 439 (c)
 Ragazzonius Hieronymus Famæ-Augustæ Episcopus Mediolanensis Ecclesiæ Visitator a Summo Pontifice designatus. 253 (a)
 Deinde Bergomenfi Infula donatus. ibid.
 Ejus de bene administrata a S. Carolo Mediolanensi Ecclesia testimonium. 290 (b)
 Absente S. Carolo, Pontificalem Missam in Templo Max. Mediolanensi celebrat. 627 (a)
 Pontificius Internunciatus apud Galliarum Regem designatus. 674
 S. Raphaelis Parochus peste laborans a S. Carolo cælesti Viatico præmunitur. 321

- Ravennæ biduum S. Carolus moram traxit. 650 (a)
 Raynoldus Jo. Baptista Mediolan. Senatus Præfes, vir integerrimus. 228 (d) 230
 Redefenii Præpositura a Pio IV. Seminario Mediol. attributa. 94 (b)
 Reditus Ecclesiastici conservandi, non augendi. 1047 (a)
 Requesenius Castellæ Commendator S. Carolo ad Comitiam pro eligendo Summo Pontifice proficenti quid dixerit, & quod responſi ab eo acceperit. 219 (a)
 Religioſus quidam Afceta S. Caroli famam lædere conatus eſt. 836
     In cuſtodiam traditus miſerrime moritur. 837
 Religioſus alter S. Caroli nomini injurioſa dictoria ſcriptis ſuis inferuit. *ibid.*
     Ejus Opera a Sixto V. Pont. Max. damnata. 838
 Reliquiæ S. Caroli miſſæ ad Regem Perſarum. 1135
 Reſcius Stanislaus Româ ad S. Carolum Epiſtolam dirigit. 831
 Reynia Jo. Baptiſta jus quoddam in Seronenſi Dei-para Templo exercere contendit. 659
 Reyna Lanfrancus S. Carolum Romam adeantem comitatur. 249 (a)
     Aſperitiam vivendi methodum a S. Carolo ſuſceptam interpoſito jurejurando teſtatur. 223 (a)
 Rhatia S. Carolum Apoſtolicum Legatum, & Luſtratorem ſuſcipit. 682 & ſeqq.
     Quam eo tempore foret in iis regionibus Catholice Fidei cultus, & veræ Religionis ſtatus. 685 (a)
 Rhatotum Republica quibus legibus, ac Provinciis conſtit. 705 (b)
     Ad eorum Concilium Curie coactum S. Carolus Legatum mittit. 708 (b)
     Calendarii Gregoriani uſum iis in Vallibus permittere Proceres nolunt. 721
 Rhaudenſe Dei-para Templum, S. Carolo jubente, a fundamentis excitatum. 731 (a) & ſeq.
     Hujusce Templi cultum ac regimen Borromeus Oblatis Sacerdotibus committere meditat. 732 (b)
     Jus illud a Gaſpare Vicecomite Oblatis collatum a Gregorio XIV. confirmatur. 733
     Collegium eorundem ibi prope inſtitutum. *ibid.*
     A Benedicte Card. Odeſcalcho beneficiis auctum. *ibid.*
 Rhetorica Eccleſiaſtica S. Carolo Authore delineata. 1063
 Riarius Cardin. Legatus Pontificis Max. ad Philip-pum II. Hiſpaniæ Regem. 554
 Kibera P. Jo. Bapt. S. J. Romæ degens S. Carolum in virtutum tramite, direxit, ob hoc Aulicis in-ſuſ. 29 (b)
 Ricardus Jacobus Laudeniſis Romam miſſus, ut actionem contra S. Caroli jura promoveret. 360 (c)
     Fallum ruinorem ad inſtinanda Ejus Decreta Romæ, & Mediolani diſſeminari ſtudet. 454 (b)
     Mediolanenſium nomine contra S. Carolum querelarum libellum Summo Pontifici offert. 473 (b) 474 (f)
 Rituum Congregatio in Mediolanenſi Eccleſia a S. Carolo inſtituta. 881
     Ambroſiani Ritus in Eadem exculi, & deſenſi ab Eodem. *ibid.* (a)
 de Rivolta Præpoſitura Collegio Helvetico a Gregorio XIII. attributa. 464 (d)
 Rebecca Sidonia quaſdam Domus pro conſtruendo Capuccinarum S. Fraxedis Aſceterio dono dedit. 429 (b)
- Robertus Antonius nomine S. Caroli Mediolanenſis Eccleſiæ poſſeſſionem inuit. 18 (c)
 Robertus Griſſidius Anglus S. Caroli a Confeſſionibus. 749
     Theologi in Metropolitana Baſilica munus dimittit. 750
 Robertus Mediol. Archiep. S. Crucis ſignum ad Orientalem Portam erexit. 372 (b)
 S. Rochi in Orientali Porta Sodalibus S. Carolus pauperum e morbo convaleſcentium curam committere deſignaverat. 734 (a)
 Rocio Benediſtus conditor Templi S. Sepulcri Mediol. 345 (b)
 Rocius Andreas Canonice Ordinar. Scholarum Doctrinæ Chriſtianæ Sodalit. 896 (a)
 Rodulphus Imper. Literas ad S. Carolum mittit. 591 [b]
     Suo, & Provincialium Epiſcoporum nomine alias a S. Carolo ſcriptas accipit. 604
 Rogationes triduanæ Ambroſiano ritu per cinerum benediſtionem inchoantur. 613 [c]
 Rollius Eques Capuccinorum Familiam in Uranienſe Oppidum induci conatur. 488. [a]
     S. Carolo curante Equeſtri dignitate a Gregorio XIII. ornatus. 550 [a]
 Romagnani Diſtaſta a S. Carolo Federico Ferrerio dono data. 75
     Ibidem S. Carolus fuit. 760 [b]
 Romana Urbs quor beneficiis a S. Carolo aucta. 1027 & ſeq.
 Romani Cives, mortis S. Caroli nuncio accepto, de Ejus obitu triſtitiæ capiunt. 802
 Romi Ferdinandus Monachus Carthuſianus obſequium ſuum S. Carolo per literas teſtatur. 834
 SS. Roſarii Sodalitas in Metropolitana Baſilica a Sancto Carolo excitata. 735
     Altera etiam in Oppido Modoëtienſi. 745
     In Metropolitana Mediol. Ara Eidem ſacrâ erecta. 860
 Roſſeus Jo. Jacobus Canon. Regul. Carmen funebre de S. Caroli morte concinnavit. 803
 Rovellum a S. Carolo luſtratum. 667
 Roveredi in Meſaucis Collegium Societ. Jeſu, Sancto Carolo manum, conſiliumque præſtante, erigitur. 698
     Ibi S. Carolus fuit. 703 (a)
     Ejus loci populus Sacrorum Præpoſitum a S. Carolo expoſcit. 726
 Rubeus Bartholomæus Librum ſcripſit de origine, & progreſſu Congregat. Oblatorum. 238 (b)
 Rubcus Hyppolitus Ticinenſis Epiſcopus S. Carolo prope Mœnia Auguſtæ Taurinorum cum pluribus Præfulibus obviam occurrit. 396 (c)
 Ruſca Nicolaus ab Hæreticis acerbiffima morte affectus. 465 (a)
     S. Caroli de eo vaticinium. *ibid.*
     a Ruvere Hieronymus Taurinenſis Archiepiſcopus obviam S. Carolo miſſus a Duce Sabaudie. 395 (a)

S

- Sabbia Vallis a Sancto Carolo luſtrata. 536
 Sabulonetæ in Aſceterio PP. Capuccinorum Sanctus Carolus dies aliquot moram traxit. 635 (a) 637
 Saccus Joannes S. Caroli iter ad Deſertinenſe Monasterium deſcribit. 587 (b)
 Saccus Jo. Baptiſta Meſauci Miniſtralis ad Tribunal vocatus. 718 (d)

ET RERUM NOTABILIVM.

- Sacellum subterraneum in Metropolitano Templo a S. Carolo extructum, & ornatum. 124 (c)
- Sacerdos Canonice Vallis Incola a S. Carolo beneficii obrutus, Eiusdem pietatem laudat. 531 (a)
- Sacerdos ruperidinis domesticæ infamia notatus, Sancti Caroli benignitate correctus. 955
- Sacerdos solo oculorum intuitu a S. Carolo reprehensus. 955 (a)
- Sacerdotes Diocesis Mediolanensis S. Carolo noti, & ab eo ad perfectum vivendi normam adducti. 103
- Sacerdotes alieni esse ab avaritia debent. 1073 & 1080
- Iis debitam præstari reverentiam S. Carolus mandat; in iisque nimiam abjectionem improbat. 875 & seq.
- Eorundem famam servare S. Carolus studuit semper. 953
- SS. Sacramenti Societas a Sancto Carolo in Templo Max. Mediol. instituta. 664 (b)
- Sacratus Paulus Humilitatis præcepta a S. Carolo accipit. 968 (a)
- Sà Emmanuel Soc. Jesu in Scholis Braydensibus a Sancto Carolo Institutior impetratur. 227 (a)
- Sala caput factiosorum hominum in Agro Brixienti. 545
- Salodii S. Carolus per aliquot dies moram traxit. 530
- Episcopalem eo in Oppido Sedem erigi optavit. ibid.
- Salodius Paulus dilectus S. Carolo, & Mediolani re-tentus. 1080 (b)
- S. Salvatoris Canonici Regulares cum Præfectis Templo Deiparæ ad S. Cellum, Borromeo pacis sequestro, lites componunt. 741
- Sanctacrucius cum Classe Hispanica Victoriæ de Lusitanis reportavit. 626
- Ob hanc rem indicta Mediolani supplicatione, gratiæ Deo actæ. 627 (a)
- Sanctæ, beneque vivendi methodus a S. Carolo brevibus comprehensa. 978
- Sanctimonialium mores omni nisu a S. Carolo ad sanctitatis, & pudicitia leges compositi. 104
- a Sancto Augustino P. Hieronymus Min. Conven. pauperes Mediolanenses, favente Pestilentia, quaesitis ostantim elemosinis sustentat. 291 (a)
- Salutiarum Episcopus S. Caroli precibus opulentiores redditus a Pontifice Max. impetrare conatur. 632 (a)
- Sanctorum cultum S. Carolus in Synodis indixit, atque promovit. 858
- Eorum memoriam, & Reliquias S. Carolus magni fecit. 861 (a)
- Sandeus Alvarus Mediolanensis Provinciæ administrator. 215 (b)
- Sapientia S. Caroli quot in rebus eluxerit, & quomodo. 1064
- Satellites cum Circitore in Curia sua a S. Carolo collocati. 87 (b)
- Iisdem indictum, ne laicos homines in vincula conjicerent. 133
- Eorum Ductor, comprehensus, rottus, & in exilium missus. 135
- S. Satyri Corpus a S. Carolo recognitum, & translatum. 270 (d)
- S. Savinæ Matræ cineres in Basilica Naboriana a S. Carolo recogniti. 217 (a)
- Saulius Alexander Congregat. Cleric. Reg. S. Pauli ad S. Carolum Manruæ degentem Mediolano missus. 152 & 153 (a)
- Alerienfis postea Episcopus plura Ei præstitit obsequii sui testimonia. ibid.
- a S. Carolo Alerienfis Episcopus inauguratus. 204 (a)
- Beatorum numero adscriptus. 444 (c)
- Theologi nomine I. Mediol. Provinciali Concilio interfuit. 445 (a)
- Conciones in Templo Max. ad populum habuit. 446
- Sequester pacis inter quasdam Familias Bergomen-ses. ibid.
- Nonnulla Mediolanensis Dioceseos negotia absens ab Urbe S. Carolus eidem demandavit. ibid.
- Aleriâ literas ad S. Carolum dedit. 447
- Literas amoris in proximum testificatione refertas a S. Carolo accipit. 916 (a) & seq.
- Savonenfes Cives Apostolicum Visitatorem a Sancto Carolo deposcunt. 673
- Saxina in Valle Ædem S. Martino nuncupatam S. Carolus consecravit. 624
- Saxius Joseph Antonius Homilias S. Caroli in lucem protulit. 924 (b)
- Scacabarotii Orrici Canon. Eccl. Metropol. imago purpureo paludamento induta. 115 (b)
- Scalensi in Templo olim inchoabantur Cleri, & Populi Mediolan. supplicationes. 343 (a)
- Scarampus Episcopus Laudensis a Summo Pontifice delectus ad habendam quaestionem eorum, qui in S. Caroli vitam conjuraverant. 183 (a) 200 (b)
- Ejus mors, & exequiæ a Sancto Carolo celebratæ. 275 (a)
- Scholæ Doctrinæ Christianæ a Sancto Carolo apertæ. 105 (b)
- Earum leges, & ordo. 895 & seqq.
- Sciornus Eques Svitiensis Catholicorum Legatus ad Comitæ Curienfis. 740 (a)
- Sclafenatus Alexander cum Verro Alexandro a Sancto Carolo ad pacem ineundam incitatur. 948 (a)
- Sclavius Bartholomæus ægrotans a S. Carolo Cremonæ sanatus. 258
- S. Sebastiano Mart. ut Mediolanum a pestilentia liberaretur, Primores Urbis Votum nuncupant. 301
- S. Carolus primum lapidem in fundamenta novi Templi demisit. 349
- Sebastianus Lusitanæ Rex: Literæ S. Caroli ad eum scriptæ post electionem Pii V. in Summum Pont. 61 (a)
- Moritur. 406 (b)
- Secedii Sacerdotium in Agro Alexandrino Oblatorum Sodalitio additum. 646
- Seghebbiæ S. Carolus fuit. 624 (b)
- Seminarienses Clerici a S. Carolo probati, priusquam in hunc Cœrum reciperentur. 97
- Iisdem dicatum ab Augustino Valerio Opusculum, *Rhetoricæ Ecclesiasticæ* titulo insignitum. 98 (a)
- In Theologica facultate excellentes Doctorali Laurea S. Carolo donati. 99
- Qua disciplina eisdem a Ministris S. Carolus regi jussit. ibid.
- Eorum Cœnaculum, ac Philosophorum cubiculum quo tempore edificata. 210 (b)
- Illis, grassante pestilentia, quomodo S. Carolus præcaverit. 331 (a)
- Eorum cura a S. Carolo Sodalitio Oblatorum in-juncta. 385 (a)
- Primum, & maximum eorum domicilium a S. Carolo Mediolani institutum. 46 (c) 90 (b) & seq.
- Alia pro Clero domicilia in Urbe & Diocesi erecta. 93 (a)
- Cardanæ prædia iis attribuit. 246 (c)

INDEX NOMINUM,

- Item Præposituram Ottaciorum, *ibid.*
 Patres Soc. Jesu eidem Institutores primò attributi.
ibid. & 91 (b)
 Hanc curam postmodum dimiserunt. 96 (a) (d)
 Quos reditus a Romana Sede eidem impetraverit
 S. Carolus. 94 (b)
 Hujusce Seminarii Alumni ad alias Diocesis adsci-
 ti. 96 (b)
 Seminarium, Canonice appellatum, Mediolani con-
 ditum. 92 (d)
 Seminarium Ferrariense, S. Carolo adjuvante, perfi-
 citur. 667
 Seminarium Mediolanensis alumnos Græcis, Hebræis-
 que Literis informari S. Carolus decernit. 488 (a)
 Typographia iis in Ædibus excitata. *ibid.*
 Seminarium Mediolanense ceptum ædificari pretio
 auleorum S. Caroli. 1029
 Sempronii-Foro Lauretum usque S. Carolus pedes pro-
 ficiscitur. 479 (a)
 Seneca Antonius S. Caroli familiaris ad Anagninæ Se-
 dem promotus. 84
 Quo tempore a S. Carolo Brixiam missus. 163 (a)
 Honorificam suis Librariis de S. Carolo commemoratio-
 nem inferuit. 825
 Senensis Episcopi laudibus quomodo a S. Carolo re-
 prehensa. 649
 Senis quo verè tempore S. Carolus pertransierit.
 648 & seq. (a)
 Senonensis Cardinalis S. Carolum quanti faceret.
 481
 Fratris filium priusquam in Gallias remitteret, a
 S. Carolo benedictionem recipere exoptat. *ibid.* (b)
 Ejus ex fratre filius S. Carolo hospitio exceptus.
 572 (a)
 Idem suam, & Cardinalis Borbonii per literas erga
 S. Carolum existimationem testatam facit. 833
 Sepulchra honoraria e Templorum parietibus, & for-
 nicibus, jubente S. Carolo, amota. 123 (a)
 S. Sepulchri Templum Mediolani a quo conditum. 345
 (b)
 In ejusdem subterranea Æde S. Carolus XXIV. Sac-
 cella extruere meditabatur. *ibid.*
 Congregationi Oblatorum a S. Carolo assignatum,
 376 (b) & seq.
 In eo primùm morabantur Canonici nonnulli; &
 deinde pii Loci, quem *Sancitæ Coronæ* nuncupant,
 Conditores. 379 (a)
 Ibidem B. Hieronymus Æmilianus pueros noctu con-
 gregabat. *ibid.*
 Hoc in Templo qui Sacerdotes Sacra exercebant.
ibid. (b)
 Sacella Christi cruciatu referentia a S. Carolo in hoc
 Templo excitata. *ibid.* (c)
 Altare majus amplissimis Indulgentiæ donis cumula-
 tum. 380 (d)
 His in Ædibus, quas *delicias suas* nuncupabat,
 S. Carolus quandoque se recipiebat. 382 (c)
 Aperta ibi ad pios Congressus utriusque sexui Sacel-
 la. 384 (b)
 Ibidem postremis Bæchanalium diebus geminos a
 sacris Oratoribus haberi a prandio sermones præ-
 scribit. 730 (a)
 Sepulchro S. Caroli preces, & vota cum a Medio-
 lanensibus, tum ab exteris offeruntur. 838 & seq.
 Vallo circumducto, & aqua effusa curatum, ut
 multitudo illinc arceretur. 841
 Deinde ejus colendi facultas permittitur. 842
 Seralvius Demarchus Catholici Regis nomine Romam
 pergit pro fine imponendo controversiis inter S. Ca-
 rolum ac Senatuum excitatis. 137
 Commendatitias apud Summum Pontificem literas
 a S. Carolo accipit. 138
 Serbellonius Cardin. Congregat. Clericorum Regul.
 S. Pauli Protector. 450 (a)
 Ejus Literæ ad S. Carolum missæ. *ibid.*
 Sermondus Fabius S. Caroli amanuensis. 420 (a)
 Sermonum S. Caroli syntaxes optime digestæ, &
 ubi asservatæ. 1068
 Seronum Oppidum sacra Deiparæ Æde perquam ce-
 lebre. 593
 Eiusdem Imago a S. Carolo solemnî supplicatione
 translata. 594 (b) & seq.
 Id Oppidum S. Carolus adiit iterum, & sermonem
 ad populum habuit. 658 (b)
 Serra Episcopus Placentinus morum suorum Censor
 a S. Carolo delectus. 957
 Seta Hyppolitus Olgiati primò, deinde Busti Sactis
 Præpositus. 599
 Suo in Templo Oratione funebri S. Carolum laudat.
 803
 Ob nimiam, qua usus fuerat in Sacerdotem, seve-
 ritatem a S. Carolo reprehensus. 954 (a)
 Sevesi plebs a S. Carolo diligentissime lustrata. 595
 Sextus Vicus prope Mediolanum; ibi S. Carolus peste
 infectos iuvisit, & Sacramentis communivit. 320
 & seq. (a)
 Sextus Ultrajanus Pagus Mediolanensis agri, quem
 prope S. Matroniani Eremitæ Corpus inventum.
 438 (b)
 Sfondrata Agatha in Cœnobio S. Pauli Monialis mor-
 tis S. Caroli lugubrem seriem describit. 771
 Sfondrata Sorores in Asceterio S. Pauli Moniales
 refervari sibi micæ expofcunt ex mensa S. Ca-
 roli. 626 (b)
 Sfondratus Abbas Paulus Camillus a S. Carolo Por-
 letiæ Subdiaconus inauguratur. 620 (b) 622 (b)
 Sfondratus Baro S. Carolum monet, ut miraculo ser-
 vatus superbia vitium præcaveret. 190 (c)
 Quod ab Eo responsum tulerit. *ibid.*
 Sfondratus Nicolaus Cremonensis Episcopus Medio-
 lanum veniens in Templo Max. Sermonem ad
 populum habet. 353 (a)
 Eidem S. Carolus de recuperata salute gratulatur.
 269
 S. Carolo benevolentia vinculo adstrictus. 909
 S. Caroli extincti funus ducit. 773 (a)
 Sfortia Caravagii Dominus supremo fato defunctus.
 665
 Sfortia Columna Constantia Caravagii Domina S.
 Carolum rogat, ne Collegium Canonicorum ex
 Ponte Aureoli Mediolanum transferat; & quod ab
 Eo responsum acceperit. 366 (c)
 Sgury Georgius Episcopus Esthenensis in Dalma-
 tia S. Caroli adhuc viventis sanctitatem laudat.
 833
 Siccus Comes ad Ecclesiasticam militiam a S. Ca-
 rolo vocatus, & Sacris Ordinibus initiatus. 136
 (b)
 Siccus Bernardinus in laudem S. Caroli Carmen
 composuit. 803
 Sigillum Archiep. Mediolan. imaginibus S. Ambro-
 sii & SS. Protasii, & Gervasii insigne. 254
 Sigismundus Poloniæ Rex dolore dentium sanatus
 per S. Caroli imaginem. 1129
 S. Sigiberti Confess. Reliquia in Desertinensi Mo-
 nasterio servatæ, 586 (b)

ET RERUM NOTABILIUM.

- Pars eardem S. Carolo dono data . 589 (a)
 Silentium S. Caroli ante Sacrum . 1012
 Silva Pafloralis a S. Carolo summo labore , & studio concinnata . 1069
 Silvaticus Jo. Baptista quod de S. Caroli morte testimonium protulerit . 772
 Simonetta Ludovicus Card. Med. ad Tridentinum Concilium Legatus . 34
 Simonetta Eques munifica liberalitatis . 304 (d)
 Simonetta Eques Alexander S. Carolum Castellatii liberaliter excipit . 673
 Simonetta Joannes Cruce aurea a S. Carolo donatus . 863
 S. Simonis Mediolan. Ædes a S. Carolo pro Patribus Congregationis Oratorii designata . 210 (a) 262
 S. Simpliciani in P. Orientali Parœcia a S. Carolo deleta . 125 (b)
 S. Simpliciani Basilica Mediol. a Monachis Cassinensibus restaurata . 606
 S. hujus Antifistis Corpus in Ara maxima repositum , una cum pluribus aliorum Sanctorum exuviis . ibid. & seq.
 Ejusdem laudes , & merita . 607 (b)
 Magnifica per Urbem ejus exuviarum translatio a S. Carolo celebrata . 610 (d)
 Hac de Causa sermonem ad populum Borromeus habuit , ac XII. pauperibus mensæ accumbentibus cum ceteris Provincialibus Episcopis ministravit . 613 (a)
 Sinvestæ Dux Mediolan. Provinciæ Gubernator . S. Caroli edictum a domesticis suis fervari jubet . 108
 Siponti Concilium Provinciale celebratum a Cardinali Novocomensi . 101 (a)
 Sirletus Cardin. Guillelmus S. Caroli memoriam luculentissimo Elogio profequitur . 803 823
 Cardinalitia dignitate auctus operâ S. Caroli . 1027 (a)
 Ejusdem Bibliotheca ab eodem legata S. Carolo . 1031 (a)
 SS. Sifinii , Martyrii , & Alexandri Mart. Reliquiæ in Mediolanensi S. Simpliciani Basilica servatæ . 607
 Nonnulla eorundem Ossa Tridenti probabiliter remansere . ibid (a)
 Horum Martyrum ope Mediolanenses victoriam de Ænobarbo retulere . 609 (a)
 Sacri eorum cineres magna celebritate a S. Carolo translati , ac repositi . 610 & seq. 613 (b)
 Sixtus V. Federicum Borromeum in Cardinalium Collegium adscivit . 818
 Societates SS. Sacramenti , & Caritatis a S. Carolo in Urbe institutæ . 129 (a)
 Societatis Jesu Patres a S. Carolo Mediolanum missi . 44
 Quas primum ædes incoluerint . 45 (a)
 Supellestiale , ac victu a S. Carolo abundè instructi . ibid.
 S. Fidelis Ædibus donati . 107 (b)
 Quantam huic Archiepiscopo operam impenderint in salute Animarum procuranda . ibid. (c)
 Collegium in Supremo Pœnitentiæ Tribunali pro iisdem a S. Carolo Romæ excitatum . 204 (a)
 Pro iisdem Mantuam inducendis S. Caroli officia . ibid.
 Ægris Mediolan. in tuguriis morientibus inserviunt . 213 (d)
 In Collegium Braydensè inducti . 226 & seq.
- Et in Monasterium Aronense . 227
 Collegii Nobilium Institutores a S. Carolo primum delecti . 237 (b)
 Luceriam , ac Friburgum opera S. Caroli inducti . 551 (a)
 Item in alias regiones . 227 (b)
 Sodalitates Virginum Marium , & Fœminarum a S. Carolo eteæ . 1008
 Sodalitia piorum hominum inauditis legibus per vim exagitata . 232 (a)
 Somaschæ Congregationis Patres ædibus S. Majoli , ope S. Caroli Ticini donati . 32 (c)
 Somaschæ Seminarium a S. Carolo institutum . 93 (a)
 Somnus sæpe obrepens S. Carolo permolestus , & afflictuus hostis . 996
 Illum qua ratione vinceret S. Carolus . 1053 (a)
 Sondrii Archipresbyter ob veræ Fidei tutelam in carcerem detrusus , & crudeliter vexatus . 720
 Data per eadem sponse dimittitur . ibid.
 Sondrii institutum Hæreticorum Collegium S. Carolus everti curat . 740 (a)
 Sonvici Novocomensis Diœcesis S. Carolus noctem unam transegit . 624 (b)
 Sormanus Nicolaus Opusculum de *Antithemate S. Ambrosii contra Gallos in lucem protulit* . 742 (†)
 Constitutiones Monialium S. Mariæ ad Montem prope Varisium typis edit . 453
 Sormanus Philippus Scalenfis Templi Canonici Mediol. Seminario adificando præfectus . 91 (a)
 de Sourdis Franciscus Cardinalis a Mediolani portis pedes usque ad S. Caroli Sepulcrum proficiscitur . 840
 Specianus Cæsar S. Caroli familiaris , deinde Cremonæ Episcopus 83
 Ecclesiæ Mediol. Can. Ordin. a S. Carolo Romam missus . 173 (a)
 Iterum Romam a S. Carolo missus , ut extincti antea Humiliatorum Ordinis quamplures reditus ad populi Mediol. utilitatem impetraret . 208
 S. Caroli Romæ Procurator . 285 (a)
 Gemmatam Crucem , & Calicem cum patena S. Caroli tumulo offert . 843
 Ob neglectum Ecclesiæ sibi commendatæ debitum ornamentum a S. Carolo amice reprehenditur . 868 (a)
 Literis a S. Carolo acceptis intelligit , quomodo Episcopus Orationi vacare debeat , & Gregis sui necessitatibus providere . 893 (a)
 Aptus ad Novariensem Sedem a S. Carolo creditur , non tamen commendatur . 1069 (a)
 A S. Carolo increpitus , quod pensionem optaret . 1071 (a)
 Spectacula publica Mediolani abolita . 597 602 (a)
 Spes Fidem corroborat . 903 (a)
 Spinellus Philippus Cardin. lampadem auream S. Caroli tumulo donat . 842
 Spinula Maximilianus Genuensis lampadem argenteam ad S. Caroli tumulum mittit . 843
 S. Spiritus Sacra Ædes Mediol. olim propria Fratrum Humiliatorum . 208 (c)
 Ejus Ædes Collegio Helvetico primum assignatæ . 463 (a) (d)
 Splendor domesticus a S. Carolo repudiatus . 1051
 Stanislaus Archiepiscopus Gnesnensis literas humanissimas ad S. Carolum mittit . 830
 Stationes , quas vocant , a Pontifice Max. pro Mediolanensi Urbe a S. Carolo impetratæ . 221 (a)

Hoc

INDEX NOMINUM,

- Hoc donum Pius IV. Mediolanensi Monasterio, Virginum appellato, antea concesserat. ibid.**
Earum in Ecclesia Mediolan. duplex genus. 368 (c)
Leges a S. Carolo conditæ, ut ad eas confluentium licentiam compeferet. ibid. & seq.
Status Achilles Romæ a S. Carolo retentus, donec Catechismi Romani editio perficeretur. 37 (a)
Stellæ Monasterium colligendis in unum Mendicis a S. Carolo delectum. 374 (c) & seq.
S. Stephani in Nuxigia Ecclesia Paroecialis Mediolani. 107
S. Stephano dicatæ Mediolan. Basilicæ antiquitas. 365 (a)
In eam Canonicorum Collegium ex Ponte-Aureoli S. Carolus transfert. 366 (c) 367 (a)
Studia literarum qualia esse in Episcopo debeant. 1067
Studium literarum quotidianum in S. Carolo, & ad sex horas productum. 1067
Stuppanus Petrus Congr. Oblatorum mortî proximus lecto assidentem S. Carolum, & restitutam Ejus precibus integram valetudinem promeritus. 383 (a)
Sveciæ Regi Literæ a S. Carolo missæ. 856
Suggestum, in quo S. Carolus Augustæ Taurinorum Sermones ad populum habuit, religiosè ad hanc usque diem servatur. 400 (c)
Superbiæ vitio quàm caute S. Carolus obstitit. 190 (c)
Superstitio in Mediolanensem populum inducæta, a S. Carolo penitus dissipata. 300 & seq. (a)
Supplicationes, grassante pestilentia, a S. Carolo institutæ. 296
Synden Sacra, qua Christi Salvatoris Cadaver involutum fuit, Vercellas translata. 387 (a)
Chamberiaco Augustam Taurinorum mittitur. 389
Ob eam invifendam Sacram peregrinationem S. Carolus suscipit. 390 (c) 391 (b)
Qua religione S. Cardinalis, quibusque suspiriis eandem fuerit contemptus. 398 (c)
Ab eodem Archiepiscopo cum aliis Episcopis omnium venerationi primum proposita. 399 (a) (b)
Synodus I. Dioecelana per Ormanetum habita. 44
II. a S. Carolo celebrata. 154 (b)
III. habita post Romana Comitia. 127
IV. ab Eodem coacta. 244
V. congregata. 369
VI. celebrata a S. Carolo. 440
VII. habita. 525
VIII. congregata, & quid in ea actum. 570
IX. habita præfente Card. Paleotto. 615
X. celebrata. 656 (a)
Huic interfuit Card. Valerius. 658
XI. & postrema convocata. 737
- T
- T**Abernaculum æneum Metropolitanò Mediol. Templo donatum. 42 (c)
Taberna Ferdinandus, postea Cardinalis, a S. Carolo Sacris Ordinibus initiatus. 595
Taberna Laudensis Episcopus in Aula Hispanica Pontificis Internuncius. 666
Tægii Vallis a S. Carolo lustrata. 624 (c)
Tægius Alexander Ecclesiæ S. Barnabæ Abbas Commendatarius. 443 (a)
Talliaviæ Simoni Cardinali Litteras Divini Amoris plenas S. Carolus mittit. 911 (a)
Taparellus Joannes Maria Salutiarum Episcopus antea cum aliis Episcopis prope Mœnia Augustæ Taurinorum, S. Carolo obvius procedit. 396 (c) & seq.
de Tallis Rugerius a Joanne Aultriaco Legatus ad S. Carolum missus. 406 (b)
Taurella Ludovica Vastallæ Domina Clericis Regularibus S. Pauli favorem præbuit. 443 (a)
Taurusius Bernardinus qua conditione inter familiares S. Caroli adscitus. 78 (b)
Verbani Lacus regionem, jubente S. Carolo, lustrat. 131 (b)
In S. Martini Vallem a S. Carolo missus. 259 (a)
Ad Carolum Emmanuelem Legatus a S. Carolo mittitur. 754 (c)
De S. Caroli morte narrationem concinnavit. 802 (a)
Taurulii Francisci M., postea Cardinalis, de præservato ab intentata nece Carolo laconica sententia. 189 (c)
Idem Mediolanum a S. Philippo Nerio mitti frustra exoptat. 261
Templi Maximi Mediolanensis amplitudo. 128
Subsellia pro Sacerdotibus S. Caroli arte elaborata. ibid. (d)
Quot aureorum millibus eidem comparata ornamenta. 124 (c)
Templis quæ reverentia sit adhibenda, S. Carolus edito læncit. 244 867 883 (a)
Ea, ubi opus foret, resarcienda mandavit. 887
Eorundem libertas a S. Carolo defensæ. 1017
Templum Maximum Mediol. a S. Carolo lustratum. 115 (a)
Quot in eo Sacerdotum Ordines existant. ibid.
Iterum ab Eodem solemnî ritu lustratum. 347
Tempus quàm utiliter a S. Carolo consumptum. 1011
Terræ Novæ Dux Mediolanensis Urbis ac Provincia Moderator. 652 (b)
Tertius P. Andreas Soc. Jesu a S. Carolo Collegii Nobilium administrationi Præfectus. 237 (b)
Tesseredi ad Ceresium Lacum S. Carolus fuit. 592 (d) 624 (c)
Ibidem S. Carolus Missam fecit, & Sermonem ad populum habuit. 689
Ejus incolarum mores integri, & ad pietatem eruditi. ibid.
Testamentum S. Caroli Xenodochio Mediol. admodum utile. 1060
Theatini Clerici a S. Carolo Mediolanum inducî. 166
Quam hac in Urbe Sedem primum occupaverint. ibid. (b)
In S. Antonii Sacras Aedes, Eo admittente, introducî. 167 (a)
S. Theclæ Virg. & Mart. exuviæ in Confessione Templi max. a S. Carolo collocatæ. 367 (b)
Theodorus Archiepiscopus Eborensis per Literas S. Caroli precibus se, suamque Ecclesiam commendat. 835
Theologiæ studia a S. Carolo exulta, & commendata. 1061 (b)
Theologus Præbendatus a S. Carolo in Metropolitana Mediolanensi institutus. 119 (b)
Thermæ Diocletianæ, S. Carolo promovente, Carthusianis Monachis a Pontifice Pio IV concessæ. 41
Theaturnus Christianarum Institutionum jussu S. Caroli Veronæ in lucem editus. 724 (a)
S. Thomæ Aedes in Regione Portæ Novocomensis Canonicoꝝ Collegio a S. Carolo aucta. 245 & seq.
Ticinensi Agro S. Carolus abstinuit, & qua de causa. 650 (a) & seq.

Ticinenſis Curia Vicarius, qui S. Carolum laſerat, ab Eodem veniam, & apud Summum Pontificem commendationem refert. 951 (a)

Ticini Capuccinarum Monafterium inſtitutum. 431

Tirannum in Vultureniſ a S. Carolo luſtratum. 533

Adem Deipara Sacram inſiſit, & magnam noctis partem orando ibi Ille conſumit. 534 [b]

Provincia Prætozem S. Cardinalis alloquitur, eumque concioni ab ſe habitæ intereſſe ſinit ibid. & 535 (a)

Tituli, dominatus, & ditio a S. Carolo nihili æſtimata. 1046 & ſeq.

Tituli ſimplices quibus conferendi. 1073

Toletano Cardinali Actorum Eccleſiæ Mediolaneniſ volumina S. Carolus dono mittit. 754 (c)

Idem, S. Carolo flagitante, Concilium Provincia- le convocat. 629

Touſius Ord. Humiliatorum conjuracionis in S. Carolum reus ab extremo ſupplicio, Cardinali admittente, liberatus. 202 (b)

Torta-Vallis a S. Carolo viſitata. 624 (c)

Tradati Parochus conquerens de præfecturæ ſuæ incommodis, a S. Carolo corripitur. 1079 [a]

Tragurii Episcopos Literas ad S. Carolum dedit. 642

Tranquillitas Animi inter acerbas concertaciones a S. Carolo ſervata. 236 [c]

Travalea Vallis a S. Carolo luſtrata. 583

Treati S. Carolus Miſſam celebrat. 392 [d]

Treviceniſ Episcopos ad luſtrandam Capriſacam Vallem a S. Carolo miſſus. 95 [a] 111 [b]

Tridentini Concilii, S. Carolo adjuvante, exitus felix. 33 & 1027

Ejus Sanctiones S. Carolus ſervare, & alibi inconcuſſas vigere omni niſu contendit. 847 & ſeq.

SS. Trinitatis Ædes ad vacationis uſum pro Seminarieſibus Clericis a S. Carolo impetratæ. 98 (b)

SS. Trinitatis Sodalitio curam Mendicorum committente S. Carolus meditabatur. 734 [a]

Obedientia Societas eadem, ac SS. Trinitatis. 734 [a]

Trutii Eccleſia a S. Carolo luſtrata. 130 [b]

Ejundem viſitatio quo Anno a S. Carolo ſuſcepta. 158 [c]

Triventi Episcopos Literas demiffionis plenas a S. Carolo accipit. 968 [a]

Trivilli Sacrorum Præfectura a S. Carolo excitata. 666

Illuc Româ redux S. Carolus adveniens feſto aris campani pulſu excipitur. 504 (d)

Trivilieniſes Modocteniſum exemplo permoti, Ambroſianiſ Eccleſiæ Ritus amplecti renuunt. 416

Iidem argentea donaria S. Caroli tumulo offerunt. 843

Trivultia Borromea Margarita S. Caroli amita. 314 (a) 928

Federici Borromei mater. 542

A S. Philippo Nerio Prudentiſſima appellata. 543

Trivultius Comes Georgius Senator: ejus de profuſa erga pauperes S. Caroli liberalitate locuples teſtimonium. 290 (e)

S. Carolum e ſuggeſto concionantem audivit. 346 (c)

Primus omnium pario marmore S. Caroli vultum effingi curat. 807 (a)

Trivultius Don Carolus Patricius Mediol. peram S. Caroli penes ſe habet. 1061 (a)

Trivultius Theodorus Alexander Mediolanenſis Patricius. 386 (c)

Trompia Vallis a S. Carolo luſtrata. 536

Ejus incolæ rudes, ac plane ferrei. 537 (a)

Rectam vivendi normam amplectuntur. 538 & ſeq

Trucazzani Pagus a S. Carolo luſtratus. 744 (a)

Truchſellius Gebhardus et Coloniſi Sede depositus. 458 (c)

Tuſculanum Brixienſis Agri Oppidum a S. Carolo luſtratum. 530 544 [a]

Ibidem Templum excitatum. 741

Tuſculi S. Carolus cum Pontifice Max. dies aliquot commoratur. 480 [e]

Pontificii Aulici Cardinalis pietatem admirantur. 482 [d]

Typographia in Seminario Mediol. a S. Carolo excitata. 98 [d] 488 [a]

Typographus Seminarii Mediolan. in vincula conjectus. 524 (c)

V

VAdemontius Cardinalis S. Carolum rogat, ut oportunitis ſe præceptis informet. 566 (b)

S. Carolo ſuadente, Tullenſis Diœceſis luſtrationem init. 629

Ad virtutum iter capeſſendum a S. Carolo per literas provocatur. 833 847

Chriſtianiæ prudentiæ monitus refertam Epistolam a S. Carolo accipit. 980

Valdenſium in Sabaudia Hæreticorum conatus, & meditatamenta S. Carolus comperta habere ſtudit. 851 (a)

Valentini Archiepiscopos literas ſpei in Deum plenas a S. Carolo accipit. 904 (a)

Iterum alias, quibus animarum ſalutis curam quàm maxime commendat. 945

Valentinus P. Antonius Soc. Jeſu S. Carolo in itinere Lauretano comes. 476 (d) & 638 (b)

Ferrariam, & Vaſtallam a S. Carolo remiſſus. 479 (a)

S. Valeriæ Parœcia a S. Carolo extincta. 125 (b)

Ejus Ædes excipiendis pœnitentibus ſœminis inſtituta. 442 (a)

Valerius Auguſtinus, ſuadente S. Carolo Rhetoricæ Eccleſiaſticæ Opuſculum conſcripſit. 98 (a)

Quibus præconiis S. Carolum ſit proſecutus. 330 (a)

Quanti fecerit Sodalitium Oblatorum. 382 (c)

Librum *Chriſtianarum Inſtitucionum* Eidem nuncupavit. ibid.

Nec non alterum *de Arte Meditandi* a S. Carolo concinnatum, & a ſe in Synopſes redactum. ibid. & 638 (b)

Veronæ inſtituit quoddam veluti Sodalitium Oblatorum. 386 (a)

Quo tempore primum Sermonem ad populum e ſuggeſto habuerit. 630

Borromeum per literas rogat, ut Romanum iter per Adriaticum Mare ſuſcipiat. 640 (b)

Reſponſum hac ſuper re a S. Carolo accipit. ibid.

Synodo Decimæ a Sancto Carolo celebratæ intereſt. 653 (a)

Veronâ Mediolanum ad inviſendum S. Carolum venit. 738 (b)

S. Caroli præces ſuas admovet, ut conciones ſuas typis conſignari permittat. 739

S. Caroli res geſtas in commentarium redigit. 822

Valletta Joannes Equitum Ordinis Jeruſolymani Magiſter. 634 [a]

Vallinellus Dominicus S. Carolum trans flumen ferrens, mediis illum in aquis deſtituit. 159

Val-

INDEX NOMINUM,

- Vallis Unbrose Monasterium S. Carolus adit. 248
 Varallensium discordia ob administrationem Sacri
 Montis a S. Carolo sedata. 600
 Varalium Oppidum Novariensis Provincia: proximus
 illi Mons mysticis Christi patientis admodum ce-
 lebris. 404
 Inibi S. Carolus contemplationi se devovit. ibid (c)
 Varenæ Monasterium Virginum a S. Carolo eversum.
 105 (a)
 Ejus loci Clerus, S. Carolo suadente, Ambrosia-
 næ Ecclesiæ ritus amplectitur. 413
 Quos postea, Eo indulgente, omittit. 416
 Varsinensis Ecclesiæ Præpositus S. Carolum domi suæ
 excipit. 328 (b)
 Ea Ecclesiæ a S. Carolo redivisus aucta. 204 (a)
 Varilium Oppidum a S. Carolo visitatum, qui per
 ostium ibi moratur. 143 (a)
 Illuc S. Carolus proficiscitur a Virginibus Monaste-
 rii S. Antonini evocatus. 599
 Vastallæ Sacra Aedes a S. Carolo solemniter conse-
 crata. 256 (b)
 Vedanum a S. Carolo lustratum. 667
 S. Venerii Mediolan. Antistitis Corpus in Basilica
 Apostolorum sepultum, & a S. Carolo translatum.
 438 & seq.
 Veneticus S. Carolus advenit, amoris, & obsequii
 præclara significatione ab illo Senatu exceptus.
 495 (b) & seqq.
 Id ipsum Literis ad Specianum datis Ipse testatur.
 ibid. (c)
 Aliis quoque ad Cardinalem Sabellum missis. 407 (a)
 De Apostolico Visitatore illuc mittendo S. Caroli
 mens. 498 (b)
 Quot Episcopos ea in Urbe degentes invenerit. 500
 (b)
 Sex diebus ibi fuit Porromensis. 501 (a)
 Venetorum invitatio ad S. Carolum, ut sua quadri-
 renni Romanæ iturus utatur. 619 (b)
 Verba inhonesta quantum S. Carolus refugeret. 1005
 & ibid. (a)
 Verba inutilia nulla in S. Carolo. 1010
 Vercellas appropinquans S. Carolus ab Episcopo, Cle-
 ro, & populo magna honoris significatione exci-
 pitur. 393 (b)
 Verecellens Ecclesiæ, absente proprio Episcopo, Bor-
 romei curæ commendata. 600
 Verecellensium Carenicorum cum Episcopo con-
 cordia a S. Carolo ad exitum perducitur. 656 (a)
 Ljus Collegii dissidia a S. Carolo componuntur. 743
 (a) & 753 (c)
 Vercellis Societatis Jesu Patres, interveniente S. Car-
 oli operâ, sedem figunt. 227 (b)
 Ibi Carolus Emmanuel Dux Sabaudia infirmatur.
 667 [a] & seq.
 Vercuragum a S. Carolo visitatum. 664 (b)
 Vetdelli in agro Bergomensis Sacrorum Præfectura a
 S. Carolo constituta. 666
 a Verme Luchinus Federici Borromei in Ticinensi
 Collegio socius. 543
 a Verme Thædea S. Caroli noverca. 10 [b]
 Veronâ pertransiens S. Carolus a Civibus omniis, præ-
 cibusque aliquantum immorari ea in Urbe cogi-
 tur. 503 & seq.
 Ibidem S. Carolus sermonem habuit ad populum.
 658 (b)
 Eo Societatis Jesu Patres Sancti Caroli operâ inducti.
 227 (b)
 Vetro Alexandro Patric. Mediol. suadet S. Carolus, &
 controversiarum arbitros proponit, ut cum Alexan-
 dro Sclafenato litem componat. 948 (a)
 Verrus Antonius Metropolitanæ Mediol. Basilicæ Deca-
 nus. 947 (a)
 Verrus Eques Gabriel a Magno Etruriæ Duce obviam
 S. Carolo missus. 647
 Idem S. R. Rotæ Auditor delectus a S. Carolo literas
 accipit. 947 (a)
 Verrus Gabriel Regius Senator, S. Stephani Equestris
 Ordinis Commendator, Vir Clariss. 947 (a)
 Vestes sacræ ingentis pretii a S. Carolo donatæ Medio-
 lani Basilicæ. 1032
 Vestes & res S. Caroli quo in honore essent. 1132
 & seq.
 Eadem infirmis salutares. 1137 & seqq.
 Vestis S. Caroli pauperi oblata, ab isto respicitur.
 961
 Vexillum Sancti Ambrosii a Sancto Carolo sacris præ-
 cibus rite expiatum. 130 (b)
 Uglonim a Sancto Carolo lustratum. 746
 Via compendiaris subterranea, qua e Palatio Archie-
 piscopali ad Templum Max. itur, a S. Carolo ex-
 tructa. 121 (b) 123
 Vicariorum postrema Congregatio a S. Carolo colle-
 cta, & quæ Ipse in ea sanxerit. 624 & seq. 726 (a)
 Vicecomes Alexander Metropolitanæ Præpositus adifi-
 candi Seminarii curam habuit. 51 (a)
 Vicecomes Card. Romæ mortuus. 38 (c)
 Vicecomes Eques Gubernatoris Mediol. ad S. Carolum
 Legitus. 220 (a)
 Vicecomes Federicus Cardin. Arch. Mediol. Collegii
 Nobilium administrationem PP. Soc. Jesu deman-
 dat. 237 (b)
 Vicecomes Gaspar Mediol. Archiep. Seminarium in Pa-
 go S. Firmi aperuit. 93 (a)
 Idem, cum esset S. R. Rotæ Auditor, Melitam missus.
 634 (a)
 S. Caroli in Archiepiscopatu Successor Rhaudensis
 Templi regimen Sacerdotibus Oblatis committit.
 733
 Hæreses scribit Xenodochii Mediol. pauperes. 1067
 Vicecomes Hieronymus S. Caroli consanguineus Li-
 teras Eidem obtrahit, quibus iniit contra Ejus vi-
 tam consilii series continebatur. 971
 Vicecomes Jo. Baptista Scholarum Doctrinæ Christia-
 næ Sodalis. 896 (a)
 Vicecomes Ordo Mediol. Archiep. nonnulla sanxit edi-
 cta, quibus Moniales intra Asceteriorum Septa con-
 tinerentur. 69 (b)
 Vicecomes Paula, relicta Pomponii Cusani, inter Ange-
 licas Parthenonis S. Pauli aliquandiu vixit. 430 (d)
 Deinde Monasterium Capuccinarum S. Prædixis in-
 greditur, indulgente S. Carolo. ibid.
 Cæcitas ab Eodem animi morbo liberata. 1153
 Vicentiâ S. Carolus pertransiens apud Patres Theati-
 nos hospitatur. 502 (b)
 Illinc priusquam discederet, frequentibus Civibus sa-
 cra Mystra impertitur. ibid.
 Vici Boldioni Aedes olim Fratrum Humiliatorum. 208
 (c)
 Victoriz ædes extra Mediolanum sitæ excipiendis, graf-
 tante peste, pauperibus a Sancto Carolo assignatæ.
 592 (c)
 Eadem a Sancto Carolo Xenodochio Mediol. donatæ.
 650
 Vicentini Petri judicium de studio Sapientiæ S. Car-
 oli. 1064
 S. Victoris Mart. Offi. a S. Carolo recognita, &
 trans-

translata. 270 (d)
 S. Victoris in Mesaucis ad Oppidum S. Carolus Pontificalibus ornamentis conspicuus processit. 690
 S. Victoris ad Portam Romanam Patœcia a S. Carolo abolita. 125 (b)
 S. Victoris ad Theatrum Parochus peste laborans, a S. Carolo inuisitur, & Sacramento Eucharistiæ præmunitur. 323 (b)
 Vida Hieronymus Episc. Albenfis, Epistolam ad S. Carolum mittit. 47 (b)
 Literas a S. Carolo accipit, monentes, ut, quàm primum liceat, suæ sè Diœcesi restituat. 71 (b)
 Vidua capite damnata, S. Caroli patrocinio absolvitur. 915
 Viduarum pius Congressus in Templo S. Sepulcri a S. Carolo institutus. 384 (b)
 Vighignolum a S. Carolo lustratum. 667
 Vigletti in Vallem Grammaticæ Magister a S. Carolo inducitur. 750
 Vignevanensis Civitas Vexillum phrygio opere elaboratum S. Caroli tumulo offert. 843
 Vignevanum a S. Carolo lustratum. 453 (a)
 Ejus Cives ad invisendum Borromei Sepulcrum cum donis advennerunt. 454
 Vigliviun vicus pestilentia laborans a S. Carolo inuisitur. 328 (b)
 Vignola Aloysius a Pio IV. Mediolanum missus ad illum deducendum S. Carolum. 17 (b)
 Vielmus Hieronymus a consiliis S. Caroli. 21 (a)
 Idem in Theologicis scientiis S. Caroli instituitur. 40 (c)
 Villa Fori Licinii a S. Carolo lustrata. 746
 S. Vincenti in Monasterio Novo Patœcia a S. Carolo deleta. 125 (b)
 Vindocinus Cardinalis ad Humilitatis studium a S. Carolo per literas excitatus. 967 (a)
 Virgines Orphanæ a S. Carolo in unum collectæ, atque in tuto positæ. 373 (b)
 Virginia Urbini Ducis soror Federico Borromeo nupta. 6 19 (c)
Virginia ad Ticinensem Portam Monasterium *Saxationum*, quas vocant, munere a Pio IV. donatum. 221 (a)
 Virgo Catholica ab hæreticis Consanguineis male habita, omnique præsidio destituta, a S. Carolo in Brixienli Monasterio collocatur. 539 (a)
 Virolis Brixienfis agri in Vico S. Carolus cum Comite de Gambarà est collocatus. 528 (g)
 Viscardus Marcellus Caroli capiti caelestem imminere splendorem videt. 258 (e)
 Visitationis B. M. V. Moniales quo tempore Mediolanum inducæ. 374 (b)
 Visitationes Diœcesis quo ritu a S. Carolo peractæ. 112
 Vistarina Joana puellarum cœtum congregat. 744
 Easdem in antiquo Auronæ Monasterio alit. 751
 Hæ Virgines legibus a se datis ut vivant, per vim contendit; sed frustra, cœlitus impediente S. Carolo. *ibid.* & 797
 de Vitalibus Bartholomæus Vitam S. Herculanî Brixienfis Episcopi scribit, & S. Carolo nuncupat 861 (a)
 S. Vitalis Parœcia a S. Carolo deleta. 125 (b)
 Viterbienfis Episcopus, Casaleusis Ecclesiæ Lustrator designatus, salubria a S. Carolo monita per literas accipit. 889
 Volfangus Hamastienfis Germaniæ Orthodoxæ popu-

los S. Caroli nomini devotos esse asseverat. 812
 Uranienfes S. Carolo gratias habent ob initam ab Eo Belitionis lustrationem. 714 [b]
 Eorum in Oppido Capuccinorum Monasterium erigitur. 488 [a]
 Urbinatum Dux Pisauri S. Carolum convênit. 650 (a)
 Ab eodem pium libri dono datum accipit. *ibid.*
 Urceis-novis S. Carolus quattriduum immoratur. 528 (c)
 Uritanus Principatus a S. Carolo venditus, ejusque pretium una die profusum. 1047
 Ursinus Cardin. executor Testamenti sui a Bartholomæo Papiro constitutus. 662 (b)
 S. Ursulæ Sodalitas Virginum a S. Carolo Mediolani, & in Diœcesi excitata. 276 (c)
 Ejus Sodalitatis Virgo quædam infectis peste foeminis inserviens, contracto morbo occubuit, quod Chirurghi remedia onestatis causâ reppuisset. 314 (b) & seq
 Hujus Societatis Virgines in Templum S. Sepulcri ad pia peragenda opera conveniebant. 384 (b)
 Vulpus Jo. Antonius Episcopus Novocomenfis. 533 (a)
 S. Carolo tubera dono mittit. 620 (b) & seq.
 Vultureni Collegium Societatis Jesu, Stuppano Oblato instante, aperiunt. 647
 Iidem constanti animo contra Hæreticorum minas Catholicam Religionem profitentur. 720
 In iis heretici S. Carolum libenter audiunt, multique inter eos ad Fidei Catholicæ gremium revertuntur. 555 (a) (b)

X

Xenodochium Majus Mediol. a S. Carolo visitatum. 272
 Ejus loci rationum libri Vicario Generali S. Caroli occultantur. 555 & seq.
 Hujusce seditionis Auctor Anathematis vinculo illigatur. 557 (a)
 Jus Xenodochii lustrandi ad Archiepiscopum pertinere Pontificiâ sententiâ declaratur. 558
 Rerum suarum hæreditas Eidem a S. Carolo delata. 774 (b) 776
 Xenodochium e morbo convalescentibus designatum. 734

Z

Zaccaria Antonius Maria unus ex Institutoribus Congregationis Clericorum S. Pauli. 442
 Zaccaria Franciscus Antonius Soc. Jesu Corporum SS. Fidelis, & Carphori Mart. possessionem Mediolano asserit contra Novocomenfes. 441
 Zambranus Helveticorum Legatus S. Carolum comitatur in lustratione trium Vallium. 142 (c)
 Zappa Prothonotarius in Curiam S. Caroli qua de causa non receptus. 936 (a)
 Zelus salutis Animarum a S. Carolo in administris suis voce, ac exemplo accensus. 943 (a)
 S. Zenonis Parœcia a S. Carolo deleta. 125 (b)
 Zibidum in Lactarellæ Plebe a S. Carolo visitatum. 743 (a)
 Zuechius Gaspar Modoëtensium Legatus ad Romanam Aulam pro repudiandis Ritibus Ambrosianis. 415

